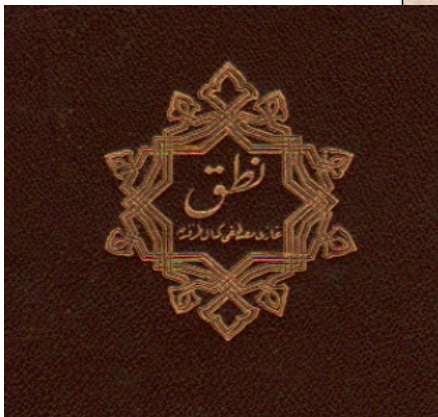

Nutuk

M. K. Atatürk

1927

ÖNSÖZ

Uzun yıllardır, kanımca tüm Türk tarihinin en önemli yapıtı olan *Nutuk*'u yeni kuşakların anlayacağı bir Türkçe ile yayınlamayı arzulamaktayım. Bu amaçla, uzun ve yorucu bir çalışma sonucunda, bir yanda Ulu Atatürk'ün özgün ve tam metni diğer yanda da benim çevirimle bu belgeyi hazırladım. Çevirinin sonunda önemli sağlık sorunlarıyla karşılaştım. Yapıtın buna karşın tamamlanabilmiş olması; Atatürk'e içten bağlılığımın, hiç eksilmeyen ulusal görev coşkumun sonucudur.

Eminim ki, yapıt, bugüne dek yapılmış diğer çevirilerden biraz daha değişik bir biçimde okurlara Ata'mızın gerçekten ne demek istediğini anlatacaktır.

Bedi Yazıcı, Moda,

Şubat 1995

1335 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsuna çıktım. Vaziyet ve manzarai umumîye:

Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumîde mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumîye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memlekettten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın riyasetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbulda. Adana vilâyeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konyada, İtalyan kıtaatı askeriyesi; Merzifon ve Samsunda İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebî zabıt ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet, mebdei kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1335 de İtilâf Devletlerinin muvafakatile Yunan ordusu İzmirle ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anasırı Hristiyanıye hafî, celî, hususî emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel, çökmesi-ne sarfı mesai ediyorlar.

Bilâhare elde edilen mevsuk malûmat ve vesaik ile teeyyüt etti ki, İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira heyeti (Vesika:1), vilâyetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Salibiahmeri, resmî muhacirin komisyonu; Mavri Mira heyetinin teshili mesaisine hâdim. Mavri Mira heyeti tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilâtları, yirmi yaşını mütecaviz gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal olunuyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira heyetile hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbuldaki merkeze merbut Pontus Cemiyeti sühuletle ve muvaffakiyetle çalışıyor (Ves.2).

Vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında, her yerde, her muntakada birtakım zevat tarafından mukabil halâs çareleri düşünülmeye başlanmış idi. Bu düşünce ile alınan teşebbüsât, birtakım teşekküller doğurdu. Meselâ: Edirne ve havalisinde Trakya-Paşaeli unvanile bir cemiyet vardı. Şarkta, (Ves.3) Erzurumda ve Elâzizde (Ves.4) merkezi umumîsi İstanbulda olmak üzere Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti teşkil edilmişti. "Trabzonda Muhafazai Hukuk namında bir cemiyet mevcut olduğu gibi Dersaadette de, Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti, vardı. Bu cemiyet merkezinin gönderdiği murahhaslarla, Of kazasile Lâzistan livası dahilinde şubeler açılmıştı (Ves.5,6).

İzmirin işgal olunacağına dair Mayısın on üçündenberi filî emareler gören İzmirde bazı genç vatanperverler, ayın 14/15 inci gecesi, bu elîm vaziyet hak-

1919 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsuna çıktım. Genel durum ve görünüm:

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu grup, Genel Savaşta yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın uzun seneleri içinde, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Genel Savaşa sevkedenler, kendi hayatlarının kaygısına düşerek, memlekettten kaçmışlar. Padişah ve halife olan Vahdettin, soysuz, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın başkanlığındaki kabine; âciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız padişahın iradesi altında ve onunla beraber şahıslarını esirgeyebilecek herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri*, ateşkes hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer bahane ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbulda. Adana ili, Fransızlar; Urfa, Maraş, Gaziantep, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konyada, İtalyan birlikleri; Merzifon ve Samsunda İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, yabancıların subay ve görevlileri ve özel adamları faaliyette. En sonunda, konuşmaya başlangıç noktası yaptığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919 da İtilaf Devletlerinin oluru ile Yunan ordusu İzmirle çıkarılıyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, Hristiyan unsurlar gizli, açık, özel hırs ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce, çökmesine çalışıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgelerle belirlendi ki, İstanbul Rum Patrikhanesinde oluşan "Mavri Mira" kurulu (Belge 1), illerde çeteler kurmak ve yönetmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Kızıl Haçı, resmî göçmenler komisyonu; "Mavri Mira" kurulunun çalışmalarını kolaylaştırmaya hizmet ediyor. "Mavri Mira" kurulu tarafından yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşan gençler de dahil olmak üzere her yerde tamamlanıyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, "Mavri Mira" kuruluyla aynı fikirde olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulmuş ve İstanbuldaki merkeze bağlı olan "Pontus" derneği kolayca ve başarı ile çalışıyor (Belge 2).

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişiler tarafından kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmış idi. Bu düşünce ile yapılan girişimler, birtakım kuruluşlar doğurdu. Örneğin: Edirne ve yöresinde "Trakya-Paşaeli" adı ile bir dernek vardı. Doğuda, "Hakları Koruma" (Belge 3) Erzurumda ve Elâzığda (Belge 4) genel merkezi İstanbulda olmak üzere kurulmuştu. Trabzonda Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği adında bir dernek bulunduğu gibi İstanbulda da, "Trabzon ve Yöresi Yerinden Yönetim Derneği" vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegelerle, Of ilçesiyle Rize sancağında şubeler açılmıştı (Belge 5) ve (Belge 6).

İzmirin işgal olunacağına dair Mayısın on üçündenberi elle tutulur belirtiler gören İzmirdeki bazı genç vatanseverler, ayın 14/15 inci gecesi, bu acıklı durum

* İngiltere, Fransa ve İtalya gibi karşı cepheye olan devletler grubu (B.Y.)

kında müdavelei efkâr eylemişler ve emrivaki haline geldiğine şüphe kalmıyan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine mâni olmak esasında müttefik kalmışlar ve Reddi İlhak prensibini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın teminini için İzmirde Yahudi Maşatlığına toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesile bu teşebbüs ümit edilen derecede temini maksat edememiştir.

Bu cemiyetlerin maksadı teşekkülleri ve hedefi siyasileri hakkında muhtasaran itayı malûmat eylemek muvafık olur mütalesındayım.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin rüesasından bazıları ile daha İstanbulda iken görüşmüş idim. Osmanlı Devletinin izmihlalini çok kuvvetli bir ihtimal dahilinde görüyorlardı. Vatanı Osmanînin inkısama uğrayacağı tehlikesi karşısında, Trakyayı, mümkün olursa Garbı Trakyayı da raptederek, bir kül olarak islâm ve Türk camiası halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu maksadın teminini için o zaman varidi hâtırları olan yegâne çare İngilterenin, bu mümkün olmazsa Fransanın muavenetini temin etmek idi. Bu maksatla bazı ecnebî rical ile temas ve mülâkatlar da aramışlardı. Hedeflerinin bir Trakya cumhuriyeti teşkili olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyatı Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyetinin maksadı teşekküllü de, (nizamnamelerinin ikinci maddesi) şark vilâyetlerinde mütemekkin bilcümle unsurların dinî ve siyasi haklarının serbestîi inkişafını temin edecek esbabı meşruaya teşebbüs etmek, mezkûr vilâyetler ahaliî islâmiyesinin tarihî ve millî haklarını, indelhace, âlemi medeniyet huzurunda müdafaa eylemek; şark vilâyetlerinde vaki olan mezalim ve cinayatin esbap ve avamili ve fail ve müsebbipleri hakkında bitarafane tahkikat icrasile mücrimlerin müsaraaaten tecziyelerini talep etmek; anasır beynindeki suitefehhiümün izalesi ile kemafissabık revabıtı hasenenin teyidine gayret etmek, hali harbin vilâyatı şarkîyede tevliit ettiği harabî ve sefalet, hükûmet nezdinde teşebbüsatta bulunmak suretile, mümkün mertebe, çaresaz olmaktan ibaret idi.

İstanbuldaki merkezi idarelerinden verilmiş olan bu direktif dahilinde, Erzurum şubesi, vilâyatı şarkîyede Türkün hukukunu muhafaza ile beraber tehcir esnasında yapılan suimuamelâtta milletin kat'iyen melhaldar bulunmadığını ve Ermeni emvalinin Rus istilâsına kadar muhafaza edildiğini, buna mukabil müslümanların pek gaddarane harekâta maruz kaldığını ve hatta hilâfî emir tehirden alıkonulan bazı Ermenilerin hamilerine karşı reva gördükleri muamelâtı, müdellel vesaikle âlemi medeniyete arz ve iblâğa ve vilâyatı şarkîyeye karşı dikilen enzari ihtirası hükümsüz bırakmak için çalışmaya karar veriyor (Erzurum şubesinin beyannamesi).

Vilâyatı Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyetinin ilk Erzurum şubelerini teşkil eden, zevat, vilâyatı şarkîyede yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük-Kürtlük-Ermenilik mesailini; ilmî, fennî ve tarihî noktai nazarlardan, tetkik ve tettebbü ettikten sonra, müstakbel mesailerini şu üç noktada tesbit ediyorlar (Erzurum şubesinin matbu raporu):

1) Kat'iyen muhaceret etmemek. 2) Derhal ilmî, iktisadî, dinî teşkilât yapmak. 3) Tecavüze maruz kalacak vilâyatı şarkîyenin herhangi bir bucağını müdafaa da birleşmek.

hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlar ve olup bitti haline geldiğine kuşku kalmıyan Yunan işgalinin İzmirin Yunanistana katılmasıyla sonuçlanmasını önlemek esasında birleşmişler ve "Katılmayı reddetme" prensibini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu amacın yayılmasını sağlamak için İzmirde Yahudi Mezarlığına toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesi ile bu girişim amaca umulan ölçüde ulaşamamıştır.

Bu derneklerin kuruluş maksatları ve siyasi amaçları hakkında kısaca bilgi vermek uygun olur diye düşünüyorum.

Trakya-Paşaeli derneğinin başındakilerden bazılarıyla daha İstanbuldayken görüşmüştüm. Osmanlı Devletinin yok olmasını çok kuvvetli bir olasılık sayıyorlardı. Osmanlı vatanının bölünmesi tehlikesi karşısında, Trakyayı, olabirirse Batı Trakya ile birleşerek, bir bütün olarak İslam ve Türk topluluğu halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu amacın elde edilmesi için o zaman akla gelen tek yol İngilterenin, bu olamazsa Fransanın yardımını sağlamaktı. Bu amaçla bazı yabancı devlet ileri gelenleri ile temas ve görüşmeler de aramışlardı. Hedeflerinin bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

"Doğu İlleri Ulusal Savunma Hakları" derneğinin kuruluş amacı da, (tüzüklerin ikinci maddesi) doğu illerinde oturan tüm unsurların dinî ve siyasi haklarının serbestçe gelişmesini sağlayacak meşru girişimlerde bulunmak; o illerin Müslüman halkının tarihî ve ulusal haklarını, gerektiğinde, uygar dünya önünde savunmak; doğu illerinde yapılan zalimlikler ve cinayetlerin nedenleri ile bunları yapanlar ve bunlara neden olanlar hakkında tarafsızca soruşturmalar yapıp suçluların hızla cezalandırılmalarını istemek; unsurlar arasındaki yanlış anlaşılmaların giderilmesi ve eskiden olduğu gibi iyi ilişkilerin oluşmasına çalışmak, savaş halinin doğu illerinde doğurduğu viranlık ve sefalet, hükûmet katında girişimlerde bulunmak yoluyla, olabildiği kadar çare bulmaktan ibaret idi.

İstanbuldaki idare merkezlerinden verilmiş olan bu direktife uyararak, Erzurum şubesi, doğu illerinde Türkün haklarını korumakla beraber göç ettirme sırasında yapılan kötü muamelelerde milletin hiç mi hiç parmağı bulunmadığını ve Ermeni mallarının Rus istilasına kadar korunduğunu, buna karşın Müslümanların pek gaddarca hareketlere uğradıklarını ve hatta emre aykırı olarak göç ettirilmekten alıkonulan bazı Ermenilerin koruyucularına karşı uygun gördükleri muameleleri kanıtlanmış belgelerle uygarlık dünyasına gösterip iletmeye ve doğu illerine karşı dikilen ihtirashı bakışlarını etkisiz bırakmak için çalışmaya karar veriyor (Erzurum şubesinin bildirisi).

"Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği"nin ilk Erzurum şubelerini kuran kişiler, doğu illerinde yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük-Kürtlük-Ermenilik sorunlarını; bilimsel teknik ve tarihsel görüş açılarından, inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki çalışmalarını şu üç noktada saptıyorlar (Erzurum şubesinin basılı raporu):

1) Kesinlikle göç etmemek. 2) Derhal bilimsel, ekonomik, dinî örgüt kurmak. 3) Saldırıya uğrayacak doğu illerinin herhangi bir bucağını savunmak konusunda birlikte hareket etmek.

Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyetinin İstanbuldaki merkezi idaresinin medenî ve ilmî vesaitle temini maksat edilebileceği hakkında fazla nikbin olduğu anlaşılıyor. Filhakika bu yolda sarfı mesaiden geri durmuyor. Vilâyatı şarkîyede Müslüman anasırın hukukunu müdafaa için Le Pays namında Fransızca bir gazete neşrediyor. Hadisat gazetesinin imtiyazını deruhde ediyor. Bir taraftan da İstanbuldaki Düveli Mütelif mümesillerine ve İtilâf Devletleri başvekillerine muhtura veriyor. Avrupaya bir heyet izamina teşebbüs ediyor (Ves.7).

Bu izahattan sühuletle anlaşılacağını zannederim ki, Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyetini vücuda getiren mühim sebep ve endişe, vilâyatı şarkîyenin Ermenistana verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin tahakkuku da, şark vilâyetleri nüfusunda Ermenilerin haizi ekseriyet gösterilmesine ve tarihi hukuk noktai nazarından mukaddem telâkki ettirilmesine çalışanların, ilmî ve tarihî vesaikle cihan efkârı umumîyesini iğfale muvaffakiyetinde ve bir de Müslüman ahalinin Ermenileri katliam eder vahşiler olduğu iftirasının hakikat şeklinde kabulü halinde olabileceği faraziyesi hâkim oluyor. Binaenaleyh cemiyet, aynı esbap ve vesaitle mücehhez olarak hukuku millîye ve tarihîyeyi müdafaaaya çalışıyor.

Karadenize sahil olan muntıkalarda da, bir Rum Pontus hükûmeti vücuda getirileceği korkusu vardı. İslâm ahaliyi, Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, hakkı beka ve mevcudiyetlerini muhafaza gayesile, Trabzonda da bazı zevat ayrıca bir cemiyet teşkil eylemişlerdi.

Merkezi İstanbulda olan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyetinin maksat ve hedefi siyasîsi, isminden müsteban olmaktadır. Her halde merkezden ayrılmak gayesini takip ediyor.

Vücuda gelmeye başlayan bu teşekküllerden başka, memleket dahilinde daha birtakım teşebbüsler ve teşekküller de vukua gelmişti. Ezcümle Diyarbekir (Ves.8,9), Bitlis, Elâziz vilâyetlerinde, İstanbuldan idare olunan Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin maksadı, ecnebî tahtı himayesinde, bir Kürt hükûmeti vücuda getirmektir.

Konya ve havalisinde, İstanbuldan idare olunan, Tealî İslâm Cemiyeti teşkiline çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri de vardı.

İstanbulda, muhtelif maksatlarla hafî ve alenî olmak üzere de, birtakım fırka veya cemiyet unvanı altında teşekküller vardı.

İstanbulda, mühim addolunacak teşebbüslerden biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu isimden, İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaati şahsiyelerini sevenler ve şahıslarile menfaatlerinin masuniyeti çaresini Lloyd George hükûmeti marifetile İngiliz himayesini teminde arıyanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere Devletinin, kül halinde, bir Osmanlı Devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağını, bir defa mülâhaza edip etmedikleri cayi teemmüldür.

Bu cemiyete intisap edenlerin başında Osmanlı padişahı ve halifei ruyi zemin unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nezaretini işgal eden Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyet

Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma derneğinin İstanbuldaki idare merkezinin uygar ve bilimsel araçlarla amaca varılabileceği konusunda aşırı iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten bu yolda çalışmaktan geri durmuyor. Doğu illerinde Müslüman unsurların haklarını savunmak için Le Pays (Vatan) adında Fransızca bir gazete yayınıyor. Hadisat (Olaylar) gazetesinin imtiyazını üstleniyor. Bir taraftan da İstanbuldaki İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İtilaf Devletleri başvekillerine nota veriyor. Avrupaya bir heyet göndermeye girişiyor (Belge 7).

Bu açıklamadan kolaylıkla anlaşılacağını sanırım ki, "Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma" derneğini oluşturan önemli neden ve kaygı, doğu illerinin Ermenistana verilmesi olasılığı oluyor. Bu olasılığın gerçekleşmesinde, doğu illeri nüfusunda Ermenilerin çoğunlukta gösterilmesine ve tarihsel hukuk bakımından öncelik tanınmasına çalışanların, bilimsel ve tarihsel belgelerle dünya kamu oyunu aldatabilecekleri ve bir de Müslüman halkın Ermenileri soykırıma uğratan vahşiler olduğu iftirasını gerçekmiş gibi kabul ettirebileceği varsayımı etkin oluyor. Bu nedenle dernek, aynı sebepler ve araçlarla donatılmış olarak ulusal ve tarihsel hakları savunmaya çalışıyor.

Karadenize sahil olan bölgelerde de, bir Rum Pontus hükûmeti oluşturulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı, Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, var olma haklarını korumak amacıyla, Trabzonda da bazı kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbulda olan "Trabzon ve Yöresi Yerinden Yönetim" derneğinin siyasal amaç ve hedefi, isminden anlaşılmalıdır. Her halde merkezden ayrılmak amacı güdüyor.

Oluşmaya başlayan bu kuruluşlardan başka, memleket içinde daha birtakım girişimler ve kuruluşlar da ortaya çıkmıştı. Bu arada Diyarbakır (Belge 8 ve 9), Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbuldan yönetilen "Kürt Yükselme Derneği" vardı. Bu derneğin amacı, yabancı koruması altında, bir Kürt devleti oluşturmaktı.

Konya ve yörelerinde, İstanbuldan yönetilen, "İslâm Yükselme Derneği" kurmaya çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında "Uyuşma ve bağımsızlık" dernekleri de vardı.

İstanbulda, değişik amaçlarla gizli ve açıktan olmak üzere de, birtakım parti veya dernek adı altında kuruluşlar vardı.

İstanbulda önemli sayılacak girişimlerden biri "İngiliz Dostları Derneği" idi. Bu isimden, İngilizlere dost olanların meydana getirdiği bir dernek anlaşılmasın! Bence, bu derneği oluşturanlar, kendilerini ve kişisel çıkarlarını sevenler ve kendileriyle çıkarlarının korunması çaresini Lloyd George hükûmeti aracılığı ile İngiliz korumasını sağlamakta arıyanlardır. Bu kötü-bahtlıların, İngiltere Devletinin, tüm olarak, bir Osmanlı Devleti sürdürmek ve korumak isteğinde olup olamayacağını, bir kere olsun düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmaya değer.

Bu derneğe katılanların başında Osmanlı padişahı ve yeryüzü halifesi sanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, İçişleri Bakanlığında bulunan Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Dernekte İngiliz ulusunun

Memleket dahilinde ve İstanbulda millî varlığa düşman teşekküller

İngiliz Muhipleri Cemiyeti

Memleket içinde ve İstanbulda ulusal varlığa düşman kuruluşlar

İngiliz Dostları Derneği

yette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeştçular da vardı. Meselâ: Rahip Frew gibi. Ve muamelât ve icraattan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Frew idi.

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri alenî cephesi ve medeni teşebbüsatla, İngiliz himayesini talep ve temine matuf mahiyeti idi. Diğerî hafî ciheti idi. Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuuru millîyi felce uğratmak, ecnebî müdahalesini teshil etmek gibi hainane teşebbüsat, cemiyetin bu hafî kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Mollanın cemiyetin alenî teşebbüsatında olduğu gibi hafî cihetinde de ondan daha ziyade roleur olduğu görülecektir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izahat ve icabında irae edeceğim vesaikle daha vazih anlaşılacaktır.

Amerika mandası is-teyenler

İstanbulda bir kısım rical ve nisvan da, halâsî hakikînin Amerika mandasını talep ve teminde olduğu kanaatinde bulunuyorlardı. Bu kanatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler, isabeti mutlakanın noktai nazarlarının tervicinde olduğunu ispata çok çalıştılar. Bu hususta da sırası gelince bazı izahat vereceğim.

Ordumuzun vaziyeti

Vaziyeti umumîyeyi tespit için ordu cüzütamlarının, nerelerde ve ne halde olduğunu tasrih etmek isterim. Anadolu'da, başlıca, iki ordu müfettişliği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıtaatın muharip efradı terhis olunmuş, silâh ve cephanesi elinden alınmış, kıymeti harbîyeden mahrum birtakım kadrolar haline getirilmişti.

Merkezi, Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine mensup kıtaatın vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41 inci Fırka) Konyada ve bir fırkası (23 üncü Fırka) Afyon Karahisarında bulunan 12 nci Kolordu, karargâhile Konyada bulunuyordu. İzmirde esir olan 17 nci Kolordunun, Denizlide bulunan 57 nci fırkası da, bu kolorduya ilhak edilmişti.

Bir fırkası (24 üncü Fırka) Ankarada ve bir fırkası (11 inci Fırka) Niğdede bulunan 20 nci Kolordu, karargâhile Ankarada.

İzmitte bulunan 1 inci Fırka, İstanbuldaki 25 inci Kolorduya raptedilmişti. İstanbulda da 10 uncu Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan, 61 inci ve 56 ncı Fırkalar, karargâhı Bandırmada bulunan İstanbula merbut 14 üncü Kolorduyu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı Meclisin küşadına kadar, merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3 üncü Ordu Müfettişliği ki müfettişi ben idim, karargâhımla Samsuna çıkmış bulunuyorum. Doğrudan doğruya tahtı emrimde iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivasta bulunan 3 üncü Kolordu, (kumandanı beraberimde getirdiğim Miralay Refet Bey). Bu kolorduya mensup bir fırkanın (5 inci Kafkas Fırkası) merkezi Amasyada. Diğerî, merkezi Erzurumda bulunan 15 inci Kolordu idi. Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Fırkalarından birinin (9 uncu Fırka) merkezi Erzurumda, kumandanı Rüştü Bey. Diğerinin (3 üncü Fırka) merkezi Trabzonda idi. Kumandanı Kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbulla davet edilmiş olduğundan kumandadan çekilerek Bayburтта ihtifa etmiş, fırka vekâletle idare olunuyor; kolordunun diğer iki fırkasından 12 nci Fırka Hasankale şarkında hudutta, 11 inci Fırka Bayazıtta bulunuyordu.

dan kimi serüvenciler de vardı. Örneğin: Papaz Frew gibi. Ve yapılan iş ve işlemlerden anlaşıldığına göre, cemiyetin başkanı Papaz Frew idi.

Bu derneğin iki yönü ve niteliği vardı. Biri dıştan görünen yönü ve uygarca girişimlerle, İngiliz korumasını isteyip sağlamaya yönelik niteliği idi. Diğerî gizli yönü idi. Asıl çalışmalar da bu yönde idi. Memleket içinde örgütler kurarak isyan ve ihtilâl çıkarmak, ulusal bilinci felce uğratmak, yabancıların işe karışmasını kolaylaştırmak gibi haince girişimler, derneğin bu gizli kolu tarafından yönetilmekte idi. Sait Mollanın derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi gizli yönünde de ondan daha fazla rol oynadığı görülecektir. Bu demek hakkında söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gerektiğinde göstereceğim belgelerle daha iyi anlaşılacaktır.

İstanbulda, ileri gelen kadın erkek bâzı kişiler de, gerçek kurtuluşun Amerika mandasını isteyip elde etmekte olduğu kanısında bulunuyorlardı. Bu kanıda olanlar düşüncelerinde çok direndiler, kesinkes doğru olanının, kendi görüşlerinin desteklenmesinde olduğunu kanıtlamaya çok çalıştılar. Bu konuda da sırası gelince bazı açıklamalar yapacağım.

Genel durumu belirtmek için ordu birliklerinin, nerelerde ve ne durumda olduğunu açıklamak isterim. Anadolu'da, başlıca, iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes dönemine girilir girilmez, kıtaların savaş sınıfı erleri koyuverilmiş, silâh ve cephanesi elinden alınmış, savaş değerlerinden yoksun birtakım kadrolar durumuna getirilmişti.

Merkezi Konyada bulunan, İkinci Ordu Müfettişliğine bağlı kıtaların durumu şöyle idi:

Bir tümeni (41 inci Tümen) Konyada ve bir tümeni (23 üncü Tümen) Afyonda bulunan 12 nci Kolordu, karargâhile Konyada bulunuyordu. İzmirde esir olan 17 nci Kolordunun, Denizlide bulunan 57 nci tümeni de, bu kolorduya katılmıştı.

Bir tümeni (24 üncü Tümen) Ankarada ve bir tümeni (11 inci Tümen) Niğdede bulunan 20 nci Kolordu, karargâhile Ankarada.

İzmitte bulunan 1 inci Tümen, İstanbuldaki 25 inci Kolorduya bağlanmıştı. İstanbulda da 10 uncu Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa yöresinde bulunan, 61 inci ve 56 ncı Tümenler, karargâhı Bandırmada bulunan İstanbula bağlı 14 üncü Kolorduyu oluşturuyorlardı. Bu kolordunun komutanı, Meclisin açılışına kadar, rahmetli Yusuf İzzet Paşa idi.

3 üncü Ordu Müfettişliği ki müfettişi bendim, karargâhımla Samsuna çıkmış bulunuyorum. Doğrudan doğruya emrim altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivasta bulunan 3 üncü Kolordu, (komutanı beraberimde getirdiğim Albay Refet Bey). Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5 inci Kafkas Tümeni) merkezi Amasyada. Öbür tümenin (15 inci Tümen) merkezi Samsunda idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin (9 uncu Tümen) merkezi Erzurumda, komutanı Rüştü Bey. Öbürünün (3 üncü Tümen) merkezi Trabzonda idi. Komutanı Yarbey Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbulla çağırılmış olduğundan komutadan çekilerek Bayburтта saklanmış, tümen vekâletle yönetiliyor; kolordunun öteki iki tümeninden 12 nci Tümen Hasankale doğusunda sınırda, 11 inci Tümen Bayazıtta bulunuyordu.

Amerika mandası is-teyenler

Ordumuzun durumu

Diyarbakır havalisinde bulunan, iki fırkalı, 13 üncü Kolordu, müstakil idi, İstanbulla tâbi bulunuyordu. Bir fırkası, (2 nci Fırka) Siirtte; diğer fırkası (5 inci Fırka) Mardinde idi.

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam cari olduğundan fazla bir salâhiyetim vardı ki, müfettişlik muntikasına mücavir bulunan kıtaatı askerîyeye dahi tebligat yapabilecektim. Kezalik muntıkamda bulunan ve muntıkama mücavir bulunan vilâyata da tebligatta bulunabilecektim.

Bu salâhiyete göre Ankarada bulunan 20 nci Kolordu ve bunun mensup olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakırdeki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu rüesayı memurîni mülkiyesile muhabere ve münasebette bulunabilecektim.

Bu vâsi salâhiyetin, beni İstanbuldan nefyü teb'it maksadile Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği mucibi istiğrabinız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Herçibadabat benim İstanbuldan uzaklaşmamı arzu edenlerin icad ettikleri sebep "Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsuna kadar gitmek" idi. Ben, bu vazifenin ifası, bir makam ve salâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğumu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkânıharbîyei Umumîyede bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar istişmam eden zevat ile görüştim. Müfettişlik vazifesini buldular ve salâhiyete müteallik talimatı da, ben kendim yazdırdım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda, mührünü basmıştır.

*
* *

Bu izahattan sonra manzarai umumîyeyi, daha dar bir çerçeve dahiline alarak, seri ve sehil bir surette, hep beraber müşahade edelim:

Muhasım devletler Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır. Felâketin dehşet ve sıkletini idrake başlıyanlar, bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirata göre çarei halâs telâkki eyledikleri tedbirlere mütevessil.. Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zabitler, Harbi Umumînin bunca mihnet ve meşekkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle dilhun, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçuşurumu kenarında dimağları çare, çarei halâs aramakla meşgul..

Burada, pek mühim olan, bir noktayı da kayît ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve an'anevî rabûtalarla mûti ve sadık. Millet ve ordu çarei halâs düşünürken bu mevrus itiyadın sevkiyle kendinden evvel makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın halâs ve masuniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız halâsın manasını anlamak istidadında değil.. Bu akiydeye muhalif, rey ve içtihat izhar edeceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olur..

Diyarbakır yöresinde bulunan, iki tümenli 13 üncü Kolordu, bağımsız idi, İstanbul emrinde bulunuyordu. Bir tümeni (2 nci Tümen) Siirtte; öbür tümeni (5 inci Tümen) Mardinde idi.

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve komutum geçerli olduğundan başka bir yetkim de vardı ki, müfettişlik bölgesine komşu bulunan askerî kıtalara da emir verebilecektim. Ayrıca bölgemde bulunan ve bölgeme komşu olan valiliklere de emir nitelikli bildirilerde bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre Ankarada bulunan 20 nci Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakırdaki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu mülkî âmirlerle yazışabilecek ve bunlarla ilişki kurabilecektim.

Bu geniş yetkinin, beni İstanbuldan sürüp uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verildiğine şaşabilirsiniz. Derhal belirtmeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Ne olursa olsun benim İstanbuldan uzaklaşmamı isteyenlerin icad ettikleri sebep "Samsun ve yöresindeki asayişsizliği yerinde görüp önlem almak için Samsuna kadar gitmek" idi. Ben, bu ödevin yapılmasının bir görev ve yetki sahibi olmaya bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O tarihte Genelkurmayda bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezen kişilerle görüştim. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiye ilişkin talimatı da, ben kendim yazdırdım. Hatta Savaşşleri Bakanı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada duraksamış, anlaşılır anlaşılmaz bir şekilde, mührünü basmıştır.

*
* *

Bu açıklamalardan sonra, genel görünümü, daha dar bir çerçeve içine alarak, çabuk ve basitçe hep beraber gözden geçirelim:

Düşman devletler Osmanlı devlet ve ülkesine nesnel ve tinsel yönlerden saldırı halinde; yok etmeye ve bölmeye karar vermişler. Padişah ve halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor, hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde ne olacağını bekliyor. Felâketin korkunçluğunu ve ağırlığını kavramaya başlıyanlar, bulundukları çevre ve hissedebildikleri etkilere göre kurtuluş çaresi saydıkları önlemlere baş vuruyorlar.. Ordu, ismi var cismi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Genel Savaşın bunca güçlük ve sıkıntılarında yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçuşurumu kenarında kafaları çıkar yol, kurtuluş yolu aramakla meşgul..

Burada, pek önemli olan, bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, padişah ve halifenin hainliğinden haberi olmadığı gibi o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla uyumlu ve sâdık. Ulus ve ordu kurtuluş yolu düşünürken kuşaktan kuşağa geçen bu alışkanlıkla kendinden evvel yüce hilâfet ve saltanat makamının kurtuluş ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halife ve padişahsız kurtulmanın anlamını kavrama yeteneği yok... Bu inanca aykırı, görüş ve düşünceleri açığa vuracakların vay haline. Derhal dinsiz, vatansız, hain, istenmez olur.

Diğer mühim bir noktayı da ifade etmek lâzımdır. Çarei halâs ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi düveli muazzamayı gücendirmemek esas gibi telâki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devletinin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlûp eden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar anlarla husumete müncer olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız avam değildi; bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde çarei halâs ararken iki şey mevzuubahs olmayacaktı. Bir defa İtilâf Devletlerine karşı vaz'ı husumet alınmayacaktı ve padişah ve halifeye canla başla merbut ve sâdık kalmak şartı esasî olacaktı.

Şimdi, Efendiler, müsaade buyursanız, size bir sual sorayım, bu vaziyet ve şerait karşısında halâs için, nasıl bir karar vâridi hatır olabilirdi?

İzah ettiğim malûmat ve müşahadata göre üç nevi karar ortaya atılmıştı: Birincisi, İngiltere himayesini talep etmek.

İkincisi, Amerika mandasını talep etmek.

Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devletinin bir küll halinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı memalikinin muhtelif devletler beyninde taksiminden ise küll halinde, bir devletin tahtı himayesinde bulundurmaya tercih edenlerdir.

Üçüncü karar: Mahallî halâs çarelerine matuftur. Meselâ; bazı muntıkalar, kendilerinin Osmanlı Devletinden fekkedileceği nazariyesine karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine tevessül ediyor. Bazı muntıkalar da, Osmanlı Devletinin imha ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağını emrivaki kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç nevi kararın esbabı mucibesi vermiş olduğum izahat meyanında mevcuttur.

Efendiler, ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların istinat ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikati halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükûmet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış birtakım bimâna elfazdan ibaretti.

Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu?

O halde ciddî ve hakikî karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında, bir, tek karar vardı. O da hakimiyeti milîyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!

İşte, daha, İstanbuldan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsunda Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

*
* *

Önemli başka bir noktayı da söylemek gerekir. Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke gibi sayılmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamıyacağı kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devletinin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden yenik eden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar onlarla düşmanlığa varabilecek tutumlar almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan yalnız basit halk değildi; özellikle, seçkin denilen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir defa İtilâf Devletlerine karşı düşman konumuna girilmeyecekti ve padişah ve halifeye canla başla bağlı ve sâdık kalmak temel koşul olacaktı.

Şimdi, Efendiler, izin vererseniz, size bir sual sorayım, bu durum ve koşullar karşısında kurtuluş için, nasıl bir karar almak akla gelebilirdi?

Açıkladığım bilgi ve gözlemlere göre üç tür karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek.

İkincisi, Amerika'nın mandasını istemek.

Bu iki türden karara varmış olanlar, Osmanlı Devletinin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin değişik devletler arasında bölüşülmesinden ise ülkeyi bütün olarak, bir devletin koruması altında bulundurmaya yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar: yerel kurtuluş yollarına yöneliktir. Örneğin; bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devletinden koparılacağı varsayımına karşı ondan ayrılmamak önlemlerine baş vuruyor. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devletinin yok edileceği ve Osmanlı ülkelerinin paylaşılacağını bir olup bitti sayarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç tür kararın gerekçeleri vermiş olduğum açıklamalar arasında vardır.

Efendiler, ben, bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü, bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tümüyle parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da bölüşülmesini sağlamaya çalışanlarla uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükûmet bunlar hepsi içeriği kalmamış birtakım anlamsız sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin korunması için kimden ve ne yardım istenmek düşünülüyordu?

O halde ciddî ve gerçek karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu durum karşısında bir, tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!

İşte, daha, İstanbuldan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsunda Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

*
* *

Bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:

Esas, Türk milliyetinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâlî tamme malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyeti mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kespi liyakat edemez.

Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, aczü meskeneti itraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların istiyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türkün haysiyet ve izzeti nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm!

İşte halâsı hakikî istiyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın tatbikatında ademi muvaffakiyete duçar olunacağını farzedelim! Ne olacaktı? Esaret!

Peki Efendim. Diğer kararlara mutavaat halinde netice bunun aynı değil miydi!

Şu fark ile ki, istiklâlî için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedekârlığı yapmakla müteselli olur ve bittabi esaret zincirini kendi elile boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir milllete nazaran yâr ve ağyar nazarındaki mevki farklı olur.

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, elbette, Türk milletine karşı, en büyük fenalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü fedekârlığı sarfederek istiklâlini temin etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklâle müemmen nazariye bakılamazdı. Artık, vatanla, milletle hiçbir alâkai vicdanîye ve fikrîyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi?

Hilâfet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara müstağrak kıldığı hakikî medeniyet âleminde gülünç telâkki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın tatbikatını temin için henüz milletin ünsiyet etmediği meselelere temas etmek lâzımgeliyordu. Umumca mevzuubahs olmasında azîm mahzurlar tasavvur olunan hususların mevzuubahs olmasında zarureti mutlaka bulunuyordu.

Osmanlı hükûmetine, Osmanlı padişahına ve müslimânın halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzımgeliyordu.

Türk ata yurduna ve Türkün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun onlara bütün milletçe müsellâhan mukabele ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icabat ve zarurîyatını ilk gününde izhar ve ifade etmek, elbette musip olamazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını ihzar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzımgeliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik ef'al ve icraatımız bir silsilei mantı kıye ile müteale olunursa, ilk günden, bugüne kadar takip ettiğimiz istikameti umumîyenin ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder.

Bu kararın dayandığı en kuvvetli düşünüş ve mantık şu idi:

Esas; Türk milletinin haysiyetli ve onurlu bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir ulusa, uygar insanlık, uşaklıktan üstün bir nitelik yakıştırmaz.

Yabancı bir devletin koruma ve kayırmasını kabul etmek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü miskinliği benimsemekten başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların istiyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine hiç olasılık yoktur.

Halbuki Türkün değeri ve onuru ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir.

Bundan ötürü, ya bağımsızlık ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa düşüleceğini varsayalım!

Ne olacaktı? Tutsaklık!

Peki Efendim. Öbür kararlara uyulması halinde sonuç bunun aynı değil miydi!

Şu farkla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık değer ve onurunun gereği olan bütün özveriyi yapmakla övünür ve doğaldır ki tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusa oranla dost ve düşman gözündeki yeri başka olur.

Sonra, Osmanlı hanedan ve saltanatının sürdürülmesine çalışmak, elbette, Türk milletine karşı, en büyük fenalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü özveriyi yaparak bağımsızlığını sağlasa da, saltanat sürerse, bu bağımsızlık güvenceli sayılamazdı. Artık, vatanla, ulusla hiçbir vicdan ve düşünce ilgisi kalmamış bir sürü delinin devlet ve ulusun bağımsızlık ve onurunun koruyucusu yerinde bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi?

Halifelîğe gelince, bilim ve tekniğin aydınlığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir anlamı kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için ulusun daha alışmamış olduğu sorunlara değinmek gerekiyordu. Kamuca konu edilmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen hususların konu edilmesinde kesin zorunluk vardı.

Osmanlı hükûmetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

Türk ata yurduna ve Türkün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun onlara bütün ulusça silâhlı olarak karşılık vermek ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluklarını ilk gününde belirtip dile getirmek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamaları birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım yürüyerek hedefe varmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senedir yapıp ettiklerimiz bir mantık zinciri içinde düşünülürse, ilk günden, bugüne kadar izlediğimiz genel gidişin ilk kararın çizdiği hattan ve yöneldiği hedeften hiç sapmamış olduğu kendiliğinden belirir.

Burada, zihinlerde mevcut olması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin, çözülmesini teshil için, bir hakikati beraber müşahade etmeliyiz. Tezahür eden millî mücadele, haricî istilâya karşı vatanın halâsını yegâne hedef addettiği halde bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar iradei millîye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabîi ve gayrikabili içtinap bir seyri tarihî idi. Bu mukadder seyri tarihîyi an'anevî itiyadatile, derhal ihtisas eden hanedanı hükümdarî ilk andan itibaren millî mücadelenin hasmı bîamanı oldu. Bu mukadder seyri tarihîyi ilk anda ben de müşahade ve ihtisas ettim. Fakat nihayete kadar şamil olan bu ihtisasatımızı ilk anda kâmilan izhar ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimalât üzerine fazla beyanat, giriştiğimiz hakikî ve maddî mücadeleye, hayalât mahiyetini verebilirdi; haricî tehlikenin yakın tesirâtı karşısında, müteessir olanlar arasında, an'anelelerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhî halellerine mugayir olan muhtemel tahavvülâtta ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için amelî ve emin yol her safhayı vakti geldikçe, tatbik etmekte. Millet inkişaf ve itilâsı için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu amelî ve emin muvaffakiyet yolu, yakın refiki mesaim olarak tanınmış zevattan bazılarıyla aramızda, zaman zaman içtihadatta, muamelâtta, icraatta esaslı ve tâli birtakım ihtilâflar, iğbirlarlar ve hatta iftirakların da sebebi ve izahı olmuştur. Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihataşı hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktaları, tenevvür etmeniz için, efkârı umumîyenin tenevvürüne medar olmak için, sırası geldikçe, birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Millî sır

Bu son sözlerimi hulâsa etmek lâzımgelirse, diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.

*
* *

Ordu ile temas

Şimdi, Efendiler, ilk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lâzımdı. Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanına 21 Mayıs 1335 de yazdığım bir şifrede "ahvali umumîyemizin almakta olduğu şekli vahimden pek müteessir ve mütellim olduğumu; millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazîfei vicdanîyeyi yakından, müşterek mesai ile, en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatle bu son memuriyeti kabul ettiğimi; bir an evvel Erzuruma gitmek arzusunda bulunduğumu ve fakat Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete duçar olmak mahiyetinde bulunduğundan buralarda birkaç gün kalmak zarureti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden tenvire medar olacak hususat varsa iş'arını" rica ettim (Ves.10).

Filhakika Samsun ve havalisinde Rum çetelerinin İslâm ahaliye tecavüzü ve zaten vasıtasız bırakılmış olan hükûmeti mahallîyenin ecnebî müdahaleleri yüzünden hiçbir tedbir alamaması, vaziyeti müşkül kılmaştı.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji ümit ettiğimiz bir zatın Samsuna mutassarrıf tayinini temin için teşebbüs almakla beraber, Üçüncü Kolordu Ku-

Burada, kafalarda olması olası bulunan bazı duraksama düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırması için, bir gerçeğe birlikte bakmalıyız. Beliren ulusal savaşım, dış saldırıya karşı vatanın kurtulmasını tek amaç edindiği halde bu ulusal savaşım başarıya ulaştıkça evre evre bugünkü döneme kadar ulusal irade yönetiminin bütün ilke ve biçimlerini gerçekleştirmesi doğal ve kaçınılmaz bir tarih akışıydı. Tarihin bu kaçınılmaz akışını geleneksel alışkanlıklarıyla, hemen sezinleyen padişah soyu, ilk andan beri ulusal savaşımın acımasız düşmanı oldu. Tarihin bu kaçınılmaz akışını ilk anda ben de gördüm ve sezinledim. Ancak sona kadar tüm evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda tümüyle açığa vurmamak ve dillendirmedik. Gelecekteki olasılıklar üzerine fazla konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve nesnel savaşıma, hayal niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında, üzüntü duyanlar arasında, geleneklerine ve düşünme yeteneklerine ve ruhsal durumlarına aykırı bulunan olası değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol her evreyi vakti geldikçe, uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için hayırlı sonuca götürecek yol bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak bu pratik ve güvenilir başarı yolu, yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden bazılarıyla aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yaptıklarımızda asal veya ikinci derecede birtakım anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve hatta ayrılımların da nedeni ve etkeni olmuştur. Ulusal savaşıma birlikte başlayan yolculardan bazıları, ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yeteneklerinin sınırı aşılmıca bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu noktaları, aydınlanması için, kamuoyunun aydınlanmasına yarasın diye, sırası geldikçe, birer birer belirtmeye çalışacağım.

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, ben ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş, sırası geldikçe bütün toplumumuza uygulamak zorunda idim.

*
* *

Millî sır

Şimdi, Efendiler, ilk iş olarak bütün ordu ile ilişki kurmak gerekliydi.

Erzurumda Onbeşinci Kolordu komutanına 21 Mayıs 1919 da yazdığım bir şifreli telgrafta "Genel durumumuzun almakta olduğu korkunç biçimden çok üzüntü ve acı duyduğumu; ulusa ve ülkeye borçlu olduğumuz en son vicdan ödevinin yakından ve birlikte çalışmakla, en iyi yapılabileceği kanısıyla bu son görevi kabul ettiğimi; bir an önce Erzuruma gitmek istediğimi ve fakat Samsun ve yöresinin durumu, asayişsizlik yüzünden kötü sonuçlara dönüşebilecek nitekte bulunduğundan, buralarda birkaç gün kalmak zorunluğu olduğunu" bildirdikten sonra, beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak birşeyler varsa bildirilmesini rica ettim (Belge 10).

Gerçekten Samsun ve yöresinde Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve ötedenberi araşsız bırakılmış olan yerel hükûmetin yabancıların karışması yüzünden, hiçbir önlem alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji umduğumuz bir kişinin Samsuna mutassarrıf atanmasını sağlamak için girişimde bulunmakla birlikte, Üçüncü

Ordu ile temas

mandanını muvakkaten Canik mutasarrıfı tayin ettim. Mümkün olan tedabiri mahallîye alınmaya ve bilhassa ahalinin vaziyeti hakikiye hakkında tenvirine ve orada bulunan ecnebî müfreze ve zabıtlarından içtinap ve ihtiraza mahal olmadığını izaha ehemmiyet verildi ve hemen o havalide millî teşkilâta tevessül olundu.

23 Mayıs 1335 de Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandanına, "Samsuna geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı temasta bulunmak istediğimi ve İzmir havalisine dair daha kolaylıkla alabileceği malûmattan haberdar olmak istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun vaziyeti ile daha İstanbulda iken alâkadar olmuştum. Cenuptan Ankara havalisine şimendiferle nakli mevzuubahs idi. Bu nakliyata mümanaat edilmekte olduğunu anlamış olduğumdan İstanbuldan hareketim günlerinde Erkânıharbiyei Umumîye Reisi olan Cevat Paşadan, kolordunun şimendiferle nakli teahhur ederse karadan yürüyerek Ankaraya şevkini rica etmiştim. Bundan dolayı bahsettiğim şifre telgrafnamemde "Yirminci Kolordu aksamının kâmilan Ankaraya gelmeye muvaffak olup olmayacağını sordum. Canik livası hakkında malûmat verdikten sonra bir iki güne kadar Samsundan karargâhımla, bir müddet için Havzaya gideceğimi ve her halde Samsundan hareketimden evvel beni tenvir edecek malûsbmata intizar eylediğimi" yazdım.

Yirminci Kolordu Kumandanından, üç gün sonra 26 Mayıs 1335 de aldığım cevapta "İzmirden muntazam malûmat alamadıklarını, Manisanın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğlide bulunan aksamının, kâmilan, şimendiferle nakline muvaffak olamadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, fakat, mesafenin uzaklığı sebebiyle Ankaraya ne vakit muvasalat edeceğinin malûm bulunmadığını" bildiriyordu.

Kolordu kumandanı aynı telgrafnamesinde "Afyon Karahisarında bulunan 23 üncü Fırkanın, mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen efradı bu fırkaya göndermekte olduklarından bahsettikten sonra, Kastamonu ve Kayseri havalisinde bazı muhili asayiş vakayî hakkında haberler gelmeye başladığını zikrediyor ve peyderpey malûmat vereceğini" yazıyordu (Ves. 11).

27 Mayıs 1335 tarihinde, Havzadan, Yirminci Kolordu Kumandanından ve aynı zamanda, bu kolordunun mensup olduğu Konyadaki ordu müfettişliğinden "Afyon Karahisarındaki Fırkanın takviyesi için hangi menabiden istifade edilmekte olduğunu ve tezyidi kuvvetine imkânı maddî bulunup bulunamayacağını ve bugünkü ahval ve vaziyetimize nazaran, bu fırkaya, nasıl bir vazifenin tevcihi düşünüldüğünü" sordum (Ves. 12, 13).

Kolordu kumandanı, 28 Mayıs 1335 de sorduğum hususata dair malûmat veriyor ve Yirmi Üçüncü Fırka "düşmanın bir işgalî vaziyeti karşısında mevkiini terketmeyecek ve dışarı tecavüz olursa, ahalî mahallîyeden alacakları takviye ile mevkiini müdafaa edecektir" diyordu (Ves. 14).

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1335 de verdiği cevapta "Yirmi Üçüncü Fırkanın Karahisardaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hadisesine her türlü vesaitle mukavemet edecektir" diyordu. Bu vesaitin hazırlanmakta olduğunu ve Konyada orduya zâhir olabilecek bir kuvvet ihzarına çalışıldığını, ancak bir isim ve unvana malik olmadığını bildiriyordu.

Kolordu Komutanını geçici Samsun mutasarrıfı atadım. Elden gelen yerel önlemler alınmaya ve özellikle halkın gerçek durum hakkında aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan kaçınıp korkmaya yer olmadığını anlatmaya önem verildi ve hemen o yörede ulusal örgütlenmeye girişildi.

23 Mayıs 1919 da Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Komutanına, "Samsuna geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir yöresi hakkında onun daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun durumu ile daha İstanbulda iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara yöresine demiryoluyla taşınması sözkonusu idi. Bu nakliyatın engellenmekte olduğunu anlamış olduğumdan İstanbuldan ayrıldığım günlerde Genelkurmay Başkanı olan Cevat Paşadan, kolordunun demiryoluyla taşınması gecikirse karadan yürüyerek Ankaraya gönderilmesini rica etmiştim. Bundan dolayı bahsettiğim şifreli telgrafımda "Yirminci Kolordu bölümlerinin tümü ile Ankaraya gelmeyi başarıp başaramıyacağını" sordum. "Samsun sancağı hakkında bilgi verdikten sonra bir iki güne kadar Samsundan karargâhımla, bir süre için Havzaya gideceğimi ve her halde Samsundan hareketimden evvel beni aydınlatacak bilgiler beklediğimi" yazdım.

Yirminci Kolordu Komutanından, üç gün sonra 26 Mayıs 1919 da aldığım yanıtta "İzmirden düzenli bilgi alamadıklarını, Manisanın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğlide bulunan bölümlerinin, tümüyle demiryolundan taşınmasını başaramadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, fakat, yerin uzaklığı nedeniyle Ankaraya ne vakit varılacağına bilinmediğini" bildiriliyordu.

Kolordu komutanı aynı telgrafında "Afyonda bulunan 23 üncü Tümenin, mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen erleri bu tümene göndermekte olduklarından bahsettikten sonra, Kastamonu ve Kayseri yöresinde bazı yerel asayiş olayları hakkında haberler gelmeye başladığını söylüyor ve yavaş yavaş sırası geldikçe bilgi vereceğini" yazıyordu (Belge 11).

27 Mayıs 1919 tarihinde, Havzadan, Yirminci Kolordu Komutanından ve aynı zamanda, bu kolordunun bağlı olduğu Konyadaki ordu müfettişliğinden "Afyondaki tümenin kuvvetlendirilmesi için hangi kaynaklardan yararlanılmakta olduğunu ve tümenin gücünün artırılmasına maddî olanak bulunup bulunamayacağını ve bugünkü durum ve konuma göre, bu tümene, nasıl bir ödev verilmesi düşünüldüğünü" sordum (Belge 12,13).

Kolordu komutanı 28 Mayıs 1919 da sorduğum hususlara ait bilgi veriyor ve "Yirmiüçüncü Tümen düşmanın bir işgalci durum alması karşısında, bulunduğu yeri bırakmayacak ve saldırıya uğrarsa, oranın halkından sağlayacakları yardımcı kuvvetlerle konumunu savunacaktır" diyordu (Belge 14).

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1919 da verdiği yanıtta "Yirmiüçüncü Tümeni Afyondaki asayiş korumakla birlikte her türlü işgal olayında her türlü araçla dayanacaktır" diyordu. Bu araçların hazırlanmakta olduğunu ve Konyada orduya yardımcı olabilecek bir kuvvet hazırlanmasına çalışıldığını, ancak bu kuvvetin bir ad ve sanı olmadığını bildiriyordu.

Ben, Müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konyada bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şayidir, bunun mahiyet ve teşkilâtı nedir, demiştim. Böyle bir sual tevcihinden maksadım biraz da medarı teşvik ve tenbih olmak idi. Müfettişliğin son malûmatı bunun üzerinedir (Ves. 15).

Kolordu kumandanı bu istizahuma “Konyada vatan ordusunun teşkilinden haberdar değilim” demişti.

Yirminci Kolordu ve Konyadaki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim malûmattan teyakkuz ve intibahı mucip noktaları 1 Haziran 1335 de Erzurumda On Beşinci Kolordu ve Samsunda Üçüncü Kolordu ve Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandanlarına bildirdim (Ves. 16).

Trakyaada bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum. O mıntıka ile de irtibat tesisi lâzım idi. Bu maksatla, İstanbulda, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşadan 16 Haziran 1335 de zatî şifre ile - Cevat Paşa ile muharekatim günü mahrem ve şahsî bir şifre kararlaştırmış idik - Edirne kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin nerede bulunduğunu sordum (Ves.17). Cevat Paşa 17 Haziranda cevap verdi Cafer Tayyar Beyin Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirne kumandanı bulunduğunu öğrendim (Ves.18).

Amasyadan 18 Haziran 1335 tarihinde, Edirne, Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye şifre ile verdiğim direktifte esash olarak şu hususâtı kaydettim: “İstiklâlî millîmizi boğan ve inkısamı vatan tehlikelerini ihzar eden Düvelî İtilâfiyenin icraatı ve hükûmeti merkeziyenin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur.”

“Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek, inkırazı münkat olmaktadır.”

“Trakya ve Anadolu teşkilâtı millîyesini tevhit ve sadayı millîyi gür sesle cihana duyuracak emin bir mahal olan Sivasta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkilî mukarrerdir.”

“Trakya-Paşaeli Cemiyeti, haizi selâhiyet olmamak üzere İstanbulda bir heyet bulundurabilir.”

“Ben İstanbulda iken Trakya Cemiyeti azasından bazıları ile teatî efkâr etmiş idim. Şimdi zamanı geldi. İcap edenlerle mahremane görüşerek derhal teşkilât yapınız ve benim yanıma da murahhas olarak kıymettar bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilâyetinin hukukunun müdafai olmak üzere beni tevkil ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz.”

“Gayei istiklâlin istihsaline kadar tamamille milletle birlikte, fedekârane çalışacağıma mukaddesatım namına yemin ettim. Artık benim için Anadolu-dan hiçbir yere gitmemek kat'idir.”

Trakya kuvvei maneviyesini takviye maksadile bu talimata şu malûmatı da dercettim: Anadolu ahalisi baştan aşağı yekvücut bir hale getirildi. Kararlar, bilâistisna tek mil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımızla müşterek itihaz ediliyor. Vali ve mutasarrıfların hemen kâffesi bizimle beraberdir. Anadolu'daki teşkilâtı millîye kaza ve nahiyelere kadar tevessü etti. İngiliz himayesi altında bir müstakil Kürdistan teşkilî hakkındaki propaganda ve taraftarânı bertaraf edildi, Kürtler Türklerle birleşti (Ves. 19).

*
* *

Ben, Müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konyada bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler yaygındır, bunun nitelik ve örgütleri nedir, demiştim. Böyle bir soru yöneltmekten amacım biraz da özendirme ve uyarma yoluyla yardımcı olmak idi. Müfettişliğin verdiği bilgiler bunun üzerinedir (Belge 15).

Kolordu komutanı bu açık bilgi istememe “Konyada vatan ordusunun oluşturulmasından haberim yok” demişti.

Yirminci Kolordu ve Konyadaki Ordu Müfettişliği ile temasım sonucunda edindiğim ve insanın gözünü açtıran noktaları 1 Haziran 1919 da Erzurumda On Beşinci Kolordu ve Samsunda Üçüncü Kolordu ve Diyarbakırda Onüçüncü Kolordu Komutanlarına bildirdim (Belge 16).

Trakyaada bulunan kuvvet ve komuta durumlarını bilmiyordum. O bölge ile de ilişki kurmak gerekli idi. Bu amaçla, İstanbulda, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşadan 16 Haziran 1919 da kişiye özel şifre ile - Cevat Paşa ile ayrıldığım gün gizli ve kişisel bir şifre kararlaştırmış idik - Edirne kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin nerede bulunduğunu sordum (Belge 17). Cevat Paşa 17 Haziranda yanıt verdi. Cafer Tayyar Beyin Birinci Kolordu Komutanı olarak Edirne kumandanı bulunduğunu öğrendim (Belge 18).

Amasyadan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne, Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beye şifre ile verdiğim talimatta esash olarak şu hususları yazdım: “Ulusal bağımsızlığımızı boğan ve vatanın bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilâf Devletlerinin yaptıklarını ve İstanbuldaki hükûmetin tutsak ve güçsüz durumunu bilirsiniz.”

“Ulusun kaderini bu nitelikte bir hükûmete bırakmak, çökmeye boyun eğmektir.”

“Trakya ve Anadolu'daki ulusal örgütlenmeleri birleştirip ulusal haykırışı gür sesle dünyaya duyuracak güvenli bir yer olan Sivasta karma ve güçlü bir kurul oluşturmak kararlaştırılmıştır.”

“Trakya-Paşaeli Derneği, yetki sahibi olmamak koşulu ile İstanbulda bir kurul bulundurabilir.”

“Ben İstanbulda iken Trakya Derneği üyelerinden bazılarıyla düşünce alışverişinde bulunmuştum. Şimdi zamanı geldi. Gerekenlerle gizlice görüşerek derhal örgüt kurunuz ve benim yanıma da delege olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne ilinin hukukunun savunucusu olmak üzere bana vekâlet verdiklerini gösterir altında imzalar bulunan bir belgeyi imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz.”

“Bağımsızlık amacının elde edilmesine kadar tamamıyla ulusla birlikte, fedakârca çalışacağıma kutsal bildiğim değerler üzerine and içtim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kesindir.”

Trakyanın moralini yükseltmek amacı ile bu talimata şu bilgileri de koydum: Anadolu halkı baştan aşağı tek vücut bir duruma getirildi. Kararlar, istisnasız tüm komuta kurulları ve arkadaşlarımızla ortakça alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen tümü bizimle birliktir. Anadolu'daki ulusal örgütler ilçe ve bucaklara kadar yayıldı. İngiliz koruması altında bağımsız bir Kürdistan oluşturulması yolundaki propaganda ve bunun yandaşları yok edildi, Kürtler Türklerle birleşti (Belge 19).

*
* *

Bu tarihe kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal eylediğinden haberdar oldum. Fakat İzmirde ve Aydın'da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne halde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz sarîh bir malûmata destres olamıyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetler kumandanlarına da bazı emirler yazmıştım. Nihayet 29 Haziranda, Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beyin iki gün evvelki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56 ncı Fırkaya İzmirde Hürrem Bey namında bir zat kumanda ediyormuş. Bu zat ve İzmirdeki iki alayın bakıyetüssüiyufu zabitleriyle beraber hemen kâfesi esir olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanyaya nakletmişler. Bekir Sami Bey bu bakıyetüssüiyufun kumandasını deruhde etmek üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 1335 tarihli telgrafnamesinde 22 Haziran 1335 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziranda Bursaya muvasalatında alabildiğini söylüyor ve verdiği malûmat ve izahatta "Makasıdı millîyeyi hayyizi file isal edecek vesaiti kâfiye bulamadığımdan, fırkamı tanzim ve lensika muvaffak olursam daha iyi hidematım icrasını kabil gördüğümden 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa istikametinde harekete mecbur oldum. Maamafih birçok mevanie rağmen hareketi millîyenin memleketin istihlâsı için elzem olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum." diyor, kanaat ve icraatıma kavi imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüsata başladığını; Çinede bulunan 57 nci Fırkaya da emir vermekliğimi ve kendisine de emir vermekle devam etmemi istiyordu (Ves. 20).

Bir hafta kadar, Samsunda ve 25 Mayıstan 12 Hazirana kadar, Havzada kaldıktan sonra Amasyaya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette, millî teşkilât vücuda getirilmesi lüzumunu tamimen bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurîni mülkîyeye tebliğ ettim.

Şayanı dikkattir ki, İzmirin ve bunu takiben Manisanın ve Aydın'ın işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim hakkında henüz millet tenevvür etmemiş ve mevcudiyeti millîyeye vurulan bu feci darbeye karşı alenen bir gûna teessür ve şikâyet izhar olunmamıştı. Millet'in, bu haksız darbe karşısında sakit ve hareketsiz kalması, elbette millet'in lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete getirmek lâzımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1335 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurumda On Beşinci Kolordu, Ankarada Yirminci Kolordu ve Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına, Konyada Ordu Müfettişliğine tamimen şu yolda tebligatta bulundum:

İzmirin ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, müstakbel tehlikeyi daha alenî ihzas etmiştir. Tamamiyeli mülkiyemizin muhafazası için, tezahüratı millîyenin daha canlı olarak, izhar ve idamesi lâzımdır. Hayat ve istiklâlî millîyi rahnedar eden işgal ve ilhak gibi hadiseler, bütün milleti dilhun etmektedir. Teessüratı zaptolunamıyor. Kabili hazım ve tahammül olamıyan bu ahvalin derhal izalesini, bütün medeni milletlerle, büyük devletlerin adil ve tesirinden sabırsızlıkla intizar, zemininde önümüzdeki hafta zarfında ve muhtelif vilâyata göre pazartesi başlayıp çarşamba günü, müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler aktile tezahüratı millîyede bulunulması ve bunun tekmil mühlakata da teşmili ve bütün düveli muazzama mümessillerile Babıaliye müessir telgraflar verilmesi ve ecnebî olan yerlerde ecnebilere de tesir yapılmakla beraber tezahüratı millîyede âdâp ve sükûnetin fevkalâde mahfuziyeti ve hristiyan halka karşı bir taarruz ve nümayiş ve husumet gibi etvar alınmaması elzemdir. Zâtü âlilerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları cihetile işin hüsnü idaresinden ve muvaffakiyetten âcizlerinde iminani tam mevcuttur. Neticesinin imha buyurulmasını rica eylerim.

Bu tarihe kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın dolaylarını da işgal ettiği haberini aldım. Fakat İzmirde ve Aydın'da bulunduğunu bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarına dair hiçbir taraftan henüz açık bir bilgi alamıyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetlerin komutanlarına da bazı emirler yazmıştım. Sonunda 29 Haziranda, 56 ncı Tümen Komutanı Bekir Sami Beyin iki gün önceki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56 ncı Tümene İzmirde Hürrem Bey adında birisi komuta ediyormuş. Hürrem Bey ve İzmirdeki iki alayın kılıçarttığı subaylarla birlikte hemen hepsi tutsak olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanyaya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıçartıklarının komutasını üstlenmek üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 1919 tarihli telgrafında 22 Haziran 1919 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziranda Bursaya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalarla "Ulusal amacı eyleme dönüştürecek yeterli araç bulamadığımdan, tümenimi derleyip toparlamayı başırsam daha iyi hizmetlerin yapılmasını olası gördüğümden 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursaya doğru yola çıkmak zorunda kaldım. Bununla beraber birçok engellere rağmen ulusal savaşımın ülkenin kurtarılması için son derece gerekli olduğu düşüncelerini her tarafa yaymayı başardım", diyor, görüş ve eylemlerime kuvvetle imanı olduğunu bildiriyor ve bu yolda hemen girişimlere başladığını; Çinede bulunan 57 nci Tümene de emir vermemi ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu (Belge 20).

Bir hafta kadar, Samsunda ve 25 Mayıstan 12 Hazirana kadar, Havzada kaldıktan sonra Amasyaya gittim. Bu sürede bütün memlekette, ulusal örgütler oluşturulması gereğini genelgelerle tüm komutanlara ve üst düzey sivil görevlilere bildirdim.

Dikkate değer ki, İzmirin ve daha sonra Manisanın ve Aydın'ın işgali ve yapılan saldırı ve zulümler hakkında henüz ulus aydınlanmamış ve varlığınıza vurulan bu korkunç yumruğa karşı ulusça açıktan hiçbir üzüntü ve kınama gösterisinde bulunulmamıştı. Ulusun, bu haksız saldırı karşısında suskun ve durgun kalması, elbette ulus açısından iyiye yorumlanamazdı. Onun için ulusu uyarıp harekete geçirmek gerekliydi. Bu amaçla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurumda On Beşinci Kolordu, Ankarada Yirminci Kolordu ve Diyarbakırda Onüçüncü Kolordu Komutanlıklarına, Konyada Ordu Müfettişliğine genelge ile şu yolda bildiride bulundum:

"İzmirin, ve yazık ki, ardından Manisa ve Aydın'ın işgali ilerideki tehlikeyi daha açık olarak duyurmuştur. Yurt bütünlüğümüzün korunması için, ulusal tepki gösterilerinin daha canlı olarak, yapılması ve sürdürülmesi gereklidir. Ulusal hayat ve bağımsızlığı yaralayan yurdun düşman eline geçmesi ve ona katılması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler zaptolunamıyor. Katlanılamıyacak ve dayanılamıyacak olan bu gibi hallerin derhal giderilmesi, bütün uygar uluslarla büyük devletlerin adalet ve etkinliğinden sabırsızlıkla beklenmektedir, yollu önümüzdeki hafta içinde ve değişik illere göre Pazartesi başlayıp Çarşamba günü, başvurunun arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yaparak ulusal gösterilerde bulunulması ve bunun köylere kadar her yere yayılması ve bütün büyük devlet temsilcilerine, İstanbul'daki Hükûmete etkileyici telgraflar çekilmesi ve yabancı bulunan yerlerde yabancılara da etki yapılmakla birlikte ulusal gösterilerde edep ve düzenin olağanüstü bir derecede korunmasına ve Hristiyan halka karşı saldırı ve gösteri ve düşmanlık gibi davranışlarda bulunulmaması son derece gereklidir. Yüksek kişiliğinizin bu düşünceler etrafında titiz ve etkili bulunması nedeniyle işin iyi yönetileceğine ve başarıya ulaşılacağına tam güvenim vardır. Sonucun bildirilmesini rica ederim."

Verdiğim bu talimat üzerine heryerde mitingler yapılmağa başlandı.

Yalnız mahdud yerlerde, bazı tevehhumat tesirile tereddüt edildiği anlaşıl-
mıştır. Meselâ: On Beşinci Kolordu Kumandanının, Trabzon hakkında gön-
derdiği 9 Haziran 1335 tarihli şifreden (Ves. 21): "Miting esnasında Rumların
münasebetsizliğine maruz kalınması ve hiç yoktan bir hâdisе çıkması düşünce-
sine binaen mitingе karar verilmiş iken mevkii fiile konulmadığı... miting heyet-
inin içtimasında İstrati, Polidinin de hazır bulunduğu" anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz sahilinde, mühim bir merkez olduğundan orada, mil-
li teşebbüsât ve faaliyet hususlarında mütereddide harekеt ve Yunanlılar
aleyhinde tezahüratı millîye müzateratına, İstrati, Polidi Efendileri iştirak ettir-
mek gibi teşebbüsün ademi ciddiyetine delâlet edecek gevşeklikler, bittabi İstan-
bul ve düşmanlar için pek kıymetli emareler telâkki edilir.

Verdiğim talimattaki noktai nazarı, aleyhte kullanacak kadar, meharet
gösterenler de oldu. Meselâ: Sinoba yeni tayin olunan bir mutasarrıf, orada ya-
pılan tezahüratı bizzat tedvir ediyor ve miting mukarreratını bizzat yazıp aha-
liye imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir suretini gönderiyor. Bu zatın, zaval-
lı ahaliye, gürültü patırdı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde, şu satırlar
gizleniyordu: Türkler terakki ve tekâmül edemedi ve Avrupanın esasatı mede-
nîyesini kabul ve temessül edemedise bu da şimdiye kadar iyi bir idareye maz-
har olamamasından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi padişahının salta-
nat ve hakimiyeti tahtında olmak şartile Avrupanın nezaret ve murakebesile te-
şekkül edecek bir idare ile yaşayabilir.

Efendiler, Sinop ahalisi namına İtilâf Devletleri mümessillerine verilen 3
Haziran 1335 tarihli bu muhturanın zirindeki imzalara göz gezdirirken müftü
vekili efendinin imzasını müteakıp gördüğüm imza, arzettiğim satırları yazan
ve yazdıran ruhu bana keşfettirdi. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi sani-
si olan zatın imzası idi.

Her tarafta, tezahürat, yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün
sonra, yani 31 Mayıs 1335 tarihli Harbiye Nazırının şu telgrafını aldım:

İngiltere Fevkâlade Komserliğinden Babialıye tebliğ olunup Harbiye Nezaretine tevdi
olunan nota sureti aynen berveçhizirdir:

Bugüne kadar gelen raporlardan üçüncü Kolordu muntakasında şekaveti adiyeden baş-
ka birşey olmadığı malûm olmakla beraber son notada beyan olunan ahval hakkında tahki-
katı mahsusa bilicra neticesinin sürati iş'arını rica ederim.

31/5/1335

Harbiye Nazırı Şevket

Suret

1- Sıvastaki hal ve mevkii hazıra ve şehri mezkûrda veyahut bu şehrin kurbinde azîm
miktarda tecemmu etmekte bulunan Ermeni mütecilerinin selâmetine mütedair ahiren ol-
dukça daîi endişe havadis almış olduğumu zâtı samîi fahimânelerine bildirmekle kespi fahre-
derim.

2- Binaenaleyh askerî kumandanının dairei memuriyeti dahilinde bulunan Ermenile-
rin hüsnü muhafazası ile himayeleri için bilcümle tedabiri mümkün itihaz etmesini âmir ve
bir gûna kital veyahut sui muamele vukua geldiği takdirde kendisinin doğrudan doğruya
mes'ul tutulacağını müş'ir bir telgrafnamenin Harbiye Nezareti Celilesince mumaileyh ku-
mandana acilen keşidesi zımmında evamir ita buyurulmasını zâtı samîi fahimânelerinden ri-
ca ederim.

3- Bu talimata mümasil talimatın memurîni mülkiyei aidesine itasını ayrıca rica ederim.

Verdiğim bu talimat üzerine heryerde mitingler yapılmaya başlandı.

Yalnız az sayıda bazı yerlerde, bazı kuruntular yüzünden duraklamalar
olduğu anlaşılmıştır. Örneğin: On Beşinci Kolordu Komutanının, Trabzon
hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden (Belge 21): "Miting esna-
sında Rumların münasebetsizliği ile karşılaşılması ve hiç yoktan bir olay çık-
ması düşüncesine dayanılarak, mitingе karar verilmiş iken, bu kararın uygu-
lanmadığı... miting kurulunun toplantısında İstrati ve Polidi Efendilerin de
hazır bulunduğu" anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz kıyısında önemli bir merkez olduğundan orada, ulu-
sal girişimler ve çalışmalarla kararsız davranmak ve Yunanlılara karşı ulusal
gösteri görüşmelerinde İstrati ve Polidi Efendileri bulundurmak gibi girişimin
ciddi olmadığını gösterecek gevşeklikler, elbette İstanbul ve düşmanlar için
pek değerli belirtiler sayılır.

Verdiğim talimattaki düşüncüyü, bize karşı kullanacak kadar, ustalık gös-
terenler de oldu. Örneğin; Sinoba yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan
gösterileri kendi yönetiyor ve miting kararlarını kendi yazıp halka imza ettir-
diğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu adamın, zavallı halka,
gürültü patırdı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde, şu satırlar gizleni-
yordu: "Türkler ilerleyip gelişemediyse ve Avrupanın uygarlık ilkelerini ka-
bul edip sindiremediyse bu da şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşamadıkla-
rından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve ege-
menliği altında olmak koşuluyla Avrupanın gözetim ve denetiminde kurula-
cak bir yönetim ile yaşayabilir."

Efendiler, Sinop halkı adına İtilâf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Ha-
ziran 1919 tarihli bu notanın altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekili
efendinin imzasının ardında gördüğüm imza, arzettiğim satırları yazan ve yaz-
dıran ruhu bana keşfettirdi. O imza, Hürriyet ve İtilâf Partisi ikinci başkanı
olan kişinin imzası idi.

Her yerde, gösteriler yapılması için yaptığım bildiri tarihinden üç gün
sonra, yani 31 Mayıs 1919 tarihli Savaşışleri Bakanının şu telgrafını aldım:
"İngiltere Olağanüstü Komserliğinden Hükûmete bildirip Savaşışleri Bakanlığına ve-
rilen nota örneği hiç değiştirilmeden aşağıya alınmıştır:

Bugüne kadar gelen raporlardan Üçüncü Kolordu bölgesinde olağan haydutluktan
başka bir şey olmadığı bilinmekle beraber son notada bildirilen durumlar hakkında özel so-
ruşturma yapılarak sonucun çabuk bildirilmesini rica ederim.

31/5/1919

Savaşışleri Bakanı Şevket

Örnek

1 - Sıvasın bugünkü durum ve konumu ve bu kentte ya da bu kentin yakınlarında çok
sayıda toplanmakta olan Ermeni sığınmacılarının esenliği hakkında son zamanlarda olduk-
ça kaygı verici haberler almış olduğumu anlayışlı yüksek kişiliğinize bildirmekten onur du-
yarım.

2 - Bundan dolayı askerî komutanının görev bölgesi içinde bulunan Ermenilerin iyice
korunması ve gözetilmesi için elden gelen tüm önlemlerin almasını emreder ve herhangi bir
şekilde öldürme ya da kötü davranış olursa kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulaca-
ğını bildiren bir telgrafın Yüksek Savaşışleri Bakanlığınca sözü geçen komutana ivedilikle
çekilmesi yolunda emirler verilmesini anlayışlı yüksek kişiliğinizden rica ederim.

3 - Bu talimata benzer talimatın ilgili sivil memurlara da verilmesini ayrıca rica ederim.

4- Dahili memleketteki asayişsizlik hakkında zâtı samii fahimânelerinin ne derece, muhik surette endişenak bulunduklarını bildiğim cihetle zâtı samii fahimânelerine ayrıca işbu (.....) mümaşat buyurulacağından mutmainim.

5- Mevzuabahs olan talimatın tarihi itası hakkında verilecek malûmatın mahzuziyeti se-na-veranemi mucip olacağını beyan ederim.

Sivas Vali Vekâletinden 2 Haziran 1335 tarihli aldığım bir telgrafta da “bugün Miralay Demang imzasile alınan telgrafnamede (Aziziyede İzmirin iş-gali üzerine hristiyanların katil ile tehdit edildiği ve bu ise muvafık olmayıp si-ze vaziyeten haber veriyorum ki bu haller müttetik askerleri tarafından vilâye-tinizin işgaline sebep olur.) mealinde iş'aratta bulunmaktadır.. ilâ” denilmek-te idi.

Hakikatte, ne Sivasta daî endişe bir hal vardı ve ne de hristiyanların katil ile tehdit edildiği vaki idi. Mesele, milletçe yapılmaya başlanılan mitinglerden müteessir olan ve bunu emellerinin husulüne mâni addeden anasırı hristiyanı-yenin, ecnebilerin nazarı dikkatini celp için bililtizam yaptıkları işaat kabîlin-den olarak kabul etmek lâzımdır (Ves. 22, 23, 24). Harbiye Nezaretinin nota suretini ihtiva eden telgrafına verdiğim cevabı aynen arzedeceğim.

İstihbarat Gayet aceledir Adet 58

Harbiye Nezareti Celilesine

3 Haziran 1335

C: 2 Haziran 1335 şifre:

Sivas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve bilâhare gelen mültecileri tethiş ede-cek hiçbir hâdise olmamıştır. Ne Sivasta ve ne de civarında daî endişe hiçbir hal yoktur. Her-kes sakinane iş ve güçlerle meşguldür. Bunu sureti kat'iyede arz ve temin ederim. Binaena-leyh İngiliz notasındaki istihbarat membaının ne olduğu âcizlerince bilinmek lâzımdır. İzmi-rin ve Manisanın işgali haberi müessifi üzerine ahali islâmiyece yapılan ve anasırı hristiyanı-ye hakkında hiçbir fikri husumet tazammun etmeyen içtimarlardan belki de bazılarının mü-tevahhiş olmaları vâridi hâturdur. İtilâf Devletleri milletimizin hukuk ve istiklâline riayetkâr kaldıkça ve millet, vatanın tamamii masuniyetinden emin bulundukça anasırı gayrimüslime-nin duçarı haşyet olmasına hiçbir sebep yoktur ve bu bapta devlete karşı her türlü mes'uliyeti taahhüt ve buna tamamille, emniyet buyurulmasını istirham ederim. Fakat istiklâl ve mev-cudiyeti millîyeyi imha ve bekayı hayatı tehlikeye isal eden işgal, suikast ve taaddi gibi İzmir havalisinde görülmekte olan filyatın zuhûratı mümasilesine karşı ne milletin heyecan ve te-essüratı vicdanîyesini ve ne de buna müstenit tezahüratı millîyeyi men ve tevkif için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi bu yüzden tahaddüs edecek vakayı ve ha-disatın karşısında da mes'uliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükûmet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal

Bu nota suretile tarafımdan verilen cevap sureti bilûmum kumandanla-ra, vali ve mutasarrıflara tamimden tebliğ edildi.

Bu tarihlerde bütün milletin İngiliz Muhipler Cemiyetine iştirakle İngiltere muzaheretinin talep edilmesi, bu cemiyet namına, Sait Molla imzasile umum be-lediye riyasetlerine bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın tesirini akim bırakmak için milleti lüzumu gibi tenvir etmekle beraber hükûmet nezdindeki teşebbüs-a-tım malûmunuz olmuştur (Ves. 25). Bundan başka 27 Mayıs 1335 tarihinde Türkiye-Havas Reuter ismindeki ajansın in'ikat eden Şûrayı Saltanat hakkındaki tafsilâtta “heyeti umumiyenin fikri, Türkiyenin düveli muazzamadan birinin muzaheretini temin merkezindedir” havadisini neşrî tamim etmesi üzerine sad-razama “Milletin istiklâli millîyi muhafazaya âzim olduğunu ve bütün avakibi

4 - Ülke içindeki asayişsizlik hakkında anlayışlı yüksek kişiliğinizin ne derece haklı ola-rak kuşkulu bulunduğunu bildiğim için anlayışlı yüksek kişiliğinize ayrıca bu (.....) uyulaca-ğına inanmaktayım.

5 - Söz konusu olan talimatın verildiği tarih hakkında verilecek bilginin sizi öven be-nim için sevinç nedeni olacağını bildiririm."

Sivas Vali Vekillikinden aldığım 2 Haziran 1919 tarihli bir telgrafta da "Bugün Albay Demange imzasıyla alınan telgrafta (İzmirin düşman eline düş-mesi üzerine Aziziyede Hristiyanların ölümle korkutulduğu ve bu ise uygun olmayıp size durumdan haber veriyorum ki bu haller müttetik askerleri tara-fından ilinizin işgaline neden olur) yollu bildirimlerde bulunmaktadır....ilâ" denilmekte idi.

Gerçekte, ne Sivasta kaygılandırıcı bir durum vardı ve ne de Hristiyan-lara gözdağı verilmekte idi. Sorun, ulusça yapılmaya başlanılan mitinglerden üzüntü duyan ve bunu emellerine engel sayan Hristiyan unsurların, yabancı-ların dikkatini çekmek için bile bile yaydıkları uydurma haberler olarak kabul edilmek gerekir (Belge 22,23,24). Savaşışleri Bakanlığının nota örneğini içe-ren telgrafına verdiğim yanıt olduğu gibi sunacağım.

Haber alma Çok ivedidir Sayı 58

Yüksek Savaşışleri Bakanlığına

3 Haziran 1919

K: 2 Haziran 1919 şifre:

Sivas ve yöresinde eskiden bulunan Ermenileri ve sonradan gelen sığınmacıları ürkü-tecek hiçbir olay olmamıştır. Ne Sivasta ve ne de yöresinde kuşkulanicacak hiçbir durum yoktur. Herkes sessizce iş ve gücüyle meşguldür. Bunu kesin olarak bildirir inanmanızı is-terim. Bu nedenle İngiliz notasındaki haberin kaynağının ne olduğunu benim de bilmem ge-rekir. İzmir ve Manisanın düşman eline geçmesinin acı haberi üzerine Müslüman halk tara-fından yapılan ve Hristiyan unsurlar hakkında hiçbir düşmanca düşünce gütmeyen toplan-tılardan belki de bazılarının ürkümüş olmaları akla gelir. İtilâf Devletleri ulusumuzun hakla-rına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça ve ulus, vatanın dokunulmazlığının kesinliğinden emin bulundukça gayrimüslim unsurların korkuya düşmelerine hiçbir neden yoktur ve bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve bundan tamamille emin olmanızı ri-ca ederim. Fakat ulusal varlık ve bağımsızlığı yok edecek ve hayatı tehlikeye sokacak işgal, suikast ve saldırı gibi İzmir yöresinde görünmekte olan işlerin benzerlerinin ortaya çıkma-sına karşı ne ulus vicdanının heyecan ve üzüntüsünü ve ne de bundan kaynaklanan ulusal gösterileri yasaklamak ve durdurmak için kendimde ve hiç kimsede erk ve güç göremiyece-ğim gibi bu yüzden meydana gelebilecek durum ve olaylar karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne komutan ve ne de sivil memur ve ne de hükûmet düşünürüm.

Mustafa Kemal

Bu nota örneği ile tarafımdan verilen yanıt örneği bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara yayımlanarak bildirildi.

Bu tarihlerde bütün ulusun İngiliz Muhipleri Derneğine girerek İngiltere-nin yardımının istenmesi, bu dernek adına, Sait Molla imzasile bütün belediye başkanlıklarına bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafi etkisiz bırakmak için ulu-su gereği gibi aydınlatmakla birlikte hükûmet katındaki girişimlerimi biliyorusu-nuz (Belge 25). Bundan başka 27 Mayıs 1919 tarihinde Türkiye-Havas-Reuter adındaki ajansın, toplanan Saltanat Danışma Kurulu hakkındaki ayrıntılarda kurula egemen olan düşünce, Türkiyenin büyük devletlerden birinin yardımının sağlaması merkezindedir haberini yayımlayıp yayması üzerine Başbakana "Ulu-sun, ulusal bağımsızlığı korumaya kararlı olduğunu ve bütün uğursuz sonuçlara karşı en son özveriyi göze aldığını ve ulusal vicdanı yansıtmayan bildirile-

meş'umeye karşı en son fedekârlığı göze aldırıldığını ve vicdanı millîyi temsil etmiyen ihbaratın şayanı endişe akisler tevhit ettiğini" yazmakla beraber bütün milleti de bu keyfiyetten nasıl haberdar ettiğimi başka bir münasebetle beyan etmiştim.

Sadrazam Ferit Paşanın Parise malûm olan daveti üzerine Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk içtima günlerinde bazı beyanatta bulunmuştum. Bu meselede noktai nazar ve sureti hareketimin ne olduğunu tavsih maksadile şu vesikayı aynen arzedeceğim:

Şifre

Aceledir Zata mahsustur

Havza, 3/6/1335

**Samsunda Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Beyefendiye
Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendiye
Erzurum Valisi Münir Beyefendiye
Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretlerine
Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendiye
Ankarada K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Konyada Yıldırım Kıtaaatı Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine
Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Beyefendiye
Van Valisi Haydar Beyefendiye**

Fransa mümessili siyasîsi Mösyö Defrance nezdi sadaretpenahiye gelerek hukuku Osmanîyeyi konferans huzurunda müdafaa için Parise azimet edebileceklerini tebliğ eylediği Dahiliye Nezaretinin tebligatı resmîyesinden ve ajans neşriyatından anlaşılmıştır. İzmir vak'ası üzerine milletimizin gösterdiği asabiyeti millîye ve bu suretle muhafazai istiklâliyet hususunda tezahür eden azmi kat'isi neticesi olan bu nazariyet şayanı şükrandır. Fakat buna rağmen Yunanlılar İzmir Vilâyetinde işgalden menedilmiş değildir. Herhalde milletin, hukukunu müdrik ve onu çiğnetmemek için yekvücut olarak fedekârane harekete müheyya olduğu Düvelî İtilâfiyeye karşı izhar ve ispata devam edildikçe düvelî müşarileyhimin milletimize hürmetkâr ve hukukuna riyetkâr olacağına şüphe yoktur.

Sadrazam Paşa Hazretlerinin konferans huzurunda hukuku Osmanîyeyi müdafaa için bezli himmet buyuracakları tabiidir. Ancak milletçe kat'iyyen müdafaası matlup ve mültezem olan hukuk, bilhassa iki noktada kespi nezaket eder. Birincisi, alelulak devlet ve milletin istiklâliyeti tammesi. İkincisi de eczayı aslîyeyi vatanda ekseriyetin ekalliyetlere feda edilmemesidir. Bu hususta Parise müteheyyî hareket heyetin içtihadile vicdanı millînin talebi kat'isi arasında mutabakatı tamme şarttır. Aksi takdirde millet, gayet müşkül vaziyette ve gayrikabili telâfi emrivakiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi tevhit eden sebepler şunlardır: Sadrazam Paşa Hazretleri mesmu olan beyanatında bir Ermeni muhtariyeti esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun hududunu zikretmedi. Bundan vilâyatı şarkıye ahalisi bittabi müteessir ve istizahı keyfiyete mecbur oldu. İn'ikat etmiş olan Şûrayı Saltanatda da hemen heyeti umumiye istiklâli millînin muhafazasını ve mukadderatı milletin bir şûrayı millîye tevdiini talep eylediği halde yalnız hükûmetin istinat eylediği İtilâf ve Hürriyet Fırkası namuna reisi Sadık Beyin tahriri ifadesinde İngilterenin himayesi teklif olundu. Bir Ermenistan muhtariyeti vasiasını ve devletin bir ecnebî himayesini kabul mesailinde arzuyu millî ile hükûmeti hazıranın içtihadında mutabakat olmadığı taayyün ediyor. Sadrazam Paşa Hazretlerle beraberinde hareket edecek olan heyetin müdafaai hukuku millette takip edeceği esasat ve program milletçe malûm olmadıkça marûlarz noktalarda endişenak olmanın men'i nefis edilemez. Bu suretle, vilâyat ve mülhakatındaki Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin heyeti mümessileleri ve henüz teşkilâtı ikmal edilemeyen yerlerde de belediye heyetleri Sadrazam Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya zatı şahaneye telgrafnamelerle müracaat ederek istiklâli tamı millînin masuniyeti ve hukuku ekseriyeti millîyenin mahfuziyeti milletçe şartı esasî olduğunu beyan ve buna nazaran gidecek heyetin müdafaai esasatını millette resmen ve

rin kuşku verici yankılar doğurduğunu" yazmakla birlikte bütün ulusu da bu durumdan nasıl haberli kıldığımı başka bir münasebetle söylemiştim.

Başbakan Ferit Paşanın Parise bilinen çağrılışı üzerine Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı günlerinde bazı sözler söylemiştim. Bu sorun hakkındaki görüşümün ne olduğunu ve ne yapmış olduğumu açıklamak amacıyla şu belgeyi olduğu gibi okuyacağım:

Şifre

Havza, 3/6/1919

İvedidir Kişiyeye özeldir

**Samsunda Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendiye
Erzurumda Onbeşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Samsun Mutasarrıfı Hamit Beyefendiye
Erzurum Valisi Münir Beyefendiye
Sivas Vali Vekili Yargıç Hasbi Efendi Hazretlerine
Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendiye
Ankarada K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Konyada Yıldırım Birlikleri Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine
Diyarbakırda Onüçüncü Kolordu Komutan Vekili Cevdet Beyefendiye
Van Valisi Haydar Beyefendiye**

Fransa siyasal temsilcisi Mösyö Defrance'in başbakanın yanına gelerek Osmanlı haklarını konferansta savunmak için Parise gidebileceklerini tebliğ ettiği İçişleri Bakanlığının resmî bildiririnden ve ajans yayımlarından anlaşılmıştır. İzmir olayı üzerine milletimizin gösterdiği ulusal kızgınlık ve bu yolda bağımsızlık kurmak hususunda beliren kesin kararlılık sonucu olan bu başarı teşekküre değer. Fakat buna rağmen Yunanlılar İzmir ilini işgalden alıkonmuş değildir. Herhalde ulusun, haklarını bilip onları çiğnetmemek için tek bir beden gibi özverili davranmaya hazır olduğu İtilâf Devletlerine gösterilip kanıtlamaya devam edildikçe bu devletlerin ulusumuza saygılı ve hakkımıza uyumlu olacağı kuşkusuzdur.

Başbakan Paşa Hazretlerinin konferansta Osmanlı haklarını savunmak için büyük çaba harcıyacakları doğaldır. Ancak ulusça kesin olarak savunulması istenilen ve gerekli görülen haklar, özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, genel olarak devlet ve ulusun tam bağımsızlığı. İkincisi de vatanın asal öğelerinde çoğunluğun azınlığa feda edilmemesidir. Bu konuda Parise gitmeye hazırlanan heyetin görüşü ile ulusal vicdanın kesin isteği arasında tam bir uyum gereklidir. Böyle olmazsa ulus, çok güç durumda ve giderilemez olup bittiler karşısında kalabilir. Bu kaygıyı doğuran nedenler şunlardır: Başbakan Paşa Hazretleri kulağımıza gelen demecinde bir Ermeni özerkliği ilkesini kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırlarını söylemedi. Bundan doğu illeri halkı doğal olarak üzüntü duydu ve durumun açıklamasını istemek zorunda kaldı. Toplanmış olan Saltanat Danışma Kurulunda da hemen bütün katılanlar ulusal bağımsızlığın korunmasını ve milletin kaderinin bir ulusal danışma kurulunca belirlenmesini istedi ise de yalnız hükûmetin dayandığı İtilâf ve Hürriyet Partisi adına Başkan Sadık Beyin yazılı bildiririnde İngilterenin koruyuculuğu önerildi. Geniş bir Ermenistan özerkliği ve devletin bir yabancı devlet koruyuculuğunu kabulü konularında ulusal istekle hükûmetin görüşleri arasında uygunluk olmadığı anlaşıyor. Başbakan Paşa Hazretleriyle yanında gidecek heyetin ulus haklarını savunmada izleyeceği ilke ve program ulusça bilinmedikçe yukarıda bilginize sunulan hususlardan kaygulanmaktan geri kalmamaz. Böylece illerdeki ve illere bağlı yerlerdeki Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Reddetme derneklerinin temsilci kurullarınca ve henüz örgütlenmeleri tamamlanamamış olan yerlerde de belediye kurulları Başbakan Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya Padişaha telgraflarla başvurarak ulusal tam bağımsızlığın dokunulmazlığı ve ulusun çoğunluğunun haklarının saklı bulunması ulusça temel koşul sayıldığı bildirildi ve buna göre gidecek heyetin savunma esaslarının ulusa resmen

alenen iblâğı talep olunmalıdır. Millet in bu tarzı hareket ile, gidecek heyetin müdafaasına çalışacağı esasatın hakikaten milletin arzu ve talebi olduğu Düvelî İtilâfiyece malûm olacak ve bittabi daha ziyade ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak heyetin vazifesini teshil eyliyccektir. Müteleatı meşrudenin icap edenlere süreti ihsal ve iblâğı vatanımızın mukadderatı namına zatı alîi vatanperverilerinden hassaten istirham eylerim. Bu telgrafın zamanı vusûlünün iş'ar buyurulmasını da rica ederim.

Mustafa Kemal

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1335 de İstanbul harbiye nazırı tarafından davet olunduğumu ve mahrem sualim üzerine kimler tarafından ve ne için talep edildiğimi, ricalimizden bir zatın haber verdiğini vaktile bilmü-nasebe vukubulan beyanatımda ifade etmiştim. O zat, Erkâniharbiyei Umumî-ye Riyaseti makamında bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile vukubulmuş olan muhaberatın bir kısmı umumca malûm olmuştur. Bu muhaberat, Erzurumda istifa ettiğim tarihe kadar muhtelif harbiye nazırlarile ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadoluya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksamile temas ve irtibat temin edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar tenvir edilerek teyakkuz ve intibaha getirilmiş, teşkilâtı millîye fikri taammüme başlamıştır. Vaziyeti umumiyeyi artık bir kumandan sıfat ile sevk ve idareye devam imkânı kalmamıştı. Vukubulan davet emrine ademi itaat ve ademi icabet göstermiş olmakla beraber millî teşkilât ve harekâtın sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre şahsan asi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikî karar verdiğim teşebbüs ve icraatın esaslı ve şedit olacağını tahmin güç değildi. Binaenaleyh teşebbüs ve icraatın bir an evvel şahsî olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve tesanüdünü temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi.

Bu sebeple, 18 Haziran 1335 tarihinde Trakya'ya verdiğim direktifte işaret ettiğim bir noktanın, tatbiki zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli teşkilâtı millîyesini tevhit ederek, bir merkezden temsil ve idare eylemek üzere, Sıvasta umumî bir heyeti millîye toplamaktı. Bu maksadın temini için yaverim Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1335 gecesi Amasyada dikte ettiğim tamimin esas noktaları şunlar idi:

1- Vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikeydedir. 2- Hükûmeti merkeziye deruhde ettiği mes'uliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi madum tanıttırıyor. 3- Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. 4- Milletin hal ve vaz'ını derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana iştirak etmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti millîyenin vücudu elzemdir. 5- Anadolunun bilvücu en emin mahalli olan Sıvasta millî bir kongrenin serian in'ikadı takarrür etmiştir. 6- Bunun için tekmil vilâyetlerin her li-vasından milletin itimadına mazhar üç murahhasın süreti mümkün ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. 7- Her ihtimale karşı keyfi-yetin bir sırrı millî halinde tutulması ve murahhasların lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin mütenekkiren icrası lâzımdır. 8- Vilâyatı şarkîye namına 10 Temmuzda Erzurumda bir kongre in'ikat edecektir. Mezkûr tarihe kadar vilâ-yatı saire murahhasları da Sıvasa vâsıl olabilirlerse Erzurum Kongresinin azası da Sıvas içtimai umumisine dahil olmak üzere hareket eder (Ves. 26).

açıkça bildirilmesi istenmektedir. Ulusun bu davranışı ile; gidecek heyetin savunmaya çalışacağı ilkelerin gerçekten ulusun isteği olduğu İtilâf Devletlerince anlaşılacak ve doğaldır ki daha çok önemle göz önünde bulundurularak kurulun görevini kolaylaştıracaktır. Bildirilen görüşlerimizin gerekenlere hızla iletilip bildirilmesini vatanımızın alinyazısı adına siz vatansever yüce kişiden özellikle dilerim. Bu telgrafın alındığı zamanın bildirilmesini de rica ederim.

Mustafa Kemal

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919 da İstanbul Savaşışleri Bakanı tarafından çağırıldığımı ve kimler tarafından ve ne için istendiğimi gizlice sormam üzerine, devlet büyüklerimizden birinin haber verdiğini vaktile yeri gelmişken söylemiştim. O kişi, Genelkurmay Başkanı bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile yapılmış olan yazışmaların bir kısmı herkesce öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurumda istifa ettiğim tarihe kadar değişik savaşışleri bakanlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadoluya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu bölümleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldikince aydınlatılarak uyarılmış, ulusca örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan olarak yürütüp yönetmeye devam olanağı kalmamıştı. Yapılan çağrı emrine uymamış ve gitmemiş olmakla birlikte ulusal örgütler kurmaya ve ulusal ayaklanmayı yönetip sağlamayı sürdürmekte olduğuma göre şahsen isyan etmiş duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve işlerin köklü ve sert olacağını kestirmek güç değildi. Bu nedenle girişim ve işlerin bir an önce kişisel olmaktan çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve bunu temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi.

Bu nedenle, 18 Haziran 1919 tarihinde Trakya'ya verdiğim direktifte belirttiğim bir noktanın, uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumelinin ulusal örgütlerini birleştirerek, bir merkezden temsil etmek ve yönetmek üzere, Sıvasta genel bir ulusal kurul toplamaktı. Bu amacın sağlanması için emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasyada dikte ettiğim genelgenin ana noktaları şöyleydi:

1 - Vatanın bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikeydedir. 2 - İstanbul hükûmeti üstlendiği sorumluluğun gereğini yapamamaktadır. Bu durum ulusumuzun yok olmuş gibi gösteriyor. 3 - Ulusun bağımsızlığını yine ulusun direniş ve kesin kararı kurtaracaktır. 4 - Ulusun durumunu ve davranışını gözönünde tutmak ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden uzak bir ulusal delege heyetinin bulunması çok gereklidir. 5 - Anadolunun her yönden en güvenli yeri olan Sıvasta ulusal bir kongrenin tezelden toplanması kararlaştırılmıştır. 6 - Bunun için tüm illerin her sancağında halkın güvenliğini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir. 7 - Her olasılığa karşı bunun bir ulusal sır gibi gizli tutulması ve delegelerin lüzum görülen yerlerde kimliklerini gizleyerek yolculuk etmeleri gerekir. 8 - Doğu illeri adına 10 Temmuzda Erzurumda bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öbür illerin delegeleri de Sıvasa varabilirlerse Erzurum Kongresinin üyeleri de Sıvas genel toplantısına katılmak üzere yola çıkar (Belge 26).

İstanbul
geri çağ-
rılışım

Sıvasta ge-
nel bir ulu-
sal kurul
toplamak
kararı

İstanbul
geri çağ-
rılışım

Sıvasta
umumî bir
millî heyet
toplamak
kararı

Görüyorsunuz ki, bu dikte ettiğim husus, zaten vermiş ve dört gün evvel Trakyaya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da tamimen tebliğine müteallik bulunuyor. Bu kararın 21/22 Haziran 1335 gecesi, karanlık bir odada ittihaz edilmiş mahuf ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı, zannımca sühulet-le takdir buyurulur.

Bu noktanın tavazzuhu için, arzu buyurursanız küçük bir izahta bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kâğıtlardır. (Göstererek) Dört maddeydi ihtiva ediyor, muhteviyatını beyan ettim. Nihayetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibarile erkânıharbiye reisim bulunan Miralay Kâzım Beyin (elyevm İzmir Valisi Kâzım Paşa), erkânıharbiyemden tebliğe memur, Hüseyin Beyin (elyevm sefir), makamâtı askeriye'ye şifre eden yaverim Muzaffer Beyin ve makamâtı mülkiye'ye şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Bu imzaların, bu müsveddeye konması bir nüshü talih ve tesadüftür.

Daha, Havzada bulunduğum sırada Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşadan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf, "tanıdığınız bir zat bazı rüfeka ile İstanbul'dan buraya gelmiştir. Sureti hareketleri hakkında ne emir buyuruyorsunuz" mealinde idi. Adeta bir muammayı andıran bu telgraf, pek ziyade merak ve istiğrabımı mucip oldu. Mevzuubahs zatı tanıyorum, benden hattı hareket soruyor, Ankarada arkadaşım olan emin bir kumandanın yanında, telgraf da şifredir. O halde neden ismini şifre olarak dahi yazdırmaktan içtinap ediyor?! Bir hayli düşündüm. İntikal eder gibi oldum; tahmin buyurulur ki muamma hallile istigale zamanım müsait değildi. Fakat, Fuat Paşayı yakından görmek, muntakaları, muhitleri, düşünceleri hakkında müdavelei efkâr eylemek, bence pek ziyade şayanı arzu idi. Bu muammalı telgraftan mühlem olarak kendisine şu ricada bulundum: "Ankaradan ayrıldığınızı, ihsas etmiyecek tertibat ve tedabir aldıktan sonra, tebdili nam ve kıyafet ederek birkaç gün için serian bana mülâki olunuz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da beraber getiriniz."

Filhakika Fuat Paşa, dediğim gibi Havzaya hareket eder. Fakat, bazı müc-bir esbaptan dolayı, derhal Havzayı terkedip Amasyaya gitmeye mecbur olmuş-tum. Fuat Paşa, Havza yolunda, vaziyeti anlar ve Amasyaya teveccüh eder. İşte bu suretle 21/22 de Amasyada nezdimde bulunuyor. İsmi şifrede zikrolunmayan zat da Rauf Bey idi.

İstanbul'u terketmek üzere, ikametgâhımdan otomobile bineceğim esnada Rauf Bey nezdime gelmişti. Râkib olacağım vapurun takip olunacağını ve İstanbul'da iken tevkif etmediklerine göre belki de Karadeniz'de batırılacağımı mev-sukan işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmayı müreccah gördüm. Ve hareket ettim. Kendisine de evvel ve âhir İstanbul'dan çıkmak mecburiyetinde kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, filhakika İstanbul'dan çıkmak lüzumunu hissetmiş ve çıkmış: Fa-kat benim yanıma gelmedi, arkadaşı olan Elli Altıncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey'e mülâki olmak ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde, daha faal ve daha faydalı olacağını farzederek Bandırma-Akhisar tarikiyle Manisa ha-valisine gitmiş. Gittiği yerde ahvali maneviyeyi bozuk, vaziyeti mühlik ve müt-

Görüyorsunuz ki, bu yazdırdıklarım, önceden vermiş ve dört gün evvel Trakyaya bildirmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da genelge ile bildirilme-sinden başka birşey değildir. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı, sanırım, ko-lay anlaşılır.

Bu noktanın aydınlanması için, isterseniz küçük bir açıklamada bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kâğıtlardır, (göstererek) dört mad-de'dir, içeriğini söyledim. Altında benim imzam vardır. Bir de görevi dolayısı-le kurmay başkanı olan Albay Kâzım Beyin (bugün İzmir Valisi Kâzım Pa-şa), kurmaylarımdan, bildiri işleriyle görevli, Hüseyin Beyin (bugün elçi), as-kerî makamlara şifre eden emir subayım Muzaffer Beyin ve sivil makamlara şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı im-zalar vardır.

Bu imzaların, bu müsveddeye konması güzel bir talih ve rastlantıdır.

Daha, Havzada bulunduğum sırada Ankarada bulunan Yirminci Kolor-du Komutanı Ali Fuat Paşadan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf, "Tanıdığınız bir kişi bazı arkadaşlarıyla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Ne yapmalarını em-redersiniz?" anlamında idi. Bilmece gibi olan bu telgraf, beni çok meraklan-dırdı ve şaşırttı. Sözkonusu kişiyi tanıyorum, benden ne yapacağını soruyor, Ankarada arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında, telgraf da şifredir. O halde neden ismini şifre olarak bile yazdırmaktan çekiniyor!/? Bir hayli dü-şündüm. Anlar gibi oldum: siz de tahmin edersiniz ki bilmece çözmekle uğra-şacak vaktim yoktu. Fakat, Fuat Paşayı yakından görmek, bölgeleri, çevrele-ri, düşünceleri hakkında görüşmek, çok istediğim bir şeydi. Bu bilmeceli telg-raftan esinlenerek, kendisinden şu ricada bulundum: "Ankaradan ayrıldığınızı, hissettirmeyecek düzenlemeler yapıp önlem aldıktan sonra, adınızı ve kı-yafetinizi değiştirerek birkaç gün için tezelden yanıma geliniz. İstanbul'dan ge-len arkadaşları da birlikte getiriniz."

Gerçekten Fuat Paşa, dediğim gibi Havzaya doğru yola çıktı. Ama, bazı zorlayıcı nedenlerden dolayı, derhal Havzadan ayrılıp Amasyaya gitmem ge-rekmişti. Fuat Paşa, Havza yolunda, durumu anlar ve Amasyaya yönelir. İşte böylece 21/22 de Amasyada yanımda bulunuyor. İsmi şifrede bildirilmeyen ki-şi de Rauf Bey idi.

İstanbul'dan ayrılmak üzere, evimden otomobile bineceğim sırada Rauf Bey yanıma gelmişti. Bineceğim vapurun izleneceğini ve İstanbul'da iken tu-tuklamadıklarına göre belki de Karadeniz'de batırılacağımı güvenilir kimse-lerden işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa batıp boğulmayı yeğledim. Ve yola çıktım. Kendisine de eninde sonunda İstanbul'dan çıkmak zorunda kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, gerçekten İstanbul'dan çıkmak gereğini duymuş ve çıkmış... fa-kat benim yanıma gelmedi, arkadaşı olan Elli Altıncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'e buluşmak ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde, daha et-kili ve daha yararlı olacağını sanarak Bandırma-Akhisar yolu ile Manisa yö-resine gitmiş. Gittiği yerde, tinsel durumu bozuk, durumu tehlikeli ve korkunç

hiş görmüş. Derhal tebdili nam ederek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyon Karahisar üzerinden Aziziye-Sivrihisar tarikiyle ve araba ile de Ankaraya Fuat Paşanın nezdine gelmiş ve bana müracaat etmiş; pek güzel ama! ismini saklamak suretile beni üzmemekte mana var mıydı?

Diğer taraftan, Üçüncü Kolordu kumandanım olup Samsun Mutasarrıflığında bıraktığım Refet Beyi, artık Sıvasa, kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Mülhakata çıkmış. Emirlerime cevap dahi alamıyordum. Nihayet o da, bittesadiif o gün gelmişti.

Şimdi, imza meselesine gelelim:

Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını arzu ettim. O esnada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye vaz'ı imza için kendinde bir alâka ve salâhiyet görmediğini nezaketen ifade etti. Bunun bir hatırai tarihiye olduğunu dermeyeran ederek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey, imzadan istinkâf etti ve böyle bir kongre aktindeki maksat ve faydayı anlıyamadığını söyledi.

İstanbuldan beri, beraber getirdiğim bu arkadaşın -tuttuğumuz yola nazar-anlaşılması pek basit olan bir meselede, izhar ettiği haleti fikriye ve hissiyeden müteallim oldum. Fuat Paşayı çağırttım. Paşa, noktai nazarımı anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşaya, Refet Beyin tereddüdü sebebini anlıyamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Beyden, biraz ciddî, istizahta bulunduktan sonra Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret vazetti. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak biraz müşküldür.

(Buyurun! Merak eden tetkik edebilir.)

Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu izahat, müteakıp senelere ve hadiselere ait bazı muzlim noktaları tenvire medar olur zannile dermeyeran edilmiştir.

Kongreye daveti mutazammın tamim, makamâtı mülkiye ve askerîyeye şifre olarak verildi. Bundan başka İstanbulda bulunan bazı zevata da gönderildi. Fakat bu zevata ayrıca bir de umumî mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım zevat şunlardı: Abdürrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (naftia nazırı idi), Sulh ve Selâmet Fırkası Reisi Ferit Paşa (bilâhare harbiye nazırı oldu), Cami Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları muhtasaran tekrar edeceğim:

1) Yalnız mitingler ve tezahürat, büyük gayeleri, hiçbir vakit kurtaramaz.

2) Bunlar, ancak sinei milletten bilfiil doğan kudreti müşterekeye istinat ederse rehakâr olur.

3) Zaten acı olan vaziyeti mühlik şekle koyan, en müessir amil, İstanbuldaki muhalif cereyanlar ve amali millîyeyi muzır bir şekilde infirada uğratan siyasi ve gayrimillî propagandalar. Bunun mücazatını vatanımız aleyhinde, pek mebzul bir surette görmekteyiz.

4) Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil tâbi olmak mecburiyetindedir.

5) Size tevaccüh eden fedekârlık pek büyüktür (Ves. 27).

*
* *

bulmuş. Derhal adını değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyon üzerinden Aziziye-Sivrihisar yoluyla ve araba ile de Ankaraya Fuat Paşanın yanına gelmiş ve bana başvurmuş; pek güzel ama! İsmi saklamak suretile beni üzmenin anlamı var mıydı?

Öte yandan, Üçüncü Kolordu komutanım olup Samsun Matasarrıflığında bıraktığım Refet Beyi, artık Sıvasa, kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç kez gelmesi için emir vermiştim. Bölgesinde gezide imiş. Emirlerime karşılık bile alamıyordum. Sonunda o da, rastlantı sonucu o gün gelmişti.

Şimdi, imza sorununa gelelim:

Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını istedim. O sırada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa başka bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, konuk olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir ilgi ve yetki görmediğini incelikle söyledi. Bunun bir tarihsel anı olduğunu belirterek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey imzadan kaçındı ve böyle bir kongre yapmanın amaç ve yararını anlıyamadığını söyledi.

İstanbuldan beri, beraber getirdiğim bu arkadaşın -tuttuğumuz yola göre - anlaşılması pek kolay olan bir konuda, düşünce ve duyguları bana acı geldi. Fuat Paşayı çağırttım. Paşa, düşüncemi anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşaya Refet Beyin çekinmesi nedenini anlıyamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Beyin, biraz sıkıca, sorgulayınca Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine özgü bir işaret koydu.. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak biraz zordur. (Buyurun! Merak eden inceleyebilir.)

Efendiler, gereksiz gibi görülebilen bu açıklamalar, ileriki senelere ve olaylara ilişkin bir takım karanlık noktaları aydınlatmaya yarayabilir diye yapılmıştır.

Kongreye çağrı genelgesi, sivil ve askerî makamlara şifre olarak verildi. Bundan başka İstanbulda bulunan bazı kimselere de gönderildi. Ayrıca bunlara bir de genel mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdıklarım şunlardı: Abdürrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (bayındırlık bakanı idi), Sulh ve Selâmet Partisi Başkanı Ferit Paşa (sonradan savaşışleri bakanı oldu), Cami Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları özet olarak tekrar edeceğim:

1 - Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük amaçları, hiçbir zaman kurtaramaz.

2 - Bunlar, ancak doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3 - Zaten acı olan durumu öldürücü biçime sokan, en keskin etken, İstanbuldaki karşı akımlar ve ulusal emelleri zararlı bir biçimde desteksiz bırakan ulusal olmayan politik propagandadır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini, pek sık görmekteyiz.

4 - Artık İstanbul Anadolu'ya egemen değil bağlı olmak zorundadır.

5 - Size düşen özveri pek büyüktür (Belge 27).

*
* *

25 Hazirana kadar Amasyada kaldım. Hatırlardadır ki, o tarihlerde Dahiliye Nezaretinde bulunan Ali Kemal Bey, benim azledildiğim ve artık benimle hiçbir muamelei resmiyeye girişmemek ve hiçbir matlubumu is'af etmemek hususunda şifre ile bir tamim yapmıştı.

23 Haziran 1335 tarih ve 84 numaralı olan bu şifre muhteviyatı, şayanı dikkat bir zihniyeti gösterir vesika olduğu için aynen arzedeceğim:

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin 23/6/1335 tarihli ve 84 numaralı şifresinin mahlûlü suretidir.

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber siyaseti zamana o derece agâh olmadığı için, fartı hamîyyet ve gayretine rağmen, memuriyeti cedidesinde asla muvaffak olamadı. İngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve ısrarile azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi İlhak Cemiyetleri gibi Karasi ve Aydın havalisinde ahalî islâmiyeyi nahak yere kırdırmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görmiyen emirsiz, saygısız ve gayrikanunî teşkil edilen bazı heyetler için ötedenberi çektiği telgrafların emriyle de hatayı siyasetini idareten de arttırdı. Müşarileyhin İstanbula celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nezaretinin size emri kat'isi artık o zatın mazul olduğunu bilmek, kendisile hiçbir muamelei resmiyeye girişmemek, umuru hükûmete müteallik hiçbir matlubunu is'af ettirmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mes'uliyetlerin mündefi olacağını takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahali, her Osmanlıya terettüp eden en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, âkilâne ve müdebbirane hareketlere imtisal etmek, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin her ferdin hayatını, malını, ırzını sıyanetle nazarı medeniyette bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Bu şifre tamiminden, ben, ancak Sıvasa muvasalat ettiğim 27 Haziran 1335 tarihinde haberdar oldum. Ali Kemal Bey 23 Haziran tarihinde bu tamimi ile düşmanlara ve padişaha mühim bir vazife ifa ettikten sonra 26 Haziran 1335 tarihinde hükûmetten çekilmiştir. Ali Kemal Beyin sadarete verdiği resmî istifanameden başka, saraya gidip padişaha bizzat verdiği istifanamesi suretlerine ve şifahî maruzatına ve padişahın ona verdiği cevaba çok sonra muttali oldum.

Ali Kemal Bey istifanamelerinde, bilhassa padişaha olanında: "bilâdi Osmanîyenin mehali muhtelifesinde serzedei zuhûr olan asarı ihtilâl ve iştişâştan; nairi ihtilâlin derhal ve mevzian teskinü ifta ve imhası maksadile itihazı tedabir, sırf makamuma ait iken mazhar olduğu iltifat ve itimadı şahaneyi çekemiyen bazı rüfekasının birçok âzârı vahiye serdile ihtilâlin tevsii dairei şümûl etmesine, sebebiyet vermekte olduklarından" bahsettikten sonra "memuriyeti resmiyeden çekilmekle beraber sureti hususîyede arzı hizmet ve sadakat edeceğini" ilave ediyor ve şifahen de, "vazifei resmiyeden tecerrüdü nimelvesile addeden husemasının tehacümünden kulunuzu muhafaza buyurunuz" istirhamında bulunuyor.

Padişah, cevaben beni büsbütün yalnız bırakmıyacağına eminim. Sadakatiniz, beni, büyük ümit ve tesellilere sevketti. Saray, her dakika size açıktır. Refik Beyle teşriki mesaiden ayrılmayınız iltifatında bulunuyorlar (Ves. 28).

Sadakatinden padişahın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemali, nezaret makamında ve huzuru şahanede gördükten sonra, onu, bir de asıl, haki-kî vazifesi başında görelim!

Canınız sıkılmazsa, Sait Mollanın, Rahip Frew'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

25 Hazirana kadar Amasyada kaldım. Hatırlardadır ki, o tarihlerde İçişleri Bakanlığında bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden alındığım ve artık benimle hiçbir resmî işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi hususunda şifre ile bir genelge yayımlamıştı.

23 Haziran 1919 tarih ve 84 sayılı olan bu şifrenin içeriği dikkate değer bir görüşü yansıtan belge olduğu için olduğu gibi bilgilerinize sunacağım.

İçişleri Bakanı Ali Kemal Beyin 23/6/1919 tarihli ve 84 sayılı şifresinin açılmış örneğidir.

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber güncel siyaseti yeterince bilmediği için, aşırı yurtseverlik ve çabalarına karşın, yeni görevinde hiç başarılı olamadı. İngiliz olağanüstü temsilcisinin istek ve üstelemesiyle görevinden alındı ve görevden alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok meydana vurdu. İzmirli Yunanlılara Katilmasını Reddetme dernekleri gibi Balıkesir ve Aydın yöresinde Müslüman halkı haksız yere kırdırmaktan ve böyle bir durumdan yararlanarak halkı haraca bağlamaktan başka bir iş görmiyen emirsiz, saygısız ve kanunsuz yollardan oluşturulan bazı kurullar için ötedenberi çektiği telgraflarla da siyasî yanılığını yönetim açısından arttırdı. Adigeçenin İstanbula getirilmesi Savaşşleri Bakanlığına ait bir görevdir. Ama İçişleri Bakanlığının size kesin emri, artık o kişinin görevden alınmış olduğunu bilmek, kendisile hiçbir resmî işleme girişmemek, hükûmet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Bu direktife göre hareket etmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını kavrayacağınızı ve bu önemli ve korkulu dakikalarda memur, halk, her Osmanlıya düşen en büyük görev, barış konferansınca kaderimiz üzerine karar verilirken ve beş senedir yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirlice davranışlara uymak, parti, din, ırk ayrılıkları gözetmeksizin herkesin hayatını, malını, ırzını korumakla uygarlık dünyası karşısında bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Bu şifreli genelgeden, ben, ancak Sıvasa vardıktan sonra 27 Haziran 1919 tarihinde haber aldım. Ali Kemal Bey 23 Haziran tarihinde bu genelgesi ile düşmanlara ve padişaha önemli bir görev yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 tarihinde hükûmetten çekilmiştir. Ali Kemal Beyin başbakanlığa verdiği resmî çekilme yazısından başka, saraya gidip padişahın kendisine elden verdiği istifa yazısının örneklerini ve sözlü açıklamalarını ve padişahın ona verdiği yanıtı çok sonra öğrendim.

Ali Kemal Bey istifa yazılarında, özellikle padişaha verdiğinde: "Osmanlı beldelerinin değişik yerlerinde başgösteren ihtilâl belirtileri; ihtilâl ateşinin derhal ve yerinde söndürülerek yok edilmesi amacı ile önlem almak, sade kendi işgal ettiği makama ait iken padişahı gördüğü ilgi ve güveni çekemiyen bazı arkadaşlarının birçok boş nedenler ileri sürerek ihtilâlin genişlemesine yol açmakta olduklarından" söz ettikten sonra "resmî görevden çekilmekle beraber özel olarak hizmet edeceğini ve padişaha bağlılıktan ayrılmıyacağını ekliyor ve sözlü olarak da, "resmî görevden ayrılmamı" fırsat sayan düşmanlarımızın saldırılarından ben kulunuzu koruyun" diye yalvarıyor.

Padişah, yanıtında "Beni büsbütün yalnız bırakmıyacağına eminim. Bağlılığımız, bana, büyük umut ve teselli vermişti. Saray, her dakika size açıktır. Refik Beyle işbirliğinden ayrılmayın" yollu okşayıcı sözler söylüyor (Belge 28).

Bağlılığından padişahın büyük umut ve teselliye kapıldığı Ali Kemali, başkanlık görevinde ve padişahın yanında gördükten sonra, onu, bir de asıl, gerçek görevi başında görelim!

Canınız sıkılmazsa, Sait Mollanın, Papaz Frew'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

“Ali Kemal Beye son felâketi üzerine beyanı teessür ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmamak lâzım, bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır.”

“Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbuat meselesinde biraz teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine icale edilen erbabı fikir ve kalemi, evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar harekâtı milliyeyi şimdilik iyi görüyorlar demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfîyen riayet edecek, Zeynelabidin partisile de teşriki mesaiye çalışıyor. Hulâsa, işler bulandırılacak.”

Aynî mektubun bir haşiyesi vardır. Şimdi onu da, okuyalım: “Haşiyeye: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve taraftarlarına biraz müsait görülmeli ki kendisi kemali emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz.”

Bu vesaik hakkında sırası gelince, daha ziyade malûmat veririm. Şimdilik bu kadarı kâfidir.

Ali Galip
Bey Sıvasta

Ali Kemal Beyin, Amasyada iken henüz haberdar olmadığımı arzettiğim, tamimi, memurînin ve halkın efkârını hakikaten teşettüte sevk etmiş. Heryerde, eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, derhal aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

Bu yoldaki menfi tezahüratın ve filiyatın en mühimmi Sıvasta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyurursanız, bunu muhtasaran tasvir edeyim: Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin tamimen verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sıvasta, Ali Galip Bey namında bir zat, on kadar refakatile hazır bulunuyormuş. Bu zat, İstanbuldan, Mamuretülâziz valisi olarak gönderilmiş olan Erkânıharp Miralayı Ali Galiptir. Gûya, vilâyet memurîni tâliyesi olmak üzere, birtakım insanları da, İstanbuldan intihap etmiş, beraberinde götürüyor.

Ali Galip güzergâhında bulunan, Sıvasta tevakkuf etmiş. Vazifei mahsusası bulunduğu şüphe etmemek lâzımgelen, Ali Galip, orada derhal kuvvetli taraftarlar bulmuş. Vazifesini hüsnü tatbik için tertibat ve tedabir almaya başlamış.

Dahiliye Nezaretinin, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyet başlamış. Sıvas sokaklarında benim; “hain, asi, muzır bir adam olduğuma” dair duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de, bir gün; Sıvasta vali bulunan Reşit Paşa merhumun nezdine giderek, Dahiliye Nezaretinin emrinden bahsettikten sonra, Sıvasa gittiğim takdirde hakkımda tatbik edeceği muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini istizah etmiş. Ali Galip, ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tevkif ederim ve senin de böyle yapman lâzımdır demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanmamış, müzakere hayli uzamış. Müzakereye iştirak edenler çoğalmış.. Hatta bir kısım ahali verilecek kararı anlamak üzere toplanmış..

Bugün, Haziranın 27 nci günüdür. Nazarlarımızı, tekrar temas etmek üzere bir an için, bu levhadan ayıralım ve Amasyaya tevcih edelim.

"Ali Kemal Beye son felâketi üzerine üzüntü duyduğunuzu söylediğinizi ilettim. Bu kişiyi elde bulundurmamak gerek, bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir armağan vermek için en uygun bir zamandır.

Ali Kemal Bey dün o kişiyle görüşmüş. Basın işinde biraz ağırdan almak gerektiğini söylemiş. Bir kere herhangi bir gidişten yana çevrilen düşünürleri ve yazarları, öncekine aykırı bir amaca yöneltmek bizde kolay olmaz. Bütün resmî görevliler ulusal ayaklanmaya şimdilik iyi gözle bakıyorlar demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfi harfine uyacak. Zeynelabidin partisile de işbirliğine çalışıyor. Özetle, işler bulandırılacak."

Bu mektubun bir dipnotu vardır. Şimdi onu da, okuyalım: “Dipnot: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve yandaşlarına biraz arka çıkar gibi görünmeli ki kendisi ürkmeden buraya gelebilsin. Bu işe olağan üstü derecede önem veriniz. Kendi gazetelerimizle taraf tutamayız."

Bu belgeler hakkında sırası gelince, daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadar yeter.

Ali Kemal Beyin, Amasyada iken henüz haberim olmadığını söylediğim, genelgesi, görevlilerin ve halkın kafalarını gerçekten karıştırmış. Her yerde, eksik olmayan yıkıcı ruhlu kimseler, hemen bana karşı propagandaya ve çalışmaya başlamışlar. Bu yoldaki olumsuz görüntülerin ve baltalayıcı işlerin en önemlisi Sıvasta hazırlanmaya başlanmış.

İzin verirsenez bunu kısaca anlatayım: İçişleri Bakanı Ali Kemal Beyin genelgeyle verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sıvasta, Ali Galip Bey adında birisi, on kadar arkadaşlarıyla hazır bulunuyormuş. Bu kişi, İstanbuldan, Elazığ valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galiptir. Sözde, ilin ikinci derecedeki görevlileri olmak üzere, birtakım adamları da, İstanbuldan seçmiş beraberinde götürüyor.

Ali Galip yolu üzerinde bulunan, Sıvasta durmuş. Özel ödevi bulunduğu şüphe etmemek gereken, Ali Galip, orada hemen kuvvetli yandaşlar bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurup önlem almaya başlamış.

İçişleri Bakanlığının, aleyhimdeki emri gelir gelmez, çalışmalar başlamış. Sıvas sokaklarında benim; hain, başkaldırıcı, zararlı bir adam olduğum yollu duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de, bir gün; Sıvasta vali bulunan Reşit Paşa merhumun yanına giderek, İçişleri Bakanlığının emrinden sözettikten sonra, Sıvasa gittiğim takdirde hakkımda uygulayacağı muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini sormuş. "Ali Galip, ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tutuklarım ve senin de böyle yapman gerekir" demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanmamış, görüşme hayli uzamış. Görüşmeye katılanlar çoğalmış.. Hatta bir kısım halk verilecek kararı anlamak üzere toplanmış..

Bugün, Haziranın 27 nci günüdür. Gözlerimizi, yeniden bu noktaya dönmek üzere, bir an için, bu levhadan ayıralım ve Amasyaya yöneltelim.

Ali Galip
Bey Sıvasta

Ayın 25 inci günü, Sivasta aleyhimde bazı münasebetsiz ahval cereyana başladığından haberdar oldum. 25/26 Haziran gecesini yaverim Cevat Abbas Beyi çağırdım ve yarın sabah karanlıkta Amasyadan cenuba hareket edeceğimiz dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir taraftan da, Beşinci Fırka Kumandanı ve erkânıharbiyemle, mahrem olarak, şu tedbiri kararlaştırdık: Beşinci Fırka Kumandanı, fırkasından güzide zabıt ve etraftan mürekkep ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhal o geceden başlayarak serian teşkil edecekti. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber otomobil ile Tokada hareket edecektim. Müfreme, teşekkül eder etmez, Tokat üzerinden Sivas istikametine sevkolunacak ve benimle irtibat arayacaktı. Hareketimiz, hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasyada da işa olunmayacaktı.

26 da Amasyadan hareket ettim. Tokada vâsıl olur olmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim muvasalatımın Sivasa ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27 de Sivasa hareket ettim. Otomobil ile Tokattan Sivasa takriben altı saattir.

Sivas valisine, Tokattan Sivasa hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım. İmzada, Ordu Müfettişliği unvanını istimal etmişim.

Telgrafta bililtizam saati hareketimi kaydetmişim. Fakat bu telgrafın, hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir suretle Sivasa malûmat verilmemesini temin edecek tedabiri aldırardım.

Şimdi, Efendiler; nazarlarımızı tekrar Sivasta terkettiğimiz levhaya atfedelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkımda tatbik olunacak muamelelerin münakaşası sahnesine... Münakaşanın harareti bir safhasında, Reşit Paşanın eline, benim Tokattan çekilen telgrafımı, verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Beye uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar... Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır, diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip, "Ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim dahilinde olursa tevkif ederim demek istedim", deyince, hali içtimada bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden "haydi öyle ise istikbaline gidelim" diyerek içtimaa hitam verirler... Ancak, eşraf ve mütehayyizan ve ahali ve askerle parlak bir istikbal ihzar edebilmek için biraz zaman kazanmak lâzımgeldiğini; halbuki hesapça, benim; Sivas şehri methallerine kadar takarriip etmiş olacağımı nazarı dikkate alarak beni; methale yakın olan Ziraat Nümune Çiftliğinde; bir istirahat imale edecek çare düşünmüşler. Vali Paşa karargâhının sıhhiye reisi olup evvelce teşkilât için, Sivasa göndermiş olduğum Tali Beyi davet ve bu vazîfenin ifasını ondan rica etmiş ve tertibatı temin eder etmez kendisinin de bize mülâki olacağını söylemiş...

Filhakika, tam Nümune Çiftliği civarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden, Tali Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim vaziyeti bertafsil izah ettikten sonra, vazîfesinin, beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, derakap ayağa kalktım, "çabuk otomobillere ve Sivasa" dedim!

Ayın 25 inci günü, Sivasta aleyhimde bazı uygunsuz davranışlar başladı-ğını haber aldım. 25/26 Haziran gecesini emir subayım Cevat Abbas Beyi çağırdım ve yarın sabah karanlıkta Amasyadan güneye doğru yola çıkacağız dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir yandan da, Beşinci Tümen Komutanı ve kurmaylarımla, gizli olarak, şu önlemleri kararlaştırdık: Beşinci Tümen Komutanı, tümeninden, seçme subay ve erlerden olabildiğince kuvvetli bir atlı piyade birliğini derhal o geceden başlayarak süratle oluşturulacaktı. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla birlikte otomobil ile Tokada hareket edecektim. Birlik oluşur oluşmaz, Tokat üzerinden Sivas yönüne gönderilecek ve benimle bağlantı arayacaktı. Hareketimiz, hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasyada da açıklanmayacaktı.

26 da Amasyadan yola çıktım. Tokada gelir gelmez telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim gelişimin Sivasa ve hiçbir tarafa bildirilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim. 27 de Sivasa hareket ettim. Otomobil ile Tokattan Sivas yaklaşık altı saattir.

Sivas valisine, Tokattan Sivasa hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım. İmzada, Ordu Müfettişliği sanını kullanmışım.

Telgrafta bilerek isteyerek yola çıkış saatimi yazmışım. Ama, bu telgrafın, yola çıktığımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir yoldan Sivasa bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldırardım.

Şimdi, Efendiler; gözlerimizi tekrar Sivasta bıraktığımız sahneye çevirelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkımda uygulanacak işlemin görüşülmesi sahnesine.. Tartışmanın, kızışmış olduğu bir aşamasında, Reşit Paşanın eline, benim Tokattan çekilen telgrafımı, verirler. Reşit Paşa hemen Ali Galip Beye uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun, tutuklayın!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar.. "Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır," diye ekler. Bunun üzerine, Ali Galip, "Ben tutuklarım dedimse, benim ilimin içinde olursa tutuklarım demek istedim," deyince, toplanmış bulunanları bir telâş kaplar. Hep birden "haydi öyle ise karşılamaya gidelim" diyerek toplantıya son verirler..

Ancak, şehrin ileri gelenleri ve halk ve askerle parlak bir karşılama töreni hazırlayabilmek için biraz zaman kazanmak lâzım geldiğini; halbuki hesapça, benim; Sivas şehri girişlerine kadar yaklaşmış olacağım göz önünde bulundurularak beni; girişe yakın olan Tarım Örnek Çiftliğinde, bir dinlenmeye özendirilecek bir çare düşünmüşler. Vali Paşa karargâhının sağlık işleri başkanı olup evvelce örgüt için, Sivasa göndermiş olduğum Tali Beyi çağırıp bu görevin yapılmasını ondan rica etmiş ve önlemler alınır alınmaz kendisinin de bize katılacağını söylemiş..

Gerçekten, tam Örnek Çiftliği yakınlarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden, Tali Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim durumu ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra, görevinin, beni burada biraz oyalamak olduğunu söyleyince, hemen ayağa kalktım, "Çabuk otomobillere ve Sivasa" dedim.

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şu idi: İstikbal mera-simi yapacağız diye Tali Beyi iğfal etmiş olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak istiyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas tarafından diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim birkaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı" diye söze başladı. "Yarım dakika dahi istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel" dedim.

— Efendim, dedi, sizin yanınıza Raf Bey binsin, ben arkadaki otomobille de gelirim.

— Hayır hayır, dedim. Siz buraya..

Bu basit tedbirden maksat, muhtacı izah değildir.

Sivas şehrinin methaline vusulümüzde, caddenin iki tarafı azîm bir kalabalık ile dolmuş, kıtali askerîye vaz'ı mahsusunu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve ahaliyi selâmladım...

Bu manzara, Sivasın muhterem ahalisinin ve Sıvasta bulunan kahraman zabıt ve askerlerimizin bana, ne kadar merbut ve muhabbetkâr olduğunu ispat eden canlı bir şahit idi...

Binaenaleyh, doğru Kolordu Kumandanlık dairesine gittim ve derakap maiyetile beraber Ali Galibi ve onun vasıtai icraiyesi olduğunu anladığım müfsitleri celbettirdim. Onlara yaptığım muameleyi izah ederek zaten, kâfi derecede, yorgunluğu mucip olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktayı, işaret etmekle iktifa edeceğim.

Efendiler; bu Ali Galip, gördüğü suimuameleden sonra, mahrem beyana-tı olduğunu söyliyerek gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Harekâtının zevahirine ehemmiyet vermemekliğimizi rica ile Mamuretülâziz vilâyetini kabul ederek gelmekten maksadının, benim noktai nazarıma hadim olmak bulunduğunu ve Sıvasta tevakkufu, bana mülâki olup bizzat talimat almak için olduğunu izah ve bin türlü delillerle ispata çalıştı ve bizi sabaha kadar işgal etmek suretile, muvaffak dahi olduğunu itiraf etmeliyim.

*
* *

Erzuruma
hareket

Sıvasta, teşkilât ve tarzı hareket hakkında icap edenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bayram günü, Sıvas-tan Erzurum istikametinde hareket edildi.

Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1335 günü ahalinin ve askerın cidden samimî tezahüratı içinde, Erzuruma muvasalat olundu. Hükûmeti merkeziyenin muhtemel menfi tebligatını kontrol ve tev-kif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde tedabir ve tertibat alınması için umum kumandanlara, 5 Temmuz 1335 tarihinde emir verdim (Ves. 29).

Kumandan, vali ve Vilâyatı Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile temasa gelindi.

Vali Münir Bey, İstanbulca azledilmişti. Hareket etmeyip Erzurumda kal-ması hakkındaki iş'arım üzerine henüz Erzurumda bulunuyordu. Bitlis vilâye-tinden infikâk edip İstanbulca gitmek üzere Erzurumdan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı suretle Erzurumda bana intizar ediyordu.

Bunun nedenini söyleyeyim. O anda aklıma gelen şu idi: Karşılama töre-ni yapacağız diye Tali Beyi aldatmış olabilirler ve gerçekte aksi bir düzen yap-mak için zaman kazanmak istiyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas tarafından başka bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim birkaç dakika daha dinlenmez misiniz" diye söze başladı. "Yarım dakika bile dinlenme gereği duymuyorum. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel" dedim.

— Efendim, dedi, sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobil-le de gelirim.

— Hayır hayır, dedim siz buraya..

Bu basit önlemin amacı kendiliğinden anlaşılır.

Sivas şehrinin girişine geldiğimizde, caddenin iki yanı büyük bir kalaba-lık ile dolmuş, askerî birlikler özel tören durumu almış bulunuyordu. Otomo-billerden indik. Yürüyerek askeri ve halkı selâmladım.

Bu görünüm, Sivasın sayın halkının ve Sıvasta bulunan kahraman subay ve erlerimizin bana, ne kadar bağlı olduklarını ve beni ne kadar sevdiklerini gösteren canlı bir kanıt idi..

Bu nedenle, doğru Kolordu Komutanlık dairesine gittim ve derhal ya-nımdakilerle beraber Ali Galibi ve onun maşası olduğunu anladığım fesatçı-ları getirttim. Onlara yaptıklarını anlatarak zaten, sizi kâfi derecede, yormuş olduğuna şüphe etmediğim ayrıntıları uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktayı, belirtmekle yetineceğim.

Efendiler; bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra, gizlice söylen-mesi gereken şeyler olduğunu bildirerek gece yalnız olarak yanıma gelmek ist-edi. Kabul ettim. Yaptıklarının dış görünüşüne önem vermememi rica ile Elazığ valiliğini kabul ederek gelmekten amacının, benim görüşlerime yar-dımcı olmak bulunduğunu ve Sıvasta durmayı, bana katılıp doğrudan doğru-ya direktif almak için olduğunu açıklayarak ve bin dereden su getirerek kanıt-lamaya çalıştı ve bizi sabaha kadar meşgul etmek suretile, başarılı olduğunu kabullenmeliyim.

*
* *

Sıvasta, örgütler konusunda ve ne yapılacağı hakkında gerekenlere tali-mat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bay-ram günü, Sıvasta Erzuruma doğru yola çıkıldı.

Bir haftalık zor bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü halkın ve askerın gerçekten içten gösterileri içinde, Erzuruma varıldı. İstanbul hükûmetinin olası ters tebligatlarını kontrol etmek ve durdurmak için iletişim kanalı olan önemli merkezlerde önlemler alınıp düzenlemeler yapılması için bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim. (Belge 29).

Komutan, vali ve Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği Erzurum Şubesi ile ilişki kuruldu.

Vali Münir Bey, İstanbulca görevden alınmıştı. Gitmeyip Erzurumda kal-masını bildirmiş olduğumdan daha Erzurumda bulunuyordu. Bitlis valili-ğinden ayrılıp İstanbulca gitmek üzere Erzurumdan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı suretle Erzurumda beni bekliyordu.

Erzuruma
gidiş

Bu iki vali beylerle, On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa beraberimde bulunan Rauf Bey, İzmit mutasarrıfı Sûreyya Bey ve karargâhuma mensup Erkânıharbiye Reisi Kâzım Bey ve Erkânıharp Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddî bir müdavelei efkârda bulunmayı münasip gördüm. Kendilerine umumî ve hususî vaziyeti ve takibi mecburî olan hattı hareketi mevzuubahs ettim. Bu münasebetle en gayrimüsait vaziyetleri ve umumî, şahsî mehaliki; her ihtimale karşı ihtiyarı zarurî olan fedekârlığı izah ettim. Bir de, "millî gaye için ortaya atılacakların, bugün imhasını düşünen yalnız saray, hükûmet ve ecnebîlerdir. Fakat, bütün memleketin iğfal edilmesine ve aleyhe çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lâzımdır. Pişüva olacakların, her ne olursa olsun, gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedekârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmiyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evlâdır. Zira, bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti iğfal etmiş olurlar.

Bir de mevzuubahs vazife, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından kabili tedvir değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık, o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek sada ile bağırarak ve bütün milleti, bu sadaya iştirak ettirmek lâzımdır.

Benim, azlolunduğuma ve her türlü avakıba mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen teşriki mesai etmek, aynı avakıba şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, mevzuubahs ettiğimiz vaziyetin talep ettiği adamın, diğer birçok noktai nazarlardan dahi, mutlaka benim şahsım olabileceği gibi, bir iddia mevcut değildir. Yalnız, her halde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zarurî olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden talep ettiği tarzda harekete muvafakat etsin!" dedim.

Bu beyanat ve izahattan sonra, sümmeddarik karar vermek muvafık olmayacağından bir müddet düşünmek ve hususî müdavelei efkâr edebilmek için, müzakereye hitam verdiğimi, beyan ettim.

Tekrar içtima ettiğimizde; işin başında, benim, devam etmemi ve kendilerinin bana muin ve zahir olacaklarını beyan ettiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, ciddî mazeretine binaen bir zaman için kendisinin filî vazifeden affını rica etti. Ben, şeklen, vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi mafevk kumandan imişim gibi emirlerimin ifası, muvaffakiyet için, şartı esasî olduğunu zikrettim. Bu cihet, tamamen, tasvip ve tasdik olunduktan sonra içtima nihayet verildi.

Efendiler; İstanbulda, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti makamında, yekdiğerine halef, selef olan Cevat ve Fevzi Paşalardan, İstihzaratı Sulhiye Komisyonunda çalışan İsmet Beyden başlayarak Erzuruma gelinceye kadar, her yerde temas ve münasebette bulunduğum kumandan, zabıt ve her türlü rical ve zevat ile burada, Erzurumda, yaptığım gibi müzakereler ve anlaşmalar yapmıştım. Bundaki fayda takdir buyurulur.

*
* *

Bu iki vali beylerle, On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa ve beraberimde bulunan Rauf Bey, eski İzmit mutasarrıfı Sûreyya Bey ve karargâhıma bağlı Kurmay Başkanı Kâzım Bey ve Kurmay Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddî bir görüşme yapmayı uygun buldum. Kendilerine genel ve özel durum ve izlenmesi zorunlu olan hareket hattından söz ettim. Bu arada en elverişsiz durumlar ve genel ve kişisel tehlikeleri; her ihtimale karşı yapılması gereken özverileri anlattım. Bir de, "ulusal amaç için ortaya atılacakların yok edilmesini düşünen bugün yalnız saray, İstanbul hükûmeti ve yabancılarıdır. Ama, bütün memleketin aldatılmasını ve bize karşı duruma getirilmesini de olası görmek gerekir. Önder olacakların, her ne olursa olsun, amaçtan dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, amaç uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yüreklerinde bu kuvveti duymayanların hiç girişimde bulunmamaları elbette daha iyidir. Çünkü, aksi halde, hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de söz konusu ödev resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından yürütülemez. Bu yolda hareket bir ölçüde başarılı olabilir. Ama, artık o dönem geçmiştir. Açıkta açığa çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün ulusun, bu haykırışa katılmasını sağlamak gerekir.

Benim, görevden alındığım ve her türlü sonuçla karşılaşabilecek durumda bulunduğum kuşkusuzdur. Benim ile açıkça işbirliği etmek, aynı sonuçları şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, sözkonusu ettiğimiz durumun istediği adamın, birçok başka görüş açılarından da, mutlaka benim kendim olabileceği gibi, bir iddia yoktur. Yalnız, her halde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zorunlu olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki o arkadaş, bugünkü durumun kendisinden beklediği yolda davranmaya râzı olsun!" dedim.

Bu konuşma ve açıklamadan sonra, hemen ayaküstü karar vermek uygun olmayacağından bir süre düşünmek ve özel konuşmalar yapabilmek için, görüşmeleri bitirdiğimi, söyledim.

Yeniden toplandığımızda; işin başında, benim, kalmamı istediklerini ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını söylediler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, önemli özrü nedeni ile bir zaman için kendisinin edimli görevden bağışlanmasını rica etti. Ben, görünüşte, görev ve askerlikten istifa ettikten sonra tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi üst komutan imişim gibi emirlerimin yerine getirilmesi, başarı için, temel şart olduğunu söyledim. Bu da, tamamen, uygun bulunup onaylandıktan sonra toplantıya son verildi.

Efendiler; İstanbulda, Genelkurmay Başkanlığında, ayrılan, Cevat ve yeni gelen Fevzi Paşalardan, Barış Hazırlıkları Komisyonunda çalışan İsmet Beyden başlayarak Erzuruma gelinceye kadar, her yerde karşılaştığım ve ilişki kurduğum komutan, subay ve her türlü devlet ileri gelenleri ile burada, Erzurumda, yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım. Bunun yararını değerlendirebilirsiniz.

*
* *

Erzuruma muvasalatının ilk günlerinde, Erzurum Kongresinin in'ikadını temin için itti hazı tedabir ile iştigale ehemmiyet verildi.

Efendiler, Vilâyatı Şarkîye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyetinin, 3 Mart 1335 tarihinde bir heyeti faale vücuda getirmek suretile teşekkül etmiş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1335 senesi Temmuzunun onuncu günü Erzurumda bir Vilâyatı Şarkîye Kongresi aktine teşebbüs etti. Benim henüz Amasyada bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, şark vilâyetlerine murahhas göndermeleri için teklif ve davette de bulundu. Vilâyetlerden murahhas celpi için o tarihten itibaren, benim Erzuruma muvasalatıma kadar ve ondan sonra da, bu hususta fevkalade sarfı gayret etti.

Fakat, o günlerin şeraiti içinde böyle bir maksadın teminindeki müşkülâtın büyüklüğü sühuletle takdir olunur. Kongrenin yevmi içtimai olan 10 Temmuz takarrüp ettiği halde, vilâyetlerden icap eden murahhaslar intihap ve izam olunmuyordu.

Halbuki, bu kongrenin aktini temin etmek artık pek mühim olmuştu. Bu sebeple, tarafımızdan da ciddî teşebbüsât alınmak icap etti.

Vilâyetlerin herbirine alenî iş'aratta bulunmakla beraber, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, kumandanlara icabı gibi tebligatta bulunuldu. Nihayet on üç gün teahhurla muktarı kâfi murahhas celp ve cemine muvaffakiyet hâsıl oldu.

Efendiler, faaliyeti millîyeye ordu mensuplarının muzaheretini ve askerî ve millî faaliyeti hemahenk kılmak hususu, mühimdi.

Trabzondaki fırka, vekâletle idare olunuyordu. Asıl kumandanı Halil Bey Bayburttaki muhtefi idi. Halil Beyi iki noktai nazardan ihtifağâhundan çıkarmak lâzımdı. Biri ve en mühimmi, İstanbula davetini ve bu davete ademi icabetin korkulacak, ihtifa edilecek mahiyette olmadığını millete ve bilhassa ordu mensuplarına göstererek kuvvei manevîyeyi yükseltmek icap ediyordu. Diğer sebep, sahilde mühim bir nokta olan Trabzona haricin bir tasallutu vukuunda oradaki fırkanın başında ateşin bir kumandan bulundurmamak muvafık idi.

Binaenaleyh, Halil Beyi Erzuruma celbettirdim, kendisine bizzat talimatı mahsusla verdikten sonra icabında, derhal fırkasının başına geçmek üzere Maçkâda bulunması için emir verdirdim.

Biz bu işlerle meşgul olurken, bir taraftan da İstanbulda Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşanın ve padişahın, İstanbula avdetimi temin için temadi eden işgalkâr telgraflarına da birer suretle cevap vermekle, izaai vakte mecbur bulunuyorduk.

Harbiye Nezareti, İstanbula gel! diyor. Padişah evvelâ tebdilhava al, Anadolu'da, bir yerde otur, fakat bir işe karışma diye başladı. Nihayet, ikisi birlikte behemmehal gelmelisin! dedi. Gelemem! dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 1335 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı muhaberesi esnasında, birdenbire; perde kapandı ve 8 Hazirandan, 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden, oyun hitama erdi. İstanbul, benim, o dakikada resmî memuriyetime hitam vermiş oldu, ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 1335 gecesi saat 10:50 sonrada Harbiye Nezaretine, saat 11 sonrada padişaha vazife-i memuremle beraber silki askeriden istifa müş'ir telgrafları vermiş oldum.

Erzuruma varışının ilk günlerinde, Erzurum Kongresinin toplanmasını sağlamak için önlem alma işine önem verildi.

Efendiler, Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneğinin, 3 Mart 1919 tarihinde, bir çalışma kurulu meydana getirmek suretile kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 senesi Temmuzunun onuncu günü Erzurumda bir Doğu İlleri Kongresi toplamaya girişti. Benim daha Amasyada bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı yaptı.

İllerden delege getirilmesi için o tarihten başlayarak benim Erzuruma varışına kadar ve ondan sonra da, bu konuda olağanüstü çaba gösterdi.

Ama, o günlerin koşulları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki güçlüğü büyüklüğü kolaylıkla anlaşılır. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde, illerden gereken delegeler seçilip gönderilmiyordu.

Oysa, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık çok önem kazanmıştı. Bu nedenle, bizce de ciddî girişimlerde bulunmak gerekti.

İllerin herbirine açık bildirimlerde bulunmakla birlikte, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, komutanlara gereği gibi haberler iletildi. Sonunda on üç gün gecikmeyle yeter sayıda delege getirilip toplanma işi başarıldı.

Efendiler, ulusal işlere orduda bulunanların arka çıkmasını ve askerinin halkın eş düzende hareket etmelerini sağlamak, önemli idi.

Trabzondaki tümeni, komutan vekili yönetiyordu. Asıl komutan Halit Bey Bayburttaki gizlenmiş idi. Halit Beyi iki bakımdan saklandığı yerden çıkarmak gerekli idi. Biri ve daha önemlisi, İstanbula çağırılmanın ve çağrıya uymamanın korkulacak, gizlenilmeyi gerektirecek bir yönü olmadığını halka ve özellikle ordudakilere göstererek moral yükseltmek gerekiyordu. Bir de, kıyıda önemli bir yer olan Trabzona düşmanın bir saldırısı olursa oradaki tümenin başında ateşli bir komutan bulundurmamak uygun olacaktı.

Bunun için, Halit Beyi Erzuruma getirttim, ona kendim özel direktifler verdikten sonra gerektiğinde, derhal tümeninin başına geçmek üzere Maçkâda bulunmasını emrettirdim.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir yandan da İstanbulda Savaşışleri Bakanı bulunan Ferit Paşanın ve padişahın, İstanbula dönmemei sağlamak için sürüp giden aldatici telgraflarına da türlü karşılıklar vermekle, vakit kaybetmek zorunda bulunuyorduk.

Savaşışleri Bakanlığı, İstanbula gel! diyor. Padişah, önce hava değişimi al, Anadolu'da, bir yerde otur, fakat bir işe karışma diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte ille gelmelisin! dedi. Gelemem! dedim. En sonunda 8/9 Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire; perde kapandı ve 8 Hazirandan, 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden, oyun son buldu. İstanbul, benim, o dakikada resmî görevime son vermiş oldu. Ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10:50 sonrada Savaşışleri Bakanlığına, saat 11 sonrada padişaha bana verilen görevimle birlikte askerlikten de çekildiğimi bildiren telgrafları çekmiş oldum.

Keyfiyet, tarafımdan, ordulara ve millete iblâğ edildi. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salâhiyetten mücerret olarak, yalnız milletin şefkat ve ci-vanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyiz ve kudret membaından ilham ve kuvvet alarak, vicdanî vazifemize devam ettik...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinliyenlerin ve alâkadar olanların da bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif tabirle safdilliliklerini muktezayı kiyaset ve tedbir göstermeğe çalışmış olanlar hakkında, bir fikir vermiş olmak için, müsaade buyurursanız, şu vesikayı aynen ıtılağınıza arz etmek isterim.

140/140 Saat: 6

Konyadan, 9 Temmuz 1335

Üçüncü Ordu Müfettişliği Seryaverliğine

Telgraf ve Posta Müdiri Umumisi Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında muhabere ettiler. Muhaberenin şu suretle cereyan ettiğini haber aldım.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin icabına bakıldı. İstanbula getirilecek. Cemal Paşa Hazretlerinin de hakkında, yapılacak muamele derdestir.

Konya valisi de:

- Teşekkür ederim. Dediler.

Münasip surette Paşa Hazretlerine arz etmesini rica ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü Hasan

Filhakika Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşanın on gün müddetle mezunen Dersaadete gittiğinden dört gün evvel haberdar olmuş ve mütehayyir kalmıştım.

Cemal Paşa ile Samsuna çıktığımdan itibaren, makasıdı millîyeyi temin için teşriki mesai sadedinde ve askerî, millî tertibat ve teşkilât hususlarında muhaberatımız vardı. Kendisinden, ümitbahş, müspet cevaplar almıştım.

Benim ile, bu tarzda münasebete girmiş olan bir kumandanın, kendi kendine, mezuniyet alıp İstanbula gitmesi kârı akil olamamak lâzımgelirdi. Bu sebeple: 5 Temmuz 1919 tarihli şifre ile Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Beye şu iki maddeyi yazdım:

1- Cemal Paşanın on gün müddetle Dersaadete hareketinin sebebi hakikisini vazîhan ve serian iş'ar buyurmanızı,

2- Zât âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvvanın başından infikâkiniz caiz değildir. Bu bapta Fuat Paşa ile de muhabere ederek en menfi ihtimale karşı tedabir almanız elzemdir. Hergün vaziyetiniz hakkında kısa malûmat vermenizi, rica ederim.

Aynı şifrenin suretini aynı tarihte Ankarada Fuat Paşaya da verdim.

Salâhattin Beyin Konyadan 6/7 Temmuz tarihinde, yani Refik Halit Beyin Konya Valisi Cemal Beyle telgraf başında konuştuğu sırada, verdiği cevabî şifre telgrafta "Cemal Paşa, İstanbulda bazı zevat ile temas etmek ve ailesile görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusile mezunen Dersaadete gitmiştir" denilmekte idi (Ves. 30, 31, 32, 33).

Cemal Paşa gitti, fakat gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırı göreceğiz.

Maateessüf, bu vaziyetin şahidi olan ve kendisine kuvvetlerin yanından ayrılmaması tavsiye olunan Salâhaddin Beyin de bir müddet sonra İstanbula gittiğini haber aldık. Cemal Paşanın gösterdiği bu suimisal üzerine 7 Temmuz 1335 tarihinde, şu umumî tebligatta bulundum:

Durum, tarafımdan, ordulara ve ulusa duyuruldu. Bu tarihten sonra resmî görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevecenlik, yiğitlik ve mertliğine güvenerek ve onun bitmez feyiz ve güç kaynağından esinlenip kuvvet alarak, vicdan ödevimizi sürdürdük...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinliyenlerin ve ilgilenenlerin de bulunduğunu kestirmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif deyimle saflıklarının zekâ gereği ve önlem gereği gibi göstermeye çalışmış olanlar hakkında, bir fikir vermiş olmak için, izin verirsiniz şu belgeyi size olduğu gibi sunayım.

140/140 Saat: 6

Konyadan, 9 Temmuz 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Başyaverliğine

Telgraf ve Posta Genel Müdürü Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makina başında konuştular. Görüşmenin şu yolda geçtiğini haber aldım.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin defteri dürrüldü. İstanbula getirilecek. Cemal Paşa Hazretlerinin hakkında da, yapılacak işlem yapılmak üzeredir.

Konya valisi de:

— Teşekkür ederim. Dediler.

Uygun yoldan Paşa Hazretlerine bildirmenizi rica ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü Hasan

Gerçekte, Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşanın on gün süreyle izinli olarak İstanbula gittiğini dört gün evvel haber almış ve şaşırmıştım.

Cemal Paşa ile Samsuna çıktığımdan beri, ulusal amaca varmak için işbirliği yapmak ve halk düzenlemeleri ve örgütleri konularında yazışmalarımız vardı. Kendisinden, ümitveren, olumlu yanıtlar almıştım.

Benimle, bu yolda ilişki kurmuş olan bir komutanın kendi kendine, izin alıp İstanbula gitmesi akıl işi olmamak gerekirdi. Bu nedenle 5 Temmuz 1919 tarihli şifre ile Konyada Onikinci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin Beye şu iki maddeyi yazdım:

1 - Cemal Paşanın on gün süreyle İstanbula gitmesinin gerçek nedenini açıkça ve ivedi olarak bildiriniz

2 - Sizin hiçbir nedenle ve şekilde oradaki kuvvetlerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile de haberleşerek en olumsuz olasılığa karşı önlem almanız çok gereklidir. Hergün durumunuz hakkında kısa bilgi vermenizi, rica ederim.

Aynı şifrenin örneğini aynı tarihte Ankarada Fuat Paşaya da verdim.

Salâhattin Beyin Konyadan 6/7 Temmuz tarihinde, yani Refik Halit Beyin Konya Valisi Cemal Beyle telgraf başında konuştuğu sırada, verdiği yanıt şifre telgrafta "Cemal Paşa, İstanbulda bazı kişilerle temas etmek ve ailesile görüşmek üzere on gün süreyle ve kendi isteğiyle izinli olarak İstanbula gitmiştir" denilmekte idi (Belge 30,31,32,33).

Cemal Paşa gitti, fakat gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa Kabinesinde Savaşşleri Bakanı olarak göreceğiz.

Yazık ki, bu durumun tanığı olan ve kendisine kuvvetlerinin yanından ayrılmaması tavsiye edilen Salâhaddin Beyin de bir süre sonra İstanbula gittiğini haber aldık. Cemal Paşanın gösterdiği bu kötü örnek üzerine 7 Temmuz 1919 tarihinde, şu genelgeyi yayımladım:

Mersinli
Cemal Pa-
şanın İstan-
bula gitmesi

Mersinli
Cemal Pa-
şanın İstan-
bula git-
mesi

Kumandayı
terk etme-
mek emri

Komutayı
brakma-
mak emri

1- İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masumdur. Devlet ve milletin mukadderatında, iradei millîye âmil ve hâkimdir. Ordu işbu irâdeyi millîyenin tâbi ve hâdimidir.

2- Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple, kumandanın ıskat edildikleri takdirde kendilerini istihlâf edecek zevat tevhidi mesai olunabilecek evsafı malik bulunursa kumandayı tevdi ve fakat muntakai nüfuzlarında kalarak vezâfi millîyelerini ifaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde, kumanda asla terk olunmayacak ve bilûmum müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimadın selbolunduğu serdile, muamelei vakia reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3- Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına matuf olmak üzere İtilâf Devletleri tarafından vaki tazyikat neticesinde, hükûmet herhangi bir kıt'a ve teşkilâtı askerîye ve millîyemi-zi ilgaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4- Amir ve gayesi istiklâlî millînin teminine matuf olan Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ve teşebbüsünün zâf ve inhilâlîne bâdi olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu, kat'îyyen menedecektir.

5- Devlet ve milletin temini istiklâlî gayesinde, bilcümle memurîni mülkiyei devlet, Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru muzahiridir.

6- Vatanın herhangi bir muntakasına, taarruz vuku halinde, umum millet müdafaa-i hukuka amade bulunduğundan bu gibi hadisat vukuunda tevhidi icraat için derhal her taraf biribirini en seri surette haberdar ederek vahdeti harekât temin olunacaktır.

Bu tebligat Anadolu ve Rumelide bulunan bilûmum ordu ve kolordu kumandanlarına ve sair icap edenlere tebliğ olunmuştur.

Bu tebligatı umumîyemizden, beş altı gün sonra, Kavaktan, (K.O. 3 Kumandanı Refet) imzalı 13 Temmuz 1335 de yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbuldan bir İngiliz gemisile, Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salâhattin Bey, beni teb-dil etmek üzere geldi. Benim dahi aynı gemi ile avdetimi nezaret emrediyor. Salâhattin Bey, maksat dahilinde çalışacak. Vaziyeti umumîyeye nazaran kumandayı mumailiye devri mu-vafık buldum ve Harbiye Nezaretine hitaben istifamı verdim. Ayrıca tafsilât veririm. Sıvas istikametinde hareket ediyorum. Beşinci Fırka Kumandanı Arif Bey vasıtasile Amasyaya ce-vap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Beyin benimle olan müşareketi ef'ali İstanbulca malûm. Bu ef'ali mürev-viç olan bir zat onu tebdile ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabî olan hüküm, bu zatın İngiliz noktai nazarına hâdim olabileceğine dair ken-disine itimat edilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan mertebesinde olsa dahi, Re-fet Beyin kumandayı tevdi edememesi, hiç olmazsa bizim de noktai na-zarımızı alması iktiza ederdi.

İtimat edip kumandayı tevdi ettiğine göre de, hiç olmazsa bir müddet on-dan ayrılmayıp vaziyet ve noktai nazarlarımızı tamamen telkin edebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle irtibata koyduktan sonra uzaklaşması makul olurdu, mütaleasında bulundum. Maahaza, emrivaki karşısında bırakıl-mış olduğuma göre iki noktada teselli aramakla iktifaya mecbur idim. Birincisi, Refet Beyin telgrafı metnindeki "Salâhaddin Bey maksat dahilinde çalışacak" cümlesi; diğeri de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbula gitmemiş olması idi.

Bu vaziyet üzerine, "kumandanların İstanbula gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalı olacağını ve programımızı hüsnü tatbika devam ede-ceğimizi" umum kumandanlara bildirmek suretile hemen nazarı dikkatlerini cel-bettim. Refet Bey'e de aynı tarihte (14 Temmuz 1335) "Selâhattin Beyin, kararla-

1 - Bağımsızlığımızı korumak için derlenip kurulmuş olan ulusal güçlere hiçbir yönde karışılmaz ve saldırılmaz. Devlet ve ulusun geleceği, ulusal iradeye bağlı ve onun ege-menliği altındadır. Ordu da bu iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

2 - Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir nedenle, komutanlıktan uzaklaştırılara, yer-lerine geçecek kişiler işbirliği yapılabilecek nitelikte bulunursa komutayı bırakacaklar ama etkili oldukları bölgede kalarak ulusal görevlerini yapmayı sürdürecektir. Böyle olmaz-sa bir ikinci İzmir olayına meydan verebilecek kimselerin atanması durumunda komuta hiç-bir suretle bırakılmayacak ve bütün müfettiş ve komutanlar tarafından, güven ve inancın kalmadığı ileri sürülerek, yapılan işleme uyulmayacak ve emir geri çevrilecektir.

3 - Ülkemizi kolaylıkla ele geçirmek amacına yönelik olarak İtilâf Devletleri tarafın-dan yapılan baskı sonucu, hükûmet herhangi bir askerî veya ulusal örgütümüze dağılma emri verirse, kabul edilmeyecek, uygulanmayacaktır.

4 - İstekleri ve amacı ulusal bağımsızlığı sağlamaya yönelik olan Ulusal Hakları Savun-ma ve İzmirin Yunanistana Katılmasını Reddetme derneklerinin ve bunların girişimlerinin bo-zulup dağılmasına yol açacak herhangi bir etki ve karışmayı ordu, kesin olarak önleyecektir.

5 - Devlet ve ulusun bağımsızlığını sağlama yolunda, bütün sivil devlet görevlileri, Ulusal Hakları Savunma ve İzmirin Yunanistana Katılmasını Reddetme derneklerinin, or-du gibi, yasal yardımcılarıdır.

6 - Vatanın herhangi bir bölgesine, saldırılırsa, bütün ulus, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan bu gibi olaylar çıkınca işbirliği için derhal her taraf birbirine en süratlı şe-kilde haber vererek işbirliği sağlanacaktır.

Bu bildiri Anadolu ve Rumelide bulunan bütün ordu ve kolordu komu-tanlıklarına ve başka gerekenlere yapılmıştır.

Bu genelgemizden, beş altı gün sonra, Kavaktan, (K.O.3 Komutanı Re-fet) imzalı 13 Temmuz 1919 da yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın içeri-ği aynen şudur:

İstanbuldan bir İngiliz gemisile, Savaşşleri Dairesi Başkanı Albay Salâhattin Bey, be-nim yerimi almak üzere geldi. Benim de aynı gemi ile dönmemi başkanlık emrediyor. Salâ-hattin Bey, amaca uygun olarak çalışacak. Genel duruma göre komutayı ona bırakmayı uy-gun buldum ve Savaşşleri Bakanlığına istifamı verdim. Ayrıca ayrıntılı bilgi veririm. Sıvas doğrultusunda yola çıkıyorum. Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey aracılığıyla Amasyaya ya-nıt veriniz.

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki, bu tutum ve davranıştan pek memnun olmadım. Refet Beyin benimle işbirliği yaptığı İstanbulca biliniyor. Bu çalış-malardan yana olan birisini değiştirmeye ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, hemen akla gelmesi doğal olan, bu kişinin İngiliz görüşüne hizmet edebilece-ği hususunda ona güvenilmiş olmasıdır. Bu yargı, bir sanıdan ibaret bile olsa, Refet Beyin komutayı vermekte acele etmeyip, hiç olmazsa bizim de görüşü-müzü alması gerekirdi.

Güvenip komutayı verdiği göre de, hiç olmazsa bir süre ondan ayrıl-mayıp durumu ve görüşlerimizi iyice benimsetebilecek kadar birlikte çalışma-sı ve kendisini bizimle bağlantıya soktuktan sonra uzaklaşması akla yakın olurdu, diye düşündüm. Bununla birlikte, olup bitti karşısında bırakılmış ol-duğuma göre iki noktada avunmaya çalışmakla yetinmek zorunda idim. Birin-cisi, Refet Beyin telgrafındaki "Salâhaddin Bey amaca uygun çalışacak" cüm-lesi; diğeri de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbula gitmemiş olması idi.

Bu durum üzerine "Komutanların İstanbula gitmek hususunda en küçük bir gafilce davranışlarının pek pahalıya mal olacağını ve programımızı aynen uygu-lamaya devam edeceğimizi" tüm komutanlara bildirerek hemen dikkatlerini çek-tim. Refet Bey'e de aynı tarihte (14 Temmuz 1919) "Selâhattin Beyin, kararları-

*rımızı hüsnü tatbik eyliyeceği buradaki rüfeka nezdinde pek ziyade tehassüsa-
tı mucip ve kuvvetbahş olmuştur." cümlesini de ihtiva eden bir şifre telgraf ke-
şide ettirdim.*

Salâhattin Beyin kendisine de aynen şu telgrafi çekttirdim:

14 Temmuz 1335

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

*Refet Beyedir: Zirdeki telgrafnameyi muvafık görürsen Salâhattin Beye tevdi ve iblâğ
ve imba buyurunuz.*

Mustafa Kemal

*Salâhattin Beyefendiye: İstanbulun mahsur muhitinden, mübarek sinei millete gelmeniz
ve rûfakai hamiyetinizin sahai azmü vatanperverisini teşrifiniz büyük bir meserretle karşılan-
dı. Gayei mukaddesemizin tahsili uğrunda sepkedecek gayreti müşterekede Cenabı Hak
cümlemizi zaferiyâb eyliyecektir. Gözlerinizden öperim.*

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım

*Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt yine, Salâhattin Beyin
"maksat dahilinde çalışacağını" söyliyerek itimat eden ve hemen kumandayı
teslim edip Sivas istikametinde uzaklaşan Refet Bey tarafından izhar edilmiş
oldu.*

*Refet Beyin Amasyadan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkın-
da tereddüdü değil, daha birkaç noktaya taallûk eden mütelaatı da ihtiva edi-
yordu. Müsaade buyurursanız aynen arz edeyim:*

Müstaceldir

Asayişe mütealliktir 719

Ankaradan, 15/7/1335

Erzurumda K.O. 15 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

*Salâhattin Beyi tanırız. Birdenbire ürkmemesi lâzımdır. Evvelâ Kâzım Paşa tebrik
vesilesile mülayim ifadelerle kendisile muhabereye girişmelidir. Hamit Beyin azli hakkında
henüz bir şey yok. Fakat mahallinde ipkası için teşebbüsatta bulunuldu. Azlolunursa bura-
larda kalacağını pek ümit etmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum. Benim avdetim için İngiliz-
lerin, hükûmeti tazyik edecekleri muhakkak. Ben vaziyete göre icabına tevessül ederek bura-
larda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre Kâzım Pa-
şanın vaziyeti dahi tehlikelidir. Daima itidalin gözetilmesini ve vaziyetin iyi idare edilmesini
tekrar tavsiye ederim (Refet).*

Fırka 5 Kumandanı Arif

*Bu telgrafnamede ismi geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyor-
du. Hamit Bey, Samsuna muvasalatımızın ilk günlerinde, Refet Beyin, mazide-
ki hukuk ve muarefesi sebeble maksadı müşterek dahilinde, nihayete kadar,
bizimle beraber, fedekârane çalışacak evsafa bir arkadaş olduğuna itimadı bu-
lunduğu cihetle, bana tavsiye ettiği ve benim sadarete ve hususî olarak Erkânı-
harbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşaya vukubulan iş'aratımla Samsuna getire-
bildiğimiz zat idi.*

*Böyle bir zatın, er geç, azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat, Refet Bey,
"mahallinde ipkası için teşebbüsatta bulunuldu" diyor. Hangi mahalde? Kim-
lerin nezdinde? Kim teşebbüsatta bulundu?! Sonra, azlolunursa, buralarda ka-
lacığını pek ümit etmiyorum. Maamafih tesir yapıyorum! diyor; nereye, İstan-
bula mı gidecek, nasıl? Bu zat bugüne kadar bizimle çalışmıyor mıydı?*

*Bu telgrafında, Refet Bey, kendisinin avdeti için İngilizlerin, hükûmeti taz-
yik edeceklerini muhakkak görüyor ve vaziyete göre icabına tevessül ederek bu-*

*mızı aynen uygulayacağı hususu buradaki arkadaşları çok duyulandırmış ve
onlara güç katmıştır" cümlesini de içeren bir şifre telgraf çektim.*

Salâhattin Beyin kendisine de aynen şu telgrafi çekttirdim:

14 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

*Refet Beyedir: Aşağıdaki telgrafi, uygun bulursan, Salâhattin Beye verip sonucu bil-
diriniz.*

Mustafa Kemal

*Salâhattin Beyefendiye: İstanbulun kuşatılmış çevresinden, milletin kutsal sinisine
gelmeniz ve onurlu arkadaşlarınızla inanmış yurtseverler alanına katılmanız bizi çok sevin-
dirdi. Kutsal amacımızın elde edilmesi yolunda ortaklaşa yapılacak çabalarda Allah hepimi-
zi başarılı kılacaktır. Gözlerinizden öperim.*

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

*Salâhattin Bey hakkında ilk kuşku ve duraksama, yine Salâhattin Beyin
"amaca uygun çalışacağını" söyliyerek güvenen ve hemen komutayı verip Sı-
vas doğrultusunda uzaklaşan Refet Bey tarafından gösterilmiş oldu.*

*Refet Beyin Amasyadan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkın-
da kuşkuyu değil, daha birkaç noktaya değinen düşünceleri de kapsıyordu.
İzin verirseniz olduğu gibi bilginize sunayım:*

İvedidir

İç Güvenlikle ilgilidir

Ankaradan, 15/7/1919

Erzurumda K.O. 15 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

*Salâhattin Beyi tanırız. Birdenbire ürkmemesi gereklidir. Önce Kâzım Paşa kut-
lama vesilesile, yumuşak sözler kullanarak kendisile yazışmaya girişmelidir. Hamit Beyin
görevden alınması hakkında daha bir şey yok. Gene de yerinde bırakılması için girişim-
lerde bulunuldu. İşten alınırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum. Bununla beraber
etkiliyorum. Benim dönmem için İngilizlerin, hükûmete baskı yapacakları kuşku götür-
mez. Ben duruma göre gereken yollara başvurarak buralarda kalacağım. İngilizlerden, ve
buradan geçen Amerikalıdan, anladığıma göre Kâzım Paşanın durumu da tehlikededir.
Her zaman ölçülü davranılmasını ve durumun iyi idare edilmesini yeniden salık veririm
(Refet).*

Tümen 5 Komutanı Arif

*Bu telgrafta adı geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyordu. Ham-
it Bey, Samsuna varışımızın ilk günlerinde, Refet Beyin, geçmişteki dostluk
ve tanışıklığı nedeniyle, ortak gayeye doğru, sonuna kadar, bizimle beraber,
özveri ile çalışacak nitelikte bir arkadaş olduğuna güvendiğinden, bana salık
verdiği ve benim başbakanlığa ve özel olarak Genelkurmay Başkanı Cevat
Paşaya yazmam üzerine Samsuna getirebildiğimiz kişi idi.*

*Böyle birinin, eninde sonunda, işten alınacağı kuşku götürür müydü? Fa-
kat, Refet Bey, "yerinde alıkonulması için girişimlerde bulunuldu" diyor.
Kimlerin katında nerede girişimde bulunulmuş? Kim girişimde bulundu?!
Sonra, işten alınırsa, buralarda kalacağını, pek ümit ummuyorum. Bununla
beraber etkiliyorum! diyor; nereye, İstanbula mı gidecek, nasıl? Bu kişi bugü-
ne kadar bizimle çalışmıyor mıydı?*

*Bu telgrafında, Refet Bey kendisinin dönmesi için İngilizlerin, hükûme-
te baskı yapacaklarını kesin sayıyor ve duruma göre gerekeni yaparak bu-*

ralarda kalacağını söylüyor. Halbuki vaziyet malûm ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1335 tarihli umumî talimatımda bildirdim:

(Mezkûr talimatın ikinci maddesi) ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "Kâzım Paşanın da vaziyeti tehlikelidir" Bu ne demektir? Salâbetlerini, en çok muhafaza etmeleri lâzımgelen arkadaşların; her halde rahmet okumıyacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye delâlet eder?

Refet Bey, telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. "Daima itidalin gözetilmesini" ve "vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim" diyor.

Buradaki, itidal kelimesinden, maksadın ne olabileceğinin tefsirini erbabı iz'ana terkederim.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı hüsnü tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimî hareket etmiş olurdu, zannındayım.

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1335 tarihinde Samsundan bana şu kısa telgrafi yazmıştı: "Azloluduğumu mevsukan haber aldım. Şu bir iki gün zarfında vüruduna intizar ediyorum. Müteakiben İstanbul gideceğimi arzeylerim."

Refet Beyin kumandayı, terketmiş olmasından müteessir iken aynı günde, mühim bir noktada kendisinden fedekârane bir vaziyet memul ettiğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki tabîî şerait dahilinde bulunuyormuşuz gibi, gayrikabili tefsir bir zihniyet göstermekte olmasına muttali oluyorum.

Hamit Beye 15 Temmuz 1335 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Etem Beyin tayin olunduğunu haber aldık. Refete yazdım ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi mülahazai emniyet, size İstanbul gitmek fikrini telkin ediyor. Bundan maada, biz, kıymetli arkadaşlarımızı, Dersaadetten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu vecihle ciddi vatanperveranı mahrumu amal etmemeye çalışırken, siz bu hareketinizle, lâekal mahsur bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç caiz görmedik. Refete mü'lâki olunuz. Ya Sivas civarında birlikte kalırsınız veyahut müreffehen bizim nezdimize gelirsiniz. Cevabı kat'i bekleriz (Ves. 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1335) Canik Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen telgrafi şu idi:

Bizansın mütezayit rezaletleri karşısında, meys olan millet, şarktan bir şulei ümit bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye, ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımın utaniyorum.

Filhakika uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyatı ile uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zamanın, olayları beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin vaziyeti, dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Binaenaleyh efkârımızı telhis, ef'alimizi tesri iktiza ediyor. Bu hususta, benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda her taraftan zâtî şahaneye bir telgraf çekelim. On aydanberi gözü önümle alekser kendi arzu ve hevesi dahilinde cereyan eden rezaletler delâletile nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin herçibadabat mukadderatını ele almaya karar verdiğini ıhtar ve kırk sekiz saat zarfında, milletin itimadını haiz bir kabine teşkil ve meclisi müessisanın daveti tahtı karara alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ilâve edelim. Bunda hiçbir müşkül yok, an'anevî boyun kırmaktan müteessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin Efendim

Beş gün evvel, azloluduğu takrirden İstanbul gideceğini, arzeden Canik mutasarrıfının bu telgrafını, biraz mütehevvirane yazılmış olmakla beraber, karar ve faaliyet telkin eder, bir mahiyette bulduğunuz tahmin etmek isterim.

ralarda kalacağını söylüyor. Halbuki durum biliniyor ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli genelgemde bildirdim:

(O genelgenin ikinci maddesi) Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "Kâzım Paşanın da durumu tehlikelidir." Bu ne demektir? Sıkı durmakta en çok direnmek gereken arkadaşların; her halde rahmet okumıyacak kimselerin sözlerinden tehlikeler hayal etmeleri ve bunu bir inançla söylemeleri neyi gösterir?

Refet Bey. telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. "Her zaman ölçülü davranılmalı" ve "durumun iyi idare edilmesini yeniden salık veririm" diyor.

Buradaki, ölçülü davranmak kelimelerinden kasdının ne olabileceğinin yorumlamasını anlayışlı kişilere bırakırım.

Bana iyi idareyi salık veren bu kişi, bu öğütü, benim verdiğim emir ve talimatı iyi uygulayıp görevi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha içtenlikte hareket etmiş olurdu, sanırım.

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde Samsundan bana şu kısa telgrafi yazmıştı: "Görevden alındığımı güvenilir kaynaklardan haber aldım. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra da İstanbul gideceğimi saygıyla bildiririm."

Refet Beyin komutayı bırakmış olmasına üzüldürken aynı günde, önemli bir yerde kendisinden özverili bir davranış umduğumuz başka bir arkadaşın da, sanki normal şartlarda imişiz gibi, anlaşılmaz bir düşünüşte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Beye 15 Temmuz 1919 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Etem Beyin atandığını haber aldık. Refete yazdım ve birleşerek beraberce içeriye doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güven düşüncesi, size İstanbul gitmek isteğini veriyor. Bundan başka, biz, kıymetli arkadaşlarımızı, İstanbuldan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve böylece gerçek vatanseverleri dileklerinden yoksun etmemeğe çalışırken, siz bu hareketlerinizle, en azından kuşatılmış bir çevreye giriyorsunuz. Biz hiç uygun bulmadık. Refetle buluşumuz. Ya Sivas yakınlarında birlikte kalırsınız ya da rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin yanıt bekleriz (Belge 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Samsun Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen telgrafi şu idi:

"İstanbulun artan rezillikleri karşısında, umutsuzluğa düşen ulus, doğudan bir umut ışığı bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayalî şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye, ben de kuşkulaniyorum. Kayıtsızlığımın utaniyorum.

Gerçekteyse uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin biçim ve teorileriyle uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zamanın, olayları beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin durumu dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Bundan dolayı düşüncüyü kısa kesip, işleri çabuklaştırmak gerekiyor. Bu konuda, benim aklıma gelen şudur:

Hep birden ve her yerden padişaha bir telgraf çekelim. On aydanberi gözü önünde çokkere kendi istek ve hevesince olup biten rezilliklerle nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin ne olursa olsun kendi kaderini ele almaya karar verdiğini hatırlatalım ve kırk sekiz saat içinde, milletin güvendiği bir kabine kurulmaz ve kurucular meclisinin toplantıya çağırılması kararlaştırılmaz ise, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ekleyelim. Bunda hiçbir zorluk yok, gelenek olarak boyun eymekten üzüntü duymayan halk, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin Efendim."

Beş gün evvel, görevden alınırca İstanbul gideceğini, söyleyen Samsun mutasarrıfının bu telgrafını, biraz kızgınca yazılmış olmakla beraber, karar ve iş yapma öğütler, bir nitelikte bulduğunuz ummak isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir şulei ümit beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmiyen, şekil ve nazariyatla uğraşan şaşkınlar zannediyor. Efkârı telhis, ef'ali tesri için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün noktai nazarlarındaki ademi isabeti tebarüz ettiren çirkin bir fikri izhar etmese idi, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "an'anevî boyun kırmaktan müteessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin!" fikir ve içtihadında bulunanların duçar oldukları akıbetler ve ukubetlerle doludur. İdare adamlarının, bilhassa millet adamlarının, böyle sakim ve merdut zihniyetlere asla kapılmamaları lâzımdır. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Beyle beraber dahile çekilmesi hususundaki iş'arımıza asla temas etmiyor.

Hamit Beyin bu telgrafına 21 Temmuz 1335 tarihinde verdiğimiz bir cevapta: "İnşaallah her şey olacaktır. Yalnız, milletin itimadını haiz bir kabine teşkil etmek için evvelâ o kabinenin istinat edebileceği bir kuvveti vücuda getirmek lâzımdır. O da, vilâyatı şarkîye kongresinin ve onu müteakiben de, Sivas umumî kongresinin im'ikadile olacaktır" dedik.

Efendiler, Üçüncü Kolorduya, bu münasebetle Refet ve Salâhattin Beyle-
re tekrar temas etmek icap ediyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sıvasa bir tabur göndereceklerini işaa ettiler. Her ihtimale karşı Sıvasa gelen muhtelif istikametler üzerinde, tedabiri askerîye aldirmek lâzımgeldi. Bu münasebetle Amasyada bulunan Beşinci Fırka Kumandanlığına, 18 Temmuz 1335 tarihinde, verdiğim bir emir metninde, henüz Amasyada bulunan Refet Beye ait de şu cümleler vardı: Keyfiyet hakkında Refet Beyin ehemmiyetle nazarı dikkati celbolunur. İhtimal ki Refet Bey böyle bir vaziyeti nazarı dikkate alarak şimdilik Amasyada kalmayı da tercih eder.

Beşinci Fırka Kumandanının 19 Temmuz 1335 de verdiği cevapta, calibi dikkat şu cümleler vardı: Selâhattin Bey el'an Samsundadır. Şimdiye kadar kendisile temas edemediğim gibi hiçbir muhaberei ciddiye ve mühimme cereyan etmemiş olduğundan miri mumailayhin fikir ve kanaatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum.

Fakat -Refet Bey- icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cür'et gösteremeyeceğini ihsas etmişti.

Refet Bey 18 Temmuz 1335 de Sıvasa hareket etti. (Ves. 35).

Bunun üzerine Refet Beye şu şifreyi verdirdim:

Şifre Zata mahsustur Adet 115

19 Temmuz 1335

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Sıvasa Üçüncü Ordu Sıhhiye Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendiye

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telgrafımı verdiniz mi? Mumailayh arkadaşımızın kanaati kat'iyelerinin mutlaka tespit edilmesi ve çünkü tereddüt yahut iki cepheli idare gibi mucibi felâket bir vaziyete hiçbir veçhile tahammül ve mümaşat olunmaması, bir vecibei vataniye olduğundan bu hususta, evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kat'î malumat alınamaması ve İstanbuldan alınan malumatta mumailayh hakkında muhkem bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Beyle haft bir temas ve hususiyetinden bahis ve şikâyet edilmesi bu telgrafının yazılmasına saiktir. Bunu ve bunun avakibini bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lâzımdır. Zira herhangi bir mahfili ahalide,

Mutasarrıf Bey, milletin bir umut ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, biçim ve teoriyle uğraşan şaşkınlar zannediyor. Lâfı kısa kesip, işi çabuklaştırmak için yapılacak olanı da söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki yersizliği gösteren çirkin bir düşüncüyü ortaya koymasaydı, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "gelenek olarak boyun eğmekten üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin," düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları korkunç sonuçlar ve azaplarla doludur. Yöneticilerin, özellikle millet adamlarının, böyle yanlış ve geçersiz düşüncelere hiç kapılmamaları gerekir. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Beyle birlikte içeriye çekilmesi hususundaki bildirimize hiç değinmiyor.

Hamit Beyin bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde verdiğimiz bir karşılıktaki: "Allah isterse her şey olacaktır. Yalnız, milletin güvendiği bir kabine kurmak için önce o kabinenin dayanacağı bir gücü oluşturmak gerektir. O da, doğu illeri kongresinin ve ondan sonra da, Sivas genel kongresinin toplanmasıyla olacaktır" dedik.

Efendiler, Üçüncü Kolorduya, ve dolayısıyla Refet ve Salâhattin Beylere yeniden değinmek gerekiyor. İlişki şudur:

İngilizler, Sıvasa bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Olabilecek herşeye karşı Sıvasa gelen yollar boyunca, askerî önlem aldirmek gerekti. Bundan dolayı Amasyada bulunan Beşinci Tümen Komutanlığına, 18 Temmuz 1919 tarihinde, verdiğim bir emirde, henüz Amasyada bulunan Refet Beye ait de şu cümleler vardı: "Durum konusunda Refet Beyin önemle dikkati çekilir. Belki Refet Bey böyle bir durum düşünerek şimdilik Amasyada kalmayı yeğler."

Beşinci Tümen Komutanının 19 Temmuz 1919 da verdiği yanıtta, dikkat çeken şu cümleler vardı: "Salâhattin Bey daha Samsundadır. Şimdiye kadar kendisile temas edemediğim gibi hiçbir ciddî ve önemli yazışma da olmadığından onun ne düşündüğünü hangi kaniya vardığını bilemiyorum."

"Ama - Refet Bey - gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar atılganlık gösteremeyeceğini sezdirmişti."

"Refet Bey 18 Temmuz 1919 da Sıvasa hareket etti." (Belge 35)

Bunun üzerine Refet Beye şu şifreyi verdirdim:

Şifre Kişiyi Özel Sayı 115

19 Temmuz 1919

**Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına
Sıvas Üçüncü Ordu Sağlık İşleri Müfettişi Albay
İbrahim Tali Beyefendiye**

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telgrafımı verdiniz mi? O arkadaşımızın kesin görüşlerinin kesinlikle saptanması ve çünkü kararsızlık ya da iki taraflı oynama gibi felâket doğuracak bir duruma hiçbir suretle göz yumulmaması ve uyulmaması, bir vatan borcu olduğundan bu konuda, evet veya hayır şeklinde kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi çok gereklidir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için tek programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kesin bilgi alınamaması ve İstanbuldan alınan bir bilgide onun hakkında sağlam bir kanaat belirtilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Beyle gizli bir görüşme yapmış olmasından ve aralarında yakınlık olduğundan söz ve şikâyet edilmesi bu telgrafımın yazılmasına neden olmuştur. Bunu ve bunun sonuçlarını özellikle sizin değerlendirip çözümlemeniz gereklidir. Zira herhangi bir halk toplu-

Refet Beyle
muhabere-
ler

Refet Beyle
haberleş-
meler

söyliyeceği yanlış ve gayei millîyeye mugayir birtek sözün dahi, husule getireceği tesiri makû-su ve bunun ihdas eyliyeceği variyeti şimdiden düşünmek kâfidir (Mustafa Kemal).

**Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye
Reisi Miralay Kâzım**

Yalnız, bu telgrafımıza değil çok şeye cevap olan Refet Beyin bu telgrafını aynen arzedeceğim:

Asayişe müteallik ve gayet aceledir 1828

Sivastan, 22/7/1335

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili

Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de âlâ tanırırsınız. Mütereddit tabiatlı bir zat. On günden fazla bu muntıkada kalmamak niyetile gelmiş. Az kaldı kumandayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini temin ve tatmin ederek vazifeyi vatanîyesini hatırlattım. Memleketini herhalde sever ve fakat vakitsiz icraate gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi. On Üçüncü Kolordudan geçen eslihadan malûmatlar olduğu gibi bu işin tesviyesi için İstanbulda dahi çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya intihabı Ceval Paşa tarafından olmuş. Binaenaleyh maksada muzır olamaz ve hiçbir mahfili ahalide gaye-yi mugayir tek bir söz söylemez. Bilâkis maksat dahilinde ve fakat sakit bir surette çalışmayı vadetti. Sadık Beyle münaasebeti hakkında verilen malûmata inanamıyorum. Zaten, aldığımız haberi iyi tevsik ve muayyen bir program tanzim etmeden çalışmak kuvvetlerin ziyamı mucip oluyor. Şark ahvali hakkında, bana, verdiğiniz malûmatta aldığınız mübalâğalı haberlere kapılmış olsaydınız, ihtimal ki ben vaziyeti daha iyi idare eder ve kumandayı terke mecbur kalmazdım. Resen karar verecek insanların, hakiki vaziyeti bilmeleri lüzumunu siz de takdir buyursunuz. Binaenaleyh Salâhattin Beyi maksatsız bir surette ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinin kısa ve sarıh olmasını rica ederim. Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafınızı lûtfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sükûnet ile hitam bulan bu telgraftan kat'i maksadınızı çıkaramadım. Maamafih birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsundan avdet ediyor. Kendisile görüşeceğim. Herhalde mumailiye muvafık bir tarzda maksat dahilinde idare için ittihaız tedabir ediyorum.

2- Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli müslümanları, değiştirmekle beraber bilhassa Sivasta bulunduğunu zannettikleri Zâtı Alilerine karşı bir tehdit maksadile çıkarıldığını, İngilizlerle temasında anladım. Beni İstanbulla gitmeye ikna için, Kavakta bulunduğum zaman bir İngiliz Binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemetten istifade ederek ve fakat Zâtı Alilerini duçarî zâf etmek için beni aldırıldıklarını açıktan söyledi. Zâtı Alilerinin diğer mesnedi Kâzım Paşa imiş, binaenaleyh Kâzım Paşa, İngilizlerin ısrarını mucip olacak zahiri bir sebep vermemelidir. Ferit Paşanın istifası hengâmında Kâzım Paşayı vekâlete tayin etmesi İstanbuldakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı karşısında birşey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekâlete tayini de Salâhattin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

3- Benim İstanbulla celbim için İngilizlerin sureti resmîyede İstanbulu tazyik etmeleri pek muhtemeldir. Çünkü benim ile İngilizlerin arasında sureti resmîyede bir mecra var (!) bu tazyik artarsa Salâhattin Beyi müşkül bir vaziyette bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4- Hamit Beyin tebdili şayiası henüz tahakkuk etmedi. Mumailiye mahallinde ipkısı için gerek Salâhattin Bey* ve gerekse İngilizler İstanbulla müracaat ettiler. Muamileyin tebdili teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesi neticesidir. Salâhattin Beyin yerine, Konya-yı Sedat Beyin geldiği dahi doğru değildir. Her ne kadar tekmil kumandanların tebdil edileceğini istihbar ettiğini mumailiye yazıyorsa da, Kâzım Paşanın vekâlete tayini bunun aksini gösteriyor.

* Diğer Salâhattin Beydir

luğunda, söyliyeceği yanlış ve ulusal amaca aykırı birtek sözün bile, yapacağı ters etkiyi ve bunun doğuracağı durumu şimdiden düşünmek yeter (Mustafa Kemal).

**Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay
Başkanı Albay Kâzım**

Yalnız, bu telgrafımıza değil çok şeye cevap olan Refet Beyin bir telgrafını olduğu gibi bilginize sunacağım:

İçgüvenliğe ilişkin ve çok ivedidir 1828

Sivastan, 22/7/1919

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili

Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de iyi tanırırsınız. Kararsız yaradılıştaki bir kişi. On günden çok bu bölgede kalmamak niyetile gelmiş. Az kaldı komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisine güven ve inan vererek vatan ödevini hatırlattım. Memleketini herhalde sever ve fakat zamansız iş görmeye gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi. Onüçüncü Kolordudan geçen silâhlardan bilgisi olduğu gibi bu işin düzenlenmesi için İstanbulda da çalışmış ve başarılı olmuş. Buraya seçilmesi Ceval Paşa tarafından olmuş. Bu duruma göre amaca zararlı ve hiçbir halk topluluğunda amaca aykırı tek bir söz söylemez. Tersine amaca uygun ve ancak sessizce çalışmaya söz verdi. Sadık Beyle ilişkisi hakkında verilen bilgilere inanamıyorum. Aslına bakılırsa, aldığımız haberi iyi belgelemeden belirli bir program düzenlemeden çalışmak kuvvetlerin yitimine yol açıyor. Doğru durumu hakkında, bana, verdiğiniz bilgilerde aldığınız abartmalı haberlere kapılmış olsaydınız, belki ben durumu daha iyi idare eder ve komutayı bırakmak zorunda kalmazdım. Kendi kendine karar verecek insanların, gerçek durumu bilmeleri gereğini siz de kabul buyursunuz. Bunun için Salâhattin Beyi boşyere ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinizin kısa ve kolay anlaşılır olmasını rica ederim. Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafınızı lûtfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp dinginlikle biten bu telgraftan kesin düşüncenizi çıkaramadım. Bununla birlikte birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsundan dönüyor. Kendisile görüşeceğim. Herhalde onu uygun bir şekilde amaç yolunda idare için önlem alıyorum.

2 - Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları, değiştirmekle birlikte özellikle Sivasta bulunduğunu sandıkları size gözdağı vermek amacile çıkarıldığını, İngilizlerle görüşüğümde anladım. Beni İstanbulla gitmeye kandırmak için, Kavakta bulunduğum zaman bir İngiliz Binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim direnişten yararlanarak ve fakat sizi güçten düşürmek için beni aldırıldıklarını söyledi. Sizin öbür dayanağınız Kâzım Paşa imiş, bundan dolayı Kâzım Paşa, İngilizlerin dayatmalarına yol açacak açık bir neden vermeme-lidir. Ferit Paşanın işten ayrılmaktayken Kâzım Paşayı sizin görevinize vekil olarak ataması İstanbuldakilerden bir kısmının kötü niyetli olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin dayatması karşısında birşey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekâlete atanması da Salâhaddin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine kanıttır.

3 - Benim İstanbulla getirilmem için İngilizlerin resmî yollardan İstanbulla baskı yapmaları çok olasıdır. Çünkü benim ile İngilizler arasında resmî biçimde bir yol var (!) bu baskı artarsa Salâhaddin Beyi zor bir durumda bırakmamak için izimi kaybettireceğim.

4 - Hamit Beyin değiştirilmesi söylentisi daha gerçekleşmedi. O kişinin yerinde bırakılması için gerek Salâhaddin Bey* ve gerekse İngilizler İstanbulla başvurdular. Onun değiştirilmesi girişimi İçişleri Bakanlığı ile kavga etmesindendir. Salâhaddin Beyin yerine, Konya-yı Sedat Beyin geldiği de doğru değildir. Herne kadar tüm komutanların değiştirileceğini haber aldığını o yazıyor ise de, Kâzım Paşanın vekil olarak atanması bunun doğru olmadığını gösteriyor.

* Öteki Salâhaddin Beydir

5- Sivas Kongresi hakkında sadarettten doğruca vilâyetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 1335 tarihli telgrafnameyi gördünüz mü? Karahisardaki Fırka Kumandanı bu kongreye mu-
rahhas intihabı için buralara beyanname neşretmiş. Bu tarzı hareketi muvafık buluyor mu-
sunuz? Alman sulhü ve şarttaki sükûnet, vaziyetin inkişafına intizaren, bizim de, ihtiyatkâr
bulunmaktığımızı icap ettirmiyor mu? Şahsım hakkında hiçbir endişem olmadığını artık an-
lamışsınızdır (!) Yalnız, kararsız ve programsız hareketlerle maksadı ihlâl edeceğiz. Ya ihti-
yatkâr olalım veyahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kong-
resinden hali hazırda bir fayda ümit ediyor musunuz? Bugünkü vaziyete nazaran bu kong-
renin Sıvasta ve alenî bir tarzda yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Cenup istikamet-
lerinden Sıvaya gelecek bir darbe bilhassa bu vilâyet ahalisinin kansızlığı sebebiyle Anadolu-
yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilâyetin, son zamana kadar adeta bitaraf
görünmesi pek ziyade haizi ehemmiyettir. Bu kongrenin mutlaka aktine lüzum varsa aldığı-
mız haberlere nazaran, murahasların vürudu mümkünse acaba bunun şartka bir mahalde
akti daha muvafık olmaz mı?

6- Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek mülevves, kazalarda, köylerde halk bunlara na-
zaran pek çok iyi. Fimabat ona göre tanzimi mesai edeceğim.

7- İstanbuldan aldığım haberde buradaki Harekâtı Millîyenin hiçbir fırka veyahut bir
şahsın amali mahsusasını tatmin maksadile olmayıp sırf selâmet ve istiklâlî millînin temini ga-
yesine matuf olduğu hakkında, tarafı âlilerinden, bir beyanname neşri suretile İngilizlerin tes-
kini tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü halde, ben bunun tarafı âlilerinden bir beyan-
name şeklinde değil belki Erzurum Kongresinin mukarreratına ithalen neşri muvafık olaca-
ğını zannediyorum.

8- Ajanslar, Meclisi Mebus'an intibatından bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz
nuz (Refet).

Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz cevabı da aynen zikretmekle iktifa edeceğim.

Şifre Zâbit marifetiyle keşidesi Aceledir 171

23/7/1335

Sıvasta Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Beye

Refet Beyefendiye:

1- Salîhattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulu-
namıyor. Hatırladığıma göre miri mumailiyy hakkında bahsolunan hususât İstanbuldan bil-
dirilmişti. Her alınan haberi, arzu edildiği veçhile tevsik, nadiren müyesser olur. Şark ahvali
hakkımız aldığımız malûmat, mübalâğadan âri olmakla beraber, bize yanlış bir hatve attır-
mış değildir, kanaatindeyim. Mukadderatımızda, yalnız şark hadisatının tecelliyatı esasına is-
tinatla iktifa edilmiş değildir. Teşkilâtı millîyeye vüs'at ve uzviyet vermek, kongrelerle amali
millîyeyi temessül ettirmek, orduyu teşkilâtı millîyeye müzahir bulundurmak, maksadı millî-
yenin ziyanına meydan vermemek için kumanda, silâh mesailinde, malûm kat'i kararı vermek
hususatında yapıldığından başka türlü ve daha müteenni davranmak, acaba bugünkü seme-
reyi verebilir miydi? Herhalde vaziyeti hazırta, cümlelerin memnuniyetini mucip derecededir.

2- Kâzım Paşanın vekâlete tayini pek münasip olmuştur. İngilizlerin ısrarını mucip za-
hiri bir sebep vermemeye çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzona ihraca mümanaat key-
fiyetinde müsamahakâr davranamayacağımız aşîkârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin el-
bette hoşuna gitmiyecektir.

3- İngilizler, benim İstanbulla celbim hususunda fevkalâde ısrar ve hükûmeti son dere-
ce tazyik ettiler. Hükûmet ve zâtı şahane ile, makina başında, günlerce devam eden muhabe-
ratta, bu cihet pek aşîkâr bildirildi. Bu muhaberat, mülâkatımızda manzuru âlileri olacaktır.
Fakat, meslekten istifa edince ısrar hitam buldu. Buna kıyasen zâtı âliniz hakkında da, istifa-
dan sonra büyük ısrar memul etmem. Maahaza aksi takdirde dahi, izinizi kaybetmekten ise,
Salâhattin Beyin müşkül vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükû-
met ve İngilizler, Kâzım Paşaya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapılamayacağını söyle-
mekte ısrar suretile, elyevm Halit Bey, gayriresmî, fırkasına sahip bulunuyor.

4- Hamit Bey, son bir telgrafiye hepimizden daha seri hareket arzusunu izhar ediyor.
Şimdilik tadil olundu.

5 - Sivas Kongresi hakkında başbakanlıktan doğruca illere gönderilen 20 Temmuz
1919 tarihli telgraf emrini gördünüz mü? Karahisardaki Tümen Komutanı bu kongreye de-
lege seçimi için buralara bildiri yaymış. Böyle bir davranışı uygun buluyor musunuz? Alman
barışı ve doğudaki dinginlik, durumun gelişmesini bekleyerek, bizim de, tedbirli bulunmak-
lığımızı gerektirmiyor mu? Kendim için hiçbir kaygım olmadığını artık anlamışsınızdır (!).
Yalnız, kararsız ve programsız hareketlerle amacı bozacağız. Ya tedbirli olalım ya da he-
men işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinden bugün için bir ya-
rar umuyor musunuz? Bugünkü duruma göre bu kongrenin Sıvasta ve açık bir şekilde ya-
pılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz?

Güney yönlerden Sıvaya gelecek bir baskın özellikle bu il halkının kansızlığı nedeniyle
Anadoluyu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu ilin, son zamana kadar tarafsız-
mış gibi görünmesi pek çok önemlidir. Bu kongrenin yapılmasına kesin gerek varsa aldığı-
mız haberlere göre, delegelerin gelmeleri olası ise acaba bunun doğuda bir yerde yapılması
daha uygun olmaz mı?

6- Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek aşâğılık, kazalarda, köylerde halk bunlardan
pek çok iyi. Bundan böyle ona göre işleri düzenleyeceğim.

7- İstanbuldan aldığım haberde buradaki ulusal ayaklanmanın hiçbir parti veya bir ki-
şinin özel emellerini yerine getirmek amacına değil sadece ulusal esenlik ve bağımsızlığın
sağlanması amacına yönelik olduğu yolunda, sizin tarafınızdan bir bildiri yayılması yolu ile
İngilizlerin yatıştırılması öğütleniyor. Buna gerek duyulursa, ben bunun sizin tarafınızdan
bir bildiri şeklinde değil belki Erzurum Kongresinin kararları arasına alınarak yayımlanma-
sını uygun sanıyorum.

8- Ajanslar, Mebuslar Meclisi seçiminden söz ediyorlar. Bu konuda ne düşünüyorsunuz
nuz (Refet)

Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz karşılığı da olduğu gibi bildirmekte yetineceğim.

Şifre - Subay tarafından çekilecektir. İvedidir 171

23/7/1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beye

Refet Beyefendiye:

1 - Salâhaddin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bu-
lunamıyor. Anımsadığıma göre onunla ilgili olarak söylenenler İstanbuldan bildirilmişti.
Her alınan haberi, istenildiği gibi belgelemek, kolay olmaz. Doğudaki durumlar hakkında
aldığımız bilgiler, abartmalardan arınmamış olmakla birlikte, bize, yanlış bir adım attır-
mış değildir, kanınsındayım. Ulusun kaderi ile ilgili işlerde sadece doğudaki olayların gelişmesi
temellerine dayanmakla yetinilmiş değildir. Ulusal örgütlenmeye genişlik ve canlılık ver-
mek, kongrelerle ulusal amaçlarımızı uyumlu kılmak, orduyu ulusal örgütlere yardımcı du-
rumda bulundurmak, ulusal amacımızın yitirilmesine meydan vermemek için komuta, silâh
işlerinde, bilinen kesin karar vermede yapıldığından başka türlü ve daha ölçülü davranma,
acaba bugünkü meyveyi verebilir miydi? Herhalde bugünkü durum, herkesi memnun ede-
cek niteliktedir.

2 - Kâzım Paşanın vekil olarak atanması çok yerinde olmuştur. İngilizlerin direktmesi-
ne yol açacak bahane vermemeğe çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzona asker çıkarıl-
masına karşı koymak konusunda hoşgörülü davranamayacağımız açıkça bellidir. Oysa ki
bunlar İngilizlerin elbette hoşuna gitmiyecektir.

3 - İngilizler, benim İstanbulla getirilmem konusunda olağanüstü idretteler ve hükûme-
te olağan üstü baskı yaptılar. Hükûmet ve padişah ile, makina başında, günlerce süren ya-
zışmalarda, konunun bu yönü açık olarak bildirildi. Bu yazışmalarda yazılanlar görüştüğü-
müzde size gösterilecektir. Fakat, meslekten ayrılınca direkte son buldu. Buna göre sizin
hakkınızda da, görevden ayrıldıktan sonra büyük direkte beklemem. Bununla birlikte ak-
si takdirde de, izinizi kaybetmekten ise, Salâhaddin Beyin zor duruma düşmesini yeğlerim.
Burada Halit Bey hakkında, hükûmet ve İngilizler, Kâzım Paşaya çok idretteler. Kâzım Pa-
şa bir şey yapılamayacağını söylemekte direterek, bugün Halit Bey, resmî olmadan, tümeni-
ne sahip bulunuyor.

4 - Hamit Bey, son bir telgrafıyla hepimizden daha çabuk davranılmasını isteğini be-
lirtiyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5- Sivas Kongresi hakkındaki telgrafı henüz görmedim. Filhakika bazı yerlerde müspet ve bazı yerlerde de menfi ifratkârlık görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre müsmir harekâta bulunabilecek surette ihlivaikâr hareket taraftarıyım. Umum için bu kat'i ve sarîh program, bugün in'ikada başlıyan Erzurum Kongresi müzakeratından çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk mevzuubahs olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa cenuptan bir darbe vürudunu ağılebi ihtimal gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedabiri zımmında ricada bulunduğum derhatır buyurulur. Maahaza, Erzurum Kongresinin devamı in'ikadı esnasında, Sıvasa vürut edecek murahhasların miktarına ve Erzurum Kongresinin yapacağı tesiratla hâdis olacak vaziyete göre daha amelî ve emin bir suret dahi düşünülür.

6- Tanzimi mesai hususundaki noktai nazarı biraderleri pek musiptir. Maahaza şehirleri de millî his ve tesir altında tutmaktan halî kalınmıyacağını ümit ederim.

7- Harekâtı millîyenin gaye ve maksadı, kongre marifetile tamim olunacak beyannamelerle, tasavvur buyurduğunuz veçhile neşrolunacaktır.

8- Meclisi Meb'usan toplanmalıdır. Fakat İstanbulda değil, **Anadoluda**. Bu husus kongrede tezekkür ve bunun üzerine teşebbüs edilecekti. Cümleten gözlerinizden öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım

Efendiler, askerlikten istifamı müteakıp, Erzurum halkının bilâistisna ve Vilâyatı Şarkîye Müdafaa Hukuku Millîye Cemiyetinin Erzurum şubesinin, hakkımda pek bariz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende, bıraktığı unutulmaz hatırayı, burada, alenen zikretmeyi bir vecibe addederim.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1335 tarihli tezkerede, "cemiyetin başına geçmemi ve heyeti faale riyasetini kabul etmemi teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrik ettikleri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı."

Bu beş zat; Raif Efendi, müteakit Binbaşı Süleyman Bey, müteakait Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey idi. Bahsettiğim tezkerede, Rauf Beyin de heyeti faale riyaseti saniyeliğine intihap edildiği bildiriliyordu (Ves. 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Reisi Raif Efendi ve aza Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbuldaki merkezi idare riyasetlerine iysale çalıştıkları bir telgrafla, merkezi umumî namına beyanı rey ve mütalea eylemek salâhiyetinin, bana verildiğinin telgrafla iş'arını da rica ettiler (Ves. 37).

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi teshil için, kongreye Erzurum mümessili olarak intihap edilmiş olan müteakait Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzade Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler.

Efendiler, malûmu âlileri olduğu veçhile, Erzurum Kongresi 1335 senesi Temmuzunun 23 üncü günü pek mütevazı bir mektep salonunda in'ikat etti. İlk günü, beni, riyasete intihap ettiler. Kongre heyetini vaziyet ve bir dereceye kadar, noktai nazar hakkında tenvir için vukubulan beyanatımda:

"Tarih ve hadisatım şevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç olmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine, işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

5 - Sivas Kongresi hakkındaki telgrafı daha görmedim. Gerçekten bazı yerlerde olumlu ve bazı yerlerde de olumsuz aşırılıklar görülüyor. Kuşkusuz duruma göre verimli iş görülebilecek şekilde tedbirli davranmaktan yanayım. Herkes için bu kesin ve açık program, bugün toplantıya başlıyan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok yarar beklerim. Değil bugün, Sivas Kongresi ilk sözkonusu olduğu gün bile her taraftan ve özellikle güneyden bir baskın gelmesini olasılıkların en kuvvetlisi olarak gördüğümü ve bu nedenle savunma önlemleri için ricada bulunduğumu hatırlarsınız. Bununla birlikte, Erzurum Kongresinin toplantıları sürdüğü sırada, Sıvasa gelecek delegelerin sayısına ve Erzurum Kongresinin yapacağı etkilerle meydana çıkacak duruma göre daha pratik ve güvenli bir yol da düşünülür.

6 - İşlerin düzenlenmesi konusunda, siz kardeşimin görüşü pek uygundur. Bununla birlikte şehirleri de ulusal duygu ve etki altında tutmaktan uzak kalınmıyacağını umarım.

7 - Millî hareketlerin amaç ve ereği, kongrece yayımlanacak bildirilerle düşündüğünüz gibi yayılacaktır.

8 - Meb'uslar Meclisi toplanmalıdır. Ama, İstanbulda değil, **Anadoluda**. Bu konu kongrede görüşülecek ve buna göre girişimde bulunulacaktır. Hepimiz gözlerinizden öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

Efendiler, askerlikten ayrıldıktan sonra, Erzurum halkının istisnasız ve Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneğinin Erzurum şubesinin, hakkımda pek açık bir şekilde gösterdikleri güven ve içtenliğin bende, bıraktığı unutulmaz anıyı burada, açıkça belirtmeyi bir borç sayarım.

Derneğin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli yazıda, "derneğin başına geçmemi ve çalışma kurulu başkanlığını kabul etmemi öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere belirleyip ayırdıkları beş kişinin isimlerini" bildiriyorlardı.

Bu beşi kişi; Raif Efendi, emekli Binbaşı Süleyman Bey, emekli Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey idi. Sözünü ettiğim yazıda, Rauf Beyin de çalışma kurulu ikinci başkanlığına seçildiği bildiriliyordu (Belge 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üye Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbuldaki idare merkezi başkanlıklarına ulaştırmaya çalıştıkları bir telgrafla, "genel merkez adına oy kullanıp görüş bildirmek yetkisinin, bana verildiğinin telgrafla bildirilmesini" de rica ettiler (Belge 37).

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi kolaylaştırmak için, kongreye Erzurum temsilcisi olarak seçilmiş olan emekli Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzade Cevat Beyler temsilcilikten çekildiler.

Efendiler, bildiğiniz gibi, Erzurum Kongresi 1919 senesi Temmuzunun 23 üncü günü pek gösterişsiz bir mektep salonunda toplandı. İlk gün, beni, başkanlığa seçtiler. Kongre kurulunu durum ve bir dereceye kadar, görüşlerimiz hakkında aydınlatmak için yapılan konuşmamda:

"Tarih ve olayların sürükleyişile, içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan coşup kabarmıyacak hiçbir yurtseverin düşünülmiyeceğine, işaret ettim. Herkese ateşkes anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırı ve işgallerden söz ettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemiveceğini, binaenaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmu iflâs olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş olan millî cereyanın, ruhu celâdatı olduğunu ifade ettim.

Kuvvei maneviyenin takviyesine medar olmak üzere de bütün mazlûm milletlerin maksadı millîlerine vâsıl olmak için -içinde bulunduğumuz tarihteki- faaliyetlerine dair mevcut bazı malûmatı hulâsa ettim.

Ve mukadderata hâkim, bir iradei millîyenin, ancak Anadoludan zuhûr edebileceğini tasrih ettim ve iradei millîyeye müstenit bir şûrayı millî tesisini ve kuvvetini iradei millîyeden alacak bir hükûmetin teşkilini, ilk hedefi mesai olarak gösterdim." (Ves. 38).

Efendiler; Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Muhassalâi mesaisi, tespit ettiği nizamname ve bu nizamname muhteviyatını ilân eden beyannamedeki mündericattan ibarettir.

Bu nizamname ve beyanname muhteviyatından, zaman ve muhitin istilzam ettirdiği birtakım tâlî ve surî mütaleat ve mülâhazatı zaide tayyolunarak tetkik olunursa, birtakım esash ve şümullü prensiplere ve kararlara destres olunuz.

Müsaade buyurursanız, bu prensiplerin ve kararların bence, daha, o zaman, nelerden ibaret telâkki edilmiş olduğunu işaret edeyim:

1) Hududu millîye dahilinde bulunan bilcümle aksamı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez (Beyanname, madde 6. Nizanname, madde 3 ün tafsilâtı. Nizamname ve beyannamenin birinci maddeleri müteleva ve tetkik buyurulsun).

2) Her türlü ecnebî işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükûmetinin inhilâlî halinde millet müttehiden müdafaa ve mukavemet edecektir (Nizamname, madde 2 ve 3, beyanname, madde 3).

3) Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine hükûmeti merkeziye muktedir olamadığı takdirde, temini maksat için, bir hükûmeti muvakkate teşekkül edecektir. Bu hükûmet heyeti, millî kongrece intihap olunacaktır. Kongre müna-kit değilse, bu intihabı heyeti temsiliye yapacaktır (Nizanname, madde 4, beyanname, madde 4).

4) Kuvayi millîyeyi âmil ve iradei millîyeyi hâkim kılmak esastır (Beyanname, madde 3).

5) Anasırı hristiyanıyeye hakimiyeti siyasîye ve muvazenei içtimaiyemizi muhil imtiyazat ita olunamaz (Beyanname, madde 4).

6) Manda ve himaye kabul olunamaz (Beyanname, madde 7).

7) Meclisi millînin derhal içtimainı ve icraatı hükûmetin Meclisin murakebesine vaz'ını temin etmek için çalışılacaktır (Beyanname, madde 8).

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de, asla mahiyeti aslîyelerini değiştirmeksizin, imkânı tatbik bulmuşlardır.

Efendiler, biz, kongrede hulâsa ettiğim bu kararları ve bu prensipleri tespite çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım beyanat neşrediyordu.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman yadsıyamıyacağını, bundan dolayı, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin kesinlikle iflâsa mahkûm olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin kutsal saydığı şeylerin kurtarılıp korunması konusunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü yaptırtacak gücün, bütün vatanda bir elektrik ağı haline girmiş olan ulusal akımın, yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

Moralin yüceltilmesine yardımcı olmak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların ulusal amaçlarına ulaşmak için - içinde bulunduğumuz tarihte - yaptıkları işler hakkında eldeki bazı bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderini elinde bulunduran, bir ulusal iradenin, ancak Anadoludan çıkabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir millet meclisi meydana getirilmesini ve gücünü millet iradesinden alacak bir hükûmetin oluşturulmasını, yapılacak ilk iş olarak gösterdim." (Belge 38).

Efendiler; Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmalarının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içeriğini herkese duyuran bildiride yazılanlardan oluşur.

Bu tüzük ve bildiride yazılanlardan, zaman ve çevrenin gerektirdiği ikinci dereceden ve biçime ilişkin bir takım fazla görüş ve düşünceler çıkartarak incelenirse, birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilke ve kararlar elde edebiliriz.

İzin verirseniz, bu ilke ve kararların bence, daha, o zaman, nelerden ibaret sayıldığını göstereyim:

1) Ulusal sınırlar içinde bulunan tüm yurt parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz (Bildiri 6, Tüzük, madde 3 ün ayrıntıları. Tüzük ve bildirinin birinci maddeleri okunup incelenisin).

2) Ne türden olursa olsun yabancıların işgallerine ve işlerimize karışmalarına karşıyız ve Osmanlı Devleti dağılırsa millet birlik olarak savunacak ve karşı koyacaktır (Tüzük, madde 2 ve 3, bildiri, madde 3).

3) Vatanın ve bağımsızlığın sağlanıp korunmasına İstanbul hükûmetinin gücü yetmezse, amaca ulaşmak için, bir geçici hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet kurulu, ulusal kongrece seçilecektir. Kongre toplantı halinde değilse, bu seçimi temsilci kurul yapacaktır (Tüzük, madde 4, bildiri, madde 4).

4) Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır (Bildiri, madde 3).

5) Hristiyan unsurlara siyasî egemenlik ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez (Bildiri, madde 4).

6) Manda ve koruyuculuk kabul olunamaz (Bildiri, madde 7).

7) Millî Meclisin hemen toplanmasını ve hükûmet işlerinin Meclisin denetimi altına alınmasını sağlamak için çalışılacaktır (Bildiri, madde 8).*

Bu ilkeler ve bu kararlar değişik şekillerde yorumlanmışsa da, temel niteliklerini değiştirmeksizin, uygulanma olanağı bulmuşlardır.

Efendiler, biz, kongrede özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Başbakan Ferit Paşa da ajanslarla birtakım bildiriler yayınlıyordu. Bu

* Osmanlı Meb'uslar Meclisi (B.Y.)

Bu beyanata, sadrazamın, milleti jurnali dense sezadır. 23 Temmuz 1335 tarihli ajansla, dünyaya şunu ilân ediyordu: "Anadoluda iğtişas zuhûr etti. Kanunu Esasiye muhalif olarak Meclisi Meb'usan namı altında içtimaat vukubuluyor. Bu hareketin, memurîni mülkîye ve askerîye tarafından men'i icap eder."

Buna karşı icap eden tedabir alındı ve Meclisi Meb'usanın içtimaa daveti taleple olundu (Ves. 39).

Ağustosun yedinci günü Kongre içtimaina hitam verirken, Kongre heyetine: "Esaslı mukarrerat itihaz olunduğunu ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih, bu Kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" dedim (Ves. 40).

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hadisatın ispat etmiş olduğuna kaniim, Efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamname mucibince bir Heyeti Temsiliye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanununa tevfikân ilmühaber itası zımmında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 1335 tarihli beyannamede, Heyeti Temsiliye azasının isim ve hüviyetleri, şu suretle münderiçti:

Mustafa Kemal	Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten müstaifi
Rauf Bey	Bahriye Nazırı Esbaki
Raif Efendi	Sabık Erzurum Meb'usu
İzzet Bey	Sabık Trabzon Meb'usu
Servet Bey	Sabık Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Berut Valii Sabıkı
Sadullah Efendi	Sabık Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi

(Ves. 41)

Efendiler, istitrat kabilinden şunu arz edeyim ki bu zevat hiçbir vakıt bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresine iştirak etmişler ve onu müteakıp biri Erzuruma, diğeri Erzincana avdet ederek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde iltihak eden Bekir Sami Bey İstanbulda Meclisi Meb'usana gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Efendiler, hâtıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine aza olarak girip girmemekliğim şayanı teemmül görülmüş olduğu gibi, Kongreye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamaklığım üzerinde, izharı tereddüt edenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhar edenlerden bir kısmının mülâhazatını hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksadı mel'anet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon vilâyeti dahilinde bir yerden kendini Kongreye murahhas tayin ettirip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun rüfekası gibi. Bu zatın bilâhare hıyaneti, Trabzonda ve oradan firar ettikten sonra İstanbuldaki ef'al ve harekâtile sübut bulmuştur.

bildirilere, başbakanın, ulusu jurnal etmesi dense yeridir. 23 Temmuz 1919 tarihli ajansla, dünyaya şunu duyuruyordu: "Anadoluda kargaşa çıktı. Anayasa-ya aykırı olarak Meb'uslar Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin, sivil ve asker görevliler tarafından durdurulması gerekir."

Buna karşı gereken önlemler alındı ve Meb'uslar Meclisinin toplantıya çağırılması istendi (Belge 39).

Ağustosun yedinci günü Kongre toplantıya son verirken, Kongre üyelerine:

"Önemli kararlar alındığını ve dünyaya ulusumuzun varlığının ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih bu Kongremizi çok az rastlanır büyük bir yapıt olarak yazacaktır" dedim (Belge 40).

Sözlerimin yersiz olmadığını, zamanın ve olayların kanıtlamış olduğuna inanıyorum, efendiler.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince bir Temsilci Kurul oluşturmuştu.

Dernekler Kanunu uyarınca verilmesi gerekli dilekçe olarak, Erzurum valiliğine sunulan 24 Ağustos 1919 tarihli bildiride, Temsilci Kurul üyelerinin isim ve kimlikleri, şöyle yazılmıştı:

Mustafa Kemal	Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten ayrılmış
Rauf Bey	Eski Denizişleri Bakanı
Raif Efendi	Eski Erzurum Meb'usu
İzzet Bey	Eski Trabzon Meb'usu
Servet Bey	Eski Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Başkanı

(Belge 41)

Efendiler, söz arasında şunu söyleyeyim ki bu kişiler hiçbir vakıt bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Feyzi Efendiler, Sivas Kongresine katılmışlar ve sonra da biri Erzuruma, öbürü Erzincana dönerek bir daha gelmemişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresine katılan Bekir Sami Bey İstanbulda Meb'uslar Meclisine gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Efendiler, anı olarak küçük bir noktaya da değinmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine üye olarak girip girmemekliğim düşünölmeye değer görölmüş olduğu gibi, Kongreye girdikten sonra da, başkan olup, olmamaklığım üzerinde, kararsızlıkla duraksayanlar bulunmuştur. Bu kararsızlığı gösterenlerden bir kısmının düşüncelerini iyi niyet ve içtenliklerine yormak mümkün olduğu halde diğer bazı kimselerin bu konuda tamamıyla içtenlikten uzak, tersine büyük kötölük amacı güttüklerine daha o zaman kuşku kalmamıştı. Örneğin, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon ili dahilinde bir yerden kendini Kongreye delege göstertip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu kişinin hayinliği, Trabzonda ve oradan kaçtıktan sonra İstanbuldaki tutum ve davranışlarıyla sonradan kesin olarak anlaşılmıştır.

Erzurum
Kongresin-
de görölen
tereddütler

Erzurum
Kongresin-
de görölen
durak-
samalar

Kongrenin hitamundan iki üç gün evvel diğer bir münakaşa da, mevzuubahs olmaya başlamıştı. Bazı samimî arkadaşlarım, benim Heyeti Temsilîye-ye dahil olarak alenî faaliyetimi mahzurlu görüyorlardı. Mütealeları şu noktalarda hulâsa edilebilir: "Millî teşebbüsât ve faaliyetin bütün manasile milletten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsât daha kuvvetli olur ve kimsenin suítefsirine ve bilhassa ecnebîlerin menfî düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve bahusus hükûmeti merkezî-yeye ve makamı hilâfet ve saltanata karşı asi vaziyete düşmüş; noktai hücum teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu teşebbüsâtı millîyenin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin makasıdı millîyeye müstenit olmaktan ziyade hususî emeller istihsaline matuf telâkki edilmesine imkân olur. Binaenaleyh, Heyeti Temsilîye, vilâyat ve müstakil sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterilebilir."

Bu mütaleatta, ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştırarak değilim. Yalnız benim de, bu mütaleata muhalif olan mütaleatımı; istinat ettirdiğim noktalardan bazısını tadat edeyim: Evvelâ; ben, behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, iradei millîyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat filen ve müsellâhan itihazi tedabire başlamasını temin zaruretine kani idim. Bu esaslı noktaları, takdir ve tespit ettirebilmek için, Kongrede, tenvir ve irşat ve bizzat idare suretile çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresinin, daha evvel izah ettiğim esasat ve mukerreratını, herhangi bir heyeti temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim taallûk etmediğini, itiraf ederim.

Nitekim zaman ve vakayı beni teyit etmiştir. Bundan başka, daha Amasyada iken takarrür ve bütün millete vesaiti mümkün ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumî Kongresinin aktini temin etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra, yalnız vilâyatı şarkıyeyi değil, bilcümle aksamı vatanın aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve halâsını temin çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin temin edebileceğine kani olmadığımı açıkça ifade etmek zaruretindeyim. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcut olsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar, teşebbüsât ve faaliyette bulunanların netayici mesaisine intizaren istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükûmet, padişah ve halifeye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilâkis, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki cephelemler gibi zahiren pek mutantan ve müdepdep olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaveri hazreti şehriyârî sıfatını muhafazada berdevam kalırdım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bilûmum millî ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, ademi muvaffakiyet halinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük ikap ve azaba duçar edilmekten başka bir şey olabilir mi? Halbuki bütün vatanı ve koskoca bir milletin, hayat ve mematı mevzuubahs olurken vatanperverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmesini mahal var mıdır?

Efendiler, ben, bazı rüfekaca serdolanan mütaleat ve tevehhümata muta-vaat gösterseydim; iki noktai nazardan, büyük mahzurlar tevellüt edecekti. Birincisi; mütaleatımda, mukarreratımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zâf olduğunu itiraf etmek ki bu husus, benim vicdanen deruhde ettiğim vazife noktai nazarımdan gayrikabili telâfi bir hata olurdu.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da, söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Temsilci Kurula girip açık olarak çalışmamı sakıncalı görüyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: "Ulusal girişim ve çalışmaların bütün anlamile milletten doğduğunu, gerçekten ulusal olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa girişimler daha kuvvetli olur ve kimsenin yanlış yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz. Ama tanınmış ve hele İstanbul hükûmetine ve halifelik ve saltanata karşı baş kaldırmış duruma düşmüş; saldırı hedefi olan benim gibi bir adamın, bütün bu ulusal girişimlerin başında bulunduğu görülürse, çalışmaların ulusal amaca dayanmaktan çok özel amaçlar elde etmeye yönelik sayılması olasıdır. Bundan dolayı, Temsilci Kurul, illerle bağımsız sancakların seçeceği kişiler olmalıdır. Ancak bu yoldan, millî bir güç gösterilebilir."

Bu düşüncelerin, ne dereceye kadar yerinde olup olmadığını araştırarak değilim. Yalnız benim de, bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimin; dayanak noktalarından bazılarını sayayım: Herşeyden önce, ben, kongreye mutlaka girmeli ve onu yönetmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, ulusal iradenin işler hale getirilmesini ve milletin kendisinin edimli ve silâhlı olarak önlem almaya başlamasını sağlamanın zorunluluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri anlatabilmek ve benimsemelerini sağlayabilmek için, Kongrede, aydınlatıcı, doğru yolu gösterici ve yönetici olarak çalışmamı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum kongresinin, daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını, herhangi bir temsilci kurulun uygulayabileceğine inanmadığımı, itiraf ederim.

Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasyada iken kararlaştırılıp bütün millete eldeki araçlarla haber verdiğim Sivas Genel Kongresinin toplanmasını sağlamak, bütün milleti ve memleketi yalnız tek bir kurulla temsil etmek, sonra yalnız doğu illeri değil, vatanın bütün bölümlerinin aynı dikkat ve duyarlılıkla savunma ve kurtarılmasını sağlama yollarını bulmaya çalışmak işlerini, herhangi bir kurulun sağlayabileceğine inanmadığımı açıkça söylemek zorundayım. Çünkü, bende böyle bir kani olsaydı, benim girişimde bulunduğum güne kadar, girişim ve çalışmalar yapmış olanların elde edecekleri sonuçları bekleyerek görevimden ayrılmazdım. Hükûmet, padişah ve halifeye karşı başkaldırmaya gerek duymazdım. Aksine, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki yönlüler gibi dış görünüşü pek parlak ve gösterişli olan, o günün ordu müfettişliğini ve padişahın yaveri sanını korumayı sürdürürdüm. Gerçi, benim açıkça ortaya atılmamda ve tüm ulusun ve askerî işlerin başına geçmemde kuşkusuz sakınca vardı. Ama o sakınca, başarısızlık halinde benim herkesten evvel ve herkesten çok en ağır ceza ve sıkıntıya uğratılmamdan başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, ölüm kalımı söz konusu olurken yurtseverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmelerinin yeri midir?

Efendiler, ben, bazı arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uysaydım; iki açıdan, büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi; düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde tutarsızlık ve yetersizlik olduğunu itiraf etmek olurdu ki böyle davranış, benim vicdanımla üstlendiğim görev açısından giderilmesi olanak dışı bir yanlıgı olurdu.

Efendiler, tarih, gayrikabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzel bir reisin vücudu elzemdir. Bütün ricali devletin naümidî ve aciz içinde... bütün milletin başsız olarak zulmetler içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin bir çeşit zatın, bin bir sureti hareket ve içtihat gösterdiği hengâmelerde istişarelerle, birçok hatırlara ve nüfuzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, salim ve esaslı ve bilhassa şedit yürümek ve en nihayet çok müşkül olan hedefe vâsıl olmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda mazhariyete nail olmuş bir heyeti içtimaîye irae olunabilir mi? İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alâka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel zevattan, bilfarz Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da teşkili, ihtimalden hariç olmıyan herhangi bir heyeti temsiliyeye, mevzuubahs olan vaziyet ve vazife bırakılabilir midir? Ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi iğfal etmiş olmak gibi bir hata irtikâp etmiyecek midik? Bu mahiyette bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği mevzuubahs olsa da, bu tarz, şayanı emniyet telâkki edilebilir midir?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, gayrikabili ret hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur. Maamafih, ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatırat ve vesaik ile de burada teyit etmeyi, nesli atının içtimaî ve siyâsî ahlâkıyatı noktai nazarından bir vazife addederim.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim vakayi münasebetile, bu husus, kendiliğinden tavazzuha başlayacaktır.

*
* *

Efendiler, Erzurum Kongresinin hitamında, Ferit Paşadan sonra Harbiye Nezaretine yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasile 15 inci Kolordu Kumandanlığına 30 Temmuz 1335 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Beyin mukerreratı hükûmete muhalif ef'al ve harekâtlarından dolayı hemen derdestlerle Dersaadete izamları Babialice bittensip mahalli memurînine evamiri lâzime verildiğinden Kolorduca ciddi muavenette bulunulması ve neticesinden malûmat itası rica olunur.

Bu emre, Kolordu Kumandanlığı tarafından lâıyk olduğu veçhile cevap verildi ve bu cevabı diğer kumandanlara da aynen verdirerek nazarı dikkatlerini celbettirdim.

Kongre beyannamesi, dahilde her tarafa ve ecnebî mümessillerine muhtelif vasıtalarla iblâğ olundu. Nizamname de kumandanlara ve sair şayanı itimat olan makamata kısım kısım şifre ile verilerek mahallerince tabı ve teksir ve neşrinin teminine çalışıldı. Bu husus, bittabî, günlerce devam etti. Bu münasebetle, Sivasta Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhaddin Beyden, 22 Ağustos 1335 tarihli aldığım bir telgrafnamede, "nizamnamenin, ikinci ve dördüncü maddelerinin intişarını mahzurlu mülâhaza ettiği, bir kere daha tetkiki lüzumu" bildiriliyordu (Ves. 42).

İkinci madde - Müttehiden müdafaa ve mukavemet esasının kabul edildiğine;

Dördüncü madde - İdarei muvakkate teşekkül edebileceğine dair olan maddelerdir.

Efendiler, tarih, yadsınamaz bir şekilde kanıtlamıştır ki, büyük işlerde başarı için yetenek ve gücü sarsılmaz bir başın bulunması çok gereklidir. Bütün devlet ileri gelenlerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde.....bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her yurtseverim diyen bin bir çeşit insanın, bin bir türden davranış ve düşünce sergilediği kargaşalı zamanlarda danışmalarla, birçok anılara ve etkilere bağlı kalmak gereğine inanmakla, esenlikle, doğru ve özellikle güçlü yürümek ve en sonunda varılması çok zor olan hedefe erişilebilir mi? Tarihte, bu yoldan ereğe varabilmiş bir tek toplum gösterilebilir mi? İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu yönetimiyle hiçbir ilgi ve ilişkileri ve bu konuda yetenekleri görülmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kimselerden, tutun ki Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret başkanı gibi zavallılardan da oluşturulması olanak dışı bulunmayan herhangi bir temsilci kurula, sözkonusu olan durum ve görev bırakılabilir miydi? Ve bırakılsa, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir günâh işlemiş olmayacak mıydık? Bu nitelikte bir kurula, perde arkasından yardım edilebileceği sözkonusu olsa da, bu yol, güvenilir sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, dünyaca, yadsınamayacak gerçeklerden sayıldığına hiç kuşku yoktur. Bununla beraber, ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı anı ve belgelerle de burada vurgulamayı, gelecek kuşağın toplumsal ve siyasal ahlâkı açısından bir görev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da değineceğim olaylar dolayısıyla, bu nokta, kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

*
* *

Efendiler, Erzurum Kongresinin bitiminde, Ferit Paşadan sonra savaşçıları bakanlığına yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasile 15 inci Kolordu Komutanlığına 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Beyin hükûmet kararlarına karşı gelmelerinden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hükûmetçe uygun bulunarak yerel görevlere gerekli emirler verildiğinden Kolorduca önemli yardımda bulunulması ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur.

Bu emre, Kolordu Komutanlığı tarafından yakışan yanıt verildi ve bu yanıtı öbür komutanlara da olduğu gibi göndererek dikkatlerini çekirttim.

Kongre bildirisi, içeride her tarafa ve yabancı temsilcilerine değişik araçlarla iletildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir görevlilere bölüm bölüm şifreli telgrafla verilerek bulundukları yerlerde bastırılıp çoğaltılması ve yayınlanmasının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş doğal olarak, günlerce sürdü. Bu iş dolayısıyla, Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhaddin Beyden, 22 Ağustos 1919 tarihli aldığım bir telgrafda, "tüzüğün, ikinci ve dördüncü maddelerinin yayılmasını sakıncalı gördüğü, bir kere daha incelenmesi gerektiği" bildiriliyordu (Belge 42).

İkinci madde - Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine;

Dördüncü madde - Geçici idare kurulabileceğine değinen maddelerdir.

Biz, Erzurumda, Kongre mukerreratının her tarafça anlaşılmasına ve müteahhiden tatbikatını temin esbabına tevessül ederken, Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi ve Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi diye matbu birtakım evrakın, bütün orduya, kumandan, zabıt, herkese tevzi olunduğundan haberdar edildik.

Bu talimatnameyi okuyan, bana en yakın kumandanlar dahi, bu teşebbüsü şahsıma atfederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan kongrelerle alenî ve millî müşterek mesaide bulunurken, bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkilile işigal etmekte olduğum zehabına düşmüşler. Filhakika, bu teşkilât ve teşebbüsün failleri, ki İstanbulda bulunuyorlarmış, teşebbüslerini benim nam ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesine göre, merkezi umumî azaları ve adetleri ve mahal ve tarzı içtimaları, sureti intihap ve tavzifleri sureti mutlakada hafî ve mektum tutulur.

Bir de, en ufak ifşaat veya Karakol Cemiyetine hatar ve tehlike ve hatta tehlikeyi dai bir şüphe getiren, derhal idam olunur.

Vezaifi Umumiye Talimatnamesinde de, bir "millî ordudan" bahsolunuyor ve "bu ordunun başkumandanı ve büyük erkânharbiyesi, ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve erkânharbiyeleri müntehap ve mansup olup mektum ve hafî tutulur. Bunlar, vazifelerini sureti mahremanede hafiyen ifa ederler" sara-hatî okunur.

Efendiler, derhal kumandanları ikaz ve bu nizamname ve talimatname, ahkâmını asla mevkîi tatbika koymamaları lâzımgeldiğini ve teşebbüsün membanı tahkik etmekte olduğumu bildirdim.

Sivasa, muvasalatından sonra, oraya gelen Kara Vasıf Beyden anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı rüfekaşı imiş.

Her halde, bu tarzı hareket doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek meçhul bir merkeze, meçhul bir başkumandana, meçhul birtakım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak, çok hatarnak idi. Filhakika derhal, bütün ordu mensuplarında yekdiğere karşı bir ademi emniyet ve tevahhuş başladı. Meselâ, herhangi bir kolordu kumandanının; benim kumanda etmekte olduğum kolordunun, acaba mektum ve hafî kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba, ne vakit ve nasıl kumandaya vaziyet edecek? ve acaba bana ne muamele yapacak? gibi bihakkın birtakım tevehhümata kapılması müstebat değildi.

Sivasta Kara Vasıf Beye, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkânharbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevabını vermişti. Bu büsbütün istiğrabımı mucip olmuştu. Bu cevap, elbette, makul ve mantıkî olamazdı. Çünkü, bana, asla, böyle bir tertip ve teşkil-den kimse bahsetmiş ve muvafakatimi almış değildi.

Bu cemiyetin bilâhare, hassaten İstanbulda muhafazai unvan ederek idame-i faaliyete çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair bizzarure bize verilmiş olan malûmatta, samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

İstanbul hükûmetini, teşebbüsâtı millîyeye, mümanaatten zarfınazar ettirmek, muvaffakiyet için sürat ve sühuleti mucip olacağından, mühimdi. Bu mü-lâhaza ile, Ferit Paşanın bittabi hiçbir şeye muvaffak olamayarak, adeta muhak-

Biz, Erzurumda, Kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve birlik içinde uygulanmasını sağlamaya çalışırken, "Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi"* ve "Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi"** diye basılı birtakım kâğıtların, bütün orduya, komutanlara, subaylara, herkese dağıtıldığı haber verildi.

Bu yönetmeliği okuyan, bana en yakın komutanlar bile, bu girişimi benim yaptığımı sanarak çok kuşkulunmuş ve kararsız kalmışlar. Benim, bir taraftan kongrelerle açık olarak ortak ulusal çalışmalar yaparken, bir taraftan da gizli ve korkunç bir komite oluşturmakla uğraştığım sanısına kapılmışlar. Gerçi bu işleri ve örgütleri yapanlar da, ki İstanbulda bulunuyorlarmış, girişimlerini benim adıma ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları ve toplantı yer ve usülleri, seçilme ve görevlendirilme yolları kesinlikle saklı ve gizli tutulur.

Bir de, en ufak açığa vurma yapan veya Karakol Derneğine tehlike getirecek ve tehlike olabilecek bir kuşku uyandıran kimse bile, hemen idam olunur.

Genel Görevler Yönetmeliğinde, "bir ulusal ordudan" söz ediliyor ve "bu ordunun başkomutanı ve büyük kurmay kurulu, ordu ve kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizli ve saklı tutulur. Bunlar, görevlerini gizli olarak yaparlar" sözleri açıkça okunur.

Efendiler, derhal komutanları uyardım ve bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini hiçbir suretle uygulamaya koymamaları gerektiğini ve bu girişimin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivasa, varışından sonra, oraya gelen Kara Vasıf Beyden anladım, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Böyle bir davranış, herhalde doğru değildi. Herkesi idam ile korkutarak bilinmeyen bir merkeze, bilinmeyen bir başkomutana, bilinmeyen birtakım komutanların emirlerine uymaya zorunlu tutmaya kalkışmak, çok tehlikeli idi. Gerçekten derhal, orduada bulunan herkesde birbirine karşı bir güvensizlik ve ürkeklik başladı. Örneğin, herhangi bir kolordu komutanının; benim komuta etmekte olduğum kolordunun, acaba gizli ve saklı komutanı kimdir? Bu gizli komutan, acaba ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak? ve acaba bana karşı nasıl davranacak? gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması olmaz değildi.

Sivasta Kara Vasıf Beye, gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli büyük kurmay kurulunun kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevabını vermişti. Bu büsbütün garibime gitmişti. Bu cevap, elbette, akla ve mantığa uygun olamazdı. Çünkü, bana, hiç mi hiç, böyle bir düzen ve kuruluşan kimse bahsetmiş ve olurumu almış değildi.

Bu derneğin sonradan, özellikle İstanbulda adını koruyarak çalışmalarını sürdürmeye çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, kuruluşunda ve bunun hakkında zorunlu olarak bize verilmiş olan bilgilerde, içtenlik bulunabileceği ileri sürülemez.

İstanbul hükûmetini, ulusal girişimleri önlemekten vazgeçirmek, basarıyı hızlandırıp kolaylaştıracağından, önemliydi. Bu düşünce ile, Ferit Paşanın doğal olarak hiçbir şey başaramadan, onuru kırılmışcasına

* Karakol Derneği Genel Örgüt Tüzüğü

** Karakol Derneği Genel Görev Yönetmeliği

kar bir surette İstanbul'a avdetinden istifade ederek, kendisine 16 Ağustos 1335 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Clemenceau'nun zâtı fahametpenahilerine olan mufassal cevapnameleri, ahiren müteale güzârı çakaranem olduktan sonra Dersaadete nasıl bir hamuleyi ye'sü âlâm ile muavedet buyurdıklarını takdir ediyorum

..... taksim ve imha kanaatini bu kadar bariz ve haysiyetsizken gösteren bir ifade karşısında titremeyecek ferdi hassa tasavvur edemem. Cenabı Hakka binlerce hamd ü sena edelim ki milletimiz ruhundaki azmi celâdetle tarihi hayat ve mevcudiyetini ne tevekküle, ne de böyle cellâdâne hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim, ki zâtı fahametpenahileri, bugünkü vaziyeti umumiyeyi ve menafîi sahihai devlet ve milleti üç ay evvelki nazarlarla görmüyorlar.

Dokuz aydanberi iş başına gelen kabinelerin, daima, birbirinden fazla zâfa uğraması ve nihayet maalesef artık meflûç bir menziliye inmesi haysiyeti âliye millîye karşısında cidden pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki vatan ve millet mukadderatı için dahilen ve haricen mesmu ve sahibi kelâm olmak mutlaka idareî millîyeye istinat ile meşruttur.

Hakkı hayat ve istiklâlî için çalışan milletin maksadındaki nezahet ve ciddiyete mukabil hükûmeti merkeziye hasım vaziyet almak cihetini iltizam ediyor. Bu tarzı hareket bittabi mucibi esefî azîmdir. Milleti, hükûmeti merkeziyeye karşı, arzu edilmeyen hareketlere saik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimi arzedeğim ki, millet, her türlü iradesini ikaa muktedirdir. Teşebbüsünün önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükûmeti merkeziyenin menfî teşebbüsâtı hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından cayı tatbik bulamamaya mahkumdur. Millet, çizdiği program dairesinde, gayet kat'î ve sarîh hatvellerle maksadına yürümektedir. Hükûmeti merkeziyenin şimdiye kadar olan mümaneatkâr teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasile hakiki vaziyetin takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin irae eyledikleri tarihte çarei halâs aramak dahi abestir ve binnetice mucibi husrandır. Maahaza, İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek hiçbir istinadı olmıyan ve millet namına hiçbir taahhütte bulunamıyan ve bulunsa bile millete muta olamıyacak olan bir heyeti hükûmetle neticeli bir işe girişmek mümkün olamayacağına kani olmuşlardır.

Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükûmet, meşru olan cereyanı millîye karşı mümaneatkârlıktan feragatle Kuvayi Millîyeye istinat ve her türlü teşebbüsâtında amali millîyeyi rehber ittihaz eylesin! Bunun için de, mevcudiyet ve iradeî millîyeyi temsil edecek olan meclisi meb'usanın en kısa bir zamanda in'ikadını temin eylesin!

Efendiler, Sivasta in'ikadını temine çalıştığımız Kongreye her taraftan murahhas intihap ettirmek ve onların Sivasa gelmelerini temin etmek için, daha Amasyada başlamış olan mesai ve muhaberat el'an devam ediyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok erbabı hamiyet fevkalâde sarfı himmet ediyorlardı. Fakat, yine, her tarafta menfî ve aleyhtarane propagandalar ve bilhassa hükûmeti merkeziyenin mâni tedabiri; işi müşkülleştiriyordu.

Bazı yerlerden, hem murahhas intihap etmiyorlar ve hem de kuvvei maneviyeyi kesrecek ve herkesi naümiדיye sevkeyliyecek cevaplar veriyorlardı. Meselâ; Yirminci Kolordu Kumandanı namına Erkânıharbiye Reisi Ömer Halis Beyin İstanbuldan alınan malûmatı muhtevi 9 Ağustos 1335 tarihli şifresinde şu maddeler nazarı dikkati calip görüldü:

1- Dersaadet murahhas göndermiyor. Oradaki icraatı tasvip etmekle beraber cür'etkâr bir vaziyete girmeyi arzu etmiyor.

İstanbul'a dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Clemenceau'nun yüksek kişiliğinize yanıt olarak verdiği ayrıntılı yazılarını son günlerde okuyunca İstanbul'a nasıl bir umutsuzluk ve üzüntü yükü altında döndüğünüzü anlıyorum.....

.....ülkemizi bölüşmek ve devletimizi ortadan kaldırmak düşüncesini bu kadar açık ve onur kırıcı biçimde gösteren bir yazı karşısında titremeyecek bir tek duygulu insan düşünemem. Allaha binlerce şükürler olsun ki ulusumuz ruhundaki yiğitlik dayancı ile hayat ve varlığının tarihini ne oluruna bırakacak, ne de cellâtlara yakışır yargılara hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi iyice inanıyorum, yüksek kişiliğiniz, bugünkü genel durumu ve devlet ve milletin gerçek çıkarlarını üç ay önceki gözle görmüyorlar.

Dokuz aydanberi iş başına gelen hükûmetlerin, hep, birbirinden daha çok güçsüzlüğe uğraması ve sonunda ne yazık ki felç olmuş bir duruma düşmesi milletin yüksek onuru karşısında gerçekten pek hüznü oluyor. Şaşmaz gerçektir ki vatan ve milletin kaderi için içerde ve dışarıda dinlenir ve sözü geçer olmak kuşkusuz millî iradeye dayanmak koşuluna bağlıdır.

Yaşamak hakkı ve bağımsızlığı için çalışan milletin amacındaki temizlik ve içtenliğe karşı İstanbul hükûmeti düşmanca davranmayı yeğliyor. Bu tutum doğal olarak büyük üzüntü doğurur. Ulusu, İstanbul hükûmetine karşı, istenmiyen davranışlara sürükleyebilecek, niteliktedir. Çok içtenlikle söyleyeyim ki, millet, her türlü isteğini yapabilecek güçtedir. Girişimlerinin önüne geçebilecek hiçbir güç yoktur. İstanbul hükûmetinin olumsuz girişimleri hiçbir yerde ve hiçbir kimse tarafından uygulanamayacaktır. Millet, çizdiği program içinde, çok kesin ve belirgin adımlarla amacına doğru yürümektedir. İstanbul hükûmetinin şimdiye kadar olan engelleyici girişimlerinin hiçbir yerde hiçbir etki yapmamakta olması nedeniyle gerçek durumu anlamış olacağımıza kuşku yoktur.

İngilizlerin gösterdikleri doğrultuda kurtuluş yolu aramak da boştur ve yıkımla sonuçlanır. Kaldı ki, İngilizler bile en sonunda kuvvetin millette olduğunu anlayarak hiçbir dayanağı olmıyan ve millet adına hiçbir yüklenimde bulunamıyan ve bulunsa bile millete dinlenilmiyecek olan bir hükûmetle sonuçlu bir işe girişilemeyeceğini kavramışlardır.

Bütün dilekler şu noktada toplanmıştır, hükûmet meşru ulusal akıma karşı engelleyicilikten vazgeçerek Ulusal Güçlere dayanmalı ve her türlü girişimlerinde ulusun beklentilerine uymalıdır. Bunun için de, ulusun varlığını ve isteğini temsil edecek olan Meb'uslar Meclisinin en kısa bir zamanda toplanmasını sağlasın!

Efendiler, Sivasta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız Kongreye her taraftan delege seçtirmek ve onların Sivasa gelmelerini sağlamak için, daha Amasyada başlamış olan çalışma ve yazışmalar hâlâ sürüyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok vatansever olağanüstü çaba gösteriyordu. Fakat, yine, her tarafta olumsuz ve karşı propagandalar ve özellikle İstanbul hükûmetinin engelleyici önlemleri; işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden, hem delege seçmiyorlar ve hem de moral bozucu ve herkesi ümitsizliğe sürükleyici karşılıklar veriyorlardı. Örneğin; Yirminci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Beyin İstanbuldan alınan bilgileri içeren 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde şu maddeler dikkati çeker görüldü:

"1 - İstanbul delege göndermiyor. Oradaki yapılanları onaylamakla birlikte atak bir duruma girmeyi istemiyor.

2- Dersaadetten, murahhas göndermek, imkân haricindedir. Teklif olunan zevat; orada müsmir, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, beyhude masarif etmemek ve meşakı seferiyeye maruz kalmamak için hareket etmiyorlar (Malûmdur ki, bazı zevatı hususî mektupla da davet etmiştik.).

Biz, her taraftan murahhas intihap ve izam ettirmek hususunda tesadüf edilen müşkülâtı bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan, en emin olmak üzere, Kongreye mahalli in'ikat, intihap ettiğimiz, Sıvasta da, bir telâş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada bilmünasebe arz edeyim ki, ben Sıvası hakikaten min-küllilvücuha emin addetmiş olmakla beraber, daha Amasyada iken, Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından icap eden tedabir ve tertibatı askeriyeyi aldırma ve muvafık ihtiyat bulmuştum.

Sıvasın heyecanına şu suretle ittıla hâsıl oldu. 20 Ağustos günü öğleyin, Sıvas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olunduğum zaman Paşanın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurumda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Evvelâ tasdiimden dolayı affı âlilerini rica ve afiyeti devletlerini istifsar ederim. Maksadı tasdiimi berveçhiati arz ve izah ediyorum Efendim. Zahiren Fransızlara ait müessesatı teslim etmek, hakikatte buraların ahvalı hakkında tetkikatta bulunmak üzere, Cizvit Papazları ile beraber İstanbuldan evvelki gün Sıvasa gelerek makamı vilâyeti ziyaret eden Fransız zabıtlarına iadei ziyaret için dün sabah yanlarına gitmişim. Ziyaret ve mülâkatın hitamında orada hazır bulunan Fransız Binbaşlılarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot biraz hususî görüşmek arzusunu izhar ederek bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyetinin Sıvasa gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız zabıtları söylediler. Sizinle bu kadar samimî görüşüp ve şahsınıza karşı pek ziyade hükmeler beslerken bu meseleyi benden ketmetmenize çok müteessir oldum dedi. Bendeniz de lâzım gelen cevabı vererek kendisini iknaa çalıştımsa da son söz olarak "eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvasa gelir ve burada kongre aktine teşebbüs olunursa beş on gün zarfında buraların tahtı işgale alınması mukarrer olduğuna sureti kat'iyede vaktim. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hissi hürmet icabatı olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, emrivaki halini aldığınızda kanaat ederseniz. Olvaktı vatanımızın baidi felâketi olanlar meyanına siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarfetti. Dahiliye Nezaretinden dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla beraber aynı kanaati verecek zeminde idi. Yeni gelen Fransız zabıtlarından biri de dün Kolordu Kumandanı ile uzun uzadıya görüşerek Kongre hakkında Kumandan Beyefendinin fikrini anlamaya çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bendenize gelerek saat alafranga 3 de diğer Fransız zabıtları ile beraber kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki samimiye binaen daha evvel ayrıca görüşmek istediğini beyan etti. Bir müddet konuşulduktan sonra netice itibarile şunu da söyledi. "Ben diindenberi bu mesele üzerine pek çok imali fikrettim. Nihayet şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyeti Sıvas Kongresinde İtilâf Devletleri aleyhine tahrifatta bulunmazlar ve anlar hakkında müteavizane lisan kullanmazlarsa Kongrenin in'ikadında hiçbir mahzur yoktur. Bizzat ben General Franchet d'Esperey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tevkif emrini geri aldırır ve Kongrenin in'ikadına muhalefet olunmaması hakkında Dahiliye Nezaretinden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir hususu ketmetmiyeceksiniz ve samimî dostluğumuzdan dolayı daima yekdiğerimize karşı açık bir lisan kullanacağız. Yalnız Kongrenin tarihini in'ikadını öğrenmek lâzımdır" dedi. Bendeniz de kendisine bu bapta kat'î bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluğa binaen hiçbir şeyi ketmeylemeyeceğimi söyledim. Binbaşının işgal meselesinde dünkü kat'iyeti ifadesine rağmen bugünkü mülâyemeti sebebini nazarı âlii dakikedanilerine arz etmeyi ve cibeden ve bu bapta tafsilâtı zevaiten addederim. Ayanen anlaşılıyor ki bunların fikri Kongreyi Sıvasta toplatmaya muvafık görünerek Kongre Heyeti kiramile sizi burada içtima ettir-

2 - İstanbuldan, delege göndermek, olanak dışıdır. Gitmeleri önerilen kişiler; orada verimli, başarılı iş yapacaklarına güvenmediklerinden, boşuna para harcamamak ve yolculuk sıkıntılarıyla karşılaşmamak için yola çıkmıyorlar. (Bilinir ki, bazı kişileri özel mektupla da çağırmiştık.)"

Biz, her taraftan delege seçip göndertmek konusunda rastlanılan zorlukları gidermeye çalışırken, öbür taraftan, en güvenilir sayıp, Kongreye toplanma yeri seçtiğimiz, Sıvasta bile, bir telâş ve kaynaşma başladı.

Efendiler, burada, sırası gelmişken belirteyim, ben Sıvası gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasyada iken, Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından gereken önlemleri aldırma ve askerî düzenlemeleri yaptırmayı da ihtiyatlı davranmak yönünden uygun bulmuştum.

Sıvasın kaynaşması şöylece öğrenildi. 20 Ağustos günü öğleyin, Sıvas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına çağırıldığında Paşanın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurumda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Önce, rahatsız ettiğim için beni hoşgörmenizi ve sağlığınıza hakkında bilgi vermenizi rica ederim. Rahatsız etmekteki amacımı belirtip açıklıyayım Efendim. Dış görünüme göre Fransızlara ait kurumları teslim almak, gerçekte ise buraların durumları hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazları ile birlikte İstanbuldan evvelki gün Sıvasa gelerek valiliğe uğrayan Fransız subaylarına karşılık vermek için dün sabah yanlarına gitmişim. Buluşma ve görüşmelerin sonunda orada bulunan Fransız Binbaşlılarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot biraz başbaşa görüşmek istediğini belirterek beni başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyelerinin Sıvasa gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar içtenlikle görüşüp kişiliğinize karşı pek çok hömet beslerken bu konuyu benden gizlemenize çok üzüldüm dedi. Ben de gerekli gelen karşıtı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak "eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvasa gelir ve burada kongre toplamaya girişirse beş on gün içinde buraların işgal altına alınması kararlaştırılmış olduğunu kesinlikle biliyorum. Şimdi inanmazsanız, olup bitince inanırsanız. O zaman ülkenizin yıkımına neden olanlar arasına, siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarfetti. İçişleri Bakanlığında dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla birlikte aynı kanaati verecek yolda idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün Kolordu Komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında Komutan Beyefendinin düşüncelerini öğrenmeye çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bana gelerek saat alafranga 3 de öbür Fransız subayları ile birlikte kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki içtenlik nedeniyle daha evvel ayrıca görüşmek istediğini söyledi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da söyledi. "Ben diindenberi bu iş üzerinde pek çok düşündüm. Sonunda şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyeleri Sıvas Kongresinde İtilâf Devletlerine karşı kışkırtmalarda bulunmazlar ve onlar hakkında saldırcı dil kullanmazlarsa Kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Bizzat ben kendim General Franchet d'Esperey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına karşı çıkılmaması hakkında İçişleri Bakanlığında size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir hususu saklamıyacaksınız ve yakın dostluğumuzdan dolayı daima birbirimize karşı açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplantı tarihini öğrenmek gerekir" dedi. Ben de kendisine bu konuda kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine haber vereceğimi ve aradaki dostluk nedeniyle hiçbir şeyi saklamıyacağımı söyledim. Binbaşının işgal konusunda dünkü konuşma kesinliğine karşı bugünkü yumuşaklığının nedenini yüksek dikkatinize sunmayı ödev ve bu konuda ayrıntılara girmeyi gereksiz sayarım. Açıkça anlaşılıyor ki bunların düşündükleri kongreyi Sıvasta toplatmayı onaylar görünerek Kongrenin sayın üyeleriyle sizi burada toplatmak ve el altından

mek ve el altından tedarikâtta bulunarak cümle ihvanı ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal meselesini de emrivaki haline koymaktan ibarettir. Dün akşam Dahiliye Nezaretinden aldığım şifre bir telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber hemen aynı zeminde idi. İşte bendeniz her hakikati mektum tutulmak istirhamile Efendimize arz ediyorum. Bundan sonra hatı hareketin tayini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar mütekarrip ve adeta el ile tutulacak derecede mer'i olduğunu bilip dururken keyfiyetten Zâtı Alilerini haberdar etmemeyi ve binaenaleyh Sıvasta kongre aktinden sarfınazar edilmesini arz etmemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için Zâtı Devletlerinden ve orada bulunan diğer ihvanı kiramdan pek ziyade rica ederim ki ikinci bir kongrenin behemehal aktine lüzumu kat'i yoksa, vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sıvasın merkezi içtima olmasından sarfınazarla işgal ihtimali pek bait olan Erzurumda veyahut tensip buyurulursa Erzincanda in'ikadi esbaba tevessül buyurulmasını selâmeti memleket namuna istirham ederim. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bu baptaki noktai nazarlarını ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri vasıtasile size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan Sivas Meb'usu sabıkı Rasim Bey de Erzurum Meb'usu sabıkı Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu baptaki malûmat ve mütaleasını havi bir telgraf tevdi edecektir. Bittabi müteleaa buyurduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin ilüadan avdetinde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim vaziyet bu merkezdedir. Hamiyeti müselleminenize karşı fazla tasdiden hazer eder ve emri cevabınıza intizar eylerim Efendim. İşte Rasim Beyin telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı aynen arzedeceğim. Ertesi gün Heyeti Temsilîye namına da, aynı mealde, uzun bir telgrafla teskin ve tatmine çalışıldı (Ves. 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendiye de bilvasıta bir telgraf verildi (Ves. 44). Kolordu kumandanına da icabı gibi yazıldı (Ves. 45). Rasim Bey'e de müsterih olması için bizzat yazdım (Ves. 46).

Sıvas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1335 Saat: 1 sonra

İta buyurduğunuz malûmata ve müteleatı samilerine hassaten arzı teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve rüfekasının makamı tehdiite vukubulan ifadelerini tamamen blöf olarak telâkki ederim. Sıvas Kongresinin in'ikadi yeni bir mesele olmayıp aylarca mukaddem dünyaca malûm olmuş bir teşebbüstür. Gariptir ki İstanbulda bulunan salâhiyettar Fransız ricali siyasîyesinin de âcizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından vukubulmakta olan teşebbüsün pek muhik ve meşru olduğu ve milletimizin mütealebatı kendilerine sarîh olarak iblâğ edildiği takdirde hüsnü kabul ve tabikını deruhde edeceklerine dair şimdiden tahriri teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci mülâkatta tebdili lisan ve kespi mülâyemet eylesmesi, âcizlerini kazanmak, cihetine matuf olmaktan müstebat değildir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sıvasın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Hatırı devletinize olsa gerektir ki İngilizler bu husustaki tehdidattan da daha ileri giderek Batumdaki askerlerinin Samsuna ihracına karar verdiler ve hatta maza bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin kavi bir azmü iman ve ateş ile mukabele edeceği hakikati kendilerince tahakkuk ettikten sonra hem kararlarından sarfınazar etmeye ve hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerlerle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sıvas Kongresinde mevzuubahs olacak hususat, Erzurum Kongresi Beyannamesi muhteviyatından sühuletle istidlâl olunacağına nazaran Kongrede İtilâf Devletleri aleyhinde tahrîkâtta bulunmak gibi maksatlar kat'iyen mevcut değildir. Burada şunu da arz edeyim ki bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devleti ecnebîyenin sahabetine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük noktai sıyanet ve membai şefaât milletimin sinesidir. Kongrenin lüzum ve zaman ve mahalli in'ikadi hakkında müessir olmak, bendenizin şahsî hükmünün pek ziyade fevkinde haizî tesir olan millet kararına taallük eder bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi Fransızların, Kongre Heyetinin Sıvasta toplanmasına mürevviç görünerek ve bedehu heyeti ele geçirmeye imkân bulması âcizlerince pek bait tevehhümattandır. Bütün maruzatımı aynen Mösyö Brunot'ya söylemeniz de hiçbir mahzur eörmüvorum ve bu münasebelle Mösyö Brunot ve rüfekasına, milletimizin muhafazai hukuk ve müdafaa-i istiklâl için Erzurum Kongresi Beyannamesile bü-

hazırlıklarda bulunarak tüm arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal işini de olup bitti haline koymaktan başka bir şey değildir. Dün akşam İçişleri Bakanlığından aldığım bir şifre telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla birlikte hemen hemen eş anlamda idi. İşte ben her gerçeği, gizli tutulmak ricasile Efendimize bildiriyorum. Bundan sonra izlenecek yolun belirlenmesi size düşer. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve adeta el ile tutulacak durumda olduğunu bilip dururken olup bitenden size haber vermemeyi ve bundan dolayı Sıvasta kongre yapmaktan vaz geçilmesini size bildirmemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için sizden ve orada bulunan diğer değerli arkadaşlardan pek çok rica ederim ki ikinci bir kongrenin ne olursa olsun yapılmasına kesin gerek yoksa, vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sıvasın toplantı yeri olmasından vazgeçilerek işgal olasılığı pek uzak olan Erzurumda ya da uygun bulunursa Erzincanda toplanması için gereğinin yapılmasına başlanmasını ülke esenliği adına çok rica ederim. Kolordu Komutanı Salâhdin Beyefendi de bu noktadaki görüşünü ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri aracılığıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sıvas Meb'usu Rasim Bey de eski Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu konudaki bildiklerini ve düşündüklerini içeren bir telgraf verecektir. Doğaldır ki okunduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin ilüadan dönüşünde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte efendim durum bu merkezdedir. Su götürmez yurtseverliğinize karşı sizi fazla rahatsız etmekten çekinir ve yanıtısal emrinizi beklerim Efendim. İşte Rasim Beyin telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim karşılığı olduğu gibi bildireceğim. Ertesi gün Temsilci Kurul adına da, eş anlamlı, uzun bir telgraf ile yatıştırılıp ve güvenlendirilmeye çalışıldı (Belge 43). Ayrıca Kadı Hasbi Efendiye de dolaylı yoldan bir telgraf verildi (Belge 44). Kolordu Komutanına da gereği gibi yazıldı (Belge 45). Rasim Bey'e de gönü rahat etsin diye ben kendim yazdım (Belge 46).

Sıvas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1919 Saat: 1 den sonra

Verdiğiniz bilgilere ve yüksek görüşlerinize özellikle teşekkür ederim. Mösyö Brunot ve arkadaşlarının korkutmak için söylediklerini yüzdüyüz kuru sıkı sayarım. Sıvas Kongresinin toplanması yeni bir şey olmayıp aylarca önceden dünyaca bilinmiş bir girişimdir. Tuhaftır ki İstanbulda bulunan yetkili Fransız siyaset adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da ulusca yapılmakta olan girişimlerin pek haklı ve yasal olduğu ve milletimizin istekleri kendilerine açık seçik olarak bildirilirse iyi karşılayacakları ve uygulanmasını üstlenecekleri hakkında şimdiden yazılı güvence vermeye hazır oldukları yolundadır. Mösyö Brunot'nun ikinci görüşmede dilini değiştirip yumuşaması, beni kendilerine kazanmaya yönelik olabilir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'nun dediği gibi beş on günde Sıvasın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Sizin de anımsamanız gerekir ki İngilizler bu konuda korkutmalarında daha ileri giderek Batumdaki askerlerinin Samsuna çıkarılmasına karar verdiler ve hatta özellikle beni korkutmak için bir tabur da çıkardılar. Ancak bu girişime karşı, milletin kuvvetli bir iman ve ateş ile karşılık vereceği gerçeği de kendilerince anlaşılınca, hem kararlarından vazgeçmeye ve hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerlerle birlikte orada bulunan taburu da başka yere taşımak zorunda kalmışlardır. Sıvas Kongresinde görüşülecek konular, Erzurum Kongresi Bildirisi içeriğinden kolayca anlaşılabilir. Kongrede İtilâf Devletlerine karşı kışkırtmalarda bulunmak gibi amaçlar hiç yoktur. Burada şunu da belirteyim ki ben ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin yardımına tenezzül edecek kişilerden değilim. Benim için en büyük sığınacak yer ve yardım kaynağı milletimin sinesidir. Kongrenin gerekliliği ve toplanma zaman ve yeri konusunda etki yapmak, benim kişisel kararımın pek çok etkili olan millet kararına bağlı olan bir şeydir. Yalnız düşündüğümüz gibi Fransızların, Kongre üyelerinin Sıvasta toplanmasını ister görünerek sonradan üyeleri ele geçirmeye olanak bulması bence gerçekleşmesi çok uzak kuruntulardır. Bütün yazdıklarımı olduğu gibi Mösyö Brunot'ya söylemeniz de hiçbir sakınca görmüyorum ve böylece Mösyö Brunot ve arkadaşlarına, milletimizin haklarını korumak ve bağımsızlığını savunmak için Erzurum Kongresi Bildirisi ile

tün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki mümessili siyasîlerine de iblâğ eylemiş olduğu mukarreratı esasıyevî tatbikle hiçbir suret ve sebeple duçarî tereddüt olmasına imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sıvası işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine mütevakıftır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve rüfekaı arasında tezekkür edilse bile, Fransız milletince muta olabileceğine ihtimal verilemez.

Meb'us Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafnamesini okudum. Korkmaya mahal olmadığının kendilerine lûtfen iblâğını rica ederim.

Gerek âcizlerine ita buyurmuş olduğunuz malûmat ve mütaleatı ve gerek Rasim Beyin telgrafnamesini Heyeti Temsilîyeye aynen takdim edeceğim. Binaenaleyh Sıvas Kongresi hakkındaki kararı kat'î ancak Heyeti Temsilîyenin müzakeratı neticesinde taayyün edecektir. Bittabi takarrür edecek suret zâtı samilerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brunot'nun tehdidatının halka işaasile kuvvei maneviyenin kesrine mümanaat buyurulmasıdır. İhtiramatı mahsusamın kabulünü ve Salâhattin ve Refet Beyefendilere selâmının tebliğini istirham ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci telgraftır.)

Bendeniz anıyabildiğim kadarını Efendimize arz etmekle vazifei vicdaniyemi ifa etmiş oluyorum. İstanbuldaki Fransız ricalinin noktai nazarlarını ve Zâtı Devletlerine karşı olan tahahhütlerinin ne dereceye kadar şayanı itimat olduğunu kestirememekte mazurum. Hamiyeti müsellemlerine nazaran vatanın selâmeti mevzuubahs olduğuna göre iyice düşünerek lâzım gelen hattı hareketin tayini, Efendimizle Kongre Heyeti kiramından orada bulunan zevatı muhteremeye aittir. Emirlerinizi ifa edeceğimi arz ile ihtiramatı mahsusamı takdim ederim Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis havalisinde, efkârı tenvir maksadile, oralar da ordu kumandanı olarak bulunduğum sıralarda kısmen şahsan tanıdığım birtakım rüesaya hususî mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt civarlarında bulunan bazı aşair rüesasile de temas ve irtibatlar temin ettim (Ves. 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Nihayet, Efendiler; Ağustos içinde, her taraftan birtakım murrâhasların Sıvasa müteveccihen hareket eyledikleri ve kısmen Sıvasa muvasalat etmeye de başladıkları anlaşıldı. Sıvasa muvasalat eden murrâhaslar tarafından Sıvasa ne vakıt hareket edeceğimiz istifsar olunmaya başlandı.

Artık, Erzurumu terketmek lâzımgeliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim malûmattan müsteban olmuştur ki, Sıvas Kongresi, şark ve garp vilâyetlerinin ve Trakyanın yani bütün memleketin ittihadını temin gayesine matuf idi. Bu sebeple şark vilâyetlerinin, bu kongrede, murrâhasları bulunmak icap ederdi. Bu vilâyetlerden, Sıvas Kongresi için murrâhaslar intihap ettirmeye kalkışmak gayriamelî bir fikirdi. Erzurum Kongresini akteden murrâhasların Sıvasa tahriklerine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşılyordu. Zaten Vilâyâtı Şarkıye Müdafaaî Hukuku namına mahallerinden salâhiyet almış olan bu murrâhasların daha umumî bir gayeye müteallik salâhiyetleri de yok idi. Aynı noktai nazardan, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine vilâyâtı şarkıye namına bir heyeti murrâhasa göndermeye selâhiyeti olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden murrâhas intihap ettirmeye kalkışmak ne kadar gayriamelî idise, birtakım nazariyat çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak dahi o kadar gayriamelî idi.

En basit ve amelî çare, Vilâyâtı Şarkıye Müdafaaî Hukuk Cemiyeti, heyeti temsilîyesini Sıvasa götürüp kongreye ithal etmekten ibaret idi.

bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki siyasî temsilcilerine de bildirmiş olduğu ana kararları uygulamakta hiçbir şekilde ve hiçbir nedenle duraksama olmasına olanak bulunmadığı öğrenilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sıvası işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir karar, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve arkadaşları arasında görüşülse bile, buna Fransız milletince uyulabileceğine ihtimal verilemez.

Meb'us Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafını okudum. Korkmaya yer olmadığının kendilerine lûtfen bildirilmesini rica ederim.

Gerek bana vermiş olduğunuz bilgilerle düşünceleri ve gerek Rasim Beyin telgrafını Temsilci Kurula olduğu gibi vereceğim. Bu nedenle Sıvas Kongresi hakkındaki kesin karar ancak Temsilci Kurulun görüşmeleri sonucunda belirecektir. Kararlaştırılacak şekil elbette size bildirilecektir. Yalnız bugün için ricam, Brunot'nun korkutmalarının halka açıklanmasıyla moralin bozulmasını önlemenizdir. Özel saygılarımın kabulünü ve Salâhaddin ve Refet Beyefendilere selâmının bildirilmesini çok rica ederim Sayın Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen karşılık üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci telgraftır.)

Ben anıyabildiğim kadarını Efendimize sunmakla vicdânî ödevimi yapmış oluyorum. İstanbuldaki Fransız ilerigelenlerinin düşüncelerini ve size karşı olan yüklenimlerinin ne ölçüde güvenilir olduğunu kestiremem. Söz götürmez yurtseverliğiniz açısından vatanın esenliği söz konusu olduğuna göre iyice düşünerek gereken yolun sağlanması, size ve Yüksek Kongre üyelerinden orada bulunan sayın kişilere düşer. Emirlerinizi yapacağımı bildirir özel saygılarımı sunarım Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis çevresinde, halkı aydınlatmak amacıyla, aralarında ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda benim bir kısmını tanıdığım ileri gelenlere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt yörelerinde bulunan bazı aşiret başkanlarıyla da ilişki ve bağlantı sağladım (Belge 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Daha sonra, Efendiler; Ağustos içinde, her taraftan birtakım delegelerin Sıvasa doğru yola çıktıkları ve bir kısmının Sıvasa varmaya başladıkları anlaşıldı. Sıvasa varan delegeler tarafından Sıvasa ne vakıt hareket edeceğimiz sorulmaya başlandı.

Artık, Erzurumdan ayrılmak gerekiyordu. Ama şimdiye kadar verdiğim bilgilerden anlaşılmıştır ki, Sıvas Kongresi, doğu ve batı illerinin ve Trakyanın yani bütün memleketin birliğini sağlamak amacına yönelik idi. Bu nedenle doğu illerinin, bu kongrede, delegeleri bulunmak gerekirdi. Bu illerden, Sıvas Kongresi için delege seçtirmeye kalkışmak pratik olmayan bir düşünceydi. Erzurum Kongresini yapan delegeleri Sıvasa göndermeye kalkışmanın da olanak dışı olduğu anlaşılyordu. Kaldı ki geldikleri yerlerden doğu illerinin haklarını savunmak için yetki almış olan bu delegelerin daha genel bir amaca ilişkin yetkileri de yok idi. Yine bu görüşle, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine doğu illeri adına bir delegeler heyeti göndermeye yetkisi olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne kadar pratik olmayan birşey idiye de, kuramsal düşünceler çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak da o kadar işe yaramazdı.

En kolay ve çıkar yol, Doğu İlleri Hakları Savunma Derneğinin, Temsilci Kurulunu Sıvasa götürüp kongreye sokmaktan başka bir şey değildi.

**Erzurumu
terk lüzumu**

**Erzurumdan
ayrılma
gerekliği**

Azadan Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan mutevahhiş olduğunu bizzat bilirdim. Siirt Meb'usu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de beyanı mazeret ediyor.

Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendiye bize refakat etmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyeti Temsilîye azası olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sıvasta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissolunduğu zaman, ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyeti Temsilîye mühürledim.

"Heyeti Temsilîyeden:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Ulemadan Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Berveçhibalâ esamisi maruz zevat, Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince memur edilmiştir.

"(Mühür)"

Efendiler, Erzurumu terkettiğimiz tarih 29 Ağustos 1335 dir.

Amasyadan, Erzuruma gelirken, Sıvasta küçük bir hikâyeye zemin olan vak'a hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurumdan Sıvasa giderken de buna mümasil küçük bir vaziyete temas ettik.

Erzincandan garba hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı methaline gelir gelmez, bazı jandarma neferlerinin ve zabıtlarının, heyecanlı ve mütelâşi bir tarzda otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük.

Vaziyeti izah ettiler: "Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir zabıt, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı tardedecek ve yolu açacak imiş...

Pek iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek?!

Bu muammalar halledilinceye kadar, geri, Erzincana dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lâzım! Bizim ise, işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sıvas arasındaki mesafeyi mutat zamanda kat'edip muayyen günde, Sıvasta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu sebeple tevahhuş ve tevakkuf ettiğim, Sıvasta ve her tarafta şayi olursa panik başlyabilir, işler altüst olabilir.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı muvafık buldum.

Üyelerden Mutki aşireti başkanının, Mutki dağlarından çıkmaktan korktuğunu ben kendim bilirdim. Siirt Meb'usu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer sudan özürle Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de özür bildiriyor.

Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri çağırdım, gelmediler. Raif Efendiye bize katılması için rica ettik, kabul etti.

Sonunda, Temsilci Kurul üyesi olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sıvasta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini oluşturan delegelerin belgelerini incelemek gereği hissolunduğu vakit, ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Temsilci Kurul mühürleyle mühürledim.

"Temsilci Kuruldan:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Din bilginlerinden Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarıda adları yazılan kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince görevlendirilmişlerdir.

"(Mühür)"

Efendiler, Erzurumdan ayrıldığımız tarih 29 Ağustos 1919 dur.

Amasyadan, Erzuruma gelirken, Sıvasta küçük bir öyküye konu olan olayı hatırlarsınız. Tuhaftır ki, Erzurumdan Sıvasa giderken de buna benzer küçük bir duruma rastladık.

Erzincandan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan Boğazı girişine gelir gelmez, bir takım jandarma er ve subaylarının, heyecanlı ve telâşlı bir şekilde otomobillerimizi durdurdıklarını gördük.

Durumu açıkladılar: "Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir subay, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, önlem alacak, saldıracak, bu eşkıyayı kovacak ve yolu açacakmış...

Peki iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet gelecek ve ne vakit gelecek?.

Bu bilmeceler çözümleninceye kadar, geri, Erzincana dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerek. Bizim ise, işimiz pek ivedi idi. Ben, Erzurum ile Sıvas arasındaki uzaklığı belirli sürede alıp belirtilmiş olan günde, Sıvasta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu nedenle korkup beklediğim, Sıvasta ve her tarafta yaygın şekilde duyulursa panik başlyabilir, işler altüst olabilir.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir önlem almayı uygun buldum.

Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan, fedekâr arkadaşlarımızdan birkaçını - elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey namile maruf olmuştur. Bunların başında idi - bir otomobil ile kendi otomobilimize tekaddüm ettirdik. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmiyerek otomobiller serî hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak.... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapıyan eşkıyaya temas edilirse, hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kabili istimal otomobillere binerek serian ileri uzaklaşarak yola devam edecekler...

İşte verilen emir de bu idi...

Bu tertip ve tarzı hareketi, makul ve emniyetli görmiyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elâziz Valisi Ali Galip Beyin Dersimde dolaştığı ve bazı tesvilât ve tertibata çalıştığı malûm idise de izah edeyim ki, ben, evvelâ, hakikaten Boğazın tutulduğuna kani olmadım. Bunu, hükûmeti merkezîyenin mümaşat-kârı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, mahza, beni tevakkufa mecbur etmek için tasni edilmiş, bir plan telâkki ettim. Saniyen, Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın: uzak tepelerden yola ateş etmekten ibaret kalması, bence, çok muhtemel idi.

Hulâsa, yürüdük, Boğazı geçtik ve 2 Eylûl 1335 günü Sıvasa muvasalat ettik. Ahalinin şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak tezahürat ile karşılandık.

Üçüncü Kolordu Kumandanı olan Selâhattin Bey, Sıvasa bulunuyordu. Vâli Paşa ile birlikte, Kongreye gelen murahhasların yerleştirilmesinde ve Heyeti Temsilîye için lise binasının ve Kongreye mahsus salonun ihzarında ve her türlü tertibat ahzinde mihmannüvazlığa misal olacak surette fevkalâde çalışmışlardı.

Refet Bey, orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Halbuki, 7 Temmuz 1335 tarihli talimatımız mucibince, kendi muntıkası olan Üçüncü Kolordu muntikasından ayrılmamak lâzım ve bilhassa tam Sıvasa Kongre in'ikat edeceği günlerde orada bulunması muvafıktı. Muhabere ile kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya "derhal ve behemehal Sıvasa gönderilmesini" emrettim. 7 Eylûlde geldi ve Heyeti Temsilîye âzası olarak tarafımdan Kongre Heyetine takdim olundu.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan murahhaslar, muvasalatımıza intizar, aralarında içtimalar yapmışlar ve ihzarî bazı projeler kaleme almışlar.

Muvasalatımızdan sonra da bazı hususî içtimalar ve müzakereler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı izah edeyim:

Sıvas Kongresi, 1335 Eylûlünün 4 üncü perşembe günü zevalden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden evvel murahhaslar meyânında bulunan ve ötedenberi "şahsan tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir malûmat verdi: Rauf Bey ve sair bazı zevat, Bekir Sami Beyin evinde hususî bir içtima aktetmişler ve beni reis yapmamaya karar vermişler." Arkadaşların, bilhassa Rauf Beyin, böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Beye, itiraf edeyim ki, biraz ciddî olarak, böyle manasız sözleri bana isal etmemesini ihtar ettim. Verdiği

Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan, özverili arkadaşlarımızdan birkaçını -bugün bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla tanınır, bunların başında idi- bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek, uzaktan açılmış ateşlere önem verilmiyerek otomobiller hızla şose üzerinde ilerlemeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak. Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapatan eşkıya ile karşılaşılırsa, hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara saldırarak yolu açacağız ve kalanlar yeniden kullanılabilir durumdaki otomobillere binerek hızla ileriye doğru uzaklaşarak yola devam edecekler...

İşte verilen emir de bu idi...

Bu düzenleme ve davranışı, akla yakın ve güvenilir görmiyenler bulunabilir. Her nekad bu tarihlerde Elazığ Valisi Ali Galip Beyin Dersimde dolaştığı ve bazı karıştırıcı işler yapıp bu yolda düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiye de açıklıyayım ki, ben, herşeyden önce, Boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükûmetinin yordakçısı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, salt, beni durmaya zorlamak için uydurulan, bir plân saydım. Bir de, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa, bunların yapabilecekleri işin, uzak tepelerden yola ateş etmekten başka bir şey olamayacağını, çok olası görüyordum.

Kıscacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylûl 1919 günü Sıvasa ulaştık. Halkın şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileri ile karşılandık.

Üçüncü Kolordu Komutanı olan Salâhaddin Bey, Sıvasa bulunuyordu. Vâli Paşa ile birlikte, Kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Temsilci Kurul için lise binasının ve Kongre salonunun hazırlanmasında her türlü düzenlemelerin yapılmasında konukseverliğe örnek olacak şekilde olağanüstü çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Oysa, 7 Temmuz 1919 tarihli direktifimiz uyarınca, kendi bölgesi olan Üçüncü Kolordu bölgesinden ayrılmamak gerekli ve özellikle tam Sıvasa Kongre toplanacağı günlerde orada bulunması uygun idi. Yazışmalarla kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya "hemen ve kesinlikle Sıvasa gönderilmesini" emrettim. 7 Eylûlde geldi ve Temsilci Kurul üyesi olarak tarafımdan Kongre üyelerine tanıtıldı.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan delegeler, varışımızı beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve bazı hazırlık projeleri kaleme almışlar.

Varışımızdan sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu ke-re bir takım kararlar da verilmiş. İzin verirsiniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı açıklayayım:

Sıvas Kongresi, 1919 Eylûlünün 4 üncü perşembe günü öğleden sonra iki-de açıldı.

Öğleden evvel delegeler arasında bulunan ve ötedenberi kendisini tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir bilgi verdi: "Rauf Bey ve başka kişiler, Bekir Sami Beyin evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler." Arkadaşların, özellikle Rauf Beyin, böyle bir davranışına hiç ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Beye, açıkça söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak, böyle anlamsız sözleri bana ulaştırmamasını ihtar ettim. Ver-

haberini aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, suitefehhümatı mucip sözler sarfının caiz olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, ben, bu Kongrede riyaset meselesine ehemmiyet vermiyordum. Riyasete, belki müsin bir zatın getirilmesi muvafık olacağını düşünüyordum. Bu maksatla bazı arkadaşların da noktai nazarını istimzaç ettim. "Bu meyanda, Kongre salonuna girmezden evvel koridorda Rauf Beye tesadüf ettim. Kimi reis yapalım?" dedim. Rauf Bey, adeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda halinden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir lisanla: "Sen reis olmamalısın!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Beyin verdiği malûmatın sıhhatine inandım ve bittabi müteessir oldum. Gerçi, Erzurum Kongresinde de benim siyasetimi mahzurlu görenler vardı. Fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa, en yakın arkadaşlarımın, aynı zihniyeti izhar etmeleri beni düşündürdü. Rauf Beye: "Anladım, Bekir Sami Beyin evinde itti-haz ettiğiniz kararı bana tebliğ ediyorsun." dedim ve cevabına intizar etmeden, yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongrenin küşadını müteakıp ilk söz alan bir zatı âlinin, Kongre zaptında aynen mazbut olan şu ifadesini işittik:

" - Efendim, şimdi tabî riyaset meselesi mevzuubahs olacak. Bendeniz riyasetin birer gün yemahut birer hafta devam etmek üzere münavebe ile olmasını ve aza veya temsil edilen vilâyet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibarile hurufu heca sırasile ihraz edilmesini teklif ediyorum."

Efendiler, garip tesadüftür ki, bu teklif sahibinin temsil ettiği vilâyetin ismi elif ile başladığı gibi isminin de ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, sahibi davet sıfatile bir nutuk irad ederek (Ves. 54), Kongreyi açtıktan sonra, muvakkaten, makamı riyasette bulunuyordum.

" - Bu neden icab ediyor, Efendim?" diye sordum.

Sahibi teklif "- Bu suretle işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi hari-ce karşı da müsavata riayet ettiğimizden hüsnü tesir etmiş olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, sahibi teklifle beraber, bütün milletin, hepimizin nasıl bir girivei felâket içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, çare-i halâs, olduğuna kani bulunduğum teşebbüsâtı, namütenahi müşkülât ve mevanie rağmen, maddî, manevî bütün mevcudiyetimle, hayyizi file çıkarmaya çalışırken, benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbuldan gelmiş ve bittabi vaziyetin iç yüzüne gaynvâkıf, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat lisanile, bana şahsiyattan bahsediyorlar.

Bu teklifi reye koydum. Ekseriyetle reddettiler ve reis intihabım reyi hafî litreye vazettim. Üç rey müstesna olmak üzere beni reis intihap ettiler.

*
* *

Sivas Kongresinin, ruznamei müzekeratını, Erzurum Kongresinin nizam-name ve beyannamesi muhteviyatı ve bir de bizim Sivas muvasalatımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar azanın hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk küşat günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı teyit için yemin etmek lüzumile ve yemin formülû hazırlamakla; padişaha ariza yazmakla ve Kongrenin küşadı münasebetile gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa Kongre, siyasetle iştiğal edecek mi, etmi-

diği haberin aslı olmak olanak ve olasılığı bulunmadığını, arkadaşlar arasında, yanlış anlamlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını da ekledim.

Efendiler, ben, bu Kongrede başkanlık konusuna önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir kimsenin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu amaçla bazı arkadaşların da ne düşündüklerini sordum. Bu arada, Kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Beye rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey, sanki sinirli bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille: "Sen başkan olmamalısın!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Beyin verdiği bilginin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar, Erzurum Kongresinde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler vardı. Fakat onların ne nitelikte insanlar olduğunu açıklamıştım. Bu defa, en yakın arkadaşlarımın, aynı görüşü belirtmeleri beni düşündürdü. Rauf Beye: "Anladım, Bekir Sami Beyin evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun." dedim ve karşılık vermesini beklemeden yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılışının ardından ilk söz alan bir yüksek kişinin, Kongre tutanağına olduğu gibi geçirilmiş olan şu sözlerini işittik.

"Efendim, şimdi doğal olarak başkanlık işi sözkonusu olacak. Ben başkanlığın birer gün ya da birer hafta sürmek üzere değişe değişe yapılmasını ve üye veya temsil edilen il ve sancak isimlerinin baş harflerine göre alfabe sırasile yapılmasını öneriyorum."

Efendiler, tuhaf rastlantıdır ki, bu önerinin sahibinin temsil ettiği ilin adı A (Elif) ile başladığı gibi kendi isminin de ilk harfi A (Elif) idi. Ben, çağrı yapan kimse olarak bir nutuk okuyarak (Belge 54), Kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak, başkanlık kürsüsünde bulunuyordum.

" - Bu neden gerekiyor, Efendim?" diye sordum.

Öneri sahibi - "Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliğe uyduğumuzdan, iyi etki yapmış olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, öneri sahibiyle birlikte, bütün milletin, hepimizin nasıl bir felâket çıkmazı içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi, olduğuna inandığım girişimleri, sonsuz zorluklar ve engeller olsa da, nesnel, tinsel tüm varlığımızla, yürütmeye çalışırken benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbuldan gelmiş ve doğal olarak durumun iç yüzünü bilmez, saygı duyduğum ihtiyar bir kişi ağızdan, bana, senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu öneriyi oya koydum. Çoğunlukla geri çevirdiler ve başkan seçimini gizli oyla yaptırdım. Üç oy dışında tüm oylarla beni başkan seçtiler.

*
* *

Sivas Kongresinin, görüşme gündemini, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildirisi içeriği ve bir de bizim Sivas varışımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin hazırladığı bir not oluşturacaktı.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günler, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı sağlama bağlamakla ve and içmek gerçeyle ve andın metnini hazırlamakla; padişaha sunulacak yazıyı kaleme almakla ve Kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara karşılık vermekle ve özellikle Kongre, siyasetle uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunu tartışmakla geçti. İçinde bulunulan

Sivas
Kongresi-
nin uğraştı-
ğı işler

Sivas Kong-
resinin meş-
gul olduğu
işler

yecek mi zeminin münakaşasıyla geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet, siyasetten başka birşey değil iken bu son zemini münakaşa şayanı hayret değil midir?

Nihayet, Kongrenin dördüncü günü asıl maksada temas ettik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi muhteviyatını müzakere ve hemen intaç ettik. Bunun sebebi Erzurum Kongresi Nizamnamesinde yapılması lâzımgelen tadilâtı zaten ihzar ve icap edenleri tenvir etmiş bulunuyorduk.

Maahaza, yapılan tadilât, bilâhare bazı itirazat ve ihtilâfâtı ve birçok muhaberat ve münakaşâtı mucip olduğu için, bu tadil olunan noktaların mühimlerini işaret edeceğim:

1) Cemiyetin unvanı "Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti" idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti" oldu.

2) "Heyeti Temsilîye, Şarkî Anadolunun heyeti umumîyesini temsil eder" kaydı yerine "Heyeti Temsilîye vatanın heyeti umumîyesini temsil eder" dendi. Mevcut azaya da daha altı zat ilâve olundu.

3) "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telâkki edeceğimizden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, mana itibarile bittabi pek büyüktür. Birincisinde Düveli İtilâfiyeye karşı hasmane vaziyet ve mukavemet telâffuz olunmuyor. İkincisinde bu cihet sarahat kespediyor.

4) Nizamnamede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşayı mucip oldu. Madde şu idi:

"Hükûmeti Osmanîye bir tazyiki düvelî karşısında buraları (yani şark vilâyetlerini) terk ve ihmal etmek ıstırasında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idarî, siyasî, askerî vaziyetlerin tayin ve tespiti" yani idarei muvakkate teşkil etmek meselesi.

Sivas Kongresi Nizamnamesinde bu maddedeki "buraları" yerine "mülkümüzün herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek..." suretinde şamil ve umumî bir kayıt kondu.

Bundan sonra 8 Eylûl içtimasında, bahsettiğim muhtıra temas edildi. Bu muhtırada başlıca Amerika mandası meselesi mevzuubahs ediliyordu.

O günlerde, İstanbuldan gelen bazı zeval, Amerikalı Mister Brown namında bir de gazeteciyi Sıvasa getirmişlerdi. Bu mesele hakkında Kongrede cerevan eden müzakerattan bahsetmeden evvel mesele hakkında, heyeti aliyenin kâfi derecede tenevvürüne medar olmak üzere, evvelâ, bu zemine mukaddeme olacak bazı malûmat arz edeyim. Bu malûmatı, Erzurumdan beri başlayan bazı muhaberatdan daha iyi anlaşılacağı için aynen arzedeceğim.

Asayişe müteallik gayet müstaceldir.

Amasyadan, 25/26 Temmuz 1335

Erzurumda Üçüncü Kolordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bugün 25 Temmuz 1335 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya muvasalat ettiler. Kendilerile uzunca müddet teşerrüf ettim. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye arzı ihtiram ederler. Müşarileyh, atideki müteleasını arz etmekliğimi rica etmiştir.

didişmeler ve uğraşlar, siyasetten başka bir şey değil iken bu son tartışma konusuna şaşılmaz mı?

Sonunda, Kongrenin dördüncü günü asıl amaca değindik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Tüzüğü içeriğini görüşerek hemen sonuca bağladık. Bunun nedeni Erzurum Kongresi Tüzüğünde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekenleri aydınlatmış bulunmamızdı.

Bununla birlikte, yapılan değişiklik, sonraları birtakım karşı çıkmalar ve anlaşmazlıklar ve birçok yazışma ve tartışmalara neden olduğu için, değiştirilen bu noktaların önemlilerine değineceğim:

1) Derneğin adı "Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği" idi. "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" oldu.

2) "Temsilci Kurul, Doğu Anadolunun tümünü temsil eder" sözleri yerine "Temsilci Kurul vatanın tümünü temsil eder" dendi. Üyelere de altı kişi daha eklendi.

3) "Başkalarının ne türden olursa olsun yurdumuza girmelerini ve işlerimize karışmalarını, Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik sayacağımızdan birlik olarak savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir" yerine "Başkalarının ne türden olursa olsun yurdumuza girmeleri ve işlerimize karışmaları ve özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik davranışların durdurulması konularında elbirliği ile savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, anlam bakımından elbette çok büyüktür. Birincisinde İtilâf Devletlerine karşı düşmanca tutum ve direnişlerden söz edilmiyor. İkincisinde bu husus açıklık kazanıyor.

4) Tüzükte, dördüncü maddeyi oluşturan iş oldukça tartışmaya neden oldu. Madde şu idi:

"Osmanlı Hükûmetinin devletlerin bir baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve gözden çıkarmak zorunda bulunduğu anlaşılırsa alınacak yönetsel, siyasî, askerî durumların belirlenip saptanması" yani geçici yönetim kurulması işi.

Sivas Kongresi Tüzüğünde bu maddedeki "buraları" yerine "yurdumuzun herhangi bir parçasını bırakmak ve gözden çıkarmak..." şeklinde kapsamlı ve genel sözler kondu.

Bundan sonra 8 Eylûl toplantısında, sözünü ettiğim nota değinildi. Bu nota başlıca Amerika mandası* işi söz konusuydu.

O günlerde, İstanbuldan gelen bazı kişiler, Amerikalı Mister Brown adında bir de gazeteciyi Sıvasa getirmişlerdi. Bu iş hakkında Kongrede yapılan görüşmelerden söz etmeden önce konu hakkında, yüksek kurulunuzun yeter derecede aydınlanmasına yaramak üzere, evvelâ, bu konuya giriş niteliğinde olan bazı bilgiler vereyim. Bu bilgileri, Erzurumdanberi başlıyan bazı yazışmalardan daha iyi anlaşılacağı için bunları olduğu gibi sunacağım.

İçgüvenlikle ilgili / çok ivedidir

Amasyadan, 25/26 Temmuz 1919

Erzurum Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya vardılar. Kendilerile uzunca süre konuştum. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye saygılarını sunuyorlar. Kendisi, aşağıdaki düşüncelerini bildirmemi rica etmiştir.

* Manda - mandater = Kendi kendini yönetme yeteneğinden yoksun sayılan bazı milletlerin bir süre Milletler Cemiyeti (Şimdiki Birleşmiş Milletlere benzeyen uluslararası bir örgüt) adına vesayet altına alınması (manda) ve ülke yönetiminin "vasi" (mandater) sıfatıyla, savaştan galip çıkanlardan biri tarafından yönetilmesi (BY)

2- İstiklâl şayanı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâlî tam talep ettiğimiz halde mülkün menatı müteaddideye taksimi, kat'i ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilâyete münhasır kalacak istiklâlî, tamamiyeti mülkiyetimizi temin edecek mandaterlik elbette müreccaktır. Memaliki Osmanîyenin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçe hakkı temsilimiz baki kalmak şartı ile bir müddeti muayyene için Amerika mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en nâfi bir şekli hal kabul ediyorum. Bu bapta Amerika mümessili ile görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sadasını, Amerikaya duyurmak lâ:umgeldiğini söyledi ve atideki şerait dairesinde Wilson'a, Senatoya ve Amerika Kongresine müracaatta bulunulmasını dermeyan eyledi.

a) Adil bir hükûmetin tesisi.

b) Maarifi umumîyenin neşri ve tamimi.

c) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini.

d) Muahedatı hafiyenin ilgası.

e) Umum memaliki Osmanîyeyi şamil olmak üzere Amerika hükûmetinin mandaterliğini kabul eylemesi.

3- Bundan başka Kongremizin intihap edeceği bir heyeti, Amerikaya bir zırlı ile isal etmeyi de mümessil deruhde etmiştir.

4- Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her gûna emir ve talimatın vasıtai âcizaneyle tebliğini ve hassaten Sivas Kongresinin ne zaman içtima edeceğini ve kendilerinin yevmi mezkûre kadar nerede intizar eylemesi muvafık olacağını iş'ar buyurulmasını istirham eylemekte olduğu.

Fırka 5 Kafkas Kumandan Vekili Arif Erzurum

Şifre Acele ve zatıdır 196

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

1- Elyevm Amasyada bulunan valii esbak Bekir Sami Beyefendiye mahsustur: Telgrafnamei âlilerinden pek müstefit olduk. Hali in'ikatta bulunan Vilâyati Şarkıye Kongresi hemen her tarafta memlekeleri halkınca haizi tesir ve nüfuz ve sahibi kelâm tanınmış zevattan mürekkep bir heyeti muktediye halindedir. Bu Kongrede şimdiye kadar olan müzakeratta devlet ve milletin istiklâlî tamımı musirren müdafaa olunmaktadır. Binaenaleyh henüz bizce de şurut ve mahiyeti müphem bir Amerika mandaterliğinden Kongreye doğrudan doğruya bahs olunması, pek mahzurlu olacağı cihetle zatı âlilerinin Dersaadetle hali temasta bulunduğu zevat ile olan müzakereye istinaden zirdeki noktaların izahile bizleri serian tenvir buyurmanızı hassaten rica ederiz. Bundan evvel de resen Dersaadetten buna dair gelen malûmat meşkûk görüldüğü cihetle aynı esaslar dairesinde istizah kılındığı gibi 21 Temmuz 1335 tarihinde de Sivasta Refet Bey vasıtasile Dersaadetten gelen malûmatla aynı meşkûkiyet bulunduğu cihetle oradan da doğruca şurut ve izahat talep edilmiştir.

a) İstiklâlî tam talep edildiği halde mülkün menatı müteaddideye taksimi kat'i ve şüphesizdir buyuruluyor. Bu kanaatin menbai nedir?

b) Tamamiyeti mülkiyeden maksat, mülkün tamamı mı, yoksa hukuku hükûmkaranî midir?

c) Memaliki Osmanîyenin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçe hakkı temsilimiz baki kalmak şartı ile mandaterlik talebini en nafi bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak mümessilin dermeyan ettiğini bildirdiğiniz mevat ile bu şekil birbirine mütenakız görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca hükûmet kuvvei teşriyenin itimadına mazhar ve murakebesine tâbi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin tesisinde Amerikanın dahlî tesiri olamaz. Şu halde ya meşrutiyet bakidir, âdil bir hükûmetin tesisini Amerikadan talebe mahal yoktur veyahut âdil bir hükûmetin tesisi Amerikadan talep edilince meşrutiyetin beka-sı lâfızdan ibaret kalır.

d) Maarifi umumîyenin neşri tamiminden maksat nedir? Vehleten hatırıma gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivasta yirmi beş kadar müessese ihdas etmişlerdir ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Binaenaleyh maarifi Osmanîye ve islâmiyenin neşri tamimi ile bu teşebbüsün sureti imtiyacı nasıl olacaktır.

e) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini fıkrası da mühimdir. Patrikhaneler imtiyazatı mevcut iken bunun fark ve manası nedir?

2 - Bağımsızlık istenilmeye ve yeğlenmeye değer. Ancak tam bağımsızlık istersek yurdun birçok bölgelere bölünmesi, kesin ve kuşkusuzdur. Şu halde iki üç il için kalacak bağımsızlığa, vatanın bütünlüğünü sağlayacak başka bir devletin mandası altına girmek elbette yeğlenir. Osmanlı ülkelerinin tümüne yaygın meşrutiyetimiz ve dışarıda temsilimiz hakkı saklı kalmak koşuluyla belirli bir süre için Amerika mandaterliğini istemeyi milletimiz için en yararlı bir hal şekli olarak düşünüyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm. Birkaç kişinin değil, bütün milletin sesini Amerikaya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki koşullar altında Wilson'a, Senatoya ve Amerika Kongresine başvuruda bulunulmasını ileri sürdü.

a) Adaletli bir hükûmetin kurulması.

b) Genel eğitim ve öğretimin yayılması ve genişletilmesi.

c) Din ve mezhep özgürlüğü sağlanması.

d) Gizli andlaşmaların kaldırılması.

e) Tüm Osmanlı ülkelerini kavramak üzere Amerika hükûmetinin mandaterliğimizi kabul etmesi.

3 - Bundan başka Kongremizin seçeceği bir heyeti, Amerikaya bir zırlı ile ulaştırma-yı temsilci üstlenmiştir.

4 - Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her türden emir ve talimatların benim aracılığımla duyurulmasını ve özellikle Sivas Kongresinin ne zaman toplanacağını ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesinin uygun olacağını bildirilmesini dilemekte olduğu.

5. Kafkas Tümeni Komutan Vekili Arif Erzurum

Şifre İvedi ve kişiye özeldir 196

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

1 - Şimdi Amasyada bulunan eski valilerden Bekir Sami Beyefendiye özeldir: Telgrafınızdan çok yararlandık. Toplantı halinde bulunan Doğu İleri Kongresi hemen hepsi geldikleri yerlerdeki halkça etkili ve güçlü ve konuşmasını bilir kişilerden oluşan güçlü bir topluluk niteliğindedir. Bu Kongrede şimdiye kadar olan görüşmelerde devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla savunulmaktadır. Bu nedenle koşul ve niteliği bizce henüz açıkça bilinmeyen bir Amerika mandaterliğinden Kongreye doğrudan doğruya söz edilmesi, çok sakıncalı olacağından sizin İstanbulda ilişki halinde bulunduğunuz kişilerle olan görüşmeye dayanarak aşağıdaki noktaları açıklayarak bizleri tezelden aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbuldan benimle ilgili olarak gelen bilgiler kuşku verici görüldüğünden aynı esaslar içinde açıklama istendiği gibi 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sivasta Refet Bey aracılığıyla İstanbuldan gelen bilgilerde aynı kuşku vericilik bulunduğu oradan da doğrudan doğruya koşullar sorulmuş ve açıklama istenmiştir.

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde ülkenin birden çok bölgeye bölünmesi kesin ve kuşkusuzdur diyorsunuz. Bu kanının kaynağı nedir?

b) Ülkenin bütünlüğünden maksat, mülkün bölünmezliği mi, yoksa egemenlik hakları mı?

c) Osmanlı ülkelerinin tümüne yaygın meşrutiyetimiz ve dışı temsil edilme hakkı saklı kalmak koşuluyla mandaterlik istemeyi en yararlı bir hal şekli olarak kabul ediyorsunuz. Ancak temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz şeyler ile bu şekil çelişmeli görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz saklı kalınca hükûmet yasama organının güvenine sahip ve denetimi altında bir kuruldan ibaret olur ki artık bu heyetin oluşturulmasında Amerikanın etkisi olamaz. Şu halde ya meşrutiyet devam edecektir ve adaletli hükûmetin oluşturulmasını Amerikadan istemenin anlamı yoktur ve de adaletli bir hükûmetin oluşturulması Amerikadan istenince meşrutiyetin saklı bulunduğu lâfızdan ibaret kalır.

d) Genel eğitimi ve öğretimin yayılıp genişletilmesinin anlamı nedir? İlk aklımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivasta yirmi beş kadar kurum oluşturmuşlardır ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu nedenle Osmanlı ve İslâm eğitiminin yayılıp genişletilmesi ile bu girişim nasıl bağdaşacaktır?

e) Din ve mezhep bağımsızlığının sağlanması sözleri de önemlidir. Patrikhanelerin ayrıcalıkları varken bunun fark ve anlamı nedir?

f) Mümessilin beşinci madde olarak bahseyletiği umum memaliki Osmaniyenin hudutları nedir? Yani kablelharp olan hududumuz mudur? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak dahil ise Anadolu halkının Arabistan namına mandaterlik talebine hak ve salâhiyeti olabilir mi?

g) Hükûmeti hazıranın siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takip ettiği görülüyor. Farklar nedir? Hükûmet Amerika mandasını nasıl telâkki ediyor? Yani buna mütemayil mi, müstağni mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terkettiler. Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar mütemayil ve arzukeştir?

2- Sivas Kongresinin in'ikadı Erzurum Kongresinin hitamına muallâktır. Bununla ayrıca işgal edilmektedir. Zâtı samilerinin buna intizaren ya Tokatta yahut Amasyada bulunmaları muvafıktır. Arzı hürmet eyleriz.

**Mustafa Kemal
Amasyadan, 30/7/1335**

Asayişe müteallik ve aceledir 93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bekir Sami Beyden alınan cevap berveçhiati arz olunur:

a) İstiklâlî tam talep edildiği halde mülkün menatı adideye taksim ve birkaç manda-ya tâbi tutulacağımız Dörtler Meclisince mukarrerdir. Binaenaleyh buna mâni olmak için bir mandayı talep etmek de en muvafık olacağını beyan etmiştir.

b) Yalnız hukuku hükûmet mevzuubahs, tamamî mülkümüzün muhafazası esastır.

c) Amerikadan herhangi şekilde bir hükûmet talep etmiyeceğiz. Amerikaya âdil bir hükûmeti tesis edeceğimizi temin edeceğiz. Kanunu Esasimiz ahkâmî mer'i, hanedanı saltanatın her türlü hukuku hükûmranisi baki ve mahfuz ve hariçte heyeti temsiliyemiz kemakân mevcut olmak şartları ile Amerika hükûmetinin esbabı saadet ve inkişafımıza muzahir olmasını talep edeceğiz. İstiyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir.

d) Maarifi umumiyenin neşri tamiminden maksat Amerika mekteplerinin köylerimize kadar girmesine müsaade değil, maarifi millîye ve islâmiyemizi neşri tamime sarfı ihtimam edeceğimize kendilerini temin ile beraber muzaheretlerini taleptir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükûmetine tevdi etmek istiyoruz.

e) Hürriyeti edyan ve mezahip esasen ahkâmı dîniye ve islâmiyemiz muktezasındandır. Amerika efkârı umumiyesi bu hakikate vâkıf olmadıkları için kendilerine bu teminatı vermek istiyoruz ve mümessilin bahsettiği hudut kablelharp mevcut olan hududumuzdur. Suriye ve aksamı saire hakkında bizim mandaterlik talebine selâhiyetimiz olup olmaması Kongrece halledilecek bir meseledir. Esasen Suriye ve Irakta Amerika heyetleri arayı umumiyeye müracaat ettiler. Suriye ve Filistin de müstakil bir Arap hükûmeti tesisini talep ile beraber Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih eylediklerini izhar ettiler.

f) Hükûmeti hazırda henüz teşekkül ettiğinden siyaseti meçhuldur. Ancak evvelki hükûmetlerin siyasetleri aciz ve Kuveyt İtilâfiyenin herbir emrine mümaşat idi. Tevfik Paşa Londraya gitmiyerek Ferit Paşa ile avdet etmiştir. Amerika, Ermenistan hükûmeti taayyin etmeden, dolaşan heyetlerinin raporlarına nazaran, büyük bir Ermenistan teşekkülüne maddeten imkân mevcut olmadığı merkezindedir. Mandaterlik hakkında mufassal bir arıza posta ile takdim olunmak üzere dir.

g) Şimdilik tarafımızdan vaki olacak tebligata intizaren Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve kazalarda icap eden tebligat icra, iyi neticeler vereceğini ümit etmekteyim. Cümleliğe ihtiramatımı takdim ederim Efendim.

**Fırka 5 Kumandanı Arif
Erzurum, 1 Ağustos 1335**

Şifre Zata mahsustur

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendiye isali ve cevabının müstacelen alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

f) Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği tüm Osmanlı beldelerinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu deyimnin içine Suriye ve Irak da giriyorsa Anadolu halkının Arabistan adına mandaterlik istemeye hak ve yetkisi olabilir mi?

g) Bugünkü hükûmetin politikası nedir? Tevfik Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik ardından koştuğu görülüyor. Ayırımlar nedir? Hükûmet Amerika mandasına ne gözle bakıyor? Yani buna yakın mı, çekingen mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini bıraktılar? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar yakın ve isteklidir?

2 - Sivas Kongresinin toplanması Erzurum Kongresinin son bulmasına bağlıdır. Bunu sağlamaya ayrıca çalışılmaktadır. Sizin bunu bekleyip ya Tokatta ya da Amasyada bulunmanız uygundur. Saygılar sunarız.

**Mustafa Kemal
Amasyadan, 30/7/1919**

İçgüvenlikle ilgili ve ivedidir 93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bekir Sami Beyden alınan karşılık aşağıda sunulmuştur.

a) Tam bağımsızlık istenirse mülkün birçok bölgelere bölüneceği, birkaç manda altına alınacağımız Dörtler Toplantısınca kararlaştırılmıştır. Bu nedenle bunu önlemek için bir tek devletin mandasını istemenin de en uygun olacağını söylemiştir.

b) Ancak, hükûmet etme hakları söz konusu olup ülkenin bütünlüğü temel ilkedir.

c) Amerikadan herhangi şekilde bir hükûmet istemeyeceğiz. Amerikaya adaletli bir hükûmeti kuracağımız hakkında inandırıcı söz vereceğiz. Anayasamız hükümleri yürürlükte olmak, padişah soyunun her türden egemenlik hakları saklı kalmak ve dışda temsilcilerimiz eskisi gibi bulunmak koşullarıyla Amerika hükûmetinin mutluluğumuza ve gelişmemize yardımcı olmasını isteyeceğiz. İstiyeceğimiz mandaterlik bu biçimdedir.

d) Genel eğitim-öğretimin yayılıp genişletilmesinden amaç Amerika okullarının köylerimizde kadar girmesine izin vermek değil, millî ve islâmî eğitimimizi ve öğretimimizi yapıp geliştirmeye dikkat edeceğimize onları güvendirmekle birlikte yardımlarını istemektir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükûmetine vermek istiyoruz.

e) Dinlerin ve mezheplerin bağımsızlığı aslında dinsel ve islâmî kurallar gereğidir. Amerika kamuoyu bu gerçeği bilmediği için kendilerine bu güvenceyi vermek istiyoruz ve temsilcinin söz ettiği sınırlar savaştan evvelki sınırlarımızdır. Suriye ve diğer kısımlar bakımından bizim mandaterlik istemeye yetkimiz olup olmaması Kongrece çözümlenecek bir sorundur. Daha önce Suriye ve Irakta Amerika heyetleri kamu oyuna başvurdular. Suriye ve Filistin de bağımsız bir Arap hükûmeti kurulmasını istemekle birlikte Amerika mandaterliğini başkalarının mandaterliğine yeğlediklerini belirttiler.

f) Şimdiki hükûmet yeni kurulduğundan politikası bilinmiyor. Ancak evvelki hükûmetlerin politikaları güçsüzlük ve İtilâf Kuvvetlerinin her emrine boyun eğmek idi. Tevfik Paşa Londraya gitmiyerek Ferit Paşa ile geri dönmüştür. Amerika, Ermenistan hükûmeti belirlenmeden, dolaşan heyetlerin raporlarına göre, büyük bir Ermenistan oluşturmaya maddi olanak bulunmadığı doğrultusunda düşünmektedir. Mandaterlik hakkında ayrıntılı bilgiler posta ile gönderilmek üzere dir.

g) Şimdilik yapacağınız bildirimleri beklemek üzere Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve kazalarda gereken bildirimler yapılmasının olumlu sonuçlar vereceğini ummaktayım. Hepinize saygılarımı sunarım Efendim.

**5. Tümen Komutanı Arif
Erzurum, 1/Ağustos/1919**

Şifre Kişiyeye Özeldir

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendiye ulaştırılması ve karşılığının ivedi olarak alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

C: 3/7/1335 Amerikan mandaterliği hakkındaki izahatı âhirenize muttali olduk. Bu şeraite göre esas itibarile korkulacak birşey olmamak lâzım. Maahaza daha bir nokta hakkındaki mütâlalei âlilerini de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şerait dermeyanına müsait bulunacak olan Amerika hükûmeti bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine yani buna katlanmasına mukabil Amerika namuna ne gibi fevait ve menafi temin etmiş olacaktır. Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu bapdaki kanaat ve istilaatı samilerile de tenvir buyurmalarına müsaraaen intizar eyleriz Efendim.

Mustafa Kemal
Amasya, 3/8/1335

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

Bekir Sami Beyden alınan cevap bervechiati arz olunur:

Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Amerikalılarla şimdiye kadar cereyan eden müzakerat bittabi daima hususî bir şekilde vaki olmuş ve sırf bir faraziyyeden ibaret bulunmuş olduğuna nazaran mandaterliklerin tarafeyni akideyne tahmil edilecek şerait hakkında teatîi efkâr edilmemiştir. Mümkün olduğu takdirde ihzarile Sivas Kongresinin sürati küşadı lüzumunu hulâsaten arzeylerim.

Erkânıharbiye Kaymakamı Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyâsî vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor. Haricî vaziyet İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senasına resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Senanın kabul etmemesi için sarfediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabîî işlerine gelmiyor.

Suriyede hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telâfi etmek istiyor. İtalya namus-kâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün vahdetini, asrileşmesini, hakikî bir istiklâl almasını, âti için bile olsa, istemiyor. Yeni vesâit ve fikirle tamamen asrî ve kavi bir Müslüman - Türk hükûmeti başında hilâfet de olursa İngilterenin müslüman esirleri için bir sui misal teşkil eder. Türkiye'yi küll halinde İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa Klerikal sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek kabil olamayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet halinde muhafaza zarurî görülürse yani taksim ancak büyük askerî fedekârlıklarla husule geleceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika fikrine zahîr ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyâsî adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. Morisson gibi meşhur simalar Amerikanın Türkiye'de umumî manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiye'yi Trakyadan, İzmirden, Adanadan belki de Trabzondan ve mutlak İstanbuldan mahrum ettikten sonra eski kapitülasyonları ve boğulmaya mahkûm dahilî hududu ile müstakil bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1- Aramızda herhangi şerait altında hristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak suriş çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten surî olan istiklâlîmizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükûmet ve asrî ve idare tesisi için Patrikhanenin siyâsî imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasile mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

K: 30/7/1919. Amerikan mandaterliği hakkındaki son açıklamalarınızı öğrendik. Bu koşullara göre temelde korkulacak bir şey olmaması gerekir. Ancak bir konu hakkında daha düşündüklerinizi öğrenmek istiyoruz. Bize elverişli bunca koşullar ileri sürebilecek olan Amerika hükûmeti bu şekildeki mandaterliği üstlenmesine yani buna katlanmasına karşı Amerika adına ne gibi fayda ve yarar sağlamış olacaktır. Bununla kendi hesaplarına güttükleri amaç nedir? Bu konudaki düşünceleriniz ve duyup öğrendiklerinizle bizleri tezden aydınlatmanızı bekleriz Efendim.

Mustafa Kemal
Amasya, 3/8/1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

Bekir Sami Beyden alınan karşılık aşağıda sunulmuştur.

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler doğal olarak daima özel bir şekilde yapılmış ve sadece varsayımdan ibaret bulunmuş olduğuna göre mandaterliklerin iki âkit tarafa yükleyeceği koşullar hakkında görüş alışverişinde bulunulmamıştır. Sivas Kongresi gerçekleşebilecekse hazırlanarak ivedilikle açılması gereğini özel olarak bilginize sunarım.

Kurmay Yarbay Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyâsal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk milletinin zarını atıp olumlu bir tutum almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik işini Amerika Senatosuna resmî olarak önermiş olmakla birlikte bütün güçlerini Senatonun kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşümden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriyede umduğunu bulamayan Fransa, zararını Türkiye'de gidermek istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan savaşa sadece Anadolunun bölüşümünde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlığa kavuşmasını, ilersi için bile olsa, istemiyor. Yeni araç ve düşüncelerle tamamen çağdaş ve güçlü bir Müslüman-Türk hükûmeti başında halifelik de olursa İngilterenin müslüman tutsakları için bir kötü örnek oluşturur. Türkiye'yi tüm olarak İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, bir kaç senede kendisine bağlı bir sömürge durumuna sokar. Buna en başta özellikle din adamları memleketimizde çoktan isteklidir. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek olanağı bulunamayacağından istemez. Fakat Türkiye'yi birlik halinde korumak zorunlu görülürse yani bölüşmenin ancak büyük askerî özverilerle yapılabileceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika düşüncesine yardımı ve yandaş olur. Nitekim İngiliz siyaset adamları arasında ötedenberi bu düşünceye eğilim var. Morisson gibi ünlü kişiler Amerikanın Türkiye'de manda almasından yana oluyorlar.

Başka bir çözüm yolu da Türkiye'yi Trakyadan, İzmirden, Adanadan belki de Trabzondan ve kesinlikle İstanbuldan yoksun bıraktıktan sonra eski "kapitülasyon"ları ve boğulmaya hükümlü iç sınırları ile bağımsız bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kavrayacak şekilde geçici bir Amerika mandasını kötülerin en az kötüsü olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1 - Aramızda nasıl olsa hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyrukluğ haklarından yararlanacaklar, hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, durmadan işlerimize karışılmasına yol açacaklar, gerçekte bir kabuk niteliğinde olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Düzenli bir hükûmet ve çağdaş bir yönetim kurmak için Patrikhanenin politik ayrıcalıkları, azınlıkların kuvvetli devletler aracılığıyla sürekli korkutması ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Biribirini ifna eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhrat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükûmet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asrî bir halk haline koyabilecek bir hükûmet nazariyesine ve tatbikatına ihtilacımız var. Bunda lâzımgelen para, ihtisas ve kudrede sahip değiliz. Siyasî istikrazlar siyasî esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asrî bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâlî kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3- Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahîre ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupadan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzımgelen kuvveti haiz bir devletin muzaheretini istemek lâzımdır. İstilâcî Avrupanın bin bir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Şark Meselesini de, Türk Meselesini de atı için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzımgelen Amerika da, tabî mahzursuz değildir. İzzeti neşsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarınun düşündüğü gibi Amerikanın resmî sıfatında dinî temayül ve tarafgirlik yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın idarî makinasında bir mevki tutmaz. Amerikanın idare makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenkâr muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika şarkta mandaterliğe ve Avrupada gaile almağa taraftar değildir. Fakat onların izzeti nefs meselesi yaptıkları Avrupaya, usulleri ve ideallerile faik bir millet olmak dairesindedirler. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse Avrupaya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmî Amerikanın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbula Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler,

Bu cereyanı temsil eden resmî ve gayriresmî Amerikanın fikri hafî olarak şudur: Türkiyeyi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet, içinde muhafaza etmek şartile umumî ve birtek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken umumî bir kongre aktederek Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evlâdı olarak telâkki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak -bilhassa İngiltere- Ermenilere tavizat vermek istiyor, Amerika efkârı umumiyesinde Ermeni mazlûmları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta vahdeti milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir sureti hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadoludaki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükûmet ve İngilizler bunun, hristiyanları öldürmek, ittihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerikaya telkine el birliğile çalışıyorlar.

Her an bu millî harekâtı durdurmak için kuvvet şevki mutasavver, bunun için İngilizlerle kandırmaya çalışıyorlar. Millî harekât süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarsa (ve hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerikada hemen zahîr bulacağını yine çok mühim mehafil temin ediyorlar.

2 - Biribirini yok eden, çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların sonsuz isteklerini yerine getiren hükûmet anlayışı yerine milletin refah ve gelişmesini sağlamak, halkı, köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükûmet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Politik borçlanmalar politik tutsaklığı artırıyor. Taraf tutma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükûmeti kurmayı ayrı şeyler sayan Filipin gibi yabancı bir ülkeyi bugün kendi kendine yönetebilen çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zorluk çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her bireyi öğrenim ve eğitimi, anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın yeteneği yaratabilir.

3 - Dış rekabetleri ve güçleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya gereksinimimiz var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupadan güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü olup bittiler kalkmak ve hızla davamızı dünyaya karşı savunmak için yeterince kuvveti olan bir devletin yardımcı olmasını istemek gerekir. Yayılımcı Avrupanın bin bir araç ve lânetlenmiş politikasına karşı böyle bir vekil olarak Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu Sorununu da, Türk Sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epey vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız bazılarınun düşündüğü gibi Amerikanın resmî kimliğinde dinsel eyilim ve taraf tutma yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın yönetim makinasında bir yer tutmaz. Amerikanın yönetim makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok düzenli değişik cins ve mezhepte adamları çok bağdaşık bir şekilde bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika doğuda mandaterlik ve Avrupada başına dert almak yanlısı değildir. Ama onların onur işi saydıkları, yöntem ve ülküleri Avrupaya üstün bir millet olmak isteğidir. Bir millet, içtenlikle Amerika milletine başvurursa, girdikleri memleket ve milletin yasasına nasıl bir yönetim kurabileceklerini Avrupaya göstermek isterler.

Resmî Amerikanın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim oldu. İstanbula Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmî ve özel Amerikanın düşüncesi gizli olarak şudur: Türkiyeyi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak korumak koşuluyula genel ve birtek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika Komisyonu orada iken genel bir kongre yaparak Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu isteği çok sıcak karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan oluşturmaya eğilimli görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket çocuğu sayacaklarını en önemli çevrelerden haber aldım.

Fakat Avrupa kesinlikle bir Ermenistan sorunu yaratmak - özellikle İngiltere - Ermenilere ödünler vermek istiyor. Amerikan kamu oyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim yandaşları düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Bey gibi hatta ulusal birliği oluşturan diplomatlarımızın bile Ermeni sorunu için bir çözüm yolu önerileri var. Size resmî olarak yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadoluda yapılanları dikkat ve sevgi ile izleyen bir Amerika var. Hükûmet ve İngilizler bunun, hristiyanları öldürmek, ittihatçıları geri getirmek için yapılan bir iş olduğu düşüncesini Amerikaya aşlamaya el birliğile çalışıyorlar.

Her an bu ulusal davranışları durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal davranış hızla ve olumlu isteklerle hemen ortaya çıkarsa (ve hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerikada hemen destekçi bulacağına yine çok önemli çevreler teminat veriyorlar.

Sivas Kongresi in'ikat edinciye kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda zahîr olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerikaya müracaata mecbur görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Atı için inkişaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından yarının banileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müşterek temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1335 Halide Edip Karahisarısahip, 13/8/1335

K.O.15 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Dersaadetdeki fırakı muhtelifenin bilittihat Amerika heyetine verilmek üzere itti haz ettikleri mukarrerat berveçhizir maruzdur:

1- Ermenistan için Türkiye'nin şark hududu üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir arazi parçası terketmeye vilâyatı şarkiyenin Türkleri ve orada iş başında bulunan büyükleri atide refahını ve serbest inkişafını düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle teşriki mesai eylemiş olmak ve Kürtlerin de Ermenilere terki arazi fikrine kat'iyen mütemayil olmamak dolayısıyla izhara taraftar olmadıklarını ve hatta izhar etseler bile orada Türk ekseriyetinin şeraiti âtiye kendilerine -temin edilmedikçe- bu fikirde Kürtlerden ayrılmıyacağını zannettiklerini; şöyle ki: Evvelen, Türk ve Kürt ekseriyeti ve aralarındaki ekalliyeti sairenin meskûn olduğu arazinin tamamıyeti; saniyen, Türk istiklâlî tammı temin edilmek ve filen teyit olunması; rabian,* Türkiye'nin asrı tekâmülâta mazhar olabilmesi için serbestçe inkişafına mâni olan kuyudun ref'i ile Wilson prensiplerinde vadedildiği veçhile istiklâl ve hukukundan en emin bir tarzda istifadesine imkân bahşolunması; hâmisen** bu hususatta ve Türklerin tesrii terakkiyatında Amerikanın bize muzaheretini Cemiyeti Akvama karşı taahhüt etmesi.

2- Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskânı ve derlal arazilerinden istifadelerini temin etmesi için Amerikanın muave-net etmesi.

3- O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif Ermenilerin de yeni Ermenistan hududu dahiline nakillerinin temini.

4- Ermenistan nam ve hesabına olarak vaki olmasını muhtemel gördüğümüz terki arazi keyfiyeti müstakil bir Ermenistan namına değil ancak büyük ve medenî bir devletin mandası altında inkişaf edecek asrı bir devlet namına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistana arazi terketmek Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir âmil teşkil etmek demektir.

5- Bütün bunlar kabili münakaşa bir teklif mahiyetindedir. Bunların kat'i mahiyet itti-sap etmesi ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa oraya Amerika heyetinden bir zatın izamı elzemdir.

6- Ve en nihayet meselenin şekli kanun ve meşrua ircai için Meclisi Millîi Osmaniye tev-dii tabiidir.

K.O.12 Kumandanı Salâhattin

* Temel metinde de bu yanlışlık var rabian (dördüncü olarak) değil salisen (üçüncü olarak) yazılmak gerekirdi (B.Y.)

** Bu da rabian olmalı idi - hâmisen (beşinci olarak) değil

Amerika komüsyonunu Sivas Kongresi toplanıncaya kadar alıkoymaya çalışıyoruz. Belki kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile başatabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızın destekçisi olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını yitirmeden bölünme ve çökme korkusu karşısında, kendimizi Amerikaya başvurmaya zorunlu görüyoruz. Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta ortak olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi dayanç ve irade sahibi geniş düşünceli bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş devri artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birlik savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin düşünce ve uygarlık savaşında kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından yarının yapımcıları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimle, sizin ortakça, temelleri bile çöken, zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarnız için dua ederim. Ulusal davada canıyla başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri alçak gönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.

10 Ağustos 1919 Halide Edip Afyon, 13/8/1919

K.O. 15 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: İstanbuldaki çeşitli partilerin birleşerek Amerika komüsyonuna verilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda sunulmuştur.

1 - Ermenistan için Türkiye'nin doğu sınırı üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası bırakmayı doğu illeri Türklerinin ve orada iş başında bulunan büyüklerinin gelecekteki refahını ve bağımsızca gelişmesini düşünerek, kabul edebilecekleri düşüncesinde oldukları, ancak, bu düşüncelerini, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmak ve Kürtlerin de Ermenilere toprak vermek düşüncesine, kesinlikle yatkın olmamaları nedeniyle, açıklamaktan yana olmadıklarını ve hatta açıklasalar bile, oradaki Türk çoğunluğunun, aşağıdaki koşulların gerçekleşeceği yolunda kendilerine sağlam söz verilmedikçe, bu düşüncede Kürtlerden ayrılmıyacağını sandıklarını; şöyle ki; birincisi, Türk ve Kürt çoğunluğunun ve aralarındaki başka azınlıkların bulunduğu toprakların bütünlüğü; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak sağlanması ve edimli olarak perçinleştirilmesi; üçüncüsü, Türkiye'nin çağdaş ilerlemelere ulaşabilmesi için bağımsızca gelişmesine engel olan kayıtların kaldırılması ile Wilson prensiplerinde söz verildiği gibi bağımsızlık ve haklarından en güvenilir bir şekilde yararlanmasına olanak bırakılması; dördüncü olarak, bu konularda ve Türklerin ilerlemelerinin çabuklaştırılmasında Amerikanın bize yardımını Milletler Cemiyetine karşı yüklenmesi.

2 - Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni taşınacakları topraklara hemen yerleştirilmesi ve bu topraklardan gecikmeden yararlanmalarının sağlanması için Amerikanın yardım etmesi.

3 - Oralarda ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir halde bulunan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırları içine taşınmalarının sağlanması.

4 - Ermenistan adına ve hesabına olarak meydana gelmesini olası gördüğümüz toprak bırakma işi bağımsız bir Ermenistan adına değil ancak büyük ve uygar bir devletin mandası altında çalışacak çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistana toprak bırakmak Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya çıkarmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir ortam yaratmak demektir.

5 - Bütün bunlar tartışılabilir bir "öneri" niteliğindedir. Bunların kesin nitelik kazanması için memleketteki komüsyonlarla ilişki kurmak mümkün olursa oraya Amerika komüsyonundan bir kişinin gönderilmesi çok gereklidir.

6 - Ve en son olarak işin yasaya ve töreye uygun hale konulması için Ulusal Osmanlı Meclisine bırakılması doğaldır.

K.O. 12 Komutanı Salâhattin

**K.O. 12 Kumandanlığına
K.O. 20 Kumandanlığına**

(Yalnız K.O. 12) C, 13/8/1335 şifre:

Dersaadette fırakı muhtelifinin Amerika heyetine verilmek üzere itti haz eyledikleri mu-karrerat burada Heyeti Temsilîyemizce son derece şayanı tesessür ve teessüf görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistana vilâyatı şarkıyeden arazi terki mevzuubahs olmaktadır. Halbuki ekseriyeti Kahire Türk ve Kürt olan bu vilâyetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına kaydının bugün için bil'amel mümkün olamayacağı şöyle dursun unsurlar arasındaki münaferet ve hissi intikamın dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin avdetleri halinde bile vilâyetler dahilinde mütekâsif olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Binaenaleyh erba-bı ceraimden olmıyan Osmanlı Ermenilerine yapılacak azamî müsaade, şeraiti adıye ve mü-tesaviye dairesinde vatanlarına avdete rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü madde- de Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif bir Ermenilik tahayyülî ilimsizlik ve vukufsuzluk-tan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buraların seknesi kısmı azamî Türk ve kısmı kalili Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeniden ibaret idi. Bugün ise mevcudiyetin-den bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur, binaenaleyh bu gibi cemiyetler selâhiyetlerini tak-dir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin sulh hazırlıkları meyânında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgraftın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

**Mustafa Kemal
Ankaran, 14/8/1335**

Asayişe aittir 2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya: Dersaadete hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız ma-halline isal edilmiş ve cevap olarak matbu raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çü-rüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok zevatın fikrine muvafık olan Kara Vasfın yani Cengizin Halide Edip Hanımın mütealeaları-nı havi uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile hulâsa edilerek arz edileceği gibi asılları da Sı-vasa gönderilecektir. Bunların cümlesinde bir muzaheret ihtiyac messettiği ve bu muzahere-tin Amerika tarafından ifası ehveni şer olarak kabul ve tasvip edildiğine dair esbabı mucibe beyan edilmektedir. Matbu rapor; Cami, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Ha-lide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün fırka ve cemiyetlerin efkârı yoklandıktan sonra, ek-seriyeti azıneye göre tanzim edilmiştir. Vakıt varmış. Kongrede bir an evvel iş görmek, Ame-rikalılar gitmeden tebligat yapılmak lâzım imiş. Amerikalıları oyaltıyarak tehiri hareketlerine çalışılmış. Kongre süratle kat'i karar verebilir mi? SualileAmerikalılar, taraftarlığını ima ediyormuş. Kongrenin in'ikadını tacil buyurmaları rica olunur.

K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifre-le verildi. Yekdiğerine zeyil olan o şifrelerden biri de şu idi:

Asayişe aittir Zâta mahsustur

Ankaran, 17 Ağustos 1335

Üçüncü Ordu Müfettişi Erkânıharbiye Reisi Kâzım Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 16/7/1919 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine zeyildir:

Kara Vasfın 10 numaralı madde hakkında zeyil olarak verdiği malûmat:

1- Bir muzaheret şeklinde Amerikaya taraftar olursak ve bunu Vilâyatı Şarkıye Kongresi, Millî Kongre, bir arzu gibi telgrafta hükümetimize yazarsa Wilson'un Amerika Kongresine karşı güzel bir nokta istinat olacağı Dersaadete ekser münevveran buna taraftar ve böyle bir şey ihzar ediyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa faydalı olur diyorlar. Böyle olursa Amerikanın mandasından bilistifade diğer habisleri çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak kabul olur ve uğ-raşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle takbih ediyorlar. Yani hükümeti terzil ve milletimizi de takbih ediyorlar. Murahhasarın İstanbuldan çıkışını Parise gidişini, muhtıralarısonra diyorlar ki Avrupanın cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Meselâ; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam Torostan hudut veriyor. Ermenistan istiyor.

**K.O. 12 Komutanlığına
K.O. 20 Komutanlığına**

(Yalnız K.O. 12) K, 13/8/1919 şifre:

İstanbulda çeşitli partilerin Amerika komüsyonuna verilmek üzere almış oldukları ka-rarlar burada Temsilci Kurulumuzca son derece üzücü ve eseflendirici bulundu. Çünkü bi-rinci maddede Ermenistana doğu illerinden toprak bırakılması sözkonusu olmaktadır. Oy-sa ki ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesa-bına geçirilmesine bugün için pratik olarak bulunmadığı şöyle dursun unsurlar ara-sındaki tiksinti ve öç alma duygusunun korkunçluğu ve kuvveti Osmanlı Ermenilerinin dön-meleri halinde bile illerde yoğun olarak yerleştirilmelerini tehlikeli kılmaktadır. Bu nede-nle cürüm işlemiş olmıyan Osmanlı Ermenilerine yapılacak en son kolaylık, normal ve eşit koşullar altında vatanlarına dönmelerini kabul etmekten başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermenilik hayal etmek bilimsizlik ve anlayışsızlıktan başka bir şey değildir. Savaştan önce bile buralar halkının çoğunluğu Türk ve küçük bir kısmı Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeniden oluşmakta idi. Bugün ise varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur, bu nedenle bu gibi topluluklar yetkilerini kavramalı ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Savaş ve Dışişleri Bakanlığının barış hazırlıkları arasında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun bakmak zahmetin-den kaçınmamalıdır. Bu telgraftın olduğu gibi İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

**Mustafa Kemal
Ankaran, 14/8/1919**

İçgüvenliğe ilişkindir 2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya: İstanbul'a gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son cevap-larınız yerlerine iletilmiş ve karşılık olarak basılı raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Ce-vat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok kişilerin düşüncülerine uygun olan Kara Vasfın yani Cengizin Halide Edip Hanı-mın düşüncelerini içeren uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek sunulacağı gibi asılları da Sıvasa gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardım gerek duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılması kötülüklerin en hafifi sayılıp kabul ve onaylandığı yolunda gerekçe bildirilmektedir. Basılı rapor; Cami, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sa-di Beylerle Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra, büyük çoğunluğa göre hazırlanmıştır. Vakıt varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Amerikalılar gitmeden bildirilmek gerekiyormuş. Amerikalıları oyaltıyarak yola çıkmalarının ertelenmesine çalışılmış. Kongre hızla kesin karar verebilir mi? soru-su ile Amerikalılar, mandadan yana olduklarını ima ediyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunur.

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat

Bu telgrafta sözü geçen uzun mektuplar, günlerce telleri meşgul eden şif-relerle verildi. Birbirine ek olan o şifrelerden biri de şu idi:

İçgüvenlikle ilgilidir Kişiyi özeldir

Ankaran, 17 Ağustos 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine 16/7/1919 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu mad-desine ektir:

Kara Vasfın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği bilgiler:

1 - Bir yardım şeklinde Amerikayı uygun bulursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Ulusal Kongre, bir istek gibi telgrafta hükümetimize yazarsa Wilson'un için Amerika Kongresine karşı güzel bir dayanak noktası olacağı İstanbulda çoğu aydınlar bundan ya-nadır ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa yararlı olur diyorlar. Böy-le olursa Amerikanın mandasından yararlanarak öbür alçakları çıkarmak ve sonra yal-nızca Amerikalılarla karşı karşıya kalınabilir ve uğraşmak ta kolay olur. Bir de Ame-rikalılar bizi kuvvetle kınıyorlar. Yani hükümeti aşağılıyor ve ulusumuzu da kınıyorlar. Delegeterin İstanbuldan çıkışını Parise gidişini, notaları.....sonra diyorlar ki Av-rupanın yapmaktan çekindiklerini siz benimsiyorsunuz. Örneğin; Avrupa büyük Erme-nistan yapmıyor. Sizin Başbakan toprak veriyor. Ermenistan olsun istiyor. Halbuki şim-

Halbuki şimdiye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna mümkün demedi. Umum raporlara nazaran Anadolu'da Türkiyede bir Ermenistan olmak hatta muhtar ve mahallî idareler tesis etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu idare müthiş bir kuvveti askeriyeye istinat ettirilmezse olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olmaz. Amerika bu lütfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zaptetsin ve (.....sulh) yapsınlar. Bu da kabil değil. Rekabet mânidir. İşte Dersaadetin havadisleri. Oraca teemmül edilsin. Zaman epeyce vardır. Amerika Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2- Dersaadette büyük temaslara var. Anın için Mustafa Kemal Paşa umumî bir emir verir mi? Yoksa Dersaadetin karar ve mesaisine muvafık kalır mı? Mesaideki gaye milletin vahdeti, mülkün tamamı, istiklâl ve hakimiyetin temini! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya umumî bir emir vermezse ve kendisi de serian oradan Amerika ve İngiliz ve sairlerle irtibat yapmazsa tabî burada da faaliyet devam edecektir. Belki muhalif bir şey olur. Buna nazarı dikkate celbederim. Bu rolü, siyaseti daha âlâ tedvir eder bir (t g t l k h n). Mustafa Kemal Paşa harekâtına kuvvetine istinat ise (b t l s t n) onun akval ve beyanatı etvarü harekâtile file ve kavlen tezkîp edilmiş.

3- Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde bendelerinden olan bu zatın mevki sahibi olmaması düşünülüyor.

K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şu idi:

Şifre Zata mahsustur. Aceledir 152

Erzurumdan, 19/8/1335

K.O.20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

C: 17/8/1335

1- Bahsedilen Amerika manda muzaheretinin gayet dikkatli olarak tahlili ve gayei milîyetimiz ile mukayse olunması pek mühimdir. Dersaadetteki zümrei mesainin gayesi milletin vahdeti, mülkün tamamı, istiklâl ve hakimiyetin temini noktasında tasvir ve irae edildiğine göre Amerika mandasını kabul halinde bu gaye masun kalabilir mi?

2- Arzuyu millîye tâbi ve muvafık olmıyan kararlar hiçbir zaman millet nazarında mûta olmıyacağı cihetle mukadderatı millîye ve vatanîyede vicdanı millîye tercüman olmaktan ibaret bulunan vazîfemizi hüsnü ifa için arzuyu millînin içtima ve taallûkunu beklemeden hiçbir meselede selâhiyettar görünmemiz caiz değildir. Bu sebebe mebnidir ki tarafımızdan ecanîp ile temas ve irtibatın Kongrenin mukarreratına istinat ettirerek millet namına yapılmasını tercih etmekteyiz. Lehülhamt vatanımızdaki cereyanı millînin pek ziyade inkişaf ve taazuvu ve kespi kuvvet eylemekte olması bizleri daima bu noktaya cezp ve davet ediyor.

3- Şurası da nazarı dikkatte tutulmalıdır ki memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya selâhiyettar olabilecek bir hükûmet ancak hakimiyeti millîye esasını kabul ve bir şurayı millînin vücudunu tasvip ile ona istinat etmeyi terviç eden bir hükûmettir. Şu takdirde hükûmeti merkeziyeyi terkip edecek zevatın mutlaka muvafık olması muktazidir. Bizce olduğu gibi oradaki mesainin de bu noktanın teminine matuf olmalıdır.

4- Kariben Kongre mukarreratına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük malûmat daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Mister Brown ile bizzat görüşmeği münasip gördüm. Muhatabını sühuletle anlayan çok zeki bir genç.

Şimdi, Efendiler, Kongrede manda hakkında, cereyan etmiş olan müzakereler ve münakaşayı mümkün olduğu kadar cereyan ettiği gibi heyeti aliyenize dinletmeye çalışacağım:

Birçok zevat söz aldılar. Kimseye söz vermeden evvel, makamı riyasetten, zabıtnamede aynen münderiç olan şu kısa mülâhazayı serdettim: Bu muhtıra muhteviyatı hakkında müdavelei efkâra başlamadan evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu raporda meselâ Mister Brown'dan bahsedil-

diye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna olabilir demedi. Tüm raporlara göre Anadolu'da Türkiyede bir Ermenistan olmak hatta özerk ve yerel yönetimler kurmak bile olamaz. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu yönetim çok büyük bir askerî güce dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu güç olamaz. Amerika bu iyiliği yapamaz. Öbür devletler de buna katlanamaz. Elverir ki oralarını ele geçirsinsin ve (.....barış) yapsınlar. Bu da olamaz. Kıskançlık engeldir. İşte İstanbulun haberleri. Oraca düşünülün. Zaman epeyce vardır. Amerika Kongresi pek yakında Wilson'u dinlemek üzeredir.

2 - İstanbul'da önemli konuşmalar yapılıyor. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir emir verir mi? Yoksa İstanbulun kararlarını ve yaptıklarını uygun bulur mu? Çalışmalarda amaç milletin birliği, ülkenin bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması. Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi de oradan Amerika ve İngiliz ve başkalarıyla çabuk ilişki kurmazsa doğal olarak burada da çalışmalar sürecektir. Belki ters bir şey olur. Buna dikkatinizi çekirim. Bu rolü, politikayı daha iyi yürütür bir (tgltkh). Mustafa Kemal Paşanın çalışmalarına gücüne dayanmak ise (btlstn) onun sözleri ve demeçleri tutum ve davranışlarıyla gerçekten sözle de yalanlanmıştır.

3 - Çolak Hüseyin Salâhaddin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde kullarından olan bu kişiye önemli görev verilmemesi düşünülüyor.

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen karşılık şu idi:

Şifre Kişiyeye özeldir. İvedidir. 152

Erzurumdan, 19/8/1919

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

K: 17/8/1919

1 - Sözü edilen Amerika manda yardımının çok dikkatli olarak incelenmesi ve ulusal amacımızla karşılaştırılması çok önemlidir. İstanbul'da çalışanların amacı ulusun birliği, ülkenin bölünülmezliği, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması olarak anlatılıp gösterildiğine göre Amerika mandası kabul edilirse bu amaç korunabilir mi?

2 - Ulusal isteğe bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman ulusça tanınmayacağından ulusun ve ülkenin kaderi ulusun vicdanına tercüman olmaktan ibaret bulunan görevimizi iyi yapmak ulusal isteğin birleşip belirmesini beklemeden hiçbir işde yetkili görünmemiz doğru değildir. Bu nedenledir ki tarafımızdan yabancılarla görüşme ve ilişkilerin, Kongrenin kararlarına dayandırılarak, ulus adına yapılmasını yeğleriz. Hamdolsun vatanımızdaki ulusal akımın çok gelişip kökleşmesi ve güçlenmekte olması bizleri daima bu noktaya çekiyor ve çağırıyor.

3 - Şurası da dikkate alınmalıdır ki ülke ve ulusun kaderi hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükûmet ancak ulusal egemenlik ilkesini kabul ve bir ulusal meclisin varlığını onaylayıp ona dayanma yolunu tutan bir hükûmettir. Bunun için İstanbul hükûmetini oluşturacak kişilerin kesinkes bu nitelikte olması gereklidir. Bizim burada olduğu gibi sizin oradaki çalışmalarınız da bu noktanın sağlanmasına yönelik olmalıdır.

4 - Yakında Kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük bilgi daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Mister Brown ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolaylıkla anlayan çok akıllı bir genç.

Şimdi, Efendiler, Kongrede manda hakkında, yapılmış olan görüşme ve tartışmayı olabildiğince olduğu gibi yüksek heyetinizde dinletmeğe çalışacağım:

Birçok kişi söz aldı. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık kürsüsünden, tutanaklara olduğu gibi geçirilmiş olan şu kısa düşüncüyü söyledim: Bu raporun içeriği hakkında görüşmelere başlamadan önce bazı noktalara da dikkatinizi

Manda konusunun Kongrede görüşülmesi

mekte ve elli bin kişilik bir amele ordusu getirileceğini söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler, Mister Brown: "Ben hiçbir sıfatı resmîye ile görüşmüyorum, tamamile hususî bir surette görüşüyorum" diyor ve hatta Amerikanın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! "Manda, siz ne dersiniz odur!" diyor. Bu muhtırada mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında müdavelei efkâr etmezden evvel on dakika istirahat edelim (Saat:3:25).

Müteakıp celsede "İlk söz Vasıf Beyindir" dedim. Vasıf Bey evvelâ, mandanın tarifi hakkında uzun beyanatta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve "bir kere esas itibarile mandayı kabul edelim de şerait hakkında bilâhare görüşürüz" dedi.

Azadan Mucit Bey namında bir zat -Heyeti umumiyece asıl müzakere edilecek mesele şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşyamıyacak mıyız, mandayı ne şekil ve surette anlayarak mandaterle ne suretle görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl mesele budur, tarzında beyanatta bulundu. Ben, makamı riyasetten- "Zannederim bu rapordan iki noktai nazar tezahür ediyor: Bunların birincisi; devletin dahilî ve haricî istiklâlinden vazgeçmemesi ve ikincisi de, devlet ve milletin haricin tazyikatı muzırrasına karşı bir muavenet ve muzaheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mucip olan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı, teemmül için Teklif Encümenine havale edelim. Bilâhare huzuru âlilerine arz edelim. Herhalde dahilî ve haricî istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz" dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Deruhde ettiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir; beyhude münakaşata hasredek hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve serian vakit geçirmeksizin bir karar itihaz edelim" dedi. Ben, makamı riyasetten; "Bu meseleyi encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim (ben aynı zamanda Teklif Encümeni Reisi idim): Bu muhtıra muhteviyatı Encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kat'î karar verecek tarzda kanaat tahassul etmedi; evvelce heyeti umumiyede okunmaksızın Teklif Encümenine havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup heyeti umumiyenin noktai nazarı taayyün ettikten sonra tekrar Teklif Encümenine havale edilerek kat'î kararı vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şu beyanatta bulundu: "Bekir Sami Beyin fikrine iştirak ederim; kaybedecek vaktimiz yoktur; esasen mesele de basitleşmiştir: Tam istiklâl mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tespit edeceğimiz karar budur. Böyle mühim ve ehem olan bir meseleyi tekrar encümene ve ondan sonra tekrar heyeti umumiyeye havale ile vakit geçirmiyelim. İş uzar. Zamanımız kıymettardır. Buna bugün, yarın, yahut öbür gün her halde heyeti umumiyede bir karar verelim. Encümende vakit geçirmiyelim. Çünkü pek ruhlu bir meseledir."

Bunu müteakıp Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Sami Beyefendinin fikirlerine iştirak ettiğini söyledikten sonra "Her halde bir muza herete muhtacız ve bunun en iptidâî delili de, varidatı devletin ancak borcumuzun faizine tekabül edebilmesidir!" buyurdular.

çekmek isterim. Bu raporda örneğin Mister Brown'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirileceğini söylediği bildirilmektedir.

Efendiler, Mister Brown: "Ben asla bir resmî görevli olarak görüşmüyorum, tamamile özel olarak görüşüyorum" diyor ve üstelik Amerikanın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor. Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Manda, siz ne dersiniz odur." diyor. Bu raporda önemli olarak manda sorunu vardır. Bunun hakkında görüşmeye başlamadan önce on dakika dinlenelim (Saat 3:25).

Sonraki oturumda "İlk söz Vasıf Beyindir" dedim. Vasıf Bey önce, mandanın tanımı üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Yeniden söz aldı ve "bir kere ilke olarak mandayı kabullenelim de koşullar üzerinde sonra görüşürüz" dedi.

Üyelerden Macit Bey adında birisi - Genel kurulca asıl görüşülecek sorun bundan böyle kendi başımıza yaşayabilecek miyiz, yaşyamıyacak mıyız, mandayı ne şekilde ve nasıl anlayarak mandaterle nasıl görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl sorun budur, yollu konuştu. Ben, başkanlık kürsüsünden - "Sanırım bu rapordan iki görüş beliriyor: Bunların birincisi; devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçmemesi ve ikincisi de, devlet ve ulusun zararlı dış baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinimi bulunup bulunmamasıdır. Asıl duraksamayı gerektiren nokta budur. İzin vererseniz, bu noktayı, incelenip üzerinde düşünülmesi için Öneri Komüsyonuna verelim. Yüce kurulunuza sonra sunalım. Herhalde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz" dedim. Bunun, üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Üstlendiğimiz görev çok ağır ve önemlidir; boş yere tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu raporumuzu görüşelim ve sür'atle vakit geçirmeden bir karar alalım" dedi. Ben, başkanlık kürsüsünden, "Bu konuyu komüsyon başkanı olmak nedenile açıklıyayım (ben aynı zamanda Öneri Komüsyonu Başkanı idim): Bu raporda yazılanlar komüsyonda okundu ve çok görüşülüp tartışıldı; ancak kesin karar verecek şekilde bir kaniya varılamadı; önce genel kurulda okunmaksızın Öneri Komüsyonuna verilmişti. Bu nedenle bir kez de burada okunup genel kurulun görüşü belirlendikten sonra yeniden Öneri Komüsyonuna gönderilerek kesin karar vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şunları söyledi: "Bekir Sami Beyin düşüncesine katılırım; yitirecek vaktimiz yoktur: aslına bakılırsa iş de kolaylaşmıştır. Tam bağımsızlık mı, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Kararlaştıracağımız budur. Böyle önemli hatta en önemli bir işi yeniden komüsyona ve ondan sonra baştan genel kurula getirmekle vakit geçirmiyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın, ya da öbür gün her halde genel kurulda bir karar verelim, Komüsyonda vakit geçirmiyelim. Çünkü pek can alıcı bir sorundur."

Bundan sonra Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Sami Beyefendinin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra "her halde bir yardıma ihtiyacımız var ve bunun en belirgin kanıtı da, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir." dediler.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun beyanatta bulundu. Ondan sonra tekrar Bekir Sami Bey söz söyledi ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamen iştirak ettiğim beyanatına yalnız bir şey ilâve edeceğim: Kırım Muharebesinde nalip sıfatile çıkararak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresindeki müttefiklerimizin bize tahmil etmiş oldukları şeraiti malûme ile bu şimdi okunan muhtıradaki metalibimiz mukayese edilecek olursa, hangisinin daha çok muhilli istiklâl olduğu anlaşılır zannediyorum!"

Bekir Sami Beyden sonra Hami Bey ve Hami Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) söz söylediler. Refet Beyin beyanâtı aynen şu idi: "Mandanın istiklâli ihlâ etmiyeceği muhakkak iken bazı rüfekaımız -müstakil mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?- tarzında birtakım mütelealar dermeyen ediyorlar! Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Maamafih mandadan bahsetmezden evvel de, efkârı gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne suretle telâkki edilmiş olduğunu anlamak lâzımdır. Fazıl Paşa Hazretleri "istiklâli muhafaza şartile manda" buyuruyorlar. Hami Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan muhtıra iki kısma ayrılıyor: Bir esbabı mucibe kısmı var, ondan sonra bir de mandanın tarifine ait kısım var... Manda meselesini bunlardaki noktai nazarlara göre muhakeme için evvelâ bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıra muhteviyatı heyeti umumiyece müzekereye vaz edilmiş midir, edilmemiş midir?" İsmail Fazıl Paşa: "Suiteffehümü mucip olduğundan biz üçümüz -yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Beyler- bu muhtırayı istirdat ediyoruz. Keenlemyekiün addettik" dedi (Bu muhtıranın müsveddesi de, tebyizi de kendilerinde kalmıştır.)

Riyasetten - "Muhtıra istirdat olunmuştur" dedim.

Muhtıranın istirdat edilmiş olmasına rağmen, söz alan Refet Bey zabıtnamede beş, altı sahife yer tutan belîğ bir nutuk irad etti. Bu nutuktan aynen zabıtnameden aldığım bazı cümleler, hatibin maksudını izaha kifayet edecektir, zannedirim!

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerikayı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

..... lâf itibarile, manda ile istikâl birbirine mâni şeyler değildir; yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için muhilli istiklâl olur. Bir de, diyelim ki, biz haricî ve dahilî bir istiklâli tam isteriz! Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? yapamıyacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh aktedecek olursak ilerde, müsait şerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lâkin eğer menfi bir vaziyet hâsıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız?.....Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira

Bundan sonra, Raif Efendi mandaya karşı söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona karşılık verir yollu uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra yeniden Bekir Sami Bey söz aldı ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamen katıldığım sözlerine yalnız bir şey ekleyeceğim: Kırım savaşında galip olarak katıldığımız Paris Kongresindeki savaş ortaklarımızın bize yüklemiş oldukları bilinen koşullar ile bu şimdi okunan rapordaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedeleyici olduğu anlaşılır sanırım.

Bekir Sami Beyden sonra Hami Bey ve Hami Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştular. Refet Beyin sözleri olduğu gibi şöyle idi: "Mandanın bağımsızlığı zedelemeyeceği kesin iken bazı arkadaşlarımız -bağımsız mı kalacağız, yoksa mandayı mı üstleneceğiz? - yollu birtakım düşünceler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte mandadan söz etmeden önce de, beyinleri gıcıklayan bu raporda, bu deyimim nasıl anlaşılmakta olduğunu anlamak gerekir. Fazıl Paşa Hazretleri "bağımsızlığı koruma koşulu ile manda" diyorlar. Hami Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan rapor iki bölüme ayrılıyor: Bir gerekçeler bölümü var, ondan sonra bir de mandanın tanımına ilişkin bölüm var... Manda işini bunlardaki görüşlere göre düşünmek için önce bir noktayı anlamak isterim; bu rapordakiler genel kurulca görüşmeye konmuş mudur, konmamış mıdır? "İsmail Fazıl Paşa: "Yanlış anlaşılmaya yol açtığından biz üçümüz - yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Beyler - bu raporu geri alıyoruz. Olmamış verilmemiş saydık" dedi (bu raporun müsveddesi de, temize çekilmiş de kendilerinde kalmıştır.)

Başkanlıktan - "Rapor geri alınmıştır" dedim.

Raporun geri alınmış olduğuna bakmadan, söz alan Refet Bey tutanakta beş, altı sayfa yer tutan özenli bir nutuk çekti. Bu nutuktan olduğu gibi tutanaklardan aldığım bazı cümleler, konuşmanın amacını açıklamaya yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını yeğlemekten amacımız, bütün toplulukları tutsak eden, kalpleri vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerikayı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para sorunu değildir.

..... söz olarak, manda ile bağımsızlık birbirini engelleyen şeyler değildir; yalnız, eğer biz gerçekten güçlü olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için bağımsızlığı zedeleyici olur. Bir de, diyelim ki, biz iç ve dışta tam bağımsızlık isteriz. Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz yapamıyacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? bunu düşünelim. Şurası kesindir ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bölüşmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin garantisi altında bir barış yapacak olursak ilerde, uygun koşullarda bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi yararımızı sağlarız. Ama eğer olumsuz bir durum meydana çıkacak olursa, acaba büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız?.....Her halde bir Amerika garantisini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda

borcu, harap bir memleketi, pek mümbit olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira varidatı olan bir kavm için bir muzaheretî haricîye olmaksızın idamei hayat etmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve haricî bir muavenet sayesinde terakki edemeyecek olursak ihtimal, atide Yunanistanın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz...

Allah muhafaza buyursun, eğer, İzmir Yunanistanda kalsa ve aramızda bir muharebe açılrsa, düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurumdan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Bina-naleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve muzahir bulmak için lâ-zımdır." Hatip sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu maruzatımla müzakeratı atıye için bir mukaddeme yapabildimse müteşekkirim."

Efendiler, bu parlak ve mahirane nutkun, dinliyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceği dalâletkâr tesirin derecesini sühuletle takdir buyurursunuz. Efkârın, bunu takip etmesi muhtemel olan aynı fikirdeki hatiplerin nutuklarile büsbütün tesemmüm etmesine meydan vermemek ve sureti hususîyede tenvir ve irşada zaman bulabilmek için, derhal "on dakika istirahat edelim efendim" diye-rek celseyi tatil ettim (Saat 5:30 da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri calibi dikkattir. Refet Beyefendi, Yunan-lıları İzmirde muvakkat telâkki ediyor ve hali harpte olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmirde kalırsa ve hali harbe girilirse başa çıkamıyacağımız kanaatin-de bulunuyor.

Bundan sonraki celsede Bursa murahhaslarından Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun beyanatta bulundu. Hami Bey buna daha uzun beyanatla cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru beyanatını şu ma-lûmatı ita ederek teyit ediyordu:

"Fakat şimdi biraz da işin kat'i bildiğim bir cihetinden bahsedeceğim. Mese-lenin bu safhasında alâkadar olan zat ile şahsan temas ettiğimden sözlerim tah-minî değil, kat'idir. İstanbuldan hareketimden evvel Sadrı Sabık İzzet Paşa Haz-retlerini ziyarete gitmiştim; her halde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler; bendenizden de bu husustaki fikrimi sordular, ben de dü-şündüklerimi arzettim; birkaç gün sonra bendenizi çağırıp şu meseleyi izah etti-ler: Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra İstanbula gelip siyasî fırkalar-ın noktai nazarlarını istizah ile meşgul olan Amerika Tahkikat Heyeti Azası, İz-zet Paşayı konağında ziyaretle Anadolu'daki teşkilâtı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve paşayı da -yani İzzet Paşayı- bu işin müteşeb-bisi bildiklerini söylemişler ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Ameri-kan mandasını talep ettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir" demişler; Paşa, bunu, bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve her halde böyle bir çareye tevessül mecbu-riyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sıvasa gittiğim zaman oradakilere bu va-ziyeti anlatmaklığımı tavsiye buyurdu. İzzet Paşanın kanaati de bu suretle talep edilecek bir mandanın yüzde doksan ihtimali kabulü bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şerait dermeyanı zarurî olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Ameri-ka için milletin arzusuna istinat etmeden, mandayı kabul etmek mümkün olma-dığından, Kongremiz tarafından izhar edilecek arzusunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir noktai istinat olacağını da söyledi. Bendeniz bu mese-leyi İstanbuldan şifre ile Erzurumda Rauf Bey'e bildirdim." "Mandanın cismîn-

beş yüz milyon lira borcu, yıkılmış bir yurdu, pek verimli olmayan toprakları ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir ulus için bir dış yardım olmaksı-zın yaşamayı sürdürmek olanağı bulunamaz. Eğer bundan sonra da bu halimiz-de kalır ve bir dış yardımla ilerleyemeyecek olursak belki de gelecekte Yuna-nistanın bile saldırılarına karşı kendimizi savunamayız...

Allah korusun, eğer, İzmir Yunanistanda kalsa ve aramızda bir savaş çık-sa, düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurumdan hangi demiryolu ile nakliyatımızı yapabileceğiz? Bu nedenle, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve yardımcı bulmak için gerekli-dir." Konuşmacı sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu söylediklerimle ileride-ki görüşmelere bir başlangıç yapabildimse sevinirim."

Efendiler, bu parlak ve ustaca nutkun, dinliyenlerin düşünce ve kanıları üzerinde yapabileceği yanıltıcı etkinin ölçüsünü kolay anlarsınız. Kafaların, bunu izlemesi olası bulunan eş düşüncedeki konuşmacıların nutukları ile büs-bütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel aydınlatma ve doğru yolu göstermelere zaman bulabilmek için, hemen "on dakika dinlenelim efendim" diyerek oturumu kapattım (Saat 5:30 da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yu-nanlıları İzmirde geçici sayıyor ve savaşta olduğumuzu kabul etmiyor. Yunan-lılar İzmirde kalırsa ve savaş çıkarsa başa çıkamıyacağımız kanısında bulun-u-yor.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, man-daya karşı uzun sözler söyledi. Hami Bey buna daha uzun sözlerle karşılık ver-di ve gerçekten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru konuşmasını şu bil-gileri vererek pekiştiriyordu:

"Ama şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yönünden sözedeceğim. İşin bu aşamasında ilgili olan kişi ile kendim görüştüğümünden sözlerim yaklaşık değil, ke-sindir. İstanbuldan ayrılmadan evvel eski başbakanlardan İzzet Paşa Hazretleri-ni görmeye gitmiştim; her halde bir manda gereksiniminin bulunduğu kendi-leri de inanmışlardı; benden de bu konuda ne düşündüğümü sordu, ben de dü-şündüklerimi söyledim; birkaç gün sonra beni çağırıp şu işi anlattılar: Suriye ve Adana yörelerinde dolaştıktan sonra İstanbula gelip siyasî partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışmakla meşgul olan Amerika Soruşturma Hey'eti Üyeleri, İzzet Paşayı konağında görmeye gelerek Anadolu'daki ulusal örgütlerin Türk milletini temsil ettiğine inandıklarını ve Paşayı da - yani İzzet Paşayı - bu işin girişimcisi bildiklerini söylemişler, ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını istetecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir" demişler, Paşa bunu, bana açıkladıktan sonra, bu milletin bir savaşa daha gücü kalmadığından ve her halde böyle bir çareye başvurmak zorunluluğunda bulun-duğumuzdan söz etti ve Sıvasa gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatma-mı öğütledi. İzzet Paşanın kanısı da bu yoldan istenecek bir mandanın yüzde doksan kabul edilme olasılığı ve yalnız bizim için birtakım koşullar ileri sürmeniz zorunlu bulunduğu yolundadır. Hatta Paşa, Amerika için milletin istenime da-yanmadan, mandayı kabul etmek olası bulunmadığından, Kongremiz tarafından belirtilecek istenim Avrupa devletlerine karşı Amerikadan yana bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Ben bu konuyu İstanbuldan şifre ile Erzurumda Rauf Bey'e bildirdim." "Mandanın kendisinden çok ismine karşı çıkanlar boşu-

den ziyade ismine itiraz edenler beyhude telâş ediyorlar, kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demiyelim de isterlerse, (devleti ebet-müddet olduk!)," diyelim.

Bu son söze cevap verenler meyanında Hüsrev Sami Beyin şu sadası işitildi: **"Fakat bizim bu mesaiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile milleti ebet-müddet olduğumuzu ispat etmektir!"** Hami Bey, buna, bir ricat ima eder tarzda cevap verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü içtimain nihayetine kadar beyanatta bulundu. Vasıf Beyin uzun sözlerinin kisasını, zabıtnamede aynen mazbut olan şu cümlelerle enzari aliyenize vaz ediyorum: "Bütün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler yine muzaheret muhtacdır. (Vasıf Bey sözlerinin mebadisinde mandaya, muzaheret, ismini verelim demişti). Dört yüz ilâ beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz diyecekler, halbuki bizim varidatımız bunun faizine bile kâfi değildir." O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız; için müstakil yaşamaya, vaziyeti maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanibaşımızda, bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükûmetler var; onların ihtirasatına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler." Vasıf Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

".....İstanbuldaki Amerikalılar (mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam

Nizamnamesine dahildir) diyorlar; işte bütün bu esbaba mebni İngiltereyi kendimize daimî düşman ve Amerikayı da ehveni şer addediyorum; eğer tasvip ederseniz buradan İstanbuldaki mümessile bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpito istiyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günkü içtimada, manda meselesine temas eden Rauf Beyin mazbut beyanatı aynen şudur: "Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbuat ve gerekse sair mehafil tarafından birçok sözler söylendi. Vakîâ heyeti aliye, muzaheret hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu muzaheret kimden istiyeceğimiz tasrih edilmedi; Amerika olduğu ima tarikiyle anlatılıyorsa da, benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz."

Bu sözlerden, Rauf Beyin telâkkisile, gerek Sivas Kongresi Heyetinin ve gerek Erzurum Kongresi Heyetinin telâkkiyatı arasında bir suítefehhüm olduğu şüphe yoktur. Rauf Beyin telâkkisini tefsir eden bu beyanatının, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri beyannamelerinin yedinci maddesindeki tarzı tahrirden neş'et ettiğine hükmolunabilir. Filhakika bu maddenin tarzı tahririnde ihtimalki -mandacılıkta pek ileri giden ve namütenahi propagandalarile efkârı umumîyeyi duçarî zâf edenleri iskât ve belki bundan daha ziyade onların müddealarına bir cevap olmak üzere bir nevi hususîyet vardır. Madde muhteviyatı mantık dairesinde tetkik ve mütalea olununca ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini talep fikri mevcut olmadığı tahakkuk eder. Bu noktayı vazıhan irae için mevzuubahs maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7 - Milletimiz, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sînâî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istik-

na telâşlanıyorlar, kelimenin önemi yoktur. Önem, işin gerçeğinde ve niteliğindedir. Manda altına girdik demiyelim de isterlerse (sonsuz yaşayacak devlet olduk!) diyelim."

Bu son söze karşılık verenler arasında Hüsrev Sami beyin sesi şöyle duyuldu: **"Ancak bizim bu çalışmadan amacımız, kendimizi savunup sonsuza dek yaşayacak millet olduğumuzu kanıtlamaktır."** Hami Bey, buna, eski düşüncesinde görünür gibi bir karşılık verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü toplantının sonuna kadar konuştu. Vasıf Beyin uzun sözlerinin kisasını, tutanakta olduğu gibi yazılmış olan şu cümlelerle gözlerinizin önüne seriyorum: "Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bırakacaklarını söyleseler bile yine desteksiz yapamayız. (Vasıf Bey sözlerinin başlarında mandaya, destek, adım verelim demişti). Dört yüzle beş yüz milyon lira arası borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz diyecekler, halbuki bizim gelirlerimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman zor bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız yaşamaya, malî durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanibaşımızda, bizi bölüşmeyi amaç edinmiş devletler var; onların açgözlülükleri karşısında yok olunuz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu koşullar içinde bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşebilirler." Vasıf Bey konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

"...İstanbuldaki Amerikalılar (mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam* Tüzüğünde vardır) diyorlar, işte Amerikayı da kötülerin küçüğü sayıyorum; uygun bulursanız buradan İstanbuldaki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir hey'et göndermek için bir torpito istiyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günkü toplantıda, manda işine değinen Rauf Beyin tutanağa geçmiş demeci, olduğu gibi şudur: "Bu manda işi üzerinde şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok şeyler söylendi. Herne kadar yüksek topluluğumuz dış destek ilkesini kabul buyurdu ise de bu desteği kimden istiyeceğimiz belirtilmedi; Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da, benim kanımca doğrudan doğruya belirtilmesinde bir sakınca olamaz."

Bu sözlerden, Rauf Beyin görüşü ile, gerek Sivas Kongresi genelkurulunun ve gerek Erzurum Kongresi genelkurulunun görüşü arasında bir yanlış anlama olduğu kuşku götürmez. Rauf Beyin anlayışını açıklayan bu konuşmasının, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazış özelliğinden doğduğu kanısına varılabilir. Gerçekten bu maddenin yazılış tarzında belki - mandacılıkta pek ileri giden ve sonsuz propagandalarile kamuoyunu zayıflatanları susturmak ve belki bundan daha çok onların savlarına bir karşılık olmak üzere - bir tür özellik vardır. Maddede yazılanlar mantık ışığında incelenip okununca ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini isteme düşüncesi bulunmadığı kesinleşir. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi olduğu gibi anımsatmak isterim:

Madde: 7 - Milletimiz, çağdaş amaçları yüce bilir ve teknik, endüstriyel ve ekonomik durum ve gereksinmelerimizi iyice anlar. Bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve ülkemizin bütünlüğü saklı kalmak koşuluyla

* Şimdiki "Birleşmiş Milletler"i andırır uluslararası bir kuruluş (B.Y.)

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir.

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir.

lâli ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartile altıncı maddede musarrah hudut dahilinde millîyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin, fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız ve bu şeraiti âdile ve insanîyeyi muhtevi bir sulhün da acilen tekarri-rü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahassı amali millîyemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız" sözlerinden manda fikrine sahip olanlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve medlûlü bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi bu sarahat dairesinde vukubulacak muavenetleri maalmemnuniye karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakir şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an evvel inşalarında ve alelûmum diğer şimendifer hatlarımızın, yollarımızın, limanlarımızın inşaları teklifinde bulunacak ecnebî sermayedarının muavenetleri maalmemnuniye kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlîni ve vatanımızın tamamiyetini ihlâlê matuf muzmerrati olmasın. Bu maddede münderiç olan "millîyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılmaya da mahal yoktur. Çünkü bu esaslara riayetkâr dünya devletleri meyanında yalnız Amerikalılar değildir. Mesela İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de mevzuubahs olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine bir ima yapılmak istenseydi "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesile iktifa edilmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh maddenin izah ettiği şerait dahilinde fennî, sınaî, iktisadî muavenetin hüsnü telâkkisi umum devletlere şamil olduğu sarihdir.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki noktai nazarımın, - ki bundan evvel cari ve bu dakikada heyeti aliyenizin de utlail dahilinde bulunan bunca muhaberât ve münakaşatımızla sabit olmuştur- aylardanberi gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle hemfikir değildi veyahut hemfikir idi de Sıvasta İstanbuldan gelenlerle mülâkattan sonra tebdili fikretmiş oluyor. Burasını kestirmek bence müşküldür. Şimdi biraz daha Rauf Beyi dinliye-lim; Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Mütarekenin bidayetinde Almanlar sulhü imza etmiyecek zannolunurken İngiliz matbuatı bazı ifşaatla bulundu; bunun birinci kısmı Almanyanın sulhü imza edeceğine dairdi. Bu tahakkuk etti. İkinci kısmı da Türkiyenin taksimine dairdi. Bu hamdolsun tahakkuk etmedi. Bu kısımda konferansın kararı mucibince Kızılırmağın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerika himayesine veriliyor. Belki Gürcüstanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmağın garbindaki arazi de, İzmir ve İstanbul müstesna olmak üzere mahreci Antalya olarak Türkiyeyi teşkil ediyordu. Bu kısmın şimali, İtalya ve Fransız ve cenubu da İngiliz himaye ve idaresine veriliyordu. İzmirin işgali bu ifşaatın doğruluğunu ispata başladı. Binaenaleyh bu tehlike karşısında memleketimize

la altıncı maddede belirtilen sınır içinde millîyet ilkelerine saygılı ve ülkemizi ele geçirmek amacı gütmeyen herhangi devletin, teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle karşılırsınız ve bu adaletli ve insancıl koşulları içeren bir barışın da tezelden kararlaştırılması insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına ulusal isteklerimizin en önemlisidir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı düşüncesi vardır? Olsa olsa "herhangi devletin teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle karşılırsınız" sözlerinden manda düşüncesine kapılanlar bulunabilir. Fakat mandanın anlam ve kavramı bu olmadığı kesindir. Her zaman ve bugün bile bu açıklık içinde yapılabilecek yardımları sevinçle karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara - Ereğli ve Keller - Diyarbakir demiryollarının inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri - Sivas - Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle kabul ettik ve örneğin Ankara şehrinin ve başka Anadolu şehirlerimizin bir an önce inşalarında ve bütün yollarımızın, limanlarımızın inşalarını önerecek yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını sevinçle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığını ve ülkemizin bütünlüğünü bozmaya yönelik gizli düşünceleri olmasın. Bu maddede yer alan "millîyet ilkelerine saygılı ve ülkemizi ele geçirmek amacı gütmeyen herhangi bir devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılmak da yersizdir. Çünkü bu ilkelerimizin bir anca inşalarında ve bütün öbür demiryollarımızın uyan dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar değildir. Örneğin İsveç Devleti, Belçika Devleti o nitelikte devletler değil midir ? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi ? Bir de, eğer Amerika Devletine dolaylı bir değinme yapılmak istenseydi "herhangi bir devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesile yetinmek lâzımgelirdi. Demek ki maddede açıklanan koşullarla teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımın hoş görülmesi düşüncesinin tüm devletleri kapsadığı açıkça bellidir.

Efendiler, bu manda sorunu hakkındaki görüşümün, - ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüce kurulunuzun da bilgi edinmiş bulunduğu bunca yazışma ve tartışmalarımızla kanıtlanmıştır - aylardanberi gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle aynı görüşte değildi ya da aynı görüşte idi de İstanbuldan gelenlerle Sıvasta konuştuktan sonra düşüncesini değiştirmiştir. Burasını kestirmek bence zordur. Şimdi biraz daha Rauf Beyi dinliye-lim; Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Ateşkesin başlarında Almanlar barışı imzalamıyacak sanılırken İngiliz basını bazı açıklamalarda bulundu; bunun birinci kısmı Almanyanın barışı imza edeceğine ilişkindir. Bu gerçekleşti. İkinci kısmı da Türkiyenin bölüşülmesine ilişkindi. Bu hamdolsun gerçekleşmedi. Bu kısımda konferansın kararı uyarınca Kızılırmağın doğu tarafı Ermenistan sayılarak Amerika korumasına veriliyor. Belki Gürcüstanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmağın batısındaki topraklar da, İzmir ve İstanbul hariç olmak üzere deniz çıkışı Antalya olarak Türkiyeyi oluşturuyordu. Bu kısmın kuzeyi, İtalya ve Fransız ve güneyi de İngiliz korumacılığı ve yönetimine veriliyordu. İzmirin işgali açıklamaların doğruluğunu kanıtlamaya başladı. Demek ki bu tehlike karşısında mem-

karşı en bitaraf vaziyette bulunan Amerikanın muzaheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaatteyim."

Rauf Beyin fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, taraftarlarını iskât edecek mütevassıt bir çare ile hitam buldu. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu: "Amerikada senelerdenberi aleyhimizde yapılmakta olan menfi propagandaların tevlit ettiği cereyanı efkârı tashih için her şeyden evvel Amerika Kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görececek bir heyeti davet etmek". Bu teklif ittifakı âra ile kabul olundu. Kongre Divanı Riyasetinin imzalarile bu yolda bir mektup tesvit olunduğunu hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilebilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba sureti mahsusada ehemmiyet atfemiş değildim.

Efendiler, küçük bir istitrat yapayım. Vesika olarak müracaat ettiğim Kongre Zabıtnamesi, Divanı Riyaset Kâtipliğinde bulunan Afyon Karahisar Murahhası Şükrü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Beyin yazısile muntazam bir deftere tebyiz olunmuştur.

Efendiler, Kongre 11 Eylûlde hitam buldu. 12 Eylûlde Sivas ahâlisinin de huzurile açık bir celse yapılarak bazı nutuklar irad edildi. Kongre müzakeratı esnasında mühim olarak Meclisi Meb'usanın tesni intihabı ve mahallî içtima neresi olmak lâzım geleceği hususatına temas edildi. Fakat şimdi izahına başlayacağım mesail Kongre müzakeratını kısa kesmeyi icap ettiriyordu. Bu son noktalarla bilâhare Heyeti Temsilîye iştigal etti. 9 Eylûl 1335 günü toplanmış olan bazı malûmat Kongreye şu suretle izah edildi: "Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kuvvetleri tazif edildi. General Milne Konyaya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa muhalefette tereddüt ediyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey fasilesinden bir adammış. Rüfeka-yı kiramın böyle vaziyetler karşısında şiddetle hareket taraftarı olduğunu bildiğimden seri ve şedit tedabir ittihazını Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan itimadına istinaden Kongre namına icap eden tebligat ve teşebbüsatta bulunmuştur. Bu tarzı hareketin heyeti aliyenizce kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valilere şedit ihtaratta bulunuyor. Mıntıkalara ümerayı askeriyeden millî kumandanlar tayin ediyor ve bu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir diyor". Kongre teklifi kabul etti. Bunu müteakıp şu yolda izahata devam ettim:

"Buraya Galip Bey isminde bir vali tayin edilmiş, geliyormuş; fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir malûmata destres olduk. Mister Nowil isminde bir İngiliz binbaşısı Bedirhanîlerden Kâmrân, Celâdet ve Cemil Beylerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatyaya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından istikbal edilmişlerdir. Harput valisi de zahiren bir posta hırsızını takip bahanesile otomobille Malatyaya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Hısmmansurdaki müfreze de verilmiştir. Maksatlarının Kürtleri, Kürdistan teşkili vadile aleyhimize ve bize karşı suikast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve mukabil tedabire de tevessül edilmiştir. Meselâ valiyi ve diğerlerini tevkif ettirmek istiyoruz. Malatya mutasarrıfı da Kürt aşairini

leketimize karşı en tarafsız durumda bulunan Amerikanın desteğini kabul etmek zorundayız. Ben bu kanıdayım."

Rauf Beyin düşüncesini anlamak için bundan sonra çok uzun süren sözlerini dinlemeye bilmem gerek kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve tartışmalı olarak geçen bu manda görüşmesi, yandaşlarını susturacak bir orta çare ile sonuçlandı. Hem de bu çareyi öneren yine Rauf Bey oldu: "Amerikada senelerdenberi bize karşı yapılan olumsuz propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden öne Amerika Kongresinden memleketimizi inceleyecek ve gerçeği görececek bir heyet çağırmak." Bu öneri oybirliği ile kabul olundu. Kongre Başkanlık Divanının imzaları ile bu yolda bir mektup kaleme alındığını anımsıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Efendiler, esas konudan biraz ayrılarak birşey söyleyeyim. Belge olarak başvurduğum Kongre Tutanağı, Başkanlık Divanı Kâtipliğinde bulunan Afyon Delegeşi Şükrü ve mandayı savunan nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Beyin yazısile düzenli bir defterde temize çekilmiştir.

Efendiler, Kongre 11 Eylûlde sona erdi. 12 Eylûlde Sivas halkının da bulunduğu açık bir oturum yapılarak bazı nutuklar okundu. Kongre görüşmeleri sırasında önemli olarak Meb'uslar Meclisinin seçilmesinin çabuklaştırılması ve toplantı yerinin neresi olması gerektiği konularına değinildi. Ancak şimdi açıklamaya başlayacağım sorunlar Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla, sonradan Temsilci Kurul uğraştı. 9 Eylûl 1919 günü toplanmış olan bazı bilgiler Kongreye şöyle açıklandı: "Eskişehir ve Afyondaki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Milne Konyaya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta duraksıyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey gibi bir adammış. Değerli arkadaşlarımin böyle durumlar karşısında sert davranmak yanlısı olduklarını bildiğimden çabuk ve sert önlemler almasını Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken bildi rileri yapmış ve girişimlerde bulunmuştur. Bu tür davranışın yüksek heyetinizce uygun bulunmasını rica ediyor. Fuat Paşa, valilere sert uyarılarda bulunuyor. Bölgelere, ileri gelen askerlerden ulusal komutanlar atıyor ve bu komutanlara ulus adına her türden yetki verilmiştir diyor." Kongre öneriyi benimsedi. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

"Buraya Galip Bey adında bir vali atanmış, geliyormuş; fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip mi olduğu anlaşılamadı. Fakat bizim elimize bir bilgi geçti. Mister Nowil adında bir İngiliz binbaşısı Bedirhanîlerden Kâmurân, Celâdet ve Cemil Beylerle birlikte yanında on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatyaya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından karşılanmıştır. Harput valisi de sözde bir posta hırsızını izleme bahanesile otomobille Malatyaya gelmiştir. Bu amaçla bunlara Hısmmansurdaki birlik de verilmiştir. Amaçlarının Kürtleri, Kürdistan kurmak vaad ederek bize karşı düşman olmaya ve bize suikast yapmaya sevk etmek olduğu anlaşılmış ve karşı önlemlere de baş vurulmuştur. Örneğin valiyi ve diğerlerini tutuklatmak istiyoruz. Malatya mutasarrıfı

Sivas Kongresini akim bırakmak teşebbüsleri

Sivas Kongresini yarıda bırakmak girişimleri

Malatyaya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13 üncü Kolordu muntkasında faaliyetlere girdik. İcap eden tedabir ittihaz edilmiştir. Yarın akşam Harputtan sevkedilen bir müfreze askeriye erbabı fesadı tenkil edecektir. Buradaki kolordu kumandanı da lâzım gelen tedabiri ittihaz etmiştir. Malatya ve diğer mahallere de lâzım gelen emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresinin bütün müddeti cereyanınca sinirlere gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan hâli kalmıyordum. Ancak aldığım bütün malûmatı olduğu gibi Kongre Heyetine arz etmekle faydadan ziyade mahzur tasavvur ediyordum. Gördünüz ki, şimdi izah edeceğim veçhile, hakikaten tehlikeli addedilebilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatkâr bir lisan kullanmayı tercih etmiştim. Bence en mühim mesele her nevi müşkülât ve mehalike rağmen Sivas Kongresinin neticeli mukarreratla müzakeratını bir an evvel ikmal etmiş olmak ve bu mukarreratı memlekette tatbika girişmek idi. Bu arzum husul buldu. Bütün memlekete şamil millî teşkilât nizamnamesinin ve Umumî Kongre beyannamesinin derakap tab'ı ve neşri tamimi esbabına tevessül olundu. Yalnız memulün fevkinde yeni hadisat karşısında kalındığından Kongrenin hitam bulmuş olmasına rağmen Kongre Heyetinin yeni vaziyetler inkişaf edinceye kadar Sıvasta kalmalarını münasip gördüm ve icap ederse daha kuvvetli fevkalâde bir kongre akti için de istihzaratta bulundum. Ali Galibin firarı üzerine Kongre Heyetini Sıvasta alıkomaktan sarfınazar edildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesinin sukutu üzerine fevkalâde kongre aktine de ihtiyaç görülmedi (Ves. 55).

Şimdi Efendiler, mücadele tarihimizde mühim bir vak'a teşkil eden Ali Galip meselesi hakkında müsaade buyursanız biraz tafsilât vereyim:

Efendiler, daha Temmuz bidayetinde, Erzurumda bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmrân Ali isminde iki şahsın ecnebîler tarafından, külliyetli para ile Dersaadetten Kürdistana gönderileceği, bunların tesvilât ve aleyhte tahrikâtı memur oldukları ve bir iki gün zarfında hareket etmiş veyahut edecekleri istihbar edildi. Bu haber üzerine, bunların, dağdağasız tarassut ve derdestleri lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Kumandanına ve ayrıca Erkânıharbiye Reisi olan Halit Beye ve Canik mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, 13 üncü Kolordu Kumandanına verdiğim emirde, mevzuubahs insanların, İstanbuldan hareket eylediklerinin bildirildiğini ve ittihaz olunacak tedabir meyanında hassaten Mardin istasyonunda sıkı bir murakabe tesisinin muvafık olacağını yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem namlarında üç şahsın, refakatlerinde, vaktile Diyarbakır vilâyetinde aleyhimizde propaganda yapan bir ecnebî zabiti bulunduğu halde, silâhlı Kürtler muhafazasında olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatyaya geldikleri ve mutasarrıf, belediye reisi taraflarından istikbal edildikleri 13 üncü Kolordunun iş'arından anlaşılıyor." 15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 3 üncü Kolordu Kumandanlığına buna dair gönderdiği 6 Eylül 1335 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen malûmatla "ecnebî zabitinin, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üzere hükûmeti merkezîyenin müsaadesile dolaştığını söyledikleri; Malatya-

rı da Kürt aşiretlerini Malatyaya çağırıştır. Bu durum üzerine 13 üncü Kolordu bölgesinde çalışmalara başlandı. Gereken önlemler alınmıştır. Yarın akşam Harputtan gönderilen bir asker kolu ortalığı karıştıranları tepeleyecektir. Buradaki kolordu komutanı da gereken önlemleri almıştır. Malatya ve başka yerlere de gerekli emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresinin kapladığı bütün sürede sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Gördünüz ki, şimdi açıklayacağım gibi, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip sorunundan da söz ederken ihtiyatlı bir dil kullanmayı yeğlemiştim. Bence en önemli sorun her türlü zorluk ve tehlikeye karşın Sivas Kongresinin iş bitiren kararlarla görüşmelerini bir an önce tamamlamış olmak ve bu kararları ülkede uygulamaya girişmek idi. Bu isteğim oldu. Bütün memleketi kapsayan millî örgüt tüzüğüne ve Genel Kongre bildirisinin hemen bastırılıp yayımlanmasına geçildi. Yalnız umulanın üstünde yeni olaylar karşısında kalındığından Kongre bitmiş olmasına karşın Kongre üyelerinin yeni durumlar gelişinceye kadar Sıvasta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha güçlü olağanüstü bir kongre toplamak için de hazırlıklar yaptım. Ali Galibin kaçması üzerine Kongre üyelerini Sıvasta alıkoymaktan vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre yapmaya da gerek görülmedi (Belge 55).

Şimdi Efendiler, Kurtuluş Savaşı tarihimizde önemli bir olay olan Ali Galip sorunu hakkında izin vererseniz biraz geniş bilgi vereyim:

Efendiler, daha Temmuz başlarında, Erzurumda bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmrân Ali isminde iki kişinin yabancılar tarafından, yüklü para ile İstanbuldan Kürdistana gönderileceği, bunların yalan dolanla ve bize karşı kışkırtmalar yapmakla görevli oldukları ve bir iki gün içinde yola çıkmış oldukları ya da çıkacakları haber alındı. Bu haber üzerine, bunların, sessizce gözetlenmesi ve tutuklanmaları gereğini 3 Temmuz tarihinde Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Komutanına ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Beye ve Samsun mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, 13 üncü Kolordu Komutanına verdiğim emirde, sözkonusu kişilerin, İstanbuldan yola çıktıklarının bildirildiğini ve alınacak önlemler arasında özellikle Mardin istasyonunda sıkı bir Kontrol kurulmasının uygun düşeceğini yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem adlarında üç kişinin, yanlarında, evvelce Diyarbakır ilinde bize karşı propaganda yapmış olan bir yabancı subay bulunduğu halde, silâhlı Kürtler korumasında Elbistan ve Arga üzerinden Malatyaya geldikleri ve mutasarrıf, belediye başkanı taraflarından karşılandıkları 13 üncü Kolordunun bildirisiinden anlaşılıyor." 15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 3 üncü Kolordu Komutanlığına bununla ilgili olarak gönderdiği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 sayılı şifresinde verilen bilgilerde "yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükûmetinin izini ile dolaştığını söyledikleri; Malatyada bulunan atlı alayı;

da bulunan süvari alayı; mevcudu az olduğundan bunları tevkife cesaret edemediği; maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbula müracaat edildiği 13 üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nerele-ri gezecekleri hakkındaki malûmatını Harput valisinden sordum." denilmekte idi (Ves. 56). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne maksatla geldikleri 3 Temmuz tarihindenberi malûmumuzdur. Beş on müsellâh Kürde karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tevkifine cesaret edilememiş; asıl calibi hayret olan cihet, bunların tevkifi için İstanbula müracaat edilmiş olduğu haberidir!

Bu küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen noktaları; o zamanki vaziyeti görüşte şayanı dikkat, telâkki ve zihniyet farkları gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyanbekirde, 13 üncü Kolordu Kumandanının tarzı hareketi, mucibi işti-bah görüldüğünden, doğrudan doğruya, bu Kolordunun Erkânıharbiye Reisine, 3 üncü Kolordu Kumandanının imzasile 7 Eylül 1335 tarihinde yazılan (zatta mahsus) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz binbaşısının behemehal tevkif ve Sıvasa sevk edilmeleri için, Elâzizde bulunan 15 inci Alay Kumandanı İlyas Beyin bizzat emrinde altmış kadar atlı ve estersüvarın en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya hareketi için -tesrian lilmaslaha- doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin sürati hareketinin temini rica edildi. 8 Eylülde, Sıvasta da bir otomobil ile bazı zabitan gönderileceği malûmatı verildi (Ves. 57).

Diyanbekirden, Erkânıharbiye Reisinin 7/8 Eylül 1335 tarihile bana gönderdiği şifrede "tevkif hakkındaki arzuya muttali oldum. Bu bapta kumandan beyin emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü havassı askeriyelerine tamamen vâkıfım. Tarafımdan vukubulacak tebligatı ise, tamamen icrada tereddüt ederler. Bu bapta İstanbulla muhaberedeyiz. Bu hale göre icrayı icabı menu reyi âlileridir. Şifre kaleminin 357 numarasile arz edilmiştir."

K.O.13 Erkânıharbiye Reisi Halit

Elâzizdeki Alay Kumandanı İlyas Beyden K.O. 13 Kumandanının emrine cevaben gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordunun muvafakati olmadan, buradan, hareket etmeğlim münasip olmayacağından hareket emrinin Kolordudan tebliğine delâlet buyurunuz" denilmekte idi (Ves. 58).

Halit Beye derakap verdiğim cevap, aynen şu idi:

7/8 Eylül 1335

"Zevâtı malûmenin habaseti sabit olmuştur. Hükûmeti merkeziye.....bu habasette müsterektir. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu bapta, tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevk etmeyecek surette, derhal emir vermek, vakit geçirmemek lâzımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatı âliniz tarafımızdan Elâziz ve Malatyadaki alay kumandanlarına vukubulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Lüzumu hakikî varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi deruhde etsin! Tennen zamanı geçmiştir. İcraat cevabınıza muntazırız kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Kumandanı İlyas Bey de, aynı tarihte, bizzat şu emri verdim: "Zevâtı malûmenin hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbuldaki hükûmeti merkeziye dahi

mevcudu az olduğundan bunları tutuklamaya cesaret edemediği; bununla birlikte bunların vakit geçirmeden tutuklanması için İstanbula baş vurulduğu 13 üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne amaç ve ne görev için nerele-ri gezecekleri hakkında bildiklerini Harput valisinden sordum." denilmekte idi (Belge 56). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne amaçla geldiklerini 3 Temmuz tarihindenberi biliyorduk. Beş on silâhlı Kürde karşı bir atlı alayının gücü az görülmüş, tutuklanmasına cesaret edilememiş; asıl şaşılacak olan, bunların tutuklanması için İstanbula başvurulduğu haberidir.

Küçük ve önemsiz gibi görünen bu noktalara; o zamanki durumu kavramakla dikkate değer anlayış ve düşünce farkları gösterdiği için değinip bunları belirtiyorum.

Diyanbakırda, 13 üncü Kolordu Komutanının davranışı, kuşku verici bulunduğundan, doğrudan doğruya, bu Kolordunun Kurmay Başkanına, 3 üncü Kolordu Komutanının imzasile 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan (kişiyeye özel) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle birlikte İngiliz binbaşısının mutlaka tutuklanmaları ve Sıvasa gönderilmeleri için, Elazığda bulunan 15 inci Alay Komutanı İlyas Beyin kendisinin emrinde olarak altmış kadar atlı ve katırlının en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya yola çıkması için - işi çabuklaştırmak amacıyla - doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve askerî birliğin hızlı yol almasını sağlaması rica edildi. 8 Eylülde, Sıvasta da bir otomobil ile bir takım subayların gönderileceği bilgisi verildi (Belge 57).

Diyanbakırdan, Kurmay Başkanının 7/8 Eylül 1919 tarihile bana gönderdiği şifrede "Tutuklama hakkındaki isteği öğrendim. Bu yönde komutan beyin emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü askerlik niteliklerini çok iyi biliyorum. Tarafımdan yapılacak bildirimleri ise, tamamen yerine getirmekte duraksarlar. Bu konuda İstanbulla yazışıyoruz. Bu duruma göre gereğinin yapılması sizin vereceğiniz karara bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısı ile sunulmuştur."

K.O.13 Kurmay Başkanı Halit

Elazığdaki Alay Komutanı İlyas Beyden K.O. 13 Komutanının emrine karşılık olarak gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine yola çıkmam ertelenmiştir. Kolordunun oluru olmadan, buradan, ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkmam emrimin Kolordudan bildirilmesine aracılık ediniz" denilmekte idi (Belge 58).

Halit Beye hemen verdiğim yanıt, aynen şu idi:

7/8 Eylül 1919

"Bilinen kişilerin kötülükleri kanıtlanmıştır. İstanbul Hükûmeti.....bu kötülüklerde ortaktır. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konuda, bildirimimizde hiç kimseyi duraksatmayacak şekilde, hemen emir vermek, vakit geçirmemek gereklidir. Komutanın duraksayacağını olası görüyorsanız, siz, tarafımızdan Elazığ ve Malatyadaki alay komutanlarına yapılmış olan bildirimimizin yerine getirilmesini bildiriniz. Gerçek gereksinme varsa, komutayı uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi üstlensin. Yavaş davranma zamanı geçmiştir. İşin yapıldığı yollu cevabınızı bekliyorum kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İlyas Bey de, aynı tarihte, ben kendim şu emri verdim: "Bilinen kişilerin hayinliği belli olmuştur. İstanbuldaki hükûmet de bunların ha-

bunların hıyanetinde müşterektir. Kolordunuz kumandanının, bu hususta istizan etmesi ve cevap alamaması varidi hatırdır. Binaenaleyh meselenin hallini ve teminini zatı âlinizden beklerim. Cevabınıza muntazırım Efendim. Malatyadaki icraatınızı müteakıp lüzum hâsıl olursa Sivasta, bize, iltihak edersiniz. Mustafa Kemal". Şifre haricindeki imza da K.O.3 Erkânıharbiye Reisi Zeki Beyin idi.

Malatyada bulunan Süvari On İkinci Alay Kumandanını da 7/8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırılmış ve görüşmekte idim. Alay Kumandanı Cemal Beyden vaziyet ve kuvveti hakkında malûmat aldım. Gelenlerin, beraberlerindeki müsellâh Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti kâfi gördüm. Hatta süvari ve topçu alayının yalnız zabıtları kâfi gelebilirdi. Yalnız hususî vaziyet ve haleti ruhiyeyi anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf mükâlemesi şöyle cereyan etti:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz binbaşısı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerin kâffesinin müdebbirane bir tertiple bu gece tevkifleriyle Sivasa tahrikleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harputtan muavenet yetiştirilecektir.

Cemal Bey —Valiyi de beraber mi?

Ben — Bilhassa, evet!

Cemal Bey —Arzettiğim veçhile, vaziyet ve kuvvetim buna gayrimüsaittir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında 13 üncü Kolordu Kumandanile muhabere cereyan etti. Neticesinde, şimdilik tevkifleri, vaziyetin nezaketi hasebile muvafık olamayacağı hakkında emir de vürut etmiştir" dedi.

Artık, bu zatın daha ziyade üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, istikameti hareketlerini ve ne vasıta ile hareket edeceklerini derhal bildiriniz" talimatını vermekle iktifa ettim (Ves. 59).

8 Eylül günü Cemal Beyden şifre ile "zevâtı malûmenin hâlâ orada olup olmadıklarını ve tarassut tertibatının derecesi emniyetini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1335) aldığım cevapta, Elâzizde Alay Kumandanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu (Ves. 60).

Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Beyin 52 estersüvar ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu şifresinde "muhalefetlerle dolu bir muhitte daha fazla icraat yapmamak hususunda kendisini mazur göreceğini" de beyan ediyordu (Ves. 61).

9 Eylülde, İlyas Bey müfrezesinden maada, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya mensup bir bölük dahi Malatyaya tahrik edildi (Ves. 62, 63, 64).

Vali Ali Galibin ve Bedirhanîlerle, Cemil Paşazadenin yaptığı propagandanın tesirini izale için Elâziz ve Dersim havalisi ile âlakası olduğu malûm olan ve Kemahta bulunan Halet Bey'e (sabık meb'us) 9 Eylülde Elâzize hareket ve Haydar Beyle tesisi irtibat etmesini yazdım (Ves. 65). Ayın nihayetine doğru vâsıl oldu.

Yinliğine ortaktır. Kolordunuz komutanının, bu konuda ne yapması gerektiğini sorması ve cevap alamaması akla gelebilir. Bu nedenle sorunun çözülmesini ve işin bitirilmesini sizden beklerim. Yanıtınızı bekliyorum Efendim. Malatyada yapacaklarınızı yaptıktan sonra gerek duyulursa Sivasta, bize, katılırsınız. Mustafa Kemal". Şifre dışındaki imza da K.O. 3 Kurmay Başkanı Zeki Beyin idi.

Malatyada bulunan On İkinci Atlı Alay Komutanını da 7/8 Eylül gecesi, ben kendim telgraf başına çağırılmış ve görüşmekte idim. Alay Komutanı Cemal Beyden durum ve kuvveti hakkında bilgi aldım. Gelenlerin, beraberlerindeki silâhlı Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti yeter gördüm. Hatta atlı ve topçu alayının yalnız subayları bile yeterli olabilirdi. Ancak özel durum ve ruh halini anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf görüşmesi şöyle oldu:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz binbaşısı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerin tümünün iyi hazırlanacak bir düzenle bu gece tutuklanmasale Sivasa gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harputtan yardım yetiştirilecektir.

Cemal Bey — Valiyi de beraber mi?

Ben — Özellikle, evet.

Cemal Bey — Belirttiğim gibi, durum ve gücüm bunu yapmaya elverişli değildir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tutuklanmaları hakkında 13 üncü Kolordu komutanile yazışma yapıldı. Sonunda, şimdilik tutuklanmalarının, durumun nazikliği nedeniyle uygun olamayacağı hakkında emir de gelmiştir" dedi.

Artık, bu adamın daha fazla üzerine varılamazdı. "Kendilerine sezdirmeksizin sıkıca gözaltında bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Yola çıkarlarsa, gidiş yönlerini ve ne araçla yola çıkacaklarını hemen bildiriniz" emrini vermekle yetindim (Belge 59).

8 Eylül günü Cemal Beyden şifre ile "bilinen kişilerin hâlâ orada olup olmadıklarını ve gözetlemeye ne derecede güvenilebileceğini" sordum ve kendisine "günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1919) aldığım karşılıkta, Elazığda Alay Komutanı İlyas Bey'e emir verildiği ve emrin bir örneği bildiriliyordu (Belge 60).

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, İlyas Beyin 52 katırlı er ve iki makinalı tüfekle 9 Eylül sabahı yola çıktığını ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu şifresinde "karşı akımlarla dolu bir çevrede daha çok iş yapmamak konusunda kendisini haklı bulacağını" da söylüyordu (Belge 61).

9 Eylülde, İlyas Bey birliğinden başka, Aziziyeden iki atlı bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya bağlı bir bölük de Malatyaya gönderildi (Belge 62, 63, 64).

Vali Ali Galibin ve Bedirhanîlerle, Cemil Paşazadenin yaptığı propagandanın etkisini gidermek için Elazığ ve Dersim yöresi ile ilişkisi olduğunu bildiğim ve Kemahta bulunan Halit Bey'e (eski meb'us) 9 Eylülde Elazığa gitmesini ve Haydar Beyle ilişki kurmasını yazdım (Belge 65). Ayın sonuna doğru ulaştı.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elâziz vilâyetini deruhde etmek üzere Erzurumdan tahrik edilmişti. Haydar Bey 15 inci Kolorduya mensup olup Mamahatunda bulunan bir süvari alayile de irtibat tesis ederek icabında bu alayı Malatya istikametine tahrik edecekti.

Otomobil ile bazı zabitanın da Malatyaya sevkedileceğine dair bir kayıt vardı.

Filhakika, arkadaşlarımızdan, Recep Zühtü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri sıfatı zahirîyesile benden aldığı hususî talimatla, refakatinde bazıları olduğu halde 9 Eylülde, otomobil ile Malatyaya hareket etti. Maalesef, râkip olduğu otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra kâh araba ve kâh hayvanla gece, gündüz kat'ı mesafe ederek Sıvasta hareketinin dördüncü günü badezzeval Malatyaya vâsıl olabiliyordu. Recep Zühtü Beyin verdiği raporlar vaziyetin tenvirine çok hâdim olmuştu.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafi aldık:

Zata mahsustur. Hiç durmayacaktır.

Malatyadan, 10/9/1335

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1- 10/9/1335 saat 2 sonrada bilâ vukuat Malatyaya muvasalat olunmuştur.

2- Zevâtı malûmenin kâffesi maalesef Kâhta istikametine firar ettikleri, tafsilâtın müteakiben arz edileceği maruzdur.

Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telgrafından sonra da şu telgrafi alıyoruz:
Gayet Aceledir.

Malatyadan 10/9/1335

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve hempaları olan malûm eşhas alay 15 in Elâzizden hareketini ve kendilerinin tevkif edileceklerini haber alır almaz, bugün alessabah firar etmişlerdir. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağa nezdine gittikleri ve oradan tedarik edecekleri Ekrat ile burayı basmaya gelecekleri mervidir.

2- Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cür'et ettikleri takdirden, takibat icrası hakkında kolordudan emir alınmış, izleri takip edilmekte ve netice ayrıca arz edilecektir.

3- Alay 15 Kumandanı maiyetindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatyaya geldikleri maruzdur.

Süvari Alay 12 Kumandanı Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yanyana getirilerek tetkik olunursa şayanı dikkat bazı noktaların nazara çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimatı veçhile malûm eşhas sıkı ve emin bir surette tarassut altında bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Eşhası merkume 10 Eylül günü alessabah kaçtıkları halde Cemal Bey, bu malûmatı, ancak, İlyas Bey müfrezesinin muvasalatından ve İlyas Beyin raporundan sonra bildiriyor. Cemal Bey firarilerin, İlyas Bey müfrezesinin Elâzizden hareketlerini haber aldıklarını söylüyor. Halbuki telgrafhane Cemal Beyin tahtı tarassudunda idi.

Sonra firarîlerin Ekrat toplayıp Malatyayı basacaklarının mervi olduğunu da ilâve ediyor. Bu noktalar, süvari alay kumandanı hakkında şüphe ve tereddüdün celbetmekten hâli değildir.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ valiliğini üstlenmek üzere Erzurumdan gönderilmişti. Haydar Bey 15 inci Kolorduya bağlı olup Mamahatunda bulunan bir atlı alayla da bağlantı kurarak gerektiğinde bu alayı Malatya yönüne gönderecekti.

Otomobil ile bazı subayların da Malatyaya gönderileceğini de yazmıştım.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan, Recep Zühtü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri takma sanıyla benden aldığı özel emirle, yanında bazıları olduğu halde 9 Eylülde, otomobil ile Malatyaya doğru yola çıktı. Ne yazık ki, bindiği otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra kimi zaman araba ve kimi zaman hayvanla gece, gündüz yol olarak Sıvasta yola çıkışının dördüncü günü öğleden sonra Malatyaya varabiliyordu. Recep Zühtü Beyin verdiği raporlar durumun aydınlanmasına çok yaramıştı.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafi aldık:

Kişiyi özeldir. Hiç durmayacaktır.

Malatyadan, 10/9/1919

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1 - 10/9/1919 saat 2 sonrada olaysız olarak Malatyaya varılmıştır.

2 - Bilinen kişilerin hepsinin ne yazık ki Kâhta yönüne kaçtıkları, ayrıntıların sonra bildirileceği bilgimize sunulur.

Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telgrafından sonra da şu telgrafi alıyoruz:
Çok ivedidir.

Malatyadan, 10/9/1919

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Harput Valisi ile Malatya mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve yordakçıları olan bilinen kişiler 15. Alayın Elazığdan yola çıktığını ve kendilerinin tutuklanacağını haber alır almaz, bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağanın yanına gittikleri ve oradan alacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir.

2 - Bunlar ve Bedir Ağa aşireti kötülüğe yellenirse, kovuşturma yapılması için kolordudan emir alınmış, izlenmektedirler ve sonuç ayrıca bildirilecektir.

3 - 15. Alay Komutanının emrindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatyaya geldiği bilgimize sunulur.

12. Atlı Alay Komutanı Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yanyana getirilerek incelenirse dikkat çekici bazı noktaların göze çarpmaması olanak dışıdır.

Atlı Alay Komutanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimata uyarak bilinen kişileri sıkı ve güvenli bir biçimde gözetim altında bulunduracak ve günde iki kez rapor verecekti.

Adı geçen kişiler 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde Cemal Bey, bu bilgiyi, ancak, İlyas Bey birliğinin varışından ve İlyas Beyin raporundan sonra veriyor. Cemal Bey kaçakların, İlyas Bey birliğinin Elazığdan yola çıkışlarını haber aldıklarını söylüyor. Oysa telgrafhane Cemal Beyin gözetimi altında idi.

Sonra, kaçakların Kürtleri toplayıp Malatyayı basacaklarının söylendiğini de ekliyor. Bu noktalar, atlı alay komutanı hakkında kuşku ve duraksama çekmekten uzak değildir.

Bilâhare alınan malûmattan anlaşıldı ki, Ali Galip ve rüfeka 9 Eylül akşamı haberdar edilmişler. Ali Galip geceyi uykusuz hükûmet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylülde maiyetlerinde birkaç jandarma ve müsellâh Kürt olduğu halde, hükûmet dairesinde toplanıyorlar, sandık emininin odasına giriyorlar, sandığı açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve sandığa vazetmek üzere de şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve etenesinin tenkili masarifine karşılık olmak üzere olbaptaki emrine tevfi kan altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1335 Halil Rami, Ali Galip."

İlyas Bey müfrezesinin, Malatyaya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, süvari alay kumandanı, zabıtlere, mutasarrıfın evini, hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu ameliyenin başladığını hisseden Halil Beyin ailesi, hükûmet dairesine haber veriyor. Hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve refikleri vaziyetten haberdar olur olmaz havf ve telâş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve maiyetleriyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen firar ediyorlar (Ves. 66, 67).

Süvari alay kumandanının ve topçu alay kumandanının; valinin, geceyi hükûmet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan ziyade valinin tevki fi mühim olduğu da meydanda idi. Binaenaleyh, malûm eşhasın firarında müsamaha olduğu muhakkaktır. En zayıf tefsire göre malûm eşhasın maiyetlerindeki beş on müsellâh jandarma ve Kürt ile musademedin büyük fenalık çıkabileceği vehmi Malatyadakileri -endirek- tedbire sevk etmiş ve merhum eşhası ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim talimatta başlıca zikrettiğim noktalar:

1- Firarîlerin süratle derdestleri;

2- Kürtlük cereyanına asla müsait zemin bırakılmaması;

3- Malatyada mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı Tevfik Bey tarafından deruhde edilmesi, münasip ve sahibi namus ve hamiyet bir zatın da Harputta makamı Vilâyeti serian işgal etmesi;

4- Malatya ve Harputtaki kuvayı hükûmeti tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi;

5- Firarîlere uyanların bilâeman ve merhamet imha edileceğinin tamimi ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi;

6- Mevcudiyeti milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebî askerine de mukabele olunacağını derpiş edilmesi ve tertibatı ve tedabirinin iş'arından ibaret idi (Ves. 68).

Efendiler, firarîlerin, etraf ve civar aşairinden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve hatta Maraşta bulunan ecnebî kuvvetlerinden temini istifade edebileceklerini muhakkak gibi kabul etmek lâzımdı. Onun için alınmış olan tertibatı ve bu işe hasredilmiş olan kuvvetleri takviye etmek icap ediyordu. Bu maksatla Sivas'tan, daha bir estersüvar müfreme 9 Eylül akşamı Malatyaya sevk edildiği gibi Üçüncü Kolordu mümkün olduğu kadar, kuvvetlerini cenuba indirecek, On Üçüncü Kolordu takip keyfiyetini temin edecek ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için azamî tesiri göstermek lüzumuna binaen Mamahatundaki süvari alayı da Harput istikametine tahrik olunacaktı. Bu hususta 3 üncü, 13 üncü ve 15 inci Kolordu Kumandanlarına icabı gibi tebligat ve temeniyatta bulunuldu (Ves. 69).

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiştir. Ali Galip geceyi hükûmet konağında uykusuz geçirmiştir. 10 Eylülde emirlerinde birkaç jandarma ve silâhlı Kürt olduğu halde, hükûmet konağında toplanıyorlar, veznedarın odasına giriyorlar, vezneyi açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve vezneye konmak üzere de şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve yordakçılarının tepelenmesi giderlerine karşılık olmak üzere o konudaki emre uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rami, Ali Galip."

İlyas Bey birliğinin, Malatyaya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, atlı alay komutanı, subaylara, mutasarrıfın evini, hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını sezinleyen Halil Beyin eşi, hükûmet konağına haber veriyor. Hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve arkadaşları durumu öğrenir öğrenmez korku ve telâş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve emirlerindekiyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar (Belge 66, 67).

Atlı alay komutanının ve topçu alay komutanının; valinin, geceyi hükûmet konağında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan çok valinin tutuklanmasının önemli olduğu da meydanda idi. Bu nedenle, bilinen kişilerin kaçmasına göz yumulduğu kesindir. En hafif yoruma göre bilinen kişilerin emrindeki beş on silâhlı jandarma ve Kürt ile çatışmaktan büyük fenalık çıkabileceği kuruntusu Malatyadakileri - dolaylı olarak - önlem almaya yöneltmiş ve sözü edilen kişileri ürküterek kaçırmayı yeğletmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim direktifte başlıca belirttiğim noktalar:

"1 - Kaçakların hızla yakalanmaları;

2 - Kürtlük akımına elverişli hiçbir alan bırakılmaması;

3 - Malatyada mutasarrıflığın Jandarma Komutanı Tevfik Bey tarafından üstlenilmesi, uygun ve namuslu ve yurtsever bir kişinin de Harputta valilik görevine hemen başlaması;

4 - Malatya ve Harputtaki hükûmet kuvvetlerini tümü ile ele alarak millet ve vatana karşı hiç bir şey yapılmasına meydan verilmemesi;

5 - Kaçaklara uyanların amansız ve acımasızca yok edileceğinin duyurulması ve namuslu halka gerçek durum hakkında bilgi verilmesi;

6 - Ulusal varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlere de karşılık verileceğinin göz önünde bulundurulması ve düzen ve önlemlerin" bildirilmesini içeriyordu (Belge 68).

Efendiler, kaçakların, o dolaydaki ve yakınlarındaki aşiretlerden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve Maraşta bulunan yabancı kuvvetlerden yarar sağlayabileceklerini bile kesin gibi kabul etmek gerekti. Onun için yapılmış olan düzeni ve bu işe ayrılmış olan kuvvetleri arttırmak gerekiyordu. Bu amaçla Sivas'tan, bir katırlı birlik daha 9 Eylül akşamı Malatyaya gönderildiği gibi Üçüncü Kolordu elden geldiğince kuvvetlerini güneye indirecek, Onüçüncü Kolordu izleme işini sağlayacak ve hainlere kıpırdamaya fırsat vermemek için en geniş ölçüde etki yapmak gerekli olduğundan Mamahatundaki atlı alayı da Harput doğrultusuna gönderilecekti. Bu hususta 3 üncü, 13 üncü ve 15 inci Kolordu Komutanlarına gereği gibi bildirimler yapıldı ve dileklerde bulunuldu (Belge 69).

Efendiler, verdiğimiz, direktifler dairesinde firarîleri takip ettirirken, bir taraftan da, elimize geçen bazı vesaiki gözden geçirelim. Bu vesaik, hadiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü ve hükûmeti merkeziyenin redâetini her türlü izahattan, daha mükemmel bir surette tebarüz ettireceğini zannettiğimden aynen mütaaleaları zait addolunmaz fikrindeyim.

Evvvelâ, Dahiliye Nazırı Adil Beyle Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşanın müşterek imzalarile, Elâziz Valisi Ali Galip Beye verilen 3 Eylül 1335 tarihli talimatnameyi okuyalım!

Bunu müteakip, Dahiliye Nazırının, sevkolunacak kuvvet ve sarfolunacak para miktarı hakkında Babiâlden çektiği telgrafını görürüz:

Deraliye 906 Bizzat halledilecektir.

Elâziz Valisi Galip Beyefendiye

C: 2 Eylül 1335 numara iki:

Arzolunmuştur. İradei seniyesi bugün sâdır olacaktır. Binaenaleyh kespi kat'iyet etmiştir. Talimat şudur: Malûmunuz olduğu veçhile Erzurumda Kongre namı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar itihaz ettiler. Ne toplananların ne de itihaz ettikleri kararların esası, ehemmiyeti vardır. Fakat bu haller memleketçe birtakım kılûkali mucip oluyor. Avrupaya ise pek mubalağa ile aksettirilmekte oluyor. Binaenâlâzâlık pek fena suitesirat hâsıl etmekte oluyor, ortada şayanı ehemmiyet hiçbir kuvvet, hiçbir vak'a olmadığı halde mücerret bu mubâlâğat ve suitesirattan endişeye düşen İngilizlerin ahiren Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları istidlâl olunuyor. Hükûmetin, umum sırasında tarafınıza da icra ettiği tebligatı malûmeye muğayir hareketine devam etmekte olursa çıkarılacak ecnebî kuvvetlerin Sıvasa ve oradan daha ilerliyerek birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimali bait değildir. Bu ise, memleketin menafîine bittabi münafidir. Erzurumda toplanan eşhası malûmenin karibin Sıvasa içtima ederek yine bir kongre aktetmek istemekte oldukları muhaberâtı vakıadan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmıyacağı hükûmetçe malûmdur. Fakat bunları Avrupaya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek icap ediyor. Bunun için de evvelbeevvel Sıvasa hükûmetin itimadı tammına mazhar ve selâmeti memleketle muvafık olan tebligatı harfiyen icraya azim bir vali bulundurmak lâzım gelmektedir. Zâtı valâlarını anın için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sıvasa kongre aktetmek istemekte olan birkaç kişiye mümanaat etmek o kadar güç bir şey değil ise de erkân ve ümera ve zabitan ve askerinin bazıları da bunlarla hemfikir oldukları anlaşılmasına nazaran hükûmetin itihaz edeceği tedabiri ellerinden geldiği kadar tas'ip ve eşhası malûmeyi mümkün olduğu kadar iltizam edecekleri nazarı dikkate alınarak şayanı itimat bir iki yüz kişinin refakatinizde bulunması temini muvaffakiyet için münasip görülmektedir. Binaberin evvelce yazdığım veçhile oralaradaki Kürtlerden itimat edilen yüz, yüz elli kadar süvariye birlikte alarak ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sıvasa hiç kimsenin intizar etmediği bir zamanda bilvüsul vali ve kumandanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları cüzî olmakla beraber hüsnü idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmıyacağı cihetle derhal tesisi nüfuz ederek içtimaa meydan vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen derdest edip mahfuzen İstanbula gönderebileceğiniz derkârdır. Bu suretle ihraz olunacak nüfuz ve iktidarı hükûmet, dahilde sergüzeştçuyane harekâtta bulunanları yıldırarak bu gibi harekâtı gayrımaziyenin vukuuna mâni olacağı gibi hariçte de pek ziyade hüsnü tesir ederek ecnebîlerin asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan sarfınazar etmeleri için hükûmetçe bir mümsiki kaviye müracaat ve teşebbüs teşkil edecektir. Zaten Sivas muteberanı ahalisinden bazılarından mevsuman tahkik olduğu veçhile ahali bu politikacıların tahrikatından, para toplamak için vaki olan tazyikatından pek ziyade müteneffir ve bunların men'i için hükûmete her suretle muzaheretle hazırdır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrat bulunacağı ve buna müteneffizan tarafından sureti mahsusada muavenet olunacağı ihbar edilmektedir. Bu suretle miktarı kâfi ve hükûmete kaviyyen merbut bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götürüleceğiniz süvarileri tatyiben yerlerine iade ederiz. İşte yapılacak tedbir bundan ibarettir. Bunun kemali sühuletle ve muvaffakiyetle tabiki mücerret derece nihayette ilti-

Efendiler, verdiğimiz, direktifler uyarınca kaçakları izletirken, bir taraftan da, elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, olayı ve Ali Galip girişimini, daha iyi bir şekilde belirteceğini sandığımdan olduğu gibi okunmaları yanlış sayılmaz diye düşünürüm.

İlkin, İçişleri Bakanı Adil Beyle Savaşîşleri Bakanı Süleyman Şefik Paşanın ortak imzaları ile, Elazığ Valisi Ali Galip Beye verilen 3 Eylül 1919 tarihli direktifi okuyalım.

Bundan sonra da, İçişleri Bakanının, gönderilecek kuvvet ve harcanacak para tutarı hakkında Başbakanlıktan çektiği telgrafi görürüz:

İstanbul 906 - Şifreyi Kendisi açacaktır

Elazığ Valisi Galip Beyefendiye

K: 2 Eylül 1919 sayı iki:

Sunulmuştur. Padişah buyruğu bugün çıkacaktır. Demek kesinleşmiştir.

Direktifte ne yapılması istendiği şöyle bildirilmiştir: Bildiğiniz gibi Erzurumda Kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların dayanağı, önemi vardır. Ama bu durumlar memlekette birtakım söylentilere yol açıyor. Avrupaya ise çok abartma ile yansıtılıyor. Bundan dolayı pek kötü etkiler yapıyor, ortada önemsenecek hiçbir kuvvet, hiçbir olay yokken salt bu abartmalar ve kötü etkilerden kaygılanan İngilizlerin son günlerde Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükûmetin, herkes gibi size yaptığı bilinen bildirimlere aykırı davranmayı sürdürürse çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sıvasa ve oradan daha ilerliyerek birçok yerlere girmeleri olasılığı uzak değildir. Bu ise, elbette ülkenin çıkarlarına aykırıdır. Erzurumda toplanan bilinen kişilerin yakında Sıvasa toplanarak yine bir kongre yapmak istemekte oldukları yapılan yazışmalardan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmıyacağı hükûmetçe bilinmektedir. Ancak bunları Avrupaya anlatmak olanağı yok. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor. Bunun için de herşeyden önce Sıvasa hükûmetin tam güveni olan ve ülkenin esenliğine uygun olan emirleri harfi harfine yerine getirmeye kararlı bir vali bulundurmak gerekmektedir. Sizi onun için oraya gönderiyoruz. Hernekadar Sıvasa kongre yapmak istemekte olan birkaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değil ise de komutan, üstsubay, subay ve askerlerden bir kısmının bunlarla aynı düşüncede oldukları anlaşıldığına göre hükûmetin alacağı önlemleri ellerinden geldiği kadar etkisiz kılacakları ve bilinen kişilere elden geldiğince yan çıkacakları göz önünde bulundurularak güvenilir bir iki yüz kişinin yanınızda bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı evvelce yazdığım gibi oralaradaki Kürtlerden güvenilir yüz, yüz elli kadar atlıyı yanınıza alarak ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sıvasa hiç kimsenin beklemeyeceği bir zamanda vararak vali ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, sayıları az olmakla beraber iyi idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmıyacağından derhal etki kuracak toplantıya meydan vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp tutuklu olarak İstanbula gönderebileceğiniz apaçıktır. Böylece gösterilmiş olacak hükûmet etki ve erki, içeride serüvenci davranacakları yıldırarak bu türden hoş gitmeyen davranışların yapılmasını önleyeceği gibi dışarıda da pek çok iyi etki yaparak yabancıların asker çıkarmak ve oraları işgal etmek yolundaki tasarımlarından caymaları için hükûmetçe yapılacak işler için sağlam bir dayanak olacaktır. Aslına bakılırsa Sivas halkının ileri gelen bir kısmından inanılır şekilde öğrenildiği gibi halk bu politikacıların kıskırtmalarından, para toplamak için yaptıkları baskılardan çok tiksiniştir ve bunların önlenmesi için hükûmete her türlü yardıma hazırdır. Orada derhal jandarmaya yazılacak istenildiği kadar erler bulunacağı ve buna sözü geçer kimselerce özel olarak yardım edileceği bildirilmektedir. Böylece yeter sayıda ve hükûmete sağlamca bağlı bir jandarma örgütü oluşturulduktan sonra birlikte götürüleceğiniz atlıları memnun ederek yerlerine geri gönderiniz. İşte alınacak önlemler bundan ibarettir. Bunun büyük kolaylık ve başarı ile uygulanması salt son dere-

zamu mektumiyete vabestedir. Sıvasa memuriyetinizden hatta o cihetlere gideceğinizden efradı ailenizden en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sıvasa girinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, muvaffakiyetin üssülesasıdır. Bu cihetle şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşairi teftiş için beş on gün duracağınızı efradı ailenize ve sairlerine bilifade hemen hareketle bir gün evvel Sıvasa bağteten vâsil olmaya gayret eylemelisiniz. Oraya vusulünüzde atide münderiç telgrafname icab edenlere bittebliğ vali ve kumandanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Nezarete iş'arı keyfiyet etmelisiniz. Bu suretle vaziyet malûm olur olmaz size yine makina başında tarafımdan icabı hale göre tebligatı lâzime icra olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sıvasa celbedebilirsiniz. Şu kadar ki eylevm orada bulunan Reşit Paşanın valilikten azlolunduğu, yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa şayi olarak müşarileyh tarafından Nezarete müracaat edildiğinden ve isimleri malûmunuz olan kimselerin Sıvasa kariben birleşmek istedikleri iş'aratı vakıadan anlaşıldığından beyhude bir dakika geçirilmiyerek biran evvel hareket ve bir saat evvel muvasalata gayret etmeniz de maslahaten ehem ve elzemdir. Şu esbap ve mülâhazata göre ne vakit hareket ve ne kadar müddette muvasalat edebileceğinizin iş'arı muktazidir. Sıvasa ibraz edeceğiniz telgrafname şudur: Zatı âlilerinin Sıvas Vali ve Kumandanlığına tayinleri Meclisi Vükelâ kararile bilistizan şeref-sâdır olan iradei seniyei hazretî padişahî iktızasından olduğundan hemen hareketle bu telgrafnameyi Sıvastaki memurîni mülkiye ve askerîyeden icab edenlerine bilirae vali ve kumandanlığı deruhde ederek ifayi vazîfeye mübaşeret ve hemen iş'arı keyfiyet etmeleri tebliğ olunur.

3/9/1335

Dahiliye Nazırı Adil Harbiye Nazırı Süleyman Şefik
Gayet müstaceldir Babialiden, 6 Eylül 1335
Malatyada Elâziz Valisi Galip Beyefendiye

C: 6 Eylül 1335

Eşkîya takibi için sevkolunacak kuvvet masarîfinin jandarma tahsisatına mahsuben malsandığından tesviyesi zarurîdir. Kaç kuruş sarfolunacağını ve sevkedilecek kuvvetin miktarile yevmi hareketin serian iş'arı.

Nazır Adil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da Ali Galibin bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafi veriyor:

Müstaceldir Malatyada Elâziz Calisi Beyefendiye Deraliye, 9/9/1335
C: 8 Eylül 1335 Numara iki:

Sıvasa şayanı itimat vasıta olmadığı cihetle malûmatı kâfiye.....alınmamakta ise de ora ahalisinden, burada bulunan bir adamın ifadesine ve sair yerlerden de alınan malûmatı umumîyeye nazaran evvelâ, ahali bu tahrikâta taraftar değildir. Saniyen asker ekallikalidir. Bu hareketi idare etmekte olanlar eşhası malûme ile kumandan bazılaridir. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını terviç ettirmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha karip olduğu cihetle istediğiniz malûmatı daha sühuletle istihsal edebilirsiniz. Maahaza gazeteler her nasılsa oraya memuriyetinizden bahsettikleri cihetle bir gün evvel azimetiniz daha ziyade kespi ehemmiyet etmiştir. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiyeti o nispette teshil edeceği derkârdır. Bu kuvvetin miktarlarile vakti hareketinizin bir gün evvel tayin ve iş'arına muntazırım.

Nâzır Adil

Ali Galip Bey, cevaben, Malatyadan son olarak şu telgrafi veriyor:
Gayet müstacel ve mahremdir Bizzat halledilecektir
Dahiliye Nezaretine

Şehri halin on dördüncü günü kâfi kuvvetle eşkiyanın takip ve derdesti için Malatyadan hareket edecek veçhile tedabiri muktaziye icra edilmiştir. Biavnihi tealâ musademede neticeten muvaffakiyet olduğuna itimat buyurulsun. Yalnız iş'aratın cevapları ve muktaziyatı tehir buyurulmamalıdır.

9/9/1335

Elâziz Valisi Ali Galip

ce gizli davranmaya bağlıdır. Sıvasa görevlendirildiğinizden hatta o taraflara gideceğinizden aileniz bireylerinden en güvendiğiniz hiçbir kimseye bile söz etmeyiniz ve Sıvasa girinceye kadar amacı yanınızdakilere bile sezdirmeyiniz. Bu, başarının baş ögesidir. Bundan ötürü şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşiretleri denetlemek için beş on gün kalacağınızı aile bireylerine ve başkalarına söyleyerek hemen yola çıkarak bir gün önce Sıvasa ansızın varmaya çalışmalısınız. Oraya varınca aşağıdaki telgrafi gerekenlere bildirerek vali ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Bakanlığa durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makina başında ben durumun gereğine göre gerekli bildirimleri yapacağım. Böylece işe başladıktan sonra ne vakit uygun bulursanız ailenizi ve eşyanızı Sıvasa getirtebilirsiniz. Şu kadar ki şimdi orada bulunan Reşit Paşanın valilikten alındığı yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak onun tarafından Bakanlığa baş vurulduğundan ve isimlerini bildiğiniz kimselerin Sıvasa yakında toplanmak istedikleri yapılan bildirimlerden anlaşıldığından boşyere bir dakika geçirilmiyerek biran önce yola çıkıp ve bir saat önce varmaya çaba sarfetmeniz işin gereği en önemli bir ögesidir. Şu sebep ve düşüncelere göre ne vakit yola çıkarak ne kadar zamanda varabileceğinizin bildirilmesi gerektir. Sıvasa göstereceğiniz telgraf şudur: Sizin Sıvas Vali ve Komutanlığına atanmanız Bakanlar kurul kararile yapılan izin istemek üzerine padişah tarafından çıkarılan irade gereğinden olduğundan hemen yola çıkarak bu telgrafi Sıvastaki sivil ve asker görevlilerden gerekenlere göstererek vali ve komutanlığı üstlenerek göreve başlayıp hemen durumu bildirmeniz tebliğ olunur.

3/9/1919

İçişleri Bakanı Adil Savaşşleri Bakanı Süleyman Şefik
Çok ivedidir Hükûmetten, 6 Eylül 1919
Malatyada Elazığ Valisi Galip Beyefendiye

K: 6 Eylül 1919

Eşkîya takibine gönderilecek kuvvetlerin giderlerinin jandarma ödeneği karşılık gösterilerek malsandığından ödenmesi gereklidir. Kaç kuruş harcanacağını ve gönderilecek kuvvetin sayısı ile yola çıkış gününün ivedi olarak bildirilmesi.

Bakan Adil

İçişleri Bakanı üç gün sonra da Ali Galibin bir telgrafına karşılık olduğu anlaşılan şu telgrafi çekiyor:

İvedidir İstanbul, 9/9/1919
Malatyada Elazığ Valisi Beyefendiye

K: 8 Eylül 1919. Sayı iki:

Sıvasa güvenilebilecek araç olmadığından yeter bilgi.....alınmakta ise de ora halkından, burada bulunan bir adamın söylediğine ve başka yerlerden de alınan genel nitelikte bilgilere göre ilkin, halk bu kıskırtmaları istememektedir. Sonra asker yok denecek kadar azdır. Bu işleri yönetmekte olanlar bilinen kişilerle komutan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe ulusal bir biçim vererek amaçlarını benimsetmeye çalışmaktadır. Oysa ki millet bu işleri istememektedir. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgiyi daha kolay alabilirsiniz. Kaldı ki gazeteler her nasılsa orada görevlendirildiğinizden söz ettiğinden bir gün önce gitmeniz daha çok önemli olmuştur. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar çok olursa başarıyı o oranda kolaylaştıracağı apaçık bellidir. Bu kuvvetin sayısı ile yola çıkış zamanınızın bir gün önce saptanıp bildirilmesini beklemekteyim.

Bakan Adil

Ali Galip Bey, karşılık olarak, Malatyadan son olarak şu telgrafi veriyor:
Çok ivedi ve gizlidir Şifreyi kendisi açacaktır
İçişleri Bakanlığına

Bu ayın on dördüncü günü yer kuvvetle eşkiyanın izlenip yakalanması için Malatyadan yola çıkacak şekilde gerekli önlemler alınmıştır. Allahın yardımıyla çatışmanın sonunda başarı olacağına güvenin. Yalnız bildirimlerimin karşılıkları ve gerekleri geciktirilmemelidir.

9/9/1919

Elazığ Valisi Ali Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükûmet dairesinde, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galibin, 9 Eylül 1335 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve biavnihi tealâ musademede muvaffakiyetten pürümit olduğu anlaşılıyor.

Efendiler, vak'a ve bu vesaiten haberdar edilen rüesayı memurini mülkiyeden, Dahiliye Nazırı Adil Beye ve kumandanlardan da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşaya ademi itimadı mutazammın telgrafnameler keşidesi muvafık olacağı düşünüldü. Umumun nazarı dikkati celbolundu.

Sivas Valisi Reşit Paşanın telgrafına cevap veren Adil Beyin şu sözleri ne kadar hayret ve istiğraba sezadır. Adil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: ".....Elbete iradei seniyei cenabı hilâfetpenahî hükmü âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz!" (Ves. 70).

Efendiler, bittesadiüf bu muhabere esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafi tesvit edip çekilmek üzere memura verdim:

Dahiliye Nâzırı Adil Beye

11/10/1335

Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan menediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibatı hainanede bulunuyorsunuz. Milletın kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuzu şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mez-buhane harekette bulunacağınızı inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça olan mevhum vaatlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz demetlerin milletçe tatbik olunacak mes'uliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bilcümle kumandanlar da, icabı gibi müracaatlerde bulundular.

12 Eylülde kadar aldığımız raporlardan firarîlerin, 10/11 Eylül gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Rakanın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Ves. 71). Bu malûmat, 20 nci, 15 inci ve 13 üncü Kolordu Kumandanlarına bildirildi (Ves. 72).

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında vukubulan muhaberat, henüz Malatyada, evamir ve talimatı kat'îye almış olan zevatın zihinlerinde teşevvüşe delâlet edecek mahiyette idi.

Elâzizden gelen Alay Kumandanı İlyas Bey, "mutasarrıf beyin gönderdiği bir âdemi mahsus tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı şeraitle mevkilerine avdet etmek istedikleri" ifade edilmiş. Binaenaleyh "selâmeti memleket namına bunların bu suretle vaki olan tekliflerini kabul etmek muvafık olup olmadığı hakkındaki emrinizin intizarında bulunduğumuz maruzdur" demekte idi (11 Eylül) (Ves. 73).

Bunu takiben, 11/12 Eylül gecesi de, yine telgraf başına gelen Süvari Alay Kumandanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Kumandanı Münir ve Jandarma Yüzbaşısı Faruk ve Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elâzizden gelen Alay Kumandanı İlyas Beyler namına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey:

Şimdi şayanı itimat olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Beyden alınan malûmat berveçhizirdir:

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükûmet konağında heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galibin, 9 Eylül 1919 günü henüz kahramanlığının üzerinde olduğu ve Allahın yardımıyla çatışmada başarıdan umutla dolu bulunduğu anlaşılıyor.

Efendiler, olaydan ve bu belgelerden haberli kılınan üst düzey sivil görevlilerden, İçişleri Bakanı Adil Beye ve komutanlardan da Savaşışleri Bakanını Süleyman Şefik Paşaya güvensizlik bildiren telgraflar çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşanın telgrafına karşılık veren Adil Beyin şu sözlerine ne kadar şaşılma ve yadırgansa yeridir. Adil Bey sözünü ettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: ".....Elbette halife hazretlerinin yüksek emirlerine uymak gereğini kavrarsınız." (Belge 70).

Efendiler, bir rastlantı sonucu bu yazışmalar sırasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafi yazıp çekilmek üzere görevliye verdim:

İçişleri Bakanı Adil Beye

11/10/1919

Milleti padişahına düşünce ve dileklerini sunmaktan engelliyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla bir olup millete karşı hayince düzenler yapıyorsunuz. Milletın güç ve kararlılığını anlamaktan âciz olduğunuzu kuşum yok. Ama vatan ve millete karşı haince ve canınızı dişinize takarak iş yapmaya kalkışacağınızı inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yardımcıları gibi bön kişilerin ahmakça olan ve kuruntuya dayanan sözlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe uygulanacak sorumluluğunu göz önünde bulundurunuz. Güvendiğiniz kişilerle gücün sonucunu öğrendiğiniz zaman kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Tüm komutanlar da, gereği gibi başvuruda bulundular.

12 Eylülde kadar aldığımız raporlardan kaçakların, 10/11 Eylül gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Rakanın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret başının yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Belge 71). Bu bilgi, 20 nci, 15 inci ve 13 üncü Kolordu Komutanlarına bildirildi (Belge 72).

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında yapılan yazışmalar, hâlâ Malatyada, kesin emir ve talimat almış olan kişilerin kafalarında karışıklık olduğunu belirtecek nitelikte idi.

Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Bey, "Mutasarrıf beyin gönderdiği bir özel kişi tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı koşullarla yerlerine dönmek istedikleri" söylenmiş. Bunun için "yurdun esenliği adına bunların bu yoldaki önerilerini kabul etmek uygun olup olmadığı hakkındaki emrinizi beklemekte bulunduğumuzu bildiririz" demekte idi (11 Eylül) (Belge 73).

Bunun ardından, 11/12 Eylül gecesi de, yine telgraf başına gelen Atlı Alay Komutanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Komutanı Münir ve Jandarma Yüzbaşısı Faruk ve Veteriner Binbaşısı Mehmet ve Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Beyler adına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey:

Güvenilir birisi olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Beyden şimdi alınan bilgiler aşağıdadır:

Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Malatyaya beş saat mesafede Raka karyesinde Kürtlerin içtima eylediklerini ve elyevm mutasarrıfla rüfeka-sının orada bulunduğunu, Sivereğe kadar olan aşairin peyderpey mahalli mez-kûra gelmekte oldukları ve Dersim aşairine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği, mutasarrıfın fikri, evvelâ Malatyaya hücum ve kâmilten yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri katil ve tardedeceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakaret imiş gibi telâkki olunuyormuş. Vali bu yağma ve katli nüfusa taraftar ve razı olmadığını, fakat mutasarrıfın fikrine de mâni olamayacağını bildirmiştir. Malatyaya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da Urfada bulunan İngiliz fırkasının harekete amade olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşairin Malatyanın Kürdistan ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesine ısrar eyledikleri dün akşam vali Malatyaya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mubalâğadan ari olarak arzolu-nur. Şartları zirdedir:

- 1- Valinin yerine avdeti;
 - 2- Mutasarrıfın kemâken yerinde kalması;
 - 3- Elâzizden gelen askerin iadesi;
 - 4- Valinin yüz müsellâh Kürtle Malatyaya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi;
 - 5- Aşairden alınan yedi tüfek, bir rovelverin iadesi;
 - 6- Berveçhibalâ maruzatıma iradeleri.
- İlyas Beye şunu yazdım:

11/12 Eylûl 1335

Malatyada İlyas Beyefendiye

1- Verdiğiniz malûmat heyetimizce nazarı dikkate alındı. Zâtı âlinize şerait dermeyer eden kimlerdir? Bittabi böyle bir münasebete girişmek kat'iyen doğru değildir. Hiyanetleri tahakkuk eden vali, mutasarrıf ve hempalarının derdestleri ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri irşat etmek mevzuubahstir. Bunun için kemali şiddetle mukabele etmek lâzımdır. 13 üncü ve 15 inci ve 3 üncü kolordu kumandanları, bu dakikada telgraf başında müştereken ittihaş olunacak tedabiri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan tahrik olunmuştur. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icap eden tedabirin taraftı âlinizden ittihaş edilmiş bulunduğuna emniyetimiz berkemaldır. O muntakada bulunan bilcümle telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey biraderimizin hükûmet kuvvetini ve nüfuzunu azamî surette göstermesi nazarı dikkate tutulmalıdır.

2- Bu anda bütün Anadolu merakizinden zâtı şahaneye hiyaneti vakia arzedilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3- İngiliz binbaşısının sözleri blöftür. Kürtlerin de, içtimaa muvaffak olsalar bile kuvvei askeriye karşısında ne dereceye kadar muvaffak olacaklarını takdir buyursunuz.

4- Bedir Ağayı ve Geven aşireti rüesasını ve bu harekâtı hainaneye muhalif olan rüesayı tarafınıza celbe tevessül buyurulması münasip olur.

5- Hısnımansurdan hareket eden süvari bölüğüyle Siverek ve Diyarbakirden hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti namına Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre hali içtimada ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat kuvvei maneviyeyi takviye için Kongre Heyetinin alâkasını göstermeyi muvafık gördü-

Faruk Bey Kâhta ve çevresinde (kaçakları) izliyordu. Malatyaya beş saat uzaklıkta Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi Mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu, Sivereğe kadar olan aşiretleri birbiri ardına bildirilen yere gelmekte oldukları ve Dersim aşiretlerine varıncaya dek Kürtlük adına çağrıldığını, Mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatyaya saldırıp ve baştan başa yağmalandıktan sonra bütün kuvvetle Sivas yönüne yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük adına kendilerine büyük bir aşağılama ve horlama imiş gibi sayılıyor. Vali bu yağmadan ve halkın öldürülmesinden yana olmadığını, ancak Mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatyaya savaşarak girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve yanlarında bulunan İngiliz binbaşısı da Urfadaki İngiliz tümeninin yola çıkmaya hazır olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşiretlerin Malatyanın Kürdistan ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesinde direndikleri dün akşam vali Malatyaya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları abartmasız olarak bilginize sunulur. Koşulları aşağıdadır:

- 1- Valinin yerine dönmesi;
 - 2- Mutasarrıfın eskisi gibi yerinde kalması;
 - 3- Elazığdan gelen askerin geri çevrilmesi;
 - 4- Valinin silâhlı yüz Kürtle Malatyaya girdiği zaman taşkınlık yapılması ve Sivas doğrultusunda yürümesi;
 - 5 - Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi,
 - 6 - Yukarıda sunduklarım hakkında emirleriniz.
- İlyas Beye şunu yazdım:

11/12 Eylûl 1919

Malatyada İlyas Beyefendiye

1 - Verdiğiniz bilgiler kurumumuzca dikkate alındı. Size koşullar bildirenler kimlerdir? Elbette böyle bir ilişkiye girişmek kesin olarak doğru değildir. Hayinlikleri kesinleşen vali, mutasarrıf ve yordakçıların yakalanması ve kışkırtmaya çalıştıkları bazı gafil kimselere doğru yolu göstermek sözkonusudur. Bunun için olanca kuvvetle karşılık vermek gerekir. 13 üncü ve 15 inci ve 3 üncü kolordu komutanları, bu dakikada telgraf başında birlikte alınacak önlemleri kararlaştırmaktadırlar. Elde bulunan kuvvetler her taraftan yola çıkarılmış bulunduğuna güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan tüm telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey kardeşimizin hükûmet kuvvetini ve etkisini en geniş ölçüde göstermesine dikkat edilmelidir.

2 - Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden yapılmış olan hayinlik hakkında padişaha bilgi sunulmaktadır. Oraca da aynı suretle davranılmalıdır.

3 - İngiliz binbaşısının sözleri blöftür. Kürtlerin de, toplanabilseler bile, asker kuvveti karşısında ne ölçüde başarılı olacaklarını kavrsınız.

4 - Bedir Ağayı ve Geven aşireti başlarını ve bu haince davranışı tutmayan başkanları yanınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5 - Hısnımansurdan yola çıkan atlı bölüğüyle Siverek ve Diyarbakırdan hareket eden birer taburla bağlantınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede bulunan Kongre Kurulu adına Mustafa Kemal

Kongre toplantı halinde değildi ve telgrafhanede bulunmuyordu, ama moralini yükseltmek için Kongre Kurulunun ilgisini göstermeyi uygun bulduğum gi-

ğüm gibi imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım (Ves. 74).

Bu telgrafıma zeyil olarak, Urfada, Ayıntapta, Maraşta bulunan ve cüz'î olan ecnebî kuvvetlerini bildirerek "size bir ecnebî fırkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığından..." dır dedim (Ves. 75).

İlyas Bey iş'aratıma verdiği cevapta "taarruz halinde mukavemeti şedide ibrazı sureti kat'iyede kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatyayı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı müdafaaya kâfi değildir. Bunun için sürati mümkün ile kuvayı muavine şevkine delâlet buyurulması ekiden müsterhamdır" dedi (Ves. 76).

İlyas Beye, icabında bir şey tebliğ edilebilmek için, telgrafhanede bir zabıt bırakarak, mühim olan işinin başına gitmesini rica ettim (Ves. 77).

İlyas Beyden 12 Eylülde keşide olunan bir telgrafnameyi, muhtelif noktai nazarlardan zabitelerimiz ve memurlarımız için şayanı istifade olacağı mülâhazasına aynen arzedeceğim:

Sivasta K.O. 3 Kumandanlığına

Malatya, 12/9/1335

Halepteki İngiliz ordusuna mensup miralay rütbesinde Mösyö P. Peel isminde bir İngiliz zabiti bugün 12/9/1335 zevalinde Malatyaya gelmiştir. Maksudı Malatya, Harput ve Diyarbakır muntakalarında eşraf ve memurını mülkiye ve askeriye ile görüşmek olduğunu; firarî Mister Nowil'in vazifei memuriyeti hakkında ademi malûmat beyan etti ve bu hususta İngiliz hükûmetinin kat'iyen malûmatı olmadığını ve böyle bir propagandacı zabitin buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşair içerisinde derhal buraya celbi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer maksudı hainane ile buralarda gezdiğine kanaat hâsül ederse mevkufen Halebe sevkedeceğini ilâve etti ve Vali Galip Beyin de kendisile görüşmek üzere hayatının muhafazası hususunda kendisine teminat vererek buraya davet etmesini talep etti. Bu hususta mafevk makamdan mumailayhin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta makamata müracaat edeceğimi de söyledim. Bu muvafakat emrinin sürati tebliğine delâletimi rica etti. Kendisi mutemedi âlii siyâsî namile yad edilmemiş. Hükûmeti merkeziye kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün ikametden sonra Harputa gidecekmiş. Vesikası yoktur. Kendisi muhterem bir misafir olduğu ve hakkında ihtirama mahsusla yapılacağı söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harputa doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? İş'arı. Sivastan iki zabitin şimdi geldiği maruzdur.

Alay 15 Kumandanı İlyas

Bu telgraf muhteviyatında mevzuubahs hususat hakkında tarzı hareketi müş'ir noktai nazarlarımız, şu suretle kısaca bildirildi:

Tel Gayet Aceledir Malatyada On Beşinci Alay Kumandanlığına Sivas, 12/9/1335 C: 12/9/1335

1- Kim olursa olsun vesikasız bir ecnebî zabitinin memaliki Osmaniye dahilinde işi yoktur. Kendisine kemali nezaketle fakat askerce kat'î bir surette keyfiyeti iblâğ ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da eşraf ve memurın ile hiçbir siyâsî temasa gelmemesi için yanına muktedir, müdrük bir zabıt terfik ediniz.

2- Firarî valinin hyaneti vataniye ile mültehem olduğunu, ele geçince derdest ile kanunun perçe adaletine teslim edileceğini, bu bapta başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tedabir ve tertibat ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin iğfale çalıştıkları aşair dağılmış, naümit kalan Ali Galip evvelâ Urfaya ve oradan Halebe firar etmiştir. Mister Nowil

bi, imza olarak yalnız "Kongre Kurulu" diye de aynı anlamda ayrıca bir telgraf da yazdım (Belge 74).

Bu telgrafıma ek olarak, Urfada, Gaziantep'te, Maraşta bulunan ve sayıları az olan yabancı kuvvetleri bildirerek "size bir yabancı tümeninden söz edenlerin sözleri, vatan ve milletin hainlerinin yalanını aktararak moralinizi bozmak alçaklığından.." dır dedim (Belge 75).

İlyas Bey bildirdiklerime verdiği karşılıkta "saldırı olursa kuvvetle karşı koyulması kesinlikle kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatyayı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yetmez. Bunun için olabildiğince hızla yardımcı kuvvet gönderilmesini sağlamanızı yeniden rica ederim" dedi (Belge 76).

İlyas Beye, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim (Belge 77).

İlyas Beyden 12 Eylülde çekilen bir telgrafı, değişik açılardan subaylarımız ve sivil görevlilerimiz için yararlanabilecek nitelikte olacağı düşüncesiyle olduğu gibi sunacağım:

Sivasta K.O. 3 Komutanlığına

Malatya, 12/9/1919

Halepteki İngiliz ordusuna bağlı albay rütbesinde Mösyö P. Peel adında bir İngiliz subayı bugün 12/9/1919 öğleyin Malatyaya gelmiştir. Amacının Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde halktan ileri gelenler ve sivil ve asker görevliler ile görüşmek olduğunu; kaçakta bulunan Mister Nowil'in görevi hakkında bilgisi olmadığını söyledi ve bu konuda İngiliz Hükûmetinin hiç bilgisi olmadığı ve böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinde derhal buraya getirilmesi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer haince amaçla buralarda gezdiğine kani olursa tutuklu olarak Halebe göndereceğini ekledi ve Vali Galip Beyin de kendisile görüşmek üzere hayatının korunması için kendisine güvence vererek buraya gelebileceği yolunda emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu konuda yetkili yerlere başvuracağımı da söyledim. Bu olur emrinin hızla bildirilmesine aracılık etmemi rica etti. Kendisi Yüksek Siyasî Mutemet diye bilinirmiş. İstanbul Hükûmeti kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harputa gidecekmiş. Belgesi yoktur. Kendisi sayın bir konuk olduğu ve hakkında özel saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu kişinin Harputa doğru yola çıkmasına izin verelim mi? Bildirilmesi. Sivastan iki subayın şimdi geldiğini bilginize sunarım.

15. Alay Komutanı İlyas

Bu telgrafta sözkonusu olan konu hakkında nasıl davranılacağını gösterir görüşlerimiz, kısaca şöylece bildirildi:

Tel Çok İvedidir

Sivas, 12/9/1919

Malatyada Onbeşinci Alay Komutanlığına

K: 12/9/1919:

1 - Kim olursa olsun belgesiz bir yabancı subayının Osmanlı topraklarında işi yoktur. Kendisine incelikle fakat askerce kesin bir surette durumu bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesi gerektiğini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da halkdan ileri gelenler ve görevlilerle hiçbir siyâsî ilişkiye girmemesi için yanına becerili ve anlayışlı bir subay katınız.

2 - Kaçak valinin vatan hainliği ile suçlandırıldığını, ele geçince tutuklanarak adaletin pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapmak olanak dışı olduğunu ayrıca anlatırsınız Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler ve özellikle gösterilen enerjik ve sert tutum sonucu olarak, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış; umutsuz kalan Ali Galip önce Urfaya ve oradan

de nezaret tahtında müreffehen Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de birer suretle firar eylemişlerdir. Bu safahatı, daha ziyade, izahta bir fayda görmüyorum. Bu hususata dair beyanatıma lahika olarak intişar edecek olan vesaikin mütaleasından hal ve ati için şayanı intibah noktalar istihraç olunacağını ümit ederim (Ves. 78, 79, 80, 81).

*
* *

**Hıyanetin
müşterek
müteşebbis-
lerinden
Ferit Paşa
kabinesine
taarruz**

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, padişahın ve Ferit Paşa hükûmetinin ve ecanibin müşterek bir teşebbüsü olduğuna, arzettiğim vesaika muttali olduktan sonra, şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zannederim. Bu hıyanetin, müşterek müteşebbislerine karşı, alınması lâzımgelen vaziyet sarihdir. Ancak mukabil teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hücumundan sarfı nazar etmek, o günün icabatı olmakla beraber teşebbüs kuvvetini muhtelif hedeflere tevcihten içtinaben bir noktada temerküz ettirmek, muvafığı ihtiyat idi. Biz de, hedefi taarruz olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesini tesbit etik ve padişahın zimethal olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesinin, padişahu hakayikten haberdar etmeyip işgal etmekte olduğu tezini tuttuk. Padişah, vaziyetten agâh olduğu takdirde derhal kendisini işgal edenlere lâyük oldukları muameleyi tatbik edeceğine emniyetimiz olduğunu ileri sürdük ve hükûmetin sabit olan cinayeti üzerine kendisine itimadın insilâbı tabii olduğundan hakikati hali yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha arz etmekle vaziyetin ıslahı mümkün olacağını teşebbüsümüz için noktai azimet addettik. Bu mülâhazaya binaen; Eylûlün on birinci günü, padişaha hitaben bir telgrafname hazırlandı; bu telgrafnamede tahmin buyuracağınız veçhile zamanın icabı olan birçok surî elfaz içinde "hükûmetin bilmuharebe Kongreyi basmak suretile beynelislâm sefki dimaya tasaddi ettiğinden, Kürdistanı ayaklandırmak suretile vatani parçalamak plânını para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları vesaik ile tahakkuk ettiğinden, hükûmetin bu bapta vasıtai icraiyesi olanların hasiren firara icbar edildiği, derdestleri halinde kanunun pençei icraatına tevdi olunacakları ve bu cinayetleri tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükûmeti merkeziyeye, milletin itimat ve emniyetinin münselip olduğu zikredildikten sonra, namuslu zevattan mürekkep bir heyeti cedidei hükûmetin teşkili ile bu casus şebekesi hakkında tahkikat ve icraatı seriail âdilânenin icrası talep ve bir heyeti âdilei hükûmetin teassüsüne kadar merkezi hükûmetle bir veçhile muhabere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılamıyacağını, zatı vak'aya muttali ve mahalline mücavir olan kolordular kumandanları arza mecbur olduk" deniliyordu (Ves. 82).

İşte bu telgrafname suretinin umum kolordularca İstanbula çekilmesi münasip düşünüldü. 11 Eylûl günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim:

"Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3 üncü, 15 inci, 20 nci, 13 ve 12 nci kolordu kumandanlarının müşterek imzasile çekilmesini münasip görüyoruz. Mütalea ettikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için intizar buyuruyoruz."

Suret

Makamı Sadareti Uzmaya

"Şimdi, doğrudan doğruya başkumandanı akdesimiz, halifei zişanımız efendimize maruzatı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Hail ika edilmemesini rica eder, aksi takdirde tevellüt edecek netayici vahimenin mes'uliyetinin sırf zati fahimanelerine raci kalacağını arzederiz. **K.O. 12, K.O. 13, K.O. 20, K.O. 15, K.O. 3."**

Halebe kaçmıştır. Mister Nowil de gözetim altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Öbürleri de birer yoldan kaçmışlardır. Bu evreleri, daha fazla, açıklamakta yarar görmüyorum. Bu işlere ilişkin olarak söylediklerime ek olmak üzere yayımlanacak olan belgelerin okunmasından bugün ve gelecek için uyarıcı sonuçlar çıkarılabileceğini umarım (Belge 78, 79, 80, 81).

*
* *

Efendiler, Ali Galip girişiminin, padişahın ve Ferit Paşa hükûmetinin ve yabancıların ortak bir girişimi olduğuna, bilginize sunduğum belgeleri gördükten sonra, şüphe edenler ve duraksamalarda bulunanlar kalmaz, sanırım. Bu hainliğin, ortak girişimcilerine karşı, alınması gereken tutum açıktır. Ancak karşı girişimde elden geldiğince cepheden saldırmaktan kaçınılmak, o günün gereği olmakla birlikte girişim güçlerini değişik hedeflere yöneltmemek bir noktada toplamak, ilerisini düşünme ilkesine uygun idi. Biz de, saldırı hedefi olarak yalnız Ferit Paşa kabinesini saptadık ve padişahın işe karışmış olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa hükûmetinin, padişaha gerçeklerden haber veremeyip kandırmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, durumu bilse derhal kendisini aldatanlara lâyük oldukları işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve hükûmetin kanıtlanmış cinayeti üzerine kendisine güvenin kalkması doğallı olduğundan gerçek durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha bildirmekle durumun düzeltilmesi mümkün olacağını girişimlerimiz için hareket noktası yaptık. Bu düşüncelerle; Eylûlün on birinci günü, padişaha gönderilmek üzere bir telgraf hazırlandı; bu telgrafda kestirebileceğiniz gibi zamanın gereği olan birçok cilâlî kelimeler içinde "hükûmetin savaşıarak Kongreyi basmak yoluyla Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığından, Kürdistanı ayaklandırarak vatani parçalamak plânını para karşılığında üstlenmiş oldukları belgelerle kanıtlanmış olduğundan, hükûmetin bu yolda kullandığı adamların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldığı, yakalanırlarsa kanunun haklayıcı pençesine teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenleyip uygulamaya İçişleri ve Savaşları Bakanlarını görevli kılan İstanbul hükûmeti olduğu belirtildikten sonra namuslu kişilerden oluşacak yeni bir kabine kurulması ile bu casus şebekesi hakkında ivedilikle ve adaletle soruşturma yapılmasını isteriz ve adaletli bir hükûmet kurulana kadar İstanbul hükûmeti ile hiçbir şekilde yazışma ve ilişkide bulunmamaya karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılamıyacağını, olayın gerçek niteliğini bilen ve olay yerine komşu olan kolordular komutanları bilginize sunmak zorunda kaldık" deniliyordu (Belge 82).

İşte bu telgrafın örneğinin tüm kolordularca İstanbula çekilmesi uygun düşünüldü. 11 Eylûl günü telgraf başında kolordu komutanlarına şunları bildirdim:

"Şimdi bir örnek vereceğiz. Bu örneğin 3 üncü, 15 inci, 20 nci, 13 ve 12 nci kolordu komutanlarının ortak imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra öbür komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz.."

Örnek

Yüksek Başbakanlık Katına

"Şimdi, doğrudan doğruya en kutsal başkomutanımız, sanı çok halifemiz efendimizin bilgisine önemli sunularda bulunmak zorundayız. Engel olunmamasını rica eder, aksi halde doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun sırf size ait olacağını bilginize sunarız. **K. O. 12, K.O. 13, K.O. 20, K. O. 15, K. O. 3. "**

**Hainliğin
ortak giri-
şimcilerin-
den Ferit
Paşa Kabi-
nesine sal-
dırı**

Vukubulacak maruzatı mühimme arzemiş olduğum veçhile padişaha yazılan telgrafname muhteviyatından ibaret idi.

Eylülün 11 inci günü, bilhassa 12/13 üncü gecesini her tarafta kolordu kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek mukarrer olduğu veçhile İstanbul ile muhabereye çalışıyordu. Fakat Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Cevap vermiyordu. Biz de, telgraf başında, Sadrazamın telgrafları alıp cevap vermesi için tazyikatta bulunuyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarile vukubulan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu servisi verdi:

"Sadrazam Paşaya yazılan ifade telefonla söylenildi. Alınan cevapta: Telgrafname mündericacı Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu. Vukubulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameler de usulü dairesinde takdim edilir, buyurduklarını müdür bey söylüyor Efendim" (Ves. 83).

Bunun üzerine nüsfilleyden sonra saat 4 te şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

Sadrazam Ferit Paşaya

11/12/1335

Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesatını payımal ve zâtı hazreti padişahının şeref ve haysiyeti mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsât ve harekâtı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istihramlarını ancak zâtı humayuna arz etmek ıztırlarındadırlar. Heyetiniz gayrimeşru harekâtının netayici vahimesinden korkarak millet ile padişah arasında hail oluyor. Bu baptaki temerrüdünüz daha bir saat devam ederse millet artık kendisini her türlü harekât ve icraatında serbest telâkide maruz görecektir ve bütün vatanın heyeti gayrimeşruanıza sureti kat'iyede alâka ve irtibatını kat'edecektir. Bu, son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan ecnebî zabitanı marifetile İtilâf mümessillerine dahi mufassalan bildirilecektir.

Umumî Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdiriyyetine de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden müntehap bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğruya doğruya mabeyni humayuna keşidesine İstanbulca mümanaat olduğunu bildiriliyor. Bir saat zarfında telgrafın keşidesine muvafakat olunmadığı takdirde İstanbullu bütün Anadolu telgraf muhaberatını kat'a mecbur olacağımızı mafevkinize bildiriniz."

Umumî Kongre Heyeti

Kolordu kumandanlarına da atideki umumî tebliğ yapıldı:

Sivastan, 11-12/9/1335

K.O. 20 Kumandanlığına

K.O. 15 Kumandanlığına

K.O. 13 Kumandanlığına

K.O. 3 Kumandanlığına

Kongrenin atebî mülûkâneye olan maruzatına Dersaadette Telgraf Başmüdiriyyetince mümanaat edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mabeyni humayuna yol verilmezse tekmil Anadolu'nun Dersaadette muhabere telgrafiyesi kestirileceği cevaben mezkûr müdiriyyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu matlabı meşruuna cevabı muvafakat alınmadığından ânu tebliğden itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerle Sinopta telgraf muhaberatının tatili, yani Kongrenin iş'aratından maada hiçbir telgraf Dersaadette geçirilmemesi ve Dersaadetten kabul olunmaması ve Garbî Anadolu ile muhabereimize mâni olmayacaksa Geyve Boğazı cihe-tindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icraat neticesinin iş'arı rica olunur.

Bu talimata mümanaat edecek telgraf memurları mahallerinde derhal Divanı Harbe verilerek haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır. İşbu tebliğatin infazı 20 nci, 15 inci, 13 ve 3 üncü Kolordu Kumandanlıklarından rica edilmiştir. Vusulünün iş'ar buyurulması.

Sivasta Umumî Kongre Heyeti

Yapılacak önemli sunu, belirtmiş olduğum gibi padişaha yazılan telgrafın içeriğinden başka bir şey değildi.

Eylülün 11 inci günü, özellikle 12/13 üncü gecesini her tarafta kolordu komutanları telgraf merkezlerine girerek kararlaştırılmış olduğu gibi İstanbul ile haberleşmeye çalışıyordu. Fakat Başbakan ortadan kaybolmuş gibi idi. Karşılık vermiyordu. Biz de, telgraf başında, Başbakanın telgrafları alıp karşılık vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul merkezi telgraf görevlileriyle yapılan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu haberi verdi:

"Başbakana yazılanlar telefonla söylenildi. Alınan karşılıkta: Telgrafın içeriği Başbakan Paşa Hazretlerinin bilgisine sunuldu. Yapılacak sunuşlar usulüne uygun olarak telgrafla yapılmalıdır. Telgraf da usulüne uygun olarak verilir, dediklerini müdür bey söylüyor Efendim." (Belge 83).

Bunun üzerine gece yarısından sonra saat 4 de şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

Başbakan Ferit Paşaya

11/12.9. 1919

Yurdun ve ulusun haklarını ve kutsal sayılan herşeyini ayaklar altına almanızla, padişah hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırdığınız ve aymaz davranışlarınız kesin anlaşılmıştır. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bunun için durumları ve dileklerini ancak padişahın bilgisine sunmak zorundadırlar. Kurulunuz meşru olmayan davranışlarının ağır sonuçlarından korkarak millet ile padişah arasında bir duvar gibi giriyor. Bu yolda direnmeniz bir saat daha sürerse millet artık her türlü davranış ve yürütümlerinde kendisini özgür sayacaktır ve bütün vatan meşru olmayan kurulunuzla ilgili ve bağlantısını kesin olarak kesecektir. Bu, son uyarımızdır. Bundan sonra milletin takınacağı tavır burada bulunan yabancı subaylar aracılığıyla İtilâf Devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirecektir.

Genel Kongre Kurulu

Sivas Telgraf Müdürlüğüne de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden seçilen bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğruya doğruya padişahın özel kalemine çekilmesinin İstanbulca engellendiği bildiriliyor. Bir saat içinde telgrafın çekilmesine izin verilmezse İstanbulla bütün Anadolu telgraf haberleşmelerini kesmek zorunda olacağımızı üstünüze bildiriniz."

Genel Kongre Kurulu

Kolordu komutanlarına da aşağıdaki genelge yazıldı:

Sivastan, 11/12.9.1919

K.O. 20 Komutanlığına

K.O. 15 Komutanlığına

K.O. 13 Komutanlığına

K.O. 3 Komutanlığına

Kongrenin padişah katına sunacağı dileklerinin ulaştırılmasına İstanbul Telgraf Müdürlüğüne engel olunmuştur. Verilen bir saatlik süre içinde padişahın özel kalemine yol verilmezse tüm Anadolu'nun İstanbulla telgraf haberleşmeleri kesileceği karşılık olarak o müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin bu haklı isteğine olumlu yanıt alınmadığından bu bildirinin ardından itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerle Sinopta telgraf haberleşmesinin durdurulması, yani Kongrenin bildirilerinden başka hiçbir telgrafın İstanbulla geçirilmemesi ve İstanbuldan kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki hattın da tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve işin sonucunun bildirilmesi rica olunur.

Bu emirlere karşı koyacak telgraf görevlileri bulundukları yerlerde derhal Harp Divanına verilerek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır. Bu bildirinin yerine getirilmesi 20 nci, 15 inci, 13 ve 3 üncü Kolordu Komutanlarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivasta Genel Kongre Kurulu

Bu telgraf muhteviyatı, müteakıp telgraflarla ikmal edildi (Ves. 84, 85).

11/12 Eylûl gecesi yapılmış olan umumî tebliğe zeyil olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar bütün kumandanlar ve rüesayı memurîni mülkiye ve alâkadar heyetlerin telgrafhaneleri terketmemeleri rica olunur.

Umumî Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Lâhikadır: Bu tebligatın icra olunduğu haberi Kongre Heyetince malûm olduktan sonra aynı veçhile beynimizde muhaberata devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması mercudur.

Kongre Heyeti

*İstanbulun, verilen bir saat mühlet zarfında saraya yol vermiyeceği anlaşı-
lıyordu. Binaenaleyh 12 Eylûl 1335 günü umum kumandanlara ve vilâyata şu
tebliği umumî yapıldı:*

*Bir saate kadar, sureti atide münderic telgrafname Umumî Kongre Heyeti tarafından
Sadrazama çekilecektir. Binaenaleyh siz de hemen bu esas ve mealde birer telgrafname keşi-
de ediniz ve hemen bildiriniz Efendim.*

Umumî Kongre Heyeti

*Saat beşte Sadrazama berayı malûmat kaydile verilen ve aynı zamanda bi-
lûmum kumandanlara ve vilâyata vukubulan tebligat şundan ibaret idi:*

*1- Hükûmet milletin sevgili padişahına olan maruzat ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk
eden hareketi hainanesinde devamda temerrüt eylediğinden millet de meşru bir heyeti hükû-
met resikâra geçinceye kadar hükûmeti merkeziye ile münasebatı idariyesini ve İstanbul ile
her türlü telgraf ve posta muhaberata ve müraselâtını tamamen kat'a karar vermiştir. Mahallî
memurîni mülkiye, askerî kumandanlarla müttehiden bu hususu temin edecek ve neticeyi Si-
vasta Umumî Kongre Heyetine bildirecektir.*

2- İşbu tebligat bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurîni mülkiyeye verilmiştir.

12/9/1335

Umumî Kongre Heyeti

*Efendiler, ayın on ikinci günü hükûmeti merkeziye ile umumiyetle muhabe-
re ve irtibat kat'edildi. Bazı müstesna mahaller ve bu mahallerle olan münaka-
şatımızı ayrıca izah edeceğim. Ondan evvel müsaade buyurursanız daha mühim
telâkki edilmesi lâzûmgelen bir mesele hakkında arzı malûmat edeyim; malûmu
âlileridir ki, Ferit Paşa hükûmeti meb'usan intihabı için sureta bir emir vermişti.
Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbulla kat'ı irti-
bat ettiği 12 Eylûl gününe kadar, bu emir tatbik olunmamıştı. Son vaziyet üzeri-
ne en mühim meselenin meb'usan intihabını tacilen temin etmek olacağını takdir
buyurursunuz. Binaenaleyh 13 Eylûlde derhal bu hususla da iştigale başlandı
(Ves. 86). Uzun tafsilât vermektense zikrettiğim tarihte verilen ilk umumî talima-
tı aynen nazarı imlamıza vazetmeyi daha faydalı addederim. Tebligat şudur:*

Tel

13/9/1919

**Balıkesirde K.O. 14, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13, Erzurumda K.O. 15,
Ankarada K.O. 20, Bursada Fırka 17, Çinede Fırka 58, Bandırmada Fırka
61 Kumandanlıklarına ve Fırka 61 vasıtasile Edirne K.O. 1, Niğdede Fırka 11
Kumandanlıklarına, Vilâyetlere, Müstakil Sancaklara, Belediyelere
(Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine)**

*Hükûmeti merkeziyenin ittihaz ve takip etmekte olduğu mesleki irticakâraneye ve yaşa-
makta olduğumuz günlerin mehalik ve muhataralı azîmesine karşı müdafaai hukuk ve mu-
hafazai mevcudiyet için Meclisi Millînin intihap ve in'ikadını temin ve tesri etmek bugünün
en mühim vazifesidir.*

*Bu telgrafla bildirilenler, daha sonraki telgraflarla tamamlandı. (Belge
84, 85).*

*11/12 Eylûl gecesi yapılmış olan genel bildiriye ek olarak da şu ricada bu-
lunuldu:*

*Bu gece sonuç alınıncaya kadar bütün komutanların ve üst düzey sivil görevlilerin ve
ilgili kurulların telgrafhanelerden ayrılmamaları rica olunur.*

Genci Kongre Kurulu

Telgrafhanelere de şu uyarıda bulunuldu:

*Ektir: Bu bildirinin yerine getirildiği haberi Kongre Kurulunca alındıktan sonra gene
olduğu gibi aramızda haberleşmeler sürdürüleceğinden telgrafhanelerde adam bulundurul-
ması rica olunur.*

Kongre Kurulu

*İstanbulun, verilen bir saat süre içinde saraya yol vermiyeceği anlaşılıyordu.
Bunun için 12 Eylûl 1919 günü tüm komutanlara ve illere şu genelge yazıldı:*

*Bir saate kadar, örneği aşağıda yazılı telgraf Genel Kongre Kurulu tarafından Başba-
kana çekilecektir. Bunun için siz de gecikmeden bu esas ve anlamda birer telgraf çekiniz ve
hemen bildiriniz Efendim.*

Genel Kongre Kurulu

*Saat beşte Başbakana bilgi için diye verilen ve aynı zamanda tüm komu-
tanlara ve illere yapılan bildiri şundan ibaret idi:*

*1 - Hükûmet milletin sevgili padişahına olan sunularını ve bağlantısını kesmekte ve
gerçekleşen haince davranışını sürdürmekte direndiğinden millet de meşru bir hükûmet baş-
sa geçinceye kadar İstanbul hükûmeti ile yönetim ilişkilerini ve İstanbul ile her türden telg-
raf ve posta haberleşmelerini ve gönderilerini tümüyle kesmeye karar vermiştir. Yerel sivil
görevliler, asker komutanlarla birlikte bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivasta Genel
Kongre Kuruluna bildirecektir.*

2 - Bu bildirim tüm komutanlara ve üst düzey sivil görevlilere iletilmiştir. 12/9/1919

Genel Kongre Kurulu

*Efendiler, ayın on ikinci günü İstanbul Hükûmeti ile genelde haberleşme
ve bağlantı kesildi. Bazı ayrıcalı yerler buna uymadı ve bunları ve bunlarla
olan tartışmalarımızı ayrıca anlatacağım. Ondan evvel izin verirseniz daha
önemli sayılması gereken bir konu hakkında bilgi sunayım: bilirsiniz ki, Ferit
Paşa hükûmeti meb'usların seçimi için sözde emir vermişti. Fakat içinde bu-
lunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbulla bağlantıları kesildiği
12 Eylûl gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine en
önemli işin meb'usların seçimini tezelden sağlamak olacağını anlarsınız. Bu-
nun için 13 Eylûlde derhal bu konuyla da uğraşılmaya başlandı (Belge 86).
Uzun ayrıntılara girmektense söylediğim tarihte verilen ilk direktifi olduğu gi-
bi bilginize sunmayı daha yararlı sayarım. Bildirilen şudur:*

Tel

13/9/1919

**Balıkesirde K.O. 14, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13,
Erzurumda K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Bursada Tümen 17, Çinede
Tümen 58, Bandırmada Tümen 61 Komutanlıklarına ve Tümen 61
aracılığıyla Edirne K.O. 1, Niğdede Tümen 11 Kumandanlıklarına,
İllere, Bağımsız Sancaklara, Belediyelere
(Hakları Savunma Derneği Merkez Kurullarına)**

*İstanbul hükûmetinin tuttuğu ve sürdürmekte olduğu gerici yönetime ve yaşamakta ol-
duğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı
korumak için Ulusal Meclisin seçilmesi ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugü-
nün en önemli görevidir.*

Hükûmeti merkezîye milleti iğfal ile meb'usan intihabatını aylarca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihap emrini de türlü esbap ile tavik ve tehir etmektedir. Ferit Paşanın, Torosun ötesindeki vilâyatımızdan feragat ettiği Sulh Konferansına verdiği nota ile sabit ve Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdidi hududa teşebbüsü oradaki işgali, emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksanı meşgulei sairei memleket için de bunlara benzer gafilâne ve hainane siyasetiyle mülk ve milleti inkısama uğratacağı kaviyen melhuz ve Meclisi Millînin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu memul bulunmuş olduğundan Umumî Kongre, orduyu ve milleti itibaha davetle berveçhiati hususatın sürati icrasını mesaili hayatiyei millîyeden ad ve beyan eyler:

Evvelâ - İntihabat hazırlıklarının mer'î kanundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmali için belediyeler ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri faaliyeti tamme ile çalışmalıdır.

Saniyen - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların muktarı nüfusuna nazaran adedi hemen tespit olunarak Heyeti Temsiliyeye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhâre bilmuhabere hallolunacaktır.

Salisen - Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucibi teahhur esbabın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir teahhura meydan verilmeyerek asgarî müddet zarfında intihabatın intacı.

İşbu kararı muntikanızdaki bilcümle Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sürati ifasına muavenet buyurmanız rica olunur.

Heyeti Temsiliye

Ferit Paşa hükûmeti, taannüdünde devam ediyordu. Malûm olduğu veçhile düşünceye kadar devam etti. Memleketi günlerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük mahzurları dai olurdu. Bu sebebe binaen, evvelâ mütalea sormak üzere ve müteakıben bazı itirazata bakmaksızın emir tarzında tebliğ ettiğimiz mukarreratı Eylûlün 13/14 gecesi şu suretle tespit ve tesvit etmiştim:

Kongrece ittihazi tasavvur edilen tedabiri havî suret berveçhiati maruzdur: Bu baptaki noktai nazar ve mütaleai âlileri alındıktan sonra heyeti umumîyece tezekkür olunarak mevkii tatbika konacaktır. 15/9/1335 zevaline kadar iş'arına muntazırız Efendim.

Amali millîyeyi bir sureti hainânede tevîl ve tefsir ile teşebbüsât ve harekâtı millîyemizi gayrimeşru olmak üzere ilân eden ve makamı saltanat ve hilâfete karşı sadakati ebediyesini bütün vesaiti meşrua ve kanuniye ile teyide müsaraat ettiğimiz halde padişah ile millet arasında bir seddi hail teşkil eden ve ahaliyi yekdiğeri aleyhine teslih ve mukateleye sevk ve tahrik eyliyen hükûmeti merkezîye ile kat'î münasebat ıztırarında kalan Umumî Kongre Heyeti, berveçhiatı mukarreratı zâtî âlilerine tebliği vazife addeyleyler:

1- Namı namii hazreti padişahiye olarak kavanini mevzua dairesinde umur ve muamelâtı devlet kemakân tedvir ve temşiyete devam olunacaktır. Bilâtefriki cinsü mezhep ahalinin can, mal ve ırzı ve her türlü hukuku tahtı teminde bulundurulacaktır.

2- Memurîni hükûmetin vazifei mevdualarını milletin amali meşruasına tevfikân icra eylemeleri tabiidir. Maahaza ifayı vazifeden istinkâf eyliyenlerin mazeretleri istifa makamında kabul olunarak yerlerine münasipleri tevki olunacaktır.

3- Esnayı vazifede amal ve cereyanı millî hilâfında hareketleri tezahür ve tahakkuk edeceklerin selâmeti din ve millet namına bir sureti şedidede tecziyeleri kat'îdir.

4- Memurîni müstafiye ve ahaliden herkim olursa olsun mukarreratı millîyeye muhalif harekât ve telkinatı mefsedetkârânede bulunanlar dahi şediden duçarî mücazat olacaklardır.

İstanbul hükûmeti milleti aldatarak meb'usların seçimini aylarca yapmamış olduğu gibi son zamanda verdiği seçim emrini de türlü nedenlerle oyalamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşanın, Torosun ötesindeki illerimizden vaz geçtiği Barış Konferansına verdiği nota ile kanıtlanmış ve Aydın ilinde Yunanlılarla sınır belirlemeye girişimi oradaki işgali, olup bitti halinde bir katma olarak kabul ettiğine kanıt olmuş ve ülkenin işgal altındaki öbür kısımları için de bunlara benzer aymazca ve haince politikasıyla ülkeyi ve milleti parçalayacağı kesinlikle beklenen ve Ulusal Meclisin toplantısından önce barış antlaşmasını imza ile milleti bir olup bitti karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu beklenilmekte olduğundan Genel Kongre, orduyu ve milleti uyarak aşağıdaki işlerin ivedi olarak yapılmasını ulus için ölüm kalım konusu sayar ve böylece ilân eder:

Birincisi - Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanundaki en kısa süre içinde yapıp tamamlanması için belediyeler ve Hakları Savunma dernekleri bütün güçleri ile çalışmalıdır.

İkincisi - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların nüfusa oranla sayısı hemen saptanarak Temsilci Kurula şimdiden bildirilmelidir. Adaylar işi sonra haberleşmelerle yoluna konulacaktır.

Üçüncüsü - Gerek seçim hazırlıklarında gerek seçimin yapılmasında gecikme nedenlerinin şimdiden düşünülüp ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek en kısa süre içinde seçimlerin sonuçlandırılması.

Bu kararı bölgenizdeki tüm Belediyelerle ve Hakları Savunma derneklerine bildirmeniz ve gereğinin hızla yerine getirilmesine yardım etmeniz rica olunur.

Temsilci Kurul

Ferit Paşa hükûmeti, direnmesini sürdürüyordu. Bilindiği gibi düşünceye kadar da sürdürdü. Memleketi günlerce başsız bırakmak elbette pek büyük sakıncalar doğururdu. Bu nedenle, önce ne düşündüğünü sormak biçiminde ve sonra da birtakım karşı çıkmalara bakmaksızın emir şeklinde bildirdiğimiz kararları Eylûlün 13/14 gecesi şu suretle saptamış ve kaleme almıştım:

Kongrece alınması düşünülen önlemleri içeren bildiri örneği aşağıda bilginize sunulur: Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra genel kurulca incelenerek yürürlüğe konulacaktır. 15/9/1919 öğlene kadar bildirilmesini beklemekteyiz Efendim.

Ulusal amaçları haince saptırıp yorumlayarak ulusal girişim ve savaşımımızın gayrimeşru olduğunu duyuran ve saltanat ve hilâfete karşı sonsuz bağlılığını meşru ve yasal yollardan yinelediğimiz halde padişah ile millet arasında bir engel duvar oluşturan ve halkı birbirine karşı silâhlendirip birbirini öldürmeye kışkırtan İstanbul hükûmeti ile ilişkileri kesmek zorunda kalan Genel Kongre Kurulu, aşağıdaki kararları size bildirmeyi ödev sayar:

1 - Devlet iş ve işlevleri Padişah Hazretleri adına ve yürürlükteki yasalara göre eskisi gibi yürütülecektir. Soy ve din ayrılığı yapılmaksızın halkın can, mal ve ırzı ve her türlü hakları güven altında bulundurulacaktır.

2 - Hükûmet görevlilerinin kendilerine verilen ödevi milletin meşru amaçlarına uygun olarak yapmaları doğaldır. Bununla birlikte görevden kaçınanların özürleri işten ayrılma olarak kabul edilerek yerlerine uygun görülen kişiler vekil kılınacaktır.

3 - Görevde ulusal amaçlara ve ulusal gidişe aykırı davrandıkları saptanacak olanların din ve ulusun esenliği adına ağır cezalara çarptırılmaları kesindir.

4 - İşten ayrılan görevliler ve halktan kim olursa olsun ulusal kararlara aykırı hareket eden ve bozgunculuk aşıl原因lar da ağır cezalara çarptırılacaktır.

5- Mülkü milletin selamet ve saadeti, adli hakkaniyet, dahili memlekette emni asayişin teminile kabildir. Bu bapta icap eden her türlü tedabirin itihazi kolordu kumandanlarile vali ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6- Milletin maruzatı zâtı şahaneye arz ve iblâğa muvaffak olunup ta emni itimadı milîyi haiz bir hükûmeti meşruanın teşekkülüne kadar mercii muhaberat Sivasta Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesi olacaktır.

7- İşbu mukarrerat bilcümle teşkilâtı millîye merakizine tevdi ve ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

*
* *

Yapılan itiraz ve tenkitler

Efendiler, bu son arzettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif ve fakat kısmen de oldukça şedit itirazlara, mukavemetlere ve hatta mukabil teşebbüslere ve tehditlere maruz kaldık. İtirazat ve tenkidat, yalnız son tebliğimiz ahkâmına münhasır kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktalara da şümül peyda etti. Bu hususta heyeti aliyenize bir fikri mahsus vermiş olmak için bu yolda cereyan etmiş olan muhaberatın bazılarını kısaca arz etmekteliğime müsaadenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin 14 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "mukarreratin tatbikinden evvel, hükûmeti merkeziyeye kırk sekiz saat mühlet itasinın muvafık olacağı umumca karargir olmuştur" tarzında zararsız bir mütalea serd olunuyordu (Ves. 87).

Diyarbakirden 13 üncü Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1335 tarihli uzun şifresinde: "merkezi hükûmetle büsbütün kat'ı alâka edilerek mercii muhaberat Kongre Heyeti Temsilîyesi olursa, muhalifler, siyasî bir maksat takip edenler bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkârı tağlit edeceklerdir". Bu vaziyet devam ederse memur ve askerin maaşatı ve iâşe masarifâtı için memba ve tedbir düşünülür mü? ". "Hükûmeti merkeziye İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve mesaiye rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet teşkiline imkân yoktur. İngilizler, hükûmetin muvafakatile vâsi mikyasta bir işgal plânı tatbik ederse yenibaştan İngilizlerle muharebeye girişmeye taraftar mısınız? ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar eminsiniz? Bu hareketi musirrane vatanın menafîine muvafık mıdır?" (Ves. 88) tarzında birtakım mütaleat ve sualleri ihtiva ediyordu.

Erzurum Heyeti Merkeziyesinin 15 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "Tali-matnamemizin altıncı maddesinin (Yani Heyeti Temsilîyenin merciiyetine ait) nizamnamemizle tevfiik edilmek üzere heyeti merkeziyelerden muvafakat istih-sali icap eder" denilmekte idi.

Malatyada Kumandan İlyas Beyin 15 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "Elâziz vilâyeti halkının, Kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece tenvirlerine değin bu hususun tehir edilmesi tensip buyurulursa muvafık bulduğumu arz ederim" mütaleası dermeyeran ediliyordu (Ves. 89).

İçinde bulunduğumuz Sivasın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi de uzun bir raporunda: "Tebliğ buyurulan mevadin heyeti mecmuasından memlekette bir idarete muvakkate ilân edileceği anlaşılmaktadır" maddesile başladuktan sonra "bunun, cemiyet nizamnamesinin maddei mahsusasına ve hiçbir maddesine istinat etmek imkânı görülmemesinde olduğu hakkında" nazarı dikkatimiz celbediliyor ve "zâtı şahaneye iblâğı maruzat edebilecek vesaili kemali sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayı" tavsiye ediyordu (Ves. 90).

5 - Ülkenin ve ulusun esenliği ve mutluluğu, adalet ve haktanırlıkla, yurttaki dirlik ve düzenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Bu yolda gereken her türlü önlemlerin alınması kolordu komutanlarıyla vali ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenir.

6 - Ulusunun sunularını padişaha ulaştırmada başarı sağlanıp ulusun güvenip inandığı meşru bir hükûmet kurulana dek yazışmalar Sivasta Genel Kongre Temsilci Kurulu ile yapılacaktır.

7 - Bu kararlar tüm ulusal örgütlerin merkezlerine verilip ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, bilginize sunduğum genelgemiz üzerine, kimisi hafif ve ama kimisi de oldukça ağır karşı çıkmalarla ve direnmelerle ve hatta karşı girişimlerle ve tehditlerle karşılaştık. Aykırı görüşler ve yermeler, yalnız son genelgemiz içeriği üzerinde de kalmadı. Bununla bağlantılı olarak daha başka noktaları da kapsadı. Bu konuda yüksek kurulunuzu aydınlatmak için bu yolda geçmiş olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama iznini isterim.

Erzincan Hakları Savunma Derneği Merkez Kurulunun 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "kararların uygulanmasından evvel, İstanbul hükûmetine kırk sekiz saat süre verilmesinin uygun olacağı tüm üyelerce kararlaştırılmıştır" yolunda zararsız bir düşünce ileri sürülüyordu (Belge 87).

Diyarbakırdan 13 üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: "İstanbul hükûmetile büsbütün ilişki kesilerek yazışmalar Kongre Temsilci Kurulu ile yapılsa, karşı görüşte olanlar, siyasî bir amaç güdenler bu davranışı hilâfete karşı ayaklanılmış gibi göstererek halkı aldatacaklardır." "Bu durum sürerse sivil görevlilerin ve askerin maaşları ve yiyecek giderleri için kaynak ve önlem düşünülür mü?" "İstanbul hükûmeti İngiliz etkisi altındadır. Ne kadar ısrar edilse ne kadar çalışılsa başka türlü davranabilecek bir hükûmet kurmaya olanak yoktur. İngilizler, hükûmetin oluru ile geniş ölçekli bir işgal plânı uygularsa yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmek de ister misiniz? ve girişilirse başarıdan ne denli eminsiniz? Bu üstelleyici davranış vatanın çıkarına uygun mudur?" (Belge 88) yollu birtakım düşünceler ve sorular içeriyordu.

Erzurum Merkez Kurulunun 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Yönergemizin altıncı maddesinin (yani yazışmaların Temsilci Kurulla yapılması konusunda) tüzüğümüzle uygunluğu sağlanabilmek için Merkez Kurullarından olur almak gerekir" denilmekte idi.

Malatyada Komutan İlyas Beyin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Elazığ ili halkının, Kongrenin amaç ve ereği bildirilerek hiç olmazsa biraz aydınlatılmalarına dek bu işin ertelenmesini onaylarsanız uygun bulduğumu bilginize sunarım" düşüncesi ileri sürülüyordu (Belge 89).

İçinde bulunduğumuz Sivasın Hakları Savunma Derneği Merkez Kurulu da uzun bir raporunda: "Bildiren maddelerin tümünden memlekette bir geçici yönetim ilân edileceği anlaşılmaktadır" sözleriyle başladıktan sonra "bunu, dernek tüzüğünün ilgili maddesine hatta ve hiçbir maddesine dayandırmak olanaklı görülmemesinde olduğuna" dikkatimiz çekiliyor ve "padişaha dilek sunmaya uygun olabilecek ortamı büyük bir ağırbaşlılık ve içtenlikle ve tatlı bir şekilde aramayı" öğütüyordu (Belge 90).

Yapılan karşı çıkma ve eleştiriler

Heyeti Temsilîye azamuzdan bulunup müteaddit davet ve ricalarımıza rağmen bize refakat etmeyen, Sivas Kongresinde bulunmamak için mazeretler icat eden Servet Beyin "Esselâmü aleyküm" hitabı dindaranesile başlayan 15 Eylül 1335 tarihinde Trabzondan keşide ettiği açık telgrafnamesinde: "Sivas Kongresi beyannamesini ve bilâhare tebligatınızı aldık. Cevaben bildirdiğimiz mütealeat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür.".. "Evvelâ Sivas Kongresi, umumî kongre şekline girmiş ve bir Heyeti Temsilîye vücudunda getirmiş olduğu anlaşılıyor, ki bu cihet mukarreratımıza münafiletir.".. "Sivas Kongresi, Heyeti Temsilîyemiz meyanına aza intihabına salâhiyetta olamayacaktı.".. "Hükûmeti merkeziye ile kat'ı muhaberat bir emrivaki oldu.".. "Heyeti Temsilîyenin merciiyeti meselesi efkârı umumiye nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu cihetten kat'iyen sarfınazar buyurulmalıdır.".. "Sivas Kongresi, Erzurum Nizamnamesini tadile selâhiyetta değildir. Bu Kongre, Vilâyatı Şarkîye Heyeti Temsilîyesine tebaiyete mecbur olacaktı. Erzurum mukarreratı hakkında, ezhanı umumiyenin, bir devrei ihtizaz geçirdiği bugünlerde, anın gayri ahkâma şüpheli nazarlarla bakacağına şüphe buyurmamız.".. "Erzurum Kongresi ahkâmı haricinde yapılacak muameleye iştirak edemeyeceğiz." protestosile hitam buluyordu (Ves. 91).

15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1335 tarihinde vukubulan iş'aratında: "Sivas Kongresinin istifsarına, cevaben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevata itimat ve hürmetim fevkalâdedir. Mumaileyhimin mütealeatına saik olan fikri aslîyi anlıyorum ve taraftarım" dedikten sonra teferuat hakkındaki nikatı nazarını serdediyor ve ezcümle "Erzurum Kongresi, Şarkî Anadolu vilâyatı naminadır. Sivas Kongresi ise, umum milleti temsil eden bir kongredir ki, bu Kongrenin de ayrıca bir heyeti temsiliyesi olmak tabiidir. Ancak Sivas Umumî Kongresi Heyeti Temsilîyesi, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesini ilga etmiş olmuyor. Bu Heyeti Temsilîye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyeti Temsilîyeden olup elyevm Sivas Kongresi Heyeti Temsilîyesine dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesinden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. Sivas Kongresi, umum milletin menafîini ve Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesi de, münhasıran Şarkî Anadolu vilâyatının hukuk ve menafîini muhafaza eder.".. "Heyeti Temsilîyenin merciiyet ve salâhiyet keyfiyeti meselenin ruhu esasîsini teşkil etmektedir ki, bu mephaste şimdiden isticil edilmemesi hususunda sizinle tamamen hemfikirim. Heyeti Temsilîye teklifatından birden beşe kadar olan maddelerine gelince; bunların değil sorulmasını, hatta beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm" mütealeasında bulunuyordu (Ves. 92).

*
* *

Trabzonda Servet Beye yazdığımız cevabî telgrafla Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Beye yazılan telgrafname şu idi:
Trabzonda Servet Beyefendiye

Trabzon Heyeti Merkeziyesinden sorulan mütealeaya henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Mütealeatın mezcine neden lüzum görüldüğü bittabi anlaşılamamıştır. Sıra ile vukubulan mütealeatınıza aynı sıra ile berveçhiati arzı cevap ediyorum:

Temsilci Kurul üyelerimizden olup bir çok çağırı ve ricalarımıza karşın bize katılmayan, Sivas Kongresinde bulunmamak için özürler uyduran Servet Beyin "Esselâmü aleyküm" diye dindar sözlerle başlayan 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzondan çektiği açık telgrafında: "Sivas Kongresi bildirisini ve sonrakı tebliğlerinizi aldık. Yanıt olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek istenmiş ve görülmüştür.".. "Önce Sivas Kongresi, genel kongre şekline girmiş ve bir Temsilci Kurul oluşturulmuş olduğu anlaşılıyor, ki bu cihet kararlarımıza aykırıdır.".. "Sivas Kongresi, Temsilci Kurulumuza üye seçmeye yetkili olamayacaktı.".. "İstanbul Hükûmeti ile yazışmaların kesilmesi bir olup bitti oldu.".. "Temsilci Kurulunun yazışmaların yapılacağı yer olması konusu kamu oyununda pek hoş olmayan etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vaz geçilmelidir.".. "Sivas Kongresi, Erzurum Tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu Kongre Doğu İlleri Temsilci Kuruluna uyumak zorunda olacaktı. Erzurum kararları hakkında, kamu oyunun, bir sarsıntı evresi geçirdiği bugünlerde, ona aykırı hükümlere kuşkuyla bakacağından kuşkunuz olmasın.".. "Erzurum Kongresi hükümleri dışında yapılacak işlere katılmayacağız." protestosuyla son buluyordu (Belge 91).

15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1919 tarihinde yaptığı bildirisinde: "Sivas Kongresinin sorusuna, yanıt olarak Trabzon kurulundan Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu kişilere güven ve saygım çoktur. Onların bu görüşlerinin dayandığı temel düşünceyi anlıyorum ve uygun buluyorum." dedikten sonra ayrıntılar hakkındaki görüşlerini sıralıyor ve bu arada "Erzurum Kongresi, doğu illeri adınadır. Sivas Kongresi ise, tüm ulusu temsil eden bir kongredir ki, bu Kongrenin de ayrıca bir temsilci kurulu olmak olmak doğaldır. Ancak Sivas Genel Kongresi Temsilci Kurulu, Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulunu kaldırmış olmuyor. Bu Temsilci Kurul elbette ki her an vardır. Yalnız bu Temsilci Kuruldan olup bugün Sivas Kongresi Temsilci Kuruluna girmiş bulunanlar varsa, bunların, Doğu Anadolu İlleri Temsilci kuruldan çekilmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, tüm ulusun çıkarlarını ve Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulu da, sadece Doğu Anadolu illerinin haklarını ve yararlarını korur.".. "Yazışmaların Temsilci Kurul ile yapılması ve Kurulun yetkisi konusu işin temelini oluşturmaktadır, ki, bu konuda şimdiden acele edilmemesinde sizinle tamamen aynı görüşteyim. Temsilci Kurul önerilerinden birden beşe kadar olan maddelere gelince; bunların değil sorulmasını, hatta bildiri halinde veya bir dilek halinde bile yayımını gereksiz görürüm" düşüncesinde bulunuyordu (Belge 92).

*
* *

Trabzonda Servet Beye yazdığımız karşılık telgrafıyla Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz yanıtta da söz edeyim. Servet Beye yazılan telgraf şu idi:
Trabzonda Servet Beyefendiye

Trabzon Temsilci Kurulundan, istenen düşünceye daha karşılık gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Düşüncelerin birleştirilmesine neden gerek görüldüğü doğal olarak anlaşılamamıştır. Sıra ile bildirilen düşüncelerinize aynı sıra ile aşağıdaki karşılıkları sunuyorum:

Evvelâ; Sivas Kongresinin umumî bir kongre olacağı cümlelerin malûmu idi. Bunun, sizce, başka mahiyette telâkki edilmekte olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Heyeti Temsiliye meselesine gelince; bu heyet, esasen Erzurum Kongresinin itihap ve kabul ettiği heyettir. El'an bendenizle beraber Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvasta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört azamuz noksan olmakla beraber ekseriyet vazifesini ifa etmektedir. Bu cihetin de zâtî âlilerince bariz bir surette malûm olacağına şüphe-yiz yoktur. Çünkü sizi de, vaziyetin ehemmiyetine binaen daha Erzurumda iken davet etmiş ve diğer rüfekanın beraber götürüleceği bildirilmişti. Sivas Umumî Kongresinin, nizamname-mizin sekizinci maddesi mucibince bazı aza ile Heyeti Temsiliyemizi takviye edebileceği beraber mevzuubahs olmuş ve bunda da beis görülmemiş, bilâkis vahdeti umumiye-yi temsil için, bu lâzimededen addedilmişti. Sivas Umumî Kongresinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. Hükûmeti merkezîye ile kat'ı muhaberat, mukarreratı esasiyemizin dördüncü maddesinin haricinde değil, dahilinde ve hatta o muhteviyatın istiapa edemeyeceği varidi hatır olmayan hiyanetkârane esbaba müstenit mahiyettedir. Esasen bu emrivakii yapan biz değil, hükûmeti merkezîyedir. Şifre telgrafnamemizin tatbiki muhteviyatı bir emri zarurîdir. Bundan, hiçbir suretle sarfınazar etmeye imkân kalmamıştır. Biz, ciheti tatbikiyede rey-i muvafakatini-zî istihsale teşebbüsü bir vazife addettik. Muvafakat edip etmemek, sizce takdir olunacak bir keyfiyettir. Yalnız şunu da arz edeyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin müttehiden harekete mecbur olduğu bir istikamette, ekalliyetin değil ekseriyetin muvafakatine tâbi olmak ve ekalliyetleri bu tabiiyete ırca etmek mecburiyeti kat'iyesi vardır. Merciiyet ve salâhiyet meselesi hakkında daha makul bir noktâi nazarınız varsa lûtfen bildiriniz. İttihazı zarurî görülen bugünkü tarzı hareket dikkatle tetkik buyurulursa tamamen nizamnamemize ve Erzurum Kongresi mukarreratı esasîyesine mutabıktır. Bunun haricine çıkıldığı noktayı göremiyorum. Binaenaleyh zâtî âlilerinizin kendinizi hariç bırakmak istediğiniz nizamname ve mukarreratı malûme fevkindeki icraatın izah buyurulmasını rica ederim. Bugün gayrikabili içtinap bir hareket varsa, o da, hükûmeti merkezîyenin mukadderatı millet ve memleketi alçakça İngilizlerin arzusunun tevdi ve kendi menfaatlerine kurban etmesidir. Buna karşı buraca itihaz olunan karardan başka bir karar ittihazına imkân varsa lûtfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz mufasssal cevabın mukaddematı aynen şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Heyeti Temsiliyenin Trabzon Heyeti Merkeziyesinden istizah eylediği hususata cevaben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyatının, açık olarak işaası mahzurdan salim olmayan bu mütaleatı, Heyeti Temsiliye, tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütaleaları olarak telâkki eder. Heyeti Temsiliye, tamimen talep ettiği mütaleatı, İzzet ve Servet Beylerden değil, nizamname mucibince Trabzon Heyeti Merkeziyesinden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin noktâi nazarlarını havi hususî telgrafname ile tarafı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyeti Temsiliyeye cevap olmak üzere dermeyeran buyurulan mütaleat hakkında da berveçhiati izahata lüzum görülmemiştir:

a) Evvelâ; mumaileyhimayı malûmunuz olan mütaleata saik olan fikri aslîyi keşfetmek maatteessüf Heyeti Temsiliyeye mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyatı, bir idarei muvakkate teşkili esbap ve şeraitini izah eder. Halbuki malûm vakayii ahirei ihanetkârane sebeble itihaz edilmiş ve edilmesi lüzumu hakkında mütalea sorulmuş olan tedabir, hiçbir vakit idarei muvakkate teşkil etmek gayesine matuf değildir. Binaenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedabir, zâtî şahaneyeye doğrudan doğruya arzı hale yol bulmak ve meşru bir kabinenin mevkii iktidara is'adını istirham etmek maksadına matuftur.

c) Sıvasta in'ikat eden kongre, garbî Anadolu murahhaslarile Erzurum Kongresinin heyeti umumiyesi, binaenaleyh umum Şarkî Anadolu vilâyatı namına sahibi salâhiyet olmak üzere,

Önce; Sivas Kongresinin genel bir kongre olacağını herkes biliyordu. Bunun, sizce başka nitelikte sayılmakta olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Temsilci Kurul soru-nuna gelince; bu kurul, esasen Erzurum Kongresinin seçtiği ve onayladığı kuruldur. Şimdi benimle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvasta bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte çoğunluk görevini yapmaktadır. Bunun da sizce açık bir surette bilindiğinde kuşumuz yoktur. Çünkü sizi de, durumun önemli nedeni ile daha Erzurumda iken çağırılmış ve öbür arkadaşların beraber götürüleceği bildirilmişti. Sivas Genel Kongresinin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi gereğince bazı üyelerle Temsilci Kurulumuzu kuvvetlendirebileceği birlikte söz konusu edilmiş ve bunda da sakınca görülmemiş, aksine genel birliği temsil için bu, gerekli sayılmıştı. Sivas Genel Kongresinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul hükûmeti ile yazışmaların kesilmesi ana kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde hatta o içeriklerin kapsama-yacağı akla gelmeyen haince nedenlere dayanır niteliktedir. Esasta bu olup bittiyi yapan biz değil İstanbul hükûmetidir. Şifre telgrafımızın içeriklerinin yapılması gerekli bir iştir. Bundan, hiç bir suretle vazgeçmeye olanak kalmamıştır. Biz, uygulama açısından olumlu görüş-lerimizi almaya girişmeyi bir görev saydık. Uygun bulup bulmamak, sizin bileceğiniz bir şeydir. Yalnız şunu da belirtiyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin birlik halinde davranmak zorunda bulunduğu bir doğrultuda, azınlığın değil çoğunluğun uygun bulunmasına bağlı olmak ve azınlıkları bu bağlılığa getirmeye kesin zorunluluk vardır. Yazışmaların kiminle yapılacağı ve yetki konusunda daha akla yakın görüşünüz varsa lûtfen bildiriniz. İz-lenmesi zorunlu sayılan bugünkü davranış, dikkatle incelenirse, tamamen tüzüğümüze ve Erzurum Kongresinin ana kararlarına uygun olduğu anlaşılır. Bunun dışına çıkıldığı noktayı göremiyorum. Bu nedenle sizin kendinizi dışlamak istediğiniz tüzük ve bilinen kararları aşan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün kaçınılmaz bir davranış varsa, o da, İstanbul hükûmetinin ulus ve ülkenin kaderini alçakça İngilizlerin isteğine bırakmış ve kendi çıkar-larına kurban etmiş olmasıdır. Buna karşı burada alınan karardan başka bir karar almak olanağı varsa lûtfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz ayrıntılı karşılığın baş kısmı tıpa-tıp şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Temsilci Kurulun Trabzon Merkez Kurulundan sorduğu konulara yanıt olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçeriğinin, açık olarak yayılması sakın-casız olmayan bu düşünceleri, Temsilci Kurul, sadece Servet ve İzzet Beylerin kişisel düşün-celeri sayar. Temsilci Kurul, genelgeyle istediği düşünceleri İzzet ve Servet Beylerden de-ğil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Kurulundan istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüş-lerini içeren özel telgraf ile sizin hem kendilerine ve hem de Temsilci Kurula yanıt olmak üzere bildirdiğiniz düşünceler hakkında da aşağıdaki açıklamaları yapma gereği duyulmuş-tur:

a) Önce; o kişileri bildiğiniz düşüncelere götüren ana fikir yazık ki, Temsilci Kurulca anlaşılammıştır.

b) Tüzüğün dördüncü maddesi hükmü, bir geçici yönetim kurulmasının neden ve koşullarını açıklar. Oysa son günlerin bilinen haince olayları nedeniyle alınmış ve alın-ması gereği hakkında düşünce sorulmuş olan önlemler, hiçbir vakit geçici yönetim kur-mak amacına yönelik değildir. Bu nedenle bu işle dördüncü madde arasındaki ilişki ara-maya gerek yoktur. Önlemler, padişaha doğrudan doğruya durum hakkında bilgi sun-mak için yol bulmak ve yasal bir hükûmetin iş başına getirilmesini dilemek amacına yö-neliktir.

c) Sıvasta toplanan, Batı Anadolu delegelerile Erzurum Kongresinin genel kurulu, bu neden-le tüm Doğu Anadolu illeri adına yetkili olmak üzere, Kongrenin kararına uyularak seçilen özel

Kongrenin kararına tevfiikan intihap edilen bir heyeti mahsusa bulundurmakla, Sivas Kongresi bittabi umum Anadolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halini kespetmiştir. İşbu Kongre, Erzurum Kongresi mukarrerat ve teşkilâtını aynen, fakat bittabi teşmilen kabul eylemiş ve binnetice Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti unvanı şamilî altında tevsiian tevhit edilmiştir.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ve Kongrenin mukarreratı esasîyesi zaten bu gayei âliyenin teminini emeli kat'î olarak göstermiştir. Sivas Umumi Kongresi, Erzurum Kongresinde Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti namına intihap eylediği Heyeti Temsilîyeye, tamamen beyanı itimat ederek, aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti için Heyeti Temsilîye olarak kabul eylemiştir. Buna nazaran, Sivas Umumi Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka ve Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsilîyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsilîyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette mevzuubahs olamaz ve bunun mevzuubahs olması şüphesiz ki pek samimî olan maksadı vahdet ve gayei mukaddesimiz için son derece muzirdir. Bu takdirde birbirini ilga eden heyeti temsilîyeler olmadığı gibi, birine dahil olunca, diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği azalar da mevcut değildir. Bugün, umum Anadolu ve Rumeliye şamil olan Cemiyetimizin, Sıvasta bulunan yegâne Heyeti Temsilîyesi; Erzurum Kongresinde nizamnamenin mevaddı mahsusasına tevfiikan müntehap dokuz zattan beşinin huzur ile ifayı vazîfeye devam etmektedir. "Hukuk ve salâhiyeti ve menafîi şarkî Anadolu vilâyatından bittabi hiçbir vehile az olmayan garbî Anadolu'nun, muhik ve meşru olan mütaaleat ve tekâlifini nazarı dikkate almayarak onları, alelulak tâbî vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususattandır."... "Bu sebeple Heyeti Temsilîyemiz altı aza ilâvesile takviye olunmuştur" (Ves. 93).

Bundan sonra daha birçok izahatı ihtiva eden bu telgrafnamemiz, aynen Trabzon Heyeti Merkeziyesine de keşide edilmiştir (Ves. 94).

Bu münakaşat üzerinde daha bir hayli izah ve istizahlar oldu. Hatta "Müdafaa Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" imzayı mevhumile diğer vilâyata aleyhimizde telgraflar da çekildiği görüldü (Ves. 95). Nihayet on beş gün sonra Trabzondan bir telgrafname aldık. Fakat Servet Beyden değil... Aynen arzedersem vaziyet anlaşılır.

Sıvasta Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sureti zirde dercedilen Trabzon Belediye Heyetinin telgrafı Dersaadete şimdi keşide ediliyor. Bir sureti 15 inci Kolordu Kumandanlığına yazdırıldığı maruzdur.

Mevki Kumandanı Ali Rıza

Suret

1 Teşrinievvel 1335

"Dersaadet" Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerine

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen feryadı millîyi Trabzon kendisine mahsus vakar ve sekinetle tetkik ve takip etti. Memleketin, bu vaziyete fazla tahammülü yoktur. Muhabbeti vataniyeniz varsa artık terki mevki ediniz Paşa Hazretleri.

Aza Hüsnü,	Aza Mehmet Salih,	Aza Mehmet Avni,	Aza Ahmet,
Aza Şefik,	Aza Mehmet,	Aza Temel,	Belediye Reisi Hüseyin
		*	
		*	

Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Eylûl 1335 tarihinde de, zâta mahsus bir şifre aldım. Pek samimî ve uhuvvetkârane bir lisanla yazılmış olan bu şifre bir iki ihtarı ihtiva ediyordu. Kâzım Kara Bekir Paşa: "Paşam; diyor, Sıvasta gelen tebligat ve tamimler, kâh Heyeti Temsilîye namına ve kâh resendir. 10 Eylûl 1335 tarihinde, Dersaadetteki hükûmete hitaben, resen tebligat ve ihtaratınız vaki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki bu tarzda imzanızla vaki

Kâzım Kara Bekir Paşanın tavsiyeleri

bir kurul bulundurmakla, Sivas Kongresi doğâl olarak tüm Anadolu ve Rumeli adına ve bütün milleti temsil etmek üzere genel bir kongre halini almıştır. Bu Kongre, Erzurum Kongresi kararlarını ve örgütlerini olduğu gibi, ama doğâl olarak yaygınlaştırarak kabul etmiş ve sonuç olarak Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği kapsamlı sanı altında genişletilerek birleştirilmiştir.

Tüzüğün üçüncü maddesi ve Kongrenin ana kararları daha başından yüksek amacın sağlanmasını kesin erek olarak göstermiştir. Sivas Genel Kongresi, Erzurum Kongresinde Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği adına seçtiği Temsilci Kurula, tam güvenini bildirerek, olduğu gibi Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği için Temsilci Kurul olarak kabul etmiştir. Buna göre, Sivas Genel Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka ve Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneğinin Temsilci Kurulu başka ve Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin Temsilci Kurulu başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette söz konusu olamaz ve bunun sözkonusu olması kuşkusuz ki pek içtenlikli olan birlik amacımız ve kutsal ereğimiz için son derece zararlıdır. Böyle olunca birbirini kaldıran temsilci kurullar olmadığı gibi, birine girince, öbüründen ayrılması istenebilecek üyeler de yoktur. Bugün, tüm Anadolu ve Rumeliyi kapsayan derneklerimizin, Sıvasta bulunan tek Temsilci Kurulu; Erzurum Kongresinde tüzüğün ilgili maddeleri uyarınca seçilmiş dokuz kişiden beşinin bir araya gelmesiyle görev yapmayı sürdürmektedir. "Hakları ve yetkileri ve çıkarları Doğu Anadolu illerinden doğâl olarak hiçbir bakımdan az olmayan Batı Anadolu'nun, haklı ve yasal olan düşünce ve önerilerini dikkate almayarak onları, herhangi bir uydu durumunda bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği işlerdendir." "Bu nedenle Temsilci Kurulumuz altı üye eklenerek kuvvetlendirilmiştir" (Belge 93).

Bundan başka daha birçok açıklamalar içeren bu telgrafımız olduğu gibi Trabzon Merkez Kuruluna da çekilmiştir (Belge 94).

Bu tartışmalar üzerinde daha bir çok açıklamalar ve sorular oldu. Hatta "Hakları Savunma Kurulu Trabzon Merkezi" uydurma imzasıyla başka illere bilgi veren telgraflar da çekildiği görüldü (Belge 95). Sonunda, onbeş gün sonra Trabzondan bir telgraf aldık. Ama Servet Beyden değil... Olduğu gibi bilginize sunarsam durum anlaşılır.

Sıvasta Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Trabzon Belediye Kurulunun örneği aşağıya alınan telgrafı İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bir örneğinin 15 inci Kolordu Komutanlığına yazdırıldığı bilginize sunulur.

Mevki Komutanı Ali Rıza

Örnek

1 Ekim 1919

"İstanbul" Başbakan Ferit Paşa Hazretlerine

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen ulusal çılgılığı Trabzon kendisine özgü ağırbaşlılıkla inceledi ve izledi. Memleket, bu duruma daha çok katlanamaz. Yurt sevginiz varsa artık görevinizden ayrılınız Paşa Hazretleri.

Üye Hüsnü,	Üye Mehmet Salih,	Üye Mehmet Avni,	Üye Ahmet,
Üye Şefik,	Üye Mehmet,	Üye Temel,	Belediye Reisi Hüseyin
		*	
		*	

Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Eylûl 1919 tarihinde de, kişiye özel bir şifre aldım. Pek içten ve kardeşçe bir dille yazılmış olan bu şifre bir iki hatırlatma içeriyordu. Kâzım Kara Bekir Paşa: "Paşam; diyor, Sıvasta gelen bildirimler ve genelgeler, kimi zaman Temsilci Kurul adına kimi zaman doğrudan doğruya (sizden) geliyor. 10 Eylûl 1919 tarihinde, İstanbul'daki hükûmete hitaben, doğrudan doğruya bildiri ve uyarı yazıları gönderiyorsunuz. Şuna inanmalısınız ve güvenmelisiniz ki böyle imzanızla yapılan bildirimler, sizi en çok saygıyla se-

Kâzım Kara Bekir Paşanın öğütleri

olan tebligat, sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile, büyük bir samimiyetle ve selâmeti fikirle tenkit olunuyor..... Bunun ne kadar müessir ve ak-sûlâmele saik olacağını takdir buyurursunuz. "... Binaenaleyh Heyeti Temsiliye ve Kongre mukarreratını daima imzasız, sadece Heyeti Temsiliye diye neşrinin irca ederim." Telgrafname şu cümlelerle hitam buluyordu: "Zâtı samilerinin her halde ortada müferrit bir şekilde görülmemesi muktazayı nef'i memleketir. İttifakı âra ile (bu noktada reyleri toplanan zevat veya heyetin kimler olduğunu henüz bugüne kadar öğrenmek müyesser olmamıştır.) maruz olan işbu ricalarımın hüsnü telâkki buyurulacağından eminim, ellerinizden öperim" (Ves. 96).

Kâzım Kara Bekir Paşayı samimî olarak tereddüt ve tenkide düşürdüğünü gördüğünüz noktaları mümkün olduğu kadar bariz olarak muhakeme ve izaha ihtiyaç derkârdır. O tarihteki hissiyat ve efkârının mahsulü ilhamı olan mütaleamı, bugünün yeni tesirâtına kaptırmaktan ihtirazen, o tarihte verdiğim cevabı aynen arz etmeyi tercih ederim:

19 Eylül 1335

On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

C: Muhterem kardeşim, derin bir samimiyete müstenit olduğuna asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık bir lisanı uhuvvetle bildirmiş olmanız revabâtı uhuvvetimizin tarsinine ve kalbî memnuniyetimin tecellisine bâdî olmuştur. Tasavvur buyurulan mehaziri tamamen takdir ediyorum. 10 Eylül tarihinde resen hükûmete vukubulmuş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada bittesadiuf Dahiliye Nazırı Adil Bey ile makina başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşaya verdiği manasız cevaplara karşı bendeniz sırf şahsî olmak üzere mumaileyhin şahsına hitaben malûmunuz olan biraz sertçe ihtaratta bulundum. Bu adetâ bir muhavere şeklinde cari olmuştur. Bundan başka gerek hükûmete ve gerek zâtı şahaneyeye ve gerek ecanibe vukubulan müracaatlerde aleltilak "Kongre Heyeti" ve "Heyeti Temsiliye" ifadesi imza makamına kaim olmuştur. Yalnız Amerika Senatosuna yazılan ve malûmunuz olan bir mektuba Kongre karârile beş kişi vaz'ı imzam etmiştir ki bu meyanda bendenizin de imzam vardır. Dahilî olan alenî muhaberata gelince; bunda da Heyeti Temsiliye ibaresini imza makamında kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca süitesir ve ademî emniyeti muçip olduğu görüldü. Filhakika böyle umumî bir tabirin delâlet eylediği şahsiyetler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada mes'ul kimdir? Bazı taraflardan, bilhassa Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsan makina başına çağrılmaya başlandım. Ade-tâ Heyeti Temsiliye unvanı altında gizlenen şahıslarla, müşareketi şahsiyem olup olmadığına dair bir tereddüt emaresi hissolundu. Hatta Trabzondan Servet Bey de Heyeti Temsiliye imzalı tebligatı süitelâkki ve heyeti mezkûrenin keyfiyet ve kemiyeti hakkında birçok yanlış mütealealardan sonra şahsan bendenizi makina başına çağırdı. Görüşüldükten sonra bütün bu münakaşaların sebebinin imzanın Heyeti Temsiliye olarak, mevhum bir şahsiyet ifade eder tarzda vazedilmiş olduğunu söyledi. İşte bu esbaptan naşi bu imza meselesi iş'arı biraderilerinden evvel Heyeti Temsiliyece mevzuu müzakere olmuştur. Heyeti Temsiliyenin hafî bir komite heyeti icra-iyesi olmayıp hükûmetin müsaade-i resmîyetini almış kanunî, meşru bir cemiyetin mümessillerinden mürekkep bulunması cihetile kanunu mahsusuna tevfikân, makarrerat ve tebligatın bir şahsı mes'ul tarafından imzalanması usulü zarurî görülmüştü ve Heyeti Temsiliyenin tebligat ve neşriyatına umumî ve mevhum bir nam izafesi suretile düşeceği gayrikanunî şekilden dolayı hâsıl olacak mahzurlar cereyanı millî aleyhtarlarının esasen yapmakta oldukları muzır propagandalara imza bulunmak yüzünden ekleyebilecekleri zarardan pek fazla görüldü ve binnetice mütefikan, vaz'ı imza usulü tahtı karara alındı. Bu karara rağmen, bu defa vukubulan ihtarı biraderileri üzerine meselenin bir kere daha mevkîi tezekküre vaz'ımı Heyeti Temsiliye teklif ettim. Evvelce dermeyeran edilmiş olan esbap ve mütaleata binaen aynı suretle yazılan şeylerin Heyeti Temsiliye karârile olduğu tasrih edilmek üzere yazılmasına mütefikan karar verdiler. Şahsım mevzuubahs olmak itibarile bu müzakerede bitaraf kalmayı münasip gördüm. Prensip olarak bir zâtın imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerime diğer bir zâtın

venlerde bile, büyük bir içtenlikle ve düşünce esenliğiyle eleştiriliyor.....Bunun ne denli etki yapacağını ve tepkiye yol açacağını bilirsiniz." .. "Bu nedenle Temsilci Kurul ve Kongre kararlarının hep imzasız, sadece Temsilci Kurul diye yayımlanmasını rica ederim." Telgraf şu cümlelerle son buluyordu: "Yüksek kişiliğinizin her halde ortada tek başına görülmemesi ülke çıkarları gereğidir. Oy birliği ile (Bu konuda oyları toplanan kişilerin ve ya topluluğun kimler olduğunu hâlâ bugüne kadar öğrenmek nasib olmamıştır) sunulan bu ricalarımın iyi karşılanacağına inanıyorum, ellerinizden öperim" (Belge 96).

Kâzım Kara Bekir Paşayı gerçekten duraksamaya düşürdüğünü ve bizi eleştirttiğini gördüğünüz noktaların elden geldiğince belirgin olarak yorumlanması ve açıklanması gerektiği bellidir. O tarihteki duygu ve düşüncelerimden oluşan görüşlerimi, bugünün yeni etkilerine kaptırmaktan çekinerek, o tarihte verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunmayı yeğlerim:

19 Eylül 1919

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine

K: Sayın Kardeşim, derin bir içtenliğe dayandığından hiç kuşku duymadığım düşünce-nizi açık ve kardeşçe bir dille bildirmiş olmanız kardeşlik bağlarımızın kuvvetlenmesine ve yürekten sevinmeme yol açmıştır. Aklınıza gelen sakıncaları iyi anlıyorum. 10 Eylül tarihinde hükûmete doğrudan doğruya tarafımdan yapılmış bir bildirim yoktur. Sadece telgrafhanede bulunduğum bir sırada rastlantı sonucu İçişleri Hakanı Adil Rey ile makina başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşaya verdiği anlamsız yanıtlara karşı ben sırf kişisel olmak üzere onun kendisine bildiğiniz biraz sertçe uyarılarda bulundum. Bu sanki bir görüşme gibi olmuştur. Bundan başka gerek hükûmete gerek padişaha ve gerek yabancılara yapılan başvurularda genellikle "Kongre Kurulu" veya "Temsilci Kurul" deyimi imza yerini almıştır. Yalnız Amerika Senatosuna yazılan ve bildiğiniz bir mektuba Kongre karârile beş kişi imza atmıştır ki bu arada benim de imzam vardır. Yurt içinde yapılan açık yazışmalara gelince; bunda da Temsilci Kurul deyimini imza olarak kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca yanlış anlaşılup güvensizliğe neden olduğu görüldü. Gerçekten böyle genel bir deyim anımsattığı kişiler ve güçler gizli kalıyor. Ortada sorumlu kimdir? Bazı yönlerden, özellikle Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Samsun gibi yerlerden doğrudan doğruya ben makina başına çağrılmaya başlandım. Sanki Temsilci Kurul adı altında gizlenenler ile kişisel bir yakınlığım olup olmadığı konusunda bir duraksama izi sezildi. Trabzondan Servet Bey bile Temsilci Kurul imzalı bildirileri kötüye yorarak ve adı geçen kurulun nitelik ve niceliği üzerinde birçok yanlış düşüncelere kapıldıktan sonra beni makina başına çağırdı. Görüşüldükten sonra bütün bu tartışmaların nedeninin imzanın Temsilci Kurul olarak, belirsiz bir kişilik bildirir gibi atılmış olduğunu söyledi. İşte bu nedenlerden ötürü bu imza işi kardeşçe işaret etmenizden önce Temsilci Kurulca görüşme konusu olmuştur. Temsilci Kurulunun gizli bir komite yürütme kurulu olmayıp hükûmetin resmî iznini almış yasal meşru bir derneğin mümessillerinden oluşmakta bulunması nedeniyle ilgili yasaya dayanarak, kararların ve bildirilerin sorumlu bir kişi tarafından imzalanması usulü zorunlu görülmüştü ve Temsilci Kurulunun bildiri ve yayımlarına genel ve belirsiz bir isim yakıştırmak yoluyla düşeceği yasadışı şekilden doğacak sakıncalar ulusal akıma karşı olanların zaten yapmakta oldukları zararlı propagandalara imza bulunmak yüzünden ekleyebilecekleri zarar çok aşkın görüldü ve sonuç olarak bu imza koyma yolu oy birliğiyle kararlaştırıldı. Bu karar alındığı halde, bu kez yaptığınız kardeşçe uyarma üzerine konunun bir kere daha görüşülmesini Temsilci Kurula önerdim. Evvelce ileri sürülmüş olan sebep ve düşünceler nedeniyle aynı şekilde yazılan şeylerin Temsilci Kurul karârile olduğu belirtilmek üzere yazılmasına oy birliği ile karar verdiler. Kendim sözkonusu olduğumdan bu görüşmelerde tarafsız kalmayı uymın gördüm. Prensip olarak bir kimsenin imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerime başka birisinin imza etmesi söz konusu oldu. Bu noktada Kumlun ileri sürdüğü sakıncalar:

imza etmesi mevzuubahs oldu. Bu noktada heyetin dermeyan eylediği mehazir şunlardır: Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün diğer bir zâtın imzasile tebligata başlanınca ve benim isminin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir nifak ve iftirak olduğuna hükümlenilecek veya herhangi bir zâtın imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan müca-nip, gayrimeşru bir vaziyette olduğuma ve binaenaleyh harekâtın gayrimeşru bulunduğu ze-habına düşülecektir. Bundan sarfınazarla, heyeti umumîyeye itimat ve emniyetbahş olacak diğer bir arkadaşımız, imzasile ortaya çıkınca bugün benim hakkında varit olan mehazir ay-nen o arkadaşımızın da hakkında varit olacaktır. O halde onun da çekilip diğer birinin vaz'ı imzaya başlaması gibi binnetice bizim için eseri zâf teşkil edecek olan bir silsile takip etmek lâzımdır. Bilmem bu ciheti ne dereceye kadar tasvip buyurursunuz? Filhakika bendenizin şahsım, bilhassa işin mebdeinde hedefi taarruz gibi tasavvur edilmisti. Fakat gerek dahilen ve gerek haricen muhtemel olan taarruzlar vaki olmuş, elhamdülillâh kâmilen maksadımız le-hine neticelenmiştir. Hükûmeti merkezîye ve bedhahan her teşebbüsünde makhur olmuştur. Ecanibe gelince, Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddî temas hâsıl olmuş ve bun-ların Sıvasa kadar gelen sahibi salâhiyet memurını helimizde bizimle hüsnü münasebata gi-rişmişlerdir. Bizim de dahil olduğumuz Kuvayı Millîyenin, bir iki kişinin eseri tahrikatı ol-mayıp tamamen millî ve umumî bir şekil ve mahiyette olduğunu ıttılamız dahilinde barapor mercilerine bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi harekâtta az, çok önayak olanlar hakkında mem-leketimizde malûm olan ahlâksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların kılûkalinin önüne geç-mek mümkün değildir. Bu haleti hissiye her millette de aynıdır. Bu gibi mahzurlara karşı bu-raca düşünülen yegâne çare, bizim sarsılmaz bir tesanüdü samimiyetle maksadı mübecceli-mize yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendeniz menafî umumîyeye ait ve şamil olan ef'al ve harekâtımızda, zâtî içtihadatımla değil, umum rûfekayi kiramımın vicda-nî ve samimî birliğile hareketi tercih ettiğim zâtî biraderilerince müsellemdir. Maahaza bu hu-susta başkaca varit olacak mütaleai biraderilerinin iş'arına intizar eder, kemali hürmet ve sa-mimiyetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, İstanbul hükûmetile kat'ı muhaberat eylediğimiz 12 Eylûl 1335 tarihinden sonra Ferit Paşa Kabinesinin sukutu tarihine kadar muhtelif tarih-lerde tekrar padişaha, ecnebî mümessillere, İstanbul Şehremanetine ve umum matbuata muhtelif muhtıra ve beyannameler yazıldı (Ves. 97).

20 Eylûl 1335 tarihli, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir tebliği umumî ile padişahın da bir beyannamesinin intişar ettiğini hatırlayacaksınız (Ves. 98). Bu beyannamenin şayanı dikkat noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu nokta-ları sıra ile işaret edeceğim:

1- Hükûmetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecayii Avrupa düvel ve mileli mütemeddinesinin nazarı dikkat ve meveddetini celbetti.

2- Bir heyeti mahsusa mahallinde bitarafane tahkikata iptidar etti. Hakkı-muz enzari medeniyette tezahür etmektedir.

3- Vahdeti milliyemizi ihlâl edecek hiçbir karar ve teklif olmadı.

4- Bazı kimseler tarafından gûya ahali ile hükûmet arasında muhalefet ol-duğu ilân ediliyor.

5- Bu hal, şeraiti kanunîye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihabatı da duçarı tehir ediyor ve sulhün takarrüp eylemekte bulunduğu bir sırada, vücudu lâbüüt olan Heyeti Meb'usanın içtimainı tavik eyliyecektir.

6- Bugün umum efradı milletimden intizarım evamiri hükûmete tamamî ittibadır.

Bütün dünya benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün başka birisinin imzasile bildi-rilere başlanınca ve benim isminin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir bozuşma ve ayrılma olduğu kanısına varılacak ya da herhangi birisi imza ederse benim ortaya çıkmaktan kaçın-p, meşru olmayan bir durumda olduğuma ve böylece yapılanların Kurula güven ve inan verici olacak başka bir arkadaşımız, imzasile ortaya çıkınca bugün benim için düşünülen sa-kıncalar olduğu gibi o arkadaşımız hakkında da düşünülecektir. O halde onun da çekilip bir başkasının imza atmaya başlaması gibi sonuç olarak bizim için güçsüzlük belirtisi oluştura-cak olan bir sıra izlemek gerekir. Bilmem bu yolu ne dereceye kadar uygun bulursunuz? Gerçekten benim kişiliğim, özellikle başlangıçta saldırı hedefi olur diye düşünülmüştü. Ama gerek içte ve gerek dışta olası bulunan saldırılar yapılmış, Allaha hamdolsun tamami-le amacımızdan yana sonuç vermiştir. İstanbul hükûmeti ve kötülük isteyenler her girişim-lerinde bozguna uğramıştır. Yabancılar gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek esaslî ilişkiler oluşmuş ve bunların Sıvasa kadar gelen yetkili görevlileri bizden yana bi-zimle iyi ilişkilere girişmişlerdir. Bizim de içinde olduğumuz Ulusal Güçlerin, bir iki kişinin kışkırtması olmayıp tamamen ulusal ve genel bir şekil ve nitelikte olduğunu bilimiz içinde ve raporlarla bağlı oldukları yerlere bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi işlerde az, çok önayak olanlar hakkında memleketimizde bilinen ahlâksızlık gereği birtakım kirli vicdanlı insanla-rın dedikodularının önüne geçmek olası değildir. Bu duygusal durum her millette de böyle-dir. Bu gibi sakıncalara karşı buraca düşünülen tek çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve içtenlikle kutsal amacımıza yürümekte bir an duraksama göstermemekliğimizdir. Benim genel çıkara değinin ve onu kapsayan işlerimizde ve yaptıklarımızda, kişisel görüşlerime göre, tüm değerli arkadaşlarımla vicdanî ve içten birliğile davranmayı yeğlediğim siz karde-şimce kabul edilir. Bununla beraber bu konuda aklınıza gelecek başka kardeşçe düşüncele-rin bildirilmesini bekler, üstün saygı ve içtenlikle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, İstanbul hükûmetiyle haberleşmeyi kestiğimiz 12 Eylûl 1919 tarihinden sonra Ferit Paşa hükûmetinin düştüğü tarihe kadar değişik ta-rihlerde tekrar padişaha, yabancı temsilcilere, İstanbul Büyük Şehir Bele-diye Başkanlığına ve tüm basına çeşitli notlar ve bildiriler yazıldı (Belge 97).

20 Eylûl 1919 tarihli, Başbakan Damat Ferit imzalı bir genel bildirim ile padişahın da bir bildirisinin yayınlandığını anımsayacaksınız (Belge 98), Bu bildirinin dikkat çeken noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sı-ra ile belirteceğim.

1 - Hükûmetin izlediği politika sonucu İzmir faciaları Avrupanın uygar devlet ve uluslarının dikkatini çekti ve kardeşlik duygularını uyandırdı.

2 - Özel bir kurul yerinde yansız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız uygarlık dünyasının gözleri önünde belirmektedir.

3 - Ulusal birliğimizi bozacak hiçbir karar ve öneri olmadı.

4 - Bazı kimseler tarafından sanki halkla hükûmet arasında karşıtlık ol-duğu ilân ediliyor.

5 - Bu hal, kanuna uygun olarak bir an evvel yapmak istediğimiz seçim-leri de geciktiriyor ve barışın yaklaşmakta olduğu bir sırada, varlığı çok gerek-li olan Meb'uslar Meclisinin toplanmasını askıda bırakacaktır.

6 - Bugün ulusumun tüm bireylerinden beklediğim hükûmet emirlerine tam uymaktır.

Padişahın bildirisi

Padişahın beyan-namesi

7- *Düveli muazzamanın hissiyatı nısfetkâreneleri, Avrupa ve Amerika efkârı umumîyesinin itidalperverliği mevki ve haysiyetimizi temin edecek bir sulha kariben nailiyet ümidimi tevsik eylemektedir.*

Malûmu âlileridir ki, bu beyannamenin neşri tamimi bizim, memleketle İstanbul hükûmeti arasında muhaberat ve münasebeti kat'ettiğimiz ve bu noktada ısrar eylemekte bulunduğumuz günlerde vukubuluyor. Her halde verdiğimiz talimat ve evamiri umumîyeye riayet edildiği takdirde, hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması lâzimedendir. Halbuki şimdi arzedeceğim bir telgrafnameden, mukarrerat ve tebligatımıza mugayir ve noktai nazarımıza külliye muhalif olarak bu beyannamenin bazı taraflardan alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Kumandanına

Zâtı şevketsimatı hazrelî tacidarı ekreminin milletine karşı lûtfen vukubulan beyannamei humayunlarının derhal memurîn ve ahalîi beldeye tevdi lâzımdır. Ta ki, hükûmeti hainei haziranın, meleksimat padişahımız efendimizi nekadar küstahane bir cür'etle hâlâ iğfal etmekte olduklarını anlamıyanlar kaldıysa, tamamen muttali olsunlar. Millet ve memleketi için kalbi humayunlarının ne kadar büyük bir şefkat ve muhabbetle mâlî olduğunu gösteren işbu beyannamede, en aşikâr bir surette göze çarpan husus, kabinenin harekâtı hainanesi hakkında atabei hilâfetpenahiye millet tarafından arzolunan şikâyetnamenin hâlâ vasılı ıttılâ şahaneleri olmadığı keyfiyetidir. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine erkânının tevcih ettiği hançeri ihanete muttali olsalar idi, bu hainleri bir dakika bile mevkilerinde tutmayacaklarına beyannamei humayundaki samimiyeti ifade en büyük bir şahittir. Bu hainler, bu hakikati bildikleri için, hilâfetpenah efendimizi doğrudan doğruya millete temasa getirmiyorlar. Binaenaleyh millete düşen vazife, padişahı zışanına muhabbet ve sadakati müebbedesini tekrar alettekrar arz ve izhar etmekle beraber umum millet ve ordunun bir kütleye mütehide halinde hukuku müeyyidei şahanelerini ve hayatı millet ve memleketi kurtarmaya çalıştıkları ve fakat bu hain kabinenin, bu hareketi meşruai sadıkaneyi, padişahımız efendimizden gizledikleri, büsbütün makûs bir şekilde gösterdikleri hakikatini dün karar verildiği veçhile atabei hilâfetpenahiye bilâvasıta arz ve iblâğ etmektir. Erzurum ahalisinin bu bapta yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919 K.O. Kumandanı Kâzım Kara Bekir

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir haşiye ile bize de bildiriyordu:

Bu bapta mütaleatı âlileri var mı? Bu beyannamei humayun milletin padişahına karşı arzı hakikat eylesine tekrar bir fırsat vermiştir ki Erzurum ahalisi kabinenin bilcümle cinayetlerini tekrar etmek suretile yeniden atabeye maruzatta bulunacaklardır. Bunun suretini ya berayi keşide veya berayi malûmat heyeti muhteremelerine takdim edeceğim.

Kâzım Kara Bekir

Makina başında cevaben bildirdiğim mütalea şu idi:

Ferit Paşa Kabinisinin ef'al ve harekâtı cinayatkâranesine ait olan vesaik millete lüzumu derecede, kura ve nevahiyeye kadar tebliğ ve tamim edilememiş olduğu malûmu âlileridir. Böyle olsa bile bu tebligat ile beyannamei humayun muhteviyatını karşılaştırarak mukayese ve muhakeme etmek ve hakikati hali istihraç etmek kat'i değildir. Bu cihetle biz esasen böyle bir beyannamenin Babıâlide tasni edilmekle olduğunu daha evvel haber almış ve bunun, ezhanı milleti teşviştin, sıyanet için İstanbuldan alınmamasını tensip etmiştik. Zaten İstanbulla muhaberatı resmîyenin munkati bulunması hesabile doğrudan doğruya saraydan değil, yine Ferit Paşanın haşiyesile Babıâlide verilen işbu beyannamenin Sivas, Ankara, Kastamonu ve sair merakızda olduğu gibi hiçbir taraftan alınmaması olduğunu zannediyorduk. Bu beyannameyi almak için daha evvel milletin zâtı şahaneye arzı hal ve hakikat etmesine müsaade olunması lâzım gelirdi. Binaenaleyh bu beyannamenin neşir ve tamimine vesateti faydalı bulmuyoruz. Fakat, bu beyanname Trabzon,

7 - *Büyük devletlerin adalet duyguları, Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlı davranışı konumumu ve onurumuzu sağlayacak bir barışa yakında kavuşmak ümidimi kuvvetlendirmektedir.*

Bilirsiniz ki, bu bildirimin yayımlanması bizim, memleketle İstanbul hükûmeti arasında haberleşmeleri ve ilişkileri kesdiğimiz ve bu konuda direnmekte bulunduğumuz günlerde oluyor. Her halde verdiğimiz genel buyruk ve emirlere uyulduğu takdirde, hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması gerekir nitelikteydi. Oysa şimdi bilginize sunacağım bir telgraftan, karar ve bildirilerimize aykırı ve görüşümüzün tam tersi olarak bu bildirinin bazı yerlerden alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanına

Yüce Padişahımızın bir kayra eseri olarak ulusuna yaptığı bildirinin gecikmeden görevlilere ve halka verilmesi gerekir. Böylece şimdiki hain hükûmetin, melek yüzlü padişahımızı ne denli küstahça bir yüzüzlükle hâlâ aldatmakta olduklarını anlamıyanlar kaldıysa, hepsi görsünler. Millet ve memleketi için padişahın kutlu yüreğinin nekadar büyük bir sevgi ve esirgeyicilikle dolu olduğunu gösteren bu bildiride, en açık bir şekilde göze çarpan şey, hükûmetin haince davranışları hakkında ulus tarafından halife katına sunulan yakınma yazısının hâlâ padişahın bilgisine ulaşmış olmadığıdır. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine üyelerinin kendilerinin çektiği hayinlik hançerinden haberleri olsa idi, bu hainleri bir dakika bile yanlarında tutmayacaklarına kutlu bildirideki içtenlikli anlatım en büyük bir kanıttır. Bu hainler, bu gerçeği bildikleri için, halifemiz efendimizi doğrudan doğruya millete temas ettirmiyorlar. Bunun için ulusa düşen görev, şanlı padişaha sonsuz sevgi bağlılığını tekrar tekrar sunmak ve belirtmekle birlikte bütün millet ve ordunun birleşik bir kütleye halinde padişahın söz götürmez haklarını ve ulusun ve memleketin varlığını kurtarmaya çalıştıkları ve fakat bu hain hükûmetin, bu yasal ve gönülden davranışı, padişahımız efendimizden gizledikleri, büsbütün ters bir şekilde gösterdikleri gerçeği dün karar verildiği gibi halifelik katının bilgisine aracısız olarak sunulacaktır. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telgraf örneği oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919

K.O. Komutanı Kâzım Kara Bekir

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir dipnotla bize de bildiriyordu:

Bu konuda düşündüğünüz bir şey var mı? Padişahın bu kutlu bildirisi ulusuna karşı gerçeği duyurmasına yeniden elverişli durum oluşturmuştur ki Erzurum halkı hükûmetin bütün cinayetlerini tekrar etmek suretile yeniden padişaha bilgi sunacaktır. Bunun suretini ister çekersiniz ister bilgi edinmekle yetinirsiniz diye sayın Kurulunuza vereceğim.

Kâzım Kara Bekir

Makina başında karşılık olarak bildirdiğimiz görüş şu idi:

Ferit Paşa hükûmetinin canice yaptıkları ve davranışlarıyla ilgili belgelerin ulusa gereği kadar, köy ve bucaklara değin bildirilememiş, olduğunu bilirsiniz. Böyle olsaydı bile bu duyuru ile padişahın bildirisinin içeriğini karşılaştırarak değerlendirmek ve gerçek durumu anlamak kesin değildir. Bundan dolayı aslında böyle bir bildirinin Babıâlide uydurulmakta olduğunu daha önce haber almış ve bunun, ulusun zihnini karıştırmasını önlemek için İstanbuldan alınmamasını uygun bulmuştuk. İstanbulla resmî yazışmaların da kesilmiş bulunması nedeniyle doğrudan doğruya saraydan değil, yine Ferit Paşanın bir çıkmasıyla Babıâlide verilen bu bildirinin Sivas, Ankara, Kastamonu ve başka merkezlerde olduğu gibi hiçbir taraftan alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu bildiriye almak için daha önce milletin padişaha durumu ve gerçeği bildirmesine izin verilmesi gerekirdi. Bunun için bu bildirinin yayımlanıp dağıtılmasına aracılık etmeyi yararlı bulmuyoruz.

Erzurum ve Sivas gibi merakizde icap edenler tarafından okunmuş bulunduğuna nazaran tasavvur buyurduğunuz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf keşidesi muvafık olur.

Mustafa Kemal

Padişahın bu beyannamesinin, efkârı millette hâsıl edeceğine şüphe olmayan menfi tesiratin bir dereceye kadar önüne geçebilmek için mezkûr beyanname muhteviyatını tezkîp ve iptale, medar olacak tarzda padişaha bir cevap yazma ve bunu memlekette neşir ve tamim ederek okulturmayı yegâne çare düşündük ve öyle yaptık (Ves. 99).

Efendiler, Trabzonda bir iki zatın, pek hamiyetli ve muhterem olan Trabzon halkının hiç de malûmatı taallûk etmediği halde, onlar namına, oradaki mevcudiyeti millîyeyi şahıslarında temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden teşebbüsat ve mukarreratı millîyenin lüzumu gibi tatbik ve icra edilememekte olduğuna kani oldum. Trabzonda vali bulunan Galip Bey namında bir zatın da menfi cereyanı tevlitte âmil olduğunu anladım. Buna binaen Trabzon civarında Torulda bulunan ve henüz filen fırkasına kumandaya başlamamış bulunan Halil Beyin Trabzon havalisinde teşkilâtı millîyeye memur edilmesi muvafık mütealea edildi ve kolordu kumandanına bu mütealea bildirildi. 20 Eylül 1335 de alınan cevapta: "İngilizlere karşı ihfa edilen, Halit Beyin, mizacı iktızası, ihdas etmesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslahı mümkün olamaz" zemini üzerinde bazı mütealeattan sonra, "Halit Bey haberim olmadan maruzatta bulunsun bile terviş edilmemesi" bildiriliyordu (Ves. 100).

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu telgrafına verdiğimiz cevapta: İngiliz mahzurunun bizlerce mutasavver olmadığını ve şedit ve kat'î hareketin mahzurlu görüldüğüne göre Trabzonun ıslahı neye ve ne gibi vasıtaya mütevakkıf ise anın doğrudan doğruya kendileri tarafından ittihazını, 22 Eylül 1335 tarihli bir şifre telgrafla, rica ettik (Ves. 101).

Bizim, On Beşinci Kolordu Kumandanı bu muhaberelerimiz tarihinde, Toruldan Kaymakam Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle muhabereye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve vaziyet hakkında tenvir etmek maksadile mukabelede bulunduk.

On Beşinci Kolordu Kumandanının, nev'ama bizim 22 Eylül 1335 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 1335 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda, halkı, evvelâ tenvir ve irşat etmek vazifesini yaptıktan; temerrüt edenler görülürse, onları da lâıyk oldukları muameleye maruz bırakmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle tahassul eden prensipini avnen Trabzon muhitinde tatbik ettiğini beyandan ve Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüştü Beyi, erkânı-harbiyesile birlikte, Üçüncü Fırka Kumandanlığı vekâletile Trabzona gönderdiğini, Halit Beyi Trabzon için münasip bulmadığını bildirdikten sonra "İngiliz telâkkisine gelince, âcizlerince mümkün olduğu müddetçe aşikâr ve maddî bir husumetten içtinabı tercih ederim" kanaati ifade olunuyordu (Ves. 102). Buna verdiğimiz 29 Eylül 1335 tarihli hususî ve şahsî cevabında şunları yazdım: "Trabzon vilâyeti efkârı umumîyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarile muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi valinin tevkîf ve teb'idinden sonra zail olmuştur. (Valiyi tevkîf ve mahfuzen Erzuruma gönderen, işaretim üzerine, Halit Beydir).

Ancak, bu bildiri Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde gerekenler tarafından okunmuş, bulunduğu göre düşündüğünüz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur.

Mustafa Kemal

Padişahın bu bildirisinin, ulusun düşüncelerinde yapacağına şüphe olmayan olumsuz etkinin bir ölçüde önüne geçebilmek için o beyanname içeriğini yalanlamaya ve etkisiz bırakmaya yarayacak nitelikte padişaha bir yanıt yazmayı ve bunu memlekette yayımlayıp dağıtarak okutturmayı tek çare saydık ve öyle de yaptık (Belge 99).

Efendiler, Trabzonda bir iki kişinin, pek vatansever ve saygın olan Trabzon halkının hiç de bilgisi olmadan, onlar adına, oradaki ulusal varlığı kendi kişilikleriyle temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden ulusal girişim ve kararların gereği gibi uygulanıp yürütülememekte olduğu kanısına vardım. Trabzonda vali bulunan Galip Bey adında birisinin de karşı akımı yaratmakta etkili olduğunu anladım. Bunun üzerine Trabzon dolaylarında Torulda bulunan ve daha tümenine edimli olarak komutaya başlamamış bulunan Halit Beyin Trabzon yöresinde ulusal örgüt kurmakla görevlendirilmesi uygun olur düşünüldü ve kolordu komutanlarına bu düşünce bildirildi. 20 Eylül 1919 da alınan yanıtta: "İngilizlere karşı gizlenen, Halit Beyin, yaradılışı gereği, neden olabileceği durumlar bu kritik zamanda belki düzeltilemez" yollu bazı düşüncelerden sonra "Halit Bey haberim olmadan bilgi sunsa bile yerine getirilmemesi" bildiriliyordu (Belge 100).

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu telgrafına verdiğimiz karşılıkta: İngiliz sakıncasının bizlerce düşünülmemekte olmadığını bildirdik ve sert ve kesin davranma sakıncalı görüldüğüne göre Trabzonda durumun düzeltilmesi neye ve ne yapmaya bağlı ise onun doğrudan doğruya kendisi tarafından yapılmasını, 22 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafla, rica ettik (Belge 101).

Bizim, On Beşinci Kolordu Komutanı ile bu haberleşmelerimiz tarihinde, Toruldan Yarbay Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini yanıtsız bırakmamak ve durum konusunda aydınlatmak amacıyla karşılık verdik.

On Beşinci Kolordu Komutanının, bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda, halkı, önce aydınlatma ve doğru yolu gösterme görevini yaptığını; direnenler olursa, onlara karşı hakettikleri işlemi yapmaktan ibaret olan ve pek büyük deneyimlerle oluşan prensibini değiştirmeden Trabzon dolaylarında uyguladığını söyledikten ve Dokuzuncu Tümen Komutanı Rüştü Beyi, kurmay kuruluşla birlikte, Üçüncü Tümen Komutanlığı vekâletile Trabzona gönderdiğini, Halit Beyi Trabzon için uygun bulmadığını bildirdikten sonra "İngiliz düşünüş tarzına gelince, bence mümkün olduğu sürece açık ve silâhlı bir düşmanlıktan kaçınmayı yeğlerim" kanısı belirtiliyordu (Belge 102). Buna verdiğim 29 Eylül 1919 tarihli özel ve kişisel yanıttımda şunları yazdım: "Trabzon ilindeki kamuoyu hakkında burası da tamamen aydınlanmıştır. Trabzon merkezi hariç olmak üzere bütün kaza ve sancaklarıyla haberleşilmektedir. Merkezdeki durum da valinin tutuklanıp uzaklaştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır. (Valiyi tutuklayıp ve tutuklu olarak Erzuruma gönderen, buyruğum üzerine, Halit Beydir.)

Halit Beyin Trabzon ve civarında teşkilâtı millîyeye memur edilmesi

Halit Beyin Trabzon ve yöresinde ulusal örgütlenme işleriyle görevlendirilmesi

Rüşti Beyin Üçüncü Fırka Kumandanlığı vekâletile Trabzona gönderilmesinde varidi hatırım olan nikatı arzedeceğim.

Evvelen, valiyi tevkif eden Halit Beydir. Birkaç gün sonra Rüşti Beyin bu suretle gönderilmesi Halit Beyin hareketini oradaki bedhahana karşı tenkit gibi olabilir.

Saniyen, Halit Bey, mühim vaziyetlerde, fırkasının başına geçmeye müterakkıp iken, bugün, geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî avanda diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Bu tertipten sarfınazar buyurulmasını rica ederim. Maahaza kolordunuzun hususâtı askeriyesine müdahale etmek istemem (Ves. 103).

Kâzım Kara Bekir Paşanın verdiği 2 Teşrinievel 1335 tarihli uzun cevapta; bu muamelenin Halit Beyin müracaatı üzerine olduğunu ve kendisine vezâyite lâıykıyle anlatmak için Erzuruma davet edildiğini bildirdi (Ves. 104). Halbuki 1 Teşrinievel 1335 tarihinde Üçüncü Fırka Emir Zabiti Mülâzimievvel Tarık imzasile, Seryaverim Cevat Abbas Beye gelen hususî bir şifrenin nihayet cümleleri şöyle idi:

Ahiren kumandan bey, Üçüncü Fırka kumanda vaziyeti hazırasının tebdilini kolordudan talep etti. Şayet kolordu bu teklifi kabul ve icra etmezse bilâemir filen kumandaya iptidar eyleyeceğini ve kararı sabık veçhile kolordudan ayrılarak Kongreyi resen âmir tanıyacağını arzeylerim. Paşa Hazretlerini lüzumu veçhile tenvir buyurunuz. Efendim (Ves. 105).

Bu tarihten on beş gün sonra idi, Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Teşrinievel 1335 tarihli şu telgrafi aldım:

"Mıntaki âcizide arzuyu millînin temin ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve silsilei meratipten ayrılmamak cihetini, atının zaptı raptı için dahi elzem görüyorum. Cür'etle basiretin meczedilmediği yerlerde ve işlerde, netice pek parlak da olsa, tez elden makûs ve mahkûm olduğu emsalile sabittir. Bilhassa, İngiliz, Fransız mümessillerinin bulunduğu Trabzon muhitinde silsilei meratibin rânâ görülmesine ve pek basiretkâr harekete ihtiyâç, fevkalâdedir.

Maatteessüf verdiğim sarih talimata rağmen Halit Beyin, bizzat ve kıyafeti askeriyesile, valiyi tevkif ettiği garabeti, dile destan olmuştur (Halit Beyi bu harekete sevkedenin kim olduğunu arzetmiştim). İntihabat meselesinde de bu suretle ibrazı faaliyet ederse, kendi haklarında İngilizlerce vaki olan demarşın tekerrürü ve müşkül vaziyetin tahassülü, gayrikabili içtinap olur. (İntihabat meselesinin tesri ve arzuyu millîye mutabık temini için Halil Beye ve sair icap eden birçok zevata, sarfı himmet ve gayret eylemeleri bilhassa rica edilmişti. Bir de, İngiliz demarşının gayrikabili içtinap ne gibi bir vaziyet vücuda getirebileceğini, kendi vaziyetimi göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğumu itiraf edeyim). Bunun için miri mumâileyh ile muhabere edilmiyerek arzuyu âlilerinin tatbikinde delâleti âcizanemi istirham eylerim. Mumâileyhin vaziyeti zatiyesi her türlü davadan beri ise herhangi bir muntakadan meb'us intihabi hakkındaki fikri samîlerinin iş'arı maruzdur.

Bu telgrafa 19 Teşrinievel 1335 tarihinde sadece şu cevabı verdim:

Halit Beyin meb'us olmak veya olmamak hususundaki temayülâtını bilemediğimden bu bapta beyanı mütaale edemeyeceğim Efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesinin sukutuna kadar geçen günler zarfında karşılaştığımız mesail mütenevvidir. Mevani ve müşkülât, az değildi. Bunların kâffesini tatad ve izaha kalkışmak heyeti aliyenizi çok yorabilir. Bu sebeple, bu safhayı ikmal edeceğini tasavvur ettiğim bazı noktalara yalnız temas etmekle iktifa edeceğim.

Ali Galibin tavsiyesi üzerine, hükûmeti merkezîyece Dersim mutasarrıflığına tayin edildiği anlaşılan ve Sıvasa muvasalat eden Osman Nuri Bey, 8 Eylülde Sıvasta alıkonuldu.

Rüşti Beyin Üçüncü Tümen Komutan vekili olarak Trabzona gönderilmesinde aklıma gelenleri anlatacağım.

Birincisi, valiyi tutuklayan Halit Beydir. Birkaç gün sonra Rüşti Beyin bu suretle gönderilmesi Halit Beyin davranışını orada kötülük isteyenler önünde yermek anlamına gelebilir.

İkincisi, Halit Bey, önemli durumlarda, tümeninin başına geçmeyi umarken, bugün, geçirmekte olduğumuz önemli ve tarihî anlarda başka birisinin onun yerine geldiğini görmekten üzüntü duyabilir. Bu tutumdan vaz geçilmesini rica ederim. Bununla birlikte kolordunuzun askerlik işlerine karışmak istemem (Belge 103).

Kâzım Kara Bekir Paşanın verdiği 2 Ekim 1919 tarihli uzun karşılıktaki; bu işlemin Halit Beyin isteği üzerine yapıldığını ve kendisine durumu gereği gibi anlatmak için Erzuruma çağırıldığını bildirdi (Belge 104). Oysa 1 Ekim 1919 tarihinde Üçüncü Tümen Emir Subayı Üsteğmen Tarık imzasile, Başyaverim Cevat Abbas Beye gelen özel bir şifrenin son cümleleri şöyle idi:

Son günlerde komutan bey, Üçüncü Tümendeki komuta durumunun değiştirilmesini kolordudan istedi. Eğer kolordu bu öneriyi kabul edip uygulamazsa emir beklemeden kendiliğinden komutayı hızla ele alacağını ve eski karar uyarınca kolordudan ayrılarak doğruya doğruya Kongreyi üst tanyacağını bilginize sunarım. Paşa Hazretlerini gereği gibi aydınlatınız Efendim (Belge 105).

Bu tarihten on beş gün sonra idi, Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Ekim 1919 tarihli şu telgrafi aldım:

"Benim bölgemde ulusal isteğin gerçekleşmesi ve uygulanması için son noktaya kadar askerlikten ve emir ve komuta zincirinden ayrılmamayı, yarınlara düzeni için de çok gerekli görüyorum. Ataklıkla sağ görünün birleştirilmediği yerlerde ve işlerde, sonuç pek parlak olsa da, tez elden tersine döndüğü ve nedense değerden düştüğü benzerlerle anlaşılmıştır. Özellikle, İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon çevresinde emir komuta zincirinin pek uygun sayılmasına ve çok sağ görüşle davranmaya olağanüstü gereksinim vardır.

Ne yazık ki verdiğim açık emirlere karşın Halil Beyin, kendiliğinden ve asker üniformasıyla, valiyi tutuklama acayıplığı, dillere destan olmuştur. (Halit Beyi böyle davrandırmanın kim olduğunu bildirmiştim.) Seçimler konusunda da bu yolda davranırsa, kendi hakkındaki İngilizlerce yapılan demarşın yinelenmesi ve zor durum oluşması, kaçınılmaz hal alır. (Seçim işinin çabuklaştırılması ve ulusal isteğe uygun olarak yapılması için Halit Beyden ve sair gereken başka kimselerden, çaba sarfedip çalışmaları ve gayret etmeleri özellikle rica edilmişti. Bir de, İngiliz demarşının ne gibi kaçınılmaz bir durum yaratabileceğini, kendi durumumu göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğumu açıklayayayım.) Bunun için adı geçen kişi ile haberleşmeyerek isteğinizin uygulanmasında beni aracı kılmanızı dilerim. Onun kişisel durumu söz götürmez sayılıyor ise herhangi bir bölgeden meb'us seçilmesi hakkındaki yüksek düşüncelerinizin bildirilmesi arzederim.

Bu telgrafa 19 Ekim 1919 tarihinde sadece şu karşılığı verdim:

Halit Beyin meb'us olmak veya olmamak hususundaki eğilimlerini bilemediğimden bu konuda düşünce bildiremeyeceğim Efendim.

Efendiler, Ferit Paşa hükûmeti düşünceye kadar geçen günler içinde karşılaştığımız sorunlar çeşitlidir. Engeller ve zorluklar, az değildi. Bunların hepsini sayıp açıklamaya kalkışmak yüksek topluluğunuzu çok yorabilir. Bu nedenle, bu evreyi tamamlayacağını düşündüğüm bazı noktalara kısaca değinmekle yetineceğim.

Ali Galibin salık vermesiyle, İstanbul hükûmetince Dersim mutasarrıflığına atandığı anlaşılan ve Sıvasa gelen Osman Nuri Bey, 8 Eylülde Sıvasta alıkonuldu.

Cereyanı millî aleyhinde, harekâtı hainanede bulunduğu tahakkuk eden Ankara Valisi Muhittin Paşa, maksadı mahsusla devre çıkmış idi. 13 Eylülde Çorumda bulunuyordu. Muhittin Paşanın derdestile mahfuzen Sıvasa sevkî Ankara Kolordu Kumandanına ve Samsunda Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanına emir verildi. Muhittin Paşa mevkufen Sıvasa getirilmiştir. Kendisile bizzat görüştüm. Nasayih ve ihtarâtı lâzimedeki bulunduktan sonra sinnine hümmeten Samsun üzerinden İstanbula gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de, üç, dört gün sonra hususî tarzda Sıvasa davet olundu.

Harekâtı millîyeye muhalefetleri anlaşılan Niğde mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin tahtelhıfz Sıvasa sevkleri 16 Eylülde Niğdede Fırka Kumandanlığına emrolundu.

Efendiler, Kastamonuda vali bulunan İbrahim Bey, ben, Ordu Müfettişi iken Erkânıharbiye Reisim bulunan Miralay Kâzım Beyin şahsan tanıdığı bir zat idi. Bu sebeple kendisine her türlü esrar tevdi olunmuştu. Aramızda şifre muhaberat cari idi. Kendisi hükûmeti merkezîye tarafından İstanbula davet olundu. Bu davete asla icabet etmemesi lâzımgelirken, anlaşılmaz esbap ve mü-lâhazat ile -İstanbulda tevkiif olunmak için- Kastamonuyu terketmişti. İstanbul, İbrahim Beyin yerine diğerini Kastamonuya vali tayin etmişti. Bu zat, 16 Eylülde İneboluya muvasalat etmiş bulunuyordu. Mumaileyhin tevkiifini mahallinde icap edenlere emrettik. Bu meselede enteresan küçük bir safha oldu. Müsaadenizle biraz tafsil edeyim; Kastamonuda ve Kastamonu vilâyeti dahilinde zâf ve tereddüt asarı meşhut olmaya başlayınca, Kastamonuya şayanı emniyet ve muktedir bir zabitanın gönderilmesini Ankarada bulunan Ali Fuat Paşadan rica etmiştim.

Fuat Paşa, Kastamonu mevki kumandanı sıfatile oraya Miralay Osman Beyi göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonuya muvasalat etmişti ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin tatbikını miri mumaileyhten intizar ediyorduk. Arzettiğim emri verdikten sonra, tatbikat ve icraat hakkında telgraf başında malûmata intizar ediyordum. Gece olmuştu. İstedğim malûmatı verecek, Kastamonuda bir muhatap bulamıyordum. Nihayet, 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafi verdi:

Bugün Kastamonuya geldim. Hükûmeti merkezîyenin adamları ve vali vekili ve jandarma kumandanının dessaslığı ile hanemde tevkiif edildim. Timsali hamiyet zabitanımızın himmetleriyle şimdi kurtuldum. Ben de, vali vekilini ve jandarma alay kumandanını beraber tevkiif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki vaziyet mühimdir. Kongreye istirham ederim, bütün mukarreratından burayı haberdar ederek Kastamonu ahali muhteremesini tenvir buyursun. Yeni valinin İneboluya indiği müstahberdir, hakkında ne muamele yapılacaktır? Burada vali vekili ve saire tayini hakkında Millî Kongrenin bana salâhiyet vermesine ve işbu istirhamının cevabına makina başında şimdi intizar eylediğim maruzdur.

Osman Beyle makina başındaki muhaberemiz şu suretle devam etti. Kendisinden sordum:

"Eylevm orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkânı vilâyetten şayanı itimat kim vardır? Yeni tayin olunup İneboluya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?"

Osman Beyin cevabı şu idi: "Halen vilâyet hâkimim, her halde, Kongrenin muzahir olarak beni tenvir etmesi lâzımdır. Tayin olunan vali, Konya valiliğinin

Ulusal akıma karşı, haince davranışlarda bulunduğu kesinlikle anlaşılan Ankara Valisi Muhittin Paşa, özel amaçla görev gezisine çıkmış idi. 13 Eylülde Çorumda bulunuyordu. Muhittin Paşanın yakalanarak tutuklu olarak Sıvasa gönderilmesi Ankarada Kolordu Komutanına ve Samsunda Beşinci Kafkas Tümeni Komutanına emredildi. Muhittin Paşa tutuklu olarak getirilmiştir. Kendisile ben kendim görüştüm. Gerekli öğütler verip uyarılarda bulunduktan sonra yaşına saygı göstererek Samsun üzerinden İstanbula gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Ferit Bey de, üç, dört gün sonra özel şekilde Sıvasa çağırıldı.

Ulusal savaşıma karşı oldukları anlaşılan Niğde mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin koruma altında Sıvasa gönderilmeleri 16 Eylülde Niğdede Tümen komutanlığına emrolundu.

Efendiler, Kastamonuda vali bulunan İbrahim Bey, ben, Ordu Müfettişi iken Kurmay Başkanım bulunan Albay Kâzım Beyin yakından tanıdığı bir kimse idi. Bu nedenle kendisine her türlü sırlar verilmişti. Aramızda şifreli yazışmalar olmaktadır. Kendisi İstanbul hükûmeti tarafından İstanbula çağırıldı. Bu çağırma hiçbir zaman uymaması gerekirken, anlaşılmaz nedenler ve düşüncelerle -İstanbulda tutuklanmak için- Kastamonudan ayrılmıştı. İstanbul, İbrahim Beyin yerine başkasını Kastamonuya vali atamıştı. Bu kişi, 16 Eylülde İneboluya gelmiş bulunuyordu. Orada tutuklanmasını orada gerekenlere emrettik. Bu işde enteresan küçük bir evre oldu. İzninizle biraz ayrıntılara girerek anlatayım; Kastamonuda ve Kastamonu ili içinde güçsüzlük ve duraksama izleri belirmeye başlayınca, Kastamonuya güvenilir ve yetenekli bir subayın gönderilmesini Ankarada bulunan Ali Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu mevki komutanı olarak oraya Albay Osman Beyi göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonuya varmıştı ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin uygulanmasını ondan bekliyorduk. Sözünü ettiğim emri verdikten sonra uygulama ve yapılan işler hakkında telgraf başında bilgi bekliyordum. Gece olmuştu. İstedğim bilgileri verecek, Kastamonuda bir kimse bulamıyordum. Nihayet, 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve yöresi komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve şu telgrafi verdi:

Bugün Kastamonuya geldim. İstanbul Hükûmetinin adamları ve vali vekili ve jandarma komutanının hileleri sonucu evimde tutuklandım. Vatanseverlik örneği subaylarımızın yardımı ile şimdi kurtuldum. Ben de, vali vekilini ve jandarma alay komutanını birlikte tutuklattım. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki durum ciddîdir. Kongreden rica ederim, bütün kararlarından buraya haber vererek Kastamonunun sayın halkını aydınlatın. Yeni valinin İneboluya indiği haber alındı, hakkında ne işlem yapılacaktır? Burada vali vekili ve başkalarını atama konusunda Ulusal Kongrenin bana yetki vermesini ve bu ricamın yanıtını makina başında şimdi beklemekte olduğumu bilginize sunarım.

Osman Beyle makina başındaki görüşmemiz şöylece sürdü. Kendisinden sordum:

"Şimdi orada duruma egemen misiniz? Nekadar kuvvetiniz var ? Orada ilin ileri gelenlerinden güvenilir kim vardır? Yeni atanıp İneboluya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?"

Osman Beyin yanıtı şu idi: "Bugün vilâyet hâkimim, her halde, Kongrenin bana yardımcı olması beni aydınlatması gerekir. Atanan vali, Konya valiliğinin

den mütekaait, gayet eski bir zât olduğu rivayet olunuyor. İsmi Ali Rızadır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir. Erkânı vilâyetten Defterdar Ferit Bey vardır."

Osman Beye şu emri verdim: "Şimdi bizzat vali vekâletini deruhde buyurunuz ve bütün kuvayı askerîye ve mülkîyeyi elinize almaya tamamen salâhiyet-tarsınız. Gelmekte olan valiyi, derhal tevkîf ettirecek tedabiri seria ittihaz buyurunuz, icraatınıza filen mümanaat edenlere karşı bilâtereddüt silâh istimal ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbekirden tanıdığım Ferit Bey ise size muavenet etmesi lâzımdır. Bolu mutasarrıfına, aldığınız vaziyet ve salâhiyeti, şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı veçhile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftahı vardır?"

Osman Beyin cevabı: "Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim deruhde edemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Beydir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Beydedir. Mazhar Tevfik Beyin Sinopta olduğu bildiriliyor. Şifre miftahı mevkuf alay kumandanındadır, talep edildi, alacağım cevaba göre arzederim Efendim."

"Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malûmattar mıdır?" diye sordum.

"Vaziyetten, malûmatı yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre miftahı almadım; çünkü tevkîf edileceğimi bilmiyordum, makam şifresile yazarım ümidinde idim" cevabını verdi.

"Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?" sualini yazdırdım. Buna da verdiği cevapta: "Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşriki mesai etmiştir, merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle teşriki mesai etmiştir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkîf edilmiştir. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Beyi biraz anlatır mısınız" sualine "318 neş'etli, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: "Emin Efendiye tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususlar, makam şifresile bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Kumandanı şayanı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensip olunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbap ve tedabirinin istikmali düşünülmelidir. Muavenete ihtiyaç görüyor musunuz?" Osman Bey: "Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi bilâhare arzedeceğim; Jandarma Tabur Kumandanı, yeni geldiği için ahvali malûm olamamıştır Efendim" cevabını verdi. Osman Beye başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey'e ahvale dair görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafi yazdırdım:

Osman Bey ve Ferit Beyefendiye

16/17 Eylül 1335

Tedabir ve icraatınızda muvaffakiyet temenni ederim. Bizi vaziyetinizden ve gelmekte olan valinin tevkîf edildiğinden haberdar buyurmanızda intizar eyleriz.

Mustafa Kemal

ğinden emekli, gayet eski birisi olduğu söyleniyor. İsmi Ali Rızadır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden oluşmaktadır. Halk ile henüz görüşülememiştir. İl ileri gelenlerinden Defterdar Ferit Bey vardır."

Osman Beye şu emri verdim: "Şimdi siz kendiniz vali vekilliğini üstleniniz ve bütün askerî ve sivil güçleri elinize almaya tamamilen yetkilisiniz. Gelmekte olan valiyi, derhal tutuklatacak hızlı önlemler alınız, yaptıklarınıza karşı koyanlara duraksamadan silâh kullanırsınız. İl defterdarı, benim Diyarbakırdan tanıdığım Ferit Bey ise size yardım etmesi beklenir. Bolu mutasarrıfına, aldığınız durum ve yetkiyi, şimdi, bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı biçimde davranmasını tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı var?"

Osman Beyin yanıtı: "Vali vekilliğini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim üstlenemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Beydir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisine işten elçektirilmıştır. Mutasarrıf vekilliği, Jandarma Tabur Komutanı Remzi Bey'e verilmiştir. Mazhar Tevfik Beyin Sinopta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu alay komutanındadır, istettim, alacağım yanıtı göre bilgi sunarım Efendim."

"Yanınızda başka şifre anahtarı var mı? Ferit Bey şimdi nerededir, durumu biliyor mu?" diye sordum.

"Durumu bilmiyor, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım; çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum, makam şifresile yazarım umudunda idim" yanıtını verdi.

"Oradaki jandarma tabur komutanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?" sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği yanıtta: "Jandarma Komutanı Emin Bey, yanımda, ve benimle işbirliği yapmıştır, merkezde, jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle işbirliği halindedir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Tabur Komutanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Beyi biraz anlatır mısınız" sorusuna "1902 mezuznu, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Özellikle ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: "Emin Efendiye tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e durumu anlattınız mı? Önemli konular, makam şifresile bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Komutanı güvenilir değilse onun yerine sizce uygun görülecek birinin vekâlete geçirilmesi için yapılması gereken iş ve alınması gereken önlemler düşünülmektedir. Yardıma gereksinim duyuyor musunuz?" Osman Bey: "Kuvvetçe gereksinim duyup duymadığımı sonra bilginize sunacağım; Jandarma Tabur Komutanı, yeni geldiği için niteliği bilinmiyor Efendim" yanıtını verdi. Osman Beye başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey'e durum hakkında görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafi yazdırdım:

Osman Bey ve Ferit Beyefendiye

16/17 Eylül 1919

Alacağınız önlemlerde ve yapacağınız işlerde başarı dilerim. Bize durumunuzu ve gelmekte olan valinin tutuklandığını bildirmenizi bekleriz.

Mustafa Kemal

Ferit Bey, Vali Vekili; Miralay Osman Bey, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı sıfatı ile faaliyete başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına davet ederek malûmat talep etmiştim.

İstanbulda icap eden makamata matlup ve hile umumun imzası tahtında telgraflar yazıldığı ve bilûmum vilâyet ve elviyeye de bu telgrafların tebliğ kıldığı bildirilmekle beraber birtakım sualler de soruluyordu. Ezcümle "Halk diyormuş ki: 1 - Diğer vilâyet efkârı umumîyesi bizimle beraber değil mi dir? 2 - Bu gayritabîî ahval ne zamana kadar devam edecektir? 3 - Kabinenin temerrüdüne karşı ne gibi tedbir buyuruldu? lûtfen bizi tenvir buyurunuz Paşam!"

Halka atfen tevcih olunan bu suallerin Vali Vekili ve Kumandan Beylerin de fikirlerini işgal etmekte olduğuna hükmetmek ve ona göre cevap vermek zahmete değerd. Binaenaleyh saatlerce Sivas-Kastamonu telini işgal eden uzun malûmat ve izahat verildi. Bu izahatı şu suretle hulâsa edebilirim:

1- Tezahüratı millîye, vatanın her köşesinde, salâbet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilâyetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüzütammına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdeti kâmile halinde, tebliğ olunan mukarreratı tatbik ve icra eylemekte dirler ve halkın ikinci ve üçüncü sualine cevap olmak üzere de:

2- Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu hali gayritabîî bulup endişeye düşmek zâfından kurtularak maksadımızı istihşal edinceye kadar sebat etmekte eseri tereddü göstermiyecektir, işte o zaman bu gayritabîî hal kendiliğinden zail olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabîîdir; buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta kat'iyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ; Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır. Bolu hizası na kadar tek mil mevakiin İstanbul ile muhaberatı resmîyesinin kat'olunduğundan emin mi viz? Buna dair, muntazır bulunduğumuz malûmat henüz vürut etmedi. İşte, bu dediğim ted bir, İstanbula kadar teşmil olunduğu takdirde kabinenin temerrüde takati kalmayacağını zannederim. Maahaza bundan sonra da bir inadı eçhelâne ve eblehaneye devam etmek ister lerce her halde müessir tedbirler tatbikına imkân vardır.

Bundan sonra vali ve kumandanın verdiği malûmattan şunlar anlaşıldı; İneboludan İstanbula iade edilen yeni vali Zonguldakta, Dahiliye Nazırından şöyle bir emir almış:

"Bolu ve havalisi serbesttir, Zonguldağa çıkınız, vilâyetin icap eden mahallerile muhabere ediniz ve emri ahire kadar orada bekleyiniz." Filhakika yeni vali, Zonguldakta kalmış ve tehdidata başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak mutasarrıfına yeni valiyi tevkif edip karadan Kaslamonuya gönderilmesini emreylemişler, mutasarrıf bunu yapmamış. Maahaza teşebbüsten haberdar olan yeni vali, orada barınamayarak, Dersaadete avdet eylemiş (Ves. 106).

Bilmünasebe arz etmiştim ki, Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Kongre namına, bazı mukarrerat ve tertibat itihaz eylemişti. Ali Fuat Paşaya, Kongrece "Garbî Anadolu Kuvayi Millîye Kumandanı" unvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve havalisini millî bir muntaka addedip kumandanlığına Süvari Kaymakamı Atıf Beyi; Afyon Karahisar havalisini de millî bir muntaka addedip kumandanlığa Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lûtfi Beyi tayin etmişti. Bu fırka ileAnadoluya geldiğimiz daha ilk günlerinde temas ve isticalde bulunul-

Ferit Bey vali vekili; Albay Osman Bey, Kastamonu ve Yöresi Komutanı olarak faaliyete başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına çağırarak bilgi istemiştim.

İstanbulda gereken yerlere gerektiği gibi herkesin imzası altında telgraflar yazıldığı ve tüm illerle ve sancaklara da bu telgrafların tebliğ edildiği bildirilmekle birlikte birtakım sorular da soruluyormuş. Bu arada "Halk diyormuş ki:

1- Öbür illerin kamuoyu bizimle beraber değil midir?

2 - Bu olağandışı durumlar ne kadar sürecek?

3- Hükûmetin ayak diremesine karşı ne gibi önlemler alınması emredildi? Ne olur bizi aydınlatın Paşam."

Halk adına yöneltilen bu soruları Vali Vekili ve Komutan Beylerin de düşünmekte olduklarına karar vermek ve ona göre yanıtlamak zahmete değerd. Bu nedenle saatlerce Sivas-Kastamonu telini işgal eden uzun bilgi verildi ve açıklamalar yapıldı. Bu açıklamaları şöylece özetleyebilirim:

1 - Ulusal tepki, vatanın her köşesinde sarsılmaz ve coşkun ulusal tepki vardır. Bütün illerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak birliklerine kadar bütün ordularımız başta-naşağı tetikte ve tam birlik içinde, bildirilen kararları uygulayıp yerine getirmektedirler, ve halkın ikinci ve üçüncü sorusuna yanıt olmak üzere de:

2 - Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu durumu olağandışı bulup kaygıya düşmek güçsüz-lüğünden kurtularak amacımızı elde edinceye kadar dayanmakta kararsızlık belirtileri göstermiyecektir, işte o zaman bu olağanüstü durum kendiliğinden kalkacaktır. Hükûmetin direnmesi doğaldır; buna karşı başka önlem almadan önce ilk önlemimizi gereği gibi ve her yerde kesinlikle uygulamak yollarını düşünelim: Örneğin; Bolunun durumu hakkında ne yapılmıştır. Bolu hizasına kadar tüm yerlerin İstanbul ile resmî haberleşmelerinin kesildiğinden emin miyiz? Bu konuda, beklediğimiz bilgiler daha gelmedi. İşte, bu dediğim önlem, İstanbula kadar yayılırsa hükûmetin direnmeye gücü kalmayacağını sanırım. Ama bundan sonra da bu çok cahilce ve ahmakça direnişi sürdürürse her halde daha etkin önlemler uygulanabilir.

Bundan sonra vali ve komutanın verdiği bilgilerden şunlar anlaşıldı; İneboludan İstanbula geri gönderilen yeni vali Zonguldakta, İçişleri Bakanından şöyle bir emir almış:

"Bolu ve çevresi serbesttir, Zonguldağa çıkınız, ilin gereken yerlerle haberleşiniz ve yeni emre kadar orada bekleyiniz." Gerçekten yeni vali, Zonguldakta kalmış ve tehditler savurmaya başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak mutasarrıfına yeni valiyi tutuklayıp karadan Kastamonuya göndermesini emretmişler, mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla birlikte girişim-den haber alan yeni vali, orada barınamayarak, İstanbula geri dönmüş (Belge 106).

Sırası geldiğinde bildirmiştim ki, Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Kongre adına, bazı kararlar ve önlemler almıştı. Ali Fuat Paşaya, Kongrece "Batı Anadolu Ulusal Güçler Komutanı" sanı verilmişti. Paşa, Eskişehir ve do-laylarını ulusal bir bölge sayıp komutanlığına Atlı Yarbay Atıf Beyi; Afyon do-laylarını da ulusal bir bölge sayarak komutanlığa Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfi Beyi atamıştı. Bu tümen ile Anadoluya geldiğimiz daha ilk

duğunu o günlere ait beyanatım sırasında zikretmiştim. İstanbul hükûmeti Fuat Paşanın yerine Hamdi Paşayı tayin ve izam etmişti. Hamdi Paşa, Eskişehir kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylülde İstanbula avdeti lüzumu tebliğ olundu.

İngilizler Eskişehir Mıntakası Kuvayi Millîye Kumandanı olan Atıf Beyi tevkif edip İstanbula gönderdiler. Kuvayi Millîye kumandanı olan bir zatın kendini sühuletle hasım eline düşürmeyecek tedabir almış olması lâzım gelirdi. Bu husustaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman mütevali teşebbüsatta bulunmamızı icap ettirdi. Malûmu âliniz, o tarihte Eskişehirde İngiliz kutaatı vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği millî kuvvetlerle bizzat Eskişehirde yakın Cemşit mevkiine gitmişti. Eskişehirden uzaktan ihata etti. Eskişehirde bulunan Mütelifin Kuvvetleri Kumandanı General Sally Glade'in Fuat Paşaya gönderdiği bir mektupta kullanılan tabirat ve Kuvayi Millîyemizi sureti tavsif; millî kumandanlarımızın ve Kuvayi Millîyemizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir tecavüz telâkki edildiğinden ve mumâileyh generalin hak ve salâhiyeti haricinde görüldüğünden bu hususta İstanbulda bulunan Düveli İtilâfiye mümessili siyasîlerinin bir muhtıra ile nazarı dikkatleri celbolunmuştu. 25 Eylül 1335 tarihinde General Sally Glade'in Fuat Paşa nezdine gönderdiği bir heyet -ki bir erkânıharp binbaşısı ile Eskişehir İngiliz kontrol zabıtinden mürekkep idi- İngilizlerin ahvali dahiliyemize ve harekâtı millîyemize kat'iyen müdahale eylemeyeceklerine dair söz verdiler. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağını istimzaç eylemişlerdi. Bittabi pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Filhakika oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarla beraber evvelâ, Samsuna çektiler. Badehu oradan da İstanbula naklettiler. Eskişehir hâkim olduktan sonra, Fuat Paşayı, Bilecik ve Bursa havalisine göndermeyi düşünüyorduk.

Efendiler, Konyada vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Kabinesinin Anadolu'da mühim bir noktai istinadı haline geldi. Konyada Ordu Müfettişi olan Cemal Paşanın İstanbula gidip gelememesi, orada bulunan Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyin mütereddide tavrı ve hareketi ve en nihayet habersiz İstanbula çekilip gitmesi Konya ve havalisini Vali Cemal Beyin tahtı hükmünde bırakmıştı. Oraya, maksadı yakından anlamış olan bir zatın gönderilmesine ihtiyaç vardı. Sivasta yanımızda bulunan Refet Beyin gönderilmesi tensip edildi. Refet Bey hareket etti. Konyada Heyeti Temsilîye tarafından bir kumandan gelmekte olduğu haber alınınca, erbabı hamiyet canlanmış, diğer taraftan da Vali Cemal Bey hapishanede ne kadar kanlı katil, mevkuf varsa hepsini çıkarıp teslim etmiş ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konya ahali muhteremesi, bu zelilâne harekete karşı ayaklanarak muktezayı hamiyeti ifaya karar vermiş ve bunun farkına varan Cemal Bey, 26 Eylülde İstanbula firar eylemiştir (Ves. 107). Halk, belediye dairesinde içtima ederek Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekâletine tayin etmişti.

Efendiler, şayanı dikkat bir noktadır; bu anda hatırıma geldi, heyeti aliye-nize arz etmeden geçemeyeceğim; Sivas-Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Beyden bir servis aldım. Refet Bey, bunda; Konya ve havalisinde temini muvaffakiyet için kendisine İkinci Ordu Müfettişliği unvan ve salâhiyetinin verilmesi lüzumunu bildiriyordu. Refet Bey birçok zaman sonra Ankarada

günlerinde ilişki kurup meşgul olduğumuzu o günlerle ilgili konuşmalarım arasında söylemiştim. İstanbul hükûmeti Fuat Paşanın yerine Hamdi Paşayı atamış ve göndermişti. Hamdi Paşa, Eskişehir kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylülde İstanbula geri dönmesi gereği bildirildi.

İngilizler Eskişehir Mıntakası Ulusal Güçler Komutanı olan Atıf Beyi tutuklayıp İstanbula gönderdiler. Ulusal Güçler Komutanı olan bir kişinin kendini kolayca düşman eline düşürmeyecek önlemleri almış olması gerekirdi. Bu konudaki aymazlık ve önlemsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman birbirini izleyen girişimlerde bulunmamızı gerektirdi. Bilirsiniz, o tarihte Eskişehirde İngiliz birlikleri vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği millî kuvvetlerle Eskişehirde yakın Cemşit denilen yere gitmişti. Eskişehirden uzaktan sardı. Eskişehirde bulunan İtilâf Devletleri Kuvvetleri Komutanı General Sally Glade'in Fuat Paşaya gönderdiği bir mektupta kullanılan deyimler Ulusal Gücümüzün yüksek onur ve haysiyetine karşı bir saldırı sayıldığından ve o Generalin hak ve yetkisi dışında görüldüğünden bu hususta İstanbulda bulunan İtilâf Devletleri siyasî temsilcilerinin bir nota ile dikkatleri çekilmişti. 25 Eylül 1919 tarihinde General Sally Glade'in Fuat Paşaya gönderdiği bir ekip - ki bir kurmay binbaşısı ile Eskişehir İngiliz kontrol subayından oluşmakta idi - İngilizlerin iç işlerimize ve ulusal ayaklanmamıza hiç karışmayacaklarına söz verdi. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifonda bulunan kuvvetleri geriye alınırsa memnun olup olmayacağımızı sormuşlardı. Elbette çok memnun olacağımızı bildirmiştik. Gerçekten oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarla birlikte önce, Samsuna çektiler. Sonra da oradan İstanbula aktardılar. Eskişehir egemen olduktan sonra, Fuat Paşayı, Bilecik ve Bursa dolaylarına göndermeyi düşünüyorduk.

Efendiler, Konyada vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Hükûmetinin Anadolu'da önemli bir dayanak noktası durumuna geldi. Konyada Ordu Müfettişi olan Cemal Paşanın İstanbula gidip de gelememesi orada bulunan Kolordu Komutanı Salâhaddin Beyin kararsızca davranışları ve sonunda haber vermeden İstanbula çekip gitmesi Konya ve dolaylarını Vali Cemal Beyin egemenliği altında bırakmıştı. Oraya, amacı iyi anlamış olan birinin gönderilmesi gerekiyordu. Sivasta yanımızda bulunan Refet Beyin gönderilmesi uygun bulundu. Refet Bey yola çıktı. Konyada Temsilci Kurul tarafından gönderilen bir komutan gelmekte olduğu haber alınınca, yurtseverler canlanmış, diğer taraftan da Vali Cemal Bey hapishanede ne kadar kanlı katil, tutuklu varsa hepsini çıkarıp silâhlendirmiş ve kendisine bir kuvvet oluşturmak istemişti. Konyanın sayın halkı, bu alçakça davranışa karşı ayaklanarak yurtseverliğin gereğini yapmaya karar vermiş ve bunun farkına varan Cemal Bey, 26 Eylülde İstanbula kaçmıştır (Belge 107). Halk, belediye dairesinde toplanarak Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekillikine getirmişti.

Efendiler, dikkate değer bir noktadır; şimdi hatırıma geldi, yüksek topluluğunuza bildirmeden geçemeyeceğim; Sivas - Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Beyden bir servis aldım. Refet Bey, bunda; Konya ve yöresinde başarı sağlamak için kendisine İkinci Ordu Müfettişliği sanı ve yetkisinin verilmesi gerektiğinin bildiriyordu. Refet Bey çok sonraları Ankarada bu-

Konya valisi Cemal Bey İstanbula kaçıyor ve Konya halkı da İstanbulu tanımıyor

Refet Beyin bir takım yersiz önerileri

Konya valisi Cemal Bey İstanbula kaçıyor ve Konya halkı da İstanbulu tanımıyor

Refet Beyin yerinde olmayan bazı teklifleri

bulduğum sırada, Bolu ve havalisindeki usatın tenkiline memur edildiği zaman dahi oradan bir şifre ile, halk üzerinde mühim tesiri olacağından bahisle kendisine paşa unvanının tevcihini benden talep etmişti. O zamanlar Refet Beyin gerek birinci ve gerek ikinci arzularını tatmin edecek resmî mevki ve salâhiyette bulunmadığımı izaha hacet yoktu. Bilhassa bunu Refet Beyin en iyi bilmiş olmasına şüphe edilebilir mi? Refet Bey, bu arzularını tatmin ettirmek için benim hükûmeti merkeziye nezdinde delâletimi ima etmek istiyordu da denilemezdi. Çünkü, dünyaca malûm idi ki ben, ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa etmiş olduktan başka padişah ve hükûmeti merkeziye tarafından tardedilmiş ve idama mahkûm bulunuyordum. Faaliyetim bir Kongrenin intihap ettiği heyet içinde, Heyeti Temsilîye içinde onun namına vukubuluyordu. Millî mesaide bulunmak ve bilhassa bu hususta muvaffak olmak için resmî unvan ve salâhiyet meşrûat ise, zaten o, benim kendimde yok idi. Esbabı muvaffakiyet için, içinde bulunduğum evsaf ve şeraitin mahiyeti anlaşıldıktan sonra, benden resmî şekiller dahilinde sıfat ve salâhiyet aramaya lüzum olamayacağı tabî idi. Şüphesiz Refet Beyi Konyaya memur ederken biz kendisine maksat dahilinde her türlü ef'al ve harekât için salâhiyeti kâmile ve vasia vermiştik. Bunun istimal ve tatbiki onun kendi liyakat ve kudretine vabeste idi.

Efendiler, her tarafı faaliyet ve teşkilâtı millîyeye sevk ve imaleye çalışırken hükûmeti merkeziyenin emeline hadim bazı rüesayı memurîni müllkiye tarafından gûya manevî tehdidatı mutazammın telgraflar da alıyorduk. Meselâ; Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza namında biri tarafından harekâtımızın Düveli İtilâfiyeye taarruz telâkki olunduğu ve bu yüzden umum Osmanlı küt'asının Düveli İtilâfiyeye işgali askerî altına alınarak Türk Hükûmetine hitam verileceği, temas neticesinde aldığı malûmata atfen bildiriliyor ve kabine ile itilâf teklif olunuyordu. Bu telgrafın mutasarrıfa ecnebîler tarafından dikte ettirildiğine şüphe yoktu. Buna bittabi icabı gibi cevap verildi (Ves. 108).

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasyada tetkikal yapmak üzere Amerika Hükûmeti, General Harbord'un tahtı riyasetinde bir heyet göndermişti. Bu heyet Sıvasa geldi. 22 Eylûl 1335 günü General Harbord ile uzun uzadıya mükâlemeye bulunduk. Generale, harekâtı millîyenin maksat ve gayesi ve teşkilât ve vahdeti millîyenin sebebi zuhûru, anasırı gayrimüslimeye karşı olan hissiyat ve ecnebîlerin memleketimizdeki menfi propagandası ve icraatı hakkında mufassalan ve müdellelen beyanatta bulundum. Generalin bazı garip suallerine de muhatap kaldım. Meselâ; millet kabili tasavvur her türlü teşebbüsât ve fedekârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksınız? Verdiğim cevapta -hatıramda aldanmıyorsam- demiştim ki: **Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabili tasavvur olan teşebbüsât ve fedekârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olunamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsâtı fedekâranesine devam eyledikçe ademi muvaffakiyet mevzuubahs olamaz.**

Generalin sorduğu sualden maksudu aslının ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın tarafından takdirle karşılandığını bugün bilvesile zikretmek isterim.

bulduğum sırada, Bolu ve yöresindeki asilerin yok edilmesiyle görevlendirildiği zaman da oradan bir şifre ile, halk üzerinde büyük etkisi olacağından söz ederek kendisine paşa sanı verilmesini benden istemişti. O zamanlar Refet Beyin gerek birinci ve gerek ikinci isteklerini yerine getirecek resmî görev ve yetkide bulunmadığımı açıklamaya gereklilik yoktu. Özellikle bunu Refet Beyin en iyi bilmiş olması kuşku götürür mü? Refet Bey bu isteklerini yerine getirmek için benim İstanbul hükûmeti katında aracılık etmemi dolaylı olarak anlatmak istiyordu da denilemezdi. Çünkü, dünyaca bilinirdi ki ben, ordu müfettişliğinden ve askerlikten ayrıldıktan başka padişah ve İstanbul hükûmeti tarafından kovulmuş ve ölüm hükmü giydirilmiştim. Çalışmalarım bir Kongrenin seçtiği kurul içinde, Temsilci Kurul içinde, onun adına oluyordu. Ulusal işlerde bulunmak ve özellikle bunda başarılı olmak için resmî san ve yetki şart ise, aslında o, benim kendimde yok idi. Başarı sağlamak için, içinde bulunduğum durum ve koşulların niteliği anlaşıldıktan sonra, benden resmî şekiller içinde san ve yetki aramanın yeri olamayacağı doğaldır. Kuşkusuz Refet Beyi Konyaya görevle gönderirken biz kendisine amaç içindeki her türlü iş ve davranış için tam ve geniş yetki vermiştik. Bunun kullanılması ve uygulanması onun kendi yeteneğine ve gücüne bağlı idi.

Efendiler, her yanı ulusal çalışmaya ve örgütler kurmaya yöneltmek için çalışırken İstanbul hükûmetinin isteğine hizmet eden üst düzey sivil görevlilerden bir kısmı tarafından sözde tinsel gözdağı veren telgraflar da alıyorduk. Örneğin; Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza adında biri tarafından yaptıklarımızın İtilâf Devletlerine saldırma sayıldığını ve bu yüzden Osmanlı ülkesinin bazı yerlerine İtilâf Devletleri askerleri girerek Türk Hükûmetine son verileceği, görürşerek edindiği bilgilere dayanarak bildiriliyor ve hükûmetle anlaşmamız öneriliyordu. Bu telgrafın mutasarrıfa yabancılar tarafından dikte ettirildiğine kuşku yoktu. Buna elbette gereği gibi karşılık verildi (Belge 108.).

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasyada incelemeler yapmak üzere Amerika Hükûmeti, General Harbord'un başkanlığında bir heyet göndermişti. Bu heyet Sıvasa geldi. 22 Eylûl 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya konuştuk. Generale, ulusla yapılanların amaç ve ereğini ulusal örgüt ve birliğin doğuş nedenini, İslâm olmayan unsurlara karşı olan duygular ve yabancıların memleketimizdeki olumsuz propagandası ve işler hakkında ayrıntılara girerek ve kanıtlara dayanarak açıklamalar yaptım. Generalin bir takım acayip sorularıyla da karşılaştım. Örneğin; ulus düşünülebilene her türlü girişim ve özverilerde bulunduktan sonra bile başarılı olunamazsa ne yapacaksınız? Verdiğim yanıtta -hatıramda aldanmıyorsam- demiştim ki: **Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını sağlayıp korumak için akla gelebilecek her girişim ve özveride bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğunu kabul etmek demektir. Öyleyse millet, yaşadıkça ve özverili girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz.**

Generalin sorduğu sorudan ana amacının ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın onun tarafından beğeni ile karşılandığını bugün yeri gelmişken söylemek isterim.

Efendiler, Eylûlün 25 inci günü akşamı, Ankarada bulunan Yirminci Korddu Kumandan Vekili Mahmut Beyden aldığım bir şifre telgraf müfadi şu idi: "Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. Dahiliye Nezaretinin vilâyet şifresile bir şifre yazdırdılar. Bunun hulâsası, padişahın beyannamesindeki irşadâtı âlimâneye tatbiki hareket suretile halâsı vatan müyesser olacaktır. Harekâtı millîye, âlemi medeniyette menfur gayeler suretinde tecelli ettirildi. Hükûmetle milletin ayrılığı müdahalei ecnebîyeyi davet edecektir. Konferans hakkımızda karar verirken, bu ihtilâf nişanei hayır ve selâmet olmayacaktır. Neticede, müdiranı harekât ile görüşmek üzere, zevatı âliye ile, bildirilecek yerde, mülâkatı emrivaki suretinde arz ve vaktın darlığından cevap beklenilmektedir. İçtiadatı fikriye riayeti, şahsa ve şerefe ait masuniyeti temhidatı müselele ile ilâve ediyor. Telgrafi yazan, bu zat, Erkânıharbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşadır. Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nazın Hadi Paşa vesatetile ve aynı şifre ile cevap intizarındadır. Mumaileyh, bu hilesi ile müracaatin bizden olduğunu ilân ve işaa etmek olduğu anlaşılıyor. Telgraf başında intizarda bulunduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin iş'arı müsterhamdır. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır" (Ves. 109).

Mahmut Bey, aynı günde saat 7 sonra makina başında verdiğim telgrafa şunları bildirdim: "Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşanın Ankarada bulunmayıp meşgul olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde, Sıvasta bulunan, Heyeti Temsiliye ile ve bu Heyet meyanında bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. (Onlar görüşmek arzusunda iseler) kaydında dikkatli bulunmak lâzımdır" (Ves. 110).

Mahmut Bey, Kerim Paşanın Ankaraya çektiği telgrafi aynen bize de yazdı. Muhteviyatı, aşağı yukarı Mahmut Beyin hulâsa ettiğinden ibaretti (Ves. 111).

Efendiler, hükûmeti merkeziye ile yaptığımız rüptür (rupture) ün on beşinci günündeyiz. Kararı millîye karşı vaz'ı muhalefet alan bazı yerler, hahnahah, cereyanı millîye mutavaate mecbur edildi. Hükûmeti merkezîyeye hâdim bazı memurlar ya firar ettiler veya mahkûm vaziyete ilka edildiler. İstanbula, bütün memleketten, hergün hükûmeti merkezîyenin iskatı talebine ait, binlerce telgraflar yağdırılmaya başlandı. İtilâf Devletlerinin, Anadolu'da dolaşan zabıt ve memurları, harekâtı millîyeye karşı bitaraf olduklarını, memleketin vaziyeti dahiliyesine karışmayız sözünü, her tarafla açıktan söylemeye başladılar. Bu vaziyet karşısında nihayet, padişah ve Ferit Paşa Harekâtı Millîye müdiranile itilâftan başka çare kalmadığını ve fakat her halde, muhafazai mevki eylemek şartile, bu itilâf yolunu bulabilecek vasıtalar araştırmaya başladıklarına hükmolunursa hata edilmiş olmaz itikadındayım.

Efendiler, ismi geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok kadim arkadaşım idi. Çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi. Selânikte ben kolağası, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususî arkadaşlık etmiştik. Merhumun etvar ve ahvalinden tarikat mensubinden olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere müdavemet etliği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü, kendisini itikadad ve vicdanî telâkkiyatında, derecatı maneviyede -hazreti evvel, büyükhazret- kabul ediyordu ve dairei uhuvvetinde bulunanlara hazret, kutup ve saire gibi -kendisince muhatabında

Efendiler, Eylûlün 25 inci günü akşamı, Ankarada bulunan Yirminci Korddu Komutan Vekili Mahmut Beyden aldığım bir şifre telgrafın anlamı şu idi: "Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. İçişleri Bakanının vilâyet şifresile bir şifre yazdırdılar. Bunun özeti, padişahın bildirisindeki bilimsel yol göstermelere uygun davranmak yoluyla vatan kurtarılabilir. Ulusal ayaklanma, uygarlık dünyasında nefret edilecek amaçlar olarak gösterildi. Hükûmetle milletin ayrılığı yabancıların işlerimize karışmasına neden olacaktır. Konferans hakkımızda karar verirken, bu anlaşmazlık hayır ve esenlik getirmez. Sonunda, ayaklanmanın yöneticileriyle görüşmek üzere, yüksek kişiler ile, bildirilecek yerde, buluşmayı bir olup bitti şeklinde gösterdileri ve vaktın darlığından yanıt beklenilmektedir. Görüşlere saygı gösterileceğini, kişiliklerin ve şereflerin korunacağını tekrar edip duruyor. Telgrafi yazan, bu kişi, Kurmay Tuğgenerallerinden Abdülkerim Paşadır. Bu telgrafa Ticaret ve Tarım Bakanı Hadi Paşa aracılığıyla ve aynı şifre ile yanıt beklemektedir. Bu kişinin, bu hilesi ile başvurunun bizden geldiğini ilân edip yaymak istediği anlaşılıyor. Telgraf başında beklemekte olduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin bildirilmesini dilerim. Alif Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır" (Belge 109).

Mahmut Bey, aynı günde saat 7 den sonra makina başında verdiğim telgrafa şunları bildirdim: "Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşanın Ankarada bulunmayıp işi olduğunu ve fakat görüşmek isterlerse, Sıvasta bulunan, Temsilci Kurul ile ve bu Kurulda bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makina başında istedikleri şekilde görüşmek olası bulunduğunu bildirirsiniz. (Onlar görüşmek istiyorlarsa) sözlerine dikkat etmek gerekir" (Belge 110).

Mahmut Bey, Kerim Paşanın Ankaraya çektiği telgrafi bize olduğu gibi yazdı. İçeriği, aşağı yukarı Mahmut Beyin özetlediği gibi idi (Belge 111).

Efendiler, İstanbul hükûmeti ile yaptığımız ilişki kesme işinin (rupture) on beşinci günündeyiz. Ulusal karara karşı durum alan bazı yerler, isteseler de istemeseler de, ulusal akıma uymağa zorlandı. İstanbul hükûmetine hizmet eden bazı görevliler ya kaçtılar ya da söz dinlemekle zorunlu duruma getirildiler. İstanbula, bütün memleketten, hergün İstanbul hükûmetinin düşürülmesini isteyen binlerce telgraf yağdırılmaya başladı. İtilâf Devletlerinin, Anadolu'da dolaşan subay ve görevlileri, millî harekâtımız karşısında yansız olduklarını, ülkenin iç durumuna karışmayız sözünü, her tarafta açıktan söylemeye başladılar. Bu durum karşısında sonunda, padişah ve Ferit Paşa, ulusal girişimi yönetenlerle anlaşmaktan başka çare kalmadığına ve fakat her halde, yerlerini korumak koşulu ile, bu anlaşma yolunu bulabilecek araçlar araştırmaya başladıkları kanısına varılırsa yanlış olmaz inancındayım.

Efendiler, adı geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok eski arkadaşım idi. Çok namuslu, değerli ve temiz kalpli bir yurtseverdi. Selânikte ben önyüzbaşı, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce yakın arkadaşlık etmiştik. Merhumun davranışlarından ve sözlerinden bir tarikattan olduğu anlaşılırdı. Bazı tekkelere devam ettiği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü, kendisini inançları ve vicdanî anlayışlarında, tinsel katlarda - birinci hazret, büyükhazret - kabul ediyordu ve kardeşlik çevresinde bulunanlara hazret, kutup v.b. gibi - kendisince onlarda gördüğü yeteneğe göre - orunlar

gördüğü istidada göre- makamlar tevcih ederdi. Bana da kutbül'aktap derdi. Şimdi izah edeceğim muhaberemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşanın, kendine mahsus, bir usulü beyan ve tarzı tahriri vardı. Kerim Paşa, çok samimî ve zamanında pek çok mucibi şöhreti olan yüksek bir belâgatle görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde, ikna hassa ve kudreti olduğu da zan ve farzedilirdi. Bizim, Selânikte bulunduğumuz sıralarda, orada ordu kumandanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan, Hadi Paşa, Kerim Paşayı izah ettiğim evsafıle beynelihvan muhterem ve mahbup olarak tanıdı.

İşte, Ferit Paşanın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan padişahın ve Ferit Paşanın, pek münasip bir vasıta ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa Ali Fuat Paşayı da Selânikten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylül 1335 gecesı, gece yarısına bir saat kala telgraf başında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. Tarafeyn yekdiğerini şu sözlerle tanıdı:

Sivas — Mustafa Kemal Paşa, telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar.

İstanbul — Zatı samileri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum Ben — Evet, Muhterem Kerim Paşa Hazretleri; dedikten sonra:

Kerim Paşa — Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: adresini yazdır-
dı ve "Paşaya söyleyiniz anlar; hazreti evvel karşınızdadır" sözlerini, bir nevi
parola gibi ilâve etti. Kerim Paşa, "Afiyeti âlileri iyidir inşallah kardeşim" diye
başladı.

Kerim Paşanın, İstanbul hükûmeti tarafından saffeti kalbinden ve necabeti
ahlâkıyesinden istifade edilerek nasıl aldatıldığını anlamak için mukaddemei ke-
lâmını aynen kendisine tekrar ettireceğim; Kerim Paşa merhum şöyle devam etti:

"Emri hayrı vatan için, büyük vatanperver kardeşim ile ve ihvanı âliyei temsiliye ile mü-
davelei efkâr etmek isterim. Hakipayinize isal kılınmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasile bir tel-
graf göndermişim. Yedi âlinize vâsl olan işte, o telgraf esası üzerine bir halli meşkûr, inşallah
iktilaf ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim devrei mudileyi lûtfu hu-
da ile sahne teysire isal kılınız. Bundan, bikeremi huda sevden mahlûku amali rehakârımız
mürşidi dilimizden buna dair mühim şeyler konuşarak, telfikı maksudu vatan kılalım değil
mi? Pek fatin ve müdebbir kardeşim. Ne buyursanız, ruhum! Bedhaham hâksarın bu gü-
zel memleketimiz üzerindeki iftiraatını ve alenî takibatı mel'anetlerini kiralım ve onları ke-
mingâhu ümitlerinde meflûç ve bihayat bırakalım ve yalnız, hükûmet ile milletin sırf selâme-
ti vataniyeye ait hidemat ve icraatını telif edelim ki, gayei müstereke ve mübeccale zaten hep
birdir. Endişei vatanla gösterilen bunca necip tezahüratın, cihanı medeniyet karşısında mu-
azzez topraklarımızın hıfzı sıyanetine ait en büyük hamiyeti vatanperveri olduğunu bir kere
daha temhit zımnında mevcut müşkülâtı ahvali refedelim ve buna bir çare bulmak için de, bu
muazzez kardeşiniz ile müdavelei efkâra başlayam, muntazırım kardeşim. Bu teşebbüsüm
hakkında, hükûmetin vâsi derecede bir hüsnü niyet izhar ettiğini ilâve eylerim ruhum."

Efendiler, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından sonra saat 11 de baş-
layan bu muhaberemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam se-
kiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu muhaberemiz, eseri credit
denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sahife doldurdu. Bunların kâffesi-
ni, burada okuyarak, tahammülüünüzü suistimal etmekten, korkarım. Kerim
Paşa merhumun, esaslı noktai nazarlara ve -kendisinin telâkkisine rağmen-
maatteessüf kuvvetli bir mantığa istinat etmemekle beraber tatlı sözlerinin ve
mutantan cümlelerinin okunup işitilmesini temin için, neşredeceğim vesaik me-
yanına, bu muhaberemizi de aynen ithal edeceğiz.

verirdi. Bana da kutuplar kutbu derdi. Şimdi açıklayacağım haberleşmemizde
de bu noktalara rastlayacağız. Kerim Paşanın, kendine özgü, bir konuşma ve
yazma yöntemi vardı. Kerim Paşa, çok içten ve zamanında kendisine pek bü-
yük ün kazandırmış olan yüksek bir belâgatle görüşür ve öyle yazardı. Kendi-
sinde, inandırma nitelik ve gücü olduğu da sanılır ve varsaydırdı. Bizim, Selâ-
nikte bulunduğumuz sıralarda, orada ordu komutanlığı ve ordu müfettişliği
görevlerinde bulunmuş olan, Hadi Paşa, Kerim Paşayı açıkladığım bu nitelik-
leriyle dostlar arasında sayılır ve sevilir olarak tanıdı.

İşte, Ferit Paşanın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan padişahın ve
Ferit Paşanın, pek uygun bir aracı ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Pa-
şa Ali Fuat Paşayı da Selânikten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylül 1919 gecesı, gece yarısına bir saat kala telgraf ba-
şında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. İki taraf birbirini şu sözlerle tanıdı:
Sivas — Mustafa Kemal Paşa, telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyi-
niz, buyursunlar, diyorlar.

İstanbul — Yüce kişi, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum.
Ben — Evet, Sayın Kerim Paşa Hazretleri; dedikten sonra:

Kerim Paşa — Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: adresini yazdır-
dı ve "Paşaya söyleyiniz anlar; birinci hazret karşınızdadır" sözlerini, bir cins
parola gibi ekledi. Kerim Paşa, "Yüksek esenliğiniz yerindedir inşallah karde-
şim" diye başladı.

Kerim Paşanın, İstanbul hükûmeti tarafından temiz kalbi ve temiz ahlâkın-
dan yararlanılarak nasıl aldatıldığını anlamak için başlangıç sözlerini olduğu gibi,
onun söylediği biçimde, yineleyeceğim; Kerim Paşa merhum şöyle devam etti:

"Yurdun iyiliği için, büyük vatansever kardeşim ile ve yüksek Temsilci Kurul üyesi dost-
larla görüş alışverişinde bulunmak isterim. Ayağınızın toprağına iletilmek üzere Ali Fuat Pa-
şa aracılığıyla bir telgraf göndermişim. Yüce elinize geçmiş bulunan o telgraftaki ilkeler üze-
rine kurulu sevindirici bir çözüm buluruz inşallah. Memleketi içinde bulunduğu kritik ve çok
önemli ve aldatıcı bu dönemi Allahın lûtfu ile, kolaylaştırıcı bir alana kavuştururuz. Bunun için
Allahın lûtfu ile kurtarıcı ereklerimizin yarattığı, kalbimize doğru yolu gösteren aydınlıkta bu
işler üzerinde önemli şeyler konuşarak yurdumuzun amaçlarını birleştirelim, olmaz mı? Ted-
birli davranan ve çok anlayışlı olan kardeşim. Ne dersiniz ruhum! Kötülük dileyen perişanla-
rın bu güzel ülkemize yaptıkları iftiralar; açıktan açığa yaptıkları lânetlikleri kiralım ve onları
umut pusularında kımıldayamaz ve cansız bırakalım ve sadece, hükûmetle ulusun, sırf ülkenin
esenliğine yönelik olarak yaptıkları hizmetlerle işleri birbirleriyle uzlaştıralım, ne de olsa yüce
erek esasında hep birdir. Vatan kaygısıyla ortaya konulan bunca temiz belirtilerin, uygar dün-
ya karşısında kutsal topraklarımızın korunmasına yönelik en büyük yurtseverlik olduğunu bir
çare bulmak için de, sevdiğimiz bu kardeşimizle düşünce alışverişine başlayalım, bekliyorum
kardeşim. Bu girişimin konusunda hükûmeti geniş bir iyi niyet gösterdiğini eklerim ruhum."

Efendiler, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından sonra saat 11 de baş-
layan bu görüşmemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam
sekiz buçuk saat sürdü. Üç evreye ayrılabilen bu haberleşmemiz, eseri credit
denilen büyük tabaka kâğıtlarından yirmi beş sayfa doldurdu. Bunların hepsi-
ni, burada okuyarak, katlanmanızı kötüye kullanmaktan, korkarım. Kerim
Paşa merhumun, köklü görüşlere ve - kendisinin anlayışına uymasa da - yazık
ki kuvvetli bir mantığa dayanmamakla birlikte tatlı sözlerinin ve gösterişli
cümlelerinin okunup işitilmesini sağlamak için, yayımlayacağım belgeler ara-
sına, bu görüşmemizi de olduğu gibi alacağım.

Yalnız, bu muhaberede tarafeynin, takip ettikleri hedef ve istinat ettiği esas noktalar hakkında bilhassa neticesine dair mücmel bir fikir verebilmek için müsaade buyursanız her safhasından birer nebze bahsedeceğim.

Kerim Paşanın, arzettiğim, ilk telgrafına cevap verirken, biraz da, onun tarz ve üslûbuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevabımda, ben de, böyle başladım:

"Kerim Paşa Hazretlerine; (kutbül'aktap) deyiniz anlar!" hitabını müteakip "şimdi cevap veriyorum" dedim.

"Pek muhterem ve nezih kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine; elhamdülillâh afiyetim berkemaldır. Büyük ve necip milletimizin, hukuku meşruasını müdrik ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetile mütevessil olduğunu görmekte pek mes'udum... Müdavelei efkâr etmek hususunda izhar buyurulan arzuya samimiyetle teşekkür ederiz..... Fuat Paşa Hazretleri vasıtasile keşide buyurulan telgrafname müfadaına vâkıf bulunuyoruz..... Me-

darı istinat itihat buyurulan beyanname muhteviyatının Ferit Paşa ve rüfekasına bir hitap ve itap olduğu edna mülâhaza ve tetkik ile subut bulacak bedihiyatandır. Kalbi humayunu amik teessürata duçar eden ahval ve harekât, milletimiz tarafından değil, fakat, Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların rüfekayı mesaisi bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından irtikâp olunmuştur.

Malatya teşebbüsü ihanetkâranesi, Çorum tertibi hainanesi, Konya teşebbüsü mezbuhanesi safahatı hakikiyesile vâsılı ıttılınız olmuş değilse, zâtı âlilerinizi de mebdei hallolmak üzere tasavvur buyurduğunuz noktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz.....Enzarı ecanibin lehimize tebeddülü mahzı hakikattir. Ancak bu tebeddül, hiçbir vakit Ferit Paşa hükûmetinin takip eylediği siyaset neticesi değildir. Bu netice, milletimizin izhar ve ispatı mevcudiyet zımında bizatihi aldığı, teşebbüsü azimkârane semeresidir. İşte bu hususta, zâtı şahaneyi iğfal ediyorlar...

Çarei necat ve umdei hayat ancak ve ancak -Kuvayi Millîyenin âmil ve iradei millîyenin hâkim- olmasındadır. Bu esası metin ve meşrudan zerretüme inhiraf, maazallahü tealâ, devlet ve millet ve vatanımız için husranı elîmi mucip olur.

Harekâtı necibei millîyemizi suitefsir ve ilân etmekten hâli kalmayan, bedhahanı hâksarın çok olduğu muhakkaktır. Fakat şayanı esefi amiktir ki, bu bedhahanı mel'anetin başında, devleti ebet müddetimizin sadrınışını Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Adil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım bolşevikler girdiğini ve harekâtı millîyenin bolşevik harekâtı olduğunu resmen ilân ve işaa eden bu bedbahılardır.

Necip ve nezih harekâtı millîyemizin, İttihatçıların harekâtı mezbuhanesi olduğunu ve İttihatçıların parasile tedvir olunduğunu resmen ve alenen cihana, ecnebi gazetecilerine söyleyen bu gafillerdir.

Anadoluda, şuriş olduğunu ajanslarla resmen ilân eden ve -mütareke maddei mahsusasına nazaran- muazzez vatanımızı düşman işgaline maruz bırakmak istiyen bu cahillerdir.

Ancak, bu görüşmede iki tarafın, güttükleri amaç ve dayandıkları temel noktalar üzerinde özellikle sonuç üzerinde toplu bir fikir verebilmek için izin verirseniz her evresinden birer parça söz edeceğim.

Kerim Paşanın, bilginize sunduğum, ilk telgrafına yanıt verirken, biraz da, onun yöntemine ve anlatış özelliğine uymuş olduğum görülecektir. Yanıtımda, ben de, böyle başladım:

"Kerim Paşa Hazretlerine; (kutbül'aktap)* deyiniz anlar!" diye hitabımdan sonra "şimdi karşılık veriyorum" dedim.

"Pek saygın ve temiz yürekli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine; Allaha hamdolsun sağlığım yerindedir. Büyük ve soylu milletimizin, meşru haklarını anlamış ve onu koruyup savunmaya bütün varlığıyla girişmiş olduğunu görmekte pek mutluyum.... Düşünce alışverişi yapmak konusunda belirttiğiniz isteğe içten teşekkür ederiz..... Fuat Paşa Hazretleri aracılığı ile çekilen telgrafın içeriğini öğrenmiş bulunuyoruz..... Dayanak olarak aldığımız bildirinin Ferit Paşa ve arkadaşlarına yöneltilmiş bir sesleniş ve paylama olduğu azıcık düşünüp incelenince kolayca anlaşılacak besbelli bir şeydir.

Padişahın kalbini derin üzüntülere uğratan durum ve davranışlar, milletimiz tarafından değil, fakat Ferit Paşa, İçişleri Bakanı Adil Bey, Savaşları Bakanı Süleyman Şefik Paşa ve bunların iş arkadaşları bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından yapılmıştır.

Malatyadaki haince girişimi, Corumdaki haince düzenlemeyi, Konyadaki çırpınır gibi girişimi gerçek evreleriyle duymamış iseniz, sizi de çözüme başlangıç olarak düşündüğünüz noktada yanılmışlıktan dolayı özürlü sayarız.....

Yabancıların görüşlerinin bizden yana değiştiği gerçeğin ta kendisidir. Ancak bu değişim, hiçbir vakit Ferit Paşa hükûmetinin izlediği politika sonucu olmamıştır. Bu sonuç, milletimizin varlığını gösterip kanıtlamak yolunda kendisinin yaptığı, kesin kararlı girişimin meyvasıdır. İşte bu konuda, padişahı aldatıyorlar.

Kurtuluş çaresi ve yaşama ilkesi ancak ve ancak -Ulusal Güçlerin etken ve ulusal istemin egemen - olmasındadır. Bu sağlam ve yasal temelden en ufak bir ayrılış, Tanrı korusun, devlet ve millet ve vatanımız için çok acı bir kayıp olur.

Milletimizin soylu ayaklanmasını yanlış yorumlayıp yayımlamaktan geri kalmayan, aşağılık kötücüllerinin çok olduğu kuşkusuzdur. Ancak, ne yazık ki, bu inatçı kötücüllerin başında, sonsuz devletimizin başbakanı Ferit Paşa ve bakanlıklarda bulunan Adil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım bolşevikler girdiğini ve millî hareketimizin bolşevik hareketi olduğunu resmî ağızlardan ilân eden ve yayan bu bahtsızlardır.

Soylu ve temiz millî harekâtımızın, İttihatçıların gözü kararmış davranışları olduğunu ve İttihatçıların parasile yürütüldüğünü resmî olarak ve açıkça dünyaya, yabancı gazetecilerine söyleyen bu aymazlardır.

Anadoluda, karışıklıklar olduğunu ajanslarla resmî ağızlarla ilân eden ve -ateşkes anlaşmasının özel maddesi uyarınca - kutsal vatanımızı düşman işgaline açık bırakmak isteyen bu cahillerdir.

* Kutupların kutbu

Malatya ahaliî islâmiyesile Sivas ahaliî islâmiyesini birbirile mukateleye sevk etmek istiyen bu zavallılardır. Harekâtı millîyenin önüne geçeceğim diye Sivasın ve hassasiyeti millîyenin görüldüğü her yerin ecnebîler tarafından işgalini istiyen bu hainlerdir. Maahaza, bizim en mübeccel gayemiz; tıpkı tasavvuru biraderileri veçhile bedhahanın, bu güzel memleketin üzerindeki iftiraatını ve alenî takibatı mel'ânetlerini kırmak ve anları kemingâhî ümitlerinde meflûç ve bihayat bırakmak ve devlet ile milletin icraatını sırf selâmeti vataniyeye ait noktada telif eylemektir. Elhamdülillâhi tealâ, bu gayenin temini istihsalinde, artık milletimiz her türlü asarı bedhahaneyi kırmış ve bütün celâdetile hatvei azimkâranesini atmıştır. Ecanip dahi, milletin kuvveti şamesini ve niyeti azimkâranesini ve buna mukabil hükûmeti merkezîyenin ne kadar, biasıl ve millet ile alâkasız, bir heyeti âcize olduğunu takdir etmiştir. Merzifonu tahliye ettiler. Samsunu da tahliye başladılar. Umuru dahiliyemize ve harekâtı millîyemize karşı bitaraf kalacaklarını ifade ediyorlar. İşte teşebbüsâtı millîyemizin, temini istiklâl hususunda istihsaline muvaffak olduğu ilk netice budur.

Cereyanı millî, İstanbulda, Kanunu Esasî ahkâmına temini riayetle neticepezir olacaktır.

Hükûmeti hazıranın, vâsi derecede bir hüsnü niyete malik bulunduğu zamanında, isabet olmadığını arzetmeme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Ben, daha, Erzurumdan, Ferit Paşaya hakikati vaziyeti izah ederek, milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine muhalefet ve mümanaat vadisinde devam etmemesi lüzumunu ihtar etmiştim. Bu zâtı gafil, buna cevap vermemekle beraber, cereyanı millînin birkaç kişinin eseri tahrikâtı olduğunu ilân etti ve hırsı menfaatle ve âmâyı cehil ve gafletle iki tarafı idare ederek muhafazai mevki edebilecekleri zannı batılında bulunan birkaç valisinin iğfalkâr raporlarını benim nezih ve vatanperverane irşadâtıma tercih etti. Bugün, her türlü habaset ve hıyanet ve azcû meskenet mevkiinde kaldıktan ve millet de bütün hakayıkî ahvale vuzuhu tam ile vâkıf olduktan sonra, bize düşen vazife; en serî hareketle amali millîyeye mutavaatkâr, yeni bir kabinenin mevkiî iktidara gelmesini temin etmektir.

Eğer bugünkü kabinenin, şahısları ve hayatları hakkında bir gûna tereddütleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle iştigal tenezzülüünden pek yüksek olan milletimiz namına kendilerine istedikleri söz ve teminatı vermeyi dahi milletin menfaati muktaziyatından addederiz. Fakat, tuttukları, tariki nasavapta taannüt ve temerrüde devamları halinde, hâdis olacak avakıbin mes'uliyeti kendilerine raci olacaktır.

İşte, vukubulan teşebbüsü hayırhahîleri münasebetile bir defa daha ve son defa, zâtı necibaneleri gibi kalbi cidden vatan ve millet aşkile ve padişaha muhabbet ve sadakatle memlû olan ve hatırai uhuvvetini daima hürmetle muhafaza eylediğim kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleriyle de iblâğ etmiş olmak, bizim için her türlü vicdanî huzurun teyyidüne medar olmuştur."

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir maddenin hulâsasıdır.

Bundan sonra gelen maddede:

"Harekâtı millîye, vüs'ati kâmile ile İstanbula ilerlemektedir. Ferit Paşa ve rüfekaşı buna vâkıftır. Zâtı âlileri de bu malûmatı talep ve tenevvür buyurunuz" dedikten sonra filhakika o günlerde, tecelli etmiş olan muvaffakiyetli harekât

Malatyanın İslâm halkı ile Sivasın İslâm halkını birbirini öldürmeye yönlendirmek isteyen bu zavallılardır. Millî harekâtımızın önüne geçeceğim diye Sivasın ve ulusal duygunun görüldüğü her yerin yabancılar tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Bununla birlikte, bizim en kutsal amacımız; tıpkı siz kardeşimin düşündüğü gibi kötücüllerin, bu güzel memleketin üzerindeki iftiralılarını ve açıkça mel'unluk yapmalarını önlemek ve onları umutlarının pususunda kımıldıyamaz ve cansız bırakmak ve devlet ile milletin yaptıklarını sadece yurdun esenliği noktasında birleştirmektir. Allaha hamdolsun, bu amacın gerçekleşmesinde, artık milletimiz her türlü kötücül davranışları kırmış ve bütün yiğitliği ile kararlı adımını atmıştır. Yabancılar bile ulusun yaygın gücünü ve vazgeçilmez isteklerini ve buna karşın İstanbul hükûmetinin ne kadar, asılsız ve millet ile ilgisiz, güçsüz bir kurul olduğunu anlamıştır. Merzifonu boşalttılar. Samsunu da boşaltmaya başladılar. İç işlerimize ve millî harekâtımıza karşı yansız kalacaklarını söylüyorlar. İşte ulusal girişimlerimizin, bağımsızlık elde etmek yolunda başardığı ilk sonuç budur.

Ulusal akım, İstanbulda, Anayasa hükümlerine uyulmasıyla sonuçlanacaktır.

Şimdiki hükûmetin, geniş bir iyi niyet sahibi olduğunu sanmanın, yerinde olmadığını bildirmeme izin vermenizi rica ederim.

Ben, daha, Erzurumdan, Ferit Paşaya gerçek durumu anlatarak, milletin güç ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine karşı çıkma ve engel olma yolunda devam etmemesi gereğini hatırlatmıştım. Bu aymaz adam, buna yanıt vermedikten başka, ulusal akımın birkaç kişinin kışkırtması sonucu olduğunu ilân etti ve çıkar hırsı ile ve cehalet körlüğü ve aymazlıkla iki tarafı idare ederek yerini koruyabilecekleri tutarsız sanında bulunan birkaç valisinin aldatici raporlarını benim temiz ve yurtsever uyarılarıma yeğledi. Bugün, her türlü kötülük ve hayinlik ve güçsüzlük ve uyuşukluk içinde kaldıktan ve millet de durumu tüm gerçeklerini bütün açıklığıyla anladıkları sonra, bize düşen ödev; en hızla davranıp ulusal ereklere uyacak, yeni bir hükûmetin iktidara gelmesini sağlamaktır.

Eğer bugünkü bakanların, kişisel durumları ve canları hakkında herhangi bir kuşku varsa, bugün için bu gibi şeylerle uğraşacak kadar kendini aşılamamanın pek üstünde olan milletimiz adına kendilerine istedikleri söz ve güvenceyi vermeyi de ulusumuzun çıkarı gereği sayarız. Fakat, tuttukları, yanlış yolda ayak direme ve inadı sürdürmeleri halinde, çıkacak sonuçların sorumluluğu kendilerinde olacaktır.

İşte, yaptığımız iyilikçi girişim dolayısıyla bir defa daha ve son defa, sizin soylu kişiliğiniz gibi kalbi gerçekten vatan ve millet aşkile ve padişaha sevgi ve bağlılıkla dolu olan ve kardeşlik anılarını her zaman saygıyla koruduğum kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri aracılığıyla da iletmış olmak, bizim için her türlü vicdan rahatlığının gerçekleşmesine yaramıştır."

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir tek maddenin özetidir.

Bundan sonra gelen maddede;

"Ulusal ayaklanma, tam genişliğiyle İstanbula ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları bunu biliyorlar. Siz de bu bilgileri isteyin ve aydınlanın" dedikten sonra gerçekten o günlerde, belirmiş olan başarılı askerî hareketlere ilişkin rapor-

raporlarını hulâsa ederek izahat verdim ve "Artık, bütün bu harekâtı tevkiif, yalnız ve ancak bir şeye mütevakıftır. O da, amali millîyeye bütün manasile mütavaatkâr bir zâta kabine riyasetinin tevcihine ve o zatın da amali millîyeyi anlayarak ana göre ittihâzı tedabire tevessül eylemesine vabestedir" dedim.

"Bütün bu mesrudatımıza nazaran bir mütaleai biraderileri varsa lûtfen bildirmenizi rica ederim" cümlesinden sonra "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal" diye imzâmı koydum.

Bunu müteakıp, Kerim Paşa: "Evvelâ, zâtı âlilerle birlikte bulunan zevatı muhteremenin cümlesine selâm ve tekrimimi arz ve iblâğa lûtf buyurmanızı rica ederim" mukaddemesile muhaberemizin ikinci safhasını küşat ettiler. Kerim Paşa, devam etti:

"Başladığım kısa konuşmaların bütün safahatını zâtı âliniz izah ettiniz. İki yerde, halli emirde, isabet gösterilmediğini beyan ile mazur makamını serdettiniz. Gerçi, bütün ahval ve vakayii mahalliye malûm olamayınca bir meselede hakemlik etmek, müteassir ise de, memlekete ait işin hallü faslında, siracı münnir, endişei nezihî vatan olmak itibarile, mesnedi müttekâbih metîn ve ruşenadır. Vatanın mukadderatına hükmedileceği şu sıralarda yekvücut bir millet ve hükûmetin göreceği işi nazarı ıttılaa olarak bunun halli sehile mazhar olması arz etmek isterdim.

Mebdei harekât, ittihâz etliğime işaret buyurduğunuz, beyannamei humayunun, tarzı tefehhühümünde, mümkündür ki bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de, asıl halli umura en büyük bir istinatgâh telâkki edilen bu beyannamei âlideki ciheti camiayı izah ile, kelâmı mülûkânenin şümülü ihata-kâranesini beyan edeyim. Ben zannediyorum ki, padişahımız..."

Ben, derhal Kerim Paşanın devamına mâni olarak, şunu yazdırdım:

— Kerim Paşa Hazretleri, lüzumundan fazla izahat maksadı asliden, tarafeyni uzaklaştırabilir ve bir de, beyannamei humayunun tefsiratile fazla iştiğal bifaidedir. Rica ederim, asıl mesele üzerinde görüşelim.

Kerim paşa cevap verdi:

— Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim Efendim;

Ben — Rica ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa — Evet, oraya geleceğiz Efendim.

Söze, ben, devam ettim ve "Kerim Paşa Hazretleri, mesaii meşruamızın ve tezahüratı millîyenin artık, daha fazla süttelâkki edilmesine ve muhtacı tashih görülmesine ve bhusus, bu tashihat ve tadilât için de cinayet ve ihaneti mertebesi sübuta varan bir kahine erkânının müdafaa-i gayrimeşruasının esas ittihâz edildiğini görmeğe tahammülümüz yoktur. Biz, son vaziyeti izah ve kat'î matlabı milleti arz ettik. Bilmem tekrarı lâzım mıdır? Zâtı âlileri bu lâzımülintaç arzuyu millîye mukabil, Ferit Paşa Kabinesinin sadrı muallâyı devleti, hâlâ telvis etmesine vesatet etmek istiyorsanız bu mesainiz, hiçbir semerei nafia bahşedemeyeceğinden başka, hakkı âlii biraderilerindeki hissiyatı kadimeî uhuvvetimizin de mucibi tezelzülü olacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bilâifateî an mevkiini bir ehli namusa terkedecekse ve buna kanaatiniz varsa, hallolunacak hiçbir müşkül kalmamıştır. Aksi takdirde, tavassutunuz rencide kalp olmanızdan ve bîsüt bir yorgunluktan başka bir neticeye iktiran etmiyecektir.

ları özetleyerek anlattım ve "Artık, bütün bu hareketleri durdurmak, yalnız ve ancak bir şeye bağlıdır. O da, ulusal ereklere bütün anlamıyla uyacak birisine hükûmet başkanlığının verilmesine ve onun da ulusal ereklere kavrayarak ona göre önlem alma yoluna gitmesine bağlıdır" dedim.

"Bütün bu ileri sürdüklerimiz üzerinde kardeşçe bir düşünceniz varsa lûtfen bildirmenizi rica ederim" cümlesinden sonra "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal" diye imzâmı koydum.

Bundan sonra, Kerim Paşa: "Önce, sizinle birlikte bulunan saygın kişilerin tümüne selâm ve saygılarımı lûtfen bildirmenizi rica ederim." başlangıcı ile haberleşmemizin ikinci evresini açtı. Kerim Paşa, devam etti:

"Başladığım kısa konuşmaların bütün evrelerini siz anlattınız. İki yerde, işin çözümlenmesi konusunda doğru görüşe varılmadığını bildirerek özürlü sayılacağımı ileri sürdünüz. Her ne kadar tüm yerel durum ve olaylar bilinmeyince bir konuda hakemlik yapmak, güçleşir ise de, memlekete ait işin çözümlenmesinde, nurlandıran ışık, tertemiz vatan kaygısı olduğundan dayanılacak temel sağlam ve aydınlık olur. Vatanın kaderi kararlaştırılacak olan şu sıralarda tek vücut halinde bir millet ve hükûmetin göreceği işi göz önünde bulundurarak bunun kolay çözümleneceğini bilginize sunmak isterim.

Çıkış noktası, yaptığımıza işaret ettiğiniz, padişah bildirisinin, anlayış şeklinde, olabilir ki ben yanlışım. Yalnız izin veriniz de asıl işin çözümlenmesinde en büyük bir dayanak sayılan bu yüksek bildirideki tüm yönleri açıklayarak, padişahın sözlerinin kavrayıcı genişliğini bildireyim. Ben sanıyorum ki, padişahımız.."

Ben, derhal Kerim Paşanın sözünü keserek, şunu yazdırdım:

— Kerim Paşa Hazretleri, gereğinden çok açıklamalar iki tarafı da ana amaçtan, uzaklaştırabilir ve bir de, padişah bildirisinin yorumlanmasıyla fazla uğraşmak yararsızdır. Rica ederim, asıl konu üzerinde görüşelim.

Kerim Paşa cevap verdi:

— Asıl konu üzerine görüşeceğiz. İzin veriniz devam edelim Efendim.

Ben — Rica ederim en son söz ve öneri üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa — Evet, oraya geleceğiz Efendim.

Söze, ben devam ettim ve "Kerim Paşa Hazretleri, yaptığımız haklı işlerin ve ulusal tepkinin artık, daha fazla kötüye yorumlanmasına ve düzeltilmesi gerekli görülmesine ve özellikle, bu düzeltme ve değiştirme için de cânîlikleri ve hainlikleri kanıtlanmış bir hükûmetin üyelerinin meşru olmayan savunmalarının esas alındığını görmeye dayanamayız. Biz, son durumu anlattık ve milletin kesin olarak istediğini bildirdik. Bilmem yinelenmesi gerekli midir? Siz sonuçta gerçekleştirilmesi gerekli olan bu ulusal isteğe karşı, Ferit Paşa hükûmetinin devletin en yüksek kişisini, hâlâ kirletmesine aracılık etmek istiyorsanız bu işiniz, hiçbir yararlı meyve vermeyeceğinden başka, siz yüksek kardeşim hakkındaki çok eski kardeşlik duygularımızın da sarsılmasına neden olacağından kaygılanırım.

Şimdi, Ferit Paşa, hiç gecikmeden yerini namuslu bir insana bırakacaksa ve buna inanıyorsanız, giderilecek hiçbir zorluk kalmamıştır. Aksi halde, aracılığınız kalbinizin kırılmasından ve yararsız yorgunluktan başka bir sonuca varmayacaktır.

Ferit Paşa, muhafazai mevkie devam ederse, kendisinin akıbeti elîmeye duçar olmasına sebebiyet verecektir. En son ve en kat'î söz budur: maksadımız, bu hakikati lâyetezelzeli, padişahın ıttılaina vazetmektir. Siz, ancak bu vazifei asilâneyi ifa ile bugün vatan ve milletin zâtı samilerinden intizar eylediği vazifei dinîye ve millîyeyi ifa buyurmuş olursunuz."

Kerim Paşa, "Sözü uzatmamak tabii maksudu aslıdır" diye başlayarak sözü lüzumundan fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile hitam buldu. "Liveç-hilvatan, burada, yaptığım şu teşebbüs elbette nezdi ilâhîde ve millette, bütün necabetlerle pirayedar kalır ve işin sahibi hakikîsi olan hüdavendi kaadir, millet ve vatanın rehasını temin edecek esasatı müsebbibata böylece raptten ikmal eder, ulu Allahı, hallâli müşkülât eyler! Uyunu müazzezelerinizi takbil ederim."

Tekrar cevap vermek sırası bana, gece yarısından sonra saat 4.30 da geldi. Kerim Paşanın, temas ettiği noktaları cevapsız bırakamazdım, ben de uzun mütaaleat serdettim ve nihayetinde, "binaenaleyh -dedim- bizim ve zâtı âlileri gibi erbabı hamiyet ve vatanperveranın alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lâzım gelir? Her dakikayı idaresinden millet için, mukadderatı âtiyemiz için, yeni bir sebebi felâket ihzarından başka bir semereye intizar olunmayan, Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığı ile iştigal mi, yoksa bir an evvel bu heyeti gayrimeşruanın yerine ihtiyacat ve mukadderatı millet ve memleketle mütenasip bir heyeti cedidenin deruhdei umuru devlet eylemesi lüzumunu padişaha iblâğa yol aramak mıdır? Lûtfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde itayı cevap buyurursanız, nezdi İlâhî ve millette bütün necabetlerle pirayedar kalacağını şüphe olmayan teşebbüsü necibanelerinin bizlere ait cihetin-deki safhasını ikmal buyurmuş olursunuz."

Kerim Paşa, talep ettiğimiz kısa cevaba yine uzun cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize padişahın iğfal edilmiş olmayıp her şeye vâkıf bulunduğunu anlatıyordu.

Kerim Paşanın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: "Süddei seniyei mülûkâ-ne hallü hasım makamı olup meşru bir devlette bu atabei ulya, bütün efradı millete mihrabı teveccühtür. Anadolu umum maruzatının meşmulü lihâzai hilâfetpenahileri kılındığı hakkında bendenize malûmat vermişlerdir. O halde, kıblegâhı umuru amme ve kabulgâhı makasıdı âliye olan padişahımız efendimizin ıttılai humayunlarında her şey vardır".

Kerim Paşa, kendine mahsus cümlelerle devam ettiği mütaaleatına şu suret-le hâlîme verdi:

"Cenabı Mevlâ, nice âli esbap halkı ile ve telkini ile, bu müşkülküşa ukte-yi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki hudanın emri güzeldir ve kariptir. Yedullahi fevka eydihim. Atımız, bikeremi mevlâ istihkakı millîmiz yüceliğinde pürsâd ve ziselâm olacaktır. İşte ruhu Kerim budur. Ruhu muazzezim."

Bu defa Efendiler, geceyarısından sonra saat 6.10 a gelmiş olmasına rağmen, üçüncü safhanın açılmasına ben sebebiyet verdim.

Merhum Kerim Paşanın, pek hoşlandığını bildiğim bir tabirle büyük hazret! tabirile söze başladım:

"Mihrabı muallâyı ümmet ve millet olduğu içindir ki maruzatı millîyeyi iblâğa fûrceyap olmaya teşebbüsten geri durmadık.

Ferit Paşa, yerini korumayı sürdürürse, sonucunun acıklı olmasına neden olacaktır. En son ve en kesin söz budur: amacımız, bu sarsılmaz gerçeği, padişaha duyurmanızdır. Siz, ancak bu soylu ödevi yapmakla bugün vatan ve milletin sizin yüksek kişiliğinizden beklediği dinî ve millî ödevi yapmış olursunuz."

Kerim Paşa, "Sözü uzatmamak elbette esas amaçtır" diye başlayarak sözü gereğinden çok uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile son buldu. "Yurt için, burada, yaptığım şu girişim elbette Allah ve ulus katında bütün temizliği ile süs saçarak kalır ve işin gerçek sahibi olan kudretli Allah, millet ve vatanın kurtuluşunu sağlayacak esasları yaratarak tamamlar. Ulu Allah, güçlükleri çözücüdür. Aziz gözlerinizi öperim."

Yeniden karşılık vermek sırası bana, gece yarısından sonra saat 4:30 da geldi. Kerim Paşanın, değindiği noktaları karşılıksız bırakamazdım, ben de uzun düşünceler ileri sürdüm ve sonunda, "şu halde - dedim - bizim ve sizin yurtseverler gibi yapacakları girişimin amacı ne olmak gerekir? Yönetimde kaldığı her dakika millet için gelecekteki kaderimiz için, yeni bir yıkıma neden hazırlamaktan başka bir meyve beklenmeyen, Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak olanaksızlığı ile uğraşmak mı, yoksa bir an evvel meşru olmayan bu hükûmet yerine ulusun ve yurdun gereksinmelerine uygun yeni hükûmetin devlet işlerini üstlenmesi gereğini padişaha duyurmağa yol aramak mıdır? Lûtfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır şeklinde yanıt verirsiniz, Allah ve millet katında bütün temizliği ile değerli kalacağına kuşku olmayan temiz girişiminizin bizlere ait yönündeki evresini tamamlamış olursunuz."

Kerim Paşa, istediğimiz kısa yanıt yerine yine uzun karşılık verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize padişahın aldatılmış olmayıp her şeyi bildiğini anlatıyordu.

Kerim Paşanın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: "Padişah kapısı kesin çözüm yeri olup meşru bir devlette bu yüksek konum, bütün ulus bireylerinin yöneleceği mihrabdır. Anadolunun tüm söylediklerinin padişaha duyurulduğu yolunda bilgi vermişlerdir. O halde, kamu işlerinin kıblesi ve yüksek amaçlarının kabul yeri olan padişahımız efendimiz herşeyi biliyor."

Kerim Paşa, kendine özgü cümlelerle sürdürdüğü düşüncelerine şöylece son verdi:

"Ulu Allah, nice yüksek etmenler yaratarak ve kullarını eşindirerek bu çözülmesi güç düğümü büsbütün çözecektir. Elbette ki Allahın emri güzeldir ve yakındır. Allahın eli her elden üstündür. Geleceğimiz, Allahın bağışı ile ulusal haklarımız yüceliğinde kutlu ve esnlikli olacaktır. İşte bağışlayıcı ruh budur. Aziz ruhum."

Bu kez Efendiler, geceyarısından sonra saat 6:10 a gelinmiş olmasına karşın, üçüncü evrenin açılmasına ben neden oldum.

Merhum Kerim Paşanın, pek hoşlandığını bildiğim bir deyimle - büyük hazret! - diye söze başladım:

"Ümmetin milletin mihrabı olduğu içindir ki ulusun dileklerini bildirmek için yol açmaya girişmekten geri durmadık.

Yalnız, büyük bir hatadan zâtî âlinizi tahlis maksadile arz edelim ki, Anadolu umum maruzatının meşmulü lihâzai hilâfetpenahî kılındığı hakkındaki malûmata, milletin henüz itimadı, kat'î değildir. Çünkü, millet emindir ki, padişah, ihanetleri sabit olan birkaç şahsı millete tercih buyurmazlar."

Kerim Paşanın temas ettiği noktalara cevap verirken, "Ahsen ve karip olan emri hudanın tecellisile bedbaht ve mazlûm milleti necibemizin mazharı necat ve selâmet olmasını, deryayı rahmeti izzetten tazarru ve afakî daima (bir dûdû muannitle) sarılı olan İstanbuldaki bazı zevatın hakikati görmekteki hissi hasisi temerrütlerinin zevaline intizar eyleriz. Ruhu necibi millet de, işte böyle mütehassistir.....Yalnız, tekrar etmekliğime müsaadenizi rica ederim ki, evet veya hayır suretinde itayı cevap buyurulmasını istirham eylediğimiz sualler mettesşüf cevapsız bırakılmıştır. Azizim, yedullahı fevka eydihim. Fakat, bununla beraber, halli müşkülât ve mesaile tevessül edenlerin, mukarrer bir hedefi olmak gerektir.

"... Millet, emrihudayı ifa edecektir ve buyurduğunuz gibi istihkakı millîmiz pürsâdû zîselâm olacaktır. Duayı keremkârîlerinin eksik edilmemesini rica ederim. Sây bizden, levfik, hudayı lemyezeldendir."

Mustafa Kemal

Artık, Kerim Paşanın yorulduğu anlaşıyordu. "Son iki sözüm ruhum" diyerek "amali millîyenin esasatını tecil ve hıfzı etmek şartile temenniyatı halisenin bastû beyan edildiğini ve yedullahî âyeti kerîmesinin hayır ile kabul buyurulmak üzerine masruf" olduğunu söyledikten sonra "Allaha ısmarladık, yine görüşeceğiz...." diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık!

Son sözü, biz söylemek istedik ve dedik ki: "Hatırnişini biraderîleri olmak üzere son bir cümle arz ediyorum.

— Millet kavî, müdrik, azminde kat'îdir. Harekâtı filiye cereyanı seriini almıştır— zâtı şevketsimatı tacdarı azamînin lûtfen ve atıfeten itayı karar ve halli mesele buyurmaları zamanıdır." (Ves. 112).

Efendiler, bundan sonra, Ferit Paşa Kabinesi, daha ancak üç gün sebat edebilmiştir.

Görüşmeğe, muvaffak olamadığım, dostum merhum Kerim Paşanın bazı zevata ifade ettiğine nazaran bu muhaberemizi aynen padişaha göstermeye muvaffak olmuş ve onun üzerine hissi mukavemet kırılmış.

Kerim Paşanın, Kara Vasıf Beye olan 8 Teşrinisani 1335 tarihli mektubunda da bu cihet işaret edilmiştir.

Merhumun bu mektubunda şu satırlar vardır:

"Sadri sabık en son muhabere neticesile ve bunun pek devamlı tesir ve cidiyeti münazarasile binnihaye çekilmek lüzumuna kail ve bulun kuvayı mane-vîyei mukavemeti zail olarak istifasını takdim eyledi... İşte sessiz sedasız, liveç-hilvatan çalışılan ve tek başına bir azmi naçizi nezahetperverî ile başarılan vak'ai muazzama budur...

Nazarı dikkate almalıdır ki, bu yazıları ben yazmış ve sadri sabık ile padişahımız efendimiz hazretleri, bunun cereyanı kâmilinden sonra, netayicine ıtıla

Yalnız, büyük bir yanılgıdan yüksek kişiliğinizi kurtarmak amacile bildirelim ki, Anadolu'nun bütün dileklerinin halifenin bilgisine sunulduğu yolunda verdiğiniz bilgiye, ulusun inanı henüz kesin değildir. Çünkü, millet emindir ki, padişah, hainlikleri saptanmış olan birkaç kişiyi ulusa yeğlemez."

Kerim Paşanın değindiği noktalara yanıt verirken şunları söyledim, "Pek güzel ve yakın olan Tanrı buyruğunun yerine gelmesiyle talihsiz ve zulme uğramış soylu ulusumuzun kurtuluş ve esenliğe ermesini, tükenmez gücü ve esirgeyiciliği olan Allaha yakarır ve ufukları hep "inatçı bir dumanla" sarılı olan İstanbuldaki bazı kişilerin gerçeği görmemek yönünde bayağıca direnmelerinin son bulmasını bekleriz. Ulusun yüce ruhu da, işte böyle duygularla doludur.....Yalnız, bir daha söylememe izin vermenizi rica ederim ki, evet veya hayır şeklinde yanıt verilmesini dilediğimiz sorular yazık ki yanıtsız bırakılmıştır. Azizim, Allahın eli her elden üstündür. Ama, bununla birlikte, güçlükleri ve sorunları çözmeye girişenlerin, belirli bir ereği olmak gerektir."

".....Ulus, Allahın emrini yerine getirecektir ve söylediğiniz gibi ulusal haklarımız kutlu ve esenlikli olacaktır. İyilik sever dualarınızın eksik edilmemesini rica ederim. Çalışmak bizden, yardım ölümsüz Allahtandır."

Mustafa Kemal

Artık, Kerim Paşanın yorulduğu anlaşıyordu. "Son iki sözüm ruhum" diyerek "ulusal erekların ilkelerini yüce bilmek ve korumak koşuluyla içten dileklerin sayılıp dökülmüş olduğunu ve Allahın eli yüce ayetinin hayırla kabul buyurulmak üzerine kullanılmış" olduğunu söyledikten sonra "Allaha ısmarladık, yine görüşeceğiz..." diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık.

Son sözü, biz söylemek istedik ve dedik ki: "Kardeşimizin hatırında kal-sın diye son bir cümle söylüyorum.

- Ulus güçlü, anlayışlı ve giriştiği işi başarmaya kesin kararlıdır. İşler hızla yürümektedir— şevketli Padişahımızın karar vermesi ve sorunu çözümlemesi zamanıdır." (Belge 112).

Efendiler, bundan sonra, Ferit Paşa hükûmeti ancak üç gün daha dayanamıştır.

Görüşmeye, muvaffak olamadığım, dostum merhum Kerim Paşanın bazılarına söylediğine göre bu görüşmemizi olduğu gibi padişaha göstermeyi başarmış ve onun üzerine direnme gücü kırılmış.

Kerim Paşanın, Kara Vasıf Beye olan 8 Kasım 1919 tarihli mektubunda da buna işaret edilmiştir.

Rahmetlinin bu mektubunda şu satırlar vardır:

"Eski başbakan (Damat Ferit Paşa) en son görüşme nedeniyle ve bunun pek sürekli etkisi ve önemle tartışılması sonucu çekilmek gereğine inanarak ve bütün direnme gücü kırılarak çekilme dilekçesini sundu... İşte sessiz sedasız, yurt için çalışılan ve tek başına temiz duygulu bir girişimle başarılan pek büyük olay...

Dikkat edilmelidir ki, bu yazıları ben yazmış ve eski başbakan ile padişahımız efendimiz hazretleri, bunun sonucu alındıktan sonra, öğrenmek ve değeren-

ile derecatı muhkemesi karşısında ittihağı karar kılmışlardır... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek nikatı ihtiva ettiği ve nasıl bir vicdanı selim ve fikri vekkat ile hakayikı cariyenin nakşı kırtas kılındığı elbette nezdi huda ve nazarı tarihi millette pirayedari asalet kalacaktır...

Bütün bunları bastü izaha beni sevkeden eshab (tespiti hakayikı macerayı mesbukadır)... "Kerim Paşa merhum mektubunun sonunda, "bu kâğıdımın bir suretini Heyeti Temsilîye'ye göndermek lûtfunu diriğ etmezseniz hakayikı âliye'nin tamamen ve iştiraken neşrine lûtfetmiş olursunuz" demiş ve sureti değil, fakat mektubun aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da neşrolunacak vesaik meyanına koyacağım (Ves. 113).

Efendiler, bu muhaberenin vukubulduğu gecenin ferdası yani 28 Eylûl günü hulâsası, tekmi kolordulara şifre ile bildirildi.

Kerim Paşa merhumun Fuat Paşaya hitaben yazdığı ilk telgrafnamesinde, İstanbuldan zevatı âliyenin müdirânı harekâtla taayyün edecek mahalde mülâkatlarından bahsolunduğunu görmüştük. Buna mümasil, fakat makûs yani dahilden İstanbula gitmek yolunda bir teklif de bundan daha evvel Trabzondan çıkmıştı. Bunu, müsaade buyurursanız biraz izah edeyim; Trabzon Valisi Galip Bey 18, 19 Eylûl tarihlerinde devren Ardasede bulunuyordu. Kâzım Kara Bekir Paşanın Ardaseye gidip vali ile görüşmesi mevzuubahs idi. Bu zemin üzerinde 19 Eylûlde telgraf başında Kâzım Kara Bekir Paşa ile görüştük. Vesile, 18 Eylûl tarihli Trabzondan aldığım bir telgrafname idi. Kendisine aynen verdiğim bu telgrafnamede "menafii millîyeyi muhil olan 6 maddeyi kabul etmiyoruz. (Bu 6 madde İstanbul ile kat'ı münasebete ait emirdir.) Maruzatımızın zatı şahaneye iblâğı ciheti ise bir heyeti seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz" denilmekte idi (Ves. 114). Kâzım Kara Bekir Paşa, makina başında Trabzon valisi ile görüşmüş ve hulâsasını bildirdi. Vali sual tarzında birtakım mütaalealar serdetmiş, Kara Bekir Paşa muvafık cevaplar vermiş. Vali en nihayet "İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin hakipaye arzını ve bu heyetle kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de bizim vesaiti muhtelif ile arzı keyfiyete tevessül ettiğimize göre, bu fikrinden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvaline vâkıf olan Gümüşane murahhası Zeki Beyin de ilâvesi teklif edilmektedir" denilmekle idi (Ves. 115).

Gariptir ki, iki gün sonra yani 21 Eylûl 1335 de Torulda Kaymakam Halit Beyin gönderdiği bir şifrede de bu heyet meselesinden bahsediliyordu. Fazla evhama duçar olan padişahı, ecnebîlerin ve Ferit Paşanın kucağına atmamak için Dersaadete mütenekkiren bir heyet izamı muvafık olacağı ve bu heyete murahhas Servet ve Zeki Beyler dahil edilirse memnunen kabul edecekleri Zeki Bey ifadesile bildiriliyordu (Ves. 116). Halil Bey'e, 22 Eylûlde verdiğim cevapta; Zeki ve Servet Beylerden mürekkep bir heyetin İstanbul'a gönderilmesi münasip olmadığını bildirdim. 24/25 Eylûl tarihinde Halit Beyden aldığım bir telgrafta, Trabzon muhalefeti'nin merkezini teşkil eden Trabzon Valisi Galip Beyi, kolordu ile Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzuruma gitmediğinden, bizzarure kuvvei müsellâha ile mahfuzen bu gece (24/25 Eylûl) Erzuruma gönderdim" deniliyordu (Ves. 117).

Efendiler, garip tesadüf değil midir ki, merhum Kerim Paşanın ilk tavassut telgrafı Trabzon valisinin tevkif olunduğu gecenin ferdasında, Trabzonda vali ve

direrek karar almışlardır.... Girişimin ve yazılan yazıların ne kadar önemli noktaları içerdiği ve bunlarda nasıl bir temiz vicdan ve aydın düşünce ile bugünkü gerçeklerin işlendiği elbette Allah katında ve ulusun tarihi önünde soy-lu bir yapıt olarak kalacaktır.

Bütün bunları sayıp dökmeye beni yönelten nedenler (geçmiş olayların gerçeklerini saptamaktır)... "Kerim Paşa merhum mektubunun sonunda, "Bu kâğıdımın bir örneğini Temsilci Kurula göndermek iyiliğini esirgemezseniz yüksek gerçeklerin tam olarak ve birlikte yayımlanmasına yardım etmiş olursunuz" demiş ve örneği değil, fakat mektubun aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da yayımlanacak belgeler arasına alacağım (Belge 113).

Efendiler, bu haberleşmenin yapıldığı gecenin ertesi yani 28 Eylûl günü, özeti, tüm kolordulara şifre ile bildirildi.

Kerim Paşa merhumun Fuat Paşaya yazdığı ilk telgrafında, İstanbuldan yüksek kişilerin harekâtı yürütenlerle kararlaştırılacak yerde bir araya gelmelerinden söz edildiğini görmüştük. Buna benzer, ama tersine olarak yani içerden İstanbul'a gitmek yolunda bir öneri de, bundan daha önce Trabzondan çıkmıştı. Bunu, izin verirsenez biraz açıklayayım; Trabzon Valisi Galip Bey 18, 19 Eylûl tarihlerinde iş gezisi için Ardasede bulunuyordu. Kâzım Kara Bekir Paşanın Ardaseye gidip vali ile görüşmesi sözkonusu idi. Bu iş üzerinde 19 Eylûlde telgraf başında Kâzım Kara Bekir Paşa ile görüştük. Görüşmeye yol açan, 18 Eylûl tarihli Trabzondan aldığım bir telgraf idi. Kendisine aynen verdiğim bu telgrafta "ulusal çıkarlar yararına olmayan 6 maddeyi kabul etmiyoruz. (Bu 6 madde İstanbul ile ilişkilerin kesilmesine ilişkin emirdir.) Dileklerimiz Padişaha iletilmesi işi ise gönderilecek bir hey'etçe sağlanabilir kanısındayız" denilmekte idi (Belge 114). Kâzım Kara Bekir Paşa, makina başında Trabzon valisi ile görüşmüş ve özetini bildirdi. Vali soru şeklinde birtakım düşünceler ileri sürmüş, Kara Bekir Paşa uygun karşılıklar vermiş. Vali en sonunda "İstanbul'a bir hey'et gönderilerek durumun padişahın bilgisine sunulmasını ve bu hey'ete kendisinin gitmesini önermiş ise de biz değişik araçlarla durumu bildirmeye giriştiğimize göre, bu düşüncesinden vaz geçmiştir. Böyle bir hey'eten gitmesi ve buna sarayın durumunu bilen Gümüşane delegesi Zeki Beyin de katılması önerilmektedir" denilmekte idi (Belge 115).

Tuhaftır ki, iki gün sonra yani 21 Eylûl 1919 da Torulda Kaymakam Halit Beyin gönderdiği bir şifrede de bu hey'et olayından söz ediliyordu. Çok kurnutulan padişahı, yabancıların ve Ferit Paşanın kucağına atmamak için İstanbul'a kimlikleri gizli tutularak bir kaç kişi gönderilmesi uygun olacağı ve bu hey'ete delege Servet ve Zeki Beyler alınırsa sevinerek kabul edecekleri Zeki Beyin ağızından bildiriliyordu (Belge 116). Halit Bey'e, 22 Eylûlde verdiğim yanıtta; Zeki ve Servet Beylerden oluşan bir hey'etin İstanbul'a gönderilmesinin uygun olmadığını bildirdim. 24/25 Eylûl tarihinde Halit Beyden aldığım bir telgrafta, Trabzonda karşı çıkanların odağını oluşturan Trabzon Valisi Galip Beyi, kolordu ile Erzurum valisinin çağırısını kabul edip Erzuruma gitmediği için, ister istemez silâhlı kuvvetlerin korumasında bu gece (24/25 Eylûl) Erzuruma gönderdim" deniliyordu (Belge 117).

Efendiler, şaşılacak rastlantı değil midir ki, merhum Kerim Paşanın ilk aracılık telgrafı Trabzon valisinin tutuklandığı gecenin ertesinde, Trabzon vali ve

Trabzondan
gelen teklif

Trabzon-
dan gelen
öneri

Zeki ve Servet Beylerin ve bunların iğfali üzerine bazı zevatın İstanbul ile kat'ı rabutayı ihlâl hususundaki teşebbüslerinin ve İstanbul'a bir heyeti mütenekkire halinde gitmek hususundaki plânlarının du'arı akamet edildiği tahakkuk ettiği bir günde yani 25 Eylül günü keşide olunuyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak lüzumu hissediliyor. Cereyanı muhaberattan anlaşıldığına göre Erzuruma giden Vali Galip Bey, tekrar Kâzım Kara Bekir Paşaya, İstanbul'a bir heyet marifetile müracatten bahsettiğine dair Paşanın 27 Eylül tarihli bir istizan telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylülde cevaben verilen telgrafnamede, Kerim Paşa muhaberesi hulâsası mütalea olunduktan sonra, "Mevzuubahs müracaate lüzum görülüp görülmeyeceğinin iş'arını rica ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon valisinin, Dahiliye Nazırı Adil Beyden, harekâtı milliyemize muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin harekâtı necibei milliyemize hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması" cevabı veriliyor (Ves. 118). Kâzım Kara Bekir Paşanın 30 Eylülde verdiği cevapta; "Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" mütaleamızın isabeti tasdik olunduktan sonra, Trabzon ahvalinde çoktan intizar olunan salâhu hal husul buldu (Ves. 119).

Efendiler, bu son maruzatımla daha bir hakikat üzerinde fikirleri tenvir etmek isterim. Trabzon Valisi Galip Bey, Zeki Bey saray ve Ferit Paşa ile münasebettar idiler. Bir heyet halinde İstanbul'a gitmekten maksatları, maksadı millîye hadim olmak olmayıp İstanbul'da icap edenleri tenvir ve bazı tedbirler tavsiye ve yeni talimat almak gibi makasıda da müstenit olduğuna bence şüphe etmeye mahal yoktu. Nitekim, Zeki Bey bilâhare İstanbul'a gittikten sonra arkasından lüzumu kadar para ve cephe gönderilmek vadile ve talimatı mahsusa ile Trabzon ve Gümüşane havalisinde, teşkilât yapmak üzere gönderilmiştir. Mumailiye, İneboluda tevkif ve Ankaraya celbettirmiştim. Bana, bu söylediğim hususatı tamamile itiraf eyledi. Yalnız, gûya İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve eslihayı gûya bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hatta bugün inanacak safdiller bulunabilir mi? Maamafih ben, bu zatı Erzurum Kongresindeki münasebet hatırasına hürmeten yalnız ihtarat ve nesi-yihi lâzimedede bulunmakla iktifa ederek serbest bırakmışım.

Efendiler, hükûmeti merkezîye tarafından, Kolordu Kumandanı olarak Konyaya gönderilen Sait Paşayı 30 Eylülde İstanbul'a iade ettik. Konya Valisi firari Cemal Beyin firarından evvel, tertip ettiği ilk Bozkır hadisesinin önüne geçmek için, Yirminci Kolordu ve Niğdede On Birinci Fırka marifetleri ve muavenetlerle, tedabiri muktaziye alınarak İstanbulun zühûruna intizar ettiği fenalığı, tevkif ettik. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisinde teşkilüne çalışılan Kuvayi Millîye Eylül ayının son günlerinde büyük hassasiyet göstermeye başladı ve o civarlardaki Kuvayi Millîye rüesası, kabinenin temerrüdü halinde İstanbul'a harekete müheyya bulunduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylülde, bütün memlekete ve bittabi İstanbul'a da tamamen bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Teşrinievvel gününde menfi denebilecek yeni bir vaziyet karşısında kaldık. O tarihte İzmit Mutasarrıfı Suat Bey namında bir zat idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki tebligatımızın tamamen alınıp icabatının yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, verdiği izahatta diyordu ki: "Tebligatı aldım. İhtilâf ve şüriş olmaması için, ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi, en doğru hareket bul-

Zeki ve Servet Beylerin ve bunların kandırması üzerine birtakım kimseleri İstanbul ile bağlantıların kesilmesini bozmak için girişimlerinin ve İstanbul'a niteliği gizli bir hey'et halinde gitmek hususundaki plânlarının boşa çıkartılmasının gerçekleştirdiği bir günde yani 25 Eylül günü çekiliyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak gereği duyuluyor. Haberleşmenin akışından anlaşıldığına göre Erzuruma giden vali Galip Bey, tekrar Kâzım Kara Bekir Paşaya, İstanbul'a bir hey'et elile başvurmadan söz ettiği hakkında Paşanın 27 Eylül tarihli bir sorup öğrenme telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylülde karşılık olarak verilen telgrafta, Kerim Paşa haberleşmelerinin özeti okunduktan sonra, "Sözü edilen başvuruya gereksinme duyulup duyulmayacağına bildirilmesini rica ederiz. Gerek duyulursa Trabzon Valisinin, İçişleri Bakanı Adil Beyden, millî harekâtımıza karşı çıkmak açısından hiçbir farkı olmadığından kendisinin ulusun yüce ayaklanmasına hiçbir şekilde karışmasına izin verilmemesi" karşıtı veriliyor (Belge 118). Kâzım Kara Bekir Paşanın 30 Eylülde verdiği yanıtta; "Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" düşünce-mizin yerinde olduğu kabul edildikten sonra, Trabzonun durumunda çoktan beri beklenen iyileşme oldu (Belge 119).

Efendiler, bu son söylediklerimle başka bir gerçek üzerinde de düşünceleri aydınlatmak isterim. Trabzon Valisi Galip Bey, Zeki Bey saray ve Ferit Paşa ile ilişkili idiler. Bir heyet olarak İstanbul'a gitmekten amaçları, ulusal amaca yardımcı olmak değil İstanbul'da gerekenleri aydınlatmak birtakım önlemler salık verip yeni direktifler almak gibi amaçlara dayandığında bence kuşku yoktu. Nitekim, Zeki Bey sonunda İstanbul'a gittikten sonra arkasında gereği kadar para ve cephe gönderilmeye söz verilip özel direktiflerle Trabzon ve Gümüşane yöresinde, örgütler yapmak üzere gönderilmiştir. Onu, İneboluda tutuklatıp Ankaraya getirtmiştim. Bana, bu söylediğim şeyleri tümüyle kabullendi. Sadece, sanki İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve silâhları sanki bize vermek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hatta bugün inanacak bönler bulunabilir mi? Gene de ben, bu kişiyi Erzurum Kongresindeki ilişkilerin anısına saygı göstererek sadece gerekli uyarılarda bulunmak ve örgütler vermekle yetinerek serbest bırakmışım.

Efendiler, İstanbul hükûmeti tarafından, Kolordu Komutanı olarak Konyaya gönderilen Sait Paşayı 30 Eylülde İstanbul'a geri gönderdik. Konya Valisi kaçak Cemal Beyin kaçmadan önce, düzenlediği ilk Bozkır olayının önüne geçmek için, Yirminci Kolordu ve Niğdede Onbirinci Tümen aracılığı ve yardımlarıyla gereken önlemler alınarak İstanbulun ortaya çıkmasını beklediği fenalığı, durdurduk. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit yöresinde kurulmaya çalışılan Ulusal Güçler Eylül ayının son günlerinde çok duyarlı olmaya başladı ve oralaradaki Ulusal Güçlerin başları, hükûmetin direnmesi halinde İstanbul'a doğru yola çıkmayı beklediklerini bildiriyorlardı. Bunu, 28 Eylülde, bütün memlekete ve elbette İstanbul'a da genelge ile bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Ekim gününde olumsuz sayılabilecek yeni bir olay karşısında kaldık. O tarihte İzmit Mutasarrıfı Suat Bey adında birisi idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki bildirimimizin gereğinin tamamile yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, yaptığı açıklamalarda diyordu ki: "Bildirimleri aldım. Anlaşmazlık ve karışıklık olmaması için halkı serbest bırakarak dinlemeyi, en doğru davranış

dum. Menfi şayiât vardır. Heyeti Temsilîyeden izahat istemek ve bilhassa maksadın (İttihat hükûmetini evelki şeklinde ihya olup olmadığını kat'iyen anlamak azmindedirler. Bendeniz, en bitaraf bir adam olmak üzere muhafazai sükûn ve asayişle mükellefim.): (bendeniz herkim ve her ne için olursa olsun neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sevketmeyi doğru görmem.) (Teenni ve ihtiyat edilmesi tarafları olduğumu tam bir tecrübem üzerine arzederim.) (Ves 120)."

Verdiğim cevap, aynen şu idi:

Sivas, 2 Teşrinievvel 1335

Suat Beye

C. - İzmitte zerre kadar ihtilâf ve şürişe meydan vermemek, esas vazifeni: olduğu gibi tarafımızdan da hassaten rica edilmiş bir husustur. Teşkilât ve harekâtı millîyemizin maksat ve mahiyeti meşruasını, gerek zâtı âlinize ve gerek İzmitte birçok zevata ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyanname ve izahnamelerle, en garezkâr düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık, ancak avamın kulûkalinden başka bir mahiyeti olamayan dedikoduların, itayî karar hususunda, müessir olabileceğine imkân tasavvur etmiyoruz. Bundan başka, ahalinin istizaha lüzum gördüğü noktalar var idise, bunlar neden derhal istizah olunup halli mesele edilmemiş bulunuyor? Zâtı âliniz bitaraf mevkiinde kalmayı tercih buyuruyorsunuz. Halbuki takip ettiğiniz hattı hareket kat'iyen bitaraflık olamaz. Çünkü zâtı âliniz milletin meşru harekâtına hursî bitaraflığınızı iddia eylediğiniz halde, harekâtı ihanetkâranesile gayrimeşru ve bizatihi madum Ferit Paşa Kabinesinin memurluğunu ifa etmekle meşgulsünüz. İttihatçılığın ihyasile iştigal edecek satıhbinlerden olmadığımızı zâtı âliniz pek güzel takdir buyurabilirsiniz. Zâtı âlinize pek halisane ve fakat, bütün kat'iyetiyle şunu arzederim ki, zâtı âliniz henüz Ferit Paşa Kabinesine itimat beslemiyorsanız bunu, Dahiliye Nezaretine resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hükmü ve arzusu hilâfına olarak Ferit Paşa Kabinesine itimadınız mevcut ise, İzmit ahalîi muhteremesini harekâtı meşruai millîyesinde serbest bırakmak üzere derhal mevkiinizi terk ile İstanbula hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine ademi riayetiniz halinde hakkı âlinizde vukuu memul halin müsebbip ve mes'ulü yine zâtı âliniz olmuş bulunacağını kemali samimiyyetle iblâğı bir vazifei vicdaniye addederim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Mutasarrıf Beyin "Kulunuzu itidal ile dinleyiniz Efendim; bendeniz, iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşruiyetinden, zaten bahsedilemez" cümleleriyle başlayan cevabında, yazılan satırlar "bizi, yarınki Cuma namazı içtimaina kadar, halimize bırakınız. Ferit Paşaya, kim bilir, kaç defa kalemle hücum eden bendenizi ne kadar fena nazarla görüyorsunuz Efendim" cümleleri ile hitam bulunuyordu (Ves. 121).

Bunun üzerine, ertesi günkü Cuma namazı içtimaina kadar intizar edeceğimize dair yazdırdığım telgrafnameye, şu iki cümleyi ilâve eltim: "Zâtı âlinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız muhtarip olmaksızın verebileceğimiz hükümler, ancak netayici filiyeye mualâktır Efendim" (Ves. 122).

O tarihte, İzmitte, Miralay Asım Bey namında Dır zat, fırka kumandanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de, bir iki gündenberi, telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Fakat hiçbir cevap alınamıyordu. Onu da, 2 Teşrinievvel günü makina başına çağırdım, konuştum. Kendisine; "Kabinenin sukut edeceği ve belki de sukut etmiş olması muhakkaktır; binaenaleyh milletin azim ve iradesi her türlü tereddüdin fevkünde haizi salâbetir" dedikten sonra kat'i mütealea ve kara-

saydım. Olumsuz söylentiler vardır. Temsilci Kuruldan açıklama istemek ve özellikle amacın (İttihat ve Terakki partisi hükûmetini eski şekilde yeniden canlandırmak olup olmadığını kesin olarak anlamaya kararlıdır. Ben, en yansız bir adam olmak üzere düzeni ve iç güvenliği korumakla yükümlüyüm.); (ben herkim ve her ne için olursa olsun sonucu bilinmeyen bir serüvene başkalarını götürmeyi doğru görmem.) (Hesaplı ve tedbirli davranmak yanlısı olduğumu tam bir tecrübeme dayanarak bilginize sunarım.) (Belge 120)".

Verdiğim karşılık, aşağıda olduğu gibidir:

Sivas, 2 Ekim 1919

Suat Beye

K. - İzmitte en küçük anlaşmazlığa ve kargaşaya meydan vermemek temel ödeviniz olduğu gibi bizim de özellikle rica ettiğimiz bir şeydir. Ulusal örgütler ve ayaklanmamızın meşru amaç ve niteliğini, gerek size gerek İzmitte birçok kişilere ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz bildiri - açıklamalarla, en kinci düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuzdan kuşumuz kalmamıştır. Artık, ancak ayakta kalmanın söylentilerinden başka bir niteliği olamayan dedikoduların, karar vermekte, etken olabileceğine olanak düşünmüyoruz. Bundan başka, halkın sorup öğrenmek gereğini duyduğu noktalar var idise, bunlar neden hemen sorulup sorun çözümlenmemiş bulunuyor? Siz yansız durumda kalmayı yeğliyorsunuz. Ama davranışlarınız hiçbir zaman yansızlık sayılamaz. Çünkü siz ulusun meşru ayaklanmasına karşı yansızlığınızı iddia eylediğiniz halde, haince davranışlarla meşru olmayan ve aslında yok sayılan Ferit Paşa hükûmetinin görevlisi olarak çalışmaktasınız. İttihatçılığın yeniden canlandırılmasına çalışacak sığ görüşlülerden olmadığımızı siz pek güzel anlayabilirsiniz. Size pek içten ve fakat, bütün kesinlikle şunu bildireyim ki, siz şimdi Ferit Paşa hükûmetine güven duymuyorsanız bunu, İçişleri Bakanlığına resmî olarak bildirmelisiniz. Yok ulusun kararı ve isteği aksine olarak Ferit Paşa hükûmetine güveniniz varsa, İzmitin saygın halkını meşru ulusal ayaklanmasında serbest bırakmak üzere hemen görevinizden ayrılarak İstanbula gidin. Bu iki noktadan herhangi birine uymazsanız sizi bekleyen durumun nedeni ve sorumlusunun siz olacağınızı tüm içtenlikle bildirmeyi bir vicdan ödevi sayarım.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Mutasarrıf Beyin, "kulunuzu soğukkanlılıkla dinleyiniz Efendim; bendeniz, iyi anlatamadım. Amacınızın yüceliği ve meşruluğu üzerine, hiç söz söylenemez" cümleleriyle başlayan yanıtında, yazılan satırlar "bizi, yarınki Cuma namazı toplantısına kadar, halimize bırakınız. Ferit Paşaya, kim bilir kaç kez kalemle saldıran bendenizi ne kadar fena gözle görüyorsunuz Efendim" cümleleri ile son buluyordu (Belge 121).

Bunun üzerine, ertesi günkü Cuma namazı toplantısına kadar bekleyeceğimizi bildirmek üzere yazdırdığım telgrafa, şu iki cümleyi ekledim: "Sizi fena gözle gördüğüm yolundaki sanı doğru değildir. Çünkü vicdanımız sızlamaksızın verebileceğimiz kararlar, ancak etken sonuçlara bağlıdır Efendim" (Belge 122).

O tarihte, İzmitte, Albay Asım Bey adında birisi, tümen komutanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de, bir iki gündenberi, telgraf başında bildirimler yapılmıştı. Fakat hiçbir karşılık alınamıyordu. Onu da, 2 Ekim günü makina başına çağırdım, konuştum. Kendisine; "Hükûmetin düşeceği ve belki de düşmüş olduğu kesindir, bu nedenle ulusun ısrarlı davranış ve iradesi her türlü endişenin üstünde sağlamdır" dedikten sonra kesin düşünce ve kararım beklemekte oldu-

rına muntazır olduğumu söyledim (Ves. 123). Fırka Kumandanı Asım Beyin uzun mazeretler ve mütaalelarla dolu cevabından çıkan müspet mana, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebi, İstanbuldaki Kolordu Kumandanından istizana cevap alamayışından ileri geldiği (Ves. 124) ve yarınki Cuma namazında mukarrerat ittihaz edileceği cümleleriyle hulâsa edilebilir (Ves. 125). Bazı nesa-yih ve teşvikatı mutazammın cevabımızda ezcümle şunları dedim: "Ferit Paşanın, yarına kadar çekilmesi ağılebi ihtimaldir. Bu takdirde, yarınki içtimanız neticesinde zâtî şahaneye ve taayyün ettiği takdirde yeni kabine reisine, kabine-nin amali millîyeye tamamen mutavaatkâr, bitaraf zevattan terkibini istirham etmek hususunu ve buna intizar edildiğinin arz edilmesini temin buyurunuz. Bir de, vatanımızı ve istiklâlî millîmizi kurtarmak için, teşekkül edecek yeni kabine ile müttehiden, daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyeti Temsilîye kararile arzettiğim hususatı nazarı dikkatte bulundurarak teşkilâta devam buyurulmasını rica ederim" (Ves. 126).

Efendiler, ben, Asım Beye bu son cümleleri yazdırırken (2 Teşrinievvel 1335, saat 3:40 sonrada) araya imzasız şöyle bir servis girdi:

"Paşa Hazretleri, İstanbulda hususî arkadaşlar söylediler. Tekmil akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa ahvali sıhhiyesine binaen istifa etmiş. Tevfik Paşa kabineyi teşkile memur buyurulmuş. Daha sabahtan söyleniyordu, fakat teyyiüt etmemişti, şimdi teyyiüt etti Efendim."

"Bu telgraftı kim veriyor? Anlayınız," dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu suretle devam etti:

"Biz, Ankara telgrafçıları! Paşa Hazretlerinin hakipayine arzı tazimat eyleriz ve vatanımızın başına bir kâbusu belâ olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başında bulunup muvaffak olmasını tebrik ederiz. Lûtfen söyleyiniz."

Telgraf muhaberesi munkati oldu. Hakikaten 2 Teşrinievvel Ferit Paşa Kabinesi sukut etmiş bulunuyordu. Fakat yeni kabineyi teşkil eden Tevfik Paşa değil, Ayandan Birinci Ferik Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken, arzedeyim; umum telgrafçılarımızın, teşebbüsat ve harekâtı millîyemize ifa eyledikleri fedakârane hizmetlerinin millî tarihîmizde mühim mevkîi vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesinin sukutunu ve Ali Rıza Paşanın kabine teşkiline memur edildiğini 2/3 Teşrinievvel 1335 tarihinde yazdığım bir tamim ile bütün millete iblâğ ettim. Bu tamimin bir suretini de, berayı malûmat kaydıle, yeni sadrazama verdim (Ves. 127).

2 Teşrinievvel günü, yeni kabine reisile, temas aramıştık. Ertesi günü, Meclisi Vükela'nın içtimai esnasında, Heyeti Temsilîye ile görüşecekleri vadedilmişti.

Arzettiğim bu tamimde bellibaşlı noktalar şunlardı:

1) Yeni kabine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen teşkilât ve makası millete riayetkâr olduğu takdirde, Kuvayı Millîye ona muzahir olacaktır.

2) Yeni kabine, Meclisi Millînin in'ikadile murakâbei fiiliye başlayıncaya kadar mukadderatı millet hakkında bir gûna taahhüdata girmeyecektir.

ğumu söyledim (Belge 123). Tümen Komutanı Asım Beyin uzun özürler ve düşüncelerle dolu karşılığında çıkan elle tutulur tek anlam, şimdiye kadar yanıt vermeyişinin nedeni, İstanbuldaki Kolordu Komutanından bilgi almak için yaptığı başvuruya yanıt alamayışından ileri geldiği (Belge 124) ve yarınki Cuma namazında kararlar alınacağı cümleleriyle özetlenebilir (Belge 125). Bazı öğüt ve özendirmeler içeren yanıtımızda başlıca şunları söyledim: "Ferit Paşanın yarına kadar çekilmesi olasılıkların en kuvvetlisidir. Böyle olunca, yarınki toplantınız sonunda padişaha ve belirli hale gelirse yeni hükûmet başkanına, hükûmetin ulusal ereklere bütünüyle uyacak, yansız kişilerden kurulmasını dilemeyi ve bunun beklendiğinin bilgisine sunulmasını sağlayınız. Bir de, yurdu-muzu ve ulusal bağımsızlığımızı kurtarmak için, kurulacak olan yeni hükûmet ile birlik halinde, daha pek çok çalışmaya gereksinmemiz olduğundan tam dینگinlik içinde Temsilci Kurul kararile bilginize sunduğum şeyler göz önünde bulundurularak örgütlenmenin sürdürülmesini rica ederim" (Belge 126).

Efendiler, ben, Asım Beye bu son cümleleri yazdırırken 2 Ekim 1919, saat 3:40 sonrada araya imzasız şöyle bir servis girdi:

"Paşa Hazretleri, İstanbuldaki yakın arkadaşlar söylediler. Tüm akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sağlık nedeniyle görevinden ayrılmış. Tevfik Paşa hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş. Daha sabahtan söyleniyordu, ama kesinleşmemişti, şimdi kesinleşti Efendim."

"Bu telgraftı kim veriyor? Anlayınız" dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şöylece devam etti:

"Biz, Ankara telgrafçıları. Paşa Hazretlerinin ayağının toprağına saygılarımızı sunarız ve vatanımızın başına bir kötülük karabasanı olan bu hükûmetin devrilmesi için ulusun başında bulunup başarılı olmasını kutlarız. Lûtfen söyleyiniz."

Telgraf haberleşmesi kesildi. Gerçekten 2 Ekim günü Ferit Paşa hükûmeti düşmüş bulunuyordu. Fakat yeni hükûmeti kuran Tevfik Paşa değil, Senato üyelerinden Tümgeneral Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken bilginize sunayım; bütün telgrafçılarımızın, girişimlerimize ve millî harekâtımıza yaptıkları özverili yardımların ulusal tarihîmizde önemli yeri vardır. Kendilerine bugün herkesin önünde teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa hükûmetinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşanın hükûmeti kurmakla görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 tarihinde yazdığım bir genelge ile bütün millete duyurdum. Bu genelgenin bir örneğini de, bilgi edinilsin diye, yeni başbakana verdim (Belge 127).

2 Ekim günü, yeni hükûmet başkanıyla, ilişki kurmaya çalışmıştık. Ertesi günü, Bakanlar Kurulunun toplantısı sırasında, Temsilci Kurulla görüşeceklerine söz verilmişti.

Bilginize sunduğum bu genelgede belli başlı noktalar şunlardı:

1- Yeni hükûmet, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirtilip saptanan ulusal örgütlere ve amaçlara uyarsa, Ulusal Güçler ona yardımcı olacaktır.

2 - Yeni hükûmet, Ulusal Meclis toplanıp etkin denetime başlayıncaya kadar ulusun kaderi hakkında herhangi bir yüklenime girmeyecektir.

3) Sulh konferansına tayin olunacak murahhaslar, milletin bihakkın amalini müdrik ve itimadına mazhar ehli yukuf ve iktidardan intihap olunacaktır.

Bayannamede; bu saydığım esasların, yeni kabine tarafından kabul edilmesi teklif edileceği tasrih edildikten sonra, "bu bapta başkaca mütaleaları varsa yarın zevale kadar sürati iş'arı" temenni edildi.

3 Teşrinievvel 1335 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşaya yazdığım telgrafta, "Millet, şimdiye kadar resikârına geçenlerin, Kanunu Esasîye ve amali millîyeye münafi harekâtından müteessir oldu. Bundan dolayı hukuku meşruasını tanıtmak ve mukadderatını ehil ve emin ellerde görmek kararı kat'isini verdi. Lâzım-gelen teşebbüsâtı azimkâraneye tevessül etti. Teşkilâtı muntazamaya tâbi, Kuva-yi Millîye, iradei kat'iyei milleti, tamamen izhar ve ispat kudretini ihraz eyledi.

Millet, padişahın emnî itimadı olan, zâtı fahametpenahilerile rüfeyâyı kiramını, müşkül vaziyette bırakmak istemez. Bilâkıs muzahir olmaya bütün samimiyetile hazır. Ancak Heyeti Vükelâ meyânında Ferit Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nüzzarın mevcudiyeti, heyeti celilelerinin, noktai nazarlarile, amali millîyenin derecei mutabakatini, kemali hulûs ile, anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe, emniyeti (amme tahassül etmedikçe atılmış olan hatvei salâhın tevkîfi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması, gayricaiz görülmektedir. Binaenaleyh şu hususatın, sizce kabul edilip edilmeyeceğini kat'î ve sarîh anlamak isteriz" dedik ve tamim münasebetile zikrettiğim üç esası tadat ettik. Badehu, "bu nikatî esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra, ahvali gayrtabiîyenin izalesi maksadile, bazı maruzatı tâliyede de" bulunacağı-mızı bildirdik (Ves. 128).

Ali Rıza Paşa, bugün, berayi tahlif, saraya gideceklerinden telgrafımıza, yarın cevap verileceği bildirildi.

Biz, bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa Kabinesinde, bir tereddüt, bu kabineyi teşkil eden zevatın da, kafalarında bir bulanıklık keşfeder gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı muvafık gördük.

Aynı günde, bir tamim yazdık. Bunda, "hükûmet ile millet arasında mütâbakatı enzar ve amal husulü, tamimen, tebliğ edilinceye kadar, kemafissabık muhaberati resmîyenin munkati bir halde bulundurulması" lüzumunu bildirdik (Ves. 129).

Bundan başka, her taraftan gelen, teklif ve mütaleaları mezcederek, umum kolordu kumandanlarına ve harekâtı millîyeye muzahir olan valilere de 3 Teşrinievvel günü, bazı mahrem tebligatta bulunduk. Yeni kabine ile, ilk temasımıza ait olan bu vesaiki, aynen enzari aliyenize vazetmeyi -bundan sonraki- muhaberati ve münasebatın sühuletle anlaşılabilmesi için muvafık görüyorum. Müsaade buyurur musunuz?

Şifre

Sivas, 3/10/1335

Umum kolordu kumandanlarına ve harekâtı millîyeye muzahir vali ve vali vekillerine

Bervechiati telgrafın Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına keşide ve imbası rica olunur: "Dahiliye Nazırının harekâtı ihanetkâranesine alet olarak ahaliyi bilfiil teslihi ve mukateleye kıyam eden Konya Valisi Cemal ve Elâziz Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle Divanı Harbe tevdileri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu sabık valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşanın istihdam olunmaması ve hukuku kanuniye millîyeye tecaviüz etmediklerinden ve harekât ve amali millîyeye muzaheretlerinden dolayı azledilen

3 - Barış konferansına atanacak delegeler, ulusun ereklarini gerçekten anlamış ve milletin güvenini sağlamış bilgin ve güçlü kişiler arasından seçilecektir.

Bildiride; bu saydığım ilkelerin, yeni hükûmet tarafından benimsenmesi önerileceği belirtildikten sonra, "bu konuda başkaca düşünceler varsa yarın öğleye kadar tezelden bildirilmesi" istendi.

3 Ekim 1919 günü, Başbakan Ali Rıza Paşaya yazdığım telgrafta, "Millet, şimdiye kadar başına geçenlerin, anayasaya ve ulusal ereklere aykırı davranışlarından üzüntü duydu. Bundan dolayı meşru haklarını tanıtmaya ve kaderini yetenekli ve güvenilir ellerde görmeye kesin karar verdi. Gereken sağlam girişimlere başladı. Düzenli örgütlere bağlı, Ulusal Güçler, ulusun kesin iradesini bütünüyle gösterip kanıtlamak gücünü kazandı.

Millet, padişahın güveni olan, yüce kişiliğinizle yüksek arkadaşlarınızı, zor durumda bırakmak istemez. Aksine yardım etmeye tüm içtenliği ile hazırdır. Ancak hükûmet üyeleri arasında Ferit Paşa ile işbirliği yapmış bakanların bulunuşu, yüksek kurulunuzun, görüşleriyle, ulusal erekların bağdaşma derecesini, tam bir açık yüreklilikle, anlamak zorunluğunu doğurmuştur. Ulusa tam güven gelmedikçe atılmış olan iyileşme adımlarının durdurulması ve yarım önlemlerle yetinilmesi, uygun görülmemektedir. Bundan dolayı şu ilkelelerin, sizce benimsenip benimsenmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz" dedik ve genelge dolayısıyla bildirdiğim üç ilkeyi sıraladık. Daha sonra, "Bu esas ilkelerde uyuşma olduğu anlaşıldıktan sonra, olağandışı durumların giderilmesi amacıyla, ikinci derecede bazı diyeceklerimiz olacağını" bildirdik (Belge 128).

Ali Rıza Paşa, bugün, and içmek için, saraya gideceklerinden telgrafımıza, yarın karşılık verileceği bildirildi.

Biz, bazı davranışlarından, Ali Rıza Paşa hükûmetinde, bir duraksama, bu hükûmeti oluşturanların da, kafalarında bir bulanıklık bulur gibi olduk. Onun için bazı önlemler almayı uygun gördük.

Gene o günde, bir genelge yazdık. Bunda, "Hükûmet ile millet arasında görüş ve erek uyuşması olduğu, genelge ile, bildirilinceye kadar, eskisi gibi resmî haberleşmenin kesik bulundurulması" gerektiğini bildirdik (Belge 129).

Bundan başka, her taraftan gelen, öneri ve düşünceleri birleştirerek, bütün kolordu komutanlarına ve millî harekâta yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü, bazı gizli bildirimlerde bulunduk. Yeni hükûmetle, ilk ilişkilere ait olan bu belgelen, oldukları gibi, gözlerinizin önüne koymayı, bundan sonraki haberleşme ve ilişkilerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için, uygun görüyorum. İzin verir misiniz?

Şifre

Sivas 3/10/1919

Bütün kolordu komutanlarına ve millî harekâta yardımcı olan vali ve vali vekillerine

Aşağıdaki telgrafın Savaşışleri ve İçişleri Bakanlarına çekilmesi ve çekildiğinin bildirilmesi rica olunur:

"İçişleri Bakanının haince davranışlarına âlet olarak halkı etkin olarak silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye girişen Konya Valisi Cemal ve Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tutuklanmalarıyla Harp Divanına verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu eski valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşanın görevde kullanılmaması ve ulusun yasal haklarına saldırmadıkları ve ulusal davranış ve ereklere yardımda bulunmaları nedenile işten alınan Sivas Valisi Reşit Paşanın görevlerinde tutulması, eski Bitlis Valisi Mazhar

Ali Rıza Paşa Kabinesinde se-zilen tereddüt

Ali Rıza Paşa hükûmetinde se-zilen duraksama

Sivas Valisi Reşit Paşanın memuriyeti asliyesinde ipkısı, Bitlis Valii Sabıkı Mazhar Müfit ve Van Valii Sabıkı Haydar Beylerin derhal münhal vilâyata tayin ve istihdamları talep olunur."

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal
Sivas, 3/10/1335**

Şifre

Umum vali ve kolordu kumandanlarile müstakîl mutasarrıflıklara

Berveçhiati mealde sadrazama müracaat buyurulması ve neticenin imbası rica olunur:
Ahalî İslâmîyeyi teslih ve yekdiğeri aleyhine mukateleye şevke kıyam eyliyen ve orduyu inhilâl ettirmek ve binnetice vatânı müdafaasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun esrarını, şifreleri çalmak için tertibatı filiye ittihaız suretile faşeden ve Kanunu Esasî ahkâmınca taarruzdan masun olan muhaberati hususîyei millete mâni olan nüzzarı sabıkadan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Beyin Millet Meclisinin küşadında, Divanı Aliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa fırarlarına meydan verilmemesini ve Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Beyin aynı esbaptan dolayı derhal tevkifile mahkemei aidesine tevdiini kanunun masuniyet ve kutsiyeti namına talep ederiz."

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti
Temsilîyesi namına Mustafa Kemal**

Bittabi, Harbiye Nezaretine geçen Cemal Paşa, orduya bir tebliği resmî yapacaktı. İşte ona ilk cevap olmak üzere kolordulara su telgrafın verilmesini tavsiye ettik:

Şifre

**3, 20, 12, 15, 13 üncü Kolordu Kumandanlıklarına K.O. 20 Kumandanı
Fuat Paşaya (ayrıca) Konyada Refet Beye (ayrıca)**

Harbiye Nazırı Cemal Paşanın ilk tebliğine cevap olmak üzere berveçhiati telgrafın mahrem olarak müşarileyhe keşide ve imhası rica olunur:

"Zatı devletlerinin harekâtı millîyei meşruanın bidayetindenberi büyük bir kanaat ve imanla başında bulunduğunuz malûmumuzdur. Harbiye Nezaretini teşrifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Muvaffakiyeti devletlerine bütün ordu ve tekmil Kuvayı Millîye muzahir olacaktı. Mahza temini muvaffakiyetleri maksadile atideki hususatın sürati mümkün ile tatbikını rica ederiz.

a) Cevat Paşa veyahut sabık Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşayı Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine.

b) Galatalı Miralay Şevket Beyi veyahut Yusuf İzzet Paşayı, İstanbuldaki Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı, Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızı ve Galatalı Şevket Bey 25 inci Kolordu Kumandanı suretinde olabilir.

c) Miralay İsmet Beyin Harbiye Nezareti Müsteşarlığına.

d) Fırka Kumandanı Kaymakam Kemal Beyin Polis Müdiriyeti Umumiyesine tayinine delâlet.

e) Ordu üzerinde suitesir yapmış olan ve Harbiye Nezaretini âtil ve kıymetsiz bir hale duçar eden ve iadei rütbeleri Meclisi Milliden geçmeksizin olan ve fikri mahsusu siyasi ile istihdam edilmekte bulunan mütekaidinin derhal asıllarına irca ile mühim ve hassas makamların emniyetli ellere tevdiî lâzımdır.

f) Üçüncü Kolordu Kumandanı sabıkı Miralay Refet Bey, bilâsebeb istifaya mecbur edildiğinden bu muamelenin tashihile kendisinin elyevm bulunduğu Konyada On İkinci Kolordu Kumandanlığına tayini ve Fuat Paşanın hakkındaki muamelenin tashihile Yirminci Kolordu Kumandanlığında ipkısı.

g) Fuat Paşanın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve On İkinci Kolorduya tayin edilen Sait Paşa derhal asıllarına irca olunmalıdır.

h) İlk fırsatta müfettişliklerin ihyasile Şarkî Anadoludaki Kolorduların, 13 üncü Kolordu da dahil olduğu halde Kâzım Kara Bekir Paşaya ve Garbî Anadoludaki Kolorduların İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde, Ali Fuat Paşaya tevdiî ve şimdilik iki müfettişlikle iktila olunması münasip mütealea kılınmıştır."

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Müfit ve eski Van Valisi Haydar Beylerin derhal boş valiliklere atanmaları ve orada çalıştırılmalarını isteriz."

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal
Sivas, 3/10/1919**

Şifre

Bütün vali ve kolordu komutanlarıyla bağımsız mutasarrıflıklara

Başbakana anlamca aşağıdakine uygun olarak başvurulması sonucunun bildirilmesi rica olunur:

"İslam halkı silâhlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu dağıtmak ve böylece ülkeyi savunmasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun sırlarını, şifreleri çalmak için etken önlemler olarak açığa vurmak ve anayasa hükümleri gereğince dokunulmaz olan ulusun özel haberleşmelerini önleyen eski bakanlardan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, İçişleri Bakanı Adil Beyin Millet Meclisinin açılmasında, Yüce Divana verilmek üzere hiçbir yana kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin aynı sebeplerden hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesinin yasanın dokunulmazlığı ve kutsallığı adına isteriz."

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal**

Elbette, Savaşışleri Bakanlığına geçen Cemal Paşa, orduya bir resmî bildiriyi yapacaktı. İşte ona ilk karşılık oluşturmak üzere şu telgrafın çekilmesini kolordulara salık verdik:

Şifre

**3, 20, 12, 15, 13 üncü Kolordu Komutanlıklarına, K.O. 20 Komutanı
Fuat Paşaya (ayrıca) Konyada Refet Beye (ayrıca)**

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşanın ilk bildirisine karşılık olmak üzere ona aşağıdaki telgrafın gizli olarak çekilmesi ve çekildiğinin bildirilmesi rica olunur:

"Sizin meşru millî harekâtın başındanberi büyük kanı ve inançla başında bulunduğunuz biliyoruz. Savaşışleri Bakanlığına gelmeniz sevinçle karşılanmıştır. Başarınıza bütün ordu ve tekmil Ulusal Güçler yardımcı olacaktır. Ancak başarı sağlamanız amacile aşağıdakilerin mümkün olan hızla uygulanmasını rica ederiz.

a) Cevat Paşa veya eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşayı Genel Kurmay Başkanlığına.

b) Galatalı Albay Şevket Beyi veya Yusuf İzzet Paşayı, İstanbuldaki Kolordu Komutanı ve İstanbul Muhafızı, Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızı ve Galatalı Şevket Bey 25 inci Kolordu Komutanı şeklinde olabilir.

c) Albay İsmet Beyin Savaşışleri Bakanlığı Müsteşarlığına.

d) Tümen Komutanı Yarbay Kemal Beyin Polis Genel Müdürlüğüne atanmasına yardımcı.

e) Ordu üzerinde kötü etki yapmış olan ve Savaşışleri Bakanlığını işlemez ve değersiz bir hale sokan ve rütbelerinin geri verilmesi Ulusal Meclisten geçmeksizin yapılmış bulunan özel politik düşünce ile çalıştırılmakta bulunan emeklileri hemen eski durumlarına getirmek ve önemli etkili görevlerin güvenilir ellere verilmesi gereklidir.

f) Eski Üçüncü Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, sebepsiz yere işten ayrılmak zorunda bırakıldığından bu işlemin düzeltilerek kendisinin bugün bulunduğu Konyada On İkinci Kolordu Komutanlığına atanması ve Fuat Paşa hakkındaki işlemin düzeltilmesiyle Yirminci Kolordu Komutanlığında bırakılması.

g) Fuat Paşanın yerine atanan Hamdi Paşa ve On İkinci Kolorduya atanan Sait Paşa hemen eski durumlarına getirilmelidir.

h) İlk fırsatta müfettişliklerin yeniden kurulmasıyla Doğu Anadoludaki Kolorduların, 13 üncü Kolorduyla birlikte Kâzım Kara Bekir Paşaya ve Batı Anadoludaki Kolorduların İstanbul ve Edirne ile birlikte, Ali Fuat Paşaya verilmesi ve şimdilik iki müfettişlikle yetinilmesi uygun görülmüştür."

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, yeni sadrazamdan intizar eylediğimiz cevap, nihayet vürut etti, şudur:

Gayet müstaceldir Sadaret, 4/10/1335
Sıvasta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Mümessilesine
C: 2 ve 3 Teşrinievvel 1335

*Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edildiği, telgrafnamelerinde beyan bu-
yurulan teşkilât ve makasidî neden ibaret olduğu heyeti vükelâca gayrimalûm olduğundan
icabı keyfiyet tetkik edilmek üzere evveleminde mezkûr Kongreler mukarreratının acilen
iş'arı mütemennadır Efendim.*

Sadrazam Ali Rıza

*Sadrazam Paşa ve rüfekayı kiramının, -içlerinde, biraz sonra görüleceği
vechile, Kuvayi Millîyenin murahhası olarak Heyeti Vükelâyâ dahil olduğunu
beyan eden Cemal Paşa bulunmuş olmasına rağmen- hükûmeti işgal ettikleri gü-
ne kadar, makasidî millîyenin neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri
cayı istiğrap görülmeye seza değil midir? Bundan daha ziyade calibi dikkat nok-
ta, makasidî millîyeye riayet edip etmemek hususunda karar verebilmek için ev-
veleminde Kongreler mukarreratını talep eylemeleridir. Halbuki bu kadar dağda-
ğaya ve tatbikatı sefehinin sukutuna bâdi olan Kongreler mukarreratını bilmeme-
lerine imkân tasavvur olunabilir midir? Maksatlarının zaman kazanmak ve bize
karşı hiçbir taahhüde girmeksizin, yeni ve şeytanetkâr tedbirlerle milleti işgal ede-
rek, husul bulmuş olan tesanüt ve irtibatı gevşetmek olduğuna asla şüphe etme-
dim. Fakat, rüptür olacaksa, ben de, evveleminde onların bütünü muzmerratını,
millet nazarında tebarüz ettirecek bir tarzı hareketi tercih ettim. Binaenaleyh,
sadrazamın ve rüfekayı kiramının talebini is'af ettim. 4 Teşrinievvel 1335 tarihli
telgrafla, Kongre beyannamesini aynen ve nizamnamenin, yalnız teşkilâta müte-
allik nikatı esasiyesini de hulâsaten bildirdim (Ves. 130). Muhaberatı resmîyeye
hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında tekrar umumî tebliğler yapıldı (Ves. 131).*

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Sadaret, 4/10/1335

*C: Tahtı riyasetimde teşekkül eden heyeti celilei vükelâ, milletin amali vechile, vatan ve mem-
leketin saadet ve selâmetini temin için, azmi kat'î ile sarfı mesai etmek hususunda, tamamen müt-
tehidülefkârdır. Camiai Osmanîyenin temini ve istiklâli millînin muhafazası ve makamı muallâyî
hilâfet ve saltanatın masuniyeti kanunu esasî ahkâmınca bütün milletin kuvvet ve iradesine istina-
den temin olunacağı büstibah bulunduğu gibi mütareke tarihindeki hudut dahilinde kalan bilcüm-
le arazi ve bilâdi Osmanîyenin esasî mütareke olan Wilson prensiplerine tevfikân doğrudan doğ-
ruya zîri idarei saltanatı seniyede ipkısı ve hudut dahilinde kalıp ekseriyeti azimeî islâmîye ile mes-
kûn bulunan vahdeti mülkiyenin inkısamını men ile bu topraklar üzerindeki hukuku tarihîye ve
ırkıye ve dinîye ve coğrafîyemizin ve bu suretle hakkı adle muvafık bir karar ittihaatını temini da-
hi hükûmeti hazıracı maksudu kat'î ve meclisi millînin in'ikadına kadar mukadderatı millet hak-
kında bir gûna taahhüdü kat'î ve resmîye girilmemesi ve sulh konferansına gönderilecek murah-
hasların amali milliyeyi müdrik ve mazharı itimat, erbabı reviyet ve iktidardan intihap olunması
tabiidir. Memleketimizde usulü meşrutîyet icabınca hakimiyeti millîye cari bulunması, vazifesi-
ni bihakkın müdrik olan hükûmeti hazıra, milletin kararını istihsal etmeksizin, mukadderatı mem-
leket hakkında karar ittihaatı edemeyeceği cihetle hükûmet, intihabatın bir an evvel icrası için her
türlü teşebbüsât ve tevessülâtı müracaat ve meclisi meb'usanın tesrii in'ikadı zımında lâzım gelen
teshîlâtı ifaya gayret etmekte olup ancak hükûmetin rehberi harekâtı, ahkâmı kanunîyeye tama-
men riayetle hilâfî ahvalın men ve izalesinden ibaret olduğundan ve ahvalı gayrıtabiîye ve gayri-
kanunîyenin devamı Devleti Osmanîyenin merkezile Anadoluyu yekdiğerinden tefrika müncer
olarak birçok avakibi vahimeyi tevlit ile eliyazübillâhi teâlâ Paytahtın bekasını tehlikeye ilka ve
akşamı memalikin işgal altına alınmasını intaç ve binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi ihlâl edeceğinden
hükûmeti hazıra, tarafınızdan vaziyet olunan devairi resmîyenin tahliyesi ve muamelâtı hükû-*

*Efendiler, yeni başbakandan beklediğimiz karşılık, sonunda geldi, şudur:
Çok ivedidir*

Sıvasta Hakları Savunma Derneği Temsilciler Kuruluna

K: 2 ve 3 Ekim 1919

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirtilip saptandığı, telgrafınızda bildirilen örgütler
ve amaçların neden ibaret olduğu Bakanlar Kuruluna bilinmediğinden durumun gereği in-
celenmek üzere herşeyden önce o kongreler kararlarının ivedilikle bildirilmesini dilerim
Efendim.

Başbakan Ali Rıza

Başbakan ve sayın arkadaşlarının, — içlerinde, biraz sonra görüleceği gi-
bi, Ulusal Gücün delegesi olarak Bakanlar Kuruluna girmiş olduğunu söyleyen
Cemal Paşa bulunmuş olmasına karşın — hükûmete geçtikleri güne kadar,
ulusal amacın neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri şaşılacak şey
değil midir? Bundan daha çok dikkati çeken nokta, ulusal amaca uyup uyma-
mak konusunda karar verebilmek için herşeyden önce kongreler kararlarını is-
temeleridir. Oysa ki bu kadar gürültü doğuran ve uygulanması kendilerinden
evvelkilerin düşmesi sonucunu veren kongreler kararlarını bilmemelerine ola-
nak düşünülebilir miydi? Amaçlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir
yüklenime girmeksizin, yeni ve şeytanca önlemlerle milleti aldatarak, meyda-
na gelmiş olan birlik ve bağları gevşetmek olduğundan hiç şüphe etmedim. Fa-
kat, kopma olacaksa, ben de, herşeyden önce onların bütün gizli düşünceleri-
ni, millet önünde açıklayacak bir yol tutmayı yeğledim. Bundan dolayı, başba-
kanın ve sayın arkadaşlarının isteklerini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 tarihli
telgrafla, Kongre bildirisini olduğu gibi ve tüzüğün, sadece örgütlere değinen
ana noktalarını da özet halinde bildirdim (Belge 130). Resmî haberleşmeye
hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında yeniden genelgeler yapıldı (Belge 131).
Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Başbakanlık, 4/10/1919

K: Başkanlığım altında oluşan yüksek bakanlar kurulu, ulusun isteklerine uygun olarak,
yurdun ve ülkenin mutluluk ve esenliğini sağlamak için, kesin bir kararlılıkla çalışmak konu-
sunda, tamamen fikir birliğindedir. Osmanlı topluluğunun güveni ve ulusal bağımsızlığın ko-
runması ve yüce hilâfet ve saltanatın sağlamlığı Anayasa hükümlerine göre bütün milletin güç
ve isteğine dayanarak sağlanacağı şüphesiz bulunduğu gibi ateşkes tarihindeki sınırlar içinde
kalan bütün Osmanlı toprak ve beldelerinin ateşkesin esasî olan Wilson ilkelerin uygun ola-
rak doğrudan doğruya yüce saltanatın idaresi altında tutulması ve sınırlar içinde kalıp büyük
İslâm çoğunluğunun yaşadığı memleket birliğinin bölünmesini önlemek ve bu topraklar üze-
rindeki tarihsel ve sosyal ve dinsel haklarımıza ve böylece hakka ve adalete uygun bir karar
alınmasını sağlamayı da bugünkü hükûmet için kesin amaç olup ulusal meclisin toplanmasına
kadar milletin kaderi hakkında herhangi kesin ve resmî yüklenime girilmemesi ve barış kon-
feransına gönderilecek delegelerin millî istekleri kavramış ve güvenilir, iyi düşünür ve güçlü
kişilerden seçilmesi doğaldır. Memleketimizde meşrutîyet yöntemi gereğince ulusal egemen-
lik yürürlükte olduğuna göre, görevini iyi kavramış olan bugünkü hükûmet, milletin kara-
rını almadan, ülkenin kaderi hakkında karar alamıyacağından hükûmet, seçimlerin bir an ev-
vel yapılması için her türlü girişim ve davranışlarda bulunmakta ve meb'uslar meclisinin to-
planmasının hızlandırılması yolunda gereken kolaylığı yapmaya gayret etmekte olup ancak hü-
kûmetin tutacağı yol kanun hükümlerine eksiksiz uymak ve aykırı durumların önlenmesinden
ve giderilmesinden ibaret olduğundan ve doğa dışı ve kanunsuz durumların sürmesi Osmanlı
Devletinin merkezi ile Anadoluyu birbirinden ayırmakla sonuçlanarak birçok tehlikeli akıbet-
ler doğurarak Allah korusun Hükûmet Merkezinin varlığını tehlikeye sokup ülke bölümleri-
nin işgali sonucuna varacağından bu nedenle ülkenin birliğini bozacağından bugünkü hükû-
met, tarafınızdan el konulan resmî dairelerin boşaltılması ve hükûmet çalışmalarının uğra-

*Ali Rıza
Paşa Hü-
kûmeti ör-
güt ve ulu-
sal amacı
soruyor*

mete iras olunan sektenin ref'i ve edna halelden bile masuniyeti vacip olan nüfuzu hükûmete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyâsiyeye girilmemesi ve meb'usan intihabatında ahalinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini talep ediyor.

Muhterem Efendiler, dikkat buyurulursa, bu telgrafta ne adres vardır ve ne de imza... Gerçi, sadaret makamından yazıldığı anlaşılyordu. Fakat diğer bir şey daha anlaşılyordu ki, bu satırları yazan zat veya zevat, bir defa, Heyeti Temsiliyeyi tanımak ve onunla imza tahtında resmî muhaberede ve müdavelei efkârda bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim, Kongrelerde tespit ettiğimiz mukarreratı ve kendilerine teklif eylediğimiz üç noktanın nazarı dikkate alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vükelâsı tabîi buluyorlar. Bu mukarrerat ve esasatın teminine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükûmetin rehberi harekâtı ahkâmı kanunîyedir. Vazifesi, hilâfî ahvalin men ve izalesinden ibarettir mukaddemesinden sonra, bizim ahval ve harekâtımızın, gayritabiî ve gayrikanunî olduğunu ima ederek, bunun, devamı halinde, merkezle Anadolunun yekdiğerinden tefrikine müncer olacağını ve bundan tevellüt edecek tehlikeleri tadat ediyor ve nihayet, baklayı ağzından çıkararak; tarafınızdan vaz'iyet olunan devairi resmîyenin tahliyesi ve muame-lâtı hükûmete iras olunan sektenin ref'i ve nüfuzu hükûmete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyâsiyeye girilmemesi ve meb'usan intihabatında ahalinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafımızdan taahhüt edilmesini talep etmek sur etile, bizim mevcudiyetimizi ve faaliyetimizi bertaraf etmek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, tafsilâta girişmeden evvel söylemeliyim ki tarafımızdan işgal olunmuş devairi resmîye yok idi. Yalnız Sivas vilâyeti, Heyeti Temsiliyeyi mekteplerin tatil bulunması münasebetile lisede misafir etmişti. Mevzuubahs edilmek istenilen dairei resmîye bu olacaktı. Yeni kabine her türlü icraatına mukaddeme olmak üzere Heyeti Temsiliyeyi, buradan kovarak nüfuz ve haysiyetini enzârı umumiyede kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı sarîh olmayan bu telgrafname üzerine, Sivas Telgraf Merkezile, İstanbul Telgraf Merkezi arasında aynen şu muhabere vukubuldu:

Deraliye Merkez Müdiriyetine

Sadaret merkezinden yazılan telgrafname balâ ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde mevkuftur. İcap edenlere malûmat verilmesi mercudur.

İmza Kongre Merkezi

— Bize, üzerine Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevabıdır, serlevhasile, Ametçi Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz paşa hazretlerine böyle veriniz.

— Heyeti Temsiliyeye hitap değildir ve kimden olduğu meçhuldür. Binaenaleyh muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— O halde şimdi dağıldı. Meclisi Vükelâda bu hususta bir şey yazarlarsa tabîi keyfiyet tavazzuh eder Efendim.

tıldığı kesilmenin giderilmesi ve en küçük zarardan bile korunması gerekli olan hükûmet çalışmalarına uyulması ve yabancılarla siyasi ilişkilere girilmemesi ve meb'usların seçiminde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmaması hususlarının tarafınızdan garanti edilmesini istiyor.

Muhterem Efendiler, dikkat ederseniz, bu telgrafta ne adres vardı ve ne de imza..... Hernekadar, başbakanlıktan yazıldığı anlaşılyor idi ise de, başka bir şey daha anlaşılyordu ki, bu satırları yazan kişi veya kişiler, bir defa, Temsilci Kurulu tanımak ve onunla imza altında resmî haberleşmeye girip düşünce alışverişinde bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim, kongrelerde aldığımız kararlar ve kendilerine önerdiğimiz üç noktanın gözönünde bulundurulmasını, yeni hükûmetin başbakanı ve bakanları doğal buluyorlar. Bu kararlarla ilkelerin sağlanmasına zaten çalışmakta olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükûmetin tutacağı yolu kanun hükümleri gösterir. Görevi, aykırı durumların önlenmesi ve giderilmesinden ibarettir diye başladıktan sonra, bizim durum ve davranışlarımızın, olağan dışı ve kanuna aykırı olduğunu dolaylı yoldan söyleyerek, bunun, böyle sürmesi, İstanbul ile Anadolunun birbirinden ayrılmasile sonuçlanacağını ve bundan doğacak tehlikeleri sıralıyor ve sonunda, baklayı ağzından çıkararak; tarafımızdan elkonulmuş olan resmî dairelerin boşaltılması ve hükûmet işlerinde neden olduğumuz durumun kaldırılması ve hükûmet gücüne uyulması ve yabancılarla siyasi ilişkilere girilmemesi ve meb'usların seçiminde halkın özgürlüğünün hiç çiğnenmemesi durumlarının tarafımızdan yüklenilmesini isteyerek, bizim varlığımızı ve çalışmalarımızı ortadan kaldırmak amacıyla olduğunu söylemiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, ayrıntılara girişmeden önce söylemeliyim ki tarafımızdan el konulmuş resmî daireler yok idi. Yalnız Sivas ili, Temsilci Kurulu, okulların kapalı bulunması dolayısıyla, lisede konuklamıştı. Söz konusu edilmek istenilen resmî daire bu olacaktı. Yeni hükûmet yapacağı her türlü işe başlangıç olmak üzere Temsilci Kurulu, buradan kovarak erkini ve onurunu kamu önünde kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı açıkça belli olmayan bu telgraf üzerine, Sivas Telgraf Merkezile, İstanbul Telgraf Merkezi arasında işte şu haberleşme oldu:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğüne

Başbakanlık merkezinden yazılan telgraf, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilciler Kurulu tarafından kabul edilmedi. Telgraf örneği merkezimizde tutulmaktadır. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza Kongre Merkezi

— Bize, üzerine Başbakan Paşa Hazretlerinin yanıtıdır, başlığı ile Ametçi* Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz.

Temsilci Kurula yazılmamıştır ve kimin tarafından yazıldığı bilinmiyor. Bundan dolayı kime çekildiği belirtilmediği ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— Öyle ise şimdi dağıldı. Bakanlar Kurulunda bu konuda bir şey yazarlarsa elbette durum açıklık kazanır Efendim.

* Sarayla hükûmet arası haberleşmeyi sağlayan kişi (B.Y.)

Bu cevabî ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa ikametgâhı olan mahalden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Meclis dağılınca hitam bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Ametçi Bey'e söyleyin

— Ametçi Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz..

— Bizde şehir telefonu yok. Maamafih siz telgrafı öylece muhafaza ediniz de sabahleyin resmen bir şey yazdıralım Efendim.

— Sadrazam Paşaya telefon edin.

— Kardeşim Sadrazam Paşaya anlatamayız ki...

Fevkalade

Babialı, 4/10/1335

Sivas Kongre Merkezi Müdüriyetine

Erenköyünde ikamet buyuran Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmibeş geçtiği halde bulunamadı. Cereyanı muhabere bizzarure yarın arzedilecektir Efendim.

Fevkalâde

Kongre Merkezine

Babialı Müdürü Hüseyin Hüsnü

Deraliye, 4/10/1335

C: Babialı müdüriyetinden dahi bildirildiği ve şimdi yirmibiriyirmibeş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından cevap alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Alamazsam sabah beklemek zaruri olacaktır Efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Teşrinievvel 1335 tarihinde, imzasız telgrafın sadrazam tarafından, Heyeti Temsilîye'ye, hitaben ve cevaben yazıldığı söylenildi. Bunu resmen tesbit eder, resmî ve imzalı bir iş'ar olmamakla beraber, biz böyle küçük bir noktada daha fazla tevakkufu faydalı ve caiz görmedik. Sadrazam Paşaya cevap yazmayı muvafık bulduk. 5 Teşrinievvelde yazdığımız uzun cevabın, esas noktalarını hulâsa edeyim:

Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı, dedikten sonra, tarafımızdan taahhüt olunması talep edilen nikat hakkında izahat verdik ve dedik ki, "Ahvali gayritabîye ve gayrikanunîyenin amil ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus, Ferit Paşa Kabinesi tarafından ika edilmiş olan gayrimeşru e'f'alî harekât esbap ve müvellidatının ref'i için tarafınızdan tedabiri kat'îye ittihaz olunduğu takdirde, kendiliğinden zail olur."

"Cemiyetimizin, heyeti vükelâyı hazıraya taahhüdat ve muzaherette bulunabilmesi için evvelâ, hükûmetin teşkilâtı millîyemizi hüsnü kabul eylediğini sarîh ve kat'î bir lisanla ifade etmesi lâzımdır. Aksi takdirde, emniyet ve samimiyeti müteakibinin husul bulduğu meşkûk kalacak ve mütebayın harekât ve teşebbüsâtın zuhûru melhuz bulunacaktır."

Ali Rıza Paşanın, imzasız telgrafında; "memleketimizde usulî meşrutiyet icabınca, hakimiyeti millîye cari bulunduğu" noktasına da, filhakika öyle "ise de feshinden itibaren Meclisi Meb'usanın dört ay zarfında içtimai kanunu esasımızın ahkâmı sarihâsından iken bugüne kadar intihabın defatiri esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Bu hareket, Ferit Paşa Kabinesinin ağızdan açığa meşrutiyete bir darbesini ve kanunu esasiye tecavüzü kat'îsini teşkil eder ve kanunu cezanın maddei mahsusasına tevfiқан bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmı kanunîyenin tamamı tatbiki, hakimiyeti millîyeyi kabul ve ahkâmı kanunîyenin tatbikını kendisi için bir vazîfei kanunîye addedecek her hükûmeti meşruanın, ilk vazîfei mukaddesidir" cevabında bulunduk. Ondan sonra, şu teklifleri serde başladık:

Bu karşılık yazısını verdikleri zaman dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Başbakan Paşa evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Kurul dağılınca son bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Ametçi Bey'e söyleyin.

— Ametçi Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz.

— Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz telgrafı öylece saklayınız da sabahleyin resmî olarak bir şey yazdıralım Efendim.

— Başbakan Paşaya telefon edin.

— Kardeşim Başbakan Paşaya anlatamayız ki...

Olağanüstü

Babialı, 4/10/1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğüne

Erenköyünde oturan Başbakan Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmibeş geçtiği halde bulunamadı. Yapılacak haberleşmenin nasıl geçtiği zorunlu olarak yarın bilginize sunulacaktır Efendim.

Olağanüstü

Kongre Merkezine

Babialı Müdürü Hüseyin Hüsnü

İstanbul, 4/10/1919

K: Babialı müdürlüğünden de bildirildiği gibi şimdi yirmi biri yirmibeş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Başbakan Paşa Hazretlerinin konaklarından karşılık alınamadı. Biraz sonra gene arayacağım. Karşılık alırsam derhal bildiririm. Alamazsam sabah beklemek zorunlu olacaktır Efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Ekim 1919 tarihinde, imzasız telgrafın başbakan tarafından, Temsilci Kurula, yanıt olarak yazıldığı söylendi. Bunu resmî olarak saptayan, resmî ve imzalı bir bildiri olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir noktada daha fazla durmayı yararlı ve uygun görmedik. Başbakan Paşaya karşılık yazmağı uygun bulduk. 5 Ekimde verdiğimiz uzun karşılığın, ana noktalarını özetliyeyim:

Önerilerimizin hepsinin uygun görülüp kabul edilmiş olduğu anlaşıldı, dedikten sonra, tarafımızdan üstlenilmesi istenilen noktalarla ilgili olarak açıklamalar yaptık ve dedik ki, "Olağan dışı ve kanun dışı durumların nedeni ve yaratıcısı Ferit Paşa hükûmeti idi. Bu durum, Ferit Paşa hükûmeti tarafından yapılmış olan meşru olmayan eylem ve davranışların nedenleriyle sonuçlarının kaldırılması için tarafınızdan kesin önlemler alınır, kendiliğinden ortadan kalkar."

"Derneğimizin, şimdiki bakanlar kuruluna söz vermesi ve yardımda bulunabilmesi için önce, hükûmetin ulusal örgütlenmemizi iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gerekir. Yoksa karşılıklı güven ve içtenliğin oluştuğu kuşku kalacak ve karşıt davranış ve girişimlerin ortaya çıkması beklenir olacaktır."

Ali Rıza Paşanın, imzasız telgrafında; "memleketimizde meşrutiyet yöntemi gereğince, ulusal egemenliğin yürürlükte bulunduğu" noktasına da gerçekten öyle "ise de dağıldığından beri Meb'uslar Meclisinin dört ay içinde toplanması anayasamızın kolay anlaşılır kurallarından iken bugüne kadar seçim kütükleri bile hazırlanmamıştır. Bu davranış, Ferit Paşa hükûmetinin ağızdan açığa meşrutiyeti yıkma yönelik bir davranıştır ve anayasaya kesin saldırı ve Ceza Kanununun ilgili maddesi uyarınca bir cinayet sayılarak neden olanlar hakkında kanun hükümlerinin bütünüyle uygulanması, ulusal egemenliği kabul ve kanun hükümlerinin uygulanmasını kendisi için bir kanun ödevi sayacak her meşru hükûmetin, ilk kutsal görevidir" karşılığını verdik. Ondan sonra, şu önerileri ileri sürmeye başladık:

1) Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve amali millîyenin tamamile haklı ve meşru olduğunu resmî bir beyanname ile ilân ederek milletin vahdeti umumîyesine hükûmetin de iltihak ettiğini izhar ediniz.

2) Hükûmeti sakıtanın harekâtı ihanetkâranesine alet olmuş bulunan birtakım rüesayı memurîn vardır. Onları mahkemei aidesine tevdi ediniz. Harekâtı millîyeye mümanaat eden bazı sabık valiler hakkında hizmeti devlette kullanılmamaları için muamelei lâzîmesini yapınız. Harekâtı millîyeye hâdim oldukları için azlolunanları memuriyetlerine iade ediniz.

3) İadei rütbeleri Meclisi Millînin tasdikına iktiran etmeyen ve yegâne sebebi istihdamları birtakım mülâhazai sakîmei siyâsiyeden ibaret bulunan mütekaidini, derhal eski vaziyetlerine irca ediniz. Mühim makamâtı askeriyeyi ehil ellere tevdi eyleyiniz.

4) Nüzzarı sabıkadan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın, Meclisi Millî küşadında Divanı Aliye tevdi edilmek üzere, hiçbir tarafa fi-rarlarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Beyin derhal tevkifile mahkemei aidesine tevdiini, kanunun masuniyeti ve hukuku millîyenin kutsiyeti namına talep ederiz.

5) Harekâtı millîyeye iştirak etmiş veya harekâtı millîyeyi terviç eylemiş olanlar aleyhinde başlanılmış olan takimat ve tazyikata nihayet veriniz.

6) Matbuatı ecnebî sansüründen kurtarınız.

İşte Efendiler, hulâsaten saydığım bu noktalara ait mütaleat ve teklifattan sonra telgrafımızı şu tarzda ikbal eyledik: "Maruzat ve tekâlifi mesrudeye, milleti tatmin edecek cevabı sarîh ve muvafık ita buyurulacağı zamana kadar, temini makasıdı millîye için, milletçe itihaz edilmiş olan tedabiri filiyye, kemakân devam zaruretinde kalınacağını ve bilcümle vilâyat ve müstakîl elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine, kemali kat'iyetle, arzeyeriz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına", Mustafa Kemal" (Ves. 132).

Efendiler, İstanbullu muhabere, biter bitmez, derhal şu tebliğ ile memleketi vaziyetten haberdar ettim:

Tamim

5/10/1335

Şehremanetine, Matbuata

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki mukarreratı esasiye ve makasıdı teşkilâtı millîyeyi tabîi bulmakla beraber mütalealarında bazı izahı muhtaç, cihat görüldüğünden, hükûmetle milletin hakikî olarak temini itilâfı maksadile ve bilcümle merakizin hulâsai mütaleatına istinaden ita olunan cevap ve dermeyeran edilen tekâlîf berveçhiati aynen tamim ve tebliğ olunur. Vürut edecek cevap ve ona nazaran itihaz olunacak mukarrerat derhal tebliğ olunacaktır.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal**

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin mevkii iktidara geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan muhaberat ve münasebatı resmîyesi hâlâ rüptür halinde, devam ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, teklifatımıza cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Heyeti Vükelâdan, hiç kimse, bize muhatap olmak istemiyor.

1) Memlekette dinginlik ve güvenlik bulunduğunu ve ulusal isteklerin tamamile haklı ve meşru olduğunu resmî bir bildiri ile ilân ederek ulusun genel birliğine hükûmetin de katıldığını gösteriniz.

2) Düşük hükûmetin haince davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım üst düzey görevliler vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Millî Harekâta engel olan bazı eski valiler hakkında devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemi yapınız. Millî Harekâta hizmet ettikleri için işten alınanları eski görevlerine yeniden atayınız.

3) Kaldırılmadan önceki rütbeleri ile göreve alınanların Ulusal Meclisin onayından geçmeyen ve kullanılmak için tek neden birtakım kötü siyasal düşüncelerden ibaret bulunan emeklileri, derhal eski durumlarına döndürünüz (Emekli ediniz). Önemli askerî görevleri yetenekli ellere veriniz.

4) Eski bakanlardan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın, Ulusal Meclis açıldığında Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini, kanunun dokunulmazlığı ve ulusal hakların kutsallığı adına isteriz.

5) Millî Harekâta katılmış veya bunu desteklemiş olanlar aleyhinde başlatılmış olan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6) Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte Efendiler, özet halinde saydığım bu noktalarla ilgili düşünce ve önerilerden sonra telgrafımızı şöyle bağladık: "Bilginize sunduklarımıza ve ileri sürdüğümüz önerilerimize ulusu inandıracak açık ve olumlu karşılık verilene dek, ulusal amaçların elde edilmesi için, ulusca alınmış olan etkin önlemlerin, eskisi gibi sürdürmek zorunda kalınacağını ve bütün iller ve bağımsız sancaklar ve bunlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine, tam kesinlikle, bilgimize sunarız.

İmza: Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına, Mustafa Kemal" (Belge 132).

Efendiler, İstanbulla haberleşme, biter bitmez, hemen şu bildiriyle memleketi durumdan haberdar kıldım:

Genelge

5/10/1919

Büyükşehir Belediyesine, Basına

Başbakan Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki temel kararları ve ulusal örgütlerin amaçlarını doğal bulmakla birlikte düşüncelerinde açıklanması gerekli bazı yönler bulunduğundan hükûmetle ulusun gerçekten anlaşmasını sağlamak amacıyla ve bütün merkezlerin düşüncelerinin özüne dayanarak verilen yanıt ile ileri sürülen öneriler aşağıda görüldüğü üzere olduğu gibi bildirilir. Alınacak karşılık ve ona göre verilecek kararlar hemen bildirilecektir.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Demeği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal**

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin iş başına geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan resmî haberleşme ve ilişkileri hâlâ kopuk. Başbakan Paşa Hazretleri, önerilerimize karşılık vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Bakanlardan, hiç kimse, bizimle görüşmek istemiyor.

Bugün, yani 6 Teşrinievvel 1335 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşayı, daveti üzerine, makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Beye vaziyet hakkında, bilhassa hükûmetle Heyeti Temsilîye arasında, henüz itilâf edilemediğinden bahsetmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbika amade bulunduklarını anlatmış ve her halde ihtilâf çıkaran ve bunda ısrar eden tarafın, Heyeti Temsilîye olduğunu söylemiş; ihtimal ki Yunus Nadi Beyin bizimle şahsî muarefesine binaen, te'lify beyne tavassutunu teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu tavassut teklifini maalmemnuniye kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Beyin, Cemal Paşanın verdiği malûmatı esas ve hakikat telâkki ettiği ve vaziyeti ona göre mütalea eylediği şimdi bahsedeceğim telgrafnamesi müfaddından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle, telgraf başında vukubulmuş olan bu muhaberemiz, yeni kabine ile bizi zahiren olsun itilâfa saik olmak noktai nazarından mühimdir. Bu sebeple müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nazırı Paşanın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makina başına gittim.

İstanbul — Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey Zatı Devletinizle görüşmek istiyor Efendim, denildikten sonra, Harbiye telgrafhanesinde makina başında hazırım! dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşanın Yaveri Cevat Rifat Bey vardır Efendim. Nazır Paşayı istediler mi, yoksa.. izahında bulundu.

— Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız, beni, telgrafa davet ettikleri zaman Nazır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nazır Paşa mıdır, yoksa zatı âlileri mi? Yunus Nadi Bey — Nazır Paşanın müsaadesile ve yaveri vasıtasile Harbiye merkezinden, Zatı Devletlerini aradık. Bundan galattır Efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun! dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Beyin sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey mütaleatına şu mukaddemeyi yaptı: "İradei millîyenin, hakimiyeti milleti infaz etmesi neticei meşkûresi olarak meydana gelen takallüp üzerine, burada teşekkül eden hükûmetle, teşkilâtı millîye arasında ahengi ittihat husulünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatım neticesinde henüz, bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin teahhuru husulü, dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle, bazı maruzatta bulunmayı vazife addettim...."

Ondan sonra, şimdi hulâsa edeceğim noktalara ait malûmat ve mülâhazalarını, birinci mesele olarak zikrettiler.

1) Ferit Paşa Kabinesinde bulunmuş olan bazı zevatın bu kabineye iştiraklerinden dolayı suinazarla görülmelerine mahal olmadığını ve Abuk Paşanın Ferit Paşa Kabinesinin ıskatında rol oynadığını;

2) Rıza Paşa Hükûmetinin, intikal devresi hükûmeti olduğunu, hayatının intihabatı teşriiye neticesine kadar devam edebileceğini;

3) Hükûmeti hazıra emel ve metalibi millîyenin kâffesini hüsnü telâkki etmek ve hüsnü intacına da sâyeylemek hususunda en ufak şüpheye mahal vermemekte olduğunu beyan ve,

4) Hususile, Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevatın, hükûmette teşkilâtı mil-

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi bey arkadaşımız, Savaşîşleri Bakanı olan, Cemal Paşayı, çağırması üzerine, dairesinde görmeye gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Beye durum hakkında, özellikle hükûmetle Temsilci Kurul arasında, daha anlaşma sağlanamadığından söz etmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulunduklarını anlatmış ve her durumda anlaşmazlık çıkaran ve bunda direnen tarafın, Temsilci Kurul olduğunu söylemiş, belki de Yunus Nadi Beyin bizimle kişisel tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını önermiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu aracılık önerisini kıvançla kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Beyin, Cemal Paşanın verdiği bilgileri temel ve gerçek saydığı ve durumu ona göre yorumladığı şimdi sözünü edeceğim telgrafından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle, telgraf başında yapılan bu görüşmemiz, yeni hükûmet ile bizim görünüşte bile olsa anlaşmamıza etki yapmak açısından önemlidir. Bu nedenle izniniz olursa biraz açıklayacağım.

Savaşîşleri Bakanının beni telgraf başına çağırdığını haber verdiler. Dairemizde bulunan makina başına gittim.

İstanbul — Savaşîşleri telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor Efendim, denildikten sonra, Savaşîşleri telgrafhanesinde makina başında hazırım dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Bakanın yaveri Cevat Rifat Bey vardır Efendim. Bakanı mı istediniz, yoksa ... açıklamasında bulundu.

— Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız, beni, telgrafa çağırdıkları zaman Bakan istiyor demişlerdi. Çağırın Bakan mıdır, yoksa siz mi?

Yunus Nadi Bey — Bakanın izni ve yaveri aracılığı ile Savaşîşleri merkezinden, sizi aradık. Yanlış anlaşılmıştır Efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Beyin sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey düşüncelerine şu girişi yaptı: "Ulusal isteğin ulusun egemenliğini etken kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine burada kurulan hükûmetle, ulusal örgütler arasında uyumlu bir birlik oluşmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmalarım sonucu hâlâ, bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyumun gecikmesi, iç ve dış açısından iyi olmayacağından, bâzı şeyleri sizin bilginize sunmayı ödev saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalara değinen bilgi ve düşüncelerini, birinci sorun olarak bildirdiler.

1) Ferit Paşa hükûmetinde bulunmuş olan bazı kişilerin bu hükûmete girmelerinden dolayı kötü gözle görülmelerine yer olmadığını ve Abuk Paşanın Ferit Paşa hükûmetinin düşürülmesinde rol oynadığını;

2) Rıza Paşa hükûmetinin, geçiş devresi hükûmeti olduğunu, hayatının meb'us seçimleri sonuçlanıncaya kadar devam edebileceğini;

3) Şimdiki hükûmet ulusun umut ve isteklerinin hepsini iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına da çalışmak konusunda en ufak kuşkuyla yer vermemekte olduğunu bildirdiler ve,

4) Özellikle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi kişilerin, hükûmette ulusal örgüt-

liyenin bir murahhası ve kâfili gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur, hükmünü ita ettiler.

İkinci mesele olarak da; Yunus Nadi Bey, eşhasa taallûk eden kısma temas ettiler; bunda tamamen bizimle hemhis olmakla beraber "biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim" dedi ve noktai nazarını, muvaffakiyeti millîyenin husule getirdiği tesirâtı hasenenin bazılarınca intikamculukla tefsir olunarak, şaibedar olmaktan masun bulundurulması mühim olduğu mütaleasile tavih etti.

Yunus Nadi Bey, "heyeti hazırai hükûmetin erkânile vukubulan temaslarından teşkilâtı millîye metalibinin tamamii icra ve infazına azmetmiş olduğu müsteban oluyor" dedikten sonra, şu malûmatı verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün neşredilecek beyannamede bu cihetin zaten kâfi derecede musarrah olduğunu ve ancak beyanname, lisani resmî hükûmetle yazıldığına göre her taraf nazarı dikkate alınarak dercedilmiş, surî birkaç kelimeye atfı ehemmiyet olunmaması lâzımgeldiğini beyan eyledi."

Yunus Nadi Bey, sadrı cedidin ve hükûmetinin - her türlü suitefahhümü izale için - teşkilâtı millîye erkânının irae edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususundaki arzuyu samimisini bildirdikten sonra, bütün mütaleatını şu cümle ile hulâsa eyledi: "Halen, bendenizin en ziyade lâzım addettiğim cihet buhranın gayrimünhal ve müşevveş bir vaziyette temadi etmemesinden ibarettir" (Ves. 133).

Yunus Nadi Bey, mütalâama intizar eylediğini söylediği için, ben de şu cevabı verdim:

Yunus Nadi Beyefendiye

Sivas, 6/10/1335

Heyeti Temsilîyece Sadrazam Paşa Hazretlerine vukubulan teklifatı esasiye ve tâliye ve müşarileyhin Heyetimize verdiği cevap, bilhassa bu cevabın son fıkraları manzuru âliniz oldu mu? Beyanat ve mütaleatı aliyelerinden bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyeti tamamen anlaşılmamış olanlar tarafından zatı âlinize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada müdavelei efkârı müşkül görüyoruz. Yalnız şahsî olan mütaleai aliyelerinde bazı noktaları tenvir maksadile berveçhiati sıra ile itai izahat olunur:

Yeni kabine ile teşkilâtı millîyemiz arasında, ahengi itihat husulünün gecikmeyeceğine, biz de, hüküm vermekte idik. Bunun, teahhuru sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört gündenberi göstermekte olduğu tavrı mütereddite aramak lâzımdır. Yeni kabine ile aramızda ihtilâf olduğunu dahi, yeni kabine bildirmemiştir. Yeni kabinede ipka edilen eski nazırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin harekâtı cinayetkâranesine bile rek veya bilmiyerek iştirak eylemiş oldukları nazarı dikkate tutulacak mühim bir noktadır. Abuk Paşanın kabinenin iskatında yapmış olduğu rol meçhulümüzdür. Biz, neticeyi temin eden kuvveti pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükûmeti tasavvur buyurulduğu gibi, intikal devresi hükûmeti gibi telâkki etmek değildir. Bilâkis mukadderatı milleti takrir edecek ve sulhü yapacak en mühim bir heyet olabilmesini temenni ederiz. Menafîi esasiye millîyemizde ağıyarın bizce hiç ehemmiyeti yoktur. Biz, hattı hareketimizi ağıyarın dedikodusuna uydurmak zâfını merdui görenlerdeniz. Dahilî ve haricî vaziyete bütün vuzuhile vâkıfız. Attığımız hatve tesadüfî değil, amik düşüncelere ve mefîn esaslara ve umum milletin teşkilâtı muntazamaya tâbi kuvvei hakikiyesine ve azmü iradesine müstenittir. Millet, hakimiyetini bütün manasile bütün cihana tanıttırmaya kararı kat'î vermiştir. Bunun için de, her yerde, her türlü tedabir alınmıştır. Hükûmeti hazıranın amal ve metalibi millîyei hüsnü telâkki ve intaca sâyeylemesini talep ederiz. Çünkü başka türlü icrayı hükûmet edemez. Abuk Paşayı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşadan teşkilâtı millîyemizin murahhası olmaktan başka bir şeye intizar etmeyiz. [Efendiler, şunu izah edeliyim ki, Cemal Paşa bizim murahhasımız değildi ve böyle bir vaziyet ve vazifenin kendisine verilmesine malûmunuz olan tarzı hareketinden dolayı

lerin bir delegesi ve güvencesi gibi sayılmalarında kuşkuyla yer yoktur, yargısına vardılar.

İkinci sorun olarak da; Yunus Nadi Bey, kişilere ilişkin bölüme değindiler; bunda tamamen bizimle aynı duyguda olmakla beraber "biraz ılımlılık salık vermeye cesaret edeceğim" dedi ve görüşünü, ulusal başarının yaptığı iyi etkilerin bazılarınca oçalmak istemek gibi yorumlanarak lekelenmekten korunmasının önemli olduğu düşüncesiyle açıkladı.

Yunus Nadi Bey, "şimdiki bakanlar kurulu üyeleriyle yapılan görüşmelerden ulusal örgütlerin isteklerini tamamının yapıp uygulanmasına kuvvetle karar vermiş olduğu anlaşılıyor" dedikten sonra, şu bilgileri verdi:

"Savaş İşleri Bakanı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak bildiride bu yönün zaten yeterince belirtilmiş olduğunu ve ancak bildiri, hükûmetin resmi diliyle yazıldığına göre her yön dikkate alınarak yazılmış olduğunu, göstermelik birkaç kelimeye önem verilmemesi gerektiğini söyledi."

Yunus Nadi Bey, yeni başbakanın ve hükûmetinin - her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için - ulusal örgütler ileri gelenlerinin göstereceği bir heyetle doğrudan doğruya ilişki kurmak yolundaki içten isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: "Şimdi, benim en çok gerekli saydığım konu bunalımın çözülmesi ve karmaşık bir durumda sürüp gitmemesinden ibarettir" (Belge 133).

Yunus Nadi bey, düşündüklerimi belirtmemi beklediğini söylediği için, ben de, şu karşılığı verdim:

Yunus Nadi Beyefendiye

Sivas, 6/10/1919

Temsilci kurul tarafından Başbakan Paşa Hazretlerine yapılan temel ve ikinci derecede öneriler ve onun kurulumuza verdiği yanıtı, özellikle bu karşılığın son bölümlerini gördünüz mü? Söylediklerinizden ve düşüncelerinizden bu yazıları görmemiş olduğunuza ve önerilerimizin nitelik ve içtenliği tam olarak anlaşılmamış olanlar tarafından size anlatılmış olduğu yargısına varıyoruz. Bu nedenle, esas üzerinde burada görüş alışverişinde bulunmak zor oluyor. Yalnız kişisel olan düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak amacıyla, aşağıda sıra ile açıklamalar yapılmıştır:

Yeni hükûmet ile ulusal örgütlerimiz arasında, birlik düzeninin oluşmasının gecikmeyeceğine, biz de, inanmakta idik. Bunun, gecikmesi nedenini bizde değil, yeni hükûmetin dört gündenberi göstermekte olduğu kararsız davranışta aramak gerekir. Yeni hükûmet ile aramızda anlaşmazlık olduğunu bile, yeni hükûmet bize bildirmemiştir. Yeni hükûmette yerlerini koruyan eski bakanların namusları hakkında kuşumuz olmamakla beraber, eski hükûmetin canice davranışlarına bilerek veya bilmiyerek katılmış olmaları dikkate alınacak önemli bir noktadır. Abuk Paşanın hükûmetin düşürülmesinde yapmış olduğu rolü bilmiyoruz. Biz, sonuç almayı sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim amacımız, bu hükûmeti sandıldığı gibi geçici dönem hükûmeti saymak değildir. Tersine ulusun kaderini kararlı kılacak ve barış yapacak en önemli bir kurul olabilmesini isteriz. Ulusumuzun temel çıkarlarında yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz, tutacağımız yolu yabancıların dedikodusuna uydurmak güçsüzlüğünü kötü görenlerdeniz. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım rastlantı değil, inceden inceye düşünmelere ve sağlam temellere ve tüm ulusun düzenli örgütlerine bağlı gerçek gücüne ve dayancına ve iradesine dayanmaktadır. Millet, egemenliğini bütün anlamı ile bütün dünyaya tanıttırmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de, her yerde her türden önlem alınmıştır. Şimdiki hükûmetin ulusal umut ve istekleri iyi karşılayıp sonuçlandırmaya çalışmasını isteriz. Çünkü başka türlü hükûmet edemez. Abuk Paşayı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşadan ulusal örgütlenmemizin delegesi olmaktan başka bir şey beklemeyiz. (Efendiler, şunu açıklamalıyım ki, Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir durum ve ödevin kendisine verilmesine bildiğiniz davranış biçimi

ciheti münasebet de yoktu. Ancak Yunus Nadi Beyin telgrafında Cemal Paşanın murahas gibi telâkkisinde tereddüde mahal yoktur denilmiş olmasından bunu arzu ettiğine zâhip ve emrivaki halinde tevcih olunmuştur.] Ve nazır olur olmaz kendilerinin herkesten evvel bilâvasıta bizimle temasa gelip vaziyeti hakikiyeyi anlıyacağını ve ona göre hükûmetle teşkilâtı millîyenin noktai nazarlarını tevhide tevessül edeceğini ümit ediyorduk. Halbuki henüz böyle bir temastan müctenip olduğu görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı vukubulan tekâlif ve metalibimiz, şahsî ve indî olmayıp bilcümle vilâyat ve elviyei müstakille ile mülhakatının ve beş kolordu kumandanının ve teşkilâtı millîyeye sadık rüesayi memurının Heyeti Temsilîyemize bildirdikleri tekliflerin, Heyeti Temsilîyemizce hükûmeti mümkün olduğu kadar müşkül vaziyete sokmamak ciheti nazarı dikkate alınarak istihraç edilmiş hulâsatülhulâsasıdır. Ve bu tekâlif ve metalipte tasavvur ve tasvir buyurduğumuz me hazir yoktur. Hükûmet, Heyeti Temsilîyemizle, samimî ve ciddî münasebet ve müdavelei efkârda bulunduğu takdirde, vukubulmuş olan metalip ve teklifatın hükûmetçe kabili tatbik olabilecek şekil ve zamanını takdir etmekte hiçbir hail yoktur. Yalnız Sadrazam Paşanın, Heyeti Temsilîyemize 4 Teşrinievvelde vukubulan cevabî telgrafındaki son fıkralar calibi nazarı dikkattir. Eğer teşkilâtı meşruai millîyemiz ve bunun resü idaresinde bulunanlar, gayrimeşru ve gayrikanunî tanınmak zihniyeti idame olunacak ise, hiçbir imkânı itilâf bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün neşredileceğini bildirdiğiniz beyannamede teşkilât ve harekâtı millîyemiz hakkında, her ne sebep ve suretle olursa olsun, münekkidane bir lisan kullanıldığı takdirde ve bu suret, surî birkaç kelimeye munhasır kalsa bile, tarafımızdan, derhal her türlü itilâf imkânı münselip olmuş telâkki edilecektir ve zaten hükûmeti merkezîye, Heyeti Temsilîye ile tamamen anlaşmadıkça, beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki İstanbulla münhasır kalabilir.

Heyeti Temsilîyemiz, bilcümle vilâyat ve elviyei müstakille namuna mahallerinde milletin ârayı umumîyesile intihap olunmuş mümessillerden müteşekkil ve Erzurum ve Sivasta içtima eden heyeti umumîyeler tarafından tefrik ve intihap olunmuş bir heyeti meşruai millîyedir. Kabiliyet ve kudreti temsiliyesi de asarı filiyesile meydandadır. Meclisi Meb'usan içtima ile bilfiil murakabeye başlayacağı güne kadar, Heyeti Temsilîyenin mukadderatı millet ve memleketle alâkadar bulunması zarurîdir. Hükûmetin, Heyetimizle temas ve münasebeti samimîyesi bittabi kendi mevki ve kuvvetini takviye edecektir. Aynı ayrı istikametlerde yüründüğü takdirde menafii memleket ve millet için calibi me hazir olacağı tabiidir.

Biz, bugünkü kabinede, bilhassa vücutları memleket ve millet için nâfi olacağına kani bulunduğumuz bazı zevatın, sabika olduğu gibi birer birer kabineden çıkarılması tarzındaki son usul kabine manevralarına maruz kaldıklarını görmek istemeyiz. [Efendiler, bu dediğinizin vukuunu göreceksiniz] Sivasta münakit bulunan Heyeti Temsilîye, hükûmetle bizzat doğrudan doğruya, en samimî temasta bulunmaya hazır ve müheyyadır. Bu vazifeyi, başkalarına tevdi etmek salâhiyetine malik değildir. Hükûmetle itilâfı tam hâsıl olduğu takdirde, temasına teshil ve temini için başka çareler dahi düşünülebilir. Hulâsa, müşevves vaziyetin âcilen bertaraf edilmesi; evveleminde hükûmetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz tarzda bir beyannamesinin, surî kelimelerle değil, samimî bir lisan ile neşrine ve tekâlifi sairenin hüsnü telâkki edilip infaz edileceğine dair sadaretin maruzatımıza doğrudan doğruya cevap ita etmesile, mümkün olacaktır. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgraflarımız ve beyannamelerimiz kontrol, sirkat ve tevkif edilirken, hükûmetin samimiyetinden bahs olunması, bize pek garip geliyor.

Hükûmet bu mütereddit vaziyetinde birkaç gün daha devam edecek olursa, milletin nazarında henüz taayyün edemiyen emniyet ve itimadî büsbütün selbe sebebiyet verecektir. Her taraftan aldığımız telgraflarda, hükûmeti cedidenin şayanı emniyet olup olmadığına dair sualler sorulmaktadır. Arzı ihtiram ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim malûmat ve izahattan hakikî vaziyeti anladı. Bizimle muhabereye devam lüzum görmedi. Bilâkis yeni hükûmeti ve hassaten Cemal Paşayı irşada çalışmış... Filhakika, izah edeceğim veçhile, zahiren olsun, bir itilâf vaziyet ve manzarası teessüs etti.

nedenile de yer yoktu. Ancak Yunus Nadi beyin telgrafında Cemal Paşanın delege gibi sayılmasında kararsızlığa yer yoktur denilmiş olmasından bunu istediğini sanarak ve oldu bitti şeklinde delegelik verilmiştir.) Ve bakan olur olmaz, kendisinin herkesten önce doğrudan doğruya bizimle ilişki kurup gerçek durumu anlıyacağını ve ona göre hükûmetle ulusal örgütlerin görüşlerini birleştirmeye girişeceğini umuyorduk. Oysa hâlâ böyle bir ilişkiden kaçındığı görülüyor. Bizim yeni hükûmete yaptığımız öneri ve bildirdiğimiz isteklerimiz, kişisel ve temelsiz olmayıp bütün iller ile ve bağımsız sancaklar ve bunlara bağlı yerler ile beş kolordu komutanının ve ulusal örgütlere bağlı üst düzey görevlilerin Temsilci Kurulumuza ilettikleri önerilerden, Temsilci Kurulumuzca hükûmeti elden geldiğince zor duruma sokmamak yönü dikkate alınarak çıkarılmış özetlerin özetiştir. Ve bu önlemler ve isteklerde vursandığınız ve anlattığınız sakıncalar yoktur. Hükûmet, Temsilci Kurulumuzla, içten ve ciddi ilişkiler ve düşünce alışverişinde bulunursa, yapılmış olan istekler ve önerilerin hükûmetçe uygulanabilecek şekil ve zammını kararlaştırmaya hiç engel yoktur. Yalnız Başbakanın, Temsilci Kurulumuza 4 Ekimde gönderdiği yanıt telgrafındaki son bölümler dikkat çekici niteliktedir. Eğer meşru ulusal örgütlenmemiz ve bunun yönetiminin başında bulunanlar, meşru olmayan ve kanun dışı olarak tanımlanmak düşüncesi sürdürülecek ise, hiçbir anlaşma olanağı bulunamayacağına kuşku yoktur. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz bildiride, ulusal örgütlerle ulusal harekâtımız hakkında, herne sebep ve şekilde olursa olsun, yerici bir dil kullanılır ise ve yerme, önemsiz birkaç kelimedenden ibaret kalsa bile, tarafımızdan derhal her türlü anlaşma olanağı kalkmış sayılacaktır ve zaten İstanbul hükûmeti, Temsilci Kurul ile tamamen anlaşmadıkça, bildirisi hiç bir yerden alınmayacaktır. Belki sadece İstanbuldan alınabilir.

Temsilci Kurulumuz, tek mil iller ve bağımsız sancaklar adına oralarda ulusun genel oyu ile seçilmiş temsilcilerden oluşmuş ve Erzurum ve Sivasta toplanan genel kurullar tarafından ayrı ayrı seçilmiş meşru ulusal bir kuruldur. Temsil etme yetenek ve gücü de yaptıklarıyla meydandadır. Meb'uslar Meclisi toplanıp etkin olarak denetime başlayacağı güne kadar, Temsilci Kurulun ulus ve ülkenin kaderi ile ilgilenmesi zorunludur. Hükûmetin, Kurulumuzla açık açık görüşmesi ve içten ilişkilerde bulunması elbette kendi durum ve gücünü kuvvetlendirecektir. Aynı ayrı yönlerde yürür ise ülke ve ulus çıkarları açısından sakıncalar doğuracağı doğaldır.

Biz, bugünkü hükûmette, özellikle orada bulunmalarının memleket ve millet için yararlı olacağına inandığımız bazı kişilerin, eskiden olduğu gibi birer birer hükûmetten çıkarılması yolundaki son sistem hükûmet manevralarıyla karşılaştıklarını görmek istemeyiz. **(Efendiler, bu dediğimiz olduğunu göreceksiniz)** Sivasta toplanmış bulunan Temsilci Kurul, hükûmetle doğrudan doğruya, en içten ilişkilerde bulunmaya hazır ve bunu candan istemektedir. Bu ödevi, başkalarına vermek yetkisi yoktur. Hükûmetle tam anlaşma olursa, ilişkinin kolaylaştırılıp sağlanması için başka çareler de düşünülebilir. Özetle, karmaşık durumun telâküminden giderilmesi; herşeyden önce hükûmetin kendisine bildirdiğimiz ve önerdiğimiz şekilde bir bildirinin, göstermelik kelimelerle değil, içtenlikli bir dille yayımlanması ve öteki önerilerin iyi karşılanıp yerine getirileceği hakkında başbakanlığın sorularımıza doğrudan doğruya karşılık vermesiyle, gerçekleşebilecektir. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgraflarımız ve bildirilerimiz kontrol edilir, çalınır, durdurulurca, hükûmetin içtenliğinden söz edilmesi, bize pek tuhaf geliyor.

Hükûmet bu kararsız durumunu birkaç gün daha sürdürecektir olursa, milletin gözünde hâlâ oluşmamış olan inan ve güvenin tümüyle yok olmasına neden olacaktır. Her taraftan aldığımız telgraflarda, yeni hükûmetin güvenilir olup olmadığı hakkında sualler sorulmaktadır. Saygılar sunarım kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgi ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle haberleşmeyi sürdürmeye gerek duymadı. Akşine yeni hükûmete ve özellikle Cemal Paşaya doğru yolu göstermeye çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım gibi, görünüşte olsun, bir uzlaşma durumu ve görünümü belirdi.

Efendiler, 6 Teşrinievvel 1335 günü de geçti. Biz, mevcut tedabirin ehemmiyet ve dikkatle idamesi lüzumunu tamimen emrettik (Ves. 134).

Efendiler, Yunus Nadi Beyle, muhaberemizin ferdasında, nihayet sadrazamdan cevap değil, fakat Cemal Paşadan şu telgrafnameyi aldık:

Harbiyeden, 7/10/1335 saat: 12:7 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Cemal Paşa kabine namına iradei milliyeye mugayir harakattan tavakki olunacağını taahhüt ediyor

Şimdiye kadar olan muhaberatın hulâsası:

1- Kabine, sizinle müttehidülfkâr ve iradei milliyenin hakimiyetini, kabul eder. Ancak bir intikam kabinesi olmaktan tehâşi eder. Kabahatlıların tecziyesini şekli kanunîde icra etmeyi dahi muvafık görüyor.

2- Zarara uğramış valilerin mağduriyetlerini ref'i ve tazmin, ehil olanların intihap, bilhassa tayin ve ordunun şeref ve intizamını iade etmeyi tamamen deruhde eder.

3- Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için iradei milliyeye ve Heyeti Temsilîye istinat edecektir.

4- Heyeti Temsilîyenin murahhası sıfatile ve bütün samimî ve hürmetkâr bir his ile arz ediyorum ki, Heyeti Temsilîyenin hem hariç ve dahile karşı hâkim manasını vermeksizin kabineye muzahir halinde kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin faidesini takdir eder. Evveliminde, telgrafların müteakiblen ve serbest keşidesini ve ipkaen ve müceddeden tayin olunacak vali ve kumandanların hemen hareket edebilmesini, bilhassa kabul edilen yeni İntihabi Meb'usan Kanununun tevzi ve ilân edilebilmesini pek faydalı görür.

5- İradei milliyeye mugayir harekâtın tevakkî olunacağını taahhüt eder isem, teferruatın şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına itimadım vardır. İstihlâsı vatana matuf gayenin husulüne, elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, teferruat üzerinde ısrar olunmamasını, muaveneti devletlerini bekler (a m h s n y) pek rica eyler ve bütün rüfekayı kirama da arzı hürmet eylerim.

Harbiye Nazırı Cemal

Bu telgrafta derakap, müspet ve samimî olan şu cevabımızı verdik:

Şifre

Sivas, 7/10/1335

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: Beyanatı Devletlerine madde madde sıra ile, berveçhiati arzı cevap olunur:

1- Kabinenin bizimle müştereken ve müttehiden, iradei milliyenin hakimiyeti esasını kabul buyurmasına, millet namına, arzı teşekkür eyleriz. Kabinenin ve Heyeti Temsilîye ve bütün teşkilâtı milliyemizin intikamculukla şaibedar olması, bizce dahi, fevkalâde şayanı tevakkî ve tehâşidir. Bu noktada ve kabahatlıların şekli kanunîde tecziyeleri lüzumunda dahi, kabine ile tamamen hemfikiriz.

2- İkinci madde muhteviyatından dolayı da hassaten teşekkür ederiz. Vukubulmuş olan maruzatta, bu noktanın tasrihine görülen lüzum şu idi:

Amal ve harekâtı milliyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından tecrit edilen bazı vali ve kumandanlar, şekle riayet mülâhazasıyla, velev muvakkaten olsun, memuriyetlerine iade edildikleri takdirde, mahallerince kabullerine imkân görülemediğinden nüfuzu hükûmete karşı riayetsizlik vuku bulabilir endişesi idi.

3- Üçüncü madde, bilhassa mucibi şükrandır. İnşallah müttehiden ve müttefikân, vatan ve milletimizin saadet ve selâmetini temin müyesser olur.

4- Kemali samimiyet ve büyük teminatla arz ederiz ki, kabine ibraz buyurduğu ciddîyet ve samimiyetine mukabil Heyeti Temsilîye; ne dahile ve ne harice karşı, hiçbir vakit hâkim vaziyeti almayacak, bilâkis müttehiden kabul buyrulan nikati nazar dairesinde, hükûmetin nüfuz ve kuvvetini tahkim ve takviyeyi, vatan ve milletın selâmeti için, vazife addedecektir. Bu hususta kat'îyyen şüphe ve tereddüt buyurulmamasını arz ve rica ederiz. Bilhassa zatı devletlerinin, nizamnamemizin sekizinci maddesi mucibince, doğrudan doğruya Heyeti Temsilîyemiz azası sıfatile, kabinede murahhas bulunmaları, tarafeynin icraat ve mukarreratında temini mutabakatı kâfil olacağı cihetle baisi memnuniyettir.

Efendiler, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz, var olan önlemlerin önemi ve özenle sürdürülmesi gerektiğini bildirdik (Belge 134).

Efendiler, Yunus Nadi Beyle, haberleşmemizin ertesi günü, sonunda, Başbakanıdan yanıt değil, ama Cemal Paşadan şu telgrafı aldık:

Harbiyeden, 7/10/1919 saat 12:7 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şimdiye kadar olan haberleşmelerin özeti:

1 - Hükûmet, sizinle düşünce birliğindedir ve ulusal iradenin egemenliğini, kabul eder. Ancak bir öcalma hükûmeti olmaktan çekinir. Suçluların cezalandırılmasını kanuna uygun şekilde yapmayı da uygun görüyor.

2 - Gadra uğramış valilerin uğradıkları haksızlıkların giderilmesini ve tazmin etmeyi, yetenekli olanların seçilip özellikle atanmalarını ve ordunun onur ve düzenini yeniden sağlamayı tümüyle üzerine alır.

3 - Devletin dışı karşı şeref ve onurunu yeniden sağlamak için ulusal iradeye ve Temsilci Kurula dayanacaktır.

4 - Temsilci Kurulun delegesi olarak ve tamamen içten ve saygılı bir duygu ile bilginiye sunuyorum ki, Temsilci Kurulun, hem dışarıya ve hem içeriye karşı egemen olduğu anlamına gelmeksizin, hükûmete yardımcı durumda kalmasını ister ve bu büyük gücün değerini bilir. İlk iş olarak, telgrafların karşılıklı olarak ve serbestçe çekilmesini ve eski yerleri korunarak görevlendirilecek ve yeniden atanacak komutanların hemen yola çıkabilmelerini, özellikle kabul edilen yeni Meb'usların Seçimi Yasasının dağıtılıp ilân edilebilmesini pek yararlı görür.

5 - Ulusal isteğe aykırı davranışlardan sakınılacağına söz verir isem, ayrıntıların şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına güvenirim. Yurdu kurtarma amacının gerçekleşmesine elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, ayrıntılar üzerinde direnilmemesine, yüksek yardımlarınızı bekler (a m h s n y) çok rica eder ve bütün değerli arkadaşlara da saygılarımı sunarım.

Savaşışleri Bakamı Cemal

Bu telgrafta hemen, olumlu ve içten olan şu yanıtımızı verdik:

Şifre

Sivas, 7/10/1919

Savaşışleri Bakamı Cemal Paşa Hazretlerine

K: Bildirdiklerinize madde madde sıra ile, aşağıdaki karşılık sunulur:

1 - Hükûmetin bizimle ortaklaşa ve birlik halinde, ulusal isteğin egemenliği ilkesini kabul etmesine, millet adına, teşekkürler sunarız. Hükûmetin ve Temsilci Kurul ile bütün ulusal örgütlerimizin öç alıcılıkla lekelenmesi, bizce de pek çok sakınılacak ve korkulacak bir şeydir. Bu noktada ve suçluların kanun yoluyla cezalandırılmaları gereğinde de, hükûmetle tamamen aynı düşüncedeyiz.

2 - İkinci maddedekilerden dolayı da, özellikle teşekkür ederiz. Yaptığımız sunularda, bu noktanın belirtilmesine şu nedenle gerek duyulmuştu:

Ulusal isteklerle Millî Harekâta karşı gelmeleri dolayısıyla, ulus tarafından görevden uzaklaştırılan bazı vali ve komutanlar, şekle uymak düşüncesiyle, geçici olsa bile gene aynı göreve getirilirse, oralarca kabullerine olanak görülemediğinden hükûmet erkine karşı uyumamazlık hali olabilir kaygısı idi.

3 - Üçüncü madde, özellikle teşekkürü değer. Allahın izni ile birleşmiş ve anlaşmış olarak, yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluk ve esenliğini sağlarız.

4 - Bütün içtenliğimizle ve büyük güvenle bilginiye sunarız ki, hükûmetin gösterdiği ciddilik ve içtenliğe karşı Temsilci Kurul; ne içeride ve ne dışarıya karşı, hiçbir vakit üstün durum almayacak, tersine birlikte kabul edilen görüşler çerçevesinde, hükûmetin etki ve gücünü kuvvetlendirip arttırmayı vatan ve ulusun esenliği için, ödev sayacaktır. Bu konuda kesinlikle kuşku duyulmaması ve kararsız kalınmamasını diler ve rica ederiz. Özellikle sizin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, doğrudan doğruya Temsilci Kurulumuzun, üyesi olarak, hükûmette delege bulunmanız, iki tarafın yaptıklarında ve kararlarında karşılıklı uygunluğun garantisini olacağından sevindiricidir.

Cemal Paşa hükûmet adına ulusal isteğe aykırı davranışlardan sakınılacağına söz veriyor

Artık kabine ile teşkilâtı milliyetimiz arasında, her noktada mutabakat ve itilâfi enzar hâsıl olduğu tahakkuk eylediğine nazaran, bittabi, muhaberat hususunda vazolunan takyida-tın refedileceği tabiidir. Ancak Heyeti Temsilîye, bütün Anadolu ve Rumelideki teşkilât me-rakizile muhafazai irtibat mecburiyetinde olduğundan, servis tarzında vukubulmakta olan muhaberatı telgrafiyemizin kemakân devamına müsaade buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Burada şunu da arz edelim ki, hükûmet evamirini tebliğe başladığı dakikada hiçbir ta-rafta bir gûna haile tesadüf etmemek ve bu suretle zerre kadar nüfuzu kesredilmemek lâzi-medden bulunmakla bu hususun temini için Heyeti Temsilîye tarafından icab edenlere lüzumu gibi tebligata bulunabilmek maksadile, kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ede-riz. Heyeti Temsilîye tarafından yapılacak tebligata esas olmak, millete emniyet bahşetmek üzere neşrini rica eylediğimiz kabine beyannamesinin mahrem olarak kablennişir bir sureti-nin heyetimize lûtf buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Çünkü bu beyannamede, bir ke-lime, milletçe sui tefehhümatın idamesini mucip olabileceğini ve Heyeti Temsilîyeyi de mille-te karşı pek müşkül bir vaziyette bırakabileceğini kemali samimiyetle arz ederiz.

Heyeti Temsilîye tarafından zatı şahaneye takdim olunacak bir arizai şükranive ile mil-lete yapılacak tebligat suretini kabl el icra zatı devletlerine şimdi arzedeceğiz ve bunların muh-teviyatına dair kabinenin vukubulacak mütaleatı, hürmetle nazarı dikkate alınacaktır.

Yeni İntihabi Meb'usan Kanunu hakkındaki mütaleamızı badehu arz etmek üzere, ka-nunu mezkûrun ne noktai nazardan yapılmış olduğunu lûtfen iş'ar buyurmanızı rica ederiz.

5- Esasatta itilâfi tam hâsıl olduktan sonra zatı devletlerle rüfekayi kiramınızın sami-miyetlerine şüphe edilemeyeceğinden tefferruat hakkında kendiliğinden mutabakatı efkârın husulpezir olacağı tabiidir. Acizleri ve bütün rüfekayi mesaimin en büyük hürmet ve samimi-yetlerimizle zatı devletinizin ve dahil bulunduğunuz kabinenin mazharı muvaffakiyat olma-sına ve bu sayede istihlâsı vatana matuf gayenin bir an evvel tecelli etmesine bütün mevcudi-yetimizle çalışacağımıza emniyet buyurmanızı arz ve burada hazır olan bilcümle rüfekanın selâm ve hürmetlerini takdim ederim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda "beyannamenin tesrii neşrine zaruret hâsıl olduğunu ve fakat nikatı lâzimeye dikkat olunduğu-nu bildiriyordu" (Ves. 135). Biz de aynı gecede, nezaket icabı olmak üzere, ce-vap verdik (Ves. 136).

Fakat, Efendiler, hükûmet beyannamesini kablennişir bize göstermek is-temediği anlaşılmıca, biz de millete olan beyannamemizi, bilâistisare neşrettik ve padişaha olan telgrafı da aynı suretle çektik.

Efendiler, 7 Teşrinievvel 1335 tarihli olan beyannamemiz; milleti, takip olunan yolda isabet ve muvaffakiyet olduğu ve muhafazai vahdetle, bugüne ka-dar olduğu gibi, devam edilmesi hususunda, bilvesile tenvir ve irşada ve kuvvei maneviyeyi takviyeye medar olmak maksadlarını ihtiva etmekte idi (Ves. 137).

Padişaha yazılan telgraf da millet namına teşekkürî tazammun ediyordu (Ves. 138, 139).

Efendiler, istitrat kabilinden küçük bir malûmat arzedeceğim. Heyetimiz, bütün memlekete, müşterek arzuyu millî icabını, tatbik ettirmeye çalıştığı sıra-da, tahtı işgalde bulunan İzmirde de, doğrudan doğruya tebligata bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesile anlaşmakta olduğumuz 7 Teşrinievvel 1335 tarihinde, İzmirde de şu telgrafı veriyorduk:

Müstaceldir İzmir Vilâyeti Aliyesine Sivas, 7 Teşrinievvel 1335

Şimdiye kadar, vaki olan tebligat ve iş'aratımızın vâsıl olup icabatının yapılmakta olup olmadığının, vâsıl olmamış ise, esbabı manianın sür'atı iş'arı mercudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heveti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal**

Artık hükûmet ile ulusal örgütlerimiz arasında, her noktada uyum ve çözüm birliği ol-duğu gerçekleştiğine göre, elbette, haberleşme konusunda konulan kısıtlamaların kaldırıl-cağı doğaldır. Şu var ki Temsilci Kurul, bütün Anadolu ve Rumelideki örgütlerin merkez-leriyle bağlarını korumak zorunda olduğundan, servis şeklinde yapılmakta olan telgraf ha-berleşmelerimizin eskisi gibi sürdürülmesine izin verilmesini özellikle rica ederiz. Burada şunu da bilginize sunalım ki, hükûmet emirlerini bildirmeye başladığı dakikada hiçbir taraftan herhangi bir engele rastlamamak ve bu yoldan en küçük miktarda bile etkisi azaltılma-mak gerekmele bunun sağlanması için Temsilci Kurul tarafından gerekenlere gereği gibi bildiride bulunulabilmek amacıyla kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Temsilci Kurul tarafından yapılacak bildirilere dayanarak, ulusa güven vermek üzere yayı-mını rica ettiğimiz hükûmet bildirisinin yayımlanmadan önce gizli olarak bir örneğinin Ku-rulumuza gönderilmesini özellikle dileriz. Çünkü bu bildiride, bir kelimenin, milletçe yan-lış anlayışların sürdürülmesine neden olabileceğini ve Temsilci Kurulu da millete karşı pek zor bir durumda bırakabileceğini bütün içtenliğimizle bilginize sunarız.

Temsilci Kurul tarafından padişaha sunulacak bir teşekkür yazısı ile millete yapılacak bildiri örneğini önceden bilginize şimdi sunacağız ve bunların içerikleri hakkında hükûme-tin düşüneceği hususlar, saygıyla dikkate alınacaktır.

Yeni Mebusların Seçimi Kanunu hakkındaki düşüncelerimizi daha sonra sunmak üzere, bildirilen kanunun hangi görüş açısından yapılmış olduğunu lûtfen bildirmenizi rica ederiz.

5 - Temel konularda tam anlaşmaya varıldıktan sonra sizin ve değerli arkadaşlarınızın içtenlikleriniz kuşku götürmeyeceğinden ayrıntılar hakkında kendiliğinden düşünce uygun-luğu oluşacağı doğaldır. Ben ve bütün çalışma arkadaşlarım en büyük saygı ve içtenlikle si-zin içinde bulunduğunuz hükûmetin başarıya ulaşmasına ve bu sayede yurdun kurtarılma-sına yönelik amacın bir an evvel elde edilmesine bütün varlığımızla çalışacağımıza güven-nenizi diler ve burada hazır olan bütün arkadaşlarımın selâm ve saygılarını sunarım.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece karşılık verdi. Bunda "bildirinin yayı-mının çabuklaştırılması zorunlu oluverdiğini ve fakat gerekli noktalara dikkat edildiğini bildiriyordu" (Belge 135). Biz de aynı gecede, naziklik gereği olmak üzere, yanıt verdik (Belge 136).

Fakat, Efendiler, hükûmetin, bildirisini yayımlanmadan önce bize göster-mek istemediği anlaşılmıca, biz de millete olan bildirimimizi, danışmadan ya-yımladık ve padişaha olan telgrafı da böylece çektik.

Efendiler, 7 Ekim 1919 tarihli olan bildirimiz; milleti, izlediğimiz yolun doğru ve başarıya ulaştırıcı olduğu ve birliği korumakta, bugüne kadar oldu-ğu gibi, devam edilmesi konusunda, fırsattan yararlanarak halkı aydınlatmak ve doğru yolu göstermek ve moral yükseltmek amaçlarını içermekte idi (Bel-ge 137).

Padişaha yazılan telgraf da ulus adına teşekkürî içeriyordu (Belge 138, 139).

Efendiler, söz arasında küçük bir bilgi sunacağım. Kurulumuz, bütün memlekete, ortak ulusal amaç gereğini uygulatmaya çalıştığı sırada, işgal al-tında bulunan İzmirde de doğrudan doğruya bildirimler yapıyordu. Ali Rıza Paşa hükûmetiyle anlaşmakta olduğumuz 7 Ekim 1919 tarihinde, İzmirde de şu telgrafı veriyorduk:

İvedidir İzmir Valiliği Yüksek Katına Sivas, 7 Ekim 1919

Şimdiye kadarki, bildirimlerimizin alınıp gereğinin yapılmakta olup olmadığının, alın-mamış ise, bunu önleyen nedenlerin hızla bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal**

İzmir'in ve İzmir valisinin ne hal ve şerait dahilinde bulunduğu, şüphesiz malûmumuz idi. Tebligatımızı alıp alamıyacağı meşkûk olmakla beraber, tatbik edemeyeceği tabî idi. Fakat, biz, bütün memleket mukadderatı ile meşgul ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezi olduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte fayda görüyorduk.

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait, mesail ve vekayie temas etmişken, burada küçük bir noktayı daha, izah etmeme müsaadenizi rica edeceğim. 8 Teşrinievvel 1335 tarihli olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telgrafta, şöyle bir mütalea bastü beyan olunuyordu:

"Heyeti Temsilîyeden Zatı Samilerile, Rauf Beyefendinin ve bu kıbalde olan zevatı müessirei âliyenin, meb'us olduktan sonra da, bir veçhile hükûmete karışmayarak daima Meclisi Millîdeki grubun başında nâfiz ve kabinenin şekli terkihi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Millî içinde nâfiz ve murakıp bulunmayı, en mühim bir hadisei muvaffakiyet ve elzemüttatik bir karar addeylerim."

"Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali, kendi dairesinden çıkıp da hükûmet işine karışınca, Meclisi Millî daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin felahı tammı şiddetle mevzuubahs olan bu devrede, işbu maruzatım etrafında, kat'î bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemali hürmetle istirham eylerim."

Efendiler, filhakika, Erzurumda bulunduğum zamanlarda, Kâzım Kara Bekir Paşa, vicahen de bu mütaleaya mümasil mütalealar serdeylemişti. Benim de, dermeyan ettiğim mütaleat şu mealde idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin mevcudiyet ve iradesini tebarüz ettirmek ve bunu sarsılmaz bir tarzda, Meclisi Millîde temsil etmek lâzımdır. Bu da, memlekette millî bir mefkûre etrafında, kuvvetli bir teşkilât yapmak ve bu teşkilâta müstenit, Mecliste bir grup, bulundurmakla mümkündür. En zinüfuz zevatın gayesi; bu olmalıdır. Halbuki, şimdiye kadar görüldüğüne nazaran, asıl olan bu cihete ehemmiyet verilmeksizin, az, çok kendinde liyakat görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hürsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların teşkil ettiği hükûmetlerin mesnetleri, millî teşkilâta merbut, Mecliste kavi bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, millî meclisler, şeref ve kudreti millîyeyi temsil edemiyor, arzuyu millî tecelli edemiyor ve icabatı tatbik olunamıyor. Binaenaleyh bizim için ilk ve en esaslı prensip; evvelâ, memlekette teşkilâtı millîyeyi vücuda getirmek, sonra da, bu teşkilâttan kuvvet alan bir grubun başında, mecliste çalışmak olmalıdır. Hükûmet teşkiline veya teşekkül edecek herhangi bir hükûmete dahil olmaya kalkışmakta fayda yoktur. Çünkü bu mahiyette bir hükûmet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet ifa edemeden, derakap düşmeye veyahut padişaha dayanarak meclise karşı ve dolayısıyla millete karşı vaziyet almaya mecbur olacaktır ki, birincisinde, istikrarsızlık gibi büyük bir mahzur tevali edecek; ikincisinde de, hakimiyeti millîyenin, bittedriç madum hükûme getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, meşmulü utulamız olduğu ve filen de sübut bulduğu veçhile, biz evvelâ memlekette teşkilâtı millîye yaptık. Sonra meclisi topladık. Evvelâ meclis hükûmeti yaptık. Ondan sonra da hükûmet yaptık.

İzmirin ve İzmir valisinin ne durum ve koşullar içinde bulunduğunu, elbette biliyorduk. Bildirilerimizi alıp alamıyacağı belli olmamakla birlikte, uygulayamıyacağı doğaldı. Fakat, biz, bütün ülke kaderi ile uğraşan ve yabancıların yurda girmesini tanımayan bir güç odağı bulunduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte yarar görüyorduk.

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlerle ilgili, işler ve olaylara değinmişken, burada küçük bir noktayı daha açıklamama izninizi rica edeceğim.

8 Ekim 1919 tarihli olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telgrafta, şöyle bir düşünce uzun uzun dile getiriliyordu:

"Temsilci Kuruldan sizinle, Rauf Beyefendinin ve bu değerli olan etkin yüksek kişilerin, meb'us olduktan sonra da, hiç bir surette hükûmete karışmayarak daima Ulusal Meclisteki grubun başında etkin ve hükûmetin oluşturulmuş şekli ve ileri gelenlerinin değer ve kimlikleri ne olursa olsun, daima Ulusal Meclis içinde etkin ve denetleyici durumda bulunmayı, en önemli bir başarı olayı ve uyulması pek çok gerekli bir karar sayarım."

"Bir umudun ve bir grubun en yüksek ve en yetenekli tanınmış ileri gelenleri kendi çevrelerinden çıkıp da hükûmet işine karışınca, Ulusal Meclis hep zayıf kalmış ve türlü akımlar karşısında ya sürüklenmiş ya da parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin tam kurtuluşunun önemle sözkonusu olduğu bu dönemde, bilginize sunduklarım konusunda, elimizde kesin bir karar bulunmasını üstün saygılarla dilerim."

Efendiler, gerçekten, Erzurumda bulunduğum zamanlarda, Kâzım Kara Bekir Paşa yüzyüze konuşmalarla da bu düşünceye benzer düşünceler ileri sürmüştü. Benim de, belirttiğim düşünceler şöyle idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin varlığını ve iradesini göstermek ve bunu sarsılmaz bir biçimde, Ulusal Mecliste temsil etmek gerekir. Bu da, memlekette ulusal bir ülkü etrafında, kuvvetli bir örgüt kurmak ve bu örgüte dayanan, Mecliste bir grup, bulundurmakla olabilir. En etkin kişilerin amacı; bu olmalıdır. Halbuki, şimdiye kadar görüldüğüne göre, asıl olan bu yöne önem verilmeksizin, az, çok kendinde değer görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hürsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların oluşturduğu hükûmetlerin dayanacakları, ulusal örgütlere bağlı, Mecliste kuvvetli bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, millî meclisler, ulusal onur ve gücü temsil edemiyor, ulusun isteği beliremiyor ve gereği uygulanamıyor. Bundan dolayı bizim için ilk ve en esaslı ilke; önce, memlekette ulusal örgütleri kurmak, sonra da, bu örgütlerden güç alan bir grubun başında, mecliste çalışmak olmalıdır. Hükûmet kurmaya veya kurulacak herhangi bir hükûmete girmeye kalkışmakta yarar yoktur. Çünkü bu nitelikte bir hükûmet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet yapmadan, hemen düşmek ya da padişaha dayanarak meclise karşı ve dolayısıyla millete karşı durum kalmak zorunda kalacaktır ki, birincisinde, kararsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek, ikincisinde de, ulusal egemenliğin yavaş yavaş yok sayılabilecek bir duruma getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, bildiğiniz ve yapılanlarla kanıtlanmış olduğu gibi, biz önce memlekette ulusal örgütleri kurduk. Sonra meclisi topladık. Önce meclis hükûmeti yaptık. Ondan sonra da hükûmet yaptık.

Bundan başka, münasebet düşdükçe, kabineye girilmiyeceği ve yüksek makam ve memuriyetler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve mil-lî gayeden başka hiçbir maksat takip etmediğimize ve en büyük hissei faaliyeti-mizin, Kuvayi Millîyenin, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da, tevzi-nine hasrı mesai etmekten ibaret bulunduğu dair millete karşı beyanat ve teb-ligatımız vukubulmuştu. Kâzım Kara Bekir Paşa telgrafnamesinde, Erzurum-daki mütealeatımı ve bu noktâ nazardan olan tebligatımızı tahattur ettirerek, beyanı takdirat eyledikten sonra, "fakat, bu güzel azim ve kararın şimdiye ka-dar, bizde görünmüş tecarip ve netayicine nazaran, daha şümüllü olmasını da hassaten arz ve mütealea eylerim" diyorlardı (Ves. 140).

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu mütealea ve teklifi, telgrafname-lerinin sonunda söyledikleri gibi vatan ve milletin halâsı mevzuubahs olduğu bir devirde ve benim izah ettiğim veçhile henüz, memlekette hiçbir teşkilât ve meclis yok iken ve meclis toplandığı zaman da mecliste böyle bir teşkilâta ve kudreti millîyeye güvenir mefkûre sahibi bir grup ispatı mevcudiyet edememiş-ken, her ne suretle olursa olsun hükûmet teşkiline veya teşekkül edecek hükû-mete dahil olmaya heves etmek elbette doğru olamazdı. Bu tarzı harekete, memleket ve millet menafîine hizmet emelinden ziyade, şahsî hurs ve menfaat veya hiç olmazsa cehalet atfetmekte, itikadımca asla isabetsizlik olmaz.

Ancak, Efendiler, Kara Bekir Paşanın dediği gibi kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, mecliste taazzuv etmiş siyasî bir grubun en müessir azayı âliyesinin, daima meclis içinde nâfiz ve murakıp kal-ması, en mühim bir hadisei muvaffakiyet ve elzemüttatbik bir karar addoluna-maz.

Cidden hakimiyeti millîye esası üzerinde tedvir olunan medeni devletlerde, kabul edilmiş ve filen cari bulunan esas; milletin, amali umumîyesini azamî temsil eden ve bu amalin taallûk ettiği menafî ve icabatı, en yüksek kudretle ve salâhiyetle yapabilecek zümrei siyasîyenin, umuru devletin idaresini deruhde etmesi ve bunu en yüksek liderinin duşu mes'uliyetine tevdi etmesi, prensibinden ibarettir.

Zaten bu şeraiti ihraz edemiyen bir hükûmet ifayı vazife edemez. Hükû-metin, kuvvetli grup azası meyanından ve fakat birinci derecede olmayanların-dan zayıf bir hükûmet yapmak ve onu fırkanın birinci liderlerinin talimat ve nasayihile yürütmeye kalkışmak fikri, bittabi doğru değildir. Bunun feci neta-yici bilhassa Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki rüesasının elinde baziçe olan sadrazamlardan ve onların hükûmetlerinden, millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste, hâkim olan fırkanın, hükûmet teşkilini, muhalif ve ekalliyette bu-lunan bir fırkaya terketmesi ise asla mevzuubahs olamaz.

Kaideten ve usulen milletin ekseriyetini temsil eden ve gayei mahsusası ba-riz olan fırka, hükûmeti teşkil mes'uliyetini üzerine alır ve kendi gaye ve pren-siplerini memlekette tatbik eder.

Zaten cümlelerin malûmu olan ve o yolda hareket edilmekte bulunan bir hakikati, burada tevzihten maksadım; vatanperverlik, ulüvvü ahlâk, in-sanı kâmillik ve buna mümasil birtakım evsafı güzide icabı gibi gösterilmek

Bundan başka, yeri ve zamanı geldikçe, bakan olunmayacağı ve yüksek makam ve görevler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve ulusal amaçtan başka hiçbir amaç da gütmendiğimize ve en büyük çalışma payımızın, Ulusal Gücün, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da sadece donatılma-sına çalışmaktan ibaret bulunduğu hakkında millete karşı söz ve bildirilerimiz olmuştur. Kâzım Kara Bekir Paşa telgrafında Erzurumdaki düşüncelerini ve bunlara dayalı bildirilerimizi hatırlatarak, övgüde bulunduktan sora, "ama, bu güzel dayanç ve kararın şimdiye kadar, bizde görülmüş denemeler ve sonuç-lara göre, daha geniş kapsamlı olmasını da özellikle düşünür ve bilginize su-narım" diyordu (Belge 140).

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu düşünce ve önerisi, telgrafının sonunda söylediği gibi vatan ve milletin kurtuluşu sözkonusu olduğu bir dö-nemde ve benim açıkladığım gibi daha, memlekette hiçbir örgüt ve meclis yok iken ve meclis toplandığı zaman da mecliste böyle bir örgüte ve ulusal güce güvenir ülkü sahibi bir grup ortaya çıkamamışken, herne şekilde olursa olsun hükûmet kurmaya veya kurulacak hükûmete girmeye heves etmek elbette doğru olamazdı. Böyle bir davranışı, memleket ve millet yararına hizmet ama-cından çok, kişisel hırs ve çıkar veya hiç olmazsa cehalet olarak yorumlan-mak, kanımca çok yerinde olur.

Ancak, Efendiler, Kara Bekir Paşanın dediği gibi hükûmetin kuruluş biç-i-mi ve üyelerin değer ve nitelikleri ne olursa olsun, mecliste oluşmuş siyasî bir grubun en etkin yüksek üyelerinin, her zaman meclis içinde etkin ve denetici kalması, en önemli bir başarı ve uyulması pek çok gerekli bir karar sayılamaz.

Gerçekten ulusal egemenlik ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde, ka-bul edilmiş ve etkin olarak bugün de geçerli olan temel kural; ulusun bütün umularını en çok temsil eden ve bu umularla ilgili yarar ve gerekleri, en yük-sek güçle ve yetkiyle gerçekleştirebilecek siyasal grubun, devlet işlerinin yö-netimini ele alması ve bunu en yüksek liderinin sorumluluk omuzuna yükle-mesi, ilkesinden başka bir şey değildir.

Aslında bu nitelikleri kazanmamış olan bir hükûmet görev yapamaz. Hükûmetin, kuvvetli grup üyeleri arasından ve fakat birinci derecede olma-yanlarından güçsüz grup hükûmet yapmak ve onu partinin birinci liderlerinin emir ve öğütleriyle yürütmeye kalkışmak düşüncesi, elbette doğru değildir. Bu-nun acıklı sonuçları özellikle Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin elinde oyuncak olan başbakanlardan ve onların hükûmetlerinden, millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste, çoğunlukta olan partinin, hükûmet oluşturmaya, muhalif ve azınlıkta bulunan bir partiye bırakması ise hiç söz konusu olamaz.

Kural ve yöntem gereği milletin çoğunluğunu temsil eden ve özel amacı belli olan parti, hükûmeti oluşturma sorumluluğunu üzerine alır ve kendi amaç ve ilkelerini memlekette uygular.

Aslında herkesçe bilinen ve o yolda uygulanmakta olan gerçeği, burada açıklamaktan amacım; yurtseverlik, ahlâk yüceliği, yetkin kişilik ve buna benzer birtakım seçme nitelikler gereği gibi gösterilmek istenilen boş sözlere karşı, mil-

istenilen safsatalara karşı, milletin ve nesli atının nazarı dikkat ve intibahını celbetmektir. Bu mütaaleatıma vesile teşkil etmiş olan Kâzım Kara Bekir Paşanın da bu noktada, umumiyetle benimle hemfikir ve hemmütaalea bulunduğu asla şüphem yoktur. Çünkü Kâzım Kara Bekir Paşanın maksudu, elbette, yalnız benim veya Heyeti Temsiliyede bulunan bazı arkadaşların hükûmet yapmamasını veya hut hükûmete girmemesini istihdaf etmek değildi. Kâzım Kara Bekir Paşa, bu meseleye ait telgrafnamesinde, Rauf Beyin ve benim ismimi zikrederken "bu kıbalde olan zevatı müessirei âliye" demiş olduğuna ve kendisini aynı kıbalde gördüğü tabii bulunduğu göre, şüphesiz, kendileri de prensiplerinden hariç kalmamak bedihi idi. Halbuki Kâzım Kara Bekir Paşa, hatıramda yanılmıyorsa, meb'us olarak, Mecliste çalıştığı sırada, bir vaziyetin icabı olarak, yeni bir heyeti hükûmet teşkili mevzuubahs oldu. Ben, bu hususta müdavelei efkâr eylemek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Heyeti Vekile arkadaşları ve sair on, on beş arkadaşı ve bu meyanda Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada nezdime davet etmiştim. Kâzım Kara Bekir Paşa, nezdime gelmeden evvel, o tarihte Fırka Kâtibi Umumisi bulunan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve ağılebi ihtimal hükûmet riyasetini teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin vaziyet hakkında tenevvürüne yardım edecek malûmat varsa bildirmesini söylemiştim.

Kâzım Paşanın, Çankayada, içtima ve müzakere esnasındaki vaz'ı da hazırın tarafından manidar görülmekten hâli kalmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, esnayı müzakerede "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak dermeyeran etmişti. Cereyanı müzakere bir noktaya saplandı: Hükûmet reisi Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde müdavelei efkâr edilirken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Teşrinivel 1335 tarihinde tavsiye ettiği veçhile "kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Millî içinde, nazif ve murakıp kalmağı elzemütatbik bir karar addettiğini" beyan etmedi. Bilâkis vaziyeti, hükûmet teşkiline salâhiyettar kılınmasını arzu eder mahiyette görülmüyordu. Halbuki, henüz vatan ve milletin felahı tammının mevzuubahs olduğu devrin müthiş ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Müzakereyi intaç etmedim, verdiğim bir teneffüs esnasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Kara Bekir Paşalardan birini hükûmet reisliğine intihapta, hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp "meselenin, şahsî ve basit bir mesele olmadığını ve mesuliyetin vatanî ve büyük olduğunu izahtan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini vicdanlarına müracaat ederek bizzat söylemeleri talebinde bulunacaktı."

Tekrar, toplandık. Hükûmeti, ya Fethi Bey veya Kara Bekir Paşa teşkil edecektir. Netice müzakeralardan bunu anlıyorum. Meselenin hallinde, Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım; dedim. Kabul olundu. Müşir Paşa, Fethi Bey ve Kara Bekir Paşayı aldı. Bahçeye çıktılar, izah ettiğim gibi hareket olunmuş. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Müşir Paşa da bu kanaatte bulunmuş ve Fethi Bey intihap edilmiştir. Bu suretle Kara Bekir Paşanın hükûmet teşkiline memur edilmesine delâlet fırsatı zail olmuş.

*
* *

letin ve gelecek kuşağın dikkatini çekmek ve gözlerini açmalarını istemektir. Bu düşüncelerimi bildirmeme yol açan Kâzım Kara Bekir Paşanın da bu noktada, genellikle benimle aynı düşünce ve aynı görüşte bulunduğu hiç kuşum yoktur. Çünkü Kâzım Kara Bekir Paşanın amacı, elbette, yalnız benim veya Temsilci Kurulda bulunan bazı arkadaşların hükûmet yapmamasını veya hut hükûmete girmemesini hedeflemek değildi. Kâzım Kara Bekir Paşa, bu konuyla ilgili telgrafında, Rauf Beyin ve benim ismimi sayarken "bu değerli etkin yüksek kişiler" demiş olduğuna ve kendisini aynı değerli gördüğü doğal bulunduğu göre, kuşkusuz, kendisinin de ilkeleri dışında kalmayacağı açıkça anlaşılmaktaydı. Halbuki Kâzım Kara Bekir Paşa, anımsamamda yanılmıyorsa, meb'us olarak, Mecliste çalıştığı sırada, bir durumun gereği olarak, yeni bir kabine kurmak söz konusu oldu. Ben, bu konuda düşünce alışverişinde bulunmak için, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve hükûmetteki arkadaşları ve başka on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada yanıma gelmeye çağırışmışım. Kâzım Kara Bekir Paşa, yanıma gelmeden önce, o tarihte Parti Genel Sekreteri olan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini çağırıştığımı ve büyük bir olasılıkla hükûmet başkanlığını önereceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin durum hakkında aydınlanmasına yardım edecek bilgiler varsa bildirmesini söylemiştim.

Kâzım Paşanın, Çankayada, toplantı ve görüşmeler sırasındaki tutumu da hazır bulunanlarca anlamlı görülmekten uzak kalmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, görüşmeler sırasında "Bu yoldan da millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve uygun olarak bildirmişti. Görüşmelerin akışı bir noktaya saplandı: hükûmet başkanı Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde düşünce alışverişinde bulunulurken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 tarihinde öğütlediği gibi "kabinenin oluş şekli ve üyelerinin değer ve nitelikleri ne olursa olsun, her zaman Ulusal Meclis içinde, etkin ve denetici kalmayı uyulması en gerekli bir karar saydığını" söylemedi. Tersine durumu ve tutumu, hükûmet kurmaya yetkili kılınmasını ister nitelikte görülmüyordu. Oysa ki daha, vatan ve milletin tam kurtuluşunun söz konusu olduğu dönemin korkunç ve karanlık bir başka evresini yaşıyorduk.

Görüşmeleri sonuçlandırmadım, verdiğim bir ara tatili sırasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Kara Bekir Paşalardan birini hükûmet başkanlığına seçmekte, hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp "sorunun, kişisel ve önemsiz bir iş olmadığını ve sorumluluğun ülkeyi ilgilendirir nitelikte ve büyük olduğunu açıkladıktan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini ellerini vicdanlarına koyarak kendileri söylemelerini onlardan isteyecekti."

Yeniden toplandık. Hükûmeti, ya Fethi Bey ya da Kara Bekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucunda bunu anlıyorum. Sorunun çözümlemesinde, Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım; dedim. Kabul olundu. Mareşal, Fethi Bey ve Kara Bekir Paşayı aldı. Bahçeye çıktılar. Anlattığım gibi davranılmış. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Mareşal Paşa da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Böylece Kara Bekir Paşanın hükûmet kurmakla görevlendirilmesine yardım fırsatı ortadan kalkmış oldu.

*
* *

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesile başladığımız temas noktasına gelelim: Arzetmiştim ki, hükûmet, bize, beyannamesini neşrinden evvel vermediği için, biz de, millete olan beyannamemizi, hükûmetin mütaleasını almaya lüzum görmeden neşretmiştik.

Bunun üzerine, hükûmet, Cemal Paşa vasıtasile daha dört maddenin vesa-iti muhtelifle ile tamimini lüzumlu görmekte olduğunu, 9 Teşrinievvelde bildir-di. Bu maddeler, şunlardı:

1) İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı,

2) Devleti Osmanîyenin Harbi Umumîye karışması doğru olmadığı ve mü-sebpleri aleyhinde tayini esami suretile bazı neşriyat icrası ve haklarında ta-kibat ve mücazâtı kanunîyenin tertibi,

3) Harp esnasında yapılan her nevi cinayat faillerinin cezayı kanunîden kurtulmıyacakları,

4) İntihabatın serbest cereyan edeceği.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların tavzih ve tamimi, da-hilen ve haricen birtakım suitelâkkiyatın önüne geçeceğinden bahisle, memle-ketin menafii âliyesi icabı olarak sureti mahsusada hüsnü telâkkisini rica edi-yordu (Ves. 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin, nekadâr zayıf ve nahif düşündüğü-nü ve hakikati görmekteki kasrı basarını anlamak için, bu maddeler adeta bir miyardır. Devletin, içine düştüğü girivei izmihlâlin umku dehşetini görmekten âciz olan zavallılar, bittabi ciddî ve hakikî çareyi görmemek için gözlerini yu-marlar. Çünkü, o ciddî ve hakikî çare, kendilerini, daha çok tethiş eder.

Akıl ve ferasetlerindeki mahdudiyet, tabî ve ahlâklarındaki zâf ve tereddüt icabı böyledir.

Çoktan, bende olduğuna şüphe kalmamış olması lâzım gelen, padişah ve halifenin, bendeliği ile ihraz olunabilecek makamı iktidarın, iktidarsızlığa nü-mune olması tabî değil midir?

Ferit Paşayı istihlâf eden, Ali Rıza Paşa ve evvelki kabineden müdevver ve yeni rüfekayı mesaisi, Ferit Paşanın bıraktığı noktadan başlayarak, onun inta-ca muvaffak olamadığı amali ağıyarı takip ve intaca çalışmaktan başka, zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce, vazihan malûm idi. Fakat, tahmin ve takdir buyurulacak birçok esbap ve mülâhazata binaen, hâzım ve sabûr davranmaktan başka çarei mu-vaffakiyet yok idi.

Efendiler, itilâf eylemiş görünmeyi muvafık mütalea ettiğimiz bu yeni ka-bine ile, bizim noktai nazarlarımızda mevcut ihtilâfın inkişaf eden mebadisini görmek için, bu dört maddeye ait mütaleamızı ihtiva eden cevabımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtnamelerinin ilk günlerine ait sayfelerinde lûtfen bir defa da-ha gözden geçirirsiniz (Ves. 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbuldaki matbuat mensubini, bir cemiyet teşkil etmişler ve Tasviriefkâr, Vakıt, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri na-muna, 9 Teşrinievvelde, bazı sualler soruyorlar ve neşriyata esas olacak noktai nazarlar, talep ediyorlardı. Bunlara, icap eden hususat ve malûmat bildirildi (Ves. 143).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetile başladığımız görüşme noktasına ge-lelim:

Bilginize sunmuştum ki, hükûmet, bize, bildirisini, yayımlanmadan önce vermediği için, biz de, ulusa yaptığımız bildirimimizi, hükûmetin düşüncesini almaya gerek duymadan yayımlamıştık.

Bunun üzerine, hükûmet, Cemal Paşa aracılığı ile daha dört maddenin değişik araçlarla yayımlanmasını gerekli bulmakta olduğunu, 9 Ekimde bildir-di. Bu maddeler, şunlardı:

1) İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı,

2) Osmanlı Devletinin Genel Savaşa karışması doğru olmadığı ve savaşa sürükleyenlere karşı adları belirtilerek birtakım yayımlar yapılması ve hakla-rında kovuşturma yapılarak yasal cezalar uygulanması,

3) Savaş içinde işlenen her türden cinayetleri işleyenlerin yasal cezadan kurtulmıyacakları,

4) Seçimlerin serbest yapılacağı.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların belirtilmesinin ve yayılmasının, içerde ve dışarıda birtakım fena yorumların önüne geçeceğin-den söz ederek, memleketin yüksek çıkarları gereği olarak özellikle iyi karşı-lanmasını rica ediyordu (Belge 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin, nekadâr güçsüz ve cılız düşündüğü-nü ve gerçeği görmekteki kısa görüşlülüğünü anlamak için, bu maddeler sanki bir ölçüdür. Devletin, içine düştüğü dağılma uçurumunun korkunç derinliğini göremeyen zavallılar, elbette ciddî ve gerçek çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o ciddî ve gerçek çare, kendilerini, daha çok korkutur.

Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlâklarındaki düşüklük ve yoz-laşma gereği böyledir.

Çoktan, kendisinin de köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken, padişah ve halifenin, köleliği ile elde edilebilecek iktidarın, iktidarsızlığa ör-nek olması doğal değil midir?

Aslında Ferit Paşadan sonra gelen, Ali Rıza Paşa ve önceki hükûmetten kalan ve yeni katılan çalışma arkadaşları, Ferit Paşanın bıraktığı noktadan başlayarak, onun sonuçlandırmayı başaramadığı yabancı isteklerini izlemek ve sonuçlandırmaya çalışmaktan başka ne yapabilecekti?

Bunu, biz, açıkça biliyorduk. Ama, kestirip kavrayabileceğiniz birçok neden ve düşüncelerle, hazımlı ve sabırlı davranmaktan başka başarı çaresi yok idi.

Efendiler, anlaşılmış gibi görünmeyi uygun düşündüğümüz bu yeni hükûmetle, bizim görüşlerimiz arasındaki uyuşmazlığın gelişen başlangıcını görmek için, bu dört maddeye ilişkin düşüncelerimizi içeren karşılığımızı, Bü-yük Millet Meclisi tutanaklarının ilk günleriyle ilgili sayfelerinde lûtfen bir defa daha gözden geçirirsiniz (Belge 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbul basınında çalışanlar, bir dernek kurmuş-lar ve Tasviriefkâr, Vakıt, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri adına, 9 Ekimde, birtakım sorular yöneltiyorlar ve yapacakları neşriyata esas olacak görüşler, istiyorlardı. Bunlara, gereken hususlar ve bilgiler bildirildi (Belge 143).

Bu matbuat heyetinin reisi olan Velit Beyin de kendi gazetesi namına şayanı dikkat sualleri ihtiva eden bir telgraftı vardı. Ona da yaverim vasıtasile cevap verdirdim (Ves. 144). Bunları vesaik meyanında mütalea buyuracaksınız.

Efendiler, yeni Heyeti Vükelâya dahil ve Heyeti Temsilîyerniz murahhası sıfatını haiz bulunan Cemal Paşa ile vukubulan ve bulmakta olan muhaberatımız, heyeti aliyenize, Dahiliye Nezareti makamını işgal etmiş bulunan, Damat Mehmet Şerif Paşadan bahsetmeyi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile itilâf zemini ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti tesmi me başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini ilk tebliğ eden 2 Teşrinievvel tarihli tamimi muhteviyatı, tahattur buyurulursa, orada, şu cümlelere tesadüf edilir:

"Efradı milletin bir vıfak ve ittihadı tam halinde olması, devletin menafii hakikîyesi icabatından bulunduğu halde, bir müddettir, dahili memlekette, asarı nifak ve şikak runüma olması, müşkülâtın bir kat daha tezayüdünü müstelzim olmak itibarile, pek ziyade şayanı teessüftür."

"... Muvaffakiyet... hükûmetin telkinatına mutavaatle, menafii memlekete muzır harekâtın mücanebet edilmekle hâsıl olacağından hemen merkez ve mülhakata bu dairede icrayı vesaya ediniz" (Ves. 145).

Efendiler; Damat Ferit Paşadan, daha akıllı olduğu rivayet edilen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da, bizi dağ, bağı "seml solda - Simple soldat" telâkki eden bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi kendi aklı eblehfiribanesince gafil ve gayrimüdekkik farzediyordu galiba...!

Halbuki, biz, derakap, Nazır Paşanın maksadı denaetini anlamış ve daha müteyakkız bir vaziyet almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim ef'al ve harekâtımızı ve Ferit Paşa Kabinesini iskat zımnında milletçe tatbik olunan icraatı, memlekette asarı nifak ve şikak olarak tavsif ve pek ziyade teessüf ediyor.

Hükûmetin telkinatına mutavaat ve muzır harekâtın mücanebet telkinini hemen bütün memlekete neşir için isticale ediyor.

Bir de, Efendiler, hükûmetin, Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasile intişar eden beyannamesinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Ves. 146).

"Heyeti Vükelâyı hazıra mütecanistir." Çok doğrudur. Bu cihet kemalile tavazzuh edecektir.

"Hututu esasiyede müttehidülefkârdır. Hiçbir fırkaya mensup değildir. Muhtelif siyâsî grupların hiçbirine dahi temayül etmiyor. Hepsinden muaveneti maneviyeye intizarda bulunuyor."

Bu cümlelerden çıkan mana sarihtir. Hükûmet, teşkilâtı millîye ve onu idare eden Heyeti Temsilîye ile beraber değildir. Hatta, temayülü dahi yoktur. İtilâf ve Hürriyet Fırkasından, Muhipler Cemiyetinden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan, ilâahiri mevcut olan cemiyetlerden ne kadar muavenete intizar ediyorsa bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa vasıtasile bizi işgal ve işfale matuf telgraflar muhteviyatı hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Mukadderatı memleketin, vükelâyı millet vesatetile tayini ehassı amalimizdir."

Bu basın kurulunun başkanı olan Velit Beyin de kendi gazetesi adına dikkate değer sorular içeren bir telgraftı vardı. Ona da yaverim aracılığıyla yanıt verdirdim (Belge 144). Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

Efendiler, yeni hükûmete giren ve Temsilci Kurulumuz delegesi niteliğinde olan Cemal Paşa ile yapılan ve yapılmakta olan haberleşmemiz, yüksek topluluğunuza, İçişleri Bakanlığına gelmiş bulunan, Damat Mehmet Şerif Paşadan söz etmeyi geciktirdi.

Biz, yeni hükûmetle anlaşma yolu ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Bakan olduğunu ilk bildiren 2 Ekim tarihli genelgenin içeriğini, hatırlarsanız, orada, şu cümlelere rastlanır:

"Ulus bireylerinin uyuşma ve birlik içinde bulunmaları, devletin gerçek çıkarları gereğinden bulunduğu halde, bir süredir ülke içinde, uyuşmazlık ve bölünme belirtileri görülmesi güçlüklerin bir kat daha artmasına neden olmak dolayısıyla, pek çok üzücüdür."

"...Başarı...hükûmetin önerilerine uymakla, ülke çıkarlarına zarar verecek davranışlardan kaçınmakla sağlanabileceğinden hemen merkezlere ve onlara bağlı yerlere bu yolda öğütler veriniz" (Belge 145).

Efendiler; Damat Ferit Paşadan, daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da, bizi azgın eşiya, basit bir asker parçası sayan bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi kendi aklınca, o ancak aptalları kandırabilecek aklınca aymaz ve araştırmaz sayıyordu galiba...

Oysa ki, biz, hemen, Nazır Paşanın alçakça amacını anlamış ve daha uyanık, (tetikte) bir durum almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim yaptıklarımızı ve davranışlarımızı ve Ferit Paşa Hükûmetini düşürmek için milletçe uygulanan eylemleri, ülkede uyuşmazlık ve bölünme belirtileri sayıyor ve pek çok acımıyor.

Hükûmetin telkinlerine uyulması ve zararlı davranışlardan kaçınılma öğütlerini hemen bütün ülkeye yaymak için acele ediyor.

Bir de, Efendiler, hükûmetin, İçişleri Bakanı Mehmet Şerif imzasile yayımlanan bildirisinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Belge 146).

"Şimdiki hükûmet üyeleri bağdaşıktır (omojen)." Çok doğrudur. Bu yön bütünüyle ortaya çıkacaktır.

"Ana hatlar açısından eşdüşüncededir. Hiçbir partiden değildir. Çeşitli siyasal grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Hepsinden tinsel yardım bekliyor."

Bu cümlelerden çıkan anlam açıktır. Hükûmet, ulusal örgütler ve onu yöneten Temsilci Kurulla birlik değildir. Buna, eğilimi bile yoktur. İtilâf ve Hürriyet Partisinden, Muhipler Derneğinden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan, ve var olan öbür başka derneklerden ne kadar yardım bekliyorsa bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa aracılığı ile bizi oyalama ve aldatmaya yönelik telgrafların içerikleri hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Ülke kaderinin ulusun vekilleri elile belirlenmesi umularımızın başta gelenidir."

Bundan çıkan mana da, şudur: Sıvasta birkaç kişi toplanmış, millet namına idarei kelâm ediyor, mukadderatı milletle alâkadar oluyor. Heyeti Temsiliye diye bir de unvan takınarak millet ve memleketin -vazifeleri olmadığı halde- işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar vükelâyı millet değildir!

Hükûmet, bu beyannamede, şu suretle sulh hakkındaki noktai nazarını da izah ediyor: Wilson prensiplerinden bihakkin istifade olunarak, Devleti Osmaniyenin müttelit ve padişahının etrafında müctemi bir devleti müstakile olarak temini bekası için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu noktai nazarlarında, muvaffak olacaklarına dair şu kuvvei teyidiyeyi gösteriyor: "Zaten düveli muazzamanın hissiyatı nisfetkâraneleri ve hakikaten gittikçe tavazzuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkârı ammesinin itidalpvererliği de bu bapta emniyetbahş olmaktadır."

Efendiler, bütün bu fikirler, Ferit Paşa Kabinesinin padişah lisanile neşrettiği beyanname muhteviyatının harfi harfine aynı değil midir?

Bu tarz beyannameler, neşrinden maksat, milleti işgal ve meskenete irca değil midir?

Hangi nisfetten bahsolunuyor? Hangi itidalpvererlikten dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin, merkezinden itibaren heryerdeki tezahüratı ecnebîye, hakikatte bunun aksini ispat edecek delâili filiye ve bâhire değil midir?

Hakikatte Wilson; prensiplerle beraber, sahneden çekilmiş ve aksanı memaliki Osmaniyenin Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve heryerde işgalini seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar, kat'î asarı izmihlal muvacehesinde, akli, feraseti, vicdanı olan adamların, kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar, filhaka, kendilerini aldatacak kadar ebleh olurlarsa onların mukadderatı memleketi idare etmelerine, akli eren, hakikati fecaati görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar, hakikati biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti işgal ederek koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine tevdi etmeye canla, başla çalışmalarına ne mana verilebilir?

Bu cihetlerin mütaleasile verilecek hükmü efkârı umumiyeye bırakırım.

Efendiler, hükûmetin beyannamesinin, manasızlığına ve ihtiva ettiği efkârın sakametine rağmen, biz Heyeti Temsiliye namına aynı tarihte, 7 Teşrinievvel günü, yeni kabineye muzahereteye karar veriyoruz. Hükûmeti cedide ile amali millîye arasında itilâfi tam husul bulduğunu millete tepşir ediyoruz ve her tarafta umuru hükûmete asla müdahale edilmemesini temin ve hükûmet kuvvet ve icraatını tahkim edecek tedabir alıyoruz. Dahil ve hariçte, vahdeti tamme olduğunu filen ispat edecek vaziyet alıyoruz. Hulâsa; memleketin temini selâmetini saffet ve samimiyetle düşünenlerin, aklen ve vicdanen yapmaya mecbur oldukları -varidi hatır olan- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an evvel mebusların intihabını temin için teşviyelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Teşkilâtı millîyeyi lâğvetmiyoruz ve Heyeti Temsiliyeyi fesheylemiyoruz. **Yegâne kabahatimiz budur.**

Damat Ferit Paşadan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nâzır diye toplanmış birtakım sebükmağzanı, alçak bir padişahın denî fikirlerini sühuletle tatbikte serbest bırakmayacağımızı ihsas ediyoruz.

Bundan çıkan anlam da, şudur: Sıvasta birkaç kişi toplanmış, ulus adına konuşuyor, ulusun kaderiyle ilgileniyor. Temsilci Kurul diye bir de ad takınarak millet ve memleketin - görevleri olmadığı halde - işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar ulusun vekilleri değildir.

Hükûmet, bu bildiriye, barış üzerindeki görüşünü de şöylece açıklıyor: "Wilson ilkelerinden hakkıyla yararlanarak, Osmanlı Devletinin birlik halinde ve padişahının etrafında toplanan bağımsız bir devlet olarak yaşatılmasını sağlanmak için hiçbir girişimden geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu görüşlerinde, başarılı olacakları konusunda şu kuvvetlendirici gücü gösteriyor: "Esasta büyük devletlerin haksever duyguları ve gerçekten gittikçe belirlemekte olan Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlılık severliği de bu konuda güven vermektedir."

Efendiler, bütün bu düşünceler, Ferit Paşa hükmetinin padişah diliyle yayımlandığı bildiri içeriğinin harfi harfine eşi değil midir?

Bu biçim bildiriler yayımlamadaki amaç, milleti aldatmak ve uyuşukluğa sürüklemek değil midir?

Hangi hak duygusundan sözediliyor? Hangi ılımlılık severlikten dem vuruluyor? Bunların aslı var mıydı? Yurdun, merkezinden başlayarak heryerdeki yabancılara davranışları gerçekte bunun tersini gösteren etkin ve açık seçik kanıtlar değil miydi?

Gerçekte Wilson, ilkelerle birlikte, ortadan çekilmiş ve Osmanlı beldelelerinin Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve heryerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar kesin dağılma belirtileri karşısında, akli, anlayışı, vicdanı olan adamların, kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar, doğrusu, kendilerini aldatacak kadar aptal olurlarsa onların ülke kaderini yönetmelerine, akli eren, acıklı durumun gerçeğini görenler dayanabilir mi? Eğer bu adamlar, gerçeği biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti aldatarak koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine bırakmaya canla, başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?

Bu yönlerin düşünülmesini ve varılacak yargıyı kamu oyuna bırakırım.

Efendiler, hükûmetin bildirisinin, anlamsızlığına ve içindeki düşüncelerin yanlışlığına bakmadan, biz Temsilci Kurul adına aynı tarihte, 7 Ekim günü, yeni hükûmete destek olmaya karar veriyoruz. Yeni hükûmet ile ulusal umurlar arasında tam anlaşma bulunduğunu millete müjdeliyoruz ve her yerde hükûmet işlerine hiç karışılmamasını sağlamak ve hükûmetin güç ve yaptıklarını kuvvetlendirecek önlemler alıyoruz. İçte ve dışta, tam birlik olduğunu etkin olarak kanıtlayacak şekilde davranıyoruz. Kısacası; memleketin esenliğe kavuşmasını temiz yürek ve içtenlikle düşünenlerin, akılcı ve vicdanca yapmak zorunda oldukları - hatıra gelen - her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an önce mebusların seçilmesini sağlamak için özendiri ve öğütler yapıyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Ulusal örgütleri kaldırmıyoruz ve Temsilci Kurulu dağıtmıyoruz. **Tek suçumuz budur.**

Damat Ferit Paşadan sonra, başka bir damat paşanın çevresinde, başbakan diye, bakan diye toplanmış birtakım beyinsizleri alçak bir padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulamakta serbest bırakmayacağımızı duyuruyoruz.

Murahhasımız Cemal Paşa, bizim, kabine hakkında, hüsnü zan ve itimadımızı tahsil için her çareye baş vurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşaya da, kabineyi tezkiye ettirerek mevcudiyetimizin silinmesi lüzumuna dair nasayih verdiriyordu.

Filhakika, Ahmet İzzet Paşanın şifre dahilinde kalan imzasile, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan 7/8 Teşrinievvel 1335 tarihli şöyle bir telgraf almıştık: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Harbiyeden, 7/8 Teşrinievvel 1335

Yeni kabinede, ekseriyetle mevcut olan, kadîm ve samimî rüfekamı ziyaret ederek istihazı ahval ve teatîi efkâr etmiş idim. Muttali olduğum bazı ahval üzerine, menafîi hayatiyei millet ve memleket endişesi ve beynimizde müesses olan revabıtı muhadenet ve uhuvveti askeriye ümniyesile, mütaleatı âtiyei serde müsaraaat ediyorum:

Birkaç aydanberi, memleketin duçar olduğu tehlikei istilâ ve izmihlalin önüne geçilebilmek emrinde, şimdiye kadar kuva ve harekâtı millîyenin tesirâtı nafıası, cümlece tasdik edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin netayicini iktıfat etmek, bundan sonra hakimane ve kanunî bir idarenin tesisine vabeste olduğu da, erbabı nazarca müsellemdir. Artık hükûmet ve millet, ikilikten ayrılarak bir vahdeti kâmile şekli irae etmesine, fikri âcizanemce, ihtiyacı âcil ve mübrem vardır. Kabineyi teşkil eden zevatın hulûsu niyet ve itidali fikrinden, cümlemin emin olduğuna mutemidim. Hiçbir kabinenin devamı memuriyetine imkân bırakmayacak bir vaz'ı hali dahilînin, siyaseti hariciye üzerine olabilecek tesirâtı meş'umesi, muhtacı izah değildir. Bir an evvel meb'usanın intihabı ve Meclisin cem'i için, hükûmeti seniyece tedabiri seria itihaz olunmaktadır. Muhafazai vatan emrindeki azim ve niyeti cıvanmerdanelerinin, erkânı hükûmetçe sureti telâkkisi, bugünkü beyannameden istimbat olunacağından hulûsu niyetle ittihadı efkâr husul bulacağına emniyetim berkemaldır.

Ancak, bu sabah nezdi âcizaneme gelen vâkıfı ahval ve şayanı emniyet bir zat, Kütahya ve Bilecik cihetlerinde, mugayiri marzî bazı ahvalın zuhûrundan bahseylemiştir. Bizi, fetret ve ihtilâfa sevk etmek için hariç ve dahilden birçok teşvikat ve tahrikat vukubulacağı tahmin ve teslim edileceği tabiidir. Diğer taraftan, dün vükelâdan bir zatın irae ettiği Kastamonu vali vekilinden mevрут bir telgrafname ile de, bazı memurînin tayin ve tecziyesi gibi hususatta hükûmeti merkeziyeye adeta emredilmek isteniliyor idi. Bu misillü hâlâtın, devleti bu derekeye getirmiş olan ve nezdinizde dahi rütbei merdudiyeti beyanname ve tahlifnamelerde maalmesar görülen, idarei sakimeyi aynen taklit demek olacağından bu misillü adamlara vesilei hareket ve faaliyet verilmemesini, müsellemler olan kıyaset ve fatanetinizden ümit ederim. Hulûsa, artık memlekette vahdetin teminini ve kavanini esasıye dairesinde hükûmetle rabıta tesisini kemali hulûs ile tavsiye ve ricaya müsaraaat ederim (Ahmet İzzet).

Harbiye Nazırı Cemal

Bu telgrafta, mümkün olduğu kadar hiçbir fikir ve hissi mahsus izhar etmemeye çalışarak mülayim ve hatta itminanbahş bir cevap vermek, muvafık mütalea edildi. Cevap budur:

Şifre

Sivas, 7/8 Teşrinievvel 1335

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C. - 7/8, 10, 1335

"Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine"

Mütaleai samileri, lâıyk olduğu ehemmiyetle nazarı dikkate alındı. Harekâtı millîyenin tesirâtı hakkındaki hüsnü telâkkiye teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra dahi, hidematı vakıai millîyenin hakimane bir tarzda idame edileceğine ve kanunî bir idarenin tamamı teessüsüne bütün mevcudiyetimizle çalışılacağına itimat buyurulmasını rica ve çünkü gayei mesaimizin bir devrei kanunîye küşadına matuf bulunduğunu arz ederim. Elhamdülillah hükûmet ile millet, noktai nazarlarında itilâfi tam hâsıl eylemiş olduklarından fi-mabat devam edeceğinden emin bulunduğumuz, samimiyeti müteakabile ve vahdeti kâmile şeklini menafîi millet ve memleketi kâfil olacak surette irae edecektir.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim, hükûmet hakkında, iyi sanı ve güvenimizi sağlamak için her çareye baş vurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşaya da, hükûmeti aklattırarak varlığımızın silinmesi gerektiği yollu öğütler verdiriyordu.

Gerçekten, Ahmet İzzet Paşanın şifre içinde kalan imzasile, Savaşşileri Bakanı Cemal Paşadan 7/8 Ekim 1919 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiyeden, 7/8 Ekim 1919

Yeni hükûmette, çoğunluğu oluşturan, pek eski ve yakın arkadaşlarımı görmeye gidecek olup bitenleri soruşturmuş ve düşünce alışverişinde bulunmuştum. Bazı durumları öğrenince ulusun ve ülkenin varlığı yararı kaygısı ve aramızda yerleşmiş olan dostluk bağlarına ve asker kardeşliğine güvenerek, aşağıdaki düşüncelerimi bildirmeye girişiyorum:

Birkaç aydanberi, memleketin uğradığı istilâ ve dağılmanın önüne geçilebilemesinde, ulusal güçlerin ve millî harekâtın yararlı etkisi olduğu, herkesçe kabul edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin sonuçlarından yararlanmak, bundan sonra akılcıca ve yasal bir yönetimin kurulmasına bağlı olduğu da, gözü görenlerce bilinmektedir. Artık hükûmet ve ulusun, ikilikten ayrılarak tam bir birlik göstermesine, değersiz düşünceme göre, acele olarak çok gereksinim vardır. Hükûmette bulunanların iyi niyetlerine ve ılımlı düşüncelerine, herkesin güvendiğine inanıyorum. Hiçbir hükûmetin çalışmasını sürdürmesine olanak bırakmayacak bir iç tutumun, dış politika üzerine yapabileceği uğursuz etkileri, açıklamaya gerek yoktur. Bir an önce mebusların seçilmesi ve Meclisin toplanması için, yüce hükûmet tarafından ivedi önlemler alınmaktadır. Yurdun korunması yolundaki yiğit istek ve direnişlerinizin, hükûmet üyelerince nasıl karşılandığı, bugünkü bildiriden anlaşılacağından iyi niyetle düşünce birliğinin gerçekleşmesine güvenim tamdır.

Ancak, bu sabah yanıma gelen durumu bilir ve güvenilir bir kişi, Kütahya ve Bilecik dolaylarında, hoş gitmeyen bazı olaylar olduğundan söz etmiştir. Bizi, uyusukluğa ve uyumsuzluğa sürükleyici dışarıdan ve içeriden birçok özendirim ve kışkırtmalar olacağı elbette kestirilir ve kabul edilir. Öte yandan dün bakanlardan birinin gösterdiği Kastamonu vali vekilinden gelme bir telgraf ile de, bazı görevlilerin atanma ve cezalandırılmaları gibi konularda İstanbul hükûmetine sanki emir vermek isteniliyor idi. Bu gibi durumların, devleti bu kerteye getirmiş olan ve sizce de ne denli kötülendiği bildirilerde ve and içme belgelerinde sevinçle görülen, bozuk yönetimi olduğu gibi taklit etmek demek olacağından bu gibi adamların çalışmalarına ve davranmalarına fırsat verilmemesini, gerçekliği herkesçe kabul edilen uyanık zekânızdan umarım. Kısacası, artık memlekette birlik sağlanmasını ve temel yasalar çerçevesinde hükûmetle bağlantı kurulmasını temiz yürekle öğütlemek ve rica etmek isterim. (Ahmet İzzet)

Savaşşileri Bakanı Cemal

Bu telgrafta, olabildiğince hiçbir özel düşünce ve duygu belirtmemeye çalışarak yumuşak ve hatta güven verici bir karşılık vermek, uygun olur düşünlüdü. Yanıt şudur:

Şifre

Sivas, 7/8 Ekim 1919

Savaşşileri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

K. - 7/8, 10, 1919

"Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine"

Yüksek düşünceleriniz, değerlerine yaraşır önemle gözönüne alındı. Millî Harekâtın etkilerine iyi gözle bakmanıza teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da, yapılan ulusal hizmetlerin bilgece sürdürüleceğine ve yasal bir yönetimin bütünüyle kurulmasına bütün varlığımızla çalışılacağına güvenmenizi rica ederim, şu nedenle ki çalışmalarımızın amacı bir kanun dönemi açılmasına yöneliktir. Hamd olsun hükûmet ile millet, görüşlerinde tam anlaşma sağlamış olduklarından bundan böyle sürecine inandığımız, karşılıklı içtenlik ve tam birlik durumunu ulus ve ülke çıkarlarını garantileyecek şekilde gösterecektir.

Harekât ve siyaseti sakimesi cümlelerin malûmu olan Ferit Paşa Kabinesine, milletin mutavaat ve amalî ef'aline müşareket etmemesi, siyaseti hariciyemiz üzerinde hiçbir tesiri meş'um bırakmayıp bilâkis Ferit Paşa Kabinesinin sebebiyet verdiği bilcümle tesirâtı menhuseyi bertaraf etmiş ve şayanı şükri mahmedet olan bugünkü müsait vaziyeti siyasiyemizi temin eylemiştir.

Milletin itimadına mazhar bugünkü kabine ile mütehit bulunmak, vaziyeti dahiliyemizi, siyaseti haricîye üzerinde en nâfi ve müessir bir âmil kulacağana şüphe yoktur. Hadisatı fevkalâdede bazı yerlerde arzu hilâfında bazı vakayiin zuhûru gayrikabili içtinap ahvali zarurîye ve tabiiyedir. Bilhassa Kütahya ve Bilecek ve Eskişehir gibi mevakiin ve bu mevakiideki masum ve mağdur halkın tahtında bulunduğu tazyik ve tahkir, lûtfen ve nazarı insaf ile bir an düşünülürse baisi şikâyet görülen ahvalin ne derece muhik olduğu edna mülâhaza ile sabit olur. Buralardaki vaziyeti elime ve müessifenin de bâis ve müsebbibi sabık hükûmetin tavrı miskinanesi olduğu düşünülünce hedefi tariz ve tahtuenin harekâtı millîyeye tevcihi haksızlık olur itikadındayım. Kastamonu vali vekilinin manzum devletleri buyurulan telgrafnamesinden vekili mumaileyhi de mazur görmenizi rica edeceğim. Çünkü bu tarzı müracaat yalnız Kastamonudan değil, daha bazı yerlerden de vaki olmuş ve yeni kabinenin mütereddüt gibi görünen tavrı iptidâisi bir iki gün daha devam etseydi, bu nevi müracaatlar memleketin her köşesinden yağıyordu. Fimabat, bu gibi halâta kat'iyen meydan verilmemesi için icap eden her türlü tedabir alınacak ve tesirat icra edilecektir ve tavsiyei fahimaneleri veçhile, vahdeti (ammenin temini ve kavanini esasiye dairesinde hükûmetle rabıtai samimîyenin tesisi için kemali hulûs ile sarfı mesai edilecektir. Hürmet ve tazim ile ellerinizden öperim Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşanın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın mütaleası bir hatıramı ihya etti. Nazarı millette ve tarihte mazbut kalması için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşayı ziyaret eder; esnayı sohbetle aleyhimde birtakım tefevvühatta bulunur ve bu tefevvühata mühim bir keşfini de ilâve eder: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşanın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını mahvü perişan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını, düşmanlara terk ve teberru ettikten sonra; devletin en müşkül anında, Vahdettinin hadimi amali olmak için, icap eden evsafi iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak, eski erkânıharbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneceğine, tabîi nazariyle bakılabirdi. Fakat teşebbüsâtı millîyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyliyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir.

Efendiler, bana bu malûmatı veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşanın ağzından işiten, çok muhterem ve içimizde hazır bir arkadaşdır.

Efendiler, Cemal Paşa 9 Teşrinievvel 1335 tarihli bir şifre ile, Heyeti Temsilîye ile yakından temas etmek üzere, Bahriye Nazırı Salih Paşanın hareketinin tensip edilmekte olduğunu bildirdi. Fakat, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için mahalli mülâkatın mümkün mertebe yakın olması ve İstanbuldan bahren hareketinin münasip teemmül edildiği tasrih edildikten sonra Heyeti Temsilîyeden kimlerle ve nerede mülâkatları tasavvur olunduğunu sordu.

10 Teşrinievvelde verdiğimiz cevapta, mahalli mülâkat olarak Amasyayı tespit ettik. Görüşmek üzere, Heyeti Temsilîyeden benimle beraber Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Buna da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi

Kötü davranış ve politikası herkesce bilinen Ferit Paşa hükûmetine, ulusun boyun eğmemesi ve amaçlarıyla yaptıklarına katılmaması, dış siyasetimiz üzerinde hiçbir kötü etki yapmayıp tersine Ferit Paşa hükûmetinin neden olduğu bütün uğursuz etkileri ortadan kaldırmış ve teşekkür edilmeye ve övülmeye değer olan bugünkü uygun politik durumu sağlamıştır.

Milletin güvenini elde etmiş bulunan bugünkü hükûmet ile birlik olmanın, iç durumumuzu, dış politika üzerinde en yararlı ve etkin bir neden durumuna getireceğine kuşku yoktur. Olağanüstü hallerde bazı yerlerde istenmeyen bazı olayların ortaya çıkması kaçınılmaz zorunlu ve doğal durumlardandır. Özellikle Kütahya ve Bilecik ve Eskişehir gibi yerlerin ve bu yerlerdeki suçsuz ve gadre uğramış halkın üstünde bulunan baskı ve aşağılanma, lûtfedilir de insaf gözü ile bir an düşünülürse yakınma nedeni görülen durumların ne kadar haklı olduğu en ufak bir düşünce ile kanıtlanır. Buralardaki acıklı ve esefedilecek durumun da, yaratımı ve nedeni eski hükûmetin miskince davranışı olduğu düşünülürse Millî Harekâtı sorumlu tutup taşlamak haksızlık olur inancındayım. Kastamonu vali vekilinin gördüğünüz telgrafı konusunda da bu vali vekilini haklı bulmanızı rica edeceğim. Çünkü bu yollu başvuru yalnız Kastamonudan değil, daha başka bazı yerlerden de yapılmış olup yeni hükûmetin kararsız gibi görünen ilk davranışı bir iki gün daha sürseydi, bu türden başvurular memleketin her köşesinden de yağıyordu. Bundan böyle, bu gibi durumlara kesinlikle meydan verilmemesi için gereken her türden önlemler alınacak ve etkiler yapılacaktır ve anlayışlı öğütlerinize uyararak, tam bütünlüğün sağlanması ve ana kanunlar çerçevesinde hükûmetle içten bağların oluşturulması için tam bir temiz yüreklilikle çalışılacaktır. Hürmet ve saygıyla ellerinizden öperim Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşanın kaleme aldığı öğüt yazısı ve verdiğimiz karşılığın okunması bir anımı canlandırdı. Milletın belleğine ve tarihe geçmesi cin onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşayı görmeye gider; sohbet ederken beni kötüleyen birtakım yersiz sözler söyler ve bunlara önemli bir buluşunu da ekler: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet." diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Batı Orduları Başkomutanı Ali Rıza Paşanın aslanlardan oluşan, koskoca Türk ordularını, bozguna uğratıp yok ettirdikten ve değerli Makedonya topraklarını, düşmanlara bırakıp bağışladıktan sonra; devletin en sıkışık zamanında, Vahdettinin emellerine hizmet etmek için, gereken nitelikler elde etmiş olduğuna ve bu ünlü ordular başkomutanının, bu kez kendine en becerikli yardımcı olarak, eski kurmay başkanını, Savaşşleri Bakanı yapmayı düşüneceği, doğal sayılabirdi. Ama ulusal girişimlerin, cumhuriyeti hedef aldığını, bu kadar çabuk ve kolay duyup anlayabileceği, büyük beyeni ile karşılanmamak olanak dışıdır.

Efendiler, bana bu bilgileri veren, öyküyü İzzet Paşanın kendi ağzından işiten, çok saygın ve içimizde bulunan, bir arkadaşdır.

Efendiler, Cemal Paşa 9 Ekim 1919 tarihli bir şifre ile, Temsilci Kurul ile yakından ilişki kurmak üzere, Denizşleri Bakanı Salih Paşanın, yola çıkmasının uygun bulunmakta olduğunu bildirdi ama Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için buluşma yerinin olabildiği kadar yakın olması ve İstanbuldan deniz yoluyla gitmesinin uygun olur düşünöldüğü belirtildikten sonra Temsilci Kuruldan kimlerle ve nerede bir araya gelmeleri düşünöldüğünü sordu.

10 Ekimde verdiğimiz karşılıkla, buluşma yeri olarak Amasyayı belirledik. Görüşmek üzere, Temsilci Kuruldan benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi gün yola çıkarak

Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapacağını keşfediyor

Salih Paşa Heyeti Temsilîye ile temas için geliyor

Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapacağını keşfediyor

Salih Paşa Temsilci Kurulla görüşmeye geliyor

gün hareket edeceğinin ve Amasyaya hangi gün vâsul olabileceğinin vaktü zamanile iş'arını rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, teşkilâtı millîyenin tevsi ve tarsini faaliyetine devam ediyorduk. Aynı zamanda meb'usan intihabını temin ve tesria çalışıyor ve bu husustaki noktai nazarlarımızı da icap edenlere iblâğ ediyor ve bazı zevatı tavsiye dahi ediyorduk. Ancak Cemiyet namına, namzet vazetmemeyi prensip kabul etmekle beraber, meb'us olmak teşebbüsünde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esaslarını ve mukarreratını hüsnü kabul etmiş zevattan olmasını, pek ziyade arzu ediyor ve bu gibi zevatın, kendiliklerinden Cemiyet namına namzetliklerini vazetmeleri lüzumunu da ilân ediyorduk.

11 Teşrinievvel 1335 tarihinde, bu arzettiğim hususata dair yeniden bazı emirler verdik (Ves. 147, 148, 149).

Amali millîyeye hadim memurlar, birer suretle, nakil ve tahvil olunmak, amali millîyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından kovulan memurların sıfatı memuriyetlerini muhafazada devam olunmak yüzünden bazı yerlerden, yeni kabine ile manayı itilâfımız anlaşılamadığı tarzında tarizler gelmeye başladı. Bu hususu, 11 Teşrinievvelde, Cemal Paşaya yazarak, kabinenin nazarı dikkatini celbetmek istedik.

Bir de, Efendiler, malûmunuzdur ki İstanbulda Askerî Nigehban Cemiyeti diye bir heyeti fesadiye türemişti. Bu heyetin o zamanki malûmata nazaran resikârında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı matrut, Erkânıharp Miralayı Refik Bey, Sabık Halâşkâr Gurubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma sabık Sevkiyat Reisi Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'ı rabuta edip etmediği malûm olmayan matrut Erkânıharp Binbaşılardan Nevres Bey gibi seyyiatları yüzünden ordudan tardolunmuş veya tekaüde sevk edilmiş kesan ile, ahlâksızlıklar ile tanınmış mahdudülmiktar eşhastan ibaret bulunmakta idi.

İşte, bu cemiyet, İkdâm gazetesinin 23 Eylûl 1335 tarih ve 8123 numaralı nüshasında bir muhtıra neşretmişti. Bu cemiyet, bu muhtirasile, kendilerine vatan ve milletin nigehbânı süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşanın Harbiye Nezareti zamanında, bu cemiyet hakkında, takibata başlanılmıştı. Tebeddülâtan dolayı arkası kesildi.

Bu cemiyetin mevcudiyeti ve faaliyeti ordu mensuplarının asabiyetini tahrik ediyordu. Heyeti Temsilîyeye müracaatlar başlamıştı.

12 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan, kendi muvaffakiyeti noktai nazarından, bu membaı fesadın kökünden sökölüp atılmasını ve mensuplarının şediden tecziyelerini ve icraatın orduya tamimini rica ettim (Ves. 150).

Cemal Paşadan, 14 Teşrinievvelde aldığım "bu, kat'î, mukarrerdir" (Ves. 151) kısa ve kat'î telgrafını 15 Teşrinievvelde bütün orduya sureti hususîyede iblâğ ettim (Ves. 152).

Fakat, Cemal Paşanın bu kat'î kararının hiçbir vakit tatbik olunduğunu hatırlayamıyorum.

çağının ve Amasyaya hangi gün varabileceğinin zamanında bildirilmesini rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, ulusal örgütlerin genişletilip güçlendirilmesi çalışmalarını sürdürüyorduk. Bir yandan da meb'uslar seçimini sağlamaya ve çabuklaştırmaya çalışıyor ve bu noktada görüşlerimizi de gerekçelere iletiyor ve bazı kimselere de salık veriyorduk. Ancak Dernek adına, aday göstermemeyi ilke benimsemekle birlikte, meb'us olmak girişiminde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği ilkelerini ve kararlarını iyi karşılamış kimselerden olmasını, pek çok istiyor ve bu gibilerin, kendiliklerinden Dernek adına adaylıklarını koymaları gerektiğini de duyuruyorduk.

11 Ekim 1919 tarihinde, bu bildirdiğim konuda yeniden bazı emirler verdik (Belge 147, 148, 149).

Ulusun emellerine hizmet eden memurların birer yoldan, başka yerlere atanmalarının ve değiştirilmelerinin ve ulusun istemlerine karşı çıkanların ise yerlerini korumalarının sürmesi yüzünden bazı yerlerden, yeni hükûmet ile anlaşmamızın anlamı kavranamadığı yollu taşlamalar gelmeye başladı. Bu durumu, 11 Ekimde, Cemal Paşaya yazarak, hükûmetin dikkatini çekmek istedik.

Bir de, Efendiler, bilirsiniz ki İstanbulda Askerî Nigehban Derneği diye bir bozguncu topluluk türemişti. Bu topluluğun o zamanki bilgilere göre başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı askerlikten kovulmuş olan, Kurmay Albay Refik Bey, Eski Halâşkâr Grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma Eski Sevkiyat Başkanı Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu dernekle ilişkisini kesip kesmediği bilinmeyen askerlikten kovulmuş Kurmay Binbaşılardan Nevres Bey gibi kötü işleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlâksızlıkları ile tanınmış sınırlı sayıda kişilerden oluşmaktaydı.

İşte, bu dernek İkdâm gazetesinin 23 Eylûl 1919 tarih ve 8123 numaralı sayısında bir rapor yayımlamıştı. Bu dernek, bu raporuyla, kendilerine vatan ve milletin bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşanın Savaşışleri Bakanlığı zamanından, bu dernek hakkında, kovuşturmaya başlanılmıştı. Değişiklikler dolayısıyla arkası kesildi.

Bu derneğin varlığı ve yaptıkları ordudakileri sinirlendiriyordu. Temsilci Kurula başvurular başlamıştı.

12 Ekim 1919 tarihinde, Savaşışleri Bakanı Cemal Paşadan, kendi başarısı açısından, bu bozguncu odağın kökünden sökölüp atılmasını ve üyelerinin şiddetle cezalandırılmalarını ve yapılanların orduya genelgeyle bildirilmesini rica ettim (Belge 150).

Cemal Paşadan 14 Ekimde aldığım "Bu, kesinlikle, kararlaştırılmıştır" (Belge 151) diyen kısa ve kesin telgrafı 15 Ekimde bütün orduya özel olarak ulaştırdım (Belge 152).

Ama, Cemal Paşanın bu kesin kararının uygulandığını anımsayamıyorum.

Efendiler, tahattur buyurursunuz, İngilizler, Merzifon ve müteakiben Samsunu, tahliye eylemişlerdi. Bu münasebetle ve Ferit Paşa Kabinesinin suku-tu üzerine, Sivas ahalisi fener alayı yaptı, tezahüratta bulundu. Birtakım nutuk-lar verildi. Bu sırada halk ta "kahrolsun işgal" diye bağırıyorlar. Sıvasta münte-şir İradei Millîye gazetesi, bu hadiseyi olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Da-mat Şerif Paşa, bu gazetenin istihbaratına atfen, Sivas vilâyetine yaptığı bir teb-liğde "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar, hükûmetin hali hazır siyasetine gay-rimuvafiktir; diyordu.

Bu ne demektir, Efendiler? Hükûmet, işgali, şayanı takbih bulmayan bir siyaset mi takip ediyordu? Yoksa, kahrolsun işgal dedikçe, memleketi daha zi-yade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında, milletin muha-fazai sükût ve sükûnet etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmemesi mi mu-vafıkı akıl ve siyaset idi?

Böyle sakim ve hayvanca bir düşünce, izmihlâl ve inkıraz uçurumuna ka-dar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete esas olabilir miydi?

İşte, bu münasebetle, 13 Teşrinievvel 1335 de, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya, yazdığım bir telgrafta; "vatanın kısmen tahliyesini idrak eyliyen milletin, bu tarzda, hatta daha bariz bir surette, izharı hissiyat etmesini pek muvafık ve makul gördüğümüzü" ve "milletin hissiyatı hakikîyesine müsteniden hükûmetin bu haksız işgalleri, lisanı resmî siyasî ile ret ve mütareke ahkâmuna muga-yir, bugüne kadar vukubulmuş müdahâlâtı, protesto ve tamirlerini talep eyliye-ceğine intizar eylemekteyiz" dedikten sonra, "bu vesile ile hükûmetin takip et-tiği siyasette, Heyeti Temsilîyece, henüz malûm olmamış cihetler varsa tenviri-ni" rica ettim (Ves. 153).

Murahhasımız ve Harbiye Nazırı Cemal Paşanın cevabı, çok enteresandır (Ves. 154). 18 Teşrinievvel 1335 tarihli olan bu cevapta; şu cümlelerin ihtiva ey-ledikleri maani, şayanı dikkattir. "Amali millîye dairesinde tedviri umur mes'uliyetini tahammül eden hükûmeti merkeziye, harekât ve icraatında icaba-tı siyasiyeyi kollamak, ecanibe karşı daha mihmännüvazane ve mülâyimane hareket eylemek ıztırasında" dır.

Efendiler, Rıza Paşa Kabinesi ve o kabinede, Harbiye Nazırı olan zat; aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin kalpgâhına saplayan ecanibi, misafir kabul ediyor ve onlara mihmännüvazane ve mülâyimane harekette ız-tırar görüyor! Bu ne mütaleadır, bu ne kafadır? Amali millîye bu mu idi?

Harbiye Nazırı, "hususile teşebbüsâtı millîye suitefsiratına -dair-faaliyetle-rin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıklı-ların nabemahal olmadığı tasdik buyurulur" itikadında olduğunu söyleyerek, te-şebbüsâtı millîyenin ırası zarar eylemiş olduğunu ima ediyor ve bu yüzden hâ-sıl olan fenalığı tamir için tedbirlerinin nabemahal olmadığını bize de tasdik et-tirmek mehareti göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telgrafnamesini şu cümle ile ikmal ediyor: "İstâbit-ı asarı rüşd eylemiş olan milleti necibenin haizi itimadı bulunan hükûmeti hazıra, icra-atı vakıasından azâdeser kaldıkça, harice karşı daha fazla ismai kelâm eyliye-bileceği bedihîyatına karşı Heyeti Muhteremei Temsilîyeden, icraatı hükûmeti daha ziyade mürevvîkâr bulunmalarını rica ederim."

Efendiler, anımsarsınız, İngilizler, Merzifon ve sonra da Samsunu, boşalt-mışlardı. Bunun için ve Ferit Paşa hükûmetinin değişmesi üzerine, Sivas hal-kı fener alayı yaptı, gösteriler düzenledi. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da "kahrolsun işgal" diye bağırıyor. Sıvasta yayımlanan İradei Millîye ga-zetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. İçişleri Bakanı Damat Şerif Paşa, bu gaze-tenin haberini söz konusu ederek Sivas valiliğine yaptığı bir bildiride "kahrol-sun işgal" gibi yazılar, hükûmetin şimdiki siyasetine uygun değildir; diyordu.

Bu ne demektir, Efendiler? Hükûmet, işgali, beğenilmez saymayan bir siyaset mi izliyordu? Yoksa, kahrolsun işgal dedikçe, memleket daha çok düşman eline mi geçecekti? İşgal ve saldırı karşısında, milletin suskun ve din-gin kalması, işgalden üzülmüş görünmemesi mi akla ve siyasete uygun düşer-di?

Böyle bozuk ve hayvanca bir düşünce, batış ve dağılıp uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir miydi?

İşte, bunun üzerine, 13 Ekim 1919 da, Savaşları Bakanı Cemal Paşaya, yazdığım bir telgrafta; "vatanın kimi bölümlerinin boşaltıldığı güne kavuşan milletin, bu yoldan, hatta daha belirli bir şekilde, hislerini duyurmasını pek uygun ve akla yakın gördüğümüzü" ve "milletin gerçek duygularına dayana-rak hükûmetin bu haksız işgalleri, tanımadığını resmî politika dili ile ve ateş-kes hükümlerine aykırı olarak, bugüne kadar yapılmış olan karışmaları, pro-testo etmesini ve onarılmasını istemesini beklemekteyiz" dedikten sonra, "bu durumdan yararlanarak hükûmetin izlediği siyasette, Temsilci Kurulca, daha bilinmeyen yönler varsa bu konuda Kurulun aydınlatılmasını" rica ettim (Bel-ge 153).

Delegemiz ve Savaşları Bakanı Cemal Paşanın yanıtı, çok enteresandır (Belge 154). 18 Ekim 1919 tarihli olan bu yanıtta; şu cümlelerin içerdiği an-lamlar, dikkate değerdir. "Ulusun umuları çerçevesinde işleri yürütme sorum-luluğunu yüklenen İstanbul hükûmeti, davranışlarında ve yaptıklarında poli-tika gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverlikle ve yumu-şak davranmak zorunda" dır.

Efendiler, Rıza Paşa hükûmeti ve o hükûmette, Savaşları Bakanı olan kişi; aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin kalbine saplayan yabancıl-arı, konuk sayıyor ve onlara konukseverce ve yumuşak davranmakta zorun-luluk görüyor. Bu ne düşüncedir, bu ne kafadır? Ulus bunu mu umuyordu?

Savaşları Bakanı, "özellikle ulusal girişimlerin yanlış yorumlanması ve bunlara ilişkin çalışmaların daha güçten düşmediği şu zamanlarda bildirmiş olduğum sakıncalıkların yersiz olmadığını siz de kabul edersiniz" inancında olduğunu söyleyerek, ulusal görüşmelere zarar vermiş olduğunu kapalı olarak söyleyen ve bu yüzden doğan fenalığın giderilmesi için aldıkları önlemlerin yersiz olmadığını bize de kabul ettirmek becerisini göstermeye çalışıyor.

Savaşları Bakanı, telgrafını şu cümle ile tamamlıyor: "Ergenliğini kanıt-lamış olan soylu ulusun güvenini kazanmış bulunan şimdiki hükûmetin, yap-tıklarında serbest kaldıkça, dışarıya sözünü daha çok duyurabileceği açık bir gerçek olmakla sayın Temsilci Kuruldan, hükûmetin yaptıklarını daha çok destekler bulunmalarını rica ederim."

Efendiler, Cemal Paşa, hakikaten mühim noktalara temas ediyor: Evvelâ, milletin ispatı rüşt ettiğini söyleyerek, bizim, millet namına delâlet ve irşadımıza ihtiyaç olmadığını ima ediyor ve bununla, bizi millet içinde fuzulî birtakım müdahaleciler telâkki ediyor. Saniyen; bizim, hükûmeti azâdeser bırakmadığımızı ve bu yüzden harice karşı ismai kelâma, mâni teşkil eylediğimizi ifade ediyor.

Efendiler, milleti necibemizin, rüştünü ispat eden asar; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu Kongrelerde itihaz eylediği mukarrerat ve bu mukarreratın tatbikına çalışmak sayesinde vahdet ve tesanüt kespetteğe başlaması ve Sivas Kongresini yapanları imhaya kalkışan Ferit Paşa Kabinesini iskat gibi efalü harekât ve teyakkuzdu.

Bu kadarla iktifa etmek, bütün bu harekât ve faaliyette olduğu gibi bundan sonra da, millete rehberlikte bulunmak vazîfei vicdaniyesinden sarfınazar ederek, hükûmeti azâdeser bırakabilmek, ancak bir şartla mümkün olabilirdi. O da, azâdeser olmaya liyakati tahakkuk edecek, Millet Meclisine müstenit, millî bir kabinenin, mukadderatı memleket ve milleti bihakkın tekeffül ettiğine kanaat idi. Milletin, "kahrolsun işgal" avazei şikâyetini boğmaya çalışan, bihissü idrak insanlardan mürekkep, hayvan ve terkibinde hain bulunan bir heyetin, eblehane ve eçhelâne ve miskine hareketlerinin seyircisi kalmak, erbabı aklı iz'an ve hamiyetten talep olunabilir midir?!

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: "Milletin haizi itimadı bulunan hükûmeti hazıra" sözile pek büyük ve alenî bir yalan irtikâp ediyordu. Milletin hükûmete itimadı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi huzurunda kabine itimat reyî aldıktan sonra telâffuz olunabilirdi. Halbuki henüz Millet Meclisinin azaları bile intihap olunmuş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü telâffuz ettiği dakikada, yalnız bir zâtın haizi itimadı bulunuyorlardı. O zat ta, devlet riyasetini telvis etmekte bulunan hain Vahdetin idi.

Heyeti Temsilîyenin, kendilerile, itilâfa lüzum görmüş olmasını, millet namına ihrazı itimat gibi telâkki etmek istiyor ve maksutları bu idise, milletin kendilerine vasıtai itimadı olan bu heyeti aradan çıkarmaya çalışmaya ihtiyaç nedendi?

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa hükûmetinin sukutu, memlekette bazı mütereddit görünen mahallerin de hissiyat ve maneviyatı üzerinde hüsnü tesir yaptı. Her tarafta, rüesayı memurîni mülkiye ve askeriye başta olmak üzere, teşkilâta germi ve rildi.

Ali Fuat Paşa, garp vilâyetlerinin hemen kâffesile alâkadar oldu. Bizzat, Eskişehir, Bilecik ve bilâhare Bursa havalisinde dolaşmak ve icap edenlerle muhabere eylemek suretile çalışıyordu.

Balıkesirde bulunan Miralay Kâzım Bey, (Meclis Reisi Kâzım Paşa) o halvalide millî teşkilât ve askerî tertibat ile alâkadar ve meşgul idi.

Bursada Miralay Bekir Sami Bey, 8 Teşrinievvelde, Ferit Paşanın adamı olan valiyi İstanbula göndererek, Kongre mukarreratını tatbika başlatmış ve bir heyeti merkezîye teşkil ettirmişti.

Teşkilâtı millîye ile uğraşıldığı kadar, intihabı meb'usan ile de büyük bir alâka ile uğraşıyordu.

Efendiler, Cemal Paşa, gerçekten önemli noktalara değiniyor: Önce, milletin ergenliğini kanıtladığını söyleyerek bizim, millet adına aracılık etmemize ve doğru yolu göstermemize gereksinme olmadığını dolaylı olarak söylüyor ve böylece, bizi millet önünde gereksiz birtakım karışıcılar sayıyor. İkinci olarak; bizim, hükûmeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözlerini duyurmaya, engel oluşturduğumuzu söylüyor.

Efendiler, soylu ulusumuzun, ergenliğini kanıtlayan eserler; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu kongrelerde aldığı kararlar ve bu kararların uygulanmasına çalışmak yoluyla birlik ve dayanışma kazanmaya başlaması ve Sivas Kongresini yapanları yok etmeye kalkışan Ferit Paşa hükûmetini düşürmek gibi davranış ve uyanıklıklardı.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu davranış ve etkinliklerde olduğu gibi bundan sonra da, millete rehberlik etmek yollu vicdan görevinden vazgeçerek, hükûmeti serbest (başıboş) bırakabilmek, ancak bir koşulla mümkün olabilirdi. O da, serbest olmaya lâayık olduğu kanıtlanacak, Millet Meclisine dayalı, millî bir hükûmetin, ülke ve milletin kaderini hakkile kavrayıp üstlenmiş olduğuna inanmak idi. Milletin, "kahrolsun işgal" yakınma bağırışını boğmaya çalışan, duyusuz ve anlayışsız insanlardan oluşan, içinde hayvan ve hainler bulunan bir hükûmetin, aptalca ve cahilce ve miskince davranışlarının seyircisi kalması, akıllı anlayışlı yurtseverlerden istenebilir miydi?

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: "Milletin güvenine sahip bulunan şimdiki hükûmet" sözüyle pek büyük ve açık bir yalan söylemiş oluyordu. Milletin hükûmete güveni daha gerçekleşmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi önünde hükûmet güven oyu aldıktan sonra söylenebilirdi. Oysaki daha Millet Meclisinin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Savaşşleri Bakanı, bu sözü söylediği dakikada, yalnız bir kişinin güvenine sahip bulunuyorlardı. O kişi de, devlet başkanlığını kirletmekte bulunan hain Vahdetin idi.

Temsilci Kurulun, kendilerile, anlaşmaya gereksinim duymasını, millet adına güven kazanmış gibi saymasını istiyor ve amaçları bu idiyse, milletin kendilerine güven gösterme aracı olan bu kurulu aradan çıkarmaya gereksinme nedendi?

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa hükûmetinin düşmesi, memlekette bazı kararsız görünen yerlerin de duygularında ve moralleri üzerinde iyi etki yaptı. Her tarafta, üst düzey sivil ve asker görevliler başta olmak üzere, örgütlenmeye hız verildi.

Ali Fuat Paşa batı illerinin hemen hepsiyle ilgilendi. Eskişehir, Bilecik ve sonra da Bursa yörelerinde kendi dolaşarak ve gerekenlerle de haberleşerek çalışıyordu.

Balıkesirde bulunan Albay Kâzım Bey, (Meclis Başkanı Kâzım Paşa) o yörelerde ulusal örgüt kurmak ve askerî önlemlerle ilgileniyor ve uğraşıyordu.

Bursada Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekimde, Ferit Paşanın adamı olan valiyi İstanbula göndererek, Kongre kararlarını uygulamaya başlamış ve bir merkez kurulu oluşturmuştu.

Ulusal örgütler ile uğraşıldığı kadar, mebusların seçimi ile de büyük bir ilgi ile uğraşıyordu.

Memlekette, bilcümle teşkilâtı millîyenin, aynı unvan altında, Heyeti Temsilîyeye merbutiyeti esası takip olunuyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisarı havalisinde teşkilâtın tarsini ve Aydın, Konya, Bursa, Karesi muntakalarının sühuleti iribâtı noktâi nazarından tedbirler alınıyordu. Garp cepheleri hakkında Harbiye Nezaretini, tenvire ve hükûmetçe ne gibi icraat ve tertibat düşünlüğü de sorularak, hükûmetin alâkasını isticlâba, çalışılıyordu.

Efeler tarafından idare olunan Aydın cephesi aksamına bir kumandan göndermek hususu düşünölmeye başlandı. 14 Teşrinievvelde işgal altındaki mahallerde; hafî teşkilâtı millîye yapılması için Fuat Paşaya ve Afyon Karahisarında Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lûtfi Beye yazıldı. Maahaza, bu tarihlerde, henüz bazı yerlerde, maksadın tamamen anlaşılamadığı görölüyordu. Meselâ, Reddi İlhak Heyetlerinin, kendi namlarına, tebligatta bulunmakta olduğu ve 10 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Reddi İlhak Cemiyeti reisi imzasile, Teşrinievvelin yirmisinde, bir büyük kongre içtima edeceği ve bu kongreye iki murahhas izamı vilâyetlerden talep ediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu.

Bir taraftan, Karakol Cemiyetinin de, İstanbuldan maada, Bursa havalisinde de faaliyetinde bulunduğı anlaşıldı.

Bu teşettütün önüne geçmek için icab eden tedbirler alındı. Bilhassa, Ali Fuat Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Beye, Bursa Heyeti Merkezîyesine icabı gibi yazıldı (Ves. 155).

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla beraber Anadolu'da mukabil teşkilât yapmak üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş, bu haber alındı. Kolorduların nazarı dikkati celbolundu.

İstanbulda, hafî çalışmaya karar verildi. Trakya'da teşkilâtın tevsii için Cafer Tayyar Bey vasıtasile talimat verildi.

Efendiler, meb'usların intihabına çalışırken, bir taraftan da Meclisi Meb'usanın, nerede toplanabileceğı fikri dimağımızı işgal ediyordu. Hatırlayacakınız ki, Erzurumdan, Refet Paşanın bu meseleye müteallik bir telgrafına cevap verirken "Meclis toplanmalı, fakat, İstanbulda değil, Anadolu'da" demiştim. Filhakika, ben, Meclisin İstanbulda toplanması kadar, mantıksız ve maksatsız bir hareket tasavvur edemiyordum. Ancak, bu hususta salâhiyettar olanları ve efkârı umumîyeyi, bu hakikate imale etmedikçe, fikrimizin hayyizi file gelmesi mümkün değildi. İstanbulda içtimain, mehazirini, tabîî bir surette, tebellür ettirmek icap ediyordu. Bu maksatla, makasidî millîyeyi Rum ve ecnebîlere karşı hristiyanlar aleyhinde göstermek hususunda, Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin faaliyeti, Ermeni Patrikhanesinde aktolunan içtimalar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkasının teşebbüsâtı üzerine Harbiye Nazırı vasıtasile, hükûmeti merkezîyenin nazarı dikkatini celbettik.

13 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Meclisi Meb'usanın küşadından sonra, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin nasıl bir vaziyeti siyâsiye alması fikrinde bulunduğunu, Cemal Paşa vasıtasile hükûmetten istimzaç ederken, Meclisi Meb'usanın Dersaadette içtimainda ne gibi teminatı siyâsiye istihsalinin düşünöldüğünü de sorduk. Aynı tarihte, Meclisi Meb'usanın Dersaadette temini selâmeti için, ne gibi tertibatı inzibatiye ve tedafîiyyeye tevessül edilmek mutasavver olduğunun ve ne yapılmak lâzımgeldiğinin, İstanbulda, teşkilâtımızın heyeti merkezîyesinde

Memlekette, bütün ulusal örgütlerin, tek ad altında, Temsilci Kurula bağlanması ilkesi izlenmişti. Eskişehir, Kütahya, Afyon yörelerinde örgütlerin güçlendirilmesi ve Aydın, Konya, Bursa, Balıkesir bölgeleriyle kolaylıkla bağlantı kurulması için önlemler alınıyordu. Batı cepheleri üzerinde Savaşışleri Bakanlığını aydınlatmaya ve hükûmetçe ne gibi önlem ve düzenlemeler düşünöldüğü de sorularak, hükûmetin ilgisinin çekilmesine, çalışılıyordu.

Efeler tarafından yönetilen Aydın cephesi kesimlerine bir komutan göndermek konusu düşünölmeye başlandı. 14 Ekimde düşman elinde bulunan yerlerde; gizli ulusal örgüt kurulması için Fuat Paşaya ve Afyonda Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfi Beye yazıldı. Bununla birlikte, bu tarihlerde, bazı yerlerde, amacın daha tamamilen anlaşılamadığı görölüyordu. Örneğin, Reddi İlhak Kurullarının, kendi adlarına, bildirimler yapmakta olduğu ve 10 Ekim 1919 tarihinde, Reddi İlhak Derneğı başkanı imzasile, Ekimin yirmisinde, bir büyük kongre toplanacağı ve bu kongreye iki delege gönderilmesi illerden isteniyor ve birtakım önlemler alınması bildiriliyordu.

Bir taraftan, Karakol Derneğinin de, İstanbuldan başka, Bursa yörelerinde de çalışmakta olduğu anlaşıldı.

Bu karışıklığın önüne geçmek için gereken önlemler alındı. Özellikle, Ali Fuat Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Beye, Bursa Merkez Kuruluna gereğı gibi yazıldı (Belge 155).

İtilâf ve Hürriyet Derneğı de, düşmanlarla birlikte Anadolu'da karşı örgüt kurmak için yetmiş beş kişi kadar göndermiş, bu haber alındı. Kolorduların dikkati çekildi.

İstanbulda, gizli çalışmaya karar verildi. Trakya'da örgütün genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey aracılığıyla direktif verildi.

Efendiler, meb'usların seçimine çalışırken, bir yandan da Meb'uslar Meclisinin, nerede toplanabileceğı düşüncesi kafamızı kurcalıyordu. Anımsıyacakınız ki, Erzurumdan, Refet Paşanın bu konuya ilişkin bir telgrafına karşılık verirken "Meclis toplanmalı, ama İstanbulda değil, Anadolu'da" demiştim. Gerçekten, ben, Meclisin İstanbulda toplanması kadar, mantıksız ve amaçsız bir davranış düşünemiyordum. Ancak bu konuda yetkili olanları ve kamu oyunu, bu gerçeğe inandırmadıkça, düşüncemizin gerçekleştirilmesi mümkün değildi. İstanbulda toplanmanın, sakıncalarını, doğal bir şekilde, belirtmek gerekiyordu. Bu amaçla, ulusal amacı Rum ve yabancılara yani Hristiyanlara karşı göstermek için, Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin yaptıkları çalışmalar, Ermeni Patrikhanesinde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisinin girişimleri üzerine Savaşışleri Bakanı aracılığıyla, İstanbul hükûmetinin dikkatini çektik.

13 Ekim 1919 tarihinde, Meb'uslar Meclisinin açılmasından sonra, Hakları Savunma Derneğinin nasıl bir politik durum alması düşünöldüğünü, Cemal Paşa aracılığı ile hükûmetten sorarken, Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanmasında ne gibi politik güven elde edilmek düşünöldüğünü de sorduk. Yine o tarihte, Meb'uslar Meclisine İstanbulda güven sağlamak için, ne gibi güvenlik ve savunma önlemleri almak düşünöldüğünü ve ne yapılmak gerektiğini, İstanbulda,

Meclisi
Meb'usanın
toplanacağı
yer

Meb'uslar
Meclisinin
toplanacağı
yer

bulunan ve Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı olan Miralay Şevket Beyden sorduk.

*
* *

Amasya
mülâkatı

Efendiler, hatırınızdadır ki, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile, Amasyada, bir mülâkat takarrür etmişti. Nazır Paşa ile, hükûmetin siyaseti hariciyesi ve idarei dahiliyesi ile ordunun istikbaline ait esasat üzerinde görüşülmek ihtimali vardı. Bu sebeple daha evvel kolordu kumandanlarının fikir ve mütaalealarını bilmek, bence pek faydalı idi.

14 Teşrinievvel 1335 tarihli şifremde, kolordu kumandanlarının bu üç noktaya ait mütaalealarını rica ettim. Kumandanların raporlarını vesaik meyanında mütaalea buyurursunuz (Ves. 156).

Salih Paşa, 15 Teşrinievvelde, İstanbuldan hareket etti. Biz de, 16 Teşrinievvelde Sivas'tan hareket ettik. 18 Teşrinievvelde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrayacağı iskelelerde, teşkilâtı millîye tarafından mutantan istikballer yapılması ve tarafımızdan beyanı hoşamedî edilmesi hakkında talimat verilmişti (Ves. 157).

Biz de, Amasyada, bizzat pek büyük tezahüratla kendisini, istikbal ettik.

Salih Paşa ile, Amasyada, 20 Teşrinievvelde başlayan müzakeratımız, 22 Teşrinievvelde hitam buldu. Üç gün devam eden müzakerat neticesinde, ikişer nüsha olmak üzere beş kut'a protokol tanzim edildi. Bu beş kut'a protokoldan üçü -Salih paşa nezdinde kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından- imza edildi. İki kut'a protokol mahrem addedilerek imza edilmedi.

Amasya mülâkatı neticesi olan mukarrerat, kolordulara da bildirildi (Ves. 158).

Efendiler, bu münasebetle, bir noktayı tebarüz ettirmek isterim. Bizce, teşkilâtı millîyenin ve Heyeti Temsilîyenin, hükûmeti merkezîye tarafından resmen tanınmış bir mevcudiyeti siyasiye olduğunu ve müzakeratımız resmî ve netayicinin lâzımıriye olarak tarafeynce resmen taahhiüt edilmiş bulunduğunu teyit ettirmek esastı.

Binaenaleyh, müzakerat netayici mazbutatının protokol olduğunu kabul ettirmek ve hükûmeti merkezîyenin murahhası olan Bahriye Nazırına imza ettirmek mühimdi.

21 Teşrinievvel 1335 tarihli protokol muhteviyatı, denilebilir ki, hemen kâmilan Salih Paşanın tekâlifi olup kabulünde beis görülmeyen birtakım mevattan ibarettir (Ves. 159).

22 Teşrinievvel 1335 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir müzakere ve münakaşanın hulâsai zaptıdır.

Bu müzakerede, tarafeynin, hilâfet ve saltanat hakkında teminatı müteka-bilesine ait tafsilâtına dair bir mukaddemeden sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1335 tarihli beyanname mevaddının tezekkürüne başlandı:

1- Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul olunan hududun en asgarî bir talep olmak üzere temini istihsalî lüzumu müştereken kabul edildi.

Kürtlerin istiklâli maksadı zahirîsi altında yapılmakta olan tezvîratın önüne seçmek hususu tensip edildi. Halen ecnebî tahtı işgalinde bulunan manatıktan, Kilikyayı Arabistan ile Türkiye arasında bir “eta tampon” vücuda getirmek

örgütümüzün merkez kurulunda bulunan ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Şevket Beyden sorduk.

*
* *

Efendiler, anımsarsınız ki, Denizîşleri Bakanı Salih Paşa ile, Amasyada, bir buluşma kararlaştırılmıştı. Bakan Paşa ile belki hükûmetin dış politikası ve iç yönetimi ile ordunun geleceğine ilişkin esaslar üzerinde görüşülecekti. Bu nedenle önceden kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini bilmek, bence pek yararlı idi.

14 Ekim 1919 tarihli şifremde, kolordu komutanlarının bu üç noktaya ilişkin düşüncelerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz (Belge 156).

Salih Paşa, 15 Ekimde, İstanbuldan yola çıktı. Biz de, 16 Ekimde Sivas'tan yola çıktık. 18 Ekimde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrayacağı iskelelerde, ulusal örgütler tarafından parlak karşılama törenleri yapılması ve tarafımızdan hoş geldiniz denilmesi hakkında direktif verilmişti (Belge 157).

Kendimiz de, Amasyada, pek büyük gösterilerle kendisini, karşıladık.

Salih Paşa ile, Amasyada, 20 Ekimde başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekimde bitti. Üç gün süren görüşmeler sonunda, ikişer nüsha olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. Bu beş protokoldan üçü -Salih Paşada kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından - imza edildi. İki tane protokol gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya görüşmeleri sonucu olan kararlar, kolordulara da bildirildi (Belge 158).

Efendiler, sırası gelmişken, bir noktayı belirtmek isterim. Ulusal Örgütlerin ve Temsilci Kurulun, İstanbul hükûmeti tarafından resmî surette tanınmış ve siyasal bir varlık olduğunu ve görüşmelerimizin resmî ve bunların sonuçlarının uygulanmasının zorunlu olacağının iki tarafça resmen üstlenilmiş olduğunu vurgulamak bizce esastı.

Bunun için, görüşmenin tutanaklarının protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul hükûmetinin delegesi olan Denizîşleri Bakanına imza ettirmek önemli idi.

21 Ekim 1919 tarihli protokolda bulunanların, denilebilir ki, hemen hepsi Salih Paşanın önerileri olup kabulünde sakınca görülmeyen birtakım maddelerden ibarettir (Belge 159).

22 Ekim 1919 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir görüşme ve tartışmanın özet halinde tutanağıdır.

Bu görüşmelerde, iki tarafın, hilâfet ve saltanat hakkında karşılıklı güvenceleriyle ilgili ayrıntılara ilişkin başlangıçlardan sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1919 tarihli bildirisinin maddelerinin görüşülmesine başlandı:

1- Bildirinin birinci maddesinde, tasarlanıp kabul edilen sınırların minimum bir istek olmak üzere sağlanması gereği birlikte kabul edildi.

Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacı görünüşü altında yapılmakta olan karıştırmacı önüne geçilmesi uygun görüldü. Şimdi yabancıların elinde bulunan bölgelerden, Kilikyayı Arabistan ile Türkiye arasında bir “tampon dev-

maksadile ana vatandan ayırmak arzusunda bulunulduğu mevzuubahs edildi. Anadolunun, en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntakası olan bu kıt'anın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği; Aydın vilâyetinin de, aynı kat'iyetle (ve evveliyetle) eczayı vatandan gayrikabili infikâk olduğu esası umumiyetle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, zahiren bir hükûmeti müstakille ve hakikatte bir müstamere tesisi ve bu halde Şarkî Trakyadan dahi Midye-İnoz hattına kadar olan mıntakayı bizden ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali derpiş edildi. Fakat Edirnenin ve Meriç hududunun bir hükûmeti müstakillei islâmiyeye ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir suretle terkine rıza gösterilmemesi esası müştereken tasvip edildi. Maahaza bütün bu madde muhteviyatı hakkında heyeti teşriîyenin vereceği en son karar bittabi mutadır, dendi.

2- Beyannamenin dördüncü maddesinde anasırı gayrimüslimeye hakimiyeti siyasîye ve muvazeneti içtimaîyemizi ihlâl edecek mahiyette imtiyazat itasının kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, ehemmiyetli bir surette tezekkür olundu. Bu kaydın, istiklâlimizi filen temin için, istihsali mübrem bir talep mahiyetinde telâkki edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedekârlığın istiklâlimizi esaslı bir surette rahnedar eylieyeceği dermeyeran edildi. Mezkûr dördüncü maddede mevzuubahs olan ve anasırı hristiyanîyeye fazla imtiyazat verilmesine matuf olan gaye, lâzîmülistihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Maahaza gerek bu bapta ve gerek hakkı hayatımızın müdafaaı emrindeki metali-bi sairemize ait hususatta -birinci maddenin nihayetinde olduğu gibi burada da- Meclisi Millînin reyü kararının muta olacağı kaydı konuldu.

3- Beyannamenin yedinci maddesine nazaran istiklâlimiz, tamamen mahfuz kalmak şartile fennî, sınaî ve iktisadî ihtiyacatımızın sureti tesviyesi hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dönecek olan bir devlet olursa, bunun umuru maliyemiz üzerinde talep edebileceği bir hakkı murakabenin derece şümülü kestirilemeyeceğinden, bu hususun istiklâlimizi ve menafîü hakikiyei millîyemizi zarardide etmeyecek veçhile, mütehassıslarca esaslı bir surette düşünüülerek tahdit ve tesbitinden sonra Meclisi Millîce tensip edilecek suretin kabulü tezekkür olundu.

4- 11 Eylül 1335 tarihli Sivas Kongresi mukarreratının mevaddı sairesi de Meclisi Meb'usanın kabulüne iktiran eylemek şartile esas itibarile muvafık görüldü.

5- Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratının teşkilât kısmına ait 11 inci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve sahai faaliyeti hususu mevzuubahs olundu.

Bu maddede, iradei millîyeyi hâkim kılacak olan Meclisi Millînin, hukuku teşriîye ve murakabesine emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet meclisi millîce teyit edildikten sonra, Cemiyetin şekli kongre kararile tayin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahs olan kongrenin, şimdiye kadar vukubulan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden Meb'usan, Cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek aktedecekleri içtimai mahsus, kongre makamına kaim olabilir. Bundan sonra, meclisi millînin İstanbulda, ta-

let" oluşturmak amacıyla ana vatandan ayırmak isteğinde bulunulduğu söz konusu edildi. Anadolunun, en koyu Türk çevresi ve en verimli ve zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiçbir suretle ayrılmasının kabul edilmeyeceği; Aydın ilinin de, aynı kesinlikle (ve öncelikle) yurdun ayrılmaz parçalarından olduğu ilkesi herkes tarafından oy birliğiyle kabul edildi.

Trakya konusuna gelince: Burada da, sözde bir bağımsız hükûmet ve gerçekte bir sömürge kurmak ve böylelikle Doğu Trakyadan da Midye - Enez çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırmak isteneceği olasılığı düşünüldü. Fakat Edirnenin ve Meriç sınırımızın bağımsız bir İslâm hükûmetine kattırmak için olsa bile, hiçbir şekilde bırakılmasına razı olmamak ilkesi ortaklaşa uygun görüldü. Bununla birlikte bütün bu maddede bulunan şeyler hakkında yasama meclisinin alacağı en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

2 - Beyannamenin dördüncü maddesinde Müslüman olmayan unsurlara siyasal egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceği hakkındaki bölüm, önemle görüşüldü. Bu ilkenin, bağımsızlığımızı gerçekten sağlamak için, elde edilmesi çok zorunlu bir istem niteliğinde sayılması ve bundan verilecek en ufak bir ödünün bağımsızlığımızı kökten sarsacağı ileri sürüldü. Bu dördüncü maddede sözkonusu olan ve Hristiyan unsurlara fazla ayrıcalıklar tanınmamasına yönelik olan amaç, elde edilmesi gerekli bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte gerek bu konuda gerek yaşama hakkımızın savunulması yolundaki başka isteklerimize ilişkin konularda - birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da - Ulusal Meclisin görüş ve kararına uyulacağı koşulu konuldu.

3 - Bildirinin yedinci maddesine göre bağımsızlığımız, tam olarak korunmak koşuluyla teknik, endüstriyel ve ekonomik gereksinimlerimizin nasıl sağlanacağı tartışıldı. Memleketimize pek çok sermaye dönecek olan bir devlet olursa bunun malî işlerimiz üzerinde isteyebileceği bir denetleme hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu konunun bağımsızlığımızı ve gerçek ulusal çıkarlarımızı zarara sokmayacak yolda, uzmanlarca inceden inceye düşünüülerek sınırlanıp saptanmasından sonra Ulusal Meclisce uygun görülecek yolun kabulü görüşüldü.

4 - 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararlarının öbür maddeleri de Mebuslar Meclisince kabul edilmek koşuluyla esasta uygun bulundu.

5 - Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının örgütler bölümüyle ilgili 11 inci maddesinin içeriği olan Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin durumu ve bundan sonraki çalışma biçim ve alanı sözkonusu edildi.

Bu maddede, ulusal iradeyi egemen kılacak olan Ulusal Meclisin, yasama ve denetleme hakkına güvenle ve serbestçe sahip olduktan ve bu güven Ulusal Meclisce kesinlikle belirtildikten sonra, Derneğin, ne olacağının kongre kararile belirleneceği açıklandı. Burada sözkonusu olan kongrenin, şimdiye kadar yapılmış olan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi dışarda (taşrada) ayrı bir kongre biçiminde olması gerekli kılınmamıştır, dendi.

Derneğin programını kabul eden mebuslar, Derneğin tüzüğünde açıkça belirtilmiş olan delegeler gibi sayılarak yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra Ulusal Meclisin İstanbulda, tam güvenlik içinde hür

mamen hali emniyette, serbest olarak icrayı vazife edebilmesi şarttır, dendi. Bunun, şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbulun ecnebî tahtı işgalinde bulunması hasebile meb'usanın vazife teşriyelerini hakkıyla ifaya pek müsait olamayacağı fikri tezahür etti. Yetmiş seferinde Fransızların Bordeaux ve ahiren Almanların Weimarda da yaptıkları veçhile, sulhün aktine kadar, muvakkaten, meclisi millînin Anadolu'da, hükûmeti seniye'nin tensip edeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü.

Meclisi millînin içtimaından sonra, derecei emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyeti Temsilîyesinin ilgasile teşkilâtı hazırasının hedefi mesaisinin tayini, zikrettiğim veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacağı ifade olundu.

Meb'usanın intihabında serbestîi tam bulunması lüzumu hükûmetçe emredilmiş olması hasebile intihabatın icrasında, Cemiyet Heyeti Temsilîyesince, müdahale vaki olmamakla olduğu beyan edildi.

Meb'usan meyanında, İttihat ve Terakkiye mensup ve orduda seyyiatlı eşhas bulunduğu takdirde, bunların meb'us intihap edilmesine meydan verilmemek için Heyeti Temsilîyece irşat suretinde, sureti münasebete bazı telkinat yapılması muvafık olacağı da mülâhaza olundu. Heyeti Temsilîyenin bu bapta sureti tavassutu da, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tesbit edildi (Ves. 160).

Mahrem, telâkki edilip imza altına alınmayan dördüncü protokol şu idi:

1- Bazı kumandanların tardına ve bir kısım zabitanın divanı harbe tevdielerine dair sadır olan iradatı seniye ve evamiri sairenin tashihi olunması.

2- Maltaya nefyedilmiş olanlar hakkında kendi mehakimi aidemizde takibatı kanuniye yapılmak üzere Dersaadete celpleri esbabına tevessül.

3- Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi (Meclisi Meb'usana terkolunacaktır).

4- İzmirin tahliyesi için hükûmeti merkezîye tarafından yeniden protesto yapılması ve icab ederse hafî talimat ile ahaliye mitingler aktettirilmesi.

5- Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarının tebdilleri (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince).

6- İngiliz Muhipler Cemiyetinin (kapı, kapı dolaşp) ahaliye kâğıt mühürlertirmelerine mâni olmak.

7- Ecnebî parasile satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmesi (bilhassa zabitan ve memurînin bu gibi cemiyetlere intisap eylemelerinin kat'îyyen men'i).

8- Aydın Kuvayı Millîyesinin takviyesi ve işlerinin teshil ve temini (bu husus Harbiye Nezaretince tanzim olunur. Donanma Cemiyetinin 400,000 lirasından lüzumu kadarı hükûmet tarafından bu maksada tahsis kılınabilir).

9- Harekâtı millîyeye iştirak etmiş memurların umumca sükûnet ve emniyeti tamme husulüne kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve amali millîyeye muhalif hareket etmelerinden naşi millet tarafından işten el çektilmiş memurînin yeni memuriyetlere tayinlerinden evvel sureti hususîyede müdavelei efkâr edilmesi.

olarak görev yapabilmesi şarttır, dendi. Bunun, bugünkü koşullara göre ne ölçüde sağlanabileceği düşünöldü. İstanbulun yabancıların işgali altında bulunması dolayısıyla meb'usların yasama görevlerini gereğince yapmaya pek uygun olamayacağı düşöncesi belirdi. Yetmiş (1870) seferinde Fransızların Bordeaux'da ve sonra da Almanların Weimar'da yaptıkları gibi, barış yapılarına kadar, geçici olarak, Ulusal Meclisin Anadolu'da, İstanbul hükûmetinin uygun göreceği güvenli başka bir yerde toplanması uygun göröldü.

Ulusal Meclisin toplanmasından sonra, güvenilirlik ve dokunulmazlık derecesi belli olacağından tam güven olduğu anlaşılırsa, Derneğin Temsilci Kurulunun dağıtılması ve bugünkü örgütlerin ne amaca yönelik çalışacağıının belirtilmesinin, söylediğim gibi kongre yerine geçecek olan özel toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Meb'usların seçiminde tam serbestlik bulunması gerekliliği hükûmetçe emredilmiş olduğundan seçimlerin yapılmasında, Dernek Temsilci Kurulunun, karışmamakta olduğu bildirildi.

Meb'uslar (adayları) arasında, İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötölüğü görölmüş kişiler bulunursa, bunların meb'us seçilmesine meydan verilmemek için Temsilci Kurulca doğru yolu gösterme şeklinde, uygun biçimde bazı öğütlemelerde bulunulmasının uygun olacağı da düşünöldü. Temsilci Kurulunun bu konuda nasıl aracılık edeceği de, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak saptandı (Belge 160).

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokol şu idi:

1 - Bazı komutanların, askerlikten kovulmasına ve bir kısım subayların harp divanına verilmelerine ilişkin olarak çıkan padişah buyrukları ve öteki emirlerin düzeltilmesi.

2 - Maltaya sürölmüş olanlar hakkında kendi yetkili mahkememizde yasal kovuşturma yapılmak için İstanbul'a getirtilmeleri yoluna gidilmesi.

3 - Zölüm yapmış Ermenilerin de mahkemeye verilmesi (Meb'uslar Meclisine bırakılacaktır).

4 - İzmirin boşaltılması için İstanbul Hükûmeti tarafından yeniden protesto yapılması ve gerekirse gizli direktiflerle halka mitingler yaptırılması.

5 - Genel Jandarma Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve İçişleri Müsteşarının değıştirilmeleri (Savaşışleri ve İçişleri Bakanlıklarınca).

6 - İngiliz Muhipler Derneğinin (kapı, kapı dolaşp) ahaliye kâğıt mühürlertirmesinin önlenmesi.

7 - Yabancı parasile satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve bu gibi gazetecilerin zararlı yayımlarına son verilmesi (özellikle subaylarla devlet memurlarının bu gibi derneklere girmelerinin kesinlikle yasaklanması).

8 - Aydın Ulusal Gücünün kuvvetlendirilmesi ve beslenmelerinin kolaylaştırılıp sağlanması (bu konu Savaşışleri Bakanlığınca düzenlenir. Donanma Derneğinin 400,000 lirasından gereği kadarı hükûmet tarafından bu amaca ayrılabilir).

9 - Millî Harekâta katılmış olan devlet memurlarının her yerde tam dinginlik ve tam güvenlik sağlanana dek yerlerinden kaldırılmamaları ve ulusal emellere aykırı davranışlarından dolayı millet tarafından işten el çektilmiş devlet memurlarının yeni görevlere atanmalarından önce özel olarak karşılıklı görüşölmesi.

10- Garbi Trakya muhacirlerinin sevk ve naklinin temini.

11- Acemi Sadun Paşa ve maiyetinin sureti münasibede ikdarı.

İmzasız beşinci protokol da, sulh konferansına gidebilecek zevatın esamisini ihtiva ediyordu. Maahaza bu hususta hükûmet, esasa riayet etmek şartile, serbest bulunacaktı.

Murahhaslar:

Tevfik Paşa Hazretleri	Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî murahhas
Hariciye Nazırı	Siyasî murahhas
Reşat Hikmet Bey	Siyasî murahhas

Heyeti mütehassıs:

Hâmit Bey	Maliye
Miralay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Umuru siyâsiye
Mühendis Muhtar Bey	Umuru nafta
Miralay Ali Rıza Bey	Bahriye miralayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk müşaviri
Mütehassıs bir zat	Umuru ticarîye
Mütehassıs bir zat	Mezahibi muhtelif imtiyazatına vâkıf

Heyeti tahririye:

Reşit Saffet Bey	Maliye Kalemi Mahsus Müdürü Esbaki
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Muallimi

Efendiler, bu müzakeratımız mazbutatı meyanında, en mühim noktanın, meclisi millînin mahalli içtimâna ait olduğu nazarı dikkati âlilerinizi celbetmiş olacağını tahmin ederim.

Meclisin, İstanbulda in'ikadı caiz olmadığı hakkındaki kadîm fikir ve kanaatimizi, Salih Paşaya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak Paşa, şahsan bu kanaate iştirak etmekle beraber, bu iştirakin şahsına ait olup, şimdiden, bütün kabine namına söz veremeyeceği kaydı ihtirazisini de dermeyer etmişti. Kendisi, kabine erkânını ikna ve bu fikre iştirak ettirmek için elinden geleni yapacağını vâit ve muvaffak olamadığı takdirde kabineden çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını beyan eylemiş idi.

Salih Paşa, bu hususta muvaffak olamamıştır.

Meclisi Meb'usanın mahalli içtimâ meselesine tekrar avdet eylemek üzere Amasya mülâkatına ait maruzatıma hitam veriyorum.

Yalnız, Efendiler; biz, Amasyaya gelmek üzere Sıvasta ayrılır, ayrılmaz, Sıvasta pek te hoş gitmeyen bir hâdis cereyan etmiştir. Bu hâdis hakkında kısaca arzı malûmat edeyim:

Amasyaya muvasalatımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, ecaniple müstereken

10 - Batı Trakya göçmenlerinin taşınmalarının sağlanması.

11 - Acemi Sadun Paşa ve emrindekilerin geçimlerinin uygun şekilde sağlanması.

İmzasız beşinci protokolda da, barış konferansına gidebilecek kişilerin adları bulunuyordu. Böyle olmakla birlikte bu konuda hükûmet, ana ilkeye uyulmak koşuluyla, serbest bulunacaktı.

Delegeler:

Tevfik Paşa Hazretleri	Başkan
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî delege
Dışişleri Bakanı	Siyasî delege
Reşat Hikmet Bey	Siyasî delege

Uzmanlar kurulu:

Hâmit Bey	Maliye
Albay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Siyasî işler
Mühendis Muhtar Bey	Bayındırlık işleri
Albay Ali Rıza Bey	Deniz Albayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk danışmanı
Uzman birisi	Ticaret işleri
Uzman birisi	Çeşitli mezhepler ayrıcalıklarını bilen

Yazı kurulu:

Reşit Saffet Bey	Eski Maliye Özel Kalem Müdürlerinden
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Efendiler, bu görüşmelerimizin tutanakları arasında, en önemli noktanın, Ulusal Meclisin toplanma yerine ilişkin sorunun oluşturacağına dikkatinizi çekmiştik sanırım.

Meclisin, İstanbulda toplanması uygun olmadığı hakkındaki eski düşünce ve kanımızı, Salih Paşaya kabul ettirip onaylattık. Ancak Paşa, kendisi bu konuya katılmakla birlikte, bu katılışın kendisine ait olup, şimdiden, bütün hükûmet adına söz veremeyeceği ön koşulunu da ileri sürmüştü. Kendisi, hükûmet üyelerini ikna etmek ve bu düşünüş katmak için elinden geleni yapacağına söz vermiş ve başaramazsa hükûmetten çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını bildirmişti.

Salih Paşa, bu konuda başarılı olamamıştır.

Meb'uslar Meclisinin toplantı yeri konusuna yeniden dönmek üzere Amasya buluşmasıyla ilgili sunularına son veriyorum.

Yalnız, Efendiler; biz, Amasyaya gelmek üzere Sıvasta ayrılır, ayrılmaz, Sıvasta pek de hoş gitmeyen bir olay olmuştur. Bu olay üzerinde kısaca bilgi sunayım:

Amasyaya varışımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, yabancılarla ortaklaşa birta-

Sıvasta bana karşı yapılan bir girişim: Şeyh Recep vak'ası

birtakım harekâtı hıyanetkâraneye teşebbüs ettiklerine dair malûmat almıştık. Bunu derhal tamimden tebliğ etmiştim. Sivasta da, aleyhimde, padişaha telgraf çekilmek gibi bir teşebbüs olduğunu istihbar ettim, fakat inanmadım. Elbette Heyeti Temsilîye arkadaşlarımızın ve karargâhımıza mensup zevatın, valinin ve sairinin dikkati buna mânidir dedim.

Halbuki, Şeyh Recep ve rüfekasından Ahmet Kemal ve Celâl namında üç şahıs bir gece telgrafhanede, kendilerine mensup bir telgrafçı vasıtasile, arzu ettikleri telgrafları çekmişler...

Filhakika, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşaya ait şu telgrafi getirdiler: **16613 K. 82 Bahriye Nazırı Devletlû Salih Paşa Hazretlerine Sivas, 18 Teşrinievvel 1335 Yaveri Hazreti Şehriyari Saadetlû Naci Beyefendi Hazretlerine**

Aylardanberi memleketimizde cereyan eden hali anlamak ve mahiyeti meseleye vukuf peyda etmek üzere merkezi vilâyete kadar ihtiyarı zahmet buyurmanızı menafii mülkü millet namına cümleten istida ve mülkü millet namına makina başına teşriflerini kemali ubudiyetle istirham eyleriz.

**An Evlâdı Şemsiddini Sivasî
Recep Kâmil,
Zarelizade Celâl**

**Ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan
mürekkep yüz altmış mühürü havidir
İlyaszade Ahmet Kemal**

Bana da 19 Teşrinievvel 1335 tarihli şu telgraf geldi:

Amasyada Mustafa Kemal Paşaya

Ahalimiz, padişah ve hükümet efkârını bizzat Salih Paşadan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe, aradaki ihtilâfa hallolunmuş nazarile bakamıyacaktır. Binaenaleyh iki şıktan birini ihtiyara mecburiyetinizi arzederiz.

**İlyaszade
Ahmet Kemal**

**Zarelizade
Celâl**

**An Evlâdı Şemsiddini Sivasî
Recep Kâmil**

Efendiler, biz, bütün memleketi irşad ve tenvir ile uğraşıyoruz. Fakat, düşmanlarımız da, bize mukabil, her yerde ve hatta bizzat bulunduğumuz ve her suretle hâkim olduğumuz Sivas şehrinde bile, habasetlerini icra ettirebilecek denî vasıtalar bulmakta, muvaffak olabiliyorlar.

Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen, şahsan gaybubet eder etmez, Sıvastaki zevatın görülen dalgınlığı her yerde, ne kadar kayıtsızlıklar ve müsamahalar vukubulmuş olduğuna çok güzel bir misal teşkil eder.

19 Teşrinievvel günü Sıvastaki arkadaşlar, Heyeti Temsilîye imzasile şu telgrafi veriyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve rüfekasının Zâtı Devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aynen berveçhizir arz olunur:

Bu bapta Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca tahkikat icra etmektedir.

Bu telgrafa, aldığımı arzettiğim telgrafın suretini ilâve ediyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürlü de aynı günde şu malûmatı veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

An Evlâdı Şemsiddini Sivasî Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zarelizade Celâl imzaları ile yazılan telgrafnameleri takdim ederim. Bu telgrafnameler gece getirilmiş ve memurlarımız ihafe edilerek yazdırılmıştır. Her ferdin şeraiti mahsusa dairesinde telgraf yazmaya hakkı derkârdır. Ancak makina odasına rastgelenin girmesi memnu bulunmak şöyle dursun, memurların tehdit ve ihafesi gibi haysiyet ve vekarı hükümeti rencide edecek harekâta içtisar etmek doğrusu kanuna başkaldırı niteliğindedir. Keyfiyeti vilâyeti celîliye arzettim ve memlekette tesisi intizam için çalışmakta olan Zâtı Devletlerine de arzı hal ederim. İhtiramat ve tazimatı mahsusamın kabul buyurulması müsterhamdır.

19 Teşrinievvel 1335

Başmüdür Lûtfi

kim haince davranışlara kalktıklarına ilişkin bilgi almıştık. Bunu hemen genelgeyle bildirmiştim. Sivasta da, bana karşı, padişaha telgraf çekilmek gibi bir girişim olduğunu haber aldım, ama inanmadım. Elbette Temsilci Kurul arkadaşlarımızın ve karargâhımıza bağlı kişilerin, valinin ve ötekilerin dikkati buna engeldir dedim.

Oysa, Şeyh Recep ve arkadaşlarından Ahmet Kemal ve Celâl adında üç kişi bir gece telgrafhanede, kendilerine bağlı bir telgrafçı eliyle, istedikleri telgrafları çekmişler...

Gerçekten, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşaya ait şu telgrafi getirdiler:

16613 K.82 Denizîşleri Bakanı Salih Paşa Hazretlerine Sivas, 18 Ekim 1919 Padişah Yaveri Naci Beyefendi Hazretlerine

Aylardanberi memleketimizde sürüp giden olayları anlamak ve işin niteliğini kavramak için il merkezine kadar gelmenizi ülke ve ulus çıkarları adına hep birlikte diler, ülke ve ulus adına makina başına gelmenizi tam bağlılıkla rica ederiz.

**Şemsiddini Sivasî Oğullarından
Recep Kâmil,
Zarelizade Celâl**

**Din Bilginleri, halkdan ileri gelenlerden
oluşan yüz altmış kişinin mühürü vardır.
İlyaszade Ahmet Kemal**

Bana da 19 Ekim 1919 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasyada Mustafa Kemal Paşaya

Halkımız, padişah ve hükümetin düşüncelerini Salih Paşanın kendinden ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözyle bakamıyacaktır. Bundan dolayı iki yoldan birini seçmeye zorunlu bulunduğunuzu bildiririz.

**İlyaszade
Ahmet Kemal**

**Zarelizade
Celâl**

**Şemsiddini Sivasî Oğullarından
Recep Kâmil**

Efendiler, biz, bütün memlekete doğru yolu göstermeye uğraşıyoruz. Ama, düşmanlarımız da, bize karşı, her yerde ve üstelik kendi bulunduğumuz ve her açıdan egemen olduğumuz Sivas şehrinde bile, kötülüklerini yaptırabilecek alçak eller bulmakta, başarılı olabiliyorlar.

Bütün uyarılarımıza, hatırlatmalarımıza karşın, biz uzaklaşır uzaklaşmaz, Sıvastaki kişilerin görülen dalgınlığı, her yerde, ne kadar kayıtsızlıklar ve yer-siz hoşgörüler meydana gelmiş olduğuna çok güzel bir örnek oluşturur.

19 Ekim günü Sıvastaki arkadaşlar, Temsilci Kurul imzasile şu telgrafi veriyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve arkadaşlarının size çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgrafın örneği olduğu gibi aşağıda bilginize sunulur:

Bu yolda Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca soruşturma yapmaktadır.

Bu telgrafa, aldığımı söylediğim telgrafın örneğini ekliyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürlü de aynı günde şu bilgiyi veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şemsiddini Sivasî Oğullarından Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zarelizade Celâl imzaları ile yazılan telgrafları veriyorum. Bu telgraflar gece getirilmiş ve görevlilerimiz korutularak yazdırılmıştır. Her bireyin özel koşullar çerçevesinde telgraf yazma hakkı kabul edilir. Ancak makina odasına rastgelenin girmesi yasak bulunmak şöyle dursun görevlilerin tehdit edilmesi ve korkutulması hükümet onurunu ve haysiyetini incitecek davranışlara kalkışmak doğrusu kanuna başkaldırı niteliğindedir. Olanları yüksek valiliğin bilgisine sundum ve memlekette düzen kurulması için çalışmakta olan size de durumu bildiriyorum. Sonsuz ve özel saygılarımı kabul etmenizi dilerim.

19 Ekim 1919

Başmüdür Lûtfi

Dersaadet merkez şefi Beye:

Lisanı umumîden arzolunan ve selâmeti mülkü millet namına takdimi, istirham olunan telgraflarımızı tevki eden haini din ve devlettir. Nihayet kan dökülmesine sebep olacaktır. Sem'i şahaneye isal için azmimiz kat'îdir. Cevap bekliyoruz.

Mabeyni Humayun Başkıtabeti Celilesine:

Delâleti aliyelerle takdim kılınan arizai çakeranemizin cevabını selâmeti mülkü millet namına makina başında intizar ediyoruz.

Mabeyni Humayun Başkıtabeti delâletile Sûddei Merahimzübdei Cenabı Hilâfetpenahiye:

Memleketimiz bulunan Sıvasta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namile teşekkül eden Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, itimatnamei humayunlarını hâmil bulunduğunu ısa ile memleketimizde setri seyyiat etmek isteyen bir hizbi kalilin iştirakile, iradei milliyeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Halbuki halifei zişanımız ve sevgili padişahımıza her suretle müti ve merbutiyeti tammemiz muktazayı din olduğundan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Seryaveri Hazreti Şehriyarî Naci Beyefendinin Amasyaya izamlarını istihbar etik. Ahali arasında husule gelen heyecanı teskin için ulema, eşraf ve tüccardan iki yüzü mütecaviz imzayı havi davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Efkarı umumiyenin ne merkezde olduğunu bizzat müşahade buyurulmak üzere Sıvasa kadar gönderilmesini rumali ubudiyet ve kemali tehalükle tazarru ve niyaz ederiz. Olbapta ve katıbe ahvalde emrû ferman padişahımız efendimiz hazretlerindir.

Efendiler, düşmanlar, Şeyh Recebe, hakikaten, mühim bir rol ifa ettirmiş bulunuyorlardı. Sırası gelince arzedeceğim vesaikten, Sait Mollanın Rahip Frew'a olan 24 Teşrinievvel tarihli bir mektubunda Molla, Papaza "Sıvas vak'asını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" diyor-du.

Bütün milletin vahdet ve tesanüdünden ve teşkilâtı milliyenin memleketin her köşesine teşmil edildiğinden bahseden, milletin müşterek arzusuna tebaan ve teşkilâtı millîye ve askeriye müsteniden kabine iskat eden, yeni kabine ile karşı karşıya geçen, bir heyetin reisi aleyhinde -tam yeni kabine murahhasile müzakereye girişeceği bir sırada ve bu maksatla Sıvasta çıktığının ferdası bütün Sıvas ahalisi namına kıyâmı gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edile-rek çektirilebilmesi elbette manidar idi.

Böyle bir heyetin, bizzat bulunduğu Sıvas ahalisi, aleyhinde bulununca, bütün milletin, aynı his ve fikirde olmayacağını ispat etmek cidden müşküldür. O halde, mahiyeti temsiliyesi böyle olan bir heyetin ve reisinin istinat ettiği kuvvetin dahi çürük olacağına hükmetmek neden caiz olmasın!

Sıvasta yükseltilen bu sadanın düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu takdir buyrulur.

Efendiler, Salih Paşaya ait telgrafi, Amasyaya muvasalatında kendisine verdirdim. Fakat, Şeyh Recep ve rüfekasının hükümetçe tecziyesini talep ettim. Sıvastaki Heyeti Temsilîye azasına da telgraf başında 9 Teşrinievvelde şunları sordum:

1- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasile mabeyni humayuna çekilen telgrafnameyi gördünüz mü?

2- Telgrafhane nöbetçi zabiti yok mu?

3- Cümlelizin mevcudiyetine rağmen böyle bir küstahlık nasıl vukubulabilir. Bahusus bu mecaninin teşebbüsleri cümlelizen malûm bulunuyor. Salih Paşaya ve Naci Beye hitaben üç imza ile telgraf hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

4- Ecaniple beraber İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım harekâtı hıyanetkârane teşebbüs ettiklerine dair dün tamimen vukubulan tebligat alınmadı mı?

İstanbul merkez şefi Beye:

Halkın ağzından sunulan ve yurdun ve ulusun esenliği adına (Padişaha) sunulması dilenen telgraflarımızı önleyen din ve devlet hainidir. Sonunda kan dökülmesine yol açacaktır. Padişahın kulağına vardırmak için kararımız kesindir. Cevap bekliyoruz.

Padişahın Özelkalemi Başkâtıplığıne:

Yüksek aracılığınızla verilen dilek bildirimimizin karşılığını ülke ve ulusun esenliği adına makina başında bekliyoruz.

Padişahın Özelkalemi Başkâtıplığı eliyle Halife Hazretlerine:

Memleketimiz olan Sıvasta, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği adıyla kurulan Kongre Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa, elinde sizin güven mektubunuz bulunduğunu yayarak memleketimizde kötülükleri örtmek isteyen birçok küçük topluluğun katılmasıyla ulusal iradeyi temsil ediyormuş gibi davranıyorlar. Oysa şanlı halifemiz ve sevgili padişahımıza her bakımdan saygılı ve tam bağlı olmamız din gereği olduğundan Denizizleri Bakanı Salih Paşa ile Padişahın Seryaveri Naci Beyefendinin Amasyaya gönderildiğini haber aldık. Halkta oluşan coşkuyu yansıtmak için din bilginleri halkın ileri gelenleri ve iki yüzü aşkın imza ile çektiğimiz çağrıya karşılık alamadık. Kamu oyunun ne durumda olduğunun kendileri tarafından anlaşılması için Sıvasa kadar gönderilmesini bağlılıkla yüz sürerek ve birbirimizle yarış edencesine yalvarır ve yakarırız. Bu yolda ve bütün durumlarda emir ve ferman padişahımız efendimiz hazretlerindir.

Efendiler, düşmanlar, Şeyh Recebe, gerçekten önemli bir rol yaptırmış bulunuyorlardı. Sırası gelince bilginize sunacağım belgelerden, Sait Molla, Papaz Frew'a "Sıvas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu.

Bütün ulusun birlik ve dayanışmasından ve ulusal örgütlerin memleketin her köşesine yayıldığından söz eden, milletin ortak isteğine uyarak ve ulusal ve askerî örgütlere dayanarak hükümet düşüren, yeni hükümetle karşı karşıya geçen, bir kurulun başkanına karşı - tam yeni hükümet delegeleriyle görüşmelere girişeceği bir sırada ve bu amaçla Sıvasta çıktığının ertesi günü - bütün Sıvas halkı adına ayaklanıldığını gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektirilebilmesi elbette anlamlı idi.

Böyle bir kurulu, kendi bulunduğu yerin yani Sıvas halkı, kötüleyince, bütün milletin, aynı duygu ve düşüncede olmayacağını kanıtlamak gerçekten güçtür. Öyleyse, temsilcilik niteliği böyle olan bir kurulun ve onun başkanının dayandığı gücün de çürük olacağına inanmak neden doğru olmasın!

Sıvasta yükseltilen bu sesin düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve önemli olduğunu kavrarınız.

Efendiler, Salih Paşaya ait telgrafi, Amasyaya vardığında kendisine verdirdim. Fakat, Şeyh Recep ve arkadaşlarının hükümetçe cezalandırılmasını istedim. Sıvastaki Temsilci Kurul üyelerinden de telgraf başında 9 Ekimde şunları sordum:

1 - Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasile padişah özel kalemine çekilen telgrafi gördünüz mü?

2 - Telgrafhane nöbetçi subayı yok mu?

3 - Hepiniz orada bulunurken böyle bir küstahlık nasıl yapılabilir? Hem de bu delillerin girişimlerini hepimiz biliyorsunuz. Salih Paşaya ve Naci Beye çekilmek üzere üç imza ile telgraf hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok muydu?

4 - Yabancılarla birlikte İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım haince davranışlara kalkıştıkları hakkında dün genelgeyle yapılan bildiri alınmadı mı?

5- Tazyik ve ihafe edilen telgraf memurlarının hemen icap edenleri, vali paşayı ve diğer alâ-kadarını haberdar etmemelerinin ve nöbetçi zabitanın bunda gaflet göstermesinin sebebi nedir?

6- Başmüdür Beyin itayı malûmat eylemesi üzerine itihaz edilmiş olan tedabir nedir?
Mustafa Kemal

Vilâyetin, meseleyi ciheti askerîyeye havale ettiği anlaşılmaya üzerine Kolordu Erkâniharbiye Reisi Zeki beye de, şunu yazdım:

Mevzuubahs olan meselede zimethal olanların tevkif ve tecziyesi için vilâyetçe mevcut olan vesait kullanılmış da veyahut gayrikâfi görülmüş de mi Kolorduya iş atılıyor. Yoksa bu küstahane harekâta karşı dahi vilâyetçe itihazı tedabirde tereddüt mü ediliyor? Bu cihet anlaşıldıktan sonra halli mesele daha sehil ve esaslî olur.

Mustafa Kemal

Bâdehu Sivasta bulunanlara şu emri verdim:

1- Telgrafhane tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir zabıt kumandasında bir manga asker ikame edilecektir. Vaki olduğu gibi telgrafhaneyi işgal ve memurîni tazyik ederek vah-deti meşruai millîye aleyhinde tahdişi ezhanı mucip ve asayîşi muhil teşebbüsatta bulunacak hainler kat 'iyyen menedilecektir. Bu gibi harekâtı asayiş şikenanede haddi kanunîyi tecavüz ve askere tarruz edenlere karşı bilâtereddüt, hernerede olursa olsun istimali silâh edilecektir.

2- Küstahane harekâta mütecasir olanlar hakkında temini inzibat noktai nazarından erkâniharbiye reisinin dermeyer eylediği esbaba binaen firarlarına mahal verilmeksizin derhal icabı hal yapılacak ve neticesi bir iki saate kadar bildirilecektir. Ancak bu hususta karar vermek için orada mevcut zevattan hiçbirinin teşebbüs almayıp istizana kalkışılması cidden mucibi teessüf görülmüştür. Bu karar, bir taburu Sivasta bulunan Beşinci Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey tarafından tabur kumandanına emredilmiştir. Oraca bu kararın sürati tatbiki-na hiç olmazsa delâlet buyurulması niyaz olunur.

3- Sivasta temini inzibat için uyanık olarak bütün alâkadaranca tedabiri kat'îye ve şedi-de alınması lüzumunu arz ederim.

Mustafa Kemal

Hususî olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beylere, şu talimatı verdim:

Harekâtı millîye aleyhinde küstahlık edenler hakkında yapılacak muamele icab edenlere bildirilmiştir. Vaziyeti bittakip harfiyen tatbik olunup olunmadığını ve müsamaha görüldüğü takdirde bizzat müdahale ederek eşhası malûmenin tevkifi ve hempalarının iskâtı mat-luptur. Bu bapta lüzum hâsıl olursa, herkime karşı olursa olsun icabını ifada tereddüde mahal yoktur.

Mustafa Kemal

20 Teşrinievvelde Vali Reşit Paşa, uzun uzadıya vak'ayı hikâye ettikten sonra, "vak'anın tevessü eylemesi ihtimali varitken önüne geçilmiş ve gösterilen icraatı seria ve şedideden dolayı buna mümasil ahvalin badema ademi zuhûru derkâr bulunmuş" olduğunu yazıyordu (Ves. 161).

Efendiler, hükûmeti merkezîyenin Şeyh Recebi ve rüfekasını tecziye etmiş olduğunu, bittabi, farzetmediniz. "An evlâdı Şemsiddini Sivasî" diye imza atan bu miskin ve adı şeyhin, bundan sonra da düşman aleti olarak irtikâp eyliyeceği habasetlere tesadüf edeceğiz.

Efendiler, henüz Amasyada iken, karşılaştığımız vaziyet, yalnız, Şeyh Recep vak'asıle kalmadı. Adapazarı havalisinde de buna mümasil bir hâdise vukua geldi. Müsaade ederseniz, onu da kısaca arz edeyim:

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde türeyen, Talostan Bey ve İstanbul'dan para ve talimatla gelerek, süvari olacıklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira vadeden Bekir Bey ve Sapancanın Avçar karyesinden Beslân namında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım eşhas ile Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey isminde

5 - Baskı yapılan ve korkutulan görevlilerden gerekenlerin, vali paşaya ve öbür ilgililere hemen haber vermemelerinin ve nöbetçi subayının bunda aymazlık göstermesinin sebebi nedir?

6 - Başmüdür Beyin bilgi vermesi üzerine alınmış olan önlemler nedir?

Mustafa Kemal

Valiliğin, işi askerlere aktardığı anlaşılmaya üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beye de, şunu yazdım:

Söz konusu olan işe karışmış olanların tutuklanmaları ve cezalandırılmaları valilikçe elindeki araçlar kullanılmış ya da yetmez görülmüş de mi iş Kolorduya atılıyor. Yoksa bu küstahça davranışlara karşı bile valilik önlem alınmasında kararsız mı kalıyor? Bu cihet anlaşıldıktan sonra sorunun çözümlenmesi kolay ve kökten olur.

Mustafa Kemal

Arkadan Sivasta bulunanlara şu emri verdim:

1 - Telgrafhane tam kontrol altına alınacaktır. Bir subay komutasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bu kez olduğu gibi, telgrafhaneye girerek ve görevlilere baskı yaparak meşru ulusal birliğe karşı kafaları karıştırıcı ve iç güvenliği bozucu girişimlerde bulunacak hainler kesinlikle önlenecektir. Bu gibi iç güvenliği bozar davranışlarla yasal sınırları aşan ve askere saldıranlara karşı duraksamadan, hernerede olursa olsun silâh kullanılabilmektedir.

2 - Küstahça davranışlara kalkışanlar hakkında düzeni sağlamak açısından kurmay başkanının ileri sürdüğü nedenlerden dolayı kaçmalarına meydan verilmeksizin hemen durumun gereği yapılacak ve sonucu bir iki saate değin bildirilecektir. Ancak bu hususta karar vermek için orada bulunanlardan hiç kimsenin insiyatif almayıp (bize) sormaya kalkışması gerçekten üzüntü ile karşılanmıştır. Bu karar, bir taburu Sivasta bulunan Beşinci Tümen komutanı Cemal Cahit Bey tarafından tabur komutanına emredilmiştir. Orada bu kararın ivedilikle uygulanmasına hiç olmazsa yardımcı olunması rica olunur.

3 - Sivasta düzeni sağlamak için uyanık olarak bütün ilgililerce kesin ve şiddetli önlemler alınması gereğini bilgilerinize sunarım.

Mustafa Kemal

Özel olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beylere, şu direktifi verdim:

Millî Harekât karşısında küstahlık edenler hakkında yapılacak işlem gerekenlere bildirilmiştir. Durum izlenip harfi harfine uygulanıp uygulanmadığını ve göz yummalar görülmürse siz kendiniz işe karışarak bilinen kişileri tutuklamanızı ve yardımlarınızı susturmanızı isterim. Bu yolda gerekirse, her kime karşı olursa olsun gereğini yapmakta duraksamaya yer yoktur.

Mustafa Kemal

20 Ekimde Vali Reşit Paşa, uzun uzadıya olayı anlattıktan sonra, "olayın yayılması olası iken önüne geçilmiş ve yapılan hızlı ve sert işlemlerle buna benzer durumların bundan böyle meydana gelmeyeceği anlaşılmış" olduğunu yazıyordu (Belge 161).

Efendiler, İstanbul hükûmetinin Şeyh Recebi ve arkadaşlarını cezalandırmış olduğunu, elbette, düşünmediniz, "Şemsiddini Sivasî Oğullarından" diye imza atan bu miskin ve bayağı şeyhin, bundan sonra da düşman maşası olarak işleyeceği kötülöklere rastlayacağız.

Efendiler, daha Amasyada iken, karşılaştığımız durum, yalnız, Şeyh Recep olayıyla kalmadı. Adapazarı yöresinde de buna benzer bir olay oldu. İzin verirseniz, onu da kısaca bilginize sunayım:

Adapazarı ilçesinin Akyazı yönlerinde türeyen, Talostan Bey ve İstanbul'dan para ve direktifle gelerek, atlı asker olacıklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira aylık sözü veren Bekir Bey ve Sapancanın Avçar köyünden Beslân adında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım

Adapazarı yöresinde kışkırtmalar

olan Adapazarı kaymakamı, bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmitten gönderilen bir binbaşı ile ve tedarik ettiği yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı hareket eder. Lûtfiye denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu gürüha maksadı hareketleri sorulmuş.. verdikleri cevap şu imiş: "Zatı padişahının hayatta ve makamı muallâyı hilâfetlerinde olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makina başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşayı, padişah makamına kabul edemeyiz..."

Tahir Beyin makina başında, İzmit mutasarrıfına verdiği malûmatta; "merkumların İstanbulda mühimce zevatla temasları olduğunu ve hatta padişahın da bu hareketlerinden haberdar bulunduğunu beyan eyledikleri" dercediliyordu. Resmen verilen malûmatta: "Bekirin, toplanan eşhasa, bu iş için, İstanbulca, bir hafta müddet tayin ettiler, beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İş i tal edelim diye" beyanatta bulunduğu da bildiriliyordu (Ves. 162).

İzmitteki Fırka Kumandanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fuat Paşa da, Düzce üzerine bir miktar kuvvet sevkedecekti.

23 Teşrinievvel tarihinde, İzmitte Fırka Kumandanına, Bekirin İtilâf ve Hürriyetçilerle ecnebî düşmanlar tarafından gönderildiği ve harekâtı mefsedetkâranelerinin men'i lüzumu bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Teşrinievvelde doğrudan doğruya "Bekir ve rüfekaşı hakkında tedabiri şedide ve serianın tatbikında kat'iyen tereddüt gösterilmiyerek izalei mazarratlarla neticenin iş'arını" emrettim (Ves. 163).

Efendiler, 23 Teşrinievvel tarihli bir şifre ile, merkur Bekir ve hempalarının hareketleri ve hüviyetleri hakkında destres olduğumuz malûmatı, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bildirdik ve "hükûmeti seniyece bu gibi ef'al ve harekâtı mefsedetkâraneye karşı vaktü zamanında tedabiri müessire alınmayıp, mesele, teşkilâtı millîyeye temas eylediği takdirde en şedit tedabire tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi arzederiz" dedik (Ves. 164).

İzmitten, giden ve mahallinde takviye olunan millî ve askerî bir müfreze, "mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta olan eşhası şerireyi dağıtmış, tahsildar Beslân ve biraderi Hasan Çavuşu derdest etmiş, asıl talimat ve para ile bir hafta evvel İstanbuldan gelmiş olan Bekir, firar eylemiş." Bu Bekir, zabıtlıktan matrut ve Manyalıdır (Ves. 165, 166).

Bundan sonra, vermeğe mecbur olduğumuz emirlerle, İzmitte muharrik ve mürettip olanlardan, İngiliz İbrahim denmekle maruf biri ve sair birtakımları hakkında takibat başladı (Ves. 167, 168).

"Bekirin, mahallince itihaz olunan tedabir neticesinde teşebbüsünün akim kaldığını ve firar eylediğini ve tekrar İstanbul'a avdet ederek yeniden teşebbüsâtı mel'unanede bulunması ağılebi ihtimal olduğunu, hakkında takibâtı mahsusa bulunulmasını" Amasyadan 26 Teşrinievvel 1335 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşaya yazdım (Ves. 169).

27 Teşrinievvel 1335 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyden gelen telgrafta: "Bekirin maiyetinde iki zabıt, kırk müsellâh adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, hükûmeti hâzıra namına hareketi millîye aleyhine teşvik ve birçok para sarfettiği ve nezarete vukubulan iş'aratının cayı kabul bulamamakta olduğu" bildiriliyordu (Ves. 170).

kişilerle Adapazarı ilçesini basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey isminde olan Adapazarı kaymakamı, bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmitten gönderilen bir binbaşı ile bulduğu yirmi beş kadar atlıyı alarak, ilçeyi basmaya gelenlere karşı yola çıkar. Lûtfiye denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu derme çatma kalabalığa davranışlarının amacı sorulmuş.. verdikleri karşılık şu imiş: "Padişah hazretlerinin hayatta ve yüksek halifelik makamında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına telgraf başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşayı, padişah olarak kabul etmeyiz..."

Tahir beyin telgraf başında, İzmit mutasarrıfına verdiği bilgilerde; "Bu adamların İstanbulda önemlice kişilerle ilişkileri olduğunu ve hatta padişahın da bu davranışları bildiğini söyledikleri" belirtiliyordu. Resmî olarak verilen bilgilerde: "Bekirin; toplanan kişilere, bu iş için, İstanbulca, bir hafta süre belirlendi, beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İş i çabuklaştıralım" dediği de bildiriliyordu (Belge 162).

İzmitteki Tümen Komutanı, Adapazarı üzerine bir askerî birlik gönderecekti. Ali Fuat Paşa da, Düzce üzerine bir miktar kuvvet yollayacaktı.

23 Ekim tarihinde, İzmitte Tümen Komutanına, Bekirin İtilâf ve Hürriyetçilerle yabancı düşmanlar tarafından gönderildiği ve karıştıracı davranışlarının önlenmesi gerektiği bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Ekimde doğrudan doğruya "Bekir ve arkadaşları hakkında sert ve ivedi önlemler uygulanmasında kesinlikle kararsızlık gösterilmiyerek yaptıkları zararlı işlere son verilerek sonucun bildirilmesini" emrettim (Belge 163).

Efendiler, 23 Ekim tarihli bir şifre ile, sözü edilen Bekir ve yandaşlarının yaptıkları ve kimlikleri hakkında elde ettiğim bilgileri, Savaşları Bakanı Cemal Paşaya bildirdik ve "İstanbul hükûmetince bu gibi karıştıracı işlere ve davranışlara karşı zamanında etkin önlemler alınmazsa, işin ucu, ulusal örgütlere dokunursa en sert önlemlere başvurmakta kendimizi haklı göreceğimizi bilginize sunarız" dedik (Belge 164).

İzmitten, giden ve orada kuvveti çoğaltılan ulusal ve askerî bir birlik, "önemli sayıda toplanmış ve toplanmakta olan kötü kişileri dağıtmış, tahsildar Beslân ve erkek kardeşi Hasan Çavuşu yakalamış, asıl direktif ve para ile bir hafta önce İstanbuldan gelmiş olan Bekir, kaçmıştır." Bu Bekir, subaylıktan kovulmuştur ve Manyalıdır (Belge 165, 166). Bundan sonra, vermek zorunda olduğumuz emirlerle, İzmitte kışkırtıcı ve düzenleyicilerden İngiliz İbrahim diye bilinen biri ve başka birtakımları hakkında kovuşturma başladı (Belge 167, 168).

"Bekirin, yerinde alınan önlemler sonucu girişimi etkisiz kaldığını ve kaçtığını ve yeniden, İstanbul'a dönerek haince girişimlerde bulunması çok olası olduğunu, kendisinin özel bir izlemeye alınması" nı Amasyadan 26 Ekim 1919 tarihinde Savaşları Bakanı Cemal Paşaya yazdım (Belge 169).

27 Ekim 1919 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyden gelen telgrafta: "Bekirin emrindeki iki subay, kırk silâhlı adam ile birlikte Abaza köylerinde halkı, şimdiki hükûmet adına Milli Harekâta karşı kışkırttığı ve birçok para harcadığı ve bakanlığa yapılan, bildirimlerin beimsenmediği" bildiriliyordu (Belge 170).

Efendiler, bu gibi mesailde, hükûmeti ikaz ve vazifesinin ifasına davetten ibaret olan müracaatlerimiz, elbette, hükûmetin işine müdahale gibi telâkki edilmez itikadındayım.

İstanbulda hükûmetin gözü önünde, tertip olunan ve dahilî, haricî düşmanların, padişahın malûmat ve muvafakatile olduğuna şüphe etmediğimiz teşebbüslerinin, filen muvaffak olacakları dakikaya kadar, beklemek ve elbette hükûmet tedbir alır, mâni olur, tevekkülü safdilânesine kapılmak caiz olamazdı.

Efendiler, Amasyada müzakereye başladığımız 20 Teşrinievvel gününde, vürud eden malûmat hulâsası şu idi: İstanbulda, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir blok teşkil eltiler. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi eşhas, anasırı gayrimüslimeyi, mütemadiyen Kuvayi Millîye aleyhine tahrike başladılar. Rum ve Ermeni patrikleri, Kuvayi Millîye aleyhinde Düveli İtilâfiye mümessillerine müracaat ettiler. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neogolos gazetesinde neşrettiği bir mektupla harekâtı millîyei ahireden dolayı Ermenilerin muhaceret etmekte olduklarını ilân etti.

Maslup Kâzımın kardeşi Hikmet namında biri, İstanbuldan aldığı talimat ile Adapazarı civarında, başına birtakım müsellâh adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet ismine, mühim bir vesikada da tesadûf edeceğiz. Adapazarı civarında, Değirmenderede de, para ile adam toplanmaya başlandı. Çete halinde toplananların, Geyve hükûmetini basmaya karar verdikleri istihbar kılındı. Karacabeyde de buna mümasil ufaktefek harekât görüldü. Bursada, Gülmülcüneli İsmailin tertip ettiği çetelerin Kuvayi Millîye aleyhine harekâtı hiss olunmaya başlandı. Nigehbancılardan mevkuf bulunanları bir günde kâffesi hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından, Kuvayi Millîye aleyhinde tertip olunan çetelerin faaliyetine başlaması, muhalif blokun alenî hareketi, İstanbul Polis Müdürünün aleyhte faaliyeti, Ali Rıza Paşa Kabinesine aleyhtar nazırların mevcudiyeti, bazı teşkilât merkezlerimizi, bilhassa İstanbul merkezimizi naümiydiye sevk etmeye başladı (Ves. 171, 172).

Hükûmetin, umumiyetle hiçbir maksat ve karar sahibi olduğunu gösterecek, harekette bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nazırı Şerif Paşanın menfî ve serî faaliyetini tasvipkâr davranması, hakikaten şayanı teemmül ve endişe bir manzara arz ediyordu.

Bu hususta, ilk, hassasiyet ve inisiyatif gösteren Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beyin Sıvasa keşide ettiği 15 Teşrinievvel 1335 tarihli bir şifresini; merhum Hayatî Beyin imzasile diğer bir şifre içinde 22 Teşrinievvelde Amasyada aldım. O şifre aynen şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri; biz mukadderatımızı, ne böyle, milletin mukadderatını bilmiyen hükûmete ve ne de sümmettedarik gönderilecek valilere terkedemeyiz. Defeatla Zât Alilerine arzettiğimiz düşünceler nazarı itibara alınmadığından dolayı hükûmeti merkeziye, mahut Ferit Paşa Kabinesinin tayin edip de gönderemediği Bitlis Valii Sabıkı Ziya Paşayı buraya ve hayatı memuriyetinde hiçbir mevcudiyet gösterememiş olan Suphi Beyi de, Konyaya vali tayin etmek suretile ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi mülâhazata binaen Meclis Meb'usan teşekkül etmeden evvel, hiçbir memuriyete hariçten kimsenin getirilmemesini geçende arzetmiş idik. Mademki hükûmeti hazır, buraya yeniden vali göndermeye kıyam etmiştir, şu halde, buradaki harekâtı millîyenin söndürül-

Efendiler, bu gibi işlerde, hükûmeti uyarmak ve görevini yapmaya çağır-maktan başka birşey olmayan başvurularımız, elbette, hükûmetin işine karış-mak sayılmaz inancındayım.

İstanbulda hükûmetin gözü önünde, iç, dış düşmanların yaptığı ve padişahın bilgisi ve uygun bulmasıyla yapıldığından şüphe etmediğimiz girişimler, etkili olarak başarıya ulaşacakları dakikaya kadar, beklemek ve elbette hükûmet önlem alır, engeller diye bönce boyun eğmek doğru olamazdı.

Efendiler, Amasyada görüşmelere başladığımız 20 Ekim gününde, gelen bilgilerin özeti şu idi: İstanbulda, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Askerî Nigehban Derneği ve Muhipler Derneği bir blok oluşturdular. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi kişiler, durmadan müslüman olmayan unsurları, Ulusal Güçlere karşı kıskırtmaya başladılar. Rum ve Ermeni patrikleri, Ulusal Güçlere karşı İtilâf Devletleri temsilcilerine başvurdular. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neogolos gazetesinde yayımladığı bir mektupla bu defaki Milli Harekât yüzünden Ermenilerin göç etmekte olduklarını duyurdu.

Asılan Kâzımın kardeşi Hikmet adında biri, İstanbuldan aldığı direktifle Adapazarı dolaylarında, başına birtakım silâhlı adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet ismine, önemli bir belgede daha rastlayacağız. Adapazarı dolaylarında, Değirmenderede de, para ile adam toplanmaya başlandı. Çete halinde toplananların, Geyve hükûmet konağını basmaya karar verdikleri haber alındı. Karacabeyde de buna benzer ufak tefek davranışlar görüldü. Bursada, Gülmülcüneli İsmailin düzenlediği çetelerin Ulusal Güçlere karşı kıpırdandıkları sezilmeye başlandı. Nigehbancılardan tutuklu bulunanların hepsi bir günde hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından, Ulusal Güçlere karşı düzenlenen çetelerin harekete geçmesi, karşı blokun açık hareketi, İstanbul Polis Müdürünün karşı davranışları, Ali Rıza Paşa hükûmetine karşı çıkan bakanların varlığı, birtakım örgüt merkezlerimizi, özellikle İstanbul merkezimizi ümitsizliğe sürüklemeye başladı (Belge 171, 172).

Hükûmetin, genellikle amaç ve karar sahibi olduğunu gösterecek, hiçbir davranışta bulunamaması ve yalnız İçişleri Bakanı Şerif Paşanın olumsuz ve hızlı çalışmalarını onaylar davranması, gerçekten düşündürücü ve kaygı verici bir görünüm oluşturunuyordu.

Bu konuda, ilk, tepki gösteren ve inisiyatif alan Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beyin Sıvasa çektiği 15 Ekim 1919 tarihli bir şifresini; merhum Hayatî Beyin imzasile diğer bir şifre içinde 22 Ekimde Amasyada aldım. O şifre aynen şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri; biz kaderimizi, ne böyle, milletin kaderini bilmiyen hükûmete ve ne de gelişigüzel gönderilecek valilere bırakamayız. Birçok kez bilginize sunduğumuz düşüncelere önem verilmediğinden İstanbul hükûmeti, ne idigü bilinen Ferit Paşa hükûmetinin atayıp da gönderemediği Eski Bitlis Valisi Ziya Paşayı buraya ve çalışma hayatında hiçbir varlık gösterememiş olan Suphi Beyi de, Konyaya vali atamak yoluyla ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi düşüncelere dayanarak Meb'uslar Meclisi kurulmadan hiçbir göreve dışardan kimsenin getirilmemesini geçende rica etmiş idik. Mademki bugünkü hükûmet hazır, buraya yeniden vali göndermeye kalkışmıştır, o halde, buradaki Millî Harekâtın söndürülmesi isteniyor demektir. Nasıl ki

mesi iltizam ediliyor demektir. Nasıl ki Zâtı Alileri askerlikten istifa ederek bir ferdi millet gibi çalışmaya karar verdiniz, bendeniz de buradan çekilerek aynı suretle milletin vazifesini ifaya karar verdim. Vali gelinceye kadar vekâleti kime tevdi edeceğimi lütfen bildiriniz Efendim.

15 Teşrinievvel 1335 Ankara Vali Vekili Yahya Galip

Birgün sonra da, 23 Teşrinievvelde Cemal Paşanın, 21 Teşrinievvel 1335 tarihli şu telgrafını aldım:

Adet 419 Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Kadıköy, 21/10/1335

Ankaradan Belediye Reisi ve Müfti Efendi hariçten gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini, Ankaraya, Ankaradan vali tayin olunması lüzumunu kendi salâhiyetlerine binaen iddia ediyorlar. Böylece her taraftan ayrı ayrı metalip dermeyanı hükûmeti müşkül vaziyete sokmaktadır. Bedhahan ve anâsırı saire, bu gibi ahvali türlü türlü tefsir ediyor. (...) hükûmete muzaheret vadi üzerine bu gibi hususların men'i lüzumunu rica ederim ve nasbi, iradei seniye iktiran eden valinin hareketi icap edeceği tabii takdir buyurulur.

Harbiye Nazırı Cemal

Filhakika, başta Müfti Efendi olduğu halde, (elyevm Diyanet İşleri Reisi bulunan muhterem Rıfat Efendi Hazretleri idi) Ankaralıları, protesto mahiyetinde, İstanbula müracaat etmişlerdi.

Ankarayı teskin ederek, nüfuzu hükûmeti, kırmamak için telgraf başında, birçok nasayihde bulundum. Fakat, Ankaranın haklı olduğunu, teslim etmemek, mümkün değildi. Nihayet Cemal Paşa vasıtasile hükûmete yazdığım telgraftan bahsederek alınacak cevaba kadar, vaziyetin hüsnü idare edilmesini Ankarada Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Beye yazdım.

Bu noktada, bilmünasebe bir hakikati arzetmek muvafık olur. Biz, Heyeti Temsilîye, hükûmetin vaziyet ve mahiyetini pek âlâ anlamıştık. Erkânı hükûmetten, bazılarının hükûmete dahil olmaktan nadim bulunduklarını ve bu gibilerin çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka haricî ve dahilî düşmanların ve padişahın müttefikan, Ali Rıza Paşa Kabinesi yerine, kendi noktai nazarlarını, açıktan açığa ve süratle tatbik edecek, diğer bir kabineyi mevkii iktidara getirmeye azim bulunduklarından da, gafil değildik ve bunun için de, Ali Rıza Paşa Kabinesini, ehvenîşer buluyorduk. Bir de, Ferit Paşanın sukutundan sonra, yeni kabine ile anlaşmak için, geçen dört, beş gün zarfında bazı taraflardan, mümkün olduğu kadar çabuk uyusmak hususunda alınmış olan tavsiyeler de, bizce nazarı dikkatte tutulması icap eden mana ve mahiyette idi. Binaenaleyh maksada emniyetle vâsıl oluncaya kadar, lüzum görülürse, biraz da fedekârlık yapmak zaruretini hissediyorduk.

Mahmut Beye yazdığım şifrede bu noktalar da ima edilmişti (Ves. 173).

Cemal Paşaya verdiğim cevabı aynen arzedeceğim:

Şifre Mahsustur, aceledir Amasya, 24/10/1335
Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 21/10/1335 tarih ve 419 numaralı şifreye:

Ankaradan, vali hakkında vukubulmuş olan müracaat ve istirhamın, esbabı atiyeden neş'et ettiği anlaşılmıştır.

Şöyle ki; Dersaadetten alınan mevsuk haberlerde İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti ve İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancılardan hristiyan anasırıle teşriki mesai eyledikleri ve Anadolu'ya birçok muhalifler sevk ederek teşkilâtı milliyeyi ihlâl ve hükûmeti seniye'yi iskat teşebbüsüne giriştikleri ve bu erbabı mefsedetin Adapazarı ve Bursadan hareket eyledikleri bildirildiği gibi Adapazarında da son günlerde bazı filiyat görülmesi mucibi endişe olmuştur. Konyaya gönderilen Vali Suphi Beyin, İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul heyeti idaresi azasından olduğunu, Konyada

siz askerlikten ayrılarak ulusun herhangi bir bireyi gibi çalışmaya karar verdiniz, ben de buradan çekilerek aynı yoldan milletin görevini üstlenmeye karar verdim. Vali gelinceye kadar vekâleti kime vereceğimi lütfen bildiriniz Efendim.

15 Ekim 1919 Ankara Vali Vekili Yahya Galip

Bir gün sonra da, 23 Ekimde Cemal Paşanın, 21 Ekim 1919 tarihli şu telgrafını aldım:

Sayı 419 Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Kadıköy, 21/10/1919

Ankaradan Belediye Başkanı ve Müfti Efendi dışardan gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini, Ankaraya, Ankaradan vali atanması gerektiğini kendi yetkilerine dayanarak iddia ediyorlar. Böylece her taraftan ayrı istekler ileri sürülmesi hükûmeti zor duruma sokmaktadır. Kötülük isteyenler ve başka unsurlar, bu gibi olayları türlü türlü yorumluyor. (...) hükûmete yardım için verilen söz üzerine bu gibi olayların önlenmesini rica ederim ve atanması, padişahça onaylanan valinin yola çıkması gerekeceğini elbette anlarsınız.

Savaşîşleri Bakanı Cemal

Gerçekten, başta Müfti Efendi olarak, (şimdi Diyanet İşleri Başkanı bulunan sayın Rıfat Efendi Hazretleri idi.) Ankaralıları, protesto niteliğinde olarak, İstanbula baş vurmuşlardı.

Ankarayı yatıştırarak, hükûmet erkini, kırmamak için telgraf başında, birçok öğütler verdim. Fakat, Ankaranın haklı olduğunu, kabul etmemek, olası değildi. Sonunda Cemal Paşa aracılığıyla hükûmete yazdığım telgraftan söz ederek alınacak karşılığa kadar, durumun idare edilmesini Ankarada Kolordu Komutan Vekili Mahmut Beye yazdım.

Bu aşamada, yeri gelmişken bir gerçeği bilginize sunmak uygun olur. Biz, Temsilci Kurul, hükûmetin durum ve niteliğini pek güzel anlamıştık. Hükûmet üyelerinden, kimilerinin hükûmete geçmekten pişman olduklarını ve bu gibilerin çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka dış ve iç düşmanların ve padişahın birlik olarak, Ali Rıza Paşa Hükûmeti yerine, kendi görüşlerini, açıktan açığa ve çabuk uygulayacak başka bir hükûmeti iş başına getirmeye kesin kararlı bulunduklarını da, bilmiyor değildik ve bunun için de, Ali Rıza Paşa hükûmetini, kötülerin daha azı sayıyorduk. Bir de, Ferit Paşanın düşmesinden sonra, yeni hükûmet ile anlaşmak için, geçen dört, beş gün içinde bazı yönlerden, olabildiği kadar çabuk uyusmak yolunda alınmış olan öğütler de, bizce dikkate alınması gereken anlam ve nitelikte idi. Bundan dolayı amacı güvenle elde edinceye kadar, gerekli görülürse, biraz da ödün vermek zorunluluğunu duyuyorduk.

Mahmut Beye yazdığım şifrede bu noktalar da dolaylı olarak bildirilmişti (Belge 173).

Cemal Paşaya verdiğim karşılığı bilginize olduğu gibi sunacağım:

Şifre Özeldir, ivedidir Savaşîşleri Bakanı Amasya, 24/10/1919
Cemal Paşa Hazretlerine

K: 21/10/1919 tarih ve 419 sayılı şifreye:

Ankaradan, vali konusunda yapılmış olan başvuru ve dileğin, aşağıdaki nedenlerden doğduğu anlaşılmıştır.

Şöyle ki; İstanbula alınan güvenilir haberlerde İngilizler ve İngiliz Muhipler Derneği ve İtilâf ve Hürriyet ve Nigahbancılardan hristiyan unsurlarla işbirliği yaptıkları ve Anadolu'ya bizlere karşı olan birçok kimseler göndererek Ulusal Örgütleri bozma ve İstanbul hükûmetini düşürme girişimlerine giriştikleri ve bu karıştıracı kişilerin Adapazarı ve Bursadan yola çıktıkları bildirildiği gibi Adapazarında da son günlerde bazı etkinlikler görülmesi kaygı yaratmıştır. Konyaya gönderilen Vali Suphi Beyin, İngiliz Muhipler Derneği İstanbul yönetim kurulu üyelerinden oldu-

Refet Beye ifade eylemiş bulunduğunun şüyyu, hâsıl olan tereddüdü teşdit eylemiştir. Ankara vilâyetine tayin olunan Ziya Paşanın meslek ve namusu hakkında bir şey denemezse de kendisinin ehliyet ve iktidarı da meşkûk görüldüğünden Ankara vilâyeti gibi teşkilât ve harekâtı millîyetimizin en mühim merakizinden biri olan mahalde daha henüz vaziyetler tavazuh edip sükûnet ve emniyeti tamme husul bulmadan, buradaki mühim vaziyetin resikârına, tamamen mücerrep olmayan âciz bir valinin tayini mucibi tereddüt olmuştur. Ankarada bulunan vali vekili ve kumandan ile Heyeti Temsilîye arasında cereyan eden muhaberat üzerine, hükûmeti hazıranın, herne suretle olursa olsun, evamirine ve icraatına münkat olmak tabîi görülmüş ve o yolda hareket edilmiş ise de, doğrudan doğruya ahali, tasavvur ettikleri tehlikeye karşı verilen teminatı gayrikâfi görerek, emniyeti tamme husulüne kadar kendilerince amali millîyeye mutavaatı mücerrep bulunan vali vekilinin idamei memuriyetini elzem addederek, doğrudan doğruya hükûmete müracaat eylemişlerdir. Son iş'arı devletleri üzerine, Ankarada icap edenlerle tekrar müdavelei efkâr edilmiş, hatta mehaziri olsa dahi, mahza nüfuzu hükûmeti haleldar etmemek için, Ziya Paşanın hüsnü kabulünün teminine çalışılmıştır. Ancak, mehalikten ve mefsedetkârane cereyan eden ahvalden, fevkalâde mütevahhiş olan halkı tatmin etmek mümkün olamamıştır.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri, içinde bulunduğumuz vaziyetin nezaket ve ehemmiyetini, düşmanlarımızın ne kadar iblisane ve faalâne sarfı mesai eylemekte olduklarını takdir buyurdıkları şüphesiz bulunduğuna göre ve makâmı nezareti yeni teşrif buyurmuş olmaları itibarile lâıykı istihdam olan memurîni tanımakta mazur oldukları gibi Adil Beyin dahi müsteşarlığını yapmış olan Keşfi Beyin, el'an müsteşarlık makamında bulunması nazarı dikkate alınınca bilhassa rüesayi memurînin tayininde ne dereceye kadar iltizamı basiret olunması tahakkuk eder. Binaenaleyh Ziya Paşanın şimdilik izam olunmaması hususunun temin buyurulmasına delâleti samileri ve neticesinin emrû imba buyurulması maruz ve müsterhamdır.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa, 28 Teşrinievvel 1335 tarihli bir şifresile, İstanbuldaki teşkilâtımızın namına gönderdikleri bir telgraftı bildirdi. Bu telgrafta verilen malûmat mühimdi.

Çerkez Bekirin ihdas ettiği malûm vak'a, Adapazarı ve civarında Kuvayi Millîye aleyhinde mebdai isyan telâkki edilmiş. Bundan ne suretle istifade olunacağı hakkında "Zâtı şahane, Ferit Paşa, Adil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Beyden, mürekkep" bir heyet birtakım tasavvuratla bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarda ismi geçen, Hikmet hakkında da izahat veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay mukaddem Amasyadan Adapazarına gelmiş. O havalide ötedenberi kendisine ve ailesine muhalif olanların teşkilâtı millîyeye dahil olduğunu anlamış. Hikmet Bey, Amasyadan geldiğini ve beni tanıdığını ve teşkilâtı millîyeye ancak kendisinin mezun olduğunu ileri sürerek, Sivasla muhabereye kalkışmak ister. Muhalif taraf mâni olur. Hikmet, muhalif teşkilât yapar. Bunu hisseden Sait Molla, Hikmeti elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik eder.

Efendiler; Hikmet hakkında ve düşmanlarımızın Hristiyanlar aleyhinde hareket tertiplerine dair verdiğim malûmat, bilâhare temas edeceğimiz bazı vaziyetlerin sühuletle anlaşılmasına yarayacağı için, zait addolunmamasını rica ederim (Ves. 174, 175).

Efendiler, bu malûmat üzerine Cemal Paşaya yazdığım telgrafın aynen manzuru âtileri buyurulmasını arzu ederim:

Şifre Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine Sivas, 31/10/1335

Adapazarı havalisinde, hükûmet ve teşkilâtı millîye aleyhinde cereyan eden vak'a malûmu samileridir. Bu vak'a, vahdeti millîyenin azmi ve hükûmeti senivenin tedabiri musibe ve kat'îyesi sayesinde bertaraf edilmiş ise de henüz oralarda tohumu fesat mevcut bulunmaktadır. Milletin

ğunu, Konyada Refet Beye söylemiş bulunduğunun yayılması, beliren kararsızlığı şiddetlendirmiştir. Ankara valiliğine atanan Ziya Paşanın genel tutumu ve dürüstlüğü hakkında bir şey denemezse de kendisinin yeterliliğine ve başarı gücüne de inanılmayacak olan bir kişinin Ankara gibi Ulusal Güçlerimizin ve girişimlerimizin en önemli odaklarından olan bir yerde daha henüz durumlar açıklığa kavuşup tam dinginlik ve güven oluşmadan, buradaki önemli işlerin başına, hiç denenmemiş güçsüz bir valinin atanması elbette kuşkuyla karşılanmıştır. Ankarada bulunan vali vekili ve komutan ile Temsilci Kurul arasında yapılan haberleşmeler üzerine, şimdiki hükûmetin, nasıl olursa olsun, emirlerine ve yaptıklarına uymak doğal görülmüş ve o yolda davranılmış ise de, doğrudan doğruya halk, sezinledikleri tehlikeye karşı verilen güvenceyi yetersiz bularak, tam güven verilenin görevini sürdürmesini çok gerekli sayarak, doğrudan doğruya hükûmete baş vurmuştur. Son bildirimimiz üzerine, Ankarada gerekenlerle yeniden görüşülmüş, hatta sakıncaları olsa bile, sırf hükûmet erkini kırmamak için, Ziya Paşanın iyi karşılanmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Ancak, tehlikelerden ve karıştırıcı olaylardan çok ürkmüş olan halkın inanı sağlanamamıştır.

İçişleri Bakanı Paşa Hazretleri, içinde bulunduğumuz durumun inceliğini ve önemini, düşmanlarımızın ne denli iblisçe ve sıkı çalışmakta olduklarını kuşkusuz anlamış bulduğuna göre ve bakanlığa yeni geçmiş olmalarından görevlendirilebilecek olan memurları tanıyamayacakları doğal olduğu gibi Adil Beyin de müsteşarlığını yapmış olan Keşfi Beyin, şimdi gene müsteşarlık görevinde bulunması dikkate alınınca özellikle üst düzey görevlilerin atanmasında ne dereceye kadar ön sezili davranılması gerektiği anlaşılır. Bundan dolayı Ziya Paşanın şimdilik gönderilmemesini sağlamaya yardımcı olmanızı ve sonucunun bize bildirilmesini arz eder ve dilerim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa, 28 Ekim 1919 tarihli bir şifresile, İstanbuldaki örgütümüzün adıma gönderdikleri bir telgraftı bildirdi. Bu telgrafta verilen bilgiler önemliydi.

Çerkez Bekirin çıkardığı bilinen olay, Adapazarı ve yöresinde Ulusal Güçlere karşı ayaklanmanın başlangıcı sayılmış. Bundan ne yolda yararlanılacağı konusunda "Padişah, Ferit Paşa, Adil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Beyden oluşan" bir grup birtakım tasarımlarda bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarda ismi geçen, Hikmet ile de ilgili bilgiler veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay önce Amasyadan Adapazarına gelmiş. O yörelerde ötedenberi kendisine ve ailesine karşı olanların Ulusal Örgüte girmiş olduklarını duymuş. Hikmet Bey, Amasyadan geldiğini ve beni tanıdığını ve Ulusal Örgüt kurma yetkisinin ancak kendisinde olduğunu ileri sürerek, Sivasla haberleşmeye kalkışmak ister. Karşı taraf önler. Hikmet, karşı örgüt kurar. Bunu sezinleyen Sait Molla, Hikmeti elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlara karşı ayaklanmaya kışkırtır.

Efendiler, Hikmet üzerine ve düşmanlarımızın Hristiyanlara karşı kurdukları düşüncelere ilişkin verdiğim bilgilerin, sonradan değineceğimiz bir takım durumların kolay anlaşılmasına yarayacağı için, gereksiz sayılmamasını rica ederim (Belge 174, 175).

Efendiler, bu bilgiler üzerine Cemal Paşaya yazdığım telgraftı olduğu gibi görmenizi isterim:

Şifre Savaşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine Sivas, 31/10/1919

Adapazarı dolaylarında, hükûmet ve Ulusal Örgütlere karşı meydana gelen olayı biliyorsunuz. Bu olay, ulusal birliğin kararlılığı ve İstanbul hükûmetinin yerinde ve kesin önlemleri ile etkisiz kılınmış ise de oralarda hâlâ fesat tohumu vardır. Ulusun birliği karşısında, tümüyle yok

vahdeti karşısında, tamamen mahvü nabut olacağına şüphe yoktur. Ancak bu harekâtı mefsedet-kârane, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı sabıkı Adil ve esbakı Ali Kemal Beyler ve Sait Mollanın müşevvik ve mürettip oldukları anlaşılmıştır. Kendi hıyaneti vataniyelerinden başka maruzalesami zevat, gayet büyük ve tehlikeli bir hata daha intikâp etmişlerdir. O da, teşebbüsâtı mel'anetkâranelerinden gûya zâtı akdesi humayunun da malûmattar olduğunu işaa etmek gibi bir denaeti kübradır. Kabine heyeti muhteremesinden, kemali hulûs ile, rica ederiz. Vakti zamanile keyfiyeti sureti münasibede zâtı pâki humayuna arzylesinler. Milletin ve teşkilâtının bu gibi eracife elbette atfı ehemmiyet eylemeyeceği bedidardır. Erbabı mefsedet, yalanlarla, vahdeti millîyeyi lekedat etmek istediklerini ileri sürerek, mahallinde hükûmeti seniye tarafından resmen tekzibi suretile, her türlü suítefahhümün izalesi ve bu eşhası muzırta hakkında tetkikatı lâzime bilifa takibâtı kanunîyeye tevessül kılınması hayâtî bir mesele addolunmaktadır Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa kabinesinin malûmumuz olan mahiyeti terkiğine rağmen muhafazasına ve mümkün olduğu kadar takviyesine neden lüzum görüldüğünü bir nebze ima etmiştim.

Amasyadan, Sıvasa avdetimizden sonra, Heyeti Temsilîye ve diğer mevcut rûfeka ile aktettiğimiz içtimada Amasya mülâkatı ve saire hakkında arkadaşlara uzunuzadıya izahat verdim. Bu içtimada, Heyeti Temsilîye Mukarreratı Nizamnamesinin 29 Teşrinievvel 1335 günü müzakeresine ait sahifesinde, aynen mukayyet olan şu kararı tespit ettik:

Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere cümlesinin âciz, nazarı şahanede bir mevki tutmak istiyen zevattan oldukları, kısmen, harekâtı millîyeye lehdar ve kısmen de aleyhdar bulundukları, maahaza, zâtı şahanenin ilk fırsatta, bunları ıskat ile yerine istibdadı idame edebilecek bir heyet getirmek istiyeceği cihetle, Meclisi Milli teşekkül edip vezaifi teşriyesini ifaya mübaşeret edinceye kadar, Heyeti Temsilîyenin bu kabineyi muhafaza etmesinin, vatan ve millet için hayırlı bir suret olduğu, kabul olundu.

Filhakika, bu kararımızı tatbik ettik. Bunu teyit eden bir hususu, bu münasebetle arzedeğim: İstanbuldaki teşkilâtımız, mevsuk istihbarata müstenit olduğunu bildirdiği bazı malûmatı, 31 Teşrinievvel 1335 tarihinde, bize iblağ etti. O malûmat şu idi:

"İki gündenberi, Kiraz Hamdi Paşa mabeyne gidiyor, iki üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tespit olunuyor. Müşür Zeki Paşa tahtı riyasetinde bir kabine teşkil edilecek, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey, Dahiliye, Eşref, Mahir Sait ve saire diğer nezaretleri alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Saide henüz teklifat olmamıştır. Zâtı şahane, Ali Rıza Paşaya, vakti münasibinde belki bugünlerde, istifa teklif edecektir. Bu meselede, evvelce faaliyetinden bahsolutan blok, bir cemiyeti hafiyeye vardır. " Bu malûmat üzerine, Cemal Paşaya, 2 Teşrinisani 1335 de sadrazamın hiçbir sebep ve behane ile mevkîni terketmemesi lüzumu kat'îsinin bildirilmesi ve bu takdirde bütün memleketin İstanbul ile sureti kat'iyede kat'î alâka edeceği bildirildi (Ves. 176). Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün kumandanlara da, vaziyetten ve Cemal Paşaya yazılan telgraftan malûmat verildi ve vaziyetten temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezîyelerini haberdar etmek lüzumu da bildirildi (Ves. 177).

Efendiler, Salih Paşanın, İstanbula avdeti üzerine, 21 Teşrinievvel tarihli protokolda mezkûr olan ve mühim olduğunu maruzatım sırasında işaret eylediğim nokta üzerinde, yani Meclisi Meb'usanın mahalli içtimâ hakkında, hükûmetle aramızda münakaşa başladı. Hükûmetin Cemal Paşa vasıtasile yazdıkları,

olup gideceğine kuşku yoktur. Ancak, bu bozguncu olaylarda, Damat Ferit Paşa, eski İçişleri Bakanı Adil ve eski İçişleri Bakanlarından Ali Kemal Beyler ve Sait Mollanın kışkırtıcı ve düzenlemeci oldukları anlaşılmıştır. Kendi vatan hainliklerinden başka, isimleri bildirilen kişiler, çok büyük ve tehlikeli yanlış bir iş daha yapmışlardır. O da, Allahca lânetlenmişlere yaraşcasına yaptıkları girişimden sözde Padişah Hazretlerinin de bilgili bulunduğunu yaymak gibi en büyük bir alçaklıktır. Hükûmet üyelerinden, alçak gönüllülükle rica ederiz. Gecikmeden durumu uygun yoldan padişahın bilgisine sunsunlar. Milletin ve örgütlerinin bu gibi yalanlara elbette önem vermiyeceği açık bir gerçektir. Bozguncuların, yalanlarla, ulusal birliği lekelemek istediklerini ileri sürerek, yerinde İstanbul hükûmeti tarafından resmî olarak yalanlanması yoluyla, her türlü yanlış anlaşılmanın giderilmesi ve bu zararlı kişiler hakkında gerekli incelemeler yapıp yasal kovuşturmayaya geçilmesi çok önemli bir iş sayılmaktadır Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin bildiğiniz kuruluş niteliğine karşın korunmasına ve olabildiğince güçlendirilmesine neden gereksinim duyulduğunu dolaylı olarak biraz söylemiştim.

Amasyadan, Sıvasa döndükten sonra, Temsilci Kurulla ve orada bulunan öbür arkadaşlarla yaptığımız toplantıda Amasya buluşması ve başka şeyler üzerinde arkadaşlara uzun uzadıya açıklamalar yaptım. Bu toplantıda Temsilci Kurul Kararları Tüzüğü'nün 29 Ekim 1919 günü görüşülmesine ilişkin sahifesinde, olduğu gibi yazılı olan şu kararı aldık:

Başta Başbakan Ali Rıza Paşa olmak üzere tümünün güçsüz, padişahın gözüne girmek isteyen kişilerden oldukları, bir kısmının Milli Harekâttan yana ve bir kısmının da buna karşı bulundukları, bununla birlikte, padişahın ilk fırsatta, bunları düşürerek yerine zorbalığı sürdürebilecek bir kurul getirmek istiyeceğinden, Ulusal Meclis kurulup yasama görevini yapmaya başlayınca kadar, Temsilci Kurulun bu hükûmeti tutmasının, vatan ve millet için hayırlı bir yol olduğu, kabul edildi.

Gerçekten, bu kararımızı uyguladık da. Bunu doğruluyan bir olayı, yeri gelmişken bilginize sunayım: İstanbuldaki örgütümüz, güvenilir haberlere dayandığını bildirdiği bazı bilgileri, 31 Ekim 1919 tarihinde, bize ilettiler. O bilgiler şu idi:

"İki gündenberi, Kiraz Hamdi Paşa saraya gidiyor, iki üç saat padişahın yanında kalıyor ve şöylece kararlaştırılıyor. Mareşal Zeki Paşanın başkanlığında bir hükûmet kurulacak, Hamdi Paşa Savaşîleri Bakanı, Prens Sabahattin Bey Dışişleri Bakanı, Tevfik Hamdi Bey İçişleri Bakanı olacaktır. Eşref, Mahir Sait ve başkaları öteki bakanlıkları alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Saide daha görev önerilmemiştir. Padişah, Ali Rıza Paşaya, uygun bir zamanda belki bugünlerde, ayrılmasını önerecektir. Bu işin içinde, daha önce çalışmalarından söz edilen blok, bir gizli dernek vardır. " Bu bilgiler alınınca, Cemal Paşaya, 2 Kasım 1919 da, başbakanın hiçbir gerçek veya yudurma nedenle yerini bırakmamasının kesinlikle gerekli olduğunun bildirilmesi ve ayrılırsa bütün memleketin İstanbul ile kesinkes ilişki keseceği söylendi (Belge 176). Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün komutanlara da, durumdan ve Cemal Paşaya yazılan telgraftan bilgi verildi ve durumdan ilişki kurulmuş olan Hakları Savunma Merkez Kurullarına haber verilmesi gerekliliği de bildirildi (Belge 177).

Efendiler, Salih Paşanın, İstanbula dönmesi üzerine, 21 Ekim tarihli protokolda yazılı olan ve önemli olduğunu sunuşlarım arasında size belirttiğim nokta üzerinde, yani Meb'uslar Meclisinin toplanma yeri hakkında, hükûmetle aramızda tartışma başladı. Hükûmetin Cemal Paşa aracılığıyla yazdıkları, bizim ileri

bizim dermeyeran ettiğimiz mütaaleat, bir defa daha, mütaaleaya değer itikadındayım. Bu muhaberatımızın esasını Büyük Millet Meclisinin ilk içtimasına ait zabıtnamede görebileceğiniz cihetle burada, ondan tekrar bahsetmiyeceğim.

Ancak Efendiler, bu husustaki muhaberat ve münakaşat, yalnız hükûmeti merkezîye ve Cemal Paşa ile cereyan etmekle kalmıyor. Bütün memleketin ve bilhassa İstanbuldaki teşkilâtımızın, bu meseleye dair noktai nazarını anlamak icap ediyordu. Burada, bu cihetlere müteallik bazı malûmat arzedeceğim.

İstanbul teşkilâtımızdan, 13 Teşrinievvel 1335 tarihinde vukubulmuş olan ilk iztimzaç telgrafımıza verdikleri 20 Teşrinievvel 1335 tarihli cevapta, "meb'usanın İstanbulda toplanmasında bir mahzur ve tehlike olmadığı, Düveli İtilâfiyenin herhangi bir hareketlerinin cihanı medeniyete karşı suitesir yapacağına imkân dahilinde görüldüğü" beyanına; yalnız "kuvvei teşriîye, hali hazır salâhiyetinin tevsiine teşebbüs ederse, zâtı şahanenin Meclisi feshetmeye kalkışması ve muhaliflerin tehlikeli vaziyet almaları, Düveli Mütelifenin de bundan bilistifade, Zâtı Devletleri gibi zevata taarruz etmeye içtisarları muhtemeldir." haberi ilâve olunuyordu. Bu telgrafın nihayetinde, "Bizim akti sulha kadar, İstanbulla ayak basmamaklığımız ve meb'us olmamaklığımız" tavsiye olunuyordu (Ves. 178, 179).

İstanbulda teşkilât merkezimizden, Kara Vasıf Beyin gizli ve Şevket Beyin açık imzasile aldığımız 30 Teşrinievvel 1335 tarihli şifrede teşkilâtımıza mensup olanların mütaaleatı, birçok zevatın mütaalealarıle takviye edilmekte idi. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa Sadrazam, Harbiye Nazırı, Erkânıharbiye Reisi, Nafia Nazırı ve programlara bihakkın sâdık ve hâdim olan ve sadakatle beraber mühim de bir kuvveti bulunan Göz Tabibi Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve sair zevatla gerek talepleri ve gerek münasebet itibarile görüştüm. Bütün efkârın itimat ettiği noktalar berveçhiatidir."

Bundan sonra, bütün efkârın müttehit olduğu noktalar hulâsa ediliyordu:

1) Meclisi Meb'usanın sureti mutlakada İstanbulda içtimai zaruridir. Yalnız, biz, İstanbulla gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, Meclisin İstanbulda huzuru vicdan ile ittihazı karar eyliyebileceğini, ecanipten söz alarak vâdetti. Fakat, yalnız, bizim için teminat almak mümkün olamayacağından meb'us olurlarsa, mezun olarak veyahut meb'us olmayarak, daha âli, mahbubu kulûp kalmaları muvafık olur, deniliyordu.

Bir (b) fıkrasında, "zaten hükûmet, aktedilecek muahedede temsili nisbîyi ekalliyetlerin hukuku namına kabule mecburdur. Şu halde, meclisi millînin, ekalliyetlerin de yeniden iştiraki için dağıtılıp tekrar toplanması mehafilce kat'iyetle ümit edilmektedir." gibi yeni bir malûmat veriliyordu.

Bir (c) fıkrasında da "hükûmet hakikaten hüsniniyet sahibi ve müstağnidir." teminatı okunuyordu.

2) nci maddede de: "mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilâh... çıkarmak" gibi bizim anlıyamayacağımız muğlak ve müşevveş bir zihniyetin ifadesine tesadüf ediyorduk. Ondan sonra:

3) üçüncü maddeyi: "hükûmeti müşkülâta düşürmemek."

4) üçüncü maddeyi de: "bize zararı dokunacakları her suretle temin ederek

sürdüğüümüz düşünceler, bir kez daha, gözden geçirilmeye değer kanısındayım. Bu haberleşmelerimizin özünü Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı tutanaklarında görebileceğinizden burada, ondan yeniden söz etmiyeceğim.

Ancak Efendiler, bu konudaki haberleşmeler ve tartışmalar, yalnız İstanbul hükûmeti ve Cemal Paşa ile olmakla kalmıyor. Bütün memleketin ve özellikle İstanbuldaki örgütlerimizin, bu konu ile ilgili görüşlerini anlamak gerekiyordu. Burada, bu işlerle ilgili bazı bilgiler sunacağım.

İstanbul örgütümüzden düşünce bildirmesini istemek üzere 13 Ekim 1919 tarihinde çekilen ilk telgrafımıza verdikleri 20 Ekim 1919 tarihli karşılıktaki, "Meb'usların İstanbulda toplanmasında bir sakınca ve tehlike olmadığı, İtilâf Devletlerinin herhangi bir davranışının uygarlık dünyasına karşı kötü etki yapacağına olabilir sayıldığı" bildirildikten sonra; yalnız "Yasama meclisi, şimdiki yetkisini genişletmeye kalkıştırsa, padişahın Meclisi dağıtmaya kalkışması ve bize karşı olanların tehlikeli tavır takınmaları, İtilâf Devletlerinin de bundan yararlanarak, sizin gibi kişilere saldırmaya kalkışmaları olasıdır" haberi ekleniyordu. Bu telgrafın sonunda "bizim barış yapılarına kadar, İstanbulla ayak basmamaklığımız ve meb'us olmamaklığımız" öğütleniyordu (Belge 178, 179).

İstanbulda örgüt merkezimizden, Kara Vasıf Beyin gizli ve Şevket Beyin açık imzasile aldığımız 30 Ekim 1919 tarihli şifrede örgütümüzde olanların düşünceleri, birçok kişilerin düşünceleriyle desteklenmekteydi. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa, Başbakan, Savaşşleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Bayındırlık Bakanı ve programlara tam bağlı ve yardımcı olan ve bağlılıklarıyla birlikte önemli de bir gücü bulunan Göz Doktoru Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve başka kişilerle gerek istemeleri üzerine gerek ilişki gereği görüştüm. Bütün düşüncelerin dayandığı noktalar aşağıdadır:"

Bundan sonra, tüm düşüncelerin birleşik olduğu noktalar özetleniyordu:

1) Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanması kesinlikle zorunludur. Yalnız, biz, İstanbulla gitmemeliyiz. Başbakan paşa, Meclisin İstanbulda vicdan rahatlığı ile karar alabileceğine yabancılardan söz alarak söz verdi. Fakat, yalnız, sizin için güvence almamız olası bulunmadığından meb'us olursanız, izinli olarak ya da meb'us olmayarak, daha yüksek, gönüllerin sevgilisi durumunda kalmanız uygun olur, deniliyordu.

Birinci maddenin (b) bölümünde, "Esasında hükûmet, yapılacak antlaşmada nisbî temsil yöntemini azınlıkların hakları açısından kabul etmek zorunladır. Şu durumda, Ulusal Meclisin, azınlıkların da yeniden katılmaları için dağıtılıp tekrar toplanması ilgili çevrelerce kesin sayılmaktadır." gibi yeni bir bilgi veriliyordu.

Birinci maddenin (c) bölümünde de "hükûmet gerçekten iyi niyetlidir ve müstağnidir." inancı okunuyordu.

2) nci maddede de: "olabildiğince sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilâh... çıkarmak" gibi bizim anlıyamayacağımız çapraşık ve karışık bir görüşün belirtilişine rastlıyorduk. Ondan sonra:

3) üçüncü maddeyi: "hükûmeti güç duruma düşürmemek."

4) üçüncü maddeyi de: "bize zararı dokunacak olanları ne yoldan olursa olsun

Barış yapılarına kadar İstanbulla ayak basmamaklığımız ve meb'us olmamaklığımız öğütleniyor

elde etmek istiyorum. Her taraf da, bana bunu tavsiye ediyor. Meselâ, Refi Cevat, sosyalistler gibi" mütaleaları teşkil ediyordu (Ves. 180).

1 ve 4 Teşrinievvel 1335 tarihlerinde İstanbuldaki teşkilâtımıza uzun mütealea ve tahlilleri havi cevaplar verdik. Bu cevaplarımızda, ezcümle: "Meb'usanın İstanbulda içtimai tamamen tehlikeli ve mahzurludur." dedik ve izah ettik. Cemal Paşa vasıtasile hükûmete bildirdiğimiz mütealeaları hulâsa eyledik. "Bizim için mevcut tehlikenin, bütün millet vekilleri için varit olduğunu" ispata çalıştık. "Bizim, seyirci mevkiinde kalmamız, behemehal arzu buyuruluyorsa esbabı mucibesile" iş'arını talep ettik (Ves. 181).

Yalnız, Kara Vasıf Beye hitap olan telgrafnamede:

"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, esasen harekâtı millîyenin İstanbulda katliama sebep olabileceği zannında idi. Sözlerinin mesmu olması, evveleminde bu itikatlarının, tebeddül edip etmediğini bilmekle kaimdir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine gelince; müşarileyhin de mütereddit olduğu meçhulünüz değildir. Abuk Paşa da aynı evsaf ve haleti ruhiyededir. Göz Tabibi Esat Paşa hakkında kat'î bir fikrim yoktur. Yalnız bazıları bu zatı son derece mahdudülfikir, pek fazla harisi şanü şöhret gösteriyorlar. Velhasıl, azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcut olmayan ve İstanbulda düşman tazyiki altında düşünen rical ve zevatın nasayihî şayanı tetkiktir." dedikten ve mevzuubahs, mahalli içtima, hakkında tekrar muhtemel mehalik ve mehaziri saydıktan sonra "asıl şayanı istiğrap nokta, bizim, malûmülesami iki üç kişiyi teminde izharı aczedden hükûmetin, diğer meb'usları nasıl vikaye edebileceği meselesidir.

Bizde, yavaş yavaş hâsıl olmaya başlayan fikir ve kanaat, maalesef ecnebiler değil, belki onlardan ziyade hükûmet ricali hazırası ile zevatı saireden bazılarınun, bizi, mahzurlu addeylemekte olmalarıdır." dedik.

Bundan sonraki fıkraların birinde: "temsili nisbînin kabulü zarureti karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte, Meclisi Meb'usanın toplanılmaması lüzumu tabîî görülmek iktiza eder." zannını ifade ettik.

Bir fıkra da; hükûmetin müstağni bulunduğu kaydından birşey anlayamadığımızı işaret ederek "gayesinin bizi müşkül zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sualinden sonra, onların bir fikirlerine cevap olarak da, "muhaliflerin mevkii iktidara geçmesinden korkmak fayda vermez. Binaenaleyh, bundan dolayı tebdili meslek ve meşrep edilemez." dedik (Ves. 182).

Efendiler, bu muhaberattan ve bu muhaberatta dermeyeran olunan mütealeattan sühuletle istinbat olunmakta idi ki, bizim, İstanbuldaki teşkilâtımızın seramedanı, hükûmet ricalinin, şunun, bunun mütealealarına zebun kalmışlar ve artık port parol olmaktan başka bir vazife ifa etmiyorlardı.

İşte, diğer bir şifre telgrafname ki, 6 Teşrinisani 1335 tarihinde, yazılıyor, fakat şifrenin metnini Kara Vasıf Beyin mütealeası ve imzası teşkil ediyor ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa imzasile geliyordu. Bu şifrede, yine mahalli içtimadan bahsolunarak bilhassa: "Evvelâ mehaziri siyasiye var. Saniyen mehaziri idariye var, salisen de imkânı içtima yoktur... Zaruret, hisse hâkim olmalıdır... Muvafık cevabınızı acilen kabineye iş'ar buyurunuz" sözleriyle tazyik yapılıyor ve "Japon Rıza Beyle pek yakında iyi haberlerle size mülâki olacağım" tebşiratında bulunuluyordu. "Sulhü selâmeti tamamen kazandık demektir. Millî Türk, keza

elde etmek istiyorum. Her taraf da, bana bunu salık veriyor. Örneğin, Refi Cevat, sosyalistler gibi" düşünceler oluşturunuyordu (Belge 180).

1 ve 4 Ekim 1919 tarihlerinde İstanbuldaki örgütümüze uzun düşünce ve yorumlar içeren karşılıklar verdik. Bu arada: "Meb'usaların İstanbulda toplanmaları büsbütün tehlikeli ve sakıncalıdır." dedik ve açıkladık. Cemal Paşa aracılığı ile hükûmete bildirdiğimiz düşünceleri özetledik. "Bizim için var olan tehlikenin, bütün millet vekilleri için de var olabileceğini" kanıtlamaya çalıştık. "Bizim, seyirci durumunda kalmamız, ille de isteniyorsa gerekçelerle birlikte" bildirilmesini istedik (Belge 181).

Yalnız, Kara Vasıf Beye çektiğimiz telgrafda: "Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, aslında Milli Harekâtın İstanbulda kıyıma yol açabileceğini sanıyordu. Sözlerinin dinlenmesi, herşeyden önce bu inanışının, değişmiş olup olmadığını bilmemize bağlıdır. Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine gelince, onun da kararsız olduğunu bilmiyor değiliz. Abuk Paşa da eş nitelik ve ruhsal durumdadır. Göz Doktoru Esat Paşa hakkında kesin bir düşüncem yoktur. Yalnız kimileri bu kişiyi son derece sınırlı düşünceli, pek fazla şan ve ün düşkünü olarak gösteriyorlar. Kısacası, kararlılıklarında ve düşüncelerinde süreklilik ve doğruluk bulunmayan ve İstanbulda düşman baskısı altında düşünen devlet adamlarının ve başkalarının örgütleri üzerinde iyi düşünülmesi gerekir." dedikten ve sözkonusu, toplantı yeri, hakkında yeniden olası tehlikeleri ve sakıncaları saydıktan sonra "asıl şaşılacak nokta, bizi, isimleri bilinen iki üç kişiye güven veremeyen hükûmetin, öbür meb'usları nasıl koruyabileceği sorudur.

Bizde, yavaş yavaş oluşmaya başlayan düşünce ve kanı, ne yazık ki yabancılar değil, belki onlardan çok şimdiki hükûmet üyeleri ile başka kişilerden bazılarınun, bizi, sakıncalı saymakta olmalarıdır." dedik.

Bundan sonraki bölümlerin birinde: "nisbî temsilin kabulü zorunluluğu karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede, Meb'usalar Meclisinin toplanmasını istememeyi doğal saymak gerekir." görüşünü bildirdik.

Bir bölümde de; hükûmetin bu işe istekli olmadığı sözünden bir şey anlamadığımızı belirterek "amacı bizi sıkışık zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sorusundan sonra, onların bir düşüncesine karşılık olarak da, "karşı görüşlü olanların işbaşına geçmesinden korkmak yarar sağlamaz. Bundan dolayı tutum ve gidiş değiştirilemez." dedik (Belge 182).

Efendiler, bu haberleşmelerden ve bu haberleşmelerde ileri süren düşüncelerden kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, bizim, İstanbuldaki örgütümüzün başında bulunanları, hükûmet üyelerinin, şunun, bunun düşünceleri karşısında güçsüz kalmışlar ve artık onların sözcüsü olmaktan başka bir görev yapamıyorlardı.

İşte, başka bir şifre telgraf ki, 6 Kasım 1919 tarihinde, yazılıyor, ama şifrenin içindekiler Kara Vasıf Beyin düşüncesi ve imzasından ibaret kalıyor ve Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa imzasile geliyordu. Bu şifrede, yine toplantı yerinden söz edilerek özellikle "önce politik sakıncalar var. İkinci olarak yönetim sakıncaları var, üçüncü olarak da toplanma olanağı yoktur. Zorunluk, duyguya üstün olmalıdır... Olur yanıtınızı ivedi olarak hükûmete bildiriniz" sözleriyle baskı yapılıyor ve "Japon Rıza Beyle pek yakında iyi haberlerle yanınıza geleceğim" yollu sevindirici haber veriliyordu. "Barışı ve esenliği bütünüyle kazandık demektir. Millî Türk, de. Bizim; Millî Ahrarı yıkıyoruz. Millî kongre yola gele-

bizim; Millî Ahrarı yıkıyoruz. Millî kongre yola gelecek" cümlesile de iyi haberlerin nelere, ne gibi vahi şeylere müteallik olduğunu işarette isticall ediliyordu (Ves. 183).

Kara Vasıf Bey'e, 7 Teşrinisani 1335 de, serian Sıvasa gelmesini yazdım.

Kara Vasıf Beyin, yine aynı meseleye mütedair gönderdiği, 19 Teşrinisani 1335 tarihli şifresinde uzun mütealeatına istinat ettirdiği muhakeme ve mantığını şu cümlede hulâsa ediyordu:

"Kuvayi Millîye ile hemfikir olan Meclis, padişaha karşı ilânı husumet eylerse, Anadolu kimin arkasından gider?!... Kuvayi Millîyeye mi tâbi olsun?!... Meclisi Anadolu'da toplamak fikrinden feragat bir farizai vataniyedir..." (Ves. 184).

Efendiler, çok mühim olan, bu mahalli içtima meselesine, hotbehot karar vermek ve bu kararı millete ve intihap olunan meb'uslara tatbik ettirmek, pek hatarnak olurdu. Bu sebeple çok dikkat ve hassasiyetle bütün hususî, umumî efkâr ve hissiyatı tetebbu etmek, temayülû hakikîyi anlayarak kabili icra kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum.

Bir taraftan, gördüğünüz gibi İstanbul ricalile muhabere ederken, bir taraftan da, muhtelif vasıtalarla efkârı umumîyeyi istimzaç ediyordum. Vereceğim kararın temini tatbiki için ordunun noktai nazarını almak da pek mühimdi. Bu sebeple daha Teşrinievvelin 29 unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu Kumandanlarını Sıvas'ta bir içtima davet ettim.

Diyarbakır'daki Kolordu Kumandanına, Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursada Yusuf İzzet Paşaya, Balıkesir'de Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Bey'e de "kendilerini budiyeti mesafe ve vaziyeti hususîyeleri icabı davet etmediğimi ve mukarreratı bildireceğimi" yazdım (Ves. 185, 186).

Efendiler, davet olunan kumandanlardan, Salâhattin Bey zaten Sıvas'ta idi. Kâzım Kara Bekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konyadaki Kolordu Kumandanının cephe ile bazı mühim vaziyetleri bizzat halli lâzımgeldiğinden ana vekâleten Erkâniharbiyesi Reisi Şemsettin Bey Konyadan gelip Sıvas'ta toplandılar. Heyeti Temsilîyeye dahil olan ve olmayıp ta refakatlerinden istifade olunan zevat ile ve kumandanların iştirakile, 16 Teşrinisani 1335 günü müzakerata başladık. Ruznamei müzakeratımız şu üç noktaya munhasır olacaktı:

1) Meclisi Meb'usanın mahalli içtimaı.

2) Badeliçtima Heyeti Temsilîye ve teşkilâtı millîyenin alacağı şekil ve tarzı faaliyeti.

3) Paris Sulh Konferansının hakkımızda müspet veya menfî bir karar vermesi haline karşı tarzı hareket.

Efendiler, bu tarihe kadar, Cemiyet heyeti merkezîyelerimizden, vaki olan istilâmetimize, vürut eden cevaplar, dört noktai nazara ayrılıyordu.

1) inci noktai nazara göre; Meclisi Meb'usanın haricte içtimaı muvafık görülmüyordu.

2) nci noktai nazara göre ki, bu noktai nazarı serdedenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi, Saruhan heyetleri bulunuyordu; İstanbul'da... İstanbul'daki rical ve zevatın hemen kâmilan bu fikirde olduğunu biliyoruz. Padişahın arzusu, hükûmetin ısrarı da bu idi.

3) üncü noktai nazar ki, Trakya-Paşaelinin fikri idi: İstanbul civarında...

cek" cümlesile de iyi haberlerin nelere, ne gibi boş şeylere değinmiş olduğunu bildirmekte acele ediliyordu (Belge 183).

Kara Vasıf Bey'e, 7 Kasım 1919 da, çabuk Sıvasa gelmesini yazdım.

Kara Vasıf Bey, yine aynı sorunla ilgili olarak gönderdiği, 19 Kasım 1919 tarihli şifresinde uzun düşüncelerini dayandırdığı yargı ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

"Ulusal Güçlerle aynı düşüncede olan Meclis, padişaha karşı düşmanlığını açığa vurursa, Anadolu kimin arkasından gider?!... Ulusal Güçlere mi uysun?!..."

Meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek vatan borcudur" (Belge 184).

Efendiler, çok önemli olan, bu toplantı yeri sorununa, kimseye danışmadan karar vermek ve bu kararı millete ve seçilen meb'uslara uygulattırmak, çok tehlikeli olurdu. Bu nedenle çok dikkat ve duyarlılıkla bütün özel, genel düşünce ve duyuları incelemek, gerçek eğilimi anlayarak uygulanabilecek karar bulmak zorunluğu karşısında bulunuyordum.

Bir yandan, gördüğünüz gibi İstanbul ileri gelenlerle haberleşirken, bir yandan da, değişik araçlarla kamu oyunu yokluyordum. Vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak da çok önemliydi. Bu nedenle daha Ekimin 29 unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu Komutanlarını Sıvas'ta bir toplantıya çağırdım.

Diyarbakır'daki Kolordu Komutanına, Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursada Yusuf İzzet Paşaya, Balıkesir'de Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Bey'e de "kendilerini mesafenin uzaklığı ve özel durumları gereği çağırmadığımı ve kararları bildireceğimi" yazdım (Belge 185, 186).

Efendiler, çağırılan komutanlardan, Salâhattin Bey o sırada Sıvas'ta idi. Kâzım Kara Bekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konyadaki Kolordu Komutanının cephe ile bazı önemli durumları kendisinin düzenlemesi gerektiğinden vekil olarak Kurmaybaşkanı Şemsettin Bey Konyadan gelip Sıvas'ta toplandılar. Temsilci Kurul üyesi olan ve olmayıp da bizimle bulunmalarından yararlanan kişiler ile ve komutanların katılmasıyla 16 Kasım 1919 günü görüşmelere başladık. Görüşme gündeminde sadece şu üç nokta olacaktı:

1) Meb'uslar Meclisinin toplanma yeri.

2) Toplantıdan sonra Temsilci Kurulun ve Ulusal Örgütlerin alacağı biçim ve çalışma yöntemi.

3) Paris Barış Konferansının hakkımızda olumlu veya olumsuz bir karar vermesi üzerine nasıl davranılacağı.

Efendiler, bu tarihe kadar, Dernek merkez kurullarımızdan, sorduklarımıza, gelen karşılıklar, dört görüşe ayrılıyordu.

1) inci görüşe göre; Meb'uslar Meclisinin İstanbul dışında toplanması uygun görülüyordu.

2) nci görüşe göre ki, bu görüşü ileri sürenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Balıkesir, Manisa kurulları bulunuyordu; İstanbul'da... İstanbul'daki ileri gelenlerin ve başkalarının hemen hepsinin bu düşüncede olduğunu biliyoruz. Padişahın isteği, hükûmetin direktmesi de bu idi.

3) üncü görüş ki, Trakya-Paşaelinin düşüncesi idi: İstanbul yakınlarında...

Kumandan-
larla fikir
müdavelesi

Komutan-
larla düşünc
e alış-
verişi

Dört ayrı
noktai na-
zar ve ald-
ığımız karar

Dört ayrı
düşünce ve
aldığımız
karar

4) Bir kısım heyeti merkeziyeler de, Salih Paşanın, kanaati zatiyelerine istinaden hükûmetin muvafakati halinde, hariçte içtimada bir mahzur görmüyorlardı.

Efendiler, hükûmeti merkeziye ve onun yordakçılarının, efkârı umumîye-yi ne derece teşettüt ve teşevvüğe uğratmış olduğunu; milletin izhar ettiği, bu ihtilâfi efkârdan sühuletle anlamak kabildir.

Artık, bunun üzerine, ısrarın, muzır netayiç vereceğine hükmetmek de müşkül değildir.

Şimdi, 16 Teşrinisani 1335 den 29 Teşrinisani 1335 tarihine kadar, günlerce devam eden müzakere ve münakaşattan çıkan netayiç ve mukarrerat zaptını aynen nazarı utlailâlinize arz ediyorum:

1- Meclisi Millînin İstanbulda içtimadaki mehazir ve mehalike rağmen, hükûmeti se-niye-nin hariçte içtimasına ademi muvafakati yüzünden ve memleketi buhrana duçar etmekten içtinaben, İstanbulda içtimai zarureti kabul edildi. Ancak atideki tedabirin ittihâzı lüzumu ta-karrür etti:

a) Bilûmum meb'usları vaziyet hakkında tenvir ile münferiden mütealealarını talep et-mek.

b) Meb'uslar, İstanbula gitmeden evvel, Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak Meclisi Millînin İstanbulda içtimasına nazaran gerek İs-tanbulda ve gerek hariçte alınması lâzımgelen emniyet tedabirini ve programımızın esasatını müdafaa edecek kuvvetli bir grubun vücuda getirilmesi esbabını tezekkür ve teemmül etmesi.

c) Teşkilâtı cemiyeti, süratle teşmil ve tarsin için kolordu kumandanlarının, muntaka ku-mandanları ve ahziasker rüesası vasıtasile delâleti seriai filiyede bulunmaları.

d) Bircümle rüesayı memurini mülkiyeden her ihtimale karşı, Teşkilâtı Millîyeye sada-katte bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin vesaiti mevcudilerle teşkilâtı cemiyeti, taazzuv ettirmeye sürati tevessüllerini talep etmek.

2- Meclisi Millî İstanbulda içtima etikten sonra, meb'usan, emniyet ve serbestî tam ile vazife-i teşriye eylemekte olduklarını teyid edeceği güne kadar, Heyeti Temsilîye, şimdiye ka-dar olduğu gibi hariçte kalarak vazife-i millîyesine devam edecektir. Ancak bircümle livalardan ve meb'us olan zevattan intihap edilmek üzere birer ve vilâyet ve müstakil livalardan ikişer za-tın, nizamnamenin sekizinci maddesine istinaden Heyeti Temsilîye azası olarak Eskişehir kur-bunde cemmedilerek, vaziyetin tavzihi ve Meclisi Meb'usanda sureti hareketin takriri tezekkür edilecektir. Bu sebeple Heyeti Temsilîye dahi mahalli mezkûre intikal edecektir. Bu içtimai müteakıp Heyeti Temsilîye sureti münasibede takviye olunduktan sonra diğer zevat İstanbula Meclisi Millîye gideceklerdir. Heyeti Temsilîyenin vazifeye devam ettiği müddetçe, teşkilâtı millîyenin şekil ve tarzı faaliyeti, nizamnamede münferid olduğu gibi olacaktır.

Meclisi Meb'usan, emniyeti mutlaka içinde bulunduğunu teyit ettiği zaman, Heyeti Temsilîye, nizamnamede mevcut salâhiyetine istinaden, Umumî Kongreyi içtimaa davet ede-rek on birinci madde mucibince, cemiyetin alacağı vaziyeti atiyenin takarrürünü, Kongrenin kararına terkedecektir. Kongrenin mahalli içtimai ve sureti in'ikadı, o zamanki ahval ve ica-bata tâbi olacaktır. Kongrenin davet olduğu zaman ile in'ikadı arasında geçecek müddet zarfında Heyeti Temsilîye, hükûmeti merkeziye ve Meclisi Meb'usan riyaseti ile mecburiyeti kat'ie görmedikçe münasebatı resmîyede bulunmaz.

3- Paris Sulh Konferansı, hakkımızda, menfi bir karar verdiği ve hükûmet ve meclisi millîce kabul ve tasdik edildiği halde vesaiti seriai münasibe ile irade-i millîye bilistimzaç ni-zamnamede musarrah olan esasatın istihsaline çalışılacaktır.

Mustafa Kemal
Rüstem Mazhar Müfit Ali Fuat Hüseyin Rauf
Kâzım Kara Bekir Hakkı Behiç Hüseyin Salâhattin,
İbrahim Süreyya Bekir Sami Ömer Mümtaz Vasıf
K.12 Erkânıharbiye Reisi Şemsettin

Efendiler, bu mukarrerat mucibince, meb'usları tenvir için, verdiğimiz malûmat ve talimatı aynen arzedeceğim.

4) Bir kısım merkez kurulları da, Salih Paşanın, kişisel görüşüne dayana-rak hükûmet uygun bulursa, İstanbul dışında toplanmakta bir sakınca görmüyorlardı.

Efendiler, İstanbul hükûmeti ve onun yordakçılarının kamu oyunu ne de-rece ayrılığa ve karışıklığa uğratmış olduğu milletin gösterdiği, bu görüş fark-lılığından kolayca anlaşılabilir. Artık, bunun üzerine, direnmenin, zararlı so-nuçlar vereceği kanısına varmak da zor değildir.

Şimdi, 16 Kasım 1919 dan 29 Kasım 1919 tarihine kadar, günlerce süren görüşme ve tartışmalardan çıkan sonuç ve kararların tutanağını olduğu gibi yüksek bilginize sunuyorum:

1 - Ulusal Meclisin İstanbulda toplanmasındaki sakınca ve tehlikelere bakmadan, İs-tanbul hükûmetinin başka yerde toplanmasını uygun bulmaması yüzünden ve memleketi bunalıma sokmaktan kaçınarak, İstanbulda toplanmak zorunluğu kabul edildi. Ancak aş-ağıdaki önlemlerin alınmasının zorunlu olduğu kararlaştırıldı:

a) Bütün meb'usları durum hakkında aydınlatarak teker teker görüşlerini iste-mek.

b) Meb'uslar, İstanbula gitmeden, Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gi-bi yerlerde kısım kısım toplanarak Ulusal Meclis İstanbulda toplanacağına göre gerek İs-tanbulda ve gerek başka yerlerde alınması gereken güvenlik önlemlerini ve programımızın ana ilkelerini savunacak güçlü bir grup oluşturma yollarını görüşüp düşünmeleri.

c) Dernek örgütlerini, ivedili olarak yaymak ve güçlendirmek için kolordu komutan-larının, bölge komutanları ve askerlik şubeleri başkanları aracılığıyla, başka etkin ve ivedi yardımlarda bulunmaları.

d) Bütün üst düzey sivil görevlilerden her olasılığa karşı, Ulusal Örgütlere bağlı kala-cakları üzerine söz almak ve kendilerinin ellerindeki araçlarla Dernek örgütlerinin, oluşturu-lmasına hızla girişmelerini istemek.

2 - Ulusal Meclis İstanbulda toplandıktan sonra, meb'uslar, tam güvenlik ve serbest-lik içinde yasama görevini yapmakta olduklarını bildirecekleri güne kadar, Temsilci Kurul, şimdiye kadar olduğu gibi dışarda ulusal görevini sürdürecektir. Ancak bütün sancaklardan ve meb'us olan kişiler arasında seçilmek üzere birer, il ve bağımsız sancaklardan ikişer ki-şi, tüzüğün sekizinci maddesine dayanarak Temsilci Kurul üyesi olarak Eskişehir yakını-la-rında toplanıp, durumun aydınlanması ve Meb'uslar Meclisinde davranış şeklinin kararlaştırılması görüşülecektir. Bu nedenle Temsilci Kurul da oraya gidecektir. Bu toplantının ar-dından Temsilci Kurul üye sayısı uygun yoldan arttırıldıktan sonra öbürleri İstanbula Ulu-sal Meclise gideceklerdir. Temsilci Kurulun, görevi devam ettiği sürece, ulusal örgütlerin çalışma şekli, tüzükte yazılı olduğu gibi olacaktır.

Meb'uslar Meclisi, tam güven içinde bulunduğunu bildirince, Temsilci Kurul, tüzükte-ki yetkisine dayanarak, Genel Kongreyi toplantıya çağırarak on birinci madde gereğince, Derneğin ilerideki tutumunun belirlenmesini, Kongrenin kararına bırakacaktır. Kongrenin nerede ve nasıl toplanacağı, o zamanki durum ve gereksinmelere bağlı olacaktır. Kongre-nin çağırıldığı tarih ile toplanması arasında geçecek süre içinde Temsilci Kurul, İstanbul hü-kûmeti ve Meb'uslar Meclisi başkanlığı ile kesin zorunluk görmedikçe resmî ilişkilerde bu-lunmaz.

3 - Paris Barış Konferansı, hakkımızda olumsuz bir karar verir ve hükûmet ve Ulusal Meclis bunu kabul eder ve onaylarsa uygun ivedi yollarla ulusal iradeye baş vurularak tü-zükte açıkça belirlenmiş bulunan ilkelerin gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal
Rüstem Mazhar Müfit Ali Fuat Hüseyin Rauf
Kâzım Kara Bekir Hakkı Behiç Hüseyin Salâhattin,
İbrahim Süreyya Bekir Sami Ömer Mümtaz Vasıf
K.12 Erkânıharbiye Reisi Şemsettin

Efendiler, bu kararlar uyarınca, meb'usları aydınlatmak için, verdiğimiz bilgileri ve direktifi olduğu gibi bilginize sunacağım.

İntihap olunan meb'uslara iblâğ edilen malûmat ve talimat, şudur:

Madde 1- İstanbulun Düveli İtilâfiye ve bilhassa İngiliz kuvayı berriyesinin tahtı işgalinde ve kuvayı bahriyesinin tahtı muhasarasında olduğu ve Kuvayı İnzıbatıyesinin ecanip elinde ve muhtelit bir surette bulunduğu malûmdur. Bundan başka, Rumların kendilerinden İstanbul meb'usu namile kırk kişi intihap etikleri ve Atınadan gelmiş Yunan rüesa ve kumandanları tahtı idaresinde olmak üzere, hafı polis ve kuvvei ihtilâliye teşkilâtı yaparak, devletimize ânu lâzımında asi bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükûmetin İstanbulda maatteessüf mukayyet olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu esbaptan naşi, Meclisi Millînin mahalli içtimai münakaşa etmek gibi bir mesele tahaddüs eylemiş bulunuyor. Meclisi Millî İstanbulda in'ikat eylediği takdirde, meb'usanın ifa edecekleri vazife vataniye nazarı dikkate alınır, mehalike maruz kalmalarından cidden tevahhuş olunur. Filhakika, İtilâf Devletlerinin mütareke ahkâmını bozarak ve sulhün takarrürüne intizara lüzum görmeksizin, vatanımızın aksamı mühimmesini işgal ve anasırı hristiyanıyeye hukukumuzla tecavüz fırsatını bahşeylemek suretile, vukubulan hakşikenâne muamelâtını, tenkit ve red ile tamamiyeti mülkiye ve masuniyeti istiklâlimizi azimkârane bir surette talep ve müdafaa edecek olan heyeti meb'usanın dağıtılması ve azasının tevkif veya iclâ edilmesi müsteбат değildir. Karsta in'ikat eden İslâm Şûrayı Millîsine İngilizlerin yaptıkları gibi. İnhilabata iştirak eylememiş olan anasırı hristiyanıyenin ve onlara peyrev olan İngiliz Muhipler ve Nigehban Cemiyetlerinin, bu hususta düşmanların amalini tervicen her türlü fenalığa tasaddi eylileyebilecekleri de varıdi hatırdır. Binaenaleyh Meclisi Millînin İstanbulda içtimai, meclisten intizar olunan vazifei ciddiye ve tarihiyenin ifasını akim bırakacağı ve Meclisi Millî, devlet ve milletin timsali istiklâlî olduğundan ana vurulacak darbe ile istiklâlîmizin de rahnedar edileceği müstağnii arzdr. Kabine namına Amasyada Heyeti Temsilîye ile müzakeratta bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri dahi, bu hakayıki derpiş ile Meclisi Millînin İstanbulun haricinde emin bir mahalde içtimai lüzumuna vicdanen ve fikren kanaat hâsıl etmiş ve bu husustaki muvafakatini imzası tahtında teyit eylemiştir. Meclisi Millînin düşman tesirinden azade ve emniyeti mutlakayı haiz bir mahalde içtimai halinde, İstanbulda içtimaa nazaran mutasavver bilcümle me hazir, bertaraf edilmiş olacağı gibi makâmı hilâfet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu cihan efkârı umumıyesine ve betahsis âlemi islâma filen ihsas etmiş olacak ve istiklâl ve mevcudiyeti milliyemizin aleyhinde suduru memul bir karar karşısında vazaifi millîye ve vataniyesini ifaya kadir bir halde bulunacak ve İtilâf Devletleri nazarında meclisin mukadderatı millete tamamen hâkim bulunduğu daha bariz bir surette izhar olunabilecektir. Meclisin hariçte içtimaa varıdi hatır olan me hazir berveçhiatidir:

Bedhahan, İstanbuldan vazgeçildiği tarzında muzır bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükûmet, İstanbulda olduğu gibi, meclisle temas ve iribatında mazharı sühulet olamayacaktır. Meclisin merasimi iftühahıyesı, zatı şahaneyi seyahat külfetine maruz bırakmamak maksadile, tevkil buyuracakları bir zat vasıtasile olabilecektir. İşte bu me hazire istinat eden hükûmeti hazıra Meclisi Millînin hariçte küşadına muvafakat eylememiştir. Bu ademı muvafakat yüzünden me haziri mevcudeye, atideki mahzurlar dahi inzumam eylemekte bulunmuştur:

Meclisi Millînin kanunı bir şekilde içtimai, Meclisi Meb'usane ve Ayanın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vabeste olduğundan hükûmetin hariçte tensip edeceği bir mahalde içtimaa muvafakat etmemesi yüzünden Meclisi Ayan ve hükûmet, hariçteki içtimaa icabet etmeyecek ve zatı şahaneye usulü dairesinde meclisi küşat ettirmeyecektir.

Buna nazaran, Meclisi Millînin hariçte içtimaa kanunen imkân kalmayıp İstanbulda in'ikadı me haziri maruzaya rağmen zaruret hükümüne girmiş bulunuyor. Meb'usanı kiram İstanbulda gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde, vücuda gelecek bu içtima bittabi Meclisi Millînin malûm olan mahiyeti teşriiyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, amalini, istiklâlîni temsil ve mukadderatı hakkında verilecek hükümleri tenkid ve millete istinaden reddedebilecek bir içtimai millî şeklinde olabilir. Bu takdirde, Meclisi Millî de bittabi İstanbulda in'ikad etmemeye mahkûm kalır. Bu tarzı hareket, hükûmetin itiraz ve aleyhinde tedabiri zecriyeyi ve binnetice millette hükûmeti merkezîye arasında inkıtai münasebatı mucip olması da varıdi hatırdır. Meb'usanın bir kısmının İstanbulda gitmesi ise, bu bapta mahzuru tezyit edebilir.

Seçilen meb'uslara verilen bilgiler ve direktif, şudur:

Madde 1 - İstanbulun İtilâf Devletleri ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin işgali ve deniz kuvvetlerinin kuşatması altında olduğu ve Güvenlik Kuvvetlerinin de yabancıların buyruğu altında ve onlarla karma olarak bulunduğu biliniyor. Bundan başka, Rumların kendilerinden İstanbul meb'usu adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atınadan gelmiş Yunan başkan ve komutanları yönetimi altında olmak üzere, gizli polis ve ayaklanma gücü kurarak, devletimize gerektiği anda baş kaldıracakları gerçekleşmiştir. Hükûmetin İstanbulda ne yazık ki bağımlı olduğunu kabullenmek zorunluğu vardır. Bu nedenlerden ötürü, Ulusal Meclisin toplantı yeri üzerinde tartışmak gibi bir sorun ortaya çıkmış bulunuyor. Ulusal Meclis İstanbulda toplanırsa, meb'usların yapacakları yurt ödevi gözönüne getirilirse, tehlikelerle karşı karşıya kalmalarından gerçekten korkulur. Gerçekten, İtilâf Devletlerinin ateşkes hükümlerini bozarak ve barışın gerçekleşmesini beklemeden, yurdumuzun önemli bölgelerini işgal etmek ve hristiyan unsurlara haklarımızı çiğnetmek fırsatı vermek yoluyla, yapılan haksız işlerini yererek ve kabul etmeyerek ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığımızın dokunulmazlığını kararlı ve ısrarlı bir yoldan isteyecek ve savunacak olan meb'uslar topluluğunun dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması ya da sürgün edilmesi beklenmez şey değildir. Karsta toplanan İslâm Ulusal Şûrasına İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere katılmamış olan hristiyan unsurların ve onlara uyan İngiliz Muhipler ve Nigehban derneklerinin, bu konuda düşmanların isteklerini yerine getirmek için her türlü kötülüğe girişebilecekleri de düşünülebilir. Bundan dolayı Ulusal Meclisin İstanbulda toplanması, Meclisten beklenen ciddî ve tarihsel ödevin yapılmasını önleyeceğini ve Ulusal Meclis, devlet ve milletin bağımsızlık timsali olduğundan ona darbe vurulmasından bağımsızlığımızın da yara alacağını açıklamaya gerek yoktur. Hükûmet adına Amasyada Temsilci Kurulla görüşmeler yapan Denizîşleri Bakanı Salih Paşa Hazretleri de, bu gerçekleri gözönünde bulundurarak Ulusal Meclisin İstanbul dışında güvenli bir yerde toplanması gerektiği kanısına vicdan ve aklı ile varmış ve bunu uygun bulduğunu imzası altında bildirmiştir. Ulusal Meclisin düşman etkisinin erişmeyeceği ve tam güvenli bir yerde toplanması halinde, İstanbulda toplanmasına göre akla gelen tüm sakıncalar, ortadan kalkmış olacağı gibi halifelik ve saltanat makamının tehlikede bulunduğunu dünya kamu oyununa ve özellikle İslâm dünyasına etkin olarak duyurmuş ve ulusal bağımsızlık ve varlığının zararına olarak verilmesi beklenen bir karar karşısında ulusal ve vatanî ödevini yapabilecek bir durumda bulunacak ve İtilâf Devletlerine karşı Meclisin ulusun kaderi üzerinde tam egemen bulunduğu da açık olarak belirtilebilecektir. Meclisin İstanbul dışında toplanması açısından akla gelen sakıncalar şunlardır:

Kötülük isteyenler, İstanbulu gözden çıkardılar yollu zararlı bir propagandaya yol bulacaktır. Hükûmet, İstanbulda olduğu gibi, Meclisle kolayca ilişki ve bağlantı kuramayacaktır. Meclisin yemin töreni, padişahı yolculuk sıkıntılarına sokmamak amacıyla, vekil yapacakları bir kişi aracılığıyla yapılabilecektir. İşte bu sakıncalara dayanan bugünkü hükûmet, Ulusal Meclisin İstanbul dışında açılmasına olur dememiştir. Bu olur dememe yüzünden, ortaya çıkmış bulunan sakıncalara, aşağıdaki sakıncalar da eklenmiş bulunmaktadır:

Ulusal Meclisin yasaya uygun olarak toplanması, Meb'uslar Meclisi ve Senatonun aynı zamanda ve aynı yerde bulunmasına bağlı olduğundan hükûmetin İstanbul dışında uygun göreceği bir yerde toplanmaya olur dememesi yüzünden Senato ve hükûmet, İstanbul dışındaki toplantıya gelmeyecek ve padişaha meclisi usulüne uygun şekilde açtırtmayacaktır.

Buna göre, Ulusal Meclisin İstanbul dışında toplanmasına yasal olanak kalmayıp İstanbulda toplanması belirtilen sakıncalara karşın zorunluk hali almış bulunuyor. Sayın Meb'uslar İstanbulda gitmekte kararsız davranıp İstanbul dışında kendiliklerinden toplanırlarsa, yapılacak bu toplantı elbette Ulusal Meclisin bilinen yasama nitelikli şeklinde olamaz. Belki milletin varlığını, umularını, bağımsızlığını temsil edebilecek milletin kaderi üzerine verilecek hükümleri eleştirecek ve millete dayanarak geri çevirebilecek bir ulusal toplantı niteliğinde olabilir. Böyle olunca, Ulusal Meclis de elbette İstanbulda toplanmamak zorunda kalır. Bu yolda davranışın, hükûmetin karşı çıkması ve zorlayıcı önlemler almasına ve sonunda milletin İstanbul hükûmeti arasında ilişkilerin kesilmesine yol açacağı da düşünülebilir. Meb'uslardan bir kısmının İstanbulda gitmesi ise, bu yoldaki sakıncaları arttırabilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti balâda serdolan bilcümle hususâtı nazarı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra, Meclisi Millînin İstanbulda içtimai zarureti-ne karşı, vaziyetten bilcümle meb'usları haberdar ederek herbirinin müteale ve noktai nazarlarını istihsal eylemeyi vazife addetmiştir. Bundan başka İstanbulda Meclisi Millîye dahil olmadan evvel, meb'usını kiramın, sühuleti içtima nazarı dikkate alınarak bazı mevkilerde toplanıp atideki hususâtı tezekkür ve netayici müzakeratı tevhid maksadile, Heyeti Temsilî-yeye bildirmeleri lüzumlu görülmüştür. Tezekkür olunacak hususât şunlardır:

a) İstanbulda içtima zarureti-ne karşı İstanbulda ve haricen umum vatanda ittihaz olunması lâzım gelen tedabir ve tertibat;

b) Meclisi Meb'usanda vatanın tamamîsini ve devlet ve milletin istiklâlini tahlisten ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttetik ve azimkâr bir grup vücuda getirmek esbabının teemmülü.

Meb'usanın mezkûr hususatta müdavelei efkâr için toplanmaları münasip görülen me-vaki şunlardır:

Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2- Birinci maddeyi aynen muntakai âlilerinde bulunan meb'uslara tebliğ ile evvelâ; şahsî mütealealarını, sürati mümkin ile istihsal ve bilâifatei an Heyeti Temsilîyeye iblâğ ve muntakai âlilerindeki heyeti merkezîyelere de ita ile bu hususta faaliyetlerinin temini,

Saniyen; muntakai âlilerindeki meb'usların birinci maddede, tasrih olunan mevakide iç-timalarını teshil ve temin ile neticei müzakerelerinin Heyeti Temsilîyeye iblağı için iktiza eden tertibat ve tedabirin ahzi müsterhamdır.

Muntakai âlileri dahilinde meb'us olup halen İstanbulda bulunanların İstanbula karip içtima mahallerinden birine, dairei intihabiyelerince davet ettirilmesi lâzımdır.

Efendiler, 1335 senesi Teşrinievveline ait olup temas etmek istediğim bazı hususâtı da, birkaç kelime ile hulâsa etmeme müsaadenizi rica ederim.

İzmir vilâyeti dahilinde, tahtı işgalde bulunan islâm ahaliye zulüm ve ka-tıl tatbik olunuyordu. Bunun için, Düveli İtilâfiye mümessilleri nezdinde mü-essir teşebbüslerde bulunmasını, hükûmetten rica ettik. Yunanlıların zulüm ve itisafı devam ederse mukabelebilmisle mecbur kalınacağını da bildirdik. İzmir fecayii üzerine İstanbulda bir miting aktedilmek istenmişti. Buna mü-manaat edildiği istihbar olunması üzerine, Cemal Paşanın nazarı dikkatini celbettik.

Anzavur, Bandırma havalisinde, hainane ve caniyane ef'ale başlamıştı (Ves. 187). İzalei mazarratı için ve Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkan Ni-gehban Cemiyetine mensup zabıtlar hakkında Balıkesirde Kâzım Paşaya ve daha münasebettar olanlara yazdık. Otuz kadar Nigehtancı zabıtın de bir ec-nebî işgaline zemin hazırlamak için, Hristiyanlara karşı hareket etmek üzere, Trabzon ve Samsuna çıkacaklarını istihbar ettik. Derhal K. O. 15 in ve Canik mutasarrıfının nazarı dikkatlerini celbettik.

Malûmu âlileridir, Maraş, Urfa, Ayıntapta bidayette İngiliz kıtaatı vardı. Bu kıtaatı Fransız askerleri tebdil etti. Bu münasebetle tekrar işgali men'e çalış-tık. Vukuundan sonra da evvelâ siyasî, badehu filî teşebbüsata geçtik.

Bozkırda, yeniden mühimce bir kıyam çıktı. Onun itfası için muhtelif ted-birlere tevessül ettik.

Maraş ve Ayıntaba Kılıç Ali Beyi ve Kilikya muntakasına da Topçu Bin-başısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek ciddî teşkilât ve te-şebbüsata geçtik.

Efendiler, bu münasebetle hatırıma gelen bir noktayı da arzemiş buluna-

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği yukarıda bildirilen bütün konuları göz-den geçirip tartıştıktan sonra, Ulusal Meclisin İstanbulda toplanması zorunluğu karşısında, durumu bütün meb'uslara bildirerek herbirinin düşünce ve görüşlerini almayı ödev saymış-tır. Bundan başka İstanbulda Ulusal Meclise katılmadan önce, sayın meb'usların, toplanma kolaylığı gözönüne alınarak bâzı yerlerde toplanıp aşağıdaki konuları görüşerek görüşme sonuçlarını birleştirmek üzere Temsilci Kurula bildirmeleri gerekli görülmüştür. Görüşüle-cek konular şunlardır:

a) İstanbulda toplanma zorunluğu karşısında İstanbulda ve dışarda, bütün yurttan alınması gereken önlemler ve yapılması gereken düzenlemeler;

b) Meb'uslar Meclisinde yurdun bütünlüğünü ve devlet ve milletin bağımsızlığını kur-tarmaktan ibaret olan amacı korumak ve savunmak için birlik halinde olan ve kesin karar almış bir grup oluşturmak yollarının düşünülmesi.

Meb'usların bu konuları görüşmek için toplanmaları uygun görülen yerler şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2 - Birinci maddeyi bölgenizde bulunan meb'uslara olduğu gibi bildirip ilk olarak; kişisel düşüncelerinin, olabilen hızla alınıp biran bile geçirmeden Temsilci Kuru-la iletilmesi bölgenizdeki merkez kurullarına da vererek yeniden çalışmalarının sağlan-ması,

İkinci olarak; bölgenizdeki meb'usların birinci maddede belirtilen yerlerde, toplanma-larını kolaylaştırıp sağlayarak görüşme sonuçlarının Temsilci Kurula iletilmesi için gereken düzenleme ve önlemlerin yapıp alınması rica olunur. Bölgenizden meb'us seçilmiş olup şimdi İstanbulda bulunanların İstanbula yakın toplantı yerlerinden birine, seçim bölgelerin-ce çağırılması gereklidir.

Efendiler, 1919 senesi Ekim ayıyla ilgili olup değinmek isteğim bâzı olay-ları da, birkaç kelime ile özetlememe izninizi rica ederim.

İzmir ili içinde, işgal altında bulunan Müslüman halk zulüm görüyor ve öldürülüyordu. Bunun için, İtilâf Devletlerinin temsilcileri katında etkili gö-rüşmelerde bulunmasını, hükûmetten rica ettik. Yunanlıların zulüm ve yol-suzlukları sürerse aynı yoldan karşılık vermek zorunda kalınacağını da bildir-dik. İzmirde geçen acıklı olaylar üzerine İstanbulda bir miting yapılmak is-tenmişti. Buna engel olunduğunu haber alınca, Cemal Paşanın dikkatini çek-tik.

Anzavur, Bandırma dolaylarında, haince ve canavarca işlere başlamıştı. (Belge 187). Zararların giderilmesi için ve Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkan Nigehtancı derneğine bağlı subaylar hakkında Balıkesirde Kâzım Paşaya ve başka ilgililere de yazdık. Otuz kadar Nigehtancı subayın da bir yabancı iş-galine yol açmak için, hristiyanlara saldırmak üzere, Trabzon ve Samsuna çı-kacaklarını haber aldık. Derhal K.O. 15 in ve Samsun mutasarrıfının dikka-tini çektik.

Bildiğiniz gibi, Maraş, Urfa, Gaziantep'te başlangıçta İngiliz kıtaları var-dı. Bu kıtaların yerini Fransız askerleri aldı. Bundan dolayı ikinci işgali önle-meye çalıştık. İşgal olduktan sonra da önce siyasî, sonra da edimli önlemler al-dık.

Maraş ve Gaziantep'e Kılıç Ali Beyi ve Kilikya bölgesine de Topçu Bin-başısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek sağlam örgütler kurmaya ve girişimlerde bulunmaya geçtik.

Efendiler, bu münasebetle hatırıma gelen bir noktayı da bilginize sunmuş ola-

Ekim 1919
da önemli
iç olaylar

yım: Sivas Kongresinden sonra, kongreler nizamname ve beyannamelerinden başka, Heyeti Temsilîye, mes'uliyeti üzerine alarak Sivas Kongresi Nizamnamesine lâhika olmak üzere,

"Müdafaai Hukuk Cemiyeti Teşkilât Nizamnamesine Lâhikadır (1)" serlevhali, yalnız alâkadarana mahsus ve mahremdir kayıtlı, millî teşkilâtı müsellâhaya mahsus hafî bir talimat tanzim etti. Düşmanla temasta bulunulan mahallerde bu talimata göre müsellâh müfrezeler, kıt'alar teşekkül etti (Ves. 188).

Efendiler, 2 Teşrinisanide, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan aldığım bir şifre telgrafnamede: "Zaten az olmayan dedikodulara biri daha ilâve olundu. Ziya Paşanın, Ankaraya kadar gitmemesi muzaheret buyurulan hükûmetin kesri nüfuzundan başka bir manaya delâlet edemez. Bu meselede hükûmet, fikrinde musirdir." denilmekte ve bunun cevabının süratle beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşanın gönderilmemesi hakkındaki ricamıza, hükûmet iltifat etmemiştir. Ziya Paşayı memur ve izam eylemişti. Ziya Paşa, Eskişehirde gelmiş ve oradan mezuniyet olarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, aynı telgrafnamesinde, "Bozkır hadisesinden dolayı matbuata tebliğ buyurulan beyannamenin tarzını, hükûmet aramızdaki itilâfa mugayir görmektedir." diyordu. Halbuki böyle bir beyannamemiz yoktu.

Cemal Paşanın bu telgrafına, şu cevabı verdik:

Şifre Acele

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas, 3/11/1335

C: 2/11/1335 tarih 501 numaralı şifre:

1- Hükûmetle teşkilâtı millîye arasında samimî bir itilâf, hakikî bir vahdet esası kabul eyledik. Zatı devletleri vasıtasile pek mühim bir istirahatımız var idi. O da, maksadı meşru teşkilâtı millîyeyi halelden vikaye için bilcümle rüesayı memurünün bu noktai nazardan intihabı, muhalif olanların tebdili idi. Bunlara ait mükerrer istirahatımıza cevap alamadık. Trabzon, Diyarbakır valileri, Antalya mutasarrıfı hakkında ne yapıldığını henüz bilmiyoruz. Bilâkis vaziyeti mahallîyeyi tetkik etmeksizin, Dahiliye Nezareti, Konyaya gayet zayıf, âciz, Muhipler Cemiyeti azasından Suphi Beyi vali olarak gönderdi. Dahiliye Nazırının bu mesailde bizimle hiçbir temas ve münasebet kabul etmediği, adeta teşkilâtı millîyeye muhalefetkâr hareket eylediği zehabı hâsıl oluyor. Bu fikrimizde yanılıyorsak tashih ve tenvirimizi rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşanın arzusu ile mezuniyet aldığını arzetmiştim. Tabii yine kendisi, resmen Ankara valisi addolunmaktadır. Fakat arzettiğim noktadaki şek ve zan izale olununcaya kadar, valii müşarileyhin mezuniyetten istifadeye devam eylemesi en hayırlı şekil olarak kabul olunmalıdır. Polis Müdiriyetinin el'an Nurettin Bey gibi bir zât elinde bulunmakta olması, zâtı devletinizin de, bu pek mühim noktaya karşı lakayt davranmakta olduğunuza dair bir fikir vermektedir. Halbuki, bu tesamühün neticesi hem hükûmete, hem de teşkilâtı millîyeye muzır olacaktır. Heyeti Temsilîyemizin teşkilât ve vahdeti millîyeyi ihlâl edecek en ufak bir hale karşı müsamahakâr davranamayacağını, elbette, mazur görürsünüz.

2- Bozkır hâdisesi hakkında, Heyeti Temsilîye tarafından matbuata bir beyanname verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Muhtemeldir ki, bu iş'arat, İradei Millîye gazetesinin istihbaratı olacaktır. Heyeti Temsilîyenin bir gazeteyi sansüre selâhiyeti olmadığı malûmu samileridir. Maahaza, celbi nazarı dikkat olunmak üzere, bu ajans haberinde, hükûmetle aramızdaki itilâfa mugayir görülen nikanın izah buyurulmasını istirham ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Heyeti Temsilîyenin murahhası ve harekâtı millîyenin mürevvici olduğunu iddia eden Cemal Paşanın telgrafımıza cevabı şudur:

yım: Sivas Kongresinden sonra, kongreler tüzük ve bildirilerinden başka, Temsilci Kurul, sorumluluğu üzerine alarak Sivas Kongresi Tüzüğüne de ek olmak üzere,

"Hakları Savunma Derneği Örgütler Tüzüğüne Ektir (1)" başlıklı, yalnız ilgililere özel ve gizlidir işaretli, ulusal silâhlı örgütlere özel gizli bir direktif düzenlendi. Düşmanla çatışılan yerlerde bu direktife göre silâhlı birlikler, kıt'alar kuruldu (Belge 188).

Efendiler, 2 Kasım'da Savaşşleri Bakanı Cemal Paşadan aldığım bir şifre telgrafda: "Aslında az olmayan dedikodulara biri daha eklendi. Ziya Paşanın, Ankaraya kadar gitmemesi desteklediğiniz hükûmetin gücünü kırmaktan başka bir anlama gelemez. Bu konuda hükûmet, görüşünde direniyor." denilmekte ve bunun karşılığının ivedi olarak beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşanın gönderilmemesi hakkındaki ricamıza, hükûmet yüz vermemiştir. Ziya Paşayı görevlendirmiş ve göndermişti. Ziya Paşa, Eskişehirde gelmiş ve oradan izin alarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, o telgrafında, "Bozkır olayından dolayı basına iletilen bildirinin biçimini, hükûmet, aramızdaki uzlaşmaya aykırı görmektedir." diyordu. Oysa böyle bir bildirimiz yoktu.

Cemal Paşanın bu telgrafına, şu karşılığı verdik:

Şifre İvedi

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas, 3/11/1919

K: 2/11/1919 tarih 501 sayılı şifre:

1 - Hükûmetle Ulusal Örgütler arasında içten bir uzlaşma, gerçek bir birlik ilkesini kabul ettik. Sizin kanalinızla çok önemli bir ricamız vardı. O da, amacı meşru olan ulusal örgütleri dağılmaktan korumak için bütün üst düzey görevlilerin bu görüşe göre seçilmesi, karşı olanların değiştirilmesi idi. Bunlara ilişkin birçok ricalarımıza karşılık alamadık. Trabzon, Diyarbakır valileri, Antalya Mutasarrıfı hakkında ne yapıldığını daha bilmiyoruz. Tersine yerel durumu incelemeyen, İçişleri Bakanlığı, Konyaya çok zayıf, güçsüz, Muhipler derneği üyelerinden Suphi Beyi vali olarak gönderdi. İçişleri Bakanının bu işde bizimle hiçbir görüşme ve ilişkiyi kabul etmediği, sanki Ulusal Örgütlere karşı imiş gibi davrandığı sanısı uyanıyor. Bu düşüncemizde yanılıyorsak düzeltmenizi ve bizi aydınlatmanızı rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşanın kendi isteği ile izin aldığını bildirmiştim. Elbette gene kendisi, resmî olarak Ankara valisi sayılmaktadır. Ama bildirdiğim noktadaki kuşku ve şanı ortadan kaldırılınca kadar, o valinin iznini kullanmayı sürdürmesi en hayırlı yol olarak kabul olunmalıdır. Polis Müdürlüğünün bugün de Nurettin Bey gibi bir kişinin elinde bulunmakta olması, sizin de, bu pek önemli noktaya karşı kayıtsız davranmakta olduğunuzu düşündürmektedir. Oysa, bu yersiz hoşgörünün sonucu hem hükûmete, hem de Ulusal Örgütlere zararlı olacaktır. Temsilci Kurulumuzun Ulusal Örgütlerle ulusal birliği bozacak en ufak bir davranışa karşı hoşgörülü davranamayacağını, elbette, yerinde bulursunuz.

2 - Bozkır olayı üzerine, Temsilci Kurul tarafından, basına bir bildiri verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Ola ki, bu bildiri dediğiniz şey, İradei Millîye gazetesinin aldığı bir haberdur. Temsilci Kurulun bir gazeteyi sansür etmek yetkisi olmadığını bilirsiniz. Bununla birlikte gazetenin dikkatini çekmek üzere, bu ajans haberinde, hükûmetle aramızdaki uzlaşmaya aykırı görülen noktaların açıklanmasını dileriz,

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Temsilci Kurulun delegesi ve ulusal ayaklanmanın savunucusu olduğunu ileri süren Cemal Paşanın telgrafımıza karşılığı şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Beyannamei resmîde yazıldığı veçhile, hükûmeti hazıra; böyle bir zamanda, mahza vatan ve memlekete hizmet emelile azim mes'uliyeti deruhde etmiş ve bu vazifesini ifa için kemali bitaraftı ve hulûs ile hareket etmekte bulunmuş olduğundan, nikatı atiyenin izahına lüzumu âcil hâsıl oldu:

Evvelen; meb'usan intihabına anasırı gayrimüslime iştirak etmediği gibi fırakı muhtelif-e dahi eleyem müçtenip vaziyettedir. Fırakı muhtelif-e, memlekette iki hükûmet mevcut olduğunu ve intihabatın bitarafane icra kılınmadığını sebep olarak göstermekte ve anasırı gayrimüslimenin dahi bilâhare bu sebebe mebni iştirak etmediğini dermeyan eylemesi pek melhuz bulunmakta... İntihabatın dairei selâmette icra olunmadığına dair şikâyet ve mesmuat tevali ederek, mehafıl ve matbuatı ecnebiyeye kadar mün'akistir. Meclisi Meb'usan, milletin aksa-mu muhtelifeseni temsil etmediği ve bahusus Kuvayi Millîyenin tesirâtı ile teşekkül eylediği takdirde, bunun enzârı cihanda ne suretle telâkki edileceği muhtacı izah değildir. Binaenaleyh, meb'usan intihabında tazyikat icrasına meydan verilmemesi elzemdir.

Saniyen; tekrarına lüzum olmıyan esbaba mebni, Meclisi Meb'usanın, Payitahttan başka bir yerde içtimai, dahilen ve haricen envai mehazir ve mazarratı dai olduğundan, meclisin, behemehâl, İstanbulda akti içtima eylemesi, memleketin menafii hayatiyesi icabatındandır.

Salisen; taşralarda, teşkilâtı millîye namına, bazı kimseler tarafından, umuru hükûmete müdahale vukubulmakta olduğu, iş'arat ve ihbaratı mütevaliyeden anlaşılmakta olmasile bu müdahalelâtın âcilen ve serian men'i elzemdir.

Hükûmeti hazıra, şu üç talebinde sabittir. Başka suretle idarei umur eylemek imkânı mefkuttur.

Harbiye Nazırı Cemal

Cemal Paşanın bu iş'arına - Seryaver Salih Bey tarafından açılacaktır kaydile - verdiğimiz cevabı aynen arz etmek isterim:

Şifre**Sivas, 5/11/1335****Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine****C: 4,5/11/1335**

1- Anasırı gayrimüslime ile, bu vatan ve bu millet için anasırı gayrimüslimeden daha muzır olan bazı fırakı siyasiyenin intihabata ademi iştirakini, onların bililtizam işaa eyledikleri esbaba istinat ettirmek elbette doğru olamaz. Anasırı huristiyanıye daha teşkilâtı millîyenin ismi yokken, intihabata iştirak etmiyeceklerini ilân eyledikleri malûm değil midir? Yaygara koparan fırakı siyasiyeye gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her tarafta intihabata iştirak etmişlerdir. Ancak beşer, onar kişiden ibaret olan bu fırkaların millet nezdinde bir mevkileri olmadığından ve millet, bu defa İstanbuldaki politikacılardan değil, kendi sinesindeki öz vatandaşlardan meb'uslarını intihap etmekte olduğundan kendilerinin muvaffak olamayacaklarını anlıyarak telâş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki hakikatte, kabinenin mütereddüt bulunuşu cayı istiğraptır. Bahsolunan tazyik nerede, kimin tarafından ve nasıl vaki olmuştur? Lûtfen izah buyurulmalıdır ki, Heyeti Temsilîye vazifesini ifa edebilsin. Vahi müddeaya atfı ehemmiyet ederek telâşa düşmek caiz değildir.

2- Mahalli içtima hakkındaki noktâ hükûmetin sebatında isabet veva adem-i isabet olduğunu, zaman ve vakayı ispat edecektir. Bu baktaki son mütaleatımızın, merakizden alınacak cevaplar üzerine arz edileceğini bildirmiştik.

3- Teşkilâtı Millîye namına umuru hükûmete, nerede ve kimin tarafından müdahale edilmişse derhal bildirilmelidir ki, icap eden muameleye tevessül mümkün olsun. Ancak, Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin şüphe ilham edebilecek tarzdaki muamelelerine nazarı dik-kati samilerini celbe lüzum görürüz Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Resmî bildiride yazıldığı gibi, şimdiki hükûmet; böyle bir zamanda, yalnız vatan ve memlekete hizmet etmek umudu ile büyük sorumluluk üstlenmiş bu ödevini yapmak için tam bir tarafsızlık ve gönül aklıyla davranmış olduğundan, aşağıdaki noktaların tezelden açıklanması gerekli oldu:

Birincisi; meb'us seçimine Müslüman olmayan unsurlar katılmadığı gibi çeşitli partiler de bugün çekingen durumdadır. Çeşitli partiler, memlekette iki hükûmet bulunduğunu ve seçimlerin tarafsızca yapılmadığını neden olarak göstermekte ve Müslüman olmayan unsurların da bu nedenle katılmadıklarını ileri sürmeleri akla pek yatkın gelmekte.... Seçimlerin güvenlik içinde yapılmadığı konusunda yakınmalar ve söylentiler sürüp gitmekte, yabancı çevrelerle basına bile yansımış bulunmaktadır. Meb'uslar Meclisi, milletin değişik bölümlerini temsil etmez biçimde ve özellikle Ulusal Güçlerin etkisiyle kurulursa, bunun dünyaca nasıl yorumlanacağı kolay anlaşılır. Onun için meb'usların seçiminde baskı yapılmasına meydan verilmemesi çok gereklidir.

İkincisi; yinelenmesine gerek olmayan nedenlerle, Meb'uslar Meclisinin, Başkentten başka bir yerde toplanması, içerde ve dışarda türlü sakıncalar ve zararlar doğuracağından, Meclisin, ne olursa olsun, İstanbulda toplanması, memleketin hayatî çıkarları gereğindedir.

Üçüncüsü; taşralarda, Ulusal Örgütler adına, bazı kimseler tarafından hükûmet işlerine karışılmakta olduğu, sık sık verilen bilgi ve haberlerden anlaşılmakta olduğundan bu karışmaların tezelden önlenmesi çok gereklidir.

Şimdiki hükûmet, bu üç istekte direniyor. İşler başka türlü yürütülemez.

Savaşışleri Bakanı Cemal

Cemal Paşanın bu bildirisine - Başyaver Salih Bey açacaktır notu ile - verdiğimiz karşılığı olduğu gibi bilginize sunmak isterim:

Şifre**Sivas, 5/11/1919****Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine****K: 4/5, 11, 1919**

1 - Müslüman olmayan unsurlar ile, bu vatan ve bu millet için Müslüman olmayan unsurlardan daha zararlı olan bazı siyasî partilerin seçimlere katılmamalarını, onların bile bile yaydıkları nedenlere dayandırmak elbette doğru olamaz. Hristiyan unsurların daha Ulusal Örgütlerin ismi bile yokken, seçimlere katılmayacaklarını ilân ettikleri bilinmiyor mu? Yaygara koparan siyasî partilere gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her tarafta seçimlere katılmışlardır. Ancak beşer, onar kişiden ibaret olan bu fırkaların millet gözünde bir değerleri olmadığından ve millet, bu defa İstanbuldaki politikacılardan değil, kendi bağrındaki öz vatandaşlardan seçmekte olduğundan kendilerinin başarılı olamayacaklarını anlıyarak telâşlanıyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki gerçekte, hükûmetin kararsız kalışı şaşılacak şeydir. Sözü edilen baskı nerede, kimin tarafından ve nasıl yapılmıştır? Açıklayınız ki, Temsilci Kurul ödevini yapabilsin. Boş iddialara önem verip telâşa düşmenin yeri yoktur.

2 - Toplantı yeri üzerindeki görüşte hükûmetin direnmesinin yerinde olup olmadığını, zaman ve olaylar kanıtlayacaktır. Bu konudaki son düşüncelerimizin, merkezlerden alınacak yanıtlar üzerine bilginize sunulacağını bildirmiştik.

3 - Ulusal Örgütler adına hükûmetin işlerine, nerede ve kimin tarafından karışılmışsa hemen bildirilmelidir ki, gereken işlemi yapmak mümkün olsun. Ancak İçişleri Bakanı Paşa Hazretlerinin kuşku uyandırabilecek biçimde davranışlarına dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Dahiliye nazırının memlekete sevkettiği nasihat heyetleri

Dahiliye nazırı, memlekete birtakım heyetler sevketmeye kalkıştı. Bunlardan biri de, Harbiye Nezareti Sabık Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa namında bir zatın riyasetinde, Mahkemei Temyiz Azasından İlhamî ve Fetva Emini Hasan Efendilerden mürekkep idi.

Heyeti Temsilîyemiz murahhası olan Cemal Paşa bundan bizi haberdar eylememişti. 5 Teşrinisani 1335 tarihli bir şifre ile kendisinden bu heyetin maksadı izamını sorduk ve "bilhassa Fetva Emini ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevatın böyle bir heyetteki hikmeti vücutlarının" anlaşılamadığını zikrettik (Ves. 189).

Efendiler, Fuat Paşanın, Ankarada kolordusunun başında bulunmasını istilzam eden esbap, tezahür etmeye başladı. Bu sebeplerin mühimmini, dahilde, ahalinin tesmim edilmeye başlanması teşkil ediyordu. Dahilî ve haricî düşmanların müttefik mesaisi, Ali Rıza Paşa kabinesi zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok fazla muvaffak olmaya başlamıştı.

Balıkesir havalisinde, Kâzım Paşa, cephe teşkiline ve vaziyete hâkim olmaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephelerindeki sevku idarenin, askerî bir noktai nazara tevfiik edilmesi icab ediyordu. Buraya, az çok tanınmış bir askerin gitmesi lâzımdı. Elimizde kabili istifade, Konyada bulunan Refet Paşa vardı. Konyadaki Kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Binaenaleyh, Aydın Kuvayi Millîye Kumandanlığını deruhde etmek üzere cepheye hareketini, Refet Paşaya ve Ali Fuat Paşanın Ankaraya avdetini, kendisine yazmıştık.

Refet Paşanın, Nazilliye muvasalatı anlaşıldıktan sonra da, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gelmiş olan Cevat Paşadan, harbi zailde tecrübe görmüş genç erkânıharplerden müntehap dört, beş zabitin, Nazillide Refet Paşa nezdine izamını rica ettim. Bu hususu, Refet Paşaya da bildirdim.

Efendiler, Nazilliye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efeden kumandayı almaya lüzum ve bunda bir fayda görmemiş veyahut, kim bilir, belki de kumandaya vaziyet ettirilmemiş? Demirci Efenin maiyetinde, erkânıharp gibi ifayı vazife etmeyi daha faydalı ve müreccah görmüş... Refet Paşa, bunu, bize bildirdi. Mahalli şeraiti yakından görmüş olan bir zatın, kararını nakzetmek ekseriya müşküldür. Çünkü, ya hakikaten Refet Paşanın gördüğü ve tercih ettiği gibi, Efenin kumandasını idame etmekte ve ona muavin olmakta fayda vardı veyahut, Refet Paşa o cephenin kumandasına lisebebin minelesbap vaziyet edemiyordu. Her iki ihtimale göre de behemehal, kumandayı al, diye emir vermek bisût olurdu.

Asıl garabet, bundan sonra görüldü. Bir müddet sonra, Refet Paşa, Nazilliden gaybubet etti. Birkaç gün sonra Balıkesirde olduğunu, birtakım ecnebî zabitlerle münasebete girip girmemesini bizden sorması vesilesile anladık.

22 Kânunuevvel 1335 tarihinde verdiğimiz cevapta: "Teşkilâtı millîyeye mensup olanların, bilhassa Heyeti Temsilîyeye dahil aza tanınmış olmak hayisiyetile kendisinin, hiçbir suretle temasını arzu etmediğimizi bildirdik." Refet Paşa, tekrar gaybubet etti. Nihayet bir gün, Bursadan Refet imzalı kısa bir telgraf aldık: "İstanbul üzerinden Bursaya geldim".

Refet Paşa Salihli ve Aydın cephelerine kumandan olarak gönderiliyor

Refet Paşa Demirci Efenin maiyetine giriyor

İçişleri Bakanı, memlekete birtakım hey'etler yollamaya kalkıştı. Bunlardan biri de, Savaşışleri Bakanlığı eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında birinin başkanlığında, Yargıtay Üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendilerden oluşmuş idi.*

Temsilci Kurulumuzun delegesi olan Cemal Paşa bundan bize haber vermemişti. 5 Kasım 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu hey'etin gönderilmesi amacını sorduk ve "özellikle Fetva Emini ile Kâmil Paşa Hükûmeti zamanında polis müdürü olan kişilerin böyle, bir hey'ette bulunmalarının nedenlerinin" anlaşılamadığını bildirdik (Belge 189).

Efendiler, Fuat Paşanın, Ankarada kolordusunun başında bulunmasını gerektiren nedenler, belirtmeye başladı. Bu nedenlerin önemlisi, içte, halkın zehirlenmeye başlaması idi. İç ve dış düşmanların birlikte çalışmaları, Ali Rıza Paşa hükûmeti zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden çok daha fazla başarılı olmaya başlamıştı.

Balıkesir dolaylarında, Kâzım Paşa, cephe kurmaya ve durumda üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephelerindeki yönetimin, askerlik yöntemlerine uydurulması gerekiyordu. Buraya az çok tanınmış bir askerin gitmesi gerekti. Elimizde yararlanılabilecek durumda, Konyada bulunan Refet Paşa vardı. Konyadaki Kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, Aydın Ulusal Güçler Komutanlığını üstlenmek üzere cepheye gitmesini, Refet Paşaya ve Ali Fuat Paşanın Ankaraya dönmesini, kendisine yazmıştık.

Refet Paşanın, Nazilliye vardığı anlaşıldıktan sonra da, Genelkurmay Başkanlığına gelmiş olan Cevat Paşadan, geçen savaşta deneyim kazanmış genç kurmaylar arasından seçilecek dört, beş subayın, Nazillide Refet Paşanın yanına gönderilmesini rica ettim. Bunu, Refet Paşaya da bildirdim.

Efendiler, Nazilliye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efeden komutayı almaya gerek ve bunda bir yarar görmemiş ya da kim bilir, belki de komutaya el koyamamış? Demirci Efenin emrinde, kurmay gibi görev yapmayı daha yararlı görmüş ve bunu yeğlemiş.... Refet Paşa bunu, bize bildirdi. Yerel koşulları yakından görmüş olan birinin, kararını bozmak çoğu kez zordur. Çünkü, ya gerçekten Refet Paşanın gördüğü ve yeğlediği gibi, Efenin komutasını sürdürmekte ve ona yardımcı olmakta yarar vardı ya da, Refet Paşa o cephenin komutasını bilinmeyen bir nedenle ele alamıyordu. Her iki olasılığa göre de her durumda, komutayı al, diye emir vermek yararsız olurdu.

Asıl şaşılacak şey, bundan sonra görüldü. Bir süre sonra, Refet Paşa, Nazilliden kayboldu. Birkaç gün sonra Balıkesirde olduğunu, birtakım yabancı subaylarla ilişki kurup kurmamasını bizden sorması üzerine anladık.

22 Aralık 1919 tarihinde verdiğimiz karşılıktaki: "Ulusal Örgütlerden olanların, özellikle Temsilci Kurulun tanınmış bir üyesi olduğu için kendisinin, hiçbir şekilde ilişkide bulunmasını istemediğimizi bildirdik." Refet Paşa, yeniden kayboldu. Sonunda bir gün, Bursadan Refet imzalı kısa bir telgraf aldık: "İstanbul üzerinden Bursaya geldim".

Bu telgrafın anlamını bir türlü kavrayamıyordum. Refet Paşanın İstanbul ile ne

İçişleri Bakanının memlekete gönderdiği öğüt kurulları

Refet Paşa Salihli ve Aydın cephelerine kumandan olarak gönderiliyor.

Refet Paşa Demirci Efenin maiyetine giriyor.

* Seyhülislâm kapısında fetva işleriyle meşgul olan bölümün başkanı (B.Y.)

Bu telgrafın bir türlü manasını anlamıyordum. Refet Paşanın İstanbul ile ne münasebeti vardı? Bir de "Nazilli-Balıkesir-Bursa" yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu muammayı bir türlü halledemedim. Nihayet mesele anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilliyi terkettikten ve Balıkesirde Kâzım Paşaya uğradıktan sonra, Bandırmaya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosile İstanbul'a gitmiş, orada bazı rüfekasıyla görüşmüş, badehu Bursaya avdet eylemiş...

Efendiler; bu muammayı hâlâ, halledemiyorum. Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

Refet Beyin, bir İngiliz gemisile Samsuna gelen Salâhattin Bey tarafından tebdil edildiği ve aynı gemi ile Refet Beyin İstanbul'a avdeti talep olunduğu ve bunun üzerine gitmeyip istifa eylediği ve İstanbul hükûmetinin benim ile beraber kendisinin derdestile İstanbul'a izamımıza tamimen emir verdiği malûmunuzdur. Bu kadar çok malûmatla bir meçhulü halledememek, cebir bilenlerce pek de mazur görülmezse de, benim, bu noktada izharı aczeylediğimi itiraf ederim. Vakıa, Ferit Paşa Kabinesi yerine, Ali Rıza Paşa Kabinesi kaim olmuştu. Fakat, yeni kabinenin vesaiti istihbariye ve icraiyesinin evvelkinin aynı olduğu malûmumuzdur.

Efendiler, Refet Paşanın bu hafif hareketi, Aydın ve Salihli cephelerinde, muntazam ordunun teşkiline kadar, ciddî bir sevkü idare tesis edilememesine bais oldu.

Efendiler, bu garip hikâyeden sonra, vakayii tekrar bıraktığımız noktadan takibe başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Teşrinisani 1335 tarihli şifremizin bir noktasını, anlayamamış, Babialî merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şu suretle istizah ediyordu: "(Dahiliye Nazırının şüphe celbedebilecek tarzdaki muamelelerine nazarı dikkatinizi celbe lüzum görürüz.), fıkrasından maksat ne olduğu anlaşılmadı. Burasının acilen, muvazzahan iş'arı!" (Ves. 190).

Bu kısa istizaha verdiğimiz cevap biraz uzundur. Sıkılmazsanız, aynen arz edeyim:

Şifre Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine Sivas, 12/11/1335
C: 8/11/1335 tarih ve 8084 numara.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin, şüphe ilham eden ef'al ve harekâtından vâridi hatır olanlar, berveçhiati arz olunur:

1- Ankara gibi bazı vilâyetlerde, rüesayi memurını mülkiyeyi telgraf başına celbederek Ferit Paşa kabinesi aleyhinde harekâtı millîye esnasındaki icraat müteşebbislerinin ahvalini, ithamatın esbabını, kanuna derecei mutabakatını tehditkâr bir surette tahkik.

2- Uzun müddet esiri firaş iken tifodan vefat eden Tokat mutasarrıfının esbabı irtihalinin, esrareniz bir vak'a telâkki ederek Sivas vilâyetinden şifre ile sorulması.

3- Adliye Nâzırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen heyeti millîye ile hafî mülâkât-ları esnasında Adliye Nâzırının harekâtı millîye rüesası aleyhinde icraata imkân olup olmadığını, müşarileyhin yanında mevzuubahs edebilmesi.

4- Hıyaneti vataniyesi maddeten sabit olan Sabık Dahiliye Nâzırı Adil Beyin, mahremi efkâr ve ef'ali bulunan Dahiliye Müsteşarı Keşfi Beyin, nezaret deruhde buyurulduğu zaman, ilk icraatı millîyetperverane olmak üzere defedilmesi lâzımgelirken, el'an muhafaza edilmesi ve bunun delâletile memurını mülkiye tebeddülâtının icra edilmesi.

Tabiidir ki, bu müsteşarın tayin ettireceği memurın pek haklı olarak itimadı millîye mazhar olamaz. Meselâ harekâtı millîyenin bidayetinden nihayetine kadar bir vaz'ı muhalefet almış ve nihayet ahali tarafından işten el çektilmiş ve hasta olması cihetile o zaman tevkifi ve teb'îdi cihetine gidilmemiş olan Kayseri mutasarrıfı sabıkı Ali Ulvi Bey, evsafı idariyeden büsbütün mahrum ve aceze güruhundan olmasına rağmen Burdura tayin buyurulmuştur.

ilişkisi vardı? Bir de "Nazilli - Balıkesir - Bursa" yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu bilmeceyi bir türlü çözemedim. Sonunda iş anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilliden ayrıldıktan ve Balıkesirde Kâzım Paşaya uğradıktan sonra, Bandırmaya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosile İstanbul'a gitmiş, orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş, sonra da Bursaya dönmüş.....

Efendiler; bu bilmeceyi hâlâ, çözemiyorum, bağışlayacağınızı umarım.

Refet Beyin, bir İngiliz gemisile gelen Salâhattin Bey tarafından değiştirildiğini ve aynı gemi ile Refet Beyin İstanbul'a dönmesi istendiği ve bunun üzerine gitmeyip istifa ettiği ve İstanbul hükûmetinin benim ile birlikte kendisinin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesini genelgeyle emrettiğini bilirsiniz. Bu kadar çok bilinenle bir bilinmeyi çözmemek, cebir bilenlerce pek hoş karşılanmazsa da, benim, bu konuda pes ettiğimi itiraf ederim. Ferit Paşa hükûmeti yerine, Ali Rıza Paşa hükûmeti geçmişti. Ancak, yeni hükûmetin haber alma ve yürütme araçlarının evvelkinin eşi olduğunu biliriz.

Efendiler, Refet Paşanın ciddiyetle bağdaşmayan bu davranışı, Aydın ve Salihli cephelerinde, düzenli ordunun kurulmasına değin, güvenilir bir komuta düzeni kurulamamasına yol açtı.

Efendiler, bu şaşılacak hikâyeden sonra, olayları bıraktığımız yerden yeniden izlemeye başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Kasım 1919 tarihli şifremizin bir noktasını, anlayamamış, Babialî merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şöylece soruyordu: "(İçişleri Bakanının kuşku uyandırabilecek davranışlarına dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz.) sözleriyle ne demek istendiği anlaşılmadı. Bu noktanın ivedi olarak, açıkça bildirilmesi." (Belge 190). Bu kısa soruya verdiğimiz karşılık biraz uzundur. Sıkılmazsanız, olduğu gibi bilginize sunayım:

Şifre Savaşçıları Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine Sivas, 12/11/1919
K: 8/11/1919 tarih ve 8084 sayı.

İçişleri Bakanı Paşa Hazretlerinin, kuşku uyandıran işlerinden ve davranışlarından akla gelenler, aşağıda bilginize sunulur:

1 - Ankara gibi bazı illerde, üstüzey sivil görevlileri telgraf başına çağırarak Ferit Paşa hükûmetine karşı Milli Harekât sırasında iş yapmaya girişenlerin durumlarını, suçlanma nedenlerini, yasaya uygunluk derecesini gözdağı verici bir biçimde soruşturmak.

2 - Uzun süre yatalak kaldıktan sonra tifodan ölen Tokat mutasarrıfının ölüm nedenlerinin, bilinmeyen bir olay sayarak Sivas valisinden şifre ile sorulması.

3 - Adalet Bakanı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen ulusal hey'et ile gizli görüşmeleri sırasında Adalet Bakanının Milli Mücadelenin başlarına karşı birşeyler yapmak olanağı bulunup bulunmadığını onların yanında sözkonusu edebilmesi.

4 - Vatan haini olduğu kanıtlanmış olan eski İçişleri Bakanı Adil beyin, düşünce ve yaptıkları açısından çok yakını olan İçişleri Müsteşarı Keşfi Beyin, bakanlığa geldiği zaman, yurtseverce yapılacak ilk işi olarak kovulması gerekirken hâlâ yerinde tutulması ve onun aracılığı ile sivil görevli değiştirilmelerinin gerçekleştirilmesi.

Bu müsteşarın atandıracağı görevlilere milletin pek haklı olarak güvenmemesi doğaldır. Örneğin Milli Harekâtın başından sonuna kadar karşı tutum almış ve sonunda halk tarafından işten el çektilmiş ve hasta olması nedeniyle o zaman tutuklanması ve uzaklaştırılması yoluna gidilmemiş olan eski Kayseri mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, yöneticilik niteliklerinden büsbütün yoksun ve güçsüzler takımından olmasına bakılmaksızın Burdura atanmıştır.

Kezalik ademi iktidarından ve Canik livası için gayrimuvafık görüldüğünden dolayı arzusunun inzınamile, vaktile İstanbula gönderilen Ethem Bey de, Menteşeye tayin kılınmıştır. Aydın mutasarrıflığına da sabık Niğde mutasarrıfı olup Sivasa getirilen Cavit Bey tayin olunmuştur. Bunlara rağmen; Konya valii sabıkı haini vatan Cemal Beyin adamı olan Antalya mutasarrıfı, mükerrer müracaatlerimize ve ahalinin feryatlarına rağmen, el'an yerinde oturuyor.

5- Memurîn müdiriyei gibi en mühim makam, bir Ermeni elinde bulunduruluyor.

6- Matbuat müdiriyyetinde, ajans vaziyetinde bir tebeddül görülmemektedir.

7- Memleketin mukadderatını temin edecek yegâne kuvvet, vahdeti millîye olduğu ve bunu idame eyliyecek de teşkilâtı millîye bulunduğu malumdur. Bu vahdet ve teşkilâtın, vatani inkasmdan kurtarmak, devlet ve milletin istiklâlini teminden ibaret olan gayei mukaddesini bozmaya çalışanlar da, İstanbuldaki erbabi mefsedettir. Bunların men'i mazarratı, ancak kavî ve ciddi bir inzibata mütevakkıftır. Bunun da başlıca çaresi; polis müdürünü, namuslu, milliyetperver, muktedir, müteşebbis zevattan intihap ve tayindir. Halbuki zâtı samilerince de malumdur ki, bugünkü Polis Müdürü Umumi, sâkut haini millet kabinenin ve tevabiinin yegâne nigehtandır. Sait Mollanın Mister Frew'ya yazmış olduğu mektuplar mündericatından anlaşıldığına göre de, bu zat, muhaliflere yani millet düşmanı olanlara bugün bir melce ve penah teşkiletmektedir. Amasyada Salih Paşa Hazretleri de bunu tasdik buyurmuşlardı. Halbuki Dahiliye Nâzırı, memleket ve milletin mukadderatını böyle bir şahsın elinde bırakmakta bir mahzur tasavvur etmiyor, belki fayda görüyor demektir. Jandarma Kumandanı Kemal Paşanın ise, gerek amali millîye ve gerekse sizler için muzır bir şahıs olduğu muhakkak iken, el' an makamında durması da, Dahiliye Nezaretinin hüsni niyetine mi atfedilmelidir?

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, Harbiye Nâzırının 9 Teşrinisani 1335 tarihli bir telgraftı vardı: Onun da muhteviyatı enteresandır. Bu telgrafnamesinde Cemal Paşa, kabinenin fikrini şu noktalar üzerinde teksif ediyordu:

"1- İntihabatın dairei selâmette cereyanı,

2- Meclisi Meb'usanın İstanbulda toplanması,

3- Teşkilâtı millîye namına umuru hükûmete müdahale olunmaması hakkında hükûmetin tarafınıza evvel ve âhir vaki olan tebligatı kat'îdir.

4- Müteaddit telgrafnamelerinizde dermeyeran olunan metalibin de aynı mahiyette -yani müdahale mahiyetinde- olduğu derkârdır.

5- Hükûmet, beyannamesinde tespit ve ilân eylediği bitarafıktan ayrılmayacaktır. Bu cihetle teşkilâtı millîyeye muhalif içtihatla bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gidemez." Telgrafın nihayetinde şu tehdit vardı: "Şimdiki hal, bir müddetçik daha devam edecek olursa Heyeti Vükelânın çekileceği muhakkaktır." (Ves. 191).

Muhterem Efendiler, bu maddelerin ifade eyledikleri manalar, esasen bütün hakayıkı meydana koymuş bulunuyordu. Kabine, teşkilâtı millîyeye muhalif içtihatla bulunanların, memleket ve millete düşman olanlar bulunduğunu kabul etmiyordu. Teşkilâtı millîye ile düşman teşkilâtı hainanesini, Ali Kemal ile, Sait Molla ile bizi müsavî telâkki ediyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur hadiselerini e'f'ali cürmiyeden addetmiyordu.

Cemal Paşaya verdiğimiz cevapta; bu noktaları izah ettikten sonra, hükûmetin his ve temayüllünü açık söyletmek maksadile şu cümleyi de ilâve ettik: "Beyanatı vakıalarından anladığımıza göre, hükûmeti seniye, teşkilâtı millîyenin mevcudiyetini ihtimal ki, zait görüyor. Filhakika, keyfiyet bu merkezde olup teşkilâtı millîyeye ihtiyaç olmaksızın, memleketi tahlis edecek kuvvete malik bulu-

Bir de yeteneksizliğinden ve Samsun sancağı uygun görülmediğinden kendi isteği de eklenerek, vaktile İstanbula gönderilen Ethem Bey de, Denizliye atanmıştır. Aydın mutasarrıflığına da eski Niğde mutasarrıfı olup Sivasa getirilen Cavit Bey atanmıştır. Bunlara karşın; eski Konya valisi vatan haini Cemal Beyin adamı olan Antalya mutasarrıfı, tekrarlanan başvurularımıza ve halkın feryatlarına rağmen, hâlâ yerinde oturuyor.

5 - Personel müdürlüğü gibi en önemli görev, bir Ermeninin elinde bulunduruluyor.

6 - Basın müdürlüğünde, ajansın durumunda bir değişiklik görülmemektedir.

7 - Memleketin kaderini güven altına alacak tek güç, ulusal birlik olduğu ve bunu sürdürecektir. Birlik ve örgütün, vatani bölünmekten kurtarmak, devlet ve milletin bağımsızlığını sağlamaktan başka birşey olmayan kutsal amacını, bozmaya çalışanlar da, İstanbuldaki karıştıracı takımdır. Bunların zararlı işlerini önlemek, ancak güçlü ve esaslı bir düzene bağlıdır. Bunun da başlıca çaresi, polis müdürünü, namuslu, ulussever, yetenekli, girişken kişiler arasından seçip atamaktır. Oysa siz de bilirsiniz ki, bugünkü Polis Genel Müdürü, ulus haini olan ve düşürülmüş bulunan hükûmetin ve ona bağlı olanların tek koruyucusudur. Sait Mollanın Mister Frew'ya yazmış olduğu mektuplardan anlaşıldığına göre de, bu kişi, muhaliflerimize yani ulus düşmanı olanlara bugün bir sığınak ve barınak olmaktadır. Amasyada Salih Paşa Hazretleri de bunu kabul etmişti. Oysa İçişleri Bakanı, memleket ve milletin kaderini böyle bir kişinin elinde bırakmakta bir sakınca düşünmüyor, belki yarar görüyor demektir. Jandarma Kumandanı Kemal Paşanın ise, gerek ulusal emeller gerek sizler açısından zararlı kişi olduğu kesin iken, hâlâ işinin başında durması da, İçişleri Bakanının iyi niyetine mi yorumlanmalıdır?

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, Savaşışleri Bakanının 9 Kasım 1919 tarihli bir telgrafı vardı: onun da içeriği enteresandır. Bu telgrafta Cemal Paşa, hükûmetin düşüncesi-ni şu noktalar üzerinde topluyordu:

"1 - Seçimlerin iyi ve dürüst yapılması,

2 - Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanması,

3 - Ulusal Örgütler adına hükûmet işlerine karışılmaması yolunda hükûmetin size ötedenberi yaptığı bildiriler kesindir.

4 - Birçok telgraflarınızda ileri sürülen istekler aynı nitelikte - yani işe karışma niteliğinde - olduğu apaçık bellidir.

5 - Hükûmet, bildirisinde belirtip ilân ettiği tarafsızlıktan ayrılmayacaktır. Bu nedenle Ulusal Örgütlere karşı görüşte olanlara baskı yapılması ve bunların cezalandırılması yönüne gidemez." Telgrafın sonunda şu gözdağı vardı: "Şimdiki durum, birazcık daha sürecek olursa Hükûmetin çekileceği kesindir." (Belge 191).

Muhterem Efendiler, bu maddelerden çıkan anlamlar, aslında bütün gerçekleri meydana koymuş bulunuyordu. Hükûmet, Ulusal Örgütlere karşı görüşte bulunanların, memleket ve millet düşmanı olduğunu kabul etmiyordu. Ulusal Örgütler ile düşmanın hainlik örgütlerini, Ali Kemal ile, Sait Molla ile bizi eşit tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur olaylarını suç saymıyordu.

Cemal Paşaya verdiğimiz karşılıklı; bu noktaları açıkladıktan sonra, hükûmetin duygu ve eğilimini açık söyletmek amacıyla şu cümleyi de ekledik: "Söylediklerinizden anladığımıza göre, hükûmet, Ulusal Örgütlerin varlığını belki gereksiz görüyor. Gerçekten, durum böyle olup Ulusal Örgütlere gereksinim olmaksızın, memleketi kurtarma gücüne sahip bulunuluyorsa, ona göre gereği ya-

Ali Rıza Paşa Kabinesi teşkilâtı millîyeyi düşman teşkilâtla, bizi Ali Kemal ve Sait Molla ile bir tutuyor

Ali Rıza Paşa Hükûmeti Ulusal Örgütleri düşman örgütlerle, bizi Ali Kemal ve Sait Molla ile bir tutuyor

nuluyorsa, ona nazaran esbabına tevessül edilmek üzere, vazıhan emrû iş'arını, arada her türlü suiteffehhümün izalesi için arz ve istirham eyleriz." (Ves. 192).

Efendiler, Cemal Paşanın, sureti mahsusada Sıvasa gönderdiği 10 Teşrinisani 1335 tarihli ve kendi el yazısıyla olan bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra -yani 28 Teşrinisani 1335 tarihinde- almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, cereyan eden muhaberatın taallûk ettiği mesaili, madde madde hulâsa ve herbiri hakkında izahat veriyordu.

Ezcümle, Meclisi Meb'usanın İstanbuldan başka bir mahalde tecemmüü meselesinden bahsederken; "bu meseleye padişahın rıza göstermiyeceği tamamen anlaşılmıştır. Kuvayi işgalienin, Meclisi Meb'usana taarruzlarının, belki Devleti Aliye için hayırlı neticeler verebileceğini, Amerikalılar ihsas ve hatta izhar ettiler ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremediler." diyordu.

Cemal Paşa, "kuvayi millîye ruhile mütehassis olmayan memurların koda-manları, işgal ordularına, adetâ istinat etmiş vaziyettedirler." tarzında, sanki bilinmiyen bir malûmat da verdikten ve bu malûmatı, "sabık kabine erkânının ekseri müstenittir" malûmatile itmam ettikten sonra "meselâ polis müdürünün tebdilinde bu hal tamamile tezahür etti" diye bir de misal zikrediyor.

Cemal Paşa, kabine, birçok işler yapmayı düşünmüş ise de "esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanamadı." fıkrasile bizi ilhamdan sonra şu kanaatini serdeyliyordu: "Dahiliye Nazırı bu kuvvete -yani Kuvayi Millîyeye- ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübalâğa olmaz."

Cemal Paşa, mektubuna imza koyduktan sonra, yine imzasile, mektubuna leffettiği bir hulâsada, şu cümle vardı: "Muhalipler ve ecanip Meclisin küşadına mümanaata karar vermişlerdir. Heyeti Temsilîye de, bu mümanaata, mahal, manazaasile devam ederse işimiz Allaha kalıyor demektir." (Ves. 193).

Efendiler, bu mektup muhteviyatında ve buna takaddüm eden iş'arat ile bundan sonra tevali edecek olan mütaleattaki mantık, muhakeme ve isabeti nazır hakkında söz söylemiyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Teşrinisani 1335 tarihinde, verdiğimiz izahatlı cevabımızın bir fıkrasını, aynen nakletmekle iktifa edeceğim. O fıkra şudur: "Hükûmeti seniyenin esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine itimadını münselip gibi gösterilen mevaddı, ciddi görmüyoruz."

Efendiler, Dahiliye Nâzırı Damat Şerif Paşa, tereddütsüz ve âramsız vahdeti millîyeyi bozmak, milleti hergün tevali ve tevüssü etmekte bulunan tecavüzler karşısında sakıt ve atıl tutacak tedabir almaktan geri durmuyordu. Diğer nezaretleri de aynı prensipte harekete müşevvik olduğu görülmüyordu. Meselâ; Eskişehirde Hamdi Efendi namında bir kadı vardı, kuvayi millîyeye aleyhtar olduğu için orada duramamış, avdet etmemek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu Kadı Efendi yeni kabine tarafından tekrar Eskişehire gönderilmiş. Keyfiyetten bahsile mumâileyhin tahvilî lüzumu, mutasarrıf tarafından Adliye Nezaretine yazılmış, cevap verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Mıntaka Kumandanı, bu vaziyeti Heyeti Temsilîyeye bildirmekle beraber "eğer Nezaret bu iş'arı nazarı itibara almayacak olursa, defî zaruridir. İrade ve mütaleai devletleri müsterhamdır" deniliyordu. Biz de, mütalea bekliyenlere şu cevabı vermek zaruretinde kaldık: "Amali millîyeye mutavaatkâr olacağını vâdeden ve bu esas dahilinde, teşkilâtı mil-

pılmak üzere, açıkça bildirilmesini, aradaki her türlü yanlış anlamaların ortadan kalkması için çok rica ederiz." (Belge 192).

Efendiler, Cemal Paşanın, özel olarak Sıvasa gönderdiği 10 Kasım 1919 tarihli ve kendi el yazısıyla olan bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra - yani 28 Kasım 1919 tarihinde - almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, yapılan yazışmaların ilgili bulunduğu sorunları, madde madde özetliyor ve herbiri hakkında açıklamalar yapıyordu.

Bu arada, Meb'uslar Meclisinin İstanbuldan başka bir yerde toplanması işinden söz ederken; "Buna padişahın razı olmayacağı kesin olarak anlaşılmıştır. İşgal kuvvetlerinin, Meb'uslar Meclisine saldırmalarının, belki Osmanlı devleti için hayırlı sonuçlar doğurabileceğini, Amerikalılar sezdirdiler ve üstelik açığa vurdular fakat böyle bir taarruzun olabileceğine inanmadılar." diyordu.

Cemal Paşa, "Ulusal Güçlerden yana olmayan memurların kodamanları, işgal ordularına, sırtlarını dayamış gibi bir durumdadırlar." yollu, sanki bilinmiyen bir bilgi de verdikten ve bu bilgiyi, "eski bakanların çoğunluğu böyledir" haberile tamamladıktan sonra "örneğin polis müdürünün değiştirilmesinde durum iyice belli oldu" diye bir de örnek veriyor.

Cemal Paşa, hükûmet, birçok işler yapmayı düşünmüş ise de "köklü bir girişim için dayandığı gücün sağlamlığına hâlâ inanamadı." sözleriyle bizi suçladıktan sonra şu kanısını ortaya atıyordu: "İçişleri Bakanı bu kuvvete - yani Ulusal Güçlere - gereksinim gösterenlerin başında desem abartma sayılmaz."

Cemal Paşa, mektubuna imza koyduktan sonra, gene imzasile, mektubuna ilâştırdığı bir özette, şu cümle vardı: "Karşı olanlar ve yabancılar Meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir. Temsilci Kurul da, bu engellemeyi, yer çekişmesiyle sürdürürse işimiz Allaha kalıyor demektir." (Belge 193).

Efendiler, bu mektuptaki ve bundan evvel gelen yazılarla bundan sonra boyuna bildirilecek olan düşüncelerdeki mantık, yorum ve görüşlerin yerinde olup olmadığı hakkında söz söylemiyeceğim. Yalnız, bu mektuba, 28 Kasım 1919 tarihinde, verdiğimiz açıklamalı yanıtımızın bir bölümünü, olduğu gibi bildirmekle yetineceğim. O bölüm şudur: "Yüksek hükûmetin köklü bir girişim için dayandığı gücün sağlamlığına güvenmediğini gösteren sözleri, ciddi görmüyoruz."

Efendiler, İçişleri Bakanı Damat Şerif Paşa, durmaksızın ve çekinmeksizin ulusal birliği bozmaktan, milleti hergün sürüp giden ve genişleyen saldırılar karşısında sessiz ve hareketsiz tutacak önlemler almaktan geri durmuyordu. Öbür bakanlıkları da aynı prensipte davranmaya özendirdiği görülmüyordu. Örneğin; Eskişehirde Hamdi Efendi adında bir kadı vardı, ulusal güçlere karşı olduğu için orada duramamış, geri gelmemek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu kadı efendi yeni hükûmet tarafından tekrar Eskişehire gönderilmiş. Durum bildirilerek onun değiştirilmesi gerektiği, mutasarrıf tarafından Adalet Bakanlığına yazılmış, yanıt verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Bölge Komutanı, bu durumu Temsilci Kurula bildirmekle birlikte "eğer Bakanlık bu öneriyi dikkate almayacak olursa, kovulması zorunludur. Düşüncenizin ve emrinizin bildirilmesini dilerim" deniliyordu. Biz de, düşüncemizi bekliyenlere şu karşılığı vermek zorunda kaldık: "Ulusal emellere uyacağına söz veren ve bu ilkeye uygun olarak, Ulusal Örgüt-

İçişleri Ba-
kanı Da-
mat Şerif
Paşa boyu-
na ulusal
birliği boz-
maya, Sa-
vaşışleri
Bakanı, de-
legemiz Ce-
mal Paşa
da hükûme-
tin yaptık-
larını sa-
vunmaya
çalışıyor

liyenin her türlü muzaheretine mazhar olan hükûmeti seniyeye mumâileyhin tahvili isma edilemezse, nihayet def'inin bir zaruret haline gireceği bedihidir. " Bittabi bu vaziyette bulunan, İstanbul memurları az değildi.

Buna mümasil birtakım hususattan bahis olmak üzere Harbiye Nâzırı Cemal Paşanın, kabinenin noktâi nazarını iblâğ eden, 24 Teşrinisani 1335 tarihli bir şifresinin ilk cümlesi şu idi:

"Devletin umuru dahiliye ve siyâsiyesi kat'iyen iştirak kabul etmez." (Ves. 194). Bu telgrafa 27 Teşrinisani 1335 tarihinde verdiğimiz mutafassal cevapta; biz de, şöyle dedik: "Devletin umuru dahiliye ve siyâsiyesinin kat'iyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber emsali namesbuk vaziyeti hazırada, vatan ve milletin mukadderatını temin edecek olan teşkilâtı millîyeyi bilerek, bilmiyerek, zâfa duçar eyliyecek ve vahdeti millîyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye, milletin muvafakat edemeyeceği de pek meşru ve tabiidir." Bu telgrafın son cümlesi şu tarzda idi: "Heyetimiz, imzası tahtındaki taahhüdâtına tamâmile sadıktır... Şukadar ki taahhüdât, müteakabil olmak gerektir. Halbuki hükûmet, Salih Paşanın imzası tahdındaki taahhüdât ve notların, henüz hiçbirini ifa eylememiş, ve varsa, esbabı mania dahi bildirilmemiştir." (Ves. 195).

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bir malûmat ve irae edeceğim vesaik -ki bu malûmatı tevsik etmektedir- Ali Rıza Paşa kabinesinin, bizi tahtiede nekadark haksız ve icraatı hükûmette, en hafif manasile, nekadark kayıtsız olduğunu enzarı âliyenizde tecelli ettirecektir zannederim.

Efendiler, İstanbuldaki hafî cemiyetler ve bu cemiyetlere pişüvalık eden birtakım zâtlar -Harbiye Nâzırı Cemal Paşanın mektubunda da itiraf olunduğu veçhile ecnebîlere müstenit bulunuyorlardı- bol para ve Ali Rıza Paşa kabinesinin mebzul müsamaha ve ataleti sayesinde, memleketi, baştanbaşa ateşe vermek için olanca vüs'u gayretlerle çalışıyorlardı. Bu husustaki malûmat ve elde edilen vesaik de, vukuf ve ıtlalaları haricinde bırakılmış değildi. İstanbuldaki teşkilât ve tertibatımız sayesinde elde edilmiş bir kısım vesaik, olduğu gibi Cemal Paşanın, sadrazam paşanın yedlerine teslim edilmişti. Bu vesaik, o tarihte, ecnebî mümessillere de verilmiş ve bu suretle Düvelî İtilâfiye hükûmetlerinin ekserisince malûm olmuş ve o tarihlerde hulâsaları bilcümle kumandanlara ve sair icab edenlere tebliğ edilmiş olduğuna göre, artık hadisenin tarihe karışmış olduğu bugünde, heyetü aliyenizce ve milletçe bilinmesinde bir mahzur görmüyorum.

Mücadelâtı millîye esnasında maruz kalmış olduğumuz zâhir ve hafî müşkülât hakkında, esaslı bir fikir husulüne medar ve ensali âtiye için ibret ve intibahı mucip olacak mahiyette bulunan, mevzuubahs vesaiki, aynen ıtlalınıza vazetmeyi münasip mütalea ediyorum. Bu vesaik, İngiliz Muhipler Cemiyetinin gûya reisi tanınmış bulunan Sait Mollanın Mister Frew namındaki rahibe gönderdiği mektupların suretleridir.

Efendiler, bu mektupların suretlerinin alındığını hisseden Sait Mollanın, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Teşrinisani 1335 tarihli nüshasında, mezkûr mektuplardan bahsile uzun ve şedidüllisan bir tekzip neşretmiş olmasına rağmen, hakikat, gayrikabili inkârdır. Bu mektuplar suretleri, Sait Mollanın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden aynen istinsah olunmuştur. Bundan sarfinazar, mektuplar muhteviyatı, memlekette

lerin her türlü yardımını gören hükûmete onun değiştirilmesini anlatılamazsa, sonunda kovulmasının zorunluk haline gireceği açıkça bellidir." Elbette bu durumda bulunan, İstanbul memurları az değildi.

Buna benzer birtakım işler üzerinde Savaşşleri Bakanı Cemal Paşanın, hükûmetin görüşünü bildiren, 24 Kasım 1919 tarihli bir şifresinin ilk cümlesi şu idi: "Devletin içişleri ve siyaset işleri hiç ortaklık kabul etmez." (Belge 194). Bu telgrafa 27 kasım 1919 tarihinde verdiğimiz ayrıntılı karşılıktâ; biz de, şöyle dedik: "Devletin içişlerinin ve siyaset işlerinin hiç ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte benzerine rastlanmamış bugünkü durumda, vatan ve milletin kaderini sağlama alacak olan Ulusal Örgütleri bilerek, bilmiyerek zayıflatacak ve ulusal birliği bozacak hiçbir işi, milletin kabul edememesi de pek haklı ve doğaldır." Bu telgrafın son cümlesi şöyle idi: "Kurulumuz, imzası altındaki yüklenimleriyle yüzde yüz bağlıdır. Şukadar ki üstlenimler, karşılıklı olmak gerektir. Oysa hükûmet, Salih Paşanın imzası altındaki yüklenimlerinden ve notlarından, hâlâ hiçbirini yerine getirmemiş ve varsa, engelleyici nedenler bile bildirilmemiştir." (Belge 195).

Efendiler şimdi vereceğim kısa bilgiler ve göstereceğim belgeler - ki bu bilgileri doğrulamaktadır - Ali Rıza Paşa hükûmetinin, bizi suçlamada nekadark haksız ve hükûmet işlerinde, en hafif deyimle, nekadark ilgisiz olduğunu gözlerinizde canlandıracaktır sanırım.

Efendiler, İstanbuldaki gizli dernekler ve bu derneklere önderlik eden birtakım kişiler - Savaşşleri Bakanı Cemal Paşanın da mektubunda kabul ettiği gibi sırtlarını yabancılara dayamışlardı - bol para ve Ali Rıza Paşa hükûmetinin çok çok yersiz hoşgörüsü ve hareketsizliği sayesinde, memleketi, baştanbaşa ateşe vermek için olanca güç ve gayretiyle çalışıyorlardı. Bu konudaki bilgiler ve elde edilen belgeler de, bilgileri dışında tutulmuş değildi. İstanbuldaki örgüt ve önlemlerimiz sayesinde elde edilmiş bir kısım belgeler, olduğu gibi Cemal Paşaya ve başbakan paşaya verilmişti. Bu belgeler, o tarihte, yabancı temsilcilere de verilmiş ve böylece İtilâf Devletleri hükûmetlerinin çoğunluğunca bilinen ve o tarihlerde özetleri bütün komutanlara ve başka gerekenlere bildirilmiş olduğuna göre, artık olayın tarihe karışmış olduğu bugünde, yüksek topluluğunuzca ve milletçe bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

Ulusal savaşşmlar sırasında karşılaşmış olduğumuz açık ve gizli zorluklar üzerinde, köklü bir fikir edinmeye yarayacak ve gelecek kuşakların ders almasını ve uyanmasını sağlayacak nitelikte bulunan, bahsi geçen belgeleri, oldukları gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum. Bu belgeler, İngiliz Muhipler derneğinin sözde başkanı olarak bilinen Sait Mollanın Mister Frew adındaki papaza gönderdiği mektupların örnekleridir,

Efendiler, bu mektupların örneklerinin alındığını sezen Sait Mollanın, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919 tarihli sayısında, o mektuplardan söz ederek uzun ve sert bir yalanlama yayımlamış olmasına karşın, gerçek, yadsınamaz. Bu mektupların örnekleri, Sait Mollanın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden olduğu gibi alınmıştır. Bunlar bir yana, mektuplarda yazılı olanlar, memlekette beliren durum ve olaylara ve bazı kimselerin

Sait Molla nasıl çalışıyordu?

Sait Molla nasıl çalışıyordu?

zuhûr eden ahval ve hadisat ile ve taayyûn eden bazı eşhas ile tetabuku tam ifade etmektedir. Şimdi müsaade buyurursanız, bu mektupları tarih sırasile arzedeğim:

Birinci mektup

Aziz dostum;

Verilen iki bin lirayı Adapazarında Hikmet Beye gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra netayıcı müsmiresini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu malûmatı, şu tezkeremle size teşîre müsaraat ettim. Yarın sabah bizat gelip tafsilât vereceğim.

Kuvayi Millîye taraftarlarının Fransaya fevkalâde inhimak gösterdiklerini ve General d'Esperey'nin Sıvasa gönderdiği zabıterin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere hükûmeti aleyhinde bazı kararlar ittihaz ettiklerini Ankaradaki (N. B.D. 285/3) adamımız sureli mahsusada bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. (D.B.K. 91/3) hernekadar cemiyetimize dahil ise de bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu teşkilâta rıyasat eylediğinizi işaa ve beyan eylediği kanaati, benidenizde hâsıl olmuştur. Bu mesele hakkında da, kanaati âlilerine ve itimadı üstadanelerine muhalif olarak vukubulacak beyanatımla şimdiye kadar o zât hakkında göstermiş olduğunuz itimattaki hatayı izhar etmiş olacağım. Dün sabah Adil Beyle birlikte Damat Ferit Paşa Hazretlerini ziyaret ettim. Biraz daha sabır ve intizar buyurmaları lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Müşarileyh Hazretleri, cevaben size teşekkür etmekle beraber Kuvayi Millîyenin Anadolu'da tamamen kök saldiğını ve mukabil bir hareket neticesi olarak rıyasatı mel'unesi tepelendirilmedikçe, kendilerinin mevki iktidara gelemiyerek zâtı şahanenin de tasvibine iktiran eden mukavele ahkâmının, konferansta müdafasına imkân olmadığını ve Kuvayi Millîyenin dağıtılması için İngiltere hükûmeti fahimesi nezdinde teşebbüsâtı seria icra edilerek müşterek bir notanın, meb'usanın intihabından evvel Babtâliye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şilede Rumlara karşı ika edecekleri harekâtı tecavüzîyeyi esas ittihaz ederek, Kuvayi Millîyenin asayışı ihlâl ettiklerini ileri sürerek, maksadın tesriine çalışmamızı ve İngiliz matbuatının Kuvayi Millîye aleyhinde neşriyatta bulunmasının teminini ve sureti mahsusada torpido ile gönderilen (A.B.K. 19/2) ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz mesail hakkında talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece on birde Adil Bey (K) de sizi görecektir ve Ferit Paşanın bazı hususî ricalarını daha tebliğ edecektir. Badehu, zâtı şahane ile Mister (T.R.) görüşebilecektir. Refik Beye artık itimat etmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim.

11/10/1335 Sait

Tahşiy: Karacabeyle Bozkırdan henüz bir haber alamadık.

İkinci mektup

12 tarihile Ankaradaki (N.B.D. 285/3) tarafından gelen mektupta, Sıvas Heyeti Temsilîyesinden Erkânıharbiye Miralaylığında mütekait Vasıf Beyin d'Esperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evelki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Avdetimde biri sarı bıyıklı ve diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "bu Sait Molla imiş. Artık gidelim" dediklerini işittim. Bu fazla temas benim hakkında hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi civarındaki görüştüğümüz haneyi işgal edebilirsiniz temas yapabileceğiz. Nâzım Paşa cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok teessüf etti.

Müsaadenizle (N.B.S.495/1) tertibine kendilerini ithal ettim. Hane meselesi halledilinceye kadar teması müşarileyh yapacaktır. Karacabeyde (N.B.D. 289/3) e gönderilen bin iki yüz lira vâsıl olmuştur. Hareket edeceklerdir. Ferit Paşa, Babtâliye verilecek notaya her dakika muntazırdır. Zâtı şahane, bu vaziyetten pek müteessirdir. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümitbahş beyanatta bulundurmanız menafîimiz icabındandır. Bizim padişahların, her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o mesele hakkında pek tuhaf beyanatta bulundu. Gûya arkadaşları "muhalifi hamiyet olur" diyorlarmış. Artık siz icabına bakınız. Polis Müdürü Nurettin Beyin tebdili rivayet olunuyor. Hepimizin hâmisî olan bu zat hakkında lâzım gelenlerin nazarı dikkatiniz. Hürmetlerimi takdim ederim.

18,19/10/1335 Sait

tutumuna tam bir uygunluk göstermektedir. Şimdi izin verirseniz, bu mektupları tarih sırasile bilginize sunayım:

Birinci mektup

Aziz dostum;

Verilen iki bin lirayı Adapazarında Hikmet Beye gönderdim. Oradaki işlerimiz çok yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli sonuçlarını elde edeceğiz.

Şimdi aldığım şu bilgileri, şu pusulamla tezelden size müjdelemek isterim. Yarın sabah kendim gelip geniş bilgi vereceğim.

Ulusal Güçlerin yandaşlarının Fransaya pekçok eğilim gösterdiklerini ve General d'Esperey'in Sıvasa gönderdiği subayların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere hükûmetine karşı birtakım kararlar aldıklarını Ankaradaki (N.B.D.285/3) adamımız özel yol-dan bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. (D.B.K.91/3) hernekadar derneğimize üye ise de bu kişinin Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu örgüte başkanlık ettiğinizi söyleyip yaydığı kanısına vardım. Bu iş üzerinde de, yüksek kanılarınza ve üstadça güveninize aykırı düşecek sözlerimle şimdiye kadar o kişi hakkında göstermiş olduğunuz güvendedeki yanıl-gıyı göstermiş olacağım. Dün sabah Adil Beyle birlikte Damat Ferit Paşa Hazretleriyle görüşmeye gittim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemeleri gerektiğini tarafımızdan kendilerine bildirdim. Damat Ferit Paşa, karşılık olarak teşekkür etmekle beraber Ulusal Güçlerin Anadolu'da bütününü köksaldığını ve karşı bir davranış sonucu olarak lânetlenmiş başları tepelendirilmedikçe, kendilerinin iktidara gelemiyerek padişahın da onayından geçen anlaşma hükümlerinin, konferansta savunulmasına olanak bulunmadığı ve Ulusal Güçlerin dağıtılması için güçlü İngiltere hükûmetine tezelden girişimler yapılarak ortak bir notanın, meb'usların seçiminden önce hükûmete verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şilede Rumlara karşı yapacakları saldırıları tutanak yapıp, Ulusal Güçlerin iç güvenliği bozduklarını ileri sürerek, amacın elde edilmesini çabuklaştırmaya ve İngiliz basınının Ulusal Güçlere karşı yayınlarda bulunmasının sağlanmasını ve özel olarak torpido ile gönderilen (A.B.K.19/2) ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz işler hakkında direktif verilmesini rica ediyor. Bu gece on birde Adil Bey (K) de sizi görecektir ve Ferit Paşanın birtakım özel ricalarını daha bildirecektir. Sonra, padişah ile Mister (T.R.) görüşebilecektir. Refik Beye artık güvenmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım.

11/10/1919 Sait

Çıkma: Karacabeyle Bozkırdan daha bir haber alamadık.

İkinci mektup

12 tarihile Ankaradaki (N.B.D. 285/3) tarafından gelen mektupta, Sıvas Temsilci Kurulundan Kurmay Albaylıktan emekli Vasıf Beyin, d'Esperey ile görüşmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evelki gün sizi görmeye geldiğimde izlendiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı ve öbürü kumral ve köse iki kişinin sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "Bu Sait Molla imiş. Artık gidelim" dediklerini işittim. Bu sıkı ilişki benim hakkımda hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi yakınlarında görüştüğümüz evi işgal edebilirsiniz ilişki kurabileceğiz. Nâzım Paşa derneğimizi duymuş. Bana çok gücendiğini söyledi.

İzninizle (N.B.S.495/1) düzenine kendilerini kattım. Ev sorunu çözülünceye kadar sizinle o buluşacaktır. Karacabeyde (N.B.D.289/3) e gönderilen bin iki yüz lira ulaşmıştır. Yola çıkacaklar. Ferit Paşa, hükûmete verilecek notayı her dakika beklemektedir. Padişah, bu duruma çok üzülmemektedir. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümit verici sözler söyletmeniz çıkarlarımız gereğidir. Bizim padişahların, her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o iş hakkında pek tuhaf şeyler söyledi. Sözde arkadaşları "vatanseverliğe aykırı olur" diyorlarmış. Artık siz gereğini sağlayınız. Polis Müdürü Nurettin Beyin değiştirileceği söyleniyor. Hepimizin koruyucusu olan bu kişi hakkında gerekenlerin dikkatiniz. Saygılarımı sunarım.

18,19/10/1919 Sait

Tahşiye:

Ali Kemal Hey, o zâtla görüşmüş. Muhavereyi idare edemediğinden muhatabı maksadını anlamış ve hatta kendisine kemali hakaretle "biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü mektup

Yapılan propagandaları Göz Tabibi Esat Paşa kolu ve bilhassa Çürüksulu Mahmut Paşa, malûmatı resmîyeye istinaden, mütemadiyen tekzip ettiriyor ve halkın teskini heyecanına çalışıyorlar. Bu adamlara müracaatlerinde hiç cevap verilmemesini, dün kararlaştırılan zâta, zâtı şahane vasıtasile emir vermenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim.

19/10/1335 Sait

Dördüncü mektup

Aziz Üstat;

Muhipler arasında Franmason teşkilâtı bâdii itiraz oluyor. İttihatçıların isrine imtisal-den çekiniliyor.. Bu teşkilâtın idaresine, kalp, ruhile tenmiye edilmiş gençlerin ithale bu programı tatbik edebileceğiz. Benim kisvei zahiriyeimin haylûleti hasebile muhibbi kadiminiz (K. B. V. 4135) esasatı mukarrere dahilinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseriden yine haber yok. Hürmetlerimi takdim ederim Üstadım.

19/10/1335 S.

Beşinci mektup

Üstat;

Kasidedicade Ziya Molla dün Adam Block'a haber göndermiş, kadim dostu olduğuna iğtiraren benim başta bulunduğum Muhipler Cemiyetinin mazhar olduğu himayenin, İngilizlerin seciyesi ile gayrikabili telif olduğunu ve bunun efkârı umumiyede fena tesirler yaptığını ve bu cihetle erbabi namusun temsil etmesi lâzümgeleceğini, bilvasıta bildirmiş ve benim aleyhimde pek fena şeyler ilâve etmiş. Bu zâtın bana karşı husumeti şahsiyesi olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Mollanın damadının hemşiresi mukaddema benim zevcem idi. Kendisini tatlik ettiğinden dolayı bu husumet bana tevcih edilmiştir. Adam Block Hazretlerine iblağını ve Ziya Mollanın halen İngiliz taraftarı olmayıp harekâtı millîye mürevviçlerinin bir propaganda vasıtası ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında münasebet mevcut olduğunu ve hakkındaki isnadatile mahiyetini göstermekte olduğunu nazarı üstadanelerine arz etmek isterim.

21/10/1335 S.

Haşiye: Mahzur yoksa Adam Block Hazretlerine size olan hizmetimi iblağ ediniz.

Altıncı mektup

Muhterem Üstad;

Ankaradan (N.B.D. 295/3) ten kuriye ile gelen 20 Teşrinievvel 1335 tarihli mektupta, (K. D. S. 93/1) talimatımız vehile orada bırakılarak kendisi Kayseriye hareket etmiştir. Talimatın musaddak suretini de Galip Beye gönderdiğini bildiriyor. Evvelki tahsisatın sarfolunmasından yeniden tahsisat istiyor. Teşkilâtı hafiyenin tevessü ettiğine ve rüesay şerireden yakasını kurtaran muhiplerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartile el altından işe başladıklarını tepşir ve tertibatı ahire üstadanelerinin semerebahş olacağını beyan ediyor (M.K.B.) Fasih Türkçesi sayesinde mühim rol çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Talimatın (X. VV) tertibi tamamen ihzar edilmiş, aramızda, yeni yabancılar girmemiş ise meydana çıkmadan, maksat filen temin edilmiş olacaktır. Yeni tahsisatın irsaline intizaren kuriye (4.R.) burada alıkonulmuştur.

23,24/10/1335 S.

Haşiye: Ahmet Rıza Beyin İtalya mandası hakkındaki beyanatını risalenin nihayetine ilâve ettim. Kendisinin Fransaya geçmesi, bizce tehlike olup bunu temin ediniz.

Yedinci mektup

Üstadım;

Ali Kemal Bey, dün o zâtla görüşmüş. Matbuat meselesinde bir an teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine icala edilen erbabi fikrî kalemin evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek, bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar, harekâtı millîyeyi şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek Zeynelâbidin partisile de teşriki mesaiye çalışıyor.

Çıkma:

Ali Kemal Bey o kişiyle görüşmüş. Görüşmeyi iyi yönetemediğinden karşısındaki adam amacını anlamış ve hatta kendisine büyük bir aşağılayıcılıkla "Biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü mektup

Yapılan propagandaları Göz Doktoru Esat Paşa kolu ve özellikle Çürüksulu Mahmut Paşa resmî bilgilere dayanarak, durmadan yalanlattırıyor ve halkın heyecanını yatıştırmaya çalışıyorlar. Bu adamlar başvurduklarında kendilerine hiç karşılık verilmemesini, dün kararlaştırılan kişiye, padişahın aracılığıyla emir vermenizi rica eder saygılarımı sunarım.

19/10/1919 Sait

Dördüncü mektup

Aziz Üstad;

İngiliz Muhipler derneği üyeleri arasında Franmason (mason) örgütlerine karşı çıkanlar oluyor. İttihatçıların yolu tutulacağından çekiniliyor. Bu örgütün yönetimine kalbi ve ruhu beslenmiş gençlerin alınmasıyla bu programı uygulatabileceğiz. Benim dış kılığımın engel olması nedeniyle, eski dostunuz (K.B. V.4/35) kararlaştırılmış olan prensipler içinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseriden yine haber yok. Saygılarımı sunarım Üstadım.

19/10/1919 S.

Beşinci mektup

Üstad;

Kasidedicade Ziya Molla dün Adam Block'a haber göndermiş, eski dostu olmasına güvenerek benim başta bulunduğum Muhipler derneğinin gördüğü korumanın, İngilizlerin karakteri ile bağdaşmaz olduğunu ve bunun kamu oyunda kötü etkiler yaptığını ve böylece namuslu kişilerin temsil etmesi gerekeceğini, aracı kanallıla bildirmiş ve bana karşı çok kötü şeyler eklemiş. Bu kişinin bana karşı kişisel düşmanlığı olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Mollanın damadının kızkardeşi evvelce benim karımdı. Kendisini boşadığım için bu düşmanlık bana yöneltilmiştir. Adam Block Hazretlerine iletilmesini ve Ziya Mollanın şimdi İngiliz yanlısı olmayıp Millî Harekâtı destekleyenlerin bir propaganda aracı ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında ilişki bulunduğunu ve beni suçlamalarıyla niteliğini göstermekte olduğunu siz üstadımın dikkatine sunmak isterim.

21/10/1919 S.

Çıkma: Sakınca yoksa Adam Block Hazretlerine size olan hizmetimi duyurunuz.

Altıncı mektup

Sayın Üstad;

Ankaradan (N.B.Ü.295/3) den kurye ile gelen 20 Kasım 1919 tarihli mektupta, (K.D.S.93/1) direktifimiz gereğince orada bırakılarak kendisi Kayseriye doğru yola çıkmıştır. Direktifin tasdikli örneğini de Galip Beye gönderdiğini bildiriyor. Evvelki ödenek harcandığından yeniden ödenek istiyor. Gizli örgütlerin genişlediğine ve haydut başkanlarından yakasını kurtaran dostlarımızın, şimdilik köylerde kalmak koşulu ile el altından işe başladıklarını müjdeliyor ve son üstatca düzenlemelerinin meyve vereceğini söylüyor. (M.K.B.) pürüzsüz Türkçesi sayesinde önemli işler çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Direktifin (X.W) plânı tam olarak hazırlanmış, aramızda, yeni yabancılar girmemiş ise ortaya çıkmadan, amaç etkin olarak sağlanmış olacaktır. Yeni ödeneğin gönderilmesini beklemek üzere kurye (4.R.) burada alıkonulmuştur.

23/24, 10/1919 S.

Çıkma: Ahmet Rıza Beyin İtalya mandası hakkındaki sözlerini mektubun sonuna ekledim. Kendisinin Fransaya geçmesi, bizce tehlikedir. Bu işi sağlama bağlayınız.

Yedinci mektup

Üstadım;

Ali Kemal Bey dün o kişiyle görüşmüş. Basın işinde biraz ağır davranmak gerektiğini söylemiş. Bir kere bir yana yöneltilmiş olan düşünce ve kalem sahiplerini karşı bir amaca yöneltmek, bizde kolay olmaz. Bütün resmî görevliler, Millî Harekâtı şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, direktiflerinize harfi harfine uyacak. Zeynelâbidin partisile de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Hulâsa; işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika mehalifinde benim ismimden çok bahsediliyormuş. Bunun hikmetini hâlâ anlıyamadım. Harekâtı millîye taraftarlarının, bu hükûmetin siyasî memurları üzerinde yaptıkları tesir neticesi olarak hayatımın muhafazası size mevdudur. Ben, bu ümniye ile kendimi teşci ediyorum. Hikmet ile bizzat görüştüm. Bu sefer kendisini mütelevvince gördüm. Maamafih teminatı kaviye verdi. "Ben merdim. Sözümünden dönmem" dedi. Sivas vak'asını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi deruhde ediyor. Fakat mel'un İttihatçı matbuat, bazan bizim işlere mâni oluyor. Bunların yazılarına dikkat lâzım. Paşamız hâlâ sinirli. Ne vakit olacak? diyor. Hane meselesinin hâlâ hallolunmamış bulunması, temas ve münasebetimizi işkâl ediyor. (N.B.S. 495/1). Konyaya ehemmiyet verilmesini tavsiye ediyor. Size şifahen izah ettiği mesele hakkında nazarı dikkatine celbetmemi rica ediyor. Ali Kemal Beyin son felâketi üzerine beyanı teessür ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lâzım. Bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır. 19 Teşrinievvel tarihli mektubumu almadığınıza müteessirim. Vasıtayı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden içtinap etmek, benim için pek mühimdir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmete ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Hürmetlerimi takdim ederim Üstadım.

24/10/1335 S.

Haşiye: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki, kendisi kemali emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimiz ile taraftarlık edemeyiz.

Sekizinci mektup

Aziz Üstad;

İttihabatı tavik ve talik için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendilerle uzunuzadıya, talimatınız dahilinde görüştüm. Muvafakatlerini istihsal ettim Mahallâtta propagandalar başladı. İcap edenleri elde edecekler. Bol para tevzii suretile arayı teşettüde uğratacaklardır. Zatı şahanenin bu hususta tenviri elzemdir. Maksada rey ve tedbiri üstadaneleriyle vâsıl olacağımızı temin ederim Üstat.

27,26/10/1335 S.

Dokuzuncu mektup

(9. R.) kuriye geldi. Keskin teşkilâtı bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Muvaffakiyatımız ilk semeratını kariben iktifat edeceğimizden eminim Üstadım.

27/28, 10/1335 S.

Onuncu mektup

Aziz Üstad;

Mabeynde, yeni kabine teşkili tertibat ve tasavvurâtı, şayi olmuştur. Bu işin tesrii elzemdir. Anadolu teşkilâtımızın bazı tertipleri Kuvayi Millîyece anlaşılmış, alelhusus Ankara ve Kayseride aleyhimizde faaliyet başlamıştır. Kürt Cemiyeti, verdiği vâdı hilâfına faaliyet gösteremedi. Çetelerimizden bir kısmı tenkil olunuyor. Herçibadabat mutasawer kabinenin mevkii iktidara getirilmesi mutlak elzemdir. Ali Rıza Paşanın, tertibatımıza karşı tedabiri mania itihaz edeceğini de tahmin ediyorum. Bozkıra gidecek adamlarımız tanınmış şahsiyetler olması hasebile fazlaca tevahhuş gösteriyorlar. Konyada (K.B. 81/1) e sizin vasıta ile hâdisenin teşdidi hakkında tebligat icrasile propaganda heyetlerinin bu mesele için faaliyete davet edilmesi lüzum ve zaruretinin arzeder ve takdimi ihtiramata eylerim.

29,30/10/1335 S.

Benim bir mektubumdan Hikmete bahşedilmiş. Bu mektubun muhteviyatını nereden öğrenmişler? Bizzat Hikmetle görüştüm. Ve bunun vaki olduğunu kemali hayretle Hikmetten dinledim. Casus benim muhitimde midir, yoksa sizde midir?

On birinci mektup

Aziz Üstadım;

Kürt Teali Cemiyetindeki samimî dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibat itihaz edeceklerini, yalnız Kürdistan'a gönderilecek muh-

Kıscacası; işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika çevrelerinde benim ismimden çok sözediliyormuş. Bunun nedenini şimdiye kadar anlıyamadım. Milli harekâtta yana olanların, bu hükûmetin siyasî memurları üzerinde yaptıkları etki sonucu olarak hayatımın korunmasını size bırakıyorum. Ben, bu umutla kendimi yüreklendiriyorum. Hikmet ile kendim görüştüm. Bu sefer onu kaypakça buldum. Ama sağlam güvence verdi. "Ben erkek adamım. Sözümünden dönmem" dedi. Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi üstleniyor. Fakat lânetlenmiş olan ittihatçı basın, bazan bizim işleri engelliyor. Bunların yazılarına dikkat gerek. Paşamız hâlâ sinirli. Ne vakit olacak? diyor. Ev sorununun çözümlememiş olması, görüşmelerimizi ve ilişkilerimizi zorlaştırıyor. (N.B.S.495/1) Konyaya önem verilmesini salık veriyorum. Ali Kemal Beyin uğradığı son yıkım üzerine üzüldüğünüzü bildirdiğinizi söyledim. Bu kişiyi elde bulundurmamak gerek. Bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir armağan sunmak için en uygun bir zamandır. 19 Kasım tarihli mektubumu almadığınıza üzüldüm. Aracıyı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden sakınmak, benim için çok önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmete ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım Üstadım.

24/10/1919 S.

Çıkma: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve onu tutanlara biraz yumuşak görünmeli ki, kendisi tam bir güvenle buraya gelebilsin. Bu işe çok olağanüstü önem veriniz. Kendi gazetelerimiz ile onu destekleyemeyiz.

Sekizinci mektup

Aziz Üstad;

Seçimleri geciktirmek ve geri bırakmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendilerle uzunuzadıya, direktifiniz uyarınca görüştüm. Olurlarını aldım. Mahallelerde propagandalar başladı. Gerekenleri elde edecekler. Bol para dağıtarak halkın kafasını karıştıracaklar. Padişahın bu konuda aydınlatılması çok gereklidir. Amaca sizin üstatca düşünce ve önlemlerinize varacağımıza güvence veririm Üstad.

26/10/1919 S.

Dokuzuncu mektup

(9.R.) kurye geldi. Keskin örgütü tamamlanmıştır. Arkadaşlara propaganda için direktif verdim. Başarılarımızın ilk meyvelerini yakında alacağımıza güveniyorum Üstadım.

27/28, 10/1919 S.

Onuncu mektup

Aziz Üstad;

Sarayda, yeni bir hükûmet kurulmasının tasarlandığı ve hazırlıklar yapıldığı söylentisi yayılmıştır. Bu işin çabuklaştırılması çok gereklidir. Anadolu örgütümüzün bazı plânları Ulusal Güçlerce anlaşılmış, özellikle Ankara ve Kayseride bize karşı çalışmalar başlamıştır. Kürt Derneği, söz verdiği halde bir iş yapamadı. Çetelerimizden bir kısmı yok ediliyor. Ne pahasına olursa olsun tasarlanan hükûmetin işbaşına getirilmesi kesinlikle gereklidir. Ali Rıza Paşanın, planladıklarımıza karşı önleyici önlemler alacağını sanıyorum. Bozkıra gidecek adamlarımız tanınmış kişiler olması nedeniyle fazlaca korkuyorlar. Konyada (K.B.81/1) e sizin adamınız kanalıyla olayın kızıştırılması için bildiri yaparak propaganda kurullarının bu iş için çalışmaya çağırılması gerekli ve zorunlu olduğunu bilgimize sunar, saygılar sunarım.

29/30, 10/1919 S.

Benim bir mektubumdan Hikmete söz etmişler. Bu mektubun içeriğini nereden öğrenmişler? Hikmetle kendim görüştüm. Ve bunun doğru olduğunu büyük şaşkınlık içinde Hikmetten dinledim. Casus benim çevremde midir, yoksa sizde midir?

On birinci mektup

Aziz Üstadım;

Kürt Teali derneğindeki yakın dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen direktiflere uygun düzenlemeler yapacaklarını, yalnız Kürdistan'a gönderilecek çeşitli arka-

tefif arkadaşlar için büyük bir tahsisatın vücuduna ihtiyaç olduğunu söylediler (D.B.R. 3/141) den gelen mektupta irae etiler. Urfa, Ayntap, Maraşta Fransızlar aleyhine lüzumundan fazla tahrikât yaptıklarını ve kolordu kumandanının takip ettiği siyaseti leyyine hilâfına ahaliyi imale ettikleri münderiçtir. Kabine riyasetine Zeki Paşanın getirilmemesi hakkında beyan olunan mütalea doğru d eğildir. Bu zat, Kürtler üzerinde hâkimdir. Eski Ermeni kutali unutulmuştur. Sizce varit mütalea, herhalde bugün için nabemevsimdir. Bunu, icabında tevîl etmek mümkündür. Himmeti üstadadanenize her dakika muntazırız. Karşıdaki vak'ayı diğerlerine de vermeye çalışıyoruz. İhtiramatı âcizanemi takdim ederim.

4/11/1335 S.

On ikinci mektup

Aziz Üstadım;

Ahmet Rızanın Temps muhabirine olan beyanatı bittabi nazarı dikkatinizi celbetmiştir. Emir Faysala Fransızlar ile itilâf aktini tavsiye etmesindeki meaninin şamil olduğu nükte siyasiye nazarı üstadanelerinden uzak kalmamalıdır. Kuvayi Millîye rüesasının, Fransaya ahiren şayanı dikkat bir surette eseri temayül gösterdikleri gibi Irakta çıkardıkları iğtişaşa mukabil, diğer cihetten Suriyedeki hakimiyetinize de darbe vurmak istiyorlar. Bu kuvvetin idamesinde gösterilecek ihmal ve teseyyüp, âlemi islâmın İngiltere aleyhindeki galeyanı fevkalâdesile neticepezir olacaktır. Bu noktai mutenabihayi, ehemmiyetle görmek ve ricali âliyei siyasiyenize göstermek ehem ve elzemdir. şu mütaleamla, kıymeti ilmîyenize karşı bir düşnamda bulunduğuma hükmetmeyiniz. Çünkü Türkiye üzerinde, sizden başka bir kuvvetin idamei nüfuz ve hakimiyeti, gayei siyasiyemize münafidir. Fransa, İtalyan ve bilhassa Amerika'nın gerek ricali ve gerek matbuatıle bu kuvvete karşı izhar eyledikleri temayülâtı muhtelif, satveti siyasiye ve askeriyenin duçarı istirkap olduğunun bir delili bâhîridir. Ahmet Rıza gibi Clemenceau ve Pichon'un, muhtelif ricali siyasiyenin en samimî ve kadim dostluklarına mazhar olmuş zevatın Fransada mühim bir rol çevireceğinden ve efkârı, manayi tamamile celp ve cezbedeceğinden emin olunuz. Bu zatın, İsvireye geçeceğine mütedair malûmata nazaran oradan bertakrip Fransaya geçmek emelinde olduğuna kani olabilirsiniz. Balıkesir civarındaki kuvvetlerimiz bozularak fırar etmiş ve (A: R.) mevkiinde ihtifa eylemiştir. Yeni kuvvetler ihzar ediliyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere tahsisat istiyor. Karamandan (D.B.S. 40/5) den gelen mektupta şimdilik intizar zaruretinde olduklarını ve Kayseride (K.B.R. 87/4) den gelen mektupta da, kariben harekâta başlıyacıklarını bildiriyor. Ziya Efendi de (H.K.) (C.H.) mevkilerinde teşkilât bittiğinden yalnız tahsisatla oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu şıfahen beyan ediyor. Arzu ederseniz vaziyet hakkında şıfahen tafsilât verecektir. şiddetli takip edildiğimizi, tertibatımızdan Sivasın muntazaman haber aldıklarını arzede bilirim. Mehmet Aliye emniyet etmeyiniz. Ketum değildir. Herhalde boşboğazlık ediyor. Tertibat ve teşkilâtı hariciyede benzenizden başkasını istihdam etmeseniz daha musip hareket edersiniz. Ali Kemal Beyin listeye ithali zarurîdir. Bukadar esrarımızı taşıyan bu zâtı gücendirirsek, tertibatımız tamamile eyadii ağyara geçer. Bu zâtı sıkça, sıkça kolayınız. Hürmetlerimi takdim ederim Üstadım.

5/11/1335 S.

Kemal yakalanmış, mensubiyeti itibarile (K. B. R. 15/1) in teşkilâtla derecei münasebete meydana çıkmış demektir. **Bu zâtı himaye elzemdir.**

Efendiler, bu tertibatı vasiyaya mâni olmak ve ihdas olunan mühlik vaziyetleri bertaraf etmek için elimizden gelen her çare ve tedbire tevessül ettik. şimdiye kadar ifade ettiğim ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışacağım malûm isyanları, ihtilâlleri, resmî düşman kuvvetleri tecavüzlerini bastırmak, bertaraf etmek için çok uğraştık. Ali Rıza Paşa kabinesi, gözüne batan Kuvayi Millîyeyi batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye hasrı nazar etmekten başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra mevkii iktidara gelen rüfekayı kiramı dahi, onun isrini takipten ve binnetice felâketten felâkete ve rezaletten rezalete sürüklenmekten başka bir hizmet görmediler. Efendiler; bütün bu tertibatı

daşlar için büyük bir ödeneğe gereksinim olduğunu söylediler. (D.B.R.3, 141) den gelen mektubu da gösterdiler. Urfa, Gaziantep, Maraşta Fransızlara karşı gereğinden çok kışkırtmalar yaptıklarını ve kolordu komutanının güttüğü yumuşak politikaya karşı halkı meylettirdikleri yazılıdır. Başbakanlığa Zeki Paşanın getirilmemesi hakkında söylenen düşünce doğru değildir. Bu kişiler Kürtlere söz geçirebilirler. Eski Ermeni kırımı unutulmuştur. Ak-lınıza gelen, herhalde bugün için zamansızdır. Bunu, gerektiğinde başka anlama çevirmek olasıdır. Üstata yardımlarınızı her dakika bekliyoruz. Karşıdaki olayı ötekilerine de ulaştırmaya çalışıyoruz. Saygılarımı sunarım.

4/11/1919 S.

On ikinci mektup

Aziz Üstadım;

Ahmet Rızanın Temps gazetesi haber yazarına verdiği demeç elbette dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysala Fransızlar ile anlaşma yapmasını salık vermesindeki anlamların kavradığı siyasal nükte (politik espri) usta gözlerinizden uzak kalmamalıdır. Ulusal Güçlerin başındakilerin, Fransaya son zamanlarda dikkati çekecek bir eyilim gösterdikleri gibi Irakta çıkardıkları kargaşaya karşın, öbür yönden Suriyedeki egemenliğinize de darbe vurmak istiyorlar. Bu kuvvetin sürüp gitmesinde gösterilecek ilgisizlik ve savsama, İslâm dünyasında İngiltereye karşı olağanüstü kaynaşmalar doğuracaktır. En çok dikkat edilmesi gereken bu noktayı, önemle görmek ve siyaset alanımızın ileri gelenlerine göstermek çok önemli ve çok gereklidir. şu düşüncemle, bilimsel değerinize dil uzattığımı sanmayınız. Çünkü Türkiye üzerinde, sizden başka bir gücün erkini ve egemenliğini sürdürmesi, politik amacımıza aykırıdır. Fransa, İtalya ve özellikle Amerikanın gerek devlet adamları gerek basını ile bu kuvvete gösterdikleri çeşitli eğilimler, politik ve askerî üstünlüğünüzün kıskanıldığının açık bir kanıtıdır. Ahmet Rıza gibi Clemenceau ve Pichon'nun, çeşitli üstdüzey siyaset adamlarını en yakın ve en eski dostu olan kişilerin Fransada önemli bir rol oynayacağından ve kamu oyunu, bütün anlamıyla kendilerinden yana çekeceklerinden kuşkunuz olmasın. Bu kişinin, İsvireye geçeceğine ilişkin bilgilere göre oradan yakında Fransaya geçmek isteğinde olduğuna inanabilirsiniz. Balıkesir dolaylarındaki kuvvetlerimiz bozguna uğrayarak kaçmış ve (A:R.) de gizlenmişlerdir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere ödenek istiyor. Karamandan (D.B.S.40/5) den gelen mektupta şimdilik beklemek zorunluğunda olduklarını ve Kayseride (K.B.R.87,4) den gelen mektupta da, yakında çarpışmaya başlıyacıklarını bildiriyor. Ziya Efendi de (H.K.) (C.H.) işaretli yerlerde örgüt bittiğinden sadece ödenekle oraya doğru yola çıkmak zorunda olduğunu ağızdan söylüyor. İsterseniz durum hakkında sözlü olarak ayrıntılı bilgi verecektir. Çok sıkı izlendiğimizi, plânlarımızdan Sivasın düzenli haber aldığını söyleyebilirim. Mehmet Aliye güvenmeyiniz. Ağzı sıkı değildir. Herhalde boşboğazlık ediyor. Dışa ilişkin plân ve örgütlenmelerde benden başkasını kullanmasanız daha uygun davranmış olursunuz. Ali Kemal Beyin listeye alınması zorunludur. Bukadar çok sırrımızı bilen bu adamı gücendirirsek plânlarımız olduğu gibi yabancı ellere geçer. Bu adamı sık, sık kolayınız. Saygılarımı sunarım Üstadım.

5/11 1919 S.

Kemal yakalanmış, bağlılığı bakımından (K.B.R.15/1) in örgütle ilişkisi olduğu meydana çıkmış demektir. **Bu adamı korumak çok gereklidir.**

Efendiler, bu gizli düzene engel olmak ve yaratılan tehlikeli durumları ortadan kaldırmak için elimizden gelen her çare ve önleme başvurduk. şimdiye kadar anlattığım ve bundan sonra sırası geldikçe anımsatmaya çalışacağım bildiğiniz başkaldırılar, bozgunculukları, resmî düşman güçlerinin saldırılarını bastırmak, ortadan kaldırmak için çok uğraştık. Ali Rız Paşa hükûmeti, gözüne batan Ulusal Güçleri batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye bakmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra iş başına geçen yüksek arkadaşları da, onun yolundan gitmekten ve sonunda yıkımdan yıkıma ve rezillikten rezillike sürüklenmekten başka bir iş görmediler. Efendiler; bütün bu gizli düzenlemele-

haftıye menabiünün, Rahip Frew'un dimağında temerküz ettirildiği ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına zerkedilerek filiyata inkılab ettiği tahmin olunduğundan, Rahip Frew'nun bir zaman için olsun tevakkuf ve tebaüdüni temine vesile olur mütaleasile, bizzat kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu malûmatı da ilâve edeyim, ki ben, Mister Frew ile İstanbul'da bir iki defa mülâkat ve münakaşatta bulunmuştum. Frew'a Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Frew'ya

Zâtü âlinizle Mösyö Martin delâletile, vukubulan mülâkatlarımız hatırasını memnuniyetle muhafaza etmekteyim. Senelerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan zâtü âlinizin, hakkımızda en doğru fikir ve kanaatlerle mücehhez bulunacağınızı ümit ederdim. Halbuki, maateessüf, İstanbul muhitinde temasınıza gelen bazı gafil ve menfaatperest kimselerin, sizi yanlış istikametlere sevkettiklerini pek büyük teessüfle anlıyorum. Ezciümle Sait Molla ile tertip ve tatbikına başladığınız, mevsukan haber alınan plânın, İngiltere milletinin cidden takbihine seza bir mahiyette olduğunu arz etmekliğime müsaadenizi rica ederim. Milletimiz, Sait Mollanın değil, fakat hakiki vatanperverlerimiz nazarile görüldüğü takdirde, böyle plânların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde cayı tatbiki kalmadığına kolaylıkla hükmolunur. Nitekim daha bugünün vakayiinden olan Adapazarı ve Karacabey hadîsatının, manzarai akameti sözümüzü teyide kâfidir. Fakat, buna ne hacet vardı? İngiliz zabiti Nowil'in, Diyarbekir havalisinde, Kürt ahalii islâmiyesini, izlâle birçok çalıştıktan sonra Malatyada, Elâziz Valii Sabıkı Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerle Sivas aleyhine ihdasına çalıştığı vak'a, netice itibarile bütün âlemi medeniyete karşı mucibi hacalet değil mi idi?

Zâtü âlinize kemali ciddiyet ve samimiyetle arz ederim ki, İngiliz milleti, milletimizin hüsnü nazar ve itimadını kıymetten âri görüyorsa, bundaki hata pek amiktir, aksi takdirde ise, kullandığınız vesait pek hatalı olup, netice ve semere verecek mahiyette değildir. Sait Molla vasıtasile Adapazarına gönderilen iki bin liranın, yakında müsmir netice vereceği hakkındaki vadin butlanını, vakayı size ispat etmiş olacağından fazla söze lüzum görmem. Bahuş, sizinle temasa gelen sahtekârlar tarafından Osmanlı padişahının da, müsterek mesai ve mesailinizde zimethal gösterilmesi pek hatırdadır. Zâtü âliniz pek âlâ takdir edersiniz ki, zâtı şahane, gayrimes'ul ve bitaraf olup irade ve hakimiyeti milliyemizin taallûk edeceği haka-yıkı tebdil ve tağyir buyurmazlar. Memleketimizde bulunan İngiliz memurîni siyâsiyesinin, şüphesiz İngiliz milletinin, temayülât ve menafîine mugayir olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde gayrunsanî ve gayrimeğenî bir tarzda vukubulmakta olan teşebbüslerini, elimizde mevcut vesaik ile İngiliz milletinin nazarına arzedersek, netice dünyaca şayanı takdir görülmez zannederim. Fakat, bu hususta garabeti itibarile şunu da arzetmek mecburiyetindeyim ki, zâtü âlileri silki ruhaniye mensup iken siyaset manevralarında, alelhusus mukataleye müncer olacak vaziyetlerde rolör olmak sevdasında bulunmamalıydınız. Zâtü âlinizle vukubulan mülâkatlarımda, sizi bu kabil bir recülî siyâsî olarak değil, insaniyete hâdim, adaletle muhabbetkâr bir zâtü faziletkâr telâkki etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son malûmatı mevsukamun teyid etmekte olduğunu iblâğla kesbi şeref eylerim.

Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul'da, hükûmetin gözü önünde ve ıttılai dahilinde, cereyan etmiş ve etmekte bulunan teşebbüsâtı denaetkâranenin ve bu teşebbüslerin bütün memlekette asarı meş'umesine delâleti sarihada bulunan tezahüratın, hakikî menşe ve amilleri hakkında, hükûmeti merkezîyenin, Heyeti Temsilîyeden ziyade, vukuf ve malûmat hâsıl etmiş bulunacağına hâlâ şüphe edilebilir mi?

Efendiler, vukuf ve malûmat sahibi olan bir hükûmet ricalinin, düşmanların, mahza tağlit ve izlâl maksadile olan iftiraat ve işaatına, hakikat nazarile bakıp, yine onların tavsiyelerini çare ve tedbir olarak tatbika kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

rin kaynağının, Papaz Frew kafasında odaklandırıldığı ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına sokularak uygulama alanına geçtiği kestirildiğinden, Papaz Frew'nun bir zaman için olsun durdurulup uzaklaştırılması sağlamaya yarar düşüncesiyle, kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu bilgiyi de ekleyeyim, ki ben, Mister Frew ile İstanbul'da bir iki defa görüşmüş ve tartışmışım. Frew'ya Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Frew'ya

Sizinle Mösyö Martin aracılığıyla, yaptığımız görüşmelerimizin anısını seve seve saklamaktayım. Senelerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan sizin, hakkımızda en doğru düşünce ve kanılarınız olacağını umardım. Oysa, ne yazık ki, İstanbul çevresinde ilişkiniz olan bazı aymaz ve çıkarıcı kimselerin, sizi yanlış yönlere sürüklediklerini pek çok üzümlere anlıyorum. Bu arada Sait Molla ile düzenleyip uygulamaya başladığınız, güvenilir kaynaklardan öğrenilen plânın, İngiltere halkınca haklı olarak kınanmaya yakışır bir nitelikte olduğunu bilginize sunmama izninizi rica ederim. Milletimiz Sait Mollanın değil, fakat gerçek yurtseverlerin gözüyle görülürse, böyle plânların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde uygulanamayacağı yargısına kolaylıkla varılabilir. Nitekim daha bugünün olaylarından olan Adapazarı ve Karacabey olaylarının, yarı kalmış görünümü sözümüzü doğrulamaya yeter. Ama, buna ne gerek vardı? İngiliz subayı Nowil'in, Diyarbakır dolaylarında, Müslüman Kürt halkını, yoldan çıkarmaya pekçok çalıştıktan sonra Malatyada, eski Elazığ Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerle Sivas karşı yaratmaya çalıştığı olay, sonucu bakımından bütün uygarlık dünyasına karşı utanç verici değil miydi?

Size çok ciddi olarak ve içtenlikle bildiririm ki, İngiliz milleti, milletimizin dostluğunu ve güvenini değersiz buluyorsa, bundaki yanlış derindir, yok değer veriyorsa, kullandığınız araçlar çok yanlış olup, sonuç alacak ve meyve verecek nitelikte değildir. Sait Molla aracılığıyla Adapazarına gönderilen iki bin liranın, yakında verimli sonuçlanacağı yolunda verilen sözün yalan olduğunu, olaylar size kanıtlamış olacağından fazla söze gerek görmem. Özellikle, sizinle ilişki kuran sahtekârlar tarafından Osmanlı padişahının da, ortaklaşa yaptığınız çalışma ve işlerde parmağı varmış gibi gösterilmesi çok tehlikelidir. Siz pek iyi anlıyorsunuz ki, padişah, sorumsuz ve tarafsız olup ulusal irade ve egemenliğimizle ilgili gerçekleri değiştiremez ve bozamaz. Memleketimizde bulunan İngiliz siyâsi görevlilerinin, kuşkusuz İngiliz milletinin, eyilim ve çıkarlarına aykırı olarak, vatan ve milletimize karşı insanlık dışı ve uygarlık dışı bir şekilde yapılmakta olan girişimlerini, elimizdeki mevcut bilgilerle İngiliz milletine gösterirsek, sonuç dünyaca beğeni ile karşılanmaz sanırım. Fakat, bu konuda tuhaf olması bakımından şunu da bildirmek zorundayım ki, siz bir din adamı olarak siyaset manevralarında, özellikle öldürüşmeye varacak durumlarda rol oynamak hevesine kapılmamalıydınız. Sizinle yaptığımız görüşmelerde, sizi böyle bir politika adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, hakkı seven erdemli birisi saymışım. Bunda ne kadar aldandığımı son güvenilir bilgilerin doğruladığını bildirmekte onur duyarım.

Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul'da, hükûmetin gözü önünde ve bilgisi altında, yapılmış ve yapılmakta olan alçakça girişimlerin ve bu girişimlerin bütün memlekette uğursuz belirtileri olduğunu açıkça ortaya koyan olayların, gerçek kaynak ve etkenleri hakkında, İstanbul hükûmetinin, Temsilci Kuruldan daha iyi, bilgi edinmiş olması hâlâ kuşku götürülebilir mi?

Efendiler, bilgi sahibi olan bir hükûmet üyesinin, düşmanların, salt yarılmak ve şaşırtmak amacıyla yaptığı iftiralara ve yaydığı yalanlara, gerçek gözüyle bakıp gene onların öğütlerini çare ve önlem olarak uygulamaya kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

Ali Rıza Paşa Hü-kümeti düş-man yalan-larına ger-çek gözüyle bakıp ina-nıyor

Ali Rıza Paşa Kabi-nesi düş-man iftira ve mugala-talarına ha-kikat diye inanıyor

Bu suallere cevap vermek için heyeti aliyenizi it'abı zihne saik olmaktan içtinaben, Ali Rıza Paşa Kabinesinin fikrini tercüme eden Harbiye Nâzırı Cemal Paşaya, sözü terketmeyi tercih ederim.

Efendiler, itiraf ederim ki, ben, Cemal Paşanın bu hususta verdiği şifre telgrafın mana ve medlûlünü anlamakta duçarı müşkülât ve hayret oldum ve kendilerinden telgrafnamelerinin tekrarını talep ettim. Nazır Paşa, 9 Kânunuevvel 1335 günü aynen arzedeceğim yekdiğerini velyeden telgrafnamelerini keşide buyurdular.

Sivasta K.O. 3 Kumandanlığına

9 Kânunuevvel 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Tekrarı talep buyurulan telgrafname berveçhiati maruzdur:

Hükûmetin, Sulh Konferansına davet olunmak hususunda, metalipte bulunduğu ma'lûmdur. Musûlâhanın hüsnü neticeye iktirarı, gidecek murahhaslarınızın, emniyet ve itimad-ı millîyi haiz hem de icraatı dahiliyede hükmü nafiz, bir hükûmeti temsil etmesiyle ancak kabil olabilir. Mümessilini ecnebîye taraflarından, dahilde emniyet ve asayişin tesis ve takriri, musirrane tavsiye olunuyor ve Anadolu'da bir katliama uğrayacakları endişesiyle duçarı havf ve haşyet olan ahaliî hristiyanienin, fevç fevç, tahtı işgalde bulunan yerlere iltica etmekte bulundukları müessir ve calibi dikkat bir lisan ile söyleniyor. Gerçi, mevakiî meşguleye ve alel-husus Adana havâlisine gidenler, oralarda Ermeni unsurunu teksif maksadile azimet etmekte iseler de, Anadolu'da fikri intizamın ve emniyeti kalbiyenin muhtel olması sebep gösterilerek hükûmet tarafından vukubulan ret ve tekzibin tesirini azaltıyor. Çünkü Heyeti Temsilîye tarafından verilen teminata rağmen, vilâyatta bazı kimselerin kendilerine hoş görünmiyen memurları hotbehot azil ve tedbil ve icraatı hükûmeti sekteyar eylemek ve cebren iane veya vergi derç ve cibayet eylemek gibi harekât ve müdahalatının tamamen önü alınamadığından mehafili ecnebîyece dahi, henüz endişe berdevamdır. Devletimizin berren ve bahren vaziyeti hazırasında, mukadderatımız hakkında ittihazı mukarrerat edecek olan devletlere karşı tehditkâr bir vaziyet alması, herhalde muzırdır. Bundan başka, mümessillere, Heyeti Temsilîye namına, telgrafnameler keşide edilmesi, memlekette iki hükûmetin vücudunu gösterdiği, Fransa mümessili tarafından alenen ifade olunmuştur. Hele bunlardan herhangi birine karşı elfazı tahkiriye istimali, mütehallik olduğumuz nezaheti ahlâkîye ve fikri selîmi duredişâne ile telif edilemez. Tehlike ve musibet anlarında, muhafazai vakar ve sekinet, şıarı millîmizden olduğu unutulmamalı ve yesü füturun hatıra getireceği müfrit ve mühlük amal ve tasavvurata, menafii âliyei vatan feda olunmamalıdır. Hukukumuzu, vaziyeti hazıramızda ancak siyaset ve kiyaset ve muktazayı hale âkulâne tevfiği hareketle müdafaa edebiliriz. İşbu mülâhazat, nezdi valâlarında malûm ilâm kabilinden ise de, rüfekaya ve şubata dahi vesayayı vatan-perverânede bulunmak mutlakülüzumdur. İctimai takarrüp eden Meclisi Mebusanımızın, vatanı azizimizin halâs ve felâhu hususunda ittihaz olunacak tedabiri hakimaneyi takdir ile bu maksadı ulvînin istihsaline hasrı nefis ve ihtimam eyliyeceğine intizar olunmaktadır.

Kabinenin fikrini arzederim.

Harbiye Nazırı Cemal

Efendiler, mesmuunuz olan bu telgraf muhteviyatını tahlil ile, heyeti aliyenizi, yormayı lüzumsuz addederim. Yalnız müsaade buyurursanız, buna verdiğim cevabı, olduğu gibi arz etmekle iktifa edeceğim.

Şifre Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas, 11/12/1335

Kabinenin fikri olmak üzere iblağ buyurulan 9 Kânunuevvel 1335 tarihli telgrafname heyetimizce mütalea olundu. Bu telgrafname münderacı dahi, bunca izahat ve maruzatımıza rağmen, iş'arati sabıkadaki telâkkileri tekrar mahiyetinde görülmüştür. Heyeti Temsilîyemizin gayesi, nüfuzu hükûmeti halelden vikaye, itimadı millîyi tarsinden ibaret olduğu, mükerreren teyit olunmuştur. Maruzatımızın, maalesef lâıyıkı veçhile nazarı imana alınmadığı kanaati hâsıl olmaktadır.

Bu sorulara yanıt vermek için yüksek topluluğunuzun başını ağrıtmaktan çekindiğimden sözü, Ali Rıza Paşa hükûmetinin düşüncelerine tercüman olan Savaşşleri Bakanı Cemal Paşaya, bırakmayı yeğlerim.

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki, ben, Cemal Paşanın bu konu ile ilgili olarak verdiği şifre telgrafın anlam ve kapsamını kavramakta zorluk çektim ve şaşa kaldım ve kendilerinden telgraflarının yinelenmesini istedim. Bakan paşa, 9 Aralık 1919 günü olduğu gibi bilginize sunacağım, ard arda gelen telgraflarını çektiler.

Sivasta K.O. 3 Kolordu Komutanlığına

9 Aralık 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Yinelenmesini istediğiniz telgraf aşağıda bilginize sunulur: Hükûmetin, Barış Konferansına çağırılmak için, istekte bulunduğunu bilirsiniz. Barışın iyi sonuçlanması, ancak gidecek delegelerimizin, milletin inan ve güvenini kazanmış hem de iç işlerde sözü geçer, bir hükûmeti temsil etmeleriyle mümkün olabilir. Yabancıların temsilcileri taraflarından, içerde güven ve dirliğin kurulup yerleşmesi direnircesine öneriliyor ve Anadolu'da bir kıyıma uğrayacakları kaygısıyla korkuya kapılan Hristiyan halkın, dalga dalga, işgal altında bulunan yerlere sığınmakta oldukları etken ve dikkat çekici dil ile söyleniyor. Hernekadar, işgal edilmiş yerlere ve özellikle Adana dolaylarına gidenler, oralarda Ermeni unsurunu yoğunlaştırmak amacıyla gitmekte iseler de, Anadolu'da düzen ve güven duyusunun bozulmuş olması neden gösterilerek hükûmet tarafından yapılan kabullenmeme ve yalanlamaların etkisini azaltıyor. Çünkü Temsilci Kurul tarafından güvence verildiği halde, illerde bâzı kişiler kendilerine hoş görünmeyen görevlileri kimseye danışmadan, işten almakta, değiştirmekte, hükûmet işlerini aksatmak ve zorla bağış veya vergi yazıp toplamak gibi davranış ve müdahalelerin önü tamamen alınamadığından yabancı çevrelerde de; hâlâ kuşku sürmektedir. Devletimizin, karada ve denizdeki bugünkü durumunda, kaderimiz üzerine karar alacak olan devletlere gözdağı verecek davranışta bulunması, herhalde zararlıdır. Bundan başka, temsilcilere, Temsilci Kurul adına, telgraflar çekilmesi, memlekette iki hükûmetin varlığını gösterdiği, Fransa temsilcisi tarafından açıkça söylenmiştir. Hele bunlardan herhangi birine karşı aşağılayıcı sözler kullanılması, bizim gibi temiz ahlâklı ve ilerisini gören sağlam düşüncelerle bağdaşmaz. Tehlike ve sıkıntı zamanlarında, ağırbaşlılık ve sakin oluş, ulusal âdetlerimizden olduğu unutulmamalı ve üzüntü ve bezginliğin anımsatacağı aşırı ve tehlikeli işler ve tasarılar, ülkenin yüksek çıkarları feda olunmamalıdır. Haklarımızı, bugünkü durumumuzda ancak siyaset ve uyanıklığa yaraşırcaasına davranmakla, akılcıca uyumlu davranmakla savunabiliriz. Bu düşünceler, sizin için bildiğiniz şeyleri yinelemekten başka birşey değilse de, arkadaşlara ve şubelere de yurtseverce öğütler vermek kesinlikle gereklidir. Toplanması yaklaşan Meb'uslar Meclisimizin, aziz vatanımızın kurtuluşu ve mutluluğu için alınacak akıllı önlemleri bularak yüksek amaca varılmasına özenmesi ve bütün varlığı ile çalışması beklenmektedir.

Hükûmetin düşüncesini bilginize sunarım.

Savaşşleri Bakanı Cemal

Efendiler, dinlediğiniz bu telgrafın içindekileri yorumlayarak, topluluğunuz, yormayı gereksiz sayarım. Yalnız izin verirseniz, buna verdiğim karşılığı, olduğu gibi bildirmekle yetineceğim.

Şifre Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas, 11/12/1919

Hükûmetin düşüncesi olarak bildirilen 9 Aralık 1919 tarihli telgraf Kurulumuzca incelendi. Bu telgrafta yazılanlar da, bunca açıklamalarımıza ve bilgi sunmalarımıza karşın, eski görüşleri yineleme niteliğinde görülmüştür. Temsilci Kurulumuzun amacının, hükûmet erkini kırılmaktan korumak ve ulusal güveni sağlamlaştırmaktan ibaret olduğu, birçok ke-re bildirilmiştir. Sunularımızın ne vazık ki, hak ettikleri önemle dikkate alınmadığı kanısı doğmaktadır.

1- Anadolu'da fikri intizam ve emniyeti kalbiyenin muhtel olduğu doğru değildir, belki sâküt Damat Ferit Paşa kabinesi zamanında husule getirilmiş olan bu ihtilâli efkâr ve emniyetsizlik, ahiren vahdeti millîye sayesinde zail olmuştur.

2- Eşhas tarafından, hotbehot memur azil ve tebdili vaki değildir. Yalnız Dahiliye Nezareti, harekâtı millîyeye aleyhtarlıklarından dolayı, sâküt kabine zamanında, millet tarafından kovulan ve her tarafça isimleri malûm olan memurîni, nasb ve tayindeki ısrarile pek manidar bir meslek takip ediyor. Dahiliye Nezaretinin amali millîyeye külliye mugayir ve hâlâ Nazırı Sabık Adil Bey ruhunun Dahiliye Nezaretinde yaşadığını efkârı umumîyeye ihsas eyliyen icraatı, elbette pek muhik ve meşru olarak halkça muta olmamaktadır. Aynı müsteşar, aynı idareî umumîyeyi dahiliye, aynı memurîn müdürünün icrayı vazîfede devam eylemeleri, hakikaten hem heyeti celilelerini ve hem de millete karşı taahhüt altında bulunan Heyeti Temsilîyemizi pek müşkül bir vaziyete sokmaktadır.....tarihli telgrafname ile arzettiğimiz Dersim mutasarrıfı meselesi calibi dikkattir. Artık bu bapta Heyeti Temsilîyece yapılacak bir şey kalmamıştır. Badema da, Dahiliye Nezaretinin bu gibi icraatı yüzünden tahassul edecek vaziyetlerin ıslâhı için, hüsnü kabul ve itimada mazhar olamadığından, istirhamatta da bulunulmayacaktır.

Son defa olarak şunu arz edelim ki, hükûmeti seniyeleri, milletin emnû itimadını bihakkin kazanmak ve bu mülkû millete nâfi olmak arzusunda ise ki, buna heyetimizin hiç şüphesi yoktur. Milletin ruhuna, vaziyetin derecesi nezaketine göre bir hattı hareket intihap etmeli, asıl derdi kendi içinde tedavi eylemelidir. Yoksa, makamı iktidara gelindiğinden itibaren tutulan उसl uşu veçhile, Heyeti Temsilîyeyi hedef itihaz ederek aynı zemin üzerinde mütevaliyen yazı yazmakla maksat temin edilemez.

3- Hükûmeti sakutanın millete düşman, düşmanlara dost olarak takip etmiş olduğu siyaseti hainanenin mirası olan Aydın cephesinde, para dercinde, belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Şukadar ki, Sivas Umumî Kongresi ile taazzuv eden vahdeti millîye ve Harbiye Nezaretinin himemat ve muaveneti vatanperveranesi sayesinde, bu gibi hallerin de önü alınmış demektir.

4- Millet, hali mütarekede bulunduğu düşman devletlerden hiçbirisine tehditkâr vaziyet almış değildir. Yalnız hukuku mukaddese ve meşruasına mudahalâtı, lüzumu kat'î hâsıl olursa, silâhla dahi men'e azmeylemiştir.

5- Heyeti Temsilîyenin, mümessillere telgraf keşide etmesi bahsine gelince; bu ancak protestolara inhisar etmektedir ki, heyeti celilelerinin muvafakatine de iktiran eylemiştir. Esasen, millî birliğin mümessili olmak sıfatile Heyeti Temsilîyenin, millet namına, bu kabil müraaatlerde bulunması bir hakkı meşruudur. Eğer, hükûmette aynı hassasiyeti gösterir ve millette hemfikir olduğunu bu kabil fırsatlarda izhar ve iraeve şitaban olursa, siyasete zarar şöyle dursun, fevaidi azime iktifat olunacağı bedihidir. Halbuki Heyeti Celilelerinin Adananın işgali gibi sarîh bir haksızlığı bile, protesto eylemediğini Fransızlar söylüyorlar. Binaenaleyh Fransız mümessilinin ifadatu alenîyesinin hikmetini bu noktada aramalıdır. Hulâsa, şunu arz edelim ki Heyeti Temsilîye ne yesü fütura düşmüştür ve ne de vezâifî mukaddesinde, selâmeti millet ve vatana ait icabalı idrak edemeyecek suursuzlukla malûldür. Milletin selâmeti namına itihaz eylediği tedabir ve icra eylediği bilûmum muamelâtta vekar ve haysiyeti, meskenet ve zillate tercih eylemeyi esas kabul etmiştir. Siyaset, kıyaset ve muktazayı hale tevfiği hareketin ancak bu tarikte olduğuna iman eylemiştir. Binaenaleyh, elim hakikatler karşısında, müteyakkız ve mütenebbih olan ruhu milletten ıktibas eylediği bu esesların aksini millete tavsiye eyleyemez ve kariben içtimayı elzem addeylediği Meclisi Meb'usanın da, aynı ruh ve his ile mütehalli olacağı ümmîyesini kaviyyen besler.

6- Heyeti Temsilîyemizin noktai nazarı, berveçhibâlâ arzolundu. Bu gibi hususatta, muharhasımız olmak itibarile, zâtı devletlerinin heyeti vükelâyı tenvir ve gayrıvâki hususâtı kendilerine izah buyurmaklığınız lâzım olduğunu, selâmeti memleket namına, kemali hürmetle arz ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

1 - Anadolu'da düzen ve güven duyusunun bozulduğu doğru değildir, tersine düşük Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında yaratılmış olan bu dirliksizlik ve güvensizlik, son zamanlarda ulusal birlik sayesinde ortadan kalkmıştır.

2 - Kişilerce, kimseye danışmadan memurların işten atılması ve değiştirilmesi olmamıştır. Yalnız İçişleri Bakanı, Millî Harekâta karşı çıkmalarından dolayı, düşük hükûmet zamanında, millet tarafından kovulan ve her tarafça isimleri bilinen memurları yeniden atamadaki direnmesile çok anlamlı bir tutum izliyor. İçişleri Bakanlığının ulusal emellere tamamilen aykırı ve şimdi bile eski Bakan Adil Bey ruhunun İçişleri Bakanlığında yaşadığını kamu oyuna hissettiren yürütümüne, elbette pek haklı ve meşru olarak halkça uyulmamaktadır. Aynı müsteşar, aynı işçileri genel yönetimi, aynı porsonel müdürünün görevi sürdürmeleri, gerçekten hem hükûmetinizi ve hem de millete söz vererek yüklenim altına girmiş olan Temsilci Kurulumuzu çok zor bir duruma sokmaktadır.....Tarihli telgrafla bildirdiğimiz Dersim mutasarrıfı işi dikkat çekicidir. Artık bu konuda Temsilci Kurul tarafından yapılacak bir şey kalmamıştır. Bundan böyle İçişleri Bakanlığının bu yürütümleri yüzünden doğacak durumların düzeltilmesi için, iyi karşılamadığından ve kendisine güvenilmediğinden, ricada da bulunulmayacaktır.

Son defa olarak şunu bildirelim ki, hükûmetiniz, milletin emniyet ve güvenini gerçekten kazanmak ve bu yurda ve ulusa yararlı olma isteğindeyse ki, buna Kurulumuzun hiç kuşkusu yoktur. Milletin ruhuna, durumun ağırlığına göre bir yol seçmeli, asıl derdi kendi içinde gidermelidir. Yoksa, işbaşına gelindiğinden beri yapıldığı gibi, Temsilci Kurulu hedef tutarak aynı yönde ardı ardına yazı yazmakla amaca ulaşamaz.

3 - Düşük hükûmetin millete düşman, düşmanlara dost olarak izlemiş olduğu haince siyasetinin kalıntısı olan Aydın cephesinde, para toplanırken, belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Ancak, Sivas Genel Kongresi ile oluşan ulusal birlik ve Savaşçileri Bakanının yurtseverce çaba ve yardımları sayesinde, bu gibi durumların da önü alınmış demektir.

4 - Millet, ateşkes durumunda bulunduğu düşman devletlerden hiçbirisine gözdağı verici bir tavır almış değildir. Yalnız kutsal ve yasal haklarına başkalarının karışmasını, kesin zorunluk olursa, silâhla da önlemeye kesin karar vermiştir.

5 - Temsilci Kurulun, temsilcilere telgraf çekmesi konusuna gelince; bu ancak protestolarda bulunmak içindir ki, bunu hükûmetiniz de uygun bulmuştur. Aslına bakılırsa millî birliğin temsilcisi olarak Temsilci Kurulun, millet adına, bu gibi başvurularda bulunması meşru bir hakkıdır. Eğer, hükûmet de aynı duyarlılığı gösterir ve millette aynı düşüncede olduğunu bu gibi fırsatlarda belli eder ve gösterirse, siyasete zarar şöyle dursun, büyük yararlar sağlanacağı apaçık bellidir. Oysa hükûmetin Adananın işgali gibi açık bir haksızlığı bile, protesto etmediğini Fransızlar söylüyorlar. Demek ki Fransız temsilcisinin açık konuşmasının anlamını bu noktada aramalıdır. Kısaca, şunu bildirelim ki Temsilci Kurul, ne üzüntüye ve bezginliğe düşmüştür ve ne de kutsal ödevlerinde milletin ve vatanın esenliği için gerekenleri anlayamayacak bir bilinçsizliğe düşmüştür. Milletin esenliği için aldığı önlemlerde ve yaptığı bütün işlerde ağırbaşlılık ve haysiyeti, miskinlik ve aşağılığa yeğlemeyi ilke olarak kabul etmiştir. Siyasetin, uyumculuk ve durumun gereksinime uygun davranmanın ancak bu yolda olması gerektiğine inanmıştır. Bunun için, acı gerçekler karşısında, uyumculuk ve bilinçli olan ruhunun milletten aldığı bu ilkelerin aksini millete öğütleyeme ve yakında toplanmasını çok gerekli saydığı Meb'uslar Meclisinin de, aynı ruh ve duygu ile dolu olacağı umusunu kuvvetle besler.

6 - Temsilci Kurulumuzun görüşü, yukarıda bilgimize sunuldu. Bu gibi işlerde, delege-miz olarak, sizin bakanlar kurulunu aydınlatmanız ve aslı olmayan şeyleri onlara anlatmanız gerektiğini, ülkenin esenliği adına, üstün saygıyla bildiririz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler,

İstanbulda istihlâsı vatana müteallik en mühim vezaifile iştilal eden muh-terem ve âkıl tanınmış zevatın, o devirde, İstanbul havayı mesmumunu teneffüs yüzünden, zihniyet ve telâkkilerinde, ne kadar menfi inhiraflar husul bulmuş olduğuna misal olmak üzere henüz Sivasta iken temas ettiğim küçük bir meseleyi müsaadenizle arz etmek isterim. İhtimal, azayı kiram meyanında hatırlayanlar vardır; Ayan Azasından Çürüksulu Mahmut Paşa, Bosfor gazetesi muharrirlerinden birisine, vaziyeti siyâsiyemiz hakkında beyanatta bulunmuştu. Mahmut Paşanın, o tarihlerde, İstihzaratı Sulhîye Komisyonu azası olduğunu da hatırlarsınız. Paşanın, 31 Teşrinievvel 1335 tarihli Tasviriefkâr gazetesinde de intişar eden beyanatını, 17 gün sonra Sivasta okudum. "Ermenilerin fazla mutalebatına hak vermeksizin, hudutlarda bazı tashihatın icrasına razı oluruz." ifadesi nazarı dikkatimi celbetti. Şarkî Anadolu'da, Ermenistan lehine lavizatı arzıyede bulunulacağı vadini tazammun eden bu cümlemin, sulh komisyonu azasından bir recülü devlet tarafından sarfedilmiş bulunması cidden temmül ve istiğraba şayan idi. Bu sebeple 17 Teşrinisani 1335 tarihinde, Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine yazmayı faydalı addettiğim bir telgrafnamede; beyanatındaki işaret ettiğim cümleden dolayı, "Şarkî Anadolu ahalisinin pek muhih olarak, son derece müinfail ve müteessif olduğunu zikrettikten sonra, Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarreratı veçhile milletin Ermenistana bir karış toprak terketmiyeceğini ve hatta hükûmet, bu kabîl bir mecburiyeti elimeye serfûru ederse, millet, kendi hukukunu bizzat müdafaaya azmeylettiğini ve bunun cihana ilân edilmiş olduğunu" yazdım ve bu azmü kararı millînin, herkesten evvel İstihzaratı Sulhîye Komisyonu azayı kiramınca malûm ve muta bulunması lüzumunu arz ettim (Ves. 196).

Efendiler, Sivasta, geçen ikametimiz esnasında, birçok mesail ve hadisata temas edilmiş ve bizzarure, millî, idarî, askerî ve siyâsî teşebbüsât ve icraatta bulunulmuştur. Bunların kâffesini tafsil etmek uzun sürer. Yalnız, takip ettiğimiz, silsilei vakayiîn iribatına medar olacak bazı noktaları, kayıt ve işaret ederek geçeceğim.

*
* *

Efendiler, teşkilâtı millîyenin tanzim ve tensiki mühimdir. Bunun için, tedabiri mahsusa ittihaz edildi. İntihabat münasebetile, husul bulan bazı ihtilâfatı efkârın izalesi esbabına tevessül olundu.

Maraşta, bazı Çerkez vatandaşlar, gûya, Maraşın umum Çerkezleri namına, Cebelibereket Guvernörünün Maraşa izamını, Ayıntapta Fransız askerî kumandanından telgrafla talep eylemişlerdi. Buna müsaade eden Maraş mutasarrıfına teessüf edildi. Maraş eşraf ve mütehayyizanının, mumâileyh Guvernör geldiği takdirde, istikbal eylememeleri lüzumu bildirildi. Hükûmeti merkeziye-nin de nazarı dikkati celbolundu.

Bolu havalisinde, asayişsizlik gittikçe artıyordu. İzmitte, Asım Beyden sonra, Birinci Fırka Kumandanı olan Rüştü Bey'e, bu hususta talimat verildi.

Efendiler, 20 Teşrinisani 1335 tarihinde, İstanbuldaki teşkilâtımızdan, Kara Vasıf ve Miralay Şevket Bey imzalarile gelen bir şifrede; "Gebze kaymakamının muhalif olduğu ve bu kaymakamın, envai fecayie cür'et eden Yahya Kaptanın

Efendiler,

İstanbulda ülkenin kurtarılmasıyla ilgili en önemli görevlerde çalışan saygın ve akıllı tanınmış kişilerin, o dönemde İstanbulun zehirli havasını almakta olmalarından, görüş ve anlayışlarında, ne kadar olumsuz sapmalar olmuş bulunduğuna örnek olmak üzere daha Sivasta iken karşılaştığım küçük bir olayı hatırlayanlar vardır; Senato üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa, Bosphore gazetesi yazarlarından birisine, siyâsî durumumuz hakkında demec vermişti. Mahmut Paşanın, o tarihlerde, Barış Hazırlıkları Komisyonu üyesi olduğunu da anımsarsınız. Paşanın, 31 Ekim 1919 tarihli Tasviriefkâr gazetesinde de yayımlanan demecini, 17 gün sonra Sivasta okudum. "Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermeksizin, sınırlarda birtakım düzeltmeler yapılmasına razı oluruz." sözleri dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da, Ermenistan yararına toprak bırakılacağına söz verme anlamına gelen bu cümlemin, barış komisyonu üyelerinden bir devlet büyüğü tarafından söylenmiş bulunması gerçekten düşünülecek ve şaşılacak şeydi. Bu sebeple 17 Kasım 1919 tarihinde, Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine yazmayı yararlı saydığım bir telgrafta; demecindeki belirttiğim cümleden dolayı, "Doğu Anadolu halkının pek haklı olarak, son derece üzgün ve kırılgın" olduğunu söyledikten sonra, "Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları uyarınca milletin Ermenistana bir karış toprak bırakmıyacağını ve hükûmet, bu yolda acı bir zorunluluğa boyun eğse bile, milletin, kendi haklarını kendi savunmaya kesin karar verdiğini ve bunun dünyaya ilân edilmiş olduğunu" yazdım ve bu ulusun kesin kararlılığının, herkesten önce Barış Hazırlıkları Komisyonunun soylu üyelerince bilinmesi ve buna uymaları gerektiğini bildirdim (Belge 196).

Efendiler, Sivasta, kaldığımız sırada, birçok sorun ve olaylarla karşılaşmış ve zorunlu olarak, ulusal, yönetsel, askerî ve siyâsî girişim ve yürütmelerde bulunulmuştur. Bunların hepsini ayrıntılarıyla anlatmak uzun sürer. Yalnız, izlediğimiz olaylar zincirinin halkalarını birbirine bağlamaya yarayacak bazı noktalara, dokunup işaret ederek geçeceğim.

*
* *

Efendiler, Ulusal Örgütlerimizin düzene sokulması önemliydi. Bunun için, özel önlemler alındı. Seçimler dolayısıyla, ortaya çıkan bir takım düşünceler ayrılıklarının giderilmesi çaresine bakıldı.

Maraşta, bazı Çerkez vatandaşlar, sözde, Maraşın tüm Çerkezleri adına, Cebelibereket* Guvernör** ünün Maraşa gönderilmesini, Gaziantep'te Fransız askerî komutanından telgrafla istemişlerdi. Buna izin veren Maraş Mutasarrıfı kınandı. Maraşın ileri gelenlerine, o Guvernör gelirse, karşılamamaları gereği bildirildi. İstanbul hükûmetinin de dikkati çekildi.

Bolu dolaylarında, güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmitte, Asım Beyden sonra, Birinci Tümen Komutanı olan Rüştü Bey'e, bu konuda direktif verildi.

Efendiler, 20 Kasım 1919 tarihinde, İstanbuldaki örgütlerden, Kara Vasıf ve Albay Şevket Bey imzalarile gelen bir şifrede; "Gebze Kaymakamının bize karşı olduğu ve bu kaymakamın, türlü acı olaylara karışan Yahya Kaptanın kötülükle-

* Bugünkü Osmaniye, İslâhiye ve Dörtöyl ilçelerinin bulunduğu yerlerdeki sancağın o zamanki adı (B.Y.)

** Sancağın Fransız yöneticisi (B.Y.)

fenalıklarını örtmeye ve saireye başlayarak Kuvayi Milliyeye leke sürmeye sai olduğu" bildiriliyor ve kaymakamın becayışı mevzuubahs ediliyordu (Ves. 197).

Biz de, bu mütaleaya, samimiyetle iştirak ederek, meselenin, Cemal Paşa vasıtasile teminini cevaben bildirdik (Ves. 198).

Efendiler, bu Yahya Kaptan meselesi, inkılâp safahatından mühim birine dahil ve çok manidâr olduğu için, biraz tafsilât vermeyi münasip görüyorum.

Şimdiye kadar, verilen malûmattan anlaşılmış olacağına şüphe yoktur ki, muhtelit, memzuç, müşterek düşmanların tatbikına çalıştıkları plânın, mühim bir noktası da, dahili memlekette asayişsizlik olduğunu ve anasırı Hristiyanîye-tecavüzatta bulunulduğu keyfiyetini, filî ve maddî asar ve hadisat ile enzârı cihanda ispata ve bu ef'al ve harekâtın Kuvayi Millîye tarafından ika edildiğini iknaa matuf idi. Bu hafî ve habîs maksadın temini için de, malûmumuz olduğu veçhile, birtakım çeteler teşkil ederek, bilhassa ahali Hristiyanîye üzerine saldırmak ve bu çetelerin ika edecekleri cinayati, teşkilâtı millîyeye atfetmek yolunu takip ediyorlardı. Bu teşebbüsât, az çok memleketin her tarafında filiz vermeye başlamakla beraber, en mühim inkişaf ve faaliyet, İstanbula kurbîyeti itibarile, Biga, Balıkesir ve bilhassa İzmit, Adapazarı, Bolu havalisinde, nazarı dikkati câlip bir manzara arz ediyordu.

Biz, bu hainane ve fakat -itiraf olunmalıdır ki- çok mahirane teşebbüse mukabil, fevkalâde tedbir ve teşebbüs almak mecburiyetinde kaldık. Çünkü hükûmeti merkezîye, bütün bu düşman teşebbüslerini, filhakika, Kuvayi Millîyeye atfediyor ve tenkilleri için tedabiri şedide ittihaz edecek yerde muttasıl, Heyeti Temsilîyeyi tahtî ve tazyik ederek, bu âmîli fecayi olan düşman çetelerinin faaliyetine hitam vermeyi, bizden talep ediyordu. Maatteessüf hükûmet, bu fikir ve kanaatini, İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasına da tamamilen zerk ve telkin muvaffak olabiliyordu.

Efendiler, bizim, bilhassa İstanbula yakın olan İzmit muntakasında tatbikını düşündüğümüz tedbir, orada müsellâh, millî müfrezeler teşkil etmek ve o havalide şayanı emniyet olan kumandan ve zabitlerimizin, bu millî müfrezelere muavenet ve muzahareti ile, hain çeteleri takip ederek mazarrat ve vücutlarını izale eylemek idi.

İşte, bu maksatla vücuda getirebildiğimiz millî müfrezelerin en mühimmi ve kuvvetlisi, bu, Yahya Kaptan denmekle maruf, bir fedekâr vatanperverin müfrezesi idi.

Merhum Yahya ile ilk münasebetimiz şöyle oldu:

Bir gün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezine, bu malûmatı veriyorlardı. Gayet müstacel bir telgraftı tevkif ettiler, yani Dersaadette tevkif edilmiştir. Melî şudur:

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dün İzmitten tavsiye edilen Yahya, benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde emrinize muntarızım.

Kuşçalı, Üsküdarla Gebze arasında bir köydür. Filhakika, Yahya Kaptan, bana, İzmitte teşkilâtımız tarafından tavsiye edilmişti.

4 Teşrinievvel 1335 tarihinde Kuşçalı merkezinden şu telgraftı aldım:

rini örtmeye ve başka işler yapmaya kalkışarak Ulusal Güçlere leke sürmeye çalıştığı" bildiriliyor ve kaymakamın değiştirilmesi söz konusu ediliyordu (Belge 197).

Biz de, bu görüşe, içtenlikle katılarak, gereğinin, Cemal Paşa aracılığıyla sağlanmasını bildirdik (Belge 198). Efendiler, bu Yahya Kaptan sorunu, devrimin önemli bir evresine girdiği ve çok anlamlı olduğu için, biraz ayrıntılı bilgi vermeyi uygun buluyorum.

Şimdiye kadar, verilen bilgilerden anlaşılmış olacağına şüphe yoktur ki, karma, karışık, ortak düşmanların uygulamaya çalıştıkları plânın, önemli bir noktası da, memleket içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan unsurlara saldırılarda bulunulduğunu, etkin ve nesnel izler ve olaylar ile dünya gözünde kanıtlamak ve bu iş ve davranışların Ulusal Güçler tarafından yapıldığına inandırmaya yönelik idi. Bu gizli ve kötü amacın gerçekleştirilmesi için de, bildiğiniz gibi, birtakım çeteler kurarak, özellikle Hristiyan halk üzerine saldırmak ve bu çetelerin işleyecekleri cinayetleri, Ulusal Örgütlerin üstüne atmak yolunu tutuyorlardı. Bu girişimler, az çok memleketin her tarafında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli gelişme ve etkinlik, İstanbula yakınlığından dolayı, Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı, Bolu dolaylarında, dikkat çekecek bir görünüm oluşturunuyordu.

Biz, bu haince ve fakat - kabul edilmelidir ki - çok ustaca girişime karşı, olağanüstü önlemler almak ve girişimlerde bulunmak zorunluğunda kaldık. Çünkü, İstanbul hükûmeti, bütün düşmanın bu girişimlerini, gerçekten, Ulusal Güçlerin üstüne atıyor ve bunları bastırmak için sert önlemler almak yerine durmadan, Temsilci Kurulu suçlayarak ve baskı yaparak, bu ağır suçları işleyen düşman çetelerinin etkinliklerine son vermeyi, bizden istiyordu. Yazık ki hükûmet, bu düşünce ve kanısını, İstanbuldaki örgütümüzün başındakilere de tamamilen aşlamakta ve onları kandırmakta başarılabiliyordu.

Efendiler, bizim, özellikle İstanbula yakın olan İzmit bölgesinde uygulanmasını düşündüğümüz yöntem, orada silâhlı, millî birlikler kurmak ve o yöredeki güvenilir komutan ve subaylarımızın, bu ulusal birliklere yardımcı ve destek olarak, hain çeteleri izleyip yaptıkları kötülüklerle kendilerini yok etmekte.

İşte, bu amaçla oluşturabildiğimiz ulusal birliklerin en önemlisi, bu Yahya Kaptan diye tanınan bir özverili vatanseverin birliği idi.

Merhum Yahya ile ilk ilişkimiz şöyle oldu:

Birgün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezine, şu bilgiyi veriyorlardı. Çok ivedi bir telgraftı durdurdular, yani İstanbulda durdurulmuştu. İçeriği aşağı yukarı şudur:

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dün İzmitten salık verilen Yahya, benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde emrinizi bekliyorum.

Kuşçalı, Üsküdarla Gebze arasında bir köydür. Gerçekten, Yahya Kaptan, bana, İzmitteki örgütümüz tarafından salık verilmişti.

4 Kasım 1919 tarihinde Kuşçalı merkezinden şu telgraftı aldım:

Yahya Kaptan sorunu

Yahya Kaptan meselesi

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Mühim ve gayet müstaceldir

Bendeniz size iki gün evvel İzmitten tavsiye edilen Yahyayım. Emriniz üzere, telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim

Yahya

Anlaşıldığına göre Yahya Kaptan İstanbuldan telgrafının çekilmediğini anlayınca kendisi henüz Kuşçalıya gelmeden, bu telgrafi Kuşçalı merkezine göndererek çekirmiştir (Ves. 199).

Ben de şu emri verdim (Ves. 200).

4 Teşrinievvel 1335

İzmit Merkezi vasıtasile Kuşçalı Telgrafhanesinde Yahya Efendiye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilât yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasile bizimle tesis ve temini irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine, teşkilât yaptı ve aylarca İstanbulla temas eden muhitlerde hain çetelerin icraatına mâni oldu.

Nihayet, İstanbul hükûmeti tarafından katlettilirdi. Gerçi, Yahya Kaptanın faaliyeti ve sureti feciade vukuu şehadeti, bundan sonraki aylara müteallik bir hâdiseye ise de, burada vak'aya temas edilmişken, bir daha avdet etmemek üzere, meselenin izah edilmesi muvafık olur mütaleasındayım.

24 Teşrinisani 1335 tarihinde Kartal merkezinden şu telgrafi aldım:

Köy içinde bilâkabahat katil, nahiye müdürünü alâmeleinnas darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptanı hükûmete teslim mecburiyet elvermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takip ediyor. Hükûmetin müşkül vaziyette kalmaması, Yahya Kaptanın teslimini ıkuza ettiriyor. Emri devletlerinize makina başında muntazırım. Efendim.

İmza

**Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Temsilîye
Reisi Binbaşı Ahmet Necati**

(Ves. 201).

Askerlerin ve resmî memurların, bizim teşkilâtı millîye heyetlerinin alenen riyasetlerini almaları usulümüz değildi. Bir de, bizim teşkilât nizamnamemize vâkıf olması lâzûmgelen heyet rüesasının, Heyeti Temsilîyenin yalnız bir heyet olduğunu, her yerde birer heyeti temsilîye olamayacağını bilmesi lâzûmgelirdi. Bu telgraf üzerine İzmitte Fırka Kumandanına şu telgrafi yazdım:

Şifre: Aceledir

Sivas, 25/11/1335

İzmitte Birinci Fırka Kumandanı Rüşti Beyefendiye

Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi unvanile Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından vürud eden bir telgrafta: Katil ve nahiye müdürünü darp, köylerde gasp mesailinden dolayı Yahya Kaptanın hükûmete teslimi mecburiyeti hâsıl olduğu ve Dahiliye Nâzırının da bu meseleyi ehemmiyetle takip ettiği bildirilmektedir.

Bidayettenberi harekâtı millîyede hüsnü hizmeti meşhut olan bu zatın, memleketimizin bu buhranlı zamanlarında, hükûmete teslimi asla muvafık görülmemekte olduğundan işin, hükûmetin de nüfuzunu nazarı itibara almak suretile, Yahya Kaptanın takibatı kanunîyeden bu aralık tahsili hususunun tanzimi, Kartalda Necati beye icab eden talimatın itası ve netice-nin imhası ehemmiyetle rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

26 Teşrinisani 1335 tarihinde Hereke merkezinden de şu telgrafi aldım:

Millet namına istirham ediyorum; bugünlerde Binbaşı Necati Beyin suistimalâtı, Kuva-yı Milliyeyi lekelemektedir. Hemen tahkikat icrasına emir buyurulmasını rica ederim.

Gebze Kazası Milis Kumandanı Yahya

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Önemli ve çok ivedidir.

Ben kulunuz size iki gün evvel İzmitten salık verilen Yahyayım. Emriniz üzere, telgraf başında emirlerinizi almaya geldim. En geç yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre Yahya Kaptan İstanbuldan telgrafının çekilmediğini anlayınca kendisi daha Kuşçalıya gelmeden, bu telgrafi Kuşçalı merkezine göndererek çekirmiştir (Belge 199).

Ben de şu emri verdim (Belge 200).

4 Kasım 1919

İzmit Merkezi aracılığıyla Kuşçalı Telgrafhanesinde Yahya Efendiye

Bulunduğunuz bölgede güçlü bir örgüt oluşturunuz. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey kanalıyla bizimle bağlantı kurunuz. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine, örgüt kurdu ve aylarca İstanbulla ilişkisi olan çevrelerde hain çetelerin iş görmelerine engel oldu.

Sonunda, İstanbul hükûmeti tarafından öldürtüldü. Hernekadar, Yahya Kaptanın çalışmaları ve acıklı şekilde şehit oluşu, bundan sonraki aylarda geçen olaylardan ise de, burada olaya değinilmişken, bu konuya bir daha dönmek üzere, olayın açıklanması uygun olur düşüncesindeyim.

24 Kasım 1919 tarihinde Kartal merkezinden şu telgrafi aldım:

Köy içinde suçsuz adamları öldürmek, bucak müdürünü herkesin gözü önünde dövmek, köylerde zorla para ve mal almaktan ötürü Yahya Kaptanın hükûmete teslim edilmesi zorunlu olmuştur. İçişleri Bakanlığı bu konuyu önemle izliyor. Hükûmetin güç durumunda kalmaması, Yahya Kaptanın teslimini gerektiriyor. Emrinizi makina başında bekliyorum. Efendim.

İmza

**Kartal Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Temsilci Kurul Başkanı
Binbaşı Ahmet Necati**

(Belge 201).

Askerlerin ve resmî görevlilerin, bizim Ulusal Örgütlerini kurul başkanlığını açıktan açığa almaları usulümüz değildi. Bir de, bizim örgütler tüzüğü-müzü bilmesi gereken kurul başkanlarının, Temsilci Kurulun bir tek kurul olduğunu, her yerde birer temsilci kurul olamayacağını bilmesi gerekirdi. Bu telgraf üzerine İzmitte Tümen Komutanına şu telgrafi yazdım:

Şifre: Aceledir.

Sivas, 25/11/1919

İzmitte Birinci Tümen Komutanı Rüşti Beyefendiye

Kartal Hakları Savunma derneği Başkanı sanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından gelen bir telgrafta öldürme ve bucak müdürünü dövmek, köylerde zor alım suçlarından dolayı Yahya Kaptanın hükûmete teslim edilmesi zorunlu olduğu ve İçişleri Bakanının da bu konuyu önemle izlediği bildirilmektedir.

Başlangıçtan beri Millî Harekâta iyi hizmeti görülen bu kişinin, memleketimizin bu bunalımlı zamanlarında, hükûmete teslimi hiç uygun görülmemekte olduğundan işin, hükûmetin de etkisini dikkate almak suretile, Yahya Kaptanın bu aralık yasal kovuşturmadan kurtulması işinin bir yola konması, Kartalda Necati Beye gereken direktifin verilmesi ve sonucun bildirilmesi önemle rica olunur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

26 Kasım 1919 tarihinde Hereke merkezinden de şu telgrafi aldım:

Ulus adına çok rica ediyorum; bugünlerde Binbaşı Necati Beyin görevini kötüye kullanmaları, Ulusal Güçleri lekelemektedir. Hemen soruşturma yapılmasına emir buyurulmasını rica ederim.

Gebze Kazası Milis Komutanı Yahya

İzmitteki Fırka Kumandanından aldığım cevap aynen şudur:

İzmit, 29 Teşrinisani 1335

Sivasta K.O. Kumandanlığına

C: 25/11/1335

Heyeti Temsilîye Riyasetine: Şimdiye kadar vaki tahkikatıma nazaran Yahya Kaptanın katil, nahiye müdürünü darp gibi fiilde bulunmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen zâtın, kendi menafîi şahsiyesini temin için Yahya Kaptanın ortadan vücudunu kaldırmak gayesini takip ettiği ve bu bapta Zâtı Alinize telgrafla müracaatta bulundukları zaman, Yahyayı da işgal ile nezdlerine celp ile kalletmek tertibatında oldukları halde Yahya işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Keyfiyeti icabı veçhile tamik ediyorum. Neticeyi arz ederim.

Birinci Fırka Kumandanı Rüştü

Fırka Kumandanı Rüştü Beyin birkaç gün sonra verdiği mütemmim malûmat şu idi:

Sivasta K.O. 3 Kumandanlığına

İzmit, 5/12/1335

Heyeti Temsilîye:

Binbaşı Necati Bey, Maltepe Endaht Mertebinde muvazzaf memur olduğu halde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını takınarak, Kuvayı Millîye namile basına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesile ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin de bununla şerik olduğuna bende şüphe kalmamıştır. Son zamanda, hükûmetin başına gaile çıkaran Darıca Rum bekçilerinin katli ve "İstilyanos" isminde bir zenginin dağa kaldırılarak para talebi gibi hususatin mezkûr çete marifetile yaptırılması ve böyle ef'ali rediye yanaşmayan Yahya Kaptana isnadı keyfiyet ile gerek oraya ve gerek hükûmete mumaileyh hakkında ihbaratı kâzibede bulunulması, her halde bunların teşkilatı millîye perdesi altında halkın, hükûmetin başına mesele çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemediklerine ve belki de siyasî daha başka maksat takip eylediklerine hükmediliyor. Şimdiye kadar pek namuslu hareket etmiş ve etmekte bulunan Yahya Kaptanın, bu gibi ef'ale iş-tirak etmemesi ve balâda mezkûrîlisin çetenin, kendi muntıkasında ikai fazayihâ meydan vermemesi hasebile mumaileyhin vücudunu resmen veya gayriresmî olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Düin, Yahya Kaptan, nezdime gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve binaenaleyh avanesinin esliha ve mühimmatını bana getirip teslim ederek kendisinin de buradan gayubet edeceğini bana resmen söyledi. Kendisine nesayihî lâzime vererek ve daha hizmet edecek mühim zamanlar olduğunu söyleyerek mahalline iade ettim. Her şeyi iyi bilmesi lâzımgelen Gebze kaza kaymakamına resmen ettiğim istizaha aldığım cevapta, tamamen balâda arzettiğim şekilde yani Necati ve Nail Efendilerin aleyhinde, Yahya Kaptanın lehindedir. Necati Efendinin İstanbulda nere ile muhabere ettiğini bilemiyor isem de bir yerden arasına para aldığı söyleniyor. Bunların vücudu ve cana kastettikleri dolayısıyla, Yahya Kaptan bu havali-de durmak istemiyor. Binaenaleyh zaten muvazzaf bir zabıt olan Necati Efendinin başka bir mahalle ve Nail Efendinin de keza diğer bir yere kaldırılması elzem olduğuna hükmediyorum. Oralar İstanbulla muhabere etmekte olduklarından tabîi benidenizce bir şey yapılamamaktadır. Oraca icrayı icabı maruzdur.

Fırka 1 Kumandanı Rüştü

Rüştü beyin verdiği malûmattan mufasssalar bahsederek, 8 Kânunuevvel 1335 tarihinde, Harbiye Nâzırı Cemal Paşaya yazdım (Ves 202).

Aynı tarihte, vaziyet ve Cemal Paşaya olan müracaat izah edilerek, meselelerin takibi İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasına da bildirildi (Ves. 203).

On dokuz gün sonra, yani 27 Kânunuevvel 1335, tarihli ve şifre dahilinde Vasıf ve haricinde Miralay Şevket Beyin imzası bulunan uzun bir telgrafla; şu malûmat veriliyordu:

"...Asayişsizliğin başlıca müsebbipleri Yahya Kaptanla refiki Kara Aslan ve Alemdağında dolaşan, Sadık çeteleridir."

İzmitteki Tümen Komutanından şu karşılığı aldım:

İzmit, 29 Kasım 1919

Sivasta K.O. 3 Komutanlığına

K: 25/11/1919

Temsilci Kurul Başkanlığına: Şimdiye kadar yaptığım soruşturmaya göre Yahya Kaptanın adam öldürme, bucak müdürünü dövme gibi işler yapmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen kişinin, kendi kişisel çıkarını sağlamak için Yahya Kaptanın vücudunu ortadan kaldırmak amacını güttüğü ve bu yolda size telgrafla başvuruda bulundukları zaman, Yahyayı da aldatıp yanına getirterek öldürtmek önlemleri yapılmışken Yahya işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Soruşturmayı gereği gibi derinleştiriyorum. Sonucu bilgini-ze sunarım.

Birinci Tümen Komutanı Rüştü

Tümen Komutanı Rüştü Beyin birkaç gün sonra verdiği tamamlayıcı bilgi şu idi:

Sivasta, K.O.3 Komutanlığına

İzmit, 5/12/1919

Temsilci Kurula:

Binbaşı Necati Bey, Maltepe Atış Okulunda görevli memur olduğu halde, Hakları Savunma Derneği Başkanı kimliğine bürünerek, Ulusal Güçler adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesile ortalığı soymakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin de bununla ortak olduğuna bende kuşku kalmamıştır. Son zamanda, hükûmetin başına dert açan Darıca Rum bekçilerinin öldürtülmesi ve İstalyanos adında bir zengin dağa kaldırılarak para istemek gibi işlerin o çeteye yaptırılması ve böyle alçakça işlere yanaşmayan Yahya Kaptana suç yükleyerek gerek oraya ve gerek hükûmete Yahya Kaptan hakkında aldatıcı ihbarlarda bulunması, her halde bunların Ulusal Güçler perdesi altında halkın, hükûmetin başına sorun çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemediklerine ve belki de siyasî daha başka maksat izlediklerine inanılıyor. Şimdiye kadar pek namuslu davranmış ve davranmakta olan Yahya Kaptanın, bu gibi işlere katılmaması ve yukarıda adı bildirilen çetenin, kendi bölgesinde kötülükler yapmasına meydan vermemesi nedeniyle onun vücudunu resmî yoldan veya gayriresmî olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Düin, Yahya Kaptan, bana gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve bu nedenle yanındakilerin silâh ve cephanelerini bana getirip teslim ederek kendisinin de buradan uzaklaşarak kayıplara karışacağını bana resmî olarak söyledi. Kendisine gerekli öğüteri vererek ve daha hizmet edecek önemli zamanlar olduğunu söyleyerek yerine geri gönderdim. Her şeyi iyi bilmesi gereken Gebze kaza kaymakamından resmî yoldan yaptığım haber istemeye gelen karşılık da, tamamiyle yukarıda bildirdiğim şekilde yani Necati ve Nail Efendilere karşı, Yahya Kaptandan yanadır. Necati Efendinin İstanbulda neresiyle haberleştiğini bilemiyor isem de bir yerden arasına para aldığı söyleniyor. Bunların varlıkları ve cana kıymak istemeleri yüzünden, Yahya Kaptan bu bölgede durmak istemiyor. Bunun için aslında muvazzaf bir subay olan Necati Efendinin başka bir yere ve Nail Efendinin de gene başka bir yere kaldırılması lüzumlu olduğu hükmüne varıyorum. Oralar İstanbulla haberleşmekte olduklarından benim tarafımdan bir şey yapılamamaktadır. Gereğinin oraca yapılmasını bilgilerinize sunarım.

Tümen 1 Komutanı Rüştü

Rüştü Beyin verdiği bilgilerden ayrıntılara girerek, 8 Aralık 1919 tarihinde, Savaşîşleri Bakanı Cemal Paşaya yazdım (Belge 202).

Aynı tarihte, durum ve Cemal Paşaya olan başvuru anlatılarak, işin izlenmesi İstanbuldaki örgütlerimizin başkanlarına da bildirildi (Belge 203).

On dokuz gün sonra yani 27 Aralık 1919, tarihli ve şifre içinde Vasıf ve dışında Albay Şevket Beyin imzası bulunan uzun bir telgrafta; bu bilgiler veriliyordu:

"...Güvensizliğin başlıca yaratıcıları Yahya Kaptanla arkadaşı Kara Aslan ve Alemdağında dolaşan, Sadık çeteleridir."

Yahya Kaptanın birtakım şımarıklıklarından bahsettikten sonra, "...Bizi, artık bu şeriri ikai mazarrat edemiycek bir hale getirmeye teşebbüs ettirmişti."

"Ötedenberi araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesinin teveccühte olması?! kendisini muhtelif vasıtalarla setri kabayıye sevkettirmiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahyanın aleyhindedir. Necati Beye gelince; hükûmeti sakıta zamanında! Kartal kazasınca reis intihap olunarak, Kuvayi Millîye namına, merkezle kat'ı alâka etmiş?... Teşkilâtı millîyeyi esaslandırmış... Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntılıkları üzerine, Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış... tarafınızdan para dahi verilmiştir?!"

"Yahya Kaptan..her şeyi akim bırakmak manevrasına mürracat etmektedir?!"

"Binbaşı Necati, biraz idaresiz ise de cezaya müstahak değildir."

"Gebze kaymakamının... bir an evvel kaldırılarak Rum ve Ermeni entrikalarına nihayet verdirilmesi..." (Ves. 204).

Efendiler, bu malûmat mevyanında, benim vâkıf olmadığım noktalar vardı. Meselâ; ben, Küçük Aslan çetesinden ve onun teveccühte olmasından haberdar değildim. Bu çeteye, Necati Bey vasıtasile para verdiğimi asla hatırlayamıyordum.

Yahya Kaptanın, verdiğimiz talimat mucibince, düşman çetelerini bertaraf eylemeye ve hiç olmazsa, onların ahaliî hıristiyanîyeye tecavüz ederek düşman maksadını temine matuf her teşebbüslerini akim bırakmaya çalıştığını pek âlâ biliyorduk.

Gebze kaymakamının mahiyeti, şimdi ilâve edeceğim vesaikle takdir olunabilecektir, zannındayım.

4 Kânunusani 1336 tarihinde, Fırka Kumandanı Rüştü Beye, Vasıf Beyin verdiği malûmatı, olduğu gibi, hulâsa ederek bu malûmatın kendi tarafından verilen malûmatla tezat teşkil ettiğini ve binaenaleyh, bir kere daha şayanı emniyet ve itimat zevat vasıtasile tahkik ve tetkiki keyfiyet ettirilmesini ve kanaatlerile beraber muvazzahan iş'arını rica ettim (Ves. 205).

Efendiler, bu meselede hakikatin tavazzuhuna medar olan vesaikten, malûmatlar olmanızı arzu ettiğim için, Rüştü Beyin cevabını aynen arz etmeme müsaade buyurunuz:

Düzce, 7,8/1/1336

K.O. 20 Kumandanlığına

C: 4/1/1336 şifreye:

Heyeti Temsiliye Riyasetine:

Yahya Kaptan hakkında vaki, muhtelif isnadat üzerine, birkaç defa, Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi vasıtasile ettirdiğim tahkikat, mumaileyhin lehinde çıktı. Maamafih kendisi cahil olmak itibarile, hizmet zannile bazı şeyler yapmış olması muhtemeldir. Büyük ve Küçük Aslanlar ise zaten şakidir. Fakat teşkilâtı millîyenin, fikren aleyhinde idüğü muhakkak olan ve Yahya hakkında iştikâya herkesten ziyade hahişker olması lâzımgelen, Gebze kaymakamına bu bapta yazdığım tahrirata aldığım 1/12/1335 tarihli ve 17 numaralı cevap sureti, zirde aynen münderiştir:

Bendeniz, bu telgrafın müfadaına kısmen olsun itimat etmek mecburiyetinde kaldım ve aynı itimatla bu tahriratu İstanbulda bizzat Şevket Beye de gösterdim. Bendenizin vâkıf olmadığım bazı esbap üzerine, İstanbulca hakkında bir muamele icrasına lüzum görüldüğü takdirde bittabi bir şey denemeyeceği maruzdur.

Yahya Kaptanın birtakım şımarıklıklarından söz ettikten sonra, "...Bizi, artık bu haydutu kötülük yapamayacak bir duruma getirmeye girişmek zorunda bıraktı."

"Ötedenberi araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesinin gözde olması?! kendisini değişik araçlarla suç gizlemeye sürüklemiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahyanın aleyhindedir. Necati Beye gelince, düşük hükûmet zamanında Kartal kazasınca başkan seçilerek, Ulusal Güçler adına, İstanbul ilişki kesmiş?... Ulusal Örgütleri kökleştirmiş.. Yeniköy Rumlarının sarkıntılık yapmaları üzerine, Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış...tarafınızdan para bile verilmiştir?"

"Yahya Kaptan.. her şeyi sonuçsuz bırakmak manevrasına başvurmakta-dır!?"

"Binbaşı Necati, biraz idaresiz ise de cezayı hak etmemiştir."

"Gebze kaymakamının... bir an önce kaldırılarak Rum ve Ermeni entrikalarına son verdirilmesi.." (Belge 204).

Efendiler, bu bilgiler arasında, benim bilmediğim noktalar vardı. Örneğin; benim, Küçük Aslan çetesinden ve onun gözde olmasından haberim yoktu. Bu çeteye, Necati Bey aracılığıyla para verdiğimi hiç anımsamıyordum.

Yahya Kaptanın, verdiğimiz direktife uyarak, düşman çetelerini ortadan kaldırmaya ve hiç olmazsa, onların Hıristiyan halka saldırarak düşmanın amacını sağlamaya yönelik her girişimlerini sonuçsuz bırakmaya çalıştığını pek iyi biliyorduk.

Gebze kaymakamının niteliği, şimdi ekleyeceğim belgelerle anlaşılacaktır sanırım.

4 Ocak 1920 tarihinde, Tümen Komutanı Rüştü Beye, Vasıf Beyin verdiği bilgileri, olduğu gibi, özetleyerek bu bilgilerin kendi tarafından verilen bilgilerle çelişik olduğunu bildirdim ve bu nedenle, bir kere daha inanılır ve güvenilir kişiler aracılığı ile durumu soruşturup inceletmesini ve kendi düşüncelerile birlikte açık olarak bildirmesini rica ettim (Belge 205).

Efendiler, bu meselede gerçeğin ortaya çıkmasına yarayan belgelerden, bilgi edinmenizi istediğim için, Rüştü Beyin karşılığını olduğu gibi bilginize sunmama izin veriniz:

Düzce, 7/8,1, 1920

K.O. 20 Komutanlığına

K:4/1/1920 şifreye:

Temsilci Kurul Başkanlığına:

Yahya Kaptan hakkında yapılan çeşitli suçlamalar üzerine, birkaç defa, Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi aracılığıyla yaptırdığım soruşturma, ondan yana çıktı: Bununla birlikte kendisi cahil olduğundan, hizmet sanarak bazı şeyler yapmış olabilir. Büyük ve Küçük Aslanlar ise aslında haydutturlar. Ama Ulusal Örgütlere, karşı olduğu kesin olan ve Yahya hakkın-da herkesten çok sızlamaya can atması gereken, Gebze kaymakamına bu konuda gönderdiğim yazılara aldığım 1/12/1919 tarihli ve 17 sayılı yanıt örneği, aşağıya olduğu gibi geçirilmiştir:

Ben, bu telgrafta bildirilenlerin bir parçasına olsun inanmak zorunda kaldım ve aynı inanla bu yazıyı İstanbulda Şevket Beyin de kendisine gösterdim. Öğrenemediğim bazı nedenler yüzünden, İstanbulca kendisi için bir işlem yapılması gerekli görülürse elbette bir şey denemeyeceği bilgilerinize sunulur.

Suret

30/11/1335 tarihli 53 numaralı emirnamei âlileri cevabıdır:

Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Necati Beyin, katil ve nahiye müdürü-nü darp ile vukubulan ihbaratı, zat ve zaman beyan etmemek itibarile, muvafıkı hakikat de-ğildir. Zira darbedildiği beyan olunan Nahiye Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kaptan tarafından darp ve taarruza maruz kalmadığını resmen ve tahriren beyan ettiği gibi bu bap-ta makamı âciyeze dahi bir gûna şikâyetle bulunmamıştır.

Katil meselesine gelince; Yahya Kaptan hakkında hükûmete ve adliyeze fili katil husu-sunda hiçbir taraftan müracaat ve şikâyet olmadığı gibi, aleyhinde celp ve ihzar müzakkere-si bile sâdır olmamıştır. Şayet Darica Rumlarından iki Rumun katli ve Kartalın Paşa köyün-den İstalyanos çorbacının dağa kaldırılarak fideyi necat ahzı talebi keyfiyeti murat olun-uorsa, bu ef'ali cinaîye Küçük Aslan Çetesi tarafından ika edildiği mütevatir ve muhakkak olup, mezkûr çete ise, Yahya Kaptana ötedenberi muarız olduğundan ve esasen Yüzbaşı Nail Efendinin himaye ve tesahübünde iken adedi on sekize balığ olan mezkûr çete, elyevm Bin-başı Necati Beyin emrine mevdu bulunduğu ve hatta kendilerine ellişer lira maaş tahsisine gi-dilmekte olduğu müstahber olup köyleri soymaktan fariğ olmadıkları aşikârdır. Binbaşı Ne-cati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin kadim mektep arkadaşı olduğu ve kendisine bir buçuk mah mu-kaddem Aydınli Kariyesinde Küçük Aslan çetesi efradından Ali Kaptanın dağa kaldırdığı çorbacıdan, alınan para ile yaptığı meşhur düğününde mülâkat ederek bilâhare müteaddit de-falar Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin hanesine gelip misafir kaldıkları ve hemfikir bulundukları cihetle Yüzbaşı Nail Beyin ötedenberi Yahya Kaptanın aleyhinde olup, teşkilât yaptığı esnada, hududu kazam haricine tardü teb'it etmek teşebbüsünde bulunduğu gibi Kü-çük Aslan çetesi tarafından ika edildiği mütevatir ve muhakkak olan berveçhibalâ iki vak'ai cinaîyenin, Kuva-yi Milliye'ye şaibedar ve Yahya Beyi lekedare etmek fikir ve emeli perverde edildiği hissedilmiş ve halbuki cinayâtı vakia, mezkûr Aslan çetesinin dairei cevelân ve faali-yeti dahilinde vukua gelmiş olup hatta icrayı takibata gönderilecek olan İstanbul Muhafız Alayına mensup Süvari Müfrezesi Kumandanı Hakkı Beyin, Yüzbaşı Nail Bey tarafından vücuduna lüzum kalmadığı beyanile ledelmuhabere Dersaadete kaldırılarak takipsiz bırak-tırılmış olduğu emri muhakkaktır. Serdedilen katil meselesi, bundan başka bir hâdisse ise, tav-zihî keyfiyet olunmak üzere, zât ve zaman beyanile zikredilmek lâzımdır. Darica Rum bek-çilerinin yevmi katlinde çarşıda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından fili katlin vukuu suyu bulması üzerine havfından nâşi Yüzbaşı Nail Bey mahalli âhare tahvili memuriyete tal-pil olmuş ve burada kat'iyyen oturmayacağını beyan etmiş ise de alay ve tabur kumandanla-rı ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan hakkında bir muamele yapılması için murahhas Sırrı Beye yazdıracaklarını vait ve temin ederek ipkasını iltizam eylemişlerdi. Bu defa, 25 Teşrinisani 1335 Salı günü, giden gelen Necati Beyi, yüzbaşı biliğfal ve hilâfı hakikat ihbarat ve isnadada sevkettiği gibi telefonla Yahya Kaptanı merkeze davet ettirerek, diğer ta-raftan Küçük Aslan çetesini dahi kendi hanesinde ihzar ederek derdesti cihetine gitmek tasav-vurunda bulunmuş ise de, henedense buna içtisar edemiyerek teşebbüsü vakiden sarfınazar etmeye ve Necati Bey dahi Kartala avdete mecbur kalmıştır. Binaenâlâzâlik, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek âleti icraîyesi olan Küçük Aslan çetesi vasıtasile Yahya Kap-tan aleyhinde isnadat ve tertibat ıcrasından bir an hâli kalmamaktadır. Yahya Kaptan muha-lif ve muarız bulunan Küçük Aslan çetesi gibi kurayı yağma ve hristiyanları katil ve imhaya mesağ vermeyip maiyetinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafından bazı gûna münase-betsiz harekât zuhûrunda, derhal men ve tedip cihetine giderek gaye-i millîye olan istiklâl ve selâmeti vatan endişesile muhafazai inzıbat ve asayişe hizmet etmekte olduğu ve akdemce de Büyük Aslan Bey çetesinin istiman ve dehaletine muavenet ederek affı âliye mazhar eylemek suretile, hidematı vakası şayanı şükran bulunduğu ve aleyhindeki isnadın yüzbaşının ama-li şahsiyesine serfûru etmediğinden ve Küçük Aslan çetesi tarafından yapılp Yahya Kaptana atfu isnat edilmek istenilen vukuatı cinaîyenin zuhûrundan ve mütecasirlerinin mazharı tesa-hîp olmasından dolayı izharı teessüfle yüzbaşıya ihtarâtı şedidede bulunmasından idüğü ar-zolunur.

(Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin)

Birinci Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı Rüştü

Örnek

30/11/1919 tarihli 53 sayılı yüksek emirleri karşılığıdır:

Kartal Hakları Savunma Derneği Başkanı Binbaşı Necati Beyin, adam öldürme ve bu-cak müdürünü dövmeye ile ilgili suç bildirileri, kişi ve zaman bildirilmediğinden, gerçeğe uy-gun değildir. Çünkü dövüldüğü söylenen Bucak Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kap-tan tarafından dövülmediğini ve saldırıya uğramadığını resmî ve yazılı olarak bildirdiği gibi bu konuda kaymakamlığa da bir şikâyetle bulunmamıştır.

Adam öldürme işine gelince; Yahya Kaptan hakkında hükûmete ve adliyeze adam öl-dürme hakkında hiçbir taraftan başvuru ve şikâyet olmadığı gibi, kendisi için celp ve zorla getirilme yazısı bile yazılmamıştır. Eğer Darica Rumlarından iki Rumun öldürülmesi ve Kartalın Paşa köyünden İstalyanos çorbacının dağa kaldırılarak kurtarılmak istenmesi an-latılmak isteniyorsa, bu canice işlerin Küçük Aslan çetesi tarafından yapıldığı söylenmekte-dir ve bu gerçek olup, o çete de, Yahya Kaptana ötedenberi düşman olduğundan ve aslın-da Yüzbaşı Nail Efendinin koruması ve eli altında iken sayısı on sekize varan o çete, bugün Binbaşı Necati Beyin emrine verilmiş bulunduğu ve hatta kendilerine ellişer lira aylık bağ-lama yoluna gidilmekte olduğu haber alınmış olup köyleri soymaktan vaz geçmedikleri açıkça bellidir. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin eski mektep arkadaşı olduğu ve kendisine bir buçuk ay önce Aydınli Köyünde Küçük Aslan çetesi adamlarından Ali Kap-tanın, dağa kaldırdığı çorbacıdan, alınan para ile yaptığı ünlü düğününde buluşarak sonra da birçok defa Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin evine gelip konuk kaldıkları ve aynı düş-üncede bulunduklarından Yüzbaşı Nail Beyin ötedenberi Yahya Kaptana düşmanlığı olup, örgüt kurduğu sıralarda, kaza sınırları dışına sürüp çıkarmaya kalkışıldığı gibi Küçük Aslan çetesi tarafından yapıldığı yaygın ve gerçek olan yukardaki iki cinayet olayının, Ulusal Güç-leri karalamak ve Yahya Beyi lekelemek düşünce ve emelinde olduğu sezilmiş ve oysa ki yapılmış olan cinayetler, o Aslan çetesinin dolaşıp çalıştığı çevre içinde meydana gelmiş olup dahası kovuşturma yapmaya gönderilecek olan İstanbul Muhafız Alayına bağlı Süva-ri Birliği Komutanı Hakkı Beyin, Yüzbaşı Nail Bey tarafından gelmesine gereksinim kalma-dığı sözlerle haberleşerek İstanbula kaldırılarak kovuşturmasız bıraktırmış olduğu gerçek-tir. İleri sürülen adam öldürme işi, bundan başka bir olay ise, durumun açıklığa kavuşturul-ması için, isim ve zaman belirtilerek bildirmek gerekir. Darica Rum bekçilerinin öldürüldü-ğü gün çarşıda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından adam öldürme işinin yapıldığı haberinin yayılması üzerine korkusundan Yüzbaşı Nail Bey görevinin başka bir yere de-ğiştirilmesini istemiş ve burada kesinlikle oturmayacağını söylemiş ise de alay ve tabur komu-tanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan hakkında bir işlem yapılması için delege Sırrı Beye yazdıracaklarına söz ve güven vererek kalmasını istemişlerdi. Bu kez, 25 Kasım 1919 Salı günü, giden gelen Necati Beyi, yüzbaşı aldatarak ve gerçeğe aykırı ha-berlere ve suç yüklemelere sürüklediği gibi telefonla Yahya Kaptanı merkeze çağırarak, öbür taraftan Küçük Aslan çetesini de kendi evinde hazır bulundurarak tutuklanması yolu-na gitmesini düşülmüş ise de, henedense buna cesaret edemiyerek yapılan girişimden cay-mak ve Necati Bey de Kartala dönmek zorunda kalmıştır. Şu duruma göre, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek maşası olan Küçük Aslan çetesi aracılığı ile Yahya Kap-tana karşı, suçlamalar ve düzenlemeler yapmaktan bir an geri kalmamaktadır. Yahya Kaptan, karşı ve düşman bulunan Küçük Aslan çetesi gibi köylerin soyulmasına ve Hristiyanların öldürülüp yok edilmesine izin vermeyip emrinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafın-dan bazı münasebetsiz işler yapıldığında, hemen önlemek ve cezalandırmak yolunu tutarak ulusal amaç olan yurdun bağımsızlık ve esenliği kaygısıyla düzen ve güvenliği korumaya hizmet etmekte olduğu ve çok evvelce de Büyük Aslan Bey çetesinin aman dilemesine ve sığınmasına yardım ederek başışlamaları yoluyla, yaptığı hizmetleri teşekküre değer bulun-duğu ve ona yapılan suçlamalar yüzbaşının kişisel emellerine boyun eymediğinden ve Kü-çük Aslan çetesi tarafından yapılp Yahya Kaptana yıkılmak istenilen suçların oluşmasın-dan ve buna kalkışanlara sahip çıkılmasından üzüntü belirtilerek yüzbaşıya sert uyarılarda bulunmasından ileri geldiği bilgimize sunulur.

(Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin)

Birinci Tümen ve Bolu Bölgesi Komutanı Rüştü

Efendiler, bu malûmatın vürudundan evvel, şöyle bir havadis verdiler: "Yahya Kaptan Tavşancılda tahtı muhasaraya alındı. Bunu yapan İstanbuldan gelen bir küt'ai askerîyedir."

Bu havadis üzerine, İzmitte Fırka Kumandanlığından, 7 Kânunusani 1336 tarihli şifre ile, makina başında istizahı keyfiyet etik ve havadis doğru ise, "İstanbuldan geldiği bildirilen küt'a kumandanına, mumaileyhin -Yahya Kaptan-ın bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabî bulunduğunu ve hiçbir suretle Yahya Kaptanın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızı bildiriniz" dedik (Ves, 206).

Efendiler, 7 Kânunusani 1336 da yazılıp 8 de aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri; İzmitten, Birinci Fırka Kumandan Vekili imzasile Fevzi Beydendir. Müfadi şudur: "Bu gece, iki bin kişilik bir kuvvet, Tavşancıla çıkarak Kuvayi Millîye Kumandanı Yahya Beyi muhasara etmişlerdir. Yapılacak muamelenin iş'arı maruzdur."

Diğer telgrafname, Düzcede bulunan asıl fırka kumandanından geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı malûmatı bildiriyordu (Ves. 207).

Fırka Kumandan Vekili Fevzi Beyin, 7 Kânunusani 1336 tarihli istizahımıza verdiği 7/8 Kânunusani 1336 tarihli cevabında, Yahya Kaptanın henüz ele geçmediği, Kuvayi Millîye ile gelen müfreze arasında bir musademe ihtimali olduğu ve gelen müfreze kumandanına emrimizi bildireceği iş'ar ediliyordu (Ves. 208).

Efendiler, o tarihte, meb'us olarak İstanbulda bulunan Yaverim Cevat Beyden, 10 Kânunusani 1336 da şöyle bir telgraf geldi:

K.O. 20 Kumandanlığına

Harbiye, 10/11/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

6/1/1336 gecesi sabaha karşı Umum Jandarma Kumandan Muavini Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört zabıt, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında İstanbul Muhafız Alayından doksanefer, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Herekeye vâsıl olmuş ve alessabah Herekeye çıkan müfreze derhal Tavşancılı kuşatmış ve muhtelif haneler basılmıştır. Gelen heyet, köy heyeti ihtiyarîyesini tophiyarak haini vatan olan Yahyayı, ya teslim veya nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancılı insanlarla beraber yakacaklarını ifade ederler. Heyeti ihtiyarîye, iki gündenberi Yahya Kaptanın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini musırren ifade ettiler. Yahya, sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahyanın imhasından sonra Marmara havzasına sahip ve hâkim olan ve hergün İngilizler ve Fransızlar tarafından teslim edilen Rumların ve İstanbuldaki rüzâfânın pek büyük muvaffakiyete mazhar olacakları bedihidir ve Kuvayi Millîye namını taşımakta olan Yahyanın tenkili, İzmit, Adapazarı ve İstanbul havalisinde, düşmanlarımızın hesabına birçok fesat çetelerinin doğmasına da sebebiyet verecektir. Binaenaleyh, Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesile, Yahyanın tebdili nam ile bir evvelki maruzatım dairesinde serbestisinin temini için icap edenlere emir buyurulması müsterhamdır (Cevat).

Harbiye Nazırı Cemal

Bu telgrafın, Harbiye şifresile ve Cemal Paşa imzasile kapatılmış olması ve fakat muhteviyatında "Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesile Yahyanın halâsı" çaresinin temini fıkrası, câlibi nazarı dikkattir. Demek ki, Cemal Paşa, Cevat Beyin telgrafının, okumaya lüzum görmeden, kendi şifresile ve imzası tahtında çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü, bir defa Yahyayı takip ettiren Cemal Paşadır. Bundan başka temini serbestisi için kendi delâletlerinin tarafından emrolunmasını, kendi malûmatı tahtında, elbette yazdırmazlardı.

Efendiler, bu bilgilerin ulaşmasından evvel, şöyle bir haber verdiler: "Yahya Kaptan Tavşancılda kuşatıldı. Bunu yapan İstanbuldan gelen bir askerî birliktir."

Bu haber üzerine, İzmitte Tümen Komutanlığından, 7 Ocak 1920 tarihli şifre ile, makina başında durumu sorduk ve haber doğru ise, "İstanbuldan geldiği bildirilen birlik komutanına, onun -Yahya Kaptanın- bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve suçu varsa tarafımızdan gereğinin yapılması doğal bulunduğunu ve hiçbir türlü Yahya Kaptanın kuşatılmasına ve tutuklanmasına razı olmadığımızı bildiriniz" dedik (Belge 206).

Efendiler, 7 Ocak 1920 de yazılıp 8 de aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri; İzmitten, Birinci Tümen Komutan Vekili imzasile Fevzi Beydendir. Bildirdiği şudur: "Bu gece, iki bin kişilik bir kuvvet, Tavşancıla çıkarak Ulusal Güçler Komutanı Yahya Beyi kuşatmışlardır. Yapılacak işin bildirilmesini rica ederim."

Öbür telgraf; Düzcede bulunan asıl tümen komutanından geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekillikinden aldığı aynı bilgiyi veriyordu (Belge 207).

Tümen Komutan Vekili Fevzi Beyin, 7 Ocak 1920 tarihli sorumuza verdiği 7/8 Ocak 1920 tarihli yanıtında, Yahya Kaptanın daha ele geçmediği, Ulusal Güçlerle gelen birlik arasında bir çatışma olasılığı bulunduğu ve gelen birliğin komutanına emrimizi bildireceği haber veriliyordu (Belge 208).

Efendiler, o tarihte, meb'us olarak İstanbulda bulunan Yaverim Cevat Beyden, 10 Ocak 1920 de şöyle bir telgraf geldi:

K.O. 20 Komutanlığına

Harbiye, 10/11/1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

6/1/1920 gecesi sabaha karşı Jandarma Genel Komutan Yardımcısı Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Komutanı Nazmi Bey komutasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi komutasında İstanbul Muhafız Alayından doksanefer, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Herekeye varmış ve sabah erkenden Herekeye çıkan birlik hemen Tavşancılı kuşatmış ve birçok ev basılmıştır. Gelenler, köy ihtiyar heyetini toplayarak vatan haini olan Yahyayı, teslim etmezler ya da nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancılı insanlarla birlikte yakacaklarını bildirdiler. İhtiyar Heyeti, iki gündenberi Yahya Kaptanın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini ısrarla söylediler. Yahya, sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahyanın ortadan kaldırılmasından sonra Marmara bölgesini elinde tutan ve bölgede üstün durumda olan ve hergün İngilizler ve Fransızlar tarafından silâhlandırılan Rumların ve İstanbuldaki rezillerin pek büyük başarı kazanacakları açıkça bellidir ve Ulusal Güçler adını taşımakta olan Yahyanın öldürülmesi, İzmit, Adapazarı ve İstanbul dolaylarında, düşmanlarımız hesabına birçok karıştırıcı çetenin doğmasına da neden olacaktır. Bununla birlikte, Cemal Paşa Hazretlerinin işe el atmasıyla, Yahyanın ad değiştirerek bir evvelki bildirimde sunduğum gibi serbest bırakılmasının sağlanması için gerekenlere emir verilmesi rica olunur (Cevat).

Savaşışleri Bakanı Cemal

Bu telgrafın, Savaşışleri Bakanlığı şifresile ve Cemal Paşa imzasile kapatılmış olması ve fakat içinde "Cemal Paşa Hazretlerinin işe el atmasıyla Yahyanın kurtarılması" çaresinin sağlanması kısmı, dikkat çekicidir. Demek ki, Cemal paşa, Cevat Beyin telgrafının okumaya gerek görmeden, kendi şifresile ve imzası altında çekilmesine izin vermiştir. Çünkü, bir defa Yahyayı izlettiren Cemal Paşadır. Bundan başka serbest bırakılmasına kendisinin aracı olması için tarafımızdan emir verilmesini, kendi bilgisi altında, elbette yazdırmazdı.

İzmitte, Fırka Kumandan Vekilinden gelen 9 ve 10 Kânunusani 1336 tarihli iki telgrafname ile, mesmuata atfen, iki musademededen sonra, Yahya Kaptanın, meyyiten istisal olunduğu bildirildi (Ves. 209).

11 Kânunusani 1336 da Fırka Kumandan Vekilinden, İstanbuldan gelen müfreze kumandanına, tarafımızdan tebligatta bulunup bulunmadığını sordum (Ves. 210). Üç gün sonra 14 Kânunusani 1336 tarihli raporunda, Fırka Kumandan Vekili, şu malûmatı verdi: "Bizzat icra ettiğim tahkikattan.. musademe olmadı ve yalnız, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy haricinde aleti câriha ile katledilmiştir. Kafatasının olmaması bunu müeyyittir." (Ves. 211).

Efendiler, bu meş'um haber üzerine, İstanbuldaki teşkilâtımıza, 20 Kânunusani 1336 tarihinde, Miralay Şevket Bey vasıtasile şu telgrafi yazdık:

Yahya Kaptanın tenkiline lüzum gösteren esbap ile teslim olunduktan sonra kasten şehit edildiği anlaşılma katline kimlerin dahlî tesiri olduğunun, Dersaadetten müracaat eden müdeaddit fedakâr arkadaşlara izahat verilmeğe üzere, sürati iş'arı rica olunur Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Eski bir iş'arımıza cevap olmak üzere, İstanbuldan, 20 Kânunusani 1336 da yazılıp bir gün sonra vâsıl olan telgraf da şu idi:

Beşiktaş, 20/1/1336

Ankara: K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

C: 17/1/1336

1 - Mahalli vak'ada bulunan şayanı itimat bir zâatın ifadesine nazaran Yahya Kaptan yakalanıp köy haricinde bulunan karakol mahalline götürülürken civardan on kadar şakinin karakol üzerine ateş etmesi üzerine firara teşebbüs etmiş ve bu esnada katlolumuştur. Maamafih iyi bir tahkikat yapılması hususunda hükûmet nezdinde teşebbüsatta bulunuldu.

2 - Yahya Kaptanın Kuvayi Milliye namına pek çok fenalıklar yaptığı tevatür derecesine vardı gibi resmi ve hususi yapılan tahkikat da bunu teyit ettiği cihetle hükûmet, takibata karar vermiş, fakat, Heyetimizce merhumun muvakkaten ihtifa ederek Kuvayi Milliye işlerine karışmaması ve fenalığa cür'et etmemesi, yanında bulunan firarî asker ve jandarmaları iade etmeleri şartı ile, takibat yapılmaması arzu edilmiş lâzım gelenler nezdinde teşebbüsât yapılmakla beraber Gebze'ye de memuru mahsus gönderilmişti. Bu esnada hükûmet gizlice birdenbire asker sevk etmiş ve sırf Yahya Kaptanı derdest etmek istediğini ilân ederek maruz hal vukua gelmiştir Efendim. (Vasıf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

Efendiler, "köy haricindeki karakola götürülürken, civardan ateş edilmiş? Firar ara teşebbüs etmiş bu esnada katledilmiş?!" Bu tabirin, bu gibi suikastlerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için, çok safdil olmak lâzımdır.

Yahya Kaptanı imha etmek için, beraber çalıştıkları ve karar verdikleri hükûmetin, gizlice, birdenbire emrivaki yapıvermiş olduğu hakkındaki ifade de, şayanı dikkattir. İstanbulda, jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayından zabıt, asker tefrik olunuyor... İstanbulda vaziyete hâkim olduğunu iddia eden teşkilât rüesamız haberdar olamıyor.

Kara Vasıf Beyin bu telgrafına cevap olmak üzere vukubulan istizahımız şudur:

Şifre

Ankara, 22/1/1336

Dersaadette: Çanakkale Mevkii Müstahkem kumandanı Şevket Beye

Yahya Kaptanın katli meselesini ciddi surette takip eden ve hesabını isteyen bilhassa İstan-

bulda, Tümen Komutan Vekilinden gelen 9 ve 10 Ocak 1920 tarihli iki telgraf ile, duyulanlara dayanılarak, iki çatışmadan sonra, Yahya Kaptanın, öldürülerek ele geçirildiği bildirildi (Belge 209).

11 Ocak 1920 de, Tümen Komutan Vekilinden, İstanbuldan gelen birlik komutanına, benim tarafımdan bildiri yapılmış olup olmadığını sordum (Belge 210). Üç gün sonra 14 Ocak 1920 tarihli raporunda, Tümen Komutan Vekili, şu bilgiyi verdi: "Kendi yaptığım soruşturmada çatışma olmadığı ve sadece, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy dışında kesici aletle öldürülmüştür. Kafatasının olmaması bunu doğrulamaktadır." (Belge 211).

Efendiler, bu uğursuz haber üzerine, İstanbuldaki örgütümüze, 20 Ocak 1920 tarihinde, Albay Şevket Bey kanalıyla şu telgrafi yazdık:

Yahya Kaptanın öldürülmesine gereklilik gösteren nedenlerle teslim olduktan sonra bilerek şehit edildiği anlaşılma katline kimlerin eli ve etkisi olduğunun, İstanbuldan baş vuran çok sayıda özverili arkadaşlara bilgi verilmek üzere, tezelden bildirilmesi rica olunur Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Eski bir yazımıza karşılık olmak üzere, İstanbuldan, 20 Ocak 1920 de yazılıp bir gün sonra gelen telgraf da şu idi:

Beşiktaş, 20/1/1920

Ankara: K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

K: 17/1/1920

1 - Olay yerinde bulunan inanılır birinin söylediğine göre Yahya Kaptan yakalanıp köy dışında bulunan karakol yerine götürülürken yakın bir yerden on kadar haydutun karakol üzerine ateş etmesi üzerine kaçmaya çalışmış ve bu sırada öldürülmüştür. Bununla birlikte iyi bir soruşturma yapılması için hükûmete başvuruldu.

2 - Yahya Kaptanın Ulusal Güçler adına pek çok fenalıklar yaptığı yaygın olarak söylendiği gibi resmi ve özel olarak yapılan soruşturma da bunu doğruladığından hükûmet, kovuşturmayla karar vermiş, fakat, kurulumuzca onun geçici olarak gizlenerek Ulusal Güçlerin işlerine karışmaması ve fenalığa kalkışmaması, yanında bulunan kaçak asker ve jandarmaları geri vermesi koşuluyla, kovuşturma yapılmaması istenmiş ve gerekenlere başvuru yapılmakla beraber Gebze'ye de özel görevli gönderilmişti. Bu sırada hükûmet gizlice birdenbire asker göndermiş ve yalnız Yahya Kaptanı yakalamak istediğini ilân etmiş ve bildirilen durum meydana gelmiştir Efendim. (Vasıf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

Efendiler, "köy dışındaki karakola götürülürken etraftan ateş edilmiş? Kaçmaya kalkışmış, bu sırada öldürülmüş?" bu söylenilenin, bu gibi suikastlerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için, çok bön olmak gerekir.

Yahya Kaptanı yok etmek için, birlikte çalıştıkları ve karar verdikleri hükûmetin, gizlice, birdenbire olup bitti yapıvermiş olduğu hakkındaki söz de, dikkat çekicidir. İstanbulda, jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayından subay, er ayrılıyor İstanbulda duruma egemen olduğunu iddia eden örgüt başkanlarımız bunu öğrenemiyorlar.

Kara Vasıf Beyin bu telgrafına karşılık olmak üzere gönderdiğimiz soru şudur:

Şifre

Ankara, 22/1/1920

İstanbulda: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Beye

Yahya Kaptanın öldürülmesi işini önemle izleyen ve hesabını soran özellikle İstanbulda pek

bulda pek çok kimseler vardır. Tayini hakikate medar olmak üzere tevatür derecesine vardı-
ğı bildirilen fenalıkların nelerden ibaret olduğunun süratî iş'arı rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, bu istizahımıza verilen cevabı da, tahammülünüze sığınarak ay-
nen arzedeceğim.

Ankarada: K.O. 20 K

Beşiktaş, 24/1/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

C: 22/1/1336

1- Yahya Kaptanın teslim olduktan sonra katlolunduğunu işittik. Tahkikat yapıyoruz.
Neticeyi arzedeceğiz.

2- Merhumun tenkiline sebep, hiçbir kimseyi dinlememesi, Kuvayi Millîye namına ale-
nî fecaat, şekavet yapması ve eşkiyayı evveldenberi ihfa etmesi veya gösterilen mahalle gitme-
si hakkında verilen emirleri dinlememesi üzerine, hükûmet, kendisine köylerden ve etraftan
müracaat edenlerin ısrarına dayanamıyarak kendiliğinden ve hatta heyetimizin haberi olma-
dan teşebbüsat yapmasıdır Efendim. (Vasf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket

Muhterem Efendiler, telgrafnamenin, ikinci maddesindeki, merhumun hiç
kimseyi dinlememesinin, tenkiline, katline sebep olarak gösterilmesi asla doğru
olamaz. Şehidi merhum, beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre
göre, hareket ediyordu. Başka bir makama veya eşhasa merbut olduğunu, onlar-
dan emir alması lüzumunu kendisine emretmemiştim. Bu sebeple, İstanbuldan
her önüne gelenden, Dahilîye Nâzırından, Jandarma Kumandanı hain Kemal
Paşadan verilen emirleri isga etmemesi, zaten matlubumuz idi. Kuvayi Millîye
namına, şekavet ve fecaat yapanın da kendisi olmayıp, Küçük Aslan çetesi gibi
maksadı mahsusu hainane ile teşkil edildikleri vesaika müsteniden anlaşılmış
olan çeteler olduğu ve Yahyanın bunların men'i şekavetlerine çalıştığı da, sözle-
rine itimat olunmak lâzımgelen zevatın tahkikatile sabit olmuş bir keyfiyettir.

Gebze Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi ile Gebze Kaymakamı Fevzi Beyin,
müşterek imzalarile, vak'ai müessifenin vukuundan evvel, makina başında vu-
kubulmuş olan bir müracaatı da zikretmeden geçemiyeceğim:

Gebze Kuvayi Millîye Kumandanı Yahya Bey hakkında bazı kesianın iftiralarile en ni-
hayet salı gecesi İstanbuldan erkân ve ümera kumandasında gelen iki bin kadar bir kuvvetle,
Tavşancılarda tahtı muhasaraya alındığı ve elyevm muhasara altında bulunduğu, şimdi ahali-
den aldığım malûmattan anlaşılmıştır. Böyle vatani için çalışan bir zâta karşı yapılan bu mu-
amelenin, pek haksız olduğu malûmu âli kumandanileridir. Miri mumaileyhin kurtarılması
hakkında ne gibi bir muamele yapılacağının emir ve iş'arını makina başında bekliyoruz.

Kaymakam Fevzi Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Hacı Ali

Efendiler, o tarihlerde, İzmit havalisinde, Kuvayi Millîye teşkilâtı ile uğra-
şan Meb'us Sırrı Beyin de, bu bapta iş'aratını aynen arz etmeme müsaadenizi
rica ederim:

K.O. 20 Kumandanlığına

İzmit, 11/1/1336

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Muhaberesi dört gün evvel olmuş olan Yahya
Kaptan meselesi, nihayet haber almış olacağınız veçhile, şهادetile neticelendi.

2- Yahya Kaptanın, İstanbul kapısında, müteazzıv bir mahiyette muhafazai mevcudiyeti
her halde Kuvayi Millîye karşı muarız bulunan zevatı, tethışten hâli kalmadığından iza-
lesi tasdim edilmiş bulunduğu şüphe yoktur.

3- İzalenin bu maksada mebnî tashihi, meseleyi mevzî mahiyetten çıkartmakta ve He-
yeti Temsilîyece teemmülünü vacip kılmaktadır.

çok kimseler vardır. Gerçeğin belirtilmesine yaramak üzere yaygın olarak söylendiği bildi-
rilen fenalıkların neler olduğunun tezelden bildirilmesi rica olunur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, bu sorumuza verilen karşılığı da, dinlemeye katlanacağınızı
umarak olduğu gibi bilginize sunacağım:

Ankarada: K.O. 20 K

Beşiktaş, 24/1/1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

K: 22/1/1920

1 - Yahya Kaptanın teslim olduktan sonra öldürüldüğünü işittik. Soruşturuyoruz. So-
nucu bildireceğiz.

2 - Onun öldürülmesine neden, hiçbir kimseyi dinlememesi, Ulusal Güçler adına açık-
ça kötülük, eşkiyalık yapması ve eşkiyayı ötedenberi saklaması veya gösterilen yere gitme-
si için verilen emirleri dinlememesi üzerine, hükûmet, kendisine köylerden ve etraftan baş-
vuranların directmelerine dayanamıyarak kendiliğinden ve kurulunuzun haberi bile olma-
dan işe girişmesidir Efendim. (Vasf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Miralay Şevket

Muhterem Efendiler, telgrafın, ikinci maddesindeki, onun hiç kimseyi
dinlememesinin, öldürülmesine, neden olarak gösterilmesi hiç doğru olamaz.
Rahmetli şehit, beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre,
hareket ediyordu. Başka bir makama veya kişilere bağlı olduğunu, onlardan
emir alması gerektiğini kendisine emretmemiştim. Bu nedenle, İstanbuldan
her önüne gelenden, İçişleri Bakanından, Jandarma Komutanı hain Kemal
Paşadan verilen emirleri dinlememesi, aslında istediğimiz şeydi. Ulusal Güç-
ler adına, eşkiyalık ve kötülük yapanın da kendisi olmayıp, Küçük Aslan çe-
tesi gibi haince özel bir amaçla kuruldukları belgelerden anlaşılmış olan çete-
ler olduğu ve Yahyanın bunları eşkiyalık yapmaktan önlemeye çalıştığı da,
sözlerine güvenilmek gereken kişilerin soruşturmalarıyla kanıtlanmıştır.

Gebze Hakları Savunma Kurulu Başkanı ile Gebze Kaymakamı Fevzi
Beyin, ortak imzalarile, üzücü olay daha olmadan, makina başında yapılmış
olan bir başvuruyu da bildirmeden geçemiyeceğim:

Gebze Ulusal Güçler Komutanı Yahya Bey hakkında bazılarının iftiralar ile en sonun-
da Salı gecesi İstanbuldan üst subaylar komutasında gelen iki bin kişilik kadar bir kuvvet-
le, Tavşancılarda kuşatıldığı sırada sarılmış bulunduğu, şimdi halktan aldığım bilgiden anlaşılmış-
tır. Vatani için çalışan böyle bir insana karşı yapılan bu işlemin, pek haksız olduğu yüce
komutanlığınızca bilinmektedir. Adı geçen kurtarılması için ne gibi bir işlem yapılacağı-
nın emirle bildirilmesini makina başında bekliyoruz.

Yarbay Fevzi Hakları Savunma Kurulu Başkanı Hacı Ali

Efendiler, o tarihlerde, İzmit dolaylarında, Ulusal Güçler örgütü ile uğra-
şan Meb'us Sırrı Beyin de, bu konuda bildirdiklerini olduğu gibi bilginize
sunmama izninizi rica ederim:

K.O. 20 Komutanlığına

İzmit, 11/1/1920

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Haberleşmesi dört gün evvel olmuş olan Yahya
Kaptan sorunu, sonunda haber almış olacağınız gibi, şehit olmasıyla sonuçlandı.

2 - Yahya Kaptanın, İstanbul kapısında, örgütüyle birlikte bulunmakta olması her hal-
de Ulusal Güçlere karşı olan kişileri, korkutmaktan uzak kalmadığından ortadan kaldırıl-
ması kararlaştırılmış olduğunda kuşku yoktur.

3 - Öldürme amacının böylece doğru bilinmesi, sorunu yöresel nitelikten çıkartmakta
ve Temsilci Kurulca düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

4- İzmit livası, eşkiya yüzünden bihuzur iken, yerinden kımıldamıyan ve maiyetinde hiçbir küt'aya emir vermiyen, yanındaki mahpushaneden on beş yirmi kişinin birden firar eylemesini hergün mesaili âdiye telâkki eden Alay Kumandanı Hikmet Bey, Yahyanın izalesi keyfiyetini ehemmiyetle telâkki ve aldığı jandarma kuvveti ile bizzat hareket etmiş ve nihayet Kuvayı Millîyeye mühim bir darbe vurmak suretile maksadına nail olmuş bulunuyor. Mabadi var. (Meb'us Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili Fevzi

K.O. 20 Kumandanlığına

5- Gebzede teşkil edilmiş bulunan Kuvayı Millîyenin başsız kalması, bundan sonra oralara dehşete ilka edecektir.

6- Buralarca bütün Kuvayı Millîyenin istinatgâhı bilinen Yahyanın, bu suretle imhası, efkâr umumîyeyi bihakkın teşviş etmiştir.

7- Yahyanın izalesi, Hükûmetin Kuvayı Millîyeye karşı badema alacağı mütevacizane vaziyete delil addedilmektedir.

8- Bu hareket ecnebilerce dahi bilâşek Kuvayı Millîyenin nazarı hükûmette kabili ihmal ve imha bir mahiyette görüldüğüne hükmedilecektir. Bu itibar ile tedabiri lâzime itihaz olunmalıdır. Mabadi var. (Meb'us Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili Fevzi

K.O. 20 Kumandanlığına

1- 68 numaralı şifreye zeyildir: Mabait. Vaziyeti teşevvüşten tahlis ve Gebze kuvasının hemen mutemet bir zâta tefvizi, tedbiri, itihaz olunmadığı takdirde, Üsküdar livası dahi dahil olduğu halde, bütün İzmit sancağında, ferdi vahidin Kuvayı Millîye taraftarlığı etmesine imkân bulunamayacağı kat' iyyen bilinmelidir.

2- Jandarma Alay Kumandanı Hikmet Beyin bilâifatei vakit kaldırılması elzemdir.

3- İzmit livasında Kuvayı Millîyenin kespi mevcudiyet edebilmesi, nizamiye hizmetinde bulunan Kaymakam Fevzi Beyin, jandarma kumandanı olmasına mütevakkıftır. Başka çare yoktur. Bunu ehemmiyetle arz ediyorum. (Meb'us Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili Fevzi

K.O. 20 Kumandanlığına

1- 79 numaralı şifreye zeyildir:

Kuvayı Millîyenin, Anadolu taraflarından, istiskal edilmekte olduğu hakkında, devam eden şayiât, hâdisei elime üzerine muhaliflere daha ziyade kuvvetbahş olduğundan, miknet ve zindeginin zıyaa uğramadığını gösterecek filî bir tedbir itihazı elzemdir.

2- Ali Fuat Paşa Hazretlerinin buraya kadar teşriflerini lüzumlu görmekteyim.

3- İzmit livasına, ehemmiyet verilmesini ve ehemmiyet verildiğini gösterecek filî tedbirler itihazı lüzumunu, tekrar için mecburiyet görüyorum. (Meb'us Sırrı)

Fırka 1 Kumandan Vekili Fevzi

O tarihte, İstanbulda bulunan Rauf Bey de, şu mektubu gönderdi:

İstanbul, 19/2/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yahya Kaptanın teslim olduktan sonra itlaf edildiği, buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa müracaat edilmiş fethimeyet ameliyatı da yapılmıştır. Takibatı kanunîyeyi hükûmet, eline almıştır Efendim. Arzı tazimat eyleriz.

Hüseyin Rauf

Efendiler, Yahya Kaptanın katledildiğine şüphe kalmamıştı. Bu hakikat, bilindikten sonra, katil olan hükûmetin, takibatı kanunîyeyi eline almış olması, cinayet faillerinin meydana çıkmayacağına delil değil miydi? Fakat, Efendiler; zaman, her şeyin, her hakikatin, tarihin samimî sinesinde mütaleasını zâmindir.

4 - İzmit sancağı, eşkiya yüzünden huzursuz iken, yerinden kımıldamıyan ve emrindeki hiçbir birliğe emir vermiyen, yanındaki tutuklu evinden on beş yirmi kişinin birden kaçmasını hergün olağan işlerden sayan Alay Komutanı Hikmet Bey, Yahyanın yok edilmesi işini önemli sayarak ve aldığı jandarma kuvveti ile kendisi gitmiş ve sonunda Ulusal Güce önemli bir darbe vurmak suretile amacına ulaşmış bulunuyor. Arkası var. (Meb'us Sırrı)

Tümen 1 Komutan Vekili Fevzi

K.O. 20 Komutanlığına

5 - Gebzede oluşturulmuş bulunan Ulusal Güçlerin başsız kalması, bundan sonra oralara korku salacaktır.

6 - Buralarca bütün Ulusal Güçlerin dayanağı olarak bilinen Yahyanın, böylece öldürülmesi, kamu oyunu gerçekten karıştırmıştır.

7 - Yahyanın ortadan kaldırılması, hükûmetin Ulusal Güçlere karşı bundan böyle alacağı saldırgan duruma kanıt sayılmaktadır.

8 - Bu davranış yabancıları kuşkusuz Ulusal Gücün hükûmetin gözünde hoşlanabilecek ve yokedilebilecek nitelikte görüldüğü yargısına varıracaktır. Bu bakımdan gerekli önlemler alınmalıdır. Arkası var. (Meb'us Sırrı)

Tümen 1 Komutan Vekili Fevzi

K.O. 20 Komutanlığına

1 - 68 numaralı şifreye ektir: Devam. Durum karışıklıktan kurtarılamaz ve Gebze kuvvetlerinin hemen güvenilir birisine verilmesi önlemi, alınmazsa, Üsküdar sancağıyla birlikte, bütün İzmit sancağında, birtek kişinin bile Ulusal Güçlerden yana çıkmasına olanak bulunamayacağı kesinlikle bilinmelidir.

2 - Jandarma Alay Komutanı Hikmet Beyin vakit kaybetmeden kaldırılması çok gereklidir.

3 - İzmit sancağında Ulusal Gücün varlık gösterebilmesi, ordu hizmetinde bulunan Yarbay Fevzi Beyin, jandarma komutanı olmasına bağlıdır. Başka çare yoktur. Bunu önemle bilginize sunuyorum. (Meb'us Sırrı)

Tümen 1 Komutan Vekili Fevzi

K.O. 20 Komutanlığına

1 - 79 sayılı şifreye ektir:

Ulusal Güçlerin, Anadoluca horlanmakta olduğu yolunda süren söylentiler, acıklı olay üzerine muhaliflere daha da kuvvet verdiğinden, erkin ve canlılığını yitirilmediğini gösterecek etkin bir önlem alınması çok gereklidir.

2 - Ali Fuat Paşa Hazretlerinin buraya kadar gelmelerini gerekli görmekteyim.

3 - İzmit sancağına önem verilmesini ve önem verildiğini gösterecek etkin önlemler almak gereğini, yinelemeyi zorunlu sayıyorum. (Meb'us Sırrı)

Tümen 1 Komutan Vekili Fevzi

O tarihte, İstanbulda bulunan Rauf Bey de, şu mektubu gönderdi:

İstanbul, 19/2/1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yahya Kaptanın teslim olduktan sonra öldürüldüğü, buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa başvurulmuş otopsi de yapılmıştır. Yasal kovuşturma işini hükûmet, eline almıştır Efendim. Saygılar sunarız.

Hüseyin Rauf

Efendiler, Yahya Kaptanın öldürüldüğüne kuşku kalmamıştı. Bu gerçek, bilindikten sonra, katil olan hükûmetin, yasal kovuşturmayı eline almış olması, cinyeti işleyenlerin meydana çıkmayacağına kanıt değil miydi? Fakat, Efendiler; zaman, her şeyin, her gerçeğin, tarihin gerçekçi bağrında inceleneceğine kefilidir.

*Vicdan
ödevlerim-
den biri*

*Vicdanî va-
zifelerim-
den biri*

Muhterem Efendiler, hükûmeti ve İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasını, böyle çirkin bir cinayetin irtikâp olunmasına delâlete saik olan esbap ve müessiratin, tetkikinin cidden şayanı ibret netayice müncer olacağına kani bulunduğum cihetledir ki, zâhiren, ehemmiyetsiz gibi görülebilecek olan bir vak'ayı delâile ve vesaika istinat ettirerek izah ettim. Bu izahatımla enzârı millete vazîh bir zemini tetkik husulüne yardım edebildiysem vicdanî vazifelerimden birini yapmış olduğuma kani ve müsterih olacağım.

Efendiler, bu hâdiseyi mütalea ederken, iki noktayı nazarı dikkatte tutmak, faydalı olur! O noktalardan:

Birincisi; Sait Mollanın mensup olduğu teşkilâtı hafiye ve Gebze, Kartal havalisinde tamamen bu teşkilâta mensup eşhas ve çetelerin rolü ve bu rolü, bizim adamlarımıza ve teşkilâtımıza atfetmekte ve vatanperver yaşayan zevatı iğfal ve iknada gösterilen meharet ve muvaffakiyet.

İkincisi; İstanbul teşkilâtımızın rüesası ki bize, Heyeti Temsilîyeye tâbi ve onun talimatı ve iş'arâtı dairesinde hareketle mükellef bulunuyorlardı ve ancak, bu mükellefiyeti, samimî ifa etmekle istikameti umumîyede isabetle yürümenin ağırlığı ihtimal olacağını kabul eylemeleri icab ederdi. Halbuki, bu zevat, kendi akıl ve tedbirlerini, Heyeti Temsilîyenin ikazları karşısında, yüksek görmekten fariğ olamamışlar ve istiklâlî hareketlerine mümanaat olunmasını, izzetinefis meselesi yaparak, asabileşmişler ve bu hissi sakîm tahtı tesirinde, iğfal olunmaya kadar varmışlardır (Ves. 212).

Şimdi Efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanları, cidden dilhûn eden bir telgrafı daha nazargâhı rikkatinize vaz ederek, bu meseleye dair beyanatıma hitam vereceğim:

4960

İstanbul, 14/1/1336

Ankarada: Kuvayi Millîye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zevcim Yahya Kaptan, mahza Zâtı Sâmilere olan münasebeti dolayısıyla, bir cürmü kanunîsi olmaksızın, arzı teslimiyet ettiği halde, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Mülâzimievvel Abdurrahman Efendiler tarafından alçakçasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl ahalisi, vak'anın şahididir. İhkakı hak için Adliye ve Dahiliye Nezaretlerine müracat edildi. İki nefer yetim ile perişan bir halde bulunuyoruz. Bu bapta teşebbüsât ve muaveneti sâmilere muntazırız ferman.

Karagümrükte Keçecilerde Karabaş Mahallesinde

19 numaralı hanede sakin Yahya Kaptan zevcesi Şevket Hanım

Efendiler, Yahya Kaptan meselesine, 20 Teşrinisani 1335 tarihinde temas ettik. Birçok mesafe ve zaman kat'etmek suretile, vak'anın izahını ikmal etmek zaruretinde kaldık. Şimdi, müsaade buyursanız, tekrar, bıraktığımız tarihe avdet ederek, vakayı takip edelim.

Ankara-Eskişehir şimendiferinin işletilmesine İtilâf Devletleri tarafından mümanaat edilmişti. Bu hattın işletilmesi için, Düveli İtilâfiye mümessilleri nezdinde, şedit bir surette protesto edilmesi, 21 Teşrinievvel 1335 de Ankara Heyeti Merkeziyesine bildirildi.

Adana teşkilâtı müteşebbislerinin, Niğdeye veya Kayseriye gelerek, bizimle temasta bulunmak suretile idamei faaliyetleri temin edildi.

Aydın cephelerinde, vaziyet hergün kespi nezaket ve ciddiyet peyda etmekte olduğundan, Salih Paşa ile, Amasyada kararlaştırdığımız veçhile, Donanma Cemiyetinin dört yüz bin lirasının bu cephelerin ihtiyacatına tahsis edilmesini Harbiye Nâzırına yazdık. Bu cephedeki mücahidine, esliha, cephanesini ve cep-

Muhterem Efendiler, hükûmeti ve İstanbuldaki örgütlerimiz başkanlarını, böyle çirkin bir cinayetin işlenmesine aracılık etmeye sürükleyen nedenlerin ve etmenlerin, incelenmesinden gerçekten ibret alınması gereken sonuçlar elde edileceğine inandığımdandır ki, dıştan bakılınca, önemsiz gibi görülebilecek olan bir olayı kanıtlara ve belgelere dayanarak açıkladım. Bu açıklamalarımı ulusun gözünde belirgin bir inceleme alanı oluşmasına yardım edebildiysem vicdan ödevlerimden birini yapmış olduğuma inanacak ve gönül rahatlığına kavuşacağım.

Efendiler, bu olayı incelerken, iki noktayı gözönünde tutmak, yararlı olur. O noktalardan:

Birincisi; Sait Mollanın üyesi bulunduğu gizli örgüt ve Gebze, Kartal dolaylarında hepsi bu örgütten olan kişi ve çetelerin rolü ve bu rolü, bizim adamlarımıza ve örgütlerimize atmakta ve yurtsever olarak yaşayan kişileri aldatmak ve kandırmakta gösterilen beceri ve başarı.

İkincisi; İstanbul örgütlerimizin başkanı ki bize, Temsilci Kurula bağlı ve onun direktif ve bildirilerine uygun iş görmekle yükümlü bulunuyorlardı ve ancak, bu yükümlülüğü, açık yürekle yerine getirmekle genel amaç yönünde uygun yürümenin çok olası bulunacağını kabul etmeleri gerekirdi. Oysa, bu kişiler, kendi akıl ve önlemlerini, Temsilci Kurulun uyarılarından, daha üstün görmekten vaz geçememişler ve davranış özgürlüklerine engel olunmasını, onur işi yaparak, sinirlenmişler ve bu yanlış duygunun etkisi altında aldatılmaya kadar varmışlardır. (Belge 212).

Şimdi Efendiler, vicdanı ve acıma duygusu olanlara, gerçekten kan ağlatan bir telgrafı daha, acılı gözleriniz önüne koyarak, bu konu üzerindeki sözlerimi bitiriyorum:

4960

İstanbul, 14/1/1920

Ankarada: Ulusal Güçler Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kocam Yahya Kaptan, salt sizinle olan ilişkileri dolayısıyla, yasal bir suçu olmaksızın, teslim olduğu halde, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Üsteğmen Abdurrahman Efendiler tarafından alçakça şehit edildi. Bütün Tavşancıl halkı, olayın tanığıdır. Hak aramak için Adalet ve İçişleri Bakanlıklarına başvuruldu. İki tane yetim ile perişan bir halde bulunuyoruz. Bu iş için girişim ve yardımlarınızı bekleriz. Emir sizindir.

Karagümrükte Keçecilerde Karabaş Mahallesinde

19 numaralı evde oturur Yahya Kaptanın karısı Şevket Hanım

Efendiler, Yahya Kaptan meselesine, 20 Kasım 1919 gününe ilişkin olaylar sırasında değindik. Yer ve zaman bakımından çok uzaklaşmak, olayın açıklamasını tamamlamak zorunda kaldık. Şimdi, izin vererseniz, yeniden, bıraktığımız tarihe dönerek, olayları izleyelim.

Ankara - Eskişehir demiryolunun işletilmesine İtilâf Devletlerince engel olunmuştu. Bu hattın işletilmesi için, İtilâf Devletlerinin temsilcilerine, sert bir surette protesto gönderilmesi, 21 Ekim 1919 da Ankara Merkez Kuruluna bildirildi.

Adana örgütü girişimcilerinin, Niğdeye ya da Kayseriye gelerek, bizimle ilişki içinde çalışmalarını sürdürmeleri sağlandı.

Aydın cephelerinde, durum hergün zorlaşmakta ve ciddileşmekte olduğundan, Salih Paşa ile, Amasyada kararlaştırdığımız gibi, Donanma derneğinin dört yüz bin lirasının bu cephelerin gereksinimlerine ayrılıp verilmesini Savaşışleri

1335 Sonbaharında karşılaştığımız diğer bazı vakayı

1919 Sonbaharında karşılaştığımız bazı olaylar

henin makinalı tüfek ve topçu kıtaatle takviyesini, Konyada On İkinci Kolordu Kumandanından rica ettik.

Efendiler, Fransızlar, Bandırma-Soma şimendifer hattının murakabesi behanesile, Bandırmaya bir müfreze çıkarmışlardı. Asayiş mükemmel olan Bandırmaya, asker ikamesine hakları olmadığı bedihî idi.

Bu noktaya, 24 Teşrinisani 1335 de On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Fırka Kumandanlarının nazarı dikkatini celbettik.

Ecnebî zabitleri, Aydın cephelelerinde dolaşarak, propaganda yapıyorlar ve vaziyeti anlıyorlardı. Bu gibi zabitlerin cephede kıtaat ile temasına kat'iyen meydan verilmemesini ve resmî müracaatlerinin hükûmete, eğer Kuvayi Milliye'ye ait bir söyleyecekleri olursa heyeti merkeziyelerimiz vasıtasile bize, müracaatleri lüzumunun kendilerine tebliği ve propaganda yapanları olursa, tahtelhıfız mıntakadan ihraçları ve mecburiyeti kat'ie hâsıl olursa, cephede görülecek İtilâf askerlerine de silâh istimal edilmesi, cepheye bildirildi.

Efendiler, biz, İzmir ahalisinin de fîilen intihaba iştirakini temin etmek istiyorduk ve o yolda muhtelif vesaitle maksadımızı iblâğ ediyorduk. Fakat, Yunanlılar, bittabi mâni oluyorlardı.

29 Teşrinisani 1335 tarihinde, bu hususu, Düveli İtilâfiye mümessilleri ve bitaraf sefaretler nezdinde protesto ettik ve bundan, İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüri bulunan Etem Beye yazarak İzmir ahalisini de haberdar etmek istedik.

Efendiler, ihtimal birçoklarınızın hatırladadır. İşgal zamanında, Adanada, Ferda namında, Kuvayi Milliye aleyhinde, bir ecnebî gazetesi intişar ediyordu. Bu gazete, mahza, Anadolu efkârı millîyesini iğfal ve ızlâl maksadile ve bizim aleyhimizde, hezeyanlarla mâli sütunlara malik idi. Bittabi, bu gazetenin dahil girmesine mümanaat ettik.

Fakat, bu gazetenin, memlekette okunmasını elbette faydalı gören, Ali Rıza Paşa Kabineminin Dahiliye Nâzırı ve Cemal Paşanın mükerreren tezkiye eylediği Damat Şerif Paşa, Ferda gazetesinin, bu zehirli paçavranın serbestîi duhulüne mümanaat olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Şerif Paşanın arkadaşı Cemal Paşanın, 3 Kânunuevvel 1335 de nazarı dikkatini celbe lüzum gördük.

*
* *

Efendiler, Meclisi Meb'usanın İstanbulda toplanmasına mâni olamamak zarureti üzerine, İstanbulda içtima edecek mecliste, "vatanın tamamisini, devlet ve milletin istiklâlini, teminden ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttetik ve azimkâr bir grup vücuda getirmeyi" yegâne çare olarak mütalea ettik. Bunun temini için, malûmunuz olduğu veçhile, 18 Teşrinisani 1335 tarihli talimat ve tamimde, meb'usaların muayyen mahallerde grup, grup içtima ederek, müdavelei efkâr edecekleri mühim noktalardan biri olarak bu meseleyi kaydetmiştik.

Aynı tarihte, düşündük ki, bu grubun teşkilini temin için her livadan birer meb'usu Eskişehir'e davet edelim. Eskişehir üzerinden şimendiferle İstanbul'a gi-

Bakanına yazdık. Bu cephedeki çatışanlara, silâh, cephe verilmesi ve cephenin makinalı tüfek ve topçu birlikleriyle kuvvetlendirilmesini, Konyada On İkinci Kolordu Komutanından rica ettik.

Efendiler, Fransızlar, Bandırma - Soma demiryolunun denetimi bahanesiyle, Bandırmaya bir askerî birlik çıkarmışlardı. İç güvenliği mükemmel olan Bandırmaya, asker çıkarmaya hakları olmadığı açıkça belliydi.

Bu noktaya, 24 Kasım 1919 da On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Tümen Komutanlarının dikkatini çektik. Yabancı subaylar, Aydın cephelelerinde dolaşarak, propaganda yapıyorlar ve durumu öğreniyorlardı. Bu gibi subayların cephede askerî birliklerle ilişki kurmalarına kesinlikle meydan verilmemesini ve resmî başvuruların hükûmete, eğer Ulusal Güçlere ait bir söyleyecekleri olursa merkez kurullarımız aracılığıyla bize, başvurmaları gerektiğini kendilerine tebliği ve propaganda yapanları olursa, gözaltına alınarak bölgeden çıkarılmaları ve kesin zorunluk olursa, cephede görülecek İtilâf askerlerine karşı da silâh kullanılması, cepheye bildirildi.

Efendiler, biz, İzmir halkının da gerçekten seçimlere katılmasını sağlamak istiyorduk ve o yolda çeşitli vasıtalarla amacımızı duyuruyorduk. Fakat, Yunanlılar, elbette engel oluyorlardı.

29 Ekim 1919 tarihinde, bu durumu. İtilâf devletleri temsilcilerine ve yansız elçiliklere protesto ettik ve İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüri bulunan Etem Beye yazarak İzmir halkına da bunu duyurmasını istedik.

Efendiler, belki birçoklarınız anımsarsınız. İşgal zamanında Adanada, Ferda adında, Ulusal Güçlere karşı bir yabancı gazetesi yayımlanıyordu. Bu gazete sütunlarını sadece, aldatmak ve yanlış yola sürüklemek amacıyla Anadolu'daki Ulusal düşünceleri kötüleyen saçmasapan sözlerle dolduruyordu. Elbette, bu gazetenin memleket içlerine girmesine engel olduk.

Fakat bu gazetenin, memlekette okunmasını elbette yararlı gören, Ali Rıza Paşa hükûmetinin İçişleri Bakanı ve Cemal Paşanın birçok kere akladığı Damat Şerif Paşa, Ferda gazetesinin, bu zehirli paçavranın memleket içlerine serbestçe girmesine engel olunmaması için emirler vermişti. Bu nedenle, Şerif Paşanın arkadaşı Cemal Paşanın, 3 Aralık 1919 da, dikkatini çekmeyi gerekli gördük.

*
* *

Efendiler, Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanmasına engel olamamak zorunluğu üzerine, İstanbulda toplanacak olan Mecliste, "ülkenin bütünlüğünü, devlet ve ulusun bağımsızlığını sağlama amacımızı korumak ve savunmak için birlik halinde ve kesin kararlı bir grup oluşturmayı" tek çare olarak düşündük. Bunun elde edilmesi için, bildiğiniz gibi, 18 Kasım 1919 tarihli direktif ve genelgede, meb'usaların belirli yerlerde grup, grup toplanarak, düşünce alışverişinde bulunacakları önemli noktalardan biri olarak bu konuyu ele almıştık.

Aynı tarihte düşündük ki, bu grubun oluşturulmasını sağlamak için her sancaktan birer meb'usu Eskişehir'e çağıralım. Eskişehir üzerinden demiryoluyla İstanbul'a gi-

Ankaraya
geliş

Ankaraya
geliş

decek meb'usları da, davet edeceğimiz meb'uslarla birleştirdim ve bizzat, Eskişehir giderek, umumi bir içtima yaparak, esaslı bir surette müdavelei efkâr edelim. Bu meyanda, İstanbulda, meb'usanın emniyetlerine müteallik tedabiri de, mevzuubahs etmek istiyorduk. Fakat, bundan sonra vereceğim izahatla, aynı içtimaı, Ankarada kalarak yapmayı tercih ettik. Daha bir ay kadar Sıvasta kaldıktan sonra nihayet Ankaraya hareket ettik.

Ankaraya muvasalatımızı, 27 Kânunuevvel 1335 tarihli, şu açık tebliğ ile tamim ettik:

Sıvasta Kayseri tarihiyle Ankaraya hareket eden Heyeti Temsilîye, bütün güzergâhında ve Ankarada, büyük milletimizin hâr ve samimî tezahüratı vatanperveranesi içinde, bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eseri vahdet ve azim, memleketimizin temini istikbali hakkındaki kanaatleri, lâyetezelzel bir surette tarsin edici mahiyettedir.

Şimdilik, Heyeti Temsilîye Merkezi, Ankaradadır. Takdimi hürmet eyleriz Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

2 Kânunusani 1336 tarihinde, cemiyet heyeti merkeziyelerine, Hacıbektaşta Çelebi Cemalettin Efendiye, Mülkide Hacı Musa Beye ayrıca bir tebliğde bulunduk.

Bu tebliğimizin metni ve tarzı tahriri, şöyle idi:

... Seyahatimizdeki müşahadat ve tetkikatımız, bizlere, Cenabı Haftızı Hakikînin inayeti rabbaniyesile tecellî eden millî birliğimizin müstenit olduğu teşkilâtı millîyenin taazzuv etmiş ve mukadderatı millet ve memleketi tahlis için, bihakkın şayanı istinat bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu, maaşşükran gösterdi.

Vaziyeti hariciye, bu millî azim ve vahdet sayesinde, Erzurum ve Sivas Kongresi esastı dairesinde, menafîi mülkü millete müsait bir şekle girmiştir.

Mukaddes vahdet ve azmü imanımıza istinaden mutalebatı meşruamızın temini gününe kadar, kemali sebat ile çalışılması ve bu beyanatımızdan, köylülere kadar, milletin dahi haberdar kılınması tamimen rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, Heyeti Temsilîye merkezinin, Ankaraya nakli fikri oldukça eski idi. Bu fikir, ilk mevzuubahs olduğu sıralarda, Kâzım Kara Bekir Paşadan vürut etmiş olan bir telgrafı aynen burada zikredeceğim:

Şifre

Erzurumdan, 3 Teşrinievvel 1335

K.O. 3 Kumandanlığına

Heyeti Temsilîyeye: Kuvayi Millîyeyi temsil eden, heyeti aliyenin, değil Ankaraya hatta Sivasın garbına bile geçmemesi fikrindeyim. Çünkü şarkî vilâyatın Kuvayi Millîyesini teşkil eden heyetin, bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu vilâyetlerin teşkilâtıslığını mucip olacağı gibi, şimdiye kadar pek meşru ve mantıkan idare edilmekte olan harekâtı millîyenin; ötedenberi daima herbir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca sabıkı misillü, bir yerde muhafazası için Heyeti Temsilîyenin Sıvasta garba geçmemesi mütaleasında bulunduğumu arzeylerim.

K.O. 15 K. Kâzım Kara Bekir

Böyle bir telgrafnamenin, aslı esası olamayacağına hükmetmek istedim. Fakat, ne çare ki, bu şifre telgrafname Erzurumdan, Sıvasta Üçüncü Kolorduya keşide edilmiştir. Şifre mahlûlünün altında (Açıldı. Fethi, 4/5 minh) yazı ve imzası olduğu halde de Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir.

gidecek meb'usları da, çağıracağımız meb'uslarla bir araya getirelim ve ben de, Eskişehir giderek, genel bir toplantı yapıp, işleri enine boyuna görüşelim. Bu arada, meb'usların İstanbuldaki güvenliklerine ilişkin önlemleri de, sözkonusu yapmak istiyorduk. Fakat, bundan sonra bildireceğim nedenlerle, o toplantıyı, Ankarada kalarak yapmayı yeğledik. Daha bir ay kadar Sıvasta kaldıktan sonra nihayet Ankaraya doğru yola çıktık.

Ankaraya vardığımızı, 27 Aralık 1919 tarihli, şu açık bildiri ile duyurduk:

Sıvasta Kayseri üzerinden Ankaraya doğru yola çıkan Temsilci Kurul, bütün yol boyunca ve Ankarada, büyük milletimizin sıcak ve içten yurtsever gösterileri içinde, bugün Ankaraya ulaştı. Milletimizin gösterdiği birlik ve kesin kararlılık, ülkemizin geleceğini güvence altına almak konusundaki, inancı sarsılmaz biçimde güçlendirecek niteliktedir.

Şimdilik, Temsilci Kurulun Merkezi, Ankaradadır. Saygılar sunarız Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

2 Ocak 1920 tarihinde, dernek merkez kurullarına Hacıbektaşta Çelebi Cemalettin Efendiye, Mutkide Hacı Musa Beye ayrıca bir bildiri yaptık. Bu bildirimizin metni ve yazılış biçimi, şöyle idi:

...Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimizin bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrının ilâhî yardımı ile gerçekleşen ulusal birliğimizin dayanağı olan Ulusal Örgütlerin şekillenmiş ve milletin kaderini ve memleketi kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç ve erk durumuna gelmiş olduğunu, göstermesine minnet duymaktayız.

Dış durum, bu ulusal kararlılık ve birlik sayesinde, Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkelere göre, ülke ve ulus çıkarlarına uygun biçime girmiştir. Kutsal birliğimize ve kararlılık imanımıza dayanan haklı isteklerimizin elde edileceği güne değin, hiç yılmadan çalışılması ve bu bildirimizin, köylülere varıncaya kadar, bütün ulusa duyurulması rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği

Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, Temsilci Kurul merkezinin, Ankaraya taşınması düşüncesi oldukça eski idi. Bu düşünce, ilk ortaya atıldığı sıralarda, Kâzım Kara Bekir Paşadan gelmiş olan bir telgrafı burada olduğu gibi bildireceğim:

Şifre

Erzurumdan, 3 Ekim 1919

K.O. 3 Komutanlığına

Temsilci Kurula: Ulusal Güçleri temsil eden, yüksek kurulun, değil Ankaraya hattâ Sivasın batısına bile geçmemesi düşüncesindeydim. Çünkü doğu illerinin ulusal gücü olan kurulun, bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illerin örgütsüz kalması sonucunu doğuracağı, şimdiye kadar yasalara ve akla pek uygun olarak yönetilen Millî Harekâtın; ötedenberi her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca eski gibi, bir yerde korunması için Temsilci Kurulun Sıvasta batıya geçmemesi düşüncesinde bulunduğumu bilgilerinize sunarım.

K.O. 15 K. Kâzım Kara Bekir

Böyle bir telgrafın, gerçek olamayacağı yargısına varmak istedim. Fakat, ne çare ki, bu şifre telgraf Erzurumdan, Sıvasta Üçüncü Kolorduya çekilmiştir. Açılan şifrenin altında (Açıldı. Açılışı 4/5 Ekim) yazı ve imzası ile de Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir.

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, davetimiz üzerine, Sıvasa geldikten ve birlikte müzakerede bulunduktan sonra şüphesiz bu telgrafname ile evvelce bildirdiği fikir ve mütealeasında isabet olmadığını görmüş, olacaktır. Fakat, bu fikir ve mütealeadaki isabetsizliği anlamak için, behemehal vicahen müdavelei efkârâ hiç te hacet olamayacağı bedihîyattandır. Bu fikir ve mütealeanın istinat ettirildiği sebeplere, en basit bir nazar atfetmek, onların butlanını anlamaya kâfi gelir zannederim.

Bir defa, Heyeti Temsilîyenin yalnız, şarkî vilâyatın kuvayi millîyesini teşkil veyahut temsil etmediği ve belki bütün memleketin -Anadolu ve Rumelinin- kuvayi millîyesini temsil eylediği çoktan malûm olmuş bulunmak lâzımdı. Bâhusus, bu nokta üzerinde günlerce devam eden telgraf başı münakaşaları olmuştu. Bir de, Heyeti Temsilîyenin, Sıvasta Ankaraya nakletmesi, şarkî vilâyetlerin teşkilâtsızlığını mucip olacak, bir sebep teşkil edemezdi. Heyeti Temsilîyenin, şarkî vilâyetlere Sıvasta telgrafla verdiği evamir ve talimatı, Ankaradan aynı suretle verebileceğine şüphe yoktu.

Fakat, Heyeti Temsilîyenin, şarkî vilâyetlerinden ziyade garp vilâyetlerine, İstanbul'a yakın bulunmasını istilzam eden ve haklı gösteren esbabı mantıkîye, elbette çok idi. Evvelâ; garp ve garbicenubî vilâyetlerimizden, filen düşman işgali altına alınmış olanlar vardı. Bu vilâyetlerimizi işgal eden düşman karşısında, esaslı müdafaa cepheleri teşkil ve onların esbabı tarsinini temin etmek lâzımdı. Halbuki şarkî vilâyetlerimizde, böyle feci bir vaziyet yok idi. Kat'î olarak karip bir tehlike fiiliye de, muhtemel görülmüyordu. Bait bir ihtimale göre, faraza şarktan Ermenilerin fiilî bir tecavüzü kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuvayi Millîye ile takviyesi mukarrer olan, kendilerinin tahtı kumandasında, On Beşinci Kolordu hazır bulunuyordu. Fakat, İzmir cephelerinde, muhtelif tarzı kumandalar, muhtelif mahiyette kuvvetler ve muhtelif ve mütenevvi, menfi menabiden muzır tesirler vardı. Adana işgaline karşı henüz cephe teşekkül edememişti.

Binaenaleyh, usul ve kaide şudur ki, vaziyeti umumîyeyi idare ve sevk mes'uliyetini deruhde edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki, bu takarrüp, vaziyeti umumîyeyi nazardan mehcur bırakacak derecede olmasın! Ankara bu şeraiti câmi bir nokta idi. Her halde cephelerle iştilal edeceğiz diye Balıkesire, Nazilliye veyahut Karahisara gitmiyorduk. Fakat, cephelere ve İstanbul'a şimendiferle merbut ve vaziyeti umumîyeyi idare noktai nazarından Sıvasta asla farkı olmayan Ankaraya gelecektik.

Meclisi Meb'usanın İstanbul'da toplanması zarurî görüldükten sonra ise, Ankaraya gelmek ne derece lüzumlu ve faydalı mütealea edilmek lâzım geldiğini izaha lüzum görmem.

Efendiler, Heyeti Temsilîyenin Ankaraya nakletmemesi için sebepler serdolanurken, bu meyanda, hele "ötedenberi daima her teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan" bahsedilmiş olmasına hiçbir mana veremedim. Filhakika, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi hareketimizi, hangi teşebbüsümüzü iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki ona göre hareket edelim!

Eğer, bu fikir ve mütealeayı tevlit eden: "İstanbul'da, amali millîyeye mutabık bir Ali Rıza Paşa hükûmeti vardır. Meclisi Meb'usan da, orada içtima ede-

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, çağırımız üzerine, Sıvasa geldikten ve birlikte görüştüktten sonra kuşkusuz bu telgraf ile evvelce bildirdiği düşünce ve görüşünün yerinde olmadığını kavramış, olacaktır. Fakat, bu düşünce ve görüşteki yanlıgıyı anlamak için, ille yüzyüze görüşmeye hiç te gereklilik olamayacağı apaçık bellidir. Bu düşünce ve görüşün dayandırıldığı nedenlere, şöylece bir göz atmak, onların yanlışlığını anlamaya yeter sanırım.

Bir defa, Temsilci Kurulun sade, doğu illerinin ulusal güçlerini oluşturmadığı ya da temsil etmediği ve belki bütün memleketin - Anadolu ve Rumelinin - ulusal güçlerini temsil ettiği çoktan bilinmiş olmak gerekti. Özellikle, bu nokta üzerinde, günlerce devam eden telgraf başı tartışmaları olmuştu. Bir de, Temsilci Kurulun, Sıvasta Ankaraya taşınması, doğu illerinin teşkilâtsız kalması sonucunu verecek, bir neden olamazdı. Temsilci Kurulun, doğu illerine Sıvasta telgrafla verdiği emirler ve direktifleri, Ankaradan da verebileceğine kuşku yoktu.

Fakat, Temsilci Kurulun, doğu illerinden çok batı illerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıkî nedenler, elbette çoktu. İlkın, batı ve güneybatı illerimizden, edimli olarak düşman işgali altına alınmış olanlar vardı. Bu illerimizi işgal eden düşman karşısında, sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların güçlendirilmesi nedenlerini sağlamak gerekmektedir. Oysa doğu illerimizde, böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir tehlike de olası görülmüyordu. Uzak bir olasılığa göre, söz gelimi doğudan Ermenilerin etken bir saldırısı kabul olunsaydı bile, onun karşısında Ulusal Güçlerle güçlendirilmesi kararlaştırılmış olan, kendisinin komutasında, On Beşinci Kolordu hazır bulunuyordu. Fakat İzmir cephelerinde değişik şekilde komutanlıklar, değişik nitelikde güçler ve değişik ve türlü türlü, olumsuz kaynaklardan zararlı etkiler vardı. Adana işgaline karşı cephe daha oluşmamıştı.

Şu halde, yol ve yöntem şudur ki, genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğunca yakın bulunur. Yeter ki, bu yakınlık, genel durumu gözden uzak bırakacak derecede olmasın. Ankara bu koşulları kapsayan bir nokta idi. Her halde cephelerle uğraşacağız diye Balıkesire, Nazilliye ya da Afyona gitmiyorduk. Fakat, cephelere ve İstanbul'a demiryoluyla bağlı ve genel durumu yönetmek açısından Sıvasta hiç farkı olmayan Ankaraya gelecektik.

Meb'uslar Meclisinin İstanbul'da toplanması zorunlu görüldükten sonra ise, Ankaraya gelmenin ne kadar gerekli ve yararlı sayılmak gerektiğini açıklamayı gerekli görmem.

Efendiler, Temsilci Kurulun Ankaraya taşınmaması için nedenler ileri sürülürken, bu arada, hele "ötedenberi her girişimimizi hep kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan" söz edilmiş olmasına hiçbir mana veremedim. Gerçekten, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi davranışımızı, hangi girişimimizi iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki ona göre davranalım.

Eğer, bu düşünce ve görüşü doğuran: "İstanbul'da, ulusal emellere uygun bir Ali Rıza Paşa hükûmeti vardır. Meb'uslar Meclisi de, orada toplanarak ulus ve

Genel durumu yönetmek ve yürütmek sorumluluğunu alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye olduğunca yakın bulunmalıdır

rek mukarreratı millet ve memleketi murakebeye başladıktan sonra, heyeti Temsiliyenin garp cepheleleriyle, Meclisi Meb'usan ile alâka ve münasebetine ne lüzum kalır. Bu takdirde, Heyeti Temsiliyenin yalnız şark vilâyetlerinin teşkilâtile iştigal ve iktifa eylemesi vâfi ve daha nâfi olmaz mı?" gibi bir mülâhaza ve mütaale idise, bir dereceye kadar, şayanı teemmül görülebilir. Fakat, bu takdirde de, vaziyeti umumiyeyi ve hakikati ahval ve şeraiti görüşte ve tarzı telâkide Heyeti Temsiliye ile Kâzım Kara Bekir Paşa arasında gayrikabili imlâ bir hendek olduğunu kabul etmek icap eder.

Heyeti Temsiliyenin Ankaraya gelmesini düşmanlar fena görecektir; noktasında daha çok tevakkuf edilerek belki, dermeyeran edilmiş olan fikir ve mülâhazanın memba ve menşesine daha ziyade nüfuz edilebilirse de bizim şimdilik buna hasredecek fazla zamanımız yoktur.

Efendiler, bundan evvel bahsettiğim veçhile, bir iki günlük bir içtima ve müzakere maksadile, meb'usları davet için ilk yazdığımız telgrafta -ki, bu telgraf suretini matbu olarak tahrirat halinde de posta ile göndermiştik - maksattan bahsettikten sonra "Heyeti Temsiliyenin bulunacağı mahalde, zamanı içtima, gönderilecek meb'usların isim ve adresleri malûm olduktan sonra bilmuhabere kararlaştırılacaktır. Heyeti Temsiliye, kariben İstanbula yakın bir mahalle nakledecektir." denmişti (Ves. 213).

Ankaraya muvasalatımızda, Ankara-Eskişehir hattı işlemeye başlamış olduğundan evvelki tebliğimize 29 Kânunuevvel 1335 tarihinde yaptığımız bir zeyil ile, meb'uslarla mahalli mülâkat olmak üzere Ankarayı tespit ve tamimen tebliğ ettik. Bu tamimin bir maddesi de, diğer meb'uslardan mümkün olduğu kadar fazla zevatın müzakereye iştiraki son derece arzu edilmekte olduğu, kaydından ibaretti (Ves. 214).

Efendiler, neticesinden pek ziyade fayda memul ettiğimiz, bu teşebbüsü hayırhahane ve vatanperveranenin dahi, İstanbul ricali tarafından önüne çıkıldığını arzedersem hayret etmezsiniz zannederim.

Müsaade buyurursanız, bu ciheti biraz izah edeyim; biz meb'usları, Ankaraya davet ederken, birtakım zevat üzerinde, bu daveti hükümsüz, mutasavver içtimai akim bırakmak için mukabil tedbir ve teşebbüs alıyorlarmış... Bazı meb'usların verdikleri telgraflarla, bu hususa, muttali olduk. Meselâ; Burdur Meb'usu Hüseyin Baki imzalı ve 29 Kânunuevvel 1335 tarihli şöyle bir telgraf vürud etti:

İstanbulda içtima eden meb'uslar namına Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasile Heyeti Teftiş Riyasetine gelen telgrafta, en seri vasıta ile Darülhilâfete gelmekliğim elzemiye-i iş'ar edilmekte ve bugün de Dahiliye Nezaretinden mevrut telgrafta dahi azimetim bildirilmekte.

Mukaddema Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından vaki emir ve iş'ar üzerine nokta-i nazarım arz ve izah kılındığı halde henüz bu bapta bir emir telâkki edilemediğinden iş'arı devletlerine kemali ehemmiyetle muntazırım Efendim.

Akdağ Madeni Meb'usu Bahri imzalı ve aynı tarihli bir telgrafta da:

Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım imzasile, vürut eden telgrafta, meb'usların en seri vasıta ile Dersaadete gelmeleri bildiriliyorsa da, Heyeti Temsiliyeye aza intihap olunan meb'uslar mı, yoksa bilûmum meb'uslar mı davet olunduğunda tereddüt edilmiştir. Lûtfen hattı hareketimin tayinine müsaadeleri müsterhamdır ferman.

ülke kaderini denetlemeye başladıktan sonra, Temsilci Kurulun batı cepheleleriyle, Meb'uslar Meclisi ile ilgili ve ilişkili olmasına ne gerek kalır. Böyle olunca, Temsilci Kurulun yalnız doğu illerinin örgütleriyle uğraşması ve bununla yetinmesi yeterli ve daha yararlı olmaz mı?" gibi bir düşünce ve görüş idiyse, bir dereceye kadar, üzerinde durulabilir. Ama, o zaman da, genel durumu ve gerçek durumlarla koşulları görüşte ve anlamakta Temsilci Kurul ile Kâzım Kara Bekir Paşa arasında doldurulamaz bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir.

Temsilci Kurulun Ankaraya gelmesini düşmanlar fena görecektir; noktasında daha çok durularak belki, bildirilmiş olan düşünce ve görüşün kaynağı ve çıkış yeri daha iyi kavranabilirse de bizim şimdilik buna ayıracak fazla zamanımız yoktur.

Efendiler, bundan önce sözünü ettiğim gibi, bir iki günlük bir toplantı ve görüşme amacıyla, meb'usları çağırarak için ilk yazdığımız telgrafta -ki bu telgraf örneğini basılı olarak resmî bir yazı halinde de posta ile göndermiştik- amaçtan söz ettikten sonra "Temsilci Kurulun bulunacağı yerde, ne zaman toplanılacağı, gönderilecek meb'usların isim ve adresleri öğrenildikten sonra haberleşerek kararlaştırılacaktır. Temsilci Kurul, çok geçmeden İstanbula yakın bir yere taşınacaktır." denmişti (Belge 213).

Ankaraya varışımızda, Ankara-Eskişehir demiryolu işlemeye başlamış olduğundan evvelki bildirimimize 29 Aralık 1919 tarihinde yaptığımız bir ek ile, meb'uslarla buluşma yeri olmak üzere Ankarayı gösterdik ve genelgeyle bildirdik. Bu genelgenin bir maddesi de, öteki mebuslardan olabildiğince çok kişinin görüşmelere katılması pek çok istenir" idi (Belge 214).

Efendiler, sonucundan pek çok yarar umduğumuz, bu iyilik-ister ve yurtsever girişimin bile, İstanbul ileri gelenleri tarafından önüne çıkıldığını söylersem şaşmazsınız sanırım.

İzin verirsiniz, bu işin bu yanını biraz açıklayayım; biz meb'usları, Ankaraya çağırırken, birtakım kişiler, bu çağırmaı geçersiz, düşünülen toplantıyı yapılmaz bırakmak için karşı önlemler alıp girişimlerde bulunuyorlarmış... Bunu bazı meb'usların çektikleri telgraflardan anladık. Örneğin; Burdur Meb'usu Hüseyin Baki imzalı ve 29 Aralık 1919 tarihli şöyle bir telgraf geldi:

İstanbulda toplanan meb'uslar adına Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım imzasile Teftiş Kurulu Başkanlığına gelen telgrafta, en hızlı araçla İstanbula gelmemin çok gerekli olduğu bildirilmekte ve bugün de İçişleri Bakanlığından alınan telgrafta da yola çıkmaklığımı bildirmekte.

Bundan önce Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından verilen emir ve yapılan bildiri hakkındaki görüşüm sunulmuş ve açıklanmış olduğu halde şimdiye kadar bu konuda bir emir alınmadığından sizden haber gelmesini çok önem vererek beklemekteyim Efendim.

Akdağ Madeni Meb'usu Bahri imzalı ve eş tarihli bir telgrafta da:

Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım imzasile alınan telgrafta, meb'usların en hızlı araçla İstanbula gelmeleri bildiriliyorsa da, Temsilci Kurula üye seçilen meb'usların mı, yoksa bütün meb'usların mı çağırılmakta olduğu açıkça anlaşılamamıştır. Ne yolda davranacağımın belirtilmesine izninizi rica ederim. Emir sizindir.

Efendiler, buna mümasil telgraflar tevali etti. Bu iş'arattan, sühuletle, müs-teban olmakta idi ki, meb'us arkadaşlar, Heyeti Temsilîye ile Hükûmeti ve İstanbul'dan bütün meb'usları davet etmek salâhiyetini kendinde görebilen zevatı, maksadı müşterekte hemfikir ve hemahenk telâkki ediyorlardı. Hükûmetin ve mephus zevatın menfi muzmerratını hatırı hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki zevat arasında, yeni takarrür etmiş bir vaziyet bulunduğunu veyahut arada tertip noktasından bir yanlışlık olabileceğini zan ve farzeylemiş oldukları, iş'arlarındaki saffet ve samimiyetten anlaşılmakta idi.

Müracaat eden meb'uslara, verdiğim cevap şu idi:

Hüseyin Kâzım Beyin iş'arı ile bizim bir gûna alâkamız yoktur. Mumaileyhin vaziyete tamamen agâh olmadığı anlaşılıyor. 17 ve 29/12/1335 tarihli telgrafnamelerimiz ahkâmınca hareket, menafii millîye ve vatanîyemize daha muvafık olduğu cihetle onların tesrii icabını ve Kâzım Beyin hotbehoh vukubulmuş olan iş'arına münasip cevap itasını ve keyfiyetin iş'arını rica ve takdimi ihtiramata eyleriz Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Umum meb'uslara da, şu tamimi yazdık:

Ankara, 30 Kânunuevvel 1335

Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım Beyefendinin meb'usini kiramdan bazılarına, Dersa-adete sürati hareketlerine dair telgrafnameler keşide edildiği anlaşıldı. Bu teşebbüs, miri mumaileyhin vaziyete tamamen agâh olmadığını gösterdiğinden kendisine vaziyet ifham ve..... tarih.....numaralı tebligata dair malûmat ita ettirildi. Binaenaleyh, Heyeti Temsilîyece istirham olunduğu veçhile Heyeti Temsilîye azası olarak intihap olunmuş meb'usını kiramla diğer meb'usından müzakeratta hazır bulunmak isteyen zevatı muhteremenin, Kânunusaninin beşinden itibaren Ankara'ya teşrifleri tavzihan istirham olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

30 Kânunuevvel 1335 tarihli bir şifre ile de İstanbul'daki teşkilâtımıza: "Hüseyin Kâzım Beyin teşebbüsünden bahsettikten sonra, kendisinin bizim tebligatımızdan haberdar edilmesini ve muzakeratta hazır bulunmak arzu buyuyorlarsa lûtfen ve serian Ankara'ya teşrifleri lüzumunun ifhamını" bildir-dik (Ves. 215).

Efendiler, biz, İstanbul'daki teşkilâtımızdan haber beklerken, karşımıza bir zât çıktı. Bunun kim olabileceğini tahminde güçlük çekmezsiniz, zannedirim. Malûm ya, bizim İstanbul'da hem murahhasımız ve hem de nazır olan zât... Cemal Paşa... Evet; 1 Kânunusani 1336 tarihli şu telgraf Harbiye Nâzırı Cemal Paşa imzasile geliyordu:

K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Dersaadette bulunan meb'usandan bir grup müracaatla ita eyledikleri tahrirî metalibini aynen berveçhiati arzeylerim:

1- Meclisi Meb'usanın, bir an evvel, içtimai elzemdir. Şu sırada bazı meb'usların Ankara'ya davet edilmeleri, Meclisin müsaraten açılmasına mâni olacaktır.

2- Bu halin ve davet keyfiyetinin meydana vereceği suitefsir arasında, en ziyade câlibi dikkati ayyar olan, kuvvei teşriyenin başka kuvvetlerin tahtı tesirinde hareket etmekte olması zannıdır. Bunun, dahilde ve hariçte pek büyük bir itimatsızlık tevhit edeceği muhakkaktır.

3- Böyle bir hal ve vazıda, Meclisin, kendisinden beklenen hidematı ifa edebilmesi mümkün değildir.

4- Evvelce yapıldığı gibi meb'uslarla temas ve münasebette bulunmak üzere salâhiyeti vasiayı haiz bir zâtın, murahhas sıfatile İstanbul'a izamu temini maksada kâfidir.

Efendiler, buna benzer telgraflar birbirini izledi. Bu bildirimlerden, kolaylıkla, anlaşılmakta idi ki, meb'us arkadaşlar, Temsilci Kurul ile Hükûmeti ve İstanbul'dan bütün meb'usları çağırma yetkisini kendinde görebilen kişileri, ortak amaçta ortak düşüncede ve uyumlu sayıyorlardı. Hükûmetin ve sözü geçen kişilerin olumsuz niyetlerini akıllarına ve hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki kişiler arasında, yeni kararlaştırılmış bir durum bulunduğunu ya da arada düzenleme bakımından bir yanlışlık olabileceğini sanıp öyle kabul ettikleri, bildirimlerindeki temiz yüreklilik ve içtenlikten anlaşılmakta idi.

Baş vuran meb'uslara, verdiğim karşılık şu idi:

Hüseyin Kâzım Beyin bildirdikleri ile bizim hiç bir yönden ilgimiz yoktur. Onun durumu iyice bilmediği anlaşılıyor. 17 ve 29/12/1919 tarihli telgraflarımız gereğince davranılması, ulus ve ülke yararlarına daha uygun olduğundan telgraflarımızın gereğinin tezelden yapılmasını ve Kâzım Beyin kimseye danışmadan kendi başına yapmış olduğu bildiriye uygun karşılık verilmesini ve bize de bildirilmesini rica eder saygılar sunarım Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Bütün meb'uslara da, şu genelgeyi yazdık:

Ankara, 30 Aralık 1919

Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım Beyefendinin sayın meb'uslardan bazılarına, çabuk İstanbul'a doğru yola çıkmalarını isteyen telgraflar çektiği anlaşıldı. Bu girişim, durumu iyice bilmediğini gösterdiğinden kendisine durum anlatıldı ve.....tarih.....sayılı direktif hakkında bilgi verildi. Bunun için, Temsilci Kurulca rica edildiği gibi Temsilci Kurul üyesi olarak seçilmiş bulunan sayın mebuslarla öteki meb'uslardan görüşmelere katılmak isteyen sayın kişilerin, Ocağın beşinden başlayarak Ankara'ya gelmeleri açıklama niteliğinde rica olunur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

30 Aralık 1919 tarihli bir şifre ile de İstanbul'daki örgütümüze: "Hüseyin Kâzım Beyin girişiminden söz ettikten sonra, kendisine bizim bildirimlerimizin duyurulmasını ve görüşmelere katılmak istiyorlarsa lûtfedip tezelden Ankara'ya gelmesi gerektiğinin anlatılmasını" bildirdik (Belge 215).

Efendiler, biz, İstanbul'daki örgütlerimizden haber beklerken, karşımıza birisi çıktı. Bunun kim olabileceğini kestirmekte güçlük çekmezsiniz, sanırım. Bilirsiniz ya, hem bizim İstanbul'da delegemiz ve hem de bakan olan kişi... Cemal Paşa... Evet; 1 Ocak 1920 tarihli şu telgraf Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa imzasile geliyordu:

K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İstanbul'da bulunan meb'uslardan bir grubun bize başvurarak verdikleri yazılı isteklerini olduğu gibi aşağıda bilginize sunarım:

1- Meb'uslar Meclisinin, bir an önce toplanması çok gereklidir. Şu sırada bazı meb'usların Ankara'ya çağırılmaları, Meclisin tezelden açılmasına engel olacaktır.

2- Bu durumun ve çağırma yapılmış olmasının meydan vereceği kötü yorumlar arasında, yabancıların dikkatini çekecek olan, yasama gücünün başka güçlerin etkisi altında iş görmekte olduğu şamsıdır. Bunun, içeride ve dışarıda pek büyük bir güvensizlik doğuracağı kesindir.

3- Böyle bir durum ve davranış karşısında, Meclis, kendisinden beklenen hizmetleri yapamaz.

4- Evvelce yapıldığı gibi meb'uslarla konuşmak ve ilişkilerde bulunmak üzere geniş yetkiye sahip birinin, delege olarak İstanbul'a gönderilmesi amacı sağlamaya yeter.

5- Ankaraya davet edilen meb'usların tehiri azimetleri ve orada toplanan zevatın da hemen İstanbulla hareketleri hakkında yeniden tebligatı seria ifasına intizar edilmektedir.

Harbiye Nâzırı Cemal

Efendiler, bu tarzı hareket ve iş'arda, bir samimiyet ve necabet görüyor musunuz? Evvelâ; bizim, meb'uslarla içtima akti kararımız ve bu bapta tebligatımız, bundan bir buçuk ay evvelindenberi malûm idi. Eğer bu hareketimiz menafîi vatanîyeye cidden gayrimuvafık ve mahzurlu görülmüş idise, bizimle aynı gayei millîyeyi takip ettiklerini iddia etmekte bulunan efendilerin ve hükûmetin, bizim davet ettiğimiz meb'uslara, İstanbulla celp telgrafları yazmadan evvel, bizimle anlaşması, hiç olmazsa noktai nazar ve teşebbüslerinden bizi haberdar eylemeleri iktiza eylemez midir? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya Darülhilâfeye hareketlerini tesri ettirmek için heyeti teftîşîye riyasetleri vasıtasıyla, Şeyh Muhsini Fanînin ve Dahiliye Nâzırının imzalarıyla, taşradaki meb'usları sıkıştırıp şaşırtmak ve emrivaki ihdasile bizim teşebbüsümüzü akamete uğratmaya kalkışmak doğru muydu?

Saniyen Efendiler; tecdidi intihap aylarca ve aylarca icra olunmayıp müddeti muayyenei kanunîye çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde hiç te isticale göstermeyi tahattur etmeyen bu efendiler, bizim Erzurumdan, Sıvastan beri, namûtenahi teşebbüsât ve faaliyetimizin bir eseri muvaffakiyeti olarak, temin edilebilen tecdidi intihaptan sonra ve herbirerlerinin meb'usluklarını ayrıca tavassut ve takip ile teminden sonra nihayet üç, beş gün gibi kalil bir teahhur ve bahuşus bu teahhur büyük bir gayenin ve bahuşus İstanbulda toplanmak gafletini gösterenlerin şahıslarının dahi masuniyetine müteallik tedabirin temini esbabını tezekkür maksadile olduğuna göre, bu efendileri bu kadar isticale sevketmeli midir? Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an evvel, maruzu hakaret ve rezalel olmakta isticale, neden ileri geliyordu?

Salisen; Efendiler, saf ve nezih arkadaşlarını biliğfal, İstanbulda, kendilerinin dahil oldukları tehlike ve hakaret çemberine, sürati seria ile sokmak isteyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine mensup değiller midir? Bu millî cemiyetin azası bulunmuyorlar mıydı? Bir cemiyetin efrad ve azası, meb'us oldukları halde dahi, cemiyetin liderleriyle müdavelei efkâr ederek en nihayet, tesbit olunacak program dahilinde harekete mecbur değil midirler? Dünyanın her tarafında, bütün medeni hayatı içtimaiyede, bu, böyle değil midir?

Bir grubun, bir fırkanın; liderlerle temas ve münasabete gelmesinden; kuvvei teşriyenin, başka kuvvetlerin tahtı tesirinde hareket etmiş olduğu zannının tevelliüt edeceği vâhimesinden ve bunun enzârı ağıyarın calibi dikkati olacağından, neden havfediliyordu? Bu efendiler, tecdidi intihabı ve meb'usların intihabını, temin etmiş olan, teşkilât kuvvetinin; tahtı tesirinde görülmeyi, mutena şeref ve haysiyetlerine münafi mi buluyorlardı?

Meb'usların, memleket dahilinde, kuvvetli bir millî teşkilâta mensup olduklarını ve o teşkilâtı şamilenin tespit eylediği muayyen gayelerden ayrılamayacağını ve her ihtimale karşı, o teşkilât kuvvetinin tahtı tesirinde bulunduklarını, açık bir vicdan ve alınla ilân etmenin, asıl bunun, dahilde ve hariçte en büyük itimat ve saygıyı temin edebileceğini, bu efendiler, takdir edemiyorlar mıydı?

Ve asıl, bu salâbeti vicdan ve kanaatte bulunup muayyen gayei millîyeyi temin yolunda, her tehlikeyi iktihama hazır bir hal ve vaziyet alınmadıkça, Meclisin, ken-

5- Ankaraya çağırılan meb'usların gidişlerinin ertelenmesi ve orada toplanan kişilerin de hemen İstanbulla doğru yola çıkmaları hakkında yeniden tez bildiride bulunulması beklenmektedir.

Savaşîleri Bakanı Cemal

Efendiler, böyle davranmakta ve bildirim yapmakta, bir içtenlik ve soyululuk görüyor musunuz? İlkin; bizim, meb'uslarla toplantı yapma kararımız ve bu konudaki bildirimiz, bundan bir buçuk ay öncedenberi biliniyordu. Eğer bu yaptığımız gerçekten ülke yararına aykırı ve sakıncalı görülmüş idiyse, bizimle eş ulusal amaç güttüklerini iddia etmekte bulunan efendilerin ve hükûmetin, bizim çağırduğumuz meb'uslara, İstanbulla getirilme telgrafları yazmadan önce, bizimle anlaşması, hiç olmazsa görüş ve girişimlerinden bize haber vermeleri gerekmez miydi? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya İstanbulla gelmelerini hızlandırmak için teftiş kurulu başkanlıkları aracılığıyla, Şeyh Muhsini Fanînin ve İçişleri Bakanının imzalarıyla, taşradaki meb'usları sıkıştırıp şaşırtmak ve olup bitti yaparak bizim girişimimizi boşa çıkarmaya kalkışmak doğru muydu?

İkincisi Efendiler; seçimlerin yenilenmesi aylarca ve aylarca yapılmayıp belirli yasal süre çoktan geçirilmiş olan tarihlerde acele davranmayı hiç de akıl etmeyen bu efendiler, bizim Erzurumdan, Sıvastan beri, sonsuz girişim ve etkinliklerimizin bir başarısı olarak, sağlanabilen seçimlerin yenilenmesi işinden sonra ve herbirerlerinin meb'usluklarını ayrıca araya girip izleyerek sağladıktan sonra nihayet üç, beş gün gibi önemsiz bir gecikme ve özellikle bu gecikme büyük bir amacın ve özellikle İstanbulda toplanmak aymazlığını gösterenlerin şahıslarının kendi güvenliklerine yönelik önlemler alınması yollarını görüşmek amacıyla olduğuna göre, bu efendileri bu kadar aceleye sürüklemeli miydi? Hiçbir önlem ve karar almadan, bir an önce, küçüksenme ve rezillikle karşılaşmak için bu aceleye gerek var mıydı?

Üçüncüsü; Efendiler, temiz ve lekesiz arkadaşlarını aldatarak, İstanbulda, kendilerinin içinde bulundukları tehlike ve aşağılanma çemberine, tezelden sokmak isteyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma derneğinden değiller miydi? Bu ulusal derneğin üyesi bulunmuyorlar mıydı? Bir derneğin bireyleri ve üyeleri, meb'us olsalar bile, derneğin önderleriyle görüşerek sonunda, saptanacak programa göre davranmak zorunda değil midirler? Dünyanın her yerinde, bütün uygar toplumlarda, bu, böyle değil midir?

Bir grubun, bir partinin; önderleriyle görüşmesinden ve ilişki kurmasından; yasama gücünün, başka güçlerin etkisi altında iş görmüş olduğu sanısının doğacı kuruntusundan ve bunun yabancıların dikkatini çekeceğinden, niçin korkuluyordu? Bu efendiler, seçimlerin yenilenmesini ve meb'usların seçilmesini, yüksek onur ve haysiyetleriyle bağdaşmaz mı buluyorlardı?

Meb'usların, yurtiçinde, güçlü bir millî örgüte bağlı olduklarını ve o geniş örgütün saptadığı belirli amaçlardan ayrılamayacağını ve her olasılığa karşı, o örgütle ortaya koymanın, asıl bunun, içerde ve dışarda en büyük güven ve saygıyı sağlayabileceğini, bu efendiler, anlayamıyorlar mıydı?

Ve asıl, bu vicdan ve inanç sağlamlığına sahip olup belirli ulusal amacı elde etmek yolunda, her tehlikeyi göze almaya hazır bir durum ve tutum alınmadık-

disinden beklenen hidematı ifa edebilmesine imkân olamayacağını anlamak, kehanete mi, yoksa, vaki olduğu gibi, tecaviüz ve hakarete miskince mutavaate mi vabeste idi?

Bu efendiler, benim, şahsan meb'uslarla temasta bulunmamı arzu etmiyorlar ve yine hükûmet ve bazı efendiler, benim, İstanbula da gitmemi caiz görmüyorlar. Ancak, salâhiyeti vâsia ile bir murahhasın gönderilmesini tavsiye ediyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve ferasetlerine diyecek yok! Gönderdiğimiz murahhaslar değil midir ki, millet vekillerinin düşman pençesine girmesine birinci derecede müessir olmuşlar ve en nihayet, kendi şahıslarını bile müdafaa tedbir ve çaresini tatbikten âciz olduklarını isbat etmişlerdir.

Meb'usların, hotbehot davetlerinde, iğfal ve emrivaki ihdasına muvaffak olamadıktan sonra, bizim tarafımızdan tebligat icra ettirmeyi, talepte de gösterilen nezaket pek ince değil midir? Efendiler.

Muhterem Efendiler, bu bahsettiğim telgrafa cevaben, evvelâ şu kısa şifreyi yazdım:

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine 5 Kânunusani 1336

C: Sahibi takrir meb'usların isimlerinin ve bu takriri kime hitaben verdiklerinin iş'arına muntazırız Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Ankarada: K.O. 20 Kumandanlığına Harbiye, 6 Kânunusani 1336

C: 5 Kânunusani 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Meb'usların esamisi şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin, Arif, Hâmit... ilâdır. Bana getirenler baştaki iki zattır.

Harbiye Nâzırı Cemal

Efendiler, bilâhare, bize verilen malûmata nazaran, bana telgraf yazan zevat, meb'uslardan mürekkep bir grup değildi. Sadrazam, şahsan tanıdığı Hakkı Bey namında bir zâtı -Siverek meb'usu olduğu malûmatı üzerine- ve Hüseyin Kâzım Beyi, nezdine davet ederek, bana hitaben kısa bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafi, elden bazı zevata imza ettirmişler. Şifre gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşaya götürmüşlerdir.

O halde, beş maddelik ve takrir namı verilen telgrafname, bilâhare uyduurulmuştur. Zaten, takrirden bahsolunduğu halde, bunun takdim olunduğu makamın henüz mevcut olmaması da, meselede hile ve maksadı mahsus olduğunu iraeyle kâfidi. Henüz Meclis açılmış ve Meclis Riyaseti vazifeye başlamış değildi. Maahaza Cemal Paşanın bu telgrafını aldıktan sonra, şu şifre telgrafı yazdım:

Ankara, 9/1/1920

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere:

Ankaraya gelmenin suitefsirata uğrayacağına dair, Harbiye Nâzırı Paşa Hazretleri vasıtasile, ıblağ buyurulan mütaalealarına vâkıf olduk. Mesele, vatan ve milletin hayatile alâkadardır. Meclisi Millîde, teşkilâtı millîye üzerine müstenit, kuvvetli bir grup husule gelmez ve Sivas Umumî Kongresile milletin cihana ilân eylediği mukarrerat, ekseriyeti azîme tarafından bir akide ve düstur itihaz kılınamazsa, hizmeti millîyemizin temin edeceği muvaffakiyat heba olur. Memleket bir felâkate maruz kalabilir. Binaenaleyh, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları, bizim için düstürilamel olamaz. Gaye, milletin necat ve vatanın halâsıdır. Bir iki gün için teşriflerle müdavelei efkâr ve tevhibi amal edilmek bizce pek mühimdir. Buna nazaran tarzı hareketin tayini menutu reyî âlileridir. Arzu ihtiramat eyleriz Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

ça, Meclisin, kendisinden beklenen hizmetleri yapmasına olanak bulunamayacağını anlamak, kâhin olmaya mı, yoksa, yapıldığı gibi, saldırı ve aşağılanmaya miskince boyun eğmeye mi bağlı idi?

Bu efendiler, benim, kendimin meb'uslarla ilişkide bulunmamı istemiyorlar ve gene hükûmet ve bazı efendiler, benim, İstanbula gitmemi de uygun görmüyorlar. Ancak, geniş yetkili bir delegenin gönderilmesini salık veriyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve anlayışlarına diyecek yok. Millet vekillerinin düşman pençesine girmesine birinci derecede etkin olan ve sonunda, kendilerini bile savunmayı beceremeyecek kadar âciz olduklarını kanıtlayanlar gönderdiğimiz delegeler değil miydi?

Meb'usların, kimseye danışılmadan çağırılmasında aldatma ve olup bitti yapma işini başaramadıktan sonra, bizim bildirim yapmamızı, istemekte de gösterilen nezaket pek ince değil midir? Efendiler.

Muhterem Efendiler, sözünü ettiğim bu telgrafa karşılık olarak, ilkin şu kısa şifreyi yazdım:

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine 5 Ocak 1920

K: Önergeyi veren meb'usların isimlerinin ve bu önergeyi kime yönelttiklerinin bildirilmesini beklemekteyiz Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Ankarada: K.O. 20 Kumandanlığına Harbiye, 6 Ocak 1920

K: 5 Ocak 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Meb'usların isimleri şunlardır: Hüseyin Kâzım, Celâlettin Arif, Hâmit... ve başkalarıdır. Bana getirenler baştaki iki kişidir.

Savaşışleri Bakanı Cemal

Efendiler, sonradan, bize verilen bilgilere göre, bana telgraf yazan kişiler, meb'uslardan oluşan bir grup değildi. Başbakan, kendi tanıdığı Hakkı Bey adında birinin -Siverek meb'usu olduğunu öğrenmesi üzerine- ve Hüseyin Kâzım Beyi, yanına çağırarak, bana çekilmek üzere bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafi, kimi kişilere elden imza ettirmişler. Şifre olarak çekilmek üzere Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşaya götürmüşlerdir.

Demek ki, beş maddelik olan ve önerge adı verilen telgraf, sonradan uyduurulmuştur. Aslına bakılırsa, önergeden söz edildiği halde, bunun kime sunulduğunun bugüne kadar belli olmaması da, işde hile ve özel amaç olduğunu göstermeye yeterliydi. Daha Meclis açılmış ve Meclis Başkanı göreve başlamış değildi. Bununla Birlikte Cemal Paşanın bu telgrafını aldıktan sonra, şu şifre telgrafı yazdım:

Ankara, 9/1/1920

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere:

Ankaraya gelmenin kötü yorumlara yol açacağı hakkında, Savaşışleri Bakanı Paşa Hazretleri aracılığıyla iletilen görüşlerinizi öğrendik. Konu, vatan ve milletin varlığıyla ilgilidir. Ulusal Meclisde, ulusal örgütlere dayanan, güçlü bir grup kurulmaz ve Sivas Genel Kongresile ulusun dünyaya duyurduğu kararlar, büyük çoğunluklarca bir inanç ve kural olarak benimsenmezse, ulusal hizmetlerimizin sağlayacağı başarı yok olur. Memleket bir felâkete uğrayabilir. Bundan dolayı, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları, bizim için uyulacak kural olamaz. Amaç, milletin esenliği ve vatanın kurtulmasıdır. Bir iki günlüğüne buraya gelmeniz ve karşılıklı görüşerek ülkü birliği sağlamak bizce çok önemlidir. Buna göre tutulacak yolun seçilmesi size bağlıdır. Saygılar sunarız Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, İstanbulun temas ve izahında bulunduğumuz can sıkıcı vaziyetle uğraşırken, memleketin aksayı şarkında da, bir yalancı peygamberin ihdas ettiği mühimce ve kanlı bir vak'a cereyan ediyordu. Buna dair On Beşinci Kolordu Kumandanlığından müteaddit raporlar vürut ediyordu. Bayburda dört saat mesafede -Hart karyesi- vardır. Bu karyede mukim Eşref namında bir şeyh, şiiilik telkinatında bulunuyormuş. Bundan müteessir olan Bayburt müftü ve uleması, şeyhi celbederek isticvap eylemek için teşkil eyledikleri bir heyeti, Harta göndermişler ve hükûmeti mahallîye namına şeyhi davet etmişler.. Şeyh bu davete icabet etmemiş.. hükûmeti mahallîye 50 kişilik bir müf-reze göndermiş. Bundan büsbütün münfail olan şeyh, müridanile birlikte müf-zerenin esliha ve mühimmatını almış ve efrad ve zabitanını esir ve bazılarını şehit etmiş.. Bunun üzerine, civardan bazı kıtaat, Bayburda sevkolunmakla beraber meselenin kan dökülmeksizin, muslihane halli tercih edilmiş.. Şeyh nezdine ulemâ ve ümerâdan mürekkep birkaç heyet gönderilmiş.. hükûmete mutavati için nasayihle bulunulmuş.. on altı gün, bu suretle zayi edilmiş. En son giden, Erzurum kadısı heyetinin de ricası Şeyh Eşref üzerinde müessir olmamış. Bilâkis şeyh, bunlara hitaben: "Hepiniz kâfirsiniz! kimseyi tanımam, itaat etmem, harbedeceğim. Allah, bana şeriat ilânına memursun dedi." tarzında bir ültimatol vermekle beraber, bir taraftan da köylere, "sahibi şeriat" ve "mehdii muntazar" imzalarile birtakım beyannameler göndererek halkı iğfal ve kendisine iltihak ettirerek isyan etmiş.. Bunun üzerine, bizzat Bayburda gelip Dokuzuncu Fırkanın kumandasını alan Kaymakam Halit Bey, 25 Kânunuevvel 1335 günü, kâfi kuvvetle Harta hareket eder. Şeyh, topladığı asilerle müdafaaya karar verdiğinden topçu ve piyade kuvvetlerle musademe ve muharebeye ihtiyaç hâsıl olur. Bu esnada, şeyhin müritlerinden birtakımları da Harta yardım etmek üzere civar köylerde içtima ederler. Nihayet, Kaymakam Halit Beyin doğrudan doğruya Bayburttan, bana gönderdiği 1 Kânunusani 1336 tarihli şifresinde dediği gibi, "Hart meselesi, yalancı peygamberin ve oğullarının ve tevabiinden bazılarının itlâfı ve Hartın teslimile neticelenmiştir."

Halit Bey, bu şifresinde, meb'uslara müteallik bazı malûmat da verdiğinden, kendisine 21 Kânunusani 1920 tarihinde şu şifreyi yazdım:

Hart hâdisesinde elde edilen muvaffakiyeti biraderlerini tebrik ve meb'usların Ankara-yaya gelmesi hakkında sarf buyurulan mesaiye teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, Harbiye Nezareti ile Heyeti Temsilîye arasında, müzmin hale gelmiş bir mesele vardı.

Nâzır Paşa, İstanbulda bulunan erkânı, kolorduların ve miralay rütbesindeki ümerayı, fırkaların başına geçirmek istiyordu. Sair ümera ve zabitanı da, Anadolu'da kıtaata göndereceğinden bahsediyordu. Bu arzuyu, bir prensip olarak ileri sürmüş ve tatbikatını da; Harbiye Nezareti Müsteşarı Sabıkı Ahmet Fevzi Paşayı, Ankarada Ali Fuat Paşanın yerine Yirminci Kolordu Kumandanlığına ve Nurettin Paşayı da, Konyada Miralay Fahrettin Beyin yerine On İkinci Kolordu Kumandanlığına tayin eylemek suretile bir emrivaki halinde yapmak istemişti.

Muhterem Efendiler, İstanbulun değindiğimiz ve açıkladığımız can sakıcı durumuyla uğraşırken, memleketin doğu ucunda da, bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı önemlice ve kanlı bir olay geçiyordu. Bunun hakkında On Beşinci Kolordu Komutanlığından birçok raporlar geliyordu. Bayburttan dört saat uzakta "Hart köyü" vardır. Bu köyde oturan Eşref adında bir şeyh, şiiilik aşılamaya çalışıyormuş. Buna üzülen Bayburt müftüsü ve din bilginleri, şeyhi getirterek sorguya çekmek için oluşturdıkları bir hey'eti, Harta göndermişler ve yerel idare adına şeyhi çağırılmışlar... Şeyh bu çağırışı gelmemiş.. yerel idare 50 kişilik bir askerî birlik göndermiş. Buna büsbütün kızan şeyh, kendine uyanlarla birlikte askerî birliğin silâhlarını ve gereçlerini almış ve erlerle subayları tutsak ve bazılarını da şehit etmiş... Bunun üzerine çevreden bazı birlikler, Bayburta gönderilmekle birlikte işin kan dökülmeden, barış yoluyla sonuca bağlanmaması yeğlenmiş.. Şeyhin yanına din bilginleri ve üst subaylardan oluşan birkaç heyet gönderilmiş.. hükûmetin emrini dinlemesi yolunda öğütler verilmiş.. on altı gün, böylece yitirilmiş. En son giden Erzurum kadısı heyetinin de ricası Şeyh Eşref üzerinde etkili olmamış. Tersine şeyh, bunlara: "Hepiniz kâfirsiniz kimseyi tanımam, hükûmetin emirlerini dinlemem, savaşıacağım. Allah, bana şeriat ilanıyla görevlisin dedi", yollu bir ültimatol vermekle birlikte, bir yandan da köylere "şeriat sahibi" ve "mehdii muntazar"* imzalarile birtakım bildirimler göndererek halkı aldatmış kendisine kattırmış ve başkaldırmış.. Bunun üzerine, kendi Bayburda gelip dokuzuncu Tümenin kumandasını ele alan Yarbey Halit Bey, 25 Aralık 1919 günü, yeterince kuvvetle Hart'a doğru yola çıkar. Şeyh topladığı asilerle savunmaya karar verdiğinden topçu ve piyade kuvvetlerle çatışma ve savaşmak gerekir. Bu arada, şeyhin adamlarından birtakımları da Hart'a yardım etmek için yakın köylerde toplanır. Sonunda, Yarbey Halit Beyin doğrudan doğruya Bayburttan, bana gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli şifresinde dediği gibi, "Hart sorunu, yalancı peygamberin ve oğullarının ve adamlarından bazılarının öldürülmesi ve Hart'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır."

Halit Bey, bu şifresinde meb'uslara ilişkin bazı bilgiler de verdiğinden, kendisine 21 Ocak 1920 tarihinde şu şifreyi yazdım:

Hart olayında siz kardeşimin elde ettiği başarıyı kutlar ve meb'usların Ankaraya gelmesi için yaptığınız çalışmalara teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, Savaşışleri Bakanı ile Temsilci Kurul arasında, kronikleşmiş bir sorun vardı.

Bakan, İstanbulda bulunan generalleri, kolorduların ve albay rütbesindeki üstsubayları, tümenlerin başına geçirmek istiyordu. Öteki üstsubay ve subayları da, Anadolu'da birliklere göndereceğinden söz ediyordu. Bu isteği, bir prensip olarak ileri sürmüş ve uygulanmasını da; Savaşışleri Bakanlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşayı, Ankarada Ali Fuat Paşanın yerine Yirminci Kolordu Komutanlığına ve Nurettin Paşayı da, Konyada Albay Fahrettin Beyin yerine On İkinci Kolordu Komutanlığına atamakla bir olup bitti şeklinde yapmak istemişti.

* Beklenen Mehdi-Şii mezhebinin on iki imamından sonuncusu. Dünyanın sonu yaklaşınca ortaya çıkacağına inananlar vardır (B.Y.)

Bu sistem, takip ve tatbik olunduğu takdirde, Harbi Umumîde yetişmiş ve kolordu ve fırka kumandanlıklarına irtika eylemiş nekadâr genç erkân ve ümera varsa, şüphesiz, kâffesi bu makamattan teb'it edilmiş olacaktı. Çünkü, İstanbulda müterakim eski erkân ve ümera, kıdemen ve rütbeten, ordu büyük cüzütamları başında bulunan genç kumandanlara takaddüm etmekte idiler.

Biz, bu prensibin, asla mürevvici olamazdık. Bilhassa, içinde bulunduğumuz şerait unutulurak, böyle sakim icraata elbette muvafakat edemezdik. Binaenaleyh, Cemal Paşaya, evvelü âhir noktâi nazârımızı ve tayin olunan yeni kolordu kumandanlarının gönderilmemeleri lüzumunu bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusu başında bulunarak, Aydın cephesine muavenet ve muzaheretle meşgul oluyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında azledilmişti. Cemal Paşa, o haksız muameleyi tashih etmek istememişti.

Yirminci Kolorduya, Ankarada bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam, merhum Mahmut Bey, vekâleten kumanda ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Kuvayi Millîye Kumandanlığı yapıyor ve hem de hakikatte kolordusuna hâkim bulunuyordu.

Biz, kolordu ve fırka cüzütamlarında kumanda tebdilini, bahusus, makası millîyeye tâbi ve o yolda hareket etmekte bulunan, şahısları malûm kumandanları, böyle vâhi ve kim bilir nasıl bir maksadı mahsusa müpteni prensibe feda etmemeye kat'iyen karar verdik. Yalnız, İstanbulda bulunan genç ve fedekâr zabitanın ve etibbanın, bir an evvel, Anadolu'ya, ordu kutaatına gönderilmesini, faydalı ve şayanı arzu buluyorduk.

Cemal Paşa, Ankaraya muvasalatımız günlerinde, bu mesele üzerinde daha çok ısrar ve isticâl göstermeye başladı. Meseleyi, izzetinefis meselesi yaptı. İstifa edeceği bildirmekle tehdidata başladı. Makina başında cevap itası hususundaki ısrarı üzerine, Harbiye Nâzırına 29 Kânunuevvel 1335 tariflinde yazdığım şifrede:

Ali Fuat Paşanın kumandadan infikâkini, biz, esasen, hiçbir vakit daima kabul etmedik. Ahmet Fevzi Paşanın asaleten kumandanlığa tayini mevzuubahs olamaz. Sulhün takarrüründen evvel, tasavvur ve tasvip edilen prensibin, mevkii tatbika konması mehzâri azîmeye daidir. Harpte bilfiil iktisabı makam ve mevki etmiş zevatı, madun vaziyete sokmak, olamaz. Bu nabemevsim teşebbüsât, teşkilâtı millîye için çalışmakta olan zevatın iş başından ayrılmalarını ve bu suretle vahdeti millîyenin müteessir olmasını müstelzimidir.

Açıktâ kalmış, muktedir zevat, kolordular dairelerinde ve kolorduların emrinde, muntika ve mevki kumandanlıklarına, ahzi askerlere tayin olunarak terfih olunabilirler.

Küçük rütbeli zabitan ve etibbanın ise bir an evvel gönderilmesi lâzımdır. On İkinci Kolorduya gelince; bu kolordu, muhabere eden Kuvayi Millîye ile teşriki mesai etmiş ve tarafeyn arasında fiile müstenit bir itimadı müteakıl tahassul eylemiştir. Tebeddül kat'iyen caiz değildir. Oradaki vaziyetin de böyle bir hale asla tahammülü yoktur, dedim.

Efendiler, bu mesele üzerinde, Anadolu ve Rumelide bulunan bilcümle kumandanlarla muhabere ederek, nazarı dikkatlerini celbetmişim. Kânunusani bidayetinde, Ankarada bulunan Fuat Paşaya olduğu gibi, Konyada bulunan Fahrettin Paşaya da, "Nurettin Paşa tayin olunacak olursa, Kumandayı terketmiyerek kemakân vazifei millîye ve vataniyenize devam etmeniz icap eylemektedir. Binaenaleyh bu bapta vaki olacak tebligattan bizi vaktile haberdar ediniz" emrini verdim.

Bu prensip, takip ve uygulanmış olsa idi, Genel Savaşta yetişmiş ve kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve üstsubay varsa, kuşkusuz, hepsi bu görevlerden uzaklaştırılmış olurdu. Çünkü, İstanbulda birikmiş eski generaller ve üstsubaylar, kıdem ve rütbe açısından büyük Ordu birliklerinin başında bulunan genç komutanlardan önde bulunmaktaydılar.

Biz, bu prensibi, hiçbir zaman uygun bulamazdık. Özellikle, içinde bulunduğumuz koşullar unutulurak, yapılan bu gibi yanlış işlere elbette olur diyemezdik. Bunun için, Cemal Paşaya her zaman görüşümüzü ve atanan yeni kolordu komutanlarının gönderilmemeleri gereğini bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusu başında bulunarak, Aydın cephesine yardım etmeye ve destek olmaya çalışıyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında görevden alınmıştı. Cemal Paşa, o haksız işlemi düzeltmek istememişti.

Yirminci Kolorduya, Ankarada bulunan Yirmi Dördüncü Tümen Komutanı Yarbey, rahmetli Mahmut Bey, vekil olarak komuta ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Ulusal Güçlerin Komutanlığını yapıyor ve hem de gerçekte kolordusunu elinde tutuyordu.

Biz, kolordu ve tümen gibi birliklerde komuta değiştirmemeyi, özellikle, ulusal amaçlara bağlı ve o yolda iş görmekte olan, kişilikleri bilinen komutanları, böyle boş ve ne idiği bilinmeyen özel bir amaca dayanan prensibe kurban etmemeye kesinlikle karar verdik. Yalnız, İstanbulda bulunan genç ve özverili subayların ve doktorların, bir an önce, Anadolu'ya, ordu birliklerine gönderilmesini, yararlı buluyor ve istiyorduk.

Cemal Paşa, Ankaraya geldiğimiz günlerde, bu iş üzerinde daha çok direnirip sabırsızlık göstermeye başladı. İşi, onur sorunu yaptı. Görevden ayrılacağını bildirerek gözdağı vermeye başladı. Makina başında karşılık verilmesini istemekte direnmesi üzerine, Savaşîleri Bakanına 29 Aralık 1919 tarihinde yazdığım şifrede:

Ali Fuat Paşanın komutadan ayrılmasını, biz, aslında, hiçbir zaman temelli saymadık. Ahmet Fevzi Paşanın asıl olarak komutanlığa atanması söz konusu olamaz. Düşünülen ve uygun bulunan prensibin barış yapılmadan şimdi uygulanması büyük sakıncalar doğurur. Savaşta çalışarak yükselmiş kişileri, ast duruma sokmak, olamaz. Bu zamansız girişimler, Ulusal Örgütler için çalışmakta olanların iş başından ayrılmalarına ve böylece ulusal birliğin bozulmasına yol açar.

Açıktâ kalmış, yetenekli kişiler, kolordulara bağlı bölgelerde ve kolorduların emrinde, bölge ve mevki komutanlıklarına, askerlik şubelerine atanarak bunların geçimleri kolaylaştırılabilir.

Küçük rütbeli subayların ve doktorların ise bir an önce gönderilmesi gerekir. On İkinci Kolorduya gelince; bu kolordu, savaştan Ulusal Güçlerle işbirliği yapmış ve iki taraf arasında edimli ve karşılıklı bir güven oluşmuştur. Değişikliğe hiç yer yoktur. Oradaki durumun da böyle bir hale hiç tahammülü yoktur.

Efendiler, bu konu üzerinde, Anadolu ve Rumelide bulunan bütün komutanlarla haberleşerek, dikkatlerini çekmişim. Ocak başlarında, Ankarada bulunan Fuat Paşaya olduğu gibi, Konyada bulunan Fahrettin Paşaya da "Nurettin Paşa atanacak olursa, komutayı bırakmıyarak eskisi gibi ulus ve ülke görevlerinizi sürdürmeniz gerekmektedir. Şu halde bu konuda yapılacak bildirimlerden bize zamanında haber veriniz" emrini verdim.

Cemal Paşa, Kânunusani bidayetlerinde, o tarihte Harbiye Nezareti Serya-
veri bulunan Salih Beyi -Sekizinci Kolordu Kumandanı Salih Paşadır- iki
mektubunu ve bu mektuplara melfufen Düveli İtilâfiye fevkalade mümessille-
rinin 24 Kânunuevel 1335 tarihli müşterek bir takririni ve bu takrire hükûmetin
verdiği cevap suretini hâmil olarak gönderdi.

Cemal Paşa, bu mektuplarında da, kumanda tebdil ve tensikı hakkındaki
prensibinden ve tayin ettiği Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların azimetlerini tem-
min lüzumundan bahsediyor ve bilhassa "ordunun mühim kumanda makam-
larında, son harekâtı millîye ile ayan olarak meşgul olmuş zevatın bizzat ve res-
men bulunmaları, harice ve bilhassa ecânibe karşı orduda siyasîyatın hüküm-
ran olduğu manzarasını verir ve bu da her halde suitesiri mucip olur. Nezaret,
bilfiil bu tesiratin fiilî tesiri karşısındadır" diyordu ve yine istifasını tekrar edi-
yor ve bu defa, bu halde, artık Meclisi Meb'usanın in'ikadı bir hayali muhal
olacağına ihbar ediyor (Ves. 216).

Efendiler, bu meseleye mütedair verdiğim cevapları, şu suretle hulâsa ede-
bilirim: "Mütaleatımızda isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz. Ferit
Paşanın mirası seyyiatı olan, Aydın cephesinin ve mintikasının ve oralarındaki
Kuvayi Millîyenin hal ve atisini, son derece alâka ile nazarı dikkate alıyoruz.
Ati için ümitbahş bir vaziyetin teminini düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşanın devlet nazarında, umum nazarında her türlü tenkitten
muarra bulunduğu kanaatinin mahfuziyeti şartı esastır. Harekâtı millîye esna-
sında, herne suretle olsun ileri atılmış olanların, makam ve vaziyetlerinden in-
fisal ettirilmeleri, fedekârlıklarının kabahat olarak telâkki edildiğine affolunur.
Bu, mahfuziyeti müemmen olmak zarurî bulunan nikatı nazarımıza göre asla
kabili tecviz değildir.

Hükûmetçe varit, siyasî mehaziri, bertaraf etmek için yapılacak her şey ya-
pılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle teşriki mesai kabiliyetini haiz değildir. Ahmet
Fevzi Paşanın vazifei mahsusa ile keştiğüzar ederken vaki mantıksız ifadatını
bildirmiştik. Bunu memul etmem buyurmuştunuz. Ahmet Fevzi Paşanın, arka-
daşlara yazdığı hususî bir şifrede, ordu, bugünkü anarşi vaziyetinde kaldıkça
memleket için felâket muhakkaktır diyor. Bu zât, ordunun teşkilâtı millîyeye
müzahir vaziyetini anarşi telâkki ediyor. Halbuki bilmek lâzımdır ki, ordu teş-
kilâtı millîye kadrosu haricinde değil belki onun ruh ve esasını teşkil etmekte-
dir.

Ahmet Fevzi Paşanın, Gönende, ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur me-
selesinden dolayı bin müşkülâtla ele geçirilen canilerin tahliyesini talep etmek
olmuştur. Bizimle müdavelei efkâr eylemeden tayin ettiğiniz iki zâtın, ademi
kabulü hakkındaki zarurî ve muhik mütaleamıza karşı, bir izzetinefis meselesi
yapmayınız. Bu, vatan ve millete sadakat ve merbutiyetle kabili telif değildir.

"İstifanız halinde, Meclisi Meb'usan in'ikadının bir hayali muhal olacağı"
hakkındaki kaydınızdan, sadrazam da dahil olduğu halde, kabinenin, meşrutî-
yeti idarenin aleyhtarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu nokta-
nın tamamile teşrih ve izahı rica olunur." (Ves. 217).

Cemal Paşa, Ocak başlarında, o tarihte Savaşşleri Bakanlığı Başyaveri
olan Salih Beyi -Sekizinci Kolordu Komutanı Salih Paşadır- iki mektubunu ve
bu mektuplara ekli olarak İtilâf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin 24 Ara-
lık 1919 tarihli ortak bir notasını ve bu notaya hükûmetin verdiği karşılığın ör-
neğiyle birlikte gönderdi.

Cemal Paşa, bu mektuplarında da, komuta değişikliği ve düzenlemeleri
hakkındaki prensibinden ve atadığı Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların görev-
lerine gitmelerinin sağlanması gereğinden söz ediyor ve özellikle "ordunun
önemli komuta yerlerinde, son Millî Harekâtta açıkça çalışmış olanların doğ-
rudan doğruya ve resmî olarak bulunmaları, dışa ve özellikle yabancılara kar-
şı orduya politikanın egemen olduğu görünümünü verir ve bu da her halde
kötü etki yapar. Bakanlık da edimli olarak bu etkinin baskısı altındadır" di-
yordu ve gene görevinden ayrılması konusunu yineliyor ve bu defa, bu du-
rumda artık Meb'uslar Meclisinin toplanmasının erişilmez bir hayal olacağını
bildiriyor (Belge 216).

Efendiler, bu konuya ilişkin olarak verdiğim karşılıkları, şöyle özetleye-
bilirim: "Düşüncelerimizin doğru olduğu yolundaki kanımızı yineleriz. Ferit
Paşanın kötülüklerinin kalıtı olan, Aydın cephesinin ve bölgenin ve oralarda-
ki Ulusal Güçlerin bugünü ve geleceğini, büyük ilgi ile dikkate alıyoruz. Ge-
lecek için umutlanacak bir durumun sağlanmasını istiyoruz.

Ali Fuat Paşanın devlet gözünde olsun, kamu gözünde olsun her türlü
kötülemekten uzak bulunduğu kanısının unutulmaması ana koşuldur. Millî
Harekât sırasında, ileri atılmış olanların, nasıl olursa olsun görevlerinden ve
yerlerinden uzaklaştırılmaları, özverilerinin suç sayıldığı yolunda yorumlanır.
Bu, bizim değişmezliği kesin zorunlu olan görüşümüze göre hiç uygun değil-
dir.

Hükûmetin olabilir saydığı, politik sakıncaları, gidermek için yapılacak
her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşanın, bizimle işbirliği yapabilecek yeteneği yoktur. Ah-
met Fevzi Paşanın özel görevle gezip dururken söylediği mantıksız sözleri bil-
dirmiştik. Bunu ummam demiştiniz. Ahmet Fevzi Paşanın arkadaşlara yazdığ-
ı özel bir şifrede, ordu, bugünkü karmaşa durumda kaldıkça memleket için
yıkım kaçınılmazdır diyor. Bu adam, ordunun Ulusal Örgütleri destekleyen
durumunu karmaşa sayıyor. Oysa bilinmelidir ki, ordu Ulusal Örgütler kad-
rosu dışında değil belki onun ruhu ve temelidir.

Ahmet Fevzi Paşanın Gönende ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur
olayından dolayı bin güçlkle ele geçirilen cana kıyıcı haydutların salıveril-
melerini istemek olmuştur. Bizimle danışmadan atadığınız iki kişinin, kabul
edilmeyeceği yolundaki zorunlu ve haklı görüşümüz üzerine, ortaya bir
onur işi çıkarmayınız. Bu, vatan ve millete sadakat ve bağlılıkla bağdaştırıla-
maz.

"Görevden çekilirseniz, Meb'uslar Meclisinin toplanmasının gerçekleş-
miyecek bir hayal olacağı" yolundaki sözünüzden, başbakanla birlikte hükû-
met üyelerinin, meşrutiyet yoluyla yönetime karşı olduğu anlaşılmaktadır.
Çok önemli olan bu noktanın tam olarak açıklanması rica olunur." (Belge
217).

Efendiler, şimdi, Seryaver Salih Bey vedaatile gönderildiğini arzettiğim, Düveli İtilâfiye fevkalâde mümessillerinin, Ali Rıza Paşa Kabinesine verdikleri müşterek takrirden de, bir nebze bahsedeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya fevkalâde komiserleri; Karadeniz Ordusu Başkomutanı Sir George Milne ile Osmanlı Harbiye Nâzırı arasında cereyan eden birtakım muhaberat, Osmanlı Hükûmetinin nazarı dikkatini celbettikten sonra, "Bu muhubarettan vazıhan anlaşılıyor ki, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkomutanının, Paristeki Meclisi Alinin kararlarına tebaen, verdiği talimatı tatbik edecek yerde memuriyeti âliyesinin istilzam ettiği mes'uliyetten kaçınarak, birtakım gayrikabili kabul mazeretler ve sebepler serdetmiştir.

Fevkalâde komiserler, Harbiye Nâzırının aldığı vaziyetin mucip olacağı vahim netayiç hakkında, Osmanlı Hükûmetinin nazarı dikkatini celbetmekle beraber, Karadeniz Ordusu Başkomutanı tarafından tebliğ olunan konferans kararlarının tatbiki için ne gibi tedabir almayı düşündüğünü öğrenmek ister.

Fevkalâde komiserler, vak'adan haberdar olan Müttefikin Meclisi Alisini tenvir etmek üzere, Meclisi Ali namına verilen emirlerin, Harbiye Nâzırı tarafından yapılmaması hususunu, Osmanlı Hükûmetinin nasıl mütalea ettiğini derhal bildirmesini talep eder." diyorlar.

Efendiler, Osmanlı Hükûmeti, bu takrire verdiği cevapla: "İzmir'in bidayeti işgalinin nasıl vukubulduğunu, muhtelit komisyonun tahkikatını ve tahkikata kadar geçen zaman zarfında, Yunan yırtıcılığı karşısında, halkın hıfzı hayat ve sıyaneti namus kaydına düştüğünü ve hükûmetle ordunun daima tahkik komisyonunun adli nısfetine itimat ettiğini ve yalnız akan kanları, muvakkaten olsun dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nezaretinin, General Milne Cenaplarına 23 Ağustos 1335 tarihli tezkere ile teklifde bulunmuş olduğunu zikir ve bu teklifin, Yunan kıtaatı Kuvayi Milliye arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ından ibaret olduğunu ve bu teklifin reddolunduğunu" ifade ediyor.

Sonra; "muntıkai işgalin Yunan kıtaatından gayri, İtilâf kıtaatı tarafından işgali teklifine ait, 20 ve 27 Ağustos 1335 tarihli iki küt'a tezkereye ve bunların da cevapsız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da; "General Milne Cenaplarının, tahdidi hududu gösterir tezkerelerinin (3 Teşrinisani 1335) Harbiye Nezaretine gönderildiği noktasına temas edilerek, Harbiye Nâzırının böyle bir tebliğin ahkâmını tatbika resen salâhiyettar bulunmadığından hükûmete müracaatinden ve hükûmetçe de komiserlere arzı hal edildiğinden" bahsolunuyor.

Badehu, -muvakkat hattı hududun Yunanlılar tarafından tamamî işgaline mümanaat eden- kuvvetin, ahali kütlesinden ibaret olduğunu söylüyor. Hükûmetin ve ordunun, halka mukavemet ibrazında âciz olduğunu beyan ederek meselenin çarei hal ve adlini tekrar niyaz ettikten sonra "gerek hükûmet ve gerek Harbiye Nezareti gûya Meclisi Ali mukarreratını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık tahlise müriüveten delâlet buyurulması" niyazlarına ihtiramâtı faikasını da zam ve ilâve ederek cevaphanemeye hitam veriliyor (Ves. 218).

Muhterem Efendiler, şimdi de, Cemal Paşanın mektupları muhteviyatında, temas ettikleri noktalara da işaret edeceğim.

Efendiler, şimdi, Başyaver Salih Bey elile gönderildiğini bilginize sunduğum, İtilâf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin, Ali Rıza Paşa Hükûmetine verdikleri ortak notadan da, biraz söz edeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Olağanüstü komiserleri; Karadeniz Ordusu Başkomutanı Sir George Milne ile Osmanlı Savaşışleri Bakanı arasında yapılan birtakım haberleşmeler, Osmanlı Hükûmetinin dikkatini çektikten sonra, "bu haberleşmelerden açıkça anlaşılıyor ki, Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkomutanının, Paristeki Yüksek Kurulun kararlarına uyararak, verdiği direktifleri uygulayacak yerde, yüksek görevinin gerektirdiği sorumluluktan kaçınarak, birtakım kabul edilemez özürler ve nedenleri sürmüştür.

Olağanüstü komiserler, Savaşışleri Bakanının takındığı tavırın doğuracağı kötü neticelere, Osmanlı Hükûmetinin dikkatini çekmekle birlikte, Karadeniz Ordusu Başkomutanı tarafından bildirilen konferans kararlarının uygulanması için ne gibi önlemler almayı düşündüğünü de öğrenmek ister.

Olağanüstü komiserler, olayı öğrenen İtilâf Devletleri Yüksek Kurulunu aydınlatmak üzere, Yüksek Kurul adına verilen emirlerin, Savaşışleri Bakanı tarafından yapılmaması konusunda, Osmanlı Hükûmetinin, ne düşündüğünü derhal bildirmesini isterler." diyorlar.

Efendiler, Osmanlı hükûmeti, bu notaya verdiği yanıtta: "İzmir işgalinin nasıl yapıldığını, karma komisyonun soruşturmalarını ve soruşturmaya kadar geçen zaman içinde, Yunan yırtıcılığı karşısında, halkın canını kurtarma ve namusunu koruma kaygısına düştüğünü ve hükûmetle ordunun her zaman soruşturma komisyonunun adaletine ve insafına güvendiğini ve yalnız akan kanları, geçici olarak bile dindirmek için, Osmanlı Savaşışleri Bakanlığının, General Milne Cenaplarına 23 Ağustos 1919 tarihli yazı ile öneride bulunmuş olduğunu bildiriyor ve bu önerinin, Yunan birlikleriyle Ulusal Güçler arasına Osmanlı birlikleri koymaktan ibaret olduğunu ve bu önerinin kabul edilmediğini" belirtiyor.

Sonra; "İşgal bölgesinin Yunan birlikleri dışında, İtilaf Devletleri birliklerince de işgali önerisine ilişkin, 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihli iki yazıya ve bunların da karşılıksız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da: General Milne Cenaplarının, sınırları gösterir yazılarının (3 Kasım 1919) Savaşışleri Bakanlığına gönderilmiş olduğu noktasına değinerek, Savaşışleri Bakanının böyle bir bildiri hükümlerini uygulamaya tek başına yetkili bulunmadığından hükûmete başvurduğundan ve hükûmetçe de komiserlere durumun bildirildiğinden" söz ediliyor.

Daha sonra, -geçici sınırın Yunanlılar tarafından tamamî işgal edilmesine karşı çıkan- gücün, halk kalabalığından ibaret olduğunu söylüyor. Hükûmetin ve ordunun, halkı önmekte güçsüz kaldığını belirterek sorunun adaletle çözümlenmesi yeniden diledikten sonra "gerek hükûmet ve gerek Savaşışleri Bakanlığı sözde Yüksek Kurulun kararlarını uygulamıyormuş gibi bir suçlamadan artık kurtarmaya iyilikseverlikle aracılık edilmesini" dileklerine üstün saygılarını da ekleyip ulayarak yanıt yazısına son veriliyor (Belge 218).

Muhterem Efendiler, şimdi de, Cemal Paşanın mektuplarında değindiği noktaları da işaret edeceğim.

Harbiye Nâzırı, bize İtilâf Devletleri komiserlerinin tavrını okuturken bir taraftan da, ötedenberi yaptırmak veyahut bizi yapmaktan menetmek istediği noktaları tekrar ve teyit ediyordu. Cemal Paşa, arzularını bu defa serd ve teklif ederken bu tavrı de okutmak suretile, bizim ahvali ruhiye ve maneviye-miz üzerinde müessir olmayı düşünmüş bulunduğu, bilmem ihtimal vermek caiz olur mu?

Cemal Paşa, Düveli İtilâfiyenin temayülâtı siyâsiyesinden bahsettikten sonra, hükûmet; Wilson prensipleri esası dahilinde kabul edebilecekleri islâhâtı vadeden bir beyannameyi kariben neşreder. Dahiliye Nâzırını gücendir-memelidir ve çünkü istifa eder. Bu takdirde buhran olur. Meclisin küşadında dahiliye ve hariciye nazırlarının tebdili muhakkaktır. Düşmanlar, Meclisi kuşat ettirmemek istiyor, hatta Muhipler Cemiyetinin zâtı şahaneye müracaatle bu Meclisin meşru olmadığını beyan ve feshini istiyebilecekleri haber alındı (Ves. 219) diyor ve meb'usların Ankaraya gelmesi meselesinden bahsediyor.

Şimdi Efendiler, bu üç vesika muhteviyatını göz önünde tutarak, hep be-raber, kısa bir tahlil yapalım!

Komiserlerin tavrından anlıyoruz ki, İtilâf Devletlerinin Karadeniz Baş-kumandanı Mister George Milne, Osmanlı Devletinin Harbiye Nâzırına, Ce-mal Paşaya, doğrudan doğruya tahtı emrinde imiş gibi talimat ve evamir ver-mektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bundan bize bahsetmedi.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devletinin Harbiye Nâzırı, aldığı talimat ve emirleri yapamamaktan ve gayrikabili kabul mazeretler ve sebepler serdetmiş olmaktan nâsi tahtta ediliyor.

Harbiye Nâzırının aldığı emirlerin ne olduğunu istidlâl ediyoruz ve ne için yapamamakta olduğunu da anlıyoruz. Çünkü, Kuvayı Millîye mânidir.. Ku-vayı Millîye, Harbiye Nâzırının ve hükûmetin, Başkumandan Mister George Mil-ne'in evamir ve talimatına tevfikân verdiği veya vereceği emirlere itaat etmiyor.. İşte komiserler, Paristeki Meclisi Ali namına, bunu kabili kabul mazeret ve se-bep telâkki etmiyorlar. Demek istiyorlar ki, hükûmetseñiz, Harbiye Nâzırı ise-niz, memlekete, millete, orduya hâkim olmalısınız. Hâkim iseniz mazeretler ve sebepler kabili kabul değildir.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi, 2 Teşrinievvel 1335 de mevkî iktidara geldi. Ondan evvel Ferit Paşa Kabinesi vardı. Buna nazaran, Kuvayı Millîye ile Yunan kıtaatı arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ına müteallik 23 Ağustos 1335 tari-hindeki teklifi yapan Ferit Paşa Kabinesidir. Mıntukai işgalin, yalnız İtilâf kıta-atı tarafından işgaline dair 20 ve 27 Ağustos 1335 tarihindeki teklifi de yapan Ferit Paşa Kabinesidir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi, henüz, bir teklif dermeyeran etmiş değildir. Fakat bilâkis 3 Teşrinisani 1335 tarihinde işgal mıntukasına bir hudut tayin ve bu hu-duda kadar Yunanlıların işgalini temin hususunu, Başkumandan Milne Harbi-ye Nâzırı Cemal Paşaya emrediyor. İşte, Cemal Paşanın infaz ettiremediği emir bu oluyor. Şayanı teşekkürdür ki, gerek kendisi ve gerek mensup olduğu kabi-ne, mevkî iktidara geldiklerinden nihayet bir ay sonra, Kuvayı Millîyeye karşı âciz olduklarını, ecnebî komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu vesaiten, anlaşılması lâzımgelen en mühim ve en manidar nokta, bence, kabinenin müsterek takrire cevabında, komiserlerin dermeyeran et-

Savaşışleri Bakanı, bize İtilâf Devletler komiserlerinin notasını okutur-ken bir yandan da, ötedenberi yaptırmak veyahut bizi yapmaktan önlemek is-tediği noktaları yineliyor ve pekiştiriyordu. Cemal Paşa, isteklerini bu kez ile-ri sürer ve önerirken bu notayı da okutmak yoluyla, bizim ruhsal ve içsel du-rumumuz üzerinde etki yapmayı düşünmüş bulunduğu, kestirmek bilmem doğru olur mu?

Cemal Paşa, İtilâf Devletlerinin siyâsî eyilimlerinden söz ettikten sonra, hükûmet; Wilson prensiplerine göre kabul edebilecekleri iyileştirmeler için söz veren bir bildiriye yakında yayımlayacaktır. İçişleri Bakanını gücendirme-melidir ve çünkü görevden ayrılır. O çekilirse de bunalm olur. Meclis açılın-ca içişleri ve dışişleri bakanlarının değiştirilmesi kesindir. Düşmanlar, Meclisi açtırmamak, istiyor, hatta Muhipler Derneğinin padişaha baş vurarak bu mec-lisin meşru olmadığını bildirdiği ve dağıtmasını istiyebilecekleri haber alındı (Bel-ge 219) diyor ve meb'usların Ankaraya gelmesi işinden söz ediyor.

Şimdi Efendiler, bu üç belgedekileri göz önünde tutarak, hep birlikte, kı-sa bir analiz yapalım!

Komiserlerin notasından anlıyoruz ki, İtilâf Devletlerinin Karadeniz Baş-komutanı Mister George Milne, Osmanlı Devletinin Savaşışleri Bakanına, Cemal Paşaya, doğrudan doğruya emri altında imiş gibi direktif ve emirler vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bundan bize söz etmedi.

Ve gene anlıyoruz ki, Osmanlı Devletinin Savaşışleri Bakanı, aldığı di-rektif ve emirleri yerine getirmemekle ve kabul edilemez özürler ve nedenler ileri sürmüş olmakla suçlandırılıyor.

Savaşışleri Bakanının aldığı emirlerin ne olduğunu kestiriyoruz ve ne için yapamamakta olduğunu da anlıyoruz. Çünkü, Ulusal Güçler engeldir.. Ulu-sal Güçler, Savaşışleri Bakanının ve hükûmetin, Başkomutan Mister George Milne'in emir ve direktifi uyarınca verdiği veya vereceği emirlere boyun eğ-miyor.. İşte komiserler, Paristeki Yüksek Kurul adına, bunu kabul edilebilir özür ve neden saymıyorlar. Demek istiyorlar ki, hükûmetseñiz, Savaşışleri Bakanı iseniz, memlekete, millete, orduya egemen olmalısınız. Egemen ise-niz, özürler ve nedenler kabul edilemez.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi, 2 Ekim 1919'da iş başına geldi. Ondan önce Ferit Paşa Hükûmeti vardı. Buna göre, Ulusal Güçlerle Yunan birlikle-ri arasına Osmanlı birlikleri yerleştirilmesine ilişkin 23 Ağustos 1919 tarihin-deki öneriyi yapan Ferit Paşa Hükûmetidir. İşgal bölgesinin, yalnız İtilâf Dev-letleri birlikleri tarafından işgaline ilişkin 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihindeki öneriyi de yapan Ferit Paşa Hükûmetidir.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti daha, bir öneri bildirmiş değildir. Ama, tersine 3 Kasım 1919 tarihinde işgal bölgesine bir sınır çizmek ve bu sınıra kadar Yu-nanlılarca işgal edilmesini sağlamayı, Başkomutan Milne Savaşışleri Bakanı Cemal Paşaya emrediyor. İşte, Cemal Paşanın yaptıramadığı emir bu oluyor. Teşekkür olunur ki, gerek kendisi ve gerek üyesi olduğu hükûmet, işbaşına geldiklerinden bir ay sonra, Ulusal Güçlere karşı güçsüz kaldıklarını, yabancı komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu belgeden anlaşılması gereken en önemli ve en anlamlı nokta, bence hükûmetin ortak notaya verdiği yanıtta, komiserlerin bildirdikleri noktala-

tikleri noktalara kemali tevazula ve büyük nezaketle cevap verilirken, bir cihet asla kale alınmıyor. O da, Efendiler; Mister George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Harbiye Nâzırına emir ve talimat vermekte olmasıdır. Bu hal, ne teşkilâtı millîyeye karşı izzeti nefis meseleleri çıkaran Harbiye Nâzırının ve ne de, Osmanlı Devletinin istiklâlini temin etmek mes'uliyetini deruhde etmiş olan kabinenin izzetinefis ve haysiyetine dokunmuyor. Bu halin, kendilerinin haysiyetini ve devletin istiklâlini çoktan rahnedar eylemiş olduğunu farketmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu tasallut ve tecavüzü istiklâlşikenaneye vasıta olamayız diye feryada cesaret edemiyorlar.. cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu kariben göreceğiz. Korkmamak için, haysiyeti insanîyenin ve izzetinefisi millînin duçarı tecavüz olamayacağı muhit ve şeraitte bulunmak lâzımdır. Buna ehemmiyet vermiyenlerin, zaten bir insan için, bir millet için, gayrikabili tecavüz olarak mahfuziyeti, en büyük gayei namus olan mukaddesat hakkında, çoktan lâübalı bir gayrihassas olduklarına hükmetmekte hata yoktur!

Nisfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez..

"Nisfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu, bir an hatırdan çıkarmamalıdır."

Efendiler, Cemal Paşaya, kumanda tebeddülüne ait noktalarda verdiğimiz cevabı arzetmiştim. Müsaade ederseniz, o cevabın baş tarafına teşkil eden hususâtı saire hakkındaki mütaaleatımızı da, hulâsa edeyim,

Mevaddı esasiseyeye dair nikatı nazarımız şu idi:

"1- Düveli Mütelifenin herbiri azamî menfaatini, umum Türkiyede, temin etmek gayesinde: Bu, Türkiyede, şayanı itimat bir istinat noktası teminini müstelzimdir. Ecnebilerin açıktan açığa muarız ve gaynmemnun görünmeleri sebebini, kabinenin vaz'ı bitarafisinde aramalıdır, âciz ve istinatsız olmasında aramalıdır.

2- Kabine, beyanname neşretmekte istical etmemelidir. Beyanname, kabine mevkiini takviye ettikten sonra neşrolunmalıdır. Kabinenin kuvvetli olması, her noktai nazardan Kuvayi Millîyeye müstenit olduğu kanaatini bahşedecek bir tariki hareket kabulile ve bunu âleme izhar eylesenile mümkündür.

Meclis içtima ettikten sonra ve orada kuvvetli bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" vücut bulduktan sonra, beyannameye sıra gelebilir. Her halde beyanname, sulh muruhhaslarının azimetinden evvel ve fakat grupla müttehi-dülfikir olarak tanzim olunmalıdır. Çünkü, böyle olmazsa, haizi kıymet ve itibar addedilmeyecektir. Bir de, işe, kabul olunacak ıslahatı ilân etmekle başlamak doğru değildir. Bilâkis beyannameye millet in istiklâl ve mülkün tamami-sinden başlamak, ancak bunun teminine muallâk ve meşrut olmak üzere umuru idarenin hututu esasıyesi takrir olunmak muvafık olur.

Bu beyannameye esas olacak hututu mühimme, Sivas Umumî Kongresi Beyanname ve Nizamnamesinde mevcuttur. Orada, müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekalliyetlerin hukuku, muzaheretin, milletçe, tarzı telâkkisi hususları musarrahtır. Böyle bir beyanname, şimdiden ihzar ve Meclisin küşadında ekseriyet grubu ile bilmüzakere ilân olunur. Muvafık olan budur.

ra tam bir alçak gönüllülükle ve büyük nezaketle karşılık verilirken, bir yön üzerinde hiç durulmamış olmasıdır. O da, Efendiler; Mister George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Savaşışleri Bakanına emir ve direktif vermekte olmasıdır. Bu durum, ne Ulusal Güçlere karşı, onur işi yapan Savaşışleri Bakanının ve ne de, Osmanlı Devletinin bağımsızlığını sağlamak sorumluluğunu üstlenmiş olan hükûmetin onur ve haysiyetine dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin haysiyetinde ve devletin bağımsızlığında çoktan yaralar açmış olduğunu farketmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu bağımsızlığı ortadan kaldıracak nitelikteki sataşma ve saldırıya âlet olamayız diye haykırmaya cesaret edemiyorlar... cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insanlık haysiyetinin ve millet onurunun saldırılamayacağı çevrede ve öyle koşullarda bulunmak gerekir. Buna önem vermiyenlerin, aslında bir insan için, bir millet için, dokunulmaz olarak korunması, en büyük namus amacı olan kutsal kavramlarda, çoktan saygısız ve duyarsız oldukları yargısına varmakta yanlışlık yoktur.

Adalet dilenmekle ve kendine acındırmakla millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet bağımsızlığı sağlanamaz...

"Adalet dilenmek ve kendine acındırmak gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin yarınki çocukları, bunu, bir an hatırdan çıkarmamalıdır."

Efendiler, Cemal Paşaya, komuta değişikliği konusunda verdiğimiz karşılığı bilginize sunmuştum. İzin verirsiniz, o karşılığın baş tarafındaki öteki konular hakkındaki düşüncelerimizi de, özetleyeyim.

Temel noktalar üzerindeki görüşlerimiz şunlardır:

"1- İtilâf Devletlerinden herbiri en büyük çıkarını, bütün Türkiyeden, sağlamak amacındadır. Bu, Türkiyede, güvenilir bir dayanak noktası elde etmeye bağlıdır. Yabancıların açıktan açığa karşıt ve kırgın görünmelerinin nedenini, hükûmetin yansızlık durumunda aramalıdır, güçsüz ve dayanıksız olmasında aramalıdır.

2- Hükûmet, bildiri yayımlamakta acele etmemelidir. Bildiri, hükûmet durumunu güçlendirdikten sonra yayımlanmalıdır. Hükûmetin güçlü olması her bakımdan Ulusal Güçlere dayandığı kanısını verecek bir yol tutmasına ve bunu dünyaya göstermesine bağlıdır.

Meclis toplandıktan sonra ve orada güçlü bir "Hakları Savunma Derneği Grubu" oluştuktan sonra, bildiriye sıra gelebilir. Ne olursa olsun bildiri, barış delegelerinin yola çıkmasından evvel ve fakat grupla görüş birliği içinde hazırlanmalıdır. Çünkü, böyle olmazsa, değerli ve inanılır sayılmayacaktır. Bir de, işe, yapılacak iyileştirmeleri duyurmakla başlamak doğru değildir. Tersine bildiride ulusun bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğünden başlamak, ancak bunun sağlanmasına bağlı ve o koşulla olmak üzere yönetim işlerinin temel çizgileri yazılmak uygun olur.

Bu bildiriye temel olacak önemli noktalar, Sivas Genel Kongresi Bildirisi ve Tüzüğünde vardır. Orada, gelecekteki sınırlar, devlet ve milletin bağımsızlığı, azınlıkların hakları, yardımın, milletçe, nasıl anlaşıldığı konuları açıkça belirtilmiştir. Böyle bir bildiri, şimdiden düzenlenir ve Meclis açıldıktan ve çoğunluk grubu ile görüşüldükten sonra duyurulur. Uygun olan budur.

3- Dahiliye Nâzırının istifasile kabinede bir buhran husulüne sebep görülememektedir. Böyle bir mütaleadan Dahiliye Nâzırını sadrazam telâkki etmekte olduğunuz manası çıkar. Bir kabinede buhran, ancak hükûmet reisinin istifasile çıkabilir. Kabinenin; Dahiliye Nâzırı Şerif Paşaya, onun da Ferit Paşaya tâbi ve merbut olduğu anlaşılıyor.

Meclisin küşadı ile, dahiliye ve hariciye nâzırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti anlayamadık. Bu nâzırlar, şimdiden böyle bir vaitte bulundular mı?

Düşmanların, Meclisi küşat ettirmek istemiyecekleri tabiidir. Yalnız, padişahın Meclisi feshetmesi ihtimali varidi hatır mıdır? Eğer böyle bir ihtimal varsa o halde Meclisi, İstanbulda, dağıtmak ve milleti Meclisi Meb'usansız bırakmak için mi topluyoruz? Binaenaleyh, padişahın bu baptaki noktai nazarlarının, heyetimizce kat'î olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki, meb'usları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsatta bulunalım! aksi halde, (Meclis İstanbulda içtima yüzünden berveçhibalâ ahvale duçar olursa, bunun mes'uliyeti, Dersadette içtimai hususunda ısrar edenlere raci olacaktır.)

4- Meb'usların müdavelei efkâr için Ankaraya gelmeleri faydalıdır."

*
* *

Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğimiz konferans

Efendiler, beni cidden samimî ve parlak ve emniyetbahş hissiyat ile karşılamış olan Ankara ahali muhteremesile daha yakından tanışmak ve onlarla müdavelei efkâr etmek bir vazife hükmünde idi. Onun için - berayi müzakere - davet ettiğimiz meb'usların muvasalatına intizar eylediğimiz günlerde, içtima eden muhterem Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Ves. 220).

Bu konferansa zemin itihaz ettiğim noktalar üzerinde kısaca konuşayım: Wilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye'ye taallük edenleri vardı. Zaten mağlûp olan ve akti mütareke eden Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı manzarai serabile bir zaman oyalandı.

30 Teşrinievvel 1334 Mondros Mütarekenamesi mevaddı ve bilhassa bu maddeler meyanında yedincisi, dimağı yakan ateşin bir zehirdi. Yalnız, bu madde, bakıyei vatani, düşmanların emri işgal ve istilâsına amade bulundurmaya kâfi idi!

İstanbulda, biribirini velyeden acezeden mürekkep kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz, süflî manzaralarile masum ve mütevekkil milletin timsali tanındı, itibara lâyük görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın medenî devletleri, icabatı medeniyeyi unutacak kadar laübalî oldular. Ötedenberi, Türk milleti aleyhinde, aktarı cihanda yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan ziyade istimaa şayan görüldü.

Dokuz aydanberi, başlayan millî intibah ve faaliyet, vaziyet ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, hâsıl olan vahdeti muhafaza ederse ve istiklâlî için fedekârlıktan çekinmezse muvaffakiyet muhakkaktır. Erzurum ve Sivas Kongreleri esasatı, milletin istihsal edeceği gayeler için düsturdur.

Ferit Paşa Kabinesini ıskat eden, millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Kabinesini mevkii iktidara getirmiş olmak mes'uliyeti millete ait değildir. Maahaza itilâf halindeyiz.

3- İçişleri Bakanının görevinden ayrılması bir hükûmet bunalımı doğmasına neden görülememektedir. Böyle bir düşünceden içişleri bakanını başbakan saymakta olduğunuz anlamı çıkar. Bir hükûmette bunalım, ancak hükûmet başkanının görevden çekilmesinden çıkabilir. Hükûmetin; İçişleri Bakanı Şerif Paşanın, onun da Ferit Paşanın emrinde ve ona bağlı olduğu anlaşılıyor.

Meclisin açılmasıyla, içişleri ve dışişleri bakanlarının değişmesinin kesin olduğu yolundaki işareti anlayamadık. Bu bakanlar, şimdiden böyle bir söz verdiler mi?

Düşmanların, Meclisi açtırtmak istemiyecekleri doğaldır. Yalnız padişahın Meclisi dağıtması olasılığı akla geliyor mu? Eğer böyle bir olasılık varsa o halde Meclisi dağıtmak ve milleti Meb'uslar Meclissiz bırakmak için mi İstanbulda topluyoruz? Öyleyse, padişahın bu konudaki görüşünün, Kurulumuzca kesin olarak şimdiden bilinmesi gerekir ki, meb'usları İstanbul dışında, güvenli bir yerde toplamak için girişimde bulunalım, yoksa (Meclis İstanbulda toplanma yüzünden yukarıdaki bildirilen durumlara düşerse, bunun sorumluluğu, İstanbulda toplamak için direnenlerde olacaktır.)

4- Meb'usların görüşmek için Ankaraya gelmeleri yararlıdır."

*
* *

Efendiler, beni gerçekten içten ve parlak ve güvenverici duygularla karşılamış olan Ankaranın saygıdeğer halkıyla daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir ödev olmuştu. Onun için görüşmek üzere çağırdığımız meb'usların gelmelerini beklediğimiz günlerde, toplanan sayın Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Belge 220).

Bu konferansa esas aldığım noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Wilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye'ye ilişkin olanları vardı. Aslına bakılırsa yenilmiş olan ve ateşkes anlaşması yapmış olan Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı aldatici görünümüyle bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918, Mondros Ateşkes Antlaşmasının maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyin yakan ateşli bir zehirdi. Başlıbaşına, bu madde, geri kalan vatani, düşmanların işgal etmesine hazır bir durumda bulundurmaya yeterli idi.

İstanbulda, birbiri ardına gelen ve güçsüz kişilerden kurulan hükûmetler, şerefsiz, haysiyetsiz, aşağılık görünüşleriyle suçsuz ve kadere bağlanmış milletin sembolü olarak tanındı, saygıya değer görülmemeye başladı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlığın gereklerini unutacak kadar saygısız oldular. Ötedenberi Türk milletine karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan daha çok dinlenilmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri, başlayan ulusal uyanış ve etkinlikler, durum ve görünümü değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, oluşan birliğini korursa ve bağımsızlığı yolunda özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkeleri, milletin elde edeceği amaçlar için yasadır.

Ferit Paşa Hükûmetini düşüren, millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Hükûmetini iş başına getirmiş olmak sorumluluğu milletin değildir. Ama, bu konuda anlaşmış durumdayız.

Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğimiz konferans

Efendiler, şimdi, Ankaraya gelen meb'us efendilerle temas ve müdavelei efkâra başlayalım.

Meb 'uslar, aynı günde veya günlerde müctemian bulunamadılar. Münferiden veya küçük küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu zevatın veya heyetlerin kâffesine, ayrı ayrı hemen aynı esas noktaları.. günlerce tekrar ve yine tekrar etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Her şeyden evvel, kuvvei maneviyenin, kuvvei kalp ve vicdanın yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu noktayı tenmiye etmek üzere,

Evvelâ; dahilî ve haricî vaziyetin emniyet ve ferah verici mahiyetinde ve inkişafında bulunan noktalarını ve ciheplerini araştırarak izah ve ispata çalıştık.

Sonra; muayyen maksat etrafında şuurlu ve azimkârane itihadın, sarsılmaz kuvvet olduğu hakikatini, yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir heyeti içtimaiyenin, beka ve saadetinin, ancak emelde ve istihsali âmâlde iştiraki tam halinde bulunmasına mütevakıf olduğunu izah ettik. "Vatanın halâsı, istiklâlin temini" hedefine müteveccih vahdeti milliyemizin, esaslı, muntazam teşkilâtın vücuduna ve bu teşkilâtı hüsnü sevk ve idareye muktedir dimağların, enerjilerin, bir dimağ ve bir enerji halinde müttehit ve mümteziç bir hale gelmesine vabeste olduğunu söyledik ve bu münasebetle, İstanbulda açılacak Meclisi Meb'usanda, kuvvetli, mütesanit bir grup teşkili zaruretinin meydana koyduk.

Millet, ancak devletlerin izmihlal ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği, çok mühim ve hatarnak anları yaşıyordu. Böyle anlarda, tali ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin, akıbetleri meçhul ve felâket alûttur.

Türk milleti, bu hakikati anlamaya başlamıştı. Bu idraki neticesidi ki, ümidi halâs vadeden, her samimî işarete şitaban olmakta idi. Ancak uzun asırların uyuşturucu idare ve terbiyesinin, bir heyeti içtimaiyeyi, bir günde, bir senede azat edebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, vâkıfı tabiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar, mensup olduğu milleti tenvir ve irşat ederek, onlara, halâs hedefine yürümekte delâleti, en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

Türk milletinin, kalbinden vicdanından sânih ve mülhem olan en esaslı, en bariz arzu ve imam malûm olmuştu: Kurtuluş..!

Bu kurtuluş feryadı, Türk vatanının bütün afakında aksendaz olmakta idi. Milletten, başka istizahatta bulunmaya mahal yoktu. Artık, bu arzuyu, ifade etmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas kongrelerinde, arzuyu millî tebellür ettirilmiş ve ifade olunmuştu.

Bu kongreler esasatına sadık olduklarını beyan ettikleri için milletçe vekil intihap edilen zevat; her şeyden evvel, bu esasata merbut zevattan ve bu esasatı ilân eden cemiyete nispetini gösterir unvanda bir grup yapacaktı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu".. İşte bu grup, teşkilâtı milliyeye ve dolayısıyla millete müsteniden hernerde olursa olsun, milletin mukaddes amalini cesaretle ifade ve müdafaa edecekti.

Efendiler, milletin amal ve makasidini da, kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi de görüşüldü. Misakı Millî unvanı verilen bu

Efendiler, şimdi Ankaraya gelen meb'us efendilerle yapılan konuşma ve görüşmelere geçelim:

Meb'uslar, aynı günde veya günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek veya küçük küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu kişilerin veya grupların hepsine, ayrı ayrı hemen aynı ana noktaları.. günlerce tekrarlamak ve yine tekrarlamak zorunlu oldu.

Her şeyden önce, içgücünün, yürek ve vicdan gücünün yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu gücü artırmak üzere,

İlkin; iç ve dış durumun güven verici ve iç açıcı niteliğinde ve gelişmesindeki noktaları ve yönleri araştırarak açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştık.

Sonra; belirli bir amaç etrafında bilinçli ve kararlı olarak birleşmenin, sarsılmaz kuvvet olduğu gerçeğini, yorulmaksızın tekrarladık.

Bir toplumun, yaşamasının ve mutluluğunun, ancak emelde ve emellerini gerçekleştirmesi yöntemlerinde tam birlik olmasına bağlı olduğunu anlattık. "Vatanın kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması" amacına yönelik ulusal birliğimizin, köklü, düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların, güçlerin bir tek beyin ve bir tek enerji niteliğinde birleşik ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledik ve bu arada, İstanbulda, açılacak Meb'uslar Meclisinde, güçlü, birleşik bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koyduk.

Millet, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı, çok önemli ve korkunç anları yaşıyordu. Böyle anlarda, kaderini kendi eline almakta aymazlık gösteren milletlerin, gelecekleri karanlık ve yıkımdır.

Türk milleti, bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu kavrayış sonucudur ki, kurtuluş umudu veren, içtenlikli her çağrıya koşmakta idi. Ancak uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinde, bir toplumun, bir günde, bir senede kurtarabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Böyle olduğundan, durumu ve gerçeği bilenler, elden geldiğince kendi milletini aydınlatarak ve ona doğru yolu göstererek, onlara, kurtuluş yolunda kılavuzluk etmeyi, en büyük insanlık ödevi bilmelidirler.

Türk milletinin, kalbinden, vicdanından kopup gelen en köklü, en belirgin istek ve inanç belli olmuştu: Kurtuluş...

Bu kurtuluş çılgığı, Türk vatanının bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Milletten, başka açıklama istemenin yeri yoktu. Artık, bu isteği, dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, ulusal istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerin ilkelerine bağlı olduklarını söyledikleri için milletçe vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kişilerden ve bu ilkeleri duyuran dernekle ilgisini gösterir isimde bir grup yapacaktı: "Hakları Savunma Derneği Grubu".. İşte bu grup, Ulusal Örgütlere ve dolayısıyla ulusa dayanarak hernerde olursa olsun, milletin kutsal emellerini cesaretle dile getirecek ve savunacaktı.

Efendiler, milletin emel ve amaçlarının da, kısa bir programa temel olacak şekilde topluca yazılması da görüşüldü. Ulusal Ant adı verilen bu programın ilk

programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadile kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu esaslar, hakikaten toplu bir surette tahrir ve tespit olunmuştur.

Efendiler, her görüştüğümüz zât veyahut zevat, bizimle, fikir ve kanaatte müttehit kalarak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisinde, "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

Çünkü, Efendiler; bu grubu teşkil etmeyi, vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler, imansız idiler.. cebin idiler.. cahil idiler.

İmansız idiler; çünkü, amali millîyenin ciddiyet ve kat'iyetine ve bu amalin mesnedi olan teşkilâtı millîyenin salâbatine inanmıyorlardı.

Cebin idiler; çünkü, teşkilâtı millîyeye mensubiyeti daîi mehalik görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü, yegâne istinatgâhı halâsın millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişaha tekâpu ederek, ecânibe hoş görünerek, mülayim ve nazik davranarak, büyük gayelerin istihsal olunabileceği gafletini gösteriyorlardı.

Bundan başka, Efendiler; nankör ve hotperest idiler.. Fikri millî ve teşkilâtı millîyenin, kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti istisgar ediyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın sehlülistihsal olduğunu zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı.

Erzurumda, Sıvasta telâffuz olunmuş, tesbit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek zül olmaz mıydı?! O unvandan daha manalı unvan mı yoktu?!

Evet, işittik Efendiler; varmış: "Fellâhı vatan grubu".*

Efendiler, maziye ait safahat ve hadisatı; burada beyan edebileceğim çerçevede dahilinde, hakikate mutabık olarak tesbit etmek azmindeyim. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da, kemali samimiyetle itulainıza tevdi edeceğim.

Ben, Meclisi Meb'usanın, İstanbulda duçarı tecavüz olacağına, dağılacağına kat'iyyen intizar ediyordum. Bu takdirde, tevessül olunacak tedbiri de takarrür ettirmiştim. Hazırlığımız ve tertibatımız da başlamıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe, suiteffehhümatı mucip olmamak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclisi Meb'usan riyasetine intihap olunmak.. Bundan maksat, dağıtılan meb'usları, Meclisi Meb'usan reisi sıfat ve salâhiyetile, devam etmekte. Gerçi bu tedbir, ancak zevahiri muhafazada ve muvakkaten faydalı idi. Fakat, her halde buhranlı zamanlarda, faydası muvakkat olsa da, her türlü tedbirin alınmış olması zait addedilemez....

Hakikatte, İstanbula gitmiyecektim. Fakat bunu itiraf etmeksizin, zaman kazanacak ve muvakkaten gaybubette bulunuyor muşum gibi vaziyet ve muamele tanzim olunacak ve Meclis reis vekilleri vasıtasile idare olunacaktı.

Bu tedbirin tatbiki, bittabi, Meclise giden, hakikati vaziyeti müdrik olması lâzımgelen arkadaşların himmet ve mesaisile olabilecekti.

* Bililtizam şeddeli yazılmıştır

müsveddeleri de, bir fikir vermek amacıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu esaslar, gerçekten toplu bir şekilde yazılmış ve belgelenmiştir.

Efendiler, her görüştüğümüz kişi veya kişiler, düşünce ve kanıda bizimle ortak kalarak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisinde, "Hakları Savunma Derneği Grubu" diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün yanıt isterim!

Çünkü, Efendiler; bu grubu oluşturmayı, vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve yeteneğinde olan efendiler, inançsızdılar.. korkaktılar.. bilgisizdiler.

İnançsızdılar; çünkü, millî emellerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu emellerin dayanağı olan Ulusal Örgütlerin sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkaktılar; çünkü, Ulusal Örgütten olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisizdiler; çünkü, kurtuluşun tek dayanağının millet olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve ince davranarak, büyük amaçların elde edilebileceğine inanmak aymazlığını gösteriyorlardı.

Bundan başka, Efendiler; gördükleri iyiliği unutuyordular ve bencildiler.. Ulusal ülkünün ve Ulusal Örgütlerin, kısa bir sürede sağladığı saygınlık ve varlığı küçümüyorlardı. Yaratılmış olan durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği sanısına ve kuruntusuna kapılmakla çirkin gururlarını doyurma sevdasına düşüyorlardı.

Erzurumda, Sıvasta söylenmiş, saptanmış bir unvanı olduğu gibi kabul etmek küçüklük olmaz mıydı?! O unvandan daha anlamlı ad mı yoktu?!

Evet, işittik Efendiler; varmış: "Fellâhı vatan grubu".*

Efendiler, geçmişle ilgili evreleri ve olayları; burada anlatabileceğim çerçevede içinde, gerçeğe uygun olarak saptamakta kararlıyım. Bu nedenle, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ilgili bir konuyu da, bütün içtenliğimle bilginize sunacağım.

Ben Meb'uslar Meclisinin, İstanbulda saldırıya uğrayacağını, dağılacağını kesinlikle beklemekteydim. Böyle bir durumda, başvurulacak önlemi de kararlaştırmıştım. Hazırlığımız ve düzenlemelerimiz de başlamıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu ödevi yaparken, milletçe yanlış anlaşılmasın diye önlem olarak da bir şey düşünmüştüm. Meb'uslar Meclisinin başkanı seçilmek.. Bundaki amaç, dağıtılan meb'usları, Meb'uslar Meclisi Başkanı olarak ve o yetkiyle, çağır-maktı. Gerçi bu önlem, ancak görünüşü korumada ve geçici olarak yararlı idi. Ama, ne olursa olsun, bunalımlı zamanlarda, yararı geçici olsa da, her türlü önlemin alınmış olması gereksiz sayılamaz.

Gerçekte, İstanbula gitmiyecektim. Ama, bunu açıkça söylemeksizin, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında değilmişim gibi durum ve işler düzenlenecek ve Meclis, başkan vekilleri tarafından yönetilecekti.

Bu önlemin uygulanması, elbette, Meclise giden, gerçek durumu kavramış olması gereken arkadaşların yardım ve çalışmasıyla olabilecekti.

* Bilerek şeddeli yazılmıştır. Fellâh (kurtuluş) kelimesi bir tek "L" ile yazılır ve öyle okunur. Kendisine karşı olanlarca alay konusu yapılarak grubun adındaki kelimeyi iki "L"li, yani "Fellâh" olarak söylediklerini bildiğinden o da onları alaya almak için "Fellâh" demiştir. Fellâh = Mısırın kıptî çiftçilerine verilen bir bakıma aşağılayıcı bir lâkaptır. Zenci anlamına da gelir (B.Y.)

Ulusal ülkü ve ulusal örgütlerin kısa bir zamanda sağladığı saygınlık ve varlığı küçümseyenler

Ankarada toplanmak

Efendiler, bu hususu, icab eden zevata söyledim. Mütalea ve noktai nazarı muvafık buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaad ve temin ederek İstanbulla gittiler.

Fakat, pek müstesna, belki bir veya iki arkadaştan maadasının, bu fikri, telâffuz dahi etmediklerini öğrendim.

Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş... Bunca millet vekilleri içinde meclis reisi olacak liyakatte bir adam dahi yok mudur ki, hazır olmayan bir meb'usu gıyaben reis intihap edeceğiz... Meclisi teşkil eden azayı kirâmı bu kadar liyakatsiz göstermek enzârı ayarda suitesiri mucip olmaz mı?

Diğer bir mantık da; Meclis riyasetine Kuvayi Millîye reisini intihap etmekle daha ilk günden, Meclis üzerine şüphe ve tecavüzü celbe vesile vermektir. Kârî âkil olamaz.

Bu nevi muhakeme ve mantık yapanların, pek de uzak insanlar olmadığına görenler, ihtiyarı sükûtu tercih eylemişler...

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tedbirin alınmamış olması Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir müşkül ile karşılaştırmıştır. Bu ciheti de sırası gelince arzedeceğim.

*
* *

Efendiler, Meclisi Meb'usan, 19 Kânunusani 1336 tarihinde açılmıştı. Takriben, bir ay sonra Harbiye Nâzırının 21 Şubat 1336 tarihli bir telgrafını aldım. Aynen arz ediyorum:

Tehiri mucibi mes'uliyettir

Harbiye, 21/1/1336

Ankara'da K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada, benim ile Cevat Paşa Hazretlerinin vazifeden çekilmeliğimizi talep ettiler. Kabinece şediden cevabı red verildiyse de vaziyet kabinenin kalmasını ve yalnız benim ile Cevat Paşanın çekilmemizi icab ettirdi. Harbiye Nezaretine Salih Paşa Vekâlet edecektir. Kabineyi müşkül vaziyete sokacak bir harekette bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde vaziyet, tasavvur buyurduğunuzdan daha vahim olur.

Harbiye Nâzırı Cemal

Bu telgraf 22 Kânunusani'de vâsıl olmuştu. Derhal telgraf başında saat 11:30 evvelde bu telgrafı yazdım:

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

22/1/1336

1- Verilen notayı aynen lûtfeder misiniz?

2- Teklifi vâkii is'afı istical buyurmayınız. Notayı hatelmütalea mütaleatımıza arzedeceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşanın, imzasını gizliyerek verdiği cevap şu idi:

Gayet müstaceldir

Kadıköy, 22/1/1336

Ankara K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın muhtasarın sureti berveçhizirdir:

1- Sureti mahsusada müntehap zabitanın Kuvayi Millîye Erkânıharbiyesine îzamu.

2- 14 üncü Kolordudan terhis ve tefrik suretile Kuvayi Millîyeye efrat îzamu.

3- Top kaması ve sair edevat kaçırılması.

4- Zonguldaktan İstanbulla gelen taburun iadesini tavik eylemek.

5- Afyon Karahisarından Alaşehir alay nakletmek.

6- Bursadan Bandırmaya bir alay nakletmek.

Efendiler, bu konuyu, gerekenlere açtım. Düşünce ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaad ve temin ederek İstanbulla gittiler.

Fakat, bu pek azı dışında, belki bir veya iki arkadaştan başkalarının, bu düşünceyi ağızlarına bile almadıklarını öğrendim.

Bu işte üstün gelen bir düşünüş ve mantık şu imiş.. Bunca millet vekilleri içinde meclis başkanı olacak yetenekli bir adam bile yok mudur ki, burada bulunmayan bir meb'usu kendi yokluğunda başkan seçeceğiz.. Meclisteki sayın üyeleri bu kadar yeteneksiz göstermek yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı?

Bir başka mantık da; Meclis başkanlığına Ulusal Güçlerin başkanını seçmekle daha ilk günden, Meclis üzerine kuşku ve saldırıya yol açmaktır. Akıllı işi olamaz.

Bu türlü düşünen ve mantık yürütenlerin, bana pek de uzak insanlar olmadığını görenler, susmayı yeğlemişler...

Efendiler, açıkça söylemeliyim ki, bu önlemin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçlük karşılaştırmıştır. Bunu da sırası gelince bilginize sunacağım.

*
* *

Efendiler, Meb'uslar Meclisi 19 Ocak 1920 tarihinde açılmıştı. Aşağı yuvarı, bir ay sonra Savaşîleri Bakanının 21 Şubat 1920 tarihli bir telgrafını aldım. Olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Geciktirilmesi sorumluluk getirir.

Harbiye, 21/1/1920

Ankara'da K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretlerinin işten çekilmemizi istediler. Hükûmetçe olmaz diye şiddetli bir karşılık verildiyse de durum hükûmetin kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşanın çekilmemizi gerektirdi. Savaşîleri Bakanlığına Salih Paşa vekillik edecektir. Hükûmeti zor duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Yoksa durum, düşündüğünüzden daha ağır olur.

Savaşîleri Bakamı Cemal

Bu telgraf 22 Ocakta gelmişti. Derhal telgraf başında öğleden evvel saat 11:30 da şu telgrafı yazdım:

Savaşîleri Bakamı Cemal Paşa Hazretlerine

22/1/1920

1- Verilen notayı olduğu gibi bildirir misiniz?

2- Yapılan öneriyi yerine getirmekte acele etmeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi bildireceğiz.

Mustafa Kemal

Cemal Paşanın, imzasını gizliyerek verdiği karşılık şu idi:

Çok ivedidir

Kadıköy, 22/1/1920

Ankara K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın kısaltılmış örneği aşağıdadır:

1- Özel olarak seçilmiş subayların Ulusal Güçler kurmaylıklarına gönderilmesi.

2- 14 üncü Kolordudan erlerin terhis edilip seçilerek Ulusal Güçlere gönderilmesi.

3- Top kaması ve başka gereçler kaçırılması.

4- Zonguldaktan İstanbulla gelen taburun geri gönderilmesini geciktirmek.

5- Afyondan Alaşehir alay aktarmak.

6- Bursadan Bandırmaya bir alay aktarmak.

7- Bu ahvalde Harbiye nâzırı ve Erkânıharbiye reisinin şahsan methaldar oldukları tebeyyün etmiş. Kırk sekiz saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi meselesi bu notada mevzuubahs bile değildir. Bu notaya cevaben, bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü mesele benim zamanımda değildir. Ben müracaatları üzerine iade ettim. Beşinci meselede, fırka kumandanını tebdil ettim. Altıncı mesele, Ahmet Anzavur meselesi de asayişe taallük eder. Bu bapta muhaberelerimiz vardır. Şimdi de dosyalar tetkik olunursa anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Anın üzerine üç şık mevzuubahs oldu: Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve ahkâmına kulak asmamak, kabine kâmilan istifata etmek. Benim istifam. Birinci madde halinde, burada bir iskan-dal zuhûrundan korkuldu. İkinci madde halinde, zaten istedikleri zuhûra ve Ferit Paşa, ka-bineye gelmiş olacağı mülâhaza olundu. Binaenaleyh, benim istifam ile nezaretin vekâletle idaresi tercih edildi. Herhalde kararınızın evvelâ bana tebliğini rica ve sizlere hümmetlerimi ilâ eylerim Efendim. (Ferik Cemal)

Seryaver Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin mevzuubahs olmadığını işaret etmekle bilmem ne murad ediyor? Şüphe yok ki, mevzuubahs olan Aydın cephesidir, ona muavenettir ve Kuvayi Millîyedir. Yalnız, Cemal Paşa, bu imasile müsebbilbin Heyeti Temsilîye olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşaya, bu telgrafına cevaben yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine 22 Şubat 1336

Vazifeden çekilmek suretile İngilizlerin talebine iküfa etmeniz, öyle vahim bir vaziyet husule getirir ki, sizin aksi halde tasavvur buyurduğunuz vahamete faiktir. Bundan maada, Heyeti Temsilîyenin bir murahhası olan zâtu devletlerinin, Heyeti Temsilîyenin haberi olmaksızın ve hatta anın mütaleasına rağmen çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin, sizi cebren vazifeden ayırmaları ihtimali bile bizim hesabımızdadır. Ve tedabiri seria alınmıştır. Binaenaleyh, evvelâ notayı aynen bildiriniz, sonra ahvalden malûmat vererek karara intizar ve kemali metanetle mevkiinizi muhafaza buyurmanız kat'iyen matlubumuzdur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu telgrafi yazdım:

Zatı Samii Sadaretpenahiye Ankara, 22/1/1336

İngilizlerin, Harbiye Nâzırının ve Erkânıharbiye Umumîye Reisinin tebdilini talep etmeleri, devletin istiklâlî siyasîsine kat'î bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir müddettenberi memalikimizin taksimi ve mevcudiyeti siyasîyemizin imhası yolunda cihan efkârı umumiyesinde, deveran eden münakaşatın, bir kararı kat'îye iktiran etmiş olması neticesi midir? Yoksa, mevcudiyeti siyasîyemizi imha yolunda vukubulacak teşebbüsatin ne netice vereceğini keşif için yapılmış bir teşebbüs müdür? Yoksa, itilâf devletlerinin alıştıkları veçhile, yekdiğerinin muvafakat ve kararını almaya lüzum görmeksizin, münferiden ikai nüfuz yolunda herhangi bir hareket midir? Bunları tefrik edebilecek malûmata malik değiliz ve malik olamayız, Kezalik Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlarının bu teşebbüsât ile derececi münasebetini de tayin edemeyiz. Fakat, istiklâlî siyasîmize vukubulan bu kastı sarhî, devletçe kabul ve milletçe sükût edersek, mevcudiyeti siyâsiyemiz aleyhinde en bedbin mukarrerat ve icraata kendi tarafımızdan yol vermiş olacağımıza şüphemiz yoktur. Binaenaleyh, İngilizlerin İstanbulda muhtemel tecavüzleri ne şekil ve ne dereceye varacak olursa olsun, dahil ve hariç nazarında, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine müstenit bilinen hükûmetin, bu teklifi şiddetle red ve nâzır ile reisi behemehal muhafaza etmesi kat'iyen matlubumuzdur. Bunun haricinde bir hareketi mutavaatîkârane, yalnız milletin istiklâlî ve mevcudiyetine münafi olmaz, fakat, hükûmeti millete karşı vermiş olduğu taahhüden inhiraf etmiş ve istiklâl uğrunda mücahedatı millîyemizi tavik ve tas'ip etmiş vaziyetine koyar. Binaenaleyh hükûmet kabul etse dahi, biz, hükûmetin Heyetimize karşı taahhüdatını ifa etmemekle, milletten aldığı kuvvetini tamamen zayi etmiş olduğunu ve muhilli istiklâl tavrı ve hareketinden dolayı hükûmeti mes'ul addetti-

7- Bu işlerde Savaşîşleri Bakanı ve Kurmay başkanının parmakları bulunduğu ortaya çıkmış. Kırk sekiz saat içinde bu iki kişinin görevlerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi işi bu notada söz konusu bile değildir. Bu notaya karşılık olarak, bir iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü konu benim zamanımda değildir. Ben başvuruları üzerine geri çevirdim. Beşinci işde, tümen komutanını değiştirdim. Altıncı iş, Ahmet Anzavur sorunu da iç güvenlikle ilgilidir. Bu konuda yazışmalarımız vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Bunun üzerine üç yol söz konusu oldu: Notaya birinci yanıtın sonra karşılık vermemek ve içindekilere kulak asmamak, hükûmeti bütünüyle görevden ayırmak. Benim görevi bırakmam. Birinci yol tutulacak olursa, burada bir skandal çıkmasından korkuldu. İkinci yol tutulursa, aslında istedikleri olacak ve Ferit Paşanın, işbaşına geleceği düşünüldü. Bu duruma göre, benim görevden çekilmem ve bakanlığın yekillikle yönetilmesi yeğlendi. Herhalde kararınızın önce bana bildirilmesini rica eder ve sizlere saygılarımı iletirim. Efendim (Tümgeneral Cemal)

Başyaver Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin söz konusu olmadığını belirtmekle bilmem ne demek istiyor? Kuşkusuz ki, söz konusu olan Aydın cephesidir, ona yardımdır ve Ulusal Güçlerdir. Yalnız Cemal Paşa, bu dokundurma-sıyla sorumlunun Temsilci Kurul olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşaya, bu telgrafına karşılık olarak yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

Savaşîşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine 22 Ocak 1920

Görevden çekilmek yoluyla İngilizlerin isteğine uymanız, öyle ağır bir durum yaratır ki, sizin çekilmemenizde var sandığınız ağırlıktan daha ağırdır. Bundan başka, Temsilci Kurulun bir delegesi olan sizin, Temsilci Kurulun haberi olmadan ve hatta onun tersini düşünmesine bakmadan kabul edilemez. İngilizlerin, sizi zor kullanarak görevden ayırmaları olası-lığı bile yararımıza olur. Ve hızla önlemler alınmıştır. Bu duruma göre, önce notayı oldu-ğu gibi bildiriniz, sonra olup bitenden bilgi vererek kararımızı bekleyiniz ve sarsılmaksızın görevinizi korumanızı kesinlikle istiyoruz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu telgrafi yazdım:

Başbakanlık Yüksek Katına Ankara, 22/1/1920

İngilizlerin, Savaşîşleri Bakanının ve Genelkurmay Başkanının değiştirilmesini istemeleri, devletin siyasî bağımsızlığına kesin bir saldırdır. Bu saldırı, bir süredir ülkemizin bölünmesi ve siyasî varlığımızın yok edilmesi yolunda dünya kamuoyunda dolaşan tartışmaların, bir kesin karar niteliği almış olmasının sonucu mudur? Yoksa, siyasî varlığımızı yok etme yolunda yapılacak girişimlerin ne sonuç vereceğini anlamak için yapılmış bir şey midir? Yoksa, İtilâf Devletlerinin alıştıkları gibi, birbirinin oluru ve kararını almağa gerek görmeksizin, teker teker etki yapma yolunda herhangi bir davranış mıdır? Bunları ayırd edebilecek bilgiye sahip değiliz ve sahip olamayız da. Gene Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan saldırılarının bu girişimler ile ne ölçüde ilişkili olduğunu da kestiremeyiz. Ama, siyasî bağımsızlığımıza yapılan bu açık saldırıyı, devletçe kabul edersek ve milletçe susarsak, siyasî varlığımıza karşı en kötü kararlara ve işlere kendimiz yol açmış olacağımıza kuş-kumuz yoktur. Öyle olunca, İngilizlerin İstanbulda yapabilecekleri saldırıları ne biçim ve ne ölçüde olursa olsun, içtekiler ve dıştakilerce, Hakları Savunma Derneğine dayalı bilinen hükûmetin, bu öneriyi kabul etmeyeceğini sert bir dille bildirmesi ve bakan ile başkanın ne yapıp yapıp yerinde tutulması kesin isteğimizdir. Bunun dışında uysalca bir davranış, milletin bağımsızlığına ve varlığına zararlı olmakla kalmış olmaz, bir de hükûmeti millete karşı vermiş olduğu sözden dönmüş ve bağımsızlık uğrunda ulusal savaşımımızı geciktirmiş ve güçleştirmiş olur. Bunun için hükûmet kabul etse bile, biz, hükûmeti sorumlu saydığımızı duyurmak zorunda kalırız. Hükûmet direnince, İngilizler Savaşîşleri Bakanı-

ğimizi ilân etmek mecburiyetinde kalırız. Hükûmetin mukavemeti halinde, İngilizler Harbiye Nâzırını cebren kaldırmak ve bütün hükûmeti ıskat etmek cihetine bile teşebbüs etseler, vaziyet gerek hariç ve gerek dahile karşı, onların emrile nâzırı feda etmek, şıkkından daha müsaittir. Vaziyetin safahatı hakkında bir iki saate kadar cevabı fahimanelerini istirham ederiz, İstanbul ile muhabere, İngilizler tarafından menolunursa istiklâlî millî uğrunda mücahede millîye ve dinîye ilân etmek yolunda ilerliyeceğiz!

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Aynı günde Cemal Paşaya, bu telgrafi yazdım:

Zata mahsus ve fevkalâde müstaceldir.

22 Kânunusani 1336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri neticesi olarak Harbiye Nezaretini terk buyurdukları anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin istiklâlini muhil olan bu çekilmek keyfiyetini, herçibadabak kabul etmemek sizin ve bizim vazifemiz ıktzasındandır. Biz vazifemizi sonuna kadar ifa etmek için her türlü tedabiri alıyoruz. Sizi de, makamınıza oturup nezaretinizi ifa etmek suretile vazifenizin ifasına davet ederiz. Eğer şahsî veya içtihadî herhangi bir sebeple, durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, müstakil bir milletin nâzırına caiz olan şekilde infisal eylersiniz. Meseleyi; şahsî bir noktai nazardan değil, bu müdahale, vatanımız için hatıra gelebilecek ağır felâketlerin mukaddimesi olabilir noktai nazarından, muhakeme etmenizi rica ederiz, nezaretten bu suretle çekilmeniz, İngilizlerin müdahalesini ve istiklâlî milletin ihlâlâni teshil edecektir. Eğer vazife başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin istiklâlî milleti ihlâl ettiğini ilân ederken, Harbiye Nâzırının da vazifei vataniyesini ifa etmemekten mes'ul olduğunu ağır bir surette ilâve eylemek mecburiyetindeyiz. Nota mealini bir gün sonra bildirmeniz ve el'an Heyetimizle temasa gelebilecek surette uzaklaşmanız vaziyeti ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi talep ve rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu muhabereceler cereyan etti:

Babıali, 22 Kânunusani 1336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

Harbiye Nâzırı Cemal Paşanın kabineden çekilmesi ve Erkanıharbiye Reisi Cevat Paşanın tebdili, yalnız İngilizler tarafından talep olunmamıştır. İngiltere, İtalya ve Fransa mümessilleri, Babıâliye müşterek bir ültimatom vererek esbabı mucibe serdile kırk sekiz saat zarfında şu matlabin husulünü istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında, kabinece biletraf müdavelei efkârdan sonra umumen çekilmeye karar verildi ve Meclisi Meb'usan müteşekkil bulunaydı kabinece başka gûna hareket edilmek mümkün idi. Tekliflerini geri aldirmek üzere, düveli selâse mümessilleri nezdinde serdettikleri esbabı mucibenin, reddile, teşebbüsâtı lâzimedede bulunuldu. Mümessiller tekliflerinde ısrar ettiler. Kabinenin istifası tahakkuk etmişken Meclisi Meb'usanın henüz müzakerata başlıyamadığı bir zamanda kabinenin çekilmesi menafii âliyei vatana mugayir olacağını, Cemal Paşa bizzat irad ederek ve böyle bir buhranlı zamanda kabinenin istifası, İstanbulu Anadoludan ayırmaya kadar varıp gayet vahim netaiye tevliit eyliyeceğini ileri sürerek, kendi istifasile meselenin hallolunmasını tercih etmiştir. Meselenin safahatı bundan ibarettir. Meclisi Meb'usanın, nihayet bir iki güne kadar nisabı ekseriyeti haiz olarak içtimai muhakkak olduğundan hükûmet, her nevi hususati meclisin pişi nazarına vazedecektir. Tarafınızdan bu bapta hiçbir gûna teşebbüsât vukubulmaması lâzımdır. Çünkü söz sahibi Meclisi Meb'usandır. Vükelâ vahameti vaziyeti tamamen müdrik ve ef'alü harekâtının selâmetine kani olduğundan ehvenîşeri ihtiyar etmiştir. Müdahalete nihayet verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde kabinenin mevkii iktidardan çekileceği ve bundan tevellüt edecek hadisatın mes'uliyeti kendisine ait olmyacağı beyan olunur.

Sadrazam Ali Rıza

Efendiler, Sadrazam Paşa, kendilerini tahkir edene değil, bize dehşetli ültimatom veriyor.

nı zor kullanarak işten almak ve bütün hükûmeti düşürmek yoluna gitmeye kalkışalar bile, durum gerek dışa ve gerek içe karşı, onların emrile bakanı gözden çıkarmak, durumundan daha elverişlidir. Durumun evreleri hakkında bir iki saate kadar karşılığımızı çok rica ederiz. İstanbul ile haberleşme, İngilizler tarafından önlenirse ulusal bağımsızlık uğrunda ulusal ve dinsel savaş ilân etmek yolunda ilerliyeceğiz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Aynı günde Cemal Paşaya, bu telgrafi yazdım:

Kişîye özel ve olağanüstü ivedidir.

22 Ocak 1920

Savaşîşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri üzerine Savaşîşleri Bakanlığını bıraktığınız anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin bağımsızlığını zedeleyen bu çekilmek işini, ne olursa olsun kabul etmemek sizin ve bizim ödevimizin gereğidir. Biz ödevimizi sonuna kadar yapmak için her türlü önlemi alıyoruz. Sizi de, işinizin başına geçip bakanlığınızı yürütmek yoluyla ödevinizi yapmaya çağırırız. Eğer kişisel veya inançsal herhangi bir nedenle durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, bağımsız bir milletin bakanından beklenen yoldan ayrılırsınız. İş; kişisel bir açıdan değil, bu karışmanın, vatanımız için akla gelebilecek ağır yıkımların başlangıcı olabilir diye, düşünmenizi rica ederiz, bakanlıktan bu yoldan çekilmeniz, İngilizlerin işlerimize karışmasını ve ulusun bağımsızlığının zedelenmesini kolaylaştıracaktır. Eğer görev başına gelmemekte direnirseniz, İngilizlerin ulus bağımsızlığını zedelediğini bildirirken, savaşîşleri bakanının da vatan ödevini yapmamaktan sorumlu olduğunu ağır bir dille eklemek zorundayız. Notada yazılanları bir gün geç bildirmeniz ve şimdiye kadar Kurulumuzla ilişki kuramayacak şekilde uzaklaşmanız durumu ağırlaştırmaktadır. Karşılık vermenizi ister ve rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Başbakanla telgraf başında şu haberleşmeler oldu:

Başbakanlık, 22 Ocak 1920

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluna

Savaşîşleri Bakanı Cemal Paşanın hükûmetten çekilmesi ve Kurmay Başkanı Cevat Paşanın değiştirilmesi, sadece İngilizler tarafından istenmiş değildir. İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, Başbakanlığa ortak bir ültimatom vererek gerekçe bildirip kırk sekiz saat içinde bu isteğin yerine getirilmesini istemişlerdir. Bu ağır öneri karşısında, hükûmetçe enine boyuna düşünüldükten sonra hep birlikte çekilmeye karar verildi ve Meb'uslar Meclisi kurulmuş olaydı hükûmetçe başka yolda davranılabilirdi. İleri sürdükleri gerekçeleri çürütülerek, gerekli girişimler yapıldı. Temsilciler isteklerinde direndiler. Hükûmetin çekilmesi kesinleşmişken Meb'uslar Meclisinin daha görüşmelere başlıyamadığı bir zamanda hükûmetin çekilmesinin vatanın yüksek çıkarlarına aykırı olacağını Cemal Paşa kendisi söyleyip İstanbulu Anadoludan ayırmaya kadar varıp çok ağır sonuçlar doğuracağını ileri sürerek, kendi çekilmesiyle işin çözümlenmesini yeğlemiştir. Olayın evreleri bundan ibarettir. Meb'uslar Meclisinin, en çok bir iki güne kadar toplandı yeter sayısıyla toplanması kesin olduğundan hükûmet, her türden konuları meclisin gözü önüne serecektir. Sizin bu konuda hiçbir girişimde bulunmamanız gereklidir. Çünkü söz sahibi olan Meb'uslar Meclisidir. Bakanlar durumun ağırlığını tamamille kavramış ve yapacaklarının ve davranışlarının doğruluğuna inanmış olduğundan kötünün en azını seçmişlerdir. Karışmalara son verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmezse hükûmetin iş başından çekileceği ve bundan doğacak olayların sorumlusunun kendisi olmyacağı bildirilir.

Başbakan Ali Rıza

Efendiler, Başbakan Paşa, kendilerini aşağılayana değil, bize sert ültimatom veriyor.

Kongre, 22/1/1336

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Telgrafnamei fahimaneleri üzerine Heyeti Temsilîyece bir karar itti haz edilmek için evvelemlerde ultiमत suretinin aynen bildirilmesine ihtiyacı kat'ı vardır. Bunun lûtfen tebliği-ni arz ve rica ederim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal Erenköy, 22/23, 1/1336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

C: Badelmüzakere bildirilecektir.

Sadrazam Ali Rıza

Burada, söylemeliyim ki, hükûmet, bu nota suretini aynen bize vermek istememiş ve vermemiştir.

Sadrazama verdiğim cevap budur:

22/1/1336

Zatı Samii Sadaretpenahiye

Ultimatом suretini gördükten sonra kararı kat'iyi arzedeceğiz. Ancak vaziyetin mütaale edildiği esaslarda, hükûmetle aramızda müşahede farkı vardır ki, evvelâ onu bertaraf etmek isteriz. Hükûmet bizim maruzatımızı kendi icraatına müdahale şeklinde telâkki etmiş, yani vak'ai hariciyeyi bir tarafa bırakarak, bir meselei dahiliye önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vak'ayı, munhasıran, ecnebilerin bir nâzırı tebdil edebilmesi noktai nazarından düşünmek lâzımdır. Kezalik istidlâl olduğu veçhile Harbiye Nâzırının şahsı dahi mevzuubahs değildir. Aynı vaziyette diğer bir nâzır ve herhangi bir zât olsa, vak'a, aynı suretle muhakeme edilecekti. Diğer taraftan nâzırın tebdilini emreden kuvvetin, Meclisi Meb'usanın in'ikadına ve hükûmetin izahatından sonra Meclisi Meb'usanın bir karar itti haz etmesine müsaade edip etmeyeceği de şu anda meçhuldur. Meclisi Meb'usan, söz sahibi olmazdan evvel vukubulacak emrivakilere hazırlanmak icap ettiği için hükûmeti seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclisi Meb'usan söz sahibi olmazdan evvel emrivakiler tevali eder ve meselei haricîyenin mahiyetine muvafık tedabir almak teahhur ederse, bundan mütevellit mes'uliyetin de Heyetimize raci olamayacağı teslim buyrulur. Meclisi Meb'usan filhakika toplanır ve ifayî vazifeye başlarsa, hükûmete hiçbir şey için müracaat etmeyeceğimiz tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, Düvelî İtilâfiyenin müştereken tebliğ etmesi, meselei haricîyenin ehemmiyetini ihata için ayrı bir sebeptir.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza, 23/24 Kânunusani'de verdiği cevapla, çekilmesinin zaruretinden ve Meclisi Millînin tarzı hareketine intizar lüzumundan bahsediyordu (Ves. 221).

Efendiler, aynı günün zevalinde Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan kumandalara vaziyet ve noktai nazarımız bildirilerek nazarı dikkatleri celp ve mütaale aları istifsa olundu (Ves. 222).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Sefiri Kemalettin Sami Paşadır), ayrıca şu emri verdim:

22 Kânunusani 1336

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin talebini is'af etmek kat'iyyen gayriceaizdir. Buraca o noktai nazardan tedabiri seriya tevessül edildi. İstanbuldaki telgraf muhaberatını tahtı temine almanız lâzımdır (Ves. 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Cami Bey ve umum meb'uslara da Kafkas Fırkası Kumandanı Kemal ve Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket ve

Kongre, 22/1/1920

Başbakan Paşa Hazretlerine

Telgrafınız hakkında Temsilci Kurulca bir karar alınmak için herşeyden önce ultiमत örneğinin olduğu gibi bildirilmesine kesin gereksinim vardır. Bunu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal Erenköy, 22/23, 1/1920

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluna

K: Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Başbakan Ali rıza

Burada, söylemeliyim ki, hükûmet, bu nota örneğini bize olduğu gibi vermek istememiş ve vermemiştir.

Başbakana verdiğim karşılık şudur:

22/1/1920

Başbakan Hazretlerine

Ultimatом örneğini gördükten sonra kesin kararımızı bildireceğiz. Ancak durum incelenirken dayanan ilkelere, hükûmetle aramızda bakış ayrılığı vardır ki, herşeyden evvel onu gidermek isteriz. Hükûmet bizim dileklerimizi kendi yaptıklarına karışma saymış, yani dış olayı bir yana bırakarak, bir iç sorun önünde bulunduğunu sanmıştır. Olayı, yalnızca, yabancıların bir bakanı değiştirebilmesi bakış açısından düşünmek gerekir. Şu da var ki sizin sandığınız gibi Savaşşleri Bakanının kişiliği de söz konusu değildir. Aynı durumda başka bir bakan ve herhangi bir kişi olsa, olay, aynı şekilde düşünülecekti. Öte yandan bakanın değiştirilmesini emreden gücün, Meb'uslar Meclisinin toplanmasına ve hükûmetin açıklamalarından sonra Meb'uslar meclisinin bir karar almasına izin verip vermeyeceği de şu anda bilinmiyor. Meb'uslar Meclisinin, söz sahibi olmadan evvel meydana gelecek olup bittilere hazırlanmak gerektiği için hükûmetinizin kararını anlamak istiyoruz. Meb'uslar Meclisi söz sahibi olmadan evvel olup bittiler birbirini izler ve dış sorunların niteliğine uygun önlemler almak gecikirse, bundan doğacak sorumluluğun da Kurulumuza yönelik olmayacağını kabul edersiniz, Meb'uslar Meclisi gerçekte toplanır ve görev yapmaya başlarsa, hükûmete hiçbir şey için başvurmayacağımız doğaldır. Notayı yalnız İngilizlerin değil İtilâf Devletlerinin ortaklaşa vermesi, dış sorunun önemini kavramak için ayrı bir nedendir.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza, 23/24 Ocakta verdiği karşılığa, çekilmesinin zorunluluğundan ve Ulusal Meclisin davranış şeklini beklemek gerektiğinden söz ediyordu (Belge 221).

Efendiler, aynı gün öğleyin Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan komutanlara durum ve görüşümüz bildirilerek dikkatleri çekildi ve ne düşündükleri soruldu (Belge 222).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Elçisi Kemalettin Sami Paşadır), ayrıca şu emri verdim:

22 Ocak 1920

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak durumu birlikte ve güvenlik önlemi alarak izlemenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getirmek hiç doğru değildir. Burada o bakımdan ivedi önlemler alınmaya girişildi. İstanbuldaki telgraf haberleşmelerini güven altına almanız gereklidir (Belge 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Cami Bey ve bütün meb'uslara da Kafkas Tümeni Komutanı Kemal ve Müstahkem Mevki Komutanı Şevket, ve

Harbiye Nezaret Seryaveri Salih Beyler vasıtalariyle de şifre olarak şu tebliğde bulundum:

22 Kânunusani 1336

İngilizler, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Erkânıharbiye Umumiye Reisi Cevat Paşanın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. Bu teşebbüs, devletin istiklâli aleyhinde kat'î bir harekettir. Binaenaleyh, bu teşebbüs aleyhine milletin icra edeceği harekât, muhafazai istiklâl için yapılacak mücahede cümlesindedir. İlk devrei mücahedeatta, vazife milletin meb'uslarıdır. Meb'uslar, kabine azasının mevcudiyetine müdahale ve ikai tesir suretile devletin istiklâli siyâsisi aleyhine, İngilizlerin vukubulan tecavüzlerini, dahil ve harice karşı kat'iyen ve serian reddetmek mecburiyetindedir. Bunun tarzı icrasını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icraatta şu noktaları behemehal temin etmek icap eder:

Evvelâ; Meclisin feshi hakkında bir iradenin meclisle bağdeten okunması ihtimaline maruz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimal kat'iyen gayrırarî olmazsa, meb'uslar, teşebbüslerini hususî içtima halinde de yaparlarsa kâfidir. Saniyen; devletin istiklâli siyâsisi aleyhine kat'î bir hareket vukubulduğunu Sulh Konferansına ve Avrupa milletlerine ve âlemi İslama ve dahili memalike ilân etmek lâzımdır. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclisin vazifesi, Anadolu'ya geçmek ve iradei millîyeyi deruhde etmektir. Bu icraat, bütün milletin kuvvetlerini cemetmiş olan Kuvayi Millîye tarafından her vasıta ile teyit olunacaktır. Şimdiden tedabiri lâzime ittiha olunmuştur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Bu tebliğ, sureti aynen umum kumandanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca, Rauf Bey'e de 23 Kânunusani 1336 da Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı vasıtasile yazdığım şifrede, "Harbiye Nâzırının infisali bir emrivaki olmakla beraber, meselenin ehemmiyeti bakidir dedim." Düveli İtilâfiye mümessilleri, hükûmetimizi istedikleri gibi terkip etmek yolunu tutmuş oluyordular. Yarın, Meclisin itimat edeceği bir hükûmete de aynı suretle muamele etmelerine misal hazırlanmış oluyordu. Hükûmetin, milleti ve matbuatı haberdar etmiyerek, bir kabine meselesi yapmayarak mutavaat göstermesi istiklâli milleti muhildi. Hâdiseyi kapatmayarak, Meclisi Meb'usunda, hükûmeti, istiklâli milleti muhafaza edemediğinden alenen iskat etmek lâzım idi. İşte, bütün bunları Rauf Bey'e yazdım (Ves. 224).

Aynı tarihte, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı ile Rauf Bey'e müştereken şu direktifi vermiştim:

Hükûmet mukavemet ederek; Sulh Konferansını; Kuvayi Millîyeden dolayı Türk hükûmetini iskata karar verdiğini, bütün cihana karşı ilâna mecbur etmek lâzımdır. Kabinenin es-lâfi gibi, istiklâli millîden sükûnetle fedekârlık etmesi, salâhiyeti şahsiye itibarile, zâfını, idrak ve ihata itibarile de asla sayanı itimat olmadığını bir daha vazihan göstermiştir. Bu kadar muğlak mesaili seciyeten ve fikren bu merteye zayıf zevat ile idare etmeye çalışmak artık gayrimümkündür. Binaenaleyh, kabinenin son meseleden dolayı iskata lâzımdır. Milletin itimadı ammesine lâıyk bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi yolunda çalışınız (Ves. 225).

Efendiler, ecnebilerin, İstanbul'da tecavüzatı artırarak nâzır veya meb'uslardan bazılarının tevkifine başlamaları ihtimaline binaen, bilmukabele, Anadolu'da bulunan ecnebî zabıtlarının tevkif edilmesine karar verdim. Bu kararımı ve buna nazaran ittihaı tedabir edilmesi lüzumunu, 22 Kânunusani 1336 tarihinde Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki kolordu kumandanlarına, zata mahsus olarak şifre ile emrettim (Ves. 226).

Efendiler, meb'uslara yazdığım telgrafta, Vasıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin müşterek imzasile cevap geldi. Bu cevapta; Meclis resmen müzakerata başlayın-

Savaşışleri Bakanlığı Başyaveri Salih Beyler aracılığıyla da şifre olarak şu bildiride bulundum:

22 Ocak 1920

İngilizler Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşanın görevden çekilmesini istemişlerdir. Bu girişim, devletin bağımsızlığına karşı kesin bir davranıştır. Onun için, bu girişime karşı milletin göstereceği tepki, bağımsızlığı korumak için yapılacak kutsal savaş niteliğindedir. Bu savaşın ilk evrelerinde, ödev milletin meb'uslarına düşer. Meb'uslar, İngilizlerin hükûmet üyelerinin var oluşlarına karışıp etki yaparak devletin siyâsi bağımsızlığına karşı yaptıkları saldırıların, içe ve dışarıya karşı kesinlik ve ivedilikle kabul edilmediğini bildirmek zorundadır. Bunun yapılış şeklini kararlaştırarak buraya bildiriniz. Ancak eylemlerde şu noktaları ne yapıp yapıp sağlamak gerekir:

Birincisi; Meclisin dağıtılması hakkında bir padişah buyruğunun mecliste birdenbire okunması olasılığıyla karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer böyle bir şeyin olabileceği yolunda en ufak bir kuşku belirirse, meb'uslar, girişimlerini özel toplantı şeklinde de yaparlarsa yeterlidir. İkincisi; devletin bağımsızlığına karşı kesin bir davranış olduğunu Barış Konferansına ve Avrupa milletlerine ve İslâm dünyasına ve ülkenin içinde her yere duyurmak gerekir. İngilizlerin saldırısı geri alınmazsa, Meclisin ödevi, Anadolu'ya geçmek ve ulusal yönetimi üstlenmektir. Bu yürütme, bütün milletin gücünü toplamış olan Ulusal Güçler tarafından her yoldan desteklenecektir. Şimdiden gerekli önlemler alınmıştır.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Bu bildirinin örneği olduğu gibi bütün komutanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca, Rauf Bey'e de 23 Ocak 1920'de, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı aracılığıyla yazdığım şifrede, "Savaşışleri Bakanının ayrılması bir olup bitti olmakla birlikte, işin önemi sürmektedir" dedim. İtilâf Devletlerinin temsilcileri, hükûmetimizi istedikleri gibi oluşturmak yolunu tutmuş oluyordular. Yarın, Meclisin güveneceği bir hükûmete karşı da böyle davranmalarına yol açılmış oluyordu. Hükûmetin, millete ve basına haber vermiyerek, bir hükûmet sorunu yapmayarak boyun eğmesi ulusal bağımsızlığımızı zede-liyordu. Olayı kapatmayarak, Meb'uslar Meclisinde, hükûmeti, ulusun bağımsızlığını koruyamadığı için açıktan açığa düşürmek gerekti. İşte, bütün bunları Rauf Bey'e yazdım (Belge 224).

Gene o gün, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı ile Rauf Bey'e ortaklaşa şu direktifi vermiştim:

Hükûmet dayatarak; Barış Konferansını; Ulusal Güçlerden dolayı Türk hükûmetini düşürmeye karar verdiğini, bütün dünyaya duyurmaya zorlamak gerekir. Hükûmet, ondan evvelkiler gibi, ulusun bağımsızlığından sessizce ödün vermesile kişisel yetki açısından güçsüzlüğünü, anlama ve kavrama bakımından hiç güvenilir olmadığını bir daha açıkça göstermiştir. Bu kadar karışık işleri yaradılış ve düşünüş bakımından bu kez de güçsüz kişilerle yönetmeye çalışmak artık olanaksızdır. Bu duruma göre, hükûmetin olaydan ötürü düşürülmesi gereklidir. Ulusun genel güvenine sahip bir hükûmetin iş başına gelmesi yolunda çalışınız (Belge 225).

Efendiler, yabancıların, İstanbul'da saldırıları arttırarak bakan veya meb'uslardan bazılarını tutuklamaya başlayabileceklerini kestirip karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre önlem alınması gerektiğini, 22 Ocak 1920 tarihinde Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki kolordu komutanlarına, kişiye özel olarak, şifre ile emrettim (Belge 226).

Efendiler, meb'uslara yazdığım telgrafta, Vasıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin birlikte imzaladıkları yanıt geldi. Bu yanıtta; Meclis resmî olarak görüşmelere

Anadoluda bulunan yabancı subayların tutuklanması kararı

ca, meselei hazıra sebebile kabine çekilecektir. O zamana kadar vaziyetin emniyeti için kabinenin ipkası lâzımdır. Siz, hareket ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Noktai nazarlarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat ediniz denilmekte idi (Ves. 227).

Ben, ne hükûmete ve ne de Meclise iş'aratta bulunmamaya karar vermiş ve aralık işi muhterem meb'us arkadaşlarımıza bırakmıştım (Ves. 228).

Efendiler, İstanbuldaki zevatin, ne gibi nesayihe göre, hareketlerini tanzim ettiklerini tebarüz ettirmek için, şu kısa malûmatı arz edeyim:

Filân mümessili siyâsî, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk muhibbi imiş. Bu zât, çok samimî ve müteessir bir lisanla demiş ki, eğer Harbiye Nâzırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal olunacaktı. Kuvayi Millîyenin gösterdiği sükûnet ve metanet, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana itimat edin. Hakaret varsa, yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat, siz zinhar delilik yapmayın.

İstanbuldaki zevat; biz, bu ifadatin samîmiyetine şüphe etmiyoruz diyorlardı (Ves. 229).

Efendiler, meb'uslar, İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, divanı riyaset intihabı hakkında ve bu münasebetle Meclis Riyasetine dair müdavelei efkâra başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Reisi intihap olunmayı, bazı fevaidine binaen, lüzumlu bir tedbir telâkki etmiş ve icab eden zevata noktai nazarımı bildirmiştim. İşte, arzettiğim veçhile, bu mesele üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Kânunusani 1336 ve 1 Şubat 1336 tarihlerinde Rauf Beyin vukubulan iş'aratında birtakım mütaleattan sonra, "biz pek azîm mahzur tevliid edecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarfinazar ediyoruz." denmekte (Ves. 230) ve "... hususî, mahrem bir içtimada tekrar mevzuubahs oldu. Şeref Bey, intihabınız fevaidinden bahsetti... İntihap hususunda teşettütü âra, tekrar kat'iyetle mahsus olduğunda milletin resikârında, Meclisi Millîye nîgehban olarak kalmayı zaten tercih buyurdıkları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakkı samilerinde tezahüratı samimaneye şahit olundu. İçtimai umumide Reşat Hikmet Bey, Reisi evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi, ikinci reis vekili intihap olundu." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim riyasetimden bahseden, demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Sair zevat tarafından, ne maksatla riyasete intihabım mevzuubahs edildiği, mahrem olduğu bildirilen bu içtimada, imaen olsun söylenmiyor. Ciddî mütaaleata istinaden, benim riyasetimi mevzuubahs etmeli idiler. Ondan sonra, teşettütü efkâr olup olamayacağını tetkik eylemeli idiler. Yalnız Şeref Beyin ifadatu üzerine, efkârın ciheti temayülüne hüküm vermekte isabet olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Beyin riyaset meselesine ait izahatına verdiğim cevapta demiştim ki: "Serdolunan me hazir evvelce etrafıle düşünülen şeylerdir. Benim riyasetimi mevzuubahs eden esbap malûmdur; Kuvayi Millîyenin, millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, Meclis fesholunduğu halde riyasete ait vezaifi emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayrikabili telif bir sulh teklifi karşısında kıyamı millî yapılsa riyaset vaziyetile milletin maddî ve manevî kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülâhazalarıdır. Mütaaleanızdan, müdafaaya taallûk eden bu esbabın, bugün İstanbul muhitinde şayanı ihmal addalonduğu anlaşılıyor.

başlayınca, bugünkü sorun nedeniyle hükûmet çekilecektir. O zamana kadar durumun esenliği için hükûmetin iş başında tutulması gereklidir. Siz, bir girişimde bulunmayınız karışmayınız. Emirlerinizi bize bildiriniz. Görüşlerinizin her yerde gerçekten savunulacağına güveniniz denilmekte idi (Belge 227).

Ben, ne hükûmete ve ne de Meclise bildiride bulunmamaya karar vermiş ve artık işi sayın meb'us arkadaşlarımıza bırakmıştım (Belge 228).

Efendiler, İstanbuldakilerin, ne gibi öğütlere uyarak, davranışlarına yön verdiklerini belirtmek için, şu kısa bilgiyi sunayım:

Filân siyâsî temsilci, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu kişi, çok içten ve üzüntülü bir sesle demiş ki, eğer Savaşşleri Bakanı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Savaşşleri Bakanlığı işgal edilecekti. Ulusal Güçlerin gösterdiği dinginlik ve dayanıklılık, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana inanın. Aşağılama varsa, yapanlar utansın. Belki daha başka delilikler de olacaktır. Fakat, siz, sakın delilik yapmayın.

İstanbuldakiler; biz, bu sözlerin doğruluğundan kuşkulanmıyoruz diyorlardı (Belge 229).

Efendiler, meb'uslar, İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, başkanlık divanı seçimi üzerinde ve dolayısıyla Meclis Başkanlığı hakkında görüşmelere başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Başkanı seçilmemi, birtakım yararları nedeniyle, gerekli bir önlem saymış ve gereken kişilere görüşümü bildirmiştim. İşte, anlattığım gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde Rauf Beyin yaptığı bildirilerde, birtakım düşüncelerden sonra, "biz pek büyük sakınca doğuracak olan bu işi ileri sürmekten vazgeçiyoruz." denmekte (Belge 230) ve "... özel, gizli bir toplantıda yeniden söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin yararlarından söz etti... Seçimde oyların dağılacığı, yeniden kesinlikle anlaşıldığından, milletin başında, Ulusal Meclisin koruyucusu olarak kalmayı zaten öteden beri yeğlediğinizi söyledik, sizin için alkışlarla içten gösterilere şahit olundu. Genel Kurulda Reşat Hikmet Bey, Birinci Başkan ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi, ikinci başkan vekili seçildi." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim başkanlığımdan söz eden, demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Öbür kişiler tarafından, ne amaçla başkanlığa seçilmemden söz konusu edildiği, gizli olduğu bildirilen bu toplantıda, dolaylı olarak bile söylenmiyor. Sağlam gerçeklere dayanarak, benim başkanlığımı söz konusu yapmalıydılar. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Sadece Şeref Beyin sözleri üzerine, oyların eğilim yönü hakkında yargıya varmak doğru olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Beyin başkanlık işine ilişkin açıklamalarına verdiğim karşılıklıta demiştim ki: "İleri sürülen sakıncalar önceden enine boyuna düşünülmüş olan şeylerdir. Benim başkanlığımı söz konusu kılan nedenler bellidir; Ulusal Güçlerin, millet tarafından benimsendiğini perçinlemek, Meclis dağılırsa başkanlık ödevlerini güvenilir şekilde yapmak, varolmamızla bağdaşmayan bir barış önerisi karşısında ulusça ayaklanılırsa başkanlığın tutumuyla ulusun nesnel ve tinsel güçlerini savunmaya yöneltmek düşünceleridir. Sözlerinizden, savunmaya ilişkin bu nedenlerin, bugün İstanbul çevresinde önemsiz sayıldığı anlaşılıyor.

Eğer noktai nazarda isabet etmemekten, müdafaai millîyede halen ve atiyen noksan hâsıl olursa, mes'uliyet, hata edenlere ait olur. Şahsan benim bu hususta müstağni olduğumu temine hacet yoktur."

Efendiler, Harbiye Nâzırı ve Erkânıharbiye Reisinin cebren ıskat edildiğini biliyoruz. Meclis riyasetine intihap olunan merhum Reşat Hikmet Beyin, bir sebeple ecnebîler tarafından tevkif olunduğundan haberdar olunmuştuk. İstanbul'da bulunan Heyeti Temsilîye âzalarının tevkifi düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Kânunusani 1336 tarihli iş'arile bildiriliyordu. Bu ahvalden, Kuvayi Millîye aleyhtarlığı, Meclisin feshi ihtimali, binaenaleyh müdafaai millîyeye teşebbüs zamanının daha karip olduğu meydanda idi. Fakat, bu hakikati ihtisas eden azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak lâzım geldi (Ves. 231).

Rauf Beyin, Meclis vaziyetini tasvir eden 27 Kânunusani 1336 tarihli şifre telgrafnamesi muhteviyatında şayanı endişe bazı cümleler vardı. Meselâ; kabine, bidayetinde istifayı düşünmüş, fakat yapmamıştır. Meclisin bugünkü vaziyeti, bu meseleyi halle müsait değildir. Buradaki meb'uslar, milletin Maraş havalisine dair gönderdiği telgrafları, Heyeti umumîyede, okumaya dahi müsait değildir. İtilâf Devletlerinden filân, falana mümaşatkâr davranmaklığımızı tavsiye ediyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Ves. 232, 233).

Rauf Beye, 7 Şubat 1336 da vukubulan bir iş'arımızda, şu mütaaleatımızı bildirdik: Meb'usan, İstanbulun dahilî ve haricî tesiratile sulha matuf olan gayeyi ihmal ederek ubudiyet, ikbal, haset, vehim ve ilâ... gibi avamil ile iftiraka düşmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok meb'ustan mürekkep bir ekseriyet temin edebilmek için kendi tasavvurat ve mutekadatından mütemadiyen fedekârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasıyla hükûmet ve mahafilî malûme nezdindeki tesiratını kâmilten zayı eylemişlerdir. Şirazeyi bozmamak kaygusile devam edilirse, amali gayrimillîyeye ve ihtirasatı günagûna vasıta olmaktan, mesaili millîye aleyhine mukarrerat itihazına mâni olamamaktan, korkulur. Bu hale karşı tedbir budur: prensiplerimize tamamen sadık arkadaşlardan mürekkep, ekalliyet halinde olsa da, bir heyetle iktifa eylemek... Bunun mahzuru uysallıktan azdır. Hükûmeti bilâkaydüşart düşürmek lâzımdır. Kat'î mücadele vaziyeti alınmak lâzımdır (Ves. 234).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi çekilmemiş, Meclis de bir mesele ihdasından içtinaben ıskatı cihetine gidememiş ve muaddel Ali Rıza Paşa Kabinesi-ne itimat reyî vermiştir.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin, Meclis huzurunda okuduğu beyanname muhteviyatını bilmem tahattur buyurur musunuz? Bu beyannamede:

Sadrâzam Paşa, ifa ettiği en mühim vazîfeyi mukaddemei kelâm olarak kaydediyor; hükûmeti merkeziye ile Anadolu arasında inkutâi muhaberata kadar varan beynunetin izalesine muvaffak olduğunu, bundan böyle iradei millîyenin meclisi âlide tecelli ettiğini, artık kavaidi meşrutiyete tamamen tevfiği harekete hiçbir mâni tasavvur etmediğini, söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Heyeti Temsilîyenin iradei millîye namına hareketine ve kavaidi meşrutiyete muvafık harekete mümanaatine artık mahal olmadığı gibi

hıyor. Eğer doğru düşünmemekten, ulusal savunmada bugün ve ileride aksaklıklar olursa, sorumluluk, yanlışlığı yapanlara düşer. Benim bu işi kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklilik yoktur."

Efendiler, Savaşşleri Bakanı ve Kurmay Başkanının zor kullanarak düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis başkanlığına seçilen rahmetli Reşat Hikmet Beyin, bir nedenle yabancılar tarafından tutuklandığını haber almıştık. İstanbul'da bulunan Temsilci Kurul Üyelerinin tutuklanması düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Ocak 1920 tarihli yazısıyla bildiriliyordu. Bu olaylardan, Ulusal Güçler karşıtlığı, Meclisin dağıtılması olasılığı, dolayısıyla ulusal savunmaya girişmek zamanının daha yakın olduğu meydandaydı. Fakat, bu gerçeği sezinleyen azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak gerekti (Belge 231).

Rauf Beyin, Meclisin durumunu anlatan 27 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafında yazılanlar arasında kuşku verici birtakım cümleler vardı. Örneğin; hükûmet, önce işten ayrılmayı düşünmüş, ama yapmamıştır. Meclisin bugünkü durumu, bu sorunu çözmeye uygun değildir. Buradaki meb'uslar, milletin Maraş çevresine ilişkin olarak gönderdiği telgrafları, genel kurulda, okumaya bile yanaşmıyordu. İtilâf Devletlerinden biri, bir diğerine ayak uydurmamızı öğütüyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Belge 232, 233).

Rauf Beye, 7 Şubat 1920 de yolladığımız bir yazımızda, şu düşüncelerimizi bildirdik: Meb'uslar, İstanbulun iç ve dış etkiler altında barışa yönelik amaç önem vermiyerek kulluk, yükselme hırsı, kıskançlık, boşkuruntu, vb. ... gibi etmenlerle bölüntüye uğramışlardır. Arkadaşlarımız, çok sayıda meb'usdan oluşan bir çoğunluk elde edebilmek için kendi düşünce ve inançlarından bir kısmından boyuna vazgeçmişler ve uysal olmak eğilimleriyle hükûmet ve bilinen çevrelerde etkinliklerini bütünüyle yitirmişlerdir. Düzeni bozmamak kaygusile bu tutum, sürdürülürse, ulusal olmayan emellere ve çeşit çeşit tutkulara maşa olmaktan, ulusal emellere karşı kararlar alınmasını önleyememekten, korkulur. Bu duruma karşı önlem şudur: Prensiplerimize yüzdeyüz bağlı arkadaşlardan oluşan, azınlıkta kalsa da, bir grupta yetinmek... Bunun sakıncası uysallıktan daha azdır. Hükûmeti kayıtsız şartsız düşürmek gereklidir. Kesin savaşım durumu alınmak gerekir (Belge 234).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmeti çekilmemiş, Meclis de bir sorun yaratılmaktan çekinerek düşürülmesi yönüne gidememiş ve bazı üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Hükûmetine güven oyu vermiştir.

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, Mecliste okuduğu bildirgeyi bilmem hatırlar mısınız? Bu bildirgede:

Başbakan Paşa, söze, yaptığı en önemli görevi belirtmekle başlıyor; İstanbul hükûmetiyle Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine kadar varan anlaşmazlığın giderilmesini başardığını, bundan böyle ulusal iradenin yüksek mecliste belirlediğini, artık meşrutiyet kurallarına eksiksiz uymaya hiçbir engel düşünemediğini söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Temsilci Kurulun ulusal irade adına iş yapmasına ve meşrutiyet kurallarına uygun davranışları engellemesine artık yer olmadığı gibi

bir mana işrap edilmek isteniliyor. Daha dün, Meclisi Millînin, İstanbulda müctemi bulunduğu bir sırada, iradei millîyeye de, kavaidi cihana da münafi olarak bizzat kendilerinin ve kendileriyle beraber, Meclisin ve milletin nekadâr ağır bir tecavüze maruz kaldığını söylemeye lüzum görmiyen sadrazam, hâlâ Heyeti Temsilîyeyi jurnal etmekle teşfiyei sadra çalışıyor ve bizim muhterem meb'us arkadaşlarımız da, bu sözleri kemali sükûnetle dinlemek kabiliyetini gösteriyorlar.

Hükûmet, siyâsî zümrelere karşı bitarafliktan ayrılmadığını ve ayrılmaya çağını teyid ettikten sonra, bugüne kadar istihsal ettiği muvaffakiyatın derecesinin takdirini Meclise havale ediyor.

Sadrazam, idarei devletin muhtacı ıslah olduğunu beyan ederek, Osmanlı Devletinin, her tazyiki düveli karşısında kaldığı zaman, takip ettiği mesleki kadîmini ihyaen, cihana yeni ıslahat vadediyor. Vâsi mikyasta tevsii mezuniyet yapacağız. Ekalliyetlerin hukukunu teminen temsili nisbî kaidesine tevessül edeceğiz. Umuru adliye, maliye ve nafia ve inzibatîyede ve hatta idarei mülkiyede ecnebîlere emri teftişte selâhiyeti kâfiye vereceğiz diyerek kastettikleri ıslahatın esaslarını tadat ediyor.

Sadrazam Paşa, umuru hariciyeden bahsederken de mütareke ahkâmından inhıraf edilmemek hükûmeti seniyece mütehattim görülmektedir, taahhüdünü zikrederken, İzmirin işgalinden dolayı hâsıl olan galeyan ve tezepzübe hitam verecek, ancak, sulhtur, demekle iktifa ediyor ve "azmü basiretin" usru yûsre tahvil edeceği kanaati tammesinde olduğunu söyliyerek beyannamesine hatime veriyor (Ves. 235).

Efendiler, Meclisi Meb'usanın tasvibine iktiran eden bu beyanname muhteviyatını tahlil ve tefsir ile burada izaayi vakti bîlüzum addederim.

Yalnız Efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşanın ve Kabinesinin muzmerratını ve hayasızlığını gösteren bir vesikayı aynen arz etmeme müsaadenizi rica edeceğim:

Gayet müstaceldir Vilâyat ve Elviyei müstakilliyeye Deraliyeden, 14 Şubat 1336

Ahiren Meclisi Meb'usanda kıraat ve ekseriyeti azime ile tasvip olunarak hükûmete beyanı itimat olunan programın; nikatı mühimmesinden biri olduğu üzere; Meclisi Umûmî içtima ederek her türlü amali millîyenin tecelligâhı nâferidi, lehülhamt icrayı faaliyete başladığına nazaran, ahkâmı meşrutiyetin her nevi mevani ve tesirattan âri olarak tamamilen cereyan etmesi lâzımgelen dahili memleket, meclisi mezkûrden başka yerde -iradei millîye namına idarei kelâm ve serdi metalibe artık mahal ve imkân- kalmadığından umuru hükûmete müdahale şeklinde her nevi ef'al ve harekât müstelzimi mücazat olacağı tamamen tebliğ olunur.

Sadrazam Ali Rıza

Efendiler, böyle bir tamime ne hacet vardı! Heyeti Temsilîyeyi, millet nazarında, küçük düşürmekten, onun tecziye edilebileceğinden, bahsetmekte ne fayda vardı? Eğer Heyeti Temsilîye zaman zaman hükûmetin nazarı dikkatini celbe lüzum görüyor idise, bu hareketinin, nekadâr temiz ve âli maksatlarla olduğunu ve ne derece vatanî zaruretler yüzünden vukubulduğuna hâlâ şüphe edilebilir midir? Heyeti Temsilîyeyi, dolayısıyla milletin vahdet ve tesanüdünü bertaraf etmeyi hedefi aslı ittihaz eden hükûmet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntap cephelerinde vukubulmakta olan musademattan ise asla mütehassis görünmüyordu. Ecnebî devletlerin, doğrudan doğruya kendi kabinelerine vukubulmuş olan tecavüzünden müteessir olmuyordu. Şunu da, açık olarak, zikretmeliyim ki, her türlü amali millîyenin

bir anlam sezdirmek isteniliyor. Daha dün, Millî Meclisin, İstanbulda toplantı halinde bulunduğu bir sırada, ulusal iradeye de, dünya kurallarına da aykırı olarak kendilerinin ve kendileriyle birlikte, Meclisin ve milletin nekadâr ağır bir saldırıya uğradığını söylemeye gerek görmiyen başbakan, hâlâ Temsilci Kurulu jurnal etmekle yüreğini şifalandırmaya çalışıyor ve bizim sayın meb'us arkadaşlarımız da, bu sözleri suspus olarak dinlemek yeteneğini gösteriyorlar.

Hükûmet, siyâsî topluluklara karşı yansızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını doğruladıktan sonra, bugüne kadar elde ettiği başarıların değerlendirilmesini Meclise bırakıyor.

Başbakan, devletin yönetiminin düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek, Osmanlı Devletinin, her yabancı devlet baskısı karşısında kaldığı zaman, izlediği pek eski yöntemi dirilterek, yeni düzeltmelere girişileceğine dünyaya söz veriyor. Yerel yönetime geniş ölçüde izin vereceğiz. Azınlıkların haklarını korumak için (seçimlerde) nisbî temsil sistemine geçeceğiz

Adalet, maliye ve bayındırlık ve iç güvenlik işlerinde ve dahası sivil yönetim işlerinde yabancılara yeterince teftiş yetkisi vereceğiz diyerek düşüncükleri düzeltmelerin başlıcalarını sayıyor.

Başbakan Paşa, dışişlerinden söz ederken de ateşkes hükümlerinden ayrılmamak İstanbul Hükûmetince gerekli görülmektedir, diye yüklenimde bulunurken, İzmirin işgali nedeniyle meydana gelen kaynaşma ve karışıklığa son verecek olan, ancak barıştır, demekle yetiniyor ve "kararlılığın ve doğru görmenin" güçlüğü kolaylığa dönüştüreceğine tam kanısı olduğunu söyliyerek bildirisini bitiriyor (Belge 235).

Efendiler, Meb'uslar Meclisinin onayını alan bu bildirgede yazılı olanları inceleyip yorumlamakla burada vakit yitirmeyi gereksiz sayarım.

Yalnız Efendiler, Başbakan Ali Rıza Paşanın ve hükûmetinin içyüzünü ve utanmazlığını gösteren bir belgeyi olduğu gibi bilginize sunmama izninizi rica edeceğim:

Çok ivedidir İllere ve Bağımsız Sancaklara İstanbuldan, 14 Şubat 1920

Bu kez Meb'uslar Meclisinde okunup ve büyük çoğunlukla onaylanarak hükûmete güven oyu alan programın; önemli noktalarından birinde olduğu gibi; Genel Meclis toplanarak her türden ulusal emellerin belireceği tek yer, hamdolsun işe başladığına göre, meşrutiyet kurallarının her türden engel ve etkilerden arınmış olarak eksiksiz işlemesi gereken memlekette, bu meclisten başka yerde ulusal irade adına söz söylemeye ve istekler ileri sürmeye artık yer ve olanak kalmadığından hükûmet işlerine karışmak şeklinde her türlü iş ve davranışların cezalandırılacağı gerekenlere bildirilir.

Başbakan Ali Rıza

Efendiler, böyle bir genelgeye ne gerek vardı! Temsilci Kurulu, millet gözünde, küçük düşürmekten, onun cezalandırılabilirliğinden, söz etmekte ne yarar vardı? Eğer Temsilci Kurul zaman zaman hükûmetin dikkatini çekmeyi gerekli görüyor idiyse, bu davranışının, nekadâr temiz ve yüksek amaçlarla yapıldığından ve ne denli vatanî zorunluluklar yüzünden meydana geldiğinden hâlâ kuşku duyulabilir miydi? Temsilci Kurulu, dolayısıyla ulusun birliğini ve dayanışmasını ortadan kaldırmayı ana hedef alan hükûmet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Gaziantep cephelerinde yapılmakta olan çatışmalardan ise hiç de duyulanmış görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya kendi hükûmetine yapmış olduğu saldırıdan üzüntü duymuyordu. Şunu da, açık olarak, söyle-

tecelligâhı münferidi olmak lâzımgelen Meclisi Millînin, henüz, Sadrazam Paşanın hamdederek bahsettiği gibi icrayı faaliyete başladığı da maalesef görülüyordu.

Efendiler, Sadrazamın, bu beyannamesi üzerine biz de şu tebliği umumî ile milletin nazarı dikkatini celbe lüzum gördük:

Tel

Tamim

17/2/1336

İradei millîyenin, tecelligâhı kanunîsi olan Meclisi Meb'usanı açarak hakimiyeti millîyeyi teyide muvaffak olan cemiyetimizin, en mühim ve en esaslı vezaifinden biri de amali millîyeye mutabık esasat dahilinde, bir sulhün aktine kadar, vahdeti millîyeyi muhafaza etmektedir. Cemiyetimizin her müşkülü iktihâm ile vatanı ve mevcudiyeti millîyeyi kurtarmak hususundaki mesaii rehakâranesine; maksudu millînin istihsal ve istidrakine kadar, daha büyük bir azmü iman ile devamı lâzımeden bulunmakla, hayat ve beka esasından ibaret olan teşkilâtı millîyenin, vatanın her köşesinde, âm ve şamil bir surette, taazzuvuna kelevvel devam edilmesini bilcümle heyatı merkezîye ve idarelerden bir kere daha rica ve tekit eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti

Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbuldan vukubulan 19 Şubat 1336 tarihli iş'aratta, "İngiltere Devleti Hariciye Nezaretinden Dersaadetteki mümessili siyasîliğine sepken ve mümessili siyasîlik tarafından da resmen hükûmete vaki olan tebligatı şifahiyede, payitahtı saltanatın, Devleti Osmaniyede bırakıldığı bildirilmiş ve fakat, bununla beraber Ermeni kıtalile, Yunanlılar da dahil olduğu halde, Mütelifin kuvvetlerine karşı, tarafımızdan yapılan harekâtın hemen tatili ve aksi takdirde, şeraiti sulhiyemizin tebeddül etmesinin muhtemel bulunduğu da ilâveten dermeyeran edilmiştir." denilmekte ve bazı hususiat, bilhassa "mucibi şikâyet en küçük hadiselerle bile meydan bırakılmaması" tavsiye olunmakta idi.

Efendiler, bu şifahî vadin mana ve medlulü ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların, ve sairenin tahtı işgalinde bulunan aksamı memalikten maada, İstanbulun da alınması mukarrer idi. Fakat dermeyeran olunan şarta riayet olunursa, İstanbulu almaktan, sarfınazar edeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten muvakkattir, Düveli İtilâfiye, yalnız İstanbulu alacaktı, fakat teklif ettikleri şarta riayet edersek, onu da bırakacaklardır, manası mı çıkarılıyordu?

Yoksa, Efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri emrivakidir. İstanbulun işgali de mutasavverdir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal eyledikleri mıntikalarda rahat ve emin bırakırsanız, onların işgallerini kabul eylediğinizi filen gösterirseniz, İstanbulun işgal tasavvurundan vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu.

Veyahut Efendiler; İtilâf Devletleri, Kuvayi Millîyenin işgal mıntikalarından, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı muharebeleri, tevessül eylediği hareketleri durdurmaya, hükûmeti merkeziyenin muktedir olamayacağını yakinen anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere İtilâf Devletlerine tecavüzün menedilememiş ve haddi zatinde mevcut olmayan Ermeni kıtaline nihayet verilmemiş olduğu behanesile İstanbulu da mı işgal eylemek kastinde idiler?!

Vakayii âtiye, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir zannederim. Fakat, hükûmeti merkeziyenin, İngiliz mümessilliğinin teklifinden, böyle bir mana çıkarmaya yanaşmamış, bilâkis ümide düşmüş olduğu görülmüyordu.

melîyim ki, her türlü ulusal emellerin belireceği tek yer olmak gereken Ulusal Meclisin henüz, Başbakan Paşanın Allaha hamdederek sözettiği gibi iş yapmaya başladığı da ne yazık ki görülmüyordu.

Efendiler, Başbakanın, bu bildirisi üzerine biz de şu genel bildirimle milletin dikkatini çekmeyi gerekli gördük:

Tel

Genelge

17/2/1920

Ulusal iradenin yasal belirti yeri olan Meb'uslar Meclisini açarak ulusal egemenliği kanıtlamayı başarmış olan derneğimizin, en önemli ve en temel ödevlerinden biri de ulusal amaçlara uygun ilkelere göre, bir barış yapılarına kadar, ulusal birliği korumaktır. Derneğimizin her güçlüğü yenmek ve vatanı ve ulusal varlığı kurtarmak yolundaki kurtarıcı çalışmaları; ulusal amacın elde edilmesine kadar, daha büyük bir kararlılık ve amaçla sürdürmesi gerekli bulunmakla, yaşama ve varolma ilkesinden ibaret olan Ulusal Örgütlerin, vatanın her köşesinde, genel ve yaygın bir şekilde, oluşturulmasının eskisi gibi sürdürülmesini bütün merkez kurul ve yönetimlerinden bir kere daha önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği

Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbuldan gelen 19 Şubat 1920 tarihli yazıda, "İngiltere Devleti Dışişleri Bakanlığından İstanbuldaki siyasî temsilcisine gelen ve siyasî temsilcilik tarafından da resmî olarak hükûmete yapılan sözlü bildirimde, devlet merkezinin, Osmanlı Devletine bırakıldığı bildirilmiş ve fakat, bununla birlikte Ermeni kırimile, Yunanlılar da dahil, İtilâf Devletlerinin kuvvetlerine karşı, olan tutumumuzun hemen değiştirilmesi ve yoksa, barış koşullarımızın değişmesi olası bulunduğu da ayrıca bildirilmiştir." denilmekte ve bazı şeyler, özellikle "sızıntıya yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması" öğütlenmekteydi.

Efendiler, ağızdan verilen bu sözün anlam ve kapsamı ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların ve başkalarının işgalinde bulunan yurt parçalarından başka, İstanbulun da alınması kararlaştırılmıştı. Fakat bildirilen kurala uyulursa, İstanbulu almaktan, vaz geçeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri aslında geçicidir. İtilâf Devletleri, yalnız İstanbulu alacaktı, fakat önerdikleri koşula uyarsak, onu da bırakacaklardır, anlamı mı çıkarılıyordu?

Yoksa, Efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri bir olup bittir. İstanbulun işgali de düşünülmektedir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal ettikleri bölgelerde rahat ve güvenlik içinde bırakırsanız, onların işgallerini benimsediğinizi etkin olarak gösterirseniz, İstanbulun işgali düşüncesinden vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu?

Ya da Efendiler; İtilâf Devletleri, Ulusal Güçlerin işgal bölgelerinde, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı savaşları, giriştiği eylemleri durdurmaya, İstanbul Hükûmetinin başaramıyacağını iyice anladıklarından, Yunanlılarla birlikte İtilâf Devletlerine saldırının önlenememiş ve aslında hiç yapılmamış olan Ermeni kırimına son verilmemiş olduğu gibi uydurma nedenlerle İstanbulu da mı işgal etmek niyetinde idiler?!

Sonraki olaylar, bu son görüşün doğru olduğunu göstermiştir sanırım. Fakat, İstanbul hükûmetinin, İngiliz temsilciliğinin önerisinden, böyle bir mana çıkarmaya yanaşmamış, tersine ümide düşmüş olduğu görülmüyordu.

**Aldatıcı
vaidler, ağır
iftiralar**

**Aldatıcı
sözler, ağır
karalamalar**

Efendiler, vukubulmuş olan teklifin ne derece nabemahal olduğuna dair bir fikir verebilmek için biz de, o günlere ait bazı vaziyetleri hatırlayalım. Şüphede edilmemek lâzımdı ki, Ermeni kütali hakkındaki beyanat, mavakaa mutabık değildi. Bilâkis cenup menatığında, ecnebî kuvvetleri tarafından teslih edilen Ermeniler, mazhar oldukları himayeden cür'et alarak bulundukları mahallerdeki islâmlara tasallût etmekte idiler. İntikam fikrile her tarafta birahmane bir surette katil ve imha siyasetine saik olmakta idiler. Maraş hâdisesi feciast, bu sebepten zuhûr etmişti. Ecnebî kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve mitralyözlerle Maraş gibi kadîm bir islâm beldesini hâk ile yeksan eylemişlerdi. Binlerce âciz ve masum valide ve çocukları kahrü imha eylemişlerdi. Tarihte emsali nemesbuk olan bu vahşetin faili Ermenilerdi. Müslümanlar ancak muhafazai namus ve hayat kaydile mukavemet ve müdafaada bulunmuşlardı. Yirmi gün devam eden Maraş katliamında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu hâdiseye hakkında İstanbuldaki mümessillerine çektikleri telgraf, facia müsebbiplerini gayrikabili tekzip bir surette tayin etmekde idi.

Adana vilâyeti dahilindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar teslih edilen Ermenilerin, süngüleri tehdidi altında, her dakika katliama maruz bulunuyorlardı. Hayat ve istiklâlinin muhafazasından başka bir şey istemiyen islâmlara karşı tatbik edilen bu zulüm ve imha siyaseti, beşeriyeti mütemeddinenin nazarı dikkat ve insafını calip mahiyette iken aksinin vaki olduğunu iddia ve ondan sarfınazar edilmesi teklifi, nasıl ciddî kabul olunabilirdi?

İzmir ve Aydın havalisinde vaziyet buna mümasil ve belki daha feci değil midiydi? Yunanlılar her gün kuvvet ve vesaitini tezyid ve taarruz hazırlıklarını ikmal ediyordu. Bir taraftan da muntika muntika tecavüzden geri durmuyordu. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile teşhizatı tam bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobilile külliyetli nakliye arabası ve altı adet top ve birçok mühimmat çıkarıldığı ve cephelere küllî miktarda cephane sevkedilmekte olduğu anlaşılmıştı. Hakikat şu idi ki, milletimiz, bilâsebep hiçbir yerde, hiçbir unsuru ecnebîye mütecaviz değildi.

Binaenaleyh Efendiler, vatanımızın aksamı meşgulesinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine kanaati tamme hâsıl olmadan, mevaidi kâzibeye lüzumundan ziyade atfı ehemmiyet olunmak kârî âkıl mı idi? Talii memleketin yegâne noktai istinadı kalmış bulunan Kuvayi Millîyeyi dağıtmaya matuf, bu gibi teklifat ve teşebbüsâtı anlamakta müşkülât var mı idi? Atinin meşkûkiyet ve müphemiyeti içinde hemen davayı millîden feragat caiz mi idi? Yalnız İstanbulun değil, Boğazların, İzmirin, Adana havalisinin, hulâsa hududu millîyemiz dahilinde bilcümle aksamı vatanın hakimiyetimiz dahilinde ipkası gayei millîyemiz değil mi idi? Buna nazaran, yalnız İstanbulun, Osmanlı Devletine terk olunacağı vadi karşısında, Osmanlı Devletinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da, Türk milletinin memnun olacağı ve bununla iktifa ederek ihtiyarı sükût ve atalet eyliyeceği nasıl farzolunabilirdi? Vahdettinin sadrazamı, Kuvayi Millîyeyi dağıtmaya matuf bütün bu teşebbüsâtın mes'uliyeti tarihîyesini, nazarı teemmüle almak istemiyor mu idi?

Efendiler, ecnebî teklifi ve onu tatbika kalkışan hükûmetin arzu ve emrinin, milletçe ve Kuvayi Millîyece muta olamayacağı tabî idi.

Efendiler, yapılmış olan önerinin ne denli yersiz olduğu üzerine bir fikir verebilmek için biz de, o günlere ait bazı durumları anımsayalım. Kuşku duyulmamak gerekirdi ki, Ermeni kırımı hakkında söylenenler, gerçeğe uygun değildi. Tersine güney bölgelerinde, yabancı güçler tarafından silâhlandırılan Ermeniler, bu korumalardan yüz bularak, bulundukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmaktaydılar. Öç alma düşüncesiyle her tarafta acımasızca adam öldürme ve yok etme yolunu tutmuşlardı. Maraştaki acıklı olay, bu nedenden çıkmıştı.

Yabancı güçlerle birleşen Ermeniler, top ve makinalı tüfekle Maraş gibi eski bir İslam şehrini yerle bir etmişlerdi.

Binlerce güçsüz suçsuz anne ve çocuklara zulüm yapmış onları yok etmişlerdi. Tarihte benzeri görülmemiş olan bu yabaniliği yapan Ermenilerdi. Müslümanlar ancak namus ve hayatlarını korumak kaygısıyla karşı koymuşlar ve savunmuşlardır. Yirmi gün süren Maraş soykırımında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu olay hakkında İstanbuldaki temsilcilerine çektikleri telgraf, bu acıklı olayı yaratanları yalanlanamaz biçimde göstermekteydi.

Adana ili içindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silâhlandırılmış olan Ermenilerin, süngülerinin tehdidi altında, her dakika kırıma uğramakla karşı karşıya bulunuyorlardı. Hayatının ve bağımsızlığının korunmasından başka bir şey istemiyen Müslümanlara karşı uygulanan bu işkence ve yoketme siyaseti, uygar insanlığın dikkatini çekecek ve acıma duygularını uyandıracak nitelikte iken tersi olduğunu ileri sürmek ve ondan vazgeçilmesini istemek, gülünç olmuyor muydu?

İzmir ve Aydın yöresinde durum buna benzer ve belki daha acıklı değil miydi? Yunanlılar hergün güç ve araçlarını artırıyor ve saldırı hazırlıklarını tamamlıyordu. Bir yandan da bölge bölge saldırıdan geri durmuyordu. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile tam donatımlı bir atlı alayı ve yirmi dört tane yük otomobili ile çok sayıda nakliye arabası ve altı tane top ve birçok cephane çıkarıldığı ve cephelere çok sayıda cephane gönderilmekte olduğu anlaşılmıştı. Gerçek şu idi ki, milletimiz, durup dururken hiçbir yerde, hiçbir yabancıya saldırmış değildi.

Bu duruma göre Efendiler, vatanımızın işgal altındaki bölümlerinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekilecekleri kanısına tam olarak varmadan, aldatici söz vermeye gereğinden fazla önem vermek akıllı işi miydi? Ülkenin geleceğinin tek dayanak halkası olarak kalmış bulunan Ulusal Güçleri dağıtmaya yönelik bu gibi öneri ve girişimleri anlamakta güçlük var mıydı? Yarınların kuşku ve belirsizlikleri içinde hemen ulusal "davadan vazgeçmek olur muydu? Yalnız İstanbulun değil, Boğazların, İzmirin, Adana dolaylarının, kısaca ulusal sınırlarımız içindeki bütün yurt parçalarının ege-menliğimiz altında bırakılması ulusal amacımız değil miydi? Bu durumda, sadece İstanbulun, Osmanlı Devletine bırakılacağına söz verilmesi karşısında, Osmanlı Devletinin Başbakanı Ali Rıza Paşa sevinse de, Türk milletinin sevineceği ve bununla yetinerek sessiz ve hareketsiz kalacağı nasıl düşünülebilirdi? Vahdettinin başbakanı, Ulusal Güçleri dağıtmaya yönelik bütün bu girişimlerin tarihsel sorumluluğunu, tartıp düşünmek istemiyor muydu?

Efendiler, yabancı önerisini ve onu uygulamaya kalkışan hükûmetin isteğine ve emrine, milletçe ve Ulusal Güçlerce uyulmayacağı doğaldı.

Muhterem Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1336 tarihli bir şifre ile, hükûmet ve Meclis hakkında pek şayanı teemmül malûmat veriyordu, bu malûmatı hu-lâsa edeyim:

"Şubatın on dokuzuncu günü, Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı, felâhı vatan ittîfakı içtimaina gitmişler. Sadrazam Kuvayı Millîyenin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesi, icraatı hükûmete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerilere temdit edilmeyerek tevkifi ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mucibi muhassehat gördüğünü söylemiş, Ziya Paşanın, Vali ve Ahmet Fevzi Paşanın, Kolordu Kumandanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nâzırı da serbesti icraatına müdahale olunmamasını söylemiş. Polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdiline muktedir olmadıklarını anlatmış. Eskidenberi dostu olan Keşfi Beyin namuskarlığından ve onu Bursaya vali ve Faik Ali Beyi müsteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da Maraş havalisinde tahliye ettirilen mahallere, hükûmetçe vaziyet etmeyi siyaseten mümkün görmemiş, Fransız matbuatını aleyhimize çevirir, demiş. Padişah, hükûmete, meclisten ziyade hâkim imiş. Meclisin hâleti ruhiyesine göre, bu hükûmeti iskat ve yerine şeraiti lâzımeyle haiz, millî bir kabine ikame etmek mümkün değilmiş." (Ves. 236).

Bu malûmatı, Anadolu ve Rumelide bulunan tekmil kumandanlara bildirirken, şunu da ilâve eyledik:

Heyeti Temsiliye, tahtı işgalde ve muhtelif tesirâtı ecnebîye tazyikinde bulunan İstanbul'da daha millî ve fedekâr bir hükûmetin resikâra getirilmesindeki müşkülâtı takdir ettiğinden, Sadrazam Paşanın malûm olan beyannamesine mukabil 17 Şubat 1336 tarihindeki tamim ile noktai nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdeti millîyenin ihtilâli fikrile yapılacak her teşebbüs ve taarruzu, makulât dahilinde akim bırakmak tahtı vücuttur. Amali millîyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvayı Millîyenin terki faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadaranın tekrar nazarı dikkati celbedilmekle beraber, vahdet ve tesanüdü millînin takviye ve idamesi hususunda her zamandan ziyade mütebassır ve müteakız bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz (Ves. 237).

Rauf Bey'e de, cevaben şunu yazdım:

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey'e

21/2/1336

Rauf Bey'e:

C: 19/2/1336 şifreye:

Felâhı vatan grubunun Sadrazam Paşa ve rüfekaşile icra ettiği münakaşatın heyeti umumiyesinden istidâl olunduğuna göre, hükûmeti hazıra, Meclisi Milliden aldığı itimada istinaden, Kuvayı Millîyenin memleketteki nüfuz ve tesirini izaleye sai olduğu vuzuh ile anlaşılıyor. Harekâtı millîyeye muhalefetinden dolayı azledilen Faik Ali Beyi, müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi, Bursa vilâyetine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvayı Millîye aleyhine hareket edildiğinin bir misali bahiridir. Hükûmetle milletin tam bir vahdet dahilinde çalışarak tesbit edilen esasat dahilinde, amali millîyeye muvafık bir sulh istihsal edilmesi lüzumunu, her zamandan ziyade takdir etmekte olduğumuzdan, icraatı hükûmete karşı her türlü muhalefet ve müşkülât ihdasından içtinap eylemeyi bir vazifei vataniye telâkki ediyoruz. Her şey bitmiş, gaye-i millîye istihsal edilmiş değildir. Arada pek müthiş ihtimalât mevcuttur. Atinin meşkûkuyeti binihayesi içinde, Kuvayı Millîyenin mesaii rehakâranesinden müstağni bulunup bulunmadığının hükûmetten istifası icap eder. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye kadar husule getirmedeği, bu vahdet ve tesanüdü millînin ihlâline ait her hareketi bir hıyaneti vataniye telâkki ederek ona göre mukabele-i lâzimesini icrada tereddüt etmiyeceğiz. Bu mecburiyet ve ısrarların erkânı hükûmetçe bilinmesi pek faydalı olacaktır. Hükûmetle aramızdaki ahenk ve vahdetin muhafazası ancak hali hazırın ipkasile mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrası ve bilhassa harekâtı millîyeye muhalefetinden dolayı infisal ettirilmiş olan memurlar hakkında ısrar olunması, Kuvayı Millîyeye aleyhine bir husumet telâkki edileceğinden bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emrivaki telâkki edilmesi icap eder.

Muhterem Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 tarihli bir şifre ile, hükûmet ve Meclis hakkında çok düşündürücü bilgiler veriyordu, bu bilgileri özetliyeyim:

"Şubatın on dokuzuncu günü, Başbakan, İçişleri Bakanı ve Denizîşleri Bakanı, Felâhı Vatan grubunun toplantısına gitmişler, Başbakan Ulusal Güçlerin ikinci bir hükûmet gibi görünmemesi, hükûmetin işlerine karışmaması ve Maraş dolaylarında yapılanların daha ilerilere uzatılmayarak durdurulması ile düzenin sağlanması gereğini politika açısından hayırlı saydığını söylemiş, Ziya Paşanın, Vali ve Ahmet Fevzi Paşanın, Kolordu Komutanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. İçişleri Bakanı da istediğini yapmak hakkına karışılmamasını istemiş. Polis müdürü ile jandarma komutanını değiştirmeyi beceremediklerini anlatmış. Eskidenberi dostu olan Keşfi Beyin namusluluğundan ve onu Bursaya vali ve Faik Ali Beyi müsteşar yaptığından söz etmiş. Salih Paşa da Maraş dolaylarında boşalttırılan yerlere, hükûmet tarafından elkoymayı siyaset açısından olabilir görmemiş. Fransız basınına bize karşı çevirir demiş. Padişah hükûmete, meclisten daha çok egemen imiş. Meclisin ruhsal durumuna göre, bu hükûmeti düşürme ve yerine gerekli değerde, millî bir hükûmet getirmek olası değilmiş." (Belge 236).

Bu bilgileri, Anadolu ve Rumelide bulunan bütün komutanlara iletirken, şunu da ekledik:

Temsilci Kurul, işgal ve çeşitli yabancı baskılar etkisi altında bulunan İstanbul'da daha ulusal ve özverili bir hükûmetin işbaşına getirilmesindeki güçlüğü bildiğinden, Başbakan Paşanın bildiğimiz bildirgesine karşılık olarak 17 Şubat 1920 tarihindeki genelgeyle görüşünü bütün örgütlere duyurmuştu. Ulusal birliği bozmak düşüncesiyle yapılacak her girişim ve saldırı, akıl ölçülerinde sonuçsuz bırakmak gerekir. Ulusal emellere uygun bir barış elde edilmedikçe Ulusal Güçlerin işi bırakması olasılığının bulunamayacağı hakkında ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte, ulusal birlik dayanışmasını güçlendirerek sürdürmek konusunda her zamandan çok iyi görüşlü ve tetikte bulunulmasını özellikle rica eder ve dileriz (Belge 237).

Rauf Bey'e de, karşılık olarak şunu yazdım:

Savaşîşleri Başyaveri Salih Bey'e

21/2/1920

Rauf Bey'e:

K: 19/2/1920 şifreye:

Felâhı Vatan grubunun Başbakan Paşa ve arkadaşlarıyla yaptığı tartışmaların tümünden genel olarak anlaşılabilirliğine göre, bugünkü Ulusal Meclisten aldığı güvene dayanarak, Ulusal Güçlerin yurttaki sözügeçerliliğini ve etkisini gidermeye çalıştığı açıkça anlaşılıyor. Millî Harekâta karışıklıklarından dolayı görevden alınan Faik Ali Beyi, Müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi, Bursa valiliğine ataması ve evvelce memur olmaları milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankara'ya göndermek konusunda direnmesi, açıktan açığa Ulusal Güçlere, karşı çıktığının açık bir kanıtıdır. Hükûmetle milletin tam birlik içinde çalışarak saptanan ilkelerle, ulusal emellere uygun barış elde edilmesi gereğini, her zamandan çok kavramakta olduğumuzdan, hükûmet işlerine her türlü karşı çıkmalardan ve güçlükler yaratmaktan sakınmayı bir vatan borcu saymaktayız. Her şey bitmiş, ulusal amaç elde edilmiş değildir. Arada pek korkunç olasılıklar vardır. Geleceğin sonsuz bilinmeyenleri içinde, Ulusal Güçlerin kurtarıcı çalışmalarını önemseyip önemsemediklerini hükûmetten sormak gerekir. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye kadar oluşturamadığı, ulusal birlik ve dayanışmanın bozulmasına ilişkin her davranışı bir vatan hainliği olarak kabul ederek ona göre gerekli karşılığı vermekte duraksamıyacağız. Bu zorunluluğun hükûmet üyelerine anlaşılması çok yararlı olacaktır. Hükûmetle aramızdaki uyum ve birliğin korunması ancak şimdiki durumu sürdürmekle olabilir. Gereksiz atama ve işten atmalar ve özellikle Millî Hakekâta karşı olmaları nedeniyle işten ayrılmış olan memurlar üzerinde direnmek, Ulusal Güçlere karşı bir düşmanlık sayılacağından bu gibilere görev verilmesine göz yumulmayacaktır. Özellikle, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderilirlerse, geri çevrileceklerinin bir değişmez durum olarak kabullenilmesi gerekir.

Vaziyeti hazıranın vahametini müdrik olan Meclisi Millîdeki rüfekanın dahi, böyle gayrutabîî hadisata karşı iltizamı sükût etmesi, her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükûmeti, tecideceğinden bu hususta da gayeye merbut arkadaşların mefîn ve sarîh bir vaziyet almaları muktazidir. Hükûmetin meclise hâkîm olması, emri murakebeyi işkâl edeceğinden, böyle bir halin hudusunu halinde, ihlâsı vatan namına mukarreratı sâlime ittihaiz edilemeyeceği ve binnetice amali millîyenin husul bulamayacağı aşîkârdır. Bütün milletçe muta ve mukaddes telâki edilen Kuvayi Millîye gayelerinin, meclisçe de temini tatbiki ve icraatı hükûmetin bu gayeler etrafında icrayı murakebesi hususunda, son gayreti vatanperveranelerinin ibzal buyurulmasını ehemmiyetle rica eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Rauf Beyin, diğer bir iş'arına da verdiğimiz cevabı arzedeiyim:

Şifre Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey 21/2/1336

Rauf Bey:

C: 20/2/1336

Hükûmetin Meclisi Millîdeki gruba karşı bir vaz'ı tehdit alması, grubun mütesanî bir kuvvei siyasiye halinde inkişaf ve tebellür edememesinden imbias ettiği vazihan anlaşılmaktadır. Her şeye tercihan grubun, bu noktai nazardan müdrik bir kuvvei murakebe haline getirilmesi lüzumunu tahakkuk ediyor. Hükûmetin, bilâhare tatyibi hatır maksadile sizleri davet etmesi, bugünkü zâfînı anlamasından ve kuvvet yapınca kadar oyalayıp vakit kazanmak fikrinden mümbastir. Hükûmete karşı kat'î bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Nâzırına açıkça söylemek lâzımdır ki, Kuvayi Millîye, neticeye kadar icrayı faaliyet eyliyecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizin esareti mutlakasını isteyen düşmanlarımız, Kuvayi Millîyenin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin tahlisine sai bir kuvvei millîyenin, kendi hükûmetimiz tarafından dışarı hücum ve taarruz olması şayanı istiğrap görülmektedir.

İstanbulun, hakimiyeti Osmanîyede ipkası hakkındaki Düveli Mütelifiye noktai nazarı ne kadar meserretle telâki edilmiş ise, İzmir ve Adana cephelerinde terki faaliyet edilmesi hususundaki talepleri de o kadar mucibi hayret oldu. Harbiye Nâzırına, İzmir ve Adananın da hakimiyeti Osmanîyede kalması temin edilinceye kadar terki silâh edilemeyeceği, Ermenilere, tarafımızdan bir tecavüz vaki olmadığı, Fransızlar tarafından teslim ve teşvik edilen Ermenilerle bazı hadisat zuhûr etmişse, bunun mes'uliyetinin Ermeni nasyonalistlerine ve onların muharriklerine ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfadan ileriye gidilmemesi hakkındaki, hükûmetin teklifine karşı, milleti tatmin etmek ve Kuvayi Millîyeyi tevkif edebilmek için Fransızların Adanayı derhal tahliye başlamları talep olunmalıdır. Aksi halde, Kuvayi Millîyeyi, harekâtı istihlâskâranesinden menetmek mümkün olamayacağını ve bu ateşin, Halep ve Suriyeye sirayete başlamak üzere bulunduğunu, Fransızlar Adana ve civarının tahliyesinde ne kadar isticâl gösterirlerse o kadar menfattar olacaklarını kendilerine açıkça izah etmelidir. Anadolu matbuatının, şiddeti lisanının tahfifi, Düveli Mütelifinin mezalim ve tecavüzatına nihayet vermekle kabildir. Bukadar haksızlıklara zulümlere hatta katliamlara karşı feryad eden mâsum bir milleti iskât etmek zulmünü, bizden talep etmemelidir. Esasen, cihanın her noktasında matbuat, bu gibi kuyudatı örfiyeden azade olup hür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere iadesi hakkındaki muavenetinin kat'iyen masruf olmasını arzu ederdik. **Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha muvafık olur fikrindeyiz.**

Hükûmet, Düveli İtilâfiyeye karşı böyle sahte cemileler, izharile hakkımızda isticlâbı merhamete muvaffak olacağı ve bu riyakârane harekâtın, şeraiti sulhiyenin tadiline tesir edeceği zannını perverde ediyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Hulâsa; sulhumüzün mevzuubahs olduğu bu mühim anlarda, Kuvayi Millîyeyi zayıf gösterecek her hareketin mukadderatı millîyemiz üzerine meş'um bir tesir icra edeceği şüphesiz olduğundan meclisteki rüfekaya terettüp eden vazifei murakebenin azamî fedekârlıklarla icra edilmesini hassaten rica eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Ulusal Meclisteki, bugünkü durumun ağırlığını kavramış olan arkadaşların da, böyle doğa dışı olaylara karşı susmayı yeğlemeleri, her yandan kışkırtılan ve özendirilen hükûmeti, gayrete getireceğinden bu konuda da amaca bağlı arkadaşların dayanıklı ve açık bir durum almaları gerekir. Hükûmetin meclise egemen olması, denetim işlerini güçleştireceğinden, böyle bir durum ortaya çıkarsa, yurdu kurtarmak yolunda doğru kararlar alınmayacağı ve sonuç olarak ulusal emellerin elde edilemeyeceği açıkça bellidir. Bütün emirlerine uyulan ve kutsal sayılan Ulusal Güçler amaçlarının, meclisçe de uygulanmasını sağlamak ve hükûmetin yaptıklarını bu amaçlar çevresinde denetlemesi konusunda, son bir vatansever gayret harcanmasını önemle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Rauf Beyin, başka bir yazısına da verdiğimiz karşılığı bilgimize sunayım:

Şifre Savaşîleri Bakanlığı Seryaveri Salih Bey 21/2/1920

Rauf Bey:

K: 20/2/1920 şifreye:

Hükûmetin Ulusal Meclisteki gruba karşı gözdağı verici bir tutum içine girmesinin, grubun dayanışma içinde siyasi güç halinde gelişip belirlenememesinden doğduğu açıkça anlaşılmaktadır. Her şeyden önce grubun, bu görüş açısından, bilinçli bir denetim gücü haline getirilmesi gerektiği belli oluyor. Hükûmetin, sonradan gönül almak amacıyla sizleri çağırması, bugünkü güçsüzlüğünü anlamasından ve güçleninceye kadar oyalayıp vakit kazanmak düşüncesinden ileri gelmektedir. Hükûmete karşı kesin bir durum almak zamanı gelmiştir. Başbakana ve İçişleri Bakanına açıkça söylemek gerekir ki, Ulusal Güçler, sonuç alınca dek çalışacaktır.

Memleketi işgal eden ve milletimizin tam tutsaklığını isteyen düşmanlarımız, Ulusal Güçlerin çalışmalarını istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin kurtarılmasına çalışan bir ulusal güce, kendi hükûmetimizin saldırıp sataşması şaşılacak bir şeydir.

İstanbulun, Osmanlı egemenliğinde kalması hakkındaki İtilâf Devletleri görüşü, ne kadar sevinçle karşılanmış ise, İzmir ve Adana cephelerinde çalışmaların durdurulması yolundaki istekleri de o kadar şaşırtıcı oldu. Savaşîleri Bakanına, İzmir ve Adananın da Osmanlı egemenliğinde kalması sağlanıncaya kadar silâh bırakılamayacağı, Ermenilere, tarafımızdan bir saldırı yapılmadığı, Fransızlar tarafından silâhlendirilip özendirilen Ermenilerle bazı olaylar olmuşsa, bunun sorumluluğunun Ermeni nasyonalistlerine ve onları kışkırtanlara ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfadan ileriye gidilmemesi hakkındaki, hükûmetin önerisine karşı, ulusa güven vermek ve Ulusal Güçleri durdurabilmek için Fransızların Adanayı hemen boşaltmaya başlamları istenmektedir. Yoksa, Ulusal Güçler, kurtarıcı savaşîlerinden alıkonamıyacağı ve bu ateşin, Halep ve Suriyeye yayılmaya başlamak üzere bulunduğu, Fransızlar Adana ve dolaylarının boşaltılmasında ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar yararlanacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının, sert dilinin yumuşatılması, İtilâf Devletlerinin işkence ve saldırılarına son vermekle olabilir. Bu kadar haksızlıklara işkencelere hatta soykırımlara karşı feryad eden suçsuz bir milleti susturmak zalimliğini, bizden istememelidir. Aslına bakılırsa, dünyanın her noktasında basın, bu gibi sıkı bağlardan sıyrılmış olup özgür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere geri verilmesi hakkındaki yardımınızın kesinlikle yapılmamış olmasını isterdik. Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere geri verilmemesi daha uygun olur diye düşünürüz.

Hükûmet, İtilâf Devletlerine karşı böyle yapmacık gönül alma gösterilerinde bulunmakla bize acındırabileceğini ve bu iki yüzlü davranışların, barış koşullarının değiştirilmesine etken olacağı sanısında ise, kendilerinin aymazlığına acırız. Kısaca; barışımızın söz konusu olduğu şu önemli anlarda, Ulusal Güçleri güçsüz gösterecek her davranışın ulusal kaderimiz üzerine uğursuz bir etki yapacağı kuşkusuz olduğundan meclisteki arkadaşlara düşen denetleme ödevinin en büyük özveriyle yapılmasını özellikle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, bugünlerde hissolunan lüzum üzerine Rauf Beye aynı tarihte şu telgrafi da yazdım. Bu lüzum, Heyeti Temsilîye ve Kuvayi Millîyenin devamı faaliyetini hakkındaki efkârı kontrol etmek idi. Rauf Beye yazdığım bu telgrafi, aynen Erzurumda Kâzım Kara Bekir Paşaya da vermiştim.

Gayet müstacel olup tehiri caiz değildir,

21/2/1336

Rauf Beye:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tebdili şekline salâhiyettar olacak kongrenin in'ikadı, nizamnamemizin sonuncu maddesi mucibince, Meclisi Meb'usanın emniyet ve serbestîi tam dairesinde ifayı vazifei teşriiye eylediğini meclisçe teyide vabestedir. Heyeti Temsilîyenin, teşkilâtı umumîyenin başında sulha kadar muhafazai şekil etmesi lüzumunu, bilcümle rüfekanın tensip ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükûmet tarafından ade-ta mazharı teşvik olan muhalif gazetelerin hücumları, Meclisi Ayanın alenî taarruzları, hükûmetin ef'al ve icraatı ve bilhassa Sadrazam Paşanın beyannamesi ve Meclisi Meb'usanda Kuvayi Millîyenin gayrimeşruiyetini alkışlattıran nutuklar, efkârı umumîyeyi teşkilâtı millîye aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsilîyemizi müşkül bir vaziyete ilka etmektedir.

Bir taraftan arzuyu şahaneye tevfikân Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi zevatın mahza Kuvayi Millîyeyi iskat maksadile her tarafa vücuda getirmeye çalıştıkları Tealîi İslâm Cemiyeti namı altındaki tertipler, teşkilâtı millîyeye filî taarruzlara başlamışlardır. Ez-cümle, Niğde ve Nevşehirde, mâhu halin on dokuzuncu günü, Meclisi Meb'usan açıldı; Teşkilâtı millîyeyi padişahımız istemiyor gibi sözlerle halta alenî içtimaata ve tezahürata sevk-etmişlerdir. Bu hal, Sadrazam paşanın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da mazharı teşvik olmuştur, bu hâdisenin Konyaya ve her tarafa sirayet etmesi baidülihtimal değildir. Bina-enaleyh:

1- Hükûmetin, Kuvayi Millîyenin muhafazası taraftarı olup olmadığını kat'iyen bildir-mesini kendisinden talep etmek lâzımdır.

2- Felâhu Vatan grubunun, mevzuubahs olan emniyet ve serbestîi tamma malik olduğu-nu ve Kuvayi Millîyeyi dağıtmak lüzumuna kani bulunduğunu veyahut aksini derpiş etmesi ve henüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükûmete ihtaratta bulunmakla beraber, Mecliste dahi lüzumu veçhile müdafaa eylemesi icab eder. Bu hususun, grupça mevkii müza-kere ve münakaşaya vazolunması mütealeasındayız.

3- Teşkilât ve Kuvayi Millîyemin imhası, menafîi vatan için tercih olunduğu takdirde, İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe tedabiri lâzi-menin ittihazını tahtı temine aldirmek lâzımdır.

Balâdaki maruzat ve mütealeatımızın kemali ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alı-nıp icabatına tevessül ve bizi şahsan da müşkül vaziyetten tahlis için neticesinin sürati müm-kine ile iş'arını rica ederiz. İstanbuldaki bazı rüfekanın bunca emeklerle vücudu getirilmiş olan vahdet ve Kuvayi Millîyeye vurulan darbelere karşı kat'î tedbir almakta, son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade, haricî ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak, müte-selli oldukları zehabı hâsıl oluyor. Biz, elimizdeki kuvveti hüsnü muhafaza edemediğimiz takdirde, haricî kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmıyacağını, hatıra olarak arzeyleriz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1336 tarihli cevabın-da, "İstanbulda Meclisi Millîde mütehasıl cereyana karşı, Heyeti Temsilîyenin ve Kuvayi Millîyenin makûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvafık bulmuyorum. Yalnız Heyeti Temsilîye, bu işin içinden vekarlı çıkmak ve işin mes'uliyetini ve takdiri keyfiyeti, Meclisi Millînin uhdei namus ve hamîyetine bırakmayı mütealea ediyorum.", "Kuvayi Millîyenin ve Heyeti Temsilîyenin muha-fazai mevcudiyet etmesine Meclis Millî taraftar olmazsa... kongrelerin mukarre-ratı veçhile emniyeti tamme ile murakebei teşriyesine sahip ve hâkim olduğu

Efendiler, bugünlerde duyulan gereksinme üzerine Rauf Beye aynı tarih-te şu telgrafi da yazdım. Bu gereksinme, Temsilci Kurul ve Ulusal Güçlerin et-kinliklerini sürdürmesi konusunda kamuoyu yoklamasıdır. Rauf Beye yazdı-ğım bu telgrafi, olduğu gibi Erzurumda Kâzım Kara Bekir Paşaya da vermiş-tim.

Çok ivedi olup geciktirilmemelidir.

21/2/1920

Rauf Beye:

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin durumunu değiştirmeye yetkili ola-cak kongrenin toplanması, tüzüğümüzün sonuncu maddesi uyarınca, Meb'uslar Meclisinin tam güven ve özgürlük içinde yasama görevini yapmakta olduğunun meclisçe doğrulanma-sına bağlıdır. Temsilci Kurulun, genel örgütlerin başındaki durumunu barışa kadar koruma-sı gereği, bütün arkadaşların uygun bulmaları ve bunda direnmeleri üzerine kabul edilmiş-tir. Oysa hükûmet tarafından sanki özendirilmekte olan karşıt gazetelerin sataşmaları, Se-natonun açık saldırıları, hükûmetin yapıp ettikleri ve özellikle Başbakan Paşanın bildirisi ve Meb'uslar Meclisinde Ulusal Güçlerin meşru olmadığını alkışlattıran nutuklar, kamu oyu-nu ulusal örgütlere karşı çevirmekte ve Temsilci Kurulumuzu güç bir duruma sokmaktadır.

Bir yandan padişahın isteğine uyarak Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişi-lerin sırf Ulusal Güçleri ortadan kaldırmak amacıyla her tarafa kurmaya çalıştıkları Tealîi İslâm Derneği* adı altındaki düzenler, ulusal örgütlere açık saldırılara başlamışlardır. Bu arada, Niğde ve Nevşehirde, bu ayın on dokuzuncu günü, Meb'uslar Meclisi açıldı; ulusal örgütleri padişahımız istemiyor gibi sözlerle halkı açık toplantılara ve gösterilere sürük-lemişlerdir. Bu durum, Başbakan Paşanın bildirimini alan bir takım görevlilerce özendirici ol-muştur, bu olayın Konyaya ve her yere yayılması uzak bir olasılık değildir. Onun için:

1- Hükûmetin, Ulusal Güçlerin korunmasından yana olup olmadığını açıkça bildirme-sini kendisinden istemek gerekir.

2- Felâhu Vatan grubunun, söz konusu olan tam güvenlik ve serbestliğe sahip olduğu-nu ve Ulusal Güçleri dağıtmak gereğine inandığını ya da tersine düşünmesi ve hâlâ korun-masını gerekli görüyorsa ona göre hükûmete hatırlatmalarda bulunmakla birlikte, Mecliste de gereği gibi savunması gerekir. Bu konunun, grupça görüşme ve tartışma konusu yapıl-ması düşüncesindeyiz.

3- Ulusal örgütlerle güçlerin yok edilmesi, ülke çıkarı açısından yeğlenirse, İzmir, Ma-raş ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe gerekli önlemlerin alınmasını sağlama bağlamak gerekir.

Yukarıdaki dilek ve düşüncelerimizin büyük bir önem ve ciddiyetle dikkate alınarak gereğinin yapılmasına başlanmasını ve bizi de güç durumdan kurtarmak için sonucunun olanca hızla bildirilmesini rica ederiz. İstanbuldaki bazı arkadaşların bunca emeklerle oluş-turulan birlik ve Ulusal Güçlere indirilen yumruklara karşı kesin önlem almakta, son çaba ve dayancı göstermekten çok, dış ve uzak güçlerden büyük umutlara kapılarak, avundukla-rı kuşkusuna düşüyor. Biz, elimizdeki gücü iyi koruyamazsak, dış güçlerin yüz vermesine de değerimiz kalmıyacağını, aklınızda kalsın diye bilginize sunarız.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli karşılıktâ, "İstanbulda Millî Meclisde beliren akıma karşı. Temsilci Kurulun ve Ulusal Güçlerin kararlı ve üstün bir durum almasını hiç uygun bulmuyorum. Ancak Temsilci Kurulun, bu işin içinden başı dik çıkmasını ve işin sorumluluğunu ve alınacak kararları, Ulusal Meclisin namusuna ve vatanseverliğine bırakmayı düşünüyorum." "Ulusal Güçlerin ve Temsilci Kurulun var oluşlarını korumaya Ulu-sal Meclis yanaşmazsa... kongrelerin kararları gereğine tam güvenlik içinde yasal denetleme hakkına sahip ve egemen olduğundan, Temsilci Kurulun, artık Ulusal

* Müslümanlığın Yükselişi Derneği

cihetle, Heyeti Temsilîyenin, artık Meclisi Millîye tevdii mukarrerat ederek dağılmasını ve mevkii faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder.", "fakat, Meclisi Millînin böyle bir mes'uliyet deruhde ederek mevki ve atilerinden emin olduklarına dair karar itihaz ve tebliğ edecekleri pek meşkûttür. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu mukarreratı istihlal eder de Heyeti Temsilîye'nin mevkii faaliyetten çekilmesini tebliğ ederlerse, o zaman Heyeti Temsilîye bunu maalmemnuniye kabul eder. Matbuata ve dahile karşı neşri tamim eyler ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevkii şeref ve vekarını da meşru bir şekilde mahfuz tutar. Şüphesiz ki, bir senedenberi ibramı millî ile husule gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslimi mukarredat eyler ve ne de hükûmet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliğinden ve sabıkı misillü devam eder. Fakat mevzû olur ve kolordu kumandanları kendi muntakalarında bunu ahval ve maksada göre hisnî suretle idare eyler, ondan sonra da, vaziyet ve harekâtı müstakbelemiz için zuhûrata tâbi kalınır. İşte noktai nazarı âcizanem bundan ibaret olduğu maruzdur" diyor (Ves. 238).

Efendiler, İstanbulun bilfiil işgalinden takriben yirmi gün evvel, izhar olunan bu görüş ve mütealea şayanı tetkiktir. Ben, yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifa edeceğim. O nokta; zuhûrata tâbi olmak tevekkülüdür. Biz elbette, böyle bir vaz'ı mütevekkilâne alamazdık. Bilâkis zuhûratın ne olabileceğini, zuhûrundan evvel keşif ve teyakkun ederek, mukabil tedabirini düşünmek ve anında, tereddütsüz tatbik etmek taraftarı idik. İşte bu maksatla idi ki daha evvelinden efkârı istimzaca başlamıştık.

Efendiler, Meb'us Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim cevabı aynen arzedersem, Kâzım Kara Bekir Paşanın mütealeasına verilmek lâzımgelen cevap da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Beyin mektubu muhteviyatını tekrar etmiyeceğim. Onu icap ederse kendileri neşrederler. Benim verdiğim cevap şu idi:

Hakkâri Meb'usu Mazhar Müfit Beyefendiye **Ankara, 25/26, 2, 1336**

Efendim Hazretleri;

14/2/1336 tarihli mufassal mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Meclisi Ali Millînin ve Felâhi Vatan nam grubun, ahvali hakikîyesini tasvir eden beyanatı aliyeleri mucibi teessürüm oldu. İzahat ve tavsifatınızla, nazarımda tecelli eden manzara, elem alıttır. Zavallı millet; hayatını, mevcudiyetini, mukadderatını müdafaa, muhafaza ve temin etmekle mükellef bildiği muhterem meb'uslarını, vazifei hakikîyei millîye ve vatanîyelerini ilk anda ve ilk hatvede feramuş etmiş görüyor. Garp ve bütün düşman, dediğimiz milletler, Türkiyede, Türklerde kabiliyet olmadığından her şeyi, bizim için menfi her şeyi, tatbika cevaz verdikleri malûm iken ve herbirimiz ayrı ayrı bu zannın builanını ispata azmetmiş olduğumuzu iddia ederken, hissiyatı menfaatçüyanemiz, ihtirasatı hasisemiz, bize her şeyi unutturabilir. Evvel gelen meb'uslar şöyle yapacakmış, sonra gelen meb'uslar böyle tavır almış, Heyeti Temsilîye şuna mahrem nazarla bakmış, buna bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin muhterem meb'usları, öyle mi? Bu halleti ruhiye, bu mahiyeti ahlâkiye karşısında mephut, mütehayyir ve sâmit kalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından bahis buyuruluyor... Azizim Mazhar Müfit Bey! İzah ettiğiniz mantalite ve karakterlerin teşkil edecekleri gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtarıcı bir vaz'ı metnin alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben ve Heyeti Temsilîye namı altında ifayı vazifei fedakârî eden arkadaşlar, bu vatanın halâsı, milletin felâhi için ölünciye kadar çalışmak isterken, meb'usanı kiram, vaz'u tavirlarile ve âhmâki gaflete sukutlarile anlıyorum ki, buna dahi müsaade etmiyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin teşkilâtına ve bu teşkilâtın vücuda getirdiği Kuvayı Millîyeye istinada ihtiyaç kalmadığını, tıflâne

Meclise karar alma işini bırakarak dağılmasını ve iş başından çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder.", "fakat, Ulusal Meclisin böyle bir sorumluluk üstlenerek duruma ve geleceklere güvendikleri yollu karar alıp bildirecekleri çok şüphelidir. Rauf Beyefendi bu öneriyi yapar ve bu kararları alır da Temsilci Kurulun iş başından çekilmesini bildirirse, o zaman Temsilci Kurul bunu sevinerek kabul eder. Basına ve içe yayımlayıp yayar ve artık iş başından uzaklaşır. Baş diklik durumunu yasal bir şekilde saklı tutar. Kuşkusuz ki, bir senedenberi ulusun üstlenmesi ile oluşmuş bulunan Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara kaderini teslim eder ve ne de hükûmet bunları dağıtabilir. O kutsal savaşçılar kendiliğinden ve eskisi gibi savaşı sürdürürler. Fakat savaş o yerle sınırlı olur ve kolordu komutanları kendi bölgelerinde bunu durumlara ve amaca göre iyi yolda idare eder, ondan sonra da, gelecekteki durum ve davranışlarımız olayların gelişmesine göre düzenlenir. İşte benim değersiz düşüncem budur bilginize sunulur" diyor (Belge 238).

Efendiler, İstanbulun edimli olarak işgal edilmesinden yaklaşık yirmi gün önce, belirtilen bu görüş ve düşünce incelemeye değer. Ben, yalnız bir noktayı göstermekle yetineceğim. O nokta; olayların gelişmesine bağlı kalmak kaderciliğidir. Biz elbette, işi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine olayların ne yolda gelişebileceğini, önceden gerçeğe yakın olarak kestirip, karşı önlemler düşünmek ve anında, duraksamadan uygulamaktan yana idik. İşte bu amaçla idi ki daha önceden kamu oyunu yoklamaya başlamıştık.

Efendiler, Meb'us Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Kara Bekir Paşanın düşüncesine verilmek gereken karşılık da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Beyin mektubunda yazılanları tekrar etmiyeceğim. Onu gerekirse kendileri yayımlarlar. Benim verdiğim karşılık şu idi:

Hakkâri Meb'usu Mazhar Müfit Beyefendiye **Ankara, 25/26, 2, 1920**

Efendim Hazretleri

14/2/1920 tarihli ayrıntılı uzun mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Yüce Ulusal Meclisin ve Felâhi Vatan adındaki grubun, gerçek durumunu anlatan sözleriniz beni üzdü. Açıklamalarınız ve anlattığınızdan, gözümde beliren görünüm, dertlendiricidir. Zavallı millet; hayatını, varlığını, kaderini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın meb'uslarını, gerçek ulus ve vatan ödevlerini bir anda ve ilk adımda unutmuş görüyor. Batı ve düşman dediğimiz bütün milletlerin, Türkiyede, Türklerde yetenek olmadığından her şeye, bize karşı her şeyin, uygulanmasına göz yumdukları bilinirken ve herbirimiz ayrı ayrı bu sanının geçersizliğini kanıtlamaya kesin karar vermiş olduğumuzu ileri sürerken, çıkarıcı duygularımız, miskin tutkularımız bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen mebuslar şöyle yapacakmış, sonra gelen meb'uslar böyle davranmış, Temsilci Kurul şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin sayın meb'usları öyle mi? Bu ruhsal durum ve ahlâksızlık karşısında susmuş, şaşmış dona kaldım. Yeni grup ya da parti örgütlerinden söz ediyorsunuz... Azizim Mazhar Müfit Bey! Açıkladığımız kafa ve karakterlerin oluşturacakları gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtaracak sağlam bir tutum alınabileceğine inanmıyorum. Ben ve Temsilci Kurul adı altında özverili görev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünciye kadar çalışmak isterken, sayın meb'uslar tutum ve davranışlarıyla aymazlığın en derinlerine çökmelerinden anlıyorum ki, buna da izin vermeyecekler. Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin örgütlerine ve bu örgütlerin oluşturduğu Ulusal Güçlere dayanma gereği kalmadığını, çocukca ve aymazca işler ve davranışlarla belirten

Olayların gelişmesine bağlı kalmazdık

ve gafilâne muamelât ve harekât ile ima eden Meclisi Meb'usanın ve Felâhu Vatan Grubunun, bu bapta ki kararı kat'isinin istinzaç ve tarafımıza iş'arın Rauf Beye yazdık. Bu kararın istisalini tesri için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, meb'usanı kiramın mahal-li in'ikadı olan Darülhilâfede, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan Kuvvei berriyesinin tahşîti ettiğini ve İngiliz Bahrişefit donanmasının Fındıklı saraya karşı, lengerendaz bulunmuş olduğunu gözönünde bulundurmak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal

**Akbaş Cep-
haneliği ve
Köprülülü
Hamdi Bey**

Efendiler, Rauf Beye, yazdığımız son şifrede, Akbaş Cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine muavenet ettiklerine ait bir tarz vardı. Bu meseleyi biraz izah edeyim. Rumeli sahilinde, Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde, bir cephaneye deposu vardı. Orada Fransızların tahtı muhafazasında külliyyetli esliha ve mühimmat bulunuyordu. Hükûmet İtilâf Devletlerine karşı teslimiyeti tamme göstermiş olmayı muvafıkı menfaat gördüğünden, zikrettiğim cephanelikteki esliha ve mühimmattan bir kısmını, İtilâf Devletlerine vermeyi vadetmiş. Onlar da, Wrangel ordusuna göndereceklermiş. Rusyaya nakli için bir Rus vapuru da Geliboluya gelmiş. Hükûmet daha evvel, İstanbuldaki teşkilâtımız rüesassının muvafakat ve muavenetini de temin etmiş...

Halbuki Efendiler, Köprülülü Hamdi Bey namında kahraman bir arkadaşımız, Kuvayi Milliyeden bir müfreze ile, 26/27 Şubat 1336 gecesini, sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş Cephaneliklerine vaziyet etti. Depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hututu muhabereyi kat'etti. Eslihayı kâmilen ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efradını da mahfuzan Lapsekiye nakletti. Esliha ve mühimmatı dahile sevkettikten sonra, Fransız efradını iade etti. Akbaş Deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözünü, yirmi bin sandık cephaneye tahmin ediliyordu (Ves. 239).

Bu vak'a üzerine, İngilizler, Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilâf kuvvetlerinin harekâtı millîye muntakaları gerilerinde, Düveli İtilâfiye askerlerinin de bulundukları mahallerdeki depolarda bulunan esliha ve cephanenin başka yere nakli veya gayrikabili istimal bir hale vaz'ı veya bu gibi mahallerin işgal edilmesi ihtimaline karşı umum kumandanlara verdiğimiz emirde bazı tedbirler tavsiye etmekle beraber, bilcümle kumandanların kemali azim ve kat'iyetle hareketleri lüzumunu bildirdik (Ves. 240).

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga havalisinde oldukça mühim ve mühlik vaziyetler ihdasına muvaffak olabilmisti. Balıkesirde, millî cephelerimizi arkadan vurmaktan istiyordu. Başına külliyyetli adam toplamıştı. Karşısına gönderilen millî kuvvetlerle, Bigada kanlı bir muhabere oldu. Anzavur, galip geldi. Kuvvetimizi dağıttı. Top ve mitralyözlerimizi gaspetti. Efrat ve zabitanımızı esir ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şüheda meyânında idi. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi ismine nispet ettiği Ahmediye Cemiyeti namı altında, tevsii habasete devam etti.

Efendiler, 3 Mart 1336 tarihli, mündericâtı fevkalâde calibi dikkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya muvasalatından sonra, Ankaraya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Müşarileyhin sureti mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzuubahs tarihten birkaç gün evvel, İstanbula göndermiştim.

Meb'uslar Meclisinin ve Felâhu Vatan Grubunun, bu konudaki kesin kararının soruşturulup bize bildirilmesini Rauf Beye yazdık. Bu kararın öğrenilmesini çabuklaştırmak için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, sayın meb'usların toplanma yeri olan İstanbulda, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara askerinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının Fındıklı sarayına karşı, demir atmış olduğunu gözönünde bulundurmak gereğini hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Beye, yazdığımız son şifrede, Akbaş Cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettikleri yolunda bir dokundurma vardı. Bu işi biraz açıklayayım. Rumeli kıyısında, Gelibolu dolaylarında, Akbaş denilen yerde, bir cephaneye deposu vardı. Orada Fransızların koruması altında pekçok silâh ve askerî gereçler bulunuyordu: Hükûmet İtilâf Devletlerine bütün bütüne boyun eğmiş görünmeyi çıkarlarına uygun bulduğundan, söylediğim cephanelikteki silâh ve askerî gereçlerin bir kısmını, İtilâf Devletlerine vermeye söz vermiş. Onlar da, Wrangel ordusuna göndereceklermiş. Rusyaya taşınması için bir Rus vapuru da Geliboluya gelmiş. Hükûmet daha önce, İstanbuldaki örgütümüzün başlarının oluru ve yardımını da sağlamış..

Oysaki Efendiler, Köprülülü Hamdi Bey adında kahraman bir arkadaşımız, Ulusal Güçlerden bir birlik ile, 26/27 Şubat 1920 gecesini, sallarla Rumeli yakasına geçti. Akbaş Cephaneliklerine el koydu. Depo koruyucuları olan Fransızları tutuklayarak haberleşme hatlarını kesti. Silâhların tamamını ve cephanenin, bir kısmını ve koruyucu Fransız erlerini de gözaltına alarak Lapsekiye taşıdı. Silâhlarla askerî gereçleri içerilere yolladıktan sonra, Fransız erlerini geri verdi. Akbaş Deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephaneye olduğu kestiriliyordu (Belge 239).

Bu olay üzerine, İngilizler, Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilâf kuvvetlerinin Millî Harekât bölgeleri gerilerinde, İtilâf Devletleri askerlerinin de bulundukları yerlerdeki depolarda bulunan silâhlarla cephanenin başka yere aktarılması veya kullanılamaz bir duruma getirilmesi ya da bu gibi yerlerin işgal edilmesi olasılığına karşı bütün komutanlara verdiğimiz emirde bazı önlemler önermekle birlikte, bütün komutanların büyük bir kararlılık ve kesinlikle davranmaları gereğini bildirdik (Belge 240).

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga dolaylarında oldukça önemli ve tehlikeli durumlar yaratmayı başaramıyordu. Balıkesirde, ulusal cephelerimizi arkadan vurmaktan istiyordu. Başına çok sayıda adam toplamıştı. Karşısına gönderilen ulusal güçlerle Bigada kanlı bir savaş oldu. Anzavur, galip geldi. Kuvvetimizi dağıttı. Top ve ağır makineli tüfeklerimizi ele geçirdi. Erlerimizi ve subaylarımızı tutsak aldı ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şehitler arasında idi. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi adıyla andığı Ahmediye Derneği adı altında, alçaklığını genişletmeyi sürdürdü.

Efendiler, 3 Mart 1920 tarihli, içeriği olanağanüstü dikkat çeken bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya geldikten sonra, Ankaraya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Savaşları Bakanlığında Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Onun özel olarak istemesi üzerine ve özellikle önemli bir amaçla, kendisini sözü edilen tarihten birkaç gün evvel, İstanbula göndermiştim.

**Akbaş Cep-
haneliği ve
Köprülülü
Hamdi Bey**

**Anzavurun
ulusal cep-
helerimizi
arkadan
vurmak gi-
rişimi**

**Anzavurun
millî cephe-
lerimizi arka-
dan vurmak teşeh-
büsü**

Mühim olarak müteale ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı makul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bahusus, Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve ıztırarı takdir etmekte idi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve hatta Erkanıharbiye Riyasetine resmen getirilerek temini mesaisi, çok nâfi olacak idi. Bu maksatla, İstanbula gitmesine lüzum görmüştüm. İsmet Paşanın telgrafı şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiye, 3/3/1336

Alınan malûmata göre, İstanbulda bir cemiyet teşekkül ve bu cemiyet İngilizlerle tevhi-di mukarrerat etmiş. Hükûmetin iskatile malûm bir hükûmetin tesisi, meclisin feshi, İzmir ve Adananın temini işgali için Kuvayi Milliye'nin ilgası, cihan için amili sulh ve müsalemet olmak üzere İstanbulda beyneşlâm bir şurayı hilâfet teşkili, bolşeviklik aleyhine fetva ısdarı, mukarrerat cümlesinden imiş. Nâzır Paşa, bu cemiyetin faaliyetine ehemmiyet veriyor. Anadolu'daki Anzavur teşebbüsâtı bu faaliyetten olduğu gibi, İngilizlerin, hükûmeti en ziyade tazyik etmeleri de, aynı sebeptendir. Malûmat olarak arz etmekliğimi arzu ettiler. (İsmet)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı Salih

Efendiler, malûmu âlinizdir ki, İngiliz mümessili, Yunanlılar da dahil olduğu halde, itilâf kuvvetlerine karşı tatili harekât edilmesini hükûmete teklif etmişti ve bu temin olunursa, İstanbulu Devleti Osmanîyeye bırakacakları gibi yaldızlı bir vaitte de bulunmuşlardı. Fakat, İstanbulda bu teklif yapılırken, Şubatın 18 inci, 19 uncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, ve-saiti nakliye, külliyyetli cephaneye getirdiği ve cephelere sevk ederek yeni bir taarruza hazırlandığı, bizim malûmumuz idi. Bu malûmatımızı -icraatı hükûmete müdahale etmeyiniz yaygarasına bakmaksızın- hükûmeti merkezîyeye de iblâğ ederek nazarı dikkatini celpten hâli kalmadık.

Yunanlılar, bu suretle, taarruza hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Kabinesi, diğer bir teklif karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuvayi Millîyeyi 3 kilometre geri aldır-mak!."

Ali Rıza Paşa Kabinesinin, buna muktedir olmadığı meydanda idi. Fakat, maksat, onun iskatı idi. Sadrazam, bizzarure, bu teklifin kabili icra olmadığını cevaben bildirmiş.

3 Mart 1336 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölcük yaylasile Bozdağı-nı işgal ettiler.

İşte, bu hâdise üzerine, Ali Rıza Paşanın, makamını daha fazla muhafaza-dan sarfinazarla, düşünemediği yegâne çare, hemen istifa edip, bu mes'uliyetli işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, harekâtı millîyeyi tatil ettirmek husu-sunda vukubulan teklifi, tatbika çalışmış ve fakat muvaffak olamamış olan Ali Rıza Paşanın, bu defaki teklifi de tatbik ettireceğim vadinde bulunup ta ademi muvaffakiyeti halinde, İtilâf Devletleri nezdinde mes'ul tutulması ihtimali de varidi hatır değil midir?

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Başkomutan Mister George Milne'nin evami-rini tatbik ettiremediğinden dolayı en nihayet kabineden ihraç muamelesine ma-ruz kalmamış mıydı? Aynı halin Ali Rıza Paşaya, tatbikına kalkışıldığı takdirde, kendisini, padişahın muhafaza edebileceğinden emin olabilir miydi? Böyle bir ha-lin vukuunda, amali millîyenin tecelligâhı münferidi olduğunu, söylediği İstan-buldaki Meclisi Millîye güvenebilecek miydi? İradei millîye namına idarei kelâm

Önemli olduğunu düşündüğümüz, şuydu: Yunanlılar saldırıya hazırlanı-yorlar. Buna karşı yapılacak akıllı iş, bütün kuvvetleri seferber ederek düzen-li bir savaşa girmekti. Özellikle, Fevzi Paşa Hazretleri, bu gereklilik ve zorun-luluğu anlamakta idi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve üstelik Kurmay Başkanı yapılarak çalışmasını sağlamak, çok yararlı olacak idi. Bu amaçla, İstanbula gitmesini gerekli bulmuştum. İsmet Paşanın telgrafı şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiye 3/3/1920

Alınan bilgiye göre, İstanbulda bir dernek kurulmuş ve bu dernek İngilizlerle kader birliği yapmış. Hükûmetin düşürülmesi ve bilinen bir hükûmetin kurulması, meclisin dağı-tılması, İzmir ve Adana işgal edilebilsin diye Ulusal Güçlerin ortadan kaldırılması, dünya-ya barış ve esenlik getirmek üzere İstanbulda Müslümanlararası bir halifelik danışma kuru-lu oluşturulması, bolşevikliğe karşı fetva çıkarılması, alınan kararlar arasındaymış. Bakan Paşa, bu derneğin çalışmalarına önem veriyor. Anadolu'daki Anzavur girişimi bu derneğin işi olduğu gibi, İngilizlerin, hükûmete çok fazla baskı yapmaları da, bundandır. Bilgi olarak sunmamı istediler. (İsmet)

Savaşîleri Bakanlığı Seryaveri Binbaşı Salih

Efendiler, biliyorsunuz ki, İngiliz temsilcisi, Yunanlılarla birlikte, İtilâf Devletleri kuvvetlerine karşı savaşa son verilmesini hükûmete önermişti ve bu sağlınırsa, İstanbulu Osmanlı Devletine bırakacakları gibi yaldızlı bir söz de vermişti. Fakat, İstanbulda bu öneri yapılırken, Şubatın 18 inci, 19 uncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, taşıt araçları, çok cepha-ne getirdiğini ve cephelere göndererek yeni bir saldırıya hazırlandığını, biz bi-liyorduk. Bu bilgimizi -hükûmetin işlerine karışmayınız yaygarasına bakmak-sızın- İstanbul hükûmetine ileterek dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar, böylece, saldırıya hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Hükûmeti, başka bir öneri karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Ulusal Güçleri 3 kilometre geri aldır-mak.."

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin, buna gücü yetmediği meydanda idi. Ama, amaç, onun düşürülmesi idi. Başbakan, ister istemez, bu önerinin yerine geti-rilemeyeceğini yanıt olarak bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar saldırıya başladılar. Gölcük yaylasile Boz-dağı-nı ele geçirdiler.

İşte, bu olay üzerine, Ali Rıza Paşanın, yerinde daha fazla kalmaktan vazgeçerek, düşünemediği tek çıkaryol, hemen çekilip, bu sorumlu işten ya-kayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, Millî Harekâtı durdurmak yolunda yapılan öneriyi, uygulamaya çalışmış ve fakat başaramamış olan Ali Rıza Paşanın, bu yeni öneriyi de uygulatacağım diye söz verip de başaramaması halinde, İtilâf Devletleri tarafından sorumlu tutulması olasılığı da akla gelmemiş miydi?

Savaşîleri Bakanı Cemal Paşa, Başkomutan Mister George Milne'nin emirlerini uygulatamadığı için en sonunda hükûmetten çıkarılma durumunda kalmamış mıydı? Aynı iş Ali Rıza Paşaya, uygulanmaya kalkışılırsa, kendisini, padişahın koruyabileceğine güvenebilir miydi? Böyle bir hal olduğunda, ulusal emellerin tek belirme yeri olduğunu, söylediği İstanbul'daki Millî Meclise gü-venebilecek miydi? Millî irade adına söz söylemenin ve istekler ileri sürmenin

Ali Rıza
Paşa
Kabinesinin
istifası

Ali Rıza
Paşa hükû-
metinin çe-
kilmesi

serdi metalibe artık mahal ve imkân kalmadığını söyliyerek tecziye ile tehdit ettiği Heyeti Temsilîyeye istinada tenezzül etmeli midir? Binaenaleyh, kendisi için istifadan ehven bir şey olamazdı, işte, o da, öyle yapmıştır (Ves. 241). Ali Rıza Paşa; bu istifasını, kabineye ilk tecavüz vukuunda yapması lüzumu hakkında ikaz ve ihtarda bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde durmakla vatana nâfi olacağını söyledi. Meclisi Meb'usları da bu mütalalei cahilâneyi tasviben onu yerinde tuttu. Acaba ifası mevzuubahs vazife, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını ikmal ederek vatanın mukaddes topraklarından daha bir kısmını çiğ-nemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için, muhtaç olduğu fırsatı, sükûnetle ona bahşetmek midir?!

3 Mart 1336 tarihli şifrelerle, Rauf ve Kara Vasıf Beyler, bu istifa meselesini haber verirken, Felâhi Vatan Grubu reisinin; Meclis reis vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu rüesa, huzuru şahane kabul olunmuşlar. Başkâtip ve başmabeyinci ile müzakere etmeleri irade buyurulmuş. Grup reisi, teşkilâtı millîyenin padişaha sadakatini teyit etmiş. Sözü istifa meselesine naklettirmiş. Padişah, başkâtip vasıtasile şu iradeyi tebliğ etmiş: "Bütün meb'uslara selâm. Ahval ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar müdrikim. İcabi hal ve vaziyete göre birisini sadarete intihap edeceğim. Onun salâhiyetine tecavüzle rüfekasının intihabına müdahale edemem. Ancak, ona ekseriyet grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim."

Rüesa heyeti bittesekkür, ayrılmışlar (Ves. 242). Verilmekte olan malûmat meyanında, şunlar da vardı: "Meb'uslar mütelâşi, fakat arzuya muvafık bir kabine geleceğinden emindirler. Ecnebiler, Hürriyet ve İtilâfçılar ve Nigehbancılar, tertip ettikleri harekâtı irticaiyede muvaffak olabilmek için, Ferit Paşa ve yaranından birini mevkii iktidara getirmeleri de muhtemeldir. Meclisi, bittabi feshedeceklerdir. Nezdi şahanede oradan tedabiri müessirede bulunulması... mazurdur."

Efendiler, garip değil midir ki, bugün bu maruzatta bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmen küşat edilmiş olmasına nazaran, atiyen evamirinizin âcizlerinize tebliğini ve nikatı nazarınızın her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat nazarınızın her makam nezdinde hakkıyla evvel, hükûmeti merkeziye ile hemfikir olarak beni, muamelât ve icraata müdahaleden menetmek isteyen zevat, bugün İstanbulda hiçbir şey yapmaya muktedir bulunmadıklarını itiraf ederek buradan, Heyeti Temsilîyeden tedabiri müessireye intizar ediyorlar.

Biz, bu arzuyu da ifa edeceğiz. Fakat, bu zevatın arzusu olduğu için değil, bunu, menfaati vatan emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile muhaberat ve oradaki vaziyeti anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek ismet Paşadan ve gerek zevatı sairenden aldığım malûmat üzerine vaziyeti tamimen bütün ordulara ve teşkilâtı merkezlerimize ve millete iblağ ettim (Ves. 243,244). Meclisi Meb'usları Riyasetine şunu yazdım:

Meclisi Meb'usları Riyaseti Vekaleti Celilesine Ankara, 4/3/1336

Düvelî Mütelifinin müdahaleleri mükerreresine karşı nihayet Ali Rıza Paşa kabinesinin huzuru mecliste istifasını verdiği teessürle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, mübarek vatani istilâ etmeye çalışan düşmanla Kuvayı Millîye çarpışmakta ve her karış toprağına, sâdık ve fedekâr evlâtlarının nâşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir salâhiyet, tarihin emrettiği bu vazife-

artık yeri ve olanağının kalmadığını söyliyerek cezalandırmakla göz dağı verdiği Temsilci Kurula dayanacak kadar alçalmalı mıydı? Demek ki, kendisi için çekilmekten daha uygun bir şey olamazdı. İşte, o da, öyle yapmıştır (Belge 241). Ali Rıza Paşa; bu çekilişini, hükûmete ilk saldırıldığında yapması gerektiği yolunda uyarı ve hatırlatmada bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde kalmakla vatana yararlı olacağını söyledi. Meb'usları Meclisi de bu cahilce görüşü uygun bularak onu yerinde tuttu. Acaba, yapılması söz konusu olan ödev, Yunanlıların saldırı hazırlıklarını tamamlayarak vatanın kutsal topraklarından daha bir bölümünü çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için, gerekli olan fırsatı, ses çıkarmadan ona bahşetmek miydi?

3 Mart 1920 tarihli şifrelerle, Rauf ve Kara Vasıf Beyler, bu çekilme işini haber verirken, Felâhi Vatan Grubu başkanının; meclis başkan vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, padişah tarafından kabul olunmamışlar. Başkâtip ve başmabeyinci ile görüşmeleri emredilmiş. Grup başkanı, Ulusal Güçlerin padişaha bağlılığını yeniden bildirmiş. Sözü çekilme konusuna getirtmiş. Padişah, başkâtip aracılığıyla şu emri vermiş: "Bütün meb'uslara selâm. Olanların ve durumun ağırlığını ben de onlar kadar biliyorum. İşin ve durumun gereğini göz önünde bulundurarak birisini başbakan seçeceğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarının seçimine karışmam. Ancak ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını öğütleyeceğim."

Başkanlar teşekkür ederek, ayrılmışlar (Belge 242). Verilmekte olan bilgiler arasında, şunlar da vardı: "Mebuslar telâşlı, fakat istenilene uygun bir hükûmet kurulacağına güveniyorlardı. Yabancılar, Hürriyet ve İtilâfçılar ve Nigehbancılar, düzenledikleri gerici işlerde başarılı olabilmek için, Ferit Paşa ve yakınlarından birini iş başına getirmeleri de olasıdır. Meclisi, elbette dağıtacaklardır. Padişah katında sizlerin oradan etkin önlemler almanızı onayınıza sunarız."

Efendiler, tuhaf değil midir ki, bugün, bu dilekte bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmî olarak açılmış olduğuna göre, bundan böyle emirlerinizin bana bildirilmesini ve görüşlerinizin her yerde gereği gibi savunulacağına güvenilmesini" bildiren kişilerdir. Birkaç hafta önce, İstanbul hükûmeti ile görüş birliğinde olarak beni, işlere ve yapılanlara karışmaktan önlemek isteyen kişiler, bugün, İstanbulda hiçbir şey yapmaya güçleri bulunmadığını itiraf ederek buradan, Temsilci Kurulundan etkin önlemler bekliyorlar.

Biz, bu isteği de yerine getireceğiz. Ama, bu kişiler istiyor diye değil, bunu, vatan çıkarları emrediyor diye...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile haberleşmekle ve oradaki durumu anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşadan ve gerek başkalarından aldığım bilgiler üzerine durumu genelgeyle bütün ordulara ve örgüt merkezlerimize ve millete bildirdim (Belge 243, 244). Mebuslar Meclisi Başkanlığına şunu yazdım:

Meb'usları Meclisi Yüce Başkan Vekilliğine Ankara, 4/3/1920

İtilâf Devletlerinin işlere birçok kere karışmaları karşısında sonunda Ali Rıza Paşa hükûmetinin meclise istifasını verdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, kutsal vatani ele geçirmeye çalışan düşmanla Ulusal Güçler çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve özverili çocuklarının cesetlerini gömmektedir. Hiçbir güç, hiçbir yetki, tarihin emrettiği bu ödevi yapmak-

Padişah, icabihâl ve vaziyete göre birisini sadarete intihap edeceğim diyor

Beni muamelât ve icraata müdahaleden menetmek isteyenlerden tedabiri müessire bekliyor

Padişah, koşullara ve duruma göre birisini başbakan seçeceğim diyor

Beni işlere ve yapılanlara karışmaktan menetmek isteyenlerden etkin önlemler bekliyor

den milletimizi menedemeyecektir. İstiklâli millî ve vatanımızın temini hususunda her fedekârlığa amade bulunan milletimizin, heyecanı mukaddesini ancak milletin itimadı tammını haiz bir hükûmetin resikâra getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, iradei millîyesinin vekâleti mutlakasını haiz bulunan meb'usların mukarreratı kat'iyesine nasîbîkâne muntazırdır. Vatana ve tarihe karşı, deruhde ettiğiniz mes'uliyeti azimeyi ve bütün cihanın kürsü müzakeratınıza matuf olan enzârı tetkikini düşünerek, milletin azmi fedekâranesile mütenasip kararlar itihaz buyurulacağından emin olduğumuzu ve vatanperverane mesainizde bütün milletin refik ve muzahir olduğunu arz ederiz. Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Padîşaha da, bu telgrafı çektim Efendiler:

Atabei Seniyei Hazreti Padîşahiye Ankara, 4 Mart 1336

İtilâf Devletlerinin muhilli istiklâl ve haysiyet tecavüzatına ve mütareke ahkâmı hilâfındaki müdahâlât ve harekâtına, daha ziyade tabaveri metanet olamayan kabinenin istifasile yeniden devleti aliyelerinde bir buhranı vükelâ zuhûr etmesi, efkârı umumîyei millette derin bir heyecan tevhit etmiştir. Makâmı saltanat ve hilâfeti humayunları etrafında, tevhidi fikir ve emel ederek istiklâl ve masuniyeti şahaneleri ve tamamîyeti memaliki devleti aliyeleri için, son fedekârlığı göze aldırılmış olan bilûmum tebai mülûkâneleri, düşmanlar tarafından idare edilen bazı nîfak ve ihtilâl tertibatından dolayı, zaten müteessir ve endişenak bir halde, buhranı vükelânın süratî mümkünine ile zevaline ve amali millîyeyi bihakkin tatmin edebilecek bir heyeti muhteremei vükelânın teşkiline muntazırdır. Meclisi Millînin ekseriyet grubunda tekasüf eden amal ve temayülâtı millîyenin tarafı şahanelerinden mazharı himaye olacağına, bütün tebai humayunları gibi, Heyetimiz de emindir. Ancak, dahilî ve haricî bin türlü ihtirasatın galeyânile sükûn ve selâmeti tehdit altında bulunan memleketimizin, vicdanı millîyi temin edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maazallah böyle bir halin vukuu Devleti Osmanîye tarihinde mesbuk olmuştur hadîsâtı elimîye bais olacağını atabei seniyei hazreti şehriyarilerine arz etmeyi vazîfei hamîyet telâkki ederiz olbapta ve katibei ahvalde.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir suretini berayı malûmat Meclisi Meb'usan Riyasetine ve kolordu komutanlarına vermekle beraber, bunun bir suretini kopye ederek İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyetine vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka Efendiler; komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyelerine, ayrıca şu tamimi de yaptık:

4 Mart 1336

İtilâf Devletlerinin tahammülfersa bir şekle gelen müdahâlât ve tazyikatından dolayı kabine, 3 Mart dünkü gün istifa etmiştir. İstulaatı mevsukamıza nazaran kabinenin ıskatı Ferit Paşanın veya emsalinden birinin mevkii iktidara getirilmesi ve İstanbulda ecnebî amaline hâdim, bir şûrayı hilâfet teşkili esasları üzerinde haricî düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif fırkaların, tavassutile vücuda gelen bir komitenin neticei faaliyetidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilâf Devletleri, evvelâ kabineyi istifaya mecbur edecek tazyikat icra etmişlerdir. Vaziyetin bu vehameti karşısında, Meclisi Meb'usan, bittabi icap eden teşebbüsâtı müessirde devam etmektedir. Ancak teşebbüsâtı mezkûrenin filen teyidi için, acilen amali millîyeyi tatmin edemeyecek bir kabine reisine, milletin tahammül edemeyeceğini gayet şedit bir lisanla mabeyni humayuna, Meclisi Meb'usan riyasetine ve matbuata bildirmek lâzımdır. Bu telgrafın vusulünde, dakika fevt edilmeyerek bu şekilde telgraflar ihzar ve bu gece behemehâl keşidesi esbabının istikmalile buraya da yarın sabaha kadar malûmat itasını ehemmiyetle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz talimat mucibince, memleketin her tarafından, milletin her makamından 4/5 Mart gecesinden itibaren başlayan telgraf fırtınası, ayın

tan milletimizi ahkoyamayacaktır. Ulusal bağımsızlığın ve vatanımızın güvene alınması yolunda her özveriye hazır bulunan milletimizin, kutsal coşkusunu ancak milletin tam güvenine sahip bir hükûmetin işbaşına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, ulusal iradenin tam vekillîğine sahip bulunan meb'usların kesin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Vatana ve tarihe karşı, üstlendiğiniz büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın kürsünüze çevrili olan inceleme bakışlarını düşünerek, milletin özverili kararlılığına yakışır kararlar alınacağına güvendiğimizi ve yurtsever çalışmalarınızla bütün milletin sizinle birlikte ve size destek olduğunu bilginize sunarız Efendim.

Temsilci kurul adına Mustafa Kemal

Padîşaha da, bu telgrafı çektim Efendiler:

Padîşah Hazretlerine Ankara, 4 Mart 1920

İtilâf Devletlerinin bağımsızlık bozucu ve onur kırıcı saldırılarına ve ateşkes hükümlerine aykırı karışma ve davranışlarına, daha fazla dayanamayan hükûmetin çekilmesiyle yüce devletinizde yeniden bir hükûmet bunalımı olması, kamu oyununda derin bir heyecan yaratmıştır. Yüce padişahlığınız ve halifeliliğiniz çerçevesinde, düşünce ve emel birliğine vararak yüce bağımsızlığınız ve dokunulmazlığınız ve yüce devletinizin ülke bütünlüğü için, son özveriye göze almış olan bütün uyruklarınız, düşmanlar tarafından yönetilen bir takım uyumsuzluk ve kargaşa düzenlemelerinden dolayı, ötedenberi üzüntülü ve kaygılı bir durumda, hükûmet bunalımının olabildiğince hızla giderilmesini ve ulusal emelleri hakkıyla karşılayabilecek saygıdeğer bir bakanlar kurulunun kurulmasını beklemektedir. Millî Meclisin çoğunluk grubunda yoğunlaşan ulusal emel ve eğilimlerin sizce korunacağına, bütün uyruklarınız gibi Kurulumuz da güvenmektedir. Ancak içteki ve dıştaki bin türlü hırsların kabarmasıyla dinginliği ve esenliği tehdit altında bulunan memleketimizin vicdana güven veremeyecek bir başbakana bir dakika bile katlanamayacağımızı ve Allah korusun böyle bir durum ortaya çıkarsa Osmanlı Devletinin tarihinde görülmemiş acı olaylara yol açacağını siz yüce padişahımızın bilgilerine sunmayı yurtseverlik ödevi sayarız bu hususta da her hususta olduğu gibi emir padişahındır.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir örneğini bilgi için Meb'uslar Meclisi Başkanlığına ve kolordu komutanlarına vermekle birlikte, bunun bir örneğini çıkararak İstanbul gazetelerine ve Basın Derneğine vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka Efendiler; komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Hakları Savunma Merkez Kurullarına, ayrıca şu genelgeyi de gönderdik:

4 Mart 1920

İtilâf Devletlerinin dayanılmaz bir durum alan karışmalarından ve baskılarından hükûmet, 3 Mart dünkü gün çekilmiştir. Aldığımız sağlam haberlere göre hükûmetin düşürülmesi Ferit Paşanın veya benzerlerinden birinin işbaşına getirilmesi ve İstanbulda yabancıların emellerine hizmet eden, bir halifelik danışma kurulu oluşturulması yolunda dış düşmanlar tarafından yönetilen ve karşıt partilerin, aracılığı ile oluşmuş bir komitenin çalışmaları sonucudur. Yani komitenin çalışmasına yol açmak için İtilâf Devletleri, önce hükûmeti çekilmek zorunda bırakacak baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında, Meb'uslar Meclisinin, elbette gereken etkin girişimleri sürmektedir. Ancak bu girişimlerin etkin olarak güçlendirilmesi için, ulusal emelleri ivedi olarak karşılayamayacak bir hükûmet başkanına, milletin, katlanamayacağını çok sert bir dille padişaha, Meb'uslar Meclisi Başkanlığına ve basına bildirmek gerekir. Bu telgraf alındığında, dakika kaybedilmiyerek bu yolda telgraflar hazırlanması ve bu gece kesinlikle çekilmesi hazırlıklarının tamamlanması ve buraya da yarın sabaha kadar bilgi verilmesini önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz direktif gereğince, memleketin her tarafından, milletin her yönetim katından 4/5 Mart gecesinden başlayan telgraf fırtınası, ayın beşinci

beşinci ve altıncı günleri, padişah ve Meclisi Meb'usan saraylarında matlup te-
siri yaptı.

Nihayet, 6 Mart günü, kim ve ne olduğuna intikal edemediğim bir zat ta-
rafından şu haber verildi:

Heyeti Temsilîye

Dersaadet, 6 Mart 1336

Makamı sadaretin, Bahriye Nazırı Salih Paşaya tevcih kılıldığı maruzdur.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtibiumumî Vekili Halit

Bu telgrafı, şu telgraf takip etti:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Meb'usan, 6 Mart 1336

Zatı akdesi hazreti hilâfetpenahî, şimdi Meclisi Meb'usan Reisini huzuru humayunla-
rında şeref müsule nail kılarak mesnedi sadareti, ayandan Bahriye Nâzırı sabıkı Salih Paşa-
ya tefviz buyurduklarını ferman buyurmuş ve müşarileyh dahi kabineyi teşkil ile meşgul bu-
lunmuş olduğundan buhranın yarın akşama kadar tamamile zail olacağı tebliğ olunur.

Meclisi Meb'usan Reisi Cemâlettin Arif

Efendiler, Rauf Beyin de aynı günde fakat, henüz kabine reisi taayyün et-
meden verdiği malûmat vardır. Şayanı dikkat olduğu için bu malûmatı muhte-
vi telgrafını, aynen arz ediyorum:

Zata mahsus gayet aceledir.

Harbiye, 6 Mart 1336

Dakika tehiri gayricaizdir.

Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadaret teklifi vaki olma-
mıştır. Vekâlet eden kabine de, kimin olacağını bilmiyor. Dahiliye Nâzırı esbakı Reşit Beyin
saray ile Fransa ve İngiltere sefaretləri arasında cevlân etmekte olduğu mevzukan istihbar
ediliyor. Bir rivayete göre, mumaileyhin makama getirileceği merkezindedir. Evvelsi gece zâ-
tı şahane Tevfik Paşayı kabul etti. Bilâhare Ferit Paşayı kabul ile beşten on sonraya kadar gö-
rüşti. Dünkü Cuma günü Baltalimanında Ali Kemal ve esbak Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali
dahil olduğu halde, uzun müzakereler cereyan etti. Bilâhare Rahip Frew'nun iştirakile Ali
Kemalin evinde müzakere devam eyledi. Celâlettin Arif Bey, dün, dört sonrada huzura ka-
bul olundu ve buhranı hazırlar devam tahammülü olmadığından ve dahilin ve meb'usanın
itimadını haiz bir kabinenin bir an evvel mevkii iktidara getirilmesi için vaki olan mükerrer
maruzatına, zâtı şahane, vaziyetin nezaketini aynı surette idrak eylediğini ve Kuvayi Millîye-
nin lüzumunu serdettikten sonra, dahil ve haricin itimadını haiz olabilecek bir zâtı tayin hu-
susu, pek acele kabil olamayacağı ve Pazara kadar teemmül lâzımgeldiği tarzında cevap ver-
mişler. Salifülârz hususattan mütehasıl ihtisası şahsiyem, padişahın İngilizlerle mükâleme
ve muhaberede olduğu ve Londra'dan cevap intirazında bulunduğu kanaatini veriyor. Her
halde vaziyet pek buhranlıdır. İngilizlerden ümitvar olurlar ise, hatta Ferit Paşanın mevkii ik-
tidara getirilmesi istibat edilemez. Hulâsa, şimdiye kadar padişah doğrudan doğruya Tevfik
ve Ferit Paşalardan maada kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile mülâkatı da haftı olmuş-
tur. Saraya mensup, itimadını haiz olduğunu bildiğim bir zât, Perşembe günü zâtı şahane-
nin pek yakınları namına bendenizi sureti mahsusada gördü ve fikrimi sordu. Cevaben vaziyet-
i, saltanat, devlet ve millet lehine halledilebilecek zâtın, Zâtı Devletleri olabileceği ve fakat
şu sırada meşgul bulunan İstanbul'a avdetiniz mümkün olamayacağına nazaran İzzet Paşa-
nın mevkii iktidara gelmesi lüzumunu açık bir lisanla söyledim. Salih Paşa, Meclisin seddi-
nin de muhtemel olduğunu ima ediyor. Birinci Reis Vekili Hüseyin Kâzım Beyin de, saray ve
İngilizler ile meclis namına entrika yaptığı anlaşılıyor. Berayi malûmat maruzdur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Vaziyeti gayet sarıh bir surette zâtı şahaneye an-
latacak. Muhâlifleri mevkii iktidara getirirse Anadolu teşkilâtının sarsılması ve bu suretle şarkta-
ki, kendileri için binnetice mızır olacak prensiplerin, memleketimize gireceğini ve makamı hilâ-
fetin nazarı islâm'da duçar olacağı vaziyeti teşrih edecek ve Anadolu'dan, teşkilâtı millîye merkez-
lerinden buna dair gelmiş olan bilûmum telgrafları gösterecek ve bu hususa ait ayrıca tahriren bir
rapor takdim eyliyecektir. Rapor, birlikte yazılmıştır. Suretini bilâhare takdim ederiz (Rauf).

ve altıncı günleri, padişah ve Meb'uslar Meclisi saraylarında istenilen etkiyi
yaptı.

Sonunda, 6 Mart günü, kim ve ne olduğunu anlayamadığım bir kişi şu ha-
beri verdi:

Temsilci Kurula

İstanbul, 6 Mart 1920

Başbakanlığın, Denizîşleri Bakanı Salih Paşaya verildiği bilginize sunulur.

Hakları Savunma Derneği Genel Sekreter Vekili Halit

Bu telgrafı, şu telgraf izledi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Meb'uslar Meclisi, 6 Mart 1920

En kutlu Halife hazretleri, şimdi Meb'uslar Meclisi Başkanını kabul ederek başbakan-
lık görevini Senatodan Eski Denizîşleri Bakanı Salih Paşaya verdiklerini bildirmiş ve Salih
Paşa da hükûmeti kurmakla uğraştığından bunalımın yarın akşama kadar büsbütün ortadan
kalkacağı bildirilir.

Meb'uslar Meclisi Başkanı Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Beyin de o gün fakat, daha hükûmet başkanı belli olma-
dan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri içeren telg-
rafını, olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Kişiyi özel - Çok ivedidir.

Harbiye, 6 Mart 1920

Dakika geciktirilemez.

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de başbakanlık teklifi edil-
memiştir. Vekillik eden hükûmet de, kimin olacağını bilmiyor. Eski İçişleri Bakanı Reşit
Beyin saray ile Fransa ve İngiltere elçilikleri arasında gidip gelmekte olduğu sağlam yerler-
den öğreniliyor. Bir söylentiye göre, onun başbakanlığa getirileceği sanılıyor. Evvelki gece
padişah Tevfik Paşayı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşayı kabul ile saat beşten on sonraya
kadar görüşti. Dünkü Cuma günü Baltalimanında Ali Kemal ve eski İçişleri Bakanlarından
Mehmet Alinin de katıldığı, uzun görüşmeler oldu. Sonra Rahip Frew'un katılmasıyla Ali
Kemalin evinde görüşmeler sürdü. Celâlettin Arif Bey, dün, öğleden sonra dörtte padişah
tarafından kabul olundu ve şimdiki bunalımın sürmesine dayanılamayacağından ve memle-
ketin ve meb'usların güvendiği bir hükûmetin bir an önce iş başına getirilmesi için yaptığı
birçok başvurularına, padişah, durumun nâzik olduğunu kendisinin de kavradığını ve Ulu-
sal Güçlerin varolması gereğini ileri sürdükten sonra, içeride ve dışarıda güven sahibi ola-
bilecek birinin atanması konusu, pek ivedi olarak sağlanamayacağı ve Pazara kadar düşün-
mek gerektiği yolunda yanıt vermişler. Daha önce bilginize sunduğum olayların bende ya-
rattığı kişisel görüş, padişahın İngilizlerle görüşmekte ve haberleşmekte olduğu ve Londra-
dan karşılık beklemekte olduğudur. Her halde durum pek bunalımlıdır. İngilizlerden umut-
lu olurlar ise, hatta Ferit Paşanın bile iş başına getirilmesi uzak görülemez. Kısaca, şimdiye
kadar padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş
ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saraydan olup, güvendiğinizi bildiğim birisi,
Perşembe günü padişahın pek yakınları adına beni özel olarak gördü ve ne düşündüğümü
sordu. Karşılık olarak durumu, padişahlık, devlet ve millet yararına uygun olarak çözebile-
cek kişinin, siz olabileceğinizi ve fakat şu sırada işgal altında bulunan İstanbul'a dönmeniz
olası bulunmadığından İzzet Paşanın iş başına gelmesi gereğini açık bir dille söyledim. Salih
Paşa, Meclisin kapatılabileceğini de sezdiriyor. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kâzım Beyin
de, saray ve İngilizler ile meclis adına dolap çevirdiği anlaşılıyor. Bilginize sunulur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Durumu apaçık padişaha anlatacak. Kar-
şıtları iş başına getirirse Anadolu örgütlerinin sarsılması ve bu yoldan doğudaki, kendisi için
sonuçta zararlı olacak prensiplerin, memleketimize gireceğini ve halifelğin Müslümanların
gözünde uğrayacağı durumu açıklayacak ve Anadolu'dan, ulusal örgütler merkezlerinden
bu konuda gelmiş olan bütün telgrafları gösterecek ve bu konuya değinen yazılı bir rapor
da sunacaktır. Rapor, birlikte yazılmıştır. Örneğini sonra sunarız. (Rauf)

2- Bu telgraf, 6/3/1336 saat 17:45 sonrada Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih

Efendiler, Rauf Beyin, sadrazam bulmak mevzuubahs olurken benden bahsetmesi elbette lüzumsuz idi. Aramızda asla böyle bir şey mevzuubahs olmuş değildi. Ben, İstanbul hükûmetinin yaşayacağından, esasen ümitvar değildim. Osmanlı Devletinin itımarı hayat ettiğine ise, çoktan kanidim. Osmanlı Devletinin, makamı sadaretini işgal etmek gibi zayıf ve bimana bir fikrin benim dimağında yeri olamayacağı tabii idi. Ben, güzeraı, tabii olan safahatı inkılâbı sükûnetle takip ederken, atının tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, bahsettiği Celâlettin Arif Beyin raporu suretini de gönderdi (Ves. 245). Kabine teşekkül ettikten sonra da şu malûmatı verdi:

K.O. 20 K.V.

Harbiye, 8/3/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Kabine şu veçhile teşekkül etmiştir: Sadrazam Salih Paşa, Şeyhislâm ipka, Dahiliye ipka, Hariciye Sefa Bey ipka, Harbiye ipka, Bahriye Salih Paşa vekâleten, Nafia Tevfik Bey asaleten, Maliye Tevfik Bey vekâleten, Şûrayı Devlet Abdurrahman Şeref Bey vekâleten, Marif Abdurrahman Şeref Bey asaleten, Evkaf Şeyhislâmı esbak Ömer Hulusi Efendi asaleten, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emini Ziya Bey.

2- Celâl Beyin mesleğini bilmiyoruz. Bu şekil, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak maksadile sarayın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretile bu suretle vatana nâfi bir hizmet yaptığı itikadındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye itimat vermemektir ve bunu, grupta temin için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi el'an mevcuttur. Ona nazaran vaziyetin temin buyurulması maruzdur.

3- Şayanı dikkat olarak şunu da arz edelim ki, Salih Paşaca Meclisi Meb'usan dahilinden nâzir almaklığın ademi imkânı anlaşıldıktan sonra, hariçten alacakları zevatın tespiti için grubun fikrini istimiz edecektir. Halbuki, ahiren bundan da sarfınazar ederek esamisi maruz kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir Efendim. (Rauf)

Harbiye Seryaveri Salih

Efendiler, İstanbul buhranı hakkında verdiğim izahat epeyce uzadı. İstanbul'da, zaten ötedenberi mevcut ve mütezahir olan vaziyette, daha çok tecellile-re şahit olacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar, İstanbul'a gelmek üzere, biraz da Edirne havalisindeki vaziyete atfı nazar edelim. Şimdiye kadar vukubulmuş olan umumî beyanatım sırasında, vesile düştükçe Trakya'yı da teşkilât ve tasavvuratımızdan hiçbir vakit hariç tutmadığımızı anlatmış olduğumu ümit ederim. Edirne ile münasebat ve muhaberatımız, memleketin her yerile olduğu gibi muhafaza ve idame edilmekte idi.

Cari muhaberatımızda, şayanı dikkat, bazı noktaları heyeti aliyenize tav-zihan arz etmek muvafık olur.

Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, 31 Kânunuevvel 1335 tarihli gayet mufassal bir raporunda, Trakya ve bilhassa Garbî Trakya'da vukubulmakta olan Yunan teşebbüsât ve faaliyetini pek mükemmel izah ediyordu. Kendisinin bu faaliyeti fevkalâdeye mukabil lüzumu gibi tertibat alamadığından şikâyeti vardı.

"Kolordusunun işbu vaziyet ve atiyen tahaddüsü muhtemel ahval karşısında vazifesini ifa edebilecek bir vaz'ulceys almasına General Milne'nin muvafakat etmediğinin bilmuhabere anlaşıldığını" haber veriyordu (Ves. 246).

2- Bu telgraf, 6/3/1920 öğleden sonra saat 17.45 de Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Savaşışleri Bakanlığı Başyaveri Salih

Efendiler, Rauf Beyin, başbakan bulmak sözkonusu olurken benden söz etmesi elbette gereksizdi. Aramızda böyle bir şey hiç konuşulmuş değildi. Ben aslında, İstanbul hükûmetinin yaşayacağından umutlu değildim. Osmanlı Devletinin hayatını tamamladığına ise, çoktan inanmışım. Osmanlı Devletinin, başbakanı olmak gibi çürük ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda elbette yeri olamazdı. Ben, olup bitenleri, devrimin doğal olan evrelerini dincinlikle izlerken, ileriye ilişkin önlemlerden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, sözünü ettiği Celâlettin Arif Beyin raporunun örneğini de gönderdi (Belge 245). Hükûmet kurulduktan sonra da şu bilgileri verdi:

K.O. 20 K.V.

Harbiye, 8/3/1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Hükûmet şöyle kurulmuştur: Başbakan Salih Paşa, Seyhislâm değişmedi, İçişleri değişmedi, Dışişleri Sefa Bey değişmedi, Savaşışleri değişmedi, Denizîşleri Salih Paşa vekil olarak, Bayındırlık Tevfik Bey asil olarak, Maliye Tevfik Bey vekil olarak, Daniştay Abdurrahman Şeref Bey vekil olarak, Eğitim ve Öğretim Abdurrahman Şeref Bey asil olarak, Vakıflar Eski Şeyhislamlarından Ömer Hulusi Efendi, Adalet Celâl Bey, Ticaret Tapu Kadastro Başkanı Ziya Bey.

2- Celâl Beyin tutumunu bilmiyoruz. Bu kuruluş, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak için sarayın yaptığı bir düzendir. Salih Paşa, bir bunalımı önleyerek vatana yararlı bir hizmet yaptığı kanısındadır. Bizim düşündüğümüz bu hükûmete güven oyu vermemektir ve bunu, sağlamak için grupta çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi şimdi de vardır. Buna göre durumun sağlama alınması emrinize sunulur.

3- Dikkate değer olarak şunu da bilginize sunalım ki, Salih Paşaca Meb'uslar Meclisi içinden bakan alınamıyacağı anlaşıldıktan sonra, dışarıdan alacakları kişilerin belirlenmesi için grubun ne düşündüğünü soracaktı. Oysa, sonraları bundan da cayararak isimleri sunulan hükûmeti kendiliğinden kurmuştur Efendim. (Rauf)

Savaşışleri Başyaveri Salih

Efendiler, İstanbul bunalımı üzerine yaptığım açıklamalar epeyce uzadı. İstanbul'da, aslına bakılırsa, ötedenberi varolan ve belirgin bulunan durumda, daha çok olaylara tanık olacağız.

İzin verirsiniz, yeniden, İstanbul'a dönmek üzere, biraz da Edirne dolaylarındaki duruma göz atalım. Şimdiye kadar genel nitelikli olarak söylediklerim arasında, yeri geldikçe Trakya'yı da örgütlerimizden ve tasarılarımızdan hiç dışlamamış olduğumuzu anlattığımı umarım. Edirne ile ilişkilerimiz ve haberleşmelerimiz, memleketin her yerile olduğu gibi korunmakta ve sürdürülmekte idi.

Yapılan haberleşmelerimizde, dikkate değer, bazı noktaları açıklayarak yüce topluluğunuzun bilgisine sunmak uygun olur.

Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, 31 Aralık 1919 tarihli çok uzun ve ayrıntılı bir raporunda, Trakya ve özellikle Batı Trakya'daki Yunan girişimlerini ve çalışmalarını pek güzel anlatıyordu. Kendisinin bu olağanüstü çabalarına karşın gereği gibi önlem alamadığından yakınması vardı.

"Kolordusunun bu durum ve ileride ortaya çıkması olası olaylar karşısında kuvvetlerini görevini yapabilecek bir duruma sokmasına General Milne'nin olur demediğinin yazışma sonucu anlaşıldığını" haber veriyordu (Belge 246).

Trakya'da Cafer Tayyar Beyin takip ettiği yanlış bir noktai nazır

Trakya'da Cafer Tayyar Beyin izlediği yanlış bir tutum

General Milne'nin, tertibat almamıza muvafakat etmiyeceğine elbette şüphe yoktu. Bu bedaheti, bilmuhabere tahkika, bilmem nasıl bir fikir ve muhake-me sevkıyla kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Beye, 3 Kânunusani 1336 da verdiğim talimatta, gönderdiğimiz haftı talimatnameye tevfikân müsellâh müfrezeler teşkilini tekrar hatırlattım. "Vaz'ulceyş tebdili ile istihsal olunamayan fevaidin bu suretle telâfisi lâzımdır." dedim (Ves. 247).

Harbiye Nâzırı bulunan Cemal Paşaya da, aynı tarihte, vaziyetten bahse-derek Yunanlıların Şarkî Trakya'da olsun hazırlıklarına mümanaat etmesini yazdım (Ves. 248).

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin gönderdiği raporlarda, lüzumu gibi teşkilât yapılamamakta olduğundan bahsediyorlar ve bazı rüesayı memurından şikâyet ediyorlardı (Ves. 249). Bu gibi memurlara evvel ve âhir, bâzı ihtaratta bulunuyordum (Ves. 250).

Şikâyetin mühimmi, Cafer Tayyar Beyden olmaya başladı. Meselâ; buna dair okuyacağım şu mektup, bir fikir verebilir zannedirim.

26 Kânunusani 1336

Muhterem Paşam;

Arif Beyin Trakyalılar hakkındaki beyanatını tasdik ederim. Trakya Cemiyeti, kuvvei maddiye ile teyit edilmemiştir. Maalesef, Cafer Tayyar cümlemizi aldatmış, zerre kadar teşkilât, bir tek tüfek ile teslihat bile yapmamıştır. Caferi, şahsını düşünmekle itham ederim. Bulgarya ahvalinden de tamamen bihaber, gafleti mutlaka halindedir.

Son günlerde, Caferin firkalarına yazdığı bir emirname, tesadüfen elimize geçti. Yunanlıların harekâtından, efkârından bahsettikten sonra, bu hal karşısında artık müdafaa-i hukuk talimatı veçhile millî teşkilâta başlamak lâzım ise kumandanların bu bapta zabitan vasıtasile ahaliye yardım edip etmemek hakkında mütahalealarını soruyor, fatediru... Allah mesaili milliyede aldatanları kahretsin. Fakat, veyl aldanmış olanlara.

Netice; Bulgar askeri Garbî Trakya'yı tahliye ederek gittiği, beş on memurla 150, 200 jandarmadan maada kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ihtilâl ve muharebe ile müdafai vatan gayesini beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu vaziyette bir elem hissetti mi bilmem. Binaenaleyh, artık Topçu İhsanı, Baytar Rasimi (zeki, cevval, mutedil, pek şayanı itimat bir arkadaş) teşkilât için Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin başka ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, halis İngiliz askerlerle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda grupe oluyor. Bulgarya kaynaşiyor. Yunan şekaveti ziyade, halkın te-zallümü karşısında vali elini oluşturmakta, Cafer aczini göstermekte. Trakyanın, bolşevizme karşı tahşidata -ecnebî- maruz olduğu Bulgarların, harekâtına hedef olması memuldür. Orada kuvvetli bir pençe ve dimağ lâzım. Ne Cafer, ne vali bu işin ehli ve fedekâr değillerdir. İşte hal ve vaziyet budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek müteessir olmuş ve şifre ile istizah etmişim. Cevap alamadım. Paşam; şahsî bir siyaset takip ettiğimi mi zannediyorsunuz. Yoksa maksadı kavramıyacak, vaziyeti ihata etmiyecek hume-kadan olduğumu mu tahmin ediyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İman ve itikadım birdir. Bilâ inhiraf yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve tevhîhamiz sözlerle son derece müteessir olurum. Bu beni mesaiden alıkoymaz. Beni muhalefete sevketmez. Fakat, arada şahsiyet meselesini pek âlâ tevlit edebilir. Buna nazarı dikkatinizi celbeder ve bir hakikat tezahür etmeden ve benim neler çektiğimi takdir etmeden, teşebbüsatta bulunmamanız, mevkiinizden beklenen ve hiç ihmal edilemeyecek olan nezaket ve itidal icabı olduğunu, şuracıkta dermeyana müsaade buyurunuz. Arzı ihtiram ile temennii muvaffakiyet yerlerim Paşam.

Vasıf

General Milne'nin, önlem almamıza olur demiyeceğine elbette kuşku yoktu. Bu açık gerçeği, yazışma yoluyla soruşturmaya bilmem nasıl bir düşünce ve mantıkla kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Beye, 3 Ocak 1920 de verdiğim direktifle, gönderdiğimiz gizli direktifler uyarınca silâhlı birliklerin kurulmasını yeniden hatırlattım. "Kuvvetinin konumlarını değiştirmek yoluyla elde edilmeyen yararların bu yoldan karşılanması gerekir." dedim (Belge 247).

Savaşışleri Bakanı bulunan Cemal Paşaya da, aynı tarihte, durumdan söz ederek Yunanlıların, Doğu Trakya'da olsun, hazırlıklarına engel olmasını yazdım (Belge 248).

Trakya-Paşaeli Derneğinin gönderdiği raporlarda, gereği gibi örgütlenil-memekte olduğundan söz ediyorlar ve birtakım üst düzey sivil görevlilerden yakınıyorlardı (Belge 249). Bu gibi görevlilere öteden beri, bazı hatırlatmalar yapıyordum (Belge 250).

Sızıltının önemlisi, Cafer Tayyar Beyden olmaya başladı. Örneğin; bu konuda okuyacağım şu mektup, bir fikir verebilir sanırım.

26 Ocak 1920

Muhterem Paşam;

Arif Beyin Trakyalılar hakkında söylediklerini doğrularım. Trakya Derneği, etkin güçlerle kuvvetlendirilmemiştir. Yazık ki, Cafer Tayyar hepimizi aldatmış en küçük bir örgüt kurmamış, bir tek tüfekle olsun silâhlandırma işine girişmemiştir. Caferi kendini düşünmekle suçlarım. Bulgaristan olaylarından da tümüyle habersiz, tam aymazlık durumdadır.

Son günlerde, Caferin tümenlerine yazdığı bir emir, rastlantı sonucu elimize geçti. Yunanlıların yaptıklarından, düşüncelerinden söz ettikten sonra, bu durum karşısında artık Hak-ları Savunma direktifi uyarınca ulusal örgütlenmeye başlamak gerekli ise komutanların bu yolda subaylar aracılığıyla halka yardım edip etmemek konusunda ne düşündüklerini soruyor, düşününüz artık... Allah ulusal işlerde aldatanları yok etsin. Fakat, yazık aldanmış olanlara.

Sonuç; Bulgar askeri Batı Trakya'yı boşaltıp gittiği, beş on memurla 150, 200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ayaklanma ve savaşa vatani korumasını beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu durumda bir acı duydu mu bilmem. Bunun için artık Topçu İhsanı, Veteriner Rasimi (zeki, canlı, ılımlı, çok güvenilir bir arkadaş) örgüt kurmak üzere Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları rahat bıraksın. Gölge etmesin başka bağış istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, kendi soylarından İngiliz askerlerle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda toplanıyor. Bulgaristan kaynaşiyor. Yunan eşkiyalığından çok, halkın sızlanması karşısında vali elini oğuşturmakta, Cafer güçsüzlüğünü göster-mekte. Trakya'da, bolşevizme karşı yığınak -yabancı- yapılacağı, Bulgarların, saldırısına uğ-rayacağı beklenmektedir. Orada kuvvetli bir pençe ve kafa gerek. Cafer de vali de bu işde yeterli ve özverili değillerdir. İşte gidiş ve durum budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek üzülmüş ve şifre ile açıklama istemişim. Karşılık alamadım. Paşam; kişisel bir yol izlediğimi mi sanıyorsunuz. Yoksa amacı kavramıyacak, durumu anlamıyacak ahmaklardan olduğumu mu kestiriyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İncancım ve imanım birdir. Doğru yolda yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlerle çok üzüldürüm. Bu, beni çalışmaktan alıkoymaz. Beni karşıtlığa sürükle-mez. Fakat, arada sen ben konusu doğabilir. Buna dikkatinizi çeker ve bir gerçek belirme-den ve benim neler çektiğimi anlamadan, girişimlerde bulunmamanız, durumunuzdan bek-lenen ve hiç savsaklanmayacak olan naziklik ve soğukkanlılık gereği olduğunu, şuracıkta söylememe izin veriniz. Saygılar sunar ve başarılar dilerim Paşam.

Vasıf

Efendiler, Edirneden gelen iş'arlardan, raporlardan, bence, yanlış bir noktai nazarı siyasî takip edildiği anlaşıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu hatalı noktai nazarın tasvip edildiğine delâlet eden cümleler vardır. Bu hatalı prensibi tashihi için, ötedenberi vaki mütaleamızı, 3 Şubat 1336 tarihinde bir de fa daha Cafer Tayyar Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye tekrar ettim.

Tekrar ettiğim mütalea şu idi:

Şarkî ve Garbî Trakyanın bir vahdeti millîye altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Şarkî Trakya gayrikabili itiraz ve münakaşa bir surette eczayı memalikimizden dir. Garbî Trakya ise, bir muahede ile, vaktile terkedilmiş bir küt'adır.

Olsa olsa, Şarkî Trakya, Garbî Trakyanın halâsına çalışanların bir üssülharekesi olabilir.

Şarkî ve Garbî Trakyanın vahdetini musirren iddia etmek, Şarkî Trakyada da, bazı müddeayat serdim münteç olabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizinde bir mahreci iktisadî talep etmeleri, ayrıca muhtacı tememmüldür. Bulgaristan dahilinde bu noktai nazardan sarfı mesai edilmelidir (Ves. 251).

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, eşraftan, ahaliden şikayet ediyordu. 7/8 Mart 1336 tarihli bir şifresinde, "Bizde ahali her işi hükûmetten beklemekte; rüesayî mülkiyenin vaz'ı bitarafisi yüzünden teşkilâtı millîye matlubu âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icra etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle sıkı temas ediyorum...

Fakat, her köye gitmek kabil olamıyor.", "... keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması cümlemizce şayanı arzu olup bu da mehaziri mesrudenin ref'ine çalışılmakla kabil olacağı maruzdur." diyordu (Ves. 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşaya, General Milne vaz'ulceys tebdil ettirmiyor. Vali ve mutasarrıflar bitaraf kalıyor ve her işi hükûmetten bekliyen ahaliye, teşkilâtı millîye hususunda delâlet ve pişîvalık etmiyor. Bu mahzurlar kalkmadıkça, keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması kabil görülmüyor!

Efendiler, bilmünasebe bir Karakol Cemiyetinden ve onun men'i faaliyeti hususundaki teşebbüsümüzden bahsetmiştim. Bu cemiyetin, hâlâ İstanbulda, tevsii teşkilâta çalıştığı anlaşıyordu. Tekrar şöyle bir ikazda bulunmak icap etti:

Tahriren

12 Mart 1336

Çanakkale Mevkii Müstahkem K. Miralay Şevket Beyefendiye

İstanbulda mevcut teşkilâtımızın, maksadı temine gayrikâfi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif zamanlarda ve bilhassa bugünlerde Ankaraya gelen vâkıfı ahval bazı zevatın verdiği malûmata nazaran, bundaki ademî muvaffakiyetin sebebi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtı namı altında karakol nizamnamesinin tatbikına çalışılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Karakol nizamnamesi, birçoklarını teşkilâta temas etmekten tethiş eylemiştir. Bu sebeple Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı Nizamnamesi esasına göre teşkilâtı taazzuv ettirmek, İstanbul için bilhassa kâfidir. Zira İstanbulda esas kuvveti, fikir cereyanlarını tevhitte aramalıdır. İstanbulda filî harekât ve hususî teşebbüsât için dahi yapılacak müsellâh teşkilâtta Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesi lâhikasının tatbiki kâfidir. İstanbul heyeti merkeziyesi ve aksam tabiasındaki heyeti idarelerin meydana çıkmasında mahzur tasavvur ediliyorsa, bu heyetleri teşkil edecek olan zevat, şahıslarını hafî tutabilirler. Bu esas dairesinde yapılmış ve yapılacak olan teşkilâtın ve heyeti merkeziye ile heyeti idareleri teşkil eden zevat isimlerini, emin vasıta ile irtisaline lûtuf ve himmeti âlileri bilhassa istirham olunur Efendim.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, Edirneden gelen yazılardan, raporlardan bence, yanlış bir siyasal görüş izlenildiği anlaşıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu yanlış görüşün uygun bulunduğunu gösteren cümleler vardır. Bu yanlış prensibi düzeltmek için, ötedenberi ileri sürdüğümüz düşüncelerimizi, 3 Şubat 1920 tarihinde bir de fa daha Cafer Tayyar Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye yineledim.

Yinelediğim düşünce şuydu:

Doğu ve Batı Trakyanın tek bir ulusal birlik halinde düşünülmesi ve böyle belirtilmesi doğru bir siyaset değildir. Doğu Trakya yadsınamaz ve tartışılmaz bir şekilde yurdumuzun bir parçasıdır. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile, daha önce bırakılmış bir toprak parçasıdır.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakyanın kurtarılmasına çalışanların bir toplanma ve yönetim yeri olabilir.

Doğu ve Batı Trakyanın birliğini istemekte direnmek, Doğu Trakyanın üzerinde de birtakım istekler ileri sürülmesi sonucunu verebilir.

Bulgarların da, Ege Denizinde ekonomik bir çıkış yeri istemelerinin de, düşünülmesi gerekir. Bulgaristanda bu bakımdan çalışılmalıdır. (Belge 251).

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, ileri gelenlerden, halktan yakınıyordu. 7/8 Mart 1920 tarihli bir şifresinde, "Bizde halk her işi hükûmetten beklemekte; üst düzey sivil görevlilerin tarafsız tutumları yüzünden ulusal örgütler isteklerimize uygun şekilde oluşmamaktadır. İlde sık sık yapmakta olduğum teftişlerde özellikle köylülerle sıkı ilişki kuruyorum...

Ancak, her köye gidemiyorum.", "... işin, köklü ve yaygın olması hepimizce istenmekte olup bunun da bildirilen sakıncaların kaldırılmasına çalışılmakla sağlanabileceği bilginize sunulur." diyordu (Belge 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşaya, General Milne askerî düzeni değiştirtmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor ve her işi hükûmetten bekliyen halka, ulusal örgütler yönünde yardımcılık ve öncülük etmiyor. Bu sakıncalar kalkmadıkça, işin, köklü ve yaygın olamayacağı kanısında bulunuluyor.

Efendiler, sırası gelmişken bir Karakol Derneğinden ve onun çalışmalarını önlemek girişimlerimizden söz etmiştim. Bu derneğin, İstanbulda, örgütünün yaymağa çalışmayı sürdürdüğü anlaşıyordu. Yeniden şöyle bir uyarıda bulunmak gerekli oldu:

Yazı ile

12 Mart 1920

Çanakkale Müstahkem Mevki K.Albay Şevket Beyefendiye

İstanbuldaki örgütlerimizin, amaca ulaşmaya yetmez olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve özellikle bugünlerde Ankaraya gelen ve durumu bilen bazılarının verdiği bilgiye göre, bundaki başarısızlığın nedeninin, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği örgütü adı kullanılarak Karakol tüzüğü'nün uygulanmasına çalışılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Karakol tüzüğü, birçoklarını örgütlerle temas kurmaktan ürkütmüştür. Bu nedenle Hakları Savunma Örgütleri Tüzüğü prensiplerine göre örgütlenmek, İstanbul için özellikle yeter. Çünkü İstanbulda ana gücü; düşünce akımlarını birleştirmekte aramalıdır. İstanbulda edimli davranışlar ve özel girişimler için bile kurulacak silâhlı örgütlerde Hakları Savunma Tüzüğü ekinin uygulanması yeter. İstanbul merkez kurulu ve ona bağlı bölümlerdeki yönetim kurullarının açığa vurulmasında sakınca olabileceği düşünülüyorsa, bu kurulları oluşturacak olan kişiler, kişiliklerini gizli tutabilirler. Bu yolda kurulmuş ve kurulacak olan örgütlerin ve merkez kurulu ve yönetim kurullarında bulunanların isimlerinin, güvenilir araçlarla gönderilmesi pek çok rica olunur Efendim.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Karakol Cemiyeti İstanbulda teşkilâtını tevsie ediyor

Karakol Derneği İstanbuldaki örgütünü genişletmeye çalışıyor

Şimdi arzu buyurursanız, tekrar İstanbul'a avdet edelim. 11 Mart 1336 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu malûmatı veriyordu: 10 Mart 1336 günü zevalden sonra, İtilâf mümessilleri içtima etmişler, Londradan gelen ve İstanbuldaki Kuvayi Milliye rüesasının tevkifi emrini havi olan bir meseleyi tezekkür etmişler ve emri infaza karar vermişler. Bu malûmat, şayanı itimat bir zâta mevsuk membadan mahremane ihbar edilmiş ve bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadet-ten uzaklaşmaları lüzumu bildirilmiş. Bu hususu, muhtelif ihtimalâta göre muhakeme ettikten sonra, işin sonuna kadar İstanbulda kalarak vazifei namusu ifaya karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bu vaziyete bilerek sebep olmakta imiş. Onun için kabineyi iskata çalışacaklarmış. Muvaffak da olacaklarına emin imişler (Ves. 253).

Rauf Beyin; bu telgrafını, aynı tarihte takip eden kısa bir telgrafında, "Son maruzatımıza ve kabine vaziyetleri hakkında bir gûna mütaaleatinize destres olamadığımızdan, ademi vusulünden ve sıhhatinizden bihakkın endişedeyim. Cevabınıza muntazırız" denilmekte idi.

Rauf Bey'e, ve berayi malûmat On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu malûmatı vermiştim:

11 Mart 1336

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1336 Ankara'da Fransız Mümessili Yüzbaşı Boize'nun tercümanı olup bize ötedenberi ihbaratı mahremanede bulunan bir zat Ankara'da İngiliz mümessili Whitall'ın aldığı bir telgrafname üzerine bütün ahmal ve eskali ve maiyetile birlikte bugün Ankarayı terk ederek İstanbul'a hareket eyliyeceğini ve bu trenden sonra şimendifer münakalatının İngilizlerce tatil edileceğini ihbar etti. Mumaileyh Whitall, filhakika bugün ihbara mutabık olarak hareket etti. Binaenaleyh, tren münakalatının da münkati olması kaviyenin memulüdür. Keyfiyetin, İtilâf Devletlerince İstanbul'da alınan tedabir ile alâkadar bulunduğu şüphe yoktur.

Mustafa Kemal

Rauf Beyin son iş'arına da şu cevabı vermiştim:

Kabineye ademi itimat reyini vermek suretile taarruzun tarafınızdan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe istinat ettirilemeyecektir. Grubun, derecei tesanüt ve tecellüdüne ve ahdetli hareketteki azmi kat'isine dair sarîh bir fikir ve kanaat hâsıl etmedikçe, Salih Paşanın grup heyeti idaresile müzakere etmeksizin hareket etmesini, bir meşrutiyet meselesi yapmak hususundaki karar hakkında hiçbir mütaalea dermeyeran edemem. İngilizlerin tevkif kararına karşı Meclisin cesurane nihayete kadar vazifesine devamı, pek nâfi ve parlaktır. Ancak zâtü âlinizle beraber vücudları teşebbüsât ve harekâtü âtiyemiz için elzem olan arkadaşların neticede, bize iltihakları esbabı behemehal müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde, grubun vahdet ve azim daîresinde hareketini tanzim edebilecek zevatın şimdiden tavzifi ile sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevat meyanında memleketi temsil evsafını haiz olanlarla icabında hükûmet teşkil ve idare liyakatındekilerin bulunması mühimdir. İtilâf Devletlerinin muamelei zecriye tatbik edebileceklerine şüphe yoktur. İlâ... Mustafa Kemal (Ves. 254).

Efendiler, Rauf Beyi, ve diğer zevatı tam zamanında davet etmiş olduğumuz, vakayı ile hem de üç, dört gün geçmeden sabit oldu. Fakat maatteessüf bu davetimiz, lâîk olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınmak mazhariyetine nail olmadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibi zevat, en nihayet kemali mutavaatle Maltaya gittiler. Bu cihet malûmunuzdur.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankaraya gelmek fırsat ve tedabirinin bazı arkadaşlar tarafından tehiye ve temin olunduğu bana hikâye edilmiştir. Eğer böyle idise, bu zevatın Ankaraya gelmeye muvafakat etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Maltaya gitmeyi tercih eylemelerindeki sebep ve maze-

Şimdi isterseniz, yeniden İstanbul'a dönelim. 11 Mart 1920 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu bilgiyi veriyordu: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra, İtilâf Devletleri temsilcileri toplanmışlar, Londradan gelen ve İstanbuldaki Ulusal Güçler ileri gelenlerinin tutuklanması emrini içeren bir konuyu görüşmüşler ve emri uygulamaya karar vermişler. Bu bilgi, güvenilir birisine sağlam kaynaktan gizlice verilmiş ve bu gibilerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerekliliği bildirilmiş. Bu konuyu, çeşitli olasılıklar açısından düşündükten sonra, işin sonuna kadar İstanbul'da kalarak namus ödevini yapmaya karar vermişler. Başbakan Salih Paşa, bu duruma bilerek neden olmakta imiş. Onun için, hükûmeti düşürmeye çalışacaklarmış. Başarılı olacaklarına da güveniyorlarmış (Belge 253).

Rauf Beyin; bu telgrafını, aynı tarihte izleyen kısa bir telgrafında, "Son bildirdiklerimize karşı hükûmetin durumu üzerine hiçbir düşünce bildirmediğinizden, bildirdiklerimizin elinize geçmemiş olmasından ve sağlığınıza haklı olarak kaygılıyım. Yanıtınızı beklemekteyiz" denilmekte idi.

Rauf Bey'e, ve bilgi için On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu bilgiyi vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920 Ankara'da Fransız Temsilcisi Yüzbaşı Boizeau'nun tercümanı olup bize ötedenberi gizli bilgiler veren birisi Ankara'da İngiliz Temsilcisi Whitall'ın aldığı bir telgraf üzerine bütün eşyası ve ağırlıkları ve emrindekilerle birlikte bugün Ankaradan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkacağını ve bu trenden sonra demiryolu ulaşımının İngilizlerce durdurulacağını haber verdi. Adı geçen Whitall, gerçekten bugün bildirildiği gibi yaptı. Bu nedenle, tren ulaşımının kesilmesi de kesinlikle beklenmektedir. Olayların, İtilâf Devletleri tarafından İstanbul'da alınan önlemlerle ilgili bulunduğu kuşku yoktur.

Mustafa Kemal

Rauf Beyin son yazısına da şu karşılığı vermiştim:

Hükûmete güvensizlik oyu vermek yoluyla sizin bir atılım yapmanız o kadar kuvvetli bir nedene dayandırılmıyacaktır. Grubun, dayanışma ve direnme gücü ile birlikte davranmaktaki kesin kararlılığına ilişkin açık düşünce ve kanı elde etmedikçe, Salih Paşanın grup yönetim kuruluşuyla görüşmeksizin hareket etmesini, bir meşrutiyet sorunu yapmak yolundaki karar hakkında hiçbir düşünce bildiremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclisin sonuna kadar yiğitçe görevini sürdürmesi, pek yararlı ve parlaktır. Ancak sizinle birlikte varlıkları ilerdeki girişim ve davranışlarımız için çok gerekli olan arkadaşların sonunda, bize katılma yolunun ne olursa olsun güven altında açık bulundurulması şarttır. Yoksa, grubun birlik ve kararlılıkla davranmasını düzenleyebilecek kişilerin şimdiden görevlendirilmeleri ve sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecek kişiler arasında memleketi temsil nitelikleri olanlarla gerektiğinde hükûmet kurmak ve yönetmek yeteneklerine sahip olanlar bulunması önemlidir. İtilâf Devletlerinin zorlama tedbirlerine baş vuracakları kuşku götürmez.. v.b. Mustafa Kemal (Belge 254).

Efendiler, Rauf Beyi ve öbür kişileri tam zamanında çağırılmış olduğumuz, olaylarla hem de, üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki bu çağırımız, gerektirdiği önem ve ciddiyetle dikkate alınmadı.

Rauf Bey, Vasıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler. Bunu biliyorsunuz.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankaraya gelmek olanak ve önlemlerinin bazı arkadaşlar tarafından hazırlanıp sağlanmış olduğu bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bunların Ankaraya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Maltaya gitmeyi yeğlemelerinin neden ve özürü, gerçekten in-

ret, cidden tetkika şayan görülür. Filhakika, Türkiye vaziyetinin ve akıbetinin meşkûk, muzlim, mühlük görüldüğü faraziyesine nazaran bu karanlık tehlike içine atılanların mahuf ve müthiş bir akıbetle karşılaşmaları vehmi, tahtı tesirinde en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düşmana arzı teslimiyeti müreccah görebilecekleri istib'at olunamaz. Maahaza, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten içtinap ederim. Bu mütaleaya binaendir ki, bu zevatı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüsatta bulunmaktan geri durmadım.

Efendiler, İstanbulda Onuncu Fırka Kumandanından Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanlığına 9 Mart 1336 tarih ve 465 numaralı şifre olarak 14 Mart 1336 günü bir tahrirat geldi. Mahlûlü şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türkocağı binasının işgali üzerine Millî Talim ve Terbiye binasına nakleden Ocağın bu yeni işgal ettiği bina, dün zevalde İngilizler tarafından tekrar işgal edilmiştir Efendim, 9 Mart 1336 (Hamdi).

Efendiler, 1336 senesi Martının 16 ncı günü öğleyinden evvel, saat onda, makina başında şöyle bir telgraf verildi:

Ankarada: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Deraliye, 16/3/1336

Bu sabah, Şehzadebaşındaki Muzıka Karakolunu, İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler musademe ederek neticede şimdi İstanbulu işgal altına alıyorlar. Berayi malûmat maruzdur.

Manastırlı Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşunkalemile "serian kolordulara benim imzamla M.Kemal" işaretini koyduktan sonra bu telgrafi verenden istizahata başladım. Manastırlı Hamdi Efendi mütemadiyen malûmat vermeye devam etti.

Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki yalnız o değil, herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiyenin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği meçhuldür.

Bu esnada Efendiler; Harbiye telgrafhanesinden, memur Ali malûmat vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri nezarete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye Kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Tekrar Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri.

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip teli kat'ettiği gibi bir taraftan Tophaneyi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker ihraç olunuyor. Vaziyet vahamet kespediyor Efendim. Sabahki musademede 6 şehit, 15 mecrhumuz vardır. Paşa Hazretleri. Emri Devletlerine muntazırım. 16 Mart 1336

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda iken, İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca musademeye başlanılıyor. Neticede bizden altı şehit, on beş mecruh olup bunun üzerine zaten me' anetlerini tasavvur etmiş ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu cihetini ve Tophaneyi işgal edip bir taraftan Harbiye Nezaretini işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma nazaran Derinceye kadar tevessü ediyormuş Efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım Efendim.

celemeye değer görülür. Doğrusu, Türkiye'nin durumunun ve geleceğinin kuşku, karanlık, ölümcül görüldüğü var sayısına göre bu karanlık tehlike içine atılanların korkunç ve ürkütücü bir gelecekle karşılaşmaları kuruntusu, etkisi altında en sonunda herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana kendiliklerinden teslim olmayı yeğleyebilecekleri olmaz sayılamaz. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu düşünceyledir ki, bunları Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan yararlanarak elden gelen girişimlerde bulunmaktan geri durmadım.

Efendiler, İstanbulda Onuncu Tümen Komutanından Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına 9 Mart 1920 tarih ve 465 sayılı şifre olarak 14 Mart 1920 günü bir yazı geldi. Açılmışı şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türkocağı binasının işgali üzerine Ulusal Eğitim ve Öğretim binasına taşınan Ocağın bu yeni taşındığı bina, dün öğleyin İngilizler tarafından yeniden işgal edilmiştir Efendim. 9 Mart 1920 (Hamdi).

Efendiler, 1920 senesi Martının 16 ncı günü öğleden evvel, saat onda, makina başında şöyle bir telgraf verildi:

Ankarada: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 16/3/1920

Bu sabah, Şehzadebaşındaki Muzıka Karakolunu, İngilizler basıp oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak sonunda şimdi İstanbulu işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşun kalemile "Tezelden kolordulara benim imzamla M.Kemal" işaretini koyduktan sonra bu telgrafi verenden sormaya başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmadan bilgi vermeyi sürdürdü.

Bizim en güvenilir bir arkadaşımız var ki yalnız o değil, herkes, yani her gelen söylüyor. Şimdi de Harbiyenin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu fakat telgrafhaneyi işgal edip etmiyeceği bilinmiyor.

Bu sırada Efendiler; Harbiye telgrafhanesinde, memur Ali bilgi vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da yaralı var. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri bakanlığa giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye Kapısına. Teli kes İngilizler buradadır.

Yeniden Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri.

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz deniz askeri işgal edip teli kestiği gibi bir taraftan Tophaneyi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker çıkarıyorlar. Durum çok ağırlaşıyor Efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralı vardır. Paşa Hazretleri. Yüksek emirlerinizi bekliyorum. 16 Mart 1920

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor. Sonunda bizden altı şehit, on beş yaralı olup bunun üzerine önceden kötülüğü tasarlanmış ki hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophaneyi işgal edip bir taraftan Savaşlıeri Bakanlığını işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bile bulunamıyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre Derinceye kadar yayılmış Efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah korusun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım Efendim.

Hayati Bey merhum, benim, ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işaret veçhile verilen malûmatı hulâsa etmiş. Rumeli ve Anadolu'daki bilcümle kumandanlar adresine keşide ettiriyordu. Bir an evvel İstanbul üzerinden Edirneye keşide ettirilmesini söylemiştim (Ves. 255). Hamdi Efendi:

Emri samileri infaz olunuyor, Edirneye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendiden:

Meb'usan için bir haber aldınız mı? Meb'usan telgrafhanesi muhabere ediyor mu?

diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14 üncü Kolordu Kumandanı hazır. Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

Bu hamiyetli ve cesur, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizarlar içinde kalacaktık. İstanbul'da bulunan nâzır, meb'us, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zât çıkıp vaktile bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki cümlesini heyecan ve halecan kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu? Telgraf Memuru Hamdi Efendi bilâhare bizzat Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu ifa etmiştir. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi millî ve vatanî vazifelerimden addederim.

Efendiler, bu vaziyet üzerine her şeyden evvel vukuu melhuz bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bilûmum Vali ve Mutasarrıflara

Sivasta K.O. 3, Bandırmada K.O. 14, Ankarada K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13 Kumandanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye, Balıkesirde Fırka 61 Kumandanlığına

Bilûmum Müdafaa Hukuk Heyeti Merkeziye ve Heyeti İdarelerine

Telgraf.. Müstaceldir.

Ankara: 16 Mart 1336

Bugünkü vaziyete nazaran, milletimiz, cihanı medeniyetin hissiyatı insaniyetkârane ile mütehasis vicdanlarından ve bütün âlemi islâmın müşareketi ruhiyesinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî âlemi haricî ile muvakkaten temas edemeyecektir.

Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muameleleri insaniyetkârane kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir hükûmeti ecnebiyenin filî ve ya zahirî himayesini görmeyen Hristiyan ahalinin kemali huzur ve sükûnetle imran hayat eylemeleri, ırkımızın fitraten mütehalli olduğu kabiliyeti medeniyeye en kat'î bir bürhan teşkil edilecektir. Menafîi vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhut olanlar ve huzur ve asayiş memleketi ihlâl evliyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmıyarak, ahkâmı kanunîyenin seyyanen ve şiddetle tatbiki ve hükûmatı mahalliyeye itaat ve vezaiî tâbiyeti ifada kusus etmiyenler hakkında da, refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyeti mahsusa ile arz ve bu hususun tekmil alâkadarlara süratle tebliğini ve bütün efradı millete vesaiti münasibe ile tamimini rica ederiz. Efendim.

Müdafaa Hukuk Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, Kuvayı İtilâfiye, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla bir tebliği resmî yapmak istediler. Tarafımızdan vukubulan ikaz ve ihtar üzerine -bazı merkezler müstesna- bu tebliği resmî alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden bellibaşlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Ves. 256), Konya Valisi Suphi Bey (Ves. 257).

Hayati Bey merhum, benim, ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işarete uyarak verilen bilgileri özetlemiş. Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine çektiyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirneye çektilmesini söylemiştim (Belge 255). Hamdi Efendi:

Yüksek emirleriniz yerine getiriliyor. Edirneye yazıyorum ve bütün merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendiden:

Meb'uslar için bir haber aldınız mı? Meb'uslar telgrafhanesi haberleşme yapıyor mu?

diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14 üncü Kolordu Komutanı burada. Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğu kanısına vardık.

Bu vatansever ve yiğit kişi, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen acı olaylardan haber almak için kim bilir ne kadar beklemek zorunda kalacaktık. İstanbul'da bulunan bakan, meb'us, komutandan, örgütlerimizdekiler içinden bir kişi çıkıp zamanında bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki tümünü şaşkınlık ve korku kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş oldukları yargısına varmak bilmem ki doğru olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi sonradan kendisi Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada herkesin önünde belirtmeyi millî ve vatanî ödevlerimden sayarım.

Efendiler, bu durum üzerine her şeyden önce olabilecek bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bütün Vali ve Mutasarrıflara

Sivasta K.O. 3, Bandırmada K.O. 14, Ankarada K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13 Komutanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye, Balıkesirde 61 inci Tümen Komutanlığına

Bütün Müdafaa Hukuk Merkez Kurullarıyla Yönetim kurullarına

Telgraf- İvedidir

Ankara: 16 Mart 1920

Bugünkü duruma göre, milletimiz, uygar dünyanın insanca duygular taşıyan vicdanlarına ve bütün İslâm dünyasının ruh birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî dış dünya ile geçici olarak ilişki kuramayacaktır.

Bugünlerde vatanımızda yaşayan Hristiyan halk hakkında göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi hiçbir yabancı hükûmetten, gerçek olsun veya görünüşten ibaret bulunsun, koruma görmeyen Hristiyan halkın tam rahatlık ve dinginlikle hayatlarını sürdürmeleri, soyumuzun yaradılıştan sahip bulunduğu uygarlık yeteneğine en kesin bir kanıt olacaktır. Ülke çıkarlarına aykırı davranışları görülenler ve ülkenin rahatını ve içdüzenini bozanlar hakkında, din ve milliyet bağlarına bakılmıyarak, yasa hükümlerinin herkese eş olarak ve sertlikle uygulanması ve yerel yönetimlerin emirlerine uymaktan ve uyruklu görevlerini yapmaktan geri kalmayanların da korunup esirgenmesini, özel önemle bildirir ve bunların bütün ilgililere hızla bildirilmesini ve bütün ulusa uygun araçlarla duyurulmasını rica ederiz. Efendim.

Hakları Savunma Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, İtilâf Devletleri Kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla resmî bir bildiri yayımlamak istediler. Yaptığımız uyarı ve hatırlatma üzerine -bazı merkezler dışında- hiçbir yerden bu resmî bildiri alınmadı. Alanlar ve karşılık verenlerden bellibaşlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Belge 256), Konya Valisi Suphi Bey (Belge 257).

Tebliğî resmî:

Beş buçuk sene evvel memaliki Osmaniyenin mukadderatını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüesası, Alman telkinatına kapılarak devlet ve milleti Osmaniyeyi Harbî Umumîyeye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meş'um siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve milleti Osmanîye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlûbiyete duçar oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüesası bile bir mütarekename aktederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin aklını müteakıp Düvelî İtilâfiyeye bir vazife terettüp etti. İşbu vazife eski memaliki Osmaniyenin bütün ahalisinin bilâtefrikî cins ve mezhep saadeti müstakbelelerini, inkişaflarını, hayatı içtimaiye ve iktisadîyelerini temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifası ile meşgul iken firarî İttihat ve Terakki erkânının mürevvici efkârı bulunan bazı eşhas, teşkilâtı millîye namı müstearî altında bir tertip teşkil ederek ve padişah ile hükûmeti merkezîyenin evamirini hiç addetmekle harbin netayici elâmesinden büsbütün tükenmiş olan ahalîyi askerlik için toplamak, anasırı muhtelif meyanında nifak çıkarmak, ianei millîye behanesile ahalîyi soymak gibi ef'ale cür'et ettiler ve bu vehile sulh değil, adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen, Sulh Konferansı, vazifesine devam etti ve nihayet İstanbulun Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulûbu Osmanîyeyi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babıaliye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şeraite tâbi olduğunu da ihtar eylediler. İşbu şerait; vilâyatı Osmanîyede bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve elyevm Düvelî İtilâfiye ile mütefikirlerinin kuvayı askerîyeleri alehinde mütemadiyen vukubulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükûmeti merkezîye, bu ihtara karşı, bir dereceye kadar hüsniniyet göstermiş ise de, teşkilâtı millîye namı müstearî altında hareket eden eşhas, maatteessüf teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilâkis, hükûmeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemali heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı, Düvelî İtilâfiye, yakında tahtı karara alınacak ahkâmı sulhîyenin tatbikını temin edebilmek üzere, tedabiri lâzimeyi teemmül etmeye mecbur oldular. Bunun için, bir tek çare buldular. Bu da, İstanbulu muvakkaten işgal etmek idi. İşbu karar, bugün mevkîi icraya vazedildiğinden, efkârı umumîyeyi berayı tenvir nikatı âtiye tasrih olunur:

1- İşgal muvakkattir. 2- Düvelî İtilâfiyenin niyeti, makamı saltanatın nüfuzunu kırmak değil, bilâkis idarei Osmanîyede kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir. 3- Düvelî İtilâfiyenin niyeti, yine Türkleri Dersaadetten mahrum etmemektedir. Fakat, maazalâhutealâ laşrada iğtişası umumî veya katliam gibi vukuat zuhûr ederse, bu kararın tadili muhtemeldir. 4- Bu nazik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devleti Osmaniyenin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetlerle mahvetmek isteyenlerin iğfalâtına kapılmak ve halen makarrı saltanat kalan İstanbuldan ita olunacak evâmire itaat etmektir.

Balâda zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhasın bazıları, Dersaadette derdest olunarak, anlar tabîi kendi ef'alinden ve bilâhare o ef'alın neticesi olarak vukuu melhuz ahvalden mes'ul tutulacaktır.

Kuvvei İşgaliye

Bu tebliğ münasebetile derhal şu tamimi yaptım:

Umum Vali ve Kumandanlara ve Müdafaai Hukuk Heyetlerine 16 Mart 1336

İstanbul, İtilâf Devletleri tarafından, bilmusademe cebren işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikastten bilistifade birçok maksadı hıyanetkârane sahiplerinin milleti iğfale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebliğatı resmîye şeklinde imzasız bazı beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kespi utula ediyoruz. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayıkı ahvale muğayir heyecanlar tevlidine meydan verilmemek üzere bu gibi işaata kat'ıyyen atfı ehemmiyet edilmemesi lâzımdır. Vaziyeti hakikîyeyi takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti milleti tenvir edecektir.

Mustafa Kemal

Resmî bildiri:

Beş buçuk sene evvel Osmanlı ülkelerinin kaderini her nasılsa ele geçirmiş olan İttihat ve Terakki Derneğinin başındakiler, Almanların söylediklerine kapılarak Osmanlı devlet ve milletini Genel Savaşa soktular. Bu haksız ve uğursuz siyasetin sonucu bilinmektedir. Osmanlı devlet ve milleti bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir yenilgiye uğradı ki İttihat ve Terakki Derneğinin başındakiler bile bir ateşkes anlaşması yaparak kaçmaktan başka bir çıkar yol bulamadılar. Ateşkes anlaşması yapıldıktan sonra İtilâf Devletlerine bir görev düştü. Bu görev eski Osmanlı ülkelerinin bütün halkının soy ve inanç farkına bakmaksızın ilerideki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadî hayatlarını güven altına alacak bir barışın temellerini atmaktan ibaret idi. Barış Konferansı, bu görevi yapmaya uğraşırken İttihat ve Terakkinin kaçak başlarından yana olan bazı kişiler, Ulusal Örgütler takma adı altında bir düzen kurarak, padişah ve İstanbul Hükûmetinin emirlerini hiçe sayarak savaşın acı sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan halkı askere almak, çeşitli unsurlar arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler. Bu özendirme ve kışkırtmalar yapıldığı halde, Barış Konferansı, görevini sürdürdü ve sonunda İstanbulun Türk yönetiminde kalmasına karar vermiştir. Bu karar Osmanlıların gönlünü rahatlatacaktır. Ancak, bunu İstanbul hükûmetine bildirdikleri zaman, uygulanmasının ne gibi koşullara bağlı olduğunu da hatırlattılar. Bu koşullar; Osmanlı illerinde bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeyle karşı karşıya bırakmamak ve bugün İtilâf Devletleri ile mütefikirlerinin askerî güçlerine karşı durmadan yapılmakta olan saldırılara son vermekten ibaret idi. İstanbul hükûmeti, bu hatırlatmaya karşı, bir dereceye kadar iyi niyet göstermiş ise de, Ulusal Güçler takma adı altında hareket eden kişiler, ne yazık ki özendirme ve kışkırtmalardan vazgeçmek istemediler. Tersine, hükûmeti kendi güçleriyle işbirliği yaptırmaya çalıştılar. Herkesin sonsuz bir istekle beklediği barış için büyük bir tehlike oluşturan bu davranışa karşı, İtilâf Devletleri, yakında kararlaştırılacak barış hükümlerinin uygulanmasını sağlama alabilmek için, gerekli önlemleri almayı düşünmek zorunda kaldılar. Bunun için, bir tek çıkar yol buldular. Bu da, İstanbulu geçici olarak işgal etmek idi. Bu karar, bugün uygulanmış olduğundan, kamu oyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1- İşgal geçicidir. 2- İtilâf Devletlerinin düşüncesi, padişahlığın erkini kırmak değil, tersine, Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki destekleme ve kuvvetlendirmektir. 3- İtilâf Devletlerinin düşündüğü, Türkleri İstanbuldan yoksun bırakmamaktır. Ama Allah korusun taşrada genel karışıklık veya kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir. 4- Bu kritik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin görevi, kendi işine gücüne bakmak, iç düzenin korunmasına çalışmak, Osmanlı Devletinin yıkıntılarından yeni bir Türkiye yaratmak için son bir umudu delilikleri yüzünden yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi padişahlık başkenti olarak kalan İstanbuldan verilecek emirlerle uymaktır.

Yukarıda bildirilen kışkırtmalara katılanlardan bazıları, İstanbulda ele geçirilmişlerdi, elbette kendi yaptıklarından ve ayrıca o yaptıklarının sonucu çıkabilecek olaylardan sorumlu tutulacaklardır.

İşgal Kuvvetleri

Bu bildiri üzerine hemen şu genelgeyi yayımladım:

Bütün Vali ve Komutanlarla Hakları Savunma Kurullarına 16 Mart 1920

İstanbulun işgali, İtilâf Devletleri tarafından, çarpışma sonucu zor kullanılarak gerçekleşmiştir. Bu suikastten yararlanarak haince amaç güden bir çokları milleti aldatmaya kalkışabilirler. Nitekim resmî bildiri şeklinde imzasız bazı bildiriler yayımlanmak istenildiğini öğreniyoruz. Yanlış davranışlara yer vermemek ve durumun gerçeklerine aykırı tepkiler yaratılmamak üzere bu gibi söylentilere hiç önem verilmemesi gereklidir. Gerçek durumu izleyen Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği, milleti aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde muhtelif vesaitle şu protestoyu gönderdim:

Protesto 16/3/1336

İstanbulda İngiliz, Fransız, İtalya Mümessili Siyasilerine, Amerika Mümessili Siyasîsine

Bilûmum Bitaraf Devletler Hariciye Nezaretlerine ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclisi Meb'uslarına verilmek üzere Antalyada İtalyan Mümessilliğine

İstanbulda bilûmum devairi resmîye, istiklâlî millîmize temsil eden Meclisi Meb'usan dahi dahil olmak üzere, Mütelifin kuvayi askerîyesi tarafından, resmen ve cebren işgal edilmiş ve amali millîye dairesinde hareket eden, birçok vatanperver eşhasın tevkîfine de teşebbüs olunmuştur. Milleti Osmanîyenin hakimiyet ve hürriyeti siyasîyesine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini, ne bahasına olursa olsun, müdafaa etmeye azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asrı medeniyet ve insanîyetinin mukaddes addettiği bütün esasata, hürriyet, millîyet vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyatı beşerîyesine esas olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren vicdanı umumî beşerî râcîdir.

Biz, hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için giriştiğimiz mücaadenin kutsiyetine kal ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine kaniiz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast teşkil eden ve Wilson prensiplerine müstenit bir mütarekenin, milleti esbabı müdafaasından tecrit etmiş olmasından mütevellit bir hileye de müpteni bulunmak hesabına ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetle dahi kabili imtizaç olmıyan bu hareketin takdiri mahiyetini **resmî Avrupa ve Amerikanın değil, ilmî irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikasının*** vicdanına tevdi ile iktifa ve bu hâdiseden tevellüt edecek mes'uliyeti azimeî tarihîyeye son defa bir daha nazarı dikkati umumîyi celbederiz. Davamızın meşruiyet ve kutsiyeti, bu müşkül zamanlarda, Cenabı Haktan sonra en büyük zahirimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Temsilîyesi
Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu talimatı tamimen tebliğ ettim:

Şifre Bilûmum Vali ve Kumandanlara 16/17, 3/1336

İstanbulun ve makamâtı resmîyenin, hususile Meclisi Meb'usanın, İtilâf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, mütareke ile milleti silâhından tecrit ettikten sonra vukua getirilmesinden bahsile İtilâf Devletleri mümessillerine ve bilûmum bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle İtilâf Devletlerinin meclisi meb'usan riyasetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akti muktazî görülmektedir. Protesto telgraflarında bilhassa tecavüzü vâkiin, Osmanlı hakimiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insanîyetin mevlûdu olan hürriyet, millîyet ve vatanperverlik esasatına bir darbe teşkil edeceği ve milleti Osmanîyenin müdafaai beka ve istiklâl hususundaki azim ve imanına, bu hâdisenin hiçbir tesir vücuda getiremeyeceği, yalnız medenî milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle; azım bir mes'uliyeti tarihîye altına girmiş olacakları tasrih edilmelidir, bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle Meclisi Meb'usan riyasetlerine keşide edilecek telgraflar, İstanbulda ait oldukları makamata verilmekle beraber Antalyada İtalyan Mümessilinin vesatetile de verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya irsal buyurulmasını rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

* Amerikaya, bold yazılan kısım yazılmamıştır. Yalnız “Amerikanın” yazılmıştır

Efendiler, aynı günde değişik araçlarla şu protestoyu gönderdim:

Protesto 16/3/1920

İstanbulda İngiliz, Fransız, İtalya Temsilcilerine, Amerika Siyasî Temsilcisine Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Meb'uslar Meclislerine verilmek üzere Antalyada İtalyan Temsilciliğine

İstanbulda bütün resmî daireler, ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meb'uslar Meclisi ile birlikte, İtilâf Devletlerinin askerî güçleri tarafından, resmî olarak ve zor kullanılarak işgal edilmiş ve ulusal emeller doğrultusunda davranan, birçok yurtseverin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı ulusunun egemenliğine ve siyasal özgürlüğüne indirilen bu son yumruk, hayat ve varlığımızı, ne bahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci uygarlık ve insanlık yüzyılının kutsal saydığı bütün ilkelere, özgürlük, millîyet, vatan duyguları gibi bugünün insan topluluklarına temel olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşımın kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından yoksun edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar yazmadığı nitelikte bir suikast olan ve Wilson prensiplerine dayanan bir ateşkesin, milleti savunma araçlarından yoksun etmesinden doğan bir hileyle yapılmış olmak nedeniyle ilgili milletlerin onur ve haysiyetle de bağdaşmayan bu davranış üzerine bir yargıya varmayı **resmî Avrupa ve Amerikanın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerikasının*** vicdanına bırakmakla yetinin ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son defa bir daha kamunun dikkatini çekeriz. Davamızın meşruluğu ve kutsallığı, bu zor zamanlarda, Allahtan sonra en büyük desteğimizdir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Temsilci Kurulu
Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu direktifi genelge olarak verdim:

Şifre Bütün Vali ve Komutanlara 16/17, 3/1920

İstanbulun ve resmî dairelerin, özellikle Meb'uslar Meclisinin, İtilâf Devletleri tarafından açıkça ve zor kullanılarak işgal edilmiş olmasından ve bu işin, ateşkes anlaşmasıyla milletin silâhı alındıktan sonra yapılmasından söz edilerek İtilâf Devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf Devletlerinin meb'uslar meclislerinin başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler yapılması gerekli görülmektedir. Protesto telgraflarında özellikle yapılan saldırının Osmanlı egemenliğinden çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın doğurduğu özgürlük, millîyet ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı milletinin varlığı ve bağımsızlığı konusundaki kararlılık ve imanına, bu olayın hiçbir etki yapamayacağı, ancak uygar milletlerin bu saldırıyı kabullenmekle; büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olacakları belirtilmelidir, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla Meb'uslar Meclisleri başkanlıklarına çekilecek telgraflar, İstanbulda ilgili yerlere verilmekle birlikte Antalyada İtalyan Temsilcisi aracılığıyla da verilmelidir. Protesto telgraflarının birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

* Amerikaya, bold yazılan kısım yazılmamıştır. Yalnız “Amerikanın” denilmiştir

Şifre

Miralay Refet Beye

16/3/1336

Hâdisei ahire münasebetile, her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerini de İtilâf Devletlerinin hali in'ikatta bulunan Meclisi Meb'us-anları riyasetine ve bitaraf devletlerin de Hariciye Nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı ad-dediyoruz. Antalyadaki İtalyan Mümessilinin bu husustaki muavenetini temin etmenizi rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde millete şu beyannameyi neşrettim:

Beyanname

Bilûmum Kumandanlara, Vali ve mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyasetlerine, Matbuat Cemiyetine

*İtilâf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedabir malûmdur. Evvelâ; Ferit Paşa ile biltilâf milleti müdafaa-sız bir halde ec-nebî idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksamı mühimmesini galip devletler müs-temlekâtına ilâve eylemek düşünülmüştü. Kuvayi Milliye'nin muzaheretini umumîyei millîye ile müdafaa-i istiklâl hususunda gösterdiği azim ve metanet, bu tasavvuru altüst etti. Saniye; Ku-vayi Millîyeyi işgal ve onun müsaadesile şarkta bir rûçhan siyaseti takip etmek için Heyeti Temsilîyeye müracaat edildi. Heyet, milletin istiklâlini ve mülkün tamamîyetini temin etme-dikçe ve hususile işgal sahalarının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça, hiçbir nevi müzakereye yanaşmadı. Salisen; Kuvayi Millîye ile tevhibi harekât eden hükûmetlerin icraatına müdaha-le etmek suretile vahdeti millîyeyi sarsmak ve hainane muhalefeleri teşvik ve tezyidi cür'ete sevkeylemek tariki takip olundu. Vahdeti millîyenin teşkil ettiği metanet ve tesanüt karşısın-da bu savletler de eridi. Rabian; mukarredatı memleket hakkında endişeaver kararlar verildi-ğinden bahs olunmak suretile efkârı umumîyenin tazyikına başlandı. Müdafaa-i namus ve memleket uğrunda her fedakârlığı göze almış olan milleti Osmanîyenin azim ve iradesi önün-de, bu tehdidat dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbulu cebren işgal etmek suretile **Dev-leti Osmanîyenin yedi yüz senelik hayat ve hakimiyetine hitam verildi. Yani, bugün Türk milleti, kabiliyeti medenîyesinin, hakkı hayat ve istiklâlinin ve bütün istikbalinin müda-faasına davet edildi.** Cihanı insaniyetin enzârı istihsanı ve âlemi islâmın amali istihlâsı, ma-kamı hilâfetin tesirâtı ecnebîyeden tahlisine ve istiklâli millînin mazîi şevketimize lâyük bir iman ile müdafaa ve teminine mutevakkıftır. Giriştüğümüz istiklâl ve vatan mücadehesinde Ce-nabı Hakkın avnû inayeti bizimledir.*

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün âlemi de tevcihi hitap edilerek tecavüzü vâ-ki bir beyanname tafsîl ve vesaiti muhtelif ile ilân edildi.

Efendiler, hâdisi hakkında fazla malûmata intizar etmeksizin, telgrafçı, Manastırlı Hamdi Efendinin verdiği malûmattan ve bu malûmatı teyit eden, kuvvei işgaliye namına olan tebliğ muhteviyatından, vaziyetin mahiyetini anla-yarak lüzumlu ve müstacel gördüğüm tedbirleri, izah olunduğu veçhile hemen işgal günü ittihaz ve tatbik ettim. İstanbulun sureti işgali ve tevkifat icrası hak-kında muhtelif membalardan mütebayin ve mubalâğalı surette malûmat gelme-ye başladı. Biz de, muhtelif vesaitle tahkikat icrasına devam ettik. İfayı vazife-i teşrîfiye imkân göremiyerek dağılan meb'usların ve bazı zevatın İstanbuldan firar ederek Ankara'ya teveccüh ettikleri anlaşıldı. Seyahatlerini teshil için güz-zergâhlarında icab edenlere ıktıza eden emirleri verdim.

Efendiler, 16 Martta İstanbulun işgali tahakkuk eder etmez, ittihaz ettiğim tedabir meyanında, daha birtakım tedbirler vardır ki onları Büyük Millet Mecli-sinin ilk küşadında beyan etmiş olduğum için burada tekrar tafsîl etmedim. Me-selâ; Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki ecnebî kıtaatının silâhtan tecridi veya

Şifre

Albay Refet Beye

16/3/1920

Son olay dolayısıyla, her tarafta yapılan mitingler sonunda çekilecek protesto telgraflarının birer örneğini de İtilâf Devletlerinin toplantı halinde bulunan Meb'uslar Meclisleri başkanlıklarına ve tarafsız devletlerin de dışişleri bakanlıklarına iletilmesini yararlı sayıyo-ruz. Antalyadaki İtalyan Temsilcisinin bu işe yardımcı olmasını sağlamanızı rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı günde millete şu bildirgeyi yayımladım:

Bildirge

Bütün Komutanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Hakları Savunma Derneklerine, Belediye Başkanlıklarına, Basın Derneğine

İtilâf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi bölüşmeye yol bulmak için başvur-dukları çeşitli girişimler biliniyor. İlk; Ferit Paşa ile anlaşarak milleti savunmasız bir du-rumda yabancı yönetime tutsak etmek ve memleketin çeşitli önemli bölümlerini galip dev-letlerin sömürgelerine eklemek düşünülmüştü. Ulusal Güçlerin bütün milletin desteğiyle bağımsızlığını savunmak yolunda gösterdiği kararlılık ve direniş, bu düşünceyi altüst etti. İkincisi; Ulusal Güçleri aldatmak ve onun izni ile doğuda bir öncelik siyaseti izlemek için Temsilci Kurula başvuruldu. Kurul, ulusun bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlama-dıkça ve özellikle işgal alanlarının boşaltılmasına girişilmedikçe, hiçbir türden görüşmeye yanaşmadı. Üçüncüsü; Ulusal Güçlerle işbirliği yapan hükûmetlerin yaptıklarına karşılamak suretile ulusal birliği sarsmak ve haince karşıtlıkları özendirmek ve cür'etlerini arttırmak yolu tutuldu. Ulusal birliğin oluşturduğu direnç ve dayanışın karşısında bu saldırılar da eri-di. Dördüncüsü; ülke kaderi üzerinde kaygı verici kararlar verildiğinden söz etmek yoluyla kamu oyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusunu ve memleketi savunmak için her özveri-yi göze almış olan Osmanlı milletin kararlılığı ve iradesi önünde, bu gözdağları da yara-madı. Sonunda bugün İstanbul zor kullanarak işgal edilip, Osmanlı Devletinin yedi yüz yıl-lık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk milleti, uygarlık yeteneğinin, hayat hakkının ve bağımsızlığının ve bütün geleceğinin savunulmasına çağırıldı. İnsanlık dünyası-nın beğeni bakışları ve İslâm dünyasının kurtuluş emellerinin, halifelîğin yabancı etkisinden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığımızın geçmişteki büyüklüğümüze yaraşır bir inançla savunulup güven altına alınmasına bağlıdır. Giriştüğümüz bağımsızlık ve vatan savaşında Bü-yük Allanın yardım ve koruyuculuğu bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün İslâm dünyasına da dönüp yapılan saldırı bir bildirgede ayrıntılarıyla anlatılarak çeşitli araçlarla bütün İslâm dünyasına da duyuruldu.

Efendiler, olaylar hakkında başkaca bilgi gelmesini beklemeksizin, telg-rafçı, Manastırlı Hamdi Efendinin verdiği bilgilerden ve bu bilgileri doğrula-yan, işgal kuvvetleri bildirisi içeriğinden, durumun niteliğini anlayarak gerek-li ve ivedi gördüğüm önlemleri, açıklandığı gibi hemen işgal günü aldım ve uy-guladım. İstanbulun işgal şekli ve yapılan tutuklamalar hakkında değişik kay-naklardan birbirini tutmaz ve abartılmış bilgiler gelmeye başladı. Biz de, çe-şitli araçlarla soruşturmalar yapmayı sürdürdük. Yasama görevini yapma ola-nağı bulamıyarak dağılan meb'usların ve bazı kişilerin İstanbuldan kaçarak Ankara'ya yönedikleri anlaşıldı. Yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecek-leri yerlerde gereklenlere gereken emirleri verdim.

Efendiler, 16 Martta İstanbulun işgali gerçekleşir gerçekleşmez, aldığım önlemler arasında, daha birtakım önlemler vardır ki onları Büyük Millet Mecli-sinin ilk açılışında bildirmiş olduğumdan burada yeniden anlatmadım. Örneğin; Eskişehir ve Afyondaki yabancı birliklerin silâhlarının alınması ya da oradan

Millete ya-yımladığım bildirge

teb'idi ve Geyve, Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi ve Anadoluda bulunan ecnebî zabitanının tevkifi ve saire gibi tedabiri ait tafsilâtı, Büyük Millet Meclisinin ilk zabıtnamesinde mütalea buyurmuşsunuzdur. Bu tedabir meyanında en mühimmini; salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin Ankarada içtimai temin hususundaki vazifei millîye ve vatanîyemize ait karar ve bu kararın tatbiki teşkil eder.

Efendiler, bu husustaki kararımızı ve bu kararın sureti tatbikını gösteren bir tebliği 19 Mart 1336 da yani İstanbul işgalinden üç gün sonra tamim ettim.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makina başında müdavelei efkâr ederek mütalealarımı aldım. Ben, ilk yazdığım müsveddede "meclisi müessisan" tabirini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin "rejimi" değiştirmek salâhiyetile ilk anda mücehhez bulunmasını temin etmek idi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği bir tabirdir, diye, Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine "salâhiyeti fevkalâdeye malik bir meclis" tabirini kullanmakla iktifa ettim.

Vilâyetlere ve müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına

Merkezi devletin dahi, Düveli İtilâfiye tarafından resmen işgali, kuvvei teşriiye ve adliye ve icraiye den ibaret olan kuvayi millîyei devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifaiye vazifeye imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek, Meclisi Meb'usan dağılmıştır. Şuhalde, makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklâlini ve devletin tahlisini temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından, salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin, Ankarada içtimaa daveti ve dağılmış olan meb'usandan Ankaraya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binaenaleyh, zirde dercedilen talimat mucibince, intihabatın icrası, hamiyet ve reviyeti vatanperveranelerinden muntazardır:

1- Ankarada, salâhiyeti fevkalâdeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakebe etmek üzere içtima edecek.

2- Bu meclise âza olarak intihap olunacak zevat, meb'usan hakkındaki şeraiti manunî veve tâbidir.

3- İntihabatta livalar esas itihaz edilecektir.

4- Her livada, beş aza intihap olunacaktır.

5- Her liva kazalarından celbedeceği müntehibi sanîlerinden ve merkezi liva müntehibi sanîlerinden ve liva idare ve belediye meclislerle liva Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin ve vilâyetlerde merkezi vilâyet heyeti merkeziyelerinden ve vilâyet idare meclisile merkezi vilâyet belediye meclisinden ve merkezi vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza müntehibi sanîlerinden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6- Bu meclis azalığına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücadeleyi mukaddeyesine filen iştiraki için müstakilleri namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7- İntihabatta, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmeti intihaptan mes'ul olacaktır.

8- İntihap, reyî hafî ve ekseriyeti mutlaka ile icra ve tasnifi âra, meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından, fakat huzuru mecliste ifa edilecektir.

9- İntihap neticesinde, bilûmum azanın imza veya zât mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihap olunan zâta tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10- Azaların alacakları tahsisat, bilâhare meclisçe takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihap meclislerinin masarifi zaruriye hesabına takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükûmetlerince temin olunacaktır.

uzaklaştırılmaları ve Geyve, Ulukışla yakınlarında demiryolu hatlarının bozulması ve Anadoluda bulunan yabancı subaylarının tutuklanması v.b. gibi önlemlere ilişkin ayrıntılı bilgileri, Büyük Millet Meclisinin ilk tutanağında okumuşsunuzdur. Bu önlemler arasında en önemlisi; olağan üstü yetkide bir meclisin Ankarada toplanmasını sağlamak yolundaki millet ve vatan görevimize ilişkin karar ve bu kararın uygulanmasıdır.

Efendiler, bu konudaki kararımızı ve bu kararın uygulama şeklini gösteren bir bildiriği 19 Mart 1920 de yani İstanbul işgalinden üç gün sonra yayımladım.

Efendiler, bu konu üzerinde iki gün kadar komutanlarla makina başında görüşerek düşüncelerini öğrendim. Ben, ilk yazdığım müsveddede "kurucu meclis" deyimini kullanmıştım. Amacım da toplanacak meclisin "rejimi" değiştirmek yetkisine ilk anda sahip bulunmasını sağlamaktır. Fakat bu deyim kullanılması amacı gerektiği gibi anlatamadığımdan ya da açıklamak istemediğim için halkın alışık olmadığı bir deyimdir, diye, Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine "olağan üstü yetki sahibi bir meclis" deyimini kullanmakla yetindim.

İllere ve Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına

Devlet Başkentinin de, İtilâf Devletleri tarafından resmî olarak işgali, yasama ve yargı ve yürütme gücünden ibaret olan devletin ulusal erkini kırmış ve bu durum karşısında Meb'uslar Meclisi görev yapmaya olanak bulamadığını hükûmete resmî olarak bildirerek, dağılmıştır. Duruma göre, devlet başkentinin dokunulmazlığını, bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere millet tarafından, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin, Ankarada toplantıya çağırılması ve dağılmış olan meb'uslardan Ankaraya gelebileceklerin de bu meclise alınması zorunlu görülmüştür. Bunun için, aşağıda bildirilen direktif uyarınca, seçimlerin yapılması, yurtseverliğinizden anlayışlılığınızdan beklenir:

1 - Ankarada, olağanüstü yetkiye sahip bir meclis, ulus işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2 - Bu meclise üye seçilecekler, meb'uslar hakkındaki yasa hükümlerine uyacaklardır.

3 - Seçimlerde sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4 - Her sancaktan, beş üye seçilecektir.

5 - Her sancak ilçelerinden getirilecek ikinci seçmenlerden ve sancak merkezi ikinci seçmenlerinden ve sancak yönetim ve belediye meclislerle sancak Hakları Savunma Yönetim Kurullarının ve illerde il merkezi merkez kurullarından ve il genel meclisiyle il merkezi belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçe ikinci seçmenlerinden oluşan bir kurul tarafından aynı günde ve aynı toplantıda yapılacaktır.

6- Bu kurul üyeliğine, her parti, topluluk ve dernek tarafından aday gösterilebileceği gibi her kişinin de bu kutsal savaşa edimli olarak katılmak için bağımsız olarak adaylığını istediği yerde ilâna hakkı vardır.

7- Seçimlere, her yerin en büyük sivil memuru başkanlık edecek ve seçimin doğru ve yolunda yapılmasından sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oy ve salt çoğunlukla yapılacak ve oyları, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi, kurul önünde sayacaktır.

9- Seçim sonunda, bütün üyelerin imza edeceği ya da kendi mühürlerini basacakları üç nüsha tutanak düzenlenecek. Bunların biri yerinde alıkonularak diğer ikisinden biri seçilene verilecek ve öteki de meclise gönderilecektir.

10- Meclise seçilenlere verilecek ödenekler, sonradan meclis tarafından kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zorunlu gider olarak hesaplayıp uygun göreceği miktar üzerinden, o yerlerin hükûmetlerince sağlanacaktır.

11- İntihabat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankarada içtimai temin edebilmek üzere imam olunarak azalar tahrik ve netice azanın isimleriyle birlikte derhal iş'ar edilecektir.

12- Telgrafın saati vusulü bildirilecektir.

Haşiye: Kolordu kumandanlarına, vilâyata, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta zarfında, muhtelif istikametlerde Ankaraya gelmekte olan meb'uslarla, telgraf muhaberatı bizzat temasa gelindi. Kendilerine, elemelerinin tadiline, kuvvei manevîyelerinin tarsinine medar olacak malûmat verildi. İstanbulda noktai nazarımızı takip edecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vukubulan ikazlarımıza rağmen bizim dediğimiz tarzda teşkilât yapmayıp, Karakol Cemiyetinin vücut bulmasına çalışanların başları, Maltaya gitmiş ve İstanbulda, efradının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilât yapmak için çok zahmetli mesai ve o zamanki halimize göre haddimizden fazla para sarfetmeye mecbur oldum.

Muhterem Efendiler, beyanatı umumîyem meyanında bir iki noktada, benim İstanbuldaki Meclisi Meb'usana reis intihabım hususuna ait meseleden ve bundaki maksattan bahsetmiştim. Bunun temin edilmemiş olmasından, küçük bir müşkül ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Filhakika, İstanbulda Meclis duçarı tecavüz olup dağılınca meb'usları toplamaya ve bahusus izah ettiğim vecihle bir meclis tesisine tevessül edebilmek için bir an tereddüt ettim. Meclisi Meb'usan Reisi bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmeyeceğini bittabi bilemiyordum. Gelmesi halinde, onun muvasalatına intizar ve daveti onun vasıtasile yaptırmayı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sürat ve isticali âmir bulunuyordu. Meçhul bir ihtimale intizaren izaai vakit etmeyi muvafıkı ihtiyat bulmadım. Fakat vereceğim kararın temini tatbikatı için de, bir iki gün telgraf başında bütün kumandanların mütaalealarını dinlemek ile vakit geçirmeye mecburiyet hissettim. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 inci gecesi Düzceye muvasalatında irtibat hâsıl olmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

34

Ankara, 27/28, 3/1336

Düzcede Meclisi Meb'usan Reisi Muhterem Celâlettin Arif Beyefendiye

İstanbulun resmen ve fiilen İngilizler tarafından işgalile kuvayi devletin tazyik ve esaret altına alınması ve Meclisi Meb'usana taarruz olunarak milletin istiklâline ve namusu millîye tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden millet vekillerinin mukadderatı memleket hakkındaki vazifelerini ifaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle sinei millete ilticaya mecbur olmaları, devlet ve milletin kuvayı umumîyesini hüküm ve murakebesi altında bulunduracak bir meclisi fevkalâdeye şiddetle ihtiyaç tevhit etmiş olduğundan fevkalâde salâhiyetle Ankarada bir meclis içtimaa Heyeti Temsilîyenin karar verdiği ve icrayı icabının tamimen tebliğ edildiği malûmu âlileridir. Bu baktaki 19/3/1336 tarihli tebliğnameyi badehmütalea, ahkâmı mundericesini teyid ve intihabatın tesriile içtimai bir an evvel temini için bu noktai nazarımızın tarafı âlilerinden dahi, kısa bir beyanname şeklinde efkârı umumîyeye şimdiden tebliğ ve ilânını faydalı addediyoruz. Cevabı âlilerine muntazırım Efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği cevap şudur:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 27/3/1336

İş'ar buyurulan 19/3/1336 tarihli beyannameyi görmedim. Bir meclisi fevkalâdenin içtimai nekadar musip ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna teması eylemesi lâzımdır. Vakti, bizim Kanunu Esasımızda böyle fevkalâde bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de kavanini esasiyei saireda mevcut desatirden istifade olunabilir. Meselâ, Fransız

11- Seçimler, en çok on beş gün içinde çoğunlukla Ankarada toplanmayı sağlayabilmek üzere tamamlanacak seçilenler yola çıkarılıp ve sonuçlar seçilenlerin isimleriyle birlikte derhal bildirilecektir.

12- Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.

Çıkma: Kolordu Komutanlarına, illere, bağımsız sancaklara bildirilmiştir.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta içinde, çeşitli yönlerden Ankaraya gelmekte olan meb'uslarla, telgraf haberleşmelerile ilişki kuruldu. Kendilerine, acılarını azaltmaya, morallerini yükseltmeye yarayacak bilgiler verildi. İstanbulda görüşümüzü savunacak kimse kalmamıştı. Aylarca ve çeşitli şekil ve yönlerde yaptığımız uyarılara karşın bizim dediğimiz gibi örgüt kurmayıp, Karakol Derneğinin doğmasına çalışanların ileri gelenleri, Maltaya gitmiş ve İstanbulda, üyelerinin varlıklarından ve çalışmalarından iz kalmamıştı. Orada yeniden örgüt kurmak için çok sıkıntılı çalışmalar yapmak ve o zamanki durumumuza göre gücümüzün üstünde para harcamak zorunda kaldım.

Muhterem Efendiler, genel konular üzerinde konuşurken bir iki noktadan, benim İstanbuldaki Meb'uslar Meclisine başkan seçilmem ile ilgili sorundan ve bununla güdülen amaçlardan söz etmiştim. Bunun sağlanamamış olmasından, küçük bir zorlukla karşılaştığımı da bildirmiştim. Gerçekten, İstanbulda Meclis saldırıya uğrayıp dağılınca meb'usları toplamaya ve özellikle anlattığım gibi bir meclis kurmaya girişebilmek için bir an duraksadım. Mebuslar Meclisi Başkanı bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmeyeceğini elbette bilemiyordum. Gelirse, onu bekleyip ve çağırını ona yaptırmayı düşündüm. Ama durum pek çabuk ve acele davranmayı gerektiriyordu. Bilinmeyen bir olasılığı bekleyerek zaman kaybetmeyi uygun bulmadım. Ama vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için de, bir iki gün telgraf başındaki bütün komutanların düşüncelerini dinlemek ile vakit geçirmeye zorunluk duydum. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 inci gecesi Düzceye gelişinde ilişki kurulmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

34

Ankara, 27/28, 3/1920

Düzcede Meb'uslar Meclisinin Sayın Başkanı Celâlettin Arif Beyefendiye

İstanbulun resmî ve edimli olarak İngilizler tarafından işgalile devlet gücünün baskı ve tutsaklık altına alınması ve Meb'uslar Meclisine saldırılarak milletin bağımsızlığına ve ulusun namusuna sataşmış olması ve bu yüzden millet vekillerinin memleket kaderi konusundaki görevlerini yapmayı başaramayacakları kanısıyla ulusun bağrına sığınmak zorunda kalmaları, devlet ve milletin bütün güçlerini egemenliği ve denetimi altında bulunduracak olağan üstü bir meclise çok gereksinme olduğundan olağanüstü yetkiyle Ankarada bir meclis toplamaya Temsilci Kurulun karar verdiğini ve gerekenin yapılmasının genelgeyle bildirildiğini bilirsiniz. Bu konudaki 19/3/1920 tarihli genelgeyi okuduktan sonra, içerdiği hükümleri pekiştirerek ve seçimlerin çabuklaştırılmasıyla toplantının bir an evvel gerçekleşmesi için bu görüşümüzün sizin tarafınızdan da, kısa bir bildiri halinde kamu oyunca şimdiden duyurulup ilân edilmesini yararlı sayıyoruz. Yüksek yanıtınızı bekliyorum Efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği yanıt şudur:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 27/3/1920

Haber verdiğiniz 19/3/1920 tarihli bildiriye görmedim. Olağanüstü meclisin toplanması ne kadar yerinde ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna dayanması gereklidir. Bizim Anayasamızda böyle olağanüstü bir meclisin toplanabilmesiyle ilgili bir işaret yoksa da başka anayasalarda bulunan genel kurallardan yararlanılabilir. Örneğin; Fransız Anayasasına göre, meclis,

Celâlettin Arif Bey ile görüş ayrılığı

Kanunu Esasîsine göre, meclis, gayrîkanunî bir surette fesholunur veya bir taarruza duçar olursa duçarî taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler, vilâyat ve elviye mecalisi idaresinde intihap olunan ikişer aza ile birlikte bir mahallî münasipite içtima ederler ve meclisin yeniden küşadı veya taarruzun ref'i için ittihazı mukarrerat ederler. Bu meclisin mukarreratı mutâdır. Ve bu meclisin mukarreratını işga etmeyenler hıyaneti vatanîye ile itham olunurlar. Bendeniz de bu esas düşünmekte idim.

19/3/1336 tarihli beyannamenin ne gibi esasat üzerine müpteni olduğu anlaşıldıktan sonra Ankara'ya muvasalatımda badelistişare bir beyanname yazmak müteleasındayım. Yine görüşürüz. Makina başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Meb'usu Reşit Bey arzı ihtiram ederek veda eyleriz. Rûfekaımdan Kırşehir Meb'usu Rıza Bey de arzı ihtiram eyliyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki pederine haber verilmesini istirham ediyor Efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabî telgrafname muhteviyatına dikkatle atfı nazar buyurulursa, Celâlettin Arif Beyle noktai nazarlarımız arasında büyük ihtilâf olduğu sühuletle fark olunur. Ben, fevkalâde salâhiyeti haiz bir meclisin, Ankarada içtimama karar verirken bizim Kanunu Esasimizde böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin mevcudiyet ve ademi mevcudiyetini düşünmek, asla hatırıma gelmedi. Bundan başka duçarî taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler ile vilâyat ve elviye mecalisi idaresinden intihap olunacak ikişer âza ile birlikte meclisi meb'usanın yeniden, eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını temin için çalışmasını asla hatırıma getirmedim. Bilâkis büsbütün başka mahiyet ve salâhiyette, daimî bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâp safahatını beraber geçirmeyi düşündüm. Buna nazaran, mütebayın olduklarına şüphe etmediğim noktai nazarlarımızın, badelistişare tevhidinde imkân bulunacağından naümit oldum. Maahaza, 19 Mart 1336 tarihli beyannamemi telgrafla Celâlettin Arif Beye verdirdim. Ertesi gün aldığım cevap şu idi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 28 Mart 1336

Heyeti Celilei Temsilîyenin 19/3/1336 tarihli tebligatı umumîyesi mütealea olundu. Mevaddi mündericesi bendenizin düşündüğü esaslara sureti umumîyede mutabıktır. Binaenaleyh Ankaraya muvasalatı âcizanemi müteakıp bilistişare ayrıca bir beyannamenin ilânı **tabiidir**. Yarın bizzarure Boluda kalınarak 29 Mart 1336 da Ankaraya müteveccihen hareket olunacağı maalihtiram arz olunur.

Meclisi Meb'usan Reisi Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey, beyannamemizi mütealea ettikten sonra, mündericatının düşündüğü esaslara sureti umumîyede mutabık olduğunu söylemekle beraber bu mündericatı teyiden hemen bir beyanname yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankaraya geldikten ve istişare ettikten sonraya talik ediyor.

Efendiler; Celâlettin Arif Bey, Ankaraya geldikten sonra, kendisile ve diğer bazı kanunşinâsan ile bu meseleye mütedair, oldukça uzun süren müzakereler ve münakaşalar cereyan etti. Fakat aldanmıyorsam Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisinin mahiyet ve salâhiyeti hakkındaki noktai nazarıma iştirak etmemiştir. O, daima, toplanmış olan heyetin vazifei esasiyesini, İstanbul Meclisi Meb'usanının temini in'ikadından ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclisi Meb'usanının reisi telâkki eylemiştir. Bunu teyid eder ufak bir hatıramı müsaade ederseniz arz edeyim:

kanuna aykırı bir yoldan dağıtılır veya bir saldırıya uğrarsa saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler, iller ve sancaklar yönetim kurullarınca seçilecek ikişer üye ile birlikte uygun bir yerde toplanırlar ve meclisin yeniden açılması veya saldırının kaldırılması için kararlar alırlar. Bu meclisin kararlarına uyulmak zorunludur. Ve bu meclisin kararlarını dinlemeyenler vatan hainliği ile suçlanırlar. Ben de bu yolu düşünmekte idim.

19/3/1920 tarihli bildirinin ne gibi ilkelere dayandığı anlaşıldıktan sonra Ankara'ya geldiğimde danışarak bir bildiri yazmayı düşünmekteyim. Yine görüşürüz. Makina başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Manisa Meb'usu Reşit Bey saygılar sunuyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki babasına haber bildirilmesini rica ediyor Efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabî telgrafda yazılanlara dikkatle bakılırsa, Celâlettin Arif Beyle görüşlerimiz arasında büyük ayrılık olduğu kolayca anlaşılır. Ben, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin, Ankarada toplanmasına karar verirken bizim Anayasamızda böyle bir meclisin toplanabilmesine ilişkin bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Ama kararımı verebilmek için böyle bir işaretin var olup olmadığını düşünmek, hiç aklıma gelmedi. Bundan başka saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler ile il ve sancak yönetim kurullarından seçilecek ikişer üye ile birlikte meb'uslar meclisinin, eski şekil ve nitelikte toplanmasını sağlamak için çalışmasını hiç aklıma getirmedim. Tersine büsbütün başka nitelikte ve yetkilerle, devamlı bir meclis oluşturmayı ve bu meclisle tasarladığım devrim evrelerini birlikte geçirmeyi düşündüm. Buna göre, uyuşmazlıktan kuşku etmediğim görüşlerimizin, danışma yoluyla birleştirilmesine olanak bulunacağından umutsuzdum. Bununla birlikte, 19 Mart 1920 tarihli bildirimi telgrafla Celâlettin Arif Beye verdirdim. Ertesi gün aldığım karşılık şu idi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Düzce, 28 Mart 1920

Yüksek Temsilci Kurulun 19/3/1920 tarihli bildirisi incelendi. İçinde yazılı olanlar benim düşündüğüm ilkelere genellikle uygundur. Buna göre Ankaraya geldikten sonra danışarak ayrıca bir bildirinin yayımlanacağı **doğaldır**. Yarın zorunlu olarak Boluda kalınarak 29 Mart 1920 de Ankaraya doğru yola çıkılacağı saygılarıyla bilginize sunulur.

Meb'uslar Meclisi Başkanı Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey, bildirimizi inceledikten sonra, içinde yazılı olanların kendi düşündüğü ilkelere genelde uygun olduğunu söylemekle birlikte bunları perçinleyecek şekilde hemen bir bildirge yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankaraya geldikten ve danıştıktan sonraya erteliyor.

Efendiler; Celâlettin Arif Bey, Ankaraya geldikten sonra kendisile ve kandan anlayan başka bâzı kimselerle bu konu üzerinde, oldukça uzun süren görüşme ve tartışmalar oldu. Fakat aldanmıyorsam Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisinin nitelik ve yetkisi konusundaki görüşüme katılmamıştır. O, hep, toplanmış olan kurulun ana görevinin, İstanbul Meb'uslar Meclisinin toplanmasını sağlamaktan ibaret ve kendisini daima İstanbul Meb'uslar Meclisinin başkanı saymıştır. Bunu doğrulayan ufak bir anımı izin verirseniz bilginize sunayım:

Celâlettin Arif Bey Meb'uslar Meclisi Başkanlığını bırakmıyor

İntihabat
esnasında
bazı yerler-
deki büyük
hükûmet
memurları-
nın çıkar-
dıkları müş-
külât

Samsundaki
zabitan ara-
sında gûya
padişahpe-
restlik hissi-
yatı varmış

*Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve kendisi reisi sani bulunduğu sırada, bir gün, Divanı Riyaset içtimaında, Celâlettin Arif Beyin muhassasat me-
selesinden bahsettiğini ve kendisinin Meclisi Meb'usan Reisi olması dolayısıyla o makama ait muhassasat talebinde bulunduğunu o tarihte Meclis Başkâtibi
bulunan Recep Bey beyan etti. Malûmu âlinizdir ki, o devirde Meclis reisi ve
reisi sanisi ve diğer reisler ile Meclis azası muhassasatları arasında fark yoktu.
Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meclisi Meb'usan Reisi sıfatile istisna ede-
rek fazla tahsisat almak hakkı kanunîsinden bahsediyordu. Ben, bu meselenin
halline Divanı Riyasetin salâhiyetar olmadığını ve talebü iddiasında ısrar eder-
se meseleyi Meclis heyeti umumîyesine arz ederek istihsal olunacak karara göre
hareket olunabileceğini dermeyeran ettim. Celâlettin Arif Bey, Meclis huzuruna
çıkmayı muvafık görmiyerek talebinden sarfınazar eyledi.*

*Muhterem Efendiler, 19 Mart 1336 tarihli talimat mucibince memleketin
her tarafında intihabat, sûrat ve ciddiyeyle yapılmaya başlandı. Yalnız, bazı yer-
lerde tereddüt ve mümanaat izhar ettiler ve bunlardan bazıları az, bazıları
uzunca müddet tereddüt ve mukavelemelerinde ısrar gösterdiler. Nihayet, bilâ-
istisna, tekmil devairi intihabîyenin meb'usları, Büyük Millet Meclisinde bütün
milletin, memleketin mümessili olarak ispatı vücut eylediler. Bu müstesna yer-
ler şunlardı:*

*Dersim, Malatya, Elâziz, Konya, Diyarbakir, Trabzon...; Efendiler, haki-
katı hali ifade etmiş olmak için şunu da tasrih etmeliyim ki, tereddüt izhar eden,
mukavemet gösteren, bu devair halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulu-
nan rüesayı memurîni mülkiyedir. Halk, hakikati anlar anlamaz, derhal müş-
terek arzuyu millîye iltihakta asla tereddüt göstermemişlerdir.*

*Şimdi Efendiler, tekrar inkılâbın muktaziyatı tabîîyesinden olan vak'alar-
dan bazılarına temas edelim:*

*29 Mart 1336 tarihli olup Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyden
aldığım bir şifrede, "Samsunda bulunan On Beşinci Fırkanın ruhiyatının bo-
zuk olduğundan ve gûya, zabitan arasında padişahperestlik hissiyatı bulundu-
ğundan" bahs olunuyordu. "Zabitler, padişah aleyhinde verilecek emirleri icra
etmiyeceklerine dair âmirlerine müracaat etmişler. Tazyik olunurlarsa terki va-
zife etmeleri mahsus imiş. İstanbuldan gelen yolculardan ve gazetelerden, işga-
lin ikinci günü işgal edilen mebaninin kâmilten tahliye edildiği ve Salih Paşa
Kabinesinin yerinde olduğu, Meclisi Ayanın ifayı vazife eylediği, son Cuma se-
lâmlığında harbiye ve bahriye nâzırı bulunarak sabıkı misillû merasimi lâzime
ifa olunduğu anlaşılmış..." "Şu halde Dersaadette bir kabine mevcut iken ka-
binenin malûmatı olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Zabitanın bu
efkâr ve etvarını ilâm eden On Beşinci Fırka Kumandanı şu yolda mütaleat ser-
dediyordu: "Burada bir zabiti hapsetmekten bir fevkalâdelik mutasavver de-
ğildir, ancak bundan bilistifade Anadolu üzerine yürümek gibi ahval zuhûr ede-
cektir. İzmir cephesinde Kuvayı Millîye ne suretle istihdam edildiğini bilemiyo-
rum. Zannedersem bunlar para ile istihdam olunmakta imiş. Bir muharebe zu-
hûrunda, bütün ahaliye maaş verilmeyeceği derkâr bulunduğundan Kuvayı
Millîye namı altında mevcut kuvvetten, harbin ikinci günü meydanda hiçbir
kuvvet kalmayacağına eminim. Nizamiye kutaatına gelince, şimdiden firar vu-
kuatı başlamıştır.*

*Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve kendisi ikinci başkan bu-
lunduğu sırada, bir gün, Başkanlık Divanı toplantısında, Celâlettin Arif Beyin
ödenekler konusundan sözettiğini ve kendisinin Meb'uslar Meclisinin Başka-
nı olması nedeniyle o göreve özgü ödeneği istediğini o tarihte Meclis Genel
Sekreteri bulunan Recep Bey söyledi. Bilirsiniz ki, o zaman meclis başkanı ve
ikinci başkanı ve öteki başkanlar ile meclis üyelerinin ödenekleri arasında
fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meb'uslar Meclisi Başkanı
kimliğiyle ayrı tutarak daha çok ödenek almak yolunda yasal hakkı olduğunu
söylüyordu. Ben, bu sorunu çözmeye Başkanlık Divanının yetkili olmadığını
ve isteğinde direnirse konuyu Meclis genel kuruluna sunarak alınacak karara
göre davranılacağını ileri sürdüm. Celâlettin Arif Bey, Meclisin önüne çıkma-
yı uygun görmiyerek isteğinden vazgeçti.*

*Muhterem Efendiler, 19 Mart 1920 tarihli direktif gereğince memleketin
her tarafında seçimler, hızla ve dürüst olarak yapılmaya başlandı. Yalnız bazı
yerlerde duraksamalar ve engellemeler görüldü ve bunlardan bazıları kısa,
bazıları uzunca süre duraksama ve direnmelerini sürdürdüler. Sonunda, ay-
rıntısız, bütün seçim bölgelerinin meb'usları, Büyük Millet Meclisinde bütün
milletin, memleketin temsilcisi olarak hazır bulundular. Duraksama ve engel-
leme görülen yerler şunlardı:*

*Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon...; Efendiler, ger-
çek durumu söylemiş olmak için şunu da açıklamalıyım ki, duraksayan, dire-
nen, bu bölgeler halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulunan üst düzey
sivil görevlilerdir. Halk, gerçeği anlar anlamaz, ortak ulusal isteğe hemen ka-
tılmakta hiç duraksamamıştır.*

*Şimdi Efendiler, yeniden devrimin doğal gereklerinden olan olaylardan
bazılarına değinelim:*

*29 Mart 1920 tarihli olup Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Beyden
aldığım bir şifrede, "Samsunda bulunan On Beşinci Tümenin moralinin bo-
zuk olduğundan ve sözde, subaylar arasında padişaha aşırı bağlılık duygula-
rı bulunduğu" söz ediliyordu. "Subaylar, padişaha karşı olarak verile-
cek emirleri yapmayız diye üstlerine başvurmuşlar. Baskı yapılırsa görevle-
rinden ayrılacakları hissediliyor imiş. İstanbuldan gelen yolculardan ve ga-
zetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen binaların tümüyle boşaltıldığı ve
Salih Paşa Hükûmetinin görevi başında olduğu, Senatonun görev yaptığı,
son Cuma selâmlığında savaşışleri ve denizişleri bakamı bulunarak eskiden
olduğu gibi gerekli tören yapıldığı anlaşılmış..." "Şu duruma göre İstanbul-
da bir hükûmet varken hükûmetin bilgisi olmaksızın yapılan işler nedir?" di-
yorlarmış. Subayların bu düşünce ve davranışlarını duyuran On Beşinci Tü-
men Komutanı şu yolda bir düşünce ileri sürüyordu: "Burada bir subayı tu-
tuklamanın olağanüstü bir durum yaratması akla gelmez, ancak bundan ya-
rarlanarak Anadolu üzerine yürümek gibi olaylar ortaya çıkacaktır. İzmir
cephesinde Ulusal Güçlerin nasıl çalıştırıldığını bilemiyorum. Sanırım bun-
lar parayla çalıştırılmış. Bir savaş çıktığında, bütün halka maaş verilemeyece-
ği açık bir gerçek olduğundan Ulusal Güçler adı altında var olan güçlerden,
savaşın ikinci günü meydanda hiçbir kuvvet kalmayacağına kuşum yoktur.
Ordu birliklerine gelince, şimdiden kaçmalar başlamıştır. Parasızlık böyle*

*Seçimler sı-
rasında ba-
zı yerlerde-
ki büyük
hükûmet
memurları-
nın çıkar-
dıkları güç-
lükler*

*Samsunda-
ki subaylar
arasında
sözde padi-
şaha tapar-
lık duygu-
ları varmış*

Parasızlık böyle devam ettikçe ve Dersaadette hükûmeti merkezîye bulundukça zabıtanandan dahi şüphem vardır." Bundan başka Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz talimat mucibince, Amasyaya gelen Kontrol Memuru Forbes namında bir yüzbaşığı tevkif etmiş. Samsuna bir İngiliz mümessili yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Beye Yüzbaşı Forbesin bir dakika tehir edilmiyerek Samsuna gönderilmesini yazmış ve aksi takdirde Salâhattin Beyin mes'ul olacağını ilâve etmiş. Bu baptaki istizah üzerine Salâhattin Beye vereceği cevap hakkında şu tavsiyede bulundum: "Forbesi tevkif eden ben değilim, payitahtları, mütarekeye, insaniyete mugayir olarak işgal olunan millettir. Binaenaleyh tahliyesini de ancak millet yapabilir." Maahaza bu Forbes memleketten çıkarılmakla iktifa edilmiş, tevkif edilmemiştir.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1336 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasında kâin Çatalköprü nam mahaldeki köprülerin ve Mudurnusuyu köprüsünün Kuvayi Millîye aleyhtarları tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

Bolu ve Havalisi Kumandanı Mahmud Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1336 tarihli şifresinden de, 8 Nisanda Adapazarında Kuvayi Millîye aleyhine tezahürat yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kat'edildiği ve Düzce Abazalarından bitaraf kalanların da muhaliflere iltihak etmek üzere hareket ettikleri anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprüünün tahribi dolayısıyla muvasalanın munkati olduğu da anlaşılıyordu. Bu malûmat üzerine, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Mahmut beyin nazarı dikkati celbolundu. Nevşehirde de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Beyin tahtı riyasetinde Tealii İslâm Cemiyetinin bir şubesi teşekkül etmiş, verilen raporda, cemiyetin en müfsit azalarından sekiz kişinin Niğdeye celbedildiği bildiriliyordu. Bu cemiyetin azası, padişahın gayri hiçbir kuvvet tanımayız, Kuvayi Millîyeyi dağıtmak için mâlen, beden en bütünü kuvvetlerimizi sarfetmeye ahtü peyman ettik diyorlarmış. Her gece içtima ediyorlarmış, ileri gelenleri, Niğdedeki fırka kumandanının gönderdiği bir müfreze ile tevkif olunmuş.

Efendiler, bu nevi vakayie bundan sonra vâsi mikyasta tesadüf edeceğiz. Büyük Millet Meclisinin içtimasını ve küşadını temin için çalıştığımız günlerde, bizi en çok işgal eden Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu muntkasına dahil mevakiden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankaraya takarrüp istidadını gösteren irtica ve isyan dalgaları olmuştur. Ben, bir taraftan bu dalgaların tevkifine çalışırken, bir taraftan da, Ankarada toplanmakta olan ve vaziyeti umumîyeye henüz lâıkiyle vâkıf bulunmayan meb'usları, tedehhiş edecek manzaralar karşısında bırakmamak ve bu gibi vaziyetlerin hudusile Meclisin içtimaa muvaffak olamaması gibi meş'um ihtimalâta meydan vermemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclisin küşadında pek çok istical ediyordum. Nihayet, gelebilmiş meb'uslarla iktifa ederek Meclisin, Nisanın 23 üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1336 tarihinde tamamen yaptığım tebligat muhteviyatı, o günün hissiyat ve telâkkiyatına ne derece tetabuk mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olmak itibare, aynen nazarı utılınıza arz etmeyi muvafık görüyorum.

sürdükçe ve İstanbulda hükûmet bulundukça subaylardan bile kuşum vardır." Bundan başka Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz direktif uyarınca, Amasyaya gelen Kontrol Memuru Forbes adında bir yüzbaşığı tutuklamış. Samsuna bir İngiliz temsilcisi yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Beye Yüzbaşı Forbes'in bir dakika geciktirilmeden Samsuna gönderilmesini yazmış ve yoksa Salâhattin Beyin sorumlu olacağını eklemiş. Konunun sorulması üzerine Salâhattin Beye vereceği yanıt için şu öğütlemeye bulundum: "Forbesi tutuklayan ben değilim, başkentleri, ateşkese ve insanlığa aykırı olarak işgal olunan millettir. Bunun için salıverilmesini de ancak millet yapabilecektir." Bununla birlikte bu Forbes memleketten çıkarılmakla yetinilmiş, tutuklanmamıştır.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1920 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasındaki Çatalköprü adındaki yerde bulunan köprülerin ve Mudurnu Suyu köprüsünün Ulusal Güçlere karşı olanlarca yıkıldığı anlaşıldı.

Bolu ve Çevresi Komutanı Mahmud Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1920 tarihli şifresinden de, 8 Nisanda Adapazarında Ulusal Güçlere karşı gösteriler yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiği ve Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da karşı olanlara katılmak için yola çıktıkları anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu Suyu üzerindeki büyük köprü yıkıldığından gidiş gelişin kesildiği de anlaşılıyordu. Bu haber üzerine, Geyvede bulunan Yirmi dördüncü Tümen Komutanı Mahmut Beyin dikkati çekildi. Nevşehirde de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Beyin başkanlığında İslâm Yükselme Derneğinin bir şubesi kurulmuş, verilen raporda, derneğin en karıştırıcı üyelerinden sekiz kişinin Niğdeye getirtildiği bildiriliyordu. Bu derneğin üyeleri, padişahın başka hiçbir kuvvet tanımayız, Ulusal Güçleri dağıtmak için malca, bedence bütün gücümüzü harcamaya yemin ettik diyorlarmış. Her gece toplanıyorlarmış, ileri gelenleri, Niğdedeki Tümen Komutanının gönderdiği bir birlik tarafından tutuklanmış.

Efendiler, bu türden olaylara bundan sonra çok rastlayacağız. Büyük Millet Meclisinin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde, bizi en çok uğraştıran Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesi içindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankaraya yaklaşacak gibi görünen gerici ve ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaları durdurmaya çalışırken, bir yandan da, Ankarada toplanmakta olan ve genel durumu daha gerektiği gibi bilmeyen meb'usları, korkulacak görünüm karşısında bırakmamak ve bu gibi olaylar yüzünden Meclisin toplanmayı başaramaması gibi uğursuz durumları önlemenin yollarını arıyordum. Bunun için, Meclisin açılması işinde çok ivedi davranıyordum. Sonunda, gelebilmiş olan meb'uslarla yetinerek Meclisin, Nisanın 23 üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine 21 Nisan 1920 tarihinde genelge olarak yayımladığım bildiride yazılanları, o günün duygu ve düşüncelerine ne denli uymak zorunluluğunda bulunulduğunu gösterir bir belge olması bakımından, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum.

Tel: Gayet müstaceldir
Ankaraya acele tezkere

Ankara, 21/4/1336

Kolordulara (K.O. 14 Vekâletine)
Fırka 61 Kumandanlığına, Refet Beyefendiye
Bilûmum Vllâyata, Müstakil Livalara, Müdafaa Hukuk Heyeti Merkeziyelerine,
Belediye Riyasetlerine

1- Bimennihilkerim Nisanın 23 üncü cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankarada Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir.

2- Vatanın istiklâli, makamı refîi hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezaifi ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını Cumaya tesadüf ettirmekle yevmi mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum meb'usini kiram hazarâtı ile Hacıbayramı Veli camii şerifinde cuma namazı eda olunarak envan Kur'an ve salâtın da istifaza olunacaktır. Badessalât liheyi saadet ve sancakı şerifi hamilen dairei mahsusaya gidilecektir. Dairei mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kiraatle kurbanlar zeph olunacaktır. İşbu merasimde camii şeriften bed'ile dairei mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaatı askeriye ile tertibatı mahsusaya alınacaktır.

3- Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için bugünden itibaren merkezî vilâyette vali Beyefendi hazretlerinin tertibile hatim ve buharî şerif tilâvetine bed' olunacak ve hatmi şerifin son aksamı tebarrükten Cuma günü namazdan sonra dairei mahsusaya önünde ikmal edilecektir.

4- Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren buharî ve hatematî şerife kiraatine şuru edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvâtı şerife okunacak ve esnayı hutpede hilâfetmaabımız padişahımız efendimiz hazretlerinin nam namii humayunu zikredilirken zatı şevketsimatı padişahîlerinin ve memaliki şahanelerile bilûmum tebaai müllükânelerinin bir an evvel naili halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmalî hatmedilerek makamı muallâyî hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksamı vatanın halâsı maksadile vukubulan mesai milîyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin tevdi eyliyeceği vazaifi vatanîyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'izeler irat olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasimi dinîye ve vatanîyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâdî Osmanîyenin her tarafında, makamı hükûmete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5- İşbu tebliğin hemen neşri tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en uca köylere, en küçük kıtaatı askeriye, memleketin bilûmum teşkilât ve müessesatına ibrâğı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tab ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6- Cenabı haktan muvafaakiyeti kâmile tazarru olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal
22 Nisan 1336 tarihinde de şu küçük tebliği tamim ettim:
Telgraf Dakika tehir edilmeyecektir. **22/4/1336**

Umum Vilâyetlerle Elviyei Müstakilleye
Kolordulara, Nazillide Miralay Refet Beyefendiye
Bursada K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Bursada 56 ncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendiye
Bahkesirde 61 inci Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendiye

Bimennihilkerim Nisanın 23 üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi küşad edilerek ifa-yı vazîfeye mübaşeret eyliyeceğinden yevmi mezkûrdan itibaren bilûmum makamâtı mülkiye ve askerîyenin ve umum milletin mercii Meclisi mezkûr olacağı tamimen arz olunur.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler;

Şimdiye kadar, vukubulan maruzatım, şahsan ve Heyeti Temsilîye namına, temas ettiğim vakayi ve hadisatın izahına matuf idi. Bundan sonraki beyanatım,

Tel: Çok ivedidir
Ankaraya ivedi yazı

Ankara, 21/4/1920

Kolordulara (K.O. 14 Komutan Vekillğine)
Tümen 61 Komutanlığına, Refet Beyefendiye,
Bütün illere, Bağımsız Sancaklara, Hakları Savunma Merkez Kurullarına,
Belediye Başkanlıklarına

1- Yüce Allahın yardımıyla Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankarada Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlığın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm kalımla ilgili görevleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisinin açılış gününü Cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanacak ve bütün sayın meb'us hazretleri ile kutsal Hacıbayram Veli camiinde Cuma namazı kılınarak Kuranın ve namazın nurlarından ışık alınacaktır. Namazdan sonra Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak özel toplantı yerine gidilecektir. Özel yere (Meclise) girmeden bir dua okunacak kurbanlar kesilecektir. Bu törende kutsal camiden meclise kadar Kolordu Komutanlığınca askerî birliklerle özel düzen alınacaktır.

3- O günün kutsallığını pekiştirmek için bugündün itibaren il merkezinde vali Beyefendi hazretlerinin düzenliyeceği gibi hatim indirmeye kutsal buharî okunmayla başlanacak ve kutsal hatmin son bölümleri uğurlu olsun diye Cuma günü namazdan sonra meclis önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde yukarıda belirtildiği gibi bugünden başlamak üzere buharî okumaya ve kutsal hatim indirmeye başlanarak Cuma günü ezandan önce minarelerde salâvat verilecek ve hutbe okunurken halifemiz ve padişahımız efendimiz hazretlerinin kutsal yüce adı anılırken ulu padişahımızın kendisi ve ülkelerile bütün uyruklarının bir an önce kurtulması ve mutluluğa kavuşmaları için ayrıca dua edilecek ve Cuma namazı kılındıktan sonra da hatim indirilmesi tamamlanarak yüce halifelğin ve padişahlığın ve bütün ülke bölümlerinin kurtulması amacıyla yapılan ulusal çalışmaların önemi ve kutsallığı ve her yurtdaşın kendi vekillerinden oluşan bu Büyük Millet Meclisinin vereceği yurt görevlerini yapmaya zorunlu bulunduğu hakkında va'azlar okunacaktır. Daha sonra halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkelerinin her yerinde, hükûmet konağına gelinerek Meclisin açılışından dolayı resmî kutlamalarda bulunulacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce uygun şekilde kutsal mevlid okunacaktır.

5- Bu bildirinin hemen yayımlanıp dağıtılması için her araca başvurulacak ve hızla en uzak köylere, en küçük askerî birliklere, memleketin bütün örgüt ve kurumlarına bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve yapılabilen yerlerde bastırılıp çoğaltılarak para karşılığı olmadan dağıtılacaktır.

6- Tam başarı için büyük Allaha yakarılacaktır.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal
22 Nisan 1920 tarihinde de şu küçük bildiri yaydım:
Telgraf Dakika geciktirilmeyecektir **22/4/1920**

Bütün illerle Bağımsız Sancaklara
Kolordulara, Nazillide Albay Refet Beyefendiye,
Bursada K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine,
Bursada 56 ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Beyefendiye,
Bahkesirde 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım Beyefendiye

Yüce Allahın yardımıyla Nisanın 23 üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak göreve başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askerî makamların ve bütün milletin bağlı olacağı yer o meclis olacaktır, duyurulur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler;

Şimdiye kadar, bilginize sunduğlarım, kişisel olarak ve Temsilci Kurul adına, değindiğim olayların ve durumların açıklanmasına yönelik idi. Bundan sonra

Türkiye Büyük Millet Meclisinin küşadından ve alelûsul hükûmet teşekkül ettikten bugüne kadar, vukua gelmiş olan hadisat ve inkılâbata şamil olacaktır. Bu beyanatım, esasen herkesçe vazıhan malûm olan veyahut sühuletle malûm olması mümkün bulunan vakayi safhalarına aittir. Filhakika, Meclisin zabınamelerinde, vekâletlerin dosyalarında, matbuat koleksiyonlarında, bu vakayi ve hadisatın vesaikı mazbut ve mahfuz bulunmaktadır. Binaenaleyh, ben, bütün bu vakayîin yalnız istikameti umumîyesini işaret ve tespit etmekle iktifa edeceğim. Maksadım, inkılâbımızın tetkikinde, tarihe medarı sühulet olmaktır. Bütün bu vakayi ve hadisatın cereyanında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Reisi Başkumandan ve Reisicümhur sıfatlarını haiz bulunmuş olmanın ziyade, teşkilâtımızın reisi umumisi sıfatı ile bu vazifeyi ifaya kendimi mecbur addederim.

Efendiler, Meclisin küşat olunduğu ilk günlerde; Meclise, içinde bulunduğumuz vaziyet ve şeraiti izah ve takip ve tatbikını muvafık mütalea ettiğim noktai nazarlarımı arzettim. Bu noktai nazarların başlıcası, Türkiyenin, Türk milletinin takip etmesi lâzımgelen siyasî prensipe müteallik idi.

Malûmdur ki, Osmanlılar devrinde, muhtelif mesleki siyasîler takip olunmuştu ve olunuyordu. Ben, bu siyasî mesleklerin hiçbirinin, yeni Türkiye teşekkülü siyasîsinin mesleki olamayacağına kani olmuşum. Bunu, Meclise anlatmaya çalıştım. Bu nokta üzerinde bilâhare de çalışmaya devam olunmuştur. Bu hususa dair, evvel ve âhir, vukubulmuş olan beyanatımın esas noktalarını, burada hep beraber hatırlamayı faydalı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele, musademe demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, manen ve maddeden kuvvete, kudrete istinat eder bir keyfiyettir. Bir de; insanların meşgul olduğu bütün mesail, maruz kıldığı bilcümle mehalik, istihsal ettiği muvaffakiyetler, maşerî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinden tevelliüt edegelmiştir. Akvamı şarkîyenin, akvamı garbîyeye taarruz ve hücumu, tarihin bellibaşlı bir safhasıdır. Akvamı şarkîye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur. Filhakika Türkler, kablelislâm ve badelislâm, Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden ve istilâlarını İspanyada Fransa hudutlarına kadar temdit eden Araplar da vardır. Fakat, Efendiler, her taarruza karşı daima, mukabil taarruz düşünmek lâzımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulmadan hareket edenlerin akıbeti, mağlûp ve münhezim olmaktır, mümkün olmaktır.

Garbın, Araplara mukabil taarruzu, Endülüste acı ve şayanı ibret bir felâketi tarihîye ile başladı. Fakat, orada bitmedi. Takip, Afrika şimalinde devam etti.

Attilânın, Fransa ve Garbî Roma topraklarına kadar teşmil edilmiş olan imparatorluğunu hatırladıktan sonra, Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı Devletinin, İstanbulda Şarkî Roma İmparatorluğunun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere ırcı nazar edelim. Osmanlı tacdarları içinde, Almanyayı, Garbî Romayı zaptü istilâ ederek muazzam bir imparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olan vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün islâm âlemi bir noktaya raptederek sevk ve idare etmeyi düşündü. Bu emelin sevkıyla Suriyeyi, Mısırı zaptetti. Halife unvanını takındı. Diğer bir sultan da, hem Avru-

söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve yöntemince hükûmet kurulduktan bugüne kadarki, durumlarla olayları ve devrimleri kapsayacaktır. Bu söyleyeceklerim, aslında herkesçe açıkça bilinen ya da kolaylıkla öğrenilebilecek olan olayların evrelerine ilişkindir. Gerçekten, Meclis tutanaklarında, bakanlıkların dosyalarında, basın koleksiyonlarında, bu olay ve durumların belgeleri saptanmış ve saklanmış bulunmaktadır. Bunun için, ben, bütün bu olayların sadece genel yönlerini gösterip saptamakla yetineceğim. Amacım, devrimimizin incelenmesinde, tarihe kolaylık sağlamaktır. Bütün bu olaylar olurken, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı olmaktan çok, örgütünün genel başkanı olarak bu görevi yapmayı kendim için zorunlu sayarım.

Efendiler, Meclisin açıldığı ilk günlerde; Meclise, içinde bulunduğumuz durum ve koşulları açıklayıp izlenilmesini ve uygulanmasını doğru bulduğum düşüncelerimi bildirdim. Bu düşüncelerimin başlıcası, Türkiyenin, Türk milletinin izlemesi gereken siyasî ilkeyle ilgiliydi.

Bilirsiniz ki, Osmanlılar zamanında, çeşitli siyasî yöntemler izlenmiş ve izleniyordu. Ben, bu siyasî yöntemlerden hiçbirinin, yeni Türkiye topluluğunun siyasî yöntemi olmayacağı kanısına varmışım. Bunu, Meclise anlatmaya çalıştım. Bu nokta üzerinde, sonra da çalışmalar sürdürülmüştür. Bu konuda, er geç, söylediklerimin ana noktalarını, burada hep beraber anımsamayı yararlı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, uğraşma, çatışma demektir. Hayatta başarı, kesinlikle uğraşmada başarı ile olabilir. Bu da, tinsel ve nesnel kuvvete, güce dayanır bir şeydir. Bir de; insanların uğraştığı bütün sorunlar, karşılaştığı tüm tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumsal, genel bir uğraşımın dalgaları içinden doğagelmıştır. Doğu kavimlerinin, batı kavimlerine saldırı ve akınları, tarihin bellibaşlı bir evresidir. Doğu kavimleri arasında, Türklerin başta gelen güçlü unsur olduğu bilinir. Gerçekten Türkler, müslümanlıktan evvel ve müslümanlıktan sonra, Avrupa içerisine girmişler, saldırılar, akınlar yapmışlardır. Batıya saldıran ve yayılmalarını İspanyada Fransa sınırlarına vardırıran Araplar da vardır. Fakat Efendiler, her saldırıya karşı, her zaman, karşısaldırı düşünmek gerekir. Karşısaldırı olasılığını düşünmeden ve ona karşı güvenilir önlem bulmadan saldırıya geçenlerin sonu, yenilgidir, bozgun-dur, yok olmaktır.

Batının, Araplara karşısaldırısı, Endülüste acı ve ders almaya değer bir tarihsel yıkım ile başladı. Ama, orada bitmedi. Kovalama, Afrikanın kuzeyinde sürüp gitti.

Attilânın, Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar yayılmış olan imparatorluğunu anımsadıktan sonra, Selçuk Devleti yıkıntıları üzerinde kurulmuş olan Osmanlı Devletinin, İstanbulda Doğu Roma İmparatorluğunun taç ve tahtına sahip olduğu çağlara bakalım. Osmanlı padişahları içinde, Almanyayı, Batı Romayı ele geçirerek kocaman bir imparatorluk kurmak girişiminde bulunmuş olanı vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün müslüman dünyasını bir merkeze bağlayarak yönetmeyi ve yürütmeyi düşündü. Bu amaçtan yola çıkarak Suriyeyi, Mısırı ele geçirdi. Halifelîği üstlendi. Başka bir sultan da, hem Avru-

payı zaptetmek, hem âlemi islâmı hükmü ve idaresi altına almak gayesini takip etti. Garbın mütemadi mukabil taarruzu, islâm âleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihangirane tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların ademi imtizaçları, binnetice emsali gibi Osmanlı İmparatorluğunu da, tarihin sinesine tevdi etti.

Efendiler, haricî siyasetin, en çok alâkadar olduğu ve istinat ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta başka, başka tabayi ve harse ve emele malik mütehalif unsurları cemedan bir devletin dahilî teşkilâtı, elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metin olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiyyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, mesleki siyaseti de millî olamaz. Buna nazaran, Osmanlı Devletinin siyaseti millî değil, fakat, şahsî, gayrivazıh ve gayrimüstakir idi.

Muhtelif milletleri, müsterek ve umumî bir unvan altında cem etmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir noktai nazarı siyasîdir. Fakat aldaticıdır. Hatta, hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrikabili istihsal bir hedefdir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadisat ile meydana koyduğu bir hakikattir.

Pan islâmizm.. pan turanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmek-sizin, bütün beşeriyete şamil, cihangirane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri, mevzuubahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabıtı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsavvâtı tamme dairesinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite malikdir.

Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasî, millî siyaset'tir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin, kavi, mes'ut ve müstakir yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilâtı dahiyyemize tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim mana ve medlûl, şudur: Hududu millîyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafazai mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve ümrânına çalışmak.. Alelülak tûlî emeller peşinde milleti işgal ve ızzar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve müteakabil dostluğa intizar etmektir.

Efendiler, Meclise teklif ettiğim mühim bir husus da, hükûmet, teşkili meselesidir. Bu meselenin ve buna dair teklifte bulunmanın, o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyursunuz.

Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilâfetinin münkariz ve mülga olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenit, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Fakat vaziveti olduğu gibi telâffuz etmek, maksadın büsbütün zıyanı mucin olabilir-di.

payı almak, hem İslâm dünyasını egemenliği ve yönetimi altına almak amacını güttü. Batının sürüp giden karşısaldırısı, İslâm dünyasının tedirginliği ve ayaklanması ve böyle dünyayı ele geçirme düşünce ve emellerinin aynı sınırlar içine aldığı değişik unsurların bağdaşmazlığı, sonuçta Osmanlı İmparatorluğunu da, benzerleri gibi tarihin bağrına gömdü.

Efendiler, dış siyasetin, en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı şey, devletin iç örgütleridir. Dış siyaset, iç örgütle uyumlu olmak gerekir. Batıda ve doğuda başka, başka yaradılıştan ve değişik kültürde değişik emelleri olan dağınık unsurları bir araya getiren devletin iç örgütü, elbette temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyaseti de köklü ve dayanıklı olamaz. Böyle bir devletin iç örgütü, özellikle ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî yöntemi de ulusal olamaz. Buna göre, Osmanlı Devletinin siyaseti ulusal değil, fakat, kişisel, belirsiz ve kararsızdır.

Değişik milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik unsur topluluklarını aynı haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasî düşüncedir. Ama aldaticıdır. Hatta, hiçbir sınır tanımayarak, dünyada var olan bütün Türkleri de bir devlet halinde birleştirmek, ulaşılamaz bir hedefdir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla ortaya koyduğu bir gerçektir.

Pan-islâmizm.. pan-turanizm politikasının başarılı olduğuna ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamayacaktır. Irk farkı gözetmek-sizin, bütün insanları kapsayan, bir tek dünya devleti kurmak hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. Yayılmacı olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygu ve bağlılıklarını unutturup, onları tam kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasî yöntem, ulusal siyasettir. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur, bilim, akıl, mantık da böyle söyler.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve kararlı bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin tümüyle ulusal bir siyaset izlemesi ve bu siyasetin, iç örgütümüzle tam uygunluk halinde olması ve buna dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman, anlatmak istediğim, şudur: ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı koruyarak millet ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak.. Gelişigüzel uzun emeller ardında milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak.. Uygur dünyadan, uygarca ve insanca davranışlar ve karşılıklı dostluk beklemektir.

Efendiler, Meclise önerdiğim önemli bir konu da, hükûmet kurma işiydi. Bu işin ve bunu önermenin, o zaman dönem için ne kadar önemli olduğunu anlarsınız.

Yapılacak gerçekçi iş, Osmanlı saltanatının ve halifeliğin çökmüş ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Ama durumu olduğu gibi söylemek, amacın büsbütün yitirilmesine yol açabilirdi.

Çünkü efkâr ve temayülâtı umumîye, henüz padişah ve halifenin mazur mevkiinde bulunduğu merkezinde idi. Hatta Mecliste, ilk anda makamı hilâfet ve saltanatla irtibat ve hükûmeti merkeziye ile itilâf aramak cereyanı baş göstermişti.

İstanbul şeraitinin halife ve padişah ile, ne alenî ve ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum ve "milletin; istiklâl ve tamamiyeti mülkiyenin temini için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna hacet yoktur. Çünkü padişah, halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve arzu etmesine imkân var mıdır? Bundan aksini ağzından işitsem inanmam, mutlaka bunun icbar ve tazyik altında söyletildiğini kabul ederim" dedim. Aleyhimizde çıkarılmış olan fetvanın sania ve hükûmeti merkeziye evamir ve tebligatının muhtacı tefsir olduğunu söyleyerek, bazı zayıf kalpli ve zayıf muhakemeli insanların saik olmak istedikleri teenniye lüzum görmediğimizi izah ettim.

Arzetmek istiyorum ki, hükûmet teşkili hakkında teklif dermeyeran etmeden evvel, hissiyat ve telâkkiyatı derpiş etmek zarureti vardı. Bu zarurete tâbi olmakla beraber maksadı mahfuz bulunduran teklifimi bir takrir halinde takdim ettim. Kısa bir münakaşa ile ve bazı itirazlara rağmen kabul olundu.

Bu takriri, bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslî umdelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz.

Bu umdeleri, müsaade buyurursanız, burada tebarüz ettirerek sayacağım:

1) Hükûmet teşkili zarurîdir.

2) Muvakkat kaydile bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.

3) Mecliste mütekâsif iradei millîyeyi, bilfiil mukadderadı vatana vazıulyet tanımak umdei esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icraî salâhiyetleri camidir.

Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru hükûmeti rü'yet eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Hatıra: Padişah ve halife, cebir ve ikrahtan azade olduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder.

Efendiler, bu esaslara müstenit olan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hakimiyeti millîye esasına müstenit halk hükûmetidir. Cumhuriyettir.

Böyle bir hükûmetin teşekkülünde esas, vahdeti kuva nazariyesidir. Zaman geçtikçe, bu esasların şamil olduğu manalar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman münakaşalar ve vakıalar teakup etti.

Muhterem Efendiler, alenî ve hafî celselerde bir, iki gün devam eden iza-hat ve beyanatımdan ve işaret ettiğim esasları ihtiva eden teklifi dermeyeran eyledikten sonra, Meclisi Ali, beni riyasete intihap etmekle hakkında umumî itimadını izhar eyledi.

Burada, ufak bir noktayı da izah etmeliyim:

Hatırlarsınız ki, hâsıl olmaya başlayan vahdeti millîyeyi, milletın galeyan ve intibahı neticesine atfetmekten ziyade şahsî teşebbüs semeresi telâkki ediyorlardı. Bu meyanda benim teşebbüsten menedilmemi mühim görüyorlardı: Beni

Çünkü genel düşünce ve eğilimler, henüz, padişah ve halifenin özürü (hoş görülmesi gereken), durumda bulunduğu yolunda idi. Dahası Mecliste, ilk önce halife ve padişah makamı ile bağlantı kurmak ve İstanbul hükûmeti ile uzlaşma aramak akımı baş göstermişti,

İstanbuldaki koşulların halife ve padişah ile, ne açıktan açığa ve ne de özel ve gizli görüşmelere elverişli olmadığını anlatmaya çalıştım. Böyle bir ilişki kurmaktan ne anlamak istediğimizi sordum ve "milletin; bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamak için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna gerek yoktur. Çünkü padişah, halife olan kişinin de bundan başka bir şey düşünmesine ve istemesine olanak var mıdır? Bunun aksini ağzından işitsem inanmam, mutlaka bunun zor ve baskı altında söyletildiğini kabul ederim" dedim. Bize karşı çıkarılmış olan fetvanın uydurma olduğunu ve İstanbul hükûmetinin emirlerle bildirimlerinin de doğru yorumlanması gerektiğini söyleyerek, birtakım yüreği ve kafası güçsüz insanların açmak istedikleri aşırı dikkatli davranma yoluna gerek görmediğimizi anlattım,

Şunu bilginize sunmak istiyorum ki, hükûmet kurmakla ilgili öneride bulunmadan evvel, duygu ve görüşleri göz önünde bulundurmak zorunluğu vardı. Bu zorunluğa uymakla birlikte amacı saklı tutan önerimi yazılı olarak verdim. Kısa bir tartışma ile ve birtakım karşı çıkmalara karşın kabul edildi.

Bu öneri yazısını, bugün gözden geçirecek olursak, orada temel ilkelerin saptanmış ve belirtilmiş olduğunu görürüz.

Bu ilkeleri, izin vererseniz, burada belirterek sayacağım:

1) Hükûmet kurmak zorunludur.

2) Geçici olarak bir hükûmet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun görülemez.

3) Mecliste yoğun olarak belirmiş olan millî iradeyi, yurdun kaderine doğrudan doğruya el koymuş olarak tanımak temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç yoktur.

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtarıldığı zaman, Meclisin koyacağı yasal kurallar uyarınca durumunu alır.

Efendiler, bu ilkelere dayalı bulunan bir hükûmetin niteliği, kolayca anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, ulusal egemenlik temeline dayalı halk hükûmetidir. Cumhuriyettir.

Böyle bir hükûmetin kuruluşunda ilke, kuvvetler birliği kuramıdır. Zaman geçtikçe, bu ilkelerin kapsadığı kavramlar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman ard arda tartışmalar ve olaylar sökün etti.

Muhterem Efendiler, açık ve gizli oturumlarda bir, iki gün süren açıklama ve sözlerimden ve belirttiğim ilkeleri içeren öneriyi yaptıktan sonra, yüksek Meclis, beni başkanlığa seçmekle hakkımda genel güvenini gösterdi.

Burada, ufak bir noktayı da açıklamalıyım:

Anımsarsınız ki, oluşmaya başlayan ulusal birliği, milletın coşup uyanışına yormaktan çok kişisel çaba sonucu olarak görüyorlardı. Bu arada benim girişimlerinin önlenmesini önemli sayıyorlardı: Beni millete, hükûmete istenmez ve

**Hakimiyeti
Millîye es-
asına müste-
nit Halk
Hükûmeti:
Cumhuriyet**

**Ulusal Ege-
menlik il-
kesine da-
yalı Halk
Hükûmeti:
Cumhuriyet**

**Türkiye
Büyük Mil-
let Meclisi,
reisliğine
beni seçti**

**Türkiye
Büyük Mil-
let Meclisi,
başkanlığı-
na beni seç-
ti**

millete, hükûmete reddü tel'in ettirmekten fayda memul ediyorlardı. Yapılan propagandada, ben reddü tel'in olduğum takdirde, millet ve devlet aleyhinde hiçbir harekette bulunulmayacak.. bütün fenalığın müsebbibi benim şahsımdır. Bir adam için, bir milletin birçok mehaliki göze aldırması makul değildir tarzında idi. Hükûmet ve düşmanlar, benim şahsımı, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu, binaenaleyh, 24 Nisan 1336 günü hafî bir celsede, Meclise bu ciheti izah ettim. Riyaset intihabında, bunun da bir mahzur olarak nazarı dikkate alınmasını ve yalnız millet ve memleketin selâmeti düşünülerek rey ve kararlarının isabetle verilmesini rica ettim.

*
* *

İcra Vekilleri Heyeti teşkili

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin intihabına dair 2 Mayıs 1336 tarihli kanun ile Erkânıharbiyei Umumiye işleri de dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisinde, 11 vekilden mürekkep bir "İcra Vekilleri Heyeti" vücuda geldi.

Görülüyor ki, Meclisin tarihi küşadı olan 23 Nisandan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında, bittabi memleket ve millet işleri ve bilhassa menfi cereyan ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir an bile tevaküf edemezdi ve etmemiştir. Yalnız, İcra Vekilleri intihabına dair olan kanun çıktığı zaman Meclisçe vekâlete intihap olunan zevattan bazıları daha evvel filen vazifeye başlamışlar ve bana muavenet ediyorlardı. Bu meyanda İsmet Paşa Hazretleri de, Erkânıharbiyei Umumiye umurunu deruhde etmiş bulunuyordu.

Efendiler, bu münasebetle bir noktayı kaydetmeye lüzum görüyorum: O günlerde, mevcut arkadaşların ne suretle tavziflerinin münasip olacağı düşünülürken, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti için İsmet Paşayı tercih etmiştim. Ankarada bulunan Refet Paşa, beni sureti hususîyede görerek istizahatta bulundu. Anlamak istediği; Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, mevzuubahs makamın en büyük makamı askerî olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alınca buna itiraz etti. İsmet Paşanın, Başkomutanlık demek olan bu vaziyetine razı olamayacağını söyledi. Vazifenin çok mühim ve nazik olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki vukufuma ve bitaraflığıma emniyet etmek muvafık olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunması münasip olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, bilâhare Garp Cephesi Karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşanın Erkânıharbiyei Umumiye Reisliğine sureti kat'iyede muarız oldu. Fuat Paşayı da, halin en muvafık icabı olan tarzı hallin kabulündeki zarurete iknaa çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine mahsus bazı mülâhazalarına ilâve ettikleri itiraz şu idi: Kendileri daha evvel Anadolu'da benimle teşriki mesai etmişler ve fakat İsmet Paşa bilâhare iltihak etmiş. Halbuki bundan evvelki beyanatımda sıra ve münasebet düşüğü için arzetmiştim ki, İsmet Paşa, benim İstanbul'dan hareketimden evvel benimle teşriki mesai etmişti. Bilâhare Anadolu'ya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretlerinin Harbiye Nezaretine gelmesi üzerine mütaleatı mühimmeye binaen vazifei mahsusa ile tekrar İstanbul'a gönderilmişti. Binaenaleyh, ittihadı efkâr ve müşareketi ef'alde kıdem mevzuubahs olamazdı.

lânetlenmiş saydırmaktan yarar umuyorlardı. Yapılan propagandada, ben istenmez kılınır ve lânetlenirsem, millet ve devlete karşı hiçbir şey yapılamıyacak.. bütün fenalığın nedeni benim kişiliğimdir. Bir adam için, bir milletin birçok tehlikeleri göze alması akla yakın değildir yolunda idi. Hükûmet ve düşmanlar, beni, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu, bunun için, 24 Nisan 1920 günü gizli bir oturumda, Meclise işin bu yönünü anlattım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak göz önünde bulundurulmasını ve yalnız millet ve memleketin esenliği düşünülerek oy ve kararlarının uygun ve doğru olarak verilmesini rica ettim.

*
* *

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İcra Bakanlarının seçimi hakkında 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile Genelkurmay Başkanlığı da içinde olmak üzere Büyük Millet Meclisinde, 11 bakandan oluşan bir "Bakanlar Kurulu" oluşturuldu.

Görülüyor ki, Meclisin açılış tarihi olan 23 Nisandanberi bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde, elbette memleket ve millet işleri ve özellikle olumsuz akımlar ve çalışmalara karşı önlem almak çalışmaları bir an bile duramazdı ve durmamıştır. Yalnız, Bakanların seçimine ilişkin olan kanun çıktığı zaman Meclisçe bakan seçilenlerden bir kısmı daha önce göreve başlamışlar ve bana yardım ediyorlardı. Bu arada İsmet Paşa Hazretleri de, Genelkurmay işlerini üstüne almış bulunuyordu.

Efendiler, bununla ilgili olarak bir noktayı bildirmeyi gerekli görüyorum: O günlerde, orada bulunan arkadaşların ne yoldan görevlendirilmelerinin uygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşayı yeğlemiştim. Ankarada bulunan Refet Paşa, beni özel olarak görerek bilgi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığının en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, sözü edilen makamın en büyük askerî makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alınca buna karşı çıktı. İsmet Paşanın, Başkomutanlık demek olan bu durumunu kabul edemeyeceğini söyledi. Görevin çok önemli ve ağır olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgime ve tarafsızlığıma güvenmenin uygun olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunmasının uygun olmadığını da ekledim.

Efendiler, daha sonra Batı Cephesi karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşanın Genelkurmay Başkanlığına kesinlikle karşı çıktı. Fuat Paşayı da, durumun gerektirdiği en uygun çözüm yolunun kabulünün zorunlu olduğuna inandırmaya çalıştım. Refet ve Fuat Paşaların kendilerine özgü bir takım düşüncelerine ekledikleri şu idi: Kendileri daha önce Anadolu'da benimle işbirliği yapmışlar ve İsmet Paşa ise daha sonra katılmış. Oysa bundan önceki sözlerim arasında sırası ve yeri geldiği için söylemiştim ki, İsmet Paşa, ben İstanbul'dan ayrılmadan evvel benimle işbirliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretleri Savaş İşleri Bakanlığına gelince bazı önemli düşünceler üzerine özel bir görevle yeniden İstanbul'a gönderilmişti. Bunun için, görüş ve işbirliğinde öncelik sözkonusu olamazdı.

Hükûmetin kuruluşu

Erkânıharbiyei Umumiye vazifesinin ilk defa, İsmet Paşaya tevcihinde isabetsizlik olsaydı, bu hususta Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni ikaz etmeleri vatanî bir vazife hükmünde idi. Halbuki müşarileyh, bilâkis bu tarzı tavzifi pek münasip bulmuş ve kendileri teklif olunan Müdafaa-i Millîye Vekâletini pek samimî bir hisle derhal kabul buyurmuştur. İsmet Paşanın, gerek Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinde ve gerek bilâhare bilfiil Cephe Kumandanlığında gösterdiği liyakat ve farı gayret kendisine tevcihi vazifede isabetimi filen ispat etmiş bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim.

Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1336 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanununu ve müteakıp aylarda İstiklâl Mahkemi Kanunlarını da vazetmekle inkılâbın icabatı tabiiyesine tevessül eylemiş oldu.

Efendiler, İstanbulun işgalini müteakıp başlayan birtakım menfi cereyanlara, vak'alara, isyanlara temas etmiştik. Bunlar, serî bir surette memleketin her tarafında tezahür ve tevali etti.

İstanbulda Damat Ferit Paşa, derhal yeniden mevkii iktidara getirildi. Damat Ferit Paşa Kabinesi ve İstanbulda bütün menfi ve hain teşekkülâtın vücudunda getirdiği blok ve bu blokun Anadolu dahilindeki tek mil isyan teşkilâtı ve bilcümle düşmanlar ve Yunan ordusu, müştereken aleyhimize faaliyete geçtiler. Bu müşterek tecavüz politikasının talimatı da, padişah ve halifenin, düşman tayyareleri de dahil olduğu halde, her türlü vasıtalarla memlekete yağdırdığı "huruç alessultan" fetvası idi.

Bu umumî, mütelevvi ve hainane savletlere karşı, biz de, daha Meclis açılmadan evvel, Afyon Karahisarında, Eskişehirde ve bütün hat boyunda bulunan ecnebî kıtaatını Anadolu'dan çıkarmakla Geyve, Lefke, Cerablus köprülerini tahrip etmekle ve Meclis içtima eder etmez Anadolu ulemayı kırımının fetvasını almakla mukabil tedabire geçtik.

Efendiler, 1335 senesi içinde, teşebbüsâtı milliyemiz aleyhine başlayan dahilî isyanlar, süratle memleketin her tarafına sirayet etti.

Bandırma, Gönen, Susıgırlık, Kirmastî, Karacabey, Biga ve havalisinde; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı havali-sinde; Bozkırda; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar havalisinde; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum havalisinde; Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik havalisinde; Viranşehir havalisinde alevlenen şuriş ateşleri, bütün memleketi yakıyor, hıyanet, cehalet, kin ve taassup dumanları, bütün vatan semasını kesif karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyân dalgaları, Ankarada karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan akurane kastler karşısında kaldık. Garbî Anadolu'nun, İzmirden sonra, yeniden mühim mıntıkaları da, Yunan ordusunun taarruzlarla çiğnenmeye başladı.

Şayanı dikkattir ki, sekiz ay evvel, millet Heyeti Temsilîye etrafında toplanarak, Damat Ferit hükûmetile münasebet ve muhaberatını kat'etmiş iken, Ali Galip teşebbüsü gibi münferit vak'alardan başka böyle umumî kıyam olmamış idi. Bu seferki müstevli ve umumî kıyâmlar, sekiz ay zarfında, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Feridi takip eden hükûmetlerle millî şuurun muhafaza ve tarsinine matuf mücadelâtımızın, ne kadar haklı sebep-

Genelkurmay görevini ilkin İsmet Paşaya vermek yerinde olmasaydı, bu konuda Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni uyarmaları vatanî ödevi niteliğinde idi. Oysa Paşa Hazretleri, tam aksine bu görevlendirmeyi pek uygun bulmuş ve kendileri önerilen Millî Savunma Bakanlığını büyük içtenlikle hemen kabul etmiştir. İsmet Paşanın, gerek Genel Kurmay Başkanlığında ve gerek sonraki Cephe Komutanlığında gösterdiği yararlılığı ve üstün çabaları kendisine görev vermekle yanılmadığını yaptıklarıyla kanıtlamış bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı içim adamakıllı rahattır.

Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanunu ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri Kanunlarını da çıkarmakla devrimin doğaı gereklerini yerine getirmiş oldu.*

Efendiler, İstanbulun işgalinden sonra başlayan birtakım yıkıcı akımlara, olaylara, ayaklanmalara değinmiştik. Bunlar, hızla memleketin her tarafında ortaya çıktı ve sürdü gitti.

İstanbulda Damat Ferit Paşa, hemen yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve İstanbulda bütün yıkıcı ve hain örgütlerin oluşturduğu blok ve bu blokun Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleriyle tüm düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği halinde bize karşı çalışmaya başladılar. Bu ortaklaşa saldırı politikasının direktifi de, padişah ve halifenin, düşman uçakları da dahil, her türlü araçlarla memlekete yağdırdığı "padişaha karşı ayaklanma" fetvası idi.

Bu genel, çeşitli ve haince saldırılara karşı, biz de, daha Meclis açılmadan evvel, Afyon Karahisarında, Eskişehirde ve demiryolu boyunda bulunan bütün yabancı asker birliklerini Anadolu'dan çıkarmakla Geyve, Lefke, Cerablus köprülerini yıkarak ve Meclis toplanır toplanmaz Anadolu'nun yüksek din bilginlerinden fetvalar alarak karşı önlemlere başvurduk.

Efendiler, 1919 senesi içinde, ulusal girişimlerimize karşı başlayan iç ayaklanmalar, hızla memleketin her tarafına yayıldı.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Mustafa Kemal Paşa, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkırda; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; Ümraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında; Viranşehir dolaylarında alevlenen kargaşa ateşleri bütün memleketi yakıyor, hainlik, cahillik, kin ve bağınazlık dumanları, bütün yurt göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. Ayaklanma dalgaları, Ankarada karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kudurmuşçasına saldırılar karşısında kaldık. İzmirden sonra, Batı Anadolu'nun, önemli bölgeleri de, Yunan ordusunun saldırılarıyla çiğnenmeye başladı.

Dikkate değer ki, sekiz ay önce, millet Temsilci Kurul etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükûmetile ilişki ve haberleşmelerini kesmiş iken, Ali Galip girişi gibi tek tük olaylardan başka böyle genel bir ayaklanma olmamış idi. Bu seferki yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay içinde, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Feritten sonra iş başına gelen hükûmetlerle millî şuurun korunup güçlendirilmesine yönelik savaşlarımızın, ne kadar

* Vatan Hainliği

lere müstenit olduğu acı bir surette bir daha anlaşılmış oluyordu. Millî mücadeleye kuvvet vermek için, cephelerle ve ordu ile iştilal etmekte, İstanbuldaki hükûmetlerin gösterdiği diğer nevi ihmallerin, acı netayici de ayrıca görülecektir.

Efendiler, evvelâ, dahilî isyanlar hakkında sarîh bir fikir edinmek için müsaade buyursanız, bu isyan harekâtına bilmünasebe temas ettikçe, temas olunan safhaları hulasaten arz edeyim:

21 Eylûl 1335 senesinde Balıkesir şimal muntıkasında başlayan birinci Anzavur isyanı; 16 Şubat 1336 da yine aynı muntıkada ikinci defa olarak vukubuldu. Bu iki isyan, kutaatı askeriyemiz ve millî müfrezelerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1336 tarihlerinde Bolu, Düzce havalisi de isyan etti. Bu isyan, 19 Nisan 1336 tarihinde Beypazarı'na kadar sirayet etti. Bu esnada Anzavur, 11 Mayıs 1336 tarihlerinde top ve mîtralyözlerle mücehhez beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve havalisinde zayıf bir millî müfrezemize taarruz etmek suretile meydana çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz millî müfrezelerimize, nizamiye kutaatımıza mütemadiyen saldırdı. 20 Mayıs 1336 tarihinde Geyve Boğazı civarında mağlûp ve firara mecbur edildi.

Düzce havalisindeki isyan hâdisesi mühim idi. Abaza ve Çerkezlerden mürekkep dört bin kişilik bir cemmi gafir, Düzceyi basarak hapishaneleri tahliye ettiler ve musademe ile oradaki siivari müfrezemizin silâhlarını aldılar. Hükûmet memurlarile zabitanı hapsedtiler.

Her taraftan, asiler üzerine kuvvet şevkettik. Bu meyanda, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Fırka da, Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey başta olduğu halde Düzceye hareket etti. Mahmut Bey, Meclisin açıldığı gün yani 23 Nisan 1336 da Hendekten Düzceye geçerken, Hendek de isyan etti. Adapazarı da asiler tarafından elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1336 da Hendek-Düzce yolu üzerinde asiler tarafından işgal edilerek pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Erkânıharbi Sami Bey, yaveri ve daha birkaç zabıt de aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, Yirmi Dördüncü Fırka muhabere edemeksizin, kâmilan asiler tarafından esir edildi. Tekmil tüfekleri, topları alındı. Ağırıkları yağma edildi. Bu esnada, İstanbuldan İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Adapazarı'na geldi. Ahaliye selâmı şahaneyi tebliğ etti ve yüz elli lira maaşla gönüllü kaydına başladı. Toplanan asi kuvvetler, bütün o havaliye hâkim olduktan sonra Geyve Boğazındaki kuvvetlerimize taarruza başladılar.

Bizim, bu isyan sahasına tevcih ettiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- Salihli ve Balıkesir Kuvayı Millîyesinden müteşekkil Çerkez Etem Bey müfrezesi;

2- İki tabur nizamiye, dört cebel topu ve beş makinalı tüfek ve üç yüz efe süvarisinden mürekkep Binbaşı Nazım Bey müfrezesi;

3- İki tabur piyade, sekiz makinalı tüfek, iki sahra ve iki cebel topundan mürekkep Kaymakam Arif Bey müfrezesi;

4- Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makinalı ve iki bomba topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey müfrezesi (Çolak İbrahim Bey).

Kumandan olarak da Ali Fuat Paşa Geyve Boğazı civarından Adapazarı istikametinde ve Refet Paşa da Ankaradan Beypazarı tarikiyle Bolu istikametinde memur edildiler.

haklı nedenlere dayandığı acı olarak bir daha anlaşılmış oluyordu. Ulusal savaşıma güç katmak için, cephelerle ve ordu ile ilgilenmekte, İstanbuldaki hükûmetlerin gösterdiği başka türden savsaklamaların, acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

Efendiler, önce, iç ayaklanmalar hakkında açık bir fikir edinmek için izin verirsiniz bu ayaklanma olaylarında yeri ve zamanı geldikçe değinilen evrelerini özetle bilginize sunayım:

21 Eylûl 1919 senesinde Balıkesirin kuzey bölgesinde başlayan birinci Anzavur ayaklanması; 16 Şubat 1920 de yine o bölgede ikinci kez yineleni. Bu iki ayaklanma ordu birliklerimiz ve ulusal birliklerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1920 tarihlerinde Bolu, Düzce dolayları da isyan etti. Bu ayaklanma, 19 Nisan 1920 tarihinde Beypazarı'na kadar yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920 tarihlerinde top ve ağır makinalı tüfeklerle donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve dolaylarında güçsüz bir millî birliklerimize saldırarak gene ortaya çıktı. Anzavur, gönderdiğimiz ulusal birliklerimize, ordu birliklerimize durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920 tarihinde Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki ayaklanma olayı önemli idi. Abaza ve Çerkezlerden oluşan dört bin kişilik bir insan kalabalığı, Düzceyi basarak hapishaneleri boşalttı ve çatışarak oradaki atlı birliğimizin silâhlarını aldılar. Hükûmet memurlarile subayları tutukladılar.

Ayaklananlar üzerine her taraftan, kuvvet gönderdik. Bu arada, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Tümen de, Komutan Yarbay Mahmut Bey başta olarak Düzceye doğru yola çıktı. Mahmut Bey, Meclisin açıldığı gün yani 23 Nisan 1920 de Hendekten Düzceye geçerken, Hendek de ayaklandı. Adapazarı da ayaklananlar tarafından elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1920 de Hendek-Düzce yolu üzerinde ayaklananlar tarafından aldatılarak pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Kurmayı Sami Bey, yaveri ve daha birkaç subay da aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, Yirmi Dördüncü Tümen savaşmaksızın tümüyle ayaklananlar tarafından tutsak edildi. Tekmil tüfekleri, topları alındı. Ağırıkları yağma edildi. Bu sırada, İstanbuldan İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Adapazarı'na geldi. Halka padişahın selâmını bildirdi ve yüz elli lira aylıkla gönüllü yazmaya başladı. Toplanan asi kuvvetler, bütün o dolaylara egemen olduktan sonra Geyve Boğazındaki kuvvetlerimize saldırmaya başladılar.

Bizim, bu ayaklanma alanına gönderdiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- Salihli ve Balıkesir Ulusal Güçlerinden kurulu Çerkez Etem Bey birliği;

2- İki tabur piyade, dört dağ topu ve beş makinalı tüfek ve üç yüz atlı efen oluşan Binbaşı Nazım Bey birliği;

3- İki tabur piyade, sekiz makinalı tüfek, iki sahra ve iki dağ topundan oluşan Yarbay Arif Bey birliği;

4- Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makinalı ve iki bomba topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey birliği (Çolak İbrahim Bey).

Komutan olarak da Ali Fuat Paşa Geyve Boğazı yakınlarından Adapazarı doğrultusunda ve Refet Paşa da Ankaradan Beypazarı üzerinden Bolu doğrultusunda görevlendirildiler.

Efendiler, İzmitte de Süleyman Şefik Paşa kumandasında, Hilâfet Ordusu unvanını taşıyan bir hain kuvvet tahaşşüt ediyordu. Bunun bir kısım kuvveti de, Bolu civarlarında Erkânıharp Binbaşısı Hayri Bey kumandasında asileri takviye etmişti. Bu kuvvetle beraber İstanbuldan gönderilmiş birçok zabitan da vardı.

Hilâfet Ordusunun, Süleyman Şefik Paşadan sonra, bellibaşlı kumandanları Süvari Mirlivası Suphi Paşa ve Topçu Kaymakamlarından Senai Beydi. İstanbulda da sureti mahsusada teşkil edilmiş bir erkânıharbiye heyeti vardı. Bu heyetin bellibaşlı rüesası da, Erkânıharp Miralay Refik ve Erkânıharp Kaymakamı Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa hakkında küçük bir hatıramı nakledeyim: Suphi Paşayı Selânikten tanırdım. Ben kolağası, o daha o zaman mirli ve süvari fırkası kumandanı idi. Aradaki rütbe farkına rağmen çok samimî arkadaşlığımız vardı. İlâni meşrutiyette, ilk defa İstip havalisinde Cumalı namında bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Diğer bazı erkânıharpler meyanında beni de tatbikat ve manevrada bulunmak üzere davet etmişti. Kendisi Almanyada tahsil görmüş, çok mahir bir binici idi. Fakat san'ati askeriyeyi anlamış bir kumandan değildi. Manevranın hitamında, ben, salâhiyetim ve rütbem müsaait olmadığı halde, Paşayı, umum zabitan muvacehesinde acı bir tarzda tenkit etmişim ve müteakiben "Cumalı Ordugâhı" isminde küçük bir eser de yazmışım. Suphi Paşa, gerek alenî tenkidatımdan ve gerek intişar eden bu eserimden pek meyyus oldu. Kendi itiraftı ve hile kuvvei maneviyesi kırıldı. Fakat, şahsan bana gücenmedi. Arkadaşlığımız temadi etti. İşte Hilâfet Ordusuna buldukları kumandan bu Suphi Paşadır. Paşa, bilâhare Ankaraya geldi. Seyahate çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimize tesadüf ettik. Kendisine ilk sualim şu oldu: "Paşam, niçin Hilâfet Ordusu kumandanlığını kabul ettin?" Suphi Paşa bir an tereddüt etmeksizin: "Size mağlûp olmak için." cevabını verdi.

Bu cevabile, anlatmak istiyordu ki, bu vazifeyi bililtizam kabul etmişti. Suphi Paşa böyle bir histe bulunabilir. Fakat hakikatte kumandayı deruhde ettiği zaman kuvvetleri zaten mağlûp edilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit havalisindeki bu isyan, bu defa 4 Haziran 1336 tarihine kadar üç aydan fazla devam etti. Fakat bundan sonra, 29 Temmuzda tekrar bir isyan oldu. Bundan sonra dahi, bu havalide tamamen sakin kalınmış değildir. Maamafih, ussat, binnetice, kâmil münhezim edilmiş ve rüesası, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunlarına tevdi olunmuştur. Hilâfet Ordusunun, Bolu civarında bulunan kısmı da münhezim edildi. Kumandanı Binbaşı Hayri ve zabitleri Yüzbaşı Ali, Mülâzimievvel Şerafettin, Mülâzimievvel Hayrettin, Makinalı Tüfek Zabiti Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lûtfi, Cerrah İbrahim Etem Efendiler diğer rüesayı ussat gibi muamele gördüler. Hilâfet Ordusu da, İzmitten İstanbula firara mecbur edildi.

Efendiler, memleketin şimaligarbî mıntukasında asilerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan havalisinde de isyan başlıyor. Bu isyan hareketleri de şayanı tezkârdır.

14 Mayıs 1336 tarihinde Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa namında birtakım adamlar, otuz, kırk kişi ile Yenihana tâbi Kaman karyesinde isyan ettiler. Bu hareket, mütezayit bir şiddetle tevessü etti. Asiler, 27/28 Mayıs 1336

Efendiler, İzmitte de Süleyman Şefik Paşa komutasında, halifelik ordusu adını taşıyan bir hain kuvvet yığınak yapıyordu. Bunun bir kısım kuvveti de, Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşısı Hayri Bey komutasında asileri desteklemişti. Bu kuvvetle birlikte İstanbuldan gönderilmiş birçok subaylar da vardı.

Halifelik ordusunun, Süleyman Şefik Paşadan sonra, bellibaşlı komutanları atlı Tuğgeneral Suphi Paşa ve Topçu Yarbaylarından Senai Beydi. İstanbulda da özel olarak oluşturulmuş bir kurmay kurulu vardı. Bu kurulun bellibaşlı başları da, Kurmay Albay Refik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa ile ilgili küçük bir anımı söyleyeyim: Suphi Paşayı Selânikten tanırdım. Ben önyüzbaşı, o daha o zaman tuğgeneral ve atlı tümeni komutanı idi. Aradaki rütbe farkına karşın çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyetin ilânında, ilk defa İstip dolaylarında Cumalı adında bir yerde atlı manevraları yaptırmıştı. Birtakım başka kurmaylar arasında beni de uygulamalara ve manevraya katılmak için çağırıyordu. Kendisi Almanyada okumuş, çok becerikli bir binici idi. Fakat askerlik san'atını anlamış bir komutan değildi. Manevranın sonunda, ben, yetkim ve rütbem uygun olmamasına karşın, Paşayı, bütün subayların önünde acı bir şekilde eleştirmiş ve daha sonra da "Cumalı Ordugâhı" isminde küçük bir yapıt da yazmışım. Suphi Paşa, gerek açık eleştirilere ve gerek yayımlanan bu yapıtıma çok üzüldü. Kendi kabullenip söylediği gibi morali bozuldu. Ama, bana gücenmedi. Arkadaşlığımız devam etti. İşte halifelik ordusuna buldukları komutan bu Suphi Paşadır. Paşa, sonradan Ankaraya geldi. Yolculuğa çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde biribirimize rastladık. Kendisine ilk sorum şu oldu: "Paşam, niçin halifelik ordusu komutanlığını kabul ettin?" Suphi Paşa bir an duraksamaksızın: "Size yenilmek için." yanıtını verdi.

Bu yanıtıyla, görevi bilerek isteyerek üstlendiğini anlatmak istiyordu. Suphi Paşanın böyle bir duygusu olabilir. Ama gerçekte komutayı üstlendiği zaman kuvvetleri zaten yenilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu ayaklanma, bu defa 4 Haziran 1920 tarihine kadar üç aydan fazla sürdü. Ama bundan sonra, 29 Temmuzda yeniden bir ayaklanma daha oldu. Bundan sonra da, bu dolaylarda bütünüyle dingin kalınmış değildir. Bununla beraber, ayaklananlar, sonunda, tümünden bozguna uğramış ve başları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunlarına göre cezalandırılmıştır. Halifelik ordusunun, Bolu yakınlarında bulunan bölümü de çökertildi. Komutanı Binbaşı Hayri ve subayları Yüzbaşı Ali, Üsteğmen Şerafettin, Üsteğmen Hayrettin, Makinalı Tüfek Subayı Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lûtfi, Cerrah İbrahim Etem Efendiler için ayaklananların öbür başları gibi işlem yapıldı. Halifelik ordusu da, İzmitten İstanbula kaçmak zorunda bırakıldı.

Efendiler, memleketin kuzeybatı bölgesinde asilerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarında da ayaklanmalar başlıyor. Bu ayaklanma olayları da anlatılmaya değer.

14 Mayıs 1920 tarihinde Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa adında birtakım adamlar, otuz, kırk kişi ile Yenihana bağlı Kaman köyünde ayaklandılar. Bu ayaklanma, artan bir sertlikle yayıldı. Ayaklananlar, 27/28 Mayıs 1920

gecesi Çamlıbelde bulunan bir müfrezemizi basarak esir ettiler. 28 Mayıs 1336 da diğer bir kısım ussat ta Tokat civarında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza hücum ederek dağıttılar ve kısmen esir ettiler. Cür'etlerini arttıran asiler, 6/7 Haziran 1336 gecesi Zileyi işgal ettiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek müdafaa ettiler. Askerin erzak ve cepanesi tükendikten üç gün sonra ussata teslim oldular. Ussat 23/24 Haziran 1336 da da Boğazlıyana baskın yaptılar. Orada bulunan bir müfrezemizi dağıttılar. Amasyada bulunan Beşinci Kafkas Fırkası, başında Cemil Cahit Bey olduğu halde, ussat aleyhine tahrik edildi. Ayıntap mıntıkasında bulunan Kılıç Ali Bey de, bir millî müfreze ile bu havalide celbedildi. Erzurumdan Ankaraya gelmekte olan bir Erzurum millî müfrezesi de, o havalide terkolundu. 1336 senesi Temmuzunun evasıtına kadar, bu ussalın takip ve tenkili ile uğraşıldı. Yenihan isyanı, Orta Anadolu'nun diğer yerlerindeki erbabı fesadı da harekete getirdi. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak 13 Haziranda Yozgat civarında Köhne nahiye merkezini işgal etmek suretile isyan ettiler ve 14 Haziranda da Yozgat şehrini işgal ederek büyük bir mıntıkaya hâkim oldular. Merkezi Sivasta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o mıntıkada bıraktığımız millî kuvvetler gayrıkâfi geldi. Eskişehirden Etem Bey müfrezesi ve Bolu havalisinden İbrahim Bey müfrezesi de Yozgat mıntıkasına sevkoldular.

Yozgat ve havalisinde ussat tenkil olunduktan sonra, oraya gönderilen müfzerelere, diğer mıntikalarda vazife verildi. Fakat bu havalide umumiyetle sükân teessüs edemedi.

7 Eylül 1336 da Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler, Zile civarlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf namında birtakım adamlar da, Erbaa cihetlerinde tekrar faaliyete geçtiler. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu vaziyet üzerine İkinci Kuvveyi Seyyare namını alan İbrahim Bey müfrezesi, tekrar, bulunduğu Eskişehir mıntıkasından Yozgata vararak mahallî millî müfrezeler ve jandarma kuvvetlerle müştereken Maden, Alaca, Karamağara, Mecidözü mıntıklarında, muhtelif gruplar halinde, icrayı mefsedet ve şekavet eden asileri takip ve tenkil etti. İbrahim Bey, asilerin tenkiline ancak üç aydan fazla bir zamanda muvaffak olabildi.

Efendiler, bu tarihlerde cenup mıntıklarımızda da bizi ciddi bir surette meşgul eden mühim isyanlar vukua geldi:

Milli Aşireti rüesası Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdürrahman Beyler, cenupta düşmanlarla gizli temas ve irtibat tesis ettikten sonra, Siirtten, Dersim havalisine kadar, tek mil aşairin reisi sıfatını takınarak o havalide tahakküm ve riyaset daiyesine kalkıştılar.

Fransızlar, 1336 senesi Haziranının bidayesinde, Urfayı ikinci defa zaptetmek maksadile, hareket ettikleri zaman Milli Aşireti de Siverek istikametinde ilerledi. Buna karşı, o havalide bulunan Beşinci Fırkamız memur edildi. Bu fırka, o havalideki millî kuvvetlerimizle de takviye olundu. 19 Haziran 1336 tarihinde, kutaatımızın takibi altında cenubuşarkî istikametinde düşman mıntıkasına firara mecbur edildi. Bu aşiret, bir müddet düşman mıntıkasında hazırlandıktan

gecesi Çamlıbelde bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920 de başka bir bölüm asiler de Tokat yakınlarında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir bölümünü tutsak ettiler. Asiler ataklarını artırarak, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zileyi ele geçirdiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek savunma yaptılar. Askerin erzak ve cepanesi tükendikten üç gün sonra asilere teslim oldular. Asiler 23/24 Haziran 1920 de de Boğazlıyana baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasyada bulunan Beşinci Kafkas Tümeni, başında Cemil Cahit Bey olarak, asiler üzerine gönderildi. Gaziantep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de, bir millî birlik ile bu dolaylara getirildi. Erzurumdan Ankaraya gelmekte olan bir Erzurum millî birliği de, o dolaylarda alkonuldu. 1920 senesi Temmuzunun ortalarına kadar, bu asilerin kovalanması ve yok edilmesi ile uğraşıldı. Yenihan ayaklanması, Orta Anadolu'nun öbür yerlerindeki kıskırtıcıların da başkaldırmalarına yol açtı. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak 13 Haziranda Yozgat yakınlarında Köhne bucak merkezini ele geçirerek ayaklandılar ve 14 Haziranda da Yozgat şehrini ele geçirerek büyük bir bölgeye egemen oldular. Merkezi Sivasta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o bölgede bıraktığımız millî kuvvetler yetmedi. Eskişehirden Etem Bey birliği ve Bolu dolaylarından İbrahim Bey birliği de Yozgat bölgesine gönderildi.

Yozgat ve dolaylarındaki ayaklananlar yok edildikten sonra, oraya gönderilen birliklere, öbür bölgelerde görev verildi. Ama bu dolaylarda genellikle dinginlik oluşmadı.

7 Eylül 1920 de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler, Zile yakınlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf adında birtakım adamlar da, Erbaa yönlerinde yeniden ayaklanmaya kalkıştılar. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu durum üzerine İkinci Gezginci Güçler adı alan İbrahim Bey birliği, bulunduğu Eskişehir bölgesinden yeniden Yozgata giderek oradaki ulusal birlikler ve jandarma kuvvetleriyle ortaklaşa Maden, Alaca, Karamağara, Mecidözü bölgelerinde, değişik gruplar halinde, karıştırmacılık ve soygunculuk yapan asileri kovaladı ve yok etti. İbrahim Bey, asileri tepelemeyi ancak üç aydan uzun bir sürede başara bildi.

Efendiler, bu tarihlerde güney bölgelerimizde de bizi esash bir şekilde uğraştıran önemli ayaklanmalar oldu:

Milli Aşireti başkanları Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdürrahman Beyler, güneyde düşmanlarla gizli ilişki ve bağlantı kurduktan sonra, Siirtten, Dersim dolaylarına kadar, bütün aşiretlerin başkanı adını takınarak o bölgeye egemen ve baş olmaya kalkıştılar.

Fransızlar, 1920 senesi Haziranının başlarında, Urfayı ikinci kez ele geçirmek amacıyla, yürüyüşe geçtikleri zaman Milli Aşireti de Siverek yönünde ilerledi. Buna karşı, o çevrede bulunan Beşinci Tümenimiz görevlendirildi. Bu Tümen, oralardaki ulusal güçlerimizle de desteklendi. 19 Haziran 1920 tarihinde, birliklerimizin kovalaması altında güneydoğu yönünde düşman bölgesine kaçmak zorunda bırakıldı. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan

sonra, 24 Ağustos 1336 da üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyadeden ibaret bir kuvvetle tekrar arazimize geçti. Viranşehir civarına geldi. Asiler, istiman etmek maksadile geldiklerini söyleyerek mahallî kumandanlarımızı iğfal ve tedbir almakta ihmale sevkettiler. Bu sırada, o civarda müteferrik bulunan müfrezelerimize hücum ederek, onları mağlûp ve 26 Ağustos 1336 da Viranşehir işgal ettiler. Muhabere ve irtibatımıza mâni olmak üzere de, o muntıkadaki tek mil telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Fırkanın Siverek, Urfa, Resûlâyn ve Diyarbakırda bulunan kıtaattan gönderilen aksam ve sadık aşiret kuvvetleri, asileri mağlûp edebilmişlerdir. Takip olunan Milli Aşireti tekrar cenuba, çöle firar eyledi.

Efendiler, cenupta Milli Aşireti isyanını itfaya çalışırken, Afyon Karahisar muntkasında Çopur Musa namında bir adam da, başına topladığı kuvvetle askerleri firara teşvik ve millete askere gitmemeyi telkin ediyor. Çopur Musa 21 Haziran 1336 tarihinde Çivrilî bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında firar ve Yunan ordusuna iltihak etti.

Efendiler, Çopur Musa hâdisesine takaddüm eden bir fesat hareketi de Konyada oldu. 5 Mayıs 1336 tarihinde, Konyada bir fesat cemiyeti keşfolundu. Bu cemiyete mensup olanların ileri gelenleri tevkife başlandı. Bir gün sonra, tevkif edilmekte bulunan bu ileri gelenler, halkı da ifsat ederek Konya içinde müsellâh bir içtimaa teşebbüs ettiler. Bir kısım ahali de müsellâhan hariçten gelerek hep beraber isyan ettiler. Konyada bulunan kumandan, malik olduğu kuvvetlerle cesurane hareket ederek ussatı dağıtmaya ve önayak olanları tevkif ve takibe muvaffak oldu.

*
* *

Efendiler, meclisin açıldığı ilk günlerde, muhtelif cephelerin ne halde olduklarını da hep beraber bir defa daha tahattur edelim:

1) İzmir Yunan cephesi:

Malûmu âlinizdir ki, Yunanlılar İzmirle çıktıkları zaman, orada, On Yedinci Kolordu Kumandanı olarak, karargâhile bizzat Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Kaymakam Hürrem Bey kumandasında Elli Altıncı Fırkanın iki alayı vardı. Bu kuvvet, bilhassa, Kolordu Kumandanının emrile, mukavemet ettirilmeksizin, büyük hakaretler altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu fırkanın bir alayı (172 nci Alay) Ayvalıkta bulunuyordu. Kumandanı Kaymakam Ali Bey idi (Afyon Karahisar Meb'usu Miralay Ali Beydir).

Yunan ordusu daire-i işgalini tevsî ederken, Ayvalığa da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı, 28 Mayıs 1336 da muharebeye girdi. Bu tarihe kadar, Yunan kıtaatı hiçbir tarafta ateşle mukabele görmemişti. Bilâkis, bazı şehir ve kasabalar ahali, tethiş edilmiş, hükûmeti merkezîyenin emirlerine tevfiân, rüesayı memurîn başta olmak üzere, Yunan kıtaatını heyeti mahsusalarla istikbal eylemişlerdi. Ali Beyin, Ayvalık muntkasında muharebe cephesi teşkil etmesi üzerine, tedricen Somada, Akhisarda, Salihlide millî cepheler teşekküle başlamıştı.

5 Haziran 1335 senesi bidayetinden itibaren, Miralay Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa Hazretleri) Balıkesirdeki Altmış Birinci Fırkanın kumandasını,

sonra, 24 Ağustos 1920 de üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyadeden oluşan bir kuvvetle yeniden topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi. Ayaklananlar, aman dilemek için geldiklerini söyleyerek oradaki komutanlarımızı aldattılar tedbirsiz davrandırdılar. Bu sırada, o taraflarda dağınmış bulunan birliklerimize saldırarak, onları yendiler ve 26 Ağustos 1920 de Viranşehir aldılar. Haberleşme ve bağlantılarımızı engellemek için de, o bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Tümenin Siverek, Urfa, Resûlâyn ve Diyarbakırda bulunan birliklerden gönderilen kuvvetler ve bize bağlı aşiret güçleri, ayaklananları yenebilmişlerdir. Kovalanan Milli Aşireti yeniden güneye, çöle kaçtı.

Efendiler, güneyde Milli Aşireti ayaklanmasını bastırmaya çalışırken, Afyon bölgesinde Çopur Musa adında bir adam da, başına topladığı kuvvetle askerleri kaçırmaya özendiriyor ve millete askere gitmemek düşüncesini aşıyor. Çopur Musa 21 Haziran 1920 tarihinde Çivrilî bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında kaçtı ve Yunan ordusuna katıldı.

Efendiler, Çopur Musa olayından önce bir karışıklık çıkartma girişimi de Konyada oldu. 5 Mayıs 1920 tarihinde, Konyada karışıklık çıkartma amacıyla kurulmuş bir dernek ortaya çıkarıldı. Bu dernek üyelerinin ileri gelenlerinin tutuklanmasına başlandı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı da kışkırtarak Konya içinde silâhlı bir toplantı yapmaya giriştiler. Bir kısım halk da silâhlı olarak dışarıdan gelerek hep birlikte ayaklandılar. Konyada bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle yürekli davranarak ayaklananları dağıtmayı ve önayak olanları tutuklamayı ve kovalamayı başardı.

*
* *

Efendiler, Meclisin açıldığı ilk günlerde, değişik cephelerin ne durumda olduklarını da hep birlikte bir defa daha anımsayalım:

1) İzmir Yunan cephesi:

Biliyorsunuz ki, Yunanlılar İzmirle çıktıkları zaman, orada, On Yedinci Kolordu Komutanı olarak, Karargâhile Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Kaymakam Hürrem Bey komutasında Ellialtıncı Tümenin iki alayı vardı. Bu kuvvet, özellikle, Kolordu Komutanının emrile, karşı koydurulmaksızın, büyük aşağılamalar altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu tümenin bir alayı (172 nci Alay) Ayvalıkta bulunuyordu. Komutanı Yarbey Ali Bey idi (Afyon Meb'usu Albay Ali Beydir).

Yunan ordusu elindeki bölgeyi genişletirken, Ayvalığa da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı, 28 Mayıs 1919 da savaşa girdi. Bu tarihe kadar, Yunan birlikleri hiçbir yerde ateşle karşılaşmamıştı. Aksine, bazı şehir ve kasabaların halkı, korkutulmuş, İstanbul hükûmetinin emirlerine uyarak, üstüzey görevliler başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel hey'etlerle karşılamışlardı. Ali Beyin, Ayvalık bölgesinde savaş cephesi açması üzerine, yavaş yavaş Somada, Akhisarda, Salihlide millî cepheler oluşmaya başlamıştı.

5 Haziran 1919 senesi başlarından sonra, Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa Hazretleri), Balıkesirdeki Altmış Birinci Tümenin komutasını,

**Konya
ayaklan-
ması**

**Savaş
cepheler
durumu**

vekâleten deruhde eylemişti. Muahharen Ayvalık, Soma, Akhisar aksamundan mürekkep Şimal Cephesi Kumandanlığını ifa eylemişti. Fuat Paşanın garp cephesi kumandanlığına tayinini müteakıp Kâzım Beye, Şimal Kolordusu Kumandanlığı makam ve salâhiyeti verildi. Aydın havalisinde, İzmirin işgalini müteakıp, asker ve ahaliden bazı vatanperveran, Yunanlılara karşı müdâüfaa ve ahaliyi teşvik ve müsellâh millî teşkilât tesis etmek için çalışıyorlardı. Bu meyanda, İzmirden tebdili nam ve kıyafet ederek o havaliye gitmiş olan Celâl Beyin (İzmir Meb'usu Celâl Beydir), gayret ve fedekârlığı şayanı tezkârdır. 15/16 Haziran 1335 gecesı, Ali Beyin Ayvalıktan gönderdiği kuvvetler, Bergamadaki Yunan kuvayı işgalıyesini bir baskınla bertaraf etmişlerdi. Bu baskına, Balıkesir ve Bandırmadan gönderilen kuvvetler de, kısmen iştirak etmişti. Bu vak'a üzerine, Yunanlılar, müteferrik ve zayıf müfrezelerini geri çekip toplamak lüzumunu hissettiler. Bu meyanda Nazilliyi de tahliye eylediler. Bu sebeple, Aydında da hazırlıkta bulunurken, etraftan toplanan ahali kuvvetleri bunları taz-yika başladı. Yunanlılarla ahali beyninde şiddetli bir musademe vuku buldu. Neticede, Yunanlılar, Aydını da tahliye edip çekildiler.

Bu suretle, 1335 senesi Haziran evasında, Aydın cephesi de teşekkül etti. Bu muntıkada bulunan Elli Yedinci Fırkanın Kumandanı Miralay Mehmet Şefik Bey ve Fırka Topçu Kumandanı Binbaşı Hakkı Bey, Alay Kumandanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve millî kuvvetlerin başında Yürük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Binnetice, Demirci Mehmet Efe, vaziyete hâkim olarak Aydın Cephesi Kumandanlığını şahsında takarrür ettirdi, bilmünasebe arz etmiştim ki, bilâhare oraya gönderdiğim Miralay Refet Bey (Refet Paşa) dahi, Demirci Mehmet Efenin kumandanlığını kabul eylemiştir.

Efendiler, İzmirin muhtelif cephelerinde teessüs eden ve tedricen zabitan ve kıtaatı askeriye ile takviyeye çalışılan, millî cephelerin işçeleri, esaslı olarak doğrudan doğruya o manatik ahalisi tarafından temin olunuyordu. Bunun için de, geri muntikalarda, millî teşkilât yapılmıştı. Bu vazîfenin, ahaliden hükûmete intikali, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkülünden sonra temin olunabilmiştir.

2) Cenup Fransız cephesi:

a) Doğrudan doğruya Adana muntkasında, Fransız kıtaatına karşı, Mersin, Tarsus, İslahiye muntkalarında ve Silifke havalisinde millî kuvvetler teşekkül etmiş ve çok cesurane faaliyete geçmişlerdi. Şarkî Adana muntkasında, Tufan Bey unvanile hareket eden Yüzbaşı Osman Beyin kahramanlıkları kayde şayandır. Millî müfrezeler; Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin methallerine kadar tesisi hakimiyet ettiler. Pozantide Fransızları muhasara ve ricalle mecbur ettiler.

b) Maraşta, Ayıntapta, Urfada ciddî muhaberat ve musademat oldu. Neticede işgal kuvvetleri, buralardan çekilmeye mecbur edildiler. Bu muvaffakiyetlerin ihrazında başlıca amil olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin isimlerini yad-etmeyi vazife addederim.

Fransız işgal muntkalarında ve cephelerinde millî kuvvetler, hergün daha esaslı bir surette taazzuv ediyorlardı. Millî kuvvetler, nizamiye kıtaatı ile de takviye olunmaya başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve şedit bir surette tazyik ediliyordu.

vekil olarak üstlenmişti. Daha sonra Ayvalık, Soma, Akhisar bölümlerinden oluşan Kuzey Cephesi Komutanlığı yapmıştı. Fuat Paşanın, Batı Cephesi Komutanlığına atanmasından sonra Kâzım Beye, Kuzey Kolordusu Komutanlığı görev ve yetkisi verildi. Aydın dolaylarında, İzmirin Yunanlıların eline geçmesinden sonra, asker ve halktan birtakım yurtseverler, Yunanlılara karşı savunmak ve halkı özendirmek ve silâhlı ulusal örgütler kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, adını ve kimliğini değiştirerek, İzmirden o dolaylara gitmiş olan Celâl Beyin (İzmir Meb'usu Celâl Beydir), çaba ve özverisi anılmaya değer. 15/16 Haziran 1919 gecesı, Ali Beyin Ayvalıktan gönderdiği kuvvetler, Bergamadaki Yunan işgalci kuvvetlerini bir baskınla ortadan kaldırmışlardı. Bu baskına, Balıkesir ve Bandırmadan gönderilen kuvvetler de, az çok katılmıştı. Bu olay üzerine, Yunanlılar, dağınık ve güçsüz birliklerini geri çekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilliyi de boşalttılar. Bu nedenle, Aydında da hazırlık yaparken, etraftan toplanan halk kuvvetleri bunları bastırmaya başladı. Yunanlılarla halk arasında sert bir çatışma oldu. Sonunda, Yunanlılar, Aydını da boşaltıp çekildiler.

Böylece, 1919 senesi Haziran ortalarında, Aydın cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan Elli Yedinci Tümenin Komutanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey, Alay Komutanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve ulusal güçlerin başında Yürük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda, Demirci Mehmet Efe, üstünlük sağlayarak Aydın Cephesi Komutanlığını ele geçirdi, yeri gelmişken söylemiştim ki, sonradan oraya gönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) de, Demirci Mehmet Efenin komutanlığını kabul etmiştir.

Efendiler, İzmirin çeşitli cephelerinde oluşan ve yavaş yavaş subaylar ve askerî birliklerle güçlendirilmeye çalışılan, ulusal cephelerin beslenmeleri, esaslı olarak doğrudan doğruya o bölgeler halkı tarafından sağlanıyordu. Bunun için de, geri bölgelerde, ulusal örgütler kurulmuştu. Bu görevin, halkdan hükûmete geçmesi, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurulmasından sonra sağlanabilmiştir.

2) Güney Fransız cephesi:

a) Doğrudan doğruya Adana bölgesinde, Fransız birliklerine karşı, Mersin, Tarsus, İslahiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında ulusal güçler oluşmuş ve çok yiğitçe eylemlere başlamışlardı. Doğu Adana bölgesinde, Tufan Bey adıyla çalışan Yüzbaşı Osman Beyin kahramanlıkları anlatılmaya değer. Ulusal Birlikler; Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin kapılarına kadar egemenlik kurdular. Pozantıda Fransızları kuşattılar ve çekilmek zorunda bırakıldılar.

b) Maraşta, Gaziantep'te, Urfada önemli savaşlar ve çatışmalar oldu. Sonunda işgal kuvvetleri, buralardan çekilmek zorunda kaldılar. Bu başarıların sağlanmasında başlıca etmen olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin isimlerini anmayı görev sayarım.

Fransız işgal bölge ve cephelerinde ulusal güçler, hergün daha sağlam olarak örgütleniyordu. Ulusal güçler, ordu birlikleriyle de kuvvetlendirilmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her taraftan sıkı ve sert bir şekilde bastırılıyordu.

Efendiler, bu vaziyet üzerine Fransızlar, Mayıs 1336 iptidalarından itibaren bizimle temas ve müzakere aradılar. Evvelâ; Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu zevat İstanbul'dan evvelâ Beyruta gitmişler; sabık Van Meb'usu Haydar Bey bunlara delâlet ediyordu. Bu mülâkat ve mükâlemamızdan esaslı bir netice çıkmadı. Fakat Mayıs nihayetlerine doğru, Suriye Fevkalâde Komiseri namına hareket eden Mösyö Dugdest namında bir zatın riyasetinde, bir Fransız heyeti Ankara'ya geldi. Bu heyetle yirmi günlük bir mütareke yaptık. Bu muvakkat tatili muhasamat ile, biz, Adana muntıkasının tahliyesine bir mukaddeme ihzarını istihdaf ediyorduk.

Efendiler, bu Fransız heyetile yaptığım yirmi günlük mütareke, Büyük Millet Meclisinde bazılarının itirazatına uğradı. Halbuki, benim, bu mütarekeyi kabul etmekle temin etmek istediğim noktalar şunlardı:

Evvelâ, Adana muntika ve cephelelerinde bulunan ve kısmen askerle de takviye olunan millî kuvvetleri, sükûnetle tanzim ve tensik etmek istiyordum. Millî kuvvetlerin bu fasılai musadematta dağılmaları ihtimalini de nazarı dikkate alarak terki muhasamat tebliğini de, bazı tedabirle beraber emrettim. Bundan başka, Efendiler; mühim addettiğim siyasî bir faydayı da istihsal etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, henüz İtilâf Devletlerince bittabi tasdik edilmemişti. Bilâkis, memleket ve milletin mukadderatına müteallik mesailde, İstanbul'da Ferit Paşa hükûmetile münasebet ve muamelede bulunmakta idiler. Bu itibarla, Fransızların İstanbul hükûmetini bir tarafa bırakıp Ankara'da bizimle müzakerede bulunmaları ve herhangi bir meselede itilâf eylemeleri, o gün için temini mühim siyasî bir nokta idi. Bu mütareke müzakeresinde, hududu milliyemiz dahilinde olup Fransızlar tarafından tahtı işgalde bulunan menatığın, kâmilen tahliyesini vazih ve kat'î olarak dermeyeran ettim. Fransız murahhasları, bu hususta salâhiyet almak üzere Parise gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlük mütareke, nevama daha esaslı bir itilâf yapmak için salâhiyet istihsaline zaman bırakmak gibi telâki edildi. Efendiler, bu müzakere ve mükâlemelerimizden bende hâsıl olan intiba, Fransızların Adana ve havalisini tahliye edecekleri merkezinde idi. Bu mütalea ve kanaatimi, Meclise ifade etmiştim. Gerçi Fransızlar, mütareke müddeti hitam bulmadan Zonguldağı işgal etmek suretile itilâfın yalnız Adana muntıkasına ait olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu hareketi mütarekenin feshini mucip addettik. Fransızlarla anlaşmamız bir müddet teahhur etti.

Muhterem Efendiler,

9 Mayıs 1336 günü Mecliste haftı celse halinde izahat verirken ve Fransız memurları ve heyetleri tarafından temas ve irtibat arandığını beyan ederken, meb'uslardan biri, (hatıramda yanılmıyorsam Çorum Meb'usu merhum Fuat Bey) birkaç gündenberi gûya İstanbul, bizim ile anlaşmak istiyormuş, bu hususta malûmat verir misiniz? diye bir sual tevcih etti.

Filhakika, o tarihten dört beş gün evvel, İstanbul'da, Leon isminde birisi Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankara'yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki, "Söyliyeceğimiz şeyler gayet mühimdir. Onun için muhabereyi geceye talik edelim. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler." O gece görüşmediler. Fakat, bir iki gece sonra tekrar aradılar, bu defa karışmıza çıkan muhataptan, İzmir Valii Sabıkı Nurettin Paşa imzasile bir telgraf verildi. Bu telgrafname muhteviyatı şöyle idi: "Ben, iki arkadaşım ile beraber, İstanbul'un sizinle anlaşmasına tavassut etmeyi menafîi vataniyeden addederim. Buradaki hükûmet ve İngilizler buna muvafakat ettiler. Sizin de cevabı muvafa-

Efendiler, bu durum üzerine Fransızlar, Mayıs 1920 başlarında bizimle ilişki kurma ve görüşme yolları aradılar. Önce; Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bunlar İstanbul'dan önce Beyruta gitmişler; eski Van Meb'usu Haydar Bey bunlara yol gösteriyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden önemli bir sonuç çıkmadı. Ama, Mayıs sonlarına doğru, Suriye Olağanüstü Komiseri adına hareket eden Mösyö Duquest adında birinin başkanlığında, bir Fransız hey'eti Ankara'ya geldi. Bu hey'etle yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Çatışmaların böyle geçici olarak durdurulmasıyla, biz, Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlamak amacını güdüyorduk.

Efendiler, bu Fransız hey'etile yaptığım yirmi günlük ateşkese, Büyük Millet Meclisinde kimileri karşı çıktı. Oysa, benim, bu ateşkesi kabul etmekle sağlamak istediğim noktalar şunlardı:

Önce, Adana bölge ve cephelelerinde bulunan ve az çok askerle de güçlendirilen millî kuvvetleri, dinginlikle bir düzene sokmak istiyordum. Ulusal güçlerin bu ateşkes sırasında dağılmaları olasılığını da dikkate alarak çarpışmaların durdurulması emrini de, bazı önlemler alınmasını istemekle birlikte verdim. Bundan başka, Efendiler; önemli saydığım siyasî bir yararı da elde etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, daha İtilâf Devletlerince elbette onanmamıştı. Tersine, memleket ve milletin kaderine ilişkin konularda, İstanbul'da Ferit Paşa hükûmetile görüşüp yazışmakta idiler. Bundan dolayı, Fransızların İstanbul hükûmetini bir tarafa bırakıp Ankara'da bizimle görüşmeleri ve herhangi bir konuda anlaşma yapmaları, o gün için elde edilmesi önemli siyasî bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmelerinde, ulusal sınırlarımız içinde olup Fransızlar tarafından işgal altında bulunan bölgelerin, bütünüyle boşaltılmasını açık ve kesin olarak istedim. Fransız delegeler, bu konuda yetki almak için Parise gitmek zorunluğunu ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes, bir bakıma daha köklü bir anlaşma yapmak için yetki almaya zaman bırakmak gibi sayıldı. Efendiler, bu görüşme ve konuşmaların bıraktığı izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolunda idi. Bu düşünce ve kanımı, Meclise söylemiştim. Fransızlar, ateşkes süresi bitmeden Zonguldağı işgal etmek yoluyla anlaşmanın yalnız Adana bölgesine ilişkin olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu davranışı ateşkesin bozulmasını gerektirir saydık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti.

Muhterem Efendiler,

9 Mayıs 1920 günü Mecliste gizli oturumda açıklama yaparken ve Fransız görevlileriyle hey'etlerinin ilişki ve bağlantı aradıklarını söylerken, meb'uslardan biri, (hatıramda yanılmıyorsam Çorum Meb'usu merhum Fuat Bey) birkaç gündenberi sözde İstanbul, bizim ile anlaşmak istiyormuş, bu konuda bilgi verir misiniz? diye bir soru yöneltti.

Gerçekten, o tarihten dört beş gün evvel, İstanbul'da, Leon adında birisi Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankara'yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki, "Söyliyeceğimiz şeyler çok önemlidir. Onun için geceye bırakalım. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler." O gece görüşmediler. Ama, bir iki gece sonra tekrar aradılar. Bu defa karşımıza çıkan kimse, Eski İzmir Valisi Nurettin Paşa imzasile bir telgraf verdi. Bu telgrafda yazılanlar şöyle idi: "Ben, iki arkadaşım ile beraber, İstanbul'un sizinle anlaşmasına aracılık etmeyi yurt yararına sayarım. Buradaki hükûmet ve İngilizler buna

**İstanbul
Ankara ile
temas arı-
yor ve bu
teması Nu-
rettin Paşa
temine çalış-
ıyor**

**İstanbul
Ankara ile
ilişki arıyor
ve bu iliş-
kiyi Nurettin
Paşa
sağlamaya
çalışıyor**

katinize intizar ederiz." Nurettin Paşa, telgrafını Heyeti Temsilîye Riyasetine tevcih ediyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin teşekkül ve icrayı faaliyete başladığından ve büyük Millet Meclisinin mevcudiyet ve meşruiyetini teyit eden Hıyaneti Vataniye Kanunundan bihaber görünüyordu. Nurettin Paşanın telgrafını, Müdafaai Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretlerine havale ettim. Müşarileyh, Nurettin Paşaya cevap verdi. Bu cevabında dedi ki, "Telgrafınızı Heyeti Temsilîye Riyasetine keşide etmekle henüz vaziyeti hakikiyeye ıtıla peyda edememiş olduğunuz anlaşılıyor." Ve vaziyeti izah ettikten sonra "İstanbulda hangi makam, Ankarada hangi makamla görüşmek istiyoruz." dedi. Bu telgrafa imzasız gelen cevapta "telgrafnameyi yazan zevat şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler, yarın saat onda size malûmat veririz." deniliyordu. Bundan sonra, Nurettin Paşa, ikinci defa olarak yine müracaat etti. Bu defa, "telgraf muhaberat ile anlaşmak imkânı olmadığından tarafınızdan sahibi salâhiyet bir heyeti İstanbula gönderin, görüşelim ve anlaşalım" diyordu.

Efendiler, biz de cevaben dedik ki "Pek doğrudur, hakikaten telgrafla anlaşmak mümkün değildir, fakat siz Mudanyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim tarafımızdan da orada sahibi salâhiyet zevat hazır bulunur. Bursaya da icap eden talimat verildi." Ondan sonra, bir daha müracaat vaki olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir), "Acaba hakikaten Nurettin Paşa mı idi" diye sordu. Ben de, "Evet! hakikaten Nurettin Paşa" cevabını verdim.

Efendiler, Nurettin Paşa vasıtasile, İstanbulun vukubulan bu müracaatının, Anzavurun Balıkesir muntakasında mağlûp edildiği ve Boluda muvaffakiyet istihsaline başlandığı günlere tesadüf ettiğini de kayıt ve işaret etmeliyim.

Efendiler, Nurettin Paşadan bir daha telgraf almadık. Fakat, kendisi, Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile beraber, 1336 senesi Haziranı evasutında Ankaraya geldi. Bizimle teşriki mesai etmeden evvel bazı meseleler hakkında noktai nazarımızı anlamak istediğini dermeyeran etti. Bu noktalar şunlardı:

Birincisi, makamı hilâfet ve saltanata karşı tasavvur ve noktai nazarımız; İkincisi, bolşeviklik hakkındaki noktai nazarımız;

Üçüncüsü, İtilâf Devletlerine karşı, bilhassa İngilizlere karşı dahi, muharebeye karar verip vermediğimiz meselesi idi.

Mülâkat, Ziraat Mektebindeki karargâhımızın bir odasında gece vaki oldu. Bu mülâkatta, Nurettin Paşa ile beraber gelen Kâzım Paşadan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da hazır bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci, ikinci suallere aldığı cevapları pek tatminkâr bulmadı. Fakat bilhassa üçüncü sualin cevabı, uzun ve hararetili münakaşatı intaç etti. Çünkü biz demiştik ki, maksadımız, hududu millîyemiz dahilinde tamamiyeti mülkiyemizi ve milletin istiklâli tammını temin etmektir. Buna mâni olmak üzere karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, behemehal çarpışırız ve muvaffak oluruz. Bu husustaki karar ve kanaatimiz, kat'îdir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna kani ve razı olamıyordu. Nihayet kendisine dedik ki, bu müdavelei efkârı kabul etmekle yeni kanaat ve kararlar almak mevzuubahs değildir. Sen, bugüne kadar milletin tebellür etmiş, tahakkuk etmiş kanaatlerine tâbi olacaksın! Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz münasip bir vazife mevzuubahs edildi. Kendisinin, Konya Valisi vazifei

olur dediler. Sizin de olur yanıtınızı bekleriz." Nurettin Paşa, telgrafını Temsilci Kurul Başkanlığına yöneltiyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin kurulmuş ve çalışmaya başlamış olduğundan ve Büyük Millet Meclisinin varlığını ve meşru olduğunu perçinleyen Hıyaneti Vataniye Kanunundan habersiz görünüyordu. Nurettin Paşanın telgrafını, Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa Hazretlerine gönderdim. O da, Nurettin Paşaya karşılık verdi. Karşılığında dedi ki, "Telgrafınızı Temsilci Kurul Başkanlığına çekmekle gerçek durumu hâlâ anlayamamış olduğunuz anlaşılıyor." Ve durumu anlattıktan sonra "İstanbulda hangi yetkili, Ankarada hangi yetkiliyle görüşmek istiyor." dedi. Bu telgrafa imzasız gelen yanıtta "Telgrafi yazanlar şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler, yarın saat onda size bilgi veririz." deniliyordu. Bundan sonra, Nurettin Paşa, ikinci defa olarak gene başvurdu. Bu defa, "Telgraf haberleşmeleriyle anlaşamayacağımızdan siz yetkili bir hey'eti İstanbula gönderin, görüşelim ve anlaşalım" diyordu.

Efendiler, biz de karşılık olarak dedik ki "Pek doğrudur, gerçekten telgrafla anlaşılabilir, ama siz Mudanyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim tarafımızdan da orada yetkili kişiler hazır bulunur. Bursaya da gerekli direktifler verildi." Ondan sonra, bir daha başvuru olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir), "Acaba gerçekten Nurettin Paşa mı idi" diye sordu. Ben de, "Evet gerçekten Nurettin Paşa" karşılığını verdim.

Efendiler, İstanbulun Nurettin Paşa aracılığıyla yaptığı bu başvurusunun, Anzavurun Balıkesir bölgesinde yenildiği ve Boluda başarılı olmaya başladığımız günlere rastladığını da belirtmeliyim.

Efendiler, Nurettin Paşadan bir daha telgraf almadık. Fakat kendisi, Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile birlikte, 1920 senesi Haziranı ortalarında Ankaraya geldi. Bizimle işbirliği yapmadan önce birtakım sorunlara ilişkin görüşlerimizi öğrenmek istediğini söyledi. Bunlar şunlardı:

Birincisi, halifelik ve padişahlık konusunda düşündüklerimiz ve görüşümüz;

İkincisi, bolşeviklik konusunda görüşümüz;

Üçüncüsü, İtilâf Devletleriyle, özellikle İngilizlere karşı bile, savaşılmaya karar verip vermediğimiz sorunu idi.

Görüşme, Tarım Mektebindeki karargâhımızın bir odasında gece yapıldı. Bu görüşmede, Nurettin Paşa ile birlikte gelen Kâzım Paşadan başka, Fevzi ve İsmet paşalar da bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci, ikinci konularda aldığı karşılıkları pek doyurucu bulmadı. Ama özellikle üçüncü sorunun yanıtı, uzun ve ateşli tartışmalara yol açtı. Çünkü biz demiştik ki, amacımız, ulusal sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Bunu önlemek için karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, duraksamadan çarpışırız ve başarılı oluruz. Bu konudaki karar ve inancımız, kesindir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna inanmıyor ve bunu kabul edemiyordu. Kendisine dedik ki, bu düşünce alışverişini kabul etmekle yeni inançlar edinmek ve yeni kararlar almak sözkonusu değildir. Sen, bugüne kadar milletin billûrlaşmış, gözle görülür elle tutulur hale gelmiş inançlarına uyacaksın! Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz uygun bir görev söz konusu oldu. Kendisinin, Konya

mülkiyesi ve Konya Havalisi Kumandanı unvanile Yunan cephesinin cenubundaki muntikanın kumandanı olmasını tensip ettik. Asıl garp cephesi için, kumandan olarak Ali Fuat Paşayı, 18 Haziran 1336 da memur eyledik.

Efendiler, o günlerde, Yunan cephesinde düşmanın bazı hazırlıkları mahsus olduğundan cephede hassasiyet ziyadeleşti. Bu münasebetle, Nurettin Paşanın memuriyetini intaç ve kendisini mahalli memuriyetine izam edemeden müstacelen garp cephesine hareketim icap etti. Nurettin Paşanın tavzifi muamelesinin ikmalini, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi bulunan İsmet Paşaya terkettim. Filhakika düşman, bütün cephe üzerinde taarruza geçmişti. Bizim kıtaatımız çekiliyorlardı. Nurettin Paşa, cephedeki gayrimüsaait vaziyeti anlayınca İsmet Paşaya vazife kabul edebilmek için birtakım şartların, hükûmetçe tahtı karara alınması lüzumundan bahsetmiş; o şartlara göre, hükûmet memleketin idaresinde ve mühim mesailde esaslı ve kat'î karar almadan evvel Nurettin Paşanın mütalea ve muvafakatini istihsale mecbur olacaktır. Çünkü, Büyük Millet Meclisi Hükûmetini teşkil edenler Tevfik Paşa ve emsali gibi sinni kemalde mücerrep zevat olmayıp genç birtakım kimseler imiş. İsmet Paşa, şayanı istiğrap bulduğu bu zihniyet ve teklifi, derakap şifre ile bana bildirdi. Ben de Nurettin Paşanın kendisine vazife teklif ettiğim zaman söylemediği bu mütaleayı, vaziyeti umumiyenin buhran kespetmesi üzerine ortaya atmasını manidar buldum ve İsmet Paşaya verdiğim cevapta kendisine vazife verilmemesini emrettim. Nurettin Paşanın, Yunan taarruzu başladıktan iki gün sonra bana gönderdiği bir tezkere muhteviyatını şayanı dikkat bulmuştum. Arzu buyurursanız, bu tezkereyi aynen heyeti aliyenize okuyayım:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Ankara İstasyonu, 24 Haziran 1336

Efendim Hazretleri;

Tayin edilmiş olduğum kumandanlıktan ve vilâyetten sureti infisalimi ve keyfiyeti azlin tarzı tebliğini hakaret telâkki ettim. Bir recülü devlet tarafından dermeyeran edilen vatanî bir fikir ve mütaleanın münakaşasına değil, hatta istimana bile rağbet ve tenezzül edilememesini ve alâkadar Büyük Millet Meclisinin ve heyeti icraiyesinin istihsali ârâsına kadar bile intizar ve tahammül edilmeyerek veyahut belki buna lüzum görülmiyerek iki veya üç zat gibi azayı mahdudenin fikir ve arzularile bu yolda muamelât icrasında beis görülmemesini ve binaenalâzâlik memleketin, eğer yanılmıyorsam, bu zihniyetle sevk ve idaresini, millet ve vatan için mucibi tehlike ahvalden görmekte bulunduğumun arzuna müsaadei riyasetpenahilerini rica ederim.

Şeraiti hazıra ile, vazife kabulünü mahzurdan salim ve teşriki mesaiye faydalı göremediğim için, memleketim olan Bursada ikamet etmek üzere ilk tren ile Ankaradan avdet olunacağını berayı malûmat ve makamu vedada arzeyerlerim Efendim Hazretleri.

Nurettin İbrahim

Efendiler, benim bu tezkereye verdiğim cevap ta, aynen şu idi:

Mirliva Nurettin Paşaya 25 Haziran 1336

24 Haziran 1336 tezkerei valâları cevabıdır:

Bahis buyurulan kumandanlık ve vilâyet vezaifi, henüz Müdafaa-i Millîye ve Dahiliye Vekâletlerince resmen zatı âlilerine tevdi ve tebliğ edilmemişti. Binaenaleyh, ne tayininiz ne infisaliniz vaki değildir. Yalnız, zatı âlinize vazife tevdi tasavvur ve bu hususta rey ve muvafakatiniz istinzaç edilmiş idi. Keyfiyeti tayin henüz takarrür ettirilmemiş olduğu bir sırada, Erkânıharbiyei Umumiye vesatâtile uttula hâsıl olan efkâr ve kanaatinizdeki tereddütleriniz üzerine, Heyeti Vekilece tayininizden sarfınazar edilmesi karargir oldu. Böyle bir kararı tespit için zan buyurduğunuz gibi Büyük Millet Meclisinin heyeti umumiyesine arzı keyfiyet, kavanini mevcude ve mevzua icabatından değildir. Bursaya azimet ve orada ikametiniz meselesine gelince; müntesip bulunduğunuz mesleki askerî dolayısıyla bu bapta Müdafaa-i Millîye Vekâleti Celilesine alelusul müracaat buyurmanız lüzumu tebliğ olunur Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Valisi ve Konya Dolayları Komutanı adıyla Yunan cephesinin güneyindeki bölgenin komutanı olmasını uygun bulduk. Asıl batı cephesi için, komutan olarak Ali Fuat Paşayı, 18 Haziran 1920 de görevlendirdik.

Efendiler, o günlerde, Yunan cephesinde düşmanın bazı hazırlıkları se-zildiğinden cephenin önemi arttı. Bu yüzden, Nurettin Paşanın atanmasını sonuçlandıramadan ve kendisini görev yerine gönderemeden ivedi olarak batı cephesine gitmem gerekti. Nurettin Paşanın görevlendirilmesi işlemlerinin bitirilmesini, Genelkurmay Başkanı bulunan İsmet Paşaya bıraktım. Gerçekten düşman, bütün cephe üzerinde saldırıya geçmişti. Bizim birikle-rimiz çekiliyorlardı. Nurettin Paşa, cephedeki elverişsiz durumu anlayınca İsmet Paşaya görev kabul edebilmek için birtakım koşulların, hükûmetçe kararlaştırılması gereğinden söz etmiş; o koşullara göre, hükûmet memleketin yönetiminde ve önemli konularda temelli ve kesin karar almadan önce Nurettin Paşanın düşünce ve olurlu almak zorunda olacaktır. Çünkü, Büyük Millet Meclisi Hükûmetini oluşturanlar Tevfik Paşa ve benzerleri gibi olgun yaşta denenmiş kişiler olmayıp genç birtakım kimseler imiş, İsmet Paşa, yadırgadığı bu düşünce ve öneriyi, hemen şifre ile bana bildirdi. Ben de Nurettin Paşanın kendisine görev önerdiğim zaman söylemediği bu düşünceyi, durumun bunalımlaşması üzerine ortaya atmasını anlamlı buldum ve İsmet Paşaya verdiğim karşılıkta kendisine görev verilmemesini emrettim. Nurettin Paşanın, Yunan saldırısı başladıktan iki gün sonra bana gönderdiği bir yazıdakileri dikkate değer bulmuştum. İsterseniz, bu yazıyı olduğu gibi yüksek topluluğunuza okuyayım:

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Ankara İstasyonu, 24 Haziran 1920

Efendim Hazretleri;

Atanmış olduğum komutanlıktan ve valilikten alınmamı ve bunun bildiriliş şeklini beni aşağılayıcı saydım. Bir devlet adamı tarafından ileri sürülen yurt işleriyle ilgili bir düşünce ve görüşün tartışılmasına değil, dinlenmesine bile istek gösterilmemesini ve ilgili Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin oylarını alıncaya kadar bile beklemeye katlanılmayarak ya da belki buna gerek görülmiyerek iki veya üç kişi gibi az sayıda üyenin düşünce ve istekleriyle bu yolda işlem yapılmasında sakınca görülmemesini ve sonunda memleketin, eğer yanılmıyorsam, bu anlayışla yönetilmesini, millet ve vatan için tehlikeli durumlardan saydığını bilginize sunmaya izin vermenizi yüksek başkanlığınızdan rica ederim.

Bu koşullar içinde, görev üstlenmeyi sakıncalı ve işbirliği yapmayı yararsız gördüğüm için memleketim olan Bursada oturmak üzere ilk tren ile Ankaradan ayrılacağımı bilgi vermek ve vedalaşmak için bilginize sunarım Efendim Hazretleri.

Nurettin İbrahim

Efendiler, benim bu yazıya verdiğim karşılık da, olduğu gibi, şu idi:

Tuğgeneral Nurettin Paşaya 25 Haziran 1920

24 Haziran 1920 yüksek yazıları karşılığıdır:

Sözünü ettiğiniz komutanlık ve valilik görevi, daha Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıklarınca resmî olarak size verilmemiş ve bildirilmemişti. Bundan dolayı, ne atamanız ne işten alınmanız olmamıştır. Sadece, size görev verilmesi tasarlanmış ve bu konuda ne düşündüğünüz ve kabul edip etmiyeceğiniz sorulmuştu. Atanmanız daha karara bağlanmadan, Genelkurmay kanalıyla öğrenilen düşünce ve kanılarınızdaki kararsızlık üzerine, Bakanlar Kurulunca atanmanızdan vaz geçilmesi kararlaştırıldı. Böyle bir karar almak için sandığınız gibi Büyük Millet Meclisinin genel kuruluna durumu bildirmek, yasalarımız gereğinden değildir. Bursaya gidip orada oturmak konusuna gelince; içinde bulunduğunuz askerlik mesleği dolayısıyla bu konuda Yüksek Millî Savunma Bakanlığına usulünce başvurunuz zorunluğ bildirilir Efendim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Nurettin Paşa, Bursaya değil, fakat Taşköprüye gitmiş ve uzun müddet orada kalmıştır. Bundan sonra da kendisine, tekrar birkaç vaziyette temas edeceğiz. O vaziyetleri de sırasında lüzumu derecede izah edeceğim.

Efendiler, teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin, me-saili hariciye hakkında ilk verdiği karar, Moskovaya bir heyet izamı olmuştur. Heyet, Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin riyasetinde idi. İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey aza bulunuyordu. 11 Mayıs 1336 da Ankaradan hareket eden heyet-in esas vazifesi, Rusya ile irtibat tesis etmektir. Rusyanın, hükûmetimizle akte-deceği muahedenin bazı esasatı, 24 Ağustos 1336 da parafe edilmiş olmakla be-raber, vaziyetin icabı olarak itilâf mümkün olamayan bazı noktalardan dolayı teahhur etmiştir. Moskova Muahedesi namile yadolan vesikai düveliyenin imzası, ancak 16 Mart 1337 de mümkün olabilmıştır.

Muhterem Efendiler, memleket dahilinde yer yer zuhûr eden dahilî isyan-ları takip etmekte gecikmiyen ilk umumî Yunan taarruzu, nazarımızı tekrar garba tevcih ettirecektir.

Yunanlılar, 22 Haziran 1336 da Milen hattından umumî taarruza geçtiler. Kuvvetleri altı firkaya baliğ olmuş bulunuyordu. Üç fırka ile iki koldan Akhi-sar-Soma istikametinde; iki fırka ile Salihli istikametinde; bir fırka ile de Aydın cephesinden taarruz ettiler. Düşmanın şimal kolu, 30 Haziran 1336 da Balıke-sire girdi ve süvarileri 2 Temmuz 1336 da Kirmasti ve Karacabeyi işgal etti. Bu düşman karşısında bulunan Altmış Bir ve Elli Altıncı Firkalarımız, Uluabat köprüsünü tahrip ederek Bursa istikametine çekildi. Düşman, takibe devam ederek Bursayı da işgal etti ve ileri hatlarını Dimboz-Aksu hattına kadar sür-dü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz fazla sarsıldı. Eskişehir kadar çekildi. Bu harekât esnasında İngilizler, 25 Haziran 1336 Mudanyaya ve 2 Temmuz 1336 da da Bandırmaya birer müfreze çıkardılar.

Salihli istikametinde şarka ilerliyen iki Yunan fırkası da, 24 Haziranda Alaşehir girdi. Ve bilâhare ilerliyerek 29 Ağustosta Uşağı zaptetti ve Dumlupı-nar sırtları elimizde kalmak üzere bu muntakaya kadar ilerledi. Bu düşman karşısında bulunan Yirmi Üçüncü Fırka ve millî kuvvetlerimiz, çok zayıyata ve zâfa uğradı!... Aydından ilerliyen bir Yunan kolu da, Nazilliye kadar geldi.

Bu harekât esnasında, firkalarımızın kadro halinde ve mühimmatsız ol-dukları ve takviyelerine de henüz imkân olmadığı malûmunuzdur.

Efendiler, bizzat Eskişehir ve oradan ileri muntakalara gittim. Gerek ora-da ve gerek diğer menatıktaki bulunan kuvvetlerimizin tensik ve tanzimini emret-tim. Yeniden, düşman karşısında, muntazam kumandaya tâbi cepheler tesisini temin eyledim.

Efendiler, Yunan taarruzu ve millî cephelerin bozulması, Mecliste büyük buhranı ve şiddetli tarizat ve tenkidatı mucip oldu.

Büyük Millet Meclisinin 13 Temmuz 1336 günü, 41 inci içtimaında, taksi-rat ve idaresizliklerinden dolayı Bursa Kumandanı Bekir Sami ve Valisi Hâcım Muhittin Beylerin ve Alaşehir Kumandanı Aşir Beyin ne için bir divand tevdi edilmediklerinden dolayı Erkânharbiyei Umumiye Riyasetinden ve Dahiliye Vekâletinden istizah takrirleri okundu.

Bu takrir sahibi, Afyon Karahisar Meb'usu Mehmet Şükrü Beydi. Sinop Meb'usu Hakkı Hami Beyin de, serian tecziye hususundaki ısrarı "bravo" sesle-

Nurettin Paşa Bursaya değil, ama Taşköprüye gitmiş ve uzun süre orada kalmıştır. Bundan sonra da kendisine, yeniden birkaç durumda değineceğiz. O durumları da sırasında gereğince açıklayacağım.

Efendiler, kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin, dış işler hakkında ilk verdiği karar, Moskovaya bir hey'et göndermek olmuştur. Hey'et Dışişleri Bakanı Bekir Sami Beyin başkanlığında idi. Ekonomi Baka-nı Yusuf Kemal Bey üye bulunuyordu. 11 Mayıs 1920 de Ankaradan yola çı-kan hey'etin temel görevi, Rusya ile ilişki kurmaktır. Rusyanın, hükûmetimizle yapacağı antlaşmanın bazı ilkeleri, 24 Ağustos 1920 de parafe edilmiş ol-makla beraber, durum gereği anlaşmaya varılmayan bazı noktalardan dolayı gecikmiştir. Moskova Antlaşması diye bilinen resmî belge, ancak 16 Mart 1921 de imzalanabilmıştır.

Muhterem Efendiler, memleket içinde yer yer beliren iç ayaklanmaları izlemekte gecikmiyen ilk Yunan genel saldırısı, bakışlarımızı yeniden batıya çevirecektir.

Yunanlılar, 22 Haziran 1920 de Milen hattından genel saldırıya geçtiler. Kuvvetleri altı tümene yükselmiş bulunuyordu. Üç tümenle iki koldan Akhi-sar Soma doğrultusunda; iki tümen ile Salihli doğrultusunda; bir tümen ile de Aydın cephesinden saldırdılar. Düşmanın kuzey kolu, 30 Haziran 1920 de, Balıkesire girdi ve atlıları 2 Temmuz 1920 de Mustafa Kemal Paşa ve Karaca-beyi aldı. Bu düşman karşısında bulunan Altmışbir ve Ellialtıncı Tümenleri-miz, Uluabat köprüsünü yıkarak Bursa doğrultusunda çekildi. Düşman, bir-liliklerimizi izleyerek Bursayı da aldı ve ileri hatlarını Dimboz-Aksu hattına kadar sürdü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz çok sarsıldı. Eskişehir kadar çekildi. Bu olaylar sırasında İngilizler, 25 Haziran 1920 Mudanyaya ve 2 Tem-muz 1920 de de, Bandırmaya birer askerî birlik çıkardılar.

Salihli doğrultusunda doğuya ilerliyen iki Yunan tümeni de, 24 Haziranda Alaşehir girdi. Ve sonra da ilerliyerek 29 Ağustosta Uşağı ele geçirdi ve Dum-lupınar sırtları elimizde kalmak üzere bu bölgeye kadar ilerledi. Bu düşman karşısında bulunan Yirmiüçüncü Tümen ve ulusal güçlerimiz, çok kayıp verdi ve çok güç yitirdi. Aydından ilerliyen bir Yunan kolu da, Nazilliye kadar geldi.

Bu sırada, tümenlerimizin salt kadro halinde olduklarını ve savaş gereç-lerinden yoksun olduklarını ve daha güçlendirilememiş olduklarını bilirsiniz.

Efendiler, ben kendim Eskişehir ve oradan ileri bölgelere gittim. Gerek orada ve gerek öteki bölgelerde bulunan kuvvetlerimizin derlenip düzenlen-mesini emrettim. Yeniden, düşman karşısında, düzenli komutaya bağlı cephe-ler kurulmasını sağladım.

Efendiler, Yunan saldırısı ve ulusal cephelerin bozulması, Mecliste bü-yük bunalım ve sert sataşma ve eleştirilere yol açtı.

Büyük Millet Meclisinin 13 Temmuz 1920 günü, 41 inci toplantısında, ku-surları ve idaresizlikleri nedeniyle Bursa Komutanı Bekir Sami ve Valisi Ha-cım Muhittin Beyler ve Alaşehir Komutanı Aşir Bey ne için bir askerî mah-kemeye verilmediler diye Genelkurmay Başkanlığına ve İçişleri Bakanlığına soru önergeleri yöneltildi.

Bu önerge sahibi, Afyon Meb'usu Mehmet Şükrü Beydi. Sinop Meb'usu Hakkı Hami Beyin de, hızla cezalandırılmaları isteğinde direnmesi "bravo" ses-

rile karşılanıyordu. Sahibi takdir olan Mehmet Şükrü Beyin; "biz mes'ul edildiğini görmek istiyoruz" feryadı üzerine istizah kabul ediliyor. İstizah günü olarak tespit edilen 14 Ağustos 1336 da, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi cevap verdi. Fakat bir türlü kanaat ve sükûnet hâsıl olmuyordu. Karahisar Meb'usu Şükrü Bey "anket" istiyor. Diğer bir hatip, bazı zabitan ve kumandanların tecziyeleri tabii olduğundan bahsederek müteaddit misaller tatad ediyor, diğer bir hatip, asker ricat ederken bir kumandanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor, başka bir hatip de, Yunan ordusunun kısa bir zaman zarfında Akhisardan Marmara sahillerine varıncıya kadar, bütün şehirler ve köyleri yıldırım süratle istilâ eylediğinden bahsederek, Bursa felâketi dolayısıyla uğramış olduğumuz mühiş ziyan, cihan nazarında Anadolu'da müdafaa denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğuna umumî bir zehap uyandırmıştır diyor ve mutantan hezimetin mes'ullerinin tecziyesini talep ediyor.

Efendiler, uzun ve hararetle devam eden münakaşata, benim de karışmam icap etti. Vaki olan elim vaziyette, Meclisin teessür ve alâkasını takdir ettikten sonra, efkârı ve hissiyatı tatmin maksadile beyanat ve izahatta bulundum. Benim sözlerime karşı da vukubulan ufaktefek tarizlere cevap verdikten sonra, izahatı umumiye kâfi görüldü.

Efendiler, tafsilâtını zabıt ceridelerinde mütealea buyurduğunuz bu hararetle müzakereden evvel, 26 Temmuz 1336 günü de hafî bir celsede, buna mümasil bir müzakere cereyan etmişti. Orada da, uzun izahatta bulunmaya mecbur olmuşum. Çünkü, teessür ve tesellüm neticesi olarak yapılmakta olan tenkitlerde ve tekliflerde, bu mağlûbuyetin esbap ve avamili hakikiyesi, sanki unutulmuş gibi idi. Bütün felâketin müsebbibi olmak üzere, daha teşekkül ve deruhdei mes'uliyet edeli iki ay olmayan Heyeti Vekileyi mes'ul etmek istihdaf olunuyordu. Bir seneyi müteceviz bir zamandanberi, Yunan ordusunun İzmir muntakasında yerleşmiş ve mütemadiyen hazırlanmakta bulunmuş olduğu ve buna mukabil İstanbul hükûmetlerinin ordumuzu mütemadiyen meflûc edecek esbap ihzarile meşgul olduğu ve milletin kendiliğinden teşkil edebildiği millî kuvvetleri inhilâl ve imha ettirmeye sai olmaktan başka bir şey yapmadığı asla düşünülmüyordu. Eğer, bu bir sene zarfında Yunan kuvvetleri karşısında, az, çok bir vaziyet vücuda getirilmiş idi ise bunun da, beş on fedekârın kendiliğinden vukubulmuş olan azim ve gayretleri mahsulü olduğunu nazarı insafa almak istemiyorlardı. Harekâtı askeriye, vaziyeti hakikiyeye vâkıf olarak ve icabatı askeriye nazarı dikkatte tutularak mütealea ve tetkik eden yoktu. Söylenilen sözler, ya hissi hamiyet galeyanile veyahut zâfî kalp eseri olarak feryadü figan halinde dermeyer ediliyordu. Söz söyleyenler içinde, ender olmakla beraber, akidei millîye ve merbutîyeti vatanîyesi meşkûk olanlar dahi vardı.

Bu mevzuubahs ettiğimiz celsei hafiyede, uzun beyanatım meyanında bilhassa demiştim ki: "Felâket başa gelmeden evvel, onun esbabı mania ve müdafaa düşünülmeğe lâzımdır. Geldikten sonra teallümün faydası yoktur. Yunan taarruzu vaki olmadan evvel, vukuu, kuvvetli ihtimal dahilinde idi. Eğer, buna mâni esbap ve tedabir ittihaz edilememiş ise, bunun mes'uliyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve onun Hükûmetine ait olamaz. Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin mevkii mes'uliyete geldiğindenberi almaya başladığı tedbirler, bir sene evvelindenberi İstanbul hükûmetleri tarafından, bütün milletle beraber ve ciddiyetle alınmaya başlanmak lâzımdı. Bazı kuvvetlerin cepheden alınıp dahilî isyanların

lerle karşılanıyordu. Önerge sahibi olan Mehmet Şükrü Beyin; "Biz sorumlu tutulduğunu görmek istiyoruz" diye bağırması üzerine soru önergesi kabul ediliyor. Soru günü olarak saptanan 14 Ağustos 1920 de, Genelkurmay Başkanı yanıt verdi. Ama bir türlü inanılmıyor ve kaynaşma yatışmıyordu. Afyon meb'usu Şükrü Bey "anket" istiyor. Başka bir konuşmacı, bir kısım subay ve komutanların cezalandırılması doğal olduğundan söz ederek birçok örnekler sayıyor, başka bir konuşmacı, asker çekilirken bir komutanın otuzaltı deve yükü eşya götürmüş olduğunu söylüyor, başka bir konuşmacı da, Yunan ordusunun kısa bir sürede Akhisardan Marmara kıyılarına varıncaya kadar, bütün şehirleri ve köyleri yıldırım hızıyla ele geçirdiğinden söz ederek, Bursa bozgunu dolayısıyla uğramış olduğumuz korkunç zarar, bütün dünyada Anadolu'da savunma denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğu yolunda genel kanı uyandırmıştır diyor ve büyük bozgunun sorumlularının cezalandırılmasını istiyordu.

Efendiler, uzun süren ve ateşli tartışmalara, benim de karışmam gerekti. Ortaya çıkan bu acıklı duruma, Meclisin üzülmesinin ve bununla ilgilenmesinin yerinde olduğunu söyledikten sonra, düşünceleri hisleri yatıştırmak amacıyla konuştum ve açıklamalar yaptım. Benim sözlerime karşı yapılan bazı ufaktefek sataşmalara da karşılık verdikten sonra, genel açıklama yeter görüldü.

Efendiler, ayrıntılarını tutanak dergilerinde okuduğunuz bu ateşli görüşmeden önce, 26 Temmuz 1920 günü de gizli bir oturumda, buna benzer bir görüşme olmuştu. Orada da, uzun açıklamalar yapmak zorunda kalmıştım. Çünkü, üzüntü ve acı duyma sonucu olarak yapılmakta olan eleştiri ve önerilerde, bu yenilginin gerçek neden ve etmenleri, sanki unutulmuş gibi idi. Başa gelen bu acıklı durumdan, kurulup sorumluluk yükleneli daha iki ay geçmemiş olan Bakanlar Kurulunu suçlu tutmak amacı güdüliyordu. Bir seneden fazla bir süredir, Yunan ordusunun İzmir bölgesinde yerleşmiş ve durmadan hazırlanmakta bulunmuş olduğu ve buna karşı İstanbul hükûmetlerinin ordumuzu durmadan hareketsiz bırakacak etmenler hazırlamaya çalıştığı ve milletin kendiliğinden oluşturabildiği ulusal güçleri çökertip yok etmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadığı hiç düşünülmüyordu. Eğer, bu bir sene içinde Yunan kuvvetleri karşısında, az, çok bir varlık gösterilmiş idiyse bunun da, beş on özverilinin kendi kararlılık ve çabaları ürünü olduğunu insaf gözüyle görmek istemiyorlardı. Askerlikle ilgili işleri, gerçek durumu bilerek askerlik gereklerini dikkate alarak inceleyip düşünen yoktu. Söylenilen sözler, ya yurtseverlik coşkusıyla ya da yufka yüreklilikle inilti ve çılgık biçiminde oluyordu. Söz söyleyenler içinde, pek az olmakla birlikte, ulusal inançları ve yurda bağlılıkları su götürür olanlar bile vardı.

Söz konusu ettiğimiz bu gizli oturumda, uzun sözlerim arasında özellikle demiştim ki: "Felâket başa gelmeden önce, onu önleme ve ona karşı savunma yolları düşünülmeğe gerekir. Geldikten sonra yanıp yakınmanın yararı yoktur. Yunan saldırısı başlamadan önce, saldırının olacağı, çok olası idi. Eğer, bunu önleyici önlemler alınmamış ise, bunun sorumluluğu, Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve onun Hükûmetinde olamaz. Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sorumlu duruma geldiğindenberi almaya başladığı önlemler, bir sene evvelindenberi İstanbul hükûmetleri tarafından, bütün milletle birlikte ve ciddi olarak alınmaya başlanmak gerekirdi. Bazı kuvvetlerin cepheden alınıp iç ayaklanmalarla

bastırılmasına memur edilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmasının-
daki faydadan daha mühim ve zarurî idi ve el'an da öyledir. Gerçi Bursada ter-
ki zarurî olan bir fırka, Adapazarı isyan muntikasına sevkolan iki fırka,
Hendekte inhilâl eden bir fırka, yani dört fırka; Zile, Yenihan muntakasında us-
satla uğraşan bir fırka ve bütün bu nizamiye kuvvetlerine muavenet eden millî
müfrezeler, cephe bulundurulabilseydiler, ihtimal düşman taarruzu bu dere-
ce terakki edemezdi. Fakat, memleketin sükûneti, milletin emeli halâsı nokta-
sında, vahdet ve tesanüdü temin olunmadıkça, haricî bir düşmanın payı istilâ-
sını durdurmaya çalışmak ne kabildir ve ne de bundan esaslı bir fayda ve neti-
ce memuldür. Ancak, memleket ve milletçe, dediğim vaziyet muhafaza edilirse,
düşmanın herhangi bir zamandaki muvaffakiyeti ve bunun neticesi olarak faz-
la arazi işgali, muvakkat olmak mahiyetinden kurtulamaz. Vahdette ve emelde
azim ve ısrar eden millet, mağrur ve mütecaviz her düşmanı, evvel ve âhir gu-
rur ve tecavüzünde nadim kılabilir. Onun için, dahilî isyanları bastırmak, Yu-
nan taarruzunu tevkif etmekten elbette daha mühimdir. Zaten, cepheden dahi-
lî isyanlara karşı kuvvet tefrik edilmemiş olsaydı dahi, neticenin başka türlü
olabileceğini farzetmek müşküldür. Meselâ; düşman, şimal cephesine üç fırka
ile tecavüz etti. Bizim orada, cephe ile mütenasip kuvvetimiz yoktu. Filân nok-
tada, filân derede, filân köydeki kuvvetimiz veya oradaki zabıt veya kumanda-
nımız, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi
tarzında feryat etmekte mana yoktur. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe
yoktur. Bahusus, mevzuubahs olan cephe, tahsis olunan kuvvetle tamamen
mütenasip dar bir cephe olmayıp ta böyle yüzlerce kilometre imtidadında bu-
lunursa, bu cephenin şurasında ve burasında bulunan zayıf bir kuvvetin, ilâni-
haye müdafaasını kabul etmek bütün tasavvurat ve muhakematı hataya sevk-
der. Cephe derelenebilir, buna karşı tedbir, delinen kısmı derhal kapamaktan
ibarettir. Bu ise, cephe üzerindeki kuvvetlerden maada, geride ihtiyatta, kuvvet-
li kademeler bulundurmakla mümkündür. Halbuki, Yunan ordusu karşısında-
ki millî cephemiz bu vaziyet ve bu kuvvette mi idi? Bütün Garbî Anadolu vilâ-
yetlerimiz, Ankara ve havalisi dahil olduğu halde, daha doğrusu bütün memle-
kette, kuvvet denilecek bir cüzûtam bırakılmış mı idi?

Muharebe hatlarına mücavir köyler ahalisinin yapabileceği müdafaadan,
hayalî neticelere intizar etmek makul olamaz. Memleketin bütün kuvvet mena-
biinden istifade şerait ve salâhiyetine malik olduktan sonra dahi, ciddi teşkilâtı
askeriye yapabilmek için ve bunda imkânı muvaffakiyet temin edebilmek için,
zaman, şarttır. Bursada Bekir Sami Beyin emrine tevdi edilen kuvvetin esası, İz-
mirde tüfek attırılmaksızın Yunanlılara teslim edilen ve Yunan gemileriyle Mu-
danyaya çıkarılan iki alay kadrosu değil miydi? Bu kuvvetin tebdili maneviyeti
için İstanbul hükûmetleri herhangi bir tedbir almışlar mıydı? İstanbul hükûmet-
leri değil miydi ki, Balıkesirde, müdafaaya çalışan kuvvetlerimizin Yunan taar-
ruzundan evvel, Anzavuru arkalarına saldırdı. Yine İstanbul hükûmeti ve halife
ve padişah değil miydi ki; Yunan cephesinde kullanılacak nisbeten kuvvetli bir
fırkayı, Yirmi Dördüncü Fırkayı Hendek-Düzce yolunda hilâfet ordusu ve ussat
grupları tarafından ızlâl ederek dağıtmış ve kumandanlarını şehit ettirmişti.

Mukadderatı memleket mes'uliyetini yeni deruhde etmiş olan Heyeti Vekile, bu
tarihteki şeraite göre seferberlik yapabilmeyi acaba düşünebilir miydi? Memle-
ketin adeta baştanbaşa halifenin fetvası hükmünü infaza sevk ve icbar olundu-

rın bastırılmasıyla görevlendirilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundu-
rulmasındaki yarardan daha önemli ve zorunlu idi ve şimdi de öyledir. Gerçi
Bursada bulundurulması zorunlu olan bir tümen, Adapazarı ayaklanma böl-
gesine gönderilen iki tümen, Hendekte dağılan bir tümen, yani dört tümen;
Zile, Yenihan bölgesinde ayaklananlarla uğraşan bir tümen ve bütün bu ordu
kuvvetlerine yardım eden milis birlikler, cephe bulundurulabilseydiler, bel-
ki düşman saldırısı bu denli ilerliyemezdi. Ama memleketin dinginliği, mille-
tin kurtuluş emeli konusunda, birlik ve dayanışma sağlanmadıkça, bir dış düş-
manın ilerlemesini durdurmaya çalışılamıyacağı gibi bundan köklü bir yarar
ve sonuç beklenemez. Ancak memleket ve milletçe, dediğim durum korunur-
sa, düşmanın herhangi bir zamandaki başarısı ve bunun sonucu olarak çok
toprak ele geçirmesi, geçici olmaktan kurtulamaz. Birlik ve emelde kararlı
davranan ve direnen millet, kibirli ve saldırgan her düşmanı, eninde sonunda
kibir ve saldırısında pişman edebilir. Onun için, iç ayaklanmaları bastırmak,
Yunan saldırısını durdurmaktan elbette daha önemlidir. Aslında, cepheden iç
ayaklanmalara karşı kuvvet ayrılmamış olsaydı bile, sonunun başka türlü ola-
bileceğini düşünebilmek zordur. Örneğin; düşman, kuzey cephesine üç tü-
menle saldırdı. Bizim orada, cephe ile orantılı kuvvetimiz yoktu. Filân nokta-
da, filân derede, filân köydeki kuvvetimiz veya oradaki subay veya komutanı-
mız, düşmanın geçmesine engel olsaydı, bu felâket başımıza gelmezdi yollu
çığlık koparmak anlamsızdır. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe yoktur.
Özellikle, söz konusu olan dar bir cephe olmayıp da böyle yüzlerce kilometre
uzunluğunda olursa, bu cephenin şurasında ve burasında bulunan güçsüz bir
kuvvetin sonsuzadek savunmasını beklemek bütün tasarım ve yargıları yanıl-
gıya götürür. Cephe derelenebilir, buna karşı önlem, delinen kısmı hemen ka-
pamaktan ibarettir. Bu ise, cephe üzerindeki kuvvetlerden başka, geride, ye-
dekte, kuvvetli aşamalar bulundurmakla olabilir. Oysa, Yunan ordusu karşı-
sındaki ulusal cephemiz bu durum ve bu güçte miydi? Bütün Batı Anadolu il-
lerimiz, Ankara ve dolayları ile birlikte, daha doğrusu bütün memlekette,
kuvvet denilecek bir askerî birlik bırakılmış mıydı?

Savaş hatlarına yakın köyler halkının yapabileceği savunmadan, düşsel
sonuçlar beklemek akıllı bir iş olmaz. Memleketin bütün kuvvet kaynakların-
dan yararlanma olanak ve yetkisine sahip olduktan sonra bile, sağlam bir as-
kerî örgüt kurabilmek ve bunda başarı olasılığı sağlayabilmek, zaman ister.
Bursada Bekir Sami Beyin emrine verilen kuvvetin çekirdeği, İzmirde tüfek
attırılmaksızın Yunanlılara tutsak olarak verilen ve Yunan gemileriyle Mudan-
yaya çıkarılan iki alay kadrosu değil miydi? Bu kuvvetin moralini düzeltmek
için İstanbul hükûmetleri herhangi bir önlem almışlar mıydı? İstanbul hükû-
metleri değil miydi ki; Balıkesirde, savunmaya çalışan kuvvetlerimizin Yunan
saldırısından önce, Anzavur arkalarına saldırdı. Yine İstanbul hükûmeti ve
halife ve padişah değil miydi ki, Yunan cephesinde kullanılacak oldukça kuv-
vetli bir tümeni, Yirmi Dördüncü Tümeni Hendek Düzce yolunda halife or-
dusu ve ayaklananlar grupları tarafından horlatarak dağıttırmış ve komutan-
larını şehit ettirmişti.

Memleket kaderinin sorumluluğunu yeni üstlenmiş olan Bakanlar Kurulu,
bu tarihteki duruma göre seferberlik yapabilmeyi acaba düşünebilir miydi?
Memleketin hemen hemen baştan başa halifenin fetvasının uygulamaya sürüklen-

*Sağlam ör-
güt kura-
bilmek ve
bunda ba-
şarılı ola-
bilmek za-
man ister*

ğu bir sırada, milleti askere davet etmek caiz ve mümkün görülebilir midir? Bundan başka, bütün milleti silâh altına davet etmeden evvel, silâh miktarını ve mevcut silâhı, hali faaliyette tutabilmek için cephane ve para miktarları, mem-baları düşünölmek zarurî değil midir? Vaziyeti muhakeme ederken ve tedbir düşünöürken, acı olsa da harikati görmekten bir an fariğ olmamak lâzımdır. Kendimizi ve biribirimizi aldatmak için lüzum ve mecburiyet yoktur. Biz, vaziyetin ve cephelerin ihtiyacatından gafil değiliz. Her taraftan, namuma namü-tenahi telgraflar gelmektedir: "Kuvayi muntazamai muazzama sevkediniz"; "şu kadar cephane gönderiniz", "bunlar gelmezse burada mağlup oluruz" de-nilmekte ve tehlike ve ateş içinde bulunmaktan mütehasıl heyecan sevkiyle acı lisanla izahı hal edilmektedir. Bizim vazifemiz ve vaziyetimiz, onların teessür ve heyecanına iştirak ederek umumun kuvvet maneviyesini kırmak değildir, bi-lâkis onlara metanet ve sebat ve ümit verecek tarzda hareket etmektir.

Bundan sonra, elbette, vaziyetler değişecek ve bütün memleket ve millete cidden ümit ve emniyet bahşedecek tedbirler tatbik olunacaktır. Artık, buna mâni kalmamıştır. Heyeti İcraiye, bir kısım tevelliülöleri silâh altına da celbe-debilecektir."

*
* *

Yeşilordu

Muhterem Efendiler,

Bazı müphem mesailin kolaylıkla izahına medar olacağını zannettiğim için heyeti aliyenize, bir "Yeşilordu" dan bahsedeyeğim:

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin teessüsünden sonra Ankarada, "Yeşilordu" namı altında, bir cemiyet teşekkül etti. Bu cemiyetin, ilk müessisleri, pek yakın ve malûm arkadaşlardı. Maksadı teşkili izah için, dahilî isyanları ve bu isyanlara karşı gönderilen nizamiye kuvvetlerinin ve millî müf-rezelerin gösterdikleri bazı vaziyet ve manzaraları tahattur etmek icap eder. Us-sat, nizamiye efradına, halifenin fetvasından, padişahın askerliği affettiğinden, Ankaradaki hükümetin gayrumeşruiyetinden bahsederek onları sühuletle iğfal ettikleri mükerrenen göröldü. Filhakika, birçok yerlerde, bazı nizamiye efradı, ussatla musademe etmeksizin, bilâkis silâhlarını bırakarak köylerine, memleket-lerine savuşuyorlardı. Millî müfrezelerin inkılâp maksadını daha sühuletle anla-dıkları ve ussatın iğfalâtına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bu sebeple Osmanlı or-dusunun bekayasını denilebilecek olan ve o tarihlerdeki yorgun ve bezgin ve yeni inkılâp mefkûresine göre yetiştirilmemiş kutaat ile inkılâbı başarmak hususun-daki müşkülât, mahsus bir derecede idi. Orduyu, yeni zihniyete göre şuurlu bir hale getirmek, o günlerin şeraiti içinde pek müşkül olacağı zehabı vardı. Bina-naleyh evsafı matlubeyi haiz, şuurlu kimselerden güzide ve inkılâp için şayanı istinat teşkilât yapmak fikri, bazı zevatta hâkim olmaya başladı. Yekdiğerini vel-yeden ve kanlı ve mühlik vaziyetler arzeden dahilî ihtilâlat karşısında, bu arzettiğim fikir ve temayül kuvvetlendi. Nihayet, bazı zevat, böyle bir teşkil vücuda getirmek üzere filen teşebbüs aldılar. Ben, bir taraftan ordumuzu ihya ve takvi-ye esbabına tevessül ederken, teşekkül etmiş bulunan millî müfrezelerden de, her türlü mahzurlarına rağmen, her yerde bizzarur azamî istifadeye çalışmakta idim. Fakat ciddî inzibat ve bilâkaydüşart ve bilâtereddüt itaat talep eden cid-dî vezaifi askeriyyenin, ancak muntazam ordu ile kabili ifa olduğu hakikatini

nip zorlandığı bir sırada, milleti askere almak uygun görülebilir ve olabilir miydi? Bundan başka, bütün milleti silâh altına çağırmadan önce, silâh sayı-sını ve eldeki silâhı, çalışır durumda tutabilmek için cephane ve para tutarları, kaynakları düşünölmek zorunlu değil miydi? Durumu incelerken ve önlem düşünöürken, acı olsa da gerçeği görmekten hiç vaz geçmemek gerekir. Kendi-mizi ve biribirimizi aldatmak için gerek ve zorunluk yoktur. Biz, durum ve cephelerin gereksinimlerini bilmez değiliz. Her taraftan, bana sonsuz telgraf-lar gelmektedir: "Çok büyük düzenli kuvvetler gönderiniz"; "şu kadar cepha-ne gönderiniz" "bunlar gelmezse burada yenik düşeriz" denilmekte ve tehli-ke ve ateş içinde bulunmaktan oluşun duyarlılıkla acı dille durum anlatılmak-tadır. Bizim görev ve durumumuz, onların üzüntü ve duygularına katılarak herkesin moralini bozmak değildir, tam tersine onlara dayanma gücü ve umut verecek yolda davranmaktır.

Bundan sonra, elbette durumlar değişecek bütün memleket ve millete ger-çekten umut ve güven verecek önlemler uygulanacaktır. Artık, buna engel kal-mamıştır. Bakanlar Kurulu, bir kısım doğumluları daha askere alabilecektir.

*
* *

Muhterem Efendiler,

Bazı belirsiz sorunların kolaylıkla anlatılmasına yarayacağını sandığım için yüksek topluluğunuza, bir "Yeşilordu" dan söz edeyeğim:

Yeşilordu

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin kuruluşundan sonra Ankarada "Yeşilordu" adı altında, bir dernek kuruldu. Bu derneğin, ilk kuru-cuları, pek yakın ve bilinen arkadaşlardı. Kuruluş amacını açıklamak için, ayaklanmaları ve bu ayaklanmalara karşı gönderilen ordu kuvvetlerinin ve millî milis birliklerinin gösterdikleri bazı durum ve görünömleri anımsamak gerekir. Ayaklananların, ordu erlerine, halifenin fetvasından, padişahın as-kerliği kaldırdığından, Ankaradaki hükümetin meşru olmadığından söze-de-rek onları kolayca aldattıkları çok göröldü. Gerçekten, birçok yerlerde, bir ta-kım ordu erleri, asilerle çatışmaksızın tersine silâhlarını bırakarak köylerine, memleketlerine savuşuyorlardı. Milis birliklerinin devrim amacını daha kolay anladıkları ve asilerin aldatmalarına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bu nedenle Osmanlı ordusunun kalıntısı denilebilecek olan o tarihlerdeki yorgun ve bez-gin ve yeni devrim ölküsüne göre yetiştirilmemiş birlikler ile devrimi başa-rmaktaki zorluk, hissedilir kertede idi. Orduyu, yeni anlayışa göre, bilinçli bir duruma getirmenin, o günlerin koşulları içinde pek zor olacağı sanılıyordu. Onun için gerekli nitelikte, bilinçli insanlardan seçkin ve devrime dayanak olabilecek örgütler kurmak düşünöesi, bazı kişilerin kafasında yer etmeye başladı. Birbirini izleyen, kanlı ve öldürücü durumlar gösteren iç kargaşalar karşısında, bildirdiğim bu düşünce ve eylem kuvvetlendi. Sonunda, bazıları, böyle bir örgüt kurmak için işe giriştiler. Ben, bir yandan ordumuzu canlan-dırıp güçlendirmeye çalışırken, öbür yandan kurulmuş bulunan milis birlikle-rinden de, her türlü sakıncalarına karşın, her yerde ister istemez olabildiğince yararlanmaya çalışmakta idim. Ama sağlam bir düzen bağı isteyen ve emirle-re koşulsuz ve duraksamasız uyulmasını gerektiren önemli askerlik görevleri-nin, ancak düzenli ordu ile mümkün olduğu gerçeğini unutmaya elbette yer

unutmaya elbette mahal yoktu. Millî müfrezelerden istifade, zaman kazanmak maksadına müstenit olabilirdi. Şüphesiz istihdamları zarurî olan millî müfrezelerin, güzide ve şuurulu kimselerden terkip edilebilmesi şayanı arzu idi.

Yeşilordu teşkilâtının ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahza bana yardım maksadile ve beni ayrıca yormamak fikrile, kendileri teşebbüs alarak, faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana, yalnız, nâfi bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben, cidden çok meşgul olduğum için, arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alâkadar olamadım. Yeşilordu teşkilâtı, nevama hafî bir teşkilât mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessü etmiş. Kâtibi Umumisi Hakkı Behiç Bey ve Ankaradaki heyeti idaresi, ciddi ve esaslı faaliyet sarfetmişler. Matbu nizamnameleri ve muvazzaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşilordu teşkilâtile iştigal edenler, işin benim malûmat ve muvafakatim ve arzum dahilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim namıma teşkilâtı tevsi ve takviyeye çalışanlar çoğalmış. Tatbik edilmekte olan teşkilât, sadece millî müfrezeler vücuda getirmek gibi mahdud bir sahadan çıkmış, çok umumî bir gayeye tevecüh eylemiş.

Teşkilâtın müessisleri meyanına, meb'us bulunan Çerkez Reşit Bey ve Ankara üzerinden Yozgada gidip gelirken olacak, Çerkez Etem ve biraderi Teyfik Beyler dahil olmuşlar. Bundan başka Etem ve Teyfik Bey müfrezelerinin tekmil efradı, Yeşilordunun adeta esasını teşkil eylemişler.

Efendiler, bu mukaddmeden sonra, Çerkez Etem Bey ve kardeşlerinin, ilk defa şayanı dikkat görülmeye başlanan bazı tavrı ve muameleleri hakkında heyeti aliyenizi tenvir etmek isterim.

Çerkez Etem Bey, millî bir müfreze ile evvelâ Anzavur takibinde ve badehu Düzce isyanında, muvaffakiyetli bazı hizmetler ifa etmiş olduğu cihetle Yozgada gitmek üzere Ankaraya celbolunduğu zaman, hemen herkes tarafından iltifat ve takdirat gördü. Kendisini mübalağalı bir tarzda methü sitayiş edenler de şüphesiz bulunmuştur. Etem Bey ve kardeşlerinin, bilâhare gösterdikleri vaziyetten, gördükleri muameleleri takdirdikâraneden mağrur oldukları ve hatta bazı hayalâta kapıldıkları anlaşılıyor. Etem Bey ve kardeşlerinden Teyfik Bey, Yozgat isyanını teskinle Yozgatta meşgul olduğu sırada, kendine yakın, uzak ne kadar askerî ve millî kumandanlarımız varsa bunların rütbe ve mevkilerine ehemmiyet vermeksizin hepsine birer birer muhakkirane ve mütecavizane muamelede bulunmakta hiçbir beis görmemeye başladı. Ekserisi Etem Beyin şahsını, mahiyet ve kıymetini tanımayan kumandanlar, memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Etem Beyin mübalağalı bir tarzda işittikleri hizmetini düşünerek mümkün olduğu kadar kendisile fazla muarazada bulunmaktan tevakkî etmişlerdi. Bundan cür'et alan Etem ve kardeşi Teyfik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir zabıt ve kumandan bulunmadığına ve kendileri herkesin fevkinde birer kahraman bulunduklarına zahip olmuşlar ve bu zehaplarını açıktan açığa, biperva herkese söylemekten içtinap etmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar ve emirlerinin ademi icrası halinde idam edileceği tehdidini de ilâve ediyorlardı. Etem Bey Ankara ve Ankaradaki hükûmet üzerinde dahi ikai nüfuz tecrübesinde bulunmuştu. Gûya Yozgat isyanı, Yozgadin tâbi bulunduğu Ankara valisinin suûdaresinden neş'et etmiş, binaenaleyh diğer isyan müsebbipleri hakkında tatbik ettiği cezayı, ki o ceza şaiben idam idi, Ankara Valisi hakkında dn bizzat mahalli vak'ada tatbik etmeye karar vermişti. Yozeada izamını talep

yoktu. Milis birliklerinden yararlanmak, zaman kazanmak amacına dayalı olabilirdi. Kuşkusuz kullanılmaları zorunlu olan milis birliklerinin, seçkin ve bilinçli kimselerden kurulabilmesi istenen bir şeydi.

Yeşilordu örgütünün ilk girişimcileri arasında bulunan yakın arkadaşlar, salt bana yardım amacıyla ve beni ayrıca yormamak düşüncesiyle, kendileri inisiyatif olarak, çalışmayı uygun görmüşler. Bana, sadece, yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek, bu girişimlerinden kısaca söz etmişlerdi. Ben, gerçekten çok işim olduğu için, arkadaşların bu girişimiyle uzunca bir süre ilgilenmedim. Yeşilordu Örgütü, bir türden gizli bir örgüt niteliğinde kurulmuş ve oldukça genişlemiş. Genel Sekreteri Hakkı Behiç Bey ve Ankaradaki yönetim kurulu, önemli ve köklü çalışmalar yapmışlar. Basılı tüzükleri ve görevli adamları her tarafa gönderilmiş. Yalnız bir noktayı da belirtmeliyim ki, Yeşilordu örgütüyle uğraşanlar, işin benim bilgim ve olurum ve isteğimle olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim adıma örgütü genişletip güçlendirmeye çalışanlar çoğalmış. Kurulmakta olan örgüt sadece ulusal milisler meydana getirmek gibi sınırlı bir alandan çıkmış, çok genel bir amaca yönelmiş.

Örgütün kurucuları arasına, meb'us bulunan Çerkez Reşit Bey ve Ankara üzerinden Yozgada gidip gelirken olacak, Çerkez Etem ve kardeşi Teyfik Beyler girmişler. Bundan başka Etem ve Teyfik Bey birliklerinin bütün erleri, Yeşilordunun sanki temeli olmuşlar.

Efendiler, bu girişten sonra, Çerkez Etem Bey ve kardeşlerinin, ilk kez dikkate değer görülmeye başlayan birtakım tutum ve davranışları hakkında yüksek topluluğunuzu aydınlatmak isterim.

Çerkez Etem Bey, bir milis birliğiyle önce Anzavuru kovalamada ve sonra da Düzce ayaklanmasında, başarılı bazı hizmetler yapmış olduğundan Yozgada gitmek üzere Ankaraya getirildiği zaman, hemen herkes tarafından beğenildi ve övüldü. Kendisini abartmalı bir şekilde göklere çıkaranlar da kuşku yok bulunmuştur. Etem Bey ve kardeşlerinin, sonraki davranışlarından, kendilerine yapılan övmelerden kibirlendikleri ve dahası bazı hayallere kapıldıkları anlaşılıyor. Etem Bey ve kardeşlerinden Teyfik Bey, Yozgat ayaklanmasını yatıştırmakla Yozgatta uğraştığı sırada, kendine yakın, uzak ne kadar ordu birlikleri ve milis komutanlarımız varsa bunların rütbe ve görevlerine bakmaksızın hepsine birer birer aşağılayıcı ve saldırgan tutum almakta hiç sakınca görmemeye başladı. Çoğu Etem Beyin kişiliğini, niteliğini ve değerini tanımayan komutanlar, memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Etem Beyin abartmalı olarak işittikleri hizmetini düşünerek elden geldiğince kendisile çekişmekten çekinmişlerdi. Bundan şımaran Etem ve kardeşi Teyfik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutan bulunmadığını ve kendilerini herkesin üstünde birer kahraman olduklarını sanmışlar ve bu sanılarını açıktan açığa, korkusuzca herkese söylemekten çekinmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar ve emirleri yapılmazsa asılacakları yollu gözdağı da ekliyorlardı. Etem Bey Ankara ve Ankaradaki hükûmet üzerinde de etki yapmayı denemiştir. Sözde Yozgat ayaklanması, Yozgadin bağlı bulunduğu Ankara valisinin kötü yönetiminden çıkmış, bundan dolayı öbür ayaklandırımcılar hakkında uyguladığı cezayı, ki o ceza asarak öldürmekti, Ankara Valisi hakkında da olay yerinde kendisi uygulamaya karar vermişti. Yozgada gönderilmesini istediği An-

Çerkez Etem Bey ve kardeşlerinin ilk kez dikkate değer görülmeye başlayan bir takım tutum ve davranışları

Çerkez Etem Bey ve kardeşlerinin ilk defa şayanı dikkat görülmeye başlanan bazı tavrı ve muameleleri

ettiği Ankara Valisi, teşebbüsâtı millîyede fevkalâde hizmet ve fedekârlık göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey idi. Yahya Galip Beyin, bilhassa bizce, hizmeti takdir olunmuş ve vücudu pek lüzumlu ve nâfi bir zat olduğu malûm idi. İşte böyle bir zatı, kendi eline, idam sehпасına vermeye bizi mecbur etmekle en büyük nüfuz ve tesiri ihraz edebileceğini düşünmüştü. Bit-tabi Yahya Galip Beyi veremezdik ve vermedik. Etem ve kardeşleri bu mesele üzerinde fazla ısrar gösteremediler. Fakat, Yozgatta, bilhassa meb'uslara; "Ankaraya avdetimde Büyük Millet Meclisi reisini meclis önünde asacağım." yollu tefevvühatı mesmu olmuştur. "Yozgat Meb'usu Süleyman Sırrı Bey de bu tefevvühatı işitenlerdendir." Biz, bütün malûmat ve istihbaratımıza rağmen, bu "kardeşleri" daima şayanı istifade bir halde bulundurmak cihetini tercih ettik. Bu sebeple, kendilerini idare ettik, Yozgattan sonra Ankara üzerinden Kütahya havalisine gönderdik. Bu meseleye tekrar avdet etmek üzere asıl mevzu-ubahsimiz olan Yeşilorduya nakli kelâm edeceğim.

Arzetmiştim ki, heryerde, Yeşilordu teşkilâtını, benim namuma yapıyorlardı. Şahsan tanıdığım zevattan biri, Erzurumlu Nâzım Nazmi Beyin, memur bulunduğu Malatyadan gönderdiği bir mektupta; Yeşilordu teşkilâtının mucibi memnuniyetim olabilecek tarzda tevsiya çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberden müteyakkız olarak, bu hafta cemiyet hakkında tetkikatta bulundum. Bu cemiyetin, muzır bir şekil ve mahiyet aldığına kani oldum. Derakap lağvı cihetini düşündüm. Tanıdığım arkadaşları tenvir ettim. Noktai nazarımı söyledim, icabını yaptılar. Fakat, Kâtibi Umumî olan Hakkı Behiç Bey, cemiyetin lağvı hakkındaki teklifimin gayrikabili is'af ve tatbik olduğunu söyledi. Ben, lağvettiririm, dedim. Bunun da gayrikabil olduğunu ve çünkü vaziyetin tahminden daha büyük ve daha kavi olduğunu ve bu cemiyeti tesis edenlerin nihayete kadar, maksatlarından ayrılmayacaklarına dair yekdiğerlerine söz vermiş olduklarını, bir vaz'ı mahsus ile ifade etti. Vakayi gösterdi ki, biz bu hafta cemiyetin men'i faaliyetine çalıştığımız halde tamamen muvaffak olamadık. Cemiyet rüesasının bir kısmı ki, Reşit, Etem, Teyfik biraderler başta bulunuyorlardı; faaliyetlerine, ve bu defa bittabi, tamamen menfi ve aleyhtarane bir tarzda, devam eylemişlerdir. Eskişehirde çıkarttıkları "Yeni Dünya" gazetesi ile de, fikir ve maksatlarını mütecevizane bir surette neşrettiriyorlardı.

Muhterem Efendiler, takibini düşündüğüm sıraya göre, heyeti aliyenizi biraz şark cephemizle meşgul edeceğim. Fakat, temas edeceğim vaziyete takadüm eden bir safha vardır ki, evvelâ onu izah etmek lâzımgelir.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Reisisani olan Erzurum Meb'usu Celâlettin Arif Bey 15 Ağustos 1336 tarihli bir takrirle Meclisten iki ay müddetle mezuniyet aldı. Dermeyan ettiği mazeret, taabı dimağî neticesi duçar olduğu daimî başağrısı idi. Aynı zamanda, çoktanberi görmediği dairei intihabiyesini de tef-tiş eylemek arzu ediyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum Meb'uslarından Hüseyin Avni Beyin, kendisine refakat ettirilmesini, hususî olarak benden rica etti. Hüseyin Avni Beyin, Meclisten mezuniyet talep edebilmesi için sarıh bir mazareti yoktu. Kendisini, ben, hususî bir vazifeyi haiz olarak gönderecektim. Bu hususu, 18 Ağustos 1336 da Meclisten rica ettim. Tasvip olundu.

kara Valisi, ulusal girişimlerde olağanüstü yararlılık ve özveri göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey idi. Yahya Galip Beyin, özellikle bizce, yaptıkları beğenilmiş ve varlığı çok gerekli ve yararlı bir kişi olduğu bilin-mekte idi. İşte böyle birini, kendi eline, idam sehпасına vermeye bizi zorla-makla en büyük erk ve etkiyi kazanabileceğini düşünmüştü. Elbette Yahya Galip Beyi veremezdik ve vermedik. Etem ve kardeşleri bu konu üzerinde fazla direnmediler. Ama, Yozgatta, özellikle meb'uslara; "Ankaraya döndüğümde Büyük Millet Meclisi Başkanını Meclis önünde asacağım." yollu münasebetsiz sözleri duyulmuştur. "Yozgat Meb'usu Süleyman Sırrı Bey de bu münasebetsiz lâfları işitenlerdendir." Biz, bütün duyup bildiklerimize karşın, bu "kardeşleri" hep yararlanılabilir bir durumda bulundurmak yolunu yeğle-dik. Bu nedenle, kendilerini idare ettik. Yozgattan sonra Ankara üzerinden Kütahya dolaylarına gönderdik. Bu konuya yeniden dönmek üzere sözü asıl konumuz olan Yeşilorduya getireceğim.

Bilginize sunmuştum ki, heryerde, Yeşilordu örgütlerini, benim adıma kuruyorlardı. Kendisini tanıdığım kişilerden biri, Erzurumlu Nâzım Nazmi Beyin görevli bulunduğu Malatyadan gönderdiği bir mektupta; Yeşilordu örgütünün beni sevindirecek şekilde genişletilmesine çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haber beni uyandırdı, bu gizli dernek hakkında incelemeler yaptım. Bu derneğin, zararlı bir biçim ve nitelik aldığı kanısına vardım. Hemen kapatıl-masını düşündüm. Tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim, gereğini yaptılar. Ama, Genel Sekreter olan Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılması hakkındaki önerimin yerine getirilemez ve uygulanamaz olduğunu söyledi. Ben, kapattırırım, dedim. Bunun da yapılamıyacağını ve çünkü der-neğin durumunun sanıldığından daha büyük ve daha kuvvetli olduğunu ve bu derneği kuranların sonuna kadar, amaçlarından ayrılmayacakları hakkında birbirlerine söz vermiş olduklarını, özel bir durum takınarak söyledi. Olaylar gösterdi ki, biz bu gizli derneğin kapatılmasına çalıştıksa da tastamam başara-madık. Dernek ileri gelenlerinin bir kısmı ki, Reşit, Etem, Teyfik kardeşler başta bulunuyorlardı; çalışmalarını, ve bu kez elbette, tamamiyle olumsuz ve bize karşı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Eskişehirde çıkarttıkları "Yeni Dünya" gazetesi ile de, düşünce ve amaçlarını saldırgan bir dille yayımlatıyorlardı.

Muhterem Efendiler, izlemeyi düşündüğüm sıraya göre, yüksek toplulu-ğunuzu biraz doğu cephemizle meşgul edeceğim. Ama, değineceğim durum-dan evvel gelen bir evre vardır ki, önce onu açıklamak gerekiyor.

Birinci Büyük Millet Meclisinde İkinci Başkan olan Erzurum Meb'usu Celâlettin Arif Bey 15 Ağustos 1920 tarihli bir dilekçeyle, Meclisten iki ay sü-reyle izin aldı. İleri sürdüğü özür, kafa yorgunluğu nedeniyle tutulduğu süre-kli başağrısı idi. Aynı zamanda çoktanberi görmediği seçim bölgesinde de ince-lemeler yapmak istiyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum Meb'uslarından Hüseyin Avni Beyin, ken-disiyle birlikte bulundurulmasını, özel olarak benden istedi. Hüseyin Avni Beyin, Meclisten izin isteyebilmesi için belirli bir özü yoktu. Kendisini, ben, özel bir görevle gönderecektim. Bunu 18 Ağustos 1920 de Meclisten rica et-tim. Uygun görüldü.

Celâlettin Arif, Hüseyin Avni Beylerin Erzuruma gidişi ve oradan ortaya attıkları meseleler

Celâlettin Arif, Hüseyin Avni Beylerin Erzuruma gidişi ve oradan ortaya attıkları sorunlar

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin, Erzuruma muvasalatlarını müteakip, Celâlettin Arif Beyden 10 ve 15/16 ve 16 Eylül 1336 tarihlerinde üç şifre telgraf aldım. Bu telgrafnamelere göre; Erzurum ahalisinde hassasiyet ve galeyan varmış.. fakat, Celâlettin Arif Beyin Ankaradan Erzuruma hareketinden haberdar olunca halk intizar vaziyetini almış.. galeyan esbabı da, ordu ambarlarına ve tüfek ve cepheye ziyana ve süt tevziine müteallik imiş..

Celâlettin Arif Bey, bazı memurların tebdil ve tecziyesi gibi icraatta sürat talep ediyordu. Mevzuubahs memurların tebdil ve tecziyesinde, Erzurum vali vekâletinde bulunan Miralay Kâzım Bey (İzmir Valisi Kâzım Paşa) başta bulunuyordu. Celâlettin Arif Bey, ahali ile müzakerede bulunarak, Adana Vali Sabıkı Nâzım Beyin, Erzurum valiliğine memur edilmesinin takarrür ettirilmiş olduğundan ve Trabzon tarikiyle tebligat yapmalarından ve Nâzım Beyin muvasalatına kadar halkın âraya umumiyesine müracaatle bir vekil intihabından bahsettikten sonra, verilecek cevabı muvafakatle halkın mütezayit galeyanı acilen teskin edilemezse, tahassul edecek netayicin vahametinden tehaşi edilmekte olduğunu bildiriyordu. Sonuncu telgrafnamesinde, "mesele, Ankara, şikâyeti nazarı itibara almadığından, Ankaradan itimadın zail olması suretine inkılâp edebilecektir." denilmekte idi.

Efendiler, şarktaki kolordumuzda dehşetli fenalık ve suistimalât varmış.. fenalık derecesi okadar tevessü etmiş ki, halkın hamiyetine dokunmuş.. müthiş galeyanını mucip olmuş.. fakat, bu kadar umumî ve gayrikabili teskin galeyanı Erzurumda; ne vali vekili, ne kolordu kumandanı anlamış!.. Böyle bir galeyanın, hiçbir vazifedar, hiçbir alâkadar farıkı olamamış, hükûmeti haberdar eden hiçbir kimse bulunmamış... Maamafih halk, Celâlettin Arif Beyin taabı dimağiden dolayı mezun, Hüseyin Avni Beyin de benim tarafından memur olarak Erzuruma hareketlerinde haberdar olduklarından, hassasiyet ve galeyanlarını zaptetmişler.. Meb'us beylerin muvasalatlarla beraber izhar ediyorlar..

Doğrusu Efendiler; ben, bu malûmata asla inanamadım. Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin birer suretle Ankaradan Erzuruma temin ettikleri seyahatlerini manidar buldum ve hayret ettim. Bilhassa, halkın ârayı umumiyesile vali tayini teklifinin; hukuk profesörlüğü etmiş, kanunşinas tanınmış, Meclisi Meb'usan Riyasetinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Saniyesine gelmiş, Celâlettin Arif Beyden vukubulduğunu görmek hayretimi tezyit etti.

Erzurumda, Büyük Millet Meclisi Reisisanisine, 16/17 Eylül 1336 tarihinde "telgrafnamelerinin Heyeti Vekilede okunduğunu ve bu bapta Cephe Kumandanlığı ile muhabere edilmekte olduğunu" bildirdim. Şark Cephesi Kumandanlığına da, Celâlettin Arif Beyin iş'aratını hulâsa ettikten sonra malûmat ve mütalesini sordum.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın da, 14 Eylül 1336 da benim telgrafımdan evvel yazılmış bir şifre telgrafını, 19 Eylülde aldım. Bu telgrafnamede, "Celâlettin Arif Beyin, Lazistan, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt vilâyetlerini ve Meclisi Alice tensip buyurulacak diğer menatıkı ihtiva etmek üzere vilâyatı şarkıye valiliğine tayin buyurulmasını arz ve teklif eylerim." denildikten sonra, şu mütaaleat ilâve olunuyordu: "Bu teklifin tasvip ve icrası halinde askerî ve mülkî her iki vazifenin lâyük olduğu ehemmiyet ve dikkatle yapılacağı faydasından başka, hini hacette, umuru mühimmeyi müzakere

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin, Erzuruma varışlarından sonra, Celâlettin Arif Beyden 10 ve 15/16 ve 16 Eylül 1920 tarihlerinde üç şifre telgraf aldım. Bu telgraflara göre; Erzurum halkında duyarlılık ve kaynaşma varmış.. ama, Celâlettin Arif Beyin Ankaradan Erzuruma gelmekte olduğunu öğrenince halk bekleyişe geçmiş.. kaynaşma nedenleri de, ordu ambarlarına, tüfek ve cepheye yitirimi ve süt dağıtımına ilişkin imiş...

Celâlettin Arif Bey, bir kısım memurların değiştirilmesi ve cezalandırılması gibi işlerde çabuk davranılmasını istiyordu. Söz konusu memurların değiştirilmek ve cezalandırılmasında, Erzurum vali vekili olan Albay Kâzım Bey (İzmir Valisi Kâzım) başta bulunuyordu. Celâlettin Arif Bey halkla görüşerek, Eski Adana Valisi Nâzım Beyin, Erzurum valiliğiyle görevlendirilmesinin kararlaştırılmış olduğundan ve Trabzon yoluyla bildirim yaptıklarından ve Nâzım Beyin varışına kadar kamu oyuna baş vurarak bir vekil seçmekten sözetiktikten sonra, verilecek olur yanıtıyla halkın artan kaynaşması tezelden yatıştırılmazsa, ortaya çıkacak sonuçların ağırlığından ürkümekte olduğunu bildiriyordu. Sonuncu telgrafda, "iş, Ankara, yapılan yakınmalara önem vermediği için, Ankaraya güvenin yok olmasına dönüşebilecektir." denilmekte idi.

Efendiler, doğudaki kolordumuzda korkunç kötülükler ve yolsuzluklar varmış.. kötülük o denli yaygınlaşmış ki, halkın yurtseverliğine dokunmuş.. korkunç kaynaşmalara yol açmış. Fakat, bu kadar yaygın ve yatıştırılmaz nitelikteki kaynaşmayı Erzurumda ne vali vekili, ne kolordu komutanı anlamış!.. Böyle bir kaynaşmayı, hiçbir ilgili fark edememiş, hükûmete haber verecek kimse de çıkmamış. Bununla birlikte halk, Celâlettin Arif Beyin kafa yorgunluğu nedeniyle izinli, Hüseyin Avni Beyin de benim tarafımdan görevli olarak Erzuruma gelmekte oldukları haberini aldıklarından, duyarlıklarını ve kaynaşmalarını frenlemişler.. Meb'us beylerin gelmesiyle birlikte açığa vuruyorlar.

Doğrusu Efendiler; ben, bu bildirilenlere hiç inanamadım. Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin birer yoldan Ankaradan Erzuruma gitmeyi sağlamalarını anlamlı buldum ve şaşıtm. Özellikle, kamu oyuyla vali atama önerisinin; hukuk profesörlüğü yapmış, kanun bilirliliği ile tanınmış, Meb'uslar Meclisi Başkanlığından, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığına gelmiş, Celâlettin Arif Beyden çıktığını görmek şaşkınlığımı arttırdı.

Erzurumda, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanına, 16/17 Eylül 1920 tarihinde "Telgraflarının Bakanlar Kurulunda okunduğunu ve bu konuda Cephe Komutanlığıyla haberleşilmekte olduğunu" bildirdim. Doğu Cephesi Komutanlığına da, Celâlettin Arif Beyin bildirdiklerini özetledikten sonra bilgi istedim ve ne düşündüğünü sordum.

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın da, 14 Eylül 1920 de benim telgrafımdan evvel yazılmış bir şifre telgrafını, 19 Eylülde aldım. Bu telgrafda, "Celâlettin Arif Beyin, Rize, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt illerini ve Yüksek Meclisce uygun bulunacak başka bölgeleri kapsayacak şekilde doğu illeri valiliğine atanmasını emrinize sunar ve öneririm." denildikten sonra, şu düşünceler ekleniyordu: "Bu öneri kabul edilir de uygulanırsa askerlik ve sivil yönetimle iki görevin gereken önem ve özenle yapılmasının yararından başka, gerektiğinde, önemle işleri görüşmek ve ivedi olarak gereğini yapmak için

Celâlettin Arif Beyin geniş ölçekte Doğu İlleri Valiliği önerileri

Celâlettin Arif Beyin vâsi mik-yasta Vilâ-yatı Şarkıye Valiliği teklif ediliyor

ve icabı seriini ifa için millet vekili olarak bir zat daha bulunmuş olur. Maruzatı salifenin Büyük Millet Meclisince lâyük olduğu ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak kabul ve tasvip buyurulacağını ümit ve bu hususta zatı samilerinin delâlet ve himmetlerini istirham eylerim. Keyfiyet, hututu esasiyesi itibarile, Celâlettin Arif Beyefendi ile görüşülmüş ve müşarileyhçe de muvafıkı hal bulunmuş ise de bu bapta kararın Millet Meclisinin tensip ve muvafakatine menut olduğu tabiidir."

Efendiler, ordunun suiistimalinden, ahalinin galeyanından, Erzuruma ârayı umumiye ile vali intihabından ve serian cevabı muvafık verilmezse Ankara ademi itimat hâsıl olacağından bahseden Celâlettin Arif Bey, ordunun kumandanile görüşüyor ve kendisinin vâsi mikyasta vilâyatı şarkıye valiliğini teklif ettiriyor. Ordu Kumandanı da Celâlettin Arif Beyin, binnetice kendi aleyhinde olan şikâyatından bihaber görünüyor. Vaziyeti, maksadı mahsusla tertip olunmuş bir oyun ve aynı zamanda bir gaflet manzarası iraesinden hâli telâkki etmek müşkül idi.

Kâzım Kara Bekir Paşanın, 16/17 Eylûl tarihli telgrafına 18 Eylûlde verdiği cevapta: "Celâlettin Arif Beyin iş'ararı, birkaç zatın, Vali Vekili Miralay Kâzım Beyi, mahza Erzurumdan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya müstenittir. Halkın galeyanı ve ârayı umumiye ile vali intihabı hususları, maatteessüf Celâlettin Arif Beyin yanlış bir istikameti tutmalarından başka birşey olduğunu zannetmiyorum. Küçüklerinin, büyüklerinin, bütün şarkın pek ziyade hürmet ve emniyetini kazanan bendenize, mevzuubahs şikâyetlerin yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin muvaffak olamayacaklarını bilmeleri neticesidir..."

Celâlettin Arif Bey, Miralay Kâzım Beyin, Vilâyet Vekâletinden ve Kolordu Kumandanlığı Vekâletinden infikâk ettirilerek Erzurumdan uzaklaştırılmasını bendenize teklif etti. Vilâyet vekâletinden alınması, Dahiliye Vekâletinden emrolunması ve vilâyet vekâletinin bizzat kendileri tarafından, yani Celâlettin Arif Bey tarafından, deruhde edilmesine mümkün olabileceğini bildirdim.

Celâlettin Arif Beyin, Erzurumdaki gayriresmî vaziyetinin nüfuzunu kırılabileceğini zannederim. Derhal Erzurum Vali Vekâletini deruhde buyurması, başladıkları işin sükûnetle ve muvaffakiyetle hitama erdirilmesi için, elzemdir. Bilâhare tasvip buyurulursa, vilâyatı şarkıye müfettişliğine veya valiliğine tayin buyurulur. Her halde bahis buyurdıkları galeyan ve hassasiyetin, kendi teşrifleri üzerine intizar vaziyetine geçtiğini kabul etmiyorum. Böyle bir sözün kemali ehemmiyetle kabul edildiğini gören zatın cür'etkâr ifadeleri diye telâkki ediyorum..."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, 14 ve 18 Eylûl tarihli telgraflarına, 20 Eylûlde verdiğim cevapta "Büyük Millet Meclisi azalığıla memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemeyeceği" hakkındaki 5 Eylûl 1336 tarihli kanunun maddei mahsusasını aynen yazdıktan sonra, "Celâlettin Arif Beyin Erzurum Valiliğine tayini gayrimümkündür. Meb'usluktan istifa eylediği takdirde, vilâyeti mezkûreye tayini Heyeti Vekileye teklif olunabilir." dedim.

Halbuki, Efendiler; Kâzım Kara Bekir Paşanın, son telgraf tarihi olan 18 Eylûl günü bizim, 20 Eylûlde bildirdiğimiz kanunun hükmüne münafi olan vaziyet, Erzurumda alınmış imiş...

millet vekili olarak bir kişi daha bulunmuş olur. Yukarıdaki dileğimizin Büyük Millet Meclisince gereken önemle dikkate alınarak kabul olunup onaylanacağını umar ve bu konuda yüksek kişiliğinizin aracılığı ve yardımlarını zı dilerim. Bu iş, ana çizgilerile, Celâlettin Arif Beyefendi ile görüşülmüş ve onun tarafından da duruma uygun bulunmuş ise de bu konudaki kararın Millet Meclisinin kabul etmesine ve uygun bulmasına bağlı olduğu kuşkusuzdur."

Efendiler, ordunun yolsuzluğundan, halkın kaynaşmasından, Erzuruma kamu oyu ile vali seçilmesinden ve ivedilikle olur yanıtı verilmezse Ankara güvensizlik doğacağından söz eden Celâlettin Arif Bey, ordunun komutanıyla görüşüyor ve kendisinin geniş sınırlı doğu illeri valiliğine getirilmesini önerettiriyor. Ordu Komutanı da Celâlettin Arif Beyin, böylece kendisini kötüleyen yakınmalarından habersiz görünüyor. Bunları, özel amaçla düzenlenmiş bir oyun ve aynı zamanda bir aymazlık görünümü saymamak zor idi.

Kâzım Kara Bekir Paşanın, 16/17 Eylûl tarihli telgrafına 18 Eylûlde verdiği karşılıkta: "Celâlettin Arif Beyin bildirdikleri, birkaç kişinin, salt Vali Vekili Albay Kâzım Beyi, Erzurumdan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya dayanmaktadır. Halkın kaynaşması ve kamu oyu ile vali seçilmesi konuları, ne yazık ki Celâlettin Arif Beyin yanlış bir yol tutmasından başka bir şey olduğunu sanmıyorum. Küçüklerinin, büyüklerinin, bütün doğunun pek çok saygı ve güvenini kazanan bana, sözü edilen bu yakınmaların yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin başarı sağlayamayacaklarını bilmeleri sonucudur..."

Celâlettin Arif Bey, Albay Kâzım Beyin, Vali Vekillikinden ve Kolordu Komutanlığı Vekillikinden alınarak Erzurumdan uzaklaştırılmasını bana önerdi. Vali vekillikinden alınmasının, İçişleri Bakanlığının emri ile ve vali vekillikinin kendisi tarafından, yani Celâlettin Arif Bey tarafından, üstlenilmesiyle olabileceğini bildirdim.

Celâlettin Arif Beyin, Erzurumda, görevlendirilmemiş durumda bulunmasının, söz geçirme gücünü kırabileceğini sanırım. Gecikmeden Erzurum Vali Vekilliği görevini üstlenmesi, başladıkları işin dinginlikle ve başarıyla sonuçlandırılması açısından, çok gereklidir. Daha sonra uygun görülürse, doğu illeri müfettişliğine veya valiliğine atarsınız. Her halde sözünü ettikleri kaynaşma ve duyarlılığın, kendisi buraya geldikte bekleme durumuna geçtiğini kabul etmiyorum. Böyle bir sözü, önemle karşılandığını gören birinin, densizce bir sözü sayıyorum..."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, 14 ve 18 Eylûl tarihli telgraflarına, 20 Eylûlde verdiğim karşılıkta "Büyük Millet Meclisi üyeliği ile memurluğun bir kişi üzerinde aynı zamanda bulunamayacağı" hakkındaki 5 Eylûl 1920 tarihli kanunun ilgili maddesini olduğu gibi yazdıktan sonra, "Celâlettin Arif Bey Erzurum Valiliğine atanamaz. Meb'usluktan ayrılırsa, o valiliğe atanması Bakanlar Kuruluna önerilebilir." dedim.

Oysa, Efendiler; Kâzım Kara Bekir Paşanın, son telgrafı tarihi olan 18 Eylûl günü bizim, 20 Eylûlde bildirdiğimiz kanunun hükmüne aykırı olan durum, Erzurumda alınmış imiş...

Celâlettin Arif Bey kendi kendine Erzurum Vali Vekili oluyor

Celâlettin Arif Bey kendi kendine Erzurum Vali Vekili oluyor

Bu mugayiri kanun hareketten, aynı zamanda yeni Türkiye'nin Adliye Vekili bulunan Celâlettin Arif Beyin, 18 Eylülde yazıp 21 Eylülde aldığım telgrafnamesile haberdar edildim. Kendi kendine Erzurum Vali Vekili olan, Adliye Vekilinin telgrafi aynen şudur:

Erzurum, 18 Eylül 1336

Ankarada Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kâzım Paşa Hazretlerine şeref mevrut telgrafnamei samileri üzerine, müşarileyh ile mesaili maruza hakkında mufassalan görüştük. Paşa, ahvalın vahametini anlamak istemiyorlar ve maiyetinde bulunan zevat, her veçhile himaye oluyor. Efkârı umumiyedeki galeyânın bir an evvel teskini için esliha ve mühimmat ve levazımı saire ile kilisede mervi süüstimalâtı ciddi bir surette tahkik ve mütecasirlerini pençe kanuna teslim edebilmek için, ammenin mazharı hümrati olan 9 uncu Fırka Kumandanı Halit Beyin memur buyurulmasını istirham eylerim. Ordu hesabâtının teftişi de lâzım geldiğinden vesaiti seria ile bir maliye müfettişinin izamı menutu reyî devletleridir. Kâzım Paşadan şimdi aldığım bir tezkerede evvelce vilâyet vekâletinden bilâkaydışart çekilmeye karar veren Miralay Kâzım Bey, tebdili fikir ederek vekâleti bendenize veya Dahiliye Vekâletinden tayin olunacak bir vekile devredeceğini batezkere beyan etmiş ve mumaileyhin devamı vekâleti de, mahzurlu ve muhataralı görülmüş olduğundan şu bir iki gün zarfında ahvalın nezaketi ve memlekette muhtemel olan hercümerce meydan verilmemek üzere bizzarure dahiliyeden gelecek emre intizaren bizzat vekâleti kabul mecburiyetinde kaldım. Erzurum ahalisince, vekâleti arzu olunan rüfekadan Hüseyin Avni Beye tevdi vekâlet buyurulması müsterhamdır. Dermeyan eylediğim işbu tekâlif sayesinde, efkârı umumiye teskin olunabileceğinden icrayı icabı reyî devletlerine menuttur.

Adliye Vekili Celâlettin Arif

Efendiler, Büyük Millet Meclisi Reisisanisi ve Adliye Vekili Celâlettin Arif Beyin bu tarzı hareket ve işaret, bizim için anlaşılabilir bir muamama halini aldı. Vaziyet çok mühim ve nazik idi. Bu ehemmiyet ve nezaketin sebebi bence, Celâlettin Arif Beyin ve beraber hareket ettiği rüfekasının, teminini tahayyül ettikleri muzmerrat ve maksatla aldıkları tavır veyahut yaptıklarını zannettikleri emrivaki değildi. Hayatının mühim bir kısmını muharebe meydanlarında geçirmiş, ihtilâller ve bu inkılâplar içinde puyan olagelmış insanlar için, bu gibi ufak tefek zühûratın mukabil tedabirini bulup tatbik etmekte, vehim ve teenni edileceğini zannedenlerin aldanacaklarına şüphe yoktur.

Filhakika, vaziyet çok mühim ve çok nazik idi, çünkü o günlerde şark cephesinde Ermenistana artık taarruza karar vermiştik. Bunun için hazırlanmakta ve tedabir almakta idik. Şark Cephesi Kumandanına da icap eden evamir ve talimat verilmişti. Şarka, ileri tevcih edilen ordunun arkasında, hükûmetin Adliye Vekili, gûya o ordunun hırsızlığını, mensuplarının suüstimal erbabından bulunduklarını meydana çıkarmak için, vilâyet vali vekili sıfatını gayrikanuni iktisap etmeği çare ve yegâne tedbir buluyor.

Erzurumdan, cephe karargâhına gitmiş bulunan cephe kumandanı, nihayet 22 Eylül tarihinde diyor ki:

Celâlettin Arif Beyefendinin Vilâyatı Şarkıye Valii Umumiliğine tayini hakkında, Zati Devletlerine mukaddema vaki olan teklifim bendenize ihsas edilmiş ve tarafımdan samimî telâki olunmuş bir fikrin neticesi idi. Erzurum hakkında, Celâlettin Arif Beyin, teşebbüsât ve müraعاتi ile hakikat inkişaf etmiş olduğundan, müşarileyhin Valii Umumiliğe tayinindeki teklifimden bittabi sarfınazar eylediğim maruzdur. Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir.

Erzurum Vilâyeti Vekâletini deruhde eden Büyük Millet Meclisi Reisisanisi de aynı tarihli, yani 22 Eylül 1336 tarihli bir telgraf aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki: "Esliha ve mühimmat ve erzak ve emvali metrukede vukubulan

Kanuna aykırı bu davranışı, aynı zamanda yeni Türkiye'nin Adalet Bakanını bulunan Celâlettin Arif Beyin, 18 Eylülde yazılıp 21 Eylülde aldığım telgrafından öğrendim. Kendi kendine Erzurum Vali Vekili olan, Adalet Bakanının telgrafi şudur:

Erzurum, 18 Eylül 1920

Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kâzım Paşa Hazretlerine sizden gelip ona onur veren yüksek telgraf üzerine kendisiyle bilginize sunulan konular hakkında enine boyuna görüştük. Paşa, durumun ağırlığını anlamak istemiyor ve emrinde bulunan kişiler, her yönden korunuyor. Kamudaki kaynaşmayı bir an önce yatıştırmak için silâh ve cephane ve öteki gereçler ile kilisede olduğu söylenen yolsuzluklar önemle soruşturulmak ve buna cesaret edenleri kanuna teslim edebilmek için, kamunun saygısını kazanmış olan 9 uncu Tümen Komutanı Halit Beyin görevlendirilmesini dilerim. Ordu hesaplarının incelenmesi de gerektiğinden ivedilikle bir maliye müfettişinin gönderilmesi yüksek emirlerinize bağlıdır. Kâzım Paşadan şimdi aldığım bir yazıda önceden vali vekilliklerinden kayıtsız şartsız çekilmeye karar veren Albay Kâzım Bey, düşüncesini değiştirerek vekilliği bana veya İçişleri Bakanlığınca atanacak bir vekile bırakacağını yazıyla bildirmiş ve onun vekilliklerinin sürmesi de, sakıncalı ve tehlikeli görülmüş olduğundan şu bir iki gün içinde durumun güçlüğü ve memlekette çıkması olası bulunan kargaşaya meydan verilmemek için istemiye istemiye işlerinden gelecek emre kadar vali vekilliğini kendim kabul etmek zorunluğunda kaldım. Erzurum halkınca, vali vekili olması istenen arkadaşlardan Hüseyin Avni Beye vekâlet verilmesini dilerim. Yaptığım bu öneriler sayesinde, kamu oyu yatıştırılabileceğinden gereğinin yapılması emirlerinize bağlıdır.

Adalet Bakanı Celâlettin Arif

Efendiler, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı Celâlettin Arif Beyin bu davranışı ve yazısı, bizim için anlaşılabilir bir bilmece oldu. Durum çok önemli ve tehlikeliydi. Bu önem ve tehlikenin nedeni bence, Celâlettin Arif Beyin ve beraber işbirliği yaptığı arkadaşlarının, gerçekleştirmeyi tasarladıkları gizli işler ve bu amaçla takındıkları tavır ya da yaptıklarını sandıkları olup bitti değildi. Hayatının önemli bir bölümünü savaş alanlarında geçirmiş, ayaklanmalar ve devrimler içinde koşagelmış insanların, bu gibi ufak tefek olayların karşı önlemlerini bulup uygulamakta, kuşkulanıp ağır davranacağını sananların aklanacakları kuşku götürmez.

Gerçekten, durum çok önemli ve çok tehlikeli idi, çünkü o günlerde artık doğu cephesinde Ermenistana saldırma kararı vermiştik. Bunun için hazırlanmakta ve önlemler almakta idik. Doğu Cephesi Komutanına da gerekli emirler ve direktifler verilmişti. Doğuya, ileriye yönlendirilmiş olan ordunun arkasında, hükûmetin Adalet Bakanı, sanki o ordunun hırsızlığını, orduda bulunanların yolsuzluk yapan kişilerden olduklarını ortaya çıkarmak için, ilin vali vekilliğine kanuna aykırı olarak bürünmeyi çıkar yol ve tek önlem sayıyor.

Erzurumdan, cephe karargâhına gitmiş bulunan cephe komutanı, en sonunda 22 Eylül tarihinde diyor ki:

Celâlettin Arif Beyefendinin Doğu İlleri Genel Valiliğine atanması hakkında, size daha önce yapılmış olan önerim bana kapalı bir şekilde söylenmiş ve benim de içtenlikle karşılamış olduğum bir düşüncenin sonucuydu. Celâlettin Arif Beyin girişimi ve başvurusu üzerine, gerçek ortaya çıkmış olduğundan, kendisinin, Erzurum hakkında Genel Valiliğe atanması önerimden elbette caydığını bilginize sunarım. Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir.

Erzurum Vali Vekilliğini üstlenen Büyük Millet Meclisi İkinci başkanından da aynı tarihli, yani 22 Eylül 1920 tarihli bir telgraf aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki: "Silah ve cephane ve yiyecek ve sahipsiz bırakılmış.....yapılan

Doğu cephesinde Ermenistana saldırı kararı verdiğimiz sırada

Celâlettin Arif Beyin ültimatому

Şark cephesinde Ermenistana taarruz kararı verdiği sırada

Celâlettin Arif Beyin ültimatому

suiistimalât ve gayrikanuni ve namahdut tekâlif ahzı, kanunsuz tahakküm ve tecebbür, halkın hissiyatını büsbütün rencide etmiş.. **Erzurumun emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düşerek artık kendi ellerile idare edilmeleri lüzumunu, yegâne çarei necat ve halâs addeylemiş olduğu bir zamanda buraya geldik. Kara Bekir Paşanın da hareketi, menafis memlekete tevafuk etmedi.** Bu sebeple, alenen yapılan fenalıklara, hemen nihayet vermek ve müsebbiplerini tecziye etmek lüzumunda ahali müttefikan ısrar etti. Emniyetbahş tedabirin acilen ittihası talebi ve vilâyet vekâletini bizzat kabul etmekliğim, Paşa da dahil olduğu halde ahali tarafından istirham olundu. Vekâleti Hüseyin Avni Beye tevdi lüzumunu yazmıştım." Memleketin kendilerinden addederek emniyet gösterdikleri **Meb'us Hüseyin Avni Beyin yirmi dört saate kadar tebliği memuriyeti.. Celâlettin Arif**" (Ves. 258).

Muhterem Efendiler; halkın kendi elile kendini idare etmesi prensipini ortaya koyan bizdik. Fakat, bundan, her vilâyetin veya her muntakanın, ayrı ayrı birer idare teşkil etmesini, asla kastetmedik. Maksadımızı, Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde sarıh ifade ettik.

Meclisin de kabul ettiği maksat ve gayemiz, iradei millîyenin yegâne tecelîgâhı olan Millet Meclisinin, umum vatanın mukadderatına vâziulyet olduğu suretinde ifade olundu.

Bu Meclisin rüesasından biri ve Heyeti İcraiye vekili, hem de Adliye Vekili olan zatın, orduda veya herhangi bir yerde kanuna mugayir bir hareketi meydana çıkartmak ve müsebbiplerini pençei kanuna tevdi etmek için tevessül edeceği tedbir birtakım sebükmağzana uyararak çok yakından tanıdığım cidden vatanperver Erzurum hemşerilerimin asla muvafakat edemeyecekleri isyankâr bir vaziyet almak mı olacaktı?

Hüseyin Avni Beyin 24 saate kadar vali vekâletine tayinini talep ediyor. Bu ültimatın manası var mıydı ?

Celâlettin Arif Bey, bu teklifini, Kâzım Kara Bekir Paşaya da yapmış.. Kâzım Kara Bekir Paşa, ona demiş ki: "Hüseyin Avni Bey, ihtiyat mülâzımı olarak sahnelerde zabitanı eylendiren.. hiçbir memuriyette bulunmamış vasat bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak hükûmeti oyuncak yapmak istemek olur."

Efendiler, Celâlettin Arif Beyin ültimatına verdiğim cevap aynen şu idi: **Şifre Tehir edilemez Numara 388** **Ankara, 23/9/1336**

Erzurumda Adliye Vekili Celâlettin Arif Beyefendiye

C: 22/9/1336 şifreye: İlk telgrafnamenizi ehemmiyetle nazarı dikkate almış ve bu hususta Şark Cephesi Kumandanlığı ile muhabere edilmekte olduğunu yazmıştım. Müşarileyh kumandanlıkça icabı ahavalın yapılacağı pek tabii idi. Buna rağmen, tevali eden gayrikanunî ve gayrimusip teklifat ve teşebbüsünüz Heyeti Vekilece mucibi istiğrap olmuştur. Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerince makamâtı aidesine tebligatı lâzîmede bulunulmuştur. Zâtî âlilerinin, Heyeti Vekilenin lüzum gördüğü izahatı vermek ve icap ederse Meclis huzurunda da izahatta bulunmak üzere Ankaraya hemen avdetiniz lâzımdır.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, 22 Eylûl 1336 tarihli bir şifresinde, şu malûmatı veriyordu:

Şimdi anlıyorum ki, Celâlettin Arif Bey, daha Ankarada iken, müşarileyh ile bazı külâh kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlardır. Meselâ, Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak... Celâlettin Arif Bey, şark vilâyetlerinin valii umumisi olacak.

yolsuzluklar ve kanuna aykırı ve sınırsız vergiler alınması, kanunsuz baskı ve zorbalık, halkın hislerini büsbütün incitmiştir. **Erzurumun güvensiz ve umutsuz bir duruma düşerek artık kendi elleriyle yönetilmeleri gereğini, tek esenlik ve kurtuluş yolu saymış olduğu bir zamanda buraya geldik. Kara Bekir Paşanın da yaptıkları, ülke yararlarına uymadı.** Bu nedenle, açıktan açığa yapılan kötülöklere, hemen son vermek ve suçlularını cezalandırmanın gerekliliğinde halk hep birlikte direndi. Güven verici önlemlerin ivedi olarak alınması isteği ve vali vekilliğini benim üstlenmekliğim, paşa ile birlikte halk tarafından rica edildi. Vali vekilliğinin Hüseyin Avni Beye verilmesi gerektiğini yazmıştım. Memleketin kendilerinden sayarak güven gösterdikleri Meb'us **Hüseyin Avni Beyin görevlendirildiğinin yirmi dört saate kadar bildirilmesi.** Celâlettin Arif (Belge 258).

Muhterem Efendiler; halkın kendi elile kendini yönetmesi ilkesini ortaya koyan bizdik. Ama bunda, her ilin ya da her bölgenin, ayrı ayrı birer yönetim birimi haline gelmesi, amacını hiç gütmedik. Amacımızı, Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde açıkça söyledik.

Meclisin de kabul ettiği amaç ve ereğimiz, ulus iradesinin belirlediği tek yer olan Millet Meclisinin, bütün yurdun kaderini elinde bulundurduğu biçiminde saptandı.

Bu Meclisin başkanlarından biri ve Bakanlar Kurulundaki bir vekili, üstelik Adalet Bakanı olan kişinin, orduda veya herhangi bir yerde kanuna aykırı bir davranışı ortaya çıkartmak ve buna neden olanları kanuna teslim etmek için tutacağı yol birtakım beyinsizlere uyararak çok yakından tanıdığım gerçekten yurtsever olan Erzurum hemşerilerimin hiç doğru bulamayacakları bir ayaklanma durumu almak mı olacaktı?

Hüseyin Avni Beyin 24 saate kadar vali vekilliğine atanmasını istiyor. Bu ültimatın anlamı var mıydı?

Celâlettin Arif Bey, bu önerisini, Kâzım Kara Bekir Paşaya da yapmış. Kâzım Kara Bekir Paşa, ona demiş ki: "Hüseyin Avni Bey, yedek teğmen olarak sahnelerde subayları eğlendiren.. hiçbir görevde bulunmamış orta kıratta bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak hükûmeti oyuncak yapmak istemek olur."

Efendiler, Celâlettin Arif Beyin ültimatına kelimesi kelimesine şu karşılığı verdim:

Şifre Geciktirilemez Sayı 388

Ankara, 23/9/1920

Erzurumda Adliye Bakanı Celâlettin Arif Beyefendiye

K: 22/9/1920 şifreye: İlk telgrafınızı önemle dikkate almış ve bu konuda Doğu Cephesi Komutanlığı ile haberleşilmekte olduğunu yazmıştım. Elbette adı geçen komutanlıkça gereği yapılacaktı. Buna karşın, sürüp giden kanunsuz ve uygunsuz öneri ve girişimleriniz Bakanlar Kurulunca şaşırtıcı olarak karşılanmıştır. İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarınca ilgililere gerekli bildirimler yapılmıştır. Sizin, Bakanlar Kurulunun gerekli bulduğu açıklamaları yapmak ve gerekirse Meclise de açıklamada bulunmak üzere Ankaraya hemen dönmeniz gereklidir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, 22 Eylûl 1920 tarihli bir şifresinde, şu bilgiyi veriyordu:

Şimdi anlıyorum ki, Celâlettin Arif Bey, daha Ankarada iken. kendisiyle bazı külâh kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlardır. Örneğin, Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak. Celâlettin Arif Bey, doğu illerinin genel valisi olacak...

Celâlettin Arif Bey ya oyuncak olarak oynatılıyor veyahut daha karar vermedim, pek zekidir, kendi bir iş yapmak istiyor. Çünkü, Halit Beyi bendenize teklif etmeden yazması ve Hüseyin Avni Bey hakkındaki ısrarı, başka mana ifade etmiyor. Halit Beyin Miralay Kâzım Beyle arası pek iyi olmadığından, Kâzım Bey aleyhine kendisine bir karar verdirilebilir. Hüseyin Avni Bey de vali namı altında güzel bir oyuncak olur. Hüseyin Avni Beyin vali vekâletine inhasını işitenler meyus oluyorlar ve iğreniyorlar. Hulâsaten arz edeyim ki, Erzurum Meb'usu Necati Beyin biraderi olup ahiren Maarif Müdürlüğüne tayin olunan Mithat Bey, Bolşevikliği, memleketin iş beceremiyenlerin mevki kapması tarzında telâkki ettiğini zannediyor. Bu zat, menfaatperest olduğundan ekseriyet tarafından pek sevilmez. Halk hükûmeti meselesinde, bendenizi müsait bulamadığından Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerle muhabere ederek işin daha evvelden tertip ve tasvip edildiğini zannediyorum.

Efendiler, Celâlettin Arif Beyi Ankara'ya davet eden 23 Eylül tarihli telgrafnamem, 24 Eylül tarihli şedidülmeal bir telgrafname ile karşılandı. Bu telgrafname Meclis Riyaseti Makamına hitaben yazılmış idi. "Heyeti Vekilede ve Büyük Millet Meclisinde kıraat olunacaktır" ihtarını da ihtiva ediyordu (Vesika 259). Benim telgrafımdaki iki kelimeyi, gayrıkânunî ve gayrimusip kelimelerini alarak, Celâlettin Arif Bey Erzurumdaki teşebbüs ve tekliflerini birer birer bu iki kelime ile tartıyordu. Bu mu gayrıkânunîdir? bu mu gayrimusiptir? diyerek kendini müdafaa ediyordu. Yaptığı işlerin ne olduğu bilmünasebe verilen malûmattan anlaşıldığı için hangisinin gayrıkânunî olmadığını ve hangisinin gayrimusip bulunmadığını, takdir etmek güç olmayacaktır. Celâlettin Arif Bey "gayrıkânunî ve gayrimusip teklifin benden sudur eylemeyeceğine Heyeti Vekilenin kail olmasını beklerdim." dedikten sonra, "aranızda müddeayatımı takdir edecek arkadaşlarım mevcut olacağına kaniim." ifadesile, kendisini takdir edibilenin kendisinin eşi arkadaşı olmak mahiyetinde bulunmakla ancak mümkün olabileceği hakikatini ityan ediyordu. Celâlettin Arif Bey, dairei intihabiyesini teftiş etmeksizin, Ankara'ya "muavedet" edemeyeceğini de bildiriyordu.

Efendiler, ben de İstanbul'a avdet edemeyeceğimi İstanbul hükûmetine Erzurum'dan bildirmiştim. Eğer, mahalli davet ve sahibi davet aynı olsaydı, insanın, adeta, garip bir nazire yapılmakta olduğuna hükmedeceği gelebilirdi. Fakat, şerait, büsbütün başka olduğuna göre, İstanbul'un davetine karşı bana ağuşu vefa ve fedakârisini açmış olan kahraman Erzurum ahalisinin, bu ağuşu samimiyeti suiistimal edebileceğine asla ihtimal vermedim.

Hatta, Efendiler; 28 Eylül 1336 tarihinde Erzurum ahalisi murahhasları namile memurîn ve ahaliden elli imza ile aldığım telgrafname dahi, bu kanaatimi ihlâl etmedi. Gerçi telgraf, çok dürüst ve isyankâr idi. Fakat, imzaların kısmı küllisi, Celâlettin Arif Beyin vali vekilliği ettiği vilâyet memurlarının idi. Bilhassa istinaf azasından olup Celâlettin Arif Bey tarafından polis müdiriyeti vekâletine tayin edilen zatın imzası bu telgrafnamenin, nasıl çirkin bir zihniyetin mahsulü olabileceğine medarı hüküm addedilemez midir? Bu telgrafnamenin, Maarif Müdürü Mithat Beyin evinde toplanan birtakım kimseler tarafından tertip edildiğini anlamak hususu gecikmedi.

Efendiler, Celâlettin Arif Bey, tekliflerini bir taraftan, Erzurum Heyeti Merkeziye Reisi Tevfik imzasile, "Celâlettin Arif Beyefendinin vaki iş'arı veçhile muamele ifasını kat'iyetle talep ederiz." diye teyit ettirirken bir taraftan da, gûya, Ankara ile şifreli muhaberelele birtakım işler yapılmak ve teşebbüsün ne tesir yaptığı anlaşılacak isteniyordu.

Celâlettin Arif Bey ya oyuncak olarak oynatılıyor ya da daha karar vermedim, pek akıllıdır, kendi bir iş yapmak istiyor. Çünkü, Halit Beyi bana önermeden yazması ve Hüseyin Avni Bey hakkında direnişinin başka anlamı yok. Halit Beyin Albay Kâzım Beyle arası pek iyi olmadığından, Kâzım Bey karşı kendisine bir karar verdirilebilir. Hüseyin Avni Bey de vali adı altında güzel bir oyuncak olur. Hüseyin Avni Beyin vali vekilliğine önerildiğini işitenler umutsuz oluyorlar ve iğreniyorlar. Özel olarak bilginize sunayım ki, Erzurum Meb'usu Necati Beyin kardeşi olup son zamanlarda Millî Eğitim Müdürlüğüne atanan Mithat Bey, Bolşevikliği, memleketin iş beceremiyenlerin mevki kapması yolunda anladığını sanıyor. Bu kişi, çıkarına düşkün olduğundan halkın çoğunluğunca pek sevilmez. Halk hükûmeti konusunda, beni elverişli bulamadığından Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerle haberleşerek işin daha önceden düzenlenip onaylandığını sanıyorum.

Efendiler, Celâlettin Arif Beyi Ankara'ya çağırın 23 Eylül tarihli telgrafıma, 24 Eylül tarihli sert bir telgrafla karşılık verildi. Bu telgraf Meclis Başkanlığı makamına yazılmış idi. "Bakanlar Kurulunda ve Büyük Millet Meclisinde okunacaktır" diye hir uyarma da vardı (Belge 259). Benim telgrafımdaki iki kelimeyi, kanunsuz ve uygunsuz kelimelerini alarak, Celâlettin Arif Bey Erzurumdaki girişim ve önerilerini birer birer bu iki kelime ile tartıyordu. Bu mu kanunsuzdur? bu mu uygunsuzdur? diyerek kendini savunuyordu. Yaptığı işlerin ne olduğu yeri geldiğinde verilen bilgilerden anlaşıldığı için hangisinin kanunsuz olmadığını ve hangisinin uygunsuz bulunmadığını, kavramak güç olmayacaktır. Celâlettin Arif Bey, "kanunsuz ve uygunsuz önerinin benden gelmeyeceğine Bakanlar Kurulunun inanmış olmasını beklerdim." dedikten sonra, "aranızda iddialarımın değerini bilecek arkadaşlarım bulunacağına inanıyorum." sözlerle, kendisinin değerini bilmemin ancak kendisinin eşi, arkadaşı olmak niteliğinde bulunmakla olabileceği gerçeğini ileri sürüyordu. Celâlettin Arif Bey, seçim bölgesini incelemeyen, Ankara'ya dönmeyeceğini de bildiriyordu.

Efendiler, ben de İstanbul'a dönemeyeceğimi İstanbul hükûmetine Erzurum'da bildirmiştim. Eğer, çağırı yeri ve çağırı sahibi aynı olsaydı, insanın, san-ki, tuhaf bir benzetme yapılmakta olduğu kanısına varacağı gelebilirdi. Ama, koşullar, bambaşka olduğuna göre, İstanbul'un çağırışı karşısında bana vefa ve özveri sinisini açmış olan kahraman Erzurum halkının, bu içtenlik sinisini kötüye kullanabileceğini hiç olası görmemişim.

Dahası, Efendiler, 28 Eylül 1920 tarihinde Erzurum halkının delegeleri adı altında görevlilerden ve halktan elli imza ile aldığım telgraf bile, bu kanımı değiştirmede. Gerçi telgraf, çok kaba ve karşı gelici idi. Ama, imzaların çoğunluğu, Celâlettin Arif Beyin vali vekilliği ettiği il memurlarının idi. Özellikle istinaf mahkemesi üyelerinden olup Celâlettin Arif Bey tarafından polis müdür vekilliğine atanan kişinin imzası bu telgrafın, nasıl çirkin bir düşüncenin ürünü olabileceğine yeter kanıt sayılamaz, mıydı? Bu telgrafın, Eğitim Müdürü Mithat Beyin evinde toplanan birtakım kimseler tarafından düzenlendiğini anlamamız gecikmedi.

Efendiler, Celâlettin Arif Bey, önerilerini bir yandan, Erzurum Merkez Kurulu Başkanı Tevfik imzasile "Celâlettin Arif Beyefendinin bildirdiği yol-da işlem yapılmasını kesinlikle isteriz." diye destekletirken bir yandan da, sözde, Ankara ile şifreli yazışmalarla birtakım işler yapılmak ve girişimin ne etki yaptığı anlaşılacak isteniyordu.

Erzurum Meb'usu Necati Beye:

Mümkünse, Sıhhiye Müdüriyetine Merkez Tabibi Doktor Salim Beyin tayinine himmet olunması muvafıktır. Bundan evvelki inhaların ciddiyetten âri bulunduğu, tahsisatımızı mutlaka alarak Ziraat Bankasından havale veriniz. Meclise yazılmıştır (Hüseyin Avni).

Maarif Müdürü Mithat

Ve badehu:

Maarif Vekâletine

Erzurum, 22/9/1336

Rıza Nur Beyefendiye:

Şimdiye kadar yazdığım mesailden ne netice hâsıl oldu. Heyeti Vekilede bu mesele hakkında ne cereyan eyledi? Lûtfen beni malûmattar etmenizi rica ile gözlerinizden öperim (Celâlettin Arif).

Maarif Müdürü Mithat

Ve badehu:

Gayet müstaceldir.

Ankarada Maarif Vekâletine

Erzurum, 25/9/1336

Rıza Nur ve Necati Beyler okuyacaktır:

Ermenileri tedip maksadile Haziranda seferberlik ilân olunarak üç yüz beşe kadar tah-tı silâha davet olunmuş dokuz bini muharip ve on üç bini gayrumuharip ki cem'an yekûn yir-mi iki bin askerle zabitan ailesi işşeleri hemen Erzurum vilâyeti ahalisine tahmil olunarak şu zamanda tekâlîfi harbiye suretile bir buçuk milyon liralık erzak ve mevaşi ve vesaiti nakliye alınmıştır. Halk, maksadın ulviyetini takdir etmesine mebni bu kadar fedekârlık ettikten son-ra Çiçerin'in malûm mektubu hareketi askeriyeyi akim bırakması ve Ermenilerin bundan ce-saret alarak ahalii islâmîyeye mezalim yaparken ordunun Ermeni ve Bolşevik ittifakını ileri sürerek cesaretsizlik göstermesi ve Kızullar ile matlûp derecede anlaşılammaması ve bunlarla beraber Celâlettin Arif Beyin yazdğı suistimallere meydan verilmesi pek fena tesir yaparak halkı kıyam ve dinsizliğe sevkemiştir. Şark ahvalini idare edebilmek kudreti, Kâzım Paşada olmadığı cihetle buranın ahvali siyasîye ve askerîyesini Ermenilere mukabele edecek kıyaset-te iyi idare edebilecek muktadir ve aynı zamanda salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir heyetin vü-cudu elzemdir. Şimdiye kadar kıymettar zamanlar Ankarada dosyası mevcut manasız muha-berat ile geçmiş, belki de birçok fırsatlar kaybolmuştur. Diğer taraftan Erzurumun mevsim itibarile müşküil zamanları geldi. Ordunun muhafazası zarurî olup halbuki elbise ve işşe hususunda pek ziyade zaruret çekilmektedir. Memurini askerîye ve mülkiye dört aydanberi ma-aş almamakta ve masarifatı askerîye için yeni tekâlîfte bulunmayı tasavvur ediyorlarsa da ahalinin kudretini bilmiyorlar. Kat'iyen müsait değildir. Hükûmeti merkeziye pek bigâne ve civar elviye, bhusus Harput vilâyeti bütün lakayt, hiç alâka göstermemektedir. Bu gibi mu-amelât hakkında hükûmetten, icap ederse, namuna meclisinizden de istizahta bulununuz ve ordunun ihtiyacatını oraca kat'iyen temin ederek sonra geliniz. Vilâyati şarkîye hakkındaki ajansa çok inanmadım, imza. Hüseyin Avni

Maarif Müdürü Mithat

Görülüyor ki, Celâlettin Arif Beyin, Heyeti Vekile arasında müddeiatını takdir edeceğini zannettiği ve makamının şifresinden istifadeye kıyam eylediği zat da, kendisinin mahremi olmak istememiş ve Meclis Riyasetini haberdar ey-lemiştir.

Efendiler, kırk elli kişinin, bütün Erzurum ahalisi namuna telgraf çekmek suretile oynanmak istenen oyunun, yine Erzurum ahalisi tarafından, halkın Büyük Millet Meclisi Hükûmetine sadakat ve fedekârlık hissiyatile meşbu ol-duğuna dair gelen telgrafla mahiyeti anlaşıldı.

Celâlettin Arif Bey, Ermenistan seferinde en nihayet Büyük Millet Meclisi ordusunun muzaffer olduğunu gözlerle gördükten sonra, yani avdet tebligatı-nı aldığından kırk yedi gün sonra Erzurumdan harekete karar mecburiyetine kani olmuştu. Maahaza hareketini şu telgrafla Mecliste tepşir ettiriyordu:

Erzurum Meb'usu Necati Beye:

Mümkünse, Sağlık İşleri Müdürlüğüne Merkez Tabibi Doktor Salim Beyin atanması-na çalışırsanız uygun olur. Bundan evvelki önerilerin ciddi olmadığı, ödeneğimizi kesinlik-le alarak Ziraat Bankasından gönderiniz. Meclise yazılmıştır. (Hüseyin Avni)

Eğitim ve Öğretim Müdürü Mithat

Ve ardından:

Eğitim ve Öğretim Bakanlığına

Erzurum, 22/9/1920

Rıza Nur Beyefendiye:

Şimdiye kadar yazdığım işlerden ne sonuç çıktı. Bakanlar Kurulunda bu iş hakkında neler oldu? Lütfen bana bilgi vermenizi rica ile gözlerinizden öperim. (Celâlettin Arif)

Eğitim ve Öğretim Müdürü Mithat

Ve ardından:

Çok İvedidir

Ankara Eğitim ve Öğretim Bakanlığına

Erzurum, 25/9/1920

Rıza Nur ve Necati Beyler okuyacaktır:

Ermenileri yola getirmek amacıyla seferberlik ilân olunarak binsekizyüzsensendokuz doğumlulara kadar askere alınmış dokuz bini savaşçı ve on üç bini savaşçı olmayan ki top-lam yirmiiki bin erle subay ailesinin beslenmesi hemen hemen Erzurum ili halkına yüklene-rek şu zamanda savaş vergisi yoluyla bir buçuk milyon liralık yiyecek ve hayvan ve taşıt ara-cı alınmıştır. Halk, amacın ululuğunu bildiğinden bu kadar özveri yaptıktan sonra Çiçerin'in bilinen mektubunun savaşı durdurması ve Ermenilerin bundan cesaret alarak Müslüman halkın canını yakarken ordunun Ermeni ve Bolşevik birleşmesini ileri sürerek cesaretsizlik göstermesi ve Kızullar ile istenildiği kadar anlaşılammaması ve bunlarla birlikte Celâlettin Arif Beyin yazdğı yolsuzluklara meydan verilmesi çok kötü etki yaparak halkı ayaklanma-ya ve dinsizliğe itmıştır. Doğu işlerini yönetebilmek erki, Kâzım Paşada olmadığından bu-ranın siyasî ve askerî durumlarının Ermenilere karşılık verebilecek anlayışta iyi yönetebile-cek güçlü ve aynı zamanda olağanüstü yetkili bir kurulun varlığı çok gereklidir. Şimdiye ka-dar değerli zamanlar Ankarada dosyası bulunan anlamsız yazışmalarla geçmiş, belki de bir-çok fırsatlar yitirilmiştir. Öbür yandan Erzurumun mevsim bakımından zor zamanları gel-di. Ordunun korunması zorunludur, oysa giyecek ve yiyecek bakımından çok sıkıntı çekil-mektedir. Asker ve sivil görevliler dört aydanberi maaş almamakta ve askerlik giderleri için yeni vergiler almayı düşünüyorlarsa da halkın gücünü bilmiyorlar. Kesinlikle elverişli değil-dir. Merkezdeki hükûmet pek ilgisiz ve yakın iller, özellikle Harput ili tümüyle ilgisiz, hiç il-gi göstermemektedir. Bu gibi işleri hükûmetten gerekirse, benim adıma da Meclisinizden de sorunuz ve ordunun gereksinimini kesin olarak oradan sağladıktan sonra geliniz. Doğu ille-ri hakkındaki ajans haberine pek inanmadım. İmza Hüseyin Avni

Eğitim ve Öğretim Müdürü Mithat

Görülüyor ki, Celâlettin Arif Beyin, Bakanlar Kurulu üyeleri arasında iddialarını anlayacağını sandığı ve mevkiinin şifresinden yararlanmaya kalkış-tığı kişi de, kendisinin sırdaşı olmak istememiş ve Meclis Başkanlığına haber vermiştir.

Efendiler, kırk elli kişinin, bütün Erzurum halkı adına telgraf çekmesi yo-luyla oynanmak istenen oyunun niteliği, yine Erzurum halkı tarafından, hal-kın Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bağlılık ve özveri duygularıyla dolu ol-duğunu bildiren telgrafiyle anlaşıldı.

Celâlettin Arif Bey, Ermenistan seferinden en sonunda Büyük Millet Meclisi Ordusunun zaferle çıktığını gözlerle gördükten sonra, yani geri dön-mesi bildirisini aldıktan kırk yedi gün sonra Erzurumdan ayrılmaya karar ver-mek zorunluluğuna inanmıştı. Böyle iken yola çıktığını şu telgrafla Meclise müjdelettiyordu:

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi ve Umuru Adliye Vekili Muhterem Meb'usumuz Celâlettin Arif Beyefendi, Meb'usumuz Hüseyin Avni Beyle dünkü gün şitanın şiddetine rağmen Erzurum ahalisinin büyük ve parlak merasimi teşyiyesi ile Ankaraya müteveccihen hareket ettiklerini arz ve bu vesile ile Meclise karşı olan lâyezal hümmetlerimizi takdim eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziye Reisi Tevfik

Hüseyin Avni, Celâlettin Arif Beylerin Erzurumdan aydetten sonra, Meclisteki vaz'ı muhalefetleri ve Kâzım Kara Bekir Paşaya taarruz ve hücumlarile Meclisi çok işgal ettikleri görülmüştür.

Muhterem Efendiler, şark hudutlarımızda müstacel olan işimiz; Celâlettin Arif Beyin, Erzurumun inkılâp tarihinde bıraktığı eserini daha fazla mütalea ve tetkike müsait değildir. Arzu buyurursanız aynı günlerde şark hududumuzdaki ciddî iştigale gelelim:

Malûmu âlinizdir ki, Mondros Mütarekesindenberi, Ermeniler, gerek Ermenistan dahilinde, gerek hududa mücavir mahallerde Türkleri kütle halinde katilden bir an fariğ olmuyorlardı. 1336 senesi sonbaharında Ermeni mezalimi tahammülsüz bir hale geldi. Ermenistan seferine karar verdik. 9 Haziran 1336 tarihinde şark muntakasında muvakkat seferberlik ilân ettik. On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşayı Şark Cephesi Kumandanı yaptık. 1336 Haziranında, Ermeniler, Oltuda teşekkül eden Türk idare mahalliyesine karşı hareketle, o havaliyi istilâ etti. Hariciye Vekâletimiz tarafından, Ermenilere 7 Temmuz 1336 da bir ültimatom verildi. Ermeniler aynı tarzı hareketlerine devam ettiler. Nihayet seferberlikten üçbuçuk dört ay kadar sonra, Kötek, Bardiz mıntakalarında toplanan kuvvetlerimize, Ermenilerin taarruzile harekâtı harbîyeye başlandı.

Ermeniler, 24 Eylül 1336 sabahı Bardiz cephesinden baskın tarzında yaptıkları umumî bir taarruzla muvaffak oldular. Efendiler; bu hoşâ gitmiyen malûmata ait şark cephesinin raporunu okurken, Ermenilerin taarruzları günü olan 24 Eylülde yazılmış Celâlettin Arif Beyin de malûm ültimatomunu alıyordum (Ves. 259). Ermeniler tardolundular. Ordumuz, 28 Eylül sabahı ileri harekete geçti. Aynı günde, Erzurumun elli imzası da Ankaraya taarruza geçiyor. Ne suitesadıf!.. Sanki, bu Efendiler, Ermenilerde aleyhimizde harekete sözleşmiş gibi...!

Ordu, 29 Eylülde Sarıkamışa dahil oldu. 30 Eylülde Merdenek işgal olundu. Fakat, bazı esbap ve mülâhazata binaen 28 Teşrinievvel 1336 tarihine kadar, bir ay, Sarıkamış-Lâloğlu, hattında kaldı.

Bu esbaptan birinin de, Erzurumda bulunan Celâlettin Arif Bey ve rüfekaşının ihdas eyledikleri vaziyet olduğunu tahmin buyurursunuz. Filhakika, Kâzım Kara Bekir Paşanın 29 Eylül 1336 tarihinde Sarıkamıştan keşide edilen telgrafında "30 Eylülde cepheyi gezip tespit ettikten sonra Erzuruma giderek orada cereyan eden meselenin neticelendirileceği maruzdur." deniliyordu. Kâzım Kara Bekir Paşa, 30 Eylül 1336 tarihinde, Sarıkamıştan Celâlettin Arif Bey'e de yazdığı bir şifrede, "Erzurum ahalisi namına kırk elli imza ile çekilen açık telgraf, haricî düşmanların milyonlar sarfile temin edemeyeceği bir vesikadır. Zatı vak'adan daha mühim ve mühlik olan işbu açık telgrafi haricî düşman tehlike ve tehdidinden daha tahripkâr ve netayici vahimesini cephe vaziyetinden mühim gördüğümden yarın Erzuruma geleceğimi arzeylerim." diyordu.

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı ve Adalet Bakan Vekili Sayın Meb'usumuz Celâlettin Arif Beyefendi, Meb'usumuz Hüseyin Avni Beyle dünkü gün kışın sertliğine bakmaksızın Erzurum halkının büyük ve parlak uğurlama gösterisiyle Ankaraya doğru yola çıktıklarını bilginize sunar ve bu fırsattan yararlanarak Meclise karşı sonsuz saygılarımızı sunarız.

Hakları Savunma Merkez Kurulu Başkanı Tevfik

Hüseyin Avni, Celâlettin Arif Beylerin Erzurumdan döndükten sonra, Mecliste muhalefet yapmaları ve Kâzım Kara Bekir Paşaya sataşma ve saldırılarıyla Meclisi çok uğraştırdıkları görülmüştür.

Muhterem Efendiler, doğu sınırlarımızda ivedi olarak yapılması gereken işimiz; Celâlettin Arif Beyin, Erzurumun devrim tarihinde bıraktığı yapıtını uzun uzun incelemeye ve irdelemeye elverişli değildir. İsterseniz aynı günlerde doğu sınırlarımızdaki önemli işlere gelelim:

Bilirsiniz ki, Mondros Ateşkesinden beri, Ermeniler, gerek Ermenistan içinde, gerek sınıra yakın yerlerde, Türkleri toptan öldürmekten bir an bile geri durmuyorlardı. 1920 senesi sonbaharında Ermenilerin zulümleri dayanılmaz bir duruma geldi. Ermenistan seferine karar verdik. 9 Haziran 1920 tarihinde doğu bölgesinde geçici seferberlik ilân ettik. On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşayı Doğu Cephesi Komutanı yaptık. 1920 Haziranında, Ermeniler, Oltuda kurulan Türk yerel yönetimi üzerine yürüyerek, o dolayları ele geçirdi. Dışişleri Bakanlığımız tarafından, Ermenilere 7 Temmuz 1920 de bir ültimatom verildi. Ermeniler bildiklerini okumayı sürdürdüler. Sonunda seferberlikten 3,5-4 ay kadar sonra, Kötek, Bardiz bölgelerinde toplanan kuvvetlerimize, Ermenilerin saldırmasıyla savaş başladı.

Ermeniler, 24 Eylül 1920 sabahı Bardiz cephesinden baskın şeklinde yaptıkları genel bir saldırıyla başarılı oldular. Efendiler; bu hoşâ gitmiyen bilgiyi veren doğu cephesi raporunu okurken, Ermenilerin saldırdıkları gün olan 24 Eylülde yazılmış Celâlettin Arif Beyin de bilinen ültimatomunu alıyordum (Belge 259). Ermeniler püskürtüldüler. Ordumuz, 28 Eylül sabahı ileri harekete geçti. Aynı günde, Erzurumun elli imzası da Ankaraya saldırıya geçiyor. Ne kötü rastlantı!.. Sanki, bu Efendiler, Ermenilerle bize karşı birleşmiş gibi!..

Ordu, 29 Eylülde Sarıkamışa girdi. 30 Eylülde Merdenek alındı. Ama, bazı nedenler ve düşüncelerle 28 Ekim 1920 tarihine kadar, bir ay, Sarıkamış-Lâloğlu, hattında kaldı.

Bu nedenlerden birinin de, Erzurumda bulunan Celâlettin Arif Bey ve arkadaşlarının yarattıkları durum olduğunu kestirebilirsiniz. Gerçekten, Kâzım Kara Bekir Paşanın, 29 Eylül 1920 tarihinde Sarıkamıştan çekilen telgrafında "30 Eylülde cepheyi gezip durumu saptadıktan sonra Erzuruma giderek orada olmakta olan işlerin sonuçlandırılacağı bilginize sunulur." deniliyordu.

Kâzım Kara Bekir Paşa, 30 Eylül 1920 tarihinde, Sarıkamıştan Celâlettin Arif Bey'e de yazdığı bir şifrede, "Erzurum halkı adına kırk elli imza ile çekilen açık telgraf, dış düşmanların milyonlar harcayarak elde edemeyecekleri bir belgedir. Olayın kendisinden daha önemli ve tehlikeli olan bu açık telgrafi dış düşman tehlike ve gözdağından daha yıkıcı ve doğurabileceği kötü sonuçları cephe umumundan daha önemli gördüğümden yarın Erzuruma geleceğimi bilginize sunarım." diyordu.

Şark cephesinde Ermenilerle harp başlıyor

Doğu cephesinde Ermenilerle savaş başlıyor

Celâlettin Arif Bey, 5/6 Teşrinievvel 1336 tarihli telgrafıle, bilhassa "vatan-perver ordu dahilinde kıymetli ve halkın itimatına mazhar olmuş pek çok zabitan ve ümera mevcut olduğundan suiistimal şikâyetleri bittabi ordunun kuvayı mukavime ve intizam esasına tesir yapacak kadar büyümemiştir." malûmatını veriyordu.

**Ordularımız
nın ümera
ve zabitanı
hakkında
malûm olan
bir hakikat**

Senelerce, vatanın muhtelif harp sahnelerinde kumanda ettiğim ordularımızın ümera ve zabitanı hakkında zaten malûmum olan bir hakikati 180 inci defa olsa da işitmiş olmaktan elbette çok mahzuz olmuşum.

Efendiler; muhabere meydanında, emre intizar eden Şark Ordumuz, 28 Teşrinievvel 1336 günü Kars üzerine harekete başladı. Düşman mukavemet etmesizin Karsı terkettti. 30 Teşrinievvelde tarafımızdan işgal olundu. 7 Teşrinisani tarihinde kıtaatımız, Arpa çayına kadar olan muntıkayı ve Gümrüyü işgal etti.

Ermeniler, 6 Teşrinisanide tatili muhasamat ve sulh için müracaat etmişlerdi. Biz de mütareke mevaddını, Hariciye Vekâleti vasıtasile 8 Teşrinisanide Ermeni ordusuna bildirdik. 28 Teşrinisanide başlayan müzakeratı sulhiye 2 Kânunuevvelde hitam buldu ve 2/3 Kânunuevvel gecesi Gümrü Muahedesi imza olundu.

**Hükûmeti
Millîyenin
aktettiği ilk
muahede:
Gümrü Muahedesi**

Efendiler, Gümrü Muahedesi hükûmeti millîyenin aktettiği ilk muahededir. Bu muahede ile düşmanlarımızın hayalhanesinde kendisine ta Harşit vadisine kadar olan Türk ülkeleri bahşedilmiş olan Ermenistan, Osmanlı Devletinin 1877 Seferile kaybetmiş olduğu yerleri bize, hükûmeti millîyeye terkederek dava haricine çıkarılmıştır. Şarkta, vaziyetlerde mühim tebeddül olması yüzünden, bu muahede yerine, bilâhare aktolunan 16 Mart 1337 tarihli Moskova ve 13 Teşrinievvel 1337 tarihli Kars Muahedeleri kaim olmuştur.

Efendiler, umumî muntika itibarile, temas halinde bulunduğumuz Gürcüstan ile cari muamele ve münasebet hakkında da kısa bir malûmat vereyim.

1336 senesi Temmuzunda, Batum, İngilizler tarafından tahliye edilince Gürcüler hemen işgal ettiler. Bu keyfiyet, Brestlitovsk ve Trabzon Muahedelerince muhalif olduğundan, 25 Temmuz 1336 da tarafımızdan protesto edilmişti.

8 Şubat 1337 de Ankarada itimatnamesini takdim etmiş olan Gürcü sefirile de, Türkiye-Gürcüstan Muahedesi için müzakere başlamıştı. Nihayet 23 Şubat 1337 de verdiğimiz kat'î bir ultiatom üzerine Ardahan, Artvin ve Batumun tarafımızdan işgaline muvafakat olundu. Batumun işgali bu tarihten beş gün sonra vaki olmuştur. İşbu yerlerde, Türkiyeye iltihakını sabırsızlıkla bekliyen halkın alkışları içinde işgal keyfiyeti vaki oldu.

Bilâhare, Moskova Muahedesi mucibince Batum tahliye ve fakat işgal eylemiş olduğumuz aksamı sairenin ana vatana merbutiyeti teyit olundu.

*
* *

**Trakya'daki
vaziyet**

Efendiler, içinde bulunduğumuz tarihlerde Trakya vaziyetine de hep beraber göz gezdirelim:

Şarkî Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesine bir kongre yaptı ve bu kongre, Trakyanın, idaresini, Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesine tevdi etti. Trakya'da Kolordu Kumandanı bulunan Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Paşa) bu heyeti merkeziyeye dahil olmakla beraber Edirne Meb'usu olarak da Meclisimize aza intihap olunmuştu.

Celâlettin Arif Bey, 5/6 Ekim 1920 tarihli telgrafıle, özellikle "yurtsever ordu içinde değerli ve halkın güvenine sahip olmuş pek çok subay ve komutan bulunduğu yolsuzluk yakınmaları elbette ordunun direnme gücünü ve düzen ilkesini etkileyecek kadar büyümemiştir." bilgisini veriyordu.

Senelerce, vatanın çeşitli savaş alanlarında komuta ettiğim ordularımızın üstsubay ve subayları hakkında öteden beri bildiğim bir gerçeği 180 inci defa olsa da işitmiş olmaktan elbette çok duyulanmışım.

Efendiler; savaş alanında, komut bekleyen Doğu Ordumuz, 28 Ekim 1920 günü Kars üzerine yürümeye başladı. Düşman karşı koymaksızın Karsı bıraktı. 30 Ekimde biz Karsı aldık. 7 Kasım tarihinde birliklerimiz, Arpa çayına kadar olan bölgeyi ve Gümrüyü aldı.

Ermeniler, 6 Kasımda savaşı durdurmak ve barış için baş vurmuşlardı. Biz de ateşkes hükümlerini, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla 8 Kasımda Ermeni ordusuna bildirdik. 26 Kasımda başlayan barış görüşmeleri 2 Aralıkta son buldu ve 2/3 Aralık gecesi Gümrü Antlaşması imza edildi.

Efendiler, Gümrü Antlaşması millî hükûmetin yaptığı ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile düşmanlarımızın, Harşit vadisine kadar olan Türk ülkelerini kendisine bağışlamayı rüyalarında gördükleri Ermenistan, Osmanlı Devletinin 1877 Seferile kaybetmiş olduğu yerleri bize, millî hükûmete bırakarak saf dışı edilmiştir. Doğuda, durumlarda önemli değişiklik olması nedeniyle, bu antlaşma yerine, sonradan yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmaları geçmiştir.

Efendiler, genel bölge nedeniyle, ilişkide bulunduğumuz Gürcüstan ile günlük işler ve ilişkilerimiz üzerine de kısa bir bilgi vereyim.

1920 senesi Temmuzunda, Batumu, İngilizler tarafından boşaltılınca, Gürcüler hemen ele geçirdiler. Bu durum Brestlitovsk ve Trabzon Antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920 de tarafımızdan protesto edilmişti.

8 Şubat 1921 de Ankarada güven mektubu vermiş olan Gürcü elçisiyle de, Türkiye-Gürcüstan Antlaşması için görüşmeler başlamıştı. Sonunda 23 Şubat 1921 de verdiğimiz kesin bir ultiatom üzerine Ardahan, Artvin ve Batumun bize geçmesinde uyuşuldu. Batumun bize geçmesi bu tarihten on beş gün sonra olmuştur. Türkiyeye katılmasını sabırsızlıkla bekliyen halkın alkışları içinde bu yerlere girildi.

Daha sonra, Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı ama ele geçirmiş olduğumuz öteki bölgelerin ana vatana bağlılığı pekiştirildi.

*
* *

Efendiler, içinde bulunduğumuz tarihlerde Trakyanın durumuna da hep birlikte göz gezdirelim:

Doğu Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği, Trakya-Paşaeli Merkez Kurulu bir kongre yaptı ve bu kongre, Trakyanın yönetimini, Trakya-Paşaeli Merkez Kuruluna verdi. Trakya'da Kolordu Komutanı olarak bulunan Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Paşa) bu merkez kurulu içinde olmakla beraber

**Ordularımız
nın üst-
subay ve
subayları
hakkında
bilinen bir
gerçek**

**Millî Hükûmetin
yaptığı ilk
antlaşma:
Gümrü
Antlaşması**

**Trakya'daki
durum**

Trakya Heyeti Merkeziyesine ve Kolordu Kumandanına verdiğimiz talimat, Trakya taliinin bütün memleketin tali ve mukadderatı ile birlikte hallolunabileceği esasına müstenit idi. Harekâtı askeriye noktai nazarından da verdiğimiz direktif şu idi:

Faik kuvvetlerin taarruzuna maruz kalınırsa nihayete kadar mukavemet edilecek ve Trakya kâmilin zaptı işgal edilse dahi, teklif olunacak herhangi bir tarzı hal, münferiden kabul olunmayacaktır. Zaten Trakyadaki kumandanın da, kararının böyle olduğu ifade edilmekte idi. Fakat son zamanlarda, Kumandan Cafer Tayyar Bey ecnebîlerin verdiği teminat üzerine vukubulan davete icabetle İstanbula gitmiş, bizi ancak avdetinde keyfiyetten haberdar etmişti. Anlaşıldığına göre Şarkî Trakyanın yalnız başına muhafazai mevcudiyet edemeyeceğinden Garbî Trakya ile birleşerek bir ecnebî idaresi sayesinde yaşayabileceği tarzında fikirler telkin olunmuş.. Her halde kuvvei maneviyeyi kırarak bir takım propagandalar yapılmış...

Cafer Tayyar Bey İstanbulda iken Fırka Kumandanlarından Muhittin Bey, İstanbuldan, Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiş.. Cafer Tayyar Beyin Trakyaya avdetine müsaade olunmuş. Cafer Tayyar Bey, İstanbul muhitatı ile temastan sonra, Muhittin Bey teklif ettiği halde, artık Kolorudunun kumandanlığını deruhde etmemiş. Muhittin Beyin üzerinde bırakmış. Bu suretle, Trakya talii, İstanbul mehalifi siyâsiyesinin verdiği tesire terk olunmuş..

Efendiler, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakyada Birinci Kolorudunun vaz'ulceysi şöyle idi:

Kolordu karargâhı Edirne;

Altmışınca Fırka: Keşan, Edirne, Uzunköprü havalisinde;

Elli Beşinci Fırka: Tekirdağ muntıkasında;

Kırk Dokuzuncu Fırka: Kırkkilise muntıkasında;

Yunan ordusu, Anadolu'da garp cephesinde yaptığı umumî taarruzda muvaffak olduktan sonra 20 Temmuz 1336 tarihinde Tekirdağına bir fırka çıkardı. Tekirdağ muntıkasında çok dağınık bir halde bulunan Elli Beşinci Fırka toplanmaya vakit bulamadan Yunan fırkası, Edirne istikametinde yürümeye başladı.

Garbî Trakyadan, Merici geçerek, taarruz etmek isteyen, Yunan kuvvetleri; o muntıkadaki Altmışınca Fırkaya kumanda eden Cemil Beyin (Dahiliye Vekili Cemil Beydir) ve 15 Hazirandan itibaren kuvvetleriyle Edirneye gelmiş bulunan ve Edirne-Karaağaç istasyonu arasında ciddî muhabere vermiş olan Şükrü Naili Beyin (Şükrü Naili Paşa) dikkat ve mukavemeti sayesinde tevkif ve tespit olundu.

Edirne istikametinde, serbestçe ilerlemekte bulunan düşman fırkasına karşı, bütün Birinci Kolordu kuvvetlerini toplayıp tedbir alacak kumandanın... Kolordu Kumandanı Muhittin Beyin, ne yaptığını bilmiyorum. Yalnız istihsal ettiğim malûmata nazaran, Cafer Tayyar Bey, kendi kuvvetlerine temas edemeksizin Havza civarında atla dolaşırken düşman tarafından esir edilmiştir. Ondan sonra sevku idareden mahrum, Birinci Kolordumuz, kâmilin inhilâl etti. Kıtâatının bir kısmı esir oldu ve bir kısmı da Bulgaristana iltica etli. Netice olarak, Trakya, kâmilin Yunanlıların eline geçti. Maatteessüf Birinci Kolordu Kumandanından,

Edirne Meb'usu olarak da Meclisimize üye seçilmişti. Trakya Merkez Kurulu ve Kolordu Komutanına verdiğimiz direktif, Trakyanın kaderinin bütün ülkenin kaderi ile birlikte çözümlenebileceği ilkesine dayalı idi. Savaşları açısından da verdiğimiz direktif şu idi:

Üstün kuvvetlerin saldırısıyla karşılaşılırsa sonuna kadar dayanılacak ve Trakya bütünüyle düşman eline geçse bile, önerilecek herhangi bir çözüm yolu, kendileri tarafından bize danışılmadan kabul edilmeyecektir. Esasında Trakyadaki komutanın da, kararının böyle olduğu söylenmekteydi. Ama son zamanlarda, Komutan Cafer Tayyar Bey yabancıların verdiği güvence üzerine yapılan çağrıya uyarak İstanbula gitmiş, bize ancak dönüşünde durumdan haber vermişti. Anlaşıldığına göre Doğu Trakyanın tek başına yaşayamayacağından Batı Trakya ile birleşerek bir yabancı yönetimi gölgesinde yaşayabileceği yollu düşünceler aşılanılmış.. her halde iç gücünü kırarak bir takım propagandalar yapılmış....

Cafer Tayyar Bey İstanbulda iken Tümen Komutanlarından Muhittin Bey, İstanbuldan, Kolordu Komutanlığına atanmış.... Cafer Tayyar Beyin Trakyaya dönmesine izin verilmiş. Cafer Tayyar Bey, İstanbul çevreleriyle görüşükten sonra, Muhittin Bey önerdiği halde, artık Kolorudunun komutanlığını üstlenmemiş, Muhittin Beyin üzerinde bırakmış. Böylece, Trakyanın geleceği, İstanbulun siyâsi çevrelerinin etkisine bırakılmış.

Efendiler, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakyada Birinci Kolorudunun yerleşimi şöyleydi:

Kolordu Karargâhı Edirne;

Altmışınca Tümen: Keşan, Edirne, Uzunköprü dolaylarında;

Ellibeşinci Tümen: Tekirdağ bölgesinde; Kırkdokuzuncu Tümen:

Kırklareli bölgesinde.

Yunan ordusu, Anadolu'da, batı cephesinde yaptığı genel saldırıda başarılı olduktan sonra 20 Temmuz 1920 tarihinde Tekirdağına bir tümen çıkardı. Tekirdağ bölgesinde çok dağınık bir durumda bulunan Ellibeşinci Tümen toplanmaya vakit bulamadan Yunan tümeni, Edirne yönünde yürümeye başladı.

Batı Trakyadan, Merici geçerek, saldırmak isteyen Yunan kuvvetleri; o bölgedeki Altmışınca Tümen Komuta eden Cemil Beyin (İçişleri Bakanı Cemil Beydir) ve 15 Hazirandan beri kuvvetleriyle Edirneye gelmiş bulunan ve Edirne-Karaağaç istasyonu arasında esaslı savaşırlara girişmiş olan Şükrü Naili Beyin (Şükrü Naili Paşa) dikkat ve dayanma gücü sayesinde durduruldu.

Edirne doğrultusunda, serbestçe ilerlemekte bulunan düşman tümenine karşı, bütün Birinci Kolordu kuvvetlerini toplayıp önlem alacak komutanın Kolordu Komutanı Muhittin Beyin, ne yaptığını bilmiyorum. Yalnız edindiğim bilgilere göre, Cafer Tayyar Bey, kendi kuvvetleriyle ilişki kurmadan Havza yakınlarında atla dolaşırken düşman tarafından tutsak edilmiştir. Ondan sonra güdüm ve yönetimden yoksun, Birinci Kolordumuz, bütünüyle çöktü. Birliklerinin bir bölümü tutsak oldu ve bir bölümü de Bulgaristana sığındı. Sonunda, Trakya, bütü-

milletin talep ve intizar ettiği basiret, dikkat ve fedekârlığın tecellisine şahit olmadık.

Efendiler, Trakyanın hususî ve müşkül vaziyet ve şerait içinde bulunduğu şüphe yoktu. Fakat bu hususîyet ve müşkülât, hiçbir vakit Trakyadaki kolordunun icabatı askeriye ve vatanperverlik namusunu ifa etmesine mâni olamazdı. Eğer, bu, yapılamamış ise millet, tarih nazarında bundan, yegâne mes'ul, Cafer Tayyar Paşadır. Tarihte bütün bir vatani, çok faik düşman kuvvetleri karşısında, son kabzai türabına kadar karış, karış kahramanca ve namuskârane müdafaa etmiş ve yine muhafazai mevcutiyet eyliyebilmiş ordular görülmüştür. Türk ordusu, o cevherde bir ordudur. Yeter ki ona kumanda edenler, kumanda edebilmek evsafını haiz bulunsun!

Efendiler, kumandanlar, askerlik vazife ve icabatını düşünürken ve tatbik ederken, dimağın mülâhazatı siyasîye tahtı tesirinde bulundurmaktan tevakkî eylemelidirler. Siyasî cihetin icabatını düşünen başka vazifedarlar olduğunu unutmamalıdır.

Kumandanlar, tahtı emrine verilen millet evlâdını, memleket vesaitini, düşmana, ölüme tevcih ederken, yegâne düşünceği nokta; milletin kendisinden beklediği vatanî vazifeyi ateşle, süngü ile ve ölümlle ifa ve intaç etmektir. Askerî vazife, ancak, bu zihniyet ve kanaatle ifa olunabilir. Lâfla, politika ile, düşman mevaidi işfalkâranesine kulak vermekle, askerlik vazifesi yapılamaz. Kumandanlık vazife ve mes'uliyetini yüklenecek kadar omuzlarında ve bilhassa dimağında kuvvet bulunmayanların feci akıbetlerle karşılaşması gayrikabili içtinaptır.

Efendiler, bir kumandanın esareti de mazur görülebilir. O zaman ki, vazife ve icabatı askeriye ifa ve tatbikte elindeki kuvveti sonuna kadar, son süngü ve son nefese kadar kullandıktan sonra kanını akıtmak fırsatını bulamaksızın düşman eline düşerse...

Efendiler, bütün ordusu faik hasım ordusu karşısında mağlûp ve kendiliğinden ricat ederken, kılıcını çekip tek başına atını, düşman başkumandanının çadırına saldırarak ölüm arayan, Türk kumandanları görülmüştür.

Bir Türk kumandanının, ordusunu kullanmaksızın, herhangi bir suitesadûf vs suitali neticesi dahi olsa, düşmana esir düşmesini biz mazur görsek te, tarih, bunu asla affetmez ve affetmemelidir. Türk inkılâp tarihinin ensali atiyeye hitap ve ihtarı işte budur..

*
* *

Muhterem Efendiler, Anadolu ortasında ika olunan dahilî isyanların Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve tertibatımız üzerinde yaptığı suitesirat, düşmanlarca memul netayici vermedi. Müdafaa kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya müessir olarak, cephemizi yıkmaya matuf harekâtla beraber, cepheye yakın muntikalarda da ahaliyi kıyam ettirmek, düşmanların ehemmiyet verdikleri bir mesele idi. İstanbul, bu hususta, ötedenberi çalışmakta idi. Zeynelâbidin partisinin Konya ve havalisinde vukuuna vasıta olduğu isyan-kâr harekât, nihayet 1336 senesi Teşrinievvelî bidayetinde zühür etti.

Delibaş namında, bir şaki beş yüz kadar asker firarisini başına topladı. 2/3 Teşrinievvel 1336 gecesi Çumravy bastı. 3 Teşrinievvel sabahı da Konyayı işgal ve hükûmete vaziyet etti. Konya Valisi bulunan Haydar Bey ve Kumandan Avni

nüyle Yunanlıların eline geçti. Yazık ki Birinci Kolordu Komutanından, milletin isteyip ve beklediği seziş, dikkat ve özveriye göremedik.

Efendiler, Trakyanın özel ve zor durum ve koşul içinde bulunduğu kuşku yoktu. Ama bu özellik ve zorluk, hiçbir vakit Trakyadaki Kolordunun askerlik gereklerini ve yurtseverlik namus gereğini yapmasına engel olamazdı. Eğer, bu, yapılamamış ise millet ve tarih gözünde bundan, tek sorumlu, Cafer Tayyar Paşadır. Tarihte bütün bir vatani, çok üstün düşman kuvvetleri karşısında, son bir avuç toprağına kadar karış, karış kahramanca ve namusuyla savunmuş ve gene de varlığını koruyabilmiş ordular görülmüştür. Türk ordusu, o nitelikte bir ordudur. Yeter ki ona komuta edenlerde, komuta edebilmek niteliği bulunsun.

Efendiler, komutanlar, askerlik görev ve gereğini düşünürken ve uygularken, kafalarını siyaset düşüncelerinin etkisi altında bulundurmaktan sakınmalıdırlar. İşin siyaset yönünün gereklerini düşünen başka görevliler olduğunu unutmamalıdır.

Komutanın, emrine verilen millet çocuklarını, memleket araçlarını, düşmana, ölüme yöneltirken, tek düşünceği nokta; milletin kendisinden beklediği yurt görevini ateşle, süngü ile ve ölümlle yapmak ve sonuçlandırmaktır. Askerlik görevi, ancak, bu düşünce ve anlayışla yapılabilir. Lâfla, politika ile, düşmanın aldatıcı sözlerine kulak vermekle, askerlik görevi yapılamaz. Komutanlık görev ve sorumluluğunu yüklenecek kadar omuzlarında ve özellikle kafalarında kuvvet bulunmayanların acıklı sonuçlarla karşılaşması kaçınılmazdır.

Efendiler, bir komutanın tutsak olması da hoş görülebilir. O zaman ki, askerlik görev ve gereklerini yapıp uygulamaya elindeki kuvveti sonuna kadar, son süngü ve son nefese kadar kullandıktan sonra kanını akıtmak fırsatını bulamaksızın düşman eline düşerse...

Efendiler, bütün ordusu üstün düşman ordusu karşısında yenik düşmüş ve kendiliğinden çekilirken, kılıcını çekip tek başına atını, düşman başkumandanının çadırına saldırarak ölüm arayan, Türk komutanları görülmüştür.

Bir Türk komutanının, ordusunu kullanmaksızın, herhangi bir kötü rastlantı ve şanssızlık sonucu bile olsa, düşmana tutsak düşmesini biz hoş görsek de, tarih, bunu hiç affetmez ve affetmemelidir. Türk devrim tarihinin geleceğin kuşaklarına söylediği ve hatırlattığı işte budur...

*
* *

Muhterem Efendiler, Anadolu ortasında yapılan iç ayaklanmaların Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve düzenlemelerimiz üzerinde yaptığı kötü etkiler, düşmanlarca umulan sonuçları vermedi. Savunma kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya etken olarak, cephemizi yıkmaya yönelik davranışlarla birlikte, cepheye yakın bölgelerde de halkı ayaklandırmak, düşmanların önem verdikleri bir işti. İstanbul, bu konuda, ötedenberi çalışmakta idi. Zeynelâbidin partisinin Konya ve dolaylarında neden olduğu ayaklanmalar, sonunda 1920 senesi Ekiminin başlarında ortaya çıktı.

Delibaş adında, bir haydut beş yüz kadar asker kaçağını başına topladı. 2/3 Ekim 1920 gecesi Çumravy bastı. 3 Ekim sabahı da Konyaya girdi ve hükûmeti ele geçirdi. Konya Valisi bulunan Haydar Bey ve Komutanı Avni Bey (Meb'us

İkinci Konya ayaklanması

İkinci Konya isyanı

Bey (Meb'us Avni Paşadır) Konyada mevcut cüz'î muktarda asker ve jandarma ile Alâettin tepesinde ussata karşı şayanı tezkâr bir kahramanlıkla müdafada bulundular. Fakat ussatın kesretine ve her taraftan muhacematına karşı ussat eline düştüler.

Aynı günlerde Beyşehir ve Akşehir kazalarında da, berayi vazife dolaşan askerî heyetlerimiz oralardaki ussat tarafından ifayı vazifeden menolundu. İlgin kazasının Çekil karyesi civarında toplanan üç yüz kadar usat ta, nasihat için giden heyete ateş etti. Konya cenubunda Karaman kazasında da, asiler tecemmüa başladı. Sultaniye, asiler eline düştü.

Efendiler, bu isyan hareketlerine karşı, Afyon Karahisardan ve Kütahya'dan sevkettiğimiz Derviş Bey (Kolordu Kumandanı Derviş Paşadır) kumandasındaki kuvvetler Konya şimalinde, Meydan İstasyonu civarında ussatla temas etti. Ankaradan da, bir süvari alayı ve bir cebel topu ile o zaman Dahiliye Vekili bulunan Refet Bey kumandasında sevkolunan kuvvet, Meydan İstasyonundan ilerliyen Derviş Bey kuvvetile birleşti. Adana cephesinden de bir kuvvet Karamana tevcih olundu.

Konya üzerine hareket eden kuvvetler, ussat ile birkaç musademeden sonra 6 Teşrinievvel 1336 da Konyayı ussattan kurtardı. Oradan kaçan ussat, Koçhisar, Akseki ve Bozkır ve Manavgat istikametlerine gittiler.

Diğer bir kısım ussat ta Afyon Karahisarla Konya arasında, Kadınhan ve Ilgını işgal ettiler. Bu muntıkaya da Garp Cephesinden Kaymakam Osman Bey kumandasında bir kuvvet gönderildi. Osman Bey müfrezesi Ilgın, Kadınhan, Çekil ve Yalvacı tedip etti. Cenuptan gelen kuvvetimiz Karamanı kurtardı.

İsyan muntıkasında, ussatı tenkile muvaffak olan kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehirini de ussattan tathir etti. Her tarafta, ussat döküntüleri kısmen bize dehalet ettiler, kısmen de Antalya ve Mersin istikametlerine firar ettiler. Delibaş, Mersin muntakasında Fransızlara iltica etti.

Muhterem Efendiler; Yeşilordu teşkilâtından bahsederken, izah etmiştim ki, kuvvet teşkilinde mütehalif iki noktai nazar musademeye başlamıştı. Bizim takip ettiğimiz; muntazam ordu teşkili fikrine muarız olarak, "milis" diyebileceğimiz bir nevi teşkilât fikrine, umumî bir cereyan vermeye çalışılıyordu. Reşit, Etem ve Teyfik biraderler, Kütahya civarında, Kuvayi Seyyare namı altında ellerinde bulunan kuvvete istinaden, bu cereyanın başında ve hararetle bir surette çalışıyorlardı.

Garp Cephesinde, orduda ve halk arasında ve hatta Mecliste, bu cereyan etrafında yapılan propaganda, o kadar kuvvetli ve müessir bir hale geldi ki, "ordudan fayda yoktur, inhilâl etsin! Hepimiz Kuvayi Millîye olalım!" sözleri.. her tarafta kulakları doldurmaya başladı.

Garp Cephesi kutaatı meyanında, Kuvayi Millîye halinde, bir muntika ve bir cepheye malik bulunan Etem Bey müfrezesinin efradı, adeta, müstesna ve efradı askeriyeye müreccah, imtiyazlı görülmeye, şayanı gıpta telâkki edilmeye başlandı. Etem Bey ve kardeşleri de, herkes üzerinde, bir nevi nüfuz ve haki-miyet tesisine başladılar...

İşte, bu sıralarda idi ki, Garp Cephesi Kumandanı, Erkânıharbiyei Umumi-

Avni Paşadır) Konyada bulunan az sayıda asker ve jandarma ile Alâettin tepesinde ayaklananlara karşı anılmaya değer bir kahramanlıkla savunma yaptılar. Ama ayaklananların çokluğu ve her yönden saldırmalar karşısında ayaklananların eline düştüler.

Aynı günlerde Beyşehir ve Akşehir ilçelerinde de, görevli olarak dolaşan askerî hey'etlerimiz oralardaki ayaklananlar tarafından görev yapmaktan önlendi. Ilgın ilçesinin Çekil köyü yakınlarında toplanan üç yüz kadar haydut da, öğüt vermek için gidenlere ateş etti. Konya güneyinde Karaman ilçesinde de, ayaklananlar yığınak yapmaya başladı. Sultaniye, ayaklananların eline düştü.

Efendiler, bu ayaklanmalara karşı, Afyondan ve Kütahyadan gönderdiğimiz Derviş Bey (Kolordu Komutanı Derviş Paşadır) komutasındaki kuvvetler Konya kuzeyinde, Meydan İstasyonu yakınlarında asilerle karşılaştı. Ankaradan da, bir atlı alayı ve bir dağ topu ile o zaman İçişleri Bakanı bulunan Refet Bey komutasında gönderilen kuvvet, Meydan İstasyonundan ilerliyen Derviş Bey kuvvetile birleşti. Adana cephesinden de bir kuvvet Karamana doğru yola çıkarıldı.

Konya üzerine yürüyen kuvvetler, ayaklananlarla birkaç çatışmadan sonra 6 Ekim 1920 de Konyayı asilerden kurtardı. Oradan kaçan ayaklananlar, Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat yönlerine gittiler.

Başka bir takım ayaklananlar da Afyonla Konya arasında, Kadınhan ve Ilgını ele geçirdiler. Bu bölgeye de Batı Cephesinden Yarbay Osman Bey komutasında bir kuvvet gönderildi. Osman Bey birliği Ilgın, Kadınhan, Çekil ve Yalvacı bastırdı. Güneyden gelen kuvvetimiz, Karamanı kurtardı.

Ayaklanma bölgesinde, asileri tepelemeyi başaran kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehirini de ayaklananlardan temizledi. Her tarafta, ayaklananların döküntülerinin bir bölümü bize sığındı, bir bölümü de Antalya ve Mersine doğru kaçtı. Delibaş, Mersin bölgesinde Fransızlara sığındı.

Muhterem Efendiler; Yeşilordu örgütünden söz ederken, açıklamıştım ki, kuvvet kurma konusunda birbirine karşı iki görüş çatışmaya başlamıştı. Bizim tuttuğumuz yol; düzenli ordu kurma görüşüne karşı, "milis" diyebileceğimiz bir türden örgüt kurma görüşüne, genel bir akım vermeye çalışılıyordu. Reşit, Etem ve Teyfik kardeşler, Kütahya yakınlarında, Kuvayi Seyyare* adı altında ellerinde bulunan kuvvete dayanarak, bu akımın başında ve çok ateşli bir şekilde çalışıyorlardı.

Batı Cephesinde, orduda ve halk arasında ve Mecliste bile, bu akım etrafında yapılan propaganda, o kadar güçlü ve etkili bir duruma geldi ki, "Ordudan yarar yoktur, dağılsın. Hepimiz Kuvayi Millîye** olalım." sözleri.. her yanda kulakları doldurmaya başladı.

Batı Cephesi birlikleri arasında, Ulusal Güç niteliğinde, bir bölge ve bir cephesi bulunan Etem Bey birliğinin erleri, sanki, ayrıcalıklı ve ordu erlerine yeğlenir görülmeye, imrenilir sayılmaya başlandı. Etem Bey ve kardeşleri de, herkes üzerinde, bir türden sözgeçirmeye ve egemenlik kurmaya başladılar.

İşte, bu sıralarda idi ki, Batı Cephesi Komutanı, Genelkurmay Başkanlığına,

* Gezici Güçler

** Ulusal Güçler, Milis

"Ordudan yarar yoktur" sözleri ve Batı Cephesi Komutanının saldıırı önerisi

ye Riyasetine, Etem ve Teyfik biraderlerin tesirile olduğu zannolunan, bir teklifte bulundu: "Yunan ordusunun Gediz civarında bulunan münferit bir fırkasına taarruz etmek!..."

Garp Cephesi Kumandanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde müteferrik bulunduğunu ve Gediz civarındaki kuvvetinin zayıf ve münferit bir halde bırakıldığını müteale ederken düşman kuvvei maneviyesinin düşkün olduğunu da kabul ediyordu.

O tarihlerde, Yunan ordusu, üç fırka ile Bursa mıntıkasında; bir fırka ile Aydın havalisinde ve bir fırka ile Uşakta ve bir fırka ile Gediste bulunuyordu.

Garp Cephesi Kumandanı iki piyade fırkası ve Etem Bey Kuvayı Seyyaresini Gedisteki Yunan fırkasına tevcih edebilecekti. Bu hareketten parlak bir netice almayı kuvvetle memul ediyordu.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, Garp Cephesi Kumandanlığının bu teklifini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bizim ordumuzdan heyeti umumiyesile kuvvetli idi. Biz, henüz, ordumuzu teşkil ve tensik etmiş bir halde bulunmuyorduk. Capanemiz miktarı da şayanı teenni idi. Düşman aleyhine, Gediste bütün cephe kuvvetlerimize müracaat ederek nisbelen faik bir kuvvet cemetmek ve serî bir muvaffakiyet ihraz eylemek belki mümkün olabilirdi. Fakat, kuvvetimiz ve hazırlığımız, böyle bir muvaffakiyeti, umumî ve neticeli bir muvaffakiyete isale müsait değildi. O halde, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, mevzî ve muvakkat bir muvaffakiyet istihsalinde kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Bu takdirde düşman, umum kuvvetleri ile mukabil taarruza geçerse, her tarafta mağlûbiyet muhakkak olurdu. Binaenaleyh cephenin ve hükûmetin şimdilik asıl vazifesini, ordu teşkilâtını tevsî ve tezyit ederek cepheyi takviyeye inhisar ettirmek lâzımgeliyordu. Memleketin hayat ve memat meselesini teşkil eden Garp Cephesinde, hususî ve mahdut mülâhazalara kapılmak caiz görülüyordu.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, bu Gediz taarruzunun ademi icrasında ısrar elti. Garp Cephesi Kumandanlığı ile, muhabere ile anlaşamadı. Bizzat Ankaradan, Eskişehirde Garp Cephesi Karargâhına gitti. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa ile Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşanın bu mülâkatları neticesinde Ali Fuat Paşa, vaziyeti mahallinde bir daha tetkikten sonra karar vermek üzere, hareketi tehir eylemişti.

Fakat, birkaç gün sonra, Cephe Kumandanlığının vukubulan iş'arından, taarruza karar verildiği anlaşılmıştır.

Efendiler; o günlerde, bu taarruz lehinde, her tarafta ve Mecliste, müthiş bir propaganda cereyan ediyordu.

"Düşman Gediste münferittir. Biz, onu orada mahvederiz. Parlak bir vaziyet hâsıl olur. Zaten Yunan ordusu kaçmaya müheyyadır." sözlerle, Gediz taarruzu lüzumu, adeta umumî bir kanaat haline getirilmek isteniyordu.

Nihayet Garp Cephesi Kumandanı Altmış Bir ve On Birinci Fırkalar ve Kuvvei Seyyare ile 24 Teşrinievvel 1336 da Gedisteki düşmana taarruz etli.

Efendiler, dalgalı ve inzibatsız ve emrî kumandasız bazı harekâttan sonra, malûmunuz olduğu veçhile, Gediste mağlûp olduk.

Yunan ordusu bu harekete cevap olmak üzere, 25 Teşrinievvel 1336 günü Bursa cephesinden taarruza geçti. Yenişehir, İnegölü işgal etti. Uşaktan Dumlu-

Etem ve Teyfik kardeşlerin etkisi altında yapıldığı sanılan, bir öneride bulundu: "Yunan ordusunun Gediz yakınlarında ayrı olarak bulunan bir tümenine saldırmak..."

Batı Cephesi Komutanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde dağınık bulunduğunu ve Gediz yakınlarındaki kuvvetinin güçsüz ve ayrı bir durumda bırakıldığını düşünürken düşmanın moralinin zayıf olduğunu da kabul ediyordu.

O tarihlerde, Yunan ordusu, üç tümen ile Bursa bölgesinde; bir tümen ile Aydın dolaylarında ve bir tümen ile Uşakta ve bir tümen ile Gedizde bulunuyordu.

Batı Cephesi Komutanı iki piyade tümeni ile Etem Beyin Gezgin Güçlerini Gedizdeki Yunan tümeninin üzerine gönderebilecekti. Bu savaştan parlak bir sonuç almayı çok umuyordu.

Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığının bu önerisini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bizim ordumuzdan bütünüyle kuvvetli idi. Biz, daha, ordumuzu kurmuş ve düzenlemiş bir durumda bulunmuyorduk. Cephaneimizin azlığı da ağırdan almayı gerektiriyordu. Düşmana karşı, Gedizde, bütün cephe kuvvetlerimizi toplayarak oldukça üstün bir kuvvet toplayarak ve hızlı bir başarı elde etmek belki olabilirdi. Ama, kuvvetimiz ve hazırlığımız, böyle bir başarıyı, genel ve sonuçlu bir başarıya çevirmeye elverişli değildi. O halde, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, sınırlı ve geçici bir başarı elde etmek için kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Durum böyle olunca düşman, bütün kuvvetleri ile karşı saldırıya geçerse, bizim için her yanda yenilgi kaçınılmaz olurdu. Bunun için cephenin ve hükûmetin şimdilik ana görevi, sadece ordu kuruluşunu genişletip arttırarak cepheyi güçlendirmek olması gerekiyordu. Memleketin ölüm ve kalımı sorunu olan Batı Cephesinde, özel ve sınırlı düşüncelere kapılmak uygun görülüyordu.

Genelkurmay Başkanı, bu Gediz saldırısının yapılmamasında directti. Batı Cephesi Komutanlığıyla, yazışma yoluyla anlaşamadı. Kendisi, Ankaradan, Eskişehirde Batı Cephesi Karargâhına gitti. Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşanın bu buluşmalar sonunda Ali Fuat Paşa, durumu yerinde bir daha inceledikten sonra karar vermek üzere, saldırıyı ertelemişti.

Ama, birkaç gün sonra, Cephe Komutanlığının yaptığı bildirimden, saldırıya karar verildiği anlaşılmıştır.

Efendiler, o günlerde, bu saldırıdan yana, her yanda ve Mecliste, ateşli bir propaganda yapılıyordu.

"Düşman tümeni Gedizde ayrı olarak bulunuyor. Biz, onu orada yokederiz. Parlak bir durum olur. Gerçekten Yunan ordusu kaçmaya hazırdır." sözlerle, Gediz saldırısının gerekliliği, sanki genel bir kanı durumuna getirilmek isteniyordu.

Sonunda Batı Cephesi Komutanı Altmışbir ve Onbirinci Tümenler ve Gezgin Güçler ile 24 Ekim 1920 de Gedizdeki düşmana saldırdı.

Efendiler, dalgalı ve düzensiz ve emir ve komuta zinciri dışında yapılan bir takım çatışmalardan sonra, bildiğiniz gibi, Gedizde yenildik.

Yunan ordusu bu saldırıya karşılık olmak üzere, 25 Ekim 1920 günü Bursa cephesinden saldırıya geçti. Yenişehir, İnegölü ele geçirdi. Uşaktan Dum-

pınar sırtları ilerisinde bulunan kıtaatımıza taarruz etti. Kıtaatımız, Dumlupınar sırtlarına kadar çekildi.

Bu suretle Efendiler; cephenin her tarafında, yeniden umumî bir mağlûbiyete duçar olduk.

Garp Cephesi Kumandanının, taarruza başladığından dört gün sonra Heyeti Vekilede şu telgrafi okundu:

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine Çavdarhisar, 27/28, 10/1336

1- Kıtaatın muharebe zayıyatını sûratle telâfi ihtiyacındayız. Gediz muharebesi, üç yüz muharip mevcudun bir taburun vezaifi harbiyesine kâfi gelmediğinden tabur mevcutlarını dörder yüz muharibe iblağ mecburiyetindeyiz. Muharebatı malûme dolayısıyla tekml depo kıtaatı dahi cepheye sürüldüğünden muallim, müsellâh ve mücehhez bin ikmal efradının serian, bilhassa Ankaradaki kıtaattan, bu muvafık değilse en yakın bir mahalden, sûratı itasını.

2- Harekât ve muharebat, giydirilebilen efradın dahi elbiselerini ayakkabılarını parçalamış, dündenberi kar yağın dağlarda asker çıplak ve yalınayak kalmıştır. (Cephe Kumandanlığı vekâleti) emrinde hiçbir şey olmadığından bilhassa kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak hulâsa, tesirâtı havaıyeden muhafaza için ne verilmek lâzımsa on beş bin hesabîle sûratı irsalini ehemmiyetle arz ve rica ederim.

3- Müdafaa-i Millîye Vekâletine, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine ve berayi malûmat Cephe Vekâletine yazılmıştır.

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşanın, henüz Gediz muharebesinin cereyan etmekte bulunduğu bir sırada okuduğumuz, bu telgrafnamesindeki muhteviyat, bilhassa ihtisas olunan mana ve zihniyetin pek ziyade sayanı dikkat görülmesi tabiidir zannederim. Askerin hali, kuvvetimizin miktarı, hazırlığımızın derecesi, bütün memlekette her noktai nazardan muhtaç olduğumuz menabiin kudret ve kabiliyeti bittabi bu telgraf tarihinden üç gün evvel Garp Cephesi Kumandanlığınca malûm bulunuyordu. Her şey tamam olup da Gediz muharebesinin müddeti cereyanı olan üç beş gün zarfında mı mahvolmuştu? Malûm olan bütün hakayika rağmen Garp Cephesi, Erkânıharbiyei Umumiye tarafından mı taarruza icbar edilmişti?

Mevzuubahs telgrafname, Heyeti Vekilede okunduktan sonra zirine şu mütalea yazılmıştı:

Heyeti Vekilede mütalea olundu. Serdolunan esbap ve vakayi gayrimakul bulundu. Muaveneti lâzime yapılacağı tabiidir. Alay 3 ten tasavvur olunan kuvvetin izamı yapılacaktır. İsmet

Efendiler, her muvaffakiyetsizliğin sonunda, birtakım dedikoduların meydana almasına intizar olunmalıdır. Gediz muharebesinden sonra da, vaziyeti umumiye feci bir manzara arz edince, her tarafta kılûkal ve haklı ve haksız tenkidat başladı.

Bazıları ve bilhassa Kuvayi Seyyareciler, Etem ve kardeşleri, bütün taksiratı cephe kumandanına ve nizamiye fırkalarına atfen kendilerinin müşkül vaziyette bırakılmış olduklarını propaganda ettiriyorlar ve ordu kumandanı, hatalarını kapatmak için bize atfı kusur ediyor diyorlardı.

Ordu dahi Kuvayi Seyyarenin hiçbir iş yapmadığını ve yapmaya muktedir olmadığını ve muharebede verilen emirlere itaat etmediğini, daima tehlikeden uzak bulunduğunu iddia ve ispat ediyordu.

Efendiler, tekrar bıraktığım noktadan, izahata devam etmek üzere küçük bir vak'ayı burada zikretmeme müsaadenizi rica edeceğim. Malûmdur ki, Büyük Millet Meclisinin hini teessüsünde vazolunan esasata göre, Heyeti İcraiye namı

lupınar sırtları ilerisinde bulunan birliklerimize saldırdı. Birliklerimiz, Dumlupınar sırtlarına kadar çekildi.

Böylece Efendiler; cephenin her yanında, yeniden genel bir yenilgiye uğradık.

Batı Cephesi Komutanının, saldırıya başladığından dört gün sonra Bakanlar Kurulunda şu telgrafi okundu:

Genelkurmay Başkanlığına Çavdarhisar, 27/28, 10/1920

1- Birliklerin savaşta yitirdiklerini hızla gidermek gerekmektedir. Gediz savaşı, üç yüz savaşçı erin bir taburun savaş görevine yetmediğinden taburların er sayısını dörder yüz savaşçıya yükseltmek zorundayız. Bilinen savaşlar dolayısıyla bütün yedek birlikler de cepheye sürüldüğünden eğitilmiş, silâhlı ve donatılmış bin ikmal erinin yeniden hızla, özellikle Ankaradaki birliklerden, bu uygun değilse en yakın bir yerden, ivedilikle verilmesi.

2- Yürüyüşler ve savaşlar, giydirilebilen erlerin elbiselerini ayakkabılarını bile parçalamış, dündenberi kar yağın dağlarda asker çıplak ve yalınayak kalmıştır. (Cephe Komutanlığı Vekilliği) emrinde hiçbir şey olmadığından özellikle kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak, kısaca, havanın etkilerinden korumak için ne verilmek gerekiyorsa onbeş bin üzerinden hızla gönderilmesini önemle sunar ve rica ederim.

3- Millî Savunma Bakanlığına, Genelkurmay Başkanlığına ve bilgi için Cephe Komutan Vekilliğine yazılmıştır.

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat

Efendiler, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşanın, daha Gediz savaşı olmaktayken okuduğumuz, bu telgrafında yazılı olanlar, özellikle sezilen anlam ve anlayışın çok dikkate değer görülmesi doğaldır sanırım. Askerin durumu, kuvvetimizin sayısı, hazırlığımızın ölçüsü, bütün memlekette her açıdan gereksindiğimiz kaynakların gücü ve yeteneği elbette bu telgraf tarihinden üç gün evvel Batı Cephesi Komutanlığınca biliniyordu. Her şey tamamdı da Gediz savaşının sürdüğü üç beş gün içinde mi yok olmuştu? Bilinen bütün gerçeklere karşın Batı Cephesi, Genelkurmay tarafından mı saldırıya zorlanmıştı?

Sözkonusu telgraf, Bakanlar Kurulunda okunduktan sonra altına şu düşünce yazılmıştı:

Bakanlar Kurulunda okundu. İleri sürülen nedenler ve olaylar akla uygun bulunmadı. Elbette gerekli yardım yapılacaktır. Alay 3 ten düşünülen kuvvet gönderilecektir. İsmet

Efendiler, her başarısızlığın sonunda, birtakım dedikoduların ortaya çıkması beklenmelidir. Gediz savaşından sonra da, genel durum acıklı bir görünüm alınca, her yerde dedikodu ve haklı ve haksız eleştiriler başladı.

Kimileri ve özellikle Gezginci Güçlerden yana olanlar, Etem ve kardeşleri, bütün suçu cephe komutanına ve ordu birliklerine yükleyerek kendilerinin zor durumda bırakılmış olduklarını propaganda ettiriyorlar ve ordu komutanı, yanlışları örtmek için bizi suçlu olarak gösteriyor diyorlardı.

Ordu da Gezginci Güçlerin hiçbir iş yapmadığını ve yapmaya da gücü yetmediğini ve savaşta verilen emirlere uymadığını, hep tehlikeden uzak bulunduğunu söylüyor ve bunu kanıtlıyordu.

Efendiler, bıraktığım yerden yeniden, açıklamaları sürdürmek üzere küçük bir olayı burada belirtmeme izininizi rica edeceğim. Bilinir ki, Büyük Millet Meclisinin kuruluşunda kabul edilen ilkelere göre, Bakanlar Kurulu adı verilen

Cerkez Etem ve kardeşlerinin çıkardığı dedikodular

Cerkez Etem ve kardeşlerinin çıkardığı dedikodular

Mecliste görülen aykırı temayüller ve Nâzım Beyin Dahiliye Vekilliğine intihabı karşısında ihtar ettiğim hareket

verilen hükûmetin azası, doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından intihap olunuyordu. Bu usul, 4 Teşrinisani 1336 tarihine kadar tatbik olundu. Bu bapta kanun, ancak bu tarihte, "İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisi Reisinin, Meclis azalarından göstereceği namzetler meyanından, ekseriyeti mutlaka ile intihap olunur" suretinde tadil olundu.

İşte, arz etmek istediğim husus, vekillerin intihabına ait kanunun tadilini müstelzim sebeplerden biridir.

Efendiler; 4 Eylül 1336 tarihinde Tokat Meb'usu bulunan Nâzım Bey, 89 reyeye karşı 98 rey ile Meclisçe Dahiliye Vekâletine intihap olundu. Nâzım Bey, dakika fevtetmeksizin büyük isticâl ile Vekâlet makamına gidip ifayı vazifeye başladı. Badehu, Heyeti İcraiye Reisi de bulunmam hesabına beni ziyarete geldi.

Ben, Nâzım Beyi, kabul etmedim. Meclisi Alinin, mazharı itimat ve intihabı olan bir vekili kabul etmemekle, ihtiyar ettiğim muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyordum. Fakat, memleketin büyük menfaati, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu. Bittabi, hareketimin sebebini izah ve ispat edeceğimden ve izah edeceğim noktanın Meclisi Alice de mühim görüleceğinden emin idim.

Efendiler, Meclis azaları meyanından, aykırı birtakım prensiplere temayül gösterenler zuhûra başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere, Nâzım Bey ve rüfekası en çok nazarı dikkatimi celbeylemişti. Nâzım Beyin, daha Sivas Kongresi esnalarında, kendisinden aldığım safsatalarla mâli bazı mektuplarla ne zihniyet ve mahiyette olabileceğini anlamıştım. Nâzım Bey, meb'us olarak Ankara'ya geldikten sonra, hergün yeni yeni siyasî faaliyetler gösteriyordu. Teşekküle başlayan her hizbi siyasî ile temas fırsatını kaçırmıyordu.

Nâzım Bey, bizzat ve bilvasıta ecnebî mehalifinden bazılarıyla temas yolunu bulmuş ve teşvik ve muavenete de mazhariyetini temin etmişti.

Bu zatın, Halk İştirakiyun Fırkası diye, gayriciddî, sırf cerri menfaat maksadile bir fırka teşkili teşebbüsü ve onun başında gayrimillî faaliyet sevdasında bulunduğu, mutlaka mesmuunuz olmuştur.

Bu zatın, ecnebî mehalifine, casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, bilâhare İstiklâl Mahkemesi birçok hakâyıkı meydana koymuştu.

İşte, Efendiler, bu Nâzım Bey, bizzat ve arkadaşları vasıtasile yaptığı mütemadi propaganda sayesinde ve bize muhalefete hazırlananların, menafii âliye-i milleti unutarak yardımlarile, Dahiliye Vekâletine geçirilmişti. Bu suretle Nâzım Bey, hükûmetin, bütün dahilî idaresi makinasının başında, memleket ve millete değil, fakat, paralı uşağı olduğu kimselerin arzusuna en büyük hizmeti ifa edebilecek vaziyete gelebilmişti.

Bittabi, Efendiler; buna asla razı olamazdım. Onun için Dahiliye Vekili Nâzım Beyi kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zaman dahi, Mecliste, celse-i hafiyede malûmat ve mütaleatımı açıkça söyledim.

Muhterem Efendiler, pek güzel bilirsiniz ki, sultanlarla, halifelerle idare olunmuş ve olunan memleketlerde vatan için, millet için en büyük tehlike, sultanların ve halifelerin düşmanlar tarafından satın alınmalarıdır. Bu, ekseriya sühuletle kabili temin olmuştur. Meclislerle idare olunan memleketlerde de, en müh-

hükûmetin üyeleri, doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından seçiliyordu. Bu sistem, 4 Kasım 1920 tarihine kadar uygulandı. Bu konudaki kanun, ancak bu tarihte, "Bakanlar, Büyük Millet Meclisi Başkanının, Meclis üyeleri arasından göstereceği adayları arasından, salt çoğunluk ile seçilir" şeklinde değiştirildi.

İşte bilginize sunmak istediğim olay, bakanların seçilmesine ilişik kanunun değiştirilmesini gerektiren nedenlerden biridir.

Efendiler, 4 Eylül 1920 tarihinde Tokat Meb'usu bulunan Nâzım Bey, 89 oya karşı 98 oyla Meclisçe İçişleri Bakanı seçildi. Nâzım Bey, dakika yitirmeksizin büyük ivedilikle Bakan odasına gidip görev yapmaya başladı. Sonra da, Başbakan da olmam dolayısıyla beni görmeye geldi.

Ben, Nâzım Beyi, kabul etmedim. Yüksek Meclisce, güvenilen ve seçilen bir bakanı kabul etmemekle, yaptığım işin niteliğini ve önemini elbette biliyordum. Fakat, memleketin büyük yararı, beni bu yolda davranmaya zorunlu kılıyordu. Elbette, yaptığımın nedenini açıklayıp kanıtlayacağıma ve açıklayacağım noktanın Yüksek Meclisce de önemli görüleceğine güveniyordum.

Efendiler, Meclis üyeleri arasından, aykırı birtakım prensiplere eyilim gösterenler çıkmaya başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere, Nâzım Bey ile arkadaşları en çok dikkatimi çekmişti. Nâzım Beyin, daha Sivas Kongresi sıralarında, kendisinden aldığım safsatalarla dolu bazı mektuplarla ne anlayışta ve ne nitelikte olabileceğini anlamıştım. Nâzım Bey, meb'us olarak Ankara'ya geldikten sonra, hergün yeni yeni siyasî çalışmalar yapıyordu. Kurulmaya başlayan her siyasî grupla ilişki kurma fırsatını kaçırmıyordu.

Nâzım Bey, doğrudan doğruya ve dolaylı olarak yabancı çevrelerden bazılarıyla ilişki kurmak yolunu bulmuş ve onlar tarafından özendirilmiş ve yardım sağlamıştı.

Bu kişinin, Halk İştirakiyun* Partisi diye, ciddî olmayan, sırf çıkar sağlamak amacıyla bir parti kurma girişimi ve partinin başında ulus yararına aykırı çalışma kuruntusunda bulunduğunu, elbette duymuşunuzdur.

Bu kişinin, yabancı çevrelere, casusluk ettiğine de hiç kuşku yoktu. Nitekim, sonradan İstiklâl Mahkemesi birçok gerçekleri ortaya koymuştu.

İşte, Efendiler, bu Nâzım Bey, kendisinin ve arkadaşlarının aracılığıyla yaptığı sürekli propaganda sonucunda ve bize karşı çıkmaya hazırlananların, ulusun yüce yararlarını unutarak yaptıkları yardımlarla, İçişleri Bakanlığına geçirilmişti. Böylece Nâzım Bey, hükûmetin, bütün iç yönetim makinasının başında, memleket ve millete değil, fakat, paralı uşağı olduğu kimselerin isteklerine en çok yardımcı olabilecek duruma gelebilmişti.

Elbette, Efendiler; bunu hiçbir zaman kabul edemezdim. Onun için İçişleri Bakanı Nâzım Beyi kabul etmedim ve görevden çekilmeye zorladım. Gereklî görüldüğünde de, Mecliste, gizli oturumda elimdeki bilgileri aktardım ve düşündüklerimi açıkça söyledim.

Muhterem Efendiler, pek güzel bilirsiniz ki, sultanlarla, halifelerle yönetilen memleketlerde vatan için, millet için en büyük tehlike, sultanların ve halifelerin düşmanlar tarafından satın alınmalarıdır. Bu çoğu kez kolayca sağlanabilmiştir. Meclislerle yönetilen memleketlerde de, en korkulacak konu, birtakım meb'usla-

* İştirakiyun = Sosyalistler (sözlük)

Mecliste görülen aykırı eyilimler ve Nâzım Beyin İçişleri Bakanlığına seçilmesi karşısında davranışım

Millet, vekillerini seçerken çok dikkatli ve kışkanç olmalıdır

Millet, vekillerini intihap ederken çok dikkatli ve kışkanç olmalıdır

lik cihet, bazı meb'usların ecnebî namü hesabına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet Meclislerine kadar, dahil olmak yolunu bulabilen vatansızlara tesadüf etmek müstebat olmayacağına tarihin, bu bapta misallerile hükmetmek zarurîdir. Bunun için millet, vekillerini intihap ederken, çok dikkatli ve kıskanç olmalıdır. Millet'in hatadan sıyaneti için yegâne salim çare, efkâr ve ef'alile millet'in itimadına mazhar olmuş, siyasî bir fırkanın intihapta millete delâlet etmesidir. Alelumum efradı millet'in, namzetliklerini ortaya atan her şahıs hakkında medarı hükmolunacak mevsut malûmata ve musip reye malik bulunacağını kabul etmek, nazârî olarak farzolunsa bile, bunun mahzû hakikat olmadığı, tecrübelerin tecrübeleriyle gayrikabili inkâr bir bedahet olmuştur.

*
* *

Efendiler, bıraktığımız noktaya, yani Garp Cephesine avdet ediyorum. Gediz muharebesinden ve onun maddî ve manevî can sıkıcı neticelerinden sonra, Fuat Paşanın cephe üzerindeki kumandanlık tesir ve nüfuzu sarsılmış gibi görülüyordu. Kendisini kumandadan çekmeyi zarurî addetmeğe başladım. Tam bu sırada idi ki, Fuat Paşa Ankaraya gelip görüşmek hususunu 5 Teşrinisani 1336 tarihli şifre ile istiza etti. 6 Teşrinisanide Ankaraya gelmesi münasip olacağını cevaben bildirdim. Fuat Paşa, aleyhindeki dedikodu ve Kuvayi Seyyare mevcudiyetinin ordu inzıbatıslığı üzerindeki suitesirâtı, o kadar mahsus olmaya başlamıştı ki, 7 Teşrinisani tarihinde Ali Fuat Paşaya en seri bir surette Ankaraya gelmesini emretmeği lüzumlu gördüm.

Efendiler, artık Ali Fuat Paşanın Garp Cephesine kumanda edemeyeceğine kani olmuşum. O günlerde Moskovaya da bir sefaret heyeti göndermek lüzumu karşısında bulunuyorduk. O halde, Fuat Paşa sefiri kebir olarak Moskovaya gidebilirdi. Garp Cephesi de çok ciddî ve dikkatli mesai talepli olduğundan bu cephe kumandanlığını da zaten harekâtı umumîyei askerîye ile işgal etmekte bulunan Erkâniharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşaya zamimeten tevdi etmek en seri ve muvafık bir tedbir olacaktı. Bir cihetten de gerek dahilî isyan ve itaat-sizliklere karşı ve gerek harekâtı harbiye noktai nazarından kuvvetli süvari teşkilâtına ihtiyaç, bariz idi. Mahza bu teşkilâtı vücuda getirmek için de Dahiliye Vekili bulunan Refet Beye (Refet Paşa) zamimeten bu vazifeyi vererek kendisini Konya ve havalisine göndermeyi münasip mütalea ediyordum. Çünkü Refet Paşa, muhtelif zamanlarda muhtelif sebeplerle Konyaya, Denizliye gitmiş, Garp Cephesinin cenup kısmile alâkadar olmuş ve o kısımle münasebettar muntakaları tanımış bulunuyordu. O halde meseleyi şu suretle halledebilirdim:

Cepheyi ikiye ayırmak; mühim aksamı ihtiva eden sahayı, Garp Cephesi tesmiye ederek, İsmet Paşanın kumandasına tevdi etmek; cenup kısmını da, Konya havalisine göndereceğim Refet Paşaya vermek ve her iki cepheyi doğrudan doğruya Erkâniharbiyei Umumiye Riyaseti makamına rapetmek...

Erkâniharbiyei Umumiye Riyasetine de Müdafaai Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşa vekâlet edebilirdi. Fuat Paşa zamanında, cepheden Sıvasa kadar mümtet yerde, geri muntakası vardı. Fuat Paşa bu muntakayı idare edebilmek için de bir "Cephe Kumandanlığı Vekâleti" makamı ihdasına mecbur olmuştu. Bunun gayritabîi ve gayriamelî olduğu meydanda idi. Binaenaleyh, yeni tertipte bu geri muntakasını da kısmen menzîl sahası olarak cepheye bıraktıktan sonra Müdafaai Millîye Vekâletine rapetmek tabîi idi. İsmet Paşanın bir zaman için

rın yabancılar adına ve onlar hesabına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet meclislerine kadar, girebilmenin yolunu bulabilen vatansızlara rastlamanın beklenmedik birşey olmayacağına tarihin, bu konudaki örneklerle inanmak zorunludur. Bunun için millet, vekillerini seçerken, çok dikkatli ve kıskanç olmalıdır. Millet'in yanlış yapmaktan korunması için tek çıkar yol, düşüncesi ve yaptıklarıyla millet'in güvenini kazanmış, siyasî bir partinin seçimlerde millete yol göstermesidir. Genellikle ulus bireylerinin, adaylıklarını koyan her kişi hakkında karar vermeye yarayacak güvenilir bilgilere ve gerçeğe uygun görüşe sahip bulunacağını kabul etmek, teorik olarak düşünülse bile, bunun gerçeğin kendisi olmadığı, denemelerin deneyimiyle yadsınamaz bir gerçek durumuna gelmiştir.

*
* *

Efendiler, bıraktığımız noktaya, yani Batı Cephesine dönüyorum. Gediz savaşı ve onun nesnel ve tinsel açılardan can sıkıcı sonuçlarından sonra, Fuat Paşanın cephe üzerindeki komutanlık etki ve erki sarsılmış gibi görülüyordu. Kendisini komutadan çekmeyi zorunlu saymaya başladım. Tam bu sırada idi ki, Fuat Paşa Ankaraya gelip görüşmek konusunu 5 Kasım 1920 tarihli şifre ile sordu. 6 Kasım'da Ankaraya gelmesinin uygun olacağını yanıt olarak bildirdim. Fuat Paşaya, karşı yapılan dedikodu ve Gezgin Güçlerin varlığının ordu düzensizliği üzerindeki kötü etkileri, okadar hissedilmeye başlamıştı ki, 7 Kasım tarihinde Ali Fuat Paşaya en çabuk yoldan Ankaraya gelmesini emretmeyi gerekli gördüm.

Efendiler, artık Ali Fuat Paşanın Batı Cephesine komuta edemeyeceğini anlamıştım. O günlerde Moskovaya da bir elçilik hey'eti göndermek gereği karşısında bulunuyorduk. O halde, Fuat Paşa büyük elçi olarak Moskovaya gidebilirdi. Batı Cephesi de çok esaslı ve özenli çalışma istediğinden bu cephe komutanlığını da gerçekten genel savaş işleriyle uğraşmakta bulunan Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya ek görev olarak vermek en çabuk ve uygun bir önlem olacaktı. Bir yönden de hem iç ayaklanmalara ve emirdinlemeliklere karşı ve hem savaş işleri açısından kuvvetli atlı örgütlere gereksinim olduğu, belli idi. Yalnız bu örgütü kurmak için de İçişleri Bakanı bulunan Refet Beye (Refet Paşa) ek görev olarak bu görevi vererek kendisini Konya ve dolaylarına göndermeyi uygun buluyordum. Çünkü Refet Paşa, değişik zamanlarda değişik nedenlerle Konyaya, Denizliye gitmiş, Batı Cephesinin güney bölümüyle ilgilenmiş ve o bölümle ilişkili bölgeleri tanımış bulunuyordu. Böyle olunca sorunu şöyle çözümleyebilirdim: Cepheyi ikiye ayırmak; önemli bölümleri içeren alanı, Batı Cephesi diye adlandırarak, İsmet Paşanın komutasına vermek; güney bölümünü de, Konya dolaylarına göndereceğim Refet Paşaya vermek ve her iki cepheyi doğrudan doğruya Genelkurmay Başkanlığına bağlamak...

Genelkurmay Başkanlığına da Millî Savunma Bakanı olan Fevzi Paşa vekilik edebilirdi. Fuat paşa zamanında, cepheden Sıvasa kadar uzanan yerde, geri bölgesi vardı. Fuat Paşa bu bölgeyi yönetebilmek için de bir "Cephe Komutanlığı Vekilliği" görevi yaratmak zorunda kalmıştı. Bunun olağandışı olduğu ve uygulanamayacağı besbelli idi. Bu nedenle, yeni düzenlemede bu geri bölgesinin de bir kısmını konaklama olarak cepheye bıraktıktan sonra Millî Savunma Bakanlığına bağlamak doğaldı. İsmet Paşanın bir süre için Genelkurmay Başkanlığına

Ali Fuat Paşanın Moskova Sefiri Kebirliğine tayini ve cephenin ikiye ayrılması kararı

Ali Fuat Paşanın Moskova Büyük Elçiliğine atanması ve cephenin ikiye ayrılması kararı

Sûratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmek ve gayrimuntazam teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak kararı

Zahiren bize mülâyim zannolunan bir politika ile dahilden bizi inhilal ettirmek teşebbüsü

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden infisal etmemesi ordunun tensik ve ihzarında, temini sürat için faydalı görüldüğü gibi Refet Beyin de Dahiliye Vekâleti sıfatını muvakkaten muhafaza etmesi bilhassa muntakası dahilinde temini asayiş ve ahaliden hayvan ve malzeme toplamak suretile, vücuda getirmeye mecbur olduğu süvari teşkilâtını bir an evvel taazzuv ettirmek için lüzumlu idi.

Efendiler, 8 Teşrinisani 1336 da, Fuat Paşa, Ankaraya geldi. İstikbal için bizzat istasyonda bulunuyordum. Paşayı omzunda bir filinta olduğu halde Kuvayı Millîye kıyafetinde gördüm. Garp Cephesi Kumandanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının bütün Garp Cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu anlamak için artık tereddüde mahal kalmamıştı. Onun için Fuat Paşaya kısa bir mütaledadan sonra, yeni alabileceği vazifeyi söyledim. Maalmemnuniye kabul etti. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni vaziyet ve vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kat'î direktif: "sûratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmekten" ibaret idi. Bu suretle 1336 senesi Teşrinisanisinin sekizinci günü "gayrimuntazam teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak kararı" fül ve tatbik sahasına vazedilmiş oldu.

*
* *

Muhterem Efendiler; burada, bir an tevakkuf ederek nazarlarımızı İstanbulla tevcih edelim. Damat Ferit Paşa hükûmetinin, her nevi düşmanlarla müsterek olan "silâh ile netice almak plânı", tatbikatta muvaffak olamamıştı. Dahilî isyanlara mukabele ve mukavemet ettik. Yunan taarruzu en nihayet bir hatta tevakkuf etti. Yunanlıların ondan sonraki hareketleri de mahdud sahalara münhasır kaldı. Dahilî isyanlara ve Yunan cephesine karşı, mukabil ve ciddî tedbirler almakta olduğumuz görülüyordu. Dahilden ve hariçten gelen müsellâh muhacematın, bilhassa Ankaradaki hükûmeti millîyeyi sarsamıyacağı anlaşıyordu. Binaenaleyh, İstanbulun, müsellâhan tecavüz politikası iflâs etmiş bulunuyordu. Bunu değiştirmek, yeniden zahiren itilâf politikasına geçmek suretile, dahilden inhilâl ettirmek politikasının daha faydalı olacağına kanaat getirdiklerine hükmolunabilir. Tıpkı, 1335 Eylûlünde Damat Ferit Paşanın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa Kabinesinin gelmesile olduğu gibi, zahiren bize mülâyim zannolunan bir politika ile, dahilden bizi inhilâl ettirmek teşebbüsü tecdit olunacaktı.

Bundan sonraki mücadelâtmızda, İstanbul vasıtasile, dahilî ve haricî teşebbüsler ve zâfa ilka edecek telkinler ile, Yunan ordusile olduğu kadar, fakat anlaşılması ve anlatılması daha güç şerait içinde, dahilî ifsadata karşı uğraştığımız görülecektir.

İstanbulda, Tevfik Paşa mevkii iktidara getirildi. Dahiliye Nâzırı olarak Ahmet İzzet ve Bahriye Nazırı olarak Salih Paşalar kabinede bulunuyordu. Tevfik Paşa Kabinesi, derhal bizimle temas ve münasebet aradı. Bu vazifeyi, başlıca Ahmet İzzet Paşa deruhde etti, saray erkânıharbiyesinde bulunan bir zabıt, Ahmet İzzet Paşa tarafından bazı notlar ile Ankaraya gönderildi. Bu notlarda, eskisine nisbetle daha müsait şeraitle, meselâ hakimiyeti Osmanîye dahilinde İzmirde Yunanlılar tarafından bir idarei hususîye kabul edilmek gibi şartlarla, bir sulh akti ümidinde bulundukları ve her şeyden evvel İstanbul hükûmetile, bir itilâf temininin mühim olduğu bildiriliyordu.

ğından ayrılmaması ordunun düzenlenip hazırlanmasının hız kazanması için yararlı görüldüğü gibi Refet Beyin de İçişleri Bakanı sıfatını geçici olarak koruması özellikle bölgesi içinde güvenliği sağlamak ve halktan hayvan ve gereç toplamak yoluyla, oluşturmak zorunda bulunduğu atlı örgütünü bir an önce kurmak için gerekli idi.

Efendiler, 8 Kasım 1920 de, Fuat Paşa, Ankaraya geldi. Karşılama için ben kendim istasyonda bulunuyordum. Paşayı omzunda bir filinta olduğu halde Ulusal Güçler kıyafetinde gördüm. Batı Cephesi Komutanını bu kıyafete özendiren düşünce ve kafanın bütün Batı Cephesi üzerinde ne kadar çok etki yapmış olduğunu anlamak için artık duraksamaya yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşaya kısa bir gerekçe bildirdikten sonra, yeni alabileceği görevi söyledim. Sevinerek kabul etti. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşaları çağırarak yeni durum ve görevlerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kesin direktif: "Hızla düzenli ordu ve büyük atlı topluluğu kurmaktan" ibaret idi. Böylece 1920 senesi Kasımının sekizinci günü "düzensiz örgüt düşünce ve siyasetini yıkmak kararı" uygulama alanına konulmuş oldu.

*
* *

Muhterem Efendiler; burada, bir an durarak gözlerimizi İstanbulla çevirelim. Damat Ferit Paşa hükûmetinin, her türden düşmanlarla ortak olan "silâh ile sonuç almak plânı", uygulamada başarılı olamamıştı. İç ayaklanmalara dayandık ve karşılık verdik. Yunan saldırısı en sonunda bir çizgide durdu. Yunanlıların ondan sonraki saldırıları da kısıtlı alanlarda kaldı (bölgesel oldu). İç ayaklanmalara ve Yunan cephesine karşı, esaslı karşı önlemler almakta olduğumuz görülüyordu. İçten ve dıştan gelen silâhlı saldırıların, özellikle Ankaradaki ulusal hükûmeti sarsmıyacağı anlaşıyordu. Bundan dolayı, İstanbulun, silâhlı olarak saldırı politikası iflâs etmiş bulunuyordu. Bunu değiştirmek, yeniden, dış görünüşe göre anlaşma politikasına geçmek yoluyla, içerden çökertmek politikasının daha yararlı olacağına inandıkları yargısına varılabilirdi. Tıpkı, 1919 Eylûlünde Damat Ferit Paşanın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin gelmesinde olduğu gibi, görünüşte bize karşı ılımlı sanılan bir politika ile, bizi içerden çökertmek girişimi yenilenmiş olacaktı.

Bundan sonraki savaşlarımızda, İstanbul aracılığı ile, iç ve dış girişimler ve bizi güçsüz bırakacak kışkırtmalarla, Yunan ordusu ile olduğu kadar, fakat anlaşılması ve anlatılması daha zor koşullar içinde, içteki bozgunculuklara karşı uğraştığımız görülecektir.

İstanbulda, Tevfik Paşa iş başına getirildi. İçişleri Bakanı olarak Ahmet İzzet ve Denizîşleri Bakanı olarak Salih Paşalar hükûmetinde bulunuyordu. Tevfik Paşa hükûmeti, gecikmeden bizimle ilişki ve münasebet aradı. Bu görevi, en başta Ahmet İzzet Paşa üstlendi, saray kurmayında bulunan bir subay, Ahmet İzzet Paşa tarafından bazı notlar ile Ankaraya gönderildi. Bu notlarda, eskisine oranla daha uygun koşullarla, örneğin Osmanlı egemenliği altında İzmirde Yunanlılar tarafından özel bir yönetime razı olmak gibi koşullarla, bir barış yapmak umudunda bulundukları ve her şeyden önce İstanbul hükûmetile, bir anlaşma sağlamanın önemli olduğu bildiriliyordu.

Hızla düzenli ordu ve büyük atlı topluluğu kurmak ve düzensiz örgüt düşünce ve siyasetini yıkmak kararı

Dış görünüşte bize karşı ılımlı sanılan bir politika ile, içerden bizi çökertme girişimi

Ahmet İzzet Paşanın ve dahil olduğu kabinenin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin mahiyet ve salâhiyetinden haberdar olmadıkları, hâlâ İstanbulda bir hükûmet yapmak ve o vasıta ile mukadderatı millet ve memleket mesailini halletmek hususlarını düşündükleri görülmüyordu.

Ahmet İzzet Paşayı ve Tevfik Paşa Kabinesini, vaziyetten haberdar etmek ve tamamile tenvir eylemek maksadile, icap eden malûmat ve mütealeatı mufas-salan yazdırıp Ankaraya gelen memuru mahsusla, 8 Teşrinisani 1336 tarihinde İnebolu istikametinde yola çıkardık.

12 Teşrinisani 1336 günü, Zonguldaktan Yüzbaşı Kemal imzalı kısa bir telgraf aldım. Bunda, şifreli bir telgrafı keşide etmek üzere İstanbuldan hareket ettirildim, deniliyordu. Mevzuubahs şifreli telgraf, Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa imzalıydı. İstanbulda 9 Teşrinievvel 1336 tarihinde yazılmıştı.

Bu telgrafnamede, İstanbul ile Zonguldak arasında Fransız telsizile muha-bereye Fransız mümessilinin muvafakati alındığından bahsolutunduktan sonra, "hükûmet ile bir itilâf esası kabul olundu mu? Kabul olunduysa, nerede telâki mümkün ve oraya hangi tarikle gelmek münasip olacağı" sorulmakta idi.

İstanbul Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi Orhan Şemsettin imzalı 11 Teş-rinisani 1336 tarihli bir emir de, Kastamonu Posta ve Telgraf Başmüdiriyyetine vürud ediyordu. Bu emir Ereğli Müdiriyyetine gönderilen gayrıresmî bir mektu-bun zarfından çıkıyordu. Emir aynen şudur:

Madde 1 - Anadolu ile payitaht arasında telgraf muhaberatının bir an evvel tesisi mül-tezemdir.

Madde 2 - Bu maksadın temini zımmında bir taraftan Sapanca ile Geyve arasındaki hattı kebir üzerinde kabili tamir olan tellerin süratle ıslahı ve diğer cihetten de mühim ameli-yat ve inşaatı ihtiyaç gösteren İzmit, Kandıra, İncili meyanesinin inşa ve tamirine başlanıl-ması muvafık görülmektedir.

Madde 3 - Tamirâtı mephuseyi icraya memur olan İstanbul Fen Müfettişi Bekir Bey maiyetinde bir başçavuş ve miktârı kâfi çavuşla İzmite müteheyyii harekettir.

Madde 4 - Dahiliye Nezareti Celilesinin vesikasını hâmil olan memurîni mumaileyhi-min hasbelicap herhangi tarafa ameliyata lüzum gördüklerinde haklarında muzaheret ve muaveneti lâzime ifası cihetinin tarafı behiyelerinden makâmı adile bilmuhabere temini hi-memi kâragâhilerinden muntazardır. 11 Teşrinisani 1336.

Bu telgraf üzerine, icap edenlere verdiğimiz emir, İstanbul ile temastan te-vakki ve telgraf hatlarını tamir behanesile gelen olursa tevkifi lüzumuna dair-di.

Efendiler, İzzet Paşanın bilvasıta gönderdiği şifre telgrafnamesine cevap vermeyi, memuru mahsusla gönderdiğimiz notların tarafından mütealea edilmiş olduğu haberine talik ediyordum. İzzet Paşanın, tarafımızdan verilen malûma-ta muttali olduktan sonra da, fikrinde sebat edip etmemekte olduğunu anlamak istiyordum. Bu husus anlaşıldıktan sonra, İzzet Paşaya aradaki vasıtalarla şu cevabı verdim:

Zatı devletleri ve Salih Paşa Hazretlerinin de dahil bulunmaları muktazi olan heyetle en sehil ve seri olarak Bilecikte telâki mümkündür. İstanbuldan ya Sapancaya kadar şimendifer ve oradan otomobille veyahut bahren Bursaya ve yine oradan otomobille Bileciğe teşrif bu-yurulabilir. Mephus istikametler üzerinde şimdiden icap edenlere tebligat yapılmıştır. Kân-u-nuevvelin ikisine kadar Bilecikte bulunacak ve hile seyahatin tanzim buyurulmasını ve İstan-buldan yevm ve tariki hareketin şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldağa iş'ar buyu-rulmasını rica ederim. Seyahatin mümkün olduğu kadar dağdağasız icrası hatıra kabîlinden arz olunur. 25/26 Teşrinisani 1336.

Ahmet İzzet Paşanın ve içinde bulunduğu hükûmetin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin nitelik ve yetkilerinden haberleri olmadığı, hâlâ İstanbulda bir hükûmet yapmayı ve o yolda ulusun kaderini ve yurt so-runlarını çözümlemeyi düşündükleri görülmüyordu.

Ahmet İzzet Paşayı ve Tevfik Paşa Hükûmetini, durumdan haberli kıl-mak ve iyice aydınlatmak amacıyla, gereken bilgi ve düşünceleri uzun uzun yazdırıp Ankaraya gelen özel görevliyle, 8 Kasım 1920 tarihinde İnebolu yö-nünde yola çıkardık.

12 Kasım 1920 günü, Zonguldaktan Yüzbaşı Kemal imzalı kısa bir telgraf aldım. Bunda, şifreli bir telgrafı çekmek için İstanbuldan yola çıkarıldım, de-niliyordu. Söz konusu şifreli telgraf, İçişleri Bakanı İzzet Paşa imzalıydı. İstan-bulda 9 Ekim 1920 tarihinde yazılmıştı.

Bu telgrafda, İstanbul ile Zonguldak arasında Fransız telsizile haberleş-meye Fransız temsilcisinin olurunun alındığından sözedildikten sonra, "hükû-met ile anlaşma esası kabul olundu mu? kabul olunduysa, nerede buluşulabi-leceği ve oraya hangi yoldan gelmek uygun olacağı" sorulmakta idi.

İstanbul Posta ve Telgraf Genel Müdürü Orhan Şemsettin imzalı 11 Ka-sım 1920 tarihli bir emir de, Kastamonu Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne ge-liyordu. Bu emir Ereğli Müdürlüğüne gönderilen resmî olmayan bir mektu-bun zarfından çıkıyordu. Emir, olduğu gibi şudur:

Madde 1 - Anadolu ile başkent arasında telgraf haberleşmesinin bir an önce kurulma-sı istenmektedir.

Madde 2 - Bu amacın gerçekleştirilmesi için bir yandan Sapanca ile Geyve arasındaki büyük yol üzerinde onarılabilecek olan tellerin hızla düzeltilmesi ve öte yandan da önemli iş ve yapım gerektiren İzmit, Kandıra, İncili arayolunun yapım ve onarımına başlanılması uygun görülmektedir.

Madde 3 - Sözü edilen onarımı yapmakla görevli olan İstanbul Fen Müfettişi Bekir Bey yanında bir başçavuş ve yeter sayıda çavuşla İzmite gitmeye hazırdır.

Madde 4 - Elllerinde İçişleri Bakanlığının belgesi bulunan bu görevliler herhangi bir yerde çalışmayı gerekli görürlerse bunlara yetkililerle görüşerek yardımcı olunması yüksek işbirliğinizden beklenmektedir. 11 Kasım 1920.

Bu telgraf üzerine, gerekenlere verdiğimiz emir, İstanbul ile ilişki kur-maktan sakınılması ve telgraf hatlarını onarma bahanesile gelen olursa tutuk-lanması gereği idi.

Efendiler, İzzet Paşanın aracı ile gönderdiği şifre telgrafına karşılık ver-meyi, özel görevle gönderdiğimiz notların kendisince okunmuş olduğu habe-rinin gelmesine erteliyordum. İzzet Paşanın, tarafımızdan verilen bilgiyi öğ-rendikten sonra da, düşüncesinde direnmekte olup olmadığını anlamak isti-yordum. Bu husus anlaşıldıktan sonra, İzzet Paşaya aradaki vasıtalarla şu ce-vabı verdim:

Sizin ve Salih Paşa Hazretlerinin de içinde bulunmaları gerekli olan hey'etle en kolay ve çabuk olarak Bilecikte buluşabiliriz, İstanbuldan ya Sapancaya kadar demiryolu ve ora-dan otomobille ya da denizden Bursaya ve gene oradan otomobille Bileciğe buyurulabilir. Sözü edilen yönler üzerinde şimdiden gerekenlere bildirim yapılmıştır. Ocağın ikisine ka-dar Bilecikte bulunmak üzere yolculuğun düzenlenmesini ve İstanbuldan ayrılacağınız gü-nün ve geleceğiniz yolun şimdiye kadar kullanılan araçlarla Zonguldağa bildirilmesini rica ederim. Yolculuğun olabildiğince gösterişsiz yapılmasını hatırlatma niteliğinde olmak üze-re bilgimize sunarım. 25/26 Kasım 1920.

İstanbulda
iş başına
getirilen
Tevfik Paşa
Hükûmeti
Ankara ile
ilişki ola-
nağı arıyor

Efendiler, İstanbulda, 23/24 Teşrinisani 1336 tarihinde yazılıp İstanbula muvasalat etmiş olan memuru mahsusun imzasile İneboluya gönderilen ve oradan 27 Teşrinisanide Ankara'ya çekilen bir telgrafnamede, şu malûmat veriliyordu: "Bugün 23/11/1336 da İzzet Paşa nezdinde bulunduğum esnada, Hariciye Nâzırı, vaziyeti ahirei siyasiye hakkında atideki beyanatta bulunmuştur:

Yeni gelen İngiliz sefiri, Ermenistan, Gürcistan ve bir zaman sonra İzmir meseali mühimmesinde Hükûmeti Osmaniye lehine bir sureti hallin temin edileceğini söylemiş, bu müsait vaziyetten istifade ederek memleketin temini atisine sarfi makderet edilerek bu fırsat kaybedilmemelidir. Şayet Ankara, zaman kazanmak arzusunda ise bile, bir temas hâsıl ederek mukarreratı âtiye müstereken temin edilmelidir.

Dedikten sonra şu satırlar ilâve olunuyor:

Beyanata ilâveten İzzet Paşanın, kendisine tarafımızdan gönderilen hülâsada (şimdiye kadar olan mücadelâtın bugün bahş ve temin etmekte olduğu müsaadelerden istifade vazifemizdir) cümlesine istinaden; eğer Anadolu, gönderilecek heyeti kabul etmezse, şahsan benimle temas ederek maksadımızı şahsan kararlaştırmalıyız. Buna da muvafakat etmedikleri takdirde, mevzuubahş cümledeki fikirden feragat anlaşılabacağından artık kabinede bulunmuyarak istifa edeceğini ve arzu edersek İstanbulu nazarı dikkate almayarak kendisinin de Anadolu'ya geleceğini söylemiş.

Efendiler, aynı telgrafnamede, İstanbul matbuatında İzzet Paşaya atfen şu beyanatın da intişar ettiği münderiçti:

Hükûmetin Anadolu'ya bir memuru mahsus izamından maksadı Ankaradakilerle bir temas hâsıl olup olmayacağını anlamak içindi Avdet eden memur, bu temasın temin edilebileceğini anlattı ve muhaberat da temin edildi. Tabiatile icabının icrasına tevessül edeceğiz.

Bu tarzı beyanatın, Anadolu'nun noktai nazarına muvafık olamayacağı ve tekzibi lâzımgeldiği mütaleasına karşı buna kabine muvafakat etmemiş, mahaza İzzet Paşa, Tercümanı Hakikat gazetesine şu beyanatta da bulunmuş:

Menafîi âliyei memleket, şimdilik bu meselede matbuatın ihtiyarı sükût etmesini âmirdir. Binaenaleyh bir iki gün daha beyanatta bulunmakta mazurum.

Efendiler, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Millet bunları âkil, müdebbir, dârendiş biliyordu. Bu sebeple, Damat Ferit Paşa çekilip de yerine ileri gelenleri bu zevattan ibaret bir kabine mevkii iktidara gelince, herkeste türlü türlü ümitler uyandı. Tevfik Paşa Kabinesi ilk anda Ankara ile temas ve münasebet arayınca, efkârı umumiye hüsnü niyetine hükmolunmamak için sebep tasavvur olunamadı. Herkes, Tevfik Paşa Kabinesinin mevkii iktidara gelmesini fâli hayır addetti. Bu kabinenin, memleket ve milletin azamî menafîini temin çare ve vasıtalarını bulmadan hükûmete gelmiş olmalarını kabul etmek ve ettirmek cidden müşkül idi. Bahusus, kendileri de İstanbul mehafilinde ve matbuatla kullandıkları tarzı li-sanla umumun telâkkisini teyit edecek vaziyet almış bulunuyorlardı.

Biz, hakikati vaziyetin, umumun zan ve telâkkisi gibi olmadığına tamamen kani bulunuyorduk. Fakat, İstanbulun, çarei halâs için vukubulan itilâf ve mü-lâkat tekliflerini efkârı umumiye'yi tatmine medar olacak şeraiti ihzar etmeden reddetmeyi muvafık bulmadık. Onun için, bilhassa İzzet ve Salih Paşaların dahil bulunacağı bir heyetle Bilecik'te mü-lâkatı tensip etlik. Bu zevatla görüştükten sonra, ammenin bütün zan ve telâkkisinin esassız olduğunun anlaşılabacağına şüphem yok idi. Bir de, herne olursa olsun, efkârı umumiyece, işaret ettiğim evsafta tanınmış bu zevatın, İstanbulda hükûmet teşkil etmesinin maksadı millî için ne kadar muzır olduğu meydanda idi. Binaenaleyh, mü-lâkattan sonra da,

**Bilecik
mülâkatı
kararlaşıyor**

Efendiler, İstanbulda, 23/24 Kasım 1920 tarihinde yazılıp İstanbula varmış olan özel görevlinin imzasile İneboluya gönderilen ve oradan 27 Kasım'da Ankara'ya çekilen bir telgrafda, şu bilgiler veriliyordu:

"Bugün 23/11/1920 de İzzet Paşanın yanında bulunduğum sırada, Dışişle-ri Bakanı, son siyasi durum hakkında aşağıdakileri söylemiştir:

Yeni gelen İngiliz elçisi, Ermenistan, Gürcistan ve bir süre sonra İzmir ile ilgili önemli sorunlarda Osmanlı Hükûmeti yararına bir çözüm sağlanacağını söylemiş, bu elverişli durumdan yararlanarak memleketin geleceğini güven altına almak için çalışılmalı ve bu fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer Ankara, zaman kazanmak istediğinde olsa bile, bir ilişki kurarak aşağıdaki kararlar birlikle alınmalıdır.

Dedikten sonra şu satırlar ekleniyor:

İzzet Paşa yukarıdaki sözlerine ek olarak, kendisine tarafımızdan gönderilen özetteki (şimdiye kadar olan savaşlardan bugün elde edilmiş olan uygun durumdan yararlanmak görevimizdir) cümlesine dayanarak; eğer Anadolu, gönderilecek kurulu kabul etmezse, doğrudan benimle görüşerek amacımızı kendimiz kararlaştırmalıyız. Buna da olur demezlerse, söz konusu cümledeki görüşten vazgeçildiği anlaşılabacağından artık hükûmette kalmayarak çekileceğini ve istersek İstanbulun düşünceğine bakmadan kendisinin de Anadolu'ya geleceğini söylemiş.

Efendiler, aynı telgrafda, İstanbul basınında İzzet Paşa'dan alındığı bildirilen şu demecin yayımlandığı yazılıydı:

Hükûmetin Anadolu'ya özel bir görevli göndermekteki amacı Ankaradakilerle bir ilişki kurup kurulmayacağını anlamak içindi. Dönen görevli memur, bu ilişkinin kurulabileceğini anlattı ve yazışmalar da sağlandı. Elbette gereğini yapmaya çalışacağız.

Böyle bir demecin, Anadolu'nun görüşüne uygun olamayacağı ve yalanlanması gerektiği düşüncesine karşı bunu hükûmet uygun bulmamış, bununla birlikte İzzet Paşa, Tercümanı Hakikat gazetesine şu demeci de vermiş:

Memleketin yüksek çıkarları, şimdilik bu konuda basının susmasını gerektiriyor. Bundan dolayı bir iki gün daha demec veremeyeceğim.

Efendiler, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Millet bunları akıllı, tedbirli, uzak görüşlü biliyordu. Bu nedenle, Damat Ferit Paşa çekilip yerine ileri gelenleri bu kişiler olan bir hükûmet iş başına gelince, herkeste türlü türlü umutlar uyandı. Tevfik Paşa Hükûmeti hemen Ankara ile ilişki arayınca, kamu oyununda iyi niyetini kabul etmemek için bir neden düşünülemedi. Herkes, Tevfik Paşa Hükûmetinin iş başına gelmesini hayra yordu. Bu hükûmetin, ülkenin ve ulusun en üstün çıkarlarını sağlama yol ve araçlarını bulmadan iş başına gelmiş olmalarını kabul etmek ve ettirmek gerçekten zordu. Özellikle kendileri de İstanbul çevrelerinde ve basında kullandıkları dille kamunun yargısını destekleyecek bir durum almış bulunuyorlardı.

Biz gerçek durumun, herkesin sanısı ve inancı gibi olmadığına iyice inanıyorlardık. Ama, İstanbulun, kurtuluş yolunu aramak için yaptığı anlaşma ve buluşma önerilerini kamu oyunu inandırmaya yarayacak koşulları hazırlamadan geri çevirmeyi uygun bulmadık. Onun için, özellikle içinde İzzet ve Salih Paşaların da bulunacağı bir hey'etle Bilecik'te buluşmayı uygun gördük. Bu kişilerle görüştükten sonra, kamunun bütün sanı ve inancının temelsiz olduğunun anlaşılabacağına kuşku yoktu. Bir de, herne olursa olsun, kamu oyunca, belirttiğim nitelikte olarak tanınmış bu kişilerin, İstanbulda hükûmet kurmalarının ulusal amaç için ne kadar zararlı olduğu meydanda idi. Onun için, buluşmadan sonra da, kendile-

**Bilecik bu-
luşması ka-
rarlaşıyor**

kendilerinin avdetine müsaade etmemek lüzumu bence tabî idi. İşte, bu mülâ-hazata binaen, İzzet Paşa heyetile Bilecikte mülâkat kararlaştırıldı. mülâkat, 2 Kânunuevvelde değil, fakat 5 Kânunuevvelde vukubuldu.

Efendiler, bu mülâkata intizar ederken, o güne kadar cephede ve Ankara-da cereyan eden hadisatı hulâsatan arzedeğim:

Efendiler, hatırlarsınız ki, İzzet Paşanın memuru mahsusunun İnebolu üzerinden İstanbula hareket ettirildiği 8 Teşrinisani 1336 günü, Fuat Paşanın Moskova Sefareti, İsmet ve Refet Paşaların da Garp Cephesine memuriyetleri tekrâr ettirilmişti. İsmet Paşa, ertesigün cepheye hareket etti. 10 Teşrinisanide vazifeye başladı.

O zamanlar Etem beyin yakın arkadaşı bulunan bir zatın, 13 Teşrinisani 1336 tarihli, Eskişehirden bir şifre telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

Etem Beyin, Fuat Paşa Hazretleri refakatinde Rusyaya gideceği şayiati cephe muhitinde ve geride bulunan ahali tarafından bir suîfike hamledilmektedir. Bu gibi zevatın muhitiniz-den uzaklaştırılması, Zatı Devletlerinin diktatörlük ilân edeceğiniz zehabını tevlit etmiştir...

Efendiler, filhakika Etem ve biraderlerinin Türkiyeden uzaklaşmaları, Türkiyenin ve kendilerinin menfaat ve selâmeti noktai nazarından muvafık idi. Bu sebeple, Fuat Paşaya, arzu ederlerse, bunları da beraber alıp münasip surette tav-zif edebileceğini söylemiştim. Etem Beyin arkadaşı tarafından yazılan bu telgraf-name müfadinın, yalnız arkadaşının mütaleası ve hakikate mutabık olduğu el-bette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de ahalinin, Etem Beyin Rus-yaya gönderilip gönderilmeyeceği meselesile alâkası yok idi. Bahusus ben, dikta-tör olmak istiyorum; fakat Etem ve emsali mânidir, onun için bu gibileri uzak-laştırıyorum, zehabından bahsolunması büsbütün calibi nazarı dikkatim oldu.

İsmet Paşanın cephede faaliyete başlamasını müteakıp, Etem Bey, rahat-sızlığını dermeyan ederek Ankaraya geldi ve burada uzun müddet oturdu. Gaybubetinde kardeşi Yüzbaşı Teyfik Bey, Etem Beye vekâleten Kuvvei Sey-yarenin başında kumandan bulunuyordu.

Vaziyeti lüzumu gibi tenvir edebilmek için, bir silsileyi vakayiin bazı esas noktalarını işaret etmek münasip olur. Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, Karaca-şehirde, kendine merbut olmak üzere gizlice Karakeçili namında bir müfreze teşkil etmişti. Bundan, Garp Cephesi Kumandanlığının malûmatı yoktu. Bu müfrezenin mevcudiyeti 17 Teşrinisani 1336 da tesadüfen öğrenildi. Cephe Ku-mandanlığının, bu müfrezenin mevcudiyeti hakkında malûmat talebi ve kut'anın teftişe arzedilmesi emri, Etem Bey tarafından is'af olunmadı. Cephe Ku-mandanlığının, umuru mülkiyeye, geri hidemata müdahale etmemeleri hakkında ve-rilen emri umumiye mugayir olarak, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, bilâkis Kü-tahya havalisinde, her şeyde gösterdiği müdahale ve örfî harekâtını tezyit eyledi.

Cephe Kumandanı, Etem Bey Kuvvei Seyyaresinin, diğer kuvvei seyyare-lerden tefriki için "Birinci Kuvvei Seyyare" namile yadedilmesini emrettiği hal-de, Etem Bey ve kardeşi buna nazarı dikkate almak şöyle dursun, bu emre rağ-men kendi kendine "Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" suretinde bir kumanda vaziyeti ihdas eyledi.

Görülüyor ki, Etem Bey ve kardeşi, tahtı emirlerindeki kutaati teftiş ettir-miyorlar ve haiz olmadıkları salâhiyet ve unvanları kendi kendilerine takını-yorlardı.

rinin İstanbula dönmelerine izin vermemenin gerekli olduğu bence doğaldı. İşte, bu düşüncelerle, İzzet Paşa hey'etile Bilecikte buluşmamız kararlaştırıl-dı. Buluşma, 2 Aralıkda değil, ama 5 Aralıkda oldu.

Efendiler, bu buluşmayı beklerken, o güne kadar cephede ve Ankarada geçen olayları özet halinde bilginize sunayım:

Efendiler, hatırlarsınız ki, İzzet Paşanın özel görevlisinin İnebolu üzerin-den İstanbula gönderildiği 8 Kasım 1920 günü, Fuat Paşanın Moskova Elçili-ği, İsmet ve Refet Paşaların da Batı Cephesine görevlendirilmeleri kararlaştır-ılmıştı. İsmet Paşa, ertesi gün cepheye gitti. 10 Kasımda göreve başladı.

O zamanlar Etem Beyin yakın arkadaşı bulunan bir kişinin, 13 Kasım 1920 tarihli, Eskişehirden bir şifre telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

Etem Beyin, Fuat Paşa Hazretleriyle birlikte Rusyaya gideceği söylentisi cephe çevre-sinde ve geride bulunan halk tarafından bir kötü düşünceye yorulmaktadır. Bu gibilerin çevrenizden uzaklaştırılması, sizin diktatörlük ilân edeceğiniz sanısını uyandırmıştır...

Efendiler, gerçekten Etem ve kardeşlerinin Türkiyeden uzaklaşmaları, Türkiyenin ve kendilerinin çıkarı ve esenliği açısından uygundu. Bu nedenle, Fuat Paşaya, isterlerse, bunları da birlikte alıp uygun şekilde görevlendirebi-leceğini söylemiştim. Etem Beyin arkadaşı tarafından yazılan bu telgrafta bil-dirilenlerin, sadece arkadaşının düşüncesi olduğu ve gerçeğe uygun bulundu-ğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de halkın, Etem Be-yin Rusyaya gönderilip gönderilmeyeceği konusyla ilgisi yoktu. Hele ben, diktatör olmak istiyorum; ama Etem ve benzerleri bunu önlüyor, onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum, sanısından sözedilmesi büsbütün dikkatimi çekti.

İsmet Paşanın cephede çalışmaya başlaması üzerine, Etem Bey, rahatsız-lığını ileri sürerek Ankaraya geldi ve burada uzun süre oturdu. Yokluğunda kardeşi Yüzbaşı Teyfik Bey, Etem Beye vekil olarak Gezginci Güçlerin başın-da komutan olarak bulunuyordu.

Durumu gereği gibi aydınlatabilmek için, bir olaylar dizisinin bazı önem-li noktalarını belirtmek uygun olur. Gezginci Güçler Komutanlığı, Karacaşe-hirde, kendine bağlı olmak üzere gizlice Karakeçili adında bir birlik oluşturma-ıştı. Bundan, Batı Cephesi Komutanlığının bilgisi yoktu. Bu birliğin varol-duğu, 17 Kasım 1920 de rastlantı sonucu öğrenildi. Cephe Komutanlığının, bu birlik hakkında bilgi istemesi ve kıtanın teftişe sunulması emri, Etem Bey ta-rafından yerine getirilmedi. Cephe Komutanlığının, sivil yönetime ilişkin işle-re, geri hizmetlere karışmamaları için verilen genel emre aykırı olarak, Gez-ginci Güçler Komutanlığı, tersine Kütahya dolaylarında, her şeye karışmayı ve zorbalığı arttırdı.

Cephe Komutanı, Etem Bey Gezginci Gücünün, öbür gezginci güçlerden ayırt edilmesi için "Birinci Gezginci Güç" adıyla anılmasını emrettiği halde, Etem Bey ve kardeşi bunu dikkate almak şöyle dursun, bu emre karşın kendi kendine "Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı" biçiminde bir komutanlık ortaya çıkardı.

Görülüyor ki, Etem Bey ve kardeşi, emirleri altındaki birlikleri teftiş et-tirmiyorlar ve kendilerine verilmemiş olan yetki ve sanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

"Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik imzasile 21 Teşrinisani 1336 da, Cephe Kumandanlığına gelen bir raporda, "on üçüncü düşman fırkasının Emîrfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu" ve "kendi mıntakasinda bulunan Gördeslilerin düşman askerini davet ettikleri"ne dair malûmat vardı. Halbuki, hakikatte, ne düşman fırkası ilerliyordu ve ne de Türk ahalinin düşmanı daveti vakidi. Bu malûmatın, makasıdı mahsusa ile verildiği anlaşılacaktır. İslâm ahalinin, düşmanı daveti, yalnız bir sebeple izah olunabilirdi ki, o da tarafımızdan zulmü taaddiye uğrayacaklarına zahip olmalarıdır. İşte Cephe Kumandanı, vaziyeti bu noktadan mütalea ederek verdiği emri umumide demişti ki:

Muharebenin buhranı esnasındaki tehevvrlerin tesirleriyle, tedabiri örfiye itti haz etmeye kat'iyen mâni olmak lâzımdır. Hıyaneti, ne derece muhakkak olursa olsun, hiçbir köy kat'iyen yakılmıyacak, ahaliden hiçbir kimse, hiçbir müfreze tarafından, hiçbir cürüm ile idam olunmıyacaktır. Casuslukları ve sair ihanetleri tebeyyün etmiş adamların, tahtelhız İstiklâl Mehakimine izamları icap eder.

Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey bu emre de itiraz etti.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak maksadile aldığı tertibat yüzünden, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı mıntakasinda bazı yerleri tahliye etmişti. Buralarda, hükûmeti mülkiye teessüs edinciye kadar ahalinin emniyetle idaresi için, teşkilâtı âcile itti hazına lüzum vardı. Bu sebeple, jandarma hizmetinde bulunmuş efrattan ve hüsnü hal erbabından seçilerek yüz elli mevcudunda bir sahra jandarma bölüğü teşkil ve Simav ve Havalisi Kumandanlığı namı altında bir makam ihdas edildi. Bu makam, tahdit olunan mıntaka dahilinde, inzıbatı dahilî işlerine bakacaktı. Kaymakam İbrahim Bey namında bir zatın memur edildiği bu makama, idare ve inzıbat itibarile, bu havalideki ahzi asker şubabatı da merbut olacaktı. Kitaatı nizamiye veya seyyare kumandanları yalnız harekâtı askeriyyeden mes'ul olacaklardı. Bu havalı kumandanlığı teşkilî münasebetile o civar ahalisine, Cephe Kumandanlığı tarafından yazılan beyanname: "Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek, adilâne bir idare tesis etmek vazifesile Simavda bir Havalı Kumandanlığı teşkil ediyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi; Kuvayi Seyyare Kumandanlığı tarafından suitefsire uğrayacağını göreceğiniz için, bilhassa kaydediyorum.

Düşmandan tahlis edilen bu kazalar halkı, tarihi tahlisten itibaren, iki mah müddetle hizmeti askeriyyeden muaf tutulmuşlardı. Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey, birtakım esbap ve mütalea ile bu Havalı Kumandanlığına da itiraz etti.

Teyfik Bey, 23 Teşrinisani 1336 tarihli bir raporunda: "Bir düşman fırkasının taarruzu üzerine, kuvvetlerini Günan köyü şimalindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "sol cenahında bulunan Cümbürdü istikametini temin ediniz." diyor.

Düşmanın ciddî bir taarruzu olmamıştır. Kuvayi Seyyare Kumandanlığının maksadının, kitaatı nizamiyeyi cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe kumandanı İsmet Paşa, Teyfik Beyin verdiği malûmatı ciddî telâkki ederek, icap edenlere icabı gibi emirler vermiş olmakla beraber kendisinden de, "taarruz eden düşmanın tahminen kaç top kullanmakta olduğunu" ve "Kuruköyden cadde boyunca Çamköye doğru bir düşman hareke-

"Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik" imzasile 21 Kasım 1920 de, Cephe Komutanlığına gelen bir raporda, "Onüçüncü düşman tümeninin Emîrfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu" ve "kendi bölgesinde bulunan Gördeslilerin düşman askerini çağırdıklarına ilişkin bilgi vardı. Oysa ki, gerçekte, ne düşman tümeni ilerliyordu ve ne de Türk halkı düşmanı çağırmış idi. Bu bilginin, özel amaçlarla verildiği anlaşılacaktır. Müslüman halkın, düşmanı çağırması, bir tek nedene bağlanabilirdi ki, o da tarafımızdan baskı ve işkenceye uğrayacakları sanısına kapılmış olmalarıdır. İşte Cephe Komutanı, durumu bu yönden inceleyerek verdiği genel emirde demişti ki:

Savaş bunalımı sırasında kırıncılıkların etkisiyle, zorbaca önlemler alınmasını kesinlikle önlemek gerekir. Hainliği, ne denli gerçek olursa olsun, kesinlikle hiçbir köy yakılmıyacak, halktan hiçbir kimse, hiçbir birlik tarafından, hiçbir suçtan idam olunmıyacaktır. Casuslukları ve benzer hainlikleri anlaşılmış adamların gözaltında İstiklâl Mahkemelerine gönderilmesi gerekir.

Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey bu emre de karşı çıktı.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak amacıyla yaptığı düzenleme yüzünden, Gezginci Güçler Komutanlığı bölgesinde bazı yerleri boşaltmıştı. Buralarda, sivil yönetim kuruluncaya kadar halkın güvenlik içinde yönetilmesine yarayacak bir örgütün ivedilikle kurulması gerekiyordu. Bu nedenle, jandarmada bulunmuş erlerden ve iyi tanınmış kişilerden seçilerek yüz elli erlik bir sahra jandarma bölüğü kuruldu ve Simav ve Dolayları Komutanlığı adında bir komutanlık oluşturuldu. Bu komutan, sınırlanan bölge içinde, iç düzen işlerine bakacaktı. Yarbey İbrahim Bey adında birisine verilen bu komutanlığa, yönetim ve düzen açısından, bu yöredeki askerlik şubeleri de bağlı olacaktı. Ordu birlikleri veya gezginci güçler komutanları sadece savaş işlerinden sorumlu olacaklardı. Bu bölge komutanlığının kurulması üzerine o civarın halkına, Cephe Komutanlığı tarafından yazılan bildiride: "Sizin her türden dertlerinizi dinlemek, adaletli yönetim oluşturmak görevile Simavda bir Bölge Komutanlığı kuruyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi; Gezginci Güçler Komutanlığı tarafından kötüye yorumlanacağını göreceğiniz için, özellikle bildiriyorum.

Düşmandan kurtarılan bu ilçeler halkı, kurtuluş tarihinden başlayarak, iki ay süreyle askerlik ödevinden bağışlanmışlardı. Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey, birtakım neden ve düşüncelerle bu Bölge Komutanlığına da karşı çıktı.

Teyfik Bey, 23 Kasım 1920 tarihli bir raporunda: "Bir düşman tümeninin saldırısı üzerine, kuvvetlerini Günan köyü kuzeyindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "sol yanında bulunan Cümbürdü yönünü güven altına alınız." diyor.

Düşmanın önemli bir saldırısı olmamıştır. Gezginci Güçler Komutanlığının amacının, ordu birliklerini cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe Komutanı İsmet Paşa, Teyfik Beyin verdiği bilgiyi doğru kabul ederek, gerekenlere gereği gibi emirler vermiş olmakla birlikte kendisinden de, "saldıran düşmanın aşağı yukarı kaç top kullanmakta olduğunu" ve "Kuruköyden anayol boyunca Çamköye doğru bir düşman ilerlemesi olmuş mu-

ti vukubulmuş mudur" diye sordu ve Cümbüldü vadisinin İslâm köyüne doğru teminin, Cenup Cephesine ait olduğunu da bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Teşrinisani 1336 tarihinde Cephe Kumandanlığına yazdığı telgrafta, birtakım tarizkâr sözlerden sonra, "bendeniz, şimal ve cenup cephelerinin her ikisi de aynı hükûmetin emrinde olduğunu zannediyorum. Mademki değildir, idaresizlik yüzünden, beyhude, burada evlâdı vatani kırdıramıyacağım. Yirmi dört saate kadar sol cenahımız, kuvvetli bir surette temin edilmediği halde Kuvayi Seyyareyi... Efendi köprüsü civarına çekeceğim. Bu hususta mes'uliyetin kime ait olduğunu hükûmet bulsun Efendim." diyordu. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Kuvayi Seyyare Kumandanına cevap verdi ve dedi ki: "On İkinci Kolordu, sol cenahınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan maada, gerek çekilmiş olan düşmanı kat'i taarruzla ve zorla yerinden atmak vazifesi kıtaatımıza verilmemiştir. Binaenaleyh Kuvayi Seyyare, düşmanı takip eden müstakil bir süvari fırkası vaziyetindedir. Düşmanın, faik kuvvetle taarruzlarına karşı yalnız başına itti hazı tedabir eder ve düşman, mevzii ve ciddî bir hareket yaptıkça buna karşı kat'i muharebeden içtinap eyler. Bu vazifeler, süvari fırkalarına verilir. Cenup Cephesinde, kuvvetli süvari olmadığından sizin cephenizi süvari hattile temdide imkân yoktur. Kuvvei Seyyare ile Cenup Cephesinin cenahı hariciden, müteakibilen yalnız temas ve irtibatı muhafaza etmesi mümkün ve lâzımdır. Hulâsa, cephemiz iyi idare edilmektedir ilâ..."

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı, bittabi ordusunun bütçesini tanzim etmek istiyordu. Bu maksatla, 22/23 Teşrinisani 1336 da umum cephe kıtaatından muntazam bir kuvvei umumiye talep edildi. Cephe kıtaatından kâmilan cevap geldi. Kuvayi Seyyare, talep olunan kuvvei umumiye göndermedi. Bu hususta cepheden vukubulan istizaha gelen cevapta, Teyfik Bey diyordu ki: "Kuvayi Seyyare ne bir fırka, ne de bir kuvvei muntazama haline ifrağ edilemez... Bu serserilerin başına ne bir zabıt, ne de hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zabıt gördüler mi, Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim müfrezelerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Ve bölük emirleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir ve sen yapamıyorsun diye bunların tebdili imkânı da yoktur. Kuvayi Seyyarenin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zarurîdir... Esasen Kuvvei Seyyareyi zaptîi rapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilâl eder. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye hamletmeyiniz..."

Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa cephesi ilerisinde, İznik civarlarında bir faaliyeti hissölundu. Cephe kumandanı, bizzat oraya giderek yakından itti hazı tedabire mecbur idi. Onun için 28 Teşrinisani 1336 tarihinde, Kuvayi Seyyare Kumandanı Vekili Teyfik Bey'e cevap verirken: "bugün Bileciğe gidiyorum. Avdette zatı âlilerile nereden şifahen görüşmek kabil olur." sualini sormuştu. Cephe Kumandanına cevap verilmemişti. Cephe Kumandanı, İznik vaziyetine karşı tedabir ve tertibat ile meşgul bulunduğu sırada, Kuvvei Seyyare Kumandanlığından muharebe raporları vürut etmemeye başlamış.. sebebi sorulmuş:

"Raporlar vakti lâzımında Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin" telgraftı alınmış.

dur" diye sordu ve Cümbüldü vadisinin İslâm köyü doğrultusunda korunmasının, Güney Cephesinin işi olduğunu da bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920 tarihinde Cephe Komutanlığına yazdığı telgrafta, birtakım sataşıcı sözlerden sonra, "ben, kuzey ve güney cephelerinin her ikisi de aynı hükûmetin emrinde olduğunu sanıyorum. Mademki değildir, beceriksizlik yüzünden, boşuboşuna, burada, vatan evlâtlarını kırdıramıyacağım. Yirmi dört saate kadar sol yanımız, kuvvetli bir şekilde korumaya alınmazsa Gezginci Güçleri... Efendi köprüsü yakınlarına çekeceğim. Bu işte sorumluluğun kime ait olduğunu hükûmet bulsun Efendim." diyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Gezginci Güçler Komutanına karşılık verdi ve dedi ki: "Onikinci Kolordu, sol yanınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan başka çekilmiş olan düşmanı kesin saldırıyla ve zorla yerinden atmak görevi birliklerimize verilmemiştir. Bu duruma göre Gezginci Güçler, düşmanı kovalayan bağımsız bir atlı tümeni durumundadır. Düşmanın, üstün kuvvetle saldırısına karşı yalnız başına önlem alır ve düşman, yerel ve önemli bir saldırıda bulundukça buna karşı kesin savaştan çekinir. Bu görevler, atlı tümenlerine verilir. Güney Cephesinde, güçlü atlı birliği olmadığından sizin cephenize atlı birlikleri verilerek genişletilemez. Gezginci Güçler ile Güney Cephesinin dış alandan, sadece karşılıklı ilişki ve bağlantıyı koruması olabilir ve gereklidir. Kısası, cephemiz iyi yönetilmektedir vb..."

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığı, elbette ordusunun bütçesini düzenlemek istiyordu. Bu amaçla, 22/23 Kasım 1920 de bütün cephe birliklerinden düzenli bir sayım çizelgesi istendi. Cephe birliklerinin hepsinden karşılık geldi. Gezginci Güçler, istenilen sayım çizelgesini göndermedi. Bu konunun cepheden sorulması üzerine verilen karşılıkta, Teyfik Bey diyordu ki: "Gezginci Güçler ne bir tümen, ne de bir düzenli güç durumuna getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay, ne de hesap memuru konulamıyacağı gibi kabul de ettirilemez. Çünkü subay gördüler mi, Azrail görmüşçesine ayaklanıyorlar. Bizim birliklerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından yönetilmektedir. Ve bölük emirleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardır ve sen yapamıyorsun diye bunlar değiştirilemez. Gezginci Güçlerin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel yönetilmesi zorunludur... Doğrusu Gezginci Güçlerin sıkı bir düzene sokulmak değil, bunun düşünölmeye başlandığı sezildiği anda dağılır. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri kötüye yorumlamayınız..."

Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa cephesi ilerisinde, İznik yakınlarında bir kıpırdanışı sezildi. Cephe Komutanı, kendisi oraya giderek yakından önlem almak zorundaydı. Onun için 28 Kasım 1920 tarihinde, Gezginci Güçler Komutanı Vekili Teyfik Bey'e karşılık verirken: "Bugün Bileciğe gidiyorum. Dönüşte sizinle nerede yüzyüze görüşebiliriz." sorusunu yöneltmişti. Cephe Komutanına yanıt verilmemişti. Cephe Komutanı, İznikteki duruma karşı önlem almak ve düzenlemeler yapmakla uğraştığı sırada, Gezginci Güçler Komutanlığından savaş raporları gelmemeye başlamış.. nedeni sorulmuş:

"Raporlar gerektiği zaman Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin" telgraftı alınmış.

Teyfik cephe kumandanını tanı-mıyor

Teyfik cephe komutanını tanı-mıyor

Efendiler, bir cephe kumandanı için, cephesinin bir kısmında cereyan eden hadisattan malûmat alamamak nekadardır müşkül bir haldir. Böyle müphemiyet içinde kalmak bütün cephenin idaresini yanlış yola sevk edebilir. Gayri-kabili tabir mehalike sebep olabilir. Cephe Kumandanı İsmet Paşa, keyfiyeti Ankarada bulunan Kuvayi Seyyare Kumandanı Etem Beye 29 Teşrinisani 1336 tarihinde yazarak raporlar için vekilinin ikaz edilmesini bildiriyor.

İsmet Paşa, 29 Teşrinisani 1336 da, bize de şu telgrafi gönderdi:

**Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine
Ankarada Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine**

1 - Kuvayi Seyyare Kumandanlığı, 27/11/1336 akşamındanberi Cephe Kumandanlığına rapor vermemektedir.

2 - Bugün Etem Beyden, vekilini ikaz etmesini rica ettim. İstirdat olunan arazide idareî mülkiye için ihdas olunan Simav ve Havalisi Kumandanlığı sebebiyle Teyfik Beyin müteessir olduğundan bâhis Etem Beyden bugün bir telgraf almış ve cevap vermiş idim. Vaziyette şayanı dikkat bir fevkalâdelik var ise de fazla malûmatım yoktur. Oraca mevcut malûmatın iş'arını istirham ederim.

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı ile Kuvayi Seyyare Kumandanlığı arasında cari muhaberata ve hâdis olan vaziyete nasıl temas ve ıttıla hâsıl ettiğimi müsaade buyurursanız izah edeyim:

Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey tarafından İsmet Paşaya yazılan, firari ve casusların İstiklâl Mahkemesine verilmesine itirazı mutazammın ve Kuvvei Seyyarenin sol cenahı yirmi dört saate kadar On İkinci Kolorduca temin edilmeyecek olursa kuvvetini Efendi köprüsüne çekeceği hakkındaki telgrafnameleri, bana Ankarada bulunan Etem Bey verdi. Ben, bittabi bu telgrafları manidar buldum. Kuvvei Seyyarenin vaziyetinde ittihazı tedabiri müstelzim şayanı dikkat bir hal gördüm. Onun için, İsmet Paşaya, bu telgraflara Etem Bey vasıtasile muttali olduğumu bildirdiğim 25 Teşrinisani 1336 tarihli telgrafnamemde, "Teyfik Beyin ehemmiyet verdiğim bu müracaatine karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedabir ittihaz buyurulduğunun bu gece iş'arını rica ederim" demiştim.

İsmet Paşa, cereyan eden muhabereyi aynen bildirdi.

Efendiler, bir taraftan da, 28 Teşrinisani 1336 tarihinden itibaren, Kuvayi Seyyarenin sabah ve akşam raporları, Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Mehmet Teyfik imzasile doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Teyfik Beye şu şifre telgrafi yazdım:

Ankara, 29/30 Teşrinisani 1336

Birinci Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Beyefendiye

İki üç gündenberi doğrudan doğruya tarafı âcizaneme göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Garp Cephesi Ordu Kumandanlığına verilmiş olduğunun mukayyet bulunmadığı nazarı dikkatimi celbetti. Bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenittir? Bu bapta itayi malûmat buyurulmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Teyfik Beyden cevap almadım. Fakat, Ankarada bulunan Etem Beyden merhum Hayati Beye şöyle bir tezkere gönderildi:

Hayati Bey Kardeşime

30/11/1336

Teyfik Beyle İsmet Beyefendi arasındaki suitefahhümün esbabile bu hususta her ikisile vaki muhaberatımızı aynen takdim ediyorum. Lûtfen Paşa Hazretlerine kıraat ve iraesile yanlış telâkkiye meydan verilmemesini rica ederim Efendim.

Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı Etem

Efendiler, bir cephe komutanı için, cephesinin bir kısmında olup bitenlerden bilgi alamamak nekadardır zor bir durumdur. Böyle belirsizlik içinde kalmak bütün cephenin yönetimini yanlış yöne sürükleyebilir. Giderilemez tehlikelere neden olabilir. Cephe Komutanı İsmet Paşa, durumu Ankarada bulunan Gezginci Güçler Komutanı Etem Beye 29 Kasım 1920 tarihinde yazarak raporlar için vekilinin uyarılmasını istiyor.

İsmet Paşa, 29 Kasım 1920 de, bize de şu telgrafi gönderdi:

**Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına
Ankarada Genelkurmay Başkanlığına**

1- Gezginci Güçler Komutanlığı, 27/11/1920 akşamındanberi Cephe Komutanlığına rapor vermemektir.

2- Bugün Etem Beyden, vekilini uyarmasını rica ettim. Düşmandan geri alınan yerlerin sivil yönetimi için kurulmuş olan Simav ve Yöresi Komutanlığından Teyfik Beyin üzül-müş olduğundan sözeden Etem Beyden bugün bir telgraf almış ve karşılık vermiş idim. Durumda dikkate değer bir olağanüstülük varsa da daha geniş bilgim yoktur. Orada olan bilgilerin bana iletilmesini dilerim.

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığıyla Gezginci Güçler Komutanlığı arasında geçen yazışmaları ve olup bitenleri nasıl öğrenip anladığımı izin verirseniz açıklayayım:

Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey tarafından İsmet Paşaya yazılan, asker kaçaklarının ve casusların İstiklâl Mahkemesine verilmesine karşı olduğu ve Gezginci Güçlerin sol yanı yirmidört saate kadar Onikinci Kolorduca korunmaya alınmayacak olursa kuvvetini Efendi köprüsüne çekeceği hakkındaki telgrafları, bana Ankarada bulunan Etem Bey verdi. Ben elbette bu telgrafları anlamlı buldum. Gezginci Güçlerin davranışlarında önlem almayı gerektiren önemli bir durum gördüm. Onun için, İsmet Paşaya, bu telgrafları Etem Beyden öğrendiğimi bildirdiğim 25 Kasım 1920 tarihli telgrafımda, "Teyfik Beyin önem verdiğim bu başvurusuna ne şekilde karşılık verildiğinin ve ne gibi önlemler alınmış olduğunun bu gece bildirilmesini rica ederim" demiştim.

İsmet Paşa, yapılan yazışmaları olduğu gibi bildirdi.

Efendiler, bir yandan da, 28 Kasım 1920 tarihinden başlamak üzere, Gezginci Güçlerin sabah ve akşam raporları, bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Mehmet Teyfik imzasile doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Teyfik Beye bu şifre telgrafi yazdım:

Ankara 29/30 Kasım 1920

Birinci Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Beyefendiye

İki üç gündenberi doğrudan doğruya bana göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Batı Cephesi Ordu Komutanlığına verilmiş olduğunun yazılmadığı dikkatimi çekti. Bir yanlışlık mıdır, yoksa bir nedene mi dayanmaktadır? Bu konuda bilgi vermenizi rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Teyfik Beyden karşılık alamadım. Ama, Ankarada bulunan Etem Beyden merhum Hayati Beye şöyle bir yazı gönderildi:

Hayati Bey Kardeşime

30/11/1920

Teyfik Beyle İsmet Beyefendi arasındaki anlaşmazlığın nedenleriyle bu konuda her ikisile yapılan yazışmalarımızı olduğu gibi gönderiyorum. Lûtfen Paşa Hazretlerine okunup verilerek yanlış anlayışa meydan bırakılmamasını rica ederim Efendim.

Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı Etem

Efendiler, bu tezkerece melfuf muhaberatı şayanı dikkat olan noktalar şunlardı; Teyfik Bey kardeşine diyor ki: "Simav ve Havalisi Kumandanlığına kat'iyen ihtiyaç yoktur. Bu havalı kumandanının Eskişehir avdeti için şimdi emir verdim." Teyfik Bey, İsmet Paşanın halka hitaben beyannamesini de, şu suretle tefsir ediyordu.

Bu bevaname, mevakide bizim adaletsiz, emniyetsiz, namussuzcasına hareket ettiğimizi ilân edivor... Kuvayi Seyyare, bunu kat'iyen kabul etmez. Bu nikat halledilinceye kadar, Kuvayi Seyyare Garp Cephesi Kumandanlığını tanımayacaktır.

Bunun üzerine, Etem Beyin; İsmet Paşaya yazdığı telgrafta, biraderinin teessüründen bahsettikten sonra bu icraatın avdetine tehirini rica ediyor. Biraderine de, Garp Cephesi Kumandanlığına yazdığından ve itidal ve nezaketle hareket ve mukabele etmenin lüzumundan bahsediyor. Teyfik Bey 28 Teşrinisani 1336 da Etem Beye yazdığı cevabî telgrafında:

Namusumuzla oynayan Garp Cephesi Kumandanını bundan böyle âmir tanımayacağımu ve Simava gönderdiği kumandanına bugün maiyetile Eskişehir avdet etmesi için emir verdiğimiyazmıştım. Dedikten sonra "bu hususta başka şey düşüneyim ve düşünebilmek imkânı da yoktur Efendim" diyordu.

Teyfik Beyin, biraderine olan aynı tarihli diğer bir telgrafnamesinde de: "..... Cüz'î bir şey hissedersen bu yeni ihdas edilen kumandanlığın heyeti mecmuasını mahfuzen Garp Ordusuna iade edeceğim. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Beyin bu cephe kumandanlığını idare edemeyeceğini anlıyorum" denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Kuvayi Seyyarenin muhabere raporları Ankara da Etem Beye geliyor ve Etem Bey tarafından Garp Cephesine gönderiliyormuş.

Bundan başka, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, Garp Cephesi muhaberatına sansör koymuş. Telgraf ve telefon hututunun Kuvvei Seyyare Kumandanlığının muhaberatı ile meşgul olduğundan bahsile cephe ile muhaberat sureti ale niye ve resmîyede menedilmiş. Aynı zamanda, Kuvvei Seyyarenin, Eskişehir civarına tecavüzatta bulunacağı işaa edilmişti.

Muhterem Efendiler, bu vaziyeti hep beraber mütalea etmeye medar olacak kadar malûmat arzettiğimi ümit ederim. Sühuletle anlaşılmakta idi ki, Etem, Teyfik kardeşler ve kendilerinin hemfikri olan bazı arkadaşları, hükûmeti millîyeye karşı isyana karar vermişlerdi. Bu kararlarının tatbikine, cephede, Teyfik Bey vesile ararken ve kuvvetlerini cepheyi terkederek toplarken, Ankara da Etem Bey ve meb'us olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaseten çalışıyorlardı. İsyân plânında muvaffak olabilmek için, her şeyden evvel buna mâni tasavvur olunan Garp Cephesindeki ordunun başındaki kumandanı, itibar ve makamından düşürerek, orduya hâkim olmak elzem idi. Ondan sonra da, Meclis efkârı umumîyesini tamamen kendi lehlerine çevirerek kumandan veya vekil veya hükûmet ıskatında mazharı sühulet olmak mühim idi. İşte bu maksatlarla çalışmakta olduklarına bizde şüphe kalmamıştı. Etem Beyin, İsmet Paşaya ve kardeşi Teyfik Beye yazdığı telgraflarda kullandığı mülâyim ve nazikâne bazı kelimelerin, henüz zaman kazanmak maksadına matuf olduğunu ve meseleyi İsmet Paşa ile Teyfik Bey arasında sitefehhuîden mütevellit bir teessürden, en nihayet Teyfik Beyin asabiyetine mağlûp olarak fazla hareketinden ibaret gösterip, kendilerinin gayet muî ve mütevazı olduklarını bir zaman için daha göstermeye çalışıklarına hükmetmemek mümkün değildi. Biz de, vizayeti olduğu gibi ciddî telâkki ettik. Siyasî ve askerî tedbirlerimizi ona göre tatbik başladık.

Efendiler, bu yazıya ilişik yazışma belgelerinde dikkati çeken noktalar şunlardı: Teyfik Bey kardeşine diyor ki: "Simav ve Dolayları Komutanlığına kesinlikle hiç gerek yoktur. Bu dolayların komutanının Eskişehir dönmeye için şimdi emir verdim." Teyfik Bey, İsmet Paşanın halka yayımladığı bildirgeyi de, şöyle yorumluyordu:

Bu bildirge, bulunduğumuz yerlerde bizim adaletsiz, güvenilmez, namussuzcasına davrandığımızı ilân ediyor..... Gezginci Güçler, bunu hiç kabul etmez. Bu nokta çözümünceye kadar, Gezginci Güçler Batı Cephesi Komutanlığını tanımayacaktır.

Bunun üzerine, Etem Beyin; İsmet Paşaya yazdığı telgrafta, kardeşinin üzüntüsünden sözettikten sonra bu işlerin geri dönmeye değin ertelenmesini rica ediyor. Kardeşine de, Batı Cephesi Komutanlığına yazdığından ve ılımlı ve saygılı davranılması ve öyle karşılık vermesi gereğinden söz ediyor. Teyfik Bey 28 Kasım 1920 de Etem Beye yazdığı yanıt telgrafında:

Namusumuzla oynayan Batı Cephesi Komutanını bundan böyle üst olarak tanımayacağımı ve Simava gönderdiği komutanına bugün yanındakilerle birlikte Eskişehir dönmeye için emir verdiğimi yazmıştım. Dedikten sonra "bu konuda başka şey düşüneyim ve düşünelemez de Efendim" diyordu.

Teyfik Beyin, kardeşine o gün yazdığı başka bir telgrafta da: "..... en ufak bir şey sezersem bu yeni kurulan komutanlıkta bulunanların tümünü gözetim altında, Batı Ordusuna geri göndereceğim. Batı Ordusu Komutanı İsmet Beyin bu cephe komutanlığını yönetemeyeceğini anlıyorum" denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Gezginci Güçlerin savaş raporları Ankara da Etem Beye geliyor ve Etem Bey tarafından Batı Cephesine gönderiliyormuş.

Bundan başka, Gezginci Güçler Komutanlığı, Batı Cephesi haberleşmelerine sansür koymuş. Telgraf ve telefon hatlarının Gezginci Güçler Komutanlığının haberleşmelerine ancak yettiğinden söz ederek cephe ile haberleşme açıkça ve resmî olarak yasaklanmış. Aynı zamanda, Gezginci Güçlerin, Eskişehir yakınlarına saldırlarda bulunacağı söylentileri yayılmıştı.

Muhterem Efendiler, bu durumu hep birlikte incelemeye yarayacak kadar bilgi sunduğumu umarım. Kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, Etem, Teyfik kardeşler ve kendileri gibi düşünen kimi arkadaşları, millî hükûmete karşı ayaklanmaya karar vermişlerdi. Bu kararlarını uygulamak için, cephede, Teyfik Bey uydurma nedenler arar ve cepheden ayrılarak kuvvetlerini toplarken, Ankara da Etem Bey ve meb'us olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaset yönünde çalışıyorlardı. Ayaklanma plânında başarılı olabilmek için, her şeyden evvel buna engel sayılan Batı Cephesindeki ordunun başındaki komutanına, saygınlık kaybettirerek ve görevinden düşürerek, orduya egemen olmak çok gerekli idi. Ondan sonra da, Meclis çoğunluğunun görüşlerini tümüyle kendilerinden yana çevirerek komutan veya bakan veya hükûmet düşürmede kolaylık sağlamak önemli idi. İşte bu amaçlarla çalışmakta olduklarından kuşkumuz kalmamıştı. Etem Beyin, İsmet Paşaya ve kardeşi Teyfik Beye yazdığı telgraflarda kullandığı bazı ılımlı ve nazik kelimelerin, biraz daha zaman kazanmak amacına yönelik olduğuna ve sorunu İsmet Paşa ile Teyfik Bey arasında yanlış anlaşmadan doğan bir üzüntüden, en sonunda Teyfik beyin kızgınlığını yenemiyerek taşkınlık yapmış olmasından ibaret gösterip, kendilerinin çok yumuşak başlı ve alçak gönüllü olduklarını bir zaman için daha göstermeye çalıştıkları yargısına varmamak elden gelemezdi. Biz de, olan durumu önemli ve tehlikeli saydık. Siyaset ve askerlik açısından önlemlerimizi ona göre uygulamaya başladık.

Etem, Teyfik kardeşler ve kendileri gibi düşünen kimi arkadaşlarının ulusal hükûmete karşı ayaklanması

Efendiler, arzetmeliyim ki, her noktai nazardan gerek cephede ve gerek Ankarada icap eden tedbirleri aldırıştım. Elem ve kardeşlerinin isyanından asla çekinmiyordum. İsyanları halinde, tedip ve tecziye olunabileceklerine şüphem yoktu. Onun için gayet serin ve geniş hareket ediyordum. Mümkün olduğu kadar kendilerini nasihatle dairei edep ve itaate getirmeye çalışmayı, bunda muvaffak olamadığım takdirde, efkârı umumiyede daha ziyade vuzuh peyda edecek olan ef'al ve harekâtı mütecavizanelerinin icabını yapmayı tercih ediyordum. Bu mütaleaya binaen Ankarada bulunan Etem ve Reşit Beyleri ve bazı zevatı beraber alarak bizzat Eskişehirde gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek vicahen konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Kânunuevvel 1336 tarihinde karar verdim. Etem Beyin bu seyahatte bana refakatten içtinap edeceğini tahmin ediyordum. Halbuki, behemehal Etem Beyi beraber alıp götürmek bence lüzumlu idi. Bunun için arzusu olsun olmasın, Etem Beyi beraber götürmek veyahut ısrarı halinde ona göre muamelede bulunmak üzere icap eden tedabiri de emretmiştim.

Filhakika, ertesi günü, Etem Bey hastalığından bahsederek beraber seyahat edemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Etem Beyin rahatsızlığının seyahate mâni olduğunu söyledi, ısrar ettim. Nihayet, 3 Kânunuevvel 1336 akşamı bir treni mahsusla Eskişehirde hareket ettik. Etem ve biraderi Reşit Beylerden maada beraber bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Kânunuevvel 1336 sabahı erkenden henüz ben uykuda iken tren Eskişehirde vâsıl oldu. Daha evvel İsmet Paşanın henüz Bilecikte bulunduğu anlaşılmış olduğundan Eskişehirde durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeye karar vermiştik. Eskişehirde uyandığım zaman, trenin niçin durup hareketine devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısında lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini ihtar ettim. Birkaç dakika sonra hazırız denildi. Bütün arkadaşlar geldi mi? dedim. Bunun üzerine yapılan tahkikten anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Etem Bey bir arkadaşile beraber ortada yoktur. Derhal Etem Beyin fîrar ettirildiğine hükmettim. Fakat bu hükmü kimseye söylemedim. Yalnız o halde, dedim, Elem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir fayda yoktur. İsmet Paşayı da buraya davet ederiz.

İsmet Paşa da, telgraf başında, hususî muhavereye sonra Eskişehirde hareket etti. Daha evvel yalnız ve hususî görüşmemiz lüzumlu olduğundan ben de, bir iki istasyon ileri giderek, buluştuk. Beraber 4 Kânunuevvel 1336 akşamı Eskişehirde geldik. Orada bekliyen arkadaşlarla hep beraber bir lokantada yemek yedik. Etem Bey hazır değildi. Nerede olduğunu biraderinden sordum. Rahatsızdır, yatıyor dedi. O gece İsmet Paşa karargâhında Kâzım Paşa, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey hazır olduğu halde Reşit ve Etem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Etem Beyin hasta olduğunu söylerken görüşmek üzere karargâha gelebileceğini ilâve etmişti. Yemekten sonra gittik, fakat, Etem Bey gelmemişti. Reşit Beye ne vakit geleceğini sordum. Verdiği cevap şu idi: Etem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere rağmen, sakın bulunmayı ve görüşmeyi tercih ettik.

Şu noktayı da izah etmeliyim ki, ben, Eskişehirde bir sıfatı resmîye ile gitme-

Efendiler, şunu bilginize sunmalıyım ki, her açıdan gerek cephede ve gerek Ankarada gereken önlemleri aldırıştım. Etem ve kardeşlerinin ayaklanmalarından hiç çekinmiyordum. Ayaklanırlarsa, bastırılıp cezalandırılacaklarına kuşum yoktu. Onun için gayet serin kanlı ve geniş davranıyordum. Elden geldiğince kendilerini öğütüyle yola getirmeye çalışmayı, bunda başarılı olamazsam, kamu oyununda daha iyi anlaşılır hale gelecek olan saldırganca davranışlarının gereğini yapmayı yeğliyordum. Bu düşünceyle Ankarada bulunan Etem ve Reşit Beyleri ve bazı kişileri yanıma alarak kendim Eskişehirde gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek yüzyüze konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Aralık 1920 tarihinde karar verdim. Etem Beyin bu yolculukla bana katılmaktan kaçınacağını kestiriyordum. Oysaki, ne olursa olsun Etem Beyi yanıma alıp götürmek bence gerekli idi. Bunun için istese de istemese de, Etem Beyi birlikte götürmek ya da bizimle gitmemekte direnirse ona göre davranılmak için gerekli önlemlerin alınmasını da emretmiştim.

Gerçekten, ertesi günü, Etem Bey hastalığından söz ederek birlikte yolculuk yapamayacağını bildirdi. Doktor Adnan Bey de Etem Beyin rahatsızlığının yolculuğu önleyici nitelikte olduğunu söyledi, direttim. Sonunda, 3 Aralık 1920 akşamı özel bir trenle Eskişehirde doğru yola çıktık. Etem ve kardeşi Reşit Beylerden başka yanımızda bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Aralık 1920 sabahı erkenden daha ben uykuda iken tren Eskişehirde vardı. Önceden İsmet Paşanın o sırada Bilecikte bulunduğu anlaşılmış olduğundan Eskişehirde durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeye karar vermiştik. Eskişehirde uyandığım zaman, trenin niçin durup yoluna devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini buyurdum. Birkaç dakika sonra, hazırız denildi. Bütün arkadaşlar geldi mi? dedim. Bunun üzerine yapılan soruşturmada anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Etem Bey bir arkadaşile birlikte ortada yoktur. Hemen Etem Beyin kaçırıldığı yargısına vardım. Ama bu yargıyı kimseye söylemedim. Sadece öyleyse, dedim, Etem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir yarar yoktur. İsmet Paşayı da buraya çağırırız.

İsmet Paşa da, telgraf başında özel görüşmelerden sonra Eskişehirde doğru yola çıktı. Daha önce başbaşa ve özel olarak görüşmemiz gerekli olduğundan ben de, bir iki istasyon ileri giderek, buluştuk. Birlikte 4 Aralık 1920 akşamı Eskişehirde geldik. Orada bekliyen arkadaşlarla hep birlikte bir lokantada yemek yedik. Etem Bey yoktu. Nerede olduğunu kardeşinden sordum. Rahatsızdır, yatıyor dedi. O gece İsmet Paşa karargâhında Kâzım Paşa, Celâl Bey, Hakkı Behiç Beyin yanı sıra Reşit ve Etem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Etem Beyin hasta olduğunu söylerken görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de eklemişti. Yemekten sonra karargâha gittik ama, Etem Bey gelmemişti. Reşit Beye ne vakit geleceğini sordum. Verdiği karşılık şu idi: Etem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere karşın, soğukkanlı davranmayı ve görüşmeyi yeğledik.

Şu noktayı da açıklamalıyım ki, ben, Eskişehirde resmî bir görevli olarak git-

miştim. Bazı arkadaşların da huzurile İsmet Paşa ile olan mülâkat ve müzakeratımızı bitaraf bir arkadaş sıfatile yaptığımı söylemiştim. İsmet Paşa, vaziyeti, cereyan eden muhaberatı, Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili sıfatile Teyfik Beyin aldığı vaz'ı serkeşaneyi izah etti. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi namına cevap veriyordu. Reşit Bey, gayet dürüst ve mütecavizane konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin tahtı emrine girmiyebileceklerini ve bunu böylece kabul etmeye herkesin mecbur olduğunu biperva söylüyor ve ordu, zaptü rapt, kumanda, hükûmet mefhumlarına ve bunların icabatına dair serdedilen mütaleata kulak dahi vermiyordu. Onun üzerine, ben, dedim ki: "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız sıfatile ve sizin lehinizde bir neticeye destres olmak hissi samimanesile görüşüyordum. Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitam bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin Reisi bulunmaktadır. Reisi Devlet sıfatile Garp Cephesi Kumandanına halin icabını tatbikte salâhiyetini kullanmasını emrediyorum." Derakap İsmet Paşa da dedi ki: "Mayetimde bulunan kumandanlardan herhangi biri bana itaatsizlik etmiş olabilir. Ben, onu terbiye ve tedibe muktedirim. Bu hususta henüz kimseye karşı aczimi itiraf etmiş ve hiç kimsenin bana ait olan bu vazifenin teshili ifasına delâletini rica etmiş değilim. Ben vaziyetin icabını yaparım."

Tarafımdan ve İsmet Paşa tarafından alınan bu ciddî vaziyet üzerine avazı çıktığı kadar bağırcasına konuşan Reşit Bey, derhal ilticakârane bir vaziyet aldı ve ileri gitmekte acele edilmemesini ve kendisi kardeşlerinin yanına giderse bir çarei tesviye bulabileceğini beyan etti. Bundan bir netice çıkmayacağı, maksadın kardeşlerini tenvir ve zaman kazanmak olduğu meydanda idi. Buna rağmen, Reşit Beyin bu teklifini kabul ettik. Ertesi günü İsmet Paşanın hazırlatacağı bir treni mahsusla Kütahyada kardeşlerinin yanına gitmesine muvafakat olundu. Kâzım Paşanın da Reşit Beyle beraber gitmesi münasip görüldü. Hareket ettiler.

Muhterem Efendiler; müsaadenizle bu hikâyeyi şimdilik burada bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Kânunuevvel 1336 da Bilecik istasyonunda bekliyen Ahmet İzzet Paşa heyetine temas edeceğim.

Hatırınızdadır ki, İzzet Paşanın talep ve teklifi üzerine, kendilerile Bilecik'te mülâkat takarrür etmişti. Heyet, ayın dördündenberi beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Heyet, İzzet, Salih Paşalarla Süferadan Cevat, Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münür Beyler ve Hoca Fatin Efendiden mürekkep idi. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Mülâkat, şu tarzda cereyan etti: Ben ilk söz olarak, "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Reisi" diyerek kendimi takdim ettikten sonra, "Kimlerle müşerref oluyorum" sualini tevcih ettim. Salih Paşa, benim maksadıma intikal edemiyerek kendisinin Bahriye ve İzzet Paşanın Dahiliye Nâzırı olduğunu izaha kalkışırken ben, derakap İstanbulda bir hükûmet ve kendilerini o hükûmetin ricâli olarak tanımadığımı ve eğer İstanbulda bir hükûmetin nâzırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendilerile görüşmekte mazur olduğunu beyan ettim. Ondan sonra, sıfat ve salâhiyet mevzuubahs edilmiyerek müdavelei efkâr etmek tensip edildi.

Mükâlemenin bazı safhalarına Ankaradan beraber gelen bazı meb'us arka-

memiştim. Bazı arkadaşların da yanında İsmet Paşa ile olan buluşmamızı ve görüşmelerimizi tarafsız bir arkadaş olarak yaptığımı söylemiştim. İsmet Paşa, durumu, yapılan yazışmalar, Gezginci Güçler Komutan Vekili olarak Teyfik Beyin kafa tutarcasına davranışını anlattı. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi adına karşılık veriyordu. Reşit Bey, çok sert ve saldırganca konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin emri altına girmiyebileceklerini ve herkesin bunu böylece kabul etmek zorunda olduğunu korkmadan söylüyordu. Onun üzerine, ben, dedim ki: "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuç elde etmek yollu bir içtenlikle görüşüyordum. Bu dakikadan başlayarak arkadaşlık ve yakınlığa ilişkin tutumum son bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin Başkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı olarak Batı Cephesi Komutanına durumun gereğini yapmak için yetkisini kullanmasını emrediyorum." Hemen İsmet Paşa da dedi ki: "Emrimde bulunan komutanlardan herhangi biri benim emirlerimi dinlememiş olabilir. Ben, onu yola getirebilir, cezalandırabilirim. Bu konuda şimdiye dek kimseye karşı güçsüzlüğümü kabullenmiş ve hiç kimseden bana ait olan bu görevin yerine getirilmesini kolaylaştırmasını rica etmiş değilim. Ben durumun gereğini yaparım."

Benim ve İsmet Paşanın bu sıkı tutumumuz üzerine avazı çıktığı kadar bağırcasına konuşan Reşit Bey, hemen sığır gibi bir durum aldı ve ileri gitmekte acele edilmemesini ve kendisi kardeşlerinin yanına giderse bir çözüm yolu bulabileceğini söyledi. Bundan bir sonuç alınmayacağı, amacın kardeşlerini aydınlatmak ve zaman kazanmak olduğu besbelli idi. Buna karşın, Reşit Beyin bu önerisini kabul ettik. Ertesi günü İsmet Paşanın hazırlatacağı özel bir trenle Kütahyada kardeşlerinin yanına gitmesine izin verildi. Kâzım Paşanın da Reşit Beyle birlikte gitmesi uygun bulundu. Yola çıktılar.

Muhterem Efendiler; izninizle bu öyküyü şimdilik burada bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Aralık 1920 de Bilecik istasyonunda bekliyen Ahmet İzzet Paşa hey'etine değineceğim.

Anımsarsınız ki, İzzet Paşanın isteği ve önerisi üzerine, kendilerile Bilecik'te buluşmamız kararlaştırılmıştı. Hey'et, ayın dördündenberi beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Hey'et, İzzet, Salih Paşalarla elçilerden Cevat, Tarım Bakanı Hüseyin Kâzım, Hukuk Danışmanı Münür Beyler ve Hoca Fatin Efendiden oluşuyordu. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Buluşma, şöyle oldu: Ben, ilk söz olarak, "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Başkanı" diyerek kendimi tanıttıktan sonra, "Kimlerle tanışıyorum" sorusunu yönelttim. Salih Paşa, benim amacımı kavramıyarak kendisinin Denizîşleri ve İzzet Paşanın İçişleri Bakanı olduğunu anlatmaya kalkışırken ben, hemen İstanbulda bir hükûmet ve kendilerini o hükûmetin üyeleri olarak tanımadığımı ve eğer İstanbulda bir hükûmetin başkanları olarak görüşmek istiyorlarsa kendilerile görüşemeyeceğimi söyledim. Ondan sonra, görev ve yetki sözkonusu yapılmaksızın düşünce alışverişinde bulunmak uygun görüldü.

Konuşmanın kimi evrelerinde Ankaradan bizimle birlikte gelen bazı meb'us

daşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyan eden mükâlemeden, gelen zevatin esaslı hiçbir malûmat ve kanaatleri olmadığı anlaşıldı. Nihayet, İstanbul'a avdetlerine müsaade etmeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi tebliğ ettim.

Zaten intizar etmekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânunuevvel 1336 da Ankara'ya geldik. İstanbul heyetini, arzuları hilâfına tevkiif etmiştim. Fakat, bunu ilân etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevattan hükûmeti millîye umurunda istifadeyi düşünerek haysiyetlerini mahfuz bulundurmamak istedim. Bu maksatla, Ankara'ya gelir gelmez matbuata tevdi ettiğim resmî ajans tebliğinde, mevzuubahs zevatın, Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle temas etmek vesilesiyle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayru selâmetine daha müsmir ve müessir bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilân ettirdim.

Efendiler, biz, İzzet Paşa hey'etile Bilecik-Ankara yolu üzerinde bulduğumuz 5/6 Kânunuevvel 1336 tarihinde Reşit Beyden, Kütahya'ya vardığından ve ertesi günü Teyfik Beyle mülâkat edeceğinden, Etem Beyin de oraya muvasalatından bahis ve fakat henüz müspet bir mana ifade etmeyen telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Beyin avdet ederken Eskişehirden gönderdiği 9 Kânunuevvel tarihli bir telgrafnamede; "Teyfik ile olan mesele, hüsnü neticeye rapet edilmiştir." denildikten sonra, "lâkin tanımak ve tanıtmak istediğimiz zevatın basit ve zamana lâyük düşünememeleri veyahut düşünemediklerine bin bir işaret konmuştur." ibaresi okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşaya da, meselenin hal ve muhaberenin temin edildiği ve Simav Havalisi Kumandanlığının iade olunabileceği söylenmiş idi. 9 Kânunuevvel 1336 da, Etem Beyden de aldığım bir şifre telgrafnamede; meselenin İsmet Paşa tarafından bililtizam ve nabemevsim ihdas edilmiş olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman seryaverim bulunan Salih Beyin de, gûya almakta olduğu tedabir ve tertibattan aynen haberdar edildikleri zikrediliyordu. Benim evhama sevk edildiğimi delâili ile istihbar ettiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım tatminkâr cümlelerle, Kuvayi Seyyareye mensup olup Madenden berayi iltihak avdet eden ve Erkânıharbiye Umumiyyenin emrile Cenup Cephesine sevk edilen bir müfrezesinin, kendine iltihakını ve Kuvayi Seyyarenin Fuat Paşa zamanında seyyar jandarma teşkilâtı mucibince bütçeye dahil edildiğinden bahsile fazla para temin etmek istediği görülmüyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim tatminkâr cevapta; "son günlerin tecelliyatı filiyesi, beni tevehhüme değil, fakat tereddüde sevkettiğini itiraf ederim" dedikten başka "vasiyeti umumiyyemizin ahenk ve intizamı ihlâlde hiç kimseye müsamaha" eylememesini yazdım.

Hakikatte mesele hallolunmamıştı. Vereceğim izahattan anlaşılacaktır ki, Etem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi iğfale çalışıyorlardı. Maksatları, mümkün olabildiği kadar yeniden kuvvet celp ve cemm etmek ve Düzcede bulunan Sarı Efe kuvvetlerini ve Lefkede bulunan Gök Bayrak taburunu kendine iltihak ettirmek ve Demirci Mehmet Efenin de kendisile beraber isyanını temin etmek, bir taraftan da cephe kumandanlarını ıskat ve ordu zabitanının ve efradının kendilerine mukabele etmemeleri için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Filhakika, Simav ve Havalisi Kumandanı, Simava gitmek üzere Kütahya-

arkadaşları da bulundurdum. Birkaç saat süren görüşmelerden, gelenlerin hiçbir esaslı bilgi ve düşünceleri olmadığı anlaşıldı. Sonunda, İstanbul'a dönmelerine izin vermeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi bildirdim.

Beklemekte olan trenle yola çıkıldı. 6 Aralık 1920 de Ankara'ya geldik. İstanbul hey'etini, istekleri dışında alıkoymuştum. Ama, bunu herkese duyurmayı yararlı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve öbür kişilerden millî hükûmetin işlerinde yararlanmayı düşünerek onurlarını korumak istedim. Bu amaçla, Ankara'ya gelir gelmez basına verdiğim resmî ajans bildirisinde, söz konusu kişilerin, Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle görüşmek gibi bir sudan nedenle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayrı ve esenliği için daha verimli ve etkili şekilde çalışmak üzere bize katıldıklarını duyurdum.

Efendiler, biz, İzzet Paşa hey'eti ile Bilecik-Ankara yolu üzerinde bulduğumuz 5/6 Aralık 1920 tarihinde Reşit Beyden, Kütahya'ya vardığını ve ertesi günü Teyfik Beyle görüşeceğini, Etem Beyin de oraya geldiğini bildiren ve ama tutarlı bir anlam taşımayan telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Beyin dönerken Eskişehirden gönderdiği 9 Aralık tarihli bir telgrafda; "Teyfik ile olan sorun, iyi bir sonuca bağlanmıştır." denildikten sonra, "ama tanımak ve tanıtmak istediğimiz kişilerin yalın oldukları ve zamana yaraşır şekilde düşünemediklerine ya da düşünemediklerine binbir işaret konmuştur." kelimeleleri okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehirde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşaya da, sorunun çözümlendiği ve haberleşmenin sağlandığı ve Simav Dolayları Komutanlığının yerine geri gönderileceği söylenmiş idi. 9 Aralık 1920 de Etem Beyden de aldığım bir şifre telgrafda; sorunun İsmet Paşa tarafından bilebile ve zamansız çıkarılmış olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman başyaverim bulunan Salih Bey'e de, sanki almakta olduğu önlem ve düzenlemelerden olduğu gibi bilgi verdikleri belirtiliyordu. Benim kuruntuya düşürüldüğümü kanıtlarıyla birlikte öğrendiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım inan verici cümlelerle, Gezginci Güçlere bağlı olup katılmak üzere Madenden dönen ve Genelkurmayın emriyle Güney Cephesine gönderilen bir birliğinin, kendine katılmasını ve Gezginci Güçlerin Fuat Paşa zamanında gezginci jandarma örgütü olarak bütçeye alındığından söz ederek daha çok para sağlamak istediği görülmüyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim inandırıcı karşılıktaki; "son günlerin edimli belirtilerinin, beni kuruntuya değil, ama duraksamaya götürdüğünü kabul ederim" dedikten başka ".....kimsenin genel durumumuzun uyum ve düzenini bozmasını, hoşgörmemesini" yazdım.

Gerçekten sorun çözümlenmemişti. Yapacağım açıklamalardan anlaşılacaktır ki, Etem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi aldatmaya çalışıyorlardı. Amaçları, olabildiğince yeniden kuvvet toplamak ve Düzcede bulunan Sarı Efe birliklerinin ve Lefkede bulunan Gök Bayrak taburunun kendilerine katılmasını sağlamak olup Demirci Mehmet Efenin de kendisile birlikte ayaklanmasını sağlamak, bir yandan da cephe kumandanlarını düşürmek ve ordu subay ve erlerinin kendilerine karşı koymamaları için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Gerçekte, Simav ve Dolayları Komutanı, Simava gitmek üzere Kütahya-

dan geçerken, Etem ve Teyfik Beyler tarafından celbolunarak kendi emirleri altında ve gösterecekleri mahalde istihdam edilmek üzere Kütahyada kalması emrolunmuştur. Bu emirlerinin teyidi lüzumunu da 10 Kânunuevvel 1336 da Cephe Kumandanlığından temenni etmişlerdir. Görülüyor ki, her şey hallolundu, denildiği halde mebdedeki ademi itaat, aynen muhafaza edilmekte idi.

Etem Bey, Konya, Ankara, Haymana dahil, her tarafa ellerinde hususî şifreler bulunan, irtibat zabiti unvanile, birtakım memurlar göndererek yeniden silâh ve hayvan tedarikine başladı. Bunlara verdikleri vazife ve hükûmet memurlarına yaptıkları tebliğler hakkında bir fikir edinmek üzere meselâ; 7 Kânunuevvel 1336 da Ankara şimalinde Kalecik kaymakamına yazdığı tezkereyi aynen okuyayım:

Kalecik Kazası Kaymakamı Canibi Valâsına Kütahya, 7 Kânunuevvel 1336

Kuvayi Seyyare müfreze kumandanlarından olup zirde künyesi muharrer İsmail Ağa kazayı valâları dahilinde Kuvayi Seyyareye mensup olup mezun ve gayrimezun mücahidin ile yeniden silâh ve hayvan tedarikile, iltihak edecek vatanperverleri alıp getirmek vazifesile, memuren Kaleciğe izam kılınmıştır. Kendisine her türlü teşkilât ve muavenatı lâzimei vataniyenin ifasını rica eylerim Efendim.

Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı Etem

Garp Cephesi Kumandanı, Kuvayi Seyyare Kumandanlığından mevcut cephaneye miktarını ve son Gördes muharebesinde ne miktar topçu cephanesi sarfedildiğini sorması üzerine, Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik imzasile 11 Kânunuevvel 1336 da, "... bu yazışınızdan bize emniyet etmediğinizi anlıyorum. Cephaneye ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu emniyet meselesi var idi hatır ise, cephaneye göndermiyebilirsiniz." tarzında cevap verilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatini celbedeyim. Görüyorsunuz ki, Etem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde Teyfik Bey yine vekil sıfatile muhabere ve muamelede bulunuyor. Aynı kuvvet üzerinde, aynı salâhiyette iki kumandan...

Cephe Kumandanı, 13 tarihinde sorulan sual ve alınan cevap suretlerini berayı malûmat bana göndermişti. Hükûmetçe, mihtahı olmayan şifreler ve hususî şifreler istimali umumiyetle menedilmiştir. Halbuki, Etem Beyin hususî memurları ve meb'uslardan bazı arkadaşları, bu memnuiyete riayet etmeksizin, şifre muhaberatına devam etmekte idiler. Bittabi bunlara mümanaat edildi. Bunun üzerine, Etem Bey, İsmet Paşaya 13/14 Kânunuevvel 1336 tarihli bir müracaat ile "bazı ihtiyacat ve saire hakkında Ankara ve Eskişehir Kuvayi Seyyare irtibat zabitlerine verilen telgrafların tevkiif edilmekte olduğu anlaşılmıştır. Muhaberatımızın menedilmesi veya müşkülâtı uğratılması suretile vaki muamelinin lütfen izalesini rica ederim" diyordu. Halbuki, irtibat zabitlerinin açık muhabereleleri menedilmemişti. Menedilen, hususî şifre muhaberesi idi. Bilhassa Etem Beyin bahsettiği Ankara ve Eskişehirdeki zabitlerin hiçbir muhabereleleri menedilmiş ve bu zabitler tarafından Etem Beye şikâyet vaki olmuş değildi. O günlerde Eskişehirde keşide ettirilmeyen bir hususî şifre vardı. Fakat o, kumandan ve meb'us diye imza atan Etem Beyin bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa, Etem Beye verdiği cevapta, bu husustaki muhbirin kim olduğunun iş'arını talep etmişti.

Efendiler, başlıbaşına nazarı dikkati calip bir muameleyi de burada zikre deyim. Bu tarihlerde Kütahyada Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Asım Efendi namında bir zat bulunuyordu. Kütahyada Mevki Kumandanı unvanile Etem Bey

dan geçerken, Etem ve Teyfik Beyler tarafından çağırılarak kendi emirleri altında ve gösterecekleri yerde kullanılmak üzere Kütahyada kalması emrolunmuştur. Bu emirlerinin doğrulanması gereğini de 10 Aralık 1920 de Cephe Komutanlığından istemişlerdir. Görülüyor ki, her şey hallolundu, denildiği halde başlangıçtaki emir dinlemezlik, olduğu gibi sürdürülmekte idi.

Etem Bey, Konya, Ankara, Haymanayla birlikte, her tarafa ellerinde özel şifreler bulunan, bağlantı subayı adıyla birtakım görevliler göndererek yeniden silâh ve hayvan toplamaya başladı. Bunlara verdikleri görev ve hükûmet görevlilerine yaptıkları bildirilerin niteliği anlaşılsın diye örneğin; 7 Aralık 1920 de Ankara kuzeyinde Kalecik kaymakamına yazdığı yazıyı olduğu gibi okuyayım:

Kalecik Kazası Kaymakamı Yüksek Katına

Kütahya, 7 Aralık 1920

Gezginci Güçler birlik komutanlarından olup aşağıda kimliği yazılı İsmail Ağa ilçeniz içinde Gezginci Güçlerden olan izinli izinsiz savaşçılar ile yeniden silâh ve hayvan toplamakla, katılacak yurtseverleri alıp getirmekle görevlendirilerek Kaleciğe gönderilmiştir. Kendisine yurt gereksinimi olan her kolaylık ve yardımın yapılmasını rica ederim Efendim.

Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı Etem

Batı Cephesi Komutanının, Gezginci Güçler Komutanlığından eldeki cephaneye tutarını ve son Gördes savaşında ne kadar topçu cephanesi harcadığını sorması üzerine, Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik imzasile 11 Aralık 1920 de, "... Bu yazışınızdan bize güvenmediğinizi anlıyorum. Cephaneye ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu güven sorunu akla geliyorsa, cephaneye göndermiyebilirsiniz." yolunda karşılık verilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatinizi çekeceğim. Görüyorsunuz ki, Etem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde Teyfik Bey yine vekil olarak haberleşiyor ve iş yapıyor. Aynı kuvvet üzerinde, aynı yetkide iki komutan...

Cephe Komutanı, 13 tarihinde sorulan soru ve alınan yanıt örneklerini bilgi için bana göndermişti. Hükûmetçe, anahtarı olmayan şifreler ve özel şifreler kullanılması genellikle yasaklanmıştı. Oysaki, Etem Beyin özel görevlileriyle meb'uslardan bazı arkadaşları, bu yasağa uymaksızın, şifreli haberleşmeleri sürdürmekte idiler. Elbet bunlar engellendi. Bunun üzerine, Etem Bey, İsmet Paşaya 13/14 Aralık 1920 tarihli bir başvurusuyla "Birtakım gereksinimlerimiz ve benzerleri hakkında Ankara ve Eskişehir Gezginci Kuvvetler bağlantı subaylarına verilen telgrafların durdurulduğu anlaşılmıştır. Haberleşmelerimizin önlenmesi ya da güçleştirilmesi yolunda yapılan işlerin lütfen kaldırılmasını rica ederim" diyordu. Oysaki, bağlantı subaylarının açık haberleşmeleri yasaklanmamıştı. Yasaklanan, özel şifre ile haberleşme idi. Özellikle Etem Beyin söz konusu yaptığı Ankara ve Eskişehirdeki subayların hiçbir haberleşmeleri yasaklanmamış ve bu subaylar tarafından Etem Beye yakınma olmamıştı. O günlerde Eskişehirde çektilirilmeyen bir özel şifre vardı. Ama o, komutan ve meb'us diye imza atan Etem Beyin bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa Etem Beye verdiği karşılıkta, bu işi kendisine duyuranın kim olduğunun bildirilmesini istemişti.

Efendiler, başlıbaşına dikkati çeken bir uygulamayı da burada söyleyeyim. Bu tarihlerde Kütahyada Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Asım Efendi adında birisi bulunuyordu. Kütahyada Mevki komutanı sanı ile Etem Bey tarafından atan-

Çerkez Etem hükûmetin kanunlarını tanımıyor

tarafından tayin edilmiş, Abdullah Bey namında da biri vardı. Bu kumandan, firarî efradı askeriye ailelerinden bazılarını tehcir edilmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendiye gönderir. Mutasarrıf vekili, tehcir muamelâtının kanunu âhir mucibince, İstiklâl Mahkemesine aidiyetinden bahisle evrakı kumandanlığa iade eder. Bunun üzerine, mevki kumandanı, mutasarrıf vekilini, gece vakti, makamına celbettirmeye kalkar. Mutasarrıf vekili, gece meşgul olduğundan sabahleyin mülakat edebileceğini bildirir. Kumandanın gönderdiği neferler, mutasarrıf vekilinin ikametgâhının harem kapısını kırmak suretile cebren hanesine girerek kemali hakaretle kendisini alırlar ve götürürler. İsticvap ettikten sonra, aynı gece, kuvvei musallâha ile on dört saat mesafede bulunan Kuvvei Seyyare Kumandanlığının huzuruna götürürler. Ondan sonra da Kütahyadan ihrac ve teb'it ederler. Kadı olmak ve mutasarrıf vekili bulunmak hesabı, muhtelif vekâletlerin büyük bir memuru olan bir zatın duçar olduğu tecavüz ve muamele, bittabi doğrudan doğruya hükûmete tevcih olunmuş bulunuyordu. Bu vak'a üzerine Mecliste, hükûmetten istizah yapıldı. Ait olduğu vekâletler, Cephe kumandanlığından vak'a mütecasirlerinin Divanı Harbe sevklerini talep ettiler. Cephe Kumandanının, Kuvayı Seyyare Kumandanlığından tahkikat icra ve neticenin iş'arına dair yazılan telgrafına, 19 Kânunuevvel 1336 da Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandan Vekili Mehmet Teyfik imzalı gelen cevapta: "Abdullah Bey herne yapmış ise tarafımdan verilen emri kat'î üzerine yapmış ve yapmaya mecbur idi. Bu meselenin esbabı mucibesi icap eden vekâletlere arz edilmişti... Mumaileyhin avdetine emri kat'î verildiği tarafı âlinizden bildiriliyor. Avdet ettiği halde... behemehal idam edeceğim..." deniliyordu.

Efendiler, vukelâyı milletin emrile vazifesine iade edilmek istenilen bir memurun, idam edileceğinin bildirilmesi, elbette ahkâmı esasice ve kanuniye ile kabili telif değildi. 13 Kânunuevvel 1336 günü Etem Bey, Ankarada biraderi Reşit Beyle makina başında açık telgraflarla uzun uzadıya görüştü. Bu muhaberatın hulâsası şu idi: "Etem Bey, meseleyi behemehal Mecliste mevzuubahs ettiriniz. Sarı Efe denilen Edibin müfrezesile beraber Gök Bayrak taburuna iltihakı için haber gönderiniz. Meclis vasıtasile kumandanları çektiriniz. Meclis vasıtasile olamadığı takdirde bunu idareden hemen temin ediniz" diyor ve "patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit beyin verdiği cevaplar meyanında da, nazarı dikkati calip şunlar vardı: "Kuvvei Seyyarenin düşmana karşı müdafaa etmemesini, bunu fırkalara bırakmasını ve Ediple bizzat muhabere etmesini, buna mümanaat edildiği takdirde Cephe Kumandanile tekrar alâkayı kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu muhaberatı olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Zaten Eskişehirden Kütahyaya gidip avdet ettikten sonra yanıma gelmemişti. Kendisini nezdime celbettirdim. Ne istediklerini sordum... "Cephe kumandanlarını tebdil ediniz" dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni tayin ediniz, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe kumandanlarını tebdil etmek mühim bir meseledir. Vaziyeti umumiyemizi duçarî zâf eder. Böyle bir teklifi kabul etmek kolay ve muvafık değildir." cevabını verdim.

Aynı günde, yani 13 Kânunuevvel 1336 da Etem Beye de yazdığım bir telgrafta; Reşit Beyle makina başındaki muhaberatını okuduğumu söyledikten son-

muş, Abdullah Bey adında da biri vardı. Bu komutan, kaçak askerlerin ailelerinden bir kısmını sürülmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendiye gönderir. Mutasarrıf vekili, sürme işini son kanun gereğince, İstiklâl Mahkemesinin yapabileceğini bildirerek ilgili kâğıtları komutanlığa geri verir. Bunun üzerine, mevki komutanı, mutasarrıf vekilini, gece vakti, yanına getirtmeye kalkar. Mutasarrıf vekili, gece işi olduğundan sabahleyin görüşebileceğini bildirir. Komutanın gönderdiği erler, mutasarrıf vekilinin evinin harem kapısını kırarak zorla evine girerek çok aşağılayıcı bir biçimde alırlar ve götürürler. Sorguya çekildikten sonra, aynı gece, silâhlı kimseler tarafından ondört saat uzakta bulunan Gezginci Güçler Komutanlığına götürülür. Ondan sonra da Kütahyadan çıkarıp kovarlar. Kadı olması ve mutasarrıf vekili bulunması dolayısıyla, birkaç bakanlığın yüksek bir görevlisi olan bir kişinin uğradığı saldırı ve kötü işler, elbette doğrudan doğruya hükûmete yöneltilmiş bulunuyordu. Bu olay üzerine Mecliste, hükûmetten soru soruldu. İlgili bakanlıklar, Cephe Komutanlığından bu olayı yapmaya cür'et edenlerin Askerî Mahkemeye verilmesini istediler. Cephe Komutanının, Gezginci Güçler Komutanlığından soruşturulma yapılması ve sonucunun bildirilmesine ilişkin olarak yazılan telgrafına, 19 Aralık 1920 de Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutan Vekili Mehmet Teyfik imzalı gelen karşılıktaki: "Abdullah Bey herne yapmış ise tarafımdan verilen kesin emir üzerine yapmış ve yapmaya zorunlu idi. Bu konunun gerekçesi gereken bakanlara sunulmuştu... Adı geçen dönmesi için kesin emir verildiğini bildiriyorsunuz. Dönerse... ne yapıp yapıp asacağım..." deniliyordu.

Efendiler, ulusun vekillerinin emri ile yeniden görevine başlatılmak istenilen bir memurun, asılacağı bildirilmesi, elbette temel kurallar ve kanun hükümleriyle bağdaşmazdı. 13 Aralık 1920 günü Etem Bey, Ankarada kardeşi Reşit Beyle makina başında açık telgraflarla uzun uzadıya görüştü. Bu haberleşmenin özeti şu idi: "Etem Bey, sorunu ne yapıp yapıp Mecliste görüşme konusu yaptırınız. Sarı Efe denilen Edibin birliğiyle beraber Gök Bayrak taburuna katılması için haber gönderiniz. Meclis aracılığıyla komutanları çektiriniz. Meclis aracılığıyla olmazsa bir yolunu bulup gecikmeden yaptırınız" diyor ve "patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit Beyin verdiği karşılıklar arasında da, dikkat çekici olarak şunlar vardı: "Gezginci Güçlerin düşmana karşı savunma yapmamasını, bunu tümenlere bırakmasını ve Ediple aracısız haberleşmesini, buna engel olunursa Cephe Komutanıyla yeniden ilişkiyi kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu yazışmaları olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Aslında Eskişehirden Kütahyaya gidip döndükten sonra yanıma gelmemişti. Kendisini yanıma getirttim. Ne istediklerini sordum. "Cephe Komutanlarını değiştiriniz" dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni atayınız, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe komutanlarını değiştirmek önemli bir işdir. Genel durumumuzu güçsüzleştirir. Böyle bir öneriyi kabul etmek kolay ve uygun değildir." karşılığını verdim.

Aynı günde, yani 13 Aralık 1920 de Etem Beye de yazdığım bir telgrafta; Reşit Beyle makina başındaki yazışmalarını okuduğumu söyledikten sonra, işin

ra, meselenin Mecliste resmen mevzuubahs ve müzakere olması muvafık olmadığını, Edibin yerinden oynatılmasının caiz bulunmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Etem Bey verdiği cevapta; meselenin ciddî olduğunu söyleyerek kumandanlar aleyhinde sözler sarfediyordu.

Efendiler, Etem ve kardeşleri cephede bulunan kumandanları beğenmiyorlar ve onlara itaat etmiyorlar. Vekâletleri ve hükûmeti tanımıyorlar. Yalnız gûya bana itaat ediyorlar ve Meclisi de, kendi arzularına göre harekete geçireceklerini ümit ediyorlar. Bana ve Meclise mümaşatkâr görünerek kemali faaliyetle hazırlıklarının ikmaline çalışıyorlardı. Etem Bey, 18/19 Kânunuevvel tarihli bir telgrafiye de, yine Edibin müfrezesile kendisine iltihak ettirilmesini benden rica ediyordu. Talebini haklı göstermek için de diyordu ki:

Anadolu harekâtı ve tedibatı zamanında hasbenvaz'ıye Biga havalisinde terkettiğim ve bilâhare Düzceye muvakkaten sevk edilen Birinci Kuvveî Seyyareye mensup Edip Beyin, müfrezenin kısmı küllisinin İzmir ve havalisi gönüllülerinden olan 250 süvari, 200 piyade, bir cebel takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvari efradından mürekkep müfrezemizin, İzmir hududuna takarrübümüz dolayısıyla kendilerinden daha fazla istifade edileceği tabî bulunmakla beraber mütemadiyen de müracaat vaki olmakta bulunduğu ve elyevm o havalide asayiş ve sairenin de şayanı emniyet bir raddede olduğu Edip Bey tarafından da iş'ar edildiğinden münasip diğer bir kıta ile, muntikâi mezkûre teslim alınarak, mumailiyh Edip Beyin müfrezesi vesaiti harbiyesile, Kuvayî Seyyareye iltihakının lâzımgelen makamata emrû havalesini rica eylerim.

Efendiler, bu telgrafnamede serdolan mütaleata, en tecrübesiz ve en basit muhakemeli birinin dahi kani olması kabul olunabilir mi? Kütahyada bulunan bir zat İzmir hududuna takarrüpten, bana, bahsediyor. Düzce ve havalisinde vaziyetin şayanı emniyet olduğunu benden daha iyi istihbar ediyor. Edip Bey müfrezesinin kuvvetini, teferruatile tadat ettikten sonra bu müfrezenin vesaiti harbiyesile beraber iltihakı ricasını kabili is'af telâkki edeceğimi zannediyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Kânunuevvel 1336 da hususî olarak bizzat Düzcede Müfreme Kumandanı Edip Beye, Etem Beyin talebinden ve kendisinin bunu arzu ettiği bildirildiğinden bahsederek ve fakat müfrezesinin o havalide vücuduna ihtiyacı kat'î bulunduğunu da zikrederek yazdım.

Edip, 19/20 Kânunuevvel 1336 da verdiği cevapta, müfrezesinin o muntıkada kalmasının zarurî olduğunu bildirdi. Buna, müfrezesinin; Kuvveî Seyyare mürettebatı misillü aynı tahsisatla emri istihdamlarının temini istirhamını ilâve etmek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Etem ve arkadaşları, Ankara kurbünde Haymanada da ayrıca bir kuvvet cem'ine teşebbüs ettiler, Sirkat maddesinden Ankarada mevkuften bilâhare tahliye olunan Van mültecilerinden Musa Beyzade Abbas namında biri, elinde vesika olduğu halde beş on kişi ile Haymana havalisinde efrad toplamaya başladı. O adam, 19 Kânunuevvelde derdest edilebilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdi edilmişti. Bunu derdest etmek ve avenesini dağıtmak için hususî ve seri tertibat almak lâzımgeldi. Bu maksatla, Haymanaya gönderilen hususî bir kuvvet, elyevm meb'us bulunan Recep Zühtü Bey kumandasında sevk olunmuştu. Recep Zühtü Bey, Abbasi üç refik ile derdest ettikten sonra mühim bir hücumla maruz kalacağını kaviyen melhuz gördüğünden, mevkufları, yolunu tebdil ederek Polatlı üzerinden trenle Ankaraya getirmeye mecbur olmuştu.

Mecliste resmî olarak söz ve görüşme konusu yapılmasının uygun bulunmadığını, Edibin yerinden oynatılmasının uygun olmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Etem Bey verdiği karşılıktaki; işin önemli olduğunu söyleyerek komutanlara karşı yakışksız sözler söylüyordu.

Efendiler, Etem ve kardeşleri cephede bulunan komutanları beğenmiyorlar ve onların emirlerine uymuyorlar. Bakanlıkları ve hükûmeti tanımıyorlar. Sadece sanki benim emirlerime uyuyorlar ve Meclisi de, kendi isteklerine göre davrandırabileceklerini umuyorlardı. Bana ve Meclise karşı saygılı görünerek büyük çaba ile hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyorlardı. Etem Bey, 18/19 Aralık tarihli bir telgrafiye de, yine Edibin birliğiyle kendisine katılmasını benden rica ediyordu. İsteğini haklı göstermek için de diyordu ki:

Anadoluda ayaklanmaların bastırılması sırasında durum gereği Biga dolaylarında bıraktığım ve sonra da Düzceye geçici olarak gönderilen Birinci Gezginci Güçlere bağlı Edip Beyin, birliğin büyük çoğunluğunun İzmir ve dolayları gönüllülerinden olan 250 atlı, 200 piyade, bir dağ topçu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh atlı erlerinden oluşan birliğimizin, İzmir hududuna yakınlaşmamız dolayısıyla kendilerinden daha çok yararlanılabileceği doğâl bulunmakla beraber, durmadan da başvuru yapılmakta olduğundan ve şimdi o bölgede içdüzen ve benzer durumların güvenilir bir derecede olduğu Edip Bey tarafından da bildirildiğinden başka uygun bir birlikle, o bölge teslim alınarak, adı geçen Edip Beyin birliği savaş araçlarıyla, Gezginci Güçlere katılmasının gereken yerlere emredilmesini rica ederim.

Efendiler, bu telgrafda ileri sürülen düşüncelere, en deneyimsiz ve en düşüncesiz birinin bile inanacağı kabul olunabilir mi? Kütahyada bulunan birisi bana İzmir hududuna yaklaşmaktan söz ediyor. Düzce ve dolaylarında durumun güvenilir olduğunu benden daha iyi haber alıyor. Edip Bey birliğinin kuvvetini, ayrıntılarıyla saydıktan sonra bu birliğin savaş araçlarıyla birlikte kendisine katılmasını kabul edebileceğimi sanıyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Aralık 1920 de, özel olarak Düzcede Birlik Komutanı Edip Beye, Etem Beyin isteğinden ve kendisinin bunu istediğinin bildirildiğinden söz ederek ve ama birliğinin o dolaylarda bulunmasına kesin gereksinim olduğunu da belirterek yazdım.

Edip, 19/20 Aralık 1920 de verdiği karşılıktaki, birliğinin o bölgede kalmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Buna, birliğinin; Gezginci Güçlerdeki adamlara eşit ödenekle çalıştırılmasının sağlanması dileğini eklemek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Etem ve arkadaşları, Ankara yakınlarında Haymanada da ayrıca bir kuvvet toplamaya giriştiler. Hırsızlık suçundan Ankarada tutuklu iken sonradan salıverilen Van sığınmacılarından Musa Beyzade Abbas adında biri, elinde belge beş on kişi ile Haymana dolaylarında asker toplamaya başladı. Bu adam, 19 Aralıkta yakalanabilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesine verilmişti. Bunu ele geçirmek ve adamlarını dağıtmak için özel ve hızlı önlemler almak gerekti. Bu amaçla, Haymanaya gönderilen özel bir kuvvet, şimdi meb'us bulunan Recep Zühtü Bey komutasında yollanmıştı. Recep Zühtü Bey, Abbasi üç arkadaşıyla birlikte ele geçirdikten sonra önemli bir saldırıya uğrayacağını çok olası gördüğünden, tutukluları, yolunu değiştirerek Polatlı üzerinden trenle Ankaraya getirmek zorunda kalmıştı.

Efendiler, Demirci Efe, Etem Beyle muhabereden sonra bir vaziyeti mah-susa aldı. Bu, hissolunur olunmaz, Cenup Cephesinde bulunan Refet Bey sü-varileri, derhal üzerine tevcih edildi. 15/17 Kânunuevvel 1336 da Dinar civarın-da İğdecik köyünde bir gece baskınla Efenin kuvvetleri dağıtılmış... kendisi beş on kişiyle firar etmiş. Efe, çok sonra iltica ederek mazharı affolmuştur.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Kânunuevvel gecesi evinde dört kişiyi, ordu za-bitan ve bilhassa efradını, Kuvvei Seyyare ile bir musademe halinde ızlâle me-mur ediyordu. Bu dört kişi şunlardı: Yeni Dünya gazetesinde Hayrî, Arif Oru-cun hemşirezadesi Nizamettin, Müşür Fuat Paşazade Hidayet ve refikî Şükrü Beyler... Bunlar, 21 Kânunuevvelde trenle Eskişehirde hareket ettiler. Beraberle-rinde Etem Beyin kâtibi olan birisi de vardı. Bunların içinden biri, trenin hare-ketinden evvel hafî bir surette istasyondaki ikametgâhına gelip, bana keyfiyeti bildirdi. Bu zat, propagandayı tertip ve idareye memur imiş. Reisleri Hidayet Bey imiş. Para sarfı salâhiyeti de onda imiş. Muhibir olan, yalnız olarak Kütah-yaya gidecek, Etem Beyden talimat aldıktan sonra Eskişehirde dönecekti. Diğer-leri Eskişehirde bekliyeceklerdi.

Ben, bu zata; "Biz Etem Bey ve kardeşleri hakkında muhabbetkârız. On-lar, beyhude telâşa düşüyorlar. Bu teşebbüslerinden müteessir oldum. Fakat Etem Beyin orduya ifşaat için vereceği talimatı bilmek isterim." dedim ve arka-daşlarıyla beraber kendilerini hareketlerinde serbest bıraktım.

Eskişehirde İsmet Paşaya, Afyon Karahisarında Fahrettin Paşaya malû-mat verdim ve bu adamların takip olunmaları lüzumunu bildirdim.

Muhibir, ihbaratında sâdık olduğunu bilâhare filiyat ile ispat etmiştir.

Efenailer, Kâzım Paşa, Reşit Beyle beraber Kütahyada Etem ve Teyfik Beylerle mülâkat ve mükâlematta bulunduğu zaman, Etem Beyin ifadelerinden calibi dikkat noktaları bana şu suretle hulâsa etmişti:

1 - Ankaradaki hükûmet, istihsalî gayeye müstait ve muktedir değildir. Bu hükûmete karşı miskin davranmamız gayricaizdir.

2 - Filî teşebbüsümüzün mahiyetini, suítefsir edeceklerdir. Fakat neticede muvaffak olursam, herkes bana hak verecektir.

3 - Refet Beyle aramızda izzetinefis meselesi olmuştur. Mustafa Kemal Pa-şa Refet Beyin izzetinefisini tercih ve bizimkini kesrediyor. Her halde Refet Be-yi, önüme katarak Ankaraya kadar kovalamak isterim, ölürsem de bu takipte öleyim.

4 - Biz, çoktan bu işi yapardık. Fakat Reşidin, Ankarada Mecliste vaziyeti, bizi iğfal etmiştir. Meclisin ne ehemmiyet ve mahiyeti vardır.

Kâzım Paşa, bu mütaleatı dinledikten sonra, Türkiye'nin Garp Cephesin-den başka şarkta, cenupta, merkezde dahi orduları vardır; bu orduların başın-da ve içinde büyük kıymette ve kudrette kumandanlar ve zabıtlar vardır, bütün bunlarla beraber bir millet vardır; diyerek kendilerini sakın ve mutedil bir va-ziyete ircaa çalışmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, Mecliste hararetli telkinat ve teşebbüsatta bulunuyordu. Bir gün, Mecliste, kırk elli kadar meb'us toplanmış, bunlar; cephe hakkında ba-zı şüpheler varmış, Heyeti Vekileyi davet ederek, bunu, anlamak istiyormuş. Bo-lu Meb'usu bulunan merhum Yusuf İzzet Paşa, bu vaziyeti ve içtima eden meb'usların arzusunu bir mektupla bana bildirdi. Ben, hali içtimada bulunan Heyeti Vekile nezdinde bulunuyordum. Heyeti Vekile; bu suretle içtima eden

Efendiler, Demirci Efe, Etem Beyle haberleştikten sonra özel bir tavır takındı. Bu sezilir sezilmez, Güney Cephesinde bulunan Refet Beyin atlıları, hemen üzerine gönderildi. 15/16 Aralık 1920 de Dinar yakınlarında İğdecik köyünde bir gece baskınla Efenin kuvvetleri dağıtılmış... kendisi beş on kişiy-le kaçmış. Efe, çok sonra sığınarak bağışlanmıştır.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Aralık gecesi evinde dört kişiyi, ordu subay-larını ve özellikle erleri, Gezginci Güçler ile bir çatışma olursa ayartmakla gö-revlendiriyordu. Bu dört kişi şunlardı: Yeni Dünya gazetesinde Hayrî, Arif Orucun kızkardeşinin oğlu Nizamettin, Mareşal Fuat Paşazade Hidayet ve ar-kadaşı Şükrü Beyler... Bunlar, 21 Aralıkta trenle Eskişehirde doğru yola çıktılar. Beraberlerinde Etem Beyin kâtibi olan birisi de vardı. Bunların içinden biri, trenin hareketinden evvel, gizlice istasyondaki konutuma gelip, bana olup bitenleri bildirdi. Bu kişi, propagandayı düzenleyip yönetmekle görevli imiş. Başkan Hidayet Bey imiş. Para harcama yetkisi de onda imiş. Haber ve-ren kişi, yalnız olarak Kütahyaya gidecek, Etem Beyden direktif aldıktan son-ra Eskişehirde dönecekti. Ötekiler Eskişehirde bekliyeceklerdi.

Ben, buna; "Biz Etem Bey ve kardeşlerini severiz. Onlar, boşuna telâşla-nıyorlar. Bu girişimlerine üzüldüm. Ama Etem Beyin orduyu karıştırmak için vereceği direktifi bilmek isterim." dedim ve arkadaşlarıyla birlikte istedikleri-ni yapmakta serbest bıraktım.

Eskişehirde İsmet Paşaya, Afyonda Fahrettin Paşaya bilgi verdim ve bu adamların izlenmesi gereğini bildirdim.

Haberi veren, doğru bilgi verdiğini sonradan yaptıklarıyla kanıtlamıştır.

Efendiler, Kâzım Paşa, Reşit Beyle birlikte Kütahyada Etem ve Teyfik Beylerle buluşup görüştüğü zaman, Etem Beyin sözlerinden dikkat çekici noktaları bana şöylece özetlemişti:

1 - Ankaradaki hükûmet, amacı gerçekleştirecek durumda ve güçte değil-dir. Bu hükûmete karşı miskin davranmamız doğru olmaz.

2 - Etkili girişimlerimizin niteliğini, kötüye yoracaklardır. Ama sonunda başarılı olursam, herkes bana hak verecektir.

3 - Refet Beyle aramızda onur sorunu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Re-fet Beyin onurunu yeğliyor ve bizimkini kırıyor. Her halde Refet Beyi, önü-me katarak Ankaraya kadar kovalamak isterim, ölürsem de bu yolda öleyim.

4 - Biz, çoktan bu işi yapardık. Ama Reşidin, Ankarada Meclisteki duru-mu, bizi aldatmıştır. Meclisin ne önemi ne anlamı vardır.

Kâzım Paşa, bu düşünceleri dinledikten sonra, Türkiye'nin Batı Cephe-sinden başka doğuda, güneyde, merkezde de orduları vardır; bu orduların ba-şında ve içinde çok değerli ve güçlü komutanlar ve subaylar vardır, bütün bunlarla birlikte bir millet vardır; diyerek kendilerini dingin ve ılımlı bir du-ruma getirmeye çalışmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, Mecliste ateşli sözler söylüyor ve girişimlerde bulun-u-yordu. Bir gün, Mecliste, kırk elli kadar meb'us toplanmış, bunlar; cephe hak-kında bazı kuşkular varmış, Bakanlar Kurulunu çağırarak, bunu, anlamak isti-yormuş. Bolu Meb'usu bulunan merhum Yusuf İzzet Paşa, bu durumu ve topla-nan meb'usların isteğini bir mektupla bana bildirdi. Ben, toplantı halindeki Ba-kanlar Kurulunda bulunuyordum. Bakanlar Kurulu; böylece toplanan meb'usla-

meb'usların herhangi bir meseleyi istizah için hükûmeti davet etmesi usule muvafık değildir, kabul edemeyiz, dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa vasıtasile tebliğ etmekle beraber şahsî mütealeam olarak ilâve ettim ki: "Siz meb'ussunuz, ben de reisinizim. Herhangi bir mesele hakkında benimle görüşmek isterseniz maalmemnuniye kabul ederim." Benim cevabımı, Yusuf İzzet Paşa, halî içtimada bulunanlara tebliğ ettiği vakit Reşit Bey ayağa kalkarak: "Efendiler! bu cevap göğsünüzü kapayın! demektir. Malûmu âlinizdir ki, askerlerin göğüslerini kapalı bulunması zaptî rapı icabıdır."

Reşit Beyin, reis bizi askerî inzibat altına almak istiyor, demek istediği anlaşılıyor.

Mevzuubahs içtimai tertip eden, bittabi Reşit Bey ve bazı arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankarada bulunan İzzet Paşa heyetile de yaptığı temas ve mükâmelelere iptina ettirerek; paşaların İzmir, İstanbulu kurtararak sulh yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, tevkif edildikleri noktası üzerinde, bir cereyan da uyandırmıştı.

22 Kânunuevvel 1336 günü, Reşit Beyi ve vekillerden ve meb'uslardan on beş kadar arkadaşı hükûmetteki daireye davet ettim. Bu arkadaşlar meyanında, Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emîr Paşalar vardı. Fevzi Paşa Hazretleri de hazır bulundu. Bu heyete; mevzuubahs meselenin bütün silsilei cereyanını, icap eden vesaiki da irae suretile, açık bir tarzda izah ettim. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini inkâr etmedi. Düşman tecavüzatına karşı yeğâne kuvvetin, Etem beyin kuvveti olduğunu ve bizim teşkil ettiğimiz fırkaların çil yavrusu gibi dağılacaklarını beyan ederek her halde Etem Bey kuvvetinin tezyit ve takviyesine ihtiyaç olduğunu bildirdi. Cevaben dedim ki: "Etem Beyin şahsen tahtı tesirinde olarak kullanabileceği kuvvetin azamî miktarı bin iki yüz, iki bin kişiden ibaret olabilir. Bu tezyit olunursa, inzibatsızlıktan dağılıp sebebi felâket olur. Her halde, mukadderatı memleketin, şahsa merbut kuvvetlere değil, ancak Büyük Millet Meclisinin kavaninine tâbi kutaatı muntazamaya tevdi edilmesi lâzımdır. Kuvayi Seyyare, muayyen bir kadro dahilinde verilen evamire tamamen itaat ve inkıyat eylemek şartile istifadeli olabilir."

Reşit Bey, serdolunan hakayikî teslim eder gibi bir vazı aldı. Bunun üzerine, son bir teşebbüs olmak üzere, Reşit Beyin bazı arkadaşlarla beraber kardeşlerinin yanına gidip icrayı nesayih eylemesi kabul edildi.

Bundan sonra, halli mesele için şimdiye kadar yaptığım şahsî teşebbüsata da hitam vereceğimi, heyete beyan ettim. Heyet; Kuvvei Seyyareye, hükûmetin son ve kat'î metalibi olmak üzere şu hususatı tebliğ edecekti:

1 - Kuvvei Seyyare, diğer kutaat misillü emir ve kumandaya tamamen tebaiyet ve kanun haricinde her türlü taşkınlıklardan tevakkî edecektir.

2 - Kuvvei Seyyare, tezyidi kuvvet için kendiliğinden hiçbir yerde, hiçbir suretle adam toplamıyacak ve bu maksatla gönderdiği adamların faaliyetine derhal hitam verecektir. Efrat ihtiyacı, kutaatı saire misillü, vaki olacak müraçat üzerine cephe kumandanlığınca temin edilecektir.

3 - Kuvvei Seyyare, firarilerini derdest ettirmek için doğrudan doğruya adamlar tayin ve izam etmiyecek, firarileri, diğer kutaatın olduğu gibi cephe kumandanlığınca takip ve derdest ettirilecektir.

rın herhangi bir işi sormak için hükûmeti çağırması prosedüre uygun değildir, kabul edemeyiz, dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa aracılığıyla bildirmekle birlikte kişisel düşüncem olarak ekledim ki: "Siz meb'ussunuz, ben de başkanınızım. Herhangi bir iş hakkında benimle görüşmek isterseniz sevinez kabul ederim." Benim yanıtımı, Yusuf İzzet Paşa toplantı halinde bulunanlara bildirdiği vakit, Reşit Bey ayağa kalkarak:

"Efendiler, bu cevap göğsünüzü kapayın! demektir. Bilirsiniz ki, askerlerin göğüslerinin kapalı bulunması askerî disiplin gereğidir."

Reşit Beyin, başkan bizi askerî disiplin altına almak istiyor, demek istediği anlaşılıyor.

Sözkonusu toplantıyı düzenleyen, elbette Reşit Bey ve birtakım arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankarada Bulunan İzzet Paşa hey'etile de yaptığı buluşma ve konuşmalara dayanarak; paşaların İzmir, İstanbulu kurtararak barış yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, tutuklandıkları yolunda, bir akımı da uyandırmıştı.

22 Aralık 1920 günü, Reşit Beyi ve bakanlardan ve meb'uslardan on beş kadar arkadaşı hükûmetteki odama çağırdım. Bu arkadaşlar arasında, Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emîr Paşalar vardı. Fevzi Paşa Hazretleri de orada idi. Bu topluluğa; söz konusu sorunu, açıkça anlattım. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini yadsımadı. Düşman saldırısına karşı tek kuvvetin, Etem Beyin kuvveti olduğunu ve bizim kurduğumuz tümenlerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını söyleyerek ne yapıp yapıp Etem Bey kuvvetlerinin gücünü arttırmak ve desteklemek gerektiğini bildirdi. Karşılık olarak dedim ki: "Etem Beyin kendi komutası altında kullanabileceği kuvvetin sayısı en çok binikiyüz, ikibin kişi olabilir. Bu arttırılırsa, düzensizlikten dağılıp yıkımına yol açar. Ne olursa olsun, memleketin kaderini, kişiye bağlı güçlere değil, ancak Büyük Millet Meclisinin kanunlarına bağlı düzenli birliklere vermek gerekir. Gezginci Güçler, belirli bir kadro içinde kalıp verilen emirlere uymak koşulu ile yararlı olabilir."

Reşit Bey, ileri sürülen gerçekleri uygun buluyormuş gibi bir durum aldı. Bunun üzerine, son bir deneme olarak, Reşit Beyin kimi arkadaşlarla birlikte kardeşlerinin yanına gidip öğüt vermesi kabul edildi.

Bundan sonra, işin çözüme bağlanması için şimdiye kadar yaptığım kişisel girişimlere de son vereceğimi, toplananlara bildirdim. Onlar; Gezginci Güçlere hükûmetin son ve kesin istekleri olmak üzere şunları bildirecekti:

1- Gezginci Güçler, öbür birlikler gibi emir ve komuta zinciri altında bulunacak ve kanun dışı her türlü taşkınlıklardan kaçınacaktır.

2- Gezginci Güçler, gücünü arttırmak için kendiliğinden hiçbir yerde, hiçbir şekilde adam toplamıyacak ve bu amaçla gönderdiği adamların çalışmalarına hemen son verecektir. Er gereksinimi, öbür birlikler gibi, yapılacak başvuru üzerine cephe komutanlığınca karşılanacaktır.

3- Gezginci Güçler, kaçaklarını yakalatmak için doğrudan doğruya adamlar görevlendirip göndermeyecek, kaçakları, öbür birliklerindeki gibi cephe komutanlığınca izletilecek ve yakalattırılacaktır.

4 - Kuvvei Seyyare mensubinin ailelerine bakmak üzere bazı yerlerde bulundurduğu irtibat zabıtlarının şahısları, hükümetçe, malûm olacak ve bu irtibat zabıtları yedinde bulunacak şifrenin bir sureti de bize tevdi edilecektir.

Bu şerait ifa olunduğu takdirde, Kuvvei Seyyare, şimdiye kadar olduğu gibi muayyen bir kadro dahilinde yine vazifesine devam edecektir. Reşit Beyle beraber Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi Beyler 23 Kânunuevvel zevalinde Ankaradan hareket ve 24 Kânunuevvel bedezzeval saat 4:45 te Kütahyaya muvasalat ettiler.

Efendiler, Etem, Teyfik Beylerin Cephe Kumandanının malûmat ve tensibi olmaksızın muntıkalarında bulunan nizamiye kutaatını cepheye tevzi ederek, Kuvvei Seyyarenin sebükkar efradını Gediste ve Pehlivan Ağa müfrezesini, Kütahyada cemmetmiş olduğunu istihbar ettim. Bunun üzerine 25/26 Kânunuevvel 1336 da, Kütahyada Celâl Bey ve rüfekasına yazdığım açık bir telgrafta; "Bu tarzı hareketten maksat ve mananın ne olduğunu kat'iyen bilmek isterim. Bu bap-taki kanaatinizin iş'arına makina başında intizar ederim" dedim. Bu telgrafın su-retini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifre ile bildirerek nazarı dikkatlerini celbettim. Heyet, müşterek imza ile şu kısa cevabı verdi: "Müşterih olunuz, suite-fehhümü mucip hiçbir maksat yoktur. Teyfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görü-şeceğiz. Neticeyi bertafsil arzederiz." Ben, bu cevaptan, giden arkadaşların ya vaziyetten haberdar edilmeyerek iğfal edilmekte olduklarına veyahut tevkif olu-nup arzu edildiği gibi yazı yazmaya mecbur edildiklerine hükmettim. Onun için, vaziyeti hakikiyeyi anlamamış ve kısa telgraflarile verdikleri teminata kani olmuş görünmek istedim. Bu sebeple, Teyfik Beyle dahi mülâkatlarından sonra, mem-leket ve milletin menafii azamisini temin edecek esasat üzerinde ittifak edecekle-rine şüphem olmadığını.. bana vâsıl olan haberleri dedikodu addederek hükû-metçe hiçbir tedbir ittihazına lüzum olmadığı kanaatimi arz ve ifhama muvaffak olacağımı, ancak samimiyeti muhil ahvalin bir an evel zail olmuş bulunduğu ha-berine intizar ettiğimi, beni rencide kalp etmemelerini cevaben yazdım.

Heyetin, 26/27 Kânunuevvel 1336 da müşterek imza ile keşide ettikleri mu-fassal ve açık bir telgrafnamede, mühim noktalar şunlardı:

1 - Emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Vaziyetleri tamamen tedefiüddir. Kendile-rine karşı tahsil ve ikame edilen kuvvetler ve nev icat karakollar mevazii asliyesine çekildiği takdirde, bu harekâtın da sarfinazar edeceklerdir.

2 - Hasmane harekete maruz kalmadıkça, memleketin selâmeti atiyesi için ve şahsı dev-letlerine karşı perverde eyledikleri muhalesete binaen, her türlü filî hareketten içtinap edecek-lerini en büyük yeminlerle temin eylemişlerdir.

3 - Kuvayi Seyyarenin, Konya ve Alacada bulunan efradile, Konyadan Mülâzım Sad-rettin Efendi kumandasile gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından tevkif edilen seksen nefer-in ve Kuvayi Seyyare Müfrezes Kumandanlarından Kürt İsmail Ağanın, Kalecikten akrabasından cihada iştirak etmek üzere esnanı askeriyeye haricindeki kimselerden toplananların ilti-haklarına mümanaat edilmemesi;

4 - Kuvayi Seyyareye para verilmesi için Kütahya mutasarrıflığına emir verilmesi;

5 - Emniyet ve itimadın fiilen tesis ve idamesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bu noktalardan çıkan mana nedir Efendiler!? Oraya giden arkadaşlarımızın kâffesinin bu manayı idrak edemeyeceklerine ihtimal verilebilir miydi? Bina-naleyh biraz evvel işaret ettiğim gibi Kütahyaya giden heyet, filhakika tevkif edilmişti. Kendilerine bu yazılan şeyler, dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağı-nı, heyet gitmeden evvel, biliyordum. Bu sebeple idi ki, Reşit Bey, Kâzım Paşayı

4- Gezgin Güçlerin adamlarının ailelerine bakmak üzere bazı yerlerde bulundurdu-ğu bağlantı subaylarının kimlikleri, hükümetçe bilinecek ve bu bağlantı subaylarının elinde bulunacak şifrenin bir örneği de bize verilecektir.

Bu koşullar yerine getirilirse, Gezgin Güçler, şimdiye kadar olduğu gi-bi belirli bir kadro içinde gene görevine devam edecektir. Reşit Beyle birlik-te Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi Beyler 23 Aralık öğleyin Ankaradan yo-la çıkarak, 24 Aralık öğleden sonra saat 4:45 te Kütühaya vardılar.

Efendiler, Etem, Teyfik Beylerin Cephe Komutanının bilgisi ve onayı ol-maksızın bölgelerinde bulunan ordu birliklerini cepheye dağıtarak, Gezgin Güçlerin ağırlıksız erlerini Gediz ve Pehlivan Ağa birliğini, Kütahyada topl-a-mış olduğunu haber aldım. Bunun üzerine 25/26 Aralık 1920 de, Kütahyada Celâl Bey ve arkadaşlarına yazdığım açık bir telgrafta; "Böyle bir davranışla ne yapılmak istendiğini kesin olarak bilmek isterim. Bu konudaki düşünceni-zin bildirilmesini makina başında bekliyorum" dedim. Bu telgrafın örneğini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifre ile bildirerek dikkatlarını çektim. Hey'et, ortak imza ile şu kısa karşılığı verdi: "Üzülmeiniz, yanlış yorumlama-yı gerektirecek hiçbir amaç yoktur. Teyfik Bey yarın gelecek, hep birlikte gö-rüşeceğiz. Sonucu ayrıntılı olarak bilginize sunarız." Ben, bu karşılıktan, gi-den arkadaşların ya durum bildirilmeyerek aldatılmakta oldukları ya da tu-tuklanmış olup istendiği gibi yazı yazmaya zorlandıkları yargısına vardım. Onun için, gerçek durumu anlamamış ve kısa telgraflarile verdikleri güvence-ye inanmış gibi görünmek istedim. Bu nedenle, Teyfik Beyle de buluştuktan sonra, memleket ve milletin en yüksek çıkarlarını sağlayacak ilkeler üzerinde birleşeceklerine kuşum olmadığını.. bana gelen haberleri dedikodu sayarak hükûmetçe önlem alınması gerekmediği yolundaki inancını (hükûmete) an-latmayı başaracağımı, ancak içtenliği bozan durumların bir an önce kalkmış bulunduğu haberini beklediğimi, kalbimi kırmamalarını karşılık olarak yaz-dım.

Hey'etin, 26/27 Aralık 1920 de, ortak imza ile çektiği uzun ve açık bir telgrafda önemli noktalar şunlardı:

1- Güvenlik önlemleri alındığına kuşku yoktur. Durumları tümüyle savunmaya yöne-likdir. Kendilerine karşı yığılan ve çıkarılan kuvvetler ve yeni kurulan karakollar eski yerle-rine çekilirse, bu önlemlerden de vazgeçeceklerdir.

2- Düşmanca davranışlarla karşılaşmadıkça, memleketin gelecekteki esenliği için ve size karşı besledikleri içten bağlılık dolayısıyla, her türlü etkin davranıştan sakınacaklarına en büyük yeminler etmişlerdir.

3- Gezgin Güçlerin, Konya ve Alacada bulunan erleri ile, Konyadan Teğmen Sad-rettin Efendi komutasında gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından alıkonulan seksen erin ve Gezgin Güçler Birlik Komutanlarından Kürt İsmail Ağanın, Kalecikten akrabasından dinsel savaşa katılmak üzere askerlik çağı dışında bulunanlardan toplananların katılmaları-nın engellenmemesi;

4- Gezgin Güçlere para verilmesi için Kütahya mutasarrıflığına emir verilmesi;

5- Güvenin etkin olarak oluşması ve sürdürülebilmesi için Fahrettin ve Refet Beyle-rin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bunlardan çıkan anlam nedir Efendiler? Oraya giden arkadaşlarımızın hep-sinin de bu anlamı kavrayamayacakları düşünülebilir miydi? Öyleyse biraz evvel belirttiğim gibi Kütühaya giden hey'et, gerçekten tutuklanmıştı. Kendilerine, bu yazılan şeyler, dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını, hey'et gitmeden bi-liyordum. Bu nedenleydi ki, Reşit Bey, Kâzım Paşayı birlikte götürmek için di-

beraber götürmek için ısrar ettiği halde esnayı müzakerede bittesadüf solumda oturan Kâzım Paşaya gitmemesi lâzımgeldiğini ihsas etmişim. Çünkü Kâzım Paşayı muvakkaten değil ilânihaye tevkif ederek, imzasını kullanmaktan çok istifade edebilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu cevabı verdim: "Telgrafnamenizi yarın Heyeti Vekileye arzedeceğim." Aynı zamanda, 26/27 gecesı Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendiye de, şu şifre telgrafı yazdım:

Kütahyaya giden heyetin mufassal telgrafnamesini aynen atıye dercediyorum. Bunun esas noktalarını hulâsa ederek, makına başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Heyete makına başında verdiğim cevap da; "telgrafnamenizi, yarın Heyeti Vekileye arzedeceğimden" ibarettir. Yarın, Heyeti Vekile kararile heyete, vazifelerinin hitam bulduğunu ve serian Ankaraya avdetlerini tebliğ edeceğim. Ondan sonra, meseleyi bütün teferruatile Meclise izah etmek fikrindeyim.

Kuvvei Seyyareye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve müteyakkız olmalarını ve itihaz edilmiş bulunan umumî tedabire daha çok ehemmiyet ve dikkat atfedilmesini rica ederim. Fîlî harekete her halde onlar başlamadan, şimdilik başlanmamasını taraftarıyım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Garp ve Cenup Cephesine şu telgraf verildi:

Şifre

27/12/1336

Garp Cephesi Erkânıharbiye Birinci Şube Müdiriyyetine

Cenup Cephesi Erkânıharbiye Birinci Şube Müdiriyyetine

Refet ve İsmet Beyefendilere mahsustur. Kütahyaya giden heyetin gönderdiği mufassal telgraf, Heyeti Vekilede mütalea edilerek atideki mukarrerat itihaz olundu: Bu mukarrerat, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinden doğruca Kütahyaya tebliğ edilecek ve heyetin vazifesine hitam verilecektir. Buna nazaran icab eden tedabirin itihazı ve mütaleatinızın iş'arı mercudur. (Erkânıharbiye Umumiye Reisi Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü Salih

Kararname

27 Kânunuevvel 1336

Vatanın selâmet ve halâsı hakikîsti için ordularda vahdeti fikriye ve itaatı mutlakanın vücup ve lüzumunu her şeyden akdem addeden Heyeti Vekile, Büyük Millet Meclisi azasından, Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahyadan 26/27 Kânunuevvel 1336 tarihli telgrafnamesini ve bu mesele etrafında cereyan eden ahval ve hadisatı mütalea ve müzakereden sonra mukarreratı atıyeyi itihaz etmiştir:

1 - Birinci Kuvvei Seyyare, diğer bütün kutaatı askeriye gibi bilâ kaydü şart Büyük Millet Meclisinin kavaninine ve nizamata ve evamiri hükûmete tebaiyet ve itaatla mükellef ve zapıtı raptı askerî ile mukayyettir.

2 - Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığının, vezaif ve hususatı askeriye dolaylı bilcümle teklifat ve mütaleatı, ancak tahtı emrinde bulunduğu kumandanlığa ve mezkûr kumandanlık vasıtasile icap eden makamata iblâğ olunur.

3 - Hususatı mezkûre ile işgal Erkânıharbiye Umumiye Riyasetine aittir.

Mustafa Kemal

Dahiliye Vekili Doktor Adnan

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi

Maliye Vekili Ferit

Hariciye Vekili Ahmet Muhtar

Şer'îye Vekil Fehmi

Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Vekili Fevzi

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Azasından Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin 26/27 Kânunuevvel 1336 tarihli mufassal telgrafname-lerine, 27 Kânunuevvelde cevap verdim. Bunda; Heyeti Vekile kararını aynen tebliğ ettim ve dedim ki: "Buna nazaran zatı âlilerinizden rica ettiğim vazife-i hususîye hitam bulmuş olmakla avdet buyurmanız mercudur.

rettığı halde görüşme sırasında rastlantı sonucu solumda oturan Kâzım Paşaya gitmemesi gerektiğini sezdirmiştim. Çünkü Kâzım Paşayı geçici olarak değil temelli tutuklayarak, imzasını kullanmaktan çok yararlanabilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu karşılığı verdim. "Telgrafınızı yarın Bakanlar Kurulunun bilgisine sunacağım." Aynı zamanda, 26/27 gecesı Eskişehirde Batı Cephesi Komutanı İsmet Beyefendiye de, şu şifre telgrafı yazdım:

Kütahyaya giden hey'etin uzun telgrafını aşağıya olduğu gibi yazıyorum. Bunun temel noktalarını özetleyerek, makına başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Kurula makına başında verdiğim karşılık da; "Telgrafınızı, yarın Bakanlar Kurulunun bilgisine sunacağım" idi. Yarın, Bakanlar Kurulu kararı ile hey'ete, görevlerinin bittiğini ve ivedilikle Ankaraya dönmelerini bildireceğim. Ondan sonra, sorunu bütün ayrıntılarıyla Meclise açıklamayı düşünüyorum.

Gezginci Güçlere karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve uyanık bulunmalarını ve alınmış olan genel önlemlere daha çok önem verilmesini ve dikkat edilmesini rica ederim. Ne olursa olsun saldırıya, onlar başlamadan, şimdilik başlanmamasından yanayım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Batı ve Güney Cephesine şu telgraf verildi:

Şifre

27/12/1920

Batı Cephesi Kurmay Kurulu Birinci Şube Müdürlüğüne

Güney Cephesi Kurmay Kurulu Birinci Şube Müdürlüğüne

Refet ve İsmet Beyefendilere özeldir. Kütahyaya giden hey'etin gönderdiği ayrıntılı telgraf, Bakanlar Kurulunda incelenerek aşağıdaki kararlar alındı: Bu kararlar, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığından doğruca Kütahyaya bildirilecek ve hey'etin görevine son verilecektir. Buna göre gereken önlemlerin alınması ve düşüncelerinizin bildirilmesi rica olunur. (Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü Salih

Kararname

27 Aralık 1920

Vatanın gerçek esenliği ve kurtuluş için ordularda görüşbirliğinin ve emirlere yüzde-yüz uyulmasının gerekli ve zorunlu olmasını her şeyden önemli sayan Bakanlar Kurulu, Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahyadan 26/27 Aralık 1920 tarihli telgrafını ve bu sorunla ilgili olarak geçen olayları inceleyip görüşükten sonra aşağıdaki kararları almıştır:

1- Birinci Gezginci Güçler, bütün öteki ordu birlikleri gibi kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisinin kanunlarına ve hükûmetin düzenlerine ve emirlerine uymak ve ona göre davranmakla yükümlü ve askerlik disipliniyle bağlıdır.

2- Birinci Gezginci Güçler Komutanlığının, askerlik işleri ve görevleri ile ilgili bütün öneri ve düşünceleri, ancak bağlı bulunduğu komutanlığa ve o komutanlık aracılığı ile gereken yerlere bildirilir.

3- Bu kararları Genelkurmay Başkanlığı yürütecektir.

İçişleri Bakanı Doktor Adnan

Millî Savunma Bakanı Feyzi

Maliye Bakanı Ferit

Kütahyada Büyük Millet Meclisi üyelerinden, Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin, 26/27 Aralık 1920 tarihli ayrıntılı telgraflarına 27 Aralıkta karşılık verdim. Bunda; Bakanlar Kurulu kararını olduğu gibi bildirdim ve dedim ki: "Buna göre sizden rica ettiğim özel görev son bulmuş olmakla dönmeniz rica olunur."

Mustafa Kemal

Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar

Dinişleri Bakanı Fehmi

Genelkurmay Başkanlığı Vekili Feyzi

28 Kânunuevvel 1336 da heyetten aldığım bir telgrafname aynen şu idi:

Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilisine Kütahya, 28/12/1336

Heyeti Vekile kararını muhtevi emirnamelerini akşam tebellûğ ettik. Esasen her birerlerimiz, selâmeti memleket ve millet için emrinize kemali samimiyetle inkiyat ederek buraya geldik. Eskişehirin ve buranın hal ve tavrını gördük, muhtelifünfih olan meseleyi kemali bitarafı ve hakkaniyet ile tetkik ve tahkik ettik. Müzakerenin cereyanını ve safahatını olduğu gibi arz ve samimi kanaatlerimize istinaden meselenin hal noktasını anladığımız gibi yazdık. Maruzatımıza nazaran Heyeti Vekilenin mübellâğ kararının neyi ifade ettiğini anlayamadık. Bilâkis vatanın selâmet ve saadetine matuf olan maruzatımızın hüsnü telâkki edilmediğini gördük. Meselenin daha ziyade imtidadına tahammülü olmadığına itimat buyurmalarını istirham ederiz.

Kılıç Ali Vehbi Eyüp Sabri Reşit Celâl

Bu telgrafta şu cevabı verdim:

Şifre makina başında Ankara, 28/12/1336

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Azasından Celâl,

Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

C: 28/12/1336 şifreye: Selâmeti memleket ve millet için hakkı âcizanamdeki samimiyetinize cidden müteşekkirim. Mevzuubahs mesele hakkında azimeti âlilerinizden evvel, bütün vesaiki irae etmek suretile verdiğim izahat neticesinde, meseleyi resmen hükûmete intikal ettirirken, zâtı âlilerinizin münasip olan sureti hareketi oradaki arkadaşlara izah ve ifham buyurmak üzere seyahat külfetinde bulunmanızı rica etmiştim. Meselenin hal noktası diye telgrafnamenizde işaret buyurduğunuz nokta, zaten burada dahi mevzuubahs olmuş idi. Hükûmetin tedabir ve tertibatı umumiyesi, herhangi bir tarafın imlâsile olamayacağını arz etmiştim. Heyeti Vekile kararı, zaten lâzımıriyeye olan tabii ve malûm hususâtı resmen ve kat'iyen bir defa daha ifade eder. İş'ararı aliyeleri, hiçbir suretle suitelâkki edilmiş değildir. Ancak, burada dahi arzylediğim veçhile, benim bir buçuk aydanberidir şahsî ve hususî delâlet ve teşebbüsatımla ve kemali samimiyetle vukubulmuş olan işgalimin, maatteşüf takdir edilmemiş olduğunu görüyorum ve bittabi meselenin hal ve takibini mes'ul ve alâkadar olan makamata terketmiş bulunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahyadaki heyetin, Mecliste vaziyeti izah ederek kendilerine daha naft olabileceklerine Etem ve kardeşlerini ikna suretile ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Bittabi Reşit Bey orada kalmıştı.

Efendiler, Kütahyaya, Heyeti Vekile kararını ve heyetin avdeti lüzumunu tebliği müteakıp cephe kumandanlarına da asi Etem ve kardeşleri aleyhine harekâtı filiyeye geçmelerini emrettim.

Efendiler, harekâtı askeriyeyi, çapulculuktan ve devlet teşkil ve idaresini, şunun bunun masum çocuklarını fidiye necat dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğundan ibaret zanneden, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk vatanını iz'aç ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendileri işgal eden hayasız, hadnaşinas, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaztokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar pest ve erzel tıynetinde bulunan bu kardeşleri, ellerindeki azamî kuvvet ve istinat ettikleri düşmanlar da dahil olduğu halde, tep-dip ve tenkil etmek suretile, inkılâp tarihimizde, bir ibreti müessire misali kaydetmek, zarurî görüldü. Onun için şu tertibatı almıştık:

Bursada bulunan Yunan kuvvetlerine karşı, bir piyade fırkası terkölunarak, iki piyade fırkası ve bir süvari livası, Eskişehirin garbicenubisinde ve Kütahya istikameti umumiyesinde tahşit edilmişti. Uşakta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, yalnız bir tabur cepheye terkölunarak, iki piyade fırkası ve yedi süvari alayı, Dumlupınar civarında ve keزالik Kütahya istikameti umumiyesinde tahşit edilmişti.

28 Aralık 1920 de kuruldan aldığım bir telgraf aynen şu idi:

Ankarada Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Kütahya, 28/12/1920

Bakanlar Kurulu kararını içeren emrinizi akşam aldık. Gerçekte her birimiz, yurt ve ulusun esenliği için emrinize içtenlikle uyarak buraya geldik. Eskişehirin ve buranın durum ve tutumunu gördük, uyuşmazlık konusunu tam bir tarafsızlık ve tam doğrulukla inceledik ve soruşturduk. Görüşmenin gidişini ve evrelerini olduğu gibi bilginize sunduk içten inançlarımızı dayanarak sorunun çözüm yolunu aklımız erdiği gibi yazdık. Sunularımız karşısında Bakanlar Kurulunun bildirilen kararının ne anlama geldiğini kavrayamadık. Tersine vatanın esenlik ve mutluluğuna yönelik sunularımızın iyi karşılanmadığını gördük. İşin sürün-cemede bırakılmıyacağına inanmanızı dileriz.

Kılıç Ali Vehbi Eyüp Sabri Reşit Celâl

Bu telgrafta şu karşılığı verdim:

Şifre makina başında Ankara, 28/12/1920

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Celâl, Reşit,

Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

K: 28/12/1920 şifreye: Memleket ve milletin esenliği için bana karşı beslediğiniz içten duygulara gerçekten teşekkür ederim. Sözkonusu sorunla ilgili olarak yola çıkmanızdan önce, bütün belgeleri göstererek yaptığım açıklamalar sonunda, konuyu resmî olarak hükûmete verirken, sizlerin, ne yolda davranılması uygun olacağı konusunda oradaki arkadaşları aydınlatmak için yolculuk güçlüklerine katlanmanızı rica etmiştim. Sorunun çıkar yolu diye telgrafınızda gösterdiğiniz nokta, aslında burada da sözkonusu olmuş idi. Hükûmetin genel önlem ve düzenlemelerinin, taraflardan birinin dikte etmesile olamayacağını söylemiştim. Bakanlar Kurulu kararı, aslında uyulması normal ve bilinen noktaları resmî ve kesin olarak bir defa daha bildirmektedir. Sizin bildirdikleriniz, hiçbir şekilde kötüye yorumlanmış değildir. Ancak, burada da belirttiğim gibi, benim bir buçuk aydan beridir kişisel ve özel aracılık ve girişimlerimle ve tam içtenlikle yaptığım işlerin değerinin, ne yazık anlaşılmadığını görüyorum ve elbette bunun sonucu olarak sorunun çözülmesi ve izlenmesini sorumlu ve ilgili olanlara bırakıyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahyadaki hey'etin, mecliste durumu anlatarak kendilerine daha çok yardımcı olabileceklerine Etem ve kardeşlerini inandırarak ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Elbette Reşit Bey orada kalmıştı.

Efendiler, Kütahyaya, Bakanlar Kurulu kararını ve kurulun dönmesi gereğini bildirdikten sonra cephe komutanlarına da ayaklanan Etem ve kardeşlerine karşı eyleme geçmelerini emrettim.

Efendiler, askerlik işlerini, çapulculuk ve devlet kurup ve yönetmeyi, şunun bunun suçsuz çocuklarını kurtulmalık dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğu sanan, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk yurdunu rahatsız eden ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendileri uğraştıran utanmaz, haddini bilmez, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaztokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar alçak ve rezilin rezili yaradılıştaki bulunan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvet ve dayandıkları düşmanlarla birlikte, tepeleyip yola getirerek, devrim tarihimizde, bir etkili örnek oluşturmak, zorunlu görüldü. Onun için şu önlemleri almıştık:

Bursada bulunan Yunan kuvvetlerine karşı, bir piyade tümeni bırakılarak, iki piyade tümenine ve bir atlı tugayına, Eskişehirin güney batısında ve Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı. Uşakta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, sadece bir tabur cepheye bırakılarak, iki piyade tümeni ve yedi atlı alayı, Dumlupınar yakınlarında ve Kütahya doğrultusunda yığınak edilmişti.

Asi Etem ve kardeşlerine karşı eyleme geçilmesini emrettim

Asi Etem ve kardeşleri aleyhine harekâtı filiyeye geçilmesini emrettim

Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahyada bulunan asi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Kânunuevvel 1336 günü Kütahyayı işgal ettiler. Üç gün sonra da garp ve cenup cephelerinden hareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahyanın 30, 40 kilometre ilerisinde ve Gediz istikameti umumiyesinde bir hatta birleştiler. Asi Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde tevkif ve mukavemet ettirmeye cesaret edemeden Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin şuurlu ordusu kendisini ve Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini istisgar edecek kadar beyinsizlik ve gururu eblehane gösteren bu asilere, lâıyk oldukları sillei tedibi vurmak için, zaptolunmaz bir hiddet ve şiddetle hareket ediyorlardı. Nefes alamaksızın firar eden asi Etem, Dersaadette sadareti uzmaya diye şu telgrafı veriyordu:

Ankarada tevkif edilen rüfekayi muhteremenizin İstanbula iade edilmeleri için Ankara Meclis riyesetine keşide ettiğim protestoname berveçhizir maruzdur. Şimdiki halde Millet Meclisinin karare taarruza maruz bulunuyorum. Kuvvetim müdafaaya hatta taarruza bile kâfi olmakla beraber cephe ve cenahım Yunanlılarla temasta bulunduğundan ve sureti hareket hakkında Yunan kumandanlığı ile itilâf edilmiş ise de muvafakati devletlerinin inzımanı her cihetten lâzım görülmekle icrayı icabı ve muhaberat ve emri devletlerinin vusulünün temini için, Gediz telgraf hattının tamir ve ıslahı maruzdur ferman.

Sabık Umum Kuvvei Seyyar ve Kütahya Havalisi Kumandanı ve elyevm Umum Kuvayi Millîye Kumandanı Etem

Efendiler, bu telgrafnamede münderiç, protestoname denilen bir hezeyanname, hakikaten Meclis Riyasetine çekilmiş ve bir celsei hafiyede Meclise okunmuştu. Bunda kullanılan elfaz ve tabirat, o kadar galiz ve o kadar biedebâne dir ki, bir defa okunduktan sonra, tekrar aynen okunmasına ve istimaina tahammül edilememişti. Bu kadar adi bir hezeyannameyi, huzurunuzda da arz etmeye lüzum görmüyorum. Bu hezeyanname ile meb'usların şahıslarına hakaret, Meclisi Millînin meşruiyetine tecavüz edilerek, İzzet Paşa heyetinin İstanbula hakerette serbest bırakılması talep olunuyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahyaya girerken, ben de, Mecliste bazı meb'uslar tarafından istizaha çekilmiş bulunuyordum. Asi Eteme karşı hareket, ona taarruz, onu takip etmemize itirazlar ediliyordu. Fuat Paşanın Etem ve kardeşini hüsnü idare edebildiğinden, değiştirilmemesi muvafık olurmuş. Bütün ihtilâfata sebebiyet veren, yeni tayin ettiğim kumandanların tecrübesizlikleri ve hale mutabık tavır ve tarzı harekette bulunmamaları imiş.. Orduda ciddiyet ve intizam aramak zamanı mı imiş, ya Allah muhafaza etsin, Etem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacaktım? Bu kadar mühim bir hâdiseye kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis haberdar edilmeksizin nasıl alınmış gibi birçok sualler ve tenkitlerden sonra, her halde Etem Bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır, talepleri serdoldu. 29 Kânunuevvel gününün bütün celselerini ve 30 Kânunuevvel gününün birkaç hafı celsesini izahat vermekle geçirdim. Vaziyetin bütün safahatını vesâikiyle, delâliyle hakayikıyla izaha çalıştım. Bütün bu izahatıma rağmen, münakaşa bir türlü hitam bulmuyordu. Her şeyden sarfınazar, yalnız Meclisin meşruiyetine tecavüzü mutazammın telgrafname, sahiplerini Hiyaneti Vataniye Kanununa çarptırmağa kâfi iken, bu asilerin aylardanberi irtikâp edegelmekte oldukları isyankâr vaziyetleri ve hükûmeti millîyeyi yıkmak, kendi akıllarınca başka nevi bir hükûmet teşkil etmek fikirlerini, tatbika yeltenmeleri nazarı dikkate alınmak istenmiyor, bilâkis tenkilden, tecziyeden, tahlisine çalışılmak isteni-

Kuvvetlerimiz, eylem emrini alır almaz, hemen Kütahyada bulunan asi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Aralık 1920 günü Kütahyaya girdiler. Üç gün sonra da batı ve güney cephelerinden yürüyüşe geçen bütün kuvvetlerimiz, Kütahyanın 30, 40 kilometre ilerisinde ve Gediz doğrultusunda bir çizgide birleştiler. Asi Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde durdurup diremeye cesaret edemeden, Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilinçli ordusu kendisini ve Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini küçümseyecek kadar beyinsizlik gösteren ve kendini aptalca beğenen bu asilere, hakkettikleri haddini bildirme şamarını vurmak için, önüne geçilmez bir kızgınlık ve sertlikle davranıyordu. Nefes alamadan kaçan asi Etem, İstanbul Yüce Başbakanlığa diye şu telgrafı veriyordu:

Ankarada tutuklanan sayın arkadaşlarınızın İstanbula geri gönderilmeleri için Ankara Meclis Başkanlığına çektiğim protesto telgrafı aşağıda bilginize sunulur. Şimdiki durumda Millet Meclisinin karare saldırıya uğramış bulunuyorum. Gücüm savunmaya hem de saldırmaya bile yeterli olmakla birlikte cephe ve yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan ne yol tutulacağı hakkında Yunan komutanlığı ile anlaşma yapılmış ise de sizin de uygun bulmanızın eklenmesi her açıdan zorunlu görüldüğünden gereğinin yapılması ve bildiri ve emirlerinizin alınmasını sağlamak için, Gediz telgraf hattının onarılıp düzeltilmesini emretmenizi onayınıza sunarım.

Eski Bütün Gezgin Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı ve Şimdi Bütün Ulusal Güçler Komutanı Etem

Efendiler, bu telgrafda, "protesto telgrafı" denilen bir saçma sapan şey, gerçekten Meclis Başkanlığına çekilmiş ve bir gizli oturumda Meclise okunmuştu. Bunda kullanılan kelimeler ve terimler, o kadar çirkin ve o kadar utanmazca şeylerdir ki, bir kere okunduktan sonra, yeniden olduğu gibi okunmasına ve duyulmasına dayanılamamıştı. Bu kadar aşağılık bir zırva yazıyı, sizlere de sunmayı gerekli görmüyorum. Bu zırva yazı ile meb'usların kişiliklerine sövülerek, Millî Meclisin meşruluğuna saldırarak, İzzet Paşa kurulunun İstanbul gitmekte serbest bırakılması isteniyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahyaya girerken, ben de, Mecliste bazı meb'uslar tarafından sorguya çekilmiş bulunuyordum. Ayaklanan Eteme karşı yürüyüp, ona saldırmamıza, onu izlememize karşı çıkılıyordu. Fuat Paşanın Etem ve kardeşini çekip çevirebildiği için, değiştirilmemesi uygun olurmuş. Bütün anlaşmazlıklara neden olan, yeni atadığımız komutanların deneyimsizlikleri ve duruma uygun davranmamaları imiş... Orduda ciddi olmanın ve disiplin aramanın zamanı mı imiş, ya Allah korusun, Etem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacaktım? Bu kadar önemli bir olaya kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclise haber verilmeksizin nasıl alınmış gibi birçok sorular ve eleştirilerden sonra, ne olursa olsun Etem Bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır, istekleri ileri sürüldü. 29 Aralık gününün bütün oturumlarını ve 30 Aralık gününün birkaç gizli oturumunu açıklama yapmakla geçirdim. Durumun bütün evrelerini belgeleriyle, kanıtlarıyla, gerçekleriyle anlatmaya çalıştım. Bütün bu açıklamalarıma karşın, tartışmalar bir türlü son bulmuyordu. Her şeyden vazgeçilse, bu haydutların aylardanberi sürdürdükleri karşı gelici tutumları ve millî hükûmeti yıkmak, kendi akıllarınca başka türden bir hükûmet kurmak düşüncelerini, uygulamaya yeltenmeleri dikkate alınmak istenmiyor, tersine bunları, tepelenmekten, cezalandırıl-

yor gibi idi. Bunun kısaca sebebini izah edeyim. Efendiler; meb'uslardan bazıları, vaziyetin şahsî ve hissî iğbirlardan tevellüt ettiğine, zahip olmuşlardı. Filhakika bu vadiide, namütenahi propaganda yapılmış ve efkârı umumîye izlâl edilmek istenmişti. Yine kuvvetli ve mübalâğalı telkinlerden, Etem kuvvetlerinin çok ve mağlûp edilmesi müşkül olduğu zannında bulunarak, ordu ile musademesi halinde, ordunun çil yavrusu gibi dağılacakını ve o zaman, hakikaten vaziyetin feci olabileceğini tasavvur ediyorlar ve böyle bir musademei filyeye mâni olmayı muvafık müteale ediyorlardı.

Efendiler, bu mütealeları musip görüp ona göre hareket etmenin neticesi, emirberlikten gelen ve esasen daha yüksek bir kabiliyeti fikriyeye malik bulunmayan Etemin, koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul ve tasdike müncer olacağını anlamamak kabil mi idi?

Meclisin heyecan ve tereddüdünü izale edecek, tatminkâr bir surette idarei kelâm ederek, haft celseler müzakeratını, netayiçi filyeye intizaren kapattık.

Efendiler, Etem kuvvetlerini takip eden kıtaatımız, 5 Kânunusani 1337 günü Gedisi işgal ederek, o civarda toplandılar. Etem ve kardeşleri de, kuvvetlerle beraber düşman saflarında lâıyk oldukları vaziyeti aldılar. Artık, Etem vak'ası kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman, tardedilerek, cephesine irca edilmişti. Bundan sonra, yalnız bir düşman cephesini ve hareketini müşahade edeceğiz. Filhakika, bir gün sonra, 6 Kânunusani 1337 umum Yunan ordusu, bütün cephe üzerinde her noktadan taarruza geçti.

İznikten, Gediz üzerinden Uşağa bir hat tasavvur ediniz, bu hattın Gedisin şimalinde kalan parçası, iki yüz kilometredir. Gedisten Uşağa olan parçası da, otuz kilometre kadardır. Düşman, üç fırka ile bu hattın şimal ucundan Eskişehir üzerine hareket etti. Bizim Gediste bulunan mühim kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman fırkalarını karşılamaya mecbur idi. Karşıladı; mağlûp etti. İnkılâbımız tarihine, Birinci İnönü Zaferini kaydetti.

Efendiler bugünkü vaziyeti askeriyeyi basit bir şekilde izah için söyleyeceğim.

Cenup Cephesine ait olan kuvvetler, eski yerlerine, Dumlupınara iade edildiler. Kütahyada yalnız Altmış Birinci Fırka, iki alay kadar kuvvetle İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşadır) kumandasında terkedilmişti.

Efendiler, 8 Kânunusani 1337 Cumartesi günü Meclisin alenî celsesinde, vaziyeti izah ediyordum. Artık herkes hakikati görmüş ve anlamıştı. Etem ve kardeşleri lehinde mülayim hareket mütealeasında bulunanlar, bu defa aleyhlerinde pek coşkun idiler. Ben beyanatta bulunurken Etem, Teyfik ve Reşit Beylerin diyerek konuştuğuma itiraz olundu. Yükselen bir sada "Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz!" ihtarında bulundu. "Etem ve Teyfik hainleri diyeceğim, fakat henüz Büyük Millet Meclisi azası sıfatını taşıyan Reşit Bey hakkında da aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyeti aliyenize hürmeten bunu telâffuz edemem. Evvelâ Reşit Beyin azalıktan ıskatına rey vermenizi rica ederim" dedim.

Reis "Menafîi millet ve memleket aleyhine istimali silâh ederek düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın!" dedi. Eller kalktı, kabul olundu.

maktan, kurtarmaya çalışılmak isteniyor gibi idi. Bunun nedenini kısaca açıklayayım. Efendiler; meb'usların bir kısmı, durumun kişisel ve duygusal kırgınlıklardan doğduğu sanısına, kapılmışlardı. Gerçekten bu alanda, sonsuz propaganda yapılmış ve kamu oyu bulandırılmak istenmişti. Yine güçlü ve abartmalı söylentilerden, Etem kuvvetlerinin çok ve yenilmesi zor olduğu sanısında bulunarak, ordu ile çatışırca, ordunun çil yavrusu gibi dağılacakını ve o zaman, durumun gerçekten acıklı olabileceğini kafalarında kuruyorlar ve böyle bir çatışmayı önlemenin uygun olacağını düşünüyorlardı.

Efendiler, bu düşünceleri uygun bulup ona göre davranmanın sonucu, emir erliğinden gelen ve asla daha yüksek bir düşünce yeteneği bulunmayan Etemin, koskoca Türk vatanına diktatör olmasını kabul etmeye ve onaylamaya varacağını anlamamak olur muydu?

Meclisin heyecan ve kuşkusunu giderecek, inandırıcı sözler söyleyerek, gizli oturumlardaki görüşmeleri, çarpışma sonuçlarını beklemek üzere kapattık.

Efendiler, Etem kuvvetlerini kovalayan birliklerimiz, 5 Ocak 1921 günü Gedize girerek, o bölgede toplandılar. Etem ve kardeşleri de, kuvvetlerle birlikte düşmandan yana geçip kendilerine yaraşır duruma girdiler. Artık, Etem olayı kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman, kovularak, gerçek yerine sürülmüştü. Bundan sonra, yalnız, tek bir düşman cephesini ve bununla ilgili olayları göreceğiz. Gerçekten, bir gün sonra, 6 Ocak 1921 tüm Yunan ordusu, bütün cephe üzerinde her noktadan saldırıya geçti.

Efendiler, bugünkü askerî durumu kolay anlaşılır bir biçimde açıklamak için şöyle diyeceğim:

İznikten, Gediz üzerinden Uşağa bir çizgi düşününüz, bu çizginin Gedizin kuzeyinde kalan bölümü, iki yüz kilometredir. Gedizden Uşağa kadar olan bölümü de, otuz kilometre kadardır. Düşman, üç tümenle bu çizginin kuzey ucundan Eskişehir üzerine ilerlemeye başladı. Bizim Gedizde bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorunda idi. Karşıladı; yenilgiye uğrattı. Devrimimizin tarihine, Birinci İnönü Zaferini yazdı.

Güney Cephesine bağlı olan kuvvetler, eski yerlerine, Dumlupınara geri gönderildiler. Kütahyada sadece Altmışbirinci Tümen, iki alay kadar kuvvete İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşadır) komutasında bırakılmıştı.

Efendiler, 8 Ocak 1921 Cumartesi günü Meclisin açık oturumunda, durumu anlatıyordum. Artık herkes gerçeği görmüş ve anlamıştı. Etem ve kardeşlerinden yana ılımlı davranmak düşüncesinde olanlar, bu kez onlara karşı pek coşkun idiler. Ben konuşurken Etem, Teyfik ve Reşit Beylerin diyerek konuştuğuma karşı çıkıldı. Yükselen bir ses "Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz" hatırlatmasında bulundu. "Etem ve Teyfik hainleri diyeceğim, ama hâlâ Büyük Millet Meclisi üyesi kimliğini taşıyan Reşit Bey hakkında da aynı şeyi kullanmak zorundayım. Yüce topluluğunuza saygım nedeniyle böyle diyemem. Önce Reşit Beyi üyelikten çıkartmaya oy vermenizi rica ederim" dedim.

Başkan "Ulus ve ülke çıkarlarına karşı silâh kullanarak düşmanlarla işbirliği yapan Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan çıkarılmasını kabul edenler el kaldırsın" dedi. Eller kalktı, kabul edildi.

Etem ve kardeşleri, kuvvetleri ile beraber düşman saflarında lâıyk oldukları vaziyeti aldılar

Birinci İnönü Zaferi

Düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Meb'usu Reşit Beyin meb'usluktan ihracı kararı

Etem ve kardeşleri, kuvvetleri ile birlikte düşman hatlarında lâıyk oldukları durumu aldılar

Birinci İnönü Zaferi

Düşmanlarla işbirliği yapan Saruhan Meb'usu Reşit Beyin meb'usluktan çıkarılması kararı

Yunan ordusunun icra ettiği bu taarruzda, Etem ve kardeşleri de, kendilerine düşen vazifeyi ifadan geri durmadılar. Tekrar Kütahyaya teveccüh ederek, orada bulunan zayıf fırkamıza taarruza başladılar. İzzettin Paşanın metin karakteri ve vakıfane kumandası ve maiyetindeki Türk zabıt ve neferlerinin yüksek kahramanlıkları, Etem ve kardeşleriyle saldıran hain kuvvetleri mağlûp ve ricate mecbur etti. Eğer, şahısları da dahil olduğu halde kâmilen imha edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşaya medyun bulunduklarını söylemeliyim. Bu noktayı izah edivereyim:

Refet Paşa, iki süvari fırkasile, Dumlupınarın on kilometre kadar şarkında Küçükköyde bulunuyordu. Kütahyada bulunan Altmış Birinci Fırkaya, garptan taarruz eden Etem kuvvetlerini, seri bir surette mağlûp ve imha etmek üzere hareketi emrolundu. Refet Paşa süvarileriyle Etem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu mevkinden şimale, Kütahyaya bakılacak olursa, bu vazifenin tabii bir yürüyüşle ve pek müessir bir surette yapılabileceği meydana idi. Halbuki Refet Paşa, icap eden yere gitmemiş, bunun aksi tarafına, Kütahyanın garbında değil, şarkında, Alayunda gitmiş. Süvari kuvvetleri, 12 Kânunusani 1337 zevaline doğru Alayunt muntakasına vâsıl oldu.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek üzere Kütahyaya gitti. İzzettin Paşa, süvari fırkalarının Kütahya cenubundan Yellice dağı garbindan, tamamen süvarilerden ibaret olan, Etem kuvvetlerinin gerilerine sevkedilmesini teklif etmiş.

Refet Paşa, tarafeynin muharebe vaziyeti hakkında tam bir malûmatı olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış.. Refet Paşa, İzzettin Paşa kuvvetlerinin, şarka, Porsuk suyu gerisine çekilmesi halinde, süvarileriyle Kütahya ovasından ussatın yan ve gerilerine taarruzu düşünüyormuş. Atlı ussat hayvanlarından inmiş, piyade fırkamız karşısında yaya cenk yaptığı en zayıf vaziyetinde üzerine yürümekte tereddüt gösteren kumandan, piyade fırkamız mağlûben ricat ederken atları üzerinde bulunacak, kuvvei maneviyeleri yükselmiş, ussatın, hangi yanına ve nasıl taarruz etmeyi düşündüğü, hakikaten her asker için düşünülecek bir meseledir. Böyle şey olamaz! Bu düşman süvarisi ricate mecbur ettiği piyadeyi bırakıp, Refet Paşa süvarileri üzerine atılmıyacak mıydı?

Efendiler, muharebe meydanına, top ve tüfek sadasına gelen bir kuvvet, bir tek tüfek, muharebe eden kendine mensup kuvvetin mağlûbiyetine intizar etmek ve ondan sonra iş görebileceği zannında bulunmak, yalnız asker olanların değil, en sade görüşlü insanların bile, makul bulacağı bir fikir değildir. Vazife ve fedekârlık, muharebe eden kısmın mağlûp olmadan, çekilmeden, muvaffakiyetini temine çalışmakla ifa olunur.

Arkadaşı muharebe ederken ve muavenete muhtaç iken, seyirci kalmış kumandanlar arkadaşının mağlûbiyetine şahit olabilirlerse de, tarihin bîaman tenkidinden, takbihinden asla kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Kânunusani 1337 zevalinden 13 Kânunusani geceyarısına kadar cereyan eden şiddetli ve buhranlı muharebeler esnasında, süvari gruplarının da taarruza iştiraki zamanının geldiği hakkında Erkânîharbiyei Umumiye Riyasetine de maruzatta bulunmuştu. Refet Paşa, Cenup Cephesinden celbettiği Sekizinci Fırka yetişebildiği takdirde, 14 Kânunusanide taarruza geçmek niyetinde olduğunu, kutaatına bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Kânunusani günlerinde yalnız başına düşmanla muharebe ettikten sonra, akşam grup zama-

Yunan ordusunun yaptığı bu saldırıda, Etem ve kardeşleri de, kendilerine düşen görevi yapmaktan geri kalmadılar. Yeniden Kütahyaya yönelerek, orada bulunan güçsüz tümenimize saldırmaya başladılar. İzzettin Paşanın sağlam karakteri ve bilgili komutası ve emrindeki Türk subay ve erlerinin yüksek kahramanlıkları Etem ve kardeşleriyle saldıran hain kuvvetleri yenilgiye uğrattı ve çekilmek zorunda bıraktı. Eğer, kendileri de başta olmak üzere büsbütün yok edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşaya borçlu bulunduklarını söylemeliyim. Bu noktayı açıklayayım:

Refet Paşa iki atlı tümeniyle, Dumlupınarın on kilometre kadar doğusunda Küçükköyde bulunuyordu. Kütahyada bulunan Altmışbirinci Tümen, batıdan saldıran Etem kuvvetlerini, hızla yenip yok etmesi için ilerlemesi emrolundu. Refet Paşa atlılarıyla Etem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu yerden kuzeye, Kütahyaya bakılacak olursa, bu görevin normal bir yürüyüşle ve pek etkin bir şekilde yapılabileceği meydana idi. Oysa Refet Paşa, gereken yere gitmemiş, bunun tersi tarafına, Kütahyanın batısında değil, doğusunda olan, Alayunda gitmiş. Atlı kuvvetler, 12 Ocak 1921 öğlene doğru Alayunt bölgesine vardı.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek için Kütahyaya gitti. İzzettin Paşa, atlı tümenlerinin Kütahya güneyinden Yellice dağı batısından, tümü atlı olan, Etem kuvvetlerinin gerilerine gönderilmesini önermiş.

Refet Paşa, iki tarafın savaş durumu hakkında tam bir bilgisi olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış.. Refet Paşa, İzzettin Paşa kuvvetleri, doğuya, Porsuk suyu gerisine çekilirse, atlılarıyla Kütahya ovasından asilerin (Etem kuvvetlerinin yan ve gerilerine saldırmayı düşünüyormuş. Atlı asilerin hayvanlarından inmiş, piyade tümenimiz karşısında yaya olarak savaştığı en güçsüz durumlarında üzerine yürümekte kararsız kalan komutan, piyade tümenimiz yenilip çekilirken atları üzerinde bulunacak, moralleri yükselmiş asilerin, hangi yanına ve nasıl saldırmayı düşündüğü, gerçekten her asker için düşünülecek bir sorundur. Böyle şey olamaz. Bu düşman atlıları, çekilmek zorunda bıraktığı piyadeyi bırakıp, Refet Paşanın üzerine atılmıyacak mıydı?

Efendiler, savaş alanına, top ve tüfek sesine gelen bir kuvvet, bir tek tüfek, savaşı kendine bağlı kuvvetin yenilmesini bekleyip ve ondan sonra iş görebileceği sanısında bulunmak, yalnız asker olanların değil, en kısa görüşlü insanların bile, akla yakın bulacağı bir düşünce değildir. Görev ve özveri, savaşı bölümün yenilmeden, çekilmeden, başarısını sağlamaya çalışmakla yapılır.

Arkadaşı savaşırken ve yardım beklerken, seyirci kalmış komutanlar arkadaşının yenilgisine tanık olabilirlerse de, tarihin acımasız eleştirisinden, suçlamasından hiç kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 öğleninden 13 Ocak geceyarısına kadar süren sert ve bunalımlı savaşlar sırasında, atlı gruplarının da saldırıya katılmaları zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığının da bilgisine sunmuştu. Refet Paşa, Güney Cephesinden getirttiği Sekizinci Tümen yetişebilirse, 14 Ocakta saldırıya geçmek niyetinde olduğunu, birliklerine bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam güneş ba-

nı, yaptığı bir mukabil taarruzla ussatı mağlûp ve firara mecbur etti. Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretile büyük bir fırsat kaçırdı ve Etemin ve kuvvetlerinin ricatine müsait vaziyet bıraktı. 14 üncü günü tahtı emrinde bulunan bütün süvari kuvvetlerini Süvari Fırka Kumandanlarından Derviş Beyin (Kolordu Kumandanı Derviş Paşadır), tahtı emrine vererek onu; Etemin takibine memur etti. Derviş Paşa; Afşarda, bilhassa Gediste Etem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürümek suretile tevcih ettiği müthiş darbelerle Etem, Teyfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Etem ve kardeşlerini 14 Kânunusaniye 22 Kânunusaniye kadar, dokuz gün nefes aldırmaksızın mütemadiyen takip etmiştir. Neticede, bütün Etem kuvvetleri esir edilmiş, yalnız Etem, Teyfik ve Reşit kardeşler yeni vazife almak üzere, düşman ordugâhına firar edebilmişlerdir.

Muhterem Efendiler, Ankarada bulunan İstanbul misafirlerimize bir, bir buçuk aylık müddeti misaferetleri esnasında çok şeyler göstermek fırsatlarına malik olduğumuzu zannediyorum. Asi Etem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönünde mağlûp ettik. Büyük Millet Meclisinin müsterih ve memnun olacağı yeni bir devir açıldı. Fakat, İzzet ve Salih Paşalar bunların hiçbirinden memnun görünmüyorlar, daüssılaya müptelâ olmuş gibi, ille payitahta gitmek istiyorlardı. İstanbuldaki arkadaşlarının da çok merak etmekte oldukları anlaşıyordu.

Ankaraya muvasalatlarından on gün sonra, Fransız telsiz telgrafiye Zonguldağa bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

16 Kânunuevel 1336

Zonguldak mutasarrıflığı vasıtasile Devletlû İzzet Paşa Hazretlerine

Tarafı samii fahimanelerinden henüz bir iş'ar vaki olmadığından heyeti celilenin muvasalatı haberine intizar edilmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi:

Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa Hazretlerine

Taraf samii fahimanelerinden bir iş'ar vaki olmadığından muvasalatı aliyeleri haberine intizar edilmekte olduğuna dair birkaç gün evvel Zonguldak tarikiyle yazılan telgrafname cevabının bir an evvel imba buyurulması mercudur.

Dahiliye Nâzırı Vekili Mustafa Arif

Teyfik Paşa Kabinesi namına, Ziya Paşanın İneboluya gönderdiği bir me-muru mahsus, 10/11 Kânunusani 1337 de uzun bir şifre ile birtakım malûmat veriyordu.

İzzet Paşa heyetinin, Anadolu'ya iltihakı haberi İstanbulca teyyiüt etmiş.. Kabine, İzzet Paşadan malûmat talep ediyormuş.. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Menfaati memleket, heyetin Anadolu'da kalmasını müstelzim ise, buna bir şey denilmez. Bu takdirde, kabinenin sukut edeceği muhakkaktır. Ancak, bu halde, biz de bu vatanın evlâtlarıyız. Hiç olmazsa bizleri de vaziyetten haberdar etsinler.. bizi tenvir etsinler, biz de ona göre hareket edelim.."

Ziya Paşa, Paristen, Ahmet Rıza Beyden aldığı bir mektup muhteviyatından ve İstanbulda mevsuk bir membadan elde ettiği bir malûmattan da bahsettiriyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki, eğer Kuvayi Millîyenin kudreti askeriyesi müsait ise, İzmir meselesi, iyi hazırlanmış bir hücumla emrivaki suretile halle-

tarken, yaptığı bir karşı saldırıyla asileri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Refet Paşa, savaşa seyirci kalarak büyük bir fırsat kaçırdı ve Etemin ve kuvvetlerinin çekilmelerine uygun bir ortam yarattı. 14 üncü günü emrinde bulunan bütün atlı kuvvetlerini Atlı Tümen Komutanlarından Derviş Beyin (Kolordu Komutanı Derviş Paşadır), emrine vererek onu; Etemi kovalamakla görevlendirdi. Derviş Paşa; Afşarda, özellikle Gedizde Etem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürüyerek vurduğu korkunç yumruklarla Etem, Teyfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Etem ve kardeşlerini 14 Ocaktan 22 Ocağa kadar, dokuz gün nefes aldırmaksızın durmadan kovalamıştır. Sonunda, bütün Etem kuvvetleri tutsak edilmiş, yalnız Etem, Teyfik ve Reşit kardeşler yeni görev almak için, düşman ordusunun içine kaçabilmişlerdir.

Muhterem Efendiler, Ankarada bulunan İstanbullu konuklarımıza bir, bir buçuk aylık konuklukları sırasında çok şeyler gösterebildiğimizi sanıyorum. Ayaklanan Etem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönünde yendik, Büyük Millet Meclisinin gönül rahatlığı ve kıvanç duyacağı yeni bir dönem açıldı. Ama, İzzet ve Salih Paşalar bunların hiçbirisinden kıvanç duymuş görünmüyorlar, sılaya tutulmuş gibi, ille başken-te gitmek istiyorlardı. İstanbuldaki arkadaşlarının da çok kaygı duymakta oldukları anlaşıyordu.

Ankaraya gelişlerinden on gün sonra, Fransız telsiz telgrafiye Zonguldağa bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

16 Aralık 1920

Zonguldak mutasarrıflığı aracılığıyla İzzet Paşa Hazretlerine

Sizlerden şimdiye dek bir bilgi alınamadığından yüksek heyetinizin varış haberinin beklenmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi:

İçişleri Bakanı İzzet Paşa Hazretlerine

Sizlerden şimdiye dek bir bilgi alınmadığından yüksek heyetinizin varış haberinin beklenilmekte olduğu hakkında birkaç gün evvel Zonguldak yoluyla yazılan telgrafın karşılığı-nın çabuklaştırılması rica olunur.

İçişleri Bakan Vekili Mustafa Arif

Teyfik Paşa hükûmeti adına, Ziya Paşanın İneboluya gönderdiği bir özel görevli, 10/11 Ocak 1921 de uzun bir şifre ile birtakım bilgiler veriyordu.

İzzet Paşa heyetinin, Anadolu'ya katıldığı haberi İstanbulca doğrulanmış.. Hükûmet, İzzet Paşadan bilgi istiyormuş.. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Ülke çıkarı, heyetin Anadolu'da kalmasını gerektiriyorsa, buna bir şey denilmez. Böyle olunca, hükûmetin düşeceği kesindir. Ancak, böyle olunca, biz de bu vatanın çocuklarıyız. Hiç olmazsa bizlere de durumdan haber versinler.. bizi aydınlatınsınlar, biz de ona göre davranalım.."

Ziya Paşa, Paristen, Ahmet Rıza Beyden aldığı bir mektupta yazılanlardan ve İstanbulda güvenilir bir kaynaktan elde ettiği bir bilgiden de söz ediyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki, eğer Ulusal Güçlerin asker kuvveti elverişli ise, İzmir sorunu, iyi hazırlanmış bir saldırıyla oldu bitti yapmak yoluyla çö-

dilmeli imiş.. aldığı malûmat bunu teyit ediyormuş. Kiral Konstantini tutacaklarmış.

Ziya Paşanın hususî malûmatı da, son konferanstan evvel Yunanlıların takviye olunarak büyük bir taarruz icra ettirileceğine dair idi.

Damat Ferit Paşa, hummalı faaliyete başlamış.. Balta Limanında mütead-dit kabine listeleri tanzim edilmeye başlanmış..

İneboluya gelmiş olan memuru mahsus vasıtasile Ziya Paşaya ve rüfeka-sına iblâğ ettirdiğim cevapta: "Verdikleri malûmata teşekkürden sonra, İzzet ve Salih Paşalar, maksadı müsterekimizin icabı kat'isi olarak Ankarada kalmış-lardır." dedim. Kendilerinin İstanbulda hâkim vaziyette kalmaları caiz ise de, sukut etmeden evvel cümlesinin, şimdiden hazır bulunduracakları emin ve seri bir vasıta ile, hemen Anadolu'ya gelmelerinin menafîi âliyei vataniye icabından olduğunu ve bu suretle ifa edecekleri hizmet ve fedakârlığın nezdi millette pek meşkûr olacağını yazdım.

Memuru mahsusun, İstanbula avdetini müteakıp, İneboluya gönderdiği ve oradan 19 Kânunusani 1337 de çekilen şifrede; Ziya Paşa ve rüfekasının nok-tai nazarım dairesinde harekete karar verdikleri bildirilmişti.

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Kumandanlığından şöyle bir telgraf aldım:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine Geyve İstasyonu, 26/1/1337

Memleketin menafîi âliyesine müteallik bir mesele mühimme hakkında Sadrazam Paşanın Zatı Devletlerle makina başında görüşmek istedikleri İstanbul telgraf müdiri umumi-sinin 26/1/1337 ve saat 16:30 sonra işaretli telgrafiye bildirilmektedir. Bu bapdaki iradeleri arz ve istizan olunur.

Kocaeli Kumandanlığına aynı günde makina başında verdiğim cevapta dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl muhabere edebilir? İstanbulda Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, muhabere ve münasebette bulunabilmekliğim, Heyeti Vekilenin ve belki Meclisin kararına vabeste olduğundan, bu hususta şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun dahi, açıktan açığa muhaberede bulunması, İstanbula karşı olan vaziyetimizin hariçteki telâkkiyatını teşviş edeceğinden gayricaizdir. Ancak Tevfik Paşanın, benim şahsıma değil, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bir müracaatı varsa, bu müracaatin kabulü tabiidir. Bu hususun gayriresmi ve aynı vasıta ile kendisine isalinde beis yoktur.

İstanbuldan Adapazarına telgraf ve oradan Geyveye ciheti askeriyenin nezareti altında telefon hattı mevcut idi. Tevfik Paşanın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankaraya raptettirildi.

Tevfik Paşadan açık olarak şu telgrafı aldım:

İstanbul, 27/1/1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Kânunusani tarahinde Pariste in'ikat eden meclis tarafından müttehaz mukarrerat mucibince şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat Londrada Düveli Müttefike murahhaslarile Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri murahhaslarından mürekkep bir konferans içtimaa davet olunacaktır. Mevcut muahdede, hadisat dolayısıyla zarurî görülecek tadilât icra edilecektir. Hükûmeti seniyeye gönderilecek davet, Mustafa Kemal Paşanın veyahut mezuniyeti lâzimeyi haiz murahhasların Osmanlı heyeti murahhasası meyanında bulunmaları meşruttur. İşbu mukarrerat, Düveli Müttefikinin İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız murahhaslar, buradan intihap edeceğimiz zevatla birleşerek azimet eylemek üzere karar ve cevabınıza intizar ediyorum. Zamanın nezaketine binaen bu gibi bazı tebligatı mühimme için hattın açık bulun-

zümlemeli imiş.. aldığı bilgiler bunu doğruluyormuş. Kral Konstantini tutacaklarmış.

Ziya Paşanın özel olarak elde ettiği bilgiler de, son konferanstan evvel Yunanlıların kuvvetleri arttırılarak büyük bir saldırı yaptırılacağı yolunda idi.

Damat Ferit Paşa, çok sıkı çalışmaya başlamış... Balta Limanında birçok hükûmet listeleri düzenlenmeye başlanmış..

İneboluya gelmiş olan özel görevli aracılığıyla Ziya Paşaya ve arkadaşla-rına ilettirdiğim karşılıktaki: "Verdikleri bilgilere teşekkür ettikten sonra, İzzet ve Salih Paşalar, ortak amacımızın kesin gereği olarak Ankarada kalmışlar-dır." dedim. Kendilerinin İstanbulda egemen durumda kalmaları uygun ise de, hükûmet düşmeden önce hepsinin, şimdiden hazır bulunduracakları güve-nilir ve hızlı araçla, hemen Anadolu'ya gelmelerinin ülkenin yüksek çıkarları gereğinden olduğunu ve bu yolda yapacakları hizmet ve özveriye ulusun çok değer vereceğini yazdım.

Özel görevlinin, İstanbula döndükten sonra, İneboluya gönderdiği ve oradan 19 Ocak 1921 de çekilen şifrede; Ziya Paşa ve arkadaşlarının görüşü-me uygun davranmaya karar verdikleri bildirilmişti.

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Komutanlığından şöyle bir mektup aldım:

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Geyve istasyonu, 26/1/1921

Yurdun yüksek çıkarlarına ilişkin önemli bir konu üzerinde Başbakan Paşanın sizinle makina başında görüşmek istedikleri İstanbul telgraf genel müdürünün 26/1/1921 ve saat 16:30 işaretli telgrafiye bildirilmektedir. Bu konudaki yüksek emirleriniz nedir, bildiriniz.

Kocaeli Komutanlığına aynı günde makina başında verdiğim karşılıktaki dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir? İstanbulda Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, haberleşip ilişki kurabilmekliğim, Bakanlar Kurulunun ve belki Mec-lisin kararına bağlı olduğundan, bu konuda şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile tel-graf memurunun bile, açıktan açığa haberleşebilmesi, İstanbula karşı olan durumumuzun ya-bancılarca karşılanış şeklini karıştıracığı için uygun değildir. Ancak Tevfik Paşanın, bana değil, ama Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bir başvurusu varsa, bu başvuru el-bet kabul edilir. Bunun resmî olmayan yoldan ve aynı araçla kendisine duyurulmasında sakınca yoktur.

İstanbuldan Adapazarına telgraf ve oradan Geyveye askerlerin gözetimi altında telefon hattı vardı. Tevfik Paşanın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankaraya bağlandı.

Tevfik Paşadan açık olarak şu telgrafı aldım:

İstanbul, 27/1/1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Ocak tarihinde Pariste toplanan hey'et tarafından alınan kararlar gereğince doğu sorununun çözümlenmesine girişmek üzere 21 Şubat Londrada İtilâf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri delegelerinden oluşacak bir konferans toplantıya çağırılacaktır. Yürürlükteki antlaşmada, olaylar dolayısıyla zorunlu görülecek değişiklikler yapılacaktır. Padişah hükûmetine gönderilecek çağrı Mustafa Kemal Paşanın ya da kendilerine gerekli izin verilmiş delegelerin Osmanlı delege heyeti ara-sında bulunmalarını şart koşturmaktadır. Bu kararlar, İtilâf Devletlerinin İstanbul tem-silcileri tarafından bildirildi. Atayacağımız delegeler, buradan seçeceğimiz kişilerle birleşerek yola çıkmak üzere karar ve yanıtınızı bekliyorum. Durumun önemi nede-

Sadrazam
Tevfik Paşa
benimle te-
mas arıyor

Sadrazam
Tevfik Paşa
benimle
ilişki arıyor

durulmasını rica ederim. Makina başında hemen cevap vermek mümkün ise telgraf başında intizar etmekteyim Efendim. Bir de şifre var Efendim.

Tevfik

Şifre mahlûlü de şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 27 Kânunusani 1337 Saat: 8 Sonra
Londra Konferansında kuvvetli idarei kelâm etmek için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir sevketmekte ve Trakya'daki kuvvetlerini de Anadolu'ya tahrik eylemede olduğu ve on güne kadar bir hareketi taarruziye'ye bağliyacıkları mevsukan istihbar edilmiştir.

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşaya verdiğim cevabî telgraf, şu idi:

Tel Dersaadette Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28/1/1337
C: 27/1/1337. İradei millîyeye müsteniden Türkiye'nin mukadderatına vazulyet olan yegâne meşru ve müstakil kuvvei hâkime, Ankara'da müstemirren münakit, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebatı hariciyede muhatap, ancak işbu Meclisin heyeti hükümetidir. İstanbul'da herhangi bir heyetin minküllilvücu' bir vaz'ı meşru ve hukukisi yoktur. Binaenaleyh, böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş olması, milletin hukuku hakimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesailde harice karşı kendini muhatap göstermesi nakabili tecvizdir. Heyetinize teveccüh eden vatani ve vicdanî vazife derhal hakikat ve vaziyete iktifa ederek millet ve memleket namına meşru, muhatap hükümetin, Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir. Millet ve memleketimiz namına salâhiyeti meşru'ya sahip hükümetin Ankara'da olduğu Düveli İtilâfiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde, düveli mezkûrenin bu noktai nazarını alenen izharda teahhur etmeleri İstanbul'da mütevassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neş'et etmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sulh ve müsaleti kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuku millîyesinin tanınmasını talepten ibaret olan şeraitini mukarreran ilân ve işbu hukukun tasdikı halinde, teklif olunacak müzakeratı kabule amade olduğunu beyan eylemiştir. Düveli İtilâfiye, Londrada aktedecekleri konferansta, şark meselesini adli hak dairesinde halletmeye karar vermişlerse, davetlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine doğrudan doğruya tevcih etmelidirler. Şeraiti ânife dairesinde vukubulacak davetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından hüsnü kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Saat: Dakika 30 evvel

Bunu müteakip da re'sen ve hususî olarak ta şu telgrafi yazdım:

Tel Ankara, 28 Kânunusani 1337
İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Zatı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâfâsıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recilü muhtereme, bütün hidematı sabıkanızı tetviç ve ikmal edecek müstesna ve tarihî bir fırsat zuhûr ettiğine kanîiz. Biz, vahdeti tamme üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta med'uv olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin nekadara mehaziri dai olduğunu tamamilen takdir buyurduğunuz eminiz.

Milletin, sırf hukuku hakimiyetini muhafaza daiyesile sarfettiği emekler, aktığı hesapsız kanlar dahilî ve haricî birçok müşkülâta karşı gösterdiği sebat ve mukavemet, bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdas etti. Bir taraftan da, hadisatı âlem, sebat ve mukavemetin hedefi aslî olan istiklâlî tammumuzu teyit edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlale mahkûm etmek istemiş olan hükümetler muvacehesinde, hukuku millîyemizi müdafaa ederken... maddî ve manevî bütün kuvayı memleketin mütehid hareket etmesi elzemdir. Bunun için zatı şahanenin iradei millîyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbul'da memlekete mütevali zararlar ika ettiği tecaribi meş'ume ile sabit olan ve ancak ecnebler lehine idame edilen gayritabî vaziyetine bir nihayet vermek müvesser olur. Düveli Mütelif'e mümessilleri tarafından

nile bu gibi bazı önemli bildirimler için hattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makina başından hemen cevap verilebilirse telgraf başında beklemekteyim Efendim. Bir de Şifre var Efendim.

Tevfik

Şifrenin çözülmüşü de şu idi:

Saat: 8 Sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 27 Ocak 1921
Londra Konferansında etkili olarak konuşmak için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir'e göndermekte ve Trakya'daki kuvvetlerini de Anadolu'ya yollamakta olduğu ve on güne kadar bir saldırıya başlayacakları inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir.

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşaya karşılık olarak çektiğim telgraf, şu idi:

Tel İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28/1/1921

K: 27/1/1921. Ulusal iradeye dayanarak Türkiye'nin kaderini ele almış olan tek meşru ve bağımsız egemen güç, Ankara'da sürekli olarak toplantı halinde bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye ile ilgili bütün sorunların çözülmesiyle görevli ve her türlü dış ilişkilerde başvurulacak yer, ancak bu Meclisin hükümetidir. İstanbul'da herhangi bir kurulun hiçbir yönden meşru ve yasal durumu yoktur. Bunun için, böyle bir kurulun kendine hükümet adı vermiş olması, milletin egemenlik hakkına açıkça aykırıdır ve bu ad altında memleket ve milletin hayatıyla ilgili işlerde dışı karşı kendini yetkili göstermesi uygun görülmez. Kuruluza düşen vatan ödevi hemen gerçeğe ve duruma uyarak millet ve memleket adına meşru, yetkili hükümetin, Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir. Millet ve memleketimiz adına meşru yetkinin sahibi Ankara hükûmeti olduğunun İtilâf Devletlerince anlaşıldığına kuşku yokken, sözü edilen devletlerin bu düşüncelerini açıkça belirtmede gecikmeleri İstanbul'da aracı bir kurulun bulunmasının işlerine yarayabileceğini sanmala-rındandır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti barış ve esenliği gerçek bir önem ve içtenlikle istediğini ve yalnız ulusal haklarının tanınmasını istemekten ibaret olan şartlarını çok ke-re duyurmuş ve bu hakları tanınırsa, önerilecek görüşmelere katılmaya hazır olduğunu söylemiştir. İtilâf Devletleri, Londrada yapacakları konferansta, doğu sorununu hak ve adalete uygun olarak çözümlemeye karar vermişlerse, çağırılarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine doğrudan doğruya yapmalıdır. Yukarıdaki koşullara uygun olarak yapılacak çağırının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından iyi karşılanacağını yeni-den bildiririz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Saat: Dakika 30 evvel

Bunun arkasından da kendim özel olarak da şu telgrafi yazdım:

Tel İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28 Ocak 1921

Sizin gibi yaşadığı bütün süre bu millet ve memlekete aralıksız değerli hizmetlerde bulunmuş bir sayın ergin kişi için, bütün geçmiş hizmetlerinizi tamamlayıp yüceltecek eşsiz ve tarihsel bir fırsat çıktığı kanısındayız. Biz, tam birlik içinde iş görmek istiyoruz. Aracı kanalıyla çağırılmış olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki kurulun ne denli sakıncalar doğuracağını iyice anladığınıza inanıyoruz.

Milletin, salt egemenlik haklarını korumak uğrunda harcadığı emekler, aktığı hesapsız kanlar iç ve dış birçok güçlüklerle karşı gösterdiği dayanış ve direnç, bugün karşısında olduğumuz yeni elverişli durumu yarattı. Bir yandan da, dünya olayları, dayanış ve direncin temel amacı olan tam bağımsızlığımızı doğrulayacak şekilde geliyor. Bizi tutsaklığa ve yıkılmaya zorlamak istemiş olan hükümetler karşısında, ulusal haklarımızı savunurken.. nesnel ve tinsel bütün ulusal güçlerin birlikte davranmaları çok gereklidir. Bunun için padişahın, ulusal iradenin memlekette belirlediği tek yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmî olarak duyurması artık gerekli olmuştur. Böylece İstanbul'da memlekete arka arkaya verdiği zararlar kötü denemelerle anlaşılmış olan ve ancak yabancılar yararına sürdürülen olağandışı durumuna son verilebilir. İtilâf Devletleri temsilcilerinin yaptığı bildirimler gösteriyor ki, İstanbul'dan gidecek

Tevfik Paşaya verdiğim resmî ve özel yazınlar

vaki olan tebligat gösteriyor ki, İstanbul'dan hareket edecek bir heyeti murahhasanın Londra Konferansına iştirak edebilmesi ancak onun, Ankara Hükûmeti tarafından salâhiyeti tamme ile terhis edilmiş mümessilleri ihtiva etmesile meşruttur. Bu suretle İtilâf Devletleri, Türkiye namına, sulh müzakeratına girecek murahhasların, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzuh ile itiraf etmiş oluyorlar. Filen ve hukuk-en memlekette yegâne hükûmeti meşrua olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin vaz'ü ilân ettiği esasatı kabul ve bu esasatın düşmanlarımız tarafından dasdikını teshil için, bize iltihak suretile vaziyetinizi tashih ve tespit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhde etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir netice-i mes'udeye erdirmek hususu tesri edilmiş olur. Müttehiden hareket ve amali milliyeyi azamî kuvvetle müdafaa etmek fikrile vaki olan bu teklifatı samimanemiz, kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde, câlisi makamı saltanat ve hilâfet olan zatı şahanenin vaziyeti mütezel-zil olmak tehlikesinden bihakkın korkulur ve biz, irade-i millîyenin bahşetmiş olduğu filî ve hukukî bütün salâhiyetleri haiz bir hükûmet sıfatile, şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki, bundan tevelliüt edecek mes'uliyet nakabili tahmin olan bütün vakibile doğrudan doğruya zatı şahaneye aittir. Zatı samilerinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihî vazifenizi tamamilen ifa ve netayicini tarafımıza kat'î ve sarih olarak iş'ar buyurmanıza intizar ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramati mahsusamızın kabulünü rica ederiz Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, zâten manen ve maddeten hükmü kalmamış ve fakat muhafazai mevcudiyeti çok muzır olan İstanbul hükûmetini, bertaraf etmek mühimdi. Buna, başlıca mâni olanların başında, padişah ve halife, bulunuyordu. Binaenaleyh, bu makama, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Hükûmetini tanıtmak, vaziyetin vuzuh peyda etmesi için bittabi ilk teşebbüs olmak lâzımgeldi. Zâten elimizde ve temasımızda olmayan bu makama, henüz başka bir muamele tatbikına imkânı maddî de yoktu. Binaenaleyh Tevfik Paşaya aynı günde şu üçüncü telgrafi da yazdım:

Ankara, 28 Kânunusani 1337

Dersaadette Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususî telgrafnamemizdeki mütaleât ve teklifatımızı berveçhiati hulâsaten tekrar ve icabatının sürati ifasile neticesinin iş'arını rica ederiz:

1 - Zâtı şahane Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir hattı humayun ile ilân buyuracaklardır. Bu hattı humayun makamı hilâfet ve saltanatın masuniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şekil ve mahiyet ve salâhiyeti hazırasile kabul buyurduklarını ihtiva edecektir. Tafsilat ve teferruatı sairenin ilâvesi, şimdilik mucibi teşevvüş olabilir.

2 - Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevî olan dahilî vaziyetimizin tanzimi berveçhiati olabilir:

Zatı şahane kemafissabık Dersaadette ikamet buyururlar. Sahibi salâhiyet ve mes'uliyet olup her türlü tecavüzden masun ve her türlü şeraiti istiklâlî camî olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti şimdilik Ankarada bulunur. Bittabi İstanbulda artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak, İstanbulun vaziyeti mahsusası ilcasile nezdî şahanede Büyük Millet Meclisinden vazife ve salâhiyeti haiz bir heyet bulundurulur.

3 - İstanbul şehir ve havalisi umuru idaresinin sureti tanzimi badehu teemmül ve tatbik olunur.

4 - Şeraiti mezkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber, Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde, esasen mevcut tahsisatı seniyeye ve hanedanı saltanat tahsisatı ile beraber, bilûmum memurîni lâzime ve sair ashabı maaşın muhassasatlarını itaya muktazî mebalîğ hükûmetçe temin ve tediyeye edilecektir. Kudreti maliyemiz bu hususu mütekeffildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Tevfik Paşanın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği cevap çok kısa oldu, Tevfik Paşanın cevabı şu idi:

bir delegeler kurulunun Londra Konferansına katılabilmesi ancak bu kurulun, Ankara Hükûmeti tarafından tam yetki ile görevlendirilmiş temsilcilerin de bulunması koşuluna bağlıdır. Böylece İtilâf Devletleri, Türkiye adına, barış görüşmelerine katılacak delegelerin, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini yeter bir açıklıkla kabullenmiş oluyorlar. Pratikte ve hukuk açısından memlekette tek meşru hükûmet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin koyduğu ve yayımladığı ilkeleri kabul buyurmanızı ilkelerin düşmanlarımızca da kabulünü kolaylaştırmak için, bize katılarak durumunuzu düzelterek saptamanızı tarih ve millet karşısında yüklenmiş olduğumuz görev ve yetkiyle öneririz. Böylece savaşımlarımızı mutlu bir sonuca erdirmek işi çabuklaştırılmış olur. Birlik olarak çalışmak ve ulusal emelleri olanca gücümüzle savunmak düşüncesile ve içtenlikle yaptığımız bu önerimiz, kabul olunmaz ve uygulanmazsa, saltanat ve hilâfet makamında oturan padişahın durumunun sarsılmasından haklı olarak korkulur ve biz, ulusal iradenin vermiş olduğu etkin ve yasal tüm yetkilere sahip bir hükûmet olarak, şimdiden bildirir ve belirtiriz ki, bundan doğacak sorumluluk önceden kestirilemeyecek olan bütün sonuçlarıyla doğrudan doğruya padişaha ait olacaktır. Sizin bu durum karşısında vicdan ve tarih ödevinizi tam olarak yapmanızı ve sonucu bize kesin ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Özel saygılarımızın kabulünü rica ederiz Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, aslında tinsel ve nesnel etkisi kalmamış ve ama varlığını sürdürmesi çok zararlı duruma gelmiş olan İstanbul hükûmetini, ortadan kaldırmak önemliydi. Buna, başlıca engel olanların başında, padişah ve halife, bulunuyordu. Bundan dolayı bu makama, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Hükûmetini tanıtmak durumun açıklık alması için elbette ilk yapılacak iş olmak gerekirdi. Gerçekte elimiz altında ve yakını-mızda olmayan bu makama karşı, başka bir işlem uygulamaya şimdilik kesinlikle olanak yoktu. Bunun için Tevfik Paşaya aynı günde şu üçüncü telgrafi da yazdım:

Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmî ve özel telgrafımızdaki düşünce ve önerilerimizi aşağıda özel olarak yeniler ve gereğinin tezelden yapılmasıyla sonucunun bildirilmesini rica ederiz:

1 - Padişah Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir buyrukla duyuracaktır. Bu buyruk halifelik ve padişahlık makamının dokunulmazlığını temel saymış olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şimdiki biçim ve nitelik ve yetkisile tanıdığını içerecektir. Başka ayrıntıların eklenmesi, şimdilik karışıklığa yol açabilir.

2 - Birinci madde hükmü yerine getirildiğinde yalnız bizleri ilgilendiren iç durumumuzun düzenlenmesi şöyle olabilir:

Padişah eskisi gibi İstanbulda oturur. Yetkili ve sorumlu olup her türlü saldırıdan korunmalı ve her türlü bağımsızlık koşullarını özünde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti şimdilik Ankarada bulunur. Elbette İstanbulda artık hükûmet adına bir kurul kalmaz. Ancak, İstanbulun özel durumu nedeniyle padişahın yanında Büyük Millet Meclisinden görev ve yetki almış bir kurul bulundurulur.

3 - İstanbul şehri ve dolaylarının yönetim işlerinin düzenleme şekli sonra düşünülür ve uygulanır.

4 - Bildirilen koşulların kabul edilip uygulanmasıyla birlikte, Büyük Millet Meclisince onaylı bütçemizde, zaten var olan padişah ve ailesi ödenekleriyle birlikte, tüm gerekli görevlilerin ve öbür maaş bağlanmış kişilerin personel aylıklarını vermek için gereken paralar hükûmet tarafından sağlanıp ödenecektir. Malî gücümüz bunu garanti eder.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Tevfik Paşanın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği karşılık çok kısa oldu, Tevfik Paşanın yanıtı şu idi:

Tel

28/29/1/1337
Telgrafhaneleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altıda arzı malûmat ederim Efendim. Tevfik Paşa, heyetini toplamış, cevap verdi. Bunu da aynen arzedeceğim. **Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 29/1/1337**

28 Kânunusani 1337 tarihli üç kıt'a telgrafnamelerine cevaptır:

Hükûmeti hazıra, İstanbul ve Anadolu'nun ittihadı hususundaki menafii ötedenberi takdir eylediğinden bu maksatla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda sarfı mesai eylemiştir.

Milletin hukuku hakimiyetini muhafaza daiyesile sarfettiğiniz emeklerin ve verdiğiniz kurbanların karşısında bulunduğumuz vaziyeti müsaideyi ihdas eylediğine, külli tesiri olduğuna kaniiz. Binaberin bir faidei millîye temin edecek teklifatınızı kabule hazırız. Bu cihetle iş aratınız hakkındaki noktâi nazarımızı berveçhiati izah eyliyorum:

Konferansa bilvasıta davet edilmeniz tabiidir. Çünkü Hükûmatı Mütelifenin mümessilleri buradadır. Binaenaleyh İstanbulda bulunan ve sizinle teşriki mesaiye çalışan bir hükûmet vasıtasile ifayı tebligat, pek tabii görülmelidir. Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile lüzum görmiyen Avrupa hükûmatının, bilhassa Anadolu murahhaslarının konferansta vücudunu şart itihaz eylemeleri mucibi memnuniyettir. Bu cihetle, bir şekil meselesi tasavvurile bu tahavvülü mes'uttan istifade etmemek, millete karşı deruhde buyurduğunuz vazife ile asla tevafuk etmez. Zaten beynimizde ittihat eylediğimiz ilân edildikten sonra murahhaslarımız ayrı gayrı değil, yekvücut demek olur. Esasatı müttehaze dairesinde idarei kelâm edeceklerine nazaran bu bapta bir mahzur tasavvur edilemez. Binaberin devlet ve millete karşı mükellef olduğumuz vazife, bu anı tarihide bize uzatılan elden istifade edilmesini kat'iyen âmirdir. Bundan istinkâf, Yunan müddeayatının müdafisiz kalmasını ve memleketimizin daha ne kadar müddet mesaii harbîyeye sahne olmasını mucip olacağı teemmül buyurulmalıdır. Esasen metalibimizi konferans huzurunda dermeyen eylemek ve hakkımızı Avrupada işaa etmek, bilfarz konferans neticesiz bile kalmış olsa, mucibi mazarrat değildir. Zâtı Alileri ve rüfekanızın hamiyeti vataniyeleri bu fırsatı fevt ettirmemeye kâfildir. Şimdiye kadar sabık kabineler tarafından ittihaç edilmiş ve her iki taraf için fena netice vermiş olan mukarrerat, refedilmek tabii bulunduğundan ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbulun tahtı işgalde bulunmasına binaen burasının kuvvei icraiyeiden hâli kalması idarei hükûmetin kâmilten ve tamamen Dîvâli İtilâfiye eline geçmesini ve binaberin muahhedede münderiş İstanbul hakkındaki kuyudun mevkii tatbika konulmasına sebebiyet verilmiş olacağı gibi muharip bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki halde İstanbul ve havalisinde mevcudiyeti dahi, bu teklifatı gayrıkabili icra bir hale koymuştur. Heyetimizce muhafazaî makam fikrinin, bu mütaleatta varit olmadığını temine bile lüzum görmem. Esasen bugün en ziyade müstacelen halli icap eden mesele, vakti takarrüp etmekte bulunan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten ibaret olduğundan ve biz konferansta isbatı vücut eylemediğimiz halde Yunanlılar iştirak ederek konferansta hükmü gıyabîye duçar ve binaberin davamızı kaybetmek muhatarasında kalacağımızdan bu bapta tarafımızdan mes'uliyet kabul edilemeyeceğini beyan ve konferansta vakti merhunundan evvel bulunmak mucibi menfai olacağına binaen murahhaslarımızın serian buraya izamını rica ederim.

Sadrazam Tevfik

Muhterem Efendiler, Tevfik Paşa ve hükûmeti, İstanbul ve Anadolu'nun ittihadı için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Biz de, aynı şey için çalışmakta idik; şu fark ile ki, Tevfik Paşa ve rüfekaşı, Anadolu'yu kemafissabık İstanbula rap ve esir etmek istiyordu. O İstanbula ki, düşman kuvvetlerinin tahtı işgalinde bulunuyordu. Tevfik Paşa ve rüfekaşı, Anadolu'yu İstanbul hükûmetine rapta çalışıyor. Öyle bir hükûmette ki, cihanda, mevcudiyetine itiraz olunmuyorsa, düşman amalini teshile medar olacak mahiyette telâkki edildiği içindi. Tevfik Paşa ve rüfekaşına göre müsait vaziyet hudusuna Anadolu mücadelesinin külli tesiri vardır. Ama vaziyeti ihdas eden mahza Anadolu mücadelesi değildir. İhtimal ki

Tel

28/29/1/1921
Telgraflarınızı aldım. Yarın Kurulu toplayarak saat altıda bilgi sunarım Efendim. Tevfik Paşa, kurulunu toplamış, yanıt verdi. Bunu da olduğu gibi bilgini-ze sunacağım.

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 29/1/1921

28 Ocak 1921 tarihli üç parça telgrafınıza karşılıktır:

Şimdiki hükûmet, İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesindeki yararlarla ötedenberi değer verdiğiinden bu amaçla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda çalışmıştır.

Milletin egemenlik haklarını korumak için harcadığınız emeklerin ve verdiğiniz kurbanların içinde bulunduğumuz elverişli durumu yarattığına, buna büyük ölçüde etki yaptığını inanmaktayız. Bundan ötürü bir ulusal yarar sağlayacak önerilerinizi kabule hazırız. Bu bakımdan bildirdikleriniz hakkındaki düşüncelerimizi aşağıda açıklıyorum:

Konferansa dolaylı olarak çağırılmanız doğaldır. Çünkü İtilâf Hükûmetlerinin temsilcileri buradadır. Bunun için İstanbulda bulunan ve sizinle işbirliği yapmaya çalışan bir hükûmet aracılığıyla bildirim yapılması, çok doğal görülmelidir. Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile gerek görmiyen Avrupa hükûmetlerinin, özellikle Anadolu delegelerinin konferansta bulunmalarını koşul yapmaları sevindiricidir. Bu bakımdan, bir biçim sorunu düşünerek bu mutlu değişiklikten yararlanmamak, millete karşı yüklenmiş olduğunuz ödevle hiç bağdaşmaz. Doğrusu aranırsa aramızda birleştiğimiz duyurulduktan sonra delegelerimiz ayrı ayrı değil, hepbirlik sayılır. Delegeler kabul edilen ilkeler çerçevesinde konuşacaklarına göre bu konuda bir sakınca düşünülemez. Bundan ötürü devlet ve millete karşı yükümlü olduğumuz ödev, bu tarihsel zamanda bize uzatılan elden yararlanmayı kesinlikle emretmektedir. Bundan kaçınmanın, Yunan iddialarına karşı savunma yapılmamasına ve memleketimizin daha uzun süre savaş yıkıntıları içinde kalmasına neden olacağı düşünülmelidir. Aslında isteklerimizi konferansta ileri sürmek ve hakkımızı Avrupada duyurmak, söz geliş, konferans sonuçsuz kalmış olsa bile, bir zarar getirmez. Sizin ve arkadaşlarınızın yurtseverlikleri bu fırsatı kaçırmamayı gerektirir. Şimdiye kadar eski hükûmetler tarafından alınmış ve her iki taraf için kötü sonuç vermiş olan kararlar, elbette kaldırılacağından ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbul işgal altında bulunduğundan burasının yürütme gücünden boş bırakılması hükûmet işlerinin tümüyle ve bütünüyle İtilâf Devletlerinin eline geçmesini ve bundan ötürü İstanbul ile ilgili olarak antlaşmada yazılı bağlayıcı hükümlerinin uygulamaya konulmasına neden verilmiş olacağı gibi savaşmakta bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki durumda İstanbul ve dolaylarında bulunması da, bu önerileri yürütülemez bir duruma getirmiştir. Kurulumuzca koltuk korumak istemenin bu düşüncelerimizde akla bile gelmediğini söylemeye gerek görmem. Bugün en çok ivedilikle çözümlenmesi gereken sorun, yaklaşmakta olan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten başka bir şey olmadığından ve biz konferansa katılmazsak Yunanlılar katılarak konferansta gıyaptı karar alınmasıyla karşılaşmak ve dâvamızı bundan ötürü de kaybetmek tehlikesinde kalacağımızdan bu konuda tarafımızdan sorumluluk kabul edilemeyeceğini bildirir ve konferansta toplantı gününden evvel bulunmak yararlı olacağından delegelerinizin ivedilikle buraya gönderilmesini rica ederim.

Başbakan Tevfik

Muhterem Efendiler, Tevfik Paşa ve hükûmeti, İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Biz de, aynı şey için çalışmakta idik; şu fark ile ki, Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu'yu eskisi gibi İstanbula bağlayıp tutsak etmek istiyordu. O İstanbula ki, düşman kuvvetlerinin işgali altında bulunuyordu. Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu'yu İstanbul hükûmetine bağlamaya çalışıyor. Öyle bir hükûmete ki, dünyada, varlığına karşı çıkmıyorsa, düşmanın emellerini kolaylaştırıcı nitelikte sayıldığı içindi. Tevfik Paşa ve arkadaşlarına göre elverişli durumun doğmasına Anadolu savaşımının büyük etkisi vardır. Ama bu durumu doğuran sadece Anadolu savaşımı değildir.

bu ihtiyar diplomat, bu kerameti, kendisinin mevkii iktidara gelmesinde tahayyül ediyordu.

Tevfik Paşaya şu suretle cevap verdim:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337

**Teşkilât
Esasiye Kanununun
esas maddelerini
Tevfik Paşaya bildir-
dim**

27/1/1337 ve 28/1/1337 tarihlerinde yazdığım üç telgrafname ile zatı samilerine icap eden ve tatbik ve tervici zarurî olan bîlcümle hususattı sarahat ve kat'iyetle bildirmiş olduğuma kaniim. Buna rağmen 29 Kânunusani 1337 tarihli telgrafnamenizle vaziyetin henüz lüzumu derecede vukuf ve isabetle mütalâa edilememekte olduğunu gördüm. Vaziyetin ehemmiyeti ve zamanın nezaketi, zatı samileriyle beraber rüfekayı kiramınızın ve bilhassa zatı şahanenin her hususta bir defa daha tenvirine delâletinizi bir vazife hükmüne koyuyor. Mütalea ve muhakematınızdan netayici musibe istihracını teshil maksadile Türkiye Büyük Millet Meclisince vaz'ü tatbik edilen Teşkilâtı Esasiye Kanununun mevaddı esasiyesini berveçhiati aynen tebliğ ediyorum:

Teşkilâtı Esasiye Kanunu Mevaddı Esasiye

1 - Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bîlfiil idare etmesi esasına müstenittir.

2 - İcra kudreti ve teşri salâhiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır.

4 - Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

5 - Büyük Millet Meclisinin intihabı, iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet, lâhik heyetin içtimasına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidî caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının herbiri, kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

6 - Büyük Millet Meclisinin heyeti umumiyesi, Teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

7 - Ahkâmı şer'iyenin tenfizi, umum kavaninin vaz'ı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde, muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelât esas itihaz kılınır. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsusla tayin edilir.

8 - Büyük Millet Meclisi, hükûmetin inkısam eylediği devairi, kanunu mahsus mucibince intilapkerdesi olan vekiller vasıtasile idare eder. Meclis, icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

9 - Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdikla salâhiyettedir. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabîsidir.

10 - Kanunu Esasinin işbu mevât ile tearuz etmiyen ahkâmı kemakân mer'iyülicradır. Bizce tadat eylediğim esas maddelere mugayir hareket etmeye imkân ve salâhiyet olmadığını nazarı dikkati samilerine ehemmiyetle vazederim. Meclis riyasetile başlıyan muhaberenizin istilzam ettiği muamelenin takibi İcra Vekilleri Heyetine tevdi edilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, bu telgrafnamemde mevaddı esasiyesi bildirilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu; bu tarihten, henüz on gün evvel yani 20 Kânunusani 1337 tarihinde Meclisten çıkmıştı. Meclisin ve hükûmeti millîyenin vaziyet ve salâhiyetini ve şeklü mahiyetini tespit ve ifade eden ilk kanundur. Meclis 23 Nisan 1336 da açıldığına göre, bu esas kanunun Meclisten çıkarılabilmesi için dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zarurî olmuştu. Bu zaruretin menşei hak-

**İlk Teşkilâtı
Esasiye Kanununun
tarihçesi**

Belki bu ihtiyar diplomat, bir ermiş gibi kendisinin işbaşına gelmesinin bu durumu sağladığını hayal ediyordu.

Tevfik Paşaya şöyle karşılık verdim:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921

27/1/1921 ve 28/1/1921 tarihlerinde yazdığım üç telgrafla size gereken ve uygulanıp benimsenmesi zorunlu olan bütün işleri açık ve kesin olarak bildirmiş olduğuma inanıyorum. Buna karşın 29 Ocak 1921 tarihli telgrafınızla durumun daha yeterince anlaşılmadığını ve doğru olarak düşünülememekte olduğunu gördüm. Durumun önemi ve zamanın nezaketi, sizinle birlikte sayın arkadaşlarınızın ve özellikle padişahın her bakımdan bir daha aydınlatılmasına çalışmamızı bir ödev kılıyor. Düşünce ve yargılarınızdan doğru sonuçlar alınmasını kolaylaştırmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisince konulan ve uygulanan Anayasanın temel maddelerini aşağıda olduğu gibi bildiriyorum:

Anayasa Temel Maddeler

1 - Egemenlik sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim usulü, halkın kaderini kendisinin edimli olarak yönetmesi ilkesine dayanır.

2 - Yürütme erki ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir ve toplanır.

3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yürütülür ve hükûmeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" adını taşır.

4 - Büyük Millet Meclisi seçimi, iki senede bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki senedir ama üyeler yeniden seçilebilirler. Eski meclis, yeni meclis toplanana kadar göreve devam eder. Yeni seçim yapılamıyacağı anlaşılırsa toplantı dönemi sade bir sene uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin herbiri, kendini seçen ilin vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.

6 - Büyük Millet Meclisinin genel kurulu, Kasım başında çağırılmadan toplanır.

7 - Şeriat kurallarının yerine getirilmesi, bütün kanunların konulması, değiştirilmesi kaldırılması ve antlaşma ve barış yapmak ülke savunması ilânı (savaş kararı) gibi temel haklar Büyük Millet Meclisininindir. Kanunlar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk kurallarıyla töreler ve tüzeler esas alınır. Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğu kanunla belirlenir.

8 - Büyük Millet Meclisi, hükûmetinin bölümleri, özel kanununa göre seçtiği bakanlar elile yürütür. Meclis, yürütme işleri için bakanlara yön verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9 - Büyük Millet Meclisi genel kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu kimlikle Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır.

10 - Anayasanın* bu maddelerle çelişmeyen hükümleri olduğu gibi yürürlüktedir. Saydığım temel maddelere aykırı davranmayacağımız gibi buna yetkimiz de olmadığını dikkatinize önemle sunarım. Meclis Başkanlığıyla başlıyan yazışmalarınızın gerektirdiği işlerin yapılması Bakanlar Kuruluna verilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, bu telgrafımda temel maddeleri bildirilen Anayasa; bu tarihten, daha on gün önce yani 20 Ocak 1921 tarihinde Meclisten çıkmıştı. Meclisin ve millî hükûmetin durum ve yetkisini ve biçim ve niteliğini saptayıp belirten ilk kanundur. Meclis 23 Nisan 1920 de açıldığına göre, bu esas kanunun Meclisten çıkarılabilmesi için dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zorun-

**Anayasa-
nın temel
maddeleri-
ni Tevfik
Paşaya bil-
dirdim**

**İlk Anaya-
samızın ta-
rihçesi**

* Osmanlı anayasasının

kında bir fikir verebilmek için, müsaade buyurursanız, kısa bir izahta bulunayım:

Malûmdur ki, Meclisin küşadını müteakıp, elzem olan esasatı muhtevi bir takrir vermiştim. Meclis ve onun İcra Vekilleri Heyeti, o esasatı ameli olarak ilk günden tatbika başlamıştı. Bir taraftan da, teşekkül eden Hukuku Esasiye Encümeni, bu takrir muhteviyatı esas olmak üzere, bir kanun lâhiyası hazırlamaya başladı. Nihayet dört ay kadar bir müddet sonra, bu Encümen "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye" serlevhali sekiz kanun maddesi Meclise getirdi. 18 Ağustos 1336 tarihinde müstaceliyet kararıyla tahtı müzakereye alınan bu mevaddı kanuniyenin, uzunca bir de esbabı mucibesi vardır.

Encümen mazbatasının, Büyük Millet Meclisinin tarifine ait satırları meyanında, şu cümleler yazılı idi: "Halife ve padişahın esareti ve hadisatı sairinin de telâhukundan tahassul eden zaruretin sevku ilcasile teşekkül eden Meclisimizin, ebediyen bugünkü şekilde istimrarını kabul etmek, hâd ve istisnâ vaziyetlere şekli tabiî vermek olduğuna ve halbuki eşkâli gayrıtâbiîye payidar olmayacağı düsturuna binaen ihlâl edilen hakkı hilâfet ve saltanat ve istiklâli millet ve vatanın istihsal ve teyidine değin istimrarı ve ancak maksudu esasî olan bu mukaddes ümniyelerin husulile Meclisin şekli tabiî alması muvafık görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası (gayenin husulüne değin) ibaresile takyit edilmiştir." Filhakika Meclisin in'ikadı müddeti zamanla tasrih ve takyit olunmamıştı.

Bu esbap ve mütaleaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1336 Ağustosunda, henüz daimî vaziyet ve mahiyetinin tabiî olmadığı telâkkisinin cari bulunduğu anlaşıyor.

Mevaddı kanuniyenin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, teşri ve icra kudretlerini haiz ve idarei devlete bizzat ve müstakillen vazıuyettir." suretinde idi. Bu madde ile Meclise verilen salâhiyetin dahi, esbabı mucibeye nazaran muvakkat olması lâzımgelseği tabiî idi. Mahiyeti muvakkat olan bir müessesenin salâhiyeti dahi, mevcudiyeti müddetile kaim olur.

Hukuku Esasiye Encümeninin telâkki ve mütaleası, Mecliste de aynen tebarüz etti. Hatta Meclis azasından birçokları, maksadın izahında, Encümenin ifadelerini nakis bularak, tasrihat teklifinde bulundular. Dediler ki, birinci maddenin başına, "hilâfet ve saltanatın ve istiklâli vatan ve milletin istihlâsına kadar.." sarahatini ilâve etmek lâzımdır. İkinci maddedeki "gayenin istihsaline değin" ibaresi yerine dahi, aynı sarahatin ikamesi lüzumu talep olundu. Bu mesele çok münakaşatı mucip oldu. Bazı meb'uslar, yalnız "hilâfet" kelimesini koyalım, saltanat onda mündemiçtir, dediler.

Bazı hoca efendiler, buna razı olmadılar. Hilâfet bir emri manevîdir mütaleasında bulundular. Hilâfette, rühbaniyet yoktur, itirazına, hoca efendiler, şu yolda cevap verdiler: "Saltanat hükmettiği memalike şamildir. Hilâfet bütün kürei arzdaki İslâma şamildir."

Bu münakaşalar günler ve günlerce devam etti. Muarazada bulunan fikirlerden biri sarıh idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattır, makamı hilâfet ve saltanat, ic-

lu olmuştu. Bu zorunluluğun nereden çıktığı konusunda biraz bilgi verebilmek için, izniniz olursa, kısa bir açıklama yapayım:

Bilirsiniz ki, Meclisin açılmasından sonra, çok gerekli olan ilkeler içeren bir önerge vermiştim. Meclis ve onun Bakanlar Kurulu, o ilkeleri pratik olarak ilk günden uygulamaya başlamıştı. Bir yandan da, kurulmuş olan Temel Haklar Komüsyonu, bu önergede yazılanlar esas olmak üzere, bir yasa tasarıları hazırlamaya başladı. Dört ay kadar bir süre sonunda, bu Komüsyon "Büyük Millet Meclisinin Biçim ve Niteliğine İlişkin Kanun Maddeleri" başlıklı sekiz kanun maddesi Meclise getirdi. 18 Ağustos 1920 tarihinde ivedilik kararıyla görüşülmeye başlanan bu kanun maddelerinin, uzunca bir de gerekçesi vardır.

Komüsyon tutanağının, Büyük Millet Meclisinin tanımlanmasıyla ilgili satırları arasında, şu cümleler yazılı idi: "Halife ve padişahın tutsak oluşundan ve başka olayların da buna eklenmesinden doğan zorunluk üzerine kurulan Meclisimizin, sonsuza kadar bugünkü biçimde sürüp gideceğini kabul etmek, aşırı ve olağandışı durumlara doğal biçim vermek olduğuna ve oysa olağandışı biçimlerin kalıcı olamayacağı kuralı gereğince saldırıya uğrayan halifelik ve saltanatın ve vatanın ve milletin bağımsızlığını elde edip kabullenmesine değin sürmesi ve ancak temel amaç olan bu kutsal umuların elde edilmesiyle Meclisin normal biçimini alması uygun görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası (amaç elde edilene değin) sözleriyle sınırlandırılmıştır." Gerçekten Meclisin toplanma süresi zamanla belirlenip sınırlanmamıştı.

Bu nedenlere ve görüşe göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1920 Ağustosunda, daha kalıcı durumu olmadığı ve niteliğinin doğal bulunmadığı düşüncesinin var olduğu anlaşıyor.

Kanun maddelerinin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme erkine sahip olup devletin yönetimi bağımsız olarak ve sadece onun elindedir." şeklinde idi. Bu madde ile Meclise verilen yetkinin de, gerekçeye göre geçici olması gerektiği doğal idi. Niteliği geçici olan bir kurumun yetkisi de, varlığı süresince olur.

Temel Haklar Komüsyonunun görüş ve düşüncesi, Mecliste de böyle belirdi. Dahası Meclis üyelerinden birçokları, amacın açıklanmasında, Komüsyonun sözlerini yetersiz bularak, iyice açıklanmasını önerdiler. Dediler ki, birinci maddenin başına, "hilâfet ve saltanatın ve ülke ve ulus bağımsızlığının sağlanmasına değin.." açıklamasını eklemek gerekir. İkinci maddedeki "amacın elde edilmesine değin" sözleri yerine de, aynı açıklayıcı sözlerin konulması istendi. Bu konu çok tartışmalara yol açtı. Kimi meb'uslar, yalnız "hilâfet" kelimesini koyalım, bu saltanatı da kavrar, dediler.

Kimi hoca efendiler bunu kabul etmediler. Hilâfet dinsel bir görevdir düşüncesinde bulundular. Hilâfette, rahiplik yoktur, diye karşı çıkanlara, hoca efendiler, şu yolda karşılık verdiler: "Saltanat egemenliğindeki ülkelerle ilgilidir. Halifelik yeryüzündeki bütün müslümanları kapsar."

Bu tartışmalar günler ve günlerce sürdü. Çarpışan görüşlerden biri açık idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O var olunca bugünkü durum, biçim, yetki geçicidir, halife ve padişah çalışma fırsatı bulunca, yasal ve anayasal kuru-

rayı faaliyete fırsat bulunca, teşkilâtı siyasîye ve esasîyenin ne olduğu muayyen-dir, malûmdur. O noktai nazardan yeni bir şey tasavvur etmek mevzuubahs de-ğildir. Makamı hilâfet ve saltanatın icrayı faaliyetini temin edinciye kadar, An-karaya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır."

Buna muarız olan fikirde vuzuh yoktu. "Saltanat, millete intikal etmiştir; saltanat kalmamıştır; hilâfet de, saltanat demektir; binaenaleyh onun da hikme-ti mevcudiyeti yoktur" tarzında açık ve sarîh konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylûlde bir celsei hafiyede Meclise bazı izahatta bulunmayı faydalı ad-dettim. Cari efkâr ve hissiyatı tatminden sonra, başlıca şu mütaleatı serdetmiş-tim:

"Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Alinin, vatan ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek menafîi âliye iktzasındandır. Eğer maksat, bugünkü halife ve pa-dişaha muhafazai merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zât hâindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna halife ve pa-dişah deyince millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman amalini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudretü salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde, onu haledip yerine derhal diğerini intihap ederiz. Demek istiyorsanız, buna da, bu-günün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzımgelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlemeyekün addede-rek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan hu-kukundan feragat etmiyerek İstanbuldaki kabinesile, bugün olduğu gibi muha-fazai makam ve idamei faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Mecli-si Ali, asıl maksadını unutup halifeler davasile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye, devrini mi yaşıyacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli, bu-günün işlerinden değildir.

Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bu-nun da zamanı gelecektir.

Bugün vazedeceğimiz esasatı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti takviyeye matuf mana ve salâhiye-ti zamin ve natık olmalıdır!"

Efendiler, bu izahatımdan bir hafta evvel, ben de, Meclise bir proje vermiş-tim. 13 Eylûl 1336 tarihli olup siyasî, içtimaî, idarî, askerî noktai nazarları telhis ve teşkilâtı idariye hakkındaki mukarreratı ihtiva eden bu program, Meclisin 18 Eylûl 1336 günkü içtimaında okundu. İşte, bu tarihten, daha dört ay geçtikten sora takarrür eden ilk Teşkilâtı Esasîye Kanunu, bu programdan çıkmıştır.

*
* *

Şimdi arzu buyurursanız İstanbul ile muhabereye devam edelim.

Tevfik Paşa 27 Kânunusani tarihli telgrafnamesi muhteviyatını 29 Kânunu-sani tarihli bir telgrafname ile tekrar etti. İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden şu cevap verildi:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337
İtilâf siyasetinde Türkiye lehine vukubulan inkışaî âhir, milletin azmi fedakârîsi mahsulü-

luşun ne olacağı bellidir, bilinmektedir. O bakış açısından yeni bir şey düşün-mek sözkonusu değildir. Halifenin ve padişahın çalışmasını sağlayıncaya de-ğin, Ankaraya toplanmış olan birtakım insanlar, geçici önlemlerle çalışacak-lardır."

Buna karşıt olan düşüncede açıklık yoktu. "Saltanat, millete geçmiştir; padişahlık kalmamıştır; halifelik de, padişahlık demektir; bu nedenle onun varlığının da bir anlamı yoktur" diye apaçık konuşulamıyordu. Otuzyedî gün sonra, 25 Eylûlde gizli bir oturumda Meclise bazı açıklamalar yapmayı yarar-lı saydım. Ortada dolaşan düşünce ve duygulara doyurucu karşılıklar verdik-ten sonra, şu düşünceleri ileri sürmüştüm:

"Türk milletinin ve onun tek temsilcisi olan Yüce Meclisin, vatan ve mil-letin bağımsızlığını, yaşamasını sağlamak için çalışırken; halifelikle ve padi-şahlıkla, halife ve padişahla bu kadar çok uğraşması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç sözetmemek yüksek çıkarlarımız gereklerindendir. Eğer amaç bugünkü halife ve padişaha bağlılığın ve sadakatin korunduğunu söyleyip pe-kıştırmek ise, bu kişi hâindir. Vatan ve millete karşı düşmanların maşasıdır. Buna halife ve padişah deyince millet, onun emirlerine uyarak düşmanların is-tediklerini yapmak zorunda kalır. Hain ya da makamının güç ve yetkisini kul-lanmaktan yasaklanmış olan kişi, aslında padişah ve halife olamaz. O halde, onu indirip yerine hemen bir başkasını seçeriz. Demek istiyorsanız, buna da bugünün durumu ve koşulları elverişli değildir. Çünkü indirilmesi gereken ki-şi, milletin yanında değil, düşmanların elindedir. Onun varlığını olmamış sa-yarak başka birine kulluk etmek düşünülüyorsa, bugünkü halife ve padişah haklarından vaz geçmeyerek İstanbuldaki hükûmetiyle, bugün olduğu gibi makamını korumayı ve iş yapmayı sürdürebileceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl amacını unutup halifeler davasile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye, dönemini mi yaşıyacağız? Kısası, bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözüm-lenmesi, bugünün işlerinden değildir.

Sorunu kökünden çözümlemeye kalkışacak olursak, bugün içinden çıka-mayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız kanun kuralları, varlığımızı ve bağımsızlığımızı kur-taracak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti güçlendirmeye yönelik anlam ve yetkiyi içermeli ve dile getirmelidir."

Efendiler, bu açıklamalardan bir hafta evvel, ben de, Meclise bir proje vermiştim. 13 Eylûl 1921 tarihli olup siyasal, toplumsal, yönetsel, askerî gö-rüş açılarını özetleyen ve yönetim örgütleri hakkındaki kararları içeren bu program, Meclisin 18 Eylûl 1921 günkü toplantısında okundu. İşte, bu tarih-ten, daha dört ay geçtikten sonra kabul edilen ilk Anayasa, bu programdan çıkmıştır.

*
* *

Şimdi isterseniz yeniden İstanbul ile yapılan yazışmalara dönelim. Tevfik Paşa 27 Ocak tarihli telgrafında yazılanlarını 29 Ocak tarihli bir telgraf ile yi-neledi. Bakanlar Kurulu Başkanlığından şu karşılık verildi:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921
İtilâf Devletlerinin politikasında Türkiye yararına beliren son gelişme, milletin özve-

dür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sevr Ahitnamesini külliyen reddetmesi üzerine hâdis olan şu vaziyetten, menafii milliyeye en muvafık netayic istihsalı, Londra Konferansına iştirak edecek murahhasların doğrudan doğruya iradei milliyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından intihap ve terhis edilmiş olmasile kabilirdi. Sevr Muahdedi meş'umesini imzalamış bir heyetin varisi hususîsi olan heyetiniz murahhaslarının, mülkû millette nafti şerait istihsal edebilmeleri gayrimümkündür. Binaenaleyh, vatanın menafii âliyesi icabı işbu müzakeratı sulhiyede sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi murahhaslarını, vahdeti milliyeyi tamamen irae eder bir şekilde serbest bırakmaklığınız lâzımdır. Bu sebeple, evelki tebligatımız hakkında cereyan edecek müzakeratı bir taraftan takip ve icra eylemekle beraber berveçhiati mukarreratı müstacelen kabul ve tenfiz eylemeniz rica olunur:

1 - Londra Konferansına iştirak edecek Türkiye heyeti murahhasası, münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından intihap ve izam edilecektir.

2 - İşbu heyeti murahhasa refakatine verilmesini lüzumlu gördüğümüz bazı mütehasıs müşavirler ile evrak ve vesai ki lâzime tarafınızdan ihzar ve heyete iltihak etmek üzere izamı ve ırsal edilecektir.

3 - Tarafımızdan gönderilecek işbu heyeti murahhasanın, umum Türkiye menafiiini temsil edecek yegâne heyet olduğunu da Düveli İtilâfiyeye tebliğ edeceksiniz.

4 - Vaktin darlığı hesabile kat'i ve nihaî olarak ittihaz edilen işbu mukarreratın ademi tervici halide selâmeti mülkû millet namına terettüp edecek mes'uliyeti tarihiye, tamamen heyetinize ait bulunacaktır.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşanın refikî mesaisi olup Ankarada bulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf yazılması faydalı olur zannında bulunduk. İzzet Paşanın telgrafı şu idi:

Şifre İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337

Şubat evahirinde Londrada in'ikat edecek konferansa mütedair Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle zatı samileri arasında cari açık muhaberat muhteviyatına muttali bulunuyoruz. Heyetimizin duçar olduğu ademi muvaffakiyet üzerine yine iradî mütealeya mücaseret müstelzimi hacalet olmakla beraber zatı fahimanelerini vaziyeti hakikiye ve burada hükümferma nikatı nazar hakkında tenvir etmeye şevki vatanperverîle lüzum hissediyoruz. İstanbulun tahtı işgalde olması hesabına oradaki bir hükûmetin menafii esasiye millîti müdafaaadan âciz olacağı buraca tabii görülmektedir. Aynı iki heyet halinde konferansta ispatı vücut etmekten, bilâhare Anadolu ile İstanbulun tefrikına yol açılacağı endişesile de tevakkî edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, telgrafnamelerindeki nikatı nazardan esas itibarile sarfınazar etmeye salâhiyettar değildir. Anadoluda avni hakla muhalefet ve isyanlar kesrî izale ve çeteler tenkil olunarak kuvvetli bir ordu ve hükûmet teşekkül etmiştir. Avrupayı, Sevr Muahdesinin lehimize tadiline sevk edebilecek müzakeratın inkıtana mahal verilmeyecek surette bideriği himmet buyurulmasını hasbessadâka istirham eyleriz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisinin tarafı padişahîden tanınması şartı esasisi baki kalmak üzere teferruat ve zevahire ait bazı hususat için dahi müdavelei efkâr imkânı mevcuttur. Bu imkânın ifatesine mahal verilmemek üzere iş'arı keyfiyet buyurulması maruzdur.

Ahmet İzzet

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşanın bu telgrafta verdiği cevabı da arz edeyim:

Şifre Ankara İzzet Paşa Hazretlerine İstanbul, 31/1/1337
C: 30 Kânunusani 1337

Cümlemizin muhafazai ahkâmına yemin ettiğimiz Kanunu Esasiye muhalif tadilâtı esasiye icrası ve anın tasdikı sarahati kanuniye ile ne derece kabili telif olacağı cayi mülâhazadır. Bu husus, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin.....vasıtasile gönderdiği telgrafta beyan olunan ve bizce mütezem bulunan tadilâtın Düveli İtilâfiyece kabul edilmesine ihtimam olunup inşallah istihsalı matlup olunduktan sonra usulü dairesinde hallolunacak mesaili dahiliyedendir. Aksi hal, dünkü telgrafımızla dahi izah olunduğu üzere konferansa ademi kabulümüzü ve İstanbulun

rili kararlılığının ürünüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sevr Antlaşmasını hiç kabul etmemesi üzerine ortaya çıkan şu durumlardan, ulusal çıkarlarımıza en uygun sonuçlar elde edilmesi Londra Konferansına katılacak delegelerin doğrudan doğruya millet iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından seçilip görevlendirilmesi olabilir. Uğursuz Sevr Antlaşmasını imzalamış bir kurulun özel mirasçısı olan kurulunuzun delegeleri, ülke ve ulusa yararlı koşullar elde edemezler. Bunun için, yurdun yüce çıkarları gereği bu barış görüşmelerine sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi delegelerini, ulusal birliği eksiksiz gösterir bir biçimde serbest bırakmanız gerekir. Bu nedenle, bir yandan önceki bildirimiz üzerinde yapılacak görüşmeleri izleyip yürütmeniz öbür yandan aşağıdaki kararları ivedilikle alıp uygulamanız rica olunur:

1 - Londra Konferansına katılacak Türkiye delege kurulu, yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından seçilip gönderilecektir.

2 - Bu delege kurulun yanına verilmesini gerekli gördüğümüz kimi uzman danışmanlarla gerekli kâğıtlar ve belgeler sizce hazırlanıp kurula katılmak üzere gönderilecektir.

3 - Bizim göndereceğimiz bu delege kurulun, bütün Türkiye çıkarlarını temsil edecek tek kurul olduğunu da İtilâf Devletlerine bildireceksiniz.

4 - Vaktin darlığı yüzünden kesin ve değişmez olarak alınan bu kararlara uymazsanız ülke ve ulus esenliği açısından doğacak tarihsel sorumluluk baştan başa kurulunuzun olacaktır.

Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşanın çalışma arkadaşı olup Ankarada bulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf yazılması yararlı olur sandık. İzzet Paşanın telgrafı şu idi:

Şifre İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921

Şubat sonlarında Londrada toplanacak konferansla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle aranızda yapılan açık yazışmalar içeriğini öğrenmiş bulunuyoruz. Kurulumuzun uğradığı başarısızlıktan sonra yeniden düşünce bildirmeye kalkışmak utanç verici olmakta ise de sizleri gerçek durum ve burada egemen olan görüşler hakkında aydınlatmaya yurtseverliğimizin itisiyle gerek duyuyoruz. İstanbulun işgal altında olması yüzünden oradaki bir hükûmetin ulusun temel çıkarlarını koruyamayacağı buraca doğal sayılmaktadır. Aynı iki kurul olarak konferansa katılmaktan da, ileride Anadolu ile İstanbulun ayrılmasına yol açılacağı korkusuyla çekinilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, telgraflarındaki görüşlerden vazgeçmeye aslında yetkili değildir. Anadoluda Allahın yardımıyla karşı koymalar ve ayaklanmalar kırılıp ortadan kaldırılmış ve çeteler dağıtılarak kuvvetli bir ordu ve hükûmet kurulmuştur. Avrupayı, Sevr Antlaşmasını bizden yana değiştirmeye zorlayabilecek görüşmelerin kesilmesi ne yer verilmeyecek şekilde yardımlarınızın esirgenmemesini bağlılığınıza dayanarak dile-riz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisinin padişah tarafından tanınması yolundaki temel koşul değişmeden ayrıntılar ve görünüşle ilgili birtakım konular için düşünce alış veriş yapılabilir. Bu olanağın kaçırılmasına yol açmamak için görüşlerinizin bildirilmesi ni rica ederiz.

Ahmet İzzet

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşanın bu telgrafta verdiği karşılığı da bilginize sunayım:

Şifre Ankara İzzet Paşa Hazretlerine İstanbul, 31/1/1921
K: 30 Ocak 1921

Hepimizin hükümlerini korumaya ant içtiğimiz Anayasaya aykırı temel değişiklikler yapmanın ve bunu kabul etmenin kanunun açık hükümleriyle nasıl bağdaşabileceği düşünülmeğe değer. Bu konu, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin.....aracılığıyla gönderdiği telgrafta bildirilen ve bizce uygun bulunan değişikliklerin İtilâf Devletlerince kabul edilmesine özenle çalışılıp Allahın izniyle başarılılandıktan sonra usulüne göre çözümlenebilecek iç sorunlardandır. Tersine tutum, dünkü telgrafımızla da açıklandığı gibi konferansa kabul edilmememize ve İstanbulun hemen

derhal hakimiyeti Osmanîyeden ihracını ve Yunanîlerin davasının bilâ müdafaa kalmasını belki muhik görülmesini mucip olacaktır. Telgraflardan bir cihetin anlaşılmadığını istidlâl ediyoruz. Konferansa sizin ve bizim diyerek iki heyet izam edileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılmıyor. Dava aynı, esbaba müdafaa aynı olmakla beraber bu hususta ittiadı tam olunca, oraca tayin olunacak murahhaslar, Düveli İtilâfiyenin tanımakta olduğu hükûmetin terfî edeceği murahhaslarla beraber gidince, heyet, müttehit ve yekvücut ve salâhiyeti lâzımeyle haiz olur ve bilâihiraz müttehiden davayı millîyi müdafaa eder. Bu lüzumun oraca da takdir buyurulduğu, murahhasların Düveli İtilâfiyeye tanıtırlmalarını bizden talep buyurulmasıyla müşbettir. Tebliğ olunan nota ve beyanatınız vazihan göstermektedir ki, Düveli İtilâfiye Londra Konferansına yalnız olarak Anadolu murahhaslarını kabul etmemektedir. Bunlar, hükûmet murahhaslarıyla birlikte bulunmak suretile kabul olunacaktır. Böyle ayrılık muhafaza edilecek olursa ağılebi ihtimal hiçbir tarafın murahhasları kabul edilmeyecektir. Bu bapta yalnız buradan murahhas kabul edilmesi muhtemel ise de Anadolu için bu ihtimal de yoktur. Binaenaleyh pek büyük fedakârlıklar mahsulü olan bu tebeddül, zararımıza hallolunur. Çünkü İtilâf mehalifinde Yunan muhipleri fazla olup kendilerine Türkler şarkta harbin idamesine taraftar ve sulhü itilâfa talip değildir diye propaganda ile lehdar olanları kendilerine celp, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermeye salâhiyet verilmiş olur. Müsterek murahhaslardan mürekkep bir heyet gönderilirse metalibimiz kabul olunmasa bile, lehimize olan efkârı aleyhe çevirmemiş ve belki aleyhtar olanların bir kısmı mühimmini kazanmış oluruz. Vakı pek dardır. Muhaberat ile zayi edilecek zaman kalmamıştır. Murahhasların hemen izamu menafii vatanîye ve millîye icabıdır. Zâtı devletlerle rüfekayı muhteremenizin dahi aydetleri lâzımdır. Zira ora efkârına ancak anmüshahedetin vukufunuzdan bihakkın istifade edecek zamanda ve orada efkârın bu nikatı nazara celbi lüzumunda müttefik olduğumuz kanaatindeyiz Efendim.

Sadrazam Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşanın Fevzi Paşa Hazretlerine olan cevabî telgrafını da okuyalım:

Şifre **Ankara Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine** **Dersaadet, 1/2/1337**

C: 30 Kânunusani 1337. Kral Konstantin'in Atınaya avdeti üzerine Düveli İtilâfiye mehalifinde ve efkârı umumiye "Yunanistan aleyhine husule gelen tebeddül münasebetile Avrupada lehimize bir cereyan tevellüt etmekle beraber, bu cereyana mukabil, Rumlara muzahir ve Sevr Muahedesinin tamamen veya cüz'î tadilâtla tatbiki suretile Türkiye'yi imha fikrinde musır bazı ricali siyasiye de mevcut bulunmasına, hususile aldığımız malûmatı mevsukaya göre, ricali mezkûrenin Anadolu mümessillerinin dahi konferansa davet edilmesini kabul ve terviç eylemeleri Anadolunun böyle bir davete icabet etmeyeceğine kani olmalarından ileri gelmiş ve bundan maksatları da şu ademi icabet keyfiyetini öne sürerek ve aleyhimize tedabiri zecriye ittihazını muhik göstererek efkârı umumiye'yi siyasetlerine ıktıfaya mecbur eylemekten ibaret bulunmuş olmasına binaen konferansa bir an evvel ve müstereken gidilerek ihkakı hakka çalışılmak lâbiüttür. Şayet orada meşru ve muhik mutalebatımızın reddolunduğunu görür ve konferansı terke mecburiyet hissederek, bu keyfiyet husemamızın elinde aleyhimize bir silâhı müessir olamaz. Telgrafnamelerinde beyan olunan mutalebatın, evvelce de bildirilen esbaba ve İstanbul vaziyeti mahsusasına mebnî kabulü mümkün değildir. Bunlarda ısrar ile konferansa vaktü zamanında iştirak fırsatı fevtedilirse, evvelâ temini vahdet olunmamasından dolayı İstanbul ve Boğazların büsbütün hakimiyeti Osmanîyeden çıkması, saniyen Düveli İtilâfiyenin Yunanistana muaveneti nakdiye ve askeriye ifa ve Anadolu'da müsterek bir hareketi taarruziye icrasına kalkışarak zaten mesaibi mütevaliyeyi harbiyeden adedi pek ziyade tenakus etmiş olan Türk unsurunun bir kat daha mahvü perîşaniye maruz kalması, salisen büyük nispette fedakârlıklar ihtiyarı mukabilinde haricî muavenete ihtiyaç mecburiyeti hâsıl olarak binnetice gayei emel olan istiklâlî heder edilmesi gibi netayici vahime tahaddüs eyley. Murahhaslarınızın Dersaadete tesriî hareketi elzemdir Efendim.

Sadrazam Tevfik

Osmanlı egemenliğinden çıkarılmasına ve Yunan istekleri karşısında savunmasız kalmasına ve belki de onların haklı görülmesine yol açacaktır. Telgraflardan bir noktanın anlaşılmadığını seziyoruz. Konferansa sizin ve bizim diye iki kurul gönderileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılmıyor. Dava birdir, savunma dayanakları da birdir; böylece bu konuda tam beraberlik olduktan, oraca atanacak delegeler, İtilâf Devletlerinin tanımakta olduğu hükûmetin katacağı delegelerle birlikte gidince, kurul, bir ve bütün olur ve gerekli yetkiye sahip olur ve çekinmeden birlikte millî davayı savunur. Bu gereğin oraca da anlaşıldığı, delegelerin İtilâf Devletlerine tanıtırlmalarını bizden istemeleriyle kanıtlanmış bulunmaktadır. Verilen nota ve sizin sözleriniz açıkça göstermektedir ki, İtilâf Devletleri Londra Konferansına Anadolu delegelerini tek başlarına kabul etmemektedir. Bunlar, hükûmet delegeleriyle birlikte bulunurlarsa kabul olunacaktır. Böyle ayrılık sürdürülecek olursa hiçbir tarafın delegelerinin kabul edilmemesi en büyük olasılıktır. Bu konuda yalnız buradan delege kabul edilmesi olası ise de Anadolu için bu olasılık da yoktur. Bundan ötürü pek büyük özverilerle elde edilmiş olan bu değişiklikten, bizim zararımıza sonuç çıkar. Çünkü İtilâf Devletleri çevrelerinde Yunan dostları çoktur ve kendilerine Türkler doğuda savaşın sürmesinden yanadırlar ve barışıp anlaşmak istemiyorlar diye propaganda yaparak bizden yana olanları kendilerine çekerek, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermek için tutanak verilmiş olur. Ortak delegelerden oluşan bir kurul gönderilirse isteklerimiz kabul olunmasa bile, bizden yana olan görüşleri tersine çevirmemiş ve belki bize karşı olanların önemli bir bölümünü kazanmış oluruz. Vakıt pek dardır. Yazışma ile yitirilecek zaman kalmamıştır. Delegelerin hemen gönderilmesi yurt ve ulus çıkarları gereğidir. Sizinle sayın arkadaşlarınızın da İstanbul dönmeleri gerekir. Çünkü, oradaki görüşler üzerinde birinci elden edindiğiniz bilgilerden gereği gibi yararlanma zamanının geldiğine ve oradaki görüşlerin bizimkilere doğru çekilmesi gerektiğinde birleştiğimize inanıyoruz Efendim.

Başbakan Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşanın Fevzi Paşa Hazretlerine olan yanıt telgrafını da okuyalım:

Şifre **Ankara Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine** **İstanbul, 1/2/1921**

K: 30 Ocak 1921. Kral Konstantin'in Atınaya dönmesi üzerine İtilâf Devletleri çevrelerinde ve kamu oyunda Yunanistan'a karşı oluşan değişiklik dolayısıyla Avrupada bizden yana bir akım doğmuş olmakla birlikte, bu akıma karşı, Rumları destekleyen ve Sevr Antlaşmasını tümüyle ya da küçük değişikliklerle uygulayarak Türkiye'yi yok etmek düşüncesinde direnen kimi politikacılar da bulunmasına, özellikle aldığımız güvenilir bilgilere göre, bu politikacıların Anadolu temsilcilerinin de konferansa çağırılmasını uygun görüp kabul etmeleri Anadolunun böyle bir çağırışı gitmeyeceğine inanmalarından ileri gelmiş ve bundan amaçladıkları da şu çağırışı gitmek olayını öne sürerek ve bize karşı baskı önlemleri almayı haklı göstererek kamu oyunu politikalarına uymaya zorlamaktan başka bir şey olmaması nedeniyle konferansa bir an önce ve birlikte gidilerek hakkımızı almaya çalışmak çok gereklidir. Eğer orada meşru ve haklı olan isteklerimizin kabul edilmediğini görür de konferansdan ayrılmak zorunda kalırsak, bu durum düşmanlarımızın elinde bize karşı kullanılacak etkili bir silâh olamaz. Telgrafınızda bildirilen istekleriniz, önce de bildirilen nedenlerle ve İstanbul özel durumuna göre kabul edilemez. Bunlarda direnme sonucu konferansa zamanında katılma fırsatı kaçırılsa, birinci olarak birlik sağlanmamasından dolayı İstanbul ve Boğazların büsbütün Osmanlı egemenliğinden çıkması, ikinci olarak İtilâf Devletlerinin Yunanistana para ve asker yardımı yapmaya ve Anadolu'da ortaklaşa bir saldırıya kalkışarak zaten birbirini kovalayan savaş yıkımları sonucu sayısı çok azalmış olan Türk halkı bir kat daha ezilir yok olur, üçüncü olarak büyük ölçüde özverilerde bulunmak yüzünden dış yardım gereksinimi zorunluğu doğarak sonunda son amacımız olan bağımsızlığımızın işe yaramaz hale gelmesi gibi ağır sonuçlar doğar. Delegelerinizin İstanbul'a gönderilmesinin çabuklaştırılması çok gereklidir Efendim.

Başbakan Tevfik

Tevfik Paşa yeminle bağlı olduğu Osmanlı Anayasasına bağlılıktan ayrılmıyor

Muhterem Efendiler, Osmanlı Sadrazamının daha bazı tavsiye ve ihbarları vardır. Müsaade buyurursanız onları da okuyalım:

Şifre **Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine** **Dersaadet, 5/2/1337**

Londrada içtima edecek olan konferansa Devleti Aliyenin dahi davet edilmesinden dolayı telâşa düşen Yunanlılar, aleyhimizdeki propagandalarına bir kat daha germi vermişlerdir. Paristeki murahhasımızdan aldığımız malûmata nazaran Fransada efkârı umumiyeyi aleyhimize çevirmek için gûya Anadolu'da bir Alman heyeti askeriyesi mevcut olduğunu ve harekât ve siyasetinin bu heyetin telkinatından tevellüt eylediğini Fransız mehalifinde neşretmekte oldukları gibi Türkiyedeki huristyanların katliam edilmekte olduğundan bahsile bunların tahlisi için Papa tarafından bilcümle parlâmentolara müracaat edildiği mesmu olduğu murahhası muşarileyh tarafından ilâveten bildirildiğinden fevkalâde suitesirâtı mucip olacak olan işbu şayiâtın serian tekzip edilmesi rica ve tavsiye olunur,

Sadrazam Tevfik

Şifre **Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine** **Dersaadet, 8/2/1337**

Konferansa tesir etmek maksadile şubatın yirmi birinde Yunanlıların 70-80 bin kişi ile taarruza geçecekleri Hariciye Nezaretinden mevsukan istihbar kılınmıştır. Taarruzun Karahisar-Eskişehir istikametinde olmasına ihtimal verilir. Ankara murahhaslarının yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceği mümessillerin cümlei ifadatındandır.

Sadrazam Tevfik

Bu telgrafın yazılmasından maksat, Yunanlıların taarruz edeceğini bildirmek mi idi; veyahut, Ankara murahhaslarının yalnız olarak kabul edilemeyeceğini söylemek mi idi, bunu anlamak müşküldür. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvvetinin taarruzu tehdidile ikinci fıkra müeddası temin edilmek mi isteniyordu?

Murahhas izamı hakkında, bizim, serdettiğimiz noktai nazarları iş'aratımız veçhile Tevfik Paşa İtilâf mümessillerine tebliğ etmiş de, telgrafın son fıkrasına aldığı cevabı mı iblağ ediyordu; bu da vâzih değildir.

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine **Dersaadet, 8/2/1337**

Fransız efkârı umumiyesini rencide etmemek için Kilikyada taarruzdan tevakki edilmesi, hayırhahlığında şüphe olmıyan bazı Fransız ricalinin tavsiyesi üzerine Paris murahhasımızdan kemali ehemmiyetle bildirilmiştir.

Sadrazam Tevfik

Efendiler, bu gibi tavsiyeleri, İstanbul hükûmetlerinden çok dinlemiştik. Bizim taarruzdan tevakki etmemizi tavsiye eden hayırhahın muhatabı, işittiğini bir gramofon gibi bize isal ederken, hayırhaha, bize de taarruzdan tevakki edilmesini icap edenlere tavsiye edip etmediğini sormuş mu acaba? Aldığı cevap, menfi idise, onun hayırhahlığına nereden hükmetmiş idi? Vatanımızı işgal edenlerin, efkârı umumiyesini rencide etmemeyi tavsiye edenlere, vatani işgal olunan milleti, niçin rencide ettiklerini ve etmekte devam eylediklerini sormamak, neden, bu Osmanlı ricalinin havassı mümtazesi olmuştu?

Hulâsa, Muhterem Efendiler, görüliyor ki, Tevfik Paşa ve arkadaşlarıyla esasta, fikirde, telâkkide, anlaşmak mümkün olamıyordu. Nihayet, mesele, Meclise intikal ettirildi.

Meclise iki teklif dermeyeran ettim. Birisi: memleketin ve milletin vaziyet ve maksadını İstanbula sarahaten bildirmek; ikincisi: ayrıca davet vukuunda Londraya müstakil bir heyet göndermekti. Her iki teklifim kabul edildi.

Efendiler, Meclisin noktai nazar ve kararını, Tevfik Paşaya iblağ eden telgrafname aynen şöyle idi:

Muhterem Efendiler, Osmanlı başbakanının bir takım başka öneri ve bildirileri de vardır. İzin verirsiniz onları da okuyalım:

Şifre **Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine** **İstanbul, 5/2/1921**

Londrada toplanacak olan konferansa Osmanlı Devletinin de çağırılmasından telâşa düşen Yunanlılar, bize karşı propagandalarını bir kat daha arttırmışlardır. Paristeki delegemizden aldığımız bilgilere göre Fransada kamu oyunu bize karşı çevirmek için sözde Anadolu'da bir Alman askerî hey'eti bulunduğunu ve işlerinize politikanızın bu hey'etin etkisinden doğduğunu Fransız çevrelerinde yaymakta oldukları gibi Türkiyedeki Hristiyanların kırıma uğratılmakta olduğundan söz ederek bunların kurtarılması için Papa tarafından bütün parlâmentolara başvurulduğunun duyulduğu o delege tarafından ayrıca bildirildiğinden olağanüstü kötü etkiler yapacak olan bu söylentilerin tezelden yalanlanmasını rica eder ve öğütlerim.

Başbakan Tevfik

Şifre **Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine** **İstanbul, 8/2/1921**

Konferansı etkilemek amacıyla Şubatın yirmibirinde Yunanlıların 70-80 bin kişi ile saldırıya geçecekleri Dışişleri Bakanlığınca güvenilir kaynaklardan öğrenilmiştir. Saldırının Afyon-Eskişehir doğrultusunda olması olasıdır. Ankara delegelerinin yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceği temsilcilerin tümünce söylenmektedir.

Başbakan Tevfik

Bu telgrafın yazılmasından amaç, Yunanlıların saldıracağını birdirmek miydi; ya da, Ankara delegelerinin yalnız olarak kabul edilemeyeceğini söylemek mi idi, bunu anlamak zordur. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvveti saldırıya diye göz dağı vererek İstanbul delegelerinin de konferansa gitmesini sağlamak mı isteniyordu?

Delege göndermek işinde, bizim, ileri sürdüğümüz düşünceleri bildirimlerimize uyarak Tevfik Paşa İtilâf Devletleri temsilcilerine duyurmuş da, telgrafın son bölümünde, aldığı karşılığı mı bize duyuruyordu; bu da açık değildir.

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine **İstanbul, 8/2/1921**

Fransız kamu oyunu incitmek için Kilikyada saldırıdan sakınılması, kuşkusuz çok iyilik sever nitelikte olan Fransız devlet adamlarının öğütleri üzerine Paris delegemizce büyük önemle bildirilmiştir.

Başbakan Tevfik

Efendiler, bu gibi öğütleri, İstanbul hükûmetlerinden çok dinlemiştik. Bizim saldırıdan sakınmamızı öğütleyen adam, işittiğini bir gramofon plâğı gibi bize ulaştırırken, iyilik sevene, bize de saldırmaktan sakınılmasını gereken kişilere öğütleyip öğütlediğini sormuş mu acaba? Aldığı karşılık, olumsuz idiyse, onun iyilikseverliğini nereden çıkarmıştı? Vatanımızı işgal edenlerin, kamu oyunu incitmeme öğüdünü verenlere, vatani işgal olunan milleti, niçin incittiklerini ve etmekte devam eylediklerini sormamak, neden, bu Osmanlı devlet adamlarının belirgin niteliği durumuna gelmişti?

Kısacası, Muhterem Efendiler, görüliyor ki, Tevfik Paşa ve arkadaşlarıyla temelde, görüşte, anlayışta, uzlaşamıyordu. Sonunda, iş, Meclise götürüldü.

Mecliste iki öneride bulundum. Birisi: memleketin ve milletin tutum ve amacını İstanbula açıkça bildirmek; ikincisi: ayrıca çağırı yapılırsa Londraya bağımsız bir hey'et göndermekti. Her iki önerim kabul edildi.

Efendiler, Meclisin görüş ve kararını, Tevfik Paşaya duyuran telgraf, olduğu gibi, şöyle idi:

Londra konferansına davet dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri arasında teati edilen muhaberat, heyeti umumîyede okunmak suretile, Meclisin dahili ıttılak oldu. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından dermeyeran buyurulan mütaaleat, memleketin bugünkü vaziyeti hakkında sarîh bir fikir edinmekten pek uzak olduklarını tees-sürle bize gösterdi. İstanbul'da mütarekedenberi iki nevi hükûmet birbirini takip etmiştir. Biri Damat Feridin riyaseti altında, muhtelif zevatın iştirakile teşekkül eden hükûmetler ki, her-ne behasına olursa olsun, İtilâf Devletlerine karşı mutavaatı mulaka fikrini temsil etmiş ve memleketin kendi hukuku hakimiyetini idame için bezlettiği fedekârlıkları, düşmanlarla beraber çalışmak suretile takım etmeyi bir mesleki mahsus edinmiştir. Bu fikrin salikleri, memleketin şer ve hıyanete müstait nekadâr nankör evlâdı varsa, hepsini tahrik ve teşhiz ederek, müdafaai millîyeye hasrı nefis eden vatanperverler aleyhine mütemadi kullandılar. Şer'i mübin namına neşredilen sahte fetvaların, mazhan taltif olan mirimiran Anzavurlarla fikri istiklâl ve müdafaai aleyhine neşrettikleri manevî ve maddi zehrü ifsat kuvvetleri aleyhine, Anadolu aylarca müddet çarpışmaya mecbur oldu. Onlar, düşmanlar hesabına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. İslâmın ilk asrındanberi, şeref ve hak, din namına cihat eden milleti-miz, tarihimizin ilk günlerindenberi, devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüşse kanını mebzulen akıtmaktan hâli kalmıyan milletimiz, bu defa muazzam vatandan bakiye kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son müdafaasını yaparken hükûmet namını alan heyetler, düşmanlar hesabına, düşman safları arasında kendi milletleri aleyhine çalışıyorlardı. Bizan-sın son günlerinde, Fatih'in teslim davetine karşı "Allahın bana bir vediaşı olan bu memleke-ti, ancak Allaha teslim ederim" diyen son Kayseri Rûmun tahtına vâris bir hanedandan gelen bugünkü halife ve sultanın hükûmeti, esir olmamak isteyen milleti, kendi elile bağhyarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci safha, o hükûmetlerin ve mütefiklerinin he-zimetile netice buldu. İkinci nevi hükûmet, Tevfik Paşanın riyaset ettikleri heyettir ki, maksat itibarile Anadolu müdafaasına taraftar olduğunu söylemekle beraber, icraat itibarile, memle-ketin samimiyetle istihlal etmek istediği sulha nakabili tevcih bir gaflet ve inat ile mâni olmak-ta devam ediyor. Şûrayı saltanatatta, İtilâf Devletlerinin uzattığı ilânı esareti ayağa kalkmak, ib-razı hürrmet etmek suretile kabul ve imza eden rical ve ayan, bütün memlekette hiçbir hak ve salâhiyet temsil etmeyen bir kuvveti sâkuta halindedir. Anadolu ve İstanbul, bakiyelâle ile esare-tin, hürriyetle mahkûmiyetin tearuz ve tehalüf ettiği iki ayrı parça halinde kalmıştır.

Biz, memleketin, esir edilmiş, ihtiyarını kaybetmiş parçasını hür ve müstakil kısma il-hak etmek istiyoruz. İstanbul ricali, küllü teşkil eden ve bütün bir cihanı husumete karşı ken-dini şeref ve salâbetle müdafaai eden hür kısmı, esir ve mahkûm cüz'e tâbi etmek, ilhak etmek istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, hürriyet ve istiklâline âşık bütün evlâdı memleketi ve bugünkü ruhu mazlumu islâmı temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un malûl ve mahrumu hür-riyet bir heyetine tâbi olmayı, hiçbir zaman kabul edemez.

Meclisimiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette muta olan Teşkilâtı Esasiye Kanunlarımız mucibince, hakimiyet, bilâkaydışart milletindir ve milletin teşri ve ic-ra kudreti ise, onun hakikî ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder. Bu esasata binaen heyeti murahasamızın İstanbul'a gitmesi ve oradan intihap edilecek bir heye-te dahil olması ve oranın vereceği salâhiyetname ile cihana karşı davayı millîimizi deruhde et-mesine imkân yoktur. Eğer isterseniz bilfiil ve bilhak haizi istiklâli mutlak olan, bütün teşki-lâtı idariyesile memleketi tedvir eden, orduları şarkta ve garpta düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete sulhün yollarını açan Meclisimizin, heyeti murahasasını, memleketi temsil edebilecek yegâne heyet olarak tanırınız. Yoksa, biz kendi heyetimizi, kendimiz göndermek kararım zaten almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek cevabın, birtakım sözler değil, fakat filyat olması bizce mailuk ve mültezemdir.

Efendiler, Hariciye Vekili bulunan Bekir Sami Beyin tahtı riyasetinde ay-rica ve müstakil bir heyeti murahasana tertip edildi. Heyet, Londra Konferansı-na sureti mahsusada davet vukuunda icabet ve iştirak etmek kaydile ve fakat zamandan istifade maksadile, Antalya üzerinden Romaya hareket ettirildi.

Londra konferansına çağrılmamız dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Başbakan Fevzi Paşa Hazretleriyle İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri arasında yapılan yazışmalar, genel kurulda okunarak Meclis bilgi edindi. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından ileri sürülen düşünceler, memleketin bugünkü durumu hak-kında belirgin görüşe varmaktan pek uzak olduklarını bize üzüntüyle gösterdi. İstanbul'da ateşkesten bu yana iki tür hükûmet birbirini izlemiştir. Biri Damat Feridin başkanlığında, değişik kişilerin katılmalarıyla kurulan hükûmetler ki, herne pahasına olursa olsun, İtilâf Devletlerine karşı kesin boyun eğme düşüncesini temsil etmiş ve memleketin kendi ege-menlik haklarını korumak için yaptığı özverileri, düşmanlarla birlikte çalışmak yoluyla so-nuçsuz bırakmayı özel bir iş edinmiştir. Bu düşüncede olanlar memleketin kötülüğe ve ha-ilniğe yatkın nekadâr iyilik bilmez adamı varsa, hepsini kıskırtıp silâhlendirilerek, kendileri-ni ulusal savunmaya adamış yurtseverlere karşı sürekli kullandılar. Din adına yayımlanan uydurma fetvalara sivil paşalık rütbesi verilip sevindirilen Anzavur aracılığıyla bağımsızlık ve savunma fikrine karşı, yaydıkları nesnel ve tinsel zehirleyici ve karıştırıcı güçlere karşı, Anadolu aylarca çarpışmak zorunda kaldı. Onlar, düşmanların yararına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. Müslümanlığın ilk yüzyılından beri, şeref ve hak, uğruna savaşıyan milletimiz, tarihimizin ilk günlerindenberi, devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüş-se kanını bol bol akıtmaktan kaçınmadan milletimiz, bu kere koca vatandan arta kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son savunmasını yaparken hükûmet adını alan kurullar, düşmanlar yararına, düşmanların yanında kendi milletlerine karşı çalışıyorlardı. Bizansın son günlerinde, Fatih'in teslim çağırısına karşı "Allahın bana emanet olarak bıraktığı bu memleketi, ancak Allaha veririm" diyen son Rum Kayserinin yerine geçmiş bir soydan gelen bugünkü halife ve padişahın hükûmeti, tutsak olmamak isteyen milleti, kendi elile bağ-hıyarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci evre, o hükûmetleri ve onlarla bir-lik olanların bozguna uğramalarıyla son buldu. İkinci türden hükûmet, Tevfik Paşanın baş-kanlık ettiği kuruldur ki, amaç bakımından Anadolu savunmasından yana olduğunu söyle-mekle birlikte, yaptıkları işlerle, memleketin içtenlikle elde etmek istediği barışa uygun gö-rülemez aymazlık ve direnmeyle engel olmayı sürdürüyor. Padişahlık Danışma Kuru-lunda, İtilâf Devletlerinin uzattığı tutsaklık belgesini ayağa kalkarak, saygı göstererek ka-bul ve imza eden devlet adamları ve ileri gelenler, bütün memlekette hiçbir hak ve yetkisi olmayan düşük bir kuvvet durumundadır. Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile tutsaklığın, özgürlük ile tutukluluğun çatıştığı ve karşılaştığı iki ayrı bölüm durumunda kalmıştır.

Biz memleketin tutsak edilmiş, özerkliğini yitirmiş parçasını özerk ve bağımsız bölüme bağlamak istiyoruz. İstanbul'un ileri gelenleri, bütünü oluşturan ve bütün bir düşman dünya-sına karşı kendini şeref ve dirençle savunan özgür bölümü, tutsak ve bağımlı parçaya uyruk kılmak bağlamak istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, özgürlük ve bağımsızlığına tutkun bütün yurt çocuklarını ve bugünkü zulme uğramış İslâm ruhunu temsil eden Büyük Millet Meclisi, İs-tanbulun hasta ve özgürlükten yoksun bir kuruluna uymayı, hiçbir zaman kabul edemez.

Meclisimiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette yürürlükte olan Ana-yasalarımız gereğince, egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir ve milletin yasama ve yürütme erki ise, onun gerçek ve tek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir. Bu temel kurallar karşısında delegelerimizin İstanbul'a gitmesi ve oradan seçilecek bir kurula katılması ve ora-nın vereceği yetki mektubuyla dünyaya karşı millî davamızı üstlenmesine olanak yoktur. Eğer isterseniz edimli ve haklı olarak bağımsızlığı kesin olan, bütün yönetim örgütleriyle memleke-ti yöneten, orduları doğuda ve batıda düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete barış yolla-rını açan Meclisimizin, delegelerini, memleketi temsil edebilecek tek kurul olarak tanırınız. Yoksa, biz kendi kurulumuzu, kendimiz göndermek kararını çoktan almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek karşılığın, birtakım sözler değil, edimli işler olmasını ister ve yeğleriz.

Efendiler, Dışişleri Bakanı bulunan Bekir Sami Beyin başkanlığında ay-rı ve bağımsız bir delege kurulu düzenlendi. Kurul, Londra Konferansına özel olarak çağırıldığımızda katılmak koşuluyla ve ama zamandan yararlanmak amacıyla, Antalya üzerinden Romaya doğru yola çıkarıldı.

Heyetimiz, İtalya Hariciye Nazırı Kont Sforza vasıtasile, konferansa resmen davet olundukları kendilerine tebliğ olunduktan sonra Londraya gitmişlerdir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1337 den 12 Mart 1337 ye kadar devam etti. Müsbet hiçbir netice vermedi.

Düveli İtilâfiye, İzmir ve Trakya nüfusları hakkında kendileri tarafından bir tahkikatın neticesini kabul edeceğimize dair, bizden vâdalmak istediler. Heyeti murahhasamız, evvelâ, bunu kabul etmişti. Ankaradan vukubulan ihtar üzerine, bilâhare, tahkikatın icrasını, Yunan idaresinin ref'ine talik teklifinde bulundu. Düveli İtilâfiyenin, Sevr muahedesinin ahkâmı sairesinin, bilâitiraz tarafımızdan samimiyetle tatbikını temin etmek istediği anlaşılmıştı. Heyeti murahhasamız, bu husustaki teklifata, ret mahiyetinde cevaplar vermişti. Yunan murahhasları, tahkikatı esasından reddetmişlerdi. Bunun üzerine, Düveli İtilâfiye murahhasları, Türk ve Yunan heyeti murahhasalarına, bazı teklifatı havi bir proje vererek, hükûmetlerinden bu projeler muhteviyatına dair alacakları cevapların, konferansa bildirilmesini talep etmişlerdi.

Bizim heyeti murahhasamıza verilen projede, Sevr Muahedesi ahkâmında icra olunacak tadilâta müteallik şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarma ve kutaatı mahsusa miktarlarını cüz'î surette arttırmak. Memleketimizde kalacak ecnebî zabitan adedini biraz tenkis etmek. Boğazlar muntakasını biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine mevzu tahdidatı biraz hafifletmek. Umuru nafiaya müteallik imtiyaz vermek hakkımız üzerine mevzu tahdidatı da, biraz tahfif etmek.. Bundan başka adlî kapitülâsyonlar, ecnebî postaları, Kürdistan.. hakkında Sevr projesinde tadilât icrasını ümit ettirecek bazı müphem vaitler..

Aynı teklifat projesinde, Ermenistan hudutlarının tayini hususu, Cemiyeti Akvamın göndereceği bir komisyona terkedilmekte idi. İzmir muntakasında da hususî bir idare teşekkül edecekti. Gûya, İzmir vilâyeti bize iade olunacaktı. Fakat İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir sancağı asayiş-i İtilâf zabitanı tarafından idare olunacak, bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusu nispetine göre muhtelif anasırdan teşekkül edecek, vilâyete Cemiyeti Akvam tarafından bir Hristiyan vali tayin olunacak, İzmir vilâyeti Türkiye'ye varidatın tezayüdile artacak, senevî bir meblâğ, tediye edecek idi.

İzmir vilâyeti hakkında teklif olunan bu tarzı hal ve tesviye, beş sene sonra, tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyeti Akvamca tadil olunabilecekti.

Efendiler, İtilâf Devletleri, heyeti murahhasamız vasıtasile yaptıkları teklifatın cevabını almaya intizar etmeden, daha murahhaslarımız yolda iken, Yunanlılar, bütün ordusile, bütün cephelemize karşı taarruza geçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan taarruzu, konferans ve sulh hikâyesini bize bizzarure terkettiriyor. Şimdi müsaade buyurursanız, size, bu taarruzu ve neticesini arzedeğim:

Yunan ordusunun Bursa ve şarkında mühim bir grubu; Uşak ve şarkında diğer bir grubu vardı. Bizim de kuvvetlerimiz, Eskişehir şimaligarbisinde ve Dumlupınar ve şarkında olmak üzere iki grup halinde idi. Bundan başka, Yunanlıların, İzmitte bir fırkaları, bizim de ona mukabil Kocaeli Grubu bulunuyordu. Yunanlıların, Menderes boyundaki kıtaatına karşı da kıtaatımız vardı. Yunan

Delegelerimiz, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla, konferansa resmî olarak çağırıldıkları kendilerine bildirildikten sonra Londraya gitmişlerdir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1921 den 12 Mart 1921 e kadar sürdü. Hiçbir olumlu sonuç vermedi.

İtilâf Devletleri, İzmir ve Trakya halklarıyla ilgili olarak kendileri tarafından yapılacak bir soruşturmanın sonucunu kabul edeceğimize, söz vermizi istediler. Delege kurulumuz, önce, bunu kabul etmişti. Ankaradan yapılan uyarı üzerine, sonradan, soruşturmanın yapılmasının, Yunan yönetiminin çekilmesine dek ertelenmesini önerdi. İtilâf Devletlerinin Sevr Antlaşmasının öteki hükümlerinin, karşı çıkmaksızın tarafımızdan içtenlikle uygulanmasını sağlamak istediği anlaşılmıştı. Delegeler kurulumuz bu konudaki önerilerin, kabul edilmediği yolunda karşılık vermişti. Yunan delegeleri, soruşturma yapılması önerisini hiç kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, İtilâf Devletleri delegeleri, Türk ve Yunan delege kurullarına, birtakım öneriler içeren bir taslak vererek, hükûmetlerinden bu taslaklarda yazılanlar hakkında alacakları yanıtların, konferansa bildirilmesini istemişlerdi.

Bizim delege kurulumuza verilen taslakta, Sevr Antlaşması hükümlerinde yapılacak değişikliklerle ilgili şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarmaların ve özel birliklerin sayılarını birazcık arttırmak. Memleketimizde kalacak yabancı subayların sayısını biraz azaltmak. Boğazlar bölgesini biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine konulan kısıtlamaları biraz hafifletmek. Bayındırlıkla ilgili ayrıcalık vermek hakkımız üzerine konulan sınırlamaları da, biraz hafifletmek. Bundan başka adalet işlerinde ki kapitülâsyonlar, yabancı postaları, Kürdistan ile ilgili Sevr tasarısında değişiklik yapılacağını umduracak birtakım belirsiz sözler..

Gene bu öneri tasarısında, Ermenistan sınırlarının belirlenmesi işi, Milletler Cemiyetinin göndereceği bir komisyona bırakılmaktaydı. İzmir bölgesinde de özel bir yönetim kurulacaktı. Sözde, İzmir ili bize geri verilecekti. Ama İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir sancağının iç düzeni İtilâf Devletleri subayları tarafından yönetilecek, bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusları oranlarına göre çeşitli unsurlardan oluşacak, ile Milletler Cemiyeti tarafından bir Hristiyan vali atanacak, İzmir ili Türkiye'ye gelirlerindeki artışla çoğalacak, senelik bir para, ödeyecek idi.

İzmir ili için önerilen bu çözüm ve düzenleme, beş sene sonra, iki taraftan birinin istemesi üzerine Milletler Cemiyetince değiştirilebilecektir.

Efendiler, İtilâf Devletleri, delege kurulumuz aracılığıyla yaptıkları önerinin karşılığını almayı beklemeden, daha delegelerimiz yolda iken, Yunanlılar, bütün ordusuyla, tüm cephelemize karşı saldırıya geçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan saldırısı, konferans ve barış öyküsünü bize zorunlu olarak bırakıyor. Şimdi izin vererseniz, bu saldırıyı ve sonucunu bilginize sunayım:

Yunan ordusunun Bursa ve doğusunda önemli bir grubu; Uşak ve doğusunda başka bir grubu vardı. Bizim de kuvvetlerimiz, Eskişehir kuzeybatısında ve Dumlupınar ve doğusunda olmak üzere iki grup durumunda idi. Bundan başka, Yunanlıların, İzmitte bir tümenleri, bizim de ona karşı Kocaeli Grubu bulunuyordu. Yunanlıların, Menderes boyundaki birliklerine karşı da birliklerimiz var-

Murahhaslar daha yolda iken başlayan Yunan taarruzu

Delegeler daha yolda iken başlayan Yunan saldırısı

ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1337 günü ileri harekâta geçtiler. İsmet Paşa Kumandasında bulunan Garp Cephesi kıtaatı, arzettiğim gibi, Eskişehir şimaligarbisinde tahaşşüt etmişti. Karar, muharebeyi İnönü mevaziinde kabul etmekte. Ona göre tedabir ve tertibat alınıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşanın işgal ettirdiği mevaziin sağ cenahı ilerisine yanaştı. Ertesi günü, bütün cephede temas hâsıl oldu. Düşman, 28 de sağ cenahımıza taarruza geçti. 29 da her iki cenahtan taarruz etti. Düşman, mevzîi, mühim muvaffakiyetler elde ediyordu. 30 Mart günü şiddetli muharebelerle geçti. Bu muharebelerin de neticesi düşman lehine tecelli etti.

Bundan sonra, sıra bize geliyordu. İsmet Paşa, 31 Mart günü, mukabil taarruza geçti ve düşmanı mağlûp ederek, 31/1 Nisan gecesi ricate mecbur etti. Bu suretle, tarihi inkılâbımızın bir sahifesi, İkinci İnönü zaferiyle imlâ edildi.

Efendiler, düşman çekilirken Garp Cephesi Kumandanile 1 Nisan günü cereyan eden muhaberat, o günün tahassüsâtını tesbit eden vesaidir. O tahassüsâtı ihya için müsaade buyurursanız o günkü muhaberatın bazı telgrafları aynen okuyacağım.

Metristepeden, 1/4/1337

Saat 6.30 sonrada Metristepeden gördüğüm vaziyet: Gündüzbey şimalinde, sabahıtanberi sebat eden ve dümdar olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah grubunun taarruzile gayrimuntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce maktullerile doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terketmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Ankara, 1/4/1337

İnönü muhabere meydanında Metristepede Garp Cephesi Kumandanı ve Erkânıharbiye Umumiye Reisi İsmet Paşaya

Bütün tarihi âlemde, sizin İnönü meydan muharebelerinde deruhde ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhde etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dahi-yâne idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarınızın kalp ve hamiyetine büyük emniyetle istinat ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makûs talihini de yendiniz. İstîlâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün mün-tehalarına kadar zaferinizi tes'it ediyor. Düşmanın hursı istilâsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

Namınızı, tarihin kitabei mefahirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedi minnet ve şükranı sevkeden büyük gazâ ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydanı şeref seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaai itilâ ile dolu bir ufku istikbale de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zulmü istibdat dünyasının en zalimane hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisinin Reisi Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, zabitlerimiz ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namuna takdirat ve tebrikâtınıza kemali fahr ile arzı şükran ederim.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet

Muhterem Efendiler, İnönü muharebe meydanını, ikinci defa olarak mağlûben terk ve Bursa istikametinde eski mevzilerine ricat eden düşmanın takibin-

dı. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ileri yürüyüşe geçtiler. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, bildirdiğim gibi, Eskişehir kuzeybatısında toplanmıştı. Kararımız, savaşı İnönü mevzilerinde kabul etmekte. Ona göre önlemler alınıyor ve düzenlemeler yapılıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşanın işgal ettirdiği mevzilerin sağ kanadının ilerisine yanaştı. Ertesi günü, bütün cephede çatışmalar oldu. Düşman, 28 de sağ kanadımıza saldırıya geçti. 29 da her iki kanattan saldırdı. Düşman, sınırlı, önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günü sert çarpışmalarla geçti. Bu çarpışmalar da düşman yararına sonuç verdi.

Bundan sonra, sıra bize geliyordu. İsmet Paşa, 31 Mart günü karşı saldırıya geçti ve düşmanı yenerek, 31Mart/1 Nisan gecesi çekilmek zorunda bıraktı. Böylece, devrim tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü zaferiyle yazıldı.

Efendiler, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanıyla 1 Nisan günü yaptığımız yazışmalar, o günün duygularını saptayan belgelerdir. O duyguları canlandırmak için izin verirseniz o günkü yazışmalardan bâzı telgrafları olduğu gibi okuyacağım.

Metristepeden, 1/4/1921

Saat 6:30 sonrada Metristepeden gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde, sabahıtanberi dayanan ve artçı olduğu sanılan bir düşman birliği, sağ kanat grubunun saldırısı sonucu düzensiz olarak çekiliyor. Yakından kovalanıyor. Hamidiye doğrultusunda karşılaşma ve çatışma yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silâhlarımıza bırakmıştır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Ankara, 1/4/1921

İnönü savaş alanında Metristepede Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü meydan savaşlarında yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin bağımsızlığı ve varlığı, çok üstün yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komuta ve silâh arkadaşlarınızın yürekliğine ve yurtseverliğine büyük güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin ters alın yazısını da yendiniz. Düşman çizmesi altındaki bahtsız topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en köşede kalmış yerlerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istilâ hırsı, kararlılığınızın ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak parça parça oldu.

Adınızı, tarihin övünç kitabına yazan ve bütün millette hakkınızda sonsuz borçluluk ve minnettarlık yaratan büyük savaş ve zaferinizi kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar milletimiz ve kendiniz için yükseliş parıltısı dolu bir geleceği de belirgin olarak gösterdiğini söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zalimlik ve zorbalık dünyasının en kıyasıya hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin nesnel ve tinsel tüm yetenek ve güçlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete geçiren Büyük Millet Meclisinin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, subaylarımız ve erlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına övgü ve kutlamalarınıza büyük bir övünçle teşekkür ederim.

Batı Cephesi Komutanı İsmet

Muhterem Efendiler, İnönü savaş alanından, ikinci kez yenik olarak ayrılp Bursa doğrultusunda eski mevzilerine çekilen düşmanın kovalanmasında, piyade

de, piyade ve süvari fırkalarımızın gösterdikleri şayanı tezkâr kahramanlıkları izah etmiyeceğim. Yalnız, umumî vaziyeti askeriyeyi itmam için müsaade buyursanız Cenup Cephemize ait muntakada cereyan etmiş olan harekâtı hulâsa edeyim.

Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşanın emrinde bulunan üç piyade fırkası, Dumlupınarda, müstahzar bir mevzide bulunuyorlardı. Bundan başka, bir süvari fırkası ve bir de süvari livası vardı. Bu mevziin sol cenahında bulunuyordu. Cenup Cephesi Kumandanının aldığı vazife, bu mevzide düşmanı tevkif etmektir. Uşak şarkındaki mevzilerinden hareket eden üç piyade fırkası ve bir kısım süvari, Dumlupınar mevziine temas ve taarruz ettiler. 26 Martta kıtaatımız, mevzilerini terke mecbur oldu. Cenup Cephesi Kumandanı, bundan sonra esaslı bir hatta kuvvetlerini tevkif ve yeniden tertibat almaya muvaffak olamıyarak iki kısma ayrıldı. Bir kısmı ki, (Sekizinci ve Yirmi Üçüncü Piyade Fırkaları ile İkinci Süvari Fırkasından mürekkep idi) kendi tahtı emrinde, Altıntaş istikametinde çekildi. Diğer kısım ki, (Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşanın tahtı emrinde bulunuyordu. Elli Yedinci Piyade Fırkası ile Dördüncü Süvari Livasından ibaret idi). Düşman, bütün kuvvetile Fahrettin Paşa kuvvetlerine teveccüh ederek şarka yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı, Dumlupınarda, yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, bilâhare Yirmi Üçüncü Fırkayı Altıntaş üzerinden cenuba, Fahrettin Paşa emrine iade etti. Altıntaş istikametinde, düşmanın hiçbir hareketi olmadığı tahakkuk edince, Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle şimale celbolundu.

Şark istikametinde ilerliyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, muhtelif mevakide muharebeler vererek Afyon şarkına çekildi. Düşman, Afyon Karahisarını işgal ettikten sonra, Çay-Bolvadin hattına kadar ilerledi ve orada tevakkuf etti. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa, Elli Yedinci, Yirmi Üçüncü Fırkalarla beraber, cenuptan Adana muntakasından gelen Kırkbirinci Fırkayı da alarak, mukabil bir hat vücuda getirdi.

Efendiler, fazla mülâhazatı sevkulceyşiyeden içtinap taraftarı olmakla beraber, Yunan ordusunun bu defaki umumî taarruz plânında, nazarı dikkati çok calip bir hatayı işaret etmek isterim. Yunan ordusunun Uşak grubu, Dumlupınardan sonra, Eskişehir istikameti umumîyesinde yürümek lâzımdı. Afyon üzerinden Konya istikameti umumîyesinde teveccüh etmesi, asıl neticei kat'îye sahasından kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları atıl ve tehlikeli bir vaziyette bırakmıştır. İnönünde, muvaffakiyet bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an evvel ve serian ricatlerini teminden başka bir şey düşünemeyeceklerine şüphe yoktu. İnönünde muzaffer olan kuvvetlerimizin, Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınara teveccüh ederek ve bu mesafenin mühim bir kısmında şimendifer hattından azami istifade mümkün olduğuna göre, Afyon Karahisarın şarkında bulunan Yunan grubunun hattı ricatini kat'etmesi ve bu suretle o grubu büyük bir felâkete duçar eylemesi pek kuvvetli bir ihtimal dahilinde idi. Nitekim, bu fikrin tatbikatına geçmekte bir an teahhur edilmemiştir. Derhal Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşanın emrine, ilk serbest kalan fırkalar verilerek tahrik edilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Muharebesinin neticesi üzerine derhal ricate başladı. Refet Paşa, 7 Nisan 1337 tarihinde karargâhile Çekürlerde, Dördüncü ve On Birinci Fırkalar Altıntaş muntakasından, Beşinci Kafkas

ve atlı tümenlerimizin gösterdikleri övgüye değer kahramanlıkları anlatmaya-çağım. Yalnız, askerlik bakımından genel durumun açıklamasını tamamlamak için izin verirseniz Güney Cephemiz bölgesinde yapılmış olan çarpışmaları özetleyeyim.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşanın emrinde bulunan üç piyade tümeni, Dumlupınarda, hazırlanmış bir mevzide bulunuyorlardı. Bundan başka, bir atlı tümeni ve bir de atlı tugayı vardı. Bu mevziin sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi Komutanının aldığı görev, bu mevzide düşmanı durdurmaktır. Uşak doğusundaki mevzilerden ilerleyen üç piyade tümeni ve bir kısım atlı, Dumlupınar mevzilerine gelerek saldırdılar. 26 Martta birliklerimiz, mevzilerini bırakmak zorunda kaldı. Güney Cephesi Komutanı, bundan sonra önemli bir çizgide kuvvetlerini durdurarak yeniden düzenleme yapmayı başaramayarak ikiye bölündü. Bir kısmı ki, (Sekizinci ve Yirmiüçüncü Piyade Tümenleriyle İkinci Atlı Tümeninden oluşmakta idi) kendi emri altında, Altıntaş doğrultusunda çekildi. Öbür kısmı ki, (Kolordu Komutanı Fahrettin Paşanın emri altında bulunuyordu. Elliyedinci Piyade Tümeni ile Dördüncü Atlı Tugayından ibaret idi). Düşman, bütün kuvvetile Fahrettin Paşa kuvvetlerine yönelerek doğuya yürüdü. Refet Paşanın kuvvetlerine karşı, Dumlupınarda, yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, sonradan Yirmiüçüncü Tümeni Altıntaş üzerinden güneye, Fahrettin Paşa emrine geri gönderdi. Altıntaş doğrultusunda, düşmanın hiçbir kıpırdaması olmadığı anlaşıncı, Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle kuzeye getirildi.

Doğuya doğru ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, çeşitli yerlerde çarpışarak Afyon doğusuna çekildi. Düşman, Afyonu ele geçirdikten sonra, Çay-Bolvadin çizgisine kadar ilerledi ve orada durdu. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa, Elliyedinci, Yirmiüçüncü Tümenlerle birlikte, güneyden Adana bölgesinden gelen Kırkbirinci Tümeni de alarak, düşmana karşı bir cephe oluşturdu.

Efendiler, orduları yönetme bilimiyle ilgili fazla bir şeyler söylemekten kaçınmaktan yana olmama karşın, Yunan ordusunun bu defaki genel saldırı plânında, dikkati çok çeken bir yanılığın göstermek isterim. Yunan ordusunun Uşak grubu, Dumlupınardan sonra, Eskişehir genel doğrultusunda yürümek gerekirdi. Afyon üzerinden Konya genel doğrultusuna yönelmesi, asıl kesin sonuç alınabilecek alandan kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları iş göremez ve tehlikeli bir durumda bırakmıştır. İnönünde, başarı bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an evvel ve hızla çekilmelerini sağlamaktan başka bir şey düşünemeyeceklerine kuşku yoktu. İnönünde zafer kazanmış olan kuvvetlerimizin, Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınara yönelerek, ve bu yolun önemli bir bölümünde demiryolundan maksimum derecede yararlanabileceğine göre, Afyonun doğusunda bulunan Yunan grubunun çekilme hattını kesmesi ve böylece o grubu büyük bir bozguna uğratması pek kuvvetli bir olasılık idi. Nitekim, bu düşüncüyü uygulamakta bir an gecikilmemiştir. İlk serbest kalan tümenler hemen Güney Cephesi Komutanı Refet Paşanın emrine verilerek gönderilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Savaşının sonucu üzerine hemen çekilmeye başladı. Refet Paşa, 7 Nisan 1921 tarihinde karargâhile Çekürlerde, Dördüncü ve On Birinci Tümenler Altıntaş bölgesinde, Beşinci Kafkas Tü-

Yunan ordusunun umumî taarruz plânında nazarı dikkati çok calip bir hata

Yunan Ordusunun genel saldırı plânında dikkati çok çeken bir yanılığı

Fırkası ve kuvvetli bir alay mahiyetinde bulunan Meclis Muhafız Taburu Çekürler cenubunda, Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları, Kütahya muntakasında bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyondan çekilen düşmanı takip ve tazyik ederken, Refet Paşa da, düşmanın Aslıhanlar civarında bulunan bir alayına, bu saydığımız kuvvetlerle, yani, üç piyade fırkası ve bir taburla, taarruz etti. Bir taraftan da, şimalden daha iki fırka, Yirmi Dördüncü ve Sekizinci Fırkalar, cenuba tahrik edildi. Aslıhanlardaki Yunan alayı, Refet Paşanın taarruzunu tevkif etti. Çok zaman kazandı, bu müddet zarfında geriden gelen kutaatla iki fırkaya kadar takviye olundu. Bu kuvvetler, Afyondan çekilen kuvvetlerin kendilerine iltihakını temin etti.

12 Nisan 1337 günü Refet Paşanın emrinde şimalden cenuba ve şarktan garba taarruz eden kuvvetlerin mecmuu şu idi:

Şimalden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24; şarktan ilerliyen 57, 23 ve 41 inci Fırkalar ki cem'an sekiz piyade fırkası ve bir piyade taburu.. Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları çok uzak mesafelerden dolaştırılarak ancak düşman mağlûp edildiği takdirde müessir olabilecek, fakat o günün muharebesinde hiç te müessir bulunmayan, düşman gerisinde Banaz hedefine sevkolunmuştu. Refet Paşanın tahtı kumandasına verilen kuvvetler, taarruzlarında muvaffak olamadılar, bilâkis fazla zayıt verildi. Düşman, Dumlupınar mevaziine hâkim olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de, Dumlupınardan on kilometre şarkışimalide olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Silkisaray hattına çekilip durdu. Aslıhanlar Muharebesi diye yadolan, bu hareket, bu suretle hitam buldu.

Efendiler, muharebenin cereyanı esnasında muharebe hatlarından bazı kısımların ileri geri vukubulan dalgaları ve bilhassa Afyon şarkında bulunan düşman fırkalarının, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alaylarının mağlûp ve bertaraf edilememesi yüzünden, Dumlupınara kadar çekilebilmelerini müteakıp Yunan kuvvetlerinin esaslı bir hat işgal etmek üzere tertibat alırken, ilerdeki parçalarının o hatta vâsıl olmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşanın muharebe neticesini yanlış hükmetmesine bais oldu. Filhakika, Refet Paşa, kendisi mağlûp olduğu halde düşmanı mağlûp ve ricat eder kabul etti ve bunu beş gün devam eden Dumlupınar Meydan Muharebesinde düşmana son darbeyi vurmak nasip olduğunu bildiren, telgrafiye bize de ıblâğ etti. Biz de, bittabi memnun olarak tehalükle, büyük takdirat ve tebrikâtta bulunduk. Fakat, vaziyeti tamamiye meydana çıkarmak için telgraf başında kendisine sorduğum suallere aldığım cevaplardan, vaziyetin bildirildiği gibi olduğunda şüphe ve tereddüde düştük. Nihayet anlaşıldı ki, düşman, tamamen maksadına muvafık ve vaziyeti umumiyesine mutabık olarak, Dumlupınarda müdafaası sehil, hâkim ve esaslı bir mevzi alıyordu. Bilâkis Refet Paşanın, biraz geride, bütün kuvvetlerle Aydemir, Çalköy, Silkisaray hattını tutması, lâzımgeldi.

Efendiler, vaziyette sükûnet peyda olduktan sonra Refet Paşanın kumanda ettiği orduda, kendisine karşı itimadın münselip olduğu anlaşıldı. Vaziyeti mahallinde tetkik etmek üzere, Fevzi Paşa Hazretleri, Ankaradan ve İsmet Paşa da, Garp Cephesinden birlikte bizzat Refet Paşanın karargâhına gittiler. Refet Paşanın kumanda vaziyetinin bir müddet daha idamesi ciheti tercih edilmekte olduğundan, meseleyi ona göre hal ve tespite çalıştılar. Fakat zaman geçmeden bu vaziyetin idamesi gayrimümkün ve gayricaiz olduğu kanaati hâsıl oldu. Bu

meni ve kuvvetli bir alay niteliğinde bulunan Meclis Koruyucu Taburu Çekürler güneyinde, Birinci ve İkinci Atlı Tümenleri Kütahya bölgesinde bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyondan çekilen düşmanı kovalayıp bastırıırken, Refet Paşa da, düşmanın Aslıhanlar yakınlarında bulunan bir alayına, bu saydığımız kuvvetlerle, yani, üç piyade tümeni ve bir taburla, saldırdı. Bir taraftan da, kuzeyden iki tümen daha, Yirmidördüncü ve Sekizinci Tümenler, güneye gönderildi. Aslıhanlardaki Yunan alayı, Refet Paşanın saldırısını durdurdu. Çok zaman kazandı, bu arada geriden gelen birliklerle iki tümene kadar güçlendirildi. Bu kuvvetler, Afyondan çekilen kuvvetlerin kendilerine katılmasını sağladı.

12 Nisan 1921 günü Refet Paşanın emrinde kuzeyden güneye ve doğudan batıya saldıran kuvvetlerin toplamı şu idi:

Kuzeyden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24; doğudan ilerliyen 57, 23 ve 41 inci Tümenler ki toplam sekiz piyade tümeni bir piyade taburu.. Birinci ve İkinci Atlı Tümenleri çok uzaklardan dolaştırılarak ancak düşman yenilirse etkili olabilecek, fakat o günün çatışmasında hiç te etkili olmayan, düşman gerisinde Banaz hedefine gönderilmişti. Refet Paşanın komutası altına verilen kuvvetler, saldırılarında başarılı olamadılar, tersine kayıp verildi. Düşman, Dumlupınar mevzilerine egemen olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de, Dumlupınardan on kilometre, doğu kuzeyinde olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Silkisaray çizgisine çekilip durdu. Aslıhanlar Savaşı diye anılan, bu çarpışma, böyle bitti.

Efendiler, savaş sırasında cephelerden kimi kısımların ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon doğusunda bulunan düşman tümenlerinin, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alayın yenilgiye uğratılıp ortadan kaldırılmaması yüzünden, Dumlupınara kadar çekilebilmelerinden sonra Yunan kuvvetlerinin kuvvetli bir cephe oluşturmak üzere hazırlanırken, ilerdeki parçalarının o cepheye ulaşmak için geri yürüyüşleri, Refet Paşanın savaş sonucunu yanlış anlamasına neden oldu. Gerçekten, Refet Paşa, kendisi yenildiği halde düşmanı yenilmiş ve çekilmekte saydı ve bunu beş gün süren Dumlupınar Meydan Savaşında düşmana son yumruğu vurmak olasılığı geldiğini bildiren, telgrafiye bize de bildirdi. Biz de elbette sevinerek ivedilikle, onu çok övdük ve kutladık. Ama, durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım yanıtlardan, durumun bildirildiği gibi olmadığı kuşkusuna düştük. Sonunda anlaşıldı ki, düşman, tümüyle amacına ve genel durumuna uygun olarak, Dumlupınarda savunması kolay, sağlam ve kuvvetli bir mevzi alıyordu. Refet Paşanın ise tersine, biraz geride, bütün kuvvetleriyle Aydemir, Çalköy, Silkisaray cephesini tutması, gerekti.

Efendiler, durum durgunlaştıktan sonra Refet Paşanın komuta ettiği orduda, kendisine karşı güven kalmadığı anlaşıldı. Durumu yerinde incelemek için, Fevzi Paşa Hazretleri, Ankaradan ve İsmet Paşa da, Batı Cephesinden birlikte Refet Paşanın karargâhına gittiler. Refet Paşanın bir süre daha komutada kalması yeğlenmekte olduğundan, bu sorunu ona göre çözümlemeye çalıştılar. Ama zaman geçmeden bu durumun sürdürülemediği ve sürdürülmemesi gerektiği anlaşıldı.

Refet Paşa kendisi mağlûp olduğu halde düşmanı mağlûp kabul ediyordu

Refet Paşa kendisi yenildiği halde düşmanı yenilmiş sayıyordu

sebeple, ben, bizzat Fevzi ve İsmet Paşaları alarak Refet Paşa nezdine gittim. Vaziyeti yakından tetkik ettim ve derhal şu tarzı halli tatbik ettim. Tahtı kumandasında bulunan Cenup Cephesini, Garp Cephesine raptederek İsmet Paşa kumandasına tevdi ettim. Kendisine Ankarada bir vazife verilmek üzere oraya avdeti lüzumunu bildirdim.

Refet Paşa, Ankaraya avdet ettiği zaman şöyle bir sureti hal tasavvur etmiştim. İsmet Paşa artık Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden istifa ederek, tamamen tevsi edilmiş olan Garp Cephesi Kumandanlığı ile istigal edecek, Müdafaa-i Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekâleten ifa etmekte olduğu Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetini asil olarak deruhde edecek. Ondan inhilâl edecek Müdafaa-i Millîye Vekâleti vazifesini de Refet Paşa ifa edecek.

Refet Paşa, esas itibarile, yine askerî bir vazife deruhde etmek taraftarıydı. Fakat, benim tarzı tesviyemi beğenmedi. Diyordu ki, Müdafaa-i Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşanın makamından istifa etmesine sebep yoktur. İsmet Paşanın Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden istifasını zarurî görüyor ve bana da bu aralık bir vazife vermeyi düşünüyorsanız tarzı tesviyenin ona göre tanzimi mümkündür.

Ben, birdenbire Refet Paşanın mütaleasında mündemî maksada nasılsa itikal edemedim. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum noktai nazar asla hatırıma gelmemişti. Mütereddît olduğum noktayı tavzih için bizzat kendisine sordum. Dedim ki, yani siz mi Erkânıharbiye Reisi olmak istiyorsunuz? Gerçi vazih bir cevap vermedi ama, ben maksadın tamamen bundan ibaret olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu mütaleayı dermeyeran eyledim: "Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, bizim teşkilâtımıza göre, bugün, filen Başkumandanlık makamıdır. Siz, henüz Türk ordusuna başkumandan olacak evsafı ihraz etmiş değilsiniz. Bunu şimdilik hatırlınızdan çıkarınız!"

Refet Paşa, verdiği cevapta dedi ki, öyle ise ben de Müdafaa-i Millîye Vekâletini kabul etmem. O sizin bileceğiniz iştir, dedim ve bıraktım. Filhakika kabul etmedi ve aldığı mezuniyet üzerine Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir müddet istirahat çekildi. Refet Paşanın Müdafaa-i Millîye Vekâleti bundan sonra hâsıl olan diğer bir vaziyet üzerine vukubulmuşur.

Muhterem Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra, Londraya gitmiş olan heyeti Murahhasamız avdet etti. Konferansın müsbet bir neticeye iktiran etmemiş olduğu malûmunuzdur. Fakat Heyeti Murahhasa Reisi ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey; kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ricali siyasîyesi ile temas ve mükâlemelerde bulunarak ayrı ayrı herbirile birtakım mukavelenamerler imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Beyin, İngiltere ile imzaladığı bir mukavele mucibince, yedimizde bulunan bilcümle İngiliz üserasını iade edecektik. Buna mukabil İngilizler de bize, esirlerimizi iade edeceklerdi. Yalnız Türk esirleri meyanında Ermenilere ve İngiliz üserasına zulüm veya suimuamele etmiş olduğu iddia edilenler istisna edilecekti.

Hükûmetimiz, bittabi böyle bir mukaveleyi tasvip ve tasdik edemezdi. Çünkü böyle bir mukaveleyi tasvip etmek Türk tebaasının, Türkiye dahilindeki harekâtı üzerinde, ecnebî hükûmetinin bir nevi hakkı kazasını tasdik etmek olurdu.

Bu nedenle, ben, Fevzi ve İsmet Paşaları yanıma alarak Refet Paşanın yanına gittim. Durumu yakından inceledim ve hemen şu çözümü uyguladım. Komutasında bulunan Güney Cephesini, Batı Cephesine bağlayarak İsmet Paşanın komutasına verdim. Kendisine Ankarada bir görev verilmek üzere oraya dönmesi gerektiğini bildirdim.

Refet Paşa, Ankaraya döndüğünde şöyle bir çözüm yolu düşünmüştüm. İsmet Paşa artık Genelkurmay Başkanlığından ayrılarak, bütün zamanını genişletilmiş olan Batı Cephesi Komutanlığına verecek. Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekil olarak yürütmekte olduğu Genelkurmay Başkanlığını asil olarak üstlenecek. Ondan boşalacak Millî Savunma Bakanlığı görevini de Refet Paşa yapacak.

Refet Paşa, aslında, yine askerlik görevi almaktan yanaydı. Ama, benim çözüm şeklimi beğenmedi. Diyordu ki, Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşanın görevinden çekilmesine gerek yoktur. İsmet Paşanın Genelkurmay Başkanlığından çekilmesini zorunlu sayıyor ve bana da bu aralık bir görev vermeyi düşünüyorsanız çözüm yolu ona göre düzenlenebilir.

Ben, birdenbire Refet Paşanın düşüncesinin içerdiği amacı nasılsa kavrayamadım. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum görüş hiç aklıma gelmemişti. Anlar gibi olduğum görüşünü açıklaması için kendisine sordum. Dedim ki, yani siz mi Genelkurmay Başkanı olmak istiyorsunuz? Gerçekte açık bir yanıt vermedi ama, ben amacın tam bu olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu düşüncüyü ileri sürdüm: "Genelkurmay Başkanlığı, bizim örgütlerimize göre, bugün, edimli olarak Başkomutanlık görevidir. Siz, daha Türk ordusuna başkomutan olacak niteliklere sahip değilsiniz. Bunu şimdilik aklınızdan çıkarınız."

Refet Paşa, verdiği karşılıkta dedi ki, öyle ise ben de Millî Savunma Bakanlığını kabul etmem. O sizin bileceğiniz iştir, dedim ve bıraktım. Gerçekten de kabul etmedi ve aldığı izinle Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir süre dinlenmeye çekildi. Refet Paşanın Millî Savunma Bakanlığı bundan sonra ortaya çıkan başka bir durum üzerine olmuştur.

Muhterem Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra, Londraya gitmiş olan delege kurulumuz döndü. Konferansın olumlu bir sonuca varmadığını bilirsiniz. Ama Delege Kurul Başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey; kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ileri gelenleriyle ilişki kurup görüşerek ayrı ayrı herbirile birtakım anlaşmalar imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Beyin, İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma gereğince, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşı İngilizler de bize, tutsaklarımızı geri vereceklerdi. Yalnız Türk tutsakları arasında Ermenilere ve İngiliz tutsaklara zulüm yapmış ya da kötü davranmış olduğu iddia edilenleri geri vermiyeceklerdi.

Hükûmetimiz, elbette böyle bir anlaşmayı uygun bulup onaylayamazdı. Çünkü böyle bir anlaşmayı uygun bulmak Türk uyruklarının, Türkiye içindeki davranışları üzerinde, yabancı hükûmetin bir türden yargı hakkını kabul etmek olurdu.

Bu mukaveleyi tasdik etmemekle beraber, İngilizler bazı Türk üserasını serbest bıraktıklarından biz de bilmukabele elimizde bulunan İngiliz üserasından bir kısmını serbest bıraktık.

Bilâhare 23 Teşrinievvel 1337 tarihinde, Hilâliahmer Reisi Sanisi Hâmit Beyle İstanbulda İngiliz komiseri arasında hâsıl olan itilâf üzerine, Maltada bulunan bilcümle Türk mevkufını ile nezdimizde bulunan bilcümle İngiliz mevkufünün mübadelesi, kararlaştırılarak tatbik edilmiştir.

Efendiler, Bekir Sami Bey, resmî müzakerat ve mükâlemat haricinde sırf şahsî olarak da Lloyd George ile bir mülâkatta bulunmuş.. beyinlerinde, söylenen sözler stenografiye edilmiş.. bu zabut imza da edilmiş.. Bekir Sami Beyin yedinde bulunan nişanın muhteviyatına muttali edildiğini derhatır etmiyorum. Son zamanda Hariciye Vekâleti vasıtasile Bekir Sami Beyden bu nüshayı talep ettirdim ise de vekâlete gönderdiği bir mektupta, olzaman bu nüsha tercümelerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek tercümelerinin Hariciye Vekâletinden infisalinde ait olduğu dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu vesika bulunamamıştır. Ve Hariciyede kimse bu vesikadan ve muhteviyatından malûmattar bulunmuyor. Ben de arzettiğim gibi hiçbir vakit haberdar edildiğini tahattur etmiyorum.

Efendiler, Bekir Sami Beyle Fransız Başvekili Mösyö Briand arasında da 11 Mart 1337 tarihli bir mukavele imza edilmiştir. Bu mukaveleye nazaran Fransa ile hükûmeti millîye arasında muhasamata nihayet verilecek. Fransızlar, müsellâh çeteleri; biz de, mücahitlerimizi silâhtan tecrit edeceğiz.. Kuvayı zabıtamıza Fransız zabıtları ithal olunacak.. Fransızlarca teşkil olunan zabıta, muhafaza edilecek.. Fransanın tahliye edeceği yerlerle, Mamuretülâziz, Diyarbekir ve Sivas vilâyetlerinin inkışafı iktisadîsi için yapılacak teşebbüsatta hakkı rüçhan ve Ergani maden imtiyazı da Fransızlara verilecek.. ilâ.

Hükûmetimizce, bu mukavelenin de ademi kabulü esbabını tadada hacet yoktur zannederim.

Bekir Sami Bey; İtalya Hariciye Nâzırı bulunan Kont Sforza ile de 12 Mart 1337 de bir mukavele imza etmiş.. Buna nazaran, İtalyanın İzmir ve Trakyanın bize iadesi zımmındaki metalibimizi konferans nezdinde terviç etmesine mukabil, biz de, İtalya Devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyon Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilâhare tayin edilecek aksamında teşebbüsâtı iktisadiye için hakkı rüçhan verecektik. Bundan başka, işbu menatıkta Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan iktisadî işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Bittabi bu mukavele de; hükûmetimizce retten başka bir muameleye maruz kalamazdı.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin, Londraya tesisi sulh için gönderdiğimiz Heyeti Murahhasamız Reisi Bekir Sami Beye imza ettirdikleri mukaveleler muhteviyatı, Sevr projesini müteakıp beyinlerinde aktettikleri "Accord tripartite" tesmiye olunan ve Anadoluyu menatık nüfuza taksim eden itilâfnameyi, başka namlar altında, hükûmeti milliyemize kabul ettirmek maksadına matuf olduğu pek aşikârdır. İtilâf ricali siyasîyesi bu maksatlarını, Bekir Sami Beye kabul

Bu anlaşmayı onaylamamakla birlikte, İngilizler bazı Türk tutsakları serbest bıraktıklarından biz de karşılık olarak elimizde bulunan İngiliz tutsakların bir bölümünü serbest bıraktık.

Daha sonra 23 Ekim 1921 tarihinde, Kızılay İkinci Başkanı Hamit Beyle İstanbulda İngiliz komiseri arasında varılan anlaşma üzerine, Maltada bulunan bütün Türk tutukluları ile bizde bulunan bütün İngiliz tutuklularının değiş tokuş edilmesini, kararlaştırdık. Bu anlaşma uygulanmıştır.

Efendiler, Bekir Sami Bey, resmî görüşmeler ve konuşmalar dışında salt kişisel olarak da Lloyd George ile bir görüşme yapmış.. aralarında, söylenen sözler steno ile yazılmış.. bu tutanak imza da edilmiş.. Bekir Sami Beyin elinde bulunan kopyada yazılanlardan bana bilgi verildiğini anımsamıyorum. Son zamanda Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Bekir Sami Beyden bu kopyayı istemiş de bakanlığa gönderdiği bir mektupta, zamanında bu kopyanın çevirilerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek çevirilerinin Dışişleri Bakanlığından ayrılırken ilgili dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu belge bulunamamıştır. Ve Dışişlerinde kimsenin bu belgeden ve içeriğinden bilgisi yoktur. Ben de söylediğim gibi hiçbir vakit bana bilgi verildiğini anımsamıyorum.

Efendiler, Bekir Sami Beyle Fransız Başvekili Mösyö Briand arasında da 11 Mart 1921 tarihli bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre Fransa ile millî hükûmet arasında çarpışmalara son verilecek. Fransızlar, silâhlı çeteleri; biz de, savaşılarımızı silâhtan arındıracağız.. Güvenlik kuvvetlerimize Fransız subayları alınacak.. Fransızlarca kurulmuş olan, güvenlik kuvvetleri görevlerinde kalacaklar.. Fransanın boşaltacağı yerlerle, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin ekonomik gelişmesi için yapılacak girişimlerde öncelik hakkı ve Ergani maden işletme hakkı da Fransızlara verilecek...vb.

Hükûmetimizce bu sözleşmenin de kabul edilmemesinin nedenlerini saymaya gereklilik yoktur sanırım.

Bekir Sami Bey; İtalya Dışişleri Bakanı olan Kont Sforza ile de 12 Mart 1921 de bir sözleşme imza etmiş. Buna göre, İtalyanın İzmir ve Trakyanın bize geri verilmesi yolundaki isteğimizi konferansda desteklemesine karşı, biz de, İtalya Devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan belirtilecek bölümlerinde ekonomik girişimler için İtalyanlara öncelik verecektik. Bundan başka, bu bölgelerde Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan ekonomik işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Elbette bu sözleşmeyi de; hükûmetimiz kabul edemezdi.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin, Londraya barış yapmak için gönderdiğimiz Delege Kurulumuz Başkanı Bekir Sami Beye imza ettirdikleri sözleşmelerin içerikleri, Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları "Üçlü Anlaşma" denilen ve Anadoluyu etki bölgelerine bölen anlaşmayı, başka isimler altında, millî hükûmetimize kabul ettirmek amacına yönelik olduğu açıkça bellidir. İtilâf Devletleri idarecilerinin ileri gelenleri bu amaçlarını, Bekir Sami Beye kabul ettirmekte

ettirmeye muvaffak da olmuşlardır. Bekir Sami Beyin Londrada konferans müzakeratından ziyade münferit mükâlemelerle meşgul edildiği anlaşıyor. Hükûmeti millîye prensiplerile, Hariciye Vekili olan zatın takip ettiği meslek arasındaki tefaviüt, maatteessüf gayrikabili izahıdır.

Bekir Sami Bey; bu itilâfnamelerle, Ankaraya avdet ettiği zaman, fevkalâde nazarı dikkat ve istiğrabımı mucip olduğunu itiraf etmeliyim. Bekir Sami Bey, vaz'ı imza eylediği mukavelenameler muhteviyatının menafii âliyei memlekete mutabık olduğu kanaatini izhar ve bunu Mecliste dahi müdafaa ve ispat edebileceğini iddia ediyordu. Kanaatinde isabet, iddiasında mantık olmadığına şüphe yoktu. Mütalealarının Mecliste tasvip olamayacağından başka Hariciye Vekâletinden ıskat edileceği de muhakkaktı. Fakat Meclisi, mesaili siyâsiye müzakere ve münakaşatına boğmayı o günlerin şeraitine muvafık görmediğimden; Bekir Sami Beye isabetsizliğini bizzat söyleyerek Hariciye Vekâletinden çekilmesini teklif ettim. Bekir Sami Bey, bu teklifimi kabul ederek istifanamesini verdi.

Fakat, Bekir Sami Bey, heyeti murahhasa riyaseti vazifesile, Avrupadaki seyahati esnasında yaptığı muhtelif temasların kendisinde hâsıl ettiği intibaata göre, İtilâf Devletlerle prensiplerimiz dahilinde anlaşmak imkânı bulunduğu kanaatinde ısrar ediyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları temine medar olabileceğini dermeyeran ediyordu. Bunun üzerine kendisine şu hususî mektubu yazdım:

Amasya Meb'usu Bekir Sami Beyefendiye 19/5/1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şimdiye kadar muhtelif vesile ve vasıtalarla bütün âleme ilân edilmiş olan prensipleri malûmu âliniz olup bu prensiplerin hututu esasıyesı şu kısa cümle ile kabili ifadedir: "Malûm olan hududu millîyemiz dahilinde memleketimizin tamamiyetini ve milletin istiklâli tammını temin etmek." Heyeti murahhasa riyaseti vazifesile vukubulan son seyahat ve temaslarınızın sizde hâsıl ettiği tesirat ve intibaata nazaran Hükûmâtı İtilâfiyenin mevzu prensiplerimizi ihlâl etmeksizin memleketimizle anlaşmaya mütemayil oldukları kanaatinde bulunduğunuz anlaşıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müteliflerin bu temayülâtına delâlet edecek ciddî ve samimî aşar ve netayici henüz görememektedir. Bu bapta tahminatınızın tahakkukuna imkân bahşolacak bir zemin bulmanız mümkün olduğu takdirde, bu neticenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti tarafından memnuniyetle kabul edilebileceğini temin eylerim Efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupaya gitti. Bu seyahatinden de bir fayda hâsıl olmadı. Yalnız, Ankarada Mösyö Francin Bouillion ile cereyan eden müzakerat, Bekir Sami Beyin Pariste bazı teşebbüsatile işkâl edilmekte olduğu anlaşılması üzerine, hükûmetçe Bekir Sami Beyin, bir vazifei resmiyesi olmadığıнын, ajansla ilânı zarurî görülmüştür.

Bekir Sami Bey, ikinci defa Avrupada bulunduğu sırada, bana bazı iş'aratta bulunduğu gibi avdetinde de bir rapor vermişti. Gerek iş'aratında ve gerek raporunda tesadüf edilen bazı mütalealar, maatteessüf Bekir Sami Beyin, Türk milletinin takip ettiğimiz emel ve mefkûresini, tamamen ihata etmiş ve o daire dahilinde hareket eylemekte bulunmuş olduğunda şüphe ve tereddüdü mâni mahiyette değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupada aldığı tesirat ve intibaata göre beyanı mütalea ediyordu.

başarılı da olmuşlardır. Bekir Sami Beyin Londrada konferans görüşmelerinden çok ayrı ayrı görüşmelerle uğraştırıldığı anlaşıyor. Millî hükûmetin ilkeleriyle, Dışişleri Bakanı olan kişinin tuttuğu yol arasındaki fark, üzülerək söylemeliyim ki anlaşılabilir niteliktedir.

Bekir Sami Bey; bu anlaşmalarla, Ankaraya döndüğü zaman, durumun çok dikkatimi çektiğini ve beni şaşırttığını açıkça söylemeliyim. Bekir Sami Bey, imza koyduğu sözleşmelerde yazılı olanların ülkenin yüksek çıkarlarına uygun olduğu kanısını belirtiyor ve bunu Mecliste de savunup kanıtlıyabileceğini iddia ediyordu. Kanısının yerinde olmadığı, iddiasında mantık bulunmadığı kuşkusuzdu. Düşüncelerinin Meclisce benimsenmeyeceğinden başka Dışişleri Bakanlığından düşürüleceği de kesindi. Ama Meclisi, siyâsi sorunların görüşülüp tartışılmasına boğmayı o günlerin durumuna uygun görmediğimden; Bekir Sami Beye yaptıklarındaki yersizliği kendim söyleyerek Dışişleri Bakanlığından çekilmesini önerdim. Bekir Sami Bey, bu önerimi kabul ederek çekilme yazısını verdi.

Ama, Bekir Sami Bey, Delege Kurul Başkanı göreviyle, Avrupadaki gezisi sırasında yaptığı çeşitli görüşmelerin kendisinde oluşturduğu izlenime göre, İtilâf Devletlerle ilkelerimize uygun olarak anlaşmak yolu bulunduğu kanısında direniyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları sağlayabileceğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım:

Amasya Meb'usu Bekir Sami Beyefendiye 19/5/1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şimdiye kadar çeşitli elverişli durumlardan yararlanarak ve çeşitli araçlarla bütün dünyaya duyurulmuş olan ilkelerini bilirsiniz. Bu ilkelerin ana hatları şu kısa cümle ile anlatılabilir: "Bilinen ulusal sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamak." Delege Kurul Başkanı göreviyle yaptığınız son yolculuk ve görüşmelerin sizde bıraktığı etki ve izlenimlere göre İtilâf Devletleri Hükûmetlerinin saptanmış olan ilkelerimizi bozmaksızın memleketimizle anlaşmaya eğilimli oldukları kanısında bulunduğunuz anlaşıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilâf Devletlerinin bu eğilimlerini gösterecek güvenilir gerçek davranış ve belirtileri daha görememektedir. Bu konudaki sanılarınızın gerçekleşmesine yol açabilecek bir ortam bulabilirsiniz, bu sonucun Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti tarafından sevinçle kabul edilebileceğini inanmanızı isterim Efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupaya gitti. Bu gezisinden de bir yarar çıkmadı. Yalnız, Ankarada Mösyö Francin Bouillion ile yapılan görüşmelerin, Bekir Sami Beyin Pariste bir takım girişimleri yüzünden güçlüğü uğradığı anlaşılması üzerine, hükûmetçe Bekir Sami Beyin, bir resmî görevi olmadığıнын, ajansla duyurulması zorunlu bulunmuştur.

Bekir Sami Bey, ikinci kez Avrupada bulunduğu sırada, bana bazı şeyler bildirdiği gibi dönüşünde de bir rapor vermişti. Gerek bana bildirdiklerinde ve gerek raporunda rastlanılan bazı düşünceler, Bekir Sami Beyin, yazık ki Türk milletinin gerçekleştirmeye çalıştığı emel ve ülküsünü, tam olarak kavramamış ve ona göre davranmakta olmadığı yolundaki kuşkuları önleyecek nitelikte değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupada aldığı etkiler ve izlenimlere göre düşünce yürütüyordu.

12 Ağustos 1337 tarihli bir şifre telgrafnamesinde, bizim siyasetimizi tenkit ettikten sonra diyordu ki: "Henüz fırsat elde iken âkılâne bir siyaset takibi, memleketi düştüğü girdabı azîmden kurtarabilir. Vukuat tamamen tetkik edile-rek selâmeti memleket namına bir hattı hareket elzemdîr. Aksi takdirde, tarih ve millet nazarında mes'uliyetten hiçbirimiz kurtulamayız.

Saadeti millet ve selâmeti islâmiyet namına musîp bir hattı hareketin ittihaz ve bir an evvel tebliğ buyurulmasını rica eylerim".

Bekir Sami Bey, herçibadabat sulh yapmak tarafları oldu. Bu noktai na-zarını, 24 Kânunuevvel 1337 tarihli raporunda şu suretle izah ediyordu:

"... devamı harbin bu memleketi, milletin mevcudiyetini tehlikeye koyacak kadar tahrip ve imha edeceği ve bütün iktihâm edilen fedakârlıkların beyhude izaa edilmiş olacağı fikri kavisiydim. Harbin idamesi, harici ve dahili düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâyâ ve mesaibi kendi kendine milletin başına celp ve davet eylieeceğine bü-tün mevcudiyetimle kaniim. Zatı Samilerinin uhdesine düşen vazife dünyada hemen hiçbir recülü siyasinin duşu iktidarına tahmil edilmeyen en ağır bir yükür. Tarihle beş, altı asırda de-ğil, belki on, on beş asırda bir ferde ancak kısmet olabilen bir vazife deruhde buyuruldu. İf-rat ve tefritten sakınarak bugünkü faideye, müstakbelin menafii hakikiyesini feda etmiyerek, Türklük ile beraber bütün âlemi islâmiyetin istikbalini temin için, pek yakın bir zamanda ma-azi-yadetin istihsalı mümkün gayei millîye ve islâmiyeyi kurtarmak ve tahkim eylemek için, hatta muvakkaten fedakârlığı bile kabul eylemek, sayesinde, tarihi âlemde lâyemut bir nam kazanmak ve müceddidi bünyanı islâmiyet olmak Zatı Fahimaneleri için mümkündür. Aksi halde, Türk milleti ve dolayısıyla bütün âlemi islâmiyet mahkûmu esaret ve zillet olacağı ben-denizce şüphesizdir. İsmimizi ilâ yevmilkiyam bütün ensali islâmiye için Hazreti Fahri Kâinat Efendimizden sonra en mukaddes bir nam ve yadigar olmak üzere terketmek şerefini ve fır-satını kaybetmemenizi, saikai hamiyet ve islâmiyet olarak arzıtmeyi bir vazifei mukaddese addederim Efendim Hazretleri."

Bütün bu mütaleatin hulâsası, felâketten, zilletü esaretten kurtulmak için kendisinin Londrada yaptığı mukavelenameler hududu dahilinde millî müca-deleye nihayet vermeyi teklif ediyordu.

Efendiler, Bekir Sami Beyin bu mütaleatı bende müsbet tesir hâsıl etme-mişti. Dermeyan ettiği fikirler ve tarzı muhakemeler, kendisine müzakere ve münakaşayı dahi bilüzum ve bifayda telâkki ettirmişti.

*
* *

Efendiler, heyeti aliyenizi biraz da Büyük Millet Meclisi dahilinde cereyan etmekte olan ahval ile temasa getirmek istiyorum. Malûmu âlinizdir ki, Birinci Büyük Millet Meclisine, milletçe aza intihap olunurken Anadolu ve Rumeli Mü-dafaai Hukuk Cemiyetinin heyetleri de müntehibi sâniler meyanında bulundu-lar. Buna nazaran, denilebilirdi ki Büyük Millet Meclisi, heyeti umumîyesile, ay-nı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin siyasî bir grubu mahiyetinde idi. Filhakika, bidayette bu yolda hareket edilmişti. Meclis heyeti umumîyesinin umdei esasiyesini, cemiyetin umdei esasiyesi teşkil ediyordu. Ma-lûmdur ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit olunan esasat, son İstanbul Meclisi Meb'usanınca kabul ve teyit olunup, Misakı Millî namı altında, zübde edilmiş idi. Bu esasat, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o daire dahilinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlîni temin edecek sulhü müsalemeti istihsale çalışılıyordu. Fakat, zaman geçtikçe, Mecliste müş-terek mesainin temin ve tanziminde müşkülât zuhûr etmeye başladı. En basit

12 Ağustos 1921 tarihli bir şifre telgrafında, bizim politikayı eleştirdikten sonra diyordu ki: "Daha fırsat elde iken akıllıca bir siyaset gütmek, memleke-ti karşılaştığı büyük tehlikeden kurtarabilir. Olaylar bütününü incelenerek ülkenin esenliğine yarayacak bir yol izlemek zorunludur. Yoksa, tarih ve mil-let önünde sorumluluktan hiçbirimiz kurtulamayız.

Milletin mutluluğu ve Müslümanlığın esenliğini sağlayacak bir yol tutul-masını ve bir an önce bildirilmesini rica ederim."

Bekir Sami Bey, ne pahasına olursa olsun barış yapmaktan yana idi. Bu görüşlerini, 24 Aralık 1921 tarihli raporunda şöylece açıklıyordu:

".... savaştın sürüp gitmesi bu memleketi, milletin varlığını tehlikeye koyacak kadar yı-kıp yok edeceği ve katlanılan bütün özverilerin boşuna yapılmış olacağını kesinlikle düşün-mekteyim. Savaşın sürdürülmesi, dış ve iç düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâları ve yıkımları kendi kendine milletin başına çekeceğine bütün varlı-ğımın inanıyorum. Size düşen ödev dünyada hemen hiçbir politikacının sırtına yükletilme-yen en ağır bir yükür. Tarihte beş, altı yüzyılda değil, belki on, onbeş yüzyılda bir kişiye an-cak kısmet olabilen bir görevi üstleniniz. Her türlü aşırılıktan sakınarak bugünkü yararlar uğruna, geleceğin gerçek çıkarlarını feda etmiyerek, Türklük ile birlikte bütün İslâm dün-yasının geleceğini güven altına almak için, pek yakın bir zamanda fazlasıyla elde edilebile-cek olan millet ve İslâmlık amacını kurtarmak ve güçlendirmek için, hatta geçici olarak ba-zı isteklerden vaz geçmek, yoluyla, dünya tarihinde ölümsüz bir san kazanabilir ve Müslü-manlık yapısının yenileyicisi olabilirsiniz. Yoksa, Türk Milleti ve dolayısıyla bütün İslâm dünyasının tutsaklığa ve aşağılık bir duruma düşeceği bence kesindir. İsmimizi kıyamet gü-nüne kadar bütün Müslüman kuşaklar için Peygamberimizden sonra en kutsal bir san ve ar-mağan olmak üzere bırakmak şerefini ve fırsatını yitirmemenizi, yurtseverlik ve Müslüman-lık gereği bildirmeyi bir kutsal görev sayarım Efendim Hazretleri."

Bütün bu düşüncelerin özeti, yıkımdan, aşağılıktan tutsaklıktan kurtul-mak için kendisinin Londrada yaptığı sözleşmeler sınırları içinde ulusal sava-şıma son vermeyi öneriyordu.

Efendiler, Bekir Sami Beyin bu düşünceleri bende olumlu etki yapma-mıştı. İleri sürdüğü düşünceler ve düşünme şekli kendisine görüşüp tartışmayı bile gereksiz ve yararsız saydırmıştı.

*
* *

Efendiler, yüksek topluluğunuza biraz da Büyük Millet Meclisi içinde geçmekte olan olaylara ilişkin bilgi vermek istiyorum. Bilirsiniz ki, Birin-ci Büyük Millet Meclisine, milletçe üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin kurulları da ikinci seçmenler arasındaydı. Buna göre, denilebilirdi ki Büyük Millet Meclisi, bütününü aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin siyasî bir grubu niteli-ğinde idi. Gerçekten, başlangıçta böyle davranılmıştı. Meclis genel kuru-lunun temel ilkesini, Derneğin temel ilkesi oluşturuyordu. Bilinir ki, Er-zurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meb'uslar Meclisince kabul edilip pekiştirilerek, Ulusal Ant* adı altında özetlenmiş-ti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o çerçeve içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağla-yacak barışın sağlanmasına çalışılıyordu. Ama, zaman geçtikçe, Mecliste

* Misakı Millî

meselelerde âra teşettüt ediyor, Meclisten iş çıkamıyordu. Bazı zevat buna çare olmak üzere 1336 senesi evasıtında birtakım teşekküller vücuda getirmek teşebbüsüne başladılar. Bütün bu teşebbüsler, Meclis müzakeratının muntazam cereyanını temin etmek ve mevzu mesail hakkında ârayı teksif ederek, müsbet iş çıkarmak gayesine matuf bulunuyordu.

Bilmünasebe arz etmiştim ki, ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza menşe teşkil eden 13 Eylül 1336 tarihli bir programı, Meclise takdim etmiştim. Bu programın, Mecliste 18 Eylülde okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin mahiyeti esasiyesini ve usulü idare hakkındaki noktai nazarları tesbit eden ve Meclisin küşadını müteakıp kıraat ve kabul olunan takririmi de, bu kısım la beraber, halkçılık programı unvanı altında tab ve neşrettirmiştim. Arzettiğim teşekküller, benim bu programımdan müphem olarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu teşekkülâtın bellibaşlılarının isimlerini sayayım:

- a) Tesanüt Grubu;
- b) İstiklâl Grubu;
- c) Müdafai Hukuk Zümresi;
- d) Halk Zümresi;
- e) Islahat Grubu;

Bu hiziplerden başka, isimsiz olarak, hususî maksatlar etrafında bazı küçük teşekküllerin de hali faaliyette bulundukları mahsus idi.

Efendiler, bu isimlerini saydığım hiziplerin herbiri Meclis müzakeratında temini inzibat ve tevhidi âra maksadile teşekkül etmiş oldukları halde mevcudiyetleri aksini bais oluyordu.

Filhakika adetleri çok, azaları mahdud olan bu hizipler, birbirile müsabakaya kalkışmışlar ve yekdiğerini dinlememek yüzünden adeta Mecliste bir süriş vücuduna sebep olmaya başlamışlardı. Bilhassa Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Meclisten çıktıktan sonra, yani Kânunusani 1337 evahirinde, Meclis azalarının ve teşekkül eden hiziplerin, her meselede aleltlak iştirak ve ittihadı mesailerini temin etmek, bir kat daha müşkül olmaya başladığı görülmüyordu. Çünkü, Misakı Millînin tesbit ettiği esasatta, bilâkaydüşart müttehit ve müttefik olan fikirler ve emeller, Teşkilâtı Esasiye Kanununun vazettiği noktai nazarlarda tamamen iştirak etmiş manzarasını arz etmiyordu. Mevcut hizipleri birleştirmek ve yahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için, bilvasıta çok çalıştım. Fakat, bu suretle hâsıl olan neticelerin payidar olamadıkları görüldü. İşe bizzat müdahale zarurî olmaya başladı. Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu unvanile bir grup teşkiline karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir maddeyi esasiye koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta; grup, Misakı Millî esasatı dairesinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulhü müsalemeti istihsal için, milletin bilcümüm kuvayı maddiye ve manevîyesini icab eden hedeflere tevcih ve istimal edecek ve memleketin resmî ve hususî bilûmum teşkilât ve tesisatını bu maksadı esasiye hâdim kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta; grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilâtı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tesbit ve ihzara sâyedecektir.

Efendiler, bütün hizipleri ve Meclisin ekser azasını davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini temin ettim. Bu işaret ettiğim maddeyi esasiyeye ve bun-

birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler çıkmaya başladı. En önemsiz konularda oylar dağılıyor, Meclisten iş çıkamıyordu. Bazı kişiler buna çıkar yol bulmak için 1920 senesi ortalarında birtakım örgütler kurmaya giriştiler. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürümesini sağlamak ve ele alınan konular üzerinde oyları birleştirip, olumlu iş çıkarmak amacına yönelik bulunuyordu.

Yeri gelince söylemiştim ki, ilk Anayasanın kaynağı olan 13 Eylül 1920 tarihli bir programı, Meclise sunmuşum. Bu programın, Mecliste 18 Eylülde okunan bölümlerden başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin temel niteliği ve yönetim yöntemi hakkındaki görüşleri saptayan ve Meclisin açılmasından sonra okunup kabul edilen önerimi de, bu bölümle birlikte halkçılık programı adı altında bastırıp yayımlatmışım. Bildirdiğim örgütler, benim bu programımdan esinlenerek birtakım adlar takınmaya ve programlar saptamaya başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu örgütlerin bellibaşlılarının isimlerini sayayım:

- a) Dayanışma Grubu
- b) Bağımsızlık Grubu
- c) Hakları Savunma Grubu
- d) Halk Grubu
- e) Reform Grubu

Bu gruplardan başka, isimsiz olarak, özel amaçlar etrafında bazı küçük örgütlerin de çalışmakta olduğu seziliyordu.

Efendiler, bu isimlerini saydığım hiziplerin hepsi de Meclis görüşmelerinde düzen ve oyların dağılmamasını sağlamak amacıyla kurulmuş oldukları halde varlıkları tersine sonuç veriyordu.

Gerçekten sayıları çok üyeleri az olan bu gruplar, birbirile yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden hemen hemen Mecliste bir kargaşa çıkmasına neden olmaya başlamışlardı. Özellikle Anayasa, Meclisten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve kurulan grupların, genel olarak görüşmelere katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın, bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülmüyordu. Çünkü, Ulusal Ant'tin saptadığı ilkelerde, kayıtsız şartsız birlik olan düşünceler ve emeller, Anayasanın koyduğu prensiplere bütünüyle katılmış görünümü vermiyordu. Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama, bu yoldan elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe benim karışmam zorunlu olmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir temel madde koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta; grup, Ulusal Ant ilkeleri içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barış elde etmek için, milletin tüm nesnel ve tinsel güçlerini gereken hedeflere yöneltecek ve bu amaçla kullanacak ve memleketin resmî ve hususî bütün örgüt ve kuruluşlarını bu temel amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta grup, devlet ve milletin örgütlerini, Anayasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptayıp hazırlamaya çalışacaktır.

Efendiler, bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Belirttiğim bu ana madde ve bundan sonra

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Grubunun kurulması

dan sonra grubun nizamnamei dahilisine ait olan maddeler, 10 Mayıs 1337 günü vukubulan içtimada kabul olundu. Grup heyeti umumîyesinin intihabile, grubun bizzat riyasetini de deruhde etmiştim.

Efendiler, memleket dahilinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mevcut olduğu gibi, onun, Mecliste aynı unvan altında bir de siyasî grubu teşekkül etmiş oldu. İstanbul Meclisi Meb'uslarının yapmaktan içtinap ettiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankarada yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin bütün müddeti devamınca, hükûmetin ifayı vazife etmesine hâdim olabilmıştır. Fakat, grup nizamnamesi maddei esasiyesinin ihtiva ettiği ikinci noktayı manidar bulanlar oldu. Bu gibiler, mahsusatlarını ifşa etmemekle beraber, bu noktada mündemiç mana ve maksudun husulpezir olmaması için derhal faaliyete geçmekte teahhur etmediler. Menfi faaliyet diye tavsif edebileceğimiz bu nevi teşebbüsât, iki suretle vukubulmakta idi.

Birincisi; grubun dahilinde efkârı ifsbat ve aleyhte ihzar tarzında oluyordu.

İkincisi; memleket dahilinde ve yine teşkilâtımız içinde.. bu noktayı izah eden en bariz misali, Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendinin ve bazı arkadaşlarının, grubun teşekkülünden evvel Teşkilâtı Esasiye Kanununun çıkmasını müteakıp aldıkları teşebbüs teşkil eder. Arzu ederseniz bu hususta bir nebze arzı malûmat edeyim.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesinin unvanını tadil etti. Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti dedi. Mevcut cemiyet esasatının başına da, hilâfet ve saltanat makamının ve şekli devletin temini mahfuziyetine müteallik birtakım ilâvelerde de bulunmuş, bu teşebbüsünü diğer vilâyetlere, bilhassa şark vilâyetlerine de birtakım beyannameler göndererek teşmile kalkışmıştır. Ben, bundan haberdar olur olmaz, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın nazarı dikkatini celbettim. Hoca Raif Efendiyi ve arkadaşlarını ikaz ve bu nevi teşebbüsatın sarfınazar ettirmesini rica ettim.

Sarıkamışta bulunan Kâzım Kara Bekir Paşa ile Erzurumda bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı muhaberat cereyan ettikten sonra Raif Hoca, bizzat Paşanın karargâhına gitmiş, orada muhafazai mukaddesat unvanının istimalindeki esbabı izah ederken demiş ki, maksat, hukuku hilâfet ve padişahiyi muhafaza etmek ve memleket ve âlemi islâmın hayatı hazıra ve müstakbelesi için azim teşettüt ve mahzurları davet eden cümhuriyet şeklinden kat'iyen sakınmaktır. Hoca, "Büyük Millet Meclisinde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Grubu maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin cümhuriyete inkılâbını istihdaf eylediği mahsustur." mütaleasında bulunduktan sonra, bu gibi teşebbüsâtı mutâ tanımamakta, mazur olduklarını bildirmiş..

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu malûmatı veren 11 Temmuz 1337 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da, dermeyan eylediği mütaleat meyanında diyordu ki: "Şekli hükûmete ait esasatı, Büyük Millet Meclisince kabul edilen Teşkilât Esasiye Kanununun tespit etmiş olduğu görülüyor. Halbuki bendeniz, bu kanun muhteviyatının nihayet bir fırka programı halinde kalmasını, kabiliyeti ameliyesinde zuhûrunu tahmin ettiğim müşkülâta karşı, daha faydalı buluyorum. Bu fik-

grubun iç tüzüğüyle ilgili olan maddeler, 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul olundu. Grup genel kurulunca seçilerek, grubun başkanlığını da üzerime almıştım.

Efendiler, memleket içinde Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği olduğu gibi, onun, Mecliste aynı ad altında ve bir de siyasî grubu kurulmuş oldu. İstanbul Meb'uslar Meclisinin yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankarada yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin çalıştığı sürece, hükûmetin iş görmesine yardımcı olabilmıştır. Ama, grup tüzüğünün ana maddesindeki ikinci noktadan kuşkulananlar oldu. Bu gibiler, özel düşüncelerini açığa vurmamakla birlikte, bu noktadaki anlam ve amacın gerçekleşmemesi için derhal işe girişmekte gecikmediler. Olumsuz çalışmalar diyebileceğimiz bu türden girişimler, ortaya iki yoldan çıkıyordu.

Birincisi; grubun içindeki düşünceleri karıştırma ve görüşülecek konulara karşı hazırlık yapma biçiminde oluyordu.

İkincisi; memleket içinde ve yine örgütümüz içinde.. bunu açıklayan en belirgin örnek, Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendinin ve bazı arkadaşlarının, grubun kuruluşundan evvel Anayasanın çıkmasından sonra yaptıkları girişimlerdir. İsterseniz bu konuda biraz bilgi sunayım.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Erzurum Heyeti Merkez Kurulunun adını değiştirdi. "Kutsal Değerleri Koruma Derneği" dedi. Eldeki dernek tüzüğünün başına da, halifelîğin ve padişahlığın ve devlet biçiminin dokunulmazlığına değinen birtakım ekler de yapılmış, bu girişimini öbür illere, özellikle doğu illerine de birtakım bildirgeler göndererek yaymaya kalkışmıştır. Ben, bunu öğrenir öğrenmez, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın dikkatini çektim. Hoca Raif Efendiyi ve arkadaşlarını uyarmasını ve bu tür girişimlerden vaz geçirtmesini rica ettim.

Sarıkamışta bulunan Kâzım Kara Bekir Paşa ile Erzurumda bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı yazışmalar olduktan sonra Raif Hoca, bizzat Paşanın karargâhına gitmiş, orada kutsal değerleri korumak adının kullanılmasının nedenlerini açıklarken demiş ki, amaç, halifelîğin ve padişahlığın haklarını korumak ve memleket ve İslâm dünyasının bugünü ve geleceği için büyük uyuşmazlıklara ve sakıncalara yol açan cumhuriyetten kesin olarak sakınmaktır. Hoca, "Büyük Millet Meclisinde kurulan Hakları Savunma Grubunun amacının halifelik ve padişahlığın cumhuriyete dönüştürülmesini hedef aldığı sezilmektedir." düşüncesini belirttikten sonra, bu gibi girişimlere uyamıyacaklarını, bildirmiş.

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu bilgiyi veren 11 Temmuz 1921 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da, ileri sürdüğü düşünceler arasında diyordu ki: "Hükûmet biçimiyle ilgili ilkeleri, Büyük Millet Meclisince kabul edilen Anayasanın saptamış olduğu görülüyor. Oysa ben, bu kanun içeriğinin daha çok bir fırka programı niteliğinde kalmasını, uygulamaya kalkılırsa ortaya çıkacağını kestirdiğim güçlüklerle karşı, daha yararlı buluyorum. Bu düşüncemi çok iyi ta-

Hoca Raif Efendi "Kutsal Değerleri Koruma Derneği" kuruyor

Kâzım Kara Bekir Paşa, Devlet biçiminde tarihsel değişiklik girişimlerinde asker ve sivil ileri gelenlerin gereği gibi görüşleri alınmalıdır diyor

Hoca Raif Efendi "Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti" teşkil ediyor

Kâzım Kara Bekir Paşa, Devlet şeklinin tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde ricali askeriye ve mülkiyenin lâzımı gibi müteleas alınmalıdır diyor

rimi yakinen nüfuz edebildiğim muntukam efkâr ve hissiyatına göre mücmelen izah etmek isterim. Mecliste Teşkilâtı Esasiye Kanunu taraflarlığıle teşekkül eden gruba dahil olan ekser zevat; yeni bir inkılâbı idaride memleket mukadderatına amil olmak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak bin hizbi kalil yeni teşkilât fikirlerini terviç eder. Meb'usların Teşkilâtı Esasiye Kanununa taraftarlıkları, ancak fikri zatîleri olabilir. Devlet şeklinin bu azîm ve tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde, memleket mukadderatı hayatîyesinde, mes'ul ve müşterek olan ricali askerîye ve mülkîyeden ve Müdafaai Hukuk merkezlerinden lâzımı gibi mütaleat alınması ve fevkalâde bir mecliste tetkikini müteakıp keyfiyetin bir karara raptolunması lâzımdır kanaatindeyim."

Efendiler, kat'î zaferden sonra da İkinci Büyük Millet Meclisi, cümhuriyeti ilân ettiği zaman dahi, Kâzım Kara Bekir Paşa İstanbul gazetecilerine beyanatında, ötedenberi gelen hissiyat ve şikâyatını "cümhuriyet ilânını bize sormadılar" suretinde hulâsa etmekte idi.

Kâzım Kara Bekir Paşa, mütaleat ile, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, millet tarafından fevkalâde salâhiyetlerle mezun kılınan azadan mürekkep fevkalâde bir meclis olduğunu unutmuş gibi görünüyor. Böyle bir meclisin vazettiği kanuna, hem de Teşkilâtı Esasiye Kanununa, muarız bulunduğunu ima ediyor. Daha garibi, teşkilâtı devletin tebeddülünde müessir olacak kararlar alabilmek için, ricali askerîye ve mülkîyenin ve Müdafaai Hukuk merkezlerini mütaleaları alınmak lüzumuna kani bulunduğunu söylüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşa, benim Müdafaai Hukuk Grubuyla alâkama da itiraz ederek "bendeniz Zâtı hamilerinin bu kabîl siyasî fırkalara..... iştiraktan berî kalmasına bilhassa taraftarım." dedikten sonra benim, bitaraf bir vaziyet muhafaza eylememi tavsiye ediyor.

Kâzım Kara Bekir Paşanın, bu telgrafına, 20 Temmuz 1337 de cevap verdim. Biraz uzunca olan bu cevabın bazı hususâtı tenvire medar olacak noktalarını zikretmekle iktifa edeceğim. Cevabımda demiştim ki: "Müdafaai Hukuk Grubu, memleketin tam istiklâlini temin gibi kısa ve kat'î bir gaye ile vücuda gelmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun tatbiki ciheti de, gayesi dahilindedir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu, bütün fûrurâtı idariyeyi ve Türkiye Hükûmetinin vaz'ı hukukîsini ihtiva eden mufassal ve tam bir kanun olmayıp memleketin teşkilâtı mülkiye ve idariyesinde icabatı zamanın istilzam eylediği halkçılık esasını ifade eden bir düsturdan ibarettir. Bu kanunda, cümhuriyeti ifade eden bir şey yoktur. Raif Efendinin saltanat şeklinin cümhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri vehimdir."

İdarei merkeziyenin tevdi edildiği zevat arasında, şahsiyetleri ve ef'ali sabikalarile müstahakkı tenkit olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise, daha müsbet bir ifade ile muhtacı tevsik bir mahiyettedir. Her işi, bütün secayayı idariye ve fezaili şahsiye ile mükemmelen yetişmiş adamlara tevdi etmek, pek kıymetli ve tatlı bir temenni olmakla beraber, muhitimiz için değil, hatta dünyanın en ileri gitmiş milletleri için bile her mahfil, her muntuka, her sahibi meslek tarafından şayanı hürmet addedilecek bu kadar çok adam bulmak gayrikabildir. Mevhum ve gayrimüsbet efkâr ve müddeayat ile memleketin mabihûlîstinadı olacak yegâne kuvvet ve teşkilâtı, duçarî zâfedecek tedabire tevessül etmek, eğer ca-

nıyabildiğim bölgemin düşünce ve duygularına göre özetle açıklamak isterim. Mecliste Anayasa yandaşlığıyla kurulan gruba girenlerin çoğu; yeni bir yönetim devriminde memleketin kaderinde rol almak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak çok küçük bir azınlık yeni örgüt düşüncelerini uygun bulur. Meb'usların Anayasadan yana olmaları, olsa olsa kişisel düşünceleri olabilir. Devlet biçiminin böyle büyük ve tarihsel nitelikte değiştirilmesi girişimlerinde, memleketin ölüm ve kalım kaderinde, sorumlu ve birlikte olan asker ve sivil ileri gelenlerden ve Hakları Savunma merkezlerinden gereği gibi ne düşündüklerinin sorulması ve olağanüstü bir mecliste incelenmesinden sonra konunun bir karara bağlanması gerekir kanısındayım."

Efendiler, kesin zaferden sonra da İkinci Büyük Millet Meclisi, cümhuriyeti ilân ettiği zaman bile, Kâzım Kara Bekir Paşa İstanbul gazetecilerine verdiği demeçte, ötedenberi süren duygu ve yakınmalarını "cümhuriyet ilânını bize sormadılar" diye özetlemekteydi.

Kâzım Kara Bekir Paşa, düşünceleriyle, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, millet tarafından olağanüstü yetkilerle görevlendirilen üyelerden kurulu olağanüstü bir meclis olduğunu unutmuş gibi görünüyor. Böylece bir meclisin koyduğu kanuna, hem de Anayasaya, karşı olduğunu sezinletecek biçimde konuşuyor. Daha şaşılacak yönü, devletin örgütlerinin değiştirilmesinde etkili olacak kararlar alabilmek için, asker ve sivillerin ileri gelenlerinin ve Hakları Savunma merkezlerinin görüşlerinin alınması gereğine inandığını söylüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşa, benim Hakları Savunma Grubuyla olan ilgime de karşı çıkarak "Ben sizin böyle siyasî partilere.....katılmaktan uzak kalmanızı özellikle uygun görüyorum." dedikten sonra benim, yansız bir tutum sürdürmemi öğütüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu telgrafına, 20 Temmuz 1921 de karşılık verdim. Biraz uzunca olan bu yanıtın bazı konuları aydınlatmaya yarayacak noktalarını tekrarlamakla yetineceğim. Yanıtımda demiştim ki: "Hakları Savunma Grubu, memleketin tam bağımsızlığını sağlamak gibi kısa ve kesin bir amaçla kurulmuştur. Anayasanın uygulanması da, amacının içindedir. Anayasa, bütün yönetim kollarını ve Türkiye Hükûmetinin hukukî durumunu kapsayan ayrıntılı ve tam bir kanun olmayıp memleketin sivil yönetim örgütlerinde zamanın gerektirdiği halkçılık ilkesini ortaya koyan bir kuraldır. Bu kanunda, cümhuriyeti belirleyen bir şey yoktur. Raif Efendinin padişahlığın cümhuriyetçiliğe dönüştürüleceğinin sezinlenmekte olduğu hakkındaki düşüncesi kuruntudur."

Yönetim merkezlerinde görevlendirilen kişiler arasında, kişilikleri ve geçmişleri yönünden eleştirilmesi gerekli olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise, daha inandırıcı sözlerle kanıtlanmak gerekir. Her işi, bütün yönetsel yetenekler ve kişisel erdemleri ile kusursuz yetişmiş adamlara vermek, pek değerli ve tatlı bir istek olmakla birlikte, yalnız bizim çevremiz için değil, hatta dünyanın en ileri milletleri için bile her çevre, her bölge, her meslek sahibi tarafından saygıdeğer sayılacak bu kadar çok adam bulmak olanak dışıdır. Hayal ürünü ve kanıtlanmamış düşünceler ve savlarla memleketin dayanağı olacak tek güç ve örgütü, yıpratmak yollara başvurmak, eğer cahilce bir delilik değilse, her halde bir

hilâne bir cinnet değilse, her halde bir hıyanet olarak telâkki edilmelidir. Malûmu devletleridir ki, ilerlemek yolunda vukubulacak her mühim teşebbüsün, kendine göre mühim mahzurları vardır. Bu mahzurların haddi asgarîye indirilmesi için tedabir ve teşebbüsatta kusur etmemek lâzımdır."

Bundan sonra Efendiler; Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılırken, ricali mülkiye ve askeriyeden ve Müdafaa-i Hukuk manzumesinden rey almak hususundaki fikrimi şöyle izah ettim: "Malûmu devletleri olduğu üzere bir hükûmet şeklinde yaşıyoruz ve onun bütün mefhumlarına tebaiyet mecburiyetindeyiz. Kanunun Meclis encümenlerinden sonra heyeti umumiyede geçen münakaşasında tebellür edecek şekil üzerine, uzaktan telâkki edilecek efkâr ile icrayı tesire imkân olmadığı elbette teslim buyrulur."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Teşkilâtı Esasiye Kanununun yapılmasındaki isticalin ve bunun tatbikindeki müşkülâtın ve hilâfet ve saltanat meselesi hakkındaki noktai nazarın izahını da talep etmişti. Bu noktalara ait cevaplarımda demiştim ki: "Teşkilât Kanununun yapılmasında istical telâkki buyrulan tarzı hareketin hikmeti; bütün dünyada ve memleketimizde mahsus olan halkçılık cereyanını, esaslı bir şekil üzerinde tesbit ile bu mevzuda başka ihtilâta mahal vermemek ve aynı zamanda asırlardanberi mütemadiyen naehiller elinde suistimal edilen hukuku milliyeyi siyanet için, bu hukukun sahibi aslısi olan millette de hakkı kelâm bahşeylemek ve bu yüksek fikrin inkişafı için şeraiti hazırai fevkalâdeden istifade eylemektir."

Kanunun ciheti tatbikiyesindeki imkânın derecesini ölçmek için de, bu işle iştigale fırsat bulacakların azim ve kabiliyeti iradiyesini mevzuubahs eylemek lâzımgelir.

Hilâfet ve saltanat meselesi, bir meselei esasiye olarak mevcut değildir. Mevzuubahs olan mesele, hükümdarın hukuku olup onun tayin ve tahdidi için son birkaç asrın tecarübü ve devlet mefhumundaki millet hukukunun manayî hakikîsi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturumuz yoktur."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, grup reisi olmayıp bitaraf kalmaklığım hususundaki teklifine de verdiğim cevapta, şu mütaleatı serdetmiştim: "Meclisi Meb'usan mahiyetinde bir meclisin reisi bulunmuyorum. Böyle dahi olsa bir fırkaya mensubiyet tabiidir. Halbuki Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti icraiyesi de bulunduğundan nev'ama hükûmet mahiyetindeki bir meclisin reisi bulunmaktayım. İcraî bir reis için bir ekseriyet fırkasının mensubu bulunmak elzemdir. Buna nazaran mufasssal bir programla ortaya atılmış siyasî bir fırkanın da reisi olabilir. Bütün hüviyetimle karışmış bulunduğum cemiyetten ayrılmaklığım imkân olmadığı gibi o cemiyetin mevlûdu olan grup dahilinde bulunmaklığım da zarurîdir. Esasen grup, hemen Meclis heyeti umumîyesine yakın bir ekseriyeti azîmeyi ihtiva etmektedir. Hariçte kalanlar Erzurum Meb'uslarından Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç emsalinden ve tavrü hareketlerinde serbest kalmak isteyen bir kısım zevattan ibarettir..."

*
* *

Efendiler, Ankarada bulunan İzzet ve Salih Paşalar bir türlü Ankaraya ısınamadılar. İstanbulda aileleri nezdine terhisimiz için bilâvasıta ve bilvasıta mütemadiyen rica ediyorlar ve İstanbula avdetlerinde hiçbir vazifei siyasîye almı-

hainlik sayılmalıdır. Siz de bilirsiniz ki, ilerlemek yolunda yapılacak her önemli girişimin, kendine göre önemli sakıncaları vardır. Bu sakıncaların olabildiğince azaltılması için zamanında önlem almak ve girişimde bulunmaktan geri kalınmamalıdır."

Bundan sonra Efendiler; Anayasa yapılırken, sivil ve askerden ileri gelenlerin ve Hakları Savunma örgütlerinin görüşünü almak konusundaki düşüncemi şöyle açıkladım: "Bildığınız gibi bir hükûmetle yaşıyoruz ve onun bütün kavramlarına uymak zorundayız. Kanunun Meclis Komüsyonlarından sonra genel kuruldaki tartışmalarda belirecek biçimi üzerine, uzaktan alınacak düşüncelerle etki yapılamıyacağını elbette kabul edersiniz."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Anayasanın yapılmasındaki acelenin ve bunun uygulanmasındaki güçlüklerin ve halifelik ve padişahlık konusundaki görüşün de açıklanmasını istemişti. Bu noktalarla ilgili olarak verdiğim karşılıkta demiştim ki: "Anayasanın yapılmasında acele saydığımız davranışın nedeni; bütün dünyada ve memleketimizde sezilenen halkçılık akımını sağlam bir biçim üzerinde saptayarak bu konuda başka karışımlara yer vermemek ve aynı zamanda yüzyıllardan beri durmadan yeteneksizler elinde kötüye kullanılan ulusal haklarımızı korumak için, bu hakların gerçek sahibi olan millete söz hakkı vermek ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için bugünkü olağanüstü şartlardan yararlanmaktır."

Kanunun ne derecede uygulanabilir olduğunu anlamak için de bu işler üzerinde çalışmak fırsatı bulacakların kararlılıklarını ve irade yeteneklerini hesaba katmak gerekir.

Halifelik ve padişahlık sorunu, diye önemli bir sorun yoktur. Sözkonusu olan sorun, hüküm sahibi olanın hakları olup onun belirlenip sınırlanması için son birkaç yüzyılın deneyimleri ve devlet kavramındaki millet haklarının gerçek anlamı etken olmalıdır. Bu konu üzerinde şimdilik saptanmış kesin bir ilkemiz yoktur."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, grup başkanı olmayıp yansız kalmaklığım yolundaki önerisine de verdiğim yanıtta, şu düşünceleri ileri sürmüştüm: "Meb'uslar Meclisi niteliğinde bir meclisin başkanı değilim. Böyle olsa bile bir partinin üyesi olmak doğaldır. Oysa Büyük Millet Meclisinin yürütme yetkisi de bulunduğundan bir bakıma hükûmet niteliğinde olan bir meclisin başkanıyım. Yürütücü bir başkan için bir çoğunluk partisinin üyesi olmak çok gereklidir. Buna göre ayrıntılı bir programla ortaya atılmış siyasî bir partinin de başkanı olabilir. Bütün benliğimle karışmış bulunduğum dernekten ayrılmayacağım gibi o dernekten doğan grup içinde bulunmaklığım da zorunludur. Gerçekte grup, hemen hemen Meclis topluluğun tümüne yakın büyük bir çoğunluktadır. Dışarda kalanlar Erzurum Meb'uslarından Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç benzerleri ve tutumlarında serbest kalmak isteyen birkaç kişidir..."

*
* *

Efendiler, Ankarada bulunan İzzet ve Salih Paşalar bir türlü Ankaraya ısınamadılar. İstanbulda ailelerine gönderilmeleri için doğrudan doğruya ve dolaylı olarak durmadan rica ediyorlar ve İstanbula döndüklerinde hiçbir siyasî görev

yacaklarına dair teminat veriyorlardı. 1337 senesi Mart iptidalarında, İsmet Paşanın bazı hususlar için Ankaraya gelmiş bulunduğu bir sırada, paşalar ricalarını tekrar ettiler. Bir gün İsmet Paşanın huzurunda Heyeti Vekile hali içtimada iken Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle mülakat eylemiştir. İzzet Paşa, bizim teklifimiz üzerine İstanbul'da vazife almıyacağına uzunuzadıya izahat ile söz vererek, İstanbul'da ailesi nezdine terhis için rica etmiş, Salih Paşanın da aynı suretle söz vererek serbes bırakılması ricasında bulunduğunu ilâve etmiş.

İsmet Paşa, bu izahat ve ricayı Heyeti Vekileye iblağ etti. Zaten mevcudiyetlerinin mesaii milliyemizde şayanı istifade olmadığı, bilâkis Ankarada bir yük, bir sıklet teşkil etmekte bulundukları, fazla olarak bazı menfi cereyanlara da sebep teşkil eyledikleri anlaşılmış olduğundan Heyeti Vekile, bu paşaların İstanbul'da avdetlerinde bir mahzur görmedi. Fakat, ben, Ahmet İzzet Paşa ve refikinin verdikleri sözde ciddiyet ve samimiyet olmadığını, İstanbul'da avdetlerinde behemehal İstanbul hükûmetinde vazife alarak bizi iz'aca devam edeceklerine kani bulunduğumu söyledim. Namusları üzerine söz veriyor dendi. Şifahen verdikleri sözü, tahriri olarak imzalan tahtında verirlerse müsaade edilmek caiz olacağını beyan ettim. İsmet Paşa, bu teklifimi yanımdaki odada intizar eden İzzet Paşaya iblağ etti. İzzet Paşa, derhal bir kalem, kâğıt alarak kabineden istifa edeceklerini, bir taahhütname olarak yazmış ve imza etmiş ve hatıramda aldanmıyorsam Salih Paşaya da imza ettirmişti.

Ben, bu kısa taahhüdü kâfi görmedim, şifahen söylediği şamil manada değildi ve derakap bunun bir hile olduğuna arkadaşların nazarı dikkatini celbederek, şifahen İsmet Paşaya söylediklerini yazarak imza etsin dedim. İzzet Paşanın şifahen de bu kadar izahat ve teminat verdikten sonra, başka maksat ile bir taahhüt yazmış olacağı tahmin edilmedi ve bu kısa taahhüdü kâfi görülmesi iltimas edildi. İşte İzzet ve Salih Paşalar böyle hileli bir taahhütle İstanbul'a gitmek yolunu temin etmişlerdir.

Filhakika, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'da muvasalatlarını müteakıp istifa ettiler. Fakat pek kısa bir müddet sonra, aynı kabinede, diğer nezaretleri işgal ettiler ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul hükûmetinin hariciye nâzırlığını deruhde etmiş olan İzzet Paşa, millet ve memlekete müteveccih büyük bir fenalığın önüne geçmek için, hükûmete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım nesayihde bulunuyordu. İzzet Paşaya şu cevabı verdim:

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine 29 Haziran 1337

Telgrafnamenizi Zonguldağ İstihbarat Müdürü vasıtasıyla aldım. Vaziyetinizi, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz ahde muhalif gördüm. Yalnız bir nokta, lehinizde tereddüdümü mucip oldu. O da şudur: Deruhdei vazife etmekle hakikaten millet ve memlekete müteveccih azîm bir fenalığın önüne geçmiş olmanız ihtimalidir. Çünkü Ankaraya tefrifinizden evvel hüsnü niyetle ve memlekete nafi olabileceğiniz ümidile vazife deruhde etmiş olmanızı istinat ettirdiğiniz esbabın ne kadar zayıf olduğunu ilk mülakatımızda takdir ve itiraf buyurmuştunuz. Telgrafnamenizin muhteviyatı, sizi bu yeni vaziyete sevkeden esbabı kâfi bir sarahatla göstermiyor. Tavsiye buyurduğunuz hususattan, menafii millet ve memlekete ve aktettiğimiz muahedata velhasıl Misakı Millîmize mutabık olanları, esasen nazarı dikkatte tutulmakta ve icabına tevessül edilmektedir. Binaenaleyh, vaziyeti umumîyeye ve zatı devletinize telkin edilmiş olan efkâra nazaran evvelce olduğu gibi bu defa da işgal edilmiş olmaktan korkuyorum. Bu tahmin ve mahkememizi iptal edecek izahata mazhar ve hadisatın ona göre müsbet inkişafatına şahit olursak bahtiyar olacağımızı arz ederim Efendim.

Mustafa Kemal

almıyacaklarına ilişkin güvence veriyorlardı. 1921 senesi Mart başlarında, İsmet Paşanın bazı işler için Ankaraya gelmiş bulunduğu bir sırada, paşalar ricalarını yinelediler. Bir gün İsmet Paşanın katıldığı Bakanlar Kurulu toplantıda iken Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle görüşmüştür. İzzet Paşa, bizim önerimiz üzerine İstanbul'da siyasi görev almıyacağına uzunuzadıya açıklamalarla söz vererek, İstanbul'da ailesine gönderilmesi için rica etmiş, Salih Paşanın da aynı biçimde söz vererek, serbest bırakılması ricasında bulunduğunu eklemiştir.

İsmet Paşa, bu açıklamaları ve ricayı Bakanlar Kuruluna ilettiler. Gerçekte burada bulunmalarının ulusal çalışmalarımızda yararlanabilecek bir niteliği olmadığı, tersine, Ankarada bir yük, bir ağırlık oluşturmakta bulundukları, üstelik birtakım olumsuz akımlara da neden oldukları anlaşılmış olduğundan Bakanlar Kurulu, bu paşaların İstanbul'da dönmelerinde bir sakınca görmedi. Ama, ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözde ciddilik ve içtenlik olmadığını, İstanbul'da döndüklerinde yüzdeyüz İstanbul hükûmetinde görev alarak başımızı ağrıtmayı sürdüreceklerine inandığımı söyledim. Namusları üzerine söz veriyor dendi. Ağızdan verdikleri sözü, yazılı olarak imzalarıyla verirlerse izin vermek uygun olacağını söyledim. İsmet Paşa, bu önerimi yanımdaki odada bekleyen İzzet Paşaya ilettiler. İzzet Paşa, hemen bir kalem, kâğıt alarak hükûmetten çekileceklerini, bir yüklenim belgesi olarak yazmış ve imza etmiş ve yanlış anımsamıyorsam Salih Paşaya da imza ettirmişti.

Ben, söz verme belgesini yeter saymadım, ağızdan söylediği gibi kapsamlı anlamda değildi ve hemen bunun bir düzen olduğuna arkadaşların dikkatini çekerek, İsmet Paşaya ağızdan söylediklerini yazarak imza etsin dedim. İzzet Paşanın da sözlü olarak bu kadar açıklama yapıp güvence verdikten sonra, başka amaçla bir yüklenim belgesi yazmış olacağı düşünülmedi ve bu kısa belgenin yeterli görülmesinden yana çıkıldı. İşte İzzet ve Salih Paşalar böyle hileli bir sözvermeyle İstanbul'a gitmek yolunu sağlamışlardır.

Gerçekten, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'da vardıkları sonra görevden çekildiler. Ama pek kısa bir süre sonra, aynı hükûmette, başka bakanlıklara geldiler ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul hükûmetinin dışişleri bakanlığını üstlenmiş olan İzzet Paşa, millet ve memlekete yönelik büyük bir kötülüğün önüne geçmek için, hükûmete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım öğütler veriyordu. İzzet Paşaya şu cevabı verdim:

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine 29 Haziran 1921

Telgrafınızı Zonguldağ Haber Alma Müdürü aracılığıyla aldım. Tutumunuzu, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz söze aykırı buldum. Yalnız bir nokta, beni sizden yana duraksattı. O da şudur: görev almakla gerçekten millet ve memlekete yönelik büyük bir kötülüğün önüne geçmiş olmanız olasılığıdır. Çünkü Ankaraya gelmenizden önce iyi niyetle ve memlekete yararlı olabileceğiniz umusuyla görev üstlenmiş olmanızı dayandırdığımız nedenlerin ne kadar zayıf olduğunu ilk buluşmamızda anlamış ve teslim etmişiniz. Telgrafınızda yazılanlar, sizi bu yeni tutuma iten nedenleri yeterli bir açıklıkla göstermiyor, öğütlediğiniz şeylerden, millet ve memleket çıkarlarına ve yaptığımız andlaşmalara kısaca Ulusal Andımıza uygun (ilanları, gerçekten dikkate alınmakta ve gereği yapılmaktadır. Bunun için, genel duruma ve size telkin edilmiş olan düşüncelere göre evvelce olduğu gibi bu kez de aldatılmış olmaktan korkuyorum Bu sezîş ve düşüncemizi yersiz kılacak açıklama alır ve olayların ona göre olumlu yönde geliştiğine tanık olursak mutlu olacağımızı bilginize sunarım Efendim.

Mustafa Kemal

İzzet Paşa, bu iş'arımıza 6 Temmuz tarihli bir şifre telgrafname ile şu mukabelede bulundu:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, vürudumuzu müteakıp memuriyetimizden istifa idi. Anı da incaz ettik. İlelebet hizmeti devletten iba ve alelhusus Düveli İtilâfiyenin Yunanistanı muaveneti filiyeleri, İstanbulun üssülhareke olarak Yunanlılara terk edilmesi ihtimali olan bir kara günde teklif olunan fedekârlıktan istigâna, bizim elimizden gelmeli ve sizce de tensip edilmeli midir bilmem?... Bilecik ve Ankarada tanımadığım zevat muvacehesinde vaki olan mubahaseyi uzatmakta mahzur mütaleasile, tevakkı ederek teslimiyet gösterir gibi olmuş, hatta avdetimizde cidden de vaki olan beyanatımızda vukuatın mes'uliyetini tamamen üstümüze almak cesareti medeniyesini de göstermiş idim. İlk muhaverelerde bulunan zevatın birinin, sonra tebeyyün eden ahvalı, tevakkideki hakkını da isbat etmiştir. Fakat, hiçbir vakit hiçbir kimse tarafından aldatıldığını itiraf etmedim. Beni nezdinize sevkeden fikri itilâfta sabit kaldım. Heyeti Vükelâ ile vaki olan müzakerat ve kendilerine tevdi ettiğim muhtıra bunu ispat eder. İsnat buyurulan itirafı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvalı siyasiyeyi müşikâfane takdir etmiş olduğumu görmekle nefsim ve efkâr ve mülâhazatıma itimadım tezayüt etmiştir. Bu esnada vazife deruhde etmeğimizden fayda hâsıl olup olmadığını zikir, âcizlerine düşmez. Yalnız bunda oraca tasavvur olunan mahzur izah buyurulursa minnettar olurum. Bura hükûmetinin vaziyeti hukukiyesine ve âlakadar devletler şüferasının burada bulunmasına binaen mevkiinin hiçe indirilmesi ne mümkün ve ne de muvafıktır. Ancak şimdiki kabine, ekseriyeti azimesi itibarile hal ve istikbale ait hiçbir emeli şahsî arkasındaki olmayıp selâmeti vatana hasrı fikir ve niyet eylemiştir. Bu maksatla sureti makule ve münasibe de Ankara ricalile telif ve tevhibi efkâr ve mesai etmeyi ansamın arzu ve bu samimiyet tarafınızdan hüsnü mukabele görürse hayırlı hidemat ve muavenette bulunabilir. Bu ümniyesi reddolunduğu takdirde ademi tefahümünden tevellüt edebilecek sehiv ve hataların mes'uliyeti maneviyesinden kendisini müteberri addettiğini arzederim Efendim.

Ahmet İzzet

Bu telgrafname zirine kurşukalemile şu satırları yazmıştım:

Zamanı münasibinde muamele-i tazime yapılmak üzere evrakı müteallikası meyanında hıfzı Heyeti Vekile kararı iktizasındandır. Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, nanü nimetile yetiştigi Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettinin hâdimi olmağa tercih edememişti. Dürrüzade Esseyit Abdullahın fetvasına tâbi kalıp, emri sultanî haricine çıkmaktan, âsim ve tarizi şer'îye müstahak olmaktan içti-nap etti. Ahmet İzzet Paşanın daha başka marifetleri de olmuştur. Ondan da haber vereyim.

Türk milletinin büyük kuvvetleri eline verilmiş zevata da, hususî mektuplarile, bütün muharebeler devam ederken ve milletin maddî ve manevî kuvvetlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, yeis ve kesel verecek bedbinliklerini, ıblağ etmekte devam ediyordu. Benim, düşman ordusunu behemehal mağlûp edeceğiz, vatani, behemehal kurtaracağiz sözlerimle istihza ederek, İkinci İnönünden sonra tekrar şarka Sakaryaya kadar yürümekte olan Yunan ordusunun hareketini makamı tehditte işaret ederek, aklı iz'an dersi vermekten hâli kalmıyordu.

Efendiler, ne gariptir ki, kendisini dev aynasında gören bu dimağın takip ettiğim hattı hareketin mucibi felâket olacağına dair bir mektubu, Sakaryada düşmana mukabil taarruz yaparak ricate mecbur ettiğimiz gün hasbelvazife gösterilmişti. Bu mektup bizi hayretler içinde bırakmıştı.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakaryadan ve en nihayet İzmir körfe-

İzzet Paşa, bu bildirdiklerimize 6 Temmuz tarihli bir şifre telgrafla şu karşılığı verdi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, İstanbula geldikten sonra görevimizden ayrılmaktı. Onu da yerine getirdik. Ömürboyu devlet hizmeti kabul etmemek ve özellikle İtilâf Devletlerinin Yunanistanı edimli yardımları, İstanbulun hareket üssü olarak Yunanlılara bırakılması olasılığı bulunan kara bir günde önerilen özveriden çekinmek, bizim elimizden gelmeli ve sizce de uygun görülmeli midir, bilmem?.. Bilecik ve Ankarada tanımadığım kişilerin yanında yapılan tartışmayı uzatmakta sakınca gördüğümünden, tartışmayı bırakarak sizlere hak verir gibi görünmüş, dahası dönüşümüzde verdiğimiz demeçte olayların sorumluluğunu bütünüyle üstümüze almak medenî cesaretini de göstermiş idim. İlk görüşmelerimizde orada bulunanlardan birinin, sonradan belli olan durumu, çekinmekte haklı olduğumu kanıtlamıştır. Ama, hiçbir vakit hiçbir kimse tarafından aldatıldığımı kabullenmedim. Beni yanıma götüran anlaşma düşüncesinden sapmadım. Bakanlar Kurulu ile yaptığım görüşmeler ve kendilerine verdiğim not bunu kanıtlar. Bana yakıştırdığınızın tersine aymazlığı kabullenmem şöyle dursun, şimdiki gibi siyasî olayları kılı kırk yararcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime ve düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır. Bu aralarda görev üstlenmemizin yararlı olup olmayacağını söylemek, bana düşmez. Yalnız görev almaklığımızda sizce ne sakınca görüldüğü açıklanırsa çok sevinirim. Bura hükûmetinin, hukukî durumuna ve ilgili devletlerin elçilerinin burada bulunduklarına göre değerinin hiçe indirilmesi ne uygundur ve ne de buna olanak vardır. Şimdiki hükûmet, üyelerinin büyük çoğunluğu bugüne ve yarına ilişkin hiçbir kişisel çıkar arkasında olmayıp düşündüklerinin ve dilediklerinin yurdun esenliği olduğu da bilinmelidir. Bu amaçla akla yatkın ve uygun bir yolda Ankara ileri gelenleriyle görüş ve işbirliği yapmayı yürekten dilemektedirler ve bu içtenlik sizce iyi karşılanırsa yararlı işler ve yardımlar yapılabilir. Bu dilek kabul edilmezse anlaşmazlıktan doğabilecek yanlışların tinsel sorumluluğunun kendisinde olmayacağını bilginize sunarım Efendim.

Ahmet İzzet

Bu telgrafların altına kurşun kalemile şu satırları yazmıştım:

Uygun zamanda gereği yapılmak üzere ilgili belgeler arasında saklanması Bakanlar Kurulu kararı gereğidir. Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, ekmeği ve azığıyla yetiştigi Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettine hizmet etmekten üstün sayamamıştı. Dürrüzade Esseyit Abdullahın fetvasına bağlı kalıp, padişah emri dışına çıkıp, suçlanmaktan dinsel taşlamalara uğramaktan çekindi. Ahmet İzzet Paşanın daha başka marifetleri de olmuştur. Onlardan da bilgi vereyim.

Bütün savaşlar sürerken ve milletin nesnel ve tinsel güçlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, kaygı ve uyuşukluk verici karamsarlıklarını, Türk milletinin büyük kuvvetleri eline verilmiş kişilere de, özel mektuplarile bildirip duyuruyordu. Benim, düşman ordusunu yüzdeyüz yeneceğiz, yurdu, yüzdeyüz kurtaracağiz sözlerimle alay ederek, İkinci İnönünden sonra tekrar doğuya Sakaryaya kadar yürümekte olan Yunan ordusunun ilerleyişini gözdağı verircesine belirterek akıl ve anlayış dersi vermekten geri kalmıyordu.

Efendiler, ne tuhaftır ki, kendisini dev aynasında gören bu kafanın izlediğim yolun yıkımla sonuçlanacağını bidiren bir mektubu, Sakaryada düşmana karşısaldırı yaparak çekilmek zorunda bıraktığımız gün görev gereği bana gösterilmişti. Bu mektuba pek şaşırmıştık.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakaryadan ve en sonunda İzmir körfe-

Ahmet İzzet Paşa Türk milletine hizmet etmeyi, Vahdettinin hâdimi olmağa tercih edemedi

Ahmet İzzet Paşa Türk milletine hizmet etmeyi, Vahdettine hizmet etmekten üstün saymadı

zinden çekildiğini gördükten ve Lozan Sulhnamesini okuduktan sonra acaba bana yazdığı 6 Temmuz 1337 tarihli telgrafnamesindeki şu cümleyi:

"İsnat buyurulan itiraftı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvali siyasetiye muşikâfane takdir etmiş olduğumu görmekle nefsim ve efkâr ve mülahazatıma itimadım tezayüt etmiştir." cümlesini tekrar terennüm etmiş midir?

Ben, buna da ihtimal veririm!

Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankarada oturdular. Millî prensiplerimizi kabul etmeleri şartile, kendilerine millî hizmet ve vazife vermeye müheyya idik. Temayül etmediler. Bir defa olsun Meclisi Millînin kapısından içeri ayak basmadılar. Fakat her halde Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazetdiği kanunlardan haberdar bulunuyorlardı. Bu kanunlar ahkâmını ve Millet Meclisinin ve Hükûmetinin İstanbulla karşı taayyün etmiş olan vüz'ü tavrını, pek âlâ biliyorlardı. Bu kanunlara ve malûm olan vaziyete rağmen, İstanbulda tekrar iş başına geçip mevcudiyet ve teşebbüsâtı millîyenin kadrü nüfuzunu iza-leye; düşmanların elinde bazı bulunan Vahdettin'in temini hakimiyetine, hasrı mevcudiyet eylemelerine, verilecek hakikî mananın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu, Türk milletine ve Türk milletinin ensali cedide ve müteakibesine terkederim.

Efendiler, bu vesile ile muhterem millete şunu tavsiye ederim ki: sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevheri aslıyî, çok iyi tahlil etmek dikkatinden, bir an feragat etmesin!

Muhterem Efendiler, vukuatı Sakarya Meydan Muharebesine temas ettirmek istiyorum. Fakat, bunun için, müsaade buyurursanız, ufak bir mukadde-me yapacağım. İkinci İnönü muharebesinden sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Temmuz 1337 tarihinde, Yunan ordusu tekrar cephemize umumî taarruza geçti. Tarafeynin bu tarihe takaddüm eden günlerdeki vaziyeti şöyle idi:

Bizim ordumuz; başlıca Eskişehir ve şimaligarbisinde İnönü mevaziinde ve Kütahya -Altıntaş havalisinde tekasüf ettirilmişti. Afyon Karahisar havalisinde iki fırkamız vardı. Geyvede ve Mendres havalisinde birer fırkamız bulunuyordu.

Yunan ordusu da; Bursada bir ve Uşak şarkında iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Mendreste de bir fırkası vardı.

Yunanlıların bu taarruzile vukua gelen ve Kütahya-Eskişehir Muharebatı unvanı altında yadolan bir silsilei muharebat vardır. On beş gün devam etmiştir. Ordumuz, 25 Temmuz 1337 akşamı kısmi küllisile Sakarya şarkına çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zarurî kılan esbabın esaslarına işaret edeyim:

İkinci İnönü muharebesinden sonra, umumî seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makinalı tüfek ve top miktarınca ordumuza mühim derecede faik idi. Temmuzda Yunan ordusu taarruza başladığı zaman, millî hükûmetin ve mücadelenin tekâmülâtı, bizim umumî seferberlik ilânımıza ve bu suretle milletin bütün menabîini ve vesaitini, başka hiçbir mülahazaya tâbi olmaksızın, düşman karşısına toplamaya henüz müsait ve mütehammil görülmemişti. İki ordu arasındaki kuvvet, vesait ve şerait nispetsizliğinin başlıca bariz sebebi bundadır. Bunun neticesi olarak biz, henüz fırkalarımızın, bilhassa vesaiti nakliyesini tedarik ve ikmal edemediğimizden, kabiliyeti hareketleri yok idi. Yunan milletin bütün kuvvetile yaptığı bu taarruz karşısında, bizim askerî olan esas vaziyeti

fezinden çekildiğini gördükten ve Lozan Barış Antlaşmasını okuduktan sonra, acaba bana yazdığı 6 Temmuz 1921 tarihli telgrafındaki şu cümleyi:

"Bana yakıştırdığınızın tersine, aymazlığı kabullenmem şöyle dursun, şimdiki gibi siyasi olayları kırk yararcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime ve düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır." terennüm* etmiş midir?

Ben, bunu da yapmış olabileceğine inanırım.

Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankarada oturdular. Millî prensiplerimizi benimsemeleri koşuluyla, kendilerine ulusal görev vermeye hazır-dık. Yanaşmadılar. Bir defa olsun Millî Meclisin kapısından içeri ayak basmadılar. Ama her halde Türkiye Büyük Millet Meclisinin koyduğu kanunlardan haberleri vardı. Bu kanunların hükümlerini ve Millet Meclisinin ve Hükûmetinin İstanbulla karşı belirmiş olan tutumunu, çok iyi biliyorlardı. Bu kanunlara ve bilinen duruma karşın, İstanbulda tekrar iş başına geçip ulusal varlığımızın ve girişimimizin değerini ve erkini yok etmek; düşmanların elinde oyuncak olan Vahdettin'in egemenliğini sürdürmeye, bütün varlıklarıyla çalışmalarına, verilecek gerçek anlamın ne olduğunu ben söylemeyeceğim. Onu, Türk milletine ve Türk milletinin yeni ve gelecek kuşaklarına bırakırım.

Efendiler, şimdi sırası gelmişken saygıdeğer ulusuma şunu öğütlerim ki: bağrında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz mayayı, çok iyi incelemekten, hiçbir zaman vaz geçmesin.

Muhterem Efendiler, olayları Sakarya Meydan Savaşına değindirmek istiyorum. Ama, bunun için, izin verirsiniz, ufak bir başlangıç yapacağım. İkinci İnönü savaşından sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Temmuz 1921 tarihinde, Yunan ordusu yeniden cephemize karşı genel saldırıya geçti. İki tarafın bu tarihten hemen evvelki günlerdeki durumu şöyle idi:

Bizim ordumuz, başlıca Eskişehir ve kuzeybatısında İnönü mevzilerinde ve Kütahya-Altıntaş dolaylarında yığınak yapmıştı. Afyon dolaylarında iki tümenimiz vardı. Geyvede ve Menderes dolaylarında birer tümenimiz bulunuyordu.

Yunan ordusu da; Bursada bir ve Uşak doğusunda iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Mendereste de bir tümeni vardı.

Yunanlıların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya-Eskişehir Savaşları adıyla anılan bir çatışmalar dizisi vardır. Onbeş gün sürmüştür. Ordumuz, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük bölümüyle Sakarya doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan nedenlerin dayanaklarını belirteyim:

İkinci İnönü savaşından sonra, genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makinalı tüfek ve top sayısınca ordumuza çok üstündü. Temmuzda Yunan ordusu saldırıya geçtiği zaman, millî hükûmetin ve ulusal savaşının gelişimi, bizim genel seferberlik yapmamıza ve böylece milletin bütün kaynak ve araçlarını, başka hiçbir düşünceye bağlı olmaksızın, düşman karşısına toplamaya, daha, elverişli ve uygun görülmemişti. İki ordu arasındaki güç, araç ve koşul oransızlığının görüntür başlıca nedeni budur. Bunun sonucu olarak biz, daha tümenlerimizin, özellikle taşıt araçlarını sağlayıp tamamlayamadığımızdan bunların hareket yetenekleri yok idi. Yunan milletin bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında, bizim askerlikle ilgili bulunan ana ödevimiz, ulusal savaşının

* Terennüm = zevkle anımsayıp alçak sesle şarkı söylemek, ırlamak (sözlük)

Muhterem
milletime
tavsiyem

Sakarya
Meydan
Muharebesi

Saygıdeğer
milletime
öğütüm

Sakarya
Meydan
Savaşı

femiz, millî mücadelenin bidayetinden itibaren takip ettiğimiz vazife idi ki, o; her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzu mukavemet ve münasip harekât ile tevkif ve iptal etmek ve yeni orduyu vücuda getirmek için zaman kazanmak suretinde hulâsa olunabilir. Son düşman taarruzu karşısında da, bu esasî vazifeyi, nazardan uzak tutmamak elzem idi. Bu mülâhazaya binaen 18 Temmuz 1337 günü İsmet Paşanın Eskişehir cenubugarbisinde, Karacahisarda bulunan karargâhına giderek, vaziyeti yakından mütaale ettikten sonra, İsmet Paşaya umumî olarak şu direktifi vermiş idim: "Orduyu, Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra, düşman ordusile araya büyük bir mesafe koymak lâzımdır ki, ordunun tanzim, tensik ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek caizdir. Düşman, bilâtevakkuf takip ederse, üssüharekelerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları tesisine mecbur olacak; her halde memul etmediği birçok müşkülâtla karşılaşacak; buna mukabil bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha müsait şeraite malik olacaktır. Bu tarzı hareketimizin en büyük mahzuru, Eskişehir gibi mühim mevakiimizi ve çok araziyi düşmana terketmekten dolayı efkârı umumiyede hâsıl olabilecek manevî sarsıntıdır. Fakat az zamanda, istihsal edebileceğimiz muvaffakiyetli netayicîle, bu mahzurlar kendiliğinden zail olacaktır. Askerliğin icabını bilâtereddüt tatbik edelim. Diğer nevi mahzurlara mukavemet ederiz."

Efendiler, filhakika tahmin ettiğim manevî mahzurlar derakap görüldü. İlk teessürat, Mecliste tezahür etti. Bilhassa muhalifler bedbinane nutuklarla feryada başladılar: "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın elbette bir mes'ulü vardır; o nerededir? onu göremiyoruz. Bugünkü elim halin feci vaziyetin âmili hakikîsini ordunun başında görmek isterdik." diyorlardı.

Bu mealde iradî kelâm eden zevatın ima ve ifade etmek istediklerinin, ben olduğuma, şüphe yoktu.

Nihayet Mersin Meb'usu Salâhattin Bey, kürsüden benim ismimi telâffuz ederek "ordunun başına geçsin!" dedi. Bu teklife iştirak edenler çoğaldı. Buna muarız olanlar da vardı.

Efendiler, bu tehalüfü efkârın esbabı hakkında biraz izahatta bulunmak muvafık olur. Bir defa, benim, filen ordunun başına geçmem teklifinde bulunanların, fikir ve maksatlarını, ikiye ayırmak mümkündür. Benim ve benimle beraber birçoklarının o zaman anladığımıza göre, bir kısım zevat, artık ordunun tamamen mağlûp olduğuna, vaziyetinin iadesine imkân kalmadığına, binaenaleyh davanın, takip ettiğimiz davayı millînin kaybolduğuna hükmetmişlerdi. Bu sebeplerle duydukları hiddet ve şiddeti, benim üzerimde teskin etmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi tasavvurlarına göre münhezim olmuş ve inhizamı devam edecek olan ordunun başında benim de şahsiyetim münhezim olsun! Diğer bir kısım zevat, diyebilirim ki ekseriyet, bana olan emniyet ve itimatlarından dolayı, samimî olarak ordunun filen başına geçmemi arzu ediyorlardı.

Henüz filen kumandanlığı deruhde etmemi mahzurlu görenlerin de mütalesi şu idi:

Ordunun, teakup edecek herhangi bir muharebede muvaffak olamaması, tekrar ricat etmesi baidüihtimal değildir. Bu vaziyetlerde ben, filen ordunun başında bulunursam, telâkki umumiye nazaran son ümidin de zeval bulmuş olduğu gibi bir zihniyetin tevelliüt etmesi ihtimali vardır. Halbuki henüz vaziyeti

başından beri izlediğimiz ödev idi ki, o; her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça, bu saldırıyı direnerek ve uygun devinimler yaparak durdurmak boşa çıkartmak ve yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak diye özetlenebilir. Son düşman saldırısı karşısında da, bu ana ödevi, gözden uzak tutmamak çok gerekli idi. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşanın Eskişehir güneybatısında, Karacahisarda bulunan karargâhına giderek, durumu yakından inceledikten sonra, İsmet Paşaya genel olarak şu direktifi vermiş idim: "Orduyu, Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusile aramızda büyük bir mesafe bırakmak gerekir ki, ordunun düzenlenmesi ve güçlendirilmesi başarılabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilinebilir. Düşman, hiç durmadan ilerlerse, hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek hatları kurmak zorunda kalacak; her halde beklemediği birçok zorluklarla karşılaşacak; buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Böyle yapmamızın en önemli sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerleri ve geniş topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamu oyunda meydana gelebilecek moral bozukluğudur. Ama kısa zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla, bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara dayanırız."

Efendiler, düşündüğüm tinsel sakıncalar gerçekten hemen belirdi. İlk üzüntülü duyarlıklar, Mecliste belirdi. Özellikle bize karşı olanlar karamsar nutuklarla yaygaraya başladılar: "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı durumun korkunç gidişin gerçek yaratıcısını ordunun başında görmek isterdik." diyorlardı.

Bu anlamda söz söyleyenlerin dolaylı olarak anlatmak istediklerinin, ben olduğum kuşku götürmez.

En sonunda Mersin Meb'usu Salâhattin Bey, kürsüden benim adıma söyleyerek "ordunun başına geçsin" dedi. Bu öneriye katılanlar çoğaldı. Buna karşı çıkanlar da vardı.

Efendiler, bu görüş ayrılıklarının nedenleri hakkında biraz açıklama yapmak uygun olur. Bir kere, benim, edimli olarak ordunun başına geçmem önerisinde bulunanların, düşünce ve amaçlarını, ikiye ayırabiliriz. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zaman anladığımıza göre, bir kısım kişiler, artık ordunun tamamen yenildiğine, durumun düzeltilemeyeceğine, böylece amacın, güttüğümüz ulusal amacın yitirildiği yargısına varmışlardı. Bu nedenlerle duydukları kızgınlığı ve öfkeyi, benim üzerimde yatıştırmak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi düşüncelerine göre bozulmuş ve bozgunluğu sürecektir olan ordunun başında benim de kişiliğim bozulsun gitsin. Öteki bir kısım kişiler, diyebilirim ki çoğunluk, bana olan güvenlerinden ötürü, içtenlikle, edimli olarak ordunun başına geçmemi istiyorlardı.

Şimdilik edimli olarak komutanlığı üstlenmemi sakıncalı bulanların da düşüncesi şuydu:

Ordunun, bundan sonraki herhangi bir savaşta başarılı olamaması, yeniden geri çekilmesi uzak bir olasılık değildir. Bu durumlarda ben, edimli olarak ordunun başında bulunursam, genel kanıya göre son ümidin de yitirilmiş olduğu gibi bir inanış doğabilir. Oysa genel durum, daha son önleme, son çareye başvurulma-

umumiye, son tedbir, son çare ve son kuvvetlerin feda edilmesini istilzam edecek mahiyette değildir. Binaenaleyh, efkârı umumiyede son ümidin mahfuziyeti için benim şahsan harekâtı askeriyeyi idare etmem zamanı gelmemiştir.

Ben, müzakerat ve münakaşat ile tebellür eden bu kanaatleri, lüzumu kadar mütalea ve tetkik ediyordum. Son fikirde bulunanlar, kuvvetli esbabı mantığı serdediyorlardı. Kumandayı deruhde etmemi samimî olarak teklif edenler de, gayrisamimî metalipte bulunanların yaygaraları, derin ve şayanı endişe tesirler yapmaya, başladı. Benim filen kumandayı deruhde etmem, bütün Mecliste son çare ve son tedbir olarak telâkki edildi. Meclisin bu telâkkisi, süratle, Meclis haricinde de intişar etti. Adeta benim sükûtum kumandayı filen deruhde etmeye ademî tehalüküm, felâketin muhakkak ve karîp olduğu fikir ve telâkkisini, umumî bir hale koydu. Bunu, anlar anlamaz, derhal kürsüye çıktım.

Efendiler, bu bahsettiğim vaziyet, 4 Ağustos 1337 günü bir celsei hafiyede vukubuluyordu. Azanın, hakkımda izhar eyledikleri teveccüh ve itimadî teşekkür ettikten sonra makamı riyasete şöyle bir takrir verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Meclis azayı kirâmının umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi; şahsan deruhde etmekten tahassul edecek fevaidi, azamî süratle istihsal edebilmek ve ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve ikmal ve sevku idaresini bir kat daha tarsin için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin haiz olduğu salâhiyeti, filen istimal etmek şartile deruhde ediyorum. Müddeti ömrümde, hakimiyeti millîyenin en sâdık bir hâdimi olduğumu nazarı millette bir defa daha teyit için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler; bu takririm sureti haktan görünerek teklifatta bulunanların muzmerratını, meydanı aleniyete çıkarmaya vesile teşkil etti. Derhal itirazat başladı. Bir defa; Başkumandanlık unvanını veremeyiz dediler. O, Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemiçtir. Başkumandan vekili, denilmelidir.

Sanien; Meclisin salâhiyetini istimal etmek gibi bir imtiyazın itası asla mevzuubahs olamaz, mütaleasında bulundular.

Ben, padişah ve halifeler tarafından tevcih olunagelmiş köhne bir unvanı takınamiyacağımı; ifa edeceğim vazife, filen başkumandanlık olduktan sonra bu unvanı olduğu gibi tevcihten içtinaba mahal bulunmadığını serdederek, noktâi nazarımda ısrar ettim. Vaziyetin, Meclisin takdir ve izah ettiği gibi fevkalâde olduğuna göre benim de itihaz edeceğim mukarrerat ve tatbik edeceğim icraatın, fevkalâde olması lâzımegeleceğine, şüphe yoktu. Tasavvurat ve kararlarımı, serî ve şedit bir surette mevkîi fül ve tatbika koymak zarureti vardı. İcra Vekilleri Heyetinden, Meclisten istizanlarla, teahhurata meydan vermeye, vaziyet müsait olmayabilirdi. Bütün memlekete ve memleketin bütün menabiine şamil olması lâzımgelen evamir ve tebligatım için, her umurun vekilinden veya hut Vekiller Heyetinden rey ve mezuniyet almak, benim ifa edeceğim Başkumandanlıktan memul fevaidi, temin edemezdi. Onun için bilâkaydüşart emir verebilmeli idim. Bunun için de, Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti, benim şahsiyetime izafe olunmalıydı. Bunu, muvaffakiyet için zarurî görüyordum. Onun için bu noktada ısrar ettim.

sını son kuvvetlerin gözden çıkarılmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamu oyunda son ümidin kalabilmesi için benim doğrudan doğruya savaşı yönetmem zamanı gelmemiştir.

Ben, konuşmalar ve tartışmalarla beliren bu görüşleri, gereğince düşünüp inceliyordum. Son görüşü savunanlar mantığa dayanan sağlam nedenleri sürüyorlardı. Yapmacık isteklerde bulunanların yaygaraları, komutayı üstlenmemi içtenlikle önerenlerde, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim edimli olarak komutayı ele almam, bütün Mecliste son çare ve son önlem olarak görüldü. Meclisin bu görüşü, hızla, Meclis dışına da yayıldı. San-ki benim susmam komutayı edimli olarak ele almaya yanaşmadığım, yıkıntının kesin ve yakın olduğu düşünce ve görüşünü, çok yaygınlaştırdı. Bunu, anlar anlamaz, hemen kürsüye çıktım.

Efendiler, bu anlattığım durum, 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda belirdi. Üyelerin, bana gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra başkanlığa şöyle bir önerge verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Meclisin sayın üyelerinin genel olarak beliren dilek ve istekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi; kendi üzerime almaktan doğacak yararları, en kısa zamanda elde edebilmek ve ordunun nesnel ve tinsel gücünü en kısa zamanda artırıp tamamlamak ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkisini, edimli olarak kullanmak koşulu ile yükleniyorum. Yaşadığım sürece, ulusal egemenliğin en sadık bir emekçisi olduğumu ulusa bir defa daha göstermek için bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süreyle sınırlanmasını da ayrıca dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler; bu önergem doğruluktan yanaymış gibi görünerek önerilerde bulunanların gizli düşüncelerini, açığa vurmalarına yol açtı. Hemen karşı çıkışlar başladı. Bir defa; Başkomutanlık sanını veremeyiz dediler. O, Büyük Millet Meclisinin özündedir. Başkomutan vekili, denilmelidir.

İkinci olarak; Meclisin yetkisini kullanmak gibi bir ayrıcalık verilmesi hiç söz konusu olamaz, düşüncesini ileri sürdüler.

Ben, padişah ve halifeler tarafından verilegelmiş köhne bir sanı takınamiyacağımı; yapacağım görev, edimli olarak başkomutanlık olduktan sora bu sanı olduğu gibi vermekten kaçınmanın yeri olmadığını ileri sürerek, görüşümde direndim. Durumun, Meclisin anladığı ve belirttiği gibi olağanüstü olduğuna göre benim de alacağım kararlar ve yapacağım işler, olağanüstü olmak gerekeceğinde, kuşku yoktu. Düşünce ve kararlarımı, çabuk ve sert olarak yürütüp uygulamaya koymak zorunluğu vardı. Bakanlar Kurulundan, Meclisten izin istemekle, gecikmeler oluşturmaya, durum elverişli olmayabilirdi. Bütün memleketi ve memleketin bütün kaynaklarını kapsamaması gereken emirlerim ve bildirilerim için, her işin bakanından ya da Bakanlar Kurulundan onay ve izin almak, benim yapacağım Başkomutanlıktan umulan yararları, sağlayamazdı. Onun için kayıtsız ve şartsız emir verebilmeli idim. Bunun için de, Büyük Millet Meclisinin yetkisi, bana verilmeli idi. Bunu, başarı için zorunlu görüyordum. Onun için bu noktada direndim.

Salâhattin Bey, Hulûsi Bey gibi birtakım meb'uslar, Meclis; salâhiyetini bir şahsa vermekle ataletle duçar olacağından, milletten aldığı vekâleti, başkasına devretmeye mezun bulunmadığından ve esasen orduya kumanda edecek zâta, Meclis salâhiyetinin tevdi mevzuubahs olamayacağından ve buna lüzum olmadığından bahsettiler. Meclisin salâhiyetini istimal edebilecek bir zat tarafından, meb'usların şahsan emin olamamaları ihtimalinden de bahsedenler oldu.

Ben, bu mütealeatın hiçbirini reddetmedim. Hepsini doğru bulduğumu beyan ettim. Meclisin bu noktayı çok dikkatle ve ehemmiyetle mütealea ve tetkik eylesini söyledim. Yalnız, şahıslarından korkanların telâşlarına mahal olmadığını, beyan ettim. 4 Ağustosta mesele bir karara iktiran edemedi. Müzakere, 5 Ağustos 1337 günü de devam etti. Bu gün, bazı meb'usların, tereddütlerinin iki noktada tekâşüf ettiği anlaşıldı. Birincisi: Meclis mevcudiyetinin herhangi bir şekil ve surette duçarı akamet edilmesi; ikincisi: azadan herhangi biri hakkında keyfî, örfî muamele tatbiki...

Bu şüphe ve tereddütleri izale edecek izahat ve beyanatta bulunduktan sonra, yapılacak kanunda da bu hususata dair kuyudu lâzime dercinin münaşip olduğunu dermeyeran ettim ve vermiş olduğum takriri buna göre bazı maddelere kalbederek, bir proje olmak üzere Meclise takdim ettim. İşte, bu proje mevadî üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, 5 Ağustos 1337 tarihli, bana Başkumandanlık tevcihine dair olan kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmiş olan salâhiyet şu idi:

"Baskumandan; ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve sevku idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına filen istimal mezundur."

Bu maddeye nazaran benim vereceğim emirler kanun olacaktı.

Efendiler, bu tevcihten dolayı, "Meclisin hakkımda izhar ettiği itimat ve emniyete lâik olduğumu az zamanda göstermeye muvaffak olacağım" dedikten sonra, Meclisten bazı ricalarda bulundum: meselâ; henüz Müdafaii Millîye Vekâleti ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti vezaifini uhdesinde bulunduran Fevzi Paşa Hazretlerinin Erkânıharbiyei Umumiye umuruna hasrı mesai edebilmesi için Dahiliye Vekâletinde bulunan Refet Paşanın Müdafaii Millîye Vekâletine getirilmesi ve yerine diğer birinin intihabı.

Bilhassa, Meclisin ve Heyeti Vekilenin dahile ve harice karşı sakin ve çok kuvvetli vaziyet ve manzarasının mahfuziyeti mühim olduğunu ve ufaktefek sebeplerle Heyeti Vekileyi sarsmak caiz olmadığını arzettim. Teklifi kanunî, aynı günde, celsei aleniyyede okundu. Müstacelen müzakeresi icra olundu ve tayini esami ile reye vazedildi. Müttefikler kabul olundu.

Bu münaşebetle irat ettiğim kısa bir hitabenin bir iki cümlesini tekrar etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. O cümleler şunlardı:

"Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehâl mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu itminanı tammımı, heyeti celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim."

Muhterem Efendiler, Başkumandanlığı, filen deruhde ettikten sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Salâhattin Bey, Hulûsi Bey gibi birtakım meb'uslar, Meclis; yetkisini bir kişiye vermekle işlemez duruma düşeceğinden, milletten aldığı vekâleti, başkasına aktarmaya yetkili bulunmadığından ve aslına bakılırsa orduya komuta edecek kişiye, Meclis yetkisinin verilmesi sözkonusu olamayacağından ve buna gerek bulunmadığından söz ettiler. Meclisin yetkisini kullanabilecek birisine, meb'usların kişisel olarak güvenememeleri olasılığından da söz edenler oldu.

Ben, bu düşüncelerin hiçbirine karşı çıkmadım. Hepsini doğru bulduğumu söyledim. Meclisin bu konuyu çok dikkatle ve önemle düşünüp incelemesini söyledim. Yalnız, kendi başlarından korkanların kaygılarına yer olmadığını, belirttim. 4 Ağustosta konu üzerinde bir karara varılamadı. Görüşme, 5 Ağustos 1921 günü de sürdü. Bu gün, bazı meb'usların, duraksamalarının iki noktada yoğunlaştığı anlaşıldı. Birincisi: Meclisin varlığının herhangi bir biçim ve yolda iş göremez hale getirilmesi; ikincisi: üyelere herhangi biri için keyfe göre, yasa dışı işlem yapılması....

Bu kuşku ve duraksamaları giderecek açıklamalarda bulunduktan sonra, yapılacak kanunda da bu konularla ilgili bağlayıcı gerekli hükümler konulmasının uygun olduğunu ileri sürdüm ve vermiş olduğum öneriyi buna uygun maddeler biçimine koyarak, bir tasarı niteliğinde Meclise sundum. İşte, bu tasarı maddeleri üzerinde yapılan görüşmeler sonunda, 5 Ağustos 1921 tarihli, bana Başkomutanlık verilmesiyle ilgili kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmiş olan yetki şu idi:

"Başkomutan; ordunun nesnel ve tinsel gücünü olabildiğince arttırmak ve yönetimini bir kat daha sağlamlaştırmak işinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konuyla ilgili yetkisini Meclis adına edimli olarak kullanabilir."

Bu maddeye göre benim vereceğim emirler kanun olacaktı.

Efendiler, bu görevin verilmesi dolayısıyla, "Meclisin bana gösterdiği inan ve güvene yaraşır olduğumu az zamanda göstermeyi başaracağım" dedikten sonra, Meclisten bazı dileklerde bulundum: örneğin; Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerinde bulunan Fevzi Paşa Hazretlerinin yalnız Genel Kurmay işleriyle uğraşabilmesi için İçişleri Bakanı olan Refet Paşanın Millî Savunma Bakanlığına getirilmesi ve yerine başka birinin seçilmesi.

Özellikle, Meclisin ve Bakanlar Kurulunun içeriye ve dışarıya karşı dingin ve çok kuvvetli durum ve görünümünün korunmasının önemli olduğunu ve ufaktefek nedenlerle Bakanlar Kurulunu sarsmanın uygun olmadığını belirttim. Kanun önerisi, aynı günde açık oturumda okundu. İvedilikle görüşüldü ve ad okunarak oya sunuldu. Oybirliğiyle kabul olundu.

Bunun üzerine yaptığım kısa bir konuşmanın bir iki cümlesini yineleme izin vermenizi rica ederim. O cümleler şunlardı:

"Efendiler, zavallı milletimizi tutsak etmek isteyen düşmanları yüzdeyüz yeneceğimize olan inan ve güvenim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tam inancımı, yüksek kurulunuza karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilân ederim."

Muhterem Efendiler, Başkomutanlığı, edimli olarak üzerime aldıktan sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Başkomutanlığı edimli olarak üstlendim

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetile Müdafaai Millîye Vekalâünin heyeti camiası ile Başkumandanlık Karargâhını teşkil ettim. Bu iki makamın müsterek mesaisini Başkumandan nezdinde tevhit ve tevzin için ve bundan başka, orduyu alâkadar eden ve Başkumandanlıkla halli iktûza eyliyen diğer vekâletlerle ait muamelâtın tedviri için de yanında küçük bir kalem teşkil ettim.

Ankaradaki mesaim münhasıra, ordunun insan ve vesaiti nakliyece kuvvetini tezyide ve iâşesini ve libasını temin ve tanzime ait tedabir ve tertibat almakla geçti.

Bu bahsettiğim hususatı temin için, iki gün zarfında, 7, 8 Ağustos 1337 tarihlerinde, tekâlifî millîye emri namı altında yaptığım tebligatı umumiyyeden herbirinin, kısaca muhteviyatından bahsedeyim. Bir harbin kazanılması için ne derece hurda şeylerin bile nazarı dikkate alınması lâzımgeldiğine dair bir fikir vermiş olmak için, bu muhteviyatı şayanı arz görürüm:

"1 numaralı" emrimle her kazada birer "tekâlifî millîye komisyonu" teşkil ettim. Bu komisyonlar hasılai mesailerinin, ordunun muhtelif aksamına sureti tevziini tanzim eyledim.

"2 numaralı" emrime nazaran vatanda her hane birer kat çamaşır; birer çift çorap ve çarık ihzar edip tekâlifî millîye komisyonuna teslim edecekti.

"3 numaralı" emrimle, tüccar ve ahali yedinde mevcut olan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbise-i imaline salih her nevi kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul ve gayrimamul çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına bedeli bilâhare tesviye edilmek üzere vaziyet ettim.

"4 numaralı" emrimle, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, piring, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli bilâhare tesviye olunmak üzere vaziyet ettim.

"5 numaralı" emrimle, ordu ihtiyacı için alınan vesaiti nakliyeden maada, ahalinin yedinde kalan vesaiti nakliye ile, meccanen yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere, askerî nakliyat icra edilmesini mecbur kıldım.

"6 numaralı" emrimle, ordunun ilbas ve iâşesine yarayan bilcümle emvali metrukeye vaziyet ettim.

"7 numaralı" emrimle, ahali yedinde muharebeye salih bilcümle esliha ve cephanenin üç gün zarfında teslimini talep ettim.

"8 numaralı" emirle, benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lâstiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlara mümasil malzeme, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına vaziyet ettim.

"9 numaralı" emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalâthanelerile bu esnafat ve imalâthanelerin kabiliyeti imaliyeleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek san'atkârların isimleri zikredilmek üzere muktat ve vaziyetlerini tespit ettirdim.

Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığının tümü ile Başkomutanlık Karargâhını kurdum. Bu iki görev yerinin ortak işlerini Başkomutanlıkta toplayıp dengelemek için ve bir de, orduyu ilgilendiren ve öbür bakanlıkların Başkomutanlıktan alacakları direktiflere göre yürütülmesi gereken işleri yürütmek için de yanımda küçük bir yazışları örgütü kurdum.

Ankaradaki çalışmalarım sadece, ordunun insan ve taşıt araçları mevcudunu arttırmak ve ordunun beslenme ve giydirilmesini sağlayıp yoluna koyacak önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmakla geçti.

Sözünü ettiğim bu şeyleri sağlamak için, iki gün içinde, 7, 8 Ağustos 1921 tarihlerinde, tekâlifî millîye* emri adı altında yaptığım genelgelerden herbirinin içeriğinden, kısaca sözedeyim. Bir savaşın kazanılması için ne denli küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini anlatabilmek için, bu içerikleri bilgimize sunulmaya değer görürüm:

"1 numaralı" emrimle, her ilçede birer "ulusal vergi komisyonu" kurdum. Bu komisyonlarca toplanacak şeylerin, ordunun türlü bölümlerine dağıtımını düzenledim.

"2 numaralı" emrime göre vatanda her ev birer kat çamaşır; birer çift çorap ve çarık hazırlayıp ulusal vergi komisyonuna verecekti.

"3 numaralı" emrimle, tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek giysisi yapmaya yarar her türden kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"4 numaralı" emrimle, eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, piring, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından da yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"5 numaralı" emrimle, ordu gereksinimi için alınan taşıt araçlarından başka, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla ayda bir kere yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ücretsiz olarak, askerlikle ilgili taşıma işleri yapılmasını zorunlu kıldım.

"6 numaralı" emrimle, ordunun giydirilip beslenmesine yarayan bütün bırakılmış mallara el koydum.

"7 numaralı" emrimle, halkın elinde bulunan savaşa elverişli bütün silâhlarla cephanenin üç gün içinde hükûmete verilmesini istedim.

"8 numaralı" emirle, benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lâstiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan ve bunlara benzer gereçlerle, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına el koydum.

"9 numaralı" emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve atölyeleriyle bu esnafın ve atölyelerin kapasiteleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustaların isimleri belirtilerek sayı ve durumlarının saptanmasını sağladım.

* Ulusal vergiler, salmalar

"10 numaralı" emirle, ahali yedinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarile kağı arabalarının bilûmum teçhizat ve hayvanlarile beraber ve binek ve topkeşan hayvanat, ester ve mekârî hayvanatı, deve ve merkep miktarlarının yüzde yirmisine vaziyet ettirdim.

Efendiler, emirlerimin ve tebligatımın temini icrası için, teşkil ettiğim İstiklâl Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir mintakalarına gönderdim. Ankarada da bir mahkeme bulundurdum.

Ondan sonra Efendiler, 12 Ağustos 1337 günü, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle beraber Polatlıda cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize temas ederek sol cenahımızdan ihata edeceğine hüküm vermiştik. Tedabir ve tertibatımızı kemali cesaretle bu noktai nazardan aldurdum. Vakayi, isabetimizi gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1337 de ciddî olarak cephemize temas ve taarruza başladı. Birçok kanlı ve buharanlı safhalar ve dalgalı oldu. Düşman ordusunun faik grupları, hattı müdafamızın birçok parçalarını kırdılar. Bu suretle ilerliyen düşman aksamının karşısına, kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan muharebesi, 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol cenahımız, Ankaranın elli kilometre cenubuna kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi, garba iken cenuba döndü, arkası Ankaraya iken şimale verildi. Tebdili cephe edilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Hatta müdafaalarımız, kısım kısım kırılıyordu. Fakat derakap kırılan her kısım, en yakın bir mesafede yeniden tesis ettiriliyordu. Hattı müdafaaya çok raptı ümit etmek ve onun kırılmasile, ordunun büyüklüğü ile, mütenasip, uzun mesafe geriye çekilmek nazariyesini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve müessir buldum. Dedim ki: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı, vatandaşın kanile ıslanmadıkça terkölünamaz. Onun için küçük, büyük her cüzütam, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur."

İşte, ordumuzun her ferdi, bu sistem dahilinde, her hatvede azamî fedekârlığını göstermek suretile, düşmanın faik kuvvetlerini imha ederek, yıpratarak nihayet onu, taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirdi.

Muharebe vaziyetinin bu safhasını ihtisas eder etmez, derhal bilhassa sağ cenahımızla Sakarya nehri şarkında, düşman ordusunun sol cenahına ve müteakiben cephenin mühim aksamında mukabil taarruza geçtik. Yunan ordusu mağlûp ve ricate mecbur oldu. 13 Eylül 1337 günü Sakarya nehrinin şarkında düşman ordusundan eser kalmadı. Bu suretle 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bugünler de dahil olmak üzere, yirmi iki gün ve yirmi iki gece bilâfasıla devam eden, Sakarya Melhamei Kübrası, yeni Türk Devletinin tarihine; cihan tarihinde ender olan büyük bir meydan muharebesi misali kaydetti.

Muhterem Efendiler, Başkumandanlık vazifesini filen deruhte ettiğim zaman, Meclise ve millete behemehal muvaffak olacağımıza dair kat'î olan kanaatimi arz ve ilân etmekle ve bu kanaatimi bütün haysiyeti mevcudiyetimi ortaya

"10 numaralı" emirle, halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarile kağı arabalarının bütün donatımı ve hayvanlarile birlikte ve binek ve topçeker hayvanlar, katır ve yük hayvanlarının, deve ve eşeklerin yüzde yirmisine el koydurdum.

Efendiler, emirlerimin ve bildirilerimin yerine getirilmesini sağlamak için, kurduğum İstiklâl Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir bölgelerine gönderdim. Ankarada da bir mahkeme bulundurdum.

Ondan sonra Efendiler, 12 Ağustos 1921 günü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriyle birlikte Polatlıda cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize kadar ilerleyerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştı. Bu görüşe dayanarak hiç çekinmeden gerekli önlemleri aldurdum düzenlemeleri yapturdum. Olaylar, görüşümüzün yerinde olduğunu gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921 de ciddî olarak cephemize doğru ilerleyip saldırmaya başladı. Birçok kanlı ve bunalımlı evreler ve dalgalı oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma çizgimizin birçok parçalarını kırdılar. Böylece ilerliyen düşman bölümlerinin karşısına, kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan savaşı, 100 kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız, Ankaranın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü, batıya iken güneye döndü, arkası Ankaraya iken kuzeye verildi. Yön değiştirilmiş oldu. Bunda hiç sakınca görmedik. Savunma hattımız (çizgimiz), kısım kısım kırılıyordu. Ama kırılan her bölüm hemen, en yakın uzaklıkta yeniden kuruluyordu. Savunma hattına çok umut bağlamak ve onun kırılmasile, ordunun büyüklüğü ile, orantılı, uzaklıkta geriye çekilmek kuramını kırmak için memleket savunmasını başka türlü anlatmayı ve bunda kesinlikle direnmeyi ve sert davranmayı yararlı ve etkili buldum. Dedim ki: "Savunma çizgisi yoktur, savunma alanı vardır. O alan, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı, vatandaşın kanile ıslanmadıkça, düşmana bırakılamaz. Onun için küçük, büyük her birlik, bulunduğu mevziden atılabilir. Ama küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada, yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşmaya devam eder. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda olduğunu gören birlikler, ona bağlı olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar direnip dayanmak zorundadır."

İşte ordumuzun her bireyi, bu kurala uyarak, her adımda en büyük özveri göstererek, düşmanın üstün kuvvetlerini yok ederek, yıpratarak sonunda onu, saldırısını sürdürmek yetenek ve gücünden yoksun bir duruma getirdi.

Savaş durumunun bu evresini sezinler sezinlemez, hemen özellikle sağ kanadımızla Sakarya nehri doğusunda, düşman ordusunun sol kanadına ve sonra da cephenin önemli bölümlerinde karşı saldırıya geçtik. Yunan ordusu yenildi ve çekilmek zorunda kaldı. 13 Eylül 1921 günü Sakarya nehrinin doğusunda düşman ordusundan iz kalmadı. Böylece 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bugünler de içinde olmak üzere, yirmi iki gün ve yirmi iki gece aralıksız süren, Sakarya Melhamei Kübrası,* yeni Türk Devletinin tarihine; dünya tarihinde benzeri az bulunan büyük bir meydan savaşı örneğini yazdı.

Muhterem Efendiler, Başkomutanlık görevini edimli olarak üzerime aldığım zaman, Meclise ve millete yüzdeyüz başarılı olacağımız yolundaki kesin inancımı bildirip ilân etmekle ve bu inancımı bütün onurumu ortaya atarak pekiştir-

* Melhame-i Kübrâ: Çok büyük ve kanlı savaş

Bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve file muharebe ile alâkadar etmeli idim

atarak teyit eylemekle, ilk manevî vazifemi yapmış olduğumu zannederim. On-
dan sonra maddî, mühim vazifelerim de vardı. Onlardan biri, harp ve muhare-
be karşısında millete aldırmağa mecbur olduğum vaziyet idi.

Malûmunuzdur ki, harp ve muharebe demek; iki milletin, yalnız iki ordu-
nun değil, iki milletin bütün mevcudiyetler ile ve bütün mameleklerle, bütün
maddiyet ve maneviyetlerle yekdiğerile karşı karşıya gelmesi ve birbirile vu-
ruşması demektir. Binaenaleyh, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu
kadar fikren, hissen ve file alâkadar etmeli idim. Millet efradı, yalnız düşman
karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla
vuruşan muharip gibi, kendini vazifedar hissederek, bütün mevcudiyetini mü-
cadeleye hasredecekti. Bütün maddî ve manevî varlığını, vatan müdafaasına
hasretmekte teenni ve müsamaha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden
göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş addedilemezler.

İstikbal harplerinin yegâne muvaffakiyet şartı da, en ziyade bu arzettiğim
hususla mündemiç olacaktır. Daha şimdiden Avrupanın büyük askerî milletle-
ri, bu tarzı hareketi kanun haline getirmeye başlamışlardır. Biz, başkumandan
olduğumuz zaman, Meclisten bir müdafaai memleket kanunu talep etmedik.
Fakat Meclisten aldığımız salâhiyetle, aynı maksadı temin etmek için, kanun
mahiyetinde olan muayyen emirlerle maksadın teminine çalıştık. Millet, bun-
dan sonra, bugüne kadar olan tecarübü de, nazarı tetkikten geçirerek aziz va-
tanı, gayrikabili taarruz bulunduran esbap ve şeraiti, daha vâsi ve daha vazih
ve daha kat'î bir surette tespit eder.

Efendiler, diğer bir vazifem de, ordu içinde muharebe safları arasında biz-
zat muharebeye temas etmek ve bizzat mücadeleli idare etmektir. Bunu da isti-
taatim derecesinde, hatta bir kaza neticesi olarak sol kaburga kemiklerimden
biri kırılmış olmasına rağmen, hüsnü ifaya hasrı mevcudiyet eylediğimi zanne-
derim. Sakarya muharebesi neticesine kadar, bir rütbei askeriyeyi haiz değil-
dim. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisince Müşür rütbesile Gazi unvanı tev-
cih edildi. Osmanlı Devletinin rütbesinin, yine o devlet tarafından alınmış oldu-
ğu malûmdur.

Efendiler, Sakarya muzafferiyetinden sonra, garp ile olan müspet ve neti-
celi temas ve münasebetimizi, Ankara İtilâfnamesi teşkil eder. Bu İtilâfname,
Ankarada, 20 Teşrinievvel 1337 de imza edilmiştir. Bu hususta mücmel bir fi-
kir vermek için, kısa bir izahta bulunayım.

Bekir Sami Bey Heyeti Murahhasının, gittiği Londra Konferansını mü-
teakıp, malûmunuz olduğu veçhile İkinci İnönü zaferile neticelenen Yunan ta-
arruzu, bertaraf edilmişti. Bir zaman için, askerî vaziyette sükûn hâsıl oldu.
Rusya ile Moskova Muahedesi aktedilmiş ve şarktaki vaziyetimiz vuzuh kes-
petmişti. İtilâf Devletlerinden de millî esasatımıza riayetkâr olabileceklerle, an-
laşmak şayanı arzu mütalea edilmekte idi. Bilhassa, Adana, Ayıntap ve havalisi-
ni ecnebî işgalinden kurtarmak bizce mühim görülmekte idi.

Muhtelif esbaptan dolayı, Suriyeden maada bu bahsettiğim vilâyetlerimizi
tahtı işgalinde bulunduran Fransızların da, bizimle anlaşmaya mütemayil olduk-
ları, anlaşılmağa idi. Gerçi, Bekir Sami Beyin mösyö Briand'la yaptığı, hükû-
meti milliyemizce gayrikabili kabul İtilâfname, reddolunmuş idise de, ne Fran-
sızlar ve ne de biz, idamei muhasamata hahişker bulunmuyorduk. Bu sebeple

**Büyük Mil-
let Mecli-
since bana
Müşür rüt-
besile Gazi
unvanı ve-
rilmesi**

**Fransa Hü-
kûmeti ile
temas ve
Ankara İti-
lâfnamesi**

mekle, ilk tinsel ödevimi yapmış olduğumu sanırım. Ondan sonra nesnel, tin-
sel önemli ödevlerim de vardı. Onlardan biri, savaş ve çarpışmalar karşısında
millete aldırmağa zorunda olduğum durumdu.

Bilirsiniz ki, savaş ve savaşma demek; iki milletin, yalnız iki ordunun
değil, iki milletin bütün varlıklarıyla ve bütün mallarıyla, bütün nesnel ve
tinsel güçleriyle birbiriyle karşı karşıya gelmesi ve birbirile vuruşması de-
mektir. Bunun için, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar dü-
şüncesi ve duygusuyla ve edimli olarak savaşla ilgilendirmeliydim. Millet bi-
reyleri, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasın-
da bulunan herkes, silâhla vuruşan savaşçı gibi, kendini görevli bilerek, bü-
tün varlığını savaşa verecekti. Bütün nesnel ve tinsel gücünü, yurt savunma-
sına vermekte gevşek davranan ve yersiz hoşgörü gösteren milletler, savaş
ve savaşmayı gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayıla-
mazlar.

Gelecekte savaşların tek başarı koşulu da, en çok bu söylediklerimin
içindedir. Daha şimdiden Avrupanın askerlikçe büyük milletleri, bu tutumu
kanun haline getirmeye başlamışlardır. Biz, Başkomutan olduğumuz zaman,
Meclisten bir ülke savunması yasası istemedik. Ama Meclisten aldığımız yet-
kiyle, aynı amacı sağlamak için, kanun niteliğinde olan belirli emirlerle ama-
cı gerçekleştirmeye çalıştık. Millet, bundan sonra, bugüne kadar olan dene-
yimleri de, gözden geçirip inceleyerek aziz vatani, saldırılamaz duruma geti-
recek önlem ve koşulları, daha geniş ve daha açık ve daha kesin olarak sap-
tar.

Efendiler, başka bir görevim de, ordu içinde, savaşan birlikler arasında
kendim çarpışmalara katılmam ve savaş kendim yönetmem idi. Bunu da gü-
cüm yettiğince, dahası bir kaza sonucu olarak sol kaburga kemiklerimden bi-
ri kırılmış olmasına bakmadan, iyi yapmaya bütün varlığım ile çalıştığımı sanı-
rım. Sakarya savaşının sonuna kadar, bir askerî rütbem yoktu. Ondan sonra,
Büyük Millet Meclisince Mareşal rütbesile Gazi sanı verildi. Osmanlı Devle-
tinin rütbesinin, yine o devlet tarafından alınmış olduğunu bilirsiniz.

Efendiler, Sakaryada zafer kazandıktan sonra, batı ile olan olumlu ve ve-
rimli buluşma ve görüşmelerimiz, Ankara Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu
Anlaşma, Ankarada, 20 Ekim 1921 de imza edilmiştir. Bu konuda özet olarak
bilgi vermek için, kısa bir açıklama yapayım.

Bekir Sami Bey başkanlığındaki Delege Kurulun katıldığı Londra Kon-
feransından sonra, bildiğiniz gibi İkinci İnönü zaferile sonuçlanan Yunan sal-
dırısı kırılmıştı. Bir zaman için, çatışmalarda dinginlik oldu. Rusya ile Mosko-
va Antlaşması yapılmış ve doğudaki durumumuz açıklığa kavuşmuştu. İtilâf
Devletlerinden de ulusal ilkelerimizi kabul edebileceklerle, anlaşmanın yarar-
lı olacağı düşünülmekte idi. Özellikle, Adana, Gaziantep ve dolaylarını ya-
bancı işgalinden kurtarmak bizce önemli sayılmakta idi.

Türki nedenlerden ötürü, Suriyeden başka bu sözünü ettiğim illerimizi de
işgal altında bulunduran Fransızların da, bizimle anlaşmaya eğilimli oldukları,
anlaşılmağa idi. Gerçi, Bekir Sami Beyin Mösyö Briand'la yaptığı, millî hükû-
metimizce uyun görülmeyip kabul edilmeyen anlaşma, benimsenmemiş idiyse
de, ne Fransızlar ve ne de biz, savaş sürdürmeye istekli değildik. Bu nedenle iki

**Bütün Türk
milletini,
cephede bu-
lunan ordu
kadar dü-
şünce ile
duyguya ve
edimli ola-
rak savaşla
ilgilendir-
meliydim**

**Büyük
Millet Mec-
lisince ba-
na Mareşal
rütbesile
Gazi sanı
verilmesi**

**Fransa Hü-
kûmeti ile
yapılan gö-
rüşmeler ve
Ankara
Anlaşması**

tarafeyn, yekdiğerile temas aramaya başladı. Fransa Hükûmeti, Nüzzarı sabı-kadan Mösyö Franclin Bouillon'u, evvelâ gayriresmî olarak, Ankaraya gön-dermişti. 9 Haziran 1337 tarihinde Ankaraya muvasalat eden Mösyö Franclin Bouillon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretlerinin hu-zurlarile bizzat iki hafta kadar müzakeratta bulundum.

Biribirimizi tanımakla geçen hususî bir mülâkattan sonra, 13 Haziran 1337 Pazartesi günü Ankara istasyonundaki dairei mahsusamda aktettiğimiz ilk içtimada, müzakeratımıza bir noktai hareket tayini lüzumundan bahsederek müdavelei efkâra başladık. Ben, bizim için noktai hareketin, Misakı Millî muhteviyatı olduğu esasını vazettim.

Mösyö Franclin Bouillon, prensipler üzerinde münakaşa etmenin müşkülâ-tını dermeyan ederek, Sevr Muahedesinin bir emrivaki olarak mevcut olduğunu söyledikten sonra, Londrada Bekir Sami Beyle Mösyö Briand'ın yaptıkları itilâf-nameyi esas itihaz etmek ve bu itilâfname muhteviyatının, Misakı Millîye muha-lif olan noktaları üzerinde, münakaşada bulunmak münasip olacağı mütaleasını serdetti. Bu teklifin de haklı olduğunu teyiden, Londraya giden murahhaslarımızın Misakı Millîden bahsetmediklerini ve Misakı Millînin ve hareketi millîyenin, değil Avrupada, henüz İstanbulda bile takdir edilmemiş olduğunu zikretti.

Ben, verdiğim cevaplarda dedim ki: "Eski Osmanlı İmparatorluğundan yeni bir Türkiye Devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lâzımdır. Bu yeni Türkiye, her müstakil millet gibi hukukunu tanıtacaktır. Sevr Muahedesi, Türk milleti için o kadar meş'um bir idam kararnamesidir ki, onun bir dost ağzın-dan çıkmamasını talep ederiz. Bu mükâlememiz esnasında dahi Sevr Muahe-desini telâffuz etmek istemem. Sevr Muahedesini, dimağından çıkarmayan mil-letlerle, itimat esasına müstenit muamelâta girişemeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir muahede yoktur. Londraya giden Heyeti Murahhasamız Reisi, bun-dan bahsetmemiş ise verdiğimiz talimat ve salâhiyet dairesinde hareket etmemiş demektir. Hata irtikâp etmiştir. Bu hata yüzünden, Avrupa ve bilhassa Fransa efkârı umumiyesinde makûs tesirler hâsıl olduğu görülüyor. Bekir Sami Beyin gittiği yoldan hareket edersek, biz de aynı veçhile hata etmiş oluruz. Avrupanın Misakı Millîden haberdar olmamasına imkân yoktur. Avrupa, Misakı Millî ta-birini öğrenmemiş olabilir. Fakat, senelerdenberi kan döktüğümüzü gören Av-rupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelâtın neden ileri geldiğini elbette düşün-mektedirler. Misakı Millî ve hareketi millîye hakkında İstanbulun haberdar ol-madığına dair beyanat, doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, hareketi millîyeye vâkıf ve onun taraftarıdır. Gayrivâkıf ve aleyhtar görünen zevat ve tevabii, mahdud ve milletçe malûmdur".

Franclin Bouillon, Bekir Sami Beyin talimat ve salâhiyeti haricinde hareket etmiş olduğuna dair olan beyanatım üzerine dediler ki, bundan bahsedebilir mi-yim? Beyanatımı istediği yerlere ilâm ve hikâye edebileceğini söyledim. Mösyö Franclin Bouillon, Bekir Sami Bey itilâfnamesinden ayrılmamak için serdi ma-zeret ederken, Bekir Sami Beyin bir Misakı Millî olduğundan ve onun hududu haricine çıkamayacağından bahsetmediğini ve eğer bahsetseydi o zaman ona gö-re görüşülüp icabı gibi hareket olunabileceğini, fakat şimdi meselenin müşkül olduğunu tekrar etti. Efkarı umumiye; bu Türkler, murahhasları vasıtasile, bun-dan, niçin bahsetmemişler, şimdi, yeni yeni meseleler çıkarıyorlar diyeceklerdir.

taraf, birbiriyle ilişki kurma yolları aramaya başladı. Fransa Hükûmeti, Eski Bakanlardan Mösyö Franclin Bouillon'u ilkin özel olarak, Ankaraya gönder-mişti. 9 Haziran 1921 tarihinde Ankaraya gelen Mösyö Franclin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretlerinin de bulunduğu ve iki hafta kadar süren görüşmeler yaptım.

Biribirimizi tanımakla geçen özel bir buluşmadan sonra, 13 Haziran 1921 Pazartesi günü Ankara istasyonundaki özel konutumda yaptığımız ilk toplan-tıda, görüşmelerimize bir başlangıç noktası belirlemek gereğinden söz ederek düşünce alış verişine başladık. Ben, bizim için temel noktanın, Ulusal Ant'ın içeriği olduğu prensibini koydum.

Mösyö Franclin Bouillon, prensipler üzerinde tartışmanın güçlüğüne ile-ri sürerek, Sevr Antlaşmasının bir olup bitti olarak var olduğunu söyledikten sonra Londrada Bekir Sami Beyle Mösyö Briand'ın yaptıkları anlaşmayı esas almak ve bu anlaşma içeriklerinin, Ulusal Ant'a aykırı olan noktaları üzerin-de, tartışmak uygun olur diye düşündüğünü söyledi. Bu önerisinde haklı oldu-ğunu vurgulamak için, Londraya giden delegelerimizin Ulusal Anttan söz-et-mediklerini ve Ulusal Ant'ın ve ulusal savaşımın, değil Avrupada, hâlâ İstan-bulda bile değerlendirilmemiş olduğunu belirtti.

Ben, verdiğim karşılıklı dedim ki: "Eski Osmanlı İmparatorluğundan ye-ni bir Türkiye Devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız millet gibi haklarını tanıtacaktır. Sevr Antlaşması, Türk milleti için o kadar uğursuz bir idam kararıdır ki, onun bir dost ağzından çıkmaması-ı isteriz. Bu görüşmelerimiz sırasında da Sevr Antlaşmasını ağıza almak iste-mem. Sevr Antlaşmasını, aklımdan çıkarmayan milletlerle, güven üzerine ku-rulu ilişkilere girişemeyiz. Bizim açımızdan böyle bir antlaşma yoktur. Lon-draya giden Delege Kurulumuzun Başkanı, bundan söz etmemiş ise verdiğimiz direktif ve yetkiye uygun davranmamış demektir. Yanlış iş görmüştür. Bu yanlışlık yüzünden, Avrupa ve özellikle Fransa kamu oyununda ters izlenimler belirdiği görülüyor. Bekir Sami Beyin gittiği yoldan gidersek, biz de onun gi-bi yanlış iş yapmış oluruz. Avrupanın Ulusal Ant'ı bilmemesi olanak dışıdır. Avrupa, Ulusal Ant deyimini öğrenmemiş olabilir. Ama, senelerden beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı çarpışmaların neden ileri geldiğini elbette düşünmektedirler. Ulusal Ant ve ulusal savaşımın İst-ambulun haberi olmadığı yollu sözler, doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, ulusal savaşımı bilir ve ondan yanadır. Onu bilmez ve ona karşı görünenler ve onlara bağlı olanlar, azdır ve bunların kimler olduğu mil-leçe bilinmektedir."

Franclin Bouillon, Bekir Sami Beyin direktif ve yetkisi dışında iş görmüş olduğu yolundaki sözlerim üzerine dedi ki, bunu açığa vurabilir miyim? Söz-lerimi istediği yerlere bildirip anlatabileceğini söyledim. Mösyö Franclin Bo-uillon, Bekir Sami Bey anlaşmasından ayrılmamak için bahaneler ileri sürer-ken, Bekir Sami Beyin bir Ulusal Ant'ın varlığından ve onun sınırları dışına çıkamayacağından söz etmediğini ve eğer söz etseydi o zaman ona göre görüş-ülüp gereği gibi davranılabileceğini, ama şimdi işin güç olduğunu yineledi. Ka-mu oyununda; bu Türkler, delegeleri ağzından neden, bundan, hiç söz etmemiş-ler, şimdi, yeni yeni sorunlar çıkarıyorlar denecektir.

Nihayet, uzun müzakere ve münakaşalardan sonra, Mösyö Franclin Bouillon, evvelâ Misakı Millîyi okuyup anladıktan sonra görüşmek üzere, müzakerenin tehirini teklif etti. Ondan sonra Misakı Millînin maddeleri baştan nihayete kadar birer birer okunarak müzakere ve münakaşaya devam olundu. En çok tevakkuf olunan nokta; kapitülasyonların lâğvını, istiklâli tammımızı talep eden madde üzerinde vukubuldu. Mösyö Franclin Bouillon, bu mesailin şayanı tetkik ve teemmül olduğunu dermeyan etti. Ben, bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin hulâsası, şu idi: "İstiklâli tam, bizim bugün, deruhde ettiğimiz vazifenin ruhu aslîsidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhde edilmiştir. Bu vazifeyi deruhde ederken, kabiliyeti tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice hâsıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda, muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamları. Bizden evvelkilerin irtikâp ettikleri hatalar yüzünden, milletimiz, lâfzan mevcut zannolunan istiklâlinde, mukayyet bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiyeyi, cihanı medeniyette kusurlu gösteren neler mutasavver ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neş'et etmektedir. Bu hataya tebaiyetin neticesi; mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün kabiliyeti hayatîyesinden tecerrüt ve tebaiüt etmesini mucip olabilir. Biz, yaşamak istiyen haysiyet ve şerefle yaşamak istiyen bir milletiz. Bir hataya tebaiyet yüzünden bu evsafı mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Alim, cahil, bilâistisna, tek mil efradı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkülâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; istiklâli tammımızın temini ve idamesidir.

İstiklâli tam, denildiği zaman, bittabi siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, har-sî ve ilâ.. her hususta istiklâli tam ve serbestî tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, manayi hakikîsile bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir.

Biz, bunu temin ve istihlal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usulen sulh yapabiliriz. İtilâf yapabiliriz. Fakat istiklâli tammımızı temin etmiyecek olan bu gibi sulhler ve itilâflarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır. Belki, maddî mücadelesini terkederek harabîye sürüklenmeye müsaade etmiş olacaktır. Eğer, milleti-miz, buna razı olsaydı, bunu kabul istidadında bulunsaydı, iki senedenberi mücadele etmeye hiç de lüzum yoktu. Daha mütarekenin ferdasında sükûna geçmek mümkün olabilirdi."

Mösyö Franclin Bouillon'un; bu beyanatım karşısında, ciddî ve samimî olarak mülâhazat ve mütaleatta bulundu. Ve en nihayet bunun zaman meselesi olduğu kanaatini izhar etti.

Efendiler, Mösyö Franclin Bouillon ile mühim ve tâli mesail üzerinde günlerce ve günlerce müdavelei efkârda bulunduk. Netice olarak birbirimizi fikirlerle, hislerle, mesleklerle anlamak müyesser oldu zannederim. Fakat, Fransa Hükûmetile Türk Hükûmeti millîyesi arasında, kat'î itilâf noktaları tespit edilebilmek için biraz daha zamanın geçmesi zarurî oldu. Neye intizar olunuyordu? İhtimal ki, Türk mevcudiyeti millîyesinin Birinci ve İkinci İnönünden sonra daha büyücek bir eserle teyid edilmiş olmasına!... Filhakika, Mösyö Franclin Bouillon'un kararı kat'îye iktiran ettirip imza eylediği Ankara İtilâfnamesi, Sakarya

Sonunda, uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, Mösyö Franclin Bouillon, önce Ulusal Ant'ı okuyup anladıktan sonra yeniden görüşmek üzere, görüşmelerin ertelenmesini önerdi. Ardından Ulusal Ant'ın maddeleri baştan sona kadar teker teker okunarak görüşme ve tartışmalar sürdürüldü. Üzerinde en çok durulan nokta; kapitülasyonların kaldırılmasını, tam bağımsızlığımızı isteyen madde oldu. Mösyö Franclin Bouillon, bu işin incelenip düşünül-meye değer olduğunu söyledi. Ben, buna karşılık verdim. Söylediklerim özetle, şu idi: "Tam bağımsızlık, bizim bugün, üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı üstlenilmiştir. Bu görevi, üstlenirken, uygulanıp uygulanamayacağı konusunda kuşkusuz çok düşündük. Ama sonunda vardığımız kanı ve inanç, bunu, başarabileceğimiz yolunda idi. Biz, böyle işe başlamış adamları. Bizden evvelkilerin yaptıkları yanlış işler yüzünden, milletimiz, sözde bağımsızdı ama gerçekte bağımlı idi. Şimdiye kadar Türkiyeyi, uygar dünyaya kötü gösteren neler akla gelirse, hep bu yanlış işten ve hep bu yanlışlığa boyun eymekten doğmuştur. Bu yanlışlığı sürdürmenin sonucu; kesinlikle, memleket ve milletin bütün onurundan ve bütün yaşama yeteneğinden ayrılp uzaklaşmasına varır. Biz; yaşamak istiyen onuruyla ve şerefle yaşamak istiyen bir milletiz. Bir yanlışlığa bağlı kalmak yüzünden bu nitelikten yoksun kalmaya katlanamayız. Okumuş, okumamış, bütün ulus bireyleri, belki de hepsi işin içindeki güçlükleri iyice kavramaksızın, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesidir.

Tam bağımsızlık, denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel vb... her alanda tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun olmak, millet ve memleketin, gerçek anlamıyla bağımsızlığından büsbütün yoksun olması demektir.

Biz, bunu sağlayıp elde etmeden barış ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz. Görünüş ve yöntem bakımından barış yapabiliriz. Anlaşma yapabiliriz. Ama tam bağımsızlığımızı sağlamayacak olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla milletimiz hiçbir vakit hayata ve esenliğe kavuşamayacaktır. Belki, edimli savaşımını bırakarak yıkıma sürüklenmeye yol açmış olacaktır. Eğer, milletimiz, bunu kabul etseydi, bunu kabul edecek eğilimde bulunsaydı, iki senedenberi savaşmaya hiç de gerek yoktu. Daha ateşkes yapılır yapılmaz dinginliğe geçilebilirdi."

Mösyö Franclin Bouillon; bu sözlerim karşısında, ciddî ve içtenlikle konuşarak düşünceler ileri sürdü. Ve en sonunda sorunun zamanla çözümlenebileceği kanısında bulunduğunu açıkladı.

Efendiler, Mösyö Franclin Bouillon ile önemli ve ikinci derecedeki konular üzerinde günlerce ve günlerce düşünce alış veriş yaptık. Sonuç olarak birbirimizi düşünceleriyle, duyguları ve tutumlarıyla anlayabildik sanırım. Ama, Fransa Hükûmetile ulusal Türk Hükûmeti arasında, kesin anlaşma noktaları saptayabilmek için biraz daha beklemek zorunlu oldu. Ne bekleniyordu? Belki, Türk ulusal varlığının Birinci ve İkinci İnönüden sonra daha büyük bir başarı ile pekiştirilmiş olmasını... Gerçekten, Mösyö Franclin Bouillon'un kesin yetki alıp im-

Mehamei Kübrasından 37 gün sonra, arzetmiş olduğum gibi, 20 Teşrinievvel 1337 de vücut bulmuş bir vesikadır.

Bu İtilâfname ile, siyasi, iktisadî, askerî ilâ.. hiçbir hususta istiklâlimizden hiçbir şey feda etmeksizin eczayı vatanımızın kıymetli parçalarını işgalden tahlis etmiş olduk. Bu İtilâfname ile amali millîyemiz, ilk defa olarak düveli garbî-yeden biri tarafından, tasdik ve ifade edilmiş oldu.

Mösyö Franclin Bouillon; bundan sonra da birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankarada ilk günlerde meyanemizde teessüs eden dostluk hissiyatını izhara vesile aramıştır.

*
* *

Pontus
meselesi

Muhterem Efendiler, umumî beyanatımın mukaddematında, bir Pontus meselesinden bahsetmiştim. Bu mesele, vesaikiyle cümlelerin malûmu olmuştur. Ancak bizi de çok meşgul ettiğinden burada münasebeti olan bazı noktalarına temas edeceğim.

1840 senesindenberi; yani üç rubu asırdanberi, Rizeden İstanbul Boğazına kadar Anadolunun Karadeniz havzasında, eski Yunanlılığın ihyası için çalışan bir Rum zümresi mevcut idi. Amerika Rum muhacirlerinden Rahip "Klemat-yos" namında biri, ilk Pontus içtimagâhını İneboluda, elyevm halkın manastır tabir ettikleri bir tepede, kurmuştu. Bu teşkilât mensupları zaman zaman münterit eşkıya çeteleri şeklinde, icrayı faaliyet ediyorlardı. Harbî Umumî esnasında, hariçten gönderilip tevzi olunan silâh, cephan, bomba ve makinalı tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri, adeta bir silâh deposu halini almıştı.

Mütarekeden sonra, bütün Rumlar, Yunanlılık amali millîyesile her tarafa şımarıldığı gibi "Etniki Eterya Cemiyeti" propagandacıları ve Merzifon Amerikan müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebî hükûmetlerin silâhlarla maddeten takviye ve teşci edilen, bu havalideki Rum kütlesi de, müstakil bir Pontus hükûmeti teşkil etmek emeline düştü. Bu maksatla umumî bir kıyam hazırladılar. Dağlara çekildiler ve Amasya, Samsun ve Havalisi Rum Metropolitidi "Yermanos"un idaresinde, muntazam bir program tahtında icrayı faaliyete başladılar. Samsundaki Rum komitecilerinin reisi Reji Fabrikası Direktörü "Tokomanidis" bir taraftan da merkezî Anadolu ile muhaberat tesisine tevessül ediyordu. Bazı ecnebî hükûmetler, Pontus teşkiline muzaheret edeceklerini vadettiler ve Samsun ve havalisindeki Rumluk nüfusunu teksir için de, Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batumda cemeylediler. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batumda depo olunan silâhlarla teslih ederek, sahillerimize ihraç başladılar. Çetecilik etmek üzere, sahillerimize çıkarılabilecek birkaç bin Rumu Sohumda, "Haralambos" isminde bir adamın başına, topladılar. Batumda toplananlar da Haralambosun etrafında içtima edenlere iltihak ettiriliyordu. Memleketimiz dahilinde, Samsunda bazı ecnebî mümessilleri tarafından himaye ve teslih ediliyordu. Sahillerimize çıkan bu çeteler efradı, muhacir iâşesi maskesi altında, ecnebî hükûmetleri tarafından iâşe ve ilbas ediliyordu. Ecnebî salibi ahmerleri meyanında gelen zabitan heyetlerinin de, teşkilât yapmaya, talim ve terbiye askeriyeye ile iştigal etmeye, müstakbel Pontus hükûmetinin temelini kurmaya, memur oldukları anlaşıyordu.

zaladığı Ankara Anlaşması, Sakarya Meydan Savaşından 37 gün sonra, açıkladığı gibi, 20 Ekim 1921 de olmuş bir belgedir.

Bu anlaşma ile, siyasi, iktisadî, askerî vb... hiçbir konuda bağımsızlığımızdan hiçbir ödün vermeksizin vatanımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile ulusal emellerimiz, ilk defa olarak batı devletlerinden biri tarafından, kabul edilmiş ve onaylanmış oldu.

Mösyö Franclin Bouillon; bundan sonra da birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankarada ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yolları aramıştır.

*
* *

Muhterem Efendiler, genel konulara ilişkin anlattıklarımın baş taraflarında, bir Pontus sorunundan söz etmiştim. Bu sorun, belgeleriyle herkesçe öğrenilmiştir. Ancak bizi de çok uğraştırdığından burada ilgisi bulunan bazı noktalarına değineceğim.

1840 senesindenberi; yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Rizeden İstanbul Boğazına kadar Anadolunun Karadeniz bölgesinde, eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğu vardı. Amerika Rum göçmenlerinden Rahip Klematios adında biri, ilk Pontus toplantı ocağını İneboluda, şimdi halkın "Manastır" dediği bir tepede, kurmuştu. Bu örgüt üyeleri zaman zaman ayrı ayrı eşkıya çeteleri kurarak, çalışıyorlardı. Genel Savaş sırasında, dışarıdan gönderilip dağıtılan silâh, cephan, bomba ve makinalı tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki birer silâh deposu durumuna gelmişti.

Ateşkesten sonra, bütün Rumlar, ulusal Yunanlılık emelleriyle her tarafa şımarıldığı gibi Etniki Eterya Derneği propagandacıları ve Merzifondaki Amerikan kurumlarınca tinsel açıdan yetiştirilen ve yabancı hükûmetlerin silâhlarıyla nesnel olarak güçlendirilip yüreklendirilen, bu bölgedeki Rum topluluğu da, bağımsız bir Pontus hükûmeti kurmak emeline düştü. Bu amaçla genel bir ayaklanma hazırladılar. Dağlara çekildiler ve Amasya, Samsun ve dolayları Rum Metropolitidi Yermanos'un yönetiminde, düzenli bir programla çalışmaya başladılar. Samsundaki Rum komitecilerinin başı Reji Fabrikası Müdürü Tokomanidis bir yandan da Orta Anadolu ile haberleşme sağlamaya çalışıyordu. Bazı yabancı hükûmetler, Pontus'un kurulmasına yardım edeceklerine söz verdiler ve Samsun ve dolaylarındaki Rumların sayısını arttırmak için de, Rusyadaki Rum ve Ermenileri Batumda topladılar. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batumda depo edilen silâhlarla donatarak, kıyılarımıza çıkarmaya başladılar. Çetecilik etmek üzere, kıyılarımıza çıkarılabilecek birkaç bin Rumu Sohumda, Haralambos adında bir adamın başına, topladılar. Batumda toplananların da Haralambosun yanında toplananlara katılmaları sağlanıyordu. Memleketimiz içinde, Samsunda bazı yabancıların temsilcileri tarafından korunuyor ve silâhlendiriliyordu. Kıyılarımıza çıkan bu çeteciler, göçmen beslenmesi maskesi altında, yabancı hükûmetler tarafından beslenip giydiriliyordu. Yabancı kızılhaçlarıyla gelen subayların da, örgüt kurmak, askerlik eğitimi vermek, geleceğin Pontus hükûmetinin temelini atmakla, görevli oldukları anlaşıyordu.

Pontus
sorunu

4 Mart 1335 tarihinde, İstanbulda Pontus namile intişara başlayan bir gazetenin başmakalesinde "Trabzon vilâyetinde Rum cumhuriyetinin tesisine çalışmak maksadile intişar ettiği ilân olunmuştu".

Yunanistanın yevmi istiklâlîne müsadif olan 7 Nisan 1335 günü, her tarafta ve bilhassa Samsunda nümayişler yapıldı. Yermanosun küstahane harekâtı, Rumların efkâr ve amalini, aleniyet derecesine çıkardı. Bafra ve Çarşamba havalisindeki yerli Rumlar, mütemadiyen kiliselerde toplanıyor, teşkilât ve teçhizatlarını takviye ediyorlardı. 23 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Şarkî Trakya ve Pontus için merkez olarak, İstanbul kabul edilmiş idi. Venizelos, İstanbul meselesinin vakti âhare talikıyla, bunun yerine Pontus hükûmetinin teşkili kanaatini izhar etmiş ve bu noktai nazardan İstanbul Patrikhanesine talimat vermişti. Aynı zamanda, İstanbulda hafî zabıtası teşkiline memur edilen Miralay "Aleksandros Zimbarakakis" tarafından Pontus jandarmasını tensik etmek üzere Eyfel Yunan torpitosu ile, bir zabitan heyeti izam edilmişti. Türkiyede bu faaliyet cereyan ederken Batumda da 18 Kânunuevvel 1335 de Pontus Rum Hükûmeti ismile bir hükûmet teşekkül etmiş ve teşkilât yapmaya başlamıştı. 19 Temmuz 1336 da da Batumda; Karadeniz, Kafkas, Cennubi Rusya Rumları tarafından, Pontus meselesi hakkında bir de kongre aktedildi. Bu kongrenin muhtırası, azadan biri vasıtasile İstanbulda Rum Patrikliğine gönderildi. Pontusçular, 1336 senesi nihayetlerine doğru faaliyetlerini büsbütün artırarak bayağı aleniyete çıktılar. Bizi, ciddî tedabir ittihazına mecbur ettiler.

Dağlarda, vücuda getirilen Pontus teşkilâtı şöyle idi:

- a) Birtakım rüesa maiyetinde müsellâh ve muharip kuvvetler;
- b) Bunların iaşelerine hizmet eden müstahsil Pontus ahalisi;
- c) İdare ve zabıta heyetleri ve şehirlerden ve köylerden erzak teminine me-mur nakliye kolları.

Çetelerin, faaliyet muntakaları ayrılmıştı. Pontus eşkıyasının kuvveti bida-yette 6,000-7,000 müsellâh idi. Bilâhare her taraftan iltihak edenlerle 25,000 raddesini buldu. Bu kuvvet ufak cüzütamlar halinde ayrılarak, muhtelif mahal-lerde, tahassun ediyorlardı. Pontus çetecilerinin icraatı; islâm köylerini yak-mak, islâm ahaliye karşı aklı hayale sığmaz itisaf ve cinayetler irtikâp etmek gi-bi, hunhar bir sürünün icraatından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk ahalinin dikkat ve teyakkuzunu davet ettik. Melhuz tehlikelere karşı tedabir almaya başladık.

Merkezi Sivasta bulunan Üçüncü Kolordu, bütün mesaisini menatıki muhtelifede gözüken çeteleri takip ve tenkile hasretti. Trabzon muntakasında dolaşan Koroğlu namındaki Rum çetesile, Eftelidi çetesi ve diğer çeteler, mer-kezi Erzurumda bulunan On Beşinci Kolordu tarafından takip ve tenkil edili-yordu. Bir taraftan da Pontus eşkıyasının cevalângâhı olan yerlerde, ahali tes-lih edilerek, millî teşkilât vücuda getirildi.

Efendiler, Sivas şimalinde ve Yozgatta vukua gelip malûmunuz olan dahilî isyan vakayinden maada, 1337 senesi evahirinde tekrar Anadolu ortasında, Zi-le cihetinde, Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacı Oğulları ve Erbaa civarında Kara Nâzım, Çopur Yusuf ve diğer taraflarda Deli Hasan, Küçük Hasan gibi birtakım serseriler ve Yozgat, Çayözü Çerkezlerinden mürekkep çeteler ve 1337 senesi

4 Mart 1919 tarihinde, İstanbulda Pontus adıyla yayıma giren bir gazete-nin başyazısında "Trabzon ilinde Rum cumhuriyetinin kurulması için çalış-mak amacıyla yayımlandığı" duyurulmuştu.

Yunanistanın kurtuluş gününe rastlayan 7 Nisan 1919 günü, her tarafta ve özellikle Samsunda gösteriler düzenlendi. Yermanosun küstahça davranış-ları, Rumların düşünce ve isteklerini, açığa vurdu. Bafra ve Çarşamba dolay-larındaki yerli Rumlar, durmadan kiliselerde toplanıyor, örgütlerini ve dona-nımlarını güçlendiriyorlardı. 23 Ekim 1919 tarihinde, Doğu Trakya ve Pontus için merkez olarak, İstanbul kabul edilmiş idi. Venizelos İstanbul sorununun ertelenmesiyle, bunun yerine Pontus hükûmetinin kurulması gerektiği konu-sunu açıklamıştı ve bu yönde İstanbul Patrikhanesine direktif vermişti. Bir yandan da, İstanbulda gizli Yunan polis örgütü kurmakla görevlendirilen Al-bay Aleksandros Zimbarakakis tarafından Pontus jandarmasını düzene sok-mak için Eyfel Yunan torpidosu ile, bir subay grubu gönderilmişti. Türkiyede bu işler olurken Batumda da 18 Aralık 1919 da Pontus Rum Hükûmeti adın-da bir hükûmet kurulmuş ve örgüt yapmaya başlamıştı. 19 Temmuz 1921 de de Batumda; Karadeniz, Kafkas, Güney Rusya Rumları tarafından, Pontus sorunu konulu bir de kongre toplandı. Bu kongrenin bildirisi, üyelerden biri eliyle İstanbulda Rum Patrikliğine gönderildi. Pontusçular, 1920 senesi sonla-rına doğru çalışmalarını büsbütün arttırarak bayağı ortaya çıktılar. Bizi, kesin önlem almak zorunda bıraktılar.

Dağlarda, kurulan Pontus örgütleri şöyle idi:

- a) Birtakım elebaşılara bağlı silâhlı ve savaşçı birlikler;
- b) Bunların beslenmelerini sağlayan üretimci Pontus halkı;
- c) Yönetim ve güvenlik kuruluşları ve şehirlerden ve köylerden yiyecek sağlamakla görevli ulaştırma kolları.

Çetelerin, çalışma bölgeleri ayrılmıştı. Pontus eşkıyasının gücü ilk başta 6,000-7,000 silâhlı idi. Sonradan her taraftan katılanlarla 25,000 i buldu. Bu kuvvet küçük birliklere bölünerek, değişik yerlerde, barınıyordu. Pontus çe-tecilerinin işi gücü; Müslüman köylerini yakmak, Müslüman halka karşı akla hayale gelmez yolsuzluklar yapmak ve adam öldürmek gibi, kana susamış bir sürünün yapacaklarından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk halkının dikkatini çektik, uyanık ol-malarını söyledik. Akla gelen tehlikelere karşı önlem almaya başladık.

Merkezi Sivasta bulunan Üçüncü Kolordunun, bütün işi değişik bölgeler-de ortaya çıkan çeteleri kovalayıp yok etmek oldu. Trabzon bölgesinde dola-şan Koroğlu adındaki Rum çetesile, Eftelidi çetesi ve öbür çeteler, merkezi Erzurumda bulunan Onbeşinci Kolordu tarafından kovalanıp tepeleniyordu. Bir yandan da Pontus eşkıyasının dolaştıkları yerlerde, halkı silâhlandırarak, ulusal örgütler kuruldu.

Efendiler, Sivas kuzeyinde ve Yozgatta yapılan sizin de bildiğiniz iç ayaklan-ma olaylarından başka, 1921 senesi sonlarında yeniden Anadolu ortasında, Zile yöresinde, Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacı Oğulları ve Erbaa yakınlarında Kara Nâzım, Çopur Yusuf ve başka taraflarda Deli Hasan, Küçük Hasan gibi birta-kım serseriler ve Yozgat, Çayözü Çerkezlerinden kurulu çeteler ve 1921 senesi

Anadolu ortasında yeniden çı-kan birta-kım iç ayaklan-malar

bidayetinde de Koçkiri Aşireti rüesasından Haydar Bey, İstanbulda Seyit Abdülkadirten aldığı talimat üzerine Alişan ve akrabasından Naki, Alişer ve saire ile harekâtı isyanıyeye başlamışlardı. Birçok kuvvetlerimiz, bir taraftan Pontusçuları, diğer taraftan bu asileri takip ve tenkil ile işgal ediyorlardı.

Efendiler, hatırlarsınız ki, Nurettin Paşa, Yunan ordusunun ilk taarruzu manzarası karşısında, birtakım vahi ve namakul mütalealar serdetmesi sebebiyle, kendisine vazife verilmemiş olduğundan bizimle teşriki mesai edemeyeceğini bir mektupla bildirerek mezunen Taşköprüye gitmişti. O tarihten beş ay sonra, Nurettin Paşa tarafından bazı zevat, gerek Fevzi Paşa Hazretlerine ve gerek bana, kendisine bir vazife verilirse Nurettin Paşanın ciddiyet ve samimiyetle ifa edeceğine dair delâletler vukubuldu. Biz de, Anadolu merkezindeki asayiş meselesini halle memur kuvvetlerimizi büyücek bir kumanda altında tevhit etmekte fayda tasavvur ettiğimizden 9 Kânunuevvel 1336 da Sıvastaki Üçüncü Kolorduyu lâğvederek onun vazifesini yeni teşkil ettiğimiz Merkez Ordusuna tevdi ettik. Bu orduya da Nurettin Paşayı kumandan yaptık.

Nurettin Paşa, merkez muntakasında bir seneye karip ifayı vazife etti. Fakat, salâhiyeti haricinde, ahaliden bazılarının hukukuna tecavüz ettiği hakkında meb'usların vukubulan şikâyetleri ve Dahiliye Vekâletinden istizahları ve Vekâlet'in de şikâyatı muhik görmesi üzerine, Meclisin talebile Teşrinisani 1337 bida-yetinde azledildi. Meclis, Nurettin Paşanın tahtı muhakemeye alınmasına karar verdi. Bu husus, benimle Heyeti Vekile arasında da bir meselenin hudusunu in-taç etti. Ben, Nurettin Paşa hakkında tatbik olunması talep olunan muameleye iştirak etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benimle hemfikir oldu. İkimizle He-yeti Vekile arasında tahaddüs eden ihtilâf Meclisçe hallolundu. Mecliste, Nuret-tin Paşayı müdafaa ettim. Ağır muameleye maruz kalmaktan kurtardım.

Nurettin Paşayı, bundan sekiz ay kadar sonra, Birinci Ordu Kumandanlı-ğında göreceğiz.

*
* *

Muhterem Efendiler, Sakarya muharebesinden sonra, Başkumandanlık ve Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti, Ankarada ifayı vazife ediyordu. Ben, aynı za-manda diğer vazifelerimle de işgal ediyordum. Üç, dört ay geçmemişti ki, Mec-liste Sakarya zaferini unutanlar, muhalefet vadisinde, ileri gitmek isteyenler, ken-dilerini göstermeye başladılar. Sakarya muharebesinden evvel başlayıp peyder-pey gelmiş olan Malta mevkufininden bazılarının, bu muhalif cereyanlarda mü-şevvik rolü oynadığı anlaşılmıştı. Bu noktayı müsaadenizle biraz izah edeyim.

Rauf Bey, 15 Teşrinisani 1337 de Ankaraya gelmişti.

Rauf Beyi, 17 Teşrinisani 1337 de inhilâl eden Nafia Vekâletine intihap et-tirdik.

Rauf Beyi, müteakıben muvasalat eden Kara Vasıf Beyi de, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyeti İdaresi Azalığına intihap ettirdim. Bu iki zatın birinden hükûmette; diğerinden grupta, istifade etmeyi faydalı tasavu-ur etmişim. Çok geçmedi, bir gün Rauf Beyin Heyeti Vekilede bir meseleyi is-tizah ettiği haber verildi. Aynı günde, Kara Vasıf Beyin de, grup heyeti idare-sinde aynı meseleyi istizah ettiği bildirildi. Bu iki zatın evelden beyinlerinde ta-karriir ettirdikleri anlaşılan mevzuubahs mesele şu idi:

başlarında da Koçkiri Aşireti Başlarından Haydar Bey, İstanbulda Seyit Abdülkadirten aldığı direktif üzerine Alişah ve akrabasından Naki, Alişer vb ile ayaklanmaya başlamışlardı. Birçok kuvvetlerimiz, bir taraftan Pontusçuları, öbür taraftan bu ayaklananları kovalayıp tepelemekle uğraşıyordu.

Efendiler, anımsarsınız ki, Nurettin Paşa, Yunan ordusunun ilk saldırı görünüşü karşısında, birtakım boş ve akla uymaz düşünceler ileri sürdüğü için, kendisine görev verilmemiş olduğundan bizimle işbirliği yapamayacağını bir mektupla bildirerek izinli olarak Taşköprüye gitmişti. O tarihten beş ay sonra, Nurettin Paşa tarafından bazı kişiler, gerek Fevzi Paşa Hazretlerine ve gerek bana, kendisine bir görev verilirse Nurettin Paşanın bu görevi özenle ve içtenlikle yapacağını söyleyerek aracılık yapıldı. Biz de, Anadolu merkezinde-ki içgüvenlik sorununu çözmekle görevli kuvvetlerimizi büyük bir komuta al-tında birleştirmekte yarar olacağını düşündüğümüzden 9 Aralık 1920 de Sı-vastaki Üçüncü Kolorduyu kaldırıp onun görevini yeni kurduğumuz Merkez Ordusuna verdik. Bu orduya da Nurettin Paşayı komutan yaptık.

Nurettin Paşa, merkez bölgesinde bir seneye yakın görev yaptı. Ama, yetkisi dışında, halkın bir kısmının haklarına el uzatıyor diye mebusların yapı-tığı yakınmalar ve İçişleri Bakanlığına soru yöneltilmeleri ve Bakanlığın da ya-kınmaları haklı görmesi üzerine, Meclisin istemiyle Kasım 1921 başında işden alındı. Meclis, Nurettin Paşanın mahkemede yargılanmasına karar verdi. Bu konu, benimle Bakanlar Kurulu arasında da bir sorun çıkardı. Ben, Nurettin Paşa için uygulanması istenen işleme katılmadım. Fevzi Paşa Hazretleri de be-nim görüşüme katıldı. İkimizle Bakanlar Kurulu arasında çıkan anlaşmazlık Meclisçe çözüldü. Mecliste, Nurettin Paşayı savundum. Kendisine karşı ağır işlem yapılmasını önledim.

Nurettin Paşayı, bundan sekiz ay kadar sonra, Birinci Ordu Komutanlı-ğında göreceğiz.

*
* *

Muhterem Efendiler, Sakarya savaşından sonra, Başkomutanlık ve Ge-nelkurmay Başkanlığı, Ankarada görev yapıyordu. Ben, aynı zamanda öbür görevlerimle de uğraşıyordum. Üç, dört ay geçmemişti ki, Mecliste Sakarya zaferini unutanlar, bize karşı olmak, ileri gitmek isteyenler, kendilerini göster-meye başladılar. Sakarya savaşından önce başlayıp birer ikişer gelmiş olan Malta tutulularından bir bölümünün, bu karşı akımlarda özendirici rolü oynadı-ğı anlaşılmıştı. Bu noktayı izninizle biraz açıklayayım.

Rauf Bey, 15 Kasım 1921 de Ankaraya gelmişti.

Rauf Beyi, 17 Kasım 1921 de boşalan Bayındırlık Bakanlığına seçtirttik.

Rauf Beyden sonra gelen Kara Vasıf Beyi de, Anadolu ve Rumeli Hak-ları Savunma Grubu Yönetim Kurul üyeliğine seçdirdim. Bu iki kişiden birin-den hükûmette; öbüründen grupta, yararlanmanın iyi olacağını düşünmüş-tüm. Çok geçmedi, bir gün Rauf Beyin Bakanlar Kurulunda bir konunun açıklanmasını istediği haber verildi. Aynı günde, Kara Vasıf Beyin de, grup yönetim kurulunda aynı konunun açıklanmasını istediği bildirildi. Bu iki kişi-nin önceden aralarında kararlaştırdıkları anlaşılan ve sözkonusu olan konu şuydu:

"Takip olunan siyaseti askerîye nedir?"

Bu sualden istihraç olunabilecek mana ne olabilirdi? Neyi anlamak istiyorlardı? Bizim siyasî ve askerî takip ettiğimiz meslek malûm olmuştu. İstiklâlî tam-mumuz temin olununcuya kadar, düşmanlarla vuruşmak ve onları mağlûp edeceğimize dair olan kat'î kanaatle, muharebeye devam etmek.. İşte mevzuubahs edilen sual ile demek isteniliyordu ki, behemehal muharebeye devam ile istihsalî ne-tice mümkün müdür? Mümkün olmadığı ihtimaline nazaran, daha şimdiden başka tedbir ve çarelere - ki anlatmak istediklerine göre siyasî çarelerdir - teves-sül ile içinde bulunduğumuz badireye nihayet vermek münasip olmaz mı?

Bittabi, ne Heyeti Vekilede ve ne de grup heyeti idaresinde böyle bir mese-lenin mevzuu müzakere ve münakaşa olmasına müsaade etmedim. Bunun üze-rine, Rauf Bey Vekâletten, Kara Vasıf Bey de Grup Heyeti İdaresinden istifa et-tiler. Rauf Beyin istifası, 13 Kânunusani 1338 tarihinde Mecliste okunurken, aynı tarihli bir istifanâme de okunmuştu. Bu istifanâme, Müdafaa-i Millîye Ve-kili bulunan Refet Paşanın idi.

Efendiler, Refet Paşanın da sebebi istifası hakkında birkaç kelime ile arzı malûmat edeyim: 4 Kânunusani 1338 günü, Meclisin bir celsei hafiyesinde, şö-y-le bir mesele mevzuu münakaşa edilmişti. Başkomutanlık ve Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti Ankarada oturuyormuş. Cepheden uzak bulunuyormuş. Bundan istihraç olunmuş ki, benim hem Başkomutandan ve hem de Meclis Re-isi olmamda müşkülât varmış. Ordu işleri iyi gitmiyormuş. Meclis bir harp en-cümeni teşkil ederek ordu vaziyetini tetkik etmeli imiş. Erkânıharbiye-i Umumi-ye Reisi, aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti Reisi olduğundan Erkânıharbiye işleri de iyi gitmiyormuş. Fevzi Paşa Hazretleri, yalnız İcra Vekilleri Heyeti Ri-yasetinde kalsın. Erkânıharbiye-i Umumiye Riyasetile Müdafaa-i Millîye Vekâ-leti tevhit olunsun imiş.

Müdafaa-i Millîye Vekili olan Refet Paşa, bizzat kürsüden bu tezi müdafaa ediyordu. Bu noktâi nazarlara şu yolda cevap verdim:

Başkomutanlık ve Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti, pek muvafık ola-rak, Ankarayı karargâh ittihaç etmiştir. Vazifesini en iyi buradan ifa etmekte-dir. İcabında ne vakit, nereye gideceğini kendisi takdir eder. Cephede bizzat meşgul, cephe kumandanı vardır. Bilâlüzum, benim, şahsan Ankaradan uzak-laşmamı arzu etmekte mana yoktur. Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti ve Mü-dafaa-i Millîye Vekâleti, Başkomutandanın tahtı emrinde, Başkomutanlık Ka-rargâhını teşkil etmektedir. Ayrı, ayrı değildir. Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi olan Fevzi Paşa Hazretlerinin Ankarada bulundukça İcra Vekilleri Heyeti Ri-yasetini de ifa etmesi bugünün zaruretlerindendir. Çünkü onun gaybubetinde Refet Paşa, ona vekâleten, İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti vazifesini ifa etmişti. Muvaffak olamamıştı. Heyeti Vekilede, anarşi vukua geldi. Vekiller, içtima et-mez oldu. Fevzi Paşa Hazretlerinin avdeti, vekillerin şikâyeti üzerine vukubul-du. Orduya müteallik yaptığımız işleri kontrol için, Meclisin bir encümen teş-til etmesinde bir beis görmem. Fakat bu encümen benim tahtı riyasetimde olur.

Filhakika, bu encümen, dediğim tarzda teşekkül etti. Sabık Harbiye Nâzı-rı Cemal Paşa da aza olarak intihap edildi. Diğer hususatta, Refet Paşa ve em-salinin noktâi nazarları, terviç olunmamıştı. İşte, bu sebepten istifaya hazırla-nan Refet Paşa, istifasını Rauf Beyin istifasile aynı günde vermiş oluyor.

Askerlik açısından güdülen politika nedir?

Bu sorudan çıkarılabilecek anlam ne olabilirdi? Neyi anlamak istiyorlar-dı? Bizim siyasette ve askerlikte tuttuğumuz yol bilinmekteydi. Tam bağı-m-sızlığımız sağlanıncaya kadar, düşmanlarla vuruşmak ve onları yenik düşü-re-ceğimize olan kesin kanımızla, savaşı sürdürmek. İşte sözkonusu olan so-ru ile demek isteniliyordu ki, ne olursa olsun savaşı sürdürmekle olumlu so-nuç alınabilir mi? Olmayabilir diye düşünerek, daha şimdiden başka önlem ve çıkar yolları - ki anlatmak istediklerine göre siyasî yollar - bulup içinde bulun-duğumuz tehlikeli duruma son vermek uygun olmaz mı?

Elbette, ne Bakanlar Kurulunda ve ne de grup yönetim kurulunda böyle bir işin görüşme ve tartışma konusu olmasına izin vermedim. Bunun üzerine, Rauf Bey Bakanlıktan, Kara Vasıf Bey de Grup Yönetim Kurulundan çekil-diler. Rauf Beyin çekilmesi, 13 Ocak 1922 tarihinde Mecliste okunurken, ay-nı tarihli bir çekilme yazısı daha okunmuştu. Bu çekilme yazısı, Millî Savun-ma Bakanı Refet Paşanın idi.

Efendiler, Refet Paşanın da çekilme nedeni hakkında birkaç kelime ile bilgi sunayım: 4 Ocak 1922 günü, Meclisin bir gizli oturumunda, şöyle bir ko-nu tartışılmıştı. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı Ankarada oturu-yormuş. Cepheden uzak bulunuyormuş. Bundan anlaşılmış ki, benim hem Başkomutan ve hem de Meclis Başkanı olmamda güçlük varmış. Ordu işleri iyi gitmiyormuş. Meclis bir savaş komüsyonu kurarak ordunun durumunu in-celemeli imiş. Genelkurmay Başkanı, aynı zamanda Bakanlar Kurulu Başka-nı olduğundan Genelkurmay işleri de iyi gitmiyormuş. Fevzi Paşa Hazretleri, yalnız Bakanlar Kurulu Başkanlığında kalsın. Genelkurmay Başkanlığıyla Millî Savunma Bakanlığı birleştirilsin imiş.

Millî Savunma Bakanı olan Refet Paşa, kendisi kürsüden bu görüşü sa-vunuyordu. Bu görüşlere şu yolda karşılık verdim:

Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı, pek yerinde olarak, Anka-rayı karargâh yapmıştır. Görevini en iyi buradan yapmaktadır. Gerektiğinde ne zaman, nereye gideceğini kendisi kestirir. Cephede doğrudan doğruya ça-lışan cephe komutanı vardır. Gereksiz yere, benim, Ankaradan uzaklaşmamı istemenin anlamı yoktur. Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Baka-nlığı, Başkomutanın emri altında, Başkomutanlık Karargâhını oluşturmakta-dır. Ayrı, ayrı değildir. Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa Hazretlerinin, Ankarada bulundukça Bakanlar Kurulu Başkanlığını da yapması bugün için zorunlu olan durumlardandır. Çünkü onun yokluğunda, Refet Paşa, onun ve-kili olarak, Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevini yapmıştı. Başarılı olamamış-tı. Bakanlar Kurulunda, düzensizlik oldu. Bakanlar, toplanmaz oldu. Fevzi Paşa Hazretlerinin Ankaraya dönmesi, bakanların yakınmaları üzerine oldu. Orduyla ilgili olarak yaptığımız işleri kontrol için, Meclisin bir komüsyon kur-masında bir sakınca görmem. Ama bu komüsyon benim başkanlığım altında bulunur.

Gereekten, bu komüsyon, dediğim biçimde kuruldu. Eski Savaşîşleri Ba-kanını Cemal Paşa da üye seçildi. Öbür konularda, Refet Paşa ve benzerlerinin görüşleri, uygun bulunmamıştı. İşte bu nedenle çekilmeye hazırlanan Refet Paşa, çekilme yazısını Rauf Beyinki ile aynı günde vermiş oluyor.

Benim şah-san Anka-radan uzak-laşmam ar-zu ediliyor-du

Benim şah-san Anka-radan uzak-laş-mam isteni-yordu

Efendiler, bilmünasebe arz etmiştim ki, Mecliste teşkil ettiğimiz Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclis müzakeratının hüsnü cereyanını temine ve Heyeti Vekile mesaisinin ademi tevakkufuna nihayete kadar hâdim oldu. Fakat, bir taraftan da, muhalif his ve fikirde bulunanlar, hergün, biraz daha taraftar buldukça, Grubun mesaisini, müşkülâta duçar etmeye başladılar. Muhalefet fikrinin esas menşei, Müdafaa-i Hukuk Grubu nizamnamesinin maddei esasiyesindeki, ikinci nokta idi. Yani hükûmet teşkilâtının, Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre yapılması meselesi...

Programın ilk maddesinin son fırcası, fikir ve hislerde imtizacı tam husulüne daimî bir mâni halinde kaldı. Bu sebepten, grup dahilinde de teşettürü efkâr ve inzibatsızlık baş gösterdi. Birtakım zevat, Gruptan ayrıldı. Bu çıkanlar, hariçte bulunanlarla birleşerek Grubu yıkmaya çok çalıştılar, alınan tedbirler buna mâni oldu. Nihayet İkinci Grup namile bir grup teşekkül etti. Bu grubu teşkil edenler, memlekette mevcut Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine muhafazai intisap ettiklerini ve onun kongrelerde tespit olunan gayelerinin muakkibi, bulunduklarını iddia ediyorlardı. İkinci Grubun zahiren öneyak olanları: Salâhattin, Hüseyin Avni Beyler görünüyordu. Birinci derecede faal ve müşevvik olanların ise, Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlaşılıyor.

Bu grubun, faal ve inatçı azasından olan Samsun Meb'usu Emin Bey, son zamanlarda, bilmünasebe Ankaraya gelmişti. Bütün hakayıkı anlamış, müşevvik ve müfsit olanları tel'in ediyordu. Bu zat, bana şunu hikâye etti: Rauf Bey; İkinci Grubu, müfritane harekete sevk ve teşvik ediyormuş.. Emin Bey, Rauf Beye demiş ki: "Bizi sevkettiğiniz bu iş, sehpaye kadar gider.. o zaman bizimle beraber bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu cevabı vermiş: "Beraber bulunmazsam namerdim..!"

Efendiler, malûmu âliniz, o zaman mevcut olan kanuna göre, vekâletler için ben, Meclise namzet gösterirdim, Meb'uslar, irae ettiğim namzede müspet veya menfî rey verirler veya müstenkif kalırlardı. İkinci Grup, benim namzetlerimi, nazara almayıp, kendi grupları namına, ortaya attıkları namzetlere, kanuna muhalif olarak rey vermek suretile, hükûmet teşekkülüne, mâni olmaya, başladılar.

Efendiler, Mecliste, ordu aleyhine de bir cereyan vücuda getirilmişti. Diyorlardı ki, Sakarya muharebesinden sonra aylar geçtiği halde, ordu ne için, taarruz etmiyor? Behemehal taarruz etmelidir! Hiç olmazsa mahdud, muayyen bir cephede bir taarruz yapılmalıdır ki, ordumuzun taarruz kabiliyeti olup olmadığı anlaşılın! Bu cereyana mukavemet ettik. Maksadımız, tamamen hazırlığımızı ikmal ederek umumî ve neticeli bir taarruz yapmak olduğu için, kısım taarruz fikrini terviç edemedik, bunda bir fayda yoktu.

Muhaliflerde hâsıl olan kanaat, ordumuzun taarruz kabiliyetini iktisap edemeyeceği noktasında tekâşüf etti. Bunun üzerine ordunun taarruza sevkî cereyanını tevkif ettiler. Hücum sistemini değiştirerek, başka bir nazariye ortaya attılar. Bu defa dediler ki, bizim asıl hasmımız Yunanlılar, Yunan ordusu değildir.

Efendiler, sırası geldiğinde bilginize sunmuştum ki, Mecliste kurduğumuz Hakları Savunma Grubu, Meclis görüşmelerinin iyi olarak yapılmasını sağlamaya ve Bakanlar Kurulunun çalışmalarının duraksamasını önlemeye sonuna kadar yardımcı oldu. Ama, bir taraftan da, karışıt duygu ve düşüncede olanlar, her gün, biraz daha yandaş buldukça, Grubun çalışmalarını güçlüğü uğratmaya başladılar. Karşı çıkmak düşüncesinin ana kaynağı, Hakları Savunma Grubu tüzüğünün temel maddesindeki, ikinci nokta idi. Yani hükûmet kuruluşunun, Anayasaya göre yapılması işi...

Programın ilk maddesinin son bölümü, düşünce ve duygularda tam uygunluk sağlanmasına sürekli bir engel olarak kaldı. Bu nedenle, grup içinde de görüş ayrılığı ve düzensizlik baş gösterdi. Birtakım kişiler, Gruptan ayrıldı. Bu çıkanlar, dışarıda bulunanlarla birleşerek Grubu yıkmaya çok çalıştılar, alınan önlemler bunu engelledi. Sonunda İkinci Grup adıyla bir grup kuruldu. Bu grubu kuranlar, memlekette var olan Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği'ndeki üyeliklerinin sürdüğünü ve onun kongrelerinde saptanan amaçların takipçisi, bulunduklarını iddia ediyorlardı. İkinci Grubun öneyak olanları olarak; Salâhattin, Hüseyin Avni Beyler görünüyordu. En çok çalışan ve kışkırtanların ise, Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlaşılıyordu.

Bu grubun, çalışan ve direngen üyelerinden olan Samsun Meb'usu Emin Bey, son zamanlarda, bir ara Ankaraya gelmişti. Bütün gerçekleri anlamış, kışkırtıcı ve karıştııcı olanları lânetliyordu. Emin Bey, bana şunu anlattı: Rauf Bey; İkinci Grubu, aşırı davranışlarla sürüklüyor ve kışkırtıyormuş... Emin Bey, Rauf Beye demiş ki: "Bizi içine soktuğunuz bu iş, insanı asılmaya kadar görürür... o zaman bizimle beraber bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu karşılığı vermiş: "Beraber bulunmazsam alçağım.."

Efendiler, bilirsiniz, o zamanki kanuna göre, bakan seçimi için, ben, Meclise aday gösterirdim. Meb'uslar, gösterdiğim adaya olumlu veya olumsuz oy verirler ya da çekimser kalırlar. İkinci Grup, benim adaylarımı dikkate almayıp, kendi grupları adına, ortaya attıkları adaylara, kanuna aykırı olarak oy verip, hükûmet kurulmasını, engellemeye, başladılar.

Efendiler, Mecliste, orduya karşı da bir akım yaratılmıştı. Diyorlar ki, Sakarya savaşıdan sonra aylar geçtiği halde, ordu ne için saldırmıyor? Ne olursa olsun saldırmalıdır. Hiç olmazsa dar, belirli bir cephede bir saldırı yapılmalıdır ki, ordumuzun saldırma yeteneği olup olmadığı anlaşılın. Bu akım karşısında dayandık. Amacımız, bütün hazırlığımızı iyice tamamlayarak genel ve sonuç alıcı bir saldırı yapmak olduğu için, kısıtlı saldırı yapma görüşünü kabul edemedik, bunda bir yarar yoktu.

Bize karşı olanların kanısı, ordumuzun saldırma yeteneği kazanamayacağı noktasında toplanıyordu. Bunun üzerine ordunun saldırıya geçirilmesi akımını durdurdular. Eleştiri biçimini değiştirerek, başka bir kavram ortaya attılar. Bu defa, dediler ki, bizim asıl düşmanımız Yunanlılar, Yunan ordusu değildir.

Zaten Yunan ordusunu kâmilten mağlûp etsek te, bununla bizim davamız hitam bulamaz. İtilâf Devletlerini, bilhassa İngilizleri filen mağlûp etmek icap eder. Bunun için, Yunan ordusuna karşı bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu Irak şimal hududunda tahşit edip, İngilizlere taarruz etmek lâzımdır. Muharebe ile davamızın halli nazariyesi takip olunuyorsa yapılacak iş budur.

Efendiler, bu derece mana ve mantıktan ârî fikirlerle, iltifat etmedik. Onun üzerine, muhaliflerin serefrazını, yeni bir propaganda çıkardılar: Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sevk ediyor? meçhulâta..? Koskoca bir millet; gayrimuayyen, muzlim hedeflere serseriye sürüklenir mi?

Bu propaganda, Meclis binasından, Ankara mehafilinden ordu saflarına kadar intişar ettirildi. Orduya, her vasıta ile bu mefsedetkârane, telkinat, yapılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık, mahremane diyordu ki, hiç olmazsa hakikî vaziyeti bana söyle. Ordu ne haldedir. Filhakika taarruz edemeyecek mi?

4 Mart 1338 günü akşamı, cepheyi teftiş etmek üzere, Ankaradan mufarekate karar vermiştim. Bu münasebetle o gün Mecliste, celsei hafiyede, bazı izahatta ve ricalarda bulundum. Anlattım ki, Sakarya Meydan Muharebesinden sonra, düşman ordusunu Eskişehir-Seyitgazi-Afyon Karahisar hattı umumisine kadar takip eden kuvvetlerimiz, bütün ordu olmayıp, yalnız süvarilerimiz ve süvari kıtamıza noktai istinat olmak üzere ileri sürülen bazı farkalarımızdır.

Ordumuzun kararı, taarruzdur. Fakat, bu taarruzu, tehir ediyoruz. Sebebi hazırlığımızı tamamen ikmale biraz daha zaman lâzımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle, yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten daha çok fenadır. Tevakkufumuz, taarruz kararından sarfınazar ettiğimiz veyahut buna iktidar kespetmekten naümit olduğumuz suretinde telâkki ve tefsir edilmeye mahal yoktur.

Bundan sonra, şu mütaaleatta bulundum: Osmanlılar, ihtiyar edecekleri harekâtın şümulile mütenasip ihtiyatkâr ve müdebbir davranmadıkları için, daha çok, his ve hırslarının tahtı tesirinde hareket ettiklerinden, Viyanaya kadar gittikleri halde, ricate mecbur olmuşlardır. Ondan sonra, Budapeştede de duramadılar, ricat ettiler; Belgratta da mağlûp ve ricate mecbur edildiler. Balkanları terk ettiler. Rumeliden çıkarıldılar. Bize, içinde henüz düşman bulunan bu vatani, miras bıraktılar. Bu son vatan parçasını kurtarıırken olsun hırslarımızdan, hislerimizden ferağat ederek müteenni olalım. Halâs için.. İstiklâl için evvel ve âhir düşmanla bütün mevcudiyetimizle vuruşarak onu mağlûp etmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz!

Sinir gevşetici sözlere, telkinlere, ehemmiyet ve itimat atfolunmamalıdır. Osmanlı tarzı idare ve siyasetinin yarattığı bu nevi zihniyetler merdud görülmelidir. Ordu ile, muharebe ile, inat ile bu işin içinden çıkılmaz tarzındaki, membaı hariçte bulunan nesayih tebaiyet ile; bir vatan, bir millet istiklâlî kurtulamaz. Tarih, böyle bir hâdisiye kaydetmemiştir. Bunun aksini düşünerek hareket edeceklerin, merareteğiz netayicîle, karşılaşıpacaklarına, şüphe yoktur. Türkiye, işte, bu yoldaki galat fikirlerle.. galat zihniyetlere, sahip olanlar yüzünden, her asır, her gün, her saat biraz daha tedenni, biraz daha sukut etmiştir. Bu sukut, yalnız maddiyatta olsaydı; hiçbir ehemmiyeti yoktu. Maatteessüf, sukut, ahlâk ve maneviyata kadar şamil olmuş görünüyor. Hiç şüphe yok ki, bu büyük memleketi, bu koca milleti girivei mahvu izmihlâle sevkeden, başlıca amil, bu olmuştur.

Aslında Yunan ordusunu tümüyle yenik kılsak bile, bununla iş bitmez. İtilâf Devletlerini, özellikle İngilizleri edimli olarak yenmek gerekir. Bunun için, Yunan ordusuna karşı bir perde niteliğinde az bir kuvvet bırakmak, asıl orduya Irak kuzey sınırında yığınak yaptırıp, İngilizlere saldırmak gerekir. Amacımıza savaşla erişmek isteniyorsa yapılacak iş budur...

Efendiler, böylesine anlamsız ve mantıksız görüşlere, değer vermedik. Onun üzerine, karşıtlarımızın başında bulunanlar, yeni bir propaganda çıkardılar: Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sürüklüyor? karanlıklara..? Koskoca bir millet; belirsiz, karanlık hedeflere serserice sürüklenir mi?

Bu propaganda, Meclis binasından, Ankara çevrelerinden ordu içine kadar yayıldı. Orduya, her araçla bu karıştırıcı düşünce, aşılarmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık, gizlice, hiç olmazsa gerçek durumun ne olduğunu bana söyle diyordu. Ordu ne durumdadır. Saldırmayacak mıdır?

4 Mart 1922 günü akşamı, cepheyi denetlemek için, Ankaradan ayrılmaya karar vermiştim. Dolayısıyla o gün Mecliste, gizli oturumda, birtakım açıklamalar yaptım ve ricalarda bulundum. Anlattım ki, Sakarya Meydan Savaşından sonra, düşman ordusunu Eskişehir-Seyitgazi-Afyon çizgisine kadar kovalayan kuvvetlerimiz, bütün ordu olmayıp, sadece atlılarımız ve atlı birliklerimize dayanak noktası olmak için ileri sürülen bazı tümenlerimizdir.

Ordumuzun kararı, saldırıya geçmektir. Ama, bunu erteliyoruz. Nedeni, hazırlığımızı iyice tamamlamak için biraz daha zaman gerekiyor. Yarım hazırlıkla, yarım önlemlerle, yapılacak saldırı, hiç saldırıya geçmemekten çok daha fenadır. Durmamızı, saldırıya geçmek kararından vazgeçtiğimiz ya da saldırı gücünü kazanmaktan umut kesmiş olduğumuz yolunda anlamak ve yorumlamak yersizdir.

Bundan sonra şunları söyledim: Osmanlılar, göze aldıkları savaşın genişliğiyle orantılı olarak hazırlıklı ve tedbirli davranmadıkları için, daha çok, duygu ve hırslarının etkisi altında davrandıklarından, Viyanaya kadar gittikleri halde, çekilmek zorunda kalmışlardır. Ondan sonra, Budapeştede de durmadılar, çekildiler, Belgratta da yenildiler ve çekilmeye zorlandılar. Balkanları elden çıkardılar. Rumeliden çıkartıldılar. Bize, içinde hâlâ düşman bulunan bu vatani, miras bıraktılar. Bu son vatan parçasını kurtarıırken olsun hırslarımızdan, duygularımızdan vaz geçerek akılcıca davranalım. Kurtuluş için.. Bağımsızlık için eninde sonunda düşmanla bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz.

Sinir gevşetici sözlere, öğütlere, önem verilmemeli ve bel bağlanmamalıdır. Osmanlı yönetim ve siyasetinin yarattığı bu tür anlayış kötü görülmelidir. Orduyla, savaşla, direnmekle bu işin içinden çıkılmaz yolundaki, kaynağı dışarıda bulunan öğütlere uymakla; bir vatan, bir milletin bağımsızlığı kurtulamaz. Tarih, böyle bir olay yazmamıştır. Bunun tersini düşünerek davranacakların, acılı sonuçlarla, karşılaşıpacaklarına, kuşku yoktur. Türkiye, işte, böyle yanlış görüşlere.. yanlış anlayışlara, sahip olanlar yüzünden, her yüzyıl, her gün, her saat biraz daha gerilemiş, biraz daha çökmüştür. Bu çöküş, yalnız nesnel olsaydı; hiçbir önemi yoktu. Ne yazık ki, çöküş, ahlâkî ve tinsel değerleri de sarmış görünüyor. Hiç kuşku yok ki, bu büyük memleketi, bu koca milleti dağılıp yok olma uçurumuna sürükleyen, başlıca etmen, bu olmuştur.

Efendiler, bilirsiniz ki, Mecliste bu arzettiğim devirde, en çok menfi ve bedbinane rol yapanlar, vaktile, Türk milletinin kendi kendine temini istiklâl edemeyeceği kanaatini izah etmiş olan zevat idi. Şunun, bunun, mandasını talep ısrarında bulunanlar idi. Onun için mütaaleatıma şu yolda devam ettim: dedim ki, Efendiler; maddî ve bilhassa manevî sukut, korku ile.. aciz ile başlar.

Aciz ve korkak insanlar, herhangi bir felâket karşısında milletin de atalete duçar olmasına ve mücitenip bir hale gelmesine saik olurlar. Aciz ve tereddütte, okadar ileri giderler ki, adeta kendi kendilerini tahkir ederler. Derler ki, biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkân yoktur. Biz bilâkaydışart, mevcudiyetimizi bir ecnebîye tevdi edelim. Balkan muharebesinden sonra milletin, bilhassa ordunun başında bulunanlar da, başka tarzda ve fakat aynı zihniyeti takip etmişlerdir.

Türkiyeyi, böyle sakin yollarda inkıraz ve izmihlâl vadisine sevkedenlerin elinden kurtarmak lâzımdır. Bunun için, keşfolunmuş bir hakikat vardır, ona tebaiyet edeceğiz. O hakikat şudur: **Türkiye'nin resi tefekkürünü, büsbütün yeni bir imanla teçhiz etmek.. Bütün millete ceyyit bir maneviyet vermek..**

Şimdi Efendiler, düşmana taarruz için verilmiş olan kat'î kararımızı tatbika başlamadan evvel, ihzar ve ikmal etmeye mecbur bulunduğumuz vesaiti harbiyenin ne olduğunu arz edeyim: Tam üç vasıtanın hazırlığının kâfi derecede olduğunu görmek lüzumunu, hissediyorum. Onlardan, birincisi ve en mühimmi ve asıl olanı doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin, hayat ve istiklâli için kalbinde: vicdanında mütecelli, münkeşif, arzu ve emellerin selâbetidir. Millet bu arzuyu derunisini ne kadar kuvvetli izhar ederse, bu arzu ve emelinin tahakkuku için ne kadar çok azmü iman gösterirse, düşmanlara karşı muvaffakiyet için o kadar kuvvetli bir vasıtaya malik olduğumuzu kani olurum. İkinci vasıta; milleti temsil eden Meclisin arzuyu millîyi izharda ve bunun icabatını kanaatle tatbikte göstereceği azmü celâdetidir. Meclis ne kadar çok tesanüt ve vahdet halinde arzuyu millîyi tecelli ettirirse düşmana karşı o kadar kuvvetli vasıtai tefevvuka malik oluruz.

Üçüncü vasıta; milletin müsellâh evlâtlarından ibaret olup düşman karşısında mütehaşşit bulunan ordumuzdur.

Efendiler, dedim. Bu üç nevi vasıta veya kuvvetin düşmana karşı vücuda getirdiği cepheler, iki mahiyette tasavvur olunabilir. Kolay anlaşılmaq için şöyle diyeyim; dahilî cephe, zahirî cephe.. Asıl olan dahilî cephe. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephe. Zahirî cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsellâh cephesidir. Bu cephe; tezelzül, tebeddül edebilir; mağlûp olabilir. Fakat, bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren dahilî cephenin sukutudur. Bu hakikate bizden ziyade vâkıf olan düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için asırlarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar muvaffak da olmuşlardır. Filhakika “kaleyi içinden almak” dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu maksatla şahıslarımıza kadar temasa gelebilen müfsit mikropların, vasıtaların mevcudiyetini iddia etmek caizdir.

Meclisin zihniyeti, ef'ali, vaziyeti, düşmana ümitbahş olmadıkça dahilî ve haricî cephelerimizin yerinden oynamasına imkân ve ihtimal yoktur. Mecliste,

Efendiler, bilirsiniz ki, Mecliste bu anlattığım dönemde, en çok olumsuz ve karamsar rol yapanlar, vaktile, Türk milletinin kendi kendine bağımsızlık sağlayamayacağı kanısını ortaya atmış olan kimseler idi. Şunun, bunun, mandasını istemekte direnenlerdi. Onun için düşüncelerime şunları da ekledim: dedim ki, Efendiler; nesnel ve özellikle tinsel çöküntü, korku ile.. güçsüzlükle başlar.

Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir yıkım karşısında milletin de bir şey yapamaz ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve duraksamada, o kadar ileri giderler ki, sanki kendi kendilerini alçaltırlar. Derler ki, biz adam değiliz ve olamayız. Kendi kendimize adam olamayız. Biz kayıtsız şartsız, varlığımızı bir yabancının eline bırakalım. Balkan savaşından sonra milletin, özellikle ordunun başında bulunanlar da, başka biçimde ama gene bu anlayışla iş görmüşlerdir.

Türkiyeyi, böyle yanlış yollarda dağılma ve yok olma uçurumuna sürükleyenlerin elinden kurtarmak gerekir. Bunun için, bulunmuş bir gerçek vardır, ona uyacağız. O gerçek şudur: **Türkiye'nin düşünen kafalarını, büsbütün yeni bir inançla donatmak.. Bütün millete sağlam bir moral vermek..**

Şimdi Efendiler, düşmana saldırmak için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan evvel, hazırlayıp tamamlamak zorunda bulunduğumuz savaş araçlarımızın ne olduğunu söyleyeyim: Tam üç aracın yeterince hazır olduğunu görmek gereğini, duyuyorum. Onlardan, birincisi ve en önemlisi ve temel niteliğinde olanı doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin, varlığı ve bağımsızlığı için yüreğinde... vicdanında belirmiş, ortaya çıkmış, istek ve emellerin sağlamlığıdır. Millet bu içten isteğini ne kadar kuvvetle belli ederse, bu istek ve emelinin gerçekleşmesi için ne kadar çok kararlılık ve inanç gösterirse, düşmanlara karşı başarı için o kadar güçlü bir araca sahip olduğumuza inanırım.

İkinci araç; milleti temsil eden Meclisin ulusal isteği belirtmekte ve bunun gereklerini inanarak uygulamakta göstereceği kararlılık ve yiğitliktir. Meclis ne kadar çok dayanışma ve birlik içinde ulusal isteği belirtirse düşmana karşı o kadar güçlü üstünlük araçlarına sahip oluruz.

Üçüncü araç; milletin silâhlı çocuklarından oluşan ve düşman karşısına çıkarılmış bulunan ordumuzdur.

Efendiler, dedim. Bu üç tür araç veya gücün düşmana karşı kurduğu cepheler, iki nitelikte düşünülebilir. Kolay anlaşılmaq için şöyle diyeyim; iç cephe, dış cephe.. Temel olan iç cephe. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin oluşturduğu cephe. Dış cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silâhlı cephesidir. Bu cephe; sarsılabilir, değişebilir; yenilebilir. Ama, bu durum, hiçbir zaman bir memleketi, bir milleti yok edemez. Önemli olan, memleketi temelinden yıkan, milleti tutsak ettiren iç cephenin çökmesidir. Bu gerçeği bizden iyi bilen düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar başarılı da olmuşlardır. Gerçekte “kaleyi içinden almak” dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu amaçla içimize girebilen arabozucu mikropların, araçların bulunduğu söylenebilir.

Meclisin düşüncüsü, yaptıkları, tutumu, düşmana umut verici olmadıkça iç ve dış cephelerimiz yerinden oynatılamaz. Mecliste, bir veya birkaç üyenin ka-

Yeterince
hazırlanmış
olması ge-
reken üç
araç, iç ve
dış cephele-
rimiz

bir veya birkaç azanın bedbinî telkin eden sözlerinden bile aleyhimizde istifa-
de çareleri aranılmakta olduğuna şüphe edilmemelidir. Hariciye Vekâletinin
dosyaları buna dair vesikalarla doludur. Kat'iyetle arz ederim ki, istemiyerek
olsa dahi düşmanlara ümit verecek şemmeler verildikçe davayı millînin halli te-
ahhura duçar olur.

Efendiler, bu mütaleattan sonra, cephede bulunacağım sıralarda, ordunun
hissiyat ve efkârı üzerinde naümidî tevhit edecek münakaşatı aleniyyeden sarfı-
nazar edilmesini, bilhassa Meclisten rica ettim. Bu beyanatımdan sonra, muha-
liflerin de sözlerini istima ettim. Muhaliflerden biri, mütaleat ve ricalarımı, emir
veriyorum suretinde tefsir eyledi. Diğer biri, Meclisin hissiyatındaki nezahatten
şüphe ettiğimi dermeyan etti. Bir başkası kabili tatbik olmayan bir şey, yapıla-
maz. Orduyu izmihlâle sevk edersin Efendim dedi.

Muhterem Efendiler, heyeti aliyenizi, muhaliflerin sözleriyle işgal etmek is-
temem. Çünkü, bu sözler birkaç kişinin şaşkın ve cahil dimağlarının akislerin-
den başka bir şey değildi. Heyeti umumiye, maruzatımı hüsnü telâkki eylemiş-
ti. Yalnız Şark Cephesi Kumandanının bir mütaleasına, beş on gündenberi ver-
meye muvaffak olamadığım cevabı, cepheye gitmeden evvel, bugün, yani 4
Mart 1338 de yazmıştım. Onu arzedeceğim. Cevabın anlaşılması için müsaade
buyurursanız evvelâ vürut eden mütaleayı okuyalım:

Zata mahsusur Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Umuru idaremizin veçhi teşekkülü hakkındaki münakaşalar bize henüz vâsıl olmakta-
dır. Hali sulhun teessüsünden sonraki intihabatta, birçok kıymetli zatlar yerine birtakım mu-
hafazakârlar toplanmasına karşı şimdiden alınacak tedbiri en mühim bulurum. Meclisi Mil-
lî, kıymettar şahsiyetleri havi olmazsa, iki büyük mahzur memleketi bugünkü harabisinden
kurtaramıyacaktır. Birincisi, fikri teceddüt olmayacak. İkincisi, en mühim lâyhaları herhan-
gi bir hisse kapılarak münakaşaya dahi lüzum görmeden reddediverceklerdir. Böylece bir
meclise karşı azası büyük mütehassıslardan mürekkep, ikinci bir meclis bulunmasını faydalı
görüyorum ve Meclisi Millînin nâzımı ve terakkiye doğru saiki olacağı gibi hayatı memleke-
te taallük eden kararlar, Meb'uslar Meclisinde heyecanla ret veya kabul edilse bile, bu meclis-
sin ikaz ve irşadile kararın tadili ve zararın def'i mümkün olur. Bu meclise âyan diyerek es-
ki devrin köhne hayatını hatırlamamak için büyük mütehassıslar meclisi veya daha münasip
bir nam verilebilir. Azasını birtakım kuyut ve şurut altında tıpkı meb'uslar gibi millet intihap
edebilir. Herhangi bir mesleğin en âli tahsilini görmek ve Türkiye Hükûmetinin vekâletini,
valiliğini veya ordu kumandanlığını yapmış olmak gibi mühim şartlar teferruatile takyit olu-
nabilir. Meselenin teferruatının tespiti, mevcut hükûmetlerin de tetkikile her türlü mahzurdan
salim bir halde mümkündür. Büyük mütehassıslar heyeti kabul olunursa, her vekâletin şûra-
sı da bunlardan ayrılır. Meselâ, askerî şûrası, nafta şûrası ve saire gibi iki meclisin tasdikân-
den geçerek bir müddet için takibi esas ittihaz edilecek olan herhangi bir programımızda sa-
bit kadem olmak ve bu programın turuku tatbikiyesinde, maksut hedef ve gayeyi muhafaza
etmek için, bu şûraların vücudunu pek lüzumlu addediyorum. Aksi halde vekâletlerde şahsi-
yetler değiştiğinde, program ve bunu yapacak şahsiyetler de az çok değişmekten kurtulamıya-
caktır. Bundan başka kabul edilen herhangi bir şey, mütehassıslarınca kabul olunmazsa mu-
cibi tenkit olur. Millet buna lâzımı gibi sarılmalı. Millet Meclisi, millet namına bir şeyi ret ve-
ya kabul ve kontrol hakkıdır. Fakat bu başka, ihtisas sahiplerinin yapacağı ve bundan sonra
kabul olunacak şey de başka olur. Hali tabîinin rücuundan sonraki endişe ve müllâhazatımı
arzeliyorum. Mütaleai Samilerinin iş'arını istirham eylerim.

18/19, 2/1338 ve bilânumaralıdır. Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir
Mahsusur 4/4/1338

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

C: 18/19-2-1338 tarih ve bilânumaralı şifreye.

Memleketin idarei umumiyesine vâzu-yet yegâne kuvvei âliye bulunan Büyük Millet Meclisi-

ramsarlık aşlamak isteyen sözlerinden bile bize karşı yararlanma yolları ara-
nılmakta olduğuna kuşku edilmemelidir. Dışişleri Bakanlığının dosyaları bu-
nunla ilgili belgelerle doludur. Kesinlikle bildiririm ki, istemeyerek olsa bile
düşmanları umutlandıracak en küçük bir belirti gösterildiği sürece ulusal
amaca ulaşmamız gecikir.

Efendiler, bu düşünceleri bildirdikten sonra, cephede bulunacağım sıra-
larda, ordunun duygularında ve düşünceleri üzerinde umutsuzluk yaratacak
açık tartışmalardan vaz geçilmesini, Meclisten özellikle rica ettim. Bu sözle-
rimden sonra, bize karşıt olanları dinledim. Bize karşıt olanlardan biri, düşün-
ce ve ricalarımı, emir veriyorum gibi yorumladı. Başka biri, Meclisin duygula-
rının temiz olduğuna güvenmediğimi ileri sürdü. Bir başkası uygulanamıyacak
bir şey, yapılamaz. Orduyu bozguna sürüklersin Efendim dedi.

Muhterem Efendiler, bize karşı olanların sözleri ile yüce topluluğunuzun
vaktinî almak istemem. Çünkü, bu sözler birkaç kişinin şaşkın ve cahil beyin-
lerinin yansımalarından başka bir şey değildi. Genel kurul sözlerimi iyi karşı-
lamıştı. Yalnız Doğu Cephesi Komutanının bir görüşüne, beş on günden beri
veremediğim karşılığı, cepheye gitmeden evvel, bugün, yani 4 Mart 1922'de
yazmıştım. Onu bilginize sunacağım. Karşılığın anlaşılması için izin verirsiniz
önce gelmiş olan düşünceyi okuyalım:

Kişiyé özel Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yönetim işlerimizin yürütülüşü ile ilgili tartışmalar bize yeni yeni ulaşmaktadır. Barış ger-
çekleştikten sonraki seçimlerde, birçok güçlü kişi yerine birtakım tutucuların toplanmasına kar-
şı şimdiden alınacak önlemler en önemli sayarım. Millî Meclis, değerli kişilerden kurulmazsa, iki
büyük sakınca memleketi bugünkü viranlığından kurtaramayacaktır. Birincisi, yenileşme düşün-
cesi olmayacak. İkincisi, en önemli tasarıları herhangi bir duyguya kapılarak görüşmeye bile ge-
rek görmeden geri çevireceklerdir. Böyle bir meclise karşı üyeleri büyük uzmanlardan oluşan,
ikinci bir meclis bulunmasını yararlı görüyorum ve Millî Meclise yön vereceği ve onu ilerletece-
ği gibi memleketin varlığı ile ilgili kararlar, Meb'uslar Meclisinde coşkuyla geri çevrilse ya da hat-
ta kabul edilse bile, bu meclisin uyarısı ve doğru yolu göstermesiyle değiştirilebilir ve zarar önle-
nebilir. Bu meclise âyan* diyerek eskinin çürük hayatını hatırlamamak için büyük uzmanlar
meclisi ya da daha uygun bir isim verebilir. Üyelerini birtakım sınırlamalar ve koşullar altında
tıpkı meb'uslar gibi millet seçebilir. Herhangi bir mesleğin en yüksek tahsilini görmek ve Türki-
ye Hükûmetinin bakanlığını, valiliğini veya ordu komutanlığını yapmış olmak gibi önemli koşullar
ayrıntılarıyla saptanabilir. İşin ayrıntıları, iş başındaki hükûmetlerin de incelemeleriyle hiç sa-
kıncasız biçimde saptanabilir. büyük Uzmanlar meclisi uygun görülürse, her bakanlığın danış-
manları da bunlardan seçilir. Örneğin, askerlik danışmanları, bayındırlık danışmanları vb. gibi iki
meclisin onayından geçerek bir süre için uygulanması kabul edilecek olan herhangi bir progra-
mımızdan ayrılmamak ve bu programın uygulama yollarında, güdülen amaç ve hedefi değiştir-
memek için, bu danışma kurullarının varlığını çok gerekli sayıyorum. Böyle olmazsa bakanlık-
larda bakanlar değiştiğinde, program ve bunu yürütecek kişiler de az çok değişmekten kurtulamı-
yacaktır. Bundan başka kabul edilen herhangi bir şey, işin uzmanlarınca uygun bulunmazsa eleş-
tiriye yol açar. Millet buna gereği gibi sarılmalı. Millet Meclisinin, millet adına bir şeyi geri çevir-
mek veya kabul etmek ve denetlemek hakkı vardır. Ama bu başka, uzmanların yapacağı ve bun-
dan sonra kabul edilecek şey de başka olur. Normal duruma döndükten sonrasıyla ilgili kaygı
ve düşüncelerimi sunuyorum. Yüksek düşüncelerinizin bildirilmesini rica ederim.

18/19, 2/1338 ve numarasızdır.

Özeldir

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir
4/4/1922

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

K: 18/19-2-1922 tarih ve numarasız şifreye.

Memleketin genel yönetimini elinde bulunduran tek yüce güç olan Büyük Millet Meclisinin

* Senato

nin ittihaz edeceği mukarreratın mütehassıslardan mürekkep diğer bir heyet tarafından tetkik edilmemesinden tevellüt edecek me hazir hakkındaki noktai nazarı devletleri esas itibarile isabeti kâmileyi haizdir.

Ancak, nam ve unvanı âyan olmasa dahi milletin bütün hukuk ve selâhiyetini haiz olarak intihap edilmiş ve edilecek olan Büyük Millet Meclisinin mukarreratı esasini diğer bir heyetin kararile takyit eylemek idarei umumiyede takip eylediğimiz esasatın ruhu ile kabili imtizaç olamayacaktır. İşbu mütehassıslar meclisinin de mütaleaî aliyeleri veçhile millet tarafından meb'uslar gibi intihabı takdirinde aynı membadan aynı salâhiyeti almış iki büyük kuvvetin idarei umumiyeyi millete müessir olması vaziyeti hukukiyede olduğu gibi ameli sahada da mucibi teşevvüş bir ikilik tevliid edecek ve bu vaziyetten mütevellit muvazenesizliği telif için hayat ve hukuku millete müdahalekâr üçüncü bir kuvvetin vücudunu kabul etmek icab eyliyecektir.

Fikri âcizaneme göre tasavvur buyurulan mahzurları izale için çarei yegâne Millet Meclisinin erbabi liyakat ve ihtisastan mürekkep olarak intihabını temin etmek ve meclisin teşkilâtı dahiliyesinde, encümenler intihabatında, Heyeti Vekilenin tefrik ve intihabında ilim ve ihtisas hususuna fevkalâde ehemmiyet vermek hususlarından ibarettir. Geçirdiğimiz feci tecrübelerin netayicinden mülhem bulunan ve milletlerin idaresinde eslem bir tarik olduğu gibi hukuku esasiye noktai nazarından da en makbul bir şekli ihtiva eyliyen idarei hazıramızın teyid ve takviyesile intihabat hususunda da müteyakkız bulunulması sayesinde hal için olduğu gibi istikbaldeki teceddüdat ve inkişafat için de en ziyade muvaffakiyetbahş bir idare makiyesi kurulmuş olacağını arz ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, 1337 senesi zarfında, muhtelif devletlerle resmî ve gayriresmî birtakım temaslar vukubuluyordu. Türk-Rus temas ve münasebatı müsbet bir istikamette inkişaf ediyordu. Fransızlardan maada, İtalyanlar ve İngilizlerle de temaslar olmuştur. 1337 senesi Haziranında suítefehhümü mucip olmuş bulunan bir meseleyi zikredeceğim. 13 Haziran 1337 de Kuvayı İtilâfiye Başkumandanı General Harringtonun mukarribininden olduğunu ifade eden Binbaşı Henry ve Shturton namında iki zabıt motörle İneboluya geldiler. Bu zabıtlar; General Harrington tarafından şu tebligatta bulundular. Ben, bir torpido ile İneboludan İstanbulda Boğaziçinde Harringtonun yalisına gideyim. Orada General ile sulh esasatı üzerinde anlaşayım. İngilterenin istiklâli tammımızı kabul ettiğini ve Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacaklarını ve mesaîli saire üzerinde münakaşanın mümkün olduğunu söylemişler. Bu zabıtlara verilen cevapta, benim İstanbulda gitmiyeceğim ve General Harringtonun İneboluya gelip o sırada orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin münasip olacağı bildirilmişti.

18 Haziran 1337 tarihli bir telgraf da, İstanbulda Hâmit Beyden vürud etti. Bu telgrafname meali şöyle idi: Burada mevkii resmîsi olan bir İngiliz, İngilterenin İstanbulda en büyük makamı namına bugün bendenize müracaatle serî bir sulha vâsıl olmak için müzakereye hazır bulunduklarından Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle hemen münasebata girişmek arzu ettiklerini ve cevabı serîa muntazır bulunduklarını arza delâlet etmemi rica etti.

Hâmit Beyeye verilen cevapta; müzakerata hazır olduğumuz bildirilmişti.

5 Temmuz 1337'de Zonguldağa gelen bir İngiliz torpitosu General Harringtondan bana bir mektup getirmişti. Tercümesi Ankaraya telgrafla bildirilen bu mektup şi idi:

Kumandan Henry vasıtasile olduğum habere nazaran Zâtı Alileri bana bir askerın bir askerle görüşmesi kabîlinden bazı mütaleat dermeyeran etmek arzusunda bulunuyorsunuz. Böyle olduğu

alacağı kararların uzmanlardan kurulu başka bir topluluk tarafından incelenmemesinden doğacak sakıncalarla ilgili yüksek görüşleriniz ilke olarak çok yerindedir.

Ama, adı ve sanı Ayan almasa bile, milletin bütün hak ve yetkilerini kullanmak üzere seçilmiş ve seçilecek olan Büyük Millet Meclisinin temel kararlarını başka bir topluluğun kararına bağlamak genel yönetimde izlediğimiz ilkelerin özüyle bağdaşamayacaktır. Bu uzmanlar meclisi de, yüksek düşünceleriniz üzere millet tarafından meb'uslar gibi seçilince tek kaynaktan tek yetki almış iki büyük gücün ulusun genel yönetimine etken olması hukuk açısından olduğu gibi uygulama alanında da karışıklığa yol açacak, bir ikilik doğuracak ve bu durumun yaratacağı dengesizliği düzeltmek için milletin varlığına ve hukukuna etki yapacak üçüncü bir gücün bulunmasını kabul etmek gerekecektir.

Düşünceme göre aklınızdan geçirdiğiniz sakıncaları gidermenin tek yolu Millet Meclisinin değerli ve uzman kişilerden oluşacak şekilde seçilmesini sağlamak ve meclisin iç örgütünde, komüşyonların seçiminde, Bakanlar Kurulunun ayrılıp seçilmesinde bilim ve uzmanlık konusuna olağanüstü önem vermekten başka bir şey değildir. Geçirdiğimiz acı deneyimlerin sonuçlarından esinlenerek bulunan ve milletlerin yönetiminde en doğru bir yol olduğu gibi temel haklar açısından da en beğenilen nitelikleri olan bugünkü yönetimimizi perçinleyip güçlendirmekle seçim konusunda da dikkatli davranmak sayesinde bugün için olduğu gibi gelecekteki yenilikler ve gelişmeler içinde en çok başarılı bir yönetim makinesi kurulmuş olacağını bilginize sunarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, 1921 senesi içinde, çeşitli devletlerle resmî ve özel birtakım görüşmeler yapılyordu. Türk-Rus görüşme ve ilişkileri olumlu bir doğrultuda gelişiyordu. Fransızlardan başka, İtalyanlar ve İngilizlerle de görüşmeler yapılmıştır. 1921 senesi Haziranında yanlış anlaşılmış olan bir konuyu anlatacağım. 13 Haziran 1921 de İtilâf Kuvvetleri Başkomutanı General Harringtonun yakınlarından olduğunu söyleyen Binbaşı Henry ve Shurton adında iki subay motörle İneboluya geldi. Bu subaylar; General Harrington ağzından şunu söylediler: ben, bir torpito ile İneboludan İstanbulda Boğaziçinde Harringtonun yalisına gideyim. Orada General ile barış ilkeleri üzerinde anlaşayım. İngilterenin tam bağımsızlığımızı kabul ettiğini ve Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacaklarını ve öbür işler üzerinde tartışılabileceğini söylemişler. Bu subaylara verilen karşılıkta, benim İstanbulda gitmiyeceğim ve General Harringtonun İneboluya gelip o sırada orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin uygun olacağı bildirilmişti.

18 Haziran 1921 tarihli bir telgraf da, İstanbulda Hâmit Beyden geldi. Bu telgrafta başlıca şunlar yazılıydı: Burada resmî görevi olan bir İngiliz, İngilterenin İstanbulda en büyük görevlisi adına bugün bana baş vurarak tezelden barış yapmak için görüşmeye hazır bulunduklarından Mustafa Kemal Paşa ile hemen ilişki kurmak istediklerinin ve ivedi olarak karşılık beklediklerinin bilginize sunulmasına aracı olmamı rica etti.

Hâmit beyeye verilen karşılıkta; görüşmelere hazır olduğumuz bildirilmişti.

5 Temmuz 1921 de Zonguldağa gelen bir İngiliz torpitosu General Harringtondan bana bir mektup getirmişti. Çevirisi Ankaraya telgrafla bildirilen bu mektup şu idi:

Komutan Henry aracılığıyla aldığım habere göre siz bana bir askerın bir askerle görüşmesi yolunda kimi düşünceler bildirmek isteginde bulunuyorsunuz. Durum böyle ise sizce uygun gö-

Muhtelif devletlerle yapılan resmî ve gayriresmî bir takım temaslar

Değişik devletlerle yapılan resmî ve özel birtakım görüşmeler

takdirde Zatı Alilerince muvafık görülecek bir günde İneboluda veyaht İzmitte Zatı Alileri-ne mülâki olmak üzere Ajax zırhlısıle azimet için Britanya Hükûmeti tarafından mezuniyeti haiz bulunuyorum ve vaziyet hakkında arzu buyurulduğu takdirde son derece vâzih ve serbest bir surette teatî efkâr eylemeye hazırım. Mütaleatınızı dinlemeye ve bunları berayı tetkik İngiltere Hükûmetine tebliğe mezunum. İngiltere Hükûmeti namına ne icrayı müzakere, ne de mükâleme için hiçbir sıfatı resmîyeyi haiz değilim. Mülâkatım İngiliz zırhlısında vukuu lâzımdır. Zırhlıda Zatı Alileri, kendilerine lâyük bir surette kabul edilecektir. Karaya avdetlerine kadar hürriyeti kâmileyi haiz bulunacaklardır. Bu suret kabul edildiği takdirde Zatı Alilerine muvafık gelecek tarih ve saatlerin lûtfen tayinini rica ederim.

Bu mektup muhteviyatına nazaran General Harringtonla temas arayan ve onunla görüşmek arzusunu izhar eden ben olduğum anlaşılıyor. Halbuki hakikat, böyle değildi. Onun için General Harringtona şu cevabı verdim:

Zonguldağa göndermiş olduğumuz mektup tercümesini bugün Ankara'ya bildirdiler. Aramızda vaki olacak mükâlemanın bir suitefehhüm üzerine müesses olmaması için atideki husus üzerine dikkatinizi celbe mecburum. 13 Haziran tarihinde Binbaşı Henry ve rüfekaşı İneboluya gelerek zatı âlilerinin, Binbaşı Henry tarafından Refet Paşaya teklif edilmiş olan esaslar üzerinde benimle görüşmek arzu ettiğinizi beyan etmişlerdi. Nitekim bu cihetler Binbaşı Henry tarafından size hitaben yazılıp bir sureti, tarafından mümzi olarak bize bırakılmış olan mektupta beyan edilmiştir. Aramızda başlayan doğrudan doğruya muhaberatın mukaddemesi bundan ibarettir. Metalibi millîyemiz, zatı âlilerince malûmdur. Millî topraklarımızın düşmanlardan tamamilen istihlâsı, hududu millîyemiz dahilinde siyasî, malî, iktisadî, askerî, adlî, harşî istiklâlî tammumuz esası kabul edildiği takdirde müzakerata girmeye amade olduğumuzu beyan ederim. Binbaşı Henry tarafından size izah edilen esbaba binaen, müzakeratın zatı âlilerine fevkalâde hüsnükabul gösterilecek olan İnebolu kasabasında ve karada vaki olması tarafımızdan muvafık görülmüştür. Bu nikatı nazarda, aramızda mutabakatı efkâr olup olmadığımı tasrih edecek cevabınıza intizar ediyorum. Maksadı âliniz, sadece vaziyet hakkında teatî efâr ise, bunun için rüfekaımızdan birini memur edebiliriz.

Bu mektuba bir cevap gelmedi. Ancak Temmuzun yedinci günü, İstanbul'da Hâmit Beyi gören İngiliz Maslahatgüzarı Mösyö Rantigan bir tacir sıfatile Anadolu'ya gelen Binbaşı Henry'ye General Harrington oradaki İngiliz üserasının mevki ve sıhhatlerinden haberdar olmaya çalışmasını ve kabilse millî orduların İstanbul'a doğru harekâta devam edip etmeyeceklerinin Mustafa Kemal Paşadan tahkikini, tenbih eylediği cihetle, Binbaşı Henry'nin bundan maada teşebbüsatta bir gûna salâhiyeti olmadığı bildirilmiş.

Efendiler, 1338 senesi Ağustosuna kadar da garp devletlerle müsbet manada ciddî münasebetler vukubulmadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silâh kuvvetile çıkarmadıkça, çıkarabilecek mevcudiyet ve kudreti millîyemizi fîlen isbat etmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmanın caiz olmadığı hakkındaki kanaatimiz kat'î ve daimî idi. En doğru kanaatin bu olduğunu, bu olacağını, tabîi olarak kabul etmek muvafıktır. Filhakika bugünün şeraiti hayatîyesi içinde bir fert için olduğu gibi, bir millet için dahi kudret ve kabiliyetini, eseri fîlî ile izhar ve isbat etmedikçe itibar ve ehemmiyet intizarında bulunmak beyhudedir. Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunmaz. **İnsanlık, adalet, mürüvvet icabatını**, bütün bu evsafa haiz olduğunu gösterenler talep edebilir.

Efendiler, cihan, imtihan meydanıdır. Türk Milleti, bunca asırlardan sonra yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında, bulunduruluyordu. İmtihanda muvaffak olmadan, lûtuflukârane muamelelere intizar etmek bizim için caiz olabilir midir?

rülecek bir günde İneboluda ya da İzmitte sizinle buluşmak üzere Ajaks zırhlısı ile gitmem için Britanya Hükûmeti tarafından görevli kılınmış bulunuyorum ve durum hakkında isterseniz çok açık ve serbest olarak düşünce alışverişinde bulunmaya hazırım. Düşüncelerinizi dinlemek ve bunları incelenmek üzere İngiltere Hükûmetine bildirmekle görevliyim. İngiltere Hükûmeti adına ne görüşmek, ne de konuşmak için hiçbir resmî görevim yoktur. Buluşmanın İngiliz zırhlısında olması gereklidir. Zırhlıda size yaraşır bir biçimde karşılanacaksınız. Karaya dönünceye kadar tam özgürlük içinde bulunacaksınız. Bu şekil sizce kabul edilirse uygun bulacağımız tarih ve saatlerin belirtilmesini rica ederim.

Bu mektupta yazılanlara göre General Harringtonla ilişki arayan ve onunla görüşmek isteğini belirten ben olduğum anlaşılıyor. Oysa ki gerçek, böyle değildi. Onun için General Harringtona şu karşılığı verdim:

Zonguldağa göndermiş olduğunuz mektubun çevirisini bugün Ankara'ya bildirdiler. Aramızda yapılacak buluşmanın bir yanlış anlamaya dayanmaması için aşağıdaki noktaya dikkatinizi çekmek zorundayım. 13 Haziran tarihinde Binbaşı Henry ve arkadaşları İnebolu'ya gelerek sizin, Binbaşı Henry tarafından Refet Paşaya önerilmiş olan ilkeler üzerinde benimle görüşmek istediğinizi söylemişlerdi. Nitekim bu noktalar Binbaşı Henry tarafından size yazılıp bir örneği, tarafından imzalı olarak bize bırakılmış olan mektupta bildirilmişti. Aramızda başlayan doğrudan doğruya yazışmalar böyle başlamıştır. Siz milletçe ne istediğinizi bilirsiniz. Millî topraklarımızın düşmanlardan baştan başa kurtarılması, ulusal sınırlarımız içinde siyasî, malî, iktisadî, askerî, adlî, kültürel tam bağımsızlığımız ilke olarak kabul edilirse görüşmelere başlamak üzere olduğumuzu bildiririm. Binbaşı Henry'nin size anlattığı nedenlerden ötürü, görüşmelerin sizin çok iyi ağırlanabileceğiniz İnebolu ilçesinde ve karada yapılması bizce uygun görülmüştür. Bu noktalarda, aramızda görüş birliği olup olmadığını belirtecek yanıtınızı bekliyorum. Yüksek dileğiniz, sadece durum üzerinde görüş alışverişinde bulunmak ise, bunun için arkadaşlarımızdan birini görevlendirebiliriz.

Bu mektuba bir yanıt gelmedi. Ancak Temmuzun yedinci günü, İstanbul'da Hâmit Beyi gören İngiliz Maslahatgüzarı Mösyö Rantigan, bir tüccar kimliğiyle Anadolu'ya gelen Binbaşı Henry'den General Harrington oradaki İngiliz tutsaklarının yerlerini ve sağlıklarını öğrenmeye çalışmasını ve yolunu bulursa millî orduların İstanbul'a doğru ilerlemeyi sürdürüp sürdüremeyeceklerinin Mustafa Kemal Paşadan sormasını, önemle istediğinden, Binbaşı Henry'nin bundan başka girişimlere hiç yetkisi olmadığını bildirmiş.

Efendiler, 1922 senesi Ağustosuna kadar batı devletleri ile olumlu anlamda gerçek ilişkiler kurulmadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvveti ile çıkarmadıkça, çıkarabilecek ulusal varlık ve gücümüzü edimli olarak kanıtlamadıkça, diplomasi alanında umuda kapılmanın yeri olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. En doğru inancın bu olduğunu, bu olacağını, doğal olarak kabul etmek uygun olur. Gerçekten bugünün hayat şartları içinde birey için olduğu gibi, bir millet için de gücünü ve yeteneğini, yaptıklarıyla ortaya koyup kanıtlamadıkça kendisine değer ve önem verilmesini beklemek boşunadır. Güç ve yetenekten yoksun olanlara yüz verilmez. **İnsanlık, adalet, iyilik gereklerini**, bütün bu niteliklerin kendilerinde bulunduğunu gösterenler isteyebilir.

Efendiler, dünya, sınav alanıdır. Türk Milleti, bunca yüzyıllardan sonra yine bir sınav, hem bu kez en çetin bir sınav karşısında, bulunduruluyordu. Sınavda başarılı olmadan, başkalarının aşırı iyilikle davranmalarını beklemek bizim için doğru olabilir miydi?

Dünyaya vereceğimiz sınava hazırlanırken

Biz, kemali ciddiyetle cihan nazarında vereceğimiz imtihana hazırlanırken, bir taraftan müşahitlerin de vaziyet ve ahvali ruhiye ve fikriyelerini, nazar-dan dûr tutmamayı daima, faydalı buluyorduk. Bu maksatla malûmunuz oldu-ğu veçhile, evvelâ, Hariciye Vekili bulunan Yusuf Kemal Beyi ve bilâhare de Dahiliye Vekili olan Fethi Beyi Avrupaya izam etmiştik. İstanbul üzerinden Avrupaya gidecek olan Yusuf Kemal Beye İstanbula ait bazı hususî vazifeler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve rûfekasıle ve arzu ve talebi haki-kî vukuunda Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettinin, Meclisi tanınması, İzzet Paşa ve rûfekasının, bizim tesbit ettiğimiz hedefe müteveccih olarak yürümesi lüzumunu, teklif edecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbulda, aldığı talimat daire-sinde hareket etti. Fakat, maatteessüf İzzet Paşa ve rûfekası, kendisini işgal ve işgal ederek padişaha bir müracaatçı suretinde götürdüler. İzzet Paşa ve rûfe-kası bununla da iktifa etmiyerek, Yusuf Kemal Beyin Avrupadaki teşebbüsâtı-nu iğlâk ve işkâl etmek üzere İzzet Paşayı, Yunan tahtı işgalinde bulunan yer-lerden geçirerek Yusuf Kemal Beyden ve evvel Parise ve Londra'ya gönderdi-ler. İzzet Paşa, bu seyahatini son dakikaya kadar gizlemiştir.

Yusuf Kemal Beyin Paris ve Londra'da yaptığı mükâlemelerden bir netice çıkmadı. Yalnız, şu anlaşıldı ki, Düveli İtilâfiye hariciye nâzırları kariben içti-ma edecekler, bize sulh teklifatında bulunacaklarmış. Anadolunun tahliyesi esas itibarile kabul edilmiş ise de konferans müzakeratı esnasında muharebe başlarsa sulh teşebbüslerinin akim kalacağı cihetle Yunanlılarla bir mütareke aktetmemiz lâzım imiş. Bu hususu, Yusuf Kemal Beye söyleyen Lord Gur-zon'a; Yusuf Kemal Bey, konferansın evvelâ Anadolunun tahliyesine karar ve-rip tarafeyne tebliğ etmesinin mütarekeden daha kuvvetli olacağını söylemiş. Lord Gurzon, mütarekede, musir kalmış ve bunun hükûmete iblağile alacağı cevabın kendisine itasını bildirmiş.

Yusuf Kemal Bey henüz avdet etmeden, Düveli İtilâfiye Hariciye Nâzırla-rı Konferansı 22 Mart 1338 tarihinde, Türkiye ve Yunan Hükûmetlerine müta-reke teklifinde bulundu.

Bu sırada, ben, cephede bulunuyordum. Mütareke teklifinden Hariciye Vekâleti Vekili Celâl Bey tarafından haberdar edildim. Mütareke teklifinin hu-tutu esasiyesi şunlardı: Tarafeyn kıtaatı arasında, on kilometrelik askerden hâ-li bir saha teşkil edilecek.. Kıtaat, insan ve mühimmat itibarile takviye edilmeyecek.. vaz'ulceyste tebdilât yapılmıyacak.. Malzeme dahi bir yerden bir yere nakledilmeyecek. Ordumuz ve askerî vaziyetimiz, İtilâf Devletlerinin askerî komisyonlarının murakabe ve teftişine arzedilecek.. Bu komisyonların hakem-liğini, hülûsla kabul edeceğiz.. Muhasamat, üç ay müddetle tatil edilecek ve mü-zakeratı evveliyeyi sulhiye tarafeynce kabul edilinceye kadar, üçer aylık müddet-le kendiliğinden teceddüt edecek, muhasımayenden biri harekâta geçmek isterse, mütareke müddetinin inkızasından hiç olmazsa on beş gün evvel taraftı digere ve İtilâf Devletleri mümessillerine ihbarı keyfiyet edecek..

Efendiler, Yunanlılar, bu mütarekeyi derhal kabul ettiler. Yunan ordusu Sa-karyada maddeten ve manen mağlûp edilmişti. Bu ordunun yeniden vâsi mikyas-ta hareket ve taarruz yaparak tecrübe talihine bir daha kıyam etmesi müşkül idi. Bunu, bu hakikati anlamak, elbette herkesçe mümkün olmuştu. Yunan ordusunu yeniden netice kat'îye verecek harekâta sevk etmek mümkün olamayınca, bizim

Biz, büyük önemle dünya önünde vereceğimiz sınava hazırlanırken, bir yandan da bizi gözetlemekte olanların da durumlarını, ruhsal ve düşünsel du-rumlarını, gözden uzak tutmamayı her zaman yararlı buluyorduk. Bu amaçla, bildiğiniz gibi, önce, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyi ve sonra da İçişleri Bakanı Fethi Beyi Avrupaya göndermiştik. İstanbul üzerinden Avrupaya gi-decek olan Yusuf Kemal Beye İstanbulla ilgili bir takım özel görevler de ve-rilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla ve gerçek bir dilek ve istek olursa Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettinin, Meclisi tanınmasını ve İzzet Paşa ve arkadaşlarının, bizim saptadığımız ereğe doğru yürümelerini önerecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbulda, aldığı direktife göre davrandı. Ama, ne yazık ki İzzet Paşa ve arkadaşları, kendisini oyalayıp aldatarak padi-şaha bir başvuru imiş gibi götürdüler. İzzet Paşa ve arkadaşları bununla da yetinmeyerek, Yusuf Kemal Beyin Avrupadaki girişimlerini karıştırmak ve güçleştirmek üzere İzzet Paşayı, Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçi-rerek Yusuf Kemal Beyden önce Parise ve Londra'ya gönderdiler. İzzet Paşa, bu yolculuğunu son dakikaya kadar gizlemiştir.

Yusuf Kemal Beyin Paris ve Londra'da yaptığı görüşmelerden bir sonuç alınmadı. Yalnız, şu anlaşıldı ki, İtilâf Devletlerinin dışişleri bakanları yakın-da toplanacaklar, bize barış önerileri yapacaklarmış. Anadolunun boşaltılma-sı ilke olarak kabul edilmiş ise de konferans görüşmeleri sırasında savaş yeni-den başlarsa barış girişimleri yarıda kalacağından Yunanlılarla bir ateşkes an-laşması yapmamız gerekli imiş. Bunu, Yusuf Kemal Beye söyleyen Lord Gur-zon'a; Yusuf Kemal Bey, konferansın önce Anadolunun boşaltılmasına karar verip iki tarafa bildirmesinin ateşkesten daha etkili olacağını söylemiş. Lord Gurzon, ateşkesde, direnmiş ve bunun hükûmete (bize) bildirerek yanıtımızın kendisine verilmesini istemiş.

Yusuf Kemal Bey daha dönmeden, İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları Konferansı 22 Mart 1922 tarihinde, Türkiye ve Yunan Hükûmetlerine ateşkes önerdi.

Bu sırada ben, cephede bulunuyordum. Ateşkes önerisini Dışişleri Ba-kan Vekili Celâl Beyden öğrendim. Barış önerisinin ana hatları şunlardı: İki taraf birlikleri arasında, on kilometrelik askerden arındırılmış bir alan oluşturu-lacak. Birlikler, insan ve gereçler bakımından güçlendirilmeyecek.. askerî konumlarda değişiklik yapılmıyacak... Gereçler de bir yerden bir yere götü-rülmeyecek... Ordumuz ve askerî durumumuz, İtilâf Devletlerinin askerî ko-müşyonlarınca denetlenip teftiş edilecek.. Bu komüşyonların yargıcılığını, gö-nül hoşluğuyla kabul edeceğiz.. Çatışmalar, üç ay süreyle durdurulacak ve ba-rış için ön görüşmeler yapılması iki tarafça kabul edilinceye kadar, üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilecek. İki taraftan biri yeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitmesinden en az on beş gün önce öteki tarafa ve İtilâf Devletleri temsilcilerine durumu bildirecek..

Efendiler, Yunanlılar, bu ateşkes önerisini hemen kabul ettiler. Yunan ordu-su Sakarya'da nesnel ve tinsel olarak yenilmişti. Bu ordunun yeniden geniş çapta harekete geçip saldırarak bir daha talihini denemeye kalkışması güç idi. Bunu, bu gerçeği herkes, kesinlikle anlayabilmişti. Yunan ordusu yeniden kesin sonuç alınacak savaşlara sürüklenemeyeceğine göre bizim de bir seneye yakın bir sü-

22 Mart
1338 tarihli
mütareke
teklifi

22 Mart
1922 tarih-
li barış
önerisi

de bir seneye yakın bir zamandanberi ihzarile meşgul olduğumuz ordumuzu ataletle sevk etmek, hükûmeti millîyeye ümitler vererek, intizar içinde bırakmak ve bu suretle geçecek zaman zarfında, hükûmeti millîye ve ordumuzu gevşetmek cidden mühim bir tedbir idi: binaenaleyh İtilâf Devletlerinin, Anadoluyu tahliye ve şarkı karip meselesini hal maksadile olduğunu, ifade eyledikleri bu mütareke şeraitini ciddiyetle tetkik ettik.

Evvêlâ, Ankarada bulunan Heyeti Vekile ile, makina başında, muhabere ile müdavelei efkâr ettik. İstanbuldaki memurumuz vasıtasile Hariciye Vekâletinden Düveli Müddefika mümessillerine verilmesini tensip ettiğimiz ilk cevap şu idi:

Mütareke teklifini havi noktayı 23/24 Mart 1338 tarihli telgrafnamemize zeylolarak bugün 24 Mart 1338 saat te aldım. Muhteviyatının, ordunun vaziyetine taallûku itibarile Heyeti Vekilece ve icap ederse Meclisçe, mevkî müzakereye konmadan evvel, cephede bulunan Başkumandanın mütaleasını bildirmesi için müşarileyhe yazdım. Keyfiyeti, mümessillerin arzuları veçhile mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin cevabını ıblağ edeceğimi mümessillere bildiriniz Efendim.

24 Mart 1338 tarihinde Heyeti Vekile Riyasetine şu mütaleamı bildirdim:

Esas itibarile, Düveli Müttefika hariciye nâzırlarının müştereken yaptıkları mütareke teklifine karşı, ret ile mukabele etmek veya herhangi bir şekil ve surette ademi temayül veya ademi itimat hissi verecek tarzda mukabelede bulunmak, doğru değildir. Bilâkis mütareke teklifini hüsnü telâkki etmek lâzımdır. Binaenaleyh vereceğimiz cevap, menfi değil, müsbet olacaktır. Düveli Müttefikada hüsnüniyet yok ise, binnetice menfi muamele anlardan vaki olmalıdır. Biz, yalnız onların teklif ettiği şeraiti kabul edemeyeceğimizden mukabil şariat dermeyan edeceğiz.

Ertesi gün ajans ve telgraflar da notadan bahsederek şu havadisi neşrediyorlardı:

.... Şarkı karipte sulhü iade etmek ve yeniden can ve mal zayı etmeden, Asyayı Suğranın tahliyesi maksadına matuf olduğu zannedilen işbu teklifin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetince hüsnü telâkki edildiği ve Düveli Müttefikanın hüsnüniyet ve vaz'ı bitarafisine emniyet ederek, hükûmetçe müsbet cevap verilmesi memulü kavi bulunduğuna, hükûmet menafiline ifade olunmaktadır. Mezkûr teklifin makul ve kabili tatbik şeraiti muhtevi ve sulhün bir an evvel avdetini temin edecek kısa müddetle, mukayyet olmasını temenni ederiz.

Heyeti Vekilenin, verilecek cevabın Avrupada bulunan Hariciye Vekilimiz zin avdetine taliki mütaleasına verdiğim cevapta bu intizara lüzum olmadığını bildirmekle beraber cevap hakkındaki umumî kararımı da şu suretle hulâse ettim:

Mütareke teklifini par prensip kabul ediyoruz. Ancak ordunun ikmal ve ihzarından bir an geri kalınmayacaktır. Ordumuzun dahiline, ecnebî kontrol heyetleri, sokmayacağız. Mütarekeyi, tahliyenin icrası için kabul etmek esasları dairesinde kabili tatbik ve icra şartlar dermeyan edeceğiz. Mütareke ile beraber tahliyenin başlaması en mühim şartı, teşkil edecektir.

Martin 24 üncü günü makina başında, ben, notaya verilecek olan cevabı, Heyeti Vekileye bildirdim. Heyeti Vekile de Ankarada hazırladıkları bir cevap suretini bana bildirmişlerdi. İki cevap suretleri arasında bazı farklar görüldü. Nihayet 24/25 Mart gecesi Heyeti Vekile ile Sivrihisarda birleşerek, cevabî notayı bilmüzakere tesbit etmeye, karar verdik.

Efendiler, İstanbuldaki memuru mahsusumuzun, Hariciye Vekâletine keşide ettiği 25 Mart tarihli şifre telgrafına nazaran, memuru mahsusumuz Tevfik Paşa ile görüşmüş.. Tevfik Paşa; mümessillerin, padişahın hükûmetine verdikleri aynı notayı Ankaraya tebliğ ederek alınacak cevabın kendilerine bildirilmesini rica

redir hazırlamaya çalıştığımız ordumuzu uyuşukluğa düşürmek, millî hükûmetimize umutlar vererek, beklentiler içinde bırakmak ve böylece geçecek zaman içinde, millî hükûmetimizi ve ordumuzu gevşetmek gerçekten önemli bir önlemdi. Bunun için İtilâf Devletlerinin, Anadoluyu boşaltmak ve yakın doğu sorununu çözümlmek amacına yönelik bulunduğunu söyledikleri ateşkes koşullarını iyice inceledik.

Önce, Ankarada bulunan Bakanlar Kurulu ile, makina başında, konuşup görüştük. İstanbuldaki görevlimiz aracılığıyla Dışişleri Bakanlığından İtilâf Devletleri temsilcilerine verilmesini uygun gördüğümüz ilk karşılık şu idi:

Ateşkes önerisini içeren notayı 23/24 Mart 1922 tarihli telgrafınız ek olarak bugün 24 Mart 1922 saat te aldım. İçeriği, ordunun durumunu ilgilendirmesi nedeniyle Bakanlar Kurulunda ve gerekirse Mecliste, görüşmeye açılmadan önce, cephede bulunan Başkomutanın ne düşündüğünü bildirmesi için ona yazdım. Durumu, Temsilcilerin istedikleri gibi olabildiğince kısa bir zamanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin konuyla ilgili yanıtını ileteceğimi temsilcilere bildiriniz Efendim.

24 Mart 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu Başkanlığına şu düşüncüyü bildirdim:

İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanlarının ortaklaşa yaptıkları ateşkes önerisini, kabul etmek ya da herhangi bir biçimde eğitim gösterilmiyor güvenilmiyormuş gibi karşılamak, ilke olarak doğru değildir. Tersine ateşkes önerisini iyi karşılamak gerekir. Bu nedenle, vereceğimiz karşılık olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilâf Devletlerinde iyi niyet yok ise, en sonunda olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Biz, sadece, onların önerdiği koşulları kabul edemeyeceğimiz için karşı koşullar ileri süreceğiz.

Etesi gün ajans ve telgraflar da notadan söz ederek şu haberi yayımlıyorlardı:

.... Yakın doğuyu barışa kavuşturmak ve yeniden can ve mal yitirmeden, Küçük Asyayı* boşaltmak amacı güttüğü sanılan bu önerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetince iyi karşılandığı ve İtilâf Devletlerinin iyi niyetine ve yansız tutumuna güvenerek, hükûmet tarafından olumlu karşılık verilmesinin kuvvetle umulduğu, hükûmet çevrelerince söylenmektedir. Sözü geçen önerinin akla yakın ve uygulanabilir koşullar içermesini ve kısa sürede yeniden barışa kavuşulmasını sağlayacak nitelikte olmasını dileriz.

Bakanlar Kurulunun, verilecek karşılığın Avrupada bulunan Dışişleri Bakanımızın dönüşüne kadar bekletilmesi düşüncesine verdiğim karşılıkta böyle bir bekleme gerekliliğini bildirmekle birlikte karşılık hakkındaki genel kararımı da şöylece özetledim:

Ateşkes önerisini ilke olarak kabul ediyoruz. Ancak ordunun eksikliklerini ve hazırlıklarını tamamlamasından bir an geri kalınmayacaktır. Ordumuzun içine, yabancı denetim kurulları, sokmayacağız. Ateşkesi, boşaltılmanın yapılması için kabul etmekle birlikte uygulanabilecek koşullar ileri süreceğiz. Ateşkesle birlikte boşaltılmanın başlaması en önemli koşul olacaktır.

Martin 24'üncü günü makina başında, ben, notaya verilecek olan karşılığı, Bakanlar Kuruluna bildirdim. Bakanlar Kurulu da Ankara'da hazırladıkları karşılığın bir örneğini bana bildirmişti. İki karşılıkta kimi ayrılıklar görüldü. Sonunda 24/25 Mart gecesi Bakanlar Kuruluyla Sivrihisarda buluşarak, karşı notamızı görüşüp saptamayı kararlaştırdık.

Efendiler, İstanbuldaki özel görevlimizin, Dışişleri Bakanlığına çektiği 25 Mart tarihli şifre telgrafına göre, özel görevlimiz Tevfik Paşa ile görüşmüş.. Tevfik Paşa; temsilcilerin, padişahın hükûmetine verdikleri aynı notayı Ankaraya tebliğ ederek alınacak karşılığın kendilerine bildirilmesini rica ettiklerini söy-

* Anadolu

ettiklerini söylemiş. Memurumuz Tevfik Paşaya hakkı kelâmın yalnız mütareke teklifi hususunda mı yoksa umum mesailde mi Ankaraya ait olduğunu sormuş. Tevfik Paşa buna cevap vermemiş. Memurumuzun, İzzet Paşadan ne gibi haberler aldığı sualine, Tevfik Paşa şu cevabı vermiş: İzzet Paşa yakında konferansın in'ikat edeceğini ve her halde ifrata varılmamasını bildiriyor.

Efendiler, Sivrihisarda mütareke teklifine ait olan nota cevabını kararlaştırdıktan sonra Heyeti Vekile Ankaraya avdet etti. Fakat bu cevabı vermeye vakit kalmadan Pariste in'ikat eden Nâzırlar Konferansının 26 Mart 1338 tarihli ikinci bir notası alındı. Bu nota, İtilâf Devletlerinin, sulh esasatı hakkındaki tekliflerini, ihtiva ediyordu. Bu tekliflerin hututu esasiyesi şunlardı:

“Gerek Türkiyede, gerek Yunanistanda ekalliyetlerin müdafaa-i hukukuna ve bu bapta vazolunacak kavadin tatbikuna Cemiyeti Akvamın dahi iştirak ettirilmesi. Şarkta bir Ermeni yurdunun teşkili, ve bu işe de kezalik Cemiyeti Akvamın iştirak ettirilmesi;

Boğazların serbestisini temin için Gelibolu şibihceziyesinde ve Boğazlar havalisinde gayriaskeri bir muntaka teşkili;

Trakya hududunun Tekirdağını bize ve Kırkkilise, Babaeski ve Edirneyi Yunanlılara bırakacak surette tesbiti;

Bizde kalacak olan İzmirin Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak olan Edirnenin Türklerine, işbu şehirlerin idaresine adilâne bir surette iştirak edebilmek imkânını vermek maksadile münasip bir usulün kararlaştırılması;

Sulhu müteakıp İstanbulun İtilâfçılarca tahliyesi;

Sevr projesi ile elli bin kişiden mürekkep olan Türk kuvayı müsellâhasının seksen beş bine iblağı ve Sevr projesinde olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması;

Sevr projesindeki malî komisyonun ilgasile beraber Düveli İtilâfiyenin iktisadî menafîini, düyuunu umumiyenin ve bize tahmil olunacak tazminatı harbiyenin temini tesviyesi hususunda Türk hakimiyetile kabili telif bir usulün tayini;

Adlî ve iktisadî kapitülasyonlarda tadilât icrası zımmında birer komisyonun teşkili”.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin mütareke teklifine ait olan ilk notalarının muhteviyatı tahlil edildikten ve ikinci mufassal notalarının ihtiva eylediği şerait görüldükten sonra İstanbul hükûmeti de beraber olduğu halde aleyhimizde imhakâr teşebbüs ve mesai ile yeni bir safha açtıklarına hükmetmek tabî idi. Buna karşı vaziyeti gayet ciddî telâkki eylemek ve esaslı, büyük bir mücadeleye hazırlanmak lâzımgeliyordu.

Evvelâ, bize teklif olunan şeraitin mahiyetini, millete ve cihan efkârına, teşrih etmek münasip idi. Bu noktai nazarlardan Heyeti Vekileye iş'aratta bulundum.

Her iki noktaya, 5 Nisan 1335 tarihinde verilen cevabımızın esas noktalarını, hatırlatayım:

Mütarekeyi esas itibarile kabul ettik. Fakat şartı esası olarak mütareke ile beraber tahliye ameliyesine iptidar olunmasını, elzem addettik. Mütareke müddetinin Anadolu'nun tahliye müddeti olan dört aydan ibaret olmasını teklif ve tahliye hitamında müzakeratı evveliyeye sulhiye neticelenmemiş olursa, mütarekenin kendiliğinden üç ay daha imtidadına muvafakat eyledik.

lemiş. Görevlimiz Tevfik Paşaya söz hakkının sırf ateşkes önerisi konusunda mı yoksa bütün işlerde mi Ankaranın olduğunu sormuş, Tevfik Paşa buna yanıt vermemiş. Görevlimizin, İzzet Paşadan ne gibi haberler aldığı sorusuna, Tevfik Paşa şu karşılığı vermiş: İzzet Paşa yakında konferansın toplanacağını ve ne olursa olsun aşırılıktan sakınılmasını bildiriyor.

Efendiler, Sivrihisarda ateşkes önerisiyle ilgili olan notanın karşılığını kararlaştırdıktan sonra Bakanlar Kurulu Ankaraya döndü. Ama bu karşılığı vermeye vakit kalmadan Paris'te toplanan Bakanlar Konferansının 26 Mart 1922 tarihli ikinci bir notası alındı. Bu nota, İtilâf Devletlerinin, barış ilkeleri hakkındaki önerilerini, içeriyordu. Bu önerilerin ana hatları şunlardı:

“Gerek Türkiyede, gerek Yunanistanda azınlıkların haklarının korunmasına ve bu konuda konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyetinin de katılması; doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması, ve bu işe de gene Milletler Cemiyetinin katılması;

Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadasında ve Boğazlar yöresinde askerden arınmış bir bölge kurulması;

Trakya sınırının Tekirdağını bize ve Kırklareli, Babaeski ve Edirneyi Yunanlılara bırakacak biçimde saptanması;

Bizde kalacak olan İzmirin Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak olan Edirnenin Türklerine, bu şehirlerin yönetiminde adalete uygun bir biçimde katılabilme olanağı vermek amacıyla uygun bir yöntem kararlaştırılması;

Barıştan sonra İstanbulun İtilâf Devletleri tarafından boşaltılması;

Sevr projesi ile elli bin kişiden kurulacak olan Türk silahlı kuvvetlerinin seksen beş bine çıkarılması ve Sevr projesinde olduğu gibi askerlerimizin paralı asker olması;

Sevr projesindeki maliye komüsyonu kaldırılmakla birlikte İtilâf Devletlerinin ekonomik çıkarlarını, kamu borçlarının ve bize yüklenilecek savaş tazminatının ödenmesini sağlama bağlamak konusunda Türk bağımsızlığıyla bağdaşır bir yöntem saptanması;

Adalet ve ekonomiyle ilgili kapitülasyonlarda değişiklikler yapmak üzere birer komüsyon kurulması.”

Efendiler, İtilâf Devletlerinin ateşkes önerisiyle ilgili ilk notalarının içeriği incelendikten ve ikinci ayrıntılı notalarının içerdiği koşullar görüldükten sonra İstanbul hükûmeti de birlik olarak bize karşı yok edici girişim ve çalışmalarla yeni bir evre açtıkları yargısına varmak doğaldı. Buna karşı durumun çok ağır olduğunu düşünerek köklü büyük bir savaşıma hazırlanmak gerekiyordu.

Önce, bize önerilen koşulların niteliğini, millete ve dünya kamu oyuna, açıklamak uygun idi. Bunlarla ilgili görüşlerimi Bakanlar Kuruluna duyurdum.

Her iki notaya, 5 Nisan 1922 tarihinde verdiğimiz karşılığın temel noktalarını, hatırlatayım:

Ateşkesi ilke olarak kabul ettik. Ama temel koşul olarak ateşkesle birlikte boşaltma işlemine hemen başlanmasını, çok gerekli saydık. Ateşkes sürecinin Anadolu'nun boşaltılması süresi gibi dört ay olmasını önerip boşaltma bittiğinde barışın ilk görüşmeleri sonuçlanmamış olursa, ateşkesin kendiliğinden üç ay daha uzatılmasını uygun bulduk.

Tahliyenin tarzı icrası için de teklifimiz şu idi:

Mütareke mebdeinden itibaren ilk on beş gün zarfında Eskişehir-Kütahya-Afyon Karahisar hattı umumisinin ve mütareke mebdeinden dört ay zarfında İzmir dahi dahil olduğu halde, arazii meşgule, tamamen tahliye edilecektir.

Mütareke hakkındaki tekliflerimiz, Düveli Müttefikaca kabul edildiği takdirde, sulh tekliflerini tetkik için, üç hafta zarfında murahasalarımızı, takarrür edecek şehre, göndermeye amade olduğumuzu bildirdik.

*Bu notamıza, 15 Nisan 1338 de cevap verdiler. Bittabi menfi idi. Biz de 22 Nisanda buna cevap verdik. Bu cevabımızın nihayetinde, mütareke meselesinde mutabakat hâsıl olmasa bile, sulh müzakeratını tehir etmenin muvafık olmayacağını bildirdik. İzmitte bir konferans toplanmasını teklif ettik. Bu muhaberat dahi neticesiz kaldı. Beykozda veya Venedikte bir konferansın içtimai mükerrenen mevzuubahs oldu. **Fakat nihaî zaferimizin tahakkuku anına kadar, bunların hiçbir tahakkuk etmedi.***

Muhterem Efendiler, bizim Başkumandanlığımıza ait 5 Ağustos 1337 tarihli kanunun ayrıca bir tarihçesi vardır. Arzu buyurursanız, bu hususta heyeti âliyenizi biraz tenvir edeyim.

Başkumandanlık Kanunu, birinci defa 31 Teşrinievel 1337 de; ikinci defa 4 Şubat 1338 de; üçüncü defa 6 Mayıs 1338 de temdit edildi. Her defasında muhaliflerin gûnagûn tenkidat ve tarizatı vukubuldu. Bilhassa üçüncü temdidi, mühimce bir vak'a halinde oldu.

6 Mayıs 1338 gününe takaddüm eden günlerde, zamanı geldiği için kanunun temdidi, Mecliste mevzuubahs olmuş, ben; rahatsızlığım münasebetile Mecliste hazır bulunamamıştım. 5 Mayıs günü akşamı ikametgâhuma gelen Heyeti Vekile, vaziyeti şöyle izah etti: Mecliste muhalifler, benim; Başkumandanlıkla kalmamı istemiyorlar. Birçok münakaşalı müzakerattan sonra mesele, reye vazolunmuş, usulen lâzımgelen ekseriyet hâsıl olmamış yani Başkumandanlık Kanununun temdidi kabul edilmemiş. Heyeti Vekile bilhassa Erkanıharbiyei Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti - ki vaziyeti askeriyei yakından takip eden makamlardır - fevkalâde müteessir olmuşlar. Meclisin gösterdiği haleti ruhiye karşısında kendilerinin de vazifeye devamlarında bir fayda olmayacağını dermeyeran ederek, istifaya kalkıştılar.

*Ordu; Meclis reyini izhar ettiği dakikadan itibaren, kumandansız kalmıştı. Erkanıharbiyei Umumiye Reisi, ve Heyeti Vekilede de, istifa ettiği takdirde memleketin idarei umumîyesinde şayanı teemmül şedit bir buhranın vukuu gayrikabili içtinap idi. Onun için gerek Erkânıharbiyei Umumiye Reisine ve gerek Heyeti Vekileye daha yirmi dört saat sabır ve intizar eylemelerini rica ettim. Memleketin ve maksadı umumînin menfaati âliyesi namına, **ben de, Başkumandanlık vazifesini ifaya devam kararını verdim** ve bunu Heyeti Vekileye de bildirdim.*

Ertesi günü, yani 6 Mayıs 1338 de bir celsei hafiyede, Meclise izahat vereceğimi bildirdim. İzahattan evvel, Başkumandanlık aleyhinde söz söylemiş olan zevatın mülalealarını, Meclis zabıtlarını getirterek, birer birer tetkik etmiş bulunuyordum.

Efendiler, heyetinizi fazla yormamak için arzettiğim celsei hafiyedeki beyanatımı hulâsa ile iktifa edeceğim:

Boşaltmanın nasıl yapılacağı konusundaki önerimiz şu idi:

Ateşkesin ilk gününden başlayarak ilk onbeş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyon kesimi ve ateşkesin ilk gününden başlayarak dört ay içinde İzmir de içinde olmak üzere, işgal altındaki, bütün topraklar boşaltılacaktır.

Ateşkesle ilgili önerilerimiz, İtilâf Devletlerince kabul edilirse, barış önerilerini incelemek için, üç hafta içinde delegelerimizi, kararlaştırılacak şehire, göndermeye hazır olduğumuzu bildirdik.

*Bu notamıza, 15 Nisan 1922 de karşılık verdiler. Elbette olumsuzdu. Biz de 22 Nisanda buna karşılık verdik. Bu karşılığımızın son bölümünde, ateşkes sorununun uyuşma olmasa bile, barış görüşmelerini ertelemeğin uygun olmayacağını bildirdik. İzmitte bir konferans toplanmasını önerdik. Bu yazışmalar da sonuçsuz kaldı. Beykozda ya da Venedikte bir konferansın toplanması birkaç kere sözkonusu oldu. **Ama kesin sonuç veren zaferimizin gerçekleştiği ana kadar, bunların hiçbir gerçekleşmedi.***

Muhterem Efendiler, bizim Başkomutanlığımızla ilgili 5 Ağustos 1921 tarihli kanunun kendine özgü kısa bir tarihi vardır. İsterseniz, bu konuda yüksek topluluğunuzu biraz aydınlatayım.

Başkomutanlık Kanunu, birinci kez 31 Ekim 1921 de; ikinci kez 4 Şubat 1922 de; üçüncü kez 6 Mayıs 1922 de uzatıldı. Her keresinde bize karşı olanların türlü türlü eleştirileri ve iğneli sözleriyle karşılaşıldı. Özellikle üçüncü uzatma, önemlice bir olay gibi oldu.

6 Mayıs 1922 nin hemen öncesinde, vakti geldiği için kanunun uzatılması, Mecliste sözkonusu olmuş, ben; rahatsızlığım nedeniyle Mecliste bulunamamıştım. 5 Mayıs günü akşamı konutuma gelen Bakanlar Kurulu, durumu şöyle anlattı: Mecliste bize karşı olanlar, benim; Başkomutanlıkta kalmamı istemiyorlar. Birçok tartışmalı görüşmelerden sonra konu, oylanmış, gereken çoğunluk sağlanmamış yani Başkomutanlık Kanununun uzatılması kabul edilmemiş. Bakanlar Kurulu özellikle Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı - ki askerlikle ilgili durumları yakından izleyen yerlerdir - pek çok üzülmüşler. Meclisin bu tutumu karşısında kendilerinin de görevi sürdürmelerinde bir yarar olmayacağını ileri sürerek, çekilmeye kalkıştılar.

*Ordu; Meclisin oyu belli olduğu dakikadan başlayarak, komutansız kalmıştı. Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu da, çekilirse memleketin genel yönetiminde düşündürücü ağır bir bunalım oluşması kaçınılmazdı. Onun için gerek Genelkurmay Başkanından ve gerek Bakanlar Kurulundan yirmi dört saat daha güçlüğe katlanmalarını ve beklemelerini rica ettim. Memleketin ve genel amacın yüksek yararı adına, **ben de, Başkomutanlık görevini yapmayı sürdürmeye karar verdim** ve bunu Bakanlar Kuruluna da bildirdim.*

Ertesi günü, yani 6 Mayıs 1922 de bir gizli oturumda, Meclise açıklama yapacağımı bildirdim. Açıklama yapmadan önce, Başkomutanlığa karşı söz söylemiş olanların düşüncelerini, Meclis tutanaklarını getirterek, birer birer incelemiş bulunuyordum.

Efendiler, sizleri çok yormamak için sözünü ettiğim gizli oturumda söylediklerimi özetlemekle yetineceğim:

"Efendiler, dedim, Başkumandanlık ve Başkumandanlık Kanunu meselesinde, mebdeinde olduğu gibi, bugün de, kanunun, ademi lüzumundan yahut lüzumu tadilinden bahseden, ve Başkumandanlığın mevcudiyetinden müşteki olan, zevat vardır. Bu müştekiilerin, daima aynı zevat olduğu görülmektedir. Ben, lüzumsuz bir mevkiin, bir makamın mutlaka idamesi taraftarı değilim. Herhangi bir makamın, lâyi'el olacak salâhiyetlere malikiyetini, temin edecek kanunların da taraftarı değilim. Ancak, Başkumandanlık makamının ve bu makama salâhiyet bahşeden kanunun lüzum ve ademi lüzumuna karar verebilmek için vaziyeti umumîyenin, vaziyeti askerîyenin, lâıyıkıyla tetkik ve mütaleası icap eder. Bu noktaya dair kanaatimi arzetmeden evvel Başkumandanlığın ve Kanununun ademi lüzumu hakkında söz söylemiş olan zevatın, bazı ifadelerini hep beraber mütalea edelim.

Meselâ; Salih Efendi (Erzurum Meb'usu), benim, Meclisin hakkını gaspettiğimi, gaspetmek istediğimi söyleyerek hakkı sarihimizi vermeyiz! diye ferat etmiş.

Efendiler, açık ifade edeceğim, beni mazur görünüz; herbirinizin salâhiyeti fevkalâde ile intihap olunmasına ve salâhiyeti fevkalâdeye malik bir Meclisin teşekkülüne ve bu Meclisin, memleketin mukadderatına vazıuliyet bir mahiyet iktisap etmesine çalışan, benim! Bunda muvaffak olmak için en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yaptım. Bütün hayatımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi mehalike ilka ettim. Binaenaleyh bu, benim eserimdir. Ben, eserimi tezlil ile değil, ilâ ile muvazzafım. Salih Efendiden hiç olmazsa, beni de kendisi kadar olsun, bu Meclisin hukukile alâkadar farzetmesini rica ederim. Fazla bir şey istemem. Bu mütaleadan sonra Meclisin hakkını gaspetmek sözünü, tamamen Salih Efendiye ret ve iade ederim. Böyle bir şey mevzuubahs değildir ve olamaz.

Efendiler, Başkumandanlık meselesinin celsei hafiyede müzakeresi münaşip olacağına dair bir takrir verilmiş. Bu da birçok suretlerle suítefsire uğramış. Meselenin açık celsede olması talep edilmiş, Karahisarı Sahip Meb'usu Mehmet Şükrü Bey, celsei hafiyelerle, milletten hakikati gizlemek arzu edildiğini söylemiş.

Bir defa, Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnız teşri' bir Meclisi Meb'usan değildir. Salâhiyeti icraiye de haiz bulunuyor. Böyle dahi olmasa; memleketin, devletin, her türlü umuruna ait mukarreratı, vaktinden evvel alenen mevzuubahs etmek, ifşa eylemek, dünyanın neresinde görülmüştür. Bahusus mevzuubahs mesele, düşman karşısında bulunan bir ordunun Başkumandanına ait olursa, bunu alenen müzakere ederek lehte olduğu gibi aleyhte de söylenilen sözleri düşmana işittirmekte, menfaati memleket var mıdır? Başkumandanın ordu üzerinde, bilhassa düşman üzerinde hükmü, nüfuzu, çok büyük olmak lâzımdır. Hatta Hüseyin Avni Beyin, burada bahsettiği rahatsızlığının bile, düşman tarafından işitilmesi mahzurludur. Buna, ne lüzum vardı. Görüyorsunuz ki, meselenin celsei hafiyede müzakeresinden maksat, Mehmet Şükrü Beyin dediği gibi, hiçbir vakit hakikatleri milletten gizlemek noktai nazarına matuf değildir. Keşke, alenen müzakerede bir mahzur olmasaydı da Mehmet Şükrü Bey kürsüden istediklerini bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Beyin sözlerindeki manayı, muzmerratı, millete izah ve tefsir etseydim. Şükrü Efendi bilsin ki, millet onun

"Efendiler, dedim, Başkomutanlık ve Başkomutanlık Kanunu konusunda, başlangıçta olduğu gibi, bugün de, kanunun, gereksizliğinden ya da değiştirilmesi gerektiğinden söz eden ve Başkomutanlığın varlığından şikâyetçi olan, kişiler vardır. Bu şikâyetçilerin, hep aynı kimseler olduğu görülmektedir. Ben, lüzumsuz bir görevin, bir makamın ne olursa olsun sürdürülmesinden yana değilim. Herhangi bir görevin, sorumsuz yetkilerine sahip olmasını, sağlayacak kanunlardan da yana değilim. Ancak, Başkomutanlık görevi ve bu göreve yetki veren kanunun gerekliliği ve gereksizliğine karar verebilmek için genel durumun, askerlik durumunun, iyice incelenip gözden geçirilmesi gerekir. Bu noktayla ilgili düşüncelerimi bilginize sunmadan önce Başkomutanlığın ve Kanunun gereksizliği üzerinde söz söylemiş olanların, kimi sözlerini hep birlikte gözden geçirelim.

Örneğin; Salih Efendi (Erzurum Meb'usu), benim, Meclisin hakkını zorla aldığımı, zorla almak istediğimi söyleyerek açık hakkımızı vermeyiz diye yaygara koparmış.

Efendiler, açık konuşacağım, beni bağışlayınız; herbirinizin olağanüstü yetkilerle seçilmesine ve olağanüstü yetkiye sahip bir Meclisin kurulmasına ve bu Meclisin, memleketin kaderini elinde tutacak bir nitelik kazanmasına çalışan, benim. Bunda başarılı olmak için en yakın arkadaşlarımla düşünce savaşımı yaptım. Bütün hayatımı, varlığımı, bütün onur ve haysiyetimi tehlikelere attım. Demek ki bu, benim eserimdir. Ben eserimi alçaltmakla değil, yüceltmekle görevliyim. Salih Efendiden hiç olmazsa, beni de kendisi kadar olsun, bu Meclisin haklarıyla ilgilenir saymasını rica ederim. Daha çoğunu istemem. Bunları söyledikten sonra Meclisin hakkını zorla almak sözünü, olduğu gibi Salih Efendiye ret ve iade ederim. Böyle bir şey sözkonusu değildir ve olamaz.

Efendiler, Başkomutanlık sorununun gizli oturumda görüşülmesinin uygun olacağı yolunda bir önerge verilmiş. Bu da birçok yönden kötü yorumlara uğramış. Konunun açık oturumda görüşülmesi istenmiş. Afyon Meb'usu Mehmet Şükrü Bey, gizli oturumlarla, milletten gerçeği gizlemek istenildiğini söylemiş.

Bir defa, Türkiye Büyük Millet Meclisi, sadece yasama görevi yapan bir Meb' uslar Meclisi değildir. Yürütme yetkisi de vardır. Böyle olmasa bile; memleketin, devletin, her türlü işleriyle ilgili kararları, vaktinden evvel açık oturumlarda konuşmak, açığa vurmak, dünyanın neresinde görülmüştür. Özellikle söz konusu olan iş, düşman karşısında bulunan bir ordunun Başkomutanıyla ilgili olursa, bunu açık oturumda görüşerek ondan yana olduğu gibi ona karşı da söylenilen sözleri düşmana işittirmekte, yarar var mıdır? Başkomutanın ordu üzerinde, özellikle düşman üzerinde etkisi, nüfuzu, çok büyük olmak gerekir. Hatta Hüseyin Avni Beyin, burada sözünü ettiği rahatsızlığının bile, düşman tarafından işitilmesi sakıncalıdır. Buna, ne gerek vardı. Görüyorsunuz ki, konunun gizli oturumda görüşülmesinden amaç, Mehmet Şükrü Beyin dediği gibi, hiçbir zaman gerçekleri milletten gizlemek düşüncesine yönelik değildir. Keşke, açık oturumda görüşülmesinin sakıncası olmasaydı da Mehmet Şükrü Bey kürsüden istediklerini bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Beyin sözlerindeki anlamı, gizli anlamı, millete açıklayıp yorumlasaydım. Şükrü Efendi bilsin ki, millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki onun dediği gibi komedi

gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki, onun dediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz, buraya komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynayan ve oynatan Şükrü Efendinin kendisidir. Fakat emin olsun ki, biz o komedya neticesinde, yakalandığı kanun pençesinden, ne kadar büyük bir tezel-lül ile kurtulduğunu, unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, Başkumandanlık Kanunu aleyhinde idari kelâm ederken, birtakım sözler sarfetmiş. Meclisi Aliye, bu tarzı hareketle milleti rezil edeceksiniz! demiş. Miskinler sözünü kullanmış. Vazifeler şahıslarla olmaz; şahıs yoktur, millet vardır tarzında düsturlar dermeyen etmiş.

*Gerçi, asıl olan millettir, heyeti içtimaiyedir. Onun da iradei umumiyesi, Mecliste mütecellidir; bu her yerde böyledir. **Fakat, fertler de vardır.** Meclis, memleket ve devlet işlerini fertlerle, şahıslarla, yapmaktadır. Her devletin umurunu tedvir eden şahıs ve şahıslar meydandadır. Hakikati, bimana nazariyatla inkâra mahal yoktur.*

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, ikide birde, birtakım manasız sözlerle beyanatımı kesiyordu. Kendisine ağır ihtarda bulundum. Meclisin, mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Milletın kâbesi olan kürsüye, kendisinden hürmet ve riayet talep ettim.

Efendiler, söz söyleyen bir zat da Salâhattin Beydir. Salâhattin Bey, bize taarruz edip edemeyeceğimizi sormuş imiş.. biz de edeceğiz demişiz.. kendisi de edemeyeceksiniz! demiş.. ve en nihayet edememişiz!.. kendi sözü olmuş.

*Halbuki, taarruzun esbabı tehirini, lüzumu kadar muhtelif vesilelerle, izah ettiğimizi zannediyorum. Tekrar edeyim ki taarruz edeceğiz. Düşmanı vatanımızdan tard ve teb'it edeceğiz. Bu kararımızda sabit bulunuyoruz. Tereddüdü müstelzim hiçbir sebep, mutasavver değildir. Bundan başka Salâhattin Bey demiş ki, ordu haddi azamisine varmıştır. Evet, ordumuz mükemmeldir, fakat, haddi azamisine varmamıştır. Kendisi gibi bir asker arkadaşın, heyeti celileye bu tarzda beyanatta bulunabilmesi için, ordunun içyüzünü bilmesi lâzımdır. Halbuki, Salâhattin Bey, bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından alâkadar olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün kumandanların sözü, kendisini tekzip etmektedir. Fakat şüphesiz, ordumuzu haddi lâyıkmına isal edeceğiz. Salâhattin Beyin mühim sözlerinden biri de, bizim en mühim vazifemiz, siyaset yapmaktır tarzındaki mütalesasıdır. **Hayır Efendiler, bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün yegâne vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle taretmektir.** Bunu yapamadıkça, siyaset bir lâfzı bimanadan ibaret kalır. Maahaza, bir dakika için, Salâhattin Beyin sözlerini kabul edelim! Buna, ben mâni miyim? Başkumandan mâni midir? Bu sözün Başkumandanlık Kanunı ile ne münasebeti vardır? Anlaşıyor ki bir mümanaat ve bir mübayenet mutasavverdir. Ben, millî maksadın, temini için, yegâne çarenin, muharebe ve muharebede muvaffakiyet olduğunu söylüyorum. Bütün kudretimizi, bütün menabîimizi, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. İktidarımızı, dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra, milleti, insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır! diyorum.*

*oynamıyoruz. Biz, buraya komedi oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedi oynayan ve oynatan Şükrü Efendinin kendisidir. Ama iyi bilsin ki, biz o komediye kapılmayacağız. Şükrü Efendinin oynamak ve oynatmak istediği komedi sonunda, **yakalandığı kanun pençesinden, ne kadar büyük bir alçalma ile kurtulduğunu, unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.***

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, Başkomutanlık Kanununa karşı konuşurken, birtakım sözler harcamış. Yüksek Meclise, bu davranışlarıyla milleti rezil edeceksiniz demiş. Miskinler sözünü kullanmış. Görevler kişilerle olmaz; kişi yoktur, millet vardır yollu kurallar ileri sürmüş.

*Gerçi, temel olan millettir, toplumdur. Onun da genel iradesi, Mecliste belirir; bu her yerde böyledir. **Ama, bireyler de vardır.** Meclis, memleket ve devlet işlerini bireylerle, kişilerle, yapmaktadır. Her devletin işlerini çeviren kişi ve kişiler ortadadır. Gerçeği, anlamsız kuramlarla yadsımanın yeri yoktur.*

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, ikide birde, birtakım anlamsız lâflarla sözlerimi kesiyordu. Kendisini ağır sözlerle uyardım. Meclisin, mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Milletın kâbesi olan kürsüye, saygı göstermesini ve ona uymasını istedim.

Efendiler, söz söyleyen birisi de Salâhattin Beydir. Salâhattin Bey, bize saldırıp saldıramayacağımızı sormuş.. biz de saldıracağız demişiz.. kendisi de saldıramıyacaksınız! demiş.. ve en sonunda saldıramamışız! kendi dediği olmuş..

*Oysa, saldırının erteleniş nedenlerini yeri geldikçe gereği kadar açıkladığımı sanıyorum. Tekrar edeyim ki saldıracağız. Düşmanı vatanımızdan çıkarıp kovacağız. Bu kararımızda direniyoruz. Kararsızlık gerektirecek hiçbir neden, düşünülemez. Bundan başka Salâhattin Bey demiş ki, ordu güçlenebileceği kadar güçlenmiştir. Evet, ordumuzun durumu çok iyidir, ama, en yüksek gücüne varmamıştır. Kendisi gibi bir asker arkadaşın, yüce topluluğunuza böyle söz söyleyebilmesi için ordunun içyüzünü bilmesi gerekir. Oysa, Salâhattin Bey, bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından ilgili olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün komutanların sözü, kendisini yalanlamaktadır. Ama kuşkusuz, ordumuzu en yüksek güce ulaştıracağız. Salâhattin Beyin önemli sözlerinden biri de, bizim en önemli görevimiz, politika yapmaktır yoldaki düşüncesidir. **Hayır Efendiler, bizim önemli ve ana görevimiz, politika yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün, tek görevi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle kovup atmaktır.** Bunu yapmadıkça, politika anlamsız bir kelime olarak kalır. Bununla birlikte, bir dakika için, Salâhattin Beyin sözlerini kabul edelim. Buna, ben engel miyim? Başkomutan engel midir? Bu sözün Başkomutanlık Kanunı ile ne ilgisi vardır? Anlaşıyor ki bir engelleme ve bir karşı olma durumu düşünülmektedir. Ben, millî amacın sağlanması için tek çarenin, savaş ve savaşta başarı olduğunu söylüyorum. Bütün gücümüzü, bütün kaynaklarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. Gücümüzü, dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra, milleti, insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır diyorum.*

Salâhattin Bey, işte bu zihniyeti, aklınca siyaset yapmaya mâni tasavvur ediyor ve siyasetle halli mesele edileceği zehabında bulunuyor. Bir de, Salâhattin Bey diyor ki, bugünkü vaziyeti askerîyenin malolduğu masarifi tetkik etmek için, Başkumandanlığın mevcudiyeti bir haildir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkumandan, Meclisi; menabii maliyeyi tetkikten ne vakit menetmiştir? Menabii varidatımızla ne yapabileceğimiz hakkındaki endişe, belki herkesten ziyade beni meşgul etmektedir. Yalnız, **ben, ordumuzun mevcudiyet ve kuvvetini, paramızla mütenasip bulundurmamak nazariyesini kabul edenlerden değilim; "paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu inhilâl etsin.." .. benim için böyle bir mesele yoktur.** Efendiler, para vardır veya yoktur, ister olsun ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir hatıramı da ihya edeyim; ben ilk defa bu işe başladığım zaman, en âkil ve mütefekkir yaşayan birtakım zevat bana sordular: Paramız var mıdır?.. Silâhımız var mıdır? Yoktur, dedim. O zaman, o halde ne yapacaksın? dediler. Para olacak; ordu olacak ve bu millet istiklâlini kurtaracaktır! dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım Efendiler de; Başkumandan, millete angariye yaptırıyor demişler, halbuki kanunun memlekette angariyevi menettiğinden bahsetmişler. Bu doğrudur Efendiler; fakat ihtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyacı, millete angariye yaptırmayı istilzam ediyorsa, bunu yapıyoruz ve **en doğru kanun, budur.** Milletin ve ordunun mağlûp olmaması için, kanun buna mânidir diye, lüzumlu gördüğüm tedbiri almakta tereddüt etmiyeciğim.

Efendim, Kara Vasıf Bey de demişler ki, heryerde başkumandan vardır. Fakat başkumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Mevcut kavanini askerîye, her kumandanın olduğu gibi başkumandanın da vazife ve salâhiyetini tayin ve tahdit eder ve bunu, ulûm tayin ve tespit eder.

Malûmdur ki, devletler, muhtelif eşkâldeki hükûmetlerle idare olunurlar. Şekillerine göre, başlarında kiralatlar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Bazılarının başlarında reisicumhurlar vardır. Böyle memleketlerde, başkumandan, devletin resikârında bulunan zat olur. Bu zat, başkumandanlık vazifesini, ya kendisi ifa eder, yahut birini tevkil eder. Bizim bugünkü şekli hükûmetimize göre, başkumandanlık, Meclisin şahsiyeti maneviyesinde mündemiçtir. Binaenaleyh, Meclis filân veya filân zatı başkumandan intihap ettiğini ifade edince bu ifadeye kanun derler. Kiral, padişah, imparatorun ifadesine irade dendiği gibi meclisten sadır olan iradatı millîyeye de, kanun namı verilir. Binaenaleyh kanun vardır. Bir meclisin, fevkalâde bir zamanda, kendisine fevkalâde vazife tevdi ettiği başkumandan; Kara Vasıf Beyin, kumandanların vazife ve salâhiyetlerini tayin ve tahdit ettiğini işaret ettiği Askerî Ceza Kanunile, Dahiliye Nizamnamesi çerçevesi dahilinde kalması lâzımgelen, bir kumandan değildir. Kara Vasıf Beyin, ulûm tayin ve tespit eder, dediği şey, büsbütün başkadır. Ulûm ve fûnunu askerîye; askerlik sıfatını ve başkumandan olacak zatta bulunması lâzımgelen evsafı ifade, izah ve talim eder. Yoksa, insanları başkumandanlığa tayin etmek, kumanda edilecek ordunun sahibi aslisi veya vükelâyi meşruası tarafından olur. Başkumandanlık evsafını haizim diyen her adamın o mevkie kendiliğinden gelebilmesinin ise manası büsbütün başkadır.

Salâhattin Bey, işte bu anlayışı, aklınca siyaset yapmaya engel sanıyor ve işlerin siyasetle bir çözüme bağlanabileceği kuruntusuna kapılıyor. Bir de Salâhattin Bey diyor ki, bugünkü askerlik durumunun kaç paraya patladığını incelemek için, Başkomutanlığın varlığı bir engeldir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkomutan, Meclisin; malî kaynaklarının incelenmesini ne vakit önlemiştir? Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz, belki herkesten çok beni endişelendirmektedir. Yalnız, **ben, ordumuzun varlığını ve gücünü, paramızla orantılı bulundurmamak kuramını kabul edenlerden değilim; "paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın.." .. benim için böyle bir sorun yoktur.** Efendiler, para vardır veya yoktur, ister olsun ister olmasın ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir anımı da canlandırayım; ben ilk defa bu işe başladığım zaman, çok akıllı ve düşünür geçinen birtakım kişiler bana sordular: Paramız var mıdır? Silâhımız var mıdır? Yoktur, dedim. O zaman, öyleyse ne yapacaksın? dediler. Para olacak; ordu olacak ve bu millet bağımsızlığını kurtaracaktır dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım Efendiler de; Başkomutan, millete angarya yaptırıyor demişler, oysa kanunun memlekette angaryayı yasakladığından söz etmişler. Bu doğrudur Efendiler; fakat gereksinim, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun gereksinimleri, millete angarya yaptırmayı gerektiriyorsa, bunu yapıyoruz, ve en doğru kanun, budur. Milletin ve ordunun yenik düşmemesi için, kanun buna engeldir diye, gerekli gördüğüm önlemi almakta duraksamayacağım.

Efendiler, Kara Vasıf Bey de demişler ki, heryerde başkomutan vardır. Ama başkomutanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Eldeki askerlik kanunları, her komutanın olduğu gibi başkomutanın da görev ve yetkisini belirtir ve sınırlar ve bunu, bilim belirtir ve saptar.

Bililir ki, devletler, çeşitli biçimlerdeki hükûmetlerle yönetilir. Biçimlerine göre, başlarında krallar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Kimilerinin başlarında cumhurbaşkanları vardır. Böyle memleketlerde, başkomutan, devletin başında bulunan kişi olur. Bu kişi, başkomutanlık görevini, ya kendisi yapar, ya da birini vekil eder. Bizim bugünkü hükûmet biçimimize göre, başkomutanlık, Meclisin özünde belirir. Bunun için, Meclis filân veya filân kişiyi başkomutan seçtiğini söyleyince buna kanun derler. Kral, padişah, imparatorun sözüne irade dendiği gibi Meclisten çıkan ulusal buyruntulara, kanun adı verilir. Demek ki kanun vardır. Bir meclisin, olağanüstü bir zamanda, kendisine olağanüstü görev verdiği başkomutan; Kara Vasıf Beyin, komutanların görev ve yetkilerini belirleyip sınırladığını söylediği Askerî Ceza Kanunile, İç Hizmet Tüzüğüyle bağlı kalması gereken, bir komutan değildir. Kara Vasıf Beyin, bilim belirtir ve sınırlar, dediği şey, büsbütün başkadır. Askerlik bilim ve tekniği; askerliğin ne olduğunu ve başkomutan olacak kişide bulunması gereken nitelikleri anlatır, açıklar ve öğretir. Yoksa, insanları başkomutanlığa, yönetilecek ordunun gerçek sahibi ya da kanunî vekilleri atar. Bende başkomutanlık nitelikleri vardır diyen her adamın o göreve kendiliğinden gelebilmesinin anlamı ise büsbütün başkadır.

Kara Vasıf Bey, bir de demiş ki, Başkumandan, cephenin gerisindeki umurla iştilal etmesin! Bu fikir, hatadır. Cephenin insan mevcudile, gıdasile, libasile, silâh ve cephanesile ve sairesile alâkadardır. Kara Vasıf Bey, bu, iddia ettiği fikri, hangi kitapta, hangi sahada, hangi yerde görmüş! Gerçi, hem cephe ile hem de geride birçok işlerle iştilal etmek güçtür. Bir adam, hem cepheye kumanda edecek, muharebe idare edecek, hem de aynı zamanda geri menatıkta birçok şeylerin icraasını temin edecek. Bunu bir adam nasıl yapabilir? Şüphesiz yapar. Fakat yapar dediğim zaman Başkumandan bu an, cepheye kumanda eder. Sonra oradan kalkar filân yere gider, iase işini yapar; filân yere gider, ikmal işini yapar demek değildir. **Büyük işler deruhde etmemiş insanların, bu husustaki tereddütlerini, mazur görmelidir.** Bakınız size bir misal söyleyeyim: Ben, çok acemi kumandanlar gördüm. Meselâ, bir alay kumandanı, yeni fırka kumandanı olmuş; veya bir fırka kumandanı yeni kolordu kumandanı olmuş; biraz da tecrübesiz! Henüz iktisabı tecrübeyle zaman bulamadan müşkül vaziyetler karşısında kalmış, müddeti ömründe bir fırkaya alışmış iken, düşman karşısında iki veya üç fırkaya birden kumanda mecburiyetinde bulununca, duçarı tereddüt ve müşkülât olması tabiidir. Bir fırkaya kumanda ettiği zaman mümkün olduğu kadar, bütün fırka cüzütalarını nazarı altında birleştirmek ve sevku idare etmek imkânına malik olan bir acemi kumandan, iki üç fırkanın nazarından uzak mevzilerde, muharebesini idareye mecbur olduğu zaman, kendi kendine, ben hangi fırkanın yanında bulunayım, onun mu, bunun mu? orada mı, burada mı? diye sorar...

Hayır! Ne orada bulunacaksın, ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini idare edeceksin. O zaman ben hiç birini lâıykıyla göremem! der. Tabii göremezsin, elbette gözlerinle göremezsin! Akıl ve ferasetinle görmek lâzımdır.

Vasıf Bey, bir mütealeasında demiş ki, biz Sakarya muharebesinden sonra, işte hâlâ kıpırdıyamadık, kıpırdıyamıyoruz. Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Efendiler, **bundan çok müteessir ve müteazzi oldum. Çok hicap duydum.** Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamıyacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak, cidden çok gariptir. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin!

İşte Efendiler, Başkumandanlığın ademi lüzumunu ispat etmek için söylenen sözlerin, bellibaşlıları bunlardan ibarettir. Benim de bu sözlerle verebileceğim cevaplar işitildi. Bundan sonraki muhakeme ve karar Meclise aittir. Yalnız, bir hakikati nazarı dikkate vazetmek mecburiyetindeyim. Meclisi Alinin, Başkumandanlığın lüzumuna kani bulunduğu şüphe olmamakla beraber, muhalefetin, hiçbir esasa müstenit olmayan tezahüratı, Meclis kararını, şayanı arzu olmayan bir noktada tezahür ettirdi. Bunun neticesi ne oldu, Efendiler; biliyor musunuz? Başkumandanlık iki gündür, muğlâk ve muallâk bulunuyor. Bu dakikada ordu, kumandansızdır. Eğer ben, orduya kumanda etmekte devam ediyorsam gayrıkannunî kumanda ediyorum. Mecliste tecelli eden reye göre, derhal kumandan keffiyet etmek isterdim ve Başkumandanlığımın hitam bulduğunu hükûmete iblâğ ettim. Fakat gayrikabili telâfi bir fenalığa meydan bırakmamak mecburiyeti karşısında bulundum. Düşman karşısında bulunan ordumuz, başsız bırakılamazdı. **Binaenaleyh, bırakmadım, bırakmam ve bırakamıyacağım.**”

Kara Vasıf Bey, bir de demiş ki, Başkomutan, cephenin gerisindeki işlerle uğraşmasın. Bu düşünce, yanlıştır. Cephenin insan sayısı, bunların yiyeceği, giyeceği, silâhı ve cephanesile vb. ilgili bulunan başkomutan, elbette bütün bunların geride bulunan kaynaklarıyla da ilgilenir. Kara Vasıf Bey, ileri sürdüğü bu düşünceyi, hangi kitapta, hangi alanda, hangi yerde görmüş. Gerçi, hem cephe ile hem de geride birçok işlerle uğraşmak güçtür. Bir adam, hem cepheye komuta edecek, savaş yönetecek, hem de aynı zamanda geri bölgelerde birçok şeylerin yapılmasını sağlayacak. Bunu bir adam nasıl yapabilir? Kuşkusuz yapar. Ama yapar dediğim zaman Başkomutan şimdi, cepheye komuta eder. Sonra oradan kalkar filân yere gider, beslenme işini yürütür; filân yere gider ordunun eksiklerini tamamlama işini yapar demek değildir. **Büyük işler yüklenmemiş insanların, bu konudaki duraksamalarını, hoş görmelidir.** Bakınız size bir örnek vereyim: Ben, çok acemi komutanlar gördüm. Örneğin, bir alay komutanı, yeni tümen komutanı olmuş; ya da bir tümen komutanı yeni kolordu komutanı olmuş; biraz da deneyimsiz. Daha deneyim edinmeye zaman bulamadan güç durumlar karşısında kalmış, bir tümene alışmış iken, düşman karşısında iki veya üç tümene birden komuta etmek zorunda kalınca, duraksaması ve güçlük çekmesi doğaldır. Bir tümene komuta ettiği zaman mümkün olduğu kadar, bütün tümenin birliklerini olabildiğince gözü altında birleştirip yönetebilen bir acemi komutan, iki üç tümenin, gözünden uzak yerlerde, savaşını yönetmek zorunda olduğu zaman, kendi kendine, ben hangi tümenin yanında bulunayım, onun mu, bunun mu? orada mı, burada mı? diye sorar...

Hayır. Ne orada bulunacaksın, ne de burada. Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini yöneteceksin. O zaman ben hiçbirini gereği gibi göremem der. Elbette göremezsin, elbette gözlerinle göremezsin. Aklınla ve anlayışınla görmek gerekir.

Vasıf Bey, bir konuşmasında demiş ki, biz Sakarya savaşından sonra, işte hâlâ kıpırdıyamadık, kıpırdıyamıyoruz. Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Efendiler, **bundan çok üzüntü ve acı duydum. Çok utanç duydum.** Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamıyacağını ileri süren bir aymazın sözlerini alkışlamak, gerçekten çok tuhaftır. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin.

İşte Efendiler, Başkomutanlığın gerekli olmadığını kanıtlamak için söylenen sözlerin, bellibaşlıları bunlardır. Benim de bu sözlerle verebileceğim karşılıklar işitildi. Bundan sonra düşünüp karar vermek Meclisin işidir. Yalnız, bir gerçeği göz önüne sermek zorundayım. Yüce Meclisin, Başkomutanlığın gerektiğine inandığında kuşku olmamakla birlikte, muhalefetin, hiçbir temele dayanmayan davranışları, Meclis kararının, istenmeyen bir biçimde alınmasına yol açtı. Bunun sonucu ne oldu, Efendiler; biliyor musunuz? Başkomutanlık iki gündür, ne olacağı belirsiz bir durumda askıda bulunuyor. Bu dakikada ordu, komutansızdır. Eğer ben, orduya komuta etmeyi sürdürüyorsam kanuna aykırı olarak komuta ediyorum. Mecliste beliren oya göre, komutadan hemen el çekmek isterdim. Başkomutanlığımın son bulduğunu hükûmete bildirdim de. Ama giderilemez bir kötülüğe yol açmamak zorunluğu karşısında kaldım. Düşman karşısında bulunan ordumuz, başsız bırakılamazdı. **Bunun için, bırakmadım, bırakmam ve bırakamıyacağım.**”

Ordunun kıpırdamıyacağını iddia eden bir gafilin alkışlayanlar

Ordunun kıpırdamıyacağını ileri süren bir aymazın alkışlayanlar

Ordumuzun kuvvei maneviye ve maddiyesi, amali milliyeyi kemali emniyetle istihsal edecek mertebeye vâsıl olmuştur.

Muhallif grubun Meclisteki faaliyeti

Rauf Bey İcra Vekilleri Heyeti Reisi oldu

Muhterem Efendiler, bu celsei hafiyede, muhaliflerin, hükûmeti ve orduyu yıkmak için ötedenberi kurcaladıkları daha birtakım mesail üzerinde, adeta mübazere tarzında münakaşalar oldu. Nihayet lüzumu gibi tenevvür eden Meclisi Ali, reyini şu yolda izhar etti: 11 ret, 15 müstenkife karşı 177 rey ile Başkumandanlık Kanununu temdit etti.

Efendiler, üç ay sonra, yani 20 Temmuz 1338 tarihinde, tekrar Başkumandanlık Kanunu, usulen mevzuu müzakere oldu. Bu defa, Meclise vukubulan umumî beyanatımdan bir kısmını aynen arz etmeme müsaadenizi rica ederim. Demiştim ki: "Artık ordumuzun kuvvei maneviye ve maddiyesi, fevkalâde hiçbir tedbire ihtiyaç hissettirmeksizin, amali milliyeyi kemali emniyetle istihsal edecek mertebeye vâsıl olmuştur. Bu sebeple fevkalâde salâhiyetlerin idamesi-ne lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim.

Bugün, zevalini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın, bundan sonra da tahassulünü görmemekle bahtiyar olacağız. Başkumandanlık makamının temadisi, olsa olsa Misakı Millîmizin ruhu aslîsile muterafık neticei kat'iyeye vâsıl olacağımız güne kadar devam eder. Neticei mes'udeye emniyetle vâsıl olacağımıza, şüphe yoktur. O gün; kıymetli İzmirimiz, güzel Bursamız, İstanbulumuz, Trakyaımız ana vatana iltihak etmiş olacaktır. O mes'ut günün hulûlünde, bütün milletle beraber, en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız. **Benim başkaca, ikinci bir saadetim olacaktır ki o da, davayı mukaddesemize başladığımız gün, bulunduğum mevkîe rücu edebilmekliğim imkânıdır. Sine-i millette serbest bir fert olmak kadar, dünyada bahtiyarlık var mıdır? Vakıfı hakayik olan, kalbî vicdanında manevî ve mukaddes, kazlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddî makamının hiçbir kıymeti yoktur."**

Efendiler, bu müzekerenin neticesi, bilâmüddet, Başkumandanlığın uhde-me tevdiine iktiran etti.

*
* *

Muhterem Efendiler, muhalif grubun Meclisteki faaliyeti, bizi biraz daha kendisile iştigal ettirecektir. İkinci Grup unvanını takınan muhalif hizip, menfî mukavemetlerini, uzun müddet tecrübe etti. İcra Vekillerinin sureti intihabına dair 8 Temmuz 1338 tarihli kanunla İcra Vekillerinin ve İcra Vekilleri Reisinin doğrudan doğruya Meclisçe reyi hafî ile intihapları temin olundu. Bu suretle, İcra Vekilleri Riyasetinden, bilfiil uzaklaştırılmış olduğum gibi, vekillerin de benim göstereceğim namzetler meyanından intihap olunması kaydı refedilmiş oldu.

Muhallif grup, bundan sonra taarruza geçti. Rauf Beyi İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine geçirmeğe teşebbüs etti. Bunda muvaffak da oldu. Muhalliflerin muzmerratını anlıyordum. Bununla beraber, Rauf Beyi nezdime davet ettim. Meclis ekseriyetinin kendisini İcra Vekilleri Reisi intihap etmeye mütemayıl olduğunu, bunun bence de münasip görüldüğünü söyledim. Rauf Bey, mütereddit bir vaziyet gösterdi. Heyeti Vekile Riyasetinin bir vazifesi yoktur, dedi. Rauf Bey demek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisinin Reisi, Vekiller Heyetinin de reisi tabîsidir. Heyeti Vekile mukarreratı, onun tarafından tasdik edilmedikçe mer'i olmaz. Buna nazaran, İcra Vekilleri Reisinin bir salâhiyeti ve serbestisi yoktur. Filhakika, Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince öyle idi. Maahaza, binnetice İcra Vekilleri

Muhterem Efendiler, bu gizli oturumda, muhaliflerin, hükûmeti ve orduyu yıkmak için ötedenberi kurcaladıkları daha birtakım işler üzerinde, hemen hemen çarpışmayı andıran tartışmalar oldu. Sonunda gereği gibi aydınlanan Yüce Meclis, oyunu şu yolda belirledi: 11 red, 15 çekimsere karşı 177 oyla Başkomutanlık Kanununun süresini uzattı.

Efendiler, üç ay sonra, yani 20 Temmuz 1922 tarihinde, tekrar Başkomutanlık Kanunu, gerektiği için yeniden görüşme konusu oldu. Bu kez, Mecliste yaptığım konuşmadan bir parçayı olduğu gibi bilginize sunmama izin vermenizi rica ederim. Demiştim ki: "Artık ordumuzun tinsel ve nesnel gücü, olağanüstü hiçbir önleme gereksinim duymaksızın, ulusal emelleri tam güvenle elde edebilecek aşamaya gelmiştir. Bu nedenle olağanüstü yetkilerin sürdürülmesine gereklilik kalmadığı kanısındayım.

Bugün, ortadan kalktığını görmekle sevindiğimiz bu gereksinimin, bundan sonra da ortaya çıktığını görmemekle mutlu olacağız. Başkomutanlık görevi, olsa olsa Ulusal Andımızın özüne uygun kesin sonuca ulaşacağımız güne kadar sürer. Mutlu sonuca güvenle ulaşacağımıza, kuşku yoktur. O gün; değerli İzmirimiz, güzel Bursamız, İstanbulumuz, Trakyaımız ana vatana katılmış olacaktır. O mutlu gün gelince, bütün milletle birlikte, en büyük mutluluklara erişmekle onur kazanacağız. **Benim başkaca, ikinci bir mutluluğum olacaktır ki o da, kutsal dâvamıza başladığımız gün, bulunduğum yere dönebilmekliğimdir. Ulusun bağrında özgür bir birey olmak gibi, dünyada mutluluk var mıdır? Gerçekleri bilen, gönlünde ve özünde tinsel ve kutsal tatlardan başka tat taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, nesnel makamların hiçbir değeri yoktur."**

Efendiler, bu görüşmelerin sonunda, başkomutanlığın bana süresiz olarak verilmesi kararlaştırıldı.

*
* *

Muhterem Efendiler, muhalif grubun Meclisteki çalışmaları, bizi biraz daha kendisile uğraştıracaktır. İkinci Grup adını takınan muhalifler, olumsuz direnmelerini, uzun süre denediler. Bakanların seçilme yöntemini gösteren 8 Temmuz 1922 tarihli kanunla Bakanların ve Bakanlar Kurulu Başkanının doğrudan doğruya Meclis tarafından ve gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylelikle, Bakanlar Kurulu Başkanlığından, uzaklaştırılmış olduğum gibi, bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesiyle ilgili kural da kaldırılmış oldu.

Muhallif grup, bundan sonra saldırıya geçti. Rauf Beyi Bakanlar Kurulu Başkanlığına getirmeye girişti. Bunda başarılı da oldu. Muhalliflerin art niyetlerini anlıyordum. Bununla birlikte, Rauf Beyi yanıma çağırdım. Meclis çoğunluğunun kendisini Bakanlar Kurulu Başkanı, seçmek eğiliminde olduğunu, bunun bence de uygun görüldüğünü söyledim. Rauf Bey, duraksar bir tavır aldı. Bakanlar Kurulu Başkanlığının bir görevi yoktur, dedi. Rauf Bey demek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisinin Başkanı, Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır. Bakanlar Kurulu kararları, onun tarafından onanmadıkça yürürlüğe girmez. Buna göre, Bakanlar Kurulu Başkanının bir yetkisi ve özgürlüğü yoktur. Gerçekten, Anayasa gereğince öyle idi. Böyle olmakla birlikte, sonunda Bakanlar Ku-

Ordumuzun mali ve nesnel gücü, ulusal emelleri tam güvenle elde edebilecek aşamaya gelmişti

Muhallif grubun Meclisteki çalışmaları

Rauf Bey Bakanlar Kurulu başkanı oldu

Riyasetini kabul etti. Rauf Bey, 12 Temmuz 1338 tarihinden 4 Ağustos 1339 tarihine kadar bu vazifede kaldı.

Efendiler, bir nokta, nazarı dikkatinizi celbetmiştir. Kara Vasıf Beyle Rauf Bey, muhalefetin teşkilinde, takviye ve idaresinde, ilk günden, beraber, ve müdir bulunuyorlar. Fakat Rauf Bey, açıktan İkinci Gruba geçmiyerek, bizim içimizde kalmak vaziyetini ihtiyar ediyor. Bu hal, üç sene devam etti. Rauf Bey, nihayet kendi tabiri veçhile "zahiren beraber bulunmaya imkân kalmadığı zaman" ayrılığını ilân etmek mecburiyetinde bulundu.

Efendiler, muhaliflerin, Mecliste ordu aleyhine açtıkları cereyan, devam ediyordu. Mütemadiyen ve hararetli bir tarzda, ordunun taarruz kabiliyeti olmadığından ve artık siyasî tedabirle hal ve intacı mesele zarurî bulunduğundan kuvvetli bir tarzda bahsediyorlardı.

Hakikati halde ordumuz, ihtiyacat ve noksanlarını ikmal etmek üzere bulunuyordu. Ben, daha Haziran evasıtında taarruza karar vermiştim. Bu karardan, Cephe Kumandanı ile Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Millîye Vekili, yalnız, bunlar haberdar bulunuyorlardı. Arzettiğim tarihlerde, İzmit, Adapazarı istikametinde bir seyahat vesilesile hareket ettiğim zaman, Ankarada, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle görüştüğüm sonra, o zaman Müdafaa-i Millîye Vekili bulunan Kâzım Paşa Hazretlerini Sarıköy istasyonuna kadar beraber götürerek oraya davet ettiğim Cephe Kumandanı İsmet Paşa Hazretleriyle birlikte taarruz için istihzaratın sürati ikmalî hakında mukarrerat ittihaz ettik

Efendiler artık büyük taarruzdan bahsetmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki, Sakarya meydan muharebesinden sonra, düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyon Karahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Diğer kuvvetli bir grubile de Eskişehir muntakasında idi. Bu iki grup arasında, ihtiyatları vardı. Sağ cenahını, Mendres havalisinde bulundurduğu kuvvetlerle; ve sol cenahını da İznik gölü şimal ve cenubundaki kuvvetlerle muhafaza ediyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi, Marmaradan Mendrese kadar uzuyordu.

Düşman ordusu teşkilâtı; üç kolordu ve bazı müstakil kıtaat halinde idi. Üç kolordusu on iki fırkadan mürekkep ve müstakil kıtaat ayrıca üç fırkaya bağlı olmakta idi. Biz, Garp Cephesindeki kuvvetlerimizi, iki ordu halinde teşkil ve tensik etmiş idik. Bundan maada, doğrudan doğruya cepheye merbut teşkilâtımız da vardı. Bizim bütün kıtaatımız on sekiz fırka teşkil ediyordu. Bundan başka üç fırkalı bir süvari kolordumuz ve daha zayıf mevcutlu ayrıca iki süvari fırkamız vardı. Teşkilâtı muhtelif olan muhasım iki ordu mukayese edilirse, tarafeyn insan ve tüfek kuvvetleri, takriben yekdiğerine muadil bulunuyordu. Yalnız Yunan ordusunun makinalı tüfek, top, tayyare, vesaiti nakliye, cephane ve fennî malzeme noktai nazarından, dünyanın serbest ve müzahir sanayiine istinat etmek itibarile, mahsûs tefevvuku vardı. Diğer taraftan, bizim ordumuz süvari muktarı itibarile tefevvuku haiz bulunuyordu.

Burada, bilmünasebe bir noktayı kaydetmeliyim. Ordularımızdan birinin, İkinci Ordunun Kumandanı eylevm Şûrayı Askerî Azasından Şevki Paşa Hazretleri idi. Birinci Ordumuzun kumandasını Maltadan gelmiş olan İhsan Paşaya vermiş idik. İhsan Paşanın, kendisini Divanı Harbe kadar isal eden nabeca e'fal ve harekâtından dolayı Ordu Kumandanlığından uzaklaştırılması lâzımgeldi.

1923 tarihine kadar bu görevde kaldı.

Efendiler, bir nokta, dikkatinizi çekmiştir. Kara Vasıf Beyle Rauf Bey, muhalefetin kurulmasında, güçlendirilip yönetiminde, daha ilk günden, birlikte oluyorlar ve yöneticilik yapıyorlar. Ama Rauf Bey, açıktan açığa İkinci Gruba geçmiyerek, bizim içimizde kalmak durumunu yeğliyor. Bu durum, üç sene sürdü. Rauf Bey, sonunda kendi deyimile bizimle "birlikmiş gibi görünme olanağı kalmadığı zaman" ayrı olduğunu açığa vurmak zorunda kaldı.

Efendiler, muhaliflerin, Mecliste orduya karşı açtıkları akım, sürüyordu. Durmadan ve ateşli ateşli, ordunun saldırı yeteneği olmadığından ve artık sorunun politik önlemlerle çözümlenip sonuçlandırılmasının zorunlu olduğundan vurgulaya vurgulaya söz ediyorlardı.

Gerçekte ordumuz, gereksinim ve eksiklerini tamamlamak üzere idi. Ben, daha Haziran ortalarında saldırmaya karar vermiştim. Bu kararımı, Cephe Komutanı ile Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı, yalnız, bunlar biliyorlardı. O tarihlerde, İzmit, Adapazarı doğrultusunda bir geziye gidiyor gibi yola çıktığım zaman, Ankarada, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriyle görüştüğüm sonra, o zaman Millî Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa Hazretlerini Sarıköy istasyonuna kadar birlikte götürerek oraya çağırdığım Cephe Komutanı İsmet Paşa Hazretleriyle birlikte saldırı için hazırlıkların hızla tamamlanması ile ilgili kararlar aldık.

Efendiler, artık büyük saldırıdan söz etmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki, Sakarya meydan savaşından sonra, düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyon-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir başka kuvvetli grubuyla da Eskişehir bölgesinde idi. Bu iki grup arasında, yedekleri vardı. Sağ kanadını, Mendres dolaylarında bulundurduğu kuvvetlerle; ve sol kanadını da İznik gölü kuzey ve güneyindeki kuvvetlerle koruyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi, Marmaradan Mendrese kadar uzuyordu.

Düşman ordusu kuruluşu; üç kolordu ve birtakım bağımsız birliklerden oluşuyordu. Üç kolordusunda oniki tümen vardı ve bağımsız birlikler de üç tümen kadar tutuyordu. Biz, Batı Cephesindeki kuvvetlerimizi, iki ordu olarak örgütlemiş ve düzenlemiştik. Bundan başka, doğrudan doğruya cepheye bağlı örgütlerimiz de vardı. Bizim bütün birliklerimiz onsekiz tûmendî. Bundan başka üç tûmenli bir atlı kolordumuz ve ayrıca er sayıları daha az iki atlı tûmenimiz vardı. Başka başka kuruluştaki iki düşman ordu karşılaştırılırsa, iki tarafın insan ve tüfek güçleri, aşağı yukarı birbirine denk bulunuyordu. Yalnız Yunan ordusunun makinalı tüfek, top, uçak, taşıt aracı cephane ve teknik gereçler bakımından, dünyanın özgür ve çok büyük endüstrisine dayanmak nedeniyle, hissedilir üstünlüğü vardı. Öbür yandan, bizim ordumuz atlı sayısı bakımından üstündü.

Burada, sırası gelmişken bir noktayı belirtmeliyim. Ordularımızdan birinin, İkinci Ordunun Komutanı şimdi Askerî Danışma Kurulu üyelerinden Şevki Paşa Hazretleri idi. Birinci Ordumuzun komutasını Maltadan gelmiş olan İhsan Paşaya vermiş idik. İhsan Paşanın, kendisini Askerî Mahkemeye kadar götüren yersiz

Saldırma kararı

Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşanın yarattığı durumlar

Taarruz kararı

Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşanın ihdas ettiği vaziyetler

Filhakika, Ali İhsan Paşa, ordunun inzibatını ve idarei umumiyesini çıkılmaz bir yola düşürecek surette bir hattı hareket takip etti. Meselâ; ordusunda madun kumandanları, mafevk kumandanlara itaatsizliğe sevkedecek vaziyetler ihdas etti.

Meselâ; ambarlarının mevcudunu, günlerce haber vermiyerek ve haber verdirmiyerek, umumî iâşe buhranı hükiüfmerma olduğu bir sırada ansızın ambarlarının mevcudu kallmadığını ve açlık tehlikesi bulunduğunu bildirdi.

Madun kumandanların itaatsizlik ve vazifesizliğini terviç ve teşvik sistemine dahil olarak, ordunun itaat ve hissi vazifesile oynayacak kadar entrikaya müstait olduğu kanaatini hâsıl ettirdi.

Ali İhsan Paşanın mahsûs olan evsafı farikasıdan başlıcalan şunlardı:

En küçük kademeye kadar bütün ordusuna, ehemmiyetli ehemmiyetsiz her işin ve her kararın ancak kendi tarafından verilebileceğini telkin ederek, bütün ordusunda, yalnız kendisinin sahibi kudret olduğunu zannettirmek. Büyüklüklerine mütefevvik olduğunu herkese ispat etmek endişesinde bulunmak. Büyüklüklerinin gerek resmî iş ve gerek hususî hattı hareket noktai nazarından itibarın düşkün olmasını araştırmak. Muharebe noktai nazarından tedbirde isabet ve âsapta kuvvet cihetile kendisini tecrübeye fırsat bulunmamış olmakla beraber bu hususta anlaşılan karakteri şu idi: Herhangi bir ademi muvaffakiyeti behemehal madununa veya mafevkin yüklemek imkânını daima düşünmesi. İhsan Paşa, rıfku nezaketle muameleden daha ziyade sert ve resmî muamele ile istihdam olunmayı lüzumlu gösterir.

Ali İhsan Paşanın tabiat ve ahlâkı hakkında Erkânıharbiyesi Reisi olup istifaya mecburiyet hisseden Kaymakam Halit Beyin (bilâhare Kastamonu Meb'usu olmuştur) Garp Cephesi Kumandanlığına verdiği 20 Kânunusani 1338 tarihli resmî bir raporunun bazı fıkralarını aynen arzedeceğim. Halit Bey, Harbi Umumide, Irakta da Ali İhsan Paşa ile beraber bulunmuştu. Bahsettiğim raporda şu cümleler vardır:

Kumandanım Ali İhsan Paşa Hazretlerinin geldiği gündenberi madun kumandanların izze-tinefsini ve şevki vazifesini kırarak muameleler yapması ve cereyan eden muhaberrattan müsteban buyurulmuş olacağı ve hile cepheye karşı maduna hissettirecek derecede gayrimakul bir muhabere kapısı açması, benlik kokusu hissedilen mütealea yarışına girişmesi, kâinatın takdir ve hürmet ettiği cephe karargâhının nüfuzunu azaltmak istediğini işrab eder bir hattı hareket takip etmesi, beni cidden düşündürdü ve müteessir etti. Muamelâtını imkân nispetinde tadile çalıştım. Fakat yine büyük bir fark göremedim.

Ahlâkında mündemîç teferriüt daiyesi, hırsı şöhret, fartı haset, son derece bir hodbinlik saikasıle baş olmak istediği, muamelâtından ve madun kumandanlar yanında nıfakcuyane sözlerinden istidlâl olunuyordu. 11 inci Fırka Kumandanı.....istifamı işittikten sonra bana mahremane şifahen (Ali İhsan Paşanın Maltada iken halâsı için Ferit Paşaya mektuplar yazdığını ve alenen İngiliz Mandasını kabul için saatlerce kendi muvacehesinde beyanatta ve münakaşalarda bulunduğunu) söyledi. Bu ifadeyi hattı hareketine nazaran calibi nazar buldum.....madundan gelen bazı evrakı cepheye, cepheden geleni maduna aynen tebliğ ederek itimadı müteakabil hislerini rahnedar etmek tarzı hareketi de, ayrıca calibi nazardır. Meselâ, Şeyhelvan Dağının ziyat hakkındaki muhaberatın aynen Beşinci Kolorduya ve Beşinci Kolordudan yazılan bazı raporların aynen cepheye yazılması gibi, buna rağmen mezkûr hâdisenin mesuliyetini, Beşinci Kolordu Kumandanına tahmil etmesi ve müşarileyhten cepheye şikâyetle bulunması şimeî âmiriyetle kabili

işleri ve davranışlarından dolayı Ordu Komutanlığından uzaklaştırılması gerekti. Gerçekte, Ali İhsan Paşa, ordunun düzenini ve genel yönetimini çıkma-za sokacak davranışlarda bulundu. Örneğin; ordusunda ast komutanları, üst komutanların emirlerini dinlememeye sürükleyecek durumlar yarattı.

Söz gelişi; ambarlarında bulunan şeyleri, günlerce bildirmiyerek ve bildirtmiyerek, genel yiyecek sıkıntısı çekildiği bir sırada birdenbire ambarlarında yiyecek kalmadığını ve açlık tehlikesi bulunduğunu bildirdi.

Ast komutanları emir dinlememeye ve görev yapmamaya kışkırtmak ve böyle davrananları tutmak yoluyla, ordunun emre uyma ve görev duygusuyla oynayacak kadar dalavereye yatkın olduğu kanısını uyandırdı.

Ali İhsan Paşanın kendisini başkalarından ayırdeden kendine özgü niteliklerinin başlıcaları şunlardır:

En küçük birliklere kadar bütün ordusuna, önemli önemsiz her işin ve her kararın ancak kendi tarafından verilebileceği kanısını aşılıyarak, bütün ordusunda, yalnız kendisinin erk sahibi olduğu sanısını uyandırmak. Üstlerinden daha üstün olduğunu herkese kanıtlama kaygısında bulunmak. Büyüklerinin hem resmî iş ve hem de özel davranışları bakımından saygınlıklarının düşkün olmasını araştırmak. Savaşta önlemlerinin yerindeliği ve sınır sağlamlığı yönlerinde kendisini denemeye fırsat bulunmamış ise de bu alanda anlaşılan karakteri şu idi: Herhangi bir başarısızlığın ne olursa olsun, hep, astlarına veya üstlerine yüklemenin yolunu araması. İhsan Paşa, astlarına tatlı ve yumuşak davranmaktan çok, sert ve resmî davranışlarla görev yaptırmayı gerekli sayar.

Ali İhsan Paşanın huyu ve ahlâkı konusunda, Kurmay Başkanı olup görevden çekilmek zorunluğu duyan Yarbay Halit Beyin (sonradan Kastamonu Meb'usu olmuştur) Batı Cephesi Komutanlığına verdiği 20 Ocak 1922 tarihli resmî bir raporunun kimi parçalarını olduğu gibi bilginize sunacağım. Halit Bey, Dünya Savaşında, Irakta da Ali İhsan Paşa ile beraber bulunmuştu. Sözümlü ettiğim raporda şu cümleler vardır:

.....
Komutanım Ali İhsan Paşa Hazretlerinin geldiği gündenberi ast komutanların onurunu ve görev yapma isteğini kırarak davranışlarda bulunması ve yapılan yazışmalardan anlaşılmış olacağı gibi cephe komutanlığına karşı astlara sezdirecek ölçüde akıl almaz bir yazışma kapısı açması, benlik kokusu sezilen düşünce yarışına girişmesi, bütün dünyanın değer verip saygı gösterdiği cephe karargâhının etkisini azaltmak istediğini anlatır yollu bir tutum izlemesi, beni gerçekten düşündürdü ve üzdü. Davranışlarını elden geldiğince yumuşatmaya çalıştım. Ama yine büyük bir değişiklik göremedim.

.....
Benliğine sinmiş yükselme kuruntusu, ün alma tutkusu, aşırı kıskançlık, sonsuz bir bencilik etkisiyle baş olmak istediği, davranışlarından ve alt komutanlar yanında harcadığı arabozucu sözlerinden anlaşıyordu. 11 inci Tümen Komutanı.....görevden çekildiğimi işittikten sonra bana gizlice (Ali İhsan Paşanın Maltada iken kurtarılması için Ferit Paşaya mektuplar yazdığını ve açığa İngiliz Mandasını kabul için saatlerce kendi yanında konuşmalar ve tartışmalar yaptığını) söyledi. Bu sözleri Ali İhsan Paşanın davranışları açısından dikkat çekici buldum.....asttan gelen kimi yazıları cepheye, cepheden geleni asta olduğu gibi bildirerek karşılıklı güven duygularını zedeleyen davranışları da, ayrıca dikkat çekicidir. Örneğin, Şeyhelvan dağının düşman eline düşmesi ile ilgili cephe yazılarını olduğu gibi Beşinci Kolorduya ve Beşinci Kolordudan yazılan kimi raporların olduğu gibi cepheye yazılması gibi, buna karşın sözü geçen olayın sorumluluğunu Beşinci Kolordu Komutanına yüklemesi ve ondan cepheye yakınmalarda bulunması üst olma niteliği ile bağdaşmaz. Tevhidiefkâr gazetesinde yayımlattığı öyküleri arasında

telef değildir. Tevhidiefkâr gazetesinde neşrettiği menakıbı meyanında mütareke tarihinden bir gün evvel Musul cenubunda Şarkatta esir olan Dicle Grubunun sebebi esaretini de yalnız o zaman grup kumandanı olan (Şimdi Şark Cephesinde Fırka Kumandanı imiş) Kaymakam İsmail Hakkı Beye atfetmesi de bu karakterine dâldir. Dicle Grubu, (7, 9, 43, 18, 22 nci alaylarla malûm alayından) mürekkepti. Bunlardan başka, ayrıca Beşinci Fırkadan 13 ve 14 üncü alaylar da lokma lokma esir verildi. Mütarekeden bir gün ewel, 13,000 kişinin esir verilmesi, 50 kadar topun zıyayı, hakikatte kendisinin hal ve vaziyete muvafık olmuyarak verdiği bir emirden mümbaistir. **İşte bu hal, Musul vilâyetinin ziyamı intaç etti.** Halbuki, mütareke olacağı malûm idi. Gruba Keyare mevziine çekilmek için direktif verilseydi, İngilizler grubu esir değil, mağlûp bile edemezdi. Beşinci fırka da iltihak edebilirdi. Mütareke olduğu zaman esir olan sekiz piyade alayı elde bulunur ve **Musul da bizde kalırdı. Fakat sefil bir düşünce, mantığa galebe çalmıştır.**

Menakıbında, Dicle boyundaki bütün muvaffakiyat ve Townshend'in esareti şerefi, nef-sine hasredilmiştir.....Her muvaffakiyeti nefesine hasrederek neşriyattan maksadı, efkârı umumiyei iğfal suretile şöhret ve mevki temin eylemektir. Meşahirin menakıbını neşretmek, millette tefahur hislerini idame eder ve lâzımdır. Fakat tarihin mes'ul edeceği zevatın harekâtını mefahir meyanmda zikretmek, tarihi lekeler ve ahfadı yanlış kanaatlere sevkeder.

General Marshall'ın (yarın zevale kadar Musul terkediniz, aksi halde esiri harpsiniz) emrini aldığı zaman o müteazzım paşa hazretleri Sincar çölünü geçerek Nusaybine gitmek için General Marshall'dan bir tezkere resmiye ile muhafız olarak iki zırhlı otomobil istedi ve bunların himayesinde Aşir Beyle (elyevm Müdafaai Milliye Vekâleti Müsteşar Muavini Aşir Paşadır) beni Musulda bırakarak Nusaybine gitti. Aşir nezdinde hükûmetin nüfuzu manevisini de kırdı ve bu hali görenlerin vicdanı sızladı. Muhafızsız Zaho tarıkıyla gidebilirdi, ve yahut siivari alarak çölden gidebilirdi. Halepte İngiliz generalinden şahsı için treni mahsus istedi ve yolda hakarete maruz olmaması için trene muhafız vazedilmesini talep etmeyi de unuttu. İcabında hayatının ve rahatının muhafazası için şerefi milliyi unutan paşa hazretlerinin, ahlâkına misal olmak üzere balâdaki vakayii zikrettim.

.....Sabık kumandanıma hoş görünmedim. Çünkü hırsını tatmin etmedim ve meddahlığında bulunmadım.....Millet; Millî Orduyu teşkil eden ve zaferler kazanan büyük kumandanlar gibi necip ruhlu, hüsnüniyet sahibi rehberlere, kumandanlara muhtaçtır. Orduda itihadın ve ahengin bozulmasına, şevki vazifenin tenakusuna hâdim olanlar, dâhi de olsalar, muzır birer şahsiyetlerdir. Ben, çekilen emekleri bildiğim.....girişilen mücahedede muvaffakiyeti arzu ettiğim için - namusuma ve mukaddesatıma kasemen garaz ve ivaz tahunda olmuyarak - bu maruzata cür'et ettim. İranda, Kafkasyada uzun müddet yaverliğini yapan (şimdi Birinci Ordu Harekât Şubesi Müdürü) Binbaşı Cemil Bey, son günlerde bana (İyi ki Ali İhsan Paşa Harekâtı Millîyenin bidayetinde, Anadolu da bulunmadı. Maltada bulunduğu iyi oldu. Aksi halde mutlak aykırı bir hareket takip ederdi) dedi.

Karakterini pek iyi bilen Cemil Bey, pek doğru söylemiştir..... Cenabı Haktan "Marı sermadideye rabbim güneş göstermesin" temenniyatında bulunurum.

Efendiler, Ali İhsan Paşa, Meclisteki muhalif grup rüesasile de, irtibat ve muhaberatda bulunuyordu. Kendisinin kumandanlığına nihayet verilerek hakkında muamelei kanuniyeye devam edilmek üzere Müdafaai Millîye Vekâleti emrine verilmesini tensip ettiğim 18 Haziran 1338 gününün ferdasında yani 19 Haziran tarihinde, o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi bulunan Rauf Beyden İhsan Paşa ile alâkayı gösterir makina başında bir şifre telgraf almıştım. Bilmünasebe arzetmiştim. Bu tarihlerde Adapazarı, İzmit istikametinde seyahatte bulunuyordum. Rauf Bey, telgrafında diyordu ki: "Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşanın azledilerek Divanı Harbe tevdi edilmek üzere Konyaya sevkolunduğuna dair Meclis muhitinde mucibi kulûkal olan bir rivayet vardır..."

Efendiler, bir kumandanın azil ve nası veya divanı harbe tevdi muamele-

ateşkes tarihinden bir gün evvel Musul güneyinde Sarkatta tutsak düşen Dicle Grubunun tutsaklık sorumluluğunu da yalnız o zaman grup komutanı olan (Şimdiki Doğu Cephesinde Tümen Komutanı imiş) Yarbay İsmail Hakkı Beye yüklemesi de bu karakterine işaretir. Dicle Grubu, (7, 9, 43, 18, 22 nci alaylarla avcı alayından) kurulmuştur. Bunlardan başka, ayrıca Beşinci Tümeden 13 ve 14 üncü alaylar da lokma lokma tutsak verildi. Ateşkestten bir gün evvel 13,000 kişinin tutsak verilmesi, 50 kadar topun yitirilmesi, gerçekte kendisinin olaylara ve duruma uygun olmayan bir emrinden doğmuştur. **İşte bu durum, Musul ilinin yitirilmesiyle sonuçlandı.** Oysa, ateşkes yapılacağı biliniyordu. Gruba Keyare mevziine çekilmek için direktif verilseydi, İngilizler grubu tutsak etmek şöyle dursun, yenemezdi bile. Beşinci Tümen de katılabilirdi. Ateşkes yapıldığı zaman tutsak olan sekiz piyade alayı elde bulunur ve **Musul da bize kalırdı. Ama alçak bir düşünce, mantığı yenmiştir.**

Öykülerinde, Dicle boyundaki bütün başarılar ve Townshend'in tutsak edilmesi şerefi, yalnız kendine maledilmiştir.....Her başarıyı kendine malederek yayı yaptırmakta amacı, kamuoyunu aldatarak ün ve orun kazanmaktır. Ünlülerin öykülerini yaymak, millette övünç duygularını sürdürür ve gereklidir. Ama tarihin sorumlu tutacağı kişilerin yaptıklarını övünülecek şeyler arasında saymak, tarihi lekeler ve gelecek kuşakları yanlış kanı-lara sürükler.

General Marshall'ın "Yarın öğleye kadar Musuldan çıkınız, yoksa savaş tutsağınız" emrini aldığı zaman o pek kurumlu paşa hazretleri Sincar çölünü geçerek Nusaybine gitmek için General Marshall'dan bir resmî belge ile koruyucu olarak iki zırhlı otomobil istedi ve Aşir Beyle (Şimdi Millî Savunma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Aşir Paşadır) beni Musulda bırakarak bunların koruyuculuğunda Nusaybine gitti. Hükûmetin aşiretler üzerindeki moral gücünü de kırdı ve bu durum görenlerin içi sızladı. Korumasız olarak Zaho yoluyla gidebilirdi, ya da atlı alarak çölden gidebilirdi. Halepte İngiliz Generalinden kendisi için özel tren istedi ve yolda aşağılanmaya uğramaması için trene koruyucu konmasını istemeyi de unuttu. Gerektiğinde canını ve rahatını korumak için ulusal onuru unutan paşa hazretlerinin, karakterine örnek olmak üzere yukarıdaki olayları yazdım.

.....Eski komutanıma hoş görünmedim. Çünkü sonsuz isteklerini yerine getirmedim ona meddahlık etmedim.....Milletin; Millî orduyu kuran ve zaferler kazanan büyük komutanlar gibi yüce ruhlu, iyi niyetli kılavuzlara, komutanlara gereksinimi vardır. Orduda birliğin ve düzenin bozulmasına, görev yapma isteğinin azalmasına çalışanlar, büyük bilgiler olsalar bile, zararlı kişilerdir. Ben, çekilen emekleri bildiğim.....girişilen savaşta başarı istediğim için namusuma ve kutsal bildiğim değerler üzerine and içerek kin ve çıkar etkisi altında olmadan bunları bildirmekten çekinmedim. İranda, Kafkasyada uzun süre yaverliğini yapan (şimdi Birinci Ordu Harekât Şubesi Müdürü) Binbaşı Cemil Bey, son günlerde bana (İyi ki Ali İhsan Paşa Ulusal Savaşının başında Anadolu da bulunmadı. Maltada bulunduğu iyi oldu. Yoksa kuşkusuz aykırı bir yol tutardı) dedi.

Karakterini pek iyi bilen Cemil Bey, pek doğru söylemiştir....."Soğuktan donmuş yılana Tanrım güneş göstermesin" diye Allaha yalvarırım.

Efendiler, Ali İhsan Paşa, Meclisteki muhalif grubun başlarıyla, bağlantı kurmuş ve yazışmalarda bulunuyordu. Kendisinin komutanlığına son verilerek hakkında yasal işlemler yürütülmek üzere Millî Savunma Bakanlığı emrine verilmesini onayladığım 18 Haziran 1922 gününün ertesinde yani 19 Haziran tarihinde, o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı olan Rauf Beyden İhsan Paşa ile ilgisini gösterir makina başında bir şifre telgraf almıştım. Bir sırası gelmiş bilginize sunmuştum. Bu tarihlerde Adapazarı, İzmit doğrultusunda yolda bulunuyordum. Rauf Bey, telgrafında - diyordu ki: "Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşanın görevden alınarak Askerî Mahkeme-yeye verilmek üzere Konyaya gönderildiği konusunda Meclis çevrelerinde dedikodulara yol açan bir söylenti vardır..."

Efendiler, bir komutanın görevden çıkarılması ve atanması ya da askerî mah-

sinin vukuundan bir gün geçmeden Meclisçe kılûkal olabilecek bir rivayet teşkil etmesi ve Meclis Reisi Sanisinin bunu benden istizaha lüzum görecektik kadar alâkadar olması calibi dikkat değil midir? Rauf Bey'e tarafımdan icap eden cevap verildi. Birinci Ordu Kumandanlığı bir müddet vekâletle idare olundu. Fakat, asaleten bir zatın tayini lâzımdı. Moskova Sefaretinden avdet etmiş olan Fuat Paşanın Birinci Ordu Kumandanlığını kabul edip etmeyeceği hakkında noktâi nazarını istimzaç ettim. Anladım ki, cephe kumandanlığı yapmış olduğundan cephe kumandanı emrine girmeye mütemayil değildir. Müdafaai Millîye Vekili bulunan Kâzım Paşa vasıtasile Birinci Ordu Kumandanlığını, Refet Paşaya teklif ettirdim. Kabul etmemiş. Nihayet o tarihlerde bilâkaydışart cephe emrine girerek ifayi vazife edeceğini söyleyen, açıkta Nurettin Paşayı Birinci Ordu Kumandanlığına tayin ettik.

*
* *

**Taarruz
plânımızın
esası**

Efendiler, düşman ordusunun cephe ve teşkilâtından ve ana karşı Garp Cephesindeki kuvvetlerimizin esas olarak iki ordu halinde teşkil ve tensik edilmiş olduğundan bahsetmiştim. Ötedenberi tasavvur ettiğimiz taarruz plânımızın esasını da arz edeyim:

Düşündüğümüz, ordularımızın kuvayı aslîyesini düşman cephesinin bir cenahında ve mümkün olduğu kadar cenahu haricisinde toplayarak, bir imha meydan muharebesi yapmaktır. Bunun için muvafık gördüğümüz vaziyet kuvayı aslîyemizi, düşmanın Afyon Karahisar civarında bulunan sağ cenah grubu cenubunda ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada, toplamaktı. Düşmanın en hassas ve mühim noktası orası idi. Serî ve kat'î netice almak, düşmanı bu cenahından vurmakla mümkündü.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi paşa, bu noktâi nazardan bizzat lüzumu gibi tetkikat yapmışlardı. Hareket ve taarruz plânımız çok evvel tespit edilmişti.

Konyaya gelmiş olan General Townsend'in arzusu üzerine, kendisile görüşmek vesilesile Ankaradan hareket ederek 23 Temmuz 1338 akşamı Garp Cephesi Karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Harekât hakkında Erkânıharbiyei Umumiye Reisinin huzur ile görüşmeyi münasip gördük. Ben, 24 Temmuzda Konyaya gittim. 27 de tekrar Akşehir'e avdet ettim. Fevzi Paşa Hazretleri de, 25 Temmuzda Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi beraber icra ettiğimiz müzakere neticesinde, tespit edilmiş plân mucibince, taarruz etmek üzere, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların ikmaline çalışmağı takarrür ettirdik.

28 Temmuz 1338 günü öğleden sonra icra ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesile ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi kumandanlarla umumî bir tarzda taarruz hakkında müdavelei efkâr ettim. 30 Temmuz 1338 günü Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı ile tekrar görüşerek taarruzun tarz ve teferruatını tespit ettik. Ankaradan davet ettiğimiz Müdafaai Millîye Vekili Kâzım Paşa da, 1 Ağustos 1338 öğleden sonra Akşehir'e vâsil oldu. Ordu hazırlığının ikmalinde Müdafaai Millîye Vekâletine ait olan hususat tespit olundu.

kemeye verilmesi işleminin üzerinden bir gün geçmeden Meclisçe dedikodu olabilecek bir söylenti durumuna girmesi ve Meclis İkinci Başkanının bunu benden açıklamamı isteyecek kadar ilgilenmesi dikkat çekici değil midir? Rauf Bey'e tarafımdan gereken karşılık verildi. Birinci Ordu Komutanlığı bir süre vekâletle yönetildi. Ama, asil olarak birinin atanması gerekti. Moskova Elçiliğinden dönmüş olan Fuat Paşanın Birinci Ordu Komutanlığını kabul edip etmeyeceği konusunda görüşünü sordum. Anladım ki, cephe komutanlığı yapmış olduğundan cephe komutanı emrine girmeye eğilimli değildir. Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa aracılığıyla Birinci Ordu Komutanlığını, Refet Paşaya önerdim. Kabul etmemiş. Sonunda o tarihlerde kayıtsız şartsız cephe emrine girerek görev yapacağını söyleyen, açıkta bulunan Nurettin Paşayı Birinci Ordu Komutanlığına atadık.

*
* *

Efendiler, düşman ordusunun cephe ve örgütlerinden ve ona karşı Batı Cephesindeki kuvvetlerimizin esas olarak iki ordu olarak örgütlenmiş ve düzenlenmiş olduğundan söz etmiştim. Ötedenberi tasarladığımız saldırı plânımızın ana çizgilerini de bilginize sunayım:

Düşündüğümüz, ordularımızın çoğunu düşman cephesinin bir kanadında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, kesin sonuçlu bir meydan savaşı yapmaktı. Bunun için uygun gördüğümüz durum büyük kuvvetlerimizi düşmanın Afyon yakınlarında bulunan sağ kanat grubu güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar karşısına kadar olan alanda, toplamaktı. Düşmanın en duyarlı ve önemli noktası orası idi. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu bakımdan, kendileri, gerektiği gibi incelemeler yapmışlardı. Savaş ve saldırı plânımız çok önceden saptanmıştı.

Konyaya gelmiş olan General Townsend'in istemesi üzerine, kendisile görüşmek bahanesiyle Ankaradan ayrılarak 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Savaş plânı üzerinde görüşürken Genelkurmay Başkanının da bulunmasını uygun gördük. Ben, 24 Temmuzda Konyaya gittim. 27 de tekrar Akşehir'e döndüm. Fevzi Paşa Hazretleri de, 25 Temmuzda Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, saptanmış plân uyarınca, saldırı için, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların tamamlanmasına çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını izlemelerini ileri sürerek ordu komutanları ve kimi kolordu komutanları Akşehir'e çağırıldı. 28/29 Temmuz gecesi komutanlarla genel olarak saldırı üzerine görüştüm. 30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile tekrar görüşerek saldırının nasıl yapılacağını ayrıntılarıyla saptadık. Ankaradan çağırdığımız Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da, 1 Ağustos 1922 öğleden sonra Akşehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Millî Savunma Bakanlığına düşen işler saptandı.

**Saldırı
plânımızın
ana hatları**

Ordunun hazırlıklarının ikmalile taarruzun tesriini emrettikten sonra tekrar Ankaraya döndüm. Garp Cephesi Kumandanı 6 Ağustos 1338 de ordularına mahrem olarak taarruza hazırlık emri verdi.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaai Millîye Vekili Paşalar da Ankaraya avdet ettiler.

Efendiler, taarruz için tekrar cepheye gitmeden evvel, Ankarada tespit edilmek lâzımgelen bazı vaziyetler vardı. Henüz, Heyeti Vekileyi taarruz emri verdiğimden tamamen haberdar etmemiştim. Artık onları resmen haberdar etmek zamanı gelmişti. Aktettiğimiz bir içtimada vaziyeti dahiliyeyi, haricîyeyi ve askeriyeyi müzakere ve münakaşa ettikten sonra, taarruz hususunda Heyeti Vekile ile mutabık kaldık.

Diğer bir mesele de mühimdi. Muhalifler, ordunun tefessüh ettiğinden, kıpırdayacak halde olmadığından, böyle zulmet ve müphemiyet içinde intizarın felâkete müncer olacağından ibaret propagandalarına, çok germi vermişlerdi. Gerçi, Mecliste bu telâkki cereyanının yaptığı akisler, zaten düşmanlardan çok gizlemek istediğim harekât noktai nazarından faydalı idi. Fakat bu menfi propaganda, en yakın ve en kani zevat üzerinde dahi suitesire başlamış, onlarda da tereddütler uyandırmıştı. Onları da kariben yapacağım taarruz hakkında ve altı yedi günde düşman kuvayı aslıyesini mağlûp edeceğime dair olan itimadım hususunda, tenvir ve teskin etmeyi lüzumlu gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankarayı terkettim. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi benden evvel 13 Ağustos 1338 de cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra hareket ettim. Hareketimi pek mahdud birkaç zat-tan maada bütün Ankaradan gizledim. Benim gaybubet edeceğimi bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta benim, Çankayada, çay ziyafeti verdiğimi de gazetelerle ilân edeceklerdi. Bunu bittabi o vakıtlar işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobil ile Tuz Çölü üzerinden Konyaya gittim. Konyaya hareketimi orada kimseye telgrafla bildirmediğim gibi Konyaya vâsıl olur olmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak Konyada bulunduğumdan da hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim.

20 Ağustos 1338 günü öğleden sonra saat dörtte Garp Cephesi Karargâhında yani Akşehirde bulunuyordum. Kısa bir müzakereyi müteakıp 26 Ağustos 1338 sabahı düşmana taarruz için Cephe Kumandanına emir verdim.

20/21 Ağustos 1338 gecesi Birinci ve İkinci Ordu Kumandanlarını da Cephe Karargâhına davet ettim. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Cephe Kumandanının huzurile sureti taarruz hakkındaki noktai nazarı, harita üzerinde kısa bir harp oyunu tarzında izah ettikten sonra Cephe Kumandanına, o gün vermiş olduğum emri tekrar ettim. Kumandanlar, faaliyete geçtiler. Taarruzumuz, sevkulceyy ve aynı zamanda bir tabiye baskını halinde, icra olunacaktı. Bunun mümkün olabilmesi için tahşidat ve tertibatın gizli kalmasına, ehemmiyet vermek lâzımdı. Bu sebeple, bilcümle harekât, gece icra edilecek, kıtaat gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında istirahat edeceklerdi. Taarruz muntakasında yolların ıslâhı ve saire gibi faaliyetlerle düşmanın nazarı dikkatini celbetmemek için, diğer bazı menatıkta da aynı suretle sahte faaliyetlerde bulunulacaktı.

Ordunun hazırlıklarının tamamlanmasıyla saldırının çabuklaştırılmasını emrettikten sonra tekrar Ankaraya döndüm. Batı Cephesi Komutanı 6 Ağustos 1922 de ordularına gizli olarak saldırıya hazırlık emri verdi.

Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı Paşalar da Ankaraya döndüler.

Efendiler, saldırı için tekrar cepheye gitmeden evvel, Ankarada saptanması gereken bazı konular vardı. Daha, saldırı emri verdiğimi Bakanlar Kuruluna tümüyle bildirmemişim. Artık bunu onlara resmî olarak bildirmek zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda, iç ve dış olayları ve ordu durumunu görüşüp tartıştıktan sonra, saldırı konusunda Bakanlar Kuruluyla görüş birliğine vardık.

Başka bir sorun da önemliydi. Muhalifler, ordunun yozlaştığından, kıpırdayacak durumda olmadığından, böyle karanlık ve belirsizlik içinde bekleme-sinin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice kızıştırmışlardı. Gerçi bu görüş akımının Mecliste yaptığı yankılar, düşmanlardan benim çok gizlemek istediğim saldırı plânı açısından yararlıydı. Ama bu olumsuz propaganda, en yakın ve en inanmış insanlar üzerinde bile kötü etki yapmaya başlamış, onlarda da duraksamalar uyandırmıştı. Onları da yakında yapacağım saldırı hakkında ve altı yedi günde düşmanın ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim üzerinde, aydınlatıp yatıştırmayı uygun gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankaradan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden evvel 13 Ağustos 1922 de cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra yola çıktım. Gittiğimi belirli birkaç kişiden başka bütün Ankaradan gizledim. Benim ayrılacağımı bilenler burada imişim gibi davranacaklardı. Dahası benim, Çankayada, çay ziyafeti verdiğimi de gazetelerle duyuracaklardı. Bunu elbette o zamanlar işitmişsinizdir. Trenle gitmedim. Bir gece otomobil ile Tuz Çölü üzerinden Konyaya gittim. Konyaya gidişimi orada kimseye telgrafla bildirmediğim gibi Konyaya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak Konyada bulunduğumun da hiçbir tarafa bildirilmemesini sağladım.

20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat dörtte Batı Cephesi Karargâhında yani Akşehirde bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana saldırmak için Cephe Komutanına emir verdim.

20/21 Ağustos 1922 gecesi Birinci ve İkinci Ordu Komutanlarını da Cephe Karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ve Cephe Komutanının yanında saldırının nasıl yapılması gerektiği görüşünü, harita üzerinde kısa bir harp oyunu biçiminde açıkladıktan sonra Cephe Komutanına, o gün vermiş olduğum emri tekrarladım. Komutanlar, işe koyuldular. Saldırımız, hem strateji hem taktik açısından bir baskın biçiminde, yapılacaktı. Bunun yapılabilmesi için yığınakın düzenlemelerin gizli kalmasına, önem vermek gerekiyordu. Bu nedenle, bütün yürüyüşler, gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinleneceklerdi. Saldırı bölgesinde yolların düzeltilmesi ve benzeri çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için, bazı başka bölgelerde de benzeri düzmece çalışmalar yapılacaktı.

24 Ağustos 1338 de karargâhlarımızı Akşehirden, taarruz cephesi gerisin-deki Şuhut kasabasına naklettirdik. 25 Ağustos 1338 sabahı da Şuhuttan muharebeyi idare ettiğimiz Kocatepenin cenubu garbisinde çadırılı ordugâha naklettik. 26 Ağustos sabahı Kocatepede hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5:30 da topçu ateşimizle taarruz başladı.

Efendiler, 26, 27 Ağustos günlerinde yani iki gün zarfında düşmanın Karahisarın cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 kilometre imtidadında bulunan müstahkem cephelerini, düşürdük. Mağlûp olan düşman ordusu, kuvayi külliyesini, 30 Ağustosa kadar Aslıhanlar civarında ihata ettik. 30 Ağustosta icra ettiğimiz muharebe neticesinde (buna Başkumandan Muharebesi unvanı verilmiştir) düşman kuvayi aslıyesini imha ve esir ettik. Düşman ordusu Başkumandanlığını ifa eden General Trikopis de, üsera meyanına dahil oldu. Demek ki, tasavvur ettiğimiz netice kat'îye, beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1338 günü ordularımız kuvayi aslıyesile İzmir istikâmeti umumîyesinde hareket ederken, aksamı sairesile de düşmanın Eskişehir ve şimalinde bulunan kuvvetlerini mağlûp etmek üzere, hareket ediyorlardı.

Efendiler, Başkumandan Muharebesinin neticesine kadar hergün büyük muvaffakiyetlerle inkişaf eden taarruzumuzu tebliği resmîlerde gayet ehemmiyetsiz harekâtattan ibaret gösteriyorduk. Maksadımız, vaziyeti mümkün olduğu kadar cihandan gizlemektir. Çünkü, düşman ordusunu tamamen imha edeceğimizden emin idik. Bunu anlayıp, düşman ordusunu felâketten kurtarmak istiyceklerin yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi münasip görmüş idik. Filhakkı, bizim hareketimizi hissettikleri zaman ve taarruzumuzu müteakıp müracaatlar vaki olmuştur. Meselâ; taarruz etmekte bulunduğumuz sırada İcra Vekilleri Reisi olan Rauf Beyden, mütareke hakkında İstanbuldan iş'ar vukubulduğuna dair 4 Eylül 1338 tarihli bir telgraf almıştım. Verdiğim cevap aynen şudur:

Tel makama mahsustur Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine 5/9/1338

C: Anadoludaki Yunan ordusu sureti kat'îyede mağlûp edilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir mukavemet ibrazına ihtimal yoktur. Anadolu için herhangi bir müzakereye mahal kalmamıştır. Mütareke, ancak Trakya için mevzuubahs olabilir. Binaenaleyh Eylülün onuna kadar doğrudan doğruya Yunan hükûmeti veyahut İngiltere vasıtasile, hükûmetimize resmen müracaat ettiği takdirde berveçhiati şerait dermeyer edilerek cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylülün onundan sonra vaki olacak müracaatin cevabının başka olmak ihtimali vardır. Bu takdirde keyfiyet ayrıca tarafı âcizaneme bildirilmelidir:

1) Mütarekenin tarihinden itibaren on beş gün zarfında Trakya 1330 hudutlarına kadar bilâkaydı şart Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin memurini mülkiye ve kuvayı askerîyesine teslim edilmiş bulunacaktır.

2) Yunanistandaki üseramız on beş gün zarfında İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarının da teslim olunacaktır.

3) Yunan ordusunun üç buçuk senedenberi Anadoluda ika ettiği ve icra eylemekte bulunduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal

Bizzat bana verilen bir telsiz telgrafta da, İzmirdeki İtilâf Devletleri konsoloslarına benimle müzakeratta bulunmak salâhiyetini verdiklerinden, hangi gün ve nerede mülâkat edebileceğim soruluyordu. Buna verdiğim cevapta da, 9 Eylül 1338 de Nifte mülâkat edebileceğimi bildirmiştim. Filhakkı dediğim günde ben Nifte bulundum. Fakat mülâkat isteyenler orada değildi. **Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğimiz hedefe, Akdenize vâsıl olmuş bulunuyorlardı.**

24 Ağustos 1922 de karargâhlarımızı Akşehirden, saldırı cephesi gerisin-deki Şuhut kasabasına getirttik. 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhuttan savaşı yöneteceğimiz Kocatepenin güney batısında çadırılı ordugâha gittik. 26 Ağustos sabahı Kocatepede hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30 da topçu ateşimizle saldırı başladı.

Efendiler, 26, 27 Ağustos günlerinde yani iki gün içinde düşmanın Afyonun güneyinde 50 ve doğusunda 20, 30 kilometre uzunluğunda koruganlı cephelerini, düşürdük. Yenilen düşman ordusunun, büyük kuvvetlerini, 30 Ağustosa kadar Aslıhanlar yakınlarında kuşattık. 30 Ağustosta yaptığımız savaş sonunda (buna Başkomutan Savaşı adı verilmiştir) düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve tutsak aldık. Düşman ordusunun Başkomutanlığını yapan General Trikopis de, tutsaklar arasındaydı. Demek ki, tasarladığımız kesin sonuç, beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız ana kuvvetleriyle İzmir'e doğru ilerlerken, başka bölümleriyle de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere, ilerliyorlardı.

Efendiler, Başkomutan Savaşının sonuna kadar hergün büyük başarılarla gelişen saldırımızı resmî bildirilerde çok önemsiz şeylermiş gibi gösteriyorduk. Amacımız, durumu olabildiğince dünyadan gizlemektir. Çünkü, düşman ordusunu tümüyle yok edeceğimize güvenimiz vardı. Bunu anlayıp, düşman ordusunu yıkıntıdan kurtarmak istiyceklerin yeni girişimlerine meydan vermemeyi uygun görmüş idik. Gerçekten, bizim tutumumuzu sezdikleri zaman ve saldırımızdan hemen sonra başvurular olmuştur. Örneğin; saldırıda bulunduğumuz sırada Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Beyden, İstanbuldan ateşkesle ilgili yazı geldiği yolunda 4 Eylül 1922 tarihli bir telgraf almıştım. Verdiğim yanıt şudur:

Tel Başbakana özeldir Bakanlar Kurulu Yüksek Başkanlığına 5/9/1922

K: Anadoludaki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir direnmede bulunması beklenemez. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes, ancak Trakya için sözkonusu olabilir. Bunun için Eylülün onuna kadar Yunan hükûmeti doğrudan doğruya ya da İngiltere aracılığıyla, hükûmetimize resmî olarak başvurursa aşağıdaki koşullar ileri sürülerek karşılık verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylülün onundan sonra yapılacak başvurunun karşılığı başka olabilir. Böyle olursa durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1) Ateşkesin tarihinden on beş gün içinde Trakya 1914* sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sivil görevlilerine ve askeri güçlerine bırakılmış olacaktır.

2) Yunanistandaki tutsaklarımız on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize verilecektir.

3) Yunan ordusunun üç buçuk senedenberi Anadoluda yaptığı ve yapmakta bulunduğu zararları gidermeyi şimdiden üstlenecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan Mustafa Kemal

Doğrudan doğruya bana çekilen bir telgrafta da, İzmirdeki İtilâf Devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunmak yetkisi verdiklerinden, hangi gün ve nerede görüşebileceğim soruluyordu. Buna verdiğim yanıtta da, 9 Eylül 1922 de Nif'te** buluşabileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten dediğim günde ben Nifte bulundum. Ama buluşmak isteyenler orada değildi. **Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğimiz hedefe, Akdenize varmış bulunuyorlardı.**

* Birinci Dünya Savaşının başladığı yıl

** Nif: Kemalpaşa Kasabası

Muhterem Efendiler, Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve ondan sonra düşman ordusunu kâmilten imha veya esir eden ve bakiyetüssü-yufunu Akdenize, Marmaraya döken harekâtımızı izah ve tavsif için söz söylemekten kendimi müstağni addederim.

Her safhasile düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan ve bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyetmut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun Başkumandanı olduğumdan, ilelebet mes'ut ve bahtıyarım.

Efendiler, işte şimdi, diplomasi sahasına geçebiliriz. Gerçi askerî zaferimizden naümit olup daha evvel diplomasi tarikiyle halli mesele kanaat ve iddiasında bulunanları, dediklerini yapmak hususunda biraz fazlaca intizarda bırakmış oldum. Maahaza binnetice benim de diplomasi sahasında ciddî olarak tervici mesai ettiğimi görerek memnun olmaları lâzımgeldi. Böyle olup olmadığınızı göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursayı istirdat ettikten sonra, Trakyayı da Yunan ordusundan tahlis için, İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde yürüyüşlerine devam ederken o zaman İngiltere Başvekili bulunan Lloyd George filen harbe karar vermiş bir tavırla, dominyonlara, kıtaatı muavine talebi zımmında müracaat etmiş; ondan sonraki filyata bakılırsa Lloyd George'un talebinin is'af olunmadığını kabul etmek lâzımgelir.

Bu sıralarda, İstanbulda Fransız Fevkalâde Komiseri bulunan General Pelle benimle mülâkat etmek üzere İzmirde geldi. Mıntakai bitaraftı unvanile yadettiği bir sahaya, ordularımızın girmemesi muvafık olacağını tavsiye etti. Hükûmeti milliyemizin böyle bir mıntaka tanımadığını, Trakyayı da tahlis etmedikçe ordularımızın tevkifine imkân olmadığını söyledim. General Pelle, Mösyö Franclin Bovvillon'un benimle görüşmek üzere gelmek istediğine dair almış olduğu hususî bir telgrafi gösterdi. Kendisini İzmirde kabul edeceğimi söyledim. Mösyö Franclin Bovvillon bir Fransız harp sefinesile İzmirde geldi. Fransa Hükûmeti tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükûmetlerinin de inzımanı muvafakatile benimle mülâkat etmeye geldiğini söyledi. Biz - Franclin Bovvillon'la - görüşürken, 23 Eylül 1338 tarihli Düveli İtilâfiye Hariciye Nâzırları imzasile bir nota geldi. Bu nota, esaslı olarak iki meseleye şamildi. Biri, harekâtı askerîyenin tevkifi; diğeri, konferansa, sulha ait idi.

Biz, Rumelide hududu milliyemize kadar Şarkî Trakyayı tamamen almadıkça, askerî harekettan sarfinazar edemezdik. Ancak, vatanımızın bu kısmından düşman kıtaatı çıkarıldığı takdirde fazla bir hareket yapmaya kendiliğinden lüzum kalmayacaktı. Bu notada, Venedik veya sair bir şehirde toplanacak olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Yunanistanın med'uv bulunacağı bir konferansa murahhaslarımızı göndermeye muvafakat edip etmiyeceğimiz sorulmakla beraber, müzakerat esnasında Boğazlardaki bitaraf menatıka tarafımızdan asker gönderilmemesi şartile, Edirne dahil olmak üzere Merice kadar Trakyanın bize iadesi hakkındaki arzumuzun hüsnü nazarla görüleceği beyan ediliyordu.

Muhterem Efendiler, Afyon-Dumlupınar Meydan Savaşı ve ondan sonra düşman ordusunu bütünüyle yok eden ya da tutsak alan ve kılıçartıklarını Akdenize, Marmaraya döken savaşlarımızı açıklamak ve nitelemek için söz söylemeyi gerekli bulmam.

Her evresiyle düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış olan bu savaş, Türk ordusunun, Türk subay ve komutanlarının, yüksek güçlerini ve kahramanlığını tarihte bir daha saptayan ulu bir yapıttır.

Bu eser, Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıttır. Bu yapıtı yaratan bir milletin çocuğu, bir ordunun Başkomutanı olduğumdan, sonsuza değin mutluyum.

Efendiler, işte şimdi, siyaset alanına geçebiliriz. Gerçi askerî zaferimizden umutsuz olup daha önce diplomasi yoluyla sorunu çözümleme kanı ve iddiasında bulunanları, dediklerini yapmak hususunda biraz çokça bekletmiş oldum. Bununla birlikte benim de diplomasi alanında ciddî olarak çalışmakta olduğumu görerek sevinmeleri gerekirdi. Böyle olup olmadığını göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursayı geri aldıktan sonra, Trakyayı da Yunan ordusundan kurtarmak için, İstanbul ve Çanakkale doğrultularında yürüyüşlerine devam ederken o zaman İngiltere Başbakanı bulunan Lloyd George, etkin olarak savaşmaya karar vermiş bir davranışıyla, dominyonlara, yardımcı birlikler istemek için başvurmuş; ondan sonraki olaylara bakılırsa Lloyd George'un isteğinin yerine getirilmediğini kabul etmek gerekir.

Bu sıralarda, İstanbulda Fransız Olağanüstü Komiseri bulunan General Pelle benimle görüşmek üzere İzmirde geldi. Yansız bölge dediği bir alana, ordularımızın girmemesinin uygun olacağını öğütledi. Millî Hükûmetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakyayı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulmayacağını söyledim. General Pelle, Mösyö Franclin Bouillon'un benimle görüşmek üzere gelmek istediği yolunda almış olduğu özel bir telgrafi gösterdi. Kendisini İzmirde kabul edeceğimi söyledim. Mösyö Franclin Bouillon bir Fransız savaş gemisiyle İzmirde geldi. Fransa Hükûmeti tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükûmetlerinin de onaylarını alarak benimle görüşmeye geldiğini söyledi. Biz Franclin Bouillon'la görüşürken, 23 Eylül 1922 tarihli İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasile bir nota geldi. Bu nota, önemli olarak iki konu içeriyordu. Biri, savaşın durdurulmasıyla; öbürü, konferansla, barışla ilgili idi.

Biz, Rumelide ulusal sınırlarımıza kadar Doğu Trakyayı baştanbaşa almadıkça, savaştan vazgeçemezdik. Ancak, vatanımızın bu kısmından düşman birlikleri çıkarılırsa savaşa kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu notada, Venedik veya başka bir şehirde toplanacak olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Yunanistanın çağırılacağı bir konferansa delegelerimizi göndermeyi kabul edip etmiyeceğimiz sorulmakla birlikte, görüşmeler sırasında Boğazlardaki yansız bölgelere tarafımızdan asker gönderilmemesi koşuluyla, Edirne ile birlikte Merice kadar Trakyanın bize geri verilmesi hakkındaki isteğimizin iyi karşılanacağı bildiriliyordu.

Notada, Boğazlardan, ekalliyetlerden, Cemiyeti Akvama duhulümüzden de, bahsolunmakta idi.

Konferans in'ikadından evvel, Yunan kıtaatının, Düveli İtilâfiye kumandanlarının çiizecekleri bir hattın gerisine çekilmesi için, Düveli İtilâfiyenin imali nüfuz edeceği vadolunmakta ve bu bapta görüşülmek üzere Mudanya veya İzmirde bir içtima akti teklif edilmekte idi.

29 Eylöl 1338 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansını kabul ettiğimi bildirdim. Fakat, Meriç nehrine kadar, Trakyanın derhal bize iadesini talep ettim. 3 Teşrinievvelde in'ikadı münasip olacağını söylediğim Mudanya Konferansına, Başkumandanlık namına salâhiyeti fevkalâdeyi haiz olmak üzere Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşayı, muvafakkat tayin ettiğimi tebliğ ettim. Bu notaya hükümetçe de 4 Teşrinievvel 1338 tarihli mufassal bir cevap verildi. Bu cevapta, konferans mahalli için İzmir teklif edildi. Boğazlar meselesi dolayısıyla; Rusya, Ukrayna ve Gürcüstan Cumhuriyetlerinin dahi daveti talep olundu ve sair mesail hakkında da noktai nazarlarımız mücmelen bildirildi.

Mudanyada, İsmet Paşanın tahtı riyasetinde, İngiltere Murahhası General Harrington, Fransa Murahhası General Charpy, İtalya Murahhası General Monbelli'den mürekkep konferans in'ikat etti. Bir hafta kadar devam eden münakaşalı müzakerattan sonra, 11 Teşrinievvelde Mudanya Mütarekenamesi imzalandı. Bu suretle Trakyaf vatani asliye iltihak etti.

Efendiler, zaferi müteakıp, İzmirde bizim siyasî temaslarımız üzerine, Ankarada Heyeti Vekilenin, daha doğrusu bazı vekillerin, mütelâşi bir vaziyet aldıkları hissolundu.

Askerî vazifemin hitam bulmuş olduğunu, bundan sonraki siyasî işlerin İcra Vekilleri Heyetine ait olduğunu ihsas edecek tarzda, beni, Ankaraya davet ettiler. Halbuki ne askerî vazifem hitam bulmuştu ve ne de siyasî ve diplomatik mesail ile temas ve iştigalden müstağni olabilirdim. Binaenaleyh, İzmirden ordunun başından ve temasa geldiğim siyasî münasebetlerden uzaklaşamazdım. Bu sebeple benimle müdavelei efkâr etmek arzu ve ısrarında bulunduklarına göre İcra Vekilleri Heyetinin veya alâkadar vekillerin, İzmirde nezdime gelmelerini teklif ettim. İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyle Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey geldiler.

Rauf Bey, İzmirde bana bazı hususî temennilerde de bulundu. Meselâ; Ali Fuat Paşa ile Refet Paşanın, zafer münasebetile terfilerini ve kendilerine münasip birer vazife vererek tatyiplerini, rica etti. Malûmunuz oldu ki, muharebeden evvel Ali Fuat ve Refet Paşaları harekete iştirak ettirmek için birer suretle teşebbüste bulunmuştum. Muvaffak olamadım. Zaferden dolayı, harekâtı askeriyede bilfiil hizmet edip kespi istihkak eden kumandanlar ve zabıtlar terfi ve takdir olunmak suretile bittabi taltif olunmuşlardı. Harekâtı askeriyeye iştiraktan tevaki eden zevatin da, bizzat orada bulunanlarla beraber taltifleri, şüphesiz suitiesiri mucip olabilirdi. Hulâsa Rauf Beye, temenniyanı is'af edemeyeceğimi söyledim. Fakat Ali Fuat Paşa, Meclis Reisi Sanisi bulunduğuna göre mevki ve vazifesi kendisinin mucibi memnuniyeti olabilecek bir mertebede idi. Yalnız açıkta bulunan Refet Paşaya münasip bir vazife bulmaya çalışacağımı vadettim. Kendisini İzmirde davet etmesini söyledim. Refet Paşa, İzmirde gelmişti. Fakat tam

Notada Boğazlardan, azınlıklardan, Milletler Cemiyetine girmemizden de söz ediliyordu.

Konferansın toplanmasından önce, Yunan birliklerinin, İtilâf Devletleri komutanlarının çiizecekleri bir çizginin gerisine çekilmesi için, İtilâf Devletlerinin baskı yapacağına söz verilmekte ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya veya İzmirde bir toplantı yapılması önerilmekte idi.

29 Eylöl 1922 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir karşılıkta, Mudanya Konferansını kabul ettiğimi bildirdim. Ama, Meriç nehrine kadar, Trakyanın derhal bize geri verilmesini istedim. 3 Ekimde toplanması uygun olacağını söylediğim Mudanya Konferansına, Başkomutanlık adına olağanüstü yetki ile Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşayı, delege atadığımı bildirdim. Bu notaya hükümetçe de 4 Ekim 1922 tarihli ayrıntılı uzun bir karşılık verildi. Bu karşılıkta, konferans yeri olarak İzmir önerildi. Boğazlar sorunu dolayısıyla; Rusya, Ukrayna ve Gürcüstan Cumhuriyetlerinin de çağırılması istendi ve başka sorunlara ilişkin görüşlerimiz de özet halinde bildirildi.

Mudanyada, İsmet Paşanın başkanlığı altında, İngiltere Delegatesi General Harrington, Fransa Delegatesi General Charpy, İtalya Delegatesi General Monbelli'nin katıldığı konferans toplandı. Bir hafta kadar tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekimde Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı. Böylece Trakya, ana vatana katıldı.

Efendiler, zaferden sonra, İzmirde yaptığımız siyasî girişimler üzerine, Ankarada Bakanlar Kurulunun, daha doğrusu bazı bakanların, telâşlı bir durum aldıkları sezildi.

Asker olarak görevimin son bulmuş olduğunu, bundan sonraki siyasî işlerin Bakanlar Kurulunun işi olduğunu sezdirecek biçimde, beni, Ankaraya çağırdılar. Oysa ne asker olarak görevim son bulmuştu ve ne de siyasî ve diplomatik sorunlarla ilgilenmeyip uğraşmaktan vazgeçebilirdim. Bundan dolayı, İzmirden ordunun başından ve başladığım politik görüşmelerden uzaklaşamazdım. Bu nedenle benimle görüşmek isteğinde olup bunda direndiklerine göre Bakanlar Kurulunun ya da ilgilenen bakanların, İzmirde yanıma gelmelerini önerdim. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Beyle Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey geldiler.

Rauf Bey, İzmirde bana bir takım özel dileklerini de bildirdi. Örneğin; Ali Fuat Paşa ile Refet Paşanın, zafer dolayısıyla rütbelerinin yükseltilmesini ve kendilerine uygun birer görev verilerek gönüllülerinin hoş edilmesini, rica etti. Bilginize sunmuştum ki, savaştan evvel Ali Fuat ve Refet Paşaların savaşa katılmalarını sağlamak için birer yoldan girişimlerde bulunmuştum. Başarılı olamadım. Zaferden dolayı, savaşa katılıp bilfiil hizmet ederek haketmiş olan komutanlar ve subaylar rütbeleri yükseltilmek ve beğenildikleri belirtmek yoluyla elbette ödüllendirilmişlerdi. Savaşlara katılmaktan kaçınanların da, bizzat orada bulunanlarla birlikte ödüllendirilmeleri, kuşkusuz kötü etki yapabiliirdi. Kısacası, Rauf Beye, isteklerini yerine getiremeyeceğimi söyledim. Ama Ali Fuat Paşa, Meclis İkinci Başkanı bulunduğuna göre konumu ve görevi kendisini sevindirebilecek kadar yüksekti. Yalnız açıkta bulunan Refet Paşaya uygun bir görev bulmaya çalışacağımı söz verdim. Kendisini İzmirde çağırmasını söyledim. Refet

benim Ankaraya avdet ettiğim geceye tesadüf ettiği için kendisile orada mülâkat olunamadı.

Refet Paşanın tavzifi, bilâhare Ankaradan Bursaya seyahatim esnasında oldu. Efendiler, İzmirden Ankaraya avdetimde, başlıca Mudanya Konferansı müzakeratı ile işgal olundu. Bir taraftan da İcra Vekilleri Heyetinde, Mecliste, encümenlerde, sulh konferansına gönderilebilecek heyeti murahhasa, mevzu-ubahs oluyordu. Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sıhhiye Vekili bulunan Rıza Nur Bey gidecek heyeti murahhasanın, ta-biî azası gibi görülmüyordu. Ben, henüz bu hususta kat'î kanaat ve kararımı tes-bit etmemiştim. Ancak Rauf Beyin tahtı riyasetinde bulunacak heyetin bizim için hayati olan meselede muvaffak olacağına emin olamıyordum. Rauf Beyin de kendini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşanın kendisine terfikini teklif etti. Bu teklife dermeyeran ettiğim mütaleada, İsmet Paşadan müşavir olarak edilecek istifade mahduttur. İsmet Paşa reis olursa, azamî istifade temin olunacağına ben de kaniim dedim. Bu nokta üzerinde fazla görüşülmedi. Ondan sonra, Rauf Bey, heyeti murahhasa meselesinde başladıkları terkip ve teşkilere devam ettiler. Ben, buna ehemmiyet verir görünmedim. Mudanya Konferansı hitam bulmuştu. İsmet Paşa ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Bursada bulunuyorlardı. Kendilerile görüşmek üzere Bursaya gittim. Beraberinde Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa vardı. Şarkta, aleyhindeki fikrî ve filî tezahürattan dolayı, ifayı vazifeye imkân görmediğinden Ankaraya gelmeye mecbur olan Kâzım Kara Bekir Paşayı ve İstanbulda kendisine vazife vermek üzere de Refet Paşayı birlikte götürdüm. Bursada kaldığım günler zarfında, Refet Paşayı malûm olduğu veçhile İstanbulda gönderdim. İsmet Paşayı da, heyeti murahhasa riyaseti vazifesini ifa edebilip edemeyeceğini, mevcut bunca malûmatıma rağmen bir daha teklif ettim. Mudanya Konferansı nasıl idare ettiğini teferuatı ile anlamaya çalıştım. İsmet Paşanın kendisine, tasavvuratıma dair hiçbir kelime söylemiyordum. Nihayet müsbet olarak kararımı verdim. İsmet Paşanın Heyeti Murahhasa Reisi olması için daha evvel Hariciye Vekili olmasını münasip gördüm. Bunu temin için doğrudan doğruya Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beye hususî ve mahrem olarak yazdığım bir şifre telgrafnamede kendisinin Hariciye Vekâletinden istifa etmesini ve yerine İsmet Paşanın intihabına bizzat delâlet eylemesini rica ettim.

Ankaradan hareketimden evvel Yusuf Kemal Bey, bana, Heyeti Murahhasa Riyaseti vazifesini en iyi İsmet Paşanın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Beyden kendisine vukubulan iş'arımı hüsnü telâkki ederek icabına tevessül ettiğine dair cevap aldım.

İşte, ondan sonra idi ki, İsmet Paşaya, emrivaki halinde Hariciye Vekili olacağını ve ondan sonra da sulh konferansına Heyeti Murahhasa Reisi olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire mütehayyir kaldı. Asker olduğundan bahsederek, beyanı itizar etti. En nihayet, teklifimi bir emir telâkki ederek mu-tavaat gösterdi. Tekrar, Ankaraya avdet ettim, bu esnada 28 Teşrinieve 1338 de, İtilâf Devletleri tarafından Lozanda in'ikat edecek olan sulh müzakeresine davet olunduk. İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbulda bir hükûmet tanımak istiyor ve onu da bizimle beraber konferansa davet ediyordu.

*
* *

Paşa İzmirde gelmişti. Ama tam benim Ankaraya döneceğim geceye rastladığı için kendisile orada buluşamadık.

Refet Paşanın görevlendirilmesi, sonradan Ankaradan Bursaya yolculu-ğum sırasında oldu.

Efendiler, İzmirden Ankaraya döndüğümde, başlıca Mudanya Konferansı görüşmeleriyle uğraşıldı. Bir yandan da Bakanlar Kurulunda, Mecliste, komüsyonlarda, barış konferansına gönderilebilecek delege kurul, söz konusu oluyordu. Bakanlar Kurul Başkanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey gidecek delege kurulun, doğal üyeleri gi-bi görülmüyordu. Ben, daha bu konuda kesin düşünce ve kararımı saptamamış-tım. Ancak Rauf Beyin başkanlığı altında bulunacak kurulun bizim için ölüm kalım niteliği taşıyan bu işde başarılı olacağına güvenemiyordum. Rauf Beyin de kendini yetersiz görmekte olduğunu seziyordum. Danışman olarak İsmet Paşanın kendisine katılmasını önerdi. Bu öneriye verdiğim karşılıktaki, İsmet Paşadan danışman olarak sınırlı yararlanılabilir. İsmet Paşa başkan olursa, en-çok yarar sağlanacağına ben de inanırım dedim. Bu nokta üzerinde fazla gö-rüşülmedi. Ondan sonra, Rauf Bey, delege kurul konusunda başladıkları tür-lü düzenlemeleri sürdürdüler. Ben, buna önem verir görünmedim. Mudanya Konferansı sona ermişti. İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Bursada bulunuyorlardı. Kendilerile görüşmek üzere Bursaya gittim. Berabe-rimde Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa vardı. Doğuda, kendisine karşı dü-şünsel ve eylemli olarak yapılan gösterilerden dolayı, görev yapma olanağı bulunmadığı için Ankaraya gelmek zorunda kalan Kâzım Kara Bekir Paşayı ve İstanbulda kendisine görev vermek üzere de Refet Paşayı birlikte götür-düm. Bursada kaldığım günler içinde, Refet Paşayı bilindiği gibi İstanbulda gönderdim. İsmet Paşanın da, delege kurul başkanlığını yapıp yapamayacağı-nı, eldeki bunca bilgilere karşın bir daha inceledim. Mudanya Konferansı nasıl yönettiğini ayrıntılarıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşanın kendisine, ta-sarladıklarımla ilgili hiçbir kelime söylemiyordum. Sonunda olumlu olarak kararımı verdim. İsmet Paşanın Delege Kurul Başkanı olması için daha önce Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için doğrudan doğ-ruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beye özel ve gizli olarak yazdığım bir şif-re telgrafda kendisinin Dışişleri Bakanlığında çekilmesini ve yerine İsmet Paşanın seçilmesine kendisinin aracılık etmesini rica ettim.

Ankaradan ayrılmadan evvel Yusuf Kemal Bey, bana Delege Kurul Baş-kanlığını en iyi İsmet Paşanın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Beyden kendisine yaptığım bildiriği iyi karşılayarak gereğini yapmaya giriştiğini bildi-ren karşılık aldım.

İşte, ondan sonra idi ki, İsmet Paşaya, olup bitti gibi Dışişleri Bakanı ola-cağını ve ondan sonra da barış konferansına Delege Kurul Başkanı olarak gi-deceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırıldı. Asker olduğundan söz ederek, özür diledi. En sonunda, önerimi bir emir sayarak başeğdi. Yeniden, Ankaraya dön-düm. Bu arada 28 Ekim 1922 de, İtilâf Devletleri tarafından Lozanda toplana-cak olan barış görüşmelerine çağırıldık. İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbulda bir hükûmet tanımak istiyor ve onu da bizimle birlikte konferansa çağırıyordu.

*
* *

Bu müşterek davet keyfiyeti, saltanatı şahsiyenin lâğı muamelesini, kat'i olarak intaç etti. Filhakika 1 Teşrinisani 1338 tarihli kanun mucibince, hilâfet ile saltanat birbirinden tefrik olundu. İki buçuk seneyi mütecaviz bir zamandanberi filen icrayı hükmeden saltanatı millîye teyit olundu. Hilâfet, sarih bir hukuka malik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı.

Efendiler, bu hususa dair lüzumu kadar mazbut malûmat mevcuttur. Meselenin hususiyatına ait cihetler, belki heyeti aliyenizi alâkadar eder mülâhazasına, bazı malûmat arzedeceğim:

Malûmdur ki, saltanat ve hilâfet makamları ayrı ayrı ve mümteziç olarak mühim mesailden addolunmakta idi. Bunu teyiden bir hatıramı zikredeyim: 1 Teşrinisani 1338 tarihinden akdem Meclis muhitinde muhalifler, benim saltanatı lâğvedeceğim hakkında, telâşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclisteki odama gelerek benimle mühim bazı hususata dair görüşmek istediğini ve akşam, Keçiörende Refet Paşanın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Beyin teklifini kabul ettim. Fuat Paşanın da hazır bulunmasına muvafakatımı istizan etti. Onu da münasip gördüm. Refet Paşanın evinde dört kişi içtima ettik. Rauf Beyden dinlediklerimin hulâsası şu idi: Meclis, makamı saltanatın ve belki hilâfetin ortadan kaldırılmak noktai nazarının takip edildiği endişesile mütezzidir. Sizden ve sizin atiyen alacağınız vaziyetten, şüphe etmektedir. Binaenaleyh Meclisi ve dolayısıyla efkârı umumiyei milleti, tatmin etmeniz lüzumuna kaniim.

Rauf Beyden, saltanat ve hilâfet hakkındaki kanaat ve mütaleasının ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta; şu tasrihatta bulundu: Ben, dedi, makamı saltanat ve hilâfete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü benim babam, padişahın nanî nimetile yetişmiş, Osmanlı Devletinin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrati vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha muhafazai sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka, umumî mütaleam da vardır. Bizde vaziyedi umumiyei tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişmeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da, makamı saltanat ve hilâfettir. Bu makamı lâğvetmek, onun yerine başka mahiyette bir mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsrânı muciptir. Asla caiz olamaz.

Rauf Beyden sonra, karşımda oturan Refet Paşadan mütaleasını sordum. Refet Paşanın cevabı şu idi: Tamamen Rauf Beyin fikir ve mütaleasına iştirak ederim. Filhakika, bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir şekli idare mevzuubahs olamaz.

Ondan sonra, Fuat Paşanın fikrini öğrenmek istedim. Paşa, yeni Moskovadan geldiğinden, vaziyeti, efkâr ve hissiyatı umumiyei lüzumu derecede tetkike henüz vakit bulamadığından bahsederek görüşülen mesele hakkında kat'i bir fikir ve kanaat dermeyeran etmekte mazur olduğunu ifade etti.

Ben, muhataplarıma, kısaca, şu cevabı verdim: Mevzuubahs ettiğiniz mesele, bugünün meselesi değildir. Mecliste bazılarının telâş ve heyecanına da mahal yoktur.

Rauf Bey, bu cevabımdan memnun göründü. Fakat şu veya bu tarzda, mevzuubahs mesele etrafında, görüşmeye devam olundu. Akşam üzeri başlayan

Böylece birlikte çağırılış, padişahlığın kaldırılması işini, kesin olarak sonuçlandırdı. Gerçekten 1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince, halifelik ile padişahlık birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandanberi edimli olarak erkini yürüten ulusal egemenlik pekiştirildi. Halifelik, belirli bir hakka sahip olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Efendiler, bu konuyla ilgili gereği kadar sağlam bilgiler vardır. Sorunun özelliklerine ilişkin yönler, belki yüce topluluğunuzu ilgilendirir düşüncesiyle, bazı bilgiler sunacağım:

Bilirsiniz ki, padişahlık ve halifelik makamları ayrı ayrı ve birleşik olarak önemli işlerden sayılmakta idi. Bunu doğrulayan bir anımı anlatayım: 1 Kasım 1922 tarihinden önce Meclis çevrelerinde muhalifler, benim padişahlığı kaldıracağım yolunda, telâşlı ve gerginlik yaratıcı propaganda yapıyorlardı.

Rauf, Bey, bir gün Meclisteki odama gelerek benimle önemli bazı konularda görüşmek istediğini ve akşam, Keçiörende Refet Paşanın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Beyin önerisini kabul ettim. Fuat Paşanın da bulunmasını uygun bulup bulmadığımı sordu. Onu da uygun gördüm. Refet Paşanın evinde dört kişi toplandık. Refet Beyden dinlediklerimin özeti şu idi: Meclis, padişahlığın ve belki halifeliğin ortadan kaldırılmak istenmekte olmasından kaygılı ve üzgündür. Sizden ve sizin ileride alacağınız durumdan, kuşku duymaktadır. Bunun için Meclise ve dolayısıyla ulus kamu oyununa, güvence vermeniz gereğine inanıyorum.

Rauf Beyden, padişahlık ve halifelik konusunda ne düşündüğünü sordum. Verdiği yanıtta; şu açıklamada bulundu: Ben, dedi, padişahlığa ve halifelığe vicdanımla ve duygularımla bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı Devletinin ileri gelen adamları arasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmekten parçalar vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha bağlı kalmak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise eğitimim gereğidir. Bunlardan başka, genel görüşlerim de vardır. Bizde birliği korumak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişmeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da, sultanlık ve halifelik konumudur. Bu konumu kaldırmak, onun yerine başka nitelikte bir varlık koymaya çalışmak, yıkım ve büyük acı doğurur. Hiç uygun olamaz.

Rauf Beyden sonra, karşımda oturan Refet Paşadan düşüncesini sordum. Refet Paşa şu karşılığı verdi: Tamamen Rauf Beyin bütün düşünce ve görüşlerine katılırım. Gerçekten, bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir yönetim biçimi söz konusu olamaz.

Ondan sonra, Fuat Paşanın düşüncesini öğrenmek istedim. Paşa, yeni Moskovadan geldiğinden, durumu, kamunun düşünce ve duygularını gereğince incelemeye daha vakit bulmadığından söz ederek görüşülen konu hakkında kesin bir düşünce ve kanı ileri süremeyeceğini bildirdi.

Ben, karşımdakilere, kısaca, şu karşılığı verdim: Sözkonusu ettiğiniz sorun, bugünün sorunu değildir. Mecliste bazılarının telâşlanıp tedirgin olmalarına da yer yoktur.

Rauf Bey, bu yanıta sevinmiş göründü. Ama şu veya bu biçimde, sözkonusu iş üzerinde, görüşmeler sürdürüldü. Akşam üzeri başlayan görüşmelerimiz,

mülâkatımız, bütün gece, sabaha kadar uzadı. Rauf Beyin bir şeyi temin etmek istediğini ihtisas ettim. Benim hilâfet ve saltanat ve atiyen şahsan alabileceğim vaziyet hakkında, kendilerine söylediğim ve imtinanbahş buldukları sözleri bana kürsüden bizzat Meclise söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri aynen Meclise söylemekte beis görmediğimi bildirdim. Fazla olarak bu sözleri kurşun kalemle bir kâğıt parçasına tesbit ve ertesi günü Mecliste bir münasebetle beyanat tarzında dermeyeran edeceğimi vadettim. Bu vadimi ifa da, eyledim. Benim bu beyanatım, muhaliflerce Rauf Beyin bir eseri muvaffakiyeti telâkki ve kendisi takdir edilmiş...

Efendiler, ihtimal Rauf Bey, birtakım zevat indinde deruhde ettiği vazifeyi yapmıştı. Ben de umumî ve tarihî vazifemden, o güne ait safhayı izah ettiğim gibi ifa eylemişim. Fakat umumî vazifemin, emrettiği asıl noktayı ifa ve tatbik etmek lâzım geldiği zaman da asla tereddüt etmedim. Tevfik Paşanın telgrafları vesilesile saltanatı hilâfetten ayırmaya ve evvelâ saltanatı lâğvetmeğe karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, derhal, Rauf Beyi, Meclisteki odama celbetmek oldu. Rauf Beyin, Refet Paşanın evinde sabahlara kadar dinlediğim kanaat ve mütaaleatına hiç muttali değilmişim gibi ayakta, kendisinden şu talepte bulundum: Hilâfet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lâğve-deceğiz! Bunun muvafık olduğuna dair kürsüden beyanatta bulunacaksınız! Rauf Bey ile fazla bir tek kelime teati etmedik. Rauf Bey, odamdan çıkmadan evvel, aynı maksatla davet etmiş olduğum Kâzım Kara Bekir Paşa geldi. Ondandan da aynı zeminde beyanatta bulunmasını rica ettim.

Efendiler, o tarihe ait zabıt ceridelerinde görüldüğü veçhile Rauf Bey kürsüden bir iki defa beyanatta bulundu ve hatta soltarafın doğduğu günün bayram kabul edilmesi teklifini de dermeyeran etti. Burada bir nokta, dimağlarda düğüm halinde kalabilir. Buna, padişaha, muhafazai sadakati borç bildiğinden, makamı saltanatın yerine başka mahiyette bir mevcudiyetin ikamesine çalışmanın felâket ve hüsrânı mucip olacağından bahsetmiş olan Rauf Bey; benim, yeni kararına muttali olduktan ve bahusus kararımın lehinde ve saltanatın lâğvı hakkında beyanatta bulunmasına dair teklifim karşısında, mütaalea dahi serdetmeksizin mutavaat göstermiştir. Bu tavrü hareket nasıl tefsir olunabilir? Rauf Bey, eski kanaatlerini tebdil mi etmişti? Yoksa kanaatlerinde esasen samimî değil mi idi? Bu iki noktayı birbirinden tefrik etmek ve biri üzerinde tam kanaatle hüküm vermek müşküldür.

Efendiler, böyle meşkûk bir hüküm vermeye girişmektense; vaziyetin mütaaleasını teshile medar olacak bazı safahatı, muamelâtı ve münakaşatı, heyeti aliyenize hatırlatmayı tercih ederim.

Arzetmişim ki, saltanatın lâğvı, Lozan Konferansına İstanbuldan da bir heyeti murahhasa davet edilmesi ve İstanbulun yani Vahdettin ve Tevfik Paşa ve rüfekasının dahi böyle bir daveti, Türk milletinin büyük emeklerle, fedakârlıklarla istihsal eylediği menfaati küçültmek, belki de manasız bir mahiyete düşürmek pahasına olduğu halde; kabul eylemesi yüzünden ileri gelmişti.

Tevfik Paşa, evvelâ benim şahsıma bir telgraf verdi. 17 Teşrinievvel 1338 tarihli olan bu telgrafnamede; Tevfik Paşa, ihraz olunan muzafferiyetin, bundan böyle, İstanbul ve Ankara arasında ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdeti millîyemizi temin etmiş olduğunu yazıyordu. Yani, Tevfik Paşa demek istiyordu ki,

bütün gece, sabaha kadar uzadı. Rauf Beyin bir şeyi sağlamak istediğini seziledim. Halifelik ve sultanlık ve benim ileride alabileceğim durum hakkında, kendilerine söylediğim ve inandırıcı buldukları sözleri bana kürsüden kendi ağzımdan Meclise söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri olduğu gibi Meclise söylemekte sakınca görmediğimi bildirdim. Fazla olarak bu sözleri kurşunkalemle bir kâğıt parçasına yazdım ve ertesi günü Mecliste bir sırası gelince söyleyeceğime söz verdim. Bu sözümü de, tuttum. Benim bu sözlerim, muhaliflerce Rauf Beyin bir başarısı sayılmış ve kendisini övmüşler...

Efendiler, belki Rauf Bey, birtakım kişilere göre üstlendiği görevi yapmıştı. Ben de genel ve tarihsel görevimin o güne ilişkin evresini açıkladığım gibi yapmışım. Ama genel görevimin, emrettiği temel işi yapma ve uygulama gerektiği zaman da hiç duraksamadım. Tevfik Paşanın telgrafları dolayısıyla sultanlığı halifelikten ayırmaya ve önce sultanlığı kaldırmaya karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, derhal, Rauf Beyi, Meclisteki odama çağırarak bulundum. Rauf Beyin, Refet Paşanın evinde sabahlara kadar dinlediğim görüş ve düşüncelerini hiç bilmiyormuşum gibi ayakta, kendisinden şu istekte bulundum: Halifelikle saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı kaldıracamız. Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz. Rauf Bey ile bundan başka hiç bir şey konuşmadık. Rauf Bey, odamdan çıkmadan evvel, aynı amaçla çağırılmış olduğum Kâzım Kara Bekir Paşa geldi. Ondandan da bu yolda konuşmasını rica ettim.

Efendiler, o tarihle ilgili tutanaklarda görüldüğü gibi Rauf Bey kürsüden bir iki defa konuştu ve üstelik saltanatın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesini de önerdi. Burada, bir nokta, kafalarda düğümlenip kalabilir. Bana, padişaha bağlı kalmayı borç bildiğinden, sultanlık yerine başka nitelikte bir varlığın konmasına çalışmanın yıkıntı ve büyük acı doğuracağını söylemiş olan Rauf Bey; benim, **yeni kararımı öğrendikten sonra ve özellikle** kararımın, yeni ve saltanatın kaldırılması yönünde konuşmasını önermem karşısında, hiçbir şey söylemeksizin başeğmiştir. Bu tutum ve davranış nasıl yorumlanabilir? Rauf Bey, eski kanılarını değiştirmiş miydi? Yoksa kanılarında aslında içtenlikli değil miydi? Bu iki noktayı birbirinden ayırmak ve biri üzerinde tam inanla yargıya varmak güçtür.

Efendiler, böyle kuşkulu bir yargıya girişmektense; durumun anlaşılmasını kolaylaştıracak kimi evreleri, işlemleri ve tartışmaları, yüksek topluluğunuzla hatırlatmayı yeğlerim.

Bilginize sunmuştum ki, saltanatın kaldırılması, Lozan Konferansına İstanbuldan da bir delege kurul çağırılması ve İstanbulun yani Vahdettin ve Tevfik Paşa ve arkadaşlarının da böyle bir çağırıcı, Türk milletinin büyük emeklerle, özverilerle elde ettiği yararları küçültmek, belki de anlamsız kılmak pahasına olsa da; kabul etmesi yüzünden ileri gelmişti.

Tevfik Paşa, önce bana özel bir telgraf çekti. 17 Ekim 1922 tarihli olan bu telgrafda; Tevfik Paşa, kazanılan bu zaferin, bundan böyle, İstanbul ve Ankara arasında anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış ve ulusça birliğimizi sağlamış olduğunu yazıyordu. Yani, Tevfik Paşa demek istiyordu ki, memlekette düşman kalmadı, bundan dolayı padişah yerinde, hükümet onun yanında; millete düşen bunla-

Saltanatın lâğvı Mecliste müzakere olunurken Rauf Beyin verdiği rol

Sultanlığın kaldırılması Mecliste görüşülürken Rauf Beyin verdiği rol

Lozan Sulh Konferansına Tevfik Paşa ve rüfekası da iştirak etmek istiyordu

Lozan Barış Konferansına Tevfik Paşa ve arkadaşları da katılmak istiyordu

memlekette düşman kalmadı, binaenaleyh padişah yerinde, hükûmet onun yanında; millete düşen bu makamların vereceği evamire itaat etmektir. Bu takdirde vahdete mâni elbette bir şey kalmamış olur. Yalnız, Ankaradan biraz daha hizmet istemek ferasetinde bulunuyordu. O da, sulh konferansına İstanbul ve Ankaranın birlikte davet edileceğine binaen daha evvel tarafımdan gayet mahremane talimatı hâmil bir zatın sürati mümkün ile İstanbula izamını temin etmek idi (Ves. 260).

Tevfik Paşaya tebliğ edilmek üzere, İstanbulda Hâmit Beye yazdığım telgrafname ile "Tevfik Paşa ve rüfekasının, siyaseti devleti teşvişten mücanebet eylememeleri hususunun, ne derece azîm mes'uliyeti bâdi olacağının derkâr bulunduğunu" bildirdim (Ves. 261).

Maatteessüf Hâmit Bey, bu telgrafnamenin aynen Tevfik Paşaya bildirilmesi lâzımgeldiğinde mütereddît kalmış, bunu kendine mahsus direktif telâkki eylemiş; maahaza bu telgrafnamem muhteviyatı dairesinde Tevfik Paşaya üç gün zarfında beş kere tebligatta bulunmuş; hatta Tevfik Paşa ve rüfekayı mesaisinin, konferansa murahhas göndermemeleri için gazetelere, ajanslara, tebliği icap eden beyanatın esaslarını havi bir müsvedde dahi göndermiş (Ves. 262).

Bütün menfaatlerini mülevves bir tahtın, çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören, Tevfik Paşa ve emsali paşalardan mürekkep Vahdettin heyetinin gizli maksatlarını, behemehal terviç ettirmek yolundan başka hiçbir şeyle iştigal etmedikleri anlaşıyordu. Tevfik Paşanın bana çektiği telgrafın, muttali olmadığını bildirdiği cevaptan sonra, doğrudan doğruya 10 Teşrinievvel 1338 tarihli telgrafnamesile ve sadrazam unvanile Meclis Riyasetine müracaat etti (Ves. 263).

Müracaatname muhteviyatı, Osmanlı devrinin Tevfik Paşalarına has bir tarzda idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları, bu telgrafnamelerile, ihraz olunan muvaffakiyatın husulüne hizmet ettiklerinden bahsedecek kadar cesaret gösterebilmişlerdir.

Efendiler, Osmanlı Devletinin, gayrimeşru olarak hükûmeti namını taşımak gafletinde bulunan, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve emsalinden mürekkep son Osmanlı hey etile fazla iştigal faydasızdır. Sözümlü Meclis müzaker atına nakledeceğim.

Mevzuubahs mesele dolayısıyla, Mecliste 30 Teşrinievvel 1338 günü müzakerat başladı. Çok hatipler, çok sözler söylediler. İstanbuldaki Osmanlı hükûmetlerini, Ferit Paşa devresinden sonra, Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların idrakten mahrum, vicdandan mahrum, birtakım insanlar olduğunu beyan ederek, bu adamlara lâzım olan kanunî muamelenin yapılmasını talep ettiler.

"Böyle bir zihniyeti taşıyan; yani, bize bu kadar ahmakça teklifatta bulunan zevat -.....- hakikaten Babialinin, hüviyeti tarihiyesine vaz'ı imza eden ve her şeyden ziyade oraya merbut olan zevattır..." dediler.

İstanbulda, hükûmet nam ve şiarını takınan adamların; Hıyaneti Vataniye Kanununa tevfikân; tecziyesine ait takrirler okundu.

Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğunu, yeni bir Türkiye Devletinin tevellüt ettiğini, Teşkilât Esasiye Kanunile, hukuku hükümranînin,

rın vereceği emirlere uymaktır. Böyle olunca birliği engelleyen bir şey kalmamış olur. Yalnız, Ankaradan biraz daha yardım istemek akıllılığını gösteriyordu. O da, barış konferansına İstanbul ve Ankara birlikte çağırılacaklarına göre daha önce benim tarafımdan verilecek çok gizli direktiflerle bir kişinin elden gelen çabuklukla İstanbula gönderilmesini sağlamak idi (Belge 260).

Tevfik Paşaya iletmek üzere, İstanbulda Hâmit Beye yazdığım telgraf ile "Tevfik Paşa ve arkadaşlarının, devletin politikasını karıştırmaktan vazgeçmemelerinin, ne denli büyük sorumluluk doğuracağının apaçık belli olduğunu" bildirdim (Belge 261).

Ne yazık ki Hâmit Bey, bu telgrafın olduğu gibi Tevfik Paşaya bildirilmesi gerektiğinde kararsız kalmış, bunu kendine özgü direktif saymış; bununla birlikte bu telgrafımda bildirdiklerime uygun olarak Tevfik Paşaya üç gün içinde beş kere bildirim yapmış; dahası Tevfik Paşa ve çalışma arkadaşlarının, konferansa delege göndermemeleri için gazetelere, ajanslara, verilmesi gereken bir demeç taslağını da göndermiş (Belge 262).

Bütün çıkarlarını kirli bir tahtın, çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören, Tevfik Paşa ve benzeri paşalardan oluşan Vahdettin hükûmetinin gizli amaçlarını, ne olursa olsun kabul ettirmekten başka hiçbir şeyle uğraşmadıkları anlaşıyordu. Tevfik Paşanın bana çektiği telgrafın, almadığını söylediği yanıtından sonra, doğrudan doğruya 10 Ekim 1922 tarihli telgrafiyle ve başbakan sanını kullanarak Meclis Başkanlığına başvurdu (Belge 263).

Bu başvuru yazısının içeriği, Osmanlı çağının Tevfik Paşalarına özgü bir biçimde idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları bu telgraflarıyla, kazanılan başarıların oluşmasına yardım ettiklerinden sözecek kadar ileri gidebilmişlerdir.

Efendiler, Osmanlı Devletinin, meşru olmayarak, hükûmeti adını taşımak aymazlığında bulunan, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve benzerlerinden kurulu son Osmanlı hükûmeti üzerinde daha çok durmak yararsızdır. Sözümlü Meclis görüşmelerine getireceğim.

Sözkonusu iş dolayısıyla, Mecliste 30 Ekim 1922 günü görüşmeler başladı. Çok konuşmacılar, çok sözler söylediler. İstanbuldaki Osmanlı hükûmetlerini, Ferit Paşa evresinden sonra, Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların anlayışsız, vicdansız, birtakım insanlar olduğunu söyleyerek, bu adamlar hakkında gereken yasal işlemlerin yapılmasını istediler.

"Böyle bir anlayışta olan; yani, bize bu kadar ahmakça önerilerde bulunan kişiler -.....- gerçekten İstanbul hükûmetinin, tarihsel kimliğine imza koyan ve her şeyden çok oraya bağlı olan kişilerdir..." dediler.

İstanbulda, hükûmet adını ve kişiliğini takınan adamların; Vatan Hainliği Kanunu uyarınca; cezalandırılmaları ile ilgili önergeler okundu.

Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığını, yeni bir Türkiye Devletinin doğduğunu, Anayasayla, egemenlik hakkının, milletin olduğunu belirten bir

Çıkarlarını
kirli bir
tahtın, çü-
rümüş, çök-
müş ayak-
larına sa-
rılmakta
bulanlar

millete ait bulunduğunu ifade eder bir takrir hazırlandı. Sekseni mütecevaz arkadaşına imza ettirildi. Bu takrirden benim de imzam vardır.

Bu takrir; okunduktan sonra, ciddî olarak muhalif vaziyet alanların başında iki zat görüldü. Bunlardan biri, Mersin Meb'usu bulunan Miralay Salâhattin Beydir. İkincisi, İzmirde asılan Ziya Hurşittir. Bunlar, saltanatın lâğvolunmaması kanaatinde bulunduklarını; vazihan izhar eylediler.

Efendiler, 31 Teşrinievvel 1338 günü Meclis içtima etmedi. Bugün Müdafaa-i Hukuk Grubu içtima oldu. Bu içtimada, Osmanlı saltanatının lâgvi zarurî olduğu hakkında beyanatta bulundum. 1 Teşrinisani 1338 günü Meclis içtimasında aynı mesele, uzun münakaşalara maruz kaldı. Mecliste de mufassal beyanatta bulunmak lüzumunu hissettim (Ves. 264). İslâm ve Türk tarihinden bahsederek hilâfet ve saltanatın ayrılabilirliğini, hakimiyet ve saltanatı millîye makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, vakayii tarihîyeye müsteniden, izah ettim. Hulâgûnun, Halife Mutasımı idam ederek dünya yüzünde, filen hilâfete hâtime verdiğini ve 1517 de Mısırı zapteden Yavuz; orada unvanı halife olan bir mülteciye ehemmiyet vermeseydi; hilâfet unvanının, zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını, anlattım.

Bundan sonra; meseleye müteallik takrirler, üç encümene: Teşkilâtı Esasiye, Şer'îye ve Adliye Encümenlerine havale olundu. Bu üç encümen heyetinin bir araya gelip; bizim, takip ettiğimiz maksada göre, meseleyi hal ve intaç etmesi elbette, müşkül idi. Vaziyeti yakından ve bizzat takip etmek lâzımgeldi.

Üç encümen, bir odada içtima etti. Riyasetine Hoca Müfit Efendiyi intihap eyledi. Meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şer'îye Encümenine mensup hoca efendiler; hilâfetin saltanattan münfek olamayacağını, maruf safsatalara istinat ettirerek, iddia ettiler. Bu müddeyatın cerh ve nakzında serbest idarei kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda, müzakerenin maksut neticeye ictiranına intizar etmek, beyhude idi. Bunu anladık. Nihayet; müşterek encümen reisinden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle, şu beyanatta bulundum: "Efendim, dedim. Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına, vazıulyet olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdanberi idame eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecevazların hadlerini ihtar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahs olan; millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikatı ifadeden ibarettir. Bu, behemehal, olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü daîresinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kâfalar kesilecektir.

İşin ciheti ilmiyesine gelince; hoca efendilerin hiç merak ve endişelerine mahal yoktur. Bu hususta ilmi izahat vereyim" dedim ve uzunuzadıya birtakım izahatta bulundum. Bunun üzerine Ankara Meb'uslarından, Hoca Mustafa Efendi, affedersiniz Efendim; dedi biz meseleyi başka noktai nazardan mütalea ediyorduk; izahatınızdan tenevvür ettik. Mesele, Müşterek Encümen halledilmişti.

önerge hazırlandı. Sekseni aşkın arkadaşına imza ettirildi. Bu önergede benim de imzam vardır.

Bu önerge; okunduktan sonra, sert biçimde karşı çıkanların başında iki kişi görüldü. Bunlardan biri, Mersin Meb'usu bulunan Albay Salâhattin Beydir. İkincisi, İzmirde asılan Ziya Hurşittir. Bunlar, sultanlığın kaldırılmaması kanısında bulunduklarını; açıkça belirttiler.

Efendiler, 31 Ekim 1922 günü Meclis toplanmadı. Bugün Hakları Savunma Grubu toplantısı oldu. Bu toplantıda, Osmanlı egemenliğinin kaldırılmasının zorunlu olduğu üzerinde konuştum, 1 Kasım 1922 günü Meclis toplantısında bu konu, üzerinde yine uzun tartışmalar oldu. Mecliste de ayrıntılı bir konuşma yapmak gereğini duydum (Belge 264). İslâm ve Türk tarihinden söz ederek halifelikle sultanlığın ayrılabilirliğini, ulusal egemenlik makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, tarihsel olaylara dayanarak, anlattım. Hulâgûnun, Halife Mutasımı asıp yer yüzünde, edimli olarak halifelige son verdiğini ve eğer 1517 de Mısırı ele geçiren Yavuz; orada sanı halife olan bir sığıntıya önem vermeseydi; halifelik sanının, zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını, anlattım.

Bundan sonra; konuyla ilgili önergeler, üç komisyona: Anayasa, Diyanet İşleri ve Adalet Komisyonlarına gönderildi. Bu üç komisyon üyelerinin bir araya gelip; bizim, güttüğümüz amaca göre, sorunu çözümleyerek sonuçlandırmaları elbette, güçtü. Durumu yakından ve kendim izlemem gerekti.

Üç komisyon, bir odada toplandı. Başkanlığa Hoca Müfit Efendiyi seçti. Sorunu görüşmeye başladılar. Diyanet İşleri Encümeni üyesi hoca efendiler; halifelğin sultanlıktan ayrılmayacağını, bilinen safsatalara (kof sözlere) dayanarak savundular. Bu savları çürütmek ve bozmak yolunda özgürce konuşanlar, ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan bu odanın bir köşesinde tartışmayı dinliyorduk. Bu biçim, görüşmelerin istenilen sonuca varmasını beklemek, boşunaydı. Bunu anladık. Sonunda; karma komisyon başkanından söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle, şunları söyledim: "Efendim, dedim. Egemenlik hiç kimse tarafından hiç kimseye, bilim gereğidir diye; görüşmeyle, tartışmayla verilmez. Egemenlik, güçle, kuvvetle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk milletinin egemenliğini, ele geçirmişlerdi; bu sarkıntılıklarını altı yüzyıldan bu yana sürdürmüşlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu saldırganlara artık yeter diyerek, egemenliğini, ayaklanarak kendi eline, edimli olarak, almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan; millete egemenliğini, bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? sorunu değildir. Sorun zaten olup bitti durumuna gelmiş gerçeği açıklamaktan başka birşey değildir. Bu, ne olursa olsun, yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes bunu doğal karşılarsa, bence uygun olur. Yoksa, gerçek yine yöntemine göre saptanacaktır. Ama belki bir takım kâfalar kesilecektir.

İşin din bilimi yönüne gelince; hoca efendiler hiç kaygılanıp üzülmესinler. Bu konuda bilimsel açıklama yapayım" dedim ve uzunuzadıya birtakım açıklamalar yaptım. Bunun üzerine Ankara Meb'uslarından, Hoca Mustafa Efendi, affedersiniz Efendim; dedi biz konuyu başka görüş açısından ele alıyorduk; açıklamalarınız bizi aydınlattı. Karma Komisyonca sorun çözümlenmişti.

Sütratle kanun lâyihası, teshil olundu. Aynı günde Meclisin ikinci celsesinde okundu. Tayini esami ile reye vaz'ı, teklifine karşı, kürsüye çıktım. Dedim ki, buna hacet yoktur, memleket ve milletin istiklâlini ebediyen mahfuz kılacak esasatı Meclisi Alinin, müttefikan kabul edeceğini zannederim (Reye sesleri) yükseldi. Nihayet, reis, reye koydu; ve müttefikan kabul edilmiştir, dedi. Yalnız menfi bir ses işitildi, "ben muhalifim!".. Bu sada (söz yok!) sadalarile boğuldu. İşte Efendiler; Osmanlı saltanatının; inhidam ve inkıraz merasiminin son safhası bu suretle cereyan etmiştir.

17 Teşrinisani 1338 tarihli resmî bir telgrafın ilk cümlesi şu idi: "Vahdettin Efendi bu gece saraydan gaybubet eylemiştir." Bu telgrafnamenin daha bir iki cümlesini 18 Teşrinisani 1338 gününe ait Meclis zabıt ceridesinde mütalea buyurmışsunuzdur. Fakat, telgrafnamenin, aslında, gaybubetin kimlerin delâletiyle vukubulduğu ihtimalinden ve emanatın sureti muhafazasından ve saireden bahseden alt tarafı da vardır.

Aynı günkü zabıtta okunmuş olan bir mektup suretile, ona melfuf, - ajanslarla neşrolunmuş - bir beyanname suretini de tekrar okuyalım:

Mektup sureti

Bir nüshasını leffettiğim resmî beyannameye söylendiği veçhile zatı şahane kendisini İngilterenin zîri himayesine vaz ederek bir İngiliz sefinei harbîyesile İstanbuldan müfarekat etmiştir.

17 Teşrinisani 1338. İmza: Harrington

Melfuf olan beyanname sureti

Resmen beyan olunur ki, zâtı şahane vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün islâmların halifesi sıfatile İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbuldan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zâtı şahanenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiyedeki İngiliz kuvvetlerinin Başkomutanı General Sir Charles Harrington zâtı şahaneyi almaya giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zâtı şahane vapurda Bahrişefit filosu Umum Kumandanı Amiral Sir de Brook tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere Fevkalâde Komiser Vekili Sir Nevil Henderson zâtı şahaneyi sefine de ziyaret ederek Kral Beşinci George'a bildirmek üzere arzularını sormuştur.

General Harringtonun Ulviye Sultan namında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, hiçbir cevap verilmemiş olduğu kaydı ile aynen Refet Paşaya gönderilmiş. O da bize, 25 Teşrinisani 1338 tarihinde suretini bildirmişti. Fransızca mektubun bildirilen Türkçe sureti şudur:

Sultan Hanımefendi Hazretleri, el'an Maltaya yaklaşmakta bulunan zâtı hazreti padişahiden, ailesi ahvalinden malûmat ricasını havi bir telsiz aldım. Bu bapta, geçen Cumartesi Yıldızdan malûmat almış ve kadınefendi hazretlerinin kemali afiyette şâdan olduklarını öğrenmiş ve derhal zâtı şahaneye arz etmiştim. Eğer ailei şahane hakkında malûmat lûtfedebilirseniz onu derhal zâtı şahaneye arz etmekle bahtiyar olurum. Zâtı şahanenin maruz bulundukları müşkülât dolayısıyla en samimi temenniyatımın zâtı aliyelerine ve ailei şahaneye ıblâğına müsaade buyurmanızı ve en derin hürmet ve tevkiratının kabulünü rica ederim. İmza: Harrington.

Efendiler, bu son mektup iştigale değer mahiyette değildir. Bundan başka, General Harringtonun, İstanbuldaki askerî memurumuza yazdığı mektubun ve melfufunun muhteviyatı hakkında da mütalea dermeyeranını zait bulurum.

Efkârı umumîyeyi, vaziyeti hakikîye ile karşı karşıya bırakmayı tercih ederim. Sakim bir tevariüs usulü neticesi olarak, büyük bir makam, tantanalı bir unvan ihraz edebilmiş bir sefilin, izzetinefsi çok yüksek, asîl bir milleti nasıl hacil bir vaziyete düşürebileceği, o zaman, daha tabîi surette anlaşılır.

Çabucak kanun önergesi, yazıldı. O gün Meclisin ikinci birleşiminde okundu. Ad okuyarak oya konulması, önerisi üzerine, kürsüye çıktım. Dedim ki, buna gerek yoktur, memleket ve milletin bağımsızlığını sonsuza kadar koruyacak ilkeleri yüce Meclisin, oy birliğiyle kabul edeceğini sanırım (Oya konulsun sesleri) yükseldi. Sonunda, başkan, oya koydu; ve oybirliğiyle kabul edilmiştir, dedi. Yalnız bir karşı ses işitildi; "ben muhalifim!".. Bu ses "söz yok" sesleriyle boğuldu. İşte Efendiler; Osmanlı saltanatının çöküp yıkılmasının son evresi böyle olmuştur.

17 Kasım 1922 tarihli resmî bir telgrafın ilk cümlesi şu idi: "Vahdettin Efendi bu gece saraydan kaybolmuştur." Bu telgrafın bir iki cümlesini daha 18 Kasım 1922 tarihli Meclis tutanak dergisinde okumuşsunuzdur. Ama, telgrafın aslında, ortadan kayboluşun kimlerin aracılığıyla yapılmış olabileceğinden ve Peygamberden kalan kutsal emanetlerin korunmasından ve başka şeylerden de sözeden alt tarafı da vardır.

Aynı günkü tutanakta okunmuş olan bir mektubun örneği ile, ona ilişkin bulunan, -ajanslarla yayımlanmış - bir bildiri örneğini de tekrar okuyalım:

Mektup Örneği

Bir örneğini ilâştirdiğim resmî bildiride söylendiği gibi Padişah İngilterenin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbuldan ayrılmıştır...

17 Kasım 1922. İmza: Harrington

İlişikteki bildiri örneği

Resmî olarak bildirilir ki, padişah bugünkü durum karşısında özgürlüğünü ve canını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi kimliğiyle hem İngiliz koruyuculuğunu ve hem de İstanbuldan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Padişahın isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiyedeki İngiliz kuvvetlerinin Başkomutanı General Sir Charles Harrington padişahı almaya giderek bir İngiliz savaş gemisine kadar kendisine eşlik etmiş ve padişah vapurda Akdeniz filosu Genel Komutanı Amiral Sir de Brook tarafından karşılanmıştır. İngiltere Olağanüstü Komiser Vekili Sir Nevil Handerson padişahı gemide görmeye giderek Kral Beşinci George'a bildirmek üzere isteklerini sormuştur.

General Harringtonun Ulviye Sultan adında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, "hiçbir karşılık verilmemiştir" notu konmuş olarak olduğu gibi, Refet Paşaya gönderilmiş. O da bize, 25 Kasım 1922 tarihinde örneğini göndermişti. Fransızca mektubun gönderilen Türkçe örneği şudur:

Sultan Hanımefendi Hazretleri, şimdi Maltaya yaklaşmakta bulunan padişah hazretlerinden, ailesinin durumu hakkında bilgi isteyen bir telsiz aldım. Bu konuda, geçen Cumartesi Yıldızdan bilgi almış ve kadınefendi hazretlerinin sağlıklarının tam neş'elerinin yerinde olduğunu öğrenmiş ve hemen padişaha bilgi sunmuştum. Eğer padişahın ailesiyle ilgili bilgi verebilirseniz onu hemen padişaha iletmekten mutlu olurum. Padişahın karşı karşıya bulunduğu güçlükler dolayısıyla en içten dileklerimin size ve padişah ailesine iletilmesine izin vermenizi ve en derin saygılarımla ulalamalarımın kabulünü rica ederim. İmza: Harrington

Efendiler, bu son mektup üzerinde durulmaya değer nitelikte değildir. Bundan başka, General Harrington, İstanbuldaki askerî görevlimize yazdığı mektubunda ve onun ekinde yazılanlar hakkında da görüş bildirmeyi gereksiz bulurum.

Kamu oyunu, gerçek durumla karşı karşıya bırakmayı yeğlerim. Yanlış bir soydan - geçme yönteminin sonucu olarak büyük bir makam, tantanalı bir san kazanabilmiş bir alçağın, onuru çok yüksek, soylu bir milleti nasıl utançlı bir duruma düşürebileceği, o zaman, daha doğru anlaşılır.

Filhakika, herne sebep ve suretle olursa olsun, Vahdetin gibi hürriyet ve hayatını milleti içinde, tehlikede görebilecek kadar, adî bir mahlûkun, bir dakika dahi olsa, bir milletin resikârında bulunduğunu düşünmek ne hazindir! Şayanı teşekkürdür ki, bu alçak, mevzus saltanat makamından, millet tarafından ıskat olunduktan sonra, denaetini itmam etmiş bulunuyor. Türk milletinin bu takaddümü elbette, takdire lâyıktır.

Aciz, âdî his ve idrakten mahrum bir mahlûk; kabul eden, herhangi bir ecnebînin himayesine girebilir; fakat, böyle bir mahlûkun, bütün islâmın halifesi sıfatını haiz bulunduğunu ifade etmek elbette muvafık değildir. Böyle bir telâkkinin doğru olabilmesi, evvelemlerde, bütün islâm kütlelerinin esir olmaları şartına vâbestedir. Halbuki, cihanda hakikat, böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklâl timsal olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilâne sürükleyebilmek için, her türlü mezelleti mubah gören halifeler oyununu da sahneden kaldırdığımızı gösterdik. Bu suretle devletlerin, milletlerin, yekdiğerile münasebatında şahısların, bahusus mensup olduğu devlet ve milletin zararına da olsa, şahsî vaziyet ve hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek pespayelerin ehemmiyeti olamayacağı hakikati malûmesini teyid ettik.

Milletler münasebatında, mankenlerden istifade sistemine rağbet devrine hâtime vermek, medenî âlemin samimî temennisini teşkil etmelidir!

Muhterem Efendiler, firarî halife, Türkiye Büyük Millet Meclisinde halolundu. Yerine, sonuncu halife olan Abdölmecit Efendi intihap edildi.

Meclisçe, yeni halife intihap olunmadan evvel, intihap olunacak zâtın da padişahlık sevda ve davasına kapılarak herhangi bir ecnebî devlete iltica etmesi ihtimalini bertaraf etmek lâzımdı. Bunun için, İstanbulda bulunan memurumuz Refet Paşaya, Abdölmecit Efendi ile görüşerek ve hatta elinden Türkiye Büyük Millet Meclisinin hilâfet ve saltanat hakkında itihaz ettiği kararı tamamen kabul ettiğine dair, bir de, senet alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Teşrinisani 1338 günü İstanbulda Refet Paşaya yazdığım bir şifre telgrafname ile de verdiğim talimatta, başlıca şu noktaları kaydetmiştim: "Abdölmecit Efendi, halifei müslimin unvanını kullanacaktır. Bu unvana, başka sıfat ve kelime ilâve edilmeyecektir. Alemlî islâma iblağ olunmak üzere ihzar edeceği bir beyannameyi delâletinizle, evvelâ, şifre olarak bildirecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve delâletinizle kendisine bildirilecek, ondan sonra neşrolunacaktır. Bu beyannamenin metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendisini hilâfete intihabından sarahaten beyanı memnuniyet olunacaktır.

b) Vahdetin Efendinin tarzı hareketi mufasssalar takbih edilecektir.

c) Teşkilâtı Esasiye Kanununun onuncu maddesine kadar olan mevaddı muhteviyatı tarzı münasipte ve mühim mana ve müfâdı aynen zikredilmek suretile Türkiye Devletinin ve Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin mahiyeti mahsusası ve usulü idaresinin Türkiye halkı ve bütün islâm âlemi için enfa ve evfak olduğu zikir ve tesbit kılınacaktır.

d) Türkiye millî halk hükûmetinin hidematı mesbuka ve mesaii meşkûresinden takdîrkârane bir lisan ile bahsolunacaktır.

Gerçekten, hangi nedenle ve nasıl olursa olsun, Vahdetin gibi özgürlüğünü ve canını milleti içinde, tehlikede görebilecek kadar, aşağılık bir yaratığın, bir dakika bile olsa, bir milletin başında bulunduğunu düşünmek ne acıklıdır. Şükürler olsun ki, bu alçak, soydan geçen makamından, millet tarafından indirildikten sonra, alçaklığını tamamlamış bulunuyor. Türk milletinin böylece daha önceden davranmış olması elbette, övülmeye değer.

Gücsüz, bayağı, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık; kabul eden, herhangi bir yabancıнын korunmasına girebilir; ama, böyle bir yaratığın, bütün Müslümanların halifesi kimliğini taşıdığını söylemek elbette uygun değildir. Böyle bir görüşün doğru olabilmesi, herşeyden önce, bütün Müslüman toplumlarının tutsak olmaları koşuluna bağlıdır. Oysa dünyadaki gerçek, böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarihimiz boyunca özgürlük ve bağımsızlığa bayrak olmuş bir milletiz. Değersiz hayatlarını iki buçuk gün daha, alçakça sürükleyebilmek için, her türlü horlanmayı sakıncasız bulan halifeler oyununu da sahneden kaldırdığımızı gösterdik. Böylece devletlerin, milletlerin, birbirleriyle olan ilişkilerinde kişilerin, özellikle kendi devlet ve milletin zararına da olsa, kişisel durumlarından ve canlarından başka bir şey düşünemeyecek aşağılık kişilerin önemi olamayacağı yolundaki bilinen gerçeği bir daha doğruladık.

Uluslararası ilişkilerde, mankenlerden yararlanma yöntemini beğenme dönemine son vermek, uygar dünyanın içten dileği olmalıdır.

Muhterem Efendiler, kaçan halife, Türkiye Büyük Millet Meclisince halifelikten çıkarıldı. Yerine, sonuncu halife olan Abdölmecit Efendi seçildi.

Meclisçe, yeni halife seçilmeden önce, seçilecek kişinin de padişahlık tutkusuna kapılarak herhangi bir yabancı devlete sığınması olasılığını ortadan kaldırmak gerekti. Bunun için, İstanbulda bulunan görevlimiz Refet Paşaya, Abdölmecit Efendi ile görüşerek ve elinden Türkiye Büyük Millet Meclisinin halifelik ve saltanat konusunda aldığı kararı tümüyle kabul ettiğini bildirir, bir de, senet alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Kasım 1922 günü İstanbulda Refet Paşaya yazdığım bir şifre telgrafla da verdiğim direktifle, başlıca şu noktaları yazmıştım: "Abdölmecit Efendi, Müslümanların Halifesi sanını kullanacaktır. Bu sana, başka san ve kelime eklenmeyecektir. Müslümanlık dünyasına duyurulmak üzere hazırlayacağı bir bildiriye sizin aracılığınızla, önce bize, şifre olarak bildirecektir. Uygun bulunduktan sonra yine şifre ile ve sizin aracılığınızla kendisine bildirilecek, ondan sonra yayımlanacaktır. Bu bildiride başlıca şu noktalar bulunacaktır:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendisini halifelîğe seçmesine sevinliğini açıkça söyleyecektir.

b) Vahdetin Efendinin davranışı ayrıntılarıyla, birbir sayılarak kınanacaktır.

c) Anayasanın onuncu maddesine kadar olan maddelerinde yazılı olanlar uygun bir biçimde ve önemli anlam ve kavramı olduğu gibi belirtilerek Türkiye Devletinin ve Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin özel niteliği ve yönetim yönteminin Türkiye halkı ve bütün Müslüman dünyası için en yararlı ve en uygun olduğu belirtilip saptanacaktır.

d) Türkiye millî halk hükûmetinin yaptığı iyi işler ve değerli çalışmalarından övücü bir dille sözedecektir.

e) İşbu beyannamede nikatı nesrudededen maada, siyasî addedilebilecek bir nokta ve fikir dermeyeran edilmeyecektir.

19 Teşrinisani 1338 tarihli açık bir telgrafla da Abdülmecit Efendiye: "Türkiye Devletinin hakimiyetini bilâkaydüşart milletin uhdesinde mahfuz tutan Teşkilâtı Esasiye Kanununa tevfikân icra kudreti ve teşri salâhiyeti kendisinde mütecellî ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakikî mümessillerinden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Teşrinisani 1338 tarihinde mütefikan kabul ettiği esbabı mucibe ve esasat dairesinde Meclisi Alice 18 Teşrinisani 1338 tarihinde münakit celsede hilâfete intihap buyurulmuş olduğunı" tebliğ ettim (Ves. 265).

19 Teşrinisani 1338 tarihli bir şifre telgrafname ile Refet Paşa, yazdığımız telgraflara cevap veriyordu; Abdülmecit Efendi, imza balâsında halifei müslimin ve **hâdimülharemeyn** unvanının bulunması ve Cuma selâmlığında hil'at ve Fatihe ait şekilde bir **sarık** takınması mümkün ve muvafık olacağı mütalesinde bulunmuş. Alemi islâma yazacağı beyanname muhteviyatı hakkında dermeyeran ettiği mütalesinde, Vahdettin Efendi hakkında bir şey söylemek hususunda itizar etmiş ve beyannamenin İstanbul gazetelerinde hini neşrinde Türkçesile beraber bir de Arapça suretinin neşrettirilmesi mütalesini dermeyeran eylemiş (Ves. 266).

Refet Paşaya makina başında 20 Teşrinisani 1338 günü verdiğim cevapta; halifei müslimin unvanile beraber hâdimülharemeynişşerifeyn tabirinin istimalini tensip ettim. Cuma merasiminde Fatihin kıyafetine girmesini gayritabî buldum. Redingot veya İstanbul giyebileceğini; askerî üniformanın bittabi mevzuubahs olamayacağını bildirdim. Neşrolunacak beyannamede Vahdettin'in ismi zikrolunmaksızın sabık halifenin şahsiyeti manevîyesinden ve zamanında düşülen derekeden bahsedilmesi lüzumlu olduğu mütalesinde bulundum.

Refet Paşadan, 20 Teşrinisani 1338 de aldığım şifre telgrafnamenin birinci maddesinde, Refet Paşa diyordu ki, Abdülmecit Efendinin 29 Rebiülevvel tarihli muharreratı zirinde (**Halifei Resulüllâh** Hâdimülharemeynişşerifeyn cümlesinin altında Abdülmecit bin Abdülaziz Han) imzası kullanılmıştır.

Efendiler, yaptığımız ikazı hüsnü telâkki ettiğini ifade eylemiş olan Abdülmecit Efendi (halifei müslimin) yerine (Halifei resulullah) ve babasının ismi münasebetile (han) unvanlarını kullanmaktan men'i nefsedememiştir. Birtakım mütalesalardan sonra da Vahdettin hakkındaki beyanattan sarfınazar ettiğini ve çünkü "âharın ef'ali rediesini mevzuubahs etmek suretile bile olsa, bu kabîl beyanatın meslek ve seciyesine giran geleceğinin derkâr bulunduğunu" bildirmiş. Bu husus, telgrafnamenin ikinci maddesinde münderiç idi. Telgrafnamenin üçüncü maddesini, benim, Meclis Reisi sıfatile kendisine, hilâfete intihap olunduğunu tebliğ eden telgrafnameme yazdığı cevap teşkil ediyordu. Bu cevabın serlevhası "Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Müşür Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" diye şahsıma hitap halinde idi. Dördüncü maddede, âlemi islâma tebliğ edeceği beyanname sureti vardı. Bu beyannamenin yazıldığı İstanbul; (Darülhilâfetü'lâliye) olduğu da itina ile mukayyet bulunuyordu.

21 Teşrinisani 1338 tarihli bir telgrafta; (halifei resulullah) yerine evelce bildirdiğimiz gibi (halifei müslimin) denilecektir dedik. Kendisine, hilâfeti tebliğ eden telgrafnamemize vereceği cevabın şahsıma değil, Türkiye Büyük Millet

e) Bildiride yukarıda belirtilenlerden başka, siyasî sayılabilecek hiç bir görüş ve düşünce ileri sürülmeyecektir.

19 Kasım 1922 tarihli açık bir telgrafla da Abdülmecit Efendiye: "Türkiye Devletinin egemenliğini kayıtsız şartsız milletin elinde bulunduran Anayasa uyarınca yürütme erki ve yasama yetkisi kendisinde belirmiş ve toplanmış bulunan milletin tek ve gerçek temsilcilerinden kurulu Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1922 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği gerekçe ve ilkelere göre Yüksek Meclisçe 18 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumda halifelige seçilmiş olduğunu" bildirdim (Belge 265).

19 Kasım 1922 tarihli bir şifre telgrafla Refet Paşa, yazdığımız telgraflara karşılık veriyordu; Abdülmecit Efendi, imza üstünde Müslümanların halifesi ve **hâdimülharemeyn*** sanının bulunması ve Cuma selâmlığında hil'at** ve Fatihinki gibi bir **sarık** takınabileceğim ve bunun uygun olacağını düşündüğünü söylemiş. Müslümanlık dünyasına yayımlayacağı bildiride bulunacak noktalar üzerinde belirttiği düşüncesinde ise, Vahdettin Efendi hakkında bir şey söylemek istemediğini bildirmiş ve bildirinin İstanbul gazetelerinde yayımlanmasında Türkçesile birlikte bir de Arapça örneğinin yayımlanmasını düşündüğünü söylemiş (Belge 266).

Refet Paşaya makina başında 20 Kasım 1922 günü verdiğim karşılıkta; Müslümanların halifesi sanıyla birlikte "Hâdimülharemeynişşerifeyn" deyiminin kullanılmasını uygun buldum. Cuma töreninde Fatihin kılığına girmesini anormal buldum. Redingot ya da istanbulin*** giyebileceğini; askerî üniformanın elbette söz konusu olamayacağını bildirdim. Yayımlanacak bildiride Vahdettin'in adı anılmaksızın eski halifenin tinsel kişiliğinden ve zamanında düşülen kötü durumlardan sözedilmesi gerekli olduğunu bildirdim.

Refet Paşadan, 20 Kasım 1922 de aldığım şifre telgrafın birinci maddesinde, Refet Paşa diyordu ki, Abdülmecit Efendinin 29 Rebiülevvel**** tarihli yazısının altında (Peygamberin Halifesi ve Mekke ve Medineye hizmet eden deyiminin altında Abdülaziz Han oğlu Abdülmecit) diye imza atılmıştır.

Efendiler, yaptığımız uyarıyı iyi karşılamış olduğunu söylemiş olan Abdülmecit Efendi (Müslümanların Halifesi) yerine (Peygamberin yerine geçen kimse) ve babasının ismi dolayısıyla (han) sanı kullanmaktan kendini alıkoyamamıştır. Birtakım düşünceler ileri sürdükten sonra da Vahdettin'den söz etmekten vazgeçtiğini ve çünkü "başkalarının kötü işlerini sözkonusu yapmak yoluyla bile olsa, bu gibi sözlerin kendi tutum ve karakterine ağır geleceğinin bilindiğini" yazılı idi. Telgrafın üçüncü maddesini, benim, Meclis Başkanı olarak kendisine, halifelige seçildiğini bildiren telgrafa verdiği karşılık oluştuyordu. Bu karşılığın başlığı "Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" diye doğrudan doğruya bana yönelikti. Dördüncü maddede, Müslümanlık dünyasına yayımlayacağı bildirinin örneği vardı. Bu bildirinin yazıldığı İstanbul; "Yüce Halifelik Yurdu" olduğu da özenle yazılmış bulunuyordu.

21 Kasım 1922 tarihli bir telgrafta; (Peygamber halifesi) yerine önce bildirdiğimiz gibi (Müslümanların halifesi) denilecektir dedik. Kendisine, halifeligi bildiren telgrafımıza vereceği karşılığın bana değil, Türkiye Büyük Millet Mec-

Abdülmecit Efendi, babasının adı dolayısıyla olsa da "Han" sanından vazgeçmiyor

Abdülmecit Efendi, babasının adı münasebetile de olsa "Han" unvanından vazgeçmiyor

* Mekke ve Medineye hizmet eden

** Özel biçimde bir kaftan

*** O döneme özgü resmî sivil giysiler

**** 29 Kasım

Meclisi Riyasetine olmasını ihtar ettik. Muharrer atında, siyâsî, umumî hususlara şamil kelimeler olduğundan ve bunlardan ihtiraz lüzumundan bahsettik.

Efendiler, ehemmiyetsiz teferruat gibi telâkki edilmesi pek mümkün olan bu izahatımla işaret etmek istediğim esaslı nokta şudur: Ben, saltanatı şahsiyenin ilgasından sonra; başka unvanla aynı mahiyette bir makamdan ibaret olması lâzımgelen hilâfetin de, mülga olduğunu kabul ediyordum. Bunun, münasip zaman ve fırsatta telâffuzunu tabîî buluyordum. Halife intihap olunan Abdülmecit Efendinin, bu hakikatten büsbütün gafil olduğu iddia olunamaz. Bahusus, kendisinin halife unvanile icrayı saltanatı esbap ve şeraitini ihzar ve temin edebileceklerini tahayyül edenlerin mevcudiyeti düşünülürse; muhatabımız ve tabîî taraftarının saffet ve gafletine zahip olmak asla caiz olamazdı.

Şimdi arzu buyurursanız, halife intihabı münasebetile Meclisin 18 Teşrinsani 1338 günü hafti celselerinde geçen müzakeratı hakkında kısa bir fikir vereyim.

Mecliste meseleyi çok ciddî ve mühim telâkki edenler vardı ve bahusus hoca efendiler kendi ihtisaslarına müteallik bir mevzu bulduklarından çok dikkatli ve müteyakkız idiler. Bir halife kaçmış.. onu haletmek, yenisini intihap eylemek.. Sonra yenisini İstanbulda bırakmayıp Ankaraya getirmek.. milletin ve devletin yakından başına geçirmek.. Hulâsa; halifenin firarı yüzünden Türkiyede, bütün âlemi islâmda teşevvüş vukua gelmiş veyahut gelecekmiş.. onun için tedbirler alınmalı imiş.. tarzında mütaalealar, endişeler dermeyeran olunuyordu.

Bazı hatipler de, halife olacak zatın sıfatının, salâhiyetinin ne olacağını tesbit lüzumundan bahsediyorlardı.

Ben de, müzakere ve münakaşaya iştirak ettim. Beyanatımın ekseri, dermeyeran edilen mütaaleata, cevap mahiyetinde idi. Söylediklerimin esasları şu cümlelerde mündemiç bulunuyordu:

"Mevzuubahs meseleyi çok münakaşa ve tahlil etmek mümkündür. Fakat, münakaşat ve tahlilâtta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve teahhurata uğrarız. Yalnız şu noktaya nazarı dikkati celbederim; bu Meclis, Türkiye halkının Meclisidir. Bu Meclisin sıfat ve salâhiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatına ve mukadderatına şamil ve nâfiz olabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün âlemi islâma şamil bir kudret iktisap edemez Efendiler! Türk milleti ve onun mümessillerinden mürekkep olan Meclisimiz, kendi mevcudiyetini, halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermiyecektir. Efendiler! Bundan dolayı âlemi islâmda teşevvüş varmış veyahut olacaktı. Bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor.

Bu sözüme itiraz eden bir zata cevap verdim, alenen dedim ki:

- Sen yalan söyleyebilirsin, müstaitsin!

Efendiler, dağdağaya mahal olmadığını izahattan sonra beyan ettim ki, bizim, cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Makamı hilâfet tahtı esarete olabilir. Halife namını taşıyanlar ecnebîlere iltica edebilirler. Düşmanlar ve halifeler beraber olabilirler ve herşeyi yapmaya teşebbüs edebilirler. **Fakat, yeni Türkiyenin tarzı idaresini, siyasetini, kuvvetini kat'iyen sarsamazlar.**

lisi Başkanlığına gönderilmesi konusunda uyardık. Yazdıklarında, politik ve genel konuları içeren kelimeler olduğundan ve bunlardan sakınması gerektiğinden söz ettik.

Efendiler, kolaylıkla önemsiz ayrıntılar sayılabilecek bu açıklamalarım ile belirtmek istediğim temel nokta şudur: Ben, kişisel egemenliğin kaldırılmasından sonra; başka sanla eş nitelikte bir makamdan başka birşey olmaması gereken halifelğin kaldırılmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun, söylenmesi için uygun zaman ve fırsatı beklemeyi doğâl sayıyordum. Halife seçilen Abdülmecit Efendinin, bu gerçeği hiç anlamadığı ileri sürülemez. Özellikle, kendisinin halife sanıyla padişahlık yapması için gerekli ortam ve koşulları hazırlayıp sağlayabileceklerini hayal edenlerin bulunduğu düşünülürse; onun ve doğâl yandaşlarının saf ve gafil olduklarını sanmak hiç de doğru olmazdı.

Şimdi isterseniz, halife seçimi dolayısıyla 18 Kasım 1922 Meclisin günü gizli oturumlarındaki görüşmeler hakkında kısa bir bilgi vereyim.

Mecliste işi çok ciddî ve önemli sayanlar vardı ve özellikle hoca efendiler kendi uzmanlıklarıyla ilgili bir konu bulduklarından çok dikkatli ve uyanık idiler. Bir halife kaçmış.. onu halifelikten çıkarmak, yenisini seçmek... Sonra yenisini İstanbulda bırakmayıp Ankaraya getirmek.. milletin ve devletin yakından başına geçirmek.. Kısacası; halifenin kaçması yüzünden Türkiyede, bütün Müslümanlık dünyasında kargaşa çıkmış ya da çıkacakmış.. onun için önlemler alınmalı imiş.. yollu düşünceler, kaygılar ileri sürülüyordu.

Kimi konuşmacılar da, halife olacak kişinin niteliğinin, yetkisinin ne olacağının saptanması gereğinden sözediyorlardı.

Ben de, görüşme ve tartışmaya katıldım. Sözlerimin çoğu, ileri sürülen düşüncelere, karşılık niteliğinde idi. Söylediklerimin ana çizgileri şu cümlelerde toplanıyordu:

"Söz konusu sorun çok tartışılabilir ve çok irdelenebilir. Ama, tartışmalarla ve irdellemelerle gecikmelere uğrarız. Yalnız şu noktaya dikkati çekerim; bu Meclis, Türkiye halkının Meclisidir. Bu Meclisin niteliği ve yetkisi yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatını ve kaderini içerebilir ve kapsayabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün Müslümanlık dünyasını kapsayan bir güç elde edemez Efendiler!. Türk milleti ve onun temsilcilerinden kurulu olan Meclisimiz, kendi varlığını, halife sanını taşıyan veya taşıyacak olan bir kişinin eline veremez ve vermeyecektir Efendiler!. Bundan dolayı Müslümanlık dünyasında kargaşa varmış ya da olacaktı. Bunların hepsi anlamsız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor.

Bu sözüme kabul etmeyen bir kişiye karşılık verdim, açıktan açığa dedim ki:

- Sen yalan söyleyebilirsin, yaradılıştan yatkınsın buna..

Efendiler, gücü patırtıya yer olmadığını açıkladıktan sonra dedim ki, bizim, dünya karşısındaki en büyük gücümüz ve erkimiz, yeni biçim ve niteliğimizdir. Halifelik makamı tutsaklık altında olabilir. Halife adını taşıyanlar yabancılara sığınabilirler. Düşmanlar ve halifeler birlik olabilirler ve her şeyi yapmaya girişebilirler. **Ama, yeni Türkiyenin yönetim biçimini, politikasını, gücünü hiç mi hiç sarsamazlar.**

*Türkiye halkının bilâkaydüşart hakimiyetine sahip olduğunu bir defa da-
ha ve kat'iyetle tekrar ediyorum. Hakimiyet, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir
renkte ve delâlette iştirak kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun hiç
kimse bu milletin mukadderatında müşareket sahibi olamaz. Millet, buna
kat'iyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir millet vekili bulunamaz.
Binaenaleyh, firarî halifeyi hal, yenesini intihap ve bu mevzua müteallik bütün
muamelâtta söylediğim noktai nazarlar dahilinde hareket zarurîdir. Başka tür-
lüsüne kat'iyen imkân yoktur."*

*Muhterem Efendiler, biraz münakaşalı ve gürültülü olmakla beraber Mec-
lisin ekseriyetile, yapılacak muamele üzerinde mutabakat husul buldu. Ondan
sonraki, netice de malûmu âlileri oldu.*

*Saltanatın lâğvı üzerine İstanbulda hükûmet unvanını taşıyan Tevfik ve
İzzet Paşalar ve rüfekasının saraya istifalarını nasıl verdiklerinden; İstanbul
idaresini tanzim için verdiğimiz evamir ve talimattan da bahsederek heyeti ali-
yenizi yormayı faydalı bulmuyorum.*

*Lozan Konferansı içtimai umumîsi 21 Teşrinisani 1338 tarihinde vukubul-
muştur. Bu konferansta Türkiye Devletini İsmet Paşa Hazretleri temsil etti.
Trabzon Meb'usu Hasan Bey ve Sinop Meb'usu Rıza Nur Bey, İsmet Paşanın
riyasetindeki heyeti murahhasayı teşkil ediyordu.*

*Heyeti murahhasamız, Teşrinisani 1338 iptidalarında, Lozana gitmek üze-
re Ankaradan müfarakat etti.*

*Efendiler, iki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferan-
sı ve neticesi dünyanın malûmu bulunan bir keyfiyettir.*

*Bir müddet, Ankarada, Lozan Konferansı müzakeratını takip ettim. Mü-
zakereler hararetili, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk hukukunu tasdik eder
müsbet netayiç görülmüyordu. Ben, bunu, pek tabîi buluyordum. Çünkü, Lo-
zan sulh masasında mevzuubahs edilen mesail, üç, dört senelik yeni devreye ait
ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rü'yet olunuyordu. Bukadar eski,
bukadar karışık, bukadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar
basit ve kolay olmayacaktı.*

*Efendiler, malûmdur ki, yeni Türk Devletinin istihlâf ettiği Osmanlı Dev-
leti uhudu atika namı altında birtakım kapitülasyonların zebunu idi. Hristiyan
anasır birçok imtiyazlara ve istisnaiyetlere malik bulunuyordu. Osmanlı Dev-
leti, Osmanlı memleketlerinde bulunan ecnebîlere hakkı kazasını tatbik ede-
mezdi; Osmanlı tebaasından aldığı vergiyi ecnebîlerden almaktan memnu bu-
lunuyordu; devletin hayatını kemiren, kendi dahilindeki anasır hakkında teda-
bir almaktan menedilirdi.*

*Osmanlı Devleti, kendisini tesis eden, unsuru aslînin Türk milletinin in-
sanca yaşamasını temin edecek esbaba da tevessülünden menedilmisti; memleketi
imar edemez, şimendifer yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değildi;
bu gibi ahvalde derhal ecanip müdahale ederdi.*

*Osmanlı hükümdarları ve mukarripleri, debdebe ve darat içinde hayatla-
rını temin için memleket ve milletin bütün menabîi servetini kuruttuktan başka,
milletin her türlü menafîini hasretmek ve devletin haysiyet ve şerefini feda eyle-
mek suretile birçok istikrazlar yapmışlardı. Okadar ki, devlet bu istikrazların
faizlerini ödiyemeyecek hale gelmiş, cihan nazarında müflis addolunmuştu.*

*Türkiye halkının kayıtsız şartsız egemenliğine sahip olduğunu bir defa da-
ha ve kesinlikle tekrar ediyorum. Egemenlik, hiçbir anlamda, hiçbir biçimde ve
hiçbir renkte ve belirtide ortaklık kabul etmez. Sanî halife olsun, ne olursa ol-
sun hiç kimse bu milletin kaderinde ona ortak olamaz. Millet, buna kesinlikle
izin veremez. Bunu önerecek hiçbir millet vekili bulunamaz. Bunun için kaçak
halifeyi halifelikten çıkarmak, yenisini seçmek ve bu konuyla ilgili bütün işle-
mlerde söylediğim ilkelere uymak zorunludur. Başka türlü hiçbir şey yapılamaz."*

*Muhterem Efendiler, biraz tartışmalı ve gürültülü olmakla birlikte Mec-
lisin çoğunluğuyla, yapılacak işlemler üzerinde görüş birliğine varıldı. Ondan
sonraki, sonucu da biliyorsunuz.*

*Saltanatın kaldırılması üzerine İstanbulda hükûmet adını taşıyan Tevfik
ve İzzet Paşalar ve arkadaşlarının görevden çekilme yazılarını saraya nasıl ver-
diklerinden; İstanbulun yönetimini düzenlemek için verdiğimiz emirler ve di-
rektiflerden de söz ederek yüksek topluluğunuzu yormayı yararlı bulmuyorum.*

*Lozan Konferansı genel toplantısı 21 Kasım 1922 tarihinde yapılmıştır.
Bu konferansta Türkiye Devletini İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon
Meb'usu Hasan Bey ve Sinop Meb'usu Rıza Nur Bey, İsmet Paşanın başkan-
lığındaki Delege Kurulu oluşturuyordu.*

*Delege kurulumuz, Kasım 1922 başlarında, Lozana gitmek üzere Anka-
radan ayrıldı.*

*Efendiler, iki dönemli olup sekiz ay süren Lozan Konferansı ve sonucu
dünyaca bilinmektedir.*

*Bir süre, Ankarada, Lozan Konferansı görüşmelerini izledim. Görüşme-
ler, ateşli, tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu sonuçlar göröl-
müyordu. Ben, bunu, pek doğal buluyordum. Çünkü, Lozan barış masasında
sözkonusu edilen sorunlar yalnız, üç, dört senelik yakın geçmişe bağlı ve bu-
nunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyıllık hesaplar görülmüyordu. Bu kadar eski, bu-
kadar karışık, bukadar bulaşık hesapların içinden çıkmak, elbette, okadar eng-
siz ve kolay olmayacaktı.*

*Efendiler, bilinir ki, yeni Türk Devletinin yerini aldığı Osmanlı Devleti
eski antlaşmalar adı altında birtakım kapitülasyonların tutsağı idi. Hristiyan
unsurların birçok ayrıcalıkları ve öncelikleri vardı. Osmanlı Devleti, Osmanlı
memleketlerinde bulunan yabancılara yargılama yetkisini uygulayamazdı;
Osmanlı uyruklarından aldığı vergiyi yabancılardan almaktan yasaklanmış
bulunuyordu; devletin canını kemiren, kendi içindeki unsurlara karşı önlem-
ler almaktan yasaklanırdı.*

*Osmanlı Devleti, kendisini kuran, temel ögenin Türk milletinin insanca
yaşamasını sağlayacak yollara başvurmaktan da yasaklanmıştı; memleketi ba-
yındırlaştıramaz, demiryolu yaptıramaz, okul yaptırmakta bile özgür değildi;
bu gibi durumlarda hemen yabancılar işe karışırdı.*

*Osmanlı padişahları ve yakınları, büyük görkemler içinde yaşamlarını
sağlamak için memleket ve milletin bütün varlık kaynaklarını kuruttuktan
başka, milletin her türlü gelirini karşılık göstererek ve devletin haysiyet ve
onurunu ayaklar altına alarak birçok borçlanma anlaşmaları yapmışlardı.
Okadar ki, devlet bu borçların faizlerini ödiyemeyecek duruma düşmüş, dün-
ya gözünde iflas etmiş sayılmıştı.*

Efendiler, varisi olduğumuz Osmanlı Devletinin dünya nazarında hiçbir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı; hukuku beynelmilelden hariç tanınmış, adeta sahabet ve vesayet altına alınmış bir mahiyette farzolunuyordu.

Maziye ait müsamahaların, hataların faili biz olmadığımız halde, esasen asırların müterakim hesabı bizden sorulmamak lâzımgelirken bu hususta da, dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti. Millet ve memleketi hakikî istiklâl ve hakimiyetine sahip kılmak için bu müşkülât ve fedekârlığı da iktihâm etmek bizim üzerimize tahmil olunmuştu. Ben, neticenin behemehal müsbet olacağından emin idim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklâli için, hakimiyeti için behemehal istihsal ve temine mecbur olduğu esasların, cihanca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü, hakikatte, bu esaslar, kuvvet ve liyakatle filen ve maddeten istihsal edilmiş idi. Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten istihsal edilmiş olan hususatin usulen ifade ve tasdikından başka bir şey değildi. Mutalebatımız, sarih ve tabîî haklarımızdı. Bundan başka, hukukumuzu muhafaza ve temin için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en sayanı emniyet mesnedimiz, hakimiyeti millîyemizi idrak etmiş ve onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi filen ispat eylemiş olduğumuz idi.

İşte, bu mülâhazalara binaen, konferansın cereyanını sükûnetle takip ediyor ve gösterdiği makûs vaziyetlere lüzumundan ziyade ehemmiyet atfetmiyordum.

Efendiler, saltanatın ilgası, hilâfet makamının salâhiyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ahvali ruhiye ve temayülâtı fikriyeyi bir daha tetkik etmek mühimdi.

Bundan başka, Meclis son senesine dahil olmuş bulunuyordu. Yeni intihap münasebetile, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetini siyasî bir fırkaya tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh takarrür ettiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırkaya inkılâbını lüzumlu görüyordum. Bu hususta da halk ile bizzat hasbihâl etmeyi muvafık ve faydalı mütealea ediyordum. Zaferden sonra, talim ve terbiye ile iştigale başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte, bu maksatlarla, Garbî Anadolu'da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kânunusani 1339 tarihinde Ankaradan hareket ettim.

Eskişehir'den itibaren, İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun hasbihallerde bulundum. Ahalinin, bana istedikleri gibi serbest sualler tevcih etmesini talep ettim. Sorulan suallere, cevap teşkil etmek üzere, altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim.

Muhterem Efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği hususattan nazarı dikkati celbeden noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı ve neticesi, hakimiyeti millîye ve makamı hilâfet ve bunların vaziyetleri ve münasebetleri ve bir de teşkil etmek niyetinde olduğum anlaşılan siyasî fırka...

Lozan Konferansı müzakeratını, cereyan ettiği gibi, her yerde, hulâsa ediyordum. Neticenin müsbet olacağı hakkındaki kanaatimi de beyan ederek milletin müsterih olmasına çalışıyordum.

Hakimiyeti millîye ve makamı hilâfetin vaziyetleri ve münasebetleri ne oldu-

Efendiler, mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devletinin dünya gözünde hiçbir değeri, erdemi ve onuru kalmamıştı; uluslararası haklardan dışlanmış, sanki ona başkaları sahip çıkmış ve onu vesayet altına almış bir nitelikte sayılıyordu.

Geçmişteki yersiz hoşgörüler, yanlıgıları yapan biz olmadığımız halde, aslında yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken bu konuda da, dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Millet ve memleketi gerçek bağımsızlık ve egemenliğe kavuşturmak için bu güçlüklerle ve özverilere de katlanmak bizim üzerimize yüklenmişti. Ben, sonucun yüzdeyüz bizden yana olacağına güveniyordum. Türk milletinin varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği için ne olursa olsun elde edip sağlamak zorunda olduğu ilkelerin, dünyaca tanınacağından hiç kuşku yoktu. Çünkü, gerçekte, bu ilkeler, güçle ve hakedilişle edimli olarak zâten elde edilmiş idi. Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan konuların yöntemine göre yazılıp onanmasından başka bir şey değildi, istediklerimiz, açık ve doğal haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı koruyup sağlama almak için gücümüz de vardı; kuvvetimiz de yeterli idi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız, millî egemenliğimize kavuşmuş ve onu edimli olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi uygulamalarla kanıtlamış olmamız idi.

İşte, bu düşüncelerle, Konferansın gidişini dinginlikle izliyor ve beliren tersliklere gereğinden çok önem vermiyordum.

Efendiler, saltanatın kaldırılması, halifelik makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından görüşmek, ruhsal durumlarını ve eğilimlerini bir daha incelemek önemli idi.

Bundan başka, Meclis son senesine girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğini siyasî bir partiye dönüştürmeye karar vermiştim. Barış sağlanacak olursa, dernek örgütlerimizin, siyasî partiye dönüşmesini gerekli görüyordum. Bu konuda da halk ile yüzyüze konuşmayı uygun ve yararlı buluyordum. Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte, bu amaçlarla, Batı Anadolu'da bir yolculuk yapmak üzere 14 Ocak 1923 tarihinde Ankaradan yola çıktım.

Eskişehir'den başlayarak, İzmit, Bursa, Balıkesir'de halkı elverişli yerlerde toplayarak uzun uzun görüştüm. Halkın, bana istedikleri gibi serbestçe sorular yöneltmesini istedim. Sorulan sorulara, karşılık olarak, altı saat, yedi saat süren konferanslar verdim.

Muhterem Efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği konulardan dikkati çeken noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı ve sonucu, millî egemenlik ve halifelik makamı ve bunların durumları ve ilişkileri ve bir de kurmak istediğim öğrenilen siyasî parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, olduğu gibi, her yerde, özetliyordum. Sonucun olumlu olacağı yolundaki kanımı bildirerek milletin kaygılanmamasına çalışıyordum.

Millî Egemenlik ve halifelik konumunun durumları ve ilişkilerinin ne olduğu

ğu hakkında, halkın merak ve endişe etmekte hakkı vardı.. Zira, Meclis 1 Teşri-
nisani 1336 tarihli kararıyla, hakimiyeti şahsiyeye müstenit şekli hükûmetin 16
Mart 1336 tarihinden itibaren ve ebediyen tarihe intikal eylediğini ilân ettikten
sonra, birtakım Şükrü Hocalar "efkârı umumiyei islâmiye tereddüt ve ıstırabata
düşmüştür" diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. "Hilâfet aynı hükûmettir. Hilâ-
fetin hukuk ve vezaifini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir"
davasını ortaya atmışlardı. Meclisin, milletin lâğvettiği saltanatı şahsiyeyi hilâfet
makamunda idame ve padişah yerine halife ikame etmek sevdasına düşmüşlerdi.

Filhakika, mürteci bir hizip, Karahisarî Sahip Meb'usu bulunan Hoca
Şükrü imzasile "Hilâfeti Islâmiye ve Büyük Millet Meclisi" unvanile bir risale
neşretti. Ankarada, 15 Kânunusani 1339 tarihinde intişar eden ve bütün Meclis
azalarına tevzi edilen bu risaleden, İzmitte haberdar edildim. Risalenin üzerin-
de, sadece 1923 (1339) senesi yazılmıştı. Fakat risalenin daha, ben, Ankarada
iken ihzar ve tab'olunduğu ve benim Ankaradan tarihi mufarakatım olan 14
Kânunusani 1339 gününün ferdası ortaya çıkarıldığı anlaşılmış idi.

Şükrü Efendi Hoca ve rüfekası (halife Meclisin, Meclis halifenindir) saf-
satasile Millet Meclisini halifenin heyeti meşvereti ve halifeyi Meclisin ve dola-
yisile devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Efendiler, halife bulunan zatı, ümide düşürecek bazı sadakatkârane mu-
ameleler de calibi dikkat idi. Haflı olarak cereyan eden sadakatkârane muzahe-
rat ise bizim haricen istidlal ettiklerimizden daha fazla imiş. Bu bapta bir fikir
vermiş olmak için o sıralarda, İstanbul ve Trakya'da memur ve mümessilimiz
olan Refet Paşanın aynı tarihlerde halifeye Konya isminde bir at takdimi vesi-
lesile kendi biraderi ve aynı zamanda yaveri Rifat Bey'e yazdığı bir şifre ile ha-
lifenin, seryaveri vasıtasile verdiği cevabı aynen arzedeceğim:

Şifre

Rifat Bey'e:

Konyayı Halife Hazretlerine takdim etmek için getirtmiştim. Yalnız halen ne halde ol-
duğunu görmedim. Cesaretle bulunamıyorum. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını
anladığım için Halife Hazretlerinin seryaverlerinden de hayvan tedariki hususunda isticale et-
memelerini bunun için rica etmişim. **Hayvanın tarafı Hilâfetpenahilerinden takdir edilme-
sini lûtfu ilâhî telâkki ediyorum.** Büyük bir cür'etkârlık olacağını bilmekle beraber İstiklâl
Muharebesinin tarihî bir hatırası olduğu için eski sâdik bir askerî gazâ yadigarı olarak tak-
dim ettiği Konyanın Halife Hazretleri tarafından lûtfen kabulünü ve Halife Hazretlerinin en
kalbî ve en ubudiyetkâr hislerle ellerini öptüğümün arz ve iblâğına tavassut etmelerini Serya-
ver Şekip Beyden rica ederim. **Konyayı ve bu şifreyi** Seryaver Şekip Bey'e hemen teslim edi-
niz.

Trakya Fevkalâde Mümessili Refet Paşa Hazretlerine

Arzı hürmetkârane'mdir.

Biraderi âlileri Rifat Beyin teslim eylediği telgrafnamei devletlerini Hilâfetpenah
efendimize arz ve irae eyledim. Zatı hazreti vekâletpenahi gerek teyit buyurulan **hissiyatı
halisei müsadakatperveriden** ve gerek takdim kılınan Konya namındaki hayvandan do-
layı hassaten mahzuz ve müteşekkirdildiler ve muazzez vatanımızın muhafazai istiklâli
gibi pek mukaddes ve ulvî bir maksadın istihsaline çalışan yüksek nasiyeler meyanında te-
mayüz etmiş olan zatı valâlarının da ibrası hamaset ve fedakârî eyledikleri şehamet mey-
danlarından birine izâfeten tesmiye kılınan bu sevimli ve güzel ata malikiyetle mubahi ol-
dular. Cenabı **Cebrail, Hazreti Fahri Kâinata (S.A.M.) tebliği risalet eylediği gibi za-
tî devletiniz de Halife Hazretlerine tebliği vekâlet buyurduğunuzdan dolayı vücudu
âliniz kendilerine** bütün hayatı güzêştelerinin en mes'ut ve müteyemmen bir hadisesini

konusunda, halk merak ve kaygı duymakta haklı idi. Çünkü, Meclis 1 Kasım
1922 tarihli kararıyla, kişisel egemenliğe dayanan hükûmet biçiminin 16 Mart
1920 tarihinden başlamak üzere ve sonsuza dek tarihe gömüldüğünü duyur-
duktan sonra, birtakım Şükrü Hocalar "Müslümanların kamu oyu kuşkularda
ve sıkıntılara düşmüştür" diyerek birşeyler yapmaya koyuldular. "Halifelik
demek hükûmet demektir. Halifelğin hak ve görevlerini ortadan kaldırmak
hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir" savını ortaya atmışlardı. Mecli-
sin, milletin kaldırdığı kişisel egemenliği halifelik makamında sürdürmek ve
padişah yerine halifeyi koymak tutkusuna kapılmışlardı.

Gerçekten, gerici bir grup, Afyon Meb'usu Hoca Şükrü imzasile "İslâm
Halifelği ve Büyük Millet Meclisi" adıyla bir broşür yayımladı. Ankarada, 15
Ocak 1923 tarihinde yayımlanan ve bütün Meclis üyelerine dağıtılan bu bro-
şürü, İzmitte haber verdiler. Broşürün üzerinde, sadece 1339 senesi yazılmış-
tı. Ama broşürün daha, ben, Ankarada iken hazırlanıp basıldığı ve benim An-
karadan ayrıldığım tarih olan 14 Ocak 1923 gününün hemen ertesinde ortaya
çıkarıldığı anlaşılmış idi.

Şükrü Efendi Hoca ve yoldaşları (halife Meclisin, Meclis halifenindir) gibi
saçma bir sözle Millet Meclisini halifenin danışma kurulu ve halifeyi Meclisin ve
dolayisile devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Efendiler, halife bulunan kişiyi, umuda düşürecek bâzı içten bağlılık göste-
rileri de dikkati çekiyordu. Gizli olarak yapılan içten bağlılık gösterili arka çık-
malar ise bizim görünüşe göre anlayabildiklerimizden çok fazla imiş. Bu konuda
bir fikir vermiş olmak için o sıralarda, İstanbul ve Trakya'da görevlimiz ve tem-
silcimiz olan Refet Paşanın o tarihlerde halifeye Konya adlı bir at sunması vesi-
lesile kendi kardeşi hem de yaveri olan Rifat Bey'e yazdığı bir şifre ile halifenin,
birinci başyaveri aracılığı ile verdiği karşılığı olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre

Rifat Bey'e:

Konyayı Halife Hazretlerine sunmak için getirtmiştim. Yalnız şimdi ne durumda oldu-
ğunu görmedim. Çekiniyorum. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığım için Ha-
life Hazretlerinin başyaverlerinden de hayvan edinmek konusunda acele davranmamalarını
bunun için rica etmişim. **Hayvanın Halife Hazretlerince beğenilmesini Allahın bir kayrası
sayıyorum.** Büyük bir ataklık olacağını bilmekle birlikte Kurtuluş Savaşının tarihsel bir anı-
sı olduğu gibi kendilerine içten bağlı eski bir askerî savaş anma armağanı olarak sunduğu
Konyanın Halife Hazretleri tarafından lûtfen kabul edilmesini ve Halife Hazretlerinin en iç-
ten kulluk duygularıyla ellerini öptüğümün kendisine duyurulmasına aracılık etmelerini Serya-
ver Şekip Beyden rica ederim. Konyayı ve bu şifreyi Başyaver Şekip Bey'e hemen veriniz.

Refet

Trakya Olağanüstü Temsilcisi Refet Paşa Hazretlerine 5/1/1923

Saygıyla sunulur.

Değerli kardeşiniz Rifat Beyin verdiği telgrafınızı Halife Hazretleri efendimize sundum ve
gösterdim. Peygamberin Yüksek Vekili hazretleri gerek yeniden bildirilen **içten bağlılık duygu-
larından** ve gerek sunulan Konya adındaki hayvandan çok hoşlandılar ve bunu beğendikleri bir
iyilik saydılar, ayrıca sevgili yurdumuzun bağımsızlığını korumak gibi pek kutsal ve yüce bir ama-
cın elde edilmesine çalışan büyükler arasında seçkinleşmiş olan yüce kişiliğinizin de yiğitlik ve
özveri gösterdikleri er meydanlarından birinin adını taşıyan bu sevimli ve güzel ata sahip olmak-
la övünç duydular. Yüce Cebrail,* Hazreti Fahri Kâinata (S.A.M.)** Allahın elçisi oluşunu
bildirdiği gibi yüksek kişiliğiniz de Halife Hazretlerine Peygamberin vekili olduğunu bildirdi-
ğiniz için yüksek varlığınız yaşadığı günlerin en mutlu ve kutlu bir olayını hep anımsatacaktır.

* Tanrının habercisi

** Peygamber Hazretleri (Ona Selâm Olsun)

daima ihtara vesile teşkil edecektir. Zâtı samilerinin bu muazzaz hatıra karışmış olmaları hasebile sık sık ve kemali muhabbetle tahattur buyurulacakları zaten derkâr iken bir de her gün bermutat bu esbi saba reftara binildikçe yâdi kıymetleri valâları tekekrür ve teceddüt edecektir. Şu satırlar ile Hilâfetpenah Efendimizin hissiyatı hakikîye muhalâsatkârane ve **kadirşinasenelerine** ne dereceye kadar tercüman olabildiğimi tayin edemem. Bunda muvaffak olamadıysam noksanımı zâtı devletlerine kendilerine bizzat ibraz ve irae buyurmuş oldukları âsarı muhabbet ve iltifatı pederane daha evvelce cebrü tazmin etmiştir kanaatle müteselli ol-maktayım. Bilvesile ve binnihaye selâmu mahsusı zillûllâhî ve **ed'iyeyi hayriyeyi vekâletpena-hîyi tebliğ ve tepşir** ile kespi şeref ederek tekrimatı faikamın lûtfu kabulünü rica eylerim Efendim Hazretleri.

7 Kânunusani 1339

Seryaver Şekip Hakkı

(Bu muhaberat ve müamelâta, biz ancak hilâfetin ilgasından ve halife ha-nedanının memlekettan tardından sonra bittesadüf muttali olabildik).

Arzetmeliyim ki, Şükrü Efendi Hoca ve onun ve imzasını ileri süren poli-tikacılar, sultan veya padişah unvanını taşıyan bir hükümdar yerine unvanı ha-life olan bir hükümdar koyarak beyanat ve müddeayatta bulunmuşlardı. Şu fark ile ki, herhangi bir memleket ve milletin hükümdarı yerine dünyanın aktarı muhtelifesinde, kütleler halinde yaşayan, mütenevvi ırktan üç yüz milyonluk bir camiaya hükmü şamil bir hükümdardan ve onun vezaif ve salâhiyetinden bahsetmişlerdi. Bu islâmşümül muazzam hükümdarın eline, kuvvet olarak, üç yüz milyon ümmeti Muhammetten, yalnız, on, on beş milyon Türk halkını lûf-fetmişlerdi. Halife ismindeki hükümdar, "ümmelelerin muamelâtını tedvir ve umuru dünyevilerine ait ahkâmdan, menfaatlerine en ziyade tevaful eden ten-fiz" edecekti. Bircümle müslümanların "hukukunu müdafaa edecek, umuru mesalihini nafiz bir azim ve irade ile" ihata eyliyecekti.

Halife ismindeki hükümdar; dünya yüzündeki üç yüz milyon ehli islâm arasında adaleti payidar edecek, hukuku âmmeyi gözetecek, emnü asayiş ihlâl edecek hadisata mâni olacak, ehli islâma ümmi saire tarafından vukuu muh-temel tecavüzata set çekecekti. Camiai islâliyetinin salâhını temine hâdim esbabı medeniye ve umraniyeyi ihzar ile mükellef bulunacaktı.

Muhterem Efendiler, bu kadar eçhel ve ahval ve hakayikî cihandan bu de-rece bihaber Şükrü Hoca ve emsalinin milletimizi iğfal için, ahkâmı islâmîye, diye neşrettikleri safsataların esasen tekrara değeri yoktur. **Fakat, bunca asır-larda olduğu gibi, bugün dahi akvamın cehlinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasî ve şahsî maksat ve menfaat temini için dini âlet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcu-diyeti, bizi, bu zeminde söz söylemekten, maatteessüf, henüz müstağni bulun-durmuyor. Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafeler-den tecerrüt ederek, hakikî ulûm ve fûnun nurlarile musaffa ve mükemmel oluncıya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde tesadüf olunacaktır.**

Şükrü Hocaların ne kadar manasız, mantıksız ve kabiliyeti icraiyeden mahrum efkâr ve ahkâm savurdıklarını anlamamak için cidden, Hoca Efendi gibi Allahlık denilen mahlûkattan olmak lâzımdır.

Halife ve hilâfet, onların dediği gibi, sultası umum dünya müslümanlarına şamil olmak lâzım gelince, bütün mevcudiyetini ve menabii kuvvetini halifenin emrû nehyine hasretmekle Türkiye halkının omuzlarına tahmil edilecek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lâzımgelmez miydi?

Onların serdeyledikleri icabat ve ahkâma göre, halife namında hükümdar;

Yüce kişiliğiniz bu değerli anıya karışmış olması dolayısıyla sık sık ve büyük sevgiyle anıla-cağınız besbelli iken bir de her gün alışkanlık gereği bu sabah rüzgârı gibi yürüyen ata bi-nildikçe sizin değerli anınız yinelenecek ve yenilenecektir. Şu satırlar ile Halife Hazretleri efendimizin değerbilir öz ve gerçek duygularını da ne ölçüde anlatabildiğimi kestiremem. Bunda başarılı olamadıysam eksigimi yüce kişiliğinize Halifenin kendisinin gösterdiği baba-ca sevgi ve okşayışlar önceden kapamıştır kanısıyla avunmaktayım. Bundan yararlanarak ve sonuç olarak Allanın gölgesinin özel selâmını ve Peygamber vekili hazretlerinin hayır dualarını size bildirmekten onur duyar, üstün saygılarımı, bir iyilik yapıp, kabul etmenizi rica ederim Efendim Hazretleri.

7 Ocak 1339

Başyaver Şekip Hakkı

(Bu yazışmaları ve karşılıklı sevgi gösterilerini, biz ancak halifelîğin kal-dırılmasından ve halife soyundan olanların memlekettan çıkarılmasından sonra bir rastlantıyla öğrenebildik.)

Şunu bilginize sunmalıyım ki, Şükrü Efendi Hoca ve onu ve imzasını ile-ri süren politikacılar, sultan veya padişah sanını taşıyan bir devlet başkanı ye-rine sanı halife olan bir devlet başkanı koyarak konuşmuşlar ve savlarda bu-lunmuşlardı. Şu fark ile ki, herhangi bir memleket ve milletin devlet başkanı yerine dünyanın dört bucağında, yığınlar halinde yaşayan, çeşitli soydan üç yüz milyonluk bir topluluğa sözü geçecek bir devlet başkanından ve onun gö-rev ve yetkilerinden söz etmişlerdi. Bütün Müslümanlara egemen olacak bu devlet başkanının eline, kuvvet olarak, üç yüz milyon Muhammet ümmetin-den, sadece, on, on beş milyon Türk halkını vermişlerdi. Halife adındaki dev-let başkanı, "bütün Müslümanların işlerini yönetecek ve dünya işleri ile ilgili kurallardan, çıkarlarına en çok uyanı uygulayacak" idi. Bütün Müslümanların "haklarını koruyacak, bütün işlerine etkin bir kararlılıkla" el atacaktı.

Halife adındaki devlet başkanı; dünya yüzündeki üç yüz milyon Müslüman arasında adaleti sürdürecekti, kamu haklarını gözeticekti, güveni ve düzeni boza-cak olayları önleyecek, Müslümanlara başka dinden olanların yapabilecekleri saldırılara engel olacaktı. Müslüman topluluğun iyileşmesini sağlamaya yaraya-cak uygarlık ve bayındırlık koşullarını hazırlamakla yükümlü bulunacaktı.

Muhterem Efendiler, bu kadar cahilin cahili ve dünyanın durum ve gerçek-lerinden bu kadar habersiz olan Şükrü Hoca ve benzerlerinin milletimizi aldat-mak için, Müslümanlık kuralları, diye yayımladıkları saçma sapan uydurmala-rın gerçekte yinelenecek değeri yoktur. Ama, bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bu-gün de, kavimlerin cehaletinden ve bağınazlığından yararlanarak bin bir türlü politik ve kişisel amaç ve çıkar sağlamak için dini araç ve aracı olarak kullanma-ya kalkışanların, içeride ve dışarda bulunuşu karşısında, ne yazık ki biz şimdilik bu alanda konuşmamazlık edemeyiz. İnsanlarda, din konusundaki duygu ve bilgi, her türlü boş inanlardan sıyrılarak, gerçek bilim ve teknik ışıklarıyla arınıp ve olgunlaşmaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde rastlanacaktır.

Şükrü Hocaların ne kadar anlamsız, mantıksız ve uygulanabilmek niteli-ğinden yoksun düşünce ve kuramlar savurdıklarını anlamamak için gerçekte, Hoca Efendi gibi Allahlık denilen yaratıklardan olmak gerekir.

Halife ve halifelik sultasının, onların dediği gibi, bütün dünya Müslüman-ları üzerinde geçerli olması gerekince, bütün varlığını ve güç kaynaklarını ha-lifenin buyruklarına bağlamakla Türkiye halkının omuzlarına yüklenecek yü-kün ne kadar ağır olacağını biraz olsun acıyarak düşünmek gerekmez miydi?

Onların ileri sürdükleri gerekçe ve kuramlara göre, halife denilen devlet başka-

Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, hülâsa dünyanın her tarafındaki islâmların ve islâm memleketlerinin umurunda tasarruf sahibi olacaktı.

Bu hayalin, hiçbir vakit tahakkuk etmemiş olduğu malûmdur. İslâm cemaatlerinin, birbirinden tamamen ayrı maksatlarla iştirak eyledikleri; Emevîlerin Endülüste, Alevilerin Mağrıpta, Fatımîlerin Mısırdı, Abbasîlerin Bağdatıta, birer hilâfet yani saltanat kurdukları ve hatta, Endülüste her bin kişilik bir cemaatin "bir emirülmüminini ile bir mimberi" olduğu Hoca Şükrü imzalı risalede dahi mezkûrdur.

Bu tarihî hakikatten tecahül ederek, hemen kâmilan ecnebî devletlerin tahatı tabiiyetinde bulunan veya müstakil olan islâm milletlere veya devletlere halife namı altında bir hükümdar nasp ve tayin etmek aklî hakikat ile kabili telif olabilir miydi? Bilhassa, böyle bir hükümdarın temini mevkii için, bir avuç Türkiye halkını hasrî tahsis etmek, onu, mahveylemek için tatbik olunagelen tedbirlerin en müessiri olmaz mıydı? "Halifenin vazifesi ruhanî değildir", "hilâfetin üssülesası kudreti maddiye ve kuvveti hükûmettir." diyenlerin, hilâfetin devlet, halifenin reisi devlet olduğunu ifade ve ispat ettikleri ve maksatlarının halife unvanında bir zatı, Türkiye Devletinin riyasetine geçirmek olduğu sühûletle kabili tefekkür idi.

Muhterem Efendiler, Şükrü Hoca Efendinin ve siyasetçi arkadaşlarının, maksadı siyasîlerini açıktan açığa izhar etmeyip, bunu, bütün âlemi islâma teşmil etmek istedikleri, dinî bir mesele halinde mevzuubahs eylemeleri; hilâfet oyuncağının, ortadan kaldırılmasını tesriden başka bir netice vermemiştir.

Hilâfet, meselesi hakkında, halkın tereddüt ve endişesini izale için, heryerde lüzumu kadar beyanat ve izahatla bulundum. Kat'î olarak ifade ettim ki, "milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelâtına, istiklâline, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir!"

Millete anlattım ki, islâmşümül bir devlet tesis etmek vazifesile mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini ifa edebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar azîm bir mes'uliyeti, bu kadar gayrimuntakî bir vazifeyi deruhde edemez.

Milletimiz, asırlarca, bu vahî noktai nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâtlarının miktarını biliyor musunuz? dedim. Suriyeyi, Irakı muhafaza etmek için, Mısırdı barınabilmek için, Afrikada tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum islâm umuruna tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan mürekkep olan büyük islâm kütelerinden talep etmelidir. Yeni Türkiyenin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve sadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur.. başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır! dedim.

nı; Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, kısacası dünyanın her yerindeki Müslümanların ve Müslüman memleketlerinin işlerinde dediğim dedik durumda olacaktı.

Bu rüyanın, hiçbir zaman gerçekleşmediği bilinir. Müslüman topluluklarının, birbirinden büsbütün başka amaçlarla ayrıldıkları; Emevîlerin Endülüste, Alevîlerin Mağrıpta*, Fatımîlerin Mısırdı, Abbasîlerin Bağdatıta, birer halifelik yani kişisel egemenlik kurdukları ve dahası, Endülüste her bin kişilik bir topluluğun "bir halifesi ile bir mimberi" olduğu Hoca Şükrü imzalı broşürde de yazılıdır.

Bu tarihsel gerçeği bilmezlikten gelerek, hemen hepsi yabancı devletlerin uyruğu olan ya da bağımsız olan Müslüman milletlere veya devletlere halife adı altında bir devlet başkanı atamak akılla gerçekle bağdaştırılabilir miydi? Özellikle, böyle bir devlet başkanının makamını korumak için, bir avuç Türkiye halkını bu işe bağlamak, onu, yok etmek yolunda uygulanagelen önlemlerin en etkilisi olmaz mıydı? "Halifenin görevi dinsel değildir", "halifelîğin temeli nesnel güç ve egemenlik erkidir." diyenlerin, halifelîğin devlet, halifenin devlet başkanı olduğunu söyleyip kanıtladıkları ve amaçlarının halife sanını taşıyan birini, Türkiye Devletinin başkanlığına geçirmek olduğu kolayca anlaşılabilir.

Muhterem Efendiler, Şükrü Hoca Efendinin ve politikacı arkadaşlarının, politik amaçlarını açıktan açığa belli etmeyip, bunu, bütün Müslüman dünyasının amacı gibi göstermeleri, dinî bir sorunmuş gibi söz konusu etmeleri; halifelik oyuncağının, ortadan kaldırılmasını çabuklaştırmaktan başka bir sonuç vermemiştir.

Halifelik konusunda, halkın kuşku ve kaygısını gidermek için, heryerde gereği kadar konuştum ve açıklamalar yaptım. Kesin olarak dedim ki, "Milletimizin kurduğu yeni devletin kaderine, işlerine, bağımsızlığına, sanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştırtamayız. Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuzadek koruyacaktır."

Millete anlattım ki, bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmakla görevli imiş gibi sanılan bir halifenin görevini yapabilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç insanı, halifenin emri altına sokulamaz. Millet, bunu kabul edemez. Türkiye halkı bu kadar büyük bir sorumluluğu, bu kadar mantıksız bir görevi üstlenemez.

Milletimiz, yüzyıllarca, bu boş görüşlere oyuncak edildi. Ama ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? dedim. Suriyeyi, Irakı korumak için, Mısırdı barınabilmek için, Afrikada tutunabilmek için ne kadar insan öldü, bunu biliyor musunuz? Ve sonuç ne oldu görüyor musunuz? dedim.

Halifeyi, dünyaya meydan okutmak ve onu bütün Müslümanların işleri üzerinde tek söz sahibi kılmak düşüncesinde olanlar, bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı insandan oluşan büyük Müslüman topluluklarından istemelidir. Yeni Türkiyenin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi canından ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur.. başkalarına verebilecek en küçük bir şeyi kalmamıştır! dedim.

* Kuzey Afrikada Mısırın batı sınırından Atlas Okyanusuna kadar olan Akdeniz kıyısı ülkeler

Hilâfet meselesi hakkında halkın tereddüt ve endişesini izale için verdiğim izahat

Halifelik konusunda halkın kuşku ve kaygılarını gidermek için yaptığım açıklamalar

Diğer bir noktayı da, halk nazarında tebarüz ettirmek için şu beyanatta bulundum: Bir an için farzedelim ki, dedim; Türkiye, mevzuubahs vazifeyi kabul etsin.. Bütün âlemi islâmı bir noktada tevhit ederek sevku idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pek âlâ ama, tahtı tabiiyet ve idaremi-ze almak istediğimiz, milletler, derlerse ki, bize, büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hakimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!

O halde, Türkiye halkının bütün mesai ve fedekârlığı, sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır?!

Görülüyordu ki, bir hava ve heves için, bir vehmü hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilâfet ve halifeye vazife ve salâhiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibaretti.

Efendiler, halka, sordum; bir devleti islâmiye olan İran veya Afganistan, halifenin herhangi bir salâhiyetini tanıır mı? tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletin istiklâlîni, milletinin hakimiyetini muhildir.

Millete, şunu da ihtar ettim ki, kendimizi, cihanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Hakikî mevkîimizi, dünyanın vaziyetini tanınamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

Efendiler, İngiliz Müverrihlerinden Wels, iki sene evvel intişar eden, bir tarih yazdı. Eserinin son sahifeleri "dünya tarihinin müstakbel safhası" unvanı altında birtakım mütaaleatı ihtiva eder.

Bu mütaaleatta istihdaf olunan mesele;

"Un gouvernement federal mondial" "cihanşümül bir ittihadî hükûmet" tir.

Wels bu mephaste, cihanşümül bir ittihadî hükûmetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı fârik hatları hakkındaki tasavvurlarını serdediyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktır; bunu tahayyül ediyor.

Wels, "Bütün hakimiyetler, tek, bir hakimiyet içinde, izabe olunmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır" diyor ve "Hakikî devlet, asrî hayat şeraitinin bir zaruret haline getirdiği cihan hükûmeti müttehidesinden başka bir şey olamaz."; "Muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeğe mecbur olacaklardır." mütaalealarında bulunuyor.

"Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki, büyük hülyanın nihayet file çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzım geleceği sahih olarak bilinmediği" ve "Mütecaviz bir siyaseti hariciye an'anesine malik olan devletlerin, cihanşümül bir ittifakı düvelî tarafından güçlkle temsil olunabileceği" de dermeyer ediliyor. Welsin "Avrupa ve Asyanın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medar olacaktır", "Olabilir ki, bir sıra kısmî ittihatlar, cihanşümül bir ittihadın husulüne takaddüm eder." mütaalealarını da kaydedeyim.

Efendiler, bütün beşeriyetin, tecrübe, malûmat ve tefekkürde teali ve tekemmül; huristiyanlıktan, müslümanlıktan, budizmden sarfınazar ederek basitleşti-

Başka bir noktayı da, halkın gözünde canlandırmak için şunları söyledim: Turalım ki, dedim; Türkiye, sözkonusu olan görevi kabul etsin.. Bütün Müslüman dünyayı bir noktada birleştirerek yönetmeye yönelsin ve başarılı da olsun. Pek iyi ama, uyrukluğumuza ve yönetimimiz altına almak istediğimiz, milletler, derlerse ki, bize, büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, teşekkür ederiz. Ama, biz bağımsız kalmak istiyoruz. Bağımsızlığımıza ve egemenliğimize kimsenin karışmasını uygun görmeyiz. Biz kendi kendimizi yönetebiliriz.

O halde, Türkiye halkının bütün çabaları ve özverileri, yalnız bir teşekkür ve dua almak için mi üstlenilmiş olunacaktır?

Görülüyordu ki, boş bir istek için, bir kuruntu ve düş için, Türkiye halkını yoketmek istiyorlardı. Halifelik ve halifeye görev ve yetki vermek düşüncesinin niteliği bundan başka bir şey değildi.

Efendiler, halka, sordum; bir Müslüman devleti olan İran veya Afganistan, halifenin herhangi bir yetkisini tanıır mı? tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletin bağımsızlığı, milletinin egemenliğini ortadan kaldırır.

Millete, şunu da hatırlattım ki, kendimizi, dünyaya egemen sanmak aymazlığı, artık sürmemelidir. Gerçek konumumuzu, dünyanın durumunu tanınamaktaki aymazlıkla, aymazlara uymakla milletimizi sürüklediğimiz yıkıntılar yetişir. Bile bile aynı acıklı durumu sürdüremeyiz.

Efendiler, İngiliz tarihçilerinden Wells, iki sene evvel yayımlanan, bir tarih yazdı. Yapıtının son sahifeleri "dünya tarihinin gelecekteki evresi" başlığı altında birtakım düşünceler içeriyor.

Bu düşüncelerde güdülen konu;

"Federal bir dünya devleti" dir.

Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor ve adaletin ve tek bir kanunun egemenliği altında dünyanın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.

Wells, "bütün egemenlikler, tek, bir egemenlik içinde eritilmezse, milliyetlerin üstünde bir güç yaratılmazsa dünya yok olacaktır" diyor ve "gerçek devlet, çağdaş hayat koşullarının bir zorunluk haline getirdiği dünya birleşik devletlerinden başka bir şey olamaz."; "kuşku yoktur ki insanlar, kendi ortaya çıkardıkları şeyler altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmek zorunda kalacaklardır." diyor.

"İnsanlığın dayanışması ile ilgili, büyük düşün sonunda gerçekleşebilmesi için ne yapmak ve nenin önüne geçmek gerekeceği doğru olarak bilinmediği" ve "saldırgan bir dış politika geleneği olan devletlerin, bir dünya birleşik devleti tarafından güçlkle özümmlenebileceği" de ileri sürülüyor. Wells'in "Avrupa ve Asyadaki yıkımlar ve ortak gereksinimler, belki dünyanın bu iki parçasındaki milletlerin bir ölçüde birleşmesine yardımcı olacaktır.", "olabilir ki, bir dizi bölgesel birleşmeler, dünya birliğinden önce gerçekleşir." yollu düşüncesini de burada belirtiyim.

Efendiler, bütün insanlığın, deneyim, bilgi ve düşünüşte yükselip olgunlaşması; huristiyanlıktan, müslümanlıktan, budizmden vazgeçerek yalınlaştırılmış ve

*rilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş âlemşümül saf ve lekesiz bir di-
nin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyat, kaba arzu ve iştiha-
lar arasında bir sefaletanede yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün vü-
cutları ve zekâları zehirliyen ufunet tohumlarına galebe etmeye karar vermesi
gibi şeraitin husulünü müstelzim olan bir "cihanşümül ittihadı hükûmeti" ta-
hayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.*

*Ru tasavvur ve tahayyüle kısmen müşabih bir hayal, hilafetçileri ve pan is-
lâmizm taraftarlarını - Türkiyeye musallat olmamaları şartı ile - memnun etmek
için bizde de tasvir edilmişti.*

*Tasvir olunan nazariye şu idi: Avrupada, Asyada, Afrikada ve sair
kıt'alarda yaşayan islâm heyeti içtimaiyeleri, istikbalde, herhangi bir gün, irade
ve arzularını istimal ve tabika iktidar ve serbesti kespederler; o zaman lüzum-
lu ve faydalı görürlerse, asrın icabatına muvafık bir surette birtakım itilâf ve it-
tihat noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her heyeti içtimaiyenin, biri-
birinden tatmin ve temin edeceği ihtiyaçları vardır. Müteakıl menfaatleri mev-
cuttur. Bu mutasavver müstakıl islâm hükûmetlerin sahibi salâhiyet murahas-
ları bir araya gelip bir kongre yaparlar ve filân ve filân ve filân islâm devletler
arasında şu veya bu münasebetler teessüs etmiştir. Bu münasebatı müsterekeyi
muhafaza ve bu münasebatın tazaammun eylediği şerait dahilinde müttehiden
hareketi temin için bütün islâm devletlerin murahaslarından mürekkep bir
meclis teşekkül edecektir. İttihat eden islâm devletler bu meclisin reisi tarafın-
dan temsil olunacaktır derlerse, işte o zaman, isterlerse, o "islâmşümül ittihadı
hükûmet"e hilâfet ve müşterek meclisin makamı riyasetine intihap olunacak
zata da halife unvanı verirler. Yoksa, herhangi bir islâm devletinin, bir zâta, büt-
tün islâm dünyası umurunun tedvir ve temşiyeti salâhiyetini vermesi akıl ve
mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği bir keyfiyettir.*

*Efendiler, hilâfet ve din meseleleriyle meşgul olunduğu sıralarda, efkârı
umumiye ve bilhassa efkârı münevvere için, Teşkilâtı Esasiye Kanununda bir
noktanın ukte teşkil ettiğine muttali olduk. Cumhuriyet ilânından sonra da, ka-
nunda, aynı ukte muhafaza edildikten başka, ukte teşkil edecek ikinci bir nok-
tanın daha, ithal edildiğini görenler, taaccüplerini gizlememişlerdi ve elyevm
gizlememektedirler.*

*Bu noktaları izah edeyim: 20 Kânunusani 1337 tarihli Teşkilâtı Esasiye
Kanununun (7 nci) ve 21 Nisan 1340 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun (26
ncı) maddesi Büyük Millet Meclisinin vezaifinden bâhistir.*

*Maddenin başında, Meclisin ilk vazifesi olmak üzere, "ahkâmı şer'iyenin
tenfizi" vardır. İşte, bunun nasıl bir vazife ve ahkâmı şer'iyeden maksadın ne
olduğunu anlamakta tereddüde düşenler vardır. Çünkü Büyük Millet Meclisi-
nin, mezkûr maddede, "kavaninin vaz'ı, tadili, tefsiri, fesih ve ilgası ve ilâ..." zi-
kir ve tadat olunan vezaifi o kadar şümüllü ve vazıhtır ki, "ahkâmı şer'iyenin
tenfizi" diye ayrıca ve müstakillen bir klişenin mevcudiyeti zait görülmektedir.
Çünkü, şeri demek kanun demektir. Ahkâmı şer'ie demek, ahkâmı kanuniye
demekten başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlü, asrî hukuk telâkki-
yatile kabili telif değildir. Bu böyle olunca, "ahkâmı şer'ie" tabirile kastolunan
mana ve medlûlün büsbütün başka bir şey olması icap eder.*

herkes için anlaşılacak duruma getirilmiş katıksız ve lekesiz bir dünya dininin
oluşması ve insanların şimdiye kadar kavgalar, pislikler, kaba istek ve eğilim-
ler arasında bir yoksullar evinde yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün
varlık ve kafaları zehirleyen iltihap tohumlarını ortadan kaldırmaya karar
vermesi gibi koşulların oluşmasını gerçekleştirecek olan bir "birleşik dünya
devleti" düşünün tatlı birşey olduğunu yadsıyacak değiliz.

Buna biraz yakın bir düş, hilafetçilerin ve Müslüman birliği kurmak iste-
yenlerin - Türkiyeye tebelleş olmamaları koşulu ile - gönüllerini hoş etmek
için bizde de ortaya atılmıştı.

Ortaya atılan kuram şu idi: Avrupada, Asyada, Afrikada ve başka anaka-
ralarda yaşayan Müslüman toplumları, gelecekte, herhangi bir gün, irade ve is-
teklerini kullanıp uygulama gücünü ve özgürlüğünü kazanırlarsa; o zaman ge-
rekli ve yararlı görürlerse, çağın koşullarına uygun nitelikte birtakım uzlaşma
ve birleşme ilkeleri bulabilirler. Elbette, her devletin, her toplumun, birbirin-
den alacağı ve sağlayacağı gereksinimleri vardır. Karşılıklı çıkarları vardır.
Tasarlanan bu bağımsız Müslüman devletlerin yetkili delegeleri bir araya ge-
lip bir kongre yaparlar ve falan ve falan ve falan Müslüman devletler arasın-
da şu veya bu ilişkiler kurulmuş olur. Bu ortak ilişkileri korumak ve ilişkilerin
gerektirdiği koşullar içinde birlikte iş görmeyi sağlamak için bütün Müslüman
devletlerin delegelerinden oluşan bir meclis kurulur. Birlik kuran Müslüman
devletler bu meclisin başkanı tarafından temsil olunacaktır derlerse, işte o za-
man, isterlerse, o "Birleşik Müslüman devletine" halifelik ve ortak meclisin
başkanlığına seçilecek kişiye de halife sanı verirler. Yoksa, herhangi bir Müs-
lüman devletinin, bir kişiye, bütün Müslüman dünyasının işlerini yönetip yü-
rütme yetkisi vermesi akıl ve mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği bir şey-
dir.

Efendiler, halifelik ve din sorunlarıyla uğraşıldığı sıralarda, halkın ve
özellikle aydınların kafasında, Anayasadaki bir konunun düğümlenip kaldığı-
nı öğrendik. Cumhuriyet ilân edildikten sonra da, kanunda, bu düğüm kaldık-
tan başka, düğüm olacak ikinci bir noktanın daha, konulduğunu görenler, şa-
şırdıklarını gizlememişlerdi ve bugün de gizlememektedirler.

Bu noktaları açıklayayım; 20 Ocak 1921 tarihli Anayasanın 7 nci ve 21
Nisan 1924 tarihli Anayasanın 26 ncı maddesi Büyük Millet Meclisinin görev-
lerini saptar.

Maddenin başında, Meclisin ilk görevi olarak, "şer'i kuralların yürütül-
mesi" vardır. İşte, bunun nasıl bir görev olduğunu ve şer'i kurallar teriminin
kavramının ne olduğunu anlamakta duraksayanlar vardır. Çünkü Büyük Mil-
let Meclisinin, sözü geçen maddede, "yasaları yapmak, değiştirmek, yorum-
lamak, kaldırmak vb. gibi" belirtilip sayılan görevleri o kadar geniş ve açık-
tır ki, "şer'i kuralların yürütülmesi" diye bir klişenin ayrıca bulunması gerek-
siz görülmektedir. Çünkü, şer'i demek kanun demektir. Şer'i kurallar demek,
kanun hükümleri demekten başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlü, çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşmaz. Bu böyle olunca, "şer'i kurallar" de-
yimiyle anlatılmak istenen anlam ve kavramın büsbütün başka bir şey olma-
sı gerekir.

Efendiler, ilk Teşkilâtı Esasiye Kanununu ihzar edenlere bizzat riyaset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla, "ahkâmı şer'îye" tabirinin bir mü-nasebeti olmadığını anlatmaya çok çalışıldı. Fakat, bu tabirden, kendi zuumla-rınca, bambaşka mana tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı.

İkinci nokta, Efendiler, yeni Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikinci maddesi-nin başında.. "Türkiye Devletinin dini, dini islâmdır." cümlesidir.

Bu cümle daha, Teşkilâtı Esasiye Kanununa geçmeden çok evvel, İzmitte, İstanbul ve İzmit erbabı matbuatile uzun bir mülâkat ve hasbıhalimiz esnasın-da, muhataplarımdan bir zâtın, şu sualine maruz kaldım: "Yeni hükûmetin di-ni olacak mı?"

İtiraf edeyim ki, bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebe-bi, pek kısa olması lâzım gelen cevabın o günkü şeraite göre ağzımdan çıkma-sını henüz istemiyordum. Çünkü, tebası meyanında edyanı muhtelifeye mensup anasır bulunan ve her din mensubu hakkında adilâne ve bitarafane muamele-de bulunmaya ve mahkemelerinde tebaası ve ecanip hakkında siyanen tatbiki adaletle mükellef olan bir hükûmet, hürriyeti efkâr ve vicdana riayete mecbur-dur. Hükûmetin; bu tabîî sıfatının, şüpheli mana atfına sebep olacak sıfatlarla takyit edilmesi elbette doğru değildir.

"Türkiye Devletinin resmî dili Türkçedir." dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükûmetle muamelâtı resmîyede, Türk dilinin cari olması lüzumunu her-kes tabîî bulur. Fakat, "Türkiye Devletinin dini, dini islâmdır." cümlesi aynı su-retle mi tefehhüm ve kabul edilecektir? Bu, bittabi, izah ve tefsire muhtaçtır.

Efendiler, gazeteci muhatabımın sualine; hükûmetin dini olamaz! diyeme-dim. Aksini söyledim.

- Vardır Efendim; islâm dinidir, dedim. Fakat, derakap "islâm dini hürri-yeti efkâra maliktir." cümlesile cevabımı tavzih ve tefsir lüzumunu hissettim.

Demek istedim ki, hükûmet, efkâr ve vicdana riayetle mukayyet ve mükel-lef olur.

Muhatabım, verdiğim cevabı, şüphesiz, makul bulmadı ve sualini şu tarz-da tekrar etti: "Yani hükûmet ve bir din ile tedeyyün edecek mi?"

- "Edecek mi, etmiyecek mi bilmem!" dedim. Meseleyi kapatmak istedim. Fakat, mümkün olmadı. O halde, denildi; herhangi bir mesele hakkında itika-datım ve düşüncelerim dairesinde bir fikir ortaya atmaktan hükûmet beni men veya tecziye edecektir. Halbuki herkes, kendi vicdanını susturmaya imkân gö-recek mi? O zaman, iki şey düşündüm. Biri; yeni Türkiye Devletinde her reşit dinini intihapta serbest olmayacak mıdır? Diğer; Hoca Şükrü Efendinin: "Ba-zı ulemayı kiram arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, kütübü ş er'îye-de mevcut, muayyen ve müstakar ahkâmı islâmiyeyi neşrederek... taglit edildi-ği maalesef görülen efkârı islâmiyeyi tenvir etmeyi mütehattim bir vecibe telâk-ki ettik." mukaddemesini müteakıp zikrolunun: "Hilâfeti islâmiye, emri dini hıfz ve haresette nübüvvete halef olmaktadır; ikamei şeriat hususunda resulü ek-rem efendimiz tarafından niyabettir."

Halbuki, Hocanın sözlerini tatbika kalkışmak, hakimiyeti millîyeyi, hürri-yeti vicdanîyeyi kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, hocanın hazînei malû-matı, Yezitler zamanında yazdırılmış ve istibdadı idareye mahsus formülleri muhtevi değil midir?

Efendiler, ilk Anayasayı hazırlayanlara ben kendim başkanlık ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla, "şer'î kurallar" deyiminin bir ilişkisi ol-madığını anlatmaya çok çalışıldı. Ama, bu deyimde, kendi sanılarınca, bam-başka anlam var sananları inandıramadık.

İkinci nokta, Efendiler, yeni Anayasanın ikinci maddesinin başındaki "Türkiye Devletinin dini, İslâm dinidir." cümlesidir.

Bu cümle daha, Anayasa Meclisten geçmeden çok önce, İzmitte, İstanbul ve İzmit gazetecileriyle yaptığımız uzun bir görüşme ve konuşmamız sırasında, gazetecilerden birinin, şu sorusu ile karşılaştım: "Yeni devletin dini olacak mı?"

Açıkça söyleyeyim ki, bu soruyla karşılaşmayı hiç de istemiyordum. Bu-nun nedeni, pek kısa olması gereken yanıtın o günkü koşullara göre ağzımdan çıkmasını daha istemiyordum. Çünkü, uyrukları arasında değişik dinlerden in-sanlar bulunan ve her dinden olanlara adaletle ve yansızca davranmaya ve mahkemelerinde kendi uyrukları ve yabancılar hakkında eşitlikle adalet uy-gulamakla yükümlü olan bir devletin, düşünce ve vicdan özgürlüğüne saygı göstermesi zorunludur. Devletin; bu doğal niteliğinin, işkillendirici anlam çı-karılmasına yol açacak nitelemelerle sınırlandırılması elbette doğru değildir.

"Türkiye Devletinin resmî dili Türkçedir." dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükûmetle yapılacak resmî işlerde, Türk dilinin kullanılması gereğini herkes doğal sayar. Ama, "Türkiye Devletinin dini, İslâm dinidir." cümlesi böyle mi anlaşılıp kabul edilecektir? Bunun, elbette, açıklanması ve yorum-lanması gerekir.

Efendiler, karşımdaki gazetecinin sorusuna; hükûmetin dini olamaz diye-medim. Tersini söyledim.

- Vardır Efendim; İslâm dinidir, dedim. Ama, hemen ardından "İslâm di-ninde düşünce özgürlüğü vardır." cümlesile yanıtlımı açıklamak ve yorumla-mak gereğini duydum.

Demek istedim ki, Devlet düşünce ve inançlara saygı göstermekle bağımlı ve yükümlüdür.

Karşımdaki, verdiğim yanıtı, kuşkusuz, akla yakın bulmadı ki sorusunu şu biçimde yineledi: "Yani Devlet bir dine bağlı olacak mı?"

- "Olacak mı; olmayacak mı bilmem" dedim. İş i kapatmak istedim. Ama, kapatamadım. Öyleyse, denildi; herhangi bir sorun üzerinde inanç ve düşünce-lerin doğrultusunda bir görüş ortaya atmamı devlet yasaklayacak ya da bunun için beni cezalandıracaktır. Oysa herkes, kendi içinden gelen sesi susturabilecek midir? O zaman, iki şey düşündüm. Biri; yeni Türkiye Devletinde her ergin ki-şi dinini seçmekte özgür olmayacak mıdır? Öbürü; Hoca Şükrü Efendinin: "Yüksek din bilgini kimi arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, dinî kural-lar içeren kitaplarda yer alan, belirli ve değişmez Müslümanlık kurallarını yaya-rak... ne yazık ki yanıltıldığı görülen İslâm kamu oyunu aydınlatmayı kaçınıl-maz bir görev saydık." girişinden sonra gelen şu sözleri "İslâmda halifelik, din gereklerini savunup korumakta Peygamberin yerine geçmektir; dinî kurallar koymak konusunda Tanrının Elçisi Efendimiz tarafından vekâlet edilmesidir."

Oysa, Hocanın dediklerini yapmaya kalkışmak, ulusal egemenliği, inanç özgürlüğünü kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, hocanın bilgi dağarcığın-da bulunanlar, Yezitler zamanında yazdırılmış ve zorbalıkla yönetim yöne-timine özgü formüller değil miydi?

O halde mefhum ve medlûlû, artık herkesçe tamamen tavazzuh etmiş olan devlet ve hükûmet tabirlerini ve millet meclisleri vezaifini, din ve şeriat kisvele-rine bürünerek kim ve ne için iğfal olunacaktır?

Hakikat bundan ibaret olmakla beraber, o gün, İzmitte, matbuat erkânile bu zemin üzerinde, daha fazla müdavelei efkâr etmek iltizam olunmadı.

Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılır-ken, "lâik hükûmet" tabirinden dinsizlik manası çıkarmaya mütemayıl ve vesilecû olanlara, fırsat vermemek maksadile, kanunun ikinci maddesini bimana kılan bir tabirin ithaline müsamaha olunmuştur.

Kanunun, gerek 2 nci ve gerek 26 ncı maddelerinde, zait görünen ve yeni Türkiye Devletinin ve idarei cumhuriyetimizin asrı karakterile kabili telif olmu-yan tabirat, inkılâp ve cumhuriyetin o zaman için beis görmediği tavizlerdir.

Millet, Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdan, bu zevaidi ilk münasip za-manda kaldırmalıdır!

Muhterem Efendiler, heryerde siyasî fırka teşkili hakkında da halk ile uzun hasbîhallerde bulundum.

7 Kânunuevvel 1338 tarihinde, Ankara matbuatı vasıtasile halkçılık esasına müstenit ve "Halk Fırkası" namile siyasî bir fırka teşkil etmek niyetinde ol-duğumu beyan ederek bu firkanın nasıl bir program takip etmesi lâzım gelece-ği hakkında bilcümle vatanperveranın, erbabı ilmü fennin muzaheret ve müşa-reketine müracaat etmiştim.

Gerek bazı zevattan aldığım tahrirî mütaleattan ve gerek halk ile müdave-lei efkârdan çok istifade ettim. Nihayet 8 Nisan 1339 tarihinde, noktai nazarla-rımı dokuz umde halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisinin intihabı es-nasında neşir ve ilân ettiğim bu program, fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur.

Bu program, bugüne kadar, icra ve intaç ettiğimiz esaslı bilcümle hususa-tı ihtiva ediyordu. Maahaza, programa ithal edilmemiş, mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ, cumhuriyetin ilânı, hilâfetin ilgası, Şer'îye Vekâleti-nin lâğvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka iksası gibi...

Bu meseleleri programa ithal ederek vaktından evvel, cahil ve mürtecilerin, bütün milleti tesmîme fırsat bulmalarını muvafık bulmadım. Çünkü, bu mesa-ilin, zamanı münasibinde, hallolunabileceğinden ve milletin binnetice memnun olacağından kat'îyyen emin idim.

*Neşrettiğim programı bir fırkai siyasîye için gayrikâfi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkasının programı yoktur dediler. Filhakika, umdeler namı altında ma-lûm olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap, değildi. Fakat, esaslı ve amelî idi. Biz dahi, gayrikabili tatbik fikirleri, nazârî bir-takım teferruatı yaldızlıyarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. **Milletin, maddî ve manevî teceddüt ve inkişaf atı yolunda, efal ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeyi tercih ettik. Maamafih, "hakimiyet milletindir, " "Türkiye Büyük Millet Meclisinin haricinde hiçbir makam, mukadderatı mil-liyeye hâkim olamaz.", "bircümle kavaninin tanziminde, her nevi teşkilâtta, idarenin alelumum teferruatında, terbiyei umumîyede, iktisadiyatta hakimi-yeti millîye esasatı dahilinde hareket olunacaktır.", "Saltanatın ilgası hakkındaki karar lâyetegayyer düsturdur."** gibi bilinmesi lâzımgelen mühim*

O halde anlam ve kavramı, artık herkesçe iyiden iyiye anlaşılmış olan devlet ve hükûmet terimlerini ve millet meclislerinin görevlerini, din ve din kuralları kılığına sokarak kim ve ne için aldatılacaktır?

Gerçek bundan başka birşey olmamakla birlikte, o gün, İzmitte, gazete-cilerle bu konuda, daha çok konuşmayı uygun bulmadım.

Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Anayasa yapılırken, lâik devlet deyiminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlan-mak isteyenlere, fırsat vermemek amacıyla, kanunun ikinci maddesini anlam-sız kılan bir terimin konulmasına göz yumulmuştur.

Kanunun, gerek 2 nci ve gerek 26 ncı maddelerinde, gereksiz görünen ve ye-ni Türkiye Devletinin ve cumhuriyet yönetiminin çağdaş niteliğiyle bağdaşma-yan terimler, devrim ve cumhuriyetin o zaman için sakınca görmediği ödünlerdir.

Millet, Anayasamızdan, bu gereksiz terimleri ilk elverişli zamanda kal-dırmalıdır.

Muhterem Efendiler, heryerde siyasî parti kurma konusunda da halk ile uzun uzun konuştum.

7 Aralık 1922 tarihinde, Ankara basını aracılığıyla halkçılık ilkesine da-yalı ve "Halk Fırkası" adında siyasî bir parti kurmak istediğimi söyleyerek bu partinin nasıl bir program izlemesi gerekeceği konusunda bütün yurtseverler-le, bilginlerin yardım etmeleri ve bu çalışmalara katılmalarını istemiştım.

Gerek kimi kişilerin yazılı olarak bildirdikleri düşüncelerden ve gerek halkla yaptığım düşünce alışverişinden çok yararlandım. Sonunda 8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimizi dokuz ilkede saptadım. İkinci Büyük Millet Meclisinin seçimi sırasında yayımlayıp duyurduğum bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur.

Bu program, bugüne kadar, yaptığımız ve sonuçlandırdığımız bütün önemli işleri içeriyordu. Bununla birlikte, programa alınmamış, önemli bazı sorunlar da vardı. Örneğin, cumhuriyetin ilânı, halifelîğin kaldırılması, Diniş-leri Bakanlığının kaldırılması, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka gi-yilmesi gibi...

Bu sorunları programa alarak, vaktinden evvel, cahillerin ve gericilerin, bütün milleti yanıltmaya olanak bulmalarını uygun görmedim. Çünkü, sorun-ların, elverişli zaman gelince, çözümlenebileceğine ve milletin sonuçtan kı-vañç duyacağına kesinlikle güveniyordum.

*Yayımladığım programı, bir siyasî parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Partisinin programı yoktur dediler. Gerçekte ilkeler diye bilinen pro-gramımız, karşı çıkanların gördükleri ve bildikleri biçimde, bir kitap, değildi. Ama, önemli ve pratik idi. Biz de, uygulanamıyacak olan düşünceler, kuram-sal birtakım ayrıntıları yaldızlıyarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. **Milletin, nesnel ve tinsel yönlerden yenilenip gelişmesi için çalışırken iş yap-maya, sözlerle kuramlardan önce yer vermeyi yeğledik. Bununla birlikte, "egemenlik milletindir", "Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışında hiçbir ma-kam, ulusun kaderine egemen olamaz.", "bütün kanunların düzenlenmesin-de, her türden örgütlenmede, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, ekonomide ulusal egemenlik ilkelerine uyulacaktır.", "padişahlığın kaldırıl-masıyla ilgili karar değişmez yasadır."** gibi bilinmesi gereken önemli ko-*

Halk Fırka-sını teşkil teşebbüsü

Dokuz um-de, Fırka-mızın ilk programı

Halk Parti-sini kurma girişimi

Dokuz ilke, Partimizin ilk progra-mı

noktalar ve mahkemelerin ıslah olunacağı ve külliyyatı kanunîyemizin ilmi hukukun tebligatına göre yeni baştan ıslah ve ikmal edileceği, âşar usulünün tebdiline, millî bankaların tezyidi sermayesine, muhtaç olduğumuz demiryollarının inşasına, tevhibi tedrisata derhal teşebbüs ve hizmeti filiyei askeriye mündeditinin tenkis edileceği, memleketin imarına çalışacağı ve ilâ... gibi mühim ve müstacel ihtiyacat, umdelerden hariç kalmamıştı. Sulh hakkındaki noktai nazarıımızın da: "Malî, iktisadî, idarî istiklâlimizi behemehal temin şartile, sulhun iadesine çalışmak olduğunu" söyledik. Makamı, hilâfetin, umum İslama ait bir makam olabileceğini de işaret ettik.

Umdeler, "Halk Fırkası"nın teşekkülüne ve temini faaliyetine kâfi geldi. Fırkaya; unvanına, bilâhare "Cumhuriyet" kelimesi de ilâve olunarak, - malûm olduğu veçhile - "Cumhuriyet Halk Fırkası" tesmiye olundu.

Efendiler, tekrar Lozan Korferansına temas edeceğim. Konferans, 4 Şubat 1339 tarihinde inkıtaa uğradı. İki aya karip bir müddet devam eden müzakeratın hulâsası olmak üzere, İtilâf Devletleri heyeti murahhasları, heyeti murahhasamıza, bir sulh projesi verdiler. Bu proje, mana ve ruh itibarile istiklâlimizi muhil şeraiti ihtiva ediyordu. Bilhassa adlî, malî ve iktisadî mevad gaynkabili tahammül idi. Binaenaleyh, bu projeyi, sureti kat'iyede reddetmemiz zarurî idi. Heyeti murahhasamız, bu projeye mukabil, bir mektup verdi. Bu mektubun meali şu idi: "İttifak ettiğimiz nikatı imza ederek sulh yapalım." Filhakika, Konferansta mevzuu müzakere olan birçok mesailden, bizce şayanı kabul olanları vardı. Mektupta: "İkinci üçüncü derecede olan mesaili başkaca mütaalea ederiz. İtilâf Devletleri, bu teklifimizi kabul etmiyecek olurlarsa, teklifatımız, keenlemeykündür" de denilmişti. Heyeti murahhasamızın teklifi nazarı dikkate alınmadı. Yalnız, vuku bulan inkıtaa, talikı müzakerat şekli verildi. Her devletin heyeti murahhasası memleketine gittiği gibi, bizim Heyeti Murahhasamız da geldi. Ben de, Garbî Anadolu'da icra etmekte olduğum seyahatten avdet ediyordum.

18 Şubat 1339 tarihinde, İsmet Paşa ile Eskişehirde birleşerek Ankara'ya beraber geldik.

Efendiler, İsmet Paşa Ankara'ya avdet ederken, benim de, seyahatten dönmekte olduğum anlaşılınca, Ankara'da, garip ve gayrıkabili tefsir bir zihniyet uyanmış.. İsmet Paşanın Ankara'ya gelip, hükûmetle ve Meclisle temas etmeden evvel, bana mülâki olması, benimle müdavelei efkâr eylemesi mahzurlu görülmüş.. Böyle bir mülâkatı suitefsir edenler olurmuş.. Bu hususu, bana yazan İcra Vekilleri Reisi bulunan Rauf Bey idi. Bittabi, bu iş'ara ehemmiyet vermedim. Bilâkis, bir an evvel, İsmet Paşa ile görüşebilmek için seyahatlerimizi Eskişehirde mülâkat edebilecek surette tanzim ettirdim. Ankara'ya muvasalatımızdan sonra, İsmet Paşa, Heyeti Vekilede vaziyeti izah etti ve yeni talimat istedi.

Meclisin noktai nazarını almak lüzumlu görüldü. Mesele Meclise intikal etti. Bu bapta, Mecliste günlerce ve günlerce müzakereler ve münakaşalar geçti.

Anlaşıldığına göre, muhalifler, Heyeti Murahhasamıza, İsmet Paşaya hasmı biaman kesilmişlerdi. Gûya, sulh olmuş iken, İsmet Paşa yapmamış avdet etmiş. Heyeti Murahhasa, Heyeti Vekilenin talimatı hilâfında hareket eylemiş..

27 Şubat 1339 celsei hafiyesinde başlayan taarruzlar, 6 Mart 1339 gününe kadar, hararetili, heyecanlı bir surette devam etti. Münakaşata, ben de bidaye-

nular ve mahkemelerin düzeltileceği ve bütün kanunlarımızın hukuk bilimi ve rilerine göre yeni baştan düzeltilip tamamlanacağı; aşar* sisteminin değiştirilmesine, millî bankaların sermaye arttırmalarına, gerekli olan demiryollarının yapılmasına, öğretimi birleştirmeye hemen girişileceği ve askerlik görevi süresinin kısaltılacağı, memleketin bayındırlığına çalışılacağı vb... gibi önemli ve ivedi gereksinimler, ilkeler dışında kalmamıştı. Barış konusundaki görüşümüzün de: "maliyede, ekonomide, yönetimde bağımsızlığımızı yüzdeyüz sağlamak koşuluyla, barışın yeniden kurulmasına çalışmak olduğunu" söyledik. Halifelik makamının, bütün müslümanlara özgü bir makam olabileceğini de belirttik.

İlkeler, "Halk Partisi"nin kuruluşuna ve çalışmasına yetti. Partiye; ismine, sonradan, "Cumhuriyet" kelimesi de eklenerek, - bilindiği gibi - "Cumhuriyet Halk Partisi" ismi verildi.

Efendiler, yeniden Lozan Konferansına değineceğim. Konferans, 4 Şubat 1923 tarihinde kesildi. İki aya yakın süren görüşmelerin özeti şudur:

İtilâf Devletlerinin delege kurulları, delege kurulumuza, bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarıda anlam ve öz bakımından bağımsızlığımızı zedeleyici koşullar vardı. Özellikle adalet, maliye ve ekonomi ile ilgili maddeler katlanılmıyacak kadar ağır idi. Bunun için, bu tasarıyı, kabul etmememiz kesinlikle zorunlu idi. Delege Kurulumuz, bu tasarıya karşı, bir mektup verdi. Bu mektup şu anlamda idi: "Anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım." Gerçekte, Konferansa görüşme konusu olan birçok sorunlardan, bizce kabul edilebilecek olanlar vardı. Mektupta: "İkinci üçüncü nitelikte olan sorunları ayrıca inceleriz. İtilâf Devletleri, bu önerimizi kabul etmiyecek olurlarsa, önerilerimiz, hiç yapılmamış sayılacaktır" denilmişti. Delege Kurulumuzun önerisi dikkate alınmadı. Yalnız, kesilmenin, görüşmelerin ertelenmesi sayılması kabul edildi. Her devletin delege kurulu memleketine gittiği gibi, bizim Delege Kurulumuz da geldi. Ben de, Batı Anadolu'da yapmakta olduğum geziden dönüyordum.

18 Şubat 1923 tarihinde, İsmet Paşa ile Eskişehirde birleşerek Ankara'ya birlikte geldik.

Efendiler, İsmet Paşa Ankara'ya dönerken, benim de, geziden dönmekte olduğum anlaşılınca, Ankara'da, tuhaf ve anlaşılmasız bir düşünce uyanmış.. İsmet Paşanın Ankara'ya gelip, hükûmetle ve Meclisle ilişki kurmadan önce, benimle buluşması, benimle görüşmesi sakıncalı görülmüş.. Böyle bir buluşmayı kötüye yoranlar olurmuş.. Bunu, bana yazan Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey idi. Elbette, bu yazıya önem vermedim. Tersine, bir an evvel, İsmet Paşa ile görüşebilmek için yolculuklarımızı Eskişehirde buluşabilecek biçimde düzenlettirdim. Ankara'ya varmamızdan sonra, İsmet Paşa, Bakanlar kurulunda durumu açıkladı ve yeni direktif istedi.

Meclisin görüşünü öğrenmek gerekli görüldü. Sorun Meclise geldi. Bu konuda, Mecliste günlerce ve günlerce görüşmeler ve tartışmalar oldu.

Anlaşıldığına göre, muhalifler, Delege Kurulumuza, İsmet Paşaya can düşmanı kesilmişlerdi. Sözde, barış olmuş iken, İsmet Paşa yapmamış, geri gelmiş.. Delege Kurul, Bakanlar Kurulunun direktifine aykırı davranmış..

27 Şubat 1923 gizli oturumunda başlayan saldırılar, 6 Mart 1923 gününe kadar ateşli, sınırlı bir hava içinde sürdü. Tartışmalara, ben de başından, sonuna

* Toprak ürünlerinden onda hesabile para değil mal olarak alınan vergi (B.Y.)

tinden, nihayetine kadar iştirake mecbur oldum. Muhalifler, adeta, ne istediklerini bilmez bir halde idi. Meclisin, müsbet veya menfi bir karar vermesi imkânsız bir hale geldi. Bizim, sarîh olarak anladığımız şu idi ki, muhalifler, sulh meselesini, Mecliste, ihtirasata vasıta ittihaz etmek istiyorlardı. Efendiler, bazı matbuat ta, bu ihtirasatı, şayanı hayret ve ateşin bir surette, tehliküyle körükliyorlardı. Bu haleti ruhiyede bulunan Meclis ile sulh meselesini intaç etmek müşkül olacağını görmek tabî, fakat mucibi teessür idi.

Mecliste verdiğim umumî izahatla, vaziyetin her noktasını söyledim. Bütün ihtimalâtan bahsettim. İtilâf Devletleri heyeti murahhasalarından bazısının memleketlerine avdetlerinde vukubulan beyanatını hakikat ve esas telâkki ederek, Heyeti Murahhasamıza hücum etmek mesleğinin şayanı takdir olmadığını söyledim. Heyeti Murahhasamızı dinlemek ve onun izahatına inanmak ve ona göre vaziyeti muhakeme etmek lâzım geldiğini bildirdim.

Heyeti Murahhasamızın, Heyeti Vekilenin vermiş olduğu talimatın hilâfına hareket edip etmediğini söylemek salâhiyetinin, Mecliste hazır bulunan Heyeti Vekileye ait olduğunu dermeyan ettim.

Nihayet, dedim ki, Heyeti Murahhasa, Heyeti Vekileye karşı mes'uldur. Meclise karşı mes'ul olan Heyeti Vekiledir. Meclis, Heyeti Vekileye, yeni bir veçhe vermek mecburiyetindedir. Bu veçhe dahilinde, Heyeti Vekile, Heyeti Murahhasaya talimatı mahsusa verir. Meclisin teferruat ile işigaline mahal ve imkân yoktur.

Veçhe hakkındaki noktai nazarımı da şöyle ifade ettim: "Musul meselesinin muvakkaten talikını mevzuubahs etmemek üzere ve fakat idarî, siyâsî, malî, iktisadî ve sair mesailde millet ve memleketin hukukunu ve istiklâlini tamam ve emin olarak istihsal etmek ve memaliki müstahhasamızın sureti kat'iyede tahliyesini şart telâkki eylemek esastır."

Mütaleatıma ilâve ettim ki: "Heyeti Murahhasamız, kendine tevdi edilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir suretle ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini muhafaza eylemiştir. Eğer sulh meselesini hüsnü intaç etmek istiyorsak, Meclis tarafından da, Heyeti Murahhasaya, manen kuvvet verilerek mesaisine devam ettirilmek lâzımdır. Bu suretle, hareket ederseniz, ümitvar olabiliriz ki, bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür."

Meclisin, mevzuubahs mesele hakkındaki münakaşatı durdu. Fakat, muhalifler, hücum için sebepler icat ve ihtira etmekten, kendilerini bir türlü menedemiyorlardı.

Meclisteki muhaliflerin muhtelif tarzda, başka başka zeminler üzerinde hücum hazırlıklarında bulundukları yeni değildi. Seyahate çıktığım tarihten bir gün sonra, "Hilâfeti İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" unvanlı risalenin ortaya atıldığını; bütün Meclisin ve milletin aleyhimize tahrik edilmek istenildiğini arz etmiştim. Buna takaddüm eden bir manevra vardır ki henüz ondan bahsetmedim. Sebebi, Kânunuevvel 1338 iptidasında oynanmak istenen oyun, netayici itibarile, seyahatim esnasında da devam etmişti. Müsaade buyurursanız, bu meseleye dair burada hatıratınızı ihyaya vesile olacak birkaç söz söyleyeyim:

Muhterem Efendiler, üç meb'us, intihabı meb'usan lâyihaî kanuniyesinin tadili hakkında bir teklif hazırlamışlar... muhteviyatına muttali olmuşum.

kadar katılmak zorunda kaldım. Muhalifler; sanki, ne istediklerini bilmez bir durumda idi. Meclisin, olumlu ya da olumsuz bir karar vermesi olanak dışı duruma geldi. Bizim, açıkça anladığımız şu idi ki, muhalifler, barış sorununu, Mecliste, kendi çıkar tutkuları için araç edinmek istiyorlardı. Efendiler, bir kısım basın da, bu çıkar tutkularını, şaşılacak ve ateşli bir biçimde, candan körükliyordu. Bu ruh durumu içinde bulunan Meclis ile barış işini sonuçlandırmak güç olacağını görmek doğal, ama üzüntü verici idi.

Mecliste yaptığım genel açıklamada, durumun her noktasını söyledim. Bütün olasılıklardan söz ettim. İtilâf Devletleri delege kurullarından kimilerinin memleketlerine döndüklerinde söylediklerini gerçek ve temel sayarak, Delege Kurulumuza saldırmının beğenilecek bir tutum olmadığını söyledim. Delege Kurulumuzu dinlemek ve onun açıklamalarına inanmak ve ona göre durumu değerlendirmek gerektiğini bildirdim.

Delege Kurulumuzun, Bakanlar Kurulunun vermiş olduğu direktife aykırı iş yapmış olup olmadığını söylemek yetkisinin, Mecliste hazır bulunan Bakanlar Kurulunda olduğunu ileri sürdüm.

Sonunda, dedim ki, Delege Kurul Bakanlar Kuruluna karşı sorumludur. Meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruludur. Meclis Bakanlar Kuruluna, yeni bir yön vermek zorundadır. Bu yön doğrultusunda kalarak, Bakanlar Kurulu, Delege Kurula özel direktif verir. Meclisin ayrıntılarla uğraşmasına yer yoktur uğraşamaz da.

Yeni yön konusunda düşündüklerimi de şöyle belirttim:

"Musul sorununun geçici olarak ertelenmesinden söz etmeden yönetim, politika, maliye, ekonomi ve başka işlerle ilgili sorunlarda millet ve memleketin haklarını ve bağımsızlığını tam ve sağlam olarak elde etmek ve kurtardığımız yerlerin kesin olarak boşaltılmasını istemek temel koşul sayılmalıdır."

Söylediklerime şunları da ekledim: "Delege Kurulumuz, kendine verilen görevi tam ve en iyi bir biçimde yapmıştır. Milletimizin ve Meclisimizin onurunu korumuştur. Eğer barış sorununu iyi bir sonuca bağlamak istiyorsak, Meclis tarafından da, Delege Kurula, moral verilerek çalışmalarının sürdürülmesini sağlamak gerekir. Böyle davranırsanız, bir barış evresine girilebileceğini umabiliriz."

Meclisin, konu üzerindeki tartışmaları durdu. Ama muhalifler, saldırmak için nedenler yaratmaktan, kendilerini bir türlü alıyorlardı.

Meclisteki muhaliflerin çeşitli biçimlerde, başka başka alanlarda saldırı hazırlıklarında bulundukları yeni değildi. Geziye çıktığım tarihten bir gün sonra, "Müslüman Halifelîği ve Büyük Millet Meclisi" başlıklı broşürün ortaya atıldığını; bütün Meclisin ve milletin bize karşı kıskırtılmak istenildiğini bilginize sunmuşum. Bundan önce yapılan bir manevra da vardır ki daha ondan söz etmedim. Nedeni, Aralık 1922 başında oynanmak istenen oyun, sonuçları açısından, gezim sırasında da sürmüştü. İzin verirsiniz, bu sorunla ilgili olarak burada anılarını canlandırmaya yarayacak birkaç söz söyleyeyim:

Muhterem Efendiler, üç meb'us, meb'us seçimi kanun tasarısının değiştirilmesiyle ilgili bir önerge hazırlamışlar.. içeriğini öğrenmişim.

2 Kânunuevel 1338 günü, Reisisani Doktor Adnan Bey riyasetinde, vukubulan celsede; makamı riyasetten; şu hitap işitildi: "Efendim! İntihabı Meb'usan Kanununun tadili hakkındaki teklifin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var." Bu hitap, "(okunsun sesleri)" ile karşılandı. İki meb'us "Ehemiyyeti vardır. Okunmasını teklif ederiz." diyerek, umumî sesleri tasrih ettiler.

Reis - Efendim! Bu teklifi kanunînin okunmadan encümene havalesi temâmlendirdi, dedi.

Efendiler, meselenin ne olduğunu ve Mecliste cereyan eden müzakereyi o güne ait zabıt ceridesinde okumak mümkündür. Fakat, heyeti aliyenizi, bu külfetten kurtarmak için müsaade buyursanız o celsede benim, vukubulan beyanatumdan bir kısmını aynen arz edeyim:

Teklifi kanunîyi okutmadan encümene havale etmek isteyen reisten söz alarak şu mütaaleatta bulundum: "Efendim! Bu teklifi kanunî bir maksadı mahsus ihtiva ediyor ve bu maksadı mahsus doğrudan şahsıma taallük ettiğinden, müsaade ederseniz, birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum. Erzurum Meb'usu Süleyman Necati ve Mersin Meb'usu Salâhattin ve Canik Meb'usu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan lâyihai kanunîye, doğrudan doğruya, benim şahsımı vatandaşlık hukukundan iskat etmek noktai nazarına matuftur. 14 üncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız, orada, deniliyordu ki: "Büyük Millet Meclisine aza intihap olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dahilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur veya dairei intihabiyesi dahilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarihi iskânlarından itibaren beş sene mürrur etmiş ise intihap olunabilirler".

Maalesef, mahalli tevellüdüm, bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen; herhangi bir dairei intihabîyenin beş senelik mütemekkinini dahi değilim. Mahalli tevellüdüm, bugünkü hududu millîyemizin haricinde kalmıştır. Fakat, bu böyle ise, bunda benim kat'iyen bir kasit ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi, mahvü muzmahil etmek isteyen düşmanların, harekâtında muvaffak olmaktan kısmen menedilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar, tamamen maksatlarına muvaffak olmuş olsalardı, Allah muhafaza etsin, buraya vazulimza olan efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi.

Bundan başka, bu maddenin talep ettiği şartı haiz bulunmuyorsam, yani, beş sene mütemadiyen bir dairei intihabiyede sakin olamamış isem, o da, bu vatana ifa ettiğim hizmet yüzündendir. Eğer, bu maddenin, talep ettiği şartı ihraza çalışsaydım, İstanbulu, kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalardaki müdafaatımı yapmamaklığım lâzım gelirdi. Eğer ben, bir yerde beş sene oturmaya mahkûm olsaydım, Bitlis ve Muşu aldıktan sonra Diyarbekir istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muşu kurtarmaktan ibaret olan vazifei vataniyemi yapmamaklığım lâzım gelirdi. Bu efendilerin, talep ettiği şeraiti ihraz etmek isteseydim, Suriyeyi tahliye eden orduların enkazından, Halepte bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hududu millîye dediğimiz hududu filen tespit etmemekliğim lâzımgelirdi.

2 Aralık 1922 günü, İkinci Başkan Doktor Adnan Bey başkanlığında, yapılan oturumda; başkanın şunları söylediği duyuldu: "Efendim Meb'usların Seçimi Kanununun değiştirilmesi ile ilgili önergenin görüşülebileceği yolunda Tasarı Komüsyonunun bir yazısı var." Bu sözler, "okunsun" sesleri ile karşılandı. İki meb'us "Önemi vardır. Okunmasını öneriyoruz." diyerek, gürültülerin anlamını açıkladılar.

Başkan - Efendim bu kanun tasarısının okunmadan komüsyona gönderilmesi gelenektir, dedi.

Efendiler, işin ne olduğu ve Mecliste yapılan görüşme o günkü tutanakdan okunabilir. Ama, yüce topluluğunuzu, bu zahmetten kurtarmak için izin verirsiniz benim o oturumda, yaptığım konuşmanın bir bölümünü olduğu gibi bilginize sunayım:

Kanun önergesini okutmadan komüsyona göndermek isteyen başkandan söz alarak şunları söyledim: "Efendim bu kanun önergesinde bir özel amaç güdüyor ve bu özel amaç doğrudan doğruya beni ilgilendirdiğinden, izin verirsiniz, birkaç kelime ile düşüncemi sunmak istiyorum. Erzurum Meb'usu Süleyman Necati ve Mersin Meb'usu Salâhattin ve Samsun Meb'usu Emin Beyefendiler tarafından verilen kanun önergesi, doğrudan doğruya, beni vatandaşlık haklarından yoksun etmeye yöneliktir. 14 üncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız, orada, şöyle denildiğini görürsünüz: (Büyük Millet Meclisine üye seçilebilmek için Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmak ya da kendi seçim bölgesinde yerleşmiş olmak gerekir. Ondan sonra göçmen olarak gelenlerden Türk ve Kürtler yerleştirildikleri tarihten başlamak üzere beş sene geçmiş ise seçilebilirler.)

Ne yazık ki, doğum yerim, bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi; herhangi bir seçim bölgesinde beş senedir yerleşmiş de değilim. Doğum yerim, bugünkü ulusal sınırlarımızın dışında kalmıştır. Ama, bu, böyle ise, bunu ben istemiş değilim ve bunda benim suçum yoktur. Bunun nedeni, bütün memleketimizi, milletimizi, dağıtıp yok etmek isteyen düşmanların bu işteki başarılarının biraz olsun önlenemeyişinden ileri gelmiştir. Eğer düşmanlar, amaçlarını elde etmekte tümüyle başarılı olmuş olsalardı, Allah korusun, buraya imza atan efendilerin de doğum yerleri sınır dışında kalabilirdi.

Bundan başka, bu maddenin aradığı koşul bende yoksa, yani, beş sene arasız olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da, bu vatana yaptığım hizmet yüzündendir. Eğer, bu maddenin, aradığı niteliği kazanmaya çalışsaydım, İstanbulu, kazandırmaktan başka bir şey olmayan Arıburnu ve Anafartalardaki savunmalarımı yapmamam gerekirdi. Eğer ben, bir yerde beş sene oturmam zorunda olsaydım, Bitlis ve Muşu aldıktan sonra Diyarbakır doğrultusunda yayılan düşmanın karşısına çıkmamam, Bitlis ve Muşu kurtarmaktan başka bir şey olmayan bu vatan görevimi yapmamam gerekirdi. Bu efendilerin, aradıkları nitelikleri kazanmak isteseydim, Suriyeyi boşaltan orduların yıkıntılarından, Halepte bir ordu kurarak düşmana karşı savunmamam ve bugün ulusal sınırlarımız dediğimiz sınırları edimli olarak saptamamam gerekirdi.

Zannediyorum ki; ondan sonraki mesaim cümlelerin malûmudur. Hiçbir şerde, beş sene oturamayacak kadar sarfı mesai etmiş bulunuyorum. Ben zannediyordum ki, bu hiddematımdan dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne mazhar oldum. Delki bütün âlemi islâmın muhabbet ve teveccühüne mazharım. Binaenaleyh, bu teveccühata mukabil, vatandaşlık hukukundan iskata maruz kalacağımı asla hatıra getirmezdin. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki, ecnebî düşmanlar, bana, suikast etmek suretile de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat, hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdin ki, Meclisi Alide, velev iki üç kişi olsun aynı zihniyette bulunabil-sin. Binaenaleyh, ben anlamak istiyorum, bu efendiler; dairei intihabiyeleri halkınun ciddî olarak tercümanı fikir ve hissi midirler?

Yine bu efendilere karşı söylüyorum; meb'us olmak itibarile tabîî şamil bir sıfatı cami bulunuyorlar. Binaenaleyh, millet bu efendilerle hemfikir midir?

Efendiler, beni vatandaşlık hukukundan iskat etmek salâhiyeti bu efendilere nereden verilmiştir?! Bu kürsüden, resmen, heyeti aliyenize ve bu efendilerin dairei intihabiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum!"

Bu sözlerim ajans ve matbuatla intişar etti. Millet, beyanat ve sualime mutali oldu. Derakap memleketin, bilaistisna, devairi intihabiyesi müntahibi hakikileri tarafından, halk tarafından Meclis Riyasetine protestonameler yağdı. Teklifi kanuniye imza vazeden meb'us efendilerin de dairei intihabiyeleri halkı kendilerini ve kendileriyle hemfikir olanları takbihte, teahhur etmediler. Millet-in, hakkımda izhar ettiği muhabbet ve itimadın samimî ifadelerini ihtiva eylemeleri cihetile kıymetli birer hatıra olarak saklamakta olduğum bu telgrafnameler, büyük bir dosya teşkil etmektedir. Dosya muhteviyatı, zamanında matbuat ile de intişar etmiş idi. Ben, burada yalnız, bir dairei intihabiyenin, Rize-nin şahsıma hitap eden bir telgrafnamesini aynen arz etmekle iktifa edeceğim:

"Üç meb'us beyin, İntihap Kanunu hakkındaki takrirî malûmuna, livamız meb'uslarının iştirak etmeyeceği kanaatle bir şey yazmaya lüzum görmemiştik. Şimdi, Meb'us Osman Efendiden aldığımız mektupta, kendisinin o takrirle alâkadar ve muhalif gruba mensup olduğunu makama iftiharla bildirmesi üzerine hususatı atiyenin arzına mecburiyet hâsıl olmuştur.

1 - (Taktirkârane ve samimi sözlerden sonra) Şahsınız ve muhterem kıymettar rüfekayı mesainiz aleyhinde, livamız namına söz söyleyen ve fikri muhalefet besliyen ve bizce hiçbir şahsiyet ve mevkii olmıyan meb'usu tel'in ederiz. O, livamızı temsil hakkını da haiz olamaz.

2 - Şu zamanda, vatansızların bile iştirak etmeyeceği fikri muhalefet ve mefsedetî bize tavsiye eden meb'us efendinin fikrine iştirak edecek, livamızda bir fert dahi mevcut olmadığımız maaşukran ihtiramata tazimkâranemize terdiflen arzeyerleriz. Efendim."

İmzalar

Muhterem Efendiler, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin, vakayiiini işaret eylediğimiz tarihte, gösterdiği müşevveş haleti ruhiye, cidden teemmüle şayan bir mahiyet iktisap etti. Bütün millette, Meclisin vazife ifa edemeyecek bir hale geldiği endişesi hiss olunmağa başladı. Mecliste vaziyeti, itidal ve basiret ile mütalea ve muhakeme eden aza dahi ıstıraplarını izhardan men'i nefsedemiyorlardı. Artık tereddüde mahal kalmamıştı ki, Meclis tecdit olunmadıkça, millet ve memleketin ağır ve mes'uliyetli işlerine tedvir etmeye imkân yoktur. Bu zarurete ben de kani oldum. Bir gece, Başvekil Rauf Beye ikamet etmekte olduğu istasyon binasında Heyeti Vekileyi içtima davet etmesini, benim de biz-zat geleceğimi telefonla bildirdim.

Sanıyorum ki; ondan sonraki çalışmalarımı herkes bilir. Hiçbir yerde, beş sene oturamayacak ölçüde çalışmış bulunuyorum. Ben sanıyordum ki, bu hizmetlerimle milletimin sevgisini ve yakınlığını kazandım. Belki bütün Müslümanlık dünyasının sevgisini ve yakınlığını kazanmış bulunuyorum. Müslüman dünyasının gösterdiği bu yakınlığa karşı, kendi ülkemde yurttaşlık haklarımdan yoksun bırakılmakla karşılaşacağımı hiç aklıma getirmezdin. Sanıyorum ve sanıyordum ki; dış düşmanlar, bana, canıma kıyarak da memleketimdeki görevimden beni ayırmaya çalışacaklardır. Ama, hiçbir zaman aklıma ve hayalime getirmezdin ki, Yüce Mecliste, iki üç kişi olsa bile, aynı düşüncede bulunabil-sin. Bunun için, ben, anlamak istiyorum, bu efendiler; seçim bölgeleri halkının düşünce ve duygularını gerçekten yansıtıyorlar mı?

Yine bu efendilere söylüyorum; meb'us olmak bakımından bütün milletin vekili niteliğinde bulunuyorlar. Böyle olunca, millet bu efendilerle aynı düşüncede midir?

Efendiler, beni vatandaşlık haklarımdan yoksun etmek yetkisi bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüde, resmî olarak, bütün millete soruyorum ve açık yanıt istiyorum."

Bu sözlerim ajansta ve basında yayımlandı. Millet, konuşmamı ve sorumu öğrendi. Hemen memleketin, istisnasız, bütün seçim bölgelerinin gerçek seçmenleri tarafından, halk tarafından Meclis Başkanlığına protesto yazıları yağdı. Kanun önergesine imza atan meb'us efendilerin de seçim bölgeleri halkı onları ve onlarla eş düşünüşte olanları kınamakta, gecikmediler. Millet-in, benim için gösterdiği sevgi ve güveni içtenlikle belirtmek bakımından değerli birer anı olarak saklamakta olduğum bu telgraflar, büyük bir dosya tutmaktadır. Dosyadaki yazılar, zamanında basında da yayımlanmıştı. Ben, burada yalnız, bir seçim bölgesi-nin, Rizenin bana çektiği bir telgrafi olduğu gibi bilginize sunmakla yetineceğim:

Üç meb'us beyin, Seçim Kanunuyla ilgili bilinen önergesine, sancağımız meb'uslarının katılmayacağı kanısıyla bir şey yazmaya gerek görmemiştik. Şimdi, Meb'us Osman Efendiden aldığımız mektupta, kendisinin o önergeyle ilgili ve muhalif grupdan olduğunu övünerek bildirmesi üzerine şunları bilginize sunmamız zorunlu olmuştur:

1- (İçten gelen övücü sözlerden sonra) Size ve sayın değerli çalışma arkadaşlarınıza karşı, sancağımız adına söz söyleyen ve aykırı görüş besliyen ve bizce hiçbir değeri ve önemi olmayan meb'usu lânetleriz. Onun, sancağımızı temsil hakkı da olamaz.

2- Şu zamanda, vatansızların bile katılmayacağı muhalefet ve karıştırcılığı bize öneren meb'us efendinin düşüncesine katılacak, sancağımızda tek kişinin bile olmadığını Tanrıya şükrederek ve üstün saygılarımızla bilginize sunarız Efendim.

İmzalar

Muhterem Efendiler, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin, olaylarını anlattığımız tarihteki, karışık ruh durumu, gerçekten düşünölmeye değer bir nitelik aldı. Bütün millette, Meclisin görev yapamayacak bir duruma geldiği kaygısı sezilmeye başlandı. Mecliste, durumu, soğukkanlılıkla ve sağgörü ile düşünüp inceleyen üyeler bile üzüntülerini açığa vurmaktan kendilerini alamıyorlardı. Artık kararsızlığın yeri yoktu, Meclis yenilenmedikçe, millet ve memleketin ağır ve sorumluluk gerektiren işlerini yürütemeyecektir. Bu zorunluluğa ben de inandım. Bir gece, Başbakan Rauf Beye oturmakta olduğu istasyon binasında Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırmasını, benim de toplantıya katılacağımı telefonla bildirdim.

Rauf Bey nezdinde içtima eden Heyeti Vekileye, Meclisin tecdidini, Meclise teklif etmek lüzumundan bahsettim. Kısa bir münakaşadan sonra, Heyeti Vekile ile mutabık kaldık. Aynı gecede Meclisteki, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu Heyeti İdaresini de Heyeti Vekile içtimasına davet ettim. Bu heyeti idare içinde teklifimi nabemahal bulup istiğrap edenler bulundu. Müzakereler ve münakaşa ertesi güne kadar sürdü. Maahaza, bu heyetle de anlaştık. Ondan sonra derhal grup heyeti umumîyesini içtima ettirdim. Orada memleketin vaziyeti umumîyesini, müstacelen görülmeli lâzımgelen millet işlerini izah ettim ve Meclisin artık bu vezaifi ifaya kabiliyeti kalmadığını ifade ve isbat ediliyerek meclisten tecdidi intihaba karar vermesini talep etmek icap eylediğini bildirdim. Grup heyeti umumîyesi, beyanat ve izahatımı hüsnü telâkki eyledi. Bunun üzerine mesele, aynı günde, 1 Nisan 1339 da Meclise nakledildi. Yüz yirmi kadar aza, bir takrirle, Meclise; tecdidi intihap için bir teklifi kanunî takdim etti. Meclis, müttefikan "Yeniden intihabat icrası karargir oldu" tarzında olan kanunu çıkardı.

Meclisin, bu kararı vermesi inkılâp tarihimizde mühim bir nokta teşkil eder. Çünkü bu kararı vermekle, Meclis, kendinde hâsıl olan marazı itiraf ve bundan dolayı, millette hissedilen ıstırabı idrak etmiş olduğunu gösterdi.

Efendiler, Lozan Konferansı 23 Nisan 1339 da tekrar içtima etti. Heyeti Murahhasanız Lozanda tesisi sulha çalışırken, ben de, yeni intihabat ile meşgul oluyordum.

Yeni intihabata, malûm olan umdelerimizi ilân ederek dahil olduk. Noktai nazarlarımızı kabul edip meb'us olmak istiyen zevat, evvelâ, umdeleri kabul ettiğini ve noktai nazarda müşterek olduğunu bana bildiriyordu. Namzetleri tesbit ve zamanında fırkamız namuna, ben, ilân edecektim.

Bu tarzı iltizam etmiştim. Çünkü vukubulacak intihabatta, milleti iğfal ederek, muhtelif emellerle meb'us olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum. Memleketin her tarafında, beyanat ve irşadatım kemali samimiyet ve itimatla karşılandı.

Bütün millet, ilân ettiğim umdeleri, tamamen benimsedi ve umdelere ve hatta şahsıma muhalefet göstereceklerin, milletçe meb'usluğa intihabına imkân kalmadığı anlaşıldı.

Filhakika, bazı devairi intihabiyede, resen teşebbüsatta bulunanlar muvafak olamadılar. Bu meyanda o zaman, henüz Birinci Ordumuzun Kumandanı bulunan Nurettin Paşa da meb'us olmak teşebbüsünde bulunmuştu. Mümkün olmadı. Nurettin Paşa, bu arzusunu bilâhare, münferit bir intihapta, Bursada temin etti.

Paşanın, resen ve müstakillen meb'usluğunu temin için, evvel ve âhir, kendi tarzında, lüzumu gibi propaganda da yaptırmaktan geri kalmadığı anlaşılmıştı. Bu yoldaki teşebbüsat ve neşriyattan herkesin calibi dikkati olan bilhas-sa tercümeihalidir.

Nurettin Paşa, 1339 yeni intihap senesi, Abit Süreyya Bey namında bir zata "A.S." rumuzile bir tercümeihal neşrettirdi.

Abit Süreyya Bey, Abdülhamidin başkâtiplerinden merhum Süreyya Paşanın oğludur. Meşrutiyetten evvel, Nurettin Paşa gibi ve onunla beraber fahrî hüknâr yaveri idi. Harbî Umumîde İzmirde ve istiklâl seferinin nihayetinde Nurettin Pa-

Rauf Beyin konutunda toplanan Bakanlar Kuruluna, Meclisin yenilenmesini, Meclise önermesi gerektiğinden sözettim. Kısa bir tartışmadan sonra, Bakanlar Kurulu ile görüşbirliğine vardık. Aynı gecede Meclisteki, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Grubu Yönetim Kurulunu da Bakanlar Kurulu toplantısına çağırdım. Bu yönetim kurulu içinde önerimi yersiz bulup şaşanlar oldu. Görüşme ve tartışmalar ertesi güne kadar sürdü. Böyle olmakla birlikte, bu kurulla da anlaştık. Ondan sonra hemen grup genel kurulunu topladım. Orada memleketin genel durumunu, ivedilikle yapılması gereken millet işlerini açıkladım ve Meclisin artık bu görevi yapacak yeteneği kalmadığını söyleyip kanıtlayarak Meclisten seçimi yenileme kararı vermesini istemek gerektiğini bildirdim. Grup genel kurulu, söylediklerimi ve açıklamalarımı iyi karşıladı. Bunun üzerine konu, yine o gün, 1 Nisan 1923 te Meclise götürüldü. Yüz yirmi kadar üye, bir önergeyle, Meclise; seçimin yenilenmesi için bir kanun önerisi verdi. Meclis oy birliğiyle "Yeniden seçim yapılması kararlaştırıldı" diyen kanunu çıkardı.

Meclisin, bu kararı vermesi devrim tarihimizde önemli bir noktadır. Çünkü, bu kararı vermekle, Meclis, kendinde beliren hastalığı kabullendiğini ve bundan dolayı, milletin duyduğu üzüntüyü anlamış olduğunu gösterdi.

Efendiler, Lozan Konferansı 23 Nisan 1923 te yeniden toplandı. Delege Kurulumuz Lozanda barışı sağlamaya çalışırken, ben de, yeni seçimle uğraşıyordum.

Yeni seçime, bilinen, ilkelerimizi duyurarak katıldık. Görüşlerimizi kabul edip meb'us olmak istiyen kişiler, önce, ilkeleri kabul ettiklerini ve görüşlerimize katıldıklarını bana bildiriyorlardı. Parti adına, adayları saptayıp zamanında ben, ilân edecektim.

Bu yolu seçmiştim. Çünkü yapılacak seçimlerde, milleti aldatarak, çeşitli emellerle meb'us olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum. Memleketin her tarafında, sözlerim ve aydınlatmalarım tam içtenlik ve güvenle karşılandı.

Bütün millet, ilân ettiğim ilkeleri, tamamen benimsedi ve ilkelere ve hatta bana karşı çıkacakların, millet tarafından meb'usluğa seçilme olanağı kalmadığı anlaşıldı.

Doğrudur, bazı seçim bölgelerinde, kendiliğinden girişimde bulunanlar başarılı olamadılar. Bu arada, o zaman, daha Birinci Ordumuzun Komutanı olan Nurettin Paşa da meb'us olmak girişiminde bulunmuştu. Olamadı. Nurettin Paşa, bu isteğini sonradan, bir ara seçimde, Bursada elde etti.

Paşanın, kendiliğinden ve bağımsız olarak meb'usluğunu sağlamak için, her zaman, kendi yönteminde, gereği gibi propaganda da yaptırmaktan geri kalmadığı anlaşılmıştı. Bu yoldaki girişimler ve yayımlardan özellikle herkesin dikkatini çekmiş olan biyografisidir.

Nurettin Paşa, 1923 yeni seçim senesi, Abit Süreyya Bey adında bir kişiye "A.S." işaretiyle bir biyografi yayımlattı.

Abit Süreyya Bey, Abdülhamidin başkâtiplerinden merhum Süreyya Paşanın oğludur. Meşrutiyetten evvel, Nurettin Paşa gibi ve onunla birlikte onursal padişah yaveri idi. Genel Savaşta İzmirde ve bağımsızlık seferinin sonunda Nu-

Lozan Konferansının ikinci safhası ve yeni intihabatta milletin gösterdiği uyanıklık

Nurettin Paşanın resen meb'us olmak teşebbüsü ve neşrettiği tercümeihal

Lozan Konferansı'nın ikinci evresi ve yeni seçimde milletin gösterdiği uyanıklık

Nurettin Paşanın kendiliğinden meb'us olmak girişimi ve yayımladığı biyografi

şa karargâhının bulunduğu İzmitte ordu müteahhitliği yaptı. Nurettin Paşanın tercümeihalini muhtevi risaleyi yazan Abit Süreyya Bey değildir. Risale yazılı olarak kendisine verilmiştir. Ondan, inisiyallerini koyması ve hissedar bulunduğu Matbaai Osmaniyede tab'ettirmesi Nurettin Paşa tarafından rica olunmuştur.

Bu risalenin kabında, şu yazılar okunur:

"İzmir Fatihî, Karahisar ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Tercümeihali."

Efendiler, on dokuz sahifeden ibaret olan bu tercümeihal risalesinin ne kadar insan tarafından okunduğunu bilmiyorum. Ben, bu tercümeihalin, memleketin bütün münevveranı tarafından okunmasını çok istifadeli ve terbiyevî buluyorum. Yalnız, bu risaleyi okuyanların veya okuyacak olanların, risalede temas edilen vakayi ve hadisat hakkında başka ve mevsut menabiden de malûmat edinerek, metinle hakikati mukayese ve mevsuk menabiden de malûmat edinerek, metinle hakikatı mukayese ve muhakeme eylemeleri lüzumludur.

Bu risalenin mahiyeti ve delâlet ettiği zihniyet hakkında bir fikir edinmek için, bazı noktalarını hep beraber mütealea edelim:

Risalenin kabındaki yazılardan sonra, metnin serlevhasında da şu sözler vardır:

"Kütülemare muhasarı, Bağdat müdafai, Yemen, Selmanipak, Garbî Anadolu, Afyon Karahisar, Dumlupınar, İzmir muhaberatı galibi ve İzmir fatihî."

Nurettin Paşanın kendi kendine takındığı "muhasır", "galip", "fatih" unvanları hakkında, beyanı mütealeayı, tehir ederek, risalenin metnine girelim.

Paşa Konyar namındaki Türk aşiretine mensup merhum Müşür İbrahim Paşanın mahdumu ve **sülâlei Hazreti Peygamberîden** Ayan Azası Şeyhülvükelâ Bursalı Rıza Efendi merhumun ahfadından imiş.. Bu malûmata ve tarzı beyana göre Mehmet Nurettin Paşa hem Türk ve hem Araptır. Babası ve büyükbabaları ile de müftehirdir. Burada, babasının büyük adam olmas ile iftihar eden Bizans İmparatoru Teodos'a, babası ve anası Türk olan Attilânın "Ben de, büyük ve asil bir milletin evlâdım" dediğini hatırlatmadan geçemeyeceğim.

"Mekâtip tahsilinden başka hususî tahsiller görmüş olan Nurettin Paşa 1389 da Mektebi Harbiyeden neş'etle Hassa Ordusu Erkânıharbiyesine tayin.. " olunmuş..

Nurettin Paşa, erkânıharp tahsili görmemiş ve o sınıfa dahil olmamıştır. Binaenaleyh, ordu erkânıharbiyesine tayin olunamaz. Olsa olsa, bir kıt'ai askeriyeye gönderilmeyip ordu erkânıharbiyesinde mülhaklık veya buna mümasil bir vazife ile alıkonulmuş olabilir.. Bittabi, genç bir mülâzim için, hayatı askeriyeye, buradan başlamak şayanı iftihar bir mebde teşkil etmez. Kıt'ai askeriyeye tayin olunmak ve orada askerlik hayatının ciddiyet ve müşkülâtına alışmak esastır.

Nurettin Paşa 1309 da Yunan harbine gönüllü olarak iştirak etmiş ve başkumandanlığa tayin edilen Gazi Osman Paşa yaverliğine ve İstanbul avdetinde hümkâr yaverliğine ve mihmandarlıklara.. tayin olunmuş..

Malûm olduğuna göre, Gazi Osman Paşa, İstanbuldan Selâniğe kadar gitmiş ve muharebe meydanına gitmeden, Selânikten avdet eylemiştir. Vazifei filiye ifa etmemiş bir kumandanın yaverliğine ve ondan sonra da Sultan Hamidin ya-

rettin Paşa karargâhının bulunduğu İzmitte ordu müteahhitliği yaptı. İçinde Nurettin Paşanın biyografisi bulunan broşürü yazan Abit Süreyya Bey değildir. Broşür yazılı olarak kendisine verilmiştir. Ondan, isminin ilk harflerini koyması ve ortağı olduğu "Osmanlı Matbaası"* adındaki basım evinde bastırması Nurettin Paşa tarafından rica olunmuştur.

Bu broşürün kabında, şu yazılar okunur:

"İzmir Fatihî, Afyon ve Dumlupınar Savaşları Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Biyografisidir."

Efendiler, on dokuz sahife tutan bu biyografi broşürünün kaç kişi tarafından okunduğunu bilmiyorum. Ben, bu biyografinin, memleketin bütün aydınları tarafından okunmasını çok yararlı ve eğitici buluyorum. Yalnız, bu broşürü okumuş ya da okuyacak olanların, broşürde değinilen olaylar ve hadiselerle ilgili olarak başka ve inanılır kaynaklardan da bilgi edinerek, yazılanlarla gerçeği karşılaştırıp yargıya varmaları gerekir.

Bu broşürün niteliği ve bunda görülen düşünüş tarzı hakkında bir fikir edinmek için, bazı noktalarını hep beraber okuyalım:

Broşürün kabındaki yazılardan sonra, yazının başlığında da şu sözler vardır: "Kütülemareyi kuşatan, Bağdatı savunan, Yemen, Selmanipak, Batı Anadolu, Afyon, Dumlupınar, İzmir savaşlarını kazanan ve İzmir'i fetheden."

Nurettin Paşanın kendi kendine takındığı "kuşatan", "savaş kazanan", "fetheden" sanlarıyla ilgili olarak, düşünce belirtmeyi, erteleyerek, broşürde yazılanlara girelim.

Paşa Konyar adındaki Türk aşiretinden merhum Müşür İbrahim Paşanın oğlu ve Peygamber Hazretlerinin soyundan senato üyesi Bakanların en büyüğü Bursalı Rıza Efendi merhumun erkek torunlarından imiş.. Bu bilgilere ve söyleyiş biçimine göre Mehmet Nurettin Paşa hem Türk hem de Araptır. Babası ve büyükbabaları ile de övünür. Burada, babasının büyük adam olmas ile övünen Bizans İmparatoru Teodos'a, babası ve anası Türk olan Attilânın "Ben de, büyük ve soylu bir milletin çocuğuyum" dediğini hatırlatmadan geçemeyeceğim.

"Okullarda okuduktan başka özel eğitim görmüş olan Nurettin Paşa 1893 te Harb Okulunu bitirerek Padişah Ordusu Kurmayına atanmış.."

Nurettin Paşa, kurmaylık eğitimi görmemiş ve o sınıfa girmemiştir. Bu nedenle, ordu kurmayına atanamaz. Olsa olsa, bir birliğe gönderilmeyip ordu kurmay kurulunda mülhaklık** veya buna benzer bir görevle kıt'aya çıkmaktan korunmuş olabilir. Elbette, genç bir teğmen için, askerlik hayatına, böyle bir işle başlamak övünülecek bir başlangıç değildir. Kıt'a görevine atanmak ve orada askerlik hayatının önemine ve güçlüklerine alışmak temeldir.

Nurettin Paşa 1887 de Yunan savaşına gönüllü olarak katılmış ve başkomutanlığa atanan Gazi Osman Paşanın yaverliğine ve İstanbula dönünce padişah yaverliğine ve konuk ağırlayıcılıklara.. atanmış..

Bilindiği gibi, Gazi Osman Paşa, İstanbuldan Selâniğe kadar gitmiş ve savaş alanına gitmeden, Selânikten geri dönmüştür. Edimli olarak görev yapmamış bir komutanın yaverliğine ve ondan sonra da Sultan Hamidin yaverliğine ve

* Basım evinin adındaki kelimenin Osmanlı Devleti veya soyu ile bir ilgisi yoktur. Esas mal sahibinin adı "Osman" olduğundan bu adı taşır idi. (B.Y.)

** Mülhak: Bir asker karargâhında subay yardımcısı (Türk Dil Kurumu Sözlüğü)

verliğine ve birtakım mihmandarlıklara tayin edilmiş olmak bilmem ki, ne dereceye kadar zikre ve iftihara şayan olabilir?!

Nurettin Paşa "Sirasile kaymakamlığa ve miralaylığa terfi ve 1324 senesi iptidalarında Selânikte Üçüncü Ordu Erkânıharbiye Şubei Mahsusası Müdiri-yetine tayin" olunmuş.. Nurettin Paşanın hangi sıra ile miralaylığa kadar terfi etmiş olduğu, Meşrutiyet ilânından sonra rütbesinin tekrar binbaşılığa tenzil edilmiş olmasile anlaşılıyor da, Selânikte Üçüncü Ordu Erkânıharbiye Şubei Mahsusası Müdiri-yetine tayinini anlamak müşküldür. Çünkü, benim de erkânıharbiyesinde bulunduğum o orduda, denildiği gibi bir şubei mahsusa yoktu. İhtimal, ordu kumandanı olan babası, mahdumu için, hususî ve mahrem umu-ra ait, bir şubei mahsusa teşkil etmiş olacak..

Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Kumandanı bulunan "pederi Müşir İbrahim Paşa ile meşrutiyet inkılâbının husiüvlüne ve ihtilâlin itidal ve selâmeti cereya-nına hizmet ve delâlet eylemişler..."

Tercümeihal risalesinde, Nurettin Paşanın, iki defa Sultan Hamit tarafın-dan tahtı tevkif ve isticvaba alındığı ve bir defasında teb'ide ve diğer defasında taraile altı sene hapsine karar verildiği, ve fakat pederinin şefaati ve delâletile kurtulduğu hikâyesinden sonra.. "İstanbuldan bir takribini bulup tekrar Rume-liye geçerek 1324 Meşrutiyet inkılâbının ihzar ve icrasına diğer rüfekasile bera-ber hizmet etmiştir" ibaresi yazılıdır.

Nurettin Paşanın gördüğü zulmü hulasaten ifade etmek lâzım gelirse, di-yebiliriz ki, Sultan Hamit, Nurettin Beye efkârı ahraranesinden dolayı kızdık-ça, onu kaymakamlığa, miralaylığa terfi ederek sırmasını artırır ve babasının şefkat ve nüvazişine teslim edermiş...

Müşir İbrahim Paşanın Üçüncü Ordu Kumandanlığı ve mahdumu Nuret-tin Beyin babasının yaverliği ve meşrutiyet inkılâbına suret ve derecei temasla-rı hakkında bir nebze malûmat vermek isterim. Bunun için, maziden kısa bir hatıramın nakline müsaadenizi rica edeceğim.

Efendiler, muhtelif vesilelerle mesmuunuz olmuş bulunacağına şüphe yoktur ki, ben, erkânıharp yüzbaşısı olur olmaz, Sultan Hamit tarafından, Su-riyeye nefyolundum. Orada üç sene kaldıktan sonra, o zaman Üçüncü Ordu muntakası olan Makedonyaya nakledildim. Ordu merkezi Manastır idi. Ordu karargâhı orada bulunuyordu. Selânikte başkaca "Üçüncü Ordu Müşiriyeti" unvanında bir kumanda makamı vardı. Üçüncü Ordu Kumandanı Selânikte otururdu.

Orada da "Maiyeti Müşiri Erkânıharbiyesi" diye bir erkânıharbiye vardı. Ben, 1324 senesinde, kolağası rütbesinde ve bu erkânıharbiyede memur idim. İstihsalî hürriyete çalışan, hafî cemiyet ile pek yakından münasebetim vardı. Yanyalı Esat Paşa Üçüncü Ordu Kumandanı idi.

Süleyman Paşazade Ali Rıza Paşa erkânıharbiye reisimiz idi. Binbaşı rüt-besinde bulunan merhum Cemal Paşa ve binbaşı rütbesinde olan Fethi Bey (el-veyv Paris Sefiri) ve ben maiyeti müşir erkânıharbiyesini teşkil ediyorduk.

Her üçümüz, cemiyetin azası bulunuyorduk. Mesaimiz, cemiyetin temini muvaffakiyetine matuf idi.

O tarihlerde, Üçüncü Ordu muntakasına dahil Serezdeki fırkanın ve Serez muntakasının kumandanı, müşir rütbesinde bir zat idi. Bu zat, Sultan Hamidin

birtakım konuk ağırlayıcılıklara atanmış olmak bilmem ki, ne denli belirtilecek ve övünülecek bir şey olabilir!

Nurettin Paşa "sırasıyla yarbaylığa ve albaylığa yükselmiş ve 1908 senesi başlarında Selânikte Üçüncü Ordu Kurmay Kurulu Özel Şube Müdürlüğüne atanmış".. Nurettin Paşanın hangi sıra ile albaylığa kadar yükselmiş olduğu, meşrutiyet ilânından sonra rütbesinin yeniden binbaşılığa indirilmiş olmasiy-la anlaşılıyor da, Selânikte Üçüncü Ordu Kurmay Kurulu Özel Şube Mü-dürlüğüne atanmasını anlamak güçtür. Çünkü, benim de Kurmay Kurulunda bulunduğum o orduda, denildiği gibi bir özel şube yoktu. Belki, ordu komu-tanı olan babası, oğlu için, özel ve gizli işlerle ilgili, özel bir şube kurmuş ola-cak..

Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Komutanı bulunan "babası Mareşal İbra-him Paşa ile birlikte meşrutiyet devriminin yapılmasına ve ayaklanmanın ılımlı ve engelsiz olarak yürütülmesine yardımcı ve yol gösterici olmuşlar.."

Biyografi broşüründe, Nurettin Paşanın, iki kere Sultan Hamit tarafın-dan tutuklanıp sorguya çekildiği ve bir kere sürgüne gönderildiği ve bir ke-re de askerlikten kovulup hapsine karar verildiği, halde babasının araya gi-rip yalvarmasıyla kurtulduğu anlatıldıktan sonra.. "İstanbuldan bir yolunu bulup yeniden Rumeliye geçerek 1908 meşrutiyet devriminin hazırlanıp ger-çekleştirilmesine başka arkadaşlarıyla birlikte hizmet etmiştir" diye yazılı-dır.

Nurettin Paşanın çektiği eziyetleri özetle belirtmek gerekirse, diyebiliriz ki, Sultan Hamit, Nurettin Beye özgürlükçü düşünceleri nedeniyle kızdıkça, onu yarbaylığa, albaylığa yükselterek sırmasını arttırır sevip okşasın diye ba-basına bırakmış...

Mareşal İbrahim Paşanın Üçüncü Ordu Komutanlığı ve oğlu Nurettin Beyin babasının yaverliği ve meşrutiyet devrimine katılmalarıyla ilgili biraz-cık bilgi vermek isterim. Bunun için, geçmişle ilgili kısa bir anımı anlatmama izninizi rica edeceğim.

Efendiler, elbette çeşitli ilişkilerle duymuşsunuzdur ki, ben, kurmay yüz-başısı olur olmaz, Sultan Hamit tarafından, Suriyeye sürüldüm. Orada üç se-ne kaldıktan sonra, o zaman Üçüncü Ordu bölgesi olan Makedonyaya gönde-rildim. Ordu Merkezi Manastır idi. Ordu karargâhı orada bulunuyordu. Selâ-nikte başkaca "Üçüncü Ordu Mareşallığı" adında bir komutanlık makamı vardı. Üçüncü Ordu Komutanı Selânikte otururdu.

Orada da "Mareşallik Kurmayı" diye bir kurmay kurulu vardı. Ben, 1908 senesinde, önyüzbaşı ve bu kurmay kurulunda görevli idim. Özgürlük elde et-meye çalışan, gizli dernekle pek yakından ilişkim vardı. Yanyalı Esat Paşa Üçüncü Ordu Komutanı idi.

Süleyman Paşaoğlu Ali Rıza Paşa Kurmay başkanımızdı. Binbaşı olan merhum Cemal Paşa ve binbaşı olan Fethi Bey (şimdi Paris Elçisi) ve ben Ma-reşallik kurmay kurulunu oluşturuyorduk.

Her üçümüz, derneğin üyesi idik. Çalışmalarımız, derneğin başarı sağla-masına yönelik idi.

O tarihlerde, Üçüncü Ordu bölgesi içinde Serezdeki tümenin ve Serez böl-gesinin komutanı, bir Mareşaldi. Bu kişiye, Sultan Hamit çok güvenirdi. Rütbe-

Nurettin Paşanın ve babası Müşir İbrahim Paşanın meşrutiyet inkılâbına suret ve derecesi temaslarına ait hatıralarım

Nurettin Paşanın ve babası Mareşal İbrahim Paşanın meşrutiyet devrimine katılımları ile ilgili anılarım

fevkalâde emniyet ve itimadına mazhar bulunuyordu. Rütbesinin müşür olmasına, Esat Paşanın kendinden dun rütbede bulunmasına rağmen İstanbul ile Makedonya arasında emniyetli bir muntaka tesisi maksadile Serezden uzaklaştırılmazdı. İşte, bu mühim kumandan, Müşür İbrahim Paşa idi. Mahmut Nurettin Bey (Nurettin Paşa) de babasının yanında bulunurdu. Meşrutiyet ilânına takaddüm eden günlerde, Müşür İbrahim Paşanın muntakasinda, bir binbaşı, istibdadı idare aleyhinde beyanatta bulunmuş... Bir casus bunu jurnal etmiş... Mahallinde tahkiki keyfiyet için o zaman Selânikte Merkez Kumandanı bulunan, Kaymakam Nâzım Bey İstanbuldan memur edildi.

Cemiyet, Nâzım Beyi, bu vazifeyi ifadan menetmek üzere vurdurdu. Yaralanan Nâzım Bey İstanbula celbolundu. Vak'anın tahkikine, İstanbuldan değil, ancak orduca tayin olunacak memurun gidebileceği fikri telkin olundu. Ben memur oldum. Bittabi vazifem, istibdad aleyhinde bulunmuş olan binbaşy kurtarmak idi.

Evvelâ, Sereze gittim. Müşür İbrahim Paşayı ziyaret ettim. Esnayı mülâkatta anladım ki, Paşanın büyük bir endişesi vardır. İbrahim Paşa, kendi muntakası dahilinde Sultan Hamit ve istibdadı idare aleyhinde hiçbir ferd bulunmadığını ve bulunamayacağını sultana temin etmişti. Buna rağmen, mevzuubahs binbaşı hakkındaki jurnal, Sultan Hamidin Müşür İbrahim Paşaya olan itimadını selbedecek mahiyette idi. Bu jurnal muhteviyatının tahakkuku, İbrahim Paşanın aleyhinde idi. Bunu istemiyordu. Ben, derhal Paşanın endişesini anladım ve dedim ki: "Paşa Hazretleri, muntakai devletinize zâtî şahane aleyhinde mütehasis bir ferdin bulunabileceği memul değildir. Verilmiş olan jurnal muhteviyatının mahallinde tahkiki, tarafı devletinizden müesses inzibat ve telkin edilmiş olan sadakat hislerini sühuletle tebarüz ettirecektir. Arzu buyurursanız, yapacağım tahkikat raporunun, bir suretini zâtî devletinize de göndereyim."

İbrahim Paşa, bu beyanatımdan çok ferahladı. Benden memnun oldu ve mahdumu Nurettin Beyi çağırıp bana ıaz ve ikram edilmesini ve mahalli vak'aya seyahatim için teshilâtta bulunulmasını emretti.

Tahkikatımın neticesi, binbaşy kurtardı. Jurnal vereni müfteri cezasına çarptırdı. Müşür İbrahim Paşa da, sultana kendi muntakasinda, aleyhtar bir ferdin bulunamayacağını isbat ederek hakkındaki emniyet ve itimadı şahaneyi teyit eyledi.

Müşür İbrahim Paşanın, bu suretle hakkındaki itimadı teyit etmesi, çok geçmeden, kendisinin bütün Makedonyayı, istibdat aleyhtarlarından tathirine memuriyetini ihzar etti.

Bu noktayı biraz ızah edeyim. Cemiyet, bütün Makedonyada, teşkilât ve faaliyetini tezyit etti. Artık, hemen alenî ve biperva harekâta başlandı.

Selânikte, Ordu Müşiriyetinde bulunan Esat Paşaya itimat kalmadı. Erkânıharbiye Reisimiz olan Ali Rıza Paşa hakkında şüpheye düşüldü. Bunlar birer, birer Sultan Hamit tarafından berayı isticvap İstanbula celbolundu. Ordu müşürlüğüne, ezhercihet şayanı emniyet ve itimat olan Müşür İbrahim Paşa tayin ve ızam olundu.

İbrahim Paşanın Selâniğe gelmekte olduğu haberi üzerine, Cemal Bey (merhum Cemal Paşa) her ihtimale karşı bir vesile ile merkezden uzaklaştı. Ar-

sinin Mareşal olmasına, Esat Paşanın kendinden ast rütbede bulunmasına karşı İstanbul ile Makedonya arasında güvenli bir bölge kurmak amacıyla Serezden uzaklaştırılmazdı. İşte, bu önemli komutan, Mareşal İbrahim Paşa idi. Mahmut Nurettin Bey (Nurettin Paşa) de babasının yanında bulunurdu. Meşrutiyetin ilânından önceki günlerde, Mareşal İbrahim Paşanın bölgesinde, bir binbaşı, zorba yönetime karşı sözler söylemiş... Bir casus bunu jurnal etmiş.. Olayı yerinde incelemek işiyle o zaman Selânikte Merkez Komutanı olan, Yarbay Nâzım Bey İstanbuldan emirle görevlendirildi.

Dernek, görevi yapmasını önlemek için Nâzım Beyi vurdurdu. Yaralanan Nâzım Bey İstanbula çağırıldı. Olayın soruşturulmasına, İstanbuldan değil, ancak ordu tarafından atanacak bir görevlinin gidebileceği düşüncesi aşılandı. Bu görevli ben oldum. Elbette görevim, zorba idareye karşı çıkmış olan binbaşy kurtarmak idi.

Önce, Sereze gittim. Mareşal İbrahim Paşa ile görüştim. Görüşme sırasında anladım ki, Paşanın büyük bir kaygısı vardır. İbrahim Paşa, kendi bölgesi içinde Sultan Hamit ve zorba yönetime karşı hiç kimsenin bulunmadığını ve bulunamayacağını padişaha garanti etmişti. Buna karşın, sözkonusu binbaşı ile ilgili jurnal, Sultan Hamidin Mareşal İbrahim Paşaya olan güvenini sarsacak nitelikte idi. Bu jurnalda yazılanlar doğru çıkarsa, İbrahim Paşanın durumu kötü olacaktı. Bunu istemiyordu. Ben, hemen Paşanın kaygısını anladım ve dedim ki: "Paşa Hazretleri, sizin bölgenizde padişah hazretleri için kötü hisler besleyecek birinin bulunabileceği düşünülemez. Verilmiş olan jurnalda bildirilenlerin yerinde soruşturulması, yüksek kişiliğinizce konulmuş olan düzen ve aşılanmış olan bağlılık duygularını kolayca ortaya çıkaracaktır. İsterse-niz, yapacağım soruşturma ile ilgili raporun, bir örneğini size de göndereyim."

İbrahim Paşa, bu söylediklerimden çok rahatladı. Beni beğendi ve oğlu Nurettin Beyi çağırıp beni ağırlayıp bana ikramda bulunulmasını ve olay yerine yapacağım yolculuk için kolaylık sağlanmasını emretti.

Soruşturmalarının sonucu, binbaşy kurtardı. Jurnal vereni iftiracılık cezasına çarptırdı. Mareşal İbrahim Paşa da, padişaha kendi bölgesinde, padişaha karşı çıkacak birinin bulunamayacağını kanıtlayarak kendine olan inan ve güvenini perçinledi.

Mareşal İbrahim Paşanın, kendisine beslenen güveni böylece pekiştirmesi, çok geçmeden, kendisinin bütün Makedonyayı, zorba yönetime karşı olanlardan temizlemekle görevlendirilmesine yol açtı.

Bu noktayı biraz açıklayayım. Dernek, bütün Makedonyada, örgütlerini ve çalışmalarını arttırdı. Artık, hemen açıktan açığa ve korkusuzca çalışmaya başlandı.

Selânikte, ordu Mareşallığında bulunan Esat Paşaya güven kalmadı. Kurmay Başkanımız olan Ali Rıza Paşaya karşı kuşkuya düşüldü. Bunlar birer, birer Sultan Hamit tarafından sorguya çekilmek için İstanbula çağırıldı. Ordu Mareşallığına, her bakımdan inanılan ve güvenilen Mareşal İbrahim Paşa atayı gönderildi.

İbrahim Paşanın Selâniğe gelmekte olduğu duyulunca, Cemal Bey (merhum Cemal Paşa) her olasılığa karşı sudan bir nedenle merkezden uzaklaştı. Arkada-

kadaşım Fethi Bey, zaten daha evvel Jandarma Mektebi Kumandanlığına geçmişti. Merkezde ordu kumandanı, erkânıharbiye reisi namlarına yalnız ben bulunuyordum. Yeni gelen kumandana Üçüncü Ordu Kumandanlığını ben devrî teslim edecektim. Filhakika öyle oldu.

İbrahim Paşa, refakatinde mahdumu Nurettin Bey olduğu halde, trenle geç vakit Selâniğe muvasalat etti. Doğru kumandanlık dairesine geldi. Orada, kendisine vaziyeti takdim ettim. Gece olmasına rağmen teknil ordu erkânıharbiyesine memur rüesayı birer, birer görmek istedi. Herkes gelip kendini takdim ediyordu. Müşür Paşa, her yeni tanıdığı zâta, kendisinin ne kadar şedit olduğunu, insanı mahvetmek kudretinde bulunduğunu anlatmaya çalışır birtakım tavırlar takınarak, hiç te münasebeti olmayan sözler söyleyerek, arasına, çizmeli ayaklarını yere vurarak, ilk andan itibaren tethiş politikası tatbikına başladı.

Gece evime gittim. Ertesi gün erkenden, bir süvari, bir binek atı getirdi ve Müşür Paşanın beni istediğini söyledi. Daireye geldiğim zaman, anladım ki, yeni kumandan benim vazifeye devam edebileceğimi emretmiş...

Şimdi, Efendiler; gelelim ihtilâl ve inkılâp safhasına...

İbrahim Paşanın, tethiş politikası, ihtilâl komitesinin tehditkâr vaziyetile karşılandı. Paşa hiddet ve şiddetini bir tarafa bırakmak mecburiyetini hissetti. Bazı arkadaşlar, bu meyanda en çok Cemal Bey (Cemal Paşa) vasıtasile ihtilâl cemiyetinin kuvvetinden ve teşebbüsündeki ciddiyetten İbrahim Paşanın mahdumu haberdar edildi. Babasının cemiyet aleyhine harekette bulunmaması ihtar ve Paşadan teminat talep olundu. Meselâ; Kumandan Paşa cemiyet aleyhinde hareket etmiyeceğini işaret etmek üzere, Cuma namazını filân camide kılacak ve ikinci safta ahzı mevki edecektir, gibi birtakım taleplerde bulunuldu. İşte Nurettin Bey bu gibi tebligatı pederine isma için vasıta itti haz ediyordu. Fakat mühim meselelerde daha çok tavzif edilen ve faal bulundurulanan babasının yaveri Nurettin Bey değil, cemiyetin aza ve mutemedi ve kumandanlık makamı yaveri Yüzbaşı Kâzım Nami Beydi (elyevm muharrir ve muallimidir).

İbrahim Paşa, cemiyetin ihtaratına mutavaate mecbur edildi. Fakat, cemiyetin teşkilât, teşebbüsât, mukarrerat ve icraatından hiçbir vakit haberdar edilmemiştir.

Hürriyet ve Meşrutiyet ilânından da, ne İbrahim Paşanın ve ne de mahdumu Nurettin Beyin, daha evvel, hiçbir suretle ve asla haberleri dahi olmamıştır. Meşrutiyet ilânı meselesinin tamamen içinde bulunduğum ve bütün teferruat ve safahatı şahsan ve yakından münasebettar olduğum cihetle, bu husustaki hatıratım aynen mahfuzumdur.

Hürriyet ve Meşrutiyet ilânı tezahüratında isticâl ettiği zannolunan Üsküpteki tertibatı, Selânikte ve diğer yerlerde alınacak tertibat ile uygun bir tarza koymak için Üskübe gitmişim. Oradan avdetimden ve artık her yerde filî tezahürat başladıktan sonra, Müşür İbrahim Paşa beni davet etti ve şu beyanatta bulundu: "Beni, ordu kumandanlığında ipka edecek misiniz, etmiyecek misiniz? İpka olunmıyacak isem şahsım tecavüz ve hakarete duçar edilmeden hemen İstanbul'a hareket edeyim." Hatta Paşa, bürosu üstünde duran yazı hokkasını eline alarak aynen hatırımda kalan şu kelimeleri de ilâve etti: "Burada, benim, yalnız bir hakkım var, onu alır, giderim."

şım Fethi Bey, daha evvel Jandarma Mektebi Komutanlığına geçmişti. Merkezde ordu komutanı ve kurmay başkanı yerine yalnız ben bulunuyordum. Yeni gelen komutana Üçüncü Ordu Komutanlığının devir teslim işini ben yapacaktım. Gerçekte öyle oldu.

İbrahim Paşa, yanında oğlu Nurettin Beyle, trenle geç vakit Selâniğe geldi. Doğruca komutanlık binasına geldi. Orada, kendisine durum üzerinde bilgi verdim. Gece olmasına karşın ordu kurmayında görevli bütün başkanları birer, birer görmek istedi. Herkes gelip kendini tanıtıyordu. Mareşal Paşa, her yeni tanıdığına, kendisinin ne kadar sert olduğunu, insanı yok edebilecek güçte olduğunu anlatmaya çalışır birtakım davranışlarda bulunarak, hiç de yeri olmayan sözler söyleyerek, arasına, çizmeli ayaklarını yere vurarak, ilk andan başlayarak korkutma politikası uygulamaya başladı.

Gece evime gittim. Ertesi gün erkenden, atlı bir er, bir binek atı getirdi ve Mareşal Paşanın beni istediğini söyledi. Komutanlık binasına geldiğim zaman, anladım ki, yeni komutan benim görevimde kalabileceğim emrini vermiş...

Şimdi, Efendiler; gelelim ayaklanma ve devrim evresine...

İbrahim Paşanın, korkutma politikasına, ayaklanma komitesince göz dağı yolunda karşılık verildi. Paşa kızgınlığını ve sertliğini bir tarafa bırakmak zorunluğunu duydu. Kimi arkadaşlar, bu arada en çok Cemal Bey (Cemal Paşa) aracılığıyla ayaklanma derneğinin ne kadar kuvvetli ve girişiminde ne kadar kararlı olduğu İbrahim Paşanın oğluna bildirildi. Babasının derneğe karşı davranmaması yolunda uyarı yapıldı ve Paşadan güvence istendi. Örneğin, Komutan Cuma namazını falan camide kılacak ve ikinci sırada yer alacaktır, gibi birtakım istekler yapıldı. İşte Nurettin Bey bu gibi bildirileri babasına duyurma aracı olarak kullanılıyordu. Ama önemli işlerde daha çok görevlendirilen ve çalıştırılan babasının yaveri Nurettin Bey değil, derneğin üyesi ve güvendiği insan ve komutanlık makamı yaveri Yüzbaşı Kâzım Nami Beydi (şimdi yazar ve öğretmendir).

İbrahim Paşa, derneğin uyarılarına uymak zorunda bırakıldı. Ama, derneğin örgütleri, girişimleri, kararları ve yaptıkları hiçbir vakit kendisine bildirilmemiştir.

Özgürlük ve meşrutiyet devriminin ne zaman yapılacağını da, ne İbrahim Paşa ve ne de oğlu Nurettin Bey, önceden, hiç duymamışlar ve hiç bilmemişlerdir. Meşrutiyet ilânı konusunun bütünüyle içinde bulunduğum ve bütün ayrıntı ve evreleriyle ilgili bulunduğum için, bu konudaki anılarım olduğu gibi aklımdadır.

Özgürlük ve meşrutiyet ilân edileceğinin açığa vurulmasında acele ettiği sanılan Üsküpteki düzenlemeleri, Selânikte ve başka yerlerde alınacak önlemlerle uygun bir yola koymak için Üskübe gitmişim. Oradan dönüşümde ve artık her yerde gösteriler gerçekten başladıktan sonra, Mareşal İbrahim Paşa beni çağırdı ve şunları söyledi: "Beni, ordu komutanlığında bırakacak mısınız; bırakmıyacak mısınız? Bırakılmıyacaksam saldırıya ve hakarete uğramadan hemen İstanbul'a gideyim." Hatta Paşa, bürosu üstünde duran yazı hokkasını eline alarak olduğu gibi anımsadığım şu kelimeleri de ekledi: "Burada, benim, yalnız bir hakkım var, onu alır, giderim."

İcap edenlerle görüştüktan sonra cevap verebileceğimi söyledim. Cemiyet namına salâhiyettar olan diğer arkadaşlarla, İbrahim Paşanın kumandanlığı meselesini müzakere ettik. Bir zaman için, kalmasında mahzur görmedik. Kumandanlıkta kalacağı hakkındaki cemiyet kararını ben kendisine tebliğ ettim. Fakat, bir iki gün sonra, dağa çıkmış olan zabitanın bir mülâzim efendi, İbrahim Paşaya bulunduğu yerden hakaretle mâli bir telgraf çekmiş... İbrahim Paşa, derhal beni çağırttı ve telgrafi uzatarak dedi ki: "Beni kumandan olarak burada muhafaza edeceğinizi bildirmiştiniz. Bu hakaret nedir?"

Kumandan Paşaya, cemiyetçe hakkında ittihaz ettiğimiz kararı, tek mil teşkilâta iblağ edecek kadar zaman geçmediğini, bilhassa dağ başında bulunan zabitelerimizin herhangi bir telgraf merkezinden bu gibi telgrafları keşide ettirmelerine mâni olmak, bugünlerde müşkül olacağını takdir etmesini söyleyerek, kendisini tesliyeğe çalıştım.

Fakat, aradan çok geçmeden, o zaman Hududu Yunaniye Kumandanı bulunan Muhlis Paşa, cemiyetin Manastırdaki heyeti merkeziyesi tarafından Manastıra davet olunmuş.. Muhlis Paşa, Ordu Kumandanı İbrahim Paşadan mezuniyet almaksızın Manastıra gitmiş.. Bundan müteessir olan İbrahim Paşa Muhlis Paşaya tekdiramız iş'arda bulunmuş..

Bunun üzerine, Muhlis Paşayı davet eden, heyeti merkeziye, İbrahim Paşaya uzun bir telgraf çekmiş.. Bu defa da, Müşür Paşa beni davet ederek telgrafi gösterdi ve: "Ya bu ne?" dedi.

Telgrafi baştan nihayete kadar okudum. Bu telgrafta Konyar aşiretine mensup Müşür İbrahim Paşanın bütün hayatı, mazisi, mahiyeti tavsif olunduktan sonra, ağır ve hakaretamiz kelimelerle istibdat devrinin, Sultan Hamit bendeliğinin ender emmuzeci olan İbrahim Paşanın hürriyet için çalışan bir muhitte, hürriyet için çalışanlara kumanda etmek cesaretinde bulunması istiğrap ediliyor ve derhal kumandanlık makamını terketmesi ihtar ve talep olunuyordu.

Efendiler, bundan sonra, hakikaten İbrahim Paşa, Selânikte duramadı. Dediği gibi hokkasını alıp gitti.

Bu malûmattan sonra, Nurettin Paşanın Üçüncü Ordu Kumandanı bulunan pederi Müşür İbrahim Paşa ile meşrutiyet inkılâbının husulüne ve ihtilâlin itidal ve selâmeti cereyanına, ne yolda hizmet ve delâlet eylemiş olduklarını anlamak kolaylaşmıştır zannederim. Denildiği gibi, "ihtilâlin itidali cerayanına" dahi müessir olamamışlardır. En büyük itidalsizlik bizzat kendilerine yapılmış olan muamelelerle sabittir.

Tercümeihal risalesinin 4 üncü sahifesinde, Nurettin Paşanın, Rumeliden İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusuna iltihak ile vazifei vatanîyesini ifa ettiğinden bahs olunmaktadır. 31 Mart Vak'ası münasebetle Rumeliden İstanbul'a gönderilen kuvvetlerin kumandanı, merhum Hüsnü Paşa idi. Ben, bu kuvvetlerin erkânıharbiye reisi idim. Bu kuvvetlere Hareket Ordusu unvanını veren, Hareket Ordusunun İstanbul'a kadar harekâtını tertip ve idare eden bendim. Nurettin Beyin bu kuvvetlere iltihak ederek vazife aldığını bilmiyorum. Nurettin Paşa, birçokları gibi, Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığı zaman, Ayatafa-nosa veya Makrıköyüne gelmiş olabilir.

Gerekenlerle görüştüktan sonra yanıt verebileceğimi söyledim. Dernek adına yetkili olan öbür arkadaşlarla, İbrahim Paşanın komutanlığı sorununu görüştük. Bir zaman için, kalmasında sakınca görmedik. Komutanlıkta kalacağı ile ilgili dernek kararını kendisine ben bildirdim. Ama, bir, iki gün sonra, dağa çıkmış olan subaylardan bir teğmen efendi, İbrahim Paşaya, bulunduğu yerden hakaretlerle dolu bir telgraf çekmiş.. İbrahim Paşa, hemen beni çağırttı ve telgrafi uzatarak dedi ki: "Beni komutan olarak burada bırakacağınızı bildirmiştiniz. Bu hakaret nedir?"

Komutan Paşaya, dernekçe kendisiyle ilgili olarak aldığımız kararı, tüm örgütlere duyuracak kadar zaman geçmediğini, özellikle dağ başında bulunan subaylarımızın herhangi bir telgraf merkezinden bu gibi telgrafları çekirtmelerini önlemenin, bugünlerde güç olacağını anlamasını söyleyerek, kendisini yatıştırılmaya çalıştım.

Ama, aradan çok geçmeden, o zaman Yunanistan Sınırları Komutanı Muhlis Paşa, derneğin Manastırdaki merkez kurulu tarafından Manastıra çağırılmış.. Muhlis Paşa, Ordu Komutanı İbrahim Paşadan izin almadan Manastıra gitmiş.. Bundan üzüntü duyan İbrahim Paşa Muhlis Paşaya paylarcasına yazı yazmış..

Bunun üzerine, Muhlis Paşayı çağıran, merkez kurulu, İbrahim Paşaya uzun bir telgraf çekmiş. Bu defa da, Mareşal Paşa beni çağırarak telgrafi gösterdi ve: "Ya bu ne?" dedi.

Telgrafi baştan sonuna kadar okudum. Bu telgrafta Konyar aşiretinden olan Mareşal İbrahim Paşanın bütün hayatı, geçmişi, niteliği anlatıldıktan sonra, ağır ve aşağılayıcı kelimelerle zorbalık çağının, Sultan Hamit kulluğunun pek az rastlanır bir örneği olan İbrahim Paşanın özgürlük için çalışan bir çevrede, özgürlük için çalışanlara komutanlık etmeye yeltenmesine şaşıldığını ve hemen komutanlıktan ayrılması bildiriliyor ve isteniyordu.

Efendiler, bundan sonra, İbrahim Paşa, Selânikte duramadı. Dediği gibi hokkasını alıp gitti.

Bunları öğrendikten sonra, Nurettin Paşanın Üçüncü Ordu Komutanı olan babası Mareşal İbrahim Paşa ile meşrutiyet devriminin yapılmasına ve ayaklanmanın ılımlı ve engelsiz olarak yürütülmesine, ne yolda yardımcı ve yol gösterici olduklarını anlamak kolaylaşmıştır sanırım. Denildiği gibi, "ayaklanmanın ılımlı yürütülmesine" bile etkili olamamışlardır. En büyük ılımsızlık onların kendilerine karşı yapılmış olan davranışlarla kanıtlanmaktadır.

Biyografi broşürünün 4 üncü sahifesinde, Nurettin Paşanın, Rumeliden İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusuna katılarak vatanî görevini yaptığından söz edilmektedir. 31 Mart Olayı üzerine Rumeliden İstanbul'a gönderilen kuvvetlerin komutanı, merhum Hüsnü Paşa idi. Ben, bu kuvvetlerin kurmay başkanı idim. Bu kuvvetlere Hareket Ordusu adını veren, Hareket Ordusunun İstanbul'a kadar gidişini düzenleyip yöneten bendim. Nurettin Beyin bu kuvvetlere katılarak görev aldığını bilmiyorum. Nurettin Paşa, birçokları gibi, Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığı zaman, Yeşilköye ya da Bakırköye gelmiş olabilir..

Biyografi broşürüne göre Nurettin Paşanın Meşrutiyet elde edildikten sonra yaptığı işler

Nurettin Paşa, "Yemen vilâyetinin tahlisi ve ussatın tedibi için vukubulan muharebatta birtakım fırka cüzütamlarına veya müfrezelere kumanda etmiş..."

Her fırka kumandanı, her muharebede aynı vaziyette bulunur. Sonra "San'anın tahlisini müteakıp mütehaşşit kuvayı askeriye kumanda etmiş..."

Efendiler, asker olanlar, çok iyi bilirler ki, bir yerde muhtelif kıtaatı askeriye toplandığı zaman, orada bir merkez kumandanlığı veya mevki kumandanlığı, bir ordugâh kumandanlığı tesis olunur.. Nurettin Paşanın San'adaki kumandanlığı bundan başka bir şey midir?!

Nurettin Paşa "İmam Yahya ile itilâf akti hususunda Ahmet İzzet Paşaya muzaheret eylemiş..."

Ahmet İzzet Paşaya sormadım, fakat, İzzet Paşa ile beraber bulunup, me-saide yakından iştiraki olan sahibi salâhiyet zevatın beyanına göre, İmam Yahya ile itilâf müzakeratında, Nurettin Paşa bir suretle alâkadar kılınmamıştır.

Nurettin Paşa "Balkan muhaberatına iştirak arzusunu izhar ile Yemeni şimalinden cenubuna kadar kat'edip Aden-Mısır-Suriye-Konya-İstanbul tarikiyle Çatalca civarında bulunan başkumandanlık karargâhına iltihak ve münhal fırka bulunmamasından dolayı kendi rızası ile gönüllü olarak Dokuzuncu Alayın kumandasını" deruhde eylemiş..

Nurettin Paşanın Yemenden, İstanbula gelmek için takip ettiği istikamet, Yemenden İstanbula gelen bilcümle efrat ve siviller velhasıl herkes tarafından takip olunan istikametti. Yol o idi. Nitekim, o tarihte, biz de Afrikada bulunuyorduk. İstanbula gelmek için Afrika çöllerini garptan şarka, Mısır'a kadar deve ile kat'ettikten sonra İskenderiye ile Triyeste arasında bütün Bahri Sefidi ve Adriyatik denizini cenuptan şimale ve Triyesteden Bükreşe kadar Avrupayı ve ondan sonra Karadenizi kat'ederek aynı karargâha vâsıl olmuştuk. Yol bu idi.

Nurettin Paşa, bu noktada asıl söylenmesi lâzımgelen meseleden bahsetmiyor. Nurettin Paşa, miralaylıktan binbaşılığa indirildikten sonra, Yemen kıtatına memur olmak üzere kaymakamlığa terfi etmiştir. Bu terfiin icabı olarak kaymakamlıkta Yemende iki sene kalmak lâzım gelirken vaktinden evvel İstanbula gelerek kurtulmak yolunu bulmuştur.

Tercümeihal risalesinin 6 ncı ve 7 nci sahifelerinde Nurettin Paşanın, Irak Kumandanlığından bahsolunuyor ve vesaiti mahalliye istimal ile yeniden ordu teşkil ederek dost ve düşmanın memur ve intizarları hilâfında mağlûbiyetten muzafferiyet istihsalı harikasını tecelli ettirdiği zikrediliyor.

Efendiler, Irak seferinde; Nurettin Paşa zamanındaki vaziyetin hakikati şundan ibarettir:

İlk Irak Kumandanı olan Süleyman Askerî Beyin mağlûbiyet ve intiharından sonra, Iraka, Kafkasyadan yeni kıtaat gelinceye kadar, muharebat, İngilizlerin arzusuna ve yürüyüş süratlerine tâbi olmuştur. Nurettin Paşa, Kûtülemarede İngilizlere mağlûp olduktan sonra, gece gündüz ve bilâmukavemet yürüyerek Selmanipake kadar perişan bir surette ricat etti.

İngilizler, Nurettin Paşayı takiben Selmanipake kadar ilerledi. Orada Kafkasyadan gönderilmiş olan kıtaat, İngiliz kıtaatını karşıladı. Üç gün muharebeden sonra Nurettin Paşa mağlûbiyeti kabul ederek ricat emri verdi. Kıtaat Diyale nehrine kadar şimale çekildi. İngilizlerle süvari teması dahi aranmadı. Hal-

Nurettin Paşa "Yemen ilinin kurtarılması ve ayaklananların cezalandırılması için yapılan savaşlarda birtakım tümenlere ya da birliklere komuta etmiş..."

Her tümen komutanı, her savaşta aynı durumda bulunur. Sonra, "San'a kurtarıldıktan sonra orada yığınak yapmış olan kuvvetlere komuta etmiş..."

Efendiler, asker olanlar, çok iyi bilirler ki, bir yerde çeşitli ordu birlikleri toplandığı zaman, orada bir merkez komutanlığı ya da mevki komutanlığı, bir ordugâh komutanlığı kurulur.. Nurettin Paşanın San'adaki komutanlığı bundan başka bir şey miydi?

Nurettin Paşa "İmam Yahya ile uzlaşma yapılmasında Ahmet İzzet Paşaya yardım etmiş..."

Ahmet İzzet Paşaya sormadım, ama, İzzet Paşa ile birlikte bulunup, çalışmalara yakından katılmış olan yetkili kişilerin söylediğine göre, İmam Yahya ile uzlaşma görüşmeleriyle, Nurettin Paşa hiç bir bakımdan ilgilendirilmemiştir.

Nurettin Paşa "Balkan savaşlarına katılmak isteğini belirterek Yemeni kuzeyinden güneyine kadar geçip Aden-Mısır-Suriye-Konya-İstanbul yoluyla Çatalca yakınlarında bulunan komutanlık karargâhına katılmış ve boş tümen bulunmamasından dolayı kendi isteğiyle gönüllü olarak Dokuzuncu Alayın komutasını" üstlenmiş..

Nurettin Paşanın Yemenden, İstanbula gelmek için geçtiği yol, Yemenden İstanbula gelen bütün asker ve sivillerin kisası herkesin geçtiği yoldu. Yol o idi. Nitekim, o tarihte, biz de Afrikada bulunuyorduk. İstanbula gelmek için Afrika çöllerini batıdan doğuya, Mısır'a kadar deve ile geçtikten sonra İskenderiye ile Tiryeste arasında bütün Akdenizi ve Adriyatik denizini güneyden kuzeye ve Tiryesteden Bükreşe kadar Avrupayı ve ondan sonra Karadenizi geçerek aynı karargâha varmıştık. Yol bu idi.

Nurettin Paşa, bu noktada asıl söylenmesi gereken konudan söz etmiyor. Nurettin Paşa, albaylıktan binbaşılığa indirildikten sonra, Yemen birliklerinde görevlendirilmek üzere yarbaylığa yükselmiştir. Bu yükselmenin gereği olarak yarbay rütbesiyle Yemende iki sene kalmak gerekirken zamanından evvel İstanbula gelerek o görevden kurtulmak yolunu bulmuştur.

Biyografi broşürünün 6 ncı ve 7 nci sahifelerinde Nurettin Paşanın, Irak Komutanlığından sözediliyor ve yerli araçları kullanarak yeniden ordu kurarak dost ve düşmanın umduğunun ve beklediğinin tersine yenilgiden zafer çıkarmak harikasını gösterdiği belirtiliyor.

Efendiler, Irak seferinde; Nurettin Paşa zamanındaki durumun gerçek yüzü şundan başka birşey değildir:

İlk Irak Komutanı olan Süleyman Askerî Beyin yenilgisi ve canına kıymasından sonra, Iraka, Kafkasyadan yeni birlikler gelinceye kadar, savaşlar, İngilizlerin isteklerine ve yürüyüş hızına bağlı kalmıştır. Nurettin Paşa Kûtülemarede İngilizlere yendikten sonra gece, gündüz ve hiç direnmeden yürüyerek Selmanipake kadar darma dağın çekildi.

İngilizler, Nurettin Paşayı kovalıyarak Selmanipake kadar ilerledi. Orada Kafkasyadan gönderilmiş olan birlikler, İngiliz birliklerini karşıladı. Üç gün savaşta sonra Nurettin Paşa yenilgiyi kabul ederek çekilme emri verdi. Birlikler Diyale nehrine kadar kuzeye çekildi. Athı artçısı çıkarılarak İngilizlere bağlantı

buki, aynı zamanda, İngilizler de ricat eylemişlerdi. Bu malûmatı veren Urban oldu. Ondan sonra, Nurettin Paşa, kendini toplayıp tekrar Selmanipak-Kütülemare istikametinde ilerledi.

Kütülemare şimalinde, gece İngiliz kıtaatına temas edildi. Tedbirsizlik, tertipsizlik ve idaresizlik yüzünden, fecirle beraber kıtaatımız düşmanın ateş baskınına maruz bırakıldı. Efrat ve zabitanadan, kumandanlardan birçok zayıt verildi. Kıtaatta panik oldu, kendiliğinden ricat başladı. İngilizlerin çekilmesi üzerine, sükûnet iade olunabildi.

Irakta, yeni kıtaat ve yeni vesaitle büyük ve kanlı muharebat, bundan sonra başlar ki, Nurettin Paşanın bunlarla münasebeti yoktur.

Risalenin aynı sahifelerinde, Nurettin Paşa "İngilizlerden iğtinam ettiği tayyareler ile de bir tayyare filosu vücuda getirmek muvaffakiyatı azimesini göstermiştir" deniliyor.

Bu iddianın pek cahilane olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Tayyarenin ve tayyare filosunun ne olduğunu bilenler böyle bir iddianın ne kadar gülünç olduğunu elbette anlarlar.

Risalenin sekizinci sahifesinde, Nurettin Paşanın dürbünle bakarken alınmış bir resmi vardır. Bu resmin altında şu ibare yazılıdır:

"26 Ağustos 1338 taarruz günü Kocatepe tarassut mevkiinde Karahisar meydan muharebesini idare ederken alınan fotoğraflardır."

Aynı günde, hep aynı tepede idik. Dürbünle bakanlar çoktu. Bilhassa dürbünle en çok bakanlar tarassuda memur edilen zabıtlar idi. Filhakika, Nurettin Paşanın da muharebe meydanını dürbünle seyretmeyi tercih ettiğinin ben de fâriki olmuştum.

Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesinin cereyanı esnasında, Başkumandan Muharebesi günü, Nurettin Paşayı bir aralık, Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşanın (elyevm Berlin Sefiri) tarassut noktasında, vaziyeti dürbünle temaşa ederken buldum. Kıtaatımız, düşmanı yakından sıkıştırmış, nazik ve mühim bir vaziyet hâsil olmuştu. "Dürbünle temaşayı bırakınız! Muharebeyi yakından ve bizzat idare etmek için, ileri ateş mevaziine gideceğiz", dedim.

Nurettin Paşa, bu kadar yaklaşmanın münasip olmadığını söyleyerek gitmek istemedi. Canım sıkıldı. "Siz burada kalabilirsiniz" dedim. Kemalettin Sami Paşaya: "Siz benimle geliniz!" dedim ve otomobilime yürüdüm. Kemalettin Paşa: "Emredersiniz" dedi ve beraber yürüdü. Bu muamele üzerine, dürbünün başında yalnız bırakılan Nurettin Paşanın da arkamızdan geldiğini gördük. Dediğim yere gittik. Yunan ordusunun esaretini intaç eden o muharebeyi, teferuatına kadar, bizzat idare ediyor ve icap eden emirleri, doğrudan doğruya kolordu kumandanlarına ve sair kumandanlara bizzat veriyordum.

Emirlerime göre tedbirler ve hareketler icra olunurken Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, yanımda duruyor ve vaziyeti temaşa ediyordu. Bir aralık, Kolordu kumandanını, benim yanımdan uzaklaştırarak bazı emirler vermeye kalkışmış.. Kolordu Kumandanı, bu emirleri gayrikabili icra bulmuş, ordu kumandanı ile kolordu kumandanı arasında adeta, lâübalıyane bir münazaa vaziyeti hâsil olmuş.. Kemalettin Sami Paşa, Nurettin Paşanın yanından biraz sertçe muamele ile ayrılmış.. bu halin farkına vardım. Kemalettin Sami Paşayı yanıma çağırıp,

kurmak yolu bile aranmadı. Oysa, aynı zamanda, İngilizler de çekilmişlerdi. Bu bilgiyi verenler Çöl Arapları oldu. Ondan sonra, Nurettin Paşa, kendini toplayıp yeniden Selmanipak-Kütülemare doğrultusunda ilerledi.

Kütülemare kuzeyinde, gece İngiliz birlikleriyle karşılaşıldı. Önlemsizlik, düzensizlik ve yetersizlik yüzünden, tan yeri ağarırken birliklerimiz düşmanın ateş baskınına uğratıldı. Erler ve subaylardan, komutanlardan birçok yitirildi. Birliklerde panik oldu, kendiliğinden geri çekilme başladı. İngilizlerin de çekilmesi üzerine, dinginlik sağlandı.

Irakta, yeni birlikler ve yeni araçlarla büyük ve kanlı savaşlar, bundan sonra başlar ki, Nurettin Paşanın bunlarla ilişkisi yoktur.

Broşürün gene o sayfasında, Nurettin Paşa "İngilizlerle savaşırken ele geçirdiği İngiliz uçaklarıyla bir uçak filosu kurarak büyük başarı kazanmıştır" deniliyor.

Bu savın çok cahilce olduğunu söylemek zorundayım. Uçağın ve uçak filosunun ne olduğunu bilenler böyle bir savın ne kadar gülünç olduğunu elbette anlarlar.

Broşürün sekizinci sayfasında, Nurettin Paşanın dürbünle bakarken alınmış bir resmi vardır. Bu resmin altında şunlar yazılıdır:

"26 Ağustos 1922 saldırısı günü Kocatepe gözetleme yerinde Afyon meydan savaşını yönetirken alınan fotoğraflardır."

26 Ağustosta, hepimiz o tepede idik. Dürbünle bakanlar çoktu. Özellikle dürbünle en çok bakanlar gözetleme görevlisi subaylardı. Gerçekten Nurettin Paşanın da savaş alanına dürbünle bakmayı yeğlediği benim de dikkatimi çekmişti.

Afyon-Dumlupınar Meydan Savaşı olurken, Başkomutan Savaşı günü, Nurettin Paşayı bir aralık, Kolordu Komutanı Kemalettin Paşanın (şimdi Berlin Elçisi) gözleme noktasında, duruma dürbünle bakarken buldum. Birliklerimiz, düşmanı yakından sıkıştırmış, zorlu ve önemli bir durum oluşmuştu. "Dürbünle bakmayı bırakınız. Savaşı yakından ve oradan kendimiz yönetmek için, ileri ateş mevzilerine gideceğiz", dedim.

Nurettin Paşa, bu kadar yaklaşmanın doğru olmadığını söyleyerek gitmek istemedi. Canım sıkıldı. "Siz burada kalabilirsiniz" dedim. Kemalettin Sami Paşaya: "Siz benimle geliniz" dedim ve otomobilime yürüdüm. Kemalettin Paşa: "Emredersiniz" dedi ve benimle birlikte yürüdü. Bu davranış üzerine, dürbünün başında yalnız bırakılan Nurettin Paşanın da arkamızdan geldiğini gördük. Dediğim yere gittik. Yunan ordusunun tutsaklığıyla sonuçlanan o savaş, tüm ayrıntılarıyla, ben kendim yönetiyor ve gereken emirleri, doğrudan doğruya kolordu komutanlarına ve başka komutanlara kendim veriyordum.

Emirlerime göre önlemler alınır ve gerekli işler yapılırken Ordu Komutanı Nurettin Paşa, yanımda duruyor ve olup bitenlere bakıyordu. Bir aralık, kolordu komutanını, benim yanımdan uzaklaştırarak bir takım emirler vermeye kalkışmış.. Kolordu komutanı, bu emirleri yerine getirilemez nitelikte bulmuş, ordu komutanı ile kolordu komutanı arasında, saygı dışı çekişmelere benzer birşeyler olmuş.. Kemalettin Sami Paşa, Nurettin Paşanın yanından biraz sertçe davranarak ayrılmış.. bu durumu anladım. Kemalettin Sami Paşayı yanıma çağırıp,

Büyük saldırı savaşında Nurettin Paşa savaş alanına dürbünle bakmayı yeğliyordu

sükûnet ve inzıbatı muhafaza etmesi lüzumunu söyledim. Badehu, yalnız olarak Nurettin Paşayı çağırttım. Umumî tarzda, bazı sualler sordum ve anlatmak istedim ki, hakikaten kolordu kumandanına verdiği emir gayrikabili icradır. Kumandanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Lüzumlu ve kabiliyeti icraiyesi olan hususları emrederler ve emir verirken, kendini, o, emri ifa edecek olanın yerine koymak ve emrin nasıl ifa ve tatbik olunacağını düşünmek ve bilmek lâzımdır.

Tercümeihal risalesinin 9 uncu sahifesinde, Iraktan sonra "Kafkas cephesine gitmiş olan Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Mıntakaları Kumandanlığında ve ordu kumandanlığı vekâletinde bir müddet" bulunduğu yazılıdır. Bu vazifelerin mahiyetini ve bu müddetin kaç gün olduğunu sormak lâzımdır.

Nurettin Paşa, Kafkas cephesinden, İstanbula aydetinde "Aydın, Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı" unvanile İzmirle azimet etmiş ve bulduğu birkaç perişan müstahfız kutaatını süratle tensik ve yeni fırkalar teşkil ederek Yirmi Birinci Kolorduyu vücuda getirmiş."

Efendiler, kolordu teşkili, son zamanda, Harbi Umumînin fantazileri sırasına geçmişti. Bilhassa, karşısında düşman bulunmayan, sabit muntakalarda, ahzı asker şubeleri ve riyasetleri tesis etmek kadar sühuletle kolordu kumandanlıkları ve salâhiyetleri ihdas olunurdu. Filhakika, bütün muharebe cephele-ri imdat, diye feryat ederken Yirmi Birinci Kolordu şayanı itibar bir mevcudiyet olsaydı, Aydın mıntakasından terkolunmazdı.

Risalenin 16 ncı sahifesinde Nurettin Paşanın, "Anadoluda Mustafa Kemal Paşa ve rüfekasının teşebbüsleriyle başlayan harekâtı millîye rüesasile dahi tesisi münasebet ederek.." İstanbulda birtakım mühim işler yaptığından ve nihayet "İngilizlerce takibe başlanmış olduğundan" ve "Mustafa Kemal Paşa tarafından aldığı davetnamelerde, artık İstanbuldan ziyade Anadoluda hizmet mümkün olduğu iş'ar edilmesine.." ve saireye binaen Anadoluya geçmiştir..

Efendiler, Nurettin Paşanın, İstanbulda, İngilizlerle ve Damat Ferit Paşa Kabinesile anlaştığını ve Ankarada teessüs eden, Türkiye Büyük Millet Meclisinden ve onun Hükûmetinden bihaber olarak, bizi, İstanbul ile itilâf ettirmeye çalıştığını ve bu münasebetle arada cereyan eden telgraf muhaberatını ve bizzarur, Ankaraya geldikten sonraki muamelelerini bilmünasebe beyan etmiştim. Bunları tekrar etmiyeceğim.

18 inci sahifede, "balâdaki hidematı vataniyeyi muvaffakiyetle ifa etmiş olan Nurettin Paşa ile Büyük Millet Meclisi arasında, bazı mesaili resmîyeden dolayı ihtilâf çıkması üzerine, kendisi hemen Ankaraya gelerek, işbu suitefeh-hümat hüsnü suretle hal ve izale olunmuştur" ibaresine tesadüf edilmektedir.

Nurettin Paşanın, hükûmetçe, Merkez Ordusu Kumandanlığından nasıl azil ve divanı harbe tevdi edilmek üzere Ankaraya celbolunduğunu ve Meclisçe aleyhinde olan galeyân kendisinin idamını talep derecesinde ileri gitmiş iken Başkumandan sıfatile şahsan Meclis kürsüsünden, Nurettin Paşayı müdafaa ederek nasıl kurtardığımı da izah etmiştim. Burada, bilvesile yalnız bir noktaya nazarı dikkati celbetmek isterim. Bu okuduğumuz ibareye nazaran, bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır, bir de Nurettin Paşa.. Bunlar karşı karşıya gelmişler.. suitefeh-hümat izale edilmiş.. Malûm olduğuna göre, Meclisle karşı karşıya gele-

sâkin olmasını ve düzeni koruması gerektiğini söyledim. Sonra da, yalnız olarak Nurettin Paşayı çağırttım. Genel nitelikte, kimi sorular sordum ve anlatmak istedim ki, gerçekten kolordu komutanına verdiği emir yerine getirilemeyecek niteliktedir. Komutanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Gerekli olan ve yapılabilecek şeyleri emrederler ve emir verirken, kendini, o, emri uygulayacak olanın yerine koymak ve emrin nasıl yerine getirilip uygulanacağını düşünmek ve bilmek gerekir.

Biyografi broşürünün 9 uncu sayfasında, Iraktan sonra "Kafkas cephesine gitmiş olan Nurettin Paşanın, Üçüncü Ordu Bölgeleri Komutanlığında ve ordu komutanlığı vekilliğinde bir süre" bulunduğu yazılıdır. Bu görevlerin niteliğini ve bu sürenin kaç gün olduğunu sormak gerekir.

Nurettin Paşa, Kafkas cephesinden, İstanbula dönüşünde "Aydın, Muğla ve Antalya Yöreleri Komutanı" sanı ile İzmirle gitmiş ve bulduğu birkaç dar-madağın müstahfız* birliğini çarçabuk düzene sokup yeni tümenler kurarak Yirmibirinci Kolorduyu meydana getirmiş.."

Efendiler, kolordu kurmak, son zamanda, Dünya Savaşının köksüz ve moda işleri arasında geçmişti. Özellikle, karşısında düşman bulunmayan, hareketsiz bölgelerde, askerlik şubeleri ve başkanlıkları kurmak kadar kolaylıkla kolordu komutanlıkları kurulur ve gerekli yetkiler verilir. Gerçekten, bütün savaş cephele-ri "imdat" diye bağırırken Yirmi birinci Kolordu önemsenecek bir varlık olsaydı, Aydın bölgesinde yüzüstü bırakılmazdı.

Broşürün 16 ncı sayfasında Nurettin Paşanın "Anadoluda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının girişimleriyle başlayan ulusal ayaklanmanın baş-larıyla da ilişki kurarak.." İstanbulda birtakım önemli işler yaptığından ve sonunda "İngilizlerin kendisini izlemeye başladıklarından" ve "Mustafa Kemal Paşadan aldığı çağın yazılarında, artık İstanbuldan çok Anadoluda görev yapabileceğinin bildirilmesi.." üzerine ve başka nedenlerle Anadoluya geçmiştir..

Efendiler, Nurettin Paşanın, İstanbulda, İngilizlerle ve Damat Ferit Paşa Kabinesile anlaştığını ve Ankarada kurulan, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve onun Hükûmetini bilmiyormuş gibi davranarak, bizi, İstanbul ile uyuşturmaya çalıştığını ve bununla ilgili olarak arada geçen telgraf yazışmalarını ve zorunlu olarak, Ankaraya geldikten sonraki davranışlarını yeri geldiğinde anlatmışım. Bunları bir daha anlatmayacağım.

18 inci sayfada, "Yukarıdaki vatan görevlerini başarıyla yapmış olan Nurettin Paşa ile Büyük Millet Meclisi arasında, birtakım resmî işlerden dolayı anlaşmazlık çıkması üzerine, kendisi hemen Ankaraya gelmiş ve bu anlaşmazlık iyi bir biçimde çözümlenip giderilmiştir" cümlesine rastlanmaktadır.

Nurettin Paşanın, hükûmet tarafından Merkez Ordusu Komutanlığından nasıl çıkarılıp askerî mahkemeye verilmek üzere Ankaraya getirildiğini ve Meclisin kendine karşı olan kızgınlığı kendisinin idamını isteyecek kadar ileri gitmiş iken Başkomutan olarak benim Meclis kürsüsünden, Nurettin Paşayı savunarak nasıl kurtardığımı da açıklamışım. Burada, sırası gelmişken yalnız bir noktaya dikkati çekmek isterim. Bu okuduğumuz cümleye göre, bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır, bir de Nurettin Paşa.. Bunlar karşı karşıya gelmişler, anlaş-

* Çoğu kırk yaşını geçmiş erlerden kurulu birlikler

bilen, yalnız hükûmettir. Meclisin muhatabı hükûmettir. Bir ordu kumandanı, bir vali, herhangi bir makam sahibi Meclisin muhatabı olamaz.

Risalenin 18 inci sahifesinin son satırları, Nurettin Paşanın, "vatanı tehlikeden tahlis eden muzafferiyeti azîmenin lûtfu hakla muvaffak ve amili olmuş ve tarihi millîye bu defa dahi gayet mühim ve emsali namesbuk bir sahifei şeref ve mefharat ilâvesini temin eylemiş.." olduğunu izaha hasredilmiştir.

Efendiler, bu kadar, cesurane bir iddiaya karşı hayret ve istiğrap etmemek mümkün değildir. Filhakika, Nurettin Paşa, umumî taarruzda Birinci Ordu Kumandanlığında bulundu. Diğer bilcümle kumandanlarla beraber kendisine, emrettiğimiz vazifeleri ifaya çalıştı. Bu hal, bütün Türk ordusuna ve ordumuzun büyük, küçük bilcümle kumandanlarına, zabıtlarına ve her neferine şamil olmak tabîi bulunan muvaffakiyet ve şerefi, Nurettin Paşanın şahsına hasretmek kadar manasız, esassız, **ayıp** bir şey olamaz! Nurettin Paşayı, muzafferiyetin amili gibi göstermek, olsa olsa, kendisile istihza maksadına matuf olabilir. Yoksa Nurettin Paşa, büyük zaferin şerefine **en az iştirake hakkı olanlardan biridir**.

Efendiler, büyük taarruzda, Nurettin Paşayı, yalnız taarruzun ikinci günü Kocatepede yalnız bırakmıştım. Çünkü, düşmanın mağlûp olduğunu ve ricat edeceğini anladık. Mağlûbiyetini inhizama çevirmek ve hattı ricatını kat'ederek düşman ordusunu esir etmek için, artık Kocatepede değil, daha umumî vaziyeti mütealea ve ona göre umumî tedbirler alacak yerde bulunmamız lâzımdı. O gün dahi, Cephe Kumandanı İsmet Paşanın, münasip görüp benim imzamlı yazdığı teşvikkâr kısa bir telefonla Nurettin Paşanın kuvvei maneviyesini muhafaza için tedbir almak lüzumlu görülmüştü.

Ondan sonra, Nurettin Paşayı ve ordusunu bizzat takip ve şevki idareye bizzat müdahaleye zaruret gördüm. Böyle yapmasaydım, Nurettin Paşanın, yaptığı hataları tazmin etmek güç olurdu. Dumlupınarda, Erkânıharbiyesi Reisi Emin Paşanın hazırladığı ileri hareket emrinin muhteviyatını anlıyamayan ve fakat, anlamamış değil daha iyisini düşünmek ve yapmak istiyormuş gibi tavır alan Nurettin Paşanın tereddüti üzerine, tereddütle geçirilecek zaman olmadığını ihtar ederek, icap eden noktai nazarı bizzat dikte ettiğim zaman, Nurettin Paşa bana demişti ki: "Paşam, siz, bizi, yalnız ve serbest bırakmıyorsunuz"! Buna, hazır bulunan Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri, şu yolda ve ciddî bir lisanla cevap verdi: "Paşa, Paşa, dedi. Bu ordu, bizim, bütün memleketin gözbebeğidir. Onun sevk ve idaresini, tesadüfe bırakamayız!"

Dumlupınardan Uşağa giderken, yolda Nurettin Paşanın tedabirindeki noksanı hissedip, Nurettin Paşa fırkalarına bizzat emir vererek, tedbir aldırmasaydım Trikopis'in esareti mümkün olmayabilirdi. Uşakta nahoş bir manzaraya şahit olabilirdik. İzmirde girdikten ve hükûmet dairesine dahil olduktan sonra, cenuptan gelen top ve tüfek sadalarını bizzat işitip, Nurettin Paşanın tedbirsizliğini ve gafletini anlayıp derhal bizzat emir vererek tedbir aldırmasaydım, İzmirde girmiş ve İzmir sokaklarında ahaliye karışmış kıtaatımızın, biz de dahil olduğumuz halde, paniğe uğrayarak hercümerç olması müstebat değildi.

Siyaset ve kıyaset iddiasında bulunan, Nurettin Paşanın İzmirde resmî ecnebî memurlarla mazbut mükâlamesini bizzat tashih etmeseydim İzmirde girmek-

mazlık giderilmiş.. Bilindiğine göre, Meclisle karşı karşıya gelebilen, yalnız hükûmettir. Meclisin karşısındaki hükûmettir. Bir ordu komutanı, bir vali, herhangi bir görevli Meclisin karşısında bulunamaz.

Broşürün 18 inci sayfasının son satırları, Nurettin Paşanın, "Allahın yardımıyla vatanı tehlikeden kurtaran büyük zaferin başarıcısı ve etmeni olduğu ve millî tarihe bu kez de çok önemli ve benzeri hiç görülmemiş bir onur ve övünç sayfası eklemeyi sağlamış.." olduğunu açıklamaya ayrılmıştır.

Efendiler, bu kadar, atmasyon bir sav karşısında şaşmamak ve bunu yadırgamamak elden gelmez. Gerçekten, Nurettin Paşa, genel saldırımız sırasında Birinci Ordu Komutanlığında bulundu. Öbür bütün komutanlarla birlikte kendisine, emrettiğimiz görevleri yapmaya çalıştı. Bu durum, bütün Türk ordusuna ve ordumuzun büyük, küçük bütün komutanlarını, subaylarını ve her bir erini kapsamı doğal olan başarı ve onuru, Nurettin Paşanın kendisine özgü kılmak kadar anlamsız, temelsiz, ayıp bir şey olamaz. Nurettin Paşayı, başarının etmeni gibi göstermek, olsa olsa, kendisile alay etmek amacına yönelik olabilir. Yoksa Nurettin Paşa, büyük zaferin onuruna katılmaya en az hakkı olanlardan biridir.

Efendiler, büyük saldırımızda, Nurettin Paşayı, ancak saldırının ikinci gününü Kocatepede yalnız bırakmıştım. Çünkü, düşmanın yenildiğini ve çekileceğini anladık. Yenilgisini bozguna dönüştürmek ve çekilme yolunu keserek düşman ordusunu tutsak almak için, artık Kocatepede değil, durumu daha genel olarak gözden geçirecek ve ona göre genel nitelikte önlemler alacak yerde bulunmamız gerekli idi. O gün de, Cephe Komutanı İsmet Paşanın, uygun bulup benim imzamlı yazdığı özendirici kısa bir yazıyı telefonda okuyarak Nurettin Paşanın moralini korumak için önlem almak gerekli görülmüştü.

Ondan sonra, Nurettin Paşanın işine karışmayı ve ordusunu kendim yönetmeyi zorunlu buldum. Böyle yapmasaydım, Nurettin Paşanın, yaptığı yanlışları gidermek güç olurdu. Dumlupınarda, Kurmay Başkanı Emin Paşanın hazırladığı ileriye yürüyüş emrinin kapsamını anlamayan ama, anlamamış değil daha iyisini düşünmek ve yapmak istiyormuş gibi davranan Nurettin Paşanın duraksaması üzerine, duraksamayla geçirilecek zaman olmadığını sertçe söyleyerek, gereken görüşü kabule kendim zorladığım zaman, Nurettin Paşa buna demişti ki: "Paşam, siz, bizi, yalnız ve serbest bırakmıyorsunuz" Buna, orada bulunan Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri, şu yolda ve sert bir karşılık verdi: "Paşa, Paşa, dedi. Bu ordu, bizim, bütün memleketin gözbebeğidir. Onun yönetimini rastlantıya bırakamayız."

Dumlupınardan Uşağa giderken, yolda Nurettin Paşanın aldığı enlemlerdeki eksikliği anlayıp, Nurettin Paşanın tümenlerine kendim emir vererek, önlem aldırmasaydım Trikopis'in tutsaklığı gerçekleşmiyebilirdi. Uşakta kötü bir durumla karşılaşabilirdik. İzmirde vardıktan ve hükûmet konağına girdikten sonra, güneyden gelen top ve tüfek seslerini kendi kulağımla işitip, Nurettin Paşanın tedbirsizliğini ve aymazlığını anlayıp hemen kendim emir vererek önlem aldırmasaydım, İzmirde girmiş ve İzmir sokaklarında halka karışmış birliklerimizin, biz de içinde olmak üzere, paniğe kapılarak darmadağın olması olmayacak şey değildi.

İşbirlik ve akıllılık taslayan, Nurettin Paşanın İzmirde yabancıların resmî görevlileriyle yaptığı yazıya dökülmüş görüşmelerini ben kendim düzeltmesey-

Nurettin Paşa, zafere şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biridir

Nurettin Paşayı ve ordusunu bizzat takip ve sevkü idareye zaruret gördüm

Nurettin Paşa, zafere şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biridir

Nurettin Paşanın işine karışmayı ve ordusunu kendim yönetmeyi zorunlu buldum

ten hâsıl olan neşvei umumiyenin inkisarını bâdi vaziyetlerden içtinap belki de mümkün olmayacaktı.

Efendiler, bu söylediklerim, bütün ordu erkânınca malûm hakikatlerdir. Bu hakikatlerin, yalnız bir kişinin fâriki olmadığı anlaşılıyor. O da Nurettin Paşadır. Muhasır, galip, fatih, gazi unvanlarıyla kendini yadettirmek sevdâyı tıflânesine düşen Nurettin Paşanın, "Kûtülemare Muhasır Nurettin Paşa" diye bir kartvizitini görmüştüm. Bu kartı, Nurettin Paşa Taşköprüde otururken Kastamonu Vali ve Havalisi Kumandanı bulunan Muhittin Paşaya (elyevm Kahire Sefiri) göndermiş ve kartın boş yerlerine, yazdığı yazılarda, karttaki unvanı işaretle ederek, "bunu da benden kimse nez'edemez ya!" diye bir ibare de vardı. Muhittin Paşa, bu kartı ve karttaki yazıyı, akıl ve ferasetle, kabili telif görememiş, dikkate şayan bulmuş olduğundan, aynen bana göndermişti. **Evet, onu, ondan kimse nez'edemez. Fakat, onu ona veren de yoktur.** Her muvaffakiyetli muharebeye iştirak eden zatın, hakkı olmadığı halde kendisini yegâne amil, galip, ilân etmesi, şayanı imtisal bir düsturu ahlâkî teşkil etmez. Evlâdı memlekete, böyle asılsız tarz ve tavırlar takınmak âdetini veremeyiz; emsali atıyeye, böyle havadan galip, fatih olunabileceği gibi sakim bir fikri miras bırakamayız!

Tercümeihal risalesinin kabındaki gazi unvanının istimaline gelince, bu unvanı, Nurettin Paşaya (A.S.) harfleri verebilir. Fakat, hakikat ve kanun bununla yalnız ve sadece istihza eder. Gerçi, muharebeye "ya şehit veya gazi olmak için" gidilir. Alelülak, meydanı şehamette ölenlerin hepsine, şehit derlerse de, sağ kalanların hepsine gazi unvanı verilemez. Bu unvanı ancak kanun verir. Medenî bir milletin, âli menfaatler icabı, icrasına mecbur olduğu harpler, Arap aşiretlerinin gazvesi değildir. Öyle dahi olsa, gazveden sağ salım çıkanlara belki, yalnız, anaları, babaları berayı takdir, benim gazi oğlum diyerek iftihar eder. Fakat, millet, tarih, unvan tevcihinde okadar semih değildir.

Tercümeihal risalesinin, son sahifesinden de bir cümle alarak bu hikâyete hitam verelim:

Nurettin Paşa "Irak cephesinde iken ahali mahallîye tarafından kendisine tevdi edilmiş bulunan, Kerbelâda metfun hafidi Hazreti Peygamberi İmamı Hüseyin Hazretlerinin seyfi mubarekini hâmil bulunmakla müşerrefdir."

Efendiler, bu ne lâftır?!

Kerbelâ, hafidi peygamberî, imam, seyfi mubarek, müşerref; **bu gibi avampesendane lâflarla milleti iğfal mesleğinde bulunanlar, artık insaf etsinler!... Millet de dikkat ve basiretini arttırsın!...**

*
* *

Efendiler, resen harekette muvaffakiyet görmiyen bazı kimseler de, türlü riyakârlıklarla içimize girmek yolunu bulabilmişlerdir. Bunların mahiyetleri İkinci Meclis içtima ile vazifeye başladıktan sonra görülecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin, ikinci intihap devresi, yeni Türkiye Devletinin tarihinde, mes'ut bir intikal devresine tesadüf etti. Filhakika, dört senelik istiklâl mücadelemiz, milletimizin şanına lâyük bir sulh ile neticelenmiş bulunuyordu.

24 Temmuz 1339 da, Lozanda imza edilen muahedename, 24 Ağustos 1339 da Mecliste tasdik olundu.

dim İzmir'e girmekten doğan yaygın sevinci yarıda bıraktıracak durumlardan belki de kaçınılamıyacaktı.

Efendiler, bu söylediklerim, bütün ordu ileri gelenlerinin bildiği gerçeklerdir. Bu gerçeklerin, yalnız bir kişinin farkında olmadığı anlaşılıyor. O da Nurettin Paşadır. Kuşatan, yenen, fetheden, gazi sanlarıyla kendini andırmak gibi çocukça bir tutkuya kapılan Nurettin Paşanın, "Kûtülemare Kuşatıcısı Nurettin Paşa" diye bir kartvizitini görmüştüm. Bu kartı, Nurettin Paşa Taşköprüde otururken Kastamonu Bölgesi Valisi ve Bölge Komutanı olan Muhittin Paşaya (şimdi Kahire Elçisi) göndermiş ve kartın boş yerlerine, yazdığı yazılarda, karttaki sana dikkati çeken, "bunu da benden kimse alamaz ya" diye bir cümlecik de vardı. Muhittin Paşa, bu kartı ve karttaki yazıyı, akıl ve akıllılıkla, bağdaşır görememiş ve dikkate değer bulmuş olduğundan, olduğu gibi bana göndermişti. Evet, onu, ondan kimse alamaz. Ama, onu ona veren de yoktur. Her başarılı savaşa katılan kişinin, hakkı yokken kendisini tek etmen ve yenici ilân etmesi, örnek tutulmaya değer ahlâk kuralı olamaz. Ülke çocuklarına böyle gerçeğe uymayan yollar tutmak ve davranışlarda bulunmak alışkanlığını veremeyiz; gelecek kuşaklara böyle havadan yenen, fetheden olunabileceği gibi yanlış bir düşünceyi kalıt olarak bırakamayız.

Biyografi broşürünün kabındaki "gazi" sanının kullanılmasına gelince, bu sanı, Nurettin Paşaya "A.S." harfleri verebilir. Ama, gerçek ve kanun bununla yalnız ve sadece alay eder. Gerçi, savaşa "ya şehit veya gazi olmak için" gidilir. Genel olarak, yiğitlik alanında ölenlerin hepsine, şehit derlerse de sağ kalanların hepsine gazi sanı verilmez. Bu sanı ancak kanun verir. Uygur bir ulusun, yüksek çıkarları gereği, yapmak zorunda kaldığı savaşlar, Arap aşiretlerinin bir biriyle çatışmaları değildir. Öyle olsa bile, bu gibi çatışmalardan sağ ve esen çıkanlara belki, yalnız, anaları, babaları beğenilerini bildirerek, benim gazi oğlum diyerek övünürler. Ama, san vermekte, milletin ve tarihin eli o kadar açık değildir.

Biyografi broşürünün, son sayfasından da bir cümle alarak bu öyküyü bitirelim:

Nurettin Paşa "Irak cephesinde iken ora halkı tarafından kendisine verilmiş olan, Peygamber Hazretlerinin Kerbelâda yatan torunu imam Hüseyin Hazretlerinin kutsal kılıcını taşımakla onur duymaktadır."

Efendiler, bu ne lâftır?

Kerbelâ, Peygamber torunu, imam, kutsal kılıç, onur duymak; **böyle beylik lâflarla milleti aldatmak yolunu tutanlar, artık insaf etsinler... Millet de uyanıklığını ve sağgörüsünü arttırsın...**

*
* *

Efendiler, kendi başlarına davranmakla başarılı olunamayacağını anlayan kimileri de, türlü iki yüzlülüklerle içimize girmek yolunu bulabilmişlerdir. Bunların nitelikleri İkinci Meclis toplanıp göreve başladıktan sonra görülecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin, ikinci seçim dönemi, yeni Türkiye Devletinin tarihinde, mutlu bir geçiş evresine rastladı. Gerçekten, dört senelik bağımsızlık savaşımız, milletimizin şanına yaraşır bir barışla sonuçlanmış bulunuyordu.

24 Temmuz 1923 de, Lozanda imzalanan antlaşma, 24 Ağustos 1923 de Mecliste onandı.

San vermekte milletin eli okadar açık değildir

Lozan Barış Antlaşması

Efendiler, Mondros Mütarekesinden sonra Türkiye'ye muhasım devletler tarafından dört defa sulh şeraiti teklif edilmiştir. Bunların birincisi, Sevr projesidir. Bu proje, hiçbir müzakerenin mahsulü olmayıp, Düveli İtilâfiye tarafından Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'un da iştirakile tanzim ve Vahdettinin hükûmeti tarafından 10 Ağustos 1920 de imza edilmiştir.

Bu proje, Türkiye Büyük Millet Meclisince bir zemini münakaşa bile addedilmemiştir.

İkinci sulh teklifatı, Birinci İnönü muharebesini müteakip in'ikat eden Londra Konferansının hitamında 12 Mart 1337 tarihinde vaki olmuştur. Bu teklifat, Sevr Muahedesinde bazı tadilatı muhtevi ise de meskût bırakılan meselelerde Sevr projesindeki mevaddın kâmilten ipka edildiğini kabul etmek lâzımdır.

Bu teklifat, bizce münakaşayı mucip olmadan İkinci İnönü muharebesinin başlamasıyla neticesiz kalmıştır.

Üçüncü sulh teklifatı, 22 Mart 1922 de, yani Sakarya muzaferiyetinden ve Fransızlarla aktolunan Ankara İtilâfından sonra ve yakın bir taarruzumuza intizar olunduğu sıralarda, Pariste içtima eden Düveli İtilâfiye Haricî Nâzırları tarafından yapılmıştır. Bu teklifatta, işe Sevr esasından başlamak esası terk edilmiş ise de, esasatı itibarile amali milliyemizi tatminden uzak idi.

Dördüncü teklif, Lozan Muahedesinin aktile neticelenen müzakerattır.

Düveli İtilâfiyece Türkiye'ye tatbiki tasavvur edilen esasatla, harekâtı milîye sayesinde vâsıl olunan neticeyi bariz bir surette mütalea etmek için bu dört nevi teklif arasında en mühim hususata münhasır olmak üzere kısa bir mukayese yapmayı faydalı addederim.

1. Hudutlar

a) Trakya hududu:

Sevrde: Çatalca hattından biraz ilerde bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 921 teklifinde: Bahis yok.

Mart 922 teklifinde: Tekirdağ bize, Babaeski, Kırkkilise ve Edirne Yunana kalmak üzere bir hat.

Lozanda: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) İzmir muntakası.

Sevr projesinde: Bu muntakanın hudutları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok karip mahallerden geçmektedir.

Bu muntaka, Türk hakimiyetinde kalacak, fakat Türkiye, bu hakimiyetini istimal hakkını Yunanistana devredecek, Türk hakimiyetinin bekasına alâmet olarak İzmir şehrinin haricî istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Mahallî bir meclis toplanacak ve beş sene sonra bu meclis, bu muntakanın sureti daimede Yunanistana ilhakına karar verebilecek idi.

Mart 921 teklifinde: İzmir muntakası, Türk hakimiyetinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir muntakasının aksanı mütebakıyesinde muhtelif unsurların adedî nispetine göre terekkep edecek bir jandarma kıt'ası bulunacak ve buna Düveli İtilâfiye zabitanı kumanda edecek.

İdare işlerinde dahi aynı nispeti adediye nazarı itibara alınacak ve muntakanın Cemiyeti Akvamca tayin edilecek Hristiyan bir valisi olacak ve bunun yanında müntehap bir meclis ve bir heyeti müşavire bulunacak. Vilâyetçe Türki-

Efendiler, Mondros Ateşkesinden sonra düşman devletler Türkiye'ye dört defa barış koşulları önermişlerdir. Bunların birincisi, Sevr tasarısıdır. Bu proje, hiçbir görüşmenin ürünü olmayıp, İtilâf Devletleri tarafından Yunan Başbakanı Mösyö Venizelos'un da katılmasıyla düzenlenmiş ve Vahdettinin hükûmeti tarafından 10 Ağustos 1920 de imzalanmıştır.

Bu tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisince bir görüşme konusu niteliğinde bile sayılmamıştır.

İkinci barış önerisi, Birinci İnönü savaşının ardından toplanan Londra Konferansının sonunda 12 Mart 1921 tarihinde yapılmıştır. Bu öneriler, Sevr Antlaşmasında birtakım değişiklikler içermekte ise de değinilmemiş sorunlarda Sevr tasarısı maddelerinin tümünün olduğu gibi bırakıldığını kabul etmek gerekir.

Bu tasarı, bizce tartışma konusu olmadan İkinci İnönü savaşının başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış önerisi, 22 Mart 1922 de, yani Sakarya zaferinden ve Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşmasından sonra ve yakında saldırmamız beklenildiği sıralarda, Pariste toplanan İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları tarafından yapılmıştır. Bu öneride, Sevr'i temel alarak işe başlamak ilkesi bırakılmışsa da, ana çizgileriyle ulusal amaçlarımızı karşılamaktan uzaktı.

Dördüncü öneri, Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerde yapılmıştır.

İtilâf Devletlerinin Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri temel kurallar ile, millî harekâtımızla ulaşılabilen sonucu açık olarak anlaşılabilir diye bu dört türden öneri arasında en önemli konularla sınırlı kalmak üzere kısa bir karşılaştırma yapmayı yararlı sayarım.

1. Sınırlar

a) Trakya sınırı:

Sevrde: Çatalca çizgisinden biraz ilerde bulunan Podima-Kalikratya çizgisi.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemişti.

Mart 1922 önerisinde: Tekirdağ bize, Babaeski, Kırklareli ve Edirneyi Yunana bırakan bir çizgi.

Lozanda: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç çizgisi.

b) İzmir bölgesi:

Sevr tasarısında: Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer İskelesine az çok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge, Türk egemenliğinde kalacak, ama Türkiye, bu egemenliğini kullanma hakkını Yunanistana aktaracak, Türk egemenliğinin sürdüğünün belirtisi olarak İzmir şehrinin dış istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Yerel bir meclis toplanacak ve beş sene sonra bu meclis, bu bölgenin sonsuz olarak Yunanistana katılmasına karar verebilecek idi.

Mart 1921 önerisinde: İzmir bölgesi, Türk egemenliğinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde çeşitli unsurların sayıları oranlarında kurulacak bir jandarma birliği bulunacak ve buna İtilâf Devletlerinin subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de aynı sayılar oranına uyulacak ve bölgenin Milletler Cemiyetince atanacak Hristiyan bir valisi olacak ve bunun yanında seçilmiş bir meclis ve bir danışma kurulu bulunacak. Valilik tarafından Türkiye'ye gelirlere

yeye varidatla mütezayit bir vergi verilecek ve bu anlaşma beş sene devam edip tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyeti Akvamca tadil edilebilecek.

Mart 922 teklifinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize iade olunacak tarzında aldatıcı bir vait. İzmir Rumlarının idareye, adilâne bir surette iştirak ettirilmesi için ve aynı hak Yunanistanda kalacak Edirne Türklerine vermek şartile bir usul tayini zımmında Düveli İtilâfiye Türkiye ve Yunanistanla anlaşacaklardır.

Lozanda: Tabiatile bu gibi mesail mevzuubahs dahi olmamıştır.

c) Suriye hududu:

Sevrde: Sahilde, takriben Karataş Burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gazi Ayıntap, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybini epey cenupta ve Suriye arazisinde bırakan bir hudut.

Mart 921 de: Takriben şimdiki hudut olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir itilâfname imzalanmıştır.

Lozanda: 20 Teşrinievvel 921 tarihli Ankara İtilâfnamesi hududu ipka edilmiştir:

d) Irak hududu:

Sevrde: İmadiye, bizde kalmak şartile, Musul vilâyetinin şimal hududu.

Mart 921 teklifinde: Bahis yok.

Mart 921 teklifinde: Bahis yok.

Lozanda: Halli tehir edilmiştir.

e) Kafkas hududu:

Sevrde: Türk-Ermeni hududunun tayini Amerika Reisicumhuru Wilson'a havale edilmiştir. Ve müşarileyh hudut olarak Karadeniz sahilinde Giresunun şarkından başlayan, Erzincanın garp ve cenubundan, Elmalı, Bitlis ve Van gölünün cenubundan geçen ve birçok nikatta Harbi Umumideki Türk-Rus cephesini takip eden bir hattı göstermiştir.

Mart 921 teklifinde: Cemiyeti Akvam bir Ermeni yurdu tesisi için vilâyati şarkiyeden Ermenistana devrolunacak arazinin tespiti zımmında bir komisyon tayin edecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 922 teklifinde: Bir Ermeni yurdu teşkili zımmında Cemiyeti Akvamın muavenetine mürracat olunacağından bahsedilmektedir.

Lozanda: Bu mesele bertaraf edilmiştir.

f) Boğazlar muntakası:

Sevrde: Rumelinin Türkiyede kalan bütün aksamı.

Anadolunun Adalar Denizi üzerinde takriben İzmir muntakasının başladığı yerden başlayarak Manyas gölünün cenubuna ve Bursanın ve İzniğin biraz şimalinden ve Sapanca gölünün müntehayi garbîsinden Ahabadr deresinin mansabına giden hatla tahdit edilmiş bir muntaka. Bu menatıkta asker bulundurmak ve harekâtı askeriyede bulunmak hakkı sırf Düveli İtilâfiyeye aittir. Keza mezkûr menatıkta Türk jandarması Düveli İtilâfiye kumandasına tâbi olacaktır.

Düveli İtilâfiye, bu muntaka dahilinde askerî makasut için kullanılabilir yol ve şimendifer inşasını menedebileceği gibi elyevm mevcut olanlar meyanında bu yolda kullanılabilir olanları tahrip ettirebilecektir.

göre artan bir vergi verilecek ve bu anlaşma beş sene yürürlükte kalıp iki taraftan birinin istemesi üzerine Milletler Cemiyeti tarafından değiştirilebilecek.

Mart 1922 önerisinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yollu aldatıcı bir sözverme var. İzmir Rumlarının yönetime, adaletle uyar bir biçimde kattırılması için ve tıpkısı bir hakkın Yunanistanda kalacak Edirne Türklerine verilmek koşuluyla bir yöntem belirlemek konusunda İtilâf Devletleri Türkiye ve Yunanistanla anlaşacaklardır.

Lozanda: Elbette bu gibi sorunlar sözkonusu bile olmamıştır.

c) Suriye sınırı:

Sevrde: Kıyıda, yaklaşık Karataş Burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybini oldukça güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Mart 1921 de: Yaklaşık şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

Lozanda: 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşmasındaki sınırlar olduğu gibi bırakılmıştır.

d) Irak sınırı:

Sevrde: İmadiye, bizde kalmak koşuluyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

Mart 1921 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Lozanda: Çözümlemesi ertelenmiştir.

e) Kafkas sınırı:

Sevrde: Türk-Ermeni sınırının saptanması Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a bırakılmıştır. O da sınır olarak Karadeniz kıyısında Giresunun doğusundan başlayan, Erzincanın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van gölünün güneyinden geçen ve birçok noktalarda Dünya Savaşındaki Türk-Rus cephesini izleyen bir çizgiyi göstermiştir.

Mart 1921 önerisinde: Milletler Cemiyeti bir Ermeni yurdu kurmak için doğu illerinden Ermenistana aktarılacak toprakların saptanması için bir komisyon atayacak ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 1922 önerisinde: Bir Ermeni yurdu kurulması için Milletler Cemiyetinden yardım isteneceğinden sözedilmektedir.

Lozanda: Bu konu ortadan kaldırılmıştır.

f) Boğazlar bölgesi:

Sevrde: Rumelinin Türkiyede kalan parçasının tümü.

Anadolunun Ege Denizi üzerinde yaklaşık İzmir bölgesinin başladığı yerden başlayarak Manyas gölünün güneyine ve Bursanın ve İzniğin biraz kuzeyinden ve Sapanca gölünün batı ucundan Ahabadr* deresinin denize aktığı yere varan çizgiyle sınırlandırılmış bir bölge. Bu bölgelerde asker bulundurmak ve askerlikle ilgili işler yapmak hakkı yalnız İtilâf Devletlerindir. Ayrıca o bölgelerdeki Türk jandarması İtilâf Devletlerinin komutasına bağlı olacaktır.

İtilâf Devletleri, bu bölge içinde askerî amaçla kullanılabilir yol ve demiryolu yapılmasını yasaklayabileceği gibi şimdi bulunanlar arasında bu amaçla kullanılabilir olanları bozdurabilecektir.

* Ağva Deresi olsa gerek (B.Y.)

Mart 921 teklifinde: Çanakkale cenubunda Tenedos adasının (Bozcaada) karşısında Karabigaya giden hattın şimalile Boğaziçinin tarafeyninde 20 ilâ 25 kilometrelik bir muntaka.

Çanakkale Boğazına hâkim olan her iki tarafındaki adalar.

Düveli İtilâfiye, yalnız Yunanistana kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çanakkalede asker bulunduracak, bu suretle İstanbul ve İzmir şibihcezi-resini tahliye edecek ve Türkiyenin İstanbulda asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeliye veya Rumeliden Anadolu'ya asker geçirmesine müsaade edecektir.

Mart 922 teklifinde: Çanakkalenin cenubunda Erdek şibihceziresi müstesna olmak üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçinin cenubunda o zaman bitaraf addolunan muntaka, yani takriben İzmir şibihceziresi gayriaskerî muntaka olacaktır.

Bizde, İtilâf işgal kuvveti kalmıyacaktır.

Lozanda: Gelibolu şibihceziyesi Kumbağı, Bakla Burnu hattının cenubuşarkisi, Çanakkale muntakasında sahilden yirmi kilometrelik bir muntaka ve Boğaziçinin iki tarafında sahilden on beş kilometrelik birer muntaka ve Marmarada da Emîrali adasından maada adalar ve İmroz ve Tenedos adaları, gayriaskerî bir hale konacaktır.

Hiçbir tarafta Düveli İtilâfiye işgal kuvveti kalmıyacaktır.

2. Kürdistan

Sevrde: Fıratın şarkında ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan muntaka için Düveli İtilâfiye murahhaslarından mürekkep bir komisyon mahallî muhtariyeti ihzar edecektir.

Muahedenin aktinden bir sene sonra işbu havalinin Kürt ahalisi Cemiyeti Akvam Meclisine müracaatla Kürtlerin ekseriyetinin Türkiyeden müstakil olmayı istediğini ispat ederse ve Meclis bunu kabul ederse Türkiye bu havalideki her türlü hukukundan sarfınazar edecektir.

Mart 921 teklifinde: Düveli İtilâfiye, vaziyeti hazırıyı nazarı itibara alarak ve bu bapta Sevr projesinde tadilat icrasını nazarı itibara almaya mütemayildirler. Şu şartla ki mahallî muhtariyetler ve Kürt ve Asuri-Keldani menafininin kâfi derecede himayesi için tarafımızdan teşkilât ibraz edilsin.

Mart 922 teklifinde: Bahis yok.

Lozanda: Bittabi mevzuubahs ettirilmemiştir.

3. İktisadî menatıkı nüfuz

Sevr Muahedesini müteakıp Düveli İtilâfiyenin aralarında imza eyledikleri akor tripartitte:

a) Fransız muntıkai nüfuzu:

Suriye hududile takriben Adana vilâyetinin garp ve şimal hududu ve Kayseri ile Sivasın şimalinden geçen Muş ve hariç işbu kasabaya takarrüpten sonra Cezirei İbni Ömere giden bir hattın dahilinde kalan muntaka.

b) İtalyan muntıkai nüfuzu:

İzmit şibihceziyesinden çıktıktan sonra Afyon Karahisarına kadar Anadolu şimendifer hattı ve oradan Kayseri civarında Erciyaş dağı civarına kadar giden hatla İzmir muntakası Adalar Denizi, Bahri Sefit ve Fransız muntakası arasında kalan muntaka.

Mart 1921 önerisinde: Çanakkale güneyinde Bozcaada'nın karşısından Karabigaya giden çizginin kuzeyi ile Boğaziçinin iki yanında 20 ilâ 25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale Boğazının kilidi sayılabilecek her iki yanındaki adalar.

İtilâf Devletleri, yalnız Yunanistana kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çanakkalede asker bulunduracak, böylece İstanbul ve İzmir yarımada-larını boşaltacak ve Türkiyenin İstanbulda asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeliye veya Rumeliden Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

Mart 1922 önerisinde: Çanakkalenin güneyinde Erdek yarımadası dışta kalmak üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçinin güneyinde o zaman yansız sayılan bölge, yani yaklaşık İzmir yarımadası askerden arınmış bölge olacaktır.

Yurdumuzda, İtilâf Devletlerinin işgal kuvveti kalmıyacaktır.

Lozanda: Gelibolu yarımadasıyla Kumbağı, Bakla Burnu çizgisinin güneydoğusu, Çanakkale bölgesinde kıydan yirmi kilometrelik bir bölge ve Boğaziçinin iki yanında kıydan onbeş kilometrelik birer bölge ve Marmarada da İmralı Adasından başka adalar ve İmroz Adası ve Bozcaada, askerden arınmış bir bölge durumuna getirilecektir.

Hiçbir yerde İtilâf Devletlerinin kuvvetleri kalmıyacaktır.

2. Kürdistan

Sevrde: Fıratın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge için İtilâf Devletleri delegelerinden kurulu bir komisyon bölgesel özerk yönetimi hazırlayacaktır.

Anlaşma yapıldıktan bir sene sonra bu bölgenin Kürt halkı Milletler Cemiyeti Kuruluna başvurarak Kürtlerin çoğunluğunun Türkiyeden bağımsız olmak istediğini kanıtlarsa ve Kurul bunu kabul ederse Türkiye buralardaki her türlü haklarından vazgeçecektir.

Mart 1921 önerisinde: İtilâf Devletleri, o günlerin durumunu gözönünde bulundurarak bu konuda Sevr tasarısında değişiklik yapmayı düşünmek eğilimindedir. Ancak bölgesel özerklikler ve Kürt ve Asuri-Keldani çıkarlarının yeterince korunması için bizim tarafımızdan kolaylık gösterilecektir.

Mart 1922 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Lozanda: Elbette sözkonusu ettirilmemiştir.

3. Ekonomik etki bölgeleri

Sevr Anlaşmasının ardından İtilâf Devletlerinin aralarında imzaladıkları üçlü anlaşmada:

a) Fransız etki bölgeleri:

Suriye sınırıyla yaklaşık olarak Adana ilinin batı ve kuzey sınırları ve Kayseri ile Sivasın kuzeyinden geçen ve Muş dışta kalmak üzere bu kasabaya yaklaştıktan sonra Cizreye giden bir çizginin içinde kalan bölge.

b) İtalyan etki bölgesi:

İzmit yarımadasından çıktıktan sonra Afyona kadar Anadolu demiryolu-nu ve oradan Kayseri yakınlarında Erciyes Dağı yakınına kadar giden çizgi İzmir bölgesi Ege Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

Mart 921 de: Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan hariciye nâzırları arasında imza olunup hükûmetçe reddolunan itilâflara göre,

a) Fransız muntakai nüfuzu:

O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Memuretüülâziz ve Diyarbekir vilâyetleri.

b) İtalyan muntakai nüfuzu:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarile Afyon Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilâhare tayin olunacak aksamı.

Mart 922 teklifinde: Mevzuubahs değildir.

Lozanda: Mevzuubahs olmamıştır.

4. İstanbul

Sevrde: Muahede samimiyetle tatbik edilmediği takdirde İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 921 teklifinde: Bu tehdidin kalkacağı ve Türkiye'nin İstanbulda asker bulundurabileceği ve Boğaziçini etrafındaki gayriaskerî muntakadan asker mürruruna müsaade edilebileceği mezkûrdur.

Mart 922 teklifinde: İstanbuldan ihracımız tehdidinin kaldırılacağı ve İstanbulda bulundurulabilecek Türk kuvvetinin tezyidi vadolunmaktadır.

Lozanda: Mevzuubahs olmamıştır.

5. Tabiiyet

Sevrde: Gerek Düveli Müttefikadan (Yunanistan dahil) gerek teşekkül eden devletlerden birinin (Ermenistan ve saire) tabiiyetine girmek isteyen Türk tebaasından hiç kimseye Türk Hükûmetince mümanaat edilmeyecek ve bunların yeni tabiiyeti kabul edilecektir.

Mart 921 teklifinde: Bundan bahis yok.

Mart 922 teklifinde: Bundan bahis yok.

Lozan Muahedesinde: Bundan bahis yok.

Ancak müzakerat esnasında Düveli İtilâfiye bir adamın tabiiyetini tayin hususunda Türkiye'deki ecnebî sefaret ve şehbenderhanelerin verecekleri vesâikın kâfi addedilmesini istemişlerdi. Bu teklif, Sevr projesinin balâda mevzuubahs olan 128 inci maddesinin bir şekli cedidi idi. Tabiatile tarafımızdan reddedilmiştir.

6. Adli kapitülasyonlar

Sevrde: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört aza-dan mürekkep bir komisyon kapitülasyonlardan müstefit olan sair devletlerin mütehassıslarile birlikte yeni bir usul tanzim edecek ve Osmanlı Hükûmetile istişare ettikten sonra bu usulü tavsiye edebilecek.

Hükûmeti Osmanîye bu usulü kabul etmeyi şimdiden taahhüt edecek.

Mart 921 teklifinde: İşbu komisyonda Türkiye'nin dahi temsiline Düveli İtilâfiye razı olmaktadır.

Mart 922 teklifinde: Aynı teklif.

Lozanda: Kapitüller hiçbir kayıt yoktur!

İstişarî mahiyette olmak üzere birkaç ecnebî mütehassısını beş sene için hizmetimize almayı kabul ettik.

7. Ekalliyetlerin himayesi

Sevrde: 1918 mütarekelerinden sonra aktolunan bilcümle muahedatta mev-

Mart 1921 de: Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları arasında imzalanıp hükûmetimiz tarafından kabul edilmeyen anlaşmalara göre,

a) Fransız etki bölgesi:

O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elâzığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan etki bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarile Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak bölümleri.

Mart 1922 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Lozanda: Sözkonusu olmamıştır.

4. İstanbul

Sevrde: Antlaşma içtenlikle uygulanmazsa İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Bu gözdağının kalkacağı ve Türkiye'nin İstanbulda asker bulundurabileceği ve Boğaziçini etrafındaki askerden arındırılmış bölgelerden asker geçmesine izin verilebileceği yazılıdır.

Mart 1922 önerisinde: İstanbuldan çıkarılmamız yolundaki gözdağının kaldırılacağına ve İstanbulda bulundurulabilecek Türk kuvvetinin artırılmasına söz verilmektedir.

Lozanda: Sözkonusu olmamıştır.

5. Uyrukluk

Sevrde: Hem Müttefik Devletlerden (Yunanistan da içinde olmak üzere) hem yeni kurulan devletlerden birinin (Ermenistan v.b.) uyrukluğuna girmek isteyen Türk uyruklularından hiç kimseye Türk Hükûmetince engel olunmayacak ve bunların yeni uyruklığı kabul edilecektir.

Mart 1921 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Sözkonusu edilmemiştir.

Lozan Antlaşmasında: Sözkonusu edilmemiştir.

Ancak görüşmeler sırasında İtilâf Devletleri bir adamın uyrukluğunun saptanması konusunda Türkiye'deki yabancı elçilik ve konsoloslukların verecekleri belgelerin yeter sayılmasını istemişlerdi. Bu öneri, Sevr tasarısının yukarıda sözkonusu edilmiş olan 128 inci maddesinin yeni bir şekli idi. Elbette tarafımızdan kabul edilmemiştir.

6. Adalet işlerinde kapitülasyonlar

Sevrde: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört üyeden kurulu bir komisyon kapitülasyonlardan yararlanan öbür devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir yöntem düzenleyecek ve Osmanlı Hükûmetile danıştıktan sonra bu yöntemi önerebilecek.

Osmanlı Hükûmeti bu yöntemi kabul etmeye şimdiden kesin söz verecek.

Mart 1921 önerisinde: Bu komisyonda Türkiye'nin de temsil edilmesini İtilâf Devletleri kabul etmektedir.

Mart 1922 önerisinde: 1921 önerisi gibi.

Lozanda: Kapitülasyon niteliğinde hiçbir şey yoktur. Danışma niteliğinde olmak üzere birkaç yabancı uzmanı beş sene için hizmetimize almayı kabul ettik.

7. Azınlıkların korunması

Sevrde: 1918 ateşkeslerinden sonra yapılan bütün antlaşmalarda bulunan

cut olan ahkâmdan maada Türkiyeye bilhassa zirdeki taahhüdat kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerini terketmiş olan bilcümle gayrı Türklerin yerlerine iadesi.

Reisleri Cemiyeti Akvamca tayin edilecek olan hakem komisyonları vasıtasıyla bunların hukukunun iadesi ve ezcümle bu komisyonların talebi takdirinde gayrı Türklerin tahrip edilmiş emlakının tamiri zımnında ücretleri hükümetçe tesviye edilecek işçilerin tedariki, tehcir ve buna mümasil işlerde zimethal oldukları mezkûr komisyonlar tarafından iddia olunan bilcümle eşhasın teb'idi ilâ...

b) Türk Hükûmeti, ekalliyetlerin parlâmentoda temsili nisbîsini temin eden bir intihap kanun projesini iki sene zarfında Düveli Müttefikaya arzedecektir.

c) Patrikhanelere ve bunlara mümasil müessesata ait bilcümle imtiyazat takviye ve tezyit edilmekte ve bunların idare eyledikleri mektep, eytamhane ve saire hususunda o ana kadar hükûmetin muhafaza etmiş olduğu nisbî bir muraabe hakkı dahi refedilmektedir.

d) Düveli İtilâfiye, Cemiyeti Akvam Meclisile badelistişare işbu mukarreratın temini icrası için ittihazı lâzımgelen tedabiri tespit edeceklerdir. Türkiye bu hususta bilâhare ittihaz olunacak her tedbiri kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecektir.

Mart 921 teklifinde: Ekalliyetlerden bahis yoktur. Bu teklif Sevrde yapılacak tadilâtta bahis olduğu için bundan mezkûr muahedenin ekalliyetlere ait kısmının tadil edilmeyeceği istihraç olunabilir.

Mart 922 teklifinde: Türkiye ve Yunanistandaki ekalliyetler hakkında bir silsilei tedabirin teklif edileceği ve bunların hüsnü tatbikına nezaret etmek için Cemiyeti Akvamca komiserlerin tayin olunacağı mezkûrdur.

Silsilei tedabirin ne olacağı tasrih edilmemiştir.

Lozanda: Misakı Millîmizde kabul etmiş olduğumuz veçhile ve yalnız gayrimüslimlere mahsus olmak üzere Harbi Umumîden sonra aktolunan bilcümle beynelmîlel muahedatta mevcut olan ahkâm.

8. Ahkâmı askeriye

Sevrde:

a) Türkiyenin kuvayi müsellâhasası şu erkamı tecavüz etmiyecektir.

Maiyeti seniye küt'ası 700 kişi

Jandarma 35,000 kişi

Jandarmayı takviye için kıtaatı mahsusa 15,000 kişi

50,700 kişi

Bu muktara erkânıharbiye, mekâtibi askeriye talebesi, depo kıtaatına ve hidematı muhtelifeye mensup efrat ve zabitan dahildir:

Kıtaatı mahsusanın 15 batarya cebel topu bulunabilecek ve sahra veya ağır topu olmayacaktır.

Memleket, muhtelif menatıka ayrılacak ve her muntıkada bir jandarma küt'ası (legion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve aleti fennîyesi bulunmayacaktır.

Mahsusî kıtaat kendi muntakasının haricinde istihdam edilemeyecektir.

Jandarma zabitanı meyanında 1,500 ü geçmemek üzere ecnebî zabitan bulunacaktır. Her muntıkadaki ecnebî zabitanı aynı millete mensup olacaktır.

hükümlerden başka Türkiyeye ayrıca aşağıdaki yüklenimler kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan herkesin eski yerine gönderilmesi.

Başkanları Milletler Cemiyeti tarafından atanacak olan hakem komisyonları eliyle bunların haklarının geri verilmesi ve bu arada bu komisyonlar isterse Türk olmayanların yıkılmış olan mülklerinin onarılması için ücretleri hükûmetimizce ödenmek üzere işçi sağlanması, göçettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu adı geçen komisyonlar tarafından ileri sürülen herkesin sürgün edilmesi v.b....

b) Türk Hükûmeti, azınlıkların parlâmentoda sayılarıyla orantılı olarak bulunmalarını sağlayan bir seçim kanun tasarısını iki sene içerisinde Müttefik Devletlere sunacaktır.

c) Patrikhanelere ve bunlara benzer kurumlara tanınmış olan bütün ayrıcalıklar pekiştirilip çoğaltılmakta ve bunların yönettikleri okul, öksüzler yurdu v.b. konularında o tarihe kadar hükûmetin elinde bulundurduğu kısıtlı bir deneme hakkı bile kaldırılmaktadır.

d) İtilâf Devletleri, Milletler Cemiyeti kuruluna danışarak bu kararların uygulanmasını sağlamak için alınması gereken önlemleri saptayacaktır. Türkiye bu konuda sonradan alınacak her önlemi kabul edeceğine de şimdiden kesin söz verecektir.

Mart 1921 önerisinde: Azınlıklardan sözedilmemektedir. Bu öneri Sevrde yapılacak değişikliklerden sözetdiği için bundan sözüedilen anlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeyeceği anlamı çıkarılabilir.

Mart 1922 önerisinde: Türkiye ve Yunanistandaki azınlıklarla ilgili bir dizi önlem önerileceği ve bunların uygulanmasını denetlemek için Milletler Cemiyeti tarafından komiserler atanacağı yazılıdır.

Önlemler zincirinin ne olacağı belirtilmemiştir.

Lozanda: Ulusal And'ımızda kabul etmiş olduğumuz gibi ve yalnız Müslüman olmayanlara özgü olmak üzere Dünya Savaşından sonra yapılan bütün uluslararası antlaşmalarda bulunan hükümler.

8. Askerlikle ilgili hükümler

Sevrde:

a) Türkiyenin silâhlı kuvvetleri şu sayıları aşmayacaktır.

Padişahı koruma birliği 700 kişi

Jandarma 35,000 kişi

Jandarmayı desteklemek için özel birlikler 15,000 kişi

50,700 kişi

Harp Akademisi ve Askerî Okullar öğrencileri, depo birliklerinde ve çeşitli işlerde görevli erler ve subaylar bu sayının içindedir.

Özel birliklerin 15 batarya dağ topu bulunabilecek ve sahra veya ağır topu olmayacaktır.

Memleket, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (legion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları olmayacaktır.

Özel birlikler kendi bölgeleri dışında kullanılamayacaktır.

Jandarma subayları arasında 1,500 ü geçmemek üzere yabancı subaylar bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar aynı ulustan olacaktır.

Bilâhare tespit edilecek olan işbu menatığın adedi zikredilmemekle beraber bunun Düveli İtilâfiyenin fikrinde lâkal dört olacağı muahedenin bazı ahkâmından ve ezcümle bir legion'un kuvvetinin umum legionlar kuvvetinin rub'unu tecavüz etmiyeceği hakkındaki hükümden istihraç olunabilir. Bu suretle İngiltere, Fransa ve İtalyan zabitanının bulunacağı birer muntaka olacağı gibi ihtimal Yunanistan ve belki de ilerde Ermenistana birer muntaka verilmesi düşünülmüştür.

Kıtaatı mahsusa efradile jandarmalar hep ücretli olup bunlar lâkal on iki sene hizmet edecek ve hizmeti mecburei askerîye kalkacaktır.

Her muntakadi legion'a alınacak efrad ve zabitan o muntaka ahalisinden olacak ve muhtelif anasırın legionda temsil edilmesine imkân dairesinde itina olunacaktır.

Kuvayi bahriyemiz yedi sloop ve altı torpitoyu tecavüz etmiyecek ve hiçbir tayyare ve kabili sevk balonumuz olmayacaktır.

Düveli İtilâfiyeye mensup askerî, bahrî ve havaî kontrol komisyonlarının memleketimiz dahilinde her türlü murakebede bulunmaya hakları vardır. Bilhassa askerî komisyon;

Türkiyenin istihdam edebileceği, polis, gümrükçü, orman muhafızı ve saire gibi memurînin miktarını tayine,

Fazla kalacak esliba ve cephanemizi tesellüme,

Memleketimizin menatika taksimine, her muntakada bulunacak jandarma ve kıtaatı mahsusa miktarının tayinine, bunların tarzı istihdam ve istimalini murakebeye, ecnebî zabitanın miktar ve nispetini tayine ve hükûmetle müştereken yeni kuvayi müsellâhamızın tanzimine ilâ... memurdur.

Mart 921 teklifinde:

Jandarma miktarı 45,000

Kıtaatı mahsusa 30,000 e iblağ olunmuştur.

Jandarmanın tarzı tevzii, Düveli İtilâfiyeye mensup salîfüzzikir kontrol komisyonile hükûmet arasında anlaşarak vaki olacaktır.

Jandarmada zabitan ve küçük zabitan nisbeti tezyit edilecektir. Ecnebî zabitan miktarı azaltılacak ve bunların kıtaata tevzii, kontrol komisyonu ve hükûmet arasında bilâhale kararlaştırılacaktır. (Bunda ihtimal her muntakada aynı milleden mensup ecnebî zabitan bulunmayacağı kastedilmiştir.)

Mart 922 teklifinde:

Ücretle müstahdem asker usulünün ipkısı

Jandarmanın 45,000

Kıtaatı mahsusanın 40,000 e iblağı.

Jandarmada ecnebî zabitanının istihdamı Türkiye'ye tavsiye edilmekle beraber bu cihet şart olarak dermeyan edilmemektedir.

Lozanda: *Trakya ve Boğazlarda gayriaskerî hale ifrağ olunan menatika ait tahdidattan maada hiçbir kayıt yoktur. Hatta Boğaziçinin iki tarafındaki gayriaskerî muntakada 12,000 asker bulundurabilmek hakkını muhafaza etmişizdir.*

Bu menatik için bile hiçbir kontrol kabul edilmemiştir.

Sonradan saptanacak olan bu bölgelerin sayısı belirtilmemekle birlikte bunun İtilâf Devletlerinin düşüncesine göre en az dört olacağı anlaşmanın kimi hükümlerinde ve bu arada bir legion'un kuvvetinin bütün legionlar kuvvetinin dörtte birini aşmayacağı yolundaki hükümden çıkarılabilir. Böylece İngiltere, Fransa ve İtalyan subaylarının bulunacağı birer bölge olacağı gibi belki Yunanistana ve belki de ilerde Ermenistana birer bölge verilmesi düşünülmüştür.

Özel birlikler erleriyle jandarmalar hep paralı olup bunlar en az on iki sene askerlik görevi yapacak ve zorunlu askerlik ödevi kalkacaktır.

Her bölgedeki legion'a alınacak erler ve subaylar o bölge halkından olacak ve legion'da her unsurdan adam bulundurulmasına elden gelebildiğince önem verilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz yedi tane sloop* ve altı torpitoyu aşmayacak ve hiçbir uçak ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilâf Devletlerinin kara, deniz ve hava kontrol komisyonlarının memleketimizde her türlü denetleme yapmaya hakları vardır. Kara komisyonu özellikle;

Türkiyenin kullanabileceği, polis, gümrükçü, orman bekçisi v.b. gibi görevlilerin sayısını belirlemek,

Arta kalacak silâhlarımızı almak,

Memleketimizi bölgelere bölmek, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlikler sayısını belirlemek, bunların görevlendirilme ve kullanılma biçimini denetlemek, yabancı subayların sayı ve oranını belirtmek ve hükûmetle birlikte yeni silâhlı kuvvetlerimizi düzenlemek v.b.....görevli olacaktır.

Mart 1921 önerisinde:

Jandarma sayısı 45,000'e,

Özel birliklerin asker sayısı 30,000'e yükseltilmiştir.

Jandarma dağıtımı, İtilâf Devletlerinin yukarıda belirtilen kontrol komisyonu ile hükûmet arasında anlaşarak yapılacaktır.

Jandarma subay ve ast subaylarının oranı yükseltilecektir. Yabancı subay sayısı azaltılacak ve bunların bölgelere dağıtımı, kontrol komisyonu ve hükûmet arasında anlaşmayla kararlaştırılacaktır. (Bununla belki de her bölgede bulunacak yabancı subayların aynı ulustan olmayacağı anlatılmak istenmiştir.)

Mart 1922 önerisinde:

Paralı asker kullanma yöntemleri olduğu gibi bırakılmış

Jandarma 45,000'e

Özel birliklerde bulunabilecek asker sayısı 40,000'e

yükseltilmiştir.

Jandarmada yabancı subay kullanılması Türkiye'ye önerilmekle birlikte, bu koşul olarak ileri sürülmiyecektir.

Lozanda: *Trakya ve Boğazlarda askerden arındırılmış bölgelerle ilgili kısıtlamalardan başka hiçbir bağlayıcı şey yoktur. Dahası Boğaziçinin iki yanındaki askerlerden arındırılmış bölgede, 12,000 asker bulundurabilmek hakkını korumuşuzdur.*

Bu bölgeler için bile hiçbir denetleme kabul edilmemiştir.

* Küçük tonajda bir tür savaş gemisi (B.Y.)

Sevr projesinde: Türkiye, harp esnasında kavaidi harbiyeye muhalif surette hareket etmiş veya Türkiye dahilinde mezalim icra etmiş ve tehcir ve saire gibi hususata karışmış olan eşhası talepleri üzerine Düveli Müttefikaya (Yunanistan dahil) ve Türkiyeden arazi almış olan devletlere (Ermenistan ve saire) teslim edecektir. Eşhası mezkûre kendilerini talep eden devletin divanı harbi tarafından muhakeme ve tecziye edileceklerdir.

Mart 921 teklifinde: Düveli İtilâfiye teklifatında bundan bahis yoktur. Ancak Bekir Sami Beyin İngilizlerle imza etmiş olduğu mübadele mukavelesinde elimizdeki bütün İngilizleri tahliye ederek bir kısım Türkleri mücrim addile İngilizler elinde bırakmaya muvafakat etmiş olması Sevr projesinde mevcut olan ahkâmı salifenin daha muhaffef bir şekilden başka bir şey değildir.

Mart 922 de: Bu meseleden bahis yoktur.

Lozanda: Bahis yoktur.

10. Ahkâmı maliye

Sevrde: Düveli İtilâfiye Türkiyeye muavenet zımmında İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhaslarından mürekkep bir maliye komisyonu teşkil edecekler ve bu komisyonda istişari mahiyette bir Türk komiseri bulunacaktır.

İşbu komisyonun vezaif ve salâhiyeti berveçhiati olacaktır:

a) Türkiyenin varidatını idame ve tezyid için her türlü tedabir itihaz edebilecektir.

b) Türk Meclisi Meb'usanına takdim edilecek olan bütçe evvelen maliye komisyonuna arz ve onun kabul ettiği şekilde Meclise sevkolunacaktır. Meclisin yapacağı tadilât ancak komisyonca tasvip edilirse kabili icradır.

c) Komisyon doğrudan doğruya kendisine tâbi olacak ve azaları kendi muvafakatile tayin edilecek olan Türk maliye heyeti teftişiyesi vasıtasile bütçenin ve malî kavanin ve nizamatin tatbikatını murakebe edecektir.

d) Düyunu Umumîye ve Osmanlı Bankasile anlaşarak Türkiyenin usulü meskukâtını tanzim ve ıslah edecektir.

e) Düyunu Umumîyeye tahsis olunan varidat müstesna olmak üzere Türkiyenin bilcümle varidatı işbu maliye komisyonunun emrine verilecektir. komisyon bunlarla;

Evvelen:

Kendisine ve Türkiyede kalacak olan Düveli İtilâfiye işgal kuvvetlerine ait masarifi tediye ettikten sonra 30 Teşrinievvel 1918 tarihindenberi Düveli İtilâfiye ordularının gerek bugünkü Türkiyede gerek Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif aksamındaki masarifini tediye eyleyecektir.

Saniyen:

Türkiye, dolayısıyla, zarardide olan bilcümle Düveli Müttefika tebaasının zarar ve ziyanını tazmin edecektir.

Türkiyenin ihtiyacı bundan sonra derpiş edilecektir.

f) Hükûmetçe verilecek her bir imtiyaz için maliye komisyonunun muvafakati şarttır.

Sevr tasarısında: Türkiye, savaş sırasında savaş kurallarına aykırı davranışlarda bulunmuş ya da Türkiye içinde kıyımlar yapmış ve zorla göç ettirme v.b. işlere karışmış olan kişileri, istemeleri üzerine Müttefik Devletlere (bu arada Yunanistana) ve Türkiyeden toprak almış olan devletlere (Ermenistan v.b.) teslim edecektir. Bu kimseler kendilerini istemiş olan devletin askeri mahkemeleri tarafından yargılanacak ve cezalandırılacaktır.

Mart 1921 önerisinde: İtilâf Devletlerinin önerisinde bundan sözedilmemiştir.

Ancak Bekir Sami Beyin İngilizlerle imza etmiş olduğu azınlıklar ve yabancılarla ilgili değiştirim antlaşmasında elimizdeki bütün İngilizleri serbest bırakarak bir kısım Türkleri suçlu sayarak İngilizlerin elinde bırakmayı kabul etmiş olması Sevr tasarısında bulunan eski hükümlerin daha yumuşatılmasından başka bir şey değildir.

Mart 1922 de: Bu konudan sözedilmemiştir.

Lozanda: Sözedilmemiştir.

10. Maliye ile ilgili hükümler

Sevrde: İtilâf Devletleri Türkiyeye yardım için İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden oluşan maliye komüsyonu kuracaklar ve bu komüsyonda danışman niteliğinde bir Türk komiseri bulunacaktır.

Bu komüsyonun görev ve yetkileri şöyle olacaktır:

a) Türkiyenin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü önlemleri alabilecektir.

b) Türk Meb'uslar Meclisine sunulacak olan bütçe önceden maliye komüsyonuna sunulacak ve kabul ettiği biçimde Meclise gönderilecektir. Meclisin yapacağı değişiklikler ancak komüsyonca onanırsa uygulanabilecektir.

c) Komüsyon, doğrudan doğruya kendisine bağlı ve üyeleri kendi oluru ile atanacak olan Türk maliye teftiş kurulu tarafından bütçenin ve malî kanun ve tüzüklerin uygulanmasını denetleyecektir.

d) Kamu Borçları Yönetimi ve Osmanlı Bankasile anlaşarak Türkiyenin para basma sistemi düzenleyip iyileştirilecektir.

e) Kamu Borçlarına ayrılan gelirler dışında Türkiyenin tüm gelirleri, bu maliye komüsyonunun emrine verilecektir. Komüsyon bunlarla;

İlkin:

Kendisine ve Türkiyede kalacak olan İtilâf Devletleri işgal kuvvetleriyle ilgili giderleri ödedikten sonra 30 Ekim 1918 tarihinden bu yana İtilâf Devletleri ordularının hem bugünkü Türkiyede hem Osmanlı İmparatorluğunun değişik bölümlerindeki giderlerini ödeyecektir.

İkinci olarak:

Türkiye yüzünden zarar görmüş olan bütün İtilâf Devletleri uyruklularının kayıplarını Türkiye ödeyecektir.

Türkiyenin gereksinimleri bundan sonra düşünülecektir.

f) Hükûmetçe verilecek her ayrıcalık teker teker maliye komüsyonunun onamasına bağlı olacaktır.

g) Komisyonun tasvibile elyevm cari olan Düyunu Umumiye tarafından bazı varidatın doğrudan doğruya cibayeti usulü mümkün olduğu kadar geniş bir surette tevsi edilecek ve bütün Türkiye'ye teşmil olunacaktır.

Gümrükler, maliye komisyonu tarafından azil ve nasbolunan ve kendisine karşı mes'ul bulunacak olan bir müdiri umumînin idaresinde bulunacaktır ilâ...

Mart 921 teklifinde: Salifüzzikir maliye komisyonu Türk maliye nâzırının riyaseti fahriyesi tahtında bulunacaktır. Komisyonda bir Türk murahhas bulunacak ve bunun Türk maliyesine ait mesailde reyî olacaktır. Müttefiklerin menafîi maliyesine müteallik mesailde ise Türk murahhasının salâhiyeti ancak istişarî mahiyette olacaktır.

Türk Parlâmentosu, Türk maliye nâzırile maliye komisyonu tarafından müştereken ihzar edilecek olan bütçede tadilât yapmak salâhiyetini haiz bulunacaktır. Fakat bu tadilât bütçenin tevazününü bozacak şekilde ise bütçe berayî tasdik tekrar maliye komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükûmeti imtiyazat vermek hakkını tekrar ihraz edecektir. Ancak, Türk maliye nâzır bu baptaki kontratların Türk hazinesi menfaatine muvafık olup olmadığını maliye komisyonile birlikte tetkik edecek ve bu bapta müştereken bir karar itihaz edilecektir.

Mart 922 teklifinde: Maliye komisyonu teşkilinden sarfınazar edilmektedir. Fakat Düveli Müttefikaya olan harpten evvelki düyunun ve makul bir tazminatın tediyesi zımmında lâzım olan kontrolün Türk hakimiyeti prensibile telifine çalışılacaktır.

Harpten evvelki düyunu umumiye komisyonu ipka olunacak ve balâda mezkûr iş için Düveli İtilâfiyece bir tasfiye komisyonu tesis olunacaktır.

Lozanda: Bu gibi kuyudatın kâffesi bertaraf edilmiştir.

11. Ahkâmı iktisadiye

Sevrde: Kapitülasyonlardan istifade hakkı harpten evvel bunlardan istifade eden Düveli Müttefika tebaasına iade edilecek ve bunlardan evvelce istifade etmeyen Düveli Müttefika (Yunanistan ve Ermenistan ve saire) tebaasına da yeniden verilecektir.

(Bu hukuk meyanında birçok vergiden muafiyetin bulunduğu ve tabiiyet bahsinde görüldüğü veçhile her Türk tebaasının Düveli Müttefikadan birinin tabiiyetine girmesine mümanaat etmek hakkının bizden nez'edildiği nazarı dikkate alınırsa bu hükmün şümulu daha ziyade tezahür eder.)

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesî (% 8) iadeten tesis edilmektedir.

Türkiye Düveli Müttefikaya mensup sefaine lâekal Türk sefainine verdiği hukuku tanıyacaktır.

Ecnebî postaları iadeten tesis olunacaktır.

Mart 921 teklifinde: Yalnız ecnebî postalarının bazı şerait tahtında ilgasının geniş edilebileceği söylenilmekte, binaenaleyh ahkâmı saire ipka edilmektedir.

Mart 922 teklifinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye'nin murahhaslarından ve kapitülasyonlardan istifade eden diğer devletlerin mütehasıslarından mürekkep bir komisyon sulhun mer'iyete duhulünü müteakıp geçecek üç ay zarfında İstanbulda içtima edip kapitüler usulün tadili zımmında tekliyat hazırlayacaktır.

g) Kamu Borçları Yönetimi tarafından kimi vergilerin doğrudan doğruya alınmasına ilişkin bugünkü sistem komisyonun onayıyla olabildiğince genişletilecek ve bütün Türkiye'de uygulanacak şekilde yaygınlaştırılacaktır.

Gümrükler, maliye komisyonu tarafından atanıp işten çıkarılabilecek ve kendisine karşı sorumlu bulunacak olan bir genel müdürün yönetiminde bulunacaktır v.b.

Mart 1921 önerisinde: Yukarıda adı geçen komisyonda Türk Maliye Bakanı onursal başkan olacaktır. Komisyonda bir Türk delege bulunacak ve bunun Türk maliyesiyle ilgili konularda oyu olacaktır. İtilâf Devletlerinin parasal çıkarlarıyla ilgili konularda ise Türk delegenin yetkisi sadece danışma niteliğinde olacaktır.

Türk Parlâmentosu, Türk Maliye Bakanıyla maliye komisyonu tarafından birlikte hazırlanacak olan bütçede değişiklik yapabilecektir. Ama bu değişiklikler bütçedeki kalemleri aşacak biçimde ise bütçe onanmak üzere yeniden maliye komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükûmeti ayrıcalıklar vermek hakkına yeniden sahip olacaktır. Ancak, Türk Maliye Bakanı, bu konudaki anlaşmaların Türk hazinesinin çıkarına uygun olup olmadığını maliye komisyonile birlikte inceleyecek ve bu konuda birlikte bir karar alınacaktır.

Mart 1922 önerisinde: Maliye komisyonu kurmaktan vazgeçilmektedir. Ama İtilâf Devletlerine olan harpten önceki borçların ve ölçülü bir tazminatın ödenmesi için gereken denetimin Türk egemenliği ilkesiyle bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaşın önceki kamu borçları komisyonu olduğu gibi kalacak ve yukarıda yazılı iş için İtilâf Devletleri tarafından hesap temizleme komisyonu kurulacaktır.

Lozanda: Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

11. Ekonomi ile ilgili hükümler

Sevrde: Kapitülasyonlardan yararlanma hakkı savaşın önce bunlardan yararlanan İtilâf Devletleri uyruklarına geri verilecek ve bunlardan önceden yararlanmayan İtilâf Devletleri (Yunanistan ve Ermenistan v.b.) uyruklarına da yeniden verilecektir.

(Bu haklar arasında birçok vergiden bağımsızlık bulunduğu ve uyrukluk konusunda görüldüğü gibi her Türk uyruklunun İtilâf Devletlerinden birinin uyrukluğuna girmesine engel olma hakkının bizden alındığı dikkate alınırsa bu hükmün kapsamı daha iyi anlaşılır.)

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesî (% 8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, İtilâf Devletleri gemilerine enaz Türk gemileri kadar haklar tanıyacaktır.

Yabancı postaları yeniden kurulacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Yalnız yabancı postaların birtakım koşullar altında kaldırılmasının düşünüleceği söylenilmekte olduğuna göre öbür hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

Mart 1922 önerisinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye'nin delegelerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öbür devletlerin uzmanlarından kurulu bir komisyon barışın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen üç ay içinde İstanbulda toplanıp kapitülasyon sisteminin değiştirilmesi için öneriler hazırlayacaktır.

Mâlî hususatta bu teklifat tebaî ecnebîyenin Türklerle müszavi vergi vermesini temin edecektir. Keza bu teklifat gümrük resminde lüzum görülecek taddilâtı icraya matuf olacaktır.

Lozanda: Kapitülasyonların her nev'i tamamilen ve ebediyen lâğvolunmuştur.

12. Boğazlar komisyonu

Sevrde: Kendine mahsus bayrağı, bütçesi ve zabıtası bulunacak olan işbu komisyon gemilerin Boğazlardan müruru, fenerler, kılavuzluk ilâ... ile iştilgal edecek ve evvelce meclisi âlii sıhhi'nin ifa eylediği vezaif ile tahlisiye hidematı badema komisyonun nezareti altında ve onun talimatı dahilinde ifa kılınacak ve komisyon Boğazların serbestisini tehlikede addedince Düveli İtilâfiyeye müracaat edebilecektir.

Komisyonunda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusyanın mu-rahhasları iki reye malik bulunacaklardır.

Amerika arzu eylediği andan ve Rusya Cemiyeti Akvama dahil olduğu takdirde ve o andan itibaren komisyona iştirak edebileceklerdir.

Komisyon azaları muafiyeti diplomatikiyeden istifade edeceklerdir. Komisyona münavebe ile ve ikişer sene müddetle iki reye malik devletlerin mu-rahhasları riyaset edecektir.

Mart 922 teklifinde: Keza Türk murahhası komisyona riyaset edecektir. Boğazlarla alâkadar bilcümle devletler komisyonda temsil edileceklerdir.

Lozanda: Komisyonun riyaseti bize verilmiştir.

Komisyonun vazifesi sefainin Boğazlardan müruru keyfiyetinin Boğazlar mukavelesi ahkâmına muvafık olmasına itina ile ibarettir. Komisyon her sene Cemiyeti Akvama rapor verecektir.

Keza mezkûr muahede ile İstanbuldaki beynelmilel sıhhiye meclisi lâğvolunarak sıhhiye umuru Türkiye Hükûmetine terkedilmiştir.

Muhterem Efendiler, Lozan Sulh Muahedenamesinin ihtiva ettiği esastı, diğer sulh teklifleriyle daha fazla mukayeseye mahal olmadığı fikrindeyim. Bu muahedename, Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Muahedenamesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikastin inhidamını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali names-buk bir siyasi zafer eseridir!

*
* *

Efendiler, Lozan sulh müzakeratı esnasında, tekevvün eden ve sulh aktorlunduktan sonra, ifade ve işaa edilen, bir meseleyi, burada, mevzuubahs ederek efkârı umumiyeyi tenvir etmek isterim, ifade ve işaa olunan mesele, Heyeti Murahhasa Reisi İsmet paşa ile, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey arasında tahaddüs eden ihtilâftır.

Bu ihtilâfı, ait olduğu vesaiiki tetkik ederek esaslı ve ciddî esbaba istinat ettirmek müşküldür. Buna nazaran, ihtilâfı, daha ziyade ruhî ve hissî sebepler tahtında mütalea etmek lâzım olduğu fikrindeyim.

Maliye ile ilgili konularda bu öneri ile yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesi sağlanacaktır. Ayrıca bu öneriler gümrük resminde gerekli görülecek değişiklikleri yapmaya yönelik olacaktır.

Lozanda: Kapitülasyonların her türü bütünüyle ve sonsuza dek kaldırılmıştır.

12. Boğazlar komüşyonu

Sevrde: Kendine özgü bayrağı, bütçesi ve kolluk kuvvetleri olan bu komüşyon gemilerin Boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk v.b... gibi işlerle uğraşacak ve daha önce yüksek Sağlık Kurulunun yaptığı görevlerle kurtarma işleri artık komüşyonun gözetimi altında ve onun direktiflerine göre yürütülecek ve komüşyon Boğazların özgürlüğünü tehlikede görürse İtilâf Devletlerine başvurabilecektir.

Komüşyonda Amerika, İngiltere Fransa, İtalya, Japonya ve Rusyanın delegelerinin ikişer oyu olacaktır.

Amerika istediği zaman ve Rusya Birleşmiş Milletlere girerse o zaman komüşyona katılabileceklerdir.

Komüşyon üyeleri diplomatik bağısıklıktan yararlanacaklardır. Komüşyona dönüşümlü olarak ve ikişer sene süreyle iki oyu olan devletlerin delegeleri başkanlık yapacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Türk delegesinin de iki oyu olacak ve Boğazlar Komüşyonuna başkanlık edecektir.

Mart 1922 önerisinde: Yine Türk delegesi komüşyona başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletler komüşyonda temsil edileceklerdir.

Lozanda: Komüşyonun başkanlığı bize verilmiştir. Komüşyonun görevi gemilerin Boğazlardan geçişinin Boğazlar Anlaşması hükümlerine uygun olmasını sağlamaktan ibarettir. Komüşyon her sene Milletler Cemiyetine rapor verecektir.

Yine bu antlaşma ile İstanbuldaki uluslararası sağlık kurulu kaldırılmış, sağlık işleri Türkiye Hükûmetine bırakılmıştır.

Muhterem Efendiler, Lozan Barış Antlaşmasındaki ana hükümleri, öbür barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olacağını düşünmekteyim. Bu antlaşma, Türk milletine karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşmasıyla tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastin yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı dönemi tarihinde eşi görülmemiş bir politik zafer yapıtıdır.

*
* *

Efendiler, Lozan barış görüşmeleri sırasında, oluşan ve barış yapıldıktan sonra, dile getirilip yayılan sorunu, burada, sözkonusu yaparak kamu oyunu aydınlatmak isterim. Dile getirilip yayılan sorun, Delege Kurul Başkanı İsmet Paşa ile Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey arasında çıkan anlaşmazlıktır.

Bu anlaşmazlığı, ilgili belgeleri inceleyerek köklü ve sağlam nedenlere bağlamak güçtür. Bu bakımdan, anlaşmazlığı, daha çok tinsel ve duygusal nedenleriyle incelemek gerektiğini düşünmekteyim.

Delege Kurul Başkanı İsmet Paşa ile, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey arasında çıkan anlaşmazlık

Muhtelif münasebetlerle, beyan etmiştim ki, Lozan Konferansı mevzuubahs olduğu zaman, Heyeti Murahhasa Riyasetinin Rauf Bey tarafından ifası temayülü vardı. Filhakika, Rauf Bey, Heyeti Murahhasa Reisi olmak istiyordu, İsmet Paşanın, askerî müşavir olarak, kendisile beraber gönderilmesini de benden rica etmişti. Ben, Rauf Bey'e; İsmet Paşadan istifade etmek, onun, ancak, reis olarak gönderilmesiyle mümkün olacağı cevabını verdim. Sonra malûm olduğu veçhile, Rauf Beyi göndermedik. İsmet Paşa ordunun başından alındı. Hariciye Vekâletine intihap ve Heyeti Murahhasa Riyasetine tayin olundu.

Lozan Konferansının birinci devrini müteakıp, İsmet Paşanın, duçar olduğu tarizleri, tenkitleri izah etmiştim. Buna rağmen, ikinci defa Lozana gönderilen, yine İsmet Paşa oldu. İsmet Paşa, Lozan müzakeratını büyük bir kiya-setle idare ediyordu. Müzakerat safahatını, muntazaman Heyeti Vekileye bildiriyordu. Bazı mühim mesailde, Heyeti Vekilenin rey ve mütaleasını soruyor veya talimat talep ediyordu. Halli lâzımgelen mesail, mühim, mücadele ciddî ve üzücü idi. Rauf Beyde, İsmet Paşanın, müzakeratı tarzı idaresini beğenmemezlik hissi hâsıl olmuştu. Bu hissini, Heyeti Vekiledeki rüfekasına da telkin arzuna düşmüştü. Heyeti Vekilede, İsmet Paşanın raporları okundukça, zaman zaman, İsmet Paşa, bu işi başaramıyacak denmeye başlanmış.. hatta, bir aralık, İsmet Paşayı geriye çağırarak teklifi ortaya atılmış.. Rauf Bey, derhal bu teklifi, reye vazetmeye kalkışmış.. Müdafaai Millîye Vekili olarak Heyeti Vekileye dahil bulunan Kâzım Paşanın itirazı üzerine sarfınazar edilmiş..

Diğer tarafta, İsmet Paşada da, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e karşı, ademi emniyet hissi başlamış.. Rauf Beyin imzasile aldığı noktai nazarlardan, Rauf Beyin, beni haberdar etmeksizin talimat vermekte olduğu endişesine düşmüş..

Nihayet, İsmet Paşa, müzakeratın ciddî ve nazik safhalara girdiğinden bahsederek, benim, bizzat vaziyeti takip etmemi yazdı.

Gerçi, ben, İsmet Paşanın raporlarından ve Heyeti Vekile kararlarından haberdar ediliyordum. Fakat, Rauf Beyin mukarreratı tebliğ eden yazılarının tarzını kontrol etmiyordum. İsmet Paşanın, nazarı dikkatimi celbetmesi üzerine, Lozan müzakeratını, Heyeti Vekilede bizzat takip etmeye ve bazan Heyeti Vekile kararlarını bizzat kaleme almaya lüzum gördüm.

Mevzuubahs ettiğimiz mesele hakkında, sarîh ve kat'î bir fikir verebilmek için İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında muhtelif meselelere ait olmak üzere cereyan eden muhaberatın, yalnız bir iki meseleye ait bazı muhaberatı muvacehenizde tetkik edeceğim.

Yunan tamirat meselesinden dolayı, Yunanistan gergin bir vaziyet aldı. İsmet Paşa ile Venizelos arasında bu meseleye dair olan müzakere ve münakaşa inkıta etti.

İtilâf Devletleri murahhasları, İsmet Paşaya; Karaağacın bize terki ve tarafımızdan tamirattan feragat etmek suretile, Yunan tamirati meselesinin halli teklifinde bulunurlar. İsmet Paşa, Karaağacın, talep ettiğimiz muhik tamirata bir muadelet teşkil edemeyeceğini ve diğer taraftan müttefiklerle aramızda bulunan ve daha evvel halledilmiş olan tamirat meselesinin bu konferansta teyid ve tesbit edilmediğini, her iki meseleyi hükûmete iblağ mecburiyetinde olduğunu beyan ve ifade eder. İsmet Paşa, bu vaziyeti 19 Mayıs 1339 tarihli şifresile, İcra Vekil-

Birkaç kere yeri gelmiş de, bildirmiştim ki, Lozan Konferansı sözkonusu olduğu zaman, Delege Kurul Başkanlığını Rauf Beyin yapmasını isteyenler vardı. Gerçekte, Rauf Bey, Delege Kurul Başkanı olmak istiyordu. İsmet Paşanın, askerlik danışmanı olarak, kendisile birlikte gönderilmesini de benden rica etmişti. Ben, Rauf Bey'e; İsmet Paşadan ancak onu başkan olarak göndermekle yararlanılabileceği yanıtını verdim. Sonra bilindiği gibi, Rauf Beyi göndermedik. İsmet Paşa ordunun başından alındı. Dışişleri Bakanı seçildi ve Delege Kurul Başkanlığına atandı.

Lozan Konferansının birinci döneminden sonra, İsmet Paşanın, uğradığı sataşmaları, eleştirileri anlatmıştım. Böyle olmakla birlikte, ikinci defa Lozana gönderilen, yine İsmet Paşa oldu. İsmet Paşa, Lozan görüşmelerini büyük bir anlayış ve kavrayışla yürütüyordu. Görüşmelerde olup bitenleri, düzenli olarak Bakanlar Kuruluna bildiriyordu. Kimi önemli konularda, Bakanlar Kurulunun ne düşündüğünü soruyor ya da direktif verilmesini istiyordu. Çözümlemesi gereken sorunlar, önemli, tartışmalar sert ve üzücü idi. Rauf Beyde, İsmet Paşanın, görüşmeleri yürütüşünü beğenmezlik duygusu uyanmıştı. Bu duygusunu, Bakanlar Kurulundaki arkadaşlarına aşlamak isteğine kapılmıştı. Bakanlar kurulunda, İsmet Paşanın raporları okundukça, zaman zaman İsmet Paşa bu işi başaramıyacak demeğe başlanmış dahası, bir aralık, İsmet Paşayı geriye çağırarak önerisi ortaya atılmış.. Rauf Bey, derhal bu öneriyi, hemen oylamaya kalkışmış. Millî Savunma Bakanı olarak Bakanlar Kurulunda bulunan Kâzım Paşanın karşı çıkmasıyla vazgeçilmiş..

Öbür yanda, İsmet Paşada da, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e karşı, güvensizlik duygusu uyanmış.. Rauf Beyin imzasile bildirilen görüşlerden, Rauf Beyin, bana bilgi vermeden direktif vermekte olduğu kaygısına düşmüş..

Sonunda, İsmet Paşa, görüşmelerin güç ve tehlikeli evrelere girdiğinden, söz ederek, benim, durumu yakından izlememi yazdı. Gerçi, bana, İsmet Paşanın raporlarından ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla ilgili bilgi veriliyordu. Ama, Rauf Beyin kararları bildiren yazılarının ne biçimde yazıldığını kontrol etmiyordum. İsmet Paşanın, dikkatimi çekmesi üzerine, Lozan görüşmelerini, Bakanlar Kuruluna katılarak kendim izlemeyi ve kimi zaman Bakanlar Kurulu kararlarını kendim yazmayı gerekli buldum.

Sözkonusu ettiğimiz sorun üzerine, açık ve kesin bir fikir verebilmek için İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında değişik sorunlarla ilgili olmak üzere yapılan yazışmalardan, yalnız bir, iki sorunla ilgili kimi yazışmaları önünüzde inceleyeceğim.

Yunan savaş onarımlarından dolayı, Yunanistan gergin bir tutum aldı. İsmet Paşa ile Venizelos arasında bu sorunla ilgili görüşme ve tartışma kesildi.

İtilâf Devletleri, İsmet Paşaya; Karaağacın bize bırakılmasını ve bizim de onarım isteğinden vazgeçerek Yunan onarımları sorununun çözümlemesini önerirler. İsmet Paşa, Karaağacın, haklı olarak istediğimiz onarımlara bir karşılık olamayacağını ve bir yandan da İtilâf Devletleriyle aramızda bulunan ve daha önce çözümlenmiş olan onarımlar sorununun bu konferansta yeniden görüşülüp saptanmadığını, her iki sorunu hükûmete bildirmek zorunda olduğunu bildirir. İsmet Paşa, bu durumu 19 Mayıs 1923 tarihli şifreli telgrafıyla, Bakanlar Kurulu

İsmet Paşada, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e karşı güvensizlik duygusu uyanmıştı

Yunan onarımları işinden dolayı İsmet Paşa ile Bakanlar Kurulu arasında doğan görüş ayrılığı ve gerginlik

İsmet Paşada, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e karşı ademi emniyet hissi başlamıştı

Yunan tamirati meselesinden dolayı İsmet Paşa ile Heyeti Vekile arasında hâsıl olan noktai nazar farkı ve gerginlik

leri Heyeti Riyasetine bildiriyor ve "hükûmetin kararının acilen iş'arını istirham eylerim." diyor.

İsmet Paşa, bu iş'arına, üç gün geçtiği halde cevap almaz.. 22 Mayıs 1339 tarihinde, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine, müstacel işaretle şu şifreyi de çeker:

"Yunan tamiratına mukabil, Türkiyeye Karaağaç ve civarının terki hakkında, Müttetikler tarafından vaki olan teklif hakkında hükûmetin noktai nazarının iş'arını 19 Mayıs 1339 tarih ve 117 numaralı telgrafname ile istirham etmiştim. Emri devletlerinin tacili müsterhamdır."

Rauf Bey, İsmet Paşanın iki telgrafına, 23 Mayıs 1339 tarihinde cevap veriyor.

Cevabın birinci maddesi şudur: "Karaağaca mukabil tamirat bedelinden sarfinazar edemeyiz."

Cevabın üçüncü maddesinde, bazı mütalealardan sonra, "Yunanlıların bunu veremeyeceklerini, Müttetiklerin söylemesi şayanı istiğraptır ve kabul edilemez." deniliyor.

Cevabın beşinci maddesinde, yine bazı mütaleattan sonra, şu noktai nazar dermeyan ediliyor: "Bu meselenin Müttetiklerle sulha mâni olmaması için, bizi Yunanlılarla halde serbest bırakarak kendileri sulhu akteylemeleri sıkı müreccah görülmüştür."

İsmet Paşa, 24 Mayıs 1339 tarihinde Rauf Beye yazdığı müteakıp dört raporunda, şu malûmat ve mütaleatı dermeyan ediyor: "Madde 1 - Bugün General Pelle geldi. Yunan heyetinin iki gün sonra, yani Cumartesi günü tamirat meselesini resmen mevzuubahs etmeyi teklif ettiğini ve o zamana kadar tarafımızdan cevap verilmezse Cumartesi günü Konferanstan çekileceklerini tebliğ ettiklerini bildirdi. Ben, tamirat hakkında henüz cevabınızı almamış idim. Hükûmetimden cevap gelmedikçe yapılacak bir şey olmadığını ve bu tebligattan müteessir olmadığımı söylemekle iktifa ettim."

"Vaziyetin son devreye geldiği kanaatindeyim. Tereşsuhatı umumiye ve gazete havadisleri umumiyetle bedbinanedir." Madde 2 - Muhtelif mesail üzerine Riyaseti Celilelerinin cevaplarını aldım. Şayanı dikkattir ki tamirat işinde Ankaranın ret cevabı verdiği daha evvel burada şayi olmuştur. Bizim mehafilden tereşsuh ihtimali yoktur. Çünkü teklifi ve cevabı henüz kimse bilmiyor..."

İsmet Paşa, Yunan tamirat meselesi hakkındaki kanaatini şu suretle bildiriyor: "Karaağacı ve civarını ihtiva eden teklifi kabul ile Yunan tamirat meselesinin tasfiyesi bizzarure muvafıktır. Yunanlılara para tediye ettirmek Müttetiklerce gayrikabil denildiği gibi bütün Müttetikler aradan çekildiği halde muhtemel muharebeyi kazandıktan sonra dahi para almak için vesaiti teyidiye olmadığından, tediye esasında ısrar, çıkmaz bir yoldur ve her memlekette müstettir ve mücerreptir ilâ..."

İsmet Paşa, bu noktai nazarını pek makul ve durbinane mütaleatla tavzih ettikten sonra, "Konferansın vaziyeti hazırasına göre iktisadî, ticarî ve ikamete müteallik mevat ve bilcümle mevaddı saire ekseriyeti mutlaka ile iyi bir surette hallolunmuştur ve olunmaktadır..."

"Tahliye henüz tesbit olunmadı. Fakat, arzumuz veçhile tespit olunmak memuldür ve zaten esastır." diyor ve sair meselelerin vâsıl olduğu ve olabileceği

Başkanlığına bildiriyor ve "hükûmetin kararının ivedilikle bildirilmesini saygıyla dilerim." diyor.

İsmet Paşa bu yazısına, üç gün geçtiği halde karşılık alamaz.. 22 Mayıs 1923 tarihinde, Bakanlar Kurulu Başkanlığına, ivedi olarak şu şifreli telgrafi da çeker:

"Yunan onarımlarına karşılık, Türkiyeye Karaağaç ve yöresinin bırakılması ile ilgili olarak, İtilâf Devletlerince yapılan öneri ile ilgili hükûmet görüşünün bildirilmesini 19 Mayıs 1923 tarih ve 117 sayılı telgrafla dilemiştim. Yüksek emirlerinizin çabuklaştırılmasını saygıyla dilerim."

Rauf Bey, İsmet Paşanın iki telgrafına, 23 Mayıs 1923 tarihinde karşılık veriyor. Karşılığın birinci maddesi şudur: "Karaağaca karşılık onarım parasından vazgeçemeyiz." Karşılığın üçüncü maddesinde, birtakım düşüncelerden sonra "Yunanlıların bunu veremeyeceklerini, İtilâf Devletlerinin söylemesi şaşılacak şeydir ve kabul edilemez." deniliyor.

Karşılığın beşinci maddesinde, yine birtakım düşüncelerden sonra, şu görüş ileri sürülüyor: "Bu sorunun İtilâf Devletleriyle barış yapılmasını engellemesi için, bizi Yunanlılarla bir çözüm yolu bulmakta serbest bırakarak kendilerinin barış yapmaları seçeneği yeğ görülmüştür."

İsmet Paşa, 24 Mayıs 1923 tarihinde Rauf Beye yazdığı sonraki dört raporunda, şu bilgileri veriyor ve şu düşünceleri ileri sürüyor: "Madde 1 - Bugün General Pelle geldi. Yunan Delege Kurulunun iki gün sonra, yani Cumartesi günü onarım işini resmî olarak sözkonusu etmeyi önerdiğini ve o zamana kadar tarafımızdan karşılık verilmezse Cumartesi günü Konferanstan çekileceklerini bildirdiklerini söyledi. Ben, onarımla ilgili karşılığınızı daha almamış idim. Hükûmetimden karşılık gelmedikçe yapılacak bir şey olmadığını ve bu bildirimden etkilenmediğimi söylemekle yetindim."

"Durumun son evreye geldiği kanısındayım. Sızan genel söylentiler ve gazete haberleri genellikle kötümserdir." Madde 2 - Çeşitli sorunlarla ilgili Yüksek Başkanlığınızca verilen karşılıkları aldım. Dikkate değer ki onarımlar işinde Ankaranın öneriyi kabul etmediği yollu karşılık daha önce yaygın olarak duyulmuştur. Bizim çevrelerden sızmış olamaz. Çünkü öneriyi ve verilen karşılığı daha kimse bilmiyor..."

İsmet Paşa, Yunan onarımları sorunuyla ilgili görüşlerini şöyle bildiriyor. "Karaağacı ve yöresini içeren öneriyi kabul edip Yunan onarımları sorununu aradan çıkarmayı uygun bulmak zorunludur. Yunanlılara para ödetmek İtilâf Devletlerince olamaz sayıldığı gibi bütün İtilâf Devletleri aradan çekilse bile çıkabilecek savaşı kazandıktan sonra da para almak için ödetme aracı olmadığından, ödenmesinde direnmek, çıkmaz bir yoldur ve her memlekette denenmiş ve saptanmıştır, v.b..."

İsmet Paşa, bu görüşünü pek akla yakın ve uzak görüşlü düşüncelerle açıkladıktan sonra, "Konferansın şimdiki durumuna göre ekonomi, ticaret ve yerleşme işleriyle ilgili ve bütün öteki maddeler, büyük çoğunluğuyla iyi bir biçimde çözümlenmiştir ve çözümlenmektedir..."

"Boşaltma işi daha saptanmadı. Ama, isteğimize uygun olarak saptanacağı umulmaktadır ve öyle olması da gerekir." diyor ve öteki sorunların vardığı ve

neticeleri de bildiriyor ve ondan sonra şunları yazıyor: "Hulâsai kanaatim şudur ki, hükûmet bizim talimatımızda münderiç mevaddı esasiye dahilinde kaldığı ve Yunan tamirâtı teklifim veçhile tesviye edildiği takdirde, sulhu istihsal etmek ümidi cidden kuvvetlidir. Eğer hükûmet, Yunan tamirâtı sebeble inkıtai göze alırsa ve eğer talimatımızda münderiç olmıyan mevaddın nagehanî eşkâline göre, efkârı sabite dermeyan etmekte devam ederse sulhun imzası meşkûktür."

"Kabotajın bilâkaydüşart ilgasını veya meselenin sulhtan sonra talikını terviç ve iltizam ettik; fakat, şeraiti muayyene dahilinde, iki senelik bir mukavelei hususîye ile halli meseleye imkân bulabildik. Halbuki bu mesele hakkında dahi yeniden mevaddı sabite tebliğ buyuruyorsunuz." Ondan sonra, İsmet Paşa şunu yazıyor:

"Hulâsai kararım şudur: Menafîimize muvafık ve kabili istihsal azamî şeraiti cami bir sulh muahedenamesi ihzar olunmaktadır. Gerek Yunan tamirâtı ve gerek mesaili sairede daha fazla menafî istihsaline imkân görmekte ve inkıtai göze almakta hükûmet sabit ise ben bu kanaate iştirak etmiyorum. Bu noktayı vazihan ve derhal bana bildirmesini **hükûmet reisinden talep ediyorum**. Aramızda mutabakat olmadı takdirde vazifem, Heyeti Murahhasayı burada bırakarak memleketime avdet etmek ve heyeti hükûmete şifahen de vaziyeti bir defa izah ettikten sonra, harp ve sulh vadisinde, mevkii mes'uliyetimi hitama erdirmektir."

İsmet Paşanın, telgraflarının son maddesi şudur: "**Mülâhazatımın aynen, Büyük Millet Meclisi Reisine (yani bana) ıblâğını istida ederim.**"

Efendiler, bu verdiğim malûmattan, tebarüz eden nokta şudur: İsmet Paşa, Karaağaca mukabil Yunan tamirat meselesini tesviyeyi muvafık görüyor ve ihzar olunmakta olan muahedenin kabili istihsal azamî şeraiti câmi olduğu kanaatinde bulunuyor.

Rauf Bey de, Karaağaca mukabil tamirat bedelinden sarfınazar edemeyiz diyor.

Ben, Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında, cereyan etmiş olan tekmil muhaberatı mütalea ettikten sonra, esas itibarile İsmet Paşanın noktai nazarını terviç ettim. Fakat, gerek Rauf Bey gerek İsmet Paşa noktai nazarlarında çok musir görünüyorlar ve noktai nazarların ifadesinde her ikisi pek keskin kelimeler kullanmış bulunuyorlardı. Rauf Bey, Meclis ve millet efkârı umumîyesinde hüsnü telâkki edilebilecek ve ifadesi parlak bir propaganda zemini üzerinde idi. "Memleketimizi tahrip etmiş olan Yunanlılardan, muazzam zaferimize rağmen, tamirat bedeli talebinden sarfınazar edemeyiz! İtilâf Devletleri, Yunanlıları bizimle karşı karşıya serbest bıraksınlar! Biz, onunla hesabımızı görürüz!" noktai nazarının müdafii oluyor..

Bütün sulh meselesini ve büyük sulh esasatını takip eden İsmet Paşa ise Heyeti Vekile reisile bu ihtilâf gününde Yunanlılara karşı fedakârlık teklif etmek mevkiinde bulunuyordu. Bu noktai nazarın isabet ve zarureti kabulünü efkârı umumîyeye izah etmek bittabi okadar sehil değildi.

Meseleyi, o yolda halletmek lâzımdı ki, hem İsmet Paşanın teklifi kabul edilerek sulh olsun ve hem de Rauf Bey ve riyaset ettiği Heyeti Vekile yerinde kalıp sulh aktolununcıya kadar mesaisine devam etsin!

varabileceği sonuçları da bildiriyor ve ondan sonra şunları yazıyor: "Düşüncelerimin özeti şudur ki, hükûmet bize verilen direktiflerdeki temel maddelerin içinde kalır ve Yunan onarımları konusu önerimi uygun olarak sonuçlandırılırsa, barışı elde etmek umudu gerçekten kuvvetlidir. Yok, hükûmet, Yunan onarımları nedeniyle görüşmelerin kesilmesini göze alırsa ve bize verilen direktiflerde bulunmayan maddelerin biçimlerine göre değişmez görüşler ileri sürmekte direnirse barış olması şüphelidir."

"Kabotajın kayıtsız şartsız kaldırılmasını ya da konunun barıştan sonra ertelenmesini uygun görüp istedik; ama, belirli koşullar içinde, iki senelik özel bir anlaşma ile sorunu çözümleyebildik. Oysa bu konuyla bile ilgili olarak yeniden değişmez şeyler emrediyorsunuz." Ondan sonra, İsmet Paşa şunu yazıyor:

"Kararımın özeti şudur: Çıkarlarımıza uygun ve elde edebileceğimiz en iyi koşullar içeren bir barış antlaşması hazırlanmaktadır. Hem Yunan onarımları ve hem başka konularda daha çok çıkar sağlanacağını görmekte ve görüşmelerin kesilmesini göze almakta hükûmet direnmekte ise ben bu görüşe katılmıyorum. Bu noktayı açıkça ve hemen bana bildirmesini hükûmet başkanından istiyorum. Aramızda uyuşma olmazsa ödevim, Delege kurulu burada bırakarak memleketime dönmek ve bakanlar kuruluna ağızdan da durumu bir daha anlattıktan sonra, savaş ve barış konusunda, sorumluluğumu sona erdirmektir."

İsmet Paşanın, telgraflarının son maddesi şudur: "**Görüşlerimin olduğu gibi, Büyük Millet Meclisi Başkanına (yani bana) ulaştırılmasını dilerim.**"

Efendiler, bu verdiğim bilgilerden, ortaya çıkan şudur: İsmet Paşa, Karaağaca karşılık Yunan onarımları sorununu sonuçlandırmayı uygun görüyor ve hazırlanmakta olan antlaşmanın elde edilebilecek en iyi koşulları içerdiği kanısında bulunuyor.

Rauf Bey de, Karaağaca karşılık onarımlar parasından vazgeçemeyiz diyor.

Ben, Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında, yapılan bütün yazışmaları inceledikten sonra, genel olarak İsmet Paşanın görüşünü uygun buldum. Ama, hem Rauf Bey hem İsmet Paşa görüşlerinde direnir durumdalar ve görüşlerini belirtmekte her ikisi pek keskin kelimeler kullanmış bulunuyorlardı. Rauf Bey, Meclisçe ve ulus kamu oyunca iyi karşılanabilecek ve parlak sözlü bir propaganda yolunda idi. "Yurdumuzu yakıp yıkmış olan Yunanlılardan, yüce zafere karşı, onarım parası istemekten vazgeçemeyiz. İtilâf Devletleri, Yunanlıları bizimle karşı karşıya serbest bıraksınlar. Biz, onunla hesabımızı görürüz" görüşünün savunucusu oluyor.

Barış sorununu bütünüyle ve büyük barış ilkelerini gözönünde tutan İsmet Paşa ise Bakanlar Kurulu Başkanıyla bu anlaşmazlığı sırasında Yunanlılara karşı özveri önermek durumunda bulunuyordu. Bu görüşün yerinde ve benimsenmesi zorunlu olduğunu kamu oyuna anlatmak elbette okadar kolay değildi.

Sorunu, o yolda çözümlemek gerekti ki, hem İsmet Paşanın önerisi benimsenerek barış olsun ve hem de Rauf Bey ve başkanı bulunduğu Bakanlar Kurulu yerinde kalıp barış imzalanıncaya kadar çalışmasını sürdürsün.

Ben, İsmet Paşanın noktai nazarını terviç ettim

Ben, İsmet Paşanın görüşünü uygun buldum

Meseleyi hal için bir tarafa hak vererek diğer tarafı ilzam etmek sistemini tatbik etmedim

Alعلtlak tarafeyne karşı aldığım vaziyet yumuşak olmadı. Bir tarafa hak vererek diğer tarafı ilzam etmek sistemini tatbik etmedim. Vaziyeti nasıl müta-lea ve noktai nazarımı nasıl vazettiğimi izah için, 25 Mayıs 1339 günü aktolu-nan Heyeti Vekile içtimainı müteakıp, İsmet Paşaya yapılmış olan tebligatı ay-nen arzedeceğim.

İsmet Paşaya iki şifre telgraf yazıldı. Biri, Heyeti Vekile kararı olarak Ra-uf Beyin imzasile çekildi. Bu telgrafi ben, Kâzım Paşaya dikte ettim. Diğerini bizzat yazdım ve kendi imzama gönderdim. Rauf beyin imzasile çekilen telg-rafname şudur:

İsmet Paşa Hazretlerine

25/5/1339

24 Mayıs 141 ilâ 144 numaralı telgrafnameleri üzerine Gazi Paşa Hazretleri riyasetinde müctemi Heyeti Vekile kararı berveçhiati arz olunur:

Sulha mâni olan esaslı ve muallâk mesail bizce bir kül telâkki edilmektedir. Bu mesail-den herhangi biri had bir şekil aldığı zaman fedakârlığa davet edilir ve bu fedakârlığı zarurî görecektir olursak mütebaki mesailin aynı şekilde zararımıza hallolunması ihtimalini kuvvetle takviye ederiz.

Yunan tamirat meselesinde fedakârlık yapılacak olursa bu fedakârlık hiç olmazsa el'an muallâkta bulunan ve bizce istihsalı elzem olan mesailin lehimize intacı suretile sulha hadim olmalıdır.

Binaenaleyh Düyunumumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve şir-ketler tazminatı mesailinin Yunan tamiratu meselesile birlikte vazolunması ve lehimizde hal-li temin ve taahhüt edildiği takdirde mukabilinde ancak bu fedakârlığın ihtiyar edilmesi mu-vafık olabilir.

Bu şekil dahilinde azami menafii temin edecek olan bir sulh istihsalı mümkün olduğu ve bunun haricinde uzun müzakeratın hayırlı bir sulh getirmeyeceği kanaatinde olan heyet, son ve kat'i şekilde konferansa teklifatta bulunarak cevaba intizar etmenizi rica etmektedir.

Hüseyin Rauf

Benim yazdığım telgrafname de budur:

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs ve 141 ilâ 144 telgrafnameleriniz muhteviyatı Heyeti Vekilede birlikte tetkik ve müzakere edildi. Heyeti Vekilece itihaz olunan karar Heyeti Vekile Riyasetinden bildirildi. Benim mütaleatım:

1 - Üzerinde tevakkuf ve ısrarı müstelzim olan mesele Yunan tamirat meselesinde Türkiyenin ihtiyar edeceği fedakârlık noktası değildir. Belki bu fedakârlığa muvafakat edebil-mek için sulhün aktine mâni olan esas ve mühim mesailin henüz halledilmemiş, ve memul edildiği surette hallolunabileceğine kanaatbahş delâil bulunmamış olmasıdır. Filhakika hal-lolunduğu veya hallolunabileceği tahmin edilen iktisadî mesail Ankarada toplanmakta de-vam eden şirketlerle vukubulacak müzakeratın neticesine muallâktır. Mezkûr şirketlerin ise müfrit metalipte bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2 - İktisadî ve malî mesail İtilâf Devletlerinin noktai nazarına göre yani aleyhimizde halledilinceye kadar İstanbul tahliyesinin teahhurunda musir bulunmalarından endişe bü-yüktür ve ciddidir. Hatta bu teahhurun Musul meselesinin İngiltere lehine halline kadar de-vamı da kuvvetle varididir.

3 - Borçlarımızın sikketi tediyesi meselesinin dahi Muharrem Kararnamesinin mer'iyeti hakkında beyanname talebinde musir bulunuldukça lehimize hallonunamayacağı görülüyor.

4 - Adliye formülü Mütelifinin teklifi üzerine kabul edilmiş olduğu halde bilâhare nü-kûl ve bunda musir bulunmaları cayı dikkattir.

5 - Binaenaleyh Yunan tamiratu meselesinde bizi fedakârlığa icbara kalkışmaları sebe-bini şu suretle mütalea ediyorum:

Yunanlılar uzun müddet ordularını silâh altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türki-ye ile aralarında halli lâzımgelen tamirat meselesini kendi arzuları veçhile hallettirerek emin ve sakin bir vaziyete geçmek ihtiyacındadırlar. İtilâf Devletleri ise bizim hayati addettiğimiz mesaili

Genelde iki tarafa karşı aldığım tutum yumuşak olmadı. Bir tarafa hak vererek öbür tarafı susturmak sistemini uygulamadım. Durumu nasıl incelediğimi ve görüşümü nasıl ortaya koyduğumu açıklamak için, 25 Mayıs 1923 gününü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra, İsmet Paşaya yapılmış olan bildirimleri olduğu gibi bilginize sunacağım.

İsmet Paşaya iki şifre telgraf yazıldı. Biri, Bakanlar Kurulu kararı olarak Rauf beyin imzasile çekildi. Bu telgrafi ben, Kâzım Paşaya dikte ettim. Öte-kini ben kendim yazdım ve kendi imzama gönderdim. Rauf Beyin imzasile çekilen telgraf şudur:

İsmet Paşa Hazretlerine

25/5/1923

24 Mayıs 141'den 144'e kadar sayılı telgraflarınız üzerine Gazi Paşa Hazretleri başkan-lığında toplanan Bakanlar Kurulunun kararı aşağıda bilginize sunulur:

Barişa engel olan önemli ve askıda kalmış olan sorunlar bizce bir bütün oluşturmak-tadır. Bu sorunlardan herhangi biri gergin bir durum aldığı zaman ödünde bulunmamız is-tenir ve bu ödünü zorunlu sayacak olursak geri kalan sorunların da böylece zararımıza çö-zümlenmesi olasılığını çok kuvvetlendirmiş oluruz.

Yunan onarımları konusunda ödün verilecek olursa bu ödün hiç olmazsa şimdi askıda bulunan ve bizce elde edilmesi çok gerekli olan sorunların bizden yana sonuçlanması yoluyla barişa yardımcı olmalıdır.

Bundan dolayı kamu borçlarının faizleri ve yurdun kısa zamanda düşmandan boşaltıl-ması ve adalet işlerinin çözüm yöntemi ve şirketler tazminatı sorunu Yunan onarımları so-runuyla birlikte ele alınır ve yararımıza çözümlenmesi üstlenilip sağlanırsa ancak o zaman bu ödünün verilmesi uygun olabilir.

Böylece en çok çıkar sağlayacak olan bir barış elde edilebileceği ve bunun dışında uzun görüşmelerin hayırlı bir barış getirmeyeceği kanısında olan Bakanlar Kurulu, konfe-ransa son ve kesin öneriler yapıp karşılık beklemenizi rica etmektedir.

Hüseyin Rauf

Benim yazdığım telgraf da budur:

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs ve 141'den 144'e kadar sayılı telgraflarınızda yazılanlar Bakanlar Kurulu ile birlikte incelenip görüşüldü. Bakanlar Kurulunca alınan karar Bakanlar Kurulu Başkanlı-ğından bildirildi. Benim düşündüklerim:

1 - Üzerinde durup direnmeyi gerektiren sorun Yunan onarımları işinde Türkiyenin vereceği ödün değildir. Belki bu ödüne yanaşmak istenilmesi barişin yapılmasına engel olan köklü ve önemli sorunların daha çözümlenmemiş ve umulduğu biçimde çözümlenebileceği-ne inandıracak kanıtlar bulunmamış olmasındandır. Gerçekte çözümlendiği ya da çözümle-nebileceği kestirilen ekonomi ile ilgili işler Ankarada toplanmakta olan şirketlerle yapıla-cak görüşmelerin sonucuna bağlıdır. Bu şirketlerin ise aşırı isteklerde bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2 - Ekonomi ve maliye ile ilgili sorunlar İtilâf Devletlerinin görüşüne göre yani bizim çıkarlarımıza aykırı olarak çözümleninceye kadar İstanbul boşaltılmasını geciktirmekte direnmelerinden duyulan kaygı büyüktür ve önemlidir. Dahası bu gecikmenin Musul soru-nu İngilterenin çıkarına çözümleninceye kadar sürmesi akla çok yakın gelmektedir.

3 - Borçlarımızın hangi çeşit para ile ödeneceği sorununda Muharrem Kararnamesinin yürürlükte olduğunu belirten bir bildirmede direnildikçe bizim yararımıza çözümlenemiye-ceği görülüyor.

4 - Adalet işlerinin çözüm yöntemi İtilâf Devletlerinin önerisi üzerine kabul edilmiş olmasına karşın sonra vazgeçmeleri ve bunda direnmeleri dikkat çekicidir.

5 - Bundan dolayı Yunan onarımları sorununda bizi ödün vermeye zorlamaya kalkış-malarının nedenini şöyle düşünüyorum:

Yunanlılar uzun süre ordularını silâh altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türkiye ile aralarında çözümlenmesi gereken onarımlar sorununu kendi isteklerine uygun olarak çözümleye-

Sorunu çö-zümlemek için bir ta-rafa hak vererek öte-ki tarafı susturmak sistemini uygula-madım

lehimizde halletmek kararında olmayıp mümkün olduğu kadar müzakeratı uzatarak ve her mesele üzerinde bizi yıpratarak en nihayet kendi lehlerinde fedakârlığa mecbur etmek karardadırlar. Yunanlıların harekâtı askeriye ile istihali maksat eylemelerine dahi razı olmadıklarından maksatlarını, bizi bittazyik yaptırmakla Yunanlıları memnun ve sakin bir hale koymak istiyorlar. Biz, bu ısrar karşısında fedakârlık yapmakla sulhü tesise hizmet etmiş olacağımızı zannetmiyorum. Bilâkis yine zaman geçecek ve sulhün teessüsü için nihayete kadar fedakârlık yapmak mecburiyeti karşısında bırakılacağız. İzmirin istirdadından bugüne kadar dokuz ay geçti. Bu tarzda daha dokuz ay geçebilir.

Ehemmiyetle nazarı dikkate almak lâzımdır ki, gayrimuayyen müddet için intirazda kalmıya muvafakat edemeyiz.

6 - Aleyhimize olan mesailde fedakârlık etmek ve lehimizde halli zarurî olan mesaili aynı zamanda temin etmemek bizi zayıf ve müşkül vaziyete sokar. Bunun için sulha esas olacak mesailin heyeti umumiyesini bir küll olarak nazarı dikkate almak ve bunu sarîh ve kat'î olarak konferansın nazarı dikkat ve kabulüne ciddiyetle vazetmek ve bu hususta teminata malik olmadıkça fedakârlığı müstelzim mesailin halli katisine muvafakat etmekten kat'iyen mücanebet etmek zamanı gelmiştir.

7 - 24 Mayıs 144 numaralı telgrafnamenizle bildirilen hulâsai kararınızda isticai buyuramamızı rica ederim. Esası meclisten gelen talimatın mühim olan, malî ve iktisadî ve adlî ve idarî mesailde hukuku hayatiye ve istiklâliyenin tam ve emin olarak istihali henüz mümkün olmadığına göre fedakârlık noktasında ısrar göstermeyiniz.

8 - İtilâf Devletleri bize hayat ve istiklâlimize alâkadar mesailde behemehal aleyhimizde esaslı şerait kabul ettirmeye karar vermedikçe tamirat meselesinde göstereceğimiz ciddî vaziyet üzerine Yunan ordusunun hareketine müsaade ve dolayısıyla heyeti umumiyenin filen hali harbe duhul etmelerine muvafakat edemezler. Eğer menfî noktai nazar muhafazasındaki kararları kat'î ise Yunan tamirat meselesinde değilse İstanbul tahliyesi veya düyunun sikkei tediyesi veya adlî mesail ki, bütün cihanı alâkadar eder, o meselelerde daha müsait şeraitte aleyhimizde filiyata geçer. Fakat fark bizim daha zayıf vaziyetimiz olabilir.

9 - Yunanlıların Cumartesi günü konferanstan çekilmelerine mümanaat edebilmek için arzularını kabul etmek lehimizde değildir ve böyle bir müfarakat İtilâf Devletleri aynı harekete iştirak etmedikçe hiçbir mana ve tesiri haiz olamaz. Eğer konferanstan çekileceklerini tebliğin manası, filen, harekâtı askeriye geçeceklerini ihbar ise bu hususta İtilâf Devletlerinden bihakkın istizah edilecek noktalar vardır.

10 - Hulâsa; böyle seri ve anî tehdit karşısında başlıbaşına bir meselede fedakârlığı kabul ettiğimizi ifade etmek, sulhü uzaklaştırmak mahiyetinde telâkki olunabilir. Tekrar ediyorum. Esas mesaili halle İtilâf Devletlerini davet buyurunuz Efendim.

25/5/1339

Mustafa Kemal

Bunlardan başka, İsmet Paşaya, zâta mahsus işaretile de ayrıca şu kısa şifre telgrafi çektim:

Şifre zatîdir.

İsmet Paşa Hazretlerine

25 Mayıs 1339

Heyeti Vekile Riyasetile Heyeti Murahhasanın tekmil muhaberatını bir defa daha karşılaştırarak tetkika lüzum gördüm. Bazı telgrafnamelerde, tarzı beyanda, arada sutefehhiyat var gibi bir mana istihraç ettim. Tamiratı kabul ve ademi kabulde ısrar yoktur. Bunu izah için vaziyet ve noktai nazarlarım hakkında ayrıca mütaleatımı arzettim. Tahassürle gözlerinden operim kardeşim.

Mustafa Kemal

Bu telgrafnameler muhteviyatına nazaran, Karaağaca mukabil Yunan tamiratından feragati esas itibarile kabul ettiğimiz sarihtir. Ancak mesaili esasiyede elzem ve hayati addettiğimiz hususların temin edilmesi şartına da, İsmet Paşanın nazarı dikkati celbedilmiştir.

rek güvenli ve dingin bir duruma geçmek zorundadırlar. İtilâf Devletleri ise bizim çok önemli saydığımız sorunları bizden yana çözümlemek kararında olmayıp görüşmeleri olabildiğince uzatarak ve her sorun üzerinde bizi yıpratarak en sonunda kendi yararlarına ödün vermeye zorlamak karardadırlar. Yunanlıların amaçlarını savaşıla elde etmelerini de istemediklerinden, bize baskı yaparak Yunanlıları sevindiren dingin bir duruma getirmek istiyorlar. Biz, bu direniş karşısında ödün vererek barışın sağlanmasına yardım etmiş olacağımızı sanmıyorum. Tersine yine zaman geçecek ve barışın oluşması için sonuna kadar ödün vermek zorunda bırakılacağız. İzmirin kurtuluşundan bugüne kadar dokuz ay geçti. Böylelikle dokuz ay daha geçebilir.

Önemle gözönünde tutmak gerekir ki, belirsiz bir süre beklemeyi kabul edemeyiz.

6 - Çıkarımıza olmayan sorunlarda ödün vermek ve yararımıza çözümlemesi zorunlu olan sorunları öbürleriyle birlikte çözümlemem bizi güçsüz kılar ve zor duruma sokar. Bunun için barışın temelini oluşturacak sorunların hepsini bir bütün olarak dikkate almak ve bunu açık ve kesin olarak konferansın gözü önüne serip kabulünü üstelleyerek istemek ve bu konuda inanca elde etmedikçe ödün vermeyi gerektiren sorunların kesin çözümünü kabul etmekten kesinlikle kaçınmak zamanı gelmiştir.

7 - 24 Mayıs 144 sayılı telgrafınızla bildirilen özet kararınızı uygulamakta acele etmemenizi dilerim. Meclisin görüşüne dayanılarak verilen direktifteki önemli noktalar yani maliye ve ekonomi ve adalet ve yönetimle ilgili sorunlarda yaşama ve bağımsızlık haklarımızı tam ve güvenli olarak daha elde edemediğimize göre ödün verme konusu üzerinde fazla durmamız.

8 - İtilâf Devletleri bize, varlığını ve bağımsızlığını ilgilendiren sorunlarda ne yapıp yapıp bizim zararımıza önemli koşullar kabul ettirmeye karar vermedikçe onarımlar konusunda takınacağınız sert durum üzerine Yunan ordusunun savaşılmaya başlamasına ve böylelikle hepsinin birden savaşıla girmelerine izin veremezler. Eğer olumsuz görüşte direnmekteki kararları kesinse Yunan onarımları sorununda değilse İstanbul boşaltılması ya da borçların ödeneceği para ya da adalet sorunları ki, bütün dünyayı ilgilendirir, o sorunlarda daha elverişli bir ortam içinde bize karşı çıkarlar. Ama böyle olunca da biz daha güçsüz duruma düşebiliriz.

9 - Yunanlıların Cumartesi günü konferanstan çekilmelerini önleyebilmek için isteklerini kabul etmek yararımıza değildir ve böyle bir çekilmenin İtilâf Devletleri de onlarla birlikte çekilmedikçe hiçbir anlam ve etkisi olamaz. Eğer konferanstan çekileceklerini bildirmenin anlamı, edimli olarak savaşılmaya başlayacaklarını duyurmak ise bu konuda İtilâf Devletlerinden haklı olarak sorulacak noktalar vardır.

10 - Kısaca; böyle çabuk ve ansızın verilen gözdağı karşısında tek başına bir sorunda ödün vermeyi kabul ettiğimizi söylemek, barışı uzaklaştırmak niteliğinde sayılabilir. Tekrar ediyorum İtilâf Devletlerini ana sorunları çözümlemeye çağırınız Efendim.

25/5/1923

Mustafa Kemal

Bunlardan başka, İsmet Paşaya, kişiye özel olarak da şu kısa şifre telgrafi çektim:

Şifre - kişiye özeldir.

İsmet Paşa Hazretlerine

25 Mayıs 1923

Bakanlar Kurulu Başkanlığı ile Delege Kurulunun bütün yazışmalarını bir defa daha karşılaştırarak incelemeyi gerekli buldum. Kimi telgraflarda, kullanılan sözlerden, arada yanlış anlaşılma var gibi bir anlam çıkardım. Onarımları kabul etmekte ve etmemekte direnme yoktur. Bunu açıklamak için durum ve düşüncelerim üzerindeki görüşlerimi ayrıca bilginize sundum. Özlemle gözlerinden operim kardeşim.

Mustafa Kemal

Bu telgraflarda yazılanlara göre, Karaağaca karşı Yunan onarımlarından vazgeçmeyi genel olarak kabul ettiğimiz açıkça anlaşılmaktadır. Ancak ana sorunlarda çok gerekli ve ölüm kalım işi saydığımız konuların sağlanmasına da, İsmet Paşanın dikkati çekilmiştir.

İsmet Paşanın da bu iş'arattan istihraç ettiği mana ve maksat böyle olmuştur.

İsmet Paşa, mütaleatinin aynen bana iblağını Rauf Beyden istida ettiği 24 Mayıs 1339 tarihinde, doğrudan doğruya bana hitaben de bir telgraf çekmiş.. 24 Mayısta çekilmiş olan bu telgrafi, ben, 26 Mayısta aldım. Telgraf hariciye şifresile gelmiş ve Rauf Bey tarafından görüldükten sonra bana gönderilmişti. Halbuki bu telgrafname müfadi, Rauf Beyden nevama şikâyeti tazammun ediyor-du. İsmet Paşanın telgrafi şudur:

Adet 145 24 Mayıs 1339 Lozan keşidesi 26 Mayıs 1339 vürudu
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Vaziyet hakkında Heyeti Vekile Riyasetine mufassal rapor takdim ettim. Hükûmetle aramızda ihtilâfı esası vardır. Mutabakat olmazsa avdet mecburiyet ve kararındayım. Raporumun Zâtı Riyasetpenahilerine iblağını tasrih ve istida eyledim. Konferans son günlerinde ve vaziyet teahhura gayrimütehammil andadır. Kanaatime göre sulh, serdettiğim nikatı nazar dahilinde kabili temindir. Zâtı Riyasetpenahilerinin bu fevkalâde zamanda vaziyeti umumi-yeyi yakından takip buyurmaları müsterhamdır.

İsmet

Diğerlerinden bir gün teahhurla gelen bu telgraf aynen Gazi Paşa Hazretlerine arzede-lecektir.

26/5/1339 Hüseyin Rauf

Aynı günde İsmet Paşaya şu cevabı verdim:

Şifre: Makine başında İsmet Paşa Hazretlerine Ankara, 26/5/1339
24 Mayıs 145 numaralı şifreyi 26 da aldım. Ondan evvel muhtasar ve mufassal iki şifre yazdım. Vaziyeti takip ediyorum. Avdet kararınızın saiki tamirat meselesinde fedakârlık ol-duğuna göre doğru değildir. İş'aratım dairesinde teşebbüse devam halinde daha müsait saf-haya geçeceğinizi memul ederim. Heyeti Vekile ile aranızda mahsus ihtilâfı nazar bertaraf edilir. Gözlerinizden öperim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 26 Mayıs 1339 tarihinde, Heyeti Vekile Riyasetine yazdığı ra-porlarda, Heyeti Vekile Riyasetinin tebligatını ve benim telgrafnamelerim muh-teviyatını ve Heyeti Murahhasaya verilmiş olan esas talimatı nazarı dikkate al-dığını ve o yolda hareket ettiğini izahtan sonra 26 Mayıs günü öğlenden sonra Müttefikîn murahhaslarının, Yunan tamiratına mukabil Karaağacın kabul edilmesi hususundaki teklifini kabul ettiğini ifade eylemiş olduğunu ve diğer meseleleri birkaç gün zarfında intaç edebileceğini bildirmiş..

Rauf Bey, bu raporları bana 27 Mayıs 1339 tarihinde şu tezkeresine leffen gönderdi.

154/155 Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine 27 Mayıs 1339

İsmet Paşa Hazretlerinden mevrut 26 Mayıs 1339 tarihli telgrafname sureti leffen takdi-mi huzuru samileri kılındı Efendim.

Hariciye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf

Rauf Bey, aynı tarihte İsmet Paşaya da şu tebligatta bulunmuş:

İsmet Paşa Hazretlerine 27/5/1339

26 Mayıs. 151 numaraya:

Heyeti Murahhasanın Yunan tamirâtı hakkındaki hattı hareketi Heyeti Vekilenin tali-matına sarahaten mugayir görülmüştür. Müşkül vaziyette kalan Heyeti Vekile menafii mille-ti derpiş ederek iş'ar buyurulduğu veçhile mesaili mühimmenin üç dört gün zarfında intacı hakkındaki kanaatin file mümkalip olmasına intizaren telâkkiyat ve mütaleatını tebdil etmi-yecektir. Evelki telgrafta mezkûr diğer mesaili esasiyede fedakârlığın kat'iiyen mevzuubahs olamayacağı tabiidir Efendim.

Hüseyin Rauf

İsmet Paşanın da bu bildirilerden çıkardığı anlam ve amaç böyle olmuştur.

İsmet Paşa, düşündüklerinin olduğu gibi bana ulaştırılmasını Rauf Bey-den istediği 24 Mayıs 1923 tarihinde, doğrudan doğruya bana da bir telgraf çekmiş.. 24 Mayısta çekilmiş olan bu telgrafi, ben, 26 Mayısta aldım. Telgraf Dışişleri Bakanlığı şifresile gelmiş ve Rauf Bey tarafından görüldükten sonra bana gönderilmişti. Oysa bu telgrafta, bir bakıma Rauf Beyden yakınıyor-du. İsmet Paşanın telgrafi şudur:

Lozan 24 Mayıs 1923 çekilişi 26 Mayıs 1923 gelişi
Sayı 145 Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Durumla ilgili olarak Bakanlar Kurulu Başkanlığına ayrıntılı rapor verdim. Hükûmetle aramızda köklü anlaşmazlık vardır. Uzlaşma olmazsa dönmek zorunda ve kararındayım. Raporumun Yüksek Başkanlığınıza ulaştırılmasını açık olarak istedim. Konferans son gün-lerindedir ve durum geciktirmeye elverişli değildir. Kanıma göre barış ileri sürdüğüm görüş çerçevesi içinde sağlanabilir. Yüksek Başkanlığınızın bu olağanüstü zamanda genel durumu yakından izlemenizi saygı ile dilerim.

İsmet

Ötekilerinden bir gün gecikmeyle gelen bu telgraf olduğu gibi Gazi Paşa Hazretlerine sunulacaktır.

26/5/1923 Hüseyin Rauf

Telgraf elime geçtiği gün İsmet Paşaya şu karşılığı verdim:

Şifre: Makine başında - İsmet Paşa Hazretlerine Ankara, 26/5/1923
24 Mayıs 145 sayılı şifreyi 26'da aldım. Ondan evvel kısa ve uzun iki şifre yazdım. Du-rumu izliyorum. Geri dönme nedeni onarımlar sorununda ödün vermek olduğuna göre doğ-ru değildir. Bildirdiklerime göre girişimlerinizi sürdürürseniz daha elverişli evreye geçece-ğinizi umarım. Bakanlar Kurulu ile aranızda sezilen görüş ayrılığı ortadan kaldırılır. Gözle-rinizden öperim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 tarihinde, Bakanlar Kurulu Başkanlığına yaz-dığı raporlarda, Bakanlar Kurulu Başkanlığının direktiflerini ve benim telg-raflarımın içeriğini ve Delege Kurula verilmiş olan ana direktifi göz önünde bulundurduğunu ve ona göre iş yaptığını anlattıktan sonra 26 Mayıs günü öğ-lenden sonra İtilâf Devletleri delegelerinin, Yunan onarımlarına karşı Kara-ağacın kabul edilmesi konusundaki önerisini uygun bulduğunu söylemiş ve öteki sorunları birkaç gün içinde sonuçlandırabileceğini bildirmiş..

Rauf Bey, bu raporları bana 27 Mayıs 1923 tarihinde şu yazıya ilişik ola-rak gönderdi.

154/155 Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına 27 Mayıs 1923

İsmet Paşa Hazretlerinden gelen 26 Mayıs 1923 tarihli telgrafın örneği ilişik olarak yüksek konumunuza sunuldu Efendim.

Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf

Rauf Bey, gene o tarihte İsmet Paşaya da şu bildirimini yapmış:

İsmet Paşa Hazretlerine 27/5/1923

26 Mayıs. 151 sayılı:

Delege Kurulun Yunan onarımları konusundaki tutumu Bakanlar Kurulunun direk-tiflerine açıkça aykırı görülmüştür. Güç durumda kalan Bakanlar Kurulu ulus çıkarlarını düşünerek bildirdiğiniz gibi önemli sorunların üç dört gün içinde sonuçlandırılmasıyla ilgili kanının gerçekleşmesini beklerken görüşünü ve düşüncesini değiştirmeyecektir. Önceki telgrafta yazılı öbür ana sorunlarda ödün vermenin kesinlikle sözkonusu olamayacağı doğaldır Efendim.

Hüseyin Rauf

İsmet Paşanın, Karaağaca mukabil tamirattan feragatı ifade ettiğine dair olan raporlarına muttali olduktan sonra, 25 Mayıs 1339 tarihli ve Rauf Bey imzalı tebliğ muhteviyatını tahlil ederek kendisine şu telgrafi yazdım:

İsmet Paşa Hazretlerine 27/5/1139

Heyeti Vekile kararında esaslı üç nokta vardı. Birincisi; tamirat meselesinde fedakârlık mühim mesaili muallâkanın lehimize intacına mukabil olmalıdır. İkincisi, Düyuumumiye faizleri ve kısa zamanda tahliye ve adliye formülü ve şirketler tazminatı meselesi - yani on iki milyon liranın efrad ve tebaası ne olursa olsun tekml şirketlere aidiyeti kabul edilerek başkaca tazminatın mevzuubahs edilmemesi - mesailinin tamirat meselesile birlikte vaz'ı ve mezkûr dört meselenin lehimizde halli temin edildiği takdirde ancak tamiratta fedakârlık muvafık olabilir. Üçüncüsü; son ve kati şekilde konferansa teklifatta bulunarak cevaba intizar etmek.

Heyeti Murahhasanın telâkkiyat ve harekâtında Heyeti Sekilenin mütealea ve iş'arına mutabık olmıyan noktalar şunlardır:

1 - Heyeti Murahhasa, yalnız mesaili muallâkai esasiyeyi küll addetmiş ve tamiratı hariç tutmuştur.

2 - İnkıtân, Yunanlıların konferanstan çekilmesile ve Mudanya mukavelenamesinin bozulması, Yunan ordusunun tecavüzü ile olmasında mahzur görerek diğer mesailde anlaşmak mümkün olamazsa inkıtân tarafımızdan yapılması tercih olunmuştur. Bu nokta cayı tememmüldür.

3 - Yunan tamirat meselesinde fedakârlığı kabul ettikten sonra diğer mesaili birkaç gün zarfında neticelendirmek şıkkının ihtiyarı da mühimdir. Böyle bir kanaat henüz Heyeti Vekilede tahassul etmiş değildir. Filhakika mesaili mühimme lehimizde olarak üç, dört gün zarfında intaç edilebilirse tamirat meselesinin takdiminde mutasavver mehzâr bertaraf edilmiş olur. Ancak ümit beslediğiniz mesailden sonra Muharrem Kararnamesinin teyidi meselesinin ehemmiyeti esasiyeyi muhafaza etmekte olduğu beyan buyurulmaktadır.

4 - Konferansın, kuponların tediyesi meselesi yüzünden inkıta etmesinin dahil ve hariçe karşı bizi daha kuvvetli bulunduracağı mütealeası da şayanı maktir.

Bu meselede bütün hariç aleyhtarımızdır. Dahile izahı mahiyet tamirat meselesi kadar sehil değildir. Tamirat meselesinde haricinde de bizi muhik görmesi için esbap vardır.

5 - Mühim mesailde inkıtân tarafımızdan ikat harekât ile tev'em olmadıkça Mütelifinin arzısına mutabık olur. Bu sebeple inkıta olacaksın bunun Yunanlıların tecavüzü ile olması bizi mazur vaziyette gösterirdi mütealeası vardır.

6 - Hulâsa Heyeti Vekile ile Heyeti Murahhasa arasındaki ihtilâf noktaları mühimdir. Heyeti Vekilede emrivakiler karşısında bırakılmak endişesi hâsıl olmuştur. Bunun için tamirat meselesini takdim etmekten mutasavver mahzurları mesaili mühimmenin, iş'ar buyurulduğu ve hile birkaç gün zarfında intacına behemehâl ehemmiyet vererek bertaraf edildiğini irae etmek lâzımdır ve daha şimdiden bu fedakârlığın mesaili sairenin süratle ve lehimizde hallolunacağı mevaidine mukabil olduğunu ciddî olarak icab edenlere mevzuubahs etmek ve en nihayet inkıta mukadderse onların müsebbip ve müteceviz görünecekleri zeminde vukunu temin eylemek lâzımdır.

7 - Bugünlerde en nazik tebeddülâtı ve bilhassa fedakârlıktan sonra Müteliflerde hâsıl olan zihniyeti bildiriniz. Çünkü bizi tehdit ile muvaffak olmaktan mütehasıl yeni ümitlerden bihakkın endişe ediliyor Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 28 Mayıs 1339 tarihinde Rauf Beye yazdığı telgrafta, diyor ki, "Usulde, yani bir meseleyi evvel veya sonra mevzuubahs etmek gibi esas direktife değil tarzı tatbikata müteallik aramızda fark hâsıl olmuştur. Yunan tamiratı meselesi henüz tasdikî kat'îye iktiran etmediği gibi mesaili sairei esasiye de müteakiben mevzuubahs olacağından Cuma ve Cumartesiye kadar bütün mesailde konferansın şekli kat'îsi anlaşılacağı zannolunmaktadır. Yunan tamiratı hususundaki fedakârlığı, bize taallûk eden mesaili malîye ve iktisadîyede aynı mülâ-

İsmet Paşanın, Karaağaca karşılık onarımlardan vazgeçtiğini bildiren raporlarını gördükten sonra, 25 Mayıs 1923 tarihli ve Rauf Bey imzalı direktifte yazılı olanları açıklayarak kendisine şu telgrafi yazdım:

İsmet Paşa Hazretlerine 27/5/1923

Bakanlar Kurulu kararında üç ana nokta vardı. Birincisi; onarımlar konusunda ödün verme işi ancak askıdaki önemli sorunların yarımımıza sonuçlanmasına karşılık olarak yapılmaktadır. İkincisi, Kamu borçlarının faizleri ve kısa zamanda ülkeyi boşaltmaları ve adalet işleriyle ilgili yöntem ve şirketler tazminatı sorunu yani oniki milyon liranın kişileri ve uyrukları ne olursa olsun tekml şirketlerin olduğu kabul edilerek başkaca tazminatın söz konusu edilmemesi sorunların onarımlar sorunuyla birlikte ele alınması ve ancak bu dört sorunun yarımımıza çözülmesi sağlarsa onarımlar konusunda ödün vermek uygun olabilir. Üçüncüsü; son ve kesin olarak konferansa öneride bulunup karşılığını beklemek.

Delege Kurulunun anlayış tutumunda Bakanlar Kurulunun düşünce ve bildirimlerine uymayan noktalar şunlardır:

1 - Delege Kurul, yalnız askıdaki ana sorunları bir bütün saymış ve onarımları bunların dışında tutmuştur.

2 - Görüşmelerin, kesilmesinin Yunanlıların konferanstan çekilmesile kesilmesi ve Mudanya anlaşmasının bozulması, Yunan ordusunun saldırısı sonucu olmasında sakınca görerek, öteki sorunlarda anlaşılamazsa, görüşmelerin bizim tarafımızdan kesilmesi yeğlenmiştir. Bu nokta düşünölmeye değer.

3 - Yunan onarımları sorunu ödün vermeyi kabul ettikten sonra öteki sorunları birkaç gün içinde sonuçlandırmak yolunun tutulması da önemlidir. Bakanlar kurulu daha böyle bir kaniya varmış değildir. Gerçekten önemli sorunlar yarımımıza olarak üç, dört gün içinde sonuçlandırılabilirse onarımlar konusunun öne alınmasında düşünölen sakıncalar giderilmiş olur. Ancak umut bağladığınız sorunlardan sonra Muharrem Kararnamesinin yürürlükte olduğunun belirtilmesi işinin büyük önemini korumakta olduğunu bildirmektensiniz.

4 - Konferansın, kuponların ödenmesi sorunu yüzünden kesilmesinin içeriye ve dışarıya karşı bizi daha kuvvetli bulunduracağı düşüncesi de derinine incelenmeye değer.

Bu konuda bütün yabancılar bize karşıdır. İşin içyüzünü içeride anlatmak onarımlar konusu kadar kolay değildir. Onarımlar konusunda yabancıların da bizi haklı bulmaları için nedenler vardır.

5 - Önemli konularda konferansın kesilmesine bizim yol açmamız, karşı davranışlarla koştı olmadıkça İtilâf Devletlerinin isteğine uygun olur. Bu nedenle kesilme olacaksın bunun Yunanlıların saldırısı ile olması bizi haklı durumda gösterirdi düşüncesi vardır.

6 - Kısacası Bakanlar Kurulu ile Delege Kurul arasındaki anlaşmazlık noktaları önemlidir. Bakanlar Kurulunda oldu bittiler karşısında bırakılmak kaygısı doğmuştur. Bunun için onarımlar sorununu öne almakta düşünölen sakıncaları önemli sorunların, bildirdiğiniz gibi birkaç gün içinde sonuçlandırılmasına kesinlikle önem vererek, giderildiğini göstermek gerekir ve daha şimdiden bu ödün vermenin öteki sorunların hızla ve yarımımıza olarak çözölmeneceği için söz verilmesi karşılığında yapıldığını kesin olarak gerekenlere söylemek ve en sonunda kesilme kaçınılmaz olursa onları suçlu ve saldırgan gösterecek biçimde olmasını sağlamak gerekir.

7 - Bugünlerde meydana gelecek en küçük değişiklikleri ve özellikle ödünden sonra İtilâf Devletlerinde beliren düşüncüyü bildiriniz. Çünkü bize gözdağı vererek başarılı olmaktan doğacak yeni umutlarından haklı olarak kaygı duyuluyor Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 28 Mayıs 1923 tarihinde, Rauf Beye yazdığı telgrafta, diyor ki, "yöntemde, yani bir sorunu önce ya da sonra sözkonusu etmek gibi ana direktif üzerinde değil de uygulama biçimiyle ilgili olarak aramızda ayrılık belirmiştir. Yunan onarımları sorunu daha kesin olarak onaylanmadığı gibi öbür ana sorunlar da bundan sonra görüşöleceği için Cuma ve Cumartesiye kadar bütün sorun-

hazatın nazarı dikkate alınacağı kaydile yaptığımızı söylemiştim. Binaenaleyh eğer mesailde anlaşılamaz isek Yunan tamiratu da ittihaaz edeceğimiz umumî karara tâbi olur."

"Esas talimatlara riayetden başka, nagehzuhûr talimatlara, nihayet mesaili muhtelifenin tarzı idare ve tatbikında tayin buyurulacak kat'î hareketlere, talimatı mühimmelere eğer kâmilten ve harfiyen riayet edemediğimiz kabul buyuruluyorsa bunu arzu etmediğimizden değil fakat cidden, maddeten mümkün olmadığındandır.

Acizleri, aramızdaki bu ihtilâfı nazarı vakit ve zamanında görmüş ve vazihan ifadesini istirham etmiş idim. Henüz hiçbir şey imza edilmemiş, hiçbir tahhiüt alınmamıştır. Eğer bu tarzı hareketimiz hatalı ad buyuruluyorsa anın telâkkiye göre tashihi imkânı mevcuttur.

Hasılı sulh meselesinin yüzde doksan beşi hallolunmuştur. Benden sonra deruhde buyuracak zat için müşkülâtı mahdud ve basittir.

Diğer taraftan, eğer sulh mukadder değil de, inkıta olacaksa bizim hattı hareketimiz bu inkıta daha gayrimüsaait şekle ilka etmiyecektir. Herhalde emir ve karar Heyeti Vekilenin ve Zâtı Riyasetpenahilerinindir."

İsmet Paşa aynı günde bana da cevap verdi. Aynen arz edeyim.

1 1016

Lozan 28/5/1339 - keşidesi 29/5/1339 vürudu

İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Vaziyet Heyeti Vekile raporundan malumdur. Hergün birer meseleyi olmak üzere mesaili esasıyeyi müteakıp günlerde müzakere edeceğiz. Bittabi Yunan tamiratını bütün mesaili muallâkanın halinde daimî bir silâh olarak kullanacağız. Bu imkânı muhafaza ettik. Yunan tamiratu meselesini tasfiye ettikten sonra diğerlerinde bizi tehditle bir netice istihali ümidi hâsıl olmadı; bilâkis bir vasıtai tehdit ortadan kalktı. Vaziyette sükûnet hâsıl oldu. Eğer evvel ve âhir inkıta olursa ya Yunan ordusu kendisi için bir sebebi mahsus bulunmadığından hareket etmiyecek veyahut diğerleriyle beraber ve onların davası için ilerlediğini izhar ve ispat edeceğiz. Her iki hal dahi Yunan ordusile tamirat behanesile musademeye başlamak vaziyetinden maddeten ve manen akdem ve müreccah görülmüştür. Heyeti Vekileyi emrivakiler karşısında bırakmak endişesine mahal olmayıp tarzı hareketimiz vaziyeti umumîyenin mütaleasına göre usulü tatbikatta ihtilâf addolunabilir. Maahaza bu ihtilâfı da arzetmiştim. Mesaili esasıyenin heyeti umumîyesinin birkaç güne kadar mütalea olunabileceği maruzdur.

İsmet

İsmet Paşaya şu cevabı verdim:

İsmet Paşa Hazretlerine

29/5/1339

Sulh mesailinin azamî derecede halledilmiş olduğu hakkındaki iş'arı devletleri şayanı memnuniyettir. Birkaç gün zarfında takdirleri veçhile vaziyetin tayinine muvaffak olursanız çok müsterih olacağız. Muvaffak olmanızı temenni ederim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankaradadır. Vaziyetin tayinine kadar burada bulunacaktır. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafımdan sonra mesaisine devam etti. Rauf Beyin ve Heyeti Vekilenin de, bu mesele etrafında daha ziyade ısrar göstermesine mâni oldum.

Bir aya karip bir zaman tarafeyn sükûnetini muhafaza eder göründü. Bu müddet zarfında İsmet Paşa muhtelif meselelere dair Heyeti Vekile riyasetinden, noktai nazarlar soruyordu.

larda konferasin kesin tutumunun anlaşılacağı sanılmaktadır. Yunan onarımları konusundaki ödünleri, bizi ilgilendiren maliye ve ekonomi sorunlarında da yararımıza davranılacağı koşulu ile verdiğimiz söylemiştim. Bu duruma göre o sorunlarda anlaşılamaz isek Yunan onarımları da vereceğimiz genel karara bağlı olur."

"Eğer ana direktiflere uymakla birlikte, beklenmedik direktiflere ve bir de çeşitli işlerin yönetilip uygulanması biçimleri konusunda saptanacak kesin tutumlara, önemli direktiflere bütünüyle ve harfi harfi uyamadığımız düşünülüyorsa bu istemediğimizden değil ama gerçekten, uyma yolu bulunamadığındandır.

Ben, aramızdaki bu görüş ayrılığını vakit ve zamanında görmüş ve açıkça ortaya konmasını rica etmiş idim. Daha hiçbir şey imza edilmemiş, hiçbir yüklenim alınmamıştır. Eğer bu davranışımızı yanlış sayıyorsanız bunun görüşünüze uygun biçimde düzeltilmesi olasıdır.

Kısacası barış sorununun yüzde doksan beşi çözümlenmiştir. Benden sonra görevi üzerine alacak olan kişi için güçlükler az ve iş kolaydır.

Öte yandan, barış yapılamaz da, görüşmeler kesilirse bizim tutumumuz bu kesilmeyi daha elverişsiz kılmayacaktır. Her durumda emir ve karar verecek olan Bakanlar Kurulumuz ve Yüksek Başkanlığınızdır."

İsmet Paşa o gün bana da karşılık verdi. Olduğu gibi bilginize sunayım.

1/1016 Lozan

28/5/1923 çekilişi

29/5/1923 gelişi

Bakanlar Kurulu Başkanlığına

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Durumu Bakanlar Kuruluna verdiğim raporumdan öğrenmişsinizdir. Hergün birer sorun olmak üzere ana sorunları önümüzdeki günlerde görüşeceğiz. Elbette Yunan onarımlarını askıda bulunan bütün sorunların çözümlenmesinde hep bir silâh olarak kullanacağız. Bu olanağı elde ettuk. Yunan onarımları sorununu çözümledikten sonra öbürlerinde bize gözdağı vererek bir sonuç alma umuduna kapılanlar çıkmadı; tersine bir gözdağı verme aracı ortadan kalktı. Durum yatıştı. Eğer eninde sonunda görüşmeler kesilirse Yunan ordusu kendisi özel bir neden olmadığı için saldırıya geçmeyecek ya da öbürleriyle birlikte ve onların istekleri uğruna saldırıya geçtiğini belirtip kanıtlayacağız. Her iki durum da, nesnel ve tinsel açıdan, Yunan ordusile onarımlar işi yüzünden çarpışmaya başlamaktan üstün ve yeğ görülmüştür.

Bakanlar Kurulunu olup bittiler karşısında bırakmak kaygısı yersiz olup tutumumuz genel duruma göre düşünülürse anlaşmazlığın uygulama yönteminden çıktığı kanısına varılabilir. Bununla beraber bu anlaşmazlığı da daha önce bilginize sunmuştum. Bütün ana sorunların birkaç güne kadar görüşülebileceğini bilginize sunarım.

İsmet

İsmet Paşaya şu karşılığı verdim:

İsmet Paşa Hazretlerine

29/5/1923

Barış sorununun büyük ölçüde çözümlenmiş olduğu yolundaki yüksek bildiriminiz sevindiricidir. Birkaç gün içinde kestirdiğiniz gibi durumu aydınlatmayı başarılırsanız içimiz çok rahatlayacak. Başarılı olmanızı dilerim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankaradadır. Durum aydınlanana kadar burada bulunacaktır. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafımdan sonra görevinden ayrılmadı. Rauf Beyin ve Bakanlar Kurulunun da, bu konu üzerinde daha çok durmalarını önledim.

Bir aya yakın bir süre iki taraf yatışmış göründü. Bu süre içinde İsmet Paşa çeşitli sorunlar üzerine Bakanlar Kurulu başkanlığından, görüş soruyordu.

Kuponlar ve imtiyazat hakkında aralarında geçen bir muhabere yeniden tarafeyni asabiyete sevk etmiş..

İsmet Paşanın 26 Haziran 1339 tarihinde Rauf Beyin bir iş'arına verdiği cevapta şu cümleler vardı:

Kuponlar hallolunmadan imtiyazat mesailinin halline girmeyeceğiz. Zaten vazettiğimiz sual, kuponlar hallolunduktan sonra ittihaż edeceğimiz hattı hareket hakkında talimat almak zemininde idi. Hükûmet bu ciheti meskût bırakıyor. Konferans müzakeratında Heyeti Murahhasanın talimatı esasîyeler kuyudundan başka olarak bütün hattı hareketinin bütün teferuatile Ankaradan idaresi arzu ve temayülü, müzakeratın memleket için en fâideli bir surette idaresini ve hayırlı sulhe varmak iktidarını Heyeti Murahhasadan selbetmektedir. Hükûmetçe tercih buyurulan bu şeklin 93 seferinin saraydan idaresinden farkı yoktur.

Bize karşı ademi itimat ve ademi kifayetimiz hakkında mütemadiyen izhar buyurulan kanaat devam ettikçe bizim vasıtamızla sulh akti ihtimal haricindedir.

Hükûmetin nikatı nazarını aynen İtilâf Devletlerine kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bittabi zatı valâlarile hasbettaallûk Maliye Vekili Beyefendinin bizzat deruhdei mes'uliyet ve konferansa hareket buyurmalarını rica ediyoruz.

Maliye Vekili, Hasan Fehmi Bey idi. Bu telgrafta muttali oldum ve Rauf Bey tarafından cevap verdirdim. İsmet Paşaya da bunu yazdım:

Zata mahsustur İsmet Paşa Hazretlerine 26/6/1339

26/6/1339 cevabı telgrafnamenizi okudum. Çok asabi bir halde yazılmıştır. Bunu istilzam edecek hiçbir his, fikir ve muamele yoktur. Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz müşkülât ve mihnet zatı edilmektedir. Bundan sonra ihtimal daha da tezayüt edecektir. Ankarada değil orada hergün bir hile ihdas edenler amili infialdir. Metanetle ve çok soğukkanlılıkla mesainizi hüsnü intaca himmet buyurunuz. Arada suítefehhiümü mucip hiçbir husus görmüyorum. Sahai faaliyetiniz mahdud değildir. Fakat mesai dairesi mahdud ve en mühim meseale inhisar ettiği için tabiaten vaziyet sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, görülüyor ki, İsmet Paşa ile olan muhaberatımda, onu rencide edebilecek tarzı iş'arat da vardır. Nihayete kadar da buna mümasil ciddi tebligatım olmuştur. İsmet Paşanın da, bana aynı tarzda iş'arları vukubulmuştur.

Heyeti Vekile kararlarında benim de noktai nazarlarım münderiç olduğunu da, İsmet Paşaya, icap ettikçe bildiriyordum. Buna nazaran, İsmet Paşanın Heyeti Vekile Riyasetine hitaben vukubulmuş olan bazı şikâyetleri, yalnız Rauf Beyin şahsına ait telâkki edilemezdi. Bütün vekillere ait ve hatta bana da şamil idi.

Rauf Beyin, bu ihtilâfi nazarı, kendisi ile İsmet Paşa arasında başlıbaşına bir mesele addetmesi ve addettirmeye kalkışması doğru değildir. Her vaziyette, her meselede talimat verenle o talimatı, uzakta ve bilhassa talimat verenin temasta bulunmadığı şerait içinde tatbik eden arasında ihtilâfi nazar olabilir. Maksudı aslî mahfuz kalmak şartile vaziyet, hal ve icaba göre idare olunur.

İsmet Paşanın, vaziyetin takibi hususunda benim nazarı dikkatimi celbetmesi de mazur görülmek lâzımdır. Çünkü mesele hakikaten ciddî ve hayatî idi.

Nihayet, Frendiler, Temmuz evasıtında konferans hitam buldu. İsmet Paşa, sulh muahedenamesini imzadan evvel Heyeti Vekile Reisi Rauf Beye, konferansın hitam bulunduğunu ve mesailin tarzı hallini bildirmiş.. Rauf Bey müsbet veya menfi hiçbir cevap vermemiş.. İsmet Paşa, intizar içinde geçirdiği bugünlerde çok muhtarip olmuş.. Hükûmetin hiçbir cevap vermeyişini, Ankarada bir tereddüdün hükümferma olduğuna atfetmiş.. Rauf Beye yazdığından üç gün sonra 18

Kuponlar ve ayrıcalıklara ilişkin olarak aralarında geçen bir yazışma iki tarafı yeniden sinirlendirmiş..

İsmet Paşanın 26 Haziran 1923 tarihinde Rauf Beyin bir bildirimine verdiği karşılıkta şu cümleler vardı:

*Kuponlar sorunu çözümlenmeden ayrıcalıklar sorunlarını ele almayacağız. Gerçekten sorumuzda istediğimiz, kuponlar sorunu çözümlendikten sonra tutumumuzun ne olacağı konusunda direktif almak. Hükûmet bu konuda susuyor. Konferans görüşmelerinde Delege Kurulun - ana direktiflerin getirdiği sınırlamalardan başka bir de - bütün davranışlarını en ince ayrıntılara kadar Ankaradan yönetme istek ve eğilimi, görüşmelerin ülke için en yararlı bir biçimde yürütmesini ve mutlu barışa varabilmesini önlemektedir. Hükûmetçe yeğ görülen bu tutumun 93 seferinin * saraydan yönetilmesinden ayrılığı yoktur.*

Bize karşı güvensizlik ve yetersizliğimiz üzerine olan ve arkası kesilmeyen tekrarlanan inanç sürdürükçe bizim aracılığıyla barış yapmak olanak dışıdır.

Hükûmetin görüşlerini olduğu gibi İtilâf Devletlerine kabul ettirmek düşüncesinde olan bir kurulun ve doğal olarak yüksek kişiliğiniz ile ilgisinden ötürü Maliye Bakanı Beyefendinin sorumluluğu kendiniz yüklenerek konferansa gelmenizi rica ediyoruz.

Maliye Bakanı, Hasan Fehmi Bey idi. Bu telgraftı okudum ve Rauf Bey tarafından karşılık verdirdim. İsmet Paşaya da bunu yazdım:

Kişiyi özeldir İsmet Paşa Hazretlerine 26/6/1923

26/6/1923 karşılık telgrafınızı okudum. Çok sinirli olarak yazılmıştır. Bunu gerektirecek hiçbir duygu, düşünce ve işlem yoktur. Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz güçlükler ve sıkıntılar bilinmektedir. Bundan sonra belki daha da artacaktır. Bu kızgınlığı yarananlar Ankarada değil orada hergün bir hile yapanlardır. Yılmadan ve çok soğukkanlılıkla işinizi mutluca sonuçlandırma büyüklüğünü gösteriniz. Arada yanlış anlamayı gerektiren hiçbir şey görmüyorum. Çalışma alanınız sınırlı değildir. Ama çalışma çevresi sınırlı olduğu ve yalnız ve önemli sorunlar için doğal olarak durum sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, görülüyor ki, İsmet Paşa ile olan yazışmalarımda, onu incitebilecek sözler de vardır. Sonuna kadar da buna benzer sert bildirimlerim olmuştur. İsmet Paşanın da, bana böyle yazdığı olmuştur.

Bakanlar Kurulu kararlarının benim de görüşlerimi kapsadığını, İsmet Paşaya, gerektiğince bildiriyordum. Buna göre, İsmet Paşanın Bakanlar Kurulu Başkanlığına karşı yapılmış olan kimi yakınmaları, yalnız Rauf Beyin kendisi ile ilgili sayılamazdı. Bütün bakanlarla ilgili ve dahası bana da dokunuyordu.

Rauf Beyin, bu görüş ayrılığını, kendisi ile İsmet Paşa arasında başlıbaşına bir sorun sayması ve saydırtmaya kalkışması doğru değildir. Her durumda, her sorunda direktif verenle o direktifi, uzakta ve özellikle direktifi verenin yakından bilmediği koşullar içinde uygulayan arasında görüş ayrılığı olabilir. Temel amaç saklı kalmak koşuluyla iş, duruma ve gereğine göre yürütülür.

İsmet Paşanın, durumun izlenmesi konusunda benim dikkatimi çekmesi de haklı görülmek gereklidir. Çünkü sorun gerçekten önemli ve ölüm kalım sorunu niteliğindeydi.

En sonunda, Efendiler, Temmuz ortalarında konferans sona erdi. İsmet Paşa, barış antlaşmasını imzalamadan önce Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Beye, konferansın sona erdiğini ve sorunların nasıl çözüme bağlandığını bildirmiş.. Rauf Bey olumlu ya da olumsuz hiçbir karşılık vermemiş.....İsmet Paşa, beklemekle geçirdiği bugünlerde çok üzölmüş.....Hükûmetin hiçbir karşılık vermeyi-

** 1877 Osmanlı-Rus Savaşı (B.Y.)*

**Rauf Bey, müzakeratı bitirip sulhu hazırlayan İsmet Paşa'nın netice hakkında hükûmetin fikrini so-
ran telgrafına cevap vermemiştir**

**İsmet Paşa-
ya sulhu
imzalaması-
nı bildirdim**

**İsmet Paşa-
nın çektiği
ıstırap**

**Lozan Sulh
Muahdesi-
ni hazırla-
yan ve im-
zalayanlara
teşekkür ve
tebrik**

**Rauf Bey
tebrik et-
mek istemi-
yor**

*Temmuz 1339 tarihinde bana da keyfiyeti iş'ar etti. Telgrafanemesinde hükû-
metin mucibi tereddüdü olabileceğini tahmin ettiği noktaları birer, birer tatad
ve tavzih ettikten sonra, şu sözlerle mütalealarına hitam veriyordu;*

*"Eğer hükûmet kabul ettiğimiz şeyin kat'iyen reddinde musir ise, bunu bizim yapmak-
lığımıza imkân yoktur. Düşüne, düşünene benim bulduğum yol İstanbuldaki komiserlere, teb-
ligat yapıp; imza salâhiyetini bizden nezetektir. Bu hal de, gerçi bizim için küreiarz üzerin-
de görülmemiş bir iskandal olur. Fakat menafîi âliyei vatan şahsî düşüncelerin fevkinde ol-
duğundan Hükûmeti Millîye kanaatini tatbik eder. Hükûmetten teşekkür beklemiyoruz. **Mu-
hasebei amalimiz millete ve tarihe mevdudur.**"*

*Efendiler, İsmet Paşanın takip ve intaç ettiği işin ne kadar mühim olduğu
izahtan müstağnidir. Bu işin intaç olunduğu, son günün, imza gününün geldi-
ği iş'arına, tehallikle bir cevap verileceğini kabul etmek tabiidir. Ankara ile Lo-
zan arasında, bir günde, iki günde muhabere mümkündür. Üç gün geçtiği hal-
de, hiçbir cevap verilmemiş olması, en basit telâkkiye göre, Heyeti Vekile Reisi-
nin işi müsamaha ve lâkaydi ile karşıladığına delâlet eder. Yapılan işin hükû-
metçe noksan görülerek reddi cihetine gidilmek istendiği ve bundaki tereddüt-
ten dolayı cevap verilememekte olduğu zehabına da düşülebilir. Bu takdirde işi
ikmal için, büyük ve tarihî mes'uliyet altında imza kullanacak olan zatın, ma-
ruz kalacağı vaziyetin ne kadar müşkül olacağı düşünülmüşse, İsmet Paşanın mu-
azzepe ve muhtarip olmasını haklı görmek lâzımgelir.*

İsmet Paşanın telgrafına, hemen şu cevabı verdim:

İsmet Paşa Hazretlerine

Ankara, 19/7/1339

*18 Temmuz 1339 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. İhrâz ey-
lediğiniz muvaffakiyeti en har ve samimî hissiyatımızla tebrik etmek için usulen vaz'ı imza
olunduğunun iş'arına muntazırız kardeşim.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafıma cevap verdi.

*İsmet Paşanın ıstırabının derecesini gösteren bu cevabı, aynı zamanda,
saffet ve samimiyetine ve bilhassa tevazzuuna da kıymetli bir vesika olduğu için
aynen arz ediyorum:*

Adet 338 Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Lozan, 20 Temmuz 1339

*"Her dar zamanımda Hızır gibi yetişsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et.
Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim bir kat daha artmıştır. Gözle-
rinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz Şefim."*

İsmet

*Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1339 günü muahedenameyi imzaladı.
Kendisini tebrik etmek zamanı gelmişti. Aynı günde şu telgrafnameyi yazdım:*

Lozanda Heyeti Murahhasa Reisi Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerine

*Millet ve hükûmetin zâu alilerine tevcih etmiş olduğu yeni vazîfeyi muvaffakiyetle it-
mam buyurdunuz. Memlekete bir silsile müfit hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da
tarihî bir muvaffakiyetle tetviç ettiniz. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın sulh ve istik-
lâle kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısıyla zâu âlinizi, muhterem arkadaşlarımız
Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve mesainizde size yardım eden bütün Heyeti Murahhasa azası-
nı müteşekkiraneye tebrik ederim.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal

*Efendiler, Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyin tebrik etmediğini anladım. Ken-
disine, bu lâzimeyi hatırlattım. Rauf Bey'e, diğer bazı arkadaşlar da aynı ihtar-
da bulunmuşlar..*

şini, Ankaranın kararsızlık içinde olmasına yormuş.....Rauf Bey'e yazdığından
üç gün sonra 18 Temmuz 1923 tarihinde bana da durumu bildirdi. Telgrafın-
da hükûmeti kararsızlığa düşürebileceğini kestirdiği noktaları birer, birer sa-
yıp açıkladıktan sonra, sözlerini şöyle bitiriyordu;

Eğer hükûmet kabul ettiğimiz şeyi kesinlikle geri çevirmekte direniyorsa, bunu biz ya-
pamayız. Düşüne, düşünene benim bulduğum yol imza yetkisini bizden almak ve İstanbul-
daki komiserlere, bildirmektir. Bu durum da, bizim için dünyada görülmemiş bir skandal olur-
sa da vatanın yüksek yararları kişisel düşüncelere üstün olduğundan Ulusal Hükûmet işi
kendi görüşüne göre yürütür. Hükûmetten teşekkür beklemiyoruz. Yaptıklarımızı ölçüp
bıkmek millete ve tarihe bırakılmıştır.

Efendiler, İsmet Paşanın yürütüp sonuçlandığı işin ne kadar önemli ol-
duğunu ayrıca açıklamak gerekmez. Bu işin bitirildiği, son günün, imza günü-
nün geldiğini bildiren telgrafa sevinçle hemen bir karşılık verileceğini bekle-
mek doğaldır. Ankara ile Lozan arasında, bir günde, iki günde haberleşilebi-
lirdi. Üç gün geçtiği halde, hiçbir karşılık verilmemiş olması, en yalın anlayışa
göre, Bakanlar Kurulu Başkanının işi savsaklamayla ve ilgisizlikle karşıladığı-
nı gösterir. Yapılan işin hükûmetçe yetersiz görülerek kabul edilmemek isten-
diği ve bundaki duraksama nedeniyle karşılık verilememekte olduğu da sanı-
labilir. Böyle bir durumda işi bitirmek için, büyük ve tarihsel sorumluluk al-
tında imza kullanacak olan kişinin, karşılaşacağı durumun ne kadar zor olaca-
ğı düşünülmüşse, İsmet Paşanın üzüntü ve acı duymasını haklı görmek gerekir.

İsmet Paşanın telgrafına, hemen şu karşılığı verdim:

İsmet Paşa Hazretlerine

Ankara, 19/7/1923

*18 Temmuz 1923 tarihli telgrafınızı aldım. Hiç kimse kararsız değildir. Elde ettiğiniz
başarıyı en sıcak ve içten duygularımızla kutlamak için yöntem uyarınca imzalandığının bil-
dirilmesini beklemekteyiz kardeşim.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafıma karşılık verdi.

*İsmet Paşanın ne kadar üzüntü çektiğini gösteren bu karşılığı, onun temiz
yürekliliği ve içtenliğini ve özellikle alçak gönüllülüğünü de gösteren değerli
bir belge olduğu için olduğu gibi bilginize sunuyorum:*

Sayı 338 Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Lozan, 20 Temmuz 1923

*Her dar zamanımda Hızır gibi yetişsin. Dört beş gündür çektiğim sıkıntıyı bir düşün.
Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerim-
den öperim pek sevgili kardeşim, aziz Şefim.*

İsmet

*Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü antlaşmayı imzaladı. Kendi-
sini kutlama zamanı gelmişti. O gün şu telgrafı yazdım:*

Lozanda Delege Kurul Başkanı Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Hazretlerine

*Millet ve hükûmetin yüksek kişiliğine vermiş olduğu yeni görevi başarıyla tamamladı-
nız. Memlekete bir dizi yararlı hizmetler içeren ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla
yücelttiniz. Uzun savaşlardan sonra vatanımızın barış ve bağımsızlığa kavuştuğu bu-
günde parlak hizmetiniz dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve
çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delege Kurul üyelerini kutlar teşekkürler sunarım.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal

*Efendiler, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Beyin kutlamadığını anladım.
Kendisine, bunun gerekli olduğunu anlattım. Rauf Beyi, başka kimi arkadaş-
lar da bu konuda uyarmışlar...*

**Rauf Bey, görüşmeleri bitirip barış-
ı hazırla-
yan İsmet
Paşanın so-
nuç için
hükûmetin
ne düşün-
düğünü so-
ran telgra-
fına karşı-
lık verme-
mişti**

**İsmet Paşa-
ya barış
antlaşması-
nı imzala-
masını bil-
dirdim**

**İsmet Paşa-
nın çektiği
üzüntü**

**Lozan Barış
Antlaş-
masını ha-
zırlayan ve
imzalayan-
lara teşekkür ve kut-
lama**

**Rauf Bey
kutlamak
istemiyor**

Rauf Beyin yazdığı ve ya yazdırdığı telgraf

Bilâhare muttali oldum ki, Rauf Bey, İsmet Paşayı tebrike ve ona ifa ettiği mühim ve tarihî vazifeden dolayı teşekküre lüzum görmüyormuş.. Vukubulan ihtarat üzerine Kâzım Paşaya bir mektup yazarak ondan, kendi namına, İsmet Paşaya bir tebrik telgrafnamesi yazmasını rica etmiş.. Bunun manası nedir?!

Kâzım Paşa, bu mektubu İhsan Beyin (Bahriye Vekili) hanesinde bulunduğu bir zamanda almış.. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey de orada imiş..

Hep beraber, Rauf Bey lisanından muvafık bir telgrafname müsveddesi yaparak İsmet Paşayı tebrik ve ona teşekkür etmişler. Bu müsveddeyi bir zarfa koyup Rauf Beye göndermişler.. Fakat Rauf Bey, bu müsveddeyi beğenmemiş, İsmet Paşaya başka bir telgraf yazmış veyahut yazdırmış.. Rauf Bey, Kâzım Paşayı gördüğü zaman demiş ki: Sizin yaptığınız müsveddede adeta her işi yapan İsmet Paşa gösteriliyor. Biz, burada, bir şey yapmadık mı ?

Efendiler, Rauf Beyin yazdığı veya yazdırdığı telgrafname muhteviyatı, kendisinin, hissiyat ve telâkkiyatını gizlememektedir. Arzu buyurursanız, o telgrafı da aynen arz edeyim:

Şifre **Lozanda Heyeti Murahhasa Riyasetine** **25/7/1339**
C. 20 ve 24 Temmuz. 347, 348 numaralara:

Cihan Harbinin namahdud ıstıraplarından kurtulmak ve milletimizin cihan sulhünü tesiste ne büyük bir âmîl olduğunu bilfiil isbat eylemek maksadile imzaladığımız Mondros Mütarekenamesine rağmen maruz kaldığımız en feci ve dilâzar tecavüzatı, hakkı hayat ve istiklâlimizi pamal eyliyen Sevr ahitnamesi takip eylemişti. Asırlarca hür ve müstakil yaşamış olan aziz Türkiyenin necip halkı maruz kaldığı gayrimeşru ve feci tecavüzat karşısında bütün şuuru ve bütün mevcudiyetile hakkı hayat ve istiklâlini kurtarmak için kıyam ederek teşkil eylediği yılmaz ve yenilmez millî ordusile Büyük Reis ve Başkumandanımızın ve celâdetkâr kumandanlarımızın sevk ve idaresile zaferden zafere yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetinin milletten aldığı kudret ve kuvvetle ve ordularının pek müstesna kabiliyeti cengâveranesile istihsal eylediği bu muvaffakiyat ve muzafferiyatın, Lozanda, aylardanberi devam eden müzakeratı sulhiye neticesinde beynelmîlel bir vesika ile tevsikî milletimize yeni bir devrei faaliyet ve sükûnet hazırlamıştır. Heyeti Vekile, azimkâr ve fedakâr milletimizin hakkı hayat ve istiklâlini müemmin bir ahitnamenin tanzimindeki mesaiden dolayı başta Zatı Devletleri olduğu halde murahhaslarımız Rıza Nur ve Hasan Beyefendilere ve Heyeti Müşaviremize takdimi tebrikât eyler Efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf

Efendiler, Rauf Bey, Lozan Muahedesini yapan ve ona imzasını koyan İsmet Paşayı tebrik vesilesile, kendisinin yaptığı ve imzasını koyduğu, Mondros Mütarekenamesinden bahsetmeye ve onu ne mühim ve âli maksatlarla imza ettiğini söyleyerek kendisini müdafaaya lüzum görüyor.

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devletinin müttefikleriyle beraber duçar olduğu acı mağlûbiyetin yüz kızartacak bir neticesidir. O mütarekename ahkâmıdır ki, Türk topraklarını, ecnebilerin işgaline arzetti. O mütarekenamede, kabul edilen mevattır ki, Sevr Muahedesi ahkâmının da sühuletle kabul ettirilebileceği fikrini ecnebîlere mümkün ve makul gösterdi.

Rauf Bey, o mütarekenameyi "milletimizin cihan sulhunu tesiste ne büyük bir amil olduğunu bilfiil ispat eylemek maksadile" imzaladığını söylüyorsa da, bu fantastik cümle ile, kendinden başka kimseyi ikna ve tesliye edemez. Çünkü böyle bir maksat yoktu.

Rauf Bey Lozan Muahedesini yapan İsmet Paşayı tebrik vesilesile Mondros Mütarekesini yapan kendisini müdafaaya çalışıyor

Sonradan öğrendim ki, Rauf Bey, İsmet Paşayı kutlamaya ve ona yaptığı önemli ve tarihsel görevden dolayı teşekküre gerek duymuyormuş. Yapılan uyarılar üzerine Kâzım Paşaya bir mektup yazarak ondan, kendi adına, İsmet Paşaya bir kutlama telgrafı yazmasını rica etmiş. Bunun anlamı nedir?!

Kâzım Paşa, bu mektubu İhsan Beyin (Denizîşleri Bakanı) evinde bulunduğu bir zamanda almış.. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey de orada imiş.

Hep birlikte, İsmet Paşayı Rauf Beyin ağzından kutlamak ve ona teşekkür etmek için bir telgraf taslağı yazmışlar.. Bu taslağı bir zarfa koyup Rauf Beye göndermişler.. Ama Rauf Bey, bu taslağı beğenmemiş, İsmet Paşaya başka bir telgraf yazmış ya da yazdırmış.. Rauf Bey, Kâzım Paşayı gördüğü zaman demiş ki: "Sizin yaptığınız taslakda her işi yapan İsmet Paşa imiş gibi gösteriliyor. Biz, burada, bir şey yapmadık mı?"

Efendiler, Rauf Beyin yazdığı veya yazdırdığı telgrafta yazılanlar, kendisinin, duygu ve düşüncelerini gizlememektedir. İsterseniz, o telgrafı da olduğu gibi bilginize sunayım:

Şifre **Lozanda Delege Kurul Başkanlığına** **27/7/1923**
K.20 ve 24 Temmuz. 347, 348 sayılara:

Büyük Savaşın sonsuz acılarından kurtulmak ve milletimizin dünyayı barışa kavuşturmakta ne büyük bir etmen olduğunu edimli olarak kanıtlamak amacıyla imzaladığımız Mondros Ateşkes Antlaşmasına karşın uğradığımız en acıklı ve yürek parçalayıcı saldırıları, yaşama hakkımızı ve bağımsızlığımızı ayaklar altına alan Sevr antlaşması izlemiştir. Yüzyıllar boyu özgür ve bağımsız yaşamış olan aziz Türkiyenin soylu halkı uğradığı haksız ve acıklı saldırılar karşısında bütün bilinci ve bütün varlığıyla yaşama hakkını ve bağımsızlığını kurtarmak için ayaklanarak kurduğu yılmaz ve yenilmez millî ordusile Büyük Başkan ve Başkomutanımızın ve gözüpek Komutanlarımızın yönetiminde zaferden zafere yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetinin milletten aldığı erk ve güç ve ordularının hiç eşi olmayan savaş yeteneğiyle elde ettiği bu başarı ve zaferin, Lozanda, aylardanberi süren barış görüşmeleri sonunda uluslararası bir belge ile onanması milletimize yeni bir çalışma ve dinginlik dönemi hazırlamıştır. Bakanlar Kurulu, kararlı ve özverili milletimizin yaşama hakkını ve bağımsızlığını güven altına alan bir antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalarından dolayı başta Yüksek kişiliğiniz olmak üzere delegelerimiz Rıza Nur ve Hasan Beyefendileri ve Danışmanlar Kurulumuzu kutlar Efendim.

Bakanlar Kurulu Başkanı Hüseyin Rauf

Efendiler, Rauf Bey, Lozan Antlaşmasını yapan ve altına imzasını atan İsmet Paşayı kutlama bahanesile, kendisinin yaptığı ve imzaladığı, Mondros Ateşkes Anlaşmasından söz etmeyi ve onu ne önemli ve yüksek amaçlarla imza ettiğini söyleyerek kendisini savunmayı gerekli görüyor.

Mondros Ateşkesi, Osmanlı Devletinin bağlaşıklarıyla birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartacak bir sonucudur. Türk topraklarını, yabancıların işgaline açan, o ateşkesin hükümleridir. Sevr Antlaşmasının hükümlerini de kolayca kabul ettirilebileceği düşüncesini yabancılara mümkün olabilir ve akla yakın gösteren, ateşkes anlaşmasında, kabul edilen maddelerdir.

Rauf Bey, o ateşkes anlaşmasını "milletimizin dünyayı barışa kavuşturmakta ne büyük bir etmen olduğunu edimli olarak kanıtlamak amacıyla" imzaladığını söylüyorsa da, bu fantastik* cümle ile, kendinden başka kimseyi kandırıp avutamaz. Çünkü böyle bir amaç yoktu.

* Hayal ürünü, tuhaf, gerçekten uzak (B.Y.)

Rauf Beyin yazdığı ve ya yazdırdığı telgraf

Rauf Bey Lozan Antlaşmasını yapan İsmet Paşayı kutlama bahanesile Mondros Ateşkesini yapan kendisini savunmaya çalışıyor

Rauf Bey muzaffer ordunun başından Lozana giden zâta, zaferden zafere yürüyen ordu-nun hikâyesini anlatıyor

Rauf Beyin telgrafnamesine, Mondros Mütarekenamesile başladığına bakılırsa, bu mütarekenin, Lozan Konferansına mukaddeme teşkil ettiğini ve Lozan sulhu, Rauf Beyin yaptığı Mondros Mütarekesinin neticesi olduğunu ifade etmek temayülü de olduğuna hükmolunabilir.

Rauf Bey, telgrafnamesinde, Sevr Ahitnamesinin, Türk milletini maruz kıldığı tecavüzatı ve buna karşı milletin nasıl kıyam ettiğini ve nasıl yılmaz ve yenilmez ordu teşkil ettiğini ve celâdetkâr kumandanlarımızın sevk ve idaresile zaferden zafere yürüdüğünü hikâye ediyor. Rauf Bey, bu hikâyeyi İsmet Paşaya, o muzaffer ordunun başından Lozana gitmiş olan zâta anlatıyor. Rauf Bey, bu muvaffakiyat ve muzafferiyatı, hükûmetin istihsal eylediğini ifade edebilmek için de parlak bir cümle bulmuştur: Lozan sulh müzakeratının aylardanberi devam ettiğini de işaret ederek işin uzatıldığını imadan men'i nefsedemiştir. Rauf Bey "ahitnamenin tanzimindeki mesaiden dolayı" Heyeti Murahhasayı tebrik ederken, Mondros Mütarekenamesinden başlayarak, bütün inkulâbımızın bir hulâsasını yapmak suretile Heyeti Murahhasaya, tanzim ettikleri ahitnamenin nasıl ve ne olduğunu da anlatmak gayretine düşmüştür. Bir kelimeyi teşekkürü ihtiva etmeyen, bu yazıların manasını anlamak, dikkat ve tetkik erbabınca elbette güç değildir.

*
* *

Rauf Bey İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem, onun istikbalinde bulunamam diyor

Efendiler, Heyeti Murahhasamız vazifesini ikmal ettikten sonra, Ankara ya avdet etmek üzere, yolda bulunuyordu. Herkes Heyeti Murahhasayı yakından takdir etmek için tehalük gösteriyordu. O günlerde idi, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey, Meclis Reisisanisi bulunan Ali Fuat Paşa ile birlikte, Çankayada nezdimde geldiler.

Rauf Bey; ben, dedi, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun istikbalinde bulunamam, müsaade ederseniz, muvasalatında, Ankarada bulunmamak, dairei intihabiyemde bir devir yapmak üzere, Sivas istikametinde seyahate çıkayım.

Rauf Beye, bu tarzı hareketine bir sebep olmadığını, burada bulunmak, İsmet Paşayı, bir Hükûmet Reisine yaraşır surette kabul etmek ve vazifesini hüsnü ikmal ettiğinden onu şifahen de takdir ve tebrik etmek muvafık olacağını söyledim.

Rauf Bey, kendime hâkim değilim; yapamıyacağım dedi ve seyahate çıkmak hususunda ısrar etti. Heyeti Vekile Riyasetinden istifa eylemesi şartile seyahatine muvafakat ettim.

Ondan sonra, Rauf Beyle aramızda, şu mükâleme cereyan etti: Rauf Bey - Heyeti Vekile Riyasetinden çekilirken, sizden çok rica ederim, dedi, devlet riyaseti makamını takviye ediniz.

Rauf Beye, dediğinizi yapacağıma kat'iyen emin olunuz! cevabını verdim.

Rauf Beyin ne demek istediğini, ben, pek güzel, anlamıştım. Rauf Bey, devlet riyaseti makamı olarak, hilâfet makamını düşünüyor ve o makama kuvvet ve salâhiyet teminini benden rica ediyordu.

Rauf Beyin, benim müsbet cevabımın medlûlünü anlayıp anlamadığı meş-kûktur. Bilâhare, cumhuriyet ilânından sonra, kendisile Ankarada vukubulan bir mülâkatımızda, ne için muarız olduğunu, yapılmış olan şeyin, Ankaradan müfarekat ederken, benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim meseleden başka bir şey olmadığını söylediğim zaman, ben, demişti, devlet riyaseti makamını takviye ediniz derken, asla cumhuriyet ilânını tasavvur ve kastetmemiştim.

Rauf Bey Devlet Riyaseti makamının takviyesini söylerken ne düşünüyordu

Rauf Beyin telgrafına, Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla başladığına bakılırsa, bu ateşkesin, Lozan Konferansının başlangıcı olduğunu ve Lozan barışının, Rauf Beyin yaptığı Mondros Ateşkesinin sonucu olduğunu söylemek eğiliminde de olduğu yargısına varılabilir.

Rauf Bey, telgrafında, Sevr Antlaşmasının, Türk milletini uğrattığı saldırıları ve buna karşı milletin nasıl ayaklandığını ve nasıl yılmaz ve yenilmez ordu kurduğunu ve gözüpek komutanlarımızın yönetiminde zaferden zafere yürüdüğünü anlatıyor. Rauf bey, bu öyküyü İsmet Paşaya, zaferi kazanmış olan o ordunun başından Lozana gitmiş olan kişiye anlatıyor. Rauf Bey, bu başarılarla zaferleri, hükûmetin elde ettiğini söyleyebilmek için de parlak bir cümle bulmuştur. Lozan barış görüşmelerinin aylardanberi sürdüğünü de belirterek işin uzatıldığını dolaylı olarak söylemekten kendini alamamıştır. Rauf Bey, "antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalardan dolayı" Delege Kurulu kutlarken, Mondros Ateşkes Anlaşmasından başlayarak, bütün devrimlerimizin bir özetini yaparak Delege Kurula, yaptıkları antlaşmanın nasıl ve ne olduğunu da anlatmak çabasına girmiştir. İçinde bir tek teşekkür kelimesi bulunmayan, bu yazıların anlamını kavramak, dikkatli ve inceliyici olanlar için elbette güç değildir.

*
* *

Efendiler, Delege Kurulumuz görevini tamamladıktan sonra, Ankaraya dönmek üzere, yolda bulunuyordu. Herkes Delege Kurulu yakından alkışlamak için can atıyordu. O günlerde idi, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa ile birlikte, Çankayada yanıma geldiler.

Rauf Bey; ben, dedi, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun karşılanmasında bulunamam, izin verirsiniz, gelişinde, Ankarada bulunmamak, seçim bölgesinde dolaşmak üzere, Sivas doğrultusunda yolculuğa çıkayım.

Rauf Beye, böyle davranmasını gerektiren bir neden olmadığını, burada bulunmak, İsmet Paşayı, bir Hükûmet Başkanına yaraşır biçimde kabul etmek ve görevini iyi tamamladığı için onu sözle de alkışlamak ve kutlamanın uygun olacağını söyledim.

Rauf Bey, kendimi tutamıyorum; yapamıyacağım dedi ve geziye çıkmak konusunda direndi. Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilmek koşuluyla geziye çıkmasını kabul ettim.

Ondan sonra, Rauf Beyle aramızda şu konuşma oldu: Rauf Bey – Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilirken, sizden çok rica ederim, dedi, devlet başkanlığı makamını güçlendiriniz. Rauf Beye; dediğinizi, yapacağıma kesinlikle güveniniz karşılığını verdim.

Rauf Beyin ne demek istediğini, ben, pek güzel, anlamıştım. Rauf Bey, devlet başkanlığı makamı olarak, halifelîği düşünüyor ve o makama güç ve yetki sağlanmasını benden rica ediyordu.

Rauf Beyin, benim olumlu yanıtımın ne anlama geldiğini kavrayıp kavramadığı belli değildir. Sonradan, cumhuriyet ilânından sonra, kendisile Ankarada yapılan bir görüşmemizde, ne için yapılana karşı çıktığını, yapılmış olan şeyin, Ankaradan ayrılırken, benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim işten başka bir şey olmadığını söylediğim zaman, ben, demişti, devlet başkanlığı makamını güçlendiriniz derken, cumhuriyet ilânını hiç aklıma getirmemiş ve istememiştim.

Rauf Bey zaferi kazanan ordunun başından Lozana giden kişiye, zaferden zafere yürüyen ordunun öyküsünü anlatıyor

Rauf Bey İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem, onun karşılanmasında bulunamam diyor

Rauf Bey Devlet Başkanlığı makamının güçlendirilmesini önerirken ne düşünüyor-du

Memlekete
ve millete
kimler hiz-
met ederse
“apotr” on-
lardır

Rauf Beyin
Heyeti Ve-
kile Reisli-
ğinden, Ali
Fuat Paşa-
nın Büyük
Millet Mec-
lisi İkinci
Reisliğin-
den istifala-
rı

Yeni Türki-
ye Devleti-
nin makarrı
idaresi: An-
kara

Halbuki, Efendiler, benim verdiğim cevabın medlûlü tamamen o idi. Filhakika, bence devlet riyaseti makamile Türkiye Büyük Millet Meclisi makamını memzuç bulundurmak, hükûmeti milliyemizin mahiyeti, hükûmeti cumhuriye olduğu halde, onu kati olarak ifade ve ilân etmemek bir zâf teşkil etmekte idi. İlk fırsatta, resmen cumhuriyet ilân etmek ve devlet riyasetini, riyaseticumhur makamında temsil ederek kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzem idi. Rauf Beye bunu yapacağıma kat'iyen söz vermiştim. Eğer maksaduma intikal edememiş ise, zannederim, noksan, bende değildir.

Ali Fuat Paşa ile de kısa bir müdavelei efkâr yapıldı. Fuat Paşa, bana, şöyle bir sul tevcih etti: Senin, şimdi, (apotr)ların kimlerdir; bunu anlıyabilir miyiz? Ben, bu sualden bir şey anlıyamadığımı söyledim.

Paşa, maksadını izah etti. O zaman, ben de, şu beyanatta bulundum:

Benim, (apotr)larım yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder ve hizmet liyakat ve kudretini gösterir ise, (apotr) onlardır.

*

* *

Rauf Bey, Heyeti Vekile Riyasetinden istifa etti. Dahiliye Vekili bulunan, Ali Fethi Bey, aynı zamanda Heyeti Vekile Riyasetine intihap olundu (13 Ağustos 1339).

Ali Fuat Paşa da, bir müddet sonra, 24 Teşrinievvel 1339 tarihinde, Meclis Riyaseti Saniyesinden çekilerek ordu müfettişliğine tayinini rica etti. Fuat Paşaya, unvanı reisi sani olmakla beraber vaziyet ve vazifesinin pek mühim olan Meclis Riyaseti olduğunu, söyleyerek vazifesine devam etmesini tavsiye ettim. Fuat Paşa, politikadan hoşlanmadığını, hayatını askerlik mesleğine hasretmek istediğini dermeyeran ederek arzusunun is'afını ricada ısrar etti. Fuat Paşanın, rütbesi mirliva idi. Kumanda edeceği orduda ferik rütbesinde kolordu kumandanları vardı. Hidemati sabıkasını nazarı dikkate alarak kendisini ferikliğe terfi ve karargâhı Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine tayin ettik.

Kâzım Kara Bekir Paşa da, daha evvel aynı mülâhazatla, Meclisten ayrılmış ve ordu müfettişi olarak, Birinci Ordunun başına geçmiş bulunuyordu.

*

* *

Efendiler, Lozan Muahdesinin mütemmimlerinden olan tahliye protokolü tatbik olunduktan sonra, kâmilan ecnebî işgalinden kurtulan Türkiyenin, fiilen tamamiyeti tahakkuk eylemişti. Artık yeni Türkiye Devletinin makarrı idaresini, kanunen tesbit eylemek icab ediyordu. Bütün mülâhazat, yeni Türkiyenin makarrı idaresini Anadolu'da ve Ankara şehrinde intihap eylemek lüzumunu âmir di.

Coğrafi ve sevkulceyşî vaziyet en kat'î ehemmiyeti haizdi. Devletin, makarrı idaresini bir an evvel tesbit ederek, dahilî ve haricî tereddütlere nihayet vermek elzem idi. Filhakika, malûm olduğu veçhile, makam idarenin İstanbul kalacağı veya Ankara'ya nakledileceği meselesi üzerinde, evvel ve âhir dahil ve haricî tereddütler izhar olunuyor, matbuatta beyanat ve münakaşata tesadüf ediliyordu. Ezcümle, yeni İstanbul meb'uslarından bazıları; Refet Paşa başta olmak üzere; İstanbulun payitaht kalması lüzumunu, bazı misallere istinaden, isbat etmeye çalışıyorlardı. Ankaranın, gerek iklim, vesaiti münakale ve kabiliyet ve istidat ve gerek mevcut tesisat ve teşkilât noktai nazarından; hiç te münasip ve

Oysa, Efendiler, benim verdiğim karşılığın anlamı tamamıyla o idi. Gerçekte, bence devlet başkanlığı makamıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi makamını birleşik bulundurmak, millî hükûmetimizin niteliği, cumhuriyet hükûmeti olmasına karşın, bunu kesinlikle söylememek ve duyurmamak bir güçsüzlük yaratıyordu. İlk fırsatta resmî olarak cumhuriyet ilân etmek ve devlet başkanlığını, cumhurbaşkanlığında simgeleyerek güçlü bir durum yaratmak çok gerekli idi. Rauf Beye bunu yapacağıma kesinlikle söz vermiştim. Eğer ne demek istediğimi anlayamamış ise, sanırım, eksiklik, bende değildir.

Ali Fuat Paşa ile de kısa bir görüşme yapıldı. Fuat Paşa, bana, şöyle bir soru yöneltti: Senin, şimdi, (apotr) ların kimlerdir; bunu anlıyabilir miyiz? Ben, bu sorudan bir şey anlıyamadığımı söyledim.*

Paşa, ne demek istediğini açıkladı. O zaman, ben de, şöyle dedim:

Benim, (apotr) larım yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder ve hizmet etmeye yaraşırlığını ve gücünü gösterir ise, (apotr) onlardır.

*

* *

Rauf Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildi. İçişleri Bakanı olan, Ali Fethi Bey, aynı zamanda Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçildi (13 Ağustos 1923).

Ali Fuat Paşa da, bir süre sonra, 24 Ekim 1923 tarihinde, Meclis İkinci Başkanlığından çekilerek ordu müfettişliğine atanmasını rica etti. Fuat Paşaya, sanı ikinci başkan olmasına karşın durum ve görevinin çok önemli olan Meclis Başkanlığı olduğunu, söyleyerek görevinden ayrılmamasını önerdim. Fuat Paşa, politikadan hoşlanmadığını, hayatını askerliğe bağlamak istediğini ileri sürerek isteğinin yerine getirilmesini ricada direndi. Fuat Paşanın, rütbesi tuğgeneral idi. Komuta edeceği orduda tümgeneral rütbesinde kolordu komutanları vardı. Geçmiş hizmetlerini göz önüne alarak kendisini tümgeneralliğe yükselttik ve karargâhı Konyada bulunun İkinci Ordu Müfettişliğine atadık.

Kâzım Kara Bekir Paşa da, daha önce eş düşüncelerle, Meclisten ayrılmış ve ordu müfettişi olarak, Birinci Ordunun başına geçmiş bulunuyordu.

*

* *

Efendiler, Lozan Antlaşmasının eklerinden olan boşaltma protokolü uygulandıktan sonra, yabancıların işgalinden tamamen kurtulan Türkiyenin, бүтүнлүğü edimli olarak gerçekleşmişti. Artık yeni Türkiye Devletinin başkentini, kanunla saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiyenin başkentinin Anadolu'da ve Ankara şehrinde olması gerektiği noktasında birleşiyordu.

Coğrafya açısından strateji durumunun can alıcı önemi vardı. Devletin, başkentini bir an önce saptayarak, içte ve dıştaki duraksamalara son vermek çok gerekliydi. Gerçekte, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı ya da Ankara'ya getirileceği sorunu üzerinde, öteden beri içerde ve dışarda kararsızlıklar görünüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu. Bu arada, yeni İstanbul meb'uslarından kimileri; Refet Paşa başta olmak üzere; İstanbulun payitaht kalması gerektiğini, kimi örneklerle dayanarak, kanıtlamaya çalışıyorlardı.

* Fransızcada “gönderilmiş peygamber” anlamına geldiği gibi “Hazret-i İsa'nın öğrencisi” anlamında da kullanılır. (B.Y.)

Memlekete
ve millete
kimler hiz-
met ederse
“apotr” on-
lardır

Rauf Beyin
Bakanlar
Kurulu
Başkanlı-
ğında, Ali
Fuat Paşa-
nın Büyük
Millet Mec-
lisi İkinci
Başkanlı-
ğında çe-
kilmeleri

Yeni Türki-
ye Devleti-
nin Baş-
kenti: An-
kara

müsaait olmadığını söylüyorlar ve İstanbulun payitaht olması lâzım ve mukadderdir diyorlardı. Bu ifadeye dikkat olunursa, bizim makarrı idare tabirinden kastettiğimiz mana ile, bu ifadelerde payitaht tabirini kullananların noktai nazarları arasında bir fark görmemek mümkün değildir. Binaenaleyh, bu hususta zaten mukarrer olan noktai nazarımızı resmen ve kanunen teyit ettirerek, payitaht tabirinin de yeni Türkiye Devletinde mana ve mahalli istimali kalmadığını göstermek lâzımgeldi. Hariciye Vekili İsmet Paşa; 9 Teşrinievvel 1339 tarihli bir maddei kanuniyeyi Meclise teklif etti. Zirinde daha on dört kadar zatın imzası olan bu teklifi kanunî 13 Teşrinievvel 1339 tarihinde uzun müzakereler ve münakaşalardan sonra ekseriyeti azîme ile kabul edildi. Maddei kanuniye şudur: "Türkiye Devletinin makarrı idaresi, Ankara şehridir."

*
* *

Mecliste Fethi Beyin Riyasetindeki Heyeti Vekileye, Fethi Beyin şahsına tarizler ve tenkitler başladı

Efendiler, çok geçmeden, Mecliste, Fethi Beyin riyasetindeki Heyeti Vekileye ve bilhassa, Fethi Beyin şahsına tarizat ve tenkidat başladı. Anlaşıldığına göre bazı meb'uslarda vekil olmak arzu ve hevesi çoğalmıştı. İş başında bulunan vekilleri beğenmiyorlardı.

Yeni intihapta, Fırkamız namına meb'uslukları temin edilmiş olan birtakımları da Heyeti Vekile aleyhindeki cereyanları körükliyerek kendi maksatlarına göre istifade zeminleri hazırlamaya çalışıyorlardı. Muhalefete geçecekleri hissolan meb'usların maksatları, heyeti umumîyeyi iğfal ederek, hükûmete, ve meclise nâfiz bir vaziyet almak olduğu istidlâl olunuyordu.

Fethi Bey, dikkat ve mesai kuvvetini, Heyeti Vekile Riyaseti vazifesinde tefsif edebilmek için Dahiliye Vekâletinden istifa etti. Aynı tarihte, Meclis Riyaseti Saniyesi de Ali Fuat Paşadan münhal kaldı (24 Teşrinievvel 1339).

Bizimle noktai nazar ve faaliyette itilâf ve müşareket aramaya lüzum görmeksizin, müstakillen ve hafî çalışan bir hizip belirdi. Bu hizip saf ve sureti haktan görünerek bütün fırka mensuplarını kendi noktai nazarları lehine imalede muvaffak olmaya başladı. Meselâ; bir fırka içtimasında Dahiliye Vekâletine, Erzincan Meb'usu bulunan, Sabit Beyin ve Meclis Riyaseti Saniyeliğine de İstanbulda bulunan Rauf Beyin, Meclisçe intihabını tahtı karara aldırıldı (25 Teşrinievvel 1339).

Halbuki, ben, Sabit Beyin Dahiliye Vekili olmasını münasip görmemiştim. Sabit Beyin bazı valiliklerde istihdam edilmiş olmasını yeni Türkiye'nin yeni şeraitle umuru dahiliyesini tedvir edebileceğine delili kâfi addedemiyordum.

Rauf Beyin de, Meclis Reisi Saniliğine intihabını tecviz etmiyordum. Çünkü, Rauf Bey, daha dün, Heyeti Vekile Reisi idi. O makamı ne gibi hissiyat tahatında hareketinden dolayı terke mecbur edildiği malûm olmuştu. Buna rağmen onu, Meclisin Riyaseti Saniyesine getirtmekle, bütün Meclisin onunla hemfikir olduğunu, yani, bütün Meclisin, Lozan Sulh Muahedesini yapan ve Heyeti Vekilede Hariciye Vekili olarak bulunan İsmet Paşanın aleyhinde olduğunu göstermek maksadı takip olunuyordu.

Efendiler, yeni Meclis; ilk devrinde, muhalifeti hafî bir hizbi kalilin iğfalâtına düşmek vaziyetine maruz bulundu. Fethi Bey ve rüfekası, vezâifi hükûmeti sükûnetle ifa edemeyecek bir hale getirildi. Fethi Bey, bu halden, bana, defaatle şikâyet etti ve şahsan Heyeti Vekileden çekilmek istedi. Diğer vekiller de aynı suretle şikâyetlerde bulunuyorlardı.

Ankaranın, hem iklimi, ulaşım araçları ve gelişme olanağı ve hem elde bulunan kuruluş ve örgütler açısından; hiç te uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve İstanbulun payitaht olması gereklidir ve öyle de olacaktır diyorlardı. Bu sözlere dikkat edilirse, bizim başkent deyiminden çıkarılmasını istediğimiz anlam ile, bu deyimlerde payitaht* deyimini kullananların görüşleri arasında bir ayrılık görmemek olanaksızdır. Bundan dolayı, bu konuda daha önceden kararlaştırılmış olan görüşümüzü resmî olarak ve kanunla saptatmak, "payitaht" deyiminin de yeni Türkiye Devletinde anlam ve yeri kalmadığını göstermek gerekti. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa; 9 Ekim 1923 tarihli bir kanun maddesini Meclise önerdi. Önergenin altında daha on dört kadar kişinin imzası bulunan bu önerge 13 Ekim 1923 tarihinde uzun görüşme ve tartışmalarından sonra çok büyük çoğunlukla kabul edildi. Kanun maddesi şudur: "Türkiye Devletinin yönetim yeri Ankara şehridir."

*
* *

Efendiler, çok geçmeden, Mecliste, Fethi Beyin Başkanlığındaki Bakanlar Kuruluna ve özellikle, Fethi Beyin kendisine karşı sataşmalar ve eleştiriler başladı. Anlaşıldığına göre kimi meb'uslarda bakan olmak istek ve dileği çoğalmıştı. İş başında bulunan bakanları beğenmiyorlardı.

Yeni seçimde, Partimiz adına meb'uslukları sağlanmış olan birtakımları da Bakanlar Kuruluna karşı akımları körükliyerek kendi amaçlarına göre yararlanma yollarını hazırlamaya çalışıyorlardı. Muhalefete geçecekleri sezilen millet vekillerinin amaçlarının, genel kurulu aldatarak, hükûmete ve Meclise egemen bir durum almak olduğu anlaşıyordu.

Fethi Bey, dikkatini ve çalışma gücünü, Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevinde yoğunlaştırabilmek için İçişleri Bakanlığından çekildi. Yine o gün, Meclis İkinci Başkanlığı da Ali Fuat Paşadan boşaldı (24 Ekim 1923).

Bizimle görüşte ve çalışmada uzlaşıp birleşmeyi gerekli görmeksizin, bağımsız ve gizli olarak çalışan bir grup belirdi. Bu grup temiz yürekli ve haktan yana görünerek bütün partililere kendi görüşlerini benimsetmekte başarılı olmaya başladı. Örneğin; bir parti toplantısında İçişleri Bakanlığına, Erzincan Millet Vekili, Sabit Beyin ve Meclis İkinci Başkanlığına da İstanbulda bulunan Rauf Beyin, Meclisçe seçilmesini sağladı (25 Ekim 1923).

Oysa, ben, Sabit Beyin İçişleri Bakanı olmasını uygun bulmamıştım. Sabit Beyin kimi illerde vali olarak çalıştırılmış olmasını yeni Türkiye'nin içişlerini yeni koşullarla yönetebileceğine yeter kanıt saymıyordum.

Rauf Beyin de, Meclis İkinci Başkanlığına seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü, Rauf Bey, daha dün, Bakanlar Kurulu Başkanı idi. Ne gibi duyguların etkisi altında davrandığı için o makamı bırakmaya zorlandığı duyulmuştu. Buna karşın onu, Meclisin İkinci Başkanlığına getirtmekle, bütün Meclisin onunla görüş birliğinde olduğunu, yani, bütün Meclisin, Lozan Barış Antlaşmasını yapan ve Bakanlar Kurulunda Dışişleri Bakanı olarak bulunan İsmet Paşaya karşı olduğunu göstermek amacı güdüliyordu.

Efendiler, yeni Meclis; ilk evresinde, gizli muhalefet yapan çok küçük bir grubun aldatmalarına kanmak durumuyula karşılaştı. Fethi Bey ve arkadaşları, işlerini rahat yürütemeyecek bir duruma getirildi. Fethi Bey, bu durumdan, bana, bir çok kez yakındı ve Bakanlar Kurulundan çekilmek istedi. Öbür bakanlar da onun gibi yakınıyorlardı.

* Padişahlık tahtının ayağı (B.Y.)

Mecliste Fethi Beyin Başkanlığındaki Bakanlar Kuruluna, Fethi Beyin kendisine sataşmalar ve eleştiriler başladı

Fenalık, hükûmet teşkilinin, Meclis intihabile olmasında idi. Bu hakikati çoktan görmüştüm.

Ben, Mecliste, hafî ve muhalif bir hizip keşfettikten, Meclisin mesaisinde hissiyatın hakimiyetini gördükten ve hükûmet heyetinin intizamı mesaisinin hergün, esassız birtakım sebeplerle intizamsızlığa duçar edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, tatbiki için münasip zaman intizarında bulunduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğine hükmetmişim. Bunu, itiraf etmeliyim. Buna nazaran şimdi vereceğim malûmat ve izahatı anlamak daha kolay olacaktır.

Efendiler, Halk Fırkası, Rauf Beyi gıyaben Riyaseti Saniyeye ve Sabit Beyi Dahiliye Vekâletine namzet intihap ettiği tarih 25 Teşrinievvel 1339 Perşembe günüdür. Aynı günde ve ferdası Cuma günü Heyeti Vekile Çankayada nezdimde içtima etti.

Gerek Heyeti Vekile Reisi Fethi Beyin ve gerek diğer vekillerin istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun lâzım olduğunu dermeyeran ettim. Meclisçe yeni Heyeti Vekile intihabında, heyeti hazırdaya dahil bulunan vekillerden tekrar intihap edilen olursa onlar, bu intihaptan sonra da istifa ederek yeni Heyeti Vekileye dahil olmayacaklardır, esasını da kabul ettik. Yalnız o zaman vekiller gibi intihap olunan ve Heyeti Vekileye dahil bulunan Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa bu karardan hariç bırakıldı. Çünkü, ordu idare ve kumandasının tesadüfî bir zata tevdiî caiz görülmedi.

Efendiler, bu tarz hareketin ve alınan kararın mahiyeti tetkik olunursa şu netice çıkar: Muhteris hizbi, hükûmet teşkilinde tamamen serbest bırakıyoruz. Heyeti hazırdaya dahil vekillerden hiçbirisi iştirak ettirilmeksizin kâmilan arzu ettikleri zevattan, arzu ettikleri gibi bir Heyeti Vekile teşkil ederek mukadderatı memleketi idare eylemelerinde bir beis görmüyoruz. Fakat, ne hükûmet teşkiline ve ne de teşkil etseler bile, memleketi idareye iktidar göstereceklerine emin bulunuyoruz.

Meclisi iğfale çalışan muhteris hizip, şu veya bu tarzda bir hükûmet teşkiline muvaffak olabildiği takdirde, bu hükûmetin, bir müddet, tarzı idaresini ve idaredeki liyakatini takip ve hatta ona muavenet eylemek muvafık olacağı kanaatinde bulunduk. Fakat, bu suretle teşekkül edecek hükûmet, memleket idaresinde ve yeni gayelerimizi takipte aciz ve inhıraf gösterirse bunu Mecliste tebarüz ettirerek Meclisi tenvir eylemek şikkini müreccah mütalea ettik. Hükûmet teşkiline muvaffak olmadıkları halde, hâsıl olacak teşettütün, Meclisçe medarı intibah olacağı tabî idi. Buhran ve teşeltülü idame tecviz edilemeyeceğinden, işte o zaman, bizzat müdahale ederek, tasavvur ettiğim meseleyi vazetmek suretile işi esasından halledebileceğimi düşünmüştüm.

Heyeti Vekile ile, Çankayada, aktettiğimiz içtimai müteakıp, yazıp, müsterek imza ile bana tevdi ettikleri istifaname şu idi:

Riyaseti Celileyne

Türkiye Devletinin, karşısında bulunan dahilî ve haricî vezaifi mühimme ve müşkileyi sühuletle intaca muvaffak olması için gayet kuvvetli ve Meclisin muzamaheretini tammesine mazhar bir Heyeti Vekileye ihtiyacı kat'î bulunduğu kanaatindeyiz. Binaenaleyh Meclisi Alinin her suretle itimat ve muzaheretine müstenit bir Heyeti Vekilenin teşekkülüne hizmet etmek maksadile, istifa eylediğimizi kemali hürmetle arz ederiz efendim.

Efendiler, bu istifaname, 27 Teşrinievvel 1339 Cumartesi günü öğleden

Kötülük, hükûmetin, Mecliste seçimle* iş başına getirilmesi idi. Bu gerçeği çoktan görmüştüm.

Ben, Mecliste, gizli ve muhalif bir grup bulunduğunu sezdikten, Meclisin çalışmalarında duyguların egemen olduğunu ve bakanlar kurulunun çalışmalarının hergün, temelsiz birtakım nedenlerle çığından çıkarılmakta olduğunu iyice anladıktan sonra, uygulamak için elverişli zamanı beklemekte bulunduğum bir düşüncenin uygulanması zamanının geldiği yargısına varmışım. Bunu, itiraf etmeliyim. Buna göre şimdi vereceğim bilgileri ve açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.

Efendiler, Halk Partisinin, Rauf Beyi onun bulunmadığı bir toplantıda İkinci Başkanlığa ve Sabit Beyi İçişleri Bakanlığına aday seçtiği tarih 25 Ekim 1923 Perşembe günüdür. O gün ve ertesi Cuma günü Bakanlar Kurulu Çankayada benim yanımda toplandı.

Hem Bakanlar Kurulu Başkanı Fethi Beyin hem de öbür bakanların çekilmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu ileri sürdüm. Meclis Bakanlar Kurulunu seçerken, bugünkü kabinede bulunan bakanlardan yenden seçilen olursa onlar, bu seçimden sonra da çekilerek yeni Bakanlar Kuruluna girmeyeceklerdir, ilkesini de kabul ettik. Yalnız o tarihlerde bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulunda üye bulunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu kararın dışında bırakıldı. Çünkü, ordunun yönetim ve komutasının rastgele bir kişiye bırakılması doğru görülmedi.

Efendiler, bu kararın ve böyle davranışın içyüzü incelenirse şu sonuç çıkar: İktidar tutkunu grubu, hükûmet kurmakta büsbütün serbest bırakıyoruz. Şimdiki kurulda bulunan bakanlardan hiçbirisi katılmaksızın hepsi de istedikleri kişilerden olmak üzere, istedikleri gibi bir Bakanlar Kurulu kurarak memleket kaderini yönetmelerinde bir sakınca görmüyoruz. Ama, ne hükûmet kurmaya ve ne de kursalar bile, memleketi yönetmeye güçleri yeteceğine inanıyoruz.

Meclisi aldatmaya çalışan iktidar tutkunu grup, şu veya bu yolda bir hükûmet kurmayı başarabilirse, bu hükûmetin, yönetim biçimini ve yönetmedeki becerisini bir süre izlemenin ve dahası ona yardım etmenin uygun olacağı kanısına vardık. Ama, bu yoldan kurulacak, hükûmet, memleket yönetiminde ve yeni amaçlarımıza doğru yürütmekte güçsüzlük ve sapma gösterirse, bunu Mecliste belirterek Meclisi aydınlatmayı yeğ gördük. Hükûmet kurmayı başaramazlarsa, ortaya çıkacak düzensizliğin sürmesi uygun görülemeyeceğinden, işte o zaman, ben kendim işe karışarak, tasarladığım şeyi ortaya koyarak sorunu kökünden çözümleyebileceğimi düşünmüştüm.

Bakanlar Kurulu ile, Çankayada, yaptığımız toplantı sonunda, yazıp, birlikte imzalayarak bana verdikleri çekilme yazısı şu idi:

Yüksek Başkanlığa

Türkiye Devletinin, karşısında bulunan iç ve dış önemli ve güç işleri kolaylıkla sonuçlandırabilmesi için çok güçlü ve Meclisin tam güvenini kazanmış bir Bakanlar Kuruluna kesin gereksinim bulunduğu kanısındayız. Bunun için Yüksek Meclisin her bakımdan güven ve yardımına dayalı bir Bakanlar Kurulunun kurulmasına yardım etmek amacıyla çekildığımız üstün saygıyla bilginize sunarız.

Efendiler, bu istifa yazısı, 27 Ekim 1923 Cumartesi günü öğleden sonra

* Bakanların teker teker ve doğrudan doğruya meclis tarafından seçilmesi (B.Y.)

Heyeti Vekile listeleri ve Heyeti Vekile Riyasetine intihabı muhtemel görülen simalar

sonra saat birde tahtı riyasetimde içtima eden Fırka heyeti umumiyesine bildirildikten sonra saat beşe doğru kuşat olunan Mecliste resmen okunmuştur.

Heyeti Vekilenin istifası, tahakkuk ettiği dakikadan itibaren, Meclis azası, Meclis odalarında, evlerinde, grup grup toplanarak yeni Heyeti Vekile listeleri tertibine başladılar. Bu hal, Teşrinievvelin 28 inci günü geç vakte kadar devam etti. Hiçbir grup, umum Meclisçe şayanı kabul olacak ve efkârı umumîyei milletçe hüsnü telâkki edilecek esamiyi muhtevi bir namzet listesi tesbit edemiyordu. Bilhassa vekâletlere namzet düşünülürken, o kadar çok hahişkar ve talip-lerle karşı karşıya kalıyorlardı ki, herhangi birinin diğerlerine tercihi suretile tesbit olunacak listeyi kabul ettirmekteki müşkülât, liste tertip etmekle meşgul olanları yeis ve endişeye düşürdü. Gerçi İstanbulun bazı gazeteleri bazı zevatın fotoğraflarını dercederek Heyeti Vekile Riyasetine intihabı muhtemel "muhterem simalar" ihtarile nazarı dikkati celbetmekte kusur etmedi. Gerçi gayretli bazı gazeteciler 28 Teşrinievvel günü erkenden, "İstanbulun yüzünü örten sabah sisinin ördüğü gaze henüz sıyrılırken; deniz semadan, sahillesden akseden renklerle boyanmış, hareketsiz duruyorken"; Marmaranın sakın sinisini yararak ilerliyen Seyrisefainin vapurile Kalamış iskelesine çıkıyor.. Yolda, Rauf Beye tesadüf ediyor. Ondan sonra "büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün, mükemmel bir surette mefruş ve müzeyyen salonuna" dahil oluyor ve köşk mukiminin, muhtelif meseleler hakkında aldığı mütaleasını, bilhassa "hakimiyeti millîyemizi her şeye ve her şeye (!) karşı sıyanet edelim..." nasihatini neşir ile efkârı tenvire hizmette tekâsül göstermiyor fakat, bu ihtar ve irşatlar Ankaraya müessir olamıyordu.

Efendiler, her şeye ve her şeye (!) karşı hakimiyeti millîyenin sıyaneti tavsiyesinde bulunan zat halifenin iltifatını "lûtfu ilâhî" telâkki eden zattır!

Bazı gazetelerin, Konyaya memur Fuat Paşanın, 28 de İstanbula muvasalatında, onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve daha diğer birçok zevat tarafından istikbal edildiğini ilân eden telgrafnameleri ve Rauf Beyle Kâzım Kara Bekir Paşanın resimlerini dercederek Mondros Mütarekesini, Karsın istilâsını hatırlatmak için yazdıkları yazıları dahi kâfi derecede nazarı dikkati celbe medar olamadı.

28 Teşrinievvel günü geç vakıta, hali içtimada bulunan Fırka Heyeti İdare-si tarafından davet olundum. Fırka Heyeti İdare Reisi Fethi Bey idi. Fethi Bey; Fırka namına Heyeti İdarece bir namzet listesi tertip olunduğundan ve bu hususta Fırka Reisi Umumîsi olduğum için benim de noktai nazarımın alınması muvafık görüldüğünden içtimalarına davet ettiklerini bildirdi. Tertip olunan listeye göz gezdirdim. Bence muvafık olduğunu ve fakat bu listede isimleri mevcut olan zevatın da rey ve muvafakatini almak lâzımgeldiğini ifade ettim. Bu teklifim mü-nasip görüldü. Meselâ, Hariciye Vekâleti için ismi mevzuubahs edilen Yusuf Kemal Beyi davet ettik. Yusuf Kemal Bey, bu listeye dahil olamayacağını bildirdi. Bundan ve buna mümasıl bazı vaziyetlerden anladım ki Fırka Heyeti İdaresi dahi şayanı kabul ve kat'î bir namzet listesi tertip edememektedir. Heyeti İdare azasına, icap edenlerle daha ziyade müdavelei efkâr ederek kat'î bir liste tespit etmelerini tavsiye ettikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuşu. Çankayaya gitmek üzere Meclis binasını terkederken koridorlarda bana intizar etmekte

Hakimiyeti Millîyemizi her şeye ve her şeye karşı sıyanet edelim diyen zat

Fırka İdare Heyeti de kat'î bir Heyeti Vekile listesi hazırlı-yamadı

saat birde başkanlığımda toplanan Parti genel kuruluna bildirildikten sonra saat beşe doğru açılan Mecliste resmî olarak okunmuştur.

Bakanlar Kurulunun çekilmesi, gerçekleştiği dakikadan başlamak üzere, Meclis üyeleri, Meclis odalarında, evlerinde, grup grup toplanarak yeni Bakanlar Kurulu listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum, Ekimin 28 inci gününü geç vakte kadar sürdü. Hiçbir grup, bütün Meclisçe kabul olunabilecek ve ulus kamu oyunca iyi karşılanabilecek isimlerden oluşan bir aday listesi saptayamıyordu. Özellikle bakan adayları düşünülürken, o kadar çok hevesli ve isteklilerle karşı karşıya kalıyorlardı ki, herhangi birini öbürlerine yeğleyerek saptanacak listeyi kabul ettirmekteki güçlük, liste düzenlemekle uğraşanları umutsuzluğa ve kaygıya düşürdü. Bununla beraber İstanbulun kimi gazetele-ri kimi kişilerin resimlerini basarak Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçileceği umulan "sayın kişi" ler diyerek dikkati çekmekten geri kalmadılar. Bir de ki-mi gayretli gazeteciler 28 Ekim günü erkenden, "İstanbulun yüzünü örten sabah sisinin ördüğü peçe yeni sıyrılırken, deniz gökten, kıyılardan yansıyan renklerle boyanmış, hareketsiz duruyorken"; Marmaranın dingin bağrını yararak ilerliyen Seyrisefainin* vapurile Kalamış iskelesine çıkıyor.. Yolda, Rauf Beye rastlıyor.. ondan sonra "büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün, kusursuz döşenmiş ve süslenmiş salonuna" giriyor ve köşkte oturanın, çeşitli konularla ilgili düşüncesini alıyor, özellikle "ulusal egemenliği-mizi her şeye ve her şeye (!) karşı koruyalım..." öğüdünü yayımlayarak kamu oyunu aydınlatmaktan üşenmiyor ama, bu uyarı ve aydınlatmalar Ankaraya etkili olamıyordu.

Efendiler, her şeye ve her şeye (!) karşı ulusal egemenliğin korunmasını öneren kişi halifenin okşayıcı sözlerini "Allahın Kayrası" sayan kişidir.

Kimi gazetelerin, Konyada görevli Fuat Paşanın, 28 de İstanbula gelişinde, onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve başka birçok kişiler tarafından karşılandığını duyuran telgrafları ve Rauf Beyle Kâzım Kara Bekir Paşanın resimlerini basarak Mondros Ateşkesini, Karsın düşman eline geçişini anımsatmak için yazdıkları yazıları da yeterince dikkati çekmeye yaramadı.

28 Ekim günü geç vakıta, toplantıda bulunan Parti Yönetim Kurulu tarafından çağırıldım. Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey idi. Fethi Bey; Parti adına Yönetim Kurulu tarafından bir aday listesi düzenlendiğinden ve bu konuda Parti Genel Başkanı olduğum için benim de görüşümün öğrenilmesi uygun bulunduğu için toplantılarına çağırıldıklarını bildirdi. Düzenlenen listeye göz gezdirdim. Bence uygun olduğunu ama bu listede isimleri bulunanların da ne düşündüklerini öğrenmek ve onaylarını almak gerektiğini söyledim. Bu önerim uygun görüldü. Örneğin, Dışişleri Bakan-lığı için ismi geçen Yusuf Kemal Beyi çağırdık. Yusuf Kemal Bey, bu liste-yi giremeyeceğini bildirdi. Bundan ve buna benzer kimi durumlardan anladım ki Parti Yönetim Kurulu bile kabul edilebilecek kesin aday listesi düzenleyememektedir. Yönetim Kurul üyelerine, gerekenlerle daha çok görüşerek kesin bir liste saptamalarını önerdikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu. Çankayaya gitmek üzere Meclis binasından ayrılır-

Bakanlar Kurulu aday listeleri ve Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçileceği umulan kişiler

Ulusal Egemenliğimizi her şeye ve her şeye karşı koruyalım diyen kişi

Parti Yönetim Kurulu da kesin Bakanlar Kurulu listesi hazırlayamadı

* Devlet Deniz Yollarının o zamanki adı (B.Y.)

olan, Kemalettün Sami ve Halit Paşalara tesadüf ettim. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan hareket ederken bunların Ankara'ya muvasalat eylediklerini o günkü gazetede bir teşyi ve "bir istikbal" serlevhası altında okumuştum. Henüz kendileriyle görüşmemiştim. Benimle mülâkat için geç vakte kadar orada intizar da bulunduklarını anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa vasıtasile tebliğ ettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşaya ve Fethi Beye de Çankaya'ya benimle beraber gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman orada, beni görmek üzere gelmiş Rize Meb'usu Fuat, Afyon Karahisar Meb'usu Ruşen Eşref Beylere tesadüf ettim. Onları da yemeğe alıkoymadım.

Cumhuriyetin ilânı kararını nerede ve kimlere söyledim

Yemek esnasında; **yarın cumhuriyet ilân edeceğiz!** dedim. Hazır bulunan arkadaşlar, derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeği terkettik. O dakikadan itibaren, sureti hareket hakkında, kısa bir program tespit ve arkadaşları tavzif ettim.

Tespit ettiğim program ve verdiğim talimatın tatbikatını göreceksiniz!

Efendiler, görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların zaten ve tabiaten benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum. Halbuki o esnada Ankara'da bulunmayan bazı zevat, salâhiyetleri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve rey ve muvafakatleri alınmadan, cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını vesilei iğbirar ve iftirak addettiler.

O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden beni terkettiler. Yalnız İsmet Paşa, Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra bir kanun lâyihası müsveddesi hazırladık. Bu müsveddede 20 Kânunusani 1337 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun şekli devleti tespit eden maddelerini şu suretle tadil etmiştim: Birinci maddenin nihayetine "Türkiye Devletinin şekli hükûmeti cumhuriyettir" cümlesini ilâve ettim. Üçüncü maddeyi şu yolda tadil ettim: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükûmetin inkişafı için şüabatı idareyi icra vekilleri vasıtasile idare eder."

Bundan başka Teşkilâtı Esasiye Kanununun mevaddı esasîyesinin sekiz ve dokuzuncu maddeleri de tadil ve tavzih olunarak şu maddeler yazıldı:

"Madde: - Türkiye Reisicumhuru Türkiye Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i riyaset, yeni reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir."

"Madde: - Türkiye reiscumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder."

"Madde: - Başvekil, reiscumhur tarafından ve Meclis azası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi reiscumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değilse, keyfiyeti tasvip Meclisin içtimasına talik olunur."

Bu maddelere, encümen ve Mecliste, din ve lisana ait malûmunuz olan bir madde de ilâve edilmiştir.

ken koridorlarda beni beklemekte olan, Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede "bir uğurlama ve bir karşılama" başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için geç saatlere kadar orada beklediklerini anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa aracılığıyla bildirdim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşaya ve Fethi Beye de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman orada, beni görmek üzere gelmiş Rize Meb'usu Fuat, Afyon Meb'usu Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoymadım.

Yemek sırasında; **"Yarın cumhuriyeti ilân edeceğiz!"** dedim. Orada bulunan arkadaşlar, hemen bu düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık. O dakika, yapılacak işler için, kısa bir program saptayıp arkadaşları görevlendirdim.

Saptadığım programın ve verdiğim direktifin uygulanışını göreceksiniz.

Efendiler, görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmaya ve onlarla görüşüp tartışmaya hiç gerek görmedim. Çünkü, onların elbette benimle bu konuda eşdüşüncede olduklarına kuşku yoktu. Oysa o sırada Ankara'da bulunmayan kimi kişiler, yetkileri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve düşünce ve onayları alınmadan, cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını gücenme ve kırılma nedeni saydılar.

O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden benden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa, Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra bir kanun tasarısı taslağı hazırladık. Bu taslakta 20 Ocak 1921 tarihli Anayasanın devletin biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirmiştim: Birinci maddenin sonuna "Türkiye Devletinin yönetim biçimi cumhuriyettir" cümlesini ekledim. Üçüncü maddeyi şu yolda değiştirdim: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Meclis, hükûmetin içerdiği yönetim kollarını Bakanlar aracılığı ile yönetir."

Bundan başka Anayasanın temel maddelerinden olan sekiz ve dokuzuncu maddeleri de değiştirilip açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

"Madde: - Türkiye cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni cumhurbaşkanı seçilene kadar sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir."

"Madde: - Türkiye cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder."

"Madde: - Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Öbür bakanlar başbakan tarafından yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra hepsini cumhurbaşkanı Meclisin onayına sunar. Meclis toplantıda değilse, onaylama işi Meclisin toplanmasına ertelenir."

Bu maddelere, komisyonda ve Mecliste, din ve dille ilgili bildiğiniz bir madde de eklenmiştir.

Cumhuriyetin ilânı kararını nerede ve kimlere söyledim

İsmet Paşa ile Cumhuriyetin ilânı kanunıyla ilgili yasa tasarısı hazırladık

İsmet Paşa ile Cumhuriyetin ilânı kanununa ait lâyihası hazırladık

*Muhterem Efendiler, şimdi, arzu buyurursanız heyeti aliyenize 29 Teşrini-
evvel 1339 Pazartesi günü Ankara'da cereyan etmiş olan hâdiseyi, hulâsaten tas-
vire çalışacağım.*

*Pazartesi günü, öğleden evvel saat onda, Halk Fırkası Grubu, Grup Heye-
ti İdare Reisi Fethi Beyin riyasetinde içtima etti. Heyeti Vekile intihabı müzake-
resine başlandı.*

*Reis - Heyeti idare, ihzarı mahiyette, heyeti umumîyeye arzedilmek üzere
bir Heyeti Vekile listesi tertip etti. Heyeti idare, kat'î bir şey tespit etmiş değildir.
Hüküm, heyeti muhteremenizindir. Kabul ederseniz okunsun; sözlerle heyeti
umumîyeye, riyasetinde Fuat Paşa bulunan bir liste arzeder. Okunan bu liste-
de İktisat Vekâletine namzet gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak; Heyeti
Vekilenin ehemmiyetinden bahsetmiş ve kendisinin intihap edilmemesini teklif
eylemiş. Bilhassa "bu listede isimleri görülen zevat çekilenlerden daha kuvvet-
li değildir. Bizden refah ve ıslahat istiyen millet vardır. Her halde yeniler eski-
lerden kuvvetli olmalıdır. İntihapta acele etmiyelim. Hassaten Heyeti Vekile
Reisi intihabı için düşünelim." mütaleasında bulunmuş..*

*Saip Bey (Kozan) - Meclis Riyasetine Fethi Bey, Heyeti Vekile Riyasetine
İsmet Paşa intihap olunmalıdır, demiş.*

*Ekrem Bey (Lâzistan) - Yeni heyet, eski heyetin boşluğunu doldurabilecek
mi? Bu husustaki fikirlerini Reis Paşa Hazretleri, mümkün ise, beyan buyur-
sunlar. Tenevvür edelim. Mütaleasını dermeyan eylemiş. (Ben, Mecliste henüz
hazır bulunmuyordum).*

*Zülfü Bey (Diyarbakır) - Vazife, Fırka Divanınınındır. Bu hak, grup heyeti
idaresinin değildir. Divan içtima etsin!.. talebinde bulunmuş...*

*Mehmet Efendi (Bolu) - İntihap olunacak Heyeti Vekile ancak bir ay de-
vam edebilir. İntihapların böyle sık sık tekerriürü, memleket ve milleti fena ve
müşkül bir hale sevkeder. Heyeti Vekile sebebi istifasını vuzuhla anlatmazsa
herhangi bir Heyeti Vekile intihabına iştirak etmem. Sebebi anlıyalım. Sonra
intihap edelim.*

*Faik Bey (Tekirdağ) - Listede gösterilen isimler evvelkilerden kuvvetli de-
ğildir. Divan içtima edip bu meseleyi halletsin.*

*Vasıf Bey (Saruhan) - (İsmet Paşanın hizmetlerinden bahsettikten sonra)
memleketi, milleti ne için terk ediyor. Liderlerimiz bizi tenvir etmemiştir. Muhterem
Reisimiz (beni kastetmiş olacak) bizi niçin tenvir etmiyor, demiş ve uzun
beyanatta bulunmuş.*

*Necati Bey (İzmit) - Memleketin istinat ettiği zevatın bizi bırakıp ayrılma-
larını kabul edemeyiz. Reisi Muhterememiz, tenvir ve ikaz etsin. Dahilen ve ha-
ricen kuvvetli bir Heyeti Vekileye ihtiyacı kat'ımız vardır.*

*Reis Fethi Bey - Heyeti İdarenin yaptığı bu liste, ne Paşanın ve ne de He-
yeti İdarenindir. İzahında bulunmaya lüzum görmüş.*

*Doktor Fikret Bey (Ertuğrul) - Vasıf ve Necati Beylerin fikirlerine iştirak
ederim. Memleket sültilman değildir. Lâalettayin yapılacak bir intihaba terket-
mek olmaz. Kuvvetli zevattan mürekkep bir heyet intihap etmelidir.*

*Recep Bey (Kütahya) - Rüfeka sözlerini itmam etsinler, sonra Gazi Paşa
Hazretleri söylesinler. (Henüz içtimada değildim).*

Muhterem Efendiler, şimdi, isterseniz sizlere 29 Ekim 1923 Pazartesi gü-
nü Ankara'da geçen olayı kısaca anlatmaya çalışacağım.

Pazartesi günü, öğleden evvel saat onda, Halk Partisi Grubu, Grup Yö-
netim Kurulu Başkanı Fethi Beyin başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu
seçimi görüşmelerine başlandı.

Başkan - Yönetim Kurulu, hazırlık niteliğinde, genel kurula sunulmak
üzere bir Bakanlar Kurulu listesi saptadı. Yönetim Kurulu, kesin bir şey sap-
tamış değildir. Karar, sayın topluluğunuzundur. Kabul ederseniz okunsun; di-
yerek genel kurula, başkanlığında Fuat Paşa bulunan bir liste sunar. Okunan
bu listede Ekonomi Bakanlığına aday gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak;
Bakanlar Kurulunun öneminden söz etmiş ve kendisinin seçilmemesini öner-
miş. Özellikle "bu listede isimleri görülenler çekilenlerden daha güçlü de-
ğildir. Bizden refah ve yenilik istiyen millet vardır. Her halde yeniler eskilerden
güçlü olmalıdır. Seçimde acele etmiyelim. Özellikle Bakanlar Kurulu Başka-
nı seçimi için düşünelim." demiş..

Saip Bey (Kozan) - Meclis Başkanlığına Fethi Bey, Bakanlar Kurul Baş-
kanlığına İsmet Paşa seçilmelidir, demiş.

Ekrem Bey (Rize) - Yeni kurul, eski kurulun boşluğunu doldurabilecek
mi? Bu konudaki düşüncelerini Reis Paşa Hazretleri, uygun görülürse, bildir-
sinler. Aydınlanalım. Demiş. (Ben, o sırada daha Meclise gelmemiştim.)

Zülfü Bey (Diyarbakır) - Vazife, Parti Başkanlık Divanınınındır. Bu hak,
grup yönetim kurulunun değildir. Divan toplansın.. dileğinde bulunmuş.

Mehmet Efendi (Bolu) - Seçilecek Bakanlar Kurulu ancak bir ay görev-
de kalabilir. Seçimlerin böyle sık sık yinelenmesi, memleket ve milleti kötü ve
güç bir duruma sokar. Bakanlar Kurulu çekilme nedenini açıkça anlatmazsa
herhangi bir Bakanlar Kurulu seçimine katılmam. Nedeni anlıyalım. Sonra se-
çelim.

Faik Bey (Tekirdağ) - Listede gösterilen isimler evvelkilerden güçlü de-
ğildir. Başkanlık Divanı toplanıp bu sorunu çözümlesin.

Vasıf Bey (Manisa) - (İsmet Paşanın hizmetlerinden söz ettikten sonra)
memleketi, milleti ne için bırakıyor. Liderlerimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın
Başkanımız (beni söylemek istemiş olacak) bizi niçin aydınlatmıyor, demiş ve
uzun bir konuşma yapmış.

Necati Bey (İzmir) - Memleketin dayandığı kimselerin bizi bırakıp ayrıl-
malarını kabul edemeyiz. Sayın Başkanımız, aydınlatсын ve uyarsın. İçeriye ve
dışarıya karşı güçlü Bakanlar Kuruluna kesin gereksinimimiz vardır.

Başkan Fethi Bey - Yönetim Kurulunun yaptığı bu liste, ne Paşanın ve
ne de Yönetim Kurulununundur, diye açıklama yapmayı gerekli görmüş.

Doktor Fikret Bey (Bilecik) - Vasıf ve Necati Beylerin düşüncelerine ka-
tılıyorum. Memleket sültilman değildir. İş gelişigüzel yapılacak bir seçime bırak-
mak olmaz. Güçlü kişiler içeren bir kurul seçilmelidir.

Recep Bey (Kütahya) - Arkadaşlar sözlerini tamamlasınlar, sonra Gazi
Paşa Hazretleri söylesinler. (Daha toplantıda değildim).

*İlyas Sami Bey (Muş) - Reisi Muhteremimiz Gazi Paşa Hazretleri fikirle-
rini beyan buyursunlar. Buhranın, tevellüt ettiği gün halli daha faydalıdır. Ta-
lik, teceddüdünü mucip olur. Bir Heyeti Vekile Reisi intihap edelim. Yirmi dört
saat mühlet verelim. Arkadaşlarını bulsun, kuvvetli bir hükûmet vücuda gelsin.*

*Abdurrahman Şeref Bey (merhum İstanbul Meb'usu) - Bazı arkadaşlar
telâş ediyorlar. Bu her memlekette vaki olan bir şeydir. Cümlemizin maksadı,
saadeti vatandır. Biz makina kurup tıkr tıkr işletemiyoruz. Bu da doğru. Kuv-
vetli bir hükûmet nasıl bulmalı, marazı ne suretle keşfetmeli? Teşkilâtı Esasiye
Kanunumuzu nazarı dikkate alalım. Hükûmetin vazifesini tayin edelim. Mec-
lis kanaatlerini söylesin. Ondan sonra Reis Paşamız da kanaatlerini beyan bu-
yursunlar. Bir netice çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kul-
lanmalı. Eşhastan bahsetmiyelim. Makasıdı âliyyede müsterekiz. Reis Paşa Haz-
retleri kanaatlerini beyan buyursunlar.*

*Eyüp Sabri Efendi (Konya) - Behemehal bir intihap karşısındayız. Sabık
Heyeti Vekile intihap olursa bile tekrar kabul etmeyeceklerine karar verdikle-
rini işitiyoruz. Bu kararı Meclisi Ali feshetmelidir.*

*Recep Bey (Kütahya) - Üç esaslı noktadan bahsedeceğim. Birincisi şekil,
ikincisi noksanî faaliyet, üçüncüsü revabıtı maneviyemizde hâsıl olan rahne-
dir. Şekillerde noksan olursa hüsnü netice vermez. Eldeki listedeki kıymettar
arkadaşlar hangi zamanda hangi şerait altında çalışacaklardır, malûm değil.
Kuvvetli bir zatın kendi arkadaşlarını bularak kuvvetli bir hükûmet teşkil etme-
si lâzımdır.*

*Recep Bey bilhassa bu son fikir üzerinde uzun beyanat ve mütaleatta bu-
lunmuş..*

*Talât Bey (Ardahan) - Recep ve Abdurrahman Şeref Beyler pek güzel
izah buyurdular. İcra Vekilleri Reisinin vazifesi nedir? Vazife ve Mes'uliyet
Kanununu hâlâ çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi tenvir buyursunlar, de-
miş.*

*Reis, bundan sonra müzakerenin kifayetini reye koymuş. Müzakere kâfi
görüldükten sonra birtakım takrirler okunmuş. Bu takrirlerden Kemalettin Sa-
mi Paşanın takriri kabul olunmuş. Bu takrir muhteviyatına göre, ben, reisi
umumî sıfatile meselenin halline heyeti umumîye tarafından tevkil ve memur
ediliyorum.*

*Müzakerenin cereyanı esnasında Çankayada ikametgâhımda bulunuyor-
dum. Kemalettin Sami Paşanın takririnin kabul edilmesi üzerine, içtima davet
edildim. İçtima salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım ve şu kısa mütalea
ve teklifi dermeyeran ettim.*

*"Efendiler! dedim, Heyeti Vekile intihabında teşettütü efkâr hâsıl olduğu
anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar müsaade buyurun. Bulacağım sureti halli ar-
zederim."*

Reis Fethi Bey, teklifi reye koydu. Kabul olundu.

*Efendiler, bu bir saat zarfında icab eden zevatı Meclisteki odama davet
ederek onlara 28/29 Teşrinievvel gecesi hazırladığım teklifi kanunî müsvedde-
sini gösterdim ve müdavelei efkâr ettim.*

*İlyas Sami Bey (Muş) – Sayın Başkanımız Gazi Paşa Hazretleri düşün-
celerini bildirsınler. Bunalımın, doğduğu gün çözümlenmesi daha yararlıdır.
Erteleme, buhranı şiddetlendirir. Bir Bakanlar Kurulu Başkanı seçelim.
Yirmi dört saat süre verelim. Arkadaşlarını bulsun, güçlü bir hükûmet oluş-
sun.*

*Abdurrahman Şeref Bey (merhum İstanbul Meb'usu) – Kimi arkadaşlar
kaygıya kapılıyorlar. Bu her memlekette olagelen bir şeydir. Hepimizin ama-
cı, yurdun mutluluğudur. Bir makina kurup tıkr tıkr işletemiyoruz. Bu da
doğru. Güçlü bir hükûmeti nasıl bulmalı, derdi nasıl anlamalı? Anayasamızı
göz önünde tutalım. Hükûmetin görevini belli edelim. Mecliste görüşler be-
lirsın. Ondan sonra Başkan Paşamız da görüşlerini söylesınler. Bir sonuç çık-
aralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Kişilerden söz-
etmiyelim. Yüksek amaçta birliğiz. Başkan Paşa Hazretleri düşündüklerini söy-
lesınler.*

*Eyüp Sabri Efendi (Konya) – Ne olursa olsun bir seçim karşısındayız. Es-
ki Bakanlar Kurulu seçilse bile yine kabul etmeyeceklerine karar verdiklerini
işitiyoruz. Bu kararı Yüksek Meclis bozmalıdır.*

*Recep Bey (Kütahya) – Üç ana noktadan sözedeceğim. Birincisi biçim,
ikincisi çalışma eksikliği, üçüncüsü duygusal bağlarımızda beliren kopukluk-
lardır. Biçimlerde eksiklik olursa iyi sonuç vermez. Eldeki listedeki değerli
arkadaşlar hangi zamanda hangi koşullar altında çalışacaklardır, bilinmiyor.
Güçlü birinin kendi arkadaşlarını bularak güçlü bir hükûmet kurması gere-
kir.*

Recep Bey özellikle bu son düşünce üzerinde uzun uzun konuşmuş..

*Talât Bey (Artvin) – Recep ve Abdurrahman Şeref Beyler pek güzel
açıkladılar. Bakanlar Kurulu Başkanının görevi nedir? Görev ve Sorumlu-
luk Kanununu hâlâ çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi aydınlatsınlar, de-
miş.*

*Başkan, bundan sonra görüşmenin yeterliliğini oya koymuş. Görüşme
yeterli görüldükten sonra birtakım önergeler okunmuş. Bu önergeler arasın-
dan Sami Paşanın önergesi kabul olunmuş. Bu önergeye göre, ben, genel baş-
kan olarak sorunun çözümlenmesine genel kurul tarafından vekil yapıyor ve
görevlendiriliyorum.*

*Görüşmeler yapılırken Çankayada konutumda bulunuyordum. Kemalet-
tin Sami Paşanın önergesi kabul edilince toplantıya çağırıldım. Toplantı salo-
nuna girer girmez doğru kürsüye çıktım ve şu kısa görüş ve öneriyi yaptım.*

*"Efendiler dedim, Bakanlar Kurulu seçiminde görüş ayrılığına düşüldü-
ğü anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar izin verin. Bulacağım çözüm yolunu bil-
ginize sunarım."*

Reis Fathi Bey, öneriyi oya koydu. Kabul olundu.

*Efendiler, bu bir saat içinde gerekenleri Meclisteki odama çağırarak on-
lara 28/29 Ekim gecesi hazırladığım kanun tasarısı taslağını gösterdim ve ken-
dileriyle görüştüm.*

Zevalden sonra saat bir buçukta Fırka heyeti umumîyesi tekrar Fethi Beyin riyasetinde içtima etti. İlk söz bende idi Kürsüye çıktım ve şu beyanatta bulundum: "Muhterem arkadaşlar, hallinde müşkülâta duçar olduğunuz meselenin sebep ve illeti, bütün rüfeka taayyün etmiş olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur, takip etmekte olduğumuz usul ve şekildedir. Filhakika, mevcut Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza tevfikkan bir Heyeti Vekile teşkiline teşebbüs ettiğimiz zaman bütün rüfekanın herbiri vekiller ve Heyeti Vekile intihabı mecburiyetinde bulunuyor. Heyeti umumiyenizin birden Heyeti Vekile intihabına mecbur olmanızda görülen müşkülâtın halli zamanı gelmiştir. Geçen devrede de, aynı suretle müşkülâta tesadüf ediliyordu. Görülüyor ki bu usul bazan birçok teşevvüşlere bâdi oluyor. Heyeti celileniz bu müşkülün halline beni memur kıldınız. Ben de bu arzettiğim kanaatten mülhem olarak düşündüğüm şekli tesbit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim mazharı kabul olursa kuvvetli ve mütesanit bir hükûmet teşkili kabil olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun bazı noktalarını tavzih lâzımdır. Teklif şudur" dedikten sonra malûm müsveddeyi okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak kürsüyü terkettim.

Teklifimin mahiyeti anlaşıldıktan sonra münakaşat başladı.

Sabit Bey (Erzincan) - Kabine usulünün lehindeyim. Ancak Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadili teklifi ile bugünkü buhranı halletmek kabil değildir. Biz, şimdi, bir Heyeti Vekile Reisi intihap edelim. Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadilini sonra düşünüürüz, dedi.

Hazım Bey (Niğde) - Şu mütaleatı dermeyan etti: Teşkilâtı Esasiye Kanununu biz yapabilir miyiz? Zannımca yapamayız. Salâhiyetimiz varsa bu, Fırkada olmaz. Fırkada müzakere edildikten sonra alenî celsede kimse söz söylemiyor. Milletın hayatına müteallik kavaninin burada kat'î surette halline taraftar değilim. Bu gibi kanunlar alenî celsede ve serbestçe görüşülmeli ve her şeyden evvel kabine buhranını halledelim.

Yunus Nadi Bey, şu yolda Hazım Beye cevap verdi: Hangi memleket ilk defa kununu esasî yaparsa onun için meclisi müessisan yapmışlardır. Bizde ise bu gibi mevatta ayrıca meclisi müessisan teessüs edeceği tasrih edilmemiştir. Bizde hervakıt bu gibi tadilât olmuştur. Bizden evvelki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu zeminde yürümüştür. Buna salâhiyetimiz vardır. Tereddüt buyurulmasın. Şimdi, biz, kabine buhranının hallini, Reis Paşa Hazretlerine bıraktık. O da bize, bu teklifi getirdi. Bu teklifte gösterilen usulî, bütün rüfeka ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi, bunu, tesbit lâzımdır. Teklif edilen şekil zaten mevcuttur. Bunu, tavzih ve daha muayyen şekilde tesbit edeceğiz.

Vehbi Bey (Karesi) - Biz, şimdiye kadar görüşüldüğü işitilen Teşkilâtı Esasiye Kanunundan haberdar değiliz. Gazetelerde filhakika gördük. Bu, kâfi mi? Binaenaleyh biz, evvelemirde, bunu bir kül olarak görüşmek üzere atıye bırakıp buhranı halledelim.

Halil Bey - Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadiline ve yeniden yapılmasına salâhiyetimiz vardır. Fakat, bu tadilât, hakikaten vatan ve milletimizin saadeti halini kâfil midir; bunu, söylemek lâzımdır. Bunu, erbabı hukuktan, hukuku ulemasından olan arkadaşlarımız gelsinler, izah etsinler. İzahat verilmedikçe, bunun, derhal, halledilmesine taraftar değilim.

Azadan biri - Teşkilâtı Esasiye Kanunu öyle ceffalkalem tadil edilemez.

*Öğleden sonra saat bir buçukta Parti Genel Kurulu yeniden Fethi Beyin başkanlığında toplandı. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şunları söyledim: "Sayın arkadaşlar, çözümlemesinde güçlüğe uğradığınız sorunun nede-
nin ve etmeninin, bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik, sakınca, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten, yürürlükteki Anayasamız uyarınca bir Bakanlar Kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman bütün arkadaşlardan herbiri bakanlar ve Bakanlar Kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden Bakanlar Kurulu seçmek zorunda olmanızda görülen güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlüklere rastlanıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüksek topluluğunuz bu güçlüğün giderilmesiyle be-
ni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul edilirse güçlü ve dayanışık bir hükûmet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için amaç olan Anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gerekir. Önerim şudur" dedikten sonra bildiğiniz taslağı okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak kürsüden ayrıldım.*

Önerimin niteliği anlaşılmca tartışmalar başladı.

Sabit Bey (Erzincan) - Kabine yönteminden yanayım. Ancak Anayasamızın değiştirilmesini önermekle bugünkü bunalım giderilemez. Biz, şimdi, bir Bakanlar Kurulu başkanı seçelim. Anayasamızın değiştirilmesini sonra düşünürüz, dedi.

Hazım Bey (Niğde) - Şöyle konuştu: Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırsam yapamayız. Yetkimiz varsa bu, Partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra açık oturumda kimse söz söylemiyor. Milletın varlığı ile ilgili kanunlara burada kesin biçim verilmesinden yana değilim. Bu gibi kanunlar açık oturumda ve serbestçe görüşülmeli ve her şeyden önce kabine bunalımını giderelim.

Yusuf Nadi Bey, Hazım Beye şu yolda karşılık verdi: Hangi memleket ilk kez anayasa yaparsa bu iş için kurucu meclis yapmışlardır. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım. Şimdi, biz, kabine bunalımının giderilmesini, Başkan Paşa Hazretlerine bıraktık. O da bize, bu öneriyi getirdi. Bu öneride gösterilen yöntemi, bütün arkadaşlar ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi, bunu, saptamak gerekir. Önerilen biçim eskiden beri vardır. Bunu, açıklayıp daha belirli olarak saptayacağız.

Vehbi Bey (Balıkesir) - Bizim, şimdiye kadar görüşüldüğü işitilen Anayasadan bir bilgimiz yoktur. Gerçekten gazetelerde gördük. Bu, yeter mi? Onun için biz, herşeyden önce, bunu bir bütün olarak görüşmek üzere ileriye bırakıp bunalımı giderelim.

Halil Bey - Anayasayı değiştirmeye ve yeniden yapılmasına yetkimiz vardır. Ama, bu değişiklikler, gerçekten vatan ve milletimizin mutluluğunu sağlar mı, bunu, söylemek gerekir. Bunu, hukukçu, hukuk bilgini olan arkadaşlarımız gelsinler, açıklasınlar. Açıklama yapılmadıkça, bunun, hemen, çözüme bağlanmasından yana değilim.

Üyeden biri - Anayasa öyle gelişigüzel değiştirilemez.

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Dört sene evvel ayrı ayrı intihapların mazarratını söylemiştim, bugün de, aynı hal baş gösterdi. Gazi Paşanın teklifine gelince, bu yeni değildir. Dört sene evvel yapılan bir kanunun, daha vazih bir surette ifadesidir. Binaenaleyh bunun hilâfına olarak, söz söyleyecekler gelsin, fikirlerini söylesinler. Fakat, zamanımızın uzunuzadiya intizara tahammülü yoktur.

Ragıp Bey (Kütahya) - Kanunların en iyisi hadisat ve ihtiyaçtan doğandır. İhtiyaç ise meydandadır. Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikmalî lâzımıdır. Tavzih-i icap eder. Teklifin derhal müzakeresine geçelim.

Adliye Vekili Seyit Bey merhum - Teklif edilen şekil, yeni bir şey değildir. Mevcut Teşkilâtı Esasiye Kanununun, tavzih ve tespitidir. Kanunları ihtiyaç yapar. Nazariyat yapmaz. Zaman, hadisat, her şeye hâkimdir. Kanunu tekâmül, değişmez bir düsturu kat'îdir. Teklif edilen şekilde bir yenilik yoktur. Mevcut şekli, daha sarîh ve vazih olarak ifade edersek millet ve memleketimizin menfaatine elbet daha muvafık hareket etmiş oluruz.

Merhum Seyit Beyin mütalesasına Abidin Bey (Saruhan) şu cevabı verdi: Evvelâ hükûmet buhranını halledelim.

Eyüp Sabri Efendi (Konya) nin mütalesası şu idi: Biz, Gazi Paşa Hazretlerini hakem yaptık. Bizim, Teşkilâtı Esasiye Kanununu tadile salâhiyetimiz yok demek, gayrimeşru olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclisin, Teşkilâtı Esasiye Kanununu tadile salâhiyeti derkârdır. Hükûmetimizin şekli, behemehal cumhuriyet olacaktır...

Bundan sonra İsmet Paşa söz alarak şu yolda beyanatta bulundu:

Fırka Reisinin teklifini, kabule, ihtiyaç, kat'îdir. Cihan, bizim, bir şekli hükûmet görüştüğümüzü biliyor. Bu müzakeratımızı bir neticeye raptedip ifade etmek, zâf ve teşettütü idameden başka bir şey değildir. Bir tecrübeden bahsedeyim. Avrupa diplomatları, bu hususta, beni, ikaz ettiler. Devletin reisi, yoktur dediler. Şekli hazırlanmadaki reis, Meclis Reisidir. Demek ki, siz, bir başka reis bekliyorsunuz. Avrupa düşüncesi işte budur. Halbuki, biz, böyle düşünmüyoruz. Millet, hakimiyetine, mukadderatına, bilfiil vazıyettir. O halde, bunun, ifade-i hukukîyesini söylemekten neden çekiniyoruz? Reisicumhur olmadan, başvekil intihabı teklifi, kanunsuz olur. Bunda şüpheye mahal yoktur. Başvekilin intihabını, kanunî ve mümkün kılabilmek için, Gazi Paşa Hazretlerinin, teklifinin, kanuniyet kespmesi lâzımdır. Zâfı umumînin, idamesinde mana yoktur. Fırkanın, bütün millete karşı, deruhde ettiği mes'uliyetin, icabatına, tevfiği hareket zarurîdir.

İsmet Paşadan, sonra Abdurrahman Şeref Bey merhumun beyanatı meyanında şu sözler vardı:

"Eşkali hükûmetin tadadına lüzum yok. Hakimiyet bilâkaydüşart millettir; dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelsin."

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, teklifin kabulü lüzumuna dair uzun mâlumat ve mütaaleatta bulundu ve derhal onun, merasimi kanuniyesinin itmamını teklif ederim, dedi.

Abdullah Azmi Efendinin "meselenin ehemmiyeti derkârdır. Müzakere devam etsin." diye yükselen itirazına rağmen müzakerenin kifayeti kabul olundu. Ondan sonra teklifimin heyeti umumîyesi ve mütaekiben maddeleri birer birer okunarak müzakere ve kabul edildi.

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Dört sene önce ayrı ayrı seçimlerin sâkincalarını söylemiştim. Bugün de, gene o durum baş gösterdi. Gazi Paşanın önerisine gelince, bu, yeni değildir. Dört sene önce yapılan bir kanuna, daha açık bir biçim verilmesidir. Durum bu olduğuna göre buna karşı, söz söyleyecekler gelsin, düşündüklerini söylesinler, ama, uzun uzadıya düşünmeye vakitimiz yoktur.

Ragıp Bey (Kütahya) - Kanunların en iyisi olaylardan ve gereksinimlerden doğandır. Gereksinim ise ortadadır. Anayasanın tamamlanması gerekmektedir. Açıklanmalıdır. Hemen önerinin görüşülmesine geçelim.

Adalet Bakanı rahmetli Seyit Bey - Önerilen biçim, yeni bir şey değildir. Yürürlükteki Anayasanın, açıklanıp belirtilmesidir. Kanunları gereksinim yapar. Kuramlar yapmaz. Zaman, olaylar, her şeye etkendir. Gelişim kanunu, değişmez kesin bir kuraldır. Önerilen biçimde bir yenilik yoktur. Yürürlükteki biçimi, daha açık ve kolay anlaşılır olarak belirtirsek millet ve memleketimizin yararına elbet daha uygun bir iş yapmış oluruz.

Rahmetli Seyit Beyin sözlerine Abidin Bey (Manisa) şu karşılığı verdi: Önce hükûmet bunalımını giderelim.

Eyüp Sabri Efendi (Konya) nin düşüncesi şu idi: Biz, Gazi Paşa Hazretlerini hakem yaptık. Bizim, Anayasayı değiştirmek yetkimiz yok demek, gayrimeşru olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclisin, apaçık Anayasayı değiştirme yetkisi vardır. Ne olursa olsun Hükûmetimizin biçimi, cumhuriyet olacaktır...

Bundan sonra İsmet Paşa söz alarak şu yolda konuştu:

Parti Başkanının önerisini, kabule, kesin gereksinim var. Dünya, bizim, bir hükûmet biçimi üzerinde görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlayıp bunu belirtmemek, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Daha önce olmuş bir olay anlatayım. Avrupa diplomatları, bu konuda, beni, uyardılar. Devletin başkanı, yoktur dediler. Şimdiki başkan, Meclis Başkanıdır. Demek ki, siz, bir başka başkan bekliyorsunuz. Avrupa işte böyle düşünüyor. Oysa, biz, böyle düşünmüyoruz. Millet, ege-menliğine, kaderine, kendisi el koymuştur. Öyleyse, bunu, hukuk diliyle söylemekten neden çekiniyoruz? Cumhurbaşkanlığı olmadan, başbakan seçilmesi önerisi, kanunsuz olur. Bunda kuşkuyla yer yoktur. Başbakanı kanuna uygun olarak seçebilmek için, Gazi Paşa Hazretlerinin, önerisinin, kanunlaşması gerektir. Yaygın güçsüzlüğü sürdürmek anlamsızdır. Partinin, bütün millete karşı, yüklendiği sorumluluğun, gereğine uygun davranmak zorunludur.

İsmet Paşadan sonra Abdurrahman Şeref Bey merhumun söyledikleri arasında şu sözler vardı:

"Hükûmet biçimlerini birer birer saymak gereksizdir. Egemenlik kayıtsız şartsız millettir; dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelsin."

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, önerinin kabul edilmesi gerektiği ile ilgili olarak uzun uzun konuştu ve bilgiler verdi ve önerinin hemen yasalaşması için, gerekli işlemlerin hemen tamamlanmasını öneririm, dedi.

Abdullah Azmi Efendinin "İşin önemi açıkça bellidir. Görüşmeler sürsün." diye bağırmasına karşın görüşmelerin yeterliliği kabul edildi. Ondan sonra önerimin tümü ve sonra da maddeleri birer birer okunarak görüşülüp kabul edildi.

*Ne olursa
olsun Hükûmeti-
mizin biçimi
Cumhuriyet
olacaktır*

Teklifim Fırkaca ve derakap Meclisçe müzakere ve “Yaşasın Cumhuriyet” sesleri arasında kabul olundu

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti-ne, Türkiye Büyük Millet Meclisi müttefikan beni seçti

Efendiler, Fırka içtimaina hitam verildi ve derakap Meclis içtimai küşat edildi. Saat öğleden sonra altı idi. Teklifi kanunî, Kanunu Esasî Encümeni tarafından usulen tetkik edilerek, mazbatası hazırlanırken, Meclis, sair bazı me-sail ile iştigal etti. Nihayet, makamı riyasette bulunan Reis Vekili İsmet Bey, Meclise, şu malûmatı verdi: Kanunu Esasî Encümeni, Teşkilâtı Esasiye Kanu-nunun tadilâtına dair lâyihaanın müstacelen ve derhal müzakeresini teklif edi-yor. (Kabul sesleri) üzerine, mazbata okundu. Teklif veçhile müzakere edildi. Nihayet, kanun, birçok hatiplerin "Yaşasın Cumhuriyet!" sadalarile alkışlanan hitabelerile kabul edildi.

Ondan sonra, reisicumhur intihabı için Meclisin reyine müracaat olundu. Toplanan âranın neticesini, makamı riyasette bulunan, İsmet Bey, heyeti umu-mîyeye şu suretle tebliğ eyledi:

"Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti için yapılan intihabat arasına, yüz elli se-kiz zat iştirak eylemiş ve cumhuriyet riyasetine yüz elli sekiz aza müttefikan Ankara Meb'usu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini intihap eylemişler-dir."

Efendiler, bunu müteakıp, Meclise vukubulmuş olan maruzatım zabıt ce-ridelerinde mütalea olunmuştur. Ancak tarihî bir hatıranın ihyası için, müsaade ederseniz, o beyanatımı burada da aynen tekrar edeyim:

"Muhterem Arkadaşlar, mühim ve cihanşümul hadisatı fevkalâde karşı-sında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibahı hakikîsine bir vesikai kıy-mettar olan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun bazı maddelerini tavih için encü-meni mahsus tarafından heyeti celilenize teklif olunan kanun lâyihasının kabu-lü münasebetile Türkiye Devletinin; zaten cihanca malûm olan, malûm olması lâzımgelen mahiyeti, beynelmilel maruf unvanile yadedildi. Bunun icabı tabîisi olmak üzere; bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisin riyasetinde bulundur-duğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi reisicumhur unvanile yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih ediyorsunuz. Bu münasebetle, şimdi-ye kadar hakkımda izhar buyurduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadî bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bun-dan dolayı heyeti celilenize bütün samimiyeti ruhiyemle arzı teşekkürat ederim.

"Efendiler, asırlardanberi şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz; Türk milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muarra telâkki ediliyordu.

"Son senelerde milletimizin filen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında suizanda bulunanların nekadaf gafil ve nekadaf tetkikten uzak zava-hirperest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz haiz olduğu evsaf ve liyakatini hükûmetinin yeni ismile, cihanı medeniyete daha çok sühuletle izha-ra muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği mevkie lâyük olduğunu asarile ispat edecektir.

"Arkadaşlar, bu müessesesi âliyei vücuda getiren Türk milletinin son dört sene zarfında ihraz ettiği zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere te-celliyatını gösterecektir. Acizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kes-biliyakat etmek için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arzetmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, heyeti aliyenizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının ve muzaheretinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allahın inayetile

Efendiler, Parti toplantısına son verildi ve hemen Meclis toplantısı açıl-dı. Saat öğleden sonra altı idi. Kanun tasarısı, Anayasa Komüsyonunca yön-tem gereği incelenerek, rapor hazırlanırken, Meclis, başka işlerle uğraştı. Sonunda, başkanlık kürsüsünde bulunan Başkan Vekili İsmet Bey, Meclise, şu bilgiyi verdi: "Anayasa Komüsyonu, Anayasanın değiştirilmesiyle ilgili tasarının ivedilikle ve hemen görüşülmesini öneriyor." (Kabul sesleri) üze-rine, rapor okundu. Önerildiği gibi görüşüldü. Sonunda, kanun, birçok ko-nuşmacıların "Yaşasın Cumhuriyet" diye alkışlanan konuşmalarıyla kabul edildi.

Ondan sonra, Cumhurbaşkanlığı seçimi için Meclisin oyuna baş vuruldu. Toplanan oyların sonucunu, başkanlık kürsüsünde bulunan, İsmet Bey, genel kurula şöyle bildirdi:

"Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı için yapılan seçim oylamasına yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhuriyet başkanlığına yüz elli sekiz üye oybirliğiyle Ankara Meb'usu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini seçmiştir."

Efendiler, bundan hemen sonra, Meclise yapmış olduğum sunularımı tu-tanak dergilerinde okumuşsunuzdur. Ancak tarihsel bir anıyı canlandırmak için, izin verirseniz, o konuşmamı burada da olduğu gibi yineleyim:

"Muhterem Arkadaşlar, önemli ve dünya çapında olağan üstü olaylar karşısında saygıdeğer milletimizin gerçek uyanıklığı ve tetikliğinin değerli bir belgesi olan Anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel komüsyonca yüksek kurulunuza önerilen kanun tasarısının kabul edilmesi dolayısıyla Tür-kiye Devletinin; öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, ulus-lararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere; bugüne ka-dar doğrudan doğruya Meclis başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi cumhurbaşkanı sanıyla yine o arkadaşınıza, bana bu arka-daşınıza veriyorsunuz. Bundan dolayı, şimdiye kadar bana gösterdiğiniz sevgi ve yakınlık ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi kanıt-lamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüksek kurulunuza gönülümün bütün içten-liğiyle teşekkürlerimi sunarım.

"Efendiler, yüzyıllardan beri doğuda kıyım ve haksızlık görmüş olan mil-letimiz; Türk milleti, gerçekte yaradılıştan sahip olduğu niteliklerden yoksun sayılıyordu.

"Son senelerde milletimizin edimli olarak gösterdiği beceri, yetenek, yatkınlık ve anlayış kendisi için kötü sanılarda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak görünüşe tapan insanlar olduğunu pek güzel kanıtladı. Milletimiz kendisinde bulunan nitelik ve değerini hükûmetinin ye-ni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki yerine yaraşır olduğunu yapacaklarıyla kanıtlaya-caktır.

"Arkadaşlar, bu yüce meclisi meydana getiren Türk milletinin son dört se-ne içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç katı olmak üzere sonuçlarını verecektir. Ben gördüğüm bu güvene ve inana yaraşır olabilmem için pek önem-li bulduğum bir noktadaki gereksinimimi size bildirmek zorundayım. O gereksi-nim, yüce kurulunuzun bana olan sevgisini ve güvenini ve yardımını sürdürme-

Önerim Partice ve hemen ar-kasından Mecliste görüşülüp ve “Yaşasın Cumhuriyet” sesleri arasında kabul edil-di

Türkiye Cumhuriyeti Başkan-lığına, Tür-kiye Büyük Millet Mec-lisi oy bir-liğiyle beni seçti

şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezai fi hüsnü ifaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim.

"Daima, muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile müstağni görmiyerek çalışacağım. Milletın teveccühünü daima noktai istinat telâkki ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mes'ut, muvaffak ve muzaffer olacaktır."

Efendiler, Meclisçe cumhuriyet kararı 29/30 Teşrinievvel 1339 gecesı saat 8:30 da verildi. On beş dakika sonra yani 8:45 te reisicumhur intihap olundu. Keyfiyet aynı gece bütün memlekete tebliğ ve her tarafta geceyarısından sonra, yüz bir pare top endaht edilerek ilân olundu.

İlk kabinenin, İsmet Paşa tarafından teşkil edildiği ve Meclis Riyasetine Fethi Beyin intihap olunduğu malûmdur.

*
* *

Efendiler, cumhuriyetin ilânı, bütün milletçe mucibi sürur oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilânı şadımanî edildi. Yalnız, İstanbulda, iki, üç gazete ve yalnız İstanbulda toplanan bazı zevat, milletın umumî ve samimî olan süruruna iştirakte tereddüt etti; endişeye düştü, cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı.

İşaret ettiğim gazetelerin ve zevatın cumhuriyet ilânını nasıl karşıladıklarını hatırlamak için, o günlerdeki neşriyatı sadece gözden geçirmek kâfidir.

Meselâ "Yaşasın Cumhuriyet" serlevhası altındaki yazılar bile cumhuriyetin tarzı ilân ve tesbitinin garip olduğunu, bunda "sıkboğaza getirilmiş gibi bir hal" bulunduğunu ilân ediyordu. Bu yazıların sahibi şu mütaalealarda bulunuyordu: "...Şöyle olacağı böyle olacağı söylenip dururken diğer taraftan birdenbire, birkaç saat içinde, Kanunu Esasî tadilâtı yapılvirmesi en munis tabir ile gayritabiî bir harekettir."

Bizim tarzı hareketimiz "medeniyet dünyasını anlamış, okumuş, tettebbu etmiş, devlet idaresine ehil olmuş dimağlardan çıkacak muhakeme eseri" değilmiş..

Cumhuriyetin ilânını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, milletın toparla tes'it eylemesi tenkit olunuyor. Deniyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve şehrayin ile yaşamaz.." Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet meclisinde bir afsun yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

Ben, cumhuriyetçiyim diyenlerin, cumhuriyetin ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En yüksek şekli idare mefkûresinin cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına kani olduğunu iddia edenlerin cumhuriyet kelimesine "bir put gibi tapmam" demesindeki mana ve maksat ne idi?

Meclis hali içtimada bulunmadığı zaman, onun itimadını haiz bir kabinenin iskat olunacağı gibi mevhum bir fikri, efkârı umumiyyede canlandırıp böyle bir hak "padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak, reisicumhura mı veriliyor?" suali kime ve ne maksatla tevcih olunuyordu?!

Bu yazılar sahibinin maksadı, cumhuriyeti, halka sevdirmek mi? yoksa, bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? "Cumhuriyet, bize

sidir. Ancak böylelikle ve Allahın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yerine getirmeyi başıarabileceğimi umarım.

"Her zaman, saygıdeğer arkadaşlarımın ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak onların varlıklarından kendimi bir an bile soyutlanmış görmiyerek çalışacağım. Her zaman milletın sevgisini dayanak noktası tutup hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı olacak ve zaferler kazanacaktır."

Efendiler, Meclis 29/30 Ekim 1923 gecesı saat 8:30'da cumhuriyete karar verdi. On beş dakika sonra, yani 8:45'te cumhurbaşkanı seçildi. Durum o gece bütün memlekete bildirildi ve her yerde geceyarısından sonra, yüz bir kez top atılarak duyuruldu.

İlk hükûmeti, İsmet Paşa'nın kurduğu ve Meclis Başkanlığına Fethi Beyin seçildiği bilinir.

*
* *

Efendiler, cumhuriyet ilân edilmesi, bütün milleti sevindirdi. Her yerde parlak sevinç gösterileri yapıldı. Yalnız, İstanbulda, iki, üç gazete ve yalnız İstanbulda toplanan kimi kişiler, milletın genel ve içten sevincine katılmakta duraksadı; kaygılandı; cumhuriyet ilânına önayak olanları eleştirmeye başladı.

Değindiğim gazetelerin ve kişilerin cumhuriyet ilânını nasıl karşıladıklarını anımsatmak için, o günlerdeki yayınları sadece gözden geçirmek yeter.

Örneğin "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile cumhuriyetin saptanış ve ilân edilış biçiminin tuhaf olduğunu, bunda "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum" bulunduğunu duyuruyordu. Bu yazıların sahibi şu düşünceleri ileri sürüyordu: "... Şöyle olacağı böyle olacağı söylenip dururken öte yandan birdenbire, birkaç saat içinde, Anayasa değışikliği yapılvirmesi en yumuşak deyimle olağandışı bir davranıştır."

Bizim bu davranışımız "uygarlık dünyasını anlamış, okumuş, irdelemiş, devlet yönetiminde yeterlik kazanmış kafalardan çıkacak bir düşünce sonucu" değilmiş..

Cumhuriyet ilânını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, milletın toparla kutlaması yeriliyor. Deniyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve şehrayin* ile yaşamaz.", "Cumhuriyetin gizli bir gücü yoktur. Millet Meclisinde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

Ben cumhuriyetçiyim diyenlerin, cumhuriyetin ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En iyi yönetim biçiminin cumhuriyetten başka bir şey olamayacağı kanısında olduklarını ileri sürenlerin cumhuriyet sözcüğüne "bir put gibi tapmam" demesindeki anlam ve amaç ne idi?

Meclis toplantı halinde bulunmadığı zaman, onun güven oyunu almış bir hükûmetin düşürülebileceği gibi kuruntuyu, kamu oyunda canlandırıp böyle bir hak "padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak, cumhurbaşkanına mı veriliyor?" sorusu kime ve ne amaçla yöneltiliyordu?!

Bu yazıların sahibinin amacı, cumhuriyeti, halka sevdirmek mi? yoksa, bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? "Cumhuriyet, bize yönetim biçimi değışikliğiyle birlikte kafa değışikliği de getiriyor mu? Bakanlar

* Işıklı gösteriler (B.Y.)

Cumhuriyetin ilânından milletın duyduğu umumî ve samimî sürura iştirakte tereddüt ve endişe gösterenler

Cumhuriyetin ilânından milletın duyduğu genel ve içten sevince katılmaktan çekinip kaygılananlar

şekli idare tahavvülü ile birlikte zihniyet tahavvülü de getiriyor mu? Heyeti Vekileye girecek zatlara birer devlet adamı kafası hediye ediyor mu?" sözleriyle daha ilk anda cumhuriyetin kadir ve kıymetini, ehemmiyetini tenzile kalkışmak cumhuriyetçiyim diyenlerden intizar olunabilir midir?

En hafif bir rüzgârdan bile mahfuz bulundurulması lâzımgelen nevadın, onu perverde ettiğini söyleyenler tarafından, böyle hırpalanması caiz midir?!

Bu mütealeaları ihtiva eden, gazetesinin, diğer bir sahifesinde "Türkiye Cumhuriyetinin ilânı" serlevhası altında yazılan birçok mütealealar içinde "... Bu yeni merhaleye gelen Türk milleti acaba burada uzunca bir vakfe huzur ile dinlenebilecek, burası onun için bir zindegü ve kuvvet, bir rahat ve saadet membaı olabilecek mi? Bu merhale onun bünyeyi içtimaiyesini kırıp dökmeden kucaklayabilecek bir çerçeve haysiyetini haiz midir? Cumhuriyet, acaba zarureti şüun önünde çaresizlikten kaçıp iltica ettiği bir saçak altı mı.." olacak gibi endişe ve naümidir veren sözlerin zamanı mıydı?

Cumhuriyetin ümit, rahat ve saadet vadettiğinde şüphe ve endişesi olan zat; ümit, rahat ve saadeti nereden, hangi membadan bekliyordu? Cumhuriyetin milletimizin bünyeyi içtimaiyesini kırıp dökmesi ihtimali, cumhuriyet taraftarı olan zevatın dimağında nasıl yer bulabiliyordu?

Diğer bir gazeteci de, "Efendiler, istical ediyorsunuz!" diye bağırmağa başladı.

Bu gazeteci efendi, millete şu yolda jurnal veriyordu: "..Buhran, alelâde yeni bir Heyeti Vekile intihabı suretinde halledileceği yerde, bilâkis son günlerin bütün gürültülerine rağmen, yine kimsenin karibülvuku olduğuna ihtimal vermediği cumhuriyet meselesinin pek müsbet, pek kat'î ve pek müstacel surette ortaya çıkmasına sebep olmuştur."

"Cumhuriyet ihdasının karibülvuku olduğuna ihtimal vermiyen yalnız efkârı umumiyeye değildi. Belki Ankarada en mühim ve en salâhiyetkar mevkileri işgal eden bazı zevat da böyle bir ihtimali hatırlarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle, itiraf olunmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilânına mâni olmak içinmiş.. Bu maksadı takip edenlerin mukarrerat ittihazında istical görmeleri tabiidir. Fakat, efkârı umumiyeye memleketin de bu görüşte - kendilerile - beraber olduğuna zahip olmaları hata idi.

Gazetesini "balonu uçurdular ama, galiba ucunu kaçırıyorlar" ve "âblar galip gelince dolaplar döndüler ama... ne istikamette?" gibi çirkin, âdi ve hezeleyat ile dolduran gazeteci efendi şu yolda hitap ve itabına devam ediyordu: "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"

Bu hitapla başlayan yazılar, şu satırlarla hitam buluyordu: Yegâne temenni.. "mülk ve millete hadim işlere başlanılmasından ibarettir. Eğer dün ilân edilen cumhuriyetin erkân ve mensubini bunu yapabileceklerinden emin iseler biz de kendilerine - öyle ise cumhuriyetiniz mübarek olsun Efendiler! deriz."

Bizi, müstehziyane tebrik eden bu son cümle ile muharrir, cumhuriyeti benimsemiyor, onunla alâkası olmadığını beyan ediyor.

Başka bir gazeteci muharrir de, cumhuriyetin ilânı münasebetile yaptığı tahlil ve tenkitte: "Bizi müteessir eden nokta; millî rehberimizin şahsına aittir. En büyük ruhlu adamlar bile, şahsî kuvvet sahibi olmanın cazibesine mukavemet

Kuruluna gireceklere birer devlet adamı kafası armağan ediyor mu?" sözleriyle daha ilk anda cumhuriyetin değerini ve önemini, azaltmaya kalkışmak cumhuriyetçiyim diyenlerden beklenebilir miydi?

En küçük bir esintiden bile korunması gereken yavrunun, onu beslediğini söyleyenler tarafından, böyle hırpalanması doğru muydu?

Bu düşüncelerin yazıldığı, gazetesinin, başka bir sayfasında "Türkiye Cumhuriyetinin İlânı" başlığı altında yazılan birçok sözler arasında "... Bu yeni aşamaya gelen Türk milleti acaba burada uzunca bir süre dirlik içinde dinlenebilecek, burası onun için bir canlılık ve güç, bir rahat ve mutluluk kaynağı olabilecek mi? Bu aşamanın onun toplumsal yapısını kırıp dökmeden kucaklayabilecek bir çerçeve sağlamlığı var mıdır? Cumhuriyet, acaba olayların zorlaması önünde çaresizlikten kaçıp sığındığı bir saçak altı mı.." olacak gibi kaygı ve umutsuzluk veren sözlerin zamanı mıydı?

Cumhuriyetin umut, rahat ve mutluluk getireceğinde kuşku ve kaygısı olan kişi; umut, rahat ve mutluluğu nereden, hangi kaynaktan bekliyordu? Cumhuriyetin milletimizin toplumsal yapısını kırıp dökebileceği düşüncesi, cumhuriyetten yana olanların kafasında nasıl yer bulabiliyordu?

Başka bir gazeteci de, "Efendiler, acele davranıyorsunuz" diye bağırmağa başladı.

Bu gazeteci efendi, millete şu yolda jurnal veriyordu: ".. Bunalım, hiçbir özelliği olmayan yeni bir Bakanlar Kurulu seçmekle çözümlenecek yerde, tersine son günlerin bütün gürültülerine karşın, kimsenin yakında olabileceğine inanmadığı cumhuriyet sorununun yine pek kanıtlı, pek kesin ve pek ivedi olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur."

"Cumhuriyetin yakın bir zamanda kurulacağını olabilir saymayan yalnız kamu oyu değildi. Belki Ankarada en önemli ve en yetkili makamlarda bulunan kimi kişiler de böyle bir olasılığı akıllarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle, açıkça ortaya konulmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilânına engel olmak içinmiş.. Bu amacı güdenlerin "karar almakta acele davranış" görmeleri olağandır. Ama, "ülke kamu oyunun da bu görüşte kendilerile - birlikte olduğunu" sanmaları yanlıştı.

Gazetesini "balonu uçurdular ama, galiba ucunu kaçırıyorlar" ve "sular baskın çıkınca dolaplar döndüler ama... ne yönde?" gibi çirkin, bayağı saçma sapan sözlerle dolduran gazeteci efendi şu yolda sesleniş ve paylaşıyı sürdürüyordu: "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?" Bu seslenişle başhyan yazılar, şu satırlarla son buluyordu: Biricik dileğimiz.. "yurda ve millete yararlı işlere başlanılmasından başka bir şey değildir. Eğer dün ilân edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve cumhuriyetçiler bunu yapabileceklerine güveniyorlarsa biz de kendilerine - öyle ise cumhuriyetiniz kutlu olsun Efendiler! -deriz."

Bizi, alay eder gibi kutlayan bu son cümle ile yazar, cumhuriyeti benimsemiyor, onunla ilgisi olmadığını bildiriyor.

Başka bir gazeteci yazar da, cumhuriyet ilânı dolayısıyla yaptığı irdeleme ve eleştiride: "Bizi üzen nokta; ulusal önderimizin kendisiyle ilgilidir. En büyük ruhlu adamlar bile, kişisel güç elde etmenin çekiciliğine karşı koyamamışlardır."

edememişlerdir, diyor ve bu noktai nazarını, benim nutuklarımdan aldığı söz-
lerle takviye ettikten sonra, Amerikanın istiklâlini temin eden Washington'un,
nasıl, çiftliğine çekildiğini ve Meclisin, hiçbir şahsı nazarı dikkate almıyarak
yalnız umumî menfaati düşünerek, altı senede Kanunu Esasîyi vücuda getirdi-
ğini ve ondan sonra nasıl Washington'a riyaset tevcih edilmiş olduğunu hikâye
ediyor ve Kanuni Esasimizin, bu şekilde tadilinde benim müteşebbis olduğumu
hoş görmüyor..

Bu muharrir ve emsalinin, cumhuriyet tarzı ilânda, cumhuriyet esasatına
müteallik kanunda gördükleri kusur ve noksanları tenkit etmelerini samimî te-
lâkki edebilmek için çok saf olmak lâzımdır. Eğer bu muharrirler, cumhuriye-
tin ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp, evvelâ, cumhuriyet ilâ-
nını hüsnü telâkki etseler, samimî karşılasalardı.. efkârı umumiyeyi tereddüt ve
teşettüte sevkedecek, tarzda değil, fakat cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek
musip olduğunu efkârı umumiyeye telkin eder yazılar yazsalar ondan sonra
yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat,
gördüğümüz sureti hareket böyle olmamıştır....

Efendiler, Rauf Bey de bu münasebetle, gazetecilerle mülâkatta bulun-
muştı. Rauf Beyin cumhuriyet hakkında mütaleasını ve hakimiyeti milliyeden
ne anladığını tesbit eden mülâkatını 1 Teşrinisani 1339 tarihli Vatan gazetesin-
de okumuştum. Vatan ve Tevhit sahipleri ve başmurrirleri ile Rauf Beyin
başbaşa vererek tertip ettikleri sual ve cevaplardan bazılarını, tekrar, beraber
gözden geçirelim.

Cumhuriyet meselesinde, efkârı umumiyede, ânî bir hâdisе karşısında kal-
mış olmak hissi varmış.. Şimdiye kadar işgal ettiği yüksek makamlar itibarile ve
İstanbul meb'usu sıfatile Rauf Beyin ne düşündüğünü müntehiplerinin sorup
öğrenmek hakları imiş..

Efendiler, bu suali tertip edenlere biz de bir sual soralım!

Evvelâ, efkârı umumiyeye ne vasıta ile muttali olmuşlar.. Saniyen, İstanbul
müntehipleri, yalnız, iki gazeteciden mi ibaretti; yoksa, umum müntehipler, iki
gazeteciye meb'usların mütaleasını sormak için vekâlet mi vermişlerdi? Yoksa
Rauf Beye "müntehiplerin bu hakkını kemali hürmetle kabul edenlerden ve onu
intihap ederken gösterdikleri yüksek itimada müteşekkîr olduğunu ve ona lâyük
olmaya çalışacağını, tevdi ettikleri emaneti her zaman ve mekânda sıyanet ve hüsnü
idare için kudret ve kıfayetinin son derecesine kadar çalışacağına itimat bu-
yurabileceklerini" söylemeye zemin hazırlamak için mi idi? Gerçi, bir meb'usun
müntehipleri hakkında bu yolda idareî kelâm etmesi pek muvafıktır. Ancak, ye-
rinde ve zamanında ve samimî olmak şartile! Yoksa, cumhuriyet ilânında, efkârı
umumiyenin, anî bir hâdisе karşısında bırakılmış olduğu gibi mürettep bir su-
ale müntehiplerin "tevdi ettikleri emaneti her zaman ve mekânda sıyanet ve hüsnü
idare" edeceği hakkında teminat vermeye kalkışmanın manası nedir?

Halbuki Efendiler, 29/30 gecesî İstanbulda cereyan etmiş olan bir vaziyeti
izah edersem bütün millet gibi İstanbul ahalisinin de hissîyatı hakikiyesinin ne
olduğunu sühuletle anlarsınız. Cumhuriyet ilânı gecesî İstanbul Kumandanı
Şükrü Naili Paşa, İstanbul halkının mümessilleri tarafından Fatih Belediye Da-
iresinde tertip olunan bir ziyafete med'uv idi. Paşa, ziyafet esnasında Ankara-
dan bir tebliğî resmî aldı ve onu tatbik etmeden evvel muhterem İstanbul halkının

diyor ve bu görüşünü, benim nutuklarımdan aldığı sözlerle destekledikten
sonra, Amerikanın bağımsızlığını sağlayan Washington'un, nasıl, çiftliğine çe-
kildiğini ve meclisin, hiçbir kimseyi düşünmeyerek yalnız kamu yararını düşü-
nerek, altı senede anayasa yaptığını ve ondan sonra nasıl Washington'a baş-
kanlık verilmiş olduğunu anlatıyor ve Anayasamızın, böyle değiştirilmesine
benim önyak oluşumu hoş görmüyor..

Bu yazarın ve benzerlerinin, cumhuriyet ilânı kararının alınış biçiminde,
cumhuriyet ilkelerine ilişkin kanunlarda gördükleri yanlışlık ve eksiklikleri
eleştirmelerini içtenlikle yapılmış bir şey sayabilmek için çok saf olmak gere-
kir. Eğer, bu yazarlar, cumhuriyet ilân edildiği gün yaygaralı saldırılara başla-
mayıp, önce, cumhuriyet ilânını iyi karşılasalar, içten karşılasalardı.. kamu
oyunu kuşkuya ve düzensizliğe sürükleyecek yerde, cumhuriyetin iyi ve onun
ilânının pek yerinde olduğunu kamu oyuna aşılacak yazılar yazsalar on-
dan sonra yapacakları her türlü eleştiri ve yorumların içtenlikle yapılmış oldu-
ğunu ileri sürmeye hakları olabilirdi. Ama, gördüğümüz davranış böyle olma-
mıştır..

Efendiler, Rauf Bey de bu konuda, gazetecilerle konuşmuştu. Rauf Be-
yin cumhuriyetle ilgili düşüncesini ve ulusal egemenlikten ne anladığını belir-
ten konuşmasını 1 Kasım 1923 tarihli Vatan gazetesinde okumuştum. Vatan
ve Tevhit gazetelerinin sahipleri ve başyazarlarıyla Rauf Beyin başbaşa vere-
rek düzenledikleri soru ve yanıtlardan birkaçını, yeniden, birlikte gözden ge-
çirelim.

Cumhuriyet konusunda, kamu oyununda, beklenmedik olay karşısında kal-
mış olmak duygusu varmış.. Şimdiye kadar yüksek görevlerde bulunmuş biri
olarak ve İstanbul meb'usu kimliğiyle Rauf Beyin ne düşündüğünü seçmenle-
rinin sorup öğrenmek hakları imiş..

Efendiler, bu soruyu düzenleyenlere biz de bir soru yöneltelim!

Birincisi, kamu oyunu ne yoldan öğrenmişler.. İkincisi, İstanbul seçmen-
leri, yalnız, iki gazeteci mi idi; yoksa, bütün seçmenler, iki gazeteciye meb'us-
larının düşüncelerini sormak için vekâlet mi vermişlerdi? Yoksa Rauf Beye
"seçmenlerin bu hakkını büyük bir saygıyla kabul edenlerden ve onu seçer-
ken gösterdikleri yüksek güven için teşekkür borcu olduğundan bu güvene
yaraşır olmaya çalışacağını, verdikleri emaneti her zaman ve her yerde koru-
mak ve iyiye kullanmak için güç ve yeteneğinin son kertesine dek çalışacağı-
na inanabileceklerini" söylemeye yol açmak için mi idi? Gerçi, bir meb'usun
seçmenleri için bu yolda konuşması çok uygundur. Ancak, yerinde ve zama-
nında ve içtenlikle olursa! Yoksa, cumhuriyet ilânında, kamu oyunun, beklen-
medik bir olay karşısında bırakılmış olduğu gibi düzme bir soruya seçmenle-
rin "verdikleri emaneti her zaman ve yerde koruyacağı ve iyiye kullanacağı"
yolunda güvence vermeye kalkışmanın anlamı nedir?

Oysa Efendiler, 29/30 gecesî İstanbulda geçmiş olan bir olayı açıklarsam bü-
tün millet gibi İstanbul halkının da gerçek duygusunun ne olduğunu kolay anlars-
sınız. Cumhuriyet ilânı gecesî İstanbul Komutanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul hal-
kının temsilcileri tarafından Fatih Belediye Binasında düzenlenen bir şölene ça-
ğırılmıştı. Paşa, şölen sırasında Ankaradan bir resmî bildirim aldı ve onu uygu-

muhterem mümessillerine okudu. Tebliğ şu idi: Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhuriyet ilânını tahtı karara aldı. Bunu yüz bir pare top endahtile ilân ediniz!

İstanbul halkı mümessilleri bu tepşir ve tebliği büyük meserretlerle ve alkışlarla karşıladılar ve derhal bütün İstanbul halkı namına Kumandan Paşayı ve birbirlerini tebrik ettiler. Binaenaleyh İstanbulun muhterem ahalisi namına İstanbul hissiyatı hakikiyesini tağyir ederek beyanat ve tezahüratta bulunmanın nekadar küstahane olduğu meydandadır.

Rauf Bey, "bence, meseleyi cumhuriyet kelimesi üzerinden mütalea etmek doğru değildir." sözleriyle cumhuriyetten bahis dahi etmek istemiyor.

Rauf Beyin içtihadı: "... Milletimizin refah ve istiklâlinin mahfuziyetini ve aziz vatanımızın tamamîyetini temin eden şeklin, en muvafık şekil olacağı merkezindedir."

Efendiler, bu sözler, tertip ettikleri سوالin cevabı mıdır! Rauf Beye sorulduğu yazılan: "Hangi şekli hükûmet en muvafıktır?" suali midir? Sual; dediğim gibi olsaydı, o zaman, Rauf Beyin bu ifadesi münasip bir cevap olabilirdi. Fakat, ondan sonra da, Rauf Beye şöyle bir سوال tevcih etmek lâzımdı: Tasavvur ettiğiniz şeklin adı yok mudur? Şekli cumhuriyet, milletin refah ve istiklâlini, vatanın tamamîyetini temin eden en muvafık şekil değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir tarafa bırakarak "içtihadım en muvafık şeklin, şekli cumhuriyet olduğu merkezindedir." deyiver de mugalâtadan kurtulalım. Çünkü mevzuubahs olan, Millet Meclisince taknin ve ilân olunan cumhuriyettir. Maksudınız, bu ilân olunandan daha muvafık bir şekil olduğunu ima ve işaret etmek ise, onu da söyleyiniz! O tercih ettiğiniz şekil ne olabilir?

Rauf Bey, içtihadını sarahaten söylemekten içtinap ediyor, malûm birtakım nazariyattan bahsederek, hükûmetlerin yekdiğerinden ayrılan yalnız iki esas üzerinde müteharrik bulunduklarına kailim ve bu iki esastan biri mutlakîyet tarzı idaresidir, diyor ve şöyle bir mantık yürütüyor; gûya hükümdar, hak ve salâhiyetini Cenabı Haktan alır ve bu meşruîyete istinat ile icrayı ahkâm eder. Bu tarzı idarenin mahzurları olduğundan milletler ihtilâl ederek hükümdarların salâhiyetini takyid ve meşrut kılmışlar.. Son senelerde milletimiz de meşrutîyet mucadelâtile işe başlayarak kendi işini kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarmak gayesine doğru yürümüş; İttihat ve Terakki Meclis istibdadından kurtulmak için "Mehmet Hanı Hamise" Meclisin feshi hakkını bahşettirmiş; Vahdettin, bu haktan istifade ederek Meclisi feshetmiş; malûm felâketler olmuş; binaenaleyh mutlakîyeti idare ve saltanatı ferdiye taraftan olmak caiz değilmiş.

Rauf Bey: "Millet, mukadderatını kendisinden başka bir kimseye tevdi etmeyi nefsine zillet addetti" dedikten sonra milletin, hakimiyeti millîyeyi bilâkaydışart tatbik eden Büyük Millet Meclisini müessisan şeklinde intihap ettiğini ve bu şekilde bahsettigi şekillerden ikincisi ve kanaatine en salim ve doğru bir tarzı idare olduğunu söylüyor.. Badehu, Rauf Bey; şu mütaleatı dermeyan ediyor:

"İsim tebeddülü, hedefi ve gayeyi ihtlâl veya tahvil eder zannında değilim. Bundan başka geçen bir tarzı hükûmetin yerine kaim olan yeni tarzın makbul ve payidar olabilmesi ancak bir şartla kabildir. O da, gideni arattırmayacak suretle halkın ekseriyeti kahiresinin arzularına muvafık, saadetlerini müemmin, şeref ve istiklâlî vatanı mahfuz, bulundurduğunu göstermek ve ispat eylemeklemdir. Aksi

lamadan önce saygı değer İstanbul halkının sayın temsilcilerine okudu. Bildirilen şuydu: Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhuriyet ilânını kararlaştırdı. Bunu yüz bir kez top atarak duyurunuz!

İstanbul halkının temsilcileri bu müjdeli bildirim büyük sevinç gösterileri ve alkışlarla karşıladılar ve hemen bütün İstanbul halkı adına Komutan Paşayı ve birbirlerini kutladılar. Bu duruma göre İstanbulun saygı değer halkı adına İstanbulun gerçek duygularını başka türlü göstererek demec vermenin gösteri yapmanın ne denli küstahça bir davranış olduğu apaçıktır.

Rauf Bey, "Bence, sorunu cumhuriyet sözcüğü üzerinde incelemek doğru değildir." sözleriyle cumhuriyetten söz etmek bile istemiyor.

Rauf Beyin görüşü: "... Milletimizin refah ve bağımsızlığının dokunulmazlığını ve aziz vatanımızın bütünlüğünü güvence altına alan biçimin, en uygun biçim olacağı yolundadır."

Efendiler, bu sözler, düzenledikleri sorunun yanıtı mıdır? Rauf beye sorulduğu yazılan: "Hangi hükûmet biçimi en uygundur?" sorusu mudur? Soru; dediğim gibi olsaydı, o zaman, Rauf Beyin bu sözleri uygun bir yanıt olabilirdi. Ama, ondan sonra da, Rauf Beye şöyle bir soru yöneltmek gerekirdi: Tasarladığınız biçimin adı yok mudur? Cumhuriyet biçimi, milletin refah ve bağımsızlığını, vatanın bütünlüğünü güvence altına alan en uygun biçim değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir tarafa bırakarak "En uygun biçimin, cumhuriyet olduğu kanısındayım." deyiver de yanıltmalardan kurtulalım. Çünkü sözkonusu olan, Millet Meclisinde kanunlaştırılan ve ilân olunan cumhuriyettir. Amacınız, bu ilân olunandan daha uygun bir biçim olduğunu dolaylı olarak söylemek ise, onu da söyleyiniz. Yeğlediğiniz o biçim ne olabilir?

Rauf Bey, görüşünü açıkça söylemekten kaçınıyor, bilinen birtakım kuramlardan söz ederek, hükûmetlerin birbirlerinden ayrılan yalnız iki ilkeye göre iş gördüklerine inanırım ve bu iki ilkeden biri mutlakîyetle* yönetme yöntemidir, diyor ve şöyle bir mantık yürütüyor; sözde hükümdar, hak ve yetkisini Tanrıdan alır ve buna dayanarak hüküm sürer. Bu yönetme yönteminin sakıncaları olduğundan milletler ayaklanarak hükümdarların yetkilerini kısmışlar ve koşullara bağlamışlar.. Son senelerde milletimiz de meşrutîyet için yaptığı uğraşlarla işe başlayarak kendi işini kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarmak amacına doğru yürümüş; İttihat ve Terakki, Meclis zorbalığından kurtulmak için "Beşinci Sultan Mehmet"e Meclisi dağıtma hakkını verdirmiş; Vahdettin, bu haktan yararlanarak Meclisi dağıtmış; bilinen yıkımlar olmuş; bundan dolayı mutlakîyetle yönetim ve tek kişi saltanatı yandaşı olmak doğru değilmiş.

Rauf Bey: "Millet, kaderini kendisinden başka bir kimseye bırakmayı kendisi için alçaklık saydı" dedikten sonra milletin, ulusal egemenliği kayıtsız şartsız olarak yürüten Büyük Millet Meclisini kurucu meclis gibi seçtiğini ve bu biçimin sözünü ettiği biçimlerin ikincisi ve kendisine göre en iyi ve doğru bir yönetim yöntemi olduğunu söylüyor.. Daha sonra, Rauf Bey; şu düşünceleri ileri sürüyor:

"Ad değişikliğinin, amacı ve ereği bozacağını veya değiştireceğini sanmam. Bundan başka önceki bir hükûmet biçiminin yerini alan yeni biçimin beğenilip kalabilmesi bir koşula bağlıdır. O da, gideni arattırmayacak biçimde halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun, mutluluğunu sağlar olduğunu, ülkenin say-

* Bir tek kişinin keyfiyetine bağlı yönetim yöntemi (B.Y.)

takdirde isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil tebdili ile hakikî ihtiyaçların tatmin edilmiş olacağını zannetmek alelhusus en yakın bir mazide gördüğümüz en acı tecrübelerden sonra hatayı fahiş olur."

Efendiler, Rauf Beyin fikir ve içtihadını izah ve tespit eden bu sözler üzerinde biraz tevakkuf etmek isterim; Rauf Bey, mukayyet ve meşrut olmıyan ve Millet Meclisini feshedebilen ferdî saltanat taraftarı değildir; Rauf Bey, öyle bir şekli hükûmetin taraftarıdır ki, o şekilde Millet Meclisi müessisan mahiyetinde olarak hakimiyeti millîyeyi hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmaksızın tatbik eder; bu şekli vazıh ifade edelim; Rauf Bey demek istiyor ki cumhuriyet ilânına takaddüm eden şekil'en muvafık şekli hükûmettir; filhakika, Rauf Beyin uzun sözlerle tasvire çalıştığı 20 Kânunusani 1337 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununun üçüncü maddesi muhteviyatıdır; o madde şudur: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti (Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) unvanını taşır."

Malûmdur ki bu Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre Meclis reisi Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdika salâhiyetler ve Vekiller Heyetinin, reisi tabîisi olmakla beraber devletin reisi olduğuna dair bir kayıt ve sarahatî kanuniye yoktur. Bu kanunun tesbit edildiği günlerdeki şerait ve telâkkiyatı umumîye düşünülürse kanunun mühim ve esaslı bir noktayı mühmel bırakmış olmağın zaruret kendiliğinden münfehim olur. Bu ihmâl, Meclis ve Meclis hükûmeti mevcut olmakla beraber devlet riyaseti makamının, saltanatı ferdiye lâğvolunduktan sonra makamı hilâfette mütecellî olduğu fikir ve kanaatinde bulunanları, cumhuriyet ilânı gününe kadar ümit içinde yaşattı; binaenaleyh Rauf Beyin en doğru olduğunu iddia ettiği hükûmet şeklinde, devlet riyasetini halifenin uhdesinde tasavvur ettiğine şüphe yoktur; işte cumhuriyet ilânı üzerine Rauf Beyi ve kendisile hemfikir olanları telâş ve heyecana sâik olan sebebi hakikî, devlet riyaseti makamını, reisicumhurun işgal etmiş olmasıdır. Filhakika, "reisicumhur devletin reisidir" dendikten sonra halifeye verilecek sıfat ve salâhiyeti temin etmekle meşgul ve onun teveccüh ve iltifatını lûtfu ilâhî telâkki eylemekle memnun olanların sukutu hayale duçar olmaktan müteessir ve mahzun olmalarını tabîî görmek lâzımdır.

Rauf Beyin, cumhuriyete aleyhtar olduğunu itiraf etmemekle beraber cumhuriyet ilân edilmiş olduğu bir günde onun makbul ve payidar olabilmesi için, birtakım şartların tahakkukunu isbat eylemek lüzumundan bahsetmesi, cumhuriyetin, milletin saadetini müemmin olacağına itimadı olmadığını sarahaten göstermiyor mu?!

Rauf Bey, yapılan işin sadece bir isim değiştirmekten ve üst tabakada şekil tebdilinden ibaret olduğunu söyliyerek cumhuriyet ilânı keyfiyetinin, tıflâne ve aculâne bir hareket eseri olduğunu anlatmaya çalışırken; cumhuriyet idaresile "hakikî ihtiyaçların tatmin edilmiş olacağını zannetmek... hatayı fahiş olur" demekle cumhuriyet tarzı idaresine ne kadar bigâne ve ondan ne kadar uzak olduğunu isbat etmiyor mu? Rauf Bey son kanaatini teyit için "en yakın bir mazide gördüğümüz en acı tecrübeleri" hatırlatıyor. Efendiler! Bu ihtarla efkârı umumiye ne anlatılmak isteniyor?! Millet neden tahzir edilmek arzu ediliyor?! Bunu anlamak müşkül değildir zannederim. Rauf Bey aklınca devlet riyaseti makamının, orada halifenin oturması temin edilmeye kadar başka unvanla başka biri

gınlık ve bağımsızlığının güven altında bulundurduğunu göstermek ve kanıtlamaktır. Yoksa ad değiştirmekle ya da üst tabakada biçim değiştirmekle gerçek gereksinimlerin sağlanmış olacağını sanmak özellikle en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı deneyimlerden sonra büyük yanılgı olur."

Efendiler, Rauf Beyin düşünce ve görüşlerini açıklayıp saptayan bu sözleri üzerinde biraz durmak isterim; Rauf Bey, kayıtlı ve şartlı olmıyan ve Millet Meclisini dağıtabilen tek kişi egemenliğinden yana değildir; Rauf Bey, öyle bir hükûmet biçiminden yanadır ki, o biçimde Millet Meclisi kurucu meclis niteliğinde olsun ve ulusal egemenliği hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmadan yürütsün; bu biçimi biraz daha açalım; Rauf Bey demek istiyor ki cumhuriyet ilânından önceki biçim en uygun hükûmet biçimidir; gerçekten, Rauf Beyin uzun sözlerle anlatmaya çalıştığı 20 Ocak 1921 tarihli Anayasasının üçüncü maddesinde yazılı olandır; o madde şudur: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükûmeti Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşır."

Bilinir ki bu Anayasaya göre Meclis Başkanı Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir ve Bakanlar Kurulunun, doğal başkanı olmakla birlikte devletin başkanı olduğunu gösterir bir hüküm ve açık bir kanun kuralı yoktur. Bu anayasanın yapıldığı günlerdeki genel koşullar ve görüşler düşünülürse kanunun önemli ve köklü bir noktayı Anayasada belirsiz bırakmış olmasındaki zorunluk kendiliğinden anlaşılır. Bu belirsizlik, Meclis ve Meclis hükûmeti bulunmakla birlikte devlet başkanlığının, tek kişi saltanatı kaldırıldıktan sonra halifelikte belirlediği düşünce ve kanısında olanları, cumhuriyet ilânı gününe kadar umut içinde yaşattı; buna göre Rauf Beyin en doğru olduğunu ileri sürdüğü hükûmet biçiminde, halifeyi devlet başkanı gördüğüne kuşku yoktur; işte cumhuriyet ilânı üzerine Rauf Beyi ve kendisi gibi düşünenleri kaygılandıran ve tasalandıran gerçek neden, devlet başkanlığına, cumhurbaşkanının geçmiş olmasıdır. Gerçekten, "cumhurbaşkanı devletin başkanıdır" dendikten sonra halifeye verilecek kimliği ve yetkiyi sağlamakla uğraşan ve onun yakınlığını ve okşayıcı sözlerini Tanrı Kayrası sayıp sevinenlerin düş kırıklığına uğrayarak üzüldü, kaygılanmalarını olağan görmek gerekir.

Rauf Beyin, cumhuriyete karşı olduğunu açıkça söylememekle birlikte cumhuriyet ilân edilmiş olduğu günde onun beğenilip ve kalımlı olabilmesi için, birtakım koşulların gerçekleşmiş olduğunu kanıtlamak gerekliliğinden söz etmesi, cumhuriyetin, milletin mutluluğunu sağlayacağına güvenmediğini açıkça göstermiyor mu?

Rauf Bey, yapılan işin sadece bir adı değiştirmek ve üst tabakada biçim değiştirmek olduğunu söyliyerek cumhuriyet ilânı olayını, çocukça ve aceleci bir davranış sonucu olduğunu anlatmaya çalışırken; cumhuriyet yönetimiyle "gerçek gereksinimlerin sağlanmış olacağını sanmak.. büyük yanılgı olur" demekle cumhuriyet yönetim yöntemiyle ne denli ilgisiz ve ondan ne kadar uzak olduğunu kanıtlamıyor mu? Rauf Bey son kanısını pekiştirmek için "en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı deneyimler"i hatırlatıyor. Efendiler bu uyarıyla kamu oyuna ne anlatılmak isteniyor? Millet neden sakındırılmak isteniyor? Bunu anlamak zor değildir sanırım. Rauf Bey aklınca devlet başkanlığına, o makamda halifenin oturması sağlanıncaya kadar başka sanla başka birinin getirilmesi ama getirilmiş olduğuna göre yapılan işten dönüş sağlamak için kamu

tarafından işgal edilmemesini ve fakat işgal edilmiş olduğuna nazaran yapılan işten ricali temin için efkârı umumiyei irticaa teşvik ediyor. Cumhuriyet şekli idaresinin kabulünde, hatayı fâhiş olabileceğini iddia eden zatça hatanın neresinden dönülürse kâr addedilmek tabiidir. Rauf Bey cumhuriyet şeklinin takarrür ve ilân edilmesi noktasına temas ettiği zaman şu yolda beyanatta bulunuyor: "... Efkarı dağıttılar. Bilâhare şekli cumhuriyetin bir günde takarrür ettirilerek ilânı halkça gayrimes'ul zevat tarafından tertip edilen bir şeklin emrivaki halinde ihdas edildiği fikri ve endişesi hâsıl oldu. Bu endişe pek tabiî görülmelidir. Ve bundan halkımızın geçen tecarüpten mütenebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlıyarak memnun olmalıdır. Ben şahsan memnunum. "Efendiler, şekli cumhuriyeti bir günde taknin ve ilân eden, Rauf Beyin de pek güzel tarif ve tavsif eylediği veçhile "istiklâl mücahedemizin yegâne temeltaşı olan ve hakimiyeti millîyeyi bilâkaydüşart tatbikte yüksek kudret ve kabiliyet gösterdiği, neticei fi-liyesile sabit olan, Büyük Millet Meclisi" idi. Mevzuubahs ettiği gayrimes'ul zevattan maksadı Meclis efkârını cumhuriyet ilânına imale eden ve Meclise bu hususta teklifatta bulunan ise, o, ben, idim ve onun ben olduğumu, herkesten daha iyi Rauf Beyin anlayabileceğini kabul etmekte hata yoktur. Eğer bunda hata varsa, "senelerden beri meyanemizde arkadaşlık ve kardeşlik hislerinden başka müteakabil itimat ve bana karşı yüksek hürmet hisleriyle müteahassis olduğunu" ifade eden Rauf Beyin beni hiç tanımamış olduğuna hükmetmek lâzımgelir.

Benim teşebbüsat ve icraatımı, halkın endişesini mucip olacak mahiyette telâkki ve ilânı şadümanî eden halk namına aksini, fuzulî olarak, beyan etmek, halka bu endişeleri sun'î olarak telkin için teşebbüs etmektir. "Halkın geçen tecarüpten mütenebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlıyarak memnun olmalıdır; ben şahsan memnunum." diyen Rauf Beye, bu vesile ile bir noktayı hatırlatmak mümkündür. Halkta, teyakkuz ve intibah hislerini inkişaf ettirmeye ömrünü hasretmiş bir adama karşı böyle konuşulmaz ve halkta bu hassasiyetin tecellisini görmekte kendisinin benden ziyade izharı memnuniyete ne hakkı ve ne de salâhiyeti vardı. Rauf Bey, bütün vatani düşmanlara işgal sahası yapabilecek Mondros Mütarekenamesinin, sevkulceyş noktasından bahseden maddesini emrivaki halinde kabul ettiği zaman, milletin nekadardilhun ve endişenak olduğunu hissetti mi? Son zamana kadar; cumhuriyet ilânının ferdasında bile, resminin altına Mondros Mütarekesini imzalayan, fakat Lozan Muahedenamesile de intikamını alan Rauf Bey" klişesile - taraftarlarının muntazaman propaganda ettikleri bu zat, Türk milletinin hakikî emellerine, samimî hislerine bizden fazla temas ettiğini, bizden fazla o emeller ve hislerle alâkadardır ve münasebettar olduğunu iddiaya kadar ileri varmamalıdır.

Rauf Bey, beyanatının bir tarafında diyor ki: "Ricali mes'ule bu hakayiki (yani cumhuriyet ilânı esbabını) en salâhiyettar mercii müzakere ve karar olan Meclisi Ali vasıtasile milleti tenvir ve ezhanı tatmin edecektir; efkârı umumîyenin bunu bilmesi bir hakkı tabiîsidir. " Efendiler! Bu sözlerde mantık yoktur. Evvelâ Rauf Bey de demiyor mu ki "hakimiyeti millîyeyi bilâkaydüşart tatbik eden" Meclistir; o halde hangi ricali mes'ule, Millet Meclisini pek meşru ve âli bir karar ittihaz ve anı esbabı mucibesile neşri ilân etmiş olmasından dolayı istizaha çekecektir?! Bir memlekette, bir heyeti içtimaiyede, bir inkılâp yapıldığı zaman cihette onun esbabı vardır. Ancak o inkılâbı yapanlar, inanmak istemiyen

oyunu gericiliğe özendiriyor. Cumhuriyet yönetim biçiminin kabulünde, büyük yanlış olabileceğini ileri süren kişiye göre yanlışın neresinden dönülürse kâr sayılmak doğaldır. Rauf Bey cumhuriyet biçiminin kararlaştırılıp ilân edilmesi noktasına değindiği zaman şu yolda konuşuyor: ".. Görüşleri dağıttılar. Sonra da cumhuriyet biçimini bir günde kararlaştırarak ilân edilmesi halkta sorumsuz kişilerce düzenlenmiş bir yönetim biçiminin oldu bittiye getirildiği düşünce ve kaygısını doğurdu. Bu kaygı pek doğal görülmelidir. Ve bundan halkımızın geçmiş deneyimlerden ders alarak uyandığını anlıyarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum." Efendiler, cumhuriyet biçimini bir günde kanunlaştırıp ilân eden, Rauf Beyin de pek güzel anlatıp belirlediği gibi "Kurtuluş savaşımızın tek temeltaşı olan ve ulusal egemenliği kayıtsız şartsız yürütmekte yüksek güç ve yetenek gösterdiği, elde edilen olumlu sonuçla kanıtlanmış olan, Büyük Millet Meclisi" idi. Söz konusu yaptığı sorumsuz kişiden söylemek istediği Meclisin oyunu cumhuriyet ilânına yönelten ve Meclise bu konuda önerilerde bulunan ise, o, ben, idim ve onun ben olduğumu, herkesten daha iyi Rauf beyin anlayabileceğini kabul etmek yanlış olmaz. Eğer bunda bir yanlış varsa, "senelerden beri aramızda arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka karşılıklı güven olduğunu ve bana karşı yüksek saygı hisleri beslediğini" söyleyen Rauf Beyin beni hiç tanımamış olduğu yargısına varmak gerekir.

Benim girişimlerimi ve yaptığım işleri, halkta kaygı uyandıracak nitelikte saymak ve sevinç gösterileri yapan halk adına gereksiz olarak, tersini söylemek, halka bu kaygıları yapay olarak aşılamaya kalkışmaktır. "Halkın geçmiş deneyimlerden ders aldığını ve uyandığını anlıyarak kıvanç duyulmalıdır; ben kendim kıvanç duyuyorum." diyen Rauf Beye, bundan yararlanarak bir noktayı hatırlatabilirim. Halkta, tetikte ve uyanık bulunma duygularını geliştirmeye ömrünü adanmış bir adama karşı böyle konuşulmaz ve halkta bu duyguların doğduğunu görmekle kendisinin benden çok kıvanç duyduğunu söylemeye ne hakkı ve ne de yetkisi vardı. Rauf Bey, bütün vatani düşmanlara işgal alanı yapabilecek Mondros Ateşkes Anlaşmasının, strateji ile ilgili maddesini olup bitti biçiminde kabul ettiği zaman, milletin nasıl kan ağladığını ve ne denli kaygılandığını anladı mı? Son zamana kadar; cumhuriyet ilânının ertesi günü bile, resminin altına "Mondros Ateşkesini imzalayan, ama Lozan Antlaşmasıyla da öcünü alan Rauf Bey" klişesile yandaşlarının sürekli propagandasını yaptıkları bu adam, Türk milletinin gerçek isteklerini, duygularını bizden çok anladığını, bizden çok o istekler ve duygularla ilgilendiğini söylemekte direnecek kadar ileri varmamalıdır.

Rauf Bey, sözlerinin bir tarafında diyor ki: "Sorumlu devlet adamları bu gerçekleri (yani cumhuriyet ilânının nedenlerini) en yetkili görüşme ve karar yeri olan Yüce Meclis aracılığıyla milleti aydınlatacak kafalardaki kaygıyı gidecektir; kamu oyunun bunu bilmesi doğal bir hakkıdır." Efendiler bu sözler akla yatkın değildir. Hele Rauf Bey de demiyor mu ki "ulusal egemenliği kayıtsız şartsız yürüten" Meclistir; öyleyse hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisini pek yerinde ve doğru bir karar almış ve onu gerçekleriyle birlikte yayımlayıp, duyurmuş olmasından dolayı sorguya çekecektir? Bir memlekette, bir toplumda, bir devrim yapıldığı zaman elbette onun gerekçeleri vardır. Ancak o devrimi yapanlar, inanmak istemiyen inatçı düşmanlarını inandırmak zorunda

anut hasımlarını iknaa mecbur mudur? Cumhuriyetin elbette taraftarları ve aleyhtarları vardı; taraftarlar, ne için ve ne gibi kanaatlere ve mülâhazalara binaen cumhuriyet ilân ettiğini, aleyhtarlara izah ve kanaatlerinde ve icraatlarında isabet olduğunu isbat etmek isteseler de, onların, kastî temerrütlerini izale edebileceği kabul olunur mu? Bittabi taraftarlar muktedir iseler, mefkûrelerini herhangi bir suretle; ihtilâlle, inkılâpla veya eşkâlî mutebereden geçirerek tatbik ederler; bu mefkûre inkılâpçıların vazifesidir. Buna karşı itirazlar, yaygaralar ve irticakârane teşebbüslerde, aleyhtarların yapmaktan geri durmayacakları hareketlerdir. Cumhuriyet idaremizin ilânında Rauf Bey ve emsalinin yaptıkları gibi.

Efendiler, aynı günlerde, İstanbulda bulunan ordu müfettişlerimiz de, gazetelere mülâkat vererek, muhtelif vesilelerle tertip olunan ziyafetlerde, nutuklar irat eyliyerek hissiyat ediyorlardı. Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbulda bazı zevat ve bazı gazeteciler, halifeye de, bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Halifenin istifa ettiği veya edeceği hakkında, gazetelerde rivayetler, tekzipler neşredildi.

Sonra dendi ki: "Haber aldığımıza göre mesele böyle bir rivayetten ibaret olmadığı gibi, bir tekziple halledilecek kadar basit de değildir. Muhakkak olan bir cihet vardır ki, o da cumhuriyet ilânının yeniden bir hilâfet meselesi ortaya çıkarmış olmasıdır."

Halife, "yazıhaneleri başında oturdukları halde(!)" Vatan gazetesi muharririne beyanatta bulunmuştur; diyerek, halifenin bütün müminler tarafından asarı teveccüh gördüğü, Asyanın en ücra köşelerine varıncaya kadar âlemi islâmdan binlerce mektup ve telgraf aldığı ve birçok mahallerden heyetler geldiği tarzında sözlerle hilâfet mevkiinin kolay kolay sarsılır bir mevki olmadığını anlatmaya çalıştıktan sonra, âlemi islâmda itiraz vaki olmadıkça halifenin istifa edip çekilmiyeceği ilân olunuyordu. Aynı zamanda "hükûmet birçok dahilî mesaili tanzim etmekle meşgul olduğundan şimdiye kadar, vezaiî hilâfeti tesbit ile iştigale imkân bulamamıştır. Hükûmetin dahilî mesail ile çok meşgul olduğunu âlemi islâm da elbette bilir ve şimdiye kadar vezaiî hilâfet ile iştigale imkân bulunmamasını tabîî görür." cümleleriyle, bizi vezaiî hilâfetin tesbitine davet ederken, şimdiye kadar, bunu yapmadığımızı mazur gören âlemi islâmın, bundan sonra mazur görmeyeceğini de bildirerek, nevama, tehdit ediliyorduk. Bir taraftan da, âlemi islâmın bu hususta, bize tesir yapması için nazarı dikkati celbedilmek isteniyordu. Vatan gazetesinin 9 Teşrinisani 1339 tarihli nüshasında okuduğumuz bu yazıları, 10 Teşrinisani 1339 günkü, Tanin gazetesinde, halifeye yazılan bir açık mektup takip etti. Lûtfi Fikri Beyin olan bu mektupta, halifenin istifasına dair haberlerden, milletin ne kadar müellim ve bedbaht kalmakta olduğunu isbat için bir vapur hikâyesi uydurulmuştu. Vapurda oturanların, halifenin istifası haberine muttali olunca çehrelerine hüznün ve endişe çökmüş.. Birbirlerini tanımayanlar samimî görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar.. Müşterek endişe bunları bir dakikada dost etmiş..

Lûtfi Fikri Bey "Gönül istiyor ki bu istifa sözü ebediyen gömülsün kalsın." diyor, çünkü "dünya için bir musibet olur"muş..

Lûtfi Fikri Bey, millete şunu da telkin ediyordu: "Hayretle ve teessürle görülmelidir ki bugün şu hazineyi maneviyeye (yani hilâfete) taarruz etmek isteyen-

mıdır? Elbette Cumhuriyetten yana olanlar ve olmayanlar vardı; ondan yana olanlar, ne için ve ne gibi inançlarla ve ne gibi düşüncelerle cumhuriyet ilân ettiklerini, ona karşıt olanlara açıklayıp ve inançlarının ve yaptıkları işin yerinde olduğunu kanıtlamak isteseler de, onların, bilerek yaptıkları bu direnmeyi kırabilecekleri düşünülebilir mi? Elbette cumhuriyetten yana olanlar ellerinden gelirse ülkülerini herhangi bir yoldan; ayaklanmayla, devrimle ya da kamuca beğenilecek yollardan uygularlar; bu ülkü devrimcilerin ödevidir. Buna karşı çıkmalar, yaygaralar ve gerici girişimler de, onu istemeyenlerin yapmaktan geri durmayacakları davranışlardır. Cumhuriyet yönetimimizin ilânında Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi.

Efendiler, o günlerde, İstanbulda bulunan ordu müfettişlerimiz de, gazetelere demeçler vererek, çeşitli olanaklardan yararlanarak düzenlenen şöenlerde, nutuklar çekerek duygularını belirtiyorlardı. Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbulda kimi kişiler ve kimi gazeteciler, halifeye de, bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Halifenin çekildiği ya da çekileceği üzerinde, gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı.

Sonra dendi ki: "Haber aldığımıza göre sorun bir söylenti olmadığı gibi, bir yalanlamayla çözümlenecek kadar önemsiz de değildir. Kesin bir gerçek vardır ki, o da cumhuriyet ilânının yeniden bir halifelik sorunu ortaya çıkarmış olmasıdır."

Halife, "yazı masalarının başına oturup (!)" Vatan gazetesi yazarına demeç vermiştir; diyerek, halifenin en uzak köşelerine varıncaya kadar islâm dünyasından binlerce mektup ve telgraf aldığı ve birçok yerlerden hey'etler geldiği yolunda sözlerle halifelüğün kolay kolay sarsılır bir konum olmadığını anlatmaya çalıştıktan sonra, Müslümanlar istemeyiz demedikçe halifenin çekilmiyeceği duyuruluyordu. Bir de "hükûmet birçok iç işleri düzenlemekle uğraşmakta olduğundan şimdiye kadar, halifelik görevini saptayamamıştır. Hükûmetin iç işlerle çok uğraştığını İslâm dünyası da elbette bilir ve şimdiye kadar halifelik görevi işini ele alamamasını doğal sayar" cümleleriyle halifelik görevlerini saptamaya çağırıırken, şimdiye kadar, bunu yapmadığımızı haklı bulan İslâm dünyasının, bundan sonra haklı bulmayacağını da bildirerek, sanki, bize gözdağı veriliyordu. Bir yandan da, İslâm dünyasının bu konuda, bize etki yapması için dikkati çekilmek isteniyordu. Vatan gazetesinin 9 Kasım 1923 tarihli sayısında okuduğumuz bu yazıları, 10 Kasım 1923 günkü, Tanin gazetesinde, halifeye yazılan bir açık mektup izledi. Lûtfi Fikri Beyin olan bu mektupta, halifenin çekilmesiyle ilgili haberlerden, milletin ne kadar üzüntü ve acı duyduğunu kanıtlamak için bir vapur öyküsü uydurulmuştu. Vapurda oturanların, halifenin çekildiğini öğrenince yüzlerine üzüntü ve kaygı çökmüş.. Birbirlerini tanımayanlar içtenlikle konuşmaya ve çok konuşmaya başlamışlar.. ortak kaygı bunları bir dakikada dost etmiş..

Lûtfi Fikri Bey "gönül istiyor ki bu çekilme sözü sonsuz olarak gömülsün kalsın." diyor, çünkü "dünya için bu uğursuz bir yıkıntı olur"muş..

Lûtfi Fikri Bey, millete şunu da aşılyordu: "Şaşarak ve üzülerek görülme-
lidir ki bugün şu tinsel hazineye (yani halifelige) saldırmak isteyenler, dışardan

Cumhuriye-
tin ilânı
üzerine ha-
lifeye yaptı-
rılmak iste-
nen rol ve
halife için
yapılan ya-
yımlar

ler, hariçten kimseler, mileli islâmiyeden Türkü çekemiyenler değildir. Bizzat, biz, Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden ebediyen çıkarılmasını in-
taç edebilecek teşebbüsatta bulunuyoruz!"

Efendiler, ecnebîler, hilâfete taarruz etmiyorlardı. Fakat, Türk milleti taarruzdan kurtulmuyordu. Hilâfete taarruz edenler, mileli islâmiyeden, Türkü çekemiyenler değildi. Fakat, Çanakkalede, Suriyede, Irakta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında, Türklerle vuruşan mileli islâmiye idi. Türk milletine kolaylıkla taarruz etmek için mahfuziyeti tercih olunan hilâfetin, ortadan kaldırılmasını Türklük için bir intihardır, diye tavsif eylemek; hilâfeti ortadan kaldırmak için, biz, Türkler teşebbüsatta bulunuyoruz sözleriyle cumhuriyetin hedefini tasrih ve ilân etmek, şüphesiz tesirsiz kalmadı.

Lûtfi Fikri Beyin Taninde intişar eden açık mektubundaki noktai nazar, ertesi günü Tanin Başmuharriri tarafından teyid olundu.

11 Teşrinisani 1339 tarihli Taninin "şimdi de hilâfet meselesi" unvanlı başmakalesi okununca, cumhuriyetin ilânına mâni olamayanların, hilâfet makamını, herçibadabat, tutabiklek gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılır. Bu makalede, şehzade mektuplarını neşrederek, efkârı, hanedan lehinde perverde etmeye çalışan Taninin, hanedan hukukuna karşı çirkin taarruz yapılmış ve bunu yapanın, Fırkamızın hasülhas zümresinden bulunmuş olduğu ve hükûmeti cumhuriyeyi millet nazarında fena göstermek için, ne söylemek lazımsa onlar; yazıldıktan sonra, halifenin istifası şayiasına temas edilerek "arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız." deniyor ve "Millet Meclisinin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçte verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elim oluyor." sözleriyle, Meclis, aleyhimize teşvik ediliyor.. Cumhuriyet, ilânını kabul eden Meclisin hiç olmazsa hilâfetin ilgasını, emrivaki yapmamasını temine çalışılıyordu.

Tanin başmuharriri, hilâfet hakkındaki noktai nazar ve mütaleasını şu satırlarla tespit ediyordu: "Hilâfet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devletinin, âlemi islâm içinde hiç ehemmiyeti kalmıyacağını, Avrupa siyaseti nazarında da, en küçük ve kıymetsiz bir hükûmet mevkiine düşeceğimizi anlıyabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Hakkî milliyet hissini kalbinde duyan her Türk makamı hilâfete dört el ile sarılmak mecburiyetindedir."

Efendiler, hilâfet hakkındaki mütaleatımı, bundan evvel, izah ettiğim için, bu sözleri, burada, tahlile lüzum görmüyorum. Ancak, makamı hilâfete dört el ile sarılmak mecburiyetinde bulunan bir şekli idarenin, bir şekli cumhuriyet olamıyacağını anlıyabilmek için de, büyük bir dirayete lüzum olmadığını söylemekle iktifa edeceğim.

Taninin başladığımız başmakalesinin daha bir iki noktasına nazarı dikkati celbedeceğim.

Hanedanı Osmanide kabul edilmiş ve binaenaleyh ve ilelebet Türkiyede kalması tahtı temine girmiş hilâfeti elden kaçırmak tehlikesini icat etmek, akıl ve hamiyet ile, hissi milliyet ile zerre kadar kabili telif değilmiş (!..)

Tanin başmuharriri, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Fakat öyle bir cumhuriyetçi ki, cumhuriyeti idarenin başında halife olarak Osmanlı

kimseler, Müslümanlardan Türkü çekemiyenler değildir. Kendimiz, biz, Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden sonsuza dek çıkarılmasıyla sonuçlanabilecek girişimlerde bulunuyoruz."

Efendiler, yabancılar, halifelige saldırmıyorlardı. Ama, Türk milleti saldırdıdan kurtulmuyordu. Halifelige saldıranlar, İslâm milletlerinden, Türkü çekemiyenler değildi. Ama, Çanakkalede, Suriyede, Irakta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan İslâm milletleri idi. Türk milletine kolaylıkla saldırmak için korunması yeğlenen halifelğin, ortadan kaldırılmasını "Türklük için bir intihardır." diye nitelemeleri; halifelği ortadan kaldırmak için, biz, Türkler girişimlerde bulunuyoruz sözleriyle cumhuriyetin ereğini belirtip duyurmak elbette, etkisiz kalmadı.

Lûtfi Fikri Beyin Taninde çıkan açık mektubundaki görüşü, ertesi günü Tanin yazarı destekledi.

11 Kasım 1923 tarihli Taninin "şimdi de halifelik sorunu" adlı başyazısı okununca, cumhuriyetin ilânına engel olamayanların, halifelği, ne olursa olsun, tutabilmek için çaba göstermeye ve çalışmaya başladıkları anlaşılır. Bu yazıda, şehzade* mektuplarını yayımlayarak, kamu oyunu, padişah soyundan olanları sevdirmeye çalışan Taninin, padişah soyunun haklarına karşı çirkin saldırı yapılmış ve bunu yapanın, Partimizin en seçkin takımından olduğu ve cumhuriyet hükûmetini millete kötü göstermek için, ne söylemek gerekse onlar; yazıldıktan sonra, halifenin çekilmesi söylentisine değinilerek "arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız." deniyor ve "Millet Meclisinin bu kadar kayıt altında kaldığını, dışarıda verilen kararları deftere geçirmek durumuna düşürüldüğünü görmek gerçekten acı oluyor." sözleriyle, Meclis, bize karşı kıskırtılıyor.. Cumhuriyet ilânını kabul eden Meclisin hiç olmazsa halifelğin kaldırılmasını, olup bitti yapmamasını sağlamaya çalışılıyordu.

Tanin yazarı, halifelikle ilgili görüş ve düşüncesini şu satırlarla saptıyordu: "Halifelik bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devletinin, İslâm dünyası içinde hiç önemi kalmıyacağını, Avrupa politikası karşısında da, en küçük ve değersiz bir hükûmet durumuna düşeceğimizi anlıyabilmek için büyük bir yetenek gerekmez. Ulusseverlik bu mudur? Gönlünde gerçek ulusçuluk duygusu olan her Türk halifelige dört el ile sarılmak zorundadır."

Efendiler, halifelikle ilgili düşüncelerimi, bundan evvel, açıkladığım için, bu sözleri, burada, irdelemeye gerek görmüyorum. Ancak, halifelige dört el ile sarılmak zorunda bulunan bir idare biçiminin, bir cumhuriyet biçimi olamıyacağını anlıyabilmek için de, büyük bir yeteneğin gerekli olmadığını söylemekle yetineceğim.

Taninin incelemeye başladığımız başyazısının bir iki noktasına daha dikkati çekeceğim.

Osmanlı soyunca kabul edilmiş ve bu nedenle ve sonuna kadar Türkiyede kalması sağlanmış olan halifelği elden kaçırmak tehlikesini yaratmak, akıl ve yurtseverlikle, milliyetçilikle hiç ama hiç bağdaşmazmış (!..)

Tanin başyazarı, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Ama öyle bir cumhuriyetçi ki, cumhuriyet yönetiminin başında halife olarak Osmanlı soyu

* Padişah oğlu (B.Y.)

hanedanı bulunacaktır. Yoksa, yapılan hareket akıl ve hamiyet ile, hissi milliyet ile zerre kadar kabili telif olmazmış.. Hilâfeti, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmıyacak surette muhafazaya memur imişiz. Vücudu meydana çıkan tertibat akim kalsın imiş..

Efendiler, bu yazıların manası ve bu mütalealardan maksat ne olduğu bugün sühuletle anlaşılacaktır. Yarın, daha bariz bir surette anlaşılacaktır. Ensali âtiyenin, Türkiyede cumhuriyetin ilânı günü, ona en birahmane bir surette hücum edenlerin başında, cumhuriyetçiyim iddiasında bulunanların ahzı mevki ettiğini görerek mütehayyir kalacağını asla farzetmeyiniz! Bilâkis, Türkiyenin münevver ve cumhuriyetperver evlâdı, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların hakikî zihniyetlerini tahlil ve tespitte hiç te tereddüde düşmeyeceklerdir.

Onlar, sühuletle anlıyacaklardır ki, çürümüş bir hanedanın, halife unvanı başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân kalmıyacak surette muhafazasını mecburî kılan bir şekli devlette, cumhuriyeti, idare ilân olursa bile, onu yaşatmak kabil değildir.

Efendiler, o günlerin neşriyatı meyanında, daha iki nokta vardı. Biri benim hasta olduğum meselesi.. diğeri de merhum Enver Paşanın, Türkistanda hidematı ve berhayat olduğu.. Enver Paşa, memleket haricinde kaldığı zaman, ittihadı islâm için çalışıyormuş ve "damadı hilâfetpenahî" unvanını kullanırmış.. Hatta Türkistanda kazdırdığı bir mührün bir tarafına bu unvanını da haksettirmiş idi.

Bu iki noktadan da mütemadiyen bahsetmek elbette maksatsız değildi.

Efendiler, işaret ettiğim bu matbuat neşriyatı ve birtakım zevatın vaz'ü tavır hulâsa olarak şu yolda ifade olunabilir: "Esas olan hakimiyeti millîyedir. Hakimiyeti millîye cumhuriyetin tekâmülüdür. Türk milleti hakimiyeti millîyeyi idrak etti, cumhuriyetin ilânına lüzum yoktur; hatadır. Türkiyede en salim şekil, hakimiyeti millîye esasını muhafaza etmekle beraber, idarei cumhuriye ilân etmeyip, riyaseti devlette halife unvanında Osmanlı hanedanından birini bulunduran meşrutî bir şekildir. Nasıl ki, İngilterede, hakimiyeti millîye mevcut olmakla beraber devlet riyasetinde bir kiral vardır ve o kiral aynı zamanda Hindistan İmparatorudur."

Efendiler, böyle bir prensip üzerinde birleşmiş olan zevat kendilerini, sözleriyle, vaziyetleriyle, yazılarıyla göstermiş gibi idi. Bu zümrenin başına Rauf Beyin intihap edildiğine hükmolunabilirdi. Anasır ve mesaliki muhtelifeden mürekkep zümre, Rauf Beyi maksatlarının ifadesine ve müdafaasına en muvafık bir şahsiyet telâkki etmişlerdi. Ondan büyük ümitlere intizar edileceği zehabına düşmüşlerdi. Ondan soradır ki, Rauf Beyin Ankaraya hareketi vaki oldu. Vatan gazetesinin rivayetine göre, bir cemmi gafir, Rauf Beyi Ankaraya teşyi için toplandı. Kâzım Kara Bekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu cemmi gafirin başında gösteriliyordu. Vatan gazetesi bu teşyiden bahsederken, Rauf Beyin Ankarada, Mecliste takip edeceği mesleki siyaseti de millete ilân ediyordu. Rauf Beyin Meclisteki faaliyetinin menfi ve şahsî olmayacağı; Rauf Beyin faaliyetinin, memleketin iyiliğini ve salâhını ve kanunların hakimiyetini temine matuf bir sây olacağı.. Rauf Beyin Büyük Millet Meclisinde, bir salâh ve intizam unsuru teşkil ve hayırlı prensipleri müdafaa eyliyeceği tasrih ediliyordu.

bulunacaktır. Yoksa, yapılan iş akıl ve yurtseverlikle, milliyetçilikle hiç ama hiç bağdaşmazmış.. Halifeliği, elimizden gitmesine hiç ama hiç olanak kalmıyacak biçimde korumakla görevli imişiz.. Gizlice yapıldığı ortaya çıkan düzenlemeler sonuçsuz kalsın imiş..

Efendiler, bu yazıların anlamı ve bu düşüncelerin amacının ne olduğu bugün kolaylıkla anlaşılacaktır. Yarın, daha açık bir biçimde anlaşılacaktır. Gelecek kuşakların, Türkiyede cumhuriyetin ilânı günü, ona en acımasızca saldıranların başında, cumhuriyetçiyim diyenlerin yer almış olduğunu görerek şaşıp kalacağını hiç sanmayınız. Tersine Türkiyenin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların gerçek inanışlarını irdeleyip saptamakta hiç de duraksamayacaklardır.

Onlar, kolayca anlıyacaklardır ki, çürümüş bir padişah soyunun, halife sanıyla başının üstünden hiç mi hiç uzaklaşmasına olanak kalmıyacak biçimde korunmasını zorunlu kılan bir biçimdeki devlette, cumhuriyet yönetimi ilân olursa bile, onu yaşatmak olanak dışıdır.

Efendiler, o günlerin yayımlarında, iki nokta daha vardı. Biri benim hasta oluşum.. Öbürü de rahmetli Enver Paşanın, Türkistandaki çalışmaları ve yaşamakta olduğu. Enver Paşa, memleket dışında kaldığı zaman, İslâm birliği için çalışıyormuş ve "halifenin damadı" sanını kullanırmış.. Dahası Türkistanda kazdırdığı bir mührün bir tarafına bu sanını da kazdırmış idi.

Bu iki noktadan da durmadan sözetmek elbette boşuna değildi.

Efendiler, gazetelerin bu yayımları ve birtakım kişilerin tutum ve davranışları özet olarak şöyle anlatılabilir: "Temel olan ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişmiş şeklidir. Türk milleti ulusal egemenliği elde etti, cumhuriyetin ilânı gereksizdir; yanlıştır. Türkiyeye en uygun yöntem, ulusal egemenlik ilkesini korumakla birlikte, cumhuriyet yönetimi ilân etmeyip, devlet başkanlığında halife sanında Osmanlı soyundan birini bulunduran meşrutiyet yöntemidir. Nasıl ki, İngilterede, ulusal egemenlik var olmakla birlikte devlet başkanlığında bir kral vardır ve o kral aynı zamanda Hindistan imparatorudur."

Efendiler, böyle bir ilkede birleşmiş olan kişiler kendilerini, sözleriyle, tutumlarıyla, yazılarıyla göstermiş gibi idi. Bu grubun başına Rauf Beyin seçildiği yargısına varılabilirdi. Değişik soydan olan ve değişik yol tutmuş olanlardan oluşan bu grup, Rauf Beyi amaçlarını açıklayıp savunmak için en uygun bir kişi saymışlardı. Ondan çok şeyler beklenebileceği sanısına düşmüşlerdi. Ondan sonradır ki, Rauf Bey Ankaraya doğru yola çıktı. Vatan gazetesinin yazdığı söylentilere göre, büyük bir kalabalık, Rauf beyi Ankaraya uğurlamak için toplandı. Kâzım Kara Bekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu büyük kalabalığın başında gösteriliyordu. Vatan gazetesi bu uğurlamadan sözederken, Rauf Beyin Ankarada, Mecliste izleyeceği politikayı da millete duyuruyordu. Rauf Beyin Meclisteki çalışmalarının yıkıcı ve kişisel olmayacağı; Rauf Beyin çalışmalarının, memleketin iyiliğini ve esenliğini ve kanunların üstünlüğünü sağlamaya yönelik bir çaba olacağı.. Rauf Beyin Büyük Millet Meclisinde, bir iyilik ve düzen etmeni olacağı ve yararlı ilkeleri savunacağı açıklanıyordu.

Rauf Beyin
Ankara
gelerek bir
takım pro-
pagandalar-
la arkadaş-
ları, Fırkayı
aleyhimize
teşvik ve
tahrir ko-
yulması

Rauf Beyin
vaz'ı sahne
etmek iste-
diği oyunu
keşfedenler
tarafından
bir fırka iç-
timanda
Rauf Beyin
çekildiği
imtihan

Vatan gazetesi sahibinin, bu izahat ve teminatı kendiliğinden vermeye salâhiyettar olduğu elbette kabul edilemezdi. Halbuki, Rauf Bey, Fırkamız namına meb'us olmuştu. Fırkamızın programını takip edecekti. Fırkadan, çıkmaksızın, müstakil bir siyaset takip etmemesi icap ederdi. Rauf Bey, henüz Fırkadan ayrıldığını ilân etmemişti. Bu fikirde olmadığını, bilâhare Fırkadan ayrılmamakta gösterdiği ısrar ile de teyit etmişti. Binaenaleyh, hem Fırkada kalmak ve hem de Fırka disiplinini ihlâl demek olan, kendine mahsus, bir siyaseti müstakillen tatbik eylemek kabili izah değildi.

Efendiler, bu yolda hareketle, varılmak istenilen neticeyi keşfetmek geç ve güç olmadı. Arzu ederseniz bu noktanın tavazzuhuna medar olacak, bazı beyanatta bulunayım.

Rauf Bey, Ankara geldikten sonra, Fırka azasile, yakından ve arkadaşça temaslara girdi; fakat, bütün temas ve hasbîhallerinden bir hedef takip ettiği istidlal olunuyordu.

Rauf Bey; "cumhuriyet ilânında isticâl edilmiştir. Bu isticale sebebiyet verenler gayrimes'ul zevattır. Bu tarzı hareketin içyüzünü anlamak lâzımdır. Meclis, hakimiyeti millîyeyi bihakkın muhafaza edebilmelidir. Meçhul maksatlarla sevk ve idare olunmaya ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilânını zarurî kılan sebep ne imiş?! Cumhuriyetin filhakika, bizim için nâfi ve lâzım olduğu ispat olunmalıdır." tarzında birtakım propagandalarla, arkadaşları, Fırkayı, aleyhimizde teşvik ve tahrir koymuldu.

Rauf Bey, İstanbuldaki beyanatının sonunda, demişti ki: "Bu isticalin bir sebebi makul ve meşruu bulunduğunu, Meclis ve hükûmet, millete ibraz ve ispat etmelidir ve edecektir."

O halde pek güzel anlaşıyordu ki, Rauf Beyin geceli, gündüzlü devam ettiği temas ve hasbîhallerden maksadı, Fırka ve Meclis azasını, bu noktâ nazarına imkale eylemekti. Buna muvaffak olduktan sonra, cumhuriyet ilânı meselesini, tekrar, Mecliste mevzuubahs ettirmek istiyordu.

Bununla istihdaf ettiği gaye de, Meclis ve hükûmeti, müstacelen cumhuriyetin ilânında makul ve meşru bir sebep olup olmadığını isbata mecbur etmekti. Kendi aklınca ve taraftarının telâkkisince, makul ve meşru bir sebep ibraz ve ispat etmek gücündü. Makul ve meşru bir sebebe müstenit olamayan cumhuriyetin ilânında isticâl ve hata olduğu sabit olacak ve gûya, hata tashih olunacak!

Efendiler, Rauf Beyin, faaliyetinin hedefini ve maksadının mahiyetini anlamak için, bir haftalık bir müddet kâfi geldi. Bittabi, kimin tarafından olursa olsun, cumhuriyetçiler, bu tarzda bir faaliyete daha fazla müsaade edemezlerdi. Rauf Beyin vaz'ı sahne etmek istediği oyunu keşfedenler; bir Fırka içtimasında, Rauf Beyi, imtihana çekmeye karar verdiler, bu içtimâ hatırlarsınız. Bu içtimada cereyan eden müzakerat da, aynen intişar eylemişti. O da mütalea buyurulmuştur. Ben, burada, o içtimain tafsilâtına girecek değilim. Yalnız, o vaziyetin, iktiran ettiği neticeyi hakikî mana ve medlûlunde ifadeye medar olacak bazı tahliller yapmayı, efkârı umumiyenin tenevvürü için lüzumlu ve faydalı görüyorum.

Evvelâ, şunu, açıkça arz etmeliyim ki, Rauf Bey, taarruz için henüz hazırlığı-

Vatan gazetesi, sahibinin, kendiliğinden bu açıklamaları yapmaya ve bu güvenceyi vermeye yetkili olduğu elbette kabul edilemezdi. Oysa, Rauf Bey, Partimiz adına millet vekili olmuştu. Partimizin programına uyması gerekirdi. Partiden, çıkmaksızın, bağımsız bir politika izlenmemesi gerekirdi. Rauf Bey, daha Partiden ayrıldığını duyurmamıştı. Bunu düşünmemekte olduğunu, sonradan Partiden ayrılmamakta gösterdiği direnmeyle de yinelemişti. Bunun için, hem Partide kalmak ve hem de Parti disiplinini bozmak demek olan, kendine özgü, bir politikayı bağımsız olarak uygulamak anlaşılır şey değildir.

Efendiler, böyle davranmakla, varılmak istenilen sonucu bulabilmek geç ve güç olmadı. İsterseniz bu noktanın aydınlanmasına yarayacak, birşeyler söyleyeyim.

Rauf Bey, Ankara geldikten sonra, Parti üyeleriyle, yakından ve arkadaşça görüşmelere başladı; ama, bütün görüşme ve konuşmalarında tek bir amaç güttüğü anlaşıyordu.

Rauf Bey; "cumhuriyet ilânında acele edilmiştir. Bu aceleye neden olanlar sorumsuz kişilerdir. Bu davranışın iç yüzünü anlamak gerekir. Meclis, ulusal egemenliği gereği gibi koruyabilmelidir. Gizli amaçlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilânını zorunlu kılan etmen ne imiş? Cumhuriyetin gerçekten, bizim için yararlı ve gerekli olduğu kanıtlanmalıdır." gibi birtakım propagandalarla, arkadaşları, Partiyi, bize karşı kışkırtmaya koyuldu.

Rauf Bey, İstanbuldaki demecinin sonunda, demişti ki: "Bu acelenin akla yakın ve meşru bir nedeni bulunduğunu, Meclis ve hükûmet, millete gösterip kanıtlamalıdır ve gösterip kanıtlayacaktır."

Böylece pek güzel anlaşıyordu ki, Rauf Beyin geceli, gündüzlü sürdürdüğü görüşme ve konuşmalardan amacı, Parti ve Meclis üyelerine, bu görüşünü benimsetmekti. Bunu başardıktan sonra, cumhuriyet ilânı işini, yeniden, Mecliste sözkonusu ettirmek istiyordu.

Bununla güttüğü amaç da, Meclis ve hükûmeti, ivedilikle cumhuriyetin ilânında akla yakın ve meşru bir etmen olup olmadığını kanıtlamaya zorlamaktı. Kendi aklınca ve yandaşlarının inanışına göre, akla yakın ve meşru bir etmen gösterip kanıtlamak zordu. Akla yakın ve meşru bir etmene dayanmayan cumhuriyetin ilânında acele davranıldığı ve yanılığa düşüldüğü ortaya çıkacak ve sözde, yanılığ düzeltilecek.

Efendiler, Rauf Beyin, çalışmalarının ereğinin ve amacının niteliğini anlamak için, bir haftalık bir süre yetti. Elbette, kimin tarafından yapılırsa yapılsın, cumhuriyetçiler, bu yolda bir çalışmaya daha çok izin veremezdi. Rauf Beyin oynatmak istediği oyunu anlayanlar; bir Parti toplantısında, Rauf Beyi, sınava çekmeğe karar verdiler. Bu toplantıyı anımsarsınız. Bu toplantıda yapılan görüşmeler de, olduğu gibi yayımlanmıştı. Onu da okumuşsunuzdur. Ben, burada, o toplantının ayrıntılarına girecek değilim. Yalnız, o görüşmelerin sonucunu gerçek anlam ve kavramıyla belirtmeye yarayacak bazı irdelemeler yapmayı, kamu oyunun aydınlanması için gerekli ve yararlı görüyorum.

Önce, şunu açıkça söylemeliyim ki, Rauf Bey, daha saldırı için hazırlığını ta-

Rauf Beyin
Ankara
gelerek bir
takım pro-
paganda-
larla arkadaş-
ları, Partiyi bize
karşı kış-
kırtmaya
koyulması

Rauf Beyin
oynatmak
istediği
oyunu an-
layanlar
tarafından
bir parti
toplantısın-
da Rauf
Beyin sına-
va çekil-
mesi

nı ikmal ile meşgul iken, taarruza maruz kalmıştır. Gerçi, bazı gazetelerle menfi neşriyat, halifeye ve bir şehzadeye aldırılan vaziyetler, Rauf, Adnan Beylerin ve bazı kumandanların halifeyi ziyaretleri, halife ve şehzade hakkında söz söyleyenlere, yazı yazarlara bazı taraftarlardan yaptırılan muhakkirane hücumlar, memlekette tereddütler, efkârda teşevvüşler uyandırmaktan hâli kalmamıştı. Fakat, Mecliste taarruza geçmek için, bu kâfi görülmemiş, Ankarada Meclis azası üzerinde de, çalışmak lüzumlu görülmüş olduğu anlaşıyordu. İşte, bu son istihzarat yapılırken, Rauf Bey'e, harekette takaddüm edilmiştir.

Fırka Grubu Riyasetine bir takrir verdirildi. Fırka Grubu Reisi İsmet Paşa idi. Bu takrirden "Rauf Beyin İstanbul gazetelerindeki cumhuriyetin ilânına itiraz yollu beyanatının cumhuriyeti duçarı zâf ettiği ve bu beyanat sahibinin etrafında bir muhalif fırka teşekkül ettiği kanaatinin mevcut olduğu" dermeyeran edilecek, keyfiyetin Fırka grubunun müzakeresine arzı teklif olunmuştu.

Fırkanın içtima ettiği 22 Teşrinisani 1339 günü, ben de içtimadan evveli, içtima salonuna muttasıl odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden, müzekereye karışmamaklığımı rica etti. Çünkü bana hitaben söz söyleyemeyeceğini beyan eyledi.

Kat'iyen, müzekereye müdahale etmeyeceğimi ve hiçbir söz söylemek niyetinde olmadığımı ve fakat, Fırka Reisi sıfatile müzakerenin sureti cereyanını görmek üzere, müzakere salonuna gireceğimi bildirdim. Müzakere salonunda dahi hazır bulunmamaklığımı rica etti. Bunu kabul etmedim.

Rauf Beyin, benim müdahale ve huzurumu, bertaraf etmekte hakikî maksadı ne idi? Huzurumda veya benim muhabatım olarak, beyanat ve müddeiyatta bulunmasına mâni olan cidden, bana olan hürmeti mi idi? Buna, inanmak caiz olamaz. Benim anladığıma göre, Rauf Bey, muhatap ve muhasım olarak, İsmet Paşayı almak istiyordu. Benim huzurum olmadığı takdirde Fırka azası meyanından kendine taraftar çıkabileceği zehabında bulunuyordu.

Fırka Grubu, İsmet Paşanın riyasetinde içtima etti. İsmet Paşa, riyaset makamından, mevzu müzakereyi izah ve ehemmiyetini işaret ettikten sonra "Bugünkü içtimada, benim de, kürsüde söz almam icap edebilir." diyerek riyaseti başkasına terketti.

Takrir sahibinin izahatından sonra, söz alan Rauf Bey uzun beyanatta bulundu.

Rauf Bey, İstanbuldaki beyanatı münasebetile bir suitefhüm hâsıl olduğunu ve bunu halletmek için arkadaşlarla hasbîhallerde bulunduğunu söyledikten sonra "bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa o da eserdir." dedi.

"Çok halis niyetle başlanıp uğrunda canlar feda edilmiş, çok kuvvetli prensiplerin, tatbikatında yapılan hatalar yüzünden, sakatlandığını da; zannedirim; hiçbirimiz ceffkelam reddedemeyiz." mütaleasını da aynen alıyorum.

Şimdi, bu iki cümle üzerinde, bir an duralım; Rauf Beyin tenkit etmek istediği eser, hangi eserdir? Cumhuriyet mi? Yoksa, cumhuriyetin tarzı ilânı mı? Eser olan cumhuriyettir! Tarzı ilân şöyle veya böyle olabilir.

Rauf Beyin, "kuvvetli prensip" dediği cumhuriyet prensibi midir, tatbikatında yapılan hata yüzünden sakatlanmasından korktuğu cumhuriyet midir?

Efendiler, mevzuubahs olan cumhuriyetin kendisi ve onun memlekette ilânıdır.

mamlamaya uğraşırken, saldırıya uğramıştır. Gerçi, birtakım gazetelerle yapılan olumsuz yayımlar, halifeye ve bir şehzadeye aldırılan tutumlar, Rauf, Adnan Beylerin ve kimi komutanların halifeyi görmeye gitmeleri, halife ve şehzade hakkında söz söyleyenlere, yazı yazarlara karşı kimi yerlerden yaptırılan onur kırıcı saldırılar, memlekette duraksamalar, kafalarda karışıklıklar uyandırmaktan geri kalmamıştı. Ama, mecliste saldırıya geçmek için, bu yeter sayılmamış, Ankarada Meclis üyeleri üzerinde de, çalışmak gerekli görülmüş olduğu anlaşıyordu. İşte, bu son hazırlıklar yapılırken, Rauf Beyden önce davranılmıştır.

Parti Grubu Başkanlığına bir önerge verdirildi. Parti Grubu Başkanı İsmet Paşa idi. Bu önergede "Rauf Beyin İstanbul gazetelerindeki cumhuriyetin ilânına karşı çıkar yollu demecinin cumhuriyeti güçsüzleştirdiği ve bu demec sahibinin etrafında bir muhalif parti olduğu kanısının bulunduğu" ileri sürülerek durumun Parti Grubunda görüşmeye açılması öneriliyordu.

Partinin toplandığı 22 Kasım 1923 günü, ben de toplantıdan önce, toplantı salonuna bitişik odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden, görüşmelere karışmamaklığımı rica etti. Çünkü bana karşı söz söyleyemeyeceğini bildirdi.

Görüşmelere, hiç karışmayacağımı ve hiçbir söz söylemek niyetinde olmadığımı ama, Parti Başkanı olarak görüşmelerin gidişini görmek için, görüşmenin yapılacağı salona gireceğimi bildirdim. Görüşme salonunda da bulunmamaklığımı rica etti. Bunu kabul etmedim.

Rauf Beyin, benim görüşmeler sırasında orada bulunmamı ve görüşmelere karışmamı önlemek istemekteki gerçek amacı ne idi? Benim bulunduğum yerde ya da bana karşı konuşmasına ve isteklerde bulunmasına engel olan gerçekten, bana olan saygısı mıydı? Buna, inanmak doğru olamaz. Benim anladığıma göre, Rauf Bey, karşısına, İsmet Paşayı almak istiyordu. Ben bulunmazsam Parti üyeleri arasından kendisini tutanlar çıkabileceğini sanıyordu.

Parti Grubu, İsmet Paşanın başkanlığında toplandı. İsmet Paşa, başkanlık kürsüsünden, görüşme konusunu açıklayıp önemini belirttikten sonra "Bugünkü toplantıda, benim de, kürsüde söz almam gerekebilir." diyerek başkanlığı başkasına bıraktı.

Önerge sahibinin açıklamalarından sonra, söz alan Rauf Bey uzun uzun konuştu.

Rauf Bey, İstanbuldaki demeci dolayısıyla bir yanlış anlama olduğunu ve bunu gidermek için arkadaşlarla konuştuğunu söyledikten sonra "**bizim eğer eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa o da yapılan eserdir**" dedi.

"Çok iyi dilekle başlanıp uğrunda canlar verilmiş olan, çok sağlam ilkelerin, uygulamada düşülen yanlışlar yüzünden, sakatlandığını da; sanırım ki, hiçbirimiz düşünüp taşınmadan yadsıyamayız." sözlerini de olduğu gibi aktarıyorum.

Şimdi, bu iki cümle üzerinde, biraz duralım; Rauf Beyin eleştirmek istediği eser, hangi eserdir? Cumhuriyet mi? Yoksa, cumhuriyetin ilân edilişi mi? Eser olan cumhuriyettir. İlân biçimi şöyle ya da böyle olabilir.

Rauf Beyin, "sağlam ilke" dediği cumhuriyet ilkesi midir, uygulanmasında düşülen yanlışlar yüzünden sakatlanmasından korktuğu cumhuriyet midir?

Efendiler, sözkonusu olan cumhuriyetin kendisi ve onun memlekette ilânıdır.

Cumhuriyeti idarenin tatbikat safahatının hatalı olduğunu iddia edecek kadar henüz zaman geçmemişti. Rauf Beyin telâşi cumhuriyet ilânının ferda-sında başlıyor ve iki üç gün geçmeden beyanatta bulunuyor.

Rauf Bey, beyanatının delâlet ettiği mana ve fikirleri birer suretle tevil ve tefsir ederek dedi ki: "Duygularım, cumhuriyeti idareden başka hiçbir idarenin taraftarı olmadığım merkezindedir." Rauf Beyin, bu itiraftı azanın mucibi memnuniyeti oldu ve (bravo sesleri) ile karşılandı.

Rauf Bey, "aziz duygularım", "kutsi duygularım" diye söylediği bu sözle-rinde, samimî ve ciddî midir?! Ben, bilâtereddüt, hayır; diyorum, Efendiler. Çünkü, Ankaradan mufarekatinde, kendisine cumhuriyetten bahseden Kâzım Paşaya (Meclis Reisi): "Buna mâni olabilirsen memlekete büyük hizmet etmiş olursun!" diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey; cumhuriyeti tertip ve ilân eden gayrimes'ullerden; birtakım müşavir ve mütehasısları kastettiğini de söyliyerek bunda da, suitefehhüm olduğunu anlatmak istedi ve "böyle olunca benim kullandığım ifadeden şu veya bu zat gayrimes'uldür; anlaşılmasın, bunu benden beklemek hata olur." dedi.

Rauf Bey, bu tevil ile de gösteriyordu ki bugünkü, Fırka içtimanda, Fırkanın suinazarını celbetmeksizin, maksatlarını, söylemeyi temin için icap eden noktalarda ricat ve tevil tarikünü tutmuştu.

Filhakika, asıl noktai nazarından vazgeçmiş değildi. Meselâ şu sözlere dikkat buyurunuz: "Türkiye Hükûmetinin şekli nedir? diye vaki olan suallere karşı derhatır buyurulur ki, Büyük Reisimiz, bu kürsüden müsbet bir cevap olarak ilân buyurdular ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklindedir. Hangi idareye benziyor dediler. Bize benziyor. Çünkü biz, bize benzeriz. Bize mahsus idaredir, buyurdular. Bu, benim vicdanımı tatmin eden en yüksek bir ifade idi ve buna itiraz etmek çok müşküldür ve zannetmem ki insaf ile itiraz edecek hariçte ve dahilde adam bulunsun. Bu tatminkâr ve büyük sözlerden sonra, bunun böyle; kabine buhranı yüzünden idare edilemez bir şekil olarak gösterilip de isim farkı kadar olan cumhuriyet kelimesinin konmasını, eskisine bu kadar itimat ettiğimiz ve halkın itimat ettiği bir şeklin sakat olduğu bir buhran zamanında anlaşıldı ve bir yeni idare geldi." "Bu his ile mütehasıs olanların mürteci olduklarını zannetmiyeceğinizden emin olarak söylüyorum, acaba bu da nakıs görülür de bunu ikmal edecek bir şekil var mıdır? diyenler tereddüt ve endişe ettiler."

"... Bir ahali ki cumhuriyete taraftardır, bir ahali ki hakimiyeti millîye bilâkaydüşart millette oldukça cumhuriyetten başka bir şey yoktur, bunu istiyor, istiyor ama tatbik edemeyiz de diğer bir şekil suretinde kalırız, diye teessür ve endişe duyarsa.. meysu mu olmak lâzımdır, memnun mu olmak lâzımdır.

Efendiler, saltanat devrinden, cumhuriyet devrine geçebilmek için, cümle-nin malûmu olduğu veçhile, bir intikal devresi yaşadık. Bu devirde, iki fikir ve içti-had, birbirile mütemadiyen mücadele etti. O fikirlere bir, saltanat devrinin idamesi idi. Bu fikrin taraftarları sarıh idi. Diğer fikir, saltanat idaresine hitam vererek idarei cumhuriye tesis eylemekti. Bu bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi, sarıh söylemekte mahzur görüyorduk. Ancak noktai nazarımızın kabiliyeti tatbi-kıyesini mahfuz bulundurup zamanı münasibinde tatbik edebilmek için, salta-

Cumhuriyet yönetiminin uygulama evrelerinin yanlış olduğunu ileri sürecek kadar zaman geçmemişti. Daha Rauf Beyin kaygısı cumhuriyet ilânının ertesi günü başlıyor ve iki üç gün geçmeden demec veriyor.

Rauf Bey, demecinin anlamını ve kapsadığı kavram ve düşünceleri birer yolla evirip çevirip dedi ki: "Duygularım, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi tutmadığım yolundadır." Rauf Beyin, bunu açıkça söylemesi üyeleri sevindirdi ve (bravo sesleri) ile karşılandı.

Rauf Bey, "aziz duygularım", "kutsal duygularım" diye söyledikleri, içtenlikle söylenmiş ciddî sözler miydi? Ben, hiç duraksamadan, hayır; diyorum, Efendiler. Çünkü, Ankaradan ayrılışında, kendisine cumhuriyetten sözeden Kâzım Paşaya (Meclis Başkanı): "Bunu önliyebilirsen memlekete büyük hizmet etmiş olursun" diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey; cumhuriyeti düzenleyip ilân eden sorumsuzlar demekle, birtakım danışman ve uzmanların anlaşılmasını istediğini de söyliyerek bunda da, yanlış anlama olduğunu anlatmak istedi ve "böyle olunca benim kullandığım sözlerden şu ya da bu kişi sorumsuzdur; anlaşılmasın, bunu benden beklemek yanlış olur." dedi.

Rauf Bey, lâfı böyle çevirmeye kalkışmasıyla da bugünkü, Parti toplantısında, Partiyi kıskırtmaksızın, amaçlarını, söyleyebilmek için gereken noktalarda ıvırıp kıvrıma yolunu tutmuştu.

Bununla birlikte, gerçek görüşünden vazgeçmiş değildir. Örneğin şu söz-lere dikkat buyurunuz: "Türkiye Hükûmetinin şekli nedir? diye sorulan sual-lere karşı anımsarsınız ki, Büyük Başkanımız, bu kürsüden kanıtlı bir yanıt olarak şöyle söylediler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçimidir. Hangi yönetime benziyor dediler. Bize benziyor. Çünkü biz, bize benzeriz. Bi-ze özgü yönetimdir, dediler. Bu, beni içten inandıran en yüksek bir sözdü ve buna karşı çıkmak çok zordur ve sanmam ki haktanırlıkla karşı çıkacak dışarıda ve içeride adam bulunsun. Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra, bunun böyle; kabine bunalımı yüzünden yürütülemez bir biçim olarak gösterilip de ad ayrılığından başka birşey olmayan cumhuriyet kelimesinin konmasını, eskisine bu denli güvendiğimiz ve halkın güvendiği bir biçimin işe yaramaz ol-duğu bir bunalım zamanında anlaşıldı ve yeni bir yönetim geldi." "Bu duygu-nun etkisi altında olanların gerici olduklarını sanmayacağınıza güvenerek söy-lüyorum, acaba bu da eksik görülür de bunu tamamlayacak bir biçim var mıdır? diyenler duraksadılar ve kaygılandılar."

"... Bir halk ki cumhuriyeti tutuyor, bir halk ki ulusal egemenlik kayıtsız şartsız millette oldukça cumhuriyetten başka bir şey yoktur, bunu istiyor, istiyor ama uygulayamayız da başka yönetim biçimine değiştirmek zorunda kalı-rız diye üzülür ve kaygılanırsa... üzölmek mi gerekir, sevinmek mi gerekir."

Efendiler, padişahlıktan, cumhuriyete geçebilmek için, herkesin bildiği gibi, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde, iki düşünce ve inanış, birbirile durmak-sızın çatıştı. O düşüncelerden biri, saltanatın sürdürölmesi idi. Bu düşüncüyü be-nimseyenler belli idi. Öteki düşünce, saltanat yönetimine son vererek cumhuri-yet yönetimini kurmaktı. Bu bizim düşüncemizdi. Biz düşündüklerimizi, açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak düşüncemizin uygulanabilirliğini saklı tutup elverişli bir zamanda uygulayabilmek için, saltanat yanlılarının düşüncele-

nat taraftarlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, bilhassa Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılırken, saltanat taraftarları, padişah ve halifenin hukuk ve salâhiyetinin tasrihinde ısrar ederlerdi. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını beyan ederek, o ciheti meskût bırakmakta fayda görüyorduk.

İdarei devleti, cumhuriyetten bahsetmeksizin, hakimiyeti millîye esasatı dairesinde, her an cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını telinde ısrar ederek saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın, devleti idare etmek mümkün olduğunu ispat etmek lüzumlu idi.

Devlet reisliğinden bahsetmeksizin, onun vazifesini filen Meclis reisine gördürüyorduk.

Filiyatta, Meclisin reisi, reisisani idi. Hükûmet vardı. "Fakat Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten içtinap ediyorduk; çünkü derakap saltanatçılar, padişahın istimali salâhiyeti lüzumunu ortaya atacaklardı.

İşte, intikal devresinin, bu mücadele safhalarında, bizim, kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz, mütevassıt şekli, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sistemini, haklı olarak natamam bulan, meşrutiyet şeklinin sarahaten ifadesini temine çalışan muhasımlarımız, bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki, bu yapmak istediğiniz şekli hükûmet neye, hangi idareye benzer? Maksat ve hedefimizi söyletmek için tevcih olunan bu nevi suallere, biz de, zamanın icabına göre cevaplar vererek saltanatçıları iskât etmek zaruretinde idik.

Rauf Bey, bu kabulden verdiğimiz bir cevabı, vicdanını tatmin eden gayrıkabili ret ve itiraz mahiyette bulduğunu söylüyor ve bütün içtihat ve iddiasını benim o ifademe istinat ettiriyor.

"Bu tatminkâr ve büyük sözlerden sonra", Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklinin sakat olacağını kabul etmek istemiyor, bu sakat ise, bu sakat şekli, vaktile bize kabul ettirenlerin bu defa kabul ettirdikleri cumhuriyet şeklinin de, bir gün nakıs görülüp, başka bir şekli ortaya atmalarından endişe edilmek lâzumgeleceği tarzında, bir mantık yürütüyor. Bu mantığın ne kadar çürük bir safsatadan ibaret olduğu meydandadır. "Kutsî duyguları, cumhuriyeti idareden başka hiçbir idarenin taraftarı olmadığı merkezinde" olan bir zat, intikal devrinin zaruriyatından olduğunu pek âlâ bildiği Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şekline saplanıp kalarak, cumhuriyet şeklinin de nakıs görüleceği ve başka bir şekil araştırılacağı endişesine düşmesine mahal var mıdır? Rauf Beyin, burada, cumhuriyetten sonra, başka şekil diye ifade etmek istediğinin manası vardır. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilân edenler, bu suretle Osmanlı hanedanını saltanattan uzaklaştırdıktan sonra, acaba, cumhuriyetten tekrar saltanat devrine geçerek, saltanat makamını işgal etmiyecekler mi? Bunun tarihte emsali yok mu? diyenler tereddüt ve endişe ettiler.

Rauf Bey, aynen aldığımız sözlerinin sonunda, ahalinin cumhuriyeti istediğini kaydederken, "istiyor ama tatbik edemeyiz de..." tarzındaki garip ifade-sile, benim işaret ettiğim noktayı pek âlâ tavzih etmektedir.

rini uygulama alanından uzaklaştırmak zorundaydık. Yeni kanunlar yapıldıkça, özellikle Anayasa yapılırken, saltanat yanlıları, padişah ve halifenin hak ve yetkisinin belirlenmesi için dayatırlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini ya da gereği olmadığını söyleyerek o konuyu kapalı geçiştirmekte yarar görüyorduk.

Devletin yönetimini, cumhuriyetten sözlemeksizin, ulusal egemenlik ilkelere uygun olarak, hep cumhuriyete doğru yürüyen biçimde toparlamaya çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını durmadan aşılıyor saltanat ve halifelik olmaksızın, devletin yönetilebileceğini kanıtlamak gerekli idi.

Devlet Başkanlığından sözlemeksizin, onun görevini edimli olarak Meclis Başkanına gördürüyorduk.

Pratikte, Meclisin Başkanlığını, ikinci başkan yürütüyordu. Hükûmet vardı. Ama "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" adını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk; çünkü saltanatçılar hemen, padişahın yetkisini kullanması gereğini ortaya atacaklardı.

İşte, geçiş döneminin, bu uğraşma evrelerinde, bizim, kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz, orta biçimi, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sistemini, haklı olarak eksik bulan, meşrutiyet biçiminin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan karşıımızdakiler, bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki, bu yapmak istediğiniz hükûmet biçimi neye, hangi yönetime benzer? Amaç ve ereğimizi söyletmek için yöneltilen bu türden sorulara, biz de, zamanın gereğince yanıtlar vererek saltanatçıları susturmak zorundaydık.

Böylece verdiğimiz bir yanıtı, Rauf Bey içten inandırıcı yadsınamaz ve karşı çıkılamaz nitelikte bulduğunu söylüyor ve bütün inanç ve görüşünü benim o sözlerime dayıyor.

"Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra", Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçiminin yararsız olacağını kabul etmek istemiyor, bu yararsızsa, bu yararsız biçimi, daha önce, bize kabul ettirenlerin bu defa kabul ettirdikleri cumhuriyet biçiminin de, bir gün eksik görülüp, başka bir biçimi ortaya atmalarından kaygılanmak gerekeceği yolunda, bir mantık yürütüyor. Bu mantığın ne kadar çürük boş sözler olduğu apaçık bellidir. "Kutsal duyguları, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi tutmadığı yolunda" olan birinin, geçiş dönemi için zorunlu olduğunu pek iyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükûmeti biçimine saplanıp kalarak, cumhuriyet biçiminin de eksik görüleceği ve başka bir biçim araştırılacağı kaygısına düşmesine yer var mıdır? Rauf Beyin, burada, cumhuriyetten sonra, başka şekil diye söylemek istediğinin anlamı vardır. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilân edenler, böylelikle Osmanlı soyunu padişahlıktan uzaklaştırdıktan sonra, acaba, cumhuriyetten yeni baştan padişahlık dönemine geçerek, padişah olmayacaklar mı? Bunun tarihte örnekleri yok mu? diyenler duraksadılar ve kaygılandılar.

Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın cumhuriyeti istediğini söylerken, "istiyor ama uygulayamayız da..." yolundaki şaşılacak sözleriyle, benim belirttiğim noktayı pek güzel açıklamaktadır.

Efendiler, Rauf Beyle muhatabada bulunan ve şayanı istifade mütaleat dermeyan eden hatipler çoktu. Bu meyanda, İsmet Paşa da, uzun ve kıymetli beyanatta bulundu. İsmet Paşanın, her zaman mütaleası istifadeli olan bazı sözlerini de nakledeceğim.

İsmet Paşa, "Esaslı bir şekli devlet mevzuubahs olduğu vakit mütaleat ve hissiyat kendi aramızda kalmaz. Müşahede eden bütün bir dünya vardır." dedikten, biraz sonra, cumhuriyet ilânı, bir milletin mukaddes bir ideali, bir ateşi, bir mefkûresi gibi ortalığa saldırır. Cumhuriyet ilân olunduğu zaman, o milletin bütün hararetini gösteren her türlü tezahürat meydana çıkar. Eğer bir memlekette cumhuriyetin ilân olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde hukuku ilga edilmiş şehzade meydana çıkar, vaziyet alırsa.. dünya, mütefekkirini âlem bu cumhuriyetin kuvvetinden şüphe eder." sözleriyle, başlayarak cumhuriyetin ilânı üzerine, İstanbul'da alınan vaziyetin zararını izah etti.

İsmet Paşa, Rauf Beyin beyanatını tahlil sırasında "Hakimiyeti millîye esastır demekle izharı tereddüt, izharı endişe ettiklerini kelimelerin lisanından ve manasından ihraç edemeyiz." mütaleasında bulundu. Ondan sonra İsmet Paşa, Rauf Bey'e hitaben: "Rauf Bey! siyaset yapıyoruz. Hataları bir bir, ihtar etmeliyiz. Hatta basit bir teşebbüsü iktisadî sahibi gördünüz mü ki, başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanaatindedir ve muvaffak olmayacağım diye sermayesini tehlikeye atmıştır. Bir işe başlayan adam, daima nihayetinin selâmet olacağını temin eder, başlar. Bahusus böyle inkılâp zamanlarında ricali hükûmet, bir recülî siyaset herhangi bir şüphe gösteremez. Hatadır. Hata ettiniz Rauf Beyefendi!" dedi. Bundan sonra, İsmet Paşa, Rauf Beyin "üst tabakada şekil değiştirerek menafîi devleti temin, umumî ihtiyacı tatmin etmeyi düşünmek hatayı fahiştir." tarzındaki sözlerine cevap verirken "hatayı fahiş olan, bu kadar hassas günlerde bir nokta üzerinde temerküz etmesi lâzım olan kuvayı maneviyeyi, kuvayı inkılâbiyeyi şu noktada veya bu noktada tereddüde sevkettir. Bilerek veya bilmiyerek, isteyerek veya istemiyerek, hatayı fahiş odur." dedi.

İsmet Paşa, Rauf Beyden şunu da sordu: "... Riyaseti devlet meselesini halletmek istiyordunuz. Nasıl halledeceksiniz. Kaç ihtimal vardı?"

İsmet Paşa, isticlal iddiasına karşı verdiği cevapta: "Arkadaşlar - dedi - tabii addolunan bir neticede isticlal mevzuubahs olmaz, hata telâkkisi mücaz olan noktalarda isticlal mevzuubahs olur."

"Cumhuriyet müstacelen ilân edildi demekle o gün ilân edilmeyip de altı ay sonraya kalsaydı belki başka bir şekil hâsıl olurdu, manasına yol açılıyor ve ancak bu mana ile isticlal edilmiştir."

Rauf Bey, beyanatında, bizim cumhuriyet ilânındaki hareketimizi, sabık merkezi umumî işleri gibi göstermek istedi.

İsmet Paşa, bu noktaya cevap verirken, dedi ki: "Merkezi umumî hayatını, bu memlekette yaşatmış ve senelerce müdafaa etmiş mümessiller ve gazeteler de, kendi noktai nazarını müdafaa ediyorlar. Rauf Beyin noktai nazarını, ellerinde silâh olarak kullanıyorlar. **Bu, bedbahlıktır!**"

Rauf Bey, muahhar beyanatında bu sözlere şu yolda cevap verdi: "Merkezi umumî ifadesile imalarımı, Tanin silâh gibi kullanmıştı; vallahi Efendiler, Tanin kullanmış, Tevhidiefkâr kullanmış, ben bilmiyorum."

Efendiler, Rauf Beyle karşılaşan ve yararlı düşünceler ileri süren konuşmacılar çoktu. Bu arada, İsmet Paşa da uzun ve değerli bir konuşma yaptı. İsmet Paşanın, her zaman okunması yararlı olan bâzı sözlerini de aktaracağım.

İsmet Paşa, "Köklü bir devlet biçimi söz konusu olduğu zaman düşüncelerimiz ve duygularımız gizli kalmaz. Gözetleyen bütün bir dünya vardır." dedikten biraz sonra, "Cumhuriyet ilânı, bir milletin kutsal bir ülküsü, bir ateşi, gibi ortalığı sarar. Cumhuriyet ilân olunduğu zaman, o milletin bütün ateşini gösteren her türden belirtiler ortaya çıkar. Eğer bir memlekette cumhuriyetin ilân olunduğu - günlerin üçüncüsünde, beşincisinde hakları alınmış şehzade ortaya çıkar, karşı durum alırsa... dünya, dünya düşünürleri bu cumhuriyetin gücünden kuşku duyar." sözleriyle, başlayarak cumhuriyetin ilânı üzerine, İstanbul'da davranışının sakıncasını açıkladı.

İsmet Paşa, Rauf Beyin sözlerini irdelerken "ulusal egemenlik temel ilkedir derken kullandıkları sözcüklerden ve bu sözcüklerin anlamından duraksadıkları ve kaygılandıkları sonucuna varamayız." dedi. Ondan sonra, İsmet Paşa, Rauf Bey'e seslenerek "Rauf Bey politika yapıyoruz. Yanlışları bir bir, göstermeliyiz. Dahası normal bir iş adamı gördünüz mi ki, başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanısındadır ve başarılı olmayacağım diye sermayesini tehlikeye atmıştır. Bir işe başlayan adam, her zaman sonunun iyi olmasını güven altına alır, işe böyle başlar. Hele böyle devrim zamanlarında hükûmet ileri gelenleri, bir devlet adamı hiç kuşkuyla düşemez. Yanlıştır. Yanıldınız Rauf Beyefendi" dedi. Bundan sonra, İsmet Paşa, Rauf Beyin "Üst tabakada biçim değiştirerek devletin yararını sağlamayı, genel gereksinimleri karşılamayı düşünmek büyük yanılıdır." yolundaki sözlerine karşılık verirken "Büyük yanılı olan, bu denli duyarlı günlerde bir nokta üzerinde toplanması gereken moral gücü, devrim gücünü şu noktada veya bu noktada kararsızlığa düşürmektir. Bilerek veya bilmiyerek, isteyerek veya istemiyerek, büyük yanılı budur." dedi.

İsmet Paşa, Rauf Beyden şunu da sordu: "... Devlet başkanlığı sorununu çözümlmek istiyordunuz. Nasıl çözümleyecektiniz. Kaç tane çözüm yolu vardı?"

İsmet Paşa, acelecilik savına verdiği karşılıkta: "Arkadaşlar - dedi - doğal sayılan bir sonuç için acele davranıldığı söylenemez, yanılı sayılabilecek noktalarda acele edilmiş olmak söz konusu olur."

"Cumhuriyet acele olarak ilân edildi demekle o gün ilân edilmeyip de altı ay sonraya kalsaydı belki başka bir biçim oluşurdu, anlamına yol açılıyor ve ancak o anlamda acele davranılmıştır."

Rauf Bey, konuşmasında, bizim cumhuriyet ilânındaki davranışımızı, eski genel merkez* işleri gibi göstermek istedi.

İsmet Paşa, bu noktaya karşılık verirken, dedi ki: "Genel Merkez günlerini, bu memlekette yaşatmış ve senelerce savunmuş temsilciler ve gazeteler de, onun görüşünü savunuyorlar. Rauf Beyin görüşünü, ellerinde silâh olarak kullanıyorlar. **Bu, kara bahıllıktır!**"

Rauf Bey, daha sonraki konuşmasında bu sözlere şu yolda karşılık verdi: "Genel Merkez sözleriyle yaptığım anıştırmalarımı, Tanin silâh gibi kullanmıştır; vallahi Efendiler, Tanin kullanmış, Tevhidiefkâr kullanmış, ben bilmiyorum."

* İttihat ve Terakki Partisinin genel merkezi (B.Y.)

İsmet Paşa, Rauf Bey ve rüfekaşının halifeyi ziyaretleri noktasına temasta şu mütaaleatta bulundu:

"Halifeyi ziyaret meselesi, halife meselesidir."

"Devlet adamı olarak, hiçbir zaman hatırımızdan çıkaramayız ki hilâfet orduları bu memleketi baştanbaşa harabeye çevirmişlerdir. Hilâfet orduları vücuda getirmek ihtimalini daima nazardan dur tutmayacağız... Türk milleti en elîm ıstıraplarını halife ordusundan çekmiştir. Bir daha çekmiyecektir."

"Bir hilâfet fetvasının, Harbi Umumî badiresine, bizi attığını hiçbir vakit unutmıyacağız. Bir hilâfet fetvasının millet ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha eşna bir surette hücum ettiğini unutmıyacağız."

"Tarihin herhangi bir devrinde, bir halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse **o kafayı behemehal koparacağız!**"

İsmet Paşa, bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine, şunları da ilâve etti:

"Herhangi bir halife, an'aneten, fikren ve şeklen, usulen, zımmen ve sa-rahaten, Türkiye mukadderatında alâkadarmış gibi vaziyet almak isterse, Türkiye ricalini taltif edermiş, iltifat edermiş gibi bir zihniyet ile düşünürse, bunları memleketin hayatile ve mevcudiyetile zıddı tam addedeceğiz; hareketlerini hıyaneti vataniye addedeceğiz."

İsmet Paşa, beyanatının sonunda, şu meseleyi mevzuubahs etti: "Rauf Bey, beyanatlarında, bizim zıddı tam olarak gördüğümüz noktaları geri alarak bu Fırka içinde yürümek kararında mıdır? yoksa, beyanatı siyasîyelerinde, bizimle zıddı tam olan nikatı muhafaza ederek Fırkamızın haricinde ve Mecliste, bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler? Karar kendilerine aittir."

Rauf Bey, tekrar, uzunuzadıya, kendini müdafaa ve fırka yapmıyacağını, Fırkadan çıkmıyacağını, beyan ettikten sonra, heyeti umumîyenin rikkat ve ulüvvü cenabını tahrik edecek mahviyetkârane sözlerle beyanatına hitam vererek, müzakere salonunu terketti.

Hatipler, muhatapsız kaldılar, Rauf Bey; hata ettiğini itiraf ve cumhuriyetçi olduğunu ifade etmiş olduğu cihetle müzakere kâfi addedildi ve gazetelerde başkalarının zihinlerine iras edilmiş şüpheleri izale edecek tebligat yapılmak ve ayrıca müzakerenin zaptı da tabî ve neşredilmek kararla iktifa olundu.

Şimdi Efendiler, bu karar, neyi ifade eder?

Rauf beyin muğlâk ve iki manalı beyanatı, filhakika, onun cumhuriyetçi olduğu hakkında Fırkayı tatmin etti mi? Rauf Beyin Fırka dahilinde, bizimle aynı his ve içtihat sahibi olarak çalışabileceği kanaati tahassul etti mi?

Fırkanın, bu kararı, müzakerenin hakikî neticesinin istilzam eylediği karar mıydı? bittabi hayır..!

O halde, bu noksan kararlar, iktifanın âmil ve müessiri ne idi?!

Bu noktayı, birkaç kelime ile, izah edeyim. Rauf Bey, beyanatının başından nihayetine kadar, aldığı tavır ve kullandığı tarzı beyanla, Fırka azasının, ulüvvü cenap ve ahlâkına iltica etmiş gibi idi; bundan başka, Rauf Bey, beyanatında, okadar, mugâlâta ve safsata yapıyordu ki, sözlerinin ciddiyet ve samimiyet ile nisbet ve alâkasını derakap ölçmek umum için sehil değildi. Bu esbabın fevkında, en mühim amili derunî, itiraf olunmak lâzımdır ki, gayrimes'ul, emrivaki,

İsmet Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının gidip halifeyi görmelerine değinirken şunları söyledi:

"Halifeyi gidip görmek işi, halifelik sorunudur."

"Devlet adamı olarak, hiçbir zaman aklımızdan çıkaramayız ki halifenin orduları bu memleketi baştanbaşa yıkıntıya çevirmişlerdir. Halife orduları kurulması olasılığını hiç gözden uzak tutmayacağız.....Türk milleti en büyük acılarını halife ordusundan çekmiştir. Bir daha çekmiyecektir."

"Bir halife fetvasının bizi, Dünya Savaşı uçurumuna attığını hiçbir zaman unutmıyacağız. Bir halife fetvasının millet ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha alçakcasına saldırdığını unutmıyacağız."

"Tarihin herhangi bir döneminde, bir halife, bu ülkenin kaderine karışmayı aklından geçirirse, **hiç kuşku olmasın, o kafayı koparacağız!**"

İsmet Paşa, bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine, şunları da ekledi:

"Herhangi bir halife, geleneğe uyarak ya da düşünceleriyle ve biçimsel olarak, yönteme uyarak, kapalı ve açık olarak, Türkiye'nin kaderinde ilgisi varmış gibi durum almak isterse, Türkiye'deki devlet adamlarını değerli bulurmuş, okşarmış gibi bir düşünce taşırsa, bunları memleketin hayatıyla ve varlığıyla tam karşıt sayacağız; yaptıklarını vatan hainliği sayacağız."

İsmet Paşa, sözlerinin sonunda, şu noktayı sözkonusu yaptı: "Rauf Bey, konuşmalarında geçen ve bizim tam karşıt olarak gördüğümüz sözlerini geri alarak bu Parti içinde yürümek kararında mıdır? Yoksa, politika konusundaki sözlerinde, bizimle tam karşıt olan düşünceleri bırakmıyarak Partimizin dışında ve Mecliste, bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler? Karar kendilerindir."

Rauf Bey, yeniden uzun uzadıya, kendini savundu ve ayrılık çıkarmayacağını, Partiden ayrılmayacağını, söyledikten sonra, genel kurulun acıma ve bağışlama duygularını uyandıracak çok aşağıdan alıcı konuşmasıyla sözlerine son vererek, görüşme salonundan ayrıldı.

Konuşmacıların karşısında kimse kalmadı. Rauf Bey; yanıldığını açıklamış ve cumhuriyetçi olduğunu söylemiş olduğundan görüşmeler yeter sayıldı ve gazetelerde başkalarının kafalarında uyandırılmış kuşkuları giderecek bildirimler yapılması ve ayrıca görüşme tutanağının da bastırılıp yayımlanması kararıyla yetinildi.

Şimdi Efendiler, bu karar, ne anlam taşır?

Rauf Beyin karışık ve iki anlamlı sözleri, gerçekten, onun cumhuriyetçi olduğuna Partiyi inandırdı mı? Rauf Beyin Parti içinde, bizimle duygu ve görüş birliği içinde çalışabileceği kanısı doğdu mu?

Partinin, bu kararı, görüşmenin gerçek sonucunun gerektirdiği karar mıydı? elbette hayır..

Öyleyse, bu eksik kararlar, yetinmeye yol açan etmen ne idi?

Bu noktayı, birkaç sözle, açıklayayım. Rauf Bey, sözlerinin başından sonuna kadar, takındığı tutum ve kullandığı konuşma biçimiyle, Parti üyelerinin, bağışlama duygusuna ve sevgisine sığınmış gibi idi; bundan başka, Rauf Bey, konuşmasında, okadar, yanıltmalar yapıyor ve boş lâflar söylüyordu ki, sözlerinin doğru ve içten olup olmadığını hemen anlamak herkes için kolay değildi. Bu etmenlerden daha etkili ve en önemli tinsel etmen, açıkça söylenmeli ki, "sorum-suz", "olup bitti", "Cumhuriyetten sonraki biçim" sözcükleri kullanılarak ya-

cumhuriyetten sonra da şekil, kelimeleri, üzerinde yapılan menfi propaganda, efkâr ve hissiyatı tereddüde ve gevşekliğe sevk etmişti.

Vaziyeti, cumhuriyet meselesi haricinde, İsmet Paşa ve Rauf Bey münaza-
ası gibi alanların haleti zihniyetleri de, manasız bir kararla iktifaya saik oldu-
ğu muhakkaktır.

Efendiler, bu karar yüzünden, Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir müddet da-
ha, Fırkanın içinde, Fırkayı yıkmak için, çalışmak fırsatı verilmiş oldu.

İstanbuldaki bazı gazetelerin memleket ve cumhuriyet menafîi âliyesini ih-
lâl eder tarzda devam eden neşriyatı da, orada öyle bir hava yarattı ki, Meclis,
İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi göndermeyi zarurî addetti.

Muhterem Efendiler, her meselede ve her safhai icraatta, kendinden bah-
settirmiş olan halifeye ve hilâfete bir defa daha temas edeceğim.

1340 senesi iptidasında, büyük miyasta, bir ordu harp oyunu yapmak ta-
karriür etmişti. Bu harp oyununu İzmirde yapacaktık. Bu münasebetle 1340 se-
nesi Kânunusani iptidasında, İzmir'e gittim. Orada iki ay kadar kaldım.

Hilâfetin lâğvı zamanının geldiğine orada iken hüküm vermiştim. Mesele-
nin, sureti cereyanını, olduğu gibi hulâsa etmeye çalışacağım.

Başvekil İsmet Paşadan 22 Kânunusani 1340 tarihli bir şifre aldım. Onu
aynen arz edeyim:

Şifre Türkiye Reisicumhuru Huzuru Riyasetpenahilerine

Bir müddettenberi gazetelerde makamı hilâfetin vaziyeti ve Halifenin şahısları hakkında
suitelakkiyata müsait neşriyata tesadüf edilmekte olduğundan ve bilâsebep vaki olan neşriyatı
hürmetişkenaneden ve hassaten arasına İstanbul'a giden erkânı hükûmetin ve resmî heyetin
kendisile temastan mütebaî ve müctenip bulunmalarından Halifenin büyük bir teessür duydu-
ğu cihetle serkarinlerinin Ankaraya izamile veya şayanı itimat bir zatın İstanbul'a nezdine gön-
derilmesini rica suretile hissiyat ve temenniyatını ıblâğ etmeyi teemmül etmiş ise de suitefsire
uğraması ihtimaline karşı bundan da sarfınazar ettiğini beyan eyledikleri başkâtip bey tarafın-
dan iş'ar kılınmakta ve tahsisat meselesi uzunuzadıya tafsil edilerek hazinei hilâfetin istitaatı
fevkinde ve mükellefiyeti haricindeki masarîf için hazinei maliyece muavenette bulunulacağı
hakkında hükûmetçe 15 Nisan 1339 tarihinde vaki iş'arın tetkiki ve temini icabı ilâve edilmek-
tedir. Keyfiyet Heyeti Vekilece tezekkür edilecektir. Neticeyi ayrıca arz ederim Efendim.

İsmet

Bu telgrafta cevaben makina başında yazdığım telgrafname aynen şudur:

Makine başında Ankarada Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine İzmir

C. 22/1/1340 şifreye:

Makamı hilâfetin ve Halifenin şahısları hakkında suitelâkkiyat ve suitefsirat zemini,
Halifenin kendi tarz ve tavru hareketinden neş'et etmektedir. Halife, hayatı dahiliye ve bil-
hassa hayatı haricîyesile ecdadı padişahların mesleğini muakkip görünmektedir. Cuma
alayları, ecnebî mümessilleri nezdine memurlar izamı suretile münasebal, tantanalı gezin-
tiler, saray hayatı, sarayında ihtiyat zabitlerine varıncaya kadar kabul ve onların iştikâla-
rını istima ve onlarla beraber ağlamak gibi hareketler bu kabûldendir. Halife. Türkiye
Cumhuriyeti ve Türkiye halkı ile, karşı karşıya, vaziyetini mütaale ettiği zaman, İngiltere
Kıralığı ile Hindistan ahaliî islâmiyesine veya Efgan Devleti ile Efgan halkına karşı, hilâ-
fetin ve halifenin vaziyetini vâhidi kıyasî olarak nazarı dikkatte tutmalıdır. Halife ve bütün
cihan, kat'î olarak bilmek lâzımdır ki, mevcut ve mahfuz olan halife ve halife makamının,
hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmeti mevcudiyeti yoktur. Türkiye
Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklâlini tehlikeye maruz bırakamaz. Hilâfet
makamı, bizce en nihayet, tarihî bir hatıra olmaktan fada bir ehemmiyeti haiz olamaz.
Türkiye Cumhuriyeti ricalinin veya resmî heyetlerin, kendisile temasını talep etmesi dahi

pılmış olan olumsuz propagandanın düşünce ve duyguları duraksatmış ve gev-
şetmiş olmasıydı.

Durumu, cumhuriyet sorunu değil de, İsmet Paşa ve Rauf Bey çekişmesi
gibi görenlerin düşüncülerinin de, anlamsız bir kararla yetinilmesine yol açtı-
ğı kuşku götürmez bir gerçektir.

Efendiler, bu karar yüzünden, Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir süre daha,
Partinin içinde, Partiyi yıkmak için, çalışmak fırsatı verilmiş oldu.

İstanbuldaki kimi gazetelerin memleketin ve cumhuriyetin yüksek çıkar-
larını bozucu nitelikte sürüp giden yayımları da, orada öyle bir hava yarattı ki,
Meclis, İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi* göndermeyi zorunlu saydı.

Muhterem Efendiler, her sırunda ve her yürütüm evresinde, kendinden
sözetirmiş olan halifeye ve halifelige bir kez daha değineceğim.

1924 yılı başında, büyük çapta, bir ordu savaş oyunu yapmak kararlaştır-
ılmıştı. Bu savaş oyununu İzmirde yapacaktık. Bunun için 1924 senesi Ocak
ay başında, İzmir'e gittim. Orada iki ay kadar kaldım.

Halifeligi kaldırmanın zamanının geldiği yargısına orada iken varmışım.
Bu işin, oluşuşunu, olduğu gibi özetlemeye çalışacağım.

Başbakan İsmet Paşadan 22 Ocak 1924 tarihli bir şifre aldım. Onu oldu-
ğu gibi bilginize sunayım:

Şifre Yüksek Türkiye Cumhurbaşkanlığına

Bir süredir gazetelerde halifelğin durumu ve Halifenin kendisi hakkında yanlış anlama-
lara yol açabilecek yayımlara rastlanmakta olduğundan ve yersizce saygısızlıklar içeren ya-
yımlardan ve özellikle arasına İstanbul'a giden hükûmet ileri gelenlerinin ve resmî hey'etlerin
kendisile ilişki kurmaktan uzak durup kaçınmalarından Halifenin büyük bir üzüntü duyduğu
için başmabeyincisinin Ankaraya gönderilmesini ya da güvenilir birinin İstanbul'a kendi ya-
nına gönderilmesini rica yoluyla duygu ve isteklerini bildirmeyi düşünmüş ise de kötü yorum-
lanabilir diye bundan da vazgeçtiğini söylediği başkâtip bey tarafından bildirilmekte ve öde-
nek sorunu uzun uzun anlatılarak halifelik hazinesinin gücü üstünde ve yükümlülükleri dışın-
daki harcamalar için devlet hazinesi tarafından yardım yapılacağı ile ilgili olarak hükûmetin
15 Nisan 1923 tarihinde yaptığı bildirimini inceleyip gereğinin yapılması isteği eklenmektedir.
Durum Bakanlar Kurulunda görüşülecektir. Sonucu ayrıca bilginize sunarım Efendim.

İsmet

Bu telgrafta cevap olarak makina başında yazdığım telgrafname aynen şudur:

Makine başında Ankarada Başbakan İsmet Paşa Hazretlerine İzmir

K. 22/1/1924 şifreye:

Halifelik makamı ve halife ile ilgili yanlış anlamalar ve kötü yorumlar, halifenin ken-
di tutum ve davranışlarından doğmaktadır. Halife, iç ve özellikle dış yaşayışıyla ataları olan
padişahların yolunu izler görünmektedir. Cuma alayları, yabancı temsilcilere görevliler
gönderilerek kurulan ilişkiler, çok gösterişli gezintiler, saray hayatı, sarayında yedek subay-
lara varıncaya kadar kabul etmek ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağ-
lamak gibi davranışlar bu türdendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı karşı-
sındaki durumunu düşündüğü zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı ya da
Afgan Devleti ile Afgan halkı karşısında, halifelğin ve halifenin durumunu ölçü olarak
kullanmalıdır. Halife ve bütün dünya, kesin olarak bilmelidir ki, var olan ve korunmakta
olan halifenin ve halife makamının, gerçekte, ne din açısından ve ne de politika açısından
hiçbir anlam ve varlık nedeni yoktur. Türkiye Cumhuriyeti boş sözlerle varlığını, bağımsız-
lığını tehlikeye sokamaz. Halifelik makamının, bize göre olsa olsa tarihten bir anı olmak-
tan öteye bir önemi olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ileri gelenlerinin ya da resmî hey'etlerin,

* Meclis tarafından seçilen üçer millet vekilinden oluşan ve verdiği kararlar kesin olan özel
devrim mahkemeleri (B.Y.)

Cumhuriyetin istiklâline sarîh tecavüzdür. Serkarinini Ankaraya göndermek veya şayanı itimat bir zatın nezdine izamı suretiyle; hükûmete iblağı hissiyat ve temenniyat talebinde bulunması dahi Hükûmeti Cumhuriye ile karşı karşıya vaziyet alması demektir. Buna da salâhiyet-tar değildir. Kendisile Hükûmeti Cumhuriye arasında başkâtibi muhabereye tavsi etmesi de fazladır. Başkâtîp beyin böyle küstahlıktan mücanebeti lüzumu kendisine ihtar olunmalıdır. Halifenin temini hayat ve maişeti için Türkiye Reisicumhurunun tahsisatından mutlaka dun bir tahsisat kâfi gelir. Maksat; debdebe ve darat değil, insanca hayat ve maişet temininden ibarettir. Hazinei hilâfetten maksat ne olduğunu anlıyamadım. Hilâfetin hazinesi yoktur ve olmaz. Böyle bir hazineye ecdadından tevarüs etmişse resmen ve vazihan malûmat istihsal ve ita buyurulmasını rica ederim. Halifenin aldığı muhassasatla gayrikabili temin olan tekâlif neler imiş ve 15 Nisan 1339 tarihinde hükûmet ne gibi mevait ve iş'aratta bulunmuştur? Bunu da lûtfen iş'ar buyurunuz. Halifenin ikametgâhını tasrih ve tespî etmek, hükûmetin şimdiye kadar yapmış olması lâzımgelen bir vazife idi. İstanbul'da, milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve levazımat, hükûmetin vaziyeti ademi tespiti yüzünden mahv ve heder oluyor. Halife mensupları, sarayların en kıymetli levazımatını Beyoğlunda, şurada, burada satıyorlar diye rivayetler vardır. Hükûmet bunlara bir an evvel vaziyet etmelidir. Satılmak lâzım ise hükûmet satmalıdır. Hilâfet kadrosu ciddi tetkik ve tensik olunmak lâzımdır ki, serkarinler, serkâtipler mevcudiyeti halifeyi hâlâ saltanat hulyası içinde uyutmasın! Fransızların kiral, hanedan ve mensubinini Fransaya sokmakta, istiklâl ve hakimiyetleri için yüz sene sonra, bugün dahi mahzur görüp dururken hergün ufuktan saltanat güneşinin tûluna duacı bir hanedan ve mensubini hakkındaki muamelemizde, Türkiye Cumhuriyetini, nezaket ve safsata kurbanı edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu sarîh olarak bilmeli ve bununla iktifa etmelidir. Hükûmetçe ciddi, esaslı tedabir itihaz ile iş'arını rica ederim Efendim.

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal

Bu muhabereden sonra harp oyunu münasebetile İsmet Paşa ve Müdafai-i Millîye Vekili bulunan Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da zaten orada bulunuyordu. Hilâfetin ilgası lüzumunda, kanaatlerimiz mutabık idi. Aynı zamanda, Şer'îye ve Evkaf Vekâletini de ilga ve tedrisatı tevhit eylemek kararında idik.

1340 senesi Martın birinci günü Meclisin tarafımdan küşadı icap ediyordu.

23 Şubat 1340 günü Ankaraya avdet etmiş idik. Orada da icap eden zevattı, kararımın haberdar ettim.

Mecliste, bütçe müzakeresi devam ediyordu. Hanedan tahsisatı ve Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçeleri üzerinde, tevakkuf edilmek lâzımdı. Arkadaşlar, maksada müteveccih beyanat ve tenkidata başladılar; müzakere ve münakaşa idame ettirildi. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisinin beşinci mesai senesi münasebetile verdiğim nutukta, şu üç noktaya sureti mahsusada işaret ettim:

"1 - Millet, cumhuriyetin halen ve âtiyen bilcümle taarruzattan kat'îyyen ve ebedîyen masun bulundurulmasını talep etmektedir. Milletin talebi, cumhuriyetin müserrep ve müspet olan kâffeî esasata bir an evvel ve tamamen iptina ettirilmesi suretinde ifade olunabilir."

"2 - Milletin ârayı umumiyesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisatın tevhidî umdesinin bilâifateî an tatbîkî lüzumunu müşahade ediyoruz."

"3 - ... Diyaneti islâmiyeyi, asırlardanberi mütemail olduğu veçhile bir vasıtai siyaset mevkiinden tenzih ve ilâ etmek elzem olduğu hakikatini de müşahade ediyoruz."

2 Mart günü, Fırka Grubu içtima ettirildi. İşaret ettiğim, bu üç mesele,

kendisile ilişki kurmalarını istemesi de Cumhuriyetin bağımsızlığına açık saldırıdır. Başmabeyincisini Ankaraya göndermek yoluyla ya da güvenilir birini kendi yanına gönderterek; hükûmete duygu ve isteklerini iletme isteminde bulunması da Cumhuriyet Hükûmetine karşı tavır takınması demektir. Buna da yetkili değildir. Kendisile Cumhuriyet Hükûmeti arasındaki yazışmalarda başkâtibi aracı kulması da yersizdir. Başkâtîp beyin böyle saygısızlıktan kaçınması gerektiği kendisine bildirilmelidir. Halifenin dirliği ve geçimi için Türkiye Cumhurbaşkanı ödeneginden az olması zorunlu olan bir ödenek yeter. Halifeye ödenek vermekteki amaç yaldızlı ve gösterişli değil insanca yaşamak ve geçim sağlamaktır. Halifelik hazinesi demekle ne demek istendiğini anlıyamadım. Halifelîğin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazine kendisine atalarından kalmışsa resmî ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bilgi verilmesini rica ederim. Halifenin aldığı ödenekle karşılanamayan yükümlülükler nelermiş ve 15 Nisan 1923 tarihinde hükûmet ne söylemiş neye söz vermişti? Bunu da lûtfen bana bildiriniz. Halifenin konutunu belirtip saptamak, hükûmetin şimdiye kadar yapmış olması gereken bir ödev idi. İstanbul'da, milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve gereçler, hükûmetin durumu saptamaması yüzünden yok olup gidiyor. Halifenin yakınları, sarayların en değerli gereçlerini Beyoğlunda, şurada, burada satıyorlar diye söylentiler vardır. Hükûmet bunlara bir an evvel el koymalıdır. Satılmak gerekirse hükûmet satmalıdır. Halifelik kadrosu iyice incelenip düzene sokulmalıdır ki, başmabeyincilerin, başkâtiplerin varlığı artık halifeyi padişahlık düşü ile uyutmasın. Fransızlar kral, kral soyu ve yakınlarını Fransaya sokmakta, bağımsızlık ve egemenliği için yüz sene sonra, bugün bile sakınca görüp dururken, hergün ufuktan padişahlık güneşinin doğmasına duacı olan bir padişah soyu ve yakınlarıyla ilgili işlerimizde, Türkiye Cumhuriyetini, yersizce nazik olmalara ve boş lâflara kurban edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açıkça bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükûmetin kesin ve temelli önlemler alıp bana bildirilmesini rica ederim Efendim.

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal

Bu yazışmadan sonra savaş oyunu için İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da daha önceden orada bulunuyordu. Halifelîğin kaldırılması gerektiğinde, eş görüştük. Bunun yanında Diyanetîşleri ve Vakıflar Bakanlığını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik. 1924 senesi Martın birinci günü Meclisi açmam gerekiyordu.

23 Şubat 1924 günü Ankaraya dönmüştük. Orada da gerekenlere, kararımı bildirdim.

Mecliste, bütçe görüşmeleri yapılyordu. Padişah soyu ödenekleri ve Diyanetîşleri ve Vakıflar Bakanlığı bütçeleri üzerinde, durulmak gerekiyordu. Arkadaşlar, bu amaca yönelik konuşmalara ve eleştirilere başladılar; görüşme ve tartışma sürdürüldü, 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiğim nutukta, şu üç noktayı özellikle belirttim:

"1 - Millet, cumhuriyetin şimdi ve ileride bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuzadek korunmasını istemektedir. Milletin isteği, cumhuriyetin hiç vakıt geçirilmeksizin, denenmiş ve kanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle uydurulması olarak deyimlenebilir."

"2 - Ulus kamu oyununda saptanmış olan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin hiç vakıt geçirmeden uygulamaya geçilmesinin gerekli bulunduğu görülüyor."

"3 - ... İslâm dinini, yüzyıllardır yapılageldiği üzere, bir politika aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz."

2 Mart günü, Parti Grubu toplandı. Belirttiğim bu üç sorun, ortaya atıldı ve

Hilâfetin, Şer'îye ve Evkaf Vekâletlerinin lâğvı ve tedrisatın tevhidî kararı

Halifelîğin, Diyanet İşleri ve Vakıflar Bakanlığını kaldırmak öğretimi birleştirmek kararı

mevzuubahs ve müzakere edildi. Esaslar üzerinde, anlaşıldı. 3 Mart günü, Meclisin birinci celsesinde, evrakı varide meyanında şu takrirler okundu:

1 - Hilâfetin ilgasına ve hanedanı Osmanînin Türkiye haricine çıkarılmasına dair Şeyh Saffet Efendi ile elli refikinin teklifi kanunîsi.

2 - Şer'îye ve Evkaf, Erkânıharbiye Vekâletlerinin ilgasına dair Sirl Meb fusu Halil Hulki Efendi ve elli refikinin teklifi kanunîsini.

3 - Tevhidi tedrisat hakkında Saruhan Meb'usu Vastıf Bey ve elli refikinin takrirleri varid olmuştur.

Makamı riyasette bulunan Fethi Bey - Efendim! müteaddit imzalarla gelen bu teklifi kanunîlerin, derhal müzakeresine dair teklifler vardır. Reyi âlinize vazedeceğim, dedi ve encümenlere gitmeden, derhal müzakeresini reye koydu ve kabul edildiğini beyan etti.

İlk itiraz, Kastamonu Meb'usu Halit Bey tarafından vaki oldu. Müzakerenin cereyanı esnasında, Halit Beye bir iki zat daha iltihak etti. Tekliflerin lehinde, uzun beyanatta bulunan birçok kıymetli hatipler kürsüye çıktılar. Takrir sahiplerinden başka, merhum Seyit Beyin ve İsmet Paşanın ilmî ve mukni hitabeleri her zaman için mütaaleaya şayandır. Müzakere ve münakaşa beş saat kadar devam etti. Saat 6:45de müzakere hitam bulduğu zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 429, 430 ve 431 inci kanunlarını çıkarmış bulunuyordu.

Bu kanunlara nazaran "Türkiye Cumhuriyetinde, muamelâtı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükûmete ait" ve "Şer'îye ve Evkaf Vekâleti mülga" oldu.

Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmîye ve tedrisîye.. bilcümle medreseler Maarif Vekâletine devir ve raptedildi.

Halife hal ve hilâfet makamı lâğvolundu ve mahlû halife ve Osmanlı saltanatı münderisesi hanedanının bilcümle azası, Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde ikamet etmek hakkından ebadiyen memnu kılındı.

Efendiler, hilâfet makamının muhafazasında, dinî ve siyasî menfaat ve zaruret bulunduğu zehabında bulunan bazı zevat, arzettiğim kararların alınmakta olduğu, son dakikalarda, hilâfetin, tarafımdan deruhde edilmesi teklifinde bulundular.

Bu gibilere, icabı gibi, derhal ret cevabı vermiştim.

Bilvesile, diğer bir noktayı da arzedeyim. Büyük Millet Meclisi, hilâfeti lâğvettiği zaman, Antalya Meb'usu, ulemadan Rasih Efendi, Hilâliahmer namına, Hindistanda bulunan bir heyetin riyasetinde idi. Rasih Efendi, Mısra uğrayarak Ankara'ya avdet etti. Benden mülâkat talep ederek şu beyanatta bulundu: Seyahat ettiği memleketlerde, ehli islâm, benim halife olmamı istiyormuş.. "Sahibi salâhiyet islâm heyetleri, Rasih Efendiyi, bana bu hususu tebliğ etmek için tevkil etmiş.." Rasih Efendiye verdiğim cevapta, islâmların bana olan teveccüh ve muhabbetlerine teşekkür ettikten sonra, dedim ki: Zâtı âliniz ulemayı dindensiniz! Halifenin reisi devlet demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında, kralları, imparatorları bulunan tebaanın, bana isal ettiğiniz arzu ve tekliflerini ben, nasıl kabul edebilirim. Kabul ettim desem, buna, o tebaanın, metbuları razı olur mu?! Halifenin emir ve nehyi ifa olunur. Beni halife yapmak isteyenler emirlerimi

görüldü. İlkeler üzerinde anlaşıldı. 3 Mart günü, Meclisin birinci oturumunda, gelen yazılar arasında şu önergeler okundu:

1 - Halifelîğin kaldırılmasına ve Osmanlı padişah soyunun Türkiye dışına çıkarılmasına ilişkin Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının kanun önerisi.

2 - Dinîşleri ve Vakıflar ile, Genel Kurmay Başkanlığının kaldırılmasına ilişkin Sürt Meb'usu Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının kanun önerisi.

3 - Öğretimin birleştirilmesine ilişkin Saruhan Meb'usu Vasıf Bey ve elli arkadaşının önergeleri alınmıştır.

Başkan kürsüsünde bulunan Fethi Bey – Efendim birçok imzalarla gelen bu kanun önerilerinin, hemen görüşülmesiyle ilgili öneriler vardır. Yüksek oyunuz sunacağım, dedi ve komüsyonlara gitmeden, hemen görüşülmesini oyladı ve kabul edildiğini bildirdi.

İlk karşı çıkışı, Kastamonu Meb'usu Halit Bey yaptı. Görüşmeler sırasında, Halit Beye bir iki kişi daha katıldı. Önerileri destekleyen uzun konuşmalar yapan birçok değerli konuşmacı kürsüye çıktı. Önerge sahiplerinden başka, merhum Seyit Beyin ve İsmet Paşanın bilimsel ve inandırıcı sözleri her zaman için okunmaya değer. Görüşme ve tartışma beş saat kadar sürdü. Saat 6:45'de görüşme sona erdiği zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 429, 430 ve 431 inci kanunlarını çıkarmış bulunuyordu.

Bu kanunlarla "Türkiye Cumhuriyetinde, halkla ilgili kuralları koymaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükûmetin yetkili olduğu" ve "Dinîşleri ve Vakıflar Bakanlığının kaldırılmış" olduğu saptandı.

Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları.. bütün medreseler Millî Eğitim Bakanlığına aktarılıp bağlandı.

Halife indirildi ve halifelik kaldırıldı ve indirilen halife ve Osmanlı padişahları soyundan olan herkese, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturmak süresiz olarak yasaklandı.

Efendiler, halifelîğin korunmasında, dinsel ve politik yarar ve zorunluluk bulunduğu sanan birtakım kişiler, bilginize sunduğum kararların alınmakta olduğu, son dakikalarda, halifelîği, benim üzerime almamı önerdiler.

Bu gibilere hemen, gereken ret yanıtı vermiştim.

Yeri gelmişken, başka bir noktayı da bilginize sunayım. Büyük Millet Meclisi, halifelîği kaldırdığı zaman, Antalya Meb'usu, din bilginlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına, Hindistanda bulunan bir hey'etin başkanlığıydı. Rasih Efendi, Mısra uğrayarak Ankara'ya döndü. Görüşmemizi istedi ve şunları söyledi: "Dolaştığı ülkelerdeki Müslümanlar, benim halife olmamı istiyormuş.. Yetkili Müslüman toplulukları, Rasih Efendiyi, bana bunu bildirmek için vekil etmişler.." Rasif Efendiye verdiğim karşılıklı, Müslümanların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra, dedim ki: Siz din bilginlerindensiniz! Halifenin devlet başkanı olduğunu bilirsiniz. Başlarında, kralları, imparatorları bulunan uyruk halklarını, bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben, nasıl kabul edebilirim. Kabul ettim desem, buna, o uyrukların başındakiler bunu isterler mi? Halifenin emir ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler, emirlerimi yeri-

Halifelîğin korunmasının dinsel ve politik yararları ve buna zorunlu bulunduğunu sananlara verdiğim karşılık Müslümanları bir halife korkuluğu ile uğraştırıp kandırma-ya çabalaranlar özellikle Türkiyenin düşmanlarıdır

Hilâfet makamının muhafazasında dinî ve siyasî menfaat ve zaruret bulunduğu zehabında olanlara verdiğim cevap ehli islâmı bir halife heyulâsile hâlâ işgal ve iffal gayretinde bulunanlar bilhassa Türkiyenin düşmanlarıdır

infaza muktedir midirler? Binaenaleyh mevzuu, medlûlû olmıyan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?

Efendiler, açık ve kat'î söylemeliyim ki, ehli islâmı bir halife heyulâsile hâlâ işgal ve işgal gayretinde bulunanlar, yalnız ve ancak ehli islâmın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna raptı hayal eylemek de, ancak ve ancak cehil ve gaflet eseri olabilir.

Rauf Beylerin, Vehip Paşaların, Çerkez Etem ve Reşitlerin bütün yüz el-liliklerin, mülga hilâfet ve saltanat hanedanı mensuplarının, bütün Türkiye düşmanlarının, elele vererek aleyhimizdeki hararetili sâyü gayretleri, din gayretile mi vukubulmaktadır? Hudutlarımıza, yapışık, merkezlerle hâlâ Türkiye'yi mahvetmek için Mukaddes İhtilâl namı altında haydut çeteleri, suikast tertipleri ile çılgınca aleyhimizde çalışanların hakikaten maksatları mukaddes midir? Buna inanmak için cidden, kara cahil ve koyu gafil olmak lâzımdır.

Ümemi islâmiyeyi ve Türk milletini, bu derekede farzetmek ve islâm âleminin nezaheti vicdanîyesinden, nezaketi hulkîyesinden sefil ve caniyane maksatlar için istifade yolunda devam eylemek artık, okadar kolay olmayacaktır. Küstahlığın da bir derecesi vardır.

*
* *

Şimdi, muhterem Efendiler, arzu ederseniz, size, büyük bir "komplo" hakkında malûmat vereyim.

1340 senesi Teşrinievvelinin 26 ncı günü, geç vakıt, Birinci Ordu Müfettişinin, Müfettişlikten istifa ettiğinden, haberdar edildim. Müfettiş Paşanın, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine verdiği, istifanamesi aynen şudur:

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine

Bir senelik ordu müfettişliğim zamanında gerek teftişlerim neticesi verdiğim raporların ve gerekse ordumuzun teali ve takviyesi için takdim ettiğim lâyhalarımın nazarı dikkate alınmadığını görmekte teessür ve yesim fevkalâdedir. Uhdeme düşen vazifemi meb'usluk sıfatile daha müşterihülvicdan yapacağıma kanaati tamme hâsıl ettiğimden ordu müfettişliğinden istifa ettiğimi arz ederim Efendim.

Müdafaai Millîye Vekâletine de arz olunmuştur.

26 Teşrinievvel 1340

Kâzım Kara Bekir

Bu istifanamenin altında, renkli kalemle, şunlar yazılıdır: "İstifaya muvafakat etmediğimi bildirdim. Fikrinde ısrar etti. Yarın vazifei teşriîyesine avdet edeceğini bildirdi." Bu satırların altında, imza yoktur. Fakat, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu satırların altında da, kırmızı mürekkeple yazılmış, şu notlar vardır: "Verilen rapor ve lâyhaların kâffesini göreyim. - Bunların hangi mevaddı hakkında neler yapılmış ve hangi mevaddı yapılmamış, onları da dosyalarile göreyim." Bu notların altındaki tarih 28 Teşrinievvelidir.

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın raporları ve lâyhaları Erkânıharbiyede ait olduğu şubelerce tetkik olunmuş, muhteviyatından şayanı kabul ve kabili tatbik olanlar, nazarı dikkate alınmış ve tatbik edilmiş idi. Ancak tatbiki, devletin istitaati haricinde bulunan veya bir kıymeti ilmîyeyi haiz olmayıp hayalî ve

ne getirebilirler mi? Bu duruma göre yapacak işi, anlamı olmayan gölgemsi bir kişiliği takınmak gülünç olmaz mı?

Efendiler, açık ve kesin söylemeliyim ki, Müslümanları bir halife korkuluğu ile uğraştırıp kandırmaya çabalayanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da, ancak ve ancak cahillik ve aymazlık belirtisi olabilir.

Rauf Beylerin, Vehip Paşaların, Çerkez Etem ve Reşitlerin bütün yüz el-liliklerin, kaldırılmış olan halifenin padişahların soyundan olanların, bütün Türkiye düşmanlarının, elele vererek bize karşı ateşli ateşli çabalamaları, din çabası mıdır? Sınırlarımıza, bitişik, yerlerde bugün bile Türkiye'yi yok etmek için Mukaddes İhtilâl* adı altında haydut çeteleri, suikast düzenleyerek çılgınca bize karşı çalışanların amaçları gerçekten kutsal mıdır? Buna inanmak için hepten, kara cahil ve koyu aymaz olmak gerekir.

Müslümanları ve Türk milletini bu kerteye düşmüş saymak ve Müslümanlık dünyasının vicdan temizliğinden, yaradılış inceliğinden alçakça ve canice amaçlar için yararlanmak yolunda yürümek artık, okadar kolay olmyacaktır. Saygısızlığın da bir ölçüsü vardır.

*
* *

Şimdi, muhterem Efendiler, isterseniz, size, büyük bir "komplo**" ile ilgili bilgi vereyim.

1924 Ekiminin 26 ncı günü, geç vakıt, Birinci Ordu Müfettişinin, Müfettişlik görevinden çekildiğini bana bildirdiler. Müfettiş Paşanın, Genelkurmay Başkanlığına verdiği, çekilme yazısı şudur:

Genelkurmay Başkanlığına

Bir senelik ordu müfettişliğim zamanında teftişlerim sonunda verdiğim raporlarımın hem de ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikkate alınmadığını görmekten pekçok üzüntü duyuyor ve kaygılanıyordum. Üzerime düşen görevimi milletvekili olarak daha çok gönül rahatlığı ile yapacağıma tam inancım olduğundan ordu müfettişliğinden çekildiğimi bilginize sunarım Efendim.

Millî Savunma Bakanlığına da sunulmuştur.

26 Ekim 1924

Kâzım Kara Bekir

Bu çekilme yazısının altında, renkli kalemle, şunlar yazılıdır: "Çekilmesini uygun bulmadığımı bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın yasama görevine döneceğini bildirdi." Bu satırların altında, imza yoktur. Ama, Genelkurmay Başkanı tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu satırların altında da, kırmızı mürekkeple yazılmış, şu notlar vardır: " - Verilen rapor ve tasarıların tümünü göreyim. - Bunların hangi maddelerile ilgili olarak neler yapılmış ve hangi maddeleri yapılmamış, onları da, ilgili dosyalarıyla birlikte göreyim." Bu notların altındaki tarih 28 Ekimdir.

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın raporları ve tasarıları Genelkurmayda ilgili şubeler tarafından incelenmiş, bunlarda yazılı olanlardan kabul edilebilecek ve uygulanabilecek olanlar, dikkate alınmış ve uygulanmış idi. Ancak uygulanması, devletin gücü dışında bulunan ya da bir bilimsel değeri olmayıp hayal

* Kutsal Ayaklanma

** Bir kimseye, ya da kuruluşa karşı toplu olarak alınan zarar verici gizli karar (Fransızca)

Akim
bıraktıran
büyük bir
komplo

Yarım
bıraktıran
büyük bir
komplo

indî olan teklifleri bittabi nazarı dikkate alınmamıştı. Kâzım Kara Bekir Paşaya raporlar ve lâyhalar verdiğinden dolayı bir takdirname de verilmeye lüzum görülmemişti.

30 Teşrinievvel günü de, İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşanın, Konyadan geldiği bildirildi. Kendisini, akşam yemeğine, Çankaya'ya davet ettim. Geç vakte kadar, beklediğim halde, Paşa gelmedi. Kendisini, aratırken, muttali oldum ki, Fuat Paşa, Ankaraya muvasalatında Rauf Bey tarafından istasyonda istikbal olunmuş, Müdafaa-i Millîye Vekâletine ve bazı rüfeka ile kısa temaslardan sonra, Erkânıharbiye-i Umumiye Riyasetine gitmiş, bir müddet Fevzi Paşa ile mülâkatta bulunmuş, çıkarken, Fevzi Paşanın yaverine, şu kâğıdı bırakmış:

Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti Aliyesine 30/10/1340

Meb'usluk vazife-i teşriyesine başlayacağımdan İkinci Ordu Müfettişliğinden affımı arz ve istirham eylerim Efendim.

Ankara Meb'usu Ali Fuat

Efendiler, meb'usluktan istifa ettiğini, Meclis Riyasetine bildirmiş olan, Refet Paşanın da, istifanamesinin Rauf Bey tarafından geri aldırıldığını öğrenmiştim.

Dumlupınar merasimini müteakıp, Bursa ve Karadeniz sevhali ile Erzurum havalisinde devam eden bir buçuk aylık bir seyahatten sonra teşrinievvelin 18 inci günü Ankaraya avdet etmiştim. Birçok meb'us arkadaşlar ve saire tarafından istikbal olunmuşum. Bu meyanda Ankarada bulunan Rauf, Adnan Beyleri görmemişim. Halbuki, izharı iğbirar gibi telâkkisi pek mümkün olan bu tarzı hareketlerine intizar etmiyordum.

Efendiler, bir komplo, karşısında bulunduğumuzda, bir saniye dahi tereddüt etmedim.

Bu vaziyet ve manzara, şöyle tahlil ve mütalea olunabilirdi: Bir sene evvel den, Rauf Beyin Heyeti Vekile Riyasetinden çekildiğindenberi, Rauf Bey, Kâzım Kara Bekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve saire arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda muvaffak olabilmek için orduyu ele almak lüzumlu görülmüştür. Bu maksatla, Kâzım Kara Bekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine tayin olunduktan sonra, sabık kumandanlığı mintakası olan, şark vilâyetlerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da politikadan hazretmediğini ve hayatını askerlik mesleğine hasreylemek istediğini ileri sürerek terfian İkinci Ordu Müfettişliğine gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşanın ve bu müfettişlik dahilindeki kolordunun kumandanı olan Cafer Tayyar Paşanın da aynı tertibe dahil olabileceklerini kabul ettiler. Bir sene, ordular üzerinde, kendi noktai nazarlarına göre çalıştılar ve orduları kendi lehlerinde kazandıklarına zahip oldular. İstifalardan evvel, bazı kumandanları kendilerine beraber harekete imale için çalıştılar.. Bu bir sene zarfında, cumhuriyetin ilânı, hilâfetin lâğvı gibi icraatımız, müşterek tertip sahiplerini daha ziyade birbirine takrip ederek müşterek harekete saik oldu. Harekete, politika yolundan geçeceklerdi. Bunun için, münasip an ve fırsata müte-rakkıp idiler. Siyasî sahada ve orduda hazırlıklarını kâfi addediyorlardı. Filhakika, Rauf Bey ve emsali, Fırka içinde muhafazasına muvaffak oldukları vaziyetleri ile Meclisin tatil devrine tesadüf eden aylarda, aza üzerinde ve yeni intihapta muvaffak olamayan, ikinci grup mensupları vasıtasile, bütün memlekette, milleti aleyhimizde ifsat için çalışmak fırsatına malik oldular. Memleket da-

ürünü olan ve sade kendi görüşüne dayanan önerileri elbette dikkate alınmamıştı. Kâzım Kara Bekir Paşaya raporlar ve tasarılar verdiği için bir takdirname* verilmesi de gerekli görülmemişti.

30 Ekim günü de, İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşanın, Konyadan geldiği bildirildi. Kendisini, akşam yemeğine, Çankaya'ya çağırdım. Geç vakte kadar, bekledimse de, Paşa gelmedi. Kendisini, aratırken, öğrendim ki, Fuat Paşayı Ankaraya gelişinde Rauf Bey istasyonda karşılamış, Millî Savunma Bakanlığına ve kimi arkadaşlarla kısaca konuştuktan sonra, Genelkurmay Başkanlığına gitmiş, bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş, çıkarken, Fevzi Paşanın yaverine, şu kâğıdı bırakmış:

Genelkurmay Yüksek Başkanlığına

30/10/1924

Meb'usluk yasama görevine başlayacağımdan İkinci Ordu Müfettişliğinden çekilmeme izin verilmesini saygıyla rica ederim Efendim.

Ankara Meb'usu Ali Fuat

Efendiler, milletvekilliğinden çekildiğini, Meclis Başkanlığına bildirmiş olan, Refet Paşanın çekilme yazısının da Rauf Bey tarafından geri aldırıldığını öğrenmiştim.

Dumlupınar töreninden sonra, Bursa ve Karadeniz kıyıları ile Erzurum dolaylarında bir buçuk ay süren geziden sonra Ekimin 18 inci günü Ankaraya dönmüştüm. Birçok milletvekili arkadaşlar ve başkaları tarafından karşılanmışım. Bu arada Ankarada bulunan Rauf, Adnan Beyleri görmemişim. Oysa, pekâla kırgınlık gösterisi sayılabilecek böyle bir davranış beklemiyordum.

Efendiler, bir komplo, karşısında bulunduğumuz kanısına varmakta hiç duraksamadım.

Bu durum ve görünüm, şöyle incelenip irdelenebilirdi: Bir yıldan beri yani, Rauf Beyin Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildiğinden beri, Rauf Bey, Kâzım Kara Bekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve başkaları arasında bir düzen düşünülmüştür. Bunda başarılı olabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür. Bu amaçla, Kâzım Kara Bekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine atandıktan sonra, eski komutanlık bölgesi olan, doğu illerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da politikadan hoşlanmadığını ve hayatı boyunca asker olarak kalmak istediğini ileri sürerek rütbesi yükseltilecek İkinci Ordu Müfettişliğine gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşanın ve bu müfettişlik içindeki kolordunun komutanı olan Cafer Tayyar Paşanın da o düzene girebileceğini umdular. Bir sene, ordular üzerinde, kendi görüşlerine göre çalıştılar ve orduları kendilerine kazandıklarını sandılar. Görevlerinden çekilmeden önce, kimi komutanları kendileriyle birlikte olmaya kandırmaya çalıştılar.. Bu bir yıl içinde, cumhuriyetin ilânı, halifelüğün kaldırılması gibi yaptığımız işlerimiz, ortaklaşa düzen kuranları birbirine daha çok yakınlaştırarak birlikte çalışmalarına yol açtı. İşe, politikadan başlayacaklardı. Bunun için, elverişli zaman ve fırsat bekliyorlardı. Politik alanda ve orduda hazırlıklarını yeterli sayıyorlardı. Gerçekten, Rauf Bey ve benzerleri, Parti içinde korumayı başardıkları durumlarıyla Meclisin dinlenme dönemine rastlayan aylarda, milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarılı olamayan, ikinci gruptan kimseler aracılığıyla, bütün memlekette, milleti bize karşı kıskırtmak

* Yapılan işin beğenildiğini bildirir belge (B.Y.)

hilinde bazı hafî teşkilât ve teşebbüsata da geçtiler. İstanbulda, Vatan, Tanin, Tevhidiefkâr ve Sontelgraf ve Adanada Abdülkadir Kemali Bey tarafından çıkarılan Toksöz gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerle aleyhimize bir anonim taarruza geçtiler. Memlekette umumî bir teşettütü efkâr hâsıl ettiler. Hakkâri mıntakasında, ordumuzla Nesturî tedibatı yapmakta olduğumuz bir sırada, İngiltere dahi hükûmete bir ültimatoma verdi. Meclisi fevkalâde olarak içtimaa davet ettim.

İngilterenin, ültimatoma, malûm olduğu veçhile cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık, işte, bahsettiğimiz zevat, bu müşkül anda, bir ecnebî devletin bize hücum edebileceği zamanda, kendilerinin de, bize, taarruz ve hücum ederek hedeflerine sühuletle vâsıl olabileceklerini tahayyül ettiler. Muharebeye hazır ve amade bulundurmaya mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, vaktile hazretmediklerini ifade eyledikleri, politika sahasına şitap ettiler.

İçtima etmiş olan Mecliste, ortaya atılan bir mesele de, bu şitabı tacil edecek mahiyette idi. Filhakika, meb'uslardan Hoca Esat Efendi, 20 Teşrinievvel 1340 tarihli takrirle, mübadele ve iskânı muhacirine ait ve leyli mekteplere ne kadar meccanî talebe alındığına ve nerelerde iptidai mektepler açıldığına dair birtakım sualleri ait oldukları vekillerden soruyordu. Bu suallerin, şamil olduğu hususat, cidden milleti alâkadar eden mesail idi. Bu meseleler, vekilleri tenkit etmek için pek müsait idi. Bilhassa, mübadele ve iskân işlerinde herkesi meşgul eden noktalar bariz idi. Bizzat ben dahi seyahatim esnasındaki meşhudatımla, mübadele ve iskân işlerinin sureti cereyanından şikâyet etmiş ve Ankara'ya avdetimde bu vekâletin lâğvile, bütün hükûmet vesaitinin bu hususta alâka ve faaliyetini temin edecek bir şekli, hükûmete teklif etmiş idim; bunda mutabık kalmıştık. Bu husus dahi, taarruza geçeceklerin bu zeminde, çok taraftar kazanmaları ihtimalini takviye etmekte idi.

Efendiler, komployu keşfettikten sonra, tedbirini bulmakta müşkülât olmadı. Bıraktığımız noktadan itibaren vaziyeti safha safha arz edeyim.

Hoca Esat Efendinin, sual takriri 27 de yani Kara Bekir Paşanın istifasının ferdasında istizaha kalbedilmişti. Fuat Paşanın istifanamesinin tarihi olan 30 Teşrinievvel günü Mecliste istizah başlamıştı.

Bu günün akşamı, yemeğe intizar ettiğim Fuat Paşa gelmedi. Fakat, Başvekil İsmet ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşalar geldi.

Çok kısa bir müdavelei efkâr komploya karşı sureti hareketi takarrür ettirdi.

Derhal telefonla, meb'us bulunan, Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinden, meb'usluktan istifa ettiğini, Meclis Riyasetine bildirmesini rica ettim. Bu fikrini evvelce Müdafaa-i Milliye Vekiline bildirdiğine zaten muttali olduğum Paşa, ricamı derakap is'af etti. Meb'us olan kumandanlara da şu şifre telgrafları çektim:

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine

K.O. 1 K. İzzettin Paşa Hazretlerine

K.O. 2 K. Ali Hikmet Paşa Hazretlerine

K.O. 3 K. Şükrü Naili Paşa Hazretlerine

K.O. 5 Fahrettin Paşa Hazretlerine

K.O. 7 Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

için çalışmak fırsatını buldular. Ülke içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimlerde bulunmaya kalkıştılar. İstanbulda, Vatan, Tanin, Tevhidiefkâr ve Sontelgraf ve Adanada Abdülkadir Kemali Bey tarafından çıkarılan Toksöz gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerde imzasız yazılarla bize saldırdılar. Memlekette genel bir düşünce kargaşası yarattılar. Hakkâri bölgesinde, ordumuzla Nesturî* ayaklanmasını bastırmaya çalıştığımız bir sırada, İngiltere de hükûmete bir ültimatoma verdi. Meclisi olağanüstü toplantıya çağırdım.

İngilterenin, ültimatoma, bilindiği gibi karşılık verdik. Savaşı bile göze aldık. İşte, sözettiğimiz kişiler, bu çetin günlerde, bir yabancı devletin bize saldırabileceği zamanda, kendilerinin de, bize, saldırarak ereklarine kolayca varabileceklerini hayal ettiler. Savaşa hazır bulundurmamak zorunda oldukları ordularını başsız bırakıp, daha önce beğenmediklerini söyledikleri, politika alanına koştular.

Toplanmış olan Mecliste, ortaya atılan bir sorun da, bu koşullarını çabuklaştıracak nitelikte idi. Gerçekten, milletvekillerinden Hoca Esat Efendi, 20 Ekim 1924 tarihli önergesiyle, göçmenlerin değişimi ve yerleştirilmeleriyle ilgili ve yatılı okullara kaç parasız öğrenci alındığına ve nerelerde ilkokullar açıldığına ilişkin birtakım soruları ilgili bakanlardan soruyordu. Bu soruların, kapsadığı konular, milleti çok ilgilendiren işler idi. Bu sorunlar, bakanları eleştirmeye çok elverişli idi. Özellikle, göçmenlerin değişimi, yerleştirilmeleri herkesi uğraştıran noktalar belirgin idi. Ben kendim de gezim sırasındaki görüşlerime göre, göçmen değişimi ve yerleştirilmesi işlerinin gidişinden yakınmış ve Ankaraya döndüğümde bu bakanlığın kaldırılarak, bütün hükûmet olanaklarının bu konuyla ilgilenmelerini ve bu yolda çalışmalarını sağlayacak bir yolu, hükûmete önermiş idim; bu önerimi hükûmet de kabul etmişti. Bu durum bile, saldırıya geçeceklerin bu alanda, çok yandaş kazanmaları olasılığını kuvvetlendirmekte idi.

Efendiler, komployu sezinleyince, önlemini bulmak zor olmadı. Bıraktığımız noktadan başlayarak durumu evre evre bilginize sunayım.

Hoca Esat Efendinin, soru önergesi 27'de yani Kara Bekir Paşanın görevden çekilişinin ertesi günü gensoruya çevrilmişti. Fuat Paşanın görevden çekilme yazısının tarihi olan 30 Ekim günü Mecliste gensoru görüşmeleri başlamıştı.

Bu günün akşamı, yemeğe beklediğim Fuat Paşa gelmedi. Ama, Başbakan İsmet ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşalar geldi.

Çok kısa bir görüş alışverişinden sonra komploya karşı nasıl davranılacağı kararlaştırıldı.

Hemen telefonla, milletvekili de olan, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretlerinden, milletvekilliğinden çekildiğini, Meclis Başkanlığına bildirmesini rica ettim. Bu düşüncesini daha önce Millî Savunma Bakanına bildirdiğini öğrenmiş bulunduğum Paşa, ricamı hemen yerine getirdi. Milletvekili komutanlara da şu şifre telgrafları çektim:

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine

K.O. 1 K. İzzettin Paşa Hazretlerine

K.O. 2 K. Ali Hikmet Paşa Hazretlerine

K.O. 3 K. Şükrü Naili Paşa Hazretlerine

K.O. 5 Fahrettin Paşa Hazretlerine

K.O. 7 Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

* Süryanî papazlarından Nestorius'un kurduğu mezhepten olanlar. Eski Suriye halkından ve onların dininden olanlara Süryanî denir. (B.Y.)

Şifre makine başındadır.

1 - Bana olan itimat ve muhabbetinize istinaden gördüğüm ciddi lüzum üzerine derhal meb'usluktan istifanemenizi, telgrafla Meclis Riyasetine bildirmenizi teklif ederim. Mühim olan vazife, askeriye bilâkaydışart hasrı mevcudiyet etmek, sebebi, şayanı kayıttır.

2 - Erkânıharbiye Umumiye Reisi Müşür Fevzi Paşa Hazretleri aynı lüzuma mebni teklifim üzerine istifanemesini vermiştir.

3 - Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat, K.O. 1 İzzettin, K.O. 2 Ali Hikmet, K.O. 3 Şükrü Naili, K.O. 5 Fahrettin, K.O. 7 Cafer Tayyar Paşalar hazeratına yazılmıştır.

4 - Telgraf başında keyfiyetten haberdar etmenize muntazırım.

30/10/1340 Reisicumhur Gazi M.Kemal

Efendiler, 30/31 Teşrinievvel sabahına kadar, Birinci Kolordu Kumandanı İzzettin Paşadan İzmirden; İkinci Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşadan Karesiden; Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşadan Pangaltıdan; Beşinci Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşadan Adanadan; makina başında aldığım cevaplarda, teklifimin harfiyen ve derakap tatbik olduğu bildirildi.

Efendiler, bu güzide kumandanların, bu vesile ile de, hakkımda gösterdikleri büyük emniyet ve itimada burada teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi ile, Yedinci Kolordu Kumandanının Diyarbakır'dan verdikleri cevaplar aynen şunlar idi:

Müfettiş Paşanın cevabı:

Ankarada Reisicumhur Gazi Paşa Hazretlerine

Diyarbakır, 30/10/1340

Zatı fahimanelerine karşı olan itimat ve muhabbetimden emin bulunmalarını arzeyler ve ancak böyle bir vazife vataniyeden müstacelen feragatle millet ve dairei intihabiyem nazarında mes'ul ve muatep tutulmamaklığım için emir buyurulan istifayı icap ettiren esbabın tavihine müsaade devletlerini hürmetle istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat

Kolordu kumandanının cevabı:

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Diyarbakır, 30/10/1340

1 - Zatı Samii Riyasetpenahilerine karşı perverde eylediğim hürmet ve muhabbete itimat buyurulmasını rica ederim.

2 - Bu dakikada dairei intihabiyemle hiçbir istiharede bulunmadan teklifi fahimanelerini kabul etmekliğim nazarı millette mes'ul olmaklığımı mucip olabilir.

3 - Menafii vatan ve millet meb'usluktan derhal istifamı icap ettiriyorsa kararı kat'i verilebileceğim için vaziyetten tenvir buyurulmaklığımı arz ve istirham ederim Efendim.

K.O. 7 Kumandanı Cafer Tayyar

Her iki telgrafta, hakkımdaki itimat ve muhabbet temin olunduktan sonra, dairei intihabiyelerine karşı vaziyetlerinden bahsolunmakta ve teklifimin sebebi sorulmaktadır.

Verdiğim cevabı aynen arz edeyim:

Makine başında şifre:

31/10/1340

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine

K.O. 7 K. Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

Kumandanların meb'us bulunmaları orduda ve emri kumandada matlup inzıbat ile gayri-kabili telif olduğuna kanaat hâsıl olmuştur. Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlerinin vazifelerinden istifa ederek meclise avdetle orduları münasip görülmiyen bir zamanda başsız bırakmış olmaları

Şifre makine başındadır.

1 - Bana olan güven ve sevginize dayanarak gördüğüm önemli gerekseme üzerine hemen milletvekilliğinden çekildiğinizi, telgrafla Meclis Başkanlığına bildirmenizi öneririm. Önemli olan askerlik görevinize kayıtsız şartsız bütün varlığınızla bağlanmak istemenizi belirtmeniz yerinde olur.

2 - Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa Hazretleri de bu gereksemeye dayanarak önerim üzerine çekilme yazısını vermiştir.

3 - Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat, K.O. 1 İzzettin, K.O. 2 Ali Hikmet, K.O. 3 Şükrü Naili, K.O. 5 Fahrettin, K.O. 7 Cafer Tayyar Paşalar hazeratına* yazılmıştır.

4 - Telgraf başında durumu bildirmenizi bekliyorum.

30/10/1924 Cumhurbaşkanı Gazi M.Kemal

Efendiler, 30/31 Ekim sabahına kadar, Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Paşadan İzmirden; İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşadan Balıkesirden; Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşadan Pangaltıdan; Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşadan Adanadan; makina başında aldığım yanıtlarda, önerimin harfi harfine ve hemen uygulandığı bildirildi.

Efendiler, bu seçkin komutanların, bu önerim dolayısıyla da, bana karşı gösterdikleri büyük inan ve güvene burada teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

Üçüncü Ordu Müfettişi ile, Yedinci Kolordu Komutanının Diyarbakır'dan verdikleri karşılıklar şöyleydi:

Müfettiş Paşanın yanıtı:

Ankarada Cumhurbaşkanı Gazi Paşa Hazretlerine

Diyarbakır, 30/10/1924

Yüksek kişiliğinize olan güvenime ve sevgime inanmanızı saygı ile dilerim ve ancak böyle bir vatanî görevimden ivedilikle çekilerek milletimin ve seçim bölgemin gözünde sorumlu ve suçlu tutulmamaklığım için emir buyurulan görevden çekilmeyi gerektiren nedenlerin açıklanmasına izin vermenizi saygıyla dilerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat

Kolordu komutanının yanıtı:

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Diyarbakır, 30/10/1924

1 - Siz yüce Cumhurbaşkanımıza beslediğim saygı ve sevgiye güvenmenizi rica ederim.

2 - Bu dakikada seçim bölgeme hiç danışmadan yüksek önerinizi kabul etmem beni milletin gözünde suçlu duruma düşürebilir.

3 - Vatanın ve milletin yararları milletvekilliğinden hemen çekilmemi gerektiriyorsa kesin karar verebilmem için durum hakkında aydınlatılmamı saygı ile dilerim Efendim.

K.O. 7 Komutanı Cafer Tayyar

Her iki telgrafta, bana olan güven ve sevgi üzerine inanç verildikten sonra, seçim bölgeleri karşısındaki durumlarından söz edilmekte ve önerimin gerekçesi sorulmaktadır.

Verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunayım:

Makine başında şifre:

31/10/1924

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine

K.O. 7 K. Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine

Komutanların milletvekili de olmaları orduda ve komuta işlerinde beklenen düzen bağı ile bağdaşmadığı kanısına varılmıştır. Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlerinin görevlerinden çekilip meclise dönmüş olmalarının orduları elverişsiz bir zamanda başsız bırakmış

* Saygı gösterisi olarak bir kişiye “hazret” sözcüğünün Türkçe kurallarına göre çoğullandırılması olan “hazretleri”, birden çok kişi sözcüğü ise aynı sözcüğün Arapça kurallarına göre çoğullandırılmış olan “Hazeratı” denir (B.Y.)

bu mütealeyi teyit eder. Dairei intihahiyeniz halkı ordunun selâmeti inzibatı için ita buyura-
cağınız karardan elbette memnun olur. Sabık iş'arına nazaran kararınızın bildirilmesini rica ederim.

*Bu iş'arına Cevat Paşanın cevabı şudur:
Makine başında*

Reisicumhur Gazi M.Kemal

Diyarbakır, 31/10/1340

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Emir ve kumandada matlup inzibat ile gayrikabili telif olduğundan kumandanların meb'us bulunmamaları hakkındaki kanaati riyasetpenahilerine bütün kalbimle iştirak eder ve hini intihapta affımı hakipayi fahimanelerinden istirhamımın da bu kanaate matuf idüğünü arz ederim. Ancak bugün makamı fahimenelerinden verilen bir emir ile meb'usluktan istifanın tahmini devletleri veçhile millet ve dairei intihabiyemce iyi görülmeyeceğine kaniim ve bu kanaatle hiç de münasip görmediğim şu mühim zamanda ordudan ayrılıma muhtar kalacağımı düşünerek mütellim olduğumu arz ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat

Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra, vaziyeti anlamış ve teklifimin lâzî-müttatbik olduğuna kani olarak, derhal, mebusluktan istifa etmiştir. Müşari-leyhin, ihdas edilmek istenilen vaziyetlerle hiçbir temas ve alâkası olmadığı bizce de tahakkuk etmiştir. Gerçi, Kâzım Kara Bekir Paşa, istifa ettiğim filân gün ve filân saatte gibi tasrihatla birçok kumandanlara ve bu meyanda Cevat Paşa'ya da bildirmiş ise de, bu iş'ar Diyarbakırda iken teklifimin sebebi hakikisini anlamakta tereddüdü mucip olmaktan başka bir tesir yapmamıştır.

Cafer Tayyar Paşa da bu cevabı verdi:

Makine başında

Diyarbakır, 31/10/1340

Ankarada: Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Meb'usluk ve kumandanlık sıfatlarından birinin şahsımızdan nez'i lüzumu tensip buyurulduğu takdirde vezaifi milliyenin en muhterem addeylediğim vazîfei teşriyyeyi ifayı ter-cih eylemekte olduğumu hürmetlerimle arz ederim Efendim.

K.O. 7 Kumandanı Mirliva Cafer Tayyar

Efendiler, meb'us olan Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi ve kumandanlar, orduda siyasetle alâkadar unsur bulunmasındaki mahzuru takdir ederek, bu baptaki teklifimi hüsnü telâkki ve bana filen itimatlarını izhar ettikten sonra Cevat ve Cafer Tayyar Paşaların müfettişlik ve kumandanlıkta kalmaları caiz görülemezdi. Binaenaleyh derhal askerî vazifelerine hitam verildi. Yerlerine icap edenler tayin ve keyfiyet Müdafaa-i Milliye Vekâletince umum orduya tamimen tebliğ olundu.

Kâzım Kara Bekir ve Ali Fuat Paşalara, Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından bir emir tebliğ olunarak, yerlerine tayin olunan zevata, vezaifi askeriyele-ri aelûsül devrî teslim ve imha ettikten sonra Meclise dahil ve vazîfei teşri-yelerini ifaya mezun olabilecekleri bildirildi. Bu husus Başvekil tarafından Meclis Riyasetine de resmen bildirildi.

Meclise girmiş olan, Kâzım Kara Bekir ve Fuat Paşalar, Meclisten çıkarıldı. Fuat Paşa vazîfei askeriyesini hitama erdirmek üzere, tekrar Konyaya gitti. Kâzım Kara Bekir Paşa, Sarıkamıştan gelecek olan halefine intizaren Meclis haricinde kalmaya mecbur edildi. Meb'usluklarını muhafaza etmek isteyen iki kumandanın ordu ile alâkası kat'olundu. Bu suretle komplo tertip edenlerin Meclise ve efkârı umumiyyeye karşı, ordu ile yapmak istedikleri, blöf, meydana çıkarıldı.

Efendiler, 1 Teşrinisani 1340 günü Meclisin ikinci içtima senesi idi.

olması bu görüşü doğrulamıştır. Seçim bölgенizin halkı düzen bağının esenliği için vereceğiniz karardan elbette kivanç duyar, önceki yazıma göre kararınızın bildirilmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı Gazi M.Kemal

Bu telgrafıma Cevat Paşanın verdiği karşılık şudur:

Makine başında

Diyarbakır, 31/10/1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Komut ve komuta işlerinde beklenen düzen bağı ile bağdaşmaz olduğundan komutanların milletvekili olmamaları yolundaki yüksek görüşünüze bütün kalbimle katılıyorum ve seçim sırasında bu görevden başışlanmamı yüksek kişiliğinizden dilemekliğimin de bu inançtan ileri geldiğini bilgimize sunarım. Ancak bugün yüksek makamınızdan verilen bir emir ile milletvekilliğinden çekilmemin sizin de kestirebileceğiniz gibi milletçe ve seçim bölgemce iyi görülmiyeceğine inanıyorum ve bu inançla hiç de elverişli bulmadığım şu önemli zamanda ordudan ayrılmak zorunda kalacağımı düşünerek üzüntü duyduğumu bilgimize sunarım.

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat

Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra, durumu anlamış ve önerime uyulmak gerektiği kanısına vararak, hemen, milletvekilliğinden çekilmiştir. Cevat Paşanın, yaratılmak istenilen durumlarla hiçbir ilişki ve ilgisi olmadığı bizce de kesin olarak anlaşılmıştır. Gerçi, Kâzım Kara Bekir Paşa, görevden çekildiğini filân gün ve filân saatte gibi belirlemelerle birçok komutanlara ve bu arada Cevat Paşa'ya da bildirmiş ise de, bu bildiri Diyarbakırda iken önerimin gerçek nedenini anlamakta duraksamaya yol açmaktan başka bir etki yapmamıştır.

Cafer Tayyar Paşa da bu yanıtı verdi:

Makine başında

Diyarbakır, 31/10/1924

Ankarada: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Milletvekilliği ve komutanlık görevlerinden birinden alınmamızı gerekli buluyorsanız ulusal görevlerin en saygıdeğeri saydığım yasama görevimi yapmayı yeğlemekte olduğumu saygılarımla bilgimize sunarım Efendim.

K.O. 7 Komutanı Tuğgeneral Cafer Tayyar

Efendiler, milletvekili de olan Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, orduda politikayla uğraşan kimselerin bulunmasındaki sakıncayı anlayıp, bu yoldaki önerimi iyi karşıladıktan ve bana güvenlerini edimli olarak gösterdikten sonra Cevat ve Cafer Tayyar Paşaların müfettişlik ve komutanlıkta kalmaları uygun görülemezdi. Bunun için askerlik görevlerine hemen son verildi. Yerlerine gerekenler atandı ve durum Millî Savunma Bakanlığı tarafından bütün orduya genelgeyle bildirildi.

Kâzım Kara Bekir ve Ali Fuat Paşalara, Millî Savunma Bakanlığı tarafından bir emir verilerek, yerlerine atanan kimselere aserlik görevlerini yontemine göre teslim edip sonucu bildirdikten sonra Meclise girip yasama görevlerini yapabilecekleri bildirildi. Bu durum Başbakan tarafından Meclis Başkanlığına da resmî olarak bildirildi.

Meclise girmiş olan, Kâzım Kara Bekir ve Fuat Paşalar, Meclisten çıkarıldı. Fuat Paşa askerlik görevini sona erdirmek üzere, yeniden Konyaya gitti. Kâzım Kara Bekir Paşa, yerine atanan ve Sarıkamıştan gelecek olan komutanı beklemek için Meclis dışında kalmak zorunda bırakıldı. Milletvekilliğinde kalmak isteyen iki komutanın ordu ile ilişkisi kesildi. Böylece komplo düzenleyenlerin Meclise ve kamu oyuna karşı, orduyu kullanarak yapmak istedikleri, blöf, ortaya çıkarıldı.

Efendiler, 1 Kasım 1924 günü Meclisin ikinci yıldönümü idi.

Komplo tertip edenlerin meclise ve efkârı umumiyyeye karşı ordu ile yapmak istedikleri blöf meydana çıkarıldı

Komplo düzenleyenlerin meclise ve kamu oyuna karşı ordu aracılığıyla yapmak istedikleri blöf ortaya çıkarıldı

Bu münasebetle, celseyi, ben küşat ettim. Mutat nutkumu irad eyledim. Ben, riyaset kürsüsünü terkettikten sonra; Fevzi, Fahrettin, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşaların istifanmeleri ve Başvekil Paşanın, orduda kumanda tebeddülüne ait 31/10/1340 tarihli tezkeresi sıra ile okundu. Meclis, 5 Teşrinisani günü içtima etmek üzere, celse tatil edildi.

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, 1 Teşrinisani 1340 tarihli bir tezkere ile Meclis Riyasetine müracaat ederek, Müdafaa-i Millîye Vekâletinin, kendisini Meclise iltihaktan menettiğinden şikâyet etti. 5 Teşrinisani günü, Mecliste okunan bu tezkerede, Kâzım Kara Bekir Paşa diyordu ki: "İstifamdan beş gün sonra (30/10/1340 Cuma günü akşamı geceleyin) Müdafaa-i Millîye Vekilinin Sarıkamıştan gelecek olan asilin vüruduna kadar beni Meclise iltihaktan alıkoymak istiyen bir tebliğini aldım". Tezkere, şu cümle ile hitam buluyordu: "Maamafih bu hususta, salâhiyettar olan Meclisi Alinin kararına intizar eylediğimi arz ederim."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Müdafaa-i Millîye Vekâletine de aynı tarihte bir tezkere yazarak, "devir ve teslim vesilesile gayrimuayyen bir müddet için vazife-i teşriye devam etmemekliğim tebliğ buyuruluyor." "istifa ettiğim gün, asile intizar bahsi ileri sürülmemiştir." "Beş gün sonra bilmem neden böyle bir vesile ihdas buyuruldu, Meclise iltihak ettikten sonra velev muvakkat bir surette olsun tekrar bir vazifeyi kabul, hem arzuma, hem de Büyük Millet Meclisinin kararına mütevakkıf olduğundan keyfiyeti mezkûr Meclis Riyasetine yazdığımı arz ederim.."

Efendiler, "ordumuzun teali ve takviyesi için" lâyhalar takdim ettiğinden bahseden ve onlar nazarı dikkate alınmadığından "teessür ve yeşim fevkalâdedir" diyen sabık müfettiş paşa, memleketin üçte birine şamil koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda, beş satırlık bir kâğıtla başsız bırakmanın ne kadar hafif ve ordunun teali ve takviyesi noktai nazarından esas olan inzibatı ne derece muhil bir hareket olduğunun fariki görünmüyor. Nazarı dikkate alınmadığını iddia ettiği raporları ve lâyhalarile yapmadığı işi devletin bir iltimatı aldığını ve ondan dolayı fevkalâde olarak topladığı Mecliste yapmaya kalkıştığını dermeyer eden müfettiş paşa, kendisi gibi hareket eden arkadaşlarile beraber pek nâmanasip bir zamanda, orduya ne fena bir anarşi numunesi gösterdiğini anlamak istemiyor..

Ordumuzun, tealisi için, fikir ve mütaalealarının takdir görmediğinden muğber olan zat; vezaîfi askeriye devri tesliminin kanunî bir vazife olduğunu, ordunun selâmeti idare ve inzibatı için onu yapmaya mecbur bulunduğunu bilmez gibi görünüyor..

Uhdesindeki vazife askeriye hitam bulduğunu, Meclise resmen bildirecek makamın, ona vazife askeriye vermiş olan makam olmak tabî bulunduğunu nazarı dikkate almıyor..

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın Meclis Riyasetine olan tezkeresini müteakıp Başvekilin bir tezkeresi ve iki melfufu da okundu.

Başvekil Paşa; Kara Bekir Paşanın, Müdafaa-i Millîye Vekâletine olan müracaatını ve Vekâletin ona verdiği cevabı aynen Meclise arz ediyordu.

Müdafaa-i Millîye Vekili, Kâzım Kara Bekir Paşanın, bütün müddeiyat ve

Bundan dolayı oturumu, ben açtım. Yöntem gereği nutkumu verdim. Ben, başkanlık kürsüsünden ayrıldıktan sonra; Fevzi, Fahrettin, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşaların görevden çekilmeleri ve Başbakan Paşanın, orduda komuta değişikliği ile ilgili 31/10/1924 tarihli yazısı sıra ile okundu. Meclis, 5 Kasım günü toplanmak üzere, oturuma son verildi.

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşa, 1 Kasım 1924 tarihli bir yazıyla Meclis Başkanlığına başvurarak, Millî Savunma Bakanlığının, kendisinin Meclise katılmasını yasakladığından yakındı. 5 Kasım günü, Mecliste okunan bu yazıda, Kâzım Kara Bekir Paşa, diyordu ki: "Görevden çekilmemden beş gün sonra (30/10/1924 Cuma günü akşamı geceleyin) Millî Savunma Bakanının benim görevime Sarıkamıştan atanan ve gelecek olan kişi gelene kadar benim Meclise katılmamı yasaklamak istiyen bir bildirisini aldım." Yazı şu cümle ile son buluyordu: "Bununla birlikte bu konuda, yetkili olan Yüce Meclisin kararını beklediğimi bilginize sunarım."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Millî Savunma Bakanlığına da yine o tarihte bir yazı yazarak, "devir ve teslim gibi uydurma bir nedenle belirsiz bir süre için yasama görevimi yapmamaklığım bildiriliyor." "görevden çekildiğim gün, yerimi alacak olanı beklemem konusu ileri sürülmemiştir". "Beş gün sonra bilmem neden böyle bir uydurma neden ortaya çıkarıldı.", "Meclise katıldıktan sonra geçici olarak olsa bile yeniden bir görevi kabul etmek, hem kendi isteğine, hem de Büyük Millet Meclisinin kararına bağlı olduğundan durumu o Meclisin Başkanlığına yazdığımı bilginize sunarım.."

Efendiler, "ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için" kanun önerileri sunmuş olduğundan sözeden ve onlar dikkate alınmadığı için "üzüntüm ve kaygım çok büyüktür" diyen, eski müfettiş paşa, memleketin üçte birini kapsayan koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda, beş satırlık bir kâğıtla başsız bırakmanın ne denli hafif ve ordunun yükselmesi ve güçlendirilmesi bakımından temel olan düzen bağını ne denli bozucu bir davranış olduğunu kavramış görünmüyor. Dikkate alınmadığını ileri sürdüğü raporları ve kanun önerileriyle yapmadığı işi devletin bir iltimatı aldığı ve ondan dolayı olağanüstü olarak toplanan Mecliste yapmaya kalkıştığını ileri süren müfettiş paşa, kendisi gibi davranan arkadaşlarile birlikte pek elverişli bir zamanda, orduya ne kötü bir anarşi örneği verdiğini anlamak istemiyor..

Ordumuzun, yükselmesi için, düşünce ve görüşlerinin yüz bulmamasına gücenen kişi; askerlik görevinin devir tesliminin yasal bir ödev olduğunu, ordunun esenlikle yönetilmesi ve düzeni için onu yapmak zorunda bulunduğunu bilmez gibi görünüyor..

Üstündeki askerlik görevinin son bulduğunu, Meclise resmî olarak bildirecek makamın, ona askerlik görevi vermiş olan makam olmak doğal bulunduğunu dikkate almıyor...

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın Meclis Başkanlığına gönderdiği yazıdan sonra Başbakanın bir yazısı ve iki eki de okundu.

Başbakan Paşa; Kara Bekir Paşanın, Millî Savunma Bakanlığına yaptığı başvurusunu ve Bakanlığın ona verdiği karşılığı olduğu gibi Meclisin bilgisine sunuyordu.

Millî Savunma Bakanı, Kâzım Kara Bekir Paşanın, bütün ileri sürdüklerinin

mütaleatının doğru olmadığını izah ettikten sonra ona "ordu müfettişliğine ait vezaif ve mahrem vesaikin bizzat" halefine devrî teslim ve imbasını tekrar teyit ve emrediyordu.

Acaba, bu son ihtardan sonra, sabık müfettiş paşa, anlamış mıdır ki, vatanın müdafaası için ordusuna müteallik mühim vazifeyi, mahrem vesaiki devlet onun şahsına emniyet ve teslim etmiştir. Onları, devlete, şahsan mes'ul olacak, halefi gösterilmeden, kendiliğinden, istediğine terk ve teslim etmesi büyük bir hatadır; ağır muamelei kanuniyeyi müstelzimdir. Bunları anlamış mıdır?

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşayı, Meclise bir an evvel iltihak ettirmek, istical edenler, yaptığımız muameleyi iptale çalışmakta kusur etmediler. Feridun Fikri Bey (Dersim Meb'usu) ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Karesi Meb'usu): "Meclise iltihak eden bir arkadaşı, bir azayı müzakereye iştirakten, herhangi bir kuvvet alkoyabilir mi? Böyle şey olur mu?" diye hitap ve itaba başladı.

Muhterem meb'us, fikir arkadaşını bir an evvel Mecliste faaliyete geçirebilmek için, kanun kuvvetini, onun kahhar kudretini ve o kuvvet ve kudreti istimal için, Meclisi Alinin ve milletin emniyet ve itimatına mazhar olmuş insanların azim ve kararlarında ne derece kat'î olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.

İsmet Paşanın beyanatı, bu yaygaraları susturdu. Buna dair olan müzakere kapandı. Paşalara; verilen evamir harfiyen tatbik ettirildi.

Meclis, umumî müzakeresine geçti. Mevzuubahs mesele (Mübadele, İmar, İskân Vekâletinden) istizah idi.

Başvekil İsmet Paşa, kürsüye çıkarak şu teklifte bulundu: "Birçok hatiplerin imar ve iskân işleri üzerinde değil, muhtelif vesilelerle muhtelif vekâletlere ait işlere temas ettiklerini gördüm. Hatta bazı hatipler, Başvekilin, devletin siyaseti dahilîye ve haricîyesi hakkında ariz ve amik tafsîlât vermesi arzusunı izhar buyurmuşlardır. Bu arzulara tamamen ve maalmemnuniye iktifa ediyorum. Mübadele vekili, Meclisi Alinin âra ve tensibile Reis Vekilliğine intihap edilmiştir. Fakat bu münasebetle istizahın ehemmiyet ve şümulünün hiçbir suretle inkıta etmemesini teklif ederim. Ben, güzel (taktik'i) severim."

Bu suretle, hükûmet, **sahnenin perdesini kaldırdı** ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını tatbik etmesini tacil etti. Hükûmet, musademeyi açıktan ve cepheden kabul etmiş bulunuyordu.

Efendiler, lehte ve aleyhte olmak üzere otuz kadar hatip söz söyledi. Adliye ve Maarif Vekilleri de beyanatta bulundular. Münakaşa beş saat neticesiz devam etti. İstizah müzakeresi ertesi güne talik edildi.

Ertesi günü, öğlenden sonra saat 2:30 da müzakereye başlandı. İlk, kürsüye çıkan, Dahiliye Vekili ve Mübadele İmar ve İskân Vekâleti Vekili Recep Bey oldu. Uzun izahat ve bayanatta bulundu. Muhalifler, yerlerinden, Recep Beye kısa tarizler yapıyorlardı.

Recep, Bey, bir noktada, dedi ki: "Bazı gazeteler ve bazı zevat, diyorlar ki Ankarada bir hükûmet varmış. Meclisin bütün tatil zamanında, memleketi, nekadardar kanunsuzluklar, nekadardar usulsüzlükler varsa, hep bunlarla idare etmiş.. Rivayete göre, bazı arkadaşların birtakım gizli defterleri de varmış, orada vekille-

yanlış olduğunu açıkladıktan sonra ona "ordu müfettişliği ile ilgili görev ve gizli belgeleri yerine atanan komutanın kendisine" devir ve teslim etmesini ve sonuçlandırmasını yeniden istiyor ve bunu emrediyordu.

Acaba, bu son uyarıdan sonra, eski müfettiş paşa, anlamış mıdır ki, vatanın savunulması için ordusuyla ilgili önemli görevi, gizli belgeleri devlet onun kendisine güvenip vermiştir. Onları, devlete, karşı sorumlu olacak yeni komutan gösterilmeden, kendiliğinden, istediğine bırakıp vermesi büyük bir yanılgıdır; ağır yasal cezayı gerektirir. Bunları anlamış mıdır?

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşayı, Meclise, bir an önce kattırmak için, acele edenler, yaptığımız işlemi bozdurmaya çalışmaktan geri kalmadılar. Feridun Fikri Bey (Tunceli Milletvekili) ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Balıkesir Milletvekili): "Meclise katılan bir arkadaşı, bir üyeyi görüşmelere katılmaktan, herhangi bir kuvvet alkoyabilir mi? Böyle şey olur mu?" diye yaygaraya başladı.

Sayın meb'us, ülkü arkadaşını bir an önce Mecliste çalışmaya başlatabilmek için, kanun kuvvetini, onun ezici gücünü ve o kuvvet ve gücü kullanmak için, Yüce Meclisin ve milletin inan ve güvenini kazanmış insanların kararlı ve kararlarında ne denli kesin olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.

İsmet Paşanın konuşması, bu yaygaraları susturdu. Bu konu üzerindeki görüşme kapandı. Paşalara; verilen emirler harfi harfine uygulatıldı.

Meclis, genel görüşmeye geçti. Söz konusu sorun (Değişim, Bayındırlık, Yerleştirme Bakanlığından) bilgi isteyen gensoru önergesi idi.

Başbakan İsmet Paşa, kürsüye çıkarak şu öneride bulundu: "Birçok konuşmacıların bayındırlık ve yerleştirme işleri üzerinde konuşmaktan çok, türlü ilişkilerde çeşitli bakanlıkların işlerine değindiklerini gördüm. Dahası bir kısım konuşmacılar, Başbakanın, devletin iç ve dış politikası üzerinde enine boyuna ayrıntılı bilgi vermesini istemişlerdi. Bu isteklerin hepsini seve seve benimsiyorum. Değişim İşleri Bakanı, Yüce Meclisin uygun bulmasıyla Başbakan Vekilliğine seçilmiştir. Ama bundan dolayı gensorunun önem ve kapsamının hiçbir bakımdan kısılmamasını öneririm. Ben, güzel (taktik'i) severim."

Böylece, hükûmet, sahnenin perdesini kaldırdı ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını oynamalarını çabuklaştırdı. Hükûmet, açıktan ve cepheden çatışmayı kabul etmiş bulunuyordu.

Efendiler, olumlu ve olumsuz olmak üzere otuz kadar konuşmacı söz söyledi. Adalet ve Millî Eğitim Bakanları da konuştular. Tartışma, bir sonuç alınmadan beş saat sürdü. Gensoru görüşmesi ertesi güne bırakıldı.

Ertesi günü, öğlenden sonra saat 2:30 da görüşmeler başladı. İlk, kürsüye çıkan, İçişleri Bakanı ve Değişim, Bayındırlık ve Yerleşim Bakan Vekili Recep Bey oldu. Uzun bir açıklama yaptı ve uzun konuştu. Muhalifler, yerlerinden, Recep Beye kısa kısa sataşıyorlardı.

Recep Bey, bu görüşmelerin bir yerinde, dedi ki: "Kimi gazeteler ve kimi kişiler, diyorlar ki Ankarada bir hükûmet varmış, Meclisin bütün dinlenme döneminde, memleketi, nekadardar kanunsuzluklar, nekadardar usulsüzlükler varsa, hep bunlarla yönetmiş.. Söylentiye göre, kimi arkadaşların birtakım gizli defterleri

Kâzım Kara Bekir Paşayı Meclise bir an önce kattırmakta acele edenler, yaptığımız işlemi bozdurmaya çalışıyorlardı

Hükûmet açıktan ve karşı karşıya çatışmayı kabul etti

rin yaptıkları kanunsuz hareketler mukayyet imiş.. bir gün gelecekmış; Meclis toplanacak ve orada hükûmeti hesaba çekeceklermiş. O zaman o gizli defterler muhteviyatı muvacehei millette hükûmetten sorulacakmış. İşte; o gün gelmiştir! O defterler muhteviyatını, huzuru millete döksünler!"

Feridun Fikri Bey, arkadaşları namına cemi sigasile cevap verdi: "Sırasın da dökeceğiz!" dedi.

Recep Bey mukabele etti: "Dökünüz Efendim; bekliyoruz. Hükûmet, huzuru millette, sinei mes'uliyeti daima küşade olarak karşınızdadır" dedi ve şu sözleri ilâve etti: "Memleketin iphama, iğlâka, vuzuhsuzluğa, tereddüde tahammülü yoktur. Açık vazifei tenkit yapılmaksızın, afakta, birtakım şüphe bulutlarının, hergün dolaştığını, fısıldıyarak, Türkiye Cumhuriyetinin, bu taze vücudun, hayatında muzır teşevvüşler varmış gibi göstermek, bu memlekete hıyanettir." "Herkesin köşede, bucakta, koridorlarda, şurada burada, birtakım mevhum zununu batıla ile efkârı iğlâk etmekten, bu herkese mütesaviyen küşade olan millet kürsüsünde gelip hakikati söylemesi lâzımdır. Hakikat söylenmez ve yine bu mevhum telkinata devam edilirse, bu memleketin akıbeti ile kuvvetli ve samimî bir alâka olmadığına alâmet addedeceğim. Ben şahsan böyle addedeceğim ve zannederim, millet de böyle addedecektir. Bu kürsüye davet ediyorum... Ta ki, millet bilsin; hakikat ne taraftadır. Zan, vehim, isnat, itham ne taraftadır."

Recep Beyden sonra, aleyhte beyanatta bulunan birtakım zevat dinlendi. Onlara da Ticaret Vekili Hasan Bey (Trabzon Meb'usu) ve Müdafaa-i Millîye Vekili Kâzım Paşa cevap verdiler.

Aleyhte söz alanlar meyanında Rauf Bey de vardı. Ona da söz sırası geldi.

Rauf Bey, İmar ve İskân Vekâletinden olan sual ve istizahın, hükûmetin heyeti umumiyesine teşmilini muvafık bulmamakla beraber, Başvekil Paşanın bu hareketini civanmerdane buldu ve sözlerinin başında "Meclis, bir kast karşısında bulunan hükûmete hücum vaziyeti almıştır." dedi.

Yunus Nadi Bey; "anlamadık!" dedi. Rauf Bey izah etti; dedi ki: Münekkitler, hükûmete hitap ederken, kasten bir iş yapmışlar ve ona hücum ediyorlar vaziyetini görüyorum.

Rauf Bey, hatiplerin, ağır kelime kullanmamaları, hükûmeti küçük düşürecek şekilde ifadatta bulunulmaması gibi nasıthane ve mülâyimane bir tavır ve tarz ile Feridun Fikri Beyin teklifine temas ve onu müdafaa etti. Dersim Meb'usunun teklifi, bir "anket parlamanter" idi; "Meclis tahkikatı" heyeti teşkilinin müstacelen tahtı karara alınması isteniyordu. Feridun Fikri Beyin buna dair bir takriri ve bu takririn tayini esamî ile reye vaz'ı için de Feridun Fikri Beyle beraber daha 16 arkadaşının diğer bir takriri vardı.

Rauf Bey dedi ki: "Tetkik heyeti diye tercüme ettiğim bir heyetten bahis buyuruldu". - Bahis buyuran Feridun Fikri Beydir - Rauf Bey sözüne şöyle devam etti:

"... Vekiller böyle bir heyetin kabulünü, bu ane kadar güzide olan hissiyatı vatanîye ve millîyeye karşı bir şaibe ve bir zillet diye telâkki ettiler."

Yunus Nadi Bey, Rauf Beyin sözünü kesti. "Biraz öyle" dedi. Rauf Bey tekrar devam etti. "Hepimizin lâyuhti olmadığını kabul ederek arz ediyorum ve bu-

de varmış, orada bakanların kanunsuz işleri yazılı imiş.. bir gün gelecekmış; Meclis toplanacak ve orada hükûmeti hesaba çekeceklermiş. O zaman o gizli defterlerde yazılanlar milletin önünde hükûmetten sorulacakmış. İşte; o gün gelmiştir. O defterlerde yazılanları, milletin önüne döksünler."

Feridun Fikri Bey, arkadaşları adına çoğul takısı kullanarak karşılık verdi: "Sırasında dökeceğiz" dedi.

Recep Bey karşılık verdi: "Dökünüz Efendim; bekliyoruz. Hükûmet, millet önünde, sorumluluk bağı hep açık olarak karşınızdadır" dedi ve şu sözleri ekledi: "Memleket gizliliğe, kapalılığa, belirsizliğe, kararsızlığa dayanamayacak durumdadır. Açıktan açığa eleştirme görevi yapılmaksızın, gök yüzünde, birtakım kuşku bulutlarının, hergün dolaştığını, fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyetinin, bu körpe varlığın, yapısında zararlı karışıklıklar varmış gibi göstermek, bu memlekete hainlik etmektir." "Herkesin köşede, bucakta, koridorlarda, şurada, burada, birtakım boş kuruntularla kafaları bulandırmaktansa, herkese eşit olarak açık olan bu millet kürsüsünde gelip gerçeği söylemesi gerekir. Gerçek söylenmez ve yine bu boş kuruntular sürdürülürse, bu memleketin geleceği ile sağlam ve içten bir ilişkileri olmadığı yargısına varacağım. Ben kendim bu yargıya varacağım ve sanırım, millet de böyle bir yargıya varacaktır. Bu kürsüye çağırıyorum... Gelin konuşun ki millet bilsin; gerçek ne yandadır. Sanı, kuruntu, lekeleme, suçlama ne yandadır."

Recep Beyden sonra, karşıt konuşan birtakım kişiler dinlendi. Onlara da Ticaret Bakanı Hasan Bey (Trabzon Milletvekili) ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa yanıt verdiler.

Hükûmete karşı söz alanlar arasında Rauf Bey de vardı. Ona da söz sırası geldi.

Rauf Bey, Bayındırlık Yerleştirme Bakanlığıyla ilgili soru ve gensorunun, hükûmetin tümünü kapsayacak biçimde genişletilmesini uygun bulmamakla birlikte, Başbakan Paşanın bu davranışını yığıtçe buldu ve sözlerinin başında "Meclis, bir art niyet karşısında bulunan hükûmete saldırıya geçmiştir." dedi.

Yunus Nadi Bey; "anlamadık" dedi. Rauf Bey açıkladı; dedi ki: "Eleştiriciler, hükûmete karşı konuşurken, art niyetle hazırlanmış bir iş yapmışlar ve ona saldırıyorlar gibi görüyorum."

Rauf Bey, konuşmacıların, ağır sözler kullanmamaları, hükûmeti küçük düşürecek biçimde konuşulmaması gibi öğüt verircesine ve yumuşak bir tutum takındıktan sonra Feridun Fikri Beyin önerisine değindi ve onu savundu. Dersim Milletvekilinin önerisi, bir "anket parlamanter*" idi; bir "Meclis soruşturması" kurulu kurulması için ivedilikle karar alınması isteniyordu. Feridun Fikri Beyin bununla ilgili bir önergesi ve bu önergenin ad okunarak oylanması için de Feridun Fikri Beyle birlikte daha 16 arkadaşının başka bir önergesi vardı.

Rauf Bey dedi ki: "İnceleme kurulu diye anladığım bir kuruldan söz edil-di." Sözedden Feridun Fikri Beydir - Rauf Bey sözünü şöyle sürdürdü:

"... Bakanlar böyle bir kurulun kabulünü, şimdiye değin saygın olan ülke ve vatan duygularına karşı bir lekeleme ve bir aşağılama saydılar."

Yunus Nadi Bey, Rauf Beyin sözünü kesti. "Biraz öyle" dedi. Rauf Bey konuşmasını sürdürdü. "Hepimizin yanılmaz olmadığımızı kabul ederek söyli-

* Meclis soruşturması

nun lâzım olduğunu, (...) ben de alâkadar olduğum için herkesten evvel, ben talep ediyorum." dedi.

Rauf Bey, söz söylerken, Meclise karşı çok hürmetkâr olduğunu göstermek için de vesile aramaya ehemmiyet veriyordu. Bir müinasebet getirerek dedi ki: "Bu Meclisi Alinin vazettiği kanunlara, bazı sıfat tevcih edilmiştir. (Koridor Kanunları) denilmiştir."

Rauf Bey, Meclisi Aliye hürmet talep ediyordu.

Rauf Bey, Meclisi Alinin cumhuriyeti ilân eden kanunu üzerine aldığı saygısız vaziyetin unutulduğunu zannetmiş olacak!

Mazhar Müfit Bey (Denizli Meb'usu): "Onu ilk önce, refiki muhterem-niz Muhtar Beyefendi söylemiştir." dedi. Bu söz, Rauf Beye istikameti kelâmı-nu değiştirtti. Fakat, Muhtar Bey alındı.

Saip Bey (Kozan) söze karıştı. Nihayet, makamı riyasetin müdahale ve ihtarile Rauf Bey sözüne devam ettirildi.

Rauf Bey, döndü dolaştı, nihayet, prensip meselesine dayandı. "Şiarımız, mesleğimiz, bilâkaydüşart, hakimiyeti millîye esastır." dedi.

Yunus Nadi Beyin sadası işitildi: "Cumhuriyet!..."

Rauf Beye cevap vermedi. Başladığı cümleyi şu suretle ikmal etti. "Hakimiyeti millîyenin, yegâne tecelligahı olan Büyük Millet Meclisidir."

(Cumhuriyet sesleri) bütün Meclis salonunu doldurdu.

Ali Saip Bey (Kozan): Cumhuriyet!... dedi.

Rauf Bey, Ali Saip Beyle konuşmaya başladı. İhsan Bey müdahale etti. "İfadei âliniz sarîh değildir Rauf Beyefendi." dedi.

Rauf Bey: "Sarihtir. Çok rica ederim İhsan Beyefendi." İhsan Bey: "Okadar sarîh değildir. Uzun zamandanberi zatı âlinizle anlaşılmadık!" Rauf Bey, İhsan Beyin yüksek adalet hissile mütehassis bulunduğu, hâkimlik etmiş olduğundan bahsederek ona dedi ki: "Beraeti zimmet asıldır. Aksini ispat edemedikçe, bir tarafı suizan altında bulundurmak ve böyle ifade etmek doğru değildir." İhsan Bey cevap verdi. "**Hakikati ifade etmiyen maznundan şüphe etmekte hâkim haklıdır.**" dedi.

Rauf Beyle, İhsan Bey arasındaki bu muhavere biraz uzadı. Reis müdahale etti. Rauf Bey devam etti ve: "Teşkilâtı Esasiye Kanununda, vekillerin vazife ve salâhiyeti hakkında bir kanun tedvini mevzuubahs idi. Bu tedvin edildi mi? Bunu sual ederim" dedi.

Efendiler, kanunların Meclis tarafından tedvin olunması tabîi bulunduğu na nazaran, Rauf Bey, hükûmetten değil, kendisinin de aza olarak dahil bulunduğu Meclisten sual soruyordu.

Rauf Bey, Şûrayı Devlet teşkilâtına temas ettikten sonra, "Men'i Şekavet Kanunu tatbik edilmiş midir? Köy Kanunu tatbik edilmiş midir?" tarzında, Dahiliye Vekilinden başlayarak, Nafia, Ticaret, Ziraat, Müdafaa-i Millîye, Adliye, Maarif Vekillerine müteaddit sualler tevcih etti. Bütün, bu suallerle, Rauf Beyin; millet ve ordunun nazarı dikkatini celbetmek istediği anlaşılıyordu. Meselâ, Karadere ormanları hakkında bir muamele olduğunu matbuatta görmüş; o iş nasıl olmuş? ve "fedakâr ve kahraman ordumuzun, İstiklâl Harbini müteakıp, hali seferden, hazara intikalinde, büyük bir intizam ve mekânat gösterdiğini işittik ve

yorum ve bunun gerekli olduğunu, (...) ben de ilgili olduğum için herkesten önce, ben istiyorum." dedi.

Rauf Bey, söz söylerken, Meclise karşı çok saygılı olduğunu göstermek için de fırsat aramaya önem veriyordu. Bir ilişki yaratarak dedi ki: "Bu Yüce Meclisin koyduğu kanunlara, kimi adlar yakıştırılmıştır. (Koridor Kanunları) denilmiştir."

Rauf Bey, Yüce Meclise saygı gösterilmesini istiyordu.

Rauf Bey, Yüce Meclisin Cumhuriyet ilân eden kanunu karşısında takındığı saygısız durumun unutulduğunu sanmış olacak.

Mazhar Müfit Beyin (Denizli Milletvekili): "Onu ilk önce, sayın arkadaşınız Muhtar Beyefendi söylemiştir." dedi. Bu söz, Rauf Beye konuşma yönünü değiştirtti. Ama, Muhtar Bey alındı.

Saip Bey (Kozan) söze karıştı. Sonunda, başkanlığın işe karışması ve uyarması üzerine Rauf Bey sözünü sürdürmesi sağlandı.

Rauf Bey, döndü dolaştı, sonunda, ilke sorununa dayandı. "Tutumumuz, yolumuz, kayıtsız şartsız, ulusal egemenlik ilkesidir." dedi.

Yunus Nadi Beyin sesi işitildi. "Cumhuriyet!..."

Rauf Bey karşılık vermedi. Başladığı cümleyi şöylece bitirdi: "Ulusal egemenliğin, belirlediği tek yer olan Büyük Millet Meclisidir."

(Cumhuriyet sesleri) bütün Meclis salonunu doldurdu:

Ali Saip Bey (Kozan): "Cumhuriyet!..." dedi.

Rauf Bey, Ali Saip Beyle konuşmaya başladı. İhsan Bey işe karıştı: "Sözleriniz açık değildir Rauf Beyefendi." dedi.

Rauf Bey: "Açıktır. Çok rica ederim İhsan Beyefendi." İhsan Bey: "Okadar açık değildir. Uzun süredenberi sizinle anlaşılmadık!" Rauf Bey, İhsan Beyin yüksek adalet duygusu bulunduğu, yargıçlık etmiş olduğundan söz ederek ona dedi ki: "Suçsuzluk temel ilkedir. Tersini kanıtlayamadıkça, taraflardan birini sanık gibi görmek ve onu sanık diye adlandırmak doğru değildir." İhsan Bey karşılık verdi: "Gerçeği söylemeyen sanıktan işgillenmekte yargıç haklıdır." dedi.

Rauf Beyle, İhsan Bey arasındaki bu karşılıklı konuşma biraz uzadı. Başkan işe karıştı. Rauf Bey konuşmasını sürdürdü ve: "Anayasada, bakanların görev ve yetkileriyle ilgili bir kanun yapmak söz konusu idi. Bu kanun yapıldı mı? Bunu soruyorum." dedi.

Efendiler, kanunların Meclis tarafından yapılması doğal olduğuna göre, Rauf Bey, hükûmete değil, kendisinin de üye olarak içinde bulunduğu Meclise soru yöneltiyordu.

Rauf Bey, Danıştay kuruluşuna değindikten sonra, "Haydutluğun Önlenmesi Kanunu uygulanmış mıdır? Köy Kanunu uygulanmış mıdır?" diye, İçişleri Bakanından başlayarak, Bayındırlık, Ticaret, Tarım, Millî Savunma, Adalet, Millî Eğitim Bakanlarına bir çok sorular yöneltti. Bütün bu sorularla, Rauf Beyin; millet ve ordunun dikkatini çekmek istediği anlaşılıyordu. Örneğin, Karadere ormanları ile ilgili bir işlem olduğunu basında görmüş; o iş nasıl olmuş? ve "Özverili ve kahraman ordumuzun, Kurtuluş Savaşından sonra, sefer durumundan, barış durumuna geçişinde, büyük bir düzenlilik ve olgunluk gösterdiğini

iftihar ettik. Fakat ondan sonra ibate, iâşe noktai nazarından, vaziyeti aynı de-
recede kuvvetle kabul ve muhakeme edebilir miyiz? Bu cihetten bizi tenvir bu-
yurmalarını rica ederiz." dedi.

Rauf Beyin, bu sualinin, müsterek bir sual olduğu, kendi ifadesinden an-
laşıyor "rica ederiz" diyor. Filhakika, bu sualin, o güne kadar, orduların ba-
şında bulunan, iki ordu müfettişinin de iştirakile tertip edilmiş olduğuna hük-
metmemek için bir sebep yoktur.

Rauf Bey, adliyyede, teşkilâtın tahavvülü dolayısıyla vaki olan, tatbikatın,
adaleti temin için en münasip şekil ve suret olup olmadığını öğrenmek istiyor-
du.

Maarif vekilinden de, tahsili iptidaî müddetinin kanuna mugayir olarak ni-
çin azaltıldığının izahını talep etti.

Rauf Bey, İstanbul valisinin gece manevrasından, İstanbulun emanetle
idaresinin, halkın hukukuna tecavüz olduğundan da bahsettikten sonra;

Maarif Vekili Vasıf Bey ile matbuat arasında tekevvün eden bir hâdiseden
ve bu müinasebetle muallimlerden bahsederek dedi ki: "Muallim ordusunun,
münevver ordunun şu veya bu tarafı tercih eder, takviye eder tarzda neşriyatta
bulunmaları, doğru mudur?"

Rauf Bey, bunun doğru olmadığını söyliyerek nutkunu şu cümle ile bitir-
di: **"Allah vatanımı, milletimi ve hepimizi muhafaza buyursun."**

Bu cümlelerin, karşılandığı, alkışlardan sonra, Dahiliye Vekili kürsüye çık-
tı. Gümüşhane Meb'usu Zeki Bey ona takaddüm etmek daiyesinde bulundu.
Vehbi Bey: "Efendim bu mesele vekillerin Meclisten istizahı oldu." dedi. Riya-
set, vekillerin hakkı kelâmına dair, nizamnamei dahiliyi hatırlattı. Recep Bey de,
gayet vâsi bir istizaha maruz bulunan vekillerin, nizamname ile müeyyet olan,
söz söylemek haklarına, müsaade edilmediği takdirde, hakikatin tavazzuhuna
yardım edilmemiş olacağını beyan ettikten sonra, tevcih olunan suallerden ken-
dine ait bulunanlarına birer, birer cevap verdi. Beyanatı sırasında: "Rauf Beyin
kürsüye bir vaz'ı nâsihane ile çıktığını işaretle; bu Meclis, hiçbir vakit sükûnu
tam ile hareket etmeye mecbur ne bir mektep ve ne de bir fen akademisidir." de-
di. Rauf Beyin kürsüde, bugün dahi vazih olmadığına, anket ismini telâffuz et-
miyerek Feridun Fikri Beyin bir senelik mesaiye ait ve üç vekâlete şamil olan
manasız, haksız, mantıksız ve kanunsuz ve müvazenei hükûmeti yıkan bir şekil-
deki "anket parlamenter" teklifini talep ettiğine, heyeti umumîyenin nazarı dik-
katini celbetti. Feridun Fikri Bey - yerinden, Recep Beyin "mantıksızdır" dedi-
ğine itiraz etti. Bu sözü geriye almasını istedi. Recep Bey: "Geriye almıyorum
Efendim; mantıksızdır, hakikat olduğu gibi ifade edilir"; dedi. Feridun Fikri Be-
yin - "Mantıksız sözünü kabul etmiyorum" sözüne, Recep Bey cevap verdi: "Fe-
ridun Fikri Bey - dedi - siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışkınsınız."

Daha ağır şeyler, Adliye Vekili Necati Bey tarafından tevcih edilmiş... Fe-
ridun Fikri Bey, "Adliye vekili sözlerini geri aldılar" dedi. Necati Bey, yerinden
fırlayarak: "Sözlerimi geri almadım.." dedi. Biraz gürültü oldu. Nihayet, reis:
"Rica ederim gürültüyü keselim!" dedi. Recep Bey, devam ettiği izahatında:
"Birçok zevatta, defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf Beyin sözlerine göre,
hazırlanmış suallerden on, on beş tanesinin, tarhedilmesi fırsatını bulacağız. İş-
te, Efendiler, - dedi - defterlerin yavaş yavaş mebadisi çıkıyor."

işittik ve övündük. Ama ondan sonra giydirme, besleme açısından, durumun
yine o kadar düzenli olduğunu kabul edebilir miyiz? Bu yönden bizi aydınlat-
malarını rica ederiz." dedi.

Rauf Beyin, bu sorusunun, ortak bir soru olduğu, kendi sözünden anlaşı-
yor "rica ederiz" diyor. Gerçekten, bu sorunun, o güne kadar, orduların ba-
şında bulunan, iki ordu müfettişinin de katılmasıyla düzenlenmiş olduğu yar-
gısına varmamak için bir neden yoktur.

Rauf Bey, adliye örgütlerinin değişmesi dolayısıyla yapılan işin, adaleti
sağlamak için en uygun biçim ve yol olup olmadığını öğrenmek istiyordu.

Millî Eğitim Bakanından da, ilk öğretim süresinin kanuna aykırı olarak
niçin azaltıldığının açıklanmasını istedi.

Rauf Bey, İstanbul valisinin gece manevrasından, İstanbulun "emin"lik*
elile yönetilmesinin, halkın haklarını çiğnediğinden de sözettikten sonra;

Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey ile basın arasında çıkan bir olaydan ve bu iliş-
ki ile öğretmenlerden söz ederek dedi ki: "Öğretmen ordusunun, aydın ordunun
şu ya da bu yanı tutar, destekler biçiminde yayım yapmaları, doğru mudur?"

Rauf Bey, bunun doğru olmadığını söyliyerek nutkunu şu cümle ile bitir-
di: **"Allah vatanımı, milletimi ve hepimizi korusun."**

Bu cümlelerin, karşılandığı, alkışlardan sonra, İçişleri Bakanı kürsüye çıktı.
Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey daha önce konuşması gerektiğini ileri sür-
dü. Vehbi Bey: "Efendim bu iş bakanların Meclisi sorguya çekmesi biçimine
girdi." dedi. Başkanlık, bakanların konuşma hakkıyla ilgili, içtüzüğü hatırlattı.
Recep Bey de, çok geniş bir gensoruyla karşılaşan bakanların, tüzükle perçin-
lenmiş olan, söz söylemek haklarını kullanmalarına izin verilmezse, gerçeğin
belirlenmesine yardım edilmemiş olacağını söyledikten sonra, yöneltlen soru-
lardan kendisiyle ilgili bulunanlarına birer, birer yanıt verdi. Sözleri arasında:
"Rauf Beyin kürsüye öğüt verir gibi çıktığını belirterek; bu Meclis, hiçbir za-
man tam bir dinginlikle davranmaya zorunlu ne bir okul ve ne de bir bilim aka-
demisidir." dedi. Rauf Beyin kürsüde, bugün bile açık konuşmadığına, "anket"
sözünü söylemiyerek Feridun Fikri Beyin bir senelik çalışmayla ilgili ve üç ba-
kanlığı kapsayan anlamsız, haksız, mantıksız ve kanunsuz ve hükûmetin den-
gesini yıkan bir biçimde "anket parlamenter" önerisini istediğine, genel kuru-
lun dikkatini çekti. Feridun Fikri Bey yerinden, Recep Beyin "mantıksızdır"
dediğine karşı çıktı. Bu sözü geriye almasını istedi. Recep Bey: "Geriye almı-
yorum Efendim; mantıksızdır, gerçek olduğu gibi söylenir; dedi." Feridun Fik-
ri Beyin "Mantıksız sözünü kabul etmiyorum" sözüne, Recep Bey karşılık ver-
di: "Feridun Fikri Bey - dedi - siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışkınsınız.."

Daha ağır şeyler, ona Adalet Bakanı Necati Bey tarafından yöneltilmiş..
Feridun Fikri Bey, "Adalet Bakanı sözlerini geri aldılar" dedi. Necati Bey, ye-
rinden fırlayarak: "sözlerimi geri almadım.." dedi. Biraz gürültü oldu. Sonun-
da, başkan: "Rica ederim gürültüyü keselim" dedi. Recep Bey, sürdürdüğü
açıklamalarında: "Birçok kişilerde, defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf
Beyin sözlerine göre hazırlanmış sorulardan on, onbeş tanesinin, düşülmesi fır-
satını bulacağız. İşte, Efendiler, - dedi - defterlerin yavaş yavaş arkası geliyor."

* Bugüne göre değişik yetki ve görevleri olan büyük şehir belediye başkanı. Bu tür yöne-
timde belediyeye "şehremaneti" denir. (B.Y.)

Recep Bey, Rauf Beyin beyanatında kullandığı (Taktik) e işaret ederek, dedi ki, Rauf Bey hem bütün bu sualleri soruyorlar ve hem de: "Asla bir mes'uliyeti veyahut ıskat gibi bir şeyi istihdaf etmiyorum" diyorlar. Bir istizah günü, millet kürsüsüne çıkan zat, ya lehte veya aleyhtedir. Lehte ise hükûmeti tutmasını ister. Aleyhte ise ıskatını ister ve bunu açık ve sarahatle söylemek lâzımdır. Yoksa Rauf Beyefendinin sözleri malâyaniden ibarettir."

Recep Beyin bu cümlesi, Rauf Beyle aralarında kısa bir muhavereye yol açtı; "fakat tecavüz ediyorsunuz"; "siz de müdahale ediyorsunuz.." gibi sözler teati edildi. Nihayet Recep Bey, beyanatına devam ederek dedi ki: "Muhterem Efendiler, birtakım sualler soruyorlar.. Ahmet gelmiş midir? Kanun tatbik olunmuş mudur?"

Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü - böyle istizah yapılırken - hedefsiz olarak sorulacak ve söylenecek şeylere bir makam olamaz." Buraya çıkıyorlar, söylüyorlar, söylüyorlar, neticede söylüyorum, söylüyorum ama bir şey yoktur diyorlar. Böyle olunca malâyanidir ve gayesizdir. Vaziyetin tarifi budur." Recep Bey sözlerine şu yolda devam etti: Çok dikkat ettim, Rauf Bey "Buraya çıktılar, sırası geldi, icab etti, başka bir tarif yaptılar, cumhuriyet kelimesini telâffuz edemediler." "Muhterem, arkadaşlar - dedi - lâtife etmiyoruz. Bütün bir inkılâptan çıktık, münevver bir istikbale gidiyoruz. Bütün ahkâmı, bütün şeraiti, bütün vuzuhile bir hedefe yürüyoruz." Rauf Bey de: "Nedir bu küskünlük ki, sırası gelmiş ve arkadaşlar bilvesile fırsat vermiş iken, bu mukaddes ismi, telâffuz etmemekte inat ve ısrar etmişlerdir." "Fakat şayanı dikkattir, bu zat, İstanbul'da, kıyametleri kopardı. Elinden gelen her kuvveti sarfetti." ve "huzurunuza çıktığı zaman, bütün onlardan ricat etti ve yemin ederek dedi ki, ben cumhuriyetçiyim." Bugün kendisinden şüphe ediyorum.

Bu kanaatin yanlış olduğuna, ikna etmeyi, kendileri için, bir mesele adde derlerse, çıksınlar, kürsüden veya başka bir mahalden söylesinler ki! böyle bir tereddüde mahal yoktur. Aksi takdirde, Rauf Beyin cumhuriyete olan merbuti yetinden, şüphem vardır ve bu şüphem devam edecektir. Hakikat budur."

Recep Bey, izahatını bitirirken: "Muhterem arkadaşlar - dedi - bugüne kadar boğazımıza kadar kan içinde yoğrularak bu davayı - bu mukaddes vatanın itilâyı kat'isini temin edecek olan - bu davayı bugünkü mertebeye kadar getirdik. Bugünden sonra en büyük hata, tereddütler, şüpheler, vuzuhsuzluklardır. Bunların nereye vardıklarını kimse bilemez."

Recep Bey kürsüden inerken, makamı riyaset, talebi üzerine kendini müdafaa etmek için Rauf Bey'e söz verdi.

Rauf Bey - Sizin hervakut ve her tereddüt ettiğiniz zamanda, ben tekrar yemin ve kasem etmeye mecbur muyum? dedi. (Mecbursun) sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere: "Hayır Efendiler, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur." cümlesile cevap verdi.

Buna, Kaharisarı Sahip Meb'usu Ali Bey, yerinden mukabelede bulundu: "Sen de o vakıt, bu toprakta oturamazsın. Ecdadının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin. Bu toprak bunu istiyor." dedi.

Bunun üzerine, Rauf Bey muhalif olduğu noktayı izah yollu beyanatta bulunarak dedi ki: "Bilâkaydüşart hakimiyeti millîye esasına müstenit bir idareyi, demokrasi denilen halk idaresi esaslarını tesis etmek için ve bu esaslar üzerine

Recep Bey, Rauf Beyin sözlerinde kullandığı (Taktik) e dikkati çekerek, dedi ki, Rauf Bey hem bütün bu soruları soruyorlar ve hem de: "Hiç bir zaman bakanları suçlamak ya da düşürmek gibi bir amaç gütmüyorum." diyorlar. Bir gensoru günü, millet kürsüsüne çıkan kişi, ya hükûmetten yanadır ya da hükûmete karşıdır. Hükûmetten yana ise hükûmetin tutulmasını ister. Hükûmete karşı ise düşürülmesini ve bunu açıkça söylemek gerekir. "Yoksa Rauf Beyefendinin sözleri boş lâflardan başka bir şey değildir."

Recep Beyin bu cümlesi, Rauf Beyle aralarında karşılıklı kısa bir konuşmaya yol açtı; "ama saldırıyorsunuz"; "siz de sözlerimi kesiyorsunuz.." gibi sözler karşılıklı olarak söylendi. En sonu Recep Bey, konuşmasını sürdürerek dedi ki: "Muhterem Efendiler, birtakım sorular soruyorlar.. Ahmet gelmiş midir? Kanun uygulanmış mıdır?"

"Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü - böyle gensoru görüşülürken - amaç güdülmeden sorulacak ve söylenecek şeylerin yeri olamaz." "Buraya çıkıyorlar, söylüyorlar, söylüyorlar, sonunda söylüyorum, söylüyorum ama bir şey yoktur diyorlar. Böyle olunca söylenenler boş lâflardır ve amaçsızdır. Durumun tanımı budur." Recep Bey sözlerini şöyle sürdürdü: "Çok dikkat ettim, Rauf Bey, buraya çıktılar, sırası geldi, gerekti, başka bir tanım yaptılar, cumhuriyet sözcüğünü ağza alamadılar." "Muhterem, arkadaşlar" - dedi - şaka değil. Büyük bir devrimden çıktık, aydın bir geleceğe gidiyoruz. Bütün gerekenleri, bütün koşulları, bütün açıklığı ile bir amaca doğru yürüyoruz." Rauf Bey de: "Nedir bu küskünlük ki, sırası gelmiş ve dolayısıyla arkadaşlar fırsat vermişken, bu kutsal adı, telâffuz söylememekte dayatıp direnmişlerdir." "Ama şurası dikkate değer, bu kişi, İstanbul'da, demediğini bırakmadı." "Elinden gelen her şeyi yaptı." ve "karşınıza çıktığı zaman da, bütün yaptıklarından döndü ve and ederek dedi ki, ben cumhuriyetçiyim." Bugün kendisine kuşku duyuyorum.

Bu kanının yanlış olduğuna, beni inandırmayı, kendileri için, gerekli görürlerse, çıksınlar, kürsüden ya da başka bir yerden söylesinler ki böyle bir kuşkuya yer yoktur. Böyle yapmazsa Rauf Beyin cumhuriyete olan bağlılığından, kuşku vardır ve bu kuşku sürecektir. Gerçek budur."

Recep Bey, açıklamasını bitirirken: "Muhterem arkadaşlar - dedi - bugüne değin boğazımıza kadar kan içinde yoğrularak güttüğümüz bu işi - bu kutsal yurdun yükselişini, kesinlikle sağlayacak olan - bu davayı bugünkü aşamasına kadar getirdik. Bugünden sonra en büyük yanlış, kararsızlıktır, kuşku ve açık olmamaktır. Bunların nereye vardıklarını kimse bilemez."

Recep Bey kürsüden inerken, başkanlık, isteği üzerine kendini savunmak için Rauf Bey'e söz verdi.

Rauf Bey - Sizin istediğiniz her zaman ve her kuşkulandığınız zaman ben yeniden and içmek zorunda mıyım? dedi. (Zorundasın) sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere: "Hayır Efendiler, kimsenin kimseden kuşkulanmaya hakkı yoktur." cümlesile karşılık verdi.

Buna, Afyon Meb'usu Ali Bey, yerinden karşılık verdi: "Sen de o zaman, bu toprakta oturamazsın. Atalarının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin. Bu toprak bunu istiyor." dedi.

Bunun üzerine, Rauf Bey karşı olduğu noktayı açıklar yollu konuşarak dedi ki: "Kayıtsız şartsız ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir yönetimi, demokrasi denilen halk yönetimi ilkelerini oturtmak için ve bu ilkelere dayanarak millet

milletten vekâlet aldık. Birtakım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını Meclisten alıp şu veya bu makama, Meclisi fesih ve kanunları red hakkını vermek zihniyet ve istikametini gösterdiler. İşte ben buna muhalifim."

Recep Bey, bu sözlere cevap verdi ve izah etti ki, Rauf Bey itiraz ve muhalefet ettiği zaman henüz Teşkilâtı Esasiye Kanunu ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi veya verilmemesi mevzuubahs dahi değildi. Bu mesailden, ancak aylarca sonra bahsolundu. Recep Bey: "Efendiler, bu mugalâta" dedi.

Rauf Bey, sebebi muhalefetini iyi anlatabilmek için, şöyle bir izahta bulunmaya lüzum gördü; dedi ki: "Efendiler, değil halifeci ve sultancı, bu makamın hukukunu almak istidadında olan, herhangi bir makamın aleyhindeyim."

Rauf Bey, halifeci ve sultancı olmadığını ifade ederken riyaseticümhur makamının, reisicumhurun aleyhinde olduğunu izah ve ilân ediyordu. Daha evvel, bilmünasibe beyan ettiğim veçhile, Rauf Bey, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" şeklinde musır idi.. İsmi tebeddülile, yani cumhuriyet unvanı alınmış olmakla beraber, teşkilâtın o mahiyetinin mahfuziyetini temin etmek istiyordu.

Ne için? Çünkü; riyaseticümhur makamı, hilâfet ve saltanat makamlarının hukukunu almak istidadında imiş..

Efendiler, içtihat diye ortaya atılan bu sözler, Recep Beyin dediği gibi "malâyani" değil de nedir? Bu gibi sözlerle kurulan mantık "mugalâta" değil de nedir?

Bu içtihadın ve bu mantığın mana ve medlûlünü, Rauf Beyin bugünkü mesai ve faaliyeti pek güzel göstermektedir. **Fakat, biz bunu anlamak için, bugünlere kadar, intizar gafletinde kalamazdık. Bundan dolayı bizi mazur görsünler.**

Efendiler, bugün de istizah neticelenmedi. Müzakere ertesi güne talik edildi. 8 Teşrinisani günü cereyan edecek müzakereye intizaren, biraz da, o günlerdeki bazı neşriyatı gözden geçirelim.

Vatan gazetesinin 5 Teşrinisani 1340 tarihli nüshasında, başmakalede, hükûmeti tenkit edenler ve muhalif cephe gösterenler methü sena ve hükûmet taraftarları takbih olunmaktadır. Başmuharrir "Henüz ağzını açmayan, münekkit namzetlerine karşı, hergün kulaktan kulağa yeni bir tecavüzkar söz fısıldanıyor. Hükûmetçi hizbe mensup kime tesadüf ederseniz o günün haft emri yevmisinde mevcut sözleri aynen iştirsiniz." dedikten sonra sözlerini teyid için birtakım misaller sayıyor ve "Körkörüne emre uymayan, hakikati gören ve söylemek isteyen şahsiyetleri, ipdidadan susturmak için her vasıtaya müracaat" ediyorlar ve: "Keyfi idare, hali tabînin ve istikrarın fevkinde, bir amil mahiyetini muhafaza edecektir." diyor.

Efendiler, muharrir "haft emri yevmi" ve "keyfi idare" tabirleriyle, millete neyi haber vermek istiyordu? Haft emri yevmiler veren, keyfi idaresini âmil kılan kimdi? Bu iphamlı tabirleri kullanan sahibi makale, nihayet, bize, "İki tarafta, bitarafane, bir hakem halile çağırıp dinlemek, riyaseticümhurun en nazik ve mühim vazifesidir" nasihatini veriyor. Bu vazifenin hemen yapılmasını istiyor ve çünkü "yarın pek geç olabilir!" diye tehdit ediyor.

Bir gün sonra, benim sene başı nutkumdan bahseden aynı muharrir, "tenkit mevli gösteren en müstakil fikirli vatandaşları, zaman zaman, bertaraf etmeye

bizi vekil etti". "Birtakım arkadaşlarımız milletin bu hakkını Meclisten alıp şu veya bu makama, Meclisi kapatmak ve kanunları tanımamak hakkını vermek düşünce ve eğilimini gösterdiler. İşte ben buna karşıyım."

Recep Bey, bu sözlere karşılık verdi ve anlattı, Rauf Bey karşı çıkıp muhalefet yaptığı zaman daha Anayasa ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi veya verilmemesi söz konusu bile değildi. Bu işlerden, ancak aylarca sonra sözedildi. Recep Bey: "Efendiler, bu yanıltmacadır" dedi.

Rauf Bey, karşı çıkmasının nedenini iyi anlatabilmek için, şöyle bir açıklama yapmayı gerekli gördü; dedi ki: "Efendiler, değil halifeci ve sultancı, bu makamın haklarını alabilecek olan, herhangi bir makama karşıyım."

Rauf Bey, halifeci ve sultancı olmadığını söylerken cumhurbaşkanlığı konumuna, cumhurbaşkanına karşı olduğunu açıklıyor ve duyuruyordu. Daha önce, yeri gelip söylediğim gibi, Rauf Bey, "Türkiye Büyük Millet Meclisi" hükûmeti biçiminde direniyordu. Ad değiştirilmiş, yani cumhuriyet denilmiş olmakla birlikte örgütün o niteliğinin korunmasını sağlamak istiyordu.

Ne için? Çünkü; cumhurbaşkanı halifenin ve padişahın haklarını alabilir miş..

Efendiler, görüş diye ortaya atılan bu sözler, Recep Beyin dediği gibi "boş sözler" değil de nedir? Bu gibi sözlerle kurulan mantık "yanıltmaca" değil de nedir?

Bu görüşün ve bu mantığın anlamını ve özünü, Rauf Beyin bugünkü çalışma ve çabaları pek güzel göstermektedir. **Ama, biz bunu anlamak için, bugünlere kadar, beklemek aymazlığında kalamazdık. Bundan dolayı bizi bağışlasınlar.**

Efendiler, bugün de gensoru sonuçlanmadı. Görüşme ertesi güne bırakıldı. Sözü 8 Kasım günü yapılacak görüşmelere getirmeden, biraz da, o günlerdeki kimi yayımları gözden geçirelim.

Vatan gazetesinin 5 Kasım 1924 tarihli sayısındaki, başyazıda, hükûmeti eleştirenler ve muhalif duruma geçenler göklere çıkarılmakta ve hükûmet yanlılar kınanmaktadır. Başyazar "daha ağzını açmayan, eleştirici adaylarına karşı, hergün kulaktan kulağa yeni bir saldırgan söz fısıldanıyor. Hükûmetçi gruptan kime rastlarsanız o gün verilen gizli emirde bulunan sözleri olduğu gibi iştirsiniz." dedikten sonra sözlerini doğrulamak için birtakım örnekler sayıyor ve: "Körükörüne emre uymayan, gerçeği gören ve söylemek isteyen kişileri, başlangıçta susturmak için her araca başvuruyorlar" ve: "Keyfe göre yönetim, doğal ve kararlı durumun üstünde bir etmen niteliğini sürdürüp gidecektir." diyor.

Efendiler, yazar "gizli emir" ve "keyfe göre yönetim" deyimleriyle, millete neyi haber vermek istiyordu? Gizli emirler veren, keyfine göre yönetim yürüten kimdi? Bu kapalı deyimleri kullanan yazı sahibi, en sonu, bize, "iki yanı, yan tutmadan, bir hakem gibi çağırıp dinlemek, cumhurbaşkanlığının en ince ve önemli görevidir" öğüdünü veriyor. Bu görevin hemen yerine getirilmesini istiyor ve çünkü "yarın pek geç olabilir" diye gözdağı veriyor.

Bir gün sonra, benim yıl başı nutkumdan sözeden bu yazar, "eleştiri eğilimi gösteren en özgür düşünceli vatandaşları, zaman, zaman, susturmaya çalışan te-

Mecliste
yapılan gö-
rüşmelerin
muhalif ba-
şındaki
yankısı

çalışan inhisarcı bir siyasî sistem, inkişaf ve terakki için, kahredici, bir cehen-nem makamındadır." cümlesile takip ettiğimiz sistem hakkında, pek haksız ve insafsız bir iftirada bulunuyor ve "meş'um gidişin muayyen bir noktada tevkif edilmesi, yeni bir çığır açılması lâzımdır" diyerek, bize, tekrar vazifemizi ihtar ediyordu.

Vatan muharriri, bir gün sonra yazdığı "Sokaktaki Adam" serlevhalı baş-makalesini "İnşallah iyi olur; demekten başka yapacak şey kalmamış gibi gö-rünüyor." cümlesile bitiriyordu.

8 Teşrinisani 1340 tarihli Vatan gazetesinde intişar eden, bir Ankara telg-rafında: "Meclis, yüksek mevkide bulunanların tasvibi olmaksızın, kabineyi is-kat edemeyecektir" tarzında, büyük harflerle yazılmış intibalar ve "Rauf Bey, dünkü, nutkunda istizah haricinde ehemmiyetsiz şeylerden bahsetmekle, isti-zah taraftarlarının mevkiini ve istizah davasını zâfa düşürdüğü söylenmekte-dir." gibi haberler vardır.

Vatan gazetesinin, istizah davasını takip için sureti mahsusada gönderdiği muhabiri, intihalarında pek isabet gösteremiyorsa da, istizah davasının, sebebi zâfi hakkında verdiği haberde aldanmış görünmüyordu.

Efendiler, Tevhidiefkârın başmuharriri de, bir sürü başmakaleler ile, mu-halefeti takviye ve teşçi ediyor ve kendini müdafaa eden hükûmetin ve muvafık meb'usların, kendini müdafaa etmelerini ve söz söylemelerini dahi istemiyor-du. Bu başmuharrir diyordu ki: "Mecliste, muvafık meb'uslar böyle, her mü-him işi, gürültüye boğmak eğlencesinde devam ederek münekkitleri susturduk-ça, İsmet Paşa hükûmeti hiç şüphesiz itimat reyi alacaktır. Fakat bu itimat re-yinin mahiyeti hakikîyesi, nihayet, bir sandukçanın içine fazla miktarda beyaz kâğıt atılmış olmasından ibaret kalacaktır."

Bu safsatalar üzerinde, tevakkufa lüzum yoktur. Biraz da, Tanin gazetesi-ne bakalım! Taninin, "Siyasî Tahammülat" unvanlı bir başmakalesinde "Ha-reketi millîye mücahadesinde büyük hizmetlerle temeyyüz etmiş şayanı hürmet ve itimat bazı simalar arasında bir teşriki hareket mukaddematı başladığı haber alındığından ve "Halk Fırkasile ve hükûmetle samimî münasebatı olan matbu-atın bu haberleri pek nahoş bir şekilde karşılamalarından ve tefsir etmelerin-den" ve "daha şimdiden müstakbel fırkayı gözden düşürecek surette mütaleat serdine kıyam edilmesinden bahsolumaktadır. Makalede, program meselesine temas edilerek, Halk Fırkasının programı olmadığına işaret edildikten sonra biz Halk Fırkasından hiç memnun değiliz. Fakat Halk Fırkasının prensipleri namına söylenen ve görülen şeylere tamamen taraftarız, deniliyor ve Halk Fır-kası prensiplerinden ne anlaşıldığı izah olunarak fakat, acaba, hakikatte de böyle midir?" suali ortaya atılıyor. Muharrir, bu suale menfi cevap veriyor ve "karşımızda böyle bir fırkai teceddüt ve ıslahat görmeyi gönlümüz istediği için, Halk Fırkasını bu dediğimiz şekilde hulya eyliyoruz." diyor. Ondan sonra, mu-harrir, şunları söylüyor: "Halk Fırkasının programı ve sözleri başkadır, tuttu-ğu yol başkadır. Halk Fırkasının, demokratlığı dudaklarındadır."

Bu mütaleanın sahibi, birinci cümlesile, kastediyorsa, ki, Halk Fırkası, cumhuriyet ilân edeceğini, hilâfeti lâğveyliyeceğini programına yazıp ilân etme-di ve söylemedi; fakat filen yaptı; doğrudur! Ancak, ikinci cümle ile Halk Fır-kasına isnat ettiği doğru değildir.

kelci bir politik yöntem, gelişip ilerlemek için, ezici, bir cehennem durumun-dadır." cümlesile izlediğimiz yöntem için, pek haksız ve kıyıcı bir karalamada bulunuyor ve "uğursuz gidişin belirli bir noktada durdurulması, yeni bir çığır açılması gerekir" diyerek, bize, bir daha görevimizi hatırlatıyordu.

Vatan yazarı, bir gün sonra yazdığı "Sokaktaki Adam" başlıklı başyazısı-nı "İnşallah iyi olur; demekten başka yapacak şey kalmamış gibi görünüyor." cümlesile bitiriyordu.

8 Kasım 1924 tarihli Vatan gazetesinde yayımlanan, bir Ankara telgrafın-da: "Meclis, yüksek görevlerde bulunanlar uygun bulmadıkça, hükûmeti dü-şüremeyecektir" biçiminde, büyük harflerle dizilmiş izlenimler ve "Rauf Bey, dünkü nutkunda, gensoru dışında önemsiz şeylerden söz etmekle, gensorudan yana olanların durumunu ve gensorunun etkisini azalttığı söylenmektedir" gi-bi haberler vardır.

Vatan gazetesinin, gensoru işini izlemek için özel olarak gönderdiği ha-bercisi, izlenimlerinde olayları pek doğru yansılamıyorsa da, gensorunun etki-sinin, azalması nedeniyle ilgili olarak verdiği haberde aldanmış görünmüyor-du.

Efendiler, Tevhidiefkârın başyazarı da, bir sürü başyazarlarla, muhalefeti destekliyor ve özendiriyor ve kendini savunan hükûmetin ve hükûmeti tutan meb'usların, kendini savunmalarını ve söz söylemelerini bile istemiyordu. Bu başyazar diyordu ki: "Mecliste, hükûmeti tutan böyle, her önemli işi, gürültü-ye boğmak eğlencesini sürdürerek eleştiricileri susturdukça, İsmet Paşa hükû-meti hiç kuşkusuz güven oyu alacaktır. Ama bu güven oyunun gerçek niteli-ği, olsa olsa küçük bir sandığın içine çok sayıda beyaz kâğıt atılmış olmasın-dan ibaret olarak kalacaktır."

Bu boş sözler üzerinde, durmaya gerek yoktur. Biraz da, Tanin gazetesi-ne bakalım. Taninin, "Politik Mayalanmalar" başlıklı bir başyazısında "Kur-tuluş savaşında büyük yararlılıklarıyla sıvrılmış saygı değer ve güvenilir kimi kişiler arasında bir işbirliği başlangıcı olduğu" haber alındığından ve "Halk Partisiyle ve hükûmetle yakın ilişkisi olan basının" "bu haberleri pek hoş ol-mayan bir biçimde karşılamalarından ve yorumlamalarından" ve "daha şim-diden gelecekteki partiyi gözden düşürecek yolda düşünceler ileri sürmeye" kalkışılmasından söz edilmektedir. Yazıda, program işine değinilerek, Halk Partisinin programı olmadığı belirtildikten sonra "Biz Halk Partisini hiç be-ğenmiyoruz. Ama Halk Partisinin ilkeleri adına söylenen ve görülen şeyleri tümüyle benimsiyoruz." deniliyor ve Halk Partisi ilkelerinden ne anlaşıldığı açıklanıyor "Ama, acaba, gerçekte de böyle midir?" sorusu ortaya atılıyor. Yazar, bu soruya olumsuz yanıt veriyor ve "Karşımızda böyle bir yenileştirme ve düzeltme partisi görmeyi gönlümüz istediği için, Halk Partisini bu dediği-miz biçimde hayal ediyoruz." diyor. Ondan sonra, yazar, şunları söylüyor: "Halk Partisinin programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Par-tisinin, demokratlığı dudaklarındadır."

Bu düşüncenin sahibi, birinci cümlesile, demek istiyorsa, ki Halk Partisi, cumhuriyet ilân edeceğini, halifeliği kaldıracığını programına yazıp duyurma-dı ve söylemedi; ama yaptı; doğrudur. Ancak, ikinci cümle ile Halk Partisi için söylediği doğru değildir.

Makale sahibi, muhalif zevatın, mevkii iktidara geçmek istemelerinin meşruiyetini ispat için, sarfettiği birçok sözlerle şunu da ilâve ediyor: "Vatan düşün- cesile hareket etmek, yalnız mevkii iktidardaki zatlara mı - mintarafillâh - inhi- sar şeklinde bahşolunur bir fazilettir."

Tanın başmuharriri 4 Teşrinisani 1340 tarihinde, yazdığı Ordu ve Siyaset unvanlı bir başmakalede, şu müttaleatta bulunuyor: "Şekli hükûmet cumhuriyet- tir. Fakat, hükûmetin yalnız adını değiştirmek hiçbir fayda temin etmez. Asıl teb- dil edilmesi icap eden nokta işin ruhudur, prensipleridir. Bugün Müttehidei Ame- rika istisna edilirse Amerikada yirmi kadar memleket vardır ki hepsinin ismi de cumhuriyettir. Hatta hep zencirlerden terekkiup eden Haiti bile bir cumhuriyet idi. Fakat buralarda cumhuriyetin hükûmeti mutlakadan farkı pek azdır. İrsî bir hükûmdar yerine, zorla riyaseticümhura çıkmış bir mütegalibe görürüz. İşte bu- kadar! Reisicumhur namını taşıyan müstebit, keyfemeyâşa idarei hükûmet eder. Bir hükûmdarı mutlak gibi keyfi ve hevesinden başka bir kanun tanımaz."

Tanın başmuharriri, bu Amerika cumhuriyetlerinden Şiliyi istisna ederek diğerleri için diyor ki: "Hiçbirisi, bugün, hakikî cumhuriyet namını taşımaya lâayık değildir. Çünkü demokrasiye... istinat etmiyorlar."; "cumhuriyet namı al- tında hükûmeti mutlakaların, hükûmferma olması, askerî rüesa yüzündendir."

Burada, bir an tevakkuf etmek isterim. Efendiler, bu makale, meb'us olan kumandanların, meb'usluktan istifaları üzerine ve o münasebetle yazılıyor. Fa- kat, öyle bir zamanda yazılıyor ki, ordularımızın müfettişleri, orduları terkedip hükûmeti iskat için Meclise gelmişlerdir ve bu muharrir, onların mevkii iktida- ra geçmek istemelerinin meşruiyetini ispat için, daha bir gün evvel, sütunlarca yazı yazmıştır. Cumhuriyetin hükûmeti mutlakadan farksız olabileceğine mi- saller getiren ve buna sebep, demokrasiye istinat etmemek olduğunu söyleyen muharrir, hükûmet fırkasının demokratlığı dudaklarındadır." diyen zattır. "Bunun böyle olması askerî rüesa yüzündendir, diyen zat, Türkiye Reisicum- hurunun da rüesayi askeriye den biri olduğunu bilen zattır. Bu zattır ki, rüesayi askeriye den filân ve filânları; rüesayi askeriye den olan Türk Reisicumhuru ve rüesayi askeriye den olan Türk Başvekili ile karşı karşıya cephe aldirmek için hararetle çalışıyor ve sonra sevmediği tarafın yıkılmasını, millete lüzumlu gösterebilmek için, gûya, şayanı tetkik ve ibret misaller söylüyor ve "hangi ge- neral maiyetine daha çok asi toplayabilirse, riyatesicumhura o geçer." "ve ordu kumandanları, eşkıya reisleri birbirleriyle çarpışarak, riyatesicumhur mevkiiini gaspediyorlar." diyor.

Efendiler, bu ve buna mümasil sözlerin, ne maksatla ve ne his ile yazıldı- ğını, farketmemek ve bu gibi neşriyatın Meclis azasında ve efkârı umumîyede bırakacağı menfi ve muzır tesirleri anlamamak, mümkün değildi. Filhakika, bu ifsâtkâr tesirat maatteessüf filî akislerini göstermiştir.

Refet, Kâzım Kara Bekir ve Ali Fuat Paşaların, Müdafaai Millîye Encü- menine intihap edilmemiş olduklarından müteessir olan aynı cumhuriyetçi mu- harrik, bu defa da, ordu kumandanlarının, ordulara müessir olabilecek bir he- yete intihap edilmemiş olduğunu iyi bulmuyor. Bu noktada, pek sevdiğini an- latmak istediği demokrasiye imtisalden dahi vazgeçiyor. Bu fikirleri ihtiva eden cümleleri, hep beraber müttalea edelim.

"Siyasiyat" serlevhası altında yazılmış yazılar arasında "Müdafaai Millîye

Yazar, hükûmete karşı olanların, iktidara geçmek istemelerinin uygunlu- ğunu kanıtlamak için, kullandığı birçok sözlerle şunu da ekliyor: - "Vatan ya- rarına çalışmak, yalnız iktidardaki kişilere - Tanrının - tekeli biçiminde bağış- ladığı bir erdem midir?"

Tanın başyazarı 4 Kasım 1924 tarihinde, yazdığı Ordu ve Politika başlık- lı bir başyazıda, şu düşünceleri ileri sürüyor: "Hükûmet biçimi cumhuriyettir. Ama, hükûmetin yalnız adını değiştirmek hiçbir yarar sağlamaz. Asıl değiştiri- lmesi gereken nokta işin özüdür, ilkeleridir. Bugün Amerika Birleşik Dev- letleri dışında Amerikada yirmi kadar memleket vardır ki hepsinin de adı cumhuriyettir. Dahası hep zencilerden oluşan Haiti bile bir cumhuriyet idi. Ama buralarda cumhuriyetin zorbalar hükûmetinden farkı pek azdır. Soydan gelen bir devlet başkanı yerine, zorla Cumhurbaşkanlığına çıkmış bir zorba görürüz. İşte bu kadar. Cumhurbaşkanı sanını taşıyan zorba, egemenliğini di- lediği gibi yürütür. Bir saltçı devlet başkanı gibi kendi istek ve dileğinden baş- ka bir kanun tanımaz."

Tanın başyazarı, bu Amerika cumhuriyetlerinden Şiliyi bir yana bıraka- rak öbürleri için diyor ki: "Hiçbirisi, bugün, gerçek cumhuriyet adını taşıya- cak nitelikte değildir. Çünkü demokrasiye... dayanmıyorlar."; "Cumhuriyet adı altında saltçı hükûmetin, egemenlik sürmesi, başkanlarının asker olması yüzündendir."

Burada, biraz durmak isterim. Efendiler, bu yazı, milletvekili olan komu- tanların, milletvekilliğinden çekilmeleri üzerine ve o ilişkiyle yazılıyor. Ama, öyle bir zamanda yazılıyor ki, ordularımızın müfettişleri, orduları bırakıp hü- kûmeti düşürmek için Meclise gelmişlerdir ve bu yazar, onların iktidara geç- mek istemelerinin uygunluğunu kanıtlamak için, daha bir gün önce, sütunlar- ca yazı yazmıştır. Cumhuriyetin saltçı hükûmetten farksız olabileceğine ör- nekler veren ve buna, demokrasiye dayanmamanın neden olduğunu söyleyen yazar, "hükûmet partisinin demokratlığı dudaklarındadır." diyen kişidir. Bu- nun böyle olması "başkanların asker olması yüzündendir." diyen kişi, Türki- ye Cumhurbaşkanının da bir asker olduğunu bilen kişidir. Bu kişidir ki, bazı askerleri; asker olan Türk Cumhurbaşkanı ve asker olan Türk Başbakanı ile karşı karşıya getirmek için büyük çaba harcıyor ve sonra sevmediği tarafın yı- kılmasını, millete gerekli gösterebilmek için, sözde, incelenip ders almaya ya- rar örnekler veriyor ve "hangi General yanına daha çok haydut toplayabilir- se, cumhurbaşkanlığına o geçer" ve "ordu komutanları, haydut başları birbir- lerile çarpışarak, cumhurbaşkanlığını zorla ele geçiriyorlar." diyor.

Efendiler, bu ve buna benzer sözlerin, ne amaçla ve ne duyguyla yazıldı- ğını, kavramamak ve bu tür yayımların Meclis üyelerinde ve kamu oyunda bı- rakacağı olumsuz ve zararlı etkileri anlamamak, olamaz. Gerçekten, bu karış- tırıcı bozucu etkiler üzümlük söylüyorum, edimli olarak yansımıştır.

Refet, Kâzım Kara Bekir ve Ali Fuat Paşaların, Millî Savunma Komüsyo- nuna seçilmemiş olduklarına üzülen o cumhuriyetçi yazar, bu defa da, ordu ko- mutanlarının, ordulara etki yapabilecek bir kurula seçilmemiş olmasını iyi bul- muyor. Bu noktada, pek sevdiğini anlatmak istediği demokrasiye örnek tutmak- tan bile vazgeçiyor. Bu düşünceleri içeren cümleleri, hep birlikte okuyalım.

"Politika İşleri" başlığı altında yazılmış yazılar arasında "Millî Savunma

Encümeni, Millet Meclisinin hemen hemen en az siyasî olan, hatta siyasiyatla hiç alâkası bulunmayan bir sahai faaliyetidir." cümlesi okunur. Muharrir, bu cümle ile, Meclise dahil olan, ordu müfettişlerinin, siyasetle alâkası bulunmayan sahada çalışmalarına neden ve ne için meydan verilmedi; demek istiyor. Buna, şu yolda, cevap vermek mümkündür. Çünkü, hakikaten, Müdafaa-i Millîye Encümeni siyasiyatla alâkası bulunmamak lâzımgelen, bir sahai faaliyet ise, oraya, mahza, siyasiyatla iştigal eylemek üzere Meclise gelmiş olanları ithal eylemekte mahzur olduğu için!

Muharrir, bu cümleden sonra devam ederek diyor ki: "Burada, vatanın namus ve istiklâlini müdafaa edecek orduyu, idare, islâh, tensik etmeye ve daha müterakki bir hale sokmaya hâdim kanunlar tanzim olunacaktır. Politikacılık ihtirasatına kendilerini kaptırmayıp da, yalnız vatani düşünenler için bu vazife, erkânı askeriyeye arasında, en muktedir zatlara tevdi edilmek bir vecibei hamiyettir."

Bu cümleler üzerinde de biraz tevakkuf edeceğiz.

Ordunun, idare, islâh, tensik ve onun daha müterakki bir hale getirilmesi meselesi çok mühimdir. Bu hususta muvazzaf ve meşgul makam Erkanıharbîye-i Umumîyedir. Bu makamda muharririn de dediği gibi en mümtaz erkânı askeriyemiz bulunmaktadır. Ordunun idaresi, islâhı, tensikı hususatını deruhde eden bu büyük erkânıharbîye, bu hususlarda, lüzum gördükçe hükûmete teklifatta bulunur.

Erkânıharbîyenin ve hükûmete dahil Müdafaa-i Millîyenin arz ve amîk düşünüp teshil eyledikleri mesail, her sene, içtima eden Ali Askerî Şûra tarafından tetkik ve müzakere olunur. Ali Askerî Şûrayı, Erkanıharbîye-i Umumîye Reisi, Müdafaa ve Bahriye Vekilleri ve ordu müfettişleri teşkil eder. Ali Askerî Şûranın, tetkikından geçen ve tatbiki muvafık görülen hususattan icab edenler, hükûmete teklif olunur. Bu tekliflerden, tatbiki için, kespi kanuniyet eylemesi lâzım olanlar varsa, işte onlar Meclise arz olunur. Mecliste, usulen Müdafaa-i Millîye Encümeninden ve taallûku olursa başka encümenlerden de geçtikten sonra, Meclis heyeti umumîyesinde müzakere ve taknin olunur.

Müdafaa-i Millîye Encümenindeki azanın askerlikten anlaması lâzımdır. Fakat, yalnız askerlikten anlaması kâfi değildir. Devletin maliyesinden, siyasetinden ve daha çok şeylerden de anlaması lüzumludur. Yalnız askerlikten anlamak, orduya müteallik kanun lâyihaları yapmak için kâfi gelseydi, Erkanıharbîye-i Umumîyenin tespit ve Ali Şûrayı Askerinin de tasvibinden sonra ayrıca bir encümende veya encümenlerde tetkike hacet kalmazdı. Zira, politika ile iştigal eden zevat, askerlikten dahi gelmiş olsalar, hayatını, ulûm ve fûnun ve hergünkü terakkiyatı askeriyeyi takip tatbik etmekle imrar eden zevattan daha mütehasıs ve daha sahibi salâhiyet olamaz.

Ordunun idare, islâh ve tensik için musip efkâr ve büyük tecrübelerle malik olduğunu zanneden ve Ali Şûrayı Askeride kanunen aza bulunan ordu müfettişleri için en müsait sahai faaliyet orduların başında ve Ali Şûrayı Askerî içindeki mevkileri idi. (Ciddiyet talep eden bu mevkiin kıymet ve ehemmiyetini takdir etmeyip, hükûmeti, Müdafaa-i Millîye Vekâletini, Erkanıharbîye-i Umumîyeyi beğenmeyip; onları, kendi mütaaleat ve tasavvuratı askerîyesini takdirden uzak görerek, siyasî sahada çalışmayı tercih eden kumandanların, Müdafaa-i Millîye En-

Komüşyonu, Millet Meclisinin hemen hemen en az siyasî olan, dahası politika işleriyle hiç ilgisi bulunmayan bir çalışma alanıdır." cümlesi okunur. Yazar, bu cümle ile, Meclise giren, ordu müfettişlerinin, politika ile ilgisi bulunmayan alanda çalışmalarına neden ve ne için meydan verilmedi; demek istiyor. Buna, şu yolda, yanıt verilebilir. Çünkü, gerçekten, Millî Savunma Komüşyonu politika işleriyle ilgisi bulunmamak gereken, bir çalışma alanı ise, oraya, salt, politika işleriyle uğraşmak amacıyla meclise gelmiş olanları sokmakta sakınca olduğu için.

Yazar, bu cümleden sonra yazısını sürdürerek diyor ki: "Burada, vatanın namus ve bağımsızlığını savunacak orduyu, yönetmeye, iyileştirmeye, düzenlemeye ve daha ileri bir duruma getirmeye yarayacak kanunlar yapılacaktır. Politikacılık tutkusuna kendilerini kaptırmayıp da, yalnız vatani düşünenler için bu görev, askerlerin en ileri gelenlerinden, en yetenekli olanlara verilmek bir yurtseverlik borcudur."

Bu cümleler üzerinde de biraz duracağım.

Ordunun, yönetilmesi, iyileştirilmesi, düzenlenmesi ve onun daha ileri bir duruma getirilmesi işi çok önemlidir. Bu işle görevlendirilmiş ve uğraşmakta olan makam "Genelkurmay"dır. Burada yazarın da dediği gibi en seçkin komutanlarımız bulunmaktadır. Ordunun yönetimi, iyileştirilmesi, düzenlenmesi işini üzerine alan bu genelkurmay, bu konularda, gerekli gördükçe hükûmete öneriler yapar.

Genelkurmayın ve hükûmetin bir kolu olan Millî Savunma Bakanlığının enine boyuna düşünüp saptadıkları sorunlar, her sene, toplanan "Yüksek Askerî Şûra "tarafından incelenip görüşülür. Yüksek Askerî Şûrayı, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma ve Denizîşleri Bakanları ve ordu müfettişleri oluşturur. Yüksek Askerî Şûranın, incelemesinden geçen ve uygulanması kabul edilen işlerden gerekenler, hükûmete önerilir. Bu önerilerden, uygulanması için, kanunlaşması gerekenler varsa, işte onlar Meclise sunulur. Mecliste, yöntemi uyarınca Millî Savunma Komüşyonundan ve ilişkisi olursa başka komüşyonlardan da geçtikten sonra, Meclis genel kurulunda görüşülür ve kanunlaştırılır.

Millî Savunma Komüşyonundaki üyelerin askerlikten anlaması gereklidir. Ama, yalnız askerlikten anlaması yeterli değildir. Devletin maliyesinden, politikasından ve daha başka şeylerden de anlaması gereklidir. Yalnız askerlikten anlamak, orduya ilişkin kanun tasarıları hazırlamak için yeterli olsaydı, Genelkurmayın saptaması ve Yüksek Askerî Şûranın da onaylamasından sonra ayrıca bir ya da birkaç komüşyonda incelenmesi gerekmezdi. Çünkü, politika ile uğraşan kişiler, askerlikten gelmiş olsalar bile, hayatını bilim ve teknik ve askerlik alanındaki ilerlemeleri günü gününe izleyip uygulamakla geçirenlerden daha uzman ve daha yetkili olamaz.

Ordunun yönetimi, iyileştirilmesi ve düzenlenmesi için en uygun düşünceleri ve büyük deneyimleri olduğunu sanan ve Yüksek Askerî Şûrada kanun gereği üye bulunan ordu müfettişleri için en uygun çalışma alanı orduların başında ve Yüksek Askerî Şûra içindeki yerleri idi. (Ağır başlılık isteyen bu yerin değer ve önemini kavramayıp, hükûmeti, Millî Savunma Bakanlığını, Genelkurmayı beğenmeyip; onları, kendilerinin askerlikle ilgili düşünce tasarılarını değerlendirebilmek yeteneğinden yoksun görerek, politika alanında çalışmayı yeğleyen ko-

cümenine ithaline çalışmak; onların; orduya müteallik, hükûmetten Meclise gelen, her nevi tekliflerin intacını müşkülleştirmek ve bunları vesile ittihaz ederek hükûmeti düşürmek ve Erkânıharbîyei Umumîye Reisini değiştirmek gibi menfi heveslerini tatmin etmek gayesine matuf olabilir.) Tanin başmuharririnin de, bu noktadaki gayesinin başka bir şey olduğunu zannetmek abestir.

Gayesinin, ademi husulünden "müteallim ve meys" olan muharrir, "kadîm Atina Cumhuriyetinde demokrasi esasına o kadar ifrat ile merbut idiler ki şuaabatı idarenin hiçbirinde vukuf ve ihtisas itibarile bile bir temeyyüz esası kabul edememişlerdi." Demokrasideki bu ifrata rağmen "Atina, demokrasinin de generaller bu usulden müstesna idiler."

Halk Fırkasının demokratlığı dudaklarında olduğundan cumhuriyetin mutlakiyetten farksız olduğunu millete anlatmaya çalışan, bir zatın, bu safsatasının henüz okunmakta bulunduğu günlerde, mevkii iktidara geçirmek gayretinde bulunduğu generallerin, demokrasiden dahi istisnaları caiz olabileceği fikrini dermeyeran etmesi, zannederim, dürüst insanlardan vaki olabilecek hareketlerden değildir.

Efendiler, kin ve ihtiras, bir insanın dimağını ve vicdanını kararttığı zaman nasıl konuşur, buna bir misal ister misiniz?

İşte, buyurunuz, aynı muharririn, şu sözlerini dinleyiniz:

"Halk Fırkasının, İsmet Paşa Hükûmetinin, memlekete arzettiği çirkin çehre! ihtirasatı şahsîye peşinde bu kadar esir olan zimandarlar, millî bir fırka vücuda getirmek, milleti temsil etmek iddiasına kalkamazlar."

"Ümidi istikbal ile pürgaleyan gençler, taze ve temiz canlarını feda ettiler: Memleketi kurtarmak için! Memleketi; şahıslarından ve ihtiraslarından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak yapmak için değil."

Hakikatin zıddı kâmilini ifade eden bu, mugalâta ve safsata sahibi, bizim teşkil ettiğimiz fırkayı ve bizim hükûmet teşkiline memur eylediğimiz İsmet Paşanın ve hükûmetinin, çehresini çirkin görüyor ve gösteriyor.

Efendiler, bizim çehremiz, her zaman, temiz ve pak idi ve daima temiz ve pak kalacaktır. Çehresi çirkin, vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim, vatanperverane, vicdanperverane ve namuskârane hareketimizi hasis ve çirkin ihtirasları yüzünden, çirkin göstermeye kalkışanlardır.

Efendiler, 8 Teşrinisani günü, Mecliste, umumî istizahın müzakeresine devam olundu.

Feridun Fikri Beyin (anket parlamanter) in kabulü hakkındaki uzun beyanatı, muhtelif hatiplerin, sözlerle karışarak hayli devam etti. Ondan sonra, Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak: "Efendiler - dedi - memleketin rejimi mevzuubahstir. Cumhuriyet idaresi mevzuubahstir. Her şeyden evvel, bu meseleyi görüşmek lâzımdır." Yunus Nadi Bey, Rauf Beyin bir gün evvelki beyanatına temas ederek, hakimiyeti millîye mi cumhuriyetin tekâmülüdür; cumhuriyet mi hakimiyeti millîyenin tekâmülüdür? gibi bir nazariyenin mevzuu münakaşa olmasına mahal olmadığını izah etti.

Rauf Beyin, değil halifenin, sultanın; bu makamın hukukunu almak istidadında olan, herhangi bir makamın aleyhindeyim; tarzındaki sözlerini, Yunus Nadi Bey şu suretle izah etti: "Bu makamın Rauf Beyce hukuku vardır; sarihtir

mutanların, Millî Savunma komüsyonuna girmelerini sağlamaya çalışmak, onların; hükûmetten Meclise gelen, orduya ilişkin, her çeşit önerilerinin sonuçlandırılmasını engellemek ve bunlardan yararlanarak hükûmeti düşürmek ve Genelkurmay Başkanını değiştirmek gibi kötü heveslerini gerçekleştirmek amacına yönelik olabilir.) Tanin yazarının da, bundan başka birşey için çalıştığını sanmak boştur.

Amacının, gerçekleşmemesinden "kaygılı ve üzgün" olan yazar, "eski Atina Cumhuriyetinde demokrasi ilkelerine o denli abartılı olarak bağlı idiler ki yönetim kollarının hiçbirinde bilgi ve uzmanlık yönünden olsun bir sivrileme kuralı kabul edememişlerdi." Demokrasideki bu abartmaya karşın "Atina demokrasisinde Generallere bu kural uygulanmazdı."

Halk Partisinin demokratlığının dudaklarında olduğunu, cumhuriyetin mutlakiyetle eşit olduğunu millete anlatmaya çalışan birinin, bu boş sözlerini gazetesinde yeni okunmakta bulunduğu günlerde, iktidara geçirmek çabasında bulunduğu Generallere, demokrasi kurallarının bile uygulanamayacağı düşüncesini ileri sürmesi, sanırım, özü sözü doğru olan insanlardan beklenebilecek işlerden değildir.

Efendiler, öç alma duygusu ve politik tutku, bir insanın kafasını ve gönlünü kararttığı zaman nasıl konuşur, buna bir örnek ister misiniz?

İşte, buyurunuz, aynı yazarın, şu sözlerini dinleyiniz:

"Halk Partisinin, İsmet Paşa Hükûmetinin, memlekete gösterdiği çirkin yüz. Kişisel tutkularına bu denli tutsak kalan önderler, ulusal bir parti kurmayla, milleti temsil etmeye kalkışamazlar."

"Gelecek günlere bağladıkları umutla kaynayıp coşan gençler, taze ve temiz canlarını: memleketi kurtarmak için bağışladılar. Memleketi; kendilerinden ve tutkularından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak yapmak için değil."

Gerçeğin tam tersini söyleyen bu yanıltmacı bu kof yazının yazarı, kurduğumuz partiyi ve bizim hükûmet kurmakla görevlendirdiğimiz İsmet Paşanın ve hükûmetinin, yüzünü çirkin görüyor ve gösteriyor.

Efendiler, bizim yüzümüz, her zaman, ak ve temizdi ve her zaman ak ve temiz kalacaktır. Yüzü çirkin, olanlar vicdanları çirkinliklerle dolu olanlar, bizim yurtsever, vicdanlı ve namuslu davranışlarımızı, bayağı ve çirkin tutkuları yüzünden, çirkin göstermeğe kalkışanlardır.

Efendiler, 8 Kasım günü, Mecliste, gene gensoru görüşmeleri yapıldı.

Feridun Fikri Beyin meclis soruşturmasının kabul edilmesi için yaptığı uzun konuşma, birçok konuşmacıların, sözlerle karışarak epeyce sürdü. Ondan sonra, Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak: "Efendiler - dedi - memleketin rejimi sözkonusudur. Cumhuriyet rejimi sözkonusudur. Her şeyden önce, bu işi görüşmek gerekir." Yunus Nadi Bey, Rauf Beyin bir gün önceki sözlerine değinerek, ulusal egemenlik mi cumhuriyetin gelişmiş biçimidir; cumhuriyet mi ulusal egemenliğin gelişmiş biçimidir? gibi bir kuramın tartışma konusu yapılmasına yer olmadığını açıkladı.

Rauf Beyin, halife, padişah; şöyle dursun bu makamın haklarını alabilecek olan, herhangi bir makamın bile karşısındayım; yolundaki sözlerini, Yunus Nadi Bey şöyle açıkladı: "Bu makamın Rauf Beyce göre hakları vardır; açıkça söyle-

ifade; mahfuz hukuku vardır. Sakın kimse almasın. Günün birinde belki lâzım olacaktır. "Halbuki Teşkilâtı Esasiye çıkmıştır. Bütün makamlar tesbit olunmuştur. Bütün vaziyetler kanun haline konulmuştur. Hâlâ efsaneden, safsata-dan bahseder."

Bundan sonra, Yunus Nadi Bey, şu sözleri söyledi: "Cumhuriyeti beğenmiyen adamlar vardır. İtiraf etmedikleri şeyi fikrinde besliyen mahlûkat vardır ve içimizdedirler." "Öyle adamların kafası ezilir, Efendiler!"

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının, nümayişkâr vaziyetlerinden, müfettiş paşaların istifalarından ve Meclisin içinde oyun oynanılmıyacağından bahsettikten sonra dedi ki: "Hususî ve gizli tertibat ile bazı makasîdî istihlal ederiz zümunda bulunmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin köşesinde oturarak bu şeylerde bulunmak hüürnetsizliktir. Kabul edemeyiz Efendim."

Yunus Nadi Bey, Refet Paşaya ilîşerek şu beyanatta bulundu: "Refet Paşa Hazretleri, malûmu âliniz olduğu veçhile, altı, yedi ay mukaddem mutantan ve manasız.. bazı ilânât ve beyanat ile meb'usluktan istîfa buyurmuşlardır. Garip bir hâdisedir. Esbabı mucibe olarak ilâve etmişlerdi ki, meb'usluktan sebebi istîfa, karanlık odada, yârân arasında bir ahdi millî mi? ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok merak ettim bu işe."

Karahisar Meb'usu Ali Bey, yerinden söze karıştı ve: "Yani generaller hükûmeti." dedi. Yunus Nadi Bey: "Çok merak ettim bu işe" diyerek sözüne devam etti ve dedi ki: "Teşkilâtı Esasiye vardır. Cumhuriyet teessüs etmiştir. Hükûmet nasıl yapılacaktır, orada yazılıdır. Bütün bunları idare eden bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar kâfi değildir; Refet Paşa meb'usluk-tan istîfa etsin, lâzımdır ve gitsin hükûmet yapsın, yârân toplansın, ne kanaattir bu?"

"..Efendim dağ başında mıyız? Demirci Efeyi alıp gelip te, hükûmet mi yapacaktı. Meclis yok mudur? Teşkilâtı Esasiye yok mudur? Bu, ne mantıksızca harekettir."

Refet Paşa, Yunus Nadi Bey'e cevap vermek üzere, kürsüye çıktı. Kendini müdafaaya çalışırken, Rauf Beyle aralarında mevcut fikir birliğinden ve Rauf Beyin söylediği her şeyin onun hesabına da kaydedilmesi icap edeceğinden bahsettikten sonra: "İki asker meb'usun Meclise avdet etmesini arzu etmişsem, acaba Çinde olduğu gibi bir cumhuriyet mi yapmak istemiş olurum?" dedi. Refet Paşanın beyanatına, muhtelif zevat, yerlerinden, kısa cevaplar vermeye başladılar, adeta münakaşalı bir muhavere cereyan etti. Nihayet, kürsü başka bir muhalif hatibe terkolundu. Bundan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir): "Günlerdenberi devam etmekte olan münakaşata ve henüz neticesi gelmiyen müzakerata, ne inkılâbın ve ne de milletin tahammülü vardır." dedikten sonra izah etti ki, vaziyet inkılâp namına, inkılâbı ileri götürmek namına ıskat-tan ibaret değildir.

Mahmut Esat Bey, her şeyden evvel gidilecek yolları tayin etmek lüzumunu ve o takdirde daha samimî ve daha kat'î yürünebileceğini beyan etti ve Rauf Beyin nazariyesine temasla, şu tahlilâtta bulundu: "Hakimiyeti millîye başka bir meseledir. Cumhuriyet, meşrutiyet, mutlakıyeti idare, istibdat, yine başka birer meseledir. Bir kısmı eşkâlî hükûmettir. Diğerî milletin iradesinin infaz ve tatbikidir. Bu dört şekil içinde, muhtelif şekilde, hakimiyeti millîyenin, tatbik edildiği

miştir; saklı hakları vardır. Sakın kimse almasın. Günün birinde belki gerekecektir." "Oysa Anayasa kabul edilmiştir. Bütün makamlar saptanmıştır. Bütün durumlar kanunla belirtilmiştir. Ama gene de masaldan, boş şeylerden söz eder."

Bundan sonra, Yunus Nadi Bey, şu sözleri söyledi: "Cumhuriyeti beğenmiyen adamlar vardır. Açıkça söylemedikleri şeyi içlerinde besliyen yaratıklar vardır ve içimizdedirler." "Öyle adamların kafası ezilir, Efendiler."

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının, gösterişli durumlar takınmalarından, müfettiş paşaların görevden çekilmelerinden ve Meclisin içinde oyun oynanılmıyacağından söz ettikten sonra dedi ki: "Özel ve gizli düzenlerle kimi amaçları elde ederiz kuruntusunda bulunmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin köşesinde oturarak bunları yapmak saygısızlıktır. Kabul edemeyiz Efendim."

Yunus Nadi Bey, Refet Paşaya ilîşerek şunları söyledi: "Refet Paşa Hazretleri, bildiğiniz gibi, altı, yedi ay önce gösterişli ve anlamsız.. kimi yayımlar ve demeçlerle milletvekilliğinden çekilmişlerdir. Şaşılabacak bir olaydır. Gerekçe olarak da eklemişlerdi ki, milletvekilliğinden çekilmesinin nedeni, karanlık odada, yakın arkadaşlar arasında bir ulusal ant mı? ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok ilgi duydum bu işe."

Afyon Meb'usu Ali Bey, yerinden söze karıştı ve: "Yani Generaller hükûmeti." dedi. Yunus Nadi Bey: "Çok ilgi duydum bu işe" konuşmasını sürdürdü ve dedi ki: "Anayasa vardır. Cumhuriyet kurulmuştur. Hükûmet nasıl kurulacaktır, orada, yazılıdır. Bütün bunları yöneten bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar yeterli değildir; isterler ki Refet Paşa milletvekilliğinden çekilsin ve gitsin hükûmet kursun, yakın arkadaşlar toplansın, ne kafadır bu?"

"..Efendim dağ başında mıyız? Demirci Efeyi alıp gelip te, hükûmet mi kuracaktı. Meclis yok mudur? Anayasa yok mudur? Bu, ne mantıksızca davranıştır."

Refet Paşa, Yunus Nadi Bey'e karşılık vermek için, kürsüye çıktı. Kendini savunmaya çalışırken, Rauf Beyle aralarında bulunan düşünce birliğinden ve Rauf Beyin söylediği her şeyin kendisi tarafından da söylenmiş sayılması gerekeceğinden söz ettikten sonra: "İki asker milletvekilinin Meclise dönmesini istemişsem, acaba Çinde olduğu gibi bir cumhuriyet mi yapmak istemiş olurum?" dedi. Refet Paşanın sözlerine, birçok kişi, yerlerinden, kısa karşılıklar vermeye başladı, iş tartışmalı konuşmalara dönüştü. En son, kürsü başka bir muhalif konuşmacıya bırakıldı. Bundan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir): "Günlerdenberi sürmekte olan tartışmalara ve hâlâ sonu gelmiyen görüşmelere, ne devrim ve ne de millet dayanabilir." dedikten sonra, durumun "devrim adına, devrimi ileri götürmek adına hükûmeti düşürmek" ten ibaret olmadığını açıkladı.

Mahmut Esat Bey, her şeyden önce gidilecek yolları belirtmek gerektiğini ve bu yapılsa daha içtenlikle ve daha kesin yürünebileceğini söyledi ve Rauf Beyin görüşüne değinerek, şu irdelemeyi yaptı: "Ulusal egemenlik başka bir şeydir. Cumhuriyet, meşrutiyet, mutlakıyet, zorba yönetim, bunlar da başka şeylerdir. Kimisi hükûmet biçimidir. Kimisi millî iradenin yürütülmesi ve uygulanmasıdır. Bu dört yöntem içinde, değişik biçimde, ulusal egemenliğin, uygulandı

ni görmekteyiz. Hatta istibdatta bile bir parça vardır. Meşrutiyetle biraz daha fazla, cumhuriyetle daha fazla, binaenaleyh bu noktadan bu iki şeyi karıştırmamak lâzımdır. Hakimiyeti millîye cumhuriyetin tekamülü demek değildir. Çünkü hakimiyeti millîye şekil değildir. Ruh ve esas meselesidir."

Mahmut Esat Bey, Rauf Beyin içtihat diye ortaya attığı sözler üzerinde lüzumu kadar tevakkuftan sonra: "Türk inkılâbı yükseliyor." "Ancak, bu inkılâbı süratle, hedefine, milletçe beklenen hedefine isal etmek için, bir an evvel hakikî vaziyetin tavazzuh etmesi lâzımdır. Türk milleti, ortada, demokrasi namına çekilmiş, bir kılıç gibi, bunu beklemektedir." sözleriyle beyanatına hitam verdi.

Bundan sonra Adliye Vekili Necati ve Maarif Vekili Vasıf Beyler, muhalif hatiplerin istizahlarına uzun beyanatta bulunarak cevap verdiler.

Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, izahatına başlamadan evvel, Rıza Nur Beyden, zabıttaki sözlerinden bazılarının izahını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü meşhûk gösterecek tarzda ifadelerde bulunmuştu. Abdülhalik Bey, Rıza Nur Beyin, zehabını şu suretle tashih etti: Doktor bey, "altı yüz sene evvel, Arnavutluğun bir kısmından olan Yanyaya giden ecdadımızın, orada, bıraktıkları ensali başka bir töhmetle itham ediyor. Hem kim? Maalesef öyle muhterem bir arkadaşım ki, altı senedenberi mutaassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha evvel değildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silâhla mücadele ederken, kendileri bilâkis (Türklük aleyhine) isyana teşvik etmiştir."

Filhakika Rıza Nur Beyin siyasî hayatında, birçok mücadelâta iştirak ettiği malûm idi. Bu iştirakleri, milliyetperver olarak Büyük Millet Meclisi devrinde ona hizmet ve faaliyet sahaları gösterilmesine, mâni telâkki edilmemişti. Fakat, Türklerin Rumeliden çıkarılması gibi, her Türkün kalbinde ebedî ve elîm bir hicran yaşatan büyük felâket hâdisesinde müfrit milliyetperver Rıza Nur Beyin Arnavut asileri ile beraber, Türkler aleyhinde, faaliyette bulunduğunu bilmiyorduk. Buna utıla hâsıl olunca, Büyük Millet Meclisini, hakikî bir hayret ve dehşet istilâ etti.

Bu bahisten sonra Maliye Vekili, diğer izahatını verdi. Onu Ziraat Vekili Şükrü Kaya Bey takip etti. Şükrü Kaya Bey, bilhassa Ziraat Vekâletini tenkit eden bir hatibe cevap verdi ve ziraat işlerinin güzel cümleler, güzel ifadeler, güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını izahtan sonra: "Bu, toprağa yazılan bir eserdir. Onun sahifeleri açık ve herkes tarafından okunmaktadır" dedi ve ilâve etti: "Kalkıp da Meclisi Alinin huzurunda, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi mugalâta yapılabilir mi? Bu ne cür'ettir?"

Ticaret Vekili Hasan Bey ve Nafia Vekili merhum Süleyman Sırrı Beyden sonra izahat vermek sırası Hariciyeye ve Başvekâlete geldi.

Efendiler, Başvekil İsmet Paşa, istizahın umumî olmasını teklif ettiği gündən sonra, müzakerata iştirak edemeyecek derecede hastalanmış, yatıyordu. Müdafaa-i Millîye Vekili Kâzım Paşa, İsmet Paşaya vekâleten kürsiye çıkarak icap eden beyanat ve izahatta bulundu.

Artık istizah müzakeresine hitam vermek zamanı gelmişti. Müzakere kâfi görüldükten sonra, Feridun Fikri Beyin "anket parlamenter" takriri reddolundu.

ğını görmekteyiz. Dahası zorba yönetimde bile bir parça vardır. Meşrutiyette biraz daha çok, cumhuriyetle daha çok, öyle olunca bu bakımdan bu iki şeyi karıştırmamak gereklidir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişmiş biçimi demek değildir. Çünkü ulusal egemenlik biçim değildir. Öz ve ilke işidir."

Mahmut Esat Bey, Rauf Beyin kişisel görüş diye ortaya attığı sözler üzerinde gereği kadar durduktan sonra: "Türk devrimini yükseliyor" "Ancak, bu devrimi, amacına, milletçe beklenen amacına tezelden ulaştırmak için, gerçek durumun tezelden açıklanması gereklidir. Türk milleti, ortada, demokrasi adına çekilmiş, bir kılıç gibi, bunu beklemektedir." sözleriyle konuşmasına son verdi.

Bundan sonra Adalet Bakanı Necati ve Millî Eğitim Bakanı Vasıf Beyler, muhalif konuşmacıların sorularına uzun konuşmalarla yanıt verdiler.

Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey, açıklamalarına başlamadan önce, Rıza Nur Beyin, tutanaklardaki kimi sözlerinin açıklanmasını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü şüpheli gösterecek biçimde sözler söylemişti. Abdülhalik Bey, Rıza Nur Beyin, yanlış sanısını şöyle düzeltti: Doktor bey, "Altı yüz yıl önce, Arnavutluğun bir parçası olan Yanyaya giden atalarımızın orada bıraktıkları torunlarını başka bir soydanmış gibi gösteriyor. Hem kim? Üzülererek söylüyorum öyle saygıdeğer bir arkadaşım ki, altı yıldır bağnaz bir milliyetçi olmuştur. Daha önceleri değildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silâhla savaşırken, kendileri tersine (Türklüğe karşı) ayaklanmaya kışkırtmıştır."

Gerçekten Rıza Nur Beyin politik hayatında, birçok savaşımına katıldığı biliniyordu. Bu katılışları, ulussever biri olarak Büyük Millet Meclisi döneminde ona çalışma alanları tanınmasına, engel sayılmamıştı. Ama, Türklerin Rumeliden çıkarılması gibi, her Türkün kalbinde sonsuz ve onulmaz bir acı yaşatan büyük yıkım olayında aşırı ulussever Rıza Nur Beyin ayaklanan Arnavutlarla birlikte, Türklerle karşı, çalıştığını bilmiyorduk. Bu öğrenilince, Büyük Millet Meclisini, gerçek bir şaşkınlık kapladı.

Bundan sonra Maliye Bakanı, öbür açıklamalarını yaptı. Onu Tarım Bakanı Şükrü Kaya Bey izledi. Şükrü Kaya Bey, özellikle Tarım Bakanlığını eleştiren bir konuşmacıya karşılık verdi ve tarım işlerinin güzel cümleler, güzel sözler, güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını açıkladıktan sonra: "Bu toprağa yazılan bir yapıttır. Onun sahifeleri açıktır ve herkes tarafından okunmaktadır" dedi ve ekledi: "Kalkıp da Yüce meclisin önünde, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi yanıltmacalar yapılabilir mi? Bu kendisini bilmezliktir"

Ticaret Bakanı Hasan Bey ve Bayındırlık Bakanı rahmetli Süleyman Sırrı Beyden sonra açıklama yapmak sırası Dışişleri Bakanlığına ve Başbakanlığa geldi.

Efendiler, Başbakan İsmet Paşa, soruşturmanın genel olmasını önerdiği gündən sonra, görüşmelere katılamayacak kadar hastalanmış yatıyordu. Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa, İsmet Paşa adına kürsiye çıkarak gerektiği gibi konuştu ve açıklamalar yaptı.

Artık gensoru görüşmelerine son vermek zamanı gelmişti. Görüşmeler yeterli sayıldıktan sonra, Feridun Fikri Beyin "Meclis soruşturması" önergesi oylandı ve kabul edilmedi.

19 reye karşı 148 rey ile İsmet Paşa Hükûmetine itimat edildi. Bir rey de müstenkif idi.

Efendiler, Mecliste mağlûp olanların, gazeteci arkadaşları, bu neticeden, bit-
tabi, hiç memnun olmadılar. Daha küskün ve anut bir surette hücumlara geçtiler.

9 Teşrinisani tarihli Vatan gazetesinin başmakalesi: "Mevcut idare şekli, lâfız itibarile, millî hakimiyetin en yüksek derecesi olmuştur. Fakat, hükûmet-
çilerin zihniyeti, biraz kazılsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür." ve:

"Bugün, mürteci kelimesi yeniden revaç bulmuştur." tarzında tenkitlerle malidir.

10 Teşrinisani tarihli Vatanın "Meydan Muharebesinin Neticesi" serlevha-
lı başmakalesi, Timurlengin fil hikâyesini tekrardan sonra hükûmeti iskata ça-
lışanların, iyi hareket edemediklerinden şikâyeti tazammun eden, şu mütaalea-
rı ihtiva ediyordu: "Ankarada ilk istizah başladığı zaman, ortada münekkîit, azimkâr bir ekseriyet vardı." Münekkîitler bu vaziyeti idare edemediler. Teşki-
lâtsiz fertler halinde, münferit tenkitlerde bulundular. Münferit tenkitler bile, esaslı bir surette idame edilemedi. İstizah umumîleşince, tatil zamanındaki not defterlerini açan olmadı. En şiddetli münekkîitler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekindiler.

Sahibi makale vaziyete, politikacılık noktai nazarından bakarak, diyor ki: Hükûmetçilerin mükemmel bir sevk ve idare ve iptidadan sonuna kadar düşü-
nülmüş bir plânla hareket ettikleri görülür."

Burada; insanın sahibi makaleye, şöyle bir sual soracağı geliyor!

Milletin mukadderatı mes'uliyetini, ellerine aldırarak istediğiniz zevat, ay-
larca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbuldaki refikleriyle dahi uzunboyu gö-
rüştükten sonra, sizin de izah ettiğiniz gibi, dillerinin altındakini söylemekten çekinecek kadar, kendilerine itimat edemezlerse, en nihayet, on dokuz buçuk kişinin, Mecliste hareketini tevhit edemeyecek kadar âciz olurlarsa, bu zevat, devletin resikârına geçmek liyâkatinde farzolunabilir mi?

Efendiler, Taninin "**Mîrsadı İbret**" sütunundan da birkaç cümle okuya-
cağım. Bu sütunu dolduran muharrir, bütün memlekete Meclis manzarasını seyrettiriyor ve ona: "Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı." dedirtiyor.

Pusuya yatan, bu muharrir, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor: "... Eski enkazla yapılan bir binadan ne umarsın ki!..."

Acaba, bu yazıları yazmış olan zat, hakikaten o gün, böyle mi mütehassıs idi? Yoksa, bu manasız sözleri, milleti aleyhimize tahrik için bililtizam mı ya-
zıyordu? İster öyle ve ister böyle olsun, her ikisi de doğru değildi. Bu nevi, ka-
lem erbabı, cumhuriyete fenalık etmişlerdir.

Efendiler, Tevhidiefkârın da, bermutat "faydasız ve kıymetsiz bir zafer" diye faydasız ve kıymetsiz yazıları devam ediyordu.

Muhterem Efendiler, (komplo) bahsini izahda ve komplonun Meclis da-
hilindeki safhasını tasvirde, ehemmiyetsiz gibi telâkki olunabilecek bazı tefer-
ruata temas ettim. Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

Hatıra gelir ki, her hükûmetten, her zaman istizah yapılır; bir istizaha buka-
dar ehemmiyet vermek caiz midir? Arzetmeliyim ki, mevzuubahs olan istizah, normal bir istizah değildi. Komplonun bir safhai mahsusası idi. Bu istizah sah-
nesinden sonradır ki, muhalifler maskelerini atmaya mecbur edildiler. Malûm

19 oya karşı 148 oyla İsmet Paşa Hükûmetine güven bildirildi. Bir oy da çekimser kalmıştı.

Efendiler, Mecliste yenilgiye uğrayanların, gazeteci arkadaşları, bu sonu-
cu, elbette, hiç beğenmediler. Daha küskün ve inatçı bir biçimde saldırıya geç-
tiler.

9 Kasım tarihli Vatan gazetesinin başyazısı: "Bugünkü yönetim biçimi, sözde, ulusal egemenliğin en yüksek aşaması olmuştur. Ama, hükûmetçilerin anlayışları, biraz deşilse, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür." ve:

10 Kasım tarihli Vatanın "Meydan Savaşının Sonucu" başlıklı başyazısı, Timurlengin fil öyküsünü anlattıktan sonra hükûmeti düşürmeye çalışanların, iyi iş göremediklerinden yakınan, şu düşünceleri içeriyordu: "Ankarada so-
ruşturma ilk başladığı zaman, ortada eleştirici, kararlı bir çoğunluk vardı." "Eleştiriciler işi iyi yürütemediler. Örgütlenmemiş bireyler gibi, teker teker eleştiriler yaptılar." "Teker teker yapılan eleştiriler bile, sağlam olarak sürdü-
rülemedi. Gensoru genelleşince, dinlenme günlerindeki not defterlerini açan olmadı. En keskin eleştiriciler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekin-
diler."

Yazar duruma, politikacılık açısından bakarak, diyor ki: "Hükûmetçile-
rin çok iyi bir yönetimle başından sonuna kadar düşünülmüş bir plânla çalış-
tıkları görülür."

Burada; insanın yazara, şöyle bir soru yönelteceği geliyor.

Milletin, kaderine ilişkin sorumluluğu, üzerine almalarını istediğiniz kişi-
ler, aylarca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbuldaki arkadaşlarıyla da uzun-
boyu görüştükten sonra, sizin de açıkladığınız gibi, dillerinin altındakini söy-
lemekten çekinecek kadar, kendilerine güvenemezlerse, topu topu, on dokuz buçuk kişinin, Mecliste çalışmalarını birleştirmeye güçleri yetmezse, bu kişi-
lin, devletin başına geçmek yeterliğinde oldukları düşünülebilir mi?

Efendiler, Taninin "Mîrsadı İbret"* sütunundan da birkaç cümle okuya-
cağım. Bu sütunu dolduran yazar, bütün memlekete Meclisin genel görünü-
münü gösteriyor ve ona: "Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı." dedirtiyor.

Pusuya yatan, bu yazar, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor: "... Eski yıkıntılarla yapılan bir binadan ne umarsın ki..."

Acaba, bu yazıları yazmış olan kişi, gerçekten o gün, böyle mi düşünüyor-
du? Yoksa bu anlamsız sözleri, milleti bize karşı kıskırtmak için bile bile mi yazıyordu? İster öyle ve ister böyle olsun, her ikisi de doğru değildi. Bu tür-
den, yazarlar, cumhuriyete kötülük etmişlerdir.

Efendiler, Tevhidiefkârın da, alışkanlığı üzere "yararsız ve değersiz bir zafer" diye yararsız ve değersiz yazıları sürüp gidiyordu.

Muhterem Efendiler, "komplo" konusunu açıklarken ve komplonun Meclis içindeki evresini anlatırken, önemsiz sanılabilecek kimi ayrıntılara de-
ğindim. Bunda beni haklı bulacağınızı umarım.

Akla gelir ki, her hükûmet, her zaman gensoruya çekilebilir; bir gensoruya bu kadar önem vermek doğru mudur? Şunu bilginize sunmamı ki, sözkonusu olan gensoru, olağan bir gensoru değildi. Komplonun özel bir evresi idi. Bu genso-
ru oyunundan sonradır ki, muhalifler maskelerini atmaya zorunda bırakıldılar.

* İbret almak için kullanılacak gözetleme yeri (B.Y.)

olduğu veçhile "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası diye bir fırka teşkil ettiler. Bu fırkanın, gizli eller tarafından, çizilen programını da ortaya attılar.

(Cumhuriyet) kelimesini telâffuzdan dahi içtinap edenlerin, cumhuriyeti, doğduğu gün, boğmak isteyenlerin teşkil ettikleri fırkaya (Cumhuriyet) ve hem de (Terakkiperver Cumhuriyet) unvanını vermeleri, nasıl ciddî ve ne dereceye kadar samimî telâkki olunabilir?

Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırka, muhafazakâr unvanı altında meydana çıksaydı, belki manası olurdu. Fakat, bizden daha ziyade cumhuriyetçi ve bizden daha ziyade terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları, bittabi doğru değildir.

"Fırka efkâr ve itikadâtı dinîyeye hüremetkârdır", düsturunu bayrak olarak eline alan zevattan, hüsnüniyete intizar olunabilir midir? Bu bayrak, asırlardanberi, cahil ve mutaassıpları, hurafeperestleri iğfal ederek hususî maksatlar teminine kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil midir? Türk milleti, asırlardanberi, nihayetsiz felâketlere, içinden çıkabilmek için, büyük fedakârlıklar istilzam eden, mülevves bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, terakki ve teceddüdin tamamen aleyhine teşvik etmek değil midir? Yeni fırka, efkâr ve itikadâtı dinîyeye hüremetkârlık perdesi altında; biz hilâfeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bizce mecelle kâfidir; medreseler, tekeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz, sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemalın fırkası hilâfeti lâğvetti. İslâmiyeti rahne ediyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırıyor muydu? Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane feryatlarla dolu değildir denilebilir mi?

Bakınız Efendiler, bu formül taraftarlarından birinin daha çok evvel (10 Mart 1339 tarihinde) maslup Cebranlı Kürt Halit Beye yazdığı mektuptaki şu cümlelere: "Alemlî islâmın mabihilbekası olan esasata hücum" ediyorlar. "Bu husustaki teşrihatınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinde tezyidi gayreti mucip oldu." Garba temessül etmek, tarihimizi, medeniyetimizi kaybeylemeyi zarurî kılar. " ... Hilâfet müessesesini yıkmak, lâdinî bir hükûmet tesisini düşünmek, hep istikbali islâmı tehdit edecek amilleri vücuda getirmekten başka bir netice veremez."

Efendiler, vakayi ve hadisat dahi izhar ve ispat etti ki, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" programı en hain dimağların mahsulüdür; bu fırka, memlekette suikastçilerin; mürtecilerin tahassunğâhı, ümidi istinadı oldu; haricî düşmanların, yeni Türk Devletini, taze Türk Cumhuriyetini mahvetmeye matuf plânlarının sühuleti tatbikatına hizmete çalıştı. Tarih; (mürettep, umumî, irticâî) olan Şark İsyânı, esbabını tetkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dinî mevaidini ve şarka gönderdikleri kâtibi mes'ullerinin teşkilât ve tahrikatını bulacaktır.

Hatrat defterini (nafile ve teheccüt namazlarının) sevabından bâhis hadislerle dolduran, bu kâtibi mes'ul, şark vilâyetlerimizde tahrikâtı diniyede bulunurken, fırkasının programını tatbik etmiyor muydu? Masum halka, beş vakit namazdan maada, geceleri de fazla namaz kılmayı vaiz ve nasihat etmek, belki

Bilindiği gibi "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"* diye bir parti kurdular. Bu partinin, gizli eller tarafından, çizilen programını da ortaya attılar.

"Cumhuriyet kelimesini ağıza almaktan bile kaçınanların, cumhuriyeti, doğduğu gün, boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye "cumhuriyet" ve hem de "ilerici cumhuriyet" adını vermeleri, inanılır ve içten gelme bir davranış sayılabilir mi?

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları partiye, "tutucu" adı verilmiş olsaydı, belki anlamı olurdu. Ama, bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını söylemeye kalkışmaları, elbette doğru değildir.

"Parti dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır." kuralını bayrak olarak eline alan kişilerden, iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak, yüzyıllardanberi, cahil ve bağnazları, kafaları boş şeylere saplanmış olanları aldatarak özel amaçlar sağlamaya kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, yüzyıllardanberi, sonsuz yıkımlara, içinden çıkabilmek için, büyük özveriler gerektiren, pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi?

Kendilerini cumhuriyetçi ve ilerici olarak yutturmak isteyenlerin; gene o bayrakla ortaya atılmaları, dinsel bağnazlığı coşturarak, milleti, cumhuriyetin, ilerlemenin ve yenilenmenin tam tersine kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılı olmak perdesi altında; biz halifelîği yeniden isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bizce mecelle** yeterlidir; medreseler, tekeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz. Çünkü Mustafa Kemalın partisi halifelîği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırıyor muydu? Yeni partinin kullandığı formül, bu gerici çılgınlarla dolu değildir denilebilir mi?

Bakınız Efendiler, bu formülden yana olanlardan birinin çok daha önce (10 Mart 1923 tarihinde) asılarak idam edilen Cebranlı Kürt Halit Beye yazdığı mektupdaki şu cümlelere: "Müslümanlık dünyasının kalmasını sağlayan ilkelere saldırıyorlar". "Bu konudaki açıklamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin çabalarını arttırdı." "Batılılaşmak, tarihimizi, uygarlığımızı yitirmemiz"i zorunlu kılar. "...Halifelîği yıkmak, din işlerine karışmayan bir hükûmet kurmayı düşünmek, bunlar hep Müslümanlığın geleceğini tehlikeye atacak etmenleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez."

Efendiler, olup bitenler de gösterdi ve kanıtladı ki, "İlerici Cumhuriyet Partisi"nin programı en hain kafaların ürünüdür; bu parti, memlekette suikastçilerin; gericilerin sığınağı, umut dayanağı oldu; dış düşmanların, yeni Türk Devletini, körpe Türk Cumhuriyetini yok etmeye yönelik plânlarının kolaylıkla uygulanabilmesine yardım etmeye çalıştı. Tarih; "gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel, ve gerici" olan Doğu Ayaklanması'nın, nedenlerini arayıp incelediği zaman, onun önemli ve açıkça görünen nedenleri arasında "İlerici Cumhuriyet Partisi"nin dinsel konularda verdiği sözleri ve doğuya gönderdikleri sorumlu yazmanlarının kurduğu örgütleri ve yaptıkları kışkırtmaları bulacaktır.

Anı defterini "nafile ve teheccüt namazlarının"*** hayırlı olduğunu anlatan hadislerle**** dolduran, bu sorumlu yazman, doğu illerimizde dinsel kışkırtmalar yaparken, partisinin programını uygulamıyor muydu? Temiz yürekli suçsuz halka, beş

* İlerici Cumhuriyet Partisi

** Din kuralları biliminin muameleyle ilgili bölümü üzerine Tanzimattan sonra yazılmış ünlü yapıt

*** Nafile namazı: Farz değilken kılınan namaz. Tecehhüt namazı: Geceliyin uyunup kılınan namaz

**** Peygamberimizin kutsal sözleri

de ömründe namaz kılmamış olan bir politikacı tarafından vaki olursa, bu hareketin hedefi anlaşılmasın, olur mu?

Efendiler, yaptığımız inkılâbın vüs'at ve azameti karşısında, eski hurafat ve müessesatın birer birer sukutunu gören mutaassıp ve irticakâr anasır, "efkâr ve itikadâtı dinîyeye hürmetkâr" olduğunu ilân eden bir fırkaya ve bahusus bu fırkanın içinde isimleri şöhet bulmuş zevata dört el ile sarılmaz mı? Yeni fırka yapan zevat bu hakikati müdrik değil midirler? O halde, ellerine aldıkları, din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir suale verilmesi lâzımgelen cevap da, hüsnüniyet, gaflet, kayıtsızlık gibi sözler; memleketi terakkiye isal edeceğim diye ortaya atılan bir fırka rüesası için mazeret teşkil edemez!

Efendiler, yeni fırka, unvan ittihaz ettiği "terakki" ve "cumhuriyet" nam-larının zıddı tamlarile inkişaf etmiştir. Bu fırkanın rüesası, hakikaten mürteci-lere ümit ve kuvvet vermiştir. Buna misal olarak arz edeyim; Erganide, ussatın valiliğini kabul eden maslup Kadri, Şeyh Saide yazdığı bir mektupta: Millet Meclisinde, Kâzım Kara Bekir Paşanın fırkası, ahkâmı şer'iyeye riayetkâr ve dindardır. Bize muzaheret edeceklerine şüphe etmem. Hatta Şeyh Eyip* ne-z-dinde bulunan kâtibi mes'ulleri, fırkanın nizamnamesini getirmiştir.. diyor. Şeyh Eyip de, muhakemesi sırasında: "Dini kurtaracak yegâne fırkanın, Kâzım Kara Bekir Paşanın teşkil ettiği fırka olup, ahkâmı şer'iyeye riayet edileceğinin, fırka nizamnamesinde ilân edildiğini" söylemiştir.

Efendiler, "terakkiperver" ve "cumhuriyet" kelimelerini kullanarak, bize ve münevveranı millete karşı din bayrağını gizlemek tedbirinde bulunanlar, memlekette umumî irtica ve isyan yapmak için, dahil ve hariçte, tertipler ve teşvikler yapmakla meşgul olanların mevcudiyetinden bihaber farzolunabilirler mi? Yeni fırkaya dahil olanların, tek mil azası mevzuubahs olmasa bile, dinî mevaiddi, muvaffakiyet için, müessiri âmil kabul eden ve buna dair formülü nizamnamelerine ithal eden kimseler, memlekete müteveccih, şahıslarımıza müteveccih suikastlerden bihaber kabul edilemezler!

İsyanın vukuundan aylarca mukaddem, memleketin şurasında burasında, yapılan hafî içtimalardan ve "Cemiyeti Hafiyeyi İslâmiye" teşkilâtından, İstanbulda nakşibendî meşayihinin yaptığı içtimada, ihzar edilecek kıyama muzaheret vadeditildiğinden ve nihayet millî hudutlarımızın haricinde bulunup, Şark İsyanını tahrik edenlerin beyannamelerinde Kâzım Kara Bekir Paşanın fırkasından ümit ile bahsolunduğundan** haberdar olmadıklarını farzedelim. Fakat, Fethi Bey hükûmeti zamanında, bizzat Fethi Bey vasıtasile, kendilerine, fırkalarının muzır ve isyan ve irtica müşevvik vazı ve mahiyetinde olduğu bildirildiği zaman olsun, hakikati mütalea ve müşahade etmeleri lâzımgelmez miydi? Hükûmetin ve benim, pek halisane olarak bu ihtaratımızdan sonra olsun hakikati anlamaları ve ona göre hareket eylemeleri icap ederdi. Onlar, bilâkis, bu defa da "efkâr ve itikadâtı dinîyeye riayetkârız," klişesini, büsbütün aksi mana-da tefsire kalkıştılar. Güya, malûm formül ile, nazarlarında, her dinin ve her din salikinin efkâr ve itikadâtına riayetkâr olduğunu ifade etmek.. geniş hürriyetperver olduklarını anlatmak istiyorlarmış.. Efendiler, bu tarzı harekete dü-rüst, samimî denemez!

* Rüesayı ussattan olup idam edilmiştir

** Halepte tab'olunarak Kürdistan'a tevzi olunan Şahin Paşazadelerin beyannamesi

vakit namazdan başka, geceleri de fazla namaz kılmayı vaaz edip öğütlemek, belki de ömründe namaz kılmamış olan bir politikacı tarafından yapılmış olursa, böyle davranışın amacı anlaşılmasın, olur mu?

Efendiler, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında, eski boş inanç ve kurumların birer birer yıkıldığını gören bağnaz ve gerici kimseler, "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" olduğunu duyuran bir partiye ve özellikle bu partinin içinde isimleri ün yapmış kişilere dört el ile sarılmaz mı? Yeni parti kuranlar bu gerçeği anlamış değil midirler? Öyleyse, ellerine aldıkları, din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir soruya verilmesi gereken yanıtta, iyiniyet, aymazlık, umursamazlık gibi sözler; memleketi ilerleteceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için özür sayılamaz.

Efendiler, yeni parti, adındaki "ileri" ve "cumhuriyet" sözcüklerinin tam karşısı olan kavramlarla gelişmiştir. Bu partinin başındakiler, gericiye gerçekten umut ve güç vermiştir. Buna örnek vereyim; Erganide, başkaldıranların valisi olmayı kabul eden asılarak idam edilen Kadri, Şeyh Saide yazdığı bir mektupta: "Millet Meclisinde, Kâzım Kara Bekir Paşanın partisi, din kurallarına saygılı ve dinseverdir. Bize yardım edeceklerinde kuşku yoktur. Şeyh Eyip'in* yanında bulunan sorumlu yazmanları, partinin tüzüğünü getirmiştir.." diyor. Şeyh Eyip de, duruşmasında: "Dini kurtaracak tek parti, Kâzım Kara Bekir Paşanın kurduğu parti olup, dinsel kurallara saygı gösterileceğinin, partinin tüzüğünde ilân edildiğini" söylemiştir.

Efendiler, "ilerici" ve "cumhuriyet" kelimelerini kullanarak, bize ve ulusun aydınlarına karşı din bayrağını gizlemek önlemini alanların, memlekette genel bir gerilemeye ve başkaldırıya yol açmak için, içte ve dışta, düzen ve kışkırtmalarla uğraşanların bulunduğunu bilmedikleri düşünülebilir mi? Yeni partiye girenlerin, tümü değilse bile, dinsel konularda verdikleri sözleri, başarı için yararlı etmen sayan ve bununla ilgili formülü tüzüklerine alan kişilerin, memlekete karşı, bize karşı suikastlerden habersiz oldukları kabul edilemez.

Varsayalım ki ayaklanmanın başlamasından aylarca önce, memleketin şurasında burasında, yapılan gizli toplantılardan ve "Cemiyeti Hafiyeyi İslâmiye"*** örgütünden, İstanbulda nakşibendî şeyhlerinin yaptığı toplantıda, ayaklanmaya yardım sözü verildiğinden ve en sonu millî sınırlarımızın dışında bulunup, Doğu Ayaklanmasını kışkırtanların bildirilerinde Kâzım Kara Bekir Paşanın partisinden umutla söz edildiğinden*** haberleri yoktur. Ama, Fethi Bey hükûmeti zamanında, ve gericiliği kışkırtıcı tutum ve nitelikte olduğu Fethi Beyin kendisi tarafından bildirildiği zaman olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi? Hükûmetin ve benim, çok temiz yürekli uyarılarımızdan sonra olsun gerçeği anlamaları ve ona göre davranmaları gerekirdi. Onlar, tersine, bu defa da "dinsel düşünce ve inançlara saygılıyız" klişesini, büsbütün ters anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sanki, bilinen bu sözlerle, onlara göre, her dinin ve türlü dinden olanların düşünce ve inançlarına saygılı olduğunu söylemek.. geniş özgürlükten yana olduklarını anlatmak istiyorlarmış.. Efendiler, bu davranışa doğru ve içtenlikli denemez.

* Başkaldıranların elebaşlarından olup idam edilmişti

** Gizli Müslüman Derneği

*** Halepte bastırılarak, doğu illerimizde dağıtılan Şahinpaşa oğullarının bildirisi

Politika âleminde, birçok oyunlar görülür. Fakat, mukaddes bir mefkûre-nin, tecellisi olan cumhuriyeti idareye, asrî harekete karşı cehil ve taassup ve her nevi husumet ayağa kalktığı zaman bilhassa terakkiperver ve cumhuriyetçi olanların yeri, hakikî terakki ve cumhuriyetçi olanların yanındır; yoksa mürteci-lerin ümit ve faaliyet membai olan saf değil...

Ne oldu Efendiler?! Hükûmet ve Meclis, fevkalâde tedbirler almaya lüzum gördü. Takriri Sükûn Kanununu çıkardı. İstiklâl Mahkemelerini faaliyete geçirdi. Ordunun sekiz, dokuz, seferber fırkasını, uzun müddet tedibata hasretti. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" denilen muzır teşekkülü siyasîyi seddetti.

*
* *

Cumhuriyet düşmanları-nın son namerdane teşebbüsleri

Netice, bittabi, cumhuriyetin muvaffakiyetile tecelli etti. Asiler imha edildi. Fakat, cumhuriyet düşmanları, büyük komplonun safahatı hitam bulduğunu kabul etmediler. Namerdane, son teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir suikast-i suretinde tezahür etti. Cumhuriyet mahkemelerinin kahhar pençesi, bu defa da, cumhuriyeti, suikastçilerin elinden kurtarmaya muvaffak oldu.

*
* *

Memlekette sükûn ve asayiş tesis için tatbik edilen fevkalâde tedbirlerin iyi neticeleri

Muhterem Efendiler, ciddî icabat üzerine, hükûmetçe fevkalâde tedbirler alınması lüzumuna dair ilk izharı kanaat ettiğimiz zaman, bunu hüsnü telâkki etmeyenler vardı.

Takriri Sükûn Kanununu ve İstiklâl Mahkemelerini, vasıtai istibdat olarak kullanacağımız fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar oldu.

***Şüphe yok ki, zaman ve vakayi,** bu şayanı nefret fikri telkine çalışanları, elbette hacil mevkîe düşürmüştür.*

Biz, fevkalâde ittihaz olunan ve fakat kanunî olan tedbirleri, hiçbir vakıt ve hiçbir suretle, kanunun fevkine çıkmak için, vasıta olarak kullanmadık; bilâkis, memlekette sükûn ve asayiş tesisi için tatbik ettik; devletin hayat ve istiklâlîni, temin için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medenî ve içtimâî inkişafında istifadeli kıldık.

Efendiler, aldığımız fevkalâde tedbirlerin tatbikına lüzum kalmadığı görüldükçe, onların tatbikından sarfınazar edilmekte, tereddüt gösterilmemiştir. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri, zamanında tatili faaliyet eyledikleri gibi, Takriri Sükûn Kanunu da, müddeti mer'iyeti hitamunda, tekrar Büyük Millet Meclisinin huzuru tetkikine arzolundu. Meclis, kanunun bir müddet daha idamei mer'iyetini lüzumlu görmüş ise, elbette, bu; millet ve cumhuriyetin âli menfaatleri icabı olduğundandır; Meclisi Alinin bu kararı, bize, vasıtai istibdat vermek maksadına matuf tasavvur olunabilir mi?

Efendiler, Takriri Sükûn Kanununun cari ve İstiklâl Mahkemelerinin hali faaliyette bulunduğu müddet zarfında, yapılan işleri, göz önüne getirecek olursanız; Meclisin ve milletin emniyet ve itimadının, tamamen mahalline masruf olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Memlekette ika edilen, büyük isyan ve suikastler bertaraf edilerek, temin olunan asayiş ve huzur, elbette, umumca mucibi memnuniyet olmuştur.

Politika dünyasında, birçok oyunlar görülür. Ama, kutsal bir ülkünün, simgesi olan cumhuriyet yönetimine, çağdaşlaşmaya karşı cahillik ve bağnazlık ve her türden düşmanlık ayağa kalktığı zaman özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanındır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan cephe değil...

Ne oldu Efendiler? Hükûmet ve Meclis, olağanüstü önlemler almayı gerekli gördü. Takriri Sükûn Kanununu çıkardı. İstiklâl Mahkemelerini çalıştırdı. Ordunun savaşa hazır sekiz, dokuz, tümenini, uzun süre ayaklananları yola getirme işine bağladı. "İlerici Cumhuriyet Partisi" denilen zararlı politik kuruluşu kapattı.

*
* *

Sonunda elbette, cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi. Ama, cumhuriyet düşmanları, büyük komplonun evrelerinin son bulduğunu kabul etmediler. Alçakça, son bir girişim yaptılar. Bu girişim İzmir suikastidir. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici pençesi, bu defa da, cumhuriyeti, suikastçilerin elinden kurtarmakta başarılı oldu.

*
* *

Muhterem Efendiler, ağır gereksinimler olup da, hükûmet tarafından olağanüstü önlemler alınması gerektiği yolundaki görüşümüzü ilk belirttiğimiz zaman, bunu iyi karşılamayanlar vardı.

Takriri Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemelerini, zorbalık aracı olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu düşüncüyü aşlamaya çalışanlar oldu.

Kuşkusuz, zaman ve olaylar, bu tiksindirici düşüncüyü aşlamaya çalışanları, elbette utançlı duruma düşürmüştür.

Biz, olağanüstü ama kanuna uygun olarak aldığımız önlemleri hiçbir zaman ve hiçbir biçimde, kanun dışına çıkmak için, araç olarak kullanmadık; tersine, memlekette dinginlik ve düzen kurmak için uyguladık; devletin varlığını ve bağımsızlığını, sağlamak için kullandık. Biz, o önlemleri, milletin uygarca ve sosyal gelişmesine yararlı kıldık.

Efendiler, aldığımız olağanüstü önlemlerin uygulanmasına gereksinim kalmadığı görüldükçe, onların uygulanmasından vazgeçilmekte, duraksanmamıştır. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri, işleri bitince kaldırıldığı gibi, Takriri Sükûn Kanunu da, yürürlük süresi sonunda, yeniden Büyük Millet Meclisinin incelemesine sunuldu. Meclis, kanunun bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli görmüş ise, elbette, bu; millet ve cumhuriyetin yüksek çıkarları gereği olduğundandır; Yüce Meclisin bu kararının, bize zorbalık aracı vermek amacına yönelik olduğu düşünülebilir mi?

Efendiler, Takriri Sükûn Kanununun yürürlükte ve İstiklâl Mahkemelerinin çalışmakta olduğu süre içinde, yapılan işleri, göz önüne getirecek olursanız; Meclisin ve milletin inan ve güveninin, tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır.

Memlekette girişilen, büyük ayaklanma ve suikastler ortadan kaldırılarak, sağlanan dirlik ve düzenlik, elbette, herkesi sevindirmiştir.

Cumhuriyet düşmanları-nın son alçakça girişimleri

Memlekete dinginlik ve içgüven sağlamak için uygulanan olağanüstü önlemlerin iyi sonuçları

Efendiler, milletimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının, alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medenî hey'atı içtimaiyeden, zihniyet itibarile de, hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi. Bunu, Takriri Sükûn Kanunu, cari olduğu zamanda yaptık. Bu kanun cari olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat, bunda, kanunun mer'iyeti de, sühuletbahş oldu denirse, bu, çok doğrudur. Filhakika, Takriri Sükûn Kanununun mer'iyeti, bazı mürtecilerin, milleti vâsi mıkyaasta tesmim etmesine meydan bırakmamıştır. Gerçi, bir Bursa meb'usu, bütün hayatı teşriyesinde, hiçbir vakit kürsüye çıkmamış ve hiçbir vakit Mecliste, millet ve cumhuriyet menfaatlerini müdafaa için, bir tek kelime dahi telâffuz etmemiş olan Bursa Meb'usu Nurettin Paşa, yalnız şapka iksası aleyhinde, uzun bir takrir vermiş ve bunu müdafaa için kürsüye çıkmıştır. Şapka iksasının "hukuku esasiye ve hakimiyeti millîye ve masuniyeti şahsiye hilâfında muamele" olduğunu iddia etmiş ve bunun "halka ademi tatbikinin temin ve teyid" olunmasına çalışmıştır. Fakat, Nurettin Paşanın, Millet kürsüsünden galeyana getirmeye muvaffak olduğu taassup ve irtica hisleri, nihayet birkaç yerde, yalnız birkaç mürteciin, İstiklâl Mahkemelerinde, hesap vermelerile söndü.

Efendiler, tekke ve zaviyelerle, türbelerin şeddi ve alelûmum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyüculük ve türbedarlık ve ilâ... gibi birtakım unvanların men ve ilgası da Takriri Sükûn Kanunu devrinde yapılmıştır. Bu husustaki icraat ve tatbikat, heyeti içtimaiyemizin, hurafepere, iptidâî bir kavim olmadığını göstermek noktai nazarından, nekadâr elzem idi; bu, takdir olunur.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emîrlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyüçülere, üfürükçülere, nüshacılar talî ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medenî bir millet nazarile bakılabilir mi? Milletimizin hakikî mahiyetini, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anasır ve müessesat, yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde idame edilmeli miydi? Buna atfî ehemmiyet etmemek, terakli ve teceddüt namına, en büyük ve gayrikabili telâfi hata olmaz mıydı? İşte, biz, Takriri Sükûn Kanununun mer'iyetinden istifade ettik ise, bu tarihî hatayı irtikâp etmemek için; milletimizin nasiyesini olduğu gibi açık ve pak göstermek için; milletimizin mutaassıp ve Kurunu Vustaî zihniyette olmadığını isbat etmek için istifade ettik.

Efendiler, milletimizin içtimaî, iktisadî, hulâsa bilcümle medenî muamelât ve münasebatında feyizli neticelerin zamini olan yeni kanunlarımız da.. Hürriyeti nisvanı temin ve hayatı aileyi tarsin eden Kanunu Medenî de bu bahsettiğimiz devrede vücuda getirilmiştir. **Binaenaleyh, biz her vasıttadan, yalnız ve ancak, bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar şudur: Türk milletini, medenî cihanda, lâıyk olduğu mevkie is'at etmek ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, hergün, daha ziyade takviye etmek.. ve bunun için de, istibdat fikrini öldürmek..**

*
* *

Efendiler, milletimizin başında, cehalet, aymazlık ve bağnazlığın ve ilerleme ve uygarlaşma düşmanlığının, simgesi olan fesi atarak onun yerine bütün uygar dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk milletinin, uygar toplumlardan, anlayış yönünden de, hiçbir farkı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu, Takriri Sükûn Kanunu, yürürlükte olduğu sırada yaptık. Bu kanun yürürlükte olmasaydı, yine yapacaktık. Ama, bunda, kanunun yürürlükte oluşu, kolaylık sağladı denirse, bu, çok doğrudur. Gerçekten, Takriri Sükûn Kanununun yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin, milleti geniş ölçüde zehirlemelerine olanak bırakmamıştır. Gerçi, bir Bursa meb'usu, bütün yasama hayatı boyunca, hiçbir vakit kürsüye çıkmamış ve hiçbir vakit mecliste, millet ve cumhuriyet çıkarlarını savunmak için, bir tek kelime bile söylememiş olan Bursa Meb'usu, Nurettin Paşa, yalnız şapka giyilmesine karşı çıkan, uzun bir önerge vermiş ve bu önergeyi savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giymenin "Temel haklara ve ulusal egemenliğe ve kişinin dokunulmazlığına aykırı iş" olduğunu ileri sürmüş ve bunun "halka" uygulanmamasını sağlamaya" çalışmıştır. Ama, Nurettin Paşanın, Millet kürsüsünden alevlendirebildiği bağnazlık ve gericilik duyguları, en sonu birkaç yerde, yalnız birkaç gericinin, İstiklâl Mahkemelerinde, hesap vermelerile söndü.

Efendiler, tekke ve zaviyelerle, türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyüculük ve türbe bekçiliği ve vb. gibi birtakım sanların yasaklanıp kaldırılması da Takriri Sükûn Kanunu döneminde yapılmıştır. Bu konudaki yürütüm ve uygulamaların, toplumumuzun, boş inanlara bağlı, ilkel bir halktan oluşmadığını göstermek bakımından, ne denli gerekli olduğunu çok iyi bilirsiniz.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin,** çelebilerin,** babaların, emirlerin arkasından sürüklenen, kaderlerini ve canlarını falcıların, büyüçülerin, üfürükçülerin, nüshacıların eline bırakan insanlardan oluşan bir topluluğa, uygar bir millet denebilir mi? Milletimizin gerçek niteliğini, yanlış bir yolda gösterebilen ve yüzyıllar boyunca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların, Yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde çalışmalarına göz yumulmalı mıydı? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve giderilemez yanlış olmaz mıydı? İşte, biz, Takriri Sükûn Kanununun yürürlükte oluşundan yararlandıkça, bu tarihsel yanlışlığa düşmemek için, milletimizin alnını olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; milletimizin bağnaz ve Orta Çağlara yaraşır kafada olmadığını kanıtlamak için yararlandık.

Efendiler, milletimizin, sosyal, ekonomik, kısacası bütün uygarca iş ve ilişkilerinde ulaşmış olduğu verimli aşamaların güvencesi olan yeni kanunlarımız da.. Kadın özgürlüğünü güvence altına alan ve aileyi sağlamlaştıran Medenî Kanun da sözünü ettiğimiz bu zaman içinde yapılmıştır. **Bundan dolayı, biz her araçtan, yalnız ve ancak, bir bakımdan yararlanırsınız. Bu bakış açımız şudur: Türk milletini, uygarlık dünyasında, kendisine yaraşan konuma yükseltmek ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, hergün, daha çok güçlendirmek.. ve bunun için de, zorbalık düşüncesini öldürmek..**

*
* *

* Önceleri şapka giyilmesi, sadece belirli görevlerde bulunanlar için zorunlu kılınmıştı. (B.Y.)
** Seyid: Peygamber soyundan olanlar. Çelebi: a- Mevlâna soyundan olan b- Bektâşi büyüğü

Muhterem Efendiler, sizi, günlerce işgal eden, uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet, mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek, bazı noktalar, tebarüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim.

Efendiler, bu beyanatımla, millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, millî ve asrî bir devleti, nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım.

Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardanberi çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın, her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği. Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinedir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek istiyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin! Bu imkân ve şerait; çok namûsâit bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevli-lerin siyasî emellerile tevhit edebilirler. Millet, fakrû zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!

Muhterem Efendiler, sizi, günlerce işlerinizden alıkoyan, uzun ve ayrıntılı sözlerim, en sonunda, tarihe mal olmuş bir çağın öyküsüdür. Bunda, milletim için ve yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek, kimi noktaları, belirtebilmişsem, kendimi mutlu sayacağım.

Efendiler, bu sözlerimle, ulusal varlığı sona ermiş sanılan büyük bir milletin; bağımsızlığını nasıl kazandığını ve bilim ve tekniğin en son verilerine dayanan, millî ve çağdaş bir devleti, nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardanberi çekilen ulusal yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu aziz vatanın, her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.

Ey Türk gençliği. Birinci ödevin, Türk bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini, sonsuzadek, korumak ve savunmaktır.

Varlığının ve geleceğinin tek temeli budur. Bu temel, senin, en değerli hazinedir. Gelecekte de, seni bu hazineden yoksun etmek istiyecek, iç ve dış, düşmanların olacaktır. Bir gün, bağımsızlığını ve cumhuriyetini savunmak zorunda kalırsan, ödeve atılmak için, içinde bulunacağın durumun olanak ve koşullarını düşünmiyeceksin. Bu olanak ve koşullar, çok elverişsiz olabilir. Bağımsızlığına ve cumhuriyetine kıymak isteyecek düşmanlar, bütün dünyada benzeri görülmedik bir zaferin temsilcisi olabilirler. Zorla ve aldatıcı düzenlerle aziz vatanın, bütün kaleleri alınmış, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi edimli olarak işgal edilmiş olabilir. Bütün bu koşullardan daha acı ve daha korkunç olmak üzere, yurdun içinde, iktidarda bulunanlar aymazlık, sapkınlık ve hatta hainlik içinde bile bulunabilirler. Üstelik bu iktidar sahipleri kişisel çıkarlarını, yurduna girip yayılmış olanların politik emelleriyle birleştirebilirler bile. Millet, yoksulluk içinde ezgin ve bitkin düşmüş olabilir.

Ey Türk geleceğinin gençliği. İşte; bu durumda ve bu koşullarda bile, ödevin; Türk bağımsızlığını ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Bunun için sana gereken gücü, damarlarındaki soylu kanda, bulacaksın!

BELGELER

VESİKA, 1

Gayet mahrem tutulacaktır

Erzurum, 22/8/1335

TAMİM

Pek mevsuk elde edilen malûmata göre İstanbul Rum Patrikhanesinde Mavri Mira isminde bir heyet teşekkül etmiştir. Bunun reisi Patrik Vekili Droteos, azaları: Atinegora, İnoz Metropolitidi, Yunan Kaymakamı Giritli Katehakis, Katelopolos, Dipasimas, Ayınpa, Polimitis, Siyari ismindeki zevattır.

Heyet doğrudan doğruya Venizelosdan talimat alıyor. Rumların ve Yunan Hükûmetinin muaveneti nakdiyesile pek azîm bir sermayesi vardır.

Vazifesi, Osmanlı vilâyetleri dahilinde çeteler teşkil ve idare eylemek, mitingler ve propaganda yapmaktır. Yunan Salibiahmeri de bu Mavri Mira heyetine merbuttur. Vazifesi suretâ muhacirlere bakmak gibi insanî bir perde altında çete teşkilâtı yapmak, ihtilâliyeyi ihzar eylemektir. Bu suretle eczayı tıbbîye ve levazımı sıhhiye namı altında silâh, cephaneye ve teçhizatı memaliki Osmanîyeye ithaldir. Hatta resmî muhacirin komisyonu da Mavri Mira heyetine tâbidir.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi esliha ve cephaneye deposu halini almıştır ve hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askerî ambarlar gibi kullanılmaktadır.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira heyeti tarafından satın alınmıştır.

Rum mekteplerinin evvelce bizim yapıp da tam şimdi sırası iken maalesef terkettiğimiz izci teşkilâtları tamamen Mavri Mira heyeti tarafından idare olunmaktadır. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekirdağ ve mülhakatında izci teşkilâtı imam olunmuştur. İzçiler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşını mütecaviz gençler de dahildir. Anadolu'da Samsun ve Trabzon cephaneye tevzi muhaldir. Müsait bir halde bir yelkenli Yunan sefinesi istasyon halinde cephaneye ve eslihayı hamilen bu mahallerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal

VESİKA, 2.

Şifre halli

Kastamonu, 24/2/1336

SURET

Trabzondan numara 182 adi mektup (Kastamonuda Muhacirin Komisyonuna) Size rica ederiz ki Pontus Cemiyetimiz hakkında herne müset'iyatınız varsa bize müracaat etmelisiniz. Bize tâbi oluyorsunuz. Şehrî taahhüdünüzü bize göndereceksiniz. Biz de size makbuz göndereceğiz ve ihtiyacınızı göndermek üzere bu babda cemiyetimizin merkezine öyle malûmat verdik.

Eski Meb'us Reis Kokidis, Aza Anderyadis, Kâtip (okunmuyor)

DİĞER SURET

Taahhütlüdür. Numara 190 (İneboluda Rum Muhacir Cemiyetine) Efendiler,

30 Kânunuevel 1335 tarihli mektubunuzu aldık. Mıntakalar doğrudan doğruya ve İstanbul'daki Merkezi Umumiye merbuttur. Böylece Merkezi Umumîden bize tebliğat olundu. Size tavsiye ederiz. Hemen Merkezi Umumiye müracaat ediniz. Anlar mübrem işler için size.....bulunacaklardır. Lâzımgelen paralar için de malûmat vereceklerdir. Bunlar için bugün Merkez Cemiyetine yazdık ve bir de yazdık ki size muhtaç olan talimatı versinler. Bize gönderdiğiniz mektubun bir suretini de Merkeze gönderdik.

Reis, Aza, Kâtip

Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına
Heyeti Temsilîyeye

1 - Trabzon Pontus Cemiyeti tarafından İnebolu ve Kastamonu şubelerine yazılan mektupların meal tercümeleri balâya çıkartıldı.

2 - Mektupların aslını İnebolu postanesinden Vali Bey doğrudan Kastamonuya gönderilmesini emir verdikleri berayı malûmat maruzdur.

Mıntaka Kumandanı
Osman

BELGE, 1.

Çok gizli tutulacaktır

Erzurum, 22/8/1919

GENELGE

Pek güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İstanbul Rum Patrikhanesinde Mavri Mira adında bir kurul kurulmuştur. Bunun başkanı Patrik Vekili Droteos, üyeleri: Atinegora, İnoz Metropolitidi, Yunan Kaymakamı Giritli Katehakis, Katelopolos, Dipasimas, Ayınpa, Polimitis, Siyari ismindeki kişilerdir.

Kurul doğrudan doğruya Venizelos'dan direktif alıyor. Rumların ve Yunan Hükûmetinin para yardımıyla pek büyük bir sermayesi vardır.

Görevi, Osmanlı illerinde çeteler kurup yönetmek, mitingler ve propaganda yapmaktır. Yunan Kızılhaçı da bu gibi insancıl bir perde altında çete örgütü kurmak, ayaklanma önlemlerini hazırlamaktadır. Böylece ilâç ve sağlık gereçleri adı altında silâh cephaneye ve donanımları Osmanlı ülkelerine sokmaktır. Dahası resmî göçmenler komisyonu da Mavri Mira kurulunun emrindedir.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsolosluğu silâh ve cephaneye deposu halini almıştır ve dahası kiliseler tapınaktan çok askerî ambarlar gibi kullanılmaktadır.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira kurulu tarafından satın alınmıştır.

Rum mekteplerinin önce bizim yapıp da tam şimdi sırası iken ne yazık ki bıraktığımız izci örgütleri tümüyle Mavri Mira kurulu tarafından yönetilmektedir. İstanbul, Bursa, Bandırma, Balıkesir, Tekirdağ ve bunlara bağlı yerlerdeki izci örgütleri tamamlanmıştır. İzçiler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşını aşkın gençler de vardır içlerinde. Anadolu'da Samsun ve Trabzon cephaneye dağıtım yeridir. Elverişli bir durumda bir yelkenli Yunan teknesi istasyon olarak cephaneye ve silâhlarla yüklü olarak bu yerlerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da tümüyle Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal

BELGE, 2.

Çözülmüş şifre

Kastamonu, 24/2/1920

ÖRNEK

Trabzondan sayı 182 adi mektup (Kastamonuda Göçmenler Komisyonuna)

Size rica ederiz ki Pontus Derneğimizle ilgili ne dilekleriniz varsa bize başvurmalsınız. Bize bağlı oluyorsunuz. Aylık ödentinizi bize göndereceksiniz. Biz de size alındı göndereceğiz ve gereksinimlerinizi göndermek üzere derneğimizin merkezine bu yolda bilgi verdik. Eski Meb'us Başkan Kokidis, Üye Anderyadis, Kâtip (okunmuyor)

ÖTEKİ ÖRNEK

Taahhütlüdür. Sayı 190 (İneboluda Rum Göçmen Derneğine)

Efendiler,

30 Aralık 1919 tarihli mektubunuzu aldık. Bölgeler doğrudan doğruya İstanbul'daki Genel Merkeze bağlıdır. Genel Merkezden bize böyle bildirildi. Size öneririz. Hemen Genel Merkeze başvurunuz. Onlar zorunlu işler için size... bulunacaklardır. Gereken paralar için de bilgi vereceklerdir. Bunlar için bugün Merkez Kuruluna yazdık ve bir de yazdık ki size gerekli olan direktifleri versinler. Bize gönderdiğiniz mektubun bir örneğini de Merkeze gönderdik.

Başkan, Üye, Kâtip

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Temsilci Kurula

1 - Trabzon Pontus Derneği tarafından İnebolu ve Kastamonu şubelerine yazılan mektupların Türkçe çevirileri yukarıya çıkartıldı.

2 - Mektupların aslını İnebolu postanesinden doğrudan doğruya Kastamonuya gönderilmesini Vali Beyin emrettiği bilgi olarak sunulur.

Bölge Komutanı
Osman

VESİKA, 3.**İstihbarat****Adet****44****Şifre****1 Haziran 1335****Diyarbakır, Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretülâziz, Sivas Vilâyetlerine
Erzincan, Kayseri Müstakil Mutasarrıflığına**

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuk Cemiyetinin vilâyet merkezlerle livalarında ve mülhakatında teşkilâtı var mıdır? Bellibaşlı müessis ve mümessilleri kimlerdir? Civar vilâyetlerdeki teşkilâtı ile haizi irtibat ve muhabere midir? Başka cemiyat var mıdır? Bittahkik iş'arınan inayetlerini rica ederim.

Mustafa Kemal**VESİKA, 4.****2732/187****Elâzizden, 18/6/1335****Vürudu 20****Üçüncü Ordu Müfettişliğine****C: 1 Haziran 1335, İstihbarat 44**

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuk Cemiyetinin burada bir şubesi mevcut olup ve mütehayyızan memleket ve eşraf da bu (B maiyet zara) sıra Erzurum, Sivas, Diyarbakır ile muhabere etmektedir. Bundan başka İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Fırkalarile Kürdistan Tealî Cemiyetinin birer şubeleri ve Muallimin Cemiyeti namile de ayrıca teşekkül etmiş bir cemiyet bulunduğu maruzdur.

Elâziz Vali Vekili**Hulûsi****VESİKA, 5.****İstihbarat****Adet****44****Şifre****1 Haziran 1335****Trabzon Vilâyeti Aliyesine**

1 - Trabzonda müteşekkil Ademi Merkezîyet Cemiyetinin tarihi teessüsü ve programı nedir? Hükûmetin müsaadesine mazhar mıdır? Müessisleri kimlerdir? Şimdiye kadar hükûmetçe mazbut olan ef'alile hattı hareketleri nedir?

2 - Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Trabzondaki merkez ve mümessilleri kimlerdir?

3 - Her iki cemiyetin merkez ve mülhakatı vilâyetteki teşkilâtı ne derecededir? Bu iki cemiyetten başka cemiyat var mıdır? Müsaraaten imba buyurulmasını rica ederim.

Mustafa Kemal**VESİKA 6.****434****Trabzon, 9/6/1335****Vürudu 10****Havzada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine****C: 1 Haziran 1335 ve 44 şifreye:**

Trabzonda Ademi Merkezîyet Cemiyeti yoktur. Dersaadette müteşekkil Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet Cemiyeti tarafından birkaç ay evvel gelip, geçenlerde avdet eden Nazmi Nuri Efendi isminde bir murahhasın teşebbüsü üzerine Of kazasile Lâzistan livası dahilinde Ademi Merkezîyet şubeleri açılmıştır. Trabzon Muhafazi Hukuku Millîye Cemiyeti memleketin ilerigelen eşraf ve mütehayyızan meyanından müntehap ve Murat Hanzade Ziya ve Nemlizade Sabri ve Çulhazade Kadri ve Hacı Ali Hafız-zade Mehmet Salih ve Kazazzade Hüseyin ve Abanoszade Hüseyin ve Hatipzade Emin Efendilerden mürekkeptir ve bu heyetin ikdamatı, rabıtai Osmanîyenin muhafaza-

BELGE, 3.**Haber alma****Sayı****44****Şifre****1 Haziran 1919****Diyarbakır, Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas İllerine
Erzincan, Kayseri Bağımsız Mutasarrıflıklarına**

Doğu İlleri Hakları Savunma Derneğinin il merkezlerle sancaklarında ve bunlara bağlı yerlerde örgütleri var mıdır? Bellibaşlı kurucu ve temsilcileri kimlerdir? Komşu illerdeki örgütleriyle bağlantı ve haberleşme sağlanmış mıdır? Başka dernekler var mıdır? Araştırılarak bildirilmesine yardımınızı rica ederim.

Mustafa Kemal**BELGE, 4.****2732/187****Elazığdan, 18/6/1919****Gelişi 20****Üçüncü Ordu Müfettişliğine****K: 1 Haziran 1919, Haber alma 44**

Doğu İlleri Hakları Savunma Derneğinin burada bir şubesi olup bu yerin ileri gelen ve hatırı sayılı kişiler de bu (B maiyet zara) sıra Erzurum, Sivas, Diyarbakır ile haberleşmektedir. Bundan başka İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Partileriyle Kürdistan Yükselme Derneğinin birer şubeleri ve Öğretmenler Derneği adıyla da ayrıca kurulmuş bir dernek bulunduğu bilginize sunulur.

Elazığ Vali Vekili**Hulûsi****BELGE, 5.****Haber alma****Sayı****44****Şifre****1 Haziran 1919****Yüksek Trabzon Valiliğine**

1 - Trabzonda kurulmuş Merkezden Bağımsızlık Derneğinin kuruluş tarihi ve programı nedir? Hükûmetin iznini almış mıdır? Kurucuları kimlerdir? Şimdiye kadar hükûmetçe saptanmış olan davranış ve tutumları nedir?

2 - Doğu İlleri Hakları Savunma Derneğinin Trabzondaki merkez üyeleriyle temsilcileri kimlerdir?

3 - Her iki derneğin il merkezinde ve bağlı yerlerdeki örgütlenmesi ne aşamadır? Bu iki dernekten başka dernekler var mıdır? Tezelden bildirilmesini rica ederim

Mustafa Kemal**BELGE, 6.****434****Trabzon, 9/6/1919****Gelişi 10****Havzada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine****K: 1 Haziran 1919 ve 44 şifreye:**

Trabzonda Merkezden Bağımsızlık Derneği yoktur. İstanbulda kurulmuş Trabzon ve Yöresi Merkezden Bağımsızlık Derneği tarafından birkaç ay önce gelip, geçenlerde geri dönen Nazmi Nuri Efendi adında bir delegenin girişimi üzerine Of kazasile Rize sancağı içinde Merkezden Bağımsızlık şubeleri açılmıştır. Trabzon Ulusal Hakları Savunma Derneği memleketin ileri gelen ve hatırı sayılır kişiler arasından seçilmiş ve Murat Hanzade Ziya ve Nemlizade Sabri ve Çulhazade Kadri ve Hacı Ali Hafız-zade Mehmet Salih ve Kazazzade Hüseyin ve Abanoszade Hüseyin ve Hatipzade Emin Efendilerden oluşmaktadır ve bu kurulun çalışmaları, Osmanlı birliğinin koruma-

sı gibi bir hissi vatanperveraneden mülhemdir. Bu cemiyetin bütün mülhakatta birer şubesi bulunuyor. Bundan maada Trabzonda bir de İhtiyat Zabitan Cemiyeti olduğunu arzyle-
rim.

Vali
Mehmet Galip

VESİKA, 7.

Deraliye, 19 Mart 1335

Erzurumda Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Millîye Cemiyeti Şube Reisliğine

Cemiyetimizin maksadı teşekkül ve gayei mesaisi evelce bertafsil iş'ar olunmuştur. Mu-ayyen bir azim ile bu gayeyi takip eden Cemiyetimiz mesaisini daha müsmir bir şekle ifrağla müslüman anasırın hukukunu müdafaa etmek için Le Pays namile Fransızca yevmî bir gazete neşrine başlanmış olduğu gibi Hâdisat gazetesinin imtiyazını da deruhde eylemiştir, Vi-lâyatı Şarkıyenin İdarei Osmanîyede kalması ve birtakım müfteriyyatla müslüman anasırın hukukunun mahvına meydan verilmemesi için bitaraf bu iki yevmî gazetelerle neşriyatta bu-lunan cemiyet diğer taraftan da İstanbuldaki Düveli Mütelife mümessillerine ve İtilâf Devlet-leri başvekillerine bir sureti gönderilecek olan muhturayı vermiş ve müdafaa-i hukuku millîye için Avrupaya bir heyeti murahhasa gönderilmesini de tahtı karara..

VESİKA, 8.

Diyarbakirden, 8/6/1335
Vürudu 14

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine

C: 1/6/1335 ve 44 şifreye:

Burada Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül etmemiştir. Ancak bu ya-kınlarda Erzurum ve Trabzondan vilâyet belediyesine keşide olunan Kürdistan hakkındaki heyecanamız telgrafnamelerden telâşa düşen ahalîi hristiyanıyenin? Bu bapta bazı teşebbü-satta bulundukları meşhuttur. Maamafih bu hususta vilâyetçe tenvir ve irşadet sureti yazılmış-tır. Diyarbakirde bazı.....gençlerden teşekkül eden Kürt Cemiyeti İngiliz himayesinde bir Kürdistan istiklâliyetini takip eden propaganda yapması üzerine buraya gelen Süleyma-niye hâkimi siyasîsi Mister Nowilin efkârına kapılarak beynelahali bunun şiddetle reddi ve bu teşebbüsâtın Cemiyetler Kanununa ademi mutabakatı hasebile mezkûr cemiyet set ve vi-lâyetçe takibatı kanunîye yapılmakta bulunmuştur. Elyevm Diyarbakirde İtilâf ve Hürriyet Fırkası mevcut olup bundan başka cemiyet yoktur Efendim.

Vali Vekili
Mustafa

VESİKA, 9. İstihbarat Şifre

Amasya, 15/6/1335

Diyarbakir Vilâyeti Vekâleti Aliyesine

C: 8/6/1335

Bütün milletin beka ve istiklâlini kurtarmak için birleştiği şu tarihî günlerde bir ecnebî devletin himayesine sığınarak zelil ve esir yaşamayı tercih eden her türlü içtihadatın, memle-ke-ti tefrikaya düşürecek her nevi cemiyatın dağıtılması pek vatanî ve zarurî bir vazife olmak-la Kürt Kulübü hakkındaki tarzı hareket âcizlerince de pek muvafık görülmüştür. Şukadar ki, İtilâf Devletlerinin hakşikenane muamelâtı İzmirin Yunanlılara işgal ettirilmesi tesirile memleketin en ücra köşesinde bile husule gelen intibahî azim her türlü ihtirasatı siyasîye ve maksadı menfaatçıyaneden münezzehe olmak üzere "Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İl-hak" Cemiyetlerini tevhit etmiş, ve bu cemiyetlere hangi zümrei siyasîyeye mensup olursa ol-sun her Türk, her müslüman iştirak etmiş ve vicdanı millinin tezahüratı filiyası bütün cihana bu suretle ilân edilmekte bulunmuştur. Binaenaleyh Diyarbakir ve mülhakatında da Müda-faa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin teşekkül ve teessüsüne delâlet buyurul-masını ehemmiyetle tavsiye eylerim. Ve bilhassa Kürt Kulübünün azasile bugünkü telgrafna-mei âcizî dairesinde müzakere ederek uzlaşmak muvafıktır Efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî
Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mirliya
Mustafa Kemal

sı gibi bir yurtseverlik duygusundan esinlenmektedir. Bu derneğin ile bağlı tüm yerlerde bi-rer şubesi bulunuyor. Bundan başka Trabzonda bir de Yedek Subaylar Derneği olduğunu bilginize sunarım.

Vali
Mehmet Galip

BELGE, 7.

İstanbul, 19 Mart 1919

Erzurumda Doğu İlleri Hakları Savunma Derneği Şube Başkanlığına

Derneğimizin kuruluş amacı ve çalışma ereği daha önce ayrıntılı olarak bildirilmişti. Belirli bir kararlılıkla bu amacı güden derneğimiz çalışmalarını daha verimli bir biçime so-karak Müslüman halkın haklarını savunmak için Le Pays adında Fransızca günlük bir gaze-te yayımlanmaya başlanmış olduğu gibi Hâdisat gazetesinin imtiyazını da kendi üstüne al-mıştır. Doğu illerinin Osmanlı yönetiminde kalması ve birtakım karaçalmalarla Müslüman halkın haklarının yok edilmesine olanak bırakılmaması için yansız olan bu iki günlük gaze-teyle yayımlar yapan dernek öbür yandan da İstanbuldaki İtilâf Devletleri temsilcilerine ve İtilâf Devletleri başkanlıklarına bir örneği gönderilecek olan protestoyu vermiş ve ulusal haklarımızın savunulması için Avrupaya bir delege kurul gönderilmesini de karar altına..

BELGE, 8.

Diyarbakırdan, 8/6/1919
Gelişi 14

Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine

K: 1/16/1919 ve 44 şifreye:

Burada Doğu İlleri Hakları Savunma Derneği kurulmamıştır. Ancak bu yakınlarda Er-zurum ve Trabzondan il belediyesine çekilen Kürdistan konusundaki gerginlik yaratıcı telgraf-lardan telâşa düşen hristiyan halkın? Bu konuda bazı girişimlerde bulundukları görülmekte-dir. Bununla birlikte bu konuda valilik tarafından aydınlatıcı ve yol gösterici yazı yazılmıştır. Diyarbakırda bazıgençlerden oluşan Kürt Derneği İngiliz koruyuculuğunda bir Kürdis-tan bağımsızlığı amacını güden propaganda yapması üzerine buraya gelen Süleymaniye poli-tik yöneticisi Mister Nowil in kışkırtmalarına kapılarak yapılanlara halk tarafından sertçe kar-şı çıkıldığından bu girişimlerin Dernekler Kanununa uymaması nedeniyle sözü edilen dernek kapatılması ve valilik tarafından kanunî kovuşturmalar yapılmakta bulunmuştur. Şimdi Diyar-bakırda İtilâf ve Hürriyet Partisi bulunmakta olup bundan başka dernek yoktur Efendim.

Vali Vekili
Mustafa

BELGE, 9. Habermal Şifre

Amasya, 15/1/1919

Diyarbakır Vali Vekillğine

K: 8/6/1919

Bütün milletin varlığını ve bağımsızlığını kurtarmak için birleştiği şu tarihsel günlerde bir yabancı devletin koruyuculuğuna sığınarak aşağılık durumda ve tutsak olarak yaşamayı yeğ tutan her türlü düşünce ve görüşün, memleketi kargaşaya düşürecek her türden dernek-lerin dağıtılması pek vatanseverce ve zorunlu bir ödev olduğundan Kürt Kulübüne ilişkin tu-tum ve davranışınız bence de çok uygun görülmüştür. Şukadar ki, İtilâf Devletlerinin haksız davranışları İzmirin Yunanlılara işgal ettirilmesinin etkisiyle memleketin en uzak köşesinde bile doğan büyük uyanışlar her türlü politik tutku ve çıkar amacından arınmış olarak "Ulu-sal Hakları Savunma" ve "Merkezden Bağımsızlık" derneklerini doğurmuş, ve bu dernekle-re hangi politik zümreden olursa olsun her Türk, her Müslüman katılmış ve ulusal vicdanın edimli olarak böylece açıklanması bütün dünyaya duyurulmakta bulunmuştur. Şu halde Di-yarbakır ili ve ona bağlı yerlerde de Ulusal Hakları Savunma ve Merkezden Bağımsızlık der-neklerinin kurulup oluşmasına yardımcı olmanızı önemle öneririm. Ve özellikle Kürt Kulübü-nün üyeleriyle bugünkü telgrafın çerçevesinde görüşerek uzlaşmak uygundur Efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Onursal Padişah Yaveri
Tuğgeneral
Mustafa Kemal

VESİKA, 10.**Şifre**
Zatidir**21 Mayıs 1335****Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerine**

Ahvali umumiyemizin almakta olduğu şekli vahimden pek müteallim ve müteessirim. Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazifei vicdanîyeyi yakından mesaiî müşte-reke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zâtı âlinize mülâki olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti asayişsizlik yüzünden fena bir akıbeta duçar olmak mahiyetindedir. Bu sebeple burada birkaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvire medar olacak hususat var ise iş'arını rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal**VESİKA, 11.****Şube 1**
1327**Ankaradan, 26/5/1335****Gayet aceledir****Havzada Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine**

C: 23/5/1335 tarih ve 105/3 numaralı şifreyedir.

Birçok ihtimama rağmen İzmirden muntazam malûmat alamıyoruz. Oradaki kumandanlıkla henüz irtibat temin edilemedi. 25 Mayısta Manisanın da işgal edildiği ve muhabere-nin müinkati olduğu telgraf memurlarından haber alındı. Maamafih Manisa istikametinde bir irtibat zabiti gönderdik. Henüz malûmat gelmedi. Kolordunun Ereğlide bulunan aksamının şimendiferle nakline kâmilan muvaffak olamadık. Karadan yürüyüşe başladılar. Mesafenin uzaklığı hasebile ne vakit muvasalat edecekleri malûm değildir. Burada elimize geçen efradı Afyon Karahisarında Yirmi Üçüncü Fırkaya gönderiyoruz. Çünkü bu fırkanın mevcudu pek azdır.... ve Kastamonu vilâyetlerle Kayseri Mutasarrıflığından bazı muhilli asayiş vakayı hakkında malûmat verilmeye başlanmıştır. Henüz mahiyetleri tahkik edilmektedir. Emri devletleri veçhile peyderpey arzı malûmat edeceğim.

26/5/1335 tarih ve 1 Şube 1327 numaralı olup saat 6:25 sonrada Ankara telgrafhanesine verilmiştir.

K.O. 20 Kumandanı
Mirliva
Ali Fuat**VESİKA, 12.****İstihbarat**
Şifre**Havza, 27/5/1335****Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanı Fuat Paşa Hazretlerine**

C: 26/5/1335 şifre.

Afyon Karahisarındaki Yirmi Üçüncü Fırka mevcudu hazırı nedir? Bunu takviye için hangi menabiden istifade edilmektedir? Bugünkü vaziyeti umumiyemize nazaran mezkûr fırkaya nasıl bir vazifenin tevcihini tasavvur buyuruyorsunuz? Konyada filhakika işitildiği gibi bir vatan ordusu müteşekkil midir? Vali ile tanıştınız mı? Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal**VESİKA, 13.****İstihbarat**
Şifre**Havzadan, 27/5/1335****Konyada Yıldırım Kıtaatı Müfettişliğine**

Düveli İtilâfiye kuvvetlerinin Manisayı işgal ettikleri haber alınmıştır. Bu baptaki malû-matı devletlerini rica ederim.

Afyon Karahisarında bulunan fırkanın tezyidi kuvvetine imkânı maddî bulunabilecek midir? Bu fırkaya bugünkü ahval karşısında nasıl bir vazife tevcihi ihtimali olduğu; Konyada bir vatan

BELGE, 10.**Şifre**
Kişiyi özeldir**21 Mayıs 1919****Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanı Paşa Hazretlerine**

Genel durumumuzun almakta olduğu tehlikeli durumdan çok acı ve üzüntü duyuyorum. Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdan ödevini yakından ve birlikte çalışarak en iyi yerine getirme olanağı bulunacağı inancıyla bu son görevi kabul ettim. Bir an evvel sizinle buluşmak istiyorum. Ancak Samsun ve yöresinin durumu içdüzensizlik yüzünden kötü bir sonuca uğrayabilecek niteliktedir. Bu nedenle burada birkaç gün kalmak zorunluğu vardır. Beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak noktalar varsa bildirilmesini rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal**BELGE, 11.****Şube 1**
1327**Ankaradan, 26/5/1919****Çok ivedidir****Havzada Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine**

K: 23/5/1919 tarih ve 105/3 sayılı şifreyedir.

Çok uğraşıldığı halde İzmirden düzenli bilgi alamıyoruz. Oradaki komutanlıkla daha bağlantı sağlanamadı. 25 Mayısta Manisanın da işgal edildiği ve haberleşmenin kesildiği telgraf memurlarından haber alındı. Bununla birlikte Manisa doğrultusunda bir bağlantı su-bayı gönderdik. Daha bilgi gelmedi. Kolordunun Ereğlide bulunan birliklerinin demiryo-luyla taşınmasında tam başarılı olamadık. Karadan yürüyüşe başladılar. Yolun uzaklığında ne vakit varabilecekleri bilinmiyor. Burada elimize geçen erleri Afyonda Yirmi Üçüncü Tü-mene gönderiyoruz. Çünkü bu tümendeki erlerin sayısı çok azdır.....Ve Kastamonu il-leriyle Kayseri Sancağından iç güvenliği bozucu kimi olaylarla ilgili bilgi verilmeye başlan-mıştır. Şu ara nitelikleri araştırılmaktadır. Yüksek emrinize uygun olarak sürekli bilgi vere-ceğim.

26/5/1919 tarih ve 1 Şube 1327 sayılı olup saat 6:25 sonrada Ankara telgrafhanesine ve-rilmiştir.

K.O. 20 Komutanı
Tuğgeneral
Ali Fuat**BELGE, 12.****Haber alma Şifre****Havza, 27/5/1919****Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Fuat Paşa Hazretlerine**

K: 26/5/1919 şifre.

Afyondaki Yirmi Üçüncü Tümenin bugünkü mevcudu nedir? Bunu güçlendirmek için hangi kaynaktan yararlanılmaktadır? Bugünkü genel durumumuza göre o tümene ne gibi bir görev vermeyi düşünüyorsunuz? Konyada kulağımıza geldiği gibi bir vatan ordusu ger-çekten kurulmuş mudur? Vali ile tanıştınız mı? Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal**BELGE, 13.****Haber alma**
Şifre**Havzadan, 27/5/1919****Konyada Yıldırım Birlikleri Müfettişliğine**

İtilâf Devletleri kuvvetlerinin Manisayı işgal ettikleri haber alınmıştır. Bu konudaki bilginizi rica ederim.

Afyonda bulunan tümenin gücü artırılabilir inidir? Bu tümene bugünkü durumlar kar-şısında nasıl bir görev verilebileceği; Konyada bir vatan ordusu kurulmakta olduğuna ilişkin bazı

ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şayi olduğundan bunun mahiyet v teşkilâtı esasıyesi hakkında tenvir buyurulmaklığını hassaten rica ederim.

**Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 14.

Ankara, 28/5/1335

Ankaradan: Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine

Mevrut 547 numaralı şifredir

C: 27/7/1335 şifreye:

Yirmi Üçüncü Fırkanın efrat mevcudu ancak dokuz yüze iblâğ edilebildi. Ankara kalemî tahsis edilmiştir. Mahallinden de ihzarı için teşebbüsatta bulundum. Henüz bir cevap alamadım. Yirmi Üçüncü Fırka Tarsusta malûmu âlileri olan fırkadır. Yeni emrime girmiştir. Kabiliyetli bir hale girmesine çalışılmaktadır. Burdur ve Isparta ve Kasabada bir taburu vardır. Mütebaki kuvveti Afyon Karahisarındadır. Bir işgal vaziyeti karşısında ordugâhlarında kuvvet çoğaltmaya kadar mevkilerini terketmiyecek ve duçarı tecavüz olursa ahali mahalliyeden alacakları takviye ile mevkilerini müdafaa edeceklerdir. Konyada vatan ordusunun teşkilinden haberdar değilim. Vali ile tanışmaya çalışıyorum. Maatteessüf Yunan askeri Manisayı da işgal etmiş. Ahali işgali ret için bir miting yapmış. Arzı ihtiram eylerim.

**K.O. 20 Kumandanı
Mirliva
Ali Fuat**

VESİKA, 15.

**Zatı Devletlerine mahsustur
259**

Konya, 30/5/1335

Havzada Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine

C: 27 ve 29 Mayıs 1335 tarihli şifreye:

1 - Yunan ordusu Manisa ve Aydın civarlarını işgal etmiş ve Afyon Karahisarındaki fırkanın civardan takviye kuvvetine çalışılıyor. Rum olan mutasarrıfının tebdili müyesser oldu. Fırka oradaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hâdisesine her türlü vesaitle mukavemet edecektir. Bu vesait hazırlanıyor. Konyadan orduya zahîr olabilecek bir kuvvet ihzarına çalışıyoruz. Ancak maddî bir isim ve unvana malik değildir.

2 - İzmir Müdafaa-i Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti Denizlide bulunmaktadır Efendim.

**Yıldırım Kıtaatı Müfettişi
Cemal**

VESİKA, 16.

Zata mahsustur

Şifre

Adet

38 hususî

Havza, 1/6/1335

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Samsunda Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Diyarhekirde On Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

1 - Yunan ordusu Manisa ve Aydın civarlarını da işgal etmiştir.

2 - Afyon Karahisarındaki Fransız müfrezesinden bir müslüman çavuş Karahisar ve civarının İtalyanlar tarafından işgal edileceğini, bunu müteakip Fransız müfrezesinin oradan çekileceğini söylemiş. Karahisardan on saat mesafede bulunan bir şimendifer köprüsünün Fransız askeri tarafından muhafaza olunduğu, Karahisar içinde ve ordugâhta bulunan cepaneliklerimizden ecebî askerlerinin daimî surette tahtı tarassudunda bulunduğu Yirmi Üçüncü Fırkanın raporuna atfen Yirminci Kolordu Kumandanlığından bildirilmiştir.

haberler yayıldığından bunun gerçek niteliği ve kuruluş düzeni hakkında aydınlatılmaklığını özellikle rica ederim.

**Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 14.

Ankara, 28/5/1919

Ankaradan: Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine

Gelen 547 sayılı şifredir

K: 27/7/1919 şifreye:

Yirmi Üçüncü Tümenin er sayısı ancak dokuz yüze yükseltilebildi. Ankara birliği ora ya ayrılmıştır. Yerinden de hazırlık yapılması için girişimlerde bulundum. Daha bir karşılık alamadım. Yirmi Üçüncü Tümen Tarsusta sizce bilinen tümendir. Yeni emrine girmiştir. Yetenekli bir duruma girmesine çalışılmaktadır. Burdur ve Isparta ve Kasabada bir taburu vardır. Kuvvetlerinin geri kalanı Afyondadır. Bir işgal durumu karşısında birliklerinde kuvvet çoğaltmaya kadar yerlerini bırakmayacak ve saldırıya uğrayacak olursa ora halkından alacakları destekçi güçlerle bulundukları yerleri savunacaklardır. Konyada vatan ordusunun kuruluşundan haberim yok. Vali ile tanışmaya çalışıyorum. Yazık ki Yunan askeri Manisayı da işgal etmiş. Halk işgale karşı çıkmak için bir miting yapmış. Saygı sunarım.

**K.O. 20 Komutanı
Tuğgeneral
Ali Fuat**

BELGE, 15.

**Yüksek kişiye özeldir
259**

Konya, 30/5/1919

Havzada Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine

C: 27 ve 29 Mayıs 1919 tarihli şifreye:

1 - Yunan ordusu Manisa ve Aydın yörelerini işgal etmiş ve Afyondaki tümenin o yöreden güçlendirilmesine çalışılıyor. Rum olan mutasarrıfını değiştirebildik. Tümen oradaki düzeni korumakla birlikte her türlü işgal olayına her türlü araçla dayanacaktır. Bu araçlar hazırlanıyor. Konyada orduya yardımcı olabilecek bir kuvvet hazırlamaya çalışıyoruz. Ancak bunun belirli bir adı ve sanı yoktur.

2 - İzmir Ulusal Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Derneği Denizlide bulunmaktadır Efendim.

**Yıldırım Birlikleri Müfettişi
Cemal**

BELGE, 16.

Kişiye özeldir

Şifre

Sayı

38 özel

Havza, 1/6/1919

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Samsunda Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanlığına

1 - Yunan ordusu Manisa ve Aydın yörelerini de işgal etmiştir.

2 - Afyondaki Fransız birliğinden bir Müslüman çavuş Afyon ve yöresinin İtalyanlar tarafından işgal edileceğini, bunun ardından Fransız birliğinin oradan çekileceğini söylemiş. Afyondan on saat uzaklıkta bulunan bir demiryolu köprüsünün Fransız askeri tarafından korunmakta olunduğu, Afyon içinde ve ordu merkezinde bulunan cepaneliklerimizden yabanc askerlerinin sürekli olarak gözetimi altında bulunduğu Yirmi Üçüncü Tümenin raporuna dayanılarak Yirminci Kolordu Komutanlığından bildirilmiştir.

3 - Afyon Karahisarındaki fırkamızın takviyesine çalışıldığı, her türlü işgal hâdisesine mukavemete hazırlandığı ve Konyada orduya zahir olabilecek millî bir kuvvet ihzarına uğraşıldığı, İzmir Müdafaai Millîye ve Reddi İlhak Cemiyeti merkezinin Denizlide bulunduğu Yıldırım Kutaatı Müfettişliğinden bildirilmiştir. Arzu malûmat eylerim.

Dokuzuncu Ordu Kutaatı Müfettişi
Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mirliva
Mustafa Kemal

VESİKA, 17.

Müstaceldir.

Şifre zatî

Erkânharbîyei Umumîye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine

Halen Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin elyevm nerede bulunduğunu lütfen iş'ar buyurmanızı rica ederim

VESİKA, 18.

597

Üçüncü Ordu Müfettişliğine

C: 16/6/1335 dir.

Cafer Tayyar Bey Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirnededir Efendim.

Erkânharbîyei Umumîye Reisi
Cevat

VESİKA, 19.

Acele şifredir.

Amasyadan, 18/6/1335

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı

Cafer Tayyar Beyefendiye

İstiklâlî millîmizi boğan ve inkısamı vatan tehlikelerini ihzar eden Düvelî İtilâfiyenin icraatı ve hükûmeti merkezîyenin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur. Millet'in mukadderatını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek maazallah inkıza münkat olmak demektir. Tekmil Anadolu ahalisi istiklâlî millîyi tahsis için baştan aşağı yekvücut bir hale getirilmiş ve bilaistisna tektil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımız yüksek bir fedakârî ile müştereken itihazı karar eylemiştir.

Vali ve mutasarrıfların hemen kâffesi de bu halka etrafına alınmıştır. Bu âli hedef için Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetinin unvanı şâmil kabul edilmiştir. Anadolu'daki Reddi İlhak Cemiyetinin unvanı şâmil kabul edilmiştir. Anadolu'daki teşkilât kaza ve nahiyelere kadar tevessü ediyor. İngiliz himayesinde bir müstakil Kürdistan teşkilî hakkındaki İngiliz propagandası ve bunun taraftarları da bertaraf edildi. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilâyeti Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti ile de elele vermek ve umum Anadolu ve Trakya Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerini tevhit etmek ve Anadolu ve Rumeli umum vilâyatının murahhaslarından mürekkep kuvvetli bir heyeti merkeziye teşkil etmek takarrür etti. Bu heyetin İstanbul'un murakabesinden ve ecnebî devletlerinin nüfuz ve tesirinden tamamilen azade kalacak ve sadayı millîyi gür bir sesle cihana duyuracak ve hile Anadolu'nun merkezinde ve en münasip olarak Sıvasta in'ikadı münasip görülmüştür. Lüzumuna göre İstanbul'da haizi salâhiyet olmamak üzere bir heyeti mümessile bulundurulabilir. Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti azasile teatîi efkâr etmiş idim. Şimdi zamanı geldi, icap edenlerle mahremane görüşerek derhal teşkilâtta bulunulmasını ve buraya kıymetli bir iki zatın murahhas olarak ve fakat ketmi hüviyetle Samsun veya şimendifer tarikıyla yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne vilâyetinin vekil ve müdafaai olmak üzere Anadolu'da beni tevkil ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikanın imzayı âlinize ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Bu gaye-i istiklâl tahsil olununcuya kadar tamamilen milletle birlikte fedakârane çalışacağımı mukaddesatım namına yemin ve bunun gördüğüm arzuyu millî üzerine her tarafa tamim ettim. Artık benim için Anadoludan hiçbir yere gitmemek katî'dir. Bu karar umum arkadaşlarımızın karar ve kanaatine tamamilen müstenittir. Gözlerinizden operim. Telgrafların vusulünün de sürati iş'arına muntazırım.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mirliva
Mustafa Kemal

3 - Afyondaki tümenimizin güçlendirilmesine çalışıldığı, her türlü işgal olayına karşı direnmeye hazırlandığı ve Konyada orduya yardımcı olabilecek millî bir kuvvet hazırlamaya uğraşıldı. İzmir Ulusal Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Derneği merkezinin Denizlide bulunduğu Yıldırım Birlikleri Müfettişliğinden bildirilmiştir. Bilginize sunarım.

Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi
Padişahın Onursal Yaveri Tuğgeneral
Mustafa Kemal

BELGE, 17.

İvedidir

Şifre kişiye özel

16/6/1919

Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa Hazretlerine

Şimdi Edirne'de kolordu komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin bugün nerede bulunduğunu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim.

Mustafa Kemal

BELGE, 18.

597

Üçüncü Ordu Müfettişliğine

17/6/1919

K: 16/6/1919 dur.

Cafer Tayyar Bey Birinci Kolordu Komutanı olarak Edirnededir Efendim.

Genelkurmay Başkanı
Cevat

BELGE, 19.

İvedi şifredir

Amasyadan, 18/6/1919

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı

Cafer Tayyar Beyefendiye

Ulusal bağımsızlığımızı boğan ve ülkenin bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilâf Devletlerinin yaptıklarını İstanbul hükûmetinin tutsak ve güçsüz durumunu bilirsiniz. Millet'in kaderini bu nitelikte bir hükûmete bırakmak Allah esirgesin batıya boyun eymek demektir. Tüm Anadolu halkı ulusal bağımsızlığı kurtarmak için baştan aşağı tek beden duruma getirilmiş ve ayrıksız tüm komuta kuralları ve arkadaşlarımız yüksek bir özveriyle birlikte karar almışlardır.

Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi de bu halkın içine alınmıştır. Bu yüce erek için Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Derneğinin kapsamlı sanı kabul edilmiştir. Anadolu'daki örgütler ilçe ve bucaklara kadar yayılıyor. İngiliz korumacılığında bağımsız bir Kürdistan kurulması konusundaki İngiliz propagandası ve bunun yandaşları da ortadan kaldırıldı. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Derneği ve Edirne İli Ulusal Hakları Savunma Derneği ile de elele vermek ve bütün Anadolu ve Trakya Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Derneklerini birleştirmek ve Anadolu ve Rumelinin tüm illerinin delegelerinden oluşan kuvvetli bir merkez kurulmak kararlaştırıldı. Bu kurulun İstanbul'un denetiminden ve yabancı devletlerinin sızma ve etkisinden tümüyle uzak kalacak ve millet'in sesini gür bir biçimde dünyaya duyuracak yolda Anadolu'nun merkezinde ve en elverişli olarak Sıvasta toplanması uygun görülmüştür. Gerekirse İstanbul'da yetkili olmamak üzere bir temsilci kurul bulundurulabilir. Ben İstanbul'da iken Trakya Derneği üyeleriyle görüş alış verişinde bulunmuştum. Şimdi zamanı geldi, gerekenlerle gizlice görüşerek hemen örgütlenilmesini ve buraya değerli bir iki kişinin delege olarak ve ama kimliklerini gizliyerek Samsun üzerinden veya demiryoluyla yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne ilinin Anadolu vekil ve savunucusu olmak üzere bana vekâlet verdiklerini bildirir imzaları altında bir belgenin sizin imzanızla ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Bu bağımsızlık amacı elde edilinceye kadar bütün milletle birlikte özveriyle çalışacağımı kutsal inançlarım üzerine and içtim ve bunu gördüğüm ulusal istek üzerine her yana genelge ile bildirdim. Artık benim için Anadoludan hiçbir yere gitmemek kesindir. Bu karar tüm arkadaşlarımızın karar ve kanılarına dayanmaktadır. Gözlerinizden operim. Telgrafların geldiğinin de tez bildirilmesini beklemekteyim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Padişahın Onursal Yaveri
Tuğgeneral
Mustafa Kemal

VESİKA, 20.**Zata mahsustur.****Bursa, 27 Haziran 1335****Sıvas Vasıtasile Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine**

1 - On Yedinci Kolordu Kumandanlık vekâletinin nez'ile esasen kumandanı olduğum Elli Altıncı Fırkanın İzmirden Mudanya tarikıyla Bursaya naklolunmuş olan bakıyetüssüyyunun tanzim ve teşkili için emri aldığım andan nihayet yirmi dört saat sonra bulunduğum mahalden hareketim hakkında açık olarak yazılan telgraf üzerine makasıdı millîyeyi hayyizi file isal edecek vesaiti kâfiye ... bulamadığımdan fırkamı tanzim ve tensika muvaffak olur sam daha iyi hidematın icrasını kabil gördüğümden 21/6/1335 sabahı Kuladan Bursa istikametine harekete mecbur oldum. Maamafih hükûmeti merkezîyenin evamiri müekkedesini telâkki ve infaza sâyeden memurini mülkiyenin aykırı vaziyetine ve mesaima engel olan bütün mukabil vaziyetlere rağmen tek mil Aydın vilâyetinin muhtelif mahallerinde bir hareketi millîyenin başlangıcını temin, donmuş ve sönmüş ruhların heyecanı millî ile kıpırdanması memleketin istihlâsı için elzem olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum.

2 - 22 Haziran 1335 tarihli iki emirnamelerini bugünkü 27 Haziran 1335 günü Bursaya muvasalatla aldım. Kanaat ve icraatı sâmilieriini vatan ve milletin kuvvet alması için yegâne yol olduğuna imanı kavim olduğunu bittabi zâtı devletleri de bilirler. Binaenaleyh bu hususta hemen teşebbüsata başladım. Neticesini arzedeceğim. Aynı zamanda bu hususta doğruca benim yazmaklığıma rağmen Çinede Elli Yedinci Fırkaya da emir buyurulmasını muvafık bulurum.

3 - Kısa zamanda fırkamı her türlü gösterilen mümanaatı resmîyelere rağmen ikmale çalışarak amalî millîyenin tatmini için buraca tevessülü mümkün olan icraatı icraya çalışacağım.

4 - Din ve milletimizin istihlâsı yolunda attığınız büyük adımlarda muvaffak olacağınıza tamamen kaniim. Evamiri sâmilierinin devamını istirham eylerim.

**Fırka 56 Kumandanı
Miralay Bekir Sami****VESİKA, 21.****Numara
663****Erzurumdan, 9/6/1335
Vürudu 13****Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine**

İzmirin işgali hakkında alınan ilk malûmat üzerine berayı protesto bazı zevat "....." toplanmıştır. Eşraf ve mütehayyizan ile gazete mümessilleri dairei mülkiyede toplanmışlar ve birçok müzakere cereyan etikten sonra umum millet namına protesto telgrafi yazılmasına karar verilmişken mitingün Rumların belki münasebetsizliklerine maruz kalınması ve hiç yoktan başka bir hâdise olur düşüncesine binaen kararlarının mevkii file konulmadığı ve teşebbüsâtın icabında yapılmak üzere gizli hazırlıktan ibaret kaldığı, içtimada hazır bulunan İstirati Polidinin Rumlar tarafından hiçbir suretle tezahürat icrasına müsaade edilmeyeceği vadinde bulunduğu, ahalinin son derece heyecanlı, hususile Trabzon hakkında böyle bir teşebbüs halinde son damlaya kadar müdafaa azminde oldukları, Rumlarla islâmların arasının gergin bulunduğu, muhilli asayiş bir vak'a olmadığı Üçüncü Fırka Kumandanlığı Vekâletinden bildirilmektedir.

**K.O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir****VESİKA, 22.****Müstaceldir****Sıvastan, 3/6/1335
Vürudu 5****Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine**

C: 3 Haziran 1335 şifreye:

Vilâyet dahilinde hiçbir mahalde hiçbir gûna daii endişe ahval mevcut değildir ve Ermenileri tethiş edecek hâdise dahi vukubulmamıştır. Yalnız son İzmir hâdisesi dolayısıyla vukubulan tezahürattan müteessiren ve bunu kendi emellerinin husulüne bir mâni addederek nazarı dikkati celp ve ecnebî askeri celp için bililtizam teşebbüsatta ve hilâfî hakikat işaat ve ihbaratta bulundukları muhakkaktır. Bunların cümlesinin bias olduğunu arzeylerim Efendim.

**Vali Vekili
Hasbi****BELGE, 20.****Kişîye özeldir.****Bursa, 27 Haziran 1919****Sıvas (Vailisi) Eliyle Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine**

1 - On Yedinci Kolordu Komutanlık Vekillîğinin benden alınarak aynı zamanda komutanı olduğum Elli Altıncı Tümenin İzmirden Mudanya yoluyla Bursaya taşınmış olan kılıçartıklarının örgütlenip düzenlenmesi için emir aldığım andan birçok yirmi dört saat sonra bulunduğum yerden yola çıkmak için açık olarak yazılan telgraf üzerine ulusal amaçları gerçekleştirecek yeterli araçlar.....bulamadığımdan tümenimi düzene sokmayı başardım daha iyi görev yapabileceğimi gördüğümden 21/6/1919 sabahı Kuladan Bursa doğrultusunda yola çıkmak zorunda kaldım. Bununla birlikte İstanbul hükûmetinin birbiri ardınca gelen emirlerini alan ve uygulamaya çalışan sivil görevlilerin aykırı tutumlarına ve çalışmalarına engel olan tüm karşı durumlara karşın tüm Aydın ilinin değişik yerlerinde bir ulusal davranışın başlangıcını sağlamayı, donmuş ve sönmüş ruhların ulusal coşku ile kıpırdanması memleketin kurtarılması için çok gerekli olduğu düşüncesini her tarafa yaymayı başardım.

2 - 22 Haziran 1919 tarihli iki emir yazınızı bugünkü 27 Haziran 1919 günü Bursaya geldikte aldım. Yüksek düşüncelerinizi ve yaptıklarınızı vatan ve milletin kuvvet alması için tek yol olduğuna sağlam güvenim olduğunu elbette siz de bilirsiniz. Bundan dolayı bu konuda gecikmeden girişimlere başladım. Sonucunu bilginize sunacağım. Aynı zamanda bu konuda doğruca benim yazmamla birlikte sizin de Çinede Elli Yedinci Tümen emir vermenizi uygun bulurum.

3 - Kısa zamanda tümenimi gösterilen her türlü resmî engellere karşın tamamlamaya çalışarak ulusal amaçların elde edilmesi için buraca yapılabilecek işleri yapmaya çalışacağım.

4 - Din ve milletimizin kurtarılması yolunda attığınız büyük adımlarda başarılı olacağınıza kesin olarak inanıyorum. Yüksek emirlerinizin sürdürülmesini rica ederim.

**Tümen 56 Komutanı
Albay
Bekir Sami****BELGE, 21.****Sayı
663****Erzurumdan, 9/6/1919
Gelişi 13****Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine**

İzmirin işgali ile ilgili alınan ilk bilgiler üzerine protesto etmek için kimi kişiler "....." toplanmıştır. İleri gelenlerle etkin kimseler ve gazete temsilcileri hükûmet binasında toplanmışlar ve birçok görüşmeler yapıldıktan sonra tüm millet adına protesto telgrafi yazılmasına karar verilmişken mitingün Rumların belki uygunsuz davranışlarına uğraması ve hiç yoktan başka bir olay çıkar düşüncesi nedeniyle kararlarının uygulanmadığı ve girişimlerin - gerektiğinde yapılmak üzere - gizli hazırlıktan ibaret olduğu, toplantıda bulunan İstirati Polidinin Rumlar tarafından hiçbir yolda gösteri yapılmasına izin verilmeyeceğini söylediği, halkın son kertede ateşli, özellikle Trabzon hakkında böyle bir girişim olursa son damlaya kadar savunma kararında oldukları, Rumlarla Müslümanların arasının gergin bulunduğu, iç düzeni bozucu bir olay olmadığı Üçüncü Tümen Komutanı Vekillîğinden bildirilmektedir.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım Kara Bekir****BELGE, 22.****İvedidir****Sıvastan, 3/6/1919
Gelişi 5****Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine**

K: 3 Haziran 1919 şifreye:

İl içinde hiçbir yerde kaygı yaratacak durum yoktur ve Ermenileri ürkütecek olay da olmamıştır. Yalnız son İzmir olayı nedenile yapılan gösterilere üzülerek ve bunu kendi ereklarının elde edilmesine bir engel sayarak dikkati çekmek ve yabancı askeri getirmek için bilerek girişimlerde bulundukları ve gerçek olmayan haberler yaydıkları kesindir Bunların tümünün asılsız olduğunu bilginize sunarım Efendim.

**Vali Vekili
Hasbi**

VESİKA, 23.**Gayet aceledir
560****Sivas, 3/6/1335****Dokuzuncu Ordu Kıtıatı Müfettişliğine****C: 3/6/1335 ve 12, 15 şifreye:**

Sivas ve civarında evlerce bulunan Ermenileri ve bilâhare gelen mültecileri tethiş edecek bir hâdise olmamıştır. Ne Sivasta ve ne de civarında daii endişe hiçbir hal yoktur. Herkesin sakitane iş ve güçleriyle meşgul olmakta bulundukları ve İzmirin işgali haberi müessifi üzerine ahalii islâmîyece yapılan ve hristiyanlar hakkında hiçbir fikri husumet tazammun etmiyen içtimalardan mütevahhiş olmalarının varidi hatır bulunduğu.

**K.O. 3 Vekili
Fikri****VESİKA, 24.****Sivas, 2/6/1335****Dokuzuncu Ordu Kıtıatı Müfettişliğine**

Bugün Adanadan Miralay Demange imzasile alınan telgrafnamede (Aziziyede İzmirin işgali üzerine hristiyanların katil ile tehdit edildiği ve bu ise muvafık olmayıp size vaziyeten haber veriyorum ki "bu haller müttefik askerleri tarafından vilâyetinizin işgaline sebep olur.") mealinde iş'aratta bulunmaktadır. Hususu mezkûrun Harbiye Nezareti Celilesinden istifsar olunarak icap eden cevapların verildiği ve yalnız mitingde ahalii islâmîyenin fazla içtima etmesinden gûya hristiyanların tevahhuş ederek duçarî telâş oldukları ve kıtale kat'iyyen meydan verilmeyeceği gibi usulen dahi (...) olmak icap edenlere mükerreren yazıldığı gibi ihtaratı şedidede bulunulmuştur. Ancak müdahaleyi celb için hristiyanlar tarafından işaa olunmakta idüğü Haçinden Aziziyeye gelen Ermeni jandarmaları etrafa tecavüzata bulunduklarından (...) üzerine (...) olmasına yahut tebdilleri hususunun Adana vilâyetine yazıldığı (...) olduğu maruzdur.

**Vali Vekili
Hasbi****VESİKA, 25.****İstihbarat
305 tel.****Havzadan, 1/6/1335****TAMİM**

Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülâziz, Ankara, Kastamonu vilâyetlerine, Erzincan, Canik, Kayseri, Maraş mutasarrıflıklarına, Erzurumda K.O. 15 Kumandanlığına

Sait Molla imzasile belediye riyasetlerine keşide edilmiş olan malûm telgrafnamenin efkârı gayri muttarit ve muhtelif siyasi mecralara tevcihindeki mahzuru ve istiklâli millî ve siyâsîmizin tahlisi ancak milletin yekvücut olarak müdafaası ile kabil olacağını 26/5/1335 tarihinde arz ve tamim eylemiş idim.

27/5/1335 tarihli Dersaadetten gelen Türkiye-Havas-Reuter ajansı zâtı hazretipadişahînin Yıldız sarayı humayununda küşad buyurdıkları Şûrayı Saltanatı heyeti umumîyenin fikri, Türkiye'nin tamamiyeti mülkiyesini muhafaza şartile düveli muazzamadan birinin muzaheretini temin merkezinde olduğunu zikrediyordu. 27 Mayıs 1335 tarihli İstanbul gazeteleri ise Şûrayı Saltanat müzakeratını fasıl fasıl ve İtilâf Hükümetlerinin sansörünce bazı mevaddı tayyedilmesine rağmen sarahati kâfiye ile neşrediyor. Bu neşriyat mezkûr ajans ihbaratının hakikate tamamilen muhalif ve muharref olduğunu gösteriyor. Neşriyat mezkûreye nazaran Şûrayı Saltanatı vükelâ, âyan, süfere ve fırakı muhtelif ve cemiyatı millîye ve matbuat heyetleri namuna bilfiil söz alan yirmi beş kadar zevatın hemen kâffesinin beyanatı istiklâli tamme mazhariyet ve efradı milletten âcilen bir şûrayı milletin teşkilile mukadderatı milletin işbu şûrayı fevkalâdeye havalesi zemininde olup yalnız bir zatın kiraat edilen ifadesinde İngiliz himayesi teklif olunmaktadır. Bu neşriyat ile ajans ihbaratı arasındaki tezat esbâbını Babialiden istizah eyledim. Arzı malûmat olunur.

Mustafa Kemal**BELGE, 23.****Çok ivedidir
560****Sivas, 3/6/1919****Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine****K: 3/6/1919 ve 12, 15 şifreye:**

Sivas ve yöresinde daha önce bulunan Ermenileri ve sonradan sığınanları ürkütecek bir olay olmamıştır. Ne Sivasta ve ne de o yakınlarında kaygı yaratacak hiçbir durum yoktur. Herkesin sessizce iş ve güçleriyle uğraşmakta olduğu ve İzmirin işgal edildiğine ilişkin acı haber alınınca Müslüman halk tarafından yapılan ve hristiyanlara karşı hiçbir düşmanca düşünce içermeyen toplantılardan korkmuş olmaları hatıra gelmektedir.

**K.O. 3 Vekili
Fikri****BELGE, 24.****Sivas, 2/6/1919****Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine**

Bugün Adanadan Albay Demange imzasile alınan telgrafda (Aziziyede İzmirin işgali üzerine hristiyanların öldürülmekle tehdit edildiği ve bu ise uygun olmayıp size durumdan haber veriyorum ki" bu davranışlar müttefik askerleri tarafından ilinizin işgaline neden olur.") yollu bildirimlerde bulunmaktadır. Bu konunun Savaşları Bakanlığına sorularak gereken yanıtların verildiği ve yalnız çok sayıda Müslüman halkın toplanmasından sözde hristiyanların ürkerek telâşlandıkları ve kırma kesinlikle meydan verilmeyeceği gibi yönteminde de (...) olmak gerekenlere bir kaç kere yazıldığı gibi sert uyarılarda bulunulmuştur. Ancak yabancılardan işe karışmasını sağlamak için hristiyanlar tarafından yayıldığı Haçinden Aziziyeye gelen Ermeni jandarmaları yöreye saldırılarda bulunduklarından (...) üzerine (...) olması ya da değiştirilmeleri konusunun Adana valiliğine yazıldığı (...) olduğu bilginize sunulur.

**Vali Vekili
Hasbi****BELGE, 25.****Haber alma
305 Tel.****Havzadan, 1/6/1919****GENELGE**

Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu illerine, Erzincan, Samsun, Kayseri, Maraş mutasarrıflıklarına, Erzurumda K.O. 15 Kumandanlığına

Sait Molla imzasile belediye başkanlıklarına çekilmiş olan bilinen telgrafın kamu oyunu, düzensiz ve birbirinden ayrı politik doğrultulara yöneltmesindeki sakıncayı ve ulusal ve politik bağımsızlığımızın kurtarılması ancak milletin tek beden olarak savunmasıyla olabileceğini 26/5/1919 tarihinde bildirmiş ve genelgeyle duyurmuştum.

İstanbuldan gelen 27/5/1919 tarihli Türkiye-Havas-Reuter ajansı padişahın Yıldız sarayında topladıkları Padişahlık Danışma Kurulunda herkesin düşüncesinin, Türkiye'nin ülke bütünlüğünün korunması koşuluyla büyük devletlerden birinin yardımını sağlamak doğrultusunda olduğunu bildiriyordu. 27 Mayıs 1919 tarihli İstanbul gazeteleri ise Padişahlık Danışma Kurulunun görüşmelerini bölüm bölüm ve İtilâf Hükümetlerinin sansörünce bazı maddelerin silinmesine karşın yeter açıklıkla yayımlıyor. Bu yayımlar o ajansların haberlerinin tümüyle gerçeğe aykırı ve değiştirilmiş olarak verildiğini gösteriyor. Bu yayımlara göre Padişahlık Danışma Kurulunda bakanlar, senatörler, elçiler ve türlü parti ve ulusal dernekler ve basın kurulları adına söz alan yirmi beş kadar kişinin hemen tümünün sözleri tam bağımsızlık ve tezden millet bireylerinden oluşacak bir danışma kurulu kurularak millet kaderinin bu olağanüstü danışma kuruluna bırakılması doğrultusunda olup yalnız bir kişinin okunan sözlerinde İngiliz korumacılığı önerilmektedir. Bu yayımlarla ajans haberleri arasındaki tutarsızlık nedenlerini İstanbul Hükümetinden sordum. Bilginize sunulur.

Mustafa Kemal

TAMİM

1 - Vatanın tamamîyeti, milletin istiklâli tehlikededir. Hükûmeti merkeziyemiz İtilâf Devletlerinin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğu deruhde ettiği mes'uliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi madum tanıtıyor. Milletin istiklâlini gene milletin azmü kararı kurtaracaktır. Milletin halî vaz'ını derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana ışıttirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti millîyenin vücudu elzemdir. Bunun için bilmuhabere her taraftan vaki olan teklif ve arzuyu millî üzerine Anadutunun bilvücu en emin mahallî olan Sivasta millî bir kongrenin serian in'ikadı takarrür etmiştir. Bunun için tekmil vilâyatı Osmanîyenin her livasından ve fırka ihtilâfâtı nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar zatın süürati mümkinde ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir sırrı millî halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin müte-nekkrenin icrası lâzımdır.

2 - Vilâyatı Şarkîyemiz namuna on Temmuzda Erzurumda in'ikadı mukarrer kongre için vilâyatı mezkûrenin Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinden müntehap azalar zâten Erzuruma müteveccihen yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar vilâyatı sairemizin murahhasları da Sıvasa vâsıl olabileceklerinden Erzurum Kongresinin azası da tensip edeceği zamanda içtimai umumîye dahil olmak üzere Sıvasa hareket edecektir.

3 - İşbu mevadda göre murahhasların Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyetleri ve belediye riyasetleri ve suveri saire ile intihabı ile tahrikleri hakkındaki delâleti aliyeyi vatanperverlerini ve isimlerle zamanı hareketlerinin iş'arını istihram eylerim.

4 - Bu telgrafın vusulünün hemen iş ar buyurulması rica olunur.

Mustafa Kemal

VESİKA, 27.

21/6/1335

İstanbulda bazı zevata hususî mektup

Vatanın tehlikei inkısamını aynen gösteren safhanın hunün icraatı, vicdanı millîye bir emeli halâs etrafında ve Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Teşkilâtı namı altında seri bir surette toplamaya başlamıştır. Yalnız mitingler ve saire gibi tezahürat, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak sinei milletten bilfiil doğan kudreti müsterekeye istinat ederse rehakâr olur. Fakat şüphe götürmeyen bir hakikattir ki, bu acı safhayı bu kadar mühlik bir şekilde ihzar eden en müessir amil maaalesef Payitahtımızdaki muhalif cereyanlar ve Anadolunun saf ve mukaddes amali millîyesini muzır bir şekilde infirada uğratan siyasî ve gayrimillî propagandalarıdır. Kuvayi Millîyeyi bugün için böyle yanlış yollara sevk ile dağıtmanın mücazatını vatanımız aleyhinde ve pek mebzul bir surette görmekteyiz. Binaenaleyh İstanbulun işbu muhalif cereyanları artık Anadolu'ya ve amal ve hissiyatı millîyeye hâkim değil tâbi olmak mecburiyeti vatanîyesindedir. Ve Payitaht Düveli İtilâfiye tarafından tahliye edilinceye kadar bu mecburiyetin mutlak olduğu kanaatindeyim. Bu hal bittabi zatı âlilerince de takdir olunur. Arızamda tasvir edilen vaziyet bugün seri ve umumî bir millî kongrenin in'ikadını icap ettirmektedir. Bu davet her tarafa tamim ve ifa kılınmıştır. Devletin inkısamı mevzuubahs olduğu bir sırada İngiliz propagandasile başveren Kürdistan istiklâli gibi cereyanlar dahi bilmuhabere taraftarlarını celp ve hilâfet ve saltanat etrafındaki gayeyi müsterekemize davat ve tamamî mutabakat suretile lehülhamt lehimize dönmüş ve kongreye davet olunmuştur. Bu millî ve hayatî mesele için İstanbulda "zâtı samileri, zâtı devletleri, zâtı âlileri"* gibi vatanperver ve sahibi kelâm mütefekkirine tevaccüh eden fedakârlık bilhassa pek büyüktür. Bu gaye salâh ve millî istihsal edilinceye kadar âcizleri Anadoludan ve sinei milletten ayırlamayacağım ve bu noktada nihayete kadar bir ferdi millet gibi çalışacağımı millete karşı mukaddesatım namına söz verdim ve hiçbir kuvvet bu azmi millîye mâni olamayacaktır. Bu kararı âcizanam umum Anadoluda resikârda bulunan mes'ul ve kıymetdar umum arkadaşlarımın ıstihat ve kanaati müsterekesine istinat etmekte olduğunu da ilâveten arz ile ihtiramı muhsusai kalbiyemi teyit eylerim Efendim Hazretleri.

Mustafa Kemal

* "Zâtı afifaneleri gibi milletin mefhari bulunan vatanperver ve sahibi kelâm"

GENELGE

1 - Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. İstanbul Hükûmeti İtilâf Devletlerinin etki ve denetimi altında kalmış bulunduğu sorumluluğun gereklerini yapamamaktadır. Bu durum milletimizi yok olmuş, gibi gösteriyor. Milletin bağımsızlığını gene milletin kararlılığı kurtaracaktır. Milletin durumunu görmemek ve hakkının sesini dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden uzak bir ulusal kurumun varlığı zorunludur. Bunun için yapılan haberleşmeler sonucu her taraftan yapılan öneri ve ulusal istek üzerine Anadolunun her bakımından en güvenilir yeri olan Sivasta millî bir kongrenin tezelden toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün Osmanlı illerinin her sancağından ve parti farklılıklarına bakılmaksızın yetenekli ve milletin güvenini kazanmış üç kadar kişinin arabildigince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir. Her olasılığa karşı bunun bir ulusal giz olarak saklanması ve telâşa meydan verilmemesi ve gerekli görülen yerlerde yolculuğun kimlikler değiştirilerek yapılması gereklidir.

2 - Doğu illerimizin adına on Temmuzda Erzurumda toplanması kararlaştırılmış olan kongre için sözü geçen illerin Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Derneklerinden seçilmiş üyeler önceden Erzuruma doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar öteki illerimizin delegeleri de Sıvasa erişebileceklerinden Erzurum Kongresinin üyeleri de uygun bulacakları zamanda genel toplantıya katılmak üzere Sıvasa hareket edecektir.

3 - Bu maddelere göre delegelerin Ulusal Hakları Savunma Dernekleri ve belediye başkanlıkları ve başka yollarla seçilmesiyle yola çıkarılmaları konusundaki değerli yurtsever yardımlarınız ve delegelerin adlarıyla yola çıkış tarihlerinin bildirilmesini saygıyla dilerim.

4 - Bu telgrafın alındığının gecikmeden bildirilmesi rica olunur.

Mustafa Kemal

BELGE, 27.

21/6/1919

İstanbulda bazı kimselere özel mektup

Vatanın parçalanması tehlikesini açıkça gösteren şu evredeki kanlı işler, millî vicdanı bir kurtuluş emeli etrafında ve Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Kabuletmeme Örgütü adı altında hızla toplamaya başlamıştır. Yalnız mitingler ve benzerleri gibi gösterilerle, büyük ereklere hiçbir zaman varılamaz ve ancak doğrudan doğruya milletin bağrından doğan birleşik güce dayanırsa kurtarıcı olur. Ama kuşku götürmeyen bir gerçektir ki, bu acı evreyi bu kadar tehlikeli bir biçimde hazırlayan en etkin etmen yazık ki Başkentimizdeki yıkıcı akımlar ve Anadolunun temiz ve kutsal ulusal emellerini zararlı bir biçimde yalnızlığa uğratan politik ve bize yabancı propagandalardır. Ulusal güçleri bugün için böyle yanlış yollara sürerek dağıtmanın cezasını vatanımızın zararına olarak bol bol çekmekteyiz. Bu nedenle İstanbulun yıkıcı akımları artık Anadolu'ya ve ulusal emel ve duygulara egemen değil onla bağılı olmak vatan zorunluğudur. Ve Başkent İtilâf Devletleri tarafından boşaltılınca kadar bu zorunluğun kesin olduğu kanısındayım. Bu durum elbette sizce de kabul edilir. Mektubumda tanımlanan durum bugün genel nitelikli ulusal bir kongrenin tezelden toplanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çağırı her tarafa yapıp yazılmıştır. Devletin bölünmesi sözkonusu olduğu bir sırada İngiliz propagandasile başveren Kürdistan bağımsızlığı gibi akımlar da yazışmalarla yandaşlarını çağırılması ve halifelik ve padişahlık etrafındaki ortak ereğimize çağırarak ve bunda tam bir anlaşma meydana gelmek yoluyla Allaha şükür bizden yana dönmüş kongreye çağırılmışlardır. Bu ulusal nitelik ve ölüm kalım sorunu için İstanbulda "yüksek kişiliğiniz"* gibi yurtsever ve sözsahibi düşünürlere düşen özveri özellikle çok büyüktür. Bu ulusal amaç bu kurtuluş amacı elde edilinceye kadar ben Anadoludan ve milletin bağrından ayırlamayacağım ve bu noktada sonuna kadar ulusun bir bireyi olarak çalışacağımı millete karşı kutsal bildiğim değerler üzerine söz verdim ve hiçbir kuvvet bu ulusal kararlılığa engel olamayacaktır. Bu kararımın bütün Anadoluda iş başında bulunan sorumlu ve değerli bütün arkadaşlarımın ortak görüş ve düşüncülerine dayanmakta olduğunu da ekleyerek içten ve özel saygılarımı yinelerim Efendim Hazretleri.

Mustafa Kemal

* Burada "Ve sizin gibi temiz ve ulusun övüncü olmuş bulunan üstün konuşmacı hanımlara" vb. gibi mektubun gönderileceği kimselerin özel durumlarına uygun olarak kullanılacak değişik saygı terimleri gösterilmiştir

Ali Kemal Beyin Sadarete istifası

Bilâdî Osmanîyenin mehali muhtelifesinde serzedei zuhûr olan asarı ihtilâl ve iğtişası teskin ve itfa hakkında ifası icab eden tedabir munhasıran ve doğrudan doğruya memuriyeti âcizaneme mahsur olup bundan tevellüt edecek bari mes'uliyet dahi gene makamı âcizane-min duşu mukavemetine tahmil edilmiştir. Pek az bir müddet devam eden Dahiliye Nezaretindeki memuriyeti âcizanem esnasında makamı muallâyı hilâfet ile millet ve memleketim hakkında arzettiğim hidematın derecesini nazargâhı hakayik iktinahı sadaretpenahilerinde tevsik ve teyit edecek birçok asar mevcuttur ki, bu bapta tatvili mekalî, zait ve bilûzum görürüm. Binaenaleyh tahammül ettiğim bari azîmi mes'uliyet, istiklâlî vazife ve ademi müdahale ile mümkün olacağına ve aksi takdirde ise hilâfî marzîi âli ve vicdan, edâyı hizmetin imkânsızlığı gayet tabii ve bu suretle nezaretten çekilmek ıztırarının husulü de bedihî bulunmuş olmasına mebni istifanamei âcizanemin takdimindeki ıztırarın hüsnü telâkkisile iktıza'yı kanunünün ifasını istirham ederim, olbapta.

26/6/1335, Perşembe**Ali Kemal Beyin saraya azimetle takdim ettiği istifaname**

Süddei seniyei mülûkânelerine bütün varlığı ile raptı mevcudiyet etmiş olan bu bendei esdaklarının rızayı meyamin irtizayı cenabı mülûkânelerinden serimu inhirafı ne büyük bir feciai mevcudiyet ad ve telâkki edeceği, zâtı kutsiyet sıfatı şahanelerine arzu izahıtan müstağni olan hakayiktendir. Bendei esdaklarının işbu merbutiyye mazhar buyrulduğu emnî itimat ve iltifatı şahaneyi çekemiyen rüfekayı çakeranemden bazı zevatın ademi muvaffakiyet tevli-dile hüsnü nazarı şehriyariden mahrumiyeti intaç edecek bazı vakayiihidasına sarfı mahasali makdur etmekte olduklarına ve bundan ne suretle istifade edeceklerine muntazır ve müterakkip iken Anadolunun bazı mevakiinde serzedei zuhûr olan nairi ihtilâlin derhal ve mevzian teskinü itfa ve imhası maksadile itihazı tedabir ve bu icraatın ifası surf makamı memuriyeti ubeydaneme mahsur ve münhasır iken bu bapta birçok azarı vahiye ve indiyi serdü ityanile ihtilâlin tevsii dairei şümül etmesine ve binnetice bu bapta ademi muvaffakiyete duçar edilerek rızayı meyamin irtizayı cenabı veliünniamilerinin istihsalinden dâr ve mehcur kalmaklığım vasilecû olmakta bulunduklarına ve beyanatı çakeranemi ademi terviç ile müdahalâta başlamalarına mebni istiklâlî reyü tedbirdeki mahrumiyetten mütevellit hasar ve mazarı manevîyi derk ve teferrüs ile bugün makamı sadaret kaymakamlığına istifayı katîi bendegânemi ita eyledim.

Muarızlarımın bu baptaki efkârü amalîne zaten vâkıf bulunmaklığım hasebîle kendilerinin menviyatını hariçten ve biraz uzaktan tetkik ve tafahhus ve binaenaleyh zâtı akdesi hilâfetpenahilerini mingayrihaddin ikazda devam etmek üzere memuriyeti resmîyemden hemmen affime müsaadei merhametadei hazreti padişahilerinin şayan ve erzan buyurulmasını hakipayı şahanelerine vaz'ı cephei rukiyyet ve daraatle istirhamı cür'et ederim, her halde.

26 Haziran 1335, Perşembe**Ali Kemal Beyin balâdaki tarihte saraya azimetle istifasını bizzat takdimi ve maruzatı şifahiyesi**

Padişahım, bilirsiniz ki Dahiliye Nezaretini kabulüm yalnız şahsı humayunlarına arzı hizmet maksadından ibaretti. Meclisi Vükelâda menfi bir siyaset tedvirinden rüfekamı men'e muvaffak oldum. Fakat en nihayet hidematı sadikanemi duçarı inhilâl edecek bazı vakayı tahaddüs etti. Bunda da muvaffak olacağımı hissedener icraatıma mâni olabilecek her türlü müşkülâtı ikadan çekinmediler. Muvaffakiyetsiz edâyı hizmetten ise resmen vazifeden mufarekati tercih ettim. Maddiyat ve maneviyatım zâtı seniyelerine merbuttur. Sureti hususiyede arzı hizmet ve sadakatten çekinmiyeceğim. Yalnız bir şey istirham ederim vazifei resmîyeden tecerrüdü nimelvesile addeden bütün husemamın tehacümünden kulunuzu muhafaza buyurunuz.

Cevap

Devletin tarihî anlar yaşadığı şu feci devrinde beni büsbütün yalnız bırakmıyacağınıza eminim. Sadakatınız beni büyük ümit ve tesellilere sevketti. Yine vazifei sadakati ifa yolundaki vadinize memnunum. Saray her dakika ve bilâkaydışart size açıktır. Refik Beyle beraber teşriki mesaiden ayrılmayınız. Ben her ikinizin sadakatine güvenerek irşadat ve telkinatınızı sabırsızlıkla bekliyeceğim.

Ali Kemal Beyin Başbakana Verdiği Görevden Çekilme Yazısı

Osmanlı beldelerinin türlü yerlerinde başgösteren ayaklanma ve karışıklıkları bastırıp söndürmek konusunda önlemler alarak sadece ve doğrudan doğruya benim görevim olup, bundan doğacak sorumluluk yükü de benim bulunduğum makamın sırtına yüklenmiştir. Çok kısa süren İçişleri Bakanlığım sırasında yüce Halifelikle, milletim ve vatanım için yaptığım hizmetlerin ölçüsünü, gerçekleri iyi bilen Başbakanlıkta belgeleyip doğrulayacak nice kanıt vardır ki, bu konuda sözü uzatmayı gereksiz ve yararsız sayarım. Durum bu olunca, sırtımdaki ağır sorumluluk yükünü kaldırmamın, görevde bağımsız çalışmak ve buna karşıl-mamakla mümkün olabileceğine ve eğer böyle olmazsa kendi istek ve vicdanıma aykırı çalışmanın olanaksızlığı pek doğal ve böylece bakanlıktan çekilme zorunluğunun doğması da açık bulunduğuna göre, çekilme dilekçemi sunmaktaki zorunluğa anlayış gösterilerek yasal gereğinin yapılmasını rica ederim. Emir sizindir.

Perşembe, 26/6/1919**Ali Kemal Beyin saraya giderek sunduğu görevden çekilme yazısı**

Yüce Padişahlığınıza bütün varlığı ile kendisini adayan ve en sâdık duygularla dolu olan bu kulunuzun, siz Padişahımızın uğurlu sevgi ve beğenisini azıcık bile yitirmeyi kendi varlığı için ne büyük bir yıkım sayacağı, kutsal Padişahımıza açıklanması bile gerekli olmayan gerçeklerdendir. En sadık kulunuzun bu bağlılıkla sizden gördüğü güven ve sevgiyi çekemeyen kimi arkadaşlarım, başarısızlıklar oluşturup Padişahımızın sevgisinden yoksun kalmaklığım sonucunu doğuracak bazı olaylar yaratmak için bütün güçleriyle çabaladıklarını bilmekte ve bundan ne yolda yararlanacaklarını beklemekteyken, Anadolunun bâzı yerlerinde başgösteren ayaklanma ateşinin gecikmeden ve olduğu yerde bastırılıp söndürülmesi ve yok edilmesi amacıyla önlem alınması gerekmekte ve bu işleri yapmak yalnız kulunuzun görevi içinde bulunmaktayken, bu konuda birçok boş ve keyfi nedenler ileri sürerek, ayaklanmanın çok genişlemesine meydan vermeleri ve böylece beni başarısızlığa uğratıp Padişahımızın sevgi ve beğenisinden uzak ve yoksun bırakılmam amacını gütmeleri ve söylediklerimi onaylamayıp görevime karşımaya başlamaları, dolayısıyla kendi başıma önlem almaktan yoksunluğumun doğurduğu yıkıntıyı ve tinsel zararını görüp düşünerek bugün Başbakan Vekilliğine görevden kesin olarak çekildiğimi bildiren yazımı verdim.

Bana karşı olanların düşünce ve amaçlarını zaten bildiğimden, kendilerini iç yüzlerini dışarıdan ve biraz uzaktan incelemek ve irdelemek ve böylece haddim olmayarak siz Padişahımıza yaptığım uyarıları sürdürmek üzere resmî görevimden gecikmeden ayrılmaklığıma izin vermenizi, kulluk ve ayağınıza kapanmak duygularıyla dilemek cesaretinde bulunuyorum.

26 Haziran 1919, Perşembe**Ali Kemal Beyin yukarıdaki tarihte saraya gidip görevden çekildiğini bildirmesi ve orada söylediği sözler**

Padişahım, bilirsiniz ki İçişleri Bakanlığımı üzerine almaklığım salt yüce kişiliğinize hizmet amacıyla olmuştu. Bakanlar kurulunda olumsuz politika gütmelerini önlemeyi başardım. Ama en sonunda bağlılıkla yaptığım hizmetleri sarsacak bâzı olaylar meydana geldi. Bunların da üstesinden geleceğimi sezenler, alacağım önlemlere engel olabilecek her türden güçlüğü çıkarmaktan çekinmediler. Başarısız çalışmaktansa resmî görevden çekilmeyi yeğledim. Nesnel ve tinsel varlığımla size bağlı olmaktan ve hizmet sunmaktan çekinmiyeceğim. Yalnız birşey rica ederim, resmî görevden ayrılmamı fırsat sayacak olan tüm düşmanlarımın saldırılarından kulunuzu koruyunuz.

Karşılık

Devletin tarihsel anlar yaşadığı şu acıklı döneminde beni büsbütün yalnız bırakmayacağınızı inanıyorum. Bağlılığım bana büyük umut ve teselli vermişti. Bağlılık ödevinizi yine yerine getireceğiniz yolundaki sözlerinize sevindim. Saray her zaman ve kayıtsız şartsız size açıktır. Refik Beyle her ikinizin bağlılığına güvenerek aydınlatma ve yol göstermelerinizi sabırsızlıkla bekliyeceğim.

VESİKA, 29.

Şifre

5/7/1335

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Hükûmeti Merkezîyenin tazyik neticesi olarak menafîi millet ve memlekete mugayir yapması muhtemel tebligatı kontrol veya tevkif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde icabında tatbik edilmek üzere hemen tedabir ve tertibat alınmalıdır. Bu noktayı ne hükûmete ve ne de telgraf memurlarına hissettirmemek lâzımdır. İşbu telgrafın vusulü bildirilecektir. Üçüncü Kolordu Yirminci Kolorduya ve bu da On İkinci ve On Dördüncü Kolorduya ve o da Bekir Sami Beye, On Beşinci Kolordu On Üçüncü Kolorduya isal edecektir. İşbu telgrafın vusulü aynı suret ve tarik ile bildirilecektir. İmza: Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal.

VESİKA, 30.

İstihbarat

Şifre

Erzurum, 5/7/1335

Gayet müstaceldir.

Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı

Miralay Salâhattin Beye

1 - Cemal Paşanın on gün müddetle Dersaadete hareketinin sebebi hakikisini vazıhan ve serian iş'ar buyurmanızı.

2 - Zatı âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvanın başından infikâkiniz caiz değildir. Bu bapta Fuat Paşa ile muhabere ederek en menfi ihtimale karşı tedabir almanız elzemdir. Hergün vaziyetiniz hakkında kısa malûmat vermenizi rica ederim.

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mustafa Kemal**

VESİKA, 31.

İstihbarat

Şifre

Erzurum, 5/7/1335

Gayet aceledir

Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Salâhattin Beye yazdığım şifre sureti aynen berveçhiattidir:

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mirliva
Mustafa Kemal**

SURET

Gayet aceledir.

Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Beye:

1 - Cemal Paşanın on gün müddetle Dersaadete hareketinin sebebi hakikisini vazıhan ve serian iş'ar buyurmanızı.

2 - Zatı âlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvanın başından infikâkiniz caiz değildir. Bu bapta Fuat Paşa ile de muhabere ederek en menfi ihtimale karşı tedabir almanız elzemdir. Hergün vaziyetiniz hakkında kısa malûmat vermenizi rica ederim. Üçüncü Ordu Müfettişi, Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî Mustafa Kemal.

VESİKA, 32.

7/7/1335

K.O. 12 Kumandanı Salâhattin Beyefendiye

Cemal Paşa Hazretleri hakkındaki telgrafnamemin cevabına makina başında muntazırım.

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyarî
Mustafa Kemal**

BELGE, 29.

Şifre

5/7/1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

İstanbul Hükûmetinin baskı sonucunda milletin ve memleketin çıkarlarına aykırı olarak yapması olası bulunan bildirimleri kontrol etmek ya da alkoymak için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde gerektiğinde uygulanmak üzere gecikmeden önlemler alınmalı ve düzenlemeler yapılmalıdır. Bu noktayı ne hükûmete ve ne de telgraf memurlarına sezdirmek gerekir. Bu telgrafın ulaştığı bildirilecektir. Üçüncü Kolordu Yirminci Kolorduya ve bu da On İkinci ve On Dördüncü Kolorduya ve o da Bekir Sami Beye, On Beşinci Kolordu On Üçüncü Kolorduya ulaştıracaktır. Bu telgrafın ulaştığı da aynı yöntem ve yolla bildirilecektir. İmza: Üçüncü Ordu Müfettişi Padişahın Onursal Yaveri Tuğgeneral Mustafa Kemal.

BELGE, 30.

Haber alma

Şifre

Çok ivedidir

Erzurum, 5/7/1919

Konyada On İkinci Kolordu Komutanı

Albay Salâhattin Beye

1 - Cemal Paşanın on gün süreyle İstanbul'a gitmesinin gerçek nedenini açıkça ve tezelden bildirmenizi.

2 - Sizin hiçbir neden ve yolla oradaki kuvvetlerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile haberleşerek en kötü olasılığa karşı önlem almanız çok gereklidir. Hergün durumunuz hakkında kısa bilgi vermenizi rica ederim.

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Padişahın Onursal Yaveri
Mustafa Kemal**

BELGE, 31.

Haber alma

Şifre

Çok ivedidir

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Salâhattin Beye yazdığım şifrenin örneği aşağıya olduğu gibi alınmıştır:

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Padişahın Onursal Yaveri
Tuğgeneral
Mustafa Kemal**

ÖRNEK

Çok ivedidir.

Konyada On İkinci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin Beye:

1 - Cemal Paşanın on gün süreyle İstanbul'a gitmesinin gerçek nedenini açıkça ve tezelden bildirmenizi.

2 - Sizin hiçbir neden ve yolla oradaki kuvvetlerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile de haberleşerek en kötü olasılığa karşı önlem almanız çok gereklidir. Hergün durumunuz hakkında kısa bilgi vermenizi rica ederim. Üçüncü Ordu Müfettişi, Padişahın Onursal Yaveri Mustafa Kemal.

BELGE, 32.

7/7/1919

K.O. 12 Komutanı Salâhattin Beyefendiye

Cemal Paşa Hazretleri hakkındaki telgrafımın karşılığını makina başında bekliyorum.

**Üçüncü Ordu Müfettişi
Padişahın Onursal Yaveri
Mustafa Kemal**

VESİKA, 33.**Hususî
150****Konya, 6-7/7/1335
Vusulü: 7-8/7/1335
Saat, evvel. 1:10****Üçüncü Ordu Müfettişliğine**

C: 5/7/1335 ve 33 şifreye:

1 - Cemal Paşa İstanbulla bâzı zevat ile temas etmek ve ailesile görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusile mezunen Dersaadete gitmiştir.

2 - Fuat Paşa ile görüşmek üzere kendisine yazmıştım. Henüz cevap alamadım. Mahalli müllâkatın Eskişehir olacağını zannediyorum. Kolordu muntakasındaki vaziyete dair bade-ma hergün arzı malûmat edilecektir.

3 - Evvelce de arzettiğim veçhile burada vezaifi esasîye biraz güçlülük ve bataetle icra edilmektedir. Maahaza az da olsa semerâtı nafia elde edilmektedir. Arzı ihtiram eder ve temennii muvaffakiyat eylerim Efendim.

**K.O.12 Kumandanı
Salâhattin****15 Temmuz 1335****VESİKA, 34.****Şifre
Şimdi keşidesi
Zata mahsustur
106****Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendiye**

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Beyin tayin olunduğunu haber alarak Refete yazdım. Ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi mülahazai emniyet size İstanbulla gitmek fikrinin telkin ediyor. Refetin başına gelecek size de aynıdır. Yani gideceğiniz yerin Malta olduğu muhakkaktır. Bundan maada biz kıymetli arkadaşlarımızın Dersaadetten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu veçhile ciddi vatanperveranı mahrumu amal etmemeye çalışırken siz bu hareketle lâekal mahsur bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç caiz görmedik. Salâhattin Beyle programda mutabakat hasıl olmuştur. Refete müllâki olmak üzere bilmuhabere Amasyaya hareket ederek oradan birlikte vereceğiniz karara göre ya Sivas havalisinde birlikte kalırsınız, veyahut müreffehen bizim nezdimize gelirsiniz. Cevabı kat'î bekleriz.

Mustafa Kemal**VESİKA, 35.****Asayişe mütealliktir
Adet 71****Amasyadan, 19/7/1335****Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine**

C: 18/7/1335 şifreye:

Salâhattin Bey el'an Samsundadır. Şimdiye kadar kendisile temas edemediğim gibi hiçbir muhaberei ciddîye ve mühimme cereyan etmemiş olduğundan mîri mumailiyyhin fikir ve kanaatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum. Ancak Refet Beyle burada görüştüğüm zaman bana Salâhattin Beyin bizimle hemfikir olduğunu ve fakat icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cür'et gösteremeyeceğini ihsas etmişti. Binaenaleyh Salâhattin Beyin Kâzım Karabekir Paşaya vereceği cevap hakkında ve şimdiye kadar zâtı samilerile cereyan etmiş ve edecek olan muhaberatın aksanı mühimmesinden vaktü zamanile tenvir buyurulmaklığını hassaten istirham eylerim. Refet Bey ile Amasyada üç gün bulunduk. Dün 18 Temmuz 1335 de Sıvasa hareket etti. İstifasının kabulüne dair Harbiye Nezaretinden henüz bir cevap gelmemiştir. Ünye ile Niksar arasında iki taburumuz hali harekettedir. İcabında mezkûr istikametle seddi için tedabiri lâzime ittihaz kılınacağını arz ile takdimi ihtiramat eylerim.

**Beşinci Fırka Kumandan Vekili
Mehmet Arif****BELGE, 33.****Özel
150****Konya, 6-7/7/1919
Gelişi: 7-8/7/1919
Saat, öğleden evvel 1:10****Üçüncü Ordu Müfettişliğine**

K: 5/7/1919 ve 33 şifreye:

1 - Cemal Paşa İstanbulla bâzı kimselerle ilişki kurmak ve ailesile görüşmek üzere on gün süreyle ve kendi isteğiyle izinli olarak İstanbulla gitmiştir.

2 - Fuat Paşa ile görüşmek üzere kendisine yazmıştım. Daha karşılık alamadım. Buluşma yerinin Eskişehir olacağını sanıyorum. Kolordu bölgesindeki durumla ilgili bilgi bundan böyle hergün sunulacaktır.

3 - Daha önce de bilginize sunmuş olduğum gibi burada temel görevler biraz güçlülük ve yavaş yapılmaktadır. Bununla birlikte az da olsa yararlı sonuçlar elde edilmektedir. Saygılar ve başarı dilekleri sunarım Efendim.

**K.O. 12 Komutanı
Salâhattin****15 Temmuz 1919****BELGE, 34.****Şifre
Şimdi çekilmelidir
Kişiyözel
106****Samsun Mutasarrıfı Hamit Beyefendiye**

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Beyin atandığını öğrenerek Refete yazdım. Ve birleşerek beraberce içerilere doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güvenlik düşüncesi size İstanbulla gitmek fikrini aşıyor. Refetin başına gelecek sizin de başınıza gelecektir. Yani gideceğiniz yerin Malta olduğu kesindir. Üstelik biz kıymetli arkadaşlarımızı İstanbul'dan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve böylece gerçekten yurtseverleri çalışmaktan yoksun etmemeye çalışırken siz bu gidişinizle en azından kuşatılmış bir ortama giriyorsunuz. Biz hiç uygun görmedik. Salâhattin Beyle programda anlaşma olmuştur. Refetle buluşmak üzere haberleşip Amasyaya doğru yola çıkmanızı oradan birlikte vereceğiniz karara göre ya Sivas yöresinde birlikte kalırsınız, ya da rahatlıkla bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin yanıt bekleriz.

Mustafa Kemal**BELGE, 35.****Güvenlikle ilgilidir
Sayı
71****Amasyadan, 19/7/1919****Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına**

K: 18/7/1919 şifreye:

Salâhattin Bey şimdi Samsundadır. Bugüne değin kendisile ilişki kuramadığım gibi hiçbir ciddî ve önemli haberleşme de olmamış olduğundan onun düşünce ve görüşünün ne olduğunu bilemiyorum. Ancak Refet Beyle burada görüştüğüm zaman bana Salâhattin Beyin bizimle aynı düşüncede olduğunu ve ama gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar ileri gidemeyeceğini sezdirmişti. Bu nedenle Salâhattin Beyin Kâzım Karabekir Paşaya vereceği yanıt hakkında ve şimdiye kadar sizinle yapılmış ve yapılacak olan haberleşmelerin önemli bölümlerinden zamanında bana bilgi vermenizi özellikle dilerim. Refet Bey ile Amasyada üç gün bulunduk. Dün 18 Temmuz 1919 da Sıvasa doğru yola çıktı. Görevden çekilme dileğinin kabul edildiğine ilişkin Savaşışleri Bakanlığından daha bir yanıt gelmemiştir. Ünye ile Niksar arasında iki taburumuz yürüyüş halindedir. Gerekliğinde o yönün kapatılması için gerekli önlemlerin alınacağını bilginize sunarım, saygılarımla.

**Beşinci Tümen Komutan Vekili
Mehmet Arif**

VESİKA, 36.Numara
191

Erzurum, 10/7/1919

Mücahidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Heyeti İdare Reisi Raif Efendi
Heyeti İdare Azasından Mütেকait Binbaşı Süleyman Bey
Heyeti İdare Azasından Mütেকait Binbaşı Kâzım Bey
Heyeti İdare Azasından Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey
Heyeti İdare Azasından Dursun Beyzade Cevat Bey

Vatanı parçalanmaktan, hukuku millîye ve saltanat ve hilâfeti çiğnenmekten kurtarmak emelile açılan mücahedei millîyeye bilistifa bir ferdi mücahit sıfatile iştirak buyurduklarına dair desti tevkire alınan 9 Temmuz 1335 tarih ve 346 numaralı tezkereyi aliyeleri umumî bir vecdî ihtiram ile alındı. Tarihimize kıymetli sahifeler ilâve eden hayatı askeriyenizden çekilmek yolundaki fedakârlığı minnet ve şükranla karşıladık. Erzurumluların zâtı âlii vatanperveranelerine karşı beslemekte olduğu itimat ve hürmeti bu vesile ile de arzı bir vecibe addettik. Samimî ihtiramlarımızı sunarken Cemiyetimizin başına geçerek vatanın temini selâmetine ve hukuku millet ve saltanatın muhafazasına matuf amali millîyenin tahakkukuna hasrı himmet buyurmalarına müsellem olan hamiyeti vatanîyelerinden temenni eyleriz. Leffen takdim kılınan talimatta muharrer olduğu veçhile vezâifi muhtelifei vatanîye ile mükellef bulunan heyeti faalemiz riyasetinin zâtı samileri ve riyaseti saniyesinin muhterem Rauf Beyefendi Hazretleri tarafından kabul buyurulmasını ve heyeti maruzaya heyetimizden de balâda esamileri muharrer zatların tayin ve tefrik edildiğinin arzile temennii muvaffakiyat ve kespî şeref eyleriz Efendim Hazretleri.

Erzurum Şubesi - 1335

Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti
Raif

VESİKA, 37.Pek aceledir
Şifre
162**Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanı Fuat Paşa Hazretlerine**

1 - Hoca Raif Efendi Hazretlerinin işbu telgrafnamesini emniyetli bir surette Dersaadete keşide ve iysalille beraber bir cevabının yine aynı tarikle müstacelen celp ve tebelluğu istirham olunur.

2 - Dersaadette Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti Riyasetine:

Posta ile mürsel raporun vusulünü arz etmiştim. Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti namına aktine teşebbüs olunan Erzurum Kongresine aynı makasıdı millîye ile müteşekkil ve fakat meselâ Trabzon Muhafazai Hukuk Cemiyeti gibi başka nam taşıyan cemiyetler dahi murahaslar göndermiştir. Binaenaleyh kongre sırf Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti kongresi olmayıp muhtelif millî cemiyetler namına da teklif edilmiş bir kongre olduğu dermeyer edilmiştir. Bu suretle derdesti küşat olan kongre hem Cemiyetimizin ve hem de aynı gaye ve maksadı millî ile teşekkül etmiş diğer bazı cemiyetlerin iştirakile daha umumî bir şekil almış oldu. Bu veçhile Hilâfeti İslâmiye ve Saltanatı Osmanîyenin harisi ve buralardaki hukuku islâmiyenin cidden muhafızı olabilecek mahiyet kespetmiş olduğunu arz ederim. Evelce Üçüncü Ordu Müfettişliğine ve haizi ehemmiyet bir salâhiyetle buraların muhafazai asayişine tayin buyurulup vazifesini teshil edecek surette kendisine muzaheret ve muaveneti kâmile ifası tarafı âlilerinden de iş'ar buyurulan Mirliya Mustafa Kemal Paşa Hazretleri vazifesi uğrunda birçok çalıştıktan sonra mubarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni amalîne kurban etmemek için açılan mücahedei millîye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya sıfatı resmiye ve askerîyesi mâni olmaya başladığından sinei millette bir ferdi mücahit suretile çalışmak üzere silki celili askerîye vedaen istifa etti. Millet ve vatan uğrunda bu suretle ibrazı fedakârî eden bu zâtı âliye karşı yine kendisini bir hizmeti mübeccelei vatanîyeye davet suretile haklarında

BELGE, 36.Sayı
191

Erzurum, 10/7/1919

Sayın Savaşçı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi
Yönetim Kurulu Üyelerinden Binbaşı Süleyman Bey
Yönetim Kurulu Üyelerinden Emekli Binbaşı Kâzım Bey
Yönetim Kurulu Üyelerinden Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey
Yönetim Kurulu Üyelerinden Dursun Beyzade Cevat Bey

Vatanı parçalamaktan, ulusal hakları ve padişahlık ve halifelîği çiğnenmekten kurtarmak amacıyla açılan ulusal savaşıma görevden çekilerek bir savaşçı birey olarak katıldığınızla ilgili olarak elimize geçen 9 Temmuz 1919 tarih ve 346 sayılı yazınız herkesçe saygı ve coşkuyla karşılandı. Tarihimize değerli sayfalar ekleyen askerlik hayatınızdan çekilmek yolundaki özveriye gönülden teşekkür duygularıyla karşıladık. Erzurumluların sizin yüce yurtsever kişiliğinize karşı beslemekte olduğu güven ve saygıyı bu vesile ile de bilginize sunmayı bir ödev saydık. İçten saygılarımızı sunarken Derneğimizin başına geçerek vatanın esenliğinin sağlanmasına ulus ve padişahın haklarının korunmasına yönelik ulusal ereklere elde edilmesine çalışmanızı herkesçe bilinen onurlu yurtseverliğinizden dileriz. İlişkide sunulan yönergede yazılı olduğu gibi çeşitli ülke görevleriyle yüklü bulunan yürütme kurulu başkanlığının sizin ve ikinci başkanlığının sayın Rauf Beyefendi Hazretleri tarafınızdan kabul edilmesini ve yürütme kuruluna kurulumuzdan da isimleri yukarıda yazılı olan kişilerin seçilip atandığını bilginize sunar ve başarı dilemekle onur duyarız Efendim Hazretleri.

Erzurum Şubesi - 1919

Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği
Raif

BELGE, 37.Çok ivedidir
Şifre
162**Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Fuat Paşa Hazretlerine**

1 - Hoca Raif Efendi Hazretlerinin bu telgrafını güvenilir bir yolla İstanbulla çektirip ulaştırmanız ve aynı yolla bir ivedi yanıt getirtip almanız rica olunur.

2 - İstanbulda Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği Başkanlığına:

Posta ile yollanan raporun geldiğini bilginize sunmuştum. Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği adına toplanmasına girilen Erzurum Kongresine özdeş ulusal amaçlarla kurulu ve fakat örneğin Trabzon Hakları Koruma Derneği gibi başka ad taşıyan dernekler de delegeler göndermiştir. Böylece kongrenin yalnız Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği kongresi olmayıp çeşitli ulusal dernekler adına da önerilmiş bir kongre olduğu ileri sürülmüştür. Bu durumda açılmak üzere olan kongre hem Derneğimizin ve hem de özdeş ulusal erek ve amaçlarla kurulmuş öteki bazı derneklerin katılmalarıyla daha genel bir nitelik almış oldu. Böylece İslâm Halifelîği ve Osmanlı Saltanatının savunucusu ve buralardaki Müslüman haklarının gerçek koruyucusu olabilecek nitelik kazanmış olduğunu bilginize sunarım. Daha önce Üçüncü Ordu Müfettişliğine ve önemli bir yetkiyle buraların güvenliğinin korunmasına atanmış olup görevini kolaylaştıracak yolda kendisine tam destek verilmesi ve yardım yapılması sizce de bildirilen Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa Hazretleri görevi uğrunda pekçok çalıştıktan sonra kutsal vatani ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan ulusal savaşım uğrunda milletle birlikte bağımsız olarak çalışmaya resmî ve askerlik görevi engel olmaya başladığından milletin bağrında bir savaşçı birey olarak çalışmak üzere yüksek askerlik mesleğinden ayrılp çekildi. Millet ve vatan uğrunda böylece özveri gösteren bu yüksek kişiye karşı yine yük-

heyeti aliyelere tarafından ibrazı asarı takdir ve tebcilde bulunmuş olmak üzere Merkezi Umumî heyeti aliyesi namuna da beyanı rey ve müteale eylemek vazife salâhiyetinin Paşayı Mûşarileyhe verildiğinin telgrafla emir ve iş'ar buyurulması pek münasip olacağını arz ve istihram eylerim.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti Erzurum Şube Reisi: Raif
21/7/1335 Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye

Reisi Miralay
Kâzım

VESİKA, 38.

Erzurum, 23/7/1335, Çarşamba
"10 Temmuz, Rumî"

Erzurum Kongresinde irad olunan nutuk suretidir.

Muhterem Murahhas Efendiler!

Kongremiz Heyeti, Riyasetine âcizlerini intihap eylemek suretile gösterilen asarı itimat ve teveccühe hassaten teşekkür ederim. Bu münasebetle bazı maruzatta bulunmak isterim. Efendiler!

Tarih ve hadîsatın sevkile, bilfiil içine düştüğümüz, bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyic ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez.

Harbi Umumînin sonlarına doğru, milliyetler esasına müstenit vaatlerini üzerine Hükûmeti Osmanîyemiz de âdilâne bir sulha nail olmak emelile mütarekeye talip oldu. İstiklâl uğrunda namus ve şehametile döğüşen milletimiz, 30 Teşrinivel 1334 de imzalanan mütareke-name ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyeti maneviyesi ve vâziülümza murahhasların namusu zatileri zamâan ve kefaletinde bulunan işbu mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilâf Devletleri kuvayı askerîyesi Payitahtı saltanat ve makam celili hilâfet olan İstanbulumuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuku hilâfet ve saltanat, haysiyesi hükûmet, izzeti nefsi millîmiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaai Osmanîyeden olan Rum ve Ermeni anasırı gördükleri teşvik ve muzaheretin netayicile de namusu millîmizi cerihadar edecek taşkınlıklardan başlıyarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahane tecavüzat koyuldular. Fakat, derin bir telehhiif ile itiraf etmeliyiz ki, bu cür'etler, sekiz aydanberi, biribirini takiben mevkii iktidara geçen, murakabei millîyeden azade hükûmatı merkezîyenin, birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zâf ve aciz arasından ve Payitahta ve bazı matbuatta görülen pek mezmum ihtirasatın ve vicdanı millînin inkâr, kuvayı millîyenin ihmal olunmasından nâşi vüs'at bulmuştur.

Salifülarz esbap ve payitahtı saltanatın da mahsur ve tamamen murakabeye tâbi kalması yüzünden artık bu vatanda mukaddesat ve mukadderata sahip bir kudret ve iradei millîyenin mevcut olmadığı zehabı bânlı hükûmran olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelerle müstahak ise bimehaba onların tatbikatına İtilâf Devletlerince başlanmıştır.

İnkısamı vatan mevzuubahs ve karar olarak vilâyatı şarkîyemizde "Ermenistan", Adana ve Kozan havalisinde "Kilikya" namlarına Ermenistan, Garbî Anadolunun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakyada Payitahtumuzun kapısına kadar kezaîk Yunanistan; Karadeniz sahillerimizde "Pontus" krallığı ve ondan sonra kalan bakıyei aksamı vatanda da ecnebî işgal ve himayesi gibi artık 650 senedenberi müstakillen saltanat sürmüş ve tarihi adlı celâdetini vaktile Hindistan hududuna, Afrikanın ortasına ve Macaristanın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahifei tarihini kapatarak mezarı ebediyete deftenek gibi insanîyet ve medenîyetle ve alelhusus millîyet esasatile kabili telif olmayan emeller cayı kabul ve tavsip bulmuş ve görülüyor ki tatbikat devredi de başlamıştır.

Bu tatbikat bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların ve çocukların revân olan hunu paki, Aydın gibi Anadolumuzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksamı memleketin İtalyan ve saire işgali altına alınışı ve dahile doğru elim bir surette muhaceret yapılması elbette gayretul-laha ve gayreti millîyeye dokunmuştur.

sek kurulunuzca yüce bir vatan görevine çağırıp haklarında yüce kurulunuzca açıklanan beğeniye belirtip onu ululamak için Genel Merkez yüce kurulu adına da oy ve görüş bildirmek görev ve yetkisinin Paşanın kendisine verildiğinin telgrafla emrolunup bildirilmesinin çok yerinde olacağını bilginize sunar ve dilerim.

Doğu İlleri Hakları Savunma Derneği Erzurum Şube Başkanı: Raif
21/7/1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay
Başkanı Albay
Kâzım

BELGE, 38.

Erzurum, 23/7/1919, Çarşamba
" 10 Temmuz, Rumî"

Erzurum Kongresinde okunan nutuk örneğidir.

Sayın Delege Efendiler.

Kongremiz Genel Kurulu, Başkanlığına beni seçerek gösterdiğiniz güven ve içten sevgiye özellikle teşekkür ederim. Bundan yararlanarak size bazı şeyler söylemek isterim.

Efendiler!

Tarih ve olayların itmesiyle, edimli olarak içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan heyecanlanıp üzüntüye kapılmayacak hiçbir yurtsever düşünülemez.

Dünya Savaşının sonlarına doğru, milliyetler temeline dayalı sözverilen Osmanlı Hükûmetimiz de adaletli bir barışa kavuşmak emelile ateşkes istedi. Bağımsızlık uğrunda namusuyla kahramanca döğüşen milletimiz, 30 Ekim 1918 de imzalanan ateşkes anlaşmasıyla silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin tüzel kişilikleri ve imza atan delegelerin kişisel namuslarının garantisi altında bulunan bu ateşkes anlaşmasının hükümleri bir tarafa bırakılarak İtilâf Devletlerinin askerî kuvvetleri Yüce Saltanat ve halifelik merkezi olan İstanbulumuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir sertlikle halifelik hukuku ve saltanat hakları, hükûmetin haysiyeti, ulusal onurumuz saldırı ve kıyımlara uğradı. Osmanlı uyrukları olan Rum ve Ermeniler gördükleri özen-dirme ve yardımlar sonucu da ulusal onurumuzu yaralayacak taşkınlıklardan başlıyarak sonunda üzücü ve kanlı evrelere varıncaya dek küstahça saldırılara koyuldular. Ama, derin bir üzüntüyle kabul etmeliyiz ki, bu saldırganlıklar, sekiz aydanberi, bir biri ardından işbaşına geçen, ulusun denetiminden uzak İstanbul hükûmetlerinin, birinin öbüründen daha kötü olarak gösterdiği uyuşukluk ve güçsüzlük ve Başkentte ve bazı basında görülen çok çirkin hırslar millî vicdanın yadsınması ve ulusal güçlere önem verilmemesi yüzünden genişlemiştir.

Bu söylediğim nedenler ve başkentten de kuşatılmış ve tümüyle denetim altına alınmış olması yüzünden artık bu vatanda kutsal değerlere ve vatanın kaderine sahip çıkacak ulusal bir güç ve iradenin bulunmadığı yollu yanlış sanı ortalığa egemen olmuş ve cansız bir vatana, kansız bir millete neler yaraşırsa çekinmeden onların uygulanmasına İtilâf Devletlerince başlanmıştır.

Ülkenin bölünmesi söz ve karar konusu olarak doğu illerimizde "Ermenistan", Adana ve Kozan yöresinde "Kilikya" adlarında Ermenistan, Batı Anadolunun İzmir ve Aydın yöresinde Yunanistan, Trakyada Başkentimizin kapısına kadar yine Yunanistan; Karadeniz kıyılarımızda "Pontus" krallığı ve ondan sonra kalan vatan parçalarında da yabancı işgal ve korumacılığı gibi artık 650 senedenberi bağımsız olarak egemenliğini sürdürmüş ve tarihsel adalet ve yürekliliğini vaktile Hindistan sınırına, Afrikanın ortasına ve Macaristanın batısına kadar yürütmüş olan bu milletin tutsaklığa, kölelik düzeyine indirilmesi ve sonunda bu devletin tarih yaprağını kapatarak sonsuzluk mezarına gömmek gibi insanlık ve uygarlıkla ve özellikle milliyet ilkeleriyle bağdaşmayan istekler kabul edilip onanmış ve görülüyor ki uygulama dönemi de başlamıştır.

Bu uygulama şu anda gözümüzün önünde acıklı bir biçimde yürütülüyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa yöresinde şimdiye kadar binlerce anaların, babaların, kahramanların ve çocukların akan temiz kanı, Aydın gibi Anadolumuzun en seçkin bir şehrinin Yunanlıların kıyıcı ve yakıcı yıkımına kurban oluşu, ülkenin türlü bölümleri İtalyan ve benzerlerince işgal altına alınışı ve içerilere doğru çok acıklı bir göç yapılması elbette Allahın gücüne ve milletin yurtseverliğine dokunmuştur.

Efendiler!

Malûm hakayikdandır ki: tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikâbı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûmu iflâstır. Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht acizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdanı millî nihayet sayhai intibahını yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Muhafaza-i Hukuku Millîye ve Müdafaa-i Vatan ve Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temini sıyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke azimkâranenin vücuda getirdiği ruhu celâdetir ki mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyeti umumîye ve hususîye hakkında cümlenizce malûm olan bazı hususâtı burada tekrar hatırlatmayı faydadan hâlî bulmuyorum:

a) Dört aydanberi Mısırdaki istiklâlî millînin temin ve istirdadı için pek kanlı vakayı ve ihtilâlât devam ediyor. Nihayet İngilizler tarafından bittevkif Maltaya götürülmüş olan murahhaslar tahliye olunmuş ve Paris Sulh Konferansına azimetlerine muvafakate mecbur olmuşlardır.

b) Hindistanda istiklâl için vâsi miyasta ihtilâller oluyor. Maksadı millîlerine vusul için bankalar, Avrupa müessesatı, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı harbediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabailinin dahi Afganlılara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dahile çekilmeye mecbur olduğunu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriyede ve Irakta İngilizlerin ve ecnebîlerin tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan halî galeyandadır. Arabistanın her yerinde ecnebî boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve sadet memleket için ecnebîlerin iktisadî, umranî, medenî vesaitinden muavenete rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam içtimâi umumîleri her tarafa bu kararı neşretmiştir.

e) Ahiren devletler arasında hasil olan rekabet münasebetile İngilizlerin Kafkasyadan kâmilan çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddettenberi başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum tarikile Kafkasyaya gelmesi mukarrer ise de İtalyadaki ve Kafkasyadaki ahvali dahilîye münasebetile bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

f) İstiklâlî millîlerini tehlikede gören ve her taraftan istilâya maruz kalan Rus milleti bu tahakkümü umumîye karşı bütün efradı milletin kudreti müsterekesele çarpışıp ve umurun malûmu olduğu veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmış ve kendi üzerine müssallat olan milletleri de dairei nüfuz ve sirayetinde almakta bulunmuştur.

g) Şimalî Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle itihat ederek mevcudiyeti millîyeleri aleyhine yürümeğe istiyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistana gelince: Bir fikri istilâ perverde eden Ermeniler, Nahcivandan Oltuya kadar bütün ahali islâmîyeyi tazyik ve bazı mahallerde katliam ve yağmagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar islâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyatı şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle takarrüp etmek ve bir taraftan da 400 bin olduğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadenizin garp tarafındaki vakayie gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını istilâ etmek isteyenlere karşı bütün mevcudiyeti millîyeleri çarpışıyorlar.

Meriç nehri garbînde yani Balkan Harbinden evvel devletimizin malikânesi olan Garbî Trakyanın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi Düvelî İtilâfıya karargir olmasından nâşi harekâtı tatbikiye başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar kuvvayî millîyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri Garbî Trakya muntakası dahilinde verdikleri muharebat neticesinde müteaddit Yunan fırkalarını defetmiştir.

Vaziyeti hususîyemize gelince: Daha Dersaadetten çıkmadan evvel vatan ve milletin çarei tahlisi hakkında birçok ricalı mes'ule ve muktedirle ile görüşülmüştü. Payitahttaki münevveranın ve dinî devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliyenin mesaii masrufeleri kıymetdar olmakla beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhit; kendilerini daimi tehdit ve akamette müteessir etmek-

Efendiler!

Bilinen gerçeklerdendir ki: tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman yadısiyemez. Bu nedenle böyle bir sakat düşünce perdesinin arkasından vatanımız ve milletimize karşı varılan yargı ve kanılar, kesinlikle yıkılmaya mahkûmdur. Ve işte bütün bu iğrenç kıym-lardan ve bu uğursuz güçsüzlüklerden, tarihimize karşı uygulanan haksızlıklardan etkilenen millet vicdanı sonunda uyanış feryadını yükseltmiş ve Ulusal Hakları Savunma ve Ulusal Hak-ları Koruma ve Vatanı Savunma ve Ulusal Hakları Savunma ve Katılmayı Kabul Etmemeye gi-bi türlü adlar altında ve ama özdeş kutsal değerlerin korunmasını sağlamak için ortaya çıkan millî akım, bütün vatanımızda artık bir elektirik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu ka-rarlı şebekenin doğurduğu yüreklik ruhudur ki kutsal vatan ve milletin kutsal değerlerini kur-tarıp korumaya dayanan son sözü söyleyecek ve kararını uygulattıracaaktır.

Efendiler!

Genel ve özel durum üzerine hepinizce bilinen bazı noktaları burada tekrar hatırlatmayı yararsız bulmuyorum:

a) Dört aydanberi Mısırdaki ulusal bağımsızlığın sağlanması ve geri alınması için pek kan-lı olaylar ve ayaklanmalar sürüyor. Sonunda İngilizler tarafından tutuklanıp Maltaya götürül-müş olan delegeler salıverilmiş ve Paris Barış Konferansına girmelerine olur demek zorunda kalmışlardır.

b) Hindistanda bağımsızlık için yaygın ayaklanmalar oluyor. Ulusal amaçlarına varmak için bankalar, Avrupa kurumları, demiryolları bombalarla yıkılıyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti yok etme politikasına karşı savaşıyor. İngi-lizlerin bel bağladıkları sınır kabilelerinin de Afganlılara katıldığını ve bu yüzden İngiliz asker-lerinin içerilere çekilmek zorunda kaldığını İngiliz gazeteleri açıkça bildirmişlerdir.

d) Suriyede ve Irakta İngilizlerin ve yabancıların zorbalık ve yönetiminden tüm Arabis-tan kaynaşma durumundadır. Arabistanın her yerinde yabancı boyunduruğuna karşı konulu-yor. Yalnız ülkenin mutluluğu için yabancıların ekonomi, bayındırlık ve teknik araçlarından yararlanmayı kabul ediyorlar.

Bağdat ve Şamda yapılan genel toplantılar her yana bu kararı yaymıştır.

e) Son zamanlarda devletler arasında oluşan rekabet nedeniyle İngilizlerin Kafkasyadan tümüyle çekilmesine karar verilmiş ve uygulama bir süredir başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum yoluyla Kafkasyaya gelmesi kararlaştırılmış ise de İtalyadaki ve Kafkasyadaki iç durumlar nedeniyle bu kararı uygulamaktan korkuyorlar.

f) Ulusal bağımsızlıklarını tehlikede gören ve her yandan saldırıyla karşı karşıya kalan Rus milleti bu genel zorbalığa karşı bütün ulus bireylerinin ortak gücüyle çarpışıp herkesin bil-diği gibi bu kuvvet kendi memleketleri içinde galip gelmiş ve kendilerine dadanan milletleri de yönetimi ve etkisi altına almıştır.

g) Kuzey Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birleşerek, ulusal varlıklarına karşı yürümeğe istiyen Denikin ordusunu savaşla sıkıştırıp Karadeniz kıyısına sürmüştür.

h) Ermenistana gelince: Yayılma emeli güden Ermeniler, Nahcivandan Oltuya kadar tüm Müslüman halka baskı yapıyor ve bazı yerlerde soykırım ve yağmacılıkla uğraşıyorlar. Sınırla-rımıza kadar Müslümanları yok olmağa mahkûm etmek ve göçe zorlamak yoluyla doğu illeri-miz üzerindeki emellerine doğru güvenle yaklaşmak ve bir yandan da dörtyüz bin olduğunu ile-ri sürdükleri Osmanlı Ermenisini bir dayanak olsun diye memleketimize sürmek istiyorlar. Karadenizin batı yanındaki olaylara gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin önem-li bir bölümünü ele geçirmek isteyenlere karşı bütün ulusal varlıklarıyla çarpışıyorlar.

Meriç nehri batısında yani Balkan Savaşından evvel devletimizin yurdu olan Batı Trak-yanın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi İtilâf Devletlerince kararlaştırılmış oldu-ğundan bunun uygulanmasına başlanmış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar milislerince güçlendirilen Bulgar kuvvetleri Batı Trakya bölgesi içinde yaptıkları çatışmalar sonunda bir-çok Yunan tümenini püskürtmüşlerdir.

Özel durumumuza gelince: Daha İstanbuldan çıkmadan evvel vatan ve milletin kurtuluş yo-lu hakkında birçok sorumlu ve yetenekli devlet adamları ile görüşülmüştü. Başkentteki aydınların ve dine ve devlete hizmetleri geçmiş yüksek kişilerin çabaları değerli olmakla birlikte etki ve de-netim altında kuşatılmış bir çevre; kendilerini her zaman tehdit etmekte ve birşey yapamamaktan

tedir. Her halde mukadderata hâkim bir idarei millîyenin müdahaleden masun bir surette zuhûru ancak Anadoludan muntazardır. Buna istinadendir ki bir şûrayı millînin vücudunu ve ancak kuvvetini iradei millîyeden alacak me'sul bir hükûmetin mevcudiyetini talep etmek bilhassa son zamanlarda payiahtın hemen tekmil tabakatı mütefekkirini için bir fikri sabit halini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arzedeğim ki, memleketimizde külliyetli ecnebî parası ve birçok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye pek aşikârdır ki, hareketi millîyeyi akim bırakmak, amali millîyeyi felce uğratmak, Yunan, Ermeni amalini ve bazı aksamu mühimmei vatani işgal gayelerine teshil etmektir. Bununla beraber her devirde, her memlekette ve her zaman zuhûr ettiği gibi bizde de kalp ve âsabi zayıf, gayrimüddir insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaati şahsiyesini vatan ve milletin zararında arayan esafil de vardır. Şark umurunu tedvirde ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan düşmanlarımız memleketimizde bunu adeta bir teşkilât haline getirmişlerdir. Fakat mukaddesatının gayeyi necatile çırpınan bütün millet işbu tariki azim ve mücahededinde her türlü mevanî, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri istihsal için vakfı amal eyliyen milleti necibemizin içinde bir ferdi milî gibi çalışmaktan mütehassul zevk ve mübahatı burada şükran ve mefharetle arzeylerim. En son olarak niyazım şudur ki, Cenabı Vahibü'lmal Hazretleri Habibi Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyaneti Celilei Ahmediyenin ilâyevmül kıyamı harisi esdaki olan milleti necibemizi ve makamı saltanat ve hilâfeti kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!... Amin.

VESİKA, 39.

24 Temmuz 1335

Zatı şahaneye, sadrazama, belediye rüesasına, cemiyetlere, rüesayı memurini mülkiyeye, büyük kumandanlara

Dün intişar eden 23 Temmuz 1335 tarihli ajansta zatı Sadaretpenahilerinin Anadoluda iğtişâş zuhûr ettiğine ve Kanunu Esasîye muhalif olarak Meclisi Meb'usan namı altında içtimaat vukubulduğuna ve hukuku şehriyari ve menafii âliyei vatanîyeye muhalif olan bu hareketin memurini mülkiye ve askerîye tarafından men'i icap edeceğine dair vilâyet ve elviyei müstakilleye tebliğ kılınan beyanatını hali in'ikatta bulunan Kongremiz huzurunda kemali hayret ve telehhüfle mevzuubahs eyledik. Cenabı Hakkın bir lûtfu mahsusı olarak milleti necibelerinin avakıbı umuru derk ve teyakkun eylemesi cihetile en sakın zamanlarda bile emsiline tesadüf edilemeyecek derecede sükûn ve asayişe mazhar olan vatanımızın hükûmeti seniyemizle Düveli İtilâfiye arasında aktedilen mütarekenamenin yirmi dördüncü maddesi ahkâmına ihâl edilmesini adeta temin ve teshil edecek mahiyette bulunan beyanatı vakianın devlet ve memleketin mes'uliyeti mutlakasını deruhde buyuran zatı samileri lisanında suduru muvacehei millette gayrikabili af ve telâfi netayici müellime tevlit edebileceğine kanat ederek hakikate bilkülliye mugayereti ecnebîlerin de tahtı tasdikunda bulunan işbu meselenin lisanı kat'îi devletle tezkibini istirham eyleriz. Makamı uzmayı hilâfet ve saltanata ilelebet mu'ti ve münkat olacağına her suretle teyit ve tecdit eyliyen ve akabetin havfı dehşeti önünde milî hissiyat ve efkârını irae eylemek üzere içtima eden ve mümessili bulundukları vilâyatı Şahane efkârını bihakkın temsil eyliyen Kongreyi Meclisi Meb'usan mahiyetinde göstererek esasen bir seneye karip müddettenberi her defa Kanunu Esasînin maddei müteallikasına muhalif hareket eden hükûmetin millet bigayrı hakkın atfı cürüm eylemesi hakikatin ne derecelerde tahrif edildiğine bariz bir numunedir.

Memurini mülkiye ve askerîyenin menafii âliyei vatanîyeyi muhafazaya hâdim heyetlerden ibaret olması itibarile de aynı gayeyi temine matuf olan makasıdı millîye için ellerinden gelen sühuleti ve muaveneti ibraz eylemeleri icap ederken men'ü zecr ile ihtar buyurulmaları ezhanı beşerin hüsnüi tevile kurdetyap olamayacağı meailendendir.

Millet, ezher cihet muhilli hukuk ve muhalifi siyaset ve ihtiyat olan beyanatı vakianın tashihü tezkiz ve keyfiyetten, Babîâlî canibinden Kongremize itminanbahş olacak veçhile, malûmat ita buyurulmasını ve müdafaai hukuku millîyede iltizamı basiret ve teenni olunmasını ve efkârı umumîyeyi tatmin etmek üzere Meclisi Meb'usanın bilâifatei zaman içtima davet edilmesini derkâr olan hakkı tabîisine istinaden istirham eylemekte yekzebandır. Sevgili padişahımız.

Umumî Kongre

üzmettedir. Her halde kadere egemen bir ulusal iradenin başkalarının işe karışamayacakları bir biçimde ortaya çıkması ancak Anadoludan beklenmektedir. Buna dayanaraktır ki ulusal bir danışma kurulunun oluşmasını ve ancak gücünü ulusal iradedden alacak sorumlu bir hükûmetin varlığını istemek özellikle son zamanlarda başkentin tüm düşünür katmanları için değişmez bir inanış durumuna gelmiştir.

Şurada acı bir gerçek olarak bildireyim ki, memleketimizde pek çok yabancı parası ve birçok propagandalar dolayıyor. Bundaki amaç çok bellidir ki, ulusal ayaklanmayı sonuçsuz bırakmak, ulusun emellerini felce uğratmak, Yunan, Ermeni emellerini ve yurdun önemli bazı bölgelerini işgal etme ereklерini kolaylaştırmaktır. Bununla birlikte her çağda, her memlekette ve her zaman çıktığı gibi bizde de yüreği ve sinirleri zayıf, bilinçsiz insanlarla birlikte vatansız ve aynı zamanda kişisel refah ve çıkarını vatan ve milletin zararında arayan alçaklar da vardır. Doğu işlerini yönlendirme ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek usta olan düşmanlarımız memleketimizde bu işi düpedüz bir örgüt durumuna sokmuşlardır. Ama kutsal değerlerinin kurtulması düşüncesiyle çırpınan bütün millet bu sarsılmaz kararlılık ve savaşım yolunda her türden, engelleri kesinkes kırıp süpürecektir.

Bütün bu amaçları elde etmek için kendini adanmış olan soylu ulusumuz içinde ulusun bir bireyi gibi çalışmaktan doğan zevk ve kıvancı burada teşekkülümle ve övünçle belirtirim.

En son olarak dileğim şudur ki, İstekleri Gerçekleştiren Yüce Allah Sevgili Peygamberi hürmetine bu kutsal vatanın sahip ve savunucusu ve yüce Müslüman Dininin kıyamet gününe dek en sâdik bekçisi olan soylu milletimizi ve en yüce saltanat ve halifelik konumunu korumak ve kutsal değerlerimizi düşünmekle yükümlü olan kurulumuzu başarılı kılsın.... Amin.

BELGE, 39.

24 Temmuz 1919

Padişaha, Başbakana, belediye başkanlarına, derneklere, üst düzey sivil görevlilere, büyük komutanlara

Dün yayımlanan 23 Temmuz 1919 tarihli ajansta yüksek kişiliğinizin Anadoluda karışıklık çıktığına ve Anayasaya aykırı olarak Meb'uslar Meclisi adı altında toplantılar yapıldığına ve padişahın haklarına ve yurdun yüce çıkarlarına aykırı olan bu davranışın sivil ve asker görevliler tarafından önlenmesi gerekeceğine ilişkin olarak illerle bağımsız sancaklara bildirilen demecinizi toplantı halinde bulunan Kongremizde şaşkınlık ve üzüntü içinde görüştük. Allahın özel bir iyiliği olarak soylu ulusumuzun işlerin sonucunun bilinci içinde olmasıyla en dingin zamanlarda bile benzerlerine rastlanamayacak derecede dinginlik ve güven içinde olan vatanımızın padişahın hükûmetiyle İtilâf Devletleri arasında yapılan atışek anlaşmasının yirmi dördüncü maddesi hükümleri kapsamına alınmasını sanki sağlayacak ve kolaylaştıracak nitelikte olan demecinizin devlet ve memleketin tüm sorumluluğunu üstlenmiş bulunan yüce kişiliğinizin ağızından çıkmasının ulus karşısında bağışlanamaz ve giderilemez acı sonuçlar doğurabileceği kanısına vararak gerçeğe tümüyle aykırı bulunduğu yabancılarca da kabul edilen bu işin devletçe kesin bir dille yalanlanmasını rica ederiz. Yüce halifelik ve padişahlık makamına sonsuzadek bağlı olacağımı her yoldan yineleyip pekiştiren ve kaderin korkunçluğu önünde ulusal duygu ve düşüncelerini göstermek üzere toplanan ve temsilcisi bulundukları Osmanlı illerinin düşüncelerini tam olarak temsil eden Kongreyi Meb'uslar Meclisi niteliğinde göstererek zaten bir seneye yakın bir süredenberi her defa Anayasanın ilgili maddesine aykırı davranan hükûmetin milleti haksız yere suçlaması gerçeğin ne denli saptırılmış olduğunun belirgin bir örneğidir.

Sivil ve asker görevlilerin yurdun yüksek çıkarlarını korumaya hizmet eden kimselerden olmaları nedeni ile de aynı ereğe varmaya yönelik bulunan ulusal amaçlar için ellerinden gelen kolaylığı ve yardımı göstermeleri gerekirken onlara bunu zorla yasaklamaları sert biçimde uyarıda bulunulması insanın iyiye yoramayacağı şeylerdendir.

Millet, her bakımdan hakları zedeleyici ve politik ve dikkatli davranmaya aykırı olan bu demecin düzeltilip yalanlanmasını ve hükûmetin, durumdan Kongremize doyurucu bilgi vermesini ve ulusal hakların savunulmasında ileri görüşle ve dikkatle davranılmasını kamu oyunun isteğini karşılamak için Meb'uslar Meclisinin vakit kaybetmeden toplantıya çağırılmasını apaçık olan doğal hakkına dayanarak dilemekle sözbirliği etmiş durumdadır. Sevgili padişahımız.

Genel Kongre

VESİKA, 40.

7 Ağustos 1335

Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Kongrenin hitamında irat edilen nutuktur

Muhterem Efendiler,

Milletimizin ümidi necat ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr heyeti muhteremimiz her türlü mezahime katlanarak burada, Erzurumda toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve pek salâbetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına ait esaslı mukarrerat ittihaz etti. Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih, bu Kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyeti muhteremenizin, rüfeykayı kiramının hakkımda gösterdiği samimi muhabbet ve itimat asarına buradan alenen teşekkür etmeyi bir vecibe addederim. Bu felâhpira içtimamız, hitampezir olurken Cenabı Vahibül'amal Hazretlerinden avnü hidayet ve Peygamberi Zıvanımızın ruhu pür fütuhundan feyzü şefa'at niyazile vatan ve milletimize ve devleti ebet müddetimize mes'ut akıbetler temenni ederim.

VESİKA, 41.

24 Ağustos 1335

Erzurum Vilâyeti Aliyesine

Utufetlû Efendim Hazretleri,

Şarkî Anadolu'da mevcut olup aynı maksat ve gaye ile şimdiye kadar teşekkül etmiş olan bilcümle millî cemiyetler Erzurum'da aktettikleri malûm Kongre kararile "Şarkî Anadolu Mülâfaa Hukuk Cemiyeti" namı müştereki altında ittihat ve ittifak eylemişlerdir.

Cemiyetimizin merkezi elyevm Erzurumdur. Heyeti idaresi demek olan "Heyeti Temsilîye" si azasının isim ve hüviyetleri berveçhizir derç ve matbu nizamnamei esasından iki nüshası merbuten takdim edilmiştir. Cemiyetler Kanununa tevfi'kan ilmühaberinin tarafımıza itası zımında işbu beyannamemiz makamı âlilerine takdim olunur. Olbapta emrî irade hazreti menlehülemrindir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa	: Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten müsta'fi
Rauf Bey	: Bahriye Nâzırı Esbaki
İzzet Bey	: Sabık Trabzon Meb'usu
Raif Efendi	: Sabık Erzurum Meb'usu
Servet Bey	: Sabık Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	: Erzincanda Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	: Berut Valii Sabıkı
Sadullah Efendi	: Sabık Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	: Mutki Aşiret Reisi

VESİKA, 42.

Sivastan, 22/8/1335

Vusulü 23

K.O. 15 Kumandanlığına

C: 21/22, 8, 1335 ve 2514 şifreye:

Nizamnamenin bugün de bir kısmı gelmiş ve bazı kelimatı tamamen halledilememiştir. İki ve dördüncü maddelerinin intişarını mahzurlu mü'lâhaza etmekte olduğumu arzeder ve tab'u neşrinden evvel bu hususla bir kere daha tetkikat icrasını rica ederim.

K.O. 3 Kumandanı Salâhattin

BELGE, 40.

7 Ağustos 1919

Kongre Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Kongrenin kapanışında okunan nutuktur

Muhterem Efendiler,

Milletimizin kurtuluş umuduyula çırpındığı en gerilimli bir zamanda özverili sayın kurulunuz her türlü zorluğa katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Duygulu ve soylu bir ruh ve çok sağlam bir inançla vatan ve milletimizin kurtarılmasına ilişkin köklü kararlar aldı. Özellikle bütün dünyaya karşı milletimizin varlığını ve birliğini gösterdi. Tarih, bu Kongremizi kuşkusuz azbulunur ve büyük bir başarı olarak yazacaktır. Sayın kurulunuzun, değerli arkadaşlarımla hakkımdaki içten sevgi ve güven gösterilerine buradan açıkça teşekkür etmeyi bir borç sayarım. Bu mutluluk verici toplantımız, sona ererken İstekleri Gerçekleştiren Ulu Tanrıdan yardım etmesini ve doğru yolu göstermesini ve Şerefli Peygamberimizin açıcı ruhundan bize ışık tutmasını ve bize ve vatana arka çıkmasını ve sonsuza dek yaşayacak devletimize mutlu yarınlar dilerim.

BELGE, 41.

24 Ağustos 1919

Erzurum Valiliğine

Efendim Hazretleri,

Doğu Anadolu'da bulunup özdeş amaç ve erekle şimdiye kadar kurulmuş olan tüm millî dernekler Erzurum'da yaptıklarını bildiğiniz Kongrenin kararile "Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği" ortak adı altında anlaşılmış ve birleşmişlerdir.

Derneğimizin merkezi şimdi Erzurumdur. Yönetim Kurulu demek olan "Temsilci Kurulu" nun üyelerinin isimleri ile kimlikleri aşağıya yazılmış ve basılı ana tüzüğünden iki nüsha ilişik olarak sunulmuştur. Dernekler Yasası uyarınca belgesinin tarafımıza verilmesi için bu bildirge yüksek makamınıza sunulur. Emir ve irade emir sahibinindir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa	: Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten çekilme
Rauf Bey	: Eski Denizîşleri Bakanlarından
İzzet Bey	: Eski Trabzon Meb'usu
Raif Efendi	: Eski Erzurum Meb'usu
Servet Bey	: Eski Trabzon Meb'usu
Şeyh Fevzi Efendi	: Erzincanda Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	: Eski Berut Valisi
Sadullah Efendi	: Eski Bitlis Meb'usu
Hacı Musa Bey	: Mutki Aşiret Başkanı

BELGE, 42.

Sivastan, 22/7/1919 Gelişi 23

K.O. 15 Komutanlığına

K: 21/22, 8, 1919 ve 2514 şifreye:

Tüzüğün bugün de bir bölümü gelmiş ve bazı kelimeler tam çözülememiştir. İki ve dördüncü maddelerin yayılmasının sakıncalı olduğunu düşündüğümü bilginize sunar ve basılmadan önce bu konuda bir kere daha inceleme yapılmasını rica ederim.

K.O. 3 Komutanı Salâhattin

VESİKA, 43.

Şifre
Numara
342

Erzurum, 21/8/1335

Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa Hazretlerine

Sivas Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile vaki olan muhaberatı devletleri tamamen millî bir mesele olmak haysiyetile Heyeti Temsilîyemizce de münakaşa edildi. Bu kongrenin Şarkî ve Garbî Anadolu vilâyetleri tarafından akti mukarrer olmasına ve murahhasların kısmı azamı Sivas muvasalat etmek üzere bulunmasına nazaran bu bapta söz söylemeyi salâhiyetimiz haricinde addeyleriz. Yalnız düşüncelerimizin hamiyet ve muhabbeti vatanîye ile maruf zâtı devletlerine arzını bir vecibei millîye addeyledik. Şarkî vilâyetlerimizin kongre akti teşebbüsünün daha ilk adımı İtilâf Devletlerinin mucibi endişesi olduğu, bu vilâyetlerin eczayı vatandan ayrılarak istiklâl daiyesinde bulunduğu varıncaya kadar eracif neşri ile akamete mahkûmiyetine çalışıldığı, maalesef hükûmetimizin de ecnebî aleti olmaktan haya eylemediği malûmu devletleridir. Fakat milletin azmü iradesi bilûtfihi tealâ Kongrenin aktini müyesser kıldığından beyannamenin tealâ Kongrenin aktini müyesser kıldığından beyannamenin neşri üzerine Düveli İtilâfiye, milletin istiklâl ve mevcudiyetini kurtarmak meşru emelile toplandığını, hiçbir fikri tecavüz beslemediğini görerek İngilizler bile izhari memnuniyet eylediler. Hatta bu bapta tafsilât ve malûmat vermek üzere Erzurum Mümessili Kaykamak Rawlenson Londraya hareket eyledi ve yazdığı mektubunda aynen şu suretle idarei kalam eylemektedir. "Bilâhare tekrar gelmekliğim mümkündür. Bu halde daha mes'ul şerait tahtında görüşmek mahzuziyetine nail olacağım." Dersaadetten aldığımız malûmatta da umum Düveli İtilâfiyenin meşru ve makul olan bu cereyanı millîyi pek tabî telâkki eyledikleri, bilhassa Amerikalıların milletin efkârı umumîyesini anlamaya son derece ehemmiyet verdikleri, umumî bir şekilde in'ikat edecek olan Sivas Kongresi mukarreratına intizar olunduğu hatta milletin doğrudan doğruya temas için Sivas İstanbuldaki heyetlerinden iki Amerikalı memurı siyâsî göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir. Binaenaleyh Sivastaki bir Fransız binbaşısının beyanatını biz indî bir müteale addetmekte mazuruz. Çünkü hürriyet ve istiklâl uğrunda mücadele eden milletlerin pişivâsı olan Fransa efkârı umumîyesinin cereyanı millîye düşman olacağını hatıra getirmek mümkün değildir. Maahaza milletimiz istiklâl ve mevcudiyetini her ne behaya otursun kurtarmaya azmeylemiştir. Bu cereyana tâbi olmayanlar mahkûmu zeval, yıkmak istiyenler maruzu mukavemet olacaklardır Paşa Hazretleri.

İmza: Heyeti Temsilîye

VESİKA, 44.

Şifre
Numara
347

Erzurum, 21/8/1335

Sivasta Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Riyasetine

Kadı Hasbi Efendi Hazretlerine bu şifre mahlûlünün okunması rica olunur:

Vali Paşa ile telgraf başında Sivas Kongresi hakkında vaki mülâkat malûmu âlileridir. Vali Paşanın açık olarak telgrafla böyle bir mülâkat yapmalarını, Meb'us Rasim Beye de kongrenin Sivasta olmaması hakkında telgraf çektiirmelerini muvafık görmemekteyiz. İstanbuldaki ecnebîlerin milletin bu gibi tezahüratını pek tabî ve meşru bulduğu istihbar kılındığı gibi, Erzurum Kongresinin İngiliz ve Amerikalılara pek iyi tesir yaptığı ve hatta Amerika heyetinden iki murahhası mes'ulün Sivas gönderilmek üzere bulunduğu da ayrıca şayanı kayıttır. Sivas halkının beyhude yere endişeye düşürülmesine sebebiyet vermek şayanı esef bir hata olur. Milleti dalâlette bırakmamak lâzımdır. Bu sebeple zâtı fazılanelerince Sivastıları irşat ve tenvir ile Sivas Kongresinin millet ve vatan hakkında yapacağı hayırlı tesiri izah ve bu suretle halkın beyhude yere tevehhüme duçar olmamalarının temin buyurulmasını hassaten rica eyler ve arzı hümet ederiz.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

BELGE, 43.

Şifre
Sayı
342

Erzurum, 21/8/1919

Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa Hazretlerine

Sivas Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile yapılan haberleşmeleri-niz doğrudan doğruya ulusal bir sorun olduğu için Temsilci Kurulda da tartışıldı. Bu kongrenin Doğu ve Batı Anadolu illeri tarafından yapılması kararlaştırılmış olmasına ve delegelerin büyük bir bölümünün Sivas varmakta olmasına göre bu konuda söz söylemeyi yetkimiz dışında sayarız. Ancak düşüncelerimizin sizin gibi yurtseverliğiyle tanınmış ünlü bir kimseye bildirilmesini bir ulusal borç saydık. Doğu illerimizin kongre toplama girişimlerinin bu illerin ana vatandan ayrılarak bağımsızlık güttüğüne varıncaya kadar kirli iftiralara yayarak sonuçsuz bırakılmaya çalışıldığı, ne yazık ki hükûmetimizin de yabancıların aleti olmaktan utanmadığını bilirsiniz. Ama milletin sarsılmaz kararlılığı Allahın lûtfuyla Kongrenin toplanmasını başarıya ulaştırdığından tüzüğün yayımı üzerine İtilâf Devletleri, milletin bağımsızlığını ve varlığını kurtarmak meşru emelile toplandığını, hiçbir saldırı düşüncesi taşımadığını görerek İngilizler bile kıvanç duygularını belirttiler. O kadar ki bu konuda ayrıntılı bilgiler vermek için Erzurum Temsilcisi Yarbay Rawlenson Londraya gitti ve yazdığı mektubunda harfi harfine şöyle demektedir. "Bundan sonra yeniden gelmekliğim olasıdır. Bu durumda daha mutlu koşullar altında görüşmekten kıvanç duyacağım." İstanbuldan aldığımız bilgide de tüm İtilâf Devletlerinin meşru ve akla yakın olan bu ulusal akımı pek doğal saydıkları, özellikle Amerikalıların milletin kamu oyunu anlamaya çok önem verdikleri, genel bir biçimde toplanacak olan Sivas Kongresi kararlarının beklenmekte olduğu dahası dahası milletin doğrudan doğruya ilişki kurmak için Sivas İstanbuldaki kurullarından iki Amerikalı politik görevli göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir. Bundan dolayı Sivastaki bir Fransız binbaşısının sözlerini biz kişisel bir düşünce saymakta haklıyız. Çünkü özgürlük ve bağımsızlık uğrunda savaşım veren milletlerin öncüsü olan Fransa kamu oyunun ulusal akıma düşman olacağı akla getirmek olası değildir. Bununla birlikte milletimiz bağımsızlık ve varlığını ne bahaya olursa olsun kurtarmakta sarsılmazcasına kararlıdır. Bu akıma bağlanmayanlar yok olacak, bu akımı yıkmak isteyenlere karşı çıkılacaktır Paşa Hazretleri.

İmza: Temsilci Kurul

BELGE, 44.

Şifre
Sayı
347

Erzurum, 21/8/1919

Sivasta Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanlığına

Kadı Hasbi Efendi Hazretlerine bu şifrenin çözülmüşünün okunması rica olunur:

Vali Paşa ile telgraf başında Sivas Kongresi hakkında yapılan görüşmeyi bilirsiniz. Vali Paşanın açık olarak telgrafla böyle bir görüşme yapmalarını, Meb'us Rasim Beye de kongrenin Sivasta olmaması hakkında telgraf çektiirmelerini uygun bulmamaktayız. İstanbuldaki yabancıların milletin bu gibi gösterilerini çok doğal ve meşru bulduğu haber alındığı gibi, Erzurum Kongresinin İngiliz ve Amerikalılar üzerinde çok iyi bir etki yaptığı ve dahası Amerika kurulundan iki sorumlu delegenin Sivas gönderilmek üzere bulunduğu da ayrıca dikkate değer. Sivas halkının boş yere kaygılanmasına neden olmak üzücü bir yanlıgı olur. Milleti yanlış yolda bırakmamak gerekir. Bu nedenle sizin Sivastıları aydınlatıp onlara doğru yolu göstererek Sivas Kongresinin millet ve vatan üzerinde yapacağı yararlı etkiyi anlatıp böylece halkın boş yere kuruntuya kapılmamalarını sağlamanızı özellikle rica eder ve saygılar sunarız.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

VESİKA, 45.

Şifre
Numara
340

Erzurum, 21/8/1335

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Vali Reşit Paşa Hazretleri ile Sivas Kongresi hakkında telgraf başındaki muhaberatımız tabii malûmî âlileridir. Sivas Kongresinde umum vatanın mukadderatı hakkında ittihazı mukarrerat olunacağı cihetle bir Fransız binbaşısının lâfî ile milletin bu azminden geri dönmiyeceği bedihidir. Sırf Vilâyatı Şarkıyeye munhasır olan Erzurum Kongresi mukarreratının İngilizler üzerinde bile hüsnü tesir eylediği, asıl milletin efkârını anlamaya çalışan Amerikalıların Dersaadetten salâhiyetler iki memurî siyasîyi Sıvasa yollamağa karar verdikleri bir zamanda Sivas Kongresinin aleyhinde idareî kelâm etmek için ya pek zayıfkâlp olmak yahut vatan ve milletle alâkadar bulunmamak icap eder. Binaenaleyh Vali Paşa Hazretlerinin bu açık muhaberele, Sivas halkı üzerinde fena tesir yapacağına nazarı teemmüle alınması lâzımdır. Kongre pek tabii ve meşru olarak aktolunacağından bu bapta velevki pek mahdud da olsa birkaç kişinin ademi arzu göstermek suretile millette ağıyare karşı bir tefrika izharı hiç te şayanı arzu bir keyfiyet olmadığından zatı biraderileri tarafından Vali Paşa Hazretleriyle, bu sakim fikri taşıyan diğer zevat varsa onların da irşat ve tenviri bugün için bir vazifei vatanîye olduğunu arz, takdimi ihtiramat eyleriz.

Mustafa Kemal

VESİKA, 46.**Sıvasta Meh'us Rasim Beye**

Telgrafnamenizi aldım. İnşallah kariben bizzat mülâkatınızla teşerrüf edeceğim. Mevzuubahs ettiğiniz mesele ehemmiyeti nispetinde arızî amik düşünülmüştür. Mülkü milletin herhangi bir suretle mucibi mazarratı olacak harekâtın bittabi imtina edilir. Ancak varidi hatırınız olan hususat gayrivakidir. Bu bapta Vali Paşa Hazretlerine de cevaben maruzatta bulunulmuştur. Her hususta müsterih bulunmanızı rica eder ve gözlerinizden öperim.

Raif

VESİKA, 47.

Erzurum, 10 Ağustos 1335

Mutkide Aşiret Reisi Hacı Musa Beye

Muhterem Efendim,

İkinci Ordu Kumandanlığında bulunduğum esnada ve pek ciddi ahval içinde aramızda hâsıl olan revabüt kalbiyenin kıymetli hatıratı daima mahfuz kalmıştır. Zâtı âlilerinin minel-kadim devlet ve millet ve vatan uğrunda fedakârlığınız, bergüzide hidematınız, bütün erbabı hamiyetin tahtı takdir ve tahsinindedir. Bu meyanda ahiren Bitlisin istirdadında orduya filen yaptığınız muavenetin kıymeti, Mutki muntakasının düşmana karşı temininde ibraz buyurduğunuz gayret ve mesainin ehemmiyeti, her zaman lisanı takdir ve şükranla yadedilmektedir. Bu kadar fedakârlıklarımızın neticesinde bihikmetillâhitealâ düşmanlarımızla yapmaya mecbur kaldığımız mütareke ahkâmının hiç olmazsa bihakken hüsnü tatbikile istiklâl ve istikbali millîimizin serbestisini ümit ederken maalesef düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir vaziyet alarak memleketimizi tamamen parçalamak, âlemi islâm için asırlardanberi kanlarını işar eden milletimizin hakkı hakimiyet ve istiklâlini elinden alarak köle mevkîine düşürmek için çalışmaları, ecdadımızın bıraktığı anavatanın Ermenistan yapmaya uğraştıkları pek aşikâr olarak görünüyor. Pek büyük telehhiüflerle karşılanacak ahvali denaetkâranedendir ki milletin kuvvetine istinat, amaline tevfiği harekât etmeyi vazifei vatanîye ve hakikiye bilmesi lâzımgelen İstanbuldaki hükûmeti merkezîye de tamamilen aczii mekset net icerisinde inanî idaresini tesirâtı önünde serfûru ettiği düşmanlarımıza bırakıyor. Senelerdenberi cihana fedakârlık dersleri vermiş, harikalar göstermiş olan pek namuskar ve fazilet-kâr milletimiz, bu iktidarsız ellerde pek yakında ne derece vahim akıbetlere duçar olacağını idrak ve teyakkun ederek gezdiğim yerlerde hukukunun muhafaza, vatanlarının müdafaası yolunda müdafaai millîye cemiyetleri teşkili suretile bihakken çalışıklarını büyük bir fahrî şükran ile gördüm. İşte bu ahval ve şerait içinde asker olarak mukayyeden çalışmaktan ziyade sinei millete vatandaşlarıyla beraber bir ferdi millet olarak memleketimin saadet ve istiklâline hadim olmayı, şeref ve haysiyeti için ölünceye kadar çalışmayı daha faideli görerek âşkî

BELGE, 45.

Şifre
Sayı
340

Erzurum, 21/8/1919

Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Vali Reşit Paşa Hazretleri ile Sivas Kongresi hakkında telgraf başındaki görüşmelerimizi elbette bilirsiniz. Sivas Kongresinde tüm vatanın kaderi üzerine karar alınacağından bir Fransız binbaşısının sözüyle milletin bu kararlılığından geri dönmiyeceği açıkça bellidir. Sadece Doğu illerine özgü olan Erzurum Kongresi kararlarının İngilizler üzerinde olumlu etki yaptığı, ulusun temel düşüncesini anlamaya çalışan Amerikalıların İstanbuldan yetkili iki politik görevliyi Sıvasa yollamaya karar verdikleri bir zamanda Sivas Kongresine karşı lâf etmek için ya yüreği zayıf olmak ya da vatan ve milletle ilgili bulunmamak gerekir. Bundan dolayı Vali Paşa Hazretlerinin bu açık haberleşmelerinin, Sivas halkı üzerinde kötü etki yapacağına düşünülmeli gerekir. Kongre çok doğal ve meşru olarak toplanacağından bu konuda çok sınırlı olsa bile birkaç kişinin isteksizlik göstermek yoluyla dosta düşmana karşı bölünme görüntüsü vermesi hiç de istenir birşey olmadığından siz kardeşimiz tarafından Vali Paşa Hazretleriyle, bu sakat düşüncüyü taşıyan başka kişiler varsa onlara da doğru yolu gösterip aydınlatmanız bugün için bir vatan ödevi olduğunu bilginize sunar, saygılar iletiriz.

Mustafa Kemal

BELGE, 46.**Sıvasta Meh'us Rasim Beye**

Telgrafınızı aldım. İnşallah yakında buluşup karşı karşıya görüşmekten onur duyacağım. Söz konusu yaptığınız sorun önemi oranında inceden inceye düşünülmüştür. Vatan ve millete herhangi bir yolda, zarar verecek olan davranışlardan elbette kaçınılır. Ancak aklı-mıza gelenler olmamıştır. Bu konuda Vali Paşa Hazretlerine de yanıt olarak bilgi verilmiştir. Her bakımdan içinizin rahatlamasını rica eder ve gözlerinizden öperim.

Raif

BELGE, 47.

Erzurum, 10 Ağustos 1919

Mutkide Aşiret Başkanı Hacı Musa Beye

Muhterem Efendim,

İkinci Ordu Komutanlığında bulunduğum sırada ve pek tehlikeli durumlar içinde aramızda oluşan yürekten bağların değerli anıları bende hep yaşamıştır. Sizin oldum olası devlet, millet ve vatan uğrunda özveriniz, seçkin hizmetleriniz, bütün yurtseverlerce beğenilip övülmektedir. Bu arada en son olarak Bitlisin kurtarılmasında orduya edimli olarak yaptığınız yardımın değeri, Mutki bölgesinin düşmandan korunmasında gösterdiğiniz çaba ve gayretin önemi, her zaman beğeniyle ve teşekkürle anılmaktadır. Bu büyük özverilerimizin sonunda Tanrı öyle istediği için düşmanlarımızla yapmak zorunda kaldığımız ateşkesin hükümlerinin hiç olmazsa gereği gibi iyi uygulanmasıyla bağımsızlığımız ve ulusal geleceğimizin özgürlüğünü sağlayacağımızı umarken ne yazık ki düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir durum olarak memleketimizi büsbütün parçalamak, Müslümanlık dünyası için yüzyıllardır kanlarını döken milletimizin egemenlik ve bağımsızlığını elinden alarak köle durumuna düşürmek için çalıştıkları, atalarımızın bıraktığı anavatanı Ermenistan yapmaya uğraştıkları pek açıkça görünüyor. Pek büyük acılarla karşılanacak alçaklıklardan olarak milletin kuvvetine dayanmayı, davranışlarını milletin isteklerine uydurmayı yurt görevi ve gerçek ödev sayması gereken İstanbuldaki hükûmet de baştanbaşa güçsüzlük ve miskinlik içinde yönetim dizinlerini etkileri karşısında baş eğdiği düşmanlarımıza bırakıyor. Senelerdenberi dünyaya özveri dersleri vermiş, harikalar yaratmış olan çok namuslu ve erdemli milletimizin başına, bu güçsüz ellerde ne kadar korkunç şeyler gelebileceğinin bilincine vararak gezdiğim yerlerde haklarının korunması, vatanlarının savunulması yolunda ulusal savunma dernekleri kurarak gerçekten çalıştıklarını büyük bir övünç ve şükranla gördüm. İşte bu durum ve koşullar içinde asker niteliğiyle bağımlı olarak çalışmaktan çok ulusun bağrında yurttaşlarıyla birlikte bir ulus bireyi olarak memleketimin mutluluğuna ve bağımsızlığına hizmet etmeyi, onuru

olduğum askerlikten istifa ettim. Bittabi bu mesai vatanîyede zâtûlîleri gibi pek kıymettar vatandaşlarımızın muavenet ve müşareket buyuracaklarına itimadı tamunum vardır.

Arzettiğim müteaddit müdafaa cemiyetlerinin iştirakile milleti birleştirmek ve hayatımıza kastetmek istiyen düşmanlarımıza karşı kuvvetli bulundurmak maksadile Erzurumda bir Kongre aktedilmiştir. Müzakerat ve mukarreratı hakkında Celâl Bey biraderimiz tafsîlât ita edeceğinden bu hususta tatvili kelâmı zait görüyorum. Ancak şu kadarını arz edeyim, bihak-kın milletimizin istiklâli ve vatanımızın tamamîyeti yolunda hâsıl olan ittifakı hariç ve dahile karşı temsil maksadile Kongrece bir Heyeti Temsilîye intihap ve kabul edildi. Zâtû âlinizde Kongrenin ârayı umumîyesile müttefikan bu Heyeti Temsilîye azalığına intihap buyuruldu-nuz. Senaverleri de bu meyanda bulunduğum gibi Bahriye Nâzırı esbaki, Hamidiye kahra-manı Rauf Beyefendi biraderimiz de beraberdir. Vatanımızın halâs ve saadeti için el ele ve-rerek çalışılacak bir zemini zaman hâsıl olduğundan dolayı cidden pek büyük memnuniyet hissetmekleym. Celâl Bey biraderimizin zâtû âlinize getireceği nizamname mucibince tarafı âlilerinden teşkilâtı germi verilerek hiçbir tarafın ve kimsenin müdahale ve mümanaatına müsaade buyurmamasını ve mukaddes maksadı millînin temini yolunda müzahir olacağını ümit ve kabul etmekte olduğum hükûmetin irade ve hakimiyetinin izharı lâzımgeleceğini zâ-tı âlilerinden ayrıca arz ve rica ederim.

Burada olduğu gibi aynı maksatla Sıvasta da bütün milletin mümessillerinden mürek-kep umumî bir kongre in'ikat etmet üzeredir. Senakârınız da birkaç güne kadar mahza bu-nun için Sıvasa hareket edeceğim. Kongrenin hitamında betekrar Erzuruma avdet edeceğim cihetle Erzurumda zâtû âlinizle müşerref olurum. Bunun için vakti münasibinde zâtû âlileri-ne telgrafla malûmat vererek behemehal teşrifinizi rica edeceğim. Oradaki işlerinizin zâtû âli-nizin burada tuli müddet kalmanıza mâni olacağını biliyorsam da, milletin bizlerden bekle-diği hizmetin ehemmiyet ve ulviyeti karşısında kısmen feda edileceğinden de eminim. Her halde bir defa görüştükten sonra bu cihetin de bir çarei hallini düşünür buluruz. Cenabı Va-hibül'amal Hazretlerinden vatan ve milletimiz için hayırlı akibetler niyaz eder ve sizlerin göz-lerinizden öperim.

VESİKA, 48.

**Bitlis Kefrevizade Şeyh Abdülbaki
Efendi Hazretlerine**

Faziletli Efendim,

Zatı fazılanelerinin Bitliste olduğunuzu tahmin ediyorum. Bu defa aldığım malûmat üzerine bu husus tevsik edildi. Makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletimizin içinde bulunduğu müşkül vaziyet malûmu arifaneleridir. Senaverleri milletimizin bugünkü felâketin içinden çıkacağı güne kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmaya hasrı vü-cut etmekten başka şiarı hamiyet olamayacağı kanaatle derhal askerlikten istifa ettim. Çünkü resmî makam ve sıfatım buna mâni oluyordu.

Bugün için yegâne çarei halâs milletin vahdetini bütün cihana göstermek ve hukuku mukaddesatımızı milletin ibraz edeceği kudret ile tahlis etmektir.

Erzurum Kongresince takarrür ettirilen esasatı takdim ediyorum. O havalice icabına te-veşsül buyurularak düşmanlarımızın her türlü muzır telkinatına set çekmeleri müsellemler olan hamiyet ve vatanperverliklerinden intizar olunur. Arzı hürmet ve muhabbet eylerim Efendim Hazretleri.

VESİKA, 49.

Mektup

**Şirnaklı Abdürrahman Ağa Hazretlerine
Dirşulu Ömer Ağa Hazretlerine
Muşarlı Resul Ağa Hazretlerine**

Vatanperver Efendim;

Zatı âlinizin makamı muallâyı hilâfet ve saltanata olan merbuliyelleri ve mukaddes vatanı-mızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine kat'iyen razı olamayacakları cümlelerin müsellemdir.

ve haysiyeti için ölünceye kadar çalışmayı daha yararlı sayarak tutkunu olduğum askerlik-ten çekildim. Elbette bu yurt işlerinde sizin gibi çok değerli yurttaşlarımızın yardım edip iş-birliği yapacaklarına tam bir güvenim vardır.

Sözünü ettiğim birçok savunma derneklerinin katılmasıyla milleti birleştirmek ve canı-mıza kıymak isteyen düşmanlarımıza karşı güçlü bulundurmak amacıyla Erzurumda bir Kongre toplanmıştır. Görüşme ve kararları hakkında Celâl Bey kardeşimiz ayrıntılı bilgi vereceğinden bu konuda sözü uzatmayı yersiz buluyorum. Ancak şu kadarını söyleyeyim, milletimizin gerçek bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü yolunda elde edilen birliği dışa-rıya ve içeriye karşı temsil amacıyla Kongrece bir Temsilci Kurul seçilip kabul edildi. Siz de Kongre üyelerinin oy birliğiyle bu Temsilci Kurul üyeliğine seçildiniz. Aralarında ben de bulunduğum gibi eski Denizîşleri Bakanlarından, Hamidiye kahramanı Rauf Beyefendi kardeşimiz de bizimle birlikte. Vatanımızın kurtuluşu ve mutluluğu için el ele vererek ça-lışılacak uygun ortam oluşmuş bulunmasından gerçekten çok büyük kıvanç duymaktayım. Celâl Bey Kardeşimizin size getireceği tüzük gereğince tarafınızdan hızla örgütlenmeye ge-çilerek hiçbir tarafın ve kimsenin işe karışmasına engel olmasına izin verilmemesini ve ulu-sun kutsal amacının sağlanması yolunda yardımcı olacağını umduğum ve beklediğim sivil ve askerî görevlilerin amaca aykırı davranışları görülür ise milletin irade ve egemenliğinin on-lara gösterilmesi gerektiğini sizden ayrıca rica ederim.

Burada olduğu gibi ödeş amaçla Sıvasta da bütün milletin temsilcilerinden oluşan ge-nel bir kongre toplanmak üzeredir. Ben de birkaç güne kadar yeniden Erzuruma dönece-ğimden Erzurumda sizinle tanışırız. Bunun için uygun bir zamanda size telgrafla bilgi vere-rek ne olursa olsun gelmenizi rica edeceğim. Oradaki işlerinizin sizin burada uzun süre kal-manıza engel olacağını biliyorsam da, milletin bizlerden beklediği hizmetin önem ve yüce-liği karşısında bunların bir ölçüde feda edileceğine de inanıyorum. Her halde bir defa gö-rüştükten sonra bu sorunun da bir çözüm yolunu düşünür buluruz. İstekleri gerçekleştiren Yüce Tanrıdan vatan ve milletimiz için yararlı yarınlar diler ve sizlerin gözlerinizden öpe-rim.

BELGE, 48.

**Bitlis Kefrevizade Şeyh Abdülbaki
Efendi Hazretlerine**

Erdemli Efendim,

Erdem dolu olan sizin Bitliste olduğunu sanıyorum. Bu kez aldığım bilgiyle bunun doğruluğu belgelendi. Yüce halifelik ve padişahlık makamının, vatan ve milletimizin içinde bulunduğu güç durumu bilirsiniz. Ben milletimizin bugünkü yıkım altından kalkacağı güne kadar milletle birlikte ve milletin içinde çalışmaya varlığını adamaktan başka yurtseverlik yolu olamayacağı kanısıyla hemen askerlikten çekildim. Çünkü resmî makam ve görevim buna engel oluyordu.

Bugün için tek kurtuluş yolu milletin birliğini bütün dünyaya göstermek ve kutsal hak-larımızı milletin meydana getireceği güçle kurtarmaktır.

Erzurum Kongresince kabul edilmiş olan ilkeleri sunuyorum. Bulunduğunuz yörede gerekli girişimler yapılarak düşmanlarımızın her türlü zararlı fikir aşılamaalarının önüne geç-meniz herkesçe bilinen yurtseverliğinizden beklenir. Saygı ve sevgi sunarım Efendim Haz-retleri.

BELGE, 49.

Mektup

**Şirnaklı Abdürrahman Ağa Hazretlerine
Dirşulu Ömer Ağa Hazretlerine
Muşarlı Resul Ağa Hazretlerine**

Yurtsever Efendim;

Sizin yüce halifelik ve padişahlık makamına olan bağlılığınızı ve kutsal vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesini kesinlikle kabul etmeyeceğinizi herkes bilir. Bugüne kadar yapmış

Mustafa Kemal

13 Ağustos 1919

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

13 Ağustos 1919

Bugüne kadar ibraz buyurmuş olduğunuz asarı fazilete yakından muttali olduğum için zâtı âlinizi vatan ve millet için çalışmak hususunda hasrı hayat eden vatanperveranın başında göreceğimden eminim. Erzurum Kongresince tanzim olunum beyanname ve nizamnamelerden lüzumu kadarını takdim ediyorum. Teşkilâtın o havalice sürat ve sühuleti tatbiki ve muzır düşman telkinatına kat'iyen mâni olmak hususlarında hamiyet ve gayreti müsellemlerinin asarına kemalî itminan ile intizar eyler ve gözlerinizden öperim Efendim.

**Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 50.

13 Ağustos 1335

Meb'usu Sabık Sadullah Efendi Hazretlerine

Muhterem Efendim;

Makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın duçar olduğu tazyik, vatan ve milletimizin düşmanlarımız tarafından mahkûm edilmek istenildiği elim akıbet malûmu âlileridir. Bütün bu taaddiyata karşı koyabilmek için yegâne çarenin milletimizin, müdafaai hukuk ve mukaddesat için yekvücut olarak ibrazı kudret etmesi olduğu takdir buyurulur.

Şarkî Anadolunun her tarafında aynı elem neticesi olarak teşekkül etmiş bulunan cemiyetlerin Erzurum Kongresinde elhamdülillâh birleşmesi maksadın istisali için elde bir zaman olmuştur.

Vahdeti millîyemizin dahil ve harice karşı temsili için kabul edilen Heyeti Temsilîyeye zâtı âlileri ittîfakı âra ile intihap buyuruldunuz. Bu suretle vatan ve milletimiz için birlikte çalışacağımızdan dolayı pek bahtiyarım.

Kongrece tanzim olunan beyanname ve nizamnamelerden miktarı kâfi takdim edilmiştir. O havalide teşkilâtın takviye ve taazzuvunu temin buyurduktan sonra Erzurumu teşriflerine şiddetle intizar olunur.

Bendeniz, Heyeti Temsilîyemizde bulunan Bahriye Nâzırı Esbakı Rauf Beyefendi ile Sıvasta in'ikat etmek üzere bulunan kongreye gideceğimizden avdetimize kadar Raif Efendi yalnız kalıyorlar. Teşrifleri kendileri için pek büyük medarı tesliyet olacaktır. Cümleten gözlerinizden öperiz Efendim.

**Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 51.

13 Ağustos 1335

Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine

Faziletlü Efendim;

Makamı muallâyı hilâfete ve saltanatı Osmanîyeye olan revabütü hakikîyeleri ve vatanı azizimiz hakkındaki alâkai kat'iyeleri cümlemin malûm ve müsellemdir. Harbi Umumînin makûs neticesi düşmanlarımıza çok fırsatlar bahşeylediğinden mütarekedenberi devlet, millet ve vatanımız hakkında reva görülen tecavüz ve taaddiler gayrikabili tahammül ve kabul dereceye vâsıl olmuştur. Hilâfet ve saltanat izmihlaline ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına rıza gösterecek hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Düşmanlarımızın her taraftaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması gayelerine matuftur. Milletten kuvvet alamıyan ve esir vaziyetinde bulunan hükûmeti merkezîye acizden başka bir şey gösterememektedir.

Milletin yekvücut olarak kuvvet ve kudretini cihana göstermesinden başka çarei halâs ve noktai istimdat kalmamıştır. Bu sebeple senaverleri resmî makam ve sıfatının haylûletini gördüğünden derhal silki askerîden istifa ederek vatan ve milletimizin halâsı tamına kadar millette beraber ve milletin içinde çalışmaya karar verdim. Zâtı âlileri gibi fedakâr, vatanperver dindâşlarının benimle beraber çalışacağınıza mutmainim. Bu defa Erzurum Kongresince takarrür ettirilen beyanname ve nizamnamelerden takdim ediyorum. O havalice tevsî ve takviye teşkilât zımında sarfî makderet buyurulmasını rica ederim. Yakında Sıvasta in'ikat edecek olan umumî bir kongre

olduğunuz erdemli işleri yakından bildiğim için sizi vatan ve millet için çalışmaya adanmış olan yurtseverlerin başında göreceğime güveniyorum. Erzurum Kongresince hazırlanan bildiri ve tüzüklerden gereği kadar gönderiyorum. Örgütün o yörece hızla ve kolaylıkla kurulması ve düşmanın zararlı telkinlerine kesinlikle engel olunması konularında bilinen yurtseverlik ve yılmazlığınızın meyvelerini tam güven içinde bekler ve gözlerinizden öperim Efendim.

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 50.

13 Ağustos 1919

Eski Meb'us Sadullah Efendi Hazretlerine

Muhterem Efendim;

Yüce halifelîğin ve padişahlığın uğradığı baskıyı, vatan ve milletimizin düşmanlarımız tarafından mahkûm edilmek istenildiği acı sonucu bilirsiniz. Bütün bu kıyımlara karşı koyabilmenin tek yolunun milletimizin, haklarını ve kutsal değerlerini savunmak için tek beden olarak güç göstermesi olduğunu anlarsınız.

Doğu Anadolunun her tarafında bu acının sonucu olarak kurulmuş bulunan derneklerin Erzurum Kongresince Tanrıya şükür birleşmesi amacın elde edilmesi için bir güvence olmuştur.

Ulusal birliğimizin içe ve dışa karşı temsil edilmesi için kabul edilen Temsilci Kurula oy birliğiyle üye seçildiniz. Böylece vatan ve milletimiz için birlikte çalışacağımızdan dolayı çok mutluyum.

Kongrece hazırlanan bildiri ve tüzükler yeter sayıda sunulmuştur. O yörede örgütlerin kurulup güçlendirilmesini sağladıktan sonra Erzuruma gelmenizi dört gözle bekliyoruz.

Ben kulunuz, Temsilci Kurulumuzda bulunan Eski Denizîşleri Bakanlarından Rauf Beyefendi ile Sıvasta toplanmak üzere bulunan kongreye gideceğimizden dönüşümüze kadar Raif Efendi yalnız kalıyorlar. Gelmeniz kendileri için büyük rahatlık yaratacaktır. Hepimiz gözlerinizden öperiz Efendim.

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 51.

13 Ağustos 1919

Şeyh Mahmut Efendi Hazretlerine

Erdemli Efendim;

Yüce halifelîğe ve Osmanlı saltanatına olan gerçek bağlılığınız ve sevgili vatanımız hakkındaki kesin ilginiz hepimizce bilinmektedir. Dünya Savaşının olumsuz sonucu düşmanlarımıza çok fırsatlar verdiğinden barışkesten bu yana devlet, millet ve vatanımıza uygulanan saldırı ve kıyımlar dayanılmaz ve kabul edilemez kerteye varmıştır. Halifelîğin ve padişahlığın çökmesini ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesini ve milletimizin Ermenilere tutsak olmasını kabul edecek hiçbir müslüman düşünülemez. Düşmanlarımızın her taraftaki girişimleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin tutsak olması amacına yöneliktir. Milletten güç alamıyan ve tutsak durumda bulunan İstanbul hükûmeti güçsüzlükten başka bir şey gösterememektedir.

Milletin tek beden olarak güç ve yeteneğini dünyaya göstermesinden başka kurtuluş yolu ve medet umulacak yer kalmamıştır. Bu nedenle ben resmî makam ve görevimin engel olduğunu gördüğümünden hemen askerlik mesleğinden çekilerek vatan ve milletimizin tama kurtuluşuna kadar milletle birlikte ve milletin içinde çalışmaya karar verdim. Sizin gibi özverili, yurtsever dinkardeşlerimin benimle birlikte çalışacağınıza inanıyorum. Bu kere Erzurum Kongresince kararlaştırılan bildiri ve tüzüklerden sunuyorum. O yörede örgütlerin yayılması ve güçlendirilmesi için yoğun

ile de daha nâfi ve kat'î netayiç elde edileceği şüphesizdir. O havalide İngilizlerin muğfil tel-tinatının önüne geçilmesi pek ziyade lâzımdır. Cenabı Hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan buyursun. Gözlerinizden öperim Efendim.

**Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 52.

13 Ağustos 1335

Nurşinli Meşayihî İzamdan Şeyh Ziyaettin Efendi Hazretlerine

Faziletli Efendim;

Zatı fazılanelerinizin Harbi Umumînin imtidadınca Osmanlı ordusuna ifa eylemiş olduğunuz hidematı bergüzidelerine ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanata göstermiş olduğunuz revabıtı kalbîyelerine yakından muttali bulunuyorum. Bu sebeple zâtı âlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün makamı hilâfetin, saltanatı Osmanîyenin ve vatanı mukaddesimizin düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edilmekte ve vilâyatı şarkîyemizin Ermenilere hadiye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu malûmu arifaneleridir. Millete istinat etmiyen İstanbuldaki hükûmeti merkezîye bütün bu düşman taaddileri karşısında âciz ve naçiz kalarak hukuk millet ve memleketi müdafaa edememekte olduğu tahakkuk etmiştir. Bu sebeple milletimizin mevcudiyetini ve vahdetini bütün cihana göstermek ve hukukumuzun indî ve şahsî kararlarla imhasına müsaade edemiyeceğimizi anlatmak maksadile senaverleri resmî makam ve sıfatından tecerrüt ederek milletin içinde ve milletle beraber çalışmaktan başka çare göremedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Vakayii elîme tesirile her taraftan teşekkül eden millî ve vatanî cemiyetlerin murahhaslarından mürekkep olmak üzere Erzurumda in'ikat eden bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti" teşekkül etti ve vahdeti millîyemizi dahil ve harice karşı temsil eylemek üzere bir Heyeti Temsilîye kabul edildi. Bu hususa dair beyanname ve nizamnamelerden zatı ulyanıza takdim ediyorum. Zatı fazılaneleri Cemiyetimizin en muhterem azasından bulunduğunuz cihetle istihali maksadı mukaddes için cümlece müsellemler olan himmet ve gayretlerinin teşkilâtımızın o havalice tesrii husulüne ve muzır düşman telkinatının izalesine masruf olacağına mutmainim. Birkaç güne kadar Garbî Anadolu ve Rumelinin bilcümle vilâyatından gelmekte olan murahhaslarla da umumî bir kongre Sivasta aktolunacaktır. Cenabı Hakkın avnı inayeti ve Peygamberi zışanumuzun feyzü şefaati ile umum milletimizin bir noktada mütehit olduğunu ve hukukunu muhafaza ve müdafaa kadir bulunduğunu cihana göstereceğiz.

Kariben Meclisi Meb'usanımızı açtırmak ve millete müstenî kuvvetli bir hükûmeti mev-kii iktidara geçirerek selâmeti vatanı temin eylemek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü rica ve o havalideki bilcümle vatandaşlarıma selâmlar ithaf eylerim Efendim Hazretleri.

**Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 53.

13 Ağustos 1335

Garzanda Rüesadan Cemil Çeto Beye

Efendim;

O havaliden gelen zevattan aldığım malûmattan zatı âlinizin makamı muallâyı hilâfete ve devleti ebet müddetimize olan revabıtı kavîye ve hakikîyeniz asarından olmak üzere vatanı azizimizin düşman amaline karşı sıyaneti zımnında göstermekte olduğunuz himmet ve fedakârlığa muttali oluyorum. Bundan dolayı pek ziyade memnun ve müteşekkirim.

Erzuruma gelmeden evvel vukubulan telgraf muhaberatımızda ilk fırsatta oralara gelmek arzusunda bulunduğumu bildirmiştim. Fakat ahval ve hadisat şimdiye kadar buna müsaade etmedi.

Mesmuu âliniz olduğu ve olacağı veçhile Mütarekeden sonra İtilâf Devletleri devlet ve milletimizin hukukuna Ermenilere vermek, vilâyatı garbîyemizden İzmir gibi en mamur yerleri Rumlara hediye etmek, Karadeniz sahillerinde bir Pontus Rum hükûmeti teşkil etmek gayelerine düştüler.

çaba harcamanızı rica ederim. Yakında Sivasta toplanacak olan genel bir kongre ile de daha yararlı ve kesin sonuçlar elde edileceği kuşkusuzdur. O yörede İngilizlerin aldatıcı telkinlerinin önüne geçilmesi çok gereklidir. Ulu Tanrı hepimize başarılar versin. Gözlerinizden öperim Efendim.

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 52.

13 Ağustos 1919

Nurşinli Büyük Şeyhlerden Şeyh Ziyaettin Efendi Hazretlerine

Erdemli Efendim;

Sizin Dünya Savaşı boyunca Osmanlı ordusuna yapmış olduğunuz seçkin hizmetleri ve yüce halifelik ve padişahlık makamına göstermiş olduğunuz yürekten bağlılığı yakından biliyorum. Bu nedenle size içten gelen pek büyük saygım vardır.

Bugün halifelik makamınca, Osmanlı saltanatına ve kutsal vatanımıza karşı düşmanlarımızı kıyasıya kötü davranılmakta ve doğu illerimizin Ermenilere armağan edilmesinde direnmekte olduğunu bilirsiniz. Millete dayanmayan İstanbuldaki hükûmetin bütün bu düşman saldırganlıkları karşısında güçsüz ve cılız kalarak ulus ve ülke haklarını savunamamakta olduğu belli olmuştur. Bu nedenle milletimizin varlığını ve birliğini bütün dünyaya göstermek ve haklarımızın tek yönlü kişisel kararlarla yok edilmesine izin vermiyeceğimizi anlatmak amacıyla ben resmî makam ve görevimden ayrılp milletin içinde ve milletle birlik-te çalışmaktan başka çıkar yol göremedim ve hemen askerlikten çekildim.

Acı olayların etkisiyle her tarafta kurulan ulusal ve yurtsal derneklerin delegelerinden oluşmak üzere Erzurumda toplanan bir kongre ile "Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği" kuruldu ve ulusal birliğimizi iç ve dış karşı temsil etmek için bir Temsilci Kurul seçildi. Bu konuyla ilgili bildiri ve tüzüklerden size sunuyorum. Siz derneğimizin en saygın üyelerinden bulunduğunuzdan kutsal amacı elde etmek için herkesçe bilinen yurtseverlik ve çabalarının örgütümüzün o yörede yayılmasına ve zararlı düşman telkinlerinin etkisiz kılınması için kullanılacağına inanıyorum. Birkaç güne kadar Batı Anadolu ve Rumelinin tüm illerinden gelmekte olan delegelerle de genel nitelikte bir kongre Sivasta toplanacaktır. Yüce Tanrının yardımı ve Şanlı Peygamberimizin desteğiyle bütün milletimizin bir amaçta birleşmiş olduğunu ve haklarını koruyup savunacak güçte bulunduğunu dünyaya göstereceğiz.

Yakında Meb'uslar Meclisimiz açtırılacak ve millete dayalı güçlü bir hükûmeti işbaşı-na geçirerek yurdun esenliği sağlanacaktır.

Sevgi ve saygılarımın kabulünü rica eder ve o yöredeki tüm yurttaşlarıma selâmlar sunarım Efendim Hazretleri.

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 53.

13 Ağustos 1919

Garzanda Aşiret Başlarından Cemil Çeto Beye

Efendim;

O yöreden gelenlerden aldığım bilgilerden sizin yüce halifelîge ve sonsuza dek yaşayacak olan devletimize sağlam ve gerçek bağlılığınızın sonucundan olarak sevgili vatanınızın düşman isteklerine karşı korunması için göstermekte olduğunuz yurtseverlik ve özveri-yi öğreniyorum. Buna çok seviniyor ve şükrediyorum.

Erzuruma gelmeden önce yapılan telgraf haberleşmelerimizde ilk fırsatta oralara gelmek istediğimi bildirmiştim. Ama durum ve olaylar şimdiye kadar buna izin vermedi.

Duymuş olduğunuz ve bundan sonra da duyacağınız gibi Ateşkesten sonra İtilâf Devletleri devlet ve milletimizin haklarına hiç uymayıp memleketimizi parçalamak ve doğu illerini Ermenilere vermek, batı illerimizden İzmir gibi en bayındır yerleri Rumlara armağan etmek, Karadeniz

Bir taraftan da İngilizler Diyarbekir ve havalisi halkını iğfal ederek türlü türlü şekiller vermeye kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim esnasında, düşmanların bu hainane kastlarına mümanaata karar verdim. Ve bunun için icab eden teşebbüsata giriştim. İstanbulda esir vaziyetinde bulunan hükûmeti merkezîyenin bazı ricali, milletten kuvvet almakta müsamahakâr davrandıklarından ecnebîler indinde hükümsüz kaldılar. Benim millî ve vatanî iştiğalâtımdan bittabi düşmanlarımız memnun olmadılar. Beni Anadolu'dan İstanbul'a davet etmek istediler. Ben ise nihayete kadar milletle beraber ve sinei millette çalışmaya karar verdiğimden derhal askerlikten istifa ettim.

Malûmu âlinizdir ki Anadolu ve Rumelinin tekml vilâyetlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri teşekkül etmiştir. Şarkî Anadolu vilâyat ve elviye müstakillesi murahhaslarından mürekkep olmak üzere Erzurum'da bir kongre aktedildi. Bu sayede tekml Şarkî Anadolu halkı birleşti. Dahilî ve haricî siyasetini tesbit eden esaslı mukarrerat ittihaz etti ve bir de teşkilât nizamnamesi yaptı. Bunlardan zâtı âlinize takdim ediyorum.

Birkaç güne kadar tekml Garbî Anadolu ve Rumeli vilâyatı murahhaslarından mürekkep olmak üzere Sivasta umumî bir kongre in'ikat edecektir. Bu suretle de bütün millet yekvücut olarak hukukunu müdafaa edecek hale gelecektir. Milleti mütehit bir halde gerek dahile ve gerek harice karşı temsil eylemek üzere bir Heyeti Temsiliye intihap ve kabul edilmiştir ki ben de bu heyette dahilim. İnşallah kariben Meclisi Meb'usan toplanacak ve her türlü hukuku millet ve memleketi müdafaa'ya kâfi kuvvetli bir hükûmet mevkii iktidara geçecektir. Milletin gösterdiği bu vahdet ve kudret sayesinde tekml ecnebî devletleri, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar hulâsa cümlesi vatan ve milletimize hürmet etmeye başladılar. İnşallah netice mes'ut olacaktır.

Şarkî Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kat'î mesaisile devletimizin istiklâlini ve vatanımızın tamamısını kurtaracağına hiç şüphe etmiyorum. Zâtı âliniz Cemiyetimizin en mühim azasındansınız. Himmet ve gayretinizle o havalide az zamanda teşkilâtın takdim ettiğim nizamname ahkâmına mutabık olarak vücutta getirileceğine ve İngilizlerin milletimizi parçalamaya ve vatanımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye matuf olan entrikalarına meydan verilmiyeceğine mutmainim.

Sivas Kongresinde bulunmak üzere muvakkaten Sıvasa gideceğim. Ondan sonra tekrar Erzuruma geleceğim. Gözlerinizden öper orada bilcümle vatandaşlarımıza mahsus selâmlar eylerim Efendim.

**Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 54.

Sivas Kongresinde Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından irat olunan nutku iftitahî

Muhterem Efendiler;

Vatan ve milletin halâsını istihdaf eyliyen sevaiki mücbire, sizleri bunca meşak ve mevani karşısında Sivasta topladı. Celâdetperver azminizi tebrik ve beyanı hoş amedi eylemekle bahtiyarlığımızı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, rehakâr müzakeratına girişmeden evvel bazı maruzatta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malûmdur ki milliyetler esasına müstenit vaitler üzerine 30 Teşrinievvel 1334 tarihinde Düveli İtilâfiye ile mütareke aktedildi. Milletimiz adilâne bir sulha nail olacağını ümit etti. Halbuki mütarekename ahkâmı vatan ve milletimiz aleyhinde hergün bir suretle suistimal ve taarruz ve icbar suretile tatbik edildi. Düveli İtilâfiyeden kuvvet alan memleketimizdeki anasırı hristiyanîye milletimizin haysiyetini kesrî ihlâl mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Garbî Anadolu'da islâmın harimi ismetine dahil olan Yunan zalimleri Düveli İtilâfiyenin enzârı tesamühü karşısında canavarca fecayi ika etti.

Şarkta Ermeniler Kızılırmağa kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus Krallığı hayalinin tahakkukuna bile çalışıldı. Adana, Ayıntap, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya da işgal mıntakasına ithal edildi.

Payitahtı saltanat ve makarrî hilâfetin ise hükûmdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgalî suretile kalpgâhî devlete ecnebî inhisar ve tahakkümü teessüs etti ve bütün bu hakşiken tasaddilere karşı hükûmeti merkezîye ihtimalki tarihte bir misli daha görülmemiş surette taham-

kıyılarında bir Pontus Rum hükûmeti kurmak amaçlarını güttüler. Bir yandan da İngilizler Diyarbakır ve yöresi halkını aldatarak türlü türlü biçimler vermeye kalkıştılar. Üçüncü Ordu Müfettişliğim sırasında, düşmanların bu haince kasıtlarına engel olmaya karar verdim. Ve bunun için gereken girişimleri yaptım. İstanbulda tutsak durumda bulunan hükûmetin bazı ileri gelenleri, milletten kuvvet almakta gevşek davrandıklarından yabancıların gözünde etkisiz kaldılar. Benim ulusal ve yurtsal çalışmalarımın elbette düşmanlarımız kıvanç duymadılar. Beni Anadolu'dan İstanbul'a çağırarak istediler. Ben ise sonuna kadar milletle birlikte ve ulusun bağrında çalışmaya karar verdiğimden gecikmeden askerlikten çekildim.

Bilirsiniz ki Anadolu ve Rumelinin tüm illerinde Hakları Savunma Dernekleri kurulmuştur. Doğu Anadolu illerinin ve bağımsız sancaklarının temsilcilerinden oluşmak üzere Erzurum'da bir kongre toplandı. Bu sayede tüm Doğu Anadolu halkı birleşti. İç ve dış politikasını saptayan köklü kararlar aldı ve bir de örgütler tüzüğü yaptı. Bunlardan size sunuyorum.

Birkaç güne kadar tüm Batı Anadolu ve Rumeli illeri delegelerinden oluşmak üzere Sivasta genel nitelikli bir kongre toplanacaktır. Böylece de tüm ulus tek beden olarak haklarını savunacak duruma gelecektir. Milleti birlik içinde hem içe ve hem dışa karşı temsil etmek için bir Temsilci Kurul seçilip atanmıştır ki ben de bu kurulda bulunuyorum. Tanrının izniyle yakında Meb'uslar Meclisi toplanacak ve her türlü ulus ve ülke haklarını savunmaya yeterli güçte bir hükûmet iş başına geçecektir. Milletin gösterdiği bu birlik ve yetenek sayesinde tüm yabancı devletleri, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar kısaca hepsi vatan ve milletimize saygı duymaya başladılar. Tanrının izniyle sonuç mutlu olacaktır.

Doğu Anadolu'daki derneklerin birleşmesinden doğan "Hakları Savunma Derneği" nin kesin çalışmalarıyla devletimizin bağımsızlığını ve vatanımızın bütünlüğünü kurtaracağına hiç kuşku duymuyorum. Siz derneğimizin en önemli üyelerindensiniz. Yurtseverlik ve çabalarınızla o yörede az zamanda örgütün sunduğu tüzük hükümlerine uygun olarak kurulacağına ve İngilizlerin milletimizi parçalamaya ve vatanımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye yönelik entrikalarına meydan verilmiyeceğine inanıyorum.

Sivas Kongresinde bulunmak için geçici olarak Sıvasa gideceğim. Ondan sonra yeniden Erzuruma geleceğim. Gözlerinizden öper oradaki tüm vatandaşlarımıza özel selâm ederim Efendim.

**Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal**

BELGE, 54.

Sivas Kongresinde Kongre Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından okunan açış nutku

Muhterem Efendiler;

Vatan ve milletin kurtuluşunu amaçlayan zorunlu nedenler, sizleri bunca zahmet ve engellere karşın Sivasta topladı. Sarsılmaz yiğit kararlılığınızı kutlar ve hoş geldiniz demekle mutlu olduğumu bilgimize sunarım.

Efendiler, saygıdeğer kurulunuz, iyilik getirici görüşmelerine başlamadan önce bazı şeyler söylememe izninizi rica ederim. Bilinir ki milliyetler ilkesine dayalı sözveriler üzerine 30 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletleriyle ateşkes anlaşması yapıldı. Milletimiz adaletli bir barışa kavuşacağını umdu. Oysa ateşkes anlaşması hükümleri vatan ve milletimiz zararına hergün bir yolda kötüye kullanılmak, saldırı ve zorlama yoluyla hristiyanlar milletimizin onurunu kırıp zedeleyici nitelikte çılgınca işler yaptılar. Batı Anadolu'da Müslümanların temiz bağrına giren Yunan kıyııcıları İtilâf Devletlerinin hoşgörülü bakışları önünde canavarca kıyımlar yaptı.

Doğuda Ermeniler Kızılırmağa kadar genişleme hazırlıklarına ve şimdiden sınırlarımıza kadar dayanan soykırım politikasına başladı. Karadeniz kıyılarında Pontus Krallığı hayalinin gerçekleşmesine bile çalışıldı. Adana, Gaziantep, Maraş ve Konya yöresine kadar Antalya işgal edildi ve Trakya da işgal bölgesi içine alındı.

Başkente ise padişahın saraylarına kadar boğucu bir biçimde işgali yoluyla devletin canevinde yabancı tekel ve egemenliği kuruldu ve bütün bu haksız saldırılara karşı İstanbul hükûmeti belki de tarihte bir benzeri hiç görülmemiş yolda boyun eğdi ve hep güçsüz ve cılız bir durumda

mül etti ve daima zayıf ve âciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şedit bir intibaha sevketti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düvelî İtilâfiye bu vatanı mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve iradei millîye mevcut olmadığı zehabı batılın kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kanunsuz bir millet neler müstahak ise bimuhaba onların tatbikatına koyuldu, buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkırazı tam faciasından başka bir netice vermeyeceği kanaati teyyit etti.

Efendiler, milletimizin sizler gibi münevveran ve hamiyetperveranı manzaranın elemli karanlıklarından naüim olmadılar. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirlere ki, bir nikabı batıl arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflâsa mahkûmdur.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin haksızlıkları ve hükûmeti merkezîyenin zâf ve aczi karşısında milletimizin mevcudiyetini isbat ve filî tecavüzlere karşı namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa hükmünü vermekle muhtar kaldı. Matlup olduğu veçhile: Şarkta harbi zailin her türlü meşekkat ve elemelerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş matemizde hudut vilâyetlerimiz namus ve istiklâlî millîyi kurtarmak maksadile Müdafaa Hukuku Millîye, Muhafazai Hukuku Millîye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şarktan ve cenup-tan tehlike hisseden Diyarbakır vilâyetimizde de Müdafaa Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpla Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa Hukuku Millîye Cemiyeti Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı filen redde kıyam etti.

Trakya'da, Kilikyada ve her taraftan millî cemiyetler teşekkül etti. Hulâsa garptan ve şarktan yükselen sadayı millet Anadolunun en ücra köşesinde, makes buldu, binaenaleyh millî cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmekle kastile millî cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmekle kastile millî vicdanın azmü iradesinden doğmuş yegâne teşkilât oldu. Bu sayede asırlardanberi müstakil yaşayan milletimiz mevcudiyetini âleme göstermeye başladı.

Efendiler, milletçe çarei halâsın ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince; bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu vilâyatı "Erzurum Kongresini" davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberat ve saik olan hadisat ve zarurat ile de halâsı umumî vatanı istihdaf eyliyen Sivas Kongresi, bugün heyeti muhteremizin vücuda getirdiği Umumî Kongre, 21 Haziran 1335 tarihinde karargir olmuştur.

Efendiler, burada azîm teessüflerle heyeti aliyenize arzedeceğim ki, memleketin ve milletin mukaddesatını teminde aczî meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan hükûmeti merkezîye sadayı milleti boğmak, revabıtı müsterekei millîyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlûp göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesabı menfaatine kaydolunan harekâtı mezbuhane ve mütehalifede bütün celâdetini takındı. Bu hal tarihi millimizde bittabi hükûmeti merkezîye hesabına pek şaibedar bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve kudreti millîyenin tamamen müzahiri olan namuskâr ordumuz, hükûmeti merkezîyeyi ikaz suretile zararlar takım edilmiştir. Maahaza suitesirler bazı meritebe teahhuratı bâdi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Umumî Kongresine teşrifleri için 22 Haziranda vukubulan davetnamede Erzurum Kongresinden bahsedilerek 10 Temmuz, in'ikat için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sıvasa vâsil olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongre heyetinin de Sıvasa umumî içtimaa dahil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Halbuki Sivas Kongresinin in'ikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı mütevaciz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi heyetinin intizar etmesinden ise zaten malûm ve müsterek olan makasadı asliye ve nikatı esasîye üzerinde icrayı müzakerat ve ittihâzı mukarrerat eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahallî intihaplarına avdetlerle mukarreratın filen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre heyeti umumiyesi ve binaenaleyh Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresine hazır bulunmak üzere Heyeti Temsilîyeden bir heyetin tevkiline karar verdi.

Erzurum Kongresinin beyanname ve nizamnamesi muhteviyatından başka hafı kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferit Paşanın Paris seyahatinden avdetinde Anadoluda suriş olduğuna dair vukubulan bir tamimi Kongrece büyük teessüflerle okunmuş ve muhalifi hakikat ve menafîi memleket ve millete muzır bir gafilâne tebliğin derhal tekzibi şiddetle kendisinden talep

kaldı. İşte bu durumlar milletimizi sert biçimde uyandırdı. Artık milletimiz pek güzel anladı ki İtilâf Devletleri bu vatanı kutsal değerlerine ve kaderine egemen bir güç ve millî irade var olmadığı yolunda yanlış bir sanıya kapıldı. Ve bu sanı yüzünden cansız bir vatana, kanunsuz bir millete neler yarasırsa çekinmeden onları uygulanmaya koyuldu, buna karşı kadercilik ve başeğmenin tam bir batış faciasından başka bir sonuç vermeyeceği kanısı doğrulandı.

Efendiler, milletimizin sizler gibi aydınları ve yurtseverleri görünümün acı karanlıklarından umutsuzluğa düşmediler. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman yadsıyamaz. Çünkü onlar güçlü bir iman ile bilirler ki, aldatıcı bir perdenin arkasından vatan ve milletimiz zararına verilen hükümler, ortaya sürülen kanılar kesinkes sonuçsuz kalacaktır.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin haksızlıkları ve İstanbul hükûmetinin güçsüzlüğü ve cı-lızlığı karşısında milletimizin varlığını kanıtlamak ve saldırılara karşı namus ve bağımsızlığını edimli olarak savunmak kararını vermek zorunda kaldı. Gerekli olduğu gibi: Doğuda geçen savaşın her türden zorluk ve acılarını görmüş ve özellikle Ermenilerin yabanilik ve kırılcılığına sahne olmuş kederli sınır illerimiz ulusal namus ve bağımsızlığı kurtarmak amacıyla Ulusal Hakları Savunma, Ulusal Hakları Koruma Dernekleri kuruldu. Doğudan ve güneyden tehlike sezen Diyarbakır ilimizde de Vatanı Savunma Derneği kuruldu.

Batıda Yunanlıların saldırı olasılığına karşı kurulan Ulusal Hakları Savunma Derneği Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine buraların Yunanistana katılması-na karşı ayağa kalktı.

Trakya'da, Kilikyada ve her yanda millî dernekler kuruldu. Kısası milletin batıdan ve doğudan yükselen sesi Anadolunun en uzak köşesinde yankı buldu. Böylece ulusal dernekler düşmanların tutsaklık boyunduruğuna girmekle kastile millî vicdanın sarsılmaz kararlılığından doğmuş tek örgüt oldu. Bu sayede yüzyıllardanberi bağımsız olarak yaşayan milletimiz varlığını dünyaya göstermeye başladı.

Efendiler, millette kurtuluş yolunun ancak kendi ruhundan ve kendi örgütlenmesinden doğacağı kanısı yer edince; açık tehlike karşısında bulunan Doğu Anadolu illeri "Erzurum Kongresi" ni toplantıya çağırdı. Bu arada yapılan haberleşmeler ve neden olan olaylar ve zorunluklarla da tüm vatanın kurtulmasını hedefleyen Sivas Kongresi, bugün saygıdeğer kurulunuzun oluşturduğu Genel Kongre, 21 Haziran 1919 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Efendiler, burada büyük üzüntülerle yüksek kurulunuza bildireceğim ki, memleketin ve milletin kutsal değerlerini sağlamakta güçsüzlük ve miskinlikten başka bir güç göstere-memiş olan İstanbul hükûmeti milletin sesini boğmak, ulusun ortak bağlarını kırmak ve böylece milleti hep yenilmiş göstermek gibi sadece düşmanlarımızın yararına yazılan umut kırıcı ve bozguncu davranışlarla bütün yığıtlığını takındı. Bu durum ulusal tarihimizde el-bette İstanbul hükûmeti adına çok lekeli bir bölümdür.

Teşekkür olunur ki Efendiler, milletin ve ulusal gücün tam bir yardımcısı olan namuslu ordumuz, İstanbul hükûmetini uyarak zararlı sonuçlar biraz ertelenmiştir. Bununla birlikte, bunun köstü sonuçları bir ölçüde gecikmeler doğurmuştur.

Anımsarsınız ki, Sivas Genel Kongresine gelmeniz için 22 Haziranda yazılan çağırıda Erzurum Kongresinden sözedilerek, toplantının 10 Temmuzda toplanması düşünülmüştü. Batı Anadolu delegelerinin bu zamana kadar Sıvasa ulaşabilecekleri kestirilerek Erzurum Kongre kurulunun da Sıvasa genel toplantıya katılabileceği düşünülmüştü. Oysa Sivas Kongresi ancak bugün toplanabildi. Aradan bir ayı aşkın zaman geçti. Bu uzun süre içinde Erzurum Kongresi kurulunun beklemesinden aslında bilinen ve ortak olan temel amaç ve temel noktalar üzerinden görüşmeler yapılması ve kararlar alınması uygun görüldü. Ve sonra da delegelerin seçim yerlerine dönerek kararların edimli olarak uygulanmasına başlamaları yeğlendi. Ama kongre genel kurulu böylece Doğu Anadolu adına Sivas Kongresinde hazır bulunmak üzere Temsilci Kuruldan bir heyetin vekâlet etmesine karar verdi.

Erzurum Kongresinin bildiri ve tüzüğünde yazılı olanlardan başka gizli kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Başbakan Ferit Paşanın Paris yolculuğundan dönüşünde Anadoluda karğaşa olduğuy-la ilgili olarak yapılan bir genelgesi Kongrece büyük üzüntülerle okunmuş ve gerçeğe aykırı ve memleket ve millet yararına zararlı olan bu aymazca bildirinin hemen yalanlanması kendisin-

edilmiştir. Bir de intihabı meb'usanın tesrii talep olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için salâhiyetini bu daire dahiline hasretmek mecburiyetini nazarı dikkate tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakile tecelli edebilecek ve âm ve şamil salâhiyetin istimalini heyeti muhteremenizin hüznüyle meşrut ve mukayyet gördü. Hatta bu sebeptendir ki Şarkî Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kütleye unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı konuldu. Alelülak "Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu-Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti" unvanı umumîsi istimal edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vukubulduğu gibi beş, on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahibi salâhiyet vekilleri imiş gibi indî ve sahibi aslî olan milletle alâkasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu ve vilâyetlerince vilâyatı saire ile her nokta nazardan iştiraki mesai temini emeli kat'idir üssülesasım kabul eylemiştir. Bittabi huzuru âlinizle münakit işbu Sivas Umumî Kongremizde vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğunu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasat vazolunur.

Efendiler, Millet Meclisinin toplanması için ötedenberi gösterilen millîye karşısında hükûmeti merkezîyenin bidayetindenberi aldığı ihmalkâr ve bilâhare mütemerridane ve Kanunu Esasîye külliyen mugayir etvarı son günlerde cereyanı millî mümaşatkâr bir vaziyete girmiştir, intihabata emir verildiği malûmunuzdur. Bunun tahakkukunu inşallah azmü celâdetiniz vücûda getirecektir. Ancak buna takaddüm eden safhai vakayide müteaddit veya münferit ecnebî mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlîmizle alâkadar bir mesele mevzuubahs olmaktadır.

Meclisi millînin henüz toplanmamış olduğu bir sırada mahsur ve istiklâlini zayi etmiş olan hükûmeti merkezîyenin münferit ve gayrumeşru bir kararı veyahut amali millîyeye muhalif bazı tekâlifî hariciyeye inkıyat ve serfûru etmiş gibi emrivakilerin ihtimali zuhûratına karşı Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruhu millîye temsilen ve birbirini takiben içtimai muhakkak bir fali hayrî selâmettir. Maruzatım hitam bulurken vatan ve milletin fevzî halâsı gayesine merbut olan heyetimizin muvaffakî bilhayr olması temenniyatını Barigâhu ilâhiye reyfeyleyrim.

VEŞİKA, 55.

Adet
95

Sivas, 13/9/1919

Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13, Balıkesirde K.O. 14, Erzurumda K.O. 15, Ankara'da K.O. 20, Bursada Fırka 17, Çinede Fırka 58, Bandırmada Fırka 61, Niğdede Fırka 11 (61 inci Fırka vasıtasile Edirne'de K.O. 1) Kumandanlıklarına

Hükûmeti merkezîyenin takip ettiği mesleki irticakârane ve son zamanlarda aldığı vaz'ı mutlakîyet mevcut endişe ve heyecanı teşdide bais olduğu gibi meb'usan intihabatının icrasında ihmalkârane hareketi, sulhün aleyhimizde olan bilcümle icabatını kabul ve millete bir emrivakî tarzında takdim edeceğini işrap etmekte ve şu halde Sulh Konferansına verdiği nota mucibince Torosun berisindeki vilâyatımız zıyayı ve Aydın vilâyetinde kabul ettiği hududun garp aksamı sahiliyesi ve memleketin muhtelif kutaatı meşgulesi maazallah zayi edilmek tehlikesi bütün üryanlığıle hissedilmekte olduğundan Meclisi Meb'usanın intihabile milletin hukuku mukaddsesini istimaline ve irade ve kudretini izhara meydan kalmadan böyle bir vaziyeti mühlike karşısında ittihazı tedabir ve müdafaaî hukuk eylemek ve keza halkı teslih ve yekdiğeri aleyhine kıyam ve kutale teşvik cinayeti denaetkârânesine teşebbüs ettiği elde edilmiş olan vesaik ile gayrikabili ret bir surette tahakkuk eden hükûmeti merkezîye ile her türlü tedabire rağmen muhafazai mevki ettiği müddetçe kat'ı münasebat edilmekle şayet bu müddet ve şu hal devam edecek olursa memleketin idaresi ve aynı zamanda tahassülü memul yeni vaziyetlere karşı mukadderatı milletin takrir ve tespiti zımnında bir umumi kongrenin fevkalâde olarak aktine ihtiyaç hâsıl olması memuldür. Ledelicap bu fevkalâde kongrenin derhal içtimai teminen azasını şimdiden intihap eylemek menafîi memleket icabından görülmektedir. Garbî Anadolu'nun murahhasları zaten Sıvasta müçtemi bir haldedir.

Binaenaleyh her sancaktan kazalarının adedine göre mukatazi murahhasların şimdiden intihabile ilk icra edilecek tebliğde gösterilecek mevkî içtimaa şîtap etmek üzere ihtiyaten hazır bulunmalarının temini ile isimlerinin şimdiden Sıvasta Heyeti Temsilîyeye bildirilmesi rica olunur.

den kesinlikle istenmiştir. Bir de meb'usların seçiminin çabuklandırılması istenmiştir. Erzurum Kongresi yalnız Doğu Anadolu delegelerinden kurulmuş bulunduğu için yetkisini bu çerçeve içinde tutmak zorunluğu dikkate alınmıştır. Ancak Batı Anadolu ve Rumeli delegelerinin katılmasıyla belirebilecek geniş ve kapsamlı yetkinin kullanılmasını saygıdeğer kurulunuzun toplanması koşuluna bağlı görmüştür. Hatta bu nedenledir ki Doğu Anadolu'daki ulusal derneklerin birleşmesinden oluşan topluluğa ad verirken Doğu Anadolu sınırlaması konuldu. Doğrudan doğruya "Anadolu Hakları Savunma Derneği" ya da "Anadolu-Rumeli Hakları Savunma Derneği" genel adını kullanmak ve bütün milletin hakları adına kendi kendine yetki vermek doğru olamazdı. Böyle yapılsaydı İstanbul'da yapıldığı gibi beş, on kişinin bir araya gelerek bütün milletin yetkili vekilleri imişçesine tek yönlü ve gerçek yetki sahibi olan milletle bağlantısız bir girişim niteliğinde olabilirdi.

Bununla birlikte Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin anlaşır birleşmesi konusunda Doğu Anadolu illerinin öbür illerle her bakımdan çalışma ortaklığı sağlaması konusundaki isteği kesindir ilkesini kabul etmiştir. Doğal olarak sizlerin katılmasıyla toplanan bu Sivas Genel Kongremizde vatanımızın bir bütün, milletimizin tek beden olduğunu gereği gibi belirtip kanıtlayacak ilkeler konulur.

Efendiler, Millet Meclisinin toplanması için ötedenberi gösterilen ulusal istekler karşısında İstanbul hükûmetinin baştanberi aldığı önemsemez ve sonraları kararsız ve Anayasaya tümüyle aykırı tutum son günlerde ulusal akımın etkisiyle uysal bir duruma girmiştir. Seçimler için emir verildiğini bilirsiniz. Bunun gerçekleşmesini Allahın izniyle sizin sarsılmaz kararlılığınız ve yigittliğiniz sağlayacaktır. Ancak bundan önceki olaylar evresinde birkaç ya da bir tek yabancı devletin mandası altına girmek gibi doğrudan doğruya varlığımız ve bağımsızlığımızla ilgili bir sorun sözkonusu olmaktadır.

Meclisin daha toplanmamış olduğu bir sırada kuşatılmış ve ulusal bağımsızlığını yitirmiş olan İstanbul hükûmetinin kendi başına ve yasaya aykırı bir kararı ya da ulusal isteklere aykırı bir takım yabancı önerilere başeğmek gibi olup bittilerin olasılığı karşısında Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ulusal ruhun temsilcisi olarak ve birbiri ardından toplanması kesinlikle hayra ve esenliğe yorulacak birşeydir. Sözlerimi bitirirken vatan ve milletin mutluluk ve kurtuluşu amacına bağlı olan kurulumuzun hayırlı bir başarıya ulaşmasını Yüce Tanrıdan dilerim.

BELGE, 55.

Sayı
95

Sivas, 13/9/1919

Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13, Balıkesirde K.O. 14, Erzurumda K.O. 15, Ankara'da K.O. 20, Bursada Tümen 17, Çinede Tümen 58, Bandırmada Tümen 61, Niğdede Tümen 11 (61 inci Tümen aracılığıyla Edirne'de K.O. 1) Komutanlıklarına

İstanbul Hükûmetinin izlediği gericilik politikası ve son zamanlarda aldığı zorbaca tutum varolan kaygı ve kuşkunun yoğunlaşmasına neden olduğu gibi meb'usları seçiminin yapılmasındaki savsaklayıcı tutumu, barışın bizim zararımıza olan tüm hükûmlerini kabul edip millete bir oldu bitti biçiminde sunacağını sezdirmektedir ve bu durumda Barış Konferansına verdiği nota gereğince Torosun ötesindeki illerimizin yitirilmesi ve Aydın ilinde kabul ettiği sınırın batı kıyısı bölümü ve memleketin işgal altındaki çeşitli bölgelerinin Allah korusunun yitirilmesi tehlikesi bütün çıplaklığıyla sezinlenmekte olduğundan Meb'uslar Meclisinin seçilmesiyle milletin kutsal haklarını kullanmasına ve iradesini ve gücünü göstermeye meydan kalmadan böyle korkunç bir durum karşısında önlemler alıp haklarını savunmak ve ayrıca halkı silâhlandırmak ve birbirine karşı kıyıma özendirmek gibi alçağca cinayetlere giriştiği elde edilmiş olan belgelerle söz götürmez bir biçimde kanıtlanan İstanbul hükûmeti ile her türlü önlemlere karşı yerini koruduğu sürece ilişki kesilmek ve bu süre ve şu durum devam edecek olursa memleketin yönetimi ve aynı zamanda ortaya çıkması beklenen yeni durumlar karşısında ulusun kaderini belirtip saptamak için genel nitelikli bir kongrenin olağanüstü olarak toplanması gerekmesi beklenir. Gerektiğinde bu olağanüstü kongrenin gecikmeden toplanmasını sağlamak için üyelerini şimdiden seçmek memleket çıkarları açısından gerekli görülmektedir. Batı Anadolu'nun delegeleri zaten Sıvasta toplu bir durumdadır.

Bu nedenle her sancaktan ilçelerinin sayısına göre gerekli delegelerin şimdiden seçilmesi yapılacak ilk bildiride gösterilecek toplantı yerine hemen gelmek üzere her olasılığa karşı hazır bulunmalarının sağlanmasıyla isimlerinin şimdiden Sıvasta Temsilci Kurula bildirilmesi rica olunur.

İşbu şifrenin suretini muntadakaki Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve hükmünü müttehiden icraya himmet ve bir an evvel intaç buyurulması rica olunur.

Heyeti Temsilîye
Mustafa Kemal

VESİKA, 56.

Erzurum
529

Şifre mahlûlûdür

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşa ailesinden ve fırâ-rîlerden Ekren namındaki üç şahıs silâhlî Kürtler muhafazasında ve vaktile Diyarbakır vilâ-yetinde aleyhimize propagandalar yapan İngiliz Binbaşısı Nowil refakatinde olarak Elbistan ve Arga üzerinden. Malatyaya geldiler. Mutasarrıfla belediye reisi tarafından istikbal edildik-leri; Binbaşısı Nowil'in Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üzere hükûmeti merkezî-yenin müsaadesile dolaşıklarını söylediği ve fakat yedinde vesika olmadığı Malatyadaki sü-vari alayının mevcudunun azlığı dolayısıyla bunların derdestine cesaret edemediği maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbula müracaat edildiği On Üçüncü Kolordudan bildirilmiş-tir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nereleri gezecekleri hakkındaki malûmatını Harput valisinden sordum.

6/9/1335

K.O. 15 Kumandanı
Kâzım

VESİKA, 57.

Şifre

Zata mahsus ve dakika tehiri gayricaizdir

7/9/1335

Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Erkânıharbiye Riyasetine

Memleket için pek muzır harekât icrasile meşgul oldukları tahakkuk eden Vali Galip Bey, Malatya Mutasarrıfı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle refakatlerinde bulunan İngiliz binbaşısının behemehal tevkif ve Sıvasa sevkedilmeleri için bizzat On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Beyin emrinde altmış kadar atlı ve estersüvarın en geç olarak 9/9/1335 de Harputtan Malatyaya hareketi icap etmiş ve tesriat ilmaslaha doğruca mezkûr alay kuman-danlığına da tebligat yapılmıştır.

Bu müfrezenin sürati hareketinin teminini ehemmiyetle rica ederim. Berayı muavenet yarın Sivastan bir otomobil ile bazı zabitan dahi gönderilecek ve müfreze için vesaiti nakliye tedarikinde ihtiyar edilecek masraf da buraca tesviye edilecektir. On beşinci alaya verilecek emir suretinin acilen iş'arını da ayrıca rica ederim. Bu hususlara kumandanunuzun muvafaka-ti olmasa bile icrası elzemdir.

K.O. 3 Kumandanı
Salâhattin

VESİKA, 58.

Zata mahsustur

Gayet aceledir. Dakika durmayacaktır.

Sıvasta K.O. 3 K.

C: 8/9/1919 zata mahsus şifreye:

1 - Telgraf alınmış ve anlaşılmıştır.

2 - Malatya buraya üç gün mesafededir. Orada süvari ve topçu alayları vardır. Hareket hazırlığım ikmal edilmiş ve Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Ko-lordunun muvafakati olmadan buradan hareket etmeğim münasip olmayacağından hare-ket emrimin kolordudan tebliğine delâlet buyurulmasını sabırsızlıkla bekliyorum. Maruzdur. 11697 numara iledir.

Alay 15 Kumandanı
Binbaşısı
İlyas

Bu şifrenin örneğini bölgedeki Hakları Savunma Derneklerine bildirip gereğinin el-birliğiyle yerine getirilmesine yardımınız ve biran önce sonuçlandırmanız rica olunur.

Temsilci Kurul
Mustafa Kemal

BELGE, 56.

Erzurum
529

Şifrenin çözülmüşüdür

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşa ailesinden ve ka-çaklardan Ekrem adında üç kişi silâhlî Kürtler koruyuculuğunda ve eskiden Diyarbakır ilin-de bize karşı propagandalar yapan İngiliz Binbaşısı Nowil ile birlikte Elbistan ve Arga üze-rinden.....Malatyaya geldiler. Mutasarrıfla belediye başkanı tarafından karşılandılar; Bin-başısı Nowil'in Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul hükûmetinin izni-yile dolaştıklarını söylediği ve fakat elinde belge bulunmadığı Malatyadaki atlı alayının mev-cudunun azlığı dolayısıyla bunların yakalanmasını göze alamadığı bununla birlikte bunların gecikmeden tutuklanmaları için İstanbula baş vurulduğu On Üçüncü Kolordudan bildiril-miştir. Bu adamların ne amaçla ve ne görev için nereleri gezecekleri hakkındaki bildikleri-ni Harput valisinden sordum. 6/9/1919

K.O. 15 Komutanı
Kâzım

BELGE, 57.

Şifre

Kişiyi özeldir ve bir dakika bile geciktirilmemelidir

7/9/1919

Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Kurmay Başkanlığına

Memleket için pek zararlı işler yapmakta oldukları kesinlikle anlaşılan Vali Galip Bey, Malatya Mutasarrıfı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle yanlarında bulunan İn-giliz binbaşısının ne olursa olsun tutuklanarak Sıvasa gönderilmeleri için doğrudan doğru-ya On Beşinci Alay Komutanı İlyas Beyin emrinde altmış kadar atlı ve katırlının en geç ola-rak 9/9/1919 da Harputtan Malatyaya doğru yola çıkmaları gerekmiş ve işin çabuklaştırıl-ması için doğrudan o alay komutanlığına da bildirim yapılmıştır.

Bu birliğin hızla yola çıkmasının sağlanmasını önemle rica ederim. Yardımcı olmak üzere yarın Sivastan bir otomobil ile bazı subaylar da gönderilecek ve birlik için taşıt aracı bulmak yolunda yapılacak harcama da buraca karşılanacaktır. On beşinci alaya verilecek emir örneğinin ivedi olarak bildirilmesini de rica ederim. Bu konularda komutanınızın ona-yı olmasa bile bildirilenin yapılması zorunludur.

K.O. 3 Komutanı
Salâhattin

BELGE, 58.

Kişiyi özeldir

Çok ivedidir. Dakika durmayacaktır

Sıvasta K.O. 3 K.

K: 8/9/1919 kişiyi özel şifreye:

1 - Telgraf alınmış ve anlaşılmıştır.

2 - Malatya buraya üç gün uzaklıktadır. Orada atlı ve topçu alayları vardır. Yol hazır-lığım tamamlanmış ve Kolordudan aldığım emir üzerine yola çıkmam ertelenmiştir. Kolor-dunun onayı olmadan buradan ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkma emrimin kolor-dudan bildirilmesine yardım etmenizi sabırsızlıkla bekliyorum. Bilginize sunulur. 11697 sa-yıdır.

Alay 15 Komutanı
Binbaşısı
İlyas

VESİKA, 59.

Malatyada Süvari Alay 12 Kumandanı Cemal Beyle 7/8 Eylül 1335 gecesi makine başında vukubulan muhaberedir. (Muhabereye başlamadan evvel hüviyetini anlatması hakkın-da sorulan sual üzerine şu malûmatı verdi: Üç yüz on bir nihayetinde neş'et etmiş. Kafkas ve Suriye cephelelerinde, Süvari İkinci Fırkada, Aşiret İhtiyat Fırkası Mürettep Süvari Alay Kumandanlığında ve İranda Süvari İkinci Alay Kumandanlığında bulunmuş, İstanbullu imiş).

Sual - Muhaberemizin hiçbir noktasının hiçbir kimseye söylenmeyeceğine dair yanınız-daki telgraf müdür ve memuruna yemin ettirmenizi rica ederim. Muhabereye devam edece-ğiz.

Cevap - Yemin ettiler kimse kalmadı. Yalnızız Efendim.

Sual - Oraya, bir İngiliz binbaşısı gelmiş, ismini, yanında kimler olduğunu bildiriniz?

Cevap - Vesikasında, Cobertine Nowildir. Refakatindekiler Bedirhanzade Kâmrân ve Celâdet Beylerle Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Diyarbakırlı Hilmi Efendi ve birtakım Ekrattan ibarettir.

Sual - Ektrat dediğinizin miktârı nedir ve o binbaşı cinsinden ne kadar kuvvet vardır?

Cevap - On beş yirmi kişi kadar vardır. Bir çavuş bir neferi var. Başka yok Efendim.

Sual - 5/6 gecesi Elâziz valisi otomobille oraya gitmiştir. Orada mıdır ve onlarla temas-ta mıdır?

Cevap - Buraya gelmiştir. Nowil ile görüşmüştür. Bugün de iadei ziyaret olmak üzere Nowil valinin misafir bulunduğu Fabrikatör Mehmet Efendinin hanesine gidecektir. Diğer-lerile görüşüp görüşmediğini bilemiyorum.

Sual - Alayınızın el altında mevcudu nedir?

Cevap - Alayın bölükleri müteferriktir. Burada ancak bir kadro bölüğü vardır. Anın da bir kısım atları takibattadır.

Sual - Şimdi, bu anda eliniz altında kaç müsellâh nefer vardır?

Cevap - On beş yirmi çıkarılabilir.

Sual - Vali Galip Beyi ve İngiliz binbaşısını, Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin kâf-fesinin müdebbirane tertiple bu gece tevkiflerle Sıvasa tahrikleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harputtan muavenet yetiştirilecektir.

Cevap - Valiyi de beraber mi?

Sual - Bilhassa, evet!

Cevap - Arzettiğim veçhile vaziyet ve kuvvetim buna gayrimüsaittir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında Kolordu 13 Kumandanile muhabere cereyan etti. Ne-ticesinde şimdilik tevkifleri vaziyetin nezaketi hasebile muvafık olamayacağı hakkında emir de vürut etmiştir.

Sual - Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Her hareketlerin-den bize malûmat veriniz. Kolordu Kumandanından emir gelecektir. Bir tarafa hareket eder-lerse istikameti hareketleri ve otomobille mi hareket ettikleri bildirilmelidir. Bu zevât meya-nında Vali Bey de dahil. İlyas Beyle aranızda şifre var mıdır?

Cevap - Vali Bey Elâzizden Amerika otomobilile gelmiştir. Diğerlerinin otomobili yok-tur. Cümlesi atlı olarak gelmiştir. İlyas Beyle şifremiz vardır.

Sual - Teşekkür ederim. Neticei tetkikatınıza her an intizar eyleriz efendim. Bizimle mu-habere için lâzımgelen şifre size bildirilecektir.

Cevap - Her an emri âlinize amade ve lâıyk olmadığım teşekküratın minnettariyım. Gönderilecek şifrenize muntazır bulunduğumu arz eylerim.

Şifre

Malatyada Alay 12 Süvari Kumandanı Cemal Beye

Zevâtı malûme hâlâ orada mıdır ve bunlar hakkındaki tarassut tertibatınız ne dereceye kadar emindir. Öğle ve akşam olmak üzere günde iki defa itayî malûmat etmeniz rica olunur. Mustafa Kemal

8 Eylül 1335

Ahmet Zeki

BELGE, 59.

Malatyada Atlı Alay 12 Komutanı Cemal Beyle 7/8 Eylül 1919 gecesi makine başında yapılan yazışmadır. (Yazışmaya başlamadan önce kimliğini anlatması için yöneltlen soru üzerine şu bilgiyi verdi: Üç yüz on bir (1895) sonunda okulu bitirmiş. Kafkas ve Suriye cep-helerinde, Atlı İkinci Tümede, Aşiret Yedek Tümeni özel olarak kurulmuş Atlı Alay Ko-mutanlığında ve İranda Atlı İkinci Alay Komutanlığında bulunmuş. İstanbullu imiş).

Soru - Yazışmalarımızın hiçbir noktasının hiçbir kimseye söylenmeyeceği konusunda yanınızdaki telgraf müdür ve görevlisine yemin ettirmenizi rica ederim. Yazışmayı sürdürce-ğiz.

Yanıt - Yemin ettiler kimse kalmadı. Yalnızız Efendim.

Soru - Oraya, bir İngiliz binbaşısı gelmiş, adını, yanında kimler olduğunu bildiriniz?

Yanıt - Belgesinde, Cobertine Nowil'dir. Yanındakiler Bedirhanzade Kâmrân ve Ce-lâdet Beylerle Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Diyarbakırlı Hilmi Efendi ve birtakım Kürtlerden oluşmaktadır.

Soru - Kürtler dediğinizin sayısı nedir ve o binbaşı cinsinden ne kadar kuvvet vardır?

Yanıt - On beş yirmi kişi kadar vardır. Bir çavuş bir neferi var. Başka yok Efendim.

Soru - 5/6 gecesi Elazığ valisi otomobille oraya gitmiştir. Orada mıdır ve onlarla ilişki kurmuş mudur?

Yanıt - Buraya gelmiştir. Nowil ile görüşmüştür. Bugün de ziyaretine karşılık vermek üzere Nowil valinin konuk bulunduğu Fabrikatör Mehmet Efendinin evine gidecektir. Öbürleriyle görüşüp görüşmediğini bilemiyorum.

Soru - Alayınızın el altında mevcudu nedir?

Yanıt - Alayın bölükleri ayrı ayrı yerlerdedir. Burada ancak bir kadro bölüğü vardır. Onun bir bölüm atları da izleme görevindedir.

Soru - Şimdi, bu anda eliniz altında kaç silâhlı er vardır?

Yanıt - On beş yirmi çıkarılabilir.

Soru - Vali Galip Beyi ve İngiliz binbaşısının, Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tümünün akıllıca alınacak önlemlerle bu gece tutuklanmasıyla Sıvasa gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harputtan yardım yetiştirilecektir.

Yanıt - Valiyi de birlikte mi?

Soru - Özellikle, evet.

Yanıt - Bildirdiğim gibi durum ve kuvvetim buna elverişsizdir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tutuklanmaları konusunda Kolordu 13 Komutanile yazışmalar oldu. So-nunda şimdilik durumun özelliği nedeniyle tutuklanmalarının uygun olamayacağı yollu emir de gelmiştir.

Soru - Kendilerine sezdirmeksizin sıkı olarak gözetletiniz. Bütün yaptıklarından bize bilgi veriniz. Kolordu Komutanından emir gelecektir. Bir tarafa ayrılırlarsa gidiş yönleri ve otomobille mi gittikleri bildirilmelidir. Bu kişiler arasında Vali Bey de var, İlyas Beyle ara-nızda şifre var mıdır?

Yanıt - Vali Bey Elazığdan Amerikan otomobilile gelmiştir. Öbürlerinin otomobili yoktur. Tümü atlı olarak gelmiştir. İlyas Beyle şifremiz vardır.

Soru - Teşekkür ederim. İncelemelerinizin sonucunu her an bekleriz efendim. Bizim-le haberleşmek için gereken şifre size bildirilecektir.

Yanıt - Her an yüksek emrinizi beklerim ve hak etmediğim teşekkürlerin gönülden borçlusuyum. Gönderilecek şifrenizi beklemekte olduğumu bilginize sunarım.

Şifre

Malatyada Alay 12 Atlı Komutanı Cemal Beye

Bilinen kişiler daha orada mıdır ve bunlar için gözetleme önlemleriniz ne kertede gü-venlidir. Öğle ve akşam olmak üzere günde iki kez bilgi vermeniz rica olunur. Mustafa Ke-mal

8 Eylül 1919

Ahmet Zeki

VESİKA, 60.

Gayet aceledir
360

Diyarbakirden, 8/9/1335

Sivasta: K.O. 3 Kumandanlığına

C: 7/9/1335 şifreye:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 15 inci Alay Kumandanına yazıyah şifre berayi malumat zirdedir.

1 - Malatyadaki heyetin memleketin selâmeti noktai nazarından nekadâr zararlı olduğu apaçık bellidir. İki ay evvel Diyarbakır vilâyetinde hükûmet aleyhinde alenen propaganda yapan millî reisine bir buçuk aya kadar buralarda Hükûmeti Osmanîye memurları kalmıyacaktı, diyen Musul vilâyetinin bugünkü hercümerç ve (m r d n h) sebebi yegâne olan Nowil gibi ve (r h a e n k a h) maksada hizmet edeceği bedihidir. Diyarbakırda İngiliz himayesinde Kürdistan teşkiline çalıştığından (a l ş d g n d a d v z y y) takibata uğradığından Halebe firar eden Cemil Paşazade Ekrem'in İngilizlerle beraber bulunması ötedenberi Hükûmeti Osmanîyeye düşmanlıklarile meşhur Bedirhanilerden Kâmrân ve Celâdetin de refakat etmesi ve bunların doğruca ötedenberi amali hainanesi malûm olan Malatya Mutasarrıfının muntakasına gelmeleri pek ziyade calibi dikkattir. İstanbul, valinin ve mutasarrıfın azli hakkındaki müteaddit iş'aratımızı rağmen mutasarrıfı el'an vikaye eylemeleri kolorduların madun kumandanlarla bile şifreli muhaberesini mâni emir veren İstanbul hükûmeti merkezîyesinin amali hainanesi kendilerince malûm olan Nowil gibi bir propagandacıya şifre ile muhabere ve istediği adamlarla görüşmek, istediği yeri gezmek için müsaadeyi havi bir vesika vermesi Kolorduca Harbiye Nezaretine bu heyetin geri aldırılması hakkında yazılan esbabı mucibeyi ve mütaleayı havi şifrelere cevap bile verilmemesi, valinin muntakasında şiddetle tezahüratı millîye aleyhinde bulunması ve şiddetle tehcir mesailini takip etmesi ve geldiği gündenberi aşair arasında dolaşarak esrarengiz bir siyaset takip etmesi de calibi dikkat mevattandır.

Hükûmeti merkezîyenin vilâyatı şarkıyede hareketi millîyeye mâni olmak maksadile İngilizlerle bilmüzakere Elâziz vilâyeti aşairini para ile imta suratile elde etmek istemeleri bu veçhile mukabil bir kuvvet teşkil eylemek arzu etmeleri pek muhtemeldir. Bunun menafii vatanîyeye ne derece mugayir olacağı aşikâr ise de tarihimizde Rusları İstanbulla çağırarak gibi ledilicap düşmandan istidat edilmiş olduğunun mukayyet olduğu düşünülürse bu fikir istib'at edilemez. Hassaten umum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin programını çizmek üzere Sivasta münakit Umumi Kongrenin in'ikatta olduğu bu sırada Elâziz ve Malatyada amali millete mugayir bir hareket görülmesi vatanımızın atisi noktai nazarından cidden pek muzırdır. Buna ise ancak sizin gibi fedakârânı vatan çaresaz olacaktır.

2 - Üçüncü Kolordu ile Kongre heyeti muhteremesi de memleket için pek muzır hareket icrasile meşgul oldukları tahakkuk eden vali Galip, mutasarrıf Halil, Bedirhanilerden Celâdet, Ekrem ve Binbaşı Nowil'in ne olursa olsun tutuklanarak koruma altında Sivasa gönderilmelerini özellikle rica ediyorlar.

Bu maksatla kumandanız altında 60 kadar atlı ve estersüvarın en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya tahrik edilmesi icap ettiğini ve berayi muavenet bugün Sivastan bir otomobil ile bazı zabitanın gönderileceğini bildiriyorlar.

3 - Esasen Malatyada süvari ve topçu alayı var. Fakat Alay kumandanları beceriksiz ve o kadar mutemet değildirler. Vali postayı vuranları bizzat takip fikrile bütün süvari alayını istemiş, alay yalnız Hısnımansurdaki bölükle beraber cem'an 40 atlı vermiştir. Maksatlarını istihsal için Malatyada kuvvet bulundurmak maksadile bu da bir plân olabilir. Alaya zınhar fazla kuvvet verilmemesini yazdım. Valinin, efradı firara teşvik için cemiyet teşkil ettiği hakkındaki istihbarat ta bu fikri teyit eder. Buradaki taburunuz yarın Harputa hareket ediyor. Siverekteki süvari bölüğü de kestirme yoldan Malatyada alayına iltihak emri aldı. Evelce size lüzumunda efradı hayvanata bindirerek serian Malatyadaki kuvveti takviye için kolordudan emir verilmişti. Malatya vaziyetinin ehemmiyet kespettiğini (as..p a h s) ettiğinden (v h s. h) imkân nispetinde harekâtınızı gizliyerek altmış kadar estersüvara ve iki makineli tüfekle Malatyaya gidebilir ve kolorduya Malatyadan bu emre tevfiikan muvakkaten Malatyaya geçtiğinizi yazarsınız. Oradaki zabitan ve Sivastan geleceklerle görüşerek ikinci maddedeki arzuya tebaan icabını yapmak hamiyeti dinîye ve gayreti vatanîyelerinden muntazardır. Vali gitmiş olursa İngilizlerin derdestinde de mahzuru azım görürseniz diğerleri hakkında icabı yapılır. Neticede Kolorduya Sivastan gönderilen müfreze tarafından ya-

BELGE, 60.

Çok ivedidir
360

Diyarbakırdan, 8/9/1919

Sivasta: K.O. 3 Komutanlığına

K: 7/9/1919 şifreye:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 15 inci Alay Komutanına yazılan şifre bilgi için aşadığıdır.

1 - Malatyadaki grubun memleketin esenliği açısından nekadâr zararlı olduğu apaçık bellidir. İki ay önce Diyarbakır ilinde hükûmete karşı açıktan açığa propaganda yapan Millî aşiret başına bir buçuk aya kadar buralarda Osmanlı Hükûmetinin görevlileri kalmıyacaktı, diyen Musul ilinin bugünkü darmadığın ve (m r d n h) tek nedeni olan Nowil gibi ve (r h a e n k a h) amaca hizmet edeceği bellidir. Diyarbakırdan İngiliz koruyuculuğunda Kürdistan kurmaya çalıştığı için (a l ş d g n d a d v z y y) kovuşturmayla uğradığından Halebe kaçan Cemil Paşazade Ekrem'in İngilizlerle birlikte bulunması ötedenberi Osmanlı Hükûmetine düşmanlıklarile ünlü Bedirhanilerden Kâmrân ve Celâdetin de yanlarında bulunması ve bunların doğruca ötedenberi haince amaçlar güttüğü bilinen Malatya Mutasarrıfının bölgesine gelmeleri pek çok dikkat çekicidir. İstanbul, valinin ve mutasarrıfın işten uzaklaştırılması konusundaki birçok bildirimimize karşın mutasarrıfı hâlâ korumaları kolorduların ast komutanlarla bile şifreli yazışmalarını yasaklayan emir veren İstanbul hükûmetinin haince amaçları kendilerince bilinen Nowil gibi bir propagandacıya şifre ile haberleşmek ve istediği adamlarla görüşmek, istediği yeri gezmek için izin içeren bir belge vermesi Kolorduca Savaşşleri Bakanlığına bu grubun geri aldırılması için yazılan gerekçeli şifrelere yanıt bile verilmemesi, valinin bölgesinde ulusal gösterilere karşı sert davranması ve yoğun olarak sürgün olayını izlemesi ve geldiği gündenberi aşiretler arasında dolaşarak gizli kapaklı bir politika izlemesi de dikkat çekici bir şeydir.

İstanbul Hükûmetinin doğu illerinde ulusal girişime engel olmak amacıyla İngilizlerle görüşerek Elazığ ili aşiretlerini parayla kandırıp elde etmek istemeleri bu yolda ulusal girişime karşı bir güç kurmak istemeleri çok olasıdır. Bunun vatan çıkarlarına ne kertede aykırı olacağı açıkça belli ise de tarihimizde Rusları İstanbulla çağırarak gibi gerektiğinde düşmandan medet umulmuş olduğunun yazılı bulunduğu düşünülürse bu düşünce olmayacak şey sayılmaz. Özellikle tüm Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneklerinin programını çizmek için Sivasta toplanmış bulunan Genel Kongrenin toplantıda olduğu bu sırada Elazığ ve Malatyada ulusun isteklerine aykırı bir davranış görülmesi vatanımızın geleceği açısından gerçekten çok zararlıdır. Bu durum karşısında ise ancak sizin gibi özverili vatan evladları çıkar yol bulacaktır.

2 - Üçüncü Kolordu ile Kongrenin sayın üyeleri de memleket için pek zararlı işler yaptıkları kesinlikle anlaşılan vali Galip, Mutasarrıf Halil, Bedirhanilerden Celâdet, Ekrem ve Binbaşı Nowil'in ne olursa olsun tutuklanarak koruma altında Sivasa gönderilmelerini özellikle rica ediyorlar.

Bu amaçla kumandanız altında 60 kadar atlı ve katırlının en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya gönderilmesi gerektiğini ve yardım için bugün Sivastan bir otomobil ile bazı subayların gönderileceğini bildiriyorlar.

3 - Gerçekte Malatyada atlı ve topçu alayı var. Fakat Alay komutanları beceriksizdir ve o kadar güvenilir değildirler. Vali postayı vuranları kendisi izlemek düşüncesiyle tüm atlı alayını istemiş, alay yalnız Hısnımansurdaki bölükle birlikte toplam 40 atlı vermiştir. Amaçlarını elde etmek için Malatyada kuvvet bulundurmak amacıyla bu da bir plân olabilir. Alaya hiç bir zaman daha çok kuvvet verilmemesini yazdım. Valinin, erleri kaçmaya özendirmek için düzen kurduğu yollu alınan haberler de bu düşüncüyü doğrular. Buradaki taburunuz yarın Harputa doğru yola çıkıyor. Siverekteki atlı bölüğü de kestirme yoldan Malatyada alayına katılma emri aldı. Daha önce size gerektiğinde erleri hayvanlara bindirerek hızla Malatyadaki kuvveti güçlendirmek için kolordudan emir verilmişti. Malatya durumunun önem kazandığını (a s..p a h s) ettiğinizden (v h s. h) yaptıklarınızı olabildiğince gizliyerek altmış kadar katırlı erle ve iki makineli tüfekle Malatyaya geçtiğinizi yazarsınız. Oradaki subaylar ve Sivastan geleceklerle görüşerek ikinci maddedeki isteğe uyarak gereğini yapmak dinsel bağlılığınız ve yurtsal gayretinizden beklenir. Vali gitmiş olursa İngilizin yakalanmasında da büyük sakınca görürseniz öbürleri için gereken yapılır. Sonuçta Kolorduya Sivastan gönderilen birlik tarafından yapılmış olduğunu söylerseniz. Her halde bu

pılmış olduğunu söylersiniz. Her halde bu bapta gayet mahirane ve cesareti medenîye ile hareket edilmesi. Hareketinizi muvasalatınızı bana, Sıvasa bildirmenizi bu bapta gayet ketum davranılmasını, ahvale göre tatbikatla mahzur ve imkânsızlık görürseniz bildirmenizi hassaten rica ederim.

K.O. 13 Erkânıharbiye Reisi Halit

VESİKA, 61.

Diyarbakır, 9/9/1335

Sıvasa K.O. 3 Kumandanlığına

1 - (4114,4224): İlyas Bey 52 estersüvar ve 2 mitralyözle bu sabah Malatyaya hareket etmiştir. Yarın akşam Malatyadadır. İlyas Beye ve Malatyadaki Alay Kumandanlarına yazdığım şifreler berayı malûmat Sıvasa yazılmıştır.

2 - İlyas Beyle beynimizde müstamel ve tarafınıza bir sureti verilen elif 32 den başlayan miftah Malatyadaki Topçu İkinci Alayda mevcuttur. İki grup olarak istimali ve (menzil miftahiledir) kaydının derci ve mezkûr Alay Kumandanı Binbaşı Erzurumlu Münir Beyin, Süvari alayı kumandanının tebdili hakkında Kenan Beyle muhaberedeyim. Bugün resmen de tevkif hakkında bir emir yazmıştım. Kumandan emredemedi. Aruk muhaliflerle dolu bir muhitte ve vilâyetimiz müşkülâtını takdir buyuracağınızı, buna nazaran beni daha fazla icraat yapmamak hususunda mazur göreceğinizi ümit eder ve arzı hürmet eylerim Efendim.

Kemal Bey daha mutemet bulunduğu ve bu vasuta ile muhabere buyurulması maruzdur. Şifre kalemi numara 365.

K.O. 13 Kumandan Vekili Cevdet

Sıvas, 9/9/1335

VESİKA, 62.

**Şifre
Adet
23**

**Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanlığına
Ankara Yirminci Kolordu Kumandanlığına**

Müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil, yanında Mevlanzade Rifat, Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Paşazade Ekrem Beyler namındaki zevat ile Malatyaya gelerek Elâziz Valisi Galip Bey de kendilerine iltihak ile Bedirhanilerden olan mutasarrıfı liva Halil Beyle müştereken millet ve vatan aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve gûya postayı vuranları takip eylemek maksadile etraftan Ekrat celbine kalkıştıkları istihbar edildiğinden Harputtan 15 inci Alay Kumandanı makineli tüfekle mücehhez bir müfrezei askerîye, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki Süvari On İkinci Alaya mensup bölük Malatya üzerine tahrik edilerek mumaileyhin tevkifleri esbabına tevessül edilmiştir. Netice ayrıca arz olunacaktır.

Mustafa Kemal

Sıvas, 9/9/1335

VESİKA, 63.

**Şifre
Adet
21**

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Erkânıharbiye Riyasetine

Malatyada içtima eden millet hainlerinin bu defa da gûya postayı vuranları takip maksadile etraftan Ekrat celbine tevessül eyledikleri mesmu oldu. Aziziyeden hareket eden Üçüncü Kolordu süvari bölüklerine en kısa yoldan Malatyaya hareket emredildi. Binaenaleyh posta hırsızlarını takip için uzaklaştırılmış olan On İkinci Süvari Alay bölüğünün de hemen Malatyaya tahriki pek lâzımdır. Müstaceliyeti maslahata binaen alay kumandanına bu husus tavsiye edilmiştir. Kolordudan da doğruca emir verilmesi rica olunur. Bugün ayrıca otomobil ile Malatyaya zabitan da gönderilmiştir.

Mustafa Kemal

konuda çok ustaca ve yüreklilikle davranılmalı. Yola çıkışınızı ve varışınızı bana, Sıvasa bildirmenizi bu konuda çok sıkı ağızlı davranılmasını, duruma göre uygulamakta sakınca ve olanaksızlık görürseniz bildirmenizi özellikle rica ederim.

K.O. 13 Kurmay Başkanı Halit

BELGE, 61.

Diyarbakır, 9/9/1919

Sıvasa K.O. 3 Komutanlığına

1 - (4114, 4224): İlyas Bey 52 katırlı ve 2 mitralyözle bu sabah Malatyaya doğru yola çıkmıştır. Yarın akşam Malatyadadır. İlyas Beye ve Malatyadaki Alay Komutanlarına yazdığım şifreler bilgi için Sıvasa yazılmıştır.

2 - İlyas Beyle aramızda kullanılan ve size bir örneği verilen "a 32" den başlayan şifre anahtarı Malatyadaki Topçu İkinci Alayda vardır. İki grup olarak kullanılmalı ve (menzil anahtarılıdır) sözlerinin eklenmesi ve adı geçen Alay Komutanı Binbaşı Erzurumlu Münir Beyin, Atlı alayı komutanının değiştirilmesi konusunda Kenan Beyle haberleşmekteyim. Bugün resmî olarak da tutuklanması için bir emir yazmıştım. Komutan emredemedi. Artık muhaliflerle dolu bir çevrede ve ilimizdeki güçlükleri anlarsınız, buna göre beni daha çok işler yapmamak konusunda haklı göreceğinizi umar ve saygı sunarım Efendim.

Kemal Beyin daha güvenilir olduğunu ve bu kanaldan haberleşilmesini dilerim. Şifre servis sayı 365.

K.O. 13 Komutan Vekili Cevdet

BELGE, 62.

**Şifre
Sayı 23**

Sıvas, 9/9/1919

**Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanlığına
Ankara Yirminci Kolordu Komutanlığına**

Bağımsız Kürdistan kurulması propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil, yanında Mevlanzade Rifat, Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Paşazade Ekrem Beyler adındaki kişilerle Malatyaya gelerek Elâziz Valisi Ali Galip Bey de kendilerine katılarak Bedirhanilerden olan sancak mutasarrıfı Halil Beyle ortaklaşa millet ve vatan karşı işler yapmaya kalkıştıkları ve sözde postayı vuranları izlemek amacıyla etraftan Kürtler getirmeye kalkıştıkları haber alındığından Harputtan 15 inci Alay Komutanı makineli tüfekle donatılmış bir askerî birlik, Aziziyeden iki atlı bölüğü, Siverekten Malatyadaki Atlı On İkinci Alaya Bağlı bölük Malatya üzerine gönderilerek adı geçenlerin tutuklanmaları yoluna gidilmiştir. Sonuç ayrıca bildirilecektir.

Mustafa Kemal

BELGE, 63.

**Şifre
Sayı 21**

Sıvas, 9/9/1919

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanlığına

Malatyada toplanan millet hainlerinin bu kez de sözde postayı vuranları izlemek amacıyla etraftan Kürtleri getirmeye kalkıştıkları duyuldu. Aziziyeden yola çıkan Üçüncü Kolordu atlı bölüklerine en kısa yoldan Malatyaya gitmeleri emredildi. Buna göre posta hırsızlarını izlemek için uzaklaştırılmış olan On İkinci Atlı Alay bölüğünün de gecikmeden Malatyaya gönderilmesi çok gereklidir. İşin ivediliği nedeniyle alay komutanına böyle salık verilmiştir. Kolordudan da doğrudan doğruya emir verilmesi rica olunur. Bugün ayrıca otomobil ile Malatyaya subaylar da gönderilmiştir.

Mustafa Kemal

VESİKA, 64.

Şifre
Adet
18

Sivas, 9/9/1335

Malatyada On ikinci Süvari Alay Kumandanlığına

Harput valisi ile Malatya mutasarrıfının İngilizlerin aleti olarak vatan ve millete aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve elyevm Malatyada müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmak üzere gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve hempaları Kâmuran, Celâdet ve Ekrem ve Mevlânzade Rifat Beylerle birleşerek, gûya postayı vuranları takip eylemek üzere mutasarrıfın civardan müsellâh Ektrat talep eylediği anlaşıldı bu hususta tarafı âlinizden de malûmata intizar ediyorduk. Doğrudan doğruya millet ve ordu aleyhinde bir hareketi hainane teşkil eden bu teşebbüse karşı alayınız ne tertibat almıştır. Süürati iş'arına muntazırm. Hısnımansurdaki bölüğünüzün takipten sarfınazar ettirilerek hemen Malatyaya celbi lâzımdır.

Mustafa Kemal

VESİKA, 65.

Şifre

Sivas, 9/9/1335

Kemahta Meb'usu Sabık Sağırzadelerden Halet Beyefendiye

İngiliz himayesinde müstakil bir Kürdistan teşkili maksadile propaganda yapmakta olan İngiliz binbaşılarında Mister Nowilin din ve milletlerini satmış Kürt Beylerinden Ekrem, Kâmuran Ali, Celâdetle Malatyaya geldiği ve hükûmeti merkezîyenin mürevvici efkârı yani millet ve vatan haini olan Harput valisinin de bunlara iltihak eylediği ve Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Beyle beraber gûya postayı vuran hırsızları takip behanesile Ektrat celbine tevessül eyledikleri haber alındı. Bittabi men'i mazarratları için tedabiri askerîye ve millîyeye tevessül edildi. Şu kadar ki, Kürtlerin makamı mukaddesi hilâfete ve vatana olan sadakat ve merhutiyetlerini göstermek üzere bazı ağavatın bir miktar Kürt kuvvetile birlikte Malatya istikametine hareket ve padişah ve millet aleyhinde İngilizlerle teşriki mesaiye cür'et eden ve o civarın saf Ektratını posta hırsızlarını takip yalanı ile toplayarak beyhude yere asker tarafından istif edilmelerine ve padişaha, millete karşı isyan etmiş bir şekle sokulmalarına sebebiyet verecek olan bu vatan hainlerinin alçaklıklarını marûrlarız Ekrada vesaiti serria ile iblâğ ederek davete ademi icabetlerinin teminine hasrı himmet eylemeleri son derece şayanı arzudur. Mümkün ise hemen tevessül ile neticenin iş'arını rica ederiz.

Mustafa Kemal

VESİKA, 66.**Sivasta K.O. 3 Kumandanlığına**

Zeyil 15/9/1335 şifre: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Vali, mutasarrıf hakkında söylenilen sözleri dinlememiştir. Hatta eşraf ve muteberanın kendisine mutasarrıf aleyhinde vaki olan maruzat ve şikâyetlerini kâmilten mutasarrıfa ihbar eylemiştir. Bilâhare eşrafın bu hususta kendisine vaki olan suallerine karşı benim İstanbul'da da sır saklıyamadığım meşhurdur. Ben sır sandığı değilim. Fakat merak etmeyin ben mutasarrıfa başka tarzda anlattım demiyim. Sivasta Malatya ve Harputta vaki olan açık tel muhaberesini ve kendisini mutasarrıfı ve yeğenlerini ve saireyi derdest etmek üzere Harputtan İlyas Beyin Sivastan'da birtakım zabitanın hareketini bura telgraf müdürü derhal valiye ihbar eylemesi üzerine valiye pek büyük havf istilâ eylemiş ve bütün geceyi hükûmet dairesinde geçirmiştir. Vali bizzat telefonla mutasarrıfı müteaddit defalar davet eylemiş ise de mutasarrıf icabet eylememiştir. Bütün gece odada dolaşarak uyuyamamıştır. Vali jandarma kumandanına, müdafaa etmek üzere tek mil jandarma ve polisi toplamasını emir vermiş ise de esasen kuvvetin az olduğunu ve böyle bir zamanda şehrin asayişine nezaret edecek kimse kalmıyacağını, kendilerinin esas vazifelerinin asayiş tesisten ibaret olduğunu söyleyerek reddetmiştir. Bunun üzerine Hacı Kayaya adamlarile İlyas Beyi yolda pusuya düşürerek tevkif eylemesi için müracaat eylemiş ise de oradan da bir ruyı muvafakat görmemiştir. Bunun üzerine firara karar vererek Hacı Bedir Ağayı da bu hususta iğfal eylemişlerdir. Bunlara mümaşat eden Hacı Bedir Ağanın biraderi olup Hacı Bedir Ağanın bizzat dindar ve

Malatya, 16 Eylûl 1335

BELGE, 64.

Şifre
Sayı 18

Sivas, 9/9/1919

Malatyada On İkinci Atlı Alay Komutanlığına

Harput valisi ile Malatya mutasarrıfının İngilizlerin aleti olarak vatan ve millete karşı girişimlerde bulundukları ve şu sırada Malatyada bağımsız Kürdistan kurma propagandası yapmak için gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve yordakçıları Kâmuran, Celâdet ve Ekrem ve Mevlânzade Rifat Beylerle birleşerek, sözde postayı vuranları izlemek için mutasarrıfın yöreden silâhlı Kürtler istediği anlaşıldı bu konuda sizden de bilgi bekliyorduk. Doğrudan doğruya millet ve orduya karşı haince bir davranış olan bu girişime karşı alayınız ne önlem almıştır. Çabuk bildirilmesini bekliyorum. Hısnımansurdaki bölüğünüzün izleme işinden alınarak gecikmeden Malatyaya getirilmesi gereklidir.

Mustafa Kemal

BELGE, 65.

Şifre

Sivas, 9/9/1919

Kemahta Eski Meb'us Sağırzadelerden Halet Beyefendiye

İngiliz koruyuculuğundan bağımsız bir Kürdistan kurulması amacıyla propaganda yapmakta olan İngiliz binbaşılarında Mister Nowil'in din ve milletlerini satmış Kürt Beylerinden Ekrem, Kâmuran Ali, Celâdetle Malatyaya geldiği ve İstanbul hükûmetini tutan yani millet ve vatan haini olan Harput valisinin de bunlara katıldığı ve Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Beyle birlikte sözde postayı vuran hırsızları izlemek uydurma amacıyla Kürtleri getirmeye giriştikleri haber alındı. Elbette yapacakları kötülükleri önlemek için askerî ve idarî önlemler alındı. Şu kadar ki, Kürtlerin kutsal halifelik makamına ve vatana sadık olduklarını ve ona bağlı bulunduklarını göstermek için bazı ağaların bir parça Kürt kuvvetile birlikte Malatya doğrultusunda yola çıkmak ve padişah ve millete karşı İngilizlerle işbirliği yapmaya kalkışan ve o yörenin temiz yürekli Kürtlerini posta hırsızlarını izleme yalanı ile toplayarak boş yere asker tarafından öldürülmelerine ve padişaha, millete karşı isyan etmiş bir duruma sokulmalarına neden verecek olan bu vatan hainlerinin alçaklıklarını sözünü ettiği Kürtlere çabuk yoldan bildirerek yapılan çağırığa uymamalarını sağlamaya bütün gücünüzle çalışmanız çok beklenir. Olabilirse gecikmeden işe koyularak sonucun bildirilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

BELGE, 66.**Sivasta K.O. 3 Komutanlığına**

Ek 15/9/1919 şifre: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Vali, mutasarrıf hakkında söylenilen sözleri dinlememiştir. Dahası ileri gelenlerin kendisine mutasarrıfı karşı söylediklerini ve yaptıklarını yakınmaları tümüyle mutasarrıfa haber vermiştir. Sonra da ileri gelenlerin bu konuda kendisine yönelttikleri sorulara karşı benim İstanbul'da da sır saklıyamadığım herkesce bilinir. Ben sır küpü değilim. Fakat merak etmeyin ben mutasarrıfa başka tarzda anlattım demiyim. Sivasta Malatya ve Harputta yapılan açık tel yazışmasını ve kendisini mutasarrıfı ve yeğenlerini ve öbürlerini yakalamak üzere Harputtan İlyas Beyin Sivastan'da birtakım subayların yola çıktığını bura telgraf müdürü hemen valiye haber vermesi üzerine valiye pek büyük korku kaplamış ve bütün geceyi hükûmet konağında geçirmiştir. Vali kendisi telefonla mutasarrıfı birçok kereler çağırmışsa da mutasarrıf gelmemiştir. Bütün gece odada dolaşarak uyuyamamıştır. Vali jandarma komutanına, savunmak üzere tüm jandarma ve polisi toplamasını emretmişse de mevcut kuvvetin az olduğunu ve böyle bir zamanda şehrin güvenliğine bakacak kimse kalmıyacağını, kendilerinin temel görevlerinin güvenliği sağlamaktan başka birşey olmadığını söyleyerek kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hacı Kayaya adamlarile İlyas Beyi yolda pusuya düşürerek tutuklaması için başvurmuşsa da oradan olumlu bir yüz görmemiştir. Bunun üzerine kaçmaya karar vererek Hacı Bedir Ağayı da bu konuda kandırmıştır. Bunlara uyan Hacı Bedir

Malatya, 16 Eylûl 1919

namuskâr bir zat olduğunda herkes müttehittir. 10 Eylül sabahı bunların hareketi mukarrerken nezdlerinde birkaç jandarma ve müsellâh Kürt olduğu halde ani olarak hükûmete gelmişlerdir. Bu sırada süvari alayı tarafından mutasarrıfın evinin telefon telleri kesilerek ve evi sarılarak basılmıştır. Bunu hükûmette para almakla uğraşan vali ve mutasarrıf haber alınca bunlar şiddeti hafif ile her şeyi unutarak maiyetleriyle birlikte atlarına binip süratle firar eylemişlerdir. Mustafa Kemal ve avenesinin tenkili masarîfine karşılık olmak üzere olbaptaki emrine tevfikân altı bin lira alınmıştır, ibaresi ve her ikisi tarafından imzalı senetleri de olduğu gibi bırakmışlardır. Senet jandarma kumandanı nezdindedir. Bu para alınmış ve unutulmuş olduğuna nazaran paranın ahziyle harekâtı millîyeye sarfı menutu reyi âlîi devletleridir. Mabadi arz edilecektir.

**K.O. 3 Emir Zabiti
Recep Zühtü**

VESİKA, 67.

Sivas K.O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Zeyl 16/9/1335 şifreye:

Jandarma kumandanının fikrine göre firarileri Kürtler arasında ele geçirmek ihtimali yoktur. Yapılan teşebbüsler tesirile Kürtler arasında da duramıyacaklarından Mutasarrıfın Urfaya İngilizlere dehalet, valinin de Kayseriye, oradan da İstanbul'a geçmesi muhtemeldir. Valinin ailesi Elâzizdedir. Mutasarrıfınki de burada Amerika eytamhanesine iltica etmiştir. Vali ailesine ziyade merbut ve meclûp olduğu cihetle ailesini takiple kendisine mü'lâki olmak mümkündür. Bu hususa mümkün mertebe dikkat ediyorum. Elâzizden hareketinde takip edebilmek üzere bendenize de haber verilmesi için Elâzizde icap edenlere emir buyurulması maruzdur. Mumaileyhayı takiple Kayseride veyahut Bozanti-Eskişehir hattı üzerinde valiye mü'lâki olmayı muhakkak addediyorum. Mutasarrıfın yeğenleri Celâdet ve Kâmurân, Nowilîn refakatinde imiş. Süvari alayı tarafından mutasarrıfın evinin bir parça tedbirsizce ve lâzımgelen yerler tutulmaksızın basılması ve icap eden ketumiyete itina edilmemesi vali ve mutasarrıfın maiyetlerindeki müsellâh adamlarla mukabele ederek burada mevcut cüz'î kuvvei askerîyeye karşı kanlı bir şurîş çıkartmaları ihtimalinden ihtirazen merkumanı ürkütmek ve esasen maksatları dahilinde olan firarlarını tesri ve tacil ettirerek bu suretle buradan bir an evvel çekilip gitmeleri için limaksadin yapıldığını Jandarma Kumandanı Tevfik Bey sözleri arasında ihsas etmek istemiştir.

Buradaki süvari ve topçu alayları kumandanları da halk üzerinde iyi bir tesir bırakmaya muvaffak olamamışlardır. Hacı Kayanın üç bin silâhlı çıkarabilecek bir aşiret reisi olduğu ve aşiret efradı civar Kürtlerin en saf ve cesurlarından bulunduğu anlaşıyor. Hacı Kaya ve Hacı Bedir Ağalardan murahhas olarak davet buyurulacak olursa zaten diğerlerine nispeten sakin ve merbut bulunan bu havalî Kürtlerinin pek ziyade memnun edilmiş olacağı maruzdur.

**K.O. 3 Emir Zabiti
Recep Zühtü**

Sivas, 10/3/1335

VESİKA, 68.

**Şifre
Acedir
Adet
32**

Malatyada On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Beye

Vali ile mutasarrıfın firarı, niyetlerindeki hıyanete en büyük delildir. Bu vatan hainlerinin İngiliz parası ile millet ve hilâfet aleyhinde Kürtlük gayesi için çalıştıkları ve maatteessüf İstanbul'daki hükûmetin de bunların şeriki cinayetleri olduğu elde edilen şifrelerden anlaşıldı, mesele tamamen vatanîdir, bu sebeple evvelemlerde bu denilerin süratle derdestleri ve Kürtlük cereyanına o taraflarda asla müsait zemin bırakılmaması lâzımdır. Sivastan bir estersüvar müfrezesi evvelki akşam o tarafa sevkolduğu gibi, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Malatya istikametine tahrik edilmiş ve ayrıca, Mamahatundaki süvari alayına, Harputa yürümesi emredilmiştir. Bundan başka Kemahta mukim Meb'usu sabık Sağırzadelerden Halet Beye de birtakım Kürt ağavatıle bizzat o

Ağanın kardeşi olup Hacı Bedir Ağanın kendisi dinine bağlı ve namuslu bir kişi olduğunda herkes birleşmektedir. 10 Eylül sabahı bunların yola çıkmaları kararlaştırılmışken yanlarında birkaç jandarma ve silâhlı Kürt olduğu halde birden hükûmete gelmişlerdir. Bu sırada atlı alayı tarafından mutasarrıfın evinin telefon telleri kesilerek ve evi sarılarak basılmıştır. Bunu hükûmette para almakla uğraşan vali ve mutasarrıf haber alınca bunlar çok korkarak her şeyi unutmular ve yanlarındakilerle birlikte atlarına binip hızla kaçmışlardır. Mustafa Kemal ve yordakçılarının tepeleme giderlerine karşılık olmak üzere o konudaki emre uyularak altı bin lira alınmıştır, cümlesi yazılı ve her ikisi tarafından imzalı belgeleri de olduğu gibi bırakmışlardır. Belge jandarma komutanındadır. Bu para alınmış ve unutulmuş olduğuna göre paranın alınarak ulusal savaşım için harcanması yüksek onaylarına bağlıdır. Sonraki olaylar bildirilecektir.

**K.O. 3 Emir Subayı
Recep Zühtü**

BELGE, 67.

Sivas K.O. 3 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Ek 16/9/1919 şifreye:

Jandarma komutanının düşüncesine göre kaçakları Kürtler arasında ele geçirmek olası değildir. Yapılan girişimler etkisiyle Kürtler arasında da duramıyacaklarından Mutasarrıfın Urfaya İngilizlere sığınması, valinin de Kayseriye, oradan da İstanbul'a geçmesi olasıdır. Valinin ailesi Elâzizdedir. Mutasarrıfınki de burada Amerika yoksullar evine sığınmıştır. Vali ailesine çok bağlı ve tutkun olduğundan ailesini izleyerek kendisine ulaşılabilir. Bu konuya olabildiğince dikkat ediyorum. Elâziz'den ayrıldığında izleyebilmek için bana da haber verilmesi için Elâziz'de gerekenlere emir verilmesini dilerim. Adı geçenleri izleyerek Kayseride ya da Bozanti-Eskişehir hattı üzerinde valiye ulaşmayı kesin görüyorum. Mutasarrıfın yeğenleri Celâdet ve Kâmurân, Nowilîn yanında imiş. Atlı alayı tarafından mutasarrıfın evinin yeterince önlem alınmadan ve gereken yerler tutulmadan basılması ve sıkı ağızlı olmaya gerektiği gibi önem verilmemesi vali ve mutasarrıfın yanlarındaki silâhlı adamlarla karşı koyarak burada bulunan az sayıdaki askerî güçlere karşı kanlı bir saldırıda bulunmaları olasılığından çekinerek onları ürkütmek ve asıl amaçlarından olduğu gibi kaçmalarını kolaylaştırıp çabuklaştırarak buradan biran önce çekilip gitmeleri için bile bile yapıldığını Jandarma Komutanı Tevfik Bey sözleri arasında sezinletmek istemiştir.

Buradaki atlı ve topçu alayları komutanları da halk üzerinde iyi bir eki bırakamamışlardır. Hacı Kayanın üç bin silâhlı çıkarabilecek bir aşiret başı olduğu ve aşiret bireyleri yakınlardaki Kürtlerin en temiz ve yüreklilerinden bulunduğu anlaşıyor. Hacı Kaya ve Hacı Bedir Ağalardan delege olarak çağırılacak olursa aslında öbürlerine oranla yumuşak başlı ve ülkeye bağlı bu yöre Kürtlerinin pek çok memnun edilmiş olacağı bildirilir.

**K.O. 3 Emir Subayı
Recep Zühtü**

Sivas, 10/3/1919

BELGE, 68.

**Şifre
İvedidir
Sayı
32**

Malatyada On Beşinci Alay Komutanı İlyas Beye

Vali ile mutasarrıfın kaçmaları, amaçlarındaki hainliğin en büyük kanıtıdır. Bu vatan hainlerinin İngiliz parası ile millet ve halifelîge karşı Kürtlük ilkesi için çalıştıkları ve ne yazık ki İstanbul'daki hükûmetin de bunların cinayet ortağı olduğu elde edilen şifrelerden anlaşıldı, sorun tümüyle vatan sorunudur, bu nedenle herşeyden önce bu alçakların çabuk yakalanmaları ve oralarda Kürtlük akımına elverişli ortam bırakılmaması kesinlikle gereklidir. Sivastan katırlara bindirilmiş bir birlik evvelki akşam o tarafa gönderildiği gibi, Aziziye'den iki atlı bölüğü, Malatya doğrultusunda gönderilmiş ve ayrıca, Mamahatundaki atlı alayına, Harputa yürümesi emredilmiştir. Bundan başka Kemahta oturan eski meb'us Sağırzadelerden Halet Beye de birtakım Kürt ağalarıyla

tafirlara inerek Kürtlerin, bu alçakların hilesine aldanmamaları için icraatta bulunulması tavsiye edilmiştir. Malatyada mutasarrıflığın jandarma kumandanı tarafından deruhde edilmiş olması pek münasiptir. Aynı veçhile sahibi namus ve hamiyet diğeri bir zatın da Harputta makamı vilâyeti serian işgal etmesi, Malatya ve Harputtaki kuvayı hükûmeti tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi, Kürtlük cereyanının kökünden sökülüp atılması ve firârî hainlerin İngiliz parasile Kürtleri aldatarak padişah ve asker aleyhine şevke çalıştıkları; bunlara uyanların bilâeman ve merhamet imha edileceğı her tarafa müsait suretlerle tamim olunarak saf ve namuslu halkı hakikatten haberdar eylemek gibi tedabire bir an evvel tevessül pek mühimdir.

Bu millet hainlerinin İngilizle teşriki mesai edeceğinin de göz önüne alınarak icabında mevcudiyeti milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebî askerlerine de mukabele olunacağının derpiş edilmesi lâzımdır.

Takip ve derdestleri hakkında itihaz kılınan tertibatın işarını rica ederiz.

Mustafa Kemal

VESİKA, 69.

Şifre
Aceledir
Adet
125

Sivas, 10/9/1335

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Erkâniharbiye Reisi Halit Beyefendiye

1 - Malatya vaziyeti malûmu âlileridir. Hainlerin takip ve derdesti hakkında Kolor-dunuzdan emir verilmiş olduğu pek musiptir. Üçüncü Kolordu Aziziye'deki iki bölüklü süvari alayına en kısa yoldan caddeye çıkarak Malatyaya yürümek emrini verdi. On Beşinci Kolorduya Mamahatundaki süvari alayını Harputa sevketmesini yazdık. Malûmunuz veçhile Sivastan ayrıca bir estersüvar müfrezesi evvelisi akşam Malatya istikametine tahrir olundu.

2 - Dahiliye nazırı ile Harput valisinin elde edilen şifreli muhaberatından Ali Galip Beyle hempalarının kuvayı mühimme toplayarak Sivas üzerine yürümek gibi bir hıyaneti vatanîyeye teşebbüs etmek istedikleri tahakkuk eylediğinden maruz kuvvetlerin yetişmesine intizara lüzum kalmadı. Eşirrayı mumailahimin serian takip ve derdestleri ve Kürtlük cereyanına müsait zemin husulüne mahal bırakılmaması için Kolor-dunuzca her türlü tedabire tevessül edilmesi pek mühimdir.

Tedabiri müteahaze sayesinde mezkûr muntakada başgösteren Kürtlük cereyanının tamamen akamete uğrayacağı bedihidir.

3 - Firar eden vali ve mutasarrıf yerine şayanı emnü itimat eshabı namustan iki zatın sü-ratı tayini pek lâzımdır. Tarafımızdan Malatyadaki jandarma kumandanı da muvafık görül-mekte ise de Diyarbakır mektupçusuna itimat olunmamaktadır. Her halde bu iki mevkie Kürtlük cereyanını kökünden sökecek, millî birlik uğrunda vakıfane, cansiperane çalışacak zevatın serian tayini pek lâzımdır. Vaziyeti ahireye nazaran bu meselede hükûmeti merkezî-yenin istihsali rey ve muvafakati bittabi mevzuubahs olamaz. Bu baptaki mütealeanzı ve itti-haz kılınacak tertibatınızın iş'arına muntazırız.

Mustafa Kemal

VESİKA, 69.

Şifre
Gayet aceledir
Adet
33

Sivas, 10/9/1335

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Harput Valisi Ali Galip Beyle Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve hem-paları askerin Harputtan Malatyaya hareketini duyunca bu sabah Kâhta istikametine firar etmişlerdir. Bunların o civarda Bedir Ağa nezdine giderek Eklat cem ile mukabil harekâta kıyam eyli-yecekleri ve ihtimali Maraşta İngiliz kuvvetlerinden de istiane edecekleri tahakkuk eylemiştir.

birlikte kendisinin o taraflara inerek Kürtlerin, bu alçakların hilesine aldanmamaları için birşeyler yapılması salık verilmiştir. Malatyada mutasarrıflık görevinin jandarma komuta-nı tarafından üstlenilmiş olması çok yerindedir. Tıpkı bunun gibi namuslu ve yurtsever başka birinin de Harputta ivedilikle valiliğı ele alması, Malatya ve Harputtaki hükûmet güçlerini tümüyle ele alarak kökünden sökülüp atılması ve kaçak hainlerin İngiliz parasile Kürtleri aldatarak padişah ve askere karşı kıskırtmaya çalıştıkları; bunlara uyanların bağışlamadan ve acımadan yok edileceğı her tarafa uygun yollarla duyurularak temiz ve namuslu halka gerçek durumu bildirmek gibi önlemlerin bir an önce alınması çok önem-lidir.

Bu millet hainlerinin İngilizle işbirliği yapacağının da göz önüne alınarak gerektiğın-de ulusal varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlerine de karşılık verileceğinin ön-görülmesi gereklidir.

İzlenip yakalanmaları için alınan önlemlerin bildirilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

BELGE, 69.

Şifre
İvedidir
Sayı
125

Sivas, 10/9/1919

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Halit Beyefendiye

1 - Malatya durumunu biliyorsunuz. Hainlerin izlenip yakalanmaları için Kolor-dunuzdan amir verilmiş olması çok yerindedir. Üçüncü Kolordu Aziziye'deki iki bölüklü atlı alayına en kestirme yoldan anayola çıkarak Malatyaya yürümek emrini verdi. On Beşinci Kolorduya Mamahatundaki atlı alayını Harputa göndermesini yazdık. Bildiğiniz gibi Sivastan ayrıca katırlara bindirilmiş bir birlik evvelki akşam Malatyaya doğru yola çıkarıldı.

2 - İçişleri Bakanı ile Harput valisinin elde edilen şifreli haberleşmelerinden Ali Galip Beyle yarıdakçılarının önemli kuvvetler toplayarak Sivas üzerine yürümek gibi bir vatan hainliği girişiminde bulunmak istedikleri kesinlikle anlaşılmış olduğu için o kuvvetlerin yetişmesini beklemeye gerek kalmadı. Bu alçakların ivedilikle izlenip yakalanmaları ve Kürtlük akımına elverişli durum oluşmasına olanak bırakılmaması için Kolor-dunuzca her türden önlemin alınması çok önemlidir.

Alınacak önlemlerle o bölgede başgösteren Kürtlük akımının büsbütün önlenmiş ola-cağı açıktır.

3 - Kaçan vali ve mutasarrıf yerine güvenilir namuslu iki kişinin hızla atanması çok gereklidir. Biz Malatyadaki jandarma komutanını da uygun bulmaktaysak da Diyarbakır mektupçusuna güvenmemekteyiz. Her halde bu iki göreve Kürtlük akımını kökünden sö-kecek, millî birlik uğrunda bilgili, canla başla çalışacak kimselerin ivedilikle atanması çok gereklidir. Son duruma göre bu konuda İstanbul hükûmetinin oy ve onayını almak elbette sözkonusu olamaz. Bu konudaki düşüncenizi ve alınacak önlemlerin bildirilmesini bekle-mekteyiz.

Mustafa Kemal

BELGE, 69.

Şifre
Çok ivedidir
Sayı
33

Sivas, 10/9/1919

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Harput Valisi Ali Galip Beyle Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve yarıdakçılar askerin Harputtan Malatyaya doğru yola çıktığını duyunca bu sabah Kâhta doğrultu-sunda kaçmışlardır. Bunların o yakınlardaki Bedir Ağanın yanına giderek Kürtleri toplayıp kar-şı saldırıya kalkışacakları ve belki Maraşta İngiliz kuvvetlerinden de yardım alacakları kesinlikle anlaşılmıştır. On Üçüncü Kolordu izlemelerini emretmiş ve Üçüncü Kolordu da kuvvetlerini ola-

On Üçüncü Kolordu takiplerine emir vermiş ve Üçüncü Kolordu da mümkün olduğu kadar kuvvetlerini cenuba doğru indirmiştir. Vaziyetin tamamen millet lehine olarak temini ve bu hainlere kıpırdanacak bir fırsat verilmemesi için azami tesirin gösterilmesi lüzumu tabii bulunduğundan Mamahatundaki süvari alayının Harput istikametine tahriki tarafımızdan ten-sip edilmekte olduğunu arzederiz.

Mustafa Kemal

VESİKA, 70.

SURET 1

Dahiliye Nazırı Adil Beyefendiye

Zatı âlilerile Mamuretilâziz Valisi Galip Bey arasında teati olunan telgraflar Kongre he-yetine elde edilmekle aynen makamı vilâyete tevdi edildi. Bu telgrafların suretlerini zire derce-diyorum. Verdiğiniz emir, Galip Beyin deruhde ettiği vazife, doğrusu behtü hayretimi mucip ol-du. Bir taraftan bendenizin ifsalimin aslı olmadığını tebliğ ile şahsımı iğfal ve bir badirei uz-maya ilka ediyorsunuz. Diğer taraftan da müslümanları birbirine kırdırmak için tertibatı cina-yetkâranede bulunuyorsunuz. Sizi bu türlü tertibata sevkeden sebep nedir. Bir türlü anlayamı-yorum. Buraca padişahına isyan etmiş bir kütile mi vardı ki eşkıyadan mürekkep bir kuvvei te-dibiye göndermeye ihtiyaç görüyorsunuz. Ve böyle vahi teşebbüsâtı hainanenin mümkünilicra olacağına nasıl kanat edebiliyorsunuz. Evvel ve âhir arzettiğim veçhile dahili vilâyete muhilli sükkûn ve asayiş ufak bir hareket bile yoktur. Maksadınız Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi tutmak ve Kongreyi dağıtmak ise buna imkân olmadığını evvelce arzemiştım. Şimdi yine bu iş için ahali arasında mukatele açmaya, memleketi ateşe vermeye, büsbütün elden çıkarmaya se-bep olmak ve binnetice vatan ve millete karşı ihanet cürmü teşkil eder. Bendeniz öyle anlıyo-rum ki, zatı âliniz hırsı cah ile hakikati göremiyorsunuz ve hakikati söyleyenleri sevmiyorsunuz. Anları susturmak, ezmek istiyorsunuz. Bilerek yahut bilmiyerek düşmanların ekmeğine yağ sü-rüyor ve memleketi felâkete sürüklüyorsunuz. Şu hal ve vaziyeten bulunan bir nâzıra artık iti-madım kalmadı. Bugüne kadar her mes'uliyeti şahsan deruhde ederek idarei umur ettim, fakat bu dakikadan itibaren bendeniz makamı vilâyete iken Harput ve Malatya müslümanlarının Sı-vas müslümanları ile ve buradaki anasırı gayrimüslime ve ecnebîye ile mukatele etmeleri gibi hazin ve hunin bir manzaraya tahammül edebilecek kadar vicdansız olmadığımıdan buna mü-saade edemeyeceğim. Bu baptaki mesuliyetin tamamen size raci olduğunu arzederim Efendim.

10/9/1335

Sivas Valisi

Reşit

SURET 2

Dahiliye

Sıvas Valii sabıkı Reşit Paşa Hazretlerine

C: Kongrenin orada aktedeceğini bildirdiğiniz içtimaattan Düvelî İtilâfiyece emsali sa-bıkası gibi hâsıl olacak suitesirâtı azîme ve bundan vatan ve millete tahaddüs edebilecek mazarratı vahime şayanı endişe olduğundan bu baptaki telgrafnamei valâlarına cevaben na-zarı dikkati âlinizi vaktile celp ve bu teşebbüsün sureti münasibede men'i esbabının istihsa-lini dirayet ve hamiyeti aliyelerine terketmişim. İki şıkkı muhtevi olan cevapnamei malûmu valâları üzerine Galip Beyin icrayı memuriyeti hususuna Meclisi Vükelâ kararile iradei seni-yei cenabı hilâfepenahi şerefsudur buyuruldu. Vatan ve milletin maruz olduğu mehaliki azî-meyi teşdit etmekte olan harekâtı vaktiadan sarfinazar edilmesi hakkında evvel ve âhir icra olunan tebligat ve tekidatı nazarı dikkate almayarak muktezayı siyasete münafi, vatan ve milletimiz hakkında cidden mehaliki dai harekâtta ısrar edenler tarafından Galip Beye taar-ruza kıyama kadar varılma mülahazasına binaen mücerret böyle bir münasebetsizliğin men'i vukuu için Galip Beyin lüzumu kadar muhafız ile birlikte azimet etmesi muvafık ihtiyat görülmüştü ve birkaç muhafız ile gitmek isteyen Galip Beye böyle bir taarruza maruz kalmamak için muhafızların ihtiyaten tezyit ve miktarı yüz, yüz elliye iblâğı tavsiye olun-muştu. Bu kadar cüz'î bir miktar maksadı vazihanı tayine kâfildir. Bunu tefsir ve tevile imkân yoktur. Galip Beyden suretini naklettiğiniz yolda bir telgrafname de alınmamıştır. Bu bapta zatı valâlarile teati ettiğiniz telgraflarla mütalea ve suretini naklettiğiniz telgrafname dikkatle kıraat olduğu halde bu defa yazdığınız telgrafnamenin ne kadar nabeca ve şahsî mes-

bildiğince güneye doğru kaydırmıştır. Durumun tümüyle millet yararına olarak sonuçlandı-rılması ve bu hainlere kıpırdanacak bir fırsat verilmemesi için en büyük etkinliğin gösteril-mesi gerekliliği doğul bulunduğundan Mamahatundaki atlı alayının Harputa doğru yola çı-karılmasının bizce uygun görülmekte olduğunu bildiririz.

Mustafa Kemal

BELGE, 70.

ÖRNEK 1

İçişleri Bakanı Adil Beyefendiye

Sizinle Elazığ Valisi Galip Bey arasında karşılıklı çekilen telgraflar Kongre kurulunun eline geçmekle oldukları gibi valiliğe verildi. Bu telgrafların örneklerini aşağıya yazıyorum. Verdiğiniz emir, Galip Beyin aldığı görev, doğrusu beni şaşırttı. Bir yandan benim görev-den alındığının doğru olmadığını bildirerek beni aldatıyor ve tehlikesi büyük bir duruma sokuyorsunuz. Öbür yandan da müslümanları birbirine kırdırmak için cinayet düzenleri kuruyorsunuz. Sizi bu türden düzenlere iten nedir. Bir türlü anlayamıyorum. Burada padi-şahına karşı ayaklanmış bir kütile mi vardı ki eşkıyadan oluşan bir bastırıcı güç gönderme-ye gereksinim duyuyorsunuz. Ve böyle boş ve haince girişimlerin başarılı olabileceğine na-sıl inanıyorsunuz. Ötedenberi söylediğim gibi ilde dinginliği ve iç güveni bozacak bir davra-nış bile yoktur. Amacınız Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi yakalamak ve Kongreyi dağıt-mak ise bunun yapılamayacağını daha önce bildirmiştim. Şimdi yine bu iş için halk arasında birbirini öldürmeye yol açmaya, memleketi ateşe vermeye, büsbütün elden çıkarmaya ne-den olmak ve sonunda vatan ve millete karşı ihanet suçunu oluşturur. Ben öyle anlıyorum ki, siz koltuk tutkusu yüzünden gerçeği göremiyorsunuz ve gerçeği söyleyenleri sevmiyorsu-nuz. Onları susturmak, ezmek istiyorsunuz. Bilerek ya da bilmiyerek düşmanların ekmeği-ne yağ sürüyor ve memleketi yıkıntıya sürüklüyorsunuz. Bu durumda bulunan bir bakana artık güvenim kalmadı. Bugüne kadar her sorumluluğu kendim üstlenerek işleri yürütmeye çalıştım, fakat bu dakikadan sonra ben valilikte bulundukça Harput ve Malatya müslüman-larının Sivas müslümanlarıyla ve buradaki müslüman olmayan halk ve yabancılar ile birbir-lerini öldürmeleri gibi acıklı ve kanlı bir duruma katlanabilecek kadar vicdansız olmadığım-dan buna izin veremeyeceğim. Bu konudaki sorumluluğun tümüyle size ait olduğunu bildi-ririm Efendim.

10/9/1919

Sivas Valisi

Reşit

ÖRNEK 2

İçişleri Bakanlığı

Eski Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

K: Kongrenin orada yapılacağını bildirdiğiniz toplantılardan İtilâf Devletlerinde bun-dan öncekinde olduğu gibi doğacak büyük kötü etki ve bundan vatan ve millete gelebilecek ağır zarar kaygılandırıcı olduğundan bu konuda telgrafınıza karşılık olarak önceden dikkati-nizi çekmiş ve bu girişimin uygun bir yoldan önlenmesini yetenek ve yurtseverliğimize bırak-mıştım. İki seçenek içeren yanıtınız üzerine Galip Beyin görevlendirilmesi konusunda Ba-kanlar Kurulu kararıyla Padişah buyruğu çıkarıldı. Vatan ve milletin karşı karşıya bulundu-ğu büyük tehlikeleri arttırmakta olan bu olaydan vazgeçilmesi konusunda ötedenberi yapı-lan bildirimleri ve bunları yineleyen yazıları dikkate almayarak politika gereklerine aykırı, vatan ve milletimiz için gerçekten tehlikeler doğurucu davranışlarda direnenler tarafından Galip Beye saldırmaya kalkışmaya kadar varılması düşüncesi üzerine salt böyle bir münase-betsizliğin önlenmesi için Galip Beyin gerektiği sayıda koruyucu ile birlikte gitmesi uygun görülmüştü ve birkaç koruyucu ile gitmek isteyen Galip Beye böyle bir saldırıya uğramamak için önlem olarak koruyucuların artırılarak sayılarını yüz, yüz elliye çıkarması salık verilmiş-ti. Bu kadar az bir sayı amacı açıkça belirleyen bir kanıttır. Bu yorumlanıp saptırılmaz. Galip Beyden örneğini verdiğiniz yolda bir telgraf da alınmamıştır. Bu konuda sizinle kar-şılıklı yazıştığımız telgraflarla içindeki düşünceleri ve örneğini gönderdiğiniz telgrafım dik-

leğini ve vicdanını pek iyi bildiğiniz bir hadîmi kadimi millete karşı kullandığınız tabiratin ne derece naseza olduğunu elbette teyakkun ve iradei seniyei cenabı hilâfetpenahî hükmü âlisi-ne mutavaat lüzumunu takdir edersiniz. Hiç kimsenin uhdei inhisarında olmayan hamiyeti vataniyeden nasibim lehülhamt hiç kimseden aşağı değildir.

10/9/1919
Dahiliye Nazırı
Adil

SURET 3
Dahiliye Nâzırı Adil Beyefendiye

C: 10 Eylûl 1335. Evvelâ infisâlim hakkındaki iradei seniyei hazreti hilâfetpenahinin resmen tebliğini rica ederim. Saniiyen sureti mevsukada haber alındığına göre valii lâhik Galip Beyin Sıvasa beraber girmek üzere Malatyada birtakım eşkıya ve eşirrayı başına toplamak ihanetinde bulunduğu görülmesi üzerine mahallince derdestine teşebbüs olunmuşsa da refakatinde bulunan İngiliz Binbaşısı Nowil Malatya Mutasarrıfı Bedirhanilerden Halil ve mazharı teshilat olmaları için tarafı devletlerinden yedlerine vesika verilen Kâmuran ve Celâdet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Beylerle beraber Kâhta istikametine doğru firar etmişler ve el'an takip edilmekte bulunmuşlardır. Şu hale göre Galip Beyin buraya vürudu vakte muhtaç ve belki meşkûk olduğundan bu hakayıki hakipayı şahane arzettikten sonra azlim hakkında şereftaallûk buyurulacak iradei seniyenin şayını itimat bir nâzır tarafından resmen tebliğile beraber bundan sonra kat'iiyen mes'uliyet kabul edemiyeceğime mebni iradei hilâfetpenahiye mutavaatan işten çekilmek üzere kime tevdi vekâlet edeceğimin gene o nâzır tarafından emri iş'arına müsaade buyurulmasını istirham ederim Efendim.

Sıvas Valisi
Reşit

VESİKA, 71
Malatya
Zata mahsustur

Sıvasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir
Firarî zevatı malûmenin 10/11, 9, 1335 gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12, 9, 1335 gecesini de Rakanın yarım saat yakınında bir köyde bir aşiret reisinin yanında geçirecekleri anlaşılmakla maruzdur.

11/9/1335

Alay 15 K. Binbaşısı
İlyas

VESİKA, 72.

Ankarada K.O. 20 Kumandan Vekâletine
Erzurumda K.O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Diyarbakırda K.O. 13 Kumandanı Miralay Cevdet Beye

Malatya firarilerinin 10/11 Eylûl gecesini Malatya kurbinde Raka 11/12 gecesini Rakaya yarım saatlik bir köyde bir aşiret reisinin nezdinde geçirdikleri Malatyadan haber alınmıştır.

12/9/1335

VESİKA, 73.

Malatya, 11/9/1335

Yüzbaşı Faruk Beyin avdetinden evvel validen ayrılan ve geç olarak merkeze gelenin (ismi yok) ifadesi berveçhiati maruzdur. "Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin mevkiilerine avdet edip aileleriyle birlikte istiycekleri istikamete hareket etmek üzere serbestçe memlekete girmelerine ve kendi şahıslarına hiçbir suretle müdahale ve taarruz edilmeyeceğine dair tarafımdan teminatı kaviye talep etmekte oldukları şimdi yanlarına gidip gelmiş olan birisi vasıtasile haber gönderecekleri ve binaenaleyh selâmeti memleket namına bunların bu suretle vaki olan tekliflerini kabul etmek muvafık olup olmadığı" hakkındaki emrinizin intizarında bulunduğumuz maruzdur.

İlyas

katle okunursa bu defa yazdığınız telgrafın ne denli yersiz ve kişisel tutumunu ve vicdanını pek iyi bildiğiniz eski bir ulus hizmetlisine karşı kullandığınız deyimlerin ne denli yakışsız olduğunu elbette kavrar ve halife hazretlerinin yüksek emrine uymak gereğini anlarsınız. Hiç kimsenin tekelinde olmayan yurtseverlikteki benim payım Tanrıya şükür hiç kimseden aşağı değildir.

10/9/1919
İçişleri Bakanı
Adil

ÖRNEK 3
İçişleri Bakanı Adil Beyefendiye

K: 10 Eylûl 1919. Önce görevden alınmağımıza ilişkin halife buyruğunun resmî olarak bildirilmesini rica ederim. İkincisi güvenilir kaynaklardan haber alındığına göre yeni vali Galip Beyin Sıvasa birlikte girmek üzere Malatyada birtakım eşkıya ve haydutları başına toplamak ihanetinde bulunduğu görülmesi üzerine orada yakalanmasına girilmiş ise de yanında bulunan İngiliz Binbaşısı Nowil Malatya Mutasarrıfı Bedirhanilerden Halil ve kolaylık olsun diye kendilerine sizin belge verdiğiniz Kâmuran ve Celâdet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem Beylerle birlikte Kâhta yönünde kaçmışlar ve şu anda izlenmektedirler. Bu duruma göre Galip Beyin buraya gelmesi zamana bağlı ve belki kuşkulu olduğundan bu gerçekleri padişaha sunduktan sonra işden çıkarılmam konusundaki padişah buyruğunun güvenilir bir bakan tarafından resmî olarak bildirilmesiyle birlikte bundan sonra kesinlikle sorumluluk kabul edemiyeceğimden halife buyruğuna boyun eğerek çekilmek için kime vekâlet vereceğim gene o bakan tarafından bildirilmesine izin verilmesini dilerim Efendim.

Sıvas Valisi
Reşit

BELGE, 71.
Malatya
Kişiyeye özel

Sıvasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir
Bilinen kaçakların 10/11, 9, 1919 gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12, 9, 1919 gecesini de Rakanın yarım saat yakınında bir köyde bir aşiret başının yanında geçirecekleri anlaşılmakla durum bildirilir.

11/9/1919

Alay 15 K. Binbaşısı
İlyas

BELGE, 72.

Ankarada K.O. 20 Komutan Vekillğine
Erzurumda K.O. 15 Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Diyarbakır'da K.O. 13 Komutanı Albay Cevdet Beye

Malatya kaçaklarının 10/11 Eylûl gecesini Malatya yakınında Raka 11/12 gecesini Rakaya yarım saatlik bir köyde bir aşiret başının yanında geçirdikleri Malatyadan haber alınmıştır.

12/9/1919

BELGE, 73.

Mustafa Kemal

Malatya, 11/9/1919

Yüzbaşı Faruk Beyin dönmesinden önce validen ayrılan ve geç olarak merkeze gelenin (ismi yok) verdiği bilgi aşağıda sunulur. "Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin yerlerine geri dönüp aileleriyle birlikte istiycekleri yöne gitmek üzere serbestçe memlekete girmelerine ve kendilerine hiçbir yolda karışılmaması ve saldırılmaması için benden kesin güvence istemekte oldukları şimdi yanlarına gidip gelmiş olan birisi aracılığıyla haber gönderecekleri ve böylece ülke esenliği adına bunların bu yolda yaptıkları önerilerini kabul etmenin uygun olup olmadığı" hakkındaki emrinizi beklemekte olduğumuz bilginize sunulur.

İlyas

VESİKA, 74.

Malatyada İlyas Beyefendiye

Ali Galip ve Mutasarrıfı Sabık Halil ve hempalarının millete karşı hıyanet ve denaetlerinin tahakkuk eylemesi üzerine bu meseleyi merkumun ile münasebete girişerek değil yalnız ve ancak padişahımıza doğrudan doğruya arzı hakayik eylemek suretile halletmek için bu dakikada bütün Anadoluda tekmil valiler, mutasarrıflar, kumandanlar ve millet telgraf başında bulunuyorlar ve hükûmeti merkezîyeyi Ali Galip ve hempalarile şeriki hıyanet addederrek tahtie etmektedirler. Böyle bir anda başka bir sureti hal varidi hatır olamaz. Bu hususta zââtı âhillerinin azamî şiddet ve ciddiyet göstereceklerinden eminiz. Mutasarrıf vekili Tevfik Beyden ve Topçu Alay Kumandanı Münir Bey ve Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey arkadaşlarımızdan da aynı suretle hareket bekleriz. Ciheti askerîye ve mülkiyece en son alınmış olan tedabiî izah buyurulmasını rica ederiz. Bu adamların aileleri hüsnü suretle tahtı muhafazada bulundurulmalıdırlar. Taraftarları bilâtereddüt ve derhal tahtı tevkife alınmalıdırlar, zerre kadar mümanaat ve fesada cür'et edenler bilâ merhamet derhal idam olunmalıdırlar.

Hilâfet ve saltanatın masuniyeti ve hukuk ve mukaddesatı millet bugün bu tarzda hareket âmidir.

VESİKA, 75.

Malatyada On Beşinci Alay Kumandanı İlyas Beye

Şimdi mahallinden verilen malûmatı mevsuka şudur: İngilizlerin elyevm Urfada üç yüz, Ayıntapta üç yüz elli, Maraşta yüz neferleri vardır. Binaenaleyh size bir İngiliz firkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak, alçaklıktır. Hakikatı mezkûrenin icap edenlere tefhimi münaşip olur.

VESİKA, 76.

Malatya, 11-12/9/1335

C tele: 1 - Şart dermeyan eden Vali Galip, Mutasarrıf Halil Rami Beylerdir. 2 - Sivas'tan gönderilen zabıtlar hâlâ gelmemiştir. 3 - Hısnımansur ve Siverekten hareket eden bölüklerden malûmat yoktur. 4 - İçtima etmekte olduğu bildirilen süvari alayının sürati mümkün ile Malatya'ya tahrikine emir ve delâlet buyurulması müsterhamdır. 5 - Zevatı malûmenin aşair muavenetile Malatya'ya taarruzu halinde mukavemeti şedide ibraz edilmesi sureli kat'iyede kararlaştırılmıştır. 6 - Yarın 12/9/1335 de Bedir Ağaya buradan aşair rüesasından bir Kürt heyeti gönderilecektir. Heyet, Bedir Ağayı ikna ve dairei itaate ırca etmek için çalışacaktır. 7 - Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı mukavemete kâfi değildir. Bunun için sürati mümkün ile kuvayı muavine sevkine delâlet buyurulması ekiden müsterhamdır.

VESİKA, 77.

- Mühim işleriniz olduğu için ayrılabilirsiniz. Kongrenin henüz müctemi ve muhaberatı devam etmekte bulunmasından icabında bir şeyi tebliğ edebilmek için telgrafhanede bir za-bit terketmenizi rica ederiz.

- Süvari Yaveri Cemil Bey emrinize intizaren bekliyor.

VESİKA, 78.

Tel

Müstaceldir

738

300

Sıvas Kongre Heyeti Muhteremesine

1 - Buraca yapılan tedabiri acile ve gerekse Rakaya ızam olunan heyeti nasıhanın içtima etmiş olan aşair ve rüesasına yapmış oldukları telkinat neticesi hasenesi olmak üzere bine karip içtima etmiş olan bütün aşairin tamamen dağıtılmasına muvaffakiyeti tamme hâsıl olmuştur.

BELGE, 74.

Malatyada İlyas Beyefendiye

Ali Galip ve Eski Mutasarrıf Halil ve yordakçılarının millete karşı hainlik ve alçaklıkları kesinlikle anlaşılması üzerine bu sorunu onlarla ilişkiye geçerek değil yalnız ve ancak padişahımıza doğrudan doğruya gerçekleri bildirmek yoluyla çözümlemek için bu dakikada bütün Anadoluda tüm valiler, mutasarrıflar, komutanlar ve millet telgraf başında bulunuyorlar ve İstanbul hükûmetini Ali Galip ve yordakçılarıyla hainlik ortağı sayarak suçluyorlar. Böyle bir anda başka bir çözüm yolu düşünülemez. Bu konuda sizin çok sert ve ciddi davranacağınıza güveniyoruz. Mutasarrıf vekili Tevfik Beyden ve Topçu Alay Komutanı Münir Bey ve Atlı Alay Komutanı Cemal Bey arkadaşlarımızın da tıpkı böyle davranmalarını bekleriz. Sivil ve askerî yönetimce en son alınmış olan önlemlerin açıklanmasını rica ederiz. Bu adamların ailelerine iyi davranılarak göz altında bulundurulmalıdırlar. Yandaşları duraksamadan ve gecikmeden tutuklanmalıdır, azıcık karşı koyan ve karıştırıcılığa kalkışanlar acımaksızın hemen idam olunmalıdırlar.

Halifeliğin ve padişahlığın korunması ve milletin hak ve kutsal değerleri bu yolda davranmayı zorunlu kıyor.

BELGE, 75.

Malatyada On Beşinci Alay Komutanı İlyas Beye

Şimdi yerinden verilen sağlam bilgiler şöyledir: İngilizlerin bugün Urfada üç yüz, Gaziantep'te üç yüz elli, Maraşta yüz erleri vardır. Böyle olduğuna göre size bir İngiliz tümeninden sözedenlerin lâfları, vatan ve millet hainlerinin yalanını aktararak moralinizi bozmak, alçaklıktır. Bu gerçeğin gerekenlere duyurulması uygun olur.

BELGE, 76.

Malatya, 11-12/9/1919

K tele: 1 - Koşul ileri süren Vali Galip, Mutasarrıf Halil Rami Beylerdir. 2 - Sivas'tan gönderilen subaylar daha gelmemiştir. 3 - Hısnımansur ve Siverekten yola çıkan bölüklerden bilgi yoktur. 4 - Toplanmakta olduğu bildirilen atlı alayının olabildiğince hızla Malatya'ya gönderilmesi için emir verip yardımcı olmanızı dilerim. 5 - Bilinen kişilerin aşiretlerin yardımıyla Malatya'ya saldırımları durumunda sertlikle karşı koyulması kesin olarak kararlaştırılmıştır. 6 - Yarın 12/9/1919 da Bedir Ağaya buradan aşiret başlarından bir Kürt grubu gönderilecektir. Heyet, Bedir Ağayı sözdinler duruma getirmeye çalışacaktır. 7 - Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı korumaya yeterli değildir. Bunun için olabildiğince hızla yardımcı kuvvetlerin gönderilmesine aracı olmanızı yeniden dilerim.

BELGE, 77

- Önemli işleriniz olduğu için ayrılabilirsiniz. Kongre hâlâ toplantı durumunda olup haberleşmeyi sürdürdüğünden gerektiğinde bir şeyi bildirebilmek için telgrafhanede bir subay bırakmayı rica ederiz.

- Atlı Yaveri Cemil Bey emirlerinizi bekliyor.

BELGE, 78.

Tel

İvedidir

748

300

Sıvas Kongresi Sayın Kuruluna

1 - Buraca alınan ivedi önlemler ve gerek Rakaya gönderilen öğüt grubunun toplanmış olan aşiretlere ve onların başındakilere yapmış oldukları telkinlerin iyi bir sonucu olmak üzere toplanmış olan bine yakın aşiret üyelerinin tümüyle dağıtılması başarılmıştır.

Genel Kongre Kurulu

12/9/1919

Saat 1:40

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal

Malatya, 14/9/1919

2 - Buradan firar eden, birtakım tasniat vaitlerle aşair rüesasını elde ve Ekradı başına cem ve binnetice arzusuna muvaffak olamayan Ali Galip ve Halil Rami Beyler artık bu tedabir ve yapılan tergil ve teşvikat neticesi memleketi terketmek zarureti karşısında bulundukları cihetle buradan gönderilen Pütürge Kaymakamı Sabıkı Ragıp Beyle Kâhta aşair reisi Hacı Bedir Ağanın himayelerile ve Kâhta tarikıyla Urfaya gitmek üzere bugün Rakadan hareket etmişlerdir.

3 - Başına toplamış olduğu birtakım hazele ile buraya gelerek Türk ve Kürt unsurları arasına tohmu nifak saçmak isteyen İngiliz Binbaşısı Nowil, âmiri olan Miralay Mösyö Bell'den aldığı emir ve talimat üzerine yarına alessabah Gözene tarikıyla ve yine jandarmalarımızın himayesi ile merkezi livaya uğratılmaksızın Gözene nahiyesi üzerinden müreffehen Elbistana hareket etmekte iştir.

4 - Salifülarz ittihaz kılınan tedabiri hasene neticesi olmak üzere bütün vakayı tabiatile izale ve emnü asayiş iade ve memleketin her tarafında sükûneti tamme berkemal bulunduğu berayi malûmat maruzdur.

**Malatya Mutasarrıf Vekili
ve Jandarma K.
Binbaşı
Tevfik**

VESİKA, 79.

Tel

Sivas, 15/9/1335

Sivas Heyeti Merkeziyesine (tezkere).

15, 20, 13 üncü Kolordulara.

Niğdede 11 inci Fırkaya.

15, 5 inci Fırkalara.

**Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Van, Kastamonu, Konya, Ankara vilâyetlerine.
Kayseri, Erzincan, Bolu, Canik, Afyon Karahisar, Kütahya, Yozgat, Kırşehir
Mutasarrıflıklarına**

Firarî Harput Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve hempaları Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Paşazade Diyarbakırlı Ekrem'in hükûmeti merkezîyenin talimatile amali meşruai millîyi söndürmek, Sıvasta toplanan Umumi Kongreyi dağıtmak maksadı hainanesile bidayette eşkıya derdesti için muavenet talebi bilâhare firarları esnasında Malatya ve civarının Ermenistan olacağı ve hatta Harputtan hareket eden askerimizin gûya Ermeni askerleri bulunduğu gibi ifsadat ve iğfalâtı cinayetkâraneleri neticesinde civarda toplanmış olan bir kısım Ekradın Malatyadan gönderilen heyeti nasıha tarafından kendilerine hakikatın tefhimi üzerine firarîlere lânethan olarak tamamen dağıldıkları ve hıyaneti vatanîyeleri bütün millet tarafından anlaşılan firarîler artık aşair içinde barınamayacaklarını anladıklarından İngilizlere sığınmak üzere Urfaya kaçtıkları, Kürtleri makamı mukaddesi hilâfetten ayırarak İngiliz esaretine sokmak maksadile propaganda yapmakta olup firarîlerle beraber Malatyadan kaçan İngiliz Binbaşı mahut Mister Nowil'in de jandarmalarımızın nezareti altında Elbistana doğru sevk edildiği mahallinden bildirilmekle tamimi keyfiyet olunur.

VESİKA, 80.

**Vilâyetimiz Valisi firarî Galip ve İngiliz Binbaşısı Nowil ve rüfekayı şerirelerinin
Malatyadan firarlarından sonra dağ başlarında yekdiğerile muhaberesi
İngiliz Binbaşısı Nowil tarafından mektup**

Beydağında Vali Galip Beye

Refakatimde bulunan zevat ile Ayıntap üzerinden Halebe avdet etmek üzereyim. Sivas hareketi üzerine civar vilâyata sirayet eden şuriş teskin ve bu hususta Dersaadetle muhaberede bulunmak azminde olduğunuza vâkıfım. Bu itibar ile zâtı âlilerinin Dersaadetle vukubulacak muhaberatınızı bizzat temin etmek emelindeyim. Halbuki zâtı âlilerinin Urfadan Dersaadetle muhabere etmeniz imkanı mefkuttur. Çünkü Urfadan Dersaadete ve hükûmeti Osmanîyenin emrine amade

2 - Buradan kaçan, birtakım uydurma sözlerle aşiret başlarını elde etmeyi, Kürtleri başına toplamayı ve sonuç olarak isteğini gerçekleştiremeyen Ali Galip ve Halil Rami Beyler artık önlemler, öğütlemeler ve özendirmeler sonucu ülkeden ayrılmak zorunluğu karşısında bulunduklarından buradan gönderilen eski Pütürge Kaymakamı Ragıp Beyle Kâhta aşiretleri başı Hacı Bedir Ağanın koruyuculukları altında ve Kâhta yoluyla Urfaya gitmek üzere bugün Rakadan yola çıkmışlardır.

3 - Başına toplamış olduğu birtakım alçaklarla buraya gelerek Türk ve Kürt halk arasında arabozculuk etmek isteyen İngiliz Binbaşısı Nowil, üstü olan Albay Bell'den aldığı emir ve direktif üzerine yarın sabah erkenden Gözene yoluyla ve yine jandarmalarımızın koruyuculuğu altında sancak merkezine uğratılmaksızın Gözene bucağı üzerinden rahatça Elbistana doğru yola çıkacaklardır.

4 - Alındığı bildirilen olumlu önlemler sonucu olarak bütün olaylara doğallıkla son verildiği ve güvenlik yeniden kurularak memleketin her yanında tam bir dinginlik bulunduğu bilgi için sunulur.

**Malatya Mutasarrıf Vekili
ve Jandarma K.
Binbaşı
Tevfik**

BELGE, 79.

Tel

Sivas, 15/9/1919

Sivas Merkez Kuruluna (yazı)

15, 20, 13 üncü Kolordulara.

Niğdede 11 inci Tümen.

15, 5 inci Tümenlere.

**Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Van, Kastamonu, Konya, Ankara valiliklerine.
Kayseri, Erzincan, Bolu, Samsun, Afyon, Kütahya, Yozgat, Kırşehir
Mutasarrıflıklarına**

Kaçak Harput Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve avaneleri Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Paşazade Diyarbakırlı Ekrem'in, İstanbul hükûmetinin direktifiyle ulusun haklı isteklerini söndürmek, Sıvasta toplanan Genel Kongreyi dağıtmak haince amacıyla başlangıçta eşkıya yakalamak için yardım isteği sonra da kaçışları sırasında Malatya ve yöresinin Ermenistan olacağı ve dahası Harputtan yola çıkan askerimizin sözde Ermeni askerleri olduğu yolundaki kışkırtıcı, aldatıcı suçlu davranışları sonunda yörede toplanmış olan bir kısım Kürtlerin Malatyadan gönderilen öğüt grubu tarafından kendilerine gerçeğin anlatılması üzerine kaçaklara lânet ederek bütünüyle dağıldıkları ve vatan hainlikleri bütün millet tarafından anlaşılan kaçaklar artık aşiretlerin içinde barınamayacaklarını anladıklarından İngilizlere sığınmak üzere Urfaya kaçtıkları, Kürtleri kutsal halifelikten ayırarak İngiliz tutsaklığına sokmak amacıyla propaganda yapmakta olup kaçaklarla birlikte Malatyadan kaçan bildiğiniz İngiliz Binbaşı Mister Nowil'in de jandarmalarımızın gözetimi altında Elbistana doğru gönderildiği yerinden bildirilmiş olup durum duyurulur.

Temsilci Kurul

BELGE, 80.

**İlimiz Valisi kaçak Galip ve İngiliz Binbaşısı Nowil ve hayırsız arkadaşlarının
Malatyadan kaçtıktan sonra dağ başlarında birbirleriyle haberleşmeleri
İngiliz Binbaşısı Nowil tarafından mektup**

Beydağında Vali Galip Beye

Yanımda bulunanlarla Gaziantep üzerinden Halebe dönmek üzereyim. Sivas işi üzerine komşu illere bulaşan karışıklığı yatıştırmak ve bu konuda İstanbulla haberleşmek istemek kararında olduğunuzu biliyorum. Bu nedenle sizin İstanbulla yapılacak haberleşmelerinizi ben kendim sağlamak istemekteyim. Oysa sizin Urfadan İstanbulla haberleşmenize olanak yoktur. Çünkü Ur-

bulunan yegâne telgraf hattı Sivastan geçmekte olup bununla muhabere etmeniz mümkün değildir. İstanbul ile muhabereye müsait ikinci Halep telgraf hattı ise İngilizlerin elindedir. Birlikte Ayıntaba azimet ve bendeniz orada İngilizlerin vasıtasile İstanbula kadar hattı serbest ve emrinize amade bulundurmayı vazife telâkki ettiğimi arz ve takdimi ihtiramat eylerim.

Major Nowil

Kâhta Kaymakamlığına (Tahrirat)

İrtikâp eyledikleri ceraimi cinâîye ve mezalimi mütenevvia neticesi olarak orduyu mağ-lûp, menkûp bir hale düşüren ittihat ve terakki sanadidi bir vakittenberi kendilerini kanunu adaletin pençesi kahrından kurtarmak mecburiyetile memlekette ihtilâl çıkarmaya, ortalığı karıştırmaya çalışıyorlardı. Erzurumda vatanperverane birtakım müddeayâtı kâzibe ile meydana atılıp kongre namı altında mukarrerat ittihaz eden eşhası ittihadîye bu kere de Sivasta kongre aktederek asayiş memleketi tehdide, efkârı ecanibi tehyice başlamlarile İtilâf Hükûmetleri kuvayı işgaliye sevketmeden işbu kongrenin men'ile müretteplerinin istisaline lüzum görülmüş ve işbu vazife uhte senaveriye ihale buyurulmuştu. Bermucibi iradei seniye şu mühim vazifei vatanîyenin ifasına âzimiken Mustafa Kemal avenesi kumandasında bulunan muğfel bir kısım askerin ittihatçı zabıtlar kumandasile Malatyaya gelmekte olduğunu ve bizi tevkife memur bulunduğunu haber alarak Mutasarrıf Beyle Hacı Bedir Ağayı bilistishap Beydağına çekildim. Maksadım iradei seniye ahkâmı münifesini infaz ve huruç alessultan fe-zahatine mütecasir olan bağileri istisal ile vatan ve milletin maruz bulunduğu mehaliki izale-dir. Halifei zışan efendimize sadık aşairden lüzumu kadar kuvvet ihzar etmekteyim. Başka keyfiyete vâkıf aşairden lüzumu kadar kuvvet ihzar etmekteyim. Başka keyfiyete vâkıf olarak kutaatı askerîye kumandanlıklarında bulunan bu gibi bağilerin teşebbüsâtına mümanaat ve senakârlarına her hususta muavenet lüzumu beyan olunur. Berveçhibalâ hakayikin ilâni-le ahalinin, hainlerin işğalâtına kapılmamasını temin lâzîmeden olup hilâfından hareket veya izharı cebanet müstelzimi mücazattır.

**Mamuretülâziz Valisi
Galip**

Huzuru Devletlerine

Büyük vatanperverimiz Paşayı Mükerrrem ve Muhteremimiz Efendimiz; Mamuretülâ-ziz valii sabıkı Kayserili firârî Galip ve rüfekâyı şerîresinin Malatyadan fırarlarından sonra kuvveden file çıkamayan teşebbüsâtı hainaneleri her ferdi müslimin tel'in ve nefretini mucip ahvalden olduğu varestei izahtır. Elde edilip leffen takdimi huzuru samileri kılınan ve pek büyük bir vesikâi denaet ve ihanet olan tahrirat suretleri muvafık görüldüğü takdirde İradei Millîye Ceridei muhteremesine derç ve ilâni temenniyâtı mahsusasile mingayrihaddin arzı ihtiramat ve tazimat eylerim Efendimiz Hazretleri.

23 Teşrinievvel 1335

**Mamuretülâziz Vilâyeti
Ajans Muhabiri
(Okunmıyor)**

VESİKA, 81.

K.O. 3 Kumandanlığına

Urfa hakkında alınan malûmat hulasaten berveçhiatidir:

1 - Elâziz valii sabıkı Ali Galip Bey Urfada İttihat ve Terakki mensubininden Şeyh Müslim Efendinin hanesinde misafir olmuş ve esnayı muhasabede Müslim Efendi Galip Beyin fikrini tervîç etmemiştir. Ertesi günü Galip Bey İngiliz kumandanına müracaatle İngiliz siyaseti aleyhinde bulunduğu bahs ile Müslim Efendiyi tevkif ettirerek Halebe sevk etmiştir. Mumâileyh elyevm Halepte mevkuf imiş. Galip Bey üç gün Urfada kalmış, badehu Halebe gitmiş. Malatya Mutasarrıfı sabıkı Halil Rami de takriben on gün evvel Halebe gitmiş.

2 - Urfanın şimalinde belediye hastanesi kurbinde İngilizler tarafından Ermeni eytam-hanesi olarak inşa olunan bina hitama ermek üzere imiş.

Harekât, 2605, 11/10/1335

**K.O. 13 Kumandanı
Cevdet**

fadan İstanbula ve Osmanlı hükûmetinin emrine uyan tek telgraf hattı Sivastan geçmekte olup bununla haberleşemezsiniz. İstanbul ile haberleşmeye elverişli ikinci Halep telgraf hattı ise İngilizlerin elindedir. Birlikte Gaziantep'e gitmeyi ve İngilizlerin aracılığıyla İstanbula kadar hattı açık ve sizin emrinize hazır bulundurmayı ödev saydığımı bildirir, saygılar sunarım.

Binbaşı Nowil

Kâhta Kaymakamlığına (Resmî Yazı)

İşledikleri cinayet suçları ve türlü kıyımlar sonucunda orduyu yenik, gözden düşmüş duruma getiren ittihat ve terakki ileri gelenleri bir süredir kendilerini kanun ve adaletin ezi-ci pençesinden kurtarmak zorunluğuyula memleketi ayaklandırmaya, ortalığı karıştırmaya çalışıyorlardı. Erzurumda yurtseverce birtakım yalancı savlarla meydana atılıp kongre adı altında kararlar alan ittihatçılar bu kez de Sivasta kongre yaparak ülke düzenini tehlikeye, yabancı kamuoyunu kuşkuya düşürmeye başlamları üzerine İtilâf Hükûmetleri işgalci güçler göndermeden bu kongrenin önlenmesi ve onu düzenleyenlerin yakalanması gerekli görülmüş ve bu görev bana verilmişti. Padişahın buyruğu gereği bu önemli vatan ödevinin yapılmasına kesin karar vermiş iken Mustafa Kemal'in yardakçıları emrinde bulunan aldatılmış bir kısım askerin ittihatçı subayların komutasında Malatyaya gelmekte olduğunu ve bizi tutuklamakla görevlendirildiğini öğrendim ve Mutasarrıf Beyle Hacı Bedir Ağayı yanıma alarak çekildim. Amacım padişahın iradesinin ulu hükûmlerini yerine getirmek ve padişaha karşı ayaklanma suçunu işleyen asileri yakalayarak vatan ve milletin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri gidermektir. Şanlı halifemize bağlı aşiretlerden gereği kadar kuvvet hazırlamaktayım. Başka durumu öğrenerek askerî birliklerin komutanlıklarında bulunan bu gibi asilerin girişimlerini engellemek ve bana her konuda yardım edilmek gerektiğini bildiririm. Yukarıki gerçekler her yana duyurulup, halkın hainlerin aldatmalarına kapılmamasını sağlamak gerekli olduğundan buna aykırı davranmak ya da korkaklık göstermek cezalandırılmayı gerektirir.

**Elazığ Valisi
Galip**

Yüksek Huzurunuz

Büyük yurtseverimiz ulu ve saygıdeğer Paşamız Efendimiz; eski Elazığ valisi Kayserili kaçak Galip ve fesatçı arkadaşlarının Malatyadan kaçışları sonucu gerçekleşemeyen haince girişimlerinin her müslümanda lânet ve nefret uyandıran davranışlardan olduğunu söylemeye gerek yoktur. Elde edilip ilişikte sunduğum ve pek büyük bir alçaklık ve ihanet belgesi olan yazıların örnekleri uygun görürseniz sayın İradei Millîye gazetesinde yayımlaması dileğiyle haddim olmayarak saygı ve bağlılık ve duygularımı sunarım Efendimiz Hazretleri.

23 Ekim 1919

**Elazığ İli
Ajans Muhabiri
(Okunmuyor)**

BELGE, 81.

K.O. 3 Komutanlığına

Urfaya ilişkin olarak alınan bilgi özetle aşağıda olduğu gibidir:

1 - Eski Elazığ valisi Ali Galip Bey Urfada İttihat ve Terakki üyelerinden Şeyh Müslim Efendinin evinde konuk olmuş ve görüşme sırasında Müslim Efendi Galip Beyin düşüncesini uygun bulmamıştır. Ertesi günü Galip Bey İngiliz komutanına başvurarak İngiliz politikasına karşı bulunduğu bahs söz edip Müslim Efendiyi tutuklatmış ve Halebe göndertmiştir. Bu kişi şimdi Halepte tutuklu imiş. Galip Bey üç gün Urfada kalmış, sonra Halebe gitmiş. Eski Malatya Mutasarrıfı Halil Rami de yaklaşık on gün önce Halebe gitmiş.

2 - Urfanın kuzeyinde belediye hastanesi yakınında İngilizler tarafından Ermeni yetimler yurdu olarak yapılan bina bitmek üzere imiş.

Harekât, 2605, 11/10/1919

**K.O. 13 Komutanı
Cevdet**

Başkumandanı akdesimiz şevketlü mehabetlü padişahımızın atebei ulıyayı mülûkânelerine Şevketpenah Efendimiz

Bugün vesaiki sahihai resmîye ile sabit ve kemali teessürle her tarafa şayi oldu ki, Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Harbiye Nâzırı haft bir plân tahtında Elâziz Valisi Galip Beyi bazı din ve vatan haini casuslarla beraber öteden beriden bir kısım müsellâh Kürtleri toplayarak çeteler teşkil ve riyaset ettirmek ve bunları Sıvasta in'ikat eyleyen ve her türlü manasile millî ve meşru ve bundan dolayı da orduyu humayunlarının emniyet ve muzaheretine mazhar olan Kongreyi bilmuharebe basturmak suretile beynelislâm sefkidimaya tasaddi olunması ve ayrıca memaliki mahrusei şahanenin gayrı münfek bir parçası ve makamı akdesi saltanat ve hilâfeti seniyelerine lâyezal bir hissi rabuta ile merbut olan Kürdistanı gûya ayaklandırmak suretile vatani parçalamak gibi mahza düşmanlara has bir plânın tatbikini külli yetli para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları tamamile tezahür etmiştir. Şifreli muhaberati elde etmek ve bu caniyane harekâta, takip ve tefessüh eylemek suretile, muttali olan civar kolorduların sevkettiği muhtelit kuvayı askeriye Galip Bey haininin riyasetindeki çeteyi Malatyada tazyik etmiş ve Malatyadan hasiren firara icbar eylemiştir. Takiplerine şiddetle devam olunuyor. Lehülhamt işbu mel'anet belâsı vaktinden evvel keşfedilmiş ve tedabiri kat'îye ittihaz olunmuştur. Beynelislâm sefkidimaya ve memlekette iğtişâş ihdasile felâketler intacına çalışan bu zümrei ihanet neticesinde kanunun ve şeriati garrayı ahmediyenin pençesi icratına tevdi olunacaklardır. Düşman parasile ve vatansızlık hissile tertip olunan bu ihanete muttali olan Elâziz ahali islâmîyesi pek derin bir nefret ve galeyân izharile casusların bilfiil takibine de koyulmuşlarsa da adaletin tatbik olunacağı vadile sükûna irca olunmuştur.

Şevketpenah Efendimiz;

Devleti aliyeh Osmanîyelerinin ve hanedanı celilüşşanın altı buçuk asırlık tarihi mabarekinde ve hassaten hayat ve memat ile çırpınılan şu tarihî devirde devlet ve milletin kalb-gâhına tevcih olunmuş bu kadar hainane bir misale tesadüf edilemez. Zâtı akdesi humayunlarına kemali tazim ve ubudiyetle merbut olan bütün milleti necibelerile orduyu humayunları vatan ve milletin ve zâtı akdesi hilafetpenahilerinin halâsı mes'udu gibi bir gayeyi mukaddese etrafında toplanmış oldukları bir sırada düşman tarafından satın alınmış bir zümrei ihanetin asâkiri şahanelerile musademeyi ve beynelislâm sefkidimavi mucip suikastler tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükûmeti merkezîyeden derhal itimat ve emniyeti nezettirmiştir. Ayrıca hakanı celilüşşanımızla milletin arasında haili muvazir olmak cürmü de tarihen affedilmez bir cinayettir. Umum milletin meşru olan amalini, bir araya gelen kuvvetini inkâr ve tevil edip te bunu ittihatçı manevraları göstermek ve zâtı akdesi hilâfetpenahilerinden ketmi hakikat eylemek kadar azîm bir günah ve mes'uliyet olamaz. Sevgili padişahımız, umum milletin kudreti müsterekesi siyâsî tesirlerden külliye azade ve münezzehtir. Orduyu humayunları ise bilkülliye siyâsî cereyanlardan münezzehtir ve ancak umum vatan ve milletin ve zâtı akdesi humayunlarının masuniyetine aht ve azmeylemiş olan millete muzahirdir. Binaenaleyh amali meşruai millîyeye istinat edecek; dinine, vatan ve milletin merbut ve zâtı akdesi humayunlarına, makamı muallâyı saltanat ve hilâfete bihakkın tazimkâr, namuslu zevattan mürekkep ve meşrutiyete tamamile sadık bir heyeti cedidei hükûmetin teşkili ile milleti necibelerinin ve orduyu humayunlarının tatminini ve bunu müteakip vatan ve milletin ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında tahkikat ve icraatı seriail âdilânelerinin icrasını ve bu surette bir heyeti âdilei hükûmet teessüsüne kadar merkezî hükûmetle bir veçhile muhabere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan millettin ordunun ayırlamayacağı, zâtı vak'aya muttali ve mahalline mücavir olan kolordular kumandanı hakipayı şahanelerine arza mecbur olduk. Olbapta ve katibei ahvalde emrî ferman şevketlü padişahımız efendimiz hazretlerindir.

VESİKA, 83.

Ankara, 11/9/1335

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Başkumandanı akdesimiz efendimiz hazretlerine olan maruzatımızı doğrudan doğruya arz etmeyi musrirane talep ederiz. Mümanaat buyurulduğu halde ve padişahımıza, milletimize, vatanımıza ihanetiniz hükmedilerek başka suretle ittihazı tedabire mecbur kalınacaktır.

En kutsal başkomutanımız yüce padişahımıza

Yüce Efendimiz

Bugün gerçek resmî belgelerle saptanıp her tarafa yayılarak büyük üzüntüyle öğrenildi ki, İçişleri Bakanı Adil Bey ve Savaşları Bakanı gizli bir plân altında Elazığ Valisi Galip Beyi bazı din ve vatan haini casuslarla birlikte öteden beriden bir kısım silâhlı Kürtleri toplayarak çeteler kurdurtup başlarına geçirerek bunları Sıvasta toplanan ve her anlamıyla millî ve meşru ve bundan dolayı da padişahın ordularının güven ve desteğini kazanan Kongreyi çarpışmayla basturarak müslümanlar arasında kan dökmeye kalkışması ve ayrıca padişah ülkelerinin ayrılmaz bir parçası ve yüce padişahlık ve halifeliliğine sonsuz bir bağlılık duygusuyla bağlı olan Kürdistanı sözde ayaklandırarak vatani parçalamak gibi salt düşmanlara özgü bir plânın uygulanmasını birçok para karşılığında üstlenmiş oldukları apaçık ortaya çıkmıştır. Şifreli yazışmaları elde etmek ve bu canice girişimleri, kovuşturma ve araştırmalar sonucu, öğrenen o yöredeki kolorduların gönderdiği karma askeri birlikleri Galip Bey haininin başkanlığındaki çeteyi Malatyada sıkıştırmış ve Malatyadan birşey yapamadan kaçmak zorunda bırakmıştır. Sıkıca izlenmeleri sürdürülüyor. Tanrıya şükürler bu mel'unluk belâsı vakit geçmeden ortaya çıkarılmış ve kesin önlemler alınmıştır. Müslümanlar arasında kan akıtmak ve ülkede kargaşa çıkartmak yoluyla felâketler oluşturmaya çalışan bu hainler grubu kovuşturma sonucunda gereği yapılmak üzere kanunun ve yüce islâm şeriatının pençesine verilecektir. Düşman parasile ve vatansızlık duygusuyla düzenlenen bu ihaneti öğrenen Elazığ müslüman halkı pek derin bir tiksintiyle ayaklanıp casusları edimli olarak izlemeye koyulmuşlarsa da adaletin uygulanacağına söz verilmesi üzerine yatıştırılmışlardır.

Görkemli Efendimiz;

Yüce Osmanlı Devletinizin ve ünlü soyunuzun altı buçuk yüzyıllık kutlu tarihinde ve özellikle hayat ve ölüm arasında çırpınılan şu tarihsel döneminde devlet ve milletin can evine yöneltilmiş bu denli haince davranışın benzerine rastlanamaz. Çok kutsal kişiliğinize en yüksek saygı ve kulluk duygularıyla bağlı olan tüm soylu milletinize ordunuzun vatan ve milletin ve siz kutsal halifemizin mutlu kurtuluşu gibi bir kutsal amaç etrafında toplanmış oldukları bir sırada düşman tarafından satın alınmış bir ihanet grubunun askerlerinizle savaşmayı ve Müslümanlar arasında kan akması sonucu doğacak suikastler düzenleyip İçişleri ve Savaşları Bakanları tarafından bildirip uygulattıran İstanbul hükûmetine artık güven ve inani kalmamıştır. Ayrıca siz padişahımızla millet arasında zararlı bir engel olmak suçu da tarihin bağışlamayacağı bir cinayettir. Tüm milletin meşru olan emellerini, bir araya gelen kuvvetini yadsıyıp saptırmaya çalışıp da bunu ittihatçı manevrası gibi göstermek ve siz kutsal halifemizden gerçeği gizlemek kadar büyük bir günah ve sorumluluk olamaz. Sevgili padişahımız tüm milletin birleşmiş gücü politik etkilerden tamamen arınmıştır. Ordunuz ise bütünüyle politik akımların dışında olup ancak bütün vatan ve milletin ve siz kutsal padişahımızın dokunulmazlığına ve içmiş ve bu yolda sarsılmazca kararlı bulunan millete destektir. Bu nedenle milletin meşru emellerine dayanacak; dinine, vatan ve milletin bağlı ve sizin kutsal kişiliğinize, yüce padişah ve halifelige gerçekten saygılı, namuslu kişilerden oluşacak ve meşrutiyete tümüyle bağlı yeni bir kabine kurarak soylu ulusunuzun ve ordunuzun huzura kavuşturulmasını ve ondan sonra vatan ve millete ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında kovuşturma yapılarak adalet gereğinin tezelen yerine getirecek biçimde bir kabine kurulana kadar İstanbul hükûmetiyle hiçbir yoldan haberleşme ve ilişkide bulunmamaya karar vermiş olan millettin ordunun ayırlamayacağı, gerçek durumu bilen ve o yerlere yakın olan biz kolordular komutanları durumu yüce padişahımızın bilgisine sunmak zorunda kaldık. O konuda ve her durumda siz görkemli padişahımız efendimiz ne emrederse o olur.

BELGE, 83.

Ankara, 11/9/1919

Başbakan Paşa Hazretleri

Çok kutsal Başkomutanımız efendimiz hazretlerine olan bildirimimizi doğrudan doğruya ona sunmayı üstünde önemle durarak istiyoruz. Engel olursanız padişahımıza, milletimize, vatanımıza ihanet ettiğiniz yargısına varılarak başka yoldan önlemler almak zorunda kalınacaktır.

Bundan hâsıl olacak fenalığın bütün mes'uliyeti zatı fehmetpenahilerine raci olacağını arz ederiz.

K.O. 20 K. Vekili
Mahmut

Erkânıharp Reisi
Ömer Halis
Erzurum, 11/9/1335

Makamı Sadareti Uzmaya

Şimdi doğrudan doğruya başkumandanı akdesimiz halifei lisanımız efendimize maruzatı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Hail ika edilmemesini rica ederiz. Aksi takdirde tevellüt edecek netayici vahimenin mes'uliyeti surf zatı fahimanelerine raci kalacağını arz ederiz.

K.O. 15 Kumandanı
Kâzım

K.O. 13 K. Vekili
Cevdet

On Birinci Fırka Kumandanı
Mümtaz

Sivas, 11/9/1335

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Zâtı hazreti padişahîye doğrudan doğruya maruzatta bulunmak üzere yolu açık bulundurmamak hususuna ait istirhamın tervici tehir edildiği takdirde hadis olacak halden maddî ve manevî vebal mes'uliyetiniz derecesi tezauf etmektedir. Vakit geçirilmesinde hiçbir faide olmadığını arz ederim.

K.O. 3 Kumandanı
Salâhattin

SURET

Vakayii ve hakayikî doğrudan doğruya başkumandanı akdesimiz efendimizin bilâvasıta arzetmek isterim, maruzatımı takdim için mümanaat ika buyurulmamasını istirham ederim.

Salâhattin
Ankara

Zâtı şahaneye keşide edilecek telgrafnamenin alelûsul çekilmesi ve usulü veçhile takdim edileceği suretinde Sadrazam Paşanın cevaplarına karşı ne emir buyuruluyor.

Makamı Sadarete yazılan telgrafi vermişler.

Bir de vilâyetten de Dahiliye Nezaretine yazdığı tekittir Efendim.

Sadrazam ve Dahiliye Nâzırı bir arada imişler.

Sadrazamın konağında telgraf merkezi olmadığından yakın bir telgraf merkezine teşrif etmelerini yazdık cevap bekliyoruz.

Başmemur muavini geldi. Sadrazam Paşaya yazılan ifade telefonla söylendi, alınan cevapta telgrafname mündericatu Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu vukubulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameleri kezaik usulü dairesinde takdim edilir. Buyurduklarını müdür bey söylüyor Efendim.

Alınacak cevap gelince derhal yazılacağı tabiidir. Boş durmamak üzere telgraf işliyebilir miyiz.

Deminki ifadeyi Sadrazam Paşa arzetmişler alınacak cevaba intizar edildiğini söylüyorlar efendim.

11 Eylül 1335

Şef muavininin ifadesidir.

Merkezimiz mümanaat ika etmiyor. Ancak alınan emri vazifemiz hemen makamı aidi-ne takdim etmektir. O da saniye tehrsiz ika ediliyor. Başka ne yapabiliriz efendim peki şimdi Sadrazama iblâğ ederiz efendim.

Telefonla Sadrazam Paşaya tebliğ olunup alınacak cevaba intizar edildiğini başmemur söyledi efendim.

Bundan doğacak kötülüğün tüm sorumluluğunun size düşeceğini bildiririz.

K.O. 20 K. Vekili
Mahmut

Kurmay Başkanı
Ömer Halis
Erzurum, 11/9/1919

Yüce Başbakanlığa

Şimdi çok kutsal başkomutanımız şanlı halifemiz efendimize doğrudan doğruya önemli bildirimlerde bulunmak zorundayız. Engel olunmamasını rica ederiz. Tersî yapılsa doğacak tehlikeli sonuçların sorumluluğunun sade size düşeceğini bildiririz.

K.O. 15 Komutanı
Kâzım

K.O. 13 Vekili
Cevdet

On Birinci Tümen Komutanı Mümtaz

Sivas, 11/9/1919

Başbakan Paşa Hazretlerine

Padişah hazretlerine doğrudan doğruya bildirimde bulunmak için yolu açık bulundurmamak konusuna ilişkin dileğimizin kabulü geciktirilise bundan doğacak durumdan nesnel ve tinsel sorumluluğunuz iki kat artmaktadır. Vakıt geçirilmesinde hiçbir yarar olmadığını bildiririm.

K.O. 3 Komutanı
Salâhattin

ÖRNEK

Olayları ve gerçekleri doğrudan doğruya çok kutsal başkomutanımız efendimize aracısız olarak sunmak isterim, bildirimlerimi sunmama engel olunmamasını dilerim.

Salâhattin
Ankara

Padişaha çekilecek telgrafın yöntemine göre çekilmesi ve yöntemine göre sunulacağı yolunda Başbakan Paşanın yanıtına karşı ne emriniz var.

Başbakanlığa yazılan telgrafi vermişler.

Bir de valilikten de İçişleri Bakanlığına yazılan üstleme yazısıdır Efendim.

Başbakan ve İçişleri Bakanı bir arada imişler.

Başbakan konağında telgraf merkezi olmadığından yakın bir telgraf merkezine gitmelerini yazdık karşılık bekliyoruz.

Başmemur yardımcısı geldi. Başbakan Paşaya yazılanlar telefonla söylendi, alınan karşılıkta telgrafda yazılanlar Başbakan Paşa Hazretlerinin bilgisine sunuldu yapılacak bildirimler yöntemine göre telgrafla sunulmalıdır. Telgraflarınız da yöntemine göre sunulur. Buyurduklarını müdür bey söylüyor Efendim.

Alınacak karşılık gelince gecikmeden yazılacağı doğaldır. Boş durmamak için telgraf işliyebilir miyiz.

Demin söyleneni Başbakan Paşa sunmuşlar alınacak yanıtın beklenildiğini söylüyorlar efendim.

11 Eylül 1919

Şef yardımcısının dedikleridir.

Merkezimiz engel çıkarmıyor. Ancak görevimiz alınan emri gecikmeden ilgilie sunmaktır. O da saniye geciktirilmeden yapılıyor. Başka ne yapabiliriz efendim peki şimdi Başbakanı ulaştırırız efendim.

Telefonla Başbakan Paşaya bildirilip alınacak yanıtın beklendiğini başmemur söyledi efendim.

11/12 Eylûl 1335

Saat: 9:5

Bu usul Sadrazamın yeni bir icadı mıdır millete muhatap olmaktan utanan sadrazamın irtikâbı kizbû düruğ ettiğine şüphe yoktur fakat sizin bu adi harekete alet olmamanız lâzımdır.

Sadrazama söyleyiniz makine başında milletin ve ordunun ihtarına kulaklarını açarak dikkatle dinlesin ve siz de yalan söylemekten vazgeçiniz.

Umumî Kongre Heyeti

C: Emrinizi başmemura verdim efendim.

Sizin buraya yazılacak telgraflarınızı derhal telefonda makamlarına, derhal telefondan yazılacağını başmemur söylüyor efendim. Başmemura verdim.

İstanbul ile muhaberat

11/12 Eylûl 1335

Saat: 9

- Sorayım. Şef Fahri

Sadrazam Paşanın konağına telgraf ve telefon vardır.

- Sadrazam Paşa ya sadarete veya mabeyni humayundadır, kendisini buldurup hemen telgrafhaneye gelmesini söyleyin mevzuubahs olan mesele zannettiğiniz gibi basit değildir. Çok mühimdir bilâhare sizi mes'ul ederiz isminiz ve şahsınız bizce malûmdur işi uzatmayın çabuk cevap veriniz.

- İşte başmemur diyorlar ki Sadrazam Paşa konağındadır. Emrederlerse yazılacak telgrafi telefondan konağa yazarız diyorlar.

- Bendeniz emirlerinden hariç ne yapabilirim ki.. ufak bir maiyet memuru mes'ul ad buyurulsun.

- Bizim size yazdıklarımızı telefon veya telgrafla derhal Sadrazama bildiriniz. O sizin bileceğiniz bir iştir. Neticesini derhal bildiriniz.

- Üçüncü Kolordu Kumandanı Sadrazam Paşayı telefonda veya telgrafta bekliyor.

- Emrinizi ifaya çalışıyorum. Biraz sabır buyurunuz.

Başmemur Fahri Bey diyor ki Sadrazam Paşa ve Dahiliye Nâzırı ile Harbiye Nâzırının konaklarında telgraf yoktur bunlara yazılacak telgrafları doğruca İstanbul'a yazıp buradan da müvezzi mahsus ile kendilerine gönderilir.

VESİKA, 84.

Tel

Sivas, 15/9/1335

12/9/1335 tarihli talimata zeyildir.

Maksat, meşru bir heyet resikâra geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesile kat'ı münasebet olduğundan Dersaadetle muhaberatı resmîye icra edilmeyecektir. Hususî ve ticarî muhaberat tamamen serbesttir. Yalnız Dersaadetle olacak bu gibi hususî muhaberatın da tahtı murakabede bulundurulması lâzımdır.

Heyeti Temsilîye namına

Mustafa Kemal

Erzurum K. O. 15, Ankarada K. O. 20, Diyarbakır K.O.13, Konyada K.O. 12, Niğdede Fırka 11 Kumandanlıklarına.

Konya, Ankara, Kastamonu, Hüdavendigâr, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülâziz vilâyetlerine.

Erzincan, Canik, Kayseri, Niğde, Malatya, Amasya, Bolu, Antalya, Eskişehir ve Afyon Karahisar Mutasarrıflıklarına yazılmıştır.

11/12 Eylûl 1919

Saat: 9:5

Bu yöntem Başbakanın yeni bir buluşu mudur milletin karşısına çıkmaktan utanan başbakanın yalan dolana başvurduğu kuşkusuzdur, ama sizin bu aşağılık davranışa alet olmamanız gerekir.

Başbakana söyleyiniz makine başında milletin ve ordunun uyarılarını kulaklarını açarak dikkatle dinlesin ve siz de yalan söylemekten vazgeçiniz.

Genel Kongre Kurulu

K: Emrinizi başmemura verdim efendim.

Sizin buraya yazılacak telgraflarınızı hemen telefonda makamlarına, telefonda yazılacağını başmemur söylüyor efendim. Başmemura verdim.

İstanbul ile haberleşme

11/12 Eylûl 1919

Saat: 9

- Sorayım. Şef Fahri

Başbakanın konağında telgraf ve telefon vardır.

- Başbakan ya başbakanlıkta ya da padişahın yanındadır, kendisini buldurup hemen telgrafhaneye gelmesini söyleyin söz konusu olan sorun sandığınız gibi önemsiz değildir. Çok önemlidir sonra sizi sorumlu tutarız adınız ve kimliğiniz bizce bilinmektedir işi uzatmayın çabuk karşılık veriniz.

- İşte başmemur diyorlar ki Başbakan konağındadır. Emrederlerse yazılacak telgrafi telefondan konağa yazarız diyorlar.

Ben emirlerinizin dışında ne yapabilirim ki...küçük bir maiyet memuru sorumlu sayılsın.

- Bizim size yazdıklarımızı telefon veya telgrafla hemen Başbakana bildiriniz. O sizin bileceğiniz bir iştir. Sonucunu hemen bildiriniz.

- Üçüncü Kolordu Komutanı Başbakanı telefonda ya da telgrafta bekliyor.

- Emrinizi yapmaya çalışıyorum. Biraz sabrediniz.

Başmemur Fahri Bey diyor ki Başbakan Paşa ve İçişleri Bakanı ile Savaşîleri Bakanının konaklarında telgraf yoktur bunlara yazılacak telgraflarınız doğruca İstanbul'a yazıp buradan da özel ulakla kendilerine gönderilir.

BELGE, 84.

Tel

Sivas, 15/9/1919

12/9/1919 tarihli direktife ektir.

Amaç, meşru bir kurul işbaşına geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesile ilişkileri kesmek olduğundan İstanbul'a resmî haberleşmeler yapılmayacaktır. Özel ve ticarî haberleşmeler tümüyle serbesttir. Yalnız İstanbul'a yapılacak olan özel haberleşmelerin de denetim altında bulundurulması gereklidir.

Temsilci Kurul adına

Mustafa Kemal

Erzurum K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Diyarbakır K.O. 13, Konyada K.O. 12, Niğdede Tümen 11 Komutanlıklarına.

Konya, Ankara, Kastamonu, Bursa, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ valiliklerine.

Erzincan, Samsun, Kayseri, Niğde, Malatya, Amasya, Bolu, Antalya, Eskişehir ve Afyon Mutasarrıflıklarına yazılmıştır.

VESİKA, 85.**Tel****Sivas, 16/9/1335****Ayni Makamata**

12/9/1335 tarihli tebligata zeyildir:

1 - Hiyaneti vatanîyesi filen vesaika müsteniden sabit olmuş bulunan Ferit Paşa Kabinesinin iskati ile yerine amali millîyeye hadim meşru bir heyetin tayin ve ikamesi istirhamatının zati akdesi hazreti padişahîye arz ve ref'ine heyeti hazırai hükûmet mümanaat eylemekte bulunduğundan Kongrece takarrür ettirilip tatbiki Heyeti Temsilîyemize havale edilen tedabir, maruzatı mezkûre mesmuu şahane olup meşru bir heyet mevkii iktidara geçinciye kadar Ferit Paşa Kabinesile yalnız muhaberatı resmîyenin katıdır.

2 - Vazıh olan bu maksadı meşruun tesrii istihsali için sizce varidi hatır ve kabili icra sair tedabiri müessire varsa iş'arı rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 86.**Tel****13/9/1335**

**Balıkesirde K.O. 14 K., Konyada K.O. 12 K.,
Diyarbakırda K.O. 13 K., Erzurumda K.O. 15 K.,
Ankarada K.O. 20 K., Bursada Fırka 17, Çinede Fırka 58,
Bandırmada Fırka 61 Kumandanlıklarına ve 61
Fırka vasıtasile Edirne'de K.O. 1 K., Niğdede Fırka
11 K., vilâyetlere, müstakil sancaklara, belediyelere,
Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine**

Hükûmeti merkezîyenin itihaz ve takip etmekte olduğu mesleki irticakâraneye ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehalik ve muhataralı azimesine karşı müdafaai hukuk ve muhafazai mevcudiyet için Meclisi Millînin intihap ve in'ikadını temin ve tesri etmek bugünüün en mühim vazifesidir.

Hükûmeti merkezîye milleti iğfal ile meb'usan intihabatını aylarca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihap emrini de türlü esbap ile tavik ve tehir etmektedir. Ferit Paşanın Torosun ötesindeki vilâyatımızdan feragat ettiği Sulh Konferansına verdiği nota ile sabit, Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdidi hududa teşebbüsü oradaki işgali emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksami meşgulei sairei memleket için de bunlara benzer gafilâne ve hainane siyasetile mülk ve milleti inkısama uğratacağı kaviyen melhuz ve Meclisi Millînin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu memul bulunmuş olduğundan Umumî Kongre orduyu ve milleti intihaba davetle berveçhiati hususatın sürati icrasını mesaili hayatiyei millîyeden ad ve beyan eyler.

Evvelen - İntihabat hazırlıklarının mer'i kanundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmalî için belediyeler ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri faaliyeti tamme ile çalışmalıdır.

Saniyen - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların, miktarı nüfusuna nazaran adedi hemen tespit olunarak Heyeti Temsilîyeye şimdine bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhare bilmuhabere hallolunacaktır.

Salisen - Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucibi teahhur esbabın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir teahhura meydan verilmiyerek asgarî müddet zarfından intihabatın intacı.

İşbu kararı muntakanızdaki bilcümle belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sürati ifasına muavenet buyurmanız rica olunur.

Heyeti Temsilîye**VESİKA, 87.****Erzincan, 14/9/1335****Sıvasta Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesine**

1 - Arzuyl millî hilâfındaki hareketi sabit olan hükûmeti merkezîye ile münasebatın kat'ını ve namı namîi hazreti padişahîye tedviri umur edilmesine dair altı maddede havi olarak Kongrece intihaz olunup Baki Beye keşide olunan 13 Eylûl 1335 tarihli telgrafname ile tebliğ buyurulan karar, memurini mülkiye ve askerîyenin muvafakatı alındıktan sonra aktolunan içtimai umumîde kiraat ve ârayı umumîye arz olundu.

BELGE, 85.**Tel****Sivas, 16/9/1919****Aynı Görevlilere**

12/9/1919 tarihli direktife ektir:

1 - Vatan haini oldukları belgelere dayanılarak edimli olarak saptanmış bulunan Ferit Paşa Kabinesinin düşürülerek yerine ulusal emellere hizmet edecek meşru bir kurul atanması ve onun yerini alması dileklerinin çok kutsal padişah hazretlerine sunulup iletilmesine bugünkü kabine engel olmakta bulunduğundan Kongrece kararlaştırılıp uygulanması Temsilci Kurulumuza bırakılan önlemler, bu dileklerimiz padişaha duyurulup meşru bir kabine işbaşına geçinceye kadar Ferit Paşa Kabinesile yalnız resmî haberleşmelerin kesilmesidir.

2 - Açıkça belli olan bu meşru amacın elde edilmesinin çabuklaştırılması için sizce aklınıza gelen ve uygulanabilir başka etkili önlemler varsa bildirilmesi rica olunur.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 86.**Tel****13/9/1919**

**Balıkesirde K.O. 14 K., Konyada K.O. 12 K.,
Diyarbakırda K.O. 13 K., Erzurumda K.O. 15 K.,
Ankarada K.O. 20 K., Bursada Tümen 17, Çinede Tümen 58,
Bandırmada Tümen 61 Komutanlıklarına ve 61
Tümen aracılığıyla Edirne'de K.O. 1 K., Niğdede Tümen
11 K., valiliklere, bağımsız sancaklara, belediyeler,
Hakları Savunma Dernekleri Merkez Kurullarına**

İstanbul hükûmetinin aldığı ve sürdürdüğü gerici tutuma ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Millî Meclisin seçilip toplanmasını sağlayıp çabuklaştırmak bugünün en önemli ödevidir.

İstanbul hükûmeti milleti aldatıp meb'usların seçimini aylarca yaptırmamış olduğu gibi son zamanda verdiği seçim emrini de türlü nedenlerle geciktirmekte ve geri bırakmaktadır. Ferit Paşanın Torosun ötesindeki illerimizden vazgeçtiği Barış Konferansına verdiği nota ile kanıtlanmış, Aydın ilinde Yunanlılarla aramızda sınır belirlemeye girişmesi oradaki Yunan işgal olup bitti biçimde bir katılma olarak kabul ettiğinin kanıtı olmuştur. Ülkenin işgal altındaki öbür bölgeleri için de bunlara benzer aymazca ve haince politika güdererek ülke ve milletin bölünmesine yol açması kuvvetle beklenir ve Millî Meclisin toplanmasından önce barış anlaşmasını imza ederek milleti bir oldu bitti karşısında bulundurmamak istemekte olduğu sanılmakta olduğundan Genel Kongre orduyu ve milleti uyanmaya çağırarak aşağıdaki işlerin tez elden yapılmasını milletin ölüm kalmı konusu saydığını bildirir.

Birincisi - Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanundaki en kısa süre içinde yapılıp tamamlanması için belediyeler ve Hakları Savunma Dernekleri bütün güçleriyle çalışmalıdır.

İkincisi - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların, nüfusuna göre sayısı hemen saptanarak Temsilci Kurula şimdiden bildirilmelidir. Adaylar sorunu daha sonra haberleşme yoluyla çözümlenecektir.

Üçüncü - Hem seçim hazırlıklarının, hem seçimlerin yapılmasında gecikmeye yol açabilecek nedenleri şimdiden düşünülüp ortadan kaldırılarak gecikmeye meydan verilmiyerek en kısa süre içinde seçimler sonuçlandırılmalıdır.

Bu kararı bölgenizdeki tüm belediye ve Hakları Savunma Derneklerine bildirip gereğinin ivedilikle yapılmasına yardım etmeniz rica olunur.

Temsilci Kurul**BELGE, 87.****Erzincan, 14/9/1919****Sıvasta Genel Kongre Temsilci Kuruluna**

1 - Ulusal isteklere karşı davrandığı saptanan İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerin kesilmesini ve işlerin padişah adına yürütülmesine ilişkin olarak Kongrece alınıp Baki Beye çekilen 13 Eylûl 1919 tarihli telgrafla bildirilen altı maddelik karar, sivil ve asker görevlilerin onayı alındıktan sonra yapılan genel toplantıda okundu ve oya sunuldu.

2 - Hükûmeti merkeziye ile münasebatın kat'ı takarrür ettikten sonra namı namii hasreti padişahiye olarak kavanini mevzuu dairesinde tedviri umur edilmek için mezkûr altı madde mündericatu kâfi ve muvafık görülmüş ve ancak mevaddı mezkûrenin aynen Kongre hükûmeti merkeziyeye iblâğı ve mukarrerat ve metalihi sabıkanın is'afı için kırk sekiz saat mühlet itasile muvafık cevap verilmediği halde tatbiki muvafık olacağı umumca karargir olmuştur.

3 - Livaya mülhak kazalar hey'atına da tebliğ edilmiştir. Oralardan da alınacak cevaplar arzedilecektir efendim.

**Şarkî Anadolu Vilâyatı
Erzincan Heyeti Merkeziyesi
Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Erzincan, 15/9/1335**

Sıvasta Umumî Kongre Heyeti Riyasetine

14/9/1335 telgrafımıza zeyildir: Kemah kazası dahi maamerkezimiz mütaleatını iktifa-
en Kongrenin musammem mukarreratını kabul eylediği.

Erzincan Heyeti Merkezi

Diyarbakırdan, 14/9/1335

VESİKA, 88.

**Gayet mühim ve müstaceldir
Dakika tehiri caiz değildir
adet
2385**

Sıvasta K.O. 3 Kumandanlığına

Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesine:

İtimadı millîyi haiz bir hükûmetin teşekkülüne kadar hükûmeti merkeziye ile kat'ı alâka ederek mercii muhaberatın Umumi Kongre Heyeti Temsilîyesi olmasında, muntakamız ahval ve efkârına berveçhiati me hazır mevcut olduğuna nazarı dikkati celbe lüzum hissettirdim.

Bitlis vilâyetinin bir kısmı müstesna olmak üzere muntakamı işgal acısı duymamıştır. En ziyade bu sebepten ve diğer muhtelif tesirattan dolayı icap edenlerin tenvir edilmesine rağmen muntakamda Vilâyatı Şarkîyenin diğer mahalleri gibi kütlei vahide halinde vandeti millîye tevafuku efkâr yoktur. İki ay evvel Diyarbakırda yapılmak istenilen inkılâp ve son Malatya hâdisesi buna delildir. Bunda İngiliz propagandası ve İngiliz parasile işgal olunmuş bazı Kürt gençlerinin de tesiri çoktur. Mütemadi irşadate ve teşvikata rağmen Diyarbakır ve Elâziz vilâyetlerinden Erzurum Kongresine kimsenin iştirak etmemesi ve Kongre mukarreratı herbir tarafta lâzım gelenlere verildiği, maksat anlatıldığı halde el'an matlup teşkilâtın yapılamaması bi-naenaleyh muntakamda henüz Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin teşekkül etmemesi yüzünden bütün efradı millet makasadı hakikîye aghâ değildir. Bu sebepten bugün merkezi hükûmetle büsbütün kat'ı alâka mercii muhaberat Kongre Heyeti Temsilîyesi olursa muhalifler, siyâsî bir maksat takip edenler, bu hareketi ahaliye başka türlü telkin edecekler, hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkârı tağlit edecekler ve bu veçhile maksatlarını istihsal için taraftarlarını tezyide çalışacaklardır. Muntakamın İngiliz nüfuz ve işgali altında bulunan yerlere mücavir ve Arabistanla hemhudut olması hasebile İngilizler de bu noktadan propaganda yapacaklardır.

Fırarîlerin, Malatya livasında aşairi tehyiç için Malatya'ya gelen Kuvvetin Ermeni kuvveti olduğunu ilân etmeleri, aşairi, Ermenilerin Malatya'ya hücum edeceği behanesile tehyiç ederek cem'e çalışmaları, Ali Galip Beyin, ahaliye Kongre aleyhinde bulundurmak maksadile, Kongre hali içtimada iken Erzurumun makamı hilâfet ve merkezi hükûmetle kat'ı alâka etmiş olduğunu ilân etmesi ve bu propagandanın buralara kadar akseylemesi maruzatımı tezyide kâfi delildir.

Henüz Malatya meselesi sükkûn kespememişken şimdi mercii muhaberatın Kongre addelilerek merkezi hükûmetle büsbütün kat'ı alâka edildiğinin ilân ve işfa edilmesini bu noktai nazar-
dan mahzurlu görüyorum. Bahususunu muntakamda Arap ve Kürt birçok aşair olduğundan bunları hilâfet siyasetile elde tuttuğumuzu nazarı dikkate almak lâzımdır. Erzurum Kongre mukarreratının dördüncü maddesi mucibince bir tazyiki düveli karşısında hükûmetin buraları terk ve ihmal ettiği kat'iyyen tebeyyün eder ve bütün millet de buna kani olursa o zaman tesirâtı siyâsiye husule getirmek için şeraiti mukarrere tahtında muvakkat bir idareyi bütün millet kabul eder. Esasen

2 - İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerin kesilmesi kararlaştırıldıktan sonra padişah adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde işlerin yürütülmesi için bu altı maddede yazılanlar yeterli ve uygun görülmüş ve ancak o maddelerin olduğu gibi Kongre tarafından İstanbul Hükûmetine bildirilip eski karar ve isteklerin yerine getirilmesi için kırk sekiz saat süre tanınarak uygun yanıt alınmazsa uygulanması yerinde olacağı oybirliğiyle kararlaştırılmıştır.

3 - Sancağa bağlı ilçe kurullarına da bildirilmiştir. Oralardan da alınacak yanıtlar bilginize sunulacaktır efendim.

**Doğu Anadolu İlleri Erzincan
Merkez Kurulu Hakları
Savunma Derneği
Erzincan, 15/9/1919**

Sıvasta Genel Kongre Kurulu Başkanlığına

14/9/1919 telgrafımıza ektir: Kemah ilçesi de merkezimizin düşüncesine katılarak Kongrenin kesinlikle alınmış kararlarını kabul etmiştir.

Erzincan Merkez Kurulu

Diyarbakırdan, 14/9/1919

**BELGE, 88.
Çok önemli ve ivedidir
Dakika geciktirilemez
Sayı
2385**

Sıvasta K.O. 3 Komutanlığına

Genel Kongre Temsilci Kuruluna:

Milletin güvendiği bir hükûmet kurulana kadar İstanbul hükûmeti ile ilişki kesilerek yazışma yerinin Genel Kongre Temsilci Kurulu olmasında, bölgemiz durum ve görüşü bakımından aşağıdaki sakıncalar bulunduğu dikkati çekmeyi gerekli buldum.

Bitlis ilinin bir parçası dışında bölgem düşman işgali altında olmanın acısını duymamıştır. En çok bu nedenle ve başka birkaç etkenden ötürü gerekenlerin aydınlatılmasına karşın bölgemde Doğu İllerinin öbür yerleri gibi tek topluluk durumunda ulusal birlik ve düşünce beraberliği yoktur. İki ay önce Diyarbakırda yapılmak istenilen değişiklik ve son Malatya olayı buna kanıttır. Bunda İngiliz propagandası ve İngiliz parasile aldatılmış bazı Kürt gençlerinin de etkisi çoktur. Sürekli aydınlatmalara ve özendirmelere karşın Diyarbakır ve Elâziz illerinden Erzurum Kongresine kimsenin katılmaması ve Kongre kararları herbir yanda gerekenlere verildiği, amaç anlatıldığı halde hâlâ istenilen örgütün kurulamaması ve böylece bölgemde daha Hakları Savunma Derneğinin kurulmaması yüzünden bütün ulus bireyleri gerçek amaçları bilmiyorlar. Bu nedenle bugün İstanbul hükûmetiyle büsbütün ilişki kesilerek haberleşme yeri Kongre Temsilci Kurul olursa muhalifler, politik bir amaç güdenler, bu davranışı halka başka türlü yansıtabacaklar, halifelige karşı ayaklanılmış gibi göstererek kâfaları karıştıracaklar ve bu yoldan amaçlarını elde etmek için yandaşlarını artırmaya çalışacaklardır. Bölgemin İngiliz etkinliği ve işgali altında bulunan yerlere yakın ve Arabistanla sınırdaş olması nedeniyle İngilizler de bu noktadan propaganda yapacaklardır.

Kaçakların, Malatya sancağında aşiretleri telâşlandırmak için Malatya'ya gelen kuvvetin Ermeni kuvveti olduğunu yaymaları, aşiretleri, Ermeniler Malatya'ya saldıracak diye yersizce telâşlandırarak toplamaya çalışmaları, Ali Galip Beyin, halka Kongreye karşı bulundurmak amacıyla, Kongre toplantıda iken Erzurumun halifelikle ve İstanbul hükûmeti-
le ilişki kesmiş olduğunu duyurması ve doğrulamaya yeter kanıttır.

Daha Malatya sorunu yatışmamışken şimdi haberleşme yerini Kongre sayarak İstanbul hükûmetiyle büsbütün ilişki kesildiğinin açığa vurulup duyurulmasını bu açıdan sakıncalı buluyorum. Özellikle bölgemde Arap ve Kürt birçok aşiretler bulunduğu-
ndan bunları halifelik politikasıyla elde tuttuğumuzu dikkate almak gerekir. Erzurum Kongre kararlarının dördüncü maddesi uyarınca yabancı devletlerin baskısı altındaki bir hükûmetin buraları önemsemeyip gözden çıkardığı kesinlikle anlaşılır ve bütün millet de buna inanırsa o zaman politik etki yapmak için kararlaştırılan koşullar altında geçici bir yönetimi bütün millet kabul eder. Aslında Ermenistan kurulmasını kim-

Ermenistan teşekkülünü kimse istemediğinden böyle bir zamanda hiç propaganda müessir olamaz. Bervechiati nikata da nazarı dikkati celbederim:

Zabitan ve memurının Anadolu efradının aileleriyle uzun müddet muhabere edememesi ahvali ruhiyeleri üzerinde suitesir yapar. Tüccarların, bankaların muamelâtına ait telgraflarının çekilmemesi ecanibin muhaberatının durması da suitesirat hâsül eder. Bundan başka telgraf memurları, kazanılacak hasılatla maaşlarını alacaklardır. Bugün Bitlis memurları beş aydır maaş alamadıklarından istifa eylediklerini, bu hususun makamı aidine bildirilmesini rica ettiler. Bunlar gibi Bitlis vilâyetinde memurını mülkiyenin de muntazaman maaş alamadıklarını istihbar ettim. Gerek şimdi ve gerekse Kongre mukarreratının dördüncü maddesinin tatbiki, lüzum hâsıl olunca ve muvakkat bir idare tesis edilince memur ve asker maaşlarının, masarîfinin menabii mahallîye ile temini imkânı olamayacağından hassaten bu vaziyet uzun devam ederse iâşe buhranı zaptı raptı ve her türlü fenalığı tevhit edeceğinden bu hususta ne tedbir düşünüldüğüne dair tenvir olunmaklıgımı arzu ederim. Hükûmeti merkezîye, İngiliz nüfuzunda olduğuna göre her türlü ısrara ve mesaiye rağmen İngilizlerin nüfuzundan ve arzusundan başka hareket yapacak bir hükûmet teşkiline imkân olmaz ve rekabeti düveliye de bunun husulünü temin edemezse, İngilizler de hükûmetin muvafakatile vâsi miyasta bir işgal plânı tatbik ederse yeni baştan İngilizlerle muharebeye girişmeye Kongre taraftar mıdır ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar emindir ve bu hareketi musırrane vatanın menafîine muvafık mıdır. Bu cihet hakkında da tenvir edilmekliğimi istirhan ederim. Bugün için muvakkat idarenin mahzuriyetini arzettim. Hususî tüccar malı ve ecanibe ait telgrafların kontrol edilmek üzere çekilmesine kolorduların ciheti mülkiyenin ihtiyacatına ve pek mühim işlerine dair olan muhaberatının yapılmasına taraftar ve esasen bu muntakanın İstanbul muhaberatı Sıvasta geçtiğinden oraca da kontrol edilebilir. Şimdilik Sivas ve Diyarbakır merakizindeki resmî muhaberatı tutmak, mütemadi müracaatlar ve turuku saire ile icrayı tesire çalışmak ile iktifa edilmesine taraftar olduğumu arzederim. Harekât, 2385.

**K.O. 13 Kumandanı V.
Ahmet Cevdet**

VESİKA, 89.
Gayet aceledir
Hiç durmayacaktır

Malatya, 15/9/1335

Sıvasfa K.O. 3 Kumandanlığına

C: 13/14, 9, 1335 mukarrerat hakkındaki şifreye:

1 - Mukarreratın bütün mevaddına kanaati vicdanîye ile muvafakat eylerim. Ancak Elâziz ve Malatya ve civarlarında kasabat, nevahî ile kurada henüz Kongrenin maksadı ve programı hemen umumiyetle meçhul olduğundan hükûmeti merkezîye ile kat'ı alâka edilmemesinin hilâfetten ayrılmak, padişahı tanımamak gibi suîtefsirlere cahil ahali ve Ekradı Kürtlük amali besleyenler tarafından isyana teşvik edilmeleri gibi birtakım münasebetsizliklere mahal ve meydan bırakacağını zannediyorum. Bu sebeple Elâziz vilâyeti halkının da Kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece tenvirlerine değin bu hususun tehir edilmesini tensip buyurulursa muvafık bulduğumu arz ederim.

**Alay 15 Kumandanı
İlyas**

VESİKA, 90.

Sıvas, 16 Eylûl 1335

Sıvasta münakit Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesine

Kongrece ittihâzı tasavvur edilen tedabiri havi mevadda karşı düşündüğümüz noktaları bervechizir arz ediyoruz.

1 - Tebliğ buyurulan mevadın heyeti mecmuasından memlekette bir idarei muvakkate ilân edileceği anlaşılmaktadır.

2 - İdarei muvakkatenin ilânını icab eden esbap ve mesail Erzurum ve Sıvas Kongreleri mukarrerat ile tespit edilmiş (Erzurum mukarreratı madde 4, Sıvas Kongresi mukarreratı madde 5) ve binaenaleyh her iki kongrenin kararlarıyla hükûmeti merkezîyenin memleketimizden bir cüz'ünün terk ve ihmali ıstırarında bulunduğu bir zamanda icra edilecek bir tedbirin, şu dakikada

se istemediğinden böyle bir zamanda hiçbir propaganda etkili olamaz. Aşağıdaki noktalara da dikkatinizi çekerim:

Subay ve sivil görevlilerden Anadoluda bulunanların aileleriyle uzun süre haberleşmemesi moralleri üzerinde kötü etki yapar. Tüccarların, bankaların işleriyle ilgili telgraflarının çekilmemesi yabancıların haberleşmelerinin durmasının da kötü etkileri olur. Bundan başka telgraf memurları, kazanılacak gelirlerle maaşlarını alacaklardır. Bugün Bitlis memurları beş aydır maaş alamadıklarından görevden çekildiklerini, bu durumun ilgili yetkililere bildirilmesini rica ettiler. Bunlar gibi Bitlis ilinde sivil görevlilerin de düzenli olarak maaş alamadıklarını haber aldım. Gerek şimdi gerek Kongre kararlarının dördüncü maddesinin uygulanması, zorunlu doğunca ve geçici bir yönetim kurulunca memurların ve asker maaşlarının, giderlerinin yerel kaynaklardan karşılanması olanak dışı bulunacağından özellikle bu durum uzun sürerse beslenme bunalımı düzeni bozup her türden kötülük doğuracağından bu konuda ne önlem düşünüldüğü ile ilgili olarak aydınlatılmamı isterim. İstanbul Hükûmeti, İngiliz etkisi altında olduğuna göre her türlü direnmeye ve çabaya karşın İngilizlerin etkisi ve isteği dışında davranacak bir hükûmet kurulamaz ve devletlerin yarışması da bunu sağlayamazsa, İngilizler de hükûmetin onayı ile geniş ölçüde bir işgal plânı uygularsa yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmeyi Kongre kabul eder mi ve girişilirse başarıya ne kertede güvenmektedir ve bu direniş vatanın çıkarına uygun mudur? Bu konuda da aydınlatılmamı dilerim. Bugün için geçici yönetimin sakıncalı olduğunu söyledim. Özel tüccar malı ve yabancılarla ilişkin telgrafların denetimden geçirilerek çekilmesine kolorduların ve sivil yönetimin gereksinimlerine ve pek önemli işleriyle ilgili olan haberleşmelerin yapılmasından yanim ve aslında bu bölgenin haberleşmeleri Sıvasta geçtiğinden oraca da kontrol edilebilir. Şimdilik Sivas ve Diyarbakır merkezlerinde resmî haberleşmeleri tutmak, sürekli başvurular ve başka yollardan etki yapmaya çalışmak ile yetinilmesinden yana olduğumu bilginize sunarım. Harekât, 2385.

**K.O. 13 Komutanı V.
Ahmet Cevdet**

BELGE, 89.
Çok ivedidir
Hiç durmayacaktır

Malatya, 15/9/1919

Sıvasta K.O. 3 Komutanlığına

K: 13/14, 9, 1919 kararla ilgili şifreye:

1 - Kararların tüm maddelerine içten katılıyorum. Ancak Elazığ ve Malatya ve yörelerindeki ilçeler, bucaklar ile köylerde daha Kongrenin amacı ve programı hemen genellikle bilinmediğinden İstanbul hükûmeti ile ilişki kesilmesinin halifelikten ayrılmak, padişahı tanımamak gibi yanlış yorumlara cahil halk ve Kürtleri Kürtlük emeli besleyenler tarafından ayaklanmaya özendirilmeleri gibi birtakım münasebetsizliklere neden olacağını sanıyorum. Bu nedenle Elazığ ili halkına o Kongrenin amaç ve emeli hakkında bilgi verilerek hiç olmazsa biraz aydınlatılana değin bu konunun ertelenmesi kabul edilirse uygun olacağını bilginize sunarım.

**Alay 15 Komutanı
İlyas**

BELGE, 90.

Sıvas, 16 Eylûl 1919

Sıvasta toplanan Genel Kongre Temsilci Kuruluna

Kongrece alınması düşünülen önlemlerle ilgili maddelere karşı düşündüğümüz noktaları aşağıda sunuyoruz.

1 - Bildirilen maddelerin tümünden memlekette bir geçici yönetim ilân edileceği anlaşılmaktadır.

2 - Geçici yönetimin ilânını gerektiren nedenler ve sorunlar Erzurum ve Sıvas Kongreleri kararlarıyla saptanmıştır (Erzurum kararları madde 4, Sıvas Kongresi kararları madde 5) ve buna göre her iki kongrenin İstanbul hükûmetinin memleketimizden bir parçasına önem vermeyerek ona bırakmak zorunda kaldığı bir zamanda alınacak bir önlemin, şu dakikada alınması kararların

ittihazı kararnamenin yedinci maddesindeki (mukadderatı memleket ve milleti kat'iyen tayin ve tespit edecek vaziyetler için dahi son ve kat'i kararı Kongre müzakeresi ile ita edebilir) sarahat veçhile Umumî Kongreye ait bir hak olarak görülmekte ve memleketin, milletin mukadderatına taallük eden en ağır ve en ziyade mucibi mes'uliyet bir kararın ittihazı zamanında kararnamenin mevaddı sairesine istinat etmek imkânı görülememekte olduğundan bu cihet hakkında nazarı dikkatlerini celbetmeyi bir vazife addeyleriz. Bilhassa hali hazırın on, on beş gün, hatta bir ay kadar daha idamesi imkânı mevcuttur.

3 - Memleket, bugün bir sükûnu tam halinde bulunduğu ve muzaheretini umumîye-yi tam manasile temin eden bu sükûnu ihlâl edecek en ufak bir haber ana vatanda anarşiyi tevhit eder. Aksi propagandaların nakes bulmasına ve belki de efkârı umumîyenin zehirlenmesine sebep teşkil edebilir.

4 - Millet'in maruzatını zâtı şahane arz ve iblağ edebilecek vesaiti kemali sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde arayarak böyle büyük ve mes'uliyetli bir işi son bir müracaatgâh olarak kabul etmek ve tacil etmemek daha muvafık olur.

5 - Binaenaleyh amel ve tezahüratı millîye bir sureti hainanede karşı durmak isteyen hükûmeti merkezîye-yi vesaiti sairei siyasîye ve idarîye ile iskat edebilmek çarelerini ihzar etmekle beraber hali hazırın on, on beş gün daha temdidî suretile hükûmeti merkezîye-yi son ve kat'i bir mühlet vermek ve bu müddet zarfında ahvalın islahı imkânı bulunamadığı takdirde bütün mes'uliyeti, hükûmeti merkezîye-yi idare eden eşhasa tahmil ederek ve Umumî Kongreyi içtimaa davet eyliyerek verilecek karar veçhile ittihazı tedabir eylemek icab edeceği kanaatindeyiz.

6 - Maruzatımız veçhile Umumî Kongre idarei muvakkate kararını kabul eylediği takdirde üçüncü ve dördüncü maddeler hakkındaki maruzatımız şudur. Memurînin amel ve cereyanı millîye karşı ıcrayı tesir edebilecek aksanı muayyendir. Bu, bilhassa idare, inzibat memurlarına münhasır kalabilir. Binaenaleyh bu kararı umumînin - küçük memurların istisnası ile - yalnız ıcrayı tesir ve nüfuz edebilecek memurîne hasrı lâzımlı olduğunu zannederiz. Memurînin ve muhalifin hakkında tatbik edebilecek tarzı hareket bidayeti meşrutiyette olduğu gibi bir şurîş vücuda getirmesi ihtimal haricinde değildir. Binaenaleyh emri idare hakkında ittihaz edilecek kararların pek ciddî bir tahkik ve tetkike istinat etmesi selâmeti memleket namına elzem görülmektedir. Bilvesile teyidi ihtiramata eyleriz.

**Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Sivas Heyeti Merkezîyesi**

VESİKA, 91.

Tel

Trabzon, 15/9/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Esselâmüaleyküm. Sivas Kongresinin beyannamesini ve bilâhare şifre ile vukubulan tebligatınız aldık. Cevaben bildirdiğimiz mütaaleat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür. Müşarileyh bazı mütaaleat dermeyer ederek cevap ita buyuruyorlar. Buna da cevaben yanımdaki telgrafnameyi kendilerine keşide edeceğim. Şimdi o tafsilatı tekrar etmek müşkül olacaktır. Aynen Erzurumdan talep buyurunuz. Şu kadar ki hulasaten bazı maruzatta bulunayım. Evvelâ Sivas Kongresi umumî kongre şekline girmiş ve bir Heyeti Temsilîye vücuda getirmiş olduğu anlaşılıyor ki, bu cihet mukarreratımıza münafidir. Bundan başka Sivas Kongresi Heyeti Temsilîyemiz meyanına aza intihabına salâhiyyetlar olamıyacaktır. Bu cihetler malûmu samilerinizdir. Hükûmeti merkezîye ile kat'ı muhaberatı mukarreratı esasîyemizin dördüncü maddesinin haricinde bir emrivaki oldu. Bunu münakaşaya zaman müsait değil. Ancak şifre telgrafnamenizin altıncı maddesinde salâhiyyet ve merciiyet meselesi efkârı umumîye nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu cihetten kat'iyen sarfı nazar buyurulmalıdır ve arzuyu millîye muvafık bir kabinenin tarafı şahane den teşkiline kadar hücumla memurînin mevzuatı kanunîye dairesinde ifayı vazife eylemelidir. Malûmu samileridir ki, Erzurumda ittihaz eylediğimiz mukarreratı mucibince Sivas Kongresi mevaddı esasîyeyi aynen kabul ettiği takdirde - ki etmiştir nizamnamemizi tadile salâhiyyetlar olmadığı için bir seneye kadar Heyeti Temsilîyemize tebaiyete ve heyeti merkezîyeler şeklinde muhabereye mecbur olacak idi. Revişi halden bu şeklin haricine çıldığı anlaşılıyor. Erzurum mukarreratı hakkında ezhanı umumîye bir devrei ihtizaz geçirdiği bugünlerde anın gayrı ahkâma şüpheli nazarlara bakacağından şüphe buyurmayınız. Mukarreratı esasîyemizin dördüncü maddesi hilâfında hâsıl olan emrivakie menafîi memleket namına muvakkat bir zaman için sükût ediyoruz.

yedinci maddesindeki (ülke ve ulusun kaderini kesinlikle belirleyip saptayacak durumlarda bile son ve kesin kararı Kongre görüşerek verebilir) açıklaması uyarınca Genel Kongreye düşen bir hak olarak görülmekte ve memleketin, milletin kaderine ilişkin en ağır ve en çok sorumluluk doğuracak bir kararın alınması zamanında kararların öbür maddelerine dayanmak olanağı bulunmamakta olduğundan bu konuya dikkatinizi çekmeyi bir ödev sayarız. Özellikle bugünkü durumun on, onbeş gün, hatta bir ay kadar daha sürdürülmesi olanağı vardır.

3 - Memleket, bugün tam bir dinginlik içinde bulunduğu ve kamu oyunun tam anlamıyla desteklediği bu dinginliği bozacak en ufak bir haber ana vatanda anarşi doğurur. Ters propagandaların yankı bulmasına ve belki de kamu oyunun zehirlenmesine neden olabilir.

4 - Millet'in isteklerini padişaha sunup iletebilecek yolları tam bir soğuk kanlılık ve içtenlikle ve tatlılıkla arayarak böyle büyük ve sorumluluk bir işi başvurulacak son yol olarak kabul etmek ve aceleyle getirmemek daha uygun olur.

5 - Bu duruma göre ulusal amaç ve girişimlere hainlikle karşı durmak isteyen İstanbul hükûmetini başka politika ve yönetim araçlarıyla düşürebilmek yollarını hazırlamakla birlikte bugünkü durumun on, onbeş gün daha sürdürülmesi yoluyla İstanbul hükûmetine son ve kesin bir süre tanımak ve bu süre içinde durumu düzeltme olanağı bulunamazsa bütün sorumluluğu, İstanbul hükûmetini yönetenlere yükleyerek ve Genel Kongreyi toplantıya çağırarak verilecek karar uyarınca önlemler almak gerekeceği kanısındayız.

6 - Bildirdiğimiz yolla Genel Kongre geçici yönetim kararını kabul ederse üçüncü ve dördüncü maddelerle ilgili olarak şunları söylemek isteriz. Görevlilerin ulusal amaçlara ve akıma karşı etki yapabilecek bölümleri belirlidir. Bu, özellikle yönetim ve kolluk görevlilerine özgü kalabilir. Şu halde bu genel kararın küçük memurlar dışında - yalnız etkin olabilecek görevlilere uygulanması gerekeceğini sanıyoruz. Memurlara ve muhaliflere uygulanabilecek davranış biçiminin meşrutiyetin ilk günlerinde olduğu gibi bir kargaşa oluşturmaz olmaz şey değildir. Bu nedenle yönetim işleri konusunda alınacak kararların çok sağlam bir araştırma ve incelemeye dayanması ülkenin esenliği açısından çok gerekli bulunmaktadır. Bu fırsattan yararlanarak saygılarımızı yineleriz.

**Hakları Savunma Derneği
Sivas Merkez Kurulu**

BELGE, 91.

Tel

Trabzon, 15/9/1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Esselâmüaleyküm. Sivas Kongresinin bildirisini ve sonra da şifre ile yapılan bildiriminizi aldık. Karşılık olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretleri tarafından görülmek istenmiş ve görülmüştür. Paşa bazı düşünceler ileri sürerek yanıt veriyorlar Buna da karşılık olarak yanımdaki telgrafi kendilerine çekeceğim. Şimdi ayrıntıları yinelemek güç olacaktır. Olduğu gibi bildirilmesini Erzurumdan isteyiniz. Şu kadar ki özel bazı görüşleri bildireyim. Birincisi Sivas Kongresinin genel kongre biçimi almış olduğu ve bir Temsilci Kurul oluşturduğu anlaşılıyor ki, bu nokta kararlarımıza aykırıdır. Bundan başka Sivas Kongresi Temsilci Kurulumuza üye seçmeye yetkili olamıyacaktır. Bu konuları bilirsiniz. İstanbul hükûmeti ile haberleşmeleri kesmek kararı temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında bir oldu bitti oldu. Bunu tartışmaya durum elverişli değil. Ancak şifre telgrafınızın altıncı maddesinde yetki ve yazışma yeri konusu kamu oyununda pek hoş olmayan etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vazgeçilmelidir ve ulusal isteğe uygun bir kabine padişah tarafından kurulana dek tüm görevliler kanunlar çerçevesinde görev yapmalıydılar. Bilirsiniz ki, Erzurumda aldığımız kararlar gereğince Sivas Kongresi temel maddeleri olduğu gibi kabul ederse - ki etmiştir - tüzüğümüzü değiştirmeye yetkili olmadığı için bir yıl kadar Temsilci Kurulumuza bağlı olarak ve merkez kurulları niteliğinde haberleşmek zorunda olacak idi. İşin gidişinden bu biçimin dışına çıldığı anlaşılıyor. Erzurum kararları hakkında kamu oyunun bir duraksama geçirdiği bugünlerde onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakacağından kuşku duymayınız. Temel kararlarımızın dördüncü maddesine aykırı olarak oluşan olup bitti karşısında memleket çıkarı için geçici bir süre için susuyoruz.

Bütün samimiyet ve hürmetle arzederim ki, Erzurum Kongresindeki bilcümle ahkâmı müttihazeye riayetkar ve o uğurda herkesten ziyade fedakâr olacağız. Fakat anın haricinde yapılacak muameleye iştirak edemeyeceğiz. Gerek zâtı samilerinin ve gerek rüfekayi muhteremenizin de birlikte itihaz ettiğimiz kararlara hürmetkâr olacağınıza emniyetimiz berke-maldir.

Servet

VESİKA, 92.

Erzurum, 15/9/1335

Sivasta Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesine

Servet ve İzzet Beylerin kongre sualine karşı aynen muttali olduğum cevaplarına muka-bil kendilerine yazdığım mütaleat aynen berveçhiatidir. Aynı zamanda 14/9/1335 tarihli şif-reli telgrafnamei âlilerinin cevabı olduğunu arzeylerim.

K.O. Kumandanı
Kâzım Karabekir

SURET

1 - Sivas Kongresinin istifsarına cevaben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Bey-lerin vermek istedikleri cevabı okudum, pek yakından tanıdığım bu zevata itimat ve hürmet-im fevkalâdedir. Mumaileyhimin mütaleatına saik olan fikri asliyi anlıyorum ve taraftarım. Yalnız teferuat hakkındaki nikatı nazarımız berveçhiatidir.

a) Nizamnamenin mevzuubahs olan dördüncü maddesinde yalnız bir tazyiki haricî karşısında terk ve ihmal şıkkı nazarı dikkate alınmıştır. Filhakika vakayii ahirede bu madde-nin dal olabileceği bir terk ve ihmal keyfiyeti yoksa da haricin teşvik ve teşciile Dahiliye ve Harbiye Nâzırları tarafından tertip ve Ali Galibe tebliğ edilmiş olan ve suretleri size de yazıl-an bir ihanet var ki, bu defa nizamnamenin esnayı tanziminde derpiş edilebilen ihtimalâtun fevkinde ve seri ve kat'î tedbirleri âmirdir.

b) Erzurum Kongresi Şarkî Anadolu vilâyatının muhafazai hukuku için toplanmış ve kararını Şarkî Anadolu vilâyatı namına vermişti. Sivasta in'ikat eden kongre ise umum mil-leti temsil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrıca bir heyeti temsilîyesi ve vaziyeti ha-zıraya göre kararları olması bir emri tabiidir ve mantıktır. Sivastaki Umumi Millî Kongre ve Heyeti Temsilîyesi Şarkî Anadolu vilâyatı heyeti temsilîyesini ilga etmiş olmuyor ve bu He-yeti Temsilîye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyeti Temsilîyeden olup da elyevm Sivas Kongresi Heyeti Temsilîyesine dahil olmuş bulunanlar varsa bunların Şarkî Anadolu vilâya-tı heyeti temsilîyesinden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. O zaman Sivas Kongresi umum milletin menafîini ve Şarkî Anadolu vilâyatı Heyeti Temsilîyesi de münhasıran Şarkî Anadolu vilâyatının hukuk ve menafîini muhafaza ve müdafaa kudretinde bulunmuş olurlar ve Umumî Kongrenin hükûmeti merkezîye ile kat'î alâka etmesini ve makamâtı resmîyeyi kat'î muhabereye davet eylemesini zarurî bulurum.

Çünkü hükûmeti merkezîye, içinde milleti yekdiğerile kütale hem de eşhası resmîye de-lâletile teşvik eden Dahiliye ve Harbiye Nâzırları var ki, makamâtı mülkiye ve askerîye artık bu nâzırlarla bittabi muhabere edemezler. Sadrazama gelince bu da bu iki hain nâzırı hâlâ mevkilerinde tutmakla bu nâzırların mürevvici efkârı ve amali olduğunu isbat etmekle bera-ber milletin ve kolorduların halife ve paşihamız efendimiz hazretlerine vukubulan maruzatı-na da mısırran mâni olmaktadır. Binaenaleyh hükûmeti merkezîyenin bu ihaneti hakkında şevketmaap efendimizin ve umurun nazarı dikkati ve hak kuvvetini öğrenmek merakını celp için dahilin merkezle muhabereye kat'etmesinden başka çare kalmamıştır. Esasen kat'î mü-nasebete ve münasebet tabiri de doğru değildir. Hükûmet milletin emniyet ve itimadını kay-betmiş olduğu için Kanunu Esasî mucibince bizatihi sakıt ve madumdur.

Bundan başka pek mühim sebeple de yapılmış olan bir işe ademi iştirak şimdiye kadar pek samimî bir surette muhafaza edilen valî vilâyat ile muhafaza edileceği muhakkak olan vahdeti idareyi ihlâl eder. Yalnız kongre tarafından yazılan maddeler hakkında beyanı mü-talea edilmesi ve evcelle yapılmış olan ıztırarî işin tasvip olunması fikrindeyim.

c) Kongrenin altıncı maddesinde teklif ettiği merciyet ve salâhiyet keyfiyeti meselenin ruhu esasîyesini teşkil etmektedir ki, bu mephaste şimdiden istimal edilmemesi hususunda tamamen hemfikirim. Umumi Kongre şayanı itimat bir hükûmet resikâra gelinceye kadar ancak bir istişarî mahiyet ve kudretini muhafaza eyler. Ve Kongre Heyeti Temsilîyesinin teklifatından birden beşe

Bütün içtenlik ve saygıyla bildiririm ki, Erzurum Kongresinde alınan tüm kararlara uyacağız ve o uğurda herkesten çok özverili olacağız. Ama onun dışında yapılacak işleme katılamayacağız. Gerek sizin ve gerek sayın arkadaşlarınızın da birlikte aldığımız kararlara saygılı olacağınıza çok güvenim vardır.

Servet

BELGE, 92.

Erzurum, 15/9/1919

Sivasta Genel Kongre Temsilci Kuruluna

Servet ve İzzet Beylerin kongre sorusuna karşı verdikleri ve olduğu gibi öğrendiğim yanıtlarına karşı benim kendilerine yazdığım düşünceler olduğu gibi aşağıdadır. Aynı za-manda 14/9/1919 tarihli şifreli telgrafınızın karşılığı olduğunu bildiririm.

K.O. 15 Komutanı
Kâzım Karabekir

ÖRNEK

1 - Sivas Kongresinin yönelttiği soruya karşılık olarak Trabzon kurulundan Servet, İz-zet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri yanıtı okudum, çok yakından tanıdığım bu kişilere pek çok güven ve saygım vardır. Onların görüşlerine neden olan temel düşünceyi anlıyorum ve buna katılıyorum. Yalnız ayrıntılar üzerindeki görüşmelerimiz aşağıdadır.

a) Tüzüğün sözkonusu olan dördüncü maddesinde yalnız bir dış baskı karşısında toprak bırakılması seçeneği dikkate alınmıştır. Gerçekten son olaylarda bu maddenin uygulanabileceği bir toprak bırakma durumu yoksa da kısıktırma ve yüreklendirmesiyle İçişleri ve Savaşları Bakanları tarafından düzenlenip ve Ali Galibe bildirilmiş olan ve örnekleri size de yazılan bir ihanet var ki, bu şimdiki tüzüğün düzenlenmesi sırasında ak-la gelebilen olasılıkların üstünde ve ivedi ve kesin önlemler alınmasını zorunlu kılmak-tadır.

b) Erzurum Kongresi Doğu Anadolu illerinin haklarının korunması için toplanmış ve kararını Doğu Anadolu illeri adına vermişti. Sivasta toplanan kongre ise tüm milleti tem-sil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrı bir temsilci kurulu ve bugünkü duruma gö-re kararları olması doğal ve mantıklı birşeydir. Sivastaki Genel Ulusal Kongre ve Temsil-ci Kurulu Doğu Anadolu illeri temsilci kurulunu kaldırmış olmuyor ve bu temsilci kurul elbette her zaman vardır. Yalnız bu Temsilci Kuruldan olup da şimdi Sivas Kongresi Tem-silcisi Kuruluna girmiş bulunanlar varsa bunların Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulla-rından çekilmelerini istemek doğru olabilir. O zaman Sivas Kongresi tüm milletin çıkarla-rını ve Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulu da sadece Doğu Anadolu illerinin hak ve çı-karlarını koruyup savunma yetkisinde bulunmuş olurlar ve Genel Kongrenin İstanbul Hü-kûmeti ile ilişki kesmesini ve resmî görevlileri haberleşmeleri kesmeye çağırmasını zorun-lu bulurum.

Çünkü İstanbul Hükûmeti içinde milleti birbirini öldürmeye hem de resmî görevliler eliyle kısıktırma İçişleri ve Savaşları Bakanları var ki, sivil ve asker görevliler artık bu ba-kanlarla elbette haberleşemezler. Başbakana gelince bu da bu iki hain bakanı hâlâ yerlerin-de tutmakla bu bakanların görüşlerine ve amaçlarına katıldığını kanıtlamakla birlikte mil-lelin ve kolorduların halife ve padişahımız efendimiz hazretlerine yaptıkları sunulara da eng-el olmakta direnmektedir. Şu halde İstanbul hükûmetinin bu ihaneti konusunda padişahi-mızın ve herkesin dikkatini çekmek hak ve gücünü öğrenmek merakını uyandırmak için ül-ke içindekilerin İstanbulla haberleşmeyi kesmelerinden başka çıkar yol kalmamıştır. Ger-çekte ilişki kesme ve ilişki deyimi de doğru değildir. Hükûmet milletin inan ve güvenini yi-tirmiş olduğu için Anayasa gereğince kendiliğinden düşmüş ve yok olmuştur.

Bundan başka çok önemli bir nedenle de yapılmış olan bir işe katılmamak şimdiye ka-dar pek içtenlikli olarak korunmuş olan il valileri ile korunacağı kesin olan yönetim birliği-ni bozar. Yalnız kongre tarafından yazılan maddeler konusunda düşünce bildirilmesi ve ev-velce yapılmış olan zorunlu işin onaylanması düşüncesindeyim.

c) Kongrenin altıncı maddesinde önerdiği haberleşme yeri ve yetki konusu sorunun özünü oluşturmaktadır ki, bu konunun şimdiden kullanılmaması düşüncesinde tamamen aynı düşüncede-yim. Genel Kongre güvenilir bir hükûmet işbaşına gelinceye dek ancak bir danışma organı niteliği ve gücü taşır. Ve Kongre Temsilci Kurulunun önerilerinden birden beşe kadar olan maddelerine

kadar olan maddelerine gelince bunların mahiyetleri itibarile Kongrece değil sorulmasını, hatta beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm. Çünkü bu maddeler zaten yapılmakta ve ortada bu maddeleri yazdıracak bir vak'a görülmemekte olduğu gibi tazammun ettikleri esasat ta kavanini mevzua mevaddından başka bir şey değildir.

Dediğim gibi rey sorulması icap eden yalnız altıncı maddedir ki bu baptaki fikrim de yukarıda yazılmıştır. Hükûmeti merkezîyenin teşebbüs ettiği ihanetkârane hareket anasır arasında ihtilâf ve fecâyî hudusunu ve binnetice memleketin işgal ve inkasını tevlit edecek mahiyettedir. Sivas Kongresinin bu vak'a karşısında ittihaż ettiği tedabir ve milletin Kongre mukarreratına tamamen iştirak ve muzaheretle suretile bir mevcudiyeti millîye gösterilmesi sayesindedir ki, hükûmeti merkezîyenin tertip ettiği plân akamete uğratılmış ve memleketin işgaline bâdî olacak halat bertaraf edilmiştir. Hatta bilhassa bu mesele için 13/9/1335 de Malatya'ya gelen İngiliz Miralayı Bell, eşirra ile beraber bulunan Binbaşı Nowil'in harekât ve teşvikatından İngiliz Hükûmetinin malûmatı olmadığını ve geri aldırılacağını söylemiş ve milletin azim ve kararı karşısında meseleyi bu suretle tevîl ve tamir mecburiyetinde kalmıştır. Keyfiyetin zâtî şahaneye arz ve ismai meselesine gelince bunun için bir heyeti mahsusanın İstanbul'a gönderilmesi gidecekler için muhataralı ve makasidın bu suretle temini de imkânsızdır. Bu husus başka suretle temin edilmektedir.

2 - Dahiliye ve Harbiye Nâzırlarının müşterek imzasını havi vesika hükûmeti merkezîyenin nasıl bir ihanet plânı tertip etmiş olduğunu tamamen göstermektedir. Bu vesai ki Trabzon heyeti merkezîyesi görmemiş ise bir suretinin verilmesi ve bunun üzerine yazılacak cevapta tadilât yapıp yapılmadığının ve yapıldı ise muaddel suretinin iş'arı.

VESİKA, 93.

Kongre Riyaseti Aliyesine

Miralay Vasıf Bey	Karahisarî Sahip
Husrev Sami Bey	Eskişehir
Hakkı Behiç Bey	Bursa
Ömer Mümtaz Bey	Ankara
Mazhar Bey	Denizli ve Aydın
Ratıpzade Mustafa Efendi	Niğde

Balâda esamileri muharrer zevatı muhteremeyi mümessil olarak intihabını arzeyleriz.

11 Eylûl 1335

Karahisarî Sahip	Bu dahi	Eskişehir	Bu dahi	Bu dahi
Mehmet Şükrü	Salih	Halil İbrahim	Hüseyin	Şükrü
Denizli	Bu dahi	Bu dahi	Niğde	Bor
Yusuf	Necip Ali	Okunamadı	Mustafa	Halit Hami
Nevşehir	Bursa	Alaşehir	Samsun	Yozgat
Osman	Asaf	Naci	Süleyman	Bahri
Ömer				

VESİKA, 94.

Sivas, 16/9/1335

On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 15/9/1335

Servet ve İzzet Beylerin, Heyeti Temsilîyenin Trabzon Heyeti Merkezîyesinden istizah eylediği hususata, cevaben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyatının açık olarak işaası mahzurdan salim olmayıp bu mütaaleatı Heyete Temsilîye tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütaaleaları olarak telâkki eder. Heyeti Temsilîye tamiminen talep ettiği mütaaleatı İzzet ve Servet Beylerden değil nizamname mucibince Trabzon Heyeti Merkezîyesinden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin noktâi nazarlarını havi hususî telgrafname ile tarafı âlinizden hem kendilerine ve hem de He-

gelince bunların nitelikleri gereği Kongrece değil sorulmasını, hatta bildiri olarak ya da bir dilek biçiminde bile yayımlanmasını gereksiz bulurum. Çünkü bu maddeler zaten yapılmakta ve ortada bu maddeleri yazdıracak bir olay görülmemekte bulunduğu gibi içerdikleri il-keler de yürürlükteki kanunların maddelerinden başka bir şey değildir.

Dediğim gibi oy alınması gereken yalnız altıncı maddedir ki bu konudaki düşüncem de yukarıda yazılmıştır. İstanbul hükûmetinin giriştiği ihanetli davranış unsurlar arasında anlaşmazlık ve çok acı olaylar çıkmasını ve sonunda memleketin işgal edilip bölünmesini doğuracak niteliktedir. Sivas Kongresinin bu olay karşısında aldığı önlemler ve milletin Kongre kararlarına tam olarak katılıp arka çıkması yoluyla bir ulusal varlık gösterilmesi sayesindedir ki, İstanbul hükûmetinin düzenlediği plân başarısızlığa uğratılmış ve memleketin işgaline neden olacak durumlar önlenmiştir. Dahası özellikle bu iş için 13/9/1919 da Malatya'ya gelen İngiliz Albayı Dell, alçaklarla birlikte bulunan Binbaşı Nowil'in yaptıklarından ve kıskırtmalarından İngiliz Hükûmetinin bilgisi olmadığını ve geri aldırılacağını söylemiş ve milletin sarsılmaz kararlılığı konuyu çevirip düzeltmek zorunda kalmıştır. Durumun padişaha bildirilip iletilmesi konusuna gelince bunun için özel bir kurulun İstanbul'a gönderilmesi gidecekler için tehlikeli olur ve amaç bu yoldan sağlanamaz. Bu iş başka yoldan sağlanmaktadır.

2 - İçişleri ve Savaşîleri Bakanlarının ortaklaşa imzaladıkları belge İstanbul hükûmetinin nasıl bir ihanet plânı düzenlemiş olduğunu açıkça göstermektedir. Bu belgeleri Trabzon Merkez Kurulu görmemiş ise bir örneğinin verilmesi ve bunun üzerine yazılacak karşılıklıta değişiklik yapıp yapılmadığının ve yapıldı ise değişmiş yanıt örneğinin bildirilmesi.

BELGE, 93.

Yüksek Kongre Başkanlığına

Albay Vasıf Bey	Afyon
Husrev Sabi Bey	Eskişehir
Hakkı Behiç Bey	Bursa
Ömer Mümtaz Bey	Ankara
Mazhar Bey	Denizli ve Aydın
Ratıpzade Mustafa Efendi	Niğde

Yukarıda adları yazılı saygıdeğer kişilerin temsilci olarak seçilmesini öneririz.

11 Eylûl 1919

Afyon	Bu da	Eskişehir	Bu da	Bu da
Mehmet Şükrü	Salih	Halil İbrahim	Hüseyin	Şükrü
Denizli	Bu da	Bu da	Niğde	Bor
Yusuf	Necip Ali	Okunamadı	Mustafa	Halit Hami
Nevşehir	Bursa	Alaşehir	Samsun	Yozgat
Osman	Asaf	Naci	Süleyman	Bahri
Ömer				

BELGE, 94.

Sivas, 16/9/1919

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

K: 15/9/1919

Servet ve İzzet Beylerin, Temsilci Kurulun Trabzon Merkez Kurulundan sorduğu konulara yanıt olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçeriğinin açıklanması sakıncasız olmadığından bu düşünceleri Temsilci Kurul bütünüyle Servet ve İzzet Beylerin görüşleri olarak kabul eder. Temsilci Kurul genelgeyle istediği görüşleri ve İzzet ve Servet Beylerden değil Tüzük gereğince Trabzon Merkez Kurulundan istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüşlerini içeren özel telgraf ile sizin

yeti Temsiliyeye cevap olmak üzere dermeyeran buyurulan mütaleat hakkında da berveçhiati izahata lüzum görülmüştür.

a) Evvelâ muamaileyhimayt malûmunuz olan mütaleata saik olan fikri asliyi keşfetmek maatteessîf Heyeti Temsiliyeye mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyatı bir idarei muvakkate teşkili esbap ve şeraitini izah eder. Halbuki malûm vakayii ahirei ihanetkârane sebeble itihaz edilmiş ve edilmesi lüzumu hakkında mütalea sorulmuş olan tedabir hiçbir vakit idarei muvakkate teşkil etmek gayesine matuf değildir. Binaenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramağa lüzum yoktur. Tedabir zatı şahaneye doğrudan doğruya arzı hale yol bulmak ve meşru bir kabinenin mevkii iktidara ıst'adını istirham etmek maksadına matuftur.

c) Sıvasta in'ikat eden Kongre Garbî Anadolu murahhaslarla Erzurum Kongresinin heyeti umumiyesi, binaenaleyh umum Şarkî Anadolu vilâyatı namına sahibi salâhiyet olmak üzere Kongrenin kararına tevfikân intihap edilen bir heyeti mahsusa bulundurmakla Sivas Kongresi bittabi umum Anadolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halin kespetmişler. İşbu kongre Erzurum Kongresi mukarrerat ve teşkilâtını aynen ve fakat bittabi teşmilen kabul eylemiş ve binnetice Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti unvanı şamili altında tevsiyan tevhit edilmiştir. Nizamnamenin üçüncü maddesi ve Kongrenin mukarreratı esasîyesi zaten bu gayei âliyenin teminini emeli kat'î olarak göstermiştir.

Sivas Umumî Kongresi, Erzurum Kongresinde Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti namına intihap eylediği Heyeti Temsiliyeye tamamen beyanı itimat ederek aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti için Heyeti Temsiliye olarak kabul eylemiştir. Buna nazaran Sivas Umumî Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka ve Şarkî Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyetinin Heyeti Heyeti Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette mevzuubahs olamaz ve bunun mevzuubahs olması şüphesiz ki, pek samimî olan maksadı vahdet ve gayei mukaddesemiz için son derece muzırdır. Bu takdirde birbirini ilga eden heyeti temsiliyeler olmadığı gibi birine dahil olunca diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği azalar da mevcut değildir. Bugün umum Anadolu ve Rumeliye şamil olan cemiyetimizin Sıvasta bulunan yegâne Heyeti Temsiliyesi Erzurum Kongresinde nizamnamenin mevaddi mahsusasına tevfikân müntehap dokuz zattan beşinin huzurile ifayı vazifeye devam etmektedir. Bu zevat âcizleri ile Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler ve Raif ve Şeyh Hacı Fevzi Efendiler Hazeratından ibarettir. Bundan başka Canik livası dahi nizamname mucibince mümessil olarak Refet ve Süleyman Beyleri namzet olarak göstermiş, Heyeti Temsiliyenin hazır olan beş azası Refet Beyi tercih etmiş ve hazır bulunmayan azaları meyanında Servet ve İzzet Beylerin de reyini sormuştu. Mumaileyhim cevap dahi vermedikleri ve verecekleri cevap menfî dahi olsa ekseriyetin reyî nazarı dikkate alınması tabii bulunduğundan Refet Beyefendi bermucibi nizamname Heyeti Temsiliye azalığı sıfatını bilhizaz ifayı vazifeye mübaşeret eylemiştir. Hukuk ve salâhiyeti ve menafîi, Şarkî Anadolu vilâyatından bittabi hiçbir veçhile az olmayan ve Sivas Umumî Kongresinde bulundurduğu münevver ve bihakkin mahallerini temsil eden azasının keyfiyet ve kemiyeti hiçbir vakit Erzurum Kongresinde hazır bulunan azadan aşağı olmayan Garbî Anadolu'nun muhik ve meşru olan mütaleat ve tekâlifini nazarı dikkate almayarak onları aleltlak tâbi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususattandır. Her halde onları tatmin etmek zarurîdir, işte hem bu zaruret yüzünden ve hem de vazifesi başında bulunamayan noksan azamızın faaliyetlerinden istifade edilemediğinden nâsi muavenete olan ihtiyacından dolayı yine nizamnamemizin sonlarındaki sekizinci maddenin Heyeti Temsiliyeye bahşeylediği salâhiyete istinaden Umumî Kongre heyetinin dahi Garbî Anadolu için sahibi, salâhiyeti gösterdiği zevattan altı kişi ile Heyeti Temsiliye takviye olunmuştur. Bu zevat şunlardır: Askerlikten müstafti Miralay Vasıf Bey, Husrev Sami Bey, Akkâ Mutasarrıfı Esbakı Hakkı Behiç Bey, Mazhar Bey, Sabık Ankara Meb'uslarından Ömer Mümtaz Bey, Niğdeli Kâtipzade Mustafa Efendi. Bu altı zattan elyevm üçü hazır olup diğer üçü muvasalat etmek üzere-dir. Pek güzel ifade buyurulduğu veçhile Kanunu Esasî mucibince bütaihi sâkıt ve madum olan vatan ve milletin mukadderatı aleyhinde teşebbüsün hıyanetkâranesi vesaik ve ef'al ile sabit olan Ferit Paşa Kabinesini şayani itimat görmemek ve bunun yerine amali milliyeye hâdim meşru bir kabinenin mevkii iktidara getirilmesi lüzumunun zâtı şahaneye arz ve isma eylemek teşebbüsünden ibaret olan Sivas Umumî Kongresinin kararında isabeti mutlaka olduğunu

hem kendilerine ve hem de Temsilci Kurula yanıt olmak üzere ileri sürdüğünüz düşüncelerle ilgili olarak da aşağıdaki açıklamanın yapılması gerekli görülmüştür.

a) Önce bu kişileri bildiğiniz görüşlere iten gerçek düşünce yazık ki Temsilci Kurulca anlaşılammıştır.

b) Tüzüğün dördüncü maddesi içeriği geçici bir yönetim kurulması neden ve koşullarını açıklar. Oysa bilinen son ihanet olayları olan önlemler hiçbir zaman geçici yönetim kurmak amacına yönelik değildir. Şu halde bu konuyla dördüncü madde arasında ilişki aramağa gerek yoktur. Önlemler durumumuzu doğrudan doğruya padişaha sunmaya ve meşru bir kabinenin işbaşına getirilmesini dilemek amacına yöneliktir.

c) Sıvasta toplanan Kongre Batı Anadolu delegeleriyle Erzurum Kongresinin genel kurulu ve böylece tüm Doğu Anadolu illeri adına yetkili olmak üzere Kongrenin kararı uyarınca seçilen özel bir kurul bulundurmakla Sivas Kongresi doğal olarak bütün Anadolu ve Rumeli adına ve bütün milleti temsil etmek üzere genel bir kongre niteliği kazanmıştır. Bu kongre Erzurum Kongresi kararlarını ve örgütlerini oldukları gibi ama doğal olarak daha kapsamlı bir biçimde kabul etmiş ve bunun sonucunda "Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği" "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" kapsamlı bir ad altında genişletilerek birleştirilmiştir. Tüzüğün üçüncü maddesi Kongrenin temel kararları aslında bu yüksek amacın sağlanmasını kesin emel olarak göstermiştir.

Sivas Genel Kongresi, Erzurum Kongresinde Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği adına seçilen Temsilci Kurula tümüyle güvenimi belirterek (bunu) olduğu gibi Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği için Temsilci Kurul olarak kabul etmiştir. Buna göre Sivas Genel Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka ve Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneğinin Temsilci Kurulu başka ve Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin Temsilci Kurulu başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette sözkonusu olamaz ve bunun sözkonusu olması kuşku yok ki, çok içten olan birlik amacımız ve kutsal ereğimiz için çok zorunludur. Durum bu olunca birbirini ortadan kaldıran temsilci kurullar olmadığı gibi birine girince öbüründen çekilmesini istemek doğru olabilecek üyeler yoktur. Bugün tüm Anadolu ve Rumeliyi kapsayan derneğimizin Sıvasta bulunan tek Temsilci Kurulu Erzurum Kongresinde tüzüğün ilgili maddeleri uyarınca seçilmiş dokuz kişiden beşinin bir arada bulunması yoluyla görev yapmayı sürdürmektedir. Bunlar benimle Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler ve Raif ve Şeyh Hacı Fevzi Efendiler Hazeratından oluşmaktadır. Bundan başka Samsun Sancağı da tüzük gereğince temsilci olarak Refet ve Süleyman Beyleri aday göstermiş, Temsilci Kurulun Toplantıda bulunan beş üyesi Refet Beyi yeğlemiş ve hazır bulunmayan üyeleri arasında Servet ve İzzet Beylerin de oylarını sormuştu. Onlar yanıt bile vermedikleri ve verecekleri yanıt olumsuz olsa bile çoğunluğun oyları dikkate alınmak doğal bulunduğundan Refet Beyefendi tüzük gereği Temsilci Kurul üyeliğini kazanarak göreve başlamıştır. Hukuk ve yetkisi ve çıkarları, Doğu Anadolu illerinden elbette ki hiçbir bakımdan az olmayan ve Sivas Genel Kongresinde bulundurduğu aydın ve bölgelerini gerçekten temsil eden üyelerinin nitelik ve niceliği hiçbir zaman Erzurum Kongresinde hazır bulunan üyeden aşağı olmayan Batı Anadolu'nun haklı ve meşru olan düşünce ve önerilerini dikkate almayarak onları sadece bağımlı durumunda bulundurmaya kalkışmak bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği noktalardır. Her halde onların haklarını tanımak zorunludur. İşte hem bu zorunluluk yüzünden ve hem de görevi başında bulunamayan eksik üyelerimizin çalışmalarından yararlanamamasından yardıma olan gereksinmeden dolayı yine tüzüğün sonlarındaki sekizinci maddenin Temsilci Kurula tanıdığı yetkiye dayanarak Genel Kongre kurulunun da Batı Anadolu için yetkili tanıdığı kişilerden altısı ile Temsilci Kurul güçlendirilmiştir. Bunlar şunlardır: Askerlikten çekilmiş Albay Vasıf Bey, Husrev Sami Bey, Eski Akkâ Mutasarrıflarından Hakkı Behiç Bey, Mazhar Bey, Eski Ankara Meb'uslarından Ömer Mümtaz Bey, Niğdeli Kâtipzade Mustafa Efendi. Bu altı kişiden bugün üçü burada olup öbür üçü gelmek üzeredir. Pek güzel söylediğiniz gibi anayasa gereğince kendiliğinden düşmüş ve yok olmuş olan milletin kaderine aykırı haince girişimleri belge ve eylemleriyle kanıtlanmış olan Ferit Paşa Kabinesini güvenilir saymamak ve bunun yerine ulusal emellere hizmet eden bir kabinenin işbaşına getirilmesi gereğini padişaha sunup duyurmak girişiminden başka birşey olmayan Sivas Genel Kongresinin kararının tam yerinde olduğunu kav-

takdir etmek derin bir tetkika muhtaç değildir. Bundan sarfınazar etmeyi teklif bilmem ne dereceye kadar doğrudur.

d) Mucibi tedehhiş olan tatbiki münasip olup olmayacağını nizamnameye tevkifan heyeti merkeziyelerden ve sahibi salâhiyet azamuzdan istizan eylediğimiz altı maddelik mukarrerat muhteviyatı ise, bunda telâşa ve Sivas Kongresinin umumî veya gayriumumî, Heyeti Temsilîyenin şöyle veya böyle olmasından bahse hiç te lüzum yoktur. Yapılması lâzımgelen şey mezkûr mukarreratın tatbik veya ademîtatbikına dair herne suretle olursa olsun mütaale ve noktai nazar bildirmekten ibarettir. Bittabi Heyeti Temsilîye her taraftan gelecek olan mütaaleatı nazarı dikkate alarak heyeti umumîyece şayanı kabul ve kabili tatbik bir karar itihaz eder. Servet ve İzzet Beylerin mutlaka kendi fikirleri terviç olunmadığı takdirde Heyeti Temsilîye azalığından müsâfi telâkki edilmeleri tarzındaki iş'arları bittabi hüsnü tesir yapmadı.

e) Heyeti Temsilîye tarafından Trabzon Heyeti Merkeziyesinden istizah olunan mevad hakkında mezkûr heyetin mütaaleatı anlaşılmadıkça, Heyeti Temsilîyece karar itihazına imkân olamayacağı ve her halde Trabzon Heyeti Merkeziyesinin cevabına muntazır bulunduğumuzu arz ederiz.

f) İstizah olunan mukarreratın altıncı maddesinden maksat, İstanbulda meşru bir heyeti hükûmet tarafı şahaneden mevkii iktidara getirilinceye kadar Ferit Paşa Kabinesi ile kat'ı muhaberat edilmiş olduğuna göre her vilâyeti müphem ve mütereddüt bir halde bırakmayıp vaziyeti umumiyeden haberdar edebilmek için bir mercii muhaberat gösterilmesi münasip görülmüş ve buna binaen mercii muhaberatın Sıvasta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi olabileceği hatırası kaydedilmişti. Bundaki merciiyet ve salâhiyet, izah olunduğundan başka bir şey değildir. Heyeti Temsilîyenin istişari mahiyeti ve kudreti ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinde musarrâh olduğu derecede ve teşkilâtı dahilinde bulunan heyeti merkeziyeler ile salâhiyetler azalarına karşıdır. Yoksa bu heyeti velev muvakkaten olsun idarei hükûmete karar vermiş bir heyet gibi tefsire kalkışmak haksızlık olur. Sivas Umumi Kongresi içtima ve nizâkeratını hitama erdirmiş olduğu halde, vaziyeti cedide icabı olarak Şarkî Anadolu vilâyetatının her tarafından murah-haslar davet etmek suretile yeniden ve fevkalâde olarak in'ikad lüzumu başta zâtı âlileri olduğu halde birçok zevatı kıymetlerin hatırlatması üzerine düşünülmüş bir keyfiyettir, işbu izahat ile izalei şübehat mümkün olacağı ümniyesile hürmetlerimizi takdim ederiz Efendim.

Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsilîyesi
Sivas, 16/9/1335

Tel babında

15 inci Kolorduya

Trabzon Heyeti Merkeziyesinden bir zata

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyeti Merkeziyesine

Kâzım Paşa Hazretlerine cevaben yazılan mütaaleat berayı malûmat aynen takdim olunur.

Heyeti Temsilîye

VESİKA, 95.

Trabzon, 20 Eylûl 1335

Sivas Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesine

Erzurumda in'ikat eden Kongrede kabul edilip hiçbir noktanın tatil ve tağyiri caiz olmayan mukarreratı esasîyenin bâzı tağayyürata uğradığı ve nizamname ahkâmına münafi icraatta bulunulduğu elyevm Sıvasta bulunan ve umum Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsilîyesi namına hareket eden heyetten mevrit telgrafnamelerden anlaşılıyor. Heyeti Merkeziye, Vilâyatı Şarkîye Kongresinin çizdiği hudut haricinde hiçbir kararı kabul edilmeyip heyeti muhteremelerince itihaz olunan hattı harekete vâkıf olmayı vazife addeder, acele cevaba intizar ederiz.

Müdafaa-i Hukuk Heyeti
Trabzon Merkezi

VESİKA, 96.

Zata Mahsustur

K.O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

Zâtı Samîlerine pek merbut olan kalp ve hissiyatım itibarile, her şeyi açık söylemek kanaati-

ramak için derin bir inceleme gerekmez. Bundan vazgeçmeyi önermek bilmem ne kadar doğrudur.

d) Ürküntü doğuran uygulanmasının doğru olup olmayacağını tüzük gereğince merkez kurulundan ve yetkili üyelerimizden sorduğumuz altı maddelik kararların içeriği ise, bunda telâşa düşmeye ve Sivas Kongresinin genel olduğu yada olmadığından, Temsilci Kurulun şöyle veya böyle olmasından sözetmeye hiç gerek yoktur. Yapılması gereken şey bu kararların uygulanmasına ya da uygulanmamasına ilişkin olmak üzere hangi yönde olursa olsun düşünce ve görüş bildirmekten başka bir şey değildir. Elbette Temsilci Kurul her yandan gelecek olan görüşleri dikkate alarak genel kurulca kabul edilip uygulanabilecek bir karar alır. Servet ve İzzet Beylerin mutlaka kendi düşünceleri benimsemese Temsilci Kurul üyeliğinden çekilmiş sayılmaları yolundaki bildiriler elbette iyi etki yapmadı.

e) Temsilci Kurul tarafından Trabzon Merkez Kurulundan sorulan konular üzerinde bu kurulun düşüncesi anlaşılmadıkça, Temsilci Kurulca bir karara varmak olanaksız bulunduğundan Trabzon Merkez Kurulunun yanıtını kesinlikle beklemekte olduğumuzu bildiririz.

f) Soru konusu kararların altıncı maddesinden amaç, İstanbulda meşru bir kabine pa-dişah tarafından iş başına getirilinceye dek Ferit Paşa Kabinesi ile haberleşmeleri kesilmiş olduğuna göre her ili ne yapacağını bilmez ve kararsız bir durumda bırakmayıp genel durumdan haberi kılabilmek için bir yazışma yeri gösterilmesi uygun görülmüş ve buna dayanılarak yazışma yerinin Sıvasta Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu olabileceği bildirilmişti. Buradaki yer ve yetki, açıklandığından başka bir şey değildir. Temsilci Kurulun danışmanlık nitelik ve yetkisi ise Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği tüzüğünde açıkça belirtilmiş ölçüde örgüt içinde bulunan merkez kurulları ile yetkili üyeleri karşıdır. Yoksa bu kurulu geçici olarak bile olsun devleti yönetmeye karar vermiş bir kurulu gibi yorumlamaya kalkışmak haksızlık olur. Sivas Genel Kongresi toplantı ve görüşmelerini sona erdirmiş olduğu halde, yeni durum gereği olarak Doğu Anadolu illerinin her yanından delegeler çağırarak yeniden ve olağanüstü toplanması gereği başta siz olduğunuz halde birçok değerli kimselerin hatırlatması üzerine düşünülmüş bir durumdur. Bu açıklamalarla kuşkların giderilebileceği inancıyla saygılarımızı sunarız Efendim.

Anadolu ve Rumeli Temsilci Kurulu
Sivas, 16/9/1919

Tel başında

15 inci Kolorduya

Trabzon Merkez Kurulundan bir kişiye

Hakları Savunma Derneği Trabzon Merkez Kuruluna

Kazım Paşa Hazretlerine yanıt olarak yazılan düşünceler bilgi için olduğu gibi sunulur.

Temsilci Kurul

BELGE, 95.

Trabzon, 20 Eylûl 1919

Sivas Hakları Savunma Merkez Kuruluna

Erzurumda toplanan Kongrede kabul edilip hiçbir noktasının işlerlikten kaldırılması ve değiştirilmesi istenemeyecek olan temel kararlarından bazılarının değiştirildiği ve tüzük hükümlerine aykırı işler yapıldığı şimdi Sıvasta bulunan ve tüm Anadolu ve Rumeli Temsilci Kurulu adına iş yapan kuruldaki gelen telgraflardan anlaşılıyor. Merkez Kurulu, Doğu İlleri Kongresinin çizdiği sınırlar dışında hiçbir kararı kabul etmemiştir, sayın kurulunuzca benimsenen tutumu öğrenmeyi ödev bilir, ivedi yanıt bekleriz.

Hakları Savunma Kurulu
Trabzon Merkezi

BELGE, 96.

Kişiyi özeldir

K.O. 3 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

Size çok bağlı olan kalbim ve duygularım dolayısıyla, her şeyi açık söylemek düşüncesi

Erzurum, 17 Eylûl 1919

ni muhafaza ediyorum. Hissiyatı müteakbilimiz de bittabi ancak buna müsaaittir. Paşam Sivastan gelen tebligat ve tamimler kâh Heyeti Temsiliye namına ve kâh resendir. 10 Eylûl 1335 tarihinde Dersaadetdeki hükûmete hitaben resen tebligat ve ihtaratınız vaki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki, bu tarzda imzanızla vaki olan tebligat sizi en ziyade hümetle sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyet ve selâmeti fikir ile tenkil olunuyor. Ancak afa-kı rü'yeti daha dar olan muhilerde ve bilhassa Anadolu harekâtını başka şekil ve mahiyette göstermek davasında olanlar nezdinde, bunun nekadâr müessir ve aksülâmetle sâik olacağını takdir buyurunuz. Zâtı Devletlerini masun ve vatan ve millete pek kıymettar bir hatırai mevcudiyet olan mesaii vatanperveranelerini daima arzu ettiğimiz parlaklığile idame ettirmek esasen pek az ricali fedakâriye malik olan vatanımızın muktazayı menafiidir. Binaenaleyh Heyeti Temsiliye ve Kongre mukarreratını daima imzasız, sadece Heyeti Temsiliye diye neşrini rica ederim. Bittabi aramızdaki şifre muhaberatinın icap ettirdiği şekli malûmdaki za-ti imzalara bunun hiç şümülü yoktur.

Zâtı sâmilinin her halde ortada münfetir bir şekilde görülmemesi muktazayı nef'i memleketidir. İtifakı âra ile maruz olan işbu ricalarımın hüsnü telâkki buyurulacağından em-nim. Ellerinizden öperim.

**K.O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir**

VESİKALAR, 97.

14 Eylûl 1335

Hakipayı Hilâfetpenahiye

Zâtı akdesi cenâbı hilâfetpenahilerle saltanatı seniyelerine bir ubudiyeti müebbede ile merbut olan millet namına ve lâyezal olan sadakati ebediyemize istinaden maruzatı âtiyemi-zin ref'ine cür'et yapıyoruz: saltanatı seniyelerinin bugün maruz olduğu müthiş mehalik her şeyden evvel tarihimizin kaydetmiş olduğu en büyük mağlûbiyetin en tabii netayicinden olmakla beraber, mevcudiyetimize nihayet verecek bir mahiyet alan mehaliki maruzanın münhasıran mağlûbiyetimizden mütevvellit olmadığı da her halde muhatı ilmi hilâfetpenahî-leridir. Almanya ve Bulgaristan gibi Harbi Umumîde bizimle beraber aynı mukadderatı ta-kip edip, aynı encama maruz olan sâbık müttetiklerimizin bugünkü vaziyetleri, saltanatı se-niyelerinin mahkûm olduğu şeraitle mukayese edilecek olursa olsun, sade bir mağlûbiyetin bu kadar büyük bir felâketi millîye tevlidine kâfi gelemeyeceği pek kolay tezahür eder. Mü-tarekenin zamanı aktindeki vaziyeti umumiyemizle bugünkü halimizin mukayesesi de bu fe-cianın ne büyük bir hakikat olduğunu lüzumundan fazla ispat eder itikadındayız. Bugün milletin nazarında felâketimizin bu derece ittisaina tesir eden en büyük amil, mazinin bırak-mış olduğu esbabı hariciye ve harbiyeden ziyade halin teraküm ettirmekte bulunduğu mües-sirâtı dahilîyede, yani mütarekedenberi teakup eden hükûmetlerin ve bilhassa Sadrazam Fe-rit Paşa kullarının riyaseti altında teselsül edip giden kabinelerin irtikâp etmiş oldukları te-seyyüplerde mündemiçtir. Filhakika mütarekenamenin her türlü ahkâmı hilâfına olarak zu-hûr eden bir aydın feciası karşısında sadri lâhik bile artık birinci hâdisi sadaretine nihayet vermek suretile istifa ederek sebep olduğu cinayeti siyasîden doğrudan doğruya mes'ul oldu-ğunu zımnen itiraf etmiş ve bu hareket üzerine milletimiz bu mes'uliyetin her halde bir diva-nı âli huzurunda tayin edileceğini ümit etmeye başlamıştır. Fakat Ferit Paşa kulları bu hale rağmen ikinci bir kabine daha teşkilinden içtinap etmedi! Müşarileyhin Paris Kongresinden haysiyeti milliyemizi rahnedar edecek surette Dersaadete iadesi bu ikinci vak'âi sadaret esna-sında vukua gelerek milletin emniyetine istinat etmeyen bu hükûmetin her türlü ehliyetten de mahrumiyeti bütün cihan nazarında sabit oldu. Fakat Ferit Paşa kulları mevcudiyeti millîye-mize iras ettiği bu ikinci zarardan da mütenebbih olmayıp Paristen mucibi iadesi olan mu-haberatı siyasîyeyi mahza muhafazai mevki endişesile tahrifen tercüme ederek süddei seni-yelerine ve efkârı umumiyemize arzetti. Bu suretle hem zâtı humayunu mülûkânelerini, hem mukadderatı ile oynadığı milleti mazlûmeyi iğfal etmiş oluyordu: Çünkü muhaberati maruzta-nın metni aslıleri müşarileyhin İstanbuldaki neşriyatı kâzibesinden evvel Avrupa matbu-atında intişar etmiş ve Ferit Paşanın harekâtı milliyemizi ittihatçılık şeklinde göstererek Ana-doluya müdahalei ecnebiye davet ettiği kâinata malûm olmuştu! Halbuki İzmir havalisinde namusile mukaddesatını müdafaadan başka bir şey yapamayan ve bunu yaparken de iradei merhametâlii mülûkânelerine istinat eden evlâdı vatan, takip ettikleri maksadı mukaddesi mükerreren hakipayı seniyelerine arzetmiş oldukları gibi, umum Anadolu galeyanı millîsin-deki meşruiyet de saltanatı seniyelerinin cihati erbaadan maruz olduğu mehalikle sabit ol-

taşıyorum. Karşılıklı duygularımız da elbette ancak bunu gerektirir. Paşam Sivastan gelen bildirim ve bildirgeler bazen Temsilci Kurul adına bazen de doğrudan doğruya sizin adını-zadır. 10 Eylûl 1919 tarihinde İstanbulla doğrudan doğruya sizin tarafınızdan bildirileriniz ve uyarılarınız yapılmaktadır. Şuna inanıp güveniniz ki, böyle sizin imzanızla yapılan bildirim-ler sizi en çok saygıyla sevenlerde bile büyük bir içtenlik ve doğru görüşle eleştiriliyor. An-cak görüş ufukları daha dar olan çevrelerde ve özellikle Anadolu'da yapılanları başka biçim ve nitelikte göstermek amacıyla olanlar arasında, bunun ne denli etki ve tepki yaratacağı-nı anlarsınız. Sizin dokunulmazlığınızın ve vatan ve millete çok değerli bir varlık anısı taşı-yan yurtseverce çalışmalarınızın her zaman istediğimiz parlaklığile sürdürülmesi aslında çok az özverili devlet adamının bulunduğu vatanımızın çıkarları gereğidir. Bu nedenle Temsilci Kurul ve Kongre kararlarının her zaman imzasız, sadece Temsilci Kurul diye yayımlanması-nı rica ederim. Elbetteki aramızdaki şifreli haberleşmelerin gerektirdiği bildirginiz biçimde-ki kişisel imzaları bu hiç kapsamaz.

Sizin ortada her halde tek olarak görülmemeniz ülke yararı gereğidir. Oybirliği ile su-nulan bu ricalarımı iyi karşılayacağınızın güveniyorum. Ellerinizden öperim.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım Karabekir**

BELGELER, 97.

14 Eylûl 1919

Halifenin ayağının bastığı toprağa

Halife olan siz kutsal kişiye ve yüce saltanatınıza sonsuz bir kulluk duygusuyla bağlı olan millet adına ve hiç sönmeyecek sonsuza dek sürecek olan sadıklığımıza dayanarak aş-ağıdaki dileklerimizi sunma cesaretini buluyoruz: Yüce saltanatınızın bugün karşı karşıya kal-mış olduğu korkunç tehlikeler her şeyden önce tarihimizdeki en büyük yenilginin en doğal sonuçlarından olmakla birlikte, varlığımıza son verecek bir nitelik alan bu tehlikelerin sade-ce yenilgimizden doğmadığını da elbette bilirsiniz. Almanya ve Bulgaristan gibi Dünya Sa-vaşında bizimle birlikte aynı kaderi güdüp, aynı sonuçlarla karşılaşan eski müttetiklerimizin bugünkü durumları, saltanatınızın hüküm giydiği koşullarla kıyaslanacak olursa, salt bir ye-nilginin bu kadar büyük bir ulusal yıkıntı oluşturmaya yetmeyeceği çok kolay belli olur. Ateşkes anlaşmasının yapıldığı zamanki genel durumumuzla bugünkü durumumuzun karşı-laştırılması da bu yıkıntının ne büyük bir gerçek olduğunu gerektirdiğinden çok kanıtlayacağı-na inanıyoruz. Bugün milletin gözünde yıkıntımızın bu kerte genişlemesinde etkili olan en büyük etken, geçmişin bırakmış olduğu dış ve savaş nedenlerinden çok bugünlerin biriktir-mekte bulunduğu iç etkilere, yani ateşkestən yana birbiri ardından gelen hükûmetlerin ve özellikle Başbakan Ferit Paşa kulunuzun başkanlığında bir dizi gelip giden kabinelerin sav-saklamalarında yatmaktadır. Gerçek ateşkes anlaşmasının her türlü hükümlerine aykırı ola-rak ortaya çıkan bir Aydın faciası karşısında yeni başbakan bile artık birinci başbakanlığa son vermek veya görevden çekilerek neden olduğu politik cinayetten doğrudan doğruya so-rumlu bulunduğu kapalı olarak kabullenmiş ve bu davranış üzerine milletimiz bu sorum-luluğun kesinlikle bir yüce divanda belirleneceğini ummaya başlamıştır. Ama Ferit Paşa ku-lunuz bu duruma karşın ikinci bir kabine daha kurmaktan çekinmedi. Onun Paris Kongre-sinden ulusal onurumuzu kırarak biçimde İstanbulla geri gönderilmesi bu ikinci başbakanlı-ğın sırasında oldu ve milletin güvenine dayanmayan bu hükûmetin her türlü yetenekten de yoksun olduğu bütün dünyaca saptandı. Ama Ferit Paşa kulunuz ulusal varlığımıza verdiği bu ikinci zarardan da akıllanmayıp Paristen geri gönderilmesini gerektiren politik haberleş-meleri salt görevini koruma kaygısıyla değiştirerek Türkçeye çevirerek size ve kamu oyumu-za sundu. Böylece hem sizi, hem kaderiyle oynadığı suçsuz milleti aldatmış oluyordu: Çünkü bildirilen haberleşmelerin doğruları onun İstanbuldaki aldatıcı yayımlarından önce Avrupa basınında yayımlanmış ve Ferit Paşanın ulusal savaşımımızı ittihatçılık biçiminde göstererek yabancıları Anadolu işlerine karışmaya çağırdığı evrence öğrenilmişti. Oysa İzmir yöresinde namusuyla kutsal bildiği değerleri korumaktan başka bir şey yapamayan ve bunu yaparken de sizin buyruklarınıza dayanan vatan evlâtları göttükleri kutsal amacı birçok kere yüce ayağımızın altındaki toprağa bildirmiş oldukları gibi bütün Anadolu'nun ulusal ayaklanma-sındaki meşruluk da yüce saltanatınızın dört yönden karşılaştığı tehlikelerle kanıtlanmıştı. Ulusal iradesini İstanbul'da belirtmeyen milletin acılarına tercüman olmak üzere Ana-

muştı. İradei millîyesini payitahtı seniyelerinde izhara imkân bulamayan milletin âlâmına tercüman olmak üzere Anadolu'da in'ikat eden Şarkî Anadolu vilâyetleri Erzurum Kongresile bu defa Sıvasta münakit Umumî Kongremizi de gayrimeşru ilân eden sadrı lâhik kulları makarrı hilâfeti seniyelerinde aktı içtima eden Ermeni ve Rum kongreleri mukarreratının İstanbul matbuatı ile ilânından hiçbir mahzur tasavvur edemiyorlar! aynı zamanda bir taraftan meşruiyet ve kanuniyet esasına istinat etmek isterken, diğer cihetten Meclisi Millînin feshinden beri yedi, sekiz ay geçtiği halde Kanunu Esasî ahkâmını tatbik edip intihabata mübaşeret mecburiyetini de hâlâ hissetmiyorlar ve bu tarzı hareketle beraber kudreti millîyemizi de ecanip nazarında keenlemeyekün göstererek makasudı ecnebîyeyi teshil ediyorlar. Maksadı ihanetkâranelerinde muvaffak olmak için milletin ruhundan doğan teşkilâtı millîyeyi dağıtmak, devletin hakkı kazasını ecnebî ihtirasatına baziçe etmek, ordunun kuvvetini tenkis için muktedir erkânı askeriyemizi azil ve düşmana teslim etmek, şifreli muhaberatı askeriyenin kaldırılmasına Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumîyesini salâhiyetler kılmak, birtakım düşman zabıtlarının memleket dahilinde dolaşarak vahdeti millîyemizi ihlâl edecek tahrikatı siyâsiyede bulunmalarına muzaheret etmek, memleketi ihtilâl içinde gösterip müdahalei ecnebîyeyi davet eylemek ve ordunun şifre muhaberatını men ile esrarı askeriyeyi ifşa cür'etinde bulunmak gibi herbiri bellibaşlı bir cinayeti millîye teşkil eden ahvali gayrikanunîyeye tasaddi etmekten de bir türlü sarfı nazar edemiyorlar. Vatani bu hale getiren ve mağlûbiyetten mütevellî felâketimizi bu kadar tevsi eden, en büyük saikin hükûmeti hazıracı irikâp edilip duran bu ihanetler olduğu her halde artık nezdi şevket vefî humayunlarınca da teyîyüt etmiştir. Bu vaziyeti nazarı itibara alan heyeti memlûkânemiz vatani kurtaracak son bir çare olmak üzere hiçbir fırkai siyâsiyeye mensup olmayacak ve iradei millîyeyi tamamilen izhar ederek millete istinat edecek bir heyeti vükelânın resikâra getirilmesini tazarru ve niyaz ile böyle bir kabine teşekkül etmediği takdirde milletin teşebbüsât ve icraatı zarûriyesini tevkîfe imkân olamayacağını arzeder. Kati'be ahvalde emrî ferman sevgili padişahımız efendimiz hazretlerindir.

**Sıvasta münakit Umumî Kongre Heyeti
Mustafa Kemal**

VESİKALAR, 97.

2/10/1335

**İstanbul Şehremanetine
Umum matbuata birer sureti verilecektir.**

İstanbul ahalisine:

Mütarekenin imzasındanberi gittikçe daha müthiş bir kat'iyetle mevcudiyetimizi tehdide ve sıra ile İstanbul, Musul, Adana ve İzmir gibi herbiri bir uktei hayat ehemmiyetinde en mühim vilâyetlerimizin işgalile tahakkuka başlayan büyük tehlike, zahiren mağlûbiyetten ve esbabı hariciyeden mütevellî gibi görünebilirse de hakikatte her şeyden ziyade ahvali dahiliyemizden mütehasıl olduğu kabili inkâr olamaz; Almanya ve Bulgaristan gibi eski müttefiklerimiz de bizimle beraber ve bizim kadar mağlûp oldularsa da hiçbirinin mevcudiyeti ve hakkı hayatı tehlike altında kalmadı: onların bugünkü vaziyetleriyle bizim şimdiki vaziyetimizin en sathî bir nazarla mukayesesi, maruz olduğumuz felâketin husulüne sade bir mağlûbiyetin kâfi bir sebep teşkil edemeyeceğini bütün vuzuhile ispat eder. Bu farkın yegâne bâisi, onlarda hükûmetle milletin müttehit ve bizde ise hükûmetin millettan tamamilen mütebaî olmasıdır. Mükerrer istihalelerle teakup etmiş olan Ferit Paşa kabinelerinin bugüne kadar takip etmiş oldukları siyaseti dahilîye ve haricîye, gözönüne getirilecek olursa, felâketimizin neden bu kadar vâsi bir mahiyet aldığı derhal anlaşılır: hükûmeti hazırların siyaseti haricîyede amali millîyemize tamamilen münafi bir hattı hareket takip etmekte olduğunun en büyük delâili İzmir gibi Yunanlılıkla hiçbir alâkası olmayan bir vilâyetimizdeki haksız ve caniyane işgalin ref'ine değil, tahdidine ve bu suretle de Akdeniz sahillerimizde muayyen hududa malik bir Yunan müstemlekesi teşekkülüne sebep olması; orada irzile namusunun müdafaa mecburiyetinde kalan ümmeti Muhammedin tenkilini emrederek açıktan açığa Yunan menafiine hizmet etmesi, Musul ve Adana gibi vahdeti coğrafîye ve millîyemizin en lâyetecenza eczasından olan aksanı vatanın mukadderatını tamamilen ihmat edip Paris Konferansına tevdi ettiği notada Toros silsilesini memleketimizin hududu tahliyesi şeklinde göstermesi ve bilhassa gerek şurayı saltanat ve gerekse Paris Konferansında "Vilâyatı Şarkiyede vâsi bir Ermenistan teşkiline" kail ve hatta bilâsebeb tâlip olması gibi birtakım - teşebbüsâtı hainanedir ki, bunların

doluda toplanan Doğu Anadolu illeri Erzurum Kongresile bu kez Sıvasta toplanan Genel Kongremizin de meşru olmadığını yeni başbakan kulunuz halifelîğinin başkentinde toplanan Ermeni ve Rum kongreleri kararlarının İstanbul basınıyla duyurulmasında hiçbir sakınca düşünmüyorlar aynı zamanda bir yandan haklılık ve kanuna uygunluk ilkelerine dayanmak isterken, öbür yandan Ulusal Meclisin dağıtılmasından bu yana yedi, sekiz ay geçtiği halde Anayasa hükümlerini uygulayıp seçimlere başlamak zorunluğunu da hâlâ duymuyorlar ve böyle davranışla birlikte ulusal gücümüzü de yabancılar gözünde hiç yokmuş gibi göstererek yabancıların amaçlarını kolaylaştırıyorlar. İhanet niteliğinde olan amaçlarında başarılı olmak için milletin ruhundan doğan ulusal örgütleri dağıtmak, devletin yargı yetkisini yabancıların hırslarına oyuncak etmek, ordunun gücünü azaltmak için yetenekli üstsubaylarımızı görevden alıp düşmana vermek, şifreli askerî yazışmaların kaldırılmasına Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünü yetkili kılmak, birtakım düşman subaylarının memleket içinde dolaşarak ülkemizin birliğini bozacak politik kışkırtmalarda bulunmalarına yardım etmek, memleketi ihtilâl içinde gösterip yabancıları işe karışmaya çağırmak ve ordunun şifre ile haberleşmesini yasaklatıp askerlik sırlarını açığa vurmaya kalkışmak gibi herbiri belibaşlı bir ulusal cinayet olan kanunsuz davranışlara girişmekten de bir türlü vaz geçemiyorlar. Vatani bu duruma getiren ve yenilgiden doğan yıkıntımızı bu denli yaygınlaştıran, en büyük etkenin şimdiki hükûmetin yapageldiği bu ihanetler olduğunu her halde artık siz de anlamışsınızdır. Bu durumu göz önüne alan kurulumuz vatani kurtaracak son bir çıkar yol olmak üzere hiçbir politik partiye bağlı olmayacak ve ulusal iradeyi bütünüyle belirtilip millete dayanacak olan bir bakanlar kurulunun iş başına getirilmesini saygıyla diler ve böyle bir kabine kurulmazsa milletin zorunlu olarak yapacağı girişim ve savaşımın durdurulamayacağını bilginize sunar. Gene de sevgili padişahımız ne emrederse o olur.

**Sıvasta toplanan Genel Kongre Kurulu
Mustafa Kemal**

BELGELER, 97.

2/10/1919

**İstanbul Büyükşehir Belediyesine
Tüm basına birer örneği verilecektir**

İstanbul halkına:

Ateşkes anlaşmasının imzasından buyana gittikçe daha korkunç bir kesinlikle varlığımızı tehlide ve sıra ile İstanbul, Musul, Adana ve İzmir gibi herbiri bir hayat merkezi önemindeki en önemli illerimizin işgalile gerçekleşmeye başlayan büyük tehlike, dışardan bakılınca yenilgiden ve dış nedenlerden doğmuş gibi görünebilirse de gerçekte her şeyden çok iç durumumuzdan ileri geldiği yadsınamaz; Almanya ve Bulgaristan gibi eski müttefiklerimiz de bizimle birlikte ve bizim kadar yenilgiye uğramış oldularsa da hiçbirinin varlığı ve hayatı tehlike altında kalmadı: Onların bugünkü durumlarıyla bizim şimdiki durumumuzun en yüzeysel bir bakışla karşılaştırılması, uğradığımız yıkıntının oluşmasına salt bir yenilginin yeter bir neden oluşturamayacağını bütün açıklığıyla kanıtlar. Bu farkın tek etkeni, onlarda hükûmetle milletin birlik oluşu ve bizde ise hükûmetin millettan tümüyle uzaklaşmış bulunmasıdır. Ard arda değişmelerle birbirini izlemiş olan Ferit Paşa kabinelerinin bugüne kadar gütmüş oldukları iç ve dış siyaset, gözönüne getirilecek olursa, yıkıntımızın neden bu kadar yaygın bir nitelik aldığı hemen anlaşılır: Şimdiki hükûmetin dış politikada ulusal emellerimize tümüyle aykırı bir yol izlemekte olduğunun en büyük kanıtları İzmir gibi Yunanlılıkla hiçbir ilgisi olmayan bir ilimizdeki haksız ve canilere yarası işgalin kaldırılmasına değil, buna bir sınır çizilmesine ve böylece Akdeniz kıyılarımızda belirli sınırı olan bir Yunan sömürgesinin kurulmasına neden olması; orada ırzı ile namusunu savunmak zorunda kalan Müslümanların bastırılmasını emrederek açıktan açığa Yunan çıkarlarına hizmet etmesi, Musul ve Adana gibi ülke ve coğrafya birliğimizin en ayrılmaz öğelerinden olan ülke parçalarının kaderine hiç önem vermeyip Paris Konferansına verdiği notada Toros sıradağlarını memleketimizin doğal sınırı olarak göstermesi ve özellikle hem Padişahlık Danışma Kurulunda hem Paris Konferansında "Doğu İllerinde yaygın bir Ermenistan kurulmasına" razı olmasını ve üstelik nedensiz yere bunu istemesi gibi birtakım hainlere yarasır girişimlerdir ki, bunların tümü birlikte gözönüne alınırsa,

heyeti umumiyesi nazarı itibara alınursa, elimizde vatan namına Ankara ve Kastamonu vilâyetlerinden başka bir şey kalmayacak demek olur. İşte hükûmeti hazıranın bütün siyaseti hariciyesi ve vatan nazariyesi bundan ibarettir. Zaten en müthiş harici düşmanlarımızın tasavvur ettikleri müstakbel Türkiye de nihayet bundan başka bir şey değildir! Ferit Paşanın siyaseti dahiliyesi hututu umumiyesi itibarile bütün milletçe malûm olmakla beraber vaziyeti umumîyemize en çok icrayı tesir etmiş olanlarının tekrarı da faydadan hâli değildir.

1 - Ferit Paşa hem milleti, hem padişahı aldatmak suretile şimdiye kadar mevkiinde payidar olabilmıştır; çünkü Paristen avdetinde konferansa tevdi ettiği notaların muhteviyatı fecciasını tahfiri tercüme ederek zatı şahane ve enzârı millete arz etmiş ve bu suretle hıyanetini ihfaya çalışmıştır, fakat Avrupa matbuatı vesaiki mezkûrenin metni hakikîlerini aynen neşretmiş olduğundan sadrazamın irtikâp ettiği, caniyane desise bütün vuzuhile meydana çıktı.

2 - Düşmanlarımızın bile takdir ettikleri harekâtı millîyemizi ihtirsatı şahsîye ve ittihatçı tahrikatı addedip tenkilini emretmekle hem millete, hem padişaha karşı alenen ve doğrudan doğruya muarız ve hatta muhasım vaziyeti almıştır; meselâ padişahımız, son beyannamei humayununda Anadolu harekâtının tamamile esbabı millîyeden mütevellit ve binnetice meşru olduğunu ilân buyurduğu halde, sadrazam Temps Tan gazetesini muharririne bu harekâtın ittihatçı tahrikatı olduğunu ve yakında izale edileceğini söylemekten çekinmedi; bu suretle bu hükûmetin bu millet aleyhinde olduğu artık kabili tereddüt olamayacak surette sabit olmuştur.

3 - Ferit Paşa Kabinesi milletin padişah ile de temasına mâni olarak Anadolu ahalisinin zâtı şahaneye çektiği ve elan çekmekte olduğu telgrafları mabeyni humayuna ıysal ettirmekte ve zaptu ihfa etmektedir.

4 - Bir taraftan bu cinayeti irtikâp etmekle beraber diğer taraftan Sıvasta münakit umum Anadolu ve Rumeli Kongresi azasını hayyen veya meyyiten derdest ettirmek için Harput Valisi Ali Galip isminde bir şeririn, maiyetine Kürt aşiretleri olarak Sivas üzerine yürümesini emrediyor. Bu suretle anasırı islâmîye arasında mukatele ihdasına çalışılıyor! Fakat hükûmetin bu hususa ait muhaberatı milletçe elde edildiğinden kan dökülmesine meydan verilmeksizin Ali Galip ve avenesi tenkil edilmiştir. İşte bütün bu ve bunlara mümasil saymakla tükenmez cinayetler ve hıyanetler irtikâp etmiş ve etmekte bulunmuş olan hükûmeti hazıranın, devleti inkırazı sürüklediğini takdir eden Anadolu halkı bu hale artık bir nihayet vermek mecburiyetini hissetmiş ve Allahın emrine ve Peygamberin hadisine itiba ederek zulme karşı harekete başlamış ve zalimlerle her türlü münasebeti kat'etmiştir. Büyük bir iman ve en kuvvetli bir vahdeti millîye ile harekâtını tanzim edip teşkilâtını ikmal etmiş olan Anadolu ahalisi her türlü hukuku mülkiye ve millîyesinin her türlü ihtimale karşı mahfuziyetini temin edecek bir seviye maddîye de ihraz etmiştir. Şimdiye kadar bütün mukadderatını payitahtı idare ediyor. Ve millet ve memleketimizi kurtaracak teşebbüsler Anadoludan değil, hemen daima İstanbuldan sudur ediyordu. Payitahtın bugün maruz olduğu mehaliki nazarı itibara alan Anadolu, şeraiti hazıra altında İstanbuldan halâs ümit etmek imkânı olmadığını gördüğünden mevcudiyeti umumîyemizle hukuku meşruamızın müdafaası kendi uhdesine terettüp ettiğini takdir edip vazifesini ifaya başlamıştır. Bugün işte bu sıfat ve bu mahiyetle payitahta isali selâm eden umum Anadolu, mevaddı atıyeyi İstanbul ahalisinin ıtılâna arz etmek vazifesile mütehasstir:

1 - Harekâtı millîye müttehit ve muntazam teşkilâta merbut olarak bütün Anadolu vilâyetlerini ihtiva etmiş ve ta payitahtın kapısına kadar dayanmıştır.

2 - Bu suretle cihan efkârı umumîye ve mehafili resmîyesi milletimizin hakkı hayata malik olduğunu ve hiçbir zaman esir olamayacağını idrak etmiş ve bu idrake müstenit kararını harekâtı millîyemize karşı tamamile bitaraf ve hayırhah olacağını temin etmekle izhar etmiştir.

3 - Anadoluda sakin olup her türlü hukuku meşrualarının en mutlak bir emniyet içinde bulunduğunu gören bülümle anasırı gayrı müslime de amali millîyenin meşruiyetine tamamilen kanî olmuşlardır.

4 - Anadoluda ikamet ve seyahat eden tekmil ecnebiler de aynı kanaatle mütehasstir olarak mensup oldukları devletleri tenvir etmektedirler.

5 - Binnetice gayrimeşru olduğu bütün cihan nazarında sabit olan Ferit Paşa Kabinesinin bu memlekette hiçbir noktai istinadı kalmamıştır.

Bu hakikatleri payitaht ahalisine arz etmekle bahtiyar olan Anadolu, bugün İstanbul da bir vazifei millîyesi bulunduğu kanaatindedir. Ve vazifede payitahtın her tarafında teşkilân millîye

elimizde vatan adına Ankara ve Kastamonu illerinden başka bir şey kalmayacak demek olur. Şimdiki hükûmetin bütün dış siyaseti ve vatan anlayışı bundan başka bir şey değildir. Aslında en azgın dış düşmanlarımızın tasarladıkları yarının Türkiye de sonunda bundan başka bir şey değildir. Ferit Paşanın iç siyaseti genel çizgileriyle bütün milletçe bilinmekle birlikte genel durumumuzda en çok etki yapmış olanların yinelenmesi de yararsız değildir.

1 - Ferit Paşa hem milleti, hem padişahı aldatarak şimdiye kadar yerinde kalabilmiştir; çünkü Paristen dönüşünde konferansa verdiği notaların acı içeriklerini değiştirip dilimize çevirerek padişaha ve millete sunmuş ve böylece yaptığı hainliği gizlemeye çalışmış, ama Avrupa basını bu belgelerinin gerçek metnini olduğu gibi yayımlamış olduğundan başbakanın oynadığı canilere yaraşır oyun bütün açıklığıyla ortaya çıkmış.

2 - Düşmanlarımızın bile değer verdikleri ulusal savaşımımız kişisel tutku ve ittihatçı kışkırtmaları sayıp bastırılmasını emretmekle hem millete, hem padişaha karşı açıkça ve doğrudan doğruya karşı ve hatta düşman durum almıştır; örneğin padişahımız, son buyrultusunda Anadolu savaşının tümüyle ulusal nedenlerden doğduğunu ve böylece meşru olduğunu ilân buyurduğu halde, başbakan Temps gazetesini muharririne bu yapılanların ittihatçı kışkırtması olduğunu ve yakında ortadan kaldırılacağını söylemekten çekinmedi; böylece bu hükûmetin bu millete karşı olduğu artık kesinkes kamtlanmıştır.

3 - Ferit Paşa Kabinesi milletin padişah ile de ilişki kurmasını önleyerek Anadolu halkının padişaha çektiği ve şimdi de çekmekte olduğu telgrafları saraya yollatmamakta ve bunları alıkoyup gizlemektedir.

4 - Bir yandan bu cinayeti işlemekle birlikte öbür yandan Sıvasta toplanan genel Anadolu ve Rumeli Kongresi üyelerini diri veya ölü olarak ele geçirmek için Harput Valisi Ali Galip adında bir haydutun, yanına Kürt aşiretleri olarak Sivas üzerine yürümesini emrediyor. Böylece Müslüman unsurlar arasında birbirini öldürme durumu yaratmaya çalışıyor. Ama hükûmetin bu konudaki yazışmaları milletin eline geçtiğinden kan dökülmesine meydan verilmeksizin Ali Galip ve yardımcıları bastırılmıştır. İşte bütün bu ve bunlara benzer saymakla tükenmez cinayetler ve hainlikler yapmış ve yapmakta olan şimdiki hükûmetin, devleti batışa sürüklediğini anlayan Anadolu halkı bu duruma artık bir son vermek zorunluluğunu duymuş ve Allahın emrine ve Peygamberin hadisine uyarak zulme karşı gelmeye başlamış ve zalimlerle her türlü ilişkiyi kesmiştir. Büyük bir inançla ve en güçlü bir ulusal birlik içinde davranışlarını düzenleyip örgütlenmesini tamamlamış olan Anadolu halkı her türden ülke ve ulus haklarının her türden olasılığa karşı dokunmazlığını sağlayacak bir varlık düzeyine erişmiştir. Şimdiye kadar bütün kaderimizi başkent yönetiyordu. Ve millet ve memleketimizi kurtaracak girişimler Anadoludan değil, hemen her zaman İstanbuldan kaynaklanıyordu. Başkent'in bugün karşı karşıya kaldığı tehlikeleri göz önünde bulunduran Anadolu, şimdiki koşullar altında İstanbuldan kurtuluş umudu beklenemeyeceğini gördüğünden genel varlığımızın ve meşru haklarımızın savunulmasının kendisinin düşüğünü anlayarak görevini yapmaya başlamıştır. Bugün işte bu kimlik ve bu nitelikte başkente selâm gönderen tüm Anadolu, aşağıdaki noktaları İstanbul halkının bilgisine sunmak görevini duymaktadır:

1 - Ulusal savaşım birlik içinde ve düzenli örgütlere bağlı olarak bütün Anadolu illerini içine almış ve ta başkent kapısına kadar dayanmıştır.

2 - Böylece dünya kamu oyu ve resmî çevreleri milletimizin yaşama hakkına sahip olduğunu ve hiçbir zaman tutsak edilemeyeceğini anlamış ve bu anlayışa dayanan kararının ulusal savaşımımız karşısında tümüyle tarafsız olacağına ve buna iyi gözle bakacağına güvence vermekle belirtmiştir.

3 - Anadoluda oturan ve her türlü meşru haklarının en kesin bir güvence altında bulunduğunu gören Müslüman olmayan tüm unsurlar da ulusal amaçlarımızın haklılığına tümüyle inanmışlardır.

4 - Anadoluda oturan ya da yolculuk yapan tüm yabancılar da aynı inanış içinde olup bağlı oldukları devletleri bu yönde aydınlatmaktadırlar.

5 - Kısacası meşru olmadığı tüm dünya önünde kamtlanmış olan Ferit Paşa Kabinesinin bu memlekette dayanacak hiçbir noktası kalmamıştır.

Bu gerçekleri başkent halkına bildirmekten mutlu olan Anadolu, bugün İstanbul da bir ulusal ödevi bulunduğu kanısındadır. Ve bu görev de başkent'in her yanında ulusal örgüt merkez-

merakizi ihdas ederek maddeten ve manen Anadolu harekâtı millîyesine iltihak etmek ve bir baykuş edasile milletin mukadderatı üstünde durmakta olan hükûmeti hâzırayı artık bu milletin başından gitmeye her suretle davet etmektedir.

Dünyada her milletin, icraatına tahammül ettiği bir hükûmetin mes'uliyetinde müşterek addedileceğini Mösyö Clemenceau Ferit Paşaya tevdi ettiği cevabî notada tasrih etmişti; idare-i sâkıtanın mezalimine ancak muharebe sebeble tahammül etmiş olan bu millet, eğer hükûmeti hazıranın mes'uliyet ve cinayetine hiçbir sebebi mücbir olmaksızın iştirak etmek istemiyorsa, bu hükûmete karşı olan hissiyatını artık izhar etmelidir.

Eğer bu vazife bugün ifa edilmeyecek olursa, yarın Ferit Paşa Kabinesinin amali millîyemize mugayir olarak kabul edebileceği şeraiti sulhiye karşısında Avrupaya karşı hiçbir hakkı itirazınız kalmaz; o zaman bize cihan efkârı umumiyesi "vaktile bu hakkı itirazınızı neden kendi hükûmetinize karşı istimal etmediniz?" diyecek ve bunu derken de her halde pek haklı bir söz söylemiş olacaktır.

Çünkü Peygamberimiz "Kema tekûnu yüvellâ aleyküm" yani "siz ne mahiyette olursanız, evliyayı umurunuz da o mahiyette olur!" buyurmuşlardır.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 97.

**Bilcümle devletlerin İstanbul süfere ve mümessillerine
berayı malûmat isal olunan muhtıra**

Sekiz ay evvel feshedilmiş olan Meclisi Millîmizin Kanunu Esasî mucibince nihayat dört ay zarfında yeniden içtimai lâzımgeldiği halde mütarekenin aktindenberi teakup eden hükûmetler, intihabatın icrasında taallül etmiş ve bu suretle Meclisi Millî hâlâ içtima edememiştir. Bu sebeple bilhassa hükûmeti hazıranın takip etmekte olduğu siyaseti dahiliye, şekli idaremiizi mutlakıyetten tefrik edilmez bir hale getirmiştir. Bu vaziyet üzerine harekâtile icraatında hiçbir fikri meşrutiyet kalmayan Ferit Paşa Kabinesi, nefreti umumîye karşısında zulüm ve şiddetle payidar olabilmek siyasetine sülûk ederek kendi aleyhinde bulunan millî vahdeti ihlâl için anasırı islâmîyeyi yekdiğerile kıtale sevk etmek istemişse de bu teşebbüse ait vesaik milletin eline geçerek memleketin emniyeti umumiyesi haleldar olmaktan kurtulmuştur. Bunun üzerine millet vaziyeti zâtî hazreti padişahiye arz ile itimadı umumîye müstenit bir kabine teşkilini istirham etmek istemişse de hükûmeti hazıra milletin padişahın temasına da mani olmuş ve bu suretle millet için hükûmeti meşrua teşekkül edinceye kadar heyeti hâzırai vükelâ ile kat'ı münasebetten başka çare kalmamıştır: çünkü böyle bir tedbire tevessül edilmediği takdirde Ferit Paşa Kabinesinin teşvikatile Anadolu asayişinin haleldar olacağı muhakkaktı. İstanbulda itimadı millîye müstenit bir kabine teşekkül edinceye kadar devam edecek olan bu vaziyetin meşruiyetini ve bilhassa hükûmeti meşruaları noktai nazarınca da lüzumunu varestei izah addederiz; çünkü hükûmeti hazıranın Verseilles Konferansına gönderdiği heyeti murahhasa sırf amali millîyeyi temsil eden bir hükûmet tarafından gönderilmiş olmadığından dolayı bir ehlihibre telâkki edilmişti. Binaenaleyh sulhün takarrürü de ancak millete müstenit bir Osmanlı kabinesi teşekkül etmekle kabil olabilir.

Bu suretle gerek milletimizin ve gerekse Avrupa ve Amerika menafîi âliyesinin icabatı atiyesine tevafuk etmekte olan vaziyeti hâzırai millîyemizin muhilli asayiş hiçbir fikre müstenit olmadığını ve emniyeti umumîyeyi ihlâl edecek hiçbir hâdisi zuhâr etmeyeceğini ve bütün manasile muslihane bir hattı hareket takip edileceğini Sivasta münakit umum Anadolu ve Rumeli murahhaslarından müteşekkil Umumi Kongre sureti kat'iyede tekeffül ve temin ederek kesbi fahr ile cihana adalet vadeden düveli muazzamanın muzaheretî manevîyelerinden emin olduğunu da ayrıca arzeder.

11 Eylül 1335

İmza

Sivasta münakit Umumi Kongre Heyeti

İngiliz mümessili siyasîsine, Amerika mümessili siyasîsine, Fransa mümessili siyasîsine, İtalya mümessili siyasîsine, Sırbistan mümessili siyasîsine, Felemenk Sefaretine, İsveç Sefaretine, Danimarka Sefaretine, İspanya Sefaretine.

leri oluşturarak nesnel ve tinsel olarak Anadolu ulusal savaşımına katılmak ve bir baykuş gibi o milletin kaderi üstünde durmakta olan şimdiki hükûmeti artık bu milletin başından gitmeye her yoldan çağırmaaktır.

Dünyada her milletin, yaptıklarına katıldığı bir hükûmetin sorumluluğunda ortak sayılacağını Mösyö Clemenceau Ferit Paşaya verdiği yanıt notasında açıkça belirtmişti; düşük yönetimin kıyımlarına ancak savaş nedeniyle katlanmış olan bu millet, eğer şimdiki hükûmetin sorumluluğuna ve cinayetine hiçbir zorlayıcı neden olmaksızın katılmak istemiyorsa, bu hükûmete karşı olan duygularını artık belirtmelidir.

Eğer bu ödev bugün yapılmayacak olursa, yarın Ferit Paşa Kabinesinin kabul edebileceği ulusal emellerimize aykırı barış koşulları karşısında Avrupaya karşı hiçbir itiraz hakkımız kalmaz; o zaman bize dünya kamu oyu "vaktile bu itiraz hakkınızı niçin kendi hükûmetinize karşı kullanmadınız?" diyecek ve bunu derken de her halde pek haklı bir söz söylemiş olacaktır.

Çünkü Peygamberimiz "kema tekûnu yüvellâ aleyküm" yani "siz ne nitelikte olursanız, sizi yönetenler de o nitelikte olur" buyurmuşlardır.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 97.

**Bütün devletlerin İstanbul elçi ve temsilcilerine
bilgi vermek için gönderilen uyarı**

Sekiz ay önce dağıtılmış olan Ulusal Meclisimizin Anayasa gereğince en geç dört ay içinde yeniden toplanması gerektiği halde barışkes yapıldıktan buyana birbirini izleyen hükûmetler, seçimlerin yapılmasını savsaklamış ve böylece Ulusal Meclis daha toplanamamıştır. Bu nedenle özellikle şimdiki hükûmetin gütmede olduğu iç siyaset, yönetimimizin biçimini mutlakıyetten ayırdedilmez bir duruma getirmiştir. Bu biçimde davranmakla, yaptıklarında hiçbir meşrutiyet düşüncesi kalmayan Ferit Paşa Kabinesi, kamu oyunun tiksintiyile yüz çevirmesi kıyım ve sertlikle ayakta kalabilmek politikasına saparak kendine karşı bulunan ulusal birliği bozmak için Müslüman unsurları birbirine öldürmeye yöneltmek istemişse de bu girişimle ilgili belgeler milletin eline geçerek memleketin genel güvenliği bozulmaktan kurtulmuştur. Bunun üzerine millet durumu padişaha bildirerek genel güvene dayalı bir kabine kurulmasını dilemiş ise de şimdiki hükûmet milletin padişahın ilişki kurmasını önlemiş ve böylece millet için meşru bir hükûmet kuruluncaya dek şimdiki kabine ile ilişkiyi kesmekten başka çıkar yol kalmamıştır: Çünkü böyle bir önlem alınmamış olsaydı Ferit Paşa Kabinesinin kıskırtmalarıyla Anadolu'da iç güvenliğin bozulacağı kesindi. İstanbulda genel güvene dayalı bir kabine kurulana dek sürecek olan bu durumun meşru olduğunu ve özellikle bağlı bulunduğunuz hükûmet açısından da gerekliliği apaçık bellidir kanısındayız; çünkü şimdiki hükûmetin Versailles Konferansına gönderdiği delegeler kurulu salt ulusal amaçları temsil eden bir hükûmet tarafından gönderilmiş olmadığından salt bir bilir kişi niteliğinde sayılmıştı. Şu halde barışın yapılması da ancak millete dayalı bir Osmanlı kabinesi kurulmakla olabildi.

Böylece Sivasta toplanmış olan ve bütün Anadolu ve Rumeli delegelerinden oluşan Genel Kongre hem ulusumuzun hem de Avrupa ve Amerikanın gelecekteki çıkarlarına uymakta olan şimdiki durumumuzun güvenliği bozucu hiçbir düşünceye dayalı olmadığını ve genel güveni bozacak hiçbir olay çıkmayacağını ve tam anlamıyla barışçı bir yol izleyeceğini kesinlikle garanti etmekle onur duyar ve dünyaya adalet sözüveren büyük devletlerin tinsel desteğine inandığını da ayrıca bildirir.

11 Eylül 1919

İmza

Sivasta toplanan Genel Kongre Kurulu

İngiliz politik temsilcisine, Amerika politik temsilcisine, Fransa politik temsilcisine, İtalya politik temsilcisine, Sırbistan politik temsilcisine, Hollanda Elçiliğine, İsveç Elçiliğine, Danimarka Elçiliğine, İspanya Elçiliğine.

Beyannamei humayun sureti münfesi:

Bugünlerde Anadolu'da serzedei zuhûr olan ahval ve harekâtın safahatı, mahallelerinden vürud eden telgrafnamelerde vasıl sem'i utılaimız olmuştur. Bu hali esefişimal İzmir işgali ile anı takip eden vakayii fecianın ve Anadolu Vilâyeti Şarkıye mukadderatı hakkında işaa edilen rivayâtın efkârı ahalide hâsıl eylediği tesirat neticesi olup vukuat ve şayiati mezkûreden bilcümle efradı ahalimizle beraber kalbimizde husule gelen tesirat pek amik, hukuku devlet ve milletin sıyaneti emrinde sarfı mahasalı gayret etmek cümlemiz için pek tabîi ise de şu anı mühimde hükûmet ve millete terettüp eden vazife teşebbüsâtı ma'kulei siyasîye ve itihadı arayı umumîye ile muhafazı hukuka çalışmaktan ibaretir. Hükûmetimizin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecayii Avrupa düvel ve mileli mütemeddinesinin nazarı dikkat ve meveddetini celp ile mahalline bir heyeti mahsusa izam ve bitarafane tahkikata iptidar olunarak enzari medeniyette hakkımız tezahür etmekte bulunduğu ve Anadolu Vilâyatı Şarkıyesine dair olan rivayat ve şayiata karşı da hükûmetçe her türlü teşebbüsattan hâli kalınmayıp zaten vahdeti milliyemizi ihlâl edecek hiçbir karar ve teklif olmadığı halde dahili memalikte asayiş ve inzibatı sektedar ve nüfuzu hükûmeti haleldar eyleyecek her gûna hareket ve efradı millet beyrinde tefrika ve şikâkî müeddi olacak her türlü teşebbüsât devletimizin menafii esasiye ve hayatiyesile kabili telif değildir. Bazı kimseler tarafından memleketin vaziyeti hususîyesi tebdil ve gûya ahalî ile hükûmet arasında muhalefet vücudu ilân edilerek hakkımızda Avrupa efkârı umumîyesinin tağlit kılınması menafii âliyei memleketi külliye rahnedar edeceği gibi bilvücuh şayanı teessüf olan bu hal şeraiti kanuniye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihabataı da duçarî teahhur ederek sulhün takarrüp etmekte bulunduğu bir sırada vücudu lâbüüt olan heyeti meb'usanın içtimaaı tavik ve bu yüzden hükûmetin müşkülâtını tezyit eyleyecektir. Bugün umum efradı milletimden intizarım, hal ve mevkîin nezaketini bittakdir muhafazai sükûn ve itidal ve ahkâmı kavanine ve emri hükûmete tamamiî itiba ile memleketin intizam ve asayişini muhil hareketten içtinap eylemek ve bu suretle kariben sulh müzakeresine davet olunacak Osmanlı murahhasları konferans muvacehesinde milletin hemahenk olarak ispatı mevcudiyet edebilmektir. Altı buçuk asırdan beri Avrupa muvazenesinde bir amili mühim olan devletimizin vahdet ve tamamîyetini ve milleti Osmanîyenin mevkii haysiyetini temin edecek bir sulhe kariben milliyetimizi eltafı subhaniyeden ümit etmekteyim. Düveli muazzamanın hissiyatı nısfelkâraneleri ve hakikaten gittikçe nüfuz etmekte olan Avrupa ve Amerika efkârı umumîyesinin itidalperverliği de bu ümidimi tevsik eylemektedir. Hükûmetin her türlü müşkülâtı dahiliyeden masun kalarak tah'îye ve memleketimizin her tarafından ahkâmı kavanine harfiyen riayetle sunufu tebaamızın mahfuziyeti hukuku ahası amalimiz olup heyeti hükûmetimizin de bu bapta amali humayunumuzu tamamile rehberi hareket itihaz edeceğine eminim. Şu efkâr ve amali halisanemizin memalikimizin her cihetine neşir ve tamimile sadakat ve hamîyetlerinden mutmain olduğum bilcümle efradı milletimin sem'i utılaina isalini irade ederim.

24 Zilhicce 1337, 20 Eylül 1335**Mehmet Vahdettin**

Maabeyni Humayunu Mülûkâne Başkâtibi Ali Fuat Beyefendi tarafından bugün Babıalide senaverlerne tevdi ve tamimen devaire ve elviyeye tebliği kılınmış olan beyannamei humayunun sureti münfesi balâya dercolumakla vilâyeti celilelerince dahi nevahi ve kuraya kadar neşir ve ilânı ile ahkâmı celilesinin berrantuku fermanı humayunu şahane bilcümle sunuf ve efradı ahalîye tefhim ve ilânı.

20 Eylül 1335**Sadrâzam****Damat Ferit****Padişah Bildirisinin Yüce Örneği:**

Bugünlerde Anadolu'da başgösteren durum ve davranışların evreleri, yerlerinden gelen telgraflarla kulağımıza ulaşmıştır. Bu üzüntü verici durum İzmir işgali ile onun arkasından gelen acı olayların ve Anadolu Doğu İllerinin kaderi konusunda yayılan söylentilerin kamuda yaptığı etkilerin sonucu olup bu olay ve söylentilerden bütün halkımızla birlikte bizim de yüreğimizde oluşan üzüntü çok derindir, devlet ve milletin haklarını korumak yolunda çok çaba harcamak hepimiz için çok doğal ise de şu önemli anda hükûmet ve millete düşen görev akla yakın girişimler ve kamunun düşünce birliğiyle hakları korumaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Hükûmetimizin izlediği politika sonucunda İzmirdeki acı olaylar Avrupanın uygar devlet ve milletlerinin dikkat ve dostluğunu çekerek oraya özel bir kurul gönderip yansız bir soruşturmaya başlanmış ve hakkımız uygar dünyanın gözünde belirlemekte bulunduğu ve Anadolu Doğu İlleriyle ilgili söylenti ve yayıntılara karşı da hükûmetçe her türlü girişimden geri kalınmayıp zaten ortada ulusal birliğimizi bozacak hiçbir karar ve öneri olmadığı halde ülke içinde güvenlik ve düzeni kırıp hükûmetin etkinliğini bozacak her türlü davranış ve ulusun bireyleri arasında bölünme ve ayrılık doğuracak her türlü girişim devletimizin temel ve yaşamsal çıkarlarıyla bağdaşmaz. Bazı kimseler tarafından memleketin özel durumu değiştirilip sanki halkla hükûmet arasında muhalefet varmış gibi ilân edilerek hakkımızda Avrupa kamu oyunun yanılgıya düşürülmesi ülkenin yüksek çıkarlarını kökünden yaralayacağı gibi her bakımdan çok üzücü olan bu durum yasal koşullar çerçevesinde bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri de geciktirerek barışın yaklaşmakta olduğu bir sırada çok gerekli olan Meb'uslar Meclisinin toplanmasını geri bıraktıracak ve bu yüzden hükûmetin karşılaştığı güçlükleri artıracaktır. Bugün milletimizin tüm bireylerinden beklediğim, durumun önemini kavrayarak dinginlik ve ılımlılığı bozmamak ve kanun hükümleriyle hükûmet emirlerine tamı tamına uyarak memleketin düzen ve güvenliğini bozacak davranışlardan kaçınmak ve böylece yakında barış görüşmelerine çağırılacak Osmanlı delegelerinin konferans karşısında milletin uyum için varlık gösterebilmeleridir. Altı buçuk yıldan bu yana Avrupa dengesinde önemli bir etken olan devletimizin birlik ve bütünlüğünü ve Osmanlı milletinin onurlu yerini sağlayacak bir barışa yakında kavuşacağını Tanrının iyiliğinden ummaktayım. Büyük devletlerin insaflı duyguları ve gerçekten gittikçe durumu anlamakta olan Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlılığı da bu umudumu pekiştirmektedir. Hükûmetin her türlü iç güçlüklerden uzak tutulup güçlendirilmesi ve memleketimizin her yanında kanun hükümlerine kelimesi kelimesine uyulup her sıñıftan uyruklarımızın haklarının korunması yürekten dileğimiz olup kabinemizin de bu konuda dileklerimizi tüm davranışlarında yol gösterici olarak kabul edeceğine güveniyorum. Şu yürekten düşünce ve dileklerimiz ulkelerimizin her yönüne yayımlanmasını ve tüm bireylere duyurulmasını buyururum.

24 Zilhicce* 1337, 20 Eylül 1919**Mehmet Vahdettin**

Saray Genelsekreteri ve Ali fuat Beyefendi tarafından bugün Babıalide bana verilip genelgeyle resmî dairelere ve illere bildirilmiş olan padişah bildirisinin bu yüce örneği yu-karıya çıkarılmış olup yüce valiliğiniz tarafından bucak ve köylere dek yayımlanıp duyurulması ve gereğinin padişah buyrultusu uyarınca halkın bütün kesim ve bireylerine anlatılıp duyurulması.

20 Eylül 1919**Başbakan****Damat Ferit**

* Arabî ayların onikincisi

**Padişaha, beyannamesi üzerine yazılan telgraf
Hakipayı maali ihtivayı cenabı hilâfetpenahiye**

Şevketpenah Efendimiz!

Kullarınızı hakipayı humayunlarına tekrar arzı hal ve hakikate saik olan sebep; heyeti hazırai vükelânın ketmi hakayikle zatı şehinşahilerine arz ve ilâm ettiği veçhile bir emeli namışru değil, milletin metalibi muhikkasıdır. Mükerrer istirhamatımızın kabinenin desti hiyanetile muhikkasıdır. Mükerrer istirhamatımızın kabinenin desti hiyanetile süddei seniyelerine arzına mümanaat edilmesi, memleketin ve tebaai sadikai humayunlarının zararına, telâfi napezir bir hesap kayı ve teşkil ediyor. Bu kere Ferit Paşanın müzeyyel mütaleatile vilâyata tebliğ edilen beyannamei humayunları muhteviyatından dahi pek bariz anlaşılıyor ki, milletin amal ve makası meşruası ve kabinenin irtikâp edip filen ve vesaki ile sabit harekâtı hainaneleri zâtı akdesi humayunlarından mektum tutulmuştur. Ferit Paşanın zâtı şevketsimati şehriyarilerine muhalifi hakikat maruzatta bulunmak suretile millet ve vatana karşı irtikâp eylemekte olduğu ihaneti taz'iften çekinmediği de kemali teessürle görünmektedir. Tarihin hiçbir sahifei ihanetine makis olamayacak bir hiyanetle ahaliyi yekdiğeri aleyhine iğva ve milleti ihtirasatı ecnebîyeye feda eden bu kabinenin arzuyu millî hilâfında olarak mevkîinde kalması, pek büyük felâketler celp ve ihzar etmektedir. Bütün cihan mülkü humayunlarında sükûn ve asayişin müterakkibi iken vilâyetlere çekilen telgrafnamelerle bir taraftan aşairi mutiayi efradı ahali üzerine teşvik ile beraber memaliki şahanenizin hercümerci içinde ve muhtacı muavenet olduğunu resmen ederek ecnebîyeyi davet eyiyen, diğer cihetten Vilâyatı Şarkıyede vâsi bir Ermenistan teşkiline ve Toros silsilesinin cenubunda kâin yerleri terke amade bulunduğunu ifade ile dahilî ve haricî düşmanlarımızın amalini terviç ve tatmin etmek isteyen bir kabinenin mevkii iktidarda kalmasını zat ve mülûkü humayunlarımızın düşmanlarımızdan başka hiç kimse arzu etmez.

Paris Sulh Konferansının, meb'uslarımızın intihabından ve meclisin in'ikadından evvel Türkiye hakkında itihazı karara başlaması muhtemeldir. Milletın itimadına müstenit olmadığı Düveli İtilâfiyece de malûm bulunan Ferit Paşa Kabinesinin bu suretle re'si idarede kalması murahhaslarımızın konferansa davet ve kabul edilmemesi, kabulü halinde de evvelce olduğu gibi bu defa da tard ve iade ile aleyhimizdeki hükmün tebliğle iktifa olunmasını istilzam edecektir ki, bunun neticesi olarak zuhûru tabii olan felâketin imleti büsbütün duçarı yeis edeceğini zâtı şahaneleri pek iyi takdir buyururlar. Binaenaleyh memleketi sıyaseten Ferit Paşa Kabinesinin hemen iskatile itimadı umumîye mazhar zevattan mürekkep bir kabinenin teşkiline müsaadei şehinşahilerini bütün millet namuna niyaz ve istirham ederiz; olbapta ve katıbei ahvalde emrû ferman hazreti taçdarı azamîlerininindir.

**Anadutu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi**

Ankarada K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Diyarbakırda K.O. 13, Niğdede Fırka 11 K. Van, Bitlis, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, Ankara, Diyarbakır, Elâziz, Hüdavendigâr vilâyetlerine ve heyeti merkezîyelerine. Erzincan, Canik, Kayseri, Niğde, Antalya, Afyon Karahisar, Kütahya, Denizli, Bolu, Urfa mutasarrıflıklarına ve heyeti merkezîyelerine. Hakipayı şahaneye vukubulan maruzat sureti brayı malûmat maruzdur. (K.O. 3 ve Sivas vilâyetine: leffen takdim kılındı)

**Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi**

VESİKA, 100.

Erzurumdan, 20/9/1335

K.O. 3 Kumandanlığına

Heyeti Temsiliyeye: Bilhassa İngilizlere karşı ihfa edilen ve bundan dolayı resmî ve açık bir memuriyetle henüz tavziî mümkün olmayan Halit Beyin nasıl bir ateşi mizaç ve hamiyete malik olduğu malûmu samileridir. Mumaileyhin Trabzona memuriyeti halinde mizacı iktizası ihdas edilmesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki islahı mümkün olamaz. Binaenaleyh Halit

**Padişaha, bildirisi üzerine yazılan telgraf
Gerçekleri bilmeye istekli ve sığınmak olan halife hazretlerinin
ayaklarının altındaki toprağa**

Yüce Padişahımız Efendimiz!

Kullarınızı ayağınızın altındaki kutlu toprağa yeniden durumu ve gerçeği bildirmemizin nedeni; şimdiki bakanlar kurulunun gerçekleri gizliyerek siz padişahların padişahına bildirip anlattığı gibi meşru olmayan bir dilek değil, milletin hak edilmiş istekleridir. Birçok kere yinediğimiz dileklerimiz kabinenin hain eliyle yüce kişiliğinize sunulmasına engel olunması, memleketin ve sizin sâdik uyruklarınızın zararına, onarılamayacak bir durum oluşturuyor. Bu kez Ferit Paşanın ek düşünceleriyle birlikte illere gönderilen kutlu bildirinizden da pek açıkça anlaşılıyor ki, milletin meşru istek ve amaçları ile kabinenin edimli olarak belgelerle kamtlanmış haince davranışları siz en kutsal kişiden gizli tutulmuştur. Ferit Paşanın siz yüce padişahımıza gerçeğe akin sunularda bulunmak yoluyla millet ve vatana ihanetini kat kat artırmaktan çekinmediği de büyük üzüntüyle görülmektedir. Tarihin hiçbir ihanet sayısıyla kıyaslanamayacak bir hainlikle halkı birbirine karşı kıskırtan ve milleti yabancıların azgın isteklerine kurban eden bu kabinenin ulusal isteğe aykırı olarak görevinde kalması, pek büyük yıkıntılar hazırlayıp doğurmaktadır. Bütün dünya kutlu ülkenizde dinginlik ve güvenlik beklerken illere çekilen telgraflarla bir yandan uysal aşiretleri halka karşı kıskırtmakla birlikte ülkelerinizin kargaşa içinde ve yardıma muhtaç durumda olduğunu resmî ağızdan bildirerek yabancıları işlerimize karışmaya çağıran, öbür yandan Doğu İllerinde geniş bir Ermenistan kurulmasına ve Toros sıradağlarının güneyindeki yerleri bırakmaya hazır bulunduğu söyleyerek iç ve dış düşmanlarımızın isteklerini yerine getirmek isteyen bir kabinenin iktidarda kalmasını sizin ve ülkenizin düşmanlarından başka hiç kimse istemez.

Paris Barış Konferansının, meb'uslarımızın seçilmesinden ve meclisin toplanmasından önce Türkiye ile ilgili karar almaya başlaması olasıdır. Milletın güvenine dayanmadığı İtilâf Devletlerince de bilinen Ferit Paşa Kabinesinin bu durumda iş başında kalması delegelerimizin konferansa çağırılmaması yada kabul edilmemesi, kabul edilseler bile önceleri olduğu gibi bu defa da kovulup geri gönderilmeleri zararımıza olan kararın bildirilmesiyle yetinilmesi sonucunu doğuracaktır ki, bunun böyle bir sonucun meydana gelmesi doğal olan yıkımın milleti büsbütün umutsuzluğa düşüreceğini pek iyi kavrarınız. Şu halde memleketi korumak için Ferit Paşa Kabinesinin gecikmeden düşürülmesiyle genel güven kazanmış kişilerden oluşan bir kabinenin kurulmasına bütün millet adına izniniz saygıyla diliyoruz; o konuda ve her durumda siz ne buyursanız o olur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu**

Ankara K.O. 20, Erzurumda K.O. 15, Diyarbakırda K.O. 13, Niğdede Tümen 11 K. Van, Bitlis, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, Ankara, Diyarbakır, Elazığ, Bursa illerine ve merkez kurullarına.

Erzincan, Samsun, Kayseri, Niğde, Antalya, Afyon, Kütahya, Denizli, Bolu, Urfa mutasarrıflıklarına ve merkez kurullarına.

Padişahın ayağının bastığı toprağa yapılan sununun örneği bilgi için gönderilmiştir. (K.O. 3 ve Sivas iline: ilişikte sunuldu)

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu**

BELGE, 100.

Erzurumdan, 20/9/1919

K.O. 3 Komutanlığına

Temsilci Kurula: Özellikle İngilizlere karşı gizlenen ve bundan dolayı resmî ve açık bir memuriyetle daha görevlendirilemeyen Halit Beyin nasıl ateşli bir yaradılış ve özveri sahibi olduğunu bilirsiniz. Kendisi Trabzonda görevlendirilirse, yaradılışı gereği çıkarabileceği olaylar bu

Beyin fartı hamiyet ve sevki ahval ile bazı tedabir ve teşebbüsât için haberi âcizi olmadan maruzatta bulunsa bile terviç buyurulmamasını istirham eylerim.

**K.O. 15 Kumandanı
Kâzım Karabekir**

Sivas, 22/9/1335

VESİKA, 101.

Şifre

Zata mahsustur

Erzurum On Beşinci Kolordu Kumandanlığına

C: 20/9/1335

Trabzon vaziyetini zatı devletlerine burada teşrihi zait addederiz. Ahengi umumiyi ihlâl edecek teşebbüsâtı muzırranın vukuunu bittabi zâtı âlileri de arzu eylemezler. İşte bu endişe iledir ki biz Trabzonda teşkilâtın efkâr ve mütealeatı mahsusaya bağlı olmayan sırfmenafî milliyi şamil nikatı nazardan görebilmek istidadında bulunan eşhasın vücut bulmasını istiyoruz. Bunu temin için azim ve namusundan emin olduğumuz Halit Beyin tayinini istirhan eylemiştik. İş'ar buyurulan mehazirden İngiliz mahzuru bizlerce mutasavver değildir. Yalnız Halit Beyin asabiyüttabia olmasından nâşi amali umumiyeyi milliyeye, makasıt ve ihtirasatı hususiyeleri ile engel olan eşhas hakkında şedit ve kat'î davranacağı, Trabzon için mahzurlu görülüyorsa, esasen arzunuz hilâfında bir karar itihazı da bizce hiç de şayanı arzu keyfiyet olmadığından Trabzonun islâhı neye ve ne gibi vasıtaya mütevakıf ise anın doğrudan doğruya tarafı devletlerinden itihazını istirham ile iktifa ederiz Efendim. Heyeti Temsilîye namına: Mustafa Kemal.

VESİKA, 102.

Şifre halli

Erzurum, 27/9/1335

Sivasta K.O. 3 Kumandanlığına

Heyeti Temsilîyeye: Trabzon muhitini (y k k y m) gibi oradaki cereyanı da daima takip etmekteyim. Evelce de bilmiünasebe arzettiğim veçhile cereyanı milliyi idare ve idame hususunda bendenizin mesleğim, evvelâ halkı tenvir ve irşad etmek, fikren ve ruhan bu cereyana kanaat ve samimiyetle bağlamaktır. İrşad ve ikna vazifesini yaptıktan sonra yine temerrüt edenler görülürse şu halde bir maksadı hasis peşinde koşan mel'unlar olduğu tamamen tebeyyün etmiş olacağından onlar da lâıyk oldukları muameleye maruz kalırlar. Pek büyük tecrübeyle tahasal eden bu prensibi aynen Trabzon muhitine de tatbik ettim. Bir müddeti muvakate için ve icabında hâkim olmak üzere Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüştü Beyi erkânıharbiyesile birlikte ve Üçüncü Fırka Kumandanlığı Vekâletile Trabzona gönderdim. Mumaileyh karargâhını Cevizlikte tesis ve idarei umur edecektir, iki senedenberi kendisini yakinen tanıdığım ve necabet ve metaneti ahlâkîyesini pek çok sevdiğim Kaymakam Halil Beyi şu aralık Trabzon muhiti için münasip bulmadım. Çünkü Trabzon vüs'ati ve İstanbulun entrikalarına kurbeyiti dolayısıyla orası pek büyük bir ihtiyat ve basiretle iş görmek ister. Halbuki Halit Beyin asabiyeti mizacı cümlece malûmdur. Biz Halit Beyden ancak bir harbü darp zamanında lâıykı ile istifade edebiliriz. İngiliz telâkkisine gelince âcizlerince mümkün olduğu müddetçe aşikâr ve maddi bir husumetten içtinabı tercih ederim. Binaenaleyh bu ve bu gibi esbap ile Halit Beyin o havalide şimdilik yedi himmetinin alınması lüzumunu arzederim.

**K.O. Kumandanı
Kâzım Karabekir**

VESİKA, 103.

Şifre

Zata mahsustur

K.O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Heyeti Temsilîyeye hitaben 27-9 tarihli şifre telgrafnamei âlileri bugün akşam vâsıl oldu. Trabzon vilâyeti efkârı umumiyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarile muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi valinin tevkif ve leb'idinden sonra zail olmuştur. Rüştü Beyin Üçüncü Fırka Kumandanlığı Vekâletile Trabzona gönderilmesinde varidi hatırlam olan nikatı arzedeceğim. Evvelâ valiye tevkif eden Halit Beydir. Birkaç gün sonra Rüştü Beyin bu suretle gönderilmesi Halit Beyin hareketini

önemli zamanda belki düzeltilemez. Bu nedenle Halil Beyin aşırı yurtseverliği ve olayların sürüklemesiyle bazı önlemler ve girişimler için bilgim olmadan size sunularda bulunsa bile isteğinin yerine getirilmemesini dilerim.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım Karabekir**

Sivas, 22/9/1919

BELGE, 101.

Şifre

Kişiyi özeldir

Erzurum On Beşinci Kolordu Komutanlığına

K: 20/9/1919

Trabzonun durumunu size burada ayrıntılı olarak açıklamayı gereksiz sayarız. Genel uyumu bozacak zararlı girişimlerin yapılmasını elbette siz de istemezsiniz. İşte bu kaygıdır ki biz Trabzonda örgütün özel düşünce ve görüşlere bağlı olmayan salt ulusal yararları kapsayan bir açıdan görebilecek durumda olan kişilerden oluşmasını istiyoruz. Bunu sağlamak için sarsılmaz kararlılığına ve namusuna güvendiğimiz Halit Beyin atanmasını rica etmiştik. Bildirdiğiniz sakıncalardan İngiliz sakıncası bizlerce düşünülemez. Yalnız Halit Beyin sınırlı olmasından dolayı, genel ulusal isteklere, kişisel amaç hırsları nedeniyle engel olan kişiler konusunda sert ve kesin davranacağı, Trabzon için sakıncalı görülüyorsa, aslında isteğinize aykırı bir karar almak da bizce hiç de istenen bir şey olmadığından Trabzondaki durumun düzeltilmesi neye ve ne gibi önlemlere bağlansa onun doğrudan doğruya sizin tarafınızdan alınmasını istemekle yetiniriz Efendim. Temsilci Kurul adına: Mustafa Kemal.

BELGE, 102.

Çözülmüş şifre

Erzurum, 27/9/1919

Sivasta K.O. 3 Komutanlığına

Temsilci Kurula: Trabzon ortamını (y k k y m) gibi oradaki akımı da sürekli izlemekteyim. Önce de sırası gelip de bildirdiğim gibi ulusal akımı yönetmek ve sürdürmek konusunda benim tutumum önce, halkı aydınlatıp bilinçlendirmek, kafaca ve ruhça bu akıma inanış ve içtenlikle bağlamaktır. Bilinçlendirme ve inandırma görevini yaptıktan sonra yine direnenler görülürse o zaman bu gibilerin kötü bir amaç peşinde koşan lânetlenmiş kişiler olduğu iyice belirmiş olacağından onlara da onlara yaraşan işlemler uygulanır. Pek büyük deneyimlerle edinilmiş olan bu ilkeyi, olduğu gibi Trabzon çevresine de uyguladım. Geçici bir evre için ve gerektiğinde duruma egemen olmak üzere Dokuzuncu Tümen Komutanı Rüştü Beyi kurmaylarıyla birlikte ve Üçüncü Tümen Komutanlığı Vekili olarak Trabzona gönderdim. İki senedenberi kendisini yakından tanıdığım ve soyluluğunu ve sağlam ahlâkını pek çok sevdiğim Yarbey Halit Beyi şu sıralarda Trabzon yöresi için uygun bulmadım. Çünkü Trabzonun genişliği ve İstanbul'da çevrilen dolaplara yakınlığı dolayısıyla oralarda çok ölçülü ve öngörülü iş yapmak gerekir. Oysa Halit Beyin doğuştan sınırlı olduğu herkesçe bilinir. Biz Halit Beyden ancak bir vuruşmada tam olarak yararlanabiliriz. İngiliz konusuna gelince ben onlarla, olanak bulunduğu süre, açık ve eylemleri bir düşmanlıktan kaçınmayı yeğlerim. Şu halde bu ve bu gibi nedenlerle Halit Beyin o yörede şimdilik kullanılmaması gereğini bilginize sunarım.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım Karabekir**

BELGE, 103.

Şifre

Kişiyi özeldir

K.O. 15 Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Temsilci Kurula yönelik 27-9 tarihli şifre telgrafınız bugün akşam geldi. Trabzon ilindeki kamu oyu üzerinde biz de iyice aydınlandık. Trabzon merkezi dışında bütün ilçe ve sancaklarıyla haberleşilmektedir. Merkezdeki durum da valinin tutuklanıp uzaklaştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır. Rüştü Beyin Üçüncü Tümen Komutan Vekili olarak Trabzona gönderilmesinde aklıma gelenleri bildireceğim. Birincisi valiye tutuklayan Halit Beydir. Birkaç gün sonra böylece Rüştü Beyin gönderilmesi Halit Beyin davranışını oradaki kötü niyetliler karşılamak gibi olabilir. İkincisi Halit Bey önemli durumlarda tümenin başına geçmeyi beklerken bugün geçirmek-

oradaki bedhahana karşı tenkit gibi olabilir. Saniyen Halit Bey mühim vaziyetlerde fırkasının başına geçmeye müterakkip iken bugün geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihî avanda diğer bir zâtın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Binaenaleyh bu tertipten sarfınazar buyurularak Rüştü Beyin sureti münasibede vazifesi başında ipkasını samimiyetimize binaen ve tamamen hususi olarak rica ederim. Maahaza kolordunuzun tertibat ve hususati askerîyesine hiçbir vehile müdahale hatırımdan geçmediği için en nihayet hususati askerîye de arzu ve tensibiniz vehile hareket tabiidir kardeşim Efendim.

VESİKA, 104.

Şifre halli

K. O. 3 Kumandanlığına

C: 29/9/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Rüştü ve Halit Beylerin sureti tavzifi hakkında yanlış bir zehap husule gelmemek için zâtı samilerine bervechiati izahatı arzeylerim. Trabzon mintakasının birbirini takip eden safahatı ehemmiyetle takip edilmekte olduğu cihetle ahiren bu noktai nazardan Halit Beyle muhabere edilmiş, kendisinden cevaben gelen telgraftan itibaren bu ehemmiyetten bahisle beraber fırka vekâletini ifa eden Atıf Beyin vezaifinin nezaketile mütenasip bir mevki tutmadığı gibi Trabzon Mevki Kumandanlığı da Vekâlete karşı bazan taşkın bir vaziyet aldığı cihetle daha kuvvetli bir inzibat ve intizam tesisi için eğer halen malûm olan siyaset ve içtinap dolayısıyla kendisi bilfiil kumandayı ele alamıyacaksa fırkaya muktedir bir zâtın vekâlet emesini teklif eyledi. Anın İngilizlere karşı bir husumet ve şedit politika izharından içtinabını muvafık bulduğumuzdan ve Halit Beyin ise Ardahal ve Ahışa Ermeni ve Gürcü mesailinden dolayı İngilizlerin ve Harbiye Nezaretinin takibatına maruz kaldığından Halit Beyin şimdiki vaziyeti baki ve zaruridir. Filyatı müstelzim olan hadisatı fevkalâda olmadıkça bittabi fırkanın filen kumandasına geçirilemez. Hususile Kuvayi Millîye Kumandanı gibi valiyi bizzat tevkif etmiştir. Rüştü Bey ise bundan sonra değil vak'adan daha evvel fırka karargâhına gelmiştir. Halit Beyin mevkii daha metin ve münasiptir. Herkes anı Kuvayi Millîye Kumandanı addile daha müessirdir. En büyük mahzuru da şayanı itimat bir kabine de eğer İngilizlerin tesirile Halit Beyin çekilmesini talep ederse çok fena bir sukut olur ve dikkat buyurulmuş olacaktır ki, âcizleri Trabzon muhitini her yerden hassas addettiğim cihetle orada daima ordu ile kuvveti mezc ederek bir siyaset takibini hayırlı gördüm. Ve el'an öyledir. Şimdiye kadar Halit Beyin ne şahsiyetini ve ne de bir kuvvetini Trabzon üzerinde göstermedim. Şimdi ise herkes gördü. Deniliyor ki fırkası haricinde bulunan Halit Bey millî bir kuvveti temsil vazifesini ifa etmiştir. Hal bu vaziyette iken, şimdi Trabzon vilâyetinin başında Halit Beyin resmen Fırka Kumandanlığını idare etmesi de artık caiz değildir. Bendenizce Halit Beyin en muvafık hal ve vaziyeti müheyyayı istifade olan şimdiki mevki ve vaziyetidir. Halit Bey bendenize dahi bu bapta müracaat etti. Kendi vaziyetini lâıykıyla kendisine anlatmak için Erzuruma davet ettim. Arzettiğim esbab ve tarzı cereyan hasebile de bir suizan ve tevile mahal kalmamış ve kalmıyacaktır. Bu izahat ve maruzatımdan sonra zâtı samilerince müte-hassıl kanaatin imbasına inayet buyurulmasını rica ve ihtiramatımı takdim eylerim.

**K.O. 15 Kumandanı
Kâzım**

Şifre

Zata mahsustur

Sivas, 5/10/1335

On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 2/10/1335

Halit Bey hakkındaki maruzatım, mumâileyhin izzeti nefsinin cerihadar edilmemesi noktai nazarına matuf idi. Kendisinin müracaatı üzerine vaki olduğu iş'ar buyurulan vaziyeti ahire için tamamen mütaleatı âlilerine iştirak ederim Efendim.

VESİKA, 105.

Gayet mahremdir

Sivasta: Seryaver Cevat Beye

Kumandan Beyefendi, Paşa Hazretlerinin kendi hukukunu müdafaa ve muhafaza edecekle-

te olduğumuz önemli ve tarihsel zamanda kendi yerine bir başkasının getirildiğini görmek-ten üzüntü duyabilir. Şu durumda bu düzenlemeden vazgeçilerek Rüştü Beyin uygun bir yoldan görevi başında alıkonulmasını yakınlığımıza güvenerek ve tamamen özel olarak rica ederim. Bununla birlikte kolordunuzun askerlikle ilgili düzenlemesine ve işlerine karışmak hiç aklımdan geçmediği için en sonunda askerlikle ilgili konularda istediğiniz ve uygun gördüğünüz gibi davranmanız doğaldır kardeşim Efendim.

BELGE, 104.

Çözülmüş şifre

K.O. 3 Komutanlığına

K: 29/9/1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Rüştü ve Halit Beylerin görevlendirilmeleri biçimi konusunda yanlış bir sanı olmasın diye size aşağıdaki açıklamaları sunuyorum. Trabzon bölgesinin birbiri ardından gelen evreleri önemle izlenmekte olduğundan son zamanlarda bu açıdan Halit Beyle haberleşilmiş, kendisinden yanıt olarak gelen telgrafta bu önemden söz etmekle birlikte tümen komutan vekili olan Atıf Beyin görevinin önemiyle oranlı bir yer doldurmadığı gibi Trabzon Mevki Komutanlığı da tümen komutan vekilliğine karşı arasına taşkın bir durum aldığından daha sıkı bir disiplin ve düzen kurmak için eğer şimdi bilinen politika ve sakıncalı nedeniyle kendisi edimli olarak komutayı ele alamıyacaksa tümene yetenekli birinin vekil olarak komuta etmesini önerdi. Onun İngilizlere karşı düşmanca ve sert bir politika gütmekten kaçınmasını uygun bulduğumuzdan ve Halit Beyin ise Artvin ve Ahışa Ermeni ve Gürcü sorunlarından dolayı İngilizlerin ve Savaşışleri Bakanlığının kovuşturmasına uğradığından Halit Beyin şimdiki durumda kalması zorunludur. Eyleme geçmeyi gerektiren olağanüstü olaylar çıkmadıkça elbette tümenin edimli olarak komutanlığına getirilemez. Özellikle kuvayi millîye* komutanı imiş gibi valiyi kendisi tutuklamıştır. Rüştü Bey ise bundan sonra değil olaydan daha önce tümen karargâhına gelmiştir. Halit Beyin yeri daha sağlam ve uygundur. Herkes onu kuvayi millîye komutanı saydığından daha etkilidir. En büyük sakıncası da güvenilir bir kabine de eğer İngilizlerin etkisi altında Halit Beyin çekilmesini isterse bu çok kötü bir düşüş olur ve dikkat etmiş olacaksınız ki, ben Trabzon çevresini her yerden duyarlı saydığımdan orada hep ordu ile kuvveti bağdaştıran bir politika izlemeyi yararlı gördüm. Ve şimdi de öyledir. Şimdiye kadar Halit Beyin ne kişiliğini ve ne de bir kuvvetini Trabzon üstünde göstermedim. Şimdi ise herkes gördü. Deniliyor ki tümeni dışında bulunan Halit Bey ulusal bir gücü temsil etme görevini yapmıştır. Durum böyle iken, şimdi Trabzon ilinin başında Halit Beyin resmî olarak tümen komutanlığını yönetmesi de artık doğru değildir. Bana göre Halit Beyin en uygun durum ve ondan hemen yararlanmayı olanaklı kılan şimdiki görev ve durumudur. Halit Bey bana da bu konuda baş vurdu. Kendi durumunu kendisi ne iyice anlatmak için Erzuruma çağırdım. Bildirdiğim nedenler ve olayların gidişi dolayısıyla da yanlış bir düşünce ve yorum yer kalmamış ve kalmıyacaktır. Bu açıklamalarım ve yazdıklarımın sonra sizde oluşan kanının bildirilmesini rica eder, saygılarımı sunarım.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım**

Şifre

Kişiyi özeldir

Sivas, 5/10/1919

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

K: 2/10/1919

Halit Bey hakkındaki yazdıklarım, onun onurunun kırılmaması görüşüne yönelik idi. Kendisinin başvurusu üzerine meydana geldiğini bildirdiğiniz son durum için düşüncelerimize tamamiyle katılıyorum Efendim.

BELGE, 105.

Çok gizlidir

Sivasta; Başyaver Cevat Beye

Komutan Beyefendi, Paşa Hazretlerinin kendisinin haklarını savunup koruyacaklarına çok güveniyorlar. Kâzım Paşanın son tutumundan üzüntü duyan Komutan Bey, On Beşinci Kolordu-

* Milis Kuvvetler

rinden pek ziyade emin bulunuyorlar. Kâzım Paşanın vaziyeti ahiresinden müteessir olan Kumandan Bey, On Besinci Kolordudan infikûk ile Kongreyi âmir tanımaya karar vermiş ve bu fikrinden Rüşti Beyi haberdar etmişken Kolordunun (ş) teminatında başka Miralay Rüşti Beyin dahi sırf İngiliz müdahalesinden içtinaben Kâzım Paşanın resmen kumandaya başlattıramadığını ve Halit Beyin İngilizlerin mevcudiyetinden dolayı Trabzona gidemeyeceği cihetle birkaç gün için kendisinin gönderildiğini ve Kâzım Paşanın bütün kumandanlardan ziyade Kumandan Beye itimadı olduğunu namusu üzerine Kumandan Beye söz vermesi üzerine Halil Bey intizar vaziyeti almış idi. Ahiren Kumandan Bey Üçüncü Fırka kumanda vaziyeti hazıranın tebdilini kolordudan talep etti. Şayet kolordu bu teklifi kabul ve icra etmezse bilâemir filen kumandaya iptidar eyliyeceğini ve kararı sabık veçhile kolordudan ayrılarak Kongreye resen âmir tanyacağını arzıyelerim. Paşa Hazretlerini lüzumu veçhile tenvir buyurunuz Efendim.

**Fırka 3 Emir Zabiti
Mülâzımıvel
Tarık**

VESİKA, 106.

Osman ve Ferit Beylerle makine başında muhaberat

Arzı teşekkür ediyorlar, iyiyiz Paşa Hazretleri; Kastamonuya Ankaradan başka hiçbir taraftan tezahüratı millîyeye dari halk tarafından bir şeyler gelmiyor. Bu muhitin hali gariptir. Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Harput, Bitlis, Van, Diyarbakır ilâ... vilâyat efkârı umumiyesi bizimle beraber değiller midir diye sualler karşısında kalıyoruz. Bu hususun buraca ehemmiyeti fevkalâdesi vardır, temin buyurulması. Burada hükûmeti hazıranın irtikâp ettiği caniyane harekâta karşı bilumum ulema, eşraf, tüccaran ve rüesâyı ruhaniye ve cemaati huris-tiyanîye ve memurîn velhasıl bütün halkın mukarreratı ile vaki olan içtimada Dîvelî İtilâfiye mümessilleri dahil olduğu halde İstanbulun kâffe makamatına pek tehdiükâr telgraflar umumun imzası tahtında yazılmıştır ve işbu mukarrerat bilûmum vilâyet ve elviyeye tebliğ kılınmıştır. Yalnız halk buna karşı diyorlar ki bu gayritabiî ahval ne zamana kadar devam edecektir. Çünkü bu hain kabinenin bu telgrafları da tevkif ederek muhafazai mevkîye çalışacakları şüphesizdir, bunlar bir dakika mevkilerinde fazla kalsa o nispette fazla mazarrat ıka ederler. Bunların temerrüdüne karşı ne gibi tedbir buyuruldu. Lûtfen bizi tenvir buyurunuz Paşam.

Sivas

Tezahüratı millîye vatanın her köşesinde aynı salâbet ve hararetle mevcuttur. Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Erzincan, Dersim, Sivas, Samsun, Malatya, Maraş, Ayıntap, Kayseri, Niğde, Ankara, Karaman, Afyon Karahisar, Denizli ve ilâ.. en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüzûtamına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdeti kâmile halinde aynı istikamete müteveccih ve ittihaaz ve tebliğ olunan mukarreratı harfiyet tatbik ve icra eylemektedirler. Yalnız Konya şehri şimdilik hali atalettedir. Fakat Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı evvelâ istifa edip çekilmek için bizden rica etmişti. Bugün vürud eden Telgrafta On İkinci Kolordu heyeti umumiyesile tebliğ olunan mukarreratı filen icraya başlaması üzerine manîi yegâne olan Vali Cemal Beyin şaşaladığı bildirilmekte ve taz-yikten kurtulan Konya ahalisinin dahi icabı gibi teşebbüse geçeceği temin edilmektedir.

Fuat Paşa Hazretleri kâfi Kuvayi Millîye ile Eskişehirde dört saat mesafede kâin Cemşit mevkiine vâsıl ve her taraftan şehri ihata eylemiş olduğundan bugün Eskişehirde bulunan İngiliz kuvvetleri kumandanı bir İngiliz Heyetile Paşanın nezdine gelerek İngilizlerin harekâtı millîyeye karşı tamamen bitaraf bulunduklarını ve umuru dahiliyemize kat'iyen müdahale etmeyeceklerini temin eylemiş ve Fuat Paşadan kendilerine ilişilmemesini rica eylemişlerdir. Paşa da İngilizlere karşı hiçbir fikri taarruzumuz olmadığını yalnız hıyaneti te-beyyün eden Ferit Paşa Kabinesinin ıskatı için mecbur olursak her türlü harekete geçeceğimiz ve İngilizler tarafından alınan Kaymakam Atf Beyi talep ettiğini bildirmiştir. İngilizler cevaben tamamen haklı olduğumuzu ve kendilerinin dahi bu muhik mutalebatın isafına çalışacaklarını beyan ile avdet eylemişlerdir. İngilizler Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağımızı sormuşlar pek memnun olacağımızı bildirdiğimizden derhal oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarla beraber Samsuna çekmişlerdir. Dün İstanbuldan Fransa sefaretinden Lelong isiminde bir Fransız bizimle görüşmek üzere memuren buraya vâsıl olmuştur; elinde harekâtı millîyemize tamamen ta-

dan ayrılıp Kongreyi üst tanımaya karar vermiş ve bu düşüncesini Rüşti Beye bildirmişken Kolordunun (ş) verdiği güvenceden başka Albay Rüşti Beyin de salt İngilizlerin işe karış-masından sakındığı Kâzım Paşanın ona resmî olarak komuta etmeye başlattırmadığını ve Halit Beyin İngilizlerin bulunduğu Trabzona gidemeyeceği için birkaç günlüğüne kendisinin gönderildiğini ve Kâzım Paşanın bütün komutanlardan çok Komutan Beye güveni olduğunu namusu üzerine Komutan Beye söz vermesi üzerine Halit Bey bekleme durumuna geçmişti. Son olarak Komutan Bey Üçüncü Tümenin şimdiki komutanlık durumunun değiştirilmesini kolordudan istedi. Kolordu bu öneriyi kabul edip uygulamazsa emir almadan edimli olarak komutaya başlayacağını ve eski karar uyarınca kolordudan ayrılarak doğrudan doğruya Kongreyi üst tanyacağını bildiririm. Paşa Hazretlerini gereği gibi aydınlatınız Efendim.

**Tümen 3 Emir Subayı
Teğmen
Tank**

BELGE, 106.

Osman ve Ferit Beylerle makine başında yazışma

Kastamonu

Teşekkürlerini sunuyorlar, iyiyiz Paşa Hazretleri; Kastamonuya Ankaradan başka hiçbir yandan ulusal gösteriler konusunda halktan bir şeyler gelmiyor. Buraların durumu tuhaf-tır. Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Harput, Bitlis, Van, Diyarbakır v.d. illerin ileri gelen yetkilileri bizimle birlik değiller midir diye sorular karşısında kalıyoruz. Bu konunun burada olağanüstü önemi vardır, birlik olunduğunu bildiriniz. Burada şimdiki hükûmetin yaptığı ca-nice işlere karşı tüm din bilginleri, halkın ileri gelenleri, tüccarlar ve ruhanî reisler ile hristi-yan topluluklar ve görevliler kısacası bütün halkın kararıyla yapılan toplantıda İtilâf Devlet-lerinin temsilcileri de içinde olduğu halde İstanbuldaki tüm yetkili görevlilere hepsinin im-zasıyla gözdağı veren telgraflar yazılmıştır ve bu kararlar tüm illere ve sancaklara bildirilmiş-tir. Yalnız halk buna karşı diyor ki bu olağandışı durumlar ne zamana kadar sürecektir. Çün-kü bu hain kabinenin bu telgrafları da alıkoyarak yerlerini korumaya çalışacakları kuşkusuz-dur, bunlar bir dakika daha yerlerinde kalsa o oranda daha çok zarar verirler. Bunların ayak diremelerine karşı ne gibi önlem alındı. Lûtfen bizi aydınlatınız Paşam.

Sivas

Ulusal gösteriler vatanın her köşesinde aynı sağlamlık ve ateşlilikle vardır. Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Erzincan, Dersim, Sivas, Samsun, Malatya, Maraş, Gaziantep, Kayseri, Niğde, Ankara, Karaman, Afyon, Denizli ve v.d...en ufak köyleri-ne kadar halk ve en ufak birliğine kadar bütün ordularımız tümüyle duyarlı ve tam birlik içinde aynı doğrultuya yönelik ve alınıp bildirilen kararları harfi harfine uygulayıp yerine getirmektedirler. Yalnız Konya şehri şimdilik hareketsiz durumdadır. Ancak Konyada On İkinci Kolordu Komutanı önce görevden çekilmiş ve çekilmek için bizden izin rica etmişti. Bugün gelen telgrafta On İkinci Kolordunun tümüyle bildirilen kararları edimli olarak uy-gulamaya başlaması üzerine tek engel olan Vali Cemal Beyin şaşaladığı bildirilmekte ve baskından kurtulan Konya halkının da gereği gibi girişimlere başlayacağı konusunda güven-ce verilmektedir.

Fuat Paşa Hazretleri yeter milis kuvvetlerle Eskişehirde dört saat uzakta bulunan Cemşit mevkiine vararak her yandan şehri kuşatmış olduğundan bugün Eskişehirde bulunan İn-giliz kuvvetlerinin komutanı bir grup İngilizle Paşanın yanına gelerek İngilizlerin ulusal sa-vaşıma karşı tam anlamıyla tarafsız bulunduklarını ve iç işlerimize kesinlikle karışmayacak-ları konusunda güvence vermiş ve Fuat Paşadan kendilerine ilişilmemesini rica etmişlerdir. Paşa da İngilizlere karşı hiç saldırı düşünülmediğini yalnız hainliği belli olan Ferit Paşa Ka-binesinin düşürülmesi için zorunlu olursa her türlü eyleme başvuracağımız ve İngilizler ta-rafından alınan Kaymakam Atf Beyi istediğini bildirmiştir. İngilizler yanıt olarak çok hak-lı olduğumuzu ve kendilerinin de bu haklı isteklerin yerine getirilmesine çalışacaklarını söyleyerek geri dönmüşlerdir. İngilizler Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınması durumunda memnun olup olmayacağımızı sormuşlar pek memnun olacağımızı bildirdiği-mizden gecikmeden oradaki kuvvetlerini tüm ağırlıklarıyla birlikte Samsuna çekmişlerdir. Dün İstanbuldan Fransa elçiliğinden Eelong adında bir Fransız bizimle görüşmekle görev-li olarak buraya gelmiştir; elinde ulusal savaşımıza karşı tam tarafsızlık içinde oldukları-nı ve hükûmetin kesinlikle düşmek üzere olduğuna ve her türden isteklerimizin Fransızlar

raftar olduklarına ve hükümetin mahkûmu sukut bulunduğuna ve her türlü arzularımızın Fransızlarca maalmemnuıniye tatbikına amade bulunduklarına ve talimat itasına intizar eylediklerine dair Franchet d'Esprey'in yaverinden bir de mektubu hâmilidir. İki gün evvel maiyetinde iki general ve on beş kadar zabitten mürekkep bir heyet bulunan Amerika Tahkik Heyeti Reisi General Harbord dahi Sıvasa gelerek harekâtı milliyenin meşruiyetini ve lüzumunu ve hükümeti merkeziyenin zâf ve gayrimeşruiyetini beyan ve bütün maksatlarımızı ve kuvvetli olduğumuzu ve haklı olan mutalebatımızın kabulünden başka çare olmadığını derhal İstanbul'a bildirmiş. Gerek Amerikalılarla ve gerek Fransızlarla olan işbu münasebatın gayet mahrem tutulmasını selâmeti harekâtımız namına rica ederim. Hükümeti merkeziye hakkında İstanbul'daki İtilâf Devletlerinin Avrupaya verdikleri gizli bir ajansta Ferit Paşa Kabinesinin karibin sukut edeceği bildirilmiştir. Bir de bugün hükümeti merkeziye İstanbul telgrafhanesinde kendi zamanlarında cereyan etmiş şifre ve açık muhaberatı tetkik ederek toplamakla meşgul olmuştur. Bu da kendilerinin çekilmeye hazırlıklarına bir işarettir. Kastamonu'da yaptığınız gibi yukarda isimlerini saydığım tekmi vilâyatta dahi müteaddit imzalarla İstanbul telgraflar çekilmiş ve el'an çekilmektedir. Bunların yekdiğere tebliğinde ihtimal ki ihmal ediyorlar. Kastamonu için bu hususta umunun nazarı dikkatini celbederiz. Bu çekilen telgrafların kabine tarafından hıfzedilmesinin ehemmiyeti yoktur. Yalnız bu telgrafları kabinenin okuması kâfidir diğer taraftan bütün vesaiti emine ve seria ile keşidesi icab eden telgraflar ki umum milletin maksat ve talebini hulâsa etmektedir.

İstanbulda gerek Düveli İtilâfiye mümessillerine ve gerek zâtı şahaneye isal edilmektedir. Bittabi İstanbulca vaziyeti umumiyez henüz bütün kudret ve vuzuhile anlaşılmaya başlanmıştır. Daha evvel de bu cihetin istihali mümkündü, fakat maatteessüf Kastamonu vilâyeti gibi mühim bir merkezi muhabere ancak Osman Beyefendinin himmetile tutulduktan sonra Çorumda doğrudan doğruya Harbiye Nâzırının emrile aleyhimize kuvvet hazırlayan Muhittin Paşanın entrikası keşfolunmuş İstanbulun noktai istinadı kırılabilmiştir. Bugün isticai eden Kastamonu halkı bu isticaiini Osman Beyefendinin muvasalatından evvel yapmış olsaydı ihtimal ki bugüne kadar netice alınabilirdi. İşte halkın bu gayrı tabii ahval, ne vakte kadar devam edecektir sualile verilecek olan cevap şudur: Ne vakit ki Kastamonu halkı bu hali gayrı tabii bulup endişeye düşmek zâfından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eseri tereddüt göstermeyecektir. İşte o zaman bu gayritabii hal kendiliğinden zail olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabiidir. Buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkile ve her taraftan kat'iyede tatbik etmek çarelerini düşünelim. Mesele Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır, Bolu hizasına kadar tekmi mevakin İstanbul ile muhaberatı Tesmiyesinin kat'olunduğundan emin miyiz? Buna dair muntazır bulunduğumuz malûmat henüz vürut etmedi.

Fuat Paşa Hazretleri birkaç güne kadar Eskişehir hâkim olacaklardır. Oradan Bilecik ve Bursadaki teşkilâtı milliyeye aynı kararı tatbik ettirecektir, zâtı âtileri de Bolu ve hatta mümkün olursa daha ilerilere kadar vaziyetimizi teşmile muvaffak olursanız bu takdirde İstanbul hükümeti kendini muallâkta bulacaktır; diğer taraftan da İngilizler dahi dahil olduğu halde bütün Düveli İtilâfiyenin kendilerinden yüz çevirdiklerini görürce temerrüde takatleri kalmayacağını zannederim. Maahaza bundan sonra da bir inadi eçhelâne ve eblehaneye devam etmek isterlerse her halde daha müessir tedbirler tatbikine imkân vardır. Çünkü asıl ahlinin tereddüt edebileceği cihet İngilizlerin hükümeti merkeziyeyi tutarak birtakım harekâtı fi-liye yapması ihtimali idi, halbuki yukarda izah eylediğim veçhile bugün için vaziyet elhamdülillah tamamen milletin lehindedir.

Maksadımızın en büyük düşmanı, harekâtımızda en ufak bir eseri zâf ve endişe göstermek olur.

Muhittin Paşanın Niğde, Dersim mutasarrıflarının Kuvayi Millîye tarafından tevkif olunduklarını bittabi iştiniz.

Diyarbakır ve Sıvas vilâyetlerinin aynı mealde Dersaadete çektikleri telgrafnameler zirindeki imzaları berayi malûmat burada zikrediyorum. (Mevzuubahs imzalar yazdırılmıştır) bunların metinlerini ve diğer namütenahi denecek kadar çok olan telgrafnameleri yazmaya imkân yoktur, çünkü filhakika hatları uzun zaman işgal edecek kadar çoktur.

Kastamonu

Paşa Hazretlerinin lütfen bizi pek mükemmel tenvir eden teşpiratı izahatına teşekkür ederiz. Bolu ve havalisinin İstanbul hükümeti merkeziyesile olan muhaberatı dünden itibaren kat'etirilmiştir. Yalnız her tarafa olduğu gibi buradan icab eden yerlere tezahüratı milliyeyi göstermek üzere telgraflar yağdırmağa muvaffak olunamamıştır. İnşallah himmeti devletlerle bu da bir iki

tarafından kıvançla uygulanmaya hazır bulunduklarını ve direktif verilmesini beklediklerine ilişkin Franchet d'Esprey'in yaverince yazılmış mektup vardır. İki gün önce yanında iki general ve on beş kadar subaydan oluşan bir grupla Amerika Araştırma Kurulu Başkanı General Harbord da Sıvasa gelerek ulusal savaşımın haklı olduğunu ve gerekli bulunduğunu ve İstanbul hükümetinin güçsüz ve yasaya aykırı olduğunu bildirerek bütün amaçlarımızı ve güçlü olduğumuzu ve haklı olan isteklerimizi kabul etmekten başka çıkar yol olmadığını hemen İstanbul'a bildirmiş. Hem Amerikalılarla ve hem Fransızlarla olan bu görüşmelerin çok gizli tutulmasını savaşımımızın esenliği adına rica ederim. İstanbul hükümeti ile ilgili olarak İstanbul'daki İtilâf Devletlerinin Avrupaya verdikleri gizli bir ajans haberinde Ferit Paşa Kabinesinin yakında düşeceği bildirilmiştir. Bir de bugün İstanbul hükümeti İstanbul telgrafhanesinde kendi zamanlarında yapılmış olan şifre ve açık yazışmaları inceleyerek toplamakla meşgul olmuştur. Bu da kendilerinin çekilmeye hazırlıklarının bir belirtsidir. Kastamonu'da yaptığınız gibi yukarda isimlerini saydığım bütün illerden de birçok imzayla İstanbul'a telgraflar çekilmiş ve şimdi de çekilmektedir. Bunlar birbirlerine bildirmeyi belki savsaklıyorlar. Kastamonu için bu konuda herkesin dikkatini çekeriz. Bu çekilen telgrafların kabine tarafından alkonulmasının önemi yoktur. Yalnız bu telgrafları kabinenin okuması yeter, öbür yandan bütün güvenli ve hızlı araçlarla çekilmesi gereken telgraflar ki bütün milletin amaç ve isteklerini özetlemektedir. İstanbul'da hem İtilâf Devletleri temsilcilerine ve hem de padişaha ileilmektedir. Doğal olarak İstanbul'da genel durumunuz bütün güç ve açıklığıyla yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Bu daha önce de sağlanabilirdi, ama yazık ki Kastamonu ili gibi önemli bir haberleşme merkezi ancak Osman Beyefendinin özverisiyle tutulduktan sonra Çorum'da doğrudan doğruya Savaşışleri Bakanının emrile bize karşı kuvvet hazırlayan Muhittin Paşanın dalaverası öğrenilmiş İstanbulun dayanak noktası kırılabilmiştir. Bugün acele eden Kastamonu halkı bu aceleciliğini Osman Beyefendinin gelişinden önce yapmış olsaydı bugüne kadar sonuç alınabilirdi. İşte halkın bu olağandışı durum, ne vakta kadar sürecektir sorusuna verilecek olan yanıt şudur: Ne vakit ki Kastamonu halkı bu durumu olağandışı bulup kaygıya düşmek uyusukluluğundan kurtularak amacımızı elde edinceye kadar dayanmakta duraksamazsa işte o zaman bu olağandışı durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kabinenin ayak diremesi doğaldır. Buna karşı başka önlem almaya kalkışmadan önce ilk önlemimizi gereğince ve her tarafa kesinlikle uygulama yollarını düşünelim. Örneğin Bolu durumu konusunda ne yapılmıştır, Bolu hizasına kadar bütün merkezlerin İstanbul ile resmî haberleşmelerin kesilmiş olduğuna güveniyor muyuz? Bununla ilgili olarak beklediğimiz bilgiler daha gelmedi.

Fuat Paşa Hazretleri birkaç güne kadar Eskişehir denetimi altına alacaktır. Oradan Bilecik ve Bursadaki ulusal örgütlere aynı kararı uygulatacaktır, siz de Bolu ve hatta olabirirse daha ilerilere kadar durumunuzu yaymayı başarabilerseniz İstanbul hükümeti kendini boşlukta bulacaktır; öbür yandan da İngilizler bile aralarında olmak üzere bütün İtilâf Devletleri kendilerinden yüz çevirdiklerini görünce ayak diremeye güçleri kalmayacağını sanırım. Bununla birlikte bundan sonra da cahilce ve aptalca bir direnme sürdürmek isterlerse her halde daha etkili önlemler uygulanabilir. Çünkü asıl halkın üzerinde duraksayacağı konu İngilizlerin İstanbul hükümetini tutarak birtakım edimli girişimlere kalkışması olasılığı idi, oysa yukarda açıkladığım gibi bugün için durum Allaha şükür bütünyle milletten yanadır.

Amacımızın en büyük düşmanı, yaptıklarımızda en ufak bir güçsüzlük ve kaygı belirtisi göstermek olur.

Muhittin Paşanın Niğde, Dersim mutasarrıflarının Ulusal Güçler tarafından tutuklandıklarını elbette iştiniz. Diyarbakır ve Sıvas illerinin eş anlamda İstanbul'a çektikleri telgrafların altındaki imzaları bilginiz olsun diye burada belirtiyorum. (Söz konusu imzalar yazdırılmıştır) bunların metinlerini ve sonsuz denecek kadar çok öbür telgrafları yazmaya olanak yoktur, çünkü gerçekten hatları uzun süre alıkoyacak kadar çoktur.

Kastamonu

Paşa Hazretlerinin bizi eksiksiz olarak aydınlatan sevindirici haberlerle dolu açıklamalarına teşekkür ederiz. Bolu ve yöresinin İstanbul hükümetiyle haberleşmeleri dünden bu yana kesilmiştir. Yalnız buradan her tarafa olduğu gibi gereken yerlere ulusal gösterileri belirtmek için telgraflar yağdırmakta başarılı olunamamıştır. İnşallah sizin yardımınızla bu da bir iki gün içinde sağlanacaktır. İneboludan İstanbul'a geri gönderilen Kastamonu valisi İçişleri Bakanından Zonguldakta

gün zarfında temin edilecektir. İneboludan İstanbula iade edilen Kastamonu valisi Dahiliye Nâzırından Zonguldakta atıdaki emri almıştır: Bolu ve havalisi serbesttir. Zonguldağa çıkınız, vilâyetin icab eden mahallerile muhabere ediniz ve emri ahire kadar orada bekleyiniz. Emrini alan vali Zonguldaktan İstanbul ile muhabere etmek üzere tehlide başladığını vali vekili ile bendenize haber verdiler, gece alaturka saat altıya kadar muhabere edildi mevkufen karadan Kastamonuya getirilmesi emri verildi ise de mutasarrıfın bazı müteleası dolayısıyla bu şık tatbik edilemedi, vali ve beraber gelen mektupçu dün sabah gece cereyan eden muhabere-ta utıla peyda edince orada barınamayarak bitevfikihî taalâ kemali ihtişamla Dersaadete avdet buyurdıklarını berayı malûmat arzeyeriz Efendim.

**Kumandan, Miralay
Osman**

Vukubulan arzu üzerine şu tafsîlâtı verdim:

Ermenistan Cumhuriyeti denmekle maruf Erivan ve Nahcivan Ermenileri kendilerini hakikaten bir devlet olmuş zannile bazı merhale vaziyetler almaya kalkıştı. Şarktan Azerbaycan Müslümanları çıktıktan hudutları dahiline girmiş ve ufak ufak muvaffakiyetli muharebelerle ilerlemekte bulunmuştu. Son günlerde Nahcivan civarında Azerbaycan islâm kuvvetleriyle Ermenilerin yegâne fırkası karşı karşıya geldi, vukubulan mühim bir muharebede Ermeniler kâmilmen muzmahil ve perişan oldular ve bunun neticesinde Nahcivanda bir hükûmeti islâmîye teşekkül etti. Ermenistan Cumhuriyetinin gösterdiği kabiliyetsizlik Avrupa ve bilhassa Amerika nezdinde tamamen taayyün etmiştir.

Ermenilerin bir hükûmeti müstakille olarak idarei devlet edemeyeceklerine kanaat eylemişlerdir. Belki hükûmeti Osmanîyenin bir vilâyet veya eyaleti olabilir. Denilmektedir. Hele memaliki mahruşî şahane dahilinde ötedenberi dermeyan edilen Ermenistan muhtariyeti ve saire gibi teklifler artık tamamen kuvvetini kaybetmiştir. Adana havalisinde Fransızlara yaslanan Ermeniler de son günlerde çini cebin görmeye başladılar. Elhamdülillah mukadderatımız pek parlak hükümlere iktiran edecektir.

Gözlerinizden öperim, müsterihane uyuyunuz, yalnız bilvesile mühim bir noktayı hatırlatmak isterim. Meb'usları çabuk ve şayanı arzu zevattan intihap etmek lâzımdır.

VESİKA, 107.

Konyada K.O. 12, Erzurumda K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Diyarbakırda K.O. 13, Niğdede Fırka 11 Kumandanlıklarına, Adana, Van, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Elâzîz, Kastamonu, Ankara, Konya, Hüdavendigâr vilâyetlerine ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine. Erzincan, Canik, Kayseri, Maraş, Urfa, Niğde, Antalya, Isparta, Hurdur, Denizli, Afyon Karahisar, Karesi, Eskişehir, Bolu, İzmit mutasarrıflıkları ile Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyelerine. Elâzîzde K.O. 11 ahzıasker Reisi Vehbi Beyefendiye Giresun Heyeti idaresine, Şehremanetine

Sivas, 26 Eylül 133

Beyanname

Ferit Paşa Kabinesinin pâk ve nezih Anadoluda yegâne mülevves noktai istinadı olan Konya Valisi Cemal Beyin Konyada vatan ve milletimiz aleyhinde ağyara istinaden irtikâp eylemiş olduğu ihanetkârane harekâtı cidden erbabı hamiyeti ve bilhassa Konya ahali muhteremesini pek ziyade dilhun eylemekte idi. Bu defa mumailiyh Cemal Beyin harekâtındaki habaset orada bulunan ecebîlerin dahi nazarı nefretini mucip olduğundan kendisi milletle karşı karşıya bırakılmıştır. Cemal Bey son bir hareketi mezbuhane olmak ve binnetice kendisini terkeden encebîleri müdahaleye mecbur kılabilmek hayali bisudile hapisanede bulunan bilcümle kanlı katil mevkufını çıkarıp teslih ve kendisine vasıtai cinayet kılmak istemiştir. Artık bu kadar zelilâne ve denaetkârane harekete müteşebbis olan bir şahsın Konya vilâyeti şahanesini daha fazla lekelemesine tahammül caiz olamayacağını takdir eden halk mukatazayı hamiyet ve celâdetini göstermeye tevessülde tereddüt etmemiştir. Bunun farkına varan Cemal Bey bugün hempalarile İstanbula firar etmiştir. Mumailiyh İstanbula vusulünden evvel derdesti memuldur. Ferit Paşa ve Dahiliye Nâzırı Adil Beyin en zinüfuz zannettikleri aleti mefsedetlerinin akıbetini milleti necibemizin enzârı dikkatine ve Ferit Paşa Kabinesinin de nazarı ibretine vazederiz.

**Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal**

aşağıdaki emri almıştır: Bolu ve yöresi serbesttir. Zonguldağa çıkınız, ilin gereken yerleriyle haberleşiniz yeni bir emre kadar orada bekleyiniz.. Emrini alan valinin Zonguldaktan İstanbul ile haberleşmek için gözdağı vermeye başladığını vali vekili ile bana haber verdiler, gece alaturka saat altıya kadar haberleşme yapıldı tutuklu olarak karadan Kastamonuya getirilmesi emri verildi ise de mutasarrıfın bazı görüşleri dolayısıyla bu yapılamadı, vali ve birlikte gelen mektupçunun dün sabah gece yapılan yazışmaları öğrenince orada barınamayarak Allahın yardımıyla görkemli bir biçimde İstanbula döndüklerini bilgi edinmeniz için sunarız Elendim.

**Komutan, Albay
Osman**

Gösterilen istek üzerine şu ayrıntıları bildirdim:

Ermenistan Cumhuriyeti denmekle bilinen Erivan ve Nahcivan Ermenileri kendilerini gerçekten bir devlet olmuş sanarak bir takım kibirli tutumlar almaya kalkıştı. Doğudan Azerbaycan Müslümanları çoktan sınırları içine girmiş ve ufak ufak başarılı çatışmalarla ilerlemekte bulunmuştu. Son günlerde Nahcivan dolaylarında Azerbaycanın Müslüman kuvvetleriyle Ermenilerin tek tümeniyle karşı karşıya geldi, yapılan önemli bir savaşta Ermeniler tümüyle bozguna uğrayıp darmadağın oldular ve bunun sonucu olarak Nahcivanda Müslüman hükûmeti kuruldu. Ermenistan Cumhuriyetinin gösterdiği yeteneksizlik Avrupa ve özellikle Amerikanın gözünde kesinlikle belli olmuştur.

Ermenilerin bağımsız bir hükûmet olarak devlet yönetemeyecekleri kanısına varmışlardır. Belki Osmanlı devletinin bir ili ya da eyaleti olabilir. Denilmektedir. Hele Osmanlı ülkesinin sınırları içinde ötedenberi ileri sürülen Ermenistan özerkliği ve benzerleri gibi öneriler artık kesinlikle gücünü yitirmiştir. Adana yöresinde Fransızlara yaslanan Ermeniler de son günlerde asık surat görmeye başladılar. Allaha hamdolsun sonumuz çok parlak olacaktır.

Gözlerinizden öperim, rahat uyuyunuz, yalnız sırası gelmişken önemli bir noktayı hatırlatmak isterim. Meb'usları çabuk ve istenen kişilerden seçmek gereklidir.

BELGE, 107.

Konyada K.O. 12, Erzurumda K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Diyarbakırda K.O. 13,

Niğdede Tümen 11 Komutanlıklarına,

Adana, Van, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Kastamonu, Ankara, Konya, Bursa illerine ve Hakları Savunma Derneği Merkez kurullarına.

Erzincan, Samsun, Kayseri, Maraş, Urfa, Niğde, Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Afyon, Balıkesir, Eskişehir, Bolu, İzmit mutasarrıflıkları ile Hakları Savunma Merkez kurullarına.

Elazığ K.O. 11 askerlik şubesi Başkanı Vehbi Beyefendiye Giresun Yönetim Kuruluna, Belediye Başkanlığına

Sivas, 26 Eylül 1919

Bildiri

Ferit Paşa Kabinesinin tertemiz Anadoluda tek kirli dayanak noktası olan Konya Valisi Cemal Beyin Konyada vatan ve milletimize karşı yabancılara dayanarak yapmış olduğu haince işler yurtseverlerin ve özellikle Konyanın saygıdeğer halkının yüreğini gerçekten çok yaralamaktaydı. Bu dafa bu Cemal Beyin yaptıklarındaki kötülük orada bulunan yabancılarda bile nefret doğurmuş olduğundan kendisi milletle karşı karşıya bırakılmıştır. Cemal Beyin son umutsuz çare olmak ve kendisini bırakmış olan yabancılara işlerimize karışmaya zorlayabilmek boş hayaliyle hapisanede bulunan tüm tutuklu katilleri çıkarıp silâhlandırmış ve kendisine cinayet aracı yapmak istemiştir. Artık bu kadar aşağılık ve alçakça davranışa kalkışan birinin görkemli Konya ilini daha çok lekelemesine katlanmak doğru olmayacağını kavrayan halk yurtseverlik ve yürekliklik gereğini göstermeye girişmekte duraksamamıştır. Bunu sezen Cemal Bey bugün yordakçılarıyla birlikte İstanbula kaçmıştır. Kendisinin İstanbula varmadan ele geçirileceği umulmaktadır. Ferit Paşa ve İçişleri Bakanı Adil Beyin en etkili sandıkları bozguncu ajanslarının sonunu soylu milletimize dikkat etsin diye ve Ferit Paşa Kabinesine de ders alsınlar diye bildiririz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 108.

Telgraf

Urfa, 18/9/1335

Sivas Kongre Riyaseti Aliyesine

Heyeti Temsilîyenin ve Kongrenin harekâtı İngiliz hükûmetince doğrudan doğruya Düvelî İtilâfiyeye karşı taarruz şeklinde telâkki olunmaktadır ve bu halin temadisine Türk hükûmetinin ihdas eylediği bir vaziyet manası verilerek umum Osmanlı kıtası Düvelî İtilâfiyeye işgali askeri altına alınmak ve Türk hükûmetine hitam verilmek gibi bir gayeye sevkedeceğini buradaki temas neticesi olarak hissedilmekte olduğundan vaziyeti hâzıra saadeti milleti imha edecek bir şekilden tevakkisini istilzam edecek bir surette kabine ile itilâf husulü vatan ve milletin selâmeti noktasından intizar ve istirham olunur.

Urfa Mutasarrıfı
Ali Rıza

Sivastan, 19/9/1335

Telgraf

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Beyefendiye

İkaz maksadı hayırhahanesile keşide buyurulan 18/9/1335 tarihli telgrafnamei âlileri heyetimizce nazarı dikkate alındı ve bervechiâtı nikatın zâtı âlilerine iblâğı tensib edildi.

1 - Heyeti Temsilîye ve Sivasta münakit Umumî Kongrenin mukarrerat ve icraatı hiçbir veçhile Düvelî İtilâfiyeye karşı taarruz şeklinde olmadığı Kongrenin cihana ilân edilen beyanamesi muhteviyatından müteahzir olduktan başka bu husus filiyat ile de tamamen sabit olmuştur. Bu sübut zamanı ile bütün vuzuhiyle tebeyyün edecektir. Binaenaleyh İngiliz hükûmetinin zâhip olduğunu zannettiğiniz telâkkide fahiş ve azim hata vardır. Zâtı âlinize bu yolda telkinatta bulunanlar oradaki İngiliz kuvvei işgaliyesi mensubininden ise onların da zehabındaki butlanı izale etmek sizin için bir vazifei millîye ve vicdaniyedir. Burada ve her yerde bulunan İngiliz ve sair Düvelî İtilâfiye mümessilleri hakikaki hâlî tamamen takdir etmişler ve milletin teşebbüsâtı meşruasındaki hak ve isabeti teslim eylemişlerdir.

2 - Milletimizin hakkı meşruunu talep zımında aldığı vaziyet sebeble Düvelî İtilâfiyenin umum Osmanlı vatanını işgali askerî altına almaya kalkışmaları varidi hatır bile olamaz. Çünkü milletimiz İtilâf Devletlerinden adli hakka mugayir harekâta değil, bu yolda şimdiye kadar hükûmeti merkeziyenin aczü meskenetinden dolayı yapılmış olan hakşikenane muamelâtın sarfı nazar etmelerine intizar eder.

3 - Milletin, menafîi âliyei vatanîyeyi payilam eden ve hukuku meşruai millîyeyi hainane ve caniyane teşebbüsât ve tedabiri leimeye filen kalkışması Kanunu Esasımız mucibince bi-zatîhi madum olan Ferit Paşa Kabinesile anlaşmasını tavsiye etmeniz vaziyeti hakikîyeye henüz ademi utulanıza affolunmaktadır. Bu sebeple zâtı âlinizi ve Urfa ahaliî muhteremesini tenvir maksadile bu telgrafta zeylolarak icab eden malûmat ve izahat ve talimat ita olunacaktır.

4 - Zâtı âlileri gibi erbabı hamiyetin vazifesi amal ve iradei millîye dairesinde milletin umurunu tedvir eylemektir. Makamı muallâyı hilâfet ve saltanata olan merbutiyeti sadakat-kâranemi: ancak bu suretle tecelli edecektir. Binaenaleyh Ferit Paşa Kabinesine itimat caiz olmadığına dair ora ahaliî necibesinin vukubulacak müracaatı suretinin berayi malûmat imhası Heyeti Temsilîye kararile tefliğ olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 109.

Bizzat halledilecektir

Ankara, 25/9/1335

Dakika tehiri tahkik ve müsebbipleri tecziye edilecektir

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. Israrlarına binaen mahrem bulunduğu haber verildi. Surname ve imzası da Dahiliye Nezaretinin vilâyet şifresile yazdırılan bir şifre yazdırıldı. Bunun hulâsası padişahımızın beyannamesindeki irşadâtı âlimaneye tatbiki hareket edilmek suretile halâsı vatanın müyesser olacağından milletin necip fedakârlıklarının bedhahane işaat ile âlemi medeniyette mutasavver gayeler suretinde tecelli ettiril-

BELGE, 108.

Telgraf

Urfa, 18/9/1919

Sivas Kongresi Yüksek Başkanlığına

Temsilci Kurulun ve Kongrenin yaptıkları İngiliz hükûmetince doğrudan doğruya İtilâf Devletlerine karşı saldırı niteliğinde sayılmaktadır ve bu durumun sürmesine Türk hükûmetinin neden olduğu bir durum anlamı verilerek tüm Osmanlı ülkesinin İtilâf Devletleri askerleri tarafından işgal altına alınmak ve Türk hükûmetine son verilmek gibi bir amaca yönelteceğini buradaki görüşmelerden sezinlemekte olduğundan şimdiki durum ulusun mutluluğunu yok edecek davranıştan sakınılmasını gerektirdiğinden kabineyle uzlaşmaya varılması vatan ve milletin kurtuluşu noktasından beklenir ve rica olunur.

Urfa Mutasarrıfı
Ali Rıza

Telgraf

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Beyefendiye

İyiniyetli uyarı amacıyla çektiğiniz 18/9/1919 tarihli telgraf kurulumuzca dikkate alındı ve aşağıdaki noktaların bildirilmesi uygun görüldü.

1 - Temsilci Kurul ve Sivasta toplanan Genel Kongrenin kararları ve yaptıkları hiçbir zaman İtilâf Devletlerine karşı saldırı niteliğinde olmadığı Kongrenin tüm dünyaya duyurulan bildirisinde yazılanlarla belirtilmiş olduktan başka bu husus üstelik olaylarla da tümüyle kanıtlanmıştır. Bu kanıtları zamanla bütün açıklığı ile belirecektir. Bu nedenle İngiliz hükûmetinin kapıldığını sandığınız görüşte çok büyük bir yanılğı vardır. Size bu düşüncüyü aşıl原因lar oradaki İngiliz işgalci kuvvetlerinden kimseler ise onların da kapıldığı temelsiz inancı gidermek sizin için bir millet ve vicdan ödevidir. Bu gerçeği eksiksiz anlamışlar ve milletin meşru girişimlerinin haklı ve yerinde olduğunu kabul etmişlerdir.

2 - Milletimizin meşru hakkını istemek için aldığı tutum nedeniyle İtilâf Devletlerinin tüm Osmanlı anayurdunu askerle işgal altına almaya kalkışmaları akla gelemiz bile. Çünkü milletimiz İtilâf Devletlerinden adalet ve hakka aykırı davranışlar değil, bu yolda şimdiye kadar İstanbul hükûmetinin güçsüzlük ve miskinliğinden dolayı yapılmış olan haksız işlerden vaz geçmelerini bekler.

3 - Milletin, vatanın yüksek çıkarlarını ayak altına alan milletin meşru haklarına karşı haince ve canice yapılan ve alınan alçak girişim ve önlemlere edimli olarak kalkışması nedeniyle Anayasamız gereğince kendiliğinden düşmüş olan Ferit Paşa Kabinesile anlaşmasını önermeniz gerçek durumu daha öğrenmediğinize yorulmaktadır. Bu nedenle sizi ve Urfa'nın saygıdeğer halkını aydınlatmak amacıyla bu telgrafta ek olarak gerekli bilgi ve açıklama ve direktif verilecektir.

4 - Sizin gibi yurtsever kişilerin görevi ulusun işlerini ulusal istenç ve amaç çerçevesinde yönetmektir. Yüce halifelîge ve saltanata olan içten bağlılığımız ancak böyle belirir. Bu nedenle Ferit Paşa Kabinesine güvenmenin doğru olmadığı konusunda oraların soylu halkının yapacağı başvurunun bir örneğinin bilgi edinilsin diye bize gönderilmesi Temsilci Kurul kararile bildirilir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal

BELGE, 109.

Kendi eliyle çözülecektir

Ankara, 25/9/1919

Dakika gecikmesi soruşturulacak neden olanlar cezalandırılacaktır

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. Israrları üzerine gizli olduğu bildirildi. Başlık ve imzası da İçişleri Bakanlığının vilâyet şifresile yazdırılan bir şifre yazdırıldı. Bunun özeti: "Padişahımızın bildirisinde bilimsel olarak gösterilen doğru yoldan gitmekle vatanın kurtarılabilceğinden; ulusun soylu özverilerinin, kötülük isteyerek yayılan söylentilerle, uygarlık dünyasında güdülen amaçlar gibi belirlenmesinden; hükûmetle millet arasında ay-

meşinden hükûmet ve milletin ayrılığı müdahalei ecnebîyeyi davet edeceğinden ve konferans hakkımızda karar verirken bu ihtilâfın nişanei neyyirü selâmet olmayacağından ibarettir. Neticede müdirânı harekât ile görüşmek üzere zevatı âliye ile bildirilecek yerde mülâkatı emri-vaki suretinde arz ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. ve selâmeti vataniyeye ait bu tekasrübün müsteltzimi buluan iki veçhi makamın bunu hüsnü niyetle kabul ve içtihadı fikre, şahsa ve şerefe merbut masuniyeti temhidatı müselsele ve kâmile ve ciddiyet ve itina ile ilâve edildiği ve amadei cevap olduğu da ilâve edilmektedir. Telgraftı yazan bu zat Erkânıharbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşadır. Kendisinin söz verdiği bu telgrafta Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hadi Paşa vesatatile ve aynı şifre ile cevap intizarındadır. Mumaileyh bu hilesi ile mü-racaatın bizden olduğunu ilân ve işaa etmek istediği anlaşıyor. Telgraf başında intizarda bulunduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin iş'arı müsterhamdır.

20 K.O. K.Ali Fuat Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

K.O. 20 Kumandan Vekili
Mahmut

VESİKA, 110.

25/9/1335
Saat: 7 sonra

Mahmut Beyfendiye

Telgraf namenizi okudum. Fuat Paşa Hazretlerinin el'an bulunduğu yerden makine başında İstanbul ile görüşebileceğini zannetmiyorum. Filhakika böyle ise Kerim ve Hadi Paşalara Fuat Paşa Hazretlerinin Ankarada bulunmayıp meşgul olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Sıvasta hazır bulunan Heyeti Temsilîyesinin ne bunlar meyanında Kerim Paşa Hazretlerine muhabbeti hususîyesi olan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. Yalnız Fuat Paşanın İstanbulla görüşmek istediği hakkındaki sözleri doğru olamaz, binaenaleyh onlar görüşmek arzusunda iseler kaydında dikkatli bulunmak lâzımdır. Her halde bu zevatın görüşmeye hahişker oldukları takdirde Sivasla görüşmeleri daha serî olur.

S - Bu zevat İstanbulda makine başında mıdır?

C - Hayır. Şimdi makine başında değillerdir. Dün gece makine başında idiler Efendim.

S - İstanbulla telgraftı verdiniz mi ?

C - Şimdi yazılmaya başlanmıştır.

S - Telgraftı alan zata bunun şimdi icap edenlere isalini ihtar etsinler.

C - Deraliyedeki Merkez Müdürü bekliyor. O zât alacaktır Beyim.

Mahmut Beyin İstanbula cevabı

Cevap

2

Ankaradan, 25/9/1335

Saat: 19

Ankaradan:

- Fuat Paşanın olduğu yerden biz bile hazan bilvasıta telgraf yazdırabiliyoruz. Emri âl-leri şifre ile ve fakat sernamesiz olmak ve telgrafnamede evelki şifreyi yazdıran memur vasıtasile iblâğ edeceğiz. Yazacağımız metni şimdi size okuyacağım Efendim.

Sivastan:

- Pek güzel!

- Kâmil şifre yapılacak. "Erkânıharbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşa Hazretlerine: Fuat Paşa Hazretleri Ankarada olmadığından telgrafınızı iblâğ etmek mümkün olamıyor. Görüşmek arzu ettiğiniz takdirde Rumeli ve Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Sıvasta hazır bulunan Heyeti Temsilîyesile ve bunlar arasında bilhassa Abdülkerim Paşa Hazretlerine muhabbeti mahsusası olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle makine başında görüşmenizin mümkün olabileceğini arzeylerim Efendim."

K.O. 20 Kumandan Vekili
Mahmut

Sivastan:

- Çok muvafıktır. İstanbuldan verdikleri telgraftı aynen verir misiniz.

rılığın yabancılardan işlerimize karışmasına yol açacağından ve konferans bizimle ilgili olarak karar verirken bu anlaşmazlığın kurtuluş yolu olmayacağından" başka birşey değildir. Sonuç olarak savaşımı yönetenlerle görüşmek için bu yüksek kişilerle bildirilecek yerde buluşmak isteği bir olup bitti niteliğinde gösterilmekte ve vaktin darlığından yanıt beklenilmektedir. Ve yurdun esenliğiyle ilgili bu yakınlaşma her iki tarafça - gerektiği gibi - iyi niyetle karşılanırsa düşünce özgürlüğünün ve kişinin ve onun dokunulmazlığının korunacağı yapıcı bir açıdan ciddi olarak ve özenle belirtildiği bildirilmekte ve yanıt beklendiği eklenmektedir. Telgraftı yazan kişi Kurmay Tuğgenerallerinden Abdülkerim Paşadır. Kendisinin ağızdan verdiği bu telgrafta Ticaret ve Tarım Bakanı Hadi Paşa aracılığıyla ve aynı şifre ile yanıt beklemektedir. Kendisinin bu hileli yola başvurusundaki amacın başvuruyu bizim yaptığımızı duyurup yaymak olduğu anlaşıyor. Telgraf başında beklemekte oldukları için bir dakika önce kabul edilip edilmeyeceği ile ne yanıt verileceğinin bildirilmesi rica olunur.

20 K.O. K.Ali Fuat Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

K.O. 20 Komutan Vekili
Mahmut

BELGE, 110.

25/9/1919
Saat: 7 sonra

Mahmut Beyefendiye

Telgrafınızı okudum. Fuat Paşa Hazretlerinin şu anda bulunduğu yerden makine başında İstanbul ile görüşebileceğini sanmıyorum. Gerçekten durum böyle ise Kerim ve Hadi Paşalara Fuat Paşa Hazretlerinin Ankarada bulunmayıp işi olduğunu ama görüşmek isterlerse Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin Sıvasta bulunan Temsilci Kuruluyula ve bunlar arasında Kerim Paşa Hazretlerine özel bir sevgisi olan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında istedikleri biçimde görüşebileceklerini bildirirsiniz. Yalnız Fuat Paşanın İstanbulla görüşmek istediği hakkındaki sözleri doğru olamaz, bu nedenle onlar görüşmek istiyorlarsa koşulu üzerinde dikkatli bulunmak gerekir. Bunlar görüşmeye istekli iseler Sivasla görüşmeleri her halde daha çabuk olur.

S - Bu kişiler İstanbulda makine başında mıdır?

K - Hayır. Şimdi makine başında değillerdir. Dün gece makine başında idiler Efendim.

S - İstanbulla telgraftı verdiniz mi?

K - Şimdi yazılmaya başlanmıştır.

S - Telgraftı alan kişiye bunun gerekenlere şimdi iletilmesini hatırlatıp uyarsınlar.

K - İstanbuldaki Merkez Müdürü bekliyor. O alacaktır Beyim.

Mahmut Beyin İstanbula yanıtı

Yanıt

2

Ankaradan, 25/9/1919

Saat: 19

Ankaradan:

- Fuat Paşanın olduğu yerden biz bile ara sıra aracılıyla telgraf yazdırabiliyoruz. Yüksek emriniz şifre ile ama başlıksız olmak ve telgrafta önceki şifreyi yazdıran memur aracılığıyla ulaştıracağız. Yazacağımız metni şimdi size okuyacağım Efendim.

Sivastan:

- Pek güzel!

- Hepsi şifre yapılacak. "Kurmay Tuğgenerallerden Abdülkerim Paşa Hazretlerine: Fuat Paşa Hazretleri Ankarada olmadığından telgrafınız iletilmiyor. Görüşmek isterseniz Rumeli ve Anadolu Hakları Savunma Derneğinin Sıvasta bulunan Temsilci Kuruluyula ve bunlar arasında özellikle Abdülkerim Paşa Hazretlerine özel bir sevgisi olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle makine başında görüşebileceğinizi bilginize sunarım Efendim."

K.O. 20 Komutan Vekili
Mahmut

Sivastan:

- Çok uygundur. İstanbuldan verdikleri telgraftı olduğu gibi verir misiniz.

Kerim Paşanın telgraf "şifre mahlûlü" suretidir

Memleketimizin geçirmekte olduğu imtihanı azîmin neticeten teyemmünbahş olması evlâdı vatanın müşterek gayesidir. Bu hususta padişahımız efendimiz hazretlerinin beyanname-i humayunlarındaki irşadâtı âlîmane hükûmet ve milletimizin yegâne peyveste olacağı gayei naciyedir ve devlet ve milletimizin bekayı hayatı ve tamamiyeti mülkiyemizin masuniyeti, camiai kelâmı mülûkânenin tatbikiyle peziri istikrar olacağı bedihîdir. Bunca necaibi harekât ve fedakârî ile şu ana kadar muazzaz (...) niyatının harisi kalan...ın bütün bütün cihanı medeniyet karşısında binihaye izharı hakkı âli eylemesine asarile intizar olunur iken bunun akamete maruz kılınması hakkında bedhahanın her şeyden istifadesine ve belki tahlisi vatan endişelerine ait harekât bile kâinata namakbul ve menfur gayeler suretinde tecelli ettirilmiştir. Zemini müsait bırakılması devlet ve milletin mazarratını ve maazallahü tealâ müdahalatı azîmeyi müeddi görülmektedir.

Millet ile hükûmetin elele hareketi selâmeti vatan hususunda en büyük beraat ve hüsnü delâlet ve bunun hilafı ise haricî tehlike ve müdahaleyi dâî bulunmak itibarile bâdii vehametir. Konferansta kakımızda son karar verilmekte olduğu şu sırada hükûmet ile millet arasında teşettüt ve muhalefetin kat'iyen nişanei hayrî selâmet olmaması da büstibahıdır. Şimdi ben sırf sizlerin eski ve nezih bir arkadaşı ve bu memleketin yine sitler gibi selâmetini istihdaf eden nâciz ve fedakâr bir ferdi bulunmak itibarile endişei vatanla yaptırmakta olduklarına kat'iyen iman ve itimadım olan bu harekâtın maksudu âli veçhile millet ve hükûmetin vahdeti amaline tevfikini pek sehil buluyorum.

Feyzi Hudadan mülhem bu teşebbüsün neticei meşkûresi için müdirânı harekât ile bunu anlaşılmak üzere kendim sizinle mülâkat edebileceğim gibi itimat ve hürmeti âmmeyi ihraz eden zevatı âliye ile birlikte İstanbuldan hareketle taayyün edecek bir mahalde mülâkat ve müzakere icrası imkânını da emrivaki surette arzede bilirim. Muhakkaktır ki bu memleketin selâmeti için iki tarafta da anlaşılması ve birçok yapılacak veya kabul edilecek şeylerin hemen müzakereden geçirilmesi en son kalmış bir çarei haldir. Pek mümkündür ki bunda Cenabı Hallâli Müşkûlât bu biçare millet ve memleketin şu düşvarküşa uktesini fethü hal eyler. Bir kere nispet olunsun, Hudanın lûtfu ve irae edileceği muhakkak hüsnüniyetle şahidi hakikat ve selâmet deraguş olunur ve tarzı halde Cenabı Hudavendi Kerim en müessir esbabı müsebbibane rapt ve milleti iktisabı hak ile müemmen eyler, vaktin pek darlığı itibarile işin nezaketi fevkalâdesine mebni bendenize keyfiyetin hemen işbu telgrafnamenin keşide olunduğu şifre ile imhasını rica eder ve muhabbet ve hürmetlerimi arz ederim. Selâmeti vataniyeye ait bu tekarübün müstelzimi bulunan teşebbüsü en yüce makam büyük bir (...) ve hüsnüniyet ve hürmetine mebni şahıslarınıza ve şereflerinize merbut her türlü masuniyetinin de başkaca cevapnamenin ve Dahiliye Nezaretinin şifresile ve Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hadi Paşa Hazretlerinin vasatı ile bendenize keşidesi.

VESİKA, 112.

Sivas, 27 Eylûl 1335

Saat: 11 evvel

(Kerim Paşa ile telgraf başında muhabere)

- Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz buyursunlar diyorlar.
- Zati samileri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz. Ruhum.
- Evet. Muhterem Kerim Paşa Hazretleri.

Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: (Paşaya söyleyiniz, anlar, hazreti evvel karşınızdadır). Afiyeti âlileri inşallah iyidir kardeşim. Emri hayrî vatan için büyük vatanperver kardeşim ile ve ihvanı âliyei temsilîye ile müdavelei efkâr etmek isterim. Hâkipayinize isal kılınmak üzere Ali Fuat Paşa vasatı ile bir telgraf göndermiştim. Yedi âlinize vâsıl olan işte o telgraf esasî üzerine bir halli meşkûr, inşallah iktifat ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim deveri mudulayı lûtfu Huda ile sahnei teysire isal kılarız. Bundan bikeremi Huda nurdan mahlûku amalı rehakârımız mürşidi dilimizden buna dair mühim şeyler konuşarak teklifi, maksudu vatan kılalım değil mi? Pekfatin ve müdebbir kardeşim, ne buyurursunuz ruhum. Bedhahanı hâksarın bu güzel memleketimizin üzerindeki iftiraalını ve aleni takibâtı mel' anetleini kuralım ve aları kemingâhu ümitlerinde meflûğ ve bihayat buralarım ve yalnız hükûmet ile milletin sırf selâ-

Kerim Paşanın telgraf "çözülmüş şifre" örneğidir

Memleketimizin geçirmekte olduğu büyük sınavın sonucunun uğurlu olması vatan çocuklarının ortak amacıdır. Bu konuda padişahımız efendimiz hazretlerinin bildirisindeki bilimli yol gösteriler hükûmet ve milletimizin dayanacağı ek kurtuluş yolu olup devlet ve milletimizin yaşamayı sürdürmesinin ülke birliğimizin korunmasının padişahın tüm dediklerinin uygulanmasıyla sağlanacağı açıkça bellidir. Bunca soylu davranışlar ve özverilerle şu ana kadar sevgili (...) ülküsünün bekçisi kalanın tüm uygar dünyada yüksek haklarını yaptıklarıyla sonsuza dek belirlemesi beklenirken bunun sonuçsuz bırakılması yolunda kötü düşüncelerin her şeyden yararlanmasına yol açmış ve belki vatani kurtarma kaygısından doğan davranışlar bile evrene çirkin ve iğrenç amaçlar olarak yansıtılmıştır. Ortamın elverişli bırakılması devlet ve milletin zararına ve ulu Tanrı korusun işlerimize geniş çapta karşılanmasına neden olacağı düşünülmektedir. Millet ile hükûmetin el ele yürütmesi vatanın esenliği konusunda en büyük güvence ve iyi belirti ve bunun tersi ise dış tehlike ve karışmalar doğuracağından ağır bir tehlike yaratacaktır. Konferansta hakkımızda son karar verilmekte olduğu şu sırada hükûmet ile millet arasında ayrılık ve anlaşmazlık olmasının kesinlikle hayra yorulamayacağına da kuşku yoktur. Şimdi ben salt sizlerin eski ve temiz bir arkadaşı ve bu memleketin yine sizler gibi kurtuluşunu amaçlayan alçak gönüllü özverili bir üyesi olmak kimliğimle vatan kaygısıyla yaptırmakta olduklarına kesin inanç ve güvenim olan bu girişimim yüce amaçlar uyarınca millet ve hükûmetin fikir birliğine varmasını çok kolay buluyorum.

Tanrının gürlüğünden esinlenen bu girişimden olumlu bir sonuç alınması savaşımı yönetenlerle bu konuda anlaşmak üzere kendim sizinle buluşabileceğim gibi herkesin güven ve saygısını kazanmış yüce kişilerle birlikte İstanbuldan çıkıp belirtilecek bir yerde buluşup görüşme olasılığının bulunduğunu da kesinlikle bildirebilirim. Kesindir ki bu memleketin kurtulması için iki tarafın da anlaşması ve birçok yapılacak veya kabul edilecek şeylerin hemen görüşülmesi en son kalmış bir çıkar yoldur. Pek olasıdır ki bunda güçlükleri giderici Allah bu boynu bükük millet ve memleketin şu çok güç düğümünü açıp çözer. Bir kere görüşülsün, Tanrının iyiliği ve gösterileceği kesin olan iyi niyetle gerçek görülür ve kurtuluşa kavuşulur ve çözüm yolu için de Ulu Tanrı en etkin olanakları sağlar ve milletin haklarını elde etmesini sağlar, zaman çok az olduğu için ve işin olağanüstü önemi nedeniyle kararınız bana gecikmeden telgrafın çekildiği şifre ile bildirilmesini rica eder ve sevgi ve saygılarımı sunarım. Vatanın kurtuluşuyla ilgili olan bu yakınlaşmayı gerektiren girişimi en yüce makam büyük bir (...) ve iyi niyet ve saygısı dolayısıyla kişilik ve onurlarınıza ilişkin her türlü dokunmazlığı vardır. Ayrıca yanıt yazınız İçişleri Bakanlığı şifresile ve Ticaret ve Tarım Bakanı Hadi Paşa Hazretlerinin aracılığıyla bana çekilmesi.

BELGE, 112.

Sivas, 27 Eylûl 1919

Saat: 11 evvel

(Kerim Paşa ile telgraf başında görüşme)

- Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz buyursunlar diyorlar.
- Yüce kişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz. Ruhum.
- Evet. Sayın Kerim Paşa Hazretleri.

Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: (Paşaya söyleyiniz, anlar, birinci hazret karşınızdadır). Yüksek esenliğiniz yerindedir inşallah kardeşim.

Yurdun iyiliği için, büyük vatansever kardeşim ile yüksek Temsilci Kurul üyesi dostlarla görüş alışverişinde bulunmak isterim. Ayağınızın topağına iletilmek üzere Ali Fuat Paşa aracılığıyla - bir telgraf göndermiştim. Yüce elinize geçmiş bulunan o telgraf-taki ilkeler üzerine kurulu sevindirici bir çözüm buluruz inşallah. Memleketi içinde bulunduğu nazik ve çok önemli ve aldatıcı bu dönemi Allahın lûtfu ile kolaylaştırıcı bir alana kavuşturunuz. Bunun için, Allahın lûtfu ile kurtarıcı ereklerimizin yarattığı, kalbimi-ze doğru yolu gösteren aydınlıkta bu işler üzerinde önemli şeyler konuşarak yurdumuzun amaçlarını birleştirelim, olmaz mı? Tedbirli davranan ve çok anlayışlı olan kardeşim. Ne dersiniz ruhum! Kötülük dileyen perişanların bu güzel ülkemize yaptıkları

meti vatanîyeye ait hidemat ve icraatını telif edelim ki, gayei müştereki ve mübeccele zaten hep birdir, endişei vatanla gösterilen bunca necip tezahüratın, cihanı medeniyet karşısında, muazzez topraklarımızın hıfz ve sıyanetine ait en büyük hamiyeti vatanperveri olduğunu bir kere daha temhit zımında mevcut müşkülâtı ahvali refedelim ve buna bir çare bulmak için de bu muazzez kardeşiniz ile müdavelei efkârı başlayalım. Muntazırım kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında hükûmetin vâsi derecede bir hüsnüniyet izhar ettiğini ilâve eylerim ruhum. Kerim Paşa Hazretlerine, (kutbül'aktap deyiniz anlar). Şimdi cevap veriyorum.

Pek muhterem ve nezih kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine:

1 - Elhamdülillah afixetim berkemaldir. Büyük ve necip milletimizin hukuku meşruastını müdrik ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetile mütevellil olduğunu görmekle pek mes'udum. Acizlerle ve Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsilîyesile müdavelei efkâr etmek hususunda izhar buyurulan arzuya samimiyetle teşekkür ederiz. Heyeti Temsilîye azasından Erzurum mümessili ulemadan Raif Efendi Hazretleri ve Erzincan ve Dersim Mümessili Şeyh Hacı Fevzi Efendi Hazretleri ve Bahriye Nâzırı Esbakı sevdiğiniz kardeşlerden Rauf Beyefendi Hazretleri ve vülâtı sabıkadan Sivas ve Tokat ve havalisi mümessili Bekir Sami Beyefendi Hazretleriyle Bitlis ve havalisi Mümessili Mazhar Müfit Beyefendi Hazretleri ve İstanbul münevveranının murahhası mahsusları Washington Sefiri Kebiri Ahmet Rüstem Beyefendi Hazretleri ile pek çok sevdiğiniz Kara Vasıf Beyefendi ve İsmail Fazıl Paşa Hazretleri, Samsun ve havalisi Mümessili Sabık Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Beyefendi, Garbî Anadolu Mümessillerinden Ömer Mümtaz Bey, Husrev Sami Beyefendiler ve Diyarbakır havalisi Mümessili İhsan Hâmit Bey, Van ve Muş havalisi Mümessillerinden Mirza Beyzade Hacı Musa Bey bu anda yanımda bulunmaktadırlar, cümlesi Fuat Paşa Hazretleri vasıtasile keşide buyurulan telgrafname müfadaına vâkıftırlar.

Ve şimdi cereyan eylemekte bulunan muhabereyi takip ediyorlar cümlesi samimiyetle gözlerinizden öperler. Diğer mümessil arkadaşlara da haber gönderdim. Burada bulunmayıp bazı vezaifi mahsusa ile iştigal eyliyen mümessil arkadaşlarla da daima makine başında halî temas ve irtibatıyız. Binaenaleyh Heyeti Temsilîyemiz ile arzu buyurulduğu veçhile ve en seri bir surette müdavelei efkâr buyurmaları tahtı imkândadır. Cümlemizin amali ciddîyesinin vatan ve milletin selâmet ve saadetine ait bir halli meşkûr iktifatından ibaret bulunduğu şüphe yoktur. Ancak bu hususta esas ittihaaz buyurduğunuz telgrafname müfadi bilmem ne dereceye kadar kavi bir mesnet olabilir. Hallâlî müşkülât olmak istiyenlerin mebdî hareketleri hakikati ahvale mutabık olmak gerektir. Müsaade buyurursanız telgrafnamei biraderleri muhteviyatından muhtacı izah ve istizah görülen bazı noktaları burada tekrar edeyim. Muhterem büyük padişahımız efendimiz hazretlerinin beyannamesi humayunlarındaki irşad-ı datın hükûmet ve milletimizin yegâne peyveste olacağı gayesinde tamamen müşterekiz.

Milleti necibemizin ve cümlemizin zâtı akdesi hilâfetpenahiye olan revabıtı hürmet ve sadakatimizin lâyetezelzel bulunduğu asla kimsenin şüphe ve tereddüt etmeye hakkı yoktur, hakanı celilüşşünamuzın her türlü amal ve iradatı humayunlarına serfuru etmek bizim için bir nimeti uzmadır. Acizleri aylarca mukaddem bu hakikati mahzayı kemali samimiyeti vicdanîyemle hâkîpayı şahaneye arzemiş idim. Bugün ve ilelebet bu noktai necata sadakatim katidir. Bîcümle rüfekayı mesaimin hissiyat ve içtihadatı kat'iyesi aynıdır. Alelumum büyük ve âlicenap ve vefakâr milletimizin dahi bundan başka türlü mütehasis olmasına imkân mutasavver değildir. Halifei akdes ve padişahı celilüşşünamuz hakkındaki sadakat ve ubudiyet ve bîpayan hürmetlerimizin herne olursa olsun daima mahfuz bulundurulacağını bütün mukaddesatımız üzerine yemin ile bir kere daha burada teyid eyleriz.

Yalnız medarı istinat ittihaaz buyurulan beyannamei humayun muhteviyatının bizlere ve milleti necibeye değil, Ferit Paşa ve rüfekasına bir hitap ve itap olduğu edna mülâhaza ve tetkik ile sübut bulacak bedihiyattandır. Filhakika kalbi paki humayunu amik teessürata duçar eden ahval ve hareket milletimiz tarafından değil, fakat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı Adil Bey, Harbîye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların rüfekayı mesaisi bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından irtikâp olunmuştur. Malatya teşebbüsü iha-netkâranesi, Çorum tertibi hainanesi, Konya teşebbüsü mezbuhanesi, safahatı hakikîyesi ile vâsılı utiâımız olmuş değilse zâtı âlinizi de mebdî hal olmak üzere tasavvur buyurduğunuz noktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz.

iftiralar; açıktan açığa yaptıkları lânetlikleri kiralım ve onları umut pusularında kımıldayamaz ve cansız bırakalım ve sadece, hükûmetle ulusun, sırf ülkenin esenliğine yönelik olarak yaptıkları hizmetlerle işleri birbirleriyle uzlaştıralım, ne de olsa yüce erek esasında hep birdir. Vatan kaygısıla ortaya konulan bunca temiz belirtilerin uygar dünya karşısında kutsal topraklarımızın korumasına yönelik en büyük yurtseverlik olduğunu bir çare bulmak için de, sevdiğimiz bu kardeşimizle düşünce alışverişine başlayalım, bekliyorum kardeşim. Bu girişimim konusunda hükûmetin geniş bir iyi niyet gösterdiğini eklerim ruhum.

Kerim Paşa Hazretlerine, (kutbül'aktap deyiniz anlar.) Şimdi cevap veriyorum.

Pek saygın ve temiz yürekli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine:

1 - Allaha hamdolsun sağlığım yerindedir. Büyük ve soylu milletimizin meşru haklarını anlamış ve onu koruyup savunmaya bütün varlığıyla girişmiş olduğunu görmekle pek mutluyum. Benimle ve Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin Temsilci Kuruluy-la düşünce alışverişi yapmak konusunda belirttiğiniz isteğe içten teşekkür ederiz. Temsilci Kurul üyelerinden Erzurum temsilcisi din bilginlerinden Raif Efendi Hazretleri ve Erzincan ve Dersim temsilcisi Şeyh Hacı Fevzi Efendi Hazretleri ve eski Denizîşleri Bakanlarından sevdiğiniz kardeşlerden Rauf Beyefendi Hazretleri ve eski valilerden Sivas ve Tokat ve yöreleri temsilcisi Bekir Sami Beyefendi Hazretleriyle Bitlis ve yöresi temsilcisi Mazhar Müfit Beyefendi Hazretleri ve İstanbul aydınlarının özel delegeleri Washington Büyük Elçisi Ahmet Rüstem Beyefendi Hazretleri ile pek çok sevdiğiniz Kara Vasıf Beyefendi ve İsmail Fazıl Paşa Hazretleri, Samsun ve yöresi temsilcisi eski Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendi, Batı Anadolu temsilcilerinden Ömer Mümtaz Bey, Husrev Sami Beyefendiler ve Diyarbakır yöresi temsilcisi İhsan Hâmit Bey, Van ve Muş yöreleri temsilcilerinden Mirza Beyzade Hacı Musa Bey bu anda yanımda bulunmaktadırlar, hepsi Fuat Paşa Hazretleri aracılığıyla geçtiğiniz telgrafın içeriğini öğrenmiş bulunuyorlar.

Ve şimdi yapılmakta olan yazışmayı izliyorlar hepsi içtenlikle gözlerinizden öperler. Öbür temsilci arkadaşlara da haber gönderdim. Burada bulunmayıp bazı özel görevler üzerinde çalışan temsilci arkadaşlarla da aralıksız makine başında ilişki ve bağlantımız var. Böyle olduğuna göre Temsilci Kurulumuzla istediğiniz gibi ve en çabuk yoldan düşünce alışverişi yapma olanağı vardır. Hepimizin önemle istediği vatan ve milletin esenlik ve mutluluğu için uygun bir çözüm yolu bulmak olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu konuya esas tuttuğunuzu bildirdiğiniz telgrafta yazılı olanlar bilmem ne kadar sağlam bir dayanak olabilir. Güçlükleri yenmek istiyenler önce durumun gerçeklerine uyan noktadan yola çıkmalıdır. İzin verirsiniz kardeşçe yazdığınız telgrafın içeriğinden sorulup açıklanması gereken bazı noktaları burada yineleyeyim. Saygıdeğer büyük padişahımız efendimiz hazretlerinin bildirilerindeki yol göstericiliğin hükûmet ile milletimiz arasında tek bağlantı olacağı amacında hep birliğiz.

Soylu ulusumuzun ve hepimizin çok kutsal Halifenin kişiliğine olan saygı ve sadıklık bağlarımızın sarsılmaz olduğundan kimsenin kuşkuya düşmeye ve duraksamaya hiç hakkı yoktur, şanı yüce padişahımızın her türlü istek ve buyruklarına baş eğmek bizim için en büyük nimettir. Ben aylarca önce bu gerçeği sunmuştum. Bugün ve sonsuza dek bir kurtuluş noktasına bağlı kalacağım kesindir. Bütün çalışma arkadaşlarımdan kesin duygu ve düşünceleri de böyledir. Büyük ve cömert ve vefalı milletimizin de tümüyle başka türlü bir duygu besleyebileceği düşünülemez. Kutsal halifemize ve şanı yüce padişahımıza bağlılık ve kul-luk ve sonsuz saygılarımızın her ne olursa olsun her zaman sürdürüleceğini bütün kutsal değerlerimiz üzerine and içerek bir kere daha burada yineleriz.

Ancak padişahın dayanak olarak alınan bildirisi içeriğinin bizlere ve soylu millete değil, Ferit Paşa ve arkadaşlarına bir sesleniş ve uyarı olduğu en ufak bir düşünüş ve inceleme ile kanıtlanacak apaçık birşeydir. Gerçekte Padişahın kalbini derin üzüntülere uğratan durum ve davranışlar milletimiz tarafından değil, fakat Ferit Paşa, İçişleri Bakanı Adil Bey, Savaşîşleri Bakanı Süleyman Şefik Paşa ve bunların iş arkadaşları bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey tarafından yapılmıştır. Malatya'daki haince girişimi, Çorumdaki haince düzenlemeyi, Konyadaki çırpınır gibi girişimi, gerçek evreleriyle duymamış iseniz sizi de çözüme başlangıç olarak düşündüğünüz noktada yanılmanızdan dolayı özürlü sayarız.

Milletin bütün bu suikastlere karşı yapmaya mecbur olduğu ve hiçbir veçhile sükûnet ve asayiş mahalliyeyi sektiyeye uğratmayan ve sırf izalei mazarrat maksadından ibaret olan iptidâî harekâtı, teşebbüsâtı hainaneyi kırmak, faillerini ya derdest ve tevkif ve yed mecburu firar eylemekten ibaret bulunmuştur. Bu hakikati İstanbul'a firar eden Kastamonu Valisi Ali Rıza ve Konya Valisi Cemal Beyin lisanından dahi işitmekle teyid ve bu suretle izalei zan ve şübe-hat eylemek mümkündür. Beyannamei humayunda memleket ve milletimiz mukadderatı hakkındaki enzari ecânibin lehimize tebeddülüne dair olan ifadâtı humayun mahzû hakikat-tır. Ancak bu tebeddülü azîm hiçbir vakıt Ferit Paşa hükûmetinin takip eylediği siyaset neti-cesi değildir. Bu netice hasane milletimizin izhar ve ispatı mevcudiyet zımnında bizatihi al-dığı teşebbüsü azîmkârane semeresidir. İşte velinimeti bîminnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerini bu noktada ılgâl ediyorlar. Milletimizin inkişaf eden her türlü teşebbüsâtı, devle-timizin menafîi esasiye ve hayatîyesile tamamen müterafıktır ve çarei necat ve umdei hayat ancak ve ancak Kuveyi Millîyenin âmil ve iradei millîyenin amali mukaddesei hilâfetpenahi ile memzucen hâkim olmasındadır.

Bu esası metin ve meşrudan zerretüma inhıraf maazallahü tealâ devlet ve millet ve va-tanımız için hüsrânı elimi mucip ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın masuniyetini mu-hil olur. Harekâtı necibei millîyemizi suítefsir ve ilân etmekten hâli kalmayan bedhahanı hâk-sarın çok olduğu muhakkaktır. Fakat şayanı esefi amiktir ki, bu bedhahanı mel'anetin başın-da devleti ebei müddetimizin sadri nişini Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor. Memleketimize takım takım Bol-şevikler girdiğini ve harekâtı millîyenin Bolşevik harekâtı olduğunu, resmen ilân ve işaa eden bu bedbahtlardır. Necip ve nezih harekâtı millîyemizin ittihaçlıların harekâtı mezbuhanesi olduğunu ve ittihaçlıların parasile tedvir olunduğu resmen ve alenen cihana, ecnebî gazeteci-lerine söyliyen bu gafillerdir. Anadoluda şuriş olduğunu ajanlarla resmen ilân eden ve müta-rekename maddei mahsusasına nazaran muazzez vatanımızı düşman işgaline maruz bırak-mak isteyen bu cahillerdir.

Malatya'da ahaliî islâmiyeyi Sivas ahaliî islâmiyesine karşı mukateleyle sevk etmek isti-yen bu zavallılardır. Harekâtı millîyenin önüne geçeceğim diye Sivasın ve hassasiyetini millîye-nin görüldüğü her yerin İngilizler tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Maahaza tıpkı ta-savvuru biraderâne'leri veçhile bedhahanın bu güzel memleketin üzerindeki iftiraatını ve ale-nî takibatı mel'anetlerini kırmak ve anları kemingâhı ümitlerinde mefluc ve bihayat bırakmak ve devleti ebei müddeti Osmanîye ile milleti muazzaaî islâmiyemizin sırf selâmeti vatanîyeye ait noktada icraatını telif eylemek bizim dahi en mübeccel gayemizdir ve elhamdülillâhi tealâ necip ve nezih ve meşru olan bu gayenin temini istihsalinde artık milletimiz her türlü asarı bedhahaneyi kırmış ve bütün celâdetile hatvei azîmkâranesini atmıştır.

Bilcümle ecnebî devletleri Ferit Paşa ve rüfekasının zâfve nadanisine ve kendi millet ve vatanları aleyhindeki icraatı leimesine asar ve vesaiiki ile yakın hâsıl eyledi. Ve bilâ istisna cümlesi kemali hüsnüniyetle milletle ve bizlerler şahsen temas ve münasebete girdi. Amerika-lılar, Fransızlar, İtalyanlar ve en nihayet İngilizler dahi milletimizin ne dereceye kadar haklı ve makasidinde meşru olduğunu ve kuvveti şamilesini ve niyeti azîmkâranesini ve buna mu-kabil hükûmeti merkezîyenin ne kadar biasıl ve millet ile alakasız bir heyeti âcize olduğunu takdir etti. Milletimize karşı bu gafil ve âciz heyeti hükûmete aldanarak reva gördükleri hak-siken muamelelere bir tarzîye makamında olmak üzere Merzifonu tahliye etti ve Samsunu dahi tahliye edeceğini bildirdi ve bu tahliyeye başladı.

İngilizler bilhassa devlet ve milletimizin umuru dahiliyesine ve maksadı meşru takip et-tiği tahakkuk eden harekâtı millîyemize kat'iyen müdahale etmeyeceklerine dair Eskişehir-den izam eyledikleri bir heyeti mahsusa ile söz verdiler. Milleti murakabei mukadderatında kabine ile karşı karşıya serbest bırakular. İşte teşebbüsâtı millîyemizin temini istiklâl husu-sunda istihsaline muvaffak olduğu ilk netice budur. Bu cereyanı millî, ancak, zâtı akdesi hu-mayunun beyannamei şahanelerinde işaret buyurulduğu veçhile memleketimizin her tarafın-da ve bilhassa kalpgâhı devlette, İstanbul'da ahkâmı Kanunu Esasîye temini riayetle neticepe-zir olacaktır. Hükûmeti hazıranın vâsi derecede bir hüsnüniyetle malik bulunduğu zannında isabet olmadığını arzetme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Çünkü Ferit Paşa Kabinesine birçok münasebetlerle ve bilhassa Erzurum ve Sivas Kongreleriyle hakikati halin izahında kusur edilmediği gibi bizzat tarafı âcizanemden dahi Fe-rit Paşa hitaben Erzurumdan Sivas'a avdetim esnasında sureti mahsusada yazdığım mufassal şifre bir telgrafta milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını ve ken-disinin muhalefet ve mümanaat vadisinden devam etmemesi lüzumunu ve bilhassa amali mil-lîye ile arzuyu şahaneyi ve icraatı hükûmeti tevhit için elinde son bir kuvveti telifiye bulundu-ğunu ve bu harekati asilâneye tevessülü halinde tarihi devleti aliyehi Osmanîyede yeni bir sa-hifei zerrin vücuda getirilebileceğini bütün samimiyetle bildirmiştim.

Milletin bütün bu suikastlere karşı yapmak zorunda kaldığı ve dinginliği ve yerel gü-venliği hiç de bozmayan ve salt kötülüğü ortadan kaldırmaya yönelik bir amaç olan ilk iş-ler, haince girişimleri kırmak, bunları yapanları yakalayıp tutuklamaktan ya da kaçmak zo-runda bırakmaktan başka birşey değildir. Bu gerçeği İstanbul'a kaçan Kastamonu Valisi Ali Rıza ve Konya Valisi Cemal Beyin ağzından da dinleyerek bir kez daha doğrulamak ve böy-lece sanı ve kuşkuarı gidermek olanağı vardır. Padişahın bildirisinde memleketimizin ve milletimizin kaderi konusunda yabancılardan görüşlerinin bizden yana değiştiğine ilişkin söz-ler gerçeğin ta kendisidir. Ancak bu büyük değişiklik hiçbir vakıt Ferit Paşa hükûmetinin izlediği politikanın sonucu değildir. Bu iyi sonuç milletimizin varlığını gösterip kanıtlamak yolunda kendisinin yaptığı azimli girişimin meyvasıdır. İşte karşılık beklemeden iyilik ya-pan padişahımız efendimiz hazretlerini bu konuda aldatıyorlar. Milletimizin gelişen her tür-lü girişimi, devletimizin temel ve hayatî çıkarlarıyla hepten uyumludur ve kurtuluş çaresi ve yasama ilkesi ancak ve ancak Ulusal Güçlerin etken ve ulusal istemin padişahın istekleriyle birlikte egemen olmasındadır.

Bu sağlam ve yasal temelden en ufak bir ayrılış Tanrı korusun devlet ve millet ve va-tanımız için çok acı kayıp olur ve yüce halifelğin ve padişahlığın dokunulmazlığını zedeler. Milletimizin soylu ayaklanmasını yanlış yorumlayıp yayımlamaktan geri kalmayan aşâğılık kötücülleri çok olduğu kuşkusuzdur. Ancak ne çok yazıktır ki, bu mel'anetli kötücülleri başında sonsuz devletimizin başbakanı Ferit Paşa ve bakanlıklarda bulunan Âdil Bey, Sü-leymân Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor. Memleketimize takım takım Bolşevikler girdiğini ve ulusal ayaklanmanın Bolşevik işi olduğunu, resmî ağızdan ilân eden ve yayan bu bahtsızlardır. Soylu ve temiz olan ulusal ayaklanmamızın ittihaçlıların gözü kararmışcasına davranışları olduğunu ve ittihaçlıların parasile yürütüldüğünü resmî olarak ve açıkça dün-yaya, yabancı gazetecilere söyleyen bu aymazlardır. Anadoluda karşılıklıklar olduğunu ajanlarla resmî ağızlardan duyuran ve ateşkes anlaşmasının ilgili maddesi uyarınca kutsal vatanımızı düşman işgaline açık bırakmak isteyen bu cahillerdir.

Malatyanın Müslüman halkı ile Sivasın Müslüman halkını birbirini öldürmeye yönlen-dirmek isteyen bu zavallılardır. Ulusal ayaklanmayı önleyeceğim diye Sivasın ve ulusal duy-gunun görüldüğü her yerin İngilizler tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Bununla bir-likte siz kardeşimizin düşündüğü gibi kötücülleri bu güzel memleketin üzerindeki iftirala-rını açıkça mel'unluk yapmalarını önlemek ve onları umutlarını pususunda kımıldayamaz ve cansız bırakmak ve sonsuz Osmanlı devleti ile koca Müslüman halkını salt yurdun esen-liği noktasında buluşturmak bizim de en kutsal amacımızdır ve Allaha hamdolsun temiz köklü ve haklı olan bu amacın gerçekleşmesinde artık milletimiz her türlü kötücül davra-nışları kırmış ve bütün yiğitliğiyle sarsılmaz adımını atmıştır.

Bütün yabancı devletler Ferit Paşa ve arkadaşlarının güçsüz ve nadan olduğunu ve kendi millet ve vatanlarına karşı alçakça çalışmalarını kanıt belgelerle iyice öğrendi. Ve istisnasız olarak hepsi tam bir iyiniyetle kişisel olarak milletle ve bizlerle bağlantı ve ilişki kurdu. Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve en sonunda İngilizler de milletimizin ne ker-te haklı ve amacının da yerinde olduğunu ve yaygın gücünü ve sarsılmaz kararlılığını ve bu-na karşılık İstanbul hükûmetinin ne denli köksüz ve millet ile ilgisiz güçsüz bir topluluk ol-duğunu iyice anladı. Bu aymaz ve güçsüz kabineye aldanarak milletimize karşı uyguladık-ları haksız eylemleri için bir özürlü dileme niteliğinde olmak üzere Merzifonu boşalttılar ve Samsunu da boşaltacağını bildirdi ve bu boşaltma başladı.

İngilizler özellikle devlet ve milletimizin içişlerine ve haklı amaç güttüğü kanıtlanan ulusal ayaklanmamıza hiç karışmayacaklarıyla ilgili olarak Eskişehirden gönderdikleri özel bir grup ağzından söz verdiler. Milleti kaderine egemen olmak konusunda kabine ile karşı karşıya serbest bıraktılar. İşte ulusal girişimlerimizin bağımsızlık elde etmek yolunda başardığı ilk sonuç budur. Bu ulusal akım, ancak, kutsal padişahın yüce bildirilerinde gösterildi-ği gibi memleketimizin her yanında ve özellikle devletin can evi olan, İstanbul'da anayasa hükümlerinin uygulanmasını sağlayacaktır. Hükûmetin geniş bir iyiniyet sahibi olduğu sa-nısının yerinde olmadığını bildirmeme izin verminizi rica ederim.

Çünkü Ferit Paşa Kabinesine birçok kere yeri geldikçe ve özellikle Erzurum ve Sivas Kongreleriyle gerçek durumun açıklanmasından geri kalmadığı gibi ben kendim de doğru-dan doğruya Ferit Paşaya Erzurumdan Sivas'a dönüşüm sırasında özel olarak yazdığım ayrıntılı bir şifre telgrafta ulusun güç ve isteğine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yaz-mış ve kendisine, karşı çıkma ve engel olma yolunda yürümeyi sürdürmemesi gereğini ve özellikle ulusun emellerile padişahın isteğini ve hükûmetin tutumunu birleştirmek için elin-de son bir uzaştırma fırsatı bulunduğunu ve böylece soylu bir biçimde davranmakla yüce Osmanlı tarihine yeni bir altın yaprak eklenebileceğini tam içtenlikle bildirmiştim.

edeceği vaziyeti metne ancak milletin hukuku âliyesini kâfil olacağını ve müteşettit ahval karşısında binihaye tezviraat ve iftiraatın bahşeyliyeceği mazarratın yine bu güzel memleketin sine-i zîrahmenite hâşa sığışamayacak derecede nââfına bulunan dedanın bundan etmek istiyeceği istifadelerin derecatını nazarı utılâa alarak bunun halli sehile mazhar olmasını ve memleketete açacağı rahnelere kat'iyen meydan bırakılmamasını arzetmek isterdim. Mebdei hareket itihaz ettiğime işaret buyurdunuz beyannamei humayunun tarzı tefehhümünde mümkündür ki bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de asıl halli umura en büyük bir istinatgâh telâkki edilen bu beyannamei âlideki ciheti camiayı izah ile kelâmî mülâkânenin şümülül ihatakâmesini beyan edeyim. Ben zannediyorum ki padişahımız...

- Kerim Paşa Hazretleri; lüzumundan fazla izahat maksadı aslıden tarafeyni uzaklaştırabilir. Ve bir de beyannamei humayunun tefsiratile fazla iştigal bifaidedir. Rica ederim asıl mesele üzerinde görüşelim!

- Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim Efendim.

- Rica ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım.

- Evet oraya geleceğiz Efendim.

- Kerim Paşa Hazretleri; maksatlarımızın müşterek olduğuna şüphemiz yoktur. Her halde vatanımızın tamamîyetini, milletimizin istiklâlini, mevcudiyetimizin müdahale ve taarruzdan masuniyetini temin etmek ve bilhassa makamı muallâyı saltanat ve hilâfete merbutîyetimizi layezal hissiyatı sadakat-kârne ile muhafaza eylemek gayei mukaddesile vukubulmakta olan mesaii meşruamız ve tezahüratı millîyenin artık daha fazla suîtelâkki edilmesine ve muhtacı tashih görülmesine ve bhusus bu tashihat ve tadilât için de cinayet ve ihaneti mertebeli sübuta varan bir kabine erkânının müdafaatı gayrimeşruasının esas itihaz edildiğini görmeye tahammülümüz yoktur. Biz zâtı âlii biraderlerinin hecabeti hissiyatına emniyeti kâmilemiş bulduğumuz için son vaziyeti izah ve kat'i matlâbi milleti arzettik. Bilmem tekrarı lâzım mıdır. Zâtı âlileri bu lâzîmülînta arzuyu millîye mukabil Ferit Paşa Kabinesinin sadrı muallâyı devleti hâlâ telvis etmesine vesatât etmek istiyorsanız, bu mesainiz hiçbir semereyi nafla bahşedemeyeceğinden başka hakkı âlii biraderilerindeki hissiyatı kadîmei uhuvvetimizin de mucibi tezel-zülül olacağından endişe ederim. Şimdi Ferit Paşa bilâ iftâi en mevkâni bir ehli namusa terkedecekse ve buna kanaatiniz varsa hallolunacak hiçbir müşkül kalmamıştır. Aksi takdirde ihtiyar buyurmakta olduğunuz tavassutu hayırhahâne, rencide kalp olmanızdan ve bisut bir yorgunluktan başka bir neticeye iktiran etmiyecektir ve Ferit Paşada muhafazai mevki hırsı baki ise, bunun memleket için ve millet için mucibi mazarrat olacağı bedihiyatına karşı milletin binnihaya kendisinin akibeti elimize düşer olmasına sebebiyet vereceğine emniyet etmekte olduğuna bir an bile tereddüt olunmasın. İşte kardeşim milletin, ve millet namına heyetimizin telâffuz edebileceği en son ve en kat'i söz bundan ibarettir. Vukubulmakta olan teşebbüsâtı fi-liyemizde bu hakikati lâyetelzelzeli utılâgâhı seniyei cenabı taccarı azamiye arz ve iblâğ eylemeye matuftur. Zâtı biraderleri ancak bu vazifei asilâneyi ifa ile bugün vatan ve milletin zâtı samilerinden intizar eylediği vazifei diniye ve millîyeyi ifa buyurmuş olursunuz.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sözü uzatmamak tabîî maksudu aslıdır. Ve asıl gaye istihdafı menfaati hayatîyei vatan-dır. Kardeşim ben sırf içtihadatı zâtîyem ile sizlere olan uhuvvet ve alâkai bülendime istinden burada bir teşebbüsü telifeyede bulunmak isledim. Hiçbir vehile hükûmetin bir nüfuz veya tervici maksudunun iltizamen kendimi alâkabet kılamadım. Anın için hükûmet müdafaatı benim yazılarının haricinde kalır, ben o bildiğiniz nezih ve püristifa can ve vicdanım ile bir teşebbüsü hayırhâhide bulunayım dedim. Harekâtı millîyenin gayesini istihdaf eden vaziyete münafî veyahut ki hükûmetin memuriyetine rabutadar bir fikrim olamaz. Ah ne olurdu bugün memleketimizin mukadderatı hallolunduğu şu sırada hükûmet milletin amali-ne tecellîgâh ve aynı zamanda her ikisi yekdil ve yekcihet olsa diye kaygılanır ve belki necip bir teşebbüs ile buna çaresiz olurum dedim ve hakikaten hiç kimsenin buralarda yanıp yakılmadığı böyle bir emri aslı tavassuta hatve atmak istedim. Siz beni sözlerinizle rencide etmezsiniz çünkü muhterem gayei vatanîyemizin kıl kadar yekdiğerinden farkı olmadığını ve size belki haricî tehlikelerimizi isma edebiliriz diye şahsen teşebbüsü bulundum; hükûmet ile şu ana kadar bir temas ve münasebetim olmayıp birinci kere bu emri âli için olmuştur. Ah ruhum ben bu teşebbüsten farîğ olayım. Fakat ferdi müteneffis de bu suretlerde ıslahî hal için düşünmek ve teşebbüs etmek kûlfetini ihtiyar etmez. Bir nebze diğer kesilen telgrafımda bahsetmek istediğim o mühim beyanatı mülâkânenin camî olmasdır. İşte o kuvvettir ki hallâli müşkülât makamını bihakkin muhrizdir. Bendeniz de ona işaret ile halli meseleyi daha

memleketin acımalı bağına hiç sığışamayacak kertede yabancı olan dışı yaratıkların sağla-mak istiyeceği çıkarların ölçüsünü göz önüne alarak bunun kolay çözüme ulaşmasını ve ül-kede açacağı yaralar kesinlikle meydan bırakılmaması dileğimi bilginize sunmak isterdim. Çıkış noktası yaptığımız belirttiğiniz padişah bildirisini anlayış şeklinde olabilir ki ben yanı-layım. Yalnız izin veriniz de asıl işin çözümlenmesinde en büyük bir dayanak sayılan bu yüksek bildirideki tüm yönleri açıklayarak padişah sözlerinin kavrayıcı genişliğini bildire-yim. Ben sanıyorum ki padişahımız...

- Kerim Paşa Hazretleri; gerekenden çok açıklamalar iki tarafı ana amaçtan uzaklaş-tırabilir. Ve bir de padişah bildirisinin yorumlanmasıyla fazla uğraşmak yararsızdır. Rica ederim asıl konu üzerinde görüşelim!

- Asıl konu üzerine görüşeceğiz. İzin veriniz devam edelim Efendim.

- Rica ederim en son söz ve öneri üzerinde anlaşalım.

- Evet oraya geleceğiz Efendim.

- Kerim Paşa Hazretleri; amaçlarımızın birlik olduğunda kuşumuz yoktur. Her halde ülkemizin bütünlüğünü, milletimizin bağımsızlığını, varlığımızın karışma ve saldırılardan korunmasını sağlamak ve özellikle yüce saltanat ve halifelik makamına bağlılığımızı ölmez bağlılık duygularıyla koruma doğrultusundaki kutsal amaçlarla yapılmakta olan meşru çalışmalarımız ve ulusal coşkunun köttüye yorulmasına ve düzeltilmesi gerekli görülmesine ve özellikle bu düzeltme ve değıştirmeler için de canı ve hain oldukları kanıtlanmış olan bir ka-bine üyelerinin haksız savunmalarının temel alındığını görmeye bundan böyle katlanama-yız. Biz, siz yüksek kardeşimizin temiz duygularına çok güvendiğimiz için son durumu an-latıp ulusun kesin isteğini bildirdik. Bilmem yinelenmesi gerekli midir? Siz milletin sonuç-landırılması zorunlu isteklerine karşı Ferit Paşa Kabinesinin devletin başbakanlığı makamı-nı kirletmeyi sürdürmesine aracılık yapmak istiyorsanız, bu çalışmalarınızla hiçbir yararlı ürün alnamayacağınızdan başka siz Kardeşimiz hakkında beslediğimiz köklü dostluk duygu-larımızı da sarsacağınızdan korkarım. Şimdi Ferit Paşa hiç gecikmeden yerini bir namuslu in-sana bırakacaksa ve buna siz inaniyorsanız çözülecek hiçbir zorluk kalmamıştır. Aksi halde iyilik isteyerek yapmakta olduğunuz aracılık, kalbinizin kırılmasından ve yararsız bir yor-gunluktan başka bir sonuca varamıyacaktır ve Ferit Paşada yerine koruma hırsı devam edi-yorsa, bunun memleket için ve millet için zarar vereceği açıkça belli bulunmasına karşı so-nunda kendisinin millet tarafından acı bir akıbete uğratılacağından bir an bile kuşkuya dü-şülmesin. İşte kardeşim milletin ve millet adına kurulumuzun söyleyebileceği en son ve en kesin söz bundan başka bir şey değildir. Yapılmakta olan edimli girişimlerimiz de bu sarsıl-maz gerçeği padişaha duyurmaya yöneliktir. Siz kardeşim ancak bu soylu ödevi yapmakla bugün vatan ve milletin sizin yüksek kişiliğinizden beklediği din ve millet ödevini yapmış olursunuz.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sözü uzatmamak elbette temel amaçtır. Ve gerçek amaç yurdun hayatı çıkarlarına yö-neliktir. Kardeşim ben sadece kendi inancımla ve sizlere olan yüksek dostluk ve yakınlık duygularıma dayanarak burada bir uzlaşma girişiminde bulunmak istedim. Hiçbir biçimde hükûmetin bir etkinliğinin ya da isteğinin yerine getirilmesi doğrultusunda kendimi bağlı kıl-madım. Onun için hükûmeti savunmak benim yazılarımın dışında kalır, ben o bildiğiniz te-miz ve arı can ve vicdanımla iyilik dileyen bir girişimde bulunayım dedim. Ulusal savaşımın amacına yönelik duruma aykırı ya da hükûmetin göreviyle bağlantılı bir düşüncem olamaz. Ah ne olurdu bugün memleketimizin kaderi söz konusu olduğu şu sırada hükûmet milletin isteklerinin aynası olsa ve aynı zamanda her ikisi gönül ve yön birliği etse diye kaygılanır ve belki soylu bir girişimle buna bir çıkar yol bulurum dedim ve gerçekten buralarda hiç kim-senin yanıp yakınmadığı böyle bir soylu arabuluculuk için adım atmak istedim. Siz beni söz-lerinizle kırmazsınız çünkü saygıdeğer yurtsal amaçlarımızın birbirinden kıl kadar farkı ol-madığını ve size belki dış tehlikelerimizi duyurabiliriz diye kendiliğinden girişimde bulun-dum; hükûmet ile şu ana kadar bir görüşme ve ilişkim olmayıp ilk kez bu büyük iş için ol-muştur. Ah ruhum ben bu girişimden vazgeçeyim. Ama başka tek bir kişi bile bu yollarla du-rumu düzeltmek için düşünmek ve girişimde bulunmak sıkıntısına katlanmaz. Kesilen öbür telgrafımda biraz sözünü etmek istediğim şey padişahın o önemli bildirisinin kapsamlı olma-sıdır. İşte o kuvvettir ki zorlukları sona erdirecek konumunu hakkıyla kazanmıştır. Ben

âsân görürdüm. Memleketimizin bütün kuvvet ve tamamîyet ile masuniyeti elbette nezdi Hafız Hudada müemmindir. Yoksa benim teşebbüsü hayriyem bunda nâcizdir. Hükûmetin kat'iyen çekilmesine ait mukarreratı kat'ie üzerine efradını cami ve ağyarını mâni bir eseri âlinin yapılması tabiidir ki hükûmet haricinde sırf Allahına ve vicdanı selimine ve azmü iradei hayriyesine müstenit benim gibi bir ferdi milletin burada tek başına yapacağı bir teşebbüs veya fiil ile bu maksudu temin edecek padişahımız efendimiz hazretleri hakemi âli olduklarından bütün milletin necip gayeleri ve vatani maksut ve hidematın tanzim ve halli o makamı mukaddese racidir. İşte kardeşim sırf ferdi ve liveçhivatan burada yaptığım şu teşebbüs elbette nezdi İlâhîde ve millette bütün necabetleri ile pirayedar kalır. Ve işin sahibi hakikîsi olan hudavendi kadîr millet ve vatanın rehasını temin edecek esasatı, müsebbibane böylece rapten ikmal eder. Ulu Allaha havalei müşkülât eyler ihritamatını cümleye takdim ve uyunu muazzezelerinizi takbil ederim.

**Abdülkerim
Saat: 4,5 sonrada**

Kerim Paşa Hazretlerine

Beyanatı âliyelerinin esas noktalarına sıra ile arzı cevap edilecektir. Zâtı âlii biraderilerini hakkımızdaki alâkai uhuvvete istinaden işbu teşebbüsü hayra tevessüllerinden dolayı ne derece haklı bulmakta isek bizce bîzatihi sakıt olan Ferit Paşa ve rûfekasının harekâtı leimânesi hakkında bahusus arzettiğimiz izahattan sonra artık böyle bir heyetle telifi beynin vatan ve milletimize muzır olacağını takdirden o derece sürat gösterileceğine itimat etmek isteriz. Şu mühim ve tarihî avanda tıpkı zâtı âlileri gibi hükûmetin, milletin amaline tecelligâh, aynı zamanda her ikisinin yekdil ve yekcihet olmamasından pek müteessiriz. Milletin bütün mesaii hudapesendânesi sırf bu cihetin teminine matuftur.

Bize lûtfen ismainır tahattur buyurduğunuz haricî tehlikeler hakkında sarîh ve kat'î ve mevsuk en son malûmata destres bulunmaktayız.

Hükûmet ile şu ana kadar hiçbir temas ve münasebette bulunmayıp da bu kerre ve fakat artık maatteessüf hükûmet milletin her noktai nazardan itimatsızlığına duçar olduktan sonra temas ve münasebet aramaya kalkışmanız pek çok sevdiğimiz zâtı biraderileri için bir suitesadîf ve talidir. Padişahımız efendimiz hazretlerinin izharı heyecanı âli eyleyen milletimizin tezahüratını pek bülent ve meşru bir gaye suretinde zikir buyurmuş olduğu hakkındaki teyidi necibanelerine hassaten teşekkürler eder ve bu vesile ile de padişahı zîşanımıza ebedî hürmet ve sadakatimizi tekrar ederiz. Şimdiye kadar hallâli müşkülât makamını bihakkin muhriz süddei mülûkâneyi isâli maruzat ve istirhamata mümanaat ile teşyidi ihanet eyliyen Ferit Paşa Kabinasına de lânet etmekten men'i nefsetmek mümkün değildir. Filhakika bu mel'anetkârane mümanaat olmasaydı halli meselenin tasam'ur buyurulduğu gibi asan olacağına şüphe yoktu.

Hükûmetin kat'iyen çekilmesine ait mukarreratı kat'ie üzerine efradını cami ve ağyarını mâni bir eseri âlinin vücud bulduğu beşaretine muntazırız. Bu eseri âlinin zâtı âlileri ve âcizleri gibi bir iki ferdin değil heyeti umumîyei milletin neticei istirhamatı olarak büyük padişahımız efendimiz hazretleri, tarafından tesis buyurulacağı bir emri tabiidir.

Bütün bu muhaberatımıza maddî bir netice vermiş olmak için müsaade buyurursanız zâtı âlii biraderilerinden şu suali soralım:

Maksat ve gayelerimiz bir ve bilhassa millet ile hükûmetin yekdil olması emeli katidir. Bugün mevkii iktidarı işgalde temerrüt eden Ferit Paşa Kabinasının aciz ve ihaneti milletçe müberhendir. Binaenaleyh bizim ve zâtı âlileri gibi erbabı hamiyet ve vatanperverinin alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lâzımgelir. Her dakikai idaresinden millet için, mukadderatı âtiyemiz için, yeni bir sebebi felâket ihzarından başka bir semere intizar olunmayan Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığı ile işgital mi yoksa bir an evvel bu heyeti gayrimeşruanın yerine ihtiyacat ve mukadderatı memleket ve millette mütenasip bir heyeti cedidenin deruhdei umuru devlet eylemesi lüzumunu zâtı akdesi humayuna arz ve iblâğa yol aramak mıdır? Lûtfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde itayı cevap buyurursanız nezdi ilâhîde ve millette bütün necabetleriyle pirayedar kalacağına şüphe olmayan teşebbüsü necibanelerinin bizlere ait cihetindeki safhasını hüsnü ikmal buyurmuş olursunuz. Cümleten necip ve nezih vicdanınızın makesi olan gözlerinizi öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

kulunuz da onu belirterek sorunun çözülmesini daha kolay görürdüm. Memleketimizin tam gücü ve bütünlüğüyle ayakta kalması elbette koruyucu Tanrı katında korunmuştur. Yoksa benim iyilikçi girişimim bu konuda çok önemsizdir. Hükûmetin kesinlikle çekilmesine ilişkin kesin kararlar üzerine eksiği artırmayan yüksek bir sonucun elde edilmesi doğaldır ki hükûmet dışında sırf benim gibi yalnız Allahına ve sağduyusuna ve iyilikçi kararlılığına dayanan bir ulus bireyinin burada tek başına yapacağı bir girişim ya da iş değildir ancak benim girişimim veya eylemimle bu sonucu sağlama konusunda en yüksek hakem padişahımız efendimiz hazretleri olduğundan bütün milletin tertemiz amacının ve yurdumuza ilişkin istek ve hizmetlerin düzenlenip yoluna konulması işi o kutsal görevliye düşer. İşte kardeşim salt kendiliğimden ve vatan sevgisiyle yaptığım şu girişim elbette Tanrı ve millet önünde bütün soyluluğuyla bezenmiş olarak kalır. Ve işin gerçek sahibi olan ve herşeye gücü yeten Tanrı millet ve vatanın kurtuluşunu sağlayacak olanakları bunu başaranlara böylece vererek tamamlar. Zorlukları Ulu Allaha bırakıp herkese saygılarımı sunar ve sevgili gözlerinizden öperim.

**Abdülkerim
Saat: 4:5 sonrada**

Kerim Paşa Hazretlerine

Bildirdiklerinizin temel noktalarına sırayla karşılık sunulacaktır. Siz yüksek kardeşimizi bana duyduğunuz dostça ilgiye dayanarak bu yararlı girişiminizden dolayı ne kerte haklı bulmakta isek bizce kendiliğinden düşmüş olan Ferit Paşa ve arkadaşlarının alçakça davranışları konusunda özellikle sunduğumuz açıklamadan sonra artık böyle bir kurulla ar bulmanın vatan ve milletimize zararlı olacağını anlamakta o kerte çabuk davranılacağına güvenmek isteriz. Şu önemli ve tarihsel günlerde hükûmetin, milletin isteklerinin aynası olmasından ve aynı zamanda her ikisinin gönül ve yön birliği içinde bulunmamasına biz de tıpkı siz gibi çok üzölmekteyiz. Milletin bütün onurlu çalışmaları salt bu konunun sağlanmasına yöneliktir.

Bize, bir iyilik olarak duyurmayı hatırladığınız dış tehlikeler konusunda açık ve kesin güvenilir en son bilgiler elimizdedir.

Hükûmet ile şu ana kadar hiçbir görüşme ve ilişkide bulunmayıp da bu kere ve hele hükûmet artık, ne yazık ki her bakımdan milletin güvenini yitirdikten sonra görüşme ve ilişki aramaya kalkışmanız pek çok sevdiğimiz siz kardeşimiz için kötü bir rastlantı ve talihsizliktir. Padişahımız efendimiz hazretlerinin coşkulu ve yüksek duygularını yansıtan açıklamalarında milletimizin davranışını pek yüce amaç olarak nitelediğini, üstünde dura dura temiz yüreklerle yeniden bildirdiğiniz için özellikle teşekkür eder ve sırası gelmişken ünlü padişahımıza sonsuz saygı ve bağlılığımız yineleriz. Şimdiye kadar zorlukları yenici konumunu hakkıyla kazanmış olan padişaha sunu ve dileklerimizden iletilmesini önleyerek hainliğini artıran Ferit Paşa Kabinasına de lânet etmekten kendimizi alıkoyamayız. Gerçekten bu alçakça engelleme olmasaydı sorunun çözümünün düşündüğünüz gibi kolay olacağına kuşku yoktu.

Hükûmetin kesinlikle çekileceğine ilişkin kesin kararlar üzerine eksiği artırmayan bir sonucun alındığı konusunda sevindirici haberi bekliyoruz. Bu yüksek sonucun sizin benim gibi iki kişinin değil ulusun tümünün ricalarının sonucu olarak büyük padişahımız efendimiz hazretleri tarafından sağlanacağı doğaldır.

Bütün bu yazışmalarımızı somut bir sonucu bağlamış olmak için izin verirsiniz siz kardeşimize şu soruyu yöneltelim:

Güttüğümüz amaç ve ereklere bir birlik ve özellikle millet ile hükûmetin gönül birliği içinde olmaları kesin istektir. Bugün iktidar koltuğunda kalmakta direnen Ferit paşa Kabinasının güçsüzlüğü ve hainliği milletçe saptanmıştır. Buna göre bizim ve sizin gibi millet ve vatan sevgisi taşıyanların yapacağı girişimin amacı ne olmak gerekir. Yönetiminin her dakikasında millet için, gelecekteki kaderimiz için, yeni bir yıkıntı nedeni hazırlamaktan başka bir sonuç beklenmeyen Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak olanaksızlığı ile uğraşmak mı yoksa bir ana önce meşru olmayan kabine yerine memleket ve milletin gereksinimleriyle kaderine uygun yeni kabinenin devlet işlerini ele alması gerektiğini kutsal padişahımıza sunup iletmeye yol aramak mıdır? Bu iki noktadan biri için evet veya hayır yollu yanıt verirsiniz Tanrı ve ulus önünde bütün soyluluğuyla bezenmiş kalacağına kuşku olmayan yüksek girişiminizin bizlerle ilgili bölümündeki evresini iyi tamamlamış olursunuz. Hepimiz tertemiz vicdanınızın aynası olan gözlerinizi öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Son cevaba ait kanaatım:

Süddei seniyei müllükâne her müracaatın ve bütün müşkülâtın hallü hasm makamı olup meşru bir devlette bu atebî ulya bütün efradı millete mihrabî teveccühüdür. Aynı zamanda Anadolu umum maruzatının meşmulî lihazai hilâfetpenahîleri kılıldığı hakkında bendenize malûmat vermişlerdir. O halde kiblegâhı umuru amme ve kabulgâhı makasîdî âliye olan padişahımız efendimizin ittîlâi humayunlarında her şey vardır demek ve suverî bârizenin teza-hür veya idamesi nezdi hudapesendânelerinde müstakar bulunuyor demek lâzımgelecek. Beyanatı humayunun memleketin idaresine ve safahatına ait geçen diğer noktalarındaki meanii müstahrecede, nazar barizdir. İşte kardeşim bütün mevcudiyetimizle bu güzel vatanın rehası için istinatgâhı maalipenâh etrafında amali milletin hâksarı haricinin edna menfaatini red ve cerh edecek surette halline inşallah kudretyab kalırız. Bu mecarayı azimin en son girdiği sa-fahat müntezi bulmuş olsaydı, ah bütün vatan zindegîsile yekzeban olarak harice-haykıracaktı, bizim hakkı vatanımız münazaatı vaha ile haleldar olamaz ve padişahı hakempenâh efendimizin amali humayunları da vatanın bunu maddeten deragüş ile sahîlî selâmete isal buyuracaklar ve yine Allahın azameti muktezası Cenabı Mevlâ nice âli esbap halkı ile de telkinile bu müşkülîşa ukteyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki Hudanın emri güzeldir ve kariptir. Yedullahi fevka eydihim âtimiz bikeremi mevlâ istihkakı millîmiz yüceliğinde pür-sâd ve zîselâm olacaktır. İşte ruhu Kerim budur ruhu muazzezim.

Abdülkerim
Saat: 6.10 sonra

Büyük Hazret,

Büyük muallâyı ümmet ve millet bilmekteki kanaati kat'iyemiz icabatındandır ki, her türlü maruzat ve istirhamatı millîyeyi süddei seniyei müllükâneye arz ve iblâğa fûrceyap olmaya teşebbüsten geri durmadık. Ferit Paşa ve rûfekasının bu emeli has ve nezihe set çekmeye çalışmasına rağmen yine aynı tarih ubudiyette berdevam bulunmaktayız. Yalnız burada müsaade buyurursanız büyük bir hatadan zâtü âlî biraderîlerini tahlis maksadile arz edelim ki, Anadolu umum maruzatının meşmulî lihazai hilâfetpenahi kılıldığı hakkındaki malûmata milletin henüz itimadî kati değildir. Çünkü millet emindir ki sevgili ve büyük hakanları, efal ve harekâtı ihanetkâraneleri sabit olan birkaç şahsı hiçbir vaht bütün kalbî vicdan ve mevcudiyetlerle ve en amik hissiyatı ubudiyetkârane ile padişah ve halifelerine merbut bulunan koca milleti necibelerine tercih buyurmazlar.

Bütün mesaimiz güzel vatanın rehası için istinatgâhı maalipenâh etrafında bir kütleî metine ve müdrike teşkilidir. İnşallahu taâlâ bugünkü hal dahi kemali sükkûnet ve muvaffakiyetle geçecektir. Bütün vatan bütün zindegîsile haricînin evvel dahilde ve bütün ahvalı mües-sîfeye sebebiyet veren Ferit Paşa ve rûfekayı mesaisine karşı yekzeban olarak haykırmaktadır. Cenabı kadiri mutlakın her türlü müşkülîküşa uktelelerin halline esbap halkı buyuracaklarındın eminiz.

Ahsen ve karip olan emri Hudanın tecellisile bedbaht ve mazlum milleti necibemizin mazharı necat ve selâmet olmasını deryayı rahmeti izzetten tazarru ve afaki daima bir dudu muannitle sarılı olan İstanbuldaki bâzî zevatın hakikati görmekteki hissi hasîsî temerrütlerinin zevaline intizar eyleriz, ruhu necîbî millet işte böyle mütehassistir. Muhterem kardeşim yalnız tekrar etmecliğime müsaadenizi rica ederim ki evet veya hayır suretinde itayî cevap buyurulmasını istirham eylediğimiz sualler maatteessüf cevapsız bırakılmıştır. Azizim! Yedullahi fevka eydihim, fakat bununla beraber halli müşkülât ve mesaile tevessül edenlerin mukarrer bir hedefi olmak gerektir. Malûmu biraderileridir ki yedi, sekiz saattenberi birbirimizi serdeylediğimiz efkâr ve mütaaleat zannı âcizanemizce ne zâtü âlinizde ve ne de bizde hiçbir gûna yeni intibaata en ufak bir tesir dahi yapamamıştır. Millet azameti ilâhiyeye ve amali hakikiyei hilâfetpenahiye istinaden ve ilticaen istihsalî maksut ve temini matlap eyliyecektir. Bu bapta emir Hudayı ifa edecektir. Ve buyurduğunuz gibi istihkakı millîmiz pürsâd ve zîselâm olacaktır. Duayı keremkâriyelerinin eksik edilmemesini rica ederim, say bizden tevfiik hudayı lemyezeldendir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Son iki sözümlü ruhum: Amali millîyenin haraseti vatan ve hukuku âliyeye ait esasatını tefcil ve hıfzılemek şartile bütün muhaberatımızdan hem hakayikî mevcude ve hem de tamenniyatî hâlîse bastü beyan edilmiştir. Zannedersem ahvalî hazıradaki bunların büyük vaziyetleri ve yedul-

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Son yanıtı ilişkin düşüncem:

Padişah kapısı kesin çözüm yeri olup meşru bir devlette bu yüksek konum bütün ulus bireylerinin yöneleceği mihrabıdır. Aynı zamanda Anadolunun tüm söylediklerinin padişaha duyurulduğu yolunda bana bilgi vermişlerdir. O halde kamu işlerinin kıblesi ve yüksek amaçların kabul yeri olan padişahımız efendimiz herşeyi biliyor demek ve belirgin yolların görünümü ya da izlenmesi padişahça kararlaştırılmıştır demek gerekecek. Padişah bildirimini memleketin yönetimine ve evrelerine ilişkin olarak ele alınan öbür noktalarında ve bunlardan çıkarılan anlamlardaki görüş açıktır. İşte kardeşim bütün varlığımızla bu güzel vatanın kurtuluşu için bu yüce dayanak etrafındaki dışdaki alçakların aşağılık çıkarlarını geri çevirip çürüterek milletin isteklerini gerçekleştirme gücümüzü Tanrının izniyle koruruz. Bu büyük serüvenin en son girdiği evreler ortadan kaldırılmış olsaydı, ah bütün vatan diriliği ile dışarıya karşı bir ağızdan haykıracaktı, bizim yurdumuzun hakkı aramızdaki ağız kavgalarıyla zedelenemez ve yüksek hakem durumunda olan padişah efendimizin yüce istekleri de yurdu, edimli olara kucaklayarak, kurtuluşa ulaştıracak ve yine Allahın ululuğu gereği yüce Tanrı nice büyük yollar yaratıp düşünceler aşilayarak bu karışık düğümü tümüyle çözecektir. Elbetteki Allahın emri güzeldir ve yakındır. "Allahın eli her elden üstündür". Geleceğimiz Allahın bağışlamasıyla ulusal haklarımız yüceliğinde kutlu ve esenlikli olacaktır. İşte bağışlayıcı ruh budur Aziz ruhum.

Abdülkerim
Saat 6:10 sonra

Büyük Hazret,

Ümmetin ve milletin yüce mihrabı olarak bilmekteki kesin kanımız içindir ki, ulusun her türden sunu ve dileklerini padişaha iletip ulaştırma yolu bulmaya girişmekten geri durmadık. Ferit Paşa ve arkadaşlarının bu tertemiz isteği önlemeye çalışmalarına karşın biz yine aynı kulluk yolunda yürümekteyiz. Yalnız burada izin verirsiniz siz yüce kardeşimizi büyük bir yanlışdan kurtarmak amacıyla bildirelim ki, Anadolunun bütün dileklerinin halifenin bilgisine sunulduğu yolunda verdiğiniz bilgiye milletin inancı şu anda kesin değildir. Çünkü millet emindir ki sevgili ve büyük başbuğları, haince yaptıkları işler ve davranışları kanıtlanmış olan birkaç kişiyi hiçbir zaman bütün yüreği vicdanı ve varlığıyla ve en derin kulluk duygularıyla padişah ve halifesine bağlı bulunan soylu koca millete yeğlemeyiz.

Bütün çalışmalarımız güzel vatanın kurtuluşu için yüce padişahın desteği çevresinde dayanıklı ve kavrayışlı bir kitle oluşturmaktır. Ulu Tanrının izniyle bugünkü durum da tam dinginlik içinde ve başarıyla geçecektir. Bütün vatan bütün diriliğiyle dıştan önce içeride ve tüm üzücü olaylara neden olan Ferit Paşa ve çalışma arkadaşlarına karşı bir ağızdan haykırmaktadır. Gücü herşeye yeten Allahın her türlü karışık düğümlerin çözülmesine çere yara-tacağına güveniyoruz.

Tanrının iyi ve yakın olan kararı belirip mutsuz ve ezilmiş olan soylu milletimizin kurtuluş ve esenliğe kavuşmasını Tanrının engin rahmetinden ve gücünden ve ufukları kalıcı bir sisle sanlı olan İstanbuldaki bazı kişilerin gerçekleri görmek yolunda bayağıca direnmelerinin son bulmasını bekleriz, milletin soylu ruhu işte böyle bir duyguya içindedir. Sayın kardeşim yalnız yinelememe iznini rica ederim ki evet veya hayır yolunda yanıtlamanızı dile-dığımız sorular ne yazık ki yanıtız bırakılmıştır. Azizim! Allahın eli her elden üstündür, ama bununla birlikte güçlükleri ve sorunları çözmeye çalışanların kararlaştırılmış bir ereği olmak gerektir. Siz kardeşim bilirsiniz ki yedi, sekiz saatten beri birbirimize bildirdiğimiz düşünce ve görüşler sanırım ki ne sizde ve ne de bizde hiçbir yeni izlenim doğmasına en küçük bir etki bile yapamamıştır. Millet Allahın büyüklüğüne ve halifenin gerçek emellerine dayanıp sığınarak amacına varacak ve istediğini elde edecektir. Bu konuda Tanrının buyru-ğunu yerine getirecektir. Ve söylediğiniz gibi ulusal haklarımız kutlu ve esenlikli olacaktır. İyilik sever dualarınızın eksik edilmemesini rica ederim, çalışmak bizden yardım ölümsüz Allahdandır.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İki lâfım daha var ruhum: Ulusal isteklerin toprak bütünlüğüne ve yüksek haklara ilişkin il-keleri yüceltip korumak koşulu ile bütün yazışmalarımızdan hem bugünkü gerçekler ve hem de temiz dilekler dile getirilmiştir. Sanırım ki şimdiki durumlarda bunların büyük önemleri vardır ve

lah âyeti celilesi de hayrile kabul buyurulmak üzere masruf kılınmıştır. İşte ruhum hepsi bu. Cümleyi muhabbetlerle deraguş ederim. Allaha ısmarladık yine görüşeceğiz muazzez kardeşim Efendim.

Abdülkerim

Teşekkür ederim kardeşim. İnşallah yine görüşmekle müşerref oluruz. Niyatı haliseleri mucibi ecrî azîm olur. Hatırnişîni biraderileri olmak üzere son bir cümle arz ediyorum. Millet kavi, müdrik, azminde katidir. Harekatâtı filiye cereyanı senini almıştır. Zatı şevketsimatı tacıdarı azamînin lûtfen ve atfeten itayı karar ve halli mesele buyurmaları zamanıdır. Ve bu kararın ki, her türlü kararların fevkinde ve şüphesiz milleti necibeleri hakkında lûtfu mahsusu hilâfetpenahîyi muhtevi olacaktır; itası anında her şey nizamı tammını bulmakta bir an teahhur etmiyecektir. Allaha emanet olunuz kardeşim.

Mustafa Kemal

- Allaha ısmarladık cümleten gidiyoruz.
- Allah selâmet versin Efendim.

VESİKA, 113.

Horhor, 8/11/1335

Harekâtı Millîye Dersaadet Murahhası Vasıf Beyefendiye

Muazzez Efendim;

Geçen gün zâtı âlilerinizle cereyan eden muhasebemizde memleketin selâmeti âliye ve milletin saadeti kâmile mevzuubahs olarak muvaffakiyeti esasiyei rencide edecek en küçük seketatın bile ref'i ve umuru vatanîyenin cihâtı şamilisile teysiri konuşulmuş ve bunda itimatbahş hasailinizin mübeşşiri tevkifat olacağı kanaatleri izhar kılınmıştı. Umuru bedihiyedendir ki maksudu necibi milletin - bu mücahede muazzamada bütün büyüklüklerle hakikat nurları serpererek - cihanda hükümrân olan kavanini asile millînin zadei hakperesti olduğu ve bunun intifası istihale mantıkiye derecesinde mümteni bulunduğu elbette ahvali müsbeteden kalacaktır.

İtirazat, ihtirasat, veya ki tatbikattaki bazı sakatat nurdan masug bu mevlâdu asla boğamayacaktır. Millet hakkı hayatını ve andaki ulûvvü teşebbüsünü yüce kudretlerden, asil nasiblerden ahzetmektedir... Bunu bir temenni veyahut bir mülâhaza makamında arzetmem. Bu beyanat hep kaziyi muhkeme teşkil eden netayici devai suretinde müberhen ve mütehakkık umurdandır. Yalnız bunun idrakinde müberhen ve mütehakkık umurdandır. Yalnız bunun idrakinde: adli tam, nisabı nısfet ve muarızîne karşı reddi ebatil ile celbe muvaffakiyet şarttır. Bu mukaddeme ile burada bir girizgâhı âli yaparak asıl bu keşmekeşi azimdeki nâciz hareketime nakli kelâm ile izahı hakikat etmek isterim. Bu hareket, başlı başına, bir teşebbüs fevkalâden ibaret bulunmuştur. Ol zamanın tazyikatına nazaran pek tarihî olan bu teşebbüsüm uzun bir muhabere neticesinde Heyeti Temsilîyece bilinmiş ise de birçok noktaları veya safahatı muayyen zihniyetlerle belki anlaşılamamış olduğundan ve muhaberenin iptidaen bazı aksamında tereddütler meşhut idüğünden bunun galat telkinatını refetmek ve muhabere zamanında tarafeynce geçirilen asabiyetlere rağmen nezaketler ve selâmetler ile piraste bir maksudı necib için nasıl araya atıldığını bir kere daha ayan kılmak isterim. Bu izah benim için bir ihtiyacı manevidir. Zira en güç olarak yapılabilen bu harekâta ol zaman İstanbulda tek bir kişi bile müteşebbis bulunamamıştı; hatta diyebilirim ki, değil müteşebbis bunu kemalile mütehatter bile yok gibi gibidi.

İşte memleket giriyei tehlikeye ilka ve derkemin kuvvetlerin hud'akâr tazyiklerine müsteniden maazallah dahilde mukatelâtı azimete iptida edilmek pek endişe ile hiss olunurken sevaiki muzlime ile vatanımızın böylece duçarı hatar olması seyyiatı müebbeti tarihiyeden görölere milletin azmü maksudu necibini sırf ferdâyı vatan üzüntüsü teşkil eylediği vuzuhile makamı adine ilâm edilmiştir. Bu kudreti alül'ali hakkın her halde delâleti fikriyei idariyeye galebesindeki kanaat delâletinin tarafeyne ismaındaki müşkülâtı tahfif ve hatta Hudanın lûtfile her şeyi zail kılarak bu emri düşvarda tek başıma beni müteşebbis bırakmıştır.

Cereyanı hal şöyledir: Meseleyi evvelâ Vükelâdan Hadi Paşaya açarak beni reisi hükümet ile görüştürmesini rica ve lûtfu hak ile bu teşebbüsten bir hayrı meskûn vatan doğacağını ilâve ve imha eyledim. Ciddiyeti beyan ve nezaketi kelâm bu zâtı âlide hüsnü telâkkiye bir itiba oldu. Kendileri sadrazam paşaya telefonla müracat ederek binnihaye görüşülmek ve müzakere olunmak

yüce "yedullah" âyeti de iyilikle kabul buyurulmak için kullanılmıştır. İşte ruhum hepsi bu. Hepinizi sevgilerle kucaklarım. Allaha ısmarladık yine görüşeceğiz aziz kardeşim Efendim.

Abdülkerim

Teşekkür ederim kardeşim. Allahın izniyle yine görüşmekle onur duyarız. Temiz amaçlı düşünceleriniz çok büyük sevap kazandırır. Siz kardeşimin belleğinde kalsın diye son bir cümle söylüyorum. Millet güçlü, kavrayışlı ve kesin kararlıdır. İşler hızla yürümektedir. Görkemli padişahın bir iyilik yapıp karar vermesi ve sorunu çözmesinin zamanıdır. Ve bu kararın ki, her türlü kararın üstünde ve kuşkusuz soylu milleti için padişahın özel iyiliğini içerecektir; verilmesi anında her şey tam bir düzene girmesi hiç gecikmeyecektir. Allaha emanet olunuz kardeşim.

Mustafa Kemal

- Allaha ısmarladık hepimiz gidiyoruz.
- Allah esenlik versin Efendim.

BELGE, 113.

Horhor, 8/11/1919

Ulusal Savaşım İstanbul Delegesi Vasıf Beyefendiye

Değerli Efendim;

Geçen gün sizinle yaptığımız görüşmede memleketin yüksek esenliği ve milletin tam mutluluğu sözkonusu edilerek temel başarıyı zedeleyici en küçük engellerin bile kaldırılması yurt işlerinin bütün kapsamıyla kolaylaştırılması ve bunda güven verici davranışlarınızın Tanrı yardımının habercisi olacağı düşüncesi açıklanmıştı. Besbellidir ki milletin soylu amacı - bu çok büyük savaşımada bütün büyüklüklerle gerçeğin ışıklarını saçarak - dünyada egemen bulunan soylu ulusal yasaların doğruluktan sapmaz bir ürünü olduğu ve bunun yok edilmesinin mantık açısından olanaksız bulunduğu elbette kanıtlanmış bir durum olarak kalacaktır.

Karşı çıkmalar, kötü hırslar ya da uygulamadaki bazı aksaklıklar nurdan yaradılmış bu ürünü hiçbir zaman boğamayacaktır. Millet yasama hakkını ve bu uğurdaki girişiminin yüce güçlerden, Tanrının soylu kismetlerinden almaktadır.....Bunu bir dilek ya da bir düşünce olarak söylemiyorum. Bu söylediklerimin tümü, kesin yargıya bağlanan dava sonuçları gibi kanıtlanmış ve saptanmış işlerdendir. Yalnız bunun başarıyla elde edilmesi için: tam bir adalet sağlam bir insafılık ve karşı çıkanlar önünde çürük düşüncenin geri çevrilmesi zorunludur. Bu başlangıçta burada yüksek bir giriş yaparak asıl bu büyük kargaşadaki önemsiz davranışına lâfi getirip gerçeği açıklamak isterim. Bu davranış, başlı başına, bir olağanüstü davranıştan başka birşey olmamıştır. O zamanın baskılarına göre pek tarihsel olan bu girişimim uzun bir haberleşme sonunda Temsilci Kurul tarafından öğrenilmiş ise de birçok noktaları veya evreleri belli görüşler nedeniyle belki anlaşılamamış olduğundan ve yazışmanın başlangıcında bazı bölümlerde duraksamalar görüldüğü için bundaki yanlış izlenimi silmek yazışma sırasında iki tarafın kapıldığı sinirliliklere karşın temizlik ve esenliklerle bezemiş soylu bir amaç uğruna nasıl ortaya atıldığını bir kere daha açıklığa kavuşturmak isterim. Bu açıklama benim için tinsel bir gereksinimdir. Çünkü çok zor yapılabilen bu davranışa o zaman İstanbulda tek bir kişi bile girişememişti; üstelik diyebilirim ki, değil girişen bunu tümüyle akla getiren bile yok gibiydi.

İşte memleketi tehlike girdabına* sürükleyenlerin ve pusuya yatmış güçlerin hileli baskılarına dayanarak Tanrı esirgesin içerde büyük çapta adam öldürmelere başlanacağı çok büyük kaygıyla sezinlenirken karanlık nedenlerle vatanımızın böylece tehlikeye düşmesi sonsuz tarihi kötülüklerden sayılarak milletin kararlılığının ve soylu amacının salt vatanın geleceği kaygısından doğduğunu ilgililere açıkça bildirilmiştir. Yücelerin yücesi olan bu hakkın her halde yönetimle ilgili düşüncelere üstün gelmesindeki inanın aradaki görüşlerin her iki tarafa duyurulmasındaki zorlukları hafifletti ve üstelik Tanrının yardımıyla tüm zorlukları yok edip bu çok zor işde tek başıma beni girişimci olarak bırakmıştır.

Durumun gelişmesi şöyle oldu: İş il önce bakanlardan Hadi Paşaya açarak beni başbakanla görüştürmesini rica ettim ve bu girişimden Tanrının yardımıyla vatana yarar getirecek sonuç alınacağını ayrıca bildirdim. Konuşmamın ciddiliği ve sözlerimin temizliği bu yüksek kişi tarafından iyi karşılanmaklığıma bir neden oldu. Kendileri başbakan paşaya telefonla başvurarak sonunda bu-

* Sulardaki anafor

mukarrer oldu. Kendim sadrı müşarileyh nezdine Hadi Paşa ile gittim. Hadi Paşa ufak bir takdimden sonra söyleyeceklerim hakkında bir saat kadar beyanı müttalea ve bu harekâtın en yüce vatan gayusile yapıldığını ve başka bir endişe olamayacağını lisanının bütün kuvveti derecesinde irat ve en nihayet tarafımdan muhabereye ağaz ile anlaşılma imkânını taharri ve tahsil etmiye kendilerini İrza eyledim. Bu muvafakat, hüsnü hatimeye delâlet gibi idi.. Andan sonra muhabere başladı. Evvelâ bir şifre yazdım buna bir harf bile ilâve etmedi ve bu muhaberatın padişahımız efendimiz de haberdar ve yazılan şifre meşmulü lihazai âlîtebar kılındı. Sonra uzun telgraf muhaberesi cereyan etti. Ve bu bir gün sürdü. Bunun metni hem bende ve hem de Heyeti Mümessile nezdinde mevcuttur. Bu muhaberatı hep heyeti âliye padişahımız efendimiz hazretlerinin bütün umura sahip ve mütezahir olan halat veya evamir ve harekâtın nezdi humayunlarında umuru malûmeden idüğü ilâm kılınmakla beraber padişahımıza bütün maksutların arz ve iblâğına yol aramak suretindeki hareketimi ihtiyar olunmak lüzumuna dair olan telgraf istizahına karşı da hep oranın "mihrabı" teveccüh idüğünü aşağıda aynen yazdığım ve fakat pek yüksek esasatı idariye ve hakayiki mevcudenin cîvegâhı şüunu gördüğüm muhkematı kelâmiye ile teshil ve işaret eyledim... Cümlelerim şunlardır: "Süddei seniye milûkâne her müraعاتın ve bütün müşkülâtın hallü hasim makamı olup efradı millete mihrabı teveccühtür. Aynı zamanda Anadolu umum maruzatının meşmulü lihazai hilâfetpenahi kılındığı hakkında bendenize malûmat vermişlerdir. O halde kiblegâhı umuru amme ve kabulgâhı makasadı âliye olan padişahımız efendimiz hazretlerinin ıttılai humayunlarında her şey vardır demek ve suveri barizenin tezahür veya idamesi nezdi hudape-sendanelerinde müstakir bulunuyor demek lâzımgelcek. Beyanatı humayunun memleketin idaresine ve safahatına ait geçen diğer noktalarındaki maanî müstahrecerfe nazara barizdir. İşte kardeşim bütün mevcudiyetimizle bu güzel vatanın rehası için istinatgahı maatipenah etrafında amali milletin hâksarı haricinin edna menfaatini red ve cerh edecek surette inşallah halline kurdetyap kalırız...ve gene Cenabı Mevlâ nice âli esbap halkile ve telkinile bu müşkül-küşa ukteyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki Huda'nın emri güzeldir ve kariptir!.. Atımız bikeremi mevlâ istihkakı millimiz yüceliğinde pürsadı ziselâm olacaktır." İşte efendim bu cümleler gibi hakayiki cami ve maksudu necibin tecellisine saik esasatı mübelliğ nice beyanatı muhkeme hep muhaberatımızı pirayedar kılmıştır.

Ben bütün muhaberatımızda tek bir insan idim ve Heyeti Mümessileye, padişahımıza müstemirren müraعات lüzumile beraber her şeyin arzedildiğinin de bilinmesini ve bu muhaberatımızın da verileceğini ve müşkül-küşa uktenin kariben hallolunacağını mümkünbayan bariz cümle ile iblağ eyledim. Bu muhaberatı hep padişahımız aynen görerek neticei maksudenin hasmü tatbıkma ve uktei düşvar kuşanın halline lûfen binnihaye fermanı rıza verdiler... diyebilirim ki sadrı sabık en son muhabere neticesile ve bunun pek devamlı tesir ve cid-diyeti munazarası binnihaye çekilmek lüzumuna kail ve bütün hıvayı maneviyei mukvemeti zaîl olarak istifasını tahkim eyledi. İşte sessiz, sadasız, liveçhilvatan çalışılan ve tek başına bir azmi nâcizi nezahetperveri ile başarılan vak'ai muazzama budur...

Nazarı dikkate almalıdır ki bu yazıları ben yazmış ve sadrı sabık ile padişahımız efendimiz hazretleri bunun cereyanı kâmilinden sonra netayicine ıttıla ile derecatı muhkemesi karşısında itihazi karar kılmışlardır... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne derecede kadar yüksek nikatı ihtiva ettiği ve nasıl bir vicdanı selim ve fikri vekkat ile hakayiki cariyenin nakış kirtas kılındığı elbette nezdi huda ve nazarı tarihi millette pirayedarı asalet kalacaktır.

Bütün bunları bastü izaha beni sevkeden esbap "tesbiti hakayiki macerayı mesbukadır" bunun tahsilinden sonra gayei âliye hakkındaki mazhariyetler için bir ferdi nâcizi vatan olmak itibarile bir iki söz irad etmek isterim: Vatanınızın selâmetini istihdaf eden millî harekâtı necibenin bu kadar safahatı müşkilesinden sonra, hatta gubar aver seketattan münezzehiyetini göstererek bunun aslı kâmilile tesirâtı muhitten azade tutulması ve tereddi cihetlerini dur ve menkuz bırakarak sırf selâmı vatan için içtihat gruplarını ve hatta "müellefai kulübü" zamanı peygamberîdeki siyaseti âliyenin ihtiyarile şu pek nazik devirde celbû takrip ve tahsil maksudu âliye mümkün mertebe dağdağasızca muvaffakiyet elvermesi ve tesirâtı hariciyenin her türlü bet encam iğfalât ve desaisinden ihtiraz birle bilâ takdim umum düveli muazzamai mütelifinin, millî hakla bülen ve mütealimizi kabulun teveccühât ve muavenatını temine ve anlara karşı düşmenanın telkinatı veçhile ihsası kuvvet kılınmak veyahut ki memlekette huzur ve selâmın ref'ine teşkilâtı millîyece badi olunmak tarzındaki müddeayat ve iftiraatı batıların her türlü teşebbüsâtı âliye ve münasebatı cemile ile bertaraf olunmasına kat'an muvaffakiyet kazanılmalıdır. Bu da en yüce hasafetlerin tatbikle bertâfı huda harekâtı milîyece bu nikatın pezirâyî istikrar lalınmasındaki mazhariyetlerle tevemdir...

luşup görüşme kararlaştırıldı. Ben başbakanın yanına Hadi Paşa ile gittim. Hadi Paşa beni kısaca tanıttıktan sonra söyleyeceklerim konusunda bir saat kadar görüş bildirdim ve bu savaşımın en yüce vatan kaygısıyla yapıldığını ve başka bir kaygı verici neden olamayacağını dilimin döndüğü kadar bildirdim ve en sonunda haberleşmeye benim başlamama ve uzlaşmaya olanak arayıp bunu kolaylaştırmaya onu razı ettim. Böylece razı oluş, işin iyi bir sonuca bağlanacağını gösterir gibiydi. Ondan sonra yazışma başladı. Önce bir şifre yazdım buna bir harf bile eklemedi ve bu yazışmalardan padişahımız efendimize bilgi verildi ve yazılan şifrenin içeriği kendilerine sunuldu. Sonra uzun telgraf yazışmaları oldu. Ve bu bir gün sürdü. Bunun metni hem bende ve hem de Temsilci Kurulda vardır. Bu yazışmalarda hep yüksek kurula padişahımız efendimiz hazretlerinin bütün işlere sahip ve yardımcı olduğu ve durum veya buyruk ve eylemlerin padişah hazretlerince bilindiği açıklanmakla birlikte padişahımıza bütün idarelerin sunulup iletilmesine yol aramak yönündeki davranışımı sürdürmek gerekliliğine ilişkin olan telgrafdaki soruya karşı da hep yönelicek oranın "mihrab" olduğunun tıpkısını aşağıya yazdığım cümlede ve fakat o konumu çok yüksek yönetim ilkeleri ve bulunan gerçeklerin belirlediği ve olayların yansıdığı yer olarak gördüğümü kur'an âyetlerine dayanarak saptayıp belirttim... Cümlelerim şunlardır: "Padişah kapısı kesin çözüm yeri olup bu yüke konum bütün ulus bireylerinin yöneleceği mihrabdır. Aynı zamanda Anadolunun tüm söylediklerinin padişaha duyurulduğu yolunda bana bilgi vermişlerdir. O halde kamu işlerinin kıblesi ve yüksek amaçların kabul yeri olan padişahımız efendimiz yolların görünümü ya da izlenmesi padişahça kararlaştırılmıştır demek gerekecek. Padişah bildirisinin memleketin yönetimine ve evrelerine ilişkin olarak ele alınan öbür noktalarında ve bunlardan çıkarılan anlanılardaki görüş açıktır. İşte kardeşim bütün varlığımızla bu güzel vatanın kurtuluşu için bu yüce dayanak etrafında dışdaki alçakların aşağılık çıkarlarını geri çevirip cürüterek milletin isteklerini gerçekleştirme gücümüzü Tanrının izniyle koruruz.....ve gene yüce Tanrı nice büyük yollar yaratıp düşünceler aşılayarak bu karışık düğümü tümüyle çözecektir. Elbette ki Allahın emri güzeldir ve yakındır!...Geleceğimiz Allahın başlangıcıyla ulusal haklarımız yüceliğinde kutlu ve esenlikli olacaktır. " İşte efendim bu cümleler gibi gerçekleri kapsayan ve soylu amacın gerçekleşmesine yol açacak ilkeleri bildiren nice Tanrı kelâmı hep yazışmalarımızı süslemiştir.

Bütün yazışmalarımızda ben tek başıma idim ve Temsilci Kurula, padişahımıza sürekli olarak başvurma gerekliliğiyle birlikte her şeyin bilgilerine sunulduğunun da bilinmesini ve bu yazışmamızın da verileceğini ve çözümleri güç düğümün yakında çözüleceğini söylenebilecek açık cümlelerle bildirdim. Bu yazışmaların tümünü padişahımız olduğu gibi görerek istenilen sonucu yaratacak uygulamaya geçilerek çözümü güç düğümün çözümlenmesini uygun bulan fermanı en sonunda verdiler.....diyebilirim ki eski başbakan en son yazışma üzerine ve bunun pek sürekli etkisi ve önemli tartışılması sonunda artık çekilme gerekliliğine inanarak ve bütün dayanma gücünü yitirerek çekilme dilekçesini sundu. İşte sessiz, sadasız, vatan için çalışılan ve tek başına yapılan temiz duygulu önemsiz bir girişim ile başarılan büyük olay budur.

Şurası göz önünde bulundurulmalıdır ki bu yazıları benim yazmamdan sonra ve eski başbakanla padişahımız efendimiz hazretlerinin bunun sonucunu öğrenip değerlendirmeleri üzerine yazılanların sağlam dayanaklarını görünce kararlarını vermişlerdir.....Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne kerteye kadar yüksek noktaları içerdikleri ve nasıl temiz bir vicdan ve keskin görüşle günün gerçeklerini kağıda döktüğü elbette Tanrının ve ulus tarihinin önünde soyluluk parıltısı olarak kalacaktır.

Beni bunları sayıp dökmeye iteleyen etkenler "geçmiş olayların gerçeklerini saptamaktır". Bu başarıldıktan sonra asıl amaç konusunda başarıya ulaşmak da vatanın önemsiz bir kişisi olmama nedenile bir iki söz söylemek isterim. Vatanımızın kurtuluşu, bu amacı güden soylu ulusal savaşımımızın bu denli güç evrelerinden tökezletici pisliklerden uzak durarak ve ortamdan etkilenip yozlaşmadan geçilmiş olduğunu göstererek ve sırf vatanın kurtuluşu için çalışan türlü düşünce gruplarıyla uyum sağlayarak ve böylece Peygamberimizin "yükreleri bir araya toplayan" döneminde uygulanan politikayı seçerek, şu çok tehlikeli zamanda en az gürültüyle gerçekleştirilebilir. Bir de dış etkenlerin her türden uğursuz aldatma ve düzenlerinden sakınıp, büyük İtilâf devletlerin ulusumuzun yüksek ve kutsal haklarını kabul etmeleri için yakanlık ve yardımlarını kazanmak ve - düşmanların ileri sürdüğü gibi - onlara karşı kuvvet gösterisine kalkışıldığı ya da ülkede huzur ve esenlik kalmamasına ulusal örgütlerin neden olduğu yolundaki boş suçlama ve iftiralara her türlü yüksek girişim ve iyiliklerle çürütmek yoluna da gidilmelidir. Bu da, en yüce ve sağlam düşünceler ortaya konulup, Tanrının yardımıyla, bu noktaların Ulusal Savaşım yürütenlerce istikrara kavuşturulmasındaki başarıyla eş değerdedir.

Baki arzı muhabbet ile gözlerinizi iştıyak ile telsim ederim. Bu kâğıdımın bir suretini Heyeti Temsilîyeye göndermek lûtfunu diriğ etmezseniz hakayih âliyenin tamamen ve iştiraken neşrine lûtfetmiş olursunuz muazzez Efendim.

**Erkânıharbiye Mirivasi
Abdülkerim**

VESİKA, 114.

Telgraf

Trabzon, 18/9/1335

**Sivasta Şarkî Anadolu Heyeti Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Mümessiline**

Hükûmetimizin bizden kat'ı rabıta etmek ıztırasında kaldığı surette dahi bizim hükûmetimizden fekki irtibat etmememiz esası üzerine tertip edilmiş olan Şarkî Anadolu Vilâyatı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin dördüncü maddesinin sarahatine mugayir ve menafîi millîyeyi muhil olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Maruzatımızın zatı şahaneye iblâğı ciheti ise bir heyeti seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz. Merciiyet meselesi için muhaberatı Tesmiyenin bersabık icrasına mümanaat edilmemesi kâfidir. Meselenin cihati saire-i hakkında İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını tasvip ettiğimizi maalihtiram arzeyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi

Rıza

Belediye Reisi

Hüseyin Hamdi

VESİKA, 115.

Erzurumda Kâzım Paşa ile makine başında muhaberat

Telgraf

Sivas, 19 Eylûl 1335

S - Ardasaya ne vakit teşrif buyuracaksınız?

Evvelâ Trabzondan gelen son bir telgrafi aynen arzedeceğim. Badehu görüşmeye devam ederiz.

SURET

Sivasta Şarkî Anadolu Heyeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mümessiline: Hükûmetimizin bizden kat'ı rabıta etmek ıztırasında kaldığı surette dahi bizim hükûmetimizden fekki irtibat etmememiz esası üzerine tertip edilmiş olan Şarkî Anadolu Vilâyatı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin dördüncü maddesinin sarahatine mugayir ve menafîi millîyeyi muhil olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Maruzatımızın zatı şahaneye iblâğı ciheti ise bir heyeti seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz. Merciiyet meselesi için muhaberatı resmîyenin bersabık icrasına mümanaat edilmemesi kâfidir. Meselenin cihati sairesi hakkında İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını tasvip ettiğimizi maalihtiram arzeyleriz. 18/9/1335, Belediye Reisi Hüseyin Hamdi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Rıza.

C - Amerikalıların Erzurumdan gitmesinden sonraya talik ettim. Trabzon valisi ile dün gece makine başında görüştüm. Hulâsasını arzedeceğim. Burada makina başında Paşa Hazretleri, Kâzım, Rüşti, İbrahim Tali, Saffet, Mustafa ve Fahri Beyler vardır. Oradaki zevatın da bildirilmesi rica olunur.

Vali bendenizle görüşmek için mukaddeme olarak şayanı dikkat bir dereceden sonra esasa girişti. Şu vaziyetin ıslahı için çareler taharrisi arzusunda olduğunu söyleyerek şu sualleri sordu.

1 - Bu hal devam ederse siyasî, malî, iktisadî ve idari vaziyetimiz ne olacaktır.

2 - Dersaadetin sükkatı devam ederse ne gibi tedabiri müessire düşünülmektedir. Mülkü milletin selâmetü saadeti düşünüldüğü cihetle bu gayeye vusul için ne gibi mevani tahaddüs edebileceği düşünüldüğü.

3 - 1324 de Selânik iş'aratu ve Otuz bir Martta Hareket Ordusu muamelâtı ve Mahmut Şevket Paşanın teminatına rağmen bilâhare bir şekli garip hudusü acaba şüpheaver birer mesebak teşkil etmez mi. Gerek ordu gerek vilâyat canibinden kabineye ademi itimat meselesi daha başka yolda tutturulmuş olsaydı acaba daha müessir olmaz mıydı. Selâtin içinde bir mevkîi mümtaz işgal eden şevketmaap efendimize daha başka yolda tedabirle maruzatta bulunularak emniyeti şahaneleri celbedilemez midir?

Sevgi sunar gözlerinizi özlemle öperim. Bu mektubumun bir örneğini Temsilci Kurula gönderme iyiliğini esirgemezseniz yüksek gerçeklerin tümüyle ve ortaklaşa yayılmasına yardım etmiş olursunuz değerli Efendim.

**Kurmay Tuğgeneral
Abdülkerim**

BELGE, 114.

Telgraf

Trabzon, 18/9/1919

**Sivasta Doğu Anadolu Kurulu Hakları
Savunma Derneği Temsilcisine**

Hükûmetimizin bizimle bağlantıyı kesmek zorunda kalması durumunda bile bizim hükûmetimizden ilişkileri kesmememiz temeli üzerine düzenlenmiş olan Doğu Anadolu İlleri Hakları Savunma Derneği tüzüğünün dördüncü maddesinin açık hükmüne aykırı ve ulusal çıkarlara zararlı olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Sunacağımız düşüncelerin padişaha iletilmesi konusu ise bir kurul gönderilmesiyle sağlanabilir kanısındayız. Kiminle yazışılacağı sorunu için resmî yazışmaların eskisi gibi yapılmasının önlenmesi yeterlidir. Konunun öbür yönleriyle ilgili olarak İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını onayladığımızı saygılarla bilginize sunarız.

Hakları Savunma Derneği Başkanı

Rıza

Belediye Başkanı

Hüseyin Hamdi

BELGE, 115.

Erzurumda Kâzım Paşa ile makine başında haberleşme

Telgraf

Sivas, 19 Eylûl 1919

S - Ardasaya ne zaman geleceksiniz ?

Önce Trabzondan gelen son bir telgrafi olduğu gibi sunacağım. Ondan sonra görüşmeye sürdürürüz.

ÖRNEK

Sivasta Doğu Anadolu Kurulu Hakları Savunma Derneği temsilcisine: Hükûmetimizin bizimle bağlantıyı kesmek zorunda kalması durumunda bile bizim hükûmetimizden ilişki kesmememiz temeli üzerine düzenlenmiş olan Doğu Anadolu İlleri Hakları Savunma Derneği tüzüğünün dördüncü maddesinin açık hükmüne aykırı ve ulusal çıkarlara zararlı olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Sunacağımız düşüncelerin padişaha iletilmesi konusu ise bir kurul gönderilmesiyle sağlanabilir kanısındayız. Kiminle yazışılacağı sorunu için resmî yazışmaların eskisi gibi yapılmasının önlenmesi yeterlidir. Konunun öbür yönleriyle ilgili olarak İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını onayladığımızı saygıyla bilginize sunarız. 18/9/1919, Belediye Başkanı Hüseyin Hamdi, Müdafaa-i Hukuk Derneği Başkanı Rıza.

K - Amerikalıların Erzurumdan gitmesinden sonraya bıraktım. Trabzon valisi ile dün gece makine başında görüştüm. Özetini sunacağım. Burada makine başında Paşa Hazretleri, Kâzım, Rüşti, İbrahim Tali, Saffet, Mustafa ve Fahri Beyler burdadır. Oradakilerin de bildirilmesi rica olunur.

Vali benimle görüşmek için giriş niteliğinde olarak dikkate değer başlangıçtan sonra asıl konuya girdi. Şu durumu düzeltmek için çıkar yollar aramak isteğini söyleyerek şu soruları yöneltti.

1 - Bu durum sürerse politik, malî, ekonomik ve yönetsel durumumuz ne olacaktır?

2 - İstanbulun suskunluğu sürerse ne gibi etkin önlemler düşünülmektedir? Memleketin ve milletin kurtulması ve mutluluğu düşünüldüğüne göre bu amaca ulaşmak yolunda ne gibi engeller çıkabileceğinin düşünüldüğü.

3 - 1908 de Selânikten bildirilenler ve Otuz bir Martta Hareket Ordusunun işlemleri ne ve Mahmut Şevket Paşanın verdiği güvenceye karşın sonradan bir garip durumun doğması acaba şimdi de kuşku verecek birer örnek olmaz mı? Gerek ordu gerek iller yönünden kabineye güvensizlik sorunu daha başka yolda tutturulmuş olsaydı acaba daha etkili olmaz mıydı? Sultanlar içinde üstün bir yeri olan padişahımız efendimize daha başka yoldan alınacak önlemlerle bildiride bulunularak padişahın güveni sağlanamaz mıydı?

Bunlara karşı verdiğim cevaplar:

1 - Bu hal devam ede dursun. Evvelâ her ferdi millet ve hükûmet vazifei namus ve hamiyeti yapmalı. Yani ihanet eden bu hükûmeti istifaya davet ve icbar etmeli.

2 - Dersaadetin sükûtu devam edemez. Çünkü padişahımız efendimiz hazretleri bu kabinenin hiyanetine muttali olunca bunları bir dakika mevkilerinde tutmayacak ve amili meşruai millîyeye istinat eden aklı tedbire bihakkın malik meşru bir kabineyi iş başına getirecek ve bunlar da siyasi, iktisadî ve sair tedbirleri yapacaklardır. Zâtı şahaneleri bu ihanete muttali olmak için vaziyet vesaiti muhtelifle ile hakipayi humayuna arzedilmiştir.

3 - Bugünkü vaziyetin 1324 ve 31 Mart vaziyetleriyle mukayesesı mümkimütasavvur bile değildir. Bugün millet hakkı meşruunu müdafaa ve istimal ediyor. Maksat diktatörlük ih-sas etmekse buna arlık bu memlekette imkân tasavvur olunamaz. Padişahımız efendimiz hazretlerine karşı da ubudiyet ve sadakatımız pek derin ve lâyezaldir ve bunun içindir ki ve-caibi tazim ve ubudiyete tevfiği sadakatle şikâyetlerimizi hilâfetpenah efendimize ilâm ettik.

Bundan başka vali İstanbula açıkça müracaat etmeye davet olunmuş ve Ömer Fevzi ha-ninin derdesti esbabının istikmali diyerek bu gibi hainlerin beyanname taliki ve saire gibi eh-rü âfet saçmamaları hususlarının temini temenni olunmuştur. Vali, İstanbula bir heyet gön-derilerek keyfiyetin hakipaye arzını ve bu heyetle kendisinin de gitmesini teklif etmiş ise de bizim vesaiti muhtelifle ile arzı keyfiyete tevessül ettiğimize göre bu fikirden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvaline vâkıf olan Gümüştane Murahhası Zeki Bey-in de ilâvesi teklif edilmektedir.

VESİKA, 116.

**Dikkatle keşide ve ahzedilecektir
Acedir.**

Torul, 21/9/1335

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Burada birkaç gündür dağdağayı mucib olan Trabzon murahaslarının serdettikleri iti-raz Vilâyatı Şarkîye Kongresi mukarreratına muhalif olarak üç zâtın gitmesi lâzım iken adedi-nin artırılması Sıvasta Heyeti Temsiliye tesis ve bu heyete şeraiti lâzimeyi haiz olmayan zeva-tın tayin edildiği ve Sivas tâbi olacak iken metbu bir hale getirilmesi ve Dersaadetle iadei mün-nasebat edilmesi cümleleriyle hülâsa edilebilir. Bu gibi tarihî ve fevkalâde anlarda kuvanın tev-hidi ve amali millîyeye müntehap zevatın tercüman ve heyeti umumîyeye yalnız bu kuvvetin nâzım olması farzdır. Bu zaruret şekli bilhassa Vilâyatı Şarkîyenin bilâkaydışart Kongreye muta ve münkat bulunması da elzemdir. Harekâtı millîyenin mehdî olan Vilâyatı Şarkîyenin bir kısmını temsil eden Trabzon murahaslarıyla Kongre arasında pek cüz'î dahi olsa suítefeh-hüm husulünü arzu etmiyorum. Trabzon murahaslarını temin ve teskin edeceğimden varit olan iddiaya mukabil evveleminde Kongre noktai nazarının iş'ar buyurulmasını istirham ede-rim. Bir de fazla evhama duçar olan padişahı büsbütün İngilizlerin ve Ferit Paşa Kabinesinin kucağına atmamak ve binnetice vatanın masuniyetini temin etmek için zâtı şahaneyi Kongre-nin maksadı ulvîsi ile tesisini icap ettiren esbap ve makamı saltanat ile millet arasına kundak sokan Ferit Paşa Kabinesinin seyyiatını anlatmak maksadile Dersaadete mütenekkiren bir he-yet izamı muvafık olacağını bu heyete murahas Zeki Bey ifadesile arzeder. Kongreye en sa-dık bir fırkanın kumandanı sıfatile cümle mümessillere takdimi hümet eylerim Efendim.

Trabzon valisi görüşmek üzere 22/9/1335 de Ardasaya gelecektir. Neticesini arzederim.

**Kaymakam
Halit**

VESİKA, 117.

Dakika tehiri gayricaizdır.

Torul, 24/25,9,1335

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - 21/9/1335 tarihli maruzatım Trabzonluların itirazlarını hülâsa ederek Kongreye arz-etmek Kongrenin bu bapta noklai nazarını anlayarak Trabzon murahaslarını hahûnahah yola getirmek fikrile yazılmıştır. Şahsım ve fırkam dahi bana ittibaan Kongreyi muhterem ta-nır, histe ve emelde bir olan Kongrenin herbir emrini büyük bir iftiharla yaparız. Bilmem bu-nun için teminat vermeye lüzum var mıdır.

2 - Trabzon muhalefetine merkezini teşkil eden Trabzon Valisi Galip Bey kolordu ile Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzuruma gitmediğinden ve bizzarure kuvvei müs-elâha ile mahfuzen bu gece 24/25 Erzuruma gönderdim.

Bunlara karşı verdiğim yanıtlar:

1 - Bu durum süre dursun. Önce ulusun her bireyi ve hükûmet namus ve vatanseverlik görevini yapmalı. Yani ihanet eden bu hükûmeti çekilmeye çağırılmalı ve buna zorlanmalı.

2 - İstanbulun suskunluğu süremez. Çünkü padişahımız efendimiz hazretleri bu kabi-nenin hain olduğunu öğrenince bunları bir dakika yerlernide tutmayacak ve ulusun meşru isteklerine dayanan gerçekten aklı ve önlemi olan meşru bir kabineyi iş başına getirecek ve bunlar da politik, ekonomik ve öbür önlemleri alacaklardır. Padişah bu ihaneti öğrensın di-ye durum türlü yollardan padişahın ayaklarının bastığı toprağa bildirilmiştir.

3 - Bugünkü durum 1908 ve 31 Mart durumlarıyla hiç mi hiç karşılaştırılmaz. Bugün millet meşru hakkını savunuyor ve kullanıyor. Amaç diktatörlük kuşkusunu sezinlendir-mekse buna artık bu memlekette olanak düşünülemez. Padişahımız efendimiz hazretlerine karşı da kulluk ve bağlılığımız pek derin ve sonsuzdur ve bunun içindir ki ona karşı saygı ve kulluk borçlarımız uyarınca yakınmalarımızı Halife efendimize duyurduk.

Bundan başka vali İstanbula açıkça başvurmayaya çağırılmış ve Ömer Fevzi yakalanma-sı için gerekli önlemlerin alınması diyerek bu gibi hainlerin sokaklara bildiriler asmalarının ve benzer yollarla yıkım zehri saçmalarının sağlanması istenmiştir. Vali, İstanbula bir kurul gönderilerek durumun padişahın ayağının bastığı toprağa sunulmanın ve kendisinin de bu kurulla birlikte gitmesini önermişse de bizim türlü yoldan durumu bildirmeye girişmiş ol-mamız nedeniyle bu düşünceden vazgeçmiştir. Böyle bir kurulun gitmesi ve buna sarayın du-rumunu bilen Gümüştane delegesi Zeki Beyin de katılması önerilmektedir.

BELGE, 116.

**Özenle çekilecek ve alınacaktır
İvedidir.**

Torul, 21/9/1919

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Burada birkaç gündür karışıklık doğuran Trabzon delegelerinin ileri sürdükleri karşı görüşler Doğu İlleri Kongresi kararına aykırı olarak üç kişinin gitmesi gerekirken gidecek-lerinin sayısının artırılması Sıvasta Temsilci Kurul oluşturulması ve bu kurula gerekli nite-likleri bulunmayan kimselerin atandığı ve Sivas kongreye bağlı olacak iken kongre Sıvasa bağlı bir duruma getirilmesi ve İstanbulla ilişkilerin yeniden kurulması cümleleriyle özetle-nebilir. Bu gibi tarihî ve olağanüstü zamanlarda güçlerin birleştirilmesi ve millî isteklere se-çilmiş kimselerin tercüman ve genel duruma yalnız bu gücün egemen olması zorunludur. Bu zorunluk biçiminde özellikle Doğu İllerinin kayıtsız şartsız Kongreye bağlı kalması ve ona uyması zorunluğu da vardır. Ulusal savaşımlın beşgisi olan doğu illerinin bir bölümünü tem-sil eden Trabzon delegeleriyle Kongre arasında pek küçük de olsa anlaşmazlık çıkmasını is-temiyorum. Trabzon delegelerine güvence verip onları yatıştıracağım için herşeyden önce ileri sürülen iddialara karşı Kongre görüşünün bildirilmesini dilerim. Bir de çok kuşkulanan padişahı büsbütün İngilizlerin ve Ferit Paşa Kabinesinin kucağına atmamak ve sonuça va-tanın dokunulmazlığını sağlamak için padişaha Kongrenin yüce amacım kongre kurulması-nı gerektiren nedenleri ve saltanat ile millet arasına kundak sokan Ferit Paşa Kabinesinin kötülüklerini anlatmak amacıyla İstanbula gizlice bir kurul gönderilmesinin uygun olacağı-nı bu kurula delege Zeki ve Servet Beyler katılırsa kıvançla kabul edeceklerini Zeki Beyin sözlerine dayanarak bildiririm. Kongreye en bağlı bir tümenin komutanı kimliğiyle tüm de-legelere saygı sunarım Efendim.

Trabzon valisi görüşmek üzere 22/9/1919 da Ardasaya gelecektir. Sonucunu bilginize sunarım.

**Yarbay
Halit**

BELGE, 117.

Dakika geciktirilemez

Torul, 24-25/9/1919

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - 21/9/1919 tarihli telgrafın Trabzonluların itirazlarını özetliyerek Kongreye bildir-mek Kongrenin bu konudaki görüşünü anlayarak Trabzon delegelerini isteseler de isteme-seler de yola getirmek düşüncesiyle yazılmıştır. Kendim ve bana uyarak tümenim de Kong-reyi saygın bulur, duyguda ve istekde bir olan Kongrenin her emrini büyük bir övünçle ya-parız. Bilmem bunun için güvence vermeye gerek var mıdır.

2 - Trabzon muhalefetine merkezini oluşturan Trabzon Valisi Galip Beyi, kolordu ile Erzurum valisinin çağırısını kabul edip Erzuruma gitmediğinden ve zorunlu kalarak silâhlı kuvvetle göz altında olarak bu gece 24/25 Erzuruma gönderdim.

3 - Heyeti Mümessilenin kısmı mühimmini tanıdığımdan cümlesine tekrar arzı hürmet eyler ve kemali cesaretle vazifei millîyelerine devamlarını ve muvaffakiyetlerini niyaz eylerim Paşa Hazretleri.

**Kaymakam
Halit**

VESİKA, 118.

Şifre

Sivas, 28/9/1335

K.O. 15 Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

C: 27/9/1335 tel:

İstanbul hükûmetinin Abdülkerim Paşayı tavsit ederek ciheti telif aramakta ve bir heyet göndermeyi rica etmekte olduğuna dari dün makine başında sekiz saat devam eden muhaberenin hulâsasını zatı âlii biraderanelerine bugün arzettik. Bunun mütalesından sonra mevzuubahs mürcaate lüzum görülüp görülmeyeceğinin iş'arını rica ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon valisinin, Dahilîye Nâzırı Adil Beyden harekâtı millîyemize muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin harekâtı necîbei millîyemize hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması Heyeti Temsiliye kararile rica olunur.

**Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 119.

Şifre halli

K.O. 3 Kumandanlığına

Erzurumdan, 30/9/1335

Heyeti Temsiliyeye:

Abdülkerim Paşa ile olan muhavere geldi. Buna nazaran artık Erzurumca hiçbir teşebbüse lüzum kalmadı. Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki mütaalei âlilerinin pek musip olduğunu arzeylerim.

**K.O. 15 K.
Kâzım**

VESİKA, 120.

Mutasarrıf Suat Beyefendiye

Zâtı âlinize Heyeti Temsiliye kararile son günlerde yukubulan tebligat tamamen alınmış ve icabatı yapılmış mudır. Lûtfen bildirilmesini rica ederim.

**Mustafa Kemal
İzmit, 20/10/1335**

Mustafa Kemal Paşaya

C: Efendim, Tebligatı İzmitte aldım. Şu kadar ki İzmitin haleti ruhiye ve ahvali hususîyesi itibarile memlekette zerre kadar ihtilâf ve şuriş olmaması hem memur ve hem vatandaş sıfatile vicdanî vazifem olduğu için ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi en doğru bir hareket buldum. Şu kadar ki bazı teşkilâtı millîyenin büyük masraflarına iştirak ile günde asker beslemek için? lira talep olunacağı, diğer biri gençler tekrar silâh altına alınarak İstanbul üzerine yürüneceği, bir üçüncüsü İttihat fırkasının memlekete muzır olmuş ve idare edememiş olanlarının tekrar mevkii iktidara geleceği yolunda herbiri başka ehemmiyette ve avamın çekinmesine en müessir sebepler şayi oldu. Bazıları da İstanbulun pek yakınlığı hasebile oradan kuvvet geleceğini işaa etti. Bu esbaptan zuhûra gelen tefrika ve ihtilâfı ara filhakika Heyeti Temsiliyeden bu hususlarda izahat istemek ve bu teşkilâtın bilhassa İttihat hükûmetini evvelki şeklinde ihya olup olmadığını kat'iyen anlamak azminde oldular. Bendeniz en bitaraf bir adam olmak üzere muhafazai sükûn ve asayişle en büyük alâkadar ve mükellefim. Adapazarında maruz kaldığım emrivaki karşısında en kavi ve halis hissiyatımı ahaliye izhar etmişim. Çünkü onlar samimî bir hisle hareket ederek eminim ki balâda arzettiğim sualleri sormamışlardı. İzmitin vaziyeti bu ve sair esbaptan dolayı pek müşkül ve mütegayyirdir. Tatmin edilmeğe muhtaçtır. Bendeniz her kim ve herne için olursa olsun neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sevk etmeyi doğru görmem. Hükmüm bu hususta yalnız kendime geçer. Binaenalevh teenni ve ihtiyat edilmesi taraftarı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arzederim. Mütaalei devletlerini istirham ediyorum Efendim.

Ali Suat

3 - Temsilci Kurul üyelerinin büyük çoğunluğunu tanıdığımdan hepsine yeniden saygı sunar ve hiç korkmadan ulusal görevlerini sürdürmelerini ve başarılı olmalarını dilerim Paşa Hazretleri.

**Yarbay
Halit**

BELGE, 118.

Şifre

Sivas, 28/9/1919

K.O. 15 Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

K: 27/9/1919 tel:

İstanbul hükûmetinin Abdülkerim Paşayı aracı yaparak bir uzlaşma yolu aramakta ve bir ekip göndermeyi rica etmekte olduğuna ilişkin olarak dün makine başında sekiz saat süren yazışmanın özetini siz kardeşime bugün sunduk. Bunu inceledikten sonra sözkonusu başvuruya gereklilik görülüp görülmeyeceğinin bildirilmesini rica ederiz. Gerekli görülürse Trabzon valisinin, İçişleri Bakanı Adil Beyden ulusal savaşımıza karış çıkmak açısından hiçbir başkalağı olmadığından kendisinin soylu ulusal işlerimize karışmasına hiç olanak tanınmaması Temsilci Kurul kararile rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 119.

Çözülmüş şifre

Erzurumdan, 30/9/1919

K.O. 3 Komutanlığına

Temsilci Kurula:

Abdülkerim Paşa ile yapılan görüşme geldi. Buna göre artık Erzurumca hiçbir girişime gerek kalmadı. Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması konusundaki yüksek düşüncenizin çok yerinde olduğunu bilginize sunarım.

**K.O. 15 K.
Kâzım**

BELGE, 120.

Mutasarrıf Suat Beyefendiye

Size Temsilci Kurul kararile son günlerde yapılan bildirilerin hepsi alınmış ve gereği yapılmış mudır. Lûtfen bildirilmesini rica ederim.

**Mustafa Kemal
İzmit, 20/10/1919**

Mustafa Kemal Paşaya

K: Efendim. Bildirileri İzmitte aldım. Şu var ki İzmitin halkını tinsel ve özel durumu bakımından memlekette küçücük bir anlaşmazlık ve karışıklık olmaması hem memur ve hem vatandaş kimliğiyle vicdan görevim olduğu için halkı serbest bırakıp dinlemeyi en doğru bir davranış saydım. Şu var ki kimisi ulusal örgütlerin büyük giderlerine katılıp günde asker beslemek için.....lira isteneceği, bir başkası gençler yeniden silâh altına alınarak İstanbul üzerine yürüneceği, bir üçüncüsü İttihat ve Terakki partisinden memlekete zararlı olmuş ve yönetmeyi becerememiş olanlarının başdan işbaşına geleceği yolunda herbiri başka önemde ve sokaktaki adamların çekinmesine en etkili nedenler yazıldı. Kimileri de İstanbul çok yakın olması nedeniyle oradan kuvvet geleceğini yaydı. Bu nedenlerden doğan karışıklık ve düşünce ayrılığı dolayısıyla gerçekten Temsilci Kuruldan bu konularda açıklama istemek ve bu örgütün özellikle İttihat ve Terakki hükûmetini evvelki biçiminde yeniden canlandırmak demek olup olmadığını kesinlikle anlamak isteminde direndiler.

Ben en tarafsız bir adam olmak üzere dinginlik ve iç güvenliğin korunmasıyla en çok ilgili ve yükümlüyüm. Adapazarında karşılaştığım olup bitti karşısında en güçlü ve temiz duygularımı halka belirtmişim. Çünkü inanıyorum ki onlar yukarıda belirttiğim soruları içten bir duyguyla sormamışlardı. İzmitin durumu bu ve başka nedenlerden ötürü pek güç ve değişkendir. Yatıştırılması gerekir. Ben her kim ve herne için olursa olsun sonucu bilinmeyen bir serüvene başkalarını sürüklemeyi doğru bulmam. Bu konuda hükmüm yalnız kendime geçer. Bu nedenle dikkatli ve tedbirli davranılmasından yana olduğumu tam bir deneyimim üzerine bildiririm. Yüksek görüşlerinizin bildirilmesini diliyorum Efendim.

Ali Suat

VESİKA, 121.

İzmit, 2/10/1335

Mustafa Kemal Paşaya

C: Kulunuzu itidalle dinleyiniz efendim. Bendeniz iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşruiyetinden zaten bahsedilemez. O tamamilen malûmdur. Buranın menfaati maddiye düşünün ve belki de cismen ve kalben zayıf bulunan şehir halkı bunun askerlik masraf ve zahmetini düşünmekten kendisini alamaz. İşte hep mesele budur efendimiz. Bu fikirler hep birden evvelki gün ortaya çıktı. Dün davet ettiklerim savuştular. Ortada memurlar kaldı ki bu suretle hareket hiç doğru değildir.

Bitaraflığım meselesine gelince: Noktai nazarınız doğrudur. Fakat bunu bendeniz kendi nefsim için düşünmüyorum. Başında bulunduğum memleketin hareketi hüsni idare için düşünüyorum. Bunda faideli değilse ve ana Ferit Paşa Kabinesinin vicdanına tetabuk etmeyen bir emrini ifa etmiş isem yani efendimiz bu fikirde iseniz Adapazarı zannına göre serbestçe tashih eder. Bendeniz mevkiimi terkile İstanbula hareket etmem. Çünkü bunu nefsim için büyük bir zül addederim. Ahali ise o kadar serbest, o kadar fikir ve kanaatine sahiptir ki tarif edemem. Yalnız hakkımda vukuu memul halin müsebbip ve mes'ulu gene kendim olduğum hakkındaki emri devletlerinin açık olarak bildirilmesini istihham ederim. Çünkü sizi o kadar serbest vicdan sahibi olarak tanırım ki bunu hiçbir vakit tahkir veya tehdit derekesine indiremem. Hissiyatım bunu kat'iyen meneder. Bir de askeri ve inzibatî arkadaşlarımın tereddüdünü izaleyi bendenize mi tahmil buyuruyorsunuz. Yoksa zâtı sâminiz mi idare edebilirsiniz. Bunları gayet samimi ve açık arz ediyorum. Bundan sonra bizi yarınki cuma namazı içtimasına kadar halimize bırakınız. Ferit Paşaya kim bilir kaç defa kalemle hücum eden bendenizi, ne kadar fena nazarla görüyorsunuz Efendim.

VESİKA, 122.

Suat Beye

C: Bütün beyanatınızı kemali itidal ile dinledim. Maksadı umumînin ulviyet ve meşruiyeti muhakkak ve müsellemler olunca istihsalı nctayic için tevhidî kuva ve teşriki mesai tabii ve her türlü mevânî ref'ü izalesi sehil olur. Bütün Anadolunun yekvücut ve beş kolordunun yekpare olarak müştereken temini hayatı devlet ve millet için başladıkları ve asarı naftası iktifat olunmakta bulunan bir emri hayırdır İzmit gibi melcei vatanperveran olan bir şehirde ne asker, ne memur ve ne de herhangi bir vatanperverin hariç kalmasını zaten tasavvur etmiyoruz, bu bapta fazla izahat ve istizahata lüzum kalmadı ki kanaatle yarınki cuma namazı içtimasına kadar intizar eylemeyi münasip görüyoruz. Zâtı âlinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız muztarip olmaksızın verebileceğimiz hükümler ancak netayici fîliyye muallâkür Efendim.

VESİKA, 123.

Fırka Kumandanı Asım Beyefendiye

Beyefendi: Vatanımızın temini selâmeti için milletçe ve orduca başlanmış olduğu malûmunun hareketi necîbeye tamamen taraflar bulunacağınıza şüphe etmediğim için zâtı âlinize orda yapılması elzem olan bazı hususâtı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi kararile tebliğ ve neticesi hakkında itayî malûmat buyurulmasını rica etmiştim. Bu bapta henüz bir cevabınızı alamadım. Bundan başka bazı menâbiden ita olunan malûmatla ihtimal İstanbula kurbîyet dolayısıyla olacak asarı tereddüt gösterildiği bildirilmiştir. Kabinenin sukut edeceği ve belki de sukut etmiş olması muhakkaktır. Binaenaleyh milletnin azmü iradesi her türlü tereddüdün fevkinde haiz salâbetir. Avrupa devletleri bile bu iradei âliye karşıtında hükûmetâr vaziyetini almıştır. Şimdi zâtı âlinizin kat'i mütalea ve kararınıza munlazırsız Efendim.

VESİKA, 124.

336

Mustafa Kemal

23 Mart 1927

Süleyman Şefik Paşanın Harbîye Nâzırı bulunduğu sıralarda İstanbulda Yirmi Beşinci Kolorduda Kumandanı Süvari Miralayı Şevket Bey bulunuyordu. Bu Şevket Bey Almanya'da ikmalî tahsil etmiştir. Ve olzaman Boğaziçinde ikamet ediyordu. Hatta mirlivalığa terfi edildiği teşhir olunarak mirliva üniforması giydiği halde ertesi günü böyle bir iradenin sudur etmediği tebliğ olunarak teyis edilmiş olduğundan hicabından hastalanmış ve hanesine kapanmıştı o esnada İzmit

BELGE, 121.

İzmit, 2/10/1919

Mustafa Kemal Paşaya

K: Kulunuzu soğukkanlı dinleyiniz efendim. Ben iyi anlatamadım. Amacınızın yücelik ve haklılığı zaten su götürmez. Bu tam olarak bilinmektedir. Buranın nesnel çıkarlarına düşünün ve belki de beden ve yürekçe zayıf bulunan şehir halkı askerlik gider ve sıkıntısını düşünmekten kendisini alamaz. İşte hep sorun budur efendimiz. Bu düşünceler hep birden evvelki gün ortaya çıktı. Dün çağırıklarım savuştular. Ortada memurlar kaldı ki böyle davranış hiç doğru değildir.

Tarafsızlığım konusuna gelince: Görüşünüz doğrudur. Ama ben bunu kendim için düşünmüyorum. Başında bulunduğum şehrin gidişini iyi yönetmek için düşünüyorum. Bunda yararlı değilse ve isimde Ferit Paşa Kabinesinin vicdanına uymayan bir emrini uygulamışsam yine efendimiz böyle düşünüyorsanız bunu Adapazarı sanırım ki serbestçe düzeltir. Ben görevimi bırakıp İstanbul'a gitmem. Çünkü bunu kendime büyük bir utandırıcı davranış sayarım. Halk ise o kadar serbest, o kadar düşünüş ve görüşüne sahiptir ki anlatamam. Yalnız benim için doğabilecek sonucun yaratıcısı ve sorumlusu gene ben olacağım yolundaki yüksek emrinizin açık olarak bildirilmesini dilerim. Çünkü sizi o kadar serbest vicdan sahibi olarak tanırım ki bunu hiçbir zaman hakaret veya gözdağı verme düzeyine indiremem. Duygularım bunu kesinlikle önler. Bir de asker olan ve güvenlik güçlerinden olan arkadaşlarımın kararsızlıklarını gidermeyi bana mı yüklüyorsunuz. Yoksa siz mi yöneteceksiniz. Bunları çok içtenlikle ve açık olarak bildiriyorum. Bundan sonra bize yarınki Cuma namazı toplantısına kadar süre veriniz. Ferit Paşaya kim bilir kaç kere kalemle saldırmış olan beni, ne kadar da kötü gözle görüyorsunuz Efendim.

Ali Suat

BELGE, 122

Suat Beye

K: Bütün söylediklerinizi tam bir soğukkanlılıkla dinledim. Genel amacın yüceliği ve haklılığı belirlenmiş ve kabul edilmiş olunca sonuç almak için güçlerin birleştirilmesi ve ortakça çalışmak doğal ve her türlü engellerin kaldırılıp giderilmesi kolay olur. Bütün Anadolunun tek beden ve beş kolordunun birlik olup devlet ve milletin yaşamasını sağlamak için birlikte başladıkları ve yararlı meyvaları alınmakta bulunan bir yararlı işde İzmit gibi yurtseverler barınağı olan bir şehirde ne asker, ne memur ve ne de herhangi bir yurtseverin dışarıda kalmasını aslında hiç düşünmüyoruz, bu konuda başka soru ve açıklamalara gerek kalmadığı inancıyla yarınki Cuma namazı toplantısına kadar beklemeyi uygun görüyoruz. Size kötü gözle baktığım sanmanız doğru olmaz. Çünkü vicdanımız acı duymadan verebileceğimiz hükümler ancak edimli sonuçlara bağlıdır Efendim.

Mustafa Kemal

BELGE, 123.

Sivas, 2/10/1919

Tümen Komutanı Asım Beyefendiye

Beyefendi: Vatanımızın kurtuluşunun sağlanması için milletçe ve orduca başlanmış olduğunu bildiğiniz soylu işlerin tümüne yandaş bulunacağınıza kuşku duymadığım için size orada yapılması pek gerekli olan bazı işleri Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu kararile bildirmiş ve sonucu konusunda bilgi vermenizi rica etmiştim. Bu konuda bir yanıtınızı daha alamadım. Bundan başka, bazı kaynaklardan verilen bilgilerde belki de İstanbul'a yakınlık nedeniyle olacak kararsızlıklar gösterildiği bildirilmiştir. Kabinenin düşeceği ve belki de düşmüş olması kesindir. Buna göre milletin kesin kararlılığı ve iradesi her türlü kararsızlığın üzerinde ve sapasağlamdır. Avrupa devletleri bile bu yüce irade karşısında saygılı durum almıştır. Şimdi sizin kesin görüş ve kararınızı beklemekteyiz Efendim.

Mustafa Kemal

BELGE, 124.

336

23 Mart 1927

Süleyman Şefik Paşanın Savaşîleri Bakanı olduğu sıralarda İstanbulda Yirmi Beşinci Kolorduda Komutanı Atlı Albay Şevket Bey idi. Bu Şevket Bey öğrenimini Almanya'da tamamlamıştır. Ve o tarihte Boğaziçinde oturuyordu. Hatta tuğgeneralliğe yükseltildiği bildirildiğinden tuğgeneral üniforması giydiği halde ertesi günü böyle bir padişah buyruğunun çıkmadığı bildirilerek üzüntüye düşürülmüş olduğundan utancından hastalanmış ve evine kapanmıştı. O sırada İzmit Komutanı

Kumandanı bulunan Boşnak Erkânıharbiye Kaymakamı Asım Bey ki Trabzon Fırka Kumandanlığında bulunduğu sırada Cuma namazını edadan sora camiden çıkarken bir redif müllâzım tarafından katledilen Serezli Erkânıharbiye Feriği Hamdi Paşanın damadı idi. Muameleyh tarafından Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı Şevket Beye gönderilen tahrirat evrakı arasında zuhûr etmiş olmakla aynen takdim kılındı.

**Birinci Fırka Kumandanlığı
Numara 1 mahsus**

Dersaadette Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına (Mustafa Kemal) imzasile ve 29/30 Eylül 1335 tarihile Sivastan keşide edilmiş telgrafnamenin bir sureti berveçhizir arz olundu. İstihlâsı vatan gayesini takip eylediğini işbu telgrafnamede iş'ar eden ve fırka muntakasını teşkil eden İzmit livasına karip Düzce mevkiine ve liva dahilindeki Adapazarı yakinine kadar teşkilâtı teşmil edip o havali hükûmeti mülkiye ve askerîyesinin iştirakini temin eylediği istihbar kılınan mezkûr Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bidayetten itibaren esbap ve sureti teşekkülü âcizlerince tamamen meçhul olmakla beraber metni telgrafnameden İtlâf Hükûmatının Anadolu havalisindeki memurîni siyâsîyesi ile işgal kuvvetleri kumandanlarının da bir tarafîsini istihsal eylediği beyan olunmuş ve fırkaya tayinim hakkındaki emri âli 20/9/1335 günü akşamı tebliğ ve 23/9/1335 günü akşamı da makamı âlinizden mübellâğ bir emri tahriri ile İzmitte âzimetim emrolunarak derhal ve en mübrem eşyayı zâtı ve askerîyemi bile alamaksızın 24/9/1335 günü trenle hareket ve İzmitte bilmuvasala işe mübaşeret edilerek tarihi mezkûrdanberi buradaki küt'ânın, hastanenin, fırın, ambar ve sairinin teftiş ve işlerinin tanzimile iştilal edilmekte olup buradaki ümera ve zabitan ile hükûmeti mahallîye memurîninin işbu harekâtı millîyeyi ne suretle telâkki etmekte olduklarına ve bu harekete derecei temayül ve vukuflarına ve bu hareketin esbap ve avamili hakkındaki sabıkan ve lahikan derecei malûmatlarla mezkûr cemiyet tarafından gerek bilvasıta ve gerek bilâvasıta vaki olacak teklîfe kaşı cemiyeti muameleyha ile teşriki mesai edip etmiyeceklerine dair henüz bir tetkik ve karar itası kadar muvasalatı âcizanemdenberi zaman geçmemiş ve meşagili maruzai âciziden dolayı mumaileyhim ile yegân, yegân temas hâsıl ederek cümlesinin efkâr ve mütaleatını anlamaya fırsat elvermemiş ve İzmitte Birinci Fırka Kumandanlığına tayinimle âzimetim hakkındaki evamir ve tebligatı kumandanîleri arasında geçen üç gün zarfından vazîfei memuriyetime taallûk edecek bilcümle mevad hakkında bir emir ve talimatı kumandanîleri var ise şeref telâkki etmek üzere hergün makamı âlilerine müracaat eylemiş isem de zâtı alil kumandanîlerinin devlethanei âlilerinde rahatsız bulundukları beyan olunarak namı âlîi kumandanîlerine olarak tedvir ve temşiyeti umur eden zevat tarafından da işbu harekâtın evveliyat ve netayicine, esbap ve müessirâtına dair âcizleri tenvir edilmemiş olduğu gibi fırka muntakasına tedricen daha olvakit yaklaştığı bu kerre anlaşılan mephus harekâtın fırka muntaka ve merkezinde zuhûr ve muhiitin iştiraki halindeki vaziyet için de her gûna beyanatta bulunulmamıştır. Ahiren ceridelerle ilân ve bir sureti de lieclittamim fırkaya ırsal buyurulmuş olan beyannamei humayunda gerek İzmir havalisindeki ve gerek Anadolu'daki harekâtı millîyenin İzmirin işgalinden mütevellit vaziyetin netayicinden olduğu hakkındaki işaretî padişahîye ve bilaistisna bütün Müslüman ve Türklerin İzmirin işgalinden duydukları yeis ve elem dahi müstağnii arz bulunmasına mebni bugün liva muhitine ve muhite karıp olan liva dahilindeki bazı mahallere kadar ilerlemiş olan işbu teşkilât ve harekâtı millîyenin merkezi liva ve fırka olan İzmitte ve daha garba yani İstanbula doğru terakkisi halinde zâtı âlîi kumandanîlerinin bu bapta ısdar buyuracakları evamiri müstaceleye şiddetle ihtiyaç hâsıl olduğu derkâr ve esasen mephus metni telgrafnamede zâtı âlîi kumandanîlerine iş'ar ve tebliği keyfiyet olunması dahi muharrer olup fırkanın buradaki vaziyeti umumiyesi de makamı âlîi kumandanîlerince yakinen ve tafsilen malûm bulunduğundan bu bapta etrafıca malûmat ve iza hat ve cevap intizarında bulunan cemiyeti mephuseye verilecek cevabın metin ve şekli hakkında tefsilat itasına ve mensubini askerîye, ahalinin tezahüratı temayülkâranesine ve binnetice iştirak vaziyetine maruz kalır ve hükûmeti mülkiye de bulunursa iş'ar ve isti'ara vakit olmadıği cihetle âcizleri tarafından takip olunacak hattı hareketin acilen imhasına emir ve müsaade buyurulmasını ehemmiyeti maslahata binaen arz ve rica ederim Efendim.

**Birinci Fırka Kumandanı
Kaymakam
Mustafa Asım**

* Şevket Beyden sonra mezkûr kolordu kumandanlığına tayin olunan Kiraz Hamdi Paşadır. Asım Beyin müracaatine ait tahriratın aslını bilâhare göndermiştir

olan Boşnak Kurmay Yarbay Asım Bey ki Trabzon Tümen Komutanı olduğu sırada Cuma namazını kıldıktan sonra camiden çıkarken bir redif* teğmeni tarafından öldürülen Serezli Kurmay Korgeneral Hamdi Paşanın damadı idi. Onun Yirmi Beşinci Kolordu Komutanı Şevket Beye gönderdiği yazı kağıtlarım arasında çıktığından olduğu gibi sunuldu.

**Birinci Tümen Komutanlığı
Özel Sayı 1**

İstanbulda Yirmi Beşinci Kolordu Komutanlığına

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına (Mustafa Kemal) imzasile ve 29/30 Eylül 1919 tarihile Sivastan çekilen telgrafın bir örneği aşağıda sunuldu. Vatani kurtarma amacı güttüğünü bu telgrafda bildiren ve tümen bölgesini oluşturan İzmit sancağına yakın Düzce mevkiine ve sancak içindeki Adapazarı yakınına kadar örgütü genişletip o yörenin sivil ve asker yönetiminin katılmasını sağladığı haber alınan o Hakları Savunma derneğinin başlangıçtan beri kuruluş nedeni ve yöntemi bence hiç bilinmemekle birlikte telgrafda İtlâf Devletlerinin Anadoludaki politik görevlileri ile işgal kuvvetleri komutanlarının da tarafsız olmalarını sağladığı bildirilmiş ve tümene atanmam konusundaki yüksek emir 20/9/1919 günü akşam bildirildi ve 23/9/1919 günü akşamı da sizin tarafınızdan bildirilen bir yazılı emir ile İzmitte gitmem emrolunarak gecikmeden ve en gerekli kişisel ve askerî eşyayı bile almaksızın 24/9/1919 günü trenle yola çıkarak ve İzmitte varılıp işe başlamanın o günden bu yana buradaki birliğin, hastanenin, fırın, ambar ve benzerlerinin denetimi ve işlerinin düzenlenmesiyle uğraşmakta olup buradaki komutan ve subaylar ile yerel hükûmet görevlilerinin bu ulusal girişimi nasıl karşıladıklarına ve bu girişimi ne denli bildirikleri ve buna eğilimli olduklarına girişimin nedeni ve etkeni konusundaki eskiden ve şimdi ne kadar bilgi sahibi oldukları o dernek tarafından gerek dolaylı ve gerek doğrudan doğruya yapılacak öneri üzerine o dernekle işbirliği yapıp yapmayacaklarıyla ilgili inceleme yapıp karar verecek kadar - gelişimden bu yana - zaman geçmemiş ve bildirdiğim işlerin nedeniyle onlarla teker, teker görüşerek hepsinin düşünce ve görüşlerini öğrenmeye fırsat olmamış ve İzmitte Birinci Tümen Komutanlığına atanmamla gitmeme ilişkin komutanlık emirleriyle bildirimleri arasından geçen üç gün içinde görevimle ilgili olacak bütün konularda bir komutanlık emir ve direktifi var ise onur saymak için hergün yüce katınıza başvurmuş isem de siz yüce komutanın evinizde rahatsız bulunduğunuz bildirilerek sizin adınıza işleri yürüten kimseler tarafından da bu girişimin başlangıcına ve sonuçlarına, neden ve etkenlerine ilişkin olarak aydınlatılmadığım gibi tümen bölgesine yavaş yavaş daha o zaman yaklaştığı bu kere anlaşılan bu girişimin tümen bölge ve merkezinde kendini göstermesi ve yörenin katılması halindeki durum için de herhangi bir bildiride bulunulmamıştır. Son günlerde gazetelerle ilân edilen ve bir örneği de genelge olarak yayımlanmak üzere tümene gönderilmiş olan padişah bildirisinde gerek İzmir yöresindeki ve gerek Anadolu'daki ulusal girişimin İzmirin işgalinden doğan durumun sonuçlarından olduğu ile ilgili padişah işaretine ve istisnasız bütün Müslüman ve Türklerin İzmirin işgalinden duydukları üzüntü ve acıyı bildirmeye gerek bile olmamasından bugün sancak yöresine ve yöreye yakın olan sancak içindeki bazı yerlere kadar ilerlemiş olan bu ulusal örgüt ve savaşımın sancak ve tümen merkezi olan İzmitte ve daha batıya yani İstanbula doğru ilerlemesi durumunda siz yüksek komutanınızın bu konuda verecekleri ivedi emirlere çok gereksinim olduğu açık ve aslında sözü edilen telgraf metninde siz yüksek komutanıma durumun duyurulup bildirildiği de yazılı olup tümenin buradaki genel durumu da sizce yakından ve ayrıntılarıyla bilindiğinden bu konuda kapsamlı bilgi ve açıklama ve yanıt beklemekte olan sözü edilen derneğe verilecek yanıtın metni ve biçimi konusunda ayrıntılı emirleriniz ve askerlerin, halkın ulusal girişime eğilimli gösterilerine katılması, sivil yönetimin de halkın da katılma eğilimini iyi karşılaması ve kabullenmesi durumunda kalması halinde yazışmalara vakit olmadığı için, benim tarafımdan izlenecek yolun tezelden bildirilmesinin emredilmesine izin vermenizi önemi nedeniyle onayınıza sunar ve rica ederim Efendim.

**Birinci Tümen Komutanına
Yarbay
Mustafa Asım**

* Redif: Hizmet süresi uzatılmış birlikler

** Şevket Beyden sonra o kolordunun komutanlığına atanan Kiraz Hamdi Paşadır. Asım Beyin başvurusuna ilişkin yazının aslını sonradan göndermiştir

Birinci Fırka Kumandanı Asım Beyefendiye

Zâtü âlinizin pek mühim olan İzmitteki fırkaya kumanda etmekte olduğunuzu maal-memmuniye istihbar eyledim. Vatan ve milletimizin dışarı edildiği hali zucretin izahına lüzum yoktur. Milletimizin izhar ve filen ispat eylediği mevcudiyet sayesinde ümit ve halâsin kespi kuvvet eylediği asarile sabit olmaktadır. Milletimiz takibine karar verdiği hattı harekette kemali azim ve kat'iyetle devam eylediği takdirde halâs muhakkaktır. Birkaç ay evvel harekâtı milliyemizi suitefsire uğraşan bedhahan artık malûm bir hale gelmiştir. Düveli İtilâfiye ve İngilizler dahi maksat ve harekâtımızdaki meşruiyeti ve azmi milletnin kat'iyetini takdir ederek en nihayet bitarâf kalacaklarını ve ahvali dahiliyemize müdahale eylemeyeceklerini bildirmişlerdir. Ve hatta milletimizi memnun etmek için Merzifonu tahliye eyledikleri gibi Samsunu dahi tahliyeye başlamışlardır. Yalnız Ferit Paşa Kabinesi harekâtı meşruai milliyeye karşı haricî düşmanların bile yapmadıkları ihanetkârane harekâtı tasdikten geri durmadı. Binnetice milletnin itimatsızlığına duçar oldu. Millet yekvücut ve yekzeban olarak meşru bir kabinenin mevkii iktidara getirilmesini zâtı şevketsimatu hazreti padişahîden istirham eyledi ve arzuyu millî tarafı şahaneden is'afbuyurulacağı zamana kadar tekmiil Anadolu ilçümüle vilâyet, kolordular kabine ile ve gayrimeşru makamat ile muhaberei resmîyeyi kat'eyledi. Zâtü âlilerinin milletçe verilmiş olan işbu umumî karardan haric kalamıyacağınız ve böyle vaziyetler karşısında hamiyeti meftureleri icabatını izhar ve tatbik buyuracağınız tabiidir. Binaenaleyh zâtü âlinizden hususati atıyeyi rica eyleriz:

1 - Kolordunuz Kumandanı zâte, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşanın Elâziz Valisi Ali Galip Beye Dahiliye Nâzırı Adil Beyle beraber Malatya ahalii islâmiyesini Sivas ahalii islâmiyesine karşı mukateleye ve istihlâsı vatani istihdaf eyliyen harekâtı milliyeyi imhaya ait talimatnamenin surcile irtikâbı hıyanet ve ihanet eylediğinden kendisinin gayrimeşru olduğunu ve derhal nezaret mevkiiini terketmesi lüzumunu ihtar eylemesini bildirmek lâzımdır. Eğer kolordu kumandanınız bu hareket merdâne ve vatanperverâne yapılamayacak veya yapmak istemeyecek bir zât ise doğrudan doğruya zâtü âli valanpervenlerinin işbu vazifei milliyeyi ifa buyurmalarına intizar olunur.

2 - Bütün millet ve ordunun ıskattan ibaret olan talebi meşruu zâtı şahanece is'af buyuruluncaya kadar İzmit hükûmeti mülkiyesi ile beraber kumandanlık dahi Ferit Paşa Kabinesi ile resmî münasebatını kat'ederek milletnin hareketine peyrev olacaktır.

3 - İngilizlere karşı harekeli vakianızın tamamen ahvali dahiliyemize ait olup kendilerine karşı hiçbir maksadı mahsusumuz bulunmadığı izah edilecek ve anasırı hristiyanîyenin bir gûna tereddüt ve tevahhuşuna mahal bırakılmayacak surette ciheti mülkiye ile müştereken her türlü tedabiri inzibatîye ittihaz olunacaktır.

4 - Fırkanızın mevcudu her yerde olduğu gibi terhis edilmiş halde bulunmadığından bir gûna dağdağaya meydan verilmeyerek ve seferberlik tarzında olmayarak mevzî millî müfrezeler teşkilile takviyesi esbabına tevessül olunacaktır. Fırkanızda kırk beş kadar ümera ve zabitan bulunduğu tahminine nazaran o havalide külliye millî müfrezeler teşkilâtı sehil olur. İşbu teşkilâtı millîyenin bilhassa İzmit-Kandıra hattı ile bunun garbında Üsküdar doğru teşmili icap eder.

5 - Her ihtimale karşı İzmit civarında Birinci Fırkanın ve ilçümüle kumandan ve zabıt arkadaşlarınızın bulunacakları vaziyetin tedbirli ve ihtiyatkâr olması lüzumunu hatırlatırım. Harekâtı milliyemize ve ahvali dahiliyemize filen müdahale edecek olan cenebi kuvvetlerine karşı namuskârane ve merdane mukabelede asla tereddüt gösterilmeyecektir. Bu gibi ahvalde müdafaanın menafii memleket için muzır olabileceği ve ...asla iltifat olunmamalıdır. Hakkını gasp ve şerefî mevcudiyetini tahkir direnler hak ve şeref verebilecek hiçbir âlîcenap düşman yoktur.

6 - İstanbul ile muhtelif vasıtalarla irtibat tesis ve temin olunmak lâzımdır. Bu suretle evvelâ Üsküdarla namuskar zabitanımız ve mert ordumuzun tahtı muzaheretinde kuvvetli teşkilâtı millîye yapmak için zâtü âlilerle Birinci Fırkanın ilçümüle zabitan arkadaşlarımızın sarfı himmet eyleyeceklerine emniyetim berkemaldır.

7 - Eskişehir civarında Kuvayi Millîye ile birlikte bulunan Garbî Anadolu Umum Kuvayi Millîye Kumandanı Fuat Paşa Hazretlerinde Ankarada Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Kaymakam Mahmut Beyle Kastamonu yöhresi Kumandanı Miralay Osman Beyle ve Bursada Elli Altıncı Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyle tesis ve muhafazı irtibat buyurmaları münasip olur. Bursada

Birinci Tümen Komutanı Asım Beyefendiye

Sizin pek önemli olan İzmitteki tümene komuta etmekte olduğunuzu kıvançla haberdardım. Vatan ve milletimizin içine düşürüldüğü perişanlığı açıklamaya gerek yoktur. Milletimizin açığa vurduğu ve edimli olarak kanıtladığı varlığı sayesinde kurtuluş umudumuzun güçlendiği elde edilen sonuçlarla saptanmaktadır. Milletimiz izlemeye karar verdiği yolda en üstün kararlılık ve kesinlikle yürümeyi sürdürürse kurtuluş kesindir. Birkaç ay önce ulusal savaşımızı kötü biçimde yorumlamaya uğraşan kötülük isteyenler artık belli olmuştur. İtilâf Devletleri ve İngilizler de amaç ve savaşımızdaki haklılığı ve milletin kararlılığında kesinliği kavrayıp en sonunda tarafsız kalacaklarını ve iç durumumuzu karıştırmayacaklarını bildirmişlerdir. Ve üstelik milletimizi sevindirmek için Merzifonu boşalttıkları gibi Samsunu da boşaltmaya başlamışlardır. Yalnız Ferit Paşa Kabinesi haklı ulusal savaşıma karşı dış düşmanların bile yapmadıkları hainlikleri onaylamaktan geri durmadı. Bunun sonucunda milletin güvensizliğini kazandı. Millet el ve söz birliği ederek meşru bir kabinenin iş başına getirilmesini padişahıtan diledi ve milletnin isteği padişah tarafından yerine getirileceği zamana değin bütün Anadolu tüm iller, kolordular kabine ve meşru olmayan görevlilerle resmî haberleşmeyi kesti. Sizin milletçe verilmiş olan bu genel kararın dışında kalamıyacağınız ve böyle durumlar karşısında yaradılışımızdaki vatanseverliğin gereğini açıklayıp yapacağınız doğaldır. Şu halde sizden aşağıdaki noktaları rica ederiz:

1 - Kolordunuz Komutanı olan kişiye, Savaşları Bakanı Süleyman Şefik Paşanın Elâziz Valisi Ali Galip Beye İçişleri Bakanı Adil Beyle birlikte Malatyanın Müslüman halkını Sivasın müslüman halkına karşı birbirlerini öldürmeye ve vatan kurtarılmasını amaçlayan ulusal savaşımı yok etmeye ilişkin direktif göndererek hainlik ve ihanet suçu işlediğinden kendisinin meşru olmadığını ve hiç gecikmeden bakanlıktan ayrılması gereği üzerine uyarıda bulunmasını bildirmek zorunludur. Eğer kolordu komutanınız bu mertçe ve yurtseverliğe yaraşır işi yapamıyacak veya yapmak istemeyecek bir kimse ise doğrudan doğruya siz yurtsever kişinin bu ulus görevini yapmanız beklenir.

2 - Bütün millet ve ordunun hükûmeti düşürmekten başka bir şey olmayan haklı isteği padişah tarafından yerine getirilinceye kadar İzmitin sivil yönetimi ile birlikte komutanlık da Ferit Paşa Kabinesi ile resmî ilişkileri keserek milletnin tutumuna katılacaktır.

3 - İngilizlere karşı davranışınız tümüyle içişlerimizle ilgili olup kendilerine karşı hiçbir özel amacımız bulunmadığı anlatılacak ve hristiyan unsurların hiçbir kararsızlık ve ürküntüye kapılmalarına yer verilmeyecek biçimde sivil yönetimle birlikte her türlü güvenlik önlemleri alınacaktır.

4 - Tümeninizin mevcudu, her yerde olduğu gibi, terhis edilmiş durumda bulunmadığından, herhangi bir kuşkuyla meydan verilmeyerek ve seferberlik biçiminde olmayarak yerel milis kuvvetler kurarak güçlendirme yoluna gidilecektir. Tümeninizde kırk beş kadar komutan ve subay bulunduğu varsayımına göre o yörede çok sayıda milis birlikler kurulması kolay olur. Bu ulusal örgütlerin özellikle İzmit-Kandıra hattı ile bunun batısında Üsküdar doğru genişletilmesi gerekir.

5 - Her olasılığa karşı İzmit yöresinde Birinci Tümenin ve bütün komutan ve subay arkadaşlarınızın bulunacakları durumda tedbirli ve dikkatli olması gereğini hatırlatırım. Ulusal savaşımıza ve iç işlerimize edimli olarak karışacak olan yabancı güçlere karşı namusluca ve mertçe karşılık vermekte hiç mi hiç duraksama gösterilmeyecektir. Bu gibi durumlarda savunmanın ülke yararları için zararlı olabileceği ve.....hiç mi hiç kulak verilmemeli. Hakkını elinden kapıranlara onurunu ve varlığını aşığalttıranlara hak ve onur verebilecek iyi yürekli hiçbir düşman yoktur.

6 - İstanbul ile türlü yollardan bağlantı kurup sağlamak gerekir. Böylece önce Üsküdarla namuslu subaylarımız ve mert ordumuzun yardımıyla güçlü ulusal örgütler kurmak için sizinle Birinci Tümendeki bütün subay arkadaşlarımızın çaba harcayacaklarına çok güveniyorum.

7 - Eskişehir yöresinde Ulusal Güçler ile birlikte bulunan Batı Anadolu Genel Ulusal Güçler Komutanı Fuat Paşa Hazretlerine Ankarada Yirminci Kolordu Komutan Vekili Yarbay Mahmut Beyle Kastamonu yöhresi Komutanı Albay Osman Beyle ve Bursada Elli Altıncı Tümen Komutanı Bekir Sami Beyle bağlantı kurup bu bağlantıları korumanız uygun olur. Bursada Bekir Sami Bey-

Bekir Sami Beyle sık, sık muhabere ve ora vaziyeti hakkında doğrudan doğruya bizi dahi tenvir buyurmanızı rica ederiz. Balâdaki ricalarımızın alınıp icabatına tevessül buyurulduğuna ve netayicine dair itayi malûmat buyurulmasını rica eder muhabbetle gözlerinizden öperiz kardeşim.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 125.

**Sıvasta Rumeli ve Anadolu Müdafaai Hukuku
Millîye Cemiyeti Heyeti Muhteremesine**

İzmit, 2/10/1335

C: Bugün saat iki sonrada makine başına çağrıldığım vakit henüz altı gündenberi temas ettiğim buradaki fırka zabitanına...harekâtı millîye tezahüratı vatanperverânenin esbap ve menşeiini izah etmekle meşguldüm. İlk iş'arı âlilerini derhal memur mahsusla İstanbuldaki Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanına bildirdim. Mumailayehi tanımadığım gibi fırkaya tayin ile izamum arasında geçen üç gün içinde de kendisinin hasta bulunmasından dolayı görüşmemiştim. Binaenaleyh tebligatı samâlerini kendisine tebliğe ve cevap ahzine mecbur idim. İstanbul hâlâ cevap vermeyince şifreli telgrafla kolorduya tebliğ ve tekit ettim. Beri taraftan mutasarrıf beyle müftü, ulema ve heyeti belediye ve eşrafın belediyede cem'ile bu baptaki tebligat ve irşadâtı âlilerinin heyete tebliğ ve tevdiini kararlaştırdık. Memurîn ve bazı ümera beraber olarak mutasarrıf beyle vakti muayyeninde belediyede içtima edilmesi ise de maatteessüf ahalîyi temsil edecek ve ahalinin vahdetine timsal olacak eşrafı belde bulunmadılar. Biz-zazure içtima edenlerin kararıle yarınki Cuma günü öğle namazından sonra saat üçte Fevziye Camii şerifinde birleşmesi ve orada eşrafı ahalî mahallîye mümessillerinin de bulundurulması ekseriyetle talep olunduğundan mensubîni askerîye ve memurîn de vakit ve mahalli maruzda bulunmaya karar verdiler. Bugün cemi ve irşadatta bulunduğum ümera ve zabitan arkadaşlarımız içinde cümlesi yarın camii şerifte vukubulacağı arzettiğim içtimada eşraf ve ahalî livaya karşı kendilerinin ve ailelerinin maişeti hazıralarıle vefatları vukuunda bîkes ve bîvaye kalacak efradı ailelerinin istikballerinin eşraf ve ahalî belde tarafından temininin kendilerine kaviyen vait ve taahhüdünü ve bunların içinde içtihadında bitaraf veya muhalif görülenlerin içtihadı zâtîlerinin mukaddes olması hasebîle kemakân vazîfesi ayrılmamasını dermeyen ettiler. Gerek bu hususta içtima edecek heyeti millîye livanın ve gerek zabitanın berveçhi maruz mutalebatta alınacak cevabın ayrıca arzedildiği tabiidir. Heyeti muhteremesine arzedilmiş olan tereddüt doğru değildir. Ahalî mahallîyenin içtimaları hakkındaki tebligata karşı ademi icabetlerine ve zabitanın ve fırka efradının hal ve istikbal için iâşeleri hususunun bir taraftan temin ve irae edilmemesine ve İstanbuldan muvafik bir cevap zuhûru da kaviyyet ümit edilmesine mebnî bir teennidir. İzmirin işgalinden ve vilâyâtı şarkîyenin Ermenilere vadinden doğup binnetice menafîi âliyei vataniye için çalışıldığını izhar ve ispata uğraşan iş-bu tehazüratı millîyenin menafîi âliyei vatana hadim olmasını Cenabı Haktan temenni eyler ve gerek zâtı âlilerinin ve gerek Salâhattin bey biraderimizin iltifatnamelerindeki Rauf ve Mazhar Beylerin teveccüh ve iltifatlarına arzı teşekkürat eylerim Efendim.

**Fırka Kumandanı
Asım**

VESİKA, 126.

Fırka Kumandanı Asım Beyefendiye

Sivas, 2 Teşrinievel 1335

C: İzahatı âliyelerinden lüzumu derecede tenevvür edildi. Teşebbüs edilecek hareket ve tevessül olunacak tedabir biraz ora ahalisince izam edilmekte olduğuna zahip oluyorum. Maksat gayet vazîh ve meşrudur, bundan hiç kimsenin bitaraf ve bahusus muhalif kalmasını tasavvuf etmek istemiyoruz. Çünkü mevzuubahs olan mesele hiçbir vakit fırkacılık gibi hasis bir hedefe matuf değildir. Ahalinin zabitanı teminat vermesi de şimdilik lüzumsuzdur. Anadolunun hiçbir yerinde böyle kuyut ve şuruta hiç kimse tâbî tutulmamış ve buna lüzum hissedilmemiştir. İstanbul ahalisine hitaben yazılmış yeni bir beyanname vardır. Onu aynen şimdi zâtı âlinize verdireceğim. Muhteviyatı yarınki içtimaunuzda faideli olabilir. Ferit Paşanın yarına kadar çekilmesi ağılebi ihti-

le sık, sık haberleşerek ve ora durumu hakkında doğrudan doğruya bizi de aydınlatmanızı rica ederiz. Yukarıdaki ricalarımızın alınıp gereğini yapmaya başladığınızla ve sonuçlarıyla ilgili bilgi vermenizi rica eder sevgiyle gözlerinizden öperiz kardeşim.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 125.

İzmit, 2/10/1919

**Sıvasta Rumeli ve Anadolu Hakları
Savunma Derneği Sayın Kuruluna**

K: Bugün saat iki sonrada makine başına çağrıldığım daha sadece altı gündenberi ilişki kurduğum buradaki tümen subaylarına.....ulusal girişimin yutsever davranışlarının nedenlerini ve kaynağını açıklamakla uğraşıyordum. Sizden aldığım ilk emri hiç geciktirmeden özel bir görevliye İstanbuldaki Yirmi Beşinci Kolordu Komutanına bildirdim. Onu tanımadığım gibi tümene atanmamla gönderilmem arasında geçen üç gün içinde de kendisinin hasta bulunmasından dolayı görüşmemiştim. Bu nedenle emirlerinizi kendisine bildirmek ve yanıt almak zorunda idim. İstanbul hâlâ yanıt vermeyince şifreli telgrafla kolorduya yeniden bildirdim. Öbür yandan mutasarrıf beyle müftüyü, din bilginlerini ve belediye meclisini ve halkın ileri gelenlerini belediyede toplayarak sizin bu konudaki bildirim ve aydınlatmalarınızın kurula bildirip verilmesini kararlaştırdık. Memurlar ve bazı yüksek rütbeli subaylar, birlikte olarak mutasarrıf beyle belirlenen zamanda belediyede toplanmış ise de ne yazık ki halkı temsil edecek ve halkın birliğine simge olacak şehir ileri gelenleri bulunmadılar. Zorunlu olarak, toplantıya katılanların kararıle yakıncı Cuma günü öğle namazından sonra saat üçte Fevziye Camiinde birleşmesi ve orada yerli halkın ileri gelenlerinin temsilcilerinin de bulundurulması çoğunlukla istendiğinden askerler ve memurlar da bildirilen zaman ve yerde bulunmaya karar verdiler. Bugün toplayıp aydınlattığım toplantıda sancağın ileri gelenlerine ve halkına karşı kendilerinin ve ailelerinin şimdiki geçimlerinin ölüm-leri durumunda kimsesiz ve yoksul kalacak aile bireylerinin geleceğinin şehrin ileri gelenleri ve halk tarafından güvence altına alınması konusunda onlara sağlam söz verilmesi ve bunun onlar tarafından yüklenilmesini ve bunlardan tarafsız ya da muhalif görülenlerin kişisel görüşlerinin kutsal olması nedeniyle eskisi gibi görevleri başından ayrılmamasını ileri sürdüler. Hem bu konuda toplanacak ulusal sancak kurulunu, hem de subayların bildirilen istekleri konusunda alınacak yanıtın ayrıca size bildirileceği doğaldır. Sayın kurulunuza bildirilmiş olan duraksama doğru değildir. Yerli halkın toplanmaları konusundaki bildirim karşın katılmaları ve subay ve tümen erlerinin bugünkü ve gelecekteki beslenmeleri konusunun herhangi bir yerden sağlanıp gösterilmemesi ve İstanbuldan olumlu bir yanıt gelmesi ve kuvvetle umulması dolayısıyla bir bekleyiştir. İzmirin işgalinden ve doğu illerinin Ermenilere bırakılmasına sözverilmesinden sonuç olarak yurdun yüce yararları için çalışıldığını açıklamaya ve kanıtlamaya uğraşan bu ulusal gösterilerin yurdun yüce çıkarlarına yardımcı olmasını ulu Allahtan diler ve hem sizin hem de Salâhattin Bey kardeşimizin övücü yazılarındaki Rauf ve Mazhar Beylerin sevgi ve övülerine teşekkürler sunarım Efendim.

**Tümen Komutanı
Asım**

BELGE, 126.

Sivas, 2 Ekim 1919

Tümen Komutanı Asım Beyefendiye

K: Açıklamalarınızdan gereği kadar aydınlanıldı. Girişilecek işin ve alınacak önlemlerin ora halkınca biraz abartılmakta olduğunu sanıyorum. Amaç açık ve haklıdır, bunda hiç kimsenin tarafsız ve özellikle muhalif kalmasını düşünmek istemiyoruz. Çünkü söz konusu olan sorun hiçbir zaman particilik gibi küçük bir ereğe yönelik değildir. Halkın subaylara güvence vermesi de şimdilik gereksizdir. Anadolunun hiçbir yerinde hiç kimse böyle kayıt ve şartlara bağlı tutulmamış ve buna gerekseme duyulmamıştır. İstanbul halkına yönelik olarak yazılmış yeni bir bildiri vardır. Onu aynen şimdi size olduğu gibi verdireceğim. İçeriği yarın toplantınızda yararlı olabilir. Ferit

maldır. Bu takdirde yarınki içtimamız neticesinde zâtı şahaneye ve tayin ettiği taktirde yeni kabine reisine kabinenin amali millîyeye tamamen mutavaatkâr bitaraf zevattan terkibini istirham etmek hususunu ve buna intizar edildiğinin arz edilmesini, temin buyurunuz. Bir de vatanımız ve istiklâli millîmizi kurtarmak için teşekkül edecek yeni kabine ile müttehidin daha pek çok çalınmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyeti Temsilîye kararla arzettiğim hususun nazarı dikkatte bulundurarak teşkilâta devam buyurulmasını rica ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

VESİKA, 127.

TAMİM

Gayet müstaceldir

2/3 Teşrinievel 1335

**Bilcümle vilâyat ve müstakil livalar heyeti merkezîyelerine
Belediye riyasetlerine, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti riyasetlerine
Berayi malûmat (Sadruluzmâyâ)**

1 - Vatan ve milletin temini halâs ve selâmeti için ihaneti tahakkuk eden Ferit Paşa Kabinesinin iskatile yerine Kuvayi Millîyeye müstenit ve amali millîyeye tamamen mutavaatkâr ehil zevattan mürekkep bir kabinenin ikamesi hususunda milletin teşkilâtı meşruasma müsteniden vukubulan teşebbüsâtı azîmkâranesi ve zâtı akdesi padişahîye istirhamatı mütevalîyesi neticesi olarak Ali Rıza Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetinde bir kabine teşekkül etmiştir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi tarafından vukubulan müracaat üzerine müşarileyh yarın öğleden sonra saat ikide Meclisi Vükelânın içtimai esnasında heyetimizle makine başında görüşeceklerini vait buyurdular. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tesbit edilen teşkilât ve maksadı meşruai millete riayetkar olduğu takdirde Kuvayi Millîyenin yeni kabineye müzahir ve Ferit paşanın sebebiyet verdiği ihtilâfın külliyyen zail olacağını arz ve meclisi millînin in'ikadile murakabe-i filiye başlayıncaya kadar mukadderatı millet hakkında bir gûna taahhüdâta girilmemesi ve sulh konferansında tayini mukadderatı millet ve memleketi memur olacak murahhasların sabıkı gibi naehillerden tayin edilmeyip milletin bihakkın amali müdrik ve itimadına mazhar ehli vukuf ve iktidardan intihap buyurulması esasının kabul buyurulması rica edilecektir. Bu bapla başkaca mütealealan varsa yarın zevale kadar sürati iş'arı temenni olunur.

2 - İşbu tamim vilâyat ve elviye müstakille heyeti merkezîyelerine tebliğ olunmuştur.
**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 128.

Sadrâzam Fahametlû, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine

Millet şimdiye kadar resikârına geçenlerin Kanunu Esasîye ve amali millîyeye münafi harekâtı malûmesinden müteessiren hukuku meşruasını tanıtmak ve mukadderatını emin ve ehil ellerde görmek kararı kat'isini vermiş ve lâzımgelen teşebbüsâtı azîmkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilâtı muntazamaya tâbi Kuvayi Millîye irade-i kat'îye milleti biinayettillahlkerim tamamen izhar ve ispat etmek kudretini ihraz eylemiştir. Millet kuvvet ve iradesini hiçbir vakit amali mukaddesi şahaneye mugayir ve menafîi mülkü millete mübayin bir tarzda sarfetmek gayrımâ'kulesinde değildir. Millet zâtı akdesi hilâfetpenahinin mazharı emnî itimad olan zâtı fahametpenahilerile rûfakayı kiramınızı müşkül vaziyette bırakmaktan kat'îyyen müterakkî olup bilâkis tamamen müzahir olmaya bütün samimiyetle hazırdır. Ancak heyeti vükelâ meyanında Ferit Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nüzzarın mevcudiyeti heyeti celîlelerinin noktai nazarlarla amali millîyenin derece-i mutabakatını kemali hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyeti tamme tahassul etmedikçe atılmış olan hat-vei salâhın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletin heyeti celîleleri arasında da su-itefahhûmatı mucip olabileceğinden gayricaiz görülmektedir. Binaenaleyh heyetimiz kat'î ve sarîh olarak zâtı samîi sadaretpenahilerinden berveghîati hususatın hükûmeti cedidece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kanalı hürmetle anlamağı vecibeden addeder:

1 - Hükûmeti cedide Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tesbit edilen teşkilât ve makastı meşruai millete riayetkâr kalması.

Paşanın yarına kadar çekilmesi çok olasıdır. Bu durumda yarınki toplantınızın sonunda padişaha atanmışsa yeni hükûmet başkanına kabinenin ulusal isteklere tümüyle uygun taraf-sız kimselerden kurulmasını dilemek konusunu ve bunun beklenmekte olduğunun bildirilmesini, sağlayım. Bir de vatanımızı ve ulusal bağımsızlığımızı kurtarmak için kurulacak yeni kabine ile elbirliği halinde daha pek çok çalışmaya gereksinmemiz olduğundan tam dînginlik içinde ve Temsilci Kurul kararla bildirdiğim konular göz önünde bulundurarak örgütlenmeyi sürdürmenizi rica ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

BELGE, 127.

GENELGE

Çok ivedidir

2/3 Ekim 1919

**Bütün illerle bağımsız sancaklar Merkez Kurullarına
Belediye başkanlıklarına, Hakları Savunma Derneği başkanlıklarına
Bilgi için Başbakanlığa**

1 - Vatan ve milletin kurtarılmasını sağlamak için hainliği kesin olarak anlaşılan Ferit Paşa Kabinesinin düşürülmesiyle yerine Ulusal Güçlere dayanan ve ulusal isteklere tümüyle uygun yetenekli kişilerden oluşacak bir kabinenin geçirilmesi konusunda milletin meşru örgütüne dayanarak yapılan kararlı girişimler ve çok kutsal padişah hazretlerine sunulan sürekli dilekler sonucunda Ali Rıza Paşa Hazretlerinin başkanlığında bir kabine kurulmuştur.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu tarafından yapılan başvuru üzerine Ali Rıza Paşa yarın öğleden sonra saat ikide Bakanlar Kurulu toplantısı sırasında kurulumuzla makine başında görüşeceklerine söz verdi. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenip saptanan örgütlere ve milletin haklı amaçlarına saygı gösterirlerse Ulusal Güçlerin yeni kabineyi destekliyeceği Ferit Paşanın neden olduğu anlaşmazlığın tümüyle giderileceğini bildirir ve Millî Meclis toplanıp da edimli olarak denetime başlayıncaya kadar milletin kaderiyle ilgili hiçbir bağlantıya girilmemesi ve barış konferansında millet ve memleketin kaderini belirlemekle görevli olacak delegelerin eskiden olduğu gibi yeteneksiz kişilerden atanmayıp milletin isteklerini tam olarak bilen ve güvenini kazanmış olan bilgili ve yetenekli kimselerden seçilmesi ilkesinin kabul edilmesi rica edilecektir. Bu konuda başka-ca düşünceler varsa yarın öğleye kadar tez elden bildirilmesini dileriz.

2 - Bu genelge illerle bağımsız sancaklar merkez kurullarına bildirilmiştir.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 128.

Yüce Başbakan, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine

Millet şimdiye kadar iş başına geçenlerin Anayasaya ve milletin isteklerine aykırı olan ve herkesçe bilinen davranışlarından üzüntüye kapılarak meşru haklarını tanıtmaya ve kaderini güvenilir ve yetenekli ellerde görmeye kesin karar vermiş ve gereken kararlı girişimlere geçmiştir. Düzenli bir örgüte bağlı Ulusal Güçler milletin kesin meramını Tanrının yardımıyla tam olarak açıklamak ve kanıtlamak gücünü kazanmıştır. Millet gücünü ve iradesini hiçbir vakit padişahın kutsal isteklerine aykırı ve memleketle milletin çıkarlarına ters düşen bir biçimde harcamak gibi akılsızca davranmayacaktır. Millet çok kutsal padişah hazretlerinin inan ve güvenini kazanmış olan yüce kişiliğinizle saygıdeğer arkadaşlarınızı zor durumda bırakmaktan kesinlikle kaçınmakta olup tersine sizlere tam destek olmaya bütün içtenliğiyle hazırdır. Ancak Bakanlar Kurulu üyeleri arasında Ferit Paşa ile işbirliği yapmış bakanların bulunması yüksek kurulumuzun görüşüyle ulusal emellerin ne kadar uyushabileceği noktasını çok açık olarak anlamak zorunluğunu doğurmuştur. Milletçe tam bir güvene kavuşmadıkça atılmış olan kurtuluş adınının durdurulması ve yarım önlemler almakla yetinilmesi milletin yüce kurulumuz arasında da yanlış anlamalar doğurabileceğinden uygun görülmemektedir. Bu nedenle kurulumuz yüce başbakanlıktan aşağıdaki konuların yeni hükûmetçe uygun bulunup bulunmayacağını ve kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak saygıyla anlamayı borç hükûmünde ödev sayar:

1 - Yeni hükûmetin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenen ve saptanan örgüte ve milletin meşru amaçlarına sayması.

2 - Meclisi Millînin in'ikadile murakabei filiye başlayıncaya kadar mukadderatı millet hakkında bir gûna taahhüdü kat'î ve resmîye girilmemesi.

3 - Sulh konferansında tayini mukadderatı millet ve memlekete memur olacak murah-hasların sabıkı gibi naehillerden tayin edilmeyip milletin bihakkın amalini müdrik ve itima-dına mazhar ehli vukuf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esasatta tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bil-cümle Düvelî İtilâfiyece meşruiyeti ve kudreti tanınmış olun teşkilâtı millîyemizin hükûmetin müzahiri olacağı ve bu suretle hükûmetin temini mukadderatı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vukubulacak teşebbüsâtının daha emin ve müessir bulunacağı tabiidir.

Bu defa bu nikatı esasiyede bir mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hadisatı âhi-re sebeble hâsıl olan ahvali gayrıtabiîyenin izalesi maksadile bazı maruzatı tâliyede bulun-maklığımıza müsaadei sadaretpenahileri istirham olunacaktır.

3 Teşrinievel 1335
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 129.

Bilûmum vilâyat ve müstakil mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyeti mer-keze riyasetile belediye riyasetlerine, K. Ü. 13, K.O. 15, K.O. 20, Niğdede Fırka 11, İzmitte Fırka 1 Kumandanlıklarına ve Torulda Fırka 3 Kumandanı Halit Beye:

Bugün Sadrazam Ali Rıza Paşanın vukubulan istizahı üzerine heyetimiz tarafından teklif edilen hususat aynen berveçhiati dercolunur. Cevaben, berayı tahlif sarayı humayuna azimet edeceklerinden cevabının yarın ita olunacağı bildirilmiştir.

Hükûmet ile millet arasında mutabakatı enzar ve amal husulü tamimen tebliğ edilince-ye kadar kemaflı sabık muhaberatı resmîyenin munkatı bir halde bulundurulması lüzumu Heyeti Temsilîye kararile tebliğ olunur.

Suret: 128 numaralı vesikadır.

13/10/1335
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namını
Mustafa Kemal

VESİKA, 130.

Makamı Sadareti Uzmaya

Erzurum Kongresi mukarreratı Sivas Umumî Kongresinde teşmilen aynen kabul edil-miştir. Bu mukarrerat ve teşkilât 11 Eylûl 1335 tarihli beyanname muhteviyatı ile 8 Eylûl 1335 tarihinde tabı ve neşrolunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesi muhteviyatından ibarettir. Her iki kongrede beyanname ve nizamnamelerle ilân edilmiş mu-karrerattan başka kat'iyen bir karar mevcut değildir. Mahallî hükûmetlerin usulen ve kanu-nen tasdikına iktiran eylemiş bulunan mezkûr beyanname ve nizamnamenin henüz heyeti ce-lilelerince manzur olmadığı anlaşılmakta olduğundan nizamnamenin mevaddı esasiyesini ih-tiva eden beyannameyi berveçhiati aynen ve nizamnamenin teşkilâta ait nikatı esasiyesini de hulasaten arz ediyoruz.

SURET

Sivas, 11 Eylûl 1335

Umumî Kongre Beyannamesidir:

Bütün milletçe malûm olan mehaliki hariciye ve dahilîyenin tevlit etmiş olduğu intibahı milliyeden doğan Kongremiz mukarreratı atıyeyi ittihaz etmiştir.

1 - Devleti Aliye-i Osmanîye ile Düvelî İtilâfiye arasında münakit mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktası islâm ekse-riyeti kahiresile meşkûn olan memaliki Osmanîye aksamı yekdiğerinden ve camiai Osmanîyeden gayrikabili tecezzi ve hiçbir sebeple iftirak etmez bir küll teşkil eder; memaliki mezkûrede yaşayan

2 - Millî Meclisin toplanmasıyla edimli olarak denetim başlayıncaya kadar milletin ka-deriyle ilgili hiçbir kesin ve resmî bağlantıya girilmemesi.

3 - Barış Konferansında millet ve memleketin kaderini belirlemekle görevli olacak de-legelelerin eskiden olduğu gibi yeteneksiz kişilerden atanmayıp milletin isteklerini tam ola-rak bilen ve güvenini kazanmış olan bilgili ve yetenekli kimselerden seçilmesi.

Bu ilkelere tam anlaşılmaz olursa milletin vicdanından doğmuş ve bütün İtilâf Devlet-lerince meşru haklı ve güçlü olduğu tanınmış olan ulusal örgütümüzün hükûmetin destek-çisi olacağı ve böylece hükûmetin millet ve memleketin kaderini sağlama almak konusun-da barış konferansında yapacağı girişimlerinin daha sağlam ve etkili olacağı doğaldır.

Hele bu temel noktalarda birleşildiği anlaşılın ondan sonra son olaylar nedeniyle or-taya çıkan olumsuz durumların giderilmesi amacıyla ikinci derecede bir takım noktaları bil-dirmemize izin verilmesi yüce başbakanlıktan rica edilecektir.

3 Ekim 1919
Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal

BELGE, 129.

Bütün illere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Hakları Savunma Derneği merkez kurul başkanlıklarıyla belediye başkanlıklarına, K.O. 13, K.O. 15, K.O. 20, Niğdede Tümen 11, İzmitte Tümen 1 Komutanlıklarına ve Torulda Tümen 3 Komutanı Halit Beye:

Bugün Başbakan Ali Rıza Paşanın isteği üzerine kurulumuz tarafından önerilen nok-talar aşağıda olduğu gibi yazılıdır. Yanıt olarak, and içmek için saraya gideceklerinden ya-nıtın yarın verileceği bildirilmiştir.

Hükûmet ile millet arasında görüş ve amaç birliğine varıldığı genelgeyle bildirilene ka-dar eskisi gibi resmî haberleşmelerin kesilmiş durumda bulundurulması gereği Temsilci Ku-rul kararile bildirilir.

Örnek: 128 sayılı belgedir.

13/10/1919
Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal

BELGE, 130.

Yüce Başbakanlığa

Erzurum Kongresi kararları Sivas Genel Kongresinde yaygınlaştırılarak olduğu gibi kabul edilmiştir. Bu kararlar ve örgüt 11 Eylûl 1919 tarihli bildiri içeriğiyle 8 Eylûl 1919 ta-rihinde basılıp yayımlanan Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği tüzüğü içeriğin-den başka bir şey değildir. Her iki kongrede bildiri ve tüzüklerle ilân edilmiş kararlardan başka bir karar kesinlikle yoktur. Yerel hükûmetlerce yöntemine ve kanuna göre onaylan-mış bulunan bu bildiri ve tüzüğün yüksek kurulunuzca daha görülmediği anlaşılmakta oldu-ğundan tüzüğün temel maddelerini içeren bildiriyi olduğu gibi ve tüzüğün örgütlere ilişkin temel noktalarını da özet olarak bildiriyoruz.

ÖRNEK

Sivas, 11 Eylûl 1919

Genel Kongre Bildirisidir:

Bütün milletin bildiği dış ve iç tehlikelerin yarattığı milletçe uyanışın doğurduğu Kongremiz aşağıdaki kararları almıştır.

1 - Yüce Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında yapılmış olan ateşkes anlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktasında ezici Müslüman çoğunluğu oturan Osmanlı topraklarının bölümleri birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrıla-maz ve hiçbir nedenle koparılamaz bir bütün oluşturur; bu topraklarda yaşayan bütün Müslüman

*bilcümle anasırı islâmiye yekdiğerine karşı hürmeti müteakabile ve fedakârlık hissiyatile meş-
hun ve hukuku ırkıye ve içtimâiyelerile şeraiti muhitelerine tamamilе riayetkâr öz kardeşirler.*

*2 - Camiai Osmanîyenin tamamîyeti ve istiklâli millîmizin temini ve makamı muallâyı
hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuvayı Millîyeyi amil ve iradei millîyeyi hatim kılmak,
esasî katidir.*

*3 - Memaliki Osmanîyenin herhangi bir cüz'üne karşı vaki olacak müdahale ve işgale,
ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf
harekâta karşı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerinde mücahedatı milliyetle olduğu gibi
müttehidten müdafaa ve mukavemet esasî meşruu kabul edilmiştir.*

*4 - Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı gayrimüslimenin
her türlü hukuku tâbiyetleri tamamilе mahfuz olduğundan, anasırı mezkûreye hakimiyeti si-
yasiye ve muvazeneti içtimâiyemizi ihlâl edecek imtiyazat ıtası kabul edilmeyecektir.*

*5 - Hükûmeti Osmanîye bir tazyıkı haricî karşısında memleketimizin herhangi bir
cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırmada bulunduğu takdirde makamı hilâfet ve saltanatla vatan
ve milletin masuniyet ve tamamîyetini kâfil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.*

*6 - Düveli İhlâfiyece mütarekenamenin imza olunduğu Fi. 30 Teşrinievvel sene 1334 ta-
rihindeki hududumuz dahilinde kalıp bir ekseriyeti islâmiye ile meskûn olan ve harsî ve me-
denî faikiyeti müslümanlara ait bulunan vahdeti mülkiyetimizin taksimi nazariyesinden bil-
külliye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuku tarihiye, ırkıye, dinîye ve coğrafiyemize ri-
ayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsatin iptaline ve bu suretle hakkı adle müstenit bir
karar ittihaz olunmasına intizar ederiz.*

*7 - Milletimiz insanî, asrî, gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı tak-
dir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamami-
yeti mahfuz kalmak şartile altıncı maddede musarrâh hudut dahilinde milliyet esaslarına ri-
ayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî
muavenetini memnuniyetle karşılarız. Ve bu şeraiî âdile ve insanîyeyi muhtevi bir sulhün de
acilen takarrirü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namuna ahası millîyemizdir.*

*8 - Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde hükûmeti mer-
kezîyemizin de iradei millîyeye tâbi olması zarurîdir. Çünkü: İradei millîyeye gayri müstenit
herhangi bir heyeti hükûmetin indî ve şahsî mukarreratı milletçe muta olmadıktan başka ha-
ricen de muteber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netayic ile sabit ol-
muştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hali zucret ve endişeden kurtulmak çareleri-
ne bizzat tevessüle hacet kalmadan hükûmeti merkezîyemizin meclisi millîyi hemen ve bilâ-
ifateian toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyliyeceği
bilcümle mukarreratı meclisi millînin murakabesine arzemesi mecburîdir.*

*9 - Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve
maksatla vicdanı milliden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kütlei
umumiye bu kere "Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti" unvanile tevsim olunmuş-
tur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cerayanlarından ve ihtirasatı şahsiyeden külliye müberra
ve münezzehdir. Bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabîyesindendirler.*

*10 - Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin 4 Eylûl 1335 tarihinde Sivas şeh-
rinde in'ikat eden Umumi Kongresi tarafından maksadı mukaddesi takip ile teşkilâtı umumi-
yeyi idare için bir "Heyeti Temsilîye" intihap edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine ka-
dar bilcümle teşkilâtı millîye takviye ve tevhit olunmuştur.*

Umumî Kongre Heyeti

VESİKA, 131.

TAMİM

Müstaceldir

Sivas, 4 Teşrinievvel 1335

Kolordulara

Vali ve mutasarrıflara

Müdafaa Hukuk Cemiyetlerine (Karahisar, Gümüşane, Rize, Giresun,

Ordu Müdafaa Hukuk Cemiyeti heyeti idarelerine)

*Bugün yeni kabine ile makine başında muhabereye devam edilmiştir. Kabine dünkü tekâli-
fimiz hakkında beyanname ve nizamnamemizin muhteviyatını istizah etti. İcâp eden malûmat ve*

*unsurlar birbirine karşı karşılıklı saygı ve özveri duygularıyla dolu olduğu gibi etnik ve sos-
yal haklarıyla yöre koşullarına tam olarak saygılı öz, kardeşirler.*

*2 - Osmanlı toplumunun bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığımızın sağlanması ve yüce ha-
lifelik ve saltanat makamının korunması için Kuvayı Millîyeyi etkin ve millî iradeyi egemen
kılmak, kesin ilkdir.*

*3 - Osmanlı topraklarının bir parçasına karşı yapılacak el uzatmaya ve işgale ve özel-
likle vatanımız içinde bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik kurulması amacına yönelik dav-
ranışlara karşı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerindeki ulusal savaşımarda olduğu gibi
elbirliğiyle savunma ve karşı koyma ilkesi kabul edilmiştir.*

*4 - Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan tüm unsur-
ların her türlü uyrukluk hakları bütünüyle saklı olduğundan, bu unsurlara siyasi egemenli-
ğimizi ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.*

*5 - Osmanlı hükûmeti bir dış baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını
gözden çıkarıp bırakmak zorunda kalırsa hilâfetle saltanatın ve vatanla milletin dokunmaz-
lığını ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü önlemler ve kararlar alınmıştır.*

*6 - İtilâf Devletlerince ateşkes anlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınır-
larımız içinde kalıp bir Müslüman çoğunluğun oturduğu ve kültür ve uygarlık üstünlüğü
Müslümanlarda bulunan ülke bütünlüğümüzün bölünmesi kuramından büsbütün vazgeçip
bu topraklar üzerindeki tarihsel, etnik, dinî ve coğrafi haklarımıza uyulmasını ve buna aykırı
girişimlerin kaldırılmasını ve böylece hak ve adaletle dayalı bir karar alınmasını bekleriz.*

*7 - Milletimiz insanc, çağdaş erekleryi yüceltir ve teknik, endüstriyel ve ekonomik du-
rum ve gereksinmemizin bilincindedir. Şu halde devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlı-
ğı ve vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak koşulu ile altıncı maddede belirtilen sınır içinde
milliyet ilkelerine saygılı olan ve memleketimize karşı saldırı ve yayılma amacı gütmeyen
herhangi bir devletin teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımından memnun oluruz. Ve bu
adaletli ve insancı koşulları içeren bir barışın tezeldcn yapılması da insanlığın esenliği ve
dünyanın dinginliği adına en büyük ulusal isteğimizdir.*

*8 - Milletlerin kendi kaderlerini kendileri belirlediği bu tarihî dönemde İstanbul hükû-
metinin de milletin iradesine bağlı olması zorunludur. Çünkü: milletin iradesine dayanma-
yan herhangi bir hükûmetin keyfî ve kişisel kararlarına millet baş eğmedikten başka dışarı-
da da geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar geçen eylem ve sonuçlarla saptanmış-
tır. Şu halde milletin içinde bulunduğu sıkıntı ve kaygıdan kurtulmak yollarına doğrudan
doğruya kendisinin başvurmasına gereklik kalmadan İstanbuldaki hükûmetimizin hiç gecik-
meden ve bir an bile yitirmeden millî meclisi toplanması ve böylece millet ve memleketin ka-
deriyle ilgili olarak alacağı bütün kararları millî meclisin denetimine sunması zorunludur.*

*9 - Vatan ve milletimizin karşı karşıya bulunduğu kıyım ve acılar ile hepsi aynı amaç-
la milletin vicdanından doğan yurtçu ve milliyetçi derneklerin birleşmesinden oluşan genel
topluluk bu kere "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" adını almıştır. Bu der-
nek her türlü particilik akımlarından ve kişisel hırslardan tümüyle uzaktır. Bütün Müslü-
man vatandaşlarımız bu derneğin doğal üyesidir.*

*10 - Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin 4 Eylûl 1919 tarihinde Sivas
şehrinde toplanan Genel Kongresi tarafından kutsal amacı gütmek ve genel örgütü yönet-
mek için bir "Temsilci Kurul" seçilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar bütün ulusal ör-
gütler güçlendirilmiş ve birleştirilmiştir.*

Genel Kongre Kurulu

BELGE, 131.

GENELGE

İvedidir

Sivas, 4 Ekim 1919

Kolordulara

Vali ve mutasarrıflara

Hakları Savunma Derneği (Afyon, Gümüşane, Rize, Giresun,

Ordu Hakları Savunma Derneği yönetimi kurullarına)

*Bugün yeni kabine ile makine başında görüşme sürdürülmüştür. Kabine dünkü önerilerimiz
ve bildiri ve tüzüğümüzün içeriği konularında bilgi istedi. Gereken bilgi verildi ve açıklama yapıl-*

izahat verildi. Heyeti vükelâca badelmüzakere bu gece cevap verileceği bildirildi. Binaenaleyh netice kat'iyeye kadar kemaflisabık muhaberatı resmîye hiçbir taraftan girişilmemesi lüzumu Heyeti Temsilîye kararile tamimen tebliğ ve rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 131.

Sivas, 4/10/1335

**Kastamonu, Ankara, Samsun, Sivas, İzmit, Bolu, Elâziz, Trabzon,
Diyarbakır, Konya telgraf başmüdürleri**

Heyetimiz yeni kabine ile telif ve tevhidî amal etmek üzere muhaberededir. Bu husus takarrür ve tahakkuk edinceye kadar iş'arı ahire değın kemaflisabık İstanbul ile olan muhaberatı resmîye kat'iyen munkati bulundurulacaktır. İcap edenlerin ehemmiyetle nazarı dikkatlerinin celbi tavsiye olunur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 132.

Sivas, 5/10/1335

Makamı Sadareti Uzmaya

4 Teşrinievvel 1335 tarihli cevabî telgrafnamei sadaretpenahileri muhteviyatına nazaran cemiyetimiz Heyeti Temsilîyesinin vukubulmuş olan maruzat ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemali şükranla anlaşıldı. Ancak tarafı âcizanemizden taahhüt edilmesini talep buyurduğunuz nikat hakkında berveçhiati izahatta bulunmaktığımızıza müsaadei sâmilelerini rica ederiz:

Hükûmetin rehberi harekâtının ahkâmı kanuniyeye tamamen riayet olması tabîi olup heyeti âcizanemizce de bunun tecellisini temin etmek yegâne gayedir, son zamanda hadis olan ahvali gayrutabîi ve gayrıkanuniyenin âmil ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus mezkûr kabinenin şukutile heyeti celilelerince ahkâmı kanuniye dairesinde hareket ve Ferit Paşa Kabinesi tarafından ikna edilmiş gayrimeşru ef'al ve harekât esbap ve müvellidatının ref'i için icap eden tedabiri kat'iyeye ittihaiz buyurulduğu takdirde bizatihi zail ve bu yüzden vukuu melhuz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin heyeti vükelâyı hazıraya ahkâmı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdât ve muzaheretle bulunabilmesi için evvelâ hükûmetin meşru ve kanunî olan teşkilatı milliyemizi hüsnükâbul eylediği sarîh ve kati bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimizle hükûmeti merkezîye arasında emniyet ve samimiyeti müteakibinin husul bulduğu meşkûk kalacak ve binnetice mütebayın harekât ve teşebbüsâtın zuhûru melhuz bulunacaktır.

Payitaht ile Anadoluyu yekdiğerinden tefrika heyeti âcizanemiz ve mümessilleri bulduğumuz efradı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilâkis hükûmeti sabıkanın Paris Sulh Konferansında vilâyatı şarkîyenin bittamam vâsi bir muhtariyeti haiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros hududu Osmanîye gösterilerek iki üç vilâyetin camiai Osmanîye haricine bırakılması ve payitaht ve vilâyatımızın eksen yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfına birçok işgallere ve haysiyet ve istiklâlî devlet ve milleti muhil ahvale seyirci kalması ve mevcudiyeti millîyesini muhafaza azmî dindaranesile hukuku mukaddsesini müdafaaıya kıyam eden Kongre azasının eşkıya çetesi gibi tenkili maksadile Mamuretülâziz vilâyetinde birtakım eşkıya cem'ine bittavessül Sivas ve Mamuretülâziz vilâyetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren hükûmeti sabıkanın icraatı gayrimeşruası olmuştur. Aksamu memaliki Osmanîyenin işgali tehlikesine gelince teşkilâtı millîye izharı mevcudiyet eylediği gündenberi hiçbir işgal vaki olmadığı gibi bilâkis Ferit Paşa Kabinesinin müsamaha ve seyyiatı neticesi olmak üzere ahkâmı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi heyeti âcizanemiz değil hükûmeti sabıkanın ihlâl eylediği müstağnî arzu beyandır. Tarafımızdan hiçbir dairei resmîye işgal edilmemiş olduğundan gayrıvaki bir halin tashihi gayrıvarittir. Ecanip ile vaki olan münasebatımız bir şekli siyasiî resmîde olmayıp Kuvayı Milliyemiz aleyhinde hükûmeti sabıkanın neşriyatı vakiasının sıhhat veya ademi sıhhatini tahkik zımnında gelen ve payitahtta milletin itti-

di. Bakanlar Kurulunda görüşüldükten sonra bu gece yanıt verileceği bildirildi. Buna göre kesin sonuca kadar eskisi gibi hiçbir taraftan resmî haberleşmelere girişilmemesi gerekliliği Temsilci Kurul kararile genelge olarak bildirilir ve rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 131.

Sivas, 4/10/1919

**Kastamonu, Ankara, Samsun, Sivas, İzmit, Bolu, Elazığ, Trabzon,
Diyarbakır, Konya telgraf başmüdürleri**

Kurulumuz yeni kabine ile uzlaşmak ve amaç birliğine varmak üzere haberleşmektedir. Bu konu bir karara bağlanıp gerçekleşene kadar yeni bir bildiririmiz olmadıkça eskisi gibi İstanbul ile olan resmî haberleşmeler kesinlikle bulundurulacaktır. Gerekenlerin önemle dikkatlerinin çekilmesini öneririz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 132.

Sivas, 5/10/1919

Yüce Başbakanlığa

4 Ekim 1919 tarihli yanıt telgrafınızda yazılanlara göre derneğimiz Temsilci Kurulunun yapmış olduğu sunu ve önerilerinin hepsinin onaylanıp kabul edilmiş olduğu teşekkürlerle anlaşıldı. Ancak bizce üstlenilmesini istediğiniz noktalarla ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yapmamıza izin vermenizi rica ederiz:

Hükûmetin davranışlarında yol gösterici olarak kanun hükümlerine harfi harfine uyulması doğal olup kurulumuz için de bunun gerçekleşmesini sağlamak tek amaçtır. Son zamanda ortaya çıkan olağan dışı ve yasa dışı durumların yaratıcısı ve nedeni Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus o kabinenin düşmesi üzerine sizin kurulunuzca kanuna uygun olarak davranılır ve Ferit Paşa Kabinesi tarafından yapılmış eylem ve davranışların nedenleriyle sonuçlarının kaldırılması için gerekli olan kesin önlemler tarafınızdan alınırsa kendiliğinden ortadan kalkar ve bu yüzden doğabilecek sakıncalar ve sürebilecek davranışlara neden olmamış olur. Derneğimizin şimdiki bakanlar kuruluna söz vermesi ve yardımda bulunabilmesi için önce hükûmetin meşru ve yasal olan ulusal örgütlenmemizi iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gerekir. Yoksa derneğimizle İstanbul hükûmeti arasında karşılıklı güven ve içtenliğin olduğu kuşku kalacak ve bunun sonucu olarak karşıt davranış ve girişimlerin ortaya çıkması beklenir olacaktır.

Padişahla Anadolunun birbiriyle bozuşmasına bizim kurulumuz ve temsilcisi olduğumuz halk neden olmuş olmayıp tersine eski hükûmet Paris Barış Konferansında doğu illerinin tümünü geniş bir özerklik sahibi Ermenistan olarak kabul etmesi ve Osmanlı sınırı olarak Toros gösterilerek iki üç ilin Osmanlı topluluğu dışında bırakılması ve başkent ve illerimizin çoğu yerlerinde ateşkes hükümlerine aykırı birçok işgallere ve devlet ve milletin haysiyetiyle bağımsızlığını yaralayıcı durumlara seyirci kalması ve ulusal varlığımızı koruma yolundaki dinsel kararliliğiyla kutsal haklarını savunmaya kalkan Kongre üyelerini eşkıya çetesi gibi ezmek amacıyla Elazığ ilinden birtakım eşkıya toplanmasına girişilerek Sivas ve Elazığ illeri halkı arasında birbirini öldürme nedenlerini hazırlama emrini veren eski hükûmetin yasaya aykırı davranışları olmuştur. Osmanlı toprakları parçalarının işgal edilmesi tehlikesine gelince ulusal örgütler varlıklarını gösterdikleri gündenberi hiçbir işgal olmadığı gibi tersine Ferit Paşa Kabinesinin göz yumması ve kötülükleri sonucu olmak üzere ateşkes hükümlerine aykırı olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz boşaltılmıştır. Şu halde ülkenin bütünlüğünü bizim kurul değil eski hükûmetin bozduğunu söyleyip açıklamak bile gereksizdir. Tarafımızdan hiçbir resmî daire işgal edilmemiş olduğundan olmamış bir durumun düzeltilmesi söz konusu olamaz. Yabancılarla olan ilişkilerimiz resmî siyasiî bir biçimde olmayıp Ulusal Güçlerimize karşı eski hükûmetin yaptığı yayımların doğru olup olmadığını araştırmak için gelen ve başkentte milletin güvenini kazanmış Ulusal Güç-

madına mazhar Kuvayi Millîyeye müstenit meşru bir hükûmet göremiyen Düveli İtilâfiyenin nezdimize ba'seyledikleri birtakım memurını siyasilerle vaki olan temaslardan ibaret olup gayei amali millîyeyi teşkilâtı millîyenin vüs'at ve kudretini, idarei millîyenin şümül ve kat'iyetini yakinen onlara ibras ve irae ile milletimiz hakkında celbi hürrmet ve itimadı temine inhisar etmiştir ki bu da sulh konferansında mukadderatı millet hakkında muzır değil bilâkis birçok netayici müfide istihsal edeceği azadei şekkü şüphedir. Meb'usan intihabatı hakkında hükûmeti sabıkanın verdiği evamiri zahire dairesinde hareket eden hükûmetler henüz defatiri esasîyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale onlara kadar maddeten gayırıkabil olduğu gibi cemiyetimiz bir farkai siyasiye olmadığından ihtirasatı siyasîden bittamam beri bulunacağını ve intihabatta kat'iyen ahalinin içtihat ve hürriyeti vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini biddef'at beyannamelerile esasen ilân eylemiştir.

Muamelâtı hükûmete iras edilen sekte ancak muhaberatı resmîyenin inkıtaıdır ki bu da milletin ebi müşfik ve ekremi bulunan padişahına maruzat ve istirhamatını takdime mâni teşkilile padişah ve efradı millet arasında bir seddi hail teşkil eden Ferit Paşa Kabinesinin hareketi nameşruasının netayici zarurîyesindendir.

Şu noktaya da kemali ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkati fehahmetpenahilerini celbe mecburuz ki beyanatı samilerinde memleketimizde usulü meşrutiyet icabınca hakimiyeti millîye cari bulunduğu mezkur ise de feshinden itibaren Meclisi Meb'usanın dört ay zarfında içtimai Kanunu Esasîmizin ahkâmı safihasından iken bugüne kadar intihabatın defaliri esasîyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtacı izah olmadığı veçhile dört ay zarfında içtimai bir mecburiyeti kanunîde tahtında tahtında bulunan Meclisi Millînin şu ana kadar ademi içtimai Ferit Paşa Kabinesinin açtıkdan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasîye bir tecavüzü kat'isini teşkil eder ve Kanunu Cezanın maddei mahsusasına tevfiikan bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmı kanunîyenin tamamîi tatbiki hakimiyeti millîyeyi kabul ve ahkâmı kanunîyenin tatbikını kendisi için bir vazifei kanuniye addedecek her hükûmeti meşrutinin ilk vazifei mukaddesidir.

Ferit Paşa Kabinesinin tevliid eylemiş bulunduğu bugünkü vaziyeti gayritabiîyenin ademi tekerriürü için ilk maruzatımızda serdine müsaade istirham eylediğimiz atideki tekâlifin hüsnü telâkki ve tatbikini temenni yerleriz;

1 - Meşru ve kanunî olan teşkilât ve teşebbüsâtı millîyemiz bazı bedhahan ve bilhassa Ferit Paşa Kabinesi tarafından bolşeviklik veya ittihatçılık mahiyetinde suitefsir ve bu yüzden memleketimiz dahilinde şuriş olduğu tamim ve işaa edilmişti. Bugün millet arasında nifak ve şikak olduğu zehamında bulunulduğu anlaşılmıştır. Bu şayialar kat'iyen gayırrıvartittir. Bilâkis memleketimizde her zamandan ziyade asaviş ve huzur olup millet dahi bir kütlei müttehîde halindedir. Bu hakayik bütün cihan nazarında sabittir. Hükûmeti merkezîye için pek büyük bir kuvvei maneviye ve bir noktai istinat ehemmiyetinde bulunan bu vaziyete rağmen Ferit Paşa Kabinesi tâ son zamana kadar Anadolu ahvalini müşevveş ve. mucibi endişe göstererek milletin cihan nazarında iktisaba başladığı itibarı medenîyi izaleye çalışmaktan hâli kalmadı. Binaenaleyh bugün tekmil Anadolunun hükûmeti cedideden beklediği ilk milletin yekvücut olup sükûn içinde hukuku meşruasının müdafaasına çalıştığını ve memleketin hiçbir tarafında muhîllî asayiş hiçbir hal ve hareket mevcut olmadığını ve hususile amali millîyenin tamamille haklı ve meşru olduğunu resmî bir beyanname ile cihan efkârı umumîyesine ilân etmektedir. Bu suretle milletin teşkil ettiği vahdeti umumîyeye hükûmet te iltihak ederek hiçbir kuvvei siyasiyemiz bu mübeccel cereyanın haricinde kalmamış olacaktır.

2 - Hükûmeti sakıtanın tahrikâtı ihanetkâranesine alet olarak ahaliyi teslih ve mukateleye sevkeden birtakım rüesayı memurının mahkemei aidesine tevdii ve hareketi meşruai millîyeye mümanaat ve hyanet eden bazı vülâtı sabıkanın da hizmeti devletle istihdam olunmaları ve mahza hukuku kanunîyeyi millîyeye muzaheret elliklerinden dolayı azledilenlerin de memuriyetlerine idaderile hak ve adaletin yerine getirilmesi talep ve rica olunur.

3 - Ordunun maneviyatı üzerinde suitesir icra eden, Harbiye Nezaretini âtl ve gayrıkadır bir hale getiren idaei rütbeleri Meclisi Millînin tasdikimi iktiran etmemiş olan ve yegâne sebebi istihdamları da birtakım esbap ve mülâhazatı sakimei siyasîden ibaret bulunan müte-kaidin derhal asıllarına ırcaile mühim ve mutena makamalı askeriyenin ehil ellere tevdiiini ordunun ve devletin selâmeti namına arz ve teklif ederiz.

4 - Anasırı islâmîyeyi birbirile mukateleye sevkedip milletin hareketi meşruasını işkâl etmek

lere dayalı meşru bir hükûmet göremiyen İtilâf Devletlerinin yanımıza gönderdikleri birtakım politik görevlilerle yapılan görüşmelerden başka bir şey değildir, ve amacı ulusal istemleri ulusal örgütlerin yaygınlığını ve gücünü, millî iradenin geniş kapsam ve kesinliğini onlara iyice belirtir göstermekle milletimize saygı ve güven sağlamakla sınırlı kalmıştır ki bunun da barış konferansında milletin kaderi için zararlı değil tersine birçok yararlı sonuç elde etmeye yarayacağı hiç kuşku götürmez. Meb'usların seçimi konusunda eski hükûmetin verdiği sözde - emirler uyarınca iş gören hükûmet daireleri ana defterleri bile düzenlemeye henüz yeni başlamış olduklarından seçimlerde halkın özgürlüğüne tarafımızdan el uzatılması ve karışılması şimdiye kadar olanaksız olduğu gibi derneğimiz siyasi bir parti olmadığından siyasi hırslardan tümüyle uzak kalacağını ve seçimlerde halkın düşüncesine ve vicdan özgürlüğüne hiç mi hiç karışmayacağını yayımlanan bildirilerle zaten birçok kez duyurmuştur.

Hükûmet işlemlerine getirilen kesiklik sadece resmî haberleşmelerin kesilmesidir ki bu da ulusun, şefkatli ve cömert babası olan padişahına bildiri ve dileklerini sunmasına engel olup padişah ve halk bireyleri arasında bir duvar oluşturan Ferit Paşa Kabinesinin meşru olmayan davranışlarının kaçınılmaz sonuçlarındandır.

Şu noktaya da bütün önem ve ciddiliğiyle siz sayın başbakanımızın dikkatini çekmek zorundayız ki demeçlerinizde memleketimizde meşrutiyet yöntemi gereği ulusal egemenlik bulunduğu bildirilmekte ise de dağıtılmasından bu yana Meb'uslar Meclisinin dört ay içinde toplanması Anayasamızın açık hükmü gereği iken bugüne kadar seçim kütükleri bile düzenlenmemiştir. Açıklamaya bile gerek yoktur ki dört ay içinde toplanması yasal zorunluk olan Millî Meclisin şu ana kadar toplanmaması Ferit Paşa Kabinesinin açıktan açığa meşrutiyeti çiğneme ve Anayasaya kesin bir karşı koyma eylemini oluşturur ve Ceza Kanununun ilgili maddesi uyarınca bir suç sayılır ve bunu işleyenler hakkında yasa hükümlerinin tam olarak uygulanması ulusal egemenlik ilkesini kabul edecek ve kanun hükümlerinin uygulanmasını kendisi için bir yasa görevi sayacak her meşru hükûmetin ilk kutsal ödevidir.

Ferit Paşa Kabinesinin yaratmış olduğu bugünkü anormal durumun tekrarlanmaması için ilk yazımızda bildirilmesine izniniz istediğimiz aşağıdaki önerilerin iyi karşılanmasını ve uygulanmasını dileriz:

1 - Haklı ve yasal olan ulusal örgütlerimiz ve girişimlerimiz bazı kötücüller ve özellikle Ferit Paşa Kabinesi tarafından bolşeviklik ya da ittihatçılık niteliğinde kötüye yorumlanmış ve bu yüzden memleketimizde karışıklık olduğu genelge ile duyurulmuştur. Bugün millet arasında ayrılık ve ikilik olduğunun sanıldığı anlaşılmıştır. Bu söylentiler kesinlikle doğru değildir. Aksine memleketimizde her zamandan çok güvenlik ve huzur vardır ve millet de birleşmiş bir kitle durumundadır. Bu gerçekler bütün dünyaca saptanmıştır. İstanbul hükûmeti için pek büyük bir moral güç ve bir dayanak noktası önemliliğinde bulunan bu duruma karşın Ferit Paşa Kabinesi ta son zamana kadar Anadolu durumunu karışık ve kaygılandırııcı göstererek milletin dünyanın gözünde kazanmaya başladığı uygar saygınlığı yok etmeye çalışmaktan geri kalmadı. Bu duruma göre bugün tüm Anadolunun yeni hükûmetten beklediği ilk iş milletin tek bir vücut halinde ve dinginlik içinde meşru haklarını savunmaya çalıştığını ve memleketin hiçbir tarafında güvenliği bozucu hiçbir durum ve davranış bulunmadığını ve özellikle ulusal isteklerin bütünüyle haklı ve meşru olduğunu resmî bir bildiriyle dünya kamu oyuna ilân etmektir. Böylece ulusun oluşturduğu genel birliğe hükûmet de katılacak ve hiçbir politik gücümüz bu yüce akımın dışında kalmamış olacaktır.

2 - Düşük hükûmetin haince kıskırtmalarına alet olmuş bulunan ve halkı silahlanmaya ve birbirini öldürmeye iteleyen birtakım üst düzey memurların yetkili mahkemeye verilmesi ve milletin haklı davranışlarına engel olarak hainlik eden bazı eski valilerin de devlet hizmetinde kullanılmaması ve sırf milletin yasal haklarına destek oldukları için görevden alınanların da görevlerine geri gönderilmeleri yoluyla hak ve adaletin yerine getirilmesini ister ve rica ederiz.

3 - Ordunun morali üzerinde kötü etki yapan, Savaşışleri Bakanlığını işlemez ve güçsüz bir duruma getiren rütbelerinin geri verilmesi Millî Meclisçe onanmamış olan ve görevlendirilmelerindeki tek nedenin de birtakım politik etkenler ve sakat düşüncelerden başka birşey olmayan emeklilerin gecikmeden emeklilik durumuna döndürülmeleri önemli ve yüksek askerlik görevlerinin yetenekli ellere verilmesini ordunun ve devletin esenliği adına öneririz.

4 - Müslüman halkı birbirlerine öldürmeye iteleyip milletin meşru savaşımını güçleştirmek

üzere hükûmeti sabıkanın vermiş olduğu gayrikanunî evamiri hainaneyi ait oldukları şehasa tebliğ eden, ordunun esrarını muhtevi şifreli muhaberatı askeriyeyi çaldırmak için tertibat ittihazından ve bilhassa posta telgraf müdiriyeti umumîyesinde bir hafiye ve casus teşkilâtı vücud getirmekten çekinmeyen ve bu suretle muhaberatı resmîyenin mahremiyet ve kutsiyeti kanunîyesini ihlâl eden nüzzarı sabıkadan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın meclis küşadında Divanı Aliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa fırlarlarına meydan verilmemesini ve bilhassa Posta ve Telgraf Müdürü Umumiye Refik Halit Beyin derhal tevkîfiye mahkemei adesine tevdiini kanunun masuniyeti ve hukuku millîyenin kutsiyeti namına talep ederiz.

5 - Gerek İstanbul ve gerekse taşrada harekâtı meşruai millîyeye iştirak etmiş veya harekâtı mezkûreyi terviç eylemiş olanlar aleyhinde hükûmeti sakıta tarafından başlanılmış olan takibat ve tayzikatı keyfiyeye nihayet verilmesi kanuna istinaden ve kemali ehemmiyetle talep ve rica olunur.

6 - Bidayette İtilâf Hükûmatının sırf kendi askerî noktai nazarlarından vaz'ü ikamesi teklif ve Hükûmeti Osmanîye tarafından deruhde olunan Dersaadet matbuat sansörünün birçok sebep ve bahanelerle evvelâ İtilâf kontrolü ve bilâhare mezkûr Mütelifin tarafından kablettatı sansöre iştirak edilmesi suretindeki müdahale ile nüfuzu hükûmetin zevali ve sabık kabinenin de bu ecnebî kuvvetinden nameşru istifadesi yüzünden bugün matbuat milletinin amali meşruasını izhar ve hukuk mukaddesini müdafaa edemeyecek bir hali elime gelmiş ve bunun bütün mes'uliyeti maddîye ve manevîyesi hükûmetin duşu tahammülüne yüklenmiştir. Binaenaleyh Osmanlı Hükûmetince Kanunu Esasîye mugayir olan bu hale resmen bir nihayet verilmesini ve şayet Dîvelî İtilâfîye tarafından kendi noktai nazarlarından askerî sansöre devamda ısrar olunacak olursa bu sansörün Hükûmeti Osmanîye matbuatı umumîye müdiriyetinin murakabe kat'iyesi altında olmak üzere hututu esasîyesi muayyen ve Dersaadet matbuatınca malûm şerait dairesinde Mütelifin tarafından icrasına müsaade ile Hükûmeti Osmanîyenin efkârı umumîyei millet karşısında sansör mes'uliyetinden tahlisini arz ve teklif eyleriz. Maruzat ve tekâlif meşrudeye milleti tatmin edecek cevabı sarîh ve muvafık ita buyrulacağı zamana kadar temini makasadı millîye için millete itihaz edilmış olan tedabiri fiiliyeye kemakân devam zaruretinde kalınacağını bilcümle vilâyet ve müstakil elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine kemali katiyetle arz ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

VESİKA, 133.

- Yunus Nadi Bey zatı devletinizle görüşmek istiyor Efendim.
- Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım.
- Yunus Nadi ve yanında Nâzır Paşanın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nâzır Paşayı istediler mi yoksa.
- Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız beni telgrafa davet ettikleri zaman Nâzır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nâzır Paşa mıdır yoksa zatı âlilerimi mi?
- Nâzır Paşanın müsaadesile ve yaveri vasi fasile Harbiye merkezinden zatı devletlerini aradık bundan galattır Efendim.
- Teşekkür ederim buyrun.

Yunus Nadi Bey ile muhabere

İradei millîyenin hakimiyeti milleti infaz etmesi neticei meşkûresi olarak meydana gelen tagallüp üzerine burada teşekkül eden hükûmetle teşkilâtı millîye arasında ahengi itti-hat husulünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatım neticesinde henüz bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin teahhuru husulü dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle bazı maruzatta bulunmayı vazife addettim. Evvelâ: Bu hükûmete dahil bulunan bazı zevatın mücerret hükûmeti sakı taya iştiraklerinden dolayı suinazarlarla görülmelerine mahal yoktur. Hükûmeti sakıtanın faal uzuvları sadrazam, dahiliye ve harbiye nâzırlarından ibaret gibi idi. Diğerlerinin ekseriyetle namuslarında ve vatanperverliklerinde iştihah mahal olmayarak hatta onların hükûmeti sakıta içinde bulunmaları belki daha ziyade bizim işimize yaramakta idi. Nitekim Abuk Ahmet Paşa ile bendeniz hali temas-ta idim. Kendisi teşkilât ve hareketi millîyeye bütün mevcudiyetle merbut olmaktan bir an bile fariğ kalmamış ve hatta son defa kabinenin iskatında müessir bir âmil rolünü oynamış-tır. Zaten bendeniz takdirime göre bu hükûmet şimdiki şekilde nihayet süratle yapıl-

için eski hükûmetin vermiş olduğu yasa dışı haince emirleri ilgili kişilere bildiren, ordunun sınırlarını içeren şifreli askeri yazışmaları çaldırmak için önlemler almaktan ve özellikle posta telgraf genel müdürlüğünde bir hafiye ve casus örgütü kurmaktan çekinmeyen ve böylece resmî haberleşmelerin gizliliğini ve yasal kutsallığını bozan eski bakan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın meclis açıldığında Yüce Divana verilmek üzere hiçbir yana kaçmalarına meydan verilmemesini ve özellikle Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve ulusal hakların kutsallığı adına isteriz.

5 - Gerek İstanbul gerek taşrada ulusun haklı savaşımına katılmış ya da bunu desteklemiş olanlara karşı düşük hükûmet tarafından başlanılmış olan kovuşturma ve keyfi baskılara son verilmesini kanuna dayanarak ve bütün önemiyle ister ve rica ederiz.

6 - Başlangıçta İtilâf Devletlerinin salt kendi askerî görüşleri açısından konulması önerilen ve Osmanlı hükûmeti tarafından yerine getirilmesi üstlenilen İstanbul basın sansörünün birçok neden ve bahanelerle önce İtilâf denetimi ve ardından bu İtilâf Devletleri tarafından basım öncesi sansöre katılmaları yolundaki karşımalarla hükûmetin etkinliğinin yok olmasına ve eski kabinenin de bu yabancı güçten yasaya aykırı yolda yararlanması yüzünden bugün basın milletinin meşru isteklerini açıklayamaz ve kutsal haklarını savunamaz acınacak bir duruma gelmiş ve bunun bütün nesnel ve tinsel sorumluluğu hükûmetin sırtına yüklenmiştir. Bu nedenle Osmanlı Hükûmetince Anayasaya aykırı olan bu duruma resmî olarak son verilmesini ve eğer İtilâf Devletlerince kendi bakış açılarından askeri sansörü sürdürmekte direnilecek olursa bu sansörün Osmanlı hükûmetinin basın genel müdürlüğünün kesin denetimi altında olmak üzere ana hatları belirli ve İstanbul basımınca bilinecek koşullar çerçevesinde İtilâf Devletleri tarafından yapılmasına izin vererek Osmanlı hükûmetinin ulus kamuoyu karşısında sansör sorumluluğundan kurtarılmasını bildirir ve öneririz. Bu istek ve önerilerimize milleti rahatlatacak açık ve olumlu yanıt verilene dek milletin amacını sağlamak için millete alınmış olan edimli önlemleri eskisi gibi sürdürmek zorunda kalınacağını bütün iller ve bağımsız sancaklarla onlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir kesinlikle bildiririz.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

BELGE, 133.

- Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor Efendim.
- Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım.
- Yunus Nadi ve yanında Bakan Paşanın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Bakan Paşayı mı istediler yoksa.
- Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız beni telgrafa çağırdıkları zaman Bakan Paşa istiyor demişlerdi. Çağırın Bakan Paşa mıdır yoksa siz misiniz?
- Sizi Bakan Paşanın izniyle ve yaverinin aracılığıyla Harbiye merkezinden aradık yanlış anlama bundandır Efendim.
- Teşekkür ederim buyrun.

Yunus Nadi Bey ile görüşme

Ulusal isteğin ulusun egemenliğini etken kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine burada kurulan hükûmetle ulusal örgütler arasında uyum oluşmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmalarımın sonucu henüz bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyumun gecikmesi iç ve dış açılarından iyi olmaya-çağından bazı şeyleri sizin bilginize sunmayı ödev saydım. Önce: Bu hükûmete girmiş bulunan bazı kimselerin salt düşük hükûmete katılmış olmalarından dolayı kötü gözle görülmelerine yer yoktur. Düşük hükûmetin asıl iş gören üyeleri başbakan, içişleri ve savaş-leri bakanlarından oluşuyor gibi idi. Öbürlerinin çoğunlukla namuslarında ve yurtseverliklerinde kuşkuya yer olmayıp hatta düşük hükûmetin içinde bulunmaları belki daha çok bizim işimize yaramakta idi. Nitekim Abuk Ahmet Paşa ile ben ilişki içinde idim. Kendisi ulusal örgüt ve savaşına bütün varlığıyla bağlı olmaktan bir an bile uzak kalmamış ve hatta son defa kabinenin düşürülmesinde etkili bir etken rolü oynamıştır. Aslında benim görüşüme göre bu hükûmet şimdiki biçimiyle olsa olsa hızla yapılması kendisince de

ması kendisince dahi matlup olan intihabalı teşriye neticesine kadar devam edebilecek intikal devresi hükümetidir. Bizim de asıl maksadımız olan bu gayenin bir an evvel teminine hail olacak bir mahzur olmadığı takdirde bizim de olanca himmet ve gayretimizi o ümniyenin teminine hasreylemekliğimiz pek muvafık olacaktır mütalesındayım. Yarı ağıyar nazarında buharanın temadi ediyor görünmemesi lâzımgelen bir zamanda yaşadığımız hissi de, o mütaleyayı müeyyit ve müekkittir. Hükümeti hazıra şimdiki şekle emel ve metalibi millîyenin kâffesini hüsnü telâkki etmek ve hüsnü intacına da sâyeylemek hususunda en ufak şüpheye mahal vermemektedir. Hususile Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevatın hükûmette teşkilâtı millîyenin bir murahhası ve kâfili gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur, ikinci mesele de:

Eşhasa taallâk eden kısımdır ki, bunda bütün hissiyatım sizlerle beraber olmakla beraber ben de biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim. İradei millîyenin muvaffakiyeti azimkâranesi umumen ve pek amik tesirat husule getirmiştir. Bu tesiratin bazılarıncı müntekimane harekât gibi telâkki ve tefsir olunabilecek icraat ile velevki en hafif surette şaibedar olmaktan masun bulundurulması bendenizce müphem bir noktadır. Sukut edenler yalnız maddeten değil manen de sukut etmişlerdir. Onların yeniden ikâi mazarrat edememeleri tahtı teminde bulunduruldukça mücazatt müterettibelerini kanuna bırakmak teşkilâtı millîyenin memlekette eskilerinden bambaşka bir devri vakar ve adalet açmakta olduğu fikrini teyit ve takrir eyliyecektir. Millete hıyanet edenlerin cezasız kalmaması hususunda ittifak etmiyecek kimse bulunamaz ve hainliğin cezasız kalmayacağında bendeniz şahsen eminim mesele onun da şimdilik kanunun darbei tehdit ve tedibine havale ediyormuşuz gibi görünmekte maslahat ve menfaat görüyorum. Erkânile vukubulan temaslarım da heyeti hazırai hükûmet teşkilâtı millîye metalibini tamamî icra ve infazına azmetmiş olduğu müsteban oluyor. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa bugün neşridilecek beyannamede bu cihetin zaten kâfi derecede musarrah olduğunu ve ancak beyanname lisanı resmî hükûmetle y azıldı gına göre her taraf nazarı dikkate alınarak dercedilmiş suri birkaç kelimeye atfı ehemmiyet olunmaması lâzımgeldiğini beyan eyledi. Ve bilhassa sadrı cedit heyeti hükûmet her türlü suitefehhiümü bertaraf edecek bir vaziyetin sureti kat'iyede temini idamesi için teşkilâtı millîye erkânunun irae edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri arzuyu samimîsini izhar ediyor. Hulâsa halen bendenizin en ziyade lâzım addettiğim cihet buharanın gayrimünhal ve müşevveş bir vaziyette temadi etmemesinden ibarettir. Bu ciheti acilen temin edebilirsek pek muvafık olacaktır. Mütaalei âli-lerine intizaren arzı ihtiram eylerim.

6/10/1335

VESİKA, 134.

TAMİM

Gayet aceledir

İzmit, Adapazarı, Bilecik, Bursa, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Kangrı, Afyon Karahisar, Denizli, Antalya, Konya, Burdur, Kastamonu, Bolu, Sinop, Samsun, Trabzon, Giresun, Rize, Niğde, Kayseri, Harput, Diyarbakir, Bitlis, vilâyet, liva ve kazalarına.

Bugün yine kabine makine başında Heyeti Temsilîyemizle bilvasıta bazı muhaberatda bulunmuştur. Kabinenin muhteviyatı malûmumuz olmayan bir beyanname neşredebileceği anlaşılmıştır. Metalibi millîyeyi terviç ettiğini henüz kat'î olarak bildirmemiş olan kabinenin herne suretle olursa olsun bilcümle tebligatının kemafıssabık iş arı âhire değin telgrafhanelerce alınmaması hususundaki tedabirin ehemmiyet ve dikkatle idamesi lüzumu tebliğ olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa

Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına

Mustafa Kemal

VESİKA, 135.

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Nâzır Paşa odası 7/8 Teşrinievvel 1335

C: Madde 1 - Zatı Devletlerine ve rüfekayi kirama âcizleri har ve samimî teşekküratımı takdim ile kespi mübahat eylerim. Kabine azayı kiramı bu hissi hürrmette tamamen müşterek ve Sadrazam Paşa Hazretleri gözlerinizden öperler.

2 - Teşkilât noktai nazarından vukubulacak servis tarzındaki muhaberata kasime müsaade etmiştir.

istenilen yasama meclisi seçimi bitene kadar sürebilecek bir geçiş dönemi hükûmetidir. Bizim de asıl amacımız olan bu sonucun bir an önce sağlanmasına engel olacak bir sakınca çıkmazsa bizim de olanca uğraşı ve çabamızı o amacın sağlanmasına bağlamamız pek uygun olacaktır düşüncesindeyim. Dost ve düşman gözünde, bunalım sürüyor görünmemesi gereken bir zamanda yaşadığımız duygusu da, bu düşünceyi destekleyip güçlendirmektedir. Bugünkü hükûmet şimdiki biçimiyle ulusal istek ve amaçların tümünü iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına da çalışmak konusunda en ufak kuşkuya yer vermemektedir. Özellikle Cemal ve Abuk Paşalar gibi kimselerin hükûmette ulusal örgütlerin birer delegesi ve güvenesi gibi sayılmalarında kuşkuya yer yoktur. İkinci sorun da:

Kişilere ilişkin bölümdür ki, bunda bütün duygularıyla sizlerle birlik olmakla beraber ben de biraz ılımlılık önmeye cesaret edeceğim. Ulusal istemin sarsılmaz kararlılığının başarısı genel ve pek derin etkiler yapmıştır. Bu etkilerin kimselerce öç alıcı davranışlar gibi sayılıp yorumlanabilecek işlerle ne kadar ufak olursa olsun lekelenmekten korunması ben-çe belirsiz bir noktadır. Düşenler yalnız nesnel olarak değil tinsel olarak da düşmüşlerdir. Onların yeniden zarar yapamamaları sağlanmış bulunduruldukça layık oldukları cezalarını kanuna bırakmak ulusal örgütlerin memlekette eskilerinden değişik bir ağır başlılık ve adalet dönemi olduğu düşüncesini güçlendirerek yerleştirecektir. Millete hainlik edenlerin cezasız kalmaması konusunda birleşmeyecek kimse bulunamaz ve hainliğin cezasız kalmayacağına ben kendim de güvenirim sorun olanları da şimdilik kanunun gözdağı verici ve uslandırın yumruğuna bırakıyormuşuz gibi görünmekte iyilik ve yarar görüyorum. Üyeleriyle yaptığım görüşmelerde şimdiki bakanlar kurulunun ulusal örgütlerin isteklerini eksiksiz olarak yerine getirmekte kararlı olduğu anlaşıyor. Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa bugün yayımlanacak bildiride bu durumun zaten yeterince açıklanmış olduğunu ve ancak bildiri resmî hükûmet diliyle yazıldığından her yön göz önüne alınarak bildiriyi konulan birkaç biçimsel kelimeye önem verilmemesi gerektiğini söyledi. Ve özellikle yeni başbakan hükûmet kurulunun her türlü yanlış anlamayı giderecek bir durumun sürdürülmesini kesinlikle sağlamak için ulusal örgütler ileri gelenlerinin belirliyeceği bir ekiple doğrudan doğruya görüşmek yollu içten bir istek belirliyor. Kısaca, benim bu durumda en çok gerekli saydığım sorun bunalımın çözümlenmemiş ve karışık bir durumda sürüp gitmesidir. Bu sorunu hızla çözümlenebilirsek pek uygun olacaktır. Yüksek görüşlerinizi bekleyerek saygılar sunarım.

6/10/1919

BELGE, 134.

GENELGE

Çok ivedidir

İzmit, Adapazarı, Bilecik, Bursa, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Çankırı, Afyon, Denizli, Antalya, Konya, Burdur, Kastamonu, Bolu, Sinop, Samsun, Trabzon, Giresun, Rize, Niğde, Kayseri, Harput, Diyarbakır, Bitlis, il sancak ve ilçelerine.

Bugün yeni kabine makine başında Temsilci Kurulumuzla aracı kanalıyla bazı yazışmalarda bulunmuştur. Kabinenin içeriğini bilmediğimiz bir bildiri yayımlayacağı anlaşılmıştır. Ulusun isteklerini onayladığını daha kesin olarak bildirmemiş olan kabinenin herne yolla olursa olsun bütün bildirimlerinin eskiden olduğu gibi yeni bildirimize değin telgrafhanelerce alınmaması konusudaki önlemlerin önem ve dikkatle sürdürülmesi gerekliliği bildirilir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma

Derneği Temsilci Kurulu adına

Mustafa Kemal

BELGE, 135.

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bakan Paşa odası 7/8 Ekim 1919

K: Madde 1 - Yüksek kişiliğinize ve saygıdeğer arkadaşlara sıcak ve içten teşekkürlerimi sunmakla onur duyarım. Saygıdeğer kabine üyeleri bu saygı duygusuna tümüyle ortaklırlar ve Başbakan Paşa Hazretleri gözlerinizden öperler.

2 - Örgüt bakımından yapılacak servis biçimindeki yazışmalara kabine izin vermiştir.

3 - Ahalinin efkârını tatmin için beyannamenin tesrii neşrine zaruret hâsıl olmuş ve ni-katı lâzimeye dikkat olunmuştur.

4 - Zâtı hazreti padişahîye yazılacak maruzat ile tebligat suretine ait kabine mütaleası-nı almak mevaidi devletlerinin icrasına başlandığını gösterir; bu hal mucibi fahrim oldu. Ye-ni intihabı Meb'usan Kanunu intihap zamanını kısaltmak ve meb'us adedini azaltmamak ve tarzı intihabı kolaylaştırmak esasına müstenittir. Bu esaslara göre intihap bu ay gayesinde hi-tam bulacaktır. Zâtı Devletlerine ve rüfekayı kirama hürmeti hamilemin takdimine müsaade buyurulmasını rica ederim.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 136.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Şifre

C:

7/8 Teşrinievvel 1335

1 - İltifatı devletleri rüfekayı âcizanemce mucibi şükran oldu. Ve bilmukabele gerek Sadrazam Paşa Hazretlerine ve gerekse kabine azayı kiramına arzı tevdrat ederiz.

2 - Gerek hututu esasîyemizi teşkil eden metalibi umumîyei millîye ve gerekse maksadı mukaddese bir an evvel vüsulü tashil edecek teferruatı lâzime üzerinde hükûmeti milletle hüsnü itilâf ettirmek hususundaki delâlet ve gayreti hamiyetkârenelerinden dolayı da zâtı devletlerine umum arkadaşlar namına arzı şükran ederim Efendim.

8/10/1335

VESİKA, 137.

Mustafa Kemal

BEYANNAME

Harici ve dahili felâketlerin tehdidi altında hukuku tabîyesile mukaddesatının mahfu-ziyetini temin gayesi etrafına toplanan büyük milletimiz, bugüne kadar hakimiyeti millîyeyi ayaklar altına alan birkaç şahsın husumeti hainanesi karşısında kalmıştı. Millete istinat ede-memek itibarile haddi zatinde hiçbir kuvvet ve ehemmiyeti olmayan eşhası mezkûrenin her nasılsa resikâra gelmiş bir hükûmet şeklinde olması, bu mahiyetinden bir ehemmiyeti resmi-ye almasını intaç ediyordu. Bu sebeple şimdiye kadar milletin vahdeti manevîyesi noksanzı olmakla beraber, hükûmeti merkeziyenin bu vahdeti millîyeye dahil olmaması bulunması yar-rü ağıraye karşı milletin değil fakat devletin vahdeti umumîyesini natamam olarak gösteriyor-du. Lâkin bugün Cenabı Hakka ve kendi hakkına istinat eden büyük milletimizin gösterdi-ği imanı mutlak karşısında hailler sukut edip nihayet ayni gayeyi istihlas etrafında devletimi-zin de vahdeti umumîyesi tamam oldu. Bu muvaffakiyeti Millîye iki safhada tecelli etti: Bun-ların birincisi milletin amali meşruasına kespi uttula eden helafetpenah efendimizin Ferit Paşa Kabinesini derhal ıskatile ve ikincisi de, Ali Rıza Paşa Hazretleri riyasetinde teşekkül eden yeni heyeti vükelâ tarafından amali millîyemizin meşruiyeti ve Kuvayi Millîyenin haki-miyeti esasatı kabul edilerek milletle hükûmet arasında bir itilâfî tam olmasile tahakkuk et-ti. Bu itilâfa binaen bugünden itibaren bütün teşkilâtı Millîye ve Heyeti Temsiliyemiz, her iki tarafça müşterek ve bütün milletçe mültezem nikatı nazarımızun teminile amali millîyemizin istihsalinde yeni heyeti vükelâyâ müzahir ve muavin olacak ve muhaberatı resmiye üzerine mevzu olan memnuiyeti refedecektir. Bu vazifenin ifasında teşkilâtımız hiçbir yerde hiçbir kimse tarafından hükûmetin vezaifve icraatı kanunîyesine karşı hiçbir müdahaleye kat'îyen meydan vermiyecek ve bu suretle teşkilâtı millîyenin bütün hedefi mesai ve faaliyeti, vatanın emri istihlasında mütemerkiz kalacaktır. İstihlasın bu istihsalinde hükûmetin vezaifî resmi-yesine mukabil milletin de pek büyük ve pek mübrem vezaifî millîyesi olduğunu nazarı iti-bara alan cemiyetimiz, hükûmetçe musaddak olan nizamnamesi ahkâmına tevfikân teşkilâtı umumîyesini taazzuv ettirerek vezaifî millîyenin intizamı ifasını temin etmeği elzem addet-mektedir ve esasen bu büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksat takip etmiyen heyetimiz, her türlü menafî şahsiyeden ve fırka ihtirasatından da münezzehe olduğundan, ilân etmiş ol-duğu esasatı millîyeden hiçbir sebep ve behane ile hiçbir zaman inhiraf etmiyecek ve en bü-yük hissei faaliyetini Kuvayi Millîyenin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da asayiş ve sükânı tam içinde tevzhine hasredecektir ve en mühlik şeraiti tarihiye altında bile vaka-rı millisinden ve herkesin hukukuna riayetdeki hasaili mevrusesinden zerre kadar ayrıl-

3 - Halkı rahatlatmak için bildirinin yayımlanmasının çabuklaştırılması zorunlu olmuş ve gereken noktalara dikkat edilmiştir.

4 - Padişah hazretlerine yazılacak sunular ile bildirimin biçimine ilişkin kabine görü-şünü almak verilen sözlerin yerine getirilmesine başlandığını gösterir, bu durum bana övünç verdi. Yeni Meb'uslar Seçimi Kanunu seçim zamanını kısaltmak ve meb'us sayısını azaltma-mak ve seçim yöntemini kolaylaştırmak ilkelerine dayanmaktadır. Bu ilkelere göre seçim bu ay sonunda tamamlanacaktır. Yüksek kişiliğinize ve saygıdeğer arkadaşlara üstün saygı-larımı sunmama izin vermenizi rica ederim.

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 136.

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Şifre

K:

7/8 Ekim 1919

1 - İltifatlarınıza ben ve arkadaşlarım teşekkür ederiz. Ve karşılık olarak hem Başba-kan Paşa Hazretlerine ve hem saygıdeğer kabine üyelerine saygılar sunarız.

2 - Hem temel yolumuzu oluşturan genel ulusal isteklere ve hem de kutsal amaca bir an önce ulaşmayı kolaylaştıracak gerekli ayrıntılar üzerinde hükûmeti milletle tam uyumlu duruma getirmek konusundaki yurtsever yardım ve çabalarınızdan dolayı da size tüm arka-daşlar adına teşekkürler sunarım Efendim.

8/10/1919

BELGE, 137.

Mustafa Kemal

BİLDİRİ

Dış ve iç felâketlerin tehdidi altında doğal hakları ile kutsal değerlerinin korunmasını sağlamak amacı etrafına toplanan büyük milletimiz, bugüne kadar ulusal egemenliği ayak-lar altına alan birkaç kişinin haince düşmanlığı karşısında kalmıştı. Millete dayanmadığı için gerçekte hiçbir gücü ve önemi olmayan bu kimselerin her nasılsa işbaşına gelmiş bir hü-kûmet biçiminde bulunmaları, bu niteliğinden resmî bir önem alması sonucunu doğuruyor-du. Bu nedenle şimdiye kadar milletin tinsel birliği eksiksiz olmakla birlikte, İstanbul hükû-metinin bu millî birlik içine girmemiş olması dosta düşmana karşı milletin değil ama devle-tin genel birliğini eksik olarak gösteriyordu. Ama bugün Ulu Tanrıya ve kendi hakkına da-yanan büyük milletimizin gösterdiği sarsılmaz inanç karşısında engeller yıkılıp en sonunda aynı kurtuluş amacı etrafında devletimizin de genel birliği tamam oldu. Bu ulusal başarı iki aşamada gerçekleşti: Bunların birincisi milletin haklı isteklerini öğrenen halifemiz efendi-mizin Ferit Paşa kabinesini hemen düşürmesi ve ikincisi de, Ali Rıza Paşa Hazretlerinin başkanlığında kurulan yeni bakanlar kurulu tarafından ulusal isteklerimizin haklılığı ve Ulusal Güçlerin egemenliği ilkeleri kabul edilerek milletle hükûmet arasında tam bir anlaş-ma olmasıyla gerçekleşti. Bu anlaşmaya dayanılarak bugünden başlamak üzere tüm ulusal örgütler ve Temsilci Kurulumuz, her iki tarafça paylaşılan ve bütün milletçe özlenen görüş-lerimizin gerçekleşmesi ve ulusal isteklerimizin elde edilmesi yolunda yeni bakanlar kuru-luna destek ve yardımcı olacak ve resmî haberleşmeler üzerine konan yasak kaldırılacaktır. Bu görevin yerine getirilmesinde örgütlerimiz hiçbir yerde hiçbir kimse tarafından hükûme-tin görev ve yasal işlerine karşı hiçbir karışmaya kesinlikle meydan vermiyecek ve böylece ulusal örgütlerin bütün çalışma ve uğraşı ereği, vatanın kurtarılması işinde yoğunlaştırılmış kalacaktır. Kurtuluşun bu yoldan elde edilmesinde hükûmetin resmî görevlerine karşılık milletin de pek büyük ve pek önemli ulusal görevleri olduğunu göz önüne alan derneğimiz, hükûmetçe onaylanmış bulunan tüzüğünün hükümleri uyarınca genel örgütlenmesini ta-mamlayarak ulusal görevlerin düzen içinde yapılmasını sağlamayı çok gerekli saymaktadır ve gerçekte bu büyük ve millî amaçtan başka hiçbir amaç gütmeyen kurulumuz, her türden kişisel çıkar ve parti hırsı duygularından da uzak olduğundan, ilân etmiş olduğu ulusal ilke-lerin hiçbir gerçek ve sözde nedenlerle hiçbir zaman sapmayacak ve çalışmalarının en bü-yük bölümünü Ulusal Güçlerin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da tam bir güven-lik ve dincilik içinde düzenlenmesine ayıracaktır ve en korkunç tarihsel koşullar altında bile ulusal ağırbaşlılığından ve herkesin haklarına saygılı olmak yolundaki atadan gelme

mamış olan milletimizin bundan sonra da aynı tarz ve hareketle sabit kalacağına ve bu suretle bu mübarek topraklara sahip olma hakkı medeniyetini bütün cihana tasdik etti-receğinde şüphe yoktur.

7 Teşrinievvel 1335

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 138.

7 Teşrinievvel 1335

Süddei seniye-i hilâfetpenahiye

Sadayı milleti boğmak suretile memleketin her tarafından yükselen feryadı umuminin hakipayı şahanelerine vusulünü menederek hem milletini, hem padişahını iğfal etmekten çekinmemiş olan sabık kabinenin müracaat ve şikâyeti millîye üzerine ıskatile yerine metalibi millîye dairesinde temşiyeti umur edecek bir heyeti vukelâ ikame buyurulması, milletin süddei seniyelerine karşı olan ubudiyet ve sadakati mevrusesini teyit etmiş olmakla şükranı umumiye bütün milleti mutiaları namına atabei felekmertebei şehriyarilerine ref'e cür'etyap olu-ruz. Katıbe-i ahvalde emrû ferman şevketlü, kudretlü, mehabetlü hilâfelpenah efendimiz hazretlerindir.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 139.

Babıali, 8 Teşrinievvel 1335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

7 Teşrinievvel 1335 tarihile atabei ulyayı mülûkaneye takdim olunan telgrafname man-zuru âli buyurularak zat ve makamı akdesi şahanelerine karşı milleti sadıkaları namına teyit edilen hissiyatı sadakat-kârı mucibi memnuniyeti cebanî şehriyari olmuş ve devlet ve milletin kariben selâmet ve saadete vusulüne dua buyurulmuş olduğu tebliğ olunur.

**Sadrazam
Ali Rıza**

VESİKA, 140.

Erzurum, 8/10/1335

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Heyeti Temsilîye namına tamim buyurulan 6 Teşrinievvel 1335 tarihli telgrafnamede Heyeti Temsilîye ricalinin kabineye ve yüksek makam ve memuriyetlere girmesi hakkındaki şayial ret ve tezkîp olunmakla beraber kat'iyen böyle bir emel ve davete mümaşat olunmayacağı da beyan ediliyor ki bunun her tarafta tesirâtı hasene-si görülecek ve şüphesiz ki düşman ruhlu insanların ilk evet aleyhimizde kullanacağı silah-lardan biri böylelikle kırılmış olacaktır.

Bu bapta hassaten arzı takdirat eylerim. Fakat bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar biz-de görülmüş tecarîp ve netayicine nazaran daha şümüllü olmasını da hassaten arz ve müteale eylerim. Burada da Zatı Devletlerle bilhassa görüşüldüğü ve kat'iyetle takarrür eylediği veçhile Heyeti Temsilîyeden Zatı Samilerle Rauf Beyefendinin ve bu kıbalde olan zevatı müessire-i âliyenin meb'us olduktan sora da bir veçhile hükûmete karışmayarak daima Meclisi Millîdeki grubun re's ve rolünde nâfiz ve kabinenin şekil ve terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun daima meclisi millî içinde nâfiz ve murakıp bulunmağı en mühim bir hadise-i muvaffakiyet ve elzemüttat-bik bir karar addeylerim. Ancak bu suretle hükûmet daima milletin murakebesi altında kalarak gerek hükûmet ve gerekse ayanı ve saray muvazeneli karşısında milletin ruh ve amali her taraftan asla inhıraf ettirilmemiş ve tehlikeli ifratlara da meydan verilmemiş olur. Bir emelin ve bir gru-

üstün niteliklerinden hiç mi hiç ayrılmamış olan milletimizin bundan sonra da aynı yöntem ve davranışı sürdüreceğinde ve böylece bu kutsal topraklara sahip olma hakkı uygarca yete-neklerini bütün dünyaya kabul ettireceğinde kuşku yoktur.

7 Ekim 1919

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 138.

7 Ekim 1919

Yüce Halifeye

Milletin sesini boğarak memleketin her tarafından yükselen genel haykırışın size ulaş-masını önleyerek hem milletini, hem padişahını aldatmaktan çekinmemiş olan eski kabine-yi ulusun başvurusu ve yakınması üzerine düşünerek yerine ulusal istekler çerçevesinde iş görececek bir bakanlar kurulu getirilmesi, milletin size karşı olan ve atadan kalma kulluk ve bağılılığını güçlendirmiş olmakla kamunun teşekkürlerini size bağlı bütün millet adına size ulaştırıyoruz. Her konuda siz ne buyurursanız o olur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 139.

Babıali, 8 Ekim 1919

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluna

7 Ekim 1919 tarihile padişaha sunulan telgraf padişah tarafından görülerek kendisine ve makamına karşı sadık milleti adına perçinleştiren bağlılık duyguları padişahımızda se-vinç yaratmış ve devlet ve milletin yakında kurtuluş ve mutluluğa kavuşması için dua etmiş olduğu bildirilir.

**Başbakan
Ali Rıza**

BELGE, 140.

Erzurum, 8/10/1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Temsilci Kurul adına genelge olarak çekilen 6 Ekim 1919 tarihli telgrafda Temsilci Kurul üyelerinin kabineye ve yüksek makam ve görev-lere girmesi konusundaki söylentiler reddedilmiş ve yalanlanmış olmakla birlikte kesinlike böyle bir istek ve çağırının kabul edilmeyeceği de bildiriliyor ki bunun her tarafta iyi etkile-ri görülecek ve kuşkusuz ki düşman ruhlu insanların bize karşı ilk önce kullanacağı silahlar-dan biri böylelikle kırılmış olacaktır.

Bu konuda özellikle övgülerimi sunarım. Ama bu güzel ve sarsılmaz kararın şimdi-ye kadar bizde görülmüş deneyim ve sonuçlarına göre daha kapsamlı olmasını da önem-le bildirir doğru bulurum. Burada da sizinle özel olarak görüşüldüğü ve kesinlikle kararlaştırıldığı gibi Temsilci Kuruldan sizinle Rauf Beyefendinin ve bu degerde olan etkin yüksek kişilerle meb'us olduktan sonra da hiç bir surette hükûmete karışmayarak hep Ulusal Meclisdeki grubun başında etkin ve hükûmetin oluşturuluş şekli ve ileri gelenle-rinin değeri ve kimlikleri ne olursa olsun hep ulusal meclis içinde etkin ve denetleyici du-rumda bulunmayı en önemli bir başarı olayı ve uyulması pek çok gerekli bir karar saya-rım. Hükûmet ancak bu yolla her zaman milletin denetimi altında kalarak hem hükûmet hem senato ve saray dengesi karşısında milletin ruh ve istekleri her yandan hiç saptırıl-mamış ve tehlikeli aşırılıklara da meydan verilmemiş olur. Bir umunun ve bir grubun en

pun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali kendi dairei hizbinden çıkıp ta hükûmet işine karışınca Meclisi Milli daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş veya parçalanmıştır. Vatan ve milletin felâhı tammu şiddetle mevzuubahs olan bu devirde işbu maruzatın etrafında muhabbet ve kat'î bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemali hürmetle istirham eylerim

**K.O.15 K.
Kâzım Kara Bekir**

VESİKA, 141.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bugün bazı gazetelerde beyanname suretinin dercedilmiş olduğu görüldüğünden tadilâtla imkân kalmadı. İlaveten teklifi mutasavver olan dört maddenin Heyeti Temsilîyece vesaiti muhtelif ile tamimi kabinece pek lüzumlu görülmektedir.

1 - İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı.

2 - Devleti Osmanîyenin Harbi Umumiye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tayini esamî suretile bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazâtı kanuniyenin tertibi.

3 - Harp esnasında yapılan her nevi cinayet faillerinin cezaı kanuniyeden kurtulmaya cakları.

4 - İntihabatın serbest cereyan edeceği.

Bu maddelerin tavzih ve tamimi dahilen ve haricen birtakım suitelâkkiyatın önüne geçeceğinden memleketin menafii âliyesi icabı olarak sureti mahsusada hüsnü telâkkisi rica olunur, ihtiramların Efendim.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 142.

Şifre

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Sivas, 10/10/1335

C: 9/10/1335

Maruzatı cevabiyede bulunmadan evel Heyeti Temsilîyenin, kabine erkânı muhteremsi hakkında hissi hürmet ve hüsnü zan perverde eylediğini ve müdavelei efkâr ve teatii mütaaleatta tarafeynin safiyet ve samimiyeti rehber ittihaz eylediğine kanaati olduğunu arzeyerim vesaiti muhtelif ile tamimi lüzumlu görüldüğü emrî iş'ar buyurulan dört madde hakkında Heyeti Temsilîyenin nikatı nazır ve mütaaleatı berveçhiati maruzdur:

1 - Rum ve Ermenilerle, ingilizler başta olmak üzere Düveli İtilafîyenin ve bunların siyasetlerine alet olan sakıt Ferit Paşa Kabinesinin vahdeti Millîye ve saadeti vatana matuf her nevi teşebbüsât ve harekatı meşruai millîyeyi alelulak ittihatçılıkla ittihamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malûmdur. Teşebbüsât ve teşkilatı millîyemizin ittihatçılıkla hiçbir alaka ve münasebeti olmadığı bedhahandan gayri gerek millet ve gerek temasta bulunan ecanipçe taayyün eylemiş olduğu halde mahza buyurduğunuz suitelâkkiyat ve işaat bertaraf etmek maksadile Sivas Umumi Kongresinin birinci celsei içtimanda müzakerata ihyasına çalışılmayacağına dair alenen birer, birer tahlif edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilan olunmuştur. Bundan başka münasebet düşüğe ve bilhassa ecaniple temaslarda bulunulduka bu noktaya ehemmiyeti mahsusa affolunarak beyanat ve izahatı lazimede bulunulmaktadır, maahaza tavsiye buyurulduğu veçhile bu bapta yine fırsat çıktıkça beyanat ve neşriyattan geri kalınmayacaktır. Yalnız bu mesele şekli zahirisinden sarfı nazır edilirse mahiyeti esasıyesi itibarile ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bu cihetle sırf kabine azayı kiramile teatii efkar ve heyeti celilelerinin bu noktadaki kanaati hakimesini istimzaç masadile bu bapta Heyeti Temsilîyenin müteleasuhı arzemeği lüzumlu görmekteyiz. Biz anasırı gayrimüslime ile İtilaf Hükumatının makasadı siyasîye tahtında körükledikleri alehlak ittihatçılık düşmanlığını esas itibarile doğru görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiatı idare ve suistimalleri ile memleketi harabiye sürükliyenlerden ibaret bir hizbi kalil vardır ki, işte asıl millet ve bizim nazarımızda müttehem olanlar bunlardır. Yoksa İttihat ve Terakki mensubininden olup muhafazai bitarafı etmiş, fenalığa alet olmamış eshabı namusunı hu suretle suizan altında kalmasını ve bilhassa her millette olduğu gibi nikü bedi lüzumu derecede temyiz edemiyen alelûmum avam

yüksek ve en yetenekli tanınmış ileri gelenleri kendi çevrelerinden çıkıp da hükûmet işine karışınca Ulusal Meclis hep güçsüz kalmış ve türlü akımlar karşısında ya sürüklenmiş ya da parçalanmıştır. Vatan ve milletin tam kurtuluşunun önemle söz konusu olduğu bu dönemde bilginize sunduklarım konusunda aramızda sevgi ve elimizde kesin bir karar bulunmasını üstün saygılarla dilerim.

**K.O. 15 K.
Kâzım Kara Bekir**

BELGE, 141.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bugün bazı gazetelerde bildiri örneğinin yayımlanmış olduğu görüldüğünden değişiklik yapma olanağı kalmadı. Ek olarak önerilmesi düşünülmüş olan dört maddenin Temsilci Kurul tarafından türlü yollardan genelge olarak yayımı kabinece çok gerekli görülmektedir.

1 - İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı.

2 - Osmanlı Devletinin Dünya Savaşına karışması doğru olmadığı ve buna neden olanlara karşı ad bildirerek bazı yayımlar yapılması ve haklarında kovuşturma yapılarak yasal cezanın uygulanması.

3 - Savaş sırasında yapılan türden cinayet işleyenlerin yasal cezadan kurtulmayacakları.

4 - Seçimlerin serbestlik içinde yapılacağı.

Bu maddelerin açıklanıp yayımlanması içte ve dışta yanlış anlamının önüne geçeceğinden memleketin yüksek çıkarları gereği olarak iyi karşılanması rica olunur, saygılarımla Efendim.

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 142.

Şifre

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Sıvas, 10/10/1919

K: 9/10/1919

Karşılık sunmadan önce Temsilci Kurulun, kabinenin saygıdeğer üyeleri hakkında saygı duyduğunu ve iyi düşünce taşıdığını düşünce ve görüş alışverişinde iki tarafın dürüst ve içten davranacağı kanısına varıldığını bildiririm ve türlü araçlarla yayılması gerekli görüldüğü bildirilen dört madde konusunda Temsilci Kurulun görüşü ve düşüncesi şöyledir:

1 - Rum ve Ermenilerle, İngilizler başta olmak üzere İtilâf Devletlerinin ve bunların siyasetlerine alet olan düşük Ferit Paşa Kabinesinin ulusun birliği ve yurdun mutluluğuna yönelik her türden haklı ulusal girişim ve davranışları ille ittihatçılıkla suçlamayı bir ilke edinmiş olduklarını herkes bilir. Ulusal girişim ve örgütlerimizin ittihatçılıkla hiçbir ilgi ve ilişkisi olmadığı kötülük isteyenlerden başka hem milletçe ve hem de ilişkide bulunan yabancılarca anlaşılmış olduğu halde salt belirttiğimiz yanlış anlama ve söylentileri gidermek amacıyla Sivas Genel Kongresinin birinci oturumunda görüşmelere başlanmadan önce tüm delegeler İttihat ve Terakki Derneğinin canlandırılmasına çalışılmayacağı konusunda açık açık ve teker teker and içmişlerdir ve bu andın örneği her tarafa yayılıp duyurulmuştur. Bundan başka sırası geldikçe ve özellikle yabancılarla ilişkide bulunulduka bu noktaya özel önem vererek gerekli demec ve açıklamalarda bulunulmaktadır, bununla birlikte önerildiği gibi bu konuda yine fırsat çıktıkça demec vermekten ve yayım yapmaktan geri kalınmayacaktır. Yalnız bu sorun, dış görünüşü bir yana bırakılırsa, gerçek niteliği bakımından özel bir önem taşır. Bu nedenle salt kabinenin saygıdeğer üyeleriyle görüş alışverişinde bulunmak yüksek kurulunuzda bu noktada egemen olan inancı sorup öğrenmek amacıyla Temsilci Kurulun bu konudaki görüşünü sunmayı gerekli görmekteyiz. Biz Müslüman olmayan unsurlarla İtilâf Devletlerinin politik amaçlarla körükledikleri ille de ittihatçılık düşmanlığını gerçekte doğru bulmuyoruz. İttihatçılardan kötü yönetim ve yolsuzluklarıyla memleketi yıkıma sürükliyenler çok küçük bir azınlıktır ki, işte milletin ve bizim görüşümüze göre asıl suçlu olanlar bunlardır. Yoksa İttihat ve Terakki üyelerinden olup yansızlığını korumuş, kötülüğe alet olmamış namuslu kimselerin böyle bir suçluluk kuşkusuna altında bırakılmasını ve özellikle her millette olduğu gibi iyiyi ve kötüyü yeterince ayırd edemiyen geniş halk kısmının suçlanmasını doğru görmedikten

kısının duçarı töhmet olmasını doğru görmedikten başka memleketin asayiş ve intizamı dahilisi ve atışı itibarile de tehlikeli addeyiyoruz. Binaenaleyh kabinenin bu maddeden ruhu maksadı ne olduğunun izah buyurmanızı hassaten istirham ederiz.

2 - İkinci madde muhteviyatına gelince, bu husus şayanı teemmül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ mütaleatı atıye dahi varittir:

Gayrikabili tamir felâket ve netayici elîmeye müncer olduğundan bugün milletin ademi memnuniyetini celbeden Harbi Umumiye iştirak etmemek elbette son derece şayanı arzu idi. Fakat buna imkanı maddi mevcut değildi. Çünkü ademi iştirak müsellaah bir bitaraflığı yani Boğazların mesdut bulundurulmasını icap ettiriyordu. Halbuki vatanımızın mevkii coğrafisi İstanbulun vaziyeti sevkulceşiyesi Rusların İtilâf Hükûmetleri yanında ahzı mevzi etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsaait değildi. Bundan başka müsellaah bir bitaraflığın idamesi için paramız, silahımız, sanayiimiz hulâsa lâzım olan vesaitimiz mevcut değildi. İtilâf Devletlerinin bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfınazar gemilerimizi zapt ve milletin dışından tırnağından arttırtarak biriktirdiği inşaâtı bahriyeye ait yedi milyon liramızı da gasbeylemeleri ve Düveli İtilâfiyenin ilanı harple beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evel tamamen Hükûmeti Osmanîye zararına bir Ermenistan cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilan eylemiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre İstanbulun Çarlık Rusyasına vadedilmiş olması harbe, İtilâf Devletleri aleyhine girmekliğin gayrikabili içtinap olduğunu gösterir delaili vazihadandır. Bir de İngiltere ve Fransanın kendisine İstanbulu vadeyledikleri Rusya dururken Balkan Harbi meş'umundan sonra hiçbir kıymeti askeriye ve mevcudiyeti millîye atfeylemedikleri milletimizi kendilerine iltihak eylemeği farzetsek bile tercih edeceğini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir cinayet telâkki etmek ve koca bir milleti dört, beş kişinin bazıçesi olacak derekede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucip olmak şöyle dursun, bilakis sakıt Ferit Paşanın Parisle Avrupadan merhamet dilenmek efkârı sakımanesi ile serdeylediği beyanatı zelilanesine Klemansonun vermiş olduğu hakaretalât cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir. Binaenaleyh merdane bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harp eden bu koca milletin mağlûbiyetin netayici zaruriyesine katlanmakla beraber hareketinin cinayet telâkki ve bu yüzden itihân ve tecziye edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir.

Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince: ilânı harp gayrimesul olan zatı şahnenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilânı harpten dört ay sora içtima eden meclisi millide verdiği izahat üzerine alkışlarla mazharı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele divanı âlinin tetkikinden geçmeden alehutlak şu veya bunun aleyhinde ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir.... Harbi Umumiye girmek ve girmemek veyahut girmek zarureti karşısında zamanını intihap eylemek hususunda başka mütaleat dahi vardır. Buradaki mütaleat, düşman noktai nazarına cevap olmak üzere iltizam edilmiştir.

3 - Harp esnasındaki suiudarelerin meydana çıkarılıp tecziyesi, vatanımızda mes'uliyetin büyük ve küçüklere seyyarı olduğunu, kanun devrinin tamamen bitarafane ve kemali adlî hakkaniyetle başladığını idrak etmek ehassî amalimizdir. Fakat biz bunu birçok münakalata sebep olacak olan kâğıt üzerinde reklâm tarzında neşriyattan ziyade bilfiil tatbikatileyârü ağıyare izharını daha muvafık ve faideli görüyoruz.

4 - İntihabat hakkındaki nikatî nazarımızı sureti berveçhiati beyanname ile neşir ve ilân eylemiştir. Bu bapta varil olacak başkaca mütaleat varsa emir ve işarını istirham ederiz.

Mustafa Kemal

VESİKA,143.

Matbuat Cemiyeti Reisi Velit Bey vasıtasile

İstanbulda Tasviri Efkar, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazetelerine

C: 9 Teşrinievvel 1335

İstizah ettiğiniz mevada ait izahatı Heyeti Temsiliye namuna berveçhiati tebliğ ediyorum:

1 - Makasidimizin hululü esasiyesinden olan üç nokta üzerinde hükûmetle itilâf etmek ve bu noktalar hükûmetin resmi beyannamesinde de tasrih edilmiştir; evvela Erzurum Kongresile Sivas ta münakıit Umumi Kongrece müstereken kabul edilen nizamnâme ile beyannamenin ihtiva ettiği esasat dairesinde amali millîyenin hükûmetçe hattı hareket ittihaz edilmesi: saniyen meclisi millî-

başka memleketin güvenlik ve iç düzeni ve geleceği bakımından da bunu tehlikeli sayıyoruz. Bu nedenle kabinenin bu maddeden anladığı ana amacın ne olduğunu açıklamanızı özellikle rica ederiz.

2 - İkinci madde içeriğine gelince, bu konu düşünölmeye değer ve türlü yönlerde tartışılmaya elverişlidir. Örneğin şöyle de düşünölebilir:

Onarılamaz yıkımlar ve giderilemez acı sonuçlar yarattığı için bugün millette hoşnutsuzluk doğuran Dünya Savaşına katılmamak elbette son derece istenir bir şeydi. Ama buna hiç olanak yoktu. Çünkü katılmama silâhlı bir yansızlığı yani Boğazların kapalı bulundurulmasını gerektiriyordu. Oysa vatanımızın konumu İstanbulun stratejik durumu Rusların İtilâf Devletleri yanında yer almış olması bizim seyirci kalmamıza hiç elverişli değildi. Bundan başka silâhlı bir yansızlık sürdürmek için paramız, silahımız, endüstrimiz kısacası gerekli olan araçlarımız yoktu. İtilâf Devletlerinin özellikle İngilizlerin para vermemesi şöyle dursun gemilerimize el koyup ve milletin dışından tırnağından arttırtarak biriktirdiği gemi yapımına ayrılmış yedi milyon liramızı da zorla almaları ve İtilâf Devletlerinin savaş ilanıyla birlikte bizim savaşa girmemizden daha dört ay önce Osmanlı Hükûmetinin tam zararına bir Ermenistan cumhuriyeti kurdurmay karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin yayımladığı gizli antlaşmalardan anlaşıldığına göre İstanbulun Çarlık Rusyasına vadedilmiş olması savaşa, İtilâf Devletlerine karşı girmekliğin kaçınılmaz olduğunu gösterir açık kanıtlardır. Bir de İngiltere ve Fransanın kendisine İstanbulu vaad ettikleri Rusya dururken uğursuz Balkan Savaşından sonra askerlik açısından hiç değer vermedikleri ve ulusal varlık saymadıkları milletimizin kendilerine katılmaya düşünölse bile bunu yeğleyeceklerini sanmak elbette doğru olamaz. Savaşa girmekliğimizi bir cinayet suçu saymak ve koca bir milleti dört, beş kişinin oyunağı olacak kertede aşağı görmek düşüncemize göre yararımıza bir sonuç doğurmak şöyle dursun, tersine düşük Ferit Paşanın Pariste Avrupadan merhamet dilenmek gibi sakat düşüncelerle verdiği alçakça demece Clemenceau'nun vermiş olduğu hakaret dolu yanıtın Allah korusun bir kere daha işitilmesine neden olabilir. Şu halde gerçeği yığitçe söylemek ve kahramanca savaşı bu koca milletin yenilginin zorunlu sonuçlarına katlanmakla birlikte yaptıklarının cinayet sayılmasını ve bu yüzden suçlandırılıp cezalandırılmasını kabul etmemek en doğru ve en yerinde bir ilke olarak görölebilir.

Savaşa neden olanlarla ilgili noktaya gelince: Savaş ilanı sorumsuz olan padişahın yetkisinde olduğuna ve o zamanki kabinenin savaş ilânından dört ay sonra toplanan ulusal mecliste yaptığı açıklama alkışlarla güven almış bulunmasına göre sorun yüce divanın incelenmesinden geçmeden ille de şu ya da bunu suçlamaya kalkışmak doğru olmayabilir... Dünya Savaşına girip girmemek ya da girmek zorunluğu karşısında zamanını seçmek konusunda başka düşünceler de vardır. Buradaki düşünceler, düşman görüşlerine karşılık olmak üzere uygun bulunmuştur.

3 - Savaş sırasındaki kötü yönetimleri ortaya çıkarılıp cezalandırmak, vatanımızda sorumluluğun büyük ve küçüklere eşit yüklendiğini, kanun döneminin tam yansızlık, adalet ve hak düşüncesiyle başladığını görmek en içten dileğimizdir. Ama biz bunu birçok tartışmalara neden olacak olan kâğıt üzerinde reklâm biçiminde yayımlardan çok edimli uygulamalarıla dosta düşmana gösterilmesini daha uygun ve yararlı görüyoruz.

4 - Seçimlerle ilgili görüşlerimizi örneği aşağıya alınan bildiri ile yayımlayıp ilân etmiştik. Bu konuda ileri sürölebiyecek başka düşünceler varsa bildirmenizi rica ederiz.

Mustafa Kemal

BELGE, 143.

Basın Derneği Başkanı Velit Bey eliyle

İstanbulda Tasviri Efkar, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazetelerine

K: 9 Ekim 1919

Sorduğunuz konulara ilişkin açıklamaları Temsilci Kurul adına aşağıda bildiriyorum:

1 - Amacımızın temel ilkelerinden olan üç nokta üzerinde hükûmetle anlaştık ve bu noktalar hükûmetin resmi bildirisinde de belirtilmiştir; birincisi Erzurum Kongresiyle Sivas ta toplanan Genel Kongrece ortaklaşa kabul edilen tüzük ile bildirinin içerdiği ilkelere uygun olarak ulusal isteklerin hükûmetçe hareket noktası olarak alınması; ikincisi Ulusal Meclis toplanana kadar millet ve

nin içtimaina kadar mukadderatı millet ve memleket hakkında hiçbir taahhüdü kat'ie girilmemesi ve salisen de sulh konferansına gönderilecek heyeti murahhasanın itimadı millîye mazharı kifavet ve iktidar erbabından mürekkep olması şeklinde olan bu nikatı selâseyi hükümet tamamile kabul etmiş ve diğer birtakım teferruat üzerinde de itilâf edilmiştir. Maama-fih eğer Kongrenin nizaunnamesile beyannamesinde münderiç esasata henüz vâkıf değilseniz, onları da tebliğ edebiliriz.

2 - Heyeti Temsilîye ile hükûmetin icraatı tñetekabileleri sebeble devletin iki başlı bir şekilde görünmesini muvafıkı hakikat bir tarzı telâkki bulmuyoruz. Ferit Paşa Kabinesi zamanında bile hükümet gayrimeşru ve binnetice keenlemeyekün olduğundan, millet kendisine meşru ve kanunî bir baş temin etmek için çalışmış ve hiçbir suretle ikinci bir baş mahiyetini ihraz etmemiştir; bugün ise bütün faaliyetimiz kanunun hakimiyetini temine matuf olduğundan, iki başlı gibi görünen vaziyetin islahına müteveccihdir ve bu itibar ile de suitefsir edilmemelidir.

3 - Hükûmetin kat'i bir taahhüt altına girmemesini talepten maksadımız, mukarreratı mülkiye ve millîyemize milletın haberi olmdan suitesir icra edecek taahhüdaü muzırradır. Mesela Ferit Paşa vilâyatı şarkîyede vâsi bir Ermenistan teşkilini kendi reyı hodile taahhüt etmek istemiştir. Maksadımız işte bu gibi ve bundan daha fena ve gayrikabili tamir olacak mazarratların önünü almaktır. Yoksa hükûmeti menafii millîye lehindeki teşebbüsatından menetmek değildir. Hükûmet düveli muazzamanın hakkımızdaki mukarreratını lehimizde tadil için istediği kadar teşebbüsata girişebilir. Yalnız Meclisi Meb'usanın reyini istihsal etmeksizin sulh konferansı mukarreratını imza edemez. Meclisi Meb'usanın tesrii içtimat hakkında tamim edilen intihabat kararnamei ahiri de bu hususu mümkün kılmaktadır.

4 - Heyeti Temsilîye bir hükûmet mahiyetinde olmadığından tabii devletlerle münasebatı resmîyeye girişemez. Bizim yapabileceğimiz ancak hükûmetin amali millîyeye muvafık olan nikatı nazarını milletçe ve milletler nezdinde müdafaa ve terviç için teşebbüsâtı hususîye ve gayresmîyede bulunmak olabilir.

5 - Hükûmeti hazıranın siyaseti dahiliye ve hariciyemizi hüsnü tedvire muktedir olup olmadığı hakkında şimdilik kat'i bir şey söyleyemeyiz. Bunu icraat gösterecektir. Bizim maksadımız teklif ettiğimiz esasatı millîyenin hükûmetçe kabulü idi. Hükûmeti hazırta ile de aynen böyle oldu. Cemiyetimiz siyasî bir fırka olmadığından vükelâ veya reisi vükelânın birtakım esbabı tercihiye serdile tayin ve intihabında amil olmadık ve olamayız.

6 - Bu mesaili daha vazih ve mufassal surette anlamak arzu edildiği takdirde Sıvasa bir iki zat izamu pek muvafık olur.

7 - Yeni bir kabine teşkili meselesi hakkında Heyeti Temsilîye şimdilik hiçbir mülâhaza dermeyer edemez.

8 - İradei Millîye gazetesinde birtakım devletleri alâkadar edecek fıkralar bulunması aleyhtarlık maksadından değil, vakayii cariyeden halkı haberdar etmek mecburiyeti tahliyesinden mütevellittir. Nitekim aleyhte gibi görünen fıkralar olduğu gibi lehte bulunan fıkralar da vardır. Fazla olarak eğer surf aleyhtarlık şeklinde görülebilecek fıkralar varsa bu da hukuku millîyeye vukubulan bazı tecavüzata karşı pek haklı bir müdafaaî meşrua mahiyetindedir.

10 Teşrinievel 1335

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 144.

Deraliye, 13/10/1335

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Paşam; kaç gündür Zatı Alinizle matbuat heyeti namına muhabere ediyorduk. Bugün de Tasviri Efkar namına tasdi edeceğim berveçhizir bazı sualler arzeyliyorum; maksat, Kuvayi Millîyenin vaziyeti hakkında mümkün mertebe sarih malûmat vermektir. Alınacak etapların ajans vasıtasile Avrupaya çektilrilmesine çalışılacaktır. Bu suallerden münasip görülenlere yarınki nüshaya yetiştirilmek üzere mümkün mertebe çabuk cevap vermenizi rica ederim.

1 - Kuvayi Millîyenin vücuda gelmesinin ilk sebepleri nedir?

memleketin kaderiyle ilgili hiçbir kesin yüklenime girilmemesi ve üçüncüsü de barış konferansına gönderilecek delege kurulun milletin güvenini kazanmış, yetenekli ve güçlü kimselerden oluşması biçiminde olan bu üç ilkeyi hükûmet tümüyle kabul etmiş ve öbür birtakım ayrıntılar üzerinde de anlaşma olmuştur. Bununla birlikte Kongrenin tüzüğü ile bildirisinde yazılı ilkeleri daha bilmiyorsanız, onları da bildirebiliriz.

2 - Temsilci Kurul ile hükûmetin karşılıklı işlerinde devletin iki başlı bir görünümde olmasını gerçeğe uygun bir durum saymıyoruz. Ferit Paşa Kabinesi zamanında bile hükûmet meşru olmadığından ve bu nedenle de yok sayılmak gerektiğinde, millet kendisine meşru ve kanunî bir baş sağlamaya çalışmış ve kesinlikle ikinci bir baş niteliği almamıştı; bugün ise bütün uğraşlarımız kanunun üstünlüğünü sağlamaya yönelik olduğundan, iki başlı gibi görünen durumun düzeltilmesini amaçlamaktadır ve bu nedenle de yanlış yorumlanmamalıdır.

3 - Hükûmetin kesin bir yüklenim altına girmemesini istemekten amacımız, ülke ve ulus üzerinde verilecek kararlarda milletin haberi olmadan kötü etki yapacak zararlı girişimlerdir. Örneğin Ferit Paşa doğu illerinde yaygın Ermenistan kurulmasını kendi başına yüklenmek istemiştir. Amacımız işte bu gibi ve bundan daha kötü ve onarılamaz zararların önünü almaktır. Yoksa hükûmeti ulusal çıkarlar yararına girişimlerde bulunmaktan önlemek değildir. Hükûmet büyük devletlerin bizimle ilgili olarak vermiş oldukları kararları bizden yana değiştirmek için istediği kadar girişim yapabilir. Yalnız Meb'uslar Meclisinin onayını almadan barış konferansı kararlarını imza edemez. Meb'uslar Meclisinin toplanmasını çabuklaştırmakla ilgili olarak genelgeyle yayımlanan son seçim kararnamesi de bunu olanaklı kılmaktadır.

4 - Temsilci Kurul bir hükûmet niteliğinde olmadığından elbette devletlerle resmî ilişkiler kuramaz. Bizim yapabileceğimiz ancak hükûmetin ulusal isteklere uygun olan görüşlerini millet ve başka uluslar karşısında savunmak ve bunların kabulü için özel nitelikte resmî ilişkiler kuramaz. Bizim yapabileceğimiz ancak hükûmetin ulusal isteklere uygun olan görüşlerini millet ve başka uluslar karşısında savunmak ve bunların kabulü için özel nitelikte resmî olmayan girişimlerde bulunmak olabilir.

5 - Bugünkü hükûmetin iç ve dış politikamızı iyi yürütmeye yetenekli olup olmadığı konusunda şimdilik kesin bir şey söyleyemeyiz. Bunu yapılacak işler gösterecektir. Bizim amacımız önerdiğimiz ulusal ilkelerin hükûmet tarafından kabulü idi. Bugünkü hükûmet ile de aynen böyle oldu. Derneğimiz siyasî bir parti olmadığından bakanların ya da başbakanın birtakım yeğleme nedenleri ileri sürerek atanma ve seçilmelerinde etkili olmadık ve olamayız.

6 - Bu sorunları daha açık ve ayrıntılı olarak anlamak istiyorsanız Sıvasa bir iki kişi gönderilmesi çok uygun olur.

7 - Yeni bir kabine kurulmasıyla ilgili olarak Temsilci Kurul şimdilik hiçbir görüş ile-ri süremez.

8 - İradei Milliye gazetesinde birtakım devletleri ilgilendirecek yazılar bulunması onlara karşı çıkmak amacından değil, olup bitenlerden halka bilgi vermek doğal zorunlulğundandır. Nitekim onlara karşı gibi görünen yazılar olduğu gibi onlardan yana olan yazılar da vardır. Üstelik eğer tümüyle karşı sayılabilecek yazılar varsa bunlar da milletin haklarına yapılan bazı saldırılara karşı pek haklı bir meşru savunma niteliğindedir.

10 Ekim 1919

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma
Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 144.

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sayın Paşam; kaç gündür sizinle basın kurulu adına haberleşiyorduk. Bugün de Tasviri Efkar adına rahatsız edeceğim. Aşağıda bazı sorular sunuyorum; amaç, Ulusal Güçlerin durumu ile ilgili olarak olabildiğince açık bilgi vermektir. Alınacak yanıtların ajans kanalıyla Avrupaya çektilrilmesine çalışılacaktır. Bu sorulardan uygun görülenlere yarınki sayıya yetiştirilmek üzere olabildiğince çabuk yanıt vermenizi rica ederim.

1 - Ulusal Güçlerin oluşmasının ilk nedenleri nedir?

- 2 - Teşkilâtı millîye ne vakit başladı?
- 3 - Bugün kaç vilâyete hükmü şamildir?
- 4 - Teşkilâtı millîyenin başlıca erkânı kimlerdir?
- 5 - Maksudı aslisi nedir?
- 6 - Maksudı aslisini istihsal için başlıca teşebbüsâtı nedir?
- 7 - İntihabat hakkında fikri nedir?
- 8 - Anadolu'da intihabat tamamilen serbest yapılabilecek midir?
- 9 - İntihabı nisbî esası kabul olunur mu?
- 10 - Avrupaca teşkilî mutasavver Ermenistan hududu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11 - Sizce Ermenistan hududu ne olabilir?
- 12 - General Harbord ile ne mülâkat ettiniz?
- 13 - Kuvayı Millîyenin ikinci, üçüncü derecede uzviyetleri içinde bazı ittihatçılar vardır, deniliyor ne dereceye kadar doğrudur?
- 14 - İttihatçıların Kuvayı Millîye üzerine tesir etmesi kabil midir?
- 15 - İntihabattan sonra Kuvayı Millîye ne şekilde kalacaktır?
- 16 - Müstakbel hudûtlarımız sizce ne olabilir?
- 17 - Muhtasaran tercümei halinizi bildirir misiniz?
- 18 - Meb'us intihabı için namzetliğinizi vazedeceğiniz söyleniyor doğru mudur. Nereden meb'us çıkmak istiyorsunuz?
- 19 - Rüfekanız meyanında başka kimler meb'us olmak arzusundadır?
- 20 - Şehrinizde İtilâf mümessileri var mı, onlarla hali temasta mısınız size karşı vaz'ı tavırları nedir, harekâtı millîye hakkında ne düşünüyorlar?
- 21 - İstanbula mümessil tayin ettiğiniz Vasıf Bey ne vakit gelecektir, talimatı nedir?

Tasviri Efkâr Sermuharriri
Velü

Velit Beyefendiye

Paşa Hazretlerinin telgrafnameniz muhteviyatına numara sırasile berveçhiati not ettirdiği cevapları arz ediyorum.

Cevat

- 1 - Milletin maruz kaldığı muamelâtı hakşikemane.
- 2 - Akebi mütarekede ve vatanın her tarafında hemen aynı zamanda.
- 3 - Bugün Anadolu ve Rumeli vilayâtında teşkilâtı millîyeden mahrum bir yer kalmamıştır. Hükmü umum vatana şamildir.
- 4 - Teşkilâtı millîyenin erkânı masuniyet ve istiklâlî vatan için kalpleri çırpınan milletin umum güzide evlatlarıdır.
- 5 - Maksudı asli vatanın tamamisini ve milletin istiklâlini temin etmektir.
- 6 - Kuvayı Millîyeyi amil ve iradei millîyeyi hâkim kılmağa azmi kati karar vermiş olan ve bütün efradı milleti cami bulunan teşkilatımızdır. Nizamname ve beyannamemizde aynen musarrahtır.
- 7 - İntihabata gayrimeşru bir gûna müdahalede bulunmayıp milleti serbest bırakmaktır. Yalnız cemiyetimiz, esasatını kabul edenlerin intihapta muvaffak olmalarını temenni eder.
- 8 - Evet yapılacaktır.
- 9 - Bu defaki intihabatın mevcut kanuna tevfikân icrası zaruridir. Ve zaten bu yolda da başlanmıştır. Temsili nisbî usulü meclisi millinin hallededeceği bir meseledir.
- 10, 11 - 30 Teşrinivel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan aksamu vatandan bir karış toprağın Ermenistan hükûmetine ilhakına millet kat'iyen razı değildir.

- 2 - Ulusal örgütlenme ne vakit başladı?
- 3 - Bugün kaç il üzerinde egemendir?
- 4 - Ulusal örgütün ileri gelenlerinin başlıcaları kimlerdir?
- 5 - Temel amacı nedir?
- 6 - Temel amacını elde etmek için başlıca girişimleri nedir?
- 7 - Seçimler konusundaki düşüncesi nedir?
- 8 - Anadolu'da seçimler tam serbestlikle yapılabilecek midir?
- 9 - Nisbî seçim sistemi kabul olunur mu?
- 10 - Avrupaca kurulması düşünülen Ermenistan sınırlarıyla ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?
- 11 - Sizce Ermenistanın sınırları ne olabilir?
- 12 - General Harbord ile buluştunuz mu?
- 13 - Ulusal Güçlerin ikinci, üçüncü derecede organları içinde bazı ittihatçılar vardır, deniliyor ne dereceye kadar doğrudur?
- 14 - İttihatçılar Ulusal Güçleri etkileyebilirler mi?
- 15 - Seçimlerden sonra Ulusal Güçler ne biçimde kalacaktır?
- 16 - Gelecekteki sınırlarımız sizce ne olabilir?
- 17 - Özgeçmişinizi kısaca bildirir misiniz?
- 18 - Meb'us seçiminde aday olacağınız söyleniyor doğru mudur? Nereden meb'us seçilmek istiyorsunuz?
- 19 - Arkadaşlarınız arasında başka kimler meb'us olmak istemektedir?
- 20 - Şehrinizde İtilâf Devletleri temsilcileri var mı, onlarla ilişki durumunda mısınız size karşı tutumları nedir, ulusal savaşmla ilgili olarak ne düşünüyorlar?
- 21 - İstanbula temsilci atadığınız Vasıf Bey ne vakit gelecektir, ona ne direktif verilmiştir?

Tasviri Efkâr Başyazarı
Velit

Velit Beyefendiye

Paşa Hazretlerinin telgrafınızda yazılanlara numara sırasıyla not ettirdiği yanıtları aşağıda sunuyorum.

Cevat

- 1 - Milletin karşılaştığı haksız işler.
- 2 - Ateşkesten hemen sonra ve vatanın her yanında hemen aynı zamanda.
- 3 - Bugün Anadolu ve Rumeli illerinde ulusal örgüt bulunmayan bir yer kalmamıştır. Sözü bütün yurttta geçer.
- 4 - Ulusal örgütlerin ileri gelenleri yürekleri vatanın dokunulmazlığı ve bağımsızlığı için çırpınan milletin tüm seçkin evlâtlarıdır.
- 5 - Temel amaç vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlamaktır.
- 6 - Ulusal Güçleri etkin ve ulusal isteği egemen kılmaya sarsılmaz kesin karar vermiş olan ve tüm millet bireylerini kapsayan örgütümüzdür. Tüzük ve bildirimizde bunlar olduğu gibi yazılıdır.
- 7 - Seçimlere haksız bir karışmada bulunmayıp milleti serbest bırakmaktır. Ancak derneğimiz, ilkelerini kabul edenlerin seçimde başarılı olmalarını diler.
- 8 - Evet yapılacaktır.
- 9 - Bu seçimin eldeki kanuna uygun olarak yapılması zorunludur. Gerçekten de bu yolda da başlanmıştır. Nisbi temsil sistemi ulusal meclisin çözüme bağlayacağı bir sorundur.
- 10, 11 - 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan vatan parçalarından bir karış toprağın Ermenistan hükûmetine katılmasını millet kesinlikle kabul etmez.

13 - Cemiyetimizde ittihatçı olarak kimse mevcut değildir. İttihatçılık tarihe karışmıştır. Hükümeti merkeziyenin, garbin hatayı siyasi onların ihyasına sebebiyet vermediği takdirde millet bunun ihyasını derhatır bile etmeyecektir. Buna dair Heyeti Temsilîyenin yeni bir beyanamesi bu gece Matbuat Cemiyeti Riyasetine keşide edilecektir.

14 - Kuvayi Millîyemizin hakimi müessiri ancak millet ve makasıdı âliyei millîyedir. Başka hiçbir fert veya cemaat müessir olamaz.

15 - Kuvayi Millîyenin şekli atisi, meclisi millî, emniyet ve serbesti ile vazifei teşriiye ve murakabesini ifaya muvaffak olduktan sonra bir kongre ile tayin edilecektir. Bu husus ni-zamnamemizin son maddesinde musarrahlır.

16 - Müstakbel hudutlarımız bizce 30 Teşrinievel 1334 tarihinde mütareke aktedildiği günde filen sahip kaldığımız huduttur.

18 - Meb'usluğa namzetliğini vazetmedim ve etmeyeceğim ve fakat millet herhangi bir yerden beni meb'usluğa intihap ederse maalfihhar kabul ederim.

19 - Rûfekam da aynen benim gibi düşünmektedirler.

20 - Şehrimizde İtilâf mümessilleri yoktur. Ancak muvakkatten gelip geçen tekmil Avrupa ve Amerika devletlerine mensup memurîni siyâsiye ve askerîye ile vukubulan hususi müllâkatlarda teşkilât ve harekatı millîyemizin mahiyeti meşruasını tamamen tasdik ve takdir etmişlerdir.

17 - Paşanın tercümeihali muhtasaran berveçhi maruzdur:

Rumî 1296 tarihinde Selânikte tevellüt ederek rüşti tahsilini Selânikte, idadi tahsilini Manastırda, Harbiye ve Erkânıharbiye tahsillerini Dersaadette ikmal ile 1320 senesi Erkânıharbiye Yüzbaşılığı ile neş'et etmiş ve 1323 senesine kadar Suriyede ve Kolağası olduktan sonra 1327 senesine kadar Makedonyada bulunmuşlar bu müddet çarfinda Ordu Erkânıharbiyesinde, Redif Fırkası Erkânıharpliğinde, Ordu ve Kolordu Erkânıharbiyesinde, Redif Fırkası Erkânıharpliğinde, Ordu ve Kolordu Erkânıharbiyesinde ve Selânik Zabitan Talimgah Kumandanlığında ve Şimendifer Hattı Müfettişliğinde ifayî vazife eylemişlerdir. 31 Mart hadisesi üzerine Selânikten Dersaadete hareket eden kuvvetlerin Erkânıharbiye Reisliğinde ve 1326 da Arnavutlukta icra edilen harekatı Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşanın Erkânıharbi olarak bulunmuş ve 1326 da Pikardi manevralarını takip için Fransaya azimet etmiştir. 1327 senesinde Erkânıharbiye Umumiye Dairesine nemur edilmiş ve oradan İtalya Muharebesi münasebetile Trablusgarbe giderek bu harbin nihayetine kadar Sirenaik muntakasında Derne kuvvetleri Kumandanlığını ifa eylemiş ve bu esnada Balkan Muharebesi başlamış ve Bulgarların Çatalca hattına geldikleri bir zamanda İstanbula avdet ederek Geliboluda Kuvayi Mürettebe Erkânıharbiyesi Harekât Şubesi Müdürü ve Bolayir Kolordusu Erkânıharbiye Reisi olarak Balkan Harbine iştirakle Edirne üzerine mezkûr kolordu ile hareket etmiş ve Dimetoka havalisinin istirdadında bilfiil bulunmuşlardır. Balkan Harbini müteakıp Sofya, Belgrat, Çetine Ataşemiliterliklerini ifa etmek üzere Sofyaya memur ve orada Kaymakamlığa terfi edilmiştir. Harbi zailin ilânını müteakıp Tekirdağında yeni teşekkül eden On Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına tayin olunmuşlardır. Maydos ve havalisi muntakası Kumandanlığını ifa ettikten sora mezkûr fırka ile bu muntakada bulundukları sırada Anburnu Kuvvetleri Kumandanlığını deruhde eylemiş ve bunun neticesinde Miralaylığa terfi etmişlerdir. Bilâhare Anafartalar Grubu Kumandanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine On Altıncı Kolordu Kumandanı olarak Edirneye ve orada bir ay kadar kaldıktan sonra Diyarbakır, Bitlis, Muş havalisine aynı numara ile Kolordu Kumandanı olarak gitmiş ve mezkûr cephe-de mirlivalığa terfi ettirilmiştir. Tahaşşüt eden İkinci Ordu dahilinde Bitlis ve Muşu beş gün muharebeden sora Ruslardan istirdat eylemiş ve bir müddet sora İkinci Ordu Kumandanlığı Vekâletine ve az bir müddet sonra Hicaz Kuvvei Seferiyesine Ordu Kumandanı olarak tayin olunmuş ise de Şama kadar gittikten ve Sina cephesini teftiş eyledikten sora Medineye gitmelerine hacet görülmediğinden İkinci Ordu Kumandanlığına asaleten tayin edilerek Diyarbakire avdet olunmuş 1333 senesinde Halepte tahaşşüt eden ve General Falkenhayn tahtı idaresinde bulunan grupa dahil olan Yedinci Ordu Kumandanlığına tayin edilmişlerdir. Müşarileyh ile harekatı harbiyede aralarında ihtilâfı nazar hasıl olduğundan ve hükümet te nokta nazarlarını terfî etmediğinden mezkûr Ordu Kumandanlığından istifa ve müteakiben tayin kılıldığı İkinci Ordu Kumandanlığını da kabul etmiyerek İstanbula avdet etmişlerdir. Bu müddet zarfında veliaht bulunan zatın refakatinde olarak Almanya Karargâhu Umumisine ve Alman garp cephesine seyahat etmişlerdir. Veliahtın padişah olmaları üzerine şifahi ve mussırane irade ile Falkenhayn'ın mağlûp bıraktığı Nablus civarındaki Yedinci

13 - Derneğimizde ittihatçı olarak kimse yoktur. İttihatçılık tarihe karışmıştır. İstanbul hükümeti ve batının, politik yanlışları onların yeniden canlanmasına neden olmazsa millet bunların yeniden canlandırılmasını aklına bile getirmeyecektir. Temsilci Kurulun bununla ilgili yeni bir bildirisi bu gece Basın Derneği Başkanlığına telgrafla iletilecektir.

14 - Ulusal Güçlerimize egemen olan etken millet ve milletin yüce amaçlarıdır. Başka hiçbir kimse veya topluluk etken olamaz.

15 - Ulusal Güçlerin gelecekteki biçimi, ulusal meclis, güven içinde ve özgür olarak yasa ve denetleme görevini yapmayı başardıktan sonra bir kongre ile belirlenecektir. Bu nokta tüzüğümüzün son maddesinde yazılıdır.

16 - Gelecekteki sınırlarımız bizce 30 Ekim 1918 tarihinde ateşkes anlaşması yapıldığı günde edimli olarak sahip kaldığımız sınırdır.

18 - Meb'usluğa adaylığımı koymadım ve koymayacağım ama millet herhangi bir yerden beni meb'usluğa seçerse övünerek kabul ederim.

19 - Arkadaşlarım da tıpkı benim gibi düşünmektedirler.

20 - Şehrimizde İtilâf Devletleri temsilcileri yoktur. Ancak geçici olarak gelip geçen tüm Avrupa ve Amerika devletlerine bağlı sivil ve asker görevlilerle yapılan özel görüşmelerde ulusal örgüt ve savaşımızın haklılığını hepsi onanmış ve kavramıştır.

17 - Paşanın özgeçmişi özetle şöyledir:

Rumî 1296 (Milâdî 1880) tarihinde Selânikte doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Selânikte, liseyi Manastırda, Harp okulunu ve Kurmay öğrenimini İstanbulda tamamlamış ve 1904 senesinde Kurmay Yüzbaşı olarak me'zun olmuş ve 1907 senesine kadar Suriyede ve Önyüzbaşı olduktan sonra 1911 senesine kadar Makedonyada bulunmuşlar bu süre içinde Ordu Kurmaylığında, Redif Tümeni Kurmaylığında, Ordu ve Kolordu Kurmaylığında ve Selânik Subay Eğitim Komutanlığında ve demir yolu müfettişliğinde görev yapmıştır. 31 Mart olayı üzerine Selânikten İstanbula giden kuvvetlerin Kurmay Başkanlığında ve 1910 da Arnavutlukta yapılan harekâtta Savaşları Bakanı Mahmut Şevket Paşanın Kurmayı olarak bulunmuş ve 1910 da Pikardi manevralarını izlemek için Fransaya gitmiştir. 1911 senesinde Genel Kurmay Başkanlığı Dairesinde görevlendirilmiş ve oradan İtalya Savaşı dolayısıyla Libyaya giderek bu savaşın sonuna kadar Sirenaik bölgesinde Derne kuvvetleri Komutanlığını yapmış ve bu arada Balkan Savaşı başlamış ve Bulgarların Çatalca hattına geldikleri bir zamanda İstanbula dönerek Geliboluda Mürettep Kuvvetleri Kurmaylığı Harekât Şubesi Müdürü ve Bolayir Kolordusu Kurmay Başkanı olarak Balkan Savaşına katılıp Edirne üzerine bu kolorduyla birlikte yürümüş ve Dimetoka yöresinin geri alınmasında edimli olarak bulunmuşlardır. Balkan Savaşından sonra Sofya, Belgrat, Çetine Ataşemiliterliklerini yapmak üzere Sofyada görevlendirilmiş ve orada Yarbaylığa yükseltilmiştir. Geçen savaşın ilânından sonra Tekirdağında yeni kurulan On Dokuzuncu Tümen Komutanlığına atanmışlardır. Maydos ve Yöresi Bölge Komutanlığını yaptıktan sonra bu tümenle bu bölgede bulundukları sırada Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığını üstlenmiş ve bunun sonucunda Albaylığa yükselmişlerdir. Daha sonra Anafartalar Grubu Komutanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine On Altıncı Kolordu Komutanı olarak Edirneye ve orada bir ay kadar kaldıktan sonra Diyarbakır, Bitlis, Muş yöresine yine On Altıncı Kolordu Komutanı olarak gitmiş ve bu cephede Tuğgeneralliğe yükseltilmişlerdir. Yığınak yapan İkinci Ordu içinde Bitlis ve Muşu beş gün savaştan sonra Ruslardan geri almış ve bir süre sonra İkinci Ordu Komutanlığı Vekillğine ve az bir süre sonra Hicaz Seferi Kuvvetlerine ordu Komutanı olarak atanmış ise de Şama kadar gittikten ve Sina cephesini teftiş ettikten sonra Medineye gitmelerine gerek görülmediğinden İkinci Ordu Komutanlığına asil olarak atanıp Diyarbakıra dönmüş 1917 senesinde Halepte yığınak yapan ve General Falkenhayn komutasında bulunan gruba giren Yedinci Ordu Komutanlığına atanmışlardır. Bu generalle aralarında savaş hareketleri konusunda görüş ayrılığı doğduğundan ve hükümet de kendisinin görüşünü kabul etmediğinden bu Ordu Komutanlığından çekilmiş ve sonradan atandığı İkinci Ordu Komutanlığını da kabul etmiyerek İstanbula dönmüştür. Bu süre veliaht bulunan kişinin yanında Almanya genel karargâhına ve Alman batı cephesine gitmişlerdir. Veliahtın padişah olmaları üzerine padişah sözlü ve ısrarlı buyruğu ile Falkenhayn'ın yenik bıraktığı Nablus dolaylarındaki Yedinci Orduya yeniden gitmiş ve varışından on beş gün sonra yapılan İngiliz genel saldırısında bu orduyu

Orduya tekrar gitmiş ve viirudundan on beş gün sonra vukubulan umumi İngiliz taarruzunda bu orduyu Halebe kadar ricat ettirdiği sırada padişaha Fahri Yaver olmuştur. Halep muharebesini müteakip Yedinci ve Adana havalisinde bulunan İkinci Ordulardan mürekkep Yıldırım Grubu Kumandanlığını deruhde ve badelmütareke İstanbul'a avdet eylediler. Son zamanda malûm olduğu veçhile Üçüncü Ordu Müfettişliğile Şarkî Anadolu'da bulundukları esnada 8 Temmuz 1335 de silki askeriden istifa etmişlerdir.

VESİKA, 145.

Babialı, 2/10/1335

Sivas vilayetine

Padişahu hilâfetpenah efendiniz hazretlerinin asan teveccühü humayunları olmak üzere Dahiliye Nezaretine tayin buyurularak tevfikatı samandaniyeye müsteniden ifayı vazifeye mübaşeret ettim. Memleketin elyevm içinde bulunduğuş müşkilâtı iktihâm ile vatan ve milletin selâmetini, istikbalini temin için bütün efradı milletin bir vîfak ve ittihadı tam halinde olması devletin menafîi hakikiyesi icabatından bulunduğu halde bir müddettir dahili memlekette asarı nîfak ve şîkak runûma olması müşkilâtın bir kat daha tezayüdünü müstelzim olmak itibarile pek ziyade şayanı teessüftür. Heyeti cedidei hükûmet hukuk ve menafîi alîyei memleketi müdafaa ve muhafaza için bütün mesaisini sarfetmek emelile gelmiş olup ancak bu hususta husulü muvaffakiyet vîfak ve hizmetin aydetile her tarafta muhafazai sükûna gayret ve hükûmetin tekkinatına mutavaatla menafîi memlekete muzır harekâtta mûcanebet edilmekle hasıl olacağından hemen merkez ve mülhakata bu dairede icrayı vesaya olunarak ve ahvali vilâyatta Peyderpey malûmat itasına ve meb'usan intihabatı muamelesinin tesrîle netayicinin imhasına himmet buyurulması bilhassa tavsiye olunur.

VESİKA, 146.

Nâzır Mehmet Şerif

Beyanname

Vatan ve milletin elyevm geçirmekte olduğu şu buhranlı devrede hükûmeti hazıra Cenabı Hakkın tevfikalı ilâhiyesine ve peygamberimiz hilâfetpenah efendimiz hazretlerinin teveccühü humayunlarına ve milleti osmaniye'nin muzaheretanie itimat ile mes'uliyeti deruhde ederek saadette ve selâmeti mülkü milleti temin için azmi kat'î ile ifayı vazifeye mübaşeret etmiştir. Heyeti vükelâyî hazıra mütecanis ve hututesasiyede müttehidülfekar olup hiçbir fırkaya mensup olmadığı gibi muhtelif siyasi grupların hiçbirine dahi temayül etmez. Fakat vatan ve milletin saadet ve selâmetine matuf olan gayede hepsinde muaveneti maeviyeye itizarda bulur. Eyyamı ahirede Anadolu'da zuhûr eden ahval İzmirin bigayrihakkin işgali ile anı takip eden vakayii fecianın ve Anadolu vilâyatı şarkiyesi mukadderatı hakkında işaa edilen rivayatin efkârı ahalide hâsıl ettiği tesirat neticesi olup maksat ise hukuk ve hududu osmaniye'nin muhafazası olduğuna ve hükûmet te şu histe müsterek bulunduğuna binaen vukua gelen suítefehhümatı zevalle şu iştirak hissi kâfildir. Milletin büyük küçük hiçbir tabakasında ve memleketin hiçbir noktasında bu ulvi maksada mugayir bir fikir ve mülâhazanın mevkii olamayacağı aşîkârdır. Hususile hissi vatan ve hulûsu niyet ve samimiyyet rehberi hareket olunca suítefehhümatın ortadan kalkmasına mani bittabi zail olur. Hükûmetin düsturu emeli cümlece muta olan Kanunî Esasî ahkâmıdır. İradei millîyei tecelligâhu olan Meclisi Meb'usanın süratî mümkinine ile halli akdemi vazifemiz ve intihabatın kemali hürriyet ve selâmetle cereyanı ve mukdaderatı memleketin vükelâyî millet vesatetile tayini ehassı amalmiz bulunduğundan intihabatın aksar tarik ile icrası esbabına tevessül olunmuştur. Menafîi hayatîyet vatanın temini hükûmetin yekvücut bir kütile teşkil eden millete istinaden konferans huzuruna çıkmasına mütevakkıf olmakla ihtilâfın tesirâtı muzırîi hariciyesi bütün vatandaşlar tarafından teslim edileceğinden hükûmet mutmaindir. Şeref ve haysiyeti Osmaniye memlekette hissi adalet ve müsavatın hükûmran olmasında bulunmakla bilatefriki cinsü mezhep hiç kimsenin kanunen mahfuz olan hukuk şahsiye ve medeniyesine bir gûna taarruz vukua gelmemesine sarfı mesai edilecek ve muhafazası begayet mütezem olan intizamı içtimaiyeye asla halel getirilmemesine itina olunacaktır. Hükûmet efkârı ammenin makedisi olan mubuatın memlekete büyük hizmetler ifa edileceğine kani ve her halde menafîi vataniyeyi vikayeye her zamandan ziyade itina etmesine dahi muntazırdır. Mesalihi devletin hüsnü cereyanı kavanin ve nizamatı mevcudenin tamamen tatbikma vabeste olmakla memurunin bu noktaya aleddevam riayetkar olmaları lazımdır. Hilafı kanun ahval vukubulmuş ise bunların dahi yine kanun dairesinde tashihine müsaraaat olunacaktır. Wilson prensiplerinden bihakkin istifade olunarak Devleti Osmaniye'nin müteahhit ve padişahının etrafında müctemi

Halebe kadar geri çektiği sırada padişaha Onursal Yaver olmuştur. Halep savaşındın sonra Yedinci ve Adana yöresinde bulunan İkinci Ordulardan oluşan Yıldırım Grubu Kumandanlığını üstlenmiş ve ateşkesten sonra İstanbul'a dönmüşlerdir. Son zamanda bilindiği gibi Üçüncü Ordu Müfettişliğiyle Doğu Anadolu'da bulundukları sırada 8 Temmuz 1919 da askerlik mesleğinden çekilmişlerdir.

BELGE, 145

İstanbul, 2/10/1919

Sivas Valiliğine

Padişah ve Halife efendimiz hazretlerinin yüksek güvenleriyle İçişleri Bakanlığına atanarak Tanrının yardımına dayanarak görev yapmaya başladım. Memleketin bugün içinde bulunduğu güçlükleri yenerek vatan ve milletin kurtuluşunu ve geleceğini sağlamak için tüm millet bireylerin tam bir birlik ve uyuşma içinde olması devletin gerçek çıkarları gereğinden olduğu halde, bir süredir memleket içinde anlaşmazlık ve bölünme görülmesi, güçlüğün bir kat daha artmasına neden olduğundan çok üzüntü yaratmaktadır. Yeni kabine ülkenin yüksek hak ve çıkarlarını savunup korumak için tüm gücüyle uğraşmak amacıyla gelmiştir. Ancak bu yolda başarı kazanılması birliğin ve hizmetin yeniden kurulması ile her yanda dincinliğin korunmasına çaba harcanması ve hükûmetin isteklerini yerine getirip ülke çıkarlarına zararlı davranışlardan kaçınmakla gerçekleşebileceğinden hemen merkeze ve oraya bağlı yerlere bu yolda öğütler verilerek ve illerin durumundan sürekli bilgi verilmesine ve meb'us seçimi işlerinin çabuklaştırılmasıyla sonucunun bildirilmesi gayret edilmesi özellikle salık verilir.

Bakan Mehmet Şerif

BELGE, 146.

Bildiri

Vatan ve milletin bugün geçirmekte olduğu şu bunalımlı dönemde şimdiki hükûmet Ulu Tanrının yardımına ve Peygamberimiz efendimiz hazretlerinin sürmekte olan yüce gücüne dayanarak padişahımız ve halife efendimiz hazretlerinin güvenine ve Osmanlı milletinin desteğine güvenerek sorumluluk yüklenip ülke ve ulusun mutluluğu ve esenliğini sağlamak için kesin kararlılıkla göreve başlamıştır. Şimdiki bakanlar kurulu bağdaşıktır (omojen) ve ana hatlar açısından eşdüşüncede olup hiçbir partiden olmadığı gibi çeşitli siyasi grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Ama vatan ve milletin mutluluk ve esenliğine yönelik olan amaçta hepsinden tinsel yardım bekliyor. Son günlerde Anadolu'da ortaya çıkan durum İzmirin haksızca işgali ve onun ardından gelen acı olaylar ve doğu Anadolu illerinin kaderi ile ilgili olarak yayılan söylentilerin kamu oyunda yarattığı etkilerin sonucu olup amaç ise Osmanlı hak ve sınırlarının korunması olduğuna ve hükûmet de bu duyguda ortak bulunduğu göre ortaya çıkan yanlış anlamaların giderilmesini bu duygu ortaklığı sağlayacaktır. Milletin büyük küçük hiçbir kesiminde ve memleketin hiçbir noktasında bu yüce amaca aykırı bir düşünce ve görüşün yeri olamayacağı açıkça bellidir. Özellikle vatan duygusu ve iyi niyet ve içtenlik kulavuzluk edince yanlış anlamaların ortadan kalkmasına engel elbette ordan kalkar. Hükûmetin tutumunda ilke herkesçe uyulması gereken Anayasa hükümleridir. Ulusal iradenin belirlediği yer olan Meb'uslar Meclisi sorunun olabildiğince çabuk çözülmesi ilk görevimiz ve seçimlerin tam serbestçe ve doğru olarak yapılması ve memleket kaderinin millet vekilleri elile belirlenmesi en içtenlikli isteğimiz olduğundan seçimlerin en kısa yoldan yapılmasına girişilmiştir. Yurdun temel çıkarlarının sağlanmasına hükûmetin tek bedenli bir kitle oluşturan millete dayanarak konferansa katılmasına bağlı olduğundan anlaşmazlığın dışta yaptığı zararlı etkilerin bütün vatandaşlarca kabul edileceğine hükûmet güvenmektedir. Osmanlının onur ve haysiyeti memlekette adalet ve eşitlik duygusunun ege men olmasında bulunmakla cins ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin yasal olarak koruma altında bulunan kişisel ve siyasi haklarına herhangi bir saldırı yapılmamasına çaba harcayarak korunması çok gerekli görülen sosyal düzenin hiç bozulmamasına özen gösterilecektir. Hükûmet kamu oyunun aynası olan basının memlekete büyük yardımları olabileceğine inanmakla ve her halde vatan çıkarlarını korumaya her zamandan çok özen göstermesini de beklemektedir. Devlet işlerinin iyi yürütmesi yürürlükteki kanun ve tüzüklerin tam uygulanmasına bağlı olduğundan görevlilerin bu noktaya sürekli olarak uymaları gereklidir. Kanuna aykırı olaylar olmuşsa bunların da yine kanuna uygun olarak düzeltilmesi yoluna gidilecektir. Wilson prensiplerinden tam olarak yararlanarak Osmanlı Devletinin birlik içinde ve padişahının etrafında toplanmış bağımsız bir devlet olarak yaşamasının sağlanması

bir devleti müstakille olarak temini bekaı için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır. Zaten düveli muazzamanın hissiyatı nısfetkâraneleri ve hakikaten gittikçe tavazzuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkârı ammesinin ilidalperverliği de bu bapta emniyetbahıştır. İn'ikadı sulhün bir an akdem tesriile hali tereddüde nihayet verilmesi menafîi vatan icabından olmakla bu hususta dahi teşebbüsalı lâzimeye iptidar olunacaktır.

Sureti aynen balâva muharrer beyannamei resmînin merkezce mülhakat ve vilâyette he-men neşir ve tamimi mütemennadır.

7/10/1335

Dahiliye Nâzırı Mehmet Şerif

VESİKA, 147.

Şifre

Aceledir

Sivas, 11/10/1335

Balıkesirde Fırka Kumandanı Kâzım Beyefendiye

1 - Heyeti Temsilîye zatı âlii biraderlerine arzı hürrmet ve muhabbet eder. Cephe ve muharebe noklai nazarından olan teşkilât hakkında tenvir buyurmanızı rica ederiz.

2 - Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Teşkilât nizamnamesinin Bursadan celbile o muntakanın icabatına göre millî ve askerî teşkilâtın tevhide hususunda himmeti biraderüeri mercudur.

3 - Teşkilâtı millîyeye dahil heyetlerin ve eşhasın muhtelif tarzda hükûmeti merkeziyeden mutalebatta bulunmaları Kuvayi Millîyenin vahdet ve ahengine halel vereceğinden icap edenlere bu bapta nasayihî lâzimedede bulunularak muharebe ve hususatı askeriyeyi bittabi zatı âlileri ve kolordu hallii fasledeceğinden teşkilât heyeti merkeziyesinin muhafazai irtibat noktai nazarından şimdilik Sıvasta bulunan Heyeti Temsilîye ile tesisi muharebe eylemesi müinasip olur.

4 - Meb'usların amal ve makasıdı millîyenin mecliste teminine çalışacak zevattan intihap olunması pek mühimdir. Bunların Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyet namına şahsan namzetliklerini vazetmelerini ve tarafı âlinizden himaye olunmalarını rica ederim kardeşim.

5 - İşbu telgrafın vusulünün iş'arı mercudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 148.

Şifre

Aceledir.

Sivas, 11/10/1335

**Konyada On ikinci Kolordu Kumandanlığı vasıtasile
Heyeti Temsilîye azasından Refet Beyefendiye**

1 - Konya, Isparta, Burdur, Antalya ve Afyon Karahisar, Denizli, Menteşe livalarında nizamname mucibince teşkilâtı millîyenin sürati teessüsü ve taazzuvu pek mühimdir. Teşkilâtın vesaiti mümkinine ile Aydın, Saruhan, İzmir livalarına teşmiline çalışmak icap eder. Gerek bu menatıkın ve gerek Eskişehir, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale müstakil livalarile Bursa vilâyetinin sühuleti irtibat noktai nazarından teşkilatı hakkındaki mütaleaların beyanını rica ederiz.

2 - Meb'usların makasıdı millîyeye müstenit esasatımızı kabul eden zevattan intihap olunması için her tarafça tedabiri lâzimeye tevessül olunmalıdır. Heyeti Temsilîye kimsenin cemiyet namına namzetliğini vazetmiyecektir. Fakat evsafı matlubeyi haiz olanlar şahsen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına namzetliklerini vazetmelidirler. Bu suretle namzetliklerini vazedenler isimlerini mensup oldukları liva heyeti tnerkeziyeleri vasıtasile doğrudan doğruya aynı zamanda isimlerini Heyeti Temsilîyeye bildireceklerdir. Cümleten gözlerinizden öperiz.

3 - Orada gerek muharebe noktai nazarından gerek millî teşkilât itibarile müteleattmızın iş'arı mercudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

için hiçbir girişimden geri durulmayacaktır. Gerçekte büyük devletlerin insaflı duyguları ve gerçekten gittikçe belirmekte olan Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlılığı da bu konuda güven vericidir. Barış anlaşmasının yapılmasının bir an önce çabuklaştırılmasıyla kararsız duruma son verilmesi vatan çıkarları gereği olmakla bu konuda da gerekli girişimlere başlanacaktır.

Bir örneği olduğu gibi yukarıda yazılı bulunan resmî bildirinin merkez tarafından ilde ve bağlı yerlerde gecikmeden yayımlanıp yaygınlaştırılmasını dilerim.

7/10/1919

İçişleri Bakanı Mehmet Şerif

BELGE, 147.

Şifre ivedidir

Sivas, 11/10/1919

Balıkesirde Tümen Komutanı Kâzım Beyefendiye

1 - Temsilci Kurul siz yüce kardeşimize saygı ve sevgi sunar. Cephe ve savaş bakımından ve oradaki örgütle ilgili bilgi vererek bizi aydınlatmanızı rica ederiz.

2 - Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği örgüt tüzüğünün Bursadan getirtilerek o bölgenin gerektirdiği duruma göre millî ve askerî örgütlerin birleştirilmesi konusunda kardeşçe gayret göstermenizi rica ederiz.

3 - Ulusal örgüt içinde bulunan kurul ve kişilerin türlü yolda İstanbul hükûmetinden isteklerde bulunmaları Ulusal Güçlerin birlik ve uyumunu bozacağından gerekenlere bu yolda uygun öğütler vererek savaşa ve askerliğe ilişkin işler doğal olarak sizce ve kolorduda yürütüleceğinden örgüt merkez kurulunun bağlantıyı korumak bakımından şimdilik Sıvasta bulunan Temsilci Kurulla yazışması uygun olur.

4 - Meb'usların mecliste ulusun istem ve amaçlarını sağlamaya çalışacak kimselerden seçilmesi çok önemlidir. Bunların Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği adına kişisel olarak adaylıklarını koymalarını ve sizin tarafınızdan korunmalarını rica ederim kardeşim.

5 - Bu telgrafın alındığının bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 148.

Şifre İvedidir

Sivas, 11/10/1919

**Konyada On İkinci Kolordu Komutanlığı eliyle
Temsilci Kurul üyelerinden Refet Beyefendiye**

1 - Konya, Isparta, Burdur, Antalya ve Afyon, Denizli, Muğla sancaklarında tüzük gereğince ulusal örgütlerin çabuk kurulup oluşması çok önemlidir. Örgütün başvurulabilecek her yoldan Aydın, Manisa, İzmir sancaklarını kapsamasına çalışmak gerekir. Gerek bu bölgelerin ve gerek Eskişehir, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale bağımsız sancaklarıyla Bursa ilinin bağlantı kolaylığı bakımından örgütlenmesi konusundaki görüşlerinizin bildirilmesini rica ederiz.

2 - Meb'usların ulusal amaçlara dayalı ilkeleri kabul eden kimseler arasından seçilmesi için her tarafta gerekli önlemler alınmalıdır. Temsilci Kurul kimsenin dernek adına adaylığını koymayacaktır. Ama istenilen niteliklere sahip olanlar kişisel olarak Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği adına adaylıklarını koymalıdır. Böylece adaylıklarını koyanlar isimlerini bağlı oldukları sancak merkez kurulları eliyle doğrudan doğruya aynı zamanda isimlerini Temsilci Kurula bildireceklerdir. Hepimiz gözlerinizden öperiz.

3 - Orada gerek savaş konusunda gerek ulusal örgütlenme konusunda düşündüklerinizin bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 149.**Şifre****Gayet müstaceldir****Sivas, 11/10/1335****Bursa Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye**

1 - Bursada nizamname mucibince kuvvetli ve şayanı itimat ve itibar zevattan mürekkep bir heyeti merkeziyenin ve Bilecikte bir heyeti idarenin teşekkülü ve Bilecik livasının merkeze raptile bütün Hüdavendigâr vilâyeti dahilinde neva hiye varıncaya kadar teşkilâtın teşmilile vilâyetin bir kütlei metine haline sürati ifrağı pek ziyade elzem ve faideli görülmektedir. Bu hususta icap edenlerin teşvik ve tergibile neticenin iş'arını hassaten rica ederim.

2 - Meb'us intihabında cemiyetimizin noktai nazarı heyeti merkeziyeye hitaben açık telgrafla yazılmıştır. Mütalea buyurulması münasip olur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 150.**Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine**

İkdam gazetesinin 23 Eylül 1335 tarih ve 8123 numaralı nüshasında münteşir Askerî Nigehban Cemiyetinin muhtırası pek muhik olarak orduyu humayun ümera ve zabitanının calibi nefret ve heyecanı olduğu ve bu bapla mafevk kumandanlar tarafından protesto ve şikâyetnameler gönderilmek ve bu ihanete bir an evel hatime verilmesini talep etmek gibi teşebbüslerde bulunulmak istendiği istihbar edilmektedir. Filhakika Cenabı Hakka bin kere şükürler olsun padişahuma sadık, kavanini askeriyeye muti her türlü siyasî cereyanlardan müberra olan Osmanlı ordusu bugün vatan ve milletin yegâne nigehbanı olduğunu vahdeti fikriye ve zaptı raptı askerisi ile cihana göstermekle vaziyeti dahiliye ve hariciyemizi temin eylemektir. Kavanini devlete mugayir, payitahtı saltanatı seniyede Harbiye Nezaretinin gözü önünde askerî bir cemiyeti fesadiyenin icrayi faaliyet etmesi ve hatta beyannamelerinin sahaifi matbuata kadar geçmesi bütün ordunun tezyidi infialine ve zaman geçtikçe hiç şüphesiz makamı nezaretpenahilerine kadar usulsüz müracaatlere ve belki de tedabiri müteakibileye kalkışılarak vatan ve millet için gayrikabili telâfi felaketlere sebebiyet verecektir. Buradaki malûmata nazaran bu mugayiri kanun cemiyeti fesadiyenin resikârında Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlığından dolayı matrut Erkânıharp Miralayı Refik Bey, Sabık Halâşkâr Grupundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma Sabık Sevkıyat Reisi Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'ı rabuta edip etmediği malûm olmayan matrut Erkanıharp Binbaşılardan Nevres Bey gibi eşhas olup azası da seyyiatları yüzünden ordudan tardolunmuş ve tekaüde sevk edilmiş kesim ile ahlâksızlıklarile tanınmış mahdudûlmuktar eşhastan ibaret bulunmaktadır.

Malûmu samileri olduğu veçhile Cevat Paşa Hazretlerinin zamanı nezaretlerinde bu cemiyete karşı Harbiye Nezareti takibata başlamış, fakat sonra tebeddülattan dolayı arkası bırakılmıştı. Binaenaleyh bu membai fesadın hemen kökünden sökülüp atılması, mensubininin ibretenlissairin olacak surette şediden tecziye ve bu icraat ve takibattan orduyu humayunun resmi tamimlerle haberdar kılınması fedakâr ve namuslu heyeti zabitanımızın teskini ezhanı, ordunun temini inzibati noktai nazarından hayatî ve müstacel bir mesele addelediğimizden muvaffakiyeti nezaretpenahileri noktai nazarından arzını vecibe addederiz.

**Heyet Temsilîye Namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 151.**Gayet müstaceldir****Harbiye, 14/10/1335****Sivasta: Heyeti Temsilîye Reisi****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

C: 12/10/1335 tarihli Nigehban Cemiyeti hakkındaki şifreye: Bu kat'î mukarrerdir.

Cemal**BELGE, 149****Şifre****Çok ivedidir****Sivas, 11/10/1919****Bursa Tümen Komutanı Bekir Sami Beyefendiye**

1 - Bursada tüzük gereğince güçlü ve güvenilir ve saygın kimselerden oluşan bir merkez kurulunun ve Bilecikte bir yönetim kurulunun kurulması ve Bilecik sancağının merkeze bağlanmasıyla tüm Bursa ilindeki bucaklara varıncaya kadar örgütün yaygınlaştırılması ve böylece ilin dayanaklı bir kitle durumuna çabuk getirilmesi pek çok gerekli ve yararlı görülmektedir. Bu konuda gerekenlerin özendirilip desteklenmesi ve sonucun bildirilmesini özellikle rica ederim.

2 - Meb'us seçiminde derneğimizin görüşü merkez kuruluna açık telgrafla yazılmıştır. İncelemeniz uygun olur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 150**Sivas, 12/10/1919****Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine**

İkdam gazetesinin 23 Eylül 1919 tarih ve 8123 sayılı nüshasında çıkan Askerî Nigehban* Derneğinin bildirisi padişahın ordusunun komutan ve subaylarında çok haklı olarak nefret ve tedirginlik uyandırmış olduğu ve bu konuda üst komutanlar tarafından protesto ve şikâyet mektupları gönderilmek ve bu ihanete bir an önce son verilmesini istemek gibi girişimlerde bulunulmak istendiği haber alınmaktadır. Gerçekten Ulu Tanrıya bin kere şükürler olsun padişahına bağlı, askerî kanunlara uyan her türlü politik akımlardan uzak olan Osmanlı ordusu bugün vatan ve milletin tek koruyucusu olduğunu düşünce birliği ve askerî disiplini ile dünyaya göstermekle iç ve dış durumumuzu güvenceye bağlamaktadır. Devletin kanunlarına aykırı olarak, başkentte Savaşışleri Bakanının gözü önünde bir bozguncu askerî derneğin çalışması ve üstelik bildirilerinin gazete sayfalarına kadar geçmesi bütün ordunun öfkесinin artmasına ve zaman geçtikçe hiç kuşkusuz bakanlığınza kadar usulsüz başvurulara ve belki de karşı önlemler almaya kalkışılarak vatan ve millet için onarılamıyacak yıkımlara neden olacaktır. Buradaki bilgilere göre bu kanuna aykırı bölücü derneğin başında Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlığından dolayı askerlikten kovulma Kurmay Albay Refik Bey, eski Halâşkâr Grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma eski Sevkıyat başkanı Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve bu dernekle ilişkisini kesip kesmediği daha bilinmeyen askerlikten kovulma Kurmay Binbaşılardan Nevres Bey gibi kimseler üyeleri de kötülükleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekli edilmiş kimseler ile ahlâksızlıklarıyla tanınmış az sayıda kimselerden oluşmuş bulunmaktadır.

Sizce de bilindiği gibi Cevat Paşa Hazretlerinin bakanlığı zamanında bu derneğe karşı Savaşışleri Bakanlığı kovuşturma başlatmış, ama sonra hükümetteki değişiklikler nedeniyle arkası bırakılmıştı. Durum böyle olunca bu bölücülük kaynağının hemen kökünden sökülüp atılmasını, üyelerinin başkalarına ibret olacak biçimde şiddetle cezalandırılmasını ve yapılan bu uygulama ve kovuşturmalardan orduya genelgelerle bilgi verilmesini özverili ve namuslu subay topluluğumuzun yatıştırılması, orduda disiplin sağlanması bakımından çok önemli ve ivedi bir iş saydığımızdan bakanlıktaki başarınız açısından bilginize sunmayı görev sayarız.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 151.**Çok ivedidir.****Harbiye, 14/10/1919****Sivasta: Temsilci Kurul Başkanı****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

K: 12/10/1919 tarihli Nigehban Derneği hakkındaki şifreye: Bu kesinlikle kararlaştırılmıştır.

Cemal

* Nigehban: Koruyucu, bekçi, gözcü

VESİKA, 152**Şifre****Sivas, 15/10/1335**

**On Beşinci Kolordu Kumandanlığına
Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına
Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandanlığına,
Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanlığı Vekâletine
Konyada On İkinci Kolordu Kumandanlığı Vekâletine
Balıkesirde On Dördüncü Kolordu Kumandanlığı Vekâletine
Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanlığına**

Kutaattan vaki olan müracaat üzerine Nigehbanı Asekir ismindeki cemiyeti fesadiyenin lâğvı ile müsebbipleri hakkında takibat icrası Harbiye Nâzırı Paşa Hazretlerinden rica edilmişti. Alınan cevapta bunun kati ve mukarrer olduğu bildirilmiş olmakla ordunun şeref ve haysiyeti namına pek mühim olan nezareti müşarileyhanm bu kararı arz olunur.

Mustafa Kemal**VESİKA, 153.****Şifre****Sivas, 13/10/1335****Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine**

Sivas ahalisinin, heyeti celilelerinin makamı iktidara geçmesi şerefine, İngilizlerin Samsunu tamamen tahliye eylemeleri tepşiratına ait olmak üzere 4 Teşrinievvel gecesi icra eyledikleri tezahüratı millîye ve fener alayı tafsilâtından bahis iradei millîye istihbaratına atfen Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretlerinin Sivas vilâyetine vaki bir tebliğlerinde, Sivas halkının izharı şadümanı eylemelerini pek tabii bulduklarını ve fakat "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar hükûmetin halihazır siyasetine gayrimuvafık olduğu için icap edenlere nasayıhte bulunulması mastur bulunduğu, valii vilâyetin istimzacı reyî maksedile Heyeti Temsilîyemize vaki müracaatından anlaşıldı. Heyetimiz mütarekename ahkâmına mugayir ecnebî işgalinin ref'ini gören, vatanın kısmen tahliyesini idrak eyliyen milletin bu tarzda hatta daha bariz bir surette izharı hissiyat etmesini pek muvafık ve makul gördüğü cihetle milletin hissiyatı hakikiyesine müsteniden hükûmetin bu haksız işgalleri lisanı resmîi siyasî ile ret ve mütareke ahkâmına mugayir bugüne kadar vukubulmuş müdahâlâtı protesto ve tamirlerini talep eyliyeceğine intizar eylemektedir. Halfan üimadını tezelzûlden vikaye maksadile Dahiliye Nezareti tebliğatı vakasının muhafazası mahremiyetine ve halka ademî işasına karar verildiğini arzeder, bu vesile ile hükûmetin takip ettiği siyasette Heyeti Temsilîyece henüz malûm olmamış cihetler varsa tenvirine müsaade buyurulması müsterhamdır.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****VESİKA, 154.****Harbiye, 18/10/1335****Sivasta Üçüncü Kolordu K.****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

C: 13/10/1335 Hükûmetin programında Heyeti Temsilîyece meçhul kalmış hiçbir nokta yoktur. Yalnız amali millîye dairesinde tedviri umur mesa'uliyetini tahammül eden hükûmeti merkeziyenin hareket ve icraatında icabatı siyasiyeyi kollamak ve Sivas Kongresi mukarراتında da teyit olunduğu veçhile" ecanibe karşı daha mihmännüvazane ve müllayimane hareket eylemek ıztırasında olduğu Heyeti Temsilîyece de takdir buyurulur ümniyesindeyim.

Milletin izharı hissiyat eylemesi ne derecede müstahsen ve hükûmetin teşebbüsâtı siyasiyesinde muvaffakiyetine ne mertebe müzahir ise mukadderatı memlekete hükmedecek olan sulh konferansında hayırhah zahirlere ihtiyacımız da olmertebe bahirdir. Bu cihetle amali millîyeyi tahsil vazifesinde idarei merkeziyenin daha müteenniyane hareket mecburiyetinde olduğu, hususile teşebbüsâtı millîyeyi suítefsir faaliyetlerinin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıkların nabemahal olmadığı tasdik buyurulur itikadındayım. Yoksa haksız ve lüzumsuz işgallerin ref'i emrinde resmi gayriresmi teşebbüsattan bir an bile hâli kalınmadığını, temin

* Böyle birşey yoktur

BELGE, 152.**Şifre****Sivas, 15/10/1919**

**On Beşinci Kolordu Komutanlığına
Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına
Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutan Vekillğine
Ankarada Yirminci Kolordu Komutan Vekillğine
Konyada On İkinci Kolordu Komutan Vekillğine
Balıkesirde On Dördüncü Kolordu Komutan Vekillğine
Edirne'de Birinci Kolordu Komutanlığına**

Birliklerden yapılan başvuru üzerine Nigehbanı Askerî adındaki bozguncu derneğin kapatılarak bozgunculuğa neden olanlar hakkında kovuşturma yapılması Savaşleri Bakan Paşa Hazretlerinden rica edilmişti. Alınan karşılıkta bunun kesin ve kararlaştırılmış olduğu bildirilmiş olmakla ordunun onuru ve haysiyeti adına çok önemli olan Bakanlığın bu kararı bilgilerinize sunulur.

Mustafa Kemal**BELGE, 153.****Şifre****Sivas, 13/10/1919****Savaşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine**

Sivas halkının, yüce kurulunuzun iktidara geçmesi onuruna ve İngilizlerin Samsunu tümüyle boşaltmalarına sevinerek 4 Ekim gecesi yaptığı ulusal gösteri ve fener alayı konusunda "İradei Millîye" gazetesindeki ayrıntılı habere dayanarak İçişleri Bakanı Paşa Hazretlerinin Sivas iline yaptıkları bildirimde, Sivas halkının sevinç gösterisinde bulunmalarını pek doğal bulduklarını ve fakat "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar hükûmetin şimdiki politikasına ters düştüğü için gerekenlere öğüt verilmesi yazılı olduğu, il valisinin görüşümüzü sorup öğrenmek amacıyla Temsilci Kurulumuza yaptığı başvurusundan anlaşıldı. Kurulumuz, ateşkes anlaşmasına aykırı olarak yapılmış bulunan yabancı işgalinin kalktığını gören, vatanın kimi bölümlerinin boşaltıldığı güne kavuşan milletin bu yoldan hatta daha belirli bir şekilde hislerini duyurmasını çok uygun ve akla yakın gördüğünden milletin gerçek duygularına dayanarak hükûmetin bu haksız işgalleri resmî politika dili ile tanımadığı ateşkes hükümlerine aykırı olarak bugüne kadar yapılmış olan karışmaları protesto etmesini ve onarılmasını istemesini beklemektedir. Halkın güvenini sarsıntıdan korumak amacıyla İçişleri Bakanlığının yaptığı bildirimin gizli tutulmasına ve halka açıklanmamasına karar verildiğini bildirir, bu vesile ile hükûmetin izlediği siyasette Temsilci Kurulca henüz bilinmiyen yönerler varsa bu konuda kurulun aydınlatılmasını rica ederim.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****BELGE, 154.****Harbiye, 18/10/1919****Sivasta Üçüncü Kolordu K.****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

K: 13/10/1919 Hükûmetin programında Temsilci Kurulca bilinmiyen hiçbir nokta yoktur. Yalnız ulusun umutları çerçevesinde işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul Hükûmeti davranışlarında ve yaptıklarında politika gereklerini kollamak ve Sivas Kongresi kararlarında pekiştirilmiş olduğu gibi" yabancılara karşı daha konukseverlikle ve yumuşak davranmak zorunda olduğu Temsilci Kurulca da kavranır umarım.

Milletin duygularını açıklaması ne kadar güzel ve Hükûmetin politik girişimlerinde başarılı olmasına ne ölçüde yardımcı ise ülkenin kaderine karar verecek olan barış konferansında iyi niyetli yardımcılara gereksinmemiz de o ölçüde açıktır. Bu nedenle ulusal umutlarımızın elde edilmesi görevinde İstanbul hükûmetinin daha ağırbaşlı davranmak zorunda olduğu, özellikle ulusun girişimlerini kötüye yorma çabalarının daha güçten düşmediği şu zamanlarda belirttiğim ölçülü davranışın yersiz olmadığını onaylarsınız kanısındayım. Yoksa haksız ve gereksiz işgallerin kaldırılması konusunda resmî olarak olmayarak girişimlerden bir an bile geri kalınmadığına inanınız.

* Böyle şey yoktur

eylerim. Harekâtı ahirei hudapesendanesile cihan efkârı umumiyesine karşı ispatı asarı rüşt eylemiş olan milleti necibenin haizi itimadı bulunan hükûmeti hazıra icraatı vahasında azadeser kaldıkça harice karşı daha fazla işmarı kelâm eyliyebileceği bedihiyatına karşı Heyeti Muhteremei Temsilîyeden icraatı hükûmeti daha ziyade mürevvîkâr bulunmalarını rica ederim.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 155.

Telgraf

Bursa, 12/10/1335

**Sivasta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Muhteremi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

1 - Bekir Sami ve Harekâtı Millîye Kumandanı Mehmet Ali Beyefendiler ile biliştirak dünden itibaren vazifeye mübaşeret edilmiş ve nizamnameye tevfikân teşkilâta başlanılmıştır.

2 - Zamanın nezaketi ve müstaceliyeti hasebile aşağıdan yukarıya intihabat imkanı olmadığundan intihabatı idare etmek üzere nizamnameye tebean memleketin maruf ve erbabı hamiyetten müteşekkil olmak üzere Meclisi Belediye, Ticaret Odası, Muallimler Cemiyeti, Türk Çiftçiler Derneği ve Avcılar Kulübü, Cemiyetülmüderresin ve Dava Vekilleri Cemiyeti gibi memlekette mevcut kâffe müessesatı millîyenin arası ile on kişilik bir heyeti merkeziye intihabı bugün ikmal edilecek ve esamisi bilâhare arz olunacaktır.

3 - İntihabatın sureti icrasını âmir olan telgrafnamei âlilerinin beş gün evelsine kadar mercilerine tebliğ edilmemesi yüzünden mündericatına kespi ıtıla edilememiş ve henüz elde ettiğimiz 13 Eylül 1335 tarihli telgrafnamei âlileri bittetik hükûmetin Kongrede heyeti mahsusamız tarafından kabul edilen esasat dairesindeki tamimi medarı tatbik itihaz ederek sütratle intihabata sarfı mesai etmekteyiz.

4 - Bursaya muvasalatı berî Reddi İlhak, Karakol ve saire namları altında aynı gaye ile hareket ve fakat muhtelif merkezlerden vürut eden birtakım teşkilâta müsadif oluyorum. Hatta 10 Teşrinievel 1335 tarihli Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti Reisi Hacim imzası ile gelen bir telgrafta aynı yirmisinde in'ikat edecek büyük kongreye bir telgrafname ile iki murahhasın izamu ve teşkilât namına diğer tedabiri mühimmenin icrası bildiriliyor. Bu hal kumandanın muhtelif menabiden verilmesi yüzünden birçok mezahiri dai olduğu umum Anadolu ve Rumeliye şamil olan Kongremizin takip ve kabul ettiği her islâm cemiyetinin azasındandır, kaidesine muhalif ve matlup olan vahdeti millîyeyi muhil olduğu cihetle ehemmiyetle nazarı dikkatî âlilerini celbederim. İti haz edilecek diğer hususatı dahi peyderpey arzedeceğimi beyan ve Heyeti Temsilîye azayı muhteremesine derin hürmetlerimi tekrar ile emri Devletlerine intizar eylerim Efendim.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Bursa Murahhası
Osman Nuri**

VESİKA, 155.

Tel

Sivas, 14/10/1335

**Bursada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Murahhaslarından
Osman Nuri Beyefendiye**

C: 12/10/1335 Tele.

1 - Teşkilâtın tesri ve teşmili hususunda masruf olan himematı vatanperveranelerine arzı şükran olunur.

2 - Reddi İlhak ve saire gibi aynı maksadı mukaddesin doğurduğu millî cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında birleşmiş olduğundan hepsinin mümessili ancak Heyeti Temsilîyemizdir. Bu sebeple bu gibi münferit tebliğatın nazarı itibara alınmayacağı tabiidir. Pek muhtemeldir ki bu müracaatlar tadilatı ahir eden henüz haberdarolmayan, teşkilâtımızın hafî bulunduğu zamanın netayicinden olan bazı aksamın teşebbüsatıdır. Binaenaleyh efkârı umumiyenin tenvir ve vahdeti millîyenin temini hususunda rüfekayı muhteremelerle hasrı mesai buyurulması ehemmiyetle rica olunur Efendim.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

Tanrıca da makbul sayılacak davranışlarıyla dünya kamu oyuna erginliğini kanıtlamış olan soylu ulusun güvenini kazanmış bulunan bugünkü hükûmetin yaptığı işlerde serbest kaldıkça dışarıya karşı daha çok söz geçirilebileceği gerçeği karşısında Sayın Temsilci Kurulun hükûmetin yaptıklarına daha çok destekleyici olmalarını rica ederim.

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 155.

Telgraf

Bursa, 12/10/1919

**Sivasta Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Başkanı
Sayın Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

1 - Bekir Sami ve ulusal güçler komutanı Mehmet Ali Beyefendiler ile birlikte dünden beri göreve başlanılmış ve tüzük uyarınca örgütlenmeye girişilmiştir.

2 - Durumun önemli ve ivedili olması nedeniyle aşağıdan yukarıya seçim yapma olanağı bulunmadığından seçimleri yönetmek için tüzüğe uygun olarak memleketin tanınmış ve yurtsever kişilerinden oluşmak üzere Belediye Meclisi, Ticaret Odası, Öğretmenler Derneği, Türkiye Çiftçiler Derneği ve Avcılar Kulübü, Müderrisler* Derneği ve Dava Vekilleri Derneği gibi memlekette bulunan tüm ulusal kurumların oylarıyla on kişilik bir merkez kurulu seçimi bugün tamamlanacak ve adları daha sonra sunulacaktır.

3 - Seçimlerin yapılması yöntemini bildiren telgrafınızın beş gün öncesine kadar ilgili yerlere iletilmemesi yüzünden içeriği öğrenilememiş ve yeni elde ettiğimiz 13 Eylül 1919 tarihli telgrafınız incelenerek hükûmetin Kongredeki özel kurulumuz tarafından kabul edilen ilkelere uygun düşen bildirisi esas alınarak seçimlerin çabuk yapılmasına çalışmaktayız.

4 - Bursaya geldiğimizden beri Reddi İlhak,** Karakol v.b. adlar altında aynı amaçla iş gören ve fakat değişik merkezlerden gelen birtakım örgütlere rastlıyorum. Hatta 10 Ekim 1919 tarihli Balıkesir Katılmayı Kabuletmeme Derneği Başkanı Hacim imzasile gelen bir telgrafta aynı yirmisinde toplanacak büyük kongreye bir telgraf çekilmesi ve iki delege gönderilmesi ve örgüt adına başka önemli önlemler alınması bildiriliyor. Bu durum emirlerin değişik kaynaklardan verilmesi yüzünden birçok sakıncalar doğurduğu "tüm Anadolu ve Rumeliyi kapsayan Kongremizin izlediği ilkeleri kabul eden her Müslüman derneğimizin üyesidir" kuralına aykırı ve istenilen ulusal birliği bozucu olduğundan önemle dikkatinizi çekirim. Kararlaştırılacak başkaca konuları da ard arda bilginize sunacağımı bildirir Temsilci Kurulun sayın üyelerine derin saygılarımı yineler ve yüksek emirlerinizi beklerim Efendim.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Bursa Delegesi
Osman Nuri**

BELGE, 155.

Tel

Sivas, 14/10/1919

**Bursada Hakları Savunma Derneği Delegelerinden
Osman Nuri Beyefendiye**

K: 12/10/1919 Tele.

1 - Örgütlenmenin çabuklaştırılması ve genişletilmesi konusunda harcadığınızı yurtsever çabalar için teşekkürlerimizi sunarız.

2 - Katılmayı Kabuletmeme v.b. gibi aynı kutsal amacın doğurduğu ulusal dernekler Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği adı altında birleşmiş olduğundan hepsinin temsilcisi ancak Temsilci Kurulumuzdur. Bu nedenle bu gibi ayrı ayrı bildirimlerin dikkate alınmayacağı doğaldır. Pek olasıdır ki bu başvurular son değişiklikleri daha öğrenmemiş olan, örgütümüz gizli tutulduğu devrenin kalıntılarından bir takım bölümlerin girişimleridir. Şu halde kamuoyunun aydınlatılması ve ulusal birliğin sağlanması konusunda saygıdeğer arkadaşlarınızla birlikte çaba harcamanızı önemle rica ederiz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

* Yüksek öğretim görevlileri

** Topraklarımızın bir bölümünün yabancı topraklara katılmasını kabul etmemek

VESİKA, 155

Şifre

Sivas, 14/10/1335

**K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Bursada Kumandan Bekir Sami Beyefendiye
Balıkesirde Kolordu Kumandanı Kâzım Beyefendiye**

Bursada Murahhas Osman Nuri Beyden alınan telgrafnamede Reddi İlhak, Karakol ve saire namı altında muhtelif millî cemiyetlerin teşkilât ve icraata devam eyledikleri hatta Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti Reisi Hacim imzasile ayın yirmisinde büyük bir kongreye muvafak talep olunduğu bildirilmektedir. Sivas Umumi Kongresi ile aynı maksadı mukaddes uğrunda çalışan bilumum millî cemiyetler tevhit kılınmış ve bu sayede milletin gösterdiği birlik ve azmü irade neticesi olarak vaziyeti mes'udei ahire tahassul eylemiştir. Henüz mukarrerattan haberleri olmadığı anlaşılan bu gibi kuvayi millîyenin Trakya ve Paşaeli Cemiyetinin de mülhak olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi ile doğrudan doğruya temas eylemeleri ve Sivas Kongresi nizamnamesine tevfikân teşkilâtlarını tadil ve teklifat ve mutalebatını ancak Heyeti Temsilîyemiz marifetile icra eylemeleri vatanımızın bugün muhtaç olduğu vahdet ve intizamı dahilî noktâi nazarından kat'î ve zarurî bulunduğunun lâzımgelenlere izahı ve keyfiyetin tahtı temine alınması ve hükûmeti merkeziyemizin selâmeti memleket namına matuf mesaii millîyesinde duçarî sekte olmaması için kongre ve saire gibi içtimalara bugün lüzum olmadığının icap edenlere iblağı ve neticenin iş'arı kemali ehemmiyetle istirham olunur.

Fuat Paşa Hazretlerine, Kareside K.O. 14 Kumandanı Kâzım Beyefendiye ve Bursada Bekir Sami Beyefendiye bildirilmiştir.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal
Konak, 18/10/1335**

Gayet müstaceldir

K.O. 3 Kumandanlığına

Atideki telgrafnamenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını rica ederim.

Kuvvet ve teşkilâtı millîyenin vüs'at ve ahengine hale verecek ve ecnebilerin milletimizin müttehit olduğu hakkındaki fikirlerini şüpheye sevkedecek teşebbüsattan tevakkî olunması iş'ar buyuruluyor. Hacim Beyin bu bapta maruzatını yazdım. Heyeti Temsilîyenin gerek intihabat ve gerek sair hususata müteallik mukarreratının tabiki için Karesi heyeti merkeziyesinin samimiyeti ile imali nüfuz eylemekte olduğuna itimat buyurulmasını arz ile teyidi hürmet eylerim.

**K.O. 14 Kumandanı
Kâzım**

VESİKA, 156.

Şifre

Sivas, 14/10/1335

Zata mahsustur

Gayet aceledir

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Diyanbakırda On Üçüncü K.O. Kumandanı Cevdet Beyefendiye

Ankarada Yirminci K.O. Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye

Yirminci K.O. Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Konyada Heyeti Temsilîye Azasından Refet Beyefendiye

Kareside On Dördüncü K.O. Kumandan Vekili Miralay Kâzım Beyefendiye

Bahriye Nâzırı Ayandan Salih Paşa Hazretleri Heyeti Temsilîye ile müdavelei efkâr eylemek üzere 15-10 da Dersaadetten hareketle Amasyayı teşrif buyuracaklardır. Müşarileyhile vaki olacak mülâkat hükûmet siyaseti hariciye ve idarei dahiliyesine ve ordumuzun istikbaline ait esasatı mühimmeyi ihtiva edeceği kaviyyen memul bulunmakla bu baptaki mütealeatı âlileri hututu esasiyesinin iş'arını rica eyleriz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

BELGE, 155

Şifre

Sivas, 14/10/1919

**K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Bursada Komutan Bekir Sami Beyefendiye
Balıkesirde Kolordu Komutanı Kâzım Beyefendiye**

Bursada delege Osman Nuri Beyden alınan telgrafda Katılmayı Kabuletmeme, Karakol v.b. adlarla türlü ulusal derneklerin örgütlenmeyi ve çalışmayı sürdürdükleri ve dahası Balıkesir Katılmayı Kabuletmeme Derneğinin Başkanı Hacim imzasile ayın yirmisinde büyük bir kongreye delegeler gönderilmesi istendiği bildirilmektedir. Sivas Genel Kongresi ile aynı ulusal amaç uğrunda çalışan tüm ulusal dernekler birleştirilmiş ve bu sayede milletin gösterdiği birlik ve kesin kararlılık sonucu olarak son mutlu durum elde edilmiştir. Daha kararları bilmedikleri anlaşılan bu gibi ulusal güçlerin Trakya ve Paşaeli Derneğinin de katılmış olduğu Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kuruluyla doğrudan doğruya ilişki kurmaları ve Sivas Kongresi tüzüğü uyarınca örgütlerini değiştirip öneri ve isteklerini ancak Temsilci Kurulumuz aracılığıyla belirtmeleri vatanımızın bugün gereksinme duyduğu birlik ve iç düzen bakımından kesinlikle zorunlu bulunduğunun gerekenlere anlatılması ve bunun sağlanması İstanbul Hükûmetinin ülke esenliğine yönelik ulusal çalışmalarının durdurulmaması için kongre v.b. gibi toplantılara bugün gereklilik bulunmadığının gerekenlere duyurulması ve sonucunun bildirilmesi çok önemli olarak rica olunur.

Fuat Paşa Hazretlerine, Balıkesirde K.O. 14 Komutanı Kâzım Beyefendiye ve Bursa'da Bekir Sami Beyefendiye bildirilmiştir.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Konak, 18/10/1919**

Çok ivedidir.

K.O. 3 Komutanlığına

Aşağıdaki telgrafın Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine sunulmasını rica ederim.

Ulusal güç ve örgütlerin kapsam ve uyumunu bozacak ve yabancıların milletimizin birlik olduğu konusundaki düşüncelerinde kuşku uyandıracak girişimlerden sakınılması bildiriliyor. Hacim Beyin bu konuda söylediklerini yazdım. Temsilci Kurulun gerek seçimler ve gerek başka konulara ilişkin kararlarının uygulanması için Balıkesir merkez kurulunun içtenlikle etkinliğini kullanmakta olduğuna güvenilmesini bildirir saygılar sunarım.

**K.O. 14 Komutanı
Kâzım**

BELGE, 156

Şifre

Sivas, 14/10/1919

Kişiyi özeldir

Çok ivedidir

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Diyanbakırda On Üçüncü K.O. Komutanı Cevdet Beyefendiye

Ankarada Yirminci K.O. Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

Yirminci K.O. Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Konyada Temsilci Kurul üyelerinden Refet Beyefendiye

Balıkesirde On Dördüncü K.O. Komutan Vekili Albay Kâzım Beyefendiye

Denizîşleri Bakanı Senato üyelerinden Salih Paşa Hazretleri Temsilci Kurulla düşünce alışverişinde bulunmak üzere 15-10 da İstanbuldan yola çıkarak Amasyayı onurlandıracaklardır. Kendisiyle yapılacak görüşmenin hükûmetin dış politikasına ve iç yönetimine ve ordumuzun geleceğine ilişkin önemli temel konular içermesi büyük bir olasılık içinde bulunduğundan bu konudaki düşüncelerinizin ana hatlarını bildirmenizi rica ederiz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 156.

Zata mahsustur

Dakika tehiri gayricaizdir

**Amasyada: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesine**

Bozüyük, 16/10/1335

C: 16 Teşrinevel 1335 şifreyedir:

1 - Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Hükümetimizin siyaseti hariciyesi asrı mütecaviz zamandanberi hükümetimizin muvaffak alamayıp bir felaketten diğerine düşmesi vaziyet ve ahvalimizin icabı olarak bilcümle ecanip ile dahildeki hristiyanların ve bunlara müzahir olan bazı müslim hain siyasetlerimizin yüzündendir. Bu sebeple çok zavıf kaldık. Kuvvetlenmedikçe bu felâketlerden kurtulmak imkanı yoktur. Kuvvetlenmek için ise umuru hariciye ve dahiliyemizde namuslu muzaheretten başka bir şey düşünmiyen kuvvetli ve zengin ve asri bir dost ihtiyacımız vardır. Bunun tayinini salâhiyetar olanlara terketmek mecburiyetindeyim. İdarei dahiliyenin bu hususta ne kadar ıslahat yapılsa yapılsın iş başına padişaha, millet ve vatana sadık, hüsnü niyet sahibi olanlar getirilmedikçe idarei dahiliyede husule getirilecek muvaffakiyet hainane ve irticaane mahvolabilir. Şimdiye kadar buna pek az dikkat edilmişti. İdarei mülkiye ve askeriye ve umuru inzıbatıye ve asayişle müteveggil memurından bazıları el'an haindirler. Bunların derhal tedbiri lazımdır. Uzun bir mazidenberi vatan hainlerinden hiçbirine ceza edilmemesi bunların kesret ve adedini arttırmıştır. Bugünün en mühim işi padişahı, millet ve vatani hainlerden kurtarmak ve ecnebî entrikalarına mani olmak lâzımdır. Bu hususta milis jandarma teşkilat ve menabii gayrikâfi ise meslek ve saireye bakılmayıp ehliyetlilerle hemen takviyesi lazımdır.

2 - Ordumuzun istikbalı. Galipler ellerinden gelirse mağlûpları ordusuz bırakmak istiyorlar. Umuru dahiliyesini hayli zaman tanzim edemeyecek olan Devleti Osmanîyenin diğer mağlûplara nisbeten daha fazla bir orduya ihtiyacı olduğu galiplerce de malûmdur. Bu teşebbüsümüz neticesinde maksada kâfi bir ordunun ipkısı ten'ic edildiği takdirde teşkilât için daha iki prensip varidi hatır olmaktadır. Biri, seferde büyük orduya esas olacak büyük ve müteaddit karargâhlı mebzul kıraati fenniye diğer ise asayiş ve talimü terbiye temin edecek de-recede nispeten az büyük karargâhlı ve kutaati fenniye, yani teşkilâtı hazır olarak üç müfettişlikten ibaret dokuz fırkalı bir ordu kabul etmektir. Ben ikincisini tercih ederim. Jandarma, hudut gümrük, izci, tayyare, telsiztelgraf ve otomobil teşkilatı ordudan hariç fakat ordunun gizlice nezaret ve idaresinde bulunmalıdır.

**Yirminci Kolordu Kumandanı Mirliya
Ali Fuat**

VESİKA, 156.

Dakika tehiri gayricaizdir

Amasyada Heyeti Temsilîyeye

Dişarbekirden, 16-17/10/1335

Salih Paşa Hazretleriyle mülâkatta hükümeti merkeziyeye berveçhiati nikatın iblâğının münasip olacağı mütalesinde bulundu;

a) Siyaseti dahiliye.

b) Akti mütarekedenberi on bir ay zarfında kabineler resmi geçit yapar gibi sık, sık tebeddül etti. Harbiye Nezaretine şimdiye kadar bir düzine nâzir tayin edildi. Buna yegâne sebep kabinelerin amali milleti ihmal ederek hiçbir kuvvete istinat etmemesidir. Nâzirların tesirâtı siyasetiye kapılarak ve gölgelerinden korkarak gayet cebin bir siyaset takip etmeleri ve düşmanlarımızın sözlerle hareket eylemeleri yüzünden millet ve ona zahir olan ordu şüphe altında bırakıldı. Mütarekenin adı kaldı. Millet birçok felâketlere maruz oldu. Bu suretle milletle hükümetin arası açıldı. Böyle zamanlarda her devlet milletin azim ve iradesine istinat eder. Meselâ İtalyanlar ve yunanlıların hareketi, yaygaraları meydana misal olarak dururken hükümetimiz mitingleri bile men etti. Milleti büsbütün ihmal etti. Bundan sonra hükümeti merkeziye milletin azim ve iradesine istinat ederek cesurane ve durbinane bir siyaset takip etmelidir. Ve Millet Meclisinin küşadı hakkındaki vait infaz edilmelidir.

c) İstanbul Düvelî İtilâliyenin tahtı tesirinde bulundukça Millet Meclisinin İstanbulda bu toplanması mahzurdan salim değildir. İstanbulda kadınlarımızı bile İngiliz Muhipler Cemiyetine ihâl eden müessirat, meb'uslarımız üzerinde mühim tesir yapabilir. Emniyetbahş rol ve neticeye

BELGE, 156.

Kişîye özeldir

Dakika geciktirilemez

**Amasyada: Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kuruluna**

Bozüyük, 16/10/1919

K: 16 Ekim 1919 şifreyedir:

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Hükümetimizin dış politikası yüzyılı aşkın bir zamandanberi hükümetimizin başarılı olamayıp bir yıkıntıdan öbürüne düşmesi olup bu da durum ve koşullarımızın gereği olarak bütün yabancılarla ülkemizdeki hristiyanları ve bunlara destek olan bazı hain müslüman politikacılarımız yüzündendir. Bu nedenle çok zavıf kaldık. Güçlenmedikçe bu yıkımlardan kurtulmak olanağı yoktur. Güçlenmek için ise dış ve iç işlerimizde namusluca destek olmaktan başka bir şey düşünmiyen güçlü ve zengin ve çağdaş bir dost gereksinmemiz vardır. Bunun belirlenmesini yetkili olanlara bırakmak zorundayım. İç yönetim alanında bu konuda ne ölçüde reform yapılsa yapılsın işin başına padişaha, millet ve vatana bağlı, iyi niyet sahibi olanlar getirilmedikçe iç yönetimde elde edilecek başarı hainlik ve gericilikle yıkılabilir. Şimdiye kadar buna pek az dikkat edilmişti. Silvil ve askerî yönetim ile ve iç düzen ve güvenlikle uğraşan bazı görevliler bugün de haindirler. Bunların hemen değiştirilmesi gereklidir. Uzun bir süredir vatan hainlerinden hiçbirinin cezalandırılmaması bunların bolluğunu ve sayısını arttırmıştır. Bugün en önemli iş padişahı, millet ve vatani hainlerden kurtarmak ve yabancı entrikalarını önlemektir. Bu konuda milis jandarma örgütü ve bunun kaynakları yetersiz ise tutumuna ve başka şeylere bakmaksızın yeteneklilerle hemen güçlendirilmesi gereklidir.

2 - Ordumuzun geleceği. Yeneler ellerinden gelirse yenilenleri ordusuz bırakmak istiyorlar. İç işlerini uzun süre düzene sokamayacak olan Osmanlı Devletinin öbür yenilenlere oranla daha büyük bir orduya gereksinimi olduğu yenelerce de bilinmektedir. Bu girişimimiz sonucunda amaca yetecek bir ordunun alıkonması onaylanırsa örgütlenme için iki prensip daha akla gelmektedir. Biri, savaş durumunda büyük orduya çekirdek olacak büyük ve birçok karargâhlı bol teknik birlikleri öbürü ise iç güvenliği ve eğitim sağlayacak ölçüde oldukça az büyük karargâhlı ve teknik birlikler olan, yani bugünkü örgütlenmeye göre üç müfettişlikten oluşan dokuz tümenli bir ordu kabul etmektir. Ben ikincisini yeğlerim. Jandarma, sınırlar, gümrük, izci, uçak telsiz - telgraf ve otomobil örgütleri ordunun dışında ama gizlice ordunun gözetim ve yönetiminde bulunmalıdır.

**Yirminci Kolordu Komutanı Tuğgeneral
Ali Fuat**

BELGE, 156.

Dakika geciktirilemez

Amasyada Temsilci Kurula

Dişarbakırdan, 16-17/10/1919

Salih Paşa Hazretleriyle buluşunca İstanbul hükümetine aşağıdaki noktaların bildirilmesinin uygun olacağını düşünürüm;

a) İç politika.

b) Ateşkes anlaşmasından bu yana on bir ay içinde kabineler geçit resmi yapar gibi sık, sık değişti. Savaşşleri Bakanlığına şimdiye kadar bir düzine bakan atandı. Bunun tek nedeni kabinelerin ulusun isteklerini önemsemiyerek hiçbir güce dayanmamasıdır. Bakanların politik etkilere kapılarak ve gölgelerinden korkarak çok korkakça bir politika izlemeleri ve düşmanlarımızın sözlerine göre davranmaları yüzünden millet ve ona destek olan ordu kuşku altında bırakıldı. Ateşkesin adı kaldı. Millet birçok yıkımlara uğradı. Böylece milletle hükümetin arası açıldı. Böyle zamanlarda her devlet milletin kesin kararlılığına dayanır. Örneğin İtalyanlar ve Yunanlıların davranışları, yaygaraları ortada örnek olarak dururken hükümetimiz mitingleri bile yasakladı. Milleti hiç önemsemedi. Bundan sonra İstanbul hükümeti milletin kesin kararlılığına dayanarak cesur ve uzak görümlü bir politika izlemelidir. Ve Millet Meclisinin açılması konusunda verilen söz tutulmalıdır.

c) İstanbul İtilâf Devletlerinin etkisi altında bulundukça Millet Meclisinin İstanbulda toplanması sakıncasız değildir. İstanbulda kadınlarımızı bile İngiliz Dostları Derneğine sokan etkenler, meb'uslarımız üzerinde önemli etki yapabilir. Güven verici bir yol tutulup sonuca varıncaya kadar

kadar meb'usan memleket dahilinde münasip bir noktada toplanmalıdır. Ve memleket dahilinde ve hassaten İstanbulda Kürt Teali Cemiyeti gibi camiai Osmanîyenin parçalanmasına hizmet eden azalarından vicdanlarını sattıkları delâil ile anlaşılan cemiyet ve fırkaların ifsadına ve düşman parasile çıkan muharrik gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmelidir. Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Beyin Kürt cemiyetinin ve Ermeni patrikanesinin muavenet ve tesiratile Malatya'ya tayin edildiğini alenen söylemiş ve Kürdistan istiklâlini hazırlamağa çalışmıştır. Kürtlerle beraber İngiliz binbaşısının Malatya'ya geleceğini üç aydanberi söylemekte imiş bu misalden ders ibret alınarak tayinde hiçbir tesirata kapılmamak ve sırf vatanın selâmeti düşünülerek intihap edilmelidir. Kürdistana sulhün aktine kadar yerli büyük memur gönderilmemelidir.

Faik Ali Bey, kendilerini burada İngilizlerin tayin ettirdiğini müftehirane söylüyor. Bu fikirde olan valinin ne iş göreceği bedihidir. Umun devlete müteallik mesailde düşmanların fikrine müracaat izmihlalimizi mucip olur.

d) Refik Halil, Ali Kemal Beyler, Süleyman Şefik Paşa gibi bimeslek vicdansızları mühim makamlara getirecek sadrazamlar gelirse iş başına gene (m s y a y b v n) veliaht saltanat hazretlerinin lâyihiyelerinde teklif buyurdıkları gibi zati akdesi hazreti padişahının mevcudiyeti hiç mesabesinde olan fırkalara iltifat buyurmamalarını ve fırka mesailinin fevkinde bir muvazene temin buyurmaları (v k v n b a y l v n) zati akdesi padişahı mukarribanının hiçbir tesiri siyasîye kapılmıyacak vatanperver zevattan intihabı milletin ahvalini yakından görerek zati humayunlarına raporla arzı malûmat etmek üzere şehzadegândan asker olanların muhtelif muntakalarda orduda hizmetleri elzem görülmektedir ve matbuat sansürünün kaldırılması ve zaruri ise tahfifi.

e) Harbiye Nezaretinin hristiyanların terhisini emretmekle gayrimüslimlerin imtiyazatı tezyide başlandı. Bu gibi imtiyazatın müsaadesi nispetinde ref'i.

f) Mütareke aktinde bulunduğumuz hat dahilindeki memaliki Osmanîyenin Garbî Trakya da dahil olduğu halde doğrudan doğruya zati akdesi hazreti padişahının idaresinde bir şekli müstakilde kalması.

g) Hilâfetin âli Osmandaki kalması.

h) Suriyedeki cemiyeti arabîyenin fikrini bildirmiştim. Bugün Suriye hiçbir ecnebî himayesi istemiyor. Ve külliye müstakil kalmak istiyor. Yalnız bitaraf bir hükûmetin muzaaheretini arzı olunuyor. Mümkün olursa Mısır da dahil olarak bütün Arabistanın şerif idaresinde istiklâlî arzı olunuyor. Fakat Arabistanda ahvali ruhiye ve labayii kavmiye bence malûm olduğu için bütün Arabistan aksamının şerif idaresinde bir hükûmet teşkil edebilmelerine ihtimal veremem ve hürriyet ve müsavvâtı millîyelerinin teminine muvaffakiyet elverdiği nispette Hükûmeti Osmanîyenin azîm bir ekseriyetle reyî irtibat kazanacağı muhakkaktır. Binaenaleyh Irak, Suriye, Hicaz ve Ceziretü'lârabın (l y k r b s n a n) akvamını ayrı, ayrı birer hükûmeti Arabiye teşkil ederek cümlesinin zati akdesi hazreti hüâfetpenahiye suverî münasibe ile merbutiyetini temin ve bir konfederasyon teşkili neticede Hükûmeti Osmanîyenin Araplarla her suretle uyuşması mümkündür. Osmanlı sancağı da Amerika sancağındaki yıldızlar gibi hükûmetlerin adedince hilâl ihtivası (t m l h y) makamâtı mukaddeseyle halife namına memurlar ve bir miktar Osmanlı askeri ikamesi de kabildir.

i) Bir Ermenistan teşkili zaruridir. Kafkasyada hükûmetimizce tanınmış Ermeni Cumhuriyeti bizim zararımıza tevsi edilemez. Sulh konferansının ısrarı halinde cüz'î miktarda tashihi hudut kabulünde fedakârlık zaruridir ve (a y r a k d n k l y z a s a r v n h k y r d v k n h) Kafkas bilâ Ermenistan teşekkül edeceğine göre Azerbaycan islâm hükûmetinin kuvveti az olarak teşekkülüne muavenet menfaatimiz iktizasındandır. Bunun teşekkülünü ve derecesini tayin hükûmete aittir. Yunanistanın hakkımızdaki muzır siyasetine karşı Bulgaristan ile iyi geçinmek lâzımdır. Bulgarların da bunu arzu edeceklerini zannederim.

j) Himaye istiklâlî muhil olduğundan hiçbir hükûmetin himayesi kabul edilmemelidir. Yalnız ziraat, sınaat ve sair fennî ve idarî hususatta istiklâlimize hâlel vermemek şartile bitaraf bir hükûmetin muzaaheretini kabul olunabilir. Suriye Hükûmeti Arabiyesi de bu fikirdedir ve muavenette Amerika meyyaldir. İstihbarata göre Suriyede işgal tehlikesine karşı seferberlik yapılması bu fikri teyit eder.

k) Sulh konferansına üimadı umumîye mazhar siyasetten anlar vatanperver zevatın intihabı.

Ordumuzun istikbalı.

l) Müfettişlikler ve şûrayı askeri ihya edilmeli.

meb'uslar yurdun iç taraflarında uygun bir yerde toplanmalıdır. Ve memlekette ve özellikle İstanbulda Kürt Yükselme Derneği gibi Osmanlı toplumunun parçalanmasına yardım eden yüyelerin çalışmalarına ve vicdanlarını sattıkları kanıtlarla anlaşılan dernek ve partilerin bozgunculuğuna ve düşman parasile çıkan kışkırtıcı gazetelerin zararlı yayımlarına son verilmelidir. Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey Kürt derneğinin ve Ermeni patrikanesinin yardım ve etkisiyle Malatya'ya atandığını açıkça söylemiş ve Kürdistan bağımsızlığını hazırlamağa çalışmıştır. Kürtlerle birlikte İngiliz binbaşısının Malatya'ya geleceğini üç aydanberi söylemekte imiş. Bu örnekten ibret dersi alınarak atamalarda hiçbir etkiye kapılmamak ve yalnız vatanın esenliği düşünülerek seçim yapılmalıdır. Kürdistana barış anlaşması yapılana kadar yerli büyük memur gönderilmemelidir.

Faik Ali Bey, burada kendilerini İngilizlerin atattırdığını övünerek söylüyor. Bu düşüncede olan valinin ne iş göreceği açıkça bellidir. Devlet işlerine ilişkin konularda düşmanların görüşüne başvurmak batmamıza neden olur.

d) Refik Halit, Ali Kemal Beyler, Süleyman Şefik Paşa gibi sütü bozuk vicdansızları önemli görevlere getirecek başbakanlar iş başına gelirse yine (m s y a y b v n) veliaht hazretlerinin raporlarında önerdikleri gibi en kutsal padişahımız hazretlerinin, varlıkları bir hiçten ibaret bulunan partilere yüz vermelerini ve partiler üstü bir denge sağlamaları (v k v n b a y l v n) en kutsal padişahımızın yakınlarının hiçbir politik etkiye kapılmıyacak yurtsever kişilerden seçilmesi milletin durumunu yakından görerek padişaha raporla bilgi sunmak üzere şehzadelerden asker olanların türlü bölgelerde orduda görev yapmaları çok gerekli görülmeğe ve basın sansürünün kaldırılması ya da kılması zorunlu ise hafifletilmesi.

e) Savaşîleri Bakanının Hristiyanların terhis edilmesini emretmesiyle Müslüman olmayanların ayrıcalıkları artmaya başladı. Bu gibi ayrıcalıkların olabildiği ölçüde kaldırılması.

f) Ateşkes anlaşması yaptığımız sınırlar içindeki Osmanlı topraklarının Batı Trakya da içinde olmak üzere doğrudan doğruya en kutsal padişah hazretlerinin yönetiminde bağımsız bir biçimde kalması.

g) Halifelîğin Osmanlı soyunda kalması.

h) Suriyedeki Arap toplumunun ne düşündüğünü bildirmiştim. Bugün Suriye hiçbir yabancı korumacılığı istemiyor. Ve tümüyle bağımsız kalmak istiyor. Yalnız tarafsız bir devletin destek olması isteniyor. Olanak varsa Mısır da içinde olmak üzere tüm Arabistanın şerif* yönetiminde bağımsızlığı isteniyor. Fakat Arabistanın ruhsal durumunu ve halklarını huy ve tutumlarını bildiğim için bütün Arabistan bölümlerinin şerif yönetiminde bir hükûmet kurabilmelerini olası göremem ve ulusal özgürlük ve eşitliklerinin sağlanması başarılabildiği ölçüde Osmanlı Devletine bağlanma düşüncesinin büyük çoğunlukla kabul edileceği kesindir. Buna göre Irakın, Suriyenin, Hicazın ve Arap yarımadası (l y k r b s n a n) halklarının ayrı, ayrı birer Arap devleti kurup tümünün en kutsal halife hazretlerine uygun biçimlerde bağlanmasını sağlamak ve yüz konfederasyon kurmak ve sonuç olarak Osmanlı Devletinin Araplarla her bakımdan uyuşması olabilir. Osmanlı bayrağına da Amerika bayrağındaki yıldızlar gibi devletlerin sayısınca hilâl konması (t m l h y) kutsal yerlere** halife adına görevliler ve bir miktar Osmanlı askeri yerleştirilebilir.

i) Bir Ermenistan kurulması zorunludur. Kafkasyada hükûmetimizce tanınmış Ermeni Cumhuriyeti bizim zararımıza genişletilemez. Barış konferansı direnirse ufak bir sınır düzeltmesi yoluyla ödün verilmesi zorunlu olur ve (a y r a k d n k l y z a s a r v n h k y r d v k n h) Kafkasya Ermenistanı kurulacağına göre Azerbaycan İslâm Devletinin gücü az olarak kurulmasına yardım etmek çıkarımız gereğidir. Bunun kuruluşunu ve ölçüsünü saptamak hükûmete düşer. Yunanistanın hakkımızdaki zararlı politikasına karşı Bulgaristan ile iyi geçinmek gereklidir. Bulgarların da bunu isteyeceklerini sanırım.

j) Korumacılık bağımsızlığa ters düştiğinden hiçbir devletin korumacılığı kabul edilmemelidir. Yalnız tarım, endüstri ve öbür teknik ve yönetsel yardımı kabul olunabilir. Suriye Arap Hükûmeti de bu düşüncededir ve yardımcılık bakımından Amerika eğilimlidir. Öğrenildiğine göre Suriyede işgal tehlikesine karşı seferberlik yapılması bu düşüncüyü doğrular.

k) Barış konferansına kamunun güvenini kazanmış politikadan anlar yurtseverlerin seçilmesi.

Ordumuzun geleceği.

l) Müfettişlikler ve askeri şûra yeniden kurulmalı.

* Hazreti Hüseyin vasıtasıyla Peygamber soyundan olanlara “şerif” denirdi

** Mekke ve Medine

m) Emir ve kumanda ve mühim makamat Harbi Umumide tecrübe görmüş mukteditr namuskâr kumandanlara tevdi olunmalı.

n) Siyasî bir maksatla Enver Paşanın gadrine uğramış mukteditr mütekait erkân ve ümera mevcuttur. Bunların miktarı da pek mahduttur. Bunların iadei rütbeleri ve istihdamları münasip olur.

(h h d) Ordudan çıkarılacak kadro fazlası binlerce ümera ve zabitan varken naehil mütekaiddin hizmeti nizamiyeye alınmaması.

o) Zabitanın terfihi hali.

p) Düşmanlarımız mağlûpların tehdidi teslihatına çalışırken kendileri mütemadiyen tezyidi teslihat yapmaktaki olduklarından sulh konferansında ahvali dahiliyemiz de nazan dikkate alınarak hudutlarımıza ve maliyemizin kuvvetine göre teşkilâtı askeriye'nin kâfi kuvvette ipkasına çalışılması ve sırf muntakamı kuvvetsiz bırakarak kolayca zabıt maksadile General Allenbis tarafından kolordumun lâğvı talep edilmiş ve bu talep şimdiye kadar is'af edilmemiş de bu fikrin mevcudiyeti kolordumun bütün muamelâtına tesir yapmakta olduğundan bu lâğvı meselesinde olduğu gibi bütün ordunun erkânıharbiyenin bu müzahir devletin maiyetine ve nüfuzuna geçmemesine dikkat olunması varidi hatır olan maruzatımdan savap olmayanlar hakkında tenvirimi ve bu şifrenin alındığının iş'ar buyurulması müsterhamdır. Harekât 2568 numaralıdır.

**K.O. 13 Kumandanı
Cevdet**

VESİKA, 156.

Şifre halli

Adet

4690

Gayet aceledir. Zata mahsustur.

**Amasyada Kongre Heyeti Temsilyesi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

1 - Siyaseti hariciyemizde istiklâlî tam talebile hiçbir devletin mandasını kabul etmemek, kapitülasyonların ve gümrük rüsumunu tezyit mecburiyetinin borçlarımızı ödeyemeyeceğimize sebep olacağını irae ve ispat ederek bu kaydı kadimden memleketi ahten ve filen kurtarmak.

2 - Memleketimizde istilâ hırsı takip etmiyen bir devletin iktisadî ve fennî muavenet ve muzaheretini temin etmek, başka devletlerden de mütehasıslar, müşavirler, muallimler celbedebilmek ve bilhassa teşkilâtı bize benzিয়েn ve pek küçülmesi itibarile ricali âliyesi işsiz kalan Avusturya-Macaristandan idarei dahiliyede mütehasıslar getirtmek.

3 - Fransaya memleketimizdeki menafîi azimeî asırdidesi, harsı, gerek daima dost bir vaziyette bulundurulmasının ve bu suretle zaman zaman aleyhimize kaldırılacak olan efkârı umumiyeî cihana karşı büyük müdafaacı kazanmak ve erkânıharbiye talebesinin Fransaya izamı veya muallim celbi konferansta ordumuzun lehine medar olabilir.

4 - İngilterenin Bağdat-İskenderun hattını alacağı istidlâl olunmaktadır. Anadolu'da kalan mütebaki hatların heyeti umumiyesini Türk azaları bulunan muhtelit bir heyetin riyaset ve murakebesinde Fransız şirketlerine tevdi ve hasılatı safiyesinin diyyunu umumiyeye tahsis-i muvafık olacağı kanaatindeyim.

5 - Kezâlik Fransızlar tarafından daha şimdiden kendiliklerinden Adananın tahliyesile ahalisi Türk olan vilâyetlerin Türklerde kalması filen gösterilirse memleketin her tarafında ve hatta Adanada Fransız askeri olmadan bile istemeden menafîi iktisadiyenin verilebileceği irae ve tahmin edileceği iblâğ edilmelidir. Ve bu suretle Fransızların Adanada kalmaları için hazırlanmakta ve Yunanın Aydın, İtalyanın Antalya ve İngilterenin Halep ve Musul şehirleri ile bu vilâyetlerin şimalinde yerleşmek tasavvur ve hazırlıkları menedilmiş olacaktır.

6 - Bilhassa mütarekedenberi takip eyledikleri sakim siyaset ve metbuu mufahhamları zatı hazreti padişahıyı eyyamı merasimde ademi ziyaretle rabutai ubudiyet ve tabiiyeti kat'eylemiş olan patriklerin eski imtiyazdan bahse hakları kalmamıştır. Zaten Rum ahali Makedonyaya, Ermeni ahali Erivandaki Ermeni Cumhuriyetine tebdil edilmesi suretile Ermeni ve Rumların merkezi sıkleti de memleketimizden kalkmış olacağından Rum ve Ermeni patriklerinin ve buna teban Bulgar eksarhının Dersaadetten kaldırılması ve sulh muahedesinde her halde duçarı zarar ve tehcir ola-

m) Emir ve komuta ve önemli görevler Dünya Savaşında deneyim kazanmış yetenekli namuslu komutanlara verilmeli.

n) Enver Paşanın politik bir amaçla kötülük ettiği yetenekli emekli üst subaylar ve komutanlar vardır. Bunların sayısı da çok azdır. Bunların rütbelerinin geri verilmesi ve görevlendirilmeleri uygun olur.

(h h d) Ordudan çıkarılacak kadro fazlası binlerce komutan ve subay varken yeteneksiz emeklilerin ordu görevine alınmaması.

o) Subayların parasal durumlarının iyileştirilmesi.

p) Düşmanlarımız yenilenlerin silâhlarını sınırlamaya çalışırken kendileri durmadan silâhlarını artırmakta olduklarından barış konferansında iç durumumuz da dikkate alınarak sınırlarımıza ve maliyemizin gücüne göre askeri örgütün yeter güçte tutulmasını çalışılması ve salt benim bölgemi güçsüz bırakarak kolayca ele geçirmek amacıyla General Allenby tarafından kolordumun kaldırılması istenmiş ve bu istek şimdiye kadar yerine getirilmemiş de bu düşüncenin var oluşu bile ordumun bütün işlerini etkilediğinden bu kolorduyu kaldırma konusunda olduğu gibi bütün ordunun kurmay kurullarının bize yardımcı olan bu devletin emri altına girmemesine ve etkisi altında kalmamasına dikkat edilmesi aklıma gelen bu bildirdiklerimden yerinde görülmeyenler konusunda aydınlatılmamı ve bu şifrenin alındığının bildirilmesini dilerim. Harekât 2658 sayılıdır.

**K.O. 13 Komutanı
Cevdet**

BELGE, 156.

Çözülmüş şifre

Sayı

4690

Çok ivedidir. Kişiyi özeldir

Amasyada Kongre Temsilci Kurulu Başkanı

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - Dış politikamızda tam özgürlük istemek ve hiçbir devletin mandasını kabul etmemek, kapitülasyonların ve gümrük vergilerinin artırılması zorunluluğunun borçlarımızı ödeyememize neden olacağını gösterip kanıtlayarak bu eski bağlantıdan memleketi anlaşma ile ve edimli olarak kurtarmak.

2 - Memleketimizi ele geçirme tutkusu olmayan devletin ekonomik ve teknik yardım ve desteğini sağlamak, başka devletlerden de uzmanlar, danışmanlar, öğretmenler getirtmek ve özellikle organizasyonu bize benzিয়েn ve pek küçülmesi nedeniyle değerli adamları işsiz kalan Avusturya-Macaristandan iç yönetim için uzmanlar getirtmek.

3 - Fransanın memleketimizdeki yüzlerce yıllık büyük çıkarları ve kültürü dolayısıyla her zaman bir dost durumunda bulundurulmasının ve böylece zaman zaman bize karşı kıstırılacak dünya kamu oyuna karşı büyük bir savunucu kazanmak ve kurmay öğrencilerinin Fransaya gönderilmesi ya da Fransadan öğretmen getirtmek konferansta ordumuzun yararına destek olabilir.

4 - İngilterenin Bağdat-İskenderun hattını alacağı anlaşılmaktadır. Anadolu'da kalan öbür hatların tümünü Türk üyeleri bulunan bir karma kurulun başkanlığında ve denetiminde Fransız şirketlerine vermek ve net gelirini kamu borçlarına ayırmak uygun olur kanısındayım.

5 - Yine Fransızlar tarafından daha şimdiden kendiliklerinden Adananın boşaltılması ile halkı Türk olan illerin Türklerde kalacağı edimli olarak gösterilirse memleketin her tarafında ve hatta Adanada Fransız askeri olmadan bile istemeden ekonomik çıkarlar sağlanabileceği onlara bildirilmelidir. Ve böylece Fransızların Adanada kalmaları için hazırlanmakta ve Yunanın Aydın, İtalyanın Antalya ve İngilterenin Halep ve Musul şehirleri ile bu illerin kuzeyinde yerleşmek düşünce ve hazırlıkları önlenmiş olacaktır.

6 - Özellikle ateşkesten bu yana izledikleri sakat politika ve uyruğu bulundukları yüce padişah hazretlerine tören günlerinde gitmemeleri nedeniyle bağlılık ve uyruklukları kesilmiş olan patriklerin eski ayrıcalıktan söz etmeye hakları kalmamıştır. Gerçekte Rum halk Makedonyaya, Ermeni halk Erivandaki Ermeni Cumhuriyetine tebdil* edilmek yoluyla Ermeni ve Rumların ağırlık merkezi de memleketimizden kalkmış olacağından Rum ve Ermeni patriklerinin ve buna uyarak Bulgar eksarhının İstanbul'dan kaldırılması ve barış anlaşmasında her halde zarara uğrayacak

* Tebdil: Savaştan sonra ulusal sınırlar dışında kalan Müslüman Türklerin bazı hristiyanlarla yer değiştirmesi, böyle bir değiş tokuş yapılması. Anadolu Rum'larının Yunanistan, Batı Trakya Türklerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi gibi

cak olan milleti islâmiyeye karşı patrikanelerin defi ifsadatile memlekette sükûnun muhafaza edilebileceği şüphesizdir. Mütareke islâm ahaliye bu kadar tahakküm ve tahkiratta bulunan ve şımartılmış olan bu Ermeni ve Rumların Bulgaristan ve Yunanistanda olduğu gibi daima haricin teşvikile atide saii fesat olacıkları pek muhtemel olduğundan mübadelei arazi ve ahali suretile bu meselenin halledilmesinin kan dökülmek için yegâne çare olduğu konferansta sarahaten gösterilebilmelidir.

7 - İdarei hükûmette sırf islâm ve Türk ahali düşünülerek idarei hükûmet etmek mecburiyetindedir. Akalli kalil kalacak gayrimüslim anasırın zulmü taaddiden masun; hayat, emval ve hukuk mahfuziyeti kâfidir. Dahilde sükûn ve asayişin takriri için bir (f v a m v n y l a l y) jandarmanın kifayetsizliği Anadoluyu acınacak bir halde bırakmaktadır. Filen islah ve ikmal için çalışmak zaruridir. Bu da askerliği ikmal etmiş ahaliden gönüllü suretile ve fakat ahlâk ve etvari mücerrep ve mazbut olanlardan intihap edilmek şartile yapılmalıdır. Bilhassa zabitan hüsnü intihap edilerek faal ve vatanperver bir heyet teşkil olunmalıdır. Alay kumandanlıklarına değerli faal ümera verilmelidir.

8 - Orduya gelince esaslı bir tensike ihtiyâç olduğundan şeraiti kanuniyesi dahilinde namuslu mütekaiddin dahil olarak bir şûrayı askeri teşkil edilmeli ve Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti de dahil bulunmalıdır. Harp tecrübelerine istinat eden ve esasatta Türk ve islâm ordusu olması lâzımgelen orduda fırkalara ziraat mütahassısları ve muallimleri konularak ordunun mektep halinde bulundurulması temin edilmeli ve gösterilmelidir.

9 - Her şeyden evel muamelâtı zatiyeye tecrübeli ve kifayetli olan ve....mücerrep zevat tarafından işgal edilerek sicillâtı tetkik ve buna nazaran mevcut zabitan zinde ve vatanperver faal bir hale irca edilmelidir. Son zamanda alınan mütekaiddin tekaüde irca edilmeli. Karada kifayetsizliği mücerrep bahriye zabitanı ya sınıfı aslilerine veya başka müteferrik hidemata alınmalıdır. Kadro tespit ve liyakatsiz, ahlâksız olanlar çıkarılmadan evel yalnız sinninin fazlalığından dolayı kusuru olmayanların hemen kadrodan ihraç edilmemesi muvafıktır.

10 - Kolordu, fırka ve alay kumandanlıklarını harbi hazırda ilmi, ahlâkı, faaliyeti mesbuk ve mücerrep zevata tevdi ile şûrayı askerinin tensibinin bihakkn tatbikına harp senelelerinde çıkan genç zabitanı terbiye ve tedris ile yükseltmeli ve orduda fikri inzibat ve terakkinin tealisine imkân vermelidir. Bütün alaylarda ve muadili bulunan müessesatta divanı haysiyet teşkili mecburi olmalıdır.

11 - Dersaadette boş oturan zabitan kolordulara gönderilmelidir. Bu suretle kutaatta istihdam veya tekaüde sevkı bilfiil tecrübe edilerek birçok değerli zabitan iş başına getirilmiş bulunur.

12 - Tekaiüt edilmiş ve edilecek zabitanın ilim ve ahlâk cihetile yüksek ve vatanperverlikleri sevkile talip olanlar bilimtihan nahiye müdürlüklerine, mektep hocalıklarına ve muadili birçok memuriyetlere tayin ile iki taraflı istifade edilebilir.

13 - Bugün kutaat efradı yekdiğerine tamamilen karışmıştır ve silâh altında askerden...firari mevcut olduğundan af iradesi veçhile cezaları affedilmek üzere emsali silâh altında bulunan bilûmum firarilerle mazereti zail olmuş bakayayı silâh altında celbetmeli ve bunların hemen kut'alara yeniden kayıt ve tespitile badema herbir firarinin behemehal kendi kut'asına izamını esas ittihaz etmek ve aramak kat'ıyyen temin edilmelidir.

14 - Sabık veçhile memaliki Osmanîye üç müfettişliğe taksim ve fırka kumandanlarının da mıntakalarında asayişle memuriyetleri memleketin inzibatı noktai nazarından pek mühimdir.

15 - Vusulünün iş'ar buyurulması.

**K.O. 20 Kumandan vekili
Mahmut**

VESİKA, 156.

Şifre halli

1457 T

40

Erzurum, 17/10/1335

Vürudu, 18/10/1335

Amasyada Fırka 5 Kumandanlığına

C: 14/10/1335 şifreye Heyeti Temsiliyeye:

Siyaseti dahiliyemiz hakkındaki esaset kongrelerde hemen aynen takrir edilmiştir. Erzurum

ve yer değiştirmeye zorlanacak olan Müslüman halka karşı patrikanelerin kötü kıskırtmaları ortadan kalkmış olacağından ülkede dinginliğin korunabileceği kuşkusuzdur. Ateşkes anlaşması Müslüman halkı bu kadar ezen ve aşağılayan bu şımarık Ermeni ve Rumların Bulgaristan ve Yunanistanda olduğu gibi her zaman dış özendirmelerle ileride bozgunculuk aracı olacıkları çok olası bulunduğundan toprak ve halkların değiş tokuşu yoluyla bu sorunun çözülmesinin kan dökülmek için tek çıkar yol olduğu konferansta açıkça belirtilmelidir.

7 - Devlet yönetiminde yalnız Müslüman ve Türk halk düşünülerek hükûmet etmek zorunluğu vardır. Azın azı durumunda kalacak Müslüman olmayan unsurların adaletsizlik ve saldırdan korunmuş olması can, mal ve hak dokunulmazlığı yeter. İçte dinginlik ve güvenliğin yerleştirilmesi (f v a m v n y l a l y) jandarmanın yetersizliği Anadoluyu acınacak bir durumda bırakmaktadır. Edimli olarak iyileştirilip tamamlanması için çalışmak zorunludur. Bu da askerliğini tamamlamış halktan gönüllü olanlardan ve ama ahlâk ve tutumu denenmiş ve düzgün olanlardan seçilmek koşuluyla yapılmalıdır. Özellikle subaylar iyi seçilerek çalışkan ve yurtsever bir topluluk kurulmalıdır. Alay komutanlıklarına değerli çalışkan komutanlar verilmelidir.

8 - Orduya gelince köklü bir ayıklamaya gereksinme olduğundan yasal koşullar içinde ve namuslu emekliler de aralarında olarak bir askeri şûra kurulmalı ve Genelkurmay Başkanlığı da kurulda yer almalıdır. Savaş deneyimlerine dayanan ve temelde Türk ve Müslüman ordusu olması gereken orduda tümenlere tarım uzman ve öğretmenleri konularak ordunun okul niteliğinde olması sağlanmalı ve gösterilmelidir.

9 - Her şeyden önce özlük işlerine deneyimli ve yetenekli olan ve ... denenmiş kimse-ler görevlendirilerek sicilleri inceltilirmeli ve buna göre görevdeki subaylar dinç ve yurtsever ve çalışkan bir duruma getirilmelidir. Son zamanlarda alınan emekliler yeniden emekli edilmeli. Karada yetersizliği denenmiş olan deniz subayları ya asıl sınıflarına ya da başka önemsiz küçük görevlere alınmalıdır. Kadro saptanmalı ve yeteneksiz, ahlâksız olanlar çıkarılmalıdır, daha önemlisi kusursuzların sadece yaşlılık nedeniyle kadrodan hemen çıkarılmaması uygundur..

10 - Kolordu, tümen ve alay komutanlıkları bugünkü savaşta bilgisi, ahlâkı, çalışkanlığı saptanmış ve denenmiş kişilere verilmeli ve askeri şûra kararlarının tam olarak uygulanmasına savaş yıllarında çıkan genç subaylar eğitim ve öğretim yoluyla yükseltmeli ve orduda disiplin ve ilerleme düşüncesinin çoğalmasına olanak sağlanmalıdır. Bütün alaylarda ve buna eşit kuruluşlarda haysiyet divanı kurulması zorunlu olmalıdır..

12 - Emekli edilmiş ve edilecek olan subaylardan bilim ve ahlâk yönünden yüksek olmaları ve yurtsever bulunmaları nedeniyle istekli olanlar sınavla bucak müdürlüklerine, okul öğretmenliklerine ve benzeri birçok görevlere atamakla iki yönlü yarar sağlanabilir.

13 - Bugün birliklerdeki erler tümüyle birbirine karışmıştır ve silâh altında askerden...kaçak bulunan bütün kaçaklarla cezalan affedilmek üzere emsali silâh altında bulunan bütün kaçaklarla mazereti kalmamış bakaya silâh altına çağırılmalı ve bunların hemen birliklere yeniden yazılıp saptanması ve bundan böyle kaçığın kesinlikle kendi birliğine gönderilmesinin ilke olarak kabulü kesinlikle sağlanmalıdır.

14 - Eski gibi Osmanlı ülkesinin üç müfettişliğe bölünmesi ve tümen komutanlarının da bölgelerinde iç güvenliği sağlamakla görevlendirilmeleri ülkenin düzeni bakımından çok önemlidir.

15 - Alındığının bildirilmesi.

**K.O. 20 Komutan vekili
Mahmut**

BELGE, 156.

Çözülmüş şifre

1457 T

40

Erzurum, 17/10/1919

Gelişi, 19/10/1919

Amasyada Tümen 5 Komutanlığına

K: 14/19/1919 şifreye Temsilci Kurula:

İç politikamızla ilgili ilkeler kongrelerde hemen hemen olduğu gibi saptanmıştır. Erzurum ko-

hakkında kat'iyyen bir milis ordusu kabul edilmeyerek mutlaka daimi bir ordu ipkası ve bu ordunun mevcudu ne olursa olsun mevcut kadroların azaltılmamasıdır. Civar hükûmatın daimi orduları bulunması jandarma ve gönüllü bir vaziyet olduğu takdirde memleketin vüs'ati ile mütenasip mevcuda balığ olamaması mutlaka daimi ordunun kuvvetiz-zahr olmasına ihtiyaç gösterir. Bundan başka her sene mühim miktarda yirmi yaşındaki gencin oldukça talim ve terbiye görmesi de maarifi umumiyemiz hesabına bir kârdır arz ederim.

**K.O.15 Kumandanı
Kâzım Kara Bekir**

VESİKA, 156.

1577 T

30

Şifre halli

Gayet müstaceldir.

Amasyada Fırka 5 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Bugünkü telgrafıma zeyildir.

1 - İtilâf Devletleri ya halen veya sulh konferansında şark vilâyetlerindeki ordunun mütarekename ahkâmının silâh teslim etmelerini istemeleri muhtemeldir. Komşu devletlerden Gürcülerle bilhassa katliamda berdevam bulunan Ermenilerin hudutları şeraiti atiyeleri ve terki silâh keyfiyeti ayrıca takdir ve tespit edilmedikçe daima maruzu tehdit olan halkımızın bir tek silâh bile vermeye müsaade etmeyecekleri bedihidir. Bu hususun ehemmiyetle nazarı dikkate alınmasını arz ederim.

2 - Bundan başka memaliki müstahlâsamızda bir hayli Rus mühimmatı vardır. Bunların sevahilde teslimi taahhüt edildiği için haklı olarak istiyorlardı. Halbuki meselâ Erzurumda bir ambarda mecut Rus mühimmatı yirmi bin arabalıktır. Binaenaleyh bunların itasına ne vesaiti nakliyoruz ve ne de paramız kat'iyyen kifayet etmeyeceğinden bu hususta da dikkatli davranılması iktiza eder. Saniyen bunlar harben alınmış cslıha olup milletimizin hakkıdır.

3 - Sulh konferansına gidecek murahhasları Bahriye Nâzırı Paşa Hazretleri bileceğinden bu bapta tenvir buyurulmaklığına rica eder Salih Paşa Hazretlerine tazimatı mahsusanın takdimine lütfen vetatatlarını istirham eylerim.

**K.O. 15 Kumandanı
Kâzım**

VESİKA, 157

Kastamonu, 18/10/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Selâm ve iltifatı alileri Salih Paşa Hazretlerine tebliğ ettirildi. Teveccühü âlilerinden müteşekkîr ve hakkında Kuvayı Millîye tarafından yapılan mutantan istikbalden memnun kaldığını cevaben söylemiş oldukları maruzdur.

**Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyeti
Reşit**

VESİKA, 158.

Şifre

Sivas, 1/11/1335

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Beyefendiye

Amasyada Bahriye Nâzırı Salih Paşa Hazretleriyle vaki mülâkat neticesinde esas mukarrerat ve lâhika, teklif ve hulâsai mütaleat olarak takarrür eden mevat aynen berveçhiati arz edilmiştir.

nusunda bir milis ordusu kesinlikle kabul edilmeyerek her halde sürekli bir ordu bırakılması ve bu ordunun mevcudu ne olursa olsun bugünkü kadroların azaltılmamasıdır. Komşu devletlerin sürekli orduları bulunması Jandarma ve gönüllü bir durum olursa memleketin genişliği ile orantılı mevcuda yükselememesi kesinlikle sürekli ordunun destekleyici güç olmasına gereksinme gösterir. Dundan başka her sene çok sayıda yirmi yaşındaki gencin oldukça öğrenim ve eğitim görmesi de genel eğitimimiz hesabına bir kazançtır. Bilginize sunarım.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım Kara Bekir**

BELGE, 156.

1577 T

30

Çözülmüş şifre Çok ivedidir

Amasyada Tümen 5 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Bugünkü Telgrafıma ektir.

1 - İtilâf Devletleri ya şimdi ya da barış konferansında doğu illerindeki ordunun ateşkes anlaşmasına göre silâh teslim etmesini istemeleri olasıdır. Komşu devletlerden Gürcülerle özellikle kıyım sürdüren Ermenilerin sınırları gelecekteki durumları ve silâh bırakmaları ayrıca karara bağlanıp saptanmadıkça hep tehdit karşısında bulunan halkımızın bir tek silâh bile vermeye izin verilmeyecekleri açıkça bellidir. Bu konunun önemle göz önünde bulundurulmasını dilerim.

2 - Bundan başka kurtarılmış olan illerimizde çok Rus savaş araç ve gereci vardır. Bunların kıyılarda teslimi üstlenilmiş olduğu için haklı olarak istiyorlardı. Oysa örneğin Erzurumda bir ambarda bulunan Rus savaş araç ve gereçleri yirmi bin arabalıktır. Bu duruma göre bunların taşınmasına ne taşıt araçlarımız ve ne de paramız hiç yetmeyeceğinden bu konuda da dikkatli davranılması gerekir. İkincisi bunlar savaşarak alınmış silâhlar olup milletimizin hakkıdır.

3 - Barış konferansına gidecek delegeleri Denizişleri Bakanı Paşa Hazretleri bileceğinden bu konuda aydınlatılmamı ve Salih Paşa Hazretlerine özel saygılarımın sunulmasına aracılık etmenizi rica ederim.

**K.O. 15 Komutanı
Kâzım**

BELGE, 157.

Kastamonu, 18/10/1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yüksek selâm ve ilginiz Salih Paşa Hazretlerine bildirildi. Gösterdiğiniz değerli yakınlığa teşekkür etmiş ve kendisi için Ulusal Güçler tarafından yapılan görkemli karşılamadan memnun kaldığını yanıt olarak söylemiş oldukları bilginize sunulur.

**Kastamonu Hakları Savunma Kurulu
Reşit**

BELGE, 158.

Şifre

Sivas, 1/11/1919

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanı Cevdet Beyefendiye

Amasyada Denizişleri Bakanı Salih Paşa Hazretleriyle yapılan görüşme sonunda temel kararlar ve eski, öneri ve düşünce özeti olarak kararlaştırılan maddeler olduğu gibi aşağıda sunulmuştur.

Sulh konferansına gönderilecek zevatin şeraiti lâzimeyi bulunması şartile intihabı tamamen hükûmete terkolunmuştur. Hükûmet tarafından gönderilmek üzere tasavvur olunan zevât esamisi de ilave edilmiştir. Bu malûmatın temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesine bildirilmesini ve vusulünün iş'arını rica ederiz.

**Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal**

SURET

Merbuttur (Vesika 159-160)

VESİKA, 159.

Askerin siyasetle meşgul olduğu fikri vermemeli hatta asker siyasetle iştigal etmemeli.

1 - İttihatçılığın, İttihat ve Terakki fikrinin memlekette tekrar uyanması hatta bazı alâiminin meşhûr olması siyaseten gayet muzırdır. Çünkü bütün İtilâf Devletlerü gayrimüslim tebaa bu meslek ve bu fikrin aleyhindedirler ve bu halin vatan için mucibi felâket olacağını ve konferansa fena tesir edeceğini mümessiller yekzeban olarak beyan etmektedirler. Muhit ve zaman suitevil ve suitefehîme gayet müsait olduğundan en ufak bir hareket ve halden dahi tevakkı lâzımdır.

2 - Hükûmetle teşkilâtı millîye arasında nikatı esasiyece itilâf hâsıl olmuş ve asla teba-yün ve ihtilâf kalmamıştır. Binaenaleyh hükûmetin mevki ve kuvvetine hâlel getirecek edna müdahaleden içtinap selâmeti memleket noktai nazarından elzemdir. Şu halde kavanini mevcude ahkâmına ittibâ'ı meslek ittihaz etmiş olan hükûmete karşı filânın azli, filânın tayini, filânın cezalandırılması gibi mutalebattan sarfınazar olunması icap eder.

3 - İntikam politikası takip etmiyecekleri vukubulan taahhütleri iktizasından bulunduğu vaktile teşkilâtı muhalefet etmesinden dolayı tevkif edilmiş kimseler varsa bunların ıtlakı ve bunlar meyanında ef'ali memnua mürekibi olanlar hakkında müddeiumumilikçe icra olunacak takibatı kanuniyeye muhalefet olunmaması iktiza eder.

4 - Tehcir dolayısıyla irtikâbı cürmedenlerin kanunen mücazâtı adlen ve siyaseten elzemdir.

5 - Harbe iştirakimizin musip olup olmadığı hakkındaki içtihadata hükûmet taarruz etmez. Fakat iştirakin musip olduğuna dair olan içtihadatın şimdilik ketmi selâmeti memleket icabındandır. Çünkü isabeti içtihadını ilân edenler Düveli Mütelifeye düşman ve Alman dost addolunarak mucibi tevahhuş oluyor.

6 - İntihabı meb'usinin serbest cereyanı, aleyhimizde vukubulacak itirazat ve müdahâ-lâtın men'i ve tebaa beyrinde vukuu melhuz ihtilâfatın selbi için lâzım ve selâmeti vatan için elzemdir. Çünkü müdahale vukuu baisi kıylûkal olmakla beraber meselâ meşhur ittihatçı-ların meb'us intihabı itilâf Devletlerinin itiraz hatta müdahalelerini mucip olabileceği cihetle intihabatın reyî ahaliye terki muktazıdır. İsbet te andadır. Zaten meclisi meb'usarula muhalif fırkalara da lüzum vardır.

7 - Galeyanlı nümayişler ve makalelerden sarfınazar olunması.

8 - İhlâli asayışı mucip halâta meydan verilmemesi ve evvelce köprüde adam vurulmak gibi vukua gelen harekâtın kendi tensiplerile yapılmamış olduğunun ilân edilmesi.

9 - Hükûmetin ne leh ve ne aleyhinde bir şey yazılmaması.

21 Teşrinievel 1919

**Bahriye Nazırı
Salih Hulusi**

VESİKA, 160.

İçtima edecek heyeti meb'usan meyanında şahsiyetleri ittihatçılığın mesavisile alâkadar ve tehcir ve taktıl mesailile ve menafii hakikiyei millet ve memlekete münaifi sair mesavi ile lekedâr olan kimselerin bulunması caiz olmadığından bu cihete mâni olmak için mümkün olan esbaba tevessül edilebilir. Bu tarzı tevessül hukuku şahsiye ve ahkâmı kanuniyeye tecavüz mahiyetinde olmamalıdır. İstihdaf olunacak maksat nezih ve bitaraf zevatin intihaplarını tercih ve bedhahan ve ecanihin bir gûna itiraz ve müdahalelerine meydan vermemek için memleketimizde mevcut bil-cümle fırakı siyasiyeden ve anasırı huristiyanîyesinin her noktai nazardan bütün memlekete şümü-

Bariş konferansına gönderilecek kişilerin - gerekli nitelikte olmaları koşuluyla - seçilmesi işi hükûmete bırakılmıştır. Hükûmet tarafından gönderilmesi düşünülenlerin adları da eklenmiştir. Bu bilginin ilişkide bulunduğunuz Hakları Savunma Merkez Kuruluna bildirilmesi ni ve alındığının bildirilmesini rica ederiz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

ÖRNEK

BELGE, 159.

İlişiktir (Belge 159-160)

Askerin politikayla uğraştığı düşüncesi uyandırılmamak hatta asker politikayla uğraşmamalı.

1 - İttihatçılığın, İttihat ve Terakki düşüncesinin memlekette yeniden uyanması bir takım belirtilerin görülmesi politika açısından çok zararlıdır. Çünkü bütün İtilâf Devletleriyle Müslüman olmayan uyruklar bu ideoloji ve bu düşünceye karşıdır ve bu durumun vatan için yıkıma neden olacağını ve konferansa kötü etki yapacağını temsilciler birağızdan söylemektedirler. Ortam ve zaman kötü yorumlamaya ve yanlış anlamaya çok elverişli olduğundan en ufak bir eylem ve durumdan bile kaçınmak gereklidir.

2 - Hükûmetle ulusal örgütler arasında temel konularda anlaşma olmuş ve hiç çelişki ve anlaşmazlık kalmamıştır. Buna göre hükûmetin durumuna ve gücüne zarar verecek en küçük bir karışmadan bile kaçınmak ülke esenliği bakımından çok gereklidir. Şu halde yürürlükteki kanunların kurallarına uymayı ilke edinmiş olan hükûmete karşı filânın görevden alınması, filânın atanması, filânın cezalandırılması gibi isteklerden vazgeçilmesi gerekir.

3 - Öç alma politikası gütmemeye söz vermiş olduğundan eskiden örgüte karşı çıkmak nedeniyle tutuklanmış kişiler varsa bunların salıverilmesi ve bunlar arasında yasak işler yapanlar hakkında savcılıkta yapılacak yasal kovuşturmaya karşı çıkılmaması gerekir.

4 - Zorla göç ettirme dolayısıyla suç işlemiş olanların yasal olarak cezalandırılması adalet ve politika açısından çok gereklidir.

5 - Savaşa katılmamızın yerinde olup olmadığı konusundaki inanışlara hükûmet karışmaz. Fakat katılmanın yerinde olduğu yollu inanışların şimdilik gizli tutulması ülkenin esenliği gereğindendir. Çünkü yerinde bulduklarını duyuranlar İtilâf Devletlerine düşman ve Alman dost sayılarak ürküntüye neden oluyorlar.

6 - Meb'us seçimlerinin serbest yapılması, bize karşı yapılacak itirazların ve karışmaların önlenmesi ve uyruklar arasında çıkması olası bulunan anlaşmazlıkları gidermek ve yurdun esenliği için çok gereklidir. Çünkü karışmalar olması dedikodu yaratmakla birlikte sözgelimi ünlü İttihatçıların meb'us seçilmesi İtilâf Devletlerinin karşı çıkmalarına ve hatta karışmalarına yol açabileceğinden seçimlerin halkın oyuna bırakılması gereklidir. Uygun olan da budur. Gerçekte meb'uslar meclisinde muhalif partilere de gereksinim vardır.

7 - Coşkulu gösteri ve makalelerden vaz geçilmesi.

8 - İç güvenliği bozacak olaylara meydan verilmemesi ve evvelce köprüde adam vurmak şeklinde oluşmuş davranışların kendi onaylarıyla yapılmamış olduğunun duyurulması.

9 - Hükûmetten yana ya da ona karşı bir şey yazılmaması.

21 Ekim 1919

**Denizîşleri Bakanı
Salih Hulusi**

BELGE, 160.

Toplanacak mebuslar arasında ittihatçılığın kötü işleriyle ilgili ve zorla göç ettirme ve adam öldürtme işleriyle ve millet ve memleketin gerçek çıkarlarına aykırı kötü işlerle lekelenmiş olanların bulunması doğru olmadığından bunu önlemek için olabilen yollara başvurulabilir. Bu yola gidış kişisel hakları ve yasa kurullarını çiğneyici nitelikte olmamalıdır. Güdülecek amaç temiz ve yansız kişilerin seçilmesini yeğlemek ve kötülük dileyenlerle yabancıların herhangi bir itirazına ve karışmasına meydan vermemek için memleketimizdeki tüm siyasî partilerin ve Hristiyanların seçime katılmasını sağlayarak toplanacak meclisin temsilcilik yetkisinin her bakımdan bütün mem-

lünü ispat etmektir. Bu bapta zamanı teşebbüs teahhur etmiş olduğundan bundan sora alınabilecek tedabir ile tamamen temini maksadın mümkün olamayacağı varidi hatır olmakla beraber azami neticenin istihsaline bezli gayret olunacaktır.

22 Teşrinievel 1919

Bahriye Nazırı
Salih Hulûsi

VESİKA, 161.
Müstaceldir

Amasya Mutasarrıflığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim olunacaktır:

1 - Şeyh Recep ve rüfekasının telgrafname meselesi oraya mübalâğalı surette aksettirilmiş olduğu için izam edildiğini dükkü muhabereden istidlal ettim. Keyfiyeti tavzihan arz ediyorum.

2 - Bu adamlar Salih Paşa Hazretlerinin mukaddema Sıvasta menfiyyen bulunmasından istifade ederek, Amasyaya kadar gelmişken buraya da davet edilmeleri münasip olacağı serriştesle bazı sadedilânı biliğfal bir telgrafname ihzar ve imza ettirmişlerdir. Mesele vaktile haber alınmış olduğu gibi muahharen kendileri de makamı vilâyete gelerek böyle bir telgraf yazacaklarını söylemişlerdir. Durup dururken bilâsebep Salip Paşa Hazretlerinin daveti elbette bir maksadı mahsusa matuf olacağından memlekette dedikoduyu mucip olacak bu gibi teşebbüsattan ve delâilile izah edildi. Kendileri de söyleşilen sözlere kanaat etmiş gibi görünerek gittiler.

3 - Evvelki gece vasati saat on iki raddelerinde Şeyh Recep ile Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl namındaki iki refiki telgrafhanede makine odasına girerek Salih Paşaya yazılan mezkûr telgrafnamenin keşidesini talep etmişlerdir. Müsarileyhin henüz Amasyaya gelmediğinden dolayı vürudunda çekilmek üzere telgrafnameyi bırakmaları teklif olunmuş ise de ısrar ve tehditte bulunmuşlar ve nihayet telgrafın çekilmiyeceğini anlamaları üzerine kendilerine münasebeti olan bir muhabere memurunu iğfal ederek zatı şahaneye ve İstanbul muhabere sermemuruna hitaben orada tertip ettikleri malûm telgrafları yazdırmışlardır.

4 - Geceyarısı telgrafhanede geçen bu hâdiseden ne telgraf memurları ve ne de diğer bir kimse tarafından hiçbir makama malûmat verilmemiştir.

5 - Ancak ertesi sabah telgraf başmüdüürü tarafından evvelâ telefon badehu tezkerei resmiye ile keyfiyetten vilâyetin haberdar edilmesi üzerine hemen bu üç şahıs derdest ettirilerek polis idaresince tahkikatı iptidaiyesi bilicra adliye memurları da geceyarısına kadar dairede alıkonularak evrakı kendilerine tevdi ve kanunen icap eden tevkif müzekkereleri tastir ettirilmiş ve merkumlar da tevkifhaneye ilka olunmuştur.

6 - Bu hâdisе yüzünden memlekette sükûn ve inzibatın muhtel olması esasen melhuz ol-mamakla beraber ihtiyaten lakayyüdat icra ve devriye teksir olunmuştur. Memleket bildikle-ri hali tabiidedir.

7 - Tafsilâtı maruzadan müsteban buyurulacağı veçhile alâkadar bazı memurların la-kaydisi yüzünden tahaddüs eden şu vakanın haddi zatinde ehemmiyeti yok ise de devam ve ehemmiyet ile tevessü eylemesi ihtimali varit iken önüne geçilmiş ve gösterilen icraati seria ve şedideden dolayı buna mümasil ahvalin badema ademi zuhûru derkâr bulunmuş olduğu ih-tiramâtı mahsusuma terdiflen maruzdur.

20 Teşrinievel 1919

Sıvas Valisi
Reşit

VESİKA, 162.
Şifre mahlûlü
Pek acele
Adet
1367

İzmit, 20/10/1335

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi Riyasetine:

leketi kapsadığını kanıtlamaktadır.. Bu konudaki girişimlerde gecikilmiş olduğundan bun-dan sonra alınabilecek önlemlerle amacın tam olarak sağlanamayacağı akla gelmekle bir-likte alınacak en iyi sonucun elde edilmesine çaba harcanacaktır.

22 Ekim 1919

Dcnizişleri Bakanı
Salih Hulûsi

BELGE, 161.
İvedidir.

Amasya Mutasarrıflığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine sunulacaktır:

1 - Şeyh Recep ve arkadaşlarının telgrafhane sorunu oraya abartılarak yansıtıldığı için fazla önemsendiğini dükkü yazışmadan anladım. Durumu açıkça bilginize sunuyorum.

2 - Bu adamlar Salih Paşa Hazretlerinin daha önceleri Sıvasta sürgün olarak bulunma-sından yararlanarak, Amasyaya kadar gelmişken buraya da çağırılması uygun olacağı dü-şüncesiyle bir takım saf kişileri aldatarak bir telgraf hazırlatıp imza ettirmişlerdir. İş önce-den haber alınmış olduğu gibi sonradan kendileri de valiliğe gelerek böyle bir telgraf yaza-caklarını söylemişlerdir. Durup dururken hiç bir neden yokken Salih paşa Hazretlerinin ça-ğırılması elbette özel bir amaca yönelik olacağından memlekette dedikoduya yol açacak böyle girişimlerden vazgeçmenin elbette hayırlı olacağı sürekli olarak bir saat boyunca ne-denleri ve kanıtlarıyla anlatıldı. Kendileri de söyleşilen sözlere inanmış gibi görünerek git-tiler.

3 - Evvelki gece alafrağa saat yirnidört sularında Şeyh Recep ile Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl adındaki iki arkadaşı telgrafhanede makine odasına girerek Salih Paşaya yazılan bu telgrafın çekilmiyeceğini anlamaları üzerine kendilerine yakınlığı olan bir telgraf memurunu aldatarak padişaha ve İstanbul telgraf başmemuruna orada yazdıkları bildiğiniz telgrafları çektirmişlerdir.

4 - Geceyarısı telgrafhanede geçen bu olaydan ne telgraf memurları ve ne de başka bi-risi tarafından hiçbir resmî görevliye bilgi verilmemiştir.

5 - Ancak ertesi sabah telgraf başmüdüürü tarafından önce telefon ve ardından resmî yazıyla durumun valiliğe bildirilmesi üzerine hemen bu üç kişi yakalanarak polis tarafından ilk soruşturmaları yapılmış ve adliye memurları da geceyarısına kadar dairede alıkonularak evrakı kendilerine verilmiş ve kanun gereği olan tutuklama yazısı yazdırılmış ve bu kişiler de tutukevine gönderilmiştir.

6 - Bu olay yüzünden memlekette dinginlik ve düzenin bozulması gerçekten olası gö-rülmemekle birlikte ne olur ne olmaz önlem alınmış ve devriye sayısı çoğaltılmıştır. Mem-leket bildiğiniz normal durumdadır.

7 - Sunulan ayrıntılı bilgilerden anlayacağınız gibi ilgili bazı memurların aldırmazlığı yüzünden ortaya çıkan bu olayın gerçekte önemi yok ise de sürmesi ve önemli ölçüde ge-nişlemesi olası iken önüne geçilmiş ve alınan ivedi ve sert önlemler sayesinde buna benzer olayların bundan böyle çıkamayacağının açık olduğu özel saygılarımla bilginize sunulur.

20 Ekim 1919

Sıvas Valisi
Reşit

BELGE, 162.
Çözülmüş şifre
Çok ivedi
Sayı
1367

İzmit, 20/10/1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu Başkanlığına:

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde Talüstan Bey ve İstanbuldan para ve talimatla gelerek süvari olacıklara otuz ve piyade yazılacaklara on beş lira vadeden Bekir namında bir şahıs ve Geyve altıncı daire tahsildarı Sapanca'nın Akçay karyesinden Beslân nam adamların başlarına topladıkları atlı, yaya eşhas ile Adapazarı kasabasını basıp yağma edecekleri mahal-lince haber alınarak kaymakamı kaza ve İzmitten gönderilen bir binbaşı ve Çerkez ve Abaza-dan yirmi, yirmi beş kadar atlı ile iki yüz bin mikyasındaki haritada Lûtfiye köyü civarındaki Çarka karyesinde buluştukları ve esbabı hareketleri sual olundukta zatı padişahının hayatta ve makamı muallâyi hilâfetlerinde olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makine başına gelmek istedikleri ve Mustafa Kemal Paşayı padişah makamına kabul edemeyeceklerini bayan eylediklerini kaymakamı makine başında mutasarrıfı livaya bildirmiş ve merkuruların maksadının bir taklibi hükkümet olup talimattan İstanbulda mühimce zevatla temasları olduğu ve hat-ta merkuruların güya padişahın da bu hareketlerinden haberdar olduğunu beyan eyledikleri iş'ar kılınmıştı. Keyfiyet derhal kolorduya bildirilerek kuvvet talep edilmekle beraber kayma-kamı kazanın Adapazarına gönderilmiş olduğu mukaddema arz edilmiş olan müfrezeyi ara-balarla Hendek tarafına tahrik ettirdiği ve kendisinin de dağılmağa başlayan merkuruları Hen-değe doğru takip eylediği ve merkurum Bekirin eşhasa İngilizler bu iş için bir hafta müddet tay-in eylediler, beş gün geçti iki günümüz kaldı işi tacil edelim diye beyanatta bulunduğunu kay-makamı mumaileyh ilâveten bildirmiştir. İşin tevessüüne meydan kalmamak ve silâh patlama-dan merkuruları yekdiğerinden ayırıp Bekir denilen mel'unu yakalamak üzere mutasarrıfı li-va ile birlikte Jandarma Binbaşılığından Mütেকait Hafız ve keزالik Binbaşılıktan Mütেকait ve çiftlik eshabından ve İzmit Heyeti Merkeziyesi Reisi Sanisi Çerkez Kâzım ve Sapanca'dan Za-fer Beyleri mahalli mezkûra göndermeğe karar verdik. Mumaileyhimin teşhisinden bir netice elde edileceği ümit ve maahaza kuvvet iraesile inkiyât ettirmek te pek lâzım olup müfrezenin hareketi neticesi ayrıca arz olunacaktır. Bu mesele hakkında Dersaadette Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mümessili veya pek namuslu, vicdanlı, bildiğimiz muhafız ve fırkaman mensup olduğu Yirmi beşinci Kolordunun Kumandanı ve ahiren esaretten gelen Sabık Yemen Kuva-sı Kumandanı Mirliya Çerkez Ali Sait Paşadan bu meselenin nerelere ve kimlere kök saldı-ğını istizah etmek münasip gibi mütalea olunmaktadır. Ali Fuat Paşa Hazretleri tarafından da Düzce taraflarına bir miktar kuvvet şevki pek mühimdir. Arzı keyfiyet olunur Efendim.

**Birinci Fırka Kumandanı
Mustafa Asım**

VESİKA, 163.

Adet

36

Tel

Gayet müstaceldir

Amasya, 23/10/1335

Adapazarı Kaymakamlığına

Talüstan, Bekir ve Beslân Beyler namında birtakım kesanın bazı harekâtı mefsedelkâ-ranede bulundukları istihbar kılınmıştır. Bunlara karşı tedabiri şedide ve serianın tatbikında kat'iyen tereddüt gösterilmiyerek izalei mazarratlarla neticesinin iş'arı mercudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 164.

Gayet müstaceldir

Şifre

Amasya, 23/10/1335

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde İtilâf ve Hürriyet mensuplarından çeteci Bekir Bey ve rüfekaşı İstanbuldan külliyyetli para ve talimatla gelerek süvari olacıklara otuz ve piyade yazılacaklara on beş lira vadederek birtakım eşhası başına toplamaya kıyam eylemiştir. Ve kendisine tesadüf edenlere zatı padişahının hayatta ve makamı hilâfette olup olmadığını öğrenmek için Ada-

Adapazarı ilçesinin Akyazı yöresinde Talüstan Bey ve İstanbuldan para ve direktifle ge-lerek atlı olacıklara otuz ve piyade yazılacaklara on beş lira vaad eden Bekir adında birisi ve Geyve altıncı daire tahsildarı Sapanca'nın Akçay köyünden Beslân adındaki adamların başları-na topladıkları atlı ve yaya kişilerle Adapazarı kasabasını basıp yağma edecekleri yerinden ha-ber alınarak ilçe kaymakamı ve İzmitten gönderilen bir binbaşı ve Çerkez ve Abazadan yirmi, yirmi beş kadar atlı ile iki yüz bin ölçüğündeki haritada Lûtfiye köyü yakınında Çarka köyün-de buluştukları ve bu davranışlarının nedeni sorulduktan padişahın yaşamakta ve halifelik ko-numunda olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makine başına gelmek istedikleri ve Mustafa Kemal Paşayı padişah olarak kabul edemeyeceklerini söylediklerini ilçe kaymakamı makine başında sancak mutasarrıfına bildirmiş ve bunların amacının yönetimi devirmek oldu-ğu direktiften İstanbulda önemlice kişilerle ilişkileri olduğu ve hatta bunların sanki bu yaptık-larından padişahın da bilgisi olduğunu söyledikleri bildirilmiştir. Durum hemen kolorduya bil-dirilerek kuvvet istenmekle birlikte ilçe kaymakamının, Adapazarına gönderilmiş olduğu ev-velce bildirilmiş olan birliği arabalarla Hendek doğrultusunda yola çıkarttığı ve kendisinin de dağılmaya başlayan bu kişileri Hendeğe doğru izlediği ve sözü geçen Bekirin toplanan kişilere İngilizler bu iş için bir hafta süre tanıdılar, beş gün geçti iki günümüz kaldı işi çabuklaştıralım diye konuştuğu o kaymakam tarafından ek olarak bildirilmiştir. İşin genişlemesine meydan bı-rakmamak ve silâh patlamadan bu kişileri birbirinden ayırıp Bekir denilen mel'unu yakalamak için sancak mutasarrıfı ile birlikte Jandarma Binbaşılığından emekli Hafız ve o da Binbaşılık-tan emekli ve çiftlik sahiplerinden ve İzmit Merkez Kurulu İkinci Başkanı Çerkez Kâzım ve Sapanca'dan Zafer Beyleri o yere göndermeye karar verdik. Bu kişilerin girişiminden bir sonuç alınacağı beklenmekte ise de kuvvet gösterisiyle baş eğdirmek de pek gerekli olup birliğin gi-dişinin sonucu ayrıca bildirilecektir. Bu sorunla ilgili olarak İstanbulda Hakları Savunma der-neğinin temsilcisi ya da çok namuslu, vicdanlı, bildiğimiz muhafız* ve tümenin bağlı olduğu Yirmibeşinci Kolordunun Komutanı ve yeni tutsaklıktan dönen eski Yemen Kuvvetleri Ko-mutanı Tuğgeneral Çerkez Ali Sait Paşadan bu işin nerelere ve kimlere kök saldı-ğını sorup öğ-renmek uygun gibi düşünülmektedir. Ali Fuat Paşa Hazretleri tarafından da Düzce taraflarına bir miktar kuvvet gönderilmesi çok önemlidir. Durum bilginize sunulur Efendim.

**Birinci Tümen Komutanı
Mustafa Asım**

BELGE, 163.

Sayı

36

Tel

Çok ivedidir

Amasya, 23/10/1919

Adapazarı Kaymakamlığına

Talüstan, Bekir ve Beslân Beyler adında birtakım adamların bazı bozguncu işler yaptıkları öğrenilmiştir. Bunlara karşı sert ve çabuk önlemler uygulanmasında kesinlikle durak-sama gösterilmiyerek zararlı eylemlerinin yok edilmesi ve sonucun bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 164.

Çok ivedidir.

Şifre

Amasya, 23/10/1919

Savaşîşleri Bakamı Cemal Paşa Hazretleri

Adapazarı ilçesinin Akyazı yörelerinde İtilâf ve Hürriyet Partisinden çeteci Bekir Bey ve ar-kadaşları İstanbuldan pek çok para ve direktifle gelerek atlı olacıklara otuz ve piyade yazılacakla-ra on beş lira vaadederek birtakım adamları başına toplamaya kalkışmıştır. Ve kendisine rastlayan-lara padişahın yaşamakta ve halifelik konumunda olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makine başına gelmek istediklerini bildirdikleri ve amaçlarının yönetimi devirmek olduğu ve elle-

* Bu ibarede “muhafız” kelimesinin ne anlamda kullanıldığı anlaşılmamıştır (B.Y.)

pazarına makine başına gelmek istediklerini bildirdikleri ve maksatlarının bir taklîbi hükûmet olduğu ve ellerindeki talimattan İstanbulda mühimce zevatla temasları bulunduğu ve hat-
ta merhumların gûya zatı şahanenin de bu hareketlerinden haberdar olduğunu beyan eyledikleri ve merhum Bekirin toplanan bazı eşhasa İngilizler bu iş için bir hafta müddet tayin eylediler, beş gün geçti iki günümüz kaldı işi tacil edelim diye beyanatta bulunduğu işitildiği istihbar kılınmıştır. Hükûmeti seniyece bu gibi ef'al ve harekâtı mefsedetkâraneye karşı vaktü zamanında tedabiri müessire alınmayıp mesele teşkilâtı millîyeye temas eylediği takdirde en şedit tedabire tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi arzederiz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 165.

Adet 13

Pek aceledir.

Tehiri caiz değildir.

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

20/10/1335 tarih ve 1/367 numaralı şifreye zeyildir:

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîye Riyaseti Celilesine; İzmitte mevcut ve otuz beş neferden mürekkep kuvvei askeriye ve Adapazarında ümerayı çerakizenin inzıamı muavenetile iltihak eden atlılar ve mevcut jandarmalar ile eşhası merhume üzerine sevk edilen kaymakamı kaza ve ümeradan biri bilûlfîhi tealâ tüfek patlatmamızın mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta bulunmuş olan eşhası şerireyi dağıtıp Tahsildar Beslân ve biraderi ih-san Çavuş derdestle Adaya getirilmiş ve zabıllikten matrut Balıkesirli ve Dersaadetten para ve talimat ile geldiği anlaşılan Bekir nam mel'un firar eylemiş ise de takibine müfreze çıkarılmış ve Dersaadete savuşması ihtimaline mebni bazı mühimce istasyonlara da memurini mahsusa izam edilmiştir. Tafsîlât lâzimeyi badehu arzederim. Netice İstanbuldan mühimce ve fakat henüz buraca hüviyetleri meçhul eşhasın sevk ve tahrikile pek müsait bulunan bu havalide bir kıyam ve şurîş çıkarmağa gönderilmiş olan Bekir nam yezidin teşebbüsâtı mel'unanesi bu suretle ve inayeti hakla inkîşaf edememiştir. Mutasarrıf Beyle yarın İzmitte avdet ediyoruz. Yalnız bu livanın asayişini temin için seyyar kuvvete ihtiyaç olduğunu Mazhar ve Süreyya Beyefendiler yakinen bilir ve tasdik buyururlar. Kuvvetimi evlerce de arzetmişim. Dersaadetteki süvariden hiç olmazsa üç bölüğün tesrii sevkine delâletlerini ehemmiyetle arz ve rica ederim.

**Birinci Fırka Kumandanı
Kaymakam
Mustafa Asım**

VESİKA, 166.

Telgraf

Adapazarı, 27/10/1335

Amasyada yahut Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

C: 23/10/1335

Emri âlilerini bugün aldım. Hakikaten bir hafta evel İstanbuldan sureti mahsusada gelen Bekir Bey namındaki şahsın işvaatı neticesi olarak İzmitin Derbent nahiyesinden itibaren Düzceye kadar Çerkez köylerinden müsellâh insanlar davet edilerek bir içtima akit ve harekâtı mefsedetkâraneye teşebbüs etikleri haber alınarak derhal livadan celbedilen askeri ve jandarma müfrezesile bizzat takiplerine çıkmış, lütfu hakla vatanın hakikî evlâtları olan diğer ümerayı çerakizenin muavenetile bu, neticesi fena olacağı anlaşılan içtima kâmilten dağıtılmış, harekât akim kalmıştır. Müsebbiplerinden Beslân ve bir refiki derdestle merkeze getirilip tevkiif ve pençei kanuna teslim edilmiştir. Bu gibilere kanunun şiddetle tatbikinde zerre kadar müsamaha edilmeyeceği şüphesizdir. Mesele livadan tarafı âlilerine arz edileceği zehabına binaen arzı malûmat edilememiştir. Maahaza tevalisi ihtimaline binaen her türlü ihtimale karşı hükûmetin kavi bulunması pek lâzımdır. İcap eden tedabirin itihaz buyurulmasını istirham eder ve tekerrür etmemesi için lâzımgelen mesaiden hiçbir vakit geri durulmayacağını arz ederim.

**Kaymakam
Tahir**

rindeki direktiften İstanbulda önemlice kişilerle ilişkileri bulunduğu ve hatta bunların yaptıklarında sanki padişahın da bilgisi olduğunu söyledikleri ve sözü geçen Bekirin toplanan bazı kişilere İngilizler bu iş için bir hafta süre tanıdılar, beş gün geçti iki günümüz kaldı işi çabuklaştıralım diye konuştuğunun ve davranışlara karşı hemen zamanında etkin önlem alınmayıp iş ulusal örgütlere dokunursa en sert önlemlere girişmekte kendimizi haklı sayacağımızı bildiririz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 165.

Sayı 13

Çok ivedidir

Geciktirilemez

Adapazarı, 23/10/1919

Üçüncü Kolordu Komutanı

20/10/1919 tarih ve 1/367 sayılı şifreye ektir:

Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurul Yüksek Başkanlığına; İzmitte bulunan ve otuz beş erden oluşan askeri kuvvet ve Adapazarında Çerkez ileri gelenlerinin yardımıyla katılan atlılar ve mevcut jandarmalar ile sözü geçen adamlar üzerine gönderilen ilçe kaymakamı ve komutanlardan biri Tanrının inayetiyle tüfek patlatmaksızın önemli sayıda toplanmış ve toplanmakta bulunmuş olan eşkiyayı dağıtıp tahsildar Beslân ve kardeşi İhsan Çavuş yakalanarak Adapazarına getirilmiş ve subaylıktan kovulma Balıkesirli ve İstanbuldan para ve direktifle geldiği anlaşılan Bekir adındaki mel'un kaçmış ise de izlenmesi için askerî birlik çıkarılmış ve İstanbula savuşması olasılığı düşünülerek bazı önemlice istasyonlara da özel görevliler gönderilmiştir. Gerekli ayrıntıları sunarım. Sonuç olarak İstanbuldan önemlice ve fakat kimlikleri buraca daha bilinmiyen kişilerin yönetim ve kıskırtmasıyla çok elverişli olan bu yörede bir ayaklanma ve kargaşa çıkarmaya gönderilmiş olan Bekir adındaki yezidin alçakça girişimleri böylece Tanrının yardımıyla gelişmemiştir. Mutasarrıf Beyle yarın İzmitte dönüyoruz. Yalnız bu sancağın iç güvenliğini sağlamak için gezginci kuvvete gereksinim olduğunu Mazhar ve Süreyya Beyefendiler iyi bilirler ve doğrularlar. Elimdeki kuvveti önce de bildirmiştim. İstanbuldaki atlılardan hiç olmazsa üç bölüğün gönderilmesinin çabuklaştırılmasına yardım etmenizi önemle arz ve rica ederim.

**Birinci Tümen Komutanı
Yarbay
Mustafa Asım**

BELGE, 166.

Telgraf

Amasyada yahut Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Adapazarı, 27/10/1919

K: 23/10/1919

Yüksek emrinizi bugün aldım. Gerçekten bir hafta önce İstanbuldan özel olarak gelen Bekir Bey adındaki kişinin kıskırtmaları sonucu olarak İzmitin Derbent bucağından başlayıp Düzceye kadar Çerkez köylerinden silâhlı insanlar çağırılarak bir toplantı yapıp bozguncu işlere giriştikleri haber alınarak gecikmeden sancaktan getirilen asker ve jandarma birlikleriyle kendim onları izlemeye çıktım. Tanrının ve vatanın gerçek çocukları olan öteki Çerkez ileri gelenlerinin yardımıyla, sonucu kötü olacağı anlaşılan bu topluluk tümüyle dağıtılmış, girişim başarısız kalmıştır. Sebeb olanlardan Beslân ve bir arkadaşı yakalanarak merkeze getirilmiş ve tutuklanıp adaletin pençesine teslim edilmiştir. Bu gibilere kanunun sertlikle uygulamasında hiç mi hiç göz yumulmayacağı kuşkusuzdur. İşin sancaktan size bildirileceğini sandığımdan size bilgi sunulamamıştır. Bununla birlikte arkası gelebileceği düşünülerek her türden olasılığa karşı hükûmetin güçlü bulunması çok gereklidir. Gereken önlemlerin alınmasını diler ve yinelenmemesi için gereken çalışmalardan hiçbir zaman geri durulmayacağımı bilginize sunarım.

**Kaymakam
Tahir**

VESİKA, 167.**Tel****Sivas, 31/10/1335****Adapazarı Kaymakamı Tahir Beyefendiye**

C: 27/10/1335

Ecnebî parası ve vatan hainlerinin teşvikat ile icrayı mefsedete kıyam edenlere karşı satveti hükûmetin ibrazı hususundaki himematı aliyeleri sezavan tebci'dir. Tevkif olunanlar kimlerdir. Neticeî isticvabattan ne anlaşılmıştır. O taraflara teşkilâtı millîyenin teftiş maksadile Dersaadetten gönderilen Erkânıharp Yüzbaşı Cemal Beyle temas edilmiş midir. İş'arı rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

VESİKA, 168.**Adapazarı, 9/11/1335****Sıvasta Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

C: 1/11/1335

1 - Tahkikat ikmal edilmiş. Tevkif edilenler Akçay karyeli Beslân ve İhsan Çavuştur. Müşevvik ve mürettepler meyanında olduğu tahakkuk ederek divanharbe sevk edilmişlerdir. Bunlardan başka İzmitteki İngiliz İbrahim demekle maruf olan şahsın nâzımı olduğu da tahakkuk ederek bu şahıs ile Talüstan Beyin yeğeni Kâmil ve Kayalardan Tahir hakkında muvakkat tevkif müzekkeresi sadır olmuştur. İbrahimin derdestini livaya yazdım. Diğerlerini de takip ediyoruz. İnşallah yakında anları da tevkif edip pençesi kanuna teslim edeceğiz.

2 - Cemal Bey ile görüştük beraberce Karasuya Rüştü Beyin nezdine de gittik, taaddiyat neticesini şifre ile Dersaadete yazmıştım.

3 - Emri âlilerini berayi devir nevahiden avdetimde bugün aldım. Cevabının tehiri arzı bundan tevellüt etmiştir. Affı âlilerini istirham eder teveccühü âlilerine arzı şükran eylerim.

Tahir**VESİKA, 169.****Şifre****Amasya, 26/10/1335****Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine**

İstanbuldan para ve talimat ile Adapazarı havalisine gelip hempalar ile birlikte şurîş ika-ma çalıştığını arzetmiş olduğum çeteci Bekirin mahallince itihaz olunan tedabir neticesinde teşebbüsünün akim kaldığı ve kendisinin firar eylediği malûmu devletleri olmuştur. Bekirin tekrar İstanbulda avdet ederek yeniden teşebbüsâtı mel'unanede bulunması ağılebi ihtimal olduğundan hakkında takibatı mahsusada bulunulması münasip mütalea kılınmakla arzı keyfiyet olunur.

Heyeti Temsilîye Namına Mustafa Kemal

VESİKA, 170.**Heyeti Temsilîye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Bandırma Çerkezlerinden Bekir Sıtkı namında bir şeririn maiyetinde iki zabıt kırk müsellâh refiki olduğu halde Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek halkı hareketi millîye ve hükümeti hazıra aleyhine teşvik ve bu uğurda birçok para sarfolunduğu ve meselede bazı ecnebî tahrikatı da mahsus ve belki muhakkak bulunduğu ve tarikatı mezkûreye Çerkez, Abaza ve Lazlardan pek çok kimselerin ilihaka devam eylediği haber alınmıştır. Düzce kazasında bulunan Çerkez, Abaza ve Laz kurasının ötedenberi bu gibi hareketi cinayetkâraneye cür'et edegeldikleri bit-tecrübe sabittir. Bu gibi ahvali elimenin hudusünü men ve mütecasirlerini tedip için yegâne vasıta jandarma kuvvetinden ibaret ise de kuvvei mezkûrenin mevcudu hazır ve jandarma efradının

BELGE, 167.**Tel****Sivas, 31/10/1919****Adapazarı Kaymakamı Tahir Beyefendiye**

K: 27/10/1919

Yabancı parası ve vatan hainlerinin kışkırtmalarıyla bozgunculuğa girişenlere karşı devlet gücünün gösterilmesi konusundaki yüksek çabanız övgüye değer. Tutuklananlar kimlerdir? Sorgulardan ne anlaşılmıştır? O taraflara ulusal örgütleri denetlemek amacıyla İstanbuldan gönderilen Kurmay Yüzbaşı Cemal Beyle ilişki kurulmuş mudur? Bildirilmesi rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Demeği Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

BELGE, 168.**Adapazarı, 9/11/1919****Sıvasta Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

K: 1/11/1919.

1 - Soruşturma tamamlanmış. Tutuklananlar Akçak köyünden Beslân ve İhsan Çavuştur. Kışkırtıcı ve düzenleyiciler arasında oldukları saptanarak askerî mahkemeye verilmişlerdir. Bunlardan başka İzmitteki İngiliz İbrahim demekle bilinen kişinin düzenleyici olduğu da saptanarak onunla Talüstan Beyin yeğeni Kâmil ve Kayalardan Tahir için geçici tutuklama emri çıkarılmıştır. İbrahimin yakalanmasını sancağı yazdım. Ötekilerini de izliyoruz. İnşallah yakında onları da tutuklayıp adaletin pençesine teslim edeceğiz.

2 - Cemal Bey ile görüştük, birlikte Karasuya Rüştü Beyin yanına da gittik, saldırların sonucunu şifre ile İstanbul'a yazmıştım.

3 - Yüksek emrinizi denetim için gittiğim bucaklardan döndüğümde bugün aldım. Yanıtının sunulmasının gecikmesi bundandır. Bağışlanmamı diler, değerli ilginize teşekkürlerimi sunarım.

Tahir**BELGE, 169.****Şifre Özeldir****Amasya, 26/10/1919****Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine**

İstanbuldan para ve direktifle Adapazarı yöresine gelip kafadarlar ile birlikte kargaşa çıkarmaya çalıştığını bildirmiş olduğum çeteci Bekirin yerinde alınan önlemler sonunda girişiminin başarısız kaldığını ve kendisinin kaçtığını öğrenmişsinizdir. Bekirin yeniden İstanbul'a dönerek yeniden mel'unca girişimlerde bulunması büyük olasılık içinde olduğundan hakkında özel kovuşturma yapılması uygun görülmekle durum bilginize sunulur.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

BELGE, 170.**27 Ekim 1919****Temsilci Kurul Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Bandırma Çerkezlerinden Bekir Sıtkı adında bir kötü kişinin emrinde iki subay kırk silahlı arkadaş olarak Adapazarı yakınındaki Abaza köylerine gelerek halkı ulusal savaşıma ve bugünkü hükûmete karşı kışkırtmakta olduğu ve bu uğurda birçok para harcadığı ve işde bazı yabancı kışkırtmalar da sezildiği ve belki de kesin olduğu ve bu kışkırtmalara Çerkez, Abaza ve Lazlardan pek çok kimselerin katılmasının sürdüğü haber alınmıştır. Düzce ilçesinde bulunan Çerkez, Abaza ve Laz köylerinin ötedenberi bu gibi canice davranışlara kalkıştıkları deneyimlerle saptanmıştır. Bu gibi acı olayların meydana gelmesini önlemek ve buna kalkışanları bastırmak için tek araç jandarma kuvvetinden ibaret ise de bu kuvvetlerin şimdiki sayısı ve jandarma erlerinin çoğunlukla kötü kişi ve eşkıyadan olmaları ve jandarma subaylarının sivil idareyi hiçe saymak

alelekser eşirra ve eşkıyadan mürekkep bulunması ve jandarma zabitanının hükûmeti mülkiyeyi hiçe saymak yolunda ihtiyar eyledikleri mesleki serkeşane her türlü tedabir imkânını selbetmekte ve sekiz aydanberi birçok vesilelerle nezareti celileye vukubulan iş'arı meyusanem cayı kabul bulamamaktadır. Vatanımızın ifnasına çalışan birçok yerli, ecnebî anasırın mevcudiyeti derkâr ve işin mebdinde tenkil ve izalesine ehemmiyet verilmezse atiyen bir felâketi azime zuhûra gelmesi tabii bulunduğundan keyfiyeti nazargâhu devletlerine arzeylerim.

Bolu Mutasarrıfı
Ali Haydar

VESİKA, 170.

Şifre
Müstacel

Sivas, 31/10/1335

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendiye

C: 27/10/1335

Bekir Sıtkı ve maiyetinin takip ve tenkilleri ve bu gibi ecnebî teşebbüsünün sureti kat'iyede defî mazarratı esbabının istikmalî hususunda zatı devletlerle bitmemiş müştereken takarrür ettirilecek bir plân dahilinde icrayı hareket ve filen muavenet olunması lüzumu kemali ehemmiyet ve müstaceliyetle İzmit Mutasarrıflığına ve İzmitte aramsaz Birinci Fırka Kumandanlığına bildirilmiştir. Neticei icraattan peyderpey malûmat ita buyurulması rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 170.

Şifre
Müstacel

Sivas, 31/10/1335

İzmit Mutasarrıflığına
İzmitte Birinci Fırka Kumandanlığına

Bandırma Çerkezlerinden Bekir Sıtkı namında birinin maiyetinde iki zabıt ve kırk müsellâh refiki olduğu halde Adapazarı civarındaki Abaza köylerine gelerek ahaliyi hareketi millîye ve hükûmeti hazıra aleyhinde teşvik ve bu uğurda birçok para sarzedilmekte olduğu ve meselede ecnebî parmağı bulunduğu tahakkuk eylediği ve Düzce kazasında bulunan Çerkez, Abaza ve Laz kurasının bu teşvikata mütemayil oldukları Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey tarafından ve mevcut jandarmanın kemmiyet ve keyfiyet itibarile maksadı temine kâfi olmadığı bildirilmektedir. Miri mumaiyleh ile derhal temas edilerek eşirrayı merhumenin bir an evel defî mazarratı ve vatan ve millet haini ecnebilerin bu gibi teşebbüsüne sureti kat'iyede mümanaat olunması esbabının istikmalî hususunda müştereken icrayı hareket ve muayeneti filyede bulunulması ve neticei icraattan malûmat ita buyurulması ehemmiyet ve müstaceliyetle rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 171.

Pangaltı, 20/10/1335

K.O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

1 - Hürriyet ve İtilâf ile Nigehbancılar ve İngiliz Muhipler Cemiyetinin teşkil ettikleri blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi bazı eşhas, anasırı gayrimüslimeyi mütemadiyen Kuvayi Millîye aleyhine tahrik ediyorlar. Rum ve Ermeni patrikleri bu hususta mümessilleri müracaat etmişlerdir. Adapazarında maslup Kâzımın kardeşi Hikmet buradan aldığı talimat üzerine başına topladığı beş on müsellâh şahısla Kuvayi Millîye aleyhine harekete başlamıştır. Yine bu civarda Değirmenderede para ile adam toplamağa başlamışlar ve Geyve Hükûmetini basmağa karar vermişlerdir. Karacabeyde de aynı vechile ufak tefek hareketleri görülmüştür. Bursada Gümülcinelî İsmailin tertip ettiği çeteler bütün vilâyetin asayişini ihlâl ve Kuvayi Millîye aleyhine harekete başlamışlardır. Biz halihazırda cebren iş görmekten ziyade şerre alet olanları elde etmeye gayret ediyoruz. Bu kere Adapazarına giden memuru talimatı lâzime verdi. Hatta Adapazarı ve İzmit Civa-

yolunu tuttukları, başkaldırıcı alışkanlıkları her türlü önlem alma olanağını ortadan kaldırmakta ve sekiz aydanberi birçok vesilelerle yüce bakanlığa yaptığımız umutsuzca başvurularımız kabul edilmemektedir. Vatanımızın yok edilmesine çalışan birçok yerli, yabancı unsurların varlığı açıktır ve işin başlangıcında ezilip yok edilmesine önem verilmezse ileride büyük bir yıkım olabilmesi doğal bulunduğundan durumu dikkatinize sunarım.

Bolu Mutasarrıfı
Ali Haydar

BELGE, 170.

Şifre
İvedi

Sivas, 31/10/1919

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendiye

K: 27/10/1919

Bekir Sıtkının ve emrindekilerin izlenip ortadan kaldırılmaları ve yabancıların bu gibi girişimlerinin yapacağı zararların kesinlikle önlenmesi konusunda sizinle görüşerek ortaklaşa saptanacak bir plâna göre davranılması ve edimli olarak yardım edilmesi gerekliliği büyük önem ve ivedilikle İzmit Mutasarrıflığına ve İzmitte bulunan Birinci Tümen Komutanlığına bildirilmiştir. Yapılan işlerin sonuçlarını sürekli olarak bildiriniz rica olunur.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 170.

Şifre
İvedi

Sivas, 31/10/1919

İzmit Mutasarrıflığına
İzmitte Birinci Tümen Komutanlığına

Bandırma Çerkezlerinden Bekir Sıtkı adında birinin emrinde iki subay ve kırk silâhlı arkadaşı olaraktan Adapazarı yöresindeki Abaza köylerine gelerek halkı ulusal savaşıma ve bugünkü hükûmete karşı kıskırttığı ve bu uğurda birçok pare harcamakta olduğu ve işin içinde yabancı parmağı bulunduğu saptandığı ve Düzce ilçesinde bulunan Çerkez, Abaza ve Laz köylerinin bu kıskırtmalara eğilimli oldukları Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey tarafından yazılmakta ve eldeki jandarmanın nicelik ve nitelik bakımından amacı sağlamaya yeterli olmadığı bildirilmektedir. Kendisiyle gecikmeden ilişki kurularak sözü edilen kötü kişilerin zararlı eylemlerinin bir an önce önlenmesi ve millet haini yabancıların bu gibi girişimlerine kesinlikle engel olacak önlemlerin alınması konusunda birlikte çalışarak edimli yardımda bulunulması ve yapılacak işlerden bilgi verilmesi önemle ve ivedilikle rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal

BELGE, 171.

Pangaltı, 20/10/1919

K.O. 3 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

1 - Hürriyet ve İtilâf ile Nigehbancılar ve İngiliz Muhipler Derneğinin oluşturdukları blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi bazı kişiler, Müslüman olmayan unsurları sürekli olarak Ulusal Güçlere karşı kıskırtıyorlar. Rum ve Ermeni patrikleri bu konuda temsilcilere başvurmuşlardır. Adapazarında asılan Kâzımın kardeşi Hikmet buradan aldığı direktif üzerine başına topladığı beş on silâhlı adamla Ulusal Güçlere karşı eyleme geçmiştir. Yine bu yörede Değirmenderede para ile adam toplamaya başlamışlar ve Geyve Hükûmetini basmaya karar vermişlerdir. Karacabeyde de bu gibi ufak tefek eylemler görülmüştür. Bursada Gümülcinelî İsmailin düzenlediği çeteler bütün ilin iç güvenliğini bozmaya ve Ulusal Güçlere karşı eyleme başlamışlardır. Biz şimdilik zorla iş görmekten çok kötülüğe alet olanları elde etmeye çabalyoruz. Bu kez Adapazarına giden görevli-

rmada dolaşan bazı çetelerin tehcir dolayısıyla dağlardan bulunduğunu anlayarak kendilerine teminat vereceğiz. Ancak bu meselenin hükûmet tarafından takip edilmemesi elzemdir. Aynı veçhile Adapazarındaki Hikmet ve saireyi de elde etmeğe çalışıyoruz. Bursanın ve Ankaranın nazarı dikkatini celbettik. Taraflı âlilerinden de tevessül buyurulmasını ve İzmit ve Adapazarında teşkilâtın tevsiine giden memura emredildiğinde mehâlî mezkûreye de Ankaradan nizamnamelerden gönderilmesi mercudur. Giden memurumuz Erkânıharp Yüzbaşı Cemal Efendidir. Muslihane bir surette buralarda takviyet bulamaz, eşhası muzırta maksuda imale edilemez ise derhal icrayı satvet mecburî olacaktır.

2 - Kuvayı Millîye aleyhinde tertip olunan çetelerin faaliyete başlaması buradaki muhalif bloğun alenî hareketi, Nigehbancılardan bir günde hapisten çıkarılması, polis müdüriyetinin Kuvayı Millîye taraftarlarına geçmemesi makamâtı mühimmede henüz aleyhtarlar bulunması, Türkiye ajansındaki ihmal ve teseyyüp bizim partinin mağlûbiyetle neticelenecek fikrini veriyor. Hükûmet pek ağır gidiyor. Henüz Kemal yerine iade edilmediği gibi Kastamonu valisi olup harekâtı milliyeden dolayı tevkif olunan İbrahim Bey bile yerine iade edilmedi. Arkadaşımız Erkânıharp Edip pek âlâ polis müdüriyeti vazifesini yapabilir. Elhasıl hükûmet bu bati hareketine devam ederse azasından bazılarının tebdili ve belki cümlesinin sukutu zarurî olacaktır, zannediyoruz. Zâtı Alilerin ve Rauf Beyin Amerika gazetelerinde okunan (e h n t r v s a n c ç) İngiliz mahafilinde süitesir etmiş ve (f r z s d r s d l h y) şüphelerini arttırmıştır.

Adam Bloğun kat'i ve samimî ifadesine nazaran İngilizler Türkiye'nin işgali için hiçbir karar vermemiş yalnız mali idarî kontrol muhakkak imiş. İngilizler zabûterine Türklerle temas eylememegi emretmişlerdir. Sebebi gûya kandırılmak korkusu imiş Efendim.

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket

VESİKA, 172.

Şifre

Sivas, 1/11/1335

Bursada 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye

Bursa havalisinde Gümülcineli İsmail Beyin tertip ettiği çetelerin hali faaliyette olduğu Dersaadetten bildiriliyor. Bunlar tamamen tenkil olundu mu. Vilâyet dahilinde harekâtı millîye aleyhinde hiçbir tohumu fesat bırakılmayacağı müsellemler olan fatanet ve himmeti âlilerinden muntazardır.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

VESİKA, 173.

Şifre

Amasya, 24/10/1335

Müstaceldir

Ankarada Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye

Harbiye Nâzırının vali hakkındaki son ısrarlarına da tarafımızdan atideki cevap verilmiştir. Her halde zâtı âlileri gibi muhterem ve kıymetli bir arkadaşımızın teessürünü mucip olmak istemeyiz. Ve bunun için mümkün olan her türlü teşebbüsât dahi tabiidir. Hükûmeti hazırayı en çok müşkül vaziyette bırakan ve her hükûmeti bırakabilecek olan ve zaten bizim de vahdeti milliyemize münafi bulunan tarz, ahalinin hiçbir programa tâbi değilmiş gibi ayrı, ayrı hükûmete karşı mutalebatla bulunmasıdır. Çünkü hükûmet bir heyetle anlaşmanın kolayını bulabilir. Fakat her vilâyetle ayrı, ayrı anlaşmak müstakildir. Bu takdirde istifa etmekten başka çare bulamaz. Hükûmeti hazıra ufak bir tazyik karşısında çekilmeğe mütemayıldır. Gelecek hükûmetin kimlerden teşekkül edeceği ve ne hattı hareket takip edeceği meşkûttür. Binaenaleyh maksada emniyetle vâsıl oluncaya kadar icap ederse biraz da fedakârlık yapmak zaruridir.

Her halde Ankara vaziyetinin Cemal Paşadan alınacak son cevaba ve arzettiğim nikatı nazara göre hüsnü idare buyurulması müsellemler olan dirayat ve vatanperverliğinizden muntazardır Efendim.

Mustafa Kemal

ye gerekli direktifi verdik. Hatta Adapazarı ve İzmit yöresinde dolaşan bazı çetelerin zorla göç nedeniyle dağlarda bulunduğunu anlayarak kendilerine güvence vereceğiz. Ancak bu işin hükûmet tarafından kovuşturulmaması zorunludur. Aynı yoldan Adapazarındaki Hikmeti ve öbürlerini de elde etmeye çalışıyoruz. Bursanın ve Ankaranın nazarı dikkatini çektik. Sizin tarafınızdan da girişimde bulunulmasını ve İzmit ve Adapazarında örgütün genişletilmesi için giden görevliye emredildiğinde bu yerlere de Ankaradan tüzüklerden gönderilmesi rica olunur. Giden görevlimiz Kurmay Yüzbaşı Cemal Efendidir. Barışçı yoldan buralarda sonuç alamaz ve zararlı kişiler amacımıza döndürülemezse gecikmeden şiddet kullanmak zorunlu olacaktır.

2 - Ulusal Güçlere karşı düzenlenen çetelerin eyleme başlaması buradaki muhalif bloğun açık açık iş görmesi, Nigehbancılardan bir günde hapisten çıkarılması, polis müdürlüğünün Ulusal Güçlerden yana olanlara geçmemesi önemli görevlerde hâlâ bize karşı olanların bulunması, Türkiye ajansındaki aldırışsızlık ve savsaklamalar bizim partinin yenilgisiyle sonuçlanacağı düşüncesini uyandırıyor. Hükûmet çok ağır gidiyor. Henüz Kemal daha geri verilmediği gibi Kastamonu valisi olup ulusal savaşın nedeniyle tutuklanan İbrahim Bey bile yerine geri gönderilmedi. Arkadaşımız Kurmay Edip pek âlâ polis müdürlüğü görevini yapabilir. Kısacası hükûmet bu ağıraksak davranışını sürdürürse bakanlardan bazılarının değiştirilmesi ve belki topunun düşmesi zorunlu olacaktır, sanıyoruz. Sizin ve Rauf Beyin hakkında Amerikan gazetelerinde çıkan yazı, İngiliz çevrelerinde kötü etki yapmış ve kuşku arttırmıştır.

Adam Block'un kesin ve içtenlikli olarak söylediğine göre İngilizler Türkiye'nin işgali için hiçbir karar vermemiş yalnız, parasal ve yönetsel denetim kesin imiş. İngilizler subaylarına Türklerle ilişki kurmamayı emretmişlerdir. Nedeni sanki kandırılmak korkusu imiş Efendim.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket

BELGE, 172.

Şifre

Sivas, 1/11/1919

Bursada 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Beyefendiye

Bursa yöresinde Gümülcineli İsmail Beyin kurduğu çetelerin çalışmakta olduğu İstanbuldan bildiriliyor. Bunlar tümüyle yok edildi mi? İl içinde ulusal savaşıma karşı hiçbir bozgunculuk tohumu bırakılmaması bilinen yüksek anlayış ve yurtseverliğinizden beklenmektedir.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

BELGE, 173.

Şifre

Amasya, 24/10/1919

İvedidir

Ankarada Yirminci Kolordu Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

Savaşları Bakanının vali hakkındaki son direnmelerine de tarafımızdan aşağıdaki yanıt verilmiştir. Her halde sizin gibi saygın ve değerli bir arkadaşımızı üzmemeyi istemeyiz. Ve bunun için elbette olabilecek her türden girişimde bulunuruz. Şimdiki hükûmeti en çok zor durumda bırakan ve her hükûmeti bırakabilecek olan ve aslında bizim de ulusal birliğimize aykırı düşen tutum, halkın hiçbir programa bağlı değilmiş gibi ayrı, ayrı hükûmete karşı isteklerde bulunmasıdır. Çünkü hükûmet bir kurulla anlaşmanın kolayını bulabilir. Fakat her ille ayrı, ayrı anlaşmak olanaksızdır. Bu durumda çekilmekten başka çare bulamaz. Bugünkü hükûmet ufak bir baskı karşısında çekilme eğilimlidir. Gelecek hükûmetin kimlerden oluşacağı ve nasıl davranacağı bilinemez. Bu durumda amaca güvenle varılana dek gerekirse biraz da öden vermek zorunludur.

Her halde Ankara durumunun Cemal Paşadan alınacak son yanıt ve bildirdiğim görüşlere göre iyi yürütülmesi bilinen yetenek ve yurtseverliğinizden beklenir Efendim.

Mustafa Kemal

VESİKA, 174.**Zata mahsustur****Ankaran, 28/10/1335****K.O. 3 K.****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:****Miralay Şevket Beyden namı Alilerine gelen telgraf berveçhiatidir:**

Adapazarı havalisindeki vak'a hakkında şimdiye kadar istihsal kılınan malûmat berveçhizir arz olunur:

Bu vak'a ile alâkadar Kuvayi Millîye aleyhinde Adapazarı ve civarında mebdî isyan ile bundan ne suretle istifade olunacağı hakkında "zâtı şahane, Ferit Paşa, Adil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemalden mürekkep grubun tasam'uratmı havi mektup kurye ile Sıvasa yola çıkıyor." ayrıca yola çıkarıldığını arzedeceğiz. Ada tahkikatı devam ediyor.

1 - Bundan iki mah mukaddem Amasyadan Adapazarına gelen Çerkez Hikmet namında bir zat İzmit ve civarında ve Adapazarı havalisinde ötedenberi kendisine ve ailesine muhalif Sait Bey ve sairenin orada Kuvayi Millîye teşkilâtını kabul ve tatbik ettiklerine dair telgraf çektiklerini haber alır, bu parti aynı zamanda Kuvayi Millîye teşkilâtına istinat ile muhalif tarafa biraz nümayiş yaparlar. Hikmet Bey partisi kendisinin Amasyadan geldiğini ve Mustafa Kemal Paşayı tanıdığını, ancak kendisinin böyle bir teşkilâta mezun olduğunu ileri sürerek muhalefet eder. Hikmet Sıvasla muhabere etmek ister. Muhalif taraf ettirmez. Esasen Hikmet Mahmut Şevket Paşa vak'asından dolayı idama mahkûm olduğundan ve karşındakilerin de İttihat ve Terakki zamanında sahibi mevki ve servet olduklarını bildiğinden bir hissi rekabet ve havf ile Kuvayi Millîye taraftarlarına muhalif bir hareket takibine başlar ve muhalif teşkilât yapar. Bunu hisseden Sait Molla derhal İngilizlere haber verir ve Hikmeti elde ederler. Hristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik ederler bu hususa müteallik evrak elde edildi. Derhal Fransa ve Amerika mümessillerine verildi. Mümessiller bunu kemali ehemmiyetle alıp Fransızlar derhal torpido ile Parise gönderdiler. Harbiye Nâzırı Cemal Paşaya da verildi. Hükûmetin azasına emniyet olmadığından yalnız sadrazama hususi olarak söylendi. Hikmet te dün İstanbulda idi. Kendisi ile görüşüldü. Hakikat şöyle olarak tespit edildi:

a) Hikmet Kuvayi Millîyeyi kendisi teşkil edemediğinden müteessir.

b) Muhaliflerinin yaptığı bir teşkilâta dahil olmağı küçüklük addediyor.

c) Muhalifleri bu teşkilâttan kuvvet alarak şahsî birtakım menafî temin ediyorlarmış ve tahakküme başlamışlar.

d) Hikmetin muhalifleri veya Kuvayi Millîyeyi temsil edenler ittihatçı imiş.

Karar;

Eğer Sıvas Adapazarına ve İzmite bir telgraf yazarak derse ki Kuvayi Millîye teşkilâtından bazı eşhasın menafîi şahsiyelerini temine ve ahare tahakküme başladıklarını haber aldık. Bu gayrı meşru hareketi takbih ve reddederiz. Hikmet te badema muhalefet etmeyecek para aldığını ve alet olduğunu (.....) reddetti. Bu İngiliz (a d d l l) tertibi şüyu bulduğu için mevkii fiile artık konamayacağını zannediyoruz. Bahrisefit Mevkii Müstahkem Kumandanı: Şevket

K.O. 20 K.**Mirliva****Ali Fuat****VESİKA, 175.****TAMİM****Tel****Sıvas, 31/10/1335****İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya, Balıkesir, Heyeti Merkeziyelerine**

Kuvayi Millîyeye mensubiyetlerinin iddia eden bazı eşhasın menafîi zatiyelerini temin maksadile hareket ve tahakküm etmek teşebbüsünde bulundukları iştirildi. Gayrimeşru ve gayrikanunî hareketin teşkilâtı millîyede yeri yoktur. Bu gibiler hakkında hükûmetin kanunu tatbik eyliyeceği muhakkaktır.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

BELGE, 174.**Kişiyeye özel****Ankaran, 28/10/1919****K.O. 3 K.****Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:****Albay Şevket Beyden sizin adınıza gelen telgraf aşağıdadır:**

Adapazarı yöresindeki olay hakkında şimdiye kadar elde edilen bilgiler aşağıda sunulur:

Bu olayla ilgili olarak Ulusal Güçlere karşı Adapazarı ve yöresinde isyan başlangıcı ile bundan ne yoldan yararlanılacağı konusunda "Padişah, Ferit Paşa, Adil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemalden oluşan grubun tasarımlarını içeren mektup kurye ile Sıvasa yol çıkıyor." ayrıca yola çıkarıldığını bildireceğiz. Adapazarı soruşturması sürüyor.

1 - Bundan iki ay önce Amasyadan Adapazarına gelen Çerkez Hikmet adında bir kişi İzmit ve yöresinde ve Adapazarı dolaylarında ötedenberi kendisine ve ailesine karşı olan Sait Bey ve başkalarının orada Ulusal Güçler örgütünü kabul edip uyguladıklarını ve bu bölge halkının tümünün Ulusal Güçlere katıldıklarına ilişkin telgraf çektiklerine haber alır, bu grup aynı zamanda Ulusal Güçler örgütüne dayanarak karşı olan tarafa biraz gösteri yaparlar. Hikmet Bey grubu kendisinin Amasyadan geldiğini ve Mustafa Kemal Paşayı tanıdığını, ancak kendisinin böyle bir örgüt yapmaya yetkili olduğunu ileri sürerek karşı çıkar. Hikmet Sıvasla haberleşmek ister. Karşı olan taraf bırakmaz. Aslında Hikmet Mahmut Şevket Paşa olayı nedeniyle idama mahkûm olduğundan ve karşındakilerin de İttihat ve Terakki zamanında görev ve servet sahibi olduklarını bildiğinden bir rekabet ve korku duygusuyla Ulusal Güçlerden yana olanlara karşı bir tutum izlemeye başlar ve karşı örgüt kurar. Bunu sezen Sait Molla hemen İngilizlere haber verir ve Hikmeti elde ederler. Hristiyanlara karşı bir isyana kıskırtırlar. Bu konuya ilişkin belgeler elde edildi. Gecikmeden Fransa ve Amerika temsilcilerine verildi. Temsilciler bunu büyük önemle alıp Fransızlar derhal torpido ile Parise gönderdiler. Savaşışleri Bakanı Cemal Paşaya da verildi. Hükûmet üyelerine güvenilmediğinden yalnız başbakana özel olarak söylendi. Hikmet de dün İstanbulda idi. Kendisi ile görüşüldü. Gerçeğin şöyle olduğu saptandı:

a) Hikmet Ulusal Güçleri kendisi kurmadığına üzgün.

b) Karşı olanların yaptığı bir örgüte girmeyi küçüklük sayıyor.

c) Ona karşı olanlar bu örgütten güç alarak kişisel birtakım yararlar sağlıyorlarmış ve zorbalığa başlamışlar.

d) Hikmete karşı olanlar veya Ulusal Güçleri temsil edenler ittihatçı imiş.

Karar;

Eğer Sıvas Adapazarına ve İzmite bir telgraf yazarak derse ki Ulusal Güçler Millî Örgütünden bazı kişilerin kişisel yararlarını sağlamaya ve başkalarına zorbalık etmeye başladıklarını haber aldık. Bu Kanunsuz davranış kınarız ve kabul etmeyiz. Hikmet de bundan böyle muhalefet yapmayacak para aldığını ve alet olduğunu kabul etmedi. Bu İngiliz düzeni herkesçe duyulduğu için artık uygulamaya geçilemeyeceğini sanıyoruz. Akdeniz Müstahkem Mevkii Komutanı: Şevket

K.O. 20 K.**Tuğgeneral****Ali Fuat****BELGE, 175.****GENELGE****Tel****Sıvas, 31/10/1919****İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya, Balıkesir Merkez Kurullarına**

Ulusal Güçlerden olduklarını ileri süren bazı kimselerin kişisel yararlarını sağlamak amacıyla davrandıkları ve zorbalık etmeye giriştikleri iştirildi. Haksız ve kanunsuz davranışların ulusal örgütlerde yeri yoktur. Bu gibiler hakkında hükûmetin kanunu uygulayacağı kesindir.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 176.**Şifre****Gayet müstaceldir****Sivas, 2/11/1335****Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine**

Dersaadetten aldığımız malûmatı mevsukaya nazaran Kiraz Hamdi Paşa ile zatı şahanenin bilistişare Müşür Zeki Paşa riyasetinde bir kabine hazırladıkları ve Sadrazam Paşaya istifa etmesini teklif edeceği bildirilmiştir. Buna asla ihtimal vermemekle beraber millet düşmanı eşhasın mevkii iktidara gelmesi yüzünden bütün memaliki Osmanîyenin İstanbul ile sureti kat'iyede kat'ı alâka eylemesi mecburiyetini mucip olacaktır. Sadrazam Paşa Hazretlerinin hiçbir sebep ve behane ile mevkilerini terketmemeleri lüzumu kalbinin sureti münasibede arz buyurulması istirham olunur.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****VESİKA, 177.****Şifre****Aceledir****Zata mahsustur****Sivas, 2/11/1335****Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına****Erzurumda K.O. 15 Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hz.****Diyarbakır K.O. 13 Kumandanı Cevdet Beyefendiye****(Tezkere) K.O. 3 Kumandanı Salâhaddin Beyefendiye****Konyada K.O. 12 Kumandanı Fahrettin Beyefendiye****Amasyada Fırka 5 Kafkas Kumandanı Cemil Cahit Beyefendiye****Torulda Kaymakam Halit Beyefendiye****Fırka 61 Kumandanı Kâzım Beyefendiye****Bursada Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye****Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye****Mardinde Beşinci Fırka Kumandanı Kaymakam Kenan Beye**

1 - Pek mevsuk bir membaa atfen Dersaadetten bildirildiğine nazaran iki üç gündenberi Mütেকait Ferikandan Kiraz Hamdi Paşa mabeyni humayuna giderek saatlerce huzuru şahanede kaldığı ve berveçhiati kararın itihhaz kılıldığı:

a) Teşkilâtı millîyeyi imha maksadile eski Dördüncü Ordu Müşürü Zeki Paşa riyasetinde bir kabine teşkili, Kiraz Hamdi Paşa harbiye nazırı, Prens Sabahattin hariciye, Tevfik Hamdi dahiliye nâzırı, Eşref ve Mahir Sait ve sair zevatın diğer nezaretlere tayini.

b) Zatı şahanenin sadrı hazıra bugünlerde istifa etmesini teklif etmek niyetinde olduğu.

2 - Heyeti Temsilîye tarafından Harbiye Nazırı Cemal Paşa vasıtasile sadrazama hiçbir sebep ve behane ile istifa etmemesi tefhim kılınmıştır.

3 - Dersaadette Ayandan Müşür Fuat Paşa siyâsî işlere müdahale etmemesi hakkında zatı şahaneye maruzatta bulunacaktır.

4 - Temasta bulunulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyeti merkezîyelerine lüzumu veçhile ve sureti münasibede malûmat ita buyurulması muvafık olur.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****VESİKA, 178.****Şifre****Zata mahsustur****Sivas, 13/10/1335****Dersaadette Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı****Miralay Şevket Beye**

Bir buçuk aya kadar meb'usların intihabı hitam bulup inşallah meclis küşat olunacaktır. Kuvvei teşriyenin gerek ecnebi ve gerekse dahilî düşmanlara karşı tahtı emniyet ve muhafazada

BELGE, 176.**Şifre****Çok ivedidir****Sivas, 2/11/1919****Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine**

İstanbuldan aldığımız güvenilir bilgilere göre padişahın Kiraz Hamdi Paşa ile danışarak Müşür Zeki Paşa başkanlığında bir kabine hazırladıkları ve Başbakan Paşaya çekilmesini önereceği bildirilmiştir. Bunu hiç olası görmemekle birlikte millet düşmanı kimselerin iktidara gelmesi tüm Osmanlı ülkesinin İstanbul ile kesinlikle ilişki kesmesini zorunlu kılacaktır. Başbakan Paşa Hazretlerinin hiçbir gerçek ve uydurma nedenle görevlerini bırakmamaları konusundaki kesin zorunluğun uygun yoldan bildirilmesi rica olunur.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****BELGE, 177.****Şifre****İvedidir****Kişîye özeldir****Sivas, 2/11/1919****Ankarada K.O. 20 Komutanlığına****Erzurumda K.O. 15 Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hz.****Diyarbakır K.O. 13 Komutanı Cevdet Beyefendiye (resmî yazı)****K.O. 3 Komutanı Salâhaddin Beyefendiye****Konyada K.O. 12 Komutanı Fahrettin Beyefendiye****Amasyada Tümen 5 Kafkas Komutanı Cemil Cahit Beyefendiye****Torulda Yarbay Halit Beyefendiye Tümen 61 Komutanı Kâzım Beyefendiye****Bursada Tümen 56 Komutanı Bekir Sami Beyefendiye****Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beye****Mardinde Beşinci Tümen Komutanı Yarbay Kenan Beye**

1 - Çok güvenilir bir kaynağa dayanılarak İstanbuldan bildirildiğine göre iki üç gündenberi emekli korgenerallerden Kiraz Hamdi Paşa padişaha gidip saatlerce padişahın yanında kaldığı ve aşağıdaki kararın alındığı:

a) Ulusal örgütleri yok etmek amacıyla eski Dördüncü Ordu Komutanı Mareşal Zeki Paşa başkanlığında bir kabine kurulması, Kiraz Hamdi Paşa savaşışleri bakanı, Prens Sabahattin dışışleri, Tevfik Hamdi içişleri bakanı, Eşref ve Mahir Sait ve öbür kişilerin başka bakanlıklara atanması.

b) Padişahın şimdiki başbakana bugünlerde çekilmesini önermek isteğinde olduğu.

2 - Temsilci Kurul tarafından Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa aracılığıyla başbakana hiçbir gerek ve uydurma nedenle görevden çekilmemesi bildirilmiştir.

3 - İstanbulda Senato üyelerinden Mareşal Fuat Paşa politik işlere karışmaması konusunda padişaha ricada bulunacaktır.

4 - İlişkide bulunduğunuz Hakları Savunma Derneği merkez kurullarına gereği gibi ve uygun yoldan bilgi verilmesi uygun olur.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****BELGE, 178.****Şifre****Kişîye özeldir****Sivas, 13/10/1919****İstanbulda Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı****Albay Şevket Beye**

Bir buçuk aya kadar meb'usların seçimi sonuçlanıp inşallah meclis açılacaktır. Yasama gücünün gerek yabancı ve gerekse iç düşmanlara karşı güven ve koruma altında görev yapması bugünün düşünölmeye değer ve çok önemli bir sorundur. İstanbulda bu bakımdan iç durumu

olarak ifayı hizmet eylemesi bugünün şayanı teemmül ve pek mühim bir meselesidir. Dersa-
adette bu noktâ nazardan dahilî vaziyeti nasıl görüyorsunuz? Mütelifin tarafından bir teca-
vüz ihtimali mevcut olabilir mi? Her iki ihtimale karşı hafî ve celi ne gibi tertibatı tahaffuzi-
ye ve tedafîye itihazı düşünülmektedir? Zabıta, jandarma millî ve hafî teşkilât ve askeri va-
zîyetimiz bugün ne haldedir ve ne yapılmak tasavvur buyurulmaktadır. İş'arını rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 179.

Adet
108

Pangaltı, 20/10/1335

Sivas Üçüncü Kolordu K.

C: 13/10/1335 şifreye:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine şifre suretidir.

1 - Meb'usanın toplanmasında hiçbir mahzur ve tehlike yoktur. Efkârı umumiye ve hat-
ta dahilî düşmanlar da meb'usaların toplanmasında Düveli Mütelifeye gizlice umum meclise
karşı herhangi bir hareketlerinin cihanı medeniyete karşı suitesir edeceğine nazaran yapma-
ları imkân dahilinde değildir. Ancak kuvvei teşriyenin hali hazır salâhiyetinin tevsiî sırasın-
da zatî şahnenin meclisi feshetmeğe kalkışması ve muhaliflerin tehlikeli vaziyet almaları ve
Düveli Mütelifenin de bundan bilistifade Zatî Devletleri gibi zevatı marufeye ve başlıca Ku-
vayı Millîyei âlilerine taarruz etmeğe içtisarları muhtemeldir. Buna karşı da muahedei sulhi-
yeyi bile imza etmek üzere Meclisi Meb'usanın toplanmasına karar vermesinin ve Kanunu
Esasî tadilâtının bunlara yaptırılmasının ve Kuvayı Millîyeye mensup zevatı mühimmenin
akti sulhe kadar ikinci ve dördüncü maddede arzedilen tarzda hareket eylemesinin muvafık
olacağı düşünülmektedir.

2 - Kuvvei teşriyenin her türlü ihtimale karşı dahilî ve haricî düşmanlara karşı muha-
fazasına ancak akti sulhe hatta Meclisi Mebusanın vazifesini bitirmesine kadar Kuvayı
Millîyenin her kuvvetin fevkinde olarak kemali mehabet ve hamiyetle vazifesine devamı kâ-
fidir mütaaleasındayız.

3 - İstanbulda üç şubemiz vardır. Bunların azası kesirdir. Asker ve jandarma, sivillerin,
memurînin kısmı küllisi, kutaatın hemen kâffesi elde edilmiş fikri millî tezyit ve millî ahrarı-
mızı Kongrece ve vahdeti millîye gibi tekmlî millî gruplar ve namuslu zevatı meşhure ve mü-
nevvere maksada imale edilmişti. Şimdiye kadar mühim mesailde kendilerine hissettirmeden
mütaleaları alınmış ve velhasıl ekseriya millî hususat ta buradaki heyeti hafiyenin taşradaki
millî cemiyetlerin alenî vasıtai icraiye ve faaleleri haline getirilmiş ve hali hamiyette de aynı
usul ile vazifelerine devam ettirilmekte bulunulmuştur. Hükûmeti sabıka zamanında teşkilâ-
tı bir dereceye kadar ilerletilen ve bilâtefrik bütün islâmlar dahil edilen...ikmal edilmesine ve
teşkilâtımızın tevsiine ayrıca çalışmakta ve Kuvayı Millîye ilerledikçe alenî teşkilât yapılmak-
ta ve düşünülmektedir. Fakat evelce arzedilen mütaaleattan dolayı berveçhibalâ kuvayı
idare edecek heyetin hafî kalması ve Anadolu'da sonuna kadar vazifesinde devam edecek
olan Kuvayı Millîyeye istinat ve ayrıca hafî teşkilât yapılmışa kalkışmasının muvafık olaca-
ğı fikrindedir. Muhalifleri de peyderpey işbu daireye celbeylemek te ahası alımızdır.

4 - Velhasıl her ihtimale karşı Zatî Devletleri, Ali Fuat, Rauf, Refet Paşa ve Beyler gibi
Kuvayı Millîyeyi alenen idare edenlerin akti sulhe kadar İstanbul'a ayak basmaları ve gazete-
lerde görülen meb'us olmak ve hatta silki askeriye girmek arzularını derhal tekzip ettirerek
her kuvvetin fevkinde olarak Kuvayı Millîyenin büyük vazifei vataniyesini idarede devam
buyurmalarının elzem olduğu kanaatinde bulunduğumuzu arz ederiz.

Çanakkale Mevkii Müstahkem K.
Şevket

VESİKA, 180.

230

Pangaltı, 30/10/1335

Sivasta K.O.3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

nasıl görüyorsunuz? İtilâf Devletleri tarafından bir saldırı olasılığı var mıdır? Her iki olası-
lığa karşı gizli ve açık ne gibi korunma ve savunma önlemleri alınması düşünülmektedir?
Güvenlik güçleri, jandarma ulusal ve gizli örgütler ve askerî durumumuz bugün ne haldedir
ve ne yapılmak tasarlanmaktadır? Bildirilmesini rica ederiz.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 179.

Sayı
108

Pangaltı, 20/10/1919

Sivas Üçüncü Kolordu K.

K: 13/10/1919 şifreye:

1 - Meb'usaların toplanmasında hiçbir sakınca ve tehlike yoktur. Meb'usalar toplanınca,
İhtilâf Devletlerinin tüm meclise karşı herhangi gizli bir davranışı kamu oyunda hatta düş-
manlarla uygarlık dünyasında bile kötü etki yapacağından, bunu yapmaları olası değildir.
Ancak yasama meclisi bugünkü yetkisini genişletmesi sırasında, bize karşı olanların tehli-
keli tavır takınmaları ve İtilâf Devletlerinin de bundan yararlanarak sizin gibi ünlü kişilere
ve belli başlı Ulusal Örgütlere saldırmaya kalkışmaları olasıdır.

Bu olasılık karşısında da, barış andlaşmasının imzası için meclisin toplantıya çağırıl-
masının kararlaştırılması ve anayasa değişikliğinin böylece toplanacak meclise yaptırılması
durumunda, Ulusal Güçlerden olan önemli kişilerin barış yapılarına kadar ikinci ve dördün-
cü maddelerde belirtilen yolda davranmalarının uygun olacağı düşünülmektedir.

2 - Yasama gücünün her türlü olasılığa göre iç ve dış düşmanlara karşı korunmasına
barış yapılarına hatta Mebuslar Meclisi görevini bitirene değin ancak Ulusal Güçlerin her
kuvvetin üstünde olarak tam bir ululuk ve yurtseverlikle görevini sürdürmesi yeter dü-
şüncesindeyiz.

3 - İstanbulda üç şubemiz vardır. Bunların üyeleri çoktur. Asker ve jandarma, siville-
rin, memurların büyük çoğunluğu, askeri birliklerin hemen tümü elde edilmiş ulusal düşün-
ce güçlendirilmiş ve ateşli yurtseverlerimizin kongredeki ulusal birlikleri gibi tüm ulusal
gruplar ve namuslu ünlü kişiler ve aydınların amacımıza eğilimleri sağlanmıştı. Şimdiye ka-
dar önemli konularda kendilerine sezindirmeden görüşleri alınmış, kısacası ulusal konula-
rın çoğunda da buradaki gizli kurul taşradaki ulusal derneklerin açıkça eylem aracı duru-
muna getirilmiş ve yurtseverlik işlerinde de aynı yoldan görevlerini sürdürmüşlerdir. Eski
hükûmet zamanında örgütlenmesi bir ölçüde ilerletilen ve ayrımsız tüm müslümanlar içine
alınan birliğin... tamamlanmasına ve örgütümüzün genişletilmesine ayrıca çalışmakta ve
Ulusal Güçler ilerledikçe açıktan örgüt kurulmakta ve düşünülmektedir. Fakat daha önce
bildirilen düşüncelerden ötürü yukarıda belirtilen güçleri yönetecek kurulun gizli kalması
ve Anadolu'da sonuna kadar görevini sürdürecektir olan Ulusal Güçlere dayanması ve ayrıca
gizli örgüt kurmaya kalkışılmasının uygun olacağı düşüncesindeyiz. Bize karşı olanları da
yavaş yavaş bu yöne çekmek de en büyük isteğimizdir.

4 - Kısacası her olasılığa karşı siz, Ali Fuat, Rauf, Refet Paşa ve Beyler gibi Ulusal
Güçleri açıkça yönetenlerin barış yapılarına kadar İstanbul'a ayak basmaları ve gazetelerde
görülen meb'us olmak ve hatta orduya girmek isteklerini gecikmeden yalanlatarak her gü-
cün üzerinde Ulusal Güçlerin büyük yurt görevinin yönetimini sürdürmelerinin çok gerek-
li olduğu konusunda olduğumuzu bildiririz.

Çanakkale Müstahkem Mevki K.
Şevket

BELGE, 180.

230

Pangaltı, 30/10/1919

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

1 - Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nazırı, Erkânıharbiye Reisi, Nafta Nâzırı ve programlara bihakkın sadık ve hadim olan fakat maatteessüf bazı kardeşlerimizin suizannına duçar olan ve sadakatile beraber mühim de bir kuşeti bulunan Göz Tabibi Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve sair zevatla gerek talepleri ve gerek münasebet itibarile görüştüm. Bütün efkârın itihah ettiği noktalar berveçhiatidir:

a) Meclisi meb'usanın sureti mutlakada İstanbulda içtimai zarureti mücbirei siyaset ve mukadderatı memleket icabıdır. Ben de buna inandım. Yalnız Paşa, Rauf, Bekir Sami Beyler İstanbulda gelmemelidir. Çünkü sakıt hükûmet te evcelle Paşanın İstanbulda celbi halinde kendisine katıyyen ilişilmemesini vait etmesini İngilizden talep etmiş iken söz vermediler. Son vakayı ise gazezlerini teyit etti. Sadrazam Paşa meclisin İstanbulda huzuru vicdan ile kavaidi meşrutiyete muvafık ittihazı karar etmelerini ecanibe karşı söz alarak vadetti. Fakat üç zatın temini mümkün olamayacağından meb'us olurlarsa mezun olarak haricte kalmaları veyahut meb'us olmayarak daha âli mahbubu kuliip kalmaları, vazifelerine devam eylemeleri.

b) Zaten hükûmet aktedilecek muahedede temsili nisbiyi ekalliyetlerin hukuku namına kabule mecburdur, şu halde meclisi millinin ekalliyetlerin de yeniden iştiraki için dağıtılıp tekrar toplanması mahafilce kat'iyetle ümit edildiğinden (a y t n) (h r a. t) kalınması reyinize vabestedir.

c) Hükûmeti devirmek yeniden eski soydan getirmek için İngiliz yardakçıları çok çalışıyor. Hükûmet hakikaten hüsnüniyet sahibi ve müstağnidir binaenaleyh istifası halinde muhaliflerin mevkii iktidara geçmesi muhakkaktır. Şu halde umumen (.....)

2 - İntihabatta en güzide insanları çıkarmak, lekeli veya maruf İttihatçılar ihmal olunmak, mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilâ... çıkarmak ve intihabatta bunların gürültülerini haklı gösterecek tazyik ve müdahaleler göstermemek,

3 - Hükûmeti müşkülâta düşürmemek,

4 - Bize zararı dokunacakları her suretle temin ederek elde etmek istiyorum. Her taraf ta bunu bana tavsiye ediyor. Meselâ Refi Cevat ve sosyalistler gibi, hümet. İmza: Vasıf

Çanakkale Mevkii Müstahkem K. Miralay Şevket

VESİKA, 181.

Şifre

Sivas, 1/11/1335

Dersaadet: Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı

Miralay Şevket Beyefendiye

C: 20/10/1335 tarih 108/812 numaraya.

1 - Meb'usanın Dersaadette içtimai tamamen tehlikeli ve mahzurludur. Çünkü mukadderatı millet ve memleket hakkında söz söyleyecek meb'usaların emniyeti mutlaka olan bir mahalde içtimaları şarttır. Halbuki ahalisine alelade bir miting yapmağa bile müsaade olunmayan, camilerinde tazallümü hale mecbur olan bir şehirde bhusus İngilizlerin her türlü tesiri altında olan İstanbulda hür bir Meclisi Meb'usan in'ikadı adimülümân görülmektedir. Avrupalılar milletimizi meşrutiyeti müdrik, reşit bir millet olarak tanımış olsalardı o zaman Meclisi Millîye karşı bir tecavüz ve taarruz belki memul bulunmazdı. Halbuki İtilâf Devletleri milletimizi insan yerine saymamakta, mütarekedenberi envai hakşikenliklerle, Türke karşı verilen aht ve sözün tutulmamasını bir namussuzluk addeylemediklerini filen ispat eylemediklerdir. Vakıa haricte içtimain birtakım propagandalara yol açacağı bedihidir. Fakat bunu yapacaklar başta Venizelos olmak üzere heyeti meb'usanın emin bir mahalde ittihazı mukarreratından endişenak olan itilâfçılar olacaktır. Buna mukabil haricte içtima ile millet, makam hilâfet ve tahtı saltanatı tahtı tehlikede addelediğini ve oradaki işgali vakii asla kabul eylemediğini ve tanımadığını bütün efkârı umumiyei cihana ve âlemi islâma filen göstermiş ve protesto eylemiş olacaktır. Bu bapta vaki olan müracaat üzerine Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine müdellelen ve mufassalan vaki olan cevabî iş'aratımız hututu mühimmesinin hulâsası berveçhiatidir.

a) Düşman donanma topları tesirinde, kuvayı işgaliyesi ayakları altında, polis ve jandarmasının müşterek müdahale ve tahakkümü içinde, matbuatı düşmanların kontrolü altında, kabine erkânına varıncaya kadar giren çıkanlar düşman murakabe ve teftiş ve mümanaatı karşısında

1 - Ahmet İzzet Paşa, Başbakan, Savaşşleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Bayındırlık Bakanı ve programlara tam bağlı ve yardımcı olan ama ne yazık ki bazı kardeşlerimizce kuşku ile karşılanan ve bağlılığıyla birlikte büyük bir gücü de bulunan Göz Doktoru Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve öbür kimselerle kendileri istediği ve ilişki gereği görüştüm. Bütün düşüncelerin birleştiği noktalar şunlardır:

a) Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanması politik zorunluklar ve ülke kaderi bakımından gereklidir. Bei, de buna inandım. Yalnız Paşa,* Rauf, Bekir Sami Beyler İstanbulda gelmemelidir. Çünkü düşük hükûmet de daha önce Paşanın İstanbulda getirilmesi durumunda kendisine kesinlikle ilişilmemesine söz vermesini İngilizden istemişken söz vermediler. Son olaylar ise kinlerini artırdı. Başbakan Paşa meclisin İstanbulda vicdan rahatlığı ile ve meşrutiyet kurallarına uygun karar alabileceğine yabancılardan söz alarak söz verdi. Fakat üç kişi için güvence alınamayacağından meb'us olurlarsa izinli olarak dışarıda kalmaları ya da meb'us olmayarak daha yüksek gönüllerin sevgilisi durumunda kalmaları, görevlerini sürdürmeleri.

b) Esasında hükûmet yapılacak antlaşmada nisbi temsil yöntemini azınlıkların hakları açısından kabul etmek zorundadır. Şu durumda Ulusal Meclisin azınlıkların da yeniden katılmaları için dağıtılıp tekrar toplanması çevrelerce kesin sayılmaktadır.

c) Hükûmeti devirmek, yeniden eski soydan getirmek için İngiliz yardakçıları çok çalışıyor. Hükûmet gerçekten iyi niyetlidir ve istekli değildir. Böyle olunca çekilirse muhaliflerin iktidara gelmesi kesindir.

2 - Seçimlerde en seçkin insanları seçtirmek, lekeli veya tanınmış İttihatçıları bir yana bırakmak, olabildiğince sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ve benzerlerini seçtirmek ve seçimlerde bunların gürültülerini haklı gösterecek baskılar yapmamak ve karışmamak,

3 - Hükûmeti güç duruma düşürmemek,

4 - Bize zararı dokunacak olanları ne yoldan olursa olsun güvence vererek elde etmek istiyorum. Her taraf da bana bunu salık veriyor. Örneğin Refi Cevat ve sosyalistler gibi, saygı. İmza: Vasıf.

Çanakkale Müstahkem Mevki K. Albay Şevket

BELGE, 181.

Şifre

Sivas, 1/11/1919

İstanbul: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket Beyefendiye

K: 20/10/1919 tarih 108/812 numaraya.

1 - Meb'usların İstanbulda toplanması büsbütün tehlikeli ve sakıncalıdır. Çünkü millet ve memleketin kaderi hakkında söz söyleyecek meb'usaların tam güven içinde olan bir yerde toplanmaları zorunludur. Oysa halkına sıradan bir miting yapmak için bile izin verilmeyen, camilerine durumlarından Allaha yakarmak zorunda kalınan bir şehirde özellikle İngilizlerin her türden etkisi altında olan İstanbulda bağımsız Meb'uslar Meclisi toplanması olanaksız görülmektedir. Avrupalılar milletimizi meşrutiyete alışmış, ergin bir millet olarak tanımış olsalardı o zaman Millî Meclise karşı bir saldırı ve el uzatma belki beklenmezdi. Oysa İtilâf Devletleri milletimizi insan yerine koymamakta, ateşkesten bu yana çeşitli haksızlıklarıyla, Türke karşı anlaşmalar ve verilen sözlere uyulmamasını bir namussuzluk saymadıklarını edimli olarak kanıtlamaktadırlar. Gerçi taşrada toplanılmasının birtakım propagandalara yol açacağı açıkça bellidir. Ama bunu yapacaklar, başta Venizelos olmak üzere, meb'uslar meclisinin güvenli bir yerde kararlar almasının tasaya düşen İtilâfçılar olacaktır. Buna karşılık millet, taşrada toplanmakla, halife ve padişahın bulunduğu yeri tehlikeli saydığını ve oradaki edimli işgali hiçbir zaman kabul etmediğini ve tanımadığını tüm dünya kamu oyuna ve islâm dünyasına edimli olarak göstermiş ve bunu protesto etmiş olacaktı. Bu konuda yapılan başvuru üzerine Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine kanıtlarıyla ve ayrıntılarıyla verdiğimiz yanıtın ana çizgileri özet olarak şöyledir:

a) Düşman donanmasının toplanmanın etkisinde, işgalci güçlerin ayakları altında, polis ve jandarmasının ortaklaşa yaptığı karışmaları ve baskısı altında, basını düşmanların denetimi altında, kabine üyelerine varıncaya kadar giren çıkanlar düşman denetim ve teftiş ve engellemesi karşısında bulunan başkent bugün tam anlamıyla kuşatılmış durumdadır. Burada Osmanlı egemen-

* Mustafa Kemal Paşa

bulunan payitahı saltanatı seniye tam manasile bugün mahsurdur. Hakimiyeti Osmanîye bura-
da imanen ve fiilen gayricaridir. Buna Rum, Ermenilerin vaziyeti isyanîyelerini ilâve edersek İs-
tanbulda Millet Meclisinin emin olamayacağını, iş göremeyeceğini anlamakta tereddüt edilmez.

b) Birkaç kişinin şahıslarına vaki olacak ecnebî taarruzu, aynı ruh ve kanaatte bulunan
diğer meb'usana da vaki olabileceği muhakkaktır. Hatta tek mil meclisin aynı akibete uğramı-
yacağına dair bizi temin edecek elimizde hiçbir şey yoktur. Hüsnüzan, tehlikenin bertaraf
edilmesine kâfi gelmez.

c) Bazı nâzırların gidip gelmesi veya komiser bırakması mümkündür. Esasen mukad-
deratı meşkûk olan İstanbul, mukadderatı malûm ve emin bir mahalden kurtarılabilir. Veni-
zelosun Selânikte kuvvei icraiye bile teşkil eylemesi Atınayı tahlis etmiş ve hiçbir vakıt pa-
yitahın nakli manasını tazammun eylememiştir.

d) Zatı padişahının makam hilâfetleri İstanbul olmak itibarile sırf milleti temsil eden he-
yetin taşrada toplanmış bulunması iştirak manasını tazammun edemez. Zatı humayun küşat
için arzu ederlerse bir vekil de tayin buyurabilirler.

e) Firakı sairî siyasîyemizden bir kısmının harici istememeleri Kuvayi Millîye tesirin-
de kalmak endişesinden ibarettir. Halbuki asıl milletin mümessilleri olarak kısmı azîmi
meb'usan da ecnebî tesirinde kalmamak için taşrayı istemektedirler. Ekseriyeti kahire nerede
ise nisap oradadır. Fazla zan ve tereddüde düşecek ve kabil meb'usların menafîi mülk ve mil-
let namına istifa eylemeleri memul ve muntazardır.

2 - Meclisi Meb'usan var iken ayrıca bir kuvvei millîyenin hali faaliyette olması mena-
fîi memleket mezar olur. Meclisin Dersaadette içtima ettiği farazîyesine göre tahtı tesirde bu-
lunacak meb'usların menafîi memleket mezarı bir kararı tasdik eyledikleri halde, taşrada-
ki Kuvayi Millîye bunu tabîi tanımayacak ve bu suretle milletin kendi vekillerine karşı isyan
etmiş bulunması gibi garip ve mantıksız bir şekil hâsıl olacaktır. Vatanımızın tahlisi ancak
meşru ve meşrut bir tarzda mümkündür. Bu ise milletin istiklâlîni, vatanın tamamisini gaye
edinmiş zevatın bilaistisna meb'us olması ve sarfı mesai eylemesi ile kabil. Bugün vatana
ve millete yapılacak en son ve büyük iyilik memleketi kurtarmağa azmetmiş eşhasın emin bir
mahalde, meşru bir vaziyette meclisi millîye girmelerine sarfı mesai etmektir. Bunu bilhassa
Dersaadette sizler gibi hamiyetli, münevver rüfekarımızdan bekleriz.

3 - Teşkilâtımızın tevsi ve tarsini hususundaki mesai cemileleri şayanı fahrü şükrandır.
Vaziyetin hâsıl eylediği fırsat pek büyüktür. Bundan bilistifade sarsılmaz, yıkılmaz, kuvvetli te-
miz bir millî teşkilâtın Dersaadette kökleşmesi hayati bir meseledir. Harekâtı millîyeyi idare
edenler ve bizler gibi şevki talile bunun resikârmda bulunmak mazhariyeti ilâhiyesine nail olan-
lar hakkındaki fikrinize bidayette cümleten iştirak edilmekte idi. Yanlız, vakayin doğurduğu
vaziyeti ahire Heyeti Temsilîyenin bu kanaatini muhik olarak tamamen değiştirmiştir. Akli sul-
he kadar İstanbulu ayak basmamak değil bizim için hatta yukarda arzylediğimiz veçhile bü-
tün millet vekilleri için nazarı dikkate alınacak bir meseledir. Fakat bir ferdî millet olarak
meb'us olmak ve mecliste aynı ruh ve kanaatin hâkim olmasına çalışmak hakimiyeti millîye ve
istiklâlî vatan için iktiafîi semerat olunacak bir zamanda azamî gayret ve fedakârlığı sarfeyle-
mek bugün için Heyetimizce farzı ayin telâkki olunmaktadır. Bunda yegâne saik endişei vatan
ve istikbalî millettir. Çünkü Heyeti Temsilîye yukarda arzettiğimiz veçhile meclisi millînin fev-
kinde bir kuvvet tanımamakta ve bunu vatan için tehlikeli addey temektedir. Binaenaleyh hal
böyle iken yine âcizleri ile Rauf Beyefendi ve Refet Beyin ve daha kimler varsa bu zevatın se-
yirci mevkiinde kalması behemehal arzu buyuruluyor ve hassaten selâmeti millet bu noktada
görülüyorsa icabı teemmül olunmak üzere esbabı mucibesile iş'arını hassaten rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 182.

Şifre

Dersaadet Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı

Miralay Şevket Beyefendiye

C: 30/10/1335 tarih 230 numaralı şifre:

Sivas, 4/11/1335

liği tinsel ve nesnel olarak geçersizdir. Buna Rum, Ermenilerin ayaklanmış durumlarını ek-
lersek İstanbulda Millet Meclisinin güvenli olamayacağını, iş göremeyeceğini anlamakta du-
raksanamaz.

b) Birkaç kişiye yapılacak yabancı saldırısının, aynı ruh ve inancı taşıyan öteki meb'us-
lara da yapılabileceği kesindir. Dahası bütün meclisin aynı akibete uğramıyacağına dair bi-
zi güvenderecek elimizde hiçbir şey yoktur. Bir şeyin iyi olduğunu sanmak tehlikenin yok
edilmesine yetmez.

c) Bazı bakanların gidip gelmesi veya komiser* bırakması olabilir. Temelde kaderi bi-
linmeyen İstanbul, kaderi bilinen ve güvenli bir yerden kurtarılabilir. Venizelos'un Selânik-
te hükümet bile kurması Atınayı kurtarmış ama hiçbir zaman başkentin başka yere taşın-
ması anlamına gelmemiştir.

d) Padişahın halifelik yaptığı yer İstanbul'dur diye salt milleti temsil eden kurulun taş-
rada toplanmış bulunması ayrılık anlamına gelemaz. Padişah isterse meclisi açmak için bir
vekil atayabilir de.

e) Öteki siyasî partilerimizin bir bölümünün taşrayı istememeleri Ulusal Güçlerin et-
kisi altında kalmak kuşkusundan başka birşey değildir. Oysa milletin gerçek temsilcileri
olan meb'usların büyük çoğunluğu da yabancı etkisinde kalmamak için taşrayı istemekte-
dir. Büyük çoğunluk nerede ise yeter sayı oradadır. Aşkın kuşku ve duraksamaya kapılacak
bu gibi meb'usların yurt ve ülke yararı için görevden çekilmeleri umulur ve beklenir.

2 - Meb'uslar Meclisi varken ayrıca bir millî gücün edimli olarak iş görmesi memleket
yararlarına zararlı olur. Meclisin İstanbulda toplandığı varsayımına göre etki altında kala-
cak meb'usların ülke yararlarına aykırı bir kararı onaylamaları durumunda, taşradaki Ulu-
sal Güçler bunu elbette tanımayacak ve böylece milletin kendi vekillerine karşı isyan etmiş
bulunması gibi tuhaf ve mantıksız bir durum ortaya çıkacaktır. Vatanımızın kurtarılması an-
cak kanunî ve meşrutî bir yöntemle olabilir. Bu ise salt milletin bağımsızlığını, vatanın bö-
lünmezliğini amaç edinmiş kişilerin meb'us olması ve çabasıyla olabilir. Bugün vatan ve mil-
lete yapılan en son ve büyük iyilik memleketi kurtarmaya kesin kararlı kişilerin güvenli bir
yerde, yasal bir durumda ulusal meclise girmelerine çalışmaktır. Bunu özellikle İstanbulda
bulunan sizler gibi yurtsever, aydın arkadaşlarımızdan bekleriz.

3 - Örgütünüzün genişletilmesi ve güçlendirilmesi konusunda güzel çalışmalarınız övgü
ve teşekkürü değer. Durumun yarattığı fırsat çok büyüktür. Bundan yararlanarak sarsılmaz,
yıkılmaz, güçlü temiz ulusal bir örgütün İstanbulda kökleşmesi yaşamsal bir işdir. Ulusal Sa-
vaşını yönetenler ve bizler gibi kader güdüsüyle bunun başında bulunmak tanrısal mutlulu-
ğuna erişmiş olanlar hakkındaki düşüncenize başlangıçta herkes katılmakta idi. Ancak, olay-
ların yarattığı son durumlar Temsilci Kurulun bu kanısını haklı olarak büsbütün değiştirmiş-
tir. Barış yapıldı değil İstanbulu ayak basmamak değil bizim için yukarda belirttiğimiz gibi
bütün millet vekilleri için bile göz önünde bulundurulacak bir sorundur. Ama bir millet bire-
yi olarak meb'us olmak ve mecliste aynı ruh ve düşüncenin egemen olmasına çalışmak ulusal
egemenlik ve yurdun bağımsızlığı yolunda sonuç alınacak bir zamanda çaba ve özverinin en
yücesini harcamak bugün için Kurulumuzca vazgeçilmez bir görev sayılmaktadır. Bunda tek
itici güç vatan kaygısı ve milletin geleceğidir. Temsilci Kurul yukarda belirttiğimiz gibi millî
meclisin üstünde bir kuvvet tanımamakta ve bunu vatan için tehlikeli saymaktadır. Bu duru-
ma göre benimle Rauf Beyefendi ve Refet Beyin ve daha kimler varsa bu kişilerin seyirci du-
rumunda kalmamız kesinlikle isteniyorsa ve özellikle ulusun esenliği buna bağlı görülüyorsa
gereği düşünülmez üzere gerekçeli olarak bildirilmesini özellikle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 182.

Şifre

İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Albay Şevket Beyefendiye

K: 30/10/1919 tarih 230 sayılı şifre:

* Temsilci

Sivas, 4/11/1919

1 - Vasıf Beyefendiye: a) Görüşüldüğü iş'ar buyurulan zevattan Rauf Ahmet ve Ferit Beylerin İstanbulun ancak İstanbuldan kurtulacağı fikrinde bulunduklarını zannederiz. Ahmet İzzet Paşa Hazretleri de esasen harekâtı millîyenin de İstanbulda katliama sebep olabileceği zannında idi. Sözlerinin mesmu olması evelemirde bu itikatlarının tebeddül edip etmediğini bilmekle kaimdir. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine gelince, müşarileyhin de mütereddît olduğu meçhulünüz değildir. Abuk Paşa da aynı evsafve haleti ruhiyededir. Göz Tabibi Esat Paşa hakkında ise kat'î bir fikrim yoktur. Yalnız kendisini yakından tanıyan bir kısım rüfekaımız bu zatı son derce mahdudülfikir, pek fazla harisi şân ve şöhrat gösteriyorlar. Velhasıl azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcut olmayan ve İstanbulda düşman taziyeki altında düşünen rical ve zevat müşar ve mumaileyhimin nasayihi şayanı tetkiktir. Tekrar arzedelim ki, Meclisi Meb'usanın her noktai nazardan şayanı emniyet bir mahalde toplanması, şartı evel ve esasidir. İstanbulda emniyet olmadığını ve olamayacağını gerek Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine ve gerekse Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine mufassalan ve hatta Şevket Dey biraderimize de telhisen izah ettik zannederiz. Vakıa birçok mehazir gayrikabili inkârdır. Fakat zarureti kat'îye ve karşısında bunların ne dereceye kadar nazarı dikkat ve hesaba alınması lâzımgelceğini efkârı selime ve muhakemei mantıkiyenize havale ederiz. Asıl şayanı istiğrap nokta malûmülesami üç kişiyi teminde izharı aczedden hükûmetin diğer meb'usları nasıl vikaye edebileceği meselesidir. Bizde yavaş, yavaş hâsıl olmağa başlayan fikir ve kanaat maalesef ecebiler değil belki onlardan ziyade hükûmet ricali hazırası ile, zevatı saireden bazılarının marûlarz üç kişiyi mahzurlu addeylemekte olmalarıdır. Hakkımızda salifen gayrikanunî, gayrimeşru itihaz kılınmış mukarrerat ve evamirin el'an tashihi cihe-tine gidilmemiş olması da bu fikir ve kanaatimizi takviye eylemektedir. Maahaza meclisin mahalli içtimai hakkındaki mütaaleat Heyeti Temsilîyenin efkârı olup bu bapta heyeti merkeziye vastasile efkârı umumiyeyi millet istimzaç edilmekte bulunduğundan muhassalâi efkâra ve bundan tevellüt edecek karara göre hareket tabiidir. Siz de pek iyi biliyorsunuz ki bütün gayret ve mesaimiz hükûmeti hazırayı, mevkiinde tutmak, onu haricen ve dahilen kuvvetli kılmaktır. Aksi hatırmızdan geçmedi.

b) Temsili nisbinin kabulü zarureti karşısında meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte ve avamîl tahtı tesirinde Meclisi Meb'usanın içtimada beyanı mazeret edeceği de tabîî görülmek iktiza eder zannındayız. Temsili nisbiyi bizim esasatımızın dördüncü maddesi kabul etmediğinden bizim prensiplerimizi müdafaa edecek meb'usların evleviyette dağıtılacağı meydandadır.

c) Hükûmetin hüsnüniyetinden şüphe etmek istemeyiz. Ve dileriz ki icraatı ile bizim bu arzumuzu tarsin ve takviye eylesin. Fakat müstağni bulunduğu kaydından bir şey anlayamadık, gaye müttehiden ve müttefikân bu vatana hakiki hizmet etmek midir, yoksa müşkül zamanlarda bizi yalnız bırakmak mıdır? Bunun şimdiden tavazzuh eylemesi lâzımdır. Muhalliflerin mevkii iktidara geçmesinden korkmak faide vermez. Binaenaleyh bundan dolayı tebdili meslek ve meşrep edilemez.

2 - İntihabat hakkında tuttuğumuz mesleki bitarafı birlikte çalıştığınız için sizce malûmdur. Arzı hürmet ederiz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

Harbiye, 6/11/1335

VESİKA, 183.

**Şifre mahlûlû
Müstacel 193/31**

Sıvasta K.O. 3 K.

Heyeti Temsilîyeye: Meclisi Millînin harîçte içtimai mehazirini arzetmiştim. Tabîî o mehazir meyanında imkânı içtima da nazarı dikkatinize arzedilmişti. Malûmu âlileri olan mehaziri siyasiye var. Saniyen mehaziri idariye var. Salisen de imkânı içtima yoktur. Çünkü meb'usların büyük bir kısmı bu fikre taraftar olsa da ehemmiyetli bir kısmı da muhalif olacak ve kanuna ve mehaziri siyasiye ve idariyeye istinaden İstanbulda içtimai musırran istiyecektir.

Hükûmet ve ayan da umumen bilaistisna bu fikirdedir. O halde harîçte kim ve ne şekilde içtima edebilir. Malûmu âlileridir ki meclisin serbestisini temin endişesi de benim en çok yüreğimi sızlatıyor. Fakat zaruret hisse hâkim oluyor. Pek istirham ederim, bu bapta muvafık cevabınız

1 - Vasıf Beyefendiye: a) Görüşüldüğü bildirilen kişilerden Rauf Ahmet ve Ferit Beylerin İstanbulun ancak İstanbuldan kurtulacağı düşüncesinde bulunduklarını sanırsınız. Ahmet İzzet Paşa Hazretleri de aslında ulusal savaşımın da İstanbulda kıyım neden olabileceğini sanıyordu. Sözlerine uyulması herşeyden önce bu inanışının değişip değişmediğini bilmeye bağlıdır. Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine gelince, onun da kararsız olduğunu bilirsiniz. Abuk Paşa da ayın nitelik ve ruhsal durumdadır. Göz Doktoru Esat Paşa hakkında ise kesin bir görüşüm yoktur. Yalnız kendisini yakından tanıyan bir kısım arkadaşlarımız onu son derecede kısır düşünceli, pek fazla ün düşkünü gösteriyorlar. Kısacası kararlılıklarında ve düşüncelerinde oturmuşluk ve tutarlılık bulunmayan ve İstanbulda düşman baskısı altında düşünen bu devlet adamları ve kişilerin öğütleri incelenmek gerekir. Yine bildirelim ki, Meb'uslar Meclisinin her bakımdan güvenli bir yerde toplanması, ilk ve temel koşuldur. İstanbulda güven olmadığını ve olamayacağını hem Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine hem de Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine ayrıntılı olarak ve dahası Şevket Bey kardeşimize de özetliyerek açıkladık sanırsınız. Gerçi birçok sakınca bulunduğu yadsınamaz. Ama kesin zorunluk karşısında bunların ne ölçüde dikkate alınması ve hesaba katılması gerekeceğini sağduyunuza ve mantıklı düşüncenize bırakırız. Asıl şaşılacak şey isimleri bilinen üç kişinin güvenliğini sağlamaya gücünün yetmeyeceği belirlenen hükûmetin öteki meb'usları nasıl koruyabileceği sorundur. Bizde yavaş, yavaş oluşmaya başlayan düşünce ve kanı ne yazık ki yabancıların değil belki onlardan çok şimdiki hükûmet üyeleri ile, başka kişilerden bazılarının bildirilen üç kişiyi sakıncalı saymakta olmalarıdır. Hakkımızda eskiden yasaya aykırı ve haksız olarak alınmış olan kararların ve verilen emirlerin hâlâ düzeltilmesine girişilmemiş olması da bu düşünce ve kanımızı güçlendirmektedir. Bununla birlikte meclisin toplantı yeri konusundaki görüşler Temsilci Kurulun düşüncesi olup bu konuda merkez kurulu aracılığıyla ulusun kamu oyu sorulmakta bulunduğundan oyların sonucuna ve bundan doğacak karara göre davranılması doğaldır. Siz de pek iyi biliyorsunuz ki bütün çaba ve çalışmalarımız bugünkü hükûmeti yerinde tutmak, onu dışarıya ve içeriye karşı güçlü kılmaktır. Tersı aklımızdan geçmedi.

b) Nisbî temsilin kabulü zorunluluğu karşısında meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede ve olayların etkisi altında Meb'uslar Meclisinin toplanmak istemeyeceğini de doğal saymak gerekir sanırsınız. Nisbî temsili bizim ilkelerimizin dördüncü maddesi kabul etmediğinden bizim ilkelerimizi savunacak meb'usların öncelikle dağıtılacağı bellidir.

c) Hükûmetin iyi niyetinden kuşkulananak istemeyiz. Ve dileriz ki yaptıklarıyla bizim bu isteğimizi pekiştirsın ve güçlendirsın. Fakat "istekli değildir" sözlerinden bir şey anlayamadık, amaç birlikte ve elele bu vatana gerçekten hizmet etmek midir yoksa etkisiz zamanlarda bizi yalnız bırakmak mıdır? Bunun şimdiden aydınlanması gerekir. Karşı görüşlü olanların işbaşına geçmesinden korkmak yarar sağlamaz. Böyle olunca tutum ve gidiş değiştirilemez.

2 - Seçim konusundaki yansız tutumumuz, bizimle birlikte çalıştığınız için sizce bilinmektedir. Saygılar sunarız.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

Harbiye, 6/11/1919

**BELGE, 183.
Çözülmüş şifre
İvedi 193/31**

Sıvasta K.O. 3 K.

Temsilci Kurula: Millî Meclisin taşrada toplanmasının sakıncalarını bilginize sunmuş-tum. Elbette o sakıncalar arasında toplanma olanağı da dikkatinize sunulmuştu. Bildiğiniz politik sakıncalar var. İkinci olarak yönetim sakıncaları var. Üçüncü olarak da toplanma olanağı yoktur. Çünkü meb'usların büyük bir kısmı bu düşünceden yana olsa da önemli bir kısmı da buna karşı olacak ve kanuna ve politik ve yönetsel sakıncalara dayanarak İstanbulda toplanmayı istemekte direnecektir.

Hükûmet ve senato üyeleri de genellikle ayrıksız olarak bir düşüncededir. O halde taşrada kim ve nasıl toplanabilir? Bilirsiniz ki meclisin özgürlüğünü sağlama kaygısı da benim yüreğimi pek çok sızlatıyor. Ama zorunluk duyuguya üstün oluyor. Çok rica ederim, bu konuda olumlu yanıtınızı ivedilikle kabineye bildiriniz. Japon Rıza Bey ile pek yakında iyi haberlerle yanınıza

kabineye acilen iş'ar buyurunuz. Japon Rıza Bey ile pek yakında iyi haberler ile size mülâki olacağım. Rauf Bey isterse Haşim Beyi de alayım. Sulh ve Selâmeti tamamen kazandık demektir. Millî Türk keza bizim Millî Ahrarı yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek cümleye derin hürmet. Vasıf

6/11/1335 tarih ve 73 numaralıdır.

**Harbiye Nazırı
Cemal**

VESİKA, 184.

Pangaltı, 19/11/1335

**Sıvasta K.O. 3 Kumandanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:**

Meb'usanın İstanbulda içtimasında meb'usların dermeyeran edeceği efkâr dolayısıyla hiçbir tehlike mutasavver değildir. Meb'usandan en müfritini sulh meselesi mevzuubahs olduktan hükûmeti Ermenistan teşkilinden, Arabistana istiklâl vermekten, Irak'tan feragat etmekten, Anadolu'da menatı nüfuz tefrikinden tahzir edecek diyelim. İngiltere, Fransa, İtalyayı gücendirmek lâzımgelen bu mütaleat İstanbul gazetelerinin dahi hükûmetin salâhiyettar, mes'ul ağızları tarafından yüzlerce defa söylenmiş ve söylenmekte bulunmuştur. Bilâmuhaberat tasavvurat vadisinde kaldığıma düşmanlarımızın kimseyi düşünmediklerini söylemekten menetmiyecekleri münakaşaya bile değmez. Fakat yine bilfarz Arabistanın mutlaka bizden ayrılması konferansça takarrür ederse hükûmetimize vaki olacak böyle bir teklifi hükûmet ya kabul veya muhalefetin kuvvei teyidiyesini hazırlayarak reddedecektir. Padişah, Avrupa muhalefet tarafını iltizam etmeyip uyusmak cihetini ihtiyar eder ve meclis buna karşı giderse meclis ister burada ister Anadolu'da olsun Padişah anı fesheyley, fikrine muvafık bir kabineyi resikâra getirir ve Kuvayı Millîye ile hemfikir olan meclis padişaha karşı ilânı husumet eylerse Anadolu kimin arkasından gider. Sulhü iltizam eyliyen halife ile (m y y s y v r a s d s b a l y n h a v r n h) olsun halen kendisini fedakârlığa mecbur tutan Kuvayı Millîyeye mi tâbi olsun. Bunu iyice tartıp ana göre hareket zarurî olacağına ve takdirde çıkacağı muhik bulunduğuna nazaran meclisi Anadolu'da toplamak fikrinden feragat bir farizai vataniyedir fikrindeyiz. Kara Vasıf

**Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket**

VESİKA, 185.

Şifre

Zata mahsustur

Gayet müstaceldir

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevdet Beyefendiye

Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı Fahri Beyefendiye

Meclisi Meb'usanın mahalli içtimai, badeliçtima Heyeti Temsilîye ve teşkilâtı millîyenin alacağı şekil ve tarzı faaliyet, Paris Sulh Konferansının hakkımızda müspet veya menfî bir karar vermesi haline karşı tarzı hareket gibi mühim mukarrerat hakkında 15, 13, 12, 20 ve 3 üncü Kolordu Kumandanlar ile müdavelei efkâr edilmesi görüşülmüştür. Sizce bir mahzur görülmediği takdirde muntakâi âlilerini teftiş bahanesiyle merkezden ayrılarak teşrinisaninin yedisi ile onuncu günü arasında Sıvasta bulunmak üzere hareketinizi iş'arını rica ederiz. (Yalnız Cevdet Beye; vaziyeti ahireden dolayı Diyarbakırdan ayrılmak imkânı mevcut olmadığı takdirde Erkânıharbiye Reisinizin gönderilmesi reyi âlilerine menuttur). Telgrafın vâsıl olduğunun iş'arı müsterhamdır.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

geleceğim. Rauf Bey isterse Haşim Beyi de alayını, Sulh ve Selâmeti* tümüyle kazandık demektir. Millî Türk* gibi bizim Millî Ahrarı* yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek herkese derin saygı. Vasıf

6/11/1919 tarih ve 73 sayılıdır.

**Savaşîleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 184.

Pangaltı, 19/11/1919

**Sıvasta K.O. 3 Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:**

Meb'usların İstanbulda toplanmasında meb'usların ileri süreceği düşünceler bakımından, hiçbir tehlike düşünülemez. Meb'uslardan en aşırısı barış sorunu sözkonusu olduktan hükûmeti Ermenistan kurulmasından, Arabistana bağımsızlık vermekten, Irak'tan vaz geçmekten, Anadolu'da söz geçirme bölgeleri ayrılmasından dolayı sakındıracak diyelim. İngiltere, Fransa, İtalyayı gücendirecek bu düşünceler İstanbul gazetelerinin ve hükûmetin yetkili, sorumlu ağızları tarafından yüzlerce defa söylenmiş ve söylenmekte bulunmuştur. Yazışma yapmadan varsayımlar ortasında kaldığıma düşmanlarımızın kimseyi düşünmediklerini söylemekten alıkoymayacakları tartışmaya bile değmez. Fakat yine bir varsayım olarak Arabistanın kesinlikle bizden ayrılması konferansça kararlaştırılırsa hükûmetimize yapılacak böyle bir öneriyi hükûmet ya kabul edecektir ya da buna karşı olmanın gerekçesini hazırlayarak geri çevirecektir. Padişah, Avrupaya karşı gelmek düşüncesini tutmayıp uyusmak, yolunu yeğler ve meclis buna karşı durursa meclis ister burada, ister Anadolu'da olsun Padişah onu dağıtır ve düşüncesine uygun bir kabineyi işbaşına getirir ve Ulusal Güçlerle aynı düşüncede olan meclis padişaha karşı düşmanlığını açığa vurursa Anadolu kimin arkasından gider. Barıştan yana olan halife şimdi kendisinin özveriye zorlayan Ulusal Güçlere mi bağlı olsun? Bunu iyice tartıp ona göre davranmak zorunlu olacağına ve işin değerlendirilmesinden çıkacak sakıncalar yerinde olduğuna göre meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek bir vatan borcudur düşüncesindeyiz. Saygı sunarız. Kara Vasıf

**Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Albay Şevket**

BELGE, 185.

Şifre

Kişiyi özeldir

Çok ivedidir

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanı Cevdet Beyefendiye

Konyada On İkinci Kolordu Komutanı Fahri Beyefendiye

Meb'uslar Meclisinin toplanma yeri, toplantıdan sonra Temsilci Kurulla Ulusal Örgütlerin alacağı biçim ve çalışma yöntemi, Paris Barış Konferansının hakkımızda olumlu veya olumsuz bir karar vermesi üzerine nasıl davranırfacağı gibi önemli kararlar konusunda 15,13, 12, 20 ve 3 üncü Kolordu Komutanlarıyla düşünce alışverişinde bulunulması görüşülmüştür. Sizce bir sakınca görülmezse bölgenizi denetleme görüntüsü altında merkezden ayrılarak Kasımın yedisi ile onuncu günü arasında Sıvasta bulunmak üzere yola çıktığınızın bildirilmesini rica ederiz. (Yalnız Cevdet Beye; son durum nedeniyle Diyarbakırdan ayrılmak olanağı bulunmazsa Kurmay Başkanınızın gönderilmesi sizin kararınıza bağlıdır). Telgrafın varlığının bildirilmesi rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

* Parti

VESİKA, 186.

Şifre

K. O. 15 Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Fuat Paşa geldi. Gözlerinizden öper. Hasretle hareketiniz haberine muntazırız. Yeni ve pek mühim bir vaziyet karşısındayız. Cümleten takdimi hümrer ederiz.

Mustafa Kemal

Şifre

**Edirne Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye
Balıkesirde Kumandan Yusuf İzzet Paşa Hazretlerine
Bandırmada Fırka Kumandanı Kâzım Beyefendiye
Bursada Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyefendiye
Diyarbakırda K.O. 13 Kumandanı Cevdet Beyefendiye
Halit Beyefendiye**

Berayi müzakere Ali Fuat Paşa Sıvasa geldi. Kâzım Kara Bekir Paşa geliyor. Zatı âlilerini budiyeti mesafeden ve muntakanızın ehemmiyetinden naşı davete cesaret edemedik, görüşeceğimiz hususâtı birer, birer zatı âlinize de arz ederek kıymetli mütaleantı istifsa edeceğiz. Cümleden arzı hümrer ederiz. Kardeşim.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 187.

Kara Hasan Oğlumuza

Selâm eder gözlerinizden öperim. Millet ve devlet için en mühim vazife inzibat olduğu cümlece malûmdur. Zira nerede asayiş berkemal olursa adaleti islâmîye oradadır. Senin ile Savaştepeyi çevirdiğim zaman cuma namazı kılmayan Çerkezlerden birçoklarını gördük ne hal ile gezdiğimi bil. İşte Koca Süleyman mahsulü bugün kıyam eden müslümanlar fırkai Muhammediyeden başka fırkaların umumuna lânet ederek sevgili padişahımızın hilâfeti başına toplanarak itihâtçı ve farmason mel'unların on senedenberi bu muazzam hükûmeti islâmîyeyi çetecilik ve haydutlukla ne hallere getirdiklerini en âdil akıl sahibi anlar. Ve bunlara lânet eder. Cümlelenizi eşkiya diyerek ne şiddetli hallere koydular. Hakkınızda istimal ettikleri kuvveti unutm. Şüheda evlâtları, kadınları ot, toprak yedikleri vakit, aklıkla şehit ettikleri vakit onların hanesinde hükûmet memurları ve şube hainleri helvalar, kuzu ziyafetleri ve ahalî üç yüz kuruşa bir arşın basma aldıkları vakit kendilerinin evinde Musevî Nesim ve sairenin rüşvet olarak aldıkları kumaşlar denklelerini haneleri için idi oğlum, bunları Cenabı Haka hesap verecek olan beş vakit namazı kılanları muhakemesile hüküm vermek isterim bunun için o koca,...rahmane secde etmeyen Suphi ve Kara İbrahim ve Con Mehmetlerin ve sairenin fikrilsidelerine kapılmayarak bu katil, hain güruhundan hükûmette ve sair mahalde bulduklarına aman verme malları size helâldir. Müftiye müraacaat et doğru fetvasını al bunlardan daha eşet müslümanlar için bir fert yâr olmamıştır. Rica ederim müslümanların kiblegâhı olan Kâbei muazzamadan ve huzuru hazreti risaletpenah efendimiz hazretlerinden, mukaddesatı diniyemizden bizi mahrum eden Çanakkale Boğazından milletin islâm evlâtlarını denize dökeni ve Kafkas dağlarında Arabistan çöllerinde Acemistanda ve Yanya ve Romanya dağlarında helak eden ve bugün İstanbulda yüz bin islâm kadınlarını ve kızlarını vesika verip fahişe eden bu canlar farmason değildir de kimdir. Allah ve resulullah aşkına müslüman ve dini Muhammedi kardeşlerimiz fırkai naciye Muhammediden başka bir fırka bizim için kat'iyen caiz olamaz bu mel'unlardan bu belde islâm halifemizin başına toplanarak bunları defedelim. Adil olan şeriatimizin ahkâmına göre kul ve hükûmet sahibi olalım. İşte bunlar olmak için senin beş vakit namaz kılan silâhşor büyük Türklerin ve müslümanların gayretlerine mütevakıftır. Bu hainlerin kırk gündenberi benim ve arkadaşların müslümanların mahvına tam iki kolordunun topları ve mîtralyözleri kırk dört saat şiddetli muharebe ettikleri iki şehit ve iki mecruhtur. Ziyade yapıyarak Cenabı Hak lûtfu keremini ruhaniyeti hazreti risaletpenahi ve bayrağın duasile kendileri münhedim ve yedi yüzü mütecaviz asker de ellerinden alınıp memleketlerine gönderilmiştir. Oralarda da bu mel'unların cebren topladıkları masum askercikleri toplayarak memleketlerine gönderiniz hükûmette bu mel'unlardan bırakmayın. Hele jandarma zabıterinden kuymuş kesik namzetler denilen kazları hemen gebertiniz bu yoldaki müslümanların ittifak ettiklerine dair hilâfete telgraf

BELGE, 186.

Şifre

K.O. 15 Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Fuat Paşa geldi. Gözlerinizden öper. Yola çıktığımız haberini hasretle bekliyoruz. Yeni ve çok önemli bir durum karşısındayız. Hepimiz saygı sunarız.

Mustafa Kemal

Şifre

**Edirne Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye
Balıkesirde Komutan Yusuf İzzet Paşa Hazretlerine
Bandırmada Tümen Komutanı Kâzım Beyefendiye
Bursada Tümen Komutanı Bekir Sami Beyefendiye
Diyarbakırda K.O. 13 Komutanı Cevdet Beyefendiye
Halit Beyefendiye**

Görüşmek üzere Ali Fuat Paşa Sıvasa geldi. Kâzım Kara Bekir Paşa geliyor. Sizi yolun uzaklığından ve bölgenizin öneminden ötürü çağırma göze alamadık, görüşeceğimiz konuları birer, birer size de bildirerek değerli düşüncelerinizi soracağız. Hepimiz saygı sunarız. Kardeşim.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 187.

Kara Hasan Oğlumuza

Selâm eder gözlerinizden öperim. Millet ve devlet için en önemli görevin güvenlik olduğu herkesçe bilinmektedir. Çünkü nerede güvenlik tam olursa islâm adaleti oradadır. Senin ile Savaştepeyi çevirdiğim zaman Cuma namazı kılmayan Çerkezlerden birçoklarını gördük. Ne durumda gezdiğimi bil. İşte Koca Süleyman kuşağı bugün ayaklanan Müslümanlar Muhamediyeye Partisinden baka partilerin tümüne lânet ederek sevgili padişahımızın halifeliği çevresinde toplanarak itihâtçı ve farmason mel'unların on senedenberi bu yüce islâm devletini çetecilik ve haydutlukla ne durumlara getirdiklerini en adaletli akıl sahibi anlar. Ve bunlara lânet eder. Hepinizi eşkiya diyerek ne kötü durumlara koydular. Size karşı kullandıkları kuvveti unutm. Şehit çocukları, kadınları ot, toprak yedikleri vakit, aklıkla şehit ettikleri vakit onların evlerinde hükûmet memurları ve şube hainleri helvalar, kuzu ziyafetleri ve halk üç yüz kuruşa bir arşın basma aldıkları vakit kendilerinin evinde Musevî Nesim ve benzerlerinin rüşvet olarak aldıkları kumaş denkleleri için idi oğlum, bunları Yüce Tanrıya hesap verecek olan beş vakit namazı kılanların yargılanmasıyla mahkûm etmek isterim bunun için o koca,...Tanrıya secde etmeyen Suphi ve Kara İbrahim ve Con Mehmetlerin ve öbürlerinin kötü düşüncelerine kapılmayarak bu katil, hain güruhundan hükûmette ve başka yerde bulduklarına aman verme malları size helâldir. Müftiye başvuru doğru fetvasını al bunlardan daha aşırı Müslümanlar için kimse yâr olmamıştır. Rica ederim Müslümanların kiblesi olan yüce Kâbeden ve Tanrının elçisi Peygamberimiz efendimiz hazretlerinin huzurundan, dinimizin kutsal değerlerinden bizi yoksun eden Çanakkale Boğazından milletin Müslüman çocuklarını denize dökeni ve Kafkas dağlarında Arabistan çöllerinde Acemistanda ve Yanya ve Romanya dağlarında yere seren ve bugün İstanbulda yüz bin Islâm kadınlarını ve kızlarını vesika verip fahişe yapan bu canlar farmason değildir de kimdir. Allah ve Peygamber aşkına Müslüman ve Muhammed dininden olan kardeşlerimiz Muhammedin kurtarıcı partisinden başka bir parti bizim için kesinlikle yasaktır. Islâm halifemiz etrafında toplanarak bu Müslüman şehrinden bu mel'unları kovalım. Adaletli olan şeriatimizin kuralına göre kul ve hükûmet sahibi olalım. İşte bunlar olmak için senin beş vakit namaz kılan silâhşor büyük Türklerin ve Müslümanların çabalarına bağlıdır. Bu hainlerin kırk gündenberi benim ve arkadaşların Müslümanların yok edilmesi için tam iki kolordunun topları ve makineli tüfekleri kırk dört saat sert savaşlar iki şehit ve iki yaralı var. Daha çok yapıyarak Tanrının iyilik ve yardımı peygamber hazretlerinin manevî desteği ve bayrağın duasile kendileri perişan olmuş ve yedi yüzü aşkın asker de ellerinden alınıp memleketlerine gönderilmiştir. Oralarda bu mel'unların zor kullanarak topladıkları suçsuz askercikleri toplayarak memleketlerine gönderiniz hükûmette bu mel'unlardan bırakmayın. Hele jandarma subaylarından kuymuş kesik adamlar denilen kazları hemen gebertiniz bu yoldaki Müs-

yazdır gayretli müslüman mahsulü Cenabı Hak muinimiz olsun. Amin bihürmeti seyyidül mürselin.

30 Teşrinisani 1335

Bunun aksini zınhar işleme oğlum sonra milletin huzurunda hesap vereceksin.

**İzmit Mutasarrıfı Sabıkı ve Muhammedi
Fırkası Kumandanı
Ahmet Anzavur**

Diğer mektup

Orada bazı İttihatçı Çerkezler vardır. Zınhar bunların size söyleyeceği ifadei kâzibelerine kat'iyen sem'i itibar etme diğer size yazdığım uzun mektuptaki hakikati anlatıp birbirinizden ayrılmıyacağınıza ve bu dinü devlete ve padişahımızın uğrunda fedai can edeceğimize birleşerek bunlara sen rıyaset et veyahut ulemadan birini reis yap herhalde oradaki halkın huzur ve rahatına son derecede dikkat ediniz oğlum icraat ve muvaffakiyetinize dair telgraflarınızı Kirmasti ve Karacabey ve Bursa cihetlerinde intizar ederim.

Ahmet Anzavur

VESİKA, HAFİ, MÜHİM, 188.

**MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ TEŞKİLAT
NİZAMNAMESİNE LAHİKTİR (1)**

Yalnız alâkadarana mahsus ve mahremdir

1 - İstiklâllerini muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devlet ve milletin mukadderatında iradei millîye amil ve hâkimdir. Ordu makamı muallâyı hilâfetin masuniyetini dahi kâfil olan işbu iradei millîyenin tâbi ve hadimidir.

2 - Ordu bir tecavüz vukuunda plânına tevfikân harekâtını idare edeceğinden ayrıca berveçhiati teşkilât yapılır.

3 - Teşkilâtı millîyemizle ordu arasındaki irtibatı Heyeti Temsilîye muhafaza eder. Ancak bir tehlike anında her merkez mücavirinde bulunan kıta kumandanları ile dahi irtibatla bulunur.

Millî müfrezeler

4 - Millî müfrezeler Müdafaaî Hukuk Cemiyetinin Heyeti İdare ve Heyeti Merkeziye tarafından teşkil olunur. Bu hususta icap eden muaveneti ahzı asker rüesası ve muntaka kumandanları ifa ederler. Bu teşkilâtta atideki hususat nazarı dikkate alınır:

a) Anasırı gayrimüslimenin kesreti;

b) Harekât ihtilâliye mahsus kuvvetleri;

c) Sırf soygunculuk ve intikamcılık ve saire gibi esbap ile ikai cinayat ve icrayı şekavet eyleyen müslim ve gayrimüslim çetelerin azlığı ve çokluğu.

5 - Millî müfrezeler sabit ve seyyar olmak üzere iki türdür. Umumiyetle mücadele ve emniyet ve asayiş temin ve idame icabında ordunun harekâtını teshil maksadile seyyar müfrezeler teşkil olunur. Bundan başka eşkıyanın taarruzundan ve anasın gayrimüslimenin ihtilâl ve tecavüzatından kasaba ve köyleri muhafaza ve müdafaa için mahalle, köy ve muntakalarda sabit müfrezeler vücuda getirilir.

6 - Seyyar müfrezeler silâh altında ifayı vazife eden efrattan maada bütün milletin eli silâh tutan gençlerinden teşkil olunur. Bir tehlike anında vukubulacak davet üzerine orduyu seferber edecek olanlar orduya iltihak eder.

Mütebaki kuvvet mahalli tehlikelere karşı olup bunlara lüzumunda makineli tüfek ve top dahi ilhak olunur. Efradın muharebe görmüş olması müreccahtır. Amir zaptı rapta kadir ve meharetli ve müfrezeler şekavetkâr bir kuvvet olmayıp selâmeti mülkü millete vakfı hizmet ve hayat etmiş kanaatkâr, hamiyetperver zevattan mürekkep olmalıdır. Müfrezelerin teşkili ve emri kumanda ve idaresi tıpkı askerî manga, takım ve bölük gibidir.

Mükâfat, mücazâtı dahi tıpkı askerîlikteki gibi olur.

7 - Müfrezeler yalnız kendi muntakalarında değil ledelicap mücavir muntaka müfrezelerle tevhidî mesai için diğer muntakalara da geçerler.

lûmanların birleştiklerine ilişkin halifelîge telgraf yazdır gayretli Müslüman çocuğu Tanrı yardımcımız olsun. Amin.

30 Kasım 1919

Bunun tersini hiçbir zaman yapma oğlum sonra milletin karşısında hesap vereceksin.

**Eski İzmit Mutasarrıfı ve Muhammedi
Tümeni Komutanı
Ahmet Anzavur**

Öteki Mektup

Orada bazı İttihatçı Çerkezler vardır. Bunların size söyleyeceği yalan sözlere hiçbir zaman kesinlikle kulak verme ve size yazdığım öteki uzun mektuptaki gerçeği anlatıp birbirinizden ayrılmıyacağınıza ve bu din ve devlet ve padişahımız uğrunda can vermek için birleşerek bunlara sen başkanlık et ya da din bilginlerinden birini baş yap herhalde oradaki halkın huzur ve rahatına son derecede dikkat ediniz oğlum yaptıklarınıza ve başarınıza ilişkin telgraflarınızı Kirmasti ve Karacabey ve Bursa yörelerinde beklerim.

Ahmet Anzavur

BELGE, GİZLİ, ÖNEMLİ, 188.

**MÜDAFAAİ HUKUK DERNEĞİ
ÖRGÜT TÜZÜĞÜNE EKTİR (1)**

Yalnız ilgililere özel ve gizlidir

1 - Bağımsızlıklarını koruma uğrunda kurulmuş ve örgütlenmiş olan ulusal güçler her türlü karışmaya ve saldırıya karşı korunmuştur. Devlet ve milletin kaderinde ulusun isteği etken ve egemendir. Ordu yüce halifelik makamının dokunulmazlığının da güvencesi olan bu ulusal isteğe bağlı ve onun hizmetindedir.

2 - Ordu bir saldırı olunca kendi plânına göre işlerini yöneteceği için ayrı olarak aşağıdaki örgütler kurulur.

3 - Ulusal örgütlerimizle ordu arasındaki bağlantıyı Temsilci Kurul sağlar. Ancak bir tehlike anında her merkez yakınında bulunan birlik komutanlarıyla da bağlantı kurar.

Ulusal Birlikler

4 - Ulusal birlikler Hakları Savunma Derneğinin yönetim kurulları ve merkez kurulları tarafından oluşturulur. Bu konuda gereken yardımı askerlik şubeleri başkanları ve bölge komutanı yapar. Bu örgütlenmede aşağıdaki noktalar dikkate alınır:

a) Müslüman olmayan unsurların bolluğu;

b) Başkaldırma eylemlerinde etkisi duyulan güçler;

c) Salt soygunculuk ve öç almıcılık yapan ve bu gibi başka nedenlerle cinayeti işleyen ve eşkiyalık yapan Müslüman ve Müslüman olmayan çetelerin azlığı ve çokluğu.

5 - Ulusal birlikler durucu ve gezginci olmak üzere iki türdür. Genellikle çatışmak ve güven ve düzen sağlayıp sürdürmek ve gerektiğinde ordunun işini kolaylaştırmak amacıyla gezginci birlikler kurulur. Bundan başka eşkıyanın saldırısından ve Müslüman olmayan unsurların başkaldırılarından ve saldırılarından kasaba ve köyleri koruyup savunmak için mahalle, köy ve bölgelerde durucu birlikler oluşturulur.

6 - Gezginci birlikler silâh altında görev yapan erlerden başka bütün milletin eli silâh tutan gençlerinden oluşturulur. Bir tehlike anında yapılacak çağın üzerine orduyu seferber duruma getirecek olanlar orduya katılır.

Geri kalan güçler yerel tehlikelere karşı olup bunlara gerektiğinde makineli tüfek ve top da verilir. Erlerin savaş görmüş olması yeğlenir. Komutan disiplin kurmaya yetenekli ve becerikli olmalı birlikler eşkiyalık yapacak kuvvetler olmayıp hizmetini ve hayatını ülkenin ve ulusun esenliğine adanmış azla yetinen, yurtsever kişilerden oluşmalıdır. Birliklerin kuruluş, emir ve komuta işleri ve yönetimi tıpkı askerî manga, takım bölük gibidir. Ödüllendirme ve cezalandırma da tıpkı askerîlikteki gibi olur.

7 - Birlikler sade kendi bölgelerinde değil gerektiğinde yakın bölge birlikleriyle işbirliği için öteki bölgelere de geçerler.

Bu vazaif mahallî heyeti idare ve merkezîyelerin emrile olur. Ancak ahvali mühimme- de müfrezeler kendiliklerinden muavenete koşmakla mükelleftirler. "Yalnız bu halde mensup oldukları heyeti idare ve merkezler haberdar ederler. Mühim görülen mevaki icabında bir küt' ai askeriye dahi kuvvelüzzahr olarak gönderilir.

8 - Vilâyet heyeti merkezîyelerile Heyeti Temsilîye lüzum gördüğü muntakaların müfrezelerini muhatarada bulunan herhangi bir mücavir muntakaya sevk ve cemi ile ifayı vazifeye davet edebilir. Bu halde muntakalar kendilerine mensup müfrezelerin noksanlarını ikmal ve sevk etmekle mükelleftir.

9 - Sabit müfrezeler, seyyar müfrezeleri teşkil edenlerden maadasından teşekkül eder ve bunlar tarafından lüzum görülen köylerde, nahiyelerde; kasabalarda kasaba ve şehirlerin her mahallesinde müdafaa tertibatı yapılarak hristiyanların katliam yapmak ve asayiş ihlâl gibi mel'unca maksatlarına ve eşkiya çetelerinin taarruz ve cinayetlerine karşı tedabir alınır.

10 - Sabit ve seyyar millî müfrezelere muktazî eslihai mütenevvianın teminin tedariki mühimdir, eşkiyadan alınan silâhlar, zenginler tarafından para, tedariki mümkün olan tüfek, rovelver bomba teslihatta medar olabilir. Bu hususta ordunun dahi muaveneti talep olunur. Hayatlarını ve işlerini temin dahi aynı tarzda olur.

11 - Her nevi fazla esliha mühimmat ve malzeme münasip mahallere depo edilir. Ecanip eline, düşman yedine geçmesi melhuz depolar muhataralı muntakalarda hafiyen nakil veya mecburiyet anında, yağma halinde kaldırılıp emin mahallere depo edilir veyahut muhataralı muntakalarda ahaliye tevzi edilir.

12 - Esliha daima milletin malı ve zıyayı hazinesi milletin zararı demek olduğundan esliha tevziatı kutaati askeriyedeki usule tevfiikan icra olunacağı gibi seyyar ve sabit müfrezeler tevziatta kefaletle ve muntazam numara tahtında kuyut ile müfreze âmirlerinin mes'uliyeti tahtında icra olunur.

13 - Millî müfrezeleri teşkil edecek her fert Kuranı azimüşşan üzerine el basarak tahlif olunur.

14 - Müfrezelerin sıhhiye umuru için evvelce askerlikte ders görmüş olanlardan istifade olunmalıdır. İcap eden silâh ve sargı takımları ordudan talep olunur.

15 - İşbu lahika bir talimatname mahiyetinde olup mahallin icap ve şeraitine tevfiikan tatbik olunur.

VESİKA, 189.

Şifre

Seryaver Salih Bey tarafından küşat olunacaktır.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Atideki hususat, mahza zatı devletleri kabinede Heyeti Temsilîyemiz Murahhası bulunmaları itibarile arz ve istifsar kılınır. Ahmet Fevzi Paşa Riyasetinde Mahkemei Temyiz Azasından Cafer İlhami ve Fetva Emni Hasan Efendilerden mürekkep bir heyetin Ankara, Sivas, Erzurum vilâyetlerine izam edilmiş olduklarına dair Heyeti Temsilîye, tarafı devletlerinden haberdar edilmemiştir. Bu heyetin maksadı izamı ve bilhassa Fetva Emni ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevatın böyle bir heyetteki hikmeti vücutları anlaşılamamıştır. Daha bu gibi heyetler izam olumuş veya olunacak mıdır? Tenvir buyurulmak- lığımızı istirham ederiz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 190.

Gayet aceledir

Adet

8084

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

"Dahiliye Nâzırının şüphe celbedebilecek tarzındaki muamelelerine nazarı dikkatinizi celbe lüzum görürüz" fikrından maksat ne olduğu anlaşılamadı. Burasının acilen, muvaz- zahan işarı.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

Bu görevler oranın yönetim kurullarının ve merkez kurullarının emrile yapılır. Ancak önemli durumlarda birlikler kendiliklerinden yardıma koşmakla yükümlüdürler. Ancak bu durumda bağlı bulundukları yönetim ve merkez kurullarına bilgi verirler. Önemli sayılan yerlere gerektiğinde yardımcı güç olarak bir ordu birliği de gönderilir.

8 - İl merkez kurullarıyla Temsilci Kurul gerekli gördüğü bölgelerin birliklerini tehli- ke altında bulunan herhangi bir komşu bölgeye gönderip orada toplayarak görev yapmaya çağırabilir. Bu durumda bölgeler kendilerine bağlı birliklerin noksanlarını tamamlayıp gön- dermekle yükümlüdür.

9 - Durucu birlikler, gezginci birlikleri oluşturanların dışında kalanlardan kurulur ve bunlar tarafından gerekli görülen köylerde, bucaklarda; kasabalarda kasaba ve şehirlerin her mahallesinde savunma düzeni kurarak Hristiyanların kıyım yapmak ve iç güvenliği bozmak gibi mel'unca amaçlarına ve eşkiya çetelerinin saldırı ve cinayetlerine karşı önlem- ler alınır.

10 - Durucu ve gezginci ulusal birliklere gerekli çeşitli silâhların sağlanması önemlidir, eşkiyadan alınan silâhlar, zenginler tarafından para ile elde edilebilecek olan tüfek, rovel- ver bomba silahlanmaya yardımcı olabilir. Bu konuda ordunun da yardımı istenir. Hayatla- rını ve beslenmelerini sağlamak da aynı yoldan olur.

11 - Her türden fazla silâhlarla cephaneli erle araç ve gereçler elverişli yerlerde depo edilir. Yabancıların eline, düşman eline geçmesi olasılığı bulunan depolar tehlikeli bölgeler- den gizlice başka yere taşınır ya da zorunluk doğarsa, yağma biçiminde kaldırılıp güvenli yerlerde depo edilir ya da tehlikeli bölgelerde halka dağıtılır.

12 - Silâhlar her zaman milletin malı ve bunların yitirilmesi millet varlığının kaybı de- mek olduğundan silâh dağıtımı askerî birliklerdeki yonteme göre yapılacağı gibi gezginci ve durucu birlikler dağıtımda kefillikle ve düzgün numara altında kayıtlarla birlik komutanla- rının sorumluluğu altında yapılır.

13 - Ulusal birlikleri oluşturacak herkese Yüce Kuran'a el bastırılarak yemin ettirilir.

14 - Birliklerin sağlık işleri için daha önce askerlikte ders görmüş olanlardan yararlanılmalıdır. Gereken silâh ve sargı takımları ordudan istenir.

15 - Bu ek de bir yönetmelik niteliğinde olup yerin gerekleri ve koşulları gözetilerek uygulanır.

BELGE, 189.

Şifre

Başyaver Salih Bey tarafından açılacaktır

Savaşîleri Bakanı Cemla Paşa Hazretlerine

Aşağıdaki noktalar, salt sizin kabinede Temsilci Kurulumuzun delegesi bulunmanız dolayısıyla sunulup sorulmuştur. Ahmet Fevzi Paşa Başkanlığında Yargıtay üyelerinden Cafer İlhami ve Fetva Emni Hasan Efendilerden oluşan bir kurulun Ankara, Sivas, Erzu- rum illerine gönderilmiş olduklarına ilişkin Temsilci Kurula sizin tarafınızdan bilgi verilme- miştir. Bu kurulun gönderilmesindeki amaç özellikle Fetva Emni ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan kişilerin böyle bir kurulda bulunmalarının anlamı anlaşılamamıştır. Bu gibi daha başka kurullar gönderilmiş ya da gönderilecek midir? Aydınlatılmaklı- gımızı rica ederiz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 190.

Çok ivedidir

Sayı

8084

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

"İçişleri Bakanının kuşku uyandırabilecek davranışlarına dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz" sözleriyle ne demek istendiği anlaşılamadı. Bu noktanın ivedi olarak açıkça bildi- rilmesi.

**Savaşîleri Bakanı
Cemal**

VESİKA, 191.

Numara 325

Harbiyeden, 9/11/1335

Sıvasta K.O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - İntihabatın dairei selâmette cereyanı ve Meclisi Meb'usanın İstanbulda toplanması ve teşkilâtı millîye namına umuru hükûmete müdahale edilmemesi hakkında hükûmetin tarafınıza evvel ve âhir vaki olan tebligatı kat'îdir. Nerelerde ne yolda müdahalât vaki olduğu istifsar olunmakta ise de müdahalât vakıa misal iradına ihtiyaç göstermiyecek derecede aşîkâr ve müteaddit telgrafnamelerimizde dermeyan olunan metalibin de aynı mahiyette olduğu derkârdır. Hükûmet beyannamesinde tespit ve ilân edilen bitarafıktan ayrılmıyacağı cihetle teşkilâtı millîyeye muhalif içtihatla bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gidemez. Fakat bunlar meyanında birtakım kimselerin muhalifi kanun ef'ale cür'et edecekleri sabit olursa haklarında lâzımgelen muamelei kanuniyeyi de bilâ tereddüt tatbik eder. Maahaza teşkilâtı millîyeye mensup olanların müdahalâtına nihayet verilemediği halde yalnız muhaliflerle uğraşmak hükûmetin tahtı tesir ve nüfuzda olduğuna delâlet edeceğinden evelemirde teşkilâtı millîyenin itilâfı vaki mucibince kabineye tamamen itimat ve icraatı hükûmete inkıyat eylemesi zaruridir. Zaten bu maksat temin olunmadıkça ve memlekette yalnız bir hükûmet mevcut olduğuna kanaat husule gelmedikçe Sulh Konferansına davet olunmaktığımız mümkinattan değildir. Düveli Mütelife mümessillerinin beyanatı da bunu müeyyittir. Şimdiki hal bir müddetlik daha devam edecek olursa heyeti vükelânın çekileceği muhakkaktır.

2 - Kabinenin fikrini berveçhibalâ arzederim Efendim.

Harbiye Nâzırı
Cemal

VESİKA, 192.

Şifre

Müstacel

Seryaver Salih Bey tarafından

Açılacaktır

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 9/11/1335 tarih ve 325 numara.

Teşkilâtı millîyenin memleket ve millet için hayat ve memat meselesi olduğu pek muhik olarak hükûmeti seniyece de tasdik ve kabul buyurulmuş ve hatta Meclisi Millînin içtimandan sora dahi baka ve devamı arzusu ile endişei vatana matuf hissiyatı millîyetperverane ve efkârı şaibe ve durbine izhar kılınmıştır.

İntihabat mücadelesi o derece serbest cereyan etmektedir ki en müterakki ve medenî memleketlerde bile bu suretle müdahalesiz bir intihap vaki olmamıştır zannındayım. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Heyeti Temsilîyemizin gayrimeşru bir tesir ve müdahalesi alınmıştır ve alınacaktır. Her şahıs namzetliğini kendisi vazetmektedir.

Meclisi Meb'usan hakkındaki mütaleatımızı arzetmiştik. Bu mütaleanın kabul ve ademi kabulünde bittabi hükûmet tamamen serbesttir. Heyeti merkeziyeler vasıtasile efkârı umumiyei milletin istimzaç kılındığı ve neticesinin arzedileceği evcelde bildirilmişti. Bundan sona da hükûmeti seniyece kararında sebat etmek veya etmemek yine hükûmete ait bir husustur.

Asayiş ve inzibatın teminine, vahdeti millîyeyi ihlâl ve teşkilâtı millîyeyi imhaya çalışan İngilizler ve muhipleri, Nigehbancılar ve Hürriyet ve İtilâf gibi milletin mahvına teşebbüs edenlere dair kabine nezdinde murahhasımız olan zatı devletleri vasıtasile vukubulmakta olan maruzatımızın müdahale mahiyetinde telâkki buyurulması her halde hulûbu niyetimizle kabili telif görülmemektedir.

Teşkilân millîyeye muhalif içtihatla bulunanlar ancak memleket ve millete düşman olanlardır. Hükûmeti seniyenin bunların menafii memleketi ızzar eden içtihatlarını hüsnütelâkki etmemesi pek tabii ve lâzımdır. Şüphesizdir ki bu içtihadat ef'ale geçmedikçe müdahale edilemez. Adapazarı, Karacabey, Bozkır hadiselerinin ef'ali cürmiyeden oldukları müstağnii arzıdır.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine ve teşkilâtına gelince; hükûmeti seniye ile yaptığı itilâfa sadık ve amali hükûmete her hususta müzahirdir. Hükûmetin şayanı itimat göremediği ef'alinin önünü almağa teşebbüs etmesini inkıyatsızlıkla itham pek haksızlık olur. Meselâ Nigdeden ahali tara-

BELGE, 191.

Sayı 325

Harbiyeden, 9/11/1919

Sıvasta K.O. 3 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Seçimlerin iyi ve dürüst yapılması ve Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanması ve ulusal örgütler adına hükûmet işlerine karışılmaması yolunda hükûmetin size öteden beri yaptığı bildirimler kesindir. Nerelerde ne yolda karışmalar yapıldığı sorulmakta ise de yapılan karışmalar örnek göstermeyi gerektirmeyecek ölçüde açık ve birçok telgraflarımızda ileri sürülen isteklerin de aynı nitelikte olduğu bellidir. Hükûmet belirtilip ilân edilen taraf-sızlıktan ayrılmıyacağı için ulusal örgütlere karşı görüşte olanlara baskı yapılması ve bunların cezalandırılması yönüne gidemez. Ama bunlar arasında birtakım kimselerin kanuna aykırı işler yapmaya kalkışacakları saptanırsa haklarında gereken yasal işlemi de duraksamadan uygular. Bununla birlikte ulusal örgütlere bağlı olanların işlere karışmalarına son verilmezse yalnız örgütlere karşı olanlarla uğraşmak hükûmetin etki altında bulunduğunu göstereceğinden önce ulusal örgütlerin yapılmış anlaşma uyarınca kabineye tam güven göstermesi ve hükûmetin yaptıklarına uyması zorunludur. Aslında bu amaç sağlanmadıkça ve memlekette yalnız tek bir hükûmet bulunduğu inancı doğmadıkça Barış Konferansına çağırılmaklığımız olabilecek şeylerden değildir. İtilâf Devletlerinin temsilcilerinin demeçleri de bunun doğrulanmaktadır. Şimdiki kurum birazcık daha sürecek olursa hükûmetin çekileceği kesindir.

2 - Kabinenin görüşünü yukarıda belirttim Efendim.

Savaşışleri Bakanı
Cemal

BELGE, 192.

Şifre

İvedi

Başyaver Salih Bey tarafından

Açılacaktır

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

K: 9/11/1919 tarih ve 325 sayı.

Ulusal örgütlerin memleket ve millet için ölüm kalım sorunu olduğu pek haklı olarak yüksek hükûmetçe de onaylanmış ve kabul edilmiş ve dahası Ulusal Meclisin toplanmasından sonra da kalıp sürmesi isteği ile vatan kaygısına yönelik milliyetçi duygular ve yerinde ve uzak görümlü düşünceler açıklanmıştır.

Seçim mücadelesi o kadar serbest yapılmaktadır ki en iyi ve uygar ülkelerde bile böyle karışmasız bir seçim yapılmamıştır sanırım. Hakları Savunma derneğinin ve Temsilci Kurulumuzun yasaya aykırı bir etki ve karışması olmamıştır ve olmayacaktır. Herkes adaylığını kendisi koymaktadır.

Meb'uslar Meclisi ile ilgili görüşümüzü bilginize sunmuştuk. Bu görüşleri kabul edip etmemekte elbette hükûmet tamamiyle serbesttir. Merkez kurulları aracılığıyla ulusun kamu oyunun soruşturulduğu ve sonucunun bilginize sunulacağı daha önce bildirilmişti. Bundan sonra da yüksek hükûmetin kararında durup durmaması yine hükûmeti ilgilendiren bir konudur.

İç güvenlik ve disiplin sağlanmasına, ulusal birliği bozmaya ve ulusal örgütleri yok etmeye çalışan İngilizler ve İngiliz Muhipleri Derneği, Nigehbancılar ve Hürriyet ve İtilâf gibi milletin yıkımına girişenlere ilişkin olarak kabinede delegemiz sizin aracılığınızla yapmakta olan başvurularımızın işe karışma niteliğinde sayılması her halde iyi niyetimizle bağdaşır görülmemektedir.

Ulusal örgütlere karşı görüşte bulunanlar ancak memleket ve millete düşman olanlardır. Yüce hükûmetin bunların ülke yararlarına zarar veren düşüncelerini iyi karşılamaması çok doğal ve gereklidir. Kuşku yoktur ki bu düşünceler eylemlere dönüşmedikçe karışılmaz. Adapazarı, Karacabey, Bozkır olaylarının suç eylemi olduklarını açıklamaya değmez bile.

Hakları Savunma derneğine ve örgütlerine gelince; yüce hükûmetle yaptığı anlaşmaya bağlı ve hükûmetin isteklerine her konuda destekçidir. Güvenilir saymadığı hükûmet eylemlerinin öntü-

findan tardolunmuş Mutasarrıf Cavit Beyin Aydın Mutasarrıflığına tayin edilmiş olmasını doğru görmemek binaenaleyh bu pek sakim ve hatarnâk muamelenin tashihini istirham eylemek bu zatın gittiği yerde halk tarafından ademi kabulü suretile tahassul edecek vaziyeti elimenin hudusuna mümanaat kaygusundan başka bir şey değildir.

Beyanâtı vakıalarından anladığımıza göre hükûmeti seniye teşkilâtı millîyenin mevcudiyetini ihtimal ki zait görüyor. Filhakika keyfiyet bu merkezde olup teşkilâtı millîyeye ihtiyaç olmaksızın memleketi tahlis edecek kuvvete malik bulunuluyorsa ana nazaran esbabına tevessül edilmek üzere vazihan emrû iş'arını arada her türlü suítefehhümün izalesi için arz ve istirham eyleriz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 193.

Harbiye Nezareti

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur

Maruzu âcizidir.

Bu âne kadar vukubulan muhaberat, serdedilen mütaaleat atideki nikata münhasırdır:

1 - Meclisi Meb'usan İstanbuldan başka bir mahalde tecemmü etmeli,

2 - Kuvayi Millîye ruhile mütehasis olmayan memurlar tebdil edilmeli,

3 - Hürriyet ve İtilâfa mensup sabık kabine erkânından bâzıları ile bâzı zevatı saire mücazat edilmeli.

a) Bu birinci mesele kabinenin müteaddit müzakerat günlerini tamamen işgal etti. Mehafili ecnebîye Paris Konferansının Rumeli ile İstanbul mıntakasının beynelmilel bir hale ifrağı tasavvurlarını ihtar ederek tehlikeyi ihsas ettiler. Muhaliflerin İstanbulda bile meclise iştirak etmezlerken harice gitmiyecekleri gün gibi aşikâr ve bu hali nelere vesile ittihazından çekinmiyecekleri ise derkâr görüldü.

Zâtı şahanenin bu meseleye rıza gösteremiyecekleri tamamen anlaşıldı.

Kuvayi işgalienin Meclisi Meb'usana taarruzlarının belki devleti aliye için hayırlı neticeler verebileceğini Amerikalılar ihsas ve hatta izhar ettiler. Ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremediler.

b) Kuvayi Millîye ruhile mütehasis olmıyan memurların kodamanları işgal ordularına adeta istinat etmiş vaziyettedirler. Derhal bunlar hakkında yapılacak muamele mümanaata maruz kalacak, hükûmet fena bir vaziyete girecekti. Zaten intikam siyaseti bu vatani senelerce ne hale koymuş idi. Şahsî içtihatlarla hürmetle beraber asayişe taallûk edecek derecedeki efa'lin men'i delâilin vücudile beraber kabil ve nâfi olacaktı ve kabine bu bapta tedricî bir silsile takibini düşünmüş ve tatbikına teşebbüs etmiş idi.

Ne çare ki birinci maddede arzettiğim gibi Kuvayi Millîye itilâf esaslarını kabul ettiği halde Ankara valisini kabul etmemekle, Bozkır hâdisesindeki muvaffakiyeti kendi vatandaşlarımıza karşı müntekim ve kahir bir muvaffakiyet halinde ilân etmesile, Antalya Mutasarrıfı hakkında, merhum Kemal aleyhine şehadet etmek cürmünü esas tutarak tebdilinde ısrar göstermekle ve bilhassa ve en mühim hususiyetle Meclisi Millînin İstanbulda ademi in'ikadı fikrinde devam etmekle kabineyi günlerce bu işlerin müzakeresine mecbur ve icraatında tenniye sevketti.

Heyeti Temsilîye hariçteki memurlar için resmî memurların şikâyetlerini usul kabul ederse hükûmet hâkim veyahut iki hükûmet mevcut olduğu fikrin tadil etmiş olur. Meclisi Millînin mahalli içtimaina çabuk karar vermekle muzaheret vadeylediği kabineyi bütün müşkülâtan kurtarmış olur. Şimdi hükûmet hiçbir kuvvete müstenit değildir ve bu hali umum hissetmiştir.

c) Sabık kabine erkânının derhal tecziyesi değil delâili kanunîye bularak usulî kanunî dairesinde muameleleri muvafık olacağının zaruri bulunduğunu arzetmiştim. Çünkü ekseri müstenittir. Meselâ polis müdürünün tebdilinde bu hal tamamile tezahür etti. Aydın valisinin tebdili halinde yerine tayin olunacak zatın kabul ettirilmesi gibi bir mesele karşısında kalınacağı anlaşıldı. Nitekim Adanada bu hal görüldü.

Zaten kabineyi müşkül vaziyete sokmak için ecanip ve muhalifler şedit çalışmaktalarken kabinenin Kuvayi Millîye tarafından da müşkülâta uğratılması başka bir şekilde neticeler veremezdi. Çünkü Mütelifin mümessülleri de bunu böylece his ve kabul etmişlerdir ve hatta memleketi normal bir vaziyette görmedikçe sulh müzakeratına başlanamayacağı da ihsas ve hatta ihtar ettiler. Kabi-

nü almaya girişmesini hükûmeti saymamak diye suçlamak büyük haksızlık olur. Örneğin halk tarafından Niğdeden kovulmuş olan Mutasarrıf Cavit Beyin Aydın Mutasarrıflığına atanmış olmasını doğru görmemek bu nedenle de bu pek sakat ve tehlikeli işlemin düzeltilmesini dilemek bu kişinin gittiği yerde halk tarafından kabul edilmemesi yüzünden doğacak acı durumu önleme kaygısından başka bir şey değildir.

Sözlerinizden anladığımıza göre hükûmet ulusal örgütlerin varlığını belki gereksiz görüyor. Gerçekten durum böyle olup, ulusal örgütlere gereksinin olmaksızın memleketi kurtarma gücüne sahip bulunuluyorsa ona göre gereği yapılmak üzere açıkça bildirilmesini arada her türlü yanlış anlamaların ortadan kaldırılmasını çok rica ederiz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 193.

Savaşışleri Bakanlığı

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir

Bilginize sunuyorum.

Bu ana kadar geçen yazışmalar ve ileri sürülen görüşlerin içeriği aşağıdaki noktalar-dan ibarettir:

1 - Meb'uslar Meclisi İstanbuldan başka bir yerde, toplamalı,

2 - Ulusal Güçler ruhu taşımayan görevliler değiştirilmeli,

3 - Hürriyet ve İtilâfa bağlı eski kabine üyelerinden bazdan ile öbür kişiler cezalandırılmalı.

a) Bu birinci sorun kabinenin birçok görüşme günlerini başdan başa doldurdu. Yabancı çevreler Paris Konferansının Rumeli ile İstanbul bölgesinin uluslararası bir duruma getirmeyi tasarladıklarını hatırlatarak tehlikeyi duyurdular. Muhaliflerin İstanbulda bile meclise katılmazken taşraya gitmiyecekleri gün gibi açık ve bu durum nelere bahane yapmak-tan çekinmiyecekleri ise kuşkusuz görüldü.

Padişahın buna razı olmayacağı kesin olarak anlaşıldı.

İşgal kuvvetlerinin Meb'uslar Meclisine saldırmalarının belki de Osmanlı devleti için hayırlı sonuçlar verebileceğini Amerikalılar sezinlediler ve dahası açıkladılar. Ve böyle bir saldırıyı olasılık içinde görmediler.

b) Ulusal Güçler ruhu taşımayan görevlilerin kodamanları sanki işgal ordularına dayanmış durumdadırlar. Bunlarla ilgili olarak yapılacak işlem hemen engelenmeye uğrayacak ve hükûmet kötü bir duruma düşecekti. Zaten aç alma politikası bu vatani senelerce ne duruma sokmuştu. Kişisel görüşlere saygılı olmakla birlikte işgüvenliği ilgilendirecek ölçü-deki davranışların önlenmesi kanıtlarıyla birlikte olası ve yararlı olacaktı ve kabine bu konuda yavaş yavaş ve dizi biçiminde uygulamaya geçmeyi düşünmüş ve buna girişmiş idi.

Neye yarar ki birinci maddede bildirdiğim gibi Ulusal Güçler anlaşma ilkelerini kabul etmiş olmasına karşın Ankara valisini kabul etmemekle, Bozkır olayındaki başarıyı kendi vatandaşlarımıza karşı aç alıcı ve ezici bir başarı olarak duyurmasıyla, Antalya Mutasarrıfının -rahmetli Kemal'e karşı tanıklık etmek suçunu ele alarak - değiştirilmesinde direnmekle ve özellikle en önemli olarak Ulusal Meclisin İstanbulda toplanmaması düşüncesini sürdürmekle kabineyi günlerce bu işlerin görüşülmesine zorladı ve işlerini ağırdan almaya yöneltti.

Temsilci Kurul taşradaki memurlar için resmî memurların şikâyetlerini yöntem olarak kabul ederse hükûmetin egemen olduğu ya da iki hükûmet bulunduğu konusundaki görüşünü değiştirmiş olur. Ulusal Meclisin toplanacağı yer konusunda çabuk karar verirse destekleyeceğine sözverdiği kabineyi bütün güçlüklerden kurtarmış olur. Şimdi hükûmet hiçbir güce dayanmamaktadır ve bu durumu herkes sezmiştir.

c) Eski kabine üyelerinin hemen cezalandırılmalarının değil yasal kanıtlar bularak kanunî yöntemler uyarınca işlem görmelerinin uygun olacağının zorunlu olduğunu bildirmiştim. Çünkü çoğu belli oldu. Aydın valisinin değiştirilmesi dorumunda yerine atanacak olanın kabul ettirilmesi gibi bir sorun karşısında kalınacağı anlaşıldı. Nitekim Adanada bu durum görüldü.

Zaten kabineyi güç duruma sokmak için yabancılar ve muhalifler yoğun olarak çalışmakta iken kabinenin Ulusal Güçler tarafından da zora sokulması başka bir şekilde sonuçlar veremezdi. Çünkü İtilâf Devletlerinin temsilcileri de bunu böyle sezmış ve kabul etmişlerdir ve dahası memleketi normal bir durumda görmedikçe barış görüşmelerine başlanamayacağını da sezdirdiler ve bu konuda uyardılar bile. Kabine polis müdürüne ilişkin bu güçlükleri, örneğin yanına bir yadım-

ne polis müdürü hakkındaki bu müşkülâtı meselâ yanına bir muavin tayin etmek, İstanbul muhafızlığının şeklini tanı bir idareî örfiye haline muvafık bir şekle sokarak İstanbulun asayişini tamamen muhafızlık uhdesine vermek suretlerle İstanbul zabıtasını eline almak çarelerini de düşündü. Fakat arzettiğim gibi esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetini hâlâ inanamadı.

Meselâ Dahiliye Nâzırı bu kuvvete ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübalâğa olmaz. Ancak bu zatta hükûmetçilik hissi galiptir. Bu his okşanmak suretile bu zatın azminden, fikrinden pek mühim istifadeler temin olunabileceğine ben kaniim.

d) Anadolu'ya gönderilen Fevzi ve Hurşit Paşalar heyetleri Bozkır hâdisesi ve hatta intihabat gürültüleri hakkındaki şikâyetleri behane ile tahkikata kıyam eden Mütelifinin hareketlerine mümanaat maksadından tevellüt etmiştir.

Zatı devletlerle rüfeyi muhteremeye takdimi ihlâs ve ihtiramat eyler ve İstanbul muhitindeki mesainin maruz bulunduğu müşkülâtı adide derpiş buyurularak ana nazaran azamî muavenet ve muzafereti devletlerini rica eylerim Efendim.

10 Teşrinisani 1335

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 194.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiye, 24/11/1335

1 - Devletin umuru dahiliye ve siyâsiyesi kat'iyen iştirak kabul etmez. Evvel ve âhir mevrut telgrafnamelerinden bu bapta müdahaleatta bulunulmadığı iş'ar kılınmakta ise de hükûmetçe tayin olunan bazı memurunin mahalli memuriyetlerine gidememesi ve Menteşe mutasarrıfı gibi kanunen tahtı muhakemeye alınması lâzımgelenlerin mahalli memuriyetlerinde ipkasında ısrar olunmakla beraber murahhas sıfatile Sıvasa gönderilmesi ve Antalya mutasarrıfının Nazilliye azimete icbar kılınması Aydın vilâyetinden Hariciye, Dahiliye Nezaretlerine çekilecek şifre telgrafhanelerin telgrafhanece ademi kabulüne dair Nazilli Kuvayi Millîye kumandanı tarafından emrolunması gibi hadisat umuru hükûmete müdahaleden gayrı manayı tazammun edemez.

Şu ahval taahhüdât ve teminatı vakıanın icap eden mahallere tebliğ olunmadığına veya hut tebligatı vakıanın mahallerince ısga edilmeyerek istenildiği veçhile hareket olunduğuna delâlet edeceğinden hakikati madde hernenen ibaret ise süratı mümkün ile iş'ar buyurulması.

2 - Kabinenin noktai nazarı berveçhibalâdır. Suitefehhümatı izale edecek tatminkâr cevabı âlilerine muntazırım Efendim.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 195.

Şifre

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kabinenin noktai nazarını müş'ir 24/11/1335 tarihli telgrafname Heyetimizce mütalea olundu. Bugünü kadar arada cereyan etmiş olan muhaberata nazaran vaziyetin; heyeti hazırai hükûmetçe tamamen anlaşılmış ve Heyeti Temsilîyenin yegâne emelini hükûmetin takviye nüfuzuna ve bu baptaki mesaii masrûfemizin hükûmeti sakıttan mevrus intizamsızlıkların düzeltilmesine matuf bulunduğu kanat getirilmiş olduğu ümidinde idik.

Vatan ve milletin halâs ve necatı uğrunda hükûmeti seniye kemali samimiyetle muzaferet ve muavenet düsturulharekâtımız olduğundan her türlü suitefehhümatın izalesi maksadile ita kılınan berveçhiati cevabımızın heyeti celîleye arzına tavassutu devletlerini iştirham eyleriz:

cı atamak, İstanbul muhafızlığının biçimin tam sıkı yönetim durumuna uygun bir biçime sokarak İstanbulun iç güvenlik işini tümüyle muhafızlık yönetimine vermek yollarıyla İstanbul güvenlik işlerini eline almak yollarını da düşündü. Ama söylediğim gibi köklü bir girişim için dayandığı gücün sağlamlığına hâlâ inanamadı.

Örneğin İçişleri Bakanı bu güce gereksinim gösterenlerin başında desem abartma olmaz. Ancak bu kişide yöneticilik duygusu üstündür. Bu duygu okşanarak bu kişinin kesin kararlılığından, düşüncelerinden çok önemli yararlar sağlanabileceğine ben inanıyorum.

d) Anadolu'ya gönderilen Fevzi ve Hurşit Paşalar kurulları Bozkır olayı ve seçim gürültülerine ilişkin yakınmaları bile ileri sürerek soruşturma yapmaya kalkışan İtilâf Devletlerinin yaptıklarını engellemek amacından doğmuştur.

Size ve saygıdeğer arkadaşlara içten bağlılık ve saygılarımı sunar ve İstanbul çevresindeki çalışmaların karşı karşıya bulunduğu güçlüğü gözönünde bulundurarak ona göre olabildiğince çok yardım ve desteğinizi rica ederim Efendim.

10 Kasım 1919

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

Özet: Kabine düşerse gelecek kabinenin biçim ve rengi şimdiden saptanamaz. O da bizden önceki kabine biçim ve rengine olursa vatan kesinlikle zarar görür ve hep yıkıma sürüklenir ve bu durumu bekleyenler çoktur.

Vatanın barışın çabuk yapılmasına gerçekten gereksinimi vardır. Sürüp gitmesi en azından ekonomi açısından yıkım getirir. Dize göre ise barış Ulusal Güçlerin hükûmetle tam anlaşmasıyla elde edilecektir. İkinci olarak da seçimlerin yapılışı ve meb'usların kişilikleri memlekette dinginlik sağlayacaktır. Muhafızlar ve yabancılar meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir. Temsilci Kurul da bu engellemeyi seçim yeri çekişmesiyle sürdürürse işimiz Allaha kalıyor demektir.

Hepinize saygım büyük içtenlikle sürmektedir Efendim.

10 Kasım 1919

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 194.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiye, 24/11/1919

1 - Devletin iç işleri ve siyaset işleri hiç ortaklık kabul etmez. Önce ve sonra gelen telgraflarınızdan bu konuda karışmalar yapmadığınız bildirilmekte ise de hükûmetçe atanan bazı memurların görev yerlerine gidememesi ve Muğla mutasarrıfı gibi kanun gereği muhakemeye verilmesi gerekenlerin görev yerlerinde alkonmaları için direnmekle birlikte delege kimliğiyle Sıvasa gönderilmesi ve Antalya mutasarrıfının Nazilliye gitmeye zorlanması Aydın ilinden Dışişleri ve İçişleri Bakanlıklarına çekilecek şifre telgrafların telgrafhane tarafından kabul edilmemesi için Nazilli Ulusal Güçler komutanı tarafından emir verilmesi gibi olaylar hükûmetin işlerine karışmaktan başka anlam taşıyamaz.

Bu olaylar verilen söz ve güvencelerin gereken yerlere bildirilmediğini ya da yapılan bildirinin o yerlerce yerine getirilmiyerek istenildiği gibi davranılmakta olduğunu göstereceğinden gerçek durum ne ise olabildiğince çabuk bildirilmesi.

2 - Kabinenin görüşü yukarıda belirtildiği gibidir. Yanlış anlamaları giderecek doyrucu yanıtınızı beklerim Efendim.

**Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 195.

Şifre

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Sıvas, 27/11/1919

Kabinenin görüşünü belirten 24/11/1919 tarihli telgraf Heyetimizce incelendi. Bugüne kadar arada geçmiş olan yazışmalara göre durumun bugünkü kabine tarafından iyice anlaşılmış ve Temsilci Kurulun tek isteğinin hükûmetin etkisinin güçlendirilmesi ve bu yolda harcadığımız çabaların düşük hükûmetten kalma düzensizliklerin düzeltilmesine yönelik bulunduğu inanmış olduğunuz umusundaydık.

Vatan ve milletin kurtuluşu ve esenliği uğrunda hükûmete bütün içtenliğimizle destek ve yardımcı olmak ilkemiz olduğundan her türlü yanlış anlamaların giderilmesi amacıyla verilen bu karşılığımızın yüksek kabineye sunulmasına aracılık etmenizi dileriz:

1 - Devletin umuru dahiliye ve siyasesinin kat'iyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber emsali namesbuk vaziyeti hâzırada, vatan ve milletin mukadderatını ancak temin edecek olan ve hükûmeti seniyenin de lüzumu mevcudiyetini takdir ve vücubu temadisini tasdik eylediği teşkilâtı milliyeyi bilerek bilmiyerek zâfa duçar eyliyecek ve vahdeti milliyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye milletin muvafakat edemeyeceği de pek meşru ve tabiidir.

2 - Evvel ve âhir arzolunduğu veçhile umuru hükûmete müdahale olunmamaktadır. Mahalli memuriyetine gidemiyen yalnız Ankara valisidir ki bunun da sebep ve illeti ...tarih... numaralı şifre ile mufassalan arz edilmisti.

Milletin, esasen kendisi ile hemeşkâr olduğunu ve istinatgahını azim ve iradei millîye teşkil eylediğini ilân eden hükûmeti hâzıradan her şeyden evvel hükûmeti sakıta tarafından hareket meşruai millîye aleyhinde tatbik edilmiş olan gayrikanunî muamelâtın tashihini bekler iken aleyhtarı olduğundan dolayı tamamen teşhir ve Niğdeden tard eylediği Mutasarrıf Cavit Beyin... mahalle, Kayseride işten el çektiği Ali Ulvi Beyin tayin edildiğini görmesi velhasıl bazı ikinci tabaka memurünün şekli sabıkını muhafaza ile Ferit Paşa zihniyetini el'an yaşatmakta olduğunu hisseylemesi Heyeti Temsilîyenin aradaki vîfak ve itilâfı tamme dair tebligatı mükerreresine rağmen milleti müteessir etmekte ve Heyeti Temsilîyemizi müşkül bir vaziyete sokmaktadır. Bu yüzden vaki olacak müdahalelâtla nüfuzu hükûmetin kesredilmemesi için her fırsatta istirahtatı bulunulmuş, Dahiliye Nazaretinin vaziyeti müdrik olarak bir hattı hareket tayin eylesini sadece selâmeti millet ve vatan endişesi ile mükerreren arzylemiştik.

Aynı sebebe müpteni olmak üzere Antalya mutasarrıfının da...tarih... numara ile kaldırılması lüzumunu istirahtat eylemiştik. Halbuki bu zat da el'an makamında ipka ediliyor. Ahiren Antalya heyeti millîyesinden mevrit raporla mutasarrıfı mumaileyhin mel'anetiyyü-zünden İtalyanların nihayet emellerine nail olarak Antalyada "Banko di Roma" şubasını küşat eyledikleri, dairei aidesinden tohumluk ihtiyacı defedilmediğinden ahalinin meysiyeti ve hükûmeti mahallîyenin lâkaydisi yüzünden yirmi sene müddetle, faizle, bedeli icarla ahalî müslimenin arazisini kablelîşgal Trablusgarpta olduğu gibi ellerinden almakta oldukları bildirilmektedir. Tabîi bu hal böyle devam ederse Antalya mutasarrıfını, hayat ve mematı için düşmanla pençeleşmekte bulunan Aydın Kuvayi Millîyesi pek haklı olarak Nazillîye celbeder ve buna Heyeti Temsilîyece de artık itiraz imkânı kalmaz.

3 - Demirci Mehmet Efe tarafından Sıvasa gönderilmiş olup avdet eyliyen Hilmi Beyin mahkûmiyeti ve memuriyeti sabıkası bizce meçhuldür. Hükûmeti saktanın aciz ve ihaneti yüzünden kendi ırz ve namuslarını bilfiil ve bizzat müdafaaya mecbur olan Aydın cephesi Kuvayi Millîyesinin makamı akdesi hilâfete sâdık ve vahdeti millîyeye kaviyen merbut olan fedakâr bir cüz'ü tarafından gönderilen murahhasa bizce gayrimâlûm esbapdan dolayı bir şey yapılamayacağı da aşikârdır. Mumaileyhin kanunen tahat muhakemeye alınması icab ediyorsa hükûmet icraat ve harekâtında bittabi muhtardır.

4 - Aydın vilâyetinin şifreli telgrafnamelerinin ademi kabulüne dair malûmat yoktur. Tahkik ediyoruz. Neticeye göre hareket edeceğiz.

Hulasaten arz edelim ki Heyetimiz imzası tahtındaki taahhüdatına tamamilen sâdiktır. Ve bu taahhüdatı aynen ifa etmektedir. Şu kadar ki taahhüdat mütekabil olmak gerekir. Halbuki hükûmeti celileleri Salih Paşa Hazretlerinin imzası tahtındaki taahhüdat ve notların henüz hiçbirisi ifa eylememiş ve varsa esbabı mania dahi bildirilmemiştir. Arzı tazimat eyleriz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 196.

Sıvas, 17/11/1335

Cürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine

31 Teşrinievvel 1335 tarihli Tasviri Efkar gazetesinde "Bosphore" gazetesi muharrirlerinden birine vaki beyanatı devletlerinde "Ermenilerin fazla mutalebatına hak vermeksizin hudutlarda bazı tashihatin icrasına razı oluruz" denildiğini okuduk. Şarkî Anadolu'da Ermenistan lehine tavizati arzîyede bulunulacağı vadini mutazammın olan bu cümlemin sulh komisyonu azasından bir recilî devlet tarafından sarfedilmiş bulunmasının Şarkî Anadolu ahalisinin pek muhik olarak

1 - Devletin iç işleri ve siyaset işlerinin hiç ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte benzerine rastlanmamış bugünkü durumda, vatan ve milletin kaderini sağlama alacak olan ve hükûmetin de varlığının gerekliliğini anlayıp sürmesi zorunluğunu kabul ettiği Ulusal Örgütleri bilerek bilmiyerek zayıflatılacak ve ulusal birliği bozacak hiçbir işi milletin kabul edemeyeceği de çok haklı ve doğaldır.

2 - Ötedenberi bildirildiği gibi hükûmet işlerine kanşılmamaktadır. Görev yerine gidemiyen yalnız Ankara valisidir ki bunun da neden ve etkenitarih vesayılı şifre ile ayrıntılı olarak bildirilmişti.

Milletin, gerçekte kendisi ile aynı görüşte olduğunu ve dayanağının milletin kararlılığı ve iradesinden oluştuğunu ilân eden bugünkü hükûmetten her şeyden önce düşük hükûmet tarafından ulusun haklı davranışlarına karşı uygulanmış olan yasadışı işlemlerin düzeltilmesini bekler iken ona karşı olması nedeniyle genelgeyle teşhir edilen ve Niğdeden kovduğu Mutasarrıf Cavit Beyin...yere, Kayseride işden el çektiği Ali Ulvi Beyin atandığını görmesi kasacası bazı ikinci derecedeki memurların eski durumlarını koruyarak Ferit Paşa kafasının şimdi de yaşamakta olduğunu sezinlemesi Temsilci Kurulun aradaki tam uyum ve anlaşma olduğuna ilişkin arka arkaya bildirimlere karşı milleti üzmemekte ve Temsilci Kurulumuzu zor bir duruma sokmaktadır. Bu yüzden yapılacak karışmalarla hükûmetin etkisinin kırılmaması için her fırsatta ricalarda bulunulmuş, İçişleri Bakanlığının durumu anlayışla karşılayıp ona göre bir tutum saptamasını salt milletin ve vatanın esenliği kaygısıyla arka arkaya bildirmiştik.

Aynı nedene bağlı olmak üzere Antalya mutasarrıfının kaldırılması gerekliliğinitarih...sayı ile rica etmiştik. Oysa bu kişi de hâlâ koltuğunda tutuluyor. Sonraları Antalya ulusal kurulundan gelen raporla o mutasarrıfın mel'unluğu yüzünden İtalyanların sonunda amaçlarına kavuşarak Antalyada "Banco di Roma" şubasını açtıkları, ilgili daire tarafından tohumluk gereksinimi giderilmediğinden halkın büyük üzüntüsü ve yerel hükûmetin aldırma-zıllığı yüzünden yirmi sene süreyle, faizle, kira ile Müslüman halkın topraklarını, işgalden önce Libyada olduğu gibi ellerinden almakta oldukları bildirilmektedir. Elbette bu durum böyle sürerse Antalya mutasarrıfını, ölüm ve kalımı için düşmanla pençeleşmekte bulunan Aydın Ulusal Güçleri çok haklı olarak Nazillîye getirir ve buna Temsilci Kurul tarafından karşı çıkma olanağı da kalmaz.

3 - Demirci Mehmet Efe tarafından Sıvasa gönderilmiş olup geri dönen Hilmi Beyin hükûmlülüğü ve eski görevi bizce bilinmektedir. Düşük hükûmetin güçsüzlüğü ve hainliği yüzünden kendi ırz ve namuslarını edimli olarak ve kendi elleriyle savunmak zorunda kalan Aydın cephesi Ulusal Güçlerinin en kutsal halifelik makamına sâdık ve ulusal birliğe sıkı sıkıya bağlı olan özverili bir bölümünce gönderilen delegeye bilmediğimiz nedenlerden dolayı bir şey yapılamayacağı da açıkça bellidir. Onun kanun gereği yargılanması gerekiyor-sa hükûmet yapacağı işde ve davranışında doğal olarak serbesttir.

4 - Aydın ilinin şifreli telgraflarının kabul edilmemesine ilişkin bilgi yoktur. Araştırıyoruz. Sonuca göre davranacağız.

Özet olarak bildirelim ki Kurulumuz imzası altındaki yüklenimleriyle yüzdeyüz bağlıdır. Ve bu yüklenimleri eksiksiz yerine getirmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki yüklenimler karşılıklı olmak gerektir. Oysa hükûmetiniz Salih Paşa Hazretlerinin imzası altındaki yüklenim ve notların hâlâ hiçbirisini yerine getirmemiş ve varsa engelleyici nedenler bile bildirilmemiştir. Saygılar sunarız.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 196.

Sıvas, 17/11/1919

Cürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine

31 Ekim 1919 tarihli Tasviri Efkar gazetesinde "Bosphore" gazetesi yazarlarından birine verdiğiniz demeçte "Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermeksizin sınırlarda bir takım düzeltmeler yapılmasına razı oluruz" denildiğini okuduk. Doğu Anadolu'da Ermenistan yararına toprak bırakılacağına söz verme anlamına gelen bu cümlemin barış komisyonu üyelerinden bir devlet büyüğü tarafından söylenmiş bulunmasının Doğu Anadolu halkını pek haklı olarak son derece kızdırdığını

son derece mucibi infial ve teessüfî olduğunu beyan eyeriz. Milletin Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarreratı ile Ermenistana bir karış toprak bile terketmeyeceğini ve hatta hükûmet bu kabil bir mecburiyeti elimize serfûru eylemek ızdırarında bulunduğu cihana ilân edilmiş olduğundan bu azim ve kararı millînin herkesten evvel ihzaratı sulhiye komisyonu aza-yı kiramınca malûm ve muta bulunması lüzumunu arzederiz.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

**31 Teşrinievel 1335 tarih ve 2887 numara
Çürüksulu Mahmut Paşanın beyanatı**

Ayan azasından Çürüksulu Mahmut Paşa "Bosphore" gazetesi muharrirlerinden birine vaziyeti siyasiyemiz hakkında berveçhiati beyanatta bulunmuştur: Sulh hazırlıkları:

- Şimdilik konferansın davetine intizar ediyoruz. Bu davetin yakında vukuunu ümit edelim. Memleketin o kadar halecanla beklediği bu zamana kadar aradaki vakıttan istifade etmeye çalışıyoruz. Sulh komisyonu bütün mesaili tetkik etmektedir. Komisyonda en iyi mütehasıslar vardır ve mesaisini teshil için tâli encümenler de teşkil etmiştir.

Türkiyeye bırakılacak arazi:

- Türkiye'ye bırakılacak arazinin nelerden ibaret olacağına ihtimal veriyorsunuz?

- Bunu söylemek öyle bir faraziye olur ki, her zaman doğru çıkmaz. Yalnız Arap vilâyetlerinin imparatorluktan fekkine dair ecnebî matbuatının başlıca bize verdiği umumî iş'arata vâkıfız. Erivan payitaht olmak üzere müstakil bir Ermenistan ise artık teşkil edilmiştir. Ermenilerin fazla mutalebatına hak vermeksizin hudutlarda bazı tashihatın icrasına razı oluruz. Batum serbest liman oldukça, Ermenistan için denize iyi bir mahreç olur. Aynı suretle Azerbaycan ve Gürcü hükûmetleri de istifade ederler. Mutedilâne idare edilecek bir tarzı hal, bu memleketlerden bir cemahiri mütefika meydana getirebilir.

Trakya ve İzmir meseleleri:

Trakya'ya gelince, Bulgarlardan alınan arazi üzerinde bir (état tampon) vücuda getirilmiş olması hoşumuza gider. Trakya Türktür. Wilson prensiplerine nazaran da bugünkü gibi Türk kalması lâzımdır.

İzmir ve Aydın vilâyeti için haklarımız gayrikabili münakaşadır. İzmir'e malikiyet, memleketimiz için bir ihtiyacı hayattır. Kat'iyen ecnebilere karşı bir hareketi hasmane mahiyeti haiz olmayan harekâtı millîyenin Yunan işgalinin neticei tabiiyesi olduğunu temin ederim.

Türkiyenin müstakbel idaresi:

- Türkiyenin müstakbel idarei siyasiyesi hakkında kanaatiniz nasıldır?

- Emelimiz, düveli muazzama tarafından istenilen teminatı ita etmekle beraber onların müşaveret ve muavenetlerinden istifadedir. Konferans, kendiliğinden bir manda meselesinin ciheti tatbikiyesini düşündüğü için bunun derecesi imkânını tetkik ettik. Fransa veya İngiltere bu vazifenin icrasına muktedir olmadıklarından veya istemediklerinden konferans, geriye kalan Amerikaya müracaat etmiştir. Bize göre Amerika mandası tayin edilecek bazı şerait dahilinde kabili kabuldür. Fakat Washington Kongresinin bu bapta bir karar itasından evvel bir şey kestirmek kabil değildir. Beynelmüttefikin bir kontrol meselesine gelince, gerek iktisaden, gerek hukukan bunun keyfiyeti tatbiki müşküldür.

VESİKA, 197.

Pangaltı, 20/11/1335

Sivas ta K.O. 3 K.

İzmit ve havalisine giden memurumuzun bakıyei raporu: Gebze kaymakamı muhalif olarak ötedenberi tanınmıştır. Sakı kabine zurnamda Gebze'ye Kuvayı Millîye gelince korkusundan kaçmış ve bilâhare gelmiş ise de kaza kaymakam vekili ve müftü sabıkın da bir mevki sahibi olması arzusu, hakkında şikâyet etmelerini mucib olmuştu. Bilâhare kaymakamın da şumarıklığından dolayı envai fecayie cür'et eden Yahya Kaptanın fenalıklarını örtmeye ve evelce Gebze'ye gelen ve

üzdüğünü bildiririz. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları uyarınca milletin Ermenistana bir karış toprak bile bırakmayacağını ve hükûmet bu yolda acı bir zorunluğa boyun eğse bile milletin, kendi meşru haklarını kendi savunmaya kesin karar verdiğini ve bunun dünyaya ilân edilmiş olduğunu milletin bu kesin kararlılığının herkesten önce Barış Hazırlıkları Komüsyonunun soylu üyelerince bilinmesi ve buna uymaları gerektiğini bildiririz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

**31 Ekim 1919 tarih ve 2887 sayı
Çürüksulu Mahmut Paşanın demeci**

Senato üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa "Bosphore" gazetesi yazarlarından birine politik durumumuzla ilgili olarak aşağıdaki demeci vermiştir: Barış hazırlıkları:

- Şimdilik konferansın çağırmasını bekliyoruz. Bu çağırının yakında yapılacağını umalım. Memleketin o kadar yürek çarpıntısıyla beklediği bu çağırının gekceği zamana kadar, aradaki vakıttan yararlanmaya çalışıyoruz. Barış komüsyonu tüm sorunları incelemektedir. Komüsyonda en iyi uzmanlar vardır ve çalışmasını kolaylaştırmak için altkomüsyonlar da kurmuştur.

Türkiyeye bırakılacak topraklar: - Türkiye'ye bırakılacak toprakların neler olabileceğini düşünüyorsunuz?

- Bunu söylemek öyle bir varsayım olur ki, her zaman doğru çıkmaz. Yalnız Arap illelerinin imparatorluktan ayrılmasıyla ilgili olarak yabancı basın bize verdiği başlıca genel bilgiler var elimizde. Erivan başkent olmak üzere bağımsız bir Ermenistan ise artık kurulmuştur. Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermeksizin sınırlarda birtakım düzeltmeler yapılmasına razı oluruz. Batum serbest liman oldukça, Ermenistan için denize iyi bir çıkış olur. Böylece Azerbaycan ve Gürcistan devletleri de yararlanır. İlmli yönetilecek bir çözüm yolu, bu memleketlerden bir birleşik cumhuriyetler oluşturabilir.

Trakya ve İzmir sorunları:

Trakya'ya gelince, Bulgarlardan alınan topraklar üzerinde bir tampon devlet oluşturulmuş olması hoşumuza gider. Trakya Türktür. Wilson ilkelerine göre de bugünkü gibi Türk kalması gereklidir.

İzmir ve Aydın illeri için haklarımız tartışılmaz. İzmir'e sahip olmak, memleketimiz için kesin bir gereksinimdir. Kesinlikle yabancılara karşı düşmanca davranış niteliği olmayan ulusal savaşının Yunan işgalinin doğal sonucu olduğunu kesinlikle bildiririm.

Türkiyenin gelecekteki yönetimi:

- Türkiyenin gelecekteki siyasal yönetimi ile ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?

- Amacımız, büyük devletler tarafından istenilen güvenceyi vermekle birlikte onların danışmanlıklarından ve yardımlarından yararlanmaktır. Konferans, kendiliğinden bir manda sorununun uygulanabilirliği konusunu düşündüğü için bunun ne ölçüde uygulanabileceğini inceledik. Fransa veya İngiltere bu görevi yapamayacaklarından ya da istemediklerinden konferans, geriye kalan Amerikaya başvurmuştur. Bize göre Amerika mandası saptanacak bir takım koşullarla kabul edilebilir. Ama Washington'daki Kongre bu konuda karar vermeden önce bir şey kestirilemez. İtilâf devletleri arasında ortaklaşa denetim konusuna gelince, gerek ekonomi açısından, gerek hukuk açısından bunun uygulanabilmesi güçtür.

BELGE, 197.

Pangaltı, 20/11/1919

Sivasta K.O. 3 K.

İzmit ve yöresine giden görevlimizin raporunun devamı: Gebze kaymakamı ötedenberi bize karşı olarak tanınmıştır. Düşük kabine zamanında Gebze'ye Ulusal Güçler gelince korkusundan kaçmış ve sonradan gelmiş ise de kaza kaymakam vekili ve eski müftünün de bir görev sahibi olmak istemeleri, kaymakamı şikâyet etmelerine neden olmuştu. Sonradan kaymakamın da şumarıklığından dolayı türlü acı olaylara karışan Yahya Kaptanın kötülüklerini örtmeye ve daha önce

Nigehbancılığı tevatür derecesini bulan ahlâksız Mülâzım Hakkı Efendi ile teşriki mesaiye ve Üsküdar Mutasarrıflığı ile gizli muhaberata başlayarak Kuvayi Millîyeye leke sürmeye sai olduğu anlaşılmış olmakla becayışının ezhercihet müfit olacağı kanaati dairesindedir Efendim. (Kara Vasıf).

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket

VESİKA, 198.

Şifre

Sivas, 24/11/1335

**Dersaadet Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendiye**

C: 20/11/1919

Gebze kaymakamı hakkındaki teklif bizce de pek muvafık görülmektedir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri vasıtasile icab edenlere anlatınız ve yerine sahibi namus ve şayanı itimat bir zatın tayin ve izamını temin buyurunuz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 199.

Mühim ve gayet müstaceldir

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bendeniz size iki gün evvel İzmirden tavsiye edilen Yahyayım. Emriniz üzerine telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

VESİKA, 200.

İzmit merkezi vasıtasile Kuşçalı telgrafhanesinde Yahya Efendiye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilât yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasile bizim ile tesis ve temini irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai
Hukuk Cemiyeti Reisi
Mustafa Kemal**

VESİKA, 201.

Gayet müstaceldir

Kartal, 24/11/1335

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Köy içinde bilâ kabahat katil, nahiye müdürünü alâmeleinnas darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptanı hükûmete teslim mecburiyet elvermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takip ediyor. Hükûmetin müşkül vaziyette kalmaması Yahya Kaptanın teslimini iktiza ettiriyor. Emri Devletlerinize makine başında muntazırum.

**Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaai
Hukuk Heyeti Temsilîyesi Reisi Binbaşı
Ahmet Necati**

VESİKA, 202.

Şifre

Sivas, 8/12/1335

Müstaceldir

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kartal ve Gebze havalisinde ötedenberi devam edegelmekte olan asayişsizlik son derece calibi dikkat görülmüş ve keyfiyetin tahkik ve iş'arı sureti hususîyede Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Beyden rica edilmişti. Miri mumailiyhten alınan cevabî şifrede; Maltepe endahı mektebinde muvazzaf bir memur olduğu halde Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını takınan Binbaşı Necati Beyin Kuvayi Millîye namile başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesile halkı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin de mumailiynin şeriki ciürmü bulunduğuna şüphe kalmadığı; Darıca Rum bekçilerinin katli, İstilyanos isminde bir zenginin dağa kaldırılması vakayîinin tamamen Aslan çetesine ait olduğu halde hükûmeti seniyeye sadık ve teş-

Gebze gelen ve Nigehbancılığı herkesçe bilinen ahlâksız Teğmen Hakkı Efendi ile işbirliği yapmaya ve Üsküdar Mutasarrıflığı ile gizli haberleşmelere başlayarak Ulusal Güçlere leke sürmeye çalıştığı anlaşılmış olmakla değiştirilmesinin her bakımdan yararlı olacağı inancı vardır Efendim. (Kara Vasıf).

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket

BELGE, 198.

Şifre

Sivas, 24/11/1919

**İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Albay Şevket Beyefendiye**

K: 20/11/1919

Gebze kaymakamı ile ilgili öneri bizce de çok uygun görülmektedir. Savaşşleri Bakanını Cemal Paşa Hazretleri aracılığıyla gerekenlere anlatınız ve yerine namuslu ve güvenilir birinin atanıp gönderilmesini sağlayınız.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 199.

Önemli ve çok ivedidir

Kuşçalı, 24/11/1919

Sıvasat Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ben kulunuz size iki gün önce İzmirden salık verilen Yahya'yım. Emrettiğiniz için telgraf başında emirlerinizi almaya geldim. En geç yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

BELGE, 200.

24/11/1919

İzmit merkezi aracılığıyla Kuşçalı telgrafhanesinde Yahya Efendiye

Bulunduğunuz bölgede güçlü bir örgüt oluşturunuz. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey kanalıyla bizimle bağlantı kurunuz. Şimdilik hazır bulununuz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Başkanı
Mustafa Kemal**

BELGE, 201.

Çok ivedidir

Kartal, 24/11/1919

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Köy içinde suçsuz adamları öldürmek, bucak müdürünü herkesin gözü önünde dövmek, köylerde zorla para ve mal almaktan ötürü Yahya Kaptanın hükûmete teslim edilmesi zorunlu olmuştur. İçişleri Bakanlığı bu konuyu önemle izliyor. Hükûmetin güç durumda kalmaması, Yahya Kaptanın teslimini gerektiriyor. Emrinizi makine başında bekliyorum.

**Kartal Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Temsilci Kurulu Başkanı
Binbaşı Ahmet Necati**

BELGE, 202.

Şifre

Sivas, 8/12/1919

İvedidir

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Kartal ve Gebze yöresinde ötedenberi süregelmekte olan içgüven yokluğu çok dikkat çekici görülmüş ve durumun araştırılıp bildirilmesi özel olarak Birinci Tümen Komutanı Rüştü Beyden rica edilmişti. Ondan alınan karşılık şifrede; Maltepe atış okulunda muvazzaf bir görevli olduğu halde Kartal Hakları Savunma Derneği Başkanı kimliğini takınan Binbaşı Necati Beyin Ulusal Güçler adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesile halkı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin de onun suç ortağı olduğuna kuşku kalmadığı; Darıca Rum bekçilerinin öldürülmesi, İstilyanos adında bir zenginin dağa kaldırılması olaylarının tümüyle Aslan çetesinin işi olduğu halde hükûmete bağlı ve Ulusal örgütlerin temiz bir üyesi olan Yahya

kilâtı millîyenin nezih bir uzvu olan Yahya Kaptana muamileyhim tarafından bu vakayii canıyanenin atfı isnat edilmekte amasının ve bu iki zabitin hükûmet için tehlikeli birer unsur olduğu ve Gebze kaymakamlığının bu bapta iş'arâtı resmîyesinin de bu fikri müeyyit bulunduğu bildirilmektedir. Necati Efendinin bir yerden arasıra para almakta olması Sait Molla tavassutu ve İngilizlerin tertibi ile alâkadar olduğu hissini vermektedir. Binaenaleyh bu iki zabitin bir an evvel mahallerinden kaldırılarak mazarrat edemeyecek mahallere tayin olunması ehemmiyetle maruzdur.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 203.

Şifre

Zata mahsustur

Derzaader Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Beyefendiye

Kartal ve Gebze havalisindeki asayişsizliği Maltepe endahat mektebinde memur iken kendisine Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını veren Binbaşı Necati Beyle, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin himaye ve idaresi altındaki Arnavut Küçük Aslan çetesi tarafından ika edilmekte olduğu ve Binbaşı Necati Beyin İstanbul ile muhabere ettiği ve bir yerden para almakta bulunduğu mevsuken istihbar edilmiştir. Keyfiyet kemali ehemmiyetle Harbiye Nâzırı Cemal Paşaya bildirildi. Ve bu zabıtların hemen mahallerinden kaldırılarak mazarrat ika edemeyecek bir mahalle tayinleri istirham olundu. Tarafınızdan da keyfiyetin mahrem olarak takip olunması ve bunların Kartal ve Gebzeden kaldırılmasını müteakıp meşru ve nezih bir tarzda teşkilâtı millîyenin o havalide taazzuv ve teşmili için icabına şimdiden tevessül buyurulması rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 204.

K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Kartal ve Gebze havalisindeki asayişsizliğin başlıca müsebbibi Gebzedeki Yahya Kaptanla refiki Kara Aslan ve Alemdağı cihetinde dolaşan Sâdık çeteleridir. Bizim şimdiye kadar yaptığımız tahkikat ve gönderdiğimiz en müstakim zevatın raporları bunu müeyyittir. Esasen evvelce yaptığı cüz'î hizmete mukabil şimdiki halde Gebze heyeti idaresini tanımayan ve hükûmetin nüfuzunu suistimal ile ahaliye zulüm yapmaya kalkan Yahyanın son zamanlarda gönderilen muhtelif zevatın nasayihini dinlememesi ötedenberi Kuva-yi Millîye aleyhinde bulunmakla şöhrat kazanan Üsküdar mutasarrıfı ile pek sıkı münasebeti olan Gebze kaymakamının kucağına atılması bizi artık bu şeriri ikat mazarrat edemeyecek bir hale getirmesine teşebbüs ettirmişti. Son zamanlarda bunu işitmesi ve ötedenberi araları iyi olmıyan Küçük Aslan çetesinin teveccühte olması kendisini muhtelif vasıtalarla böyle setri kabayıha sevk etmiştir. Yüzbaşı Nail Yahyanın aleyhindedir. Necati Beye gelince hükûmeti sakıta zamanında Kartal kazasınca reis intihap olunarak Kuva-yi Millîye namına merkezle kat'ı alâka etmiş ve şimdiye kadar Kartal Gebze civarında ve Üsküdar müttehiden Ömerli ve Şile civarında teşkilâtı millîyeyi esaslandırmış ve nizamnameyi takip etmiştir. Yeniköy Rumlarının etrafı sarkıntılıkları üzerine Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış ve bunların da şimdiye kadar hiçbir fenalıkları duyulmamış ve hatta köylüye barolmamaları için de Necati Bey vasıtasile tarafınızdan para dahi verilmiştir. Değil bu memurları, her fırsattan bilistifade Kuva-yi Millîyeyi lekelemeye ve fedakâr ve çalışkan olan Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Remzi Beyi bir behane ile azletmeye çalışan Üsküdar mutasarrıfı şimdiye kadar fedakârlığı ve Rum eşkiyasına karşı fedakârlığı görülen ve son defa Üsküdar köylerinde teşkilâtta bulunan endahat mektebindeki Yüzbaşı Hulûsi Efendiyi de Sadık çetesinin dağa kaldırıp para aldığı bir Rumu katletti. Para aldığı behanesile lekelemeye dolayısıyla teşkilâtı büsbütün bozmaya ve bu veçhile her teşebbüsü akim bırakmak manevrasına müracaat etmektedirler.

Hulâsa:

1 - Üsküdar livasınca teşkilât meşru ve nezih bir tarzda yapılmıştır. Binbaşı Necati biraz idaresiz ise de cezaya müstahak değildir.

2 - Teşkilât yapmaya çalışarak birer birer lekelenmemesi teşkilâtımızın müsmir olması için

Kaptanın onlar tarafından bu canice olaylarla haksız olarak suçlanılmakta olmasının ve bu iki subayın hükûmet için tehlikeli birer kişi olduğu ve Gebze kaymakamlığının bu konudaki resmî bildirisinin de bu düşüncüyü doğruladığı bildirilmektedir. Necati Efendinin bir yerden arasıra para almakta olması Sait Molla aracılığı ve İngilizlerin düzenlemesi ile ilgili olduğu izlenimi vermektedir. Bu duruma göre bu iki subayın bir an önce yerlerinden alınarak zarar veremeyecekleri yerlere atanmalarını önemle sunarım.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 203.

Şifre

Kişiyi özeldir

Sıvas, 8/12/1919

İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket Beyefendiye

Kartal ve Gebze yöresindeki içgüvenlik yokluğunun Maltepe atış okulunda görevli iken kendisine Kartal Hakları Savunma Derneği Başkanı niteliğini veren Binbaşı Necati Beyle, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin koruması ve yönetimi altındaki Arnavut Küçük Aslan çetesi tarafından yaratılmakta olduğu ve Binbaşı Necati Beyin İstanbul ile haberleştiği ve bir yerden para almakta bulunduğu inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir. Durum Savaşşleri Bakanı Cemal Paşaya önemle bildirildi. Ve bu subayların hemen yerlerinden alınarak zarar veremeyecekleri bir yere atanmaları rica edildi. Tarafınızdan da durumun gizlice izlenmesi ve bunların Kartal ve Gebzeden alınmalarından sonra o yörede Ulusal Örgütün hukuka uygun ve temiz bir yoldan kurulup yayılması için gerekenin yapılması- na şimdiden başlanılması rica olunur.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 204.

K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Kartal ve Gebze yöresindeki güvensizliğin başlıca yaratıcıları Gebzedeki Yahya Kaptanla arkadaşı Kara Aslan ve Alemdağı yönünde dolaşan Sadık çeteleridir. Bizim şimdiye kadar yaptığımız soruşturma ve gönderdiğimiz en namuslu kişilerin raporları bunu doğrulamaktadır. Zaten önceleri yaptığı pek küçük hizmete karşılık şimdi Gebze yönetim kurulu tanımayan ve hükûmetin etkisini kötüye kullanarak halka zulüm yapmaya kalkan Yahyanın son zamanlarda gönderilen birçok kişinin öğütlerini dinlememesi ötedenberi Ulusal Güçlere karşı olmakla ün kazanan Üsküdar mutasarrıfı ile pek sıkı ilişkisi olan Gebze kaymakamının kucağına atılması bizi artık bu haydutlu kötlük yapamıyacak bir duruma getirmeye girişmek zorunda bırakmıştı. Son zamanlarda bunu işitmesi ve ötedenberi araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesine güler yüz verilmesi kendisini türlü yollarla böylece kabahatlarını örtmeye yöneltmiştir. Yüzbaşı Nail Yahya'ya karşıdır. Necati Beye gelince düşük hükûmet zamanında Kartal ilçesine başkan seçilerek Ulusal Güçler adına İstanbulla ilişki kesmiş ve şimdiye kadar Kartal Gebze yöresinde ve Üsküdar'da birlikte Ömerli ve Şile yöresinde Ulusal Örgütleri kökleştirmiş ve tüzüğe uymuştur. Yeniköy Rumlarının sarkıntılık yapmaları üzerien Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış ve bunların da şimdiye kadar hiçbir fenalıkları duyulmamış ve dahası köylüye yük olmamaları için de Necati Beyin aracılığıyla tarafınızdan para da verilmiştir. Yanlız bu görevliler, her uygun durumdan yararlanarak Ulusal Güçleri lekelemeye ve özverili ve çalışkan olan Üsküdar Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Remzi Beyi sözde nedenle görevden çıkarmaya çalışan Üsküdar mutasarrıfı şimdiye kadar özverisi ve Rum eşkiyasına karşı özverisi görülün ve son defa Üsküdar köylerinde örgütte bulunan atış okulundaki Yüzbaşı Hulûsi Efendiyi de Sadık çetesinin dağa kaldırıp para aldığı bir Rumu öldürdü. Para aldı diye sözde bir nedenle lekelemek dolayısıyla örgütü büsbütün bozmak ve böylece her girişimi sonuçsuz bırakmak manevrasına başvurumaktadırlar.

Özet:

1 - Üsküdar sancağınca örgüt yasal ve dürüst bir yolda yapılmıştır. Binbaşı Necati biraz idaresiz ise de cezayı hak etmemiştir.

2 - Örgüt kurmaya çalışarak birer birer lekelenmemesi örgütümüzün verimli olması için

Nail, Necati, Hulûsi Efendiler aleyhinde verilen raporların bilânetkik nazarı dikkate alınmaması, hükûmetçe yapılmaya başlanılan tebdil ve tevkif muamelesinden sarfı nâzır olunmasının temin buyurulması.

3 - Gebze kaymakamının, Üsküdar mutasarrıfının bir an evvel memuriyetinden kaldırılarak tevvirata ve Rum, ecnebî entrikalarına nihayet verilmesi.

4 - Yahya Kaptan ve refiki Büyük Aslanın evvelce verilen silâhları vermek ve cepheye gitmek şartile affi ile fenalık yapamayacak bir hale getirilmesi aksi halde tedibi ve keza Sadıkın tedibi lâzım ve muvafıktır fikrindeyiz Efendim. Maruzdur. (Vasıf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

VESİKA, 205.

Şifre

Zata mahsustur

Ankara, 2/1/1336

İzmit, Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Beyefendiye

Kartal Müdafaa-i Hukuk Reisi Binbaşı Necati Bey hakkında Dersaadet heyeti merkeziyesinden verilen malûmatta Üsküdar livasınca teşkilâtı millîyenin meşru ve nizamnameye muvafık yapıldığı, Binbaşı Necati Beyin biraz idaresizliği varsa da asla müstahakkı ceza olmadığı, Necati Beyle Nail, Hulûsi Efendiler hakkındaki verilen raporların muhtacı tetkik olduğu, Gebze kaymakamı ve Üsküdar mutasarrıfının şahsen muzır oldukları, Yahya Kaptan ve Büyük Aslanın ve Sadıkın müstahakkı tedip oldukları zikrolunmaktadır. Bu bapta evvelce vaki olan istilâmata cevaben Yahya Kaptan ve Necati Bey hakkında ...tarihli şifrelerle ita buyurulan izahat ile marûzzikir iş'arat arasında tezat görülmektedir. Keyfiyetin bir kere daha şayanı emnî itimat zevat vasıtasile tahkik ve tetkik ettirilerek heyeti umumîyesi hakkındaki kanaati âlîlerinin muvazzahan iş'arını ehemmiyet ve müstaceliyetle rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

VESİKA, 206.

Şifre

Makine başında

Ankara, 7/1/1336

İzmitte Birinci Fırka Kumandanlığına

Yahya Kaptanın Tavşancıda tahtı muhasaraya alındığı havadisinin derece sıhhati ne mertebededir. Keyfiyet filhakika bu merkezde ise oradaki İstanbuldan geldiği bildirilen kıt'a kumandanına mumaileyhin bizim adamımız olduğu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabii bulunduğu, hiçbir suretle Yahya Kaptanın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızın iş'arını ve neticenin bize sürati iblâğını rica ederiz.

Heyeti Temsilîye namına Mustafa Kemal

VESİKA, 207.

Şifre halli

Mühim ve müstaceldir. Tehiri Mucibi mes'uliyettir

Ankara K.O. 20 Kumandanlığına

Düzce, 7/1/1336

Heyeti Temsilîye Riyasetine:

Bu gece saat dokuzda iki bin kişilik bir kuvvetin Tavşancıla çıkarak Yahya Kaptanı muhasara ettikleri İzmitten Birinci Fırka Vekâletinden bildirilmektedir. Çıkan kuvvetin cinsi İzmitten istisfar edilmiş ise de cevap alınıp oraya iş'arı vakte muhtaç idüğünden icab ederse yapılacak muamele için doğruca İzmitle muhabere edilmesi mercudur.

Birinci Fırka Bolu ve havalisi Kumandanı Rüştü

Nail, Necati, Hulûsi Efendilere karşı verilen raporların incelenmeden dikkate alınmaması, hükûmetçe yapılmaya başlanılan değiştirme ve tutuklama işinden vazgeçilmesinin sağlanması.

3 - Gebze kaymakamının, Üsküdar mutasarrıfının bir an önce görevden alınarak yalan dolana Rum ve yabancı entrikalarına son verilmesi.

4 - Yahya Kaptan ve arkadaşı Büyük Aslanın evvelce kendilerine verilmiş olan silâhları geri vermek ve cepheye gitmek koşuluyla bağışlamaları ve kötülük yapamayacak bir duruma getirilmeleri söz dinlemezlerse uslandırılmaları ve Sadık'ın cezalandırılması gerekli ve uygundur düşüncesindeyiz Efendim. Sunulur. (Vasıf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

BELGE, 205.

Şifre

Kişiyi özeldir

Ankara, 2/1/1920

İzmit, Birinci Tümen Komutanı Rüştü Beyefendiye

Kartal Hakları Savunma Başkanı Binbaşı Necati Bey ile ilgili olarak İstanbul merkez kurulundan verilen bilgilerde Üsküdar sancağınca ulusal örgütün yasa ve tüzüğe uygun olarak kurulduğu, Binbaşı Necati Beyin biraz idaresizliği varsa da cezayı hiç hak etmediği, Necati Beyle Nail, Hulûsi Efendilerle ilgili olarak verilen raporların incelenmek gerektiği, Gebze kaymakamı ve Üsküdar mutasarrıfının kendilerinin zararlı oldukları, Yahya Kaptan ve Büyük Aslanın ve Sadıkın cezalandırılmayı hak ettikleri bildirilmektedir. Bu konuda daha önce yöneltilen sorulara yanıt olarak Yahya Kaptan ve Necati Bey hakkında... tarihli şifrelerinizle verdiğiniz açıklamalarla yukarıda bildirilen bilgiler arasında çelişki görülmektedir. Durumu bir kere daha güvenilir kişiler aracılığıyla soruşturup inceleyerek konunun tümü ile ilgili düşüncelerinizin açıkça bildirilmesini önemle ve ivedilikle rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

BELGE, 206.

Şifre

Makine başında

Ankara, 7/1/1920

İzmitte Birinci tümen Komutanlığına

Yahya Kaptanın Tavşancıda kuşatma altına alındığı haberi ne ölçüde doğrudur. Durum gerçekten böyle ise oradaki İstanbuldan geldiği bildirilen birlik komutanına onun bizim adımımız olduğu ve eğer bir kusur ve suçu varsa tarafımızdan gereğinin yapılması doğal bulunduğu, hiçbir türlü Yahya Kaptanın kuşatılmasına ve tutuklanmasına razı olmadığımızın bildirmesini ve sonucun bize hızla iletilmesini rica ederiz.

Temsilci Kurul adına Mustafa Kemal

BELGE, 207.

Çözülmüş Şifre

Önemli ve ivedidir.

Geciktirilmesi sorumluluk doğurur

Ankara K.O. 20 Komutanlığına

Temsilci Kurul Başkanlığına:

Bu gece saat dokuzda iki bin kişilik bir kuvvetin Tavşancıla çıkarak Yahya Kaptanı kuşattıkları İzmitten Birinci Tümen Komutan Vekilince bildirilmektedir. Çıkan kuvvetin türü İzmitten sorulmuş ise de yanıt alınıp oraya bildirilmesi zaman alacağından gerekirse yapılacak iş için doğruca İzmitle haberleşilmesi rica olunur.

Birinci Tümen Bolu ve Yöresi Komutanı Rüştü

VESİKA, 208.**K.O. 20 K.****İzmit, 7/8, 1, 1336**

C: 7/1/1336 şifreye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Müfreze, Umum Jandarma Kumandan Muavini Hilmi Beyin Kumandasındadır. Gerçi kuvvet iki bin olduğu bir köylüden istihbar edilmiş ise de Hereke Müfreze Kumandanlığından aldığım raporda tahminen üç yüz olduğu bildirilmiştir. Yahya Kaptan henüz ele geçmemiştir. Mevkii meçhul olduğu gibi Tavşancılın tahtı muhasaraya alındığı ve bu gece kendi maiyetindeki Kuvayı Millîye ile müfreze arasında bir musademe olacağı muhtemel bulunduğ u ve miri mumaileyhe bermucibi emir icab eden müracaatte bulunulacağı maruzdur,

**Fırka 1 Kumandan Vekili
Kaymakam Fevzi****VESİKA, 209.****Müstaceldir.****İzmit, 9/1/1336****Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mesmuatı âcizaneme nazaran Tavşancıl da dün Yahya Bey maiyetile jandarmalar arasında müsademe vukua gelmiş ve gerek bura hükümetinde gerek Dersaadette mühim tertibat alınmış ve Yahya Bey ve maiyeti efradının kâmil en derdestine sarfı gayret edilmekte bulunulduğu berayi malûmat arz olunur.

**Birinci Fırka Kumandan Vekili
Fevzi
İzmit, 10/1/1336****K.O. 20 Kumandanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Müfreze ile edilen iki müsademed en sonra Yahya Kaptanın meyyiten istisal edildiğ i ar z olunur Efendim.

**Fırka 1 Kumandan Vekili
Fevzi****VESİKA, 210.****Şifre****Ankara, 11/1/1336**

C: 9 ve 10/1/1336

Yahya Kaptanın harekâtı millîyeye hadim olduğu evvelce Fırka Kumandanı Rüştü Beyin tahkikatile tebeyyün etmiş idi. Bu defa meyyiten istisal olunduğ u iş'ar edilmektedir. Sebebi takip ve muhasarası ne olduğ unun ve tarafınızdan takip müfrezesi kumandanına tebligat ta bulunulup bulunulmadığını sürati iş'arını rica ederiz.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal****VESİKA, 211.****İzmit, 14/1/1336****K.O. 20 Kumandanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Yahya Kaptanın sureti katli hakkında şimdiye kadar rapor ve haberler kâmil en yekdiğerini mütenakızdır. Bizzat icra ettiğ im tahkikattan Yahya Kaptan tarafından müfrezeye ve müfreze tarafından bunlara ateş edilmediğ i ve yalnız Yahya Kaptanın bilmeceburiye tesliminden sonra köy haricinde aleti cariha ile katledildiğ i ve kafatasının olmaması bunun müeyyit olduğ u anlaşılmış ise de bu hususta tamiki tahkikat edilmekte bulunulduğ undan istihsal kılınacak netayiç arz edilecektir Efendim.

**Fırka 1 Kumandan Vekili
Kaymakam
Fevzi****BELGE, 208.****K.O. 20 K.****İzmit, 7-8/1/1920**

K: 7/1,1920 şifreye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Birlik, Genel Jandarma Komutan Yardımcısı Hilmi Beyin Komutasındadır. Herne kadar kuvvetin iki hin olduğ u bir köylüden öğrenilmiş ise de Hereke Birlik Komutanlığından aldığım raporda yaklaşık üç yüz olduğ u bildirilmiştir. Yahya Kaptan daha ele geçmemiştir. Yeri bilinmediğ i gibi Tavşancılın kuşatmaya alındığı ve bu gece kendi emrindeki Ulusal Güçler ile birlik arasında bir çatışma olabileceğ i ve ona emrinize uygun olarak gerekli baş vuruda bulunulacağı bilginize sunulur.

**Tümen 1 Komutan Vekili
Yarbay Fevzi****BELGE, 209.****İvedidir****İzmit, 9/1/1920****Ankarada K.O. 20 Komutanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Duyduğ uma göre Tavşancıl da dün Yahya Beyin emrindekilerle jandarmalar arasında çatışma olmuş ve iki ölü ve dört yaralı, beş de canlı olarak ele geçirilmiş ve gerek bura hükümetinde gerek İstanbul da önemli önlemler alınmış ve Yahya Bey ve emrindeki erlerin tümüyle ele geçirilmesine çaba harcanmakta olduğ u bilgi için sunulur.

**Birinci Tümen Komutan Vekili
Fevzi
İzmit, 10/1/1920****K.O. 20 Komutanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Birlikle yapılan iki çatışmadan sonra Yahya Kaptanın ölü olarak ele geçirildiğ i bilg i nize sunulur Efendim.

**Tümen 1 Komutan Vekili
Fevzi****BELGE, 210.****Şifre****Ankara, 11/1/1920**

K:9 ve 10/1/1920

Yahya Kaptanın ulusal savaşıma yardımcı olduğ u daha önce Tümen Komutanı Rüştü Beyin soruşturmasıyla anlaşılmıştı. Bu kez ölü olarak ele geçirildiğ i bildirilmektedir. Kendisinin niçin izlenip kuşatıldığ ının ve tarafınızdan izleme birliğ i komutanına bildirimde bulunup bulunulmadığını çabuk bildirmenizi rica ederiz.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal****BELGE, 211.****İzmit, 14/1/1920****K.O. 20 Komutanlığına**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Yahya Kaptanın öldürölüş şekli ile ilgili olarak şimdiye kadar alınan rapor ve bilgilerin tümü birbiriyle çelişkilidir. Kendi yaptığ ım soruşturmada n Yahya Kaptanın zorunlu olarak teslim olmasından sonra köy dışında kesici âletle öldürölüğü ve kafatasının olmamasının bunu doğrular olduğ u anlaşılmış ise de bu konuda soruşturma derinleştirmekte bulunulduğ undan alınacak sonuçlar bilginize sunulacaktır Efendim.

**Tümen 1 Komutan Vekili
Yarbay
Fevzi**

VESİKA, 212.**Şifre halli****Düzce, 17/18, 1, 1336****K.O. 20 Kumandanlığına**

Heyeti Temsilîye Riyasetine:

C: 14/15, 1, 1336 şifreye

Gebze ve Hereke İstanbul vilâyetine merbut olmakla beraber teşkilâtı millîye itibarile de İstanbul heyeti merkezîyesi tarafından idare edilmekte meselâ oraya müracaat eden Doktor Enis Fahri imzası sahibi de İstanbulca oraya konmuş bir şahsiyet olması muhtemeldir. Yahya Kaptana elden gelen muavenet yapılmış ve diğer telgrafla arz edildiği veçhile İstanbulla karşı himaye edilmek de istenilmiş ise de maatteessüf müsmir olmamıştır. En son İstanbuldan Yahya Kaptana yapılan tebligatta da ora Kuvayi Millîyesinin İstanbul heyeti merkezîyesine merbut olduğu bildirilmiş ve zannederim ki muamileyhin bu tebliğe cevabı ret vermesi mucibi tedibi olmuştur. Bu hususat şayanı dikkat olduğu ve maamafih ihtiyaten Enis Fahri Beyle temas edilerek duçar olduğu müşkülâtın mahiyetinin öğrenilmesi ve muaveneti mümkün kine ifası İzmitteki vekilime bildirilmiş idiğü maruzdur.

**Birinci Fırka Bolu ve havalisi
Kumandanı
Rüştü**

VESİKA, 212.**Şifre****Ankara, 18/1/1336**

**Dersaadette Mevkii Müstahkem Kumandanı
Şevket Beyefendiye**

Gebze ve Kartal heyeti idareleri evvelce hükûmeti merkezîye ile kat'ı münasebet edildiği zamanlar doğrudan doğruya Heyeti Temsilîyeye raptedilmişti. Son günlerde zuhûr eden hadisat sebebiyle nazarı dikkati celbeden havalinin İstanbul vilâyeti hududu dahilinde bulunması dolayısıyla Dersaadet heyeti merkezîyesince idare edilmeye başlandığı istihbar kılınmıştır. Mahallerine tebligatı lâzime icrası için bu bapta mukarreratın ve bazı müşkülâtı maruz kaldığından bahis ile müracaatte bulunan Doktor Enis Fahri bey namında bir zatın Dersaadet heyeti merkezîyesince bu civara memur edilip edilmediğinin iş'arı rica olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 213.**17 Kânunuevel 1335****TAMİM**

Meclisi Meb'usanın İstanbul in'ikadından evvel istiklâlî millî ve tamamîyeti mülkiyetimizin temeni esasatı gibi mühim mesaili ehemmiyetle tezekkür ve bu bapla icap eden esbaba tevessül Heyeti Temsilîye için en mühim vazifedir. Heyeti Temsilîye bu hususatın müzakeresini millet namına sahibi salâhiyet olan meb'usini kiram ile takviye olunduktan sonra icra etmeyi menafii millîye ve vataniye iktizasından addeder. Buna binaen her liva meb'usları mahallî heyeti merkezîye veya heyeti idareleriyle müştereken meb'us arkadaşlarından birini teşkilât nizamnamemizin dokuzuncu maddesine tevfikân Heyeti Temsilîyeye aza olarak intihap ve ismini imba edecektir. İşbu aza bir iki günlük kısa bir müzakere ve münakaşadan sora Dersaadette Meclisi Millîye hareket edeceklerdir. Zevâtı mumâileyhimin Heyeti Temsilîyenin bulunacağı mahalde zamani içtimai isim ve adresleri malûm olduktan sonra bilmuhabare kararlaştırılacaktır. Heyeti Temsilîye kariben İstanbula yakın bir mahalle nakledilecektir.

Azayi mezkûrenin sürati intihabile isim ve adreslerinin hemen iş'ar buyurulması mer-cudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal**

BELGE, 212.**Çözülmüş Şifre****Düzce, 17-18/1/1920****K.O. 20 Komutanlığına**

Temsilci Kurul Başkanlığına:

K: 14-15,1/1920 şifreye

Gebze ve Hereke İstanbul iline bağlı olmakla birlikte Ulusal Örgütler bakımından da İstanbul merkez kurulu tarafından yönetilmektedir; örneğin oraya başvuran Doktor Enis Fahri imzasının sahibi de İstanbulca oraya konmuş bir kişi olabilir. Yahya Kaptana elden gelen yardım yapılmış ve öteki telgrafla bilginize sunulduğu üzere İstanbulla karşı korunmak da istenilmiş ise de ne yazık ki sonuç alınamamıştır. En son İstanbuldan Yahya Kaptana yapılan bildiride de ora Ulusal Güçlerinin İstanbul merkez kuruluna bağlı olduğu bildirilmiş ve sanırım ki onun bu bildirimde red cevabı vermesi haddinin bildirilmesini gerekli kılmıştır. Bu konular dikkate değer; bununla birlikte bir önlem olarak Enis Fahri Beyle ilişki kurup uğradığı güçlüklerin niteliğinin öğrenilmesi ve elden gelen yardımın yapılmasının İzmitteki vekilime bildirmiş olduğu bilginize sunulur.

**Birinci Tümen Bolu ve yöresi
Komutanı
Rüştü**

BELGE, 212.**Şifre****Ankara, 18/1/1920**

**İstanbulda Müstahkem Mevki Komutanı
Şevket Beyefendiye**

Gebze ve Kartal yönetim kurulları daha önce İstanbul hükûmeti ile ilişkiler kesildiği zamanlarda doğrudan doğruya Temsilci Kurula bağlanmıştı. Son günlerde çıkan olaylar nedeniyle dikkati çeken yörenin İstanbul ili sınırları içinde bulunması dolayısıyla İstanbul merkez kurulu tarafından yönetilmeye başlandığı öğrenilmiştir. İlgili yerlere gerekli bildirimlerin yapılması için bu konudaki kararların ve bazı güçlüklerle karşılaştığından söz ederek başvuruda bulunan Doktor Enis Fahri Bey adında bir kişinin İstanbul merkez kurulu tarafından bu yörede görevlendirilip görevlendirilmediğinin bildirilmesi rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 213.**17 Aralık 1919****GENELGE**

Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanmasından önce ulusal bağımsızlığımızın ve ül-kemizin bütünlüğünün sağlanması ilkeleri gibi önemli sorunların önemle görüşülmesi ve bu konuda gereken önlemlerin alınması Temsilci Kurul için en önemli ödevdir. Temsilci Kurul bu konuların görüşülmesini millet adına yetki sahibi sayın meb'uslar ile güçlendirildikten sonra yapmayı millet ve vatan yararı gereği sayar. Bu nedenle her sancağın meb'usları ilgili yerin merkez kurulları veya yönetim kurullarıyla ortaklaşa olarak meb'us arkadaşlarından birini örgüt tüzüğüümüzün dokuzuncu maddesi uyarınca Temsilci Kurula üye olarak seçecek ve adını bildirecektir. Bu üyeler bir iki günlük kısa bir görüşme ve tartışmadan sonra İstanbula Millî Meclise gideceklerdir. Bu kişilerin Temsilci Kurulun bulunacağı yerde toplanmaları zamani isim ve adresleri öğrenildikten sonra haberleşmeyle kararlaştırılacaktır. Temsilci Kurul yakında İstanbula yakın bir yere taşınacaktır.

Bu üyelerin hızla seçilmesi isim ve adreslerinin gecikmeden bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 214.

Şifre

Gayet müstaceldir

17/12/1335 tarih ve bilâ numara şifreye zeyildir:

1 - Bir suretinin Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti merkeziyelerine itası rica olunur. Ankara-Eskişehir hattının işlemekte bulunması cihetile sühulet noktai nazarından müzakere mahalli olarak Ankara intihap edilmiştir. Binaeneleyh Heyeti Temsilîye azası olarak intihap kılınmış olan meb'usîni muhtereminin Kânunusaninin beşinden itibaren Ankaraya muvasalatlarına intizar olunur. Hareketleri hakkında Heyeti Temsilîyeye itayı malûmat buyurulması rica olunur.

2 - Heyeti Temsilîye her livadan aza sıfatile gelecek meb'uslarla icra edeceği müzakereye diğer meb'usîni kiramdan mümkün olduğu kadar fazla miktarda diğer zevatın da müzakerata iştiraki son derecede arzu edilmektedir. Bu hususta icap edenlere tabligatı lâzimedede bulunulması rica olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 215.

Şifre

Müstaceldir

Dersaadet Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket Beyefendiye

Aydın Meb'usu Hüseyin Kâzım Beyin taşra meb'uslarına telgrafnameler keşide ederek en seri vasılı ile Dersaadete vürutlarını talep eylediği vaki olan müracaatten anlaşıldı. Miri-mumaleylehin Bekir Sami Bey nezdinde bulunan Heyeti Temsilîye tebligatından haberdar edilmesini ve meb'usîni kiramla meclisin küşadından evvel vukubulacak müzakerattan hazır bulunmak arzu buyuruyorlarsa lûtfen ve serian Ankaraya teşrifleri lüzumunun kendilerine ifhamı istirham olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 216.

Harbiye Nezareti

Nezaret şubesi

Kalemi mahsus

Dersaadet, 31 Kânunuevel, 1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Maruzdur.

Teşkilâtı millîyenin vatani kurtarmaya hadim bir tarzda idamei mevcudiyetine şahsen ne dereceye kadar sai bulunduğum zannederim malûmdur. Bu meseleden benim de Heyeti Temsilîye kadar alâkadar olduğumu ve yapılan işlerde bu gayenin temini tamamî masuniyetini hiçbir zaman pişi nazardan ayırmamaya vicdanen ve vazifeten mecbur bulunduğumu zikre lüzum görmem. Buraca yapılan her işin yanlış olduğu ve doğru kararların ancak Heyeti Temsilîyeden sâdır olabileceği gibi bir manayı tazammun eden cevapnameleri şahsıma karşı nev'ama ademi itimadı tazammun ediyor. Böyle bir vaziyet bu vazifeyi deruhde eylediğim gündenberi arada tahassul eden ihtilâfların halli için bin müşkülât ile masruf olan mesaimi akamete mahkûm etmektedir.

Nurettin Paşanın On İkinci Kolorduya tayini için İstanbula gelen bilûmum İzmir ve Aydınlılar mütevaliyen müracaatlerde bulundular. Aydın cephesinde pek karmakarışık bir halde bulunan Kuvayı Millîyenin tanzim ve tensiki ve âtiyen maruz kalabileceğimiz ihtimalâta göre esaslı ve ciddi istihzarat icrası elzemdir. Bunun için de bu işin başında Nurettin Paşa gibi bir zatın bulunmasını Erkânıharbiye ve ben muvafık gördük.

Ahmet Fevzi Paşa hakkında da şimdiye kadar muhtelif zamanlarda fikrimi söylemiştim. Ordunun mühim kumanda makamlarında son harekâtı millîye ile ayan olarak meşgul olmuş zevatın bizzat ve resmen bulunmaları harice ve bilhassa ecanîbe karşı orduda siyasetin hükümran olduğu manzarasını verir ve bu da her halde suitesiri mucip oluyor. Nezaret bilfiil bu tesiratin filî tesiri karşısındadır. Halbuki harekâtı millîye ile bilfiil alâkadar zevat gayriresmî olarak daha nâfi ve daha mahzurdan salim bir şekilde ifayı vazife edebilirler.

Gerek Nurettin Paşa ve gerekse Ahmet Fevzi Paşa menafîi millîyeyi müdrik ve anı halleden vikayeye âzim kimselerdir ve teşkilâtı millîye ile tevhidî mesai eyliyeceklerdir.

BELGE, 214.

Şifre

Çok ivedidir

17/12/1919 tarihli olup sayısı yazılmayan şifreye ekdir:

1 - Bir örneğinin Hakları Savunma Derneği merkez kurullarına verilmesi rica olunur. Ankara-Eskişehir hatlının işlemekte bulunması dolayısıyla kolaylık bakımından görüşme yeri olarak Ankara seçilmiştir. Bu nedenle Temsilci Kurul üyesi olarak seçilmiş olan sayın meb'usların Ocağın beşinden başlamak üzere Ankaraya varmaları beklenir. Yola çıkışlarının Temsilci Kurula bildirilmesi rica olunur.

2 - Temsilci Kurul her sancaktan üye kimliğiyle gelecek meb'uslarla yapacağı görüşmeye öteki sayın meb'usların olabildiğince çok sayıda katılması son derecede istenmektedir. Bu konuda gerekenlere gerekli bildirinin yapılması rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 215.

Şifre

İvedidir

İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Beyefendiye

Aydın Meb'usu Hüseyin. Kâzım Beyin taşra meb'uslarına telgraflar çekerek en çabuk yoldan İstanbul ulaşmalarını istediği yapılan başvurudan anlaşıldı. Bu kişiye Bekir Sami Beyde bulunan Temsilci Kurul genelgesinden bilgi verilmesini ve meclisin açılmasından önce sayın meb'uslarla yapılacak görüşmelerde bulunmak istiyorlarsa lûtfen ve çabucak Ankaraya gelmeleri gereğinin kendilerine duyurulması rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 216.

**Savaşışleri Bakanlığı İstanbul, 31 Aralık 1919 Bakanlık şubesi Özel kalem
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Sunulur.

Ulusal Örgütlerin vatani kurtarmaya yardımcı olmak yolunda varlığını sürdürmesine benim ne ölçüde çalıştığımı bilirsiniz sanırım. Bu konuyla benim de Temsilci Kurul kadar ilgili olduğumu ve yapılan işlerde bu amacın tam olarak sağlanmasını hiçbir zaman gözden ayırmamaya vicdanım ve görevim gereği zorunlu bulunduğumu söylemeyi gerekli görmem. Buraca yapılan her işin yanlış olduğu ve doğru kararların ancak Temsilci Kuruldan çıkabileceği gibi bir anlam taşıyan yanıtınız bana karşı bir bakıma güvensizlik anlamı taşıyor. Böyle bir durum bu görevi üstlendiğim gündenberi arada doğan anlaşmazlıkların çözümü için bin güçlkle harcadığım çabalarımı sonuçsuz bırakmaktadır.

Nurettin Paşanın On İkinci Kolorduya atanması için İstanbula gelen tüm İzmir ve Aydınlılar sürekli olarak başvuruda bulundular. Aydın cephesinde pek karmakarışık bir durumda bulunan Ulusal Güçlerin düzene sokulması ve ileride karşılaşabileceğimiz olasılıklara göre köklü ve sağlam hazırlıklar yapılması çok gereklidir. Bunun için de bu işin başında Nurettin Paşa gibi birinin bulunmasını Genelkurmay ve ben uygun gördük.

Ahmet Fevzi Paşa ile ilgili düşüncemi de şimdiye kadar değişik zamanlarda söylemiştim. Ordunun önemli komuta yerlerinde son ulusal savaşımında açıkça çalışmış olanların doğrudan doğruya ve resmî olarak bulunmaları dışı ve özellikle yabancılara karşı orduya politikanın egemen olduğu görünümünü verir ve bu da her halde kötü etki yapıyor. Bakanlık da edimli olarak bu etkinin baskısı altındadır. Oysa ulusal savaşımında edimli olarak ilgili bulunanlar resmî olmayan yoldan daha yararlı ve daha sakıncasız bir biçimde görev yapabilirler.

Gerek Nurettin Paşa gerek Ahmet Fevzi Paşa ulusal çıkarları bilen ve onu zarardan korumaya kesin kararlı kimselerdir ve ulusal örgütlerle işbirliği yapacaklardır.

Hal böyle iken ve bahusus Fevzi Paşa tayini iradei seniye iktiran etmiş iken böyle nezih zevatın ademi kabulünde ısrar edilmesi beni cidden müşkül vaziyete sokuyor. Hiç olmazsa Meclisi Meb'usanın küşadına kadar olsun kabinenin devamı için göstermekle kusur etmediğim mesaiye kelâl vermektedir. İzzetnefis meselesi halini alan bu vaziyet ıslah edilmediği ve bu zevatın tayinine muvafakat buyurulmadığı takdirde meclisin küşadını dahi beklemeden hemen istifaya mecbur olacağımı arz ve bu halde artık Meclisi Meb'usanın in'ikadı bir hayali muhal olacağımı ve bundan da vicdanımın mes'ul olamayacağına nazarı dikkati devletlerini celbeder ve bu vesile ile de arzı hürrmet eylerim Efendim.

**Harbiye Nâzırı
Cemal**

VESİKA, 217.

Tahrirat

Gayet mahremdir

Ankara, 4 Kânunusani 1336

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretlerine

Seryaver Salih Bey vedaat ile ırsal buyuruları 31/12/1335 tarihli iki kuta emirnamei devletleri vâsılı desti tazim oldu. Salih Beyin de huzur ile tezekkür edildi. Mevaddı esasiyeye dair nikatı nazarımız veçhiati arz olunur.

1 - Heyetimizce Diüveli Mütelifenin vatanımızı menatıkı nüfuza tabiim etmeleri keyfiyeti o derece kuvvetli bir ihtimal halinde görülmemektedir. Temaslarımızdan ve vaziyeti umumiyeden anladığımızı göre bunlardan herbirisi umum vatanda azamî menafî i temin etmek gayesini takip ediyor ve bunun için şayanı itimat bir müracaat ve istinat noktası arıyor. İngiliz siyasetinin tamamen aleyhimizde olduğu muhakkaktır. Fakat bunların açıktan açığa muarız görünmeleri esbabını kabinenin vaz'ı bitarafisi ile ecanibe izhar eylemekle olduğu istinatsızlıkta aramalıdır.

2 - Kariben neşri mukarrer olan beyanname hususuna gelince bu ancak hükûmetin her nokta nazardan Kuvayi Millîyeye müstenit olduğu kanaatini verecek bir tariki hareket kabulü ve bunu âleme ihvas ve izhar eylemesi suretile mevkîni siyaseti hariciyede kuvvetli kıldıktan sonra ve sulh murahhaslarının azimetinden evvel ve fakat Meclisi Milli içtima etmiş ve mecliste esasatı millîyeyi kabul eylemiş ekseriyetin yani "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubunun" muvafakat ve iştiraki tammile yapması muvafık ve müessir olabilecektir. Çünkü Meclisi Millîde ekseriyet fikrine istinat etmedikçe bu beyannameye düşmanlarımızca haizi kıymet ve itibar addedilmeyecektir. Mütaleatı âcizanemize nazaran bu hususta işe evvelâ kabul olunacak ıslahattan değil belki milletin istiklâl ve müllkün tamamisinden başlamak, ancak bunun teminine muallâk ve meşrut olmak üzere umuru idarenin hululü esasıyesini takrir edilmek muvafık olacaktır. Millete istinat ettiğini iddia eden hükûmeti hazıra için de bu beyannameye esas olacak Sivas Umumi Kongresi beyanname ve nizamnamesindeki hululü mühimmedir ki bunlarda müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekalliyetlerin hukuku, muzaheretin millette tarzı telâkkisi gibi hususattır. Bunun şimdiden ihzarı pek lâzım ve Meclisi Millinin küşadında da ekseriyet grubu ile bilmüzakere ilânı zarurî telâkki olunmaktadır.

3 - Dahiliye Nâzırının istifasına kabinede bir buhran husulüne sebep görülememektedir. Bundan olsa olsa heyeti umumiyenin makamı riyaseti sadrazam yerine Dahiliye Nâzırının şahsında görmekte olmaları manası çıkarılabilir. Malûmu samileridir bir kabinede buhran ancak sadrazamın istifası ile hâsıl olur ki böyle bir halin arzu edilmemesinden dolayı da Ali Rıza Paşanın istifa etmemesi evvelce bilmünasibe istirham olunmuştu. Fakat izahatı devletlerinden öyle anlıyoruz ki, kabine Dahiliye Nâzırı Şerif Paşaya tâbi kalmakta ve müşarileyh de sakıt Damat Ferit Paşaya merbut bulunmaktadır. Polis müdürünün el'an makamında oturması, memurîni, dahiliyenin tarzı tayini bu irtibatın en bariz âlâmetleridir. Halbuki gerek zâten devletleri ve gerekse Ahmet İzzet Paşa Hazretleri bu kabine resikâra geçtiği zaman eski kabineden müdevver zevat hakkındaki endişemize cevaben teminatı kat'î ve kefaleti vicdanîyede bulunmuşlardı. İstiharat olarak şunu da arz edelim ki polis müdürü yerinde kaldıkça şahsınız da tahtı tehlikededir.

4 - Meclisin küşad ile dahiliye ve hariciye nâzırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti devletlerini iyice anlayamadık. Keyfiyetin tahakkuk için bu iki nâzırın meclis huzuruna çıkmadan evvel istifa edeceklerini şimdiden vadeylemiş olmaları veyahut Sadrazam Paşanın zâten şahane ile bu babla anlaşmış bulunması lâzımdır. Meclisin kabineye itimat reyî vermesi haline göre de bunların tebdili meclisin padişahla anlaşmasına mütevekkittir.

Durum böyle iken ve özellikle Fevzi Paşanın atanması padişah tarafından onanmış iken böyle temiz kimselerin kabul edilmemesinde direnilmesi beni çok zor duruma sokuyor. Hiç olmazsa Meb'uslar Meclisinin açılmasına kadar olsun kabinenin görevini sürdürmesi için göstermekle kusur etmediğim çabalarda bana bezginlik vermektedir. Onur sorunu durumu alan bu tutum düzeltilmez ve bu kişilerin atanmasını kabul etmezseniz meclisin açılmasını bile beklemeden hemen görevden çekilmek zorunda kalacağımı bildirir ve bu durumda artık Meb'uslar Meclisinin toplanmasının erişilmez bir hayal olacağına ve bundan da vicdanının sorumlu olamayacağına dikkatinizi çeker ve bu vesile ile de saygı sunarım.

**Savaşşleri Hakanı
Cemal**

BELGE, 217

Resmî Yazı

Çok gizlidir

Ankara 4 Ocak 1920

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Başyaver Salih Bey eliyle gönderilen 31/12/1919 tarihli iki emir yazınız elime ulaştı. Salih Beyin de yanında okundu. Ana noktalara ilişkin görüşlerimiz aşağıda sunulmuştur.

1 - İtilâf Devletlerinin vatanımızı etki bölgelerine ayırmaları kurulumuzca o kadar kuvvetli bir olasılık içinde görülmemektedir. İlişkilerimizden ve genel durumdan anladığımızı göre bunlardan herbirisi tüm vatanda en çok çıkar sağlamak amacını güdüyor ve bunun için güvenilir bir başvuru ve dayanak noktası arıyor. İngiliz politikasının tümüyle bize karşı olduğu kesindir. Ancak bunların açıktan açığa bize karşı görünmelerinin nedenlerini kabinenin yansız tutumu ile yabancıları desteklememekte olmasında aramalıdır.

2 - Yakında yayımlanması kararlaştırılmış olan bildiri konusuna gelince bu ancak hükûmetin her bakımdan Ulusal Güçlere dayandığı inancını verecek bir tutumun kabulü ve bunu herkese duyurup açıklaması yoluyla dış politikada hükûmeti güçlü kıldıktan sonra ve barış delegelerinin yola çıkmalarından önce ve fakat Ulusal Meclis toplanıp ve mecliste ulusal ilkeleri kabul etmiş çoğunluğun yeni "Hakları Savunma Derneği Grubunun" onayı ve tam katılımıyla yapması uygun ve etkin olabilecektir. Çünkü Ulusal Meclisteki çoğunluğun düşüncesine dayanmadıkça bu bildiriye düşmanlarımızca değer verilmeyecek ve saygı gösterilmeyecektir. Bizim düşüncemize göre bu konuda işe önce kabul olunacak reformlardan değil belki milletin bağımsızlığından ve ülkenin bölünmezliğinden başlamak, ancak bunun sağlanması koşuluna bağlı olmak üzere yönetim işlerinin ana çizgilerini saptamak uygun olacaktır. Millete dayandığını ileri süren bugünkü hükûmet için de bu bildiriye temel olacak şey Sivas Genel kongresi bildiri ve tüzüğündeki önemli çizgilerdir ki bunlar da gelecekteki sınırlar, devlet ve milletin bağımsızlığı, azınlıkların hakları, yardımların millet tarafından nasıl karşılanacağı gibi konulardır. Bunun şimdiden hazırlanması çok gereklidir ve Ulusal Meclis açılınca da çoğunluk grubu ile görüşülerek duyurulması (ilân edilmesi) zorunlu sayılmaktadır.

3 - İçişleri Bakanının görevden çekilmesinin kabinede bir bunalım oluşmasına neden olabileceği anlaşılamamaktadır. Bundan olsa olsa herkesin başbakanlığın başbakan yerine İçişleri Bakanının kendisinde görmekte olması anlamı çıkarılabilir. Bilirsiniz ki bir kabinede bunalım ancak başbakanının görevden çekilmesinden doğar ki böyle bir durum istenmediğinden Ali Rıza Paşanın görevden çekilmemesini de yeri gelmiş rica etmiştik. Ama yaptığınız açıklamalardan öyle anlıyoruz ki, kabine İçişleri Bakanı Şerif Paşaya bağlı kalmakta ve o da düşük Damat Ferit Paşaya bağlı bulunmaktadır. Polis müdürünün hâlâ yerinde oturması, içişleri bakanlığı görevlilerinin atanış biçimleri bu bağlantının İzzet Paşa Hazretleri bu kabine iş başına geçtiği zaman eski kabineden kalma kişilerle ilgili kaygılarımız karşısında kesin güvence vermiş ve vicdan kefilî olmuştunuz, Bu arada şunu da söyleyelim ki polis müdürü yerinde kaldıkça siz de tehlike altındasınız.

4 - Meclisin açılmasıyla içişleri ve dışişleri bakanlarının değiştirilmesinin kesin olduğu yolundaki işaretinizi iyice anlayamadık. Böyle bir durumun gerçekleşmesi için bu iki bakanın meclis önüne çıkmadan önce görevden çekileceklerine şimdiden söz vermiş olmaları ya da Başbakan paşanın padişahla bu konuda anlaşmış bulunması gerekir. Meclisin kabineye güven oyu vermesi durumuna karşın da bunların değiştirilmesi meclisin padişahla anlaşmasına bağlıdır.

5 - Düşmanların meclisi kışat ettirmemek isteyecekleri ve her türlü vesileye müracaat edecekleri tabiidir. Yalnız meclisin içtimama irade etmiş olan zâtı şahanenin, bu içtimai gayrumeşru telâkki etmesi, iradesini nakzeylemesi ihtimali varidî hatır mıdır? Filhakika padişahın Meclisi Millînin gayrumeşru olduğuna dair bir kanaati varsa o halde meclis, İstanbulda dağıtma ve milleti meb'usansız bırakmak için mi toplanıyor. Binaenaleyh zâtı şahanenin bu baptaki noktai nazarlarının Heyetimizce kat'î olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki meb'usları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsatta bulunalım. Aksi halde meclis İstanbulda içtima yüzünden berveçhibalâ ahvale duçar olursa bunun mes'uliyeti Dersaadette içtimat hususunda ısrar edenlere raci olacaktır.

6 - Meb'usların Ankaraya gelmeleri memleketin halâsı uğrunda aynı kanaatte olan eşhasın mecliste mütefikan çalışmalarını temin gayesine matuftur. Mecliste kuvvetli Milliyetperver bir grubun teşekkülü mecburiyeti vardır. Bu zaruret de meclisin Dersaadette içtimai yüzünden hâsıl olmuştur. Esasen bunun için umumi bir içtima yapılacak değildir. Gelenlerle müdavelei efkâr sureti tercih olunmuş ve bu suretle zamanın ziyama meydan verilmemesi takarrür etmiştir. Bu ekseriyet grubunun Kuvayi Millîye ile yakından anlaşması ve ancak bu suretle mecliste milleti temsil etmesi en mühim bir noktadır. Aksi halde Meclisi Meb'usan nazarı ecanipte milleti temsil edemez. Arada maazallah ihtilâfî efkâr husulü ise vatanın pek büyük zararını mucip olur. Binaenaleyh düşmanların tezviratı, memleketin hayat ve memnâna müteallik bu gibi mesailde haizi tesir ve kıymet olamaz.

7 - Nurettin ve Ahmet Fevzi Paşalar hakkındaki mütaleai devletlerine gelince, evvelki cevapnamemizde her doğru şeyin Heyeti Temsiliyeden sudur ettiğini iddia etmiş değiliz. Tatbiki takrir buyrululan prensip hakkındaki mütaleaü âcizanemizi suat etmiş olduğumuzdan bu baptaki mülâhazatımızı arzetmiştik. Mütaleatımızda isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz.

Heyeti Temsiliyemiz kabinenin mevkii iktidara geldiği tarihte sakut Damat Ferit Paşanın mirası seyyiatı olan Aydın cephesi ve muntakasının oralardaki Kuvayi Millîyenin hal ve âtisini son derece alâka ile nazarı dikkate almış, hükûmetin siyaseti haricîyesine münasip ve o muntakanın vaziyet ve ihtiyacalı dahiliyesine muvafık âti için ümitbahş bir vaziyetin teminini düşünmüş idi. Tasavvuatını karara raptetmeden evvel nezareti celileleri ve erkânıharbiyei umumîyesinin nikatı nazarını bilmeyi bir vazife addeyliyerek....tarih...numaralı maruzatı ile Ali Fuat Paşanın millî kumandan olmasını istizan ve Konyaya Cemal Beyin ifsadatile husul bulan vaziyeti ıslah ve mevcut fenalıkları itfa edebilecek ve cephe umurunu tanzim edilecek bir kumandan tayinini istihramla bu meyanda Refet Beyin de tavzi'fi münasip olacağını arzetmişti...tarih... numaralı emirnamei cevaplarında "Fuat Paşayı Ankarada Kolordusu başında görmek işlerim. Refet Bey ismini zayi etmek şartile Aydın cephesi Kuvayi Millîye Kumandanlığına tayini muvafıktır" buyurulmuştu. Miralay Fahrettin Beyin behemehal On İkinci Kolordu Kumandanlığına tayinini temin için delâletimiz talep kılınmış ve lâvâten Fahrettin Beyin nikatı nazarımıza göre Aydın cephesinin temini ihtiyacı için her türlü tedabiri icra etmeye tarafı devletlerinden talimat ahzeylemiş bulunduğu da zikrolunmuş idi. Binaenaleyh iş'arati devletleri aydın cephesinin esbabı müdafaasını tanzim için heyetimizce tertip kılınan plânın esasını, kaidelerini teşkil etmişti. Buna istinaden cephe ile alâkadar olan resmî ve millî kumandanlar ve eshabı ihtisas ile muhabere ve kısmen de muhtelif cephelerden davet olunan zevat ile müzakere edilerek, Aydın cepheyi hakkında bir plân tertip olundu. Bu plâna nazaran Refet Bey Aydın ve Salihli cephelerinin ve bu cephelerle alâkadar olan geri menatığın, Konya da dahil olduğu halde, millî kumandanlığını deruhde etmiş ve Fahrettin Bey de Konyada Kolordusu başında olarak aynı noktai nazara tevfiakan nâfi ve müsmir muavenet ve faaliyet ızhâr etmekte bulunmuştur. Ali Fuat Paşa da emri devletlerine tevfiakan kolordusu başında bulunmak üzere Ankaraya gelmişti. Tertibatı maruza neticesi olmak üzere bugünkü vaziyet sayanı memnuniyet bir şekle girmiştir. Binaenaleyh başka bir kumandana lüzum olmadığı gibi Nurettin Paşanın tayini halinde de namus ve hayatlarını ortaya koymuş iki kıymetli arkadaşımızın kesri kalbine Heyeti Temsiliyeye tamamen münkat, makamı akdesi hilâfete merbut Demirci Efe ve maiyetinin memleket için muzır bir şekle girmesine sebebiyet verilmiş olacaktır.

Ahmet Fevzi Paşa meselesine gelince: Yirminci Kolordu muntakası dahilinde mevcut Kuvayi Millîyenin bir vaziyeti hususiyeti vardır ki umum teşkilâtı millîye üzerine müessir bulunmaktadır. Bu vaziyetin hiçbir sebep ve suretle tebeddülüne hal ve vaziyet müsait değildir. Maruz vaziyetin muhafaza ve idamesini temin için bütün bu muntakada Ali Fuat Paşanın devlet nazarında, umum nazarında, vaziyetinin her türlü tenkitten, mahzurdan muarra bulunduğu kanaatinin mahfuziyeti

5 - Düşmanların meclisi açtırmamak isteyecekleri ve her türlü yola başvuracakları doğaldır. Yalnız meclisin toplanmasını buyurmuş olan padişahın, bu toplantıyı yasaya aykırı sayması kendi buyruğunu kendi bozması olasılığı akla gelebilir mi? Padişah gerçekten Ulusal Meclisin yasadışı olduğu kanısındaysa o halde meclis, dağıtılmak ve milleti meclissiz bırakmak için mi İstanbulda toplanıyor. Şu halde padişahın bu konudaki görüşlerinin Kurulumuz tarafından şimdiden kesin olarak bilinmesi gereklidir ki meb'usları taşrada, güvenli bir yerde toplamak için girişimlerde bulunalım. Bu yapılmaz da meclis İstanbulda toplanmak yüzünden yukarıda belirtilen durumlara düşerse bunun sorumluluğu İstanbulda toplanması için direnenlere düşecektir.

6 - Meb'usların Ankaraya gelmeleri memleketin kurtarılması uğrunda aynı kanıda olanların mecliste birlik halinde çalışmalarını sağlama amacına yöneliktir. Mecliste güçlü ulussever bir grubun oluşması zorunludur. Bu zorunluk da meclisin İstanbulda toplanması yüzünden doğmuştur. Gerçekte bunun için genel bir toplantı yapılacak değildir. Gelenlere düşünce alışverişi yapma yolu yeğlenmiş ve böylece zaman kaybına meydan verilmemesi kararlaştırılmıştır. Bu çoğunluk grubunun Ulusal Güçlerle yakından anlaşması ve ancak bu yoldan mecliste milleti temsil etmesi çok önemli bir noktadır. Bu olmazsa Meb'uslar Meclisi yabancıların gözünde milleti temsil edemez. Allah korusun arada düşünce ayrılığı doğması vatan için çok büyük zarar doğurur. Şu halde düşmanların yalan ve dolanları, memleketin ölüm ve kalımıyla ilgili bu gibi konularda etkili ve değerli olamaz.

7 - Nurettin ve Ahmet Fevzi Paşalarla ilgili görüşlerinize gelince, daha önceki yanıtlımızda her doğru şeyin Temsilci Kuruldan çıkacağını ileri sürmüş değiliz. Uygulanmasını bildirildiğiniz prensiple ilgili görüşümü sorduğunuz için bu konudaki görüşlerimizi bilgilerinize sunmuştuk. Görüşlerimizin yerinde olduğu ilişkin kanımızı yineleriz.

Temsilci Kurulumuz kabinenin iktidara geldiği tarihte düşük Damat Ferit Paşanın kötlülük mirası olan Aydın cephesi ve bölgesinin oralardaki Ulusal Güçlerin bugününü ve geleceğini büyük ilgi ile göz önünde bulundurmuş, hükûmetin dış politikasına uygun ve o bölgenin iç durum ve gereksinimine elverişli, gelecek için umut veren bir durumun sağlanmasını düşünmüş idi. Düşündüklerini karara bağlamadan önce yüksek bakanlığımızın ve genelkurmayının görüşlerini öğrenmeyi bir ödev sayarak tarih sayılı yazısı ile Ali Fuat Paşanın ulusal komutan olmasını önermiş ve Konyaya, Cemal Beyin bozgunculuğundan doğan durumu düzeltip oradaki kötülükleri giderebilecek ve cephe işlerini düzenleyecek bir komutan atanmasını rica ederek o arada Refet Beyin de görevlendirilmesinin uygun olacağını bildirmişti.... tarih... sayılı yanıt buyurunuzda "Fuat Paşayı Ankarada Kolordusu başında görmek isterim. Refet Beyin adını gizlemek koşuluyla Aydın cephesi Ulusal Güçler Komutanlığına atanması uygundur" buyurmuştunuz. Albay Fahrettin Beyin herhalde, On İkinci Kolordu Komutanlığına atanmasını sağlamak için yardımımız istenmişti ve ek olarak Fahrettin Beyin Aydın cephesinin gereksinimini görüşümüze uygun olarak sağlamak için her türlü önlemleri almaya sizden direktif almış bulunduğu da bildirilmiş idi. Şu halde sizin bildirdikleriniz Aydın cephesinin savunmasını sağlamak için kurulumuzca düzenlenen plânın temelini tabanını oluşturmuydu. Buna dayanarak cephe ile ilgili bulunan resmî ve ulusal komutanlar ve uzmanlarla haberleşerek ve çeşitli cephelerden çağırılan bir kısım kişilerle görüşülerek, Aydın cephesi ile ilgili bir plân oluşturuldu. Bu plâna göre Refet Bey Aydın ve Salihli cephelerinin ve bu cephelerle ilişkili olan geri bölgelerin, Konya da içinde olmak üzere, ulusal komutanlığına üzerine almış ve Fahrettin Beyde Konyada Kolordusu başında olarak aynı görüşe göre yararlı ve etkili yardım yapmakta ve çaba harcamakta bulunmuştur. Ali Fuat Paşa da emrinize uygun olarak kolordusu başında bulunmak üzere Ankaraya gelmişti. Bu düzenleme sonucunda bugünkü durum sevindirici bir hal almıştır. Şu halde başka bir komutana gereklilik olmadığı gibi Nurettin Paşanın atanması durumunda da namus ve hayatlarını ortaya koymuş iki kıymetli arkadaşımızın gönül kırıklığına uğramasına Temsilci Kurulun buyruklarına eksiksiz uyan, en kutsal halifeye bağlı bulunan Demirci Efe'nin ve emrindekilerin memleket için zararlı bir biçime girmesine neden olunmuş olacaktır.

Ahmet Fevzi Paşa sorununa gelince: Yirminci Kolordu bölgesi içinde bulunan Ulusal Güçlerin özel bir durumu vardır ki bütün ulusal örgütler üzerine etkili bulunmaktadır. Bu durumun ne sebep ve ne yoldan olursa olsun değiştirilmesine zaman ve ortam elverişli değildir. Bu durumun korunup sürdürülmesini sağlamak için bütün bu bölgede Ali Fuat Paşanın devlet önünde, kamu önünde, durumunun her türlü eleştiriden, sakıncadan aklanmış bulunduğu inancının yerleşmesi

şartı esasîdir. Binaenaleyh müşarileyhin Yirminci Kolordu başından herne şekil ve suretle olursa olsun infisali harekâtı millîye esnasında ileri atılmış, ibrazı fedakârî etmiş bulunması sebebine atfolunacaktır ki, mahfuziyeti müemmen olması zarurî bulunan nikatı nazara göre asla kabili teviz değildir. Esasen hükümetçe vârid siyâsî mehaziri bertaraf kılma için yapılacak her şey yapılmıştır. Binaenaleyh Ali Fuat Paşanın bu mmlakada ve bütün ordu nazarında Yirminci Kolordu kumandanı olarak bilinmesi ve kolordunun da filen bugün olduğu gibi kifayet ve iktidarı ve amal ve makasîdî hakikî ile tamamen mutabık olduğu müsellem bulunan 24 üncü Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Reyin uhdeî vekâletinde kalması hal ve vaziyetin icabatı zarurîyesindendir. Ahmet Fevzi Paşa hakkında menfî bir mütaleada bulunmak arzu etmeyiz. Fakat şunu da ilâveye mecburuz ki, müşarileyh tasavvur buyurduğunuz nikatı nazardan teşriki mesai kabiliyetini haiz değildir. Müşarileyhin daha bidayette vazifei mahsusa ile geçlûgüzâr eylediği zamanlarda vaki mantıksız ifadâtını... tarihli şifre ile arzylemiştik. Bunun memul olamayacağına dair cevabı samileri alındıktan sonra idi ki müşarileyhin bizzat Rauf ve Bekir Sami Beyefendilere yazdığı cevabî şifrede ordu bugünkü anarşi halinde kaldıkça memleket için felâket muhakkak bulunduğu tarzındaki ifadesi ile teşkilâtı millîyenin ve bunun zahiri olan ordu münasebetinin kendi içtihadına göre anarşi telâkki edildiği anlaşılmaktadır. Halbuki malûmu devletleridir ki ordu, teşkilâtı millîye kadrosu haricinde değil, belki onun ruh ve esasını teşkil eylemektedir.

Son alınan raporlarda müşarileyh Fevzi Paşanın Gönende ilk iş olarak Anzavur meselesinden dolayı bin müşkülâtla ele geçirilebilen canilerin tahliyesini talep eylediği bildirilmektedir. Binaenaleyh vatan ve milletin halâsı mevzuubahs olduğu şu hengâmede aynı maksat uğrunda fedakârâne çalışan zâtı samilerinin vaziyet ve kabiliyeti mahallîyeyi yakından bilen heyeti âcizaneyle müdavelei efkâr eylemeden tayin buyurmuş oldukları iki zatın ademî kabulüne ait serd kılınan zarurî ve muhik mütelatı bir izzetinefis meselesi yapmak isteyeceklerini, vatana olan sadakat, millete olan merbutiyetleri itibarile noktai nazarına matuf maruzatı vakıamızın hüsnütelâkki buyurulacağından emin olduğumuzu samimiyetle arzyleyiz.

İstifaları halinde Meclisi Meb'usan in'ikadının bir hayali muhal olacağı kaydına nazaran sadrazam da dahil olduğu halde kabinenin meşrutiyeti idarenin aleyhtarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu noktanın tamamilen teşrih ve izahı Heyetimizce zâtı devletlerinden rica olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 218.

(Zarfın üstü)

Harbiye Nezareti

**Devletlû Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Mektup**

Erkânharbiyei Umumiye Dairesi

Şube

Numara

24/12/1335 tarihile muta müşterek takririn vusulünü tasdik eder. Ve bu bapta atideki tafsîlâtın İngiltere, Fransa, İtalya Hükûmatı müfahhamesi fevkalâde komiserlerinin enzarı adline vaz'ına kemali hürmetle müsaadeler rica ederim:

Malûmu asılâneleridir ki, İzmirin müptedayı işgali mahallinde Amiral Galtrop'un notasile başlamış ve bu notada işgalin Düveli Mütelife kıtaatı tarafından vukubulacağı ve bunun da bizzat İzmir şehriyle tahkimat hattına maksur kalacağı bildirilmiş ve kısa bir fasıladan sonra da emri işgal sadece Yunan kıtaatına havale ve emanet edilmiştir. Yunan kıtaatı tarafından yapılan işgal ve avakabının bizi davet eylediği medit tazallüm ve şikâyetlerimiz binnetice muhtelî bir komisyonun İzmir havalisinde icrayı tahkikat eylemesini icab ettirdi. Ancak şu icabın teslim ve husulüne değin takdir edemeyeceğim esbap ile hâsıl olmuş fasılai teahhur içinde pek canhıraş bir şekil ve seyralan Yunan yırtıcılığı karşısında esasen dağlara derelere çıplak ve sefil bir halde dağılarak sığınmış olan halkı artık hıfzı hayat ve sıyaneti namus kaydına düşürmüştü. Hükûmet ve ordu daima tahkik komisyonunun adlî nüsfetine nasbı itimat etmekle beraber bir taraftan da hiç olmazsa bu

temel koşuldur. Bu nedenle onun herne biçimde ve her ne yoldan olursa olsun Yirminci Kolordunun başından ayrılması ulusal savaşım sırasında ileri atılmış, özverilerde bulunmuş olmasından ileri gelmiştir denilecektir ki, korunmasının güvence altında bulunması zorunlu olan düşünceye göre hiçbir surutte doğru değildir. Zaten hükûmetin aklına gelen politik sakıncaları ortadan kaldırmak için yapılacak her şey yapılmıştır. Bu duruma göre Ali Fuat Paşanın bu bölgede ve bütün ordu önünde Yirminci Kolordu komutanı olarak bilinmesi ve kolordunun da edimli olarak bugün olduğu gibi yetenek ve bilgisi ve gerçek istek ve amaçlarıyla tam uyum içinde olduğu herkesçe bilinen 24 üncü Yümen Komutanı Yarbay Mahmut Beyin vekilliğinde kalması zaman ve durumun gereği yönünden zorunludur. Ahmet Fevzi Paşa ile ilgili olarak olumsuz bir görüş bildirmek istemeyiz, ama şunu da eklemek zorundayız ki, kendisinin düşündüğünüz açıdan işbirliği yapmak yeteneği yoktur. Onun daha ilk günlerde özel görevle gezdiği zamanlarda söylediği mantıksız sözleri ... tarihli şifre ile bildirmiştik, sonra idi ki kendisinin doğrudan doğruya Rauf ve Bekir Sami Beyefendilere yazdığı yanıtısal şifrede ordu bugünkü anarşi durumunda kaldıkça memleket için yıkımın kesin bulunduğu yolundaki sözleri ile Ulusal Örgütlerin ve onun yardımcısı olan ordu ilişkisinin kendi görüşüne göre anarşi sayıldığı anlaşılmaktadır. Oysa bilirsiniz ki ordu, ulusal örgüt kadrosu dışında değil, belki onun ruh ve temelini oluşturmaktadır.

Son alınan raporlarda Fevzi Paşanın Gönende ilk iş olarak Anzavur olayından dolayı bin güçlkle ele geçirilebilen canilerin salıverilmesini istediği bildirilmektedir. Bu nedenle vatan ve milletin kurtulması söz konusu olduğu şu kavgada aynı amaç uğrunda özveriyle çalışan sizin yerel durum ve yetenekleri yakından bilen kurulumuzla danışmadan atadığınız iki kişinin kabul edilemeyeceği yolundaki zorunlu ve haklı görüşümüzü bir onur sorunu yapmak isteyeceğinizi, vatana olan sadakat, millete olan bağlılığınızla bağdaşamaz gördüğümüzü ve salt vatan ve milletin çıkarları düşüncesine yönelik bildirimlerimizi iyi karşılayacağınıza güvendiğimizi içtenlikle bildiririz.

Görevden çekilirseniz Meb'uslar Meclisinin toplanmasının gerçekleşmeyecek bir hayal olacağı konusundaki sözünüze göre Başbakan da içinde olarak kabinenin meşrutiyet yoluyla yönetime karşı olduğu anlaşılmaktadır. Çok önemli olan bu noktanın tam olarak açıklanmasını Kurulumuz sizden rica eder.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 218.

(Zarfın üstü)

Savaşışleri Bakanlığı

**Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Mektup**

Genelkurmay Dairesi

Şube

Sayı

24/12/1919 tarihile verilen ortak yazının geldiğini doğrularım. Ve bu konuda aşağıdaki açıklamaların yüce İngiltere, Fransa, İtalya Devletlerinin olağanüstü komiserlerinin adaltili gözleri önüne konulmasına izin vermenizi üstün saygı ile rica ederim:

Soylu bilginiz içindedir ki, İzmirin işgali başlangıçta orada Amiral Galtrop'un notasile başlamış ve bu notada işgalin İtilâf Devletleri birliklerince yapılacağı ve bunun da sadece İzmir şehriyle tahkimat hatlıyla sınırlı kalacağı bildirilmiş ve kısa bir aradan sonra da işgal işi salt Yunan birliklerine bırakılmıştı. Yunan birlikleri tarafından yapılan işgal ve bunu izleyen olaylar bizim bundan sürekli sızlanma ve yakınmalarımız sonunda karma bir komisyoonun İzmir yöresinde soruşturma yapmasını gerektirdi. Ancak bu gerekliliğin kabulüne ve gerçekleştirilmesine değin bilemeyeceğim nedenlerle doğmuş olan gecikme sırasında çok yürek parçalayıcı bir biçim ve yolda yürüyen Yunan yırtıcılığı karşısında aslında dağlara derelere çıplak ve perişan bir durumda dağılarak sığınmış olan halkı artık canını koruma ve namusunu savunma kaygısına düşürmüştü. Hükûmet ve ordu her zaman soruşturma komüsyoonunun adalet ve insaflığına güvenmekle birlikte bir yandan da hiç olmazsa bu boğuşmanın akıttığı kanları geçici bile olsa dindirmek için Savaşış-

boğuşmanın akıttığı kanları muvakkaten olsun dindirmek için Harbiye Nezaretimiz 23/8/1335 tarih ve 5037 numaralı tezkere ile General Milne cenaplarına (A) işaretli merbut teklifte bulunmuştu.

Kuvayi Millîye ile Yunan kıtaatı arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ından ibaret olan işbu teklife reddi cevap edilmesi üzerine yine Harbiye Nezaretince suretleri merbut 20 ve 27/8/1335 tarih ve 4963, 5142 numaralı R, C teklifleri yapılmış, ve muntakai işgalin Yunan kıtaatından gayri İtilâf kıtaatı tarafından işgalini mütemenni işbu iki teklif de tamamen cevapsız bırakılmıştı.

Hüsnüniyete makrun her gûna teşebbüslerinin neticesizliğile akan kan karşısında gerek hükûmetin ve gerek ordunun uzun müddet seyirci kaldığı bir sırada idi ki General Milne cenapları Harbiye Nezaretine tahdidi hududu gösterir 3 Teşrinisani 1335 tarih ve 23/4114 numaralı sureti merbut tezkereyi göndermiş ve halbuki böyle bir tebliğin ahkâmını tatbika Harbiye Nâzırı resen salâhiyyetler bulunmadığı için usulen hükûmete sepkeden müracaatı üzerine hükûmetçe de Zâtı Asilânelerinize sureti merbut ...tarih ve ... numaralı nota ile arzı hal olunmuştu. Hernekadar işbu vukuatı Harbiye Nâzırımız bir münakaşai ütiyeden içtinaben suretleri merbut F, G 5 ve 15/11/1335 tarih ve 6338, 6501 numaralı tezkerelerile General Milne cenaplarına hemen ve tamamen ilân eylemiş ise de; fakat işbu tezkereler üzerine müşarileyh General cenaplarından gerek cevaben ve gerek resen yine suretleri merbut H, I işaretli ve fakat yekdiğerini mütenakız tezakir vürut etmiştir. Binaenaleyh gerek suretleri merbut evrakı muhaberenin lûtfen müteleasi ve gerek arzedilmiş balâdaki tafsilâtın nisfet ve müriüvvetleri pek müselememiz bulunan Zâtı Asilânelerinizi Harbiye Nezaretimize karşı en küçük suitefehhümden tenzih edeceğine âcizlerince pek büyük bir kanaat vardır. Bununla beraber mücerret Harbiye Nezaretinin hükûmetçe meclisi âli mukarreratını tatbikle resen âmiri takrir ve icra bulunamaması kaidei düveliyesinin tevli eylediği şu gayrikabili içtinap suitefehhümden dolayı ayrıca ve fevkalhat arzı teassürat eylemekte asla teahhur etmek istemem. Muvakkat hattı hududun Yunanlılar tarafından tamamii işgaline mümanaat eden kuvvete gelince işbu kuvvetin gördüğü zulmü taaddi karşısında himayesiz kalmış ve kanına susamış ahali külesinden ibaret bulunduğu Zâtı Asilânelerinizce pek zahirdir. Hükûmetin ve ordunun işbu mazlum halka karşı himaye göstermemesi gibi mukavemet ibraz edemeyeceğindeki aczinin de lûtfen takdirini pek temenniler ederim ve işte işbu aczin sevk ve tesiriledir ki gerek hükûmet ve gerek Harbiye Nezareti şimdiye kadar akmuş ve akmakta bulunmuş olan işbu fuzulî kanun önünü almak için daima makamâtı asilânelerinize istimdattar yağdırmış ve meselenin bir an evvel çarei hal ve adlini niyazlar eylemiştir. Bilhassa ve bilvesile işbu niyazları yine tekrar eder ve gerek hükûmet ve gerek Harbiye Nezareti gûya meclisi âli mukarreratını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık tahlise müriüvveten delâlet buyurulması niyazlarıma da ihtiramaltı faikamı ilâve evlerim.

VESİKA, 219.

Harbiye Nezareti

Nezaret şubesi

Kalemi mahsus

Arzı mahsustur.

Fevzi ve Nurettin Paşalar hakkında diğer arıza ile vaki olan izahatıma ilâveten vaziyeti umumîyei hariciye ve dahiliye hakkında berveçhiaü arzı malûmata lüzum gördüm:

1 - Düveli Mütelifeden hakkımızda henüz kat'î bir karar vermediler. Fakat en çok korkulan cihet memleketimizi muntakai nüfuzlara taksim eylemeleri hususudur. İngilizler açıktan açığa bize muarız vaziyettedirler. Fransızlar zahirî bir yaltaklık gösteriyorlarsa da Adana meselesi ortaya sürülünce derhal tebdili tavrediyorlar. Hatta bir Fransız muhipler cemiyeti teşkili için Celâlettin Arif Beye müracaat ettiler. Adananın tahliyesi şartile böyle bir teşebbüse, muvafakat olunacağı cevabını aldılar. Ve bu mesele bu suretle muallâkta kaldı. Amerikalılar da bizim kendi memleketimiz için ne gibi metalibimiz olduğunu soruyorlar.

Elhasıl Düveli Mütelifeden herbiri bizim ortaya atılmamızı bekliyor. Herhangi birisine göstereceğimiz bir tamcyüle karşı diğeri bütün kuvvetile vaz'ı muhalefet almiya müheyya bir haldedir.

İstihbaratı Sulhiye Komisyonu vesaika müsteniden birçok istihzarat yapıyor. Bizim her şubei idariye için arzu ettiğimiz ve kabul edebileceğimiz ıslahatı tespit ediyorlar. Vahdeti Osmanîye ve Wilson prensipleri esası dahilinde kabul edebileceğimiz ıslahatı müş'ir kariben bir beyanname neşredeceğiz.

2 - Vaziyeti dahiliyeye gelince kabinede Dahiliye Nâzırı bir iki defa istifaya teşebbüs etti. Fakat Meclisi Millî açılıncaya kadar bir buhrana sebebiyet vermemek için bütün kuvvetin sarfıle

leri Bakanlığımız. 23/8/1919 tarih ve 5037 sayılı yazıyla General Milneye (A) işaretli ilişik öneride bulunmuştu.

Ulusal Güçler ile Yunan birlikleri anısına Osmanlı birlikleri yerleştirmekten başka bir şey olmayan bu önerinin kabul edilmemesi üzerine yine Savaşışleri Bakanlığınca örnekleri ilişik 20 ve 27/8/1919 tarih ve 4963,5142 sayılı B,C öneriler yapılmış ve işgal bölgesinin Yunan birlikleri dışında İtilâf Devletleri birliklerince işgalini dileyen bu iki öneri de tümüyle karşılıksız bırakılmıştı.

İyiniyetle yapılan her girişimin sonuçsuz kalmasıyla akan kan karşısında gerek hükûmetin ve gerek ordunun uzun süre seyirci kaldığı bir sırada idi ki General Milne Savaşışleri Bakanlığına beklenen sınırları gösterir 3 Kasım 1919 tarih ve 23/4114 sayılı örneği ilişik yazıyı göndermiş ve oysa böyle bir bildirinin hükûmlerini uygulamaya Savaşışleri Bakanı tekbaşına yetkili olmadığından yöntem gereği hükûmete yaptığı başvuru üzerine hükûmetçe de sizlere örneği ilişik ... tarih ve ... sayı nota ile durum bildirilmişti. Hernekadar bu olguları Savaşışleri Bakanımız ileride çıkabilecek bir tartışmayı önlemek için, örnekleri ilişik F, G 5 ve 15/11/1919 ve 6338, 6501 sayılı yazılarıyla General Milne'ye hiç gecikmeden ve tam olarak duyurmak ise de; fakat bu yazılar üzerine General'den gerek yanıt olarak ve gerek doğrudan doğruya örnekleri ilişik H, I işaretli ve fakat birbiriyle çelişkili yazılar gelmiştir. Bu duruma göre örnekleri ilişik yazışmaların incelenmesi iyiliğinde bulunmanın ve gerek yukarıda verilmiş olan ayrıntılı bilginin insaf ve insanlığı bizce iyi bilinen sizi Savaşışleri Bakanlığımıza karşı en küçük yanlış anlamadan kurtaracağına kesinlikle inanıyorum. Bununla birlikte sadece Savaşışleri Bakanlığının hükûmetçe yüksek meclis kararlarını uygulamakta kendi başına karar ve icra âmiri bulunamaması konusundaki devlet hukukunun yarıttığı şu kaçınılmaz yanlış anlamadan dolayı ayrıca ve pek büyük üzüntülerimi bildirmek için hiç gecikmek istemem. Geçici sınır çizgisinin Yunanlılar tarafından tümüyle işgaline engel olan kuvvete gelince bu kuvvetin, gördüğü kıyım ve kırım karşısında korumasız kalmış ve kanına susanmış halk yığınlarından başka bir şey olmadığı sizce iyi bilinmektedir. Hükûmetin ve ordunun bu boynu bükük halka karşı korumakta da karşı durmakta da güçsüz kaldığını göz önünde bulundurmanızı çok dilerim ve işte şimdiye kadar boşyere akmış ve akmakta bulunmuş olan bu kanın önünü olmak için durmadan size yardım dilekleri yağdırmış ve sorunun bir an önce adaletli bir çözüme bağlanması için yakarmıştır. Yeri gelmişken bu yakarıları özellikle yineler ve hem hükûmetin ve hem de Savaşışleri Bakanlığının sanki yüksek meclis kararlarını uygulamıyor gibi bir suçlamadan artık kurtarılmasına iyi yürekle yardımcı olmanız konusundaki yakarılarımıza da üstün saygılarımı eklerim.

BELGE, 219.

Savaşışleri Bakanlığı

Bakanlık Şubesi

Özel kalem

Özel sunudur.

Fevzi ve Nurettin Paşalarla ilgili olarak öteki yazımla yaptığım açıklamalara ek olarak dış ve iç genel durumla ilgili olarak aşağıdaki bilgileri sunmayı gerekli buldum:

1 - İtilâf Devletleri bizimle ilgili olarak daha kesin bir karar vermedi. Fakat en çok korkulan nokta memleketimizi etki bölgelerine ayırmaları hususudur. İngilizler açıktan açığa bize karşı durumdadırlar. Fransızlar dış görünüşleriyle bir yaltaklık gösteriyorlarsa da Adana sorunu ortaya konunca hemen tutumlarını değiştiriyorlar. Dahası bir Fransız dostları derneği kurulması için Celâlettin Arif Beye başvurdular. Adananın boşaltılması koşuluyla böyle bir girişimin onaylanacağı yanıtını aldılar. Ve bu sorun böylece askıda kaldı. Amerikalılar da bizim kendi memleketimiz için ne gibi isteklerimiz olduğunu soruyorlar.

Kıscasakı İtilâf Devletlerinden herbiri bizim ortaya atılmamızı bekliyor. Herhangi birisine göstereceğimiz bir eğilime karşı öbürü bütün gücüyle karşı durmaya hazır bir durumdadır.

Barış Hazırlıkları Komüsyonu belgelere dayanarak birçok hazırlıklar yapıyor. Bizim her yönetim kolu için istediğimiz ve kabul edebileceğimiz reformları saptıyorlar. Osmanlı Birliği ve Wilson prensipleri ilkeleri içinde kabul edebileceğimiz reformları gösterir bir bildiri yayımlayacağız yakında.

2 - İç duruma gelince kabinede İçişleri Bakanı bir iki defa görevden ayrılmaya kalkıştı. Ama Ulusal Meclis açılıncaya kadar bir bunalıma neden olmamak için bütün çaba harcanarak önüne

önüne geçildi. Bu heyeti hükûmetin Meclisi Meb'usan açılınca tasfiye olunacağı kanaati kabine heyetince tamamen malûm bir keyfiyettir. Hele Dahiliye ve Hariciye Nâzırlarının değişeceği muhakkaktır. Fakat Hürriyet ve İtilâf partisi ve İngilizler Meclisi Meb'usanı açtırmamak için bütün kuvvetlerle çalışıyorlar. Hatta İngiliz Muhipler Cemiyetinin zâtı şahaneye müraaate bu meclisin meşru olmadığını beyan ve feshini istihdam edilecekleri haber alındı.

Hükûmetin bütün mesaisi Kânunusaninin onuna doğru açılacak olan Meclisi Meb'usan toplanuncaya kadar bu gibi tesirata mukavemet ve meclisin küşadını temin etmektir. Binaenaleyh bu on gün için hükûmetin en kuvvetli bir şekilde mevcudiyeti elzemdir.

3 - Meb'usanın intihabında hiçbir suretle müdahale vaki olmadığı kanaati maaşşükran heryerde hâsıl olmuştur. Ancak taşra meb'uslarının İstanbula gelmezden evvel Ankarada hususi bir içtima aktecedecekleri haberi intihabatın her türlü müdahaleden azade kaldığı hakkındaki hüsnü kanaati tamamen zirü zeber edecek bir şekildedir. Her taraftan bu keyfiyet ileri sürülmekte ve tezvîrat için alet itihaz edilmektedir. Meb'usların böyle toplu bir manzara göstermemelerinin teminini ve kendilerine vaki olacak izahatın nazarı dikkati celbetmiyecek surette temini itasını hassaten rica eylerim.

Zatı devletlerine ve rüfekayı muhteremeye ayrı, ayrı ihdayı selâm ve takdimi ihtiram eylerim Efendim.

**31 Kânunuevel 1335
Harbiye Nazırı
Cemal**

VESİKA, 220.

**Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankarayı ilk
teşriflerinde memleket eşraf ve mütehayyizanına
irat buyurdıkları nutkun suretidir.**

Heyeti Temsilîye zamanında

Muhterem Efendiler!

Heyeti âcizanemizi Ankaraya muvasalatımız günü umum ahalinin erkek, kadın, çocuk tekmil halkın samimi ve vatanperverane tezahüratı fevkalâdesile taltif buyurdunuz. Bugün müctemian şerefi ziyaretinizle de bahtiyar kıldınız. Bu münasebetle de heyeti âcizanemizin derin hüürmet ve teşekkürlerini takdim etmekle kespi mübahat eylerim.

Muhterem vatandaşlarımızı böyle müctemi bir halde selâmlamak bizim için kıymetli bir fırsattır. Müsaade buyurursanız, bu fırsattan istifade ederek kısa bir hasbîhalde bulunmak isterim.

Efendiler! Cümlenizin malûmudur ki...harbin son devresinde Amerika Reisicümhuru Wilson, on dört maddeden ibaret bir programla ortaya çıktı. Bu program milletlerin kendi mukadderatına hakimiyetini temin ediyordu. Programın on ikinci maddesi ise münhasıran Türkiye'ye, devletimize ve milletimize aittir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin hakimiyeti tammeye malik olması lüzumunu dermeyeran ettikten sonra buna bir iki kayıt da ilâve etmiştir. O kuyut şunlardır: Aramızda yaşayan anasırı gayrimüslimenin emniyetlerini ve serbestî inkişaflarını temin etmek...Bir de Boğazların küşade bulundurulmasıdır. Umum İtilâf Devletleri Wilsonun prensiplerini kendi menfaatleri için muvafık gördükleri gibi bizim devletimiz de bu on ikinci maddeyi kabulde hiçbir beis görmedi. Ve kabul etti. Hakikaten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü Mister Wilsonun istediği anasırı gayrimüslimenin emniyeti can ve malları ve her türlü hukuk ve esbabî inkişafı için icab eden her şeye zaten ötedenberi devletimiz ve milletimiz tarafından riayet edilmiş idi. Filhakika anasırı gayrimüslimenin Osmanlı Devleti ve milleti ağışında mazhar oldukları imtiyazat üç asrı mütecaviz bir zamanandanberi ziyadesile mevcuttur. Binaenaleyh bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir.

Boğazların serbestîsi meselesine gelince:

Bu güzergâhta payitahtımız, kalpgâhu devletimiz vardır. Bunun emniyetini badelistihsal umum ticarete amade olarak küşad edilmesi de lâzımeden görüldü. İşte devletimiz ancak bu esasat dairesinde muharebeden çıkmak ve mütareke yapmak kararını verdi. Bunun neticesi olarak İtilâf Devletleriyle 30 Teşrinieve 1334 de mütareke aktetti. (Mütarekenameyi göstererek) malûmunuz olan mütarekename budur. Tabî cümmeniz bunun muhteviyatını bilirsiniz. Muhteviyatı ile tatbikatı

geçildi. Bu bakanlar kurulunun Meb'uslar Meclisi açılınca görevden alınacağı inancı kabine üyelerince hep bilinen bir durumdadır. Hele İçişleri ve Dışişleri Bakanlarının değişeceği kesindir. Fakat Hürriyet ve İtilâf partisi ve İngilizler, Meb'uslar Meclisini açtırmamak için bütün güçleriyle çalışıyorlar. Dahası İngiliz Muhipler Derneğinin padişaha başvurarak bu meclisin yasal olmadığını bildirip dağıtılmasını dileycekleri öğrenildi.

Hükûmetin bütün çabası Ocağın onuna doğru açılacak olan Meb'uslar Meclisi toplanuncaya kadar bu gibi baskılara dayanmak ve meclisin açılmasını sağlamaktır. Bu duruma göre bu on gün için Hükûmetin en güçlü bir durumda bulunması çok gereklidir.

3 - Meb'usların seçiminde hiçbir yoldan karışma yapılmadığı inancı çok şükür heryerde oluşmuştur. Ancak taşra meb'uslarının İstanbula gelmezden önce Ankarada özel bir toplantı yapacakları haberi seçimlerin her türlü karışmadan uzak kalınarak yapıldığı ile ilgili iyi inancı tümüyle yıkacak niteliktedir. Her yandan bu durum ileri sürülmekte ve arabozuculuk için alet olarak kullanılmaktadır. Meb'usların böyle toplu bir görünümde olmamalarının sağlanmasını ve kendilerine verilecek bilgilerin dikkati çekmeyecek yoldan verilmesinin sağlanmasını özellikle rica ederim.

Siz ve saygıdeğer arkadaşlara ayrı, ayrı selâm yollar ve saygı sunarım Efendim.

**31 Aralık 1919
Savaşışleri Bakanı
Cemal**

BELGE, 220.

**Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin
Ankaraya ilk gelişlerinde şehrin ileri gelen ve
önemli kişilerine verdikleri nutkun örneğidir**

Temsilci Kurul döneminde

Muhterem Efendiler!

Kurulumuzu Ankaraya gelişimiz günü tüm halkın erkek, kadın, çocuk tüm halkın içten ve yurtseverce ve olağanüstü gösterileriyle ödüllendirdiniz. Bugün de toplu olarak ziyaret ederek mutlu kıldınız. Bu nedenle de kurulumuzun derin saygı teşekkürlerini sunmakla onur duyuyorum.

Saygıdeğer vatandaşlarımızı böyle topluca selâmlamak bizim için değerli bir fırsattır. İzin verirsiniz, bu fırsattan yararlanarak kısa bir söyleşide bulunmak isterim.

Efendiler! Hepiniz bilirsiniz ki... savaşın son döneminde Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, on dört maddeden oluşan bir programla ortaya çıktı. Bu program milletlerin kendi kaderlerine egemen olmaları güvencesi veriyordu. Programın on ikinci maddesi ise sadece Türkiye'ye, devletimize ve milletimize ilişkindir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin tam egemenliğe sahip olması gerekliliğini belirttikten sonra buna bir iki koşul da eklemiştir. O kayıtlar şunlardır: Aramızda yaşayan Müslüman olmayan unsurların güvenliklerini ve serbestçe gelişmelerini sağlamak... Bir de Boğazların açık bulundurulmasıdır. Tüm İtilâf Devletleri Wilson'un prensiplerini kendi çıkarları için uygun gördükleri gibi bizim devletimiz de bu on ikinci maddeyi kabulde hiç bir sakınca görmedi. Ve kabul etti. Gerçekten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü Mister Wilson'un istediği Müslüman olmayan unsurların can ve mal güvenliği ve her türlü hakları ve gelişme olanakları için gereken her şeye zaten ötedenberi devletimiz ve milletimiz tarafından saygı gösterilmiş idi. Gerçekten Müslüman olmayan unsurların Osmanlı Devleti ve milletinin bağrında edinmiş oldukları ayrıcalıklar üç yüz yılı aşkın bir süreden beri fazlasıyla vardır. Bu nedenle bu koşul bizim için yeni bir şey değildir.

Boğazların açık olması konusuna gelince:

Bu geçitte başkentimiz, devletimizin yüreği vardır. Bunun güvenliğini sağladıktan sonra herkesin ticarete hazır olarak açılması da gerekli görülür. İşte devletimiz ancak bu ilkeler çerçevesinde savaştan çıkmak ve ateşkes anlaşması yapmak kararını verdi. Bunun sonucu olarak İtilâf Devletleriyle 30 Ekim 1918 de ateşkes anlaşması yaptı. (Ateşkes anlaşmasını göstererek) bildiğiniz ateşkes anlaşması budur. Elbette hepiniz bunun içeriğini bilirsiniz. İçeriği ile uygulanması arasın-

arasında ne kadar azîm farklar olduğunu bir daha umumun nazarı dikkatine vazetmek isterim. Mütarekenamenin bazı mühim maddelerini hatırlatacağım:

Meselâ beşinci maddeye nazaran hudutların muhafazası ve asayîşi dahiliyenin idamesi için lüzum görülecek kuvayı askeriyeden maadasi terhis olunacak...İşbu kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri tarafeynin müzakeresile takarrür ettirilecek idi.

Pek mühim olan yedinci madde "İtilâf Devletlerinin herhangi sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olmalarını, Müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhûrunda" şartı sarihile tayin etmiştir.

Onuncu madde yalnız "Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali" ne ilâ..münhasırdır.

On ikinci madde "hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların murakabesini ilâ.." tecviz ediyor.

On beşinci maddede, "memaliki Osmanîye dahilindeki hututu hadidiyenin" yalnız ve ancak murakabesi mevzuusbahstir. On altıncı maddede "Kilikyadaki ordularımızdan mahallinin inzıbatı için ıktıza eden kuvvetin orada terki ve mütebakisinin beşinci maddeye tevfikan terhisi" pek sarîh olarak mezkûrdur. Ve bundan başka hiçbir kayıt ve şart yoktur.

Yirmi dördüncü madde "vilâyatı sittenin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletlerine muhafaza ettiren sebep, bu vilâyetlerde iğtişâş zuhûru hali olacağı" sarîhtir.

İşte Efendiler; mütarekenamenin en çok nazarı dikkati calip noktaları bunlardır,

Bu maddelerin mazmunlarıle tatbikatı arasında tetabuk var mıdır? Meselâ mütarekenamenin ilk aktolunduğu zamanlarda İngilizler Musulu işgal etti. Mütarekenamenin aktinde bizim ordumuz Musulda, İngilizler cenupta idi. Mütarekeden sonra oradaki kumandanla işfalkârane temas ederek askerlerini Musula soktular. İstanbulu berri ve bahri kuvvetlerle işgal ettiler. Bu hususta mütarekenamede müsaade var mıdır?

Adana havalisini, Urfa'yı, Ayıntap ve Maraş evvelâ İngilizler ve badehu Fransızlar işgal ettiler. Buna dair de mütarekede bir madde yoktur. Kilikyada bizim kuvayı askeriyemizden beşinci madde mucibince mahalli inzıbatını temin edecek kadarı bırakıldıktan sonra fazlası terhis edilecekti. O halde bu tatbik edilmiş olan şekil nedir?

İtalyanlar Antalyayı işgal ettiler, muharip bulunmadığımız Yunanlılar da İzmir ve havalisini işgal ettiler, hulâsa mütarekenameyi baştan başa hurdahaş ettiler, bu tecavüzata, bu hakşıkenane muamelâta karşı İstanbuldaki hükûmeti merkezîyeler maatteessüf âciz bir vaziyet aldı. Hatta yapılan haksızlıkları protesto bile etmemişlerdir.

Evet İstanbul, Antalya'nın, Kilikyanın haksız işgallerini protesto dahi etmemişlerdir. Bunu yapmadıktan başka İstanbulda meselâ henüz sulh aktetmediğimiz bir milletten jandarmamıza kumandan tayin ettiler. Kömür tedarikindeki müşkülâtı ıktıham edememek aczi yüzünden İstanbul tramvaylarını, su kumpanyasını, bütün şimendifer hatlarımızı henüz hali mütarekede bulunduğumuz İtilâf Devletlerinin tahti idaresine verdiler. Halbuki biliyorsunuz, mütarekenamede yalnız şimendiferler için kontrol mevzuubahstir. Yoksa idaresini sulh yapmadığımız Düveli Mütelifeye tevdi etmek akıl ve vicdanın kabul edemeyeceği hususattandır. Hatta Efendiler! büyük bir teessürle söylemeye mecburum ki, Babıalının muhafazasını bile Ferit Paşa son zamanlarda ecnebilere terketmiştir. Memleketin dahili asayişini, hudutlarını temin ve muhafaza için lüzumu kadar asker silâh altında terkedilecekti. İlk zamanlarda seksen bini mütecaviz bir kuvvet kâfi görüldü. Bilâhare İtilâf Devletleri kırk üç bine tenzil ettiler, bir müddet sonra da birçok vasıtalarla bu miktarın da dununa indirildi. Bütün eslihamızın sürgü kollarını çıkararak sandıklarla gönderdiler. Milletimizi, memleketimizi tamamen müdafasız bırakmak maksadını takip ettiler.

Görülüyor ki Efendiler! İtilâf Devletleri iki noktada hanis bulunuyorlar. Birincisi: Wilson prensiplerini Versailles Konferansında kabul ve ilân ettiler. Buna nazaran on ikinci maddeyi ve bunun hükmünce bizim hukukumuzu kabul ettiler. Halbuki filî hareketlerle Wilson prensiplerini, Türkiye'nin hayat ve mukadderatını zâmin ve kâfil olan on ikinci maddeyi nazarı dikkatten dur tuttular. İkincisi: Şeref ve namusları üzerine imza etmiş oldukları mütarekenamenin hiçbir noktasına riayet etmedikten başka on ikinci maddenin ahkâmına muhalif olmak üzere devletimizi manda altına almak ve halta büsbütün inkısaşa uğratmak kararlarına kadar ileri gittiler.

Bittabi Efendiler bu hal şayanı dikkattir. İtilâf Devletlerinde büyük bir zihniyet tebeddülü görülmüyor. Mütarekenamenin aktinde hür ve müstakil yaşamağa layık bir Osmanlı milleti kabul

da ne denli büyük farklar olduğunu bir daha herkesin dikkatine sunmak isterim. Barış anlaşmasının bazı önemli maddelerini anımsatacağım:

Örneğin beşinci maddeye göre sınırların korunması ve iç güvenliğin sürdürülmesi için gerekli görülecek askerî güçlerin dışındaki terhis olunacak.. Bu güçlerin sayısı ve durumları iki tarafın görüşmeleriyle saptanacak idi.

Çok önemli olan yedinci madde "İtilâf Devletlerinin herhangi stratejik noktayı işgal hakkına sahip olmalarını, Müttefiklerin** güvenliklerini tehdit edecek durum çıktığında" biçimindeki açık koşula bağlayarak saptamıştır

Onuncu madde yalnız "Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali" ne vb. özgüdür.

On ikinci madde "hükûmet haberleşmeleri dışındaki telsiz telgraf ve kabloların kontrolüne vb.." izin veriyor, yalnız ve ancak denetimi sözkonusudur. On altıncı maddede "Kilikyadaki ordularımızdan oraların güvenliği için gereken kuvvetin orada bırakılması ve gerisinin beşinci madde uyarınca terhisi" çok açık olarak belirtilmiştir. Ve bundan başka hiçbir bağlılık ve koşul yoktur.

Yirmi dördüncü madde "yedi ilden herhangi bir bölümünün işgali hakkının İtilâf Devletlerinde kalmasını taniyan neden, bu illerde karışıklık çıkması durumu olacağı" açıkça belirtilmiştir.

İşte Efendiler; ateşkes anlaşmasının en çok dikkat çeken noktaları bunlardır.

Bu maddelerin içerikleriyle uyumlanmaları arasında uyumluluk var mıdır?. Örneğin ateşkes anlaşmasının yapıldığı ilk zamanlarda İngilizler Musulu işgal etti. Ateşkes anlaşması yapıldığı zaman bizim ordumuz Musulda, İngilizler güneyde idi. Ateşkestten sonra oradaki komutanla aldatıcı işki kurarak askerlerini Musula soktular. İstanbulu kara ve deniz kuvvetleriyle işgal ettiler. Bu konuda ateşkes anlaşmasında izin var mıdır?

Adana yöresini, Urfa'yı, Gaziantep ve Maraş önce İngilizler ve sonra Fransızlar işgal ettiler. Bu konuda da ateşkestte bir madde yoktur. Kilikyada bizim askerî güçlerimizden beşinci madde gereğince oranın güvenliğini sağlayacak kadarı bırakıldıktan sonra fazlası terhis edilecekti. O halde uygulanmış olan bu biçim nedir?

İtalyanlar Antalyayı işgal ettiler, savaş durumunda bulunmadığımız Yunanlılar da İzmir ve yöresini işgal ettiler, kısacası ateşkes anlaşmasını paramparça ettiler, bu saldırılara, bu hukuka aykırı eylemlere karşı İstanbuldaki hükûmetler ne yazık ki güçsüz bir tutum takındılar. Dahası yapılan haksızlıkları protesto bile etmemişlerdir.

Evet İstanbul, Antalya'nın, Kilikyanın haksız işgallerini protesto bile etmemişlerdir. Bunu yapmadıktan başka İstanbulda örneğin daha barış yapmadığımız bir milletten jandarmamıza komutan atadılar. Kömür sağlamaktaki güçlüğü yenememek güçsüzlüğü yüzünden İstanbul tramvaylarını, su şirketini, bütün demiryollarımızı daha ateşkes durumunda bulunduğumuz İtilâf Devletlerinin yönetimine verdiler. Oysa biliyorsunuz, ateşkes anlaşmasında demiryolları için yalnız denetim sözkonusudur. Yoksa yönetimini barış yapmadığımız İtilâf Devletlerine vermek akıl ve vicdanın kabul edemeyeceği işlerdendir. Dahası Efendiler! büyük bir üzüntüyle söylemek zorundayım ki, Babıalının*** korunmasını bile Ferit Paşa son zamanlarda yabancılara bırakmıştır. Memleketin iç güvenliğini, sınırlarını korumak ve güven altında bulundurmak için gereği kadar asker silâh altında tutulacaktı. İlk zamanlarda seksen bini aşkın bir kuvvet yeter görüldü. Sonradan İtilâf Devletleri kırk üç bine indirdiler, bir süre sonra da çeşitli yollardan bu sayının da altına indirildi. Bütün silâhlarımızın sürgü kollarını çıkararak sandıklarla gönderdiler. Milletimizi, memleketimizi büsbütün savunmasız bırakmak amacını güttüler.

Görülüyor ki Efendiler! İtilâf Devletleri iki noktada yeminlerini bozup içinden çıkılmaz duruma düşüyorlar. Birincisi: Wilson prensiplerini Versailles Konferansında kabul ve ilân ettiler. Buna göre on ikinci maddeyi ve bunun içeriğine göre bizim haklarımızı kabul ettiler. Oysa yaptıklarıyla Wilson prensiplerini, Türkiye'nin hayatının ve kaderinin güvence si ve kefilî olan on ikinci maddeyi gözden uzak tuttular. İkincisi: Onur ve namusları üzerine imza etmiş oldukları ateşkes anlaşmasının hiçbir noktasına uymadıktan başka on ikinci maddenin hükümlerine aykırı olarak devletimizi manda altına almak ve daha büsbütün parçalamaya karar vermeye kadar ileri gittiler.

Efendiler bu durum elbette dikkate değer. İtilâf Devletlerinde büyük bir düşünce değişikliği görülmüyor, ateşkes anlaşması yapılrken özgür ve bağımsız yaşamaya yaraşır bir Osmanlı milleti

* Salıverilecek

** Bize karşı birleşmiş olanlar

*** Başbakanlık

ettikleri halde aradan bir iki ay geçtikten sonra bu kanaatlerden tecerrüt ediyorlar. Başka renk ve manada kararlar veriyorlar. Bunun sebebi şu suretle izah olunabilir: Ecnebler kendi menafii iktisadiye ve siyasilerini tatmin edebilmek için aleyhimizde icat ettikleri iki mütaaleyi yürütmeye başladılar, bu mütaalelerden birincisi güya milletimizin anasırı gayrimüslimeyi müsavat ve adalet düsturuna tevfikân idareye gayrimuktedir olduğu.

İkincisi de güya milletimiz heyeti umumîyesile kabiliyetten mahrum bulunduğundan bahçe halinde bulunan yerlere girmiş ve oralarını harabezara çevirmiş. Birincisi ile millete zalimlik atf ve isnat ediyorlar. İkincisi ile kabiliyetsizlik... Eğer bu iki mütaale cidden varid olsa idi, milletimizin müstakil yaşamaya hakkı iddia olunamazdı. Hakikaten zulüm medeniyetle kabili telif değildir. İstidatsızlık da şayanı af bir şey olamaz. Çünkü milletler işgal ettikleri arazinin sahibi hakikîsi olmakla beraber beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin menabii servetinden hem kendileri istifade eder ve dolayısıyla bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler. Bu düstura göre bundan âciz olan milletler hakkı beka ve istiklâlê lâyük olamamak lâzımgelir.

Halbuki bu mütaaleat bizim hakkımızda kat'iyen gayrıvarittir. Her ikisi de mahzı iftiradır. Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantiken sabittir. Bunun delilini yine ecnibin kendi muamelelerinde bulabiliriz. Avrupa devletleri mütarekeden evvel ve mütareke anında mütarekename ile "kendi hududu millisi dahilinde yaşamaya lâyük Türkiye kabul etmişlerdir" aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor da bir millet zalim ve kabiliyetsiz oluyor. Ve bundan dolayı hakkı hayattan mahrum edilmek isteniliyor. Avrupa devletleri milletimizi evvelce bilmiyorlar mıydı?. Wilson prensiplerini kabul ve mütarekenameyi imza ettikleri zaman altı asırlık bir milletin mahiyeti, kabiliyeti hakkındaki malûmatları noksandı da bir iki ay zarfında mı ikmal ettiler?. Hakkımızda tatbik edecekleri kararları bilmiyorlardı da sonra mı hatırlarına geldi?.

Halbuki düşününüz Efendiler! Milletimiz ufak bir aşiretten, anavatanda müstakil bir devlet tesis ettikten başka garp âlemine, düşman içine girdi ve orada azîm müşkülât içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bunu, bu imparatorluğu altı yüz senedenberi kemali şevket ve azamette idame eyledi. Buna muvaffak olan bir millet elbette âli hasaisi siyasîye ve idarîyeye maliktir. Böyle bir vaziyet yalnız kılıç kuvvetile vücuda gelemezdi. Cihanın malûmudur ki Devleti Osmanîye pek vâsi olan ülkesinde bir hududundan diğer hududuna ordusunu sü-rati fevkalâde ile ve tamamen mücehhez olarak naklederdi. Ve bu orduyu aylarca ve belki de senelerce hüsnü iâşe ve idare ederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün şubâtı idariyenin fevkalâde mükemmeliyetine ve kendilerinin kabiliyeti olduğuna delâlet eder.

Milletimizin zalim olması meselesine gelince, bu da sırf iftiradan, mahzı kizipten ibarettir.

Efendiler, hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebî unsurların itikadat ve âdâtına riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki edyanı saire erbabının dinine ve milletine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbulda bulunduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum patriği, Bulgar eksarhu ve Ermeni kategigosu gibi hristiyan rüesayı dinîye haizi imtiyaz oldu. Kendilerine her türlü serbesti bahşedildi.

İstanbulun fethindenberi, gayrimüslimlerin mazhar bulundukları bu imtiyazatı vasia milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu isbat eder en bariz delildir.

Milletimize bu isnadatta bulunan muarızlar insaf etsinler de dünyanın en büyük ve medenî milleti olduğunu iddia edenlerden, dinî islâmî sureti resmîyede tanımayan, islâmları pazar gününü yevmi tatil ve mübarek suretinde tanımayla icbar eden ve islâmların yevmi mahsusu olan cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmasınlar.

Memleketimizde yaşayan anasırı gayrimüslimenin başına ne gelmiş ise, kendilerinin ecnebî entrikalarına kapılarak ve imtiyazlarını suistimal ederek sureti vahşiyane de takip ettikleri iftirak siyaseti neticesidir.

Her halde Türkiyede zühûra gelmiş şayanı arzu olmayan bazı ahval birçok esbap ve mazerete istinat etmektedir. Bunu da katî olarak arzede bilirim ki bu ahval, Avrupa devletlerinde mazeretsiz irtikâp edilmiş bunca itisafattan pek dun bir mertebededir.

Rusyanın Polonyaya karşı bir buçuk asır müddet takip ettiği hunrizane siyaset, Kafkas-yada Çerkezlere, ve pogrom namile Musevilere tatbik ettiği mezalim bu meyanda sayılacak misallerdendir.

kabul ettikleri halde aradan bir iki ay geçtikten sonra bu düşüncelerinden ayrılıyorlar. Başka renk ve anlamda kararlar alıyorlar. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir: Yabancılar kendi ekonomik ve politik çıkarlarını sağlayabilmek için kendi buldukları iki görüşü bize karşı yürütmeye başladılar, bu görüşlerden birincisi sözde milletimizin Müslüman olmayan unsurları eşitlik ve adalet ilkesine uygun olarak yönetemeyecek olduğu.

İkincisi de sözde milletimiz tümüyle yetenekten yoksun bulunduğundan bahçe durumunda bulunan yerlere girmiş ve oralarını yıkıntı yerine çevirmiş. Birincisi ile milleti kıym yapmakla suçuyorlar. İkincisi ile yeteneksizlik.. Eğer bu iki düşünce gerçekten yerinde olsa idi, milletimizin bağımsız yaşamaya hakkı olduğu ileri sürülemezdi. Gerçekten yıkım uğurluğa bağdaşmaz. Yeteneksizlik de bağışlanı bir şey olamaz. Çünkü milletler ellerindeki toprakların gerçek sahibi olmakla birlikte o topraklarda insanlığın vekilleri olarak da bulunurlar. O toprakların zenginlik kaynaklarından hem kendileri yararlanır ve hem de dolaylı olarak tüm insanlığı yararlandırmakla yükümlüdürler. Bu kurala göre bunu yapamayan milletler yaşama ve bağımsızlık hakkına yaraşır olamamak gerekir.

Oysa bu görüşler bizim için kesinlikle söz konusu olamaz. Her ikisi de su katılmamış iftiradır. Milletimizin yeteneksiz olmadığını tarih ve mantık kanıtlar. Bunun kanıtını yine yabancıların kendi yaptıklarında bulabiliriz. Avrupa devletleri ateşkesten önce ve ateşkes anlaşması yapılırken anlaşmayla "kendi ulusal sınırları içinde yaşamaya yaraşır Türkiye kabul etmişlerdir" aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor hakkından yoksun bırakılmak isteniliyor. Avrupa devletleri milletimizi önceleri bilmiyorlar mıydı?. Wilson prensiplerini kabul ve ateşkes anlaşmasını imzaladıkları zaman altı yüzyıllık bir milletin niteliği, yeteneği hakkındaki bilgileri eksikdi de bir iki ay içindemi tamamladılar?. Bize uygulayacakları kararları bilmiyorlardı da sonra mı akıllarına geldi?.

Oysa düşününüz Efendiler! Milletimiz ufak bir aşiretten; anavatanda bağımsız bir devlet kurduktan başka batı dünyasına, düşman içine girdi ve orada büyük güçlükler içinde bir imparatorluk oluşturdu. Ve bunu, bu imparatorluğu altı yüz seneden beri parlaklık ve görkemiyle ayakta tuttu. Bunu başaran bir millet elbette siyasal ve yönetsel üstün yeteneklere sahiptir. Böyle bir durum yalnız kılıç gücüyle olamazdı. Dünya bilir ki Osmanlı Devleti çok geniş olan ülkesinde bir sınırından öbür sınırına ordusunu olağanüstü hızla ve tam donatılmış olarak taşırdı. Ve bu orduyu aylarca ve belki de senelerce iyi besler ve yönetirdi. Böyle bir durum yalnız ordu örgütünü değil, tüm yönetim kollarının olağanüstü ölçüde eksiksiz ve yetenekli olduğunu kanıtlar.

Milletimizin kıyımcı olması konusuna gelince, bu da salt iftiradan, tam bir yalandan başka birşey değildir.

Efendiler, hiçbir millet yabancı unsurların inanç ve törelerine milletimizden daha çok saygılı olmamıştır. Dahası, denilebilir ki başka dinden olanların dinine ve halkına saygılı olan tek millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbulda bulunduğu dinî ve millî örgütleri olduğu gibi bıraktı. Rum patriği, Bulgar eksarhu ve Ermeni kategigosu gibi baştaki hristiyan din adamları ayrıcalıklı oldu. Kendilerine her türlü özgürlük tanındı.

İstanbulun alınmasından bu yana, Müslüman olmayanlara tanınan bu geniş ayrıcalıklar milletimizin din ve politika bakımından dünyanın en hoşgörülü ve cömert bir milleti olduğunu doğrulayan en açık kanıttır.

Milletimize bu yersiz suçlamada bulunan düşmanlar insaf etsinler de dünyanın en büyük ve uygar milleti olduğunu ileri sürenlerden, islâm dinini resmî olarak tanımayan, Müslümanları Pazar gününü tatil günü ve kutsal gün olarak tanımayla zorlayan ve Müslümanların özel günü olan Cuma gününü resmî olarak tanımayan milletler olduğunu unutmasınlar.

Memleketimizde yaşayan Müslüman olmayan unsurların başına ne gelmiş ise, kendilerinin yabancı entrikalarına kapılarak ve ayrıcalıklarını kötüye kullanarak vahşice güttükleri ayrılma politikasının sonucudur.

Her halde Türkiyede meydana gelen ve istenmeyen bazı olaylar birçok nedenlere ve özörlere dayanmaktadır. Bunu da kesin olarak söyleyebilirim ki bu olaylar, Avrupa devletlerinde özörsüz işlenmiş bunca kıyımdan çok daha düşük düzeydedir.

Rusyanın Polonyaya karşı bir buçuk yüzyıl süreyle izlediği kanlı politika, Kafkasyada Çerkezlere, ve pogrom adıyla Musevilere uyguladığı kıyım bu arada sayılacak örneklerdendir.

Tekrar ediyorum, aleyhimizde serdedilen mütaleat yanlıştır. Bu hakikat tarihen ve mantıktan sabittir. Bu husus yalnız garba değil, hatta vatandaşlarımıza da ehemmiyetli bir surette ihtar etmek lüzumunu hiss ediyorum. Çünkü nadirattan olmakla beraber teessüfle işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya hissi milliden mahrum kalmış olması lâzımgelen bazı şahıslar, ecnebilerin aleyhimizde serdettikleri ithamı reddetmedikten başka vatanlarını, milletlerini kabahatli göstermekte çekinmiyorlar. Hâlâ bugün, sultani mektebinin salonlarını aleyhimizde konferans verdirmek için ecnebilere küşade bulunduranlar var, bu gibilere lânet...

Efendiler! Düşmanlarımız hakkımızda icat ettikleri iftiralarını bir aralık Paris Konferansı da kabul ettirir gibi oldular. İhtimal bunun neticesi olarak daha muharebe esnasında biribirle yaptıkları haft ahitnamelerin ve teati ettikleri sözlerin tatbikatına başlanmış idi. İzmir, Antalya, Adana, Ayıntap, Urfa ve Maraşın işgalleri hep bir mütekabil taahhüdat neticesi olsa gerek...Halbuki haktan, adaletten bahseden İtilâf Devletlerinin bu gibi muamelelerde bulunmamaları lâzımgelirdi, medeniyet ve insaniyetten bahsedenlerden buna intizar edilmezdi.

Fakat Efendiler!.. Her halde âlemde bir hak vardır. Ve hak kuvvetin fevkindedir. Şu kadar ki milletin hukukunu müdrik olup müdafaa ve muhafazası emrinde her türlü fedakârlığa müheyya olduğuna dair âleme bir kanaat vermek lâzımgelir. İşte düşmanlarımızın bu hareketi, milletimizi bu idrakten ve bu hissi fedakâriden mahrum zannettiklerinden neşet eylemiştir.

Fakat doğrusunu söylemek lâzımgelirse mütarekedenberi biribirini velyeden hükümetlerimizin memleketin maruz kaldığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhimizdeki yanlış fikirleri teyide medar olmuştur. Meselâ TevrikPaşa vatanımızın bir kısmını Ermenistana ilâvede bir beis görmemekte idi. Ferit Paşa beyanatı resmîyesinde vilâyeti şarkîyede vâsi bir Ermenistan muhtariyetinden bahsettiği gibi Pariste de cenup hududumuzun Toros olabileceğini söylemişti. Torosun cenubunda Arapça tekellüm edildiğini zannediyor. Ve Torostan da Antakyaya kadar olan mintakanın Türklerle meskûn ve bin senedenberi Türk kanile yuğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavrı hareketleridir ki, milletimizi mazisini unutmış, milliyetin ve hususî medeniyetlerin bahsettiği hukuktan, bihaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açılmıştı.

Milletimizin kendini bu suretle telâkiye meydan vermesinde pek büyük bir kabahati vardı. Milletimizin o kabahati efendiler, hükûmeti merkezîyenin icraatile Avrupanın namusunu fartı itimat göstermiş olmasıdır. İşte bu kabahatten naşi kendi kıymetini, mahiyetini, fezaîlini unutturmak derecesine düşmüştür.

İzmir hailesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehasis ve mütenebbih oldu. Ve derin bir uçuruma sürüklendiğini idrak etti. Ve onu müteakıp hukukunu bizzat müdafaaaya karar verdi, tabûi bunu yapabilmek için bir şekil almak, taazzuv etmek lâzımgelirdi. Zaten her taraftan teşkilât ve taazzuvat daha evvel başlamış idi. Fakat evvelâ Erzurum ve badehu Sivas Kongrelerinde vahdeti umumîyemiz vücuda geldi. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin bütün cihana karşı olan beyannamesi ve nizamnamesi muhteviyatı haizi ehemmiyettir. Esasen muhteviyatı cümlelizce malûmdur. Fakat müsaade ederseniz her ikisinden bazı noktaları burada tekrar anlatmak isterim: Nizamnamenin teşkilâta ait sahifesinde görülmüyor ki maksat "Osmanlı vatanının tamamîyetini ve makâmı muallâyi hilâfet ve saltanatın ve istiklâli millînin masuniyetini temin zmnunda Kuvayı Millîyeyi hâkim kılmaktır."

Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvete, bütün kuvayı fikrîye ve maddîyesile alâkadar olmazsa, bir millet kendi kuvvetine istinaden mevcudiyet ve istiklâlini temin etmezse şunun, bunun baziçesi olmaktan kurtulamaz. Hayatı millîyemiz, tarihimiz ve son devirde tarzı idareemiz buna pek güzel delildir. Bu sebeple teşkilâtımızda Kuvayı Millîyenin âmil ve iradei millîyenin hâkim olması esası kabul edilmiştir. Bugün, bütün cihanın milletleri yalnız bir hakimiyet tanırırlar: hakimiyeti millîye.. Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak işe köyden ve mahalleden, ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, hukukunu müdrik bulunmadıkça, küteler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sekvulunabilirler. Kendini tahlis edebilmek için her ferdin mukadderatı ile bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette rasin olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukardan aşağı olması zarureti vardır.

Yine söylüyorum, bize karşı ileri sürülen düşünceler yanlıştır. Bu gerçeği tarih ve mantık kanıtlamaktadır. Bunu yalnız batıya değil, vatandaşlarımıza bile önemle anımsatmak gereğini duyuyorum. Çünkü sayıları pek az olmakla birlikte üzüntüyle işitiyoruz ki, herhalde tarihini okumamış veya ulusal duygudan yoksun kalmış olduğunu sandığımız bazı kimseler, yabancıların bize karşı ileri sürdükleri suçlamaları reddetmedikten başka vatanlarını, milletlerini kabahatli göstermekten çekinmiyorlar. Hâlâ bugün, Galatasaray Lisesinin salonlarını bize karşı konferans verdirmek için yabancılara açık bulunduranlar var, bu gibilere lânet...

Efendiler! Düşmanlarımız bizimle ilgili olarak uydurdıkları iftiralarını bir aralık Paris Konferansı da kabul ettirir gibi oldular. Belki bunun sonucu olarak daha savaş sırasında biribirle yaptıkları gizli antlaşmaların ve birbine verdikleri sözlerin uygulanmasına başlanmış idi. İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep, Urfa ve Maraşın işgalleri hep bu karşılıklı yüklenimler sonucu olsa gerek... Oysa haktan, adaletten sözeden İtilâf Devletlerinin bu gibi işler yapmamaları gerekirdi, uygarlıktan ve insanlıktan söz edenlerden bu beklenmezdi.

Fakat Efendiler!.. Her halde evrende bir hak vardır. Ve hak güce üstündür. Şu kadar ki milletin haklarının bilincinde olup bunu savunmak ve korumak yolunda her türden özveriye hazır olduğu konusunda herkesi inandırmak gerekir. İşte düşmanlarımızın bu davranışı milletimizi bu bilinç ve bu özveri duyusundan yoksun sanmalarından doğmuştur.

Ama doğrusunu söylemek gerekirse ateşkesten bu yana biribiri ardından gelen hükümetlerimizin memleketin karşılaştığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca davranışları bize karşı olan yanlış düşünceleri pekiştirmeye yaramıştır. Örneğin Tevfik Paşa vatanımızın bir bölümünü Ermenistana eklemekte bir sakınca görmemekte idi. Ferit Paşa resmî demeclerinde doğu illerinde geniş bir Ermenistan özerkliğinden sözettiği gibi Pariste de güney sınırımızın Toros olabileceğini söylemişti. Torosun güneyinde Arapça konuşulduğunu sanıyor. Ve Torostan ta Antakyaya kadar olan bölgede Türklerin oturduğunu ve buraların bin senedir Türk kanile yuğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tutum ve davranışlarıdır ki, milletimizin geçmişini unutmış, milliyetin ve özellikle uygarlıkların verdiği haklardan habersiz, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açılmıştı.

Milletimizin kendisinin böyle tanınmasında pek büyük bir kabahati vardı. Milletimizin o kabahati efendiler, İstanbul hükûmetinin yaptıklarına ve Avrupanın namusuna aşırı güven göstermiş olmasıdır. İşte bu kabahati yüzünden kendi değerini, niteliğini, erdemlerini unutturmak düzeyine düşmüştür.

İzmir felâketinden sonra idi ki, milletimiz gerçekten duyarlı oldu ve uyandı. Ve derin bir uçuruma sürüklendiğini kavradı. Ve ondan sonra haklarını kendisi savunmaya karar verdi, elbette bunu yapabilmek için bir biçim olmak, örgütlenmek gerekirdi. Zaten her yandan örgütler ve kuruluşlar daha önce başlamış idi. Ama önce Erzurum ve Sonra Sivas Kongrelerinde genel birleşmemiz oluştu. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin bütün dünyaya karşı olan bildirisinin ve tüzüğünün içeriği önemlidir. Gerçekte hepiniz bu içeriği biliyorsunuz. Ama izin verirsiniz her ikisinden bazı noktaları burada yeniden anımsatmak isterim: Tüzüğün örgüte ilişkin sayfasında görülmüyor ki amaç "Osmanlı vatanının bütünlüğünü ve yüce halifelik ve saltanat makamının ve ulusal bağımsızlığın dokunulmazlığının sağlanması için Ulusal Güçleri egemen kılmaktır."

Efendiler! Bir millet varlığı ve hakları için bütün gücüyle, bütün düşünsel ve nesnel gücüyle ilgilenmezse, bir millet kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamazsa şunun, bunun oyuncacı olmaktan kurtulamaz. Ulusal hayatımız, tarihimiz ve son dönemdeki yönetim biçimimiz buna pek güzel kanıttır. Bu nedenle örgütlerimizde Ulusal Güçlerin etken ve ulusal iradenin egemen olması ilkesi kabul edilmiştir. Bugün, dünyanın bütün milletleri yalnız bir egemenlik tanırırlar: ulusal egemenlik. Örgütün öbür ayrıntılarına bakacak olursak işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yeni bireylerden başlıyoruz. Bireyler kafalarını kullanmadıkça, haklarının bilincine varmadıkça, küteler herkes tarafından istenilen doğrultuya iyi veya kötü doğrultulara sürüklenebilirler. Kendini kurtarabilmek için her bireyin kaderiyle kendisinin ilgilenmesi gerekir. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir kurum elbette sağlam olur. Kuşku yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan çok yukardan aşağıya olması zorunluluğu vardır.

Birincisinin tecellisinde bütün beşeriyet için gayeye vusul müyesser olmuş olurdu. Böyle olmanın imkânı ameli ve maddisi henüz bulunamadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi lâzımkı istikametini itasından delâlette bulunuyorlar. Bu suretle yukardan aşağıya taazzuv ettirilebilir. Biz memleketimiz dahilindeki seyahatlerimizde bittabi birinci tarzda başlamış olan teşkilâtı milliyemizin mebdai hakikiye, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakikî taazzuvatın başladığını kemalî şükranla gördük. Bununla beraber derecei tekemmüle vâsi olduğunu iddia edemeyiz. Bunun için sureti mahsusada aşağıdan yukarıya tekrar bir taazzuvun husulü gayesine sureti mahsusada sarfı mesai etmemiz bir vazifei milliyet ve vatanîye telâkki edilmelidir.

Beyannamemizin de bâzı noktalarından tekrar bahsetmek isterim. Osmanlı imparatorluğunun muharebeden evvelki hududu malûmunuzdur. Harbi Umûminin neticesi birtakım fedakârlık ihtiyarına devletimizi mecbur kılıyor, buna nazaran devlet için millî yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut beyannamemizin birinci maddesinde musarrahtır. Teferruat itibariyle bilmeyenler olabilir. Ve bittabi mazurdurlar.

Bu hudut tahassul ederken için içinde bulunduğumdan bunu da arzedeceğim:

Mütareke aktolunduğu gün ordularımız filen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi cenubundan Antakyadan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Dirzora iner; badehu şarkı temdit edilerek Musul, Gergük, Süleymaniyeyi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silâhla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasirile meskûn aksamı vatanımızı tahdit eder. Bunun cenup aksamında Arapça mütekellim dindaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz camiai Osmanîyeden lâyenfek bir küll olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım!. Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anasırı gayrimüslimeyi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin Müslüman ve anasırı gayrimüslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımıza bizim hakimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi ihlâl edecek fazla birtakım imtiyazat veremeyiz. Bu madde, dahilî siyasetimizdeki kanaati umumiyemizi izah etmektedir. Yedinci madde; siyaseti hariciye hakkındaki noktai nazarımızı bildirir. Her halde devlet ve milletimiz dahilen ve haricen bütün manasile müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarzı idare tatbik edilemez. Bu bapta birçok muhtelif esbabın başında en büyük ve mühim sebep şudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vâsi olan memleketimizi seri bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az zamanla ilim ve marifetini icabatı asriyeye göre yükseltmek için müftekir olduğumuz hususata takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muavenet edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muavenetini hüsnü telâkki ederiz.

İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tesbit edilen esasat ve nikatı nazar başlıca bunlardan ibarettir. Bu esasat sayesinde bütün milletimiz müttehit bir hale gelmiştir. Bu maksadı mukaddesin temini ile iştigal edildiği bir sırada pek âlâ hatırlarınızdadır ki Ferit Paşa buna mâni olmaya kalkıştı. Bu teşebbüsâtı memleket dahilinde suítefirse uğraştı. İttihatçılıktır dedi. Bu isnat efkârı dahilîye ve hariciyede muvaffak olamadı. Bunu gördükten sonra yeni bir silâh aradı. Bolşeviklik dedi. Resmî telgraflarında Bolşeviklerin Karadenizden takım takım Samsun, Trabzon ve dahile doğru yürüdüğünü, memleketi alt, üst ettiğini resmen işaa eyledi. Bunlar da müessir olamadı. Ferit Paşa ve kabinesi daha ileriye gittiler. Bazı yerlerde ahali islâmîyeyi iğfal ederek üzerimize sevk etmek, millet için, vatan için çalışanları imha etmek kastinde bulundular. Tabii bunlarda da muvaffak olamadılar. Fakat nihayet millet Ferit Paşaya ademi itimat göstermeye mecbur oldu. Kabine ıskat edildi. Vahdeti milliyet kespi resanet etti.

Teşkilân milliyenin husule getirmiş olduğu dahilî ve harici vaziyet ile eski vaziyet arasında fevkalâde farklar mevcuttur. Dahilen emniyet ve asayiş noktai nazarından gayrikabili mukayese tebeddülât vardır. Haricen ecnebilerin hakkımızda verdikleri ve verebilecekleri imha ve idam kararının pek yanlış olduğu artık bütün İtilâf Devletlerince takdir olunmuş ve teşkilâtı milliyenin kıymet ve ehemmiyeti gayrikabili inkâr görülmüştür. İtilâf Devletlerinin ihtimal bazıları henüz menafîi hususiyesini temin etmek için milletten başka bir yerde noktai istinat arıyor. Millet vahdet ve azminde sebat ettikçe bu gibilerin de hakikati kabul edeceklerinde şüphe yoktur. Şimdi lâzım olan milletimizin sebatkârane bir surette azminde devam etmesi ve İstanbulda karibin toplanacak meb'uslarımızın vazifesi teşriiyelerini bihakkin ifa edebilmesidir. Her halde millet hükûmetin nigehtanı olmak lâzımgelir. Çünkü hükûmetlerin icratı menfi olup da millet itiraz etmez ve ıskat etmezse bütün kusur ve kabahatlere iştirak etmiş demektir. Ferit Paşa Parise gittiği zaman aldığı cevabî nota tamamen arzettiğim mealdedir. Filhakika şunun bunun bazıçesi olabilen milletler hukukunu gayrimüdirihtirler demektir. Ve böyle bir millet murakabe altında bulundurulmaya müstahak olur.

Birincisinin gerçekleşmesinde bütün insanlık için amaca ulaşma başarısı elde edilmiş olurdu. Böyle olmanın pratik ve nesnel olanağı daha bulunamadığından bazı girişimciler, milletlere verilmesi gereken doğrultuyu vermekte yardımcı oluyorlar. Böylece yukardan aşağıya bütünleşme sağlanabilir. Biz memleketimiz içindeki gezilerimizde elbette birinci yolda başlamış olan ulusal örgütlenmemizin gerçek başlangıç noktasına, bireye kadar indiğini ve oradan yeniden yukarıya doğru gerçek örgütlenmenin başladığını büyük şükranla gördük. Bununla birlikte eksiksiz bir duruma ulaşıldığını ileri süremeyiz. Bunun için özel olarak aşağıdan yukarıya yeniden bir örgütlenmenin oluşması amacına ulaşmak için özel çaba harcamanın bir ulus ve yurt görevi sayılmalıdır.

Tüzüğüümüzün bazı noktalarından da yeniden sözetmek isterim. Osmanlı İmparatorluğunu savaştan önceki sınırlarını bilirsiniz Genel Savaşın sonucu devletimizi birtakım өзverilerde bulunmaya zorluyor, buna göre devlet için yeni ulusal sınırlar kabul ettik. Bu sınırları bildirimizin birinci maddesinde açıklanmıştır. Ayrıntıları bilmeyenler olabilir. Ve elbette bilmemekte haklıdır.

Bu sınırlar oluşurken için içinde bulunduğumdan bunu da bildireceğim:

Ateşkes anlaşması yapıldığı gün ordularımız bu sınırlarda edimli olarak egemen bulunuyordu. Bu sınır İskenderun körfezi güneyinden Antakyadan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü güneyinde Fırat nehrine kavuşur. Oradan Dirzora iner; daha sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük, Süleymaniyeyi içine alır. Bunun güney bölümlerinde Arapça konuşan dindaşlarımız vardır. Bu sınır içinde kalan ülkemiz bölümleri Osamanlı toplumundan ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmiştir. Bildirimizin dördüncü maddesine bakalım!. Bu madde ile biz, bizimle birlikte yaşayan Müslüman olmayan unsurları aynı haklar ve aynı yetkilerle kabul ediyoruz. Hepimiz Müslüman olalım olmayalım bu devletin aynı anlamda uyruklarıyız. Ve bu bakımdan hapimizin hakları birdir. İçimizde yaşayan Müslüman olmayan vatandaşlarımıza bizim siyasi egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak fazladan birtakım ayrıcalıklar tanıyamayız. Bu madde, iç politika konusundaki genel düşüncemizi açıklamaktadır. Yedinci madde: dış politika ile ilgili görüşümüzü bildirir. Her halde devlet ve milletimiz içte ve dışta bütün anlamıyla bağımsız kalacaktır. Bize başka bir yönetim biçimi uygulanamaz. Bu konuda birçok ve türlü türlü nedenlerin başında en büyük ve önemli neden şudur. Din bakımından da bağımsız olmak zorundayız. Yalnız geniş olan memleketimizi hızla bayındır duruma getirebilmek için ve milletimizin az zamanda bilim ve tekniğini çağdaşlığın gereklerine göre yükseltmek için gereksindiğimiz konuları biliriz. Ancak bu konuda bize yardım edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede açıklanmıştır. Böyle bir devletin yardımını iyi karşılarız.

İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler ve görüşler başlıca bunlardır. Bu ilkeler sayesinde bütün milletimiz birleşmiş bir duruma gelmiştir. Bu kutsal amacın sağlanmasına çalışıldığı bir sırada pek iyi anımsarsanız ki Ferit Paşa buna engel olmaya kalkıştı. Girişimi memleket içinde kötü yorumlamaya uğraştı, İttihatçılıktır dedi. Bu suçlama iç ve dış kamuoyunda başarılı olamadı. Bunu gördükten sonra yeni bir silâh aradı. Bolşeviklik dedi. Resmî telgraflarında Bolşeviklerin Karadenizden takım takım Samsun, Trabzon ve içeriye doğru yürüdüğünü, memleketi alt, üst ettiğini resmi olarak ortalığa yaydı. Bunlar da etkili olamadı. Ferit Paşa ve kabinesi daha ileriye gittiler. Bazı yerlerde Müslüman halkı aldatarak üzerimize sürmek, millet için, vatan için çalışanları yok etmek istedikler. Elbette bunlarda da başarılı olamadılar. Ama sonunda millet Ferit Paşaya güvensizlik göstermek zorunda kaldı. Kabine düşürüldü. Ulusal birlik sağlandı.

Ulusal örgütlerin oluşturduğu iç ve dış durum arasında olağanüstü farklar vardır. İçte güvenlik ve dirlik bakımından kıyaslanıyacak değişiklikler vardır. Dışta yabancıların bizim için verdikleri ve verebilecekleri yok etme ve öldürme kararının çok yanlış olduğu artık bütün İtilâf Devletlerince anlaşılmış ve ulusal örgütlerin değer ve önemi yadsınamaz görülmüştür. İtilâf Devletlerinden belki kimisi özel çıkarlarını sağlamak için hâlâ milletten başka bir yerde dayanak noktası arıyor. Millet birlik ve kararlılığında direndikçe bu gibilerin de gerçeği kabul edeceklerinde kuşku yoktur. Şimdi gerekli olan milletimizin sarsılmadan kararlılığını sürdürmesi ve İstanbulda yakında toplanacak meb'uslarımızın yasama görevlerini tam olarak yapabilmesidir. Her halde milletin hükûmetin koruyucusu olması gerekir. Çünkü hükûmetlerin yaptıkları olumsuz olur da millet karşı çıkmaz ve onu düşürmezse bütün kusur ve suçlara katılmış demektir. Ferit Paşa Parise gittiği zaman aldığı yanıtsal nota tam bildirdiğini anlamdadır. Gerçekten şunun bunun oynacağı olabilen milletler haklarını bilincinde değillerdir demektir. Ve böyle bir millet denetim altında bulundurulmayı hak etmiş olur.

Millet Ferit Paşayı ıskat ettikten sonra yerine gelen Ali Rıza Paşa amali millîye dairesinde milletin müşterek çalışmayı kabul etti. Ferit Paşanın sukutile Ali Rıza Paşanın geçmesi meselesinde milletin alâkası bittabi birinciye ıskattadır. Bundan başka bir şey yapamazdı. Reisi vükelâyı bittabi zâtı şahane intihap eder. Ve müşarileyh de arkadaşlarını... Bu yeni kabineye eski kabineden bazı zevat dahil olmuştu. Bu sebeple Heyeti Temsilîyemiz mütereddît kaldı. Birtakım şartlar dermeyeran etmek mecburiyeti görüldü. Nihayet itilâf edildi. Hükûmetle yapılan itilâfnamede üç noktaya istinat ediliyordu. Kuvayi Millîyenin meşrûyetinin tasdîkı, Meclisi Millînin içtimasına kadar mukadderatı millet hakkında kat'î ve son taahhüdatta bulunulmaması, sulh konferansında milletin mukadderatını müdafaa edecek murahhasların eskisi gibi menafîi millet ve memleketi gayrimüdrîk olanlardan intihap edilmemesi... Hükûmet bu üç noktayı kabul etti. Ve teferruat üzerinde daha ziyade anlaşabilmek için Bahriye Nâzırı Salih Paşayı gönderdi, Bahriye Nâzırı Amasyada Heyeti Temsilîye ile mülâkat etti. Müşarileyh ile vukubulan müzakerede ben de bulundum. (Göstererek) bu beyanname ve nizamnamemizin her satırı beraber okundu. Tamamen mutabakatı efkâr hâsıl oldu. Bu müzakerat esnasında diğer bir meselei mühimmenin mevzuubahs edilmesine lüzum görüldü. Meclisi Millînin mahalli içtimai! İstanbul bugün içinde bulunduğu elîm şerait içinde Meclisi Meb'usanun, millet vekillerinin vazifelerini kemali serbestî ile ifa edip edemeyeceği cayi teemmül görüldü. Bunun için meclisin haricte toplanması düşünüldü. Salih Paşanın İstanbul'a avdetinden sonra hükûmeti merkezîye bu fikre iştirak etmedi. Bittabi bütün mehazirine rağmen İstanbulda içtimai lâzımgeldi. Maamafih Heyeti Temsilîyece mehazire karşı icap eden tedabir itihaz edilmiştir.

Efendiler! Teşkilâtı millîyemizin bugün takip ettiği gaye vatanın inkısamdan ve milletin esaretten tahlisine matuftur. İnşallah zamanı karipte teşkilâtı millîye bu gayenin istihsalile deruhde ettiği vazifeyi vatanîyesini ifa edecektir.

Fakat vazifesini ikmal etmiş sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da pek mühim vazife vatanîye ve millîyemiz vardır. Ezcümle ahvali dahiliyemizi ıslah ile mileli mütemeddine meyanında faal bir uzuv olabileceğimizi filen ispat etmek lâzımdır. Bu gayede muvaffak olmak için siyasi mesaiden ziyade içtimai mesaiye ihtiyaç vardır. Teşkilâtı millîyemizin böyle bir gaye için nasıl bir şekil almak lâzımgelceğini şüphesiz milletimizin amali umumiyesi tayin ve tesbit edecektir. Şimdilik Heyeti Temsilîye, meb'usların kemali emniyetle ifayı vazife eyledikleri tahakkukı güne kadar kemafissabık vazifesine devam edecektir.

Efendiler! Ümit ederim ki, müsait bir sulh aktinden sonra vaziyetimiz hüsnü idare edilirse evelki hudut dahilindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum: Cemiyetimiz noktai nazarından çizdiğimiz hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dahilinde asırlardanberi vatandaşlık ettik bu kardeşlerimiz her tarafa, Suriyede, Irakta, Yemende şarkta kendi dahillerinde muhafazai mevcudiyet ve temini istiklâl için sarfı mesai ediyorlar. Bütün bu islâm parçalarının mazharı istiklâl olmaları âlemi islâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlemi islâmın vaziyetinin ne kadar rasin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazharı intibah olduğuna şüphe kalmayan âlemi islâmın muvaffakiyetini o kadar kavi görüyorum ki bu imanla izahı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür. Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek lütfunda bulunduğunuzdan dolayı hassaten teşekküratımı arz ederim.

VESİKA, 221.

Kadıköy, 23/24, 1, 1336

K.O. 20 K.

Müstaceldir

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C: 22/1/1336 Dün arzettiğim uzunca şifrede tafsilâtı lâzime verdim. Benim için nezarette kalmak, kabinenin her türlü mehaziri şahsiye ve siyasiye (m k ev m t a s y s d l) kabul etmesile olurdu. Kabinenin istifası ise meclisi umumî için de bir panik halinde tecelli edecekti. Şimdi Meclisi Millînin bu hale karşı tarzı hareketine intizar etmek zaruridir zannederim. Heyeti Temsilîye ile temasımızı Seryaver Salih Bey idame edecektir Efendim (Cemal).

**Harbiye Seryaveri
Salih**

Millet Ferit Paşayı düşürdükten sonra yerine gelen Ali Kıza Paşa ulusal istekler çerçevesinde milletin ortaklaşa çalışmayı kabul etti. Ferit Paşanın düşmesiyle Ali Rıza Paşanın geçmesi konusunda milletin ilgisi doğal olarak birinciye düşürmek olmuştur. Bundan başka bir şey yapamazdı. Başbakanı elbette padişah seçer. Ve Başbakan da arkadaşlarını... Bu yeni kabineye eski kabineden bazı kişiler girmişti. Bu nedenle Temsilci Kurulumuz deraksa- dı. Birtakım koşullar ileri sürmek zorunda bulundu. Sonunda anlaşma oldu. Hükûmetle yapılan anlaşma metninde üç noktaya dayanılıyordu. Ulusal Güçlerin yasal olduğunun onanması, Ulusal Meclis toplanana kadar ulusun kaderiyle ilgili kesin ve dönülmez yüklenimlerde bulunulmaması, barış konferansında milletin kaderini savunacak olan delegelerin eskisi gibi millet ve memleket çıkarlarını kavramamış olanlardan seçilmemesi.. Hükûmet bu üç noktayı kabul etti. Ve ayrıntılar üzerinde daha çok anlaşabilmek için Denizîşleri Bakanı Salih Paşayı gönderdi. Denizîşleri Bakanı Amasyada Temsilci Kurulla görüştü. Onunla yapılan görüşmede ben de bulundum. (Göstererek) Bu bildiri ve tüzüğümüzün her satırı birlikte okundu. Tam bir düşünce birliği doğdu. Bu görüşmeler sırasında önemli başka bir sorunun söz konusu edilmesi gerekli görüldü. Ulusal Meclisin toplanma yeri! İstanbul bugün içinde bulunduğu acı koşullar altında Meb'uslar Meclisinin, millet vekillerinin görevlerini tam serbestçe yapıp yapamayacakları düşünölmeye değer görüldü. Bunun için meclisin taşrada toplanması düşünüldü. Salih Paşanın İstanbul'a dönmesinden sonra İstanbul bu düşünceye katılmadı. Elbette bütün sakıncalarına karşın İstanbulda toplanması gerekli oldu. Bununla birlikte Temsilci Kurul tarafından sakıncalara karşı gereken önlemler alınmıştır.

Efendiler! ulusal örgütlerimizin bugün güttüğü amaç vatanının bölünmekten ve milletin tutsaklıktan kurtarılmasına yöneliktir. İnşallah yakın zamanda ulusal örgütler bu amacı elde ederek üstüne aldığı vatan görevini yapmış olacaktır.

Ama görevini tamamlamış sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da çok önemli vatan ve millet görevimiz vardır. Bu arada iç durumumuzu iyileştirip uygar milletler arasında çalışkan bir uzuv olabileceğimizi edimli olarak kanıtlamak gerekir. Bu amaçda başarılı olmak için politik çalışmalardan çok sosyal çalışmalara gereksinim vardır. Ulusal örgütlerimizin böyle bir amaç için nasıl bir biçim alması gerekeceğini kuşkusuz milletimizin genel istekleri belirleyip saptayacaktır. Şimdilik Temsilci Kurul, meb'usların tam güvenle görev yaptıklarının kesinlikle anlaşılacağı güne kadar eskisi gibi görevini sürdürecektir, işler iyi yönetilirse önceki sınırlar içindeki durumumuzdan daha iyi olur. Bu noktada bir düşünce açıklamak istiyorum: Kendi toplumumuz açısından çizdiğimiz sınırlar dışında kalan dindaşlarımızla, bu saygıdeğer kardeşlerimizle aynı sınırlar içinde yüzyıllardır vatandaşlık ettik bu kardeşlerimiz her tarafa, Suriyede, Irakta, Yemende doğuda kendi içlerinde varlıklarını korumak ve bağımsızlıklarını sağlamak için çaba harcıyorlar. Bütün bu islâm parçalarının bağımsızlığa kavuşmaları Müslümanlık dünyası için ne büyük mutluluk olur. Bu gerçekleşince islâm dünyasının ne kadar sağlam olacağını şimdiden düşünmekle pek büyük mutluluk duyuyorum. Uyanıklığa kavuştuğuna kuşku kalmayan islâm dünyasının başarısını o kadar kesin görüyorum ki bu inançla duyularımı açıklamış olmakla duyduğum vicdanî zevk büyüktür. Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek iyiliğinde bulunduğunuz için özellikle teşekkürlerimi sunarım.

BELGE, 221.

Kadıköy, 23-24/1/1920

K.O. 20 K.

İvedidir

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

K: 22/1/1920 Dün sunduğum uzunca şifrede gerekli ayrıntılı bilgiler verdim. Benim için bakanlıkta kalmak, kabinenin her türlü kişisel ve politik sakıncaları (m k c v m t a s y s d l) kabul etmesile olurdu. Kabinenin çekilmesi Meb'uslar Meclisi için de bir panik durumu yaratacağı. Şimdi Meb'uslar Meclisinin bu duruma karşı tutumunu beklemek zorundur sanırım. Temsilci Kurulla ilişkimizi Başyaver Salih Bey sürdürecektir Efendim. (Cemal)

**Savaşîşleri Hakamı Başyaveri
Salih**

VESİKA, 222.

22/1/1336

Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konyada Kolordu Kumandanlıklarına Edirne Mevkii Müstahkem Kumandanına

Refet Beye, Kenan Beye, Bursada Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beye

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Cevdet Paşa'nın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. İstanbula verdiğimiz cevapta çekilmek için acele etmemelerini ve İngilizlerin notasını aynen bize yazmalarını bildirdik. İngilizlerin bu talebi ya Meclisi Millîye tahakküm ederek memleketi eskisi gibi kendilerine mutî vesait ile idare etmek mümkün olup olmadığını keşif mahiyetindedir yahut memleket idaresini ellerine almak için milletin muhtemel olan muvakkematını kırmayı da göze aldırmanın yani kat'î bir hareketin mukaddemesidir. Her iki halde de İngilizlerin talebine mutavaat etmek onların işini teshilden başka netice vermez. Harbiye Nâzırına çekilmemesini ve İngilizlerin cebren kaldırmalarını dahi göze aldırmasını teklif etmek mütalesindeyiz. Daha kararı kat'î verecek kadar malûmat alınmadı. Hemen noktai nazarınızı bildirmenizi rica ederim.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 223.

Şifre

**Gayet müstaceldir
Zata mahsustur**

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin talebini is'af etmek kat'iyen gayriceaizdir. Buraca o noktai nazardan tedabiri seriaya tevessül edildi. İstanbuldaki telgraf muhaberatını tahtı temine almanız lâzımdır.

Mustafa Kemal

VESİKA, 224.

Şifre

**Zata mahsut ve gayet müstaceldir
Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına**

Rauf Beye verilecektir:

Sadrazam Paşa Hazretlerinden bugün iki telgraf aldık. Birincisinde badelmüzakere bildirilecektir. İkincisinde Vasıf Bey celbolunarak nota irae olunmuştur. O da size izahat verecek mealindedir. Hâdiseden yalnız bir devletin teşebbüsü hususîsi gibi ansızın haberdar olunca muvasalatın inkıatı ihtimaline karşı dün doğrudan doğruya Babıali ile temasa gelmiştik. Bizim müracaatımızın bir müdahale şeklinde telâkki edilmesine karşı daha dün izahatı kâfiye verdik. Fakat Meclisi Meb'usanın çalışmasına bir mâni bulunmadığı anlaşılmakta olduğundan makamı sadarete tekrar cevap vermek suretile muhabereyi idame etmiyerek nikatı nazarımızı yalnız meb'usan grubuna iblâğ ediyoruz. Harbiye Nâzırının infisali bir emrivaki olmakla beraber vak'anın ehemmiyeti bakidir. Birinci nokta; üç devlet mümessilleri bir nota ile hükûmetimizi istedikleri gibi terkip etmek yolunu tutmuş oluyorlar. Yarın meclisin itimat edeceği diğer bir hükûmete da aynı suretle muamele etmelerine misal hazırlanmıştır. İkinci nokta; Harbiye Nâzırı Kuvayı Millîyeye yardım hususunda birtakım taahhüdât deruhde etmiş idi. Bu taahhüdât elyevm ne şekle girmiş olduğu malûm değildir. Bu ikinci noktanın müsaraaaten halli lâzımdır. Bununla beraber birinci noktanın tamiri daha ziyade mühim bir meseledir. Bu hâdis bu şekilde diğer mağlûp devletlere vaki olmuştur. Binaenaleyh hükûmet hâdiseyi diğer mağlûp devletlere yapıldığı şekle irca edinceye kadar uğraşmak vazifesinde idi ki bu vazifeyi ifa etmemiştir. Paris Konferansını haberdar ederek bütün dünyanın malûmatı tahtında bir teşebbüs karşısında bulunmak lâzım idi. Devletlerin bir nota vererek ve bir mukavemete uğramayarak belki de gizlice bir teşebbüse girişmeleri ve hükûmetin de milleti ve matbuatı haberdar etmiyerek ve bütün bir kabine meselesi yapmayarak hareket etmesi istiklâlî milleti muhîl olduğu kanaatindeyiz. Emrivaki tebeddül etmese dahi hâdiseyi kapatmayarak bir daha tekrârüne mâni olacak derecede dağdağ yapmak elzemdir. Meclisi Meb'usanda kabineyi

BELGE, 222.

22/1/1920

Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konyada Kolordu Komutanlıklarına Edirne Müstahkem Mevki Komutanına

Refet Beye, Kenan Beye, Bursada Tümen 56 Komutanı Bekir Sami Beye

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada Savaş işleri Bakanı Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın görevden çekilmesini istemişlerdir. İstanbula verdiğimiz karşılıklıta çekilmek için acele etmemelerini ve İngilizlerin notasını olduğu gibi bize yazmalarını bildirdik. İngilizlerin bu isteği ya Meb'uslar Meclisine baskı yaparak memleketi eskisi gibi kendilerine boyun eğen araçlarla yönetme olasılığının bulunup bulunmadığını yoklama niteliğindedir ya da memleket yönetimini ellerine almak için milletin olası direnişini kırmayı da göze aldırmanın yani kesin bir eylemin başlangıcıdır. Her iki durumda da İngilizlerin isteğine uymak onların işini kolaylaştırmaktan başka sonuç vermez. Savaş işleri Bakanına çekilmemesini ve İngilizlerin zorla uzaklaştırmalarını da göze almasını önermek düşüncesindeyiz. Daha kesin karar verecek kadar bilgi alınmadı. Hemen görüşünüzü bildirmenizi rica ederim.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 223.

Şifre

**Çok ivedidir
Kişiyi özeldir**

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak durumu birlikte ve güvenlik içinde izlemenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getirmek kesinlikle doğru olmaz. Buraca o bakımdan ivedi önlemler alınmaya girişildi. İstanbuldaki telgraf haberleşmelerini güven altına almanız gereklidir.

Mustafa Kemal

BELGE, 224.

Şifre

**Kişiyi özel ve çok ivedidir.
Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına**

Rauf Beye verilecektir:

Başbakan Paşa Hazretlerinden bugün iki telgraf aldık. Birincisinde görüşüldükten sonra bildirilecektir, ikincisinde Vasıf Bey çağırılarak nota gösterilmiştir. O da size açıklama yapacak denilmektedir. Olaydan yalnız bir devletin özel girişimi gibi ansızın haber alınca iletişim kesilmesi olasılığına karşı dün doğrudan doğruya Babıali ile bağlantı kurmuştur. Bizim başvurumuzun bir karışma sayılmasına karşı daha dün yeter açıklama yaptıksa da Meb'uslar Meclisinin başbakanlığa yeniden yanıt vererek haberleşmeyi sürdürmeden görüşlerimizi yalnız meb'uslar grubuna iletiyoruz. Savaş işleri Bakanının ayrılması bir olup bitti olmakla birlikte olay önemini korumaktadır. Birinci nokta; üç devlet temsilcileri bir nota ile hükûmetimizi istedikleri gibi oluşturmak yolunu tutmuş oluyorlar. Yarın meclisin güveneceği başka bir hükûmete da aynı işlemi uygulamalarına örnek hazırlanmıştır. İkinci nokta; Savaş işleri Bakanını Ulusal Güçlere yardım konusunda birtakım yüklenimler altına girmiş idi. Bu yüklenimlerin bugün ne biçime girmiş olduğu bilinmiyor. Bu ikinci noktanın çabuk çözülmesi gereklidir. Bununla birlikte birinci noktanın onarılması daha çok önem taşıyan bir sorundur. Bu olay bu biçimde öteki yenilmiş devletlere karşı uygulanmamıştır. Şu halde hükûmet olayı öteki yenilmiş devletlere yapıldığı biçime sokuncaya kadar uğraşmakla ödevli idi ki bu ödevi yapmamıştır. Paris Konferansına bilgi vererek bütün dünyanın bilgisi içinde bir girişim karşısında bulunmak gerekli idi. Devletlerin bir nota vererek ve bir direnişle karşılaşmayarak belki de gizlice bir girişimde bulunmaları ve hükûmetin de millete ve basına bilgi vermiyerek ve bütün bir kabine sorunu yapmayan bir tutum içinde olmasını milletin bağımsızlığı bozucu nitelikte olduğu kanısındayız. Olup bitti değişme de olayı kapatmayarak bir daha yinelenmesine engel olacak ölçüde gürültü yapmak çok gereklidir. Meb'uslar Meclisinin de kabineyi çağır-

çağırıp istiklâli milleti muhafaza edemediğinden dolayı alenen ıskat kâfi olup olmadığını dü-
şünmenizi ve bildirmenizi rica ederiz. Hâdiseyi gerek buradaki arkadaşlar gerek haricteki ko-
lordu kumandanları asabiyet ve ehemmiyet ile telâkki etmekte olduklarını bildirmektedirler.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 225.

Şifre

23/1/1336

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Beye

Rauf Bey:

Harbiye Nâzırı ve Erkânıharbiye Reisinin çekilmesi üzerine cereyan eden muhaberatı görmüşsünüzdür. Cemal Paşa verdiği malûmatta yalnız İngilizlerin talebini zikretmiş iken sadrazam hazretleri mükerrer ve üç devlet tarafından müşterek iltimatı verildiğini bildir-
mişlerdir. Bu halde dahi kabinenin talebe serfûru ederek arkadaşların: feda etmesi haysiyeti millîyeye tecavüz mahiyetinde bulunduğu aşikârdır. Gerçi İtilâfçılarımız meselâ Macaristanda hükûmet ıskatına, daha evvel Almanyada azayı hükûmet tebdiline müteallik teşebbüsleri ol-
muştur. Bizim aleyhimizde olan teşebbüsün de bu vadiye dökülmesi icap eder idi. Yani hükû-
met mukavemet ederek sulh konferansını bütün cihana karşı harekâtı millîyeden dolayı Türk hükûmetinin ıskatına karar verdiğini ilâna mecbur etmeli idi. Mümessillerin veya devletlerin-
nin münferiden veya müçlemian fakat gizli olarak aleyhimizde yapmayacakları yoktur. Bi-
zim mesleğimiz ise bize yapacakları, en ufak bir ilişmenin bütün dünyada en büyük dağda-
ğaları davet edeceğine anları ikna etmektir. Kabinenin bu vazih cihetleri asla düşünmiyerek
eslâfi gibi istiklâli milliden sükûnetle fedakârlık etmesi salâbeti şahsiye itibarile zâfını idrak
ve ihata itibarile asla şayanı istinat olmadığını bir daha vazihan ispat etmiştir. Bu kadar muğ-
lâk mesaili seciyeten ve fikren bu merteye zayıf zevat ile idare etmeye çalışmak artık gayri-
mümkündür. Binaenaleyh kabinenin kâmilen ve Meclisi Millîden son hâdis bir mesele ya-
pılarak ademi itimat ile ıskatı lâzımdır. Yeni hükûmeti milletin itimadı ammesine istinat ede-
rek İzzet Paşa deruhde edebilirler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin sulh esasatı müşarileyhin
efkârile tetabuk edebileceği İsmet Beyle muhavaratımızdan müsteban olmaktadır. Bittabi
Müdafaai Hukuk Heyeti için Harbiye, Dahiliye ve Hariciye Nâzırları pek mühimdirler. Har-
biyede Cemal Paşanın ipkası artık mevzuubahs olamaz. Diğer bir zâtın her halde tamamen
emniyetbahş ve şimdiye kadar olduğundan daha açık ve metin olması lâzımdır. Daha rütbe-
lilerden bir münasibi bulunamazsa İsmet Beyin nezaretini de memnuniyetle telâkki ederiz.
İzzet Paşa Hazretlerinin hükûmeti yolunda ciddiyetle, kemali kat'iyetle çalışılmasını rica ede-
riz. Bütün kolordu kumandanları vaziyeti heyecan ile takip ediyorlar ve Harbiye Nâzirinin
çekilmesini istiklâli milleti muhil ve şiddetle mukabeleyi müstelzim bir mahiyette telâkki et-
mişlerdir. Cevabınıza muntazırız.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

VESİKA, 226.

Şifre

Ankara 22 Kânunusani 1336

Gayet acele ve zata mahsustur.

Konyada On İkinci Kolordu Kumandanlığına
Sıvasta Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

İngilizler Dersaadette tecavüzatı arttırarak nâzır veya meb'uslardan bazılarını ve bil-
hassa Rauf Beyi tevkif ederlerse bilmukabele Anadolu'da bulunan İngiliz zabitanı tevkif edi-
lecektir. Buna nazaran icabında muntakanızdaki İngiliz zabitanını tevkif edebilmek için şim-
diden itihazi tedbir edilmesini rica eylerim.

Mustafa Kemal

VESİKA, 226.

Şifre

Ankara, 22 Kânunusani 1336

Gayet ve acele ve zata mahsustur

15 inci Kolordu Kumandanlığına

İngilizlerin Dersaadette tecavüzü arttırarak nâzır veya meb'uslardan bazı zevatı ve bilhassa
Rauf Beyi tevkif ederlerse bilmukabele Anadolu'da bulunan İngiliz zabitanı tevkif edilecektir. Bina-

rıplı ulusal bağımsızlığı koruyamadığı için açıkça düşürmesinin yeterli olup olmadığını dü-
şünmenizi ve bildirmenizi rica ederiz. Gerek buradaki arkadaşlar gerek taşradaki kolordu
komutanları olayı öfke ve önemle karşılamakta olduklarını bildirmektedirler.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 225.

Şifre

23/1/1920

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Beye

Rauf Bey:

Savaşışleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanının çekilmesi üzerine geçen yazışmaları görmüşsünüzdür. Cemal Paşa verdiği bilgide yalnız İngilizlerin isteğinden sözetmiş iken Başbakan hazretleri ardı ardına ve üç devlet tarafından ortaklaşa iltimatı verildiğini bil-
dirmişlerdir. Bu durumda da kabinenin isteğe başeğerek arkadaşlarını feda etmesinin ulu-
sal onuru yaralama niteliğinde bulunduğu açıkça billidir. Her ne kadar İtilâf Devletlerinin,
örneğin Macaristanda hükûmet düşürmeye, daha önce Almanyada hükûmet üyelerini de-
ğiştirmeye yönelik girişimleri olmuşsa da bize karşı olan girişimin de bu yola dökülmesi ge-
rekirdi. Yani hükûmet direnerek barış konferansını ulusal girişimlerden dolayı Türk Hü-
kûmetinin düşürülmesine karar verdiğini bütün dünyaya duyurmaya zorlanmalıydı. Temsil-
cilerin veya devletlerinin ayrı ayrı ya da toplu olarak, ama gizli olarak bize karşı yapmıya-
cakları yoktur. Bizim işimiz ise bize yapacakları en ufak bir ilişmenin bütün dünyada en bü-
yük gürültüleri doğuracağına onları inandırmaktır. Kabinenin açıkça belli olan bu noktala-
rı hiç düşünmiyerek kendisinden öncekiler gibi ulusal bağımsızlıktan dinginliğe ödün ver-
mesi kişisel sağlamlık yönünden güçsüzlüğünü kanıtlamıştır. Bu kadar karmaşık işleri do-
ğuştan ve düşünce yapısı bu kertede zayıf olan kişilerle yönetmeye çalışmak artık olanak-
sızdır. Şu halde son olay Meb'uslar Meclisinde bir sorun yapılarak güvensizlik oyu verilip
kabinenin tümüyle düşürülmesi gereklidir. Yeni hükûmeti milletin genel güvenine dayana-
rak İzzet Paşa kurabilir. Hakları Savunma Derneğinin barış ilkelerinin onun düşünceleriyle
uyuşabileceği İsmet Beyle olan görüşmelerimizden anlaşılmaktadır. Elbette Hakları Sa-
vunma Kurulu için Savaşışleri, İçişleri ve Dışişleri Bakanları çok önemlidir. Savaşışlerinde
Cemal Paşanın kalması artık sözkonusu olamaz. Başka birisinin her halde tam güvenilir ve
şimdiye kadar olduğundan daha açık ve sağlam olması gereklidir. Daha yüksek rütbeliler-
den uygun biri bulunamazsa İsmet Beyin bakanlığını da sevinçle karşılarız. İzzet Paşa Haz-
retlerinin hükûmeti kurması yolunda önemle, tam kararlılıkla çalışılmasını rica ederiz. Bü-
tün kolordu komutanları durumu gerginlik içinde izliyorlar ve Savaşışleri Bakanının çekil-
mesini ulusun bağımsızlığını bozucu ve sertlikle karşılık vermeyi gerektirici nitelikte görü-
yorlar. Yanıtınızı bekliyoruz.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

BELGE, 226.

Şifre

Ankara, 22 Ocak 1920

Çok ivedi ve kişiye özeldir

Konyada On ikinci Kolordu Komutanlığına
Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

İngilizler İstanbul'da saldırıları arttırarak bakan veya meb'uslardan bazılarını ve özel-
likle Rauf Beyi tutuklarsa karşılık olarak Anadolu'da bulunan İngiliz subayları tutukla-
nacaktır. Buna göre gerektiğinde bölgenizdeki İngiliz subaylarını tutuklayabilmek için şim-
diden önlem alınmasını rica ederim.

Mustafa Kemal

BELGE, 226.

Şifre

Ankara, 22 Ocak 1920

Çok ivedi ve kişiye özeldir

15 inci Kolordu Komutanlığına

İngilizlerin İstanbul'da saldırıları arttırarak bakan veya meb'uslardan bazılarını ve özellik-
le Rauf Beyi tutuklarsa karşılık olarak Anadolu'da bulunan İngiliz subayları tutuklanacaktır.

enaleyh Erzurumda bulunan Rawlinson'u kaçırmamak için şimdiden itti hazı tedabir edilmesini rica ederim.

VESİKA, 227.

Aceledir

Ankara K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mecliste grup: Karar veçhile olacaktır. Resmen müzakerata ancak dört beş güne kadar başlanacaktır. O zaman meselei hazırı sebeble kabine çekilecektir. O müddet zarfında vaziyetin emniyeti için kabinenin ipkası lâzımdır. Henüz vâkıf olduğumuz muhaberatınız muvafık olmakla beraber buradan son vaziyet arzedilmedikçe kat'ı rabata ile harekâta iptidar edilmemesi lüzumu zâtı devletlerince de takdir buyurulacağı kanaatindeyiz. Bugün sizden adevi müdahaleye dair cevap alırsak, siyaset faide vereceğini söyleyen sadrazam ile görüşeceğiz. Bir lisanı kati ile sizin iş'arınızı tasvip etmekle beraber birkaç gün için kendisini oyalamaya çalışacağız. Ancak meclis resmen küşat edilmiş ve Heyeti Temsilîye namına telgrafla umurun kendilerine tevdi edilmiş olduğu meb'usana bildirilmiş olmasına nazaran atıyen evamirinizin âcizlerinize tebliğini ve tarafınızdan nikatı nazarınızın her makam nezdinde hakkile müdafaa edileceğine itimat buyurulmasını rica ve arzı tazimat eyleriz. (Vasıf, Rauf, Bekir Sami).

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı

Şevket

VESİKA, 228.

Şifre

Rauf Beye

25/1/1336

Harbîye Nazırı meselesinde hükûmete müracaat yine Harbîye Nazırı tarafından nâkıs verilen malûmat üzerine meb'usların dahi ne vaziyete girecekleri malûm olmadan vukubulmuş idi. Meb'uslar için emniyet bulunduğu anlaşılır anlaşılmaz Babîâlîye müracaatten sarfı-nazar olunmuş ve keyfiyet size de bildirilmiştir. Bütün noktaî nazarlarımızın tatbik ve icrasına sizin delâletiniz tabiidir.

Heyeti Temsilîye namına

Mustafa Kemal

25/1/1336

Kolordulara

Malûm olan adreslere

Harbîye Nâzırının ve Erkânıharbîyei Umumîye Reisinin çekilmesi meselesini meb'usan takibe başlamış olduklarından Heyetimiz tarafından artık teşebbüsat yapılmamaktadır. Malûmat aldıkça bildireceğiz.

Heyeti Temsilîye namına

Mustafa Kemal

VESİKA, 229.

Ankarada, K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Buradaki İtalya mümessili siyasîsi çok namuslu ve doğru sözlü bir Türk muhibbidir. Bu zat gayet samimî ve müteessir bir suretle atideki sözleri söyledi: "Hükûmete müşterek bir nota verdik bu nota Asyayı Suğra Müttefikin Orduları Başkumandanı General-Milne'in ultimatomu üzerinedir. Eğer Harbîye Nâzırı ile Cevat Paşa istifa etmemiş olsalardı İngilizler Harbîye Nezaretini işgal edeceklerdi. Fransızlar ile biz garip bir vaziyet karşısında kaldık. İngilizler sulh konferansı ile bir iş göremediklerini görünce İstanbul'da bir iş görmek ve bir emriyaki ihdas etmek istiyorlar. Kuvayi Milliye'nin gösterdiği sükûnet ve metanet İngilizleri çıldırıyor. Siz hazırlık görebilirsanız belki büyük işler de görebilirsiniz. Fakat siz bu neticeye kadar ezilirsiniz. Bana itimat edin. Sabrî metanetinizi muhafaza edin. On, on beş gün zarfında İtalya ve Fransa hükûmetleri gayet sarîh bir

Buna göre Erzurumda bulunan Rawlinson'u kaçırmamak için şimdiden önlem alınmasını rica ederim.

BELGE, 227.

İvedidir

Ankara K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mecliste grup: Karar uyarınca olacaktır. Resmî olarak görüşmelere ancak dört beş güne kadar başlanacaktır. O zaman bugünkü sorun nedeniyle kabine çekilecektir. O süre içinde durumun esenliği için kabinenin işbaşında tutulması gereklidir. Şimdi öğrendiğimiz yazılarınız uygun olmakla birlikte buradan son durum bildirilmedikçe ilişki keserek eyleme başlanmaması gerektiğini sizin de kabul edeceğinize inanıyoruz. Bugün sizden karışma olmayacağına ilişkin yanıt alırsak, politika yapmanın yararlı olacağını söyleyen başbakanla görüşeceğiz. Kendisine kesin bir dille sorumluluğun derecesini ve tehlikeyi anlatacağız.. Böylece sizin bildirdiğinizi uygun bulmakla birlikte birkaç gün için kendisini oyalamaya çalışacağız. Ancak meclis resmî olarak açılmış ve Temsilci Kurul adına telgrafla işlerin kendilerine bırakılmış olduğu meb'uslara bildirilmiş olduğuna göre bundan böyle emirlerinizin iyice savunulacağına güvenmenizi rica eder saygılar sunarız. (Vasıf, Rauf, Bekir Sami).

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı

Şevket

BELGE, 228.

Şifre

25/1/1920

Rauf Beye

Savaşışleri Bakanı sorununda hükûmete başvurulması yine Savaşışleri Bakanı tarafından verilen eksik bilgi üzerine ve meb'usların da ne durum alacakları bilinmeden yapılmış idi. Meb'uslar için güvenlik bulunduğu anlaşılır anlaşılmaz Babîâlîye başvurmadan vazgeçilmiş ve durum size de bildirilmiştir. Bütün görüşlerimizin uygulanıp yerine getirilmesine sizin yardım etmeniz doğaldır.

Temsilci Kurul adına

Mustafa Kemal

Kolordulara

Bilinen adreslere

Savaşışleri Bakanının ve Genelkurmay Başkanının çekilmesi sorununu meb'uslar izlemeye başlamış olduklarından Kurulumuz tarafından artık girişimde bulunulmamaktadır. Bilgi aldıkça bildireceğiz.

Temsilci Kurul adına

Mustafa Kemal

BELGE, 229.

Ankarada K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Buradaki İtalya siyasî temsilcisi çok namuslu ve doğru sözlü bir Türk dostudur. Bu kişi çok içten ve üzüntülü bir sesle aşağıdaki sözleri söyledi: "Hükûmete ortak bir nota verdik bu nota İtilâf Devletlerinin Anadolu Orduları Başkomutanı General Milne'in ultimatomu üzerinedir. Eğer Savaşışleri Bakanı ile Cevat Paşa görevden çekilmiş olsalardı İngilizler Savaşışleri Bakanlığını işgal edeceklerdi. Fransızlar ile biz tuhaf bir durum karşısında kaldık. İngilizler barış konferansı ile bir iş göremediklerini görünce İstanbul'da bir iş görmek ve bir olup bitti yaratmak istiyorlar. Ulusal Güçlerin gösterdiği dinginlik ve dayanıklılık İngilizleri çıldırıyor. Siz hazırlık görebilirsanız belki büyük işler de görebilirsiniz. Fakat siz bu sonucu alıncaya kadar ezilirsiniz. Bana güven-

vaziyet alacaklardır, İngilizlere şu sırada hiçbir fırsat vermemek, bu garezkâr millete karşı yapacağımız en büyük darbedir. Hakaret varsa, ondan siz değil tahkir edenler utansın. Yaşamak azmini ruhlarında taşıyanlar hakaret altında taşarak intiharı değil zamanı münasibinde hasmuna vereceği darbenin şiddetini teşdit için fırsat beklerler. Bunlar son bocalamalarıdır. Onlar sizin sabır ve metanetinizi yıkmak için belki daha delilik yapacaklardır. Eğer onlar daha fazla bir şey yapmazlar ise sizler de on, on beş gün daha intizar ile bir ziyan etmezsiniz. Siz yine hazır olmaya çalışın. Fakat zinhar delilik yapmayın. Şu sırada İngilizlerin aksine gitmeyin." Bu ifadatin samimiyetine şüphe etmiyoruz. Zira; ellerinde kati bir talimat yok. Sürat ve şiddetle talimat talep ettiler. Bekliyorlar. Selâniktenberi yekdiğerine büyük bir samimiyetle merbut bulunan İtalya mümessili siyasîsi ile Kaymakam Edip Bey arasındaki bu mülâkâtın hulâsası ehemmiyetine binaen berveçhibalâ maruzdur.

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

VESİKA, 230.

Beşiktaş, 28/1/1336

K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Bugüne kadar meb'uslarla icra eylediğimiz temaslardan çıkan netice zâtı devletlerinin her ihtimale karşı hariçte Kuvayi Millîyenin resikârında kalmaları noktasında temerküz ediyor. Meclisi meb'usan riyaseti hususunda vaki olan propagandalarımızdan da anladığımıza göre İstanbula gelmek caiz görülmediğinden reis olursanız gayritabii bir vaziyet hâsıl olacağı Meclisi Millînin hakikatte hariçte imiş gibi bir tesir yapacağı Heyeti Temsilîyenin müessiri hakikî bulunduğu fikrinin tahassülü mehazirini ileri sürüyorlar. Öyle anlıyoruz ki bize taraf tar bulunabilirler da sırf bu noktai nazardan düşünerek itayi reyden istinkâf edeceklerdir. Böyle meş'um bir neticenin vahdeti millî üzerine yapacağı tesir müstağnii arzıdır. Bu sebeple biz pek azîm mahzur tevlit edecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarfınazar ediyoruz. Bu bapta ki iradelerini istirham eyleriz, istihbaratı mevsukaya nazaran Sadrı Esbak Tevfik Paşaya İngilizler Meclisi Millîyi toplamalı idiniz demişlermiş. Aralarında Kanunu Esasî mucibince buna mecburiyet olduğunu bildirmiş. Fakat meclis itilâf Devletleri aleyhine galeyan ederse ne yaparsınız demişler. O dahi fesih ve tadil, hukuku padişahidendir demiştir. (Rauf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

VESİKA, 230.

Şifre halli

Deraliye, 1/2/1336

Ankara K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Divanı riyaset meselesi hususî mahrem bir içtimada tekrar mevzuubahs oldu. O vakit Şeref Bey zâtı âlîlerinin intihabı fevaidinden bahsetti. Netice müzakeratta heyeti umumîye fikrinin zâtı devletlerine son derece hürmetkar olduğu ve riyasetin bile mevkii bülbendinize nazaran küçük kalacağına hükmeyledikleri görüldü. İntihap hususunda teşettütü ara tekrar katiyetle mahsus olduğundan milletin resikârında Meclisi Millîye nıgehan olarak kalmayı za ten tercih buyurdıkları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakkı sâmilere tezahüratı samaneye şahit olundu. İçtimai umumîde Reşat Hikmet Bey reisi evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Aptülâziz Mecdi ikinci reis vekili intihap edildi. (Rauf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket

VESİKA, 231.

29/30, 1, 1336

Rauf Beye:

Riyaset meselesinde meb'usların beğendiklerini yapmaya hakları tabiidir. Kezalik benim riyasetimi mevzuubahsederek muvaffak olamamak Kuvayi Millînin zâfını ima edebileceğinden muvaffakiyet temin edilmedikçe hiç teşebbüs etmek evlâdır. Serd buyurulan mehazir evvelce etrafi-

niniz. Fransa hükümetleri çok açık bir durum alacaklardır. İngilizlere şu sırada hiçbir fırsat vermemek, bu ikinci millete karşı yapacağımız en büyük şamardır. Aşağılamalar varsa, ondan siz değil aşağılayanlar utansın. Yaşamak kararlılığını ruhlarında taşıyanlar aşağılama altında taşarak intihar etmeyi değil elverişli zamanda düşmanına indireceği şamarı şiddetlen-dirmek için fırsat beklerler. Bunlar son bocalamalarıdır. Onlar sizin sabır ve dayanıklılığınızı yıkmak için belki daha başka delilik yapacaklardır. Eğer onlar daha başka bir şey yapmazlar ise sizler de on, on beş gün daha beklemekle bir şey kayıp etmezsiniz. Siz yine hazır olmaya çalışın. Fakat sakın ha delillik yapmayın. Şu sırada İngilizlere ters düşmeyin." Bu sözlerin içtenliğinden kuşku duymuyoruz. Çünkü; ellerinde kesin bir direktif yok. Çabuk ve ısrarla direktif istediler. Bekliyorlar. Selânikten beri birbirine büyük bir içtenlikle bağlı bulunan İtalya siyasî temsilcisi ile Yarbay Edip Bey arasındaki bu görüşmenin özeti önemi ne-denile yukarıda bilginize sunuldu.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

BELGE, 230.

Beşiktaş, 28/1/1920

K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Bugüne kadar meb'uslarla yaptığımız görüşmelerden çıkan sonuç sizin her olasıhğa karşı taşrada Ulusal Güçlerin başında kalmanız noktasında birleşiyor. Meb'uslar Meclisinin başkanlığı konusunda yapılan propagandalarımızdan da anladığımıza göre İstanbula gelmek doğru görülmediğinden başkan olursanız olağan dışı bir durum doğacağı yollu sakıncalarını ileri sürüyorlar. Öyle anlıyoruz ki bizden yana olanlar da salt bu açıdan düşünerek oy vermekten çekineceklerdir. Böyle uğursuz bir sonucun ulusal birliğe yapacağı etkiyi açıklamak gerekmez. Bu nedenle biz çok büyük sakınca doğuracak olan bu noktayı ileri sürmekten vazgeçiyoruz. Bu konudaki buyruğunuzu rica ederiz. Alınan inanılır bilgilere göre eski başbakanlardan Tevfik Paşaya İngilizler Meb'uslar Meclisini toplamamak idiniz demişlermiş. Aralarında anayasa gereğince buna zorunluk olduğunu bildirmiş, ama meclis İtilâf Devletlerine sert çıkarsa ne yaparsınız demişler. O da dağıtmak ve değiştirmek, padişahın haklarındandır demiştir. (Rauf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

BELGE, 230

Çözölmüş şifre

İstanbul, 1/2/1920

Ankara K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Başkanlık divanı sorunu özel ve gizli bir toplantıda yeniden sözkonusu oldu. O zaman Şeref Bey sizin seçilmenizden yararlarından sözetti. Görüşmeler sonunda genel kurulun size son derece saygılı olduğu ve şimdi bulunduğunuz yüksek göreve oranla meclis başkanlığının bile önemsiz kalacağı kanısına vardıkları görüldü. Seçim konusunda görüş ayrılığı yeniden kesinlikle anlaşıldığından milletin başında Meb'uslar Meclisinin koruyucusu olarak kalmayı sizin de yeğlediğimiz tarafımızdan söylenerek sizin için alkışlarla içtenlikli gösteriler görüldü. Genel kurulda Reşat Hikmet Bey birinci başkan ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Aptülâziz Mecdi Efendi ikinci başkan vekili seçildi. (Rauf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket

BELGE, 231

29-30/1/1920

Rauf Reye:

Başkanlık konusunda beğendiklerini yapmak elbetteki meb'usların hakkıdır. Ayrıca, benim başkanlığımı sözkonusu yapıp da başarılı olamamak, Ulusal Güçlerin etkisizliği anlamına gelebileceğinden, başarı garantilenmedikçe hiç girişimde bulunmamak en doğrusudur. İleri sürülen sa-

le düşünülen şeylerdir. Reisın mutlaka İstanbulda bulunması lüzumlu görülürse badelintihap benim riyasetten istifa etmekteğim kabildi. Benim riyasetimi mevzuubahs eden esbap, Kuvayi Milliyenin millet tarafından kabul edildiğini teyit etmek, meclis fesholunduğu halde riyasete ait vezaifi emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayri kabili telif bir sulh teklifi karşısında kıyımı milli yapılırsa riyaset vaziyetile milletin maddi ve manevî bütün kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülahazaları idi. Mütaleanızdan müdafaai milliyeyi taallûk eden bu esbabın bugün İstanbul muhitinde şayanı ihmal addolunduğu anlaşıyor. Halbuki nâzırların cebren ıskatı, meb'usların tevki ve saire gibi ahvalden Kuvayi Millîye aleyhtarlığı, meclisin feshi ihtimali ve müdafaai millîyeye teşebbüs zamanı karip olduğunu zannediyoruz. Eğer noktai nazarda isabet etmemekten müdafaai millîyede halen ve atiyen noksan hâsıl olursa mes'uliyet hata edenlere ait olur. Şahsan benim bu hususta müstağni olduğumu temine hacet yoktur zannındayım.

Mustafa Kemal

VESİKA, 232.

Beşiktaş, 27/1/1336

K.O. 20 Kumandanlığına

C: 27/1/1336 iki şifreye:

Heyeti Temsiliyeye: Hâdise hakkındaki nikatı nazarınızda tamamen müsterekiz. Kabine bidayette kâmilan istifayı düşünmüş fakat mecliste bir ekseriyet grubu taayyün edip de bunun itimadına müstenit bir vaziyet husulünden evvel çekilmeyi memlekette anarşi olur korkusile yapmamıştır. Meclisin bugünkü vaziyeti ise değil bu kadar nazik bir meseleyi hatta bir grup için fevkalbeşer müşkülât ve mesai ile çalışıyoruz. Geldiğimiz gündenberi bir ahtı millî içtimai karşısında bulunduk. Buradaki meb'uslar bütün milletin müstereken Maraş havalisine dair meclise gelen telgrafları bile heyeti umumiyede okumaya müsait değildir. Çünkü henüz grup yoktur. Divanı riyaset intihabı yapılmamıştır. Olduğu gibi bizim esasata sülûke akallı kalil olsun bir kısmın muhalif çıkacaklarını hissettikleri için Meclisi Millînin heyeti umumîyesinin kabul edebileceği esasatı kaleme almışlar ve bunu imza altına alarak bir mukavele (pakt) şekline sokmuşlardır, içtima hususunun heyeti umumîyesinde bizim formülü teklif ederek işi yeniden encümene havale suretile ve bizim de iştirakimizle arzumuz dahilinde bir formül yaptık. Bir taraftan da grup için uğraşıyoruz. Harbîye Nâzırı meselesinin meclisçe nazarı dikkate alınmasını hükûmet te münasip görüyor. (...) ler on Şubatta açılacak (...) meb'usan in'ikadına kadar (...) lere bir emrivaki yaptırmamak için (...) lere mümaşatkâr davranmaklığımızı tavsiye ediyorlar. Aksi takdirde (...) hükûmeti için emrivakiin bir şeref ve haysiyet meselesi olacağına binaen Meclisi Meb'uslarının onu kabulde zaruret görebileceği tehlikesinin mevcut olduğunu söylüyorlar.

Harbîye Nezaretine Kavaklı Fevzi Paşanın tayini hükûmetçe mukarrerdir. Taahhüdât meselesini bu zatla halledeceğiz. Toplanacak yer şöyle dursun henüz başımızı sokacak bir dam altı bulamadığımız ve İstanbul vaziyet ve vesaitsizliğinin ve en buhranlı bir zaman içinde çalışmak mecburiyetinde bulunduğumuzun rüfakayı muhteremece nazarı dikkate alınmasını hassaten istirham eyler ve mesaii müsterekemizde Cenabı Hakkın inayet ve tevfi katı suphaniyesini tazarru eyleriz. (Rauf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

VESİKA, 233.

Şifre halli

Gayet müstaceldir

Ankara K.O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Dün akşam Salih Paşa ile görüştim. Kabine hakkındaki makamı riyasette mahremâne icra edilen müdavelei efkârdan kabinenin haberdar olduğunu anladım. Yalnız zâtı devletlerine bildirdiğimiz esamiden de malûmatları var. İçimizden birisinin söylediği anlaşıyor. Salih Paşanın bildirdiğine göre sadrazam kabinesinde hiçbir tadilât yapmadan meclis huzuruna gelecek ve bilâkaydıışart itimat talep eyleyecektir. Mükerrer istirhamatımıza rağmen Fevzi Paşanın Harbîye Nâzırı yapılmaması bu fikri müeyyittir. Dün öğleden sonra Harbi-

kıncalar önceden enine boyuna düşünülmüş şeylerdir. Başkanın ille İstanbulda bulunması gerekli görülürse seçildikten sonra benim başkanlıktan çekilmem olabildi. Benim başkanlığımı sözkonusu kılan nedenler, Ulusal Güçlerin millet tarafından benimsendiğini perçinlemek, meclis dağılırsa başkanlık ödevlerini güvenilir şekilde yapmak, varolmamızla bağdaşmayan bir barış önerisi karşısında ulusça ayaklanılırsa başkanlığın tutumuyla milletin nesnel ve tinsel bütün güçlerini savunmaya yöneltmek düşünceleri idi. Sözlerinizden savunmaya ilişkin bu nedenlerin bugün İstanbul çevresinde önemsiz sayıldığı anlaşıyor. Oysa bakanların zor kullanarak düşürülmesi, meb'usların tutuklanması ve benzeri olaylarda Ulusal Güçlere düşmanlık görüyor, meclisin dağıtılması olasılığının ve ulusal savunmaya girişine zamanının yakın olduğunu sanıyoruz. Eğer doğru düşünmemekten ulusal savunmada bugün ve ileride aksaklıklar olursa sorumluluk yanlışlığı yapanlara düşer. Benim bu işi kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklilik yoktur.

Mustafa Kemal

BELGE, 232.

K.O. 20 Komutanlığına

K: 27/1/1920 iki şifreye:

Temsilci Kurula: Olaya ilişkin görüşlerinizi tümüyle paylaşırsınız. Kabine önceleri toptan çekilmeyi düşünmüş ama mecliste bir çoğunluk grubu kurulup da bunun güvenine dayanan bir durum ortaya çıkmadan çekilmeyi memlekette anarşi olur korkusile yapmamıştır. Meclisin bugünkü durumu ise değil bu kadar kritik bir sorunla bir grup kurmak için bile insan üstü güçlük ve çaba ile çalışıyoruz. Geldiğimiz gündenberi bir ulusal ant toplantısı karşısında bulunduk. Buradaki meb'usların tutumu, Maraş çevresiyle ilgili olarak bütün milletin hepbirden Meclise çektiği telgrafların bile Genel Kurulda okunmasına elverişli değildir. Çünkü daha grup yoktur. Başkanlık divanı seçimi yapılmamıştır. Bizim ilkerimizin olduğu gibi kabulünde çok azınlıkla bile olsa, bir bölümün karşı çıkacaklarını sezdikleri için Meb'uslar Meclisinin genel kurulunun kabul edebileceği ilkeleri yazmışlar ve bunu imzalayarak bir sözleşim (pakt) biçimine sokmuşlardır. Toplanma konusunda genel olarak bizim formülü öneri işi yeniden komisyona göndermek yoluyla ve bizim de katılmamızla isteklerimiz çerçevesinde bir formül yaptık. Bir yandan da grup için uğraşıyoruz. Savaşışleri Bakanı sorununu meclisçe ele alınmasını hükûmet de uygun görüyor. (...) ler on Şubatta açılacak (...) lerin suyuna gitmemizi öğütüyorlar. Bu yapılmazsa (...) hükûmeti için olup bittinin bir onur ve haysiyet sorunu olacağı dolayısıyla parlamentolarının onu kabulde zorunluk görebileceği tehlikesinin bulunduğunu söylüyorlar. Savaşışleri Bakanlığına Kavaklı Fevzi Paşanın atanması hükûmetçe kararlaştırılmıştır. Yüklenimler sorununu onunla çözüme bağlayacağız. Toplanacak yer şöyle dursun daha başımızı sokacak bir dam altı bulamadığımız ve İstanbuldaki durumun ve olanaksızlığın ve en bunalımlı bir zamanda göz önünde bulundurulmasını özellikle rica eder, ortak çalışmalarımızda Yüce Tanrının ulu yardımı için yakarırız. (Rauf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

BELGE, 233.

Çözülmüş şifre

Çok ivedidir

Ankara K.O. 20 Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Dün akşam Salih Paşa ile görüştim. Kabine hakkındaki başkanlık odasında gizlice yapılan görüşmeden kabinenin bilgisi olduğunu anladım. Yalnız size bildirdiğimiz isimleri de biliyorlar, içimizden birisinin söylediği anlaşıyor. Salih Paşanın bildir- diğine göre başbakan kabinesinde hiçbir değişiklik yapmadan meclis karşısına çıkacak ve kayıtsız şartsız güven isteyecektir. Birkaç kere yaptığımız ricalara rağmen Fevzi Paşanın Savaşışleri Baka- nı yapılmaması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Dün öğleden sonra eski Savaşışleri Bakanı Cemal

ye Nâzırı Sabıkı Cemal Paşa da sadrazamın arkadaşlarına söz vermiş olması cihetile itimat re-yi almadan tasfiye, yapamayacağını ve fakat itimat aldıktan üç gün sonra istifa ederek yeni kabinesini teşkil edeceğini söylemişti. Kendisine Reşat Hikmet Beve söylemesini ihbar ve fakat bu şekilde itimat alacağını ihsas eyledik. Halbuki Salih Paşa böyle bir tasfiyeye de taraftar olmadığını yalnız evkaf ve nafia nezaretlerinde bir tebeddül yapabileceğini Dahiliye Nâzırının muhakkak kabinede kalacağını söyledi. Bugün hususî içtima ile kabine hakkında müdavelei efkâr olunacağından hem bunun neticesini hem de reisin fikir ve kanaatini ayrıca arzedeceğiz.

2 - Zâtı devletleri hakkında vaki gayrikanunî muamelâtın tashihine dair teşebbüsât neticelenmiştir. İstifanızın kabulü suretile tard muamelesinin gayrikanunî olması cihetile tashihi hakkında irade çıkmıştır. Yalnız kabine bunu Takvimi Vekayi ile neşretmeyi İngilizlere karşı mugayiri siyaset görüyormuş. Sadrazam Paşa şifre ile Zâtı Devletlerine bu bapta tebliğatta bulunacaktır. Bunun şimdilik alenen neşrinden sarfınazar edilmesi için sizden istirhamatta bulunuyorlar.

3 - Akbaştan alınan cepane de Denikin ordusu için İngilizler tarafından iddihar ve ihzar olunan cepane imiş. Tarafımızdan musaderesi Bolşeviklerle müttehiden hareket etmekte olduğumuz fikrini İngilizlere vermiş. Bandırma tarikiyle sevk olunacağını haber aldıklarından Bandırmaya bir müfrezei askerîye göndermişlerdir. Bu bapta emrinizi Salih Paşaya söyledim. İleride vaki olacak muameleye karşı bu işgalin şiddetle protesto edilmesine kabine nezdinde tavassut edecektir.

4 - Yunanlılar İzmirdeki kuvvetlerini üç kolorduya iblâğ etmekte oldukları müstahberdir Efendim. (Rauf)

**Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Şevket**

VESİKA, 234.

7 Şubat 1336

C: 6/211336

Rauf Bey:

Kabine meselesinde müşahadatımız şöyledir. Düveli İtilâfiye ile mehafili malûme hükûmeti hazıranın tutulmasını iltizam ediyorlar. Böyle müteredditi, vehham ve efkârı milleti havf ve endişe içinde tutarak istihzaratı millîyeye mütemadiyen ve muanniden mukavemet eden bir hükûmet İtilâf Devletlerinin muhtaç oldukları zamanı en iyi temin eder. Mehafili malûmeye gelince onlar mukavemeti millîyeyi derunundan yıkacak bir kabiliyeti bitcürûbe bu hükûmette bulmuşlardır. Meb'usan İstanbulun dahilî ve haricî tesiratile sulhe matuf olan gayeyi ihmal ederek ubudiyet, ikbal, haset, vehim ve ilâ... gibi avamil ile iftiraka düşmüşlerdir. Bizim grubumuz bu müşkülât arasında mümkün olduğu kadar çok meb'ustan mürekkep bir ekseriyet temin edebilmek için kendi tasavvurat ve mutekadâtından mütemadiyen fedakârlık yapmış ve uysal olmak sevdasile hükûmet ve men hafili malûme nezdindeki tesiratını kâmilan zayi eylemiştir. Cemal Paşa Dahiliye Nâzırının istifasını sadrazam tarafından defaatle temin etmiş iken bugün düriüst bir ret vaziyeti almaya cesaret bulmuşlardır. Binaenaleyh şirazeyi bozmamak kaygusile devam edilirse bizim meb'usan grubumuzun amali gayrimillîyeye ve ihtirasatı gûnağûna vasıta olmaktan başka bir tesir yapamayacağı ve mesaili millîye mevzuubahs olduğu zaman dahi mesaili mezkûre aleyhine mukarrerat itti hazına mâni olamayacağı tahakkuk etmiştir. Bu hale karşı tedbir budur. Mümkün olduğu kadar çok azı toplamak hevesini tamamen reddetmek ve prensiplerimize tamamen sâdık arkadaşlardan mürekkep bir heyetle iktifa eylemek lâzımdır. Bu heyet eğer ekalliyet halinde kalırsa bunu da göze aldırmalıyız. Çünkü mahzuru uysallıktan azdır. Böyle bir ekalliyete istinaden hiçbir tasfiyeye razı olmayarak hükûmeti bilâkaydû şart düşürmek lâzımdır. Kat'i mücadele vaziyeti şimdi alınrsa karşı tarafın serfîrû edeceği muhakkaktır. - Uysallığa devam edilirse bilâhare itiraz edilse de hiçbir tesiri olmayacağı şüphesizdir. Kararınızı acilen bildiriniz. Teferruat olarak şunu da söyleyelim ki Harbiye Nezareti için Fevzi Paşa elbette Çürüksuluya müreccaktır. Bizce Cemal Paşanın inifisali bir mesele değildir. En ziyade Fevzi Paşa ile çalışabiliriz kanaatindeyiz.

Hükûmet Bandırmanın işgaline karşı protestodan daha fazla şeyleri şimdiye kadar yapmış bulunmalı idi. Bu meselenin şiddetle takip edilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Paşa da başbakanın arkadaşlarına söz vermiş olduğu için güven oyu almadan değişiklik yapamayacağını ve fakat güven aldıktan üç gün sonra görevden çekilerek yeni kabinesini kuracağını söylemişti. Kendisine Reşat Hikmet Beye söylemesini bildirdik ve ancak bu şekilde güven alacağını sezinlettik. Oysa Salih Paşa böyle bir değişikliğe de taraftar olmadığını yalnız vakıflar ve bayındırlık bakanlıklarında bir değişiklik yapabileceğini İçişleri Bakanının herhalde kabinede kalacağını söyledi. Bugün özel toplantı ile kabine hakkında görüşüleceğinden hem bunun sonucunu hem de başkanın düşünce ve görüşünü ayrıca bilginize sunacağız.

2 - Sizin hakkınızda yapılmış olan yasaya aykırı işlemlerin düzeltilmesine ilişkin girişim sonuçlanmıştır. Görevden çekilmiş olmanızın kabulü ile askerlikten kovulmak işleminin kanuna aykırı olduğundan düzeltilmesi yolunda padişah buyruğu çıkmıştır. Yalnız kabine bunu Takvimi Vekayi* ile yayımlamayı İngilizlere karşı politikaya aykırı görüyormuş. Başbakan Paşa şifre ile size bu konuyu bildirecektir. Bunun şimdilik açıkça yayımlanmasından vazgeçilmesini sizden rica ediyorlar.

3 - Akbaştan alınan cepane de Denikin ordusu için İngilizler tarafından toplanıp hazırlanmış olan cepane imiş. Tarafımızdan el konulması Bolşeviklerle işbirliği yapmakta olduğumuz düşüncesini İngilizlere vermiş. Bandırma yoluyla gönderileceğini haber aldıklarından Bandırmaya bir askerî birlik göndermişlerdir. Bu konudaki emrinizi Salih Paşaya söyledim. İleride yapılacak işlere karşı bu işgalin sertlikle protesto edilmesi için kabinede aracılık yapacaktır.

4 - Yunanlıların İzmirdeki kuvvetlerini üç kolorduya çıkarmakta oldukları öğrenilmiştir Efendim. (Rauf)

**Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Şevket**

BELGE, 234.

7 Şubat 1920

K: 6/2/1920 şifreye:

Rauf Bey:

Kabine konusunda gözlemlerimiz şöyledir. İtilâf Devletleri ile belli çevreler şimdiki hükûmetin tutulmasından yanadılar. Böyle kararsız, kuruntulu ve kamuoyunu korku ve kaygı içinde tutarak ulusal hazırlıklara sürekli olarak ve inatla karşı koyan bir hükûmet İtilâf Devletlerinin gereksindikleri zamanı en iyi biçimde sağlar. Belli çevrelere gelinceye onlar ulusal direnişi içinden yıkacak bir yeteneği deneyimleriyle bu hükûmette bulmuşlardır. Meb'uslar İstanbulun iç ve dış etkileriyle barışa yönelik olan amacı bir yana bırakıp dalkavukluk, mevki hırsı, çekememezlik, kuruntu v.b.. gibi etkenlerle birbirlerinden ayrı düşmüşlerdir. Bizim grubumuz bu güçlükler arasında olabildiğince çok sayıda meb'uslardan oluşan bir çoğunluk sağlayabilmek için kendi düşünce ve inanışlarından sürekli ödünler vermiş ve uysal olmak sevdasile hükûmet ve belli çevreler üzerindeki etkisini tümüyle yitirmiştir. Cemal Paşa İçişleri Bakanının görevden çekilmesini başbakanından birkaç kez sağlamış iken bugün bu konuyu sertçe reddeder bir tutuma girmeye cesaret etmişlerdir. Buna göre düzeni bozmamak kaygısıyla aynı yolda yürünürse bizim meb'uslar grubumuzun ulusal olmayan emellere ve türlü tutkulara aracı olmaktan başka bir etki yapamayacağı ve ulusal sorunlar söz konusu olduğu zaman bile bu millî sorunlara zarar verecek kararlar alınmasını engelleyemeyeceği kesinlik kazanmıştır. Bu duruma karşı önlem şudur: Olabildiğince çok sayıda üye toplamak hevesinden hepten vazgeçip ilkelerimize tam anlamıyla bağlı arkadaşlardan oluşan bir toplulukla yetinmek gereklidir. Bu topluluk azınlık durumunda kalırsa bunu da göze almalıyız. Çünkü sakıncası uysallıktan azdır. Böyle bir azınlığa dayanarak hiçbir değişikliği kabul etmeyerek hükûmeti kayıtsız şartsız tümüyle düşürmek gerekir. Kesin savaşım durumu şimdi alınrsa karşı tarafın baş eğeceği kesindir. Uysallık sürdürülse sonradan karşı çıkılsa bile hiçbir etkisi olmayacağı kuşkusuzdur. Kararınızı ivedilikle bildiriniz. Ayrıntı olarak şunu da söyleyelim ki Savaşışleri Bakanlığı için Fevzi Paşa elbette Çürüksuluya yeğlenir. Bizce Cemal Paşanın ayrılması bir sorun değildir. En iyi Fevzi Paşa ile çalışabileceğimize inanıyoruz.

Hükûmet Bandırmanın işgaline karşı protestodan daha başka şeyleri de şimdiye kadar yapmış bulunmalı idi. Bu için önemle izlenmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

* Resmî Gazete

Muaddel Ali Rıza Paşa Kabinesinin beyannamesi

Rüfeykayı mesaimle beraber mes'uliyeti hükûmet deruhde ettiğim zaman memleketin ne halde bulunduğu cümlemizin malûmudur. **O esnada hükûmet intihabata hemen mübaşeretle Meclisi Meb'usanın müsaraaaten temini içtimai ve hükûmeti merkezîye ile Anadolu arasında peyda olup inkıta muhaberat derecesine varan beyunetin izalesi gibi vezaifi mühimme karşısında bulunuyordu. Bu vezaifin ifasına sarfı ikdamat olunarak merkezle Anadolu'nun mîraselât ve muhaberatı iade edildiği gibi lehülhâmi velminne Meclisi Alinizin burada içtimai dahi müyesser olmuştur. Bundan böyle iradei millîyenin Meclisi Alinizde tecellisi hasebile artık kavaidi meşrutîyete tamamen tevfiķi harekete hiçbir mâni tasavvur olunamaz.** Tarafı hükûmetten evvelce neşrolunan beyannamede teşrih edilen makasat ki, siyasi zümrelere karşı bitarafliktan ayrılmamak, kavanini mevcude ahkâmına tamamiler riayetkâr olarak bilâtefriķi cins ve mezhep herkesin kanunen mahfuz olan hukukunu masun tutmak, sükûn ve asayiş hâlelden vikayeye ve intizâmı idareyi mehmaemkan temine sarfı mahasalı istiftaat eylemek, vatânı azizimizin saadet ve selâmeti etrafında bütün hissiyat ve temayülâtı millîyeyi cemmedebilmek in'ikadına muntazır olduğumuz musalâhânı nşerâitini tanzim edecek olan mecliste saltanat ve millet ve hükûmet yekdil ve yekcîhet olarak temsil edilmektir. İşte Efendiler düsturu amel itihaz olunan şu makasıda daima sâdik kalınmıştır. **Bunca müşkülât içinde mesaiî vakıadan tahassul eden muvaffakiyatın derecesini takdiri âlilerine havale ederim.**

İradei devletin muhtacı ızlâh olduğu müttetikunaleyh bir hakikattir. Bir asra karip bir müddettenberi zaman zaman devletçe tasavvur olunan islahatın tamamen tatbiki ve semeratının hakkıyla iktitafı müyesser olamamıştır, bunun dahilî ve haricî il ve esbabı adidesi vardır. Bu cihetle hükûmetçe tarzı tatbik ve tevessülü değiştirmek ve bu bapta kavait ve esasları **cedide vazolunmak** mecburî görülmüştür. İradei vilâyatta vâsi mıkyastra **tevsiî mezuniyet** usulü ihtiyar olunmak ve bu usul icabında mecalisi umumîyenin salâhiyetini tevsi ve hidematı mahallîyeyi uhdesine ihale ve tevdi eylemek, nevahi teşkilâtını bir an akdem mevkîi icraya vaz ile idarenin en küçük kısmı olan nahîyeyi memaliki mütemeddinede mer'î usullere tevfiķan bir cüzûtam şekline koyarak ona göre icabatı **hukukîye ve idariyesini tayin etmek, ekalliyetlerin hukukunu** teminen mecalisi umumîye ve belediyyede temsili nisbî kaidesine tevessül olunmak, kavanin ve nizamat nekadâr mükemmel olursa olsun tamamiler ve hakkıyla tatbik olunmadıkça semeratı memule ve muntazaraya destres olunamayacağı tahakkuk etmiş bir keyfiyet olmakla umuru adliye ve maliye ve nafra ve inzıbatıyede ve hatta İradei mülkiyyede kavaninin tamamen tatbikini teftiş ve temin eylemek üzere **ecnebî erbabi yufufuna mîracaatle anlara emri teftişte salâhiyeti kâfiye vermek işte kastettiğimiz islahatın esasları bunlardır.** Bu esasatın tatbik ve icrası takarrür ettiği takdirde lâzımgelen levayihî kanunîyenin Meclisi Alinize takdimi tabiidir.

Umuru hariciyyeye gelince: Tarafımızdan ve Düveli Mütelife tarafından imza olunan **mütareke mukavelenamesi ahkâmı her tarafça** lâzımmürriaye bir vesikâi beynelmilel olduğundan ahkâmı mündericesinden inhiraf edilmemek hükûmeti seniyece mütehattim görülmekte ve fakat eyyamı mütarekenin temadisinden mütevellit kararsızlık dahili memlekette tereddüdadı tezyit ile sükûnu kalbin ve hali tabiînin avdetine mâni olmaktadır. İzmirin ve havalisinin Yunanlılar tarafından işgali nâgihanîsi misillü hadisatı elimenin aksılâmelleri memleketi serapa tehyiç ve uruku hamîyyeti tahrik etmekte gecikmemiştir. Bu hali galeyân ve tezebzûbe hitam verecek ancak sulhü katidir. **Davet olunacağımız konferans huzurunda Wilson prensiperi dairesinde hukuku sariha ve meşruamızın muhafazasına bezli makdereti tamme kılınacaktır.** Ümit ederiz ki kavaidi madelet hakkımızda payimal edilmîyerek amali millîyemiz husul bulur.

Senelerdenberi mevcut olan muzayekâi maliye esbabı muhtelifeden naşı mütarekenin bidayetinden itibaren hervakûtikinden müşkül bir devreye girmiş ve maahaza sulhün aktile mesaiî maliyenin sureti halli tayin ve devamlı bir hal teessüs edinceye kadar her türlü müşkülâta rağmen masarifi zaruriyeti devletin devamı tesviyesi ahkâmının istihsali elzem bulunmuştur.

Binaenaleyh bir taraftan tasarrufa ve gayrimüsmir masarifin mümkün mertebe tahfifi-ne itina olunmakla beraber diğer taraftan vaktin tahammül ve müsaadesi derecesinde tezyidi varidat çaresine de tevessül edilmek zarurîdir.

Vaziyetimizin vahameti, maruz olduğumuz **müşkülâtın kesreti** ve sizlerin ve bizim vezafîmî-

Değiştirilmiş Ali Rıza Paşa Kabinesinin bildirisi

Çalışma arkadaşlarımla birlikte hükûmet sorumluluğunu üstlendiğim zaman memleketin ne durumda bulunduğunu hepimiz biliriz. O sıralarda hükûmeti hemen seçimlere girişerek Meb'uslar Meclisinin çabuk toplanmasını sağlamak ve İstanbul hükûmeti ile Anadolu arasında meydana gelip haberleşmelerin kesilmesine kadar varan anlaşmazlığın giderilmesi gibi ödevler karşısında bulunuyorduk. Bu ödevlerin yapılmasına çaba harcanarak İstanbulla Anadolu'nun ulaşım ve haberleşmesi yeniden sağlandığı gibi Tanrıya şükür yüce Meclisimizin burada toplanması da başarılabildi. Bundan böyle ulusal irade yüce meclisinizde belirmiş olduğundan artık meşrutîyet kurallarıyla bütünüyle uygun olarak davranmaya hiçbir engel düşünülemez. Hükûmet tarafından daha önce yayımlanan bildiride açıklanan amaçlar ki, politik kliklere karşı yansızlıktan ayrılmamak, yürürlükteki kanunların kurallarına tümüyle uyarak cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin herkesin yasaları korumak plan haklarının dokunulmazlığını korumak, dinginlik ve iç güvenliği bozulmaktan korumaya ve yönetim düzenini olabildiğince sağlamaya gücümüz yettiğince çaba harcamak, sevgili vatanımızın mutluluğu ve esenliği çevresinde bütün ulusal duygu ve eğilimleri toplayabilmek yapılmasını beklediğimiz barışın koşullarını düzenleyecek olan mecliste saltanat ve millet ve hükûmet gönül ve amaç birliği içinde temsil edilmektir. İşte Efendiler davranışlarımızda ilke edinilmiş olan bu amaçlara hep bağlı kalınmıştır, bunca güçlükler içinde yaptığımız çalışmaların doğan başarıların ölçüsünün değerlendirilmesini sizlere bırakırım.

Devlet yönetiminin düzeltilmek gerektiği herkesin üzerinde birleştiği bir gerçektir. Yüzyıla yakın bir süredenberi zaman zaman devletçe düşünülen reformlar tam olarak uygulanmamış ve meyvelerini tam olarak verememiştir, bunun iç ve dış birçok etken ve nedenleri vardır. Bu bakımdan hükûmetçe uygulama ve yürütme yönteminin değiştirilmesi ve bu konuda yeni kural ve ilkeler kabul edilmek zorunlu bulunmuştur. İllerin yönetiminde geniş ölçüde yerinden yönetim yöntemi yeğlenmek ve yöntem gereğince genel meclislerin yetkilerini genişletmek ve yerel hizmetleri onlara bırakmak, bucak örgütlerini bir an önce uygulamaya koyarak yönetimin en küçük parçası olan bucağı - uygar ülkelerde yürürlükte bulunan yöntemlere uygun olarak kendi içinde bir bütün şekline koyarak ona göre hukuksal ve yönetsel gereklerini saptamak, azınlıkların haklarını sağlamak için genel meclislerle belediye meclislerinde nisbî temsil yoluna gidilmek, yasalar ve tüzükler ne kadar eksiksiz olursa olsun tümüyle ve gereği gibi uygulanmadıkça umulan ve beklenen sonuçların elde edilmeyeceği kesinlikle anlaşılmış olduğundan adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde ve dahası sivil yönetimde kanunların tam olarak uygulanmasını denetlemek ve sağlamak için yabancı uzmanlara başvurarak onlara denetim işlerinde yeterli yetki vermek işte amaçladığımız reformların ana çizgileri bunlardır. Bu ilkelerin uygulanmasına karar verilirse gerekli yasa önerilerinin yüce Meclisinize sunulacağı doğaldır.

Dışişlerine gelince: Tarafımızdan ve İtilâf Devletleri tarafından imza olunan ateşkes anlaşmasının hükümleri her tarafça uyulması zorunlu uluslararası bir belge olduğundan içerdiği hükümlerden ayrılmamak hükûmetimizce gerekli görülmekte ve fakat ateşkes günlerinin uzamasından doğan kararsızlık yurd içinde kuşkuları çoğaltmakta ve yürek rahatsızlığının ve normal durumun geri gelmesine engel olmaktadır. İzmirin ve yöresinin Yunanlılar tarafından asınsız işgali gibi acı olayların tepkileri memleketi baştanbaşa gerginleştirmekte ve yurtseverlik duygularını harekete geçirmekte. Bu kaynaşma ve karmaşaya ancak kesin barış son verecektir. Çağırılacağımız konferansda Wilson ilkeleri çerçevesinde açık ve yasal haklarımızın korunmasına gücümüz yettiğince çaba haracanacaktır. Umarız ki adalet kuralları bize karşı çiğnenmiyerek ulusal isteklerimiz yerine gelir.

Yıllardır süren malî sıkıntı, türlü nedenlerle ateşkesden bu yana her zamankinden çetin bir evreye girmiş ve bununla birlikte barışın yapılmasıyla malî sorunların çözüme bağlanması yolu belirlenip sürekli bir durum yerleşinceye kadar, her türden güçlüklerle karşın, devletin zorunlu giderlerinin karşılanmasını sağlamak zorunlu bulunmuştur.

Buna göre bir yandan tutumlu olmaya ve verimsiz giderlerin olabildiğince azaltılmasına özen gösterilmekle birlikte öbür yandan durumun kaldıracabileceği ve olanak vereceği ölçüde gelir arttırma yolları, aramak da zorunludur.

Durumunuzun ağırlığı, karşılaştığımız güçlüklerin çokluğu ve sizlerin ve bizim ödevimizin

zin sıklığı muhtacı tarif değildir. Ancak azim ve basiretin usru yüsre tahvil edeceğine kanaati tammemiz vardır. Adaletin lâyetegayer kavaninine istinat ettikçe tevfikatı ihâhiyenin bizimle, beraber olacağına şüphemiz yoktur.

VESİKA. 236.

Harbiye, 19/2/1336

Ankarada K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Bugün Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı Felâhı Vatan İttifakı içtimaina geldiler. Sadrazam Kuvayi Milliye'nin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesi, icraatı hükûmete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerlere temdit ettirilmeyerek tevki ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mucibi muhassanat olacağını söyledi. Vali ve kumandanın Ankaraya tekrar gönderileceğini ilâveten bildirdi. Kuvayi Milliye'nin vaziyeti hükûmetten beklenen tarzı hareket ve Dahiliye Nezaretinin takip etmesi lâzım olan tarz hakkında kendilerine tafsilât verildi. Maatteessüf sadrazam vaziyeti idrak edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dahiliye Nâzırı da ruhan teşkilâtı millîye ile beraber olduğunu ve bu gayede çalışacağını fakat serbestii icraatına müdahale olunmamasını söylemekle beraber polis müdürü ve jandarma kumandanlarının tebdiline dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Dahiliye Nâzırı eskidenberi dostu olan Keşfi Beyi namuskârlığından bahisle müdafaa ettikten sonra Bursaya vali yaptığını da ilâveten söyledi. Faik Ali Bey de Dahiliye Müsteşarı tayin edilmiş. Hulâsa netice itibarile bu gayrimüdrük âciz heyetin amali millîyeye muvafık hareket edecekleri hiç te memul değildir. Maraş ve havalisinde tahliye olunan mahallere, hükûmetçe vaziyet edilmeyi Salih Paşa siyaseten mümkün görmüyor. İdarei kelâm eden Fransız matbuatını aleyhimize koyar diyor. Maahaza hükûmet buraların tekrar işgaline mâni olmak üzere temasta bulunuyormuş. Salih Paşanın söylediğine nazaran sulh murahasamızın bir an evvel davet edilmesi son derece matlup olduğundan bunun istihsalı için bir vahdeti tamme gösterilmesi lüzumunu ileri sürüyor. Pek uzun ve asabi bir şekilde devam eden münakaşalı umumiyeden istidlal olunduğuna nazaran İttifak Heyetince memur tayin ve tebdili hakkında hükûmete hiçbir tesir yapılamıyacağı anlaşılmaktadır. Yani zâtı şahane hükûmete Meclisten ziyade hâkimdir. Binaenaleyh hükûmet dürüst hareket ederek harekâtı millîyeyi mürevviç me-mur gönderir ve aksini istilzam etmezse taşraca bir uygunsuzluk olmaz. Fakat maatteessüf İstanbul vaziyeti zabıtası gayrimütebeddil kalacak ve belki de Dahiliye Nâzırı kendi nezaret teşkilâtını faydalı bir hale sokmayacaktır. Kanaati âcizanemce vaziyeti umumîyeyi siyâsiyeyi nazarı dikkate alarak Kuvayi Milliye serbestli harekâtını muhafazada bu şeraitle muhtar ve mecbur bulunmaktadır. Ve Meclisin şu günlerdeki haleti ruhiyesine göre de bu hükûmeti ıskatla şeraiti lâzimeyi haiz millî bir kabinenin mevkii iktidara getirilmesi mümkün değildir. Arzı tazimat eylerim Efendim. (Rauf)

**Harbiye Nâzırı Seryaveri
Salih**

VESİKA, 237.

20/2/1336

**K.O. 15, K. 3 Kumandanlıklarına
K.O. 12 Hayri ve Şemsettin Beylere
K.O. 13 Erkânıharbiye Reisi Halit Beye
Fırka 5 Kumandanı Kenan Beye
Fırka 9 K. Halit Beye
Fırka 61 Kumandanı Kâzım Beye
K. 1 Kumandanı Cafer Tayyar Beye
Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beye
Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beye**

İstanbuldan Rauf Bey ve sair rüfekanın verdiği malûmatı berveçhiati arz ediyorum: "19/2/1336 da Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı, Felâhı Vatan Grubu içtimaina geldiler. Sadrazam Kuvayi Milliye'nin aleyhinde idarei kelâm etti. Harekâtı Millîye esnasında ta-

zorunluğunu açıklamaya gerek yoktur. Ancak kararlılık ve sağgörünün güçlüğü kolaylığa çevireceğine tam inanimiz vardır. Adaletin değişmez kurallarına dayandıkça Tanrının bize yardım edeceğinden kuşumuz yoktur.

BELGE, 236.

Harbiye, 19/2/1920

Ankarada K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine :

Bugün Başbakan, İçişleri Bakanı, Denizişleri Bakanı Felâhı Vatan Birliğinin toplantısına geldiler. Başbakan Ulusal Güçlerin ikinci bir hükûmet gibi görünmemesinin, hükûmetin işlerine karışmamasının ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerlere uzatılmayarak durdurulmasının ve düzen ve iç güvenlik sağlama gereğinin politika bakımından iyilik getireceğini söyledi. Vali ve komutanın Ankaraya yeniden gönderileceğini ayrıca bildirdi. Ulusal Güçlerin durumu, hükûmetten beklenen tutum ve İçişleri Bakanlığının izlemesi gereken yol hakkında kendilerine ayrıntılı bilgi verildi. Ne yazık ki Başbakan durumu kavrayacak nitelikte görülmediği gibi İçişleri Bakanı da ruhça Ulusal örgütlerle birlikte olduğunu ve bu amaçla çalışacağını fakat istediği gibi çalışmasına karışılmamasını söylemekle birlikte polis müdürü ve jandarma komutanlarının değiştirilmesi konusunda hiç güçleri olmadığı anlaşıldı. İçişleri Bakanı eskidenberi dostu olan Keşfi Beyi namusluluğundan söz edip savunduktan sonra onu Bursaya vali yaptığını da ekledi. Faik Ali Bey de İçişleri Müsteşarı olarak atanmış. Kısaca, sonuç olarak bu aymaz ve güçsüz topluluğun ulusal emellere uygun davranacağı hiç de umulmaz. Maraş ve yöresinde boşaltılan yerlere hükûmet tarafından el koymayı Salih Paşa politika açısından olanaklı görmüyor. Bu tutum etkili olan Fransız basınına karşımıza koyar diyor. Bununla birlikte hükûmet buraların yeniden işgal edilmesini önlemek için girişimde bulunuyormuş. Salih Paşanın söylediğine göre barış delegelerimizin bir an önce çağırılması son derece arzu edildiğinden bunun elde edilmesi için tam bir birlik gösterilmesi gerektiğini ileri sürüyor. Pek uzun ve sinirli olarak süren genel tartışmalardan anlaşıldığına göre İtilâf Devletlerince memur atanması ve değiştirilmesi ile ilgili olarak hükûmete hiçbir etki yapılamıyacağı anlaşılmaktadır. Yani padişah hükûmete Meclisten daha çok egemendir. Bu nedenle hükûmet dürüst davranarak Ulusal Savaşından yana memur gönderir ve bunun tersine bir yol tutmazsa taşraca bir uygunsuzluk olmaz. Fakat ne yazık ki İçişleri Bakanı kendi bakanlık örgütünü yararlı bir duruma getirmeyecektir. Kendi inancına göre Ulusal Güçler genel politik durumu gözönünde bulundurarak bu koşullar altında hareket serbestliğini korumak durumuna göre de bu hükûmeti düşürerek yerine gerekli nitelikte ulusal bir kabinenin iktidara getirilmesi olanak dışıdır. Saygılar sunarım Efendim. (Rauf)

**Savaşışleri Bakanı Başyaveri
Salih**

BELGE, 237.

20/2/1920

**K.O. 15, K. 3 Komutanlıklarına
K.O. 12 Hayri ve Şemsettin Beylere
K.O. 13 Kurmay Başkanı Halit Beye
Tümen 5. Komutanı Kenan Beye
Tümen 9 K. Halit Beye
Tümen 61 Komutanı Kâzım Beye
K. 1 Komutanı Cafer Tayyar Beye
Tümen 56 Komutanı Bekir Sami Beye
Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beye**

İstanbuldan Rauf Bey ve öteki arkadaşların verdiği bilgiyi aşağıda sunuyorum: "19/2/1920 de Başbakan, İçişleri Bakanı, Denizişleri Bakanı, Felâhı Vatan Grubu toplantısına geldiler. Başbakan Ulusal Güçlere karşı konuştu. Ulusal Savaşım sırasında atanıp Ankaraca

yin edilip Ankaraca kabul edilmeyen kolordu kumandanı ile valinin tekrar Ankaraya gönderileceğini ilâveten bildirdi. Kuvayı Millînin vaziyeti, hükûmetten beklenen tarzı hareket ve Dahiliye Nezaretinin takip etmesi lâzım olan mesleki idare hakkında kendilerine tafsilât verildi. Maatteessüf Sadrazam vaziyeti idrak edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dahiliye Nâzirünün da İstanbul polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdillerine ve ecnebî hükûmetlerinin aleti icraatı olan bu makamın emin ellere tevdiine dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Aciz ve meskeneti malûm olan Müsteşar Keşfi Beyi Bursaya vali yaptığını ve harekâtı millîye muhalefetinden dolayı Diyarbakırdan kaldırılan Faik Ali Beyi de Dahiliye Müsteşarı tayin ettiğini ilâveten söyledi. Hulâsa netice itibarile bu gayrimüdrük âciz heyetin amali millîye muvafık hareket edecekleri heyetçe memul değildir. Maraş ve havalisinde Kuvayı Millîyenin fedakârlığı ile Fransızlara tahliye ettirilen mevaki Fransız matbuatının aleyhimize imalei kalem edeceği havfile hükûmetçe vaziyet edilemeyeceğini ifade ettiler. Pek uzun ve asabî bir şekilde devam eden münakalatı umumiyeden istidlal olunduğuna nazaran Felâhı Vatan İttifakı Heyetince namuslu memurların tayini ve namussuzların tebdili hakkında hükûmete hiçbir tesir yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Zâtı şahane hükûmete Meclisten ziyade hâkimdir. Vaziyeti umumîye siyasiyeyi nazarı dikkate alarak Kuvayı Millîye serbestii hareketini muhafazada bu şeraitle muzlar ve mecbur bulunmaktadır. Meclisin şu günlerdeki hâleti ruhiyesine göre bu hükûmeti ıskat ile şeraiti lâzimeyi haiz millî bir kabinenin mevkii iktidara getirilmesi de mümkün değildir."

İşte Meclis ve hükûmetin vaziyetine dair alman malûmat balâya nakledilmiştir. Heyeti Temsilîye tahtı işgalde ve muhtelif tesirâtı ecnebîye tazyikunda bulunan İstanbulda daha millî ve fedakâr bir hükûmetin resikâra getirilmesindeki müşkülâtı takdir ettiğinden Sadrazam Paşanın malûm olan beyannamesine mukabil 17/2/1336 tarihindeki tamim ile noktai nazarı bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdeti millîyenin ihlâli fikrile yapılacak her teşebbüs ve tararruzu makulât dahilinde akim bırakmak tahtı vücuttur. Amali millîye muvafık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvayı Millîyenin terki faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadaranın tekrar nazarı dikkati celbedilmekte beraber vahdet ve tesanüdü millînin tah'iye ve idamesi hususunda her zamandan ziyade mütebassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz Efendim.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 238.
Zata mahsustur
Pek aceledir

Erzurum, 23/2/1336

K.O.20 K.

C: 22 Şubat 1336

Heyeti Temsilîye: Hükûmeti merkezîyenin hal ve vaziyetini ve buna karşı Heyeti Temsilîyenin alması lâzımgelen tavrı hareket hakkındaki kanaati âcizanemi vuzuh ve sarahatle 23 Şubat 1336 tarihinde arz etmiştim. Binaenaleyh İstanbulda Meclisi Millîde mütehasıl cereyana karşı Heyeti Temsilîyenin ve Kuvayı Millîyenin makûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvafık bulmuyorum. Yalnız Heyeti Temsilîye bu işin içinden vakarlı çıkmak ve işin mesuliyetini ve takdiri keyfiyeti Meclisi Millînin uhdei namus ve hamiyetine bırakmayı mütalea ediyorum. Şöyle ki: Eğer evvelce arzettiğim eşkâl tahtında Kuvayı Millîyenin ve Heyeti Temsilîyenin muhafazası mevcudiyet etmesi için nihayet Meclisi Millî taraftar olmasa o takdirde kongrelerin mukarreratı veçhile Meclisi Millînin emniyeti tamme ile murakabe teşriyesine sahip ve hâkim olduğu cihetle Heyeti Temsilîyenin de artık Meclisi Millîye tevdiî mukadderat ederek dağılması ve mevkii faaliyetten çekilmesi için yazar ve şimdiye kadar olan mesai vatanperveraneden naşi bir de teşekkür eder. Fakat hakikaten Meclisi Millî böyle bir mes'uliyeti deruhde ederek kendilerinin mevkii atilerinden emin olduklarına dair bir karar verip tebliğ edecekleri pek meşküktür. Bununla beraber Rauf Beyefendi bu teklifi yapar. Ve artık hiçbir veçhile kongre toplanmasına ihtimal olmadığı ve milletin müntehabı olan meb'usların heyeti umumîyesinin vereceği kararın Kongre kararı gibi telâkki olunmasının en amelî ve mantıkî olacağını nazarı dikkate alarak bu mukarreratı istihsal eder de Heyeti Temsilîyenin mevkii faaliyetten çekilmesini tebliğ ederler o zaman Heyeti Temsilîyenin bu memnuniye kabul ve matbuata ve dahile karşı resmen neşir ve tamim eyler. Ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevkii şeref ve vakarını da meşru bir şekilde, yani kongrelerimizin esası veçhile

kabul edilmeyen kolordu komutanı ile valinin yeniden Ankaraya gönderileceğini ayrıca bildirdi. Ulusal Güçlerin durumu, hükûmetten beklenen tutum ve İçişleri Bakanlığının izlemesi gereken yol hakkındda kendilerine ayrıntılı bilgi verildi. Ne yazık ki Başbakan durumu kavrayacak nitelikte görülmediği gibi İçişleri Bakanının da İstanbul polis müdürü ile jandarma komutanının değiştirilmesine ve yabancı hükûmetlerinin aleti olan bu makamların güvenilir ellere vermek konusunda hiç güçleri olmadığı anlaşıldı. Güçsüzlüğü ve miskinliği bilinen Müsteşar Keşfi Beyi Bursaya vali yaptığını ve ulusal savaşıma karşı olduğu için Diyarbakırdan alınan Faik Beyi de İçişleri Müsteşarı atadığını ekledi. Kısaca, sonuç olarak bu aymaz ve güçsüz topluluğun ulusal emellere uygun davranacağını ummuyoruz. Maraş ve yöresindeki Ulusal Güçlerin özverileri sonucu Fransızlara boşalttırılan yerlere Fransız basınının bize karşı kalem kullanacağından ürküldüğü için hükûmet tarafından el konamacağını söylediler. Pek uzun ve sinirli olarak süren genel tartışmalardan anlaşıldığına göre Felâhı Vatan Birliği Kurulunca namuslu memurların atanması ve namussuzların değiştirilmesi hakkında hükûmete hiçbir etki yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Padişah hükûmete Meclisten daha çok egemendir. Genel politik durum gözönünde bulundurularak Ulusal Güçleri bu koşullarda hareket serbestliğini korumak zorunda bulunmaktadır. Meclisin şu günlerdeki ruhsal durumuna göre bu hükûmeti düşürerek yerine gerekli nitelikte ulusal bir kabinenin iktidara getirilmesi de olanak dışıdır."

İşte Meclis ve hükûmetin durumuyla ilgili olarak alınan bilgi yukarıya aktarılmıştır. Temsilci Kurul işgal altında ve çeşitli yabancı etkilerin baskısında bulunan İstanbulda daha millî ve özverili bir hükûmetin işbaşına getirilmesindeki güçlükleri kavradığından Başbakan Paşanın bilinen bildirisine karşı 17/2/1920 tarihindeki genelge ile görüşünü bütün örgütlerine duyurmuştu. Ulusal birliği bozma düşüncesiyle yapılacak her girişim ve saldırıyı akla uygun ölçüler içinde sonuçsuz bırakmak gereklidir. Ulusal emellere uygun bir barış elde edilmedikçe Ulusal Güçlerin çalışmalarını bırakması olanağının bulunamayacağı konusunda ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte ulusal birlik ve dayanışmanın güçlendirilip sürdürülmesinde her zamandan daha çok dikkatli ve uyanık bulunululmasını özellikle rica eder ve dileriz Efendim.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 238.
Kişiyi özeldir
Çok ivedidir

Erzurum, 23/2/1920

K.O. 20 K.

K: 22 Şubat 1920

Temsilci Kurula: İstanbul hükûmetinin durum ve gidişini ve buna karşı Temsilci Kurulun alması gereken tutumla ilgili görüşlerimi açık ve seçik olarak 23 Şubat 1920 tarihinde bilgimize sunmuşum. Bu nedenle İstanbulda Mebuslar Meclisinde beliren tutuma karşı Temsilci Kurulun ve Ulusal Güçlerin ters ve baskıcı bir tutum takınmasını hiç uygun bulmuyorum. Yalnız Temsilci Kurulun bu işin içinden onuruyla çıkmasını ve işin sorumluluğunu ve durumun değerlendirilmesini Meb'uslar Meclisinin namus ve yurtserverliğine bırakmasını düşünüyorum. Şöyle ki: Eğer daha önce belirttiğim biçimlerde Ulusal Güçlerin ve Temsilci Kurulun varlığını korumasına sonunda Meb'uslar Meclisi yanaşmazsa o zaman kongrelerin kararları uyarınca Meb'uslar Meclisinin tam bir güvenlik içinde yasal denetleme hakkına sahip ve egemen olduğundan Temsilci Kurulun da artık Meb'uslar Meclisine karar alma işini bırakarak dağılmasını ve işbaşından çekilmesini yazar ve şimdiye kadar olan yurtsever çalışmaları için bir de teşekkür eder. Ama gerçekten Meb'uslar Meclisi böyle bir sorumluluğu üstlenerek kendilerinin duruma ve geleceklerine güvendikleri yollu bir karar alıp bildirecekleri çok şüphelidir. Bununla birlikte Rauf Beyefendi bu öneriyi yapar. Ve artık hiçbir şekilde kongrenin toplanmasına hiç olasılık kalmadığı ve milletin seçmiş olduğu meb'usların tümünün vereceği kararın Kongre kararı gibi sayılmasının en pratik ve akla yakın tutum olacağını dikkate olarak bu kararları alır da Temsilci Kurulun iş başından çekilmesini bildirirse o zaman Temsilci Kurul bunu memnunlukla kabul eder basına ve ülke içinde resmî genelgeyle duyurur. Ve artık çalışmalarına son verir. Şerefli ve onurlu yerini de yasal bir biçimde, yani kongrelerimizin ilkelerine uygun olarak Meb'uslar Meclisinin çağırı isteği üzerine saklı tutar. Kuş-

Meclisi Millînin davet talebi üzerine mahfuz tutar. Şüphesiz ki, bir senedenberi ibramı millî ile husule gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslimi mukadderat eyler ve ne de bunları dağıtmak için hükûmet kuvvei teyidiyesini izhar edebilir. O mücahitler kendiliğinden ve sabıki misillü devam eder. Fakat mevzû olur. Ve kolordu kumandanları kendi muntakalarından bunu ahval ve maksada göre hüsnü suretle idare eyler. Ondan sonra da vaziyet ve harekâtı müstakbelemiz için zuhurata tâbi kalınır. İşte noktai nazarı âcizanem bundan ibaret olduğu maruzdur.

K.O.15 K.
Kâzım Kara Bekir

VESİKA, 239.

Balıkesir, 28/1/1336

Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına

Atideki şifrenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını rica ederim.

Rumeli sahilinde Gelibolu civarında Akbaş mevkiinde Fransızların tahtı muhafazasında-ki depolarda bulunan esliha ve mühimmatın Düveli İtilâfiye tarafından Denikin ordusuna ve-rilmiş, Rusyaya nakline teşebbüs edilmiş ve bu iş için dört gün mukaddem bir Rus vapuru Geliboluya gelmişti. Balıkesir Heyeti Merkezîye azasından ve fedakâr arkadaşlarımızdan Köprü-lülü Hamdi Bey Kuvayi Millîyeden bir müfreze ile Lapseki ve oradan 26/27 - 1 - 1336 gecesi sallarla Rumeli sahiline bilmürur Akbaş depolarına vaziyet etmiş ve depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hututu muhabereyi kat'ettikten sonra eslihayı kâmilan ve cephaneyi kıs-men ve muhafız Fransız efradını da mahfuzen Lâpsekiye naklettirmiş, esliha ve mühimmatı dahile sevkettikten sonra Fransız efradını iade etmiştir. Akbaşta âcizlerince sekiz bin Rus tüfe-ği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cepane mukayyet idi. Eğer bir aydanberi Akbaş de-posundan bir tarafa silâh verilmemişse sekiz bin Rus tüfeği kâmilan yedimize geçmiş demektir. Bu vak'a üzerine Düveli İtilâfiyenin ne gibi bir teşebbüste bulunacakları henüz meçhul olup şimdiye kadar İstanbul ve Kolordunun da bu meseleden malûmatları olmadığı maruzdur.

Fırka 61 Kumandanı
Kâzım

Şifre **Ankara, 29/1/1336**
Balıkesirde Fırka 61 Kumandanı Kâzım Beyefendiye

C: 28/1/1336

Köprülülü Hamdi Beyin fedakârane ve cesurane hareketle elde eylediği şayanı gıpta muvaffakiyetten mütehasıl teşekküratımızın mumaileyhe tebliğine delâlet buyurulmasını ri-ca eder böyle azîm bir muvaffakiyete saik olan zâtı biraderilerini tebrike şîtap eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal
Ankara, 29/1/1336

Şifre

TAMİM

Bir suretinin Heyeti Merkezîyelere itası rica olunur.

Gelibolu civarında Akbaş mevkiinde Fransızların tahtı muhafazasındaki depolarımız-da bulunan esliha ve mühimmatın Düveli İtilâfiye tarafından Denikin ordusuna itası karara-laştırılması ve bunların nakli için dört gün mukaddem bir Rus vapuru Geliboluya gelmesi üzerine Balıkesir Heyeti Merkezîye azasından ve fedakâr arkadaşlarımızdan Köprülülü Hamdi Bey Kuvayi Millîyeden bir müfreze ile Lâpsekiye ve oradan 26/27 - 1 - 1336 gecesi sallarla Rumeli sahiline bilmürur Akbaş depolarına vaziyet ettiği ve depo muhafızı olan Fransız efradını tevkif ve hututu muhabereyi kat'ettikten sonra eslihayı kâmilan ve cepha-neyi kısmen ve muhafız Fransız efradını da mahfuzen Lâpsekiye naklettirdiği ve esliha ve mü-himmatı dahile sevkten sonra mevkuף Fransızları iade eylediği ve bir ay evvel Akbaş depo-sunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyozu, yirmi bin sandık cepane olduğu mukayyet ise de istirdat olunan miktarın henüz tesbit edilmediği bildirilmiştir.

Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal

ku yoktur ki, bir senedenberi ulusun üstlenmesi ile oluşmuş bulunan Aydın cephesi de da-ğılıp Yunanlılara kaderini teslim eder ve ne de bunları dağıtabilir. O kutsal savaşılar ken-diliklerinden ve eskisi gibi savaşı sürdürürler. Fakat savaş o yerlere sınırlı kalır. Ve kolordu komutanları kendi bölgelerinde bunu durumlara ve amaca göre iyi yolda idare eder. Ondan sonra da gelecekteki durum ve davranışlarımız olayların gelişmesine göre düzenlenir. İşte benim değersiz düşüncem budur. Bilginize sunulur.

K.O. 15 K.
Kâzım Kara Bekir

BELGE, 239.

Balıkesir, 28/1/1920

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Aşağıdaki şifrenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine sunulmasını rica ederim.

Rumeli kıyısında Gelibolu yakınlarında Akbaş denilen yerde Fransızların korumasın-daki depolarda bulunan silâhlar ve cephaneye İtilâf Devletleri tarafından Denikin ordusuna verilmiş, Rusyaya taşınmasına girilmiş ve bu iş için dört gün önce bir Rus vapuru Gelibo-luya gelmişti. Balıkesir Merkez Kurulu üyelerinden ve özverili arkadaşlarımızından Köprü-lülü Hamdi Bey Ulusal Güçlerden bir birlikle Lâpsekiye ve oradan 26 - 27/1/1920 gecesi sal-larla Rumeli kıyısına geçerek Akbaş depolarına el koymuş ve depo bekçileri olan Fransız-ları tutuklayarak haberleşme hatlarını kesdikten sonra silâhların tümünü ve cephanenin bir bölümünü ve bekçi Fransız erlerini de gözetim altında Lâpsekiye taşımış, silâhlarla cepha-neyi içerilere gönderdikten sonra Fransız erlerini geri yollamıştır. Akbaşta, bana göre sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephaneye kayıtlı idi. Eğer bir aydan beri Akbaş deposundan bir tarafa silâh verilmemişse sekiz bin Rus tüfeği tümüyle elimize geçmiş demektir. Bu olay üzerine İtilâf Devletlerinin ne gibi bir girişimde buluna-cakları daha bilinmemektedir. İstanbul ve Kolordunun da daha bu olayı bilmediklerini bilginize sunarım.

Tümen 61 Komutanı
Kâzım

Şifre **Ankara, 29/1/1920**
Balıkesirde Tümen 61 Komutanı Kâzım Beyefendiye

K: 28/1/1920

Köprülülü Hamdi Beyin özverili ve yürekli davranışla elde ettiği imrendirici başarıdan doğan teşekkürlerimizin kendisine bildirilmesine aracı olmanızı rica eder böyle büyük bir başarıya fırsat veren siz kardeşimizi de kutlarız.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Ankara, 29/1/1920

Şifre

GENELGE

Bir örneğinin Merkez Kurullarına verilmesi rica olunur. Gelibolu yakınlarında Akbaş denilen yerde Fransızların korumasındaki depolarımızda bulunan silâhlarla cephanenin İti-lâf Devletleri tarafından Denikin ordusuna verilmesi ve bunların taşınması için dört gün ön-ce bir Rus vapuru Geliboluya gelmesi üzerine Balıkesir Merkez Kurulu üyelerinden ve öz-verili arkadaşlarımızdan Köprülülü Hamdi Beyin Ulusal Güçlerden bir birlikle Lâpsekiye ve oradan 26 - 27/1/1920 gecesi sallarla Rumeli kıyısına geçerek Akbaş depolarına elkoydu-ğu ve depo bekçisi olan Fransız erlerini tutuklayarak haberleşme hatlarını kestikten sonra silâhların tümünü ve cephanenin bir bölümünü ve bekçi Fransız erlerini de gözetim altında Lâpsekiye taşımış ve silâhlarla ve cephaneyi içerilere gönderdikten sonra tutuklu Fransız-ları geri yolladığı ve bir ay önce Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır ma-kineli tüfeği, yirmi bin sandık cephaneye kayıtlı ise de geri alınanların sayısının daha saptanmadığı bildirilmiştir.

Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal

VESİKA, 240.*Mahrem ve zevata mahsustur*

3/2/1336

*On İkinci Kolordu Kumandanlığına
Berayi malûmat Yirminci Kolordu Kumandanlığına
Elli Altıncı Fırka Kumandanlığına
Birinci Fırka Kumandanlığına
Berayi malûmat Refet Beyefendiye
Berayi malûmat Üçüncü Kolordu Kumandanlığına
Berayi malûmat On Beşinci Kolordu Kumandanlığına
Berayi malûmat On Üçüncü Kolordu Kumandanlığına
Berayi malûmat On Dördüncü Kolordu Kumandanlığına
Berayi malûmat Fırka 61 Kumandanlığına*

1 - Çanakkalede Akbaşa sırf Düveli İtilâfiye askerleri tahtı muhafazasında bulunan esliha ve cephanede deposundan gûya bir miktar esliha ve cephanede kaçırıldığını bahane ederek İngilizler Bandırmaya iki yüz kişi çıkarmıştır. Afyon Karahisar, Eskişehir gibi Düveli İtilâfiye askerinin de bulunduğu mahallerdeki cephaneliklerimize suikast veyahut bunların muhteviyatını istifade edilemeyecek bir mahalle nakledecekleri haber verilmektedir.

2 - Harekâtı Millîye muntakaları gerisindeki esliha ve cephanelerimiz birer bahane ile alınacak ve mühim nakliyat noktaları yeniden işgal edilecek olursa bu gibi teşebbüsâtı hainane cephelelerde elyevm kavga eden millî kuvvetlerimizi ne derece duçarî zâf edeceği müstâğnii arz ve izahtır. Mukavemet meselesi mevzuubahs olunca en başta bulunan kumandanlarımızın rehber olacağı nazarı itibara alınarak bervechiati bazı mütealeatın arzı lâzimededen görülmüştür:

Bazı arkadaşlarımızın işgalin tevsii, resmî bir muhasamanın ihdası gibi ihtimalâtı nazarı dikkate alarak mukavemet hususunda tereddüde düşmek suretile zaman kaybettikleri anlaşılmaktadır. Bu gibi ahvalde kendi muntakalarında mevcut bilcümle millî kuvvetlerden istifade edecekleri tabii bulunan kumandanlarımızın birkaç misli faik kuvvet temin edecekleri, milliyet namı altında icra edecekleri harekâtın da resmî bir muhasamayı intaç edemeyeceği şüphesizdir. Düşmanın yabancı bir muntakada ekseriya müstemleke askerile müinferit bir vaziyetle bulunması da icraatla cür'etini tenkis eden esbaptır. Bunun için cepheledeki millî kuvvetlerimizin mukavemetini tenkis edebilecek ve lüzumu halinde istiklâlimizi müdafaa esnasında bizi zayıf düşürmek maksadile ecanibin yeniden vukubulacak işgal ve tecavüzlerine karşı bilcümle kumandanlarımızın kemali azim ve kat'iyetle hareket eylemelerini bilhassa rica eylerim.

Heyeti Temsiliye namına**Mustafa Kemal****VESİKA, 241.***Müstaceldir**Zata mahsustur***K.O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifanamesi sureti bervechiatidir: (Rauf)

Suret: Malûmü âlii cenabı şehriyarileri buyurulduğu üzere Heyeti Vükelâca amali millîyei meşruamızı istihşal ve sulhün teahhuru in'ikadından mütevellit galeyân ve tezebzübü teskin ve izale gayesini takiben aleddevam sarfı mesai ve gayret ve Avrûpada lehimize bazı teyâyülât teza-hiür edince birtakım katliâm şayiaları tekevvün etmesi ve bu türlü ekâzibin tashihi için yazılan ajan telgrafnameleri ile gazete makalelerinin sansüre uğraması gibi teşvişata ilâveten hergün bir suretle tesadüf olunan müşkülâtı mütenevvianın iktihâmına bezli makderet edilmekte bulunduğu halde Yunanlıların karşısında bulunan Kuvayi Millîyenin üç kilometre daha geriye çekilmesi hakkında Düveli Müttefikâ Fevkalâde Komiserleri canibinden batakır vaki olan teklifin kabili icra olmadığına dair delâili muknia serdile yazılan takrir cevabının tebliğü üzerine Yunanlılar bugünkü Salı günü Kuvayi Millîyeye taarruz ederek Gölcük yaylası ile Bozdağın işgal etmişlerdir. İka ettikleri fecayi bütün âlem nazarında sabit olan Yunanlıların haddizatında -bigayri hakkın- işgal

BELGE 240.*Gizli ve kişiye özeldir*

3/2/1920

*On İkinci Kolordu Komutanlığına
Bilgi için Yirminci Kolordu Komutanlığına
Elli Altıncı Tümen Komutanlığına
Birinci Tümen Komutanlığına
Bilgi için Refet Beyefendiye
Bilgi için Üçüncü Kolordu Komutanlığına
Bilgi için On Beşinci Kolordu Komutanlığına
Bilgi için On Üçüncü Kolordu Komutanlığına
Bilgi için On Dördüncü Kolordu Komutanlığına
Bilgi için Tümen 61 Komutanlığına*

1 - Çanakkale Akbaşa salt İtilâf Devletleri askerlerinin korumasında bulunan silâh ve cephanede deposundan sözde bir miktar silâh ve cephanede kaçırıldığını bahane ederek İngilizler Bandırmaya iki yüz kişi çıkarmıştır. Afyon, Eskişehir gibi İtilâf Devletleri askerinin de bulunduğu yerlerdeki cephaneliklerimize suikast yapılacağı ya da bunların içindekileri yararlanılamıyacak bir yere taşıyacakları öğrenilmiştir.

2 - Ulusal Savaşım bölgeleri gerisindeki silâh ve cephanelerimiz birer bahane ile alınacak ve önemli taşıma noktaları yeniden işgal edilecek olursa bu gibi haince girişimler cephelelerde bugün dövüşen millî kuvvetlerimizi ne kadar zayıflatacağını uzun uzun anlatmaya gerek yoktur. Karşı koyma işi sözkonusu olunca en başta bulunan komutanlarımızın önder olacağı dikkate alınarak aşağıdaki bazı düşüncelerin bildirilmesi gerekli görülmüştür:

Bazı arkadaşlarımızın işgalin genişletilmesi, resmî bir savaşın çıkması gibi olasılıkları dikkate alarak karşı koyma konusunda kararsız kalmak yoluyla zaman kaybettikleri anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda kendi bölgelerindeki tüm ulusal kuvvetlerden yararlanacakları doğal olan komutanlarımızın birkaç kat üstün güç sağlayacakları, milliyet adına yapacakları işlerin de resmî bir savaşa yol açmayacağı kuşkusuzdur. Düşmanın yabancı bir bölgede çoğu kez sömürge askerile dağınık bir durumda bulunması da eyleme geçmekteki ataklığını azaltacak nedenlerdendir. Bunun için cepheledeki ulusal kuvvetlerimizin direncini azaltabilecek ve gerektiğinde bağımsızlığımızı savunma sırasında bizi güçsüz düşürmek amacıyla yabancıların yeniden yapacakları işgal ve saldırılara karşı tüm komutanlarımızın tam kararlılık ve kesinleklilikle davranmalarını özellikle rica ederim.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****BELGE, 241.***İvedidir**Kişiye özeldir*

Harbiye, 3/3/1920

K.O. 20 Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Ali Rıza Paşa Kabinesinin görevden çekilme yazısının örneği aşağıdadır: (Rauf)

Örnek: Yüce Padişahın bilgileri içinde olduğu gibi Bakanlar Kurulunun haklı ulusal emellerimizin elde edilmesinin ve barış yapılmasının gecikmesinden doğan kaynaşma ve kargaşayı yatıştırma ve giderme amacını güdererek süregelen çalışma ve çabaları ve Avrûpada bizden yana bazı eğilimler belirmesi üzerine birtakım kıyım söylentileri oluşmasına ve bu türden yalanların düzeltilmesi için yazılan ajan telgraflarıyla gazete makalelerinin sansüre uğraması gibi karıştırmacı ek olarak hergün ayrı bir biçimde rastlanan çeşitli güçlüklerin üstesinden gelmeye uğraşmakta bulunduğu bir durumda Yunanlıların karşısında bulunan Ulusal Güçlerin üç kilometre daha geriye çekilmesi hakkında İtilâf Devletleri Olağanüstü Komiserlerince verilen nota ile yapılan önerinin yerine getirilmesi olanağı bulunmadığı hakkında inandırıcı kanıtlar belirtilerek verilen notanın yanıtının bildirilmesi üzerine Yunanlılar bugünkü Salı günü Ulusal Güçlere saldırarak Gölcük yaylası ile Bozdağını işgal etmişlerdir. Yaptıkları kıyımlar tüm dünyaca kanıtlanmış olan Yunanlıların

ettikleri İzmirli artık tahliye etmelerini milleti Osmanîye tarafından intizar olunmakta iken bilâkis şu suretle bir tecaviüz daha ika etmeleri ezhanı ahaliyi fevkalâde tahdiş ederek envai netayici elimeyi istilzam edebileceğinden hakkı adle ve aklı hikmete külliyyen mugayir olan şu tecaviüz karşısında heyetçe istifada muztar kaldığımızı atebai ulyayı şevketpenahilerine arza müsaarat ederim. Olbapta ve katıbe ahvalde emrii ferman. 12 Cemaziyelevel 1338, 3 Mart 1336

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih

VESİKA, 242.

Beşiktaş, 3 Mart 1336

K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kuvayi Millîyenin Yunanlılar karşısındaki cephesinin üç kilometre geriye alınması hakkında on beş gün evvel İtilâf mümessileri tarafından verilen notaya hükûmet cevabı ret vermişti. Dün şedidülmeal ikinci bir nota daha verilmiş olmasından hükûmet bugün Meclisi Meb'usan huzurunda istifa etmiştir. Hükûmetle beraber Meclisi Meb'usan Reisi de mabeyindedirler. Meb'uslarımız (h, h d d h) mütelâşi fakat (v r t a) arzuya muvafık bir kabinenin mevkii iktidara getirileceğinden emindirler. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbancılarla tertip ettikleri harekâtı irticâyede muvaffak olabilmeleri için Ferit Paşa ve yaranından birinin tahtı riyasetinde bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclisi bittabi feshe-deceklerdir. Nezdî şahanede oradan tedabiri müessirede bulunulması ve her halde vakıt kazanmak için İstanbulda Meclisi Meb'usan vasıtasile Kuvayi Millîyenin temini hakimiyeti kanûyesi esbabının istikmalî maruzdur. (Kara Vasıf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

Harbiye, 3/3/1336

K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Rahatsızım ve yataktayım. Meb'usanda bulunan Vasıf Beyden aldığım haberde kabinenin istifa ettiği ve sebebi istifanın da İtilâf mümessillerinin İzmir cephesinde Milne hattına çekilmek için verdikleri notayı hükûmetin reddetmesi üzerine Bozdağ cephesinde Yunanlıların kuvvetle taarruza geçmeleri olduğu bildiriliyor. Gruptan Celâlettin Bey refakatinde bir heyetin saraya azimet ettikleri de anlaşıldı. Maksatları İtilâf Hükûmetlerinin teşebbüslerinden evvel Ferit Paşadan gayri ve Kuvayi Millîyece makbul olabilecek bir hükûmetin mevkii iktidara getirilmesini temin imiş. Netice malûm olunca arzederim. (Rauf)

Harbiye Seryaveri Salih

Harbiye, 3/3/1336

Gayet aceledir Zata mahsustur

K.O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Gayet mahrem şahsa ait rapordur: Evelki telgrafta zeyildir. Grup reisi ile Meclis reisi ve killeri saraya gönderildi. Padişah müstafi Sadrazamla ve anı müteakiben Danimarka sefirini kabul ile meşgul olduğundan başkâtip ve başmabeyinci ile müzakerelerini emretmiş. Grup reisi teşkilâtı millîyenin padişaha sadakatini ve makasid vatanîyesini, pakt esaslarını ve teşkilâtını millîyeye müstenit grubun nizamnamesini evvel ve âhir badettafsil sabah arz edilen istifa hadisesini söyler ve netice olarak padişah reisini ve şeyhülislâmı bizzat intihap etmek hakkına maliktir. Bilmukabele Mecliste kabineye itimat veya ademi itimat salâhiyetini haizdir. Memleketin buhranı vükela ve saireye tahammülü yoktur. Böyle bir hal vaki olmamak için padişah iyi düşünür meclis ve ekseriyetin fikrini düşünmeli. Ferit Paşa ve yaranını ve hattâ Tevfik Paşayı sakın intihap etmemeli.

Neticesi buhrandır. Zaten tecrübe edilmiştir. Başkâtip huzura arz ve berveçhiati cevabı tebliğ etmiştir:

gerçekte - haksız olarak - işgal ettikleri İzmirli artık boşaltmaları Osmanlı milleti tarafından beklenmekte iken tam tersine böyle bir saldırı daha yapmaları halkın kafasını olağanüstü kurcalayarak türlü acı sonuçlar yaratabileceğinden hak ve adalete ve akıl ve bilime taban tabana aykırı düşen bu saldırı karşısında kurulumuzun görevden ayrılmak zorunda kaldığını Padişahımızın bilgisine ivedi olarak sunarım. Bu konuda ve her durumda ne emrederse-niz o olur. 12 Cemaziyelevel 1338, 3 Mart 1920.

Savaşışleri Bakanlığı Başyaveri Salih

BELGE, 242.

Beşiktaş, 3 Mart 1920

K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Ulusal Güçlerin Yunanlılar karşısındaki cephesinin üç kilometre geriye alınması hakkında on beş gün önce İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından verilen notaya hükûmet ret yanıtı vermişti. Dün çok sert içerikli ikinci bir nota daha verilmiş olmasından hükûmet bugün Meb'uslar Meclisinde görevden çekilmiştir. Hükûmetle birlikte Meb'uslar Meclisi Başkanı da Padişahın yanındadır. Meb'uslarımız (h, h d d h) telâşlı ama (v r t a) istenilene uygun bir kabinenin işbaşına getirileceğine güveniyorlar. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbancılarla düzenledikleri irticacı işlerde başarılı olabilmeleri için Ferit Paşa ve yakınlarından birinin başkanlığında bir kabinenin işbaşına gelmesi olasıdır. Meclisi elbette dağıtacaklardır. Padişah katında sizin oradan etkin önlemler almanızı ve her halde vakıt kazanmak için İstanbulda Meb'uslar Meclisi aracılığıyla Ulusal Güçlerin yasal egemenliğinin sağlanması için gerekenlerin yapılması rica olunur. (Kara Vasıf)

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket

Harbiye, 3/3/1920

K.O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Rahatsızım ve yataktayım. Meb'uslar Meclisinde bulunan Vasıf Beyden aldığım haberde kabinenin görevden çekildiği ve çekilme nedeninin de İtilâf Devletleri temsilcilerinin İzmir cephesinde Milne hattına çekilmek için verdikleri notayı hükûmetin reddetmesi üzerine Bozdağ cephesinde Yunanlıların kuvvetle saldırıya geçmeleri olduğu bildiriliyor. Gruptan Celâlettin Beyin yanında bir kurulla saraya gittikleri de anlaşıldı. Amaçları İtilâf Devletlerinin girişimde bulunmalarından önce Ferit Paşanın dışarı ve Ulusal Güçlere kabul edilebilecek bir hükûmetin işbaşına getirilmesini sağlamak imiş. Sonuç öğrenilince bilginize sunarım. (Rauf)

Savaşışleri Başyaveri Salih

Harbiye, 3/3/1920

Çok ivedidir Kişiye özeldir

K.O. 20 Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Çok gizli kişiye özel rapordur: Önceki telgrafta ektir. Grup başkanı ile Meclis başkan vekilleri saraya gönderildi. Padişah görevden çekilen Başbakanla ve ondan sonra da Danimarka sefirini kabul ile meşgul olduğundan başkâtip ve başmabeyinci ile görüşmelerini emretmiş. Grup başkanı ulusal örgütlerin padişaha bağlılığını ve vatan yolundaki amaçlarını, pakt ilkelerini ve ulusal örgütlere dayanan grubun tüzüğünü bildirip açıkladıktan sonra sabah sunulan görevden çekilme dilekçesinin verilmesi olayını söyler ve sonuç olarak padişahın kabine başkanını kendisi seçmek hakkı vardır. Buna göre Meclis de kabineye güven ya da güvensizlik bildirmeye yetkilidir. Ülke hükûmet bunalımına ve benzer olaylara katlanamaz. Böyle bir durum meydana gelmesin diye padişahın iyi düşünür meclis ve çoğunluğun görüşünü öğrenmeli. Ferit Paşa ve yarıdakılarını ve hattâ Tevfik Paşayı sakın seçmemeli.

Sonuç bunalımdır. Bunlar denenmiştir. Başkâtip (söylenenleri) padişahın bilgisine sunmuş ve aşağıdaki yanıtı bildirmiştir:

Bütün meb'uslara selâm; ahval ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar müdrikim. İcabı hal ve vaziyete göre birisini intihap edeceğim. Onun salâhiyetine tecavüzle rüfekasının intihabımı müdahale edemem. Ancak ona ekseriyet grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim demıştır. Heyet bilteşekkür ayrılmışlardır. Şimdi Cengiz, İsa beraberiz. Arzı tazimat eyleriz. (Rauf)

**Seryaver Binbaşı
Salih**

VESİKA, 243.

Şifre

4 Mart 1336

TAMİM

İstanbulda teşekkül eden bir cemiyeti fesadiye İngilizlerle müttehiden:

1 - Hükûmetin ıskatı ile Ferit Paşa veya emsalinden bir hükûmet tesisi

2 - Mealinin feshi

3 - Kuvayı Millîyenin ilgası

4 - İstanbulda bir şûrayı hilâfet teşkili

5 - Bolşeviklik aleyhinde fetva ısdarı

Hususatının takarrür ettirildiği tahakuk etmiş ve Anzavur harekâtı ile beraber İngilizlerin hükûmeti tazyik etmeleri mezkûr mukarrerat cümlesinden olduğu İstanbuldan bildirilmiştir. Arzı malûmat eyleriz.

İşbu malûmatın heyeti merkeziyelere de iblâğı rica olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 244.

Şifre

Ankara, 4/3/1336

Müstacel

TAMİM

İstanbuldaki heyetimizden üç Mart tarihli olarak vürud eden malûmatı berveçhiati avnen arzederiz:

Yunanlılar karşısındaki cephenin geriye alınması hakkında on beş gün evvel İtilâf mümessilleri tarafından verilen notaya hükûmet cevabı ret vermişti. Dün şedidülmeal ikinci bir nota da verilmiş olmasından hükûmet bugün Meclisi Meb'usan huzurunda istifa etmiştir. Hükûmetle beraber Meclisi Meb'usan Reisi de mabeyindedirler. Meb'uslarımız mütelâşidirlere. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbancılarla tertip ettikleri harekâtı irticaîyede muvafak olabilmek için Ferit Paşa ve yaranından birinin tahtı riyasetinde bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclisi bittabi feshedeceklerdir. Nezdî şahanede oradan tedabiri müessirde bulunulması ve Meclisi Meb'usanın takviyesi esbabının istikmalî maruzdur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 245.

Gayet mühimdir

Zata mahsustur

Harbiye, 8/3/1336

Ankarada K.O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Suret. Hakipayi şahanelerine şifahen arzettiğim üzere daima ennecatüfissıdık düsturu-na istinaden berveçhiati maruzatımı süddei seniyelerine arz ve takdime cür'etyap oluyorum.

1 - Millet'in mümessilleri bulunan Meclisi Meb'usan Heyeti, bilaistisna makamı hilâfet ve saltanatı ve bilhassa nefsi nefisi humayunlarına bilâkaydıuşart ve lâyezal bir surette sadakatı kâmile ile merbuttur. Keza Kuvayı Millîye aynı hissiyat ile mütehasis ve yegâne gayesi taç ve tahtı mülûkâneleri etrafında toplanarak hukuku mukaddesei hilâfetpenahîlerini ve menafîi mülkü milleti her türlü halelden masun bulundurmak uğruna ifnayı hayat eylemektir. Bu husus ta zâtı akdesi tacidarîlerini herne suretle arzu buyurulursa tatmin ve temeni hazırlar ve bunu Meclisi Meb'usan

Tüm meb'uslara selâm; durum ve gidişin ağırlığını ben de onlar kadar biliyorum. Durum ve gidişin gereğine uygun birisini seçeceğim. Onun yetkisine el atıp arkadaşlarının seçilmesine karşışamam. Ancak ona çoğunluk grubu ile anlaşmasını öğütleyeceğim demıştır. Kurul teşekkür edip ayrılmıştır. Şimdi Cengiz, İsa birlikteyiz. Üstün saygılar sunarız. (Rauf)

**Başyaver Binbaşı
Salih**

BELGE, 243.

Şifre

4 Mart 1920

GENELGE

İstanbulda kurulan bozguncu bir dernek İngilizlerle birlik olarak:

1 - Hükûmetin düşürülerek Ferit Paşa ya da benzerlerinden bir hükûmet kurulması

2 - Meclisin dağıtılması

3 - Ulusal Güçlerin kaldırılması

4 - İstanbulda bir halifelik danışma kurulu oluşturulması

5 - Bolşevikliğe karşı halife buyruğu çıkarılması.

Noktalarının kararlaştırıldığı kesinlikle anlaşılmış ve Anzavur saldırısı ile birlikte İngilizlerin hükûmete baskı yapmalarının bu kararlardan olduğu İstanbuldan bildirilmiştir. Bilgi sunarız.

Bu bilgilerin merkez kurullarına da iletilmesi rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 244.

Şifre

Ankara, 4/3/1920

İvedi

GENELGE

İstanbuldaki kurulumuzdan üç Mart tarihli olarak gelen bilgileri aşağıda olduğu gibi bilginize sunarız:

Yunanlılar karşısındaki cephenin geriye alınması ile ilgili olarak on beş gün önce İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından verilen notaya hükûmet ret yanıtı vermişti. Dün çok sert ikinci bir nota daha verilmiş olduğundan hükûmet bugün Meb'uslar Meclisinde görevden çekilmiştir. Hükûmetle birlikte Meb'uslar Meclisi Başkanı da padişahın yanındadır. Mebuslarımız telâş içindedirler. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbancılarla düzenledikleri gerici işlerde başarılı olabilmek için Ferit paşa ve yandaşlarından birinin başkanlığında bir kabinenin iş başına gelmesi olasıdır. Meclisi elbette dağıtacaklardır. Padişah katında sizlerin ordan etkin önlemler almanızı ve Meb'uslar Meclisinin güçlendirilmesi için gerekenin yapılması sunulur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 245.

Çok önemli ve

Kişiyi özeldir

Harbiye, 8/3/1920

Ankarada K.O. 20 Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Örnek. Siz Padişahıma sözle bildirdiğim gibi her zaman kurtuluş doğruluktadır ilkesine dayanarak aşağıdaki dileklerimi size sunmaya cesaret ediyorum.

1 - Millet'in temsilcileri olan Meb'uslar Meclisi Kurulu, aynksız olarak hilâfet ve saltanata ve özellikle sizin (padişahın) kişiliğinize kayıtsız şartsız ve sonsuz bir surette tam sadakatle bağlıdır. Bunun gibi Ulusal Güçler de aynı duygularını taşımakta ve tek amacı padişahın taç ve tahtı etrafında toplanarak kutsal halifelik haklarını ve ülke ve ulus çıkarlarını her türlü saldırıdan uzak bulundurmak uğrunda canını feda etmektedir. Bu konuda size ne yoldan dilerse ne yoldan güvence vermeye hazır dırlar ve Meb'uslar Meclisi de buna kefildir. Gerek Meclis ve gerek Ulusal

dahi zâmin ve mütekeffildir. Gerek Meclis ve gerek Kuvayi Milliye makamı hilâfet ve saltanatı seniye ve devlet ve millet için imkânı hayal bulunmadığına bütün imanile kaniler. Buh-ranı vükelânın devamının Anadolu'da pek büyük galeyan ve heyecanı efkârı sebebiyet verdiği nahiyelere varıncaya kadar her taraftan gelen yüzlerce telgrafnameler mündericâtından müsteban olmaktadır. Keza Meclisi Meb'usanın haleti ruhiyesi de bu merkezdedir. Mebusan umumiyetle şu buhranı azim zamanında kabine buhranının devamını devlet için pek tehlike-li bulmaktadırlar. Buhrana süratle bir hatime verilerek efkârı hariciyeye takdimen hâsıl olan efkârı umumiyeyi dahiliyenin tatmini dereceyi vücutta görülmektedir.

2 - Amali millîyeyi tatmin eyliemiyecek bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi memaliki Osmanîyede hayatı millîyeyi tehlikeye ilka edebilecek vakayii müessife tevlidine sebebiyet verebilir. Amali millîyeye muhalif bir kabinenin tesirâtile şarktan gelebilmesi muhtemel olan seyli belyeye mukavemet kuvveti münkesir ve bunun bu cereyana karşı mevcut azim ve kuvveti duçarî zâf olabilir. Maazallah vahdeti millîyede teşettiüt ve nîfak ve tefrika hâsıl olarak makamı hilâfet ve saltanata ve devlet ve millet için haricî ve dahilî düşmanlarına bir fırsat verilmiş olur. Bir mecburiyeti elime tahtı tesirinde Anadolu, Heyeti Meb'usanı serbest addedemiyerek yeniden icrayı intihabat ile Meclisi Milliye tophıyarak müdafaai hukuku devlet ve millet vazifesini ifaya teşebbüs etmesi dahi varidî hatırdır. Her suretle calibî dikkat ve itibar olan hususâtı anîfenin hakipayı meali cayı hilâfetpenahilerine arzını kendime mukaddes bir vazife addederim. Ferman padişahı celilülünvan efendimiz hazretlerindir. İmza: Meclisi Meb'usan Reisi kulları Celâlettin Arif. 6 Mart 1336 (Rauf)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı Salih

VESİKA, 246.

K. O. 20 K.

Heyeti Temsilîyeye:

Trakyanın ahvali hazırasına dair berveçhiati mevadın ehemmiyetle nazargâhı samilerine arzını vecibe addeder ve Türklerin Avrupada son parçasını teşkil eden Trakya ve Garbî Trakya'da siyaseten ve idareten daha esaslı tedabir ittihaız lüzumunu arzeylerim.

1 - Garbî Trakya hali hazırile Fransızların himayesi altında bir Yunan kolonisidir. Ve günden güne Yunan boyasına girmektedir.

2 - Dedeağaç ile Karaağaç arasındaki Meric'in sağ sahil muntakası bahren ve berren gönderilen Yunan muhacirlerle dolmaktadır.

3 - Üç aylık zehairi ile gönderilen bu muhacirlerin Atina bankasından kendilerine tevdi edilmiş birçok paraları da vardır ve bunlara yardım etmek vesilesile Rum heyeti millîyeleri de Atina bankasından külli meblâğ tevzi edilmiştir.

4 - Garbî Trakya'da yapılmakla olan jandarma teşkilâtına Rumlar kaydedilmekte ve zabıtları da Yunan zabıtlarından tayin ve noksanları da aynı membadan ikmal olunmaktadır.

5 - Garbî Trakya idare memurları hep Rumlardan tayin ve kahir îslâm ekseriyetini haziz olan İskeçede bile bu esasa riayet olunmaktadır.

6 - Şarkî Trakya'yı da Garbî Trakya'ya ilhak ve Fransa himayesi altında bir Yunan idaresi tesis etmek Fransız ve Yunanlıların gayei emelleridir. Franchet d'Esperey'in Atinaya gitmesi de noktâi nazarıma göre bu husus ile pek alakadardır.

7 - Şarkî Trakya'da hat boyunda bulunan Yunan taburuna efrat terhis vesilesile müsellâh olarak mütemadiyen efrat gönderilmekte ve silâhsız olarak terhis edilen efradın silâhları bu taburda kalmaktadır. Belki de Rumlara gizliden tevzi olunmakta ve terhis olunan bu efrat da ekseriyetle memaliki Osmanîye dahiline dağılmaktadır.

8 - Çok zamanlarda, Yunan taburu merkezi olan Lüleburgaza külli miktarda gelen bombaların; Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpulla, Çerkezköyündeki müfrezelerine tevzii muhtemeldir.

9 - Rumların merkezi İstanbul'da bulunan esaslı iki komitesi vardır. Birisi muavenet komitesi, diğeri Trakya komitesidir. Muavenet komitesinin Rumların kesaftet hâsıl ettiği mahallerde birer müfettiş ve o mahallin ileri gelenlerinden müteşekkil birer komitesi vardır. Vazifeleri muhacirin

Güçler halifelik ve saltanat ve* devlet ve millet için yaşama olanağı bulunmadığına bütün içtenliğiyle inanmaktadır. Hükûmet bunalımının sürmesinin Anadolu'da çok büyük kaynaşmalara ve kamuoyunda gerginliğe yol açtığı bucaklara varıncaya kadar her taraftan gelen yüzlerce telgrafda yazılanlardan anlaşılmaktadır. Bunun gibi Meb'uslar Meclisinin ruhsal durumu da böyledir. Meb'uslar genellikle bu büyük bunalım zamanında kabine bunalımının sürmesini devlet için çok tehlikeli bulmaktadırlar. Bunalıma hızla bir son verilerek dış kamu oyunundan önce oluşan iç kamu oyunun yatıştırılması son derece gerekli görülmektedir.

2 - Ulusal emelleri karşılayamıyacak bir kabinenin işbaşına gelmesi Osmanlı ülkesinde ulusal yaşamı tehlikeye sokabilecek üzücü olayların doğmasına neden olabilir. Ulusal emellere aykırı bir kabinenin etkisiyle doğudan gelebilmesi olası olan bela seline karşı koyma gücü kırılmış olabileceği gibi akıma karşı var olan direnç ve gücü azalabilir. Allah korusun ulusal birlikte bölünme ve anlaşmazlık ve ayrılık olursa halifelik ve saltanata ve devlet ve milletin dış ve iç düşmanlarına bir fırsat verilmiş olur. Acı bir zorunluğun etkisiyle Anadolu'nun, Meb'uslar Meclisini özgür saymayarak yeniden seçim yaparak Ulusal Meclisi toplayıp devlet ve millet haklarını savunma görevini yapmaya girişmesi de düşünülebilir. Her bakımdan dikkate değer ve göz önünde bulundurulmak gereken bu noktaları siz halifemize bildirmeyi kendim için kutsal bir ödev sayarım. Emir sizindir. İmza: Meb'uslar Meclisi Başkanı kulunuz Celâlettin Arif. 6 Mart 1920 (Rauf)

Savaşîşleri Bakanlığı Başyaveri Binbaşı Salih

BELGE, 246.

K.O. 20 K.

Edirne, 31/12/1919

Temsilci Kurula:

Trakyanın şimdiki durumuna ilişkin aşağıdaki noktaları önemle gözlerinizin önüne koymayı borç bilir ve Türklerin Avrupada son parçasını oluşturan Trakya ve Batı Trakya'da politika ve yönetim açısından daha köklü önlemler alınması gerekliliğini bilginize sunarım.

1 - Batı Trakya bugünkü durumuyla Fransızların koruması altında bir Yunan sömürgesidir. Ve günden güne Yunan boyasına girmektedir.

2 - Dedeağaç ile Karaağaç arasındaki Meric'in sağ kıyı bölgesi denizden ve karadan gönderilen Yunan göçmenleriyle dolmaktadır.

3 - Üç aylık yiyecekleriyle gönderilen bu göçmenlerin Atina bankasından kendilerine verilmiş birçok paraları da vardır ve bunlara yardım etmek amacıyla Rum ulusal kurullarına da Atina bankasından pek çok para dağıtılmıştır.

4 - Batı Trakya'da yapılmakta olan jandarma örgütüne Rumlar yazılmakta ve subayları da Yunan subaylarından atanmakta ve eksikleri de aynı kaynaktan tamamlanmaktadır.

5 - Batı Trakya yönetim görevlileri hep Rumlardan atanmakta ve ezici Müslüman çoğunluğu olan İskeçede bile böyle davranılmaktadır.

6 - Doğu Trakya'yı da Batı Trakya'ya katmak ve Fransa koruması altında bir Yunan yönetimi kurmak Fransız ve Yunanlıların son emelleridir. Franchet d'Esperey'in Atinaya gitmesi de görüşüme göre bu noktayla çok ilgilidir.

7 - Doğu Trakya'da demiryolu boyunda bulunan Yunan taburuna er terhis sözde nedeniyle durmadan silâhlı erler gönderilmekte ve silâhsız olarak terhis edilen erlerin silâhları bu taburda kalmaktadır. Belki de Rumlara gizliden dağıtılmakta ve terhis olunan bu erler de çoğunlukla Osmanlı topraklarının içine dağılmaktadır.

8 - Uzun süredir, Yunan taburunun merkezi olan Lüleburgaza çok sayıda gelen bombaların; Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpulla, Çerkezköyündeki birliklerine dağıtılmakta olması olasıdır.

9 - Rumların merkezi İstanbul'da bulunan önemli iki komitesi vardır. Birisi yardım komitesi, öbürü Trakya komitesidir. Yardım komitesinin Rumların yoğunluk oluşturduğu yerlerde birer müfettiş ve o yerin ileri gelenlerinden kurulu birer komitesi vardır. Görevleri göçmenlere her konuda

* Bu “ve” kelimesinin yanlış olduğu, telgrafda “olmazsa” denilmek istenmiş olacağını düşünenler vardır (B.Y.)

her hususta yardım etmek ve harap binaları tamir ve çift hayvanatı ve alâtını tedarik ve zer'iyata mübaşeret ettirmektedir. Muavenet komitesinin teşkilatındaki intizam inzibat ve muavenet husulündeki icraat ve sahaveti ehemmiyetle kayde şayandır.

10 - Yegâne gayesi Trakya Rumlarının istiklâli siyasilerine matuf olan Trakya komitelerinin teşkilâtı esaslı ve müstakirdir. Merkezleri ile irtibatları gayet emindir. Gelibolu ve Tekirdağ sancaklarında en mühim teşkilât merkezleri Gelibolu, Keşan ve Çorludur. İşbu mevkilerin metropolitleri ile Geliboluda Fransız konsolos vekili yerli Rumlardan Niko en mühim reisleridir. Her kazada metropolit riyaseti altında ve ahalinin faal ve mütefekkir kısmından ve ekser mektep daskallarının inzumamile birer kaza komitesi mevcut bulunmaktadır. Teşkilâtları vâsidir.

11 - Bu komitelerin propagandaları ve faaliyeti sayesinde Rum ahalinin maneviyatı ihzar ve esliha, cephaneye ve bomba iddihar edilerek kabiliyeti tedafüyye ve taarruziyyelerine günden güne ikmal etmektedirler. Hat boyundaki tabur işbu teşkilât ve ihzarat ve teslihatın en metin istinatgâhidir.

12 - Her müslümana ikat mazarrat, tehdit, tahvif ve ellerindeki hayvanat ve emvali gasp ve sirkat, komitenin yegâne emelidir. Ve bu maksat için müteşekkik siyasî ve alenî çetelerin bugünlerde tezyidi faaliyet etmeleri ve icraat göstermeleri merkezlerinden emrolunmuştur. İşlâmlarla sıkı münasebet ve hususiyet memnudur.

13 - Bu çetelerin takip ve tenkili için yapılan tazyikat aksülâmeller tevliid ve teşkilâtları ni takviye etmektedir.

14 - Harbî âhirdenberi Yunanistana gidip avdet eden ashabı emlâk Yunan idaresinden limenfaatin gayrimemnun oldukları cihetle Türkiye idaresinde kalmayı tercih etmektedirler. Ve komitelerine kısmen muhalefet göstermektedirler.

15 - Kolordunun işbu vaziyet ve atiyen tahaddüsü muhtemel ahval karşısında vazifesi ni ifa edebilecek bir vaz'ulceys almasına General Milne'in muvafakat etmediği bilmuhabere anlaşılmıştır.

**K.O. 1 Kumandanı
Miralay Cafer Tayyar**

VESİKA, 247.

Şifre

Ankara, 3/1/1336

Edirne K.O. 1 Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye

C: 31/12/1335

Garbî Trakya müslüman komitesine teşvikatı lâzımede bulunulmak ve Şarkî Trakya tarafından da Yunanlıların ve yerli Rumların teşkilât ve teşebbüsâtına karşı teşkilât ve teşebbüsâtı müteakabileye azamî gayretle girişilmesi, Sivas kongresi teşkilât nizamnamesinin lâhika-sına tevfikân müsellâh millî müfrezeler teşkil ve bu hususla Kolordunun azamî muaveneti hafiyede bulunması ve vaz'ulceys tebdili ile istihsal olunmayan fevaidin bu suretle telâfisi lâzımdır. Hükûmetçe bu bapta teşebbüsâtı siyasîyede bulunulması için müracaat olunmuştur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 248.

Şifre

Ankara, 3/1/1336

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Şarkî Trakya'daki hat boyunda bulunan Yunan taburuna efrat terhisi bahanesile müselleh efrat gelmekte ve giden efradın da silâhları alıkonarak taburun Rum eşkiyasının bir silâh deposu haline ifrağ kılınmakta olduğu, terhis olunan efradın memaliki Osmanîye dahiline dağıtıldığı ve taburun merkezi olan Lüleburgaza külliyyetli miktarda gelen bombaların Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpulu, Çerkezköylü müfrezelerine tevzi kılındığı Paşaeli Heyeti Merkezîyesinden bildirilmektedir. Hükûmetçe teşebbüsâtı kat'îye ve şedidede bulunularak Yunanlıların Şarkî Trakya'da olsun tahrikâtlarına mümanaat olunması ehemmiyetle arz olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

yardım etmek ve harap binaları onarmak ve çift hayvanlarıyla araçlarını sağlayarak ekin işlerine başlatmaktır. Yardım komitesinin örgütündeki düzen, disiplin ve yardım yapılmasındaki başarı ve el açıklığı önemle belirtilmeye değerdir.

10 - Tek amacı Trakya Rumlarının politik bağımsızlığına yönelik olan Trakya komitelerinin örgütleri köklü ve yerleşiktir. Merkezleri ile bağlantıları çok güvenlidir. Gelibolu ve Tekirdağ sancaklarında en önemli örgüt merkezleri Gelibolu, Keşan ve Çorludur. Bu yerlerin metropolitleri ile Geliboluda Fransız konsolos vekili yerli Rumlardan Niko en önemli başlarıdır. Her ilçede metropolit başkanlığında ve halkın çalışkan ve düşünür bölümünden ve çoğu kez okul daskallarının katılmasıyla oluşan birer ilçe komitesi vardır. Örgütleri geniştir.

11 - Bu komitelerin propagandaları ve çalışmaları sayesinde Rum halkın morali oluşturulmakta ve silâh, cephaneye ve bomba depo edilerek savunma ve saldırı yetenekleri günden güne yükselmektedir. Demiryolu boyundaki tabur bu örgüt ve hazırlık ve silâhlanmanın en sağlam dayanağıdır.

12 - Her müslümana zarar ve gözdağı vermek, korkutmak ve ellerindeki hayvanlarla benzerlerini zorla almak ve çalmak, komitenin tek emelidir. Ve bu amaç için kurulmuş olup açıkça çalışan politik çetelerin bugünlerde eylemlerini arttırmaları ve başarılı olmaları merkezlerinden emrolunmuştur. Müslümanlarla sıkı ilişki ve yakınlık kurmak yasaktır.

13 - Bu çetelerin izlenip yok edilmesi için yapılan baskılar tepkiler uyandırmakta ve örgütlerini güçlendirmektedir.

14 - Son savaştan bu yana Yunanistana gidip dönen mülk sahipleri Yunan yönetiminden - kendi çıkarları yönünden - memnun olmadıkları için Türkiye yönetiminde kalmayı yeğlemektedirler. Ve komitelerine az çok karşı gelmektedirler.

15 - Kolordunun bu durum ve ileride ortaya çıkması olası olaylar karşısında kuvvetlerini görevini yapabilecek bir duruma sokmasına General Milne'nin olur demediği yazışma sonucu anlaşılmıştır.

**K.O. 1 Komutanı Albay
Cafer Tayyar**

BELGE, 247.

Şifre

Ankara, 3/1/1920

Edirne K.O. 1 Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

K: 31/12/1919.

Batı Trakya Müslüman komitesine gerekli özendirmeler yapılması ve Doğu Trakya tarafından da Yunanlıların ve yerli Rumların örgütlenme ve girişimlerine karşı aynı yolda örgütlenmeye girişimlerde bulunmaya en büyük çaba ile başlanılması, Sivas Kongresi örgütler tüzüğü ekine uygun olarak silâhlı ulusal birlikler kurulması ve bu konuda Kolordunun çok fazla ve gizli yardım yapması ve kuvvetlerin durumlarını değiştirerek elde edilemeyen yararların bu yoldan karşılanması gerekir. Hükûmetçe bu konuda politik girişimlerde bulunulması için başvurulmuştur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

BELGE, 248.

Şifre

Ankara, 3/1/1920

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Doğu Trakya'daki demiryolu boyunda bulunan Yunan taburuna erlerin terhisi bahanesiyle silâhlı erler gelmekte ve giden erlerin de silâhları alıkonarak taburun Rum eşkiyasının bir silâh deposuna dönüştürülmekte olduğu, terhis olunan erlerin Osmanlı topraklarının içine dağıtıldığı ve taburun merkezi olan Lüleburgaza çok sayıda gelen bombaların Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpulu, Çerkezköyü birliklerine dağıtıldığı Paşaeli Merkez Kurulundan bildirilmektedir. Hükûmetçe kesin ve sert girişimlerde bulunularak Yunanlıların Doğu Trakya'da olsun kıskırtmalarına engel olunması önemle sunulur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

VESİKA, 249.

Trakya Paşaeli
Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti
Heyeti Merkezîyesi Riyaseti
687

Edirne, 5 Kânunusani 1336

Ankarada Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Temsilîyesine
Saadetlû Efendim Hazretleri

1 - General Franchet d'Esperey Edirneye geldi. Yevmi muvasalatını birkaç gün evvel makamı vilâyete resmen tebliği ettirdiği cihetle hakkında merasimi istikbaliye yapıldı. Edirne'de üç saat kadar kalarak bu müddet zarfında makamı vilâyeti ziyaret ve belediyede bir çay içtikten sonra doğruca Darülmuallimatı ve badehu Cemaati İslâmiyeyi ve Trakya İdarei Merkezîyesini ve ondan sonra da Rum klübünü ziyaret ederek avdet eyledi. Kendisinin Yunan muhibbi olduğu ve islâmlara karşı nasıl bir his beslediği herkesçe malûm bulunduğundan maksadı ziyareti bir an evvel anlamak merakı memleketi istilâ eylemişti. Surf bir seyahat maksadile geldiğini söyledi. Hükûmette jandarma kumandan vekiline jandarmaların hırsızlık edip etmediğini sordu. Cemaati İslâmiyede müftiye hataben herne olursa olsun islâmların din ve mukaddesatının duçarı tecavüz olmayacağını temin etti. Bu sözü ile buraların başka bir şekli idareye geçeceğini ima eyledi. Trakya'da henüz Trakya hakkında konferansça bir karar verilmediğini verilecek karara itaat lâzımgelip aksi takdirde itaate icbar etmek vazifesi kendilerine ait olduğunu söyledi. Rum klübünde metropolidin Osmanlıları rencide eden nutkuna mukbil sulh konferansının vereceği karar derakap mevkii icraya koyacağını ve o vakte kadar hakimiyetinde bulundukları hükûmetin evamirine itaate mecbur olduklarını söyledi.

2 - Yevmi mezkûrda Rumların Yunan bayrakları ile merasimi istikbaliyeye iştirakini Trakya Cemiyetinin müdahalei musırhanesi üzerine hükûmet meneyledi.

3 - Edirne Kuvayi Millîye teşkilâtı maatteessüf henüz arzu edilen neticeye vâsıl olamadı. Her mahalde memurinden, eşraftan bazı bettinnet ve haini vatan kimselerin mefsedetleri teşkilâtın süratle yapılmasını akamete duçar etmektedir. Makamı vilâyet lâzımgelen icraat ve faaliyet pek ziyade müteenni bulunuyor. Maamafih cemiyetimiz bu hususta sarfı makderet eylemekten bir an hâli kalmıyor.

4 - Gümülcineye doğru dairei işgallerini hergün bir parça daha tevsî eden Yunanlılar ahalîi islâmiyeyi fakirlere yardım etmek, zenginlere birçok mevaitte bulunmak, aleyhlerinde çalışanlara da külliyetli paralar teklif etmek suretile kendilerine cezp ve bendeylemek siyasetini takip ediyorlar. Hatta bizim İskeçedeki murahhaslarımıza on milyon drahmi gibi azîm bir meblâğ teklif eylediler.

5 - Kuvayi Millîyeye ait telgraf ve postalar şimdiye kadar bilâücret kabul edildiği halde Meclisi Vükela kararına atfen Dersaadet Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumîyesinden Edirne Başmüdiriyetine mevrit 23 Kânunuevvel 1335 tarih ve 32 numaralı iş'ar mucibince ücrete tâbi tutulmaktadır.

6 - İstihbar eylediğimize nazaran Fransızlar bugünlerde icab eden makamata müracaatle şayet bir işgal vukuunda Kuvayi Millîyenin ne dereyece kadar müdafaatta bulunacağını istizah eylemektedirler ki bu da Franchet d'Esperey'in Cemaati İslâmiyede herne olursa olsun islâmların taarruzdan masuniyeti hakkında serdeylettiği teminatında müsteban olduğu veçhile artık buraların işgali askerî altına alınmasına karar verildiğine şüphe bırakmıyor.

7 - Merkez sancağı meb'uslarından Faik Beyin İstanbulda kalıp Şeref ve Galip Bahtiyar Beylerin hemen Ankaraya azimetleri kararlaştırıldı. Ve kendilerine tebliğ edildi. Murahhaslık vazifesini ifa için bir diğerrinin tayininde Faik Beyin de izam olunacağı maruzdur Efendim.

Trakya-Paşaeli
Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyeti Heyeti Merkezîyesi
Reisi
Şükrii

BELGE, 249.

Trakya Paşaeli
Ulusal Hakları Savunma Derneği
Merkez Kurulu Başkanlığı
687

Edirne, 5 Ocak 1920

Ankarada Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Temsilci Kuruluna
Saygıdeğer Efendim Hazretleri

1 - General Franchet d'Esperey Edirneye geldi. Geleceği günü birkaç gün önce valiliğe resmî olarak bildirttiğinden karşılama töreni yapıldı. Edirne'de üç saat kadar kalarak bu süre içinde valiliği ziyaret edip belediyede bir çay içtikten sonra doğruca Darülmuallimatı* ve ardından Cemaati İslâmiyeyi** ve Trakya Merkez Yönetim Kurulunu ve ondan sonra da Rum klübünü ziyaret ederek geri döndü. Kendisinin Yunan dostu olduğu ve Müslümanlara karşı nasıl bir duygu beslediği herkesçe bilindiğinden ziyaret amacını bir an önce anlamak merakı kente yayılmıştı. Salt bir gezi amacıyla geldiğini söyledi. Hükûmette jandarma komutan vekiline jandarmaların hırsızlık yapıp yapmadıklarını sordu. Cemaati İslâmiyede müftiye yönelerek herne olursa olsun Müslümanların din ve kutsal değerlerinin saldırıya uğramayacağına söz verdi. Bu sözü ile buraların başka bir yönetim biçimine geçeceğini dolaylı olarak anlattı. Trakya'da Trakya hakkında konferans tarafından daha bir karar verilmediğini verilecek karara uymak gerekeceğini uyulmazsa zorla uydurmak kendilerinin görevi olduğunu söyledi. Rum klübünde metropolidin Osmanlıları inciten nutkuna karşılık barış konferansının vereceği kararı hemen uygulama alanına koyacağına ve o vakte kadar egemenliği altında bulundukları hükûmetin emirlerine uymak zorunda olduklarını söyledi.

2 - O gün Rumların Yunan bayrakları ile karşılama törenine katılmalarını Trakya Derneğinin ısrarlı baskısı üzerine hükûmet yasakladı.

3 - Edirne'de Ulusal Güçler örgütü yazık ki daha istenilen sonuca ulaşamadı. Her yerde memurlardan halkın ileri gelenlerinden bir takım kötü yaradılışlı ve vatan haini kimselerin bozgunculukları örgütün çabuk kurulmasına engel olmaktadır. Valilik gerekli işleri yapmakta çok sakin davranıyor. Bununla birlikte derneğimiz bu konuda çaba harcamaktan bir an geri kalmıyor.

4 - İşgal alanlarını Gümülcineye doğru hergün bir parça daha genişleten Yunanlılar fakirlere yardım etmek, zenginlere birçok vaadlerde bulunmak, kendilerine karşı çalışanlara da bol miktarda paralar önererek Müslüman halkı kendilerine çekip bağlamak politikası izliyorlar. Bizim İskeçedeki delegelerimize bile on milyon drahmi gibi çok fazla bir para vermeye kalkıştılar.

5 - Ulusal Güçlere ilişkin telgraf ve postalar şimdiye kadar ücretsiz kabul edildiği halde Bakanlar Kurulu kararına dayanılarak İstanbul Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünden Edirne Başmüdürlüğüne gelen 23 Aralık 1919 tarih ve 32 sayılı bildiri gereği (şimdi) ücret alınmaktadır.

6 - Haber aldığımızı göre Fransızlar bugünlerde gereken yetkililere başvurarak bir işgal olursa Ulusal Güçlerin ne ölçüde savunma yapacağını sorup öğrenmek istemektedirler ki bu Franchet d'Esperey'in Cemaati İslâmiyede herne olursa olsun Müslümanların saldırıdan korunacağı yolunda verdiği sözden de anlaşıldığı gibi artık buraların askerî işgal altına alınmasına karar verildiğine kuşku bırakmıyor.

7 - Merkez sancağı meb'uslarından Faik Beyin İstanbulda kalıp Şeref ve Galip Bahtiyar Beylerin hemen Ankaraya gitmeleri kararlaştırıldı. Ve kendilerine bildirildi. Delegelik görevini yapmak için bir başkasının atanması durumunda Faik Beyin de gönderileceği bilgimize sunulur Efendim.

Trakya-Paşaeli Ulusal Hakları
Savunma Derneği Merkez Kurulu Başkanı
Şükrii

* Kız Öğretmen Okulu

** İslâm Topluluğu Dairesi

VESİKA, 250.**Şifre****Ankara, 15/1/1336****Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye**

Vilâyetin, teşkilâtı millîyenin taazzuv ve teşmili hususundaki mesaide müteenni bir tarzı hareket takip eylediği bildirilmektedir. Mukadderatımızın mevzuubahs olduğu şu devri kat'î ve tarihîde vahdet ve teşkilâtı millîyenin en kuvvetli bir hale gelmesi lüzumu müstağnii arzıdır. Zâtı âlileri gibi hamiyet ve fedakârlığı ile tanınmış muktadir bir arkadaşımızın Edirne'de bulunuşu ve bilhassa teşkilâtı müsellâhanın temine emrinde makam ve memuriyetinizin en müsait bir şekilde oluşu Heyeti Temsilîyemiz için büyük bir teselli, milletimiz için azîm bir ümidi halâstır. Rum teşkilâtı müsellâhasına karşı lâhikaya nazaran müsellâh millî müfrezeler teşkili, fedakâr zabıt arkadaşlarımızın tebdili nam ederek sivil olarak en mühim mahallere tayini ve saire gibi tedabiri acileyle tevessül buyurularak Trakya Paşaeli Heyeti Merkezîyesinin de teşkilât hususunda her vakitten ziyade müteyakkız bulunmalarını rica ve takdimi ihtiramat eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****Ankara, 15/1/1336****Şifre****Edirne'de Trakya Paşaeli Heyeti Merkezîyesine**

5/1/1336 tarihli rapor alındı. Teşkilâtı müsellâhanın tanzim ve tensiki için Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye rica edildi. Galip Bahtiyar Bey teşrif ettir. Müdavele-i efkâr eyledik. Hükûmet, Meclisi Millî bu bapta bir karar verinceye kadar teşkilâtı millîye makamalı arasında cereyan eden telgraf muhaberatını servis olarak kabule mecburdur. Muharreratı bit-tabi ücrete tâbidir. Arzı hürrmet eyleriz.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****Ankara, 1/3/1336****Şifre****Tekirdağ Mutasarrıfı Fûruzan Beye**

Livanız dahilinde muhitin ademi müsaadesinden bahsile teşkilâtı millîye icrasının kabil olamayacağını Tekirdağ Heyeti İdaresinin iş'arına atfen Edirne Heyeti Merkezîyesi bildiriyor. Bu mütaaleyi hamiyet ve muhabbeti millîye ile kabili telif göremiyoruz. Hadisat ve vakayii azime tahtı tesirinde kalan fertler, cemiyet haline gelerek muhitin hayat ve zindeğisinden ahzı kuvvet etmedikçe mevcudiyetlerinin müheyhayı inhidam bulunduğu kanaatini şuursuz bir halde zan ve tevehhüm ederler. Tekirdağ muhitinin vahdeti umumîyeyi millîyemizden harîf kalması tecvîz edilemeyeceğinden her halde fikri hareket ve müdafaadan mahrum kaldığını hissedenden muhite ifazat hayat edilerek hem kendilerinin ve hem de vatani müşterekin halâs ve saadeti kâfil teşkilâtta kendilerine rehberlik ve mürşillik edeceğinizi müsellemlerle gayret ve hamiyeti mefturelerinden ümid eder ve cevabı muvaffakiyetinize intizar eyleriz Efendim.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal**

Tekirdağ Mutasarrıfı Fûruzan Beyden alınan 5/3/1336 tarihli şifrenin mahfûlûdûr:

C: İstizahı vakia çoktan muntazırdım. Bu suretle bendenize de hakkı kelâm bahş buyurulmasına teşekkür ve itiraf ederim ki Meclisi Meb'usanın...ve hükûmetin amali millîye daire-sinde teşekkülüne rağmen henüz...de İstanbulda başlıyan bir ahenksizlik mahsus ve bu halin in'ikâsından müteessir olan muhitimizde bir boşluk mevcuttur. Yoksa...de hiçbir ihtilâf yoktur. Hadisat ve vakayii takip ve icabı hamiyeti tatbik hususunda geri kalan.... olmadı ma baş-lıca şahit zâtı samileridir. Maahaza Trakya ...değildir. Bu havalideki ittirsızlık ve tedbirsizlik ...atılacak bir yanlış hatve neticesinde Ermeni ve Rumların muhalifleri iştraklerle Biga hâ-disesinden daha şedit ve umumî vakayie sebebiyet verilmiş olur. Sadareti uzmanın tamimi ma-lûm. Buna bütün vilâyetin bitarafane.... tebliği de muzam olunca benim gibi mülhak...muta-sarrıfa vali vekâletinden müstakıl livadan maiyyetejenzil edilen....mutasarrıftan bu şeraât dahi-linde nasıl bir tecellî beklenir. Hulâsa dertler çok. Mezunen Dersaadete gidiyorum. Orada fırsat bulursam bizzat gelerek olmazsa avdetle baposta tafsilât lâzimeyi arzeyerim.

5 Mart 1336**Tekirdağ Mutasarrıfı****Ali Fûruzan****BELGE, 250.****Şifre****Ankara, 15/1/1920****Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye**

Valiliğin, ulusal örgütlerin oluşması ve genişlemesi konusundaki çalışmalarda sakinan davranmakta olduğu bildirilmektedir. Kaderimizin sözkonusu olduğu bu kritik ve tarihsel dö-nemde ulusal birlik ve örgütlenmenin en güçlü bir duruma gelmesi gerekliliğini ayrıca belirt-mek istemez. Sizin gibi yurtseverliği ve özverliliği ile tanınmış yetenekli bir arkadaşımızın Edirne'de bulunuşu ve özellikle silâhlı örgütlerin sağlanması işinde yetki ve görevinizin en el-verişli bir durumda oluşu Temsilci Kurulumuz için büyük bir teselli, milletimiz için çok büyük bir kurtuluş umududur. Silâhlı Rum örgütlerine karşı tüzüğümüz eki uyarınca silâhlı ulusal birlikler kurmak, özverili subay arkadaşlarımızın ad değiştirerek sivil olarak en önemli yerle-re atanmasını ve benzer ivedi önlemlere girişilerek Trakya Paşaeli Merkez Kurulunun da ör-gütlenme konusunda her zamandan fazla tetikte bulunmalarını rica eder ve saygılar sunarız.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****Ankara, 15/1/1920****Şifre****Edirne'de Trakya Paşaeli Merkez Kuruluna**

5/1/1920 tarihli rapor alındı. Silâhlı örgütlerin kurulup düzenlenmesi için Kolordu Ko-mutanı Cafer Tayyar Beye rica edildi.

Galip Bahtiyar Bey geldi. Düşünce alışverişi yaptık. Hükûmet, Meb'uslar Meclisi bu konuda bir karar verinceye kadar ulusal örgütler arasında yapılan telgraf haberleşmeleri ser-vis olarak (ücretsiz) kabul etmek zorundadır. Yazışmalar elbette ücretlidir. Saygı sunarız.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****Ankara, 1/3/1920****Şifre****Tekirdağ Mutasarrıfı Fûruzan Beye**

Sancağınız içinde ortamın elverişsizliğinden söz ederek ulusal örgüt kurulamayacağını Tekirdağ Yönetim Kurulunun yazısına dayanarak Edirne Merkez Kurulu bildiriyor. Bu gö-rüşü yurt ve ulus severlikle bağdaştıramıyoruz. Büyük olaylar etkisinde kalan bireyler, top-lum oluşturup çevrenin hayat ve dirliğinden güç almadıkça bilinçsiz bir durumda ve bir ku-runtu niteliğinde varlıklarının çökmek üzere olduğu kanısına varırlar. Tekirdağ yöresinin genel ulusal birliğimizin dışında kalması kabul edilemeyeceğinden her halde eylem ve sa-vunmaya geçme olanağından yoksun kaldığı duygusuna kapılan yöreye canlılık aşılayarak hem kendilerinin ve hem de ortak vatanımızın kurtuluş ve mutluluğunu güvence altına alan örgütle kendilerine önderlik ve yol göstericilik edeceğinizi herkeşçe bilinen ve yaradılıştan var olan gayret ve yurtseverliğinizden umar ve kabul yanıtınızı bekleriz Efendim.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal**

Tekirdağ Mutasarrıfı Fûruzan Beyden alınan 5/3/1920 tarihli şifrenin çözülmüşüdü: K: Yönelttiğiniz soruyu çoktan beklemekte idim. Böylece bana da söz hakkı verilmesine teşekkür ederim, itiraf ederim ki Meb'uslar Meclisinin....ve hükûmetin ulusal emeller doğrul-tusunda kurulmuş olmasına karşın dahade İstanbulda başlıyan bir uyumsuzluk sezilmek-te ve bu durumun yansımasından etkilenen çevremizde bir boşluk doğmuştur. Yoksade hiçbir anlaşmazlık yoktur. Olgu ve olayları izleyip yurtseverliğin gereğini yapmak konusun-da geri kalanolmadığıma başlıca tanık sizsiniz. Bununla birlikte Trakya ...değildir. Bu yö-redeki tutarsızlık ve önlemsizlik...atılacak bir yanlış adım sonucunda Ermeni ve Rumların muhaliflere katılarak Biga olayından daha şiddetli ve yaygın olaylara neden verilmiş olur. Başbakanlığın genelgesini biliyorsunuz. Buna bütün ilin taraf tutmadan....genelgesi de ek-lenince benim gibi mülhakmutasarrıfa vali vekillikinden bağımsız sancaktan ast göreve indirilen.....mutasarrıftan bu koşullarda nasıl bir yiğitlik gösterisi beklenir. Kısası dertler çok. İzinli olarak İstanbula gidiyorum. Orada olanak bulursam kendim gelerek olmazsa dö-nüşte postayla gerekli ayrıntılı bilgileri sunarım.

5 Mart 1920**Tekirdağ Mutasarrıfı****Ali Fûruzan**

VESİKA, 251.**Kuriye ile****Ankara, 3/2/1336****Rauf Beye**

İskeçeli Arif Beyden Trakya-Paşaeli Cemiyetinin tarzı faaliyetine dair bir mektup aldık. Cafer Tayyar Beyin icab eden faaliyetten mahrum olduğu dermeyeran ediliyor. Şarkî ve Garbî Trakyanın bir vahdeti mülkiye dahilinde ifade ve ilân edilmesi siyaseti Osmanîye için de doğru bir hareket değildir. Şarkî Trakya gayrikabili münakaşa bir surette eczayı Osmanîye-dendir. Garbî Trakyanın istihlâsı için de Şark ancak bir üssülhareke olabilir. Şark ve Garbın vahdeti mülkiyesi esasen Balkan Muahedei Sulhiyesi ile Garbın terkedilmiş olmasıyla ahden ihlâl kılınmış bulunmasına nazaran mülki vahdet iddiası Şarkî Trakyada dahi düşmanlarımızın bazı müddeayaatına meydan verebilir. Bulgarların Adalar Denizinde bir mahreci iktisadî talep etmeleri keyfiyeti de ayrıca muhtacı teemmüldür. Bulgar noktai nazarı Kavalayı tercih edeceğinden Bulgaristan dahilinde de bu yolda sarfı mesai etmek icab eder.

Arif Beyin ifadesine göre Trakya-Paşaeli Cemiyetinin azası meyanında ciddi bir tensik icra edilmesi takarrür etmiş. Cafer Tayyar Beyle müştereken ve balâdaki esasatı malîme dahilinde, Trakya-Paşaeli Cemiyetinin bir an evvel islahile vazifei millîyesine sevk edilmesi icab eder. Cafer Tayyar Beye talimatı lâzime verilmiştir. Arif Beyin Bulgaristan hareketi hakkındaki istilaatının peyderpey iş'arı matlup olduğunun mumaileyhe iblâğ buyurulması rica olunur.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****Ankara, 3/2/1336****Kuriye ile****Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye**

Trakyanın Şarkî ve Garbî namile bu vahdeti mülkiye altında ifade edilmesi siyaseti Osmanîye için doğru değildir. Şarkî Trakya gayrikabili itiraz ve münakaşa bir surete eczayı me-maliki Osmanîyedir. Garbî Trakya bir muahedei sulhiye ile vaktile terkedilmiş bir kut'ai vatandır. Şarkî Trakya, Garbın ilihakını temin etmek için bir üssülhareke olabilir. Yoksa Şarkî ve Garbî Trakyanın vahdetini musurren iddia etmek Şarkî Trakyada da bazı müdde-ayat serdine münteç olabilir. Bu itibarla Şarkî Trakya hakkında hiçbir münakaşa mevzu-ubahs edilmemelidir. Bulgarların Adalar Denizinde bir mahreci iktisadî tedariki hakkındaki iddialarını da derpiş etmek icab eder. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bütün teşkilâtı millîyesini bu esasa göre tevsî ve teslih etmek icab eder. Gümülcine havalisinde he-def, Yunan kuvvei işgaliyesi olmalıdır. Garbî Trakyadaki Fransız siyasetinin Venizelos siya-setine pişdarlık ettiği mahsustur. Binaenaleyh Trakya-Paşaeli heyeti idaresi arasında ciddi bir tebdil ve tensik yapılacağı haber alındığından cemiyetimizin noktai nazarı siyasîsine göre alâ-kadarlarla tevhid ve teşriki mesai edilmesi ve Şarkta hakimiyeti Osmanîye kat'iyen mevzuu münakaşa olmamak şartile Garbın istihlâsı için icab eden tertibat ve teşkilâtın ikmalile Ku-vayı Millîyenin Yunanlılara karşı bilhassa pek müsait olan İskeçe havalisinde faaliyete geçi-rilmesi ve bu hususta tarafı âlilerinden azamî muavenetin ibzali lâzımdır. Bulgaristan dahi-linde cereyan eden hareketin inkılâbîyenin de vesaiti mahsusla ile takibi, Bulgaristan metaiibi-nin Kavala cihetlerine tevcihine her suretle çalışılması faydalıdır. Bu husustaki mütaleat ali-yelerile derecei mesai hakkındaki iş'aratınıza muntazırız.

Heyeti Temsilîye namına**Mustafa Kemal****VESİKA, 252.****Edirne, 7/8-3-1336****K.O. 20.K**

Heyeti Temsilîyeye: Edirne Heyeti Merkezîyesinin iş'arati evveliyesinde Tekirdağın vazîye-ti malûmu âlileridir. Dersaadetten avdetimde bu defa da Füzuran Beyle görüştüm. Vali Beyin teş-kilâtı millîyeye muzaheret ve muavenet hakkında resmi ve gayrresmî bir tebliğ ve iş'arı vuku bul-madığı cihetle kendisinin bu hususla iştigal edemiyeceğini ve buna taraftar bir valinin vücudu ha-linde keyfiyeti olzaman teemmül ederek ya bu bapta sarfı mesai edeceğini veyahut muvaffakiyeti-ni tahmin edemezse istifa edip çekileceğini beyan etti. Miri mumaileyh bu kanaatinde bir dereceye kadar haklıdır. Vali Beyin kanun dairesindeki mumailede ifratı ve zamanı hazırlar nezaket ve ehemmiyeti icabı Kuva-yi Millîyenin lüzumu takviyesi hakkındaki lâkaydî vilâyetin bir iki mahal müstesna olmak üzere her tarafında rüesa ve memurîni hükûmeti mütereddis ve lâkayt bırakmak-

BELGE, 251.**Kuriye ile****Ankara, 3/2/1920****Rauf Beye**

İskeçeli Arif Beyden Trakya-Paşaeli Derneğinin çalışmalarıyla ilgili olarak bir mektup aldık. Cafer Tayyar Beyin gerekli çalışmaları yapmadığı ileri sürülüyor. Doğu ve Batı Trak-yanın bir toprak bütünlüğü içinde olarak belirtilip böyle duyurulması Osmanlı politikası için-de doğru bir tutum değildir. Doğu Trakya tartışılmaz bir biçimde Osmanlı topraklarının bir parçasıdır. Batı Trakyanın kurtarılmasına çalışma açısından da Doğu ancak bir toplama ve yönetim yeri olabilir. Doğu ve Batının birliği gerçekte Balkan Barış Andlaşmasıyla Batının bırakılmış olmakla.....bozulmuş bulunduğuna göre toprak birliğini istemekte direnmek Do-ğu Trakyada da düşmanlarımızın bazı isteklerde bulunmalarına yol açabilir. Bulgarların Adalar Denizinde bir ekonomik çıkış limanı istemeleri konusu da ayrıca düşünölmek gere-kir. Bulgarlar Kavalayı yeğleyeceğinden Bulgaristanda da bu bakımdan çalışılmalıdır.

Arif Beyin bildirdiğine göre Trakya-Paşaeli Derneğinin üyeleri arasında önemli bir ayıklama yapılması kararlaştırılmış. Cafer Tayyar Beyle ortaklaşa ve yukarıdaki bildiğiniz ilkeler çerçevesinde Trakya-Paşaeli Derneğinin bir an önce düzeltilerek ulusal görevine yö-neltilmesi gerekir. Cafer Tayyar Beye gereken direktif verilmiştir. Arif Beyden Bulgaristan-daki olaylarla ilgili olarak öğrenilenlerin ard arda bildirmesini istediğimizi kendisine duyur-manız rica olunur.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****Ankara, 3/2/1920****Kuriye ile****Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beye**

Trakyanın Doğu ve Batı adıyla bir toprak bütünlüğü içinde belirtilmesi Osmanlı poli-tikası için doğru değildir. Doğu Trakya tartışılmaz ve yadsınamaz bir biçimde Osmanlı topraklarının bir parçasıdır. Batı Trakya bir barış anlaşmasıyla daha önce bırakılmış bir va-tan parçasıdır. Doğu Trakya, Batının topraklarımıza katılmasını sağlamak için bir toplanma ve yönetim yeri olabilir. Yoksa Doğu ve Batı Trakyanın birliğini inatla ileri sürmek Doğu Trakya üzerinde de bazı istekler ileri sürülmesi sonucu verebilir. Bu nedenle Doğu Trakya ile ilgili olarak hiçbir tartışma sözkonusu edilmemelidir. Bulgarların Adalar Denizinde eko-nomilerine uygun bir çıkış limanı elde etmek yolundaki iddialarını da gözönünde bulundur-mak gerekir. Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Derneğinin tüm ulusal örgütlenmesini bu il-keye göre genişletip silâhlandırmak gerekir. Gümülcine yöresinde hedef, Yunan işgalci gü-cü olmalıdır. Batı Trakyadaki Fransız politikasının Venizelos politikasına öncülük ettiği se-zilmektedir. Bu nedenle Trakya-Paşaeli yönetim kurul içinde önemli bir değiş-tirme ve ayık-lama yapılacağı haber alındığından derneğimizin politik görüşüne uygun olarak ilgililerle iş-birliği yaparak ortaklaşa çalışılması ve doğuda Osmanlı egemenliğinin kesinlikle tartışma konusu olmamak koşulu ile batının kurtarılması için gereken önlem ve örgütlerin tamamlanarak Ulusal Güçlerin Yunanlılara karşı özellikle pek elverişli olan İskeçe yöresinde ça-lışmalara başlanması ve bu konuda sizce en büyük ölçüde yardım yapılması gereklidir. Bul-garistandaki devrim hareketlerinin de özel yollardan izlenmesi, Bulgaristan isteklerinin Ka-valaya yönlendirilmesine her yoldan çalışılması yararlıdır. Bu konudaki görüşünüzle çalış-maların hangi aşamada olduğunu bildirmenizi bekliyoruz.

Temsilci Kurul adına**Mustafa Kemal****BELGE, 252.****Edirne, 7-8/3/1920****K.O. 20 K.**

Temsilci Kurula: Edirne Merkez Kurulunun daha önceki yazılarından Tekirdağın durumu-nu öğrenmiş bulunuyorsunuz. İstanbuldan döndüğümde bu dafa da Füzuran Beyle görüştüm. Va-li Beyin ulusal örgütlere arka çıkmak ve yardım etmek hakkında resmi olan veya olmayan bir bil-diri veya yazısı olmadığından kendisinin bu konu üzerinde duracağını ve bunu tutan bir vali gelir-se konuyu o zaman düşünerek ya bu konuda çalışacağını ya da başarılı olacağını kestiremezse gö-revden ayrılıp çekileceğini söyledi. Kendisi bu düşüncesinde bir ölçüde haklıdır. Vali Beyin kanun çerçevesi içinde iş yapmaktaki aşırı titizliği ve bugünkü durumun kritik ve önemli oluşu gereği Ulu-sal Güçlerin kuvvetlendirilmesi konusundaki aldırmaazlığı ilin bir iki yer dışında her yanında dev-let memurlarını kararsız ve aldırma bırakmaktadır. Daha önce de yeri gelip bildirildiği ve siz-

tadır. Evelce de bilmünasebe arzedildiği ve malûmu devletleri olduğu veçhile bizde ahali her işi hükûmetten beklemekte ve marûlârz rüesayı mülkiyenin vaz'ı bitarafisi yüzünden teşkilâtı millîye matlubu âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icra etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle pek sıkı temas ediyorum. Ekseriyet itibarile bu tabaka her türlü fedakârlığa amadedir. Yalnız eshabı emlâk ile Balkan Harbi fecayiidinden felâket görenlerden ihtiyarlar zümresinin bir kısmı mühimmi faaliyetten mütehaşidirler. Bilhassa kasabalardaki eşraf ve mütehayyizan Bolşeviklik kendilerinin kanaatince yanlış telâkkiye uğramıştır. Ondaki...zenginlerin emlâk ve emvalini taksim etmekten ibaret ad ve teşkilâtı millîye-yi bu hususla alâkadâr zannediyorlar. Gezdiğim yerlerde bu fikri sakimin tashihine çalışıyorum da bittabi her köye gitmek kabil olamıyor. Edirne vilâyetinin bu vaziyet ve ahvali ruhiyesini İstanbuldaki rüfekaya da arz ve izah ettim. Bununla beraber icabında amali millîyenin müdafaası için az çok bir mevcudiyet ve kuvvet temin edeceğime ümitvarım. Ancak keyfiyetin esaslı ve şümullü olması cümlemizce şayanı arzu olup bu da mehaziri mesrudenin ref'ine çalışılmakla kabil olacağı maruzdur.

**K.O. 1 K.
Cafer Tayyar**

**VESİKA, 253.
Zata mahsustur
Müstaceldir**

Harbiye, 11/3/1336

Ankara K.O. 20 K. Ve. Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Dün akşam mevsuk İtalyan menabiiden şayanı itimat bir zâta vaki olan mahremâne ihbaratta mümessillerin dün badezzeval içtima ederek Londradan gelen ve Dersaadetteki Kuvayi Millîye rüesasının tevkifi emrine havi olan meseleyi tezekkür ile kabul eyledikleri, binaenaleyh bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadetten uzaklaşmaları icab eylediği iş'ar kılınmıştır. Biz bunu ya Mütelifinin bir blöfü veyahut Meclisi Millînin feshini müntic olacak Ferit Paşanın mevkii iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz. Birinci şıkla bu gibi zevatın firarı neticesinde bir iskandal yaparak naili emel olmak ikinci şıkla da ademi itimat vererek meclisi fesh ve vâsi bir tevkifat yaparak İtilâf Devletlerinin de muzaheretini ile saltanat ve hükûmet ile birlikte milliyetperverlerin aleyhine hareket etmektedir. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmiyecek, işin sonuna kadar vazifei namus ifa kılınacaktır. Salih Paşa bu vaziyeti bilerek ve bu hale bilerek sebep olmaktadır. Binaenaleyh evelce de arzylediğimiz veçhile bu renksiz yeni kabinenin ıskatı için son derece çalışacağız ve muvaffak olacağımıza da eminiz.

2 - Mevsukun istihbar olunduğuna göre Allenby mütareke zeyli Yaver ve Reşit Paşalar tarafından hükûmet namına Tevfik Paşa kabinesi zamanında imza edilmiştir. Ele geçince sureti takdim kılınacaktır. (Rauf)

**Seryaver
Salih**

Ankara, 11/3/1336

Şifre

Kâzım Kara Bekir Paşaya, Eskişehirde Fahrettin ve Refet Beylere

K.O. 3 Kumandanı Salâhattin Beye

İstanbuldan şimdi vürud eden telgraf sureti berayi malûmat aynen arz olunur. (Bir suretinin On Dördüncü Kolorduya verilmesi Fahrettin Beyefendiden rica olunur.)

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

SURET

Dün akşam mevsuk İtalyan menabiinden şayanı itimat bir zâta vaki olan mahremâne ihbaratta mümessillerin dün badezzeval içtima ederek Londradan gelen ve Dersaadetteki Kuvayi Millîye rüesasının tevkifi emrini havi olan ve meseleyi tezekkür ile kabul eyledikleri binaenaleyh bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadetten uzaklaşmaları icab eylediği iş'ar kılınmıştır. Biz bunu ya Mütelifinin bir blöfü veyahut Meclisi Millînin feshini müntic olacak Ferit Paşanın mevkii iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz. Birinci şıkla bu gibi zevatın firarı neticesinde bir iskandal yaparak naili emel olmak ikinci şıkla da ademi itimat vererek Meclisi fesh ve vâsi bir tevkifat yaparak İtilâf Devletlerinin de muzaheretini ile saltanat ve hükûmet ile birlikte milliyetperverlerin

lerin de bildiğiniz gibi bizde halk her işi hükûmetten beklemekte ve bu üstdüzey sivil görevlilerin tarafsız tutumları yüzünden ulusal örgütler sizin istediğiniz gibi oluşmamaktadır. İlde sık sık yapmakta olduğum teftişlerde özellikle köylülerle pek sıkı ilişki kuruyorum. Çoğunluk bakımından bu kesim her türlü özveriye hazırdır. Yalnız mülk sahipleri ile Balkan Savaşı facialarından felâket görenlerden yaşlıların önemli bir bölümü eyleme geçmekten ürüyor. Özellikle kasabalardaki ileri gelen ve sözü geçenler Bolşeviklik nedeniyle yanlış bir düşünceye kapılmıştır. Ondaki özeninlerin mülkleriyle ve mallarını bölüşmekten başka birşey olmadığını düşünüyorlar ve ulusal örgütleri bu konuyla ilgili sanıyorlar. Gezdiğim yerlerde bu yanlış düşüncüyü düzeltmeye çalışıyorsam da elbette her köye gidemiyorum. Edirne ilinin bu tutumu ve ruhsal durumunu İstanbuldaki arkadaşlara da bildirip açıkladım. Bununla birlikte gerektiğinde ulusal emellerin savunulması için az çok bir varlık ve kuvvet sağlayacağımı umuyorum. Ancak işin köklü ve yaygın olarak sağlanması hepimizce istenmek olup bu da ileri sürülen sakıncaların yok edilmesine çalışılmakta olanak kazanacağı bilginize sunulur.

**K.O. 1 K.
Cafer Tayyar**

**BELGE, 253.
Kişiyi özeldir
İvedidir**

Harbiye, 11/3/1920

Ankara K.O. 20 K. Ve. Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Dün akşam inanılır İtalyan kaynaklarından güvenilir birine gizlice verilen haberde temsilcilerin dün öğleden sonra toplanarak Londradan gelen Ulusal Güçlerin İstanbulda bulunan başlarının tutuklanmasını içeren konuyu görüşerek emri uygulamayı kabul ettikleri, bu nedenle bu gibilerin bir an önce İstanbuldan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmiştir. Biz bunu ya İtilâf Devletlerinin bir blöfü ya da Meb'uslar Meclisinin dağıtılmasına neden olacak Ferit Paşanın iş başına getirilmesi gibi iki olasılığa yoruyoruz. Birinci olasılıkla bu gibilerin kaçması sonucunda bir skandal yaratarak isteklerini elde etmek ikinci olasılıkla da güvensizlik oyu vererek meclisi dağıtmak ve geniş çaplı tutuklamalarla, İtilâf Devletlerinin de yardımı ile, saltanat ve hükûmetle birlikte ulusseverlere karşı eyleme geçmektir. Elbette her iki olasılığa karşı da buradan hiçbir yere gidilmiyecek, işin sonuna kadar namus görevi yerine getirilecektir. Salih Paşa bu durumu biliyor ve buna bilerek neden oluyor. Onun için daha önce de belirttiğimiz gibi bu renksiz yeni kabinenin düşürülmesi için son derece çalışacağız ve başarılı olacağımıza da güveniyoruz.

2 - Güvenilir kaynaklardan haber alındığına göre Allenby ateşkes anlaşmasının eki Yaver ve Reşit Paşalar tarafından hükûmet adına Tevfik Paşa kabinesi zamanında imza edilmiştir. Ele geçince örneği sunulacaktır. (Rauf)

**Başyaver
Salih**

**BELGE, 253.
Şifre**

Ankara, 11/3/1920

Kâzım Kara Bekir Paşaya, Eskişehirde Fahrettin ve Refet Beylere

K.O. 3 Komutanı Salâhattin Beye

İstanbuldan şimdi gelen telgrafın örneği bilgi için olduğu gibi sunulur. (Bir örneğinin On Dördüncü Kolorduya verilmesi Fahrettin Beyefendiden rica olunur.)

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

ÖRNEK

Dün akşam inanılır İtalyan kaynaklarından güvenilir birine gizlice verilen haberde temsilcilerin dün öğleden sonra toplanarak Londradan gelen Ulusal Güçlerin İstanbulda bulunan başlarının tutuklanmasını içeren konuyu görüşerek emri uygulamayı kabul ettikleri, bu nedenle bu gibilerin bir an önce İstanbuldan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmiştir. Biz bunu ya İtilâf Devletlerinin bir blöfü ya da Meb'uslar Meclisinin dağıtılmasına neden olacak Ferit Paşanın iş başına getirilmesi gibi iki olasılığa yoruyoruz. Birinci olasılıkla bu gibilerin kaçması sonucunda bir skandal yaratarak isteklerini elde etmek ikinci olasılıkla da güvensizlik oyu vererek meclisi dağıtmak ve geniş çaplı tutuklamalarla saltanat ve hükûmetle birlikte ulusseverlere karşı eyleme geçmektir. Elbette her iki

aleyhine hareket etmektir. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar vazifei namus ifa kılınacaktır. Salih Paşa bu vaziyeti bilerek bu hale bile- rek sebep olmaktadır. Binaenaleyh evvelce de arzylediğimiz veçhile bu renksiz yeni kabine- nin iskatı için son derece çalışacağız ve muvaffak olacağımıza da eminiz.

Şifre
Müstaceldir

14/3/1336

Seryaver Salih Beye

Rauf Beyefendiye:

Mütarekenin hafî mevaddı müzeyyesinden Erkânıharbiye Reisi Sânisî Kâzım Paşa- nın malûmatı olması muhtemel bulunduğunu On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa bildiriyor. Nazarı dikkati âlinizi celbederim.

Mustafa Kemal
14/3/1336

Şifre
Müstaceldir

İsmet Beyefendiye

Reşit ve Yaver Paşalar tarafından imza edildiği Rauf Beyefendi tarafından istihbar ve bize de iş'ar kılınan mütarekename mevadî hafiyesi hakkında Erkânıharbiye Reisi Sânisî Kâ- zım Paşanın malûmattar oldukları maznundur. Fevzi Paşanın nazarı dikkatinin celp buyu- rulması mercudur.

Mustafa Kemal

VESİKA, 253.

Harbiye, 11/3/1336

K.O. 20 Kumandan Vekili Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Son maruzatımıza ve kabine vaziyetleri hakkında bir gûna mütaleatınıza destres olama- dığımızdan ademi vusulünden ve sıhhatinizden bihakkın endişedeyim. Cevabınıza muntazırız.

2 - Maraş müsadematının ne suretle başlayıp ne tarzda cereyan ettiği hakkında mufas- sal ve sizin mevsuk malûmatınızın iş'arını da rica eyleriz Efendim. (Rauf)

Harbîye Nezareti Seryaveri
Salih

VESİKA, 254.

Şifre
Gayet müstaceldir

12/3/1336

Seryaver Salih Beye

C: 11/3/1336

1 - Rauf Beyefendiye: Kabineye ademi itimat reyî vermek suretile taarruzun tarafımız- dan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe istinat ettirilemeyecektir. Kâzım Kara Bekir, Fuat Paşalarla Ankaraya gelmiş olan Refet ve Fahrettin Beyler de aynı fikirdedirler. Ancak gru- bun derecei tesanüt ve tecellüdüne ve vahdeti hareketteki azmî kat'isine dair sarîh bir fikir ve kanaat hâsıl etmek için Salih Paşanın grup heyeti idaresile müzakere etmeksizin hareket et- mesini bir meşrutiyet meselesi yapmak hususundaki karar hakkında hiçbir mütalea derme- yan etmemiştim.

2 - İngilizlerin tevkîf kararına, muhaliflerin yaygaralarına karşı Meclisin cesurane niha- yete kadar vazifesine devamı pek naif ve parlaktır. Ancak zâtî âlinizle beraber vücutları te- şebbüsât ve harekâtı atiyemiz için elzem olan arkadaşların neticede bize iltihakları esabı be- hemehal müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde grubun vahdet ve azim dairesinde hareketi- ni tanzim edebilecek zevatın şimdiden tavzîfiyle sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevat meyânında memleketi temsil evsafını haiz olanlarla icabında hükûmet teşkil ve idare liyakatındekilerin bulunması mühimdir. İtilâf Devletlerinin muamelei zecriye tatbik edebileceklerine şüphe yoktur.

3 - Maraş meselesi hakkında vesaiiki hakikiyeye müstenit ayrıca bir rapor takdim ederim.

4 - Büyük iştiyak ve hüürmetle gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

olasılığa karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar namus görevi yerine getirilecektir. Salih Paşa bu durumu biliyor ve buna bilerek neden oluyor. Onun için daha önce de bildirdiğim gibi bu renksiz yeni kabinenin düşürülmesi için son derecede çalışa- cız ve başarılı olacağımıza güveniyoruz.

BELGE 253.

Şifre
İvedidir

14/3/1920

Başyaver Salih beye

Rauf Beyefendiye:

Ateşkes anlaşmasının ek maddelerinden Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşanın bilgisi olmasının olası bulunduğunu On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa bildiriyor. Dikkatinizi çekerim.

Mustafa Kemal
14/3/1920

Şifre
İvedidir

İsmet Beyefendiye

Reşit ve Yaver Paşalar tarafından imza edildiği Rauf Beyefendi tarafından haber alı- nan ve bize de bildirilen ateşkes anlaşmasının gizli maddeleri konusunda Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşanın bilgi sahibi olduğu sanılmaktadır. Fevzi Paşanın dikkatini çekmeniz rica olunur.

Mustafa Kemal

BELGE, 253.

Harbiye, 11/3/1920

K.O. 20 Komutan Vekili Mahmut Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Son yazılarımız ve kabine durumu ile ilgili herhangi bir görüşünüzü alamadığımız için yazılanların size ulaşmadığından ve sağlığınıza haklı olarak kaygılanıyorum. Yanıtı- nızı bekliyoruz.

2 - Maraş çatışmalarının nasıl başlayıp nasıl yürüdüğü konusunda ayrıntılı ve güveni- lir bilgilerinizin bildirilmesini de rica ederiz Efendim. (Rauf)

Savaşışleri Bakanlığı
Başyaveri Salih

BELGE, 254.

Şifre
Çok ivedidir

12/3/1920

Başyaver Salih Beye

K: 11/3/1920

1 - Rauf Beyefendiye: Hükûmete güvensizlik oyu yoluyla sizin tarafınızdan bir atılış o kadar kuvvetli bir nedene dayandırılmayacaktır. Kâzım Kara Bekir, Fuat Paşalarla Anka- raya gelmiş olan Refet ve Fahrettin Beyler de aynı düşüncededirler. Ancak grubun ne denli dayanışma ve yürükliliği ve birlikte davranmaktaki kesin kararlılığına ilişkin açık bir görüş ve kanî elde etmek için Salih Paşanın grup yönetim kuruluyla görüşmek sizin iş görmesini bir meşrutiyet sorunu yapmak konusundaki kararla ilgili olarak hiçbir görüş ileri sürmemiştim.

2 - İngilizlerin tutuklama kararına, muhaliflerin yaygaralarına karşı Meclisin yürekli-likle sonuna kadar görevini sürdürmesi çok yararlı ve parlaktır. Ancak sizinle birlikte ileri-deki girişim ve davranışlarımız için varlıkları çok gerekli olan arkadaşların sonunda bize ka- tılmaları için gerekli işlerin sağlanması zorunludur. Bu olmazsa grubun birlik ve kararlılık- la davranmasını düzenleyebilecek kişilerin şimdiden görevlendirilmeleri ve sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecek kişiler arasında memleketi temsil nitelikle-ri olanlarla gerektiğinde hükûmet kurmak ve yönetmek yeteneklerine sahip olanlar bulun-ması önemlidir. İtilâf Devletlerinin zorlamaya başvuracakları kuşku götürmez.

3 - Maraş sorunu ile ilgili olarak gerçek belgelere dayalı bir rapor ayrıca sunacağım.

4 - Büyük özlem ve saygıyla gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

VESİKA, 256.

Başmemur Efendiye

Şimdi size bir telgraf yazacağız. Bunu mahallerine makine başında bizzat yazmanızı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri arzu ediyorlar. İstanbullu bilâhare tekrar bize veriniz.

Hayati

Hamdi Beye

Bu telgrafi hemen bizzat keşide etmenizi ve bildirmenizi rica ederim.

Heyeti Temsilîye Kâtibi

Hayati

Ankara, 16/3/1336

Diyarbakırda K.O. 13 K. Cevdet Beyefendiye

Erzurumda K.O. 15 Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Sivasta K.O. 3 K. Salâhaddin Beyefendiye

Konyada K.O. 12 K. Fahrettin Beyefendiye

Bursada Fırka 56, Bandırmada K.O. 14, Balıkesirde Fırka 61 Kumandanlıklarına

Nazilli Mevki Kumandanı Servet Beyefendiye

Edirne'de K.O. 1 K. Cafer Tayyar Beyefendiye

İzmitte Fırka 1 K. Rüştü Beyefendiye

Bu sabah 16/3/1336 İngilizler Şehzadebaşındaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit ve on beş kadarını mecruh ettikten sonra karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezaretini ve Tophaneyi ve Harbiye Telgrafhanesini işgal ettikleri bildirildi. Bu harekâtı yapan rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlıları bahriye efradıdır. İstanbulda fevkalâde bir halin cereyan etmekte olduğu anlaşıyor. Vaziyet Heyetimizce takip edilmektedir. İstanbulda muhabere ve münasebette müteyakkız bulunulması arz olunur.

Mustafa Kemal

Zeyil: Beyoğlu telgrafhanesini işgal ve memurîni oradan taretmişlerdir. Dersaadet telgrafhanesini de bir saate kadar işgal edecekleri haber alınmıştır.

VESİKA, 256.

İzmit, 16 Mart 1336

Heyeti Temsilîye tarafından bu sabah yazılan tamimi aldım. Esasen memlekette asayiş temini başlıca vazifemizdir. Binaenaleyh bu sabah İzmitteki İngiliz harp sefinesi kumandanı tarafından şifahî tebligatta da memlekette itihaz edilecek mukarrerat her halde iyi olacağı bildirilmesi üzerine bir kat daha asayişe çalışılmakta olduğunu arz ve müsterih olunması...

Mutasarrıf

Suat

VESİKA, 257.

Konya Başmüdüğü Beye

1 - Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendinin yaverini makine başına çağırırtınız.

2 - Şimdi İstanbul merkezinden bir İngiliz tebliği resmî yazılıyor. Bunun kat'iyen inşarına meydan verilmemesi ve doğrudan doğruya işgal altında bulunan İstanbul merkeziye yol verilmemesi ve mephus tebliğin alınan merakızda imhasının derhal emir buyurulması arz ve rica olunuyor, arz ederim.

Heyeti Temsilîye Kâtibi

Hayati

Şemsettin Beyefendiye

İstanbul merkezi İngiliz tebliği resmîsine Konya valisi Beyefendinin cevap verdiğini yazıyor. Paşa Hazretleri bunun sıhhatini anlamak istiyorlar, İstanbul merkezi İngilizlerin tamamile tahtı işgalindedir Efendim.

Hayati

BELGE, 256.

Başmemur Efendiye

Şimdi size bir telgraf yazacağım. Bunu yerlerine makine hasında kendiniz yazmanızı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri istiyorlar. İstanbullu sonra bize yeniden bağlayınız.

Hayati

Hamdi Beye

Bu telgrafi hemen kendiniz çekmenizi ve bildirmenizi rica ederim.

Temsilci Kurul Sekreteri

Hayati

Ankara, 16/3/1920

Diyarbakırda K.O. 13 K. Cevdet Beyefendiye

Erzurumda K.O. 15 Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

Sivasta K.O. 3 K. Salâhaddin Beyefendiye

Konyada K.O. 12 K. Fahrettin Beyefendiye

Bursada Tümen 56, Bandırmada K.O. 14, Balıkesirde Tümen 61 Komutanlıklarına

Nazilli Mevki Komutanı Servet Beyefendiye

Edirne'de K.O. 1 K. Cafer Tayyar Beyefendiye

İzmitte Tümen 1 K. Rüştü Beyefendiye

Bu sabah 16/3/1920 İngilizler Şehzadebaşındaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit edip on beş kadarını yaraladıktan sonra karakolu ve bir yandan da Savaşlıeri Bakanlığını ve Tophaneyi ve Harbiye Telgrafhanesini işgal ettikleri bildirildi. Bu işleri yapan rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlılarının deniz erleridir. İstanbulda olağanüstü olaylar olmakta olduğu anlaşıyor. Durum kurulumuzca incelenmektedir. İstanbulla haberleşmelerde ve ilişkide dikkatli (tetikte) bulunulması bildirilir.

Mustafa Kemal

Ek: Beyoğlu telgrafhanesini işgal etmişler ve görevlileri oradan kovmuşlardır. İstanbul telgrafhanesini de bir saate kadar işgal edecekleri haber alınmıştır.

BELGE, 256.

İzmit, 16 Mart 1920

Temsilci Kurul tarafından bu sabah yazılan genelgeyi aldım. Zaten ülkede güvenlik sağlamak başlıca görevimizdir. Bu nedenle bu sabah İzmitteki İngiliz savaş gemisi komutanı tarafından ağızdan yapılan bildiride de ülkede alınacak kararların her halde iyi olacağı bildirilmesi üzerine bir kat daha güvenlik sağlamaya çalışılmakta olduğunu bildirir ve içinizin rahat olmasını...

Mutasarrıf

Suat

BELGE, 257.

Konya Başmüdüğü Beye

1 - Kolordu Komutanı Fahrettin Beyefendinin yaverini makine başına çağırırtınız.

2 - Şimdi İstanbul merkezinden bir İngiliz resmî bildirisi yazılıyor. Bunun yayılmasına kesinlikle olanak bırakılmaması ve doğrudan doğruya işgal altında bulunan İstanbul merkeze yol verilmesi ve sözkonusu bildirinin alınan merkezlerde yok edilmesi için emir vermeniz isteniyor ve rica ediliyor, bilginize sunarım.

Temsilci Kurul Sekreteri

Hayati

Şemsettin Beyefendiye

İstanbul merkezi İngiliz resmî bildirisine Konya valisi Beyefendinin yanıt verdiğini yazıyor. Paşa Hazretleri bunun gerçek olup olmadığını anlamak istiyorlar. İstanbul merkezi İngilizlerin tümüyle işgali altındadır Efendim.

Hayati

*İstanbul merkezindeki memurların cevap almadıkları takdirde telgrafhaneden çıkarıl-
mıyacaklarını bildirmeleri ve ısrarları üzerine atideki cevap verilmiştir.*

SURET

*İmza yerine Düveli İtilâfiye tebligatıdır ibaresile çekilen telgrafnameyi saat bir buçukta
aldım. Asayişin muhafazasına çalışmak vazifemdir. Bu vazifeyi ifaya çalışacağım tabiidir.
Bu telgrafi çeken makam ve zatın bildirilmesi rica olunur.*

VESİKA, 258.

Numara 384

Erzurum, 22/9/1336

Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine

*Esliha ve mühimmat ve erzak ve emvali metrukede vukubulan suiistimalât ve gayrika-
nunî ve namahdut tekâlif ahzı, kanunsuz tahakküm ve tecebbür halkın hissiyatını büsbütün
rencide etmiş Erzurumun emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düşerek artık kendi ellerile idare
edilmeleri lüzumu yegâne çarei necat ve halâs addettiği bir zamanda buraya geldik. Paşa-
nın da hareketi menafîi memleketi tevafuk cihelle alenen yapılan fenalıklara hemen
nihayet verilmesi ve tahkikat hitamunda tahakkuk edecek hale göre müsebbiplerinin tecziye-
si lüzumunda ahali müüefikan ısrar ve emniyetbahş tedabirin acilen ittihazi talebi ve vilâyet
vekâletini bizzat muvakkaten kabul etmekteyim paşa dahil olduğu halde ahali tarafından rica
ve istirahat olundu. Ahval mufassalan yazılarak bizzarure birkaç (k v l k a y c b n z v s y)
veçhile vekâletini Hüseyin Avni Beye tevdi lüzumunu yazmıştım. Bizzat idarede bulunmı-
yarak haricen tanzimi umur ve gönderilen heyetin muvasalatında Meclise izahat vermek üzere
Ankaraya gelmekliğim lâzımdır. Böyle nazik bir zamanda Avni Beyin tahkikatın ikmaline
kadar vekâlette bulunması meb'uslukla gayrikabili telif görülmemelidir. Meseleyi daha va-
him bir safhaya (...) ve Erzurum mukavemet ve mevcudiyeti zayıf ettirmeden teklifatı kabu-
lî pek açık olarak irtikâp edilmiş olan suiistimalât hakkındaki takibatın hitamına kadar
memleketin kendilerinden addederek emniyet gösterdikleri Meb'us Hüseyin Beyin tebliği me-
muriyeti ve yirmi dört saate kadar cevap verilmesi ve keyfiyetten Paşanın haberdar edilmesi
müsterhamdır Efendim.*

**Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Celâlettin Arif**

VESİKA, 259.**Gayet mühim ve müstaceldir****Hemen keşide edilecektir**

Erzurum, 24/9/1336

Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Heyeti Vekilede ve Büyük Millet Meclisinde kiraat olunacaktır.

*Heyeti Vekilenin, Vekâleti Alilerinin gayrimusip ve gayrikanunî bulduğunuz teklifleri-
min hangileri olduğunu bildirmenizi rica ederim. Acaba Erzurum Meb'usu Hüseyin Avni
Beyin Erzurum vali vekâletine tayini talebi mi, eğer bu ise hatırı âlilerinde olmak gerektir ki,
Ankaradan çıkmazdan mukaddem Erzurum ahalisi kendisine vali bulup bize inha etsinler
emrini sizden telâkki eylemiş idim. Ben de ahaliye emrinizi tebliğ ettim. Acaba hata mı et-
tim. Ahali de bu teklifi hüsnü telâkki ederek bu zatın asil gelinceye kadar vekil olmasını ta-
lep ettim. Bu talebi Ankaraya bildirdim. Silâh cepane temin eylemek üzere birçok fedakâr-
lığa katlandığımız bir zamanda kırk elli bin silâhla milyonlarca mühimmatın dolayısıyla
Rumlara satılması, tahniyede vukua gelen suistimalât yüzünden ahaliye bir galeyana uyan-
masından dolayı hırsızların bir an evvel tecziyelerini talep etmekteyim acaba gayrimusip ve
gayrikanunî bir teklif miydi. İcra eylediğim takibat üzerine Tahniye Müdürü Avni Efendi-
nin hesabı tetkike başlandı. Ve beş bin kilo un sattığı meydana çıkar çıkmaz mumaileyhin
intiharından ne mana çıkarılır. Emvali metruke satışlarından vukua getirilen suiistimalât büt-
tün halkın ağzında iken müsebbiplerinin zahire ihracını talep etmek acaba gayrimusip ve
gayrikanunî bir talep mi, ileri cepheden ordu namına mevcut suiistimalâtın bir an evvel önü
alınması için murahhas olmak üzere gelen alay kumandanlarının şikâyatını dinleyip anları
Büyük Millet Meclisi Riyasetine bildirmek de acaba gayrimünasip bir teklif gibi mi telâkki*

*İstanbul merkezindeki görevlilerin yanıt almazlarsa telgrafhaneden çıkarılmıyacakla-
rını bildirmeleri ve direnmeleri üzerine aşağıdaki yanıt verilmiştir.*

ÖRNEK

*İmza yerinde İtilâf Devletleri bildirisi yazılı olarak çekilen telgrafi saat bir buçukta
aldım. Güvenliğin korunmasına çalışmak görevimdir. Elbette bu görevi yapmaya çalışı-
cağım. Bu telgrafi çeken makam ve kişinin bildirilmesi rica olunur.*

BELGE, 258.

Sayı 384

Erzurum, 22/9/1920

Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Silâh ve cephaneye ve yiyecek ve bırakılmış mallarda yapılan yolsuzluklar ve kanuna
aykırı ve sınırsız vergiler alınması, kanunsuz baskı ve zorbalık halkın hislerini büsbütün in-
citemiş Erzurumun güvensiz ve umutsuz bir duruma düşerek artık kendi elleriyle yönetilme-
leri gereğini tek esenlik ve kurtuluş yolu saymış olduğu bir zamanda buraya geldik. Paşanın
yaptıkları da ülke yararlarına uymadığından açıktan açığa kötülöklere hemen son verilme-
si ve soruşturmalar bitince belirecek duruma göre suçluların cezalandırılmasının gerektiğin-
de halk hep birlikte direndi ve güven verici önlemlerin ivedi olarak alınması isteği vali vekil-
liğini benim geçici olarak üstlenmekliğim paşa ile birlikte halk tarafından rica edildi ve di-
lendi. Durum ayrıntılı olarak yazılarak zorunlu olarak birkaç (k v l k a y c b n z v s y) gibi
vali vekilliğinin Hüseyin Avni Beye verilmesi gerektiğini yazmıştım. Kendim yönetimde bu-
lunmıyarak dışarıdan işleri düzenlemem ve gönderilen kurul vardıkta Meclise açıklama
yapmak üzere Ankaraya gelmekliğim gereklidir. Böyle kritik bir zamanda Avni Beyin so-
ruşturma tamamlanana kadar vali vekilliğinde bulunması meb'uslukla bağdaşmaz sayılma-
malıdır. Sorunu daha ağır bir aşamaya (...) ve Erzurum direniş ve varlığı yitirilmeden öne-
rilerin kabulü pek açık olarak yapılmış olan suiistimallerle ilgili kovuşturma sone erene ka-
dar kentin kendilerinden sayarak güven duydukları Meb'us Hüseyin Beyin görevlendirildi-
ğinin bildirilmesi ve yirmi dört saate kadar yanıt verilmesi ve durumdan Paşaya bilgi veril-
mesi rica olunur Efendim.*

**Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı
Celâlettin Arif**

BELGE, 259.**Çok önemli ve ivedidir****Hemen çekilecektir.**

Erzurum, 24/9/1920

Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Bakanlar Kurulunda ve Büyük Millet Meclisinde okunacaktır.

*Bakanlar Kurulunun ve yüksek bakanların uygunsuz ve kanunsuz bulduğu önerileri-
min hangileri olduğunu bildirmenizi rica ederim. Acaba Erzurum Meb'usu Hüseyin Avni
Beyin Erzurum vali vekilliğine atanması isteği mi, eğer bu ise anımsamanız gerektir ki, An-
karadan çıkmazdan önce Erzurum halkı kendilerine vali bulup bize önerinler emrini sizden
almış idim. Ben de halka emrinizi bildirdim. Acaba yanlış mı yaptım. Halk da öneriyi iyi kar-
şıladığından asıl vali gelinceye kadar onun (Hüseyin Avni beyin) vekil olmasını istedim. Bu
isteği Ankaraya bildirdim. Silâh cephaneye sağlamak için birçok özverilere katlandığımız bir
zamanda kırk elli bin silâhla milyonlarca cephanenin dolaylı yollardan Rumlara satılması,
öğütme ücretlerinde yapılan suiistimaller yüzünden halkda bir kaynaşma olması dolayısıyla
hırsızların bir an önce cezalandırılmalarını istemekliğim acaba uygunsuz ve kanunsuz bir
öneri miydi. Yaptığım kovuşturmalar üzerine Öğütme Ücretleri Müdürü Avni Efendinin he-
sapları incelenmeye alındı. Ve beş bin kilo un sattığı ortaya çıkar çıkmaz onun intihar etme-
sinden ne anlam çıkarılır. Bırakılmış malların satışlarından yapılan suiistimaller bütün halkın
ağzında iken buna neden olanların ortaya çıkarılmasını istemek acaba uygunsuz ve kanun-
suz bir istek mi, ileri cepheden ordu adına yapılmakta olan suiistimallerin bir an önce önü
alınması için delege olmak üzere gelen alay komutanlarının yakınmalarını dinleyip onları
Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirmek de acaba uygunsuz bir öneri gibi mi karşılan-*

* Göç edenlerin geride bıraktıkları

olundu. Müdafaai Hukuk halkın mutalebatını dermeyan etmiş olduğunu işittim. Erzurum muhitini zannedersem kâfi derecede tanıyorsunuz. Buranın halkı bir kere feveran etti mi, anın önünde durmak gayet güç olduğunu bildiğimden bunun hudusundan evvel lâzımgelen tedabiri hakimaneyi tevcih etmek acaba gayırkanunî ve gayrimusip bir teklif miydi. Ben zannediyorum ki vazifei vatanîyemi ifa edebilmek için muhtaç olduğum istirahatı bir tarafa bırakarak bu işlerle uğraşmayı Heyeti Vekile takdir edecek ve gayırkanunî gayrimusip teklifin benden sudur eylemiyeceğine Heyeti Vekilenin kail olmasını beklerdim. Aranızda müddeayıtımı takdir edecek arkadaşlarım mevcut olacağına kaniim. Dairei intihabiyemi teftiş etmeksizin hemen Ankaraya muavedet imkân dahilinde değildir. Buraya geldim geleli bu gibi meşagil ile uğraştığımdan kazaları dolaşmaya vakit bulamadım Efendim.

**Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Celâlettin Arif**

VESİKA, 260.

Dersaadet, 17/10/1338

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Tevfik Paşa oğlunu bendenize göndererek atideki telgrafnameyi verdi:

Meselenin gayet mahrem tutulması ricasile beraber vukubulan tahkikatına nazaran İngilizler, konferansta Anadolu ile İstanbulun ayrı ayrı cephe arzemesinden istifade ile hilâfet hamisi sıfatını iktisap etmeye çalışacağından meseleye lâzımgeldiği gibi ehemmiyet verilmesini arz etmemi tebliğ ettirdi. Ferman. (Hâmit)

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Biavnihihaalâ ihraz olunan muzafferiyet, badeezin İstanbul ve Ankara arasında tahaddüs etmiş olan ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdeti millîyemizi temin etmiş olup ancak Düveli Müttefika ile aramızda müsaleha henüz aktedilmemiş olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde kariben inikadı derkâr bulunan sulh konferansına sabıkı vehile her iki tarafın davet edileceği malûm bulunduğu mebni selâmeti millîyemize müteallik mevadî mühimmenin evvelce beynimizde müzakere ve teshili zımında istihzaratta bulunularak mezkûr konferansta müttehiden hukuku milletin müdafaasına sarfı mesai edilmesi nezdi âlilerinde dahi rehini tasvip olacağına kanaati hamilem bulunduğundan olbapta tarafı senaverilerle görüşüp anlaşmak üzere ahvale vâkıf ve emniyetinizi haiz bir zatın buraya gayet mahremane talimatı hamilen ve sürati mümkünine ile izamı mütemmannadır Efendim. 17/10/1338 İmza: Sadrazam Tevfik."

VESİKA, 261.

Bursa, 18 Teşrinievel 1338

İstanbulda Hâmit Beyefendiye

Türkiye Devletinin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazarı dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilât Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti taayyün eden Türkiye Devletinin tarihi teessüsündenberi Türkiye mukadderatına vazrûyet ve bundan mes'ul yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti olduğu cihanca malûm ve hadisatı filiye ve muamelâtı siyasiye ile müeyyet bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ihraz eylediği muzafferiyeti kat'iyenin netice tabiiyesi olmak üzere vukuu karip olan sulh konferansında Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından temsil olunur. Bu hakayik karşısında gayrimeşru ve gayrihukukî olduğu Meclisi Alice mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi heyet mensubininin şimdiye kadar biddefaat vaki olduğu gibi bundan sonra da siyaseti devleti teşviştan mücanebet eylememeleri hususunun ne derece azîm mes'uliyeti bâdi olacağı derkârdır Efendim.

Mustafa Kemal

di. Hakları Savunma'nın halkın isteklerini ileri sürmüş olduğunu işittim. Erzurum yöresini sanırım yeterince tanıyorsunuz. Buranın halkı bir kere kaynadı (çoştı) mı, onun önünde durmanın çok zor olduğunu bildiğimden bu olmadan önce gereken akıllıca önlemleri ileri sürmek acaba kanunsuz ve uygunsuz bir öneri miydi. Ben sanıyorum ki yurd görevimi yapabilmek için gereksindiğim dinlenmeyi bir yana bırakarak bu işlerle uğraşmayı Bakanlar Kurulu iyi karşılayacak ve kanunsuz uygunsuz önerinin benden çıkamayacağını Bakanlar Kurulunun bileceğini beklerdim. Aranızda iddialarımın değerini bilecek arkadaşlarım bulunduğu inanıyorum. Seçim bölgemi teftiş etmeksizin hemen Ankaraya dönmem olanağı yoktur. Buraya geldim geleli bu gibi işlerle uğraştığımdan kazaları dolaşmaya vakit bulamadım Efendim.

**Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı
Celâlettin Arif**

BELGE, 260.

İstanbul, 17/10/1922

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Tevfik Paşa oğlunu bana göndererek aşağıdaki telgrafı verdi:

İşin çok gizli tutulması ricasıyla birlikte yapılan soruşturmalara göre İngilizler, konferansta Anadolu ile İstanbulun ayrı ayrı cepheler gibi görünmesinden yararlanıp halifelüğün koruyucusu kimliğini takınmaya çalışacağından konuya gerektiği gibi önem verilmesini size iletmemi bildirdi. Emir sizindir. (Hâmit)

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Tanrının yardımıyla kazanılan zafer, bundan böyle İstanbul ve Ankara arasında çıkmış olan anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış ve ulusal birliğimizi sağlamıştır ancak, İtilâf Devletleri ile aramızda barış daha yapılmamış olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde yakında toplanacağı anlaşılan barış konferansına eskiden olduğu gibi her iki tarafın çağırılacağı bilindiğinden ulusal esenliğimize ilişkin önemli noktaları önce aramızda görüşüp saptamak için hazırlıklar yaparak bu konferansta ulusun haklarını savunmaya birlik içinde çaba harcanması sizce de uygun görüleceğine tam inancım bulunduğundan o konuda sizinle görüşüp anlaşmak üzere durumu bilen ve güvendiğiniz bir kişinin buraya çok gizlice ve vereceğiniz direktiflerle birlikte ve olabildiğince çabuk gönderilmesini dilerim Efendim. 17/10/1922 İmza: Başbakan Tevfik."

BELGE, 261.

Bursa, 18 Ekim 1922

İstanbulda Hâmit Beyefendiye

Türkiye Devletine karşı her türlü girişimi her zaman göz önünde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti alınacak karşı önlemleri düşünmüştür. Anayasa ile biçimi ve niteliği belirlenen Türkiye Devletinin kuruluş tarihinden beri Türkiyenin kaderini elinde bulunduran ve bundan sorumlu olanın yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti olduğu dünyaca bilinmekte ve bu durum edimler ve politik işlemlerle kanıtlanmış bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kazandığı kesin zaferin doğal sonucu olarak yapılması yakın olan barış konferansında Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından temsil olunur. Bu gerçekler karşısında yasa ve hukuk dışı olduğu yüce Meclis tarafından birçok kere bildirilip ilân edilmiş olan kurulların veya bu gibi kurul üyelerinin şimdiye kadar çok defa olduğu gibi bundan sonra da devletin politikasını karıştırmaktan vazgeçmelerinin ne ölçüde büyük sorumluluklar doğuracağı açıkça bellidir Efendim.

Mustafa Kemal

VESİKA, 262.**1/1010****Mahrem ve aceledir****P.R, 8/11/1338****Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine****C: 7/11/1339**

Zâtı samilerinden telgrafla telâkki ettiğim emrin başında Tevfik Paşaya cevap olduğu mezkûr bulunmadığı gibi nihayetinde de telgrafnameyi kendisine tebliğim emir buyurulmadığından bunu bendeniz için bir veçhe telâkki etmiş ve binaenaleyh Tevfik Paşaya üç gün zarfında beş kere o veçhe dahilinde bilvasıta tebligatta bulunduğum gibi hatta bir defasında konferansa murahhas gönderilmemek için gazeteler, ajanslara tebliği icap eden beyanatının esaslarını havi bir mesnevde bile göndermiştim. Her defasında işin derdesti müzakere olduğuna ve yakında neticeyi bildireceğine dair cevaplar aldım. Keyfiyetin bundan ibaret olduğu maruzdur ferman.

Hâmit**VESİKA, 263.****Ankarada:****Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine****Gayet müstaceldir**

Konferansa, Babîâli de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâbîâlinin ademi icabeti, devletin altı asrı mütecaviz zamandanberi müesses ve mahfuz olan, bütün âlemi islâmın alâkadar olduğu hüviyeti tarihîyesini mahkûmu indiras etmek, Büyük Millet Meclisinin ademi icabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhü akim bırakmaktır. Bu mühim mes'uliyetleri bittabi ne Babîâli ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Babîâli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakikî bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyika karşı Sevr Muahdesinin ademi tasdikında mukavemet ve tesadüf olunan müşkülâtı azimenin iktihâmı ile umuru idarenin tedvirini ve işgalin taklîli tesiri hususunda bezli makderet ve bu meyanda muvaffakiyatı vakıanın husulüne bikaderilimkân hizmet eden heyetimiz hakimiyeti millîyeyi tahkim ve tevsik suretile vahdeti idareyi temin için müzakereye de hazır olduğu halde mesaiî hayriyenin bir sulhü nâfi ile semeratı siyasîyesini iktıfat hengâmında mücadelei milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bilittihat istihsali mümkün olan menafîi âliyei vatandan cüz'ü lâyeteczasını bile ifateyi asla tecviz etmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir muhalefeti dahi reva görmez. Hatta payı âdâyi kati ve levsî istilâyı izale yolunda şey fen mesaiî cansiparane ve hudapesendanede bulunanları nefislerine tercih eyler. Binaenaleyh ademi itilâf sebeble devlet ve milletin başına maazallahü taala bir musibeti uzma getirmek ve muaveneti maddiye ve muzaheretî manevîyelerine nail olduğumuz âlemi islâmı müteallim etmekten ise menafîi âliyei vatan uğrunda temini vahdet, evvelce vacip ise bugün farz olmuştur. Şu halde hem istikbali memleket, hem müdafaai hukuku vatan hakkında müzakerede bulunulmak üzere Büyük Millet Meclisince tayin olunacak bir zatın talimatı mahsusa ile hemen gönderilmesini hassaten temenni ve bu şık tensip buyurulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa Hazretlerinin oraya gönderileceği beyan ve cevabın telgrafla bildirilmesi niyaz olunur.

Sadrızam**Tevfik****VESİKA, 264.**

Saltanatı millîyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisinde cereyan eden tarihî celselerden:

1 Teşrinisani 1338 de saltanatı millîyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisinde cereyan eden tarihî celsede Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin irat buyurdıkları mühim nutuk:

Arkadaşlar! İstanbulda gayrimeşru bir sıfatı şahsına atfeden Tevfik Paşa evvelâ hususî ve mahrem olarak ordularımızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclisi Aliye müracaatte bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgrafname ile efkârı umumîyei islâmîyet teşviş edilmek isteniyor. Bu telgrafnamedeki zihniyet, istiklâlîmizi inhaya çalı-

BELGE, 262.**1/1010****Gizli ve ivedidir****P.R, 8/11/1922****Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine****K: 7/11/1922 şifreye:**

Sizden telgrafla aldığım emrin başında Tevfik Paşaya yanıt olduğu yazılı bulunmadığı gibi sonunda da telgrafı kendisine bildirmem emrolunmadığından bunu bana verilmiş bir direktif saymış ve bu nedenle Tevfik Paşaya üç gün içinde beş kere o yolda aracı ile bildiride bulunduğum gibi bir defasında da konferansa delege gönderilmemek için gazetelere, ajanslara verilmesi gereken demecinin ana hatlarını içeren bir müsvedde bile göndermiştim. Her defasında işin incelenmekte olduğuna ve yakında sonucu bildireceğine ilişkin yanıtlar aldım. Durumun böyle olduğunu bilginize sunarım. Emir sizindir.

Hâmit**BELGE, 263.****İstanbul, 29/10/1922****Ankarada:****Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına****Çok ivedidir**

Konferansa, İstanbul Hükûmeti de, Büyük Millet Meclisi de çağırıldı. İstanbul Hükûmetinin çağrıya uymaması, devletin altı yüzyılı aşkın süredir kurulmuş ve korunmuş olan, bütün islâm dünyasının ilgili olduğu tarihî kimliğini yıkılmaya mahkûm etmek, Büyük Millet Meclisinin çağına uymaması ise dünyanın özlediği ve beklediği barışı çıkmaza sokmaktadır. Bu büyük sorumlulukları elbette ne İstanbul Hükûmeti ne Büyük Millet Meclisi kabul eder ve yüklenir. Zaten İstanbul Hükûmeti ile Büyük Millet Meclisi arasında gerçek bir ikilik düşünülemez ve her türlü direktme ve baskıya karşı Sevr Antlaşmasının onaylanmamasında direnmenin ve karşılaşılan pek büyük güçlüklerin göğüslenmesi ile yönetim işlerinin yürütülmesi ve işgalin etkisini en aza indirmek konusunda elden geldiğince çaba harcanmıştır ve bu arada elde edilen başarının sağlanmasına olabildiğince yardım eden kurulumuz ulusal egemenliği güçlendirip sağlamlaştırmak yoluyla yönetim birliğini sağlamak için görüşmeye de hazır olduğu halde hayırlı çalışmaların yararlı bir barış ile politik meyvalarının alınması döneminde ulusun kutsal savaşımdan ayrı kalmayı ve bu nedenle birlik içinde elde edilebilecek olan yüce vatan çıkarlarından ufak bir parçasını bile yitirmeyi hiçbir zaman doğru bulmaz. Ayrılık şöyle dursun, en küçük bir karşıtlığı bile doğru bulmaz. Hatta düşmanların ayaklarını kesmek ve istilânın pisliklerini temizlemek yolunda kılıçla canını feda edencesine Tanrının beğeneceği gibi çalışanları kendisinden üstün tutar. Böyle olunca anlaşılmamak yüzünden devlet ve milletin başına Tanrı korusun büyük bir felâket getirmek ve nesnel yardım ve tinsel desteklerini kazanmış olduğumuz islâm dünyasını acılara boğmaktansa vatanın yüksek çıkarları uğrunda birlik sağlamak, önce gerekli ise bugün zorunlu olmuştur. Şu halde hem ülkenin geleceği, hem vatanın haklarının savunulması ile ilgili görüşmelerde bulunulmak üzere Büyük Millet Meclisince atanacak bir kişinin özel direktifle hemen gönderilmesini özellikle diler ve bu yol uygun bulunmazsa kurulumuzdan Ziya Paşa Hazretlerinin oraya gönderileceğini bildirir ve yanıtınızın telgrafla bildirilmesini dileriz.

Başbakan**Tevfik****BELGE, 264.**

Ulusal egemenliğin gerçekleşmesi konusunda Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî oturumlardan:

1 Kasım 1922 ulusal egemenliğin gerçekleşmesi konusunda Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî oturumda Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin okuduğu önemli nutuk:

Arkadaşlar! İstanbulda yasaya aykırı bir kimlik takınan Tevfik Paşa önce özel ve gizli olarak ordularımızın Başkomutanına, ardından da onu jurnal edencesine açık bir telgrafla Yüce Meclise başvurdu. Dikkat edilirse görülür ki gelen telgrafla islâm kamuoyu bulandırılmak isteniyor. Bu telgraftaki anlayış, bağımsızlığımızı yok etmeye çalışan düşmanlarımıza karşı kutsal davamızı

şan düşmanlarımıza karşı davayı mukaddesemizi müdafaada filen ve hukukan muvaffakiyetlere mazhar olan Hükûmeti Milliyemizi duçarı zâf etmeye matuftur. Mana ve mantıktan âri olan bu telgrafnamenin muhteiyatı; Meclisi Alininin mevcudiyetle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzuubahs etmemizi istilzam eyledi. Şekli idaremizde mündemîç bulunan hakikat, Türkiye halkının, mukadderatına bilfiil ve bizzat vazuiyet olması, hakimiyeti millîyesini, saltanatı millîyesini üç senedenberi kendi elinde bulundurarak davayı mukaddesini müdafaada etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir batılın zevalini müeddi oldu. Bu batıl, gayrimeşru, gayrimakul olan şey bir milletin hukuku hakimiyet ve saltanatın bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesiydi.

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzuyu millete tebaan millet vekillerinden terekkiup eden heyeti celilenizin tabii surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim, Beni beş on dakika daha dinlemek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum. (Hay hay sesleri)

Arkadaşlar; tavzihi hakikat için hep beraber Türk tarihi ve islâm tarihi üzerinde kısa ve serî bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler, bu dünyayı beşeriyette asgari yüz milyonu mütevaciz nüfustan mürekkep bir Türk milleti azîmesi vardır. Ve bu milletin sahai arzdaki vüs'ati nisbetinde sahai tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler, bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim: Birinci vâhidi kıyasî, edvarı kablet-tarihiye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin cediti âlâsı olan Türk namındaki insan, İkinci Ebülbeşer Nuh Aleyhisselâmun oğlu Yafesin oğlu olan zattır.

Tarih devrinin tedariki vesaikte pek müsamahakâr olan ilk saffhalarına biz de müsamaha edelim. Fakat en bariz ve en maddî ve en kat'î delâli tarihiye istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asyanın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çine gönderen ve Bizansın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir.

Efendiler; yine malûmdur ki, dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır. Ve bunların Asyayı kısmı Ceziretülarapta mütekâşif olarak arzı mevcudiyet eder.

Mazharı nübüvvet ve risalet olan Fahriâlem Efendimiz bu kütleye Arap içinde Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarekti.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür; âdatı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki: insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalea olunabilir. İlk devir beşeriyetin sahavet ve şebabet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemal devridir.

Beşeriyet birinci devirde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisile iştigal edilmeyip istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan noktai tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarile iştigali lâzımcı ülühiyetten addeylemiştir. Onlara Hazreti Adem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayrimazbut ve namütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasile en son hakâyiki dinîye ve medenîyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derecei idrak, tenevvür ve tekemmülû her kulun doğrudan doğruya, ilhamatı ilâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebeptendir ki, Cenabı Peygamber, hatemülenbiya olmuştur ve kitabı, kitabı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammet Mustafa Sallâllahuâleyhivesellem 1394 sene evrel rumî nisan içinde ve Rebiülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan! Bugün o gündür. Filhakika arabî tarihlerinde bu akşam yevmi vilâdetin tamamı senei devriyesine tesadüf ediyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (İnşallah sadaları) Hazreti Muhammet eyyamu sahavet ve şebabetini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nuranî, sözü ruhanî, rüşd ve rü'yette bibedel, sözünde sâdık ve hilim ve mürüvvetçe saire faik olan Muhammet Mustafa evvelâ bu evsafı mahsusa ve mütemayizesile kabilesi için "Muhammedülemin" oldu. Muhammet Mustafa peygamber olmadan

savunmada edimsel ve hukuksal başarılar kazanan Ulusal Hükûmetimizi zayıflatmaya yöneliktir. Anlam ve mantıktan yoksun olan bu telgrafın içeriği; Yüce Meclisin varlığıyla gerçekleşen bir biçimi, bir gerçeği yeniden sözkonusu etmemizi gerektirdi. Yönetim biçimimizin içinde bulunan gerçek, Türkiye halkının, kaderini kendisinin edimli olarak ele alması, ulusal egemenliğini, milletin saltanatını üç senedenberi kendi elinde bulundurarak kutsal davasını savunmakta bulunmasıdır.

Bu gerçeğin belirmesi, bir yalan-yanlışın ortadan kalkması sonucunu verdi, bu yalan-yanlış, kanuna ve akla aykırı olan şey bir milletin egemenlik ve hakkının bir tek kişide temsil edilmesine izin verilmesiydi,

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve ulusun isteğine uyarak millet vekillerinden oluşan yüce topluluğunuzun doğal olarak vermiş olduğu kararı, birçok defalar birçok arkadaşlarımızın çeşitli fırsatlarla söylemiş oldukları halde ben de bir arkadaşınız olarak bu kürsüden aynı şeyi yöneleceğim. Beni beş on dakika daha dinlemek iyiliğini göstermenizi rica ediyorum. (Hay hay sesleri)

Arkadaşlar; gerçeklere açıklık kazandırmak için hep birlikte Türk tarihi ve islâm tarihi üzerine kısa ve çabuk bir göz atmayı onaylar mısınız? Efendiler, bu insanlık dünyasında en az yüz milyonu aşkın nüfustan oluşan büyük bir Türk ulusu vardır. Ve bu ulusun kapladığı toprakların alanı oranında tarih alanında da bir derinliği vardır.

Efendiler, bu derinliği isterseniz iki ölçüte vuralım: Birinci ölçüt, tarih öncesi çağlara ait ölçütüdür. Bu ölçüte göre Türk milletinin en yüksek atası Türk adındaki insan, insanların ikinci babası Nuh Peygamberin oğlu Yafesin oğlu olan kişidir.

Tarih döneminin belge toplama konusu pek umursamadığı ilk evrelerine biz de anlayış gösterelim. Fakat en belirgin ve en nesnel ve en kesin tarihî kanıtlara dayanarak diyebiliriz ki, Türkler on beş yüzyıl önce Asyanın göbeğinde çok büyük devletler kurmuş ve insanlığın her türlü yeteneklerine ortam yaratmış bir varlıktır. Elçilerini Çine gönderen ve Bizansın elçilerini kabul eden bu Türk Devleti atalarımız olan Türk milletinin kurduğu bir devlettir.

Efendiler; yine bilinir ki, dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kitlesi vardır. Ve bunların Asyayı bölünmüş Arap yarımadasında yoğun olarak varlığını gösterir.

Kendisine nebilik ve elçilik onuru verilen evrenin övücü olan Peygamberimiz Arap kitlesi içinde Mekke'de dünyaya gelmiş bir kutsal varlık idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür; Tanrının uygulamalarına bakarak diyebiliriz ki: İnsanlar iki sınıfta, iki dönemde ele alınabilir. İlk dönem insanlığın çocukluk ve gençlik dönemidir. İkinci dönem, insanlığın erginlik ve olgunluk dönemidir.

İnsanlar birinci dönemde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve nesnel araçlarla kendisile ilgilenilmek gerekir. Allah, kullarının gerekli olan olgunluğuna ulaşmasına değin içlerinden seçtiği araçları eliyle de kullarıyla ilgilenmeyi Tanrı olmanın gereklerinden saymıştır. Onlara Adem Peygamberden bu yana bilinen ve bilinmeyen sayısız denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve elçiler göndermiştir. Fakat Peygamberimiz aracılığıyla en son din ve uygarlık gerçeklerini verdikten sonra artık insanlarla araçlarla ilgili kurmayı gerekli saymamıştır. İnsanlığın anlama, aydınlanma ve olgunlaşma ölçüsünün doğrudan doğruya, Tanrısal esinlerle ilişki kurma yeteneğine ulaştığını kabul buyurmuştur ve kitabı, en üstün en eksiksiz kitaptır. Son peygamber olan Muhammed Mustafa (S.A.) 1394 sene önce rumî Nisan içinde ve Rebiülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan! Bugün o gündür. Gerçekten arabî tarihlerde bu akşam Peygamberin doğumunun tam yıldönümüne rastlıyor. İnşallah bu hayırlı bir rastlantıdır. (İnşallah sesleri) Hazreti Muhammed çocukluk ve gençlik günlerini geride bıraktı. Ama daha peygamber olmadı. Yüzü nurlu, sözü ruhlı, olgunluk ve görüşte benzersiz, sözüne bağlı ve yumuşaklık ve cömertlik yönünden başkalarından üstün olan Muhammed Mustafa önce bu özel ve üstün nitelikleriyle kabilesi içinde "Güvenilir Muhammed" oldu. Muhammed Mustafa

evvel, kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi.

Fahrîâlem Efendimiz, namütenahi tehlikeler içinde bîpayan mihnetler ve meşekkatler karşısında yirmi sene çalıştı. Ve dinî islâmı tesise ait vazîfei peygamberliğini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsılı âlâyı illiyyin oldu. Kendisinin mazharı ırşadâtı olan bütün müslimin bilhassa Ashabı Güzin birçok gözyaşı döktüler. Fakat muktezâyı beşeriyet olan bu hali teessürün bîfaide olduğunu derhal idrak eden erbabı fatanet Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalihi ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatle toplandılar. Resulüekreme halife olacak bir emîr intihabı mevzuubahs edildi. Ebubekirden şahsen çok hoşlanırdı ve enfası vapesinini yaşarken Ebubekirin kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emri intihapta mühim olarak üç muhtelif noktâi nazar tebarüz etti. Bu noktâi nazarlardan birisi makamı hilâfete istihkak, mesalihi ümmeti rü'yet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran makamı hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu noktâi nazar cümhuru sahabenin idi.

İkinci noktâi nazar, o güne kadar nusreti islâma hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesi idi. Bu, ensarın noktâi nazarı idi. Üçüncü fikir ise kuvveti karabeti iltizam idi. Bu da Haşimîlerin noktâi nazarı idi. Bu üç noktâi nazardan ittîfakı ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaç eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kani olan Hazreti Ömerin tesirile Hazreti Ebubekire biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin intihabında temayülâtı umumîyenin tabîi temerküzünden ziyade şahsî tesir tesbiti şekletmiştir. Efendiler, bu muhalefet ve münakaşatın nebemahal olduğunu zanetmiyelim. Hakikaten emri hilâfet mûleli islâmîyece en büyük bir maslahattır. Çünkü Efendiler, Halifei Nebeviye, ehli islâm arasında rabita olan bir emarettir. Ve ehli islâmın kelime-i vahdet üzere içtimalarını temin eden bir emarettir.

Emaret işte Cenabı Hakkın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü daima satvet ve kuvvetle meşruttur. Andan maksadı aslı de def'i fesat ve hıfzı asayışı bilât ve tanzimî umuru cihat ile mesalihi âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur; âdetullah bu veçhile ceri olagelmıştır. Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif noktâi nazardan birincinin - ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vârisi hilâfet olması noktâsı idi - diğer nikatı nazara müreccah ve galip olması tabiidir ve Hazreti Ebubekirin bittesir makamı hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zamanı saadetten sonra hilâfet unvanı ile bir emareti islâmîye teşekkül etti.

Fakat Efendiler, peygamberin vefatı ile derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı... Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti; vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tev-sii hududî emareti islâmîyece tevessül eyledi. Ebubekir, son demlerine yaklaşıncâ kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazreti Ömeri vasiyetname ile bizzat intihap etti.

Hazreti Ömerin zamanı hilâfetinde memaliki islâmîye fevkalâde denemek derecede sü-ratle tevessül eyledi, servet çoğaldı. Halbuki bir milletin içinde servet ve gna hüslûî bey-nenas ağrazı dünyeviyyenin hudusünü ve bu da ihtilâl fîtnenin zuhûrunu bais olmak bu âlemi kevnî fesadın muktezâyı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazreti Ömerin zihnini tahdîş ediyordu. Bir de Hazreti Ömer tahtı ediyordu ki, Resulî Ekrem, mahremi esrarı olan havâsı as-habına şunu demişti: "Ümmetin düşmanlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şa-mı fethedilecek, Kısra ve Kayserin hazinelerini taksim eyliyecektir ve fakat ondan sonra arala-rında fîtne ve ihtilâl ve nefsanîyetler hâdis olarak mülkûî salîfin mesleğine gideceklerdir..." Hazreti Ömer bir gün Huzeyfetülyemani Radiyallahüanh Hazretlerine, deniz gibi temevvüç edecek fîneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için andan beis yok; senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır." dedi.

Hazreti Ömer sordu:

Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: Kırılacak!.. dedi.

peygamber olmadan önce, halkının sevgisini, saygısını, güvenini kazandı. Ondan sonra ancak kırk yaşında nebîlik ve kırk üç yaşında Tanrı elçiliği geldi.

Evrenlerin övücü Efendimiz, sayısız tehlikeler içinde sonsuz sıkıntılar ve güçlükler karşısında yirmi sene çalıştı. Ve islâm dinini kurma yolundaki peygamberlik görevini yapmakta başarılı olduktan sonra yüce Tanrıya kavuştu. Kendisinin aydınlatıldığı bütün Müslü-manlar özellikle yakın arkadaşları birçok gözyaşı döktüler. Ama insan olmanın gereği bu-lunan bu üzümlüğün yararsız olduğunu gecikmeden kavrayan akıllı kişiler Peygamberin ar-kasından ağlamak değil, ümmetin işlerini bir an önce iyi yönetime kavuşturacak önlem al-mak düşüncesiyle toplandılar. Yüce peygambere halife olacak bir baş seçilmesi söz konusu edildi. Ebubekirden kendisi çok hoşlanırdı ve son nefesini vereceği sırada Ebubekirin ken-disinden sonra yönetici olmasının uygun olacağını çeşitli yollarla belirtmek de istemişti. Bu-na göre toplanıp resmî olarak bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna karar verilebilirdi. Oysa bu seçim işi o kadar kolay olmadı. Aksine iş çok görüşmelere, tartışma-lara neden oldu ve çok önemli anlaşmazlıklarla karşılaştı. Seçim işinde önemli olarak üç de-ğişik görüş belirdi. Bu görüşlerden birisi halifelik makamını hak etmek ve ümmetin işlerini yürütmek için gerekli olan güç ve yeteneğin kural olarak kabulü idi. Buna göre halife-lîk makamı en güçlü ve en etkili ve en ergin kavmin (topluluğun) olacaktı. Bu görüş Pey-gambere yakın olanlar topluluğunun görüşü idi.

İkinci görüşü, o güne kadar İslâmın başarı kazanmasına yardım eden kavmin halifeli-ği haketmiş sayılmasıydı. Bu, ensarın* görüşü idi. Üçüncü düşünce ise Peygambere yakınlık derecesi idi. Bu da Haşimîlerin görüşü idi. Bu üç görüşten oy birliğiyle birini yeğlemek ve seçim işini sonuçlama olanağı bulunamadı. En sonunda dağılma ve ayrılmanın gecikmeden önüne geçmek gerektiğine inanan Hazreti Ömerin etkisiyle Hazreti Ebubekire biat** olun-du. Görülüyor ki, ilk halifenin seçimine genel eğilimlerin doğal olarak birleşmesinden çok kişisel etki yön vermiştir. Efendiler, bu karşı çıkmaların ve tartışmaların yersiz olduğunu sanmayalım. Gerçekten halifelik işi islâm milletlerince en büyük bir konudur. Çünkü Efen-diler, Peygamber halifeliği, Müslümanlar arasında bağ oluşturan bir emirliktir. Ve Müslü-manların Tanrının birliği etrafında toplanmalarını sağlayan bir emirliktir.

Emirlik işte Tanrının bir sır ve hikmetidir ki, oluşması her zaman atılımda bulunma güçlü olma koşuluna bağlıdır. Onun asıl amacı da bozgunculuğu püskürtmek ve ülkelerin gü-venliğini korumak ve din uğrunda savaş işlerini düzenlemek ve kamu işlerinin iyi düzenlenip iyi yürütülmesini sağlamaktır. Bu da ancak atak ve güçlü olmaya bağlıdır; Tanrı töresi bu yol-da yürüye gelmiştir. Buna göre yukarıda açıkladığım üç değişik görüşten birincisinin ki güç ve etkisi olan kavmin, milletin halifeliğine varış noktâsı idi öteki görüşlere yeğlenmesi ve üs-tün olması doğaldır ve Hazreti Ebubekirin bu etkiyle halifelik makamına geçmesi yerinde ol-du. İşte böylece, Peygamber çağından sonra halife sanıyla bir islâm emirliği oluştu.

Fakat Efendiler, Peygamberin ölmesiyle derhal her tarafta Müslümanlıktan dönme başladı, gericilik başladı ayaklanma başladı... Hazreti Ebubekir bunları ortadan kaldırdı; du-ruma egemen oldu. Bir yandan da islâm emirliği sınırlarını genişletmeye girişti. Ebubekir, yaşamının sonlarına yaklaşıncâ kendi seçilmesindeki güçlükleri anımsadı ve Hazreti Ömeri vasiyetname ile kendisi seçti.

Hazreti Ömerin halifeliği zamanında İslâm ülkeleri olağanüstü denecek ölçüde hızla genişledi, varlıklar çoğaldı. Oysa bir milletin içinde zenginlik ve bolluk oluşmasının halk arasında kişisel hırsların doğmasını ve bu da ortaya ihtilâl ve fitneler çıkmasına neden ol-mak bu "olma ve bozulma" dünyasının kaçınılmaz sonuçlarındandır. İşte bu nokta; Hazre-ti Ömerin kafasını kurcalıyordu. Bir de Hazreti Ömer anımsıyordu ki, Peygamber, kendi sırlarını bilen en yakınlarına şunu demişti: "Ümmetim düşmanlarını yenecek. Mekke, Ye-men, Kudüs ve Şamı alacak, Kısra ve Kayserin*** hazinelerini bölüşecektir ve fakat ondan sonra aralarında fîtne ve karışıklık ve kişisel tutkular ortaya çıkarak eski kralların yoluna gideceklerdir..." Hazreti Ömer bir gün Huzeyfetülyemani (R.A.) Hazretlerine, deniz gibi dalgalanacak olan fîneyi sorduğu zaman aldığı yanıtta: "Senin için bunun zararı yok; senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır." dedi.

Hazreti Ömer sordu:

Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: Kırılacak!.. dedi.

* Ensar = Medinede İslâmı ilk kabul edenler, Peygambere yardım edenler

** Ebubekirin egemenliği tanındı

*** Kısra ve Kayser = İran kralı ve Bizans İmparatoru

Hazreti Ömer: Öyleyse artık kapanmaz dedi ve izharı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memaliki İslâmiye vüs'at bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekli emaret ve bu tarzı idare ile her yerde adaleti kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor, sıkılıyor ve Allahına yalvararak diyordu ki, Yarap! Ruhumu kabzet.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu:

"Nasıl ağlamıyayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zayı olsa korkarım ki Ömerden sorulur!" diye cevap verdi.

Evet, Hazreti Ömer (Radiyallahüanh) artık hilâfet unvanı altındaki tarzı emaretin bir devlet idaresine nakâfi olduğunu, bir zâtın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine nakâfi olduğunu bütün manayı şamilile idrak etmişti. Hatta bu endişe ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman "Bir haneden bir kurban yetişir" dedi. Abdurrahman Bin Avfı çağırıldı:

"Ben seni veliaht eylemek istiyorum" dedi. O da: "Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin" dedikte Ömer: "Edemem" dedi.

Abdurrahman: "Vallahi ben de ebdiyyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti; emaret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömerden sonra ashabı şûra ve bütün halk mescidi lebalep doldurdu ve orada bazı şayanı dikkat vaziyetlerle yine idarei ümmeti, intihap ettikleri bir halifeye tevdi ettiler.

Hazreti Osman halife oldu. Fakat kırılıma mahkûm olan kapı, artık kırılmıştı. Memaliki İslâmiyenin her tarafında bin türlü kulûkal ve ademi hoşnudi başladı. Zavallı Osman âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam valisi Muaviye onun hayatını muhafaza etmek için nezdî himayetkârisine davet etti. Buna muvafakat edemiyen Hazreti Osmana taraflı vilâyetpenahiden muhafazai nefis için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine, meydan kalmadı. Her taraftan isyan eden muhtelif muntakalar halkı Medinede, evinin içinde Hazreti Osmanı tahtı muhasaraya aldı. Ve zevcei muhteremesinin yanında şehit etti. Birçok gürültülü ve kanlı vakayiden sonra Hazreti Ali (Kerremallahüveçhe) makamı hilâfete getirildi.

Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz de bambaşka bir şeydi.

Hicazda bir halife; Suriyede kuvvete istinat eden bir vali ile Siffinde karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye Hazreti Ali (Kerremallahüveçhe) nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis onu hunu Osman ile itham ediyordu. Vazifesi âlemi islâmda ahkâmı Kur'anîyenin temini tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına mesahifi şerife geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarure tarafeyn hakemlerinin vereceği karara tebaiyete söz verdi. Muaviyenin murahhası Amr İbnûlas ile Hazreti Alinin murahhası Ebumusel Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman Hazreti Ali hazır bulunuyordu. "Emirülmüminin Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir" diye yazılan cümleye derhal Muaviyenin murahhası itiraz etti ve dedi ki: "O, Emirülmüminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emîri olabilirsin. Şam ahalisinin emîri değilsin."

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatın kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı adı hile cümlece malûmdur. Bunda muvafak olan Amr İbnûlas Muaviyeye hilâfetini tepşir etti. Diğer taraftan Hazreti Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakıp icrayı hilâfete devam etti. Görülüyor ki Resulullahın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlemi islâmiyet içinde, islâmın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddiayı hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanı mağlûp ve evlâdû ayalını mahvü perişan eyledi ve bu suretle hilâfet unvanı altındaki emareti islâmiyeyi yine hilâfet unvanı altında saltanatı islâmiyeye tahvil etti. Saltanatı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hûnin ve elim vakayı ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132 nci senesinde Arap milleti, salâtini Emeviyeyi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis etmiştir. Bu devlete, Devleti Abbasîye ve devletin resikârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Hazreti Ömer: Öyleyse artık kapanmaz dedi ve üzüntüsünü açıkladı. Gerçekten kapı kırılmak alınyazısı idi. Çünkü islâm ülkeleri genişlemişti, iç çoğalmıştı. Bu emirlik biçimi ve bu yönetim yöntemi ile her yerde tam bir adalet uygulamak güçlenmişti. Hazreti Ömer bunu anlıyor, sıkılıyor ve Allahına yalvararak diyordu ki, Rabbim! al benim canımı.

Ömer bir gün ağlarken nedeni soruldu:

"Nasıl ağlamıyayım ki, Fırat kenarında bir oğlak kaybolsa korkarım ki Ömerden sorulur." diye yanıt verdi.

Evet, Hazreti Ömer (R.A.) artık halifelik sanı altındaki emirlik biçiminin bir devlet yönetmeye yetersiz olduğunu, bir kişinin kendisi gibi erdemli, kendisi gibi güçlü ve hatta kendisi gibi heybetli olsa bile bir devletin yönetimine yetersiz olduğunu tüm kapsamlı anlamıyla kavramıştı. Hatta bu kaygı ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu öğütledikleri zaman "Bir evden bir kurban yetişir" dedi. Abdurrahman Bin Avfı çağırıldı:

"Ben seni veliaht yapmak istiyorum" dedi. O da : "Bana kabul et diye önerir ve öğütler misiniz" dedikte Ömer: "Edemem" dedi.

Abdurrahman: "Vallahi ben de hiçbir zaman bu işe giremem" dedi. En sonunda Ömer, en akla uygun noktaya değindi; emirlik, devlet ve millet işini danışmaya bıraktı. Ömerden sonra danışmanlar ve bütün halk mescidi tıkabasa doldurdu ve orada dikkate değer bazı davranışlarla yeniden ümmetin yönetimini, seçtikleri bir halifeye verdiler.

Hazreti Osman halife oldu. Fakat kırılıma mahkûm olan kapı, artık kırılmıştı. İslâm ülkelerinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnutsuzluk başladı. Zavallı Osman güçsüz ve zayıf bir duruma düştü. O kadar ki, Şam valisi Muaviye onun hayatını korumak için yanında korumasına girmeye çağırdı. Bunu kabul edemiyen Hazreti Osmana, Şam valiliğinden koruma askeri göndermeyi önerdi. Bunların hiçbirisine, gerek kalmadı. Her yanda ayaklanan değişik bölgeler halkı Medinede, evinin içinde Hazreti Osmanı kuşatma altına aldı. Ve saygıdeğer karısının yanında şehit etti. Birçok gürültülü ve kanlı olaylardan sonra Hazreti Ali (K.A.) halifelige getirildi.

Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz ülkesi de bambaşka bir şeydi.

Hicazda bir halife; Suriyede kuvvete dayanan bir vali ile Siffinde karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Muaviye Hazreti Ali (K.A.) nin halifeligini tanımıyor ve aksine onu Osmanın ölümünden sorumlu tutuyordu. Görevi İslâm dünyasında Kur'anın kurallarının uygulanmasını sağlamaktan başka birşey olmayan halife, mızraklarına kur'anlar geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında savaşı kesmek zorunda kaldı. Zorunlu olarak iki taraf hakemlerinin vereceği karara uymaya söz verdi. Muaviyenin delegesi Amr İbnûlas ile Hazreti Alinin delegesi Ebumusel Eş'ari hakeme başvurma sözleşmesini düzenlemek için karşı karşıya geldikleri zaman Hazreti Ali orada bulunuyordu. "Müminler başı Ali ile Muaviye arasında hakem anlaşmasıdır" diye yazılan cümleye derhal Muaviyenin delegesi karşı çıktı ve dedi ki: "O, Müminle emîri kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emîri olabilirsin. Şanı halkının emîri değilsin."

Hazreti Ali, isminin başındaki unvanın kaldırılmasına razı oldu. Bundan sonra iki taraf delegelerinin birbirine karşı kullandığı adı hileyi herkes bilir. Bunda başarılı olan Amr İbnûlas Muaviyeye halifelik haberini verdi. Öbür yandan Hazreti Ali de hakemlerin hükmüne bağlı kalacağına söz verdiği halde biraz duraksamadan sonra halifelik görevini sürdürdü. Görülüyor ki Tanrı Elçisinin ölümünden yirmi beş sene kadar kısa bir süre sonra İslâm dünyası içinde, islâmın en büyük kişilerinden ikisi karşı karşıya halifelik iddiası ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta sakınca görmediler. En sonunda hilesinde başarılı olan, saf ve temiz yürekli olanı yendi ve çoluk çocuğunu mahv ve perişan etti ve böylece halifelik adı altındaki İslâm emirliği yine halifelik adı altında islâm saltanatına dönüştü. Emevi saltanatı, büyük ülkeleri kendisine katmakla birlikte baştan sonra kadar kanlı ve acı olaylar ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132 nci senesinde Arap milleti, Emevi sultanlarını başlarından almış ve yerine başka ad altında bir devlet kurmuştur. Bu devlete, Abbasî Devleti ve devletin başında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkezi faaliyeti Irakta bulunan Hilâfeti Abbâsiyenin mevcudiyetine rağmen Endülüste dahi "Halifeiresulâllah" ve "Emirülmüminin" unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu. Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan 1500 sene evvel, yani hicretî nebevîyeden iki buçuk asır evvel Ortaasyada muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kabletislâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan 1000 sene evvel islâmı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru tevsii memalik ederek Çin hududuna kadar icrayı nüfuz eylediler. Hulefayı Abbâsiye zamanında bu civanmert, asalet ve şecaatle benam olan Türkler, asker olarak Suriyeye, Iraka kadar geldiler. Hulefayı Abbâsiyenin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisabı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emrî kumanda makamına irtika eylediler.

Dördüncü asır hicrîde idi ki, Selçuk Hükûmeti namı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrayı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasyaya, diğer taraftan cenuba, İran ve Iraka ve Suriyeye, garbe, Anadoluya nüfuz eyledi.

Bağdatta oturan Hulefayı Abbâsiye bu Türk Devleti muazzamasının dairei nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk Devleti beşinci asır evaslında Maveraünnehir ve Harzeni, Şam ve Mısır ve Anadolu kıt'asının çoğunu ve birçok memaliki zaptla hududunu Kâşgardan ve Seyhun mecrasından Akdeniz ve Bahri Ahmer ve Bahri Ummana kadar tevsî etti ve Bağdatta bulunan Hulefayı Abbâsiyeyi yedi ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdatta aynı merkezde "Melikşah" namında Türk hakimiyetini temsil eden bir zât ile halife namını taşıyan Muktedibillâh yanyana oturdular ve akraba oldular. Bu vaziyeti biraz tahlil etmek isterim.

Türk hakanı ki, muazzam bir Türk Devletin hakimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yedi idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyatı kendi makamında memzuç bulundurmamak mümkündü. Hazreti Selimin takriben beş asır sonra yaptığını eğer isteseydi, Melikşah daha o zaman Bağdatta yapmış olurdu. Müşarileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiye o da, Türkiye Selçuk Devletine daha sâdik ve makamı hilâfete elyak diğer birinin Halife Muktedibillâha halef olmasını temin idi.

Filhakika Muktedibillâhın veliaht olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, makamı hilâfet mahfuz olarak onun yanında hakimiyet ve saltanatı Millîye makamı - ki Türkiye Büyük Millet Meclisidir - elbette yanyana durur ve elbette Melikşahın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasile o makamı hilâfetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Mütaleatı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekli idaremizin ne kadar tabîi ne kadar zarurî ve Türkiye için bütün âlemi islâm için ne kadar nafi ve musip olduğu neticesine isal edecektir.

Efendiler: Ortaasyada devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha garpte İran Selçukîleri ve Anadolu'da da Rum Selçukîleri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devletler teşkil etmişlerdir. Konyada merkezi hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukîleri, malûmu âlileri olduğu üzere 699 senesine kadar muhafazai mevcudiyet eyliyorlar. Maruz Islâm Türk devletleri icrayı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Kara Kurumdan çıkarak 559 senesinde hudutlarını Çin Denizine, Bahri Baltığa, Bahri Siyaha kadar tevsî ediyor. Cengizin torunu Hulâgû idi ki, 656 senei hicrisinde Bağdadi zaptederek Halifei Abbâsî Mutasımı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde filen hilâfete hatime veriyor. İrtihali Fahriâlemden sonra birinci Halifei Resul Ebubekir ne dünyayı istemiş, ne dünya ona teveccüh eylemişti.

İkinci halife Hazreti Ömer, hayatı içtimaiyedeki temevvücatın gayrikabili tevkif olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek muztaribirruh olarak vefat etti.

Merkezi Irakta bulunan Abbâsî Halifelîğinin varlığına karşın Endülüste de "Tanrı El-cisinin Halifesi" ve "İnananların Emîri" sanlarıyla yüzlerce yıl saltanat sürmüş,* devlet başkanları vardı. Sözlerime giriş olarak açıklamışım ki, bundan 1500 sene önce, yani Peygamberin hicretinden iki yüz elli yıl önce Ortaasyada çok büyük bir Türkiye Devleti vardı. Islâmdan önce var olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan 1000 sene önce islâmı kabul ettiler. Ülkelerini önce doğuya doğru genişleterek Çin sınırına kadar egemen oldular. Abbâsî Halifeleri zamanında bu cömertlik, soyluluk ve yiğitlikle ün kazanmış olan Türkler, asker olarak Suriyeye, Iraka kadar geldiler. Abbâsî Halifelerinin yönetimi altında bulunan bu yerlerde etkinlik kazandılar, en yüksek yönetim ve emir ve komuta görevlerine yükseldiler.

Hicretin dördüncü yüzyılında idi ki, Selçuk Hükûmeti adı altında pek büyük bir Türk Devleti kuruldu. Bu devletin adı altında etkinliklerini yürüten Türkler, bir yandan Kafkasyaya, öbür yandan güneye, İran ve Iraka ve Suriyeye, batıya, Anadolu'ya girdiler.

Bağdatta oturan Abbâsî Halifeleri bu çok büyük Türk Devletin egemenliği altına girmişti. Gerçekten bu Türk Devleti beşinci yüzyıl ortalarında Maveraünnehir ve Harzeni, Şam ve Mısır ve Anadolu kıt'asının çoğunu ve birçok ülkeleri ele geçirerek sınırlarını Kâşgardan ve Seyhun Nehri yatağından Akdeniz ve Kızıl Deniz ve Umman Denizine kadar genişletti ve Bağdatta bulunan Abbâsî Halifelerini kendi yönetimine bağladı.

Bağdatta aynı merkezde "Melikşah" adında Türk egemenliğini temsil eden birisi ile halife adını taşıyan Muktedibillâh yanyana oturdular ve akraba oldular. Bu durumu biraz deşmek isterim.

Türk hakanı ki, koca bir Türk Devletin egemenlik ve gücünü temsil ediyor, yanında ayrıca bir halifelik makamının korunmasında bir sakınca görmüyor. Eğer böyle bir sakınca görseydi aslında egemenliği altına aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makamın sıfat ve yetkilerini kendi makamıyla birleştirebilirdi. Yavuz Sultan Selimin yaklaşık beş yüzyıl sonra yaptığını eğer isteseydi, Melikşah daha o zaman Bağdatta yapmış olurdu. Onun belki de düşündüğü yalnız bir şey var idiye o da, Türkiye Selçuk Devletine daha bağlı ve halifelîğe en yaraşır başka birinin Halife Muktedibillâha halef olması idi.

Gerçekten Muktedibillâhın veliaht olan oğlunu görevden alıp onun yerine kendi torununun geçirmek için halife baskı yaptı. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, halifelik alıkonularak onun yanında ulusal egemenlik ve millî saltanat makamı - ki Türkiye Büyük Millet Meclisidir - elbette yanyana durur ve elbette Melikşahın makamı karşısında güçsüz ve zayıf bir makam sahibi olmaktan daha yüksek bir durumda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün güçleriyle halifelik makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız bir vicdan ve din görevi olarak üstleniyor ve buna güvence veriyor.

Tarih düşünceleri zinciri üzerinde birkaç adım daha birlikte atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü biçimimizin ne kadar doğal ne kadar zorunlu ve Türkiye için ve bütün islâm dünyası için ne kadar yararlı ve yerinde olduğu sonucuna vardıracaktır.

Efendiler, Ortaasyada devlet üstüne devlet kurmuş olan Türkler, daha batıda İran Selçukîleri ve Anadolu'da da Anadolu Selçukîleri adı altında pek büyük ve pek uygar devletler kurmuşlardır. Konyada başkentlerini kurmuş olan Anadolu Selçukîleri, bildiğiniz gibi 1308 senesine kadar varlıklarını koruyorlar. Belirttiğim Islâm Türk devletleri işlerini yürütürken Cengiz Han adındaki cihangir** Kara Kurumdan çıkarak 1227 senesinde sınırlarını Çin Denizine, Baltık Denizine, Karadenize kadar genişletiyor. Cengizin torunu Hulâgû idi ki, 1258 senesinde Bağdadi zaptederek Abbâsî Halifesi Mutasımı idam ediyor ve böylece dünya yüzünde edimli olarak halifelîğe son veriyor. Peygamberimizin ölümünden sonra birinci Peygamber Halifesi Ebubekir ne dünyayı istemiş, ne dünya ona yönelmişti.

İkinci halife Hazreti Ömer, toplumsal yaşamdaki dalgalanmaların durdurulamayacağı kanısına hayatında iyice varmış olarak üzüntü içinde öldü.

* Egemenliğini sürdürmüştü

** Dünyayı ele geçiren

Hazreti Osmana gelince, mukadder olan tehacümat içinde kanunu kitabullah'a akıtarak terki dünya eyledi.

Hazreti Ali, hilâfeti uhdesinde takarrür ettirememek ve ehlibeyti resulün hukukunu muhafaza edememek bedbahtisile giryan oldu.

Emeviler doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayat nüfuzu hilâfeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbâsî Halifelerinin sonuncusu Mutasım evlât ve ay alile ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisile beraber Hülâgûya kurban verdiler.

Hulefayı Abbasiyenin zâfını görmekle "Halifei Resulullah" ve "Emirülmüminin" unvanlarını almış olan ve nüfuzu hilâfetleri Elhamra sarayının kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüsteeki halifelerin de beşinci asrı hicrî iptidasındaki akıbeti feciası malûmdur. Bağdattaki Hulâgûnun ihdas eylediği vak'ai mühimme neticesinde küreizemin üzerinde halife ve makamı hilâfet madum bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani 659 tarihi hicrisinde idi ki, Hulefayı Abbasiye neslinden Elmüstansırillâh isminde bir zat Hulâgûdan kurtulup Mısır hükûmetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sora on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmuyarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmetinin himayesinde yekdiğerini istihlâf ile imrârı hayat eylemiştir. Selçukî Devletinin idaresinde teşettütü umumî hâsıl olması üzerine Türkler 699 tarihi hicrisinde Selçuklu Devleti yerine Osmanlı Devletini ihyaen tesis eylediler. Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri 924 tarihi hicrisinde Mısırı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka unvanı halife olan bir zat buldu.

Halife sıfatının böyle bir şahsı âciz tarafından kullanılması âlemi islâm için şeyn olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devletinin kuvasına istinat ettirerek ihya ve ilâ eylemek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı Devleti ki 699 da teessüs etmişti. Hilâfeti aldığı tarihinden ancak eli sene sonrasına kadar tarihi cihanda devri itilâ denilen ve muvaffakiyatı mütevaliye ve azîme ile mâli olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra .. Ondan sonra Efendiler, inhitat, inhitat başlıyor.

Efendiler, devri inhitatın her safhası Türkiye Devletinin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin maddî ve maneî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor. Devletin istiklâlini darb ediyor, arazi, servet, nüfus ve haysiyeti millet azamî bir süratle mahvü tebah oluyor.

Nihayet âli Osmanın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettinin devri saltanatında Türk milleti en derin hufrei esaretin önüne getiriliyor.

Binlerce senelerdenberi istiklâl mefhumunun timsali asili olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor.. Fakat bu tekme vurdurmak için bir hain, bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzımgelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı ulviyeti insanîyeden mücerret bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle adı bir vasıtaya ihtiyaçları vardır; o, kim olabilirdi?!. Türkiye Devletinin istiklâline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiyenin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamile kabul etmek istidadında kim olabilirdi?.

(Vahdettin, Vahdettin sadaları, gürültüler..)

Paşa Hazretleri (devamla) - Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin.. (Allah kahretsin sadaları) Vahdettin bu hareketi denaetkâranesile yalnız kendinin lâyık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmakta başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdettin bu hareketle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zarurî kıldı. Fakat Efendiler; millet, hiçbir vakit bu hareketi hiyanetkâranenin kurbanı olmaya razı ola-

Hazreti Osmana gelince, kaderi olan saldırılar altında kanını kur'ana akıtarak dünyadan göçtü.

Hazreti Ali, halifeliliği elinde tutamamak ve peygamber soyunun haklarını koruyamamak mutsuzluğu ile ağlar oldu.

Emeviler halifeliliği doksan seneden uzun koruyamadılar. En sonunda halifelik erkini Bağdat surlarıyla sınırlamak zorunda kalan Abbâsî Halifelerinin sonuncusu Mutasım çocukları ve kadınlarıyla ve sekiz yüz bin kişilik Bağdat halkıyla birlikte Hülâgûya kurban verdiler.

Abbâsî Halifelerinin güçsüzlüğünü görmekle "Peygamberin Halifesi" ve "İmam edenlerin Emîri" sanlarını almış olan ve halifeliklerinin erki Elhamlar sarayının kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüsteeki halifelerin de hicri beşinci yüzyılın başındaki acı sonu bilinmektedir. Bağdattaki Hulâgûnun yarattığı önemli olay sonucunda yeryüzünde halife ve halifelik yok olmuş bir duruma getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani hicrî 659 tarihinde (Milâdî, 1261) idi ki, Abbâsî Halifeleri soyundan Elmüstansırillâh isminde birisi Hulâgûdan kurtulup Mısır hükûmetine sığındı ve bu kimse Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi kişi halife sanına sahip olarak ve fakat hiçbir yetki, hiçbir etki ve erki olmuyarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmetinin koruması altında birbiri ardından yaşamlarını sürdürdü. Selçukî Devletinin yönetiminde genel karmaşa olması üzerine Türkler hicrî 699 tarihinde (Milâdî, 1300) Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devletini yeniden kurdular. Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri hicrî 924 tarihinde (Milâdî, 1517) Mısırı zapt ettiği zaman orda idam ettiği Mısır hükümdarlarından başka sanı halife olan birini buldu.*

Halife sanının böyle güçsüzün biri tarafından kullanılması islâm dünyası için ayıp olduğuna kesin olarak inandığından o sıfatı Türkiye Devletinin güçlerine dayandırarak canlandırıp yüceltmek için aldı.

Efendiler, Osmanlı Devleti ki 1300 de kurulmuş idi. Halifeliliği aldığı 1517 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar dünya tarihinde yükselme dönemi denilen ve birbirini izleyen çok büyük başarılarla dolu olan yaklaşık üç yüzyıllık bir dönem yaşadı. Ondan sonra ...Ondan sonra Efendiler, çöküş, çöküş başlıyor.

Efendiler, çöküş döneminin her evresi Türkiye Devletinin sınırlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin nesnel ve tinsel güçlerini biraz daha eksiltiyor. Devletin bağımsızlığını yaralıyor, toprak, zenginlik, nüfus ve ulusun onuru büyük bir hızla eriyip yok oluyor.

Sonunda Osmanlı soyunun otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettinin saltanat döneminde Türk milleti en derin tutsaklık uçurumunun önüne getiriliyor.

Binlerce senelerdenberi bağımsızlık kavramının soylu simgesi olan Türk milleti bir tekme ile bu uçuruma yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekme vurdurmak için bir hain, bilinçsiz, anlayışsız bir hain gerekiyordu. Nasıl ki, kanun uyarınca idamı gerekenlerin bile ipini çekmek için yüreği ve vicdanı insan olmanın ululuğundan yoksun bir yaratık aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle bayağı bir araca gereksinimleri vardır; o, kim olabilirdi?!. Türkiye Devletinin bağımsızlığına son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, onurunu yok eden, Türkiyenin idam kararını ayağa kalkarak bütün boyu posuyla kabul edecek yaradılıştaki kim olabilirdi?!

(Vahdettin, Vahdettin sesleri, gürültüler..)

Paşa Hazretleri (devamla) - Ne yazık ki bu milletin devlet başkanı diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin.. (Allah kahretsin sesleri) Vahdettin bu alçakça davranışıyla yalnız kendine yaraşan bir işlemi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdettin bu davranışla kendini öldürdü ve temsil ettiği rejimin yıkılmasını zorunlu kıldı. Fakat Efendiler; millet, hiçbir vakit bu haince davranışın kurbanı olmayı kabul edemezdi. Çünkü

** Devlet başkanı*

mazdı. Çünkü millet, icabı teamül alarak başında bulunanların mahiyeti hareketini sühuletle idrak edecek rişt ve kabiliyette idi.

Millet, tarihin vuzuhundan asırlardanberi duçar olduğu felâketlerin esbabını bir anda hulûsa edebilecek hassasiyet ve intibahta idi.

Millet, şahısların hırsı saltanat, hırsı tahakküm, hırsı istilâdan bağliyerek temini menfaat ve rahat ve tevsiî sefahet ve rezalet, ibzalı israfal gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayici elimesini derhal hulûsa edebilecek rişt ve kemalde idi. Artık milletin en makul ve en meşru ve en insani salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı.

Tarihi cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyliyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzı mevki etti (Şiddetli alkışlar). Millet, mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hakimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehap vekillerden terekkiup eden bir Meclisi Alide temsil etti. İşte o Meclis, Meclisi Alinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir ve bu makamı hakimiyetin hükûmetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makamı saltanat, bundan başka bir heyeti hükûmet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfatı hilâfeti izafe eden bu mevkii şahsî münhedim olunca makamı hilâfet ne olacaktır suali varidi hatır olur!

Efendiler, Hulefayı Abbasiye derinde Bağdatta ve ondan sonra Mısırdaki hilâfet makamının asırlarca müddet saltanat makamile yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hakimiyet makamile makamı hilâfetin yanyana bulunabilmesi en tabii halâtandır. Şu farkla ki, Bağdatta ve Mısırın saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor.

Makamı hilâfette dahi Bağdat ve Mısırdaki olduğu gibi bikudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgahı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır. Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir devleti mütemeddine halinde her gün daha rasîn olacak, her gün daha mes'ut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlıyacak; eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmıyacak, diğer taraftan makamı hilâfet te bütün âlemi islâmın ruh ve vicdanının ve imanının noktâi rabitası, kulübü islâmiyanın bâdii inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye Devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti mefhumlarının millet ve memleket için nekadarkı kuvvet ve feyz ve halâs ve saadet vadettiğini izahla lüzum göremem. Üç senelik tecarübü filiy ve bunun semeratu mes'udesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makamı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi islâm için nekadarkı feyizbar olacağını da istikbal bütün vuzuhile gösterecektir. (İnşallah sadaları)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, iki saadetin tecelli ve tezahürüne memba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşallah sadaları)

Bu maruzat ve izahata nihayet vermek için heyeti aliyenize şunu arz edeyim ki, bütün rüfekanın mevzuubahs olan meselenin esasında tamamen müttehit ve müttefik olduğunu büyük bir kanaati vicdanîye ve muhakemei fikriye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir haldir. Heyeti Celilenizin namütenahi takdirat ve tebrikâtı istilzam eden bir hakkıdır.

Deminden mufassal bir takrir okunmuştu. Şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyatı arzettiğim gibi, nikatı esasiyede birdir. Binaenaleyh yapılacak şey, bu üçünü daha sarîh ve daha güzel bir tarzda tesbit etmek ve Heyeti Celilenizin reyi kat'isine iktiran ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere karşı mâni olmaktır. (Şiddetli alkışlar).

millet, gelenek gereği olarak babında bulunanların davranışlarının niteliğini kolayca anlayacak erginlik ve yetenekte idi.

Millette, tarihin açıkça belirttiği gerçekler sayesinde, yüzyıllardır uğradığı felâketlerin nedenlerini bir anda net olarak görebilecek duygu ve uyanıklık vardı.

Millet, kişilerin saltanat tutkusundan, zorbalık tutkusundan, yayılma tutkusundan bağliyerek yarar ve rahat sağlama ve aşırı zevk düşkünlüğü ve rezilliklerini, bol bol savurganlık gibi insanı küçültücü amaçları için aracı ve güç kaynağı yapılmak yüzünden kendi benliğini unutacak ölçüde uğradığı aymazlıkların acı sonuçlarını net olarak kavrayabilecek erginlik ve olgunlukta idi. Artık milletin en akla yakın ve en haklı ve en insanca yetkisini kullanma zamanı geldiğinde duraksaması kalmamıştı.

Dünya tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti kuran ve bunların hepsini olaylarla deneyen Türk milleti bu kez doğrudan doğruya kendi adını ve sanını taşıyan bir devlet kurarak bütün felâketlerin karşısında yaradılışındaki yetenek ve güçle yerini aldı (Şiddetli alkışlar). Millet, kaderini doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve egemenliğini bir kişide değil, bütün bireyleri tarafından seçilmiş vekillerden oluşan yüce bir Mecliste özümledi.* İşte o Meclis, Yüce Meclisinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir ve bu egemenlik makamının hükûmetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükûmet kurulu yoktur ve olamaz.

Kendine halifelik kimliği veren bu kişisel konum yıkılınca halifelik makamı ne olacaktır sorusu akla gelir!

Efendiler, Abbasî halifeleri döneminde Bağdatta ve ondan sonra Mısırdaki halifelik makamının yüzyıllarca süreyle saltanat makamile yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün de saltanat ve egemenlik makamile halifelik makamının yanyana bulunabilmesi en doğal olaylardandır. Şu farkla ki, Bağdatta ve Mısırın saltanat makamında bir kişi oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor..

Halifelik makamında da Bağdat ve Mısırdaki olduğu gibi güçsüz veya sığıntı zavallı bir kişi değil, dayanağı Türkiye Devleti olan yüce bir kişi oturacaktır. Böylece bir yandan Türkiye halkı çağdaş uygar bir devlet olarak her gün daha sağlam olacak, her gün daha mutlu ve refahlı olacak, her gün insanlığını ve benliğini daha iyi anlıyacak; kişilerin hainliği tehlikesiyle kendisini karşı karşıya bulundurmıyacak, öte yandan halifelik makamı da bütün islâm dünyasının ruh ve vicdanının ve imanının bağlantı noktası, Müslümanların gönüllerine ferahlik verebilecek bir saygınlık ve yücelikte belirecektir.

Efendiler, Türkiye Devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti kavramlarının millet ve memleket için ne denli kuvvet ve gürlük ve kurtuluş ve mutluluk yolu açtığını ve açıklamaya gerek duymam. Üç senelik edimli deneyimler ve bunun mutlu meyvaları bunun kavranmasına yeter kanısındayım. Bundan sonra halifelik makamının da Türkiye Devleti için ve tüm islâm dünyası için nekadarkı ilerletici olacağını da ilerisi bütün açıklığıyla gösterecektir. (İnşallah sesleri)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, iki mutluluğun belirip ortaya çıkmasına kaynak ve köken olmakla dünyanın en mutlu bir devleti olacaktır. (İnşallah sesleri)

Bu konuşma ve açıklamalarıma vermek için yüce topluluğunuza şunu bildireyim ki, bütün arkadaşlarımızın sözkonusu olan sorunun temelinde tam birlik ve ortaklık içinde olduğunu büyük bir vicdanî kanı görüş ve düşünce birliği içinde beraber olduğunu görüyorum. Bu durum milletimizin gerçekten teşekkürünü gerektirir bir durumdur. Yüce Kurulunuzun sonsuzca övülüp kutlanması gereken bir hakkıdır.

Demin ayrıntılı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki önerge daha var. Her üçünün içeriği bildirdiğim gibi, ana noktalarda birdir. Şu halde yapılacak şey, bu üçünü daha açık ve daha güzel bir biçimde saptamak ve Yüce Kurulunuzun kesin kararına bağlayarak bir an önce ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın bize karşı aldığı önlemlere engel olmaktır. (Şiddetli alkışlar).

* Temsil etti, asimile etti

VESİKA, 265.

Hanedanı Ali Osmandan Halifei Müslimin Abdülmecit Hazretlerine

Tel 2

688

Ammei müslimin için mucibi mahvolan düşman tekâlifî şedidesini kabul ve müslime- nin müdafaaî mücahedanelerinde düşmana muvafakatle beynelmüslimin ikâi şer ve fesat ve sefki dimaye filen teşebbüs ve bu harekâtında devam ve ısrar ve binnihaye ecnebî himayesin- de tevdîi nefsederek bir İngiliz gemisile makar ve makamı hilâfetten fîrar eden Vahdettin Efendinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'îye Vekâletinden verilen fetvayı şerife mucibin- ce haline Meclis Heyeti Umumiyesinin 18 Teşrinisani 1338 tarihinde münakit 140 ıncı içtima- nın beşinci celsesinde mütefikan karar verilmiştir.

Türkiye Devletinin hakimiyetini bilâkaydüşart milletın uhdesinde mahfuz tutan Teşki- lâti Esasîye Kanununa tevfikân icra kudreti ve teşri salâhiyeti kendisinde mütecelli ve müte- merkiz bulunan milletın yegâne ve hakikî mümessillerinden mürekkep Türkiye Büyük Mil- let Meclisinin 1 Teşrinisani 1338 tarihinde mütefikan kabul ettiği esbabı mucibe ve esasat da- iresinde Meclisi Alice 18 Teşrinisani 1922 tarihinde münakit celsede makamı muallâyı hilâfe- te intihap buyurulmuş olduklarını hürmeti mahsusı ile zâtı hazreti hilâfetpenahilerine arz- ederim.

Keyfiyet Türkiye Büyük Millet Meclisince âlemi islâmı ve Türkiye halkına iblâğ olun- muştur. İntihabı vakiin âlemi islâm için müteyemmen ve füyuzatbahş olmasını eltafi ilâhiye- den tazarru ve niyaz eylerim.

19 Teşrinisani 1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Gazi Mustafa Kemal

VESİKA, 266.

Zata mahsus gayet aceledir.

P.R, 19/11/1338

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - Makamı Hilâfete intihap olundukları hakkında Büyük Millet Meclisi Riyasetinden keşide buyurulan telgrafnameyi bizzat Halifei Müslimin Abdülmecit Hazretlerine arz ve tak- dim eyledim. Cevapnamei hilâfetpenahi yarın sabah arz edilecektir.

2 - Zâtı hazreti hilâfetpenahî Dolmabahçe sarayında ikamet buyuracaklardır ve tebrik merasimi 21/11/1338 de mezkûr sarayda icra edilecektir.

3 - Zâtı hazreti hilâfetpenahi imza balâsında "Halifei Müslimin ve Hadimülharemeyn" unvanının bulunulmasını ve Cuma selâmlığında iksa buyuracakları elbise hakkındaki müta- leanın istifsarını irade buyurdular. Cuma selâmlığında hil'at ve Hazreti Fatihe ait şekilde bir sarık takınması mümkün ve muvafık olacağı mütaleasında bulunuyorlar. Bu husustaki mü- taleanın bildirilmesini rica ederim.

4 - Âlemi islâma yazılacak beyannameyi verilen esasat dairesinde ihzar ettirerek zâtı hazreti hilâfetpenahiye okudum. Vahdettin Efendinin âlemi islâma karşı vaziyeti fetvayı şerife ile taayyün etmiş olduğundan şimdiye kadar kendileri hakkında hüsnü muamelede bulun- maktan uzak kalan bu adam hakkında kendisine şimdi bir şey söylememesinin daha asilâne bir hareket olacağını binaenaleyh Vahdettin Efendiye ait aksamın meskût geçilmesini ma- amafih selâmeti memleket aksi tarzı icap ettiriyorsa bunun dahi yapılabileceğini irade buyur- dular. Kendileri de sureti mahsusada bir beyanname hazırlamış olduklarından bu gece her ikisini tevhit ve telif edecekler ve yarın öğleden evvel bana göndereceklerdir. Beyannamei hi- lâfetpenahinin İstanbul gazetelerinde hini neşrinde Türkçesile beraber bir de Arapça sureti- nin neşrettirilmesindeki mütaleanın da istifsarını irade buyurdular. Bu husustaki mütaleanın iş'arını rica ederim.

5 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Rauf Beyefendiye 19/11/1338 sa. 11,45 sonrada 103 numara ile arz edilmiştir.

Refet

BELGE, 265.

Osmanlı Soyundan Müslümanların Halifesi Abdülmecit Hazretlerine

Tel 2

688

Düşmanın, Müslümanların yok olmasıyla sonuçlanacak çok ağır önerilerini kabul ve Müslümanların kutsal savaş niteliğindeki savunmalarında düşmana uyararak Müslümanlar arasında kötülük ve ayrılık çıkmasına ve kan akıtmaya girişip bu tutumunu sürdüren ve bunda direnen en sonunda kendini yabancı korumasına bırakarak bir İngiliz gemisile hali- felik makam ve merkezinden kaçan Vahdettin Efendinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Di- yanetişleri Bakanlığında verilen kutsal fetva gereğince görevden alınmasına Meclis Genel Kurulunun 18 Kasım 1922 tarihinde yapılan 140 ıncı toplantısının beşinci oturumunda oy- birliği ile karar verilmiştir.

Türkiye Devletinin egemenliğini kayıtsız ve şartsız millete veren Anayasaya göre yü- rütme gücü ve yasama yetkisi kendisinde beliren ve toplanan ve milletın tek ve gerçek tem- silcilerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1922 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği gerekçeler ve ilkeler çerçevesinde Yüce Meclisçe 18 Kasım 1922 tarihinde ya- pılan oturumda yüce halifelik makamına seçilmiş olduğunuzu özel saygılarla siz Halife haz- retlerinin bilgisine sunarım.

Durum Türkiye Büyük Millet Meclisince islâm dünyasına ve Türkiye halkına duyurul- muştur. Yapılan seçimin islâm dünyası için kutluluk ve bereket getirmesi için Tanrının iyi- liğine yakarırım.

19 Kasım 1922

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Gazi Mustafa Kemal

BELGE, 266.

Kişiyi özel çok ivedidir

P.R, 19/11/1922

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1 - Hilâfeliğe seçildiklerine ilişkin olarak Büyük Millet Meclisi Başkanlığından çekilen telgrafı Müslümanların Halifesi Abdülmecit Hazretlerine doğrudan doğruya kendim sun- dum. Halifenin yanıtı yarın sabah bilginize sunulacaktır.

2 - Halife Hazretleri Dolmabahçe sarayında oturacaklardır ve kutlama töreni 21/11/1922 de o sarayda yapılacaktır.

3 - Halife hazretleri imza üzerinde "Müslümanların Halifesi ve Hadimülharemeyn" sanının bulunulmasını ve Cuma selâmlığında giyecekleri elbise konusunda ne düşünüldüğü- nün sorulmasını buyurdular. Cuma selâmlığında hil'at** ve Hazreti Fatihe ait biçiminde bir sarık takınabileceği ve bunun uygun olacağı düşüncesindedirler. Bu konudaki görüşün bil- dirilmesini rica ederim.*

4 - İslâm dünyasına yazılacak bildiriye verilen esaslar çerçevesinde hazırlattırarak ha- life hazretlerine okudum. Vahdettin Efendinin İslâm dünyası karşısındaki durumu kutsal fetva ile belirlenmiş olduğundan şimdiye kadar kendisine iyi davranmamış olan bu adam hakkında şimdi bir şey söylememesinin daha soyluca bir davranış olacağından Vahdettin Efendiye ilişkin birşey söylemeden geçilmesini bununla birlikte ülkenin esenliği bunun ter- sine davranmayı gerektiriyorsa bunun da yapılabileceğini buyurdular. Kendileri de özel ola- rak bir bildiri hazırlamış olduklarından bu gece her ikisini birleştirip yeniden yazacaklar ve yarın öğleden evvel bana göndereceklerdir. Halife bildirisinin İstanbul gazetelerinde ya- yımlanmasında Türkçesile birlikte bir de Arapça örneğinin yayımlattırılması düşüncesinin sizden sorulmasını buyurdular. Bu konudaki görüşünüzün bildirilmesini rica ederim.

5 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Rauf Beyefendiye 19/11/1922 Saat 11:45 sonra- dan 103 numara ile sunulmuştur.

Refet

* Mekke ve Medineye hizmet eden

** Özel biçimde bir kaftan

TRAKYA TEŞKİLATINA AİT VESİKALAR

Telgraf

Edirne, 6 Teşrinievel 1335

Sıvasta Müdafaa-i Millîye Cemiyeti Mümessili Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kongre mukarreratının binnihaye kabul edilerek Ali Rıza Paşa kabinesinin Kongreye istinaden mevkii iktirada geldiğine dair Edirneye keşide buyuruları telgrafname ancak bugün heyetimize tebliğ edildi. Trakyanın müdafaa-i maksadile teşekkül edip birçok müşkülâta rağmen vilâyetin en ufak nahiyyelerine varıncaya kadar teşkilatını tevsi eden ve dahilde ve hariçte mevcudiyetini tanıttıran ve bu ane kadar sizinle hemfikir bulunan cemiyetimizin maksat ve mesleği Kongrece deruhde edilen esasatı ihtiva ettiği cihetle mukarreratınıza tamamilen iştirak ettiğimizi kemali fahrile arz ederim.

**Trakya-Paşaeli Müdafaa Cemiyeti namına
Şükrü**

Edirne, 7/10/1335

Telgraf

**Sıvas Müdafaa-i Hukuku Millîye Heyeti Mümessili
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

1 - Ulema, eşraf, ahalden mürekkep bugünkü muazzam içtimada Müdafaa-i Hukuku Millîyenin Trakya'da idaresini Trakya-Paşaeli Cemiyetine havale etmesi ile bir kat daha kesbi kuvvet ve vüs'at eylemiş olan cemiyetimizin her türlü mukarreratınıza mutavaale müheyya ve tebligatınıza muntazır bulunduğu,

2 - Vali Salim Paşa ile Polis Müdürü Fuat Beyin bu gece bir ecnebî otomobiline rahi-ben Bulgar işgali altında bulunan Karaağaca firar ettikleri mâruzdur.

3 - Vali vekâleti de Mektubî İhsan Adli Beye tevdi kılınmıştır.

**Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
namına Edirne Belediye Reisi
Şevket**

Sıvas, 7/10/1335

Edirne'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesi Riyasetine

C: 6 ve 7/10/1335 telgrafnamelere:

1 - Rumeli ve Anadolu aynı ruh ve vicdanla mevcudiyet ve istiklâlî millimizi kurtarmak azmîle mücahede-i mukaddeseye atılmış olduğundan maksat ve esasatla ittihadı tam bulunacağı esasen büştibah idi. Tepşirâtı âlileri kemali şükran ve meserretle karşılandı. Amali meşruai milliyemizde muvaffak bilhayr olmağımızı Cenabı Haktan temenni eder, hissiyatı samimime ve ihtiramkâranemizi takdim eyleriz.

2 - Yeni kabine ile tamamen temini iltifat edilebilecektir. Muhaberedeyiz. Neticesi arz olunacaktır.

3 - Muntazaman muhafazai irtibatı hassaten rica ederiz Efendim.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal
Edirne, 7/10/1335**

Sıvasta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîye Reisi

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bugün bütün Edirne vilâyetinin vali vekili ve orduyu humayun kumandan vekili, ulema, eşraf, ahali belediye dairesinde bilitçima Müdafaa-i Hukuku Millîye Heyetini idare etmek vazifesini müttefikân Trakya-Paşaeli heyeti merkezîyesine tevdi eylediklerini tahtı temine almışlardır. Müdafaa-i Hukuku Millîye namına gün ikinci defa olarak içtima eden heyeti muhtereme-i millîyenin netice-i mukarreratını belâya naklen arz ederim.

**Edirne Vali Vekili
İhsan Adli**

TRAKYA TEŞKİLATINA AİT VESİKALAR

Telgraf

Edirne, 6 Ekim 1919

Sıvasta Ulusal Savunma Derneği Temsilcisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kongre kararlarının sonunda kabul edilerek Ali Rıza Paşa kabinesinin Kongreye dayanarak işbaşına geldiğine ilişkin Edirneye çektiğiniz telgraf ancak bugün kurulumuza bildirildi. Trakyanın savunulması amacıyla kurulup birçok güçlüklerle karşın ilin en ufak bucaklarına varıncaya kadar örgütünü yaygınlaştıran içte ve dışta varlığını tanıttıran ve bu ana kadar sizinle aynı düşüncede bulunan derneğimizin amaç ve ilkesi Kongrece kabul edilen ilkelere içerdiğinden kararlarınıza tümüyle katıldığımızı büyük övünçle bilginize sunarım.

**Trakya-Paşaeli Savunma Derneği adına
Şükrü**

Edirne, 7/10/1919

Telgraf

**Sıvasta Ulusal Hakları Savunma Kurulu Temsilcisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

1 - Din bilginleri, ileri gelenler ve halktan oluşan bugünkü çok büyük toplantıda Ulusal Hakları Savunmanın Trakya'da yönetimin Trakya-Paşaeli Derneğine bırakması ile bir kat daha güçlenip genişlemiş olan derneğimizin her türlü kararlarınıza uymaya hazır ve bildirimlerinizi beklemekte bulunduğu,

2 - Vali Salim Paşa ile Polis Müdürü Fuat Beyin bu gece bir yabancı otomobiline binerek Bulgar işgali altında bulunan Karaağaca kaçtıkları bilginize sunulur.

3 - Vali vekilliği de Yazışları Müdürü İhsan Adli Beye verilmiştir.

**Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Derneği
adına Edirne Belediye Başkanı
Şevket
Sıvas, 7/10/1919**

**Edirne'de Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Trakya-Paşaeli Merkez Kurul Başkanlığına**

K: 6 ve 7/10/1919 telgraflara:

1 - Rumeli ve Anadolu aynı ruh ve vicdanla ulusal varlık ve bağımsızlığımızı kurtarma kesin kararıyla kutsal savaşıma atılmış olduğundan amaç ve ilkelerde tam birlik bulunacağı zaten kuşkusuz idi. Müjdeli haberimiz, büyük teşekkür ve sevinçle karşılandı. Haklı ulusal emellerimizde başarılı olmağımızı Ulu Tanrıdan diler, içten ve saygılı duygularımızı sunarız.

2 - Yeni kabine ile tam anlaşma sağlanabilecektir. Haberleşmekteyiz. Sonucu bilginize sunulacaktır.

3 - Düzenli olarak bağlantının sürdürülmesini özellikle rica ederiz Efendim.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Edirne, 7/10/1919**

**Sıvasta Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurul Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Bugün bütün Edirne ilinin vali vekili ve padişah ordusunun komutan vekili, din bilginleri, ileri gelenler, halk belediye konağında toplanarak Ulusal Hakları Savunma Kurulunu yönetmek görevini oybirliğiyle Trakya-Paşaeli merkez kuruluna vermeyi sağlamışlardır. Ulusal Hakları Savunma adına bugün ikinci dafa toplanan saygıdeğer ulusal topluluğun kesin kararını yukarıya alarak bilginize sunarım.

**Edirne Vali Vekili
İhsan Adli**

Telgraf

Sivas, 9/10/1335

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendiye

C: Millî birliğin mes'ut netayicinden olmak üzere Trakya ve Paşaeli Cemiyetinin, Rumeli ve Anadolu topraklarında yaşayan dindaşlarımızın ve muazzez ülkelerimizin müdafaai hukuku emrindeki tevessüle dari tebşirâtı âlilerinize arzı şükran olunur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal
Edirne, 10/10/1335**

**Sivasta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

C: 9 Teşrinievel 1335

Mukabelei teveccühkâhilerile pek mütehasss oldum. Samimiyetimle arzı şükran eder ve Edirne ve mühakatında hükûmet ve milletin celâdetkârane ve cansiparane muzaheretinden her dakika emin olabilirsiniz.

**Edirne Vali Vekili
İhsan Adli**

**701
Edirne
250**

**Sivasta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Bir anda yükselen hurşidi celâdet gibi Trakya etrafında herakâtı millîyenin muvacehesinde inkişafta alelhusus İstanbula azîmet eden vali Salim Paşanın gaybubeti nagehanisinden mütevellit heyecanı umumî arasında heyeti müctemai millîyenin itimadı ve orduyu humayun kumandanlığının muzaheretile tevkifatı süphaniyeye istinaden vali vekâletini deruhde ettim ve bir gün sonra da nezareti celilenin bu baptaki tensibini aldım. Edirnenin her an tezauf eden nezaketi vaz'ı mevki itibarile ecânibin nazarı dikkatinden dur kalmıyan bu tahavvüllerin mahiyeti sulhcuyanmesine iradei millîyenin itirazdan, ihtirasattan müberra meccliyatı hürriyetperveranesine İngiliz mümessili askerisini ikna ve tatmine muvaffak olarak ihlâlî asayiş edilmek üzere Osmanlıların hakkı hükûmetine (Bu taber şayanı dikkattir) tamamen riayetkâr bulunduğuna dair müşarileyhten resmen ve tahriren cevap aldım. Binaenaleyh vilâyetin her köşesinde ve hassaten merkezi vilâyette sükûn ve asayişin her vakitten daha mükemmel olduğunu ve elyevm her nevi mehalik ve mehazirin mürtefi bulunduğunu arz ve tebşir ederim. Edirne hükûmet, ordu ve bütün millet size meşru olan gayelerinizden manen ve madeten muzaherete aht ve misâk eylemiştir. Dört gün devam eden had bir devrei teheyyüciün tevlit ettiği envai müşkülât içinde mühim bir vazifei vatanîye ifa ettiğim kaniim. Hükûmeti Hamidiyede dokuz sene menfa ve hükûmeti itihadiye zamanında altı sene vatandan cüda kalmak hissi ve insani işkencelerin enva... uğramışlardan bir mazlumum. Metanetimi imha veya celadetimi bana iade edecek, beni fırka ihtirasatı haricinde bu vatanın en müfit anasırı meyanına koyacak sizin teveccüh ve itimadınızdır. 10/10/1335

**Mektebi Harbiye arkadaşlarınızdan Edirne Vali Vekili
İhsan Adli
Sivas, 12/10/1335**

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendiye

Bugün Anadolunun, vatanın halâsı ve saadeti, milletin necat ve istiklâlî uğrunda yekvücut ve yekdil olan Trakyalı kardeşlerle el ele vermiş olması halâsı karibin beraati istihlâlidir. Böyle mes'ut ve tarihi bir anda Edirne vilâyetinde zâtı âlileri gibi hamiyetkâr bir refikimizin resikârda bulunması ayrıca bir beşarettir. Cenabı Hak milleti amali meşruasını istihsal emrinde muvaffak bilhayr eylesin amin.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal**

Telgraf

Sivas, 9/10/1919

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendiye

K: Ulusal birliğin mutlu sonuçlarından olmak üzere Trakya ve Paşaeli Derneğinin, Rumeli ve Anadolu topraklarında yaşayan dindaşlarımızın ve sevgili ülkelerimizin haklarını savunmak yolundaki girişime ilişkin sevindirici haberinize teşekkürler sunarız.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal
Edirne, 10/10/1919**

**Sivasta Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

K: 9 Ekim 1919

Yakınlık gösteren yanıtınızdan çok duyulandım. İçtenlikle teşekkürler sunar ve Edirne ile ona bağlı yerlerden hükûmet ve milletin yürekli ve canını esirgemeyen yardımına her dakika güvenebilirsiniz.

**Edirne Vali Vekili
İhsan Adli**

**701
Edirne
250**

**Sivasta Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri**

Ulusal girişimin bir anda yükselen yığıtlık güneşi gibi Trakya yöresinde yayılması ve özellikle İstanbulla giden vali Salim Paşanın ansızın ortadan kaybolması nedeniyle oluşan genel coşku arasında toplanan ulusal kurulun güveni ve padişah ordusu komutanlığının desteğiyle ve Tanrının yardımına dayanarak vali vekilliğini üstlendim ve bir gün sonra da yüksek bakanlığın bu konudaki onayını aldım. Edirnenin bulunduğu yerin her an artan önemi nedeniyle yabancılara gözünden uzak kalmıyan bu değişikliklerin barışçı niteliği ulusal iradenin yadsınmaz ve tutkuların arınmış özgürlükçü amacına İngiliz askerî temsilcisini inandırmayı başarak iç güvenliği pekiştirmek üzere Osmanlıların hükûmet hakkına (bu deyim dikkate değer) tümüyle saygılı bulunduğu konusunda kendisinden resmi ve yazılı yanıt aldım. Bu nedenle ilin her köşesinde özellikle il merkezinde dinginlik ve içgüvenliğin her zamandan daha eksiksiz olduğunu ve şimdi her türden tehlike ve sakıncaların kalkmış olduğunu müjdelirim. Edirne hükûmet, ordu ve bütün millet size haklı amaçlarınızdan tinsel ve nesnel olarak yardım için anlaşmışlar ve and içmişlerdir. Dört gün süren ateşli gergin bir dönemin doğurduğu türlü güçlükler içinde önemli bir vatan görevi yaptığuma inanıyorum. Sultan Hamit Hükûmeti döneminde dokuz sene sürgün ve ittihatçılar zamanında altı sene vatandan uzak kalmak duygusal ve insani işkencelerin tümüne... uğramışlardan zulüm görmüş biriyim. Dayancımı keskinleştirecek veya yürekliliğimi bana geri verecek, beni parti ihtirasları dışında bu vatanın en yararlı bireyleri arasına koyacak olan şey sizin yakınlığınız ve güveninizdir. 10/10/1919

**Harb Okulu Arkadaşlarınızdan
Edirne Vali Vekili
İhsan Adli
Sivas, 12/10/1919**

Edirne Vali Vekili İhsan Adli Beyefendi

Bugün Anadolunun, vatanın kurtuluşu ve mutluluğu, milletin esenliği ve bağımsızlığı uğrunda tek vücut ve tek gönül olan Trakyalı kardeşlerle el ele vermiş olması yakın kurtuluşun güzel başlangıcıdır. Böyle mutlu ve tarihî bir anda Edirne ilinde sizin gibi yurtsever bir arkadaşımızın başında bulunması ayrıca sevindirici bir şeydir. Tanrı milleti haklı emellerini elde etmekte başarılı kılsın âmin.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

Edirne
942
25

**Sıvasta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

C: İtimat ve teveccühü âlinize en samimi teşekküratımı arzederim Efendim.

13/10/1335
Edirne Vali Vekili
İhsan
Sivas, 11/10/1335

TAMİM

1 - Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vilâyet heyet ve müstakil liva heyeti merkezîyeleri kendilerine merbut bilcümle heyeti idarelere ve keza heyeti idareler neva hiye kadar olan heyeti idarelere Heyeti Temsilîyenin tebligatını sürati mümkinine ile ifa etmeye ehemmiyet vermemelidir.

2 - Hiçbir heyeti merkeziye veya idare ve alelûmum teşkilâtı millîyemize dahil heyet ve eşhas cemiyetimiz namına doğrudan doğru ya hükûmeti merkeziyeden bir gûna mutalebatta bulunmayacaktır. Teşkilâtı millîyemize ait her türlü münasebatı aledderacat heyeti idareler, heyeti merkezîyelerle ve heyeti merkezîyeler de Heyeti Temsilîye ile icra edecektir. Mafevk heyetlerin tekâsülü halinde ona tâbi olan diğer heyetlerin derhal Heyeti Temsilîye ile icra edecektir. Mafevk heyetlerin tekâsülü halinde ona tâbi olan diğer heyetlerin derhal Heyeti Temsilîye müracaatı caizdir.

3 - Şimdilik bilcümle vilâyet ve müstakil liva heyeti merkezîyeleri lâakal haftada iki defa Heyeti Temsilîye teşkilat ve teşebbüsâtı millîyesi hakkında mühim malûmatı havi olmak üzere kısa bir rapor verecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal
Sivas, 11/10/1335

**Edirne Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesine**

1 - Teşkilât nizamnamesi posta ile irsal edilmiştir. Teşkilâtı mevcudunuzla mühim farklar yoktur. Vüruduna kadar teşkilâtı hazırlanmış aynen muhafaza ve takviye buyurmanız muvafıktır.

2 - Kırkkilise, Tekirdağ, Gelibolu ve Çatalca livaları heyeti merkezîyenizc merbut kalarak teşkilatlarını taazzuv ettirilmelidirler.

3 - Takviye münasebat ve tamamî tenevvür için şimdilik her gün gayet muhtasar bir raporun Sıvasta Heyeti Temsilîye namına irsalini rica ve hümmetlerimi takdim ederim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal
Edirnedden, 12/10/1335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesine

C: 11/10/1335 şifreye:

1 - Muhabbet ve teveccühü âlilerine arzı teşekküratı mahsus ve takdimi ihtiramata eyletim.

2 - Aynı teşekkülünden pek az sonra Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile tevhibi amal ve teşriki mesai eyleyerek cemiyetimizin her harekâtı müşkül zamanlarda bile temine baka ve tevsiî teşkilâtına sarfı gayret olunmuştur.

3 - Vilâyetin en küçük mevakiine kadar münteşir ve mevcut olan teşkilâtın teyid ve takviyesine çalışılmaktadır. Kolorduya merbut olup Kırkkilise, Keşan ve Tekirdağında bulunan fırkalarımızın kumandanları şayanı itimat ve hamiyetli arkadaşlarımızdan bulundukları...mevakiin merkezle olan iribatları gayet esaslî ve rasindir. Bilûmum Trakyalıların bütün mevcudiyetleriyle vatanperverane vesâifî mübeccelenin ifasına hazır ve amadedirler.

4 - İntihabatta Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile tevhibi mesai edilerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin esasatını kabul eden ve bu esasata sâdık kalacak zevatın meb'us intihap olunma-

Edirne
942
25

**Sıvasta Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

K: Yüksek güven ve yakınlığınıza en içten teşekkürlerimi sunarım Efendim.

13/10/1919
Edirne Vali Vekili
İhsan
Sivas, 11/10/1919

GENELGE

1 - Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği il kurullarıyla bağımsız sancak merkez kurulları kendilerine bağlı tüm yönetim kurullarınca ve yönetim kurulları da bucaklara kadar olan yönetim kurullarına Temsilci kurulun bildirimlerini olabildiğince çabuk yerine getirmeye önem vermemelidir.

2 - Hiçbir merkez kurulu veya yönetim kurulu ve tüm ulusal örgütlerimiz içindeki kurul ve kişi derneğimiz adına doğrudan doğruya İstanbul hükûmetinden hiç bir istekte bulunmayacaktır. Ulusal örgütlerimizle ilgili her türlü ilişkileri sırasıyla yönetim kurulları, merkez kurullarıyla ve merkez kurulları da Temsilci Kurulla yapılacaktır. Üst kurulların ilgisiz davranmaları durumunda ona bağlı olan öbür kurullar gecikmeden Temsilci kurula başvurabilirler.

Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal
Sivas, 11/10/1919

**Edirnedden Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Trakya-Paşaeli
Merkez Kuruluna**

1 - Örgüt tüzüğü posta ile gönderilmiştir. Sizin örgütünüzle önemli ayrımlıklar yoktur. Tüzük gelene kadar şimdiki örgütünüzü olduğu gibi koruyup güçlendirmeniz uygundur.

2 - Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu ve Çatalca sancakları merkez kurulunuza bağlı kalarak örgütlerini kurmalıdır.

3 - İlişkileri güçlendirmek ve iyice aydınlatılmamız için şimdilik her gün çok kısa bir raporun Sıvasta Temsilci Kurul adına gönderilmesini rica eder ve saygılarımı sunarım.

Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Edirnedden, 12/10/1919

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kuruluna**

K: 11/10/1919 şifreye:

1 - Sevgi ve büyük yakınlığınıza özellikle teşekkür eder ve saygılar sunarım.

2 - Kurulduğu andan pek az sonra Trakya-Paşaeli Derneği ile amaç ve iş birliği yaparak derneğimizin işleminin güç zamanlarda bile sürdürülmesini sağlamaya örgütü genişletmeye çaba harcanmıştır.

3 - İlin en küçük yerlerine kadar yayılmış olan örgütün pekiştirilmesi ve güçlendirilmesine çalışılmaktadır. Kolorduya bağlı olup Kırklareli, Keşan ve Tekirdağında bulunan tümenlerimizin komutanları güvenilir ve yurtsever arkadaşlarımızdan bulundukları.... yerlerin merkezle olan bağlantıları çok esaslî ve sağlamdır. Tüm Trakyalılar bütün varlıklarıyla kutsal görevlerini yurtseverlikle yerine getirmek için hazırdırlar.

4 - Seçimlerde Trakya-Paşaeli Derneği ile işbirliği yapılarak Hakları Savunma Derneğinin ilkelerini kabul eden ve bu ilkelere bağlı kalacak kimselerin meb'us seçilmelerini sağlamak için

larının teminine sarfı gayret olunmaktadır. Trakyanın her tarafında intihabatın arzuyu umumî dairesinde neticelenmesi memulî kavidir. Birinci kolordu: Kırk dokuz, elli beş ve altmışıncı fırkalarda mürekkaptır. Yakın zamana kadar Çatalca mevki müstahkemî dahi kolordu emrinde bulunmakta iken Süleyman Şefik Paşanın nezareti zamanında İstanbulda yirmi beşinci kolorduya raptedilmiştir.

Şimendifer hatı muhafazası vazifesile Şubattanberi Trakya'da bulunan kuvvetli bir Yunan taburu yerli Rumlar arasında teşkilât yaparak asayiş tehdit ve islamları tecavüzatlarına bihuzur eylemişlerse de son bir iki ay zarfında cür'etleri kırılmış ve vakayı azalmıştır. Ancak Şarkî Trakyanın ahiren kespi ehemmiyet ve nezaket eden vaziyeti Trakyanın mukadderatı hakkında bazı hiçbir Bulgar mevcut olmayıp dört yüz bin kadar müslümanın vatani olan Paşmaklı, Darıdere, Kırcaali orta kısmı Bulgaristana ve keza kahir bir islâm ekseriyetini hâiz olan İskeçe havalisinin de Gümülcine yakınına kadar Yunanistana terkedilmesi suretile mukadderatının tayini atıye talik edilen mütebaki Garbî Trakya yani Gümülcine, Dedeoğaç, Dimetoka kısmında Rumlar ekseriyeti ihraz edecek halde kalmıştır. Yunanlıların beynelmilel şekli idareden istifade ile getirecekleri Rum muhacirlerinin bu nispeti az zamanda daha mühim bir faikiyete is'at edebileceklerdir. Trakyanın şekli idaresi mevzu olacağı zaman vücuda getirecekleri Rum ekseriyetini ileri sürerek bu kısmın da Yunanistana ilhakına çalışacaklardır. Yunan amalinin tahakkuku halinde Şarkî Trakya'da dahi hemhudut olmak fırsatından bilistifade Yunan propagandası tevessü edip asayişin derhal muhtel olacağı ve artık islamların sükkün ve huzura veda edecekleri bedihidir. Garbî Trakya'da ve bilhassa Müslümanların ekseriyetle bulunduğu menatıkta teşkilâtı millîye mevcut olup amali millîyelerinin istihsaline her suretle çalışmakalar ve kendilerine mümkün olan her türlü muavenet ve muzahe-ret yapılmakta ise de Yunan amalini husulüne mümanaat ve Şarkî Trakyanın Yunan tesirata-ndan uzak bulundurulması için Bulgaristan ve Yunanistana terkedilen kısımları da dahil olmak üzere Garbî Trakyanın müstakil ve muhtar bir hükûmet olarak ibrazı mevcudiyet eylemesi ve bu suretle saltanatı Osmanîye ile hemhudut olarak yaşanması imkânı olmıyan ve icra edeceği propagandalarla yerli Rumları ifsattan hiçbir zaman fariğ olamayacak yegâne düşmanımız Yunanistan ile hududu Osmanîye arasında kuvvetli bir hükûmeti islamiyenin teşekkülü menafii âliyei vataniye iktizasından görülmekle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti âliyesinin bu noktai nazarı tasvibi halinde teşebbüsâtı lâzimei müessire icrasile imkân husulüne lütfen muzahe-retleri istirham olunur Efendim.

**Birinci Kolordu Kumandanı
Cafer Tayyar
Tekirdağ, 12/10/1335**

Sıvasta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mümessillğine
C: 11/10/1335 telgrafname-i âlileri gelmiş icap edenlere tebliğ edilmiş olduğu maruzdur.
**Belediye Reisi
Halis
23/10/1335**

TAMİM

Milletin ruh ve vicdanından nebean eden vahdet ve azmü irade sayesinde vaziyeti siyasiyenin; vatanımızın tayini mukadderatı ile milletimizin hukuk ve istiklâli mevzuubahs olduğu bu hengâme-i tarihide lehülhamt lehimize döndüğünü kemali şükranla idrak ediyoruz. Cenabı Allahın inayet ve adaletine milleti necibemiz böyle yekvücut bir halde ve sarsılmaz bir azim ve imanla kaldıkça hiç şüphesiz amali meşruasına nâiiyetle mes'ut olacağız. Binaenaleyh mevcudiyeti millîyemizi yarü ayyar nazarında izhar ve isbat eden teşkilâtın nizamname mucibince taazzuv ettirilmesi ve bilhassa küçük, büyük bilcümle merkezlerin birbirile ve heyeti merkezîye ile sıkı bir rabuta tesis eylemeleri bugünün en mühim ve hayati bir vazife-i millîye ve vataniyesidir. Bu sebeple hususâtı mezkûreye son derece ehemmiyet verilmesini tekit eyler ve teşkilâtın tevsi ve teşmil derecesi hakkında peyderpey heyetimize itayı malûmat olunmasını rica ederiz.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal
Edirne, 13 Teşrinievel 1335**

Sıvas Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Millîye Cemiyeti Mümessili
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
C: 9 Teşrinievel 1335 1 - Trakya müdafaa heyetinin teşkilâtı muhterem Müdafaa-i Hukuk

çaba harcanmaktadır. Trakyanın her yanında seçimlerin genel istek çerçevesinde sonuçlanması umudu çoktur. Birinci kolordu: kırk dokuz, elli beş ve altmışıncı tümenlerden oluşmaktadır. Yakın zamana kadar Çatalca müstahkem mevki de kolordu emrinde bulunmakta iken Süleyman Şefik Paşanın başkanlığı sırasında İstanbulda yirmi beşinci kolorduya bağlanmıştır.

Demiryolunun korunması göreviyle Şubattan beri Trakya'da bulunan kuvvetli bir Yunan taburu yerli Rumlar arasında örgüt kurarak iç güvenliği tehdit ve Müslümanları saldırılarıyla huzursuz etmişlerse de son bir iki ay içinde cesaretleri kırılmış ve olaylar azalmıştır. Ancak Doğu Trakyanın son zamanlarda önem kazanıp kritikleşen durumu Trakyanın kaderiyle ilgili bazı bilgileri vermeyi gerektirmektedir. Venizelos'un şeytanca politikası ve önerileri sonucu olarak hiçbir Bulgar bulunmayıp dört yüz bin kadar Müslümanın vatani olan Paşmaklı, Darıdere, Kırcaali orta kısmı Bulgaristana ve yine ezici bir Müslüman çoğunluğu bulunan İskeçe yöresinin de Gümülcine yakınlarına kadar Yunanistana bırakılması yoluyla kaderinin belirlenmesi ileriye bırakılan öbür Batı Trakya bölgesinde yani Gümülcine, Dedeoğaç, Dimetoka bölümünde Rumlar çoğunluğu elde edecek durumda kalmıştır. Yunanlıların uluslararası yönetim biçiminden yararlanarak getirecekleri Rum göçmenlerinin bu oranı kısa zamanda daha önemli bir üstünlüğe çıkarabileceklerdir. Trakyanın yönetim biçimi sözkonusu olacağı zaman oluşturacakları Rum çoğunluğunu ileri sürerek bu bölümün de Yunanistana katılmasına çalışacaklardır. Yunan emellerinin gerçekleşmesi durumunda Doğu Trakya'da da sınır komşusu olmak fırsatından yararlanarak Yunan propagandası genişleyip iç güvenliğin gecikmeden bozulacağı ve artık Müslümanların dinginlik ve huzura veda edecekleri açıkça bellidir. Batı Trakya'da ve özellikle Müslümanların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde ulusal örgütler kurulmuş olup ulusal emellerin elde edilmesine her yoldan çalışılmakta ve kendilerine elden gelen her türden yardım ve destekleme yapılmakta ise de Yunan emellerinin gerçekleşmesine engel olmak Doğu Trakyanın Yunan etkilerinden uzak buldurulması için Bulgaristan ve Yunanistana bırakılan bölümleri de içinde olmak üzere Batı Trakyanın özgür ve özerk bir hükûmet olarak varlık göstermesi ve böylece Osmanlı saltanatı ile sınır komşusu olarak yaşama olanağı bulunmayan ve propaganda yapacağı yerli Rumları kıskırtmaktan hiçbir zaman geri kalamıyacak tek düşmanımız Yunanistan ile Osmanlı yurt çıkarları gereğinden görülmekle Yüksek Hakları Savunma Derneği bu görüşü onaylarsa gereken etkin önlemlerin alınmasına olanak sağlanmasına lütfen destek olunmasını dileriz Efendim.

**Birinci Kolordu Komutanı
Cafer Tayyar
Tekirdağ, 12/10/1919**

Sıvasta Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilciliğine
K: 11/10/1919 telgrafınızın gelmiş olup gerekenlere bildirilmiş bulunduğu bilgimize sunulur.

**Belediye Başkanı
Halis
Sıvas, 23/10/1919**

GENELGE

Milletin ruh ve vicdanından kaynaklanan birlik ve kararlılık ve istek sayesinde politik durumun; vatanımızın kaderinin belirlenmesi ve milletimizin hakları ve bağımsızlığı sözkonusu olan bu karışık günlerde Allaha hamd olsun bizden yana döndüğünü teşekküllerle görüyoruz. Yüce Tanrının yardım ve adaletine soylu milletimiz böyle tek vücut bir durumda ve sarsılmaz bir kararlılık ve imanla bağlı kaldıkça hiç kuşkusuz haklı emellerine kavuşmak mutlu olacaktır. Bu nedenle uluşa varlığımızı dosta düşmana gösterip kanıtlayan örgütlerin Tüzük uyarınca kurulması ve özellikle küçük, büyük tüm merkezlerin birbirile ve merkez kurulu ile sıkı bir bağlantı kurmaları bugünün en önemli ve hayati bir ulus ve yurt görevidir. Bu nedenle belirtilen konulara son derece önem verilmesini yeniden bildirir ve örgütün genişlik ve kapsam derecesi hakkında sık sık kurulumuza bilgi verilmesini rica ederiz.

**Anadolu ve Rumeli Hakları
Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal
Edirne, 13 Ekim 1919**

Sıvas Anadolu-Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilcisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
K: 9 Ekim 1919 1 - Trakya Savunma Kurulunun örgütlenmesinin sayın Hakları Savunma

Cemiyeti nizamnamesine kısmen muvafık olduğu ve Kongrece müntehap on dört kişiden ibaret bir heyeti merkezîyesi ve İstanbulda beş murahhası ve livalarda ve kazalarda mahalli müftülerinin tahtı riyasetinde ve nevahide maruf zevattan ibaretir. Heyeti idare ve merkezden me-mur birer mümessil ve bazı kurada birer ikişer muhabiri mevcuttur. Hükûmeti sabıkanın mümanaati sebebile nevahi ve kura teşkilâtı henüz tamamiyle ikmal edilememiş ve her şeyin ol-bapta olduğu gibi teşkilâtta merkezden başlayarak aşağı doğru gitmiştir. Maamafih mahalle ve kariye teşkilâtına nizamname dairesinde şimdiden iptidar olunmuş ve Teşrinievvelin on altısında Edirne'de in'ikadı musammem ve mukarrer olan kongrede cihati sairesinin müzake-resi tabii bulunmuştur. Bu bapta bir emir ve mütaleayi âlileri olduğu halde emir ve iş'arı.

2 - Trakya meselesinin dahil olduğu son evrakı havadis mündericâtından malûm olaca-ğı veçhile Paris Konferansı Bulgaristan hududunun tahdidi esnasında islâm ekseriyetini haiz olan Kırcaali ve Koşukavak ve İğridere ve Darıdere gibi kazalar Bulgar ve İskeçe ve Drama Serez gibi Ustrumaya kadar mahalleri Yunan hududu dahilinde bırakmıştır. Merice mümtet olan hudut dahilindeki Gümülcine ve Dedeağaçtan şimdilik itilâf Devletleri lehine olarak Bulgarların hakimiyeti kat'edilmiş ve bunun Türk sulhihinin müzakeresi esnasında Şarkî Trakya mukadderatının tayini zamanına kadar bırakıldığı esas olmuştur. Ve esasen yalnız nefsi Gümülcine'de ekseriyeti müslime mevcut olup, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka, Ortaköy, Seymenli kazalarında bugün tek bir Müslüman bırakılmamıştır. Venizelos'un Trakyayı şu veçhile inkısama uğrattırmaktan maksadı buralarda müslüman nüfusu bulunmayınca Yunan lehine kazanmaya matuftur. Şu halde bu kut'anın bu halile bırakılması bizim için bir fayda olamayacağı ve Yunan ve Bulgarlara verilen mahallerdeki halkın umumen islâm bulundu-ğu cihetle Trakyanın hududu kadîmî tarihîyesile Trakya hakkında düveli müşarileyhim mü-messillerile konferans nezdinde protesto edilmiş ve buraları elyevm Fransızların tahtı işgalin-de bulunduğu Yunan, Bulgarlara karşı durmak için Gümülcine'de teşkilat ve tertibat yapıl-makta ise de levazımı tedafüye ve para tedarikinde müşkülâtı azimeye tesadüf edilmekte ol-duğu ve bu hususatin hayyizi husule isali çeresinin berveçhimaruz kongrenin in'ikadında te-zekkür edileceği arz olunur.

**Trakya-Paşaeli Müdafaa-i
Hukuku Millîye Cemiyeti namına
Şevket**

Zata mahsustur Edirneden, 13/10/1335

Sıvasta Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Müf'aa-i Hukuk Heyeti Temsilîyesine:

12 Teşrinievvel 1335 tarih ve 2 numaralı şifreye lâhikadır.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin İstanbulda bulunan Garbî Trakya murahhaslarına Fran-sızlar müracaat ederek Gümülcine, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve İskeçe için mutasarrıfla-rın isimlerini istedikleri ve İskeçenin müddeti muvakkate için Yunan askerleri tarafından iş-gal edileceğini beyan ve bu malûmatı hafî tutmalarının tanbih eyledikleri mezkûr murahhas-lıktan cemiyet riyasetine mektupla bildirilmekte ve mutasarrıfların isimleri verildiği münde-riç bulunmakta olduğu berayı malûmat arz ve takdimi ihtiramata olunur.

**Birinci Kolordu Kumandanı Miralay
Cafer Tayyar
Alındığı mahal, İstanbul**

**Tel
Mahreci
Antalya**

**Sıvasta Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsilîye Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Balıkesir Heyeti Millîye Reisi Hacim imzasile bazı tebligat icra olunmakta ve 8 ve 10 Teşrinievvel 1335 tarihli iki kut'a telgrafnamenin birinde in'ikat edecek umum Anadolu Kong-resine iki murahhas izamı diğerinde de heyete de iki rapor gönderilmesi bildirilmektedir. Tenvir ve takdirlerine intizar eyleriz.

**15 Teşrinievvel 1335
Heyeti Millîye Reisi
Yusuf Talât**

Derneği tüzüğüne kimi bölümler bakımından uygun olduğu ve Kongrece seçilmiş, on dört kişiden oluşan bir merkez kurulu ve İstanbulda beş delegeşi ve sancaklarda ve ilçelerde ora-ların müftülerinin başkanlığında ve bucaklarda tanınmış kişilerden oluşmaktadır. Yönetim kurulu ve merkezden görevlendirilmiş birer temsilci ve bazı köylerde birer ikişer muhabiri vardır. Eski hükûmetin önlemesi nedeniyle bucak ve köy örgütleri daha tümüyle tamamlana-mamış ve her şey bu gibi işlerde olduğu gibi örgütlerde merkezden başlayarak aşağı doğru gitmiştir. Bununla birlikte mahalle ve köy örgütlenmesine tüzük uyarınca şimdiden başlan-mış ve Ekimin on altısında Edirne'de toplanması düşünüldüğü kararlaştırılmış olan kongrede elbette öteki konular görüşülecektir. Bu konuda bir emir ve düşüncemiz varsa bildirilmesi.

2 - Trakya sorununu içeren gazetelerde son yazılanlardan öğrenildiği gibi Paris Kon-feransı Bulgaristan sınırlarının saptanması sırasında Müslüman çoğunluğun oturduğu Kır-caali ve Koşukavak ve İğridere ve Darıdere gibi ilçeler Bulgar ve İskeçe ve Drama Serez gi-bi Ustrumaya kadar yerleri Yunan sınırları içinde bırakmıştır. Merice uzanan sınır içindeki Gümülcine ve Dedeağaçtan şimdilik İtilâf Devletleri yararına olarak Bulgarların egemenli-ği kesilmiş ve bunun Türk barışının görüşülmesi sırasında Doğu Trakya kaderinin saptan-ması zamanına bırakılması kabul edilmiştir. Ve zaten yalnız Gümülcinenin içinde Müslü-man çoğunluğu var olup Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka, Ortaköy, Seymenli ilçelerinde bugün tek bir Müslüman bırakılmamıştır. Venizelosun Trakyayı böyle parçalamaktan amacı bura-larda Müslüman nüfusu bulunmayınca Yunan yararına kazanmaya yöneliktir. Şu halde bu toprakların bu durumda bırakılmasında bizim için bir yarar olamayacağını ve Yunan ve Bul-garlara verilen yerlerdeki halkın genellikle Müslüman olduğundan Trakyanın eski tarihî sınırlarıyla Trakya konusunda o devletlerin temsilcileriyle konferansta protesto edilmiş ve bu-raları şimdi Fransızların işgali altında bulunduğu Yunan ve Bulgarlara karşı durmak için Gümülcine'de örgütlenip önlemler alınmakta ise de savunma gereçleri ve para bulmakta bü-yük güçlüklerle karşılaşmakta olduğu ve bu noktaların başarıya ulaşması yolunun, sözü edilen kongrenin toplantısında görüşüleceği bilginize sunulur.

**Trakya-Paşaeli Ulusal Hakları
Savunma Derneği adına
Şevket
Edirneden, 13/10/1919**

Kişiyi özeldir

Sıvasta Kolordu Komutanı Albay Salâhattin Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Temsilci Kuruluna:

12 Ekim 1919 tarih ve 2 numaralı şifreye ektir.

Trakya-Paşaeli Derneğinin İstanbulda bulunan Batı Trakya delegelerine Fransızlar başvurarak Gümülcine, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve İskeçe için mutasarrıfların isimle-rini istedikleri ve İskeçenin geçici süre için Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini söy-lemişler ve bu bilgiyi gizli tutmalarını tenbihledikleri o delegelikçe dernek başkanlığına mektupla bildirilmekte ve mutasarrıfların isimleri verildiği yazılı bulunmakta olduğu bilgi-nize sunulur. Saygılar sunarım.

**Birinci Kolordu Komutanı Albay
Cafer Tayyar
Alındığı yer, İstanbul**

**Tel
Çıkışı
Antalya**

**Sıvasta Anadolu ve Rumeli Temsilci Kurulu Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**

Balıkesir Ulusal Kurul Başkanı Hacim imzasile bazı bildirimler yapılmakta ve 8 ve 10 Ekim 1919 tarihli iki tane telgrafın birinde toplanacak olan genel Anadolu Kongresine iki delege gönderilmesi öbüründe de kurula da iki rapor gönderilmesi bildirilmektedir. Aydın-latılmamızı ve düşüncelerinizi bekleriz.

**15 Ekim 1919
Ulusal Kurul Başkanı
Yusuf Talât**

Tel

Sivas 16/10/1335

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yusuf Talât Beyefendiye
C: 15/10/1335

Amali meşrua ve mukaddesimizin istihsalı uğrunda millet ile hükûmetin müstereken çalıştığı bu hengâmede ayrıca bir kongre içtimasına lüzum yoktur. Bugünün en birinci işi nizamname-i mahsusuna tevfikân teşkilâtı meşruayı millîyemizin taazzuv ve teşmilini kemali sükûn ve intizamla ilerletmek, asayiş-i memleketin hüsnü muhafazasına gayret eylemekten ibarettir.

Sivas Umumi Kongresi aynı gaye ve emelden nebean etmiş olan bilûmum millî cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı umumîsi altında toplamış ve vicdanı millîden doğan birliği lehülhamt bir şekli vahdete irca eylemiş olduğundan münferit hiçbir müraacaatın muta olamayacağı bedihîdir. Keyfiyet icap edenlere ayrıca iş'ar edilmiştir Efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi

TAMİM

Tel

Sivas, 15/10/1335

Makamatı askerîye ve mülkîyeye
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkezîye ve İdarelerine
Dersaadet ve taşra matbuatına

Bazı mahallerde çete ismini taşıyan birtakım eşhasın kendilerini, milletin meşru ve mukaddes amali-i istihsal maksadile taazzuv etmiş olan teşkilâtı kanunîyesi ile alâkadar göstermekte oldukları ve arzuyu millîye mugayir harekâta lasaddi eyledikleri istihbar olundu. Hükûmetin, asayiş-i memleketi ihlâl ve halkımızı ısrara cür'et eden bu gibiler hakkında kanunun icabatını ifa eyliyeceği ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de bu bapta icraatla hükûmete bütûn mevcudiyetile muavenete bir vazife-i millîye addeyliyeceği tabiidir.

Vatanın halâsı, milletin necat ve saadeti gayesi ile teşekkül etmiş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinde "Çete tabiri" mevcut değildir. Yalnız milletin hukuku mukaddesini silâhla müdafaa mecbur kaldığı halatta nizamnameye tevfikân "Kuvayi Millîye", sevk ve idareleri baptü rapt altında olmak üzere hali faaliyetinde bulunur. İşte bugün haksız yere vatanımıza ayak bastırılmış ve her türlü zulüm ve vahşeti irtikâp eylemekte bulunmuş olan Yunanlıları muazzez topraklarımızdan tardeylemek üzere Aydın cephesinde kan döken muhterem mücahidiniz bu millî müfrezelerimizdendir. Lehülhamt asayiş-i tam hükûmferma bulunan ve beynelanasır vîfak ve hüsnümuâşeret mevcut olan vatanımızın başka hiçbir tarafında elan bu yolda bir faaliyetimiz olmadığı ilâve olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal
Amasya, 18/10/1335

Edirnedeki Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye

Edirne heyeti merkezîyesinin ve zâtı âlilerinizin Garbî Trakya hakkındaki mütaaleaları büyük ehemmiyetle nazarı dikkate alındı. Heyeti Temsilîyemizle mülâkat etmek üzere Amasyaya gelen Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile iki gün sonra bu mesele mevzuubahs edilecek ve neticesi arz olunacaktır. Trakya-Paşaeli heyeti merkezîyesinin bugünlerdeki müzakerati netayicinden sık sık malûmat verilmesini rica ederiz. Trakya'daki teşkilâtı umumîyenin tevsî ve teşmilinden mümkün olduğu kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin nizamnamesini esas tutmak ve bu suretle zahiren dahi vahdeti umumiyemizde bir fark olmadığını göstermek mühimdir. Nizamname henüz gelmemiş ise Dersaadette Galatalı Şevket Beyden talep buyurunuz. İşbu telgrafnameden Heyeti Merkezîyenin haberdar edilmesi ricası ile takdimi ihtiramata olunur Efendim.

Mustafa Kemal
Edirne, 21/10/1335

Sivasta Heyeti Temsilîyeye

Evvelce arz olunan kongre bütûn vilâyet liva ve kaza ve ekser nevahi murahhasları hazır

Tel

Sivas, 16/10/1919

Antalya Hakları Savunma Derneği Başkanı Yusuf Talât Beyefendiye
K: 15/10/1919

Hakları ve kutsal emellerimizin elde edilmesi uğrunda millet ile hükûmetin birlikte çalıştığı bu karışık zamanda ayrıca bir kongre toplantısına gerek yoktur. Bugünün en birinci işi özel tüzüğüne uygun olarak yasal ulusal örgütlenmemizin organize edilip yaygınlaştırılmasını büyük dinginlik ve düzen içinde ilerletmek, ülke güvenliğinin iyi korunmasına çaba harcamaktır.

Sivas Genel Kongresi aynı amaç ve istekten kaynaklanmış olan tüm ulusal dernekleri Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği genel adı altında toplanmış ve ulusal vicdandan doğan birliği Tanrıya şükür bir bütünlüğe dönüştürmüş olduğundan ayrı ayrı hiçbir başvurunun yerine getirilmeyeceği açıkça bellidir. Durum gerekenlere ayrıca bildirilmiştir Efendim.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu

GENELGE

Tel

Sivas, 15/10/1919

Asker ve Sivil Makamlara
Hakları Savunma Derneği Merkez ve Yönetim Kurullarına
İstanbul ve taşra basımına

Bazı yerlerde çete adını taşıyan birtakım kişilerin kendilerini, milletin haklı ve kutsal emellerini elde etmek amacıyla organize olmuş bulunan yasal örgütleriyle ilgili göstermekte oldukları ve ulusal isteği aykırı davranışlara kalkıştıkları haber alındı. Hükûmetin, ülke güvenliğini bozmak ve halkımıza zarar vermek cesaretini gösteren bu gibiler hakkında kanunun gereklerini yapacağı ve Hakları Savunma Derneğinin de bu yoldaki çalışmalarda hükûmete bütün varlığı ile yardımcı ulusal bir ödev sayacağı doğaldır.

Vatanın kurtuluşu, milletin esenlik ve mutluluğu amacıyla kurulmuş olan Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin tüzüğünde "Çete" deyimi yoktur. Yalnız milletin kutsal haklarını silâhla savunma zorunda kaldığı durumlarda tüzük uyarınca "Ulusal Güçler", yönetimleri disiplin altında olmak üzere eyleme geçer. İşte bugün haksız yere vatanımıza ayak bastırılmış ve her türden zulüm ve vahşilik yapmakta bulunmuş olan Yunanlıları sevgili topraklarımızdan çıkarmak için Aydın cephesinde kan döken saygıdeğer savaşçılarımız bu ulusal birliklerimizdendir. Tanrıya hamdolsun güvenliğin tam egemen ve unsurlar arasında uyuşma ve iyi geçim bulunan vatanımızın başka hiçbir yerinde şimdi bu yolda bir eylemimiz olmadığı ek olarak bildirilir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına
Mustafa Kemal
Amasya, 18/10/1919

Edirnedeki Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

Edirne merkez kurulunun ve sizin Batı Trakya ile ilgili görüşleri büyük önemle dikkate alındı. Temsilci Kurulumuzla buluşmak üzere Amasyaya gelen Denizîşleri Bakanı Salih Paşa ile iki gün sonra bu mesele sözkonusu edilecek ve sonucu bilginize sunulacaktır. Trakya-Paşaeli merkez kurulunun bugünlerdeki görüşmelerinin sonuçlarından sık sık bilgi verilmesini rica ederiz. Trakya'daki genel örgütün genişletilip yaygınlaştırılmasında olabildiğince Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği tüzüğünü esas almak ve böylece görünüşte bile olsa genel birliğimiz konusunda bir ayrılık olmadığını göstermek önemlidir. Tüzük daha gelmemiş ise İstanbul'da Galatalı Şevket Beyden isteyiniz. Bu telgrafdan Merkez Kuruluna bilgi verilmesi ricası ile saygılar sunarız Efendim.

Mustafa Kemal
Edirne, 21/10/1919

Sivasta Temsilci Kurulu

Daha önce bildirilen kongre tüm il sancak ve ilçe ve çoğu bucak delegeleri bulunarak toplanmış ve Cumartesi günü görüşmeleri tamamlayarak on altı kişiden oluşan bir Merkez Kurulu

olduğu halde içtima ve Cumartesi günü müzakere ve ikmal ve on altı kişiden ibaret bir Heyeti Merkeziye intihap etmiştir. Garbî Trakyanın Bulgar ve Yunanlıların mezalimi altında ezilmesine Şarkî Trakyahılar tahammül edemiyecğinden Garbî Trakyada arzuyu millîyi o surette takviye ve ana muzaheret etmeyi Şarkî Trakyahılar taahhüt eylemişlerdir ve Bulgar muahedenamesi ile Bulgaristan ve Yunan lehine ayrılan Trakya parçaları için de yazılan protestoname ait olduğu mahallere keşide edilmiştir.

**Trakya-Paşaeli Müdafaai
Hukuku Millîye Cemiyeti namına
Şükriü**

Amasya, 23/10/1335

**Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye
Şifre, müstaceldir**

1 - Müdafaai Hukuk Cemiyeti Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesine: Meriç şarkında kırk bin muhacirin sürati mümkün ile Meric'in garbine naklettirilmesi için hükümeti merkeziye mümkün olan her türlü muaveneti ifa edecektir. Şimdiye kadar on bin lira vermiş olduklarını bildirdiler. Daha da vereceklerini vadettiler. Cemiyet tarafından sureti münasibede ve işbu iş'ardan bahsetmiyerek beş altı gün sonra hükûmete müracaat olunması münasip olur.

2 - Garbî Trakyanın mukadderatı siyâsiyesi hakkında ecaniple vukuu muhtemel temaslarda müteyakkız davranılması lâzımdır. Esas olarak Devleti Osmanîyenin 1330 daki hududunu gayrikabili tashih kabul etmek ve Garbî Trakyanın kısmen veya kâmilten Devleti Osmanîyeye ilhakı mevzuubahs edilmek lâzımdır. Garbî Trakyada bir islâm hükûmeti müstakillesi teşkili vadile Meriç şarkından bir kısmın meselâ Midye-Enez hattına kadar olan kısmın dahi buna ilhakı tekâlifine aldanmak caiz değildir. Böyle bir hükûmeti islâmîye teşkili mutasavver olsa dahi bunun Bulgarlarla aramızda bir "état tampon" olarak fakat her halde Fransız veya İngiliz müstameresi halinde teşekkül edebileceği nazarı dikkatte tutulmalıdır. Bu zemine ait şimdiye kadar istişmam olunmuş ecnebî efkârının ve uhdenize tevdi edilmiş olan Garbî Trakya kısmının son vaziyetinin iş'arını rica ederim.

**Mustafa Kemal
24/25,10,1335**

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye

Arif Beye mahsustur: Bizim takip ettiğimiz maksadı aslî memleketimizi inkisamdan kurtarmak ve devlet ve milletimizin istiklâlîni temin etmektir. Bu maksadın husulüne mümanaat edebilecek düşmanlarımız İngilizlerdir. İngilizlerle tevhibi menafie çalışan Fransızlar da ad-dolunabilir. Düşmanlarla uğraşmak için sonuna kadar ve her türlü vesaite müracaat ederek çalışmaya azmettik. Bulgarlar da aynı düşmanlardan müstekidir zannedirim. Bu sebeple şahsı Bulgar dostlarımızın da yanı düşmanlar ve bu düşmanların mahmisi olan Rumlar aleyhinde başladıkları teşebbüste temini muvaffakiyetleri bizce mültezemdır. Bu itibarla tesis ve idamei münasebet muvafık olur. Bunun için şimdilik bir heyetin buraya kadar gelmesine hacet yoktur sanırım. Zâtü âliniz ve Cafer Tayyar Bey biraderimiz vasıtasile idamei münasebet mümkündür. Aliyen icap ederse heyet de gönderebilirler. Takibi muhtemel Bulgar rüesası Türkiyede maalmennuniye cayı kabul görebilir. Yalnız bir noktayı hatıra olarak kaydedeyim: Bulgarların Kolçak Rusyasile birleşmek noktai nazarı bizim menafîi atiyemize tetabuk etmiyebilir. Tarafımızdan bu cihetin gözetilmesi münasip olur. Osman Reisle ne gönderilmiştir. Kimden istiyelim. Meb'us olmanız muvafıktır. Bulgar dostlara selâm. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesi Riyaseti Muhteremesine

1 Teşrinievel 1335 tarihinde Franchet d'Esperey'in yaveri Trakya Cemiyetinin İstanbul şubesine müracaatle Trakyaya gidecek idare memurlarının esamisinin General tarafından istenildiğini söyledi. Liste kendisine verildi. İki gün sonra beş kişiden ibaret bulunan komite azasına hususî "leşepase" verilerek Gümölcineye izam olundu. Zevatı mezkûre Gümölcineye muvasalatlarında Franchet d'Esperey'in vekili General Charpy ile görüşmüşler. Kendilerinin memleketin aksamu muhtelifesinde idare memurluğu etmeye gönderildiğini söylemişlerdi. Charpy esaminin kendisine bildirildiğini ve fakat sıfatı memuriyetleri hakkında bir tebligat almadığını ve iki gün sonra Fran-

seçmiştir. Batı Trakyanın Bulgar ve Yunanlıların zulümleri altında ezilmesine Doğu Trakyahılar katlanamayacağından Batı Trakyada ulusal istemi o yolda güçlendirip ona destek olmayı Doğu Trakyahılar üstlenmişlerdir ve Bulgar antlaşması ile Bulgaristan ve Yunan yararına ayrılan Trakya parçaları için de yazılan protesto ilgili olduğu yerlere çekilmiştir.

**Trakya-Paşaeli Ulusal Hakları
Savunma Derneği adına
Şükriü**

Amasya, 23/10/1919

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

Şifre, ivedidir

1 - Hakları Savunma Derneği Trakya-Paşaeli Merkez Kuruluna: Meriç doğusundaki kırk bin göçmenin olabildiğince çabuk Meric'in batısına taşınması için İstanbul hükümeti elden gelen her türden yardımda bulunacaktır. Şimdiye kadar on bin lira vermiş olduklarını bildirdiler. Daha da vereceklerine söz verdiler. Dernek tarafından uygun yoldan ve bu bildiriden söz etmiyerek beş altı gün sonra hükûmete başvurulması yerinde olur.

2 - Batı Trakyanın politik kaderi konusunda yabancılarla yapılması olası bulunan görüşmelerde uyanık davranılması gereklidir. Esas olarak Osmanlı Devletinin 1914 teki sınırlarını değiştirilemez kabul etmek ve Batı Trakyanın bir bölümünün veya tümünün Osmanlı Devletine katılması söz konusu edilmek gereklidir. Batı Trakyada özgür bir Müslüman devleti kurmaya söz verme yolu ile Meric'in doğusundan bir parçanın örneğin Midya-Enez hattına kadar olan toprakların da buna katılmasının önerilmesine aldanmak doğru olmaz. Böyle bir islâm devleti kurulması tasarlanmış olsa bile bunun Bulgarlarla aramızda bir tampon devlet olarak fakat her halde Fransız veya İngiliz sömürgesi biçiminde kurulabileceği dikkatle göz önünde tutulmalıdır. Bu alanda şimdiye kadar sezilmiş olan yabancı görüşlerin ve yönetiminize verilmiş olan Batı Trakya bölümünün son durumunun bildirilmesini rica ederim.

**Mustafa Kemal
24-25/10/1919**

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

Arif Beye özgüdür. Bizim güttüğümüz ana amaç memleketimizi parçalanmaktan kurtarmak, devlet ve milletimizin bağımsızlığını sağlamaktır. Bu amacımızın elde edilmesine engel olabilecek düşmanlarımız İngilizlerdir. İngilizlerle çıkar birliği oluşturmaya çalışan Fransızlara aynı gözle bakılabilir. Düşmanlarla uğraşmak için sonuna kadar ve her yola başvurarak çalışmaya kesin karar verdik. Bulgarlar da aynı düşmanlardan yakınmaktadır sanırım. Bu nedenle kişisel Bulgar dostlarımızın da aynı düşmanlara ve bu düşmanların koruması altında bulunan Rumlara karşı başladıkları girişimde başarı sağlamaları bizce gerekli görülür. Bu nedenle ilişki kurup sürdürmek uygun olur. Bunun için şimdilik bir kurulun buraya kadar gelmesine gerek yoktur sanırım. Siz ve Cafer Tayyar Bey kardeşimiz aracılığıyla ilişki sürdürdürülebilir. İleride gerekirse kurul da gönderebilirler. Kovuşturmaya uğramaları olası bulunan öndegelen Bulgarlar Türkiyeye memnunlukla kabul edilebilir. Yalnız bir noktayı anımsatmak için belirteyim: Bulgarların Kolçak Rusyasile birleşmek görüşleri bizim ilerideki çıkarlarımızla bağdaşmayabilir. Bu noktayı gözetmeniz uygun olur. Osman Reisle ne gönderilmiştir. Kimden istiyelim. Meb'us olmanız uygundur. Bulgar dostlara selâm. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

Trakya-Paşaeli Merkez Kurulu Sayın Başkanlığına

1 Ekim 1919 tarihinde Franchet d'Esperey'in yaveri Trakya Derneğinin İstanbul şubesine başvurarak Trakyaya gidecek yönetim görevlerinin adlarının general tarafından istenildiğini söyledi. Liste kendisine verildi. İki gün sonra beş kişiden oluşan komite üyelerine özel "leşepase" verilerek Gümölcineye gönderildi. Bu kişiler Gümölcineye vardıklarında Franchet d'Esperey vekili General Charpy ile görüşmüşler. Kendilerinin memleketin türlü bölümlerinde yönetim görevlisi olarak çalışmaya gönderildiklerini söylemişlerdir. Charpy, adların kendisine bildirildiğini ve fakat görevlerinin ne olduğu konusunda bir bildiri almadığını ve iki gün sonra Franchet geleceğinden onunla görüşüleceğini karşılık olarak söyledi. Üç dört gün sonra Franchet d'Esperey Gümölcineye

chet geleceği cihetle anında görüşüleceğini cevapsiz beyan etti Üç dört gün sonra Franchet d'Esperey Gümüllücineye geldi. Komite azasını kabul etti. Orasının idaresi hakkında serdettiği esaslar şunlardır.

1 - Kongre, İskeçe, Gümüllücin, Dedağaç, Sofulu, Dimetoka, Karaağaç, Mustafapaşa kazalarının kararı ahiret için Düveil Mütelifi kuvayı askeriyesi tarafından işgal olunmasına karar vermiş ve Düveli Mütelifi namına idaresini de Franchet d'Esperey'e tevdi etmiştir.

2 - Burada Franchet'nin nezareti aliyesinde bir idarei mahallîye tesis olunacaktır. Muamelât Trakyalı memurlar tarafından tedvir olunacak, şu kadar ki her kaza başında kontrol için Fransız erkânı askeriyesinden biri bulunacaktır.

3 - Meclisi Meb'usan teşkil olunacaktır. Şu kadar ki, elyevm muhaceret devresi olduğu cihetle birkaç vakit için bir meclisi meb'usan intihabına imkân yoktur. Fakat yapılacaktır.

4 - Fransa bu hâlta üzerinde hiçbir emel beslemez. Kongrenin Fransız olan Franchet D'Esperey'e tevdi ettiği vazifeyi Fransa teşhil edecektir ve birçok senelerdenberi türlü felâket ve mesaibe duçar olan şu havalide bir hayalî sükûn ve refah tesisine gayret edecektir.

5 - Trakyanın iktisap edeceği şekli kati hakkında daha müteahz bir karar yoktur. Ağ-lebi ihtimal konferans Türkiye sulhü ile halledilecektir.

Franchet beyanatta bulunduktan sonra memurîn listelerini yapıp muavini General Charpy'e vermeyi söyledi. Franceit ifadatında Müslümanlara teveccühkâr göründü. Hatta Trakya kasamı şimaliyesinin Bulgaristana terk olunması keyfiyetinde Amerikanın tesiri olduğunu sarahaten izah etti. Badehu idarei memlekete naklikelâm ile her unsurdan memur alacağını ve ezan cümle Trakyalı olup ta hizmeti devlette bulunmuş memurlardan istifade edeceğini, hatta jandarma için mümkün mertebe askerlik etmiş zevat intihap olunması lâzımgeldiğini ve evkaf tanzim olunarak mazbut bir surette idare olunacağını velhasıl kariben şu harap memlekette refah ve aşaiyin temin olunacağını beyan ile beraber her unsur gibi islâm unsurunun da kendisine muavenet etmesini ve zinhar aşaişü ihlâl badi olacak ef'al ve harekâtta bulunulmamasını mükerreren tavsiye etti ve tekrar memurine nakli kelâm ile Dedağaca, Rum ekseriyeti bulunması itibarile oraya bir Rum valinin tayini nasıl olacağını sordu.

Franchet'nin muavini Charpy bu ruhta beyanatta bulundu. İdarei mahallîye hakkında Trakya müslümanlarının beyanı rey etmelerini söyledi. Komite de bu bapta fikrini bildirmekle beraber memurîn listesini vergi ve Dedağaca bir müslim mutasarrıf fakat Sofuluya bir Rum tayininin munasip olacağını anlattı. İşgal meselesini izahen bunun konferans kararı olduğunu ve Yunan askerinin de işgale iştirak ile Gümüllücinin 12 kilometre garbine kadar uzanan sahayı işgal edeceklerini söyledi. Şu kadar ki, gerek Franchet gerek Charpy'nin ifadatında Trakya aksamından birinin Yunanistana verileceğine dair söz ve telmih geçmedi ve hatta İskeçede ayrı bir Fransız müfrezesi ve bir de miralay bulunup vukuu melhuz şikâyata merci olacağını da ilâve eylediler.

Trakya'da vaziyet şudur: Teşrinievvel evasıtında Fransız kuvayı askeriyesi Gümüllücin ve havalisini işgale başladılar. 18 de Bulgar kuvayı askeriyesi altı kaza sahasını tahliye başladılar. 20 de bu ameliye hitam buldu. Yalnız Bulgar jandarmalarından kaçmıyanlar kaldı. 16 da Yunan kuvvetlerinden ufak kısımlar İskeçeye gelmeye başladı. Fakat asker daha girmezden evvel ahalî islâmîye kâmilan evlerine, dükkânlarına Fransız bayraklarının yanına siyah matem bayrakları astılar. Çarşyı tamamen kapadılar. Fransız kumandanı komiteye müracaatle bayrakların indirilmesini rica ile beraber tellâl ile de ilân ettirdi. Ahalinin indirmesini görenek Fransız askerile bayrakları toplattı. Dükkânlar üç gün kapalı kaldı. Yunan askeri perişan bir halde idi. Bilâhare yavaş yavaş kuvvetler çoğaldı. Şimdi on bin tahmin olunuyor. Komite gerek Gümüllücinde, gerek Edirne'de Yunan işgalini protesto etti. Yunanlılar girmezden akdem İskeçede komite belediye intihabını yapmış ve belediyeye Müslümanları geçirmişti. Bulgar jandarması kıyafetile fesli Müslüman jandarmalar yapmış ve köylere göndermişti. Bulgar memurîni mülkiyesi daha kalkmadığından kaymakam onlardandır. Fakat son derece muhteriz. Müslümanların hareketi herkesi intihaba davet etti.

Gümüllücinde: Charpy orada oturuyor ve bütün Trakya idaresine vaziyet etti. Bulgar memurları duruyorlar ve şimdilik Charpy namına idare ediyorlar. Gümüllücinde mahallî belediye teşkilâtı yapılmadı. Ayın nihayetinde memurların çekileceği söyleniyor. Bulgar memurların Sofya ile münasebetlerinin kesildiği dün Edirne'de işitildi; Yunan ajanı Vamvakas Yunan Hükümetinin General Charpy nezdinde mümessilî sıfatında Gümüllücinde bulunuyor. Entrika yapıyor, Dedağaç sevalihine Rum muhacirini nakline başlanmıştır. Bizim muhacirin daha duruyor. Birkaçı geçti. Bu bapta Charpy ile vukubulan mülakatımızda Müslüman muhacirlerinin yerlerine avdet ettirilecek-

geldi. Komite üyelerini kabul etti. Orasının yönetimi ile ilgili olarak ileri sürdüğü ilkeler:

1 - Kongre, İskeçe, Gümüllücin, Dedağaç, Sofulu, Dimetoka, Karaağaç, Mustafapaşa ilçelerinin yeni bir karara değin İtilâf Devletleri askerî kuvvetleri tarafından işgal olunmasına karar vermiş ve İtilâf Devletleri adına yönetimi de Franchet d'Esperey'e vermiştir.

2 - Burada Franchet'nin yüksek gözetimi altında yerel bir yönetim kurulacaktır. İşler Trakyalı memurlarca yürütülecek, şu kadar ki her ilçenin başında denetim için yüksek rütbeli bir Fransız subayı bulunacaktır.

3 - Meb'uslar Meclisi kurulacaktır. Şu kadar ki, şimdi göç zamanı olduğundan bir süre için bir meb'uslar meclisi seçimine olanak yoktur. Fakat yapılacaktır.

4 - Fransa bu toprak parçası üzerinde hiçbir emel beslemez. Kongrenin Fransız olan Franchet d'Esperey'e verdiği görevi Fransa kolaylaştıracaktır ve birçok senelerdenberi türlü felâket ve uğursuzluklara uğramış olan bu yörede bir dinginlik ve refah oluşmasına çaba harcayacaktır.

5 - Trakyanın alacağı kesin biçimle ilgili olarak daha verilmiş bir karar yoktur. Büyük olasılıkla bu konuyu konferans Türkiye barışı ile birlikte çözüme bağlayacaktır.

Franchet bu sözleri söyledikten sonra memurların listelerini yapıp yardımcısı General Charpy'e vermeyi söyledi. Franchet konuşmalarında Müslümanlara yakınlık gösterir göründü. Hatta Trakyanın kuzey bölümlerinin Bulgaristana bırakılması konusunda Amerikanın etkisi olduğunu açıkça anlattı. Sonra da sözü ülke yönetimine getirerek her unsurdan memur alacağını ve bu arada Trakyalı olup da devlet görevinde bulunmuş memurlardan yararlanacağını, hatta jandarma için olabildiğince askerlik yapmış olanların seçilmesi gerektiğini ve vakıfların düzene konularak derli toplu yönetileceğini ve kıscacı yakınlarda bu harap memlekette refah ve iç güvenliğin sağlanacağını söylemekle beraber her unsur gibi islâm unsurunun da kendisine yardım etmesini ve hiçbir zaman iç güvenliği bozucu eylem ve davranışlarda bulunulmamasını yineleyerek öğütledi ve yeniden sözü memurlara getirerek Dedağaca, Rum çoğunluğu bulunduğu oraya bir Rum valiyi atamanın nasıl olacağını sordu.

Franchet'in yardımcısı Charpy bu hava içinde konuştu. Yerel yönetim ile ilgili olarak Trakya Müslümanlarının görüş bildirmelerini söyledi. Komite de bu konudaki görüşünü bildirmekle birlikte memurların listesini verdi ve Dedağaca bir Müslüman mutasarrıf ama Sofuluya bir Rum atanmasının uygun olacağını anlattı. İşgal sorununu açıklayarak bunun konferans kararı olduğunu ve Yunan askerinin de işgale katılması ile Gümüllücinin 12 kilometre batısına kadar uzanan alanı işgal edeceklerini söyledi. Şu kadar ki, gerek Franchet, gerek Charpy'nin sözlerinden Trakyanın bölümlerinden birinin Yunanistana verileceğine ilişkin söz ve işleme geçmedi ve hatta İskeçede ayrı bir Fransız birliği ve bir de albay bulunup olası yakınmaları dinlemekle yetkili olacağını eklediler.

Trakya'da durum şudur: Ekim ortalarında Fransız askerî kuvvetleri Gümüllücin ve yöresini işgale başladılar. 18 de Bulgar askerleri altı ilçenin topraklarını boşaltmaya başladılar. 20 de bu iş bitti. Yalnız Bulgar jandarmalarından kaçmıyanlar kaldı. 16 da Yunan kuvvetlerinden ufak bölümler İskeçeye gelmeye başladı. Fakat asker daha girmezden önce Müslüman halkın tümü evlerine, dükkânlarına Fransız bayraklarının yanına siyah matem bayrakları astılar. Çarşyı tümüyle kapadılar. Fransız komutan komiteye başvurarak bayrakların indirilmesini rica ile beraber tellâl ile de ilân ettirdi. Ahalinin indirmedeğini görenek Fransız askerile bayrakları toplattı. Dükkânlar üç gün kapalı kaldı. Yunan askeri perişan bir halde idi. Sonradan yavaş yavaş kuvvetler çoğaldı. Şimdi on bin olarak kestiriliyor.. Komite gerek Gümüllücinde, gerek Edirne'de Yunan işgalini protesto etti. Yunanlılar girmezden önce İskeçede komite belediye seçimini yapmış ve belediyeye Müslümanları geçirmişti. Bulgar jandarması kılığında fesli Müslüman jandarmalar yapmış ve köylere göndermişti. Bulgar sivil memurları daha kalkmadığından kaymakam onlardandır. Fakat son derece çekingen. Müslümanların davranışı herkesi uyandırdı.

Gümüllücinde: Charpy orada oturuyor ve bütün Trakya yönetimine el koydu. Bulgar memurları duruyorlar ve şimdilik Charpy adına yönetiyorlar. Gümüllücinde yerel belediye örgütü yapılmadı. Ayın sonunda memurların çekileceği söyleniyor. Bulgar memurlarının Sofya ile ilişkilerinin kesildiği dün Edirne'de işitildi; Yunan ajanı Vamvakas Yunan Hükümetinin General Charpy yanındaki temsilcisi kimliğiyle Gümüllücinde bulunuyor. Entrika yapıyor. Dedağaç kıyılarında Rum göçmenleri taşınmaya başlanmıştır. Bizim göçmenler daha duruyor. Birkaçı geçti. Bu konuda Charpy ile yapılan görüşmemizde Müslüman göçmenlerin yerlerine geri döndürüleceklerini ama

lerini ve fakat birdenbire büyük kütle ile gelmelerinin gerek asayiş ve gerek iase noktai nazardan mehzari dai olacağını ve bu iş için ve istirdadı emval için komisyon teşkil olunacağını ve komitede ayrıca listeler yapmasını tenbih etti. Elyevm Trakya komitesi tarafından verilecek vesikalar Fransız pasaport idaresinden tasdik olunuyor. Muhacirin ve ahali böyle Trakya gidiyorlar.

**Numara
500**

Sıvasta Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuku Millîye Mümessillîğine

İtilâf Şark Orduları Kumandanı General d'Esperey tarafından vaki olan davet üzerine Garbî Trakya'ya giden murahhaslarımızdan Calip Bahtiyar, Şakir ve Faik Beyler avdetle merkeze uğrılarak verdikleri rapor sureti aynen balâya nakil ile takdim kılınmış ve Trakya mesailile meşgul olmak üzere mumaileyhim Dersaadete azimet etmişlerdir. 30 Teşrinievel 1335

Trakya-Paşaeli Müdafaaı Heyeti Osmanîyesi

Şükri

Şifre

Sıvas, 31/10/1335

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Miralay, Cafer Tayyar Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Cemiyeti Trakya-Paşaeli Heyeti Merkeziyesine: Garbî Trakya ahvali ne şekil kespeyledi? Muhacirlerin nakli meselesi ne haldedir? Hükûmeti seniye yeniden paraca muavenet eyledi mi? İş'arı istirham olunur.

Heyeti Temsilîye namına

Mustafa Kemal

Edirne'de Cafer Tayyar Bey ile telgraf başında muhabere

5/11/1335

Cafer Tayyar Beyefendiye

Muhabbet ve tahassürle gözlerinizden öperim. Arif Beye ve Trakya-Paşaeli Müdafaaı Hukuk Heyeti Merkeziyesine ve zâtı âlinize son takdim olunan iş'arat alındı mı?

Mustafa Kemal

Cümlesi alınmıştır. Arzı tazimat ederiz Efendim.

Cafer Tayyar

- İstanbulda Kara Vasıf Beyle muhabere ediyor musunuz? İstanbulda bedhahan çok muzır cereyanlar yapmaya çalışıyorlar. Bilhassa itilâf ve Hürriyet ve Nigehbancılar İngilizlerle beraber pek hainane tüşebbüsatta bulunuyorlar. Bunlara karşı Anadoluda her türlü imha edici tedabir alındı. Şüphesiz oraca da böyledir değil mid? Garbî Trakyanın bildiğimiz vaziyetinde bir tebeddül var mıdır? Trakya-Paşaeli Müdafaaı Hukuk Heyeti Merkeziyesi hükûmetten arzu olunan muavenete mazhar oldu mu?

- Buranın vaziyeti umumîyesi dünkü gün şifre ile arzedilmiştir. Trakya Paşaeli Müdafaaı Hukuk Cemiyeti vazifesini hüsiün ifaya çalışıyor. İstanbul ile arasına muhabere ediyoruz. Ve vaziyeti takip ettiriyoruz. Tedbir bizden muvaffakiyet Allahtan. Garbî Trakya için henüz arzu olunan muavenet husul bulmamıştır Efendim.

1 - Meb'usanın İstanbulda içtimai hakkındaki mehalike dair mufassal mütaleatımız şifre olarak takdim edeceğiz. Bunun mütaleasından sonra gerek zâtı âlinizini ve gerek heyeti merkezîyenin noktai nazarının sürati iş'arını rica ederiz.

2 - Meb'us intihabı ne dereceye vâsıl oldu. Mebus intihabı hitam bulduktan sonra Trakya namına asgarî iki mümessilin Heyeti Temsilîyeye aza olmak üzere Edirne Heyeti Merkeziyesince intihabı ve Heyeti Temsilîyeye izamı lâzımegecektir. Şimdiden bu cihetin nazarı tememmüle alınmasını arz ederim.

3 - Matlup muavenet için söz vermiş olan hükûmeti merkeziyeye maruzatta bulunulacaktır.

4 - Teşkilât nizamnamesi ve lahikası Vasıf Bey tarafından gönderilecekti. Henüz alınmamış ise talep buyurulmasını rica ederiz.

birdenbire büyük kütle ile gelmelerinin gerek iç güvenlik ve gerek beslenme bakımından sakıncalar doğuracağını ve bu iş için ve malların geri alınması için komüsyon kurulacağını ve komitenin de ayrıca listeler yapmasını tembihledi. Şimdi Trakya komitesi tarafından verilecek belgeler Fransız pasaport yönetimi tarafından onaylanıyor. Göçmenler ve halk Trakya'ya böyle gidiyorlar.

**Sayı
500**

Sıvasta Anadolu ve Rumeli Ulusal Hakları Savunma Temsilciliğine

İtilâf Devletleri Doğu Orduları Komutanı General d'Esperey tarafından yapılan çağırısı üzerine Batı Trakya'ya giden delegelerimizden Galip Bahtiyar, Şakir ve Faik Beylerin dönüşte merkeze uğrılarak verdikleri raporun örneği olduğu gibi yukarıya alınarak sunuldu ve Trakya işleriyle uğraşmak üzere kendileri İstanbul'a gitmişlerdir. 30 Ekim 1919

Trakya-Paşaeli Osmanlı Savunma Kurulu

Şükri

Şifre

Sıvas, 31/10/1919

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Miralay Cafer Tayyar Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Trakya-Paşaeli Merkez Kuruluna: Batı Trakya durumu ne biçim aldı? Göçmenlerin taşınması işi ne durumdadır? İstanbul hükûmeti yeniden para yardımı yaptı mı? Bildirilmesi rica olunur.

Temsilci Kurul adına

Mustafa Kemal

Edirne'de Cafer Tayyar Bey ile telgraf başında görüşme

5/11/1919

Cafer Tayyar Beyefendiye

Sevgi ve özlemle gözlerinizden öperim. Arif Beye ve Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Merkez Kuruluna ve size sunulan son yazıları aldın mı?

Mustafa Kemal

Hepsi alınmıştır. Derin saygılar sunarız Efendim.

Cafer Tayyar

- İstanbulda Kara Vasıf Beyle haberleşiyor musunuz? İstanbulda kötülük isteyenler çok zararlı akımlar yaratmaya çalışıyorlar. Özellikle İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancılar İngilizlerle birlikte çok haince girişimlerde bulunuyorlar. Bunlara karşı Anadoluda her türden yok edici önlem alındı. Kuşkusuz oraca da böyledir değil mi? Batı Trakyanın bildiğimiz durumunda bir değişiklik var mıdır? Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Merkez Kurulu hükûmetten beklenen yardıma kavuştu mu?

- Buranın genel durumu dünkü gün şifre ile bilginize sunulmuştur. Trakya Paşaeli Ulusal Savunma Derneği görevini iyi yapmaya çalışıyor. İstanbul ile arasına haberleşiyoruz. Ve durumu izlettiriyoruz. Önlem bizden başarı Allahtan. Batı Trakya için beklenen yardım daha elde edilmemiştir Efendim.

1 - Meb'usların İstanbulda toplanmasıyla ilgili tehlikelere ilişkin ayrıntılı görüşlerimizi şifre olarak iletacağız. Bunun incelenmesinden sonra gerek sizin ve gerek merkez kurulunun görüşünün çabuk bildirilmesini rica ederiz.

2 - Meb'us seçimi ne aşamaya erişti. Meb'us seçimi bittikten sonra Trakya adına en az iki temsilcinin Temsilci Kurula üye olmak üzere Edirne Merkez Kuruluna seçilmesi ve gözönünde bulundurulmasını bildiririm.

3 - İstenilen yardım için söz vermiş olan İstanbul hükûmetine yazılacaktır.

4 - Örgüt tüzüğü ve eki Vasıf Bey tarafından gönderilecekti. Daha alınmamış ise istenilmesini rica ederiz.

5 - Çatalca livası Trakya'ya tamamen raptolundu mu; Tekirdağ ve Gelibolu livalarında teşkilât muhkem midir?

6 - Arif Bey cevabımızı aldıktan sonra bir mütalea ve harekette bulunmadı mı? Ve kendisi orada mıdır?

7 - Bursada Bekir Sami, Bandırmada Kâzım Beylerle muhabere ediyor musunuz?

C 1 - Şifre alındıktan sonra bu baptaki mütalealar arzedecektir.

2 - Meb'usan intihabı günden güne ilerliyor. Merkez Edirne'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyetinden Şeref, Faik, Galip Bahtiyar Beyler meb'us olmuşlardır. Mülhakattan da Trakya-Paşaeli heyetine merbut olan zevatin kazanması ihtimali ziyade olduğu merkeze göre hükmediliyor. Talep edilen mümessillerin gönderilmesi Trakya-Paşaeli müdafaa heyetine söylenecektir.

3 - Garbî Trakya muhacirleri Fransızlar tarafından müşkülât görüyorlar. Bunun için murahhaslar İstanbula gitmişlerdir.

4 - Teşkilat nizamnamesi vardır. Lâhikası gönderilmemiştir.

5 - Çatalcada livası merkeze raptedülmüştür. İntihabat mesaili, şimdiye kadar teşkilât lüzumu kadar tevsi edilememiş olduğunu ve bu hususta Trakya Paşaeli Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin nazarı dikkati celbedildiğini arz ederim.

6 - Arif Bey'e cevabınız elden gönderildi. Çünkü kendisi burada değildi.

7 - Yusuf İzzet Paşa ve Bekir Sami Beylerle icap ettikçe muhabere icra ediliyor Efendim.

- Fazla rahatsız etmiyeyim. Yalnız bizi sık sık tenvir buyurmanızı hassaten rica ederiz kardeşim.

5/11/1335

Mustafa Kemal

Edirne'den, 8/11/1335

Kuvayi Milliye Heyeti Temsilîyesine

Garbî Trakya ahvali hakkında Edirne merkezinden şifre ile verilen tafsilât cevabına şiddetle muntazırım. Garbî Trakyanın şimal aksamında yapılması lâbût olan teşkilât, parasızlık sebeble henüz başlıyamamış olduğu gibi elyevm Fransız işgal sahasındaki milis teşkilâtı da aynı sebepten müşkülâta maruzdur. Parasız hiçbir şey olamıyor. Bugün için kurtulmuş addolunabilen bu Trakya parçasının yalnız parasızlık yüzünden tekrar Yunan işgaline maruz bırakılması payitaht için azim tehlikeyi müeddi olacağı takdir buyuruluyorsa muaveneti nakdiye için vakit zayi etmeksizin tedabir itihazını ehemmiyetle tekrar istirham eylerim. Vilâyet vasıtasile bu bapta Bâbîâliye vukubulan müracaatım de henüz is'af olunmadı. Parasız Gümülcinedeki hareket müstelzimi hacalet ve akamettir. Gerek bu bapta ve gerek şimal aksamının hal ve atisi hakkında rey ve mütaleaları muntazardır Efendim. (Sobronya azasından: Celâl)

Birinci Kolordu Kumandanı

Cafer Tayyar

Sivas, 11/11/1335

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye

C: 8/11/1335

Sobronya azasından Celâl Beyefendiye: Garbî Trakyanın tamamen islamların elinde yekpare olarak kalması ve münasip zaman ve fırsatta ana vatana iltihak eylemesi cümlemizin yegâne gayesidir. Bu sebeple bu muazzez parçanın hiçbir sebep ve bahane ile ecnebi müstemlekesi olmaya razı olmaması esastır. Hükûmeti Osmanîyenin siyaseten buralara muavenette bulunması müşküldür. Vahdeti milliyeyi temsil eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyet, mütareke zamanındaki hududu esas kabul etmiş olduğundan Meric'in garbini resmi bir lisanla söyleyemez. Bu sebeple maksadın istihsali için en birinci çare Garbî Trakya'da ekseriyeti kahireyi teşkil eden dindâş ve ırkdâşlarımızın teşkilâtı millîyelerini taazzuv ve takviye ederek Wilson prensiplerine istinaden hukuklarını talep ve istihsale çalışmalarıdır. Gerek Fransız ve gerek Yunan amaline asla muvafakat olunmaması, ecnebi işgaline kat'iyen rıza gösterilmemesi şartı esastır. Hükûmetin kuvvei malîyesi malûmdur. Bilfiil harp devam eden İzmir cephesi için hile bir muaveneti nakdivede bulunacak halde değildir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ise parası yoktur. Binaenaleyh Garbî Trakya teşkilâtı için

5 - Çatalca sancağı Trakya'ya büsbütün bağlandı mı? Tekirdağ ve Gelibolu sancaklarında örgüt sağlam mıdır?

6 - Arif Bey yanıtını aldıktan sonra bir görüş bildirmedim mi, bir şey yapmadım mı. Ve kendisi orada mıdır?

7 - Bursada Bekir Sami, Bandırmada Kâzım Beylerle haberleşiyor musunuz?

K 1 - Şifre alındıktan sonra bu konudaki düşünceler bilginize sunulacaktır.

2 - Meb'uslar seçimi günden güne ilerliyor. Merkez Edirne'de Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Kurulundan Şeref, Faik, Galip Bahtiyar Beyler meb'us olmuşlardır. Edirneye bağlı yerlerden de Trakya-Paşaeli kuruluna bağlı olanların kazanması olasılığı merkeze göre, kuvvetli görülüyor, istenilen temsilcilerin gönderilmesi Trakya-Paşaeli savunma kuruluna söylenecektir.

3 - Batı Trakya göçmenlerine Fransızlar güçlükler çıkartıyor. Bunun için delegeler İstanbula gitmişlerdir.

4 - Örgüt tüzüğü vardır. Eki gönderilmemiştir.

5 - Çatalca sancağı merkeze bağlanmıştır. Seçim işleri, şimdiye kadar örgütün gereği kadar yaygınlaştırılmamış olduğunu ve bu konuda Trakya-Paşaeli Ulusal Savunma Derneğinin dikkatinin çekildiğini bilginize sunarım.

6 - Yanıtınız Arif Bey'e elden gönderildi. Çünkü kendisi burada değildi.

7 - Yusuf İzzet Paşa ve Bekir Sami Beylerle gerektikçe haberleşilmektedir Efendim.

- Fazla rahatsız etmiyeyim. Yalnız bizi sık sık aydınlatmanızı özellikle rica ederiz kardeşim.

5/11/1919

Mustafa Kemal

Edirne'den, 8/11/1919

Ulusal Güçler Temsilci Kuruluna

Batı Trakya durumu ile ilgili olarak Edirne merkezinden şifre ile verilen ayrıntılı bilgilerin karşılığını sabırsızlıkla beklemekteyim. Batı Trakyanın kuzey bölümlerinde yapılması çok gerekli olan örgütlenme, parasızlık nedeniyle daha başlıyamamış olduğu gibi şimdi Fransız işgal alanında milis örgütleri de aynı nedenle güçlüklerle karşılaşmaktadır. Parasız hiçbir şey olamıyor. Bugün için kurtulmuş sayılabilen bu Trakya parçasının yalnız parasızlık yüzünden yeniden Yunan işgali ile karşı karşıya bırakılmasının başkent için büyük tehlike doğuracağı anlaşılıyorsa para yardımı için zaman kaybetmeksizin önlemler alınmasını önemle yeniden rica ederim. Valilik aracılığıyla bu konuda Bâbîâliye yaptığım başvurum da daha yerine getirilmedi. Parasız Gümülcinedeki işler, utanç verici ve başarısızdır. Gerek bu konuda ve gerek kuzey bölümlerinin bugünü ve yarını ile ilgili düşünce ve görüşlerinizi beklemekteyiz Efendim. (Sobronya* üyelerinden: Celâl)

Birinci Kolordu Komutanı

Cafer Tayyar

Sivas, 11/11/1919

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

K: 8/11/1919

Sobronya üyelerinden Celâl Beyefendiye: Batı Trakyanın tümüyle Müslümanların elinde bir bütün olarak kalması ve elverişli zaman ve fırsatta ana vatana katılması hepimizin tek amacıdır. Bu nedenle bu sevgili toprakların hiçbir neden ve bahane ile yabancı sömürgesi olmayı kabul etmemesi temel ilkedir. Osmanlı Hükûmetinin politika bakımından buralara yardımda bulunması güçtür. Ulusal birliği temsil eden Hakları Savunma Derneği, ateşkes yapıldığı zamandaki sınırları esas kabul etmiş olduğundan Meric'in batısına resmî bir dille söyleyemez. Bu nedenle amacın elde edilmesi için en birinci çare Batı Trakya'da ezici çoğunluğu oluşturan din ve ırk kardeşlerimizin ulusal örgütlerini organize edip güçlendirerek Wilson prensiplerine dayanarak haklarını istemeleri ve bunu elde etmeye çalışmalarıdır. Gerek Fransız ve gerek Yunan emellerinin hiçbir zaman onaylanmaması, yabancı işgalinin kesinlikle kabul edilmemesi temel koşuldur. Hükûmetin malî gücü bilinmektedir. Savaşın edimli olarak sürdüğü İzmir cephesi için bile bir para yardımında bulunacak durumda değildir. Hakları Savunma Derneğinin ise parası yoktur. Bu

* Bulgar Meclisi

menaibii varidatın yine aynı topraklardan tedariki zarurîdir. Buna zâtî âlileri gibi doğrudan doğruya alâkadar olan eshabı hamiyetin çaresiz olabileceği memulü kavidir. Maahaza muhacirinin Gümülcine havalisine gönderilmesi için hükûmeti seniyeden muaveneti nakdiye talep edilmiş ve bu kere de tekiden istirhamatta bulunulmuştur. Vaziyeti olduğu gibi görerek, mevcut müşkülâta galebe etmeye ve maksadı mukaddesin istihsaline çalışmaya mecburuz. Cenabı Hak milleti masumemizin yüzünü elbette zâtî âlileri gibi hamiyetkâr vatanperver mürşit ve mücahitleri gayreti ile güldürecektir. Muntazaman tenvir buyurulmaktığımızı rica ederiz kardeşim.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal
Edirnen, 8/11/1335**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

2/11/1335 tarihli şifreli telgrafnamei âlileri cevabıdır:

Garbî Trakya ahvali: Yunanlılar İskeçeyi Kuruçaya kadar işgal etmişlerdir. Kuvvetleri: Beş bin yedi yüz nefer, on dört cebel topu, yirmi bir mitralyözdür. Yunanlıları vürudundan evvel, Müslüman cemaati islâmiye ve belediye teşkilâtı yapmışlar ve jandarmaları müslümanlardan tayin etmişlerdir. Müslümanların kuvvei maneviyesi sarsılmamış ve Yunan işgali askerî bir mahiyette kalmıştır. Franchet d'Esperey ile Trakya valisi General Charpy Yunan işgalinin muvakkat olduğunu mükerren tamin etmişlerdir. Gümülcinede cemaati islâmiye teşkilâtı yapılmış ve jandarma teşkilâtı da ihzar edilmek üzeredir. Yunanlılar Yunan amalini terviç ettirmek üzere İskeçe ve Gümülcinede propagandaya ehemmiyetle devam etmekte ve bu hususta halka mühim meblâğlar dağıtmaya çalışmaktadırlar. Cemiyetimizin gayreti bugün bunları akim bıraktırmaktadır. Dedeâğaç, Sofulu, Dimetoka, Karaâğaç nefsi islâm bulunmadığından muhacirler nakledilmedikçe oralarda bir icraat yapmak mümkün olamıyor. Fransızlar, Müslümanlara pek müsait görünmekte ise de asıl maksatları bu havalide yerleşmek olduğu bütün hareketlerinden anlaşılmalıdır. Bazı mütehasis memurlar getirmişlerdir. Bulgarlar, sulh muahedesi henüz imza etmedikleri için Bulgar idarei mülkiyesi Fransız kontrolü altında olarak ifayı vazife ediyor. Bulgarlarda kalan cebel kısmındaki dokuz kazada Bulgarlara karşı ahali islâmiyenin metanet ve maneviyatı yüksek olduğundan her halde şüphe eden Bulgarlar, o havalide bin kadar yerdî münzevi olduğu halde her ihtimale karşı hazır bulunmak üzere ayrıca komite teşkilâtı yapmamaktadırlar.

Ahval ve vaziyeti hazıraya karşı cemiyeti millîye ahvali için mütevali teşebbüsâtı siyasiye-de bulunmakta ve indelcap istimal edilmek üzere zemin ve zaman ve vesait müsaadesi nispetinde teşkilât hazırlanmaktadır. Gümülcinede bu ayın onaltısında bir kongre in'ikadi mukarrerdir. Buradan da murahhaslar bulundurulacaktır. Hükûmetin muaveneti nakdiyesi olursa Paris'e bir heyeti murahhasa göndermek mümkün olabilecektir. Yunan hükûmeti Garbî Trakya'yı (....) nehrinden Meriç vadisine kadar sabık Bulgaristan idaresinin imtiyazatına müşabih bir idare tesis etmek ve yalnız Yunan hükûmetinin himayesini kabul etmek suretini teklif etmekte ise de, sureti kat'iyede muvafakat gösterilmemektedir. Muhacirin meselesi muhacirinin muntazaman, mücehhezen nakli hususunda, tertibat yapılmıştır. Hükûmeti merkezîyenin müsaade ve daha doğrusu muavenetine intizar olunmaktadır. Fransızlar İstanbul ve Uzunköprü murahhaslarımız tarafından mûta vesâik vize ederek mürurlarına müsaade ediyorlar. Nakliyatın teshil ve yolun taksiri maksadile karadan daha () muhacir nakliyatına müsaade verilmesi için Fransızlara müracaat edildi. Cevaba intizar olunmaktadır. Dimetokadaki Fransız komutanı nafta köprüsünden ve Serem köy geçidinden hususî olarak mürura müsaade etmekte olduğundan buralardan Dimetoka kazası muhacirleri yurtlarına avdet etmektedirler. Meriç şarkındaki iki köy kâmil mahallerine avdet etmiştir. Boş islâm köylerine Bulgarlar, Şarkî Trakya Bulgarlarını yerleştirip bırakmış olduklarından avdet eden muhacirler onlarla birlikte oturmak mecburiyetinde kalacaklardır. Bulgarlar fırsattan bilistifade Şarkî Trakyadaki () avdet gayesini takip ve Fransızları bu hususta () etmekte iseler de tarafımızdan buna muvafakat edileceğinden bu mesele Garbî Trakya muhacirleri kâmil mahallerine avdet edinceye kadar maslahata göre idare edilecektir. Yunanlılar, Trakyalı Rumlardan ikibin hane İskeçeye, üçbin hane Gümülcineye, üçbin hane Dedeâğaca, binbeşyüz hane Sofuluya iskân etmek için hazırlamışlardır ve bunlara üç aylık mekûlât ve nüfus başına yüzer frank vermişlerdir. İkinci ve üçüncü kâfile olarak da yirmibin aile hazırlamak istedikleri müstahberdir. Para meselesi muhacirine muavenet hususunda talep edilen mebalîğ hakkında henüz bir cevap alınmadı. Garbî Trakyada hükûmeti teşkilî için hükûmeti merkezîye vâit buyurduğu onbin liranın yanlış

duruma göre Batı Trakya örgütleri için gelir kaynağının yine aynı topraklardan sağlanması zorunludur. Buna sizin gibi doğrudan doğruya ilgili olan yurtseverlerin çare bulabileceğini kuvvetle umarız. Bununla birlikte göçmenlerin Gümülcine yöresine gönderilmesi için İstanbul hükûmetinden para yardımı istenmiş ve bu kere de bu dileğimiz yinelenmiştir. Durumu olduğu gibi görerek, karşımızdaki güçlükleri yenmeye ve kutsal amacın elde edilmesine çalışmak zorundayız. Ulu Tanrı suçsuz milletimizin yüzünü elbette sizin gibi özverili yurdsever doğru yol gösterici ve savaşırların çabası ile güldürecektir. Sürekli ve düzenli olarak aydınlatılmaktığımızı rica ederiz kardeşim.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Edirnen, 8/11/1919**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

2/11/1919 tarihli şifreli telgrafınız yanıtıdır:

Batı Trakya durumu: Yunanlılar İskeçeyi Kuruçaya kadar işgal etmişlerdir. Kuvvetleri: Beşbinyediyüz er, ondört dağ topu, yirmi bir ağır makinalı tüfektir. Yunanlıların gelişinden önce, Müslümanlar İslâm Toplumu ve belediye örgütleri kurmuşlar ve jandarmaları Müslümanlardan atamışlardır. Müslümanların moralleri bozulmamış ve Yunan işgali askerî bir nitelikte kalmıştır. Franchet d'Esperey ile Trakya valisi General Charpy Yunan işgalinin geçici olduğu konusunda yineleye yineleye güvence vermişlerdir. Gümülcinede islâm toplumu örgütü kurulmuş ve jandarma örgütü de hazırlanmak üzeredir. Yunanlılar Yunan emellerini güttürmek için İskeçe ve Gümülcinede propagandalarını önemle sürdürmekte ve bu iş için halka büyük paralar dağıtmaya çalışmaktadırlar. Derneğimizin çabaları bugün bunları sonuçsuz bıraktırmaktadır. Dedeâğaç, Sofulu, Dimetoka, Karaâğaçta Müslüman halk bulunmadığından göçmenler getirilmedikçe oralarda bir şeyler yapılamıyor. Fransızlar Müslümanlara pek yakın görünmekte ise de asıl amaçları bu yörede yerleşmek olduğu bütün o davranışlarından anlaşılmalıdır. Bazı uzman memurlar getirmişlerdir. Bulgarlar, barış Fransız denetimi altında görev yapıyor. Bulgarlarda kalan dağ bölümündeki dokuz ilçede Bulgarlara karşı Müslüman halkın dayanç ve morali yüksek olduğundan her halde kuşkulanan Bulgarlar, o yörede bin kadar pasif adamı olduğu halde her olasılığa karşı hazır bulunmak üzere ayrıca komite örgütü yapmamaktadırlar.

İçinde bulunulan duruma karşı ulusal dernek konusunda ard arda politik girişimlerde bulunmakta ve gerektiğinde kullanılmak üzere durumun ve ortamın ve eldeki araçların elverişliliği oranında örgüt hazırlanmaktadır. Gümülcinede bu ayın on altısında bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Buradan da delegeler bulundurulacaktır. Hükûmetin para yardımı olursa Paris'e bir delege kurulu gönderilebilecektir. Yunan hükûmeti Batı Trakya'yı (.....) nehrinden Meriç vadisine kadar eski Bulgaristan yönetiminin ayrıcalıklarına benzer bir yönetim kurmak ve yalnız Yunan hükûmetinin karışmasını kabul etmek çözümünü önermekte ise de, kesinlikle kabul edilmemektedir. Göçmenler sorunu göçmenlerin düzenli ve eşyalarıyla birlikte taşınması konusunda önlemler alınmıştır. İstanbul hükûmetinin izni ve daha doğrusu yardımı beklenmektedir. Fransızlar İstanbul ve Uzunköprü delegelerimiz tarafından verilen belgeleri vize ederek geçmelerine izin veriyorlar. Nakliyatın kolaylaştırılması ve yolun kısaltılması amacıyla karadan da () göçmen gönderilmesine izin verilmesi için Fransızlara başvuruldu. Yanıt beklenmektedir. Dimetokadaki Fransız komutanı devlet köprüsünden ve Serem köy geçidinden özel olarak geçişe izin vermekte olduğundan buralardaki Dimetoka ilçesi göçmenleri yurtlarına dönmektedirler. Meriç doğusundaki iki köy halkı tümüyle yerlerine dönmüştür. Boş müslüman köylerine Bulgarlar, Doğu Trakya Bulgarlarını yerleştirip bırakmış olduklarından dönen göçmenler onlarla birlikte oturmak zorunda kalacaklardır. Bulgarlar fırsattan yararlanarak Doğu Trakyadaki () geri dönme amacını gütmekte ve Fransızları bu konuda () iseler de bu tarafımızdan uygun görüleceği için bu sorun Batı Trakya göçmenlerinin tümü yerlerine dönene kadar duruma göre idare edilecektir. Yunanlılar, Trakyalı Rumlardan ikibin ev halkını İskeçeye, üçbin ev halkını Gümülcineye, üçbin ev halkını Dedeâğaca, bin beşyüz ev halkını Sofuluya yerleştirmek için hazırlamışlardır ve bunlara üç aylık yiyecek ve nüfus başına yüzer frank vermişlerdir. İkinci ve üçüncü kâfile olarak da yirmibin aile hazırlamak istedikleri haber alınmıştır. Para sorunu göçmenlere yardım için istenilen parayla ilgili daha bir yanıt alınmadı. Batı Trakyada hükûmet kurmak için İstanbul hükûmeti söz verdiği onbin liranın yanlış beşyüz lirasını vermisi ve kalan dokuzbin beşyüz lirayı daha vermemiştir. Batı Trak-

beşyüz lirasını vermiş ve mütebaki dokuzbin beşyüz lirayı henüz vermemiştir. Garbî Trakya'da hükûmet tesisi ve yevmiye bir buçuk lira ile teşkil edilen jandarmayı idare ve Yunan propagandalarına mukabele için paraya şiddetle ihtiyaç olup bugün bu ihtiyacı mahallinden temin etmek adimülümikân bulunduğundan vadedilen meblâğın acilen itasına ve bu hususta lâakal daha ellibin liranın tahsisine tarafı valâlarından da delâlet buyurulması müsterhamdır Efendim.

**Trakya-Paşaeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Reisi
Şükrii**

Sivas, 11/11/1335

Şifre

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beyefendiye

C: 8/11/1335

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine: Garbî Trakya hakkında ita buyurulan mülûmat şayanı teşekküddür. En mühim mesele bu topraklarda ekseriyeti kahireyi teşkil eden ırkdaşlarımızın kat'iyyen hiçbir ecnebî idaresi veya himayesine temayül eylememeleridir. İlk adım olarak istiklâl veya muhtariyetlerini kazanmaya çalışmalıdırlar. Gümülcine kongresi mukarreratından intizar olunan siyasi netice budur. Devleti Osmanîyenin vaziyeti hazırası bu ülkeleri için teşebbüsâtı siyasiyede bulunmaya müsait değildir. Ancak Wilson prensiplerini ileri sürerek ve vahdeti tamme ve teşkilatı millîyelerine istinat ederek Garbî Trakya naili istiklâl olabilir. Sulhün aklinden sonra hâsıl olacak vaziyete göre anavatan iltihak fırsatı derpiş olunabilir. Her halde şimdilik Yunan propagandasına mümanaat, Fransızların yerleşmesine karşı ademi hoşnûdî ikazı mühimdir. Muhacirin hakkında vadedilen onbin liranın ikmal ve mümkünse ellibin lira daha tahsisine dair hükûmeti seniye nezdinde teşebbüsatta bulunulmuştur. Yalnız hükûmetin vaziyeti maliyesi de nazarı dikkate alınmak, asıl memba varidatın Garbî Trakyadan istihsaline gayret etmek hususunda nazarı dikkati âlilerinin celbini gayei mukaddesin istihsali için bir vecibe addeyleriz.

İstirat olarak şunu da hatırlatmak isteriz ki Trakya-Paşaeli Cemiyetinin takip edeceği mesleki siyasî de Meriçin şarkı, yani mütareke aktolunduğu zamanki hududumuz dahilinde kalmış olan aksamı memalikimizin vatanı Ostmaniden gayrikabili fek bir cüz telâkki olunması pek mühimdir.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal
Sivas, 11/11/1335**

Şifre

Harbîye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Gümülcine muhacirlerinin mahallerine şevki için hükûmeti seniyenin vait buyurduğu onbin liranın bir an evvel tediyesi mahallinden istirham edilmekle ve zaman geçmesinin Yunanlıların lehine olduğu zikrolunmaktadır. Garbî Trakya teşkilâtı millîyesinin baka ve takviyesi için de mümkünse ellibin liranın tahsisi talep edilmektedir. Payitahtumuzun emniyet ve vatanımızın atisi ile son derece alâkadar olan bu meselede hükûmeti seniyezimizin azamî muavenet ve gayret edeceği büştibahur. Salih Paşa Hazretleri bu cihete söz vermişlerdi. Delâleti devletleri hassaten istirham olunur.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal
Beşiktaş, 1 Kânunuevel 1335**

Sıvasta K.O. 3 K.

Garbî Trakyalılar Kırcaalide bir an evvel ihtilâl çıkarak Bulgarları kovmak ve bu veçhile mahalli mezkûru da Garbî Trakyaya ilâve ederek ilerde yapacakları teşebbüsü büyütme ve belki de Makedonyaya sirayet ettirmek fikrinde olduklarından şimdiden Trakya için müteşebbis bir kumandan ile birkaç alay kumandanı istediler.

Bu hususta heyeti muhteremelerinin mütalealarının imba buyurulmasını arz ve istirham eyleriz. Bugünlerde gerek Garbî Anadolu ve gerek Anadolu berren ve bahret bize en lüzumu olan

yada hükûmet kurmak ve günde bir buçuk lira ödenekle kurulan jandarmayı yönetmek ve Yunan propagandalarına karşılık vermek için paraya çok gereksinim olup bugün bu gereksinimi yerinden sağlamak olanak dışı bulunduğundan vaadedilen paranın ivedi olarak verilmesi ve bu konuda en az ellibin lira daha ödenek ayrılmasına sizin de yardımcı olmanız rica olunur Efendim.

**Trakya-Paşaeli Hakları
Savunma Derneği Başkanı
Şükrii
Sivas, 11/11/1919**

Şifre

Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Beyefendiye

K: 8/11/1919

Trakya-Paşaeli Hakları Savunma Derneği Başkanlığına: Batı Trakya ile ilgili olarak verdiğiniz bilgiler teşekküre değer. En önemli sorun bu topraklarda ezici çoğunluk oluşturan ırkdaşlarımızın kesinlikle hiçbir yabancı yönetim ya da korumasına girme eğiliminde bulunmamalarıdır. İlk adım olarak bağımsızlık veya özerkliklerini kazanmaya çalışmalıdır. Gümülcine kongresi kararlarından beklenen politik sonuç budur. Osmanlı Devletinin bugünkü durumu bu ülkeler için politik girişimlerde bulunmaya elverişli değildir. Ancak Wilson prensiplerini ileri sürerek ve tam birlik içinde ve ulusal örgütlere dayanarak Batı Trakya bağımsızlığa kavuşabilir. Barış yapıldıktan sonra çıkacak duruma göre ana vatana katılmak öngörülebilir. Herhalde şimdilik Yunan propagandasına engel olmak, Fransızların yerleşmesine karşı hoşnutsuzluk gösterip uyarma önemlidir. Göçmenlerle ilgili olarak söz verilen onbin liranın tamamlanmasına ve olabilirse ellibin lira daha verilmesine ilişkin olarak İstanbul hükûmetine girişim yapılmıştır. Yalnız hükûmetin malî durumu da dikkate alınmak, asıl gelir kaynağının Batı Trakyadan sağlanmasına çalışılmak konusunda dikkatinizi çekmeyi kutsal amacın elde edilmesi için bir borç sayarız.

Bu arada şunu da anımsatmak isteriz ki Trakya-Paşaeli Derneğinin izleyeceği politikada da Meriçin doğusu, yani ateşkes anlaşması yapıldığı tarihteki sınırlarımız içinde kalmış olan ülkemiz topraklarının Osmanlı vatanından koparılamaz bir bütün sayılması çok önemlidir.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Sivas, 11/11/1919**

Şifre

Savaşışleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

Gümülcine göçmenlerinin yerlerine gönderilmesi için hükûmetin söz verdiği onbin liranın bir an önce ödenmesi oradan rica edilmekte ve zaman geçmesinin Yunanlıların yararına olduğu bildirilmektedir. Batı Trakya ulusal örgütünün yaşayıp güçlenmesi için de olanak varsa ellibin lira ödenek istenmektedir. Başkentimizin güvenliği ve vatanımızın ilerisi ile çok ilgili olan bu konuda hükûmetin en çok yardımı yapıp çaba harcayacağı kuşkusuzdur. Salih Paşa Hazretleri bunun için söz vermişlerdi. Aracı olmanız özellikle rica olunur.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal
Beşiktaş, 1 Aralık 1919**

Sıvasta K.O. 3 K

Batı Trakyalılar Kırcaalide bir an önce ayaklanarak Bulgarları kovmak ve böylece orasını da Batı Trakyaya ekleyerek ilerde yapacakları girişimi büyütme ve belki de Makedonyaya yaymak düşüncesinde olduklarından şimdiden Trakya için girişimci bir komutan ile birkaç alay komutanı istediler.

Bu konuda saygıdeğer kurulunuzun düşüncesinin bildirilmesini rica ederiz. Bugünlerde gerek Batı Anadolu ve gerek Anadolu karadan ve denizden bize en gerekli olan silâhlarla ve cepha-

esliha ve cepaneyi nakletmek ve () istiyoruz. Garbî Anadolu ile () olmakla beraber nakliyata başladık. Karadeniz sahilinde İneboluyu münasip görüyorsak da zâtı alilerinin bu husustaki projesinin ve nerede ne gibi teşkilât ve tüccarlar bulunduğunun emir buyurulmasına muntazırız. Arzı hürmet eyleriz. (Kara Vastf)

**Mevkii Müstahkem Kumandanı
Şevket**

Zata mahsustur Sivas, 8/12/1335

**Dersaadet Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Beyefendiye**

C: 1/12/1919

1 - İhtilâl ile eslaşmak mümkün değildir. Garbî Trakyayı istilâ etmek isteyen İngiliz, Fransız, İtalyanlara arzularını tatmim için bir sebep tehiye edilmiş olacaktır. Bundan maada Bulgarların bizimle birleşmek arzusunu izhar etmekte oldukları bir zamanda bu hareketin hayırlı bir netice vereceği de müsteb'attir. Bunun Garbî Trakyayı Yunanlılara işgal ettirmek için bir teşvik olması da pek muhtemeldir. Binaenaleyh vaziyetin pek esaslı tetkiki pek hayâtî ve mühim bir mesele addolunmaktadır.

2 - Garbî Anadolu'nun esliha ihtiyacı ziyadedir. Bir an evvel nakliyat şayanı arzudur. İhraç iskelesi olarak biz Bafra ağzını münasip görüyoruz. Fena havalarda takalar, kayıklar barınabilir. Nehir tarikiyle de Vezirköprüye kadar düz kayıklarla nakliyat mümkündür. Bu işi Üçüncü Kolordu Kumandanlığı deruhde edecek, Samsundaki fırkasına yaptıracaktır. Yalnız vaktile kayıkçıların ismi, hareketten evvel eslihanın cinsi ve miktarı hususunda mezkûr kumandanlığa malûmat ita kılınması lâzımdır. Hatta dahilde tüccar eşyası olarak nakli muhtasavver olduğundan bu bapta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı ile serian anlaşıldıktan sonra belki de bir arkadaşın Samsuna gelerek vaziyeti mahallinde tesbit ve takrir etmesi daha salim olacaktır.

**Heyeti Temsilîye namına
Mustafa Kemal**

neyi taşımak ve () istiyoruz. Batı Anadolu ile () olmakla beraber taşıma işine başladık. Karadeniz kıyısında İneboluyu uygun buluyorsak da sizin bu konudaki projenizin ve nerede ne gibi örgütler ve tüccarlar bulunduğunun bildirilmesini beklemekteyiz. Saygılar sunarız. (Kara Vasıf)

**Müstahkem Mevki Komutanı
Şevket**

Sivas, 8/12/1919

Kişîye özeldir

**İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Miralay Şevket Beyefendiye**

K: 1/12/1919

1 - Ayaklanarak temel kurmak (yerleşmek) olanağı yoktur. Batı Trakyayı istilâ etmek isteyen İngiliz, Fransız, İtalyanlara isteklerini sağlamak için bir neden hazırlanmış olacaktır. Bundan başka Bulgarların bizimle birleşmek istediklerini açıklamakta oldukları bir zamanda bu ayaklanışın hayırlı bir sonuç vermesi de olanaksızdır. Bunun Batı Trakyayı Yunanlılara işgal ettirmek için bir özendirme olması da pek olasıdır. Bu nedenle durumun çok dikkatle incelenmesi pek hayâtî ve önemli bir iş sayılmaktadır.

2 - Batı Anadolu'nun silâha gereksinimi çoktur. Bir an önce taşımaya geçilmesi iyi olur. İhraç iskelesi olarak biz Bafra ağzını uygun görüyoruz. Fena havalarda takalar, kayıklar barınabilir. Nehir yoluyla da Vezirköprüye kadar düz kayıklarla taşıma yapılabilir. Bu işi Üçüncü Kolordu Komutanlığı üstlenecek, Samsundaki tümenine yaptıracaktır. Yalnız vaktile kayıkçıların adları, yola çıkmadan silâhların tür ve sayısı konusunda o komutanlığa bilgi verilmesi gereklidir. Hatta ülke içinde tüccar eşyası olarak taşınması tasarlandığından bu konuda Üçüncü Kolordu Komutanlığı ile ivedilikle anlaşıldıktan sonra belki de bir arkadaşın Samsuna gelerek durumu yerinde saptayıp kararlaştırması daha doğru olacaktır.

**Temsilci Kurul adına
Mustafa Kemal**

KRONOLOJİ

4 Temmuz 1918	Vahdettin (6. Sultan Mehmet) padişah oldu.
4 Mart ilâ 15 Mayıs 1919	Birinci Damat Ferit Kabinesi
20 Nisan 1919	ATA 9. Ordu Müfettişi oldu
15 Mayıs 1919	Yunanlılar İzmir'e asker çıkardı
16 Mayıs 1919	ATA Samsun'a doğru yola çıktı
19 Mayıs 1919	ATA Samsun'a vardı
19 Mayıs ilâ 20 Temmuz 1919	İkinci Damat Ferit Kabinesi
28 Mayıs 1919	Havza Genelgesi
Haziran 1919	Manisa ve Aydın'ın işgali
8 Haziran 1919	ATA İstanbul'a geri çağrıldı
22 Haziran 1919	Amasya Genelgesi
23 Haziran 1919	Ali Galip olayı ortaya çıktı
23 Haziran 1919	Ali Kemal'in ATA'ya karşı girişimi
3 Temmuz 1919	ATA Erzurum'da
5 Temmuz 1919	Cemal (Mersinli) Paşa Konya'dan İstanbul'a gitti
8 Temmuz 1919	ATA askerlikten ayrıldı
21 Temmuz ilâ 30 Eylül 1919	Üçüncü Damat Ferit Kabinesi
23 Temmuz ilâ 7 Ağustos 1919	Erzurum Kongresi
4 ilâ 11 Eylül 1919	Sivas Kongresi
13 Eylül 1919	İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi
14 Eylül 1919	Sivas'ta İrade-i Millîye Gazetesi
17 Eylül 1919	Kâzım Karabekir Paşa'nın ATA'ya öğütleri
21 Eylül 1919	Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıkış
22 Eylül 1919	General Harbord'la görüşme
25 Eylül 1919	Abdülkerim Paşa'nın arabulucuk girişimi
Ekim 1919	Yahya Kaptan Olayı
2 Ekim 1919 ilâ 3 Mart 1920	Ali Rıza Paşa Kabinesi
2 Ekim 1919	Bozkır olayı
3 Ekim 1919	Kâzım Karabekir Paşa Ankara'ya gidişe karşı çıkıyor
7 Ekim 1919	Ahmet İzzet Paşa'nın öğütleri
8 Ekim 1919	Kâzım Karabekir Paşa'nın Öğütleri
20 Ekim 1919	Amasya Protokolü'nün imzalanması
20 Ekim 1919	Adapazarı'nda ayaklanma
22 Aralık 1919	Ankara'ya doğru yola çıkış
24 Aralık 1919	İtilâf Devletlerinin ultimatomu
27 Aralık 1919	Ankara'ya varış
1 Ocak 1920	Cemal (Mersinli) Paşa'nın istifa tehdidi
12 Ocak 1920	İstanbul'da Meb'uslar Meclisi toplandı
21 Ocak 1920	Anadolu'daki yabancı subayların tutuklanması

26/27 Ocak 1920	Akbaş Cephaneliği olayı
28 Ocak 1920	Meb'uslar Meclisinde Ulusal Andın kabulü
1 Şubat 1920	Maraş'ta Fransızlarla çatışma
8/9 Şubat 1920	Ulusal Kuvvetlerin Urfa'ya girişi
9 Şubat 1920	Fransızların Maraş'tan ayrılmaları
16 Şubat 1920	Anzavur isyanı
8 Mart ilâ 2 Nisan 1920	Salih Paşa Kabinesi
16 Mart 1920	İstanbul'un işgali
19 Mart 1920	ATA'nın Ankara'da meclis toplama çağırısı
5 Nisan ilâ 30 Temmuz 1920	Dördüncü Damat Ferit Kabinesi
10 Nisan 1920	ATA için ölüm Şeyhülislam fermanı alınması
13 Nisan 1920	Düzce isyanı
23 Nisan 1920	Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması
24 Nisan 1920	ATA'nın TBMM Başkanı seçilmesi
29 Nisan 1920	Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun kabulü
Mayıs, Haziran 1920	Yozgat, Yerköy ve Boğazlıyan isyanları
2 Mayıs 1920	Ankara'da ilk Bakanlar Kurulu
4 Mayıs 1920	İstanbul Ankara'yla ilişki arıyor
5 Mayıs 1920	Konya isyanı
11 Mayıs 1920	İstanbul Harp Divanı, ATA'yı ölüme mahkûm etti
11 Mayıs 1920	Halifelik ordusunun ulusal birliklere saldırısı
22 Haziran 1920	İlk Yunan saldırısı
25 Haziran 1920	Batı Cephesi Komutanlığı kuruldu
8 Temmuz 1920	Yunanlıların Bursa'yı işgali
31 Temmuz ilâ 17 Ekim 1920	Beşinci Damat Ferit Kabinesi
10 Ağustos 1920	Sevr Antlaşması imzalandı
18 Ağustos 1920	Celâlettin Arif Bey'in karşı girişimleri
Eylül 1920	Ermenilere karşı hareket
4 Eylül 1920	Nazım Bey'in İçişleri Bakanı yapılması
29 Eylül 1920	Sarıkamış'ın kurtuluşu
15/16 Ekim 1920	Saimbeylinin kurtuluşu
21 Ekim 1920 ilâ 4 Kasım 1922	Teyfik Paşa Kabinesi
24 Ekim 1920	Gediz saldırısı
30 Ekim 1920	Kars'ın kurtuluşu
8 Kasım 1920	Cepheyi ikiye ayırma kararı
2/3 Aralık 1920	Gümrü Anlaşması imzalandı
5 Aralık 1920	Bilecik buluşması
6 Aralık 1920	İzzet ve Salih Paşalar Ankara'da
15/16 Aralık 1920	Demirci Efe'nin bastırılması
10 Ocak 1921	Birinci İnönü zaferi
20 Ocak 1921	Yeni devletin ilk anayasası
22 Ocak 1921	Çerkez Etem ayaklanmasının bastırılması
11 Mart 1921	Bekir Sami Bey'in anlaşmaları
16 Mart 1921	Moskova anlaşması
23 Mart 1921	İkinci Yunan saldırısı

Nisan 1921	Refet (Bele) Paşa başkomutanlık peşinde
1 Nisan 1921	İkinci İnönü zaferi
10 Mayıs 1921	TBMM'de Hakları Savunma Grubu kuruldu
11 Temmuz 1921	Anayasa konusunda Kâzım Karabekir Paşa'nın tuhaf isteği
5 Ağustos 1921	Başkomutanlık kanunu
23 Ağustos 1921	Sakarya savaşı başladı
13 Eylül 1921	Sakarya zaferi
19 Eylül 1921	ATA'ya Mareşallik rütbesi ve Gazi unvanı verildi
20 Ekim 1921	Fransa ile Ankara Anlaşması imzalandı
5 Ocak 1922	Ordumuz Adana'ya girdi
13 Ocak 1922	TBMM'de İkinci Grup oluştu
18/19 Şubat 1922	Kâzım Karabekir Paşa Meclislerin de üstünde bir kurul öneriyor
22 Mart 1922	İtilâf Devletlerinin ateşkes önerisi
Haziran 1922	Ali İhsan (Sâbis) Paşa'nın tutumu açıklığa kavuşuyor
12 Temmuz 1922	Rauf Bey Başbakan oluyor
31 Temmuz 1922	İstiklâl Mahkemeleri kanunu
26 Ağustos 1922	Büyük Taarruz başladı
27 Ağustos 1922	Afyon'un kurtuluşu
30 Ağustos 1922	Başkomutanlık Meydan Muharebesi kazanıldı
1 Eylül 1922	"Ordular; ilk hedefiniz Akdenizdir. İleri!" emri
9 Eylül 1922	Ordu İzmir'e girdi
10 Eylül 1922	Bursa'nın kurtuluşu
3 Ekim 1922	Mudanya Konferansı toplandı
11 Ekim 1922	Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı
1 Kasım 1922	Halifelik padişahlıktan ayrıldı, Saltanat kaldırıldı
1/8 Kasım 1922	Vahdettin kaçtı
18 Kasım 1922	Abdülmecit Efendi halife atandı
20 Kasım 1922	Lozan Konferansı başladı
2 Aralık 1922	ATA'nın vatandaşlık haklarından yoksun bırakılması girişimi
4 Şubat 1923	Lozan Konferansı kesildi
17 Şubat 1923	İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplandı
8 Nisan 1923	ATA partisi için 9 ilke saptadı
23 Nisan 1923	Lozan Konferansı yeniden toplandı
24 Temmuz 1923	Lozan Barış Antlaşması imzalandı
4 Ağustos 1923	Rauf Bey Başbakanlıktan ayrıldı
13 Ağustos 1923	Fethi Bey Başbakan oldu
1 Eylül 1923	Halk Partisi kuruldu
13 Ekim 1923	Ankara başkent oldu
20 Ekim 1923	Ali Fuat Paşa TBMM İkinci Başbakanlığından çekildi
25 Ekim 1923	Rauf Bey TBMM İkinci Başkanı oldu
26 Ekim 1923	Fethi Bey hükûmeti çekildi
29 Ekim 1923	Cumhuriyet ilan edildi. ATA Cumhurbaşkanı seçildi

7 Ocak 1924	Yüzelliliklerin isimlerini içeren Resmi Gazete yayınlandı
3 Mart 1924	Halifelik kaldırıldı. Dinişleri bakanlığını kaldıran, öğretimi birleştiren kanunlar kabul edildi.
	Hanedan sınır dışı edildi
20 Nisan 1924	Anayasası kabul edildi
Ekim 1924	Nasturî isyanı, İngiliz ultimatomu
26 Ekim 1924	ATA'ya karşı komplo
1 Kasım 1924	Hükûmetle muhalefetin çatışması
17 Kasım 1924	Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kuruldu
13 Şubat ilâ 31 Mayıs 1925	Şeyh Sait isyanı
23 Şubat 1925	Aşar vergisinin kaldırılması
Mart 1925	Aşar vergisi kaldırıldı
4 Mart 1925	Takriri Sükûn kanunu kabul edildi
3 Mayıs 1925	Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kapatıldı
20 Kasım 1925	Şapka kanunu
23 Kasım 1925	Bazı unvanlar yasaklandı
30 Kasım 1925	Tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı
26 Aralık 1925	Uluslararası saat ve takvim kabul edildi
17 Şubat 1926	Medeni Kanun kabul edildi
1 Mart 1926	Türk Ceza Kanunu kabul edildi
22 Nisan 1926	Borçlar Kanunu kabul edildi
15 ilâ 20 Ekim 1926	ATA Nutku okudu
24 Mayıs 1928	Yeni rakamların kabulü
1 Kasım 1928	Yeni harflerin kabulü
3 Nisan 1930	Kadınların seçme hakkının tanınması
26 Mart 1931	Yeni (metrik) ölçülerin kabulü
25 Haziran 1934	Soyadı kanunu
24 Ekim 1934	Aya Sofya'nın müze olmasına ilişkin kararname
3 Aralık 1934	Dinsel giysiler hakkında kanun
5 Aralık 1934	Kadınlara seçilme hakkının tanınması
20 Temmuz 1936	Montrö anlaşması
16 Temmuz 1938	Yüzelliliklerin affı